TÜRK VE DÜNYA ÜNLÜLERİ ANSİKLOPEDİSİ

KİŞİLER ● DÖNEMLER ● AKIMLAR ● YAPITLAR

ANADOLU YAYINCILIK

CİLT 2

ANADOLU YAYINCILIK A.Ş. adına sahibi: Nazar BÜYÜM

Genel Yayın Yönetmeni: Taha PARLA
Genel Yayın Yönetmeni Yardımcısı: Ayla ORTAÇ

DANIŞMANLAR: Dr. Reşit CANBEYLİ, Doç. Dr. Arda DENKEL, Memet FUAT, Prof. Dr. Oya KÖYMEN, Prof. Dr. Şerif MARDİN

REDAKSİYON KURULU: Dr.Üstün ALSAÇ, Ayla ORTAÇ, Meltem SOMAY,

BÖLÜM KOORDİNATÖRLERİ: Nuri AKBAYAR, Taciser BELGE, İsmet Zeki EYUBOĞLU, Hülya POTUOĞLU.

YAZI VE ARAŞTIRMA: Renan ALTUNBAY, Ayşe BABAKUŞ, Ludmila BEHRAMOĞLU, Önder BİLGİN, Zehra CUMBUL, Yaşar ÇABUKLU, Sumru ERİM, Uygur EROL, Işık GENÇER, Elvan GÖKÇE, Nurdan GÜRBİLEK, Müge GÜRER, Turgut KUT, Bülent SOMAY, Ayfer TÜZECAN, Güneş H.UZ, Özer ÜSTEL, Sabir YÜCESOY.

SEKRETERLİK: Nilgün AYDIN, Bülent COŞKUN, Seval DEMİREL, İnci ER, Veysel HAN, Hüsniye ÖZDEMİR, Gül ŞİRİN, Yusuf ÜNAL, Sabriye YAMAN

2. CİLDE YAZILARIYLA KATILANLAR:

Bülent AKSOY
Doç. Dr. Ömür AKYÜZ
Dr. Tuncay ALTUĞ
Feridun ANDAÇ
Fahri ARAL
Cem ATABEYOĞLU
Emin BAŞARANBİLEK
Doç. Dr. Afife BATUR
Dr. Tuncer BAYKARA
Murat BELGE
Doç. Dr. Kemal BEYDİLLİ
Prof. Dr. Korkut BORATAV
Mübin BOYSAN
Dr. Gökçe CANSEVER
Filiz ÇAĞMAN
Cengiz ÇANDAR
Prof. Dr. Cevat ÇAPAN
Gönül ÇAPAN
Füsun ÇATALTAŞ
Turgut ÇEVİKER
Sezer DENER
Dr. Selim DERİNGİL
Ahmet DOĞUKAN
Dr. Alan DUBEN
Doç. Dr. Neşe ERDOK
Doç. Dr. Güler FİŞEK
Celâl GÜRBÜZ
Prof. Dr. Gencay GÜRSOY
Doç. Dr. Avadis HACINLIYAN
Prof. Dr. Alpaslan IŞIKLI
İskender KEMAL
Dr. Hasan KURUYAZICI
Doç. Dr. Günay KUT
Hüseyin KUZU
Prof. Dr. Berna MORAN
Işıl MUSLUBAŞ
Prof. Dr. Yavuz NUTKU
Doç. Dr. İlber ORTAYLI
Doç. Dr. Hadi ÖZBAL
İsmet ÖZEL
Doç. Dr. Tahir ÖZGÜ
Fatih ÖZGÜVEN
Ali ÖZLÜK
Süleyman ÖZYALÇIN
Doç. Dr. Saliha PAKER
Dr. Harun RIZATEPE
Necdet SAKAOĞLU
Prof. Dr. Murat SARICA
Doç. Dr. Sabri SAYARI
Doç. Dr. Bülent TANÖR
Dr. Cem TAYLAN
Dr. Eser TAYLAN
Şirin TEKELİ
Yavuz TOP
Hıfzı TOPUZ
Dr. Selçuk TÖZEREN
Doç. Dr. Mete TUNÇAY
Doç. Dr. Gürel TÜZÜN

Yazı İşleri Müdürü : Meltem SOMAY
İdari İşler : Nurten ŞENAY
Grafik Tasarım: : Yavuz KÖSEMEN-Erkal YAVİ
Teknik Yönetmen : Yavuz KÖSEMEN

Teknik Servis: Bülent YOLGUN, H. Miray YÜZGEÇ, Sefa ESENYEL, Nevzat AKKUŞ, Bekir POYRAZ, Şemsettin BOSTANCI, İsmail YETER, Dursun HATKO, Canset AKSEL, Müge ACAR, Eyüp YILDIRIM, Nuran GÖRGÜNAY

DİZGİ: ADAM Yayıncılık ve Matbaacılık A.Ş. Dizgi Birimi
SİYAH-BEYAZ BASKI: Milliyet Yayın A.Ş.
RENK AYRIMI VE RENKLİ BASKI: Ana Basım Sanayi A.Ş.
DAĞITIM: Hürriyet Holding A.Ş.

ANADOLU YAYINCILIK
Büyükdere Caddesi, Maslak Ucyol Mevkii, No:93 Maslak Istanbul
Her hakkı saklıdır. Yazı ve fotoğraflar izin alınmadan yayınlanamaz, kullanılamaz. 1983-1984

BACH, Johann Sebastian
(1685-1750)

Alman besteci ve orgcu. Genç Barok dönemden Klasik döneme geçişin en önemli hazırlayıcısıdır.

21 Mart 1685'te, Eisenach'ta doğdu. Yedi kuşak boyunca elliden fazla müzisyen yetiştirmiş bir ailenin oğludur. İlk müzik derslerini müzisyen olan babası Johann Ambrosius'tan aldı. Annesi ile babasının ölümü üzerine 1695'te Ohrdruff köyünde St. Michael Kilisesi'nin orgcusu olan ağabeysinin yanına gönderildi. Yarım kalan müzik derslerini ağabeysi Johann Christoph ile birlikte sürdürdü. On beş yaşına geldiğinde Lüneburg'a gitti ve burada St. Michael Okulu'nun korosunda çalışmaya başladı. Bu süre içinde St. Katherine Kilisesi orgcusu Georg Böhm'ü ve o dönemin en büyük orgcusu Reinken'i sık sık dinleme olanağını buldu. Kilisenin oldukça zengin kitaplığından yararlandı. Fransız müziğini, özellikle Couperin'in yapıtlarını dinledi. Kendini geliştirmesine ortam hazırlayan iki yıllık bu süre sonunda komşu kasabalardan birine orgcu olarak seçildi. Ancak işe bir başkası alındı. Geçici olarak Sachsen-Weimar Dükü'nün kardeşinin özel orkestrasında çalışmaya başladı. Daha sonra Arnstadt'ta St. Boniface Kilisesi'ne kurulmakta olan orgun denetimini ve denemesini yapmaya başladı. 1705 Ekimi'nde, Lübeck'e giderek dönemin büyük orgcusu Dietrich Buxtehude'nin konserlerini dinledi.

1707'de Mühlhausen'de Blasius Kilisesi orgculuğuna getirildi. Bu arada kuzeni Maria Barbara Bach ile evlendi. Mezhep kavgalarının kilise müziğine yaptığı etkilerden dolayı burada uzun süre kalamadı. Weimar'a döndü. Dük Wilhelm Ernst'in saray orgcusu oldu. Ayrıca, oda müziği konserlerinde keman ve klavsen çalıyordu. Dükün hizmetinde bulunduğu sürece Bach her ay yeni bir yapıt yazmakla yükümlüydü. Bu nedenle üç yıl içinde otuzdan fazla kantat besteledi.

Anhalt-Köthen Prensi Leopold'un önerisiyle Aralık 1717'de Köthen'e geldi. Prensin sarayına koro yöneticisi olarak atandı. 1720'de karısı öldü. Bach aynı yıl Hamburg'a bir yolculuk yaptı, Reinken'i son kez dinledi. Köthen'e döndükten sonra 3 Aralık 1721'de saray korosunda şarkıcı olan Anna Magdalena Wilcken ile evlendi. Lutherci olan Bach, çocuklarının Köthen'deki Kalvinist eğitime bağlı okullara devam etmelerini istemiyordu. Aynı dönemde Prens Leopold'un müziğe olan ilgisinin azalmaya başlaması üzerine Bach'ın Köthen'den ayrılma düşüncesi güç kazandı. Bu sırada Leipzig'deki St. Thomas Okulu'nun müzik direktörü Johann Kuhnau öldü. Yerine seçilen Telemann gelmeyince görev, başvuruda bulunan Bach'a verildi (1723). Bu yeni görevinin yanı sıra, daha bir süre Köthen'deki saray korosunda onursal yönetici olarak kaldı. 1729'da Sachsen-Weissenfels Sarayı'na onursal koro şefi oldu. 1731'de uzun bir aradan sonra ilk kez Dresden'de St. Sophie Kilisesi'nde bir org resitali verdi. 1736'da III. Augustus'un saray besteciliğine atandı. 1739'dan başlayarak iki yıl kadar Leipzig'de Collegium Musicum'un yöneticiliğini yaptı. 1747'de oğlu Emanuel ile birlikte Potsdam'a gitti. Orada Prusya Kralı II. Friedrich'in huzurunda çaldı.

Altmış yaşlarındayken ortaya çıkan şiddetli görme bozukluğu nedeniyle başarısız iki ameliyat geçirdi. 1750 yılının başlarında görme duyusunu bütünüyle kaybetti. 28 Temmuz 1750'de öldü. Leipzig'deki St. John Kilisesi'nin avlusuna gömüldü.

Bach'ın iki evliliğinden yirmi çocuğu oldu. Bunlardan Wilhelm Friedemann, Carl Philipp Emanuel, Johann Christoph Friedrich, Johann Christian besteci olarak müzik tarihine geçtiler. Bach'ın yaşadığı yıllarda pek azı yayımlanan yapıtları, ölümünden sonra Haydn, Mozart ve Beethoven gibi besteciler tarafından incelendi. 1850'de Schumann'ın desteğiyle kurulan Bach Derneği, elli yıl içinde, sanatçının elde kalan tüm yapıtlarının yayımlanmasını sağladı.

Geleneklere bağlı bir Protestan

Bach, çağının sanat eğilimlerini gözardı etmiş, gününde geçerli değer yargılarını dikkate almaksızın yapıt vermiştir. Kökeni 16. yy. Reform Hareketine uzanan bir gelenekçi olarak, o dönemi simgeleyen ürünleri Aydınlanma Çağı'nda yaratmıştır. Bu gelenekçilik yalnızca sanatında değil, kişiliğinde de gözlemlenebilir. Bach inanmış bir Protestandı, ancak Almanya'da o dönemde çok yaygın olan dogmatik din tartışmalarına, mezhep kavgalarına girmemiştir. Bach için müzik bir "ibadet" yolu idi. Bu nedenle dinsel ve dinsel olmayan müziği birbirinden ayrı düşünmemiştir. Gelişiminin ve ilgilerinin dinsel müzik ile sınırlı kalmamış olmasının başka bir nedeni de, ailesinde dinsel olmayan müzik ile uğraşan pek çok kişinin bulunmasıdır.

Kantatlar

Korolu müzik formunun tipik örnekleri olan kantatlar konu ve biçim açısından çeşitlilik gösterir. Dinsel pastoraller, *İncil*'den alınmış öyküler, oratoryolardakine benzer dramatik sahneler, bu kantatlarda kişisel dram öğelerine fazla ağırlık verilmeksizin mistik bir simgecilikle işlenmiştir. Bach'ın yazdığı ilk önemli kantat olan *Ratwechsel*, aynı zamanda bestecinin ilk önemli yapıtıdır. Eser, Mühlhausen Kent

Meclisi üyelerinin yılda bir değiştirilmesi dolayısıyla yapılan festivallerden biri için özel olarak bestelenmiş ve 4 Şubat 1708'de çalınmıştı. Gerek koronun, gerekse orkestranın kullanılışında yalnızca kontrpuan tekniğinin uygulanmasıyla yetinilmemiş, karakteristik çalgı ve sesler gruplar halinde birleştirilerek ses nitelikleri güçlendirilmişti. Ayrıca, aynı yapıtta Bach'ın füg tekniğinde vardığı noktayı gösteren ve bestecinin gelişimi açısından ilginç olan bölümler de bulunmaktadır. Bach, Leipzig'de St. Thomas Okulu'nun müzik direktörü olarak görevli bulunduğu dönemde pek çok kantat bestelemiştir. Bunlardan bugüne kalanların sayısı 200 dolayındadır, tümünün 300 kadar olduğu tahmin edilir. Dinsel olmayan kantatlarının en tanınmışları *Av Kantatı*, *Kahve Kantatı*, *Seçim Kantatı* ile, *Phoebus ve Pan*'dır. Bach öteki korolu yapıtlarında da kantat biçimine bağlı kalmıştır. *Noel Oratoryosu*, bir kantatlar dizisinden oluşur. *Si Minör Missa* da büyük boyutlu kantatlar dizisini andırır. Bu eser, bestecinin ölümünden sonra bölümleri birleştirilerek bütünlüğe kavuşturulabilmiş ve tümüyle ilk kez 19. yy'da icra edilmiştir.

Passionlar

İki ünlü passionundan ilk olarak 1724'te çalınan *Johannes Passion*'u bu formun kusursuz bir örneği olarak kabul edilir. Yapıtın önemi, bu formda Bach'tan önce yapılmış denemelerin tüm olumlu sonuçlarını içermesindedir. Bestecinin başka bir ünlü passion'u *Matthäus*'ta ise din düşüncesi, insan ile Tanrı arasındaki ilişkinin ideal biçimine yönelik bir arayış ağır basar. Dinsel adanmışlık müziğinin en zengin ve en soylu örneği olarak kabul edilen bu yapıt, aynı zamanda *İncil*'deki öyküler üzerine müzik yazma akımının sonunu simgeler. İki dört-sesli koro, iki orkestra ve ayrıca ek bazı partilerin kullanıldığı eser ilk kez 1729'da çalınmıştır.

Klavye müziğine katkıları

Magnificat, Bach'ın ilk büyük boyutlu yapıtıdır. Leipzig'de yazılmış olmasının da önemli etkileriyle, Bach'ın gelişim sürecinde "Alman" olmaktan çok "İtalyan" olan, düşünsel ve dinsel yönünden çok biçimsel kaygıların ağır bastığı bir dönemi yansıtır.

Füg

Bach opera bestecisi olmamasına karşın, operanın temel öğelerinden olan ve "şarkı söyler biçimde dramatik konuşma" anlamına gelen *recitative* bölümlere dinsel eserlerinde sık sık yer vermiştir. Melodi zenginliğinin ikinci planda kaldığı bu bölümlerde özellikle önem kazanan ton ve ritm öğelerini, anlatıma güç katmakta ustalıkla kullanmıştır.

1717 yılının sonunda başlayan Anhalt-Köthen dönemi, Bach'ın gelişimindeki en önemli dönemlerden biridir. Kesin tarihleri bilinmemekle birlikte, bestecinin dinsel olmayan ve enstrümantal birçok yapıtı Köthen dönemine bağlanmaktadır.

Brandenburg Konçertoları

Bu dönemde dinsel olmayan müzik türünde verdiği yapıtların başında *Brandenburg Konçertoları* gelir. Bu konçertolar, o çağın konçerto anlayışının örneklerinden olup, küçük bir solo çalgılar grubu ve orkestra için yazılan ve "konçerto grosso" diye adlandırılan türdedir. Bach, alışılmışın dışına çıkarak solo enstrümanlar grubuna yaylı çalgılardan başka bazı nefesli sazları da katmış, ayrıca daha önce başvurulmamış çalgı gruplamaları denemiştir. Yine de bu özellikler *Brandenburg Konçertoları*'nın günümüzün orkestrasyon tekniklerine doğru bir adım olduğu biçiminde anlaşılmamalıdır, çünkü Bach bu yapıtlarda kendi döneminin orkestrasyon anlayışına bağlı kalmıştır: O dönemde farklı türdeki enstrümanların farklı özellik ve olanakları dikkate alınmıyor, farklı ses renklerinin ayrıştırılmasına ve çalgılara yapıtın bütünü içinde farklı düzeyde görevler yüklenmesine gidilmiyordu. Yapıtların kontrpuan temeline oturmasından dolayı, çalgılara eşdeğer hatta aynı partiler yazılarak "çizgisel işlevler" veriliyordu. Orkestrasyon anlayışında, kronolojik olarak ancak armoninin ortaya çıkışıyla birlikte beliren ve armonik stilin gelişimine koşut olarak gelişerek bugünkü biçimini alan boyutları Bach'ın yapıtlarında bulmak olanaksızdır. Bach'ın besteci olarak en zayıf yönünün orkestrasyon anlayışı olması, yeni gelişmekte olan armonik yöntemler yerine, kendi zamanında artık terkedilmeye başlamış olan kontrpuan tekniğine bağlılığını sürdürmesinden kaynaklanmaktadır.

Bach, *Brandenburg Konçertoları* türünde başka yapıt yazmamış; ancak solo enstrümanlar için konçertolar bestelemiştir. Bunlardan *Klavier* (klavye) konçertoları, form bakımından modern konçerto anlayışına, keman için ve nefesli sazlar için yazdığı konçertolardan daha yakındır. Keman konçertolarında Vivaldi etkisi, Bach'a malolmuş bir biçimde de olsa, kendini hissettirir.

Bir orgcu olarak Bach'ın, klavyeli çalgılarda dört parmaklı çalış tekniğinden beş parmaklı tekniğe geçilmesinde önemli katkıları vardır. Önemli bir orgcu ve besteci olan oğlu Carl Philipp Emanuel'in belgelenmiş sözleri ve Köthen döneminin bir ürünü olan *Friedemann's Clavier-Büchlein* adlı yapıtında notalar üzerine kendisinin koymuş olduğu parmak numaraları, Bach'ın başparmağı öbür parmakların altından hareket ettirmeyi ilk kez düşünerek bugünkü tekniğe doğru çok önemli bir adım atılmasını sağladığını gösterir.

Bach, 1722 yılında *Das Wohltemperierte Clavier* ("İyi Düzenlenmiş Piyano") adıyla bilinen ve kırk sekiz prelüd ve füg'den oluşan yapıtının ilk yarısını tamamladı. Bu eser çeşitli açılardan büyük önem taşır. İlk olarak, gerek prelüd gerekse füg'ler, geleneksel prelüd ve füg formlarının kalıp yapılarına bağımlı kalınmadan yazılmıştır. Ayrıca, füglerin üslubu dikkati çeker. Füg, kontrpuan tekniği ile yazılan bir form olduğuna ve kontrpuan da aslında koral müziğin bir aracı olduğuna göre, genelde füglerin koral stilde olması Bach'ın çağında doğal karşılanır bir durumdu. Ancak, *Wohltemperierte Clavier*'deki füg'ler aksan, ritm, küçükzamanlı notaların serbestçe kullanılması gibi özelliklerle koral stilden oldukça bağımsız bir tarzda yazılmıştır. İkinci olarak, Bach'ın bu parçaları bestelerken, org dışındaki klavyeli çalgıların tuşlara bağlı tokmakların tellere vurmasıyla ses çıkaran, dolayısıyla sesi sürekli tutamayan çalgılar olduğunun bilincinde olduğu açıkça görülmektedir. Bu tutumunun sonucu olarak, "Clavier"in ses tekniğine ve özelliklerine uyan ve onun kendine özgü karakterinde bulunabilecek güzellikleri ortaya çıkaran eserler meydana getirmiştir. Üçüncü olarak, bu prelüd ve füg'ler, *Wohltemperierte* tanımlamasının da işaret ettiği gibi çalgıların sekizli ses aralığının on iki yarım sese eşit olarak bölünmesiyle elde edilen akortlama sistemine göre yazılmıştır. Bach, bu yapıtın ikinci yarısını Leipzig'de tamamladı. Bu bestelerinde zengin ara-

Polifonik Müzik, Kontrpuan ve Armoni

Genel olarak, "polifoni", farklı frekanslara sahip birden fazla sesin aynı anda tınlaması anlamına gelmekle birlikte, "polifonik müzik" deyimi, bir arada çalınmak üzere yazılmış birden fazla partiden oluşan müzik yapıtlarının "yatay" anlayışla bestelenmiş olanlarını, "dikey" anlayışla yazılmış olan "homofonik" olarak nitelendirilenlerinden ayırt etmek için kullanılır. "Kontrpuan" ve "armoni" sözcüklerinin karşıtlığı da aynı ayırımı karşılar. Tek başına, ayrık bir olgu olarak bir akor, çeşitli ses aralıklarının aynı anda duyulmasından başka bir şey değildir. İçerdiği aralıklara göre betimlenebilir ya da sınıflandırılabilir, ama bir akorlar dizisi içinde yer alıp başka akorlarla ve bu akorlar aracılığıyla da bir "tonal merkez" ile arasında ilişki kuruluncaya değin, armonik açıdan, kendine özgü uyumlu ya da uyumsuz tınlaması ötesinde bir önemi yoktur. Armoni, ya da armonik düşünüş, akorları bir dizi halinde görmek ve bunların arka arkaya getirilişinde belli kurallara uymak demektir. Bu düşünüşün analiz birimini "akor" oluşturduğu için armoni, "dikey" anlayış olarak nitelendirilir. Kontrpuanda ise, temel kaygı, kendi içinde bütünlük taşıyan ayrı ayrı "çizgi"lerin bir doku oluşturacak biçimde birleştirilebilmesi, örülebilmesidir. Burada birimi oluşturan melodik çizgidir, bu nedenle "yatay" anlayıştan söz edilir.

Kontrpuan sanatının tarihi, iki ana döneme ayrılabilir: Yatay boyutun tamamen ya da çok büyük ölçüde müziğe egemen olduğu "çizgisel kontrpuan" ve dikey boyutun da değişen ölçülerde kendisini gösterdiği "armonik kontrpuan" dönemleri. İlk dönem, polifoninin ilk ortaya çıktığı yıllardan 16. yy'ın ortalarına değin uzanır. Bundan sonra, armonik düşünüşün ve "diatonik tonalite"nin ortaya çıkması ve gelişmesi, armonik kontrpuan dönemine geçilmesine yol açmıştır. 20. yy'ın ilk yarısının bestecilerinde ise, diatonik sistem temeli üzerine kurulmuş tonalite ve armoninin artık sınırlayıcı olmaya başlamış katı kalıplarından kurtulma arayışları içinde, çizgisel kontrpuana dönüş eğilimleri belirmiştir.

Batı müziğinde polifoninin ne zaman ve nasıl başladığı kesin olarak saptanamamakla birlikte, 10.yy'dan önce iki-sesli müziğin yaygın olduğuna ilişkin ipuçları elde edilmiştir. Bu evrede, iki ses aynı anda aynı melodiyi paralel olarak söylüyor, ama sesler arasında, parça boyunca korunan üçlü (kuzey Avrupa), dörtlü (İtalya) ya da beşli (Fransa) bir aralık bulunuyordu. 11.yy'da paralellikteki kısıtlamadan yavaş yavaş kaçıldığı, iki parti arasında ters hareketlerin (bir partinin tiz seslerden kalın seslere doğru hareketi sırasında ötekinin bastan tize gidebilmesi) ortaya çıktığı gözlemlendi. 12.yy'da, iki partiden birinde tek bir nota bulunduğu sırada, diğer partiye daha kısa zamanlı olan iki (ya da daha fazla sayıda) nota yazılabilmeye başlandı. Bu gelişme ortak bir zaman ölçütü gerektirdiği için, yapıtların arka arkaya dizilmiş "ölçü"ler (mezür) halinde algılanmasını olanaklı kılan bir anlayışla yazılmaya başlanmasına yol açtı. İlk aşamalarında notasyona yansımayan ölçüleme; bir partiye yazılan müzik cümlesinin daha sonra öteki parti tarafından alınıp tekrar ya da taklit edilmesi, ya da her iki partinin cümlelerinin ikisi arasında değiş tokuş edilmesi gibi polifonik tekniklerin ilk biçimlerinin belirmesine zemin hazırladı. 13.yy'da üç-sesli polifoni örnekleri verildiği görüldü. Rönesans döneminde, yukarıda sözü geçen polifoni teknikleri oldukça gelişti, kanonlar yazıldı. 16.yy'da polifonik yapıtların dokusunu oluşturan bireysel partilerin taşıdığı melodik yapı, oldukça gelişmiş ve düzenli bir biçim aldı. En gelişmiş örneklerinde, seslerin iniş ve çıkışlarının oluşturduğu eğrilerin belli oranlarla birbirini izlediği, yukarı doğru hareketlerin inişlerle, aşağı doğru hareketlerin de çıkışlarla dengelendiği görülür. Ayrıca, uzun cümlelerde temel melodik yapı dengeli bir biçimde alçalır ve yükselirken, cümlenin bileşenleri olan kısa pasajlar da, benzer biçimde dengeli dalgalanmalar gösterir. 16. yy'da müzik alanında çok köklü değişimler oldu. Yüzyıl boyunca majör ve minör modlardan oluşan "diatonik" dizi sistemi belirginleşirken, yüzyılın sonlarına doğru öteki modlar terkedilmeye yüz tuttu. Besteciler, farklı tonlar üzerine kurulmuş diziler arasındaki ilişki ve aykırılıkların gitgide daha güçlü bir biçimde farkına vardılar. Majör-minör sisteminin evrimi ile birlikte modülasyon unsuru ortaya çıktı. Bir ton üzerine kurulmuş bir diziden başka bir tonal merkeze doğrudan doğruya sıçramak yerine modülasyonlar yapılmaya başlandı. Öte yandan, yine 16. yy'da armonik düşünüş öne çıktı. Yüzyılın ilk dönemlerinde besteciler, akorları, yatay olarak ilerleyen partiler arasında ister istemez ortaya çıkan aralıkların birleşiminden meydana gelmiş anlık sonuçlar olarak görüyorlardı. Başka bir deyişle, akor kontrpuanının bir yan-ürünü idi ve akorlar arasındaki ilişkileri, büyük ölçüde kontrpuan partilerinin ilerleyişi belirliyordu. Oysa, yüzyılın sonuna doğru durum önemli ölçüde değişmiş, armonik düşünüş, kontrpuan dokusunu yönlendirmeye başlamıştı. Bu temel değişmenin, kompozisyon tekniğindeki diğer gelişmelerle, özellikle dizi ve tonalite sistemindeki dönüşümlerle karmaşık bağlar içinde olduğu kuşkusuzdur. Ancak, armonik düşünüşün ortaya çıkış ve gelişiminde neden-sonuç ayırımları yapmak güçtür. Böyle bir

→

rıcı denemelere girişti. Klasik sonatların birinci bölümlerinin İtalyan "aria" formundan türediğini reddedenlere göre, Bach bu prelüdleri ile sonat formunun çeşitli özelliklerini öncelemektedir. Füglerde ise eski kontrpuan stilinden ve füg tekniğinden iyice uzaklaşmış, füg prensibini büyük bir serbestlik içinde kullanmıştır. Bu, besteci olarak Bach'ın önemli bir yönüne işaret eder: Bach hiçbir zaman anlatımı kompozisyon tekniklerinin esiri haline getirmemiş, kompozisyon tekniklerinin kendi başlarına amaç durumuna gelmelerinden kaçınmıştır. Genel olarak *Wohltemperierte Clavier*'de toplanan füglerde, bir yandan bu formun Bach öncesinden beri varolan çeşitliliğini içinde barındırırken, öte yandan da büyük ölçüde Bach'ın bu forma getirdiği dönüştürücü yenilikleri kapsar. Bach'ın füg formunu dönüştürüşü, Beethoven'in klasik sonat formunu dönüştürüşü ile büyük bir benzerlik gösterir.

Çalgı müziği

Bach'ın solo keman için yazdığı üç partita ve üç sonat da büyük bir olasılıkla Köthen döneminin ürünleridir. Solo çalgılar için bestelenmiş müzik yapıtları içinde, anlatım zenginliğine bu denli sahip olan yapıt çok azdır. Bach'ın keman müziği org stilinin oldukça etkisindedir. Ama bu etki, ortaya kemana uygun olmayan bir müzik çıkmasına neden olmamış, tersine, kemanda ne önce, ne de daha sonra kullanılmamış olanakları ortaya çıkaran bir yazış tekniği doğurmuştur. Bach'ta keman müziğinin org stilinden etkilenmesinin önemli bir nedeni, o dönemde keman müziğinin genel olarak enstrümantal müzik içinde farklılaşmamış olması, hatta enstrüman müziği olarak stili farklılaşmış belli başlı tek çalgının org olmasıdır.

Bach'ın dinsel olmayan enstrümantal eserlerinin arasında en önemlilerinden olan dört *Orkestra için Uvertür*'ün de yine Köthen dönemine ait olduğu sanılmaktadır. Bach bu eserlerde "Fransız uvertürü" denilen formun en genişletilmiş biçimi üzerinde bazı denemeler yapmakta, gerek yavaş bölümlere, gerekse füg karakterinde olan ikinci bölümlere bazı değişiklik ve yenilikler getirmektedir.

Bach'ın üslup özellikleri, bulunduğu koşullara göre, yaşadığı kentin müzikseverlerinin eğilimlerine göre, kendisinden beklenen yapıtların türü ve kendisine tanınan olanaklara göre değişimler geçirmiştir. Özellikle Leipzig'in kozmopolit koşulları bu açıdan etkili olmuştur. Ancak, genel eğilim olarak, yaşlandıkça üslubunun gitgide daha ciddi, ağırbaşlı ve bütünlüklü olma özelliklerinin arttığı görülür ve bu bakımdan Beethoven ile büyük ölçüde benzeşir.

Bach'ın besteci yönünün büyüklüğü, eğitimci yönünü unutturmamalıdır. Yetiştirdiği öğrencilerin

ayırım için yeterli olmamakla birlikte, bestecilerin giderek yapıtlarının yatay düşünülerek yazılmış olsalar bile, dinleyici üzerinde dikey etkiler de yapmasının kaçınılmaz olduğunu gördükleri ve çizgisel kontrpuanın tek başına yeterli olamayacağı görüşüne vardıkları saptanmalıdır. Ayrıca, polifonik müziğin değişik dönemlerine ait yapıtlar incelendiğinde, iki-sesli polifoniden daha fazla sesin kullanıldığı yapıtlara geçildikçe, armonik düşünüşü hazırlayan ya da armoni ile ilişkisi kurulabilecek öğelerin giderek arttığı gözlemlenir. Bütün bunlardan ötürü, 20. yy'a değin bestecilik tekniğine egemen olan ve kontrpuanı gittikçe daha fazla arka plana iten armonik düşünüşün, kontrpuandan doğup onun içinde geliştiğini ileri süren kuram günümüzde genel kabul görmektedir.

16. yy'daki gelişmelerin kontrpuanı zorunlu olarak diatonik tonalite çerçevesine oturtmasından ve armonik düşünüşün yatay müzik anlayışına yaptığı etkilerden ötürü bu yüzyılı izleyen dönemlerdeki kontrpuan tekniği "armonik" olarak nitelendirilir. Bach ve Haendel*, armonik unsurlara farklı ağırlıklar vermiş olmakla birlikte, armonik kontrpuan dönemi içinde yer alırlar. Bach'ın kontrpuanı Haendel'inkinden çok daha az "armonik"tir, yine de döneminin müzik mirası, esasta yatay düşünen bir besteci olması gerçeğini değiştirmeksizin, Bach'ın müziğine armonik öğelerin girmesini kaçınılmaz ve doğal kılmaktaydı. Bach'ın kontrpuanında, diatonik sistemin henüz, her türlü ses dizisini ("mod") içeren "modal" sistemin etkilerinden bütünüyle arınmadığı görülür. Öte yandan, diatonik dizi sisteminin kapsamının, armoninin gerektirmediği notaların da kullanılmasıyla, "kromatik" armoniye doğru genişletilmesinde en önemli katkı yine Bach'ındır. Bach'ın armoniye başka bir etkisi, uyumsuz ("disonans") akorları ele alış biçimindedir. 19. yy'ın sonuna gelinceye değin beste tekniğinin gelişiminde çok önemli bir yeri olan armonik disonansların geçirdiği değişikliklerin birçoğu, Bach'ın müziğinde başlangıç halinde bulunur.

Bach'ın kontrpuanının başka bir özelliği, çizgisel boyutun, dönemiyle karşılaştırıldığında önemli ölçüde yerini korumuş olmasıdır. Bach iki-sesli yapıtlar yazarken kontrpuanın armonik sonuçlarını gözardı etmiş ve polifonik dönemin tekniklerine yakınlık göstermiştir; ikiden fazla parti için yazdığı zamanlarda ise kontrpuan dokusunun armonik boyutuna çok önem verdiği görülür. Genel olarak Bach'ın tekniği, çizgisel kontrpuan ile armonik düşünüş arasında kusursuz denebilecek bir denge kurmuş olması biçiminde değerlendirilir.

Bach'tan sonra, zaman zaman özgün örnekleri görülmekle birlikte, besteleme tekniği olarak kontrpuanın giderek önemini yitirdiği gözlemlenir. Beethoven'dan* sonra ise, iyice geri plana düşerek armonik düşünüşü renklendiren bir teknik olma durumuna yaklaşmıştır. Ancak, bu genel eğilime karşın Bach türü kontrpuan besteciler üzerindeki etkisini hiçbir zaman bütünüyle kaybetmemiştir. Wagner'den* sonra diatonik armoni ve tonalitenin gücünü yitirmesinden ötürü, çizgisel kontrpuan yeniden bestecilerin ilgisini çekmeye başlamıştır.

çoğu önemli besteci ve icracılar olarak ün kazanmış ve Bach'ın etkisinin Avrupa müziğindeki sürekliliğinde önemli rol oynamıştır.

Bach'ın müziğinin en önemli boyutlarından biri birçok partiyi bir arada yürütebilmesinin yarattığı karmaşık yapıdadır. Bunun en gelişmiş biçimi, orkestra tarafından eşlik edilen koro yapıtlarında görülür. Bir yandan koronun ayrı ayrı sesleri kendi bağımsız melodilerine sahiptir, öte yandan orkestra bağımsız olarak da varolabilecek partileriyle koroya eşlik eder ve bütün bu çizgisel bütünlükler bir arada çok daha üst düzeyde bir bütün oluşturur. Bestecinin bu özelliği, sınırlı sayıda çalgıdan oluşan bir topluluk, hatta tek bir çalgı için yazdığı eserlerde de, çok sayıda partiyi birlikte var etmesini sağlamıştır; solo keman sonatları bunun örneklerindendir. Öte yandan, bir eser içindeki her partinin, çoğunlukla, birden fazla işlevi vardır. Tek bir çalgı (ya da aynı partiyi çalan çalgılar grubu) aynı anda, hem kontrpuan prensiplerinin gereklerini sağlamak, hem anlatımı güçlendirmek, hem de çokseslilik ve ses rengine katkıda bulunmak gibi birden fazla görev alabilir. Bu ve buna paralel başka özellikler, Bach'ın yapıtlarının icra edilirken ayrıntılara çok dikkat edilmesini gerektirir. Bu, yapıtların çalınışını zorlaştıran teknik bir özellik olmayıp, eserin anlamının ve derinliğinin bütün boyutlarıyla aktarımı için gerekli olan bir noktadır.

Bach'ın müziğindeki başka bir önemli boyut, bestecinin kuralları yorumlamakta ve anlatım derinliği yaratabilmek için kullanmaktaki ustalığı ve serbestliğidir. Formun ana çizgileri, hatta ayrıntıları, yapıtın kuruluşunda temel görevi görürse de, gerektiğinde müzikal anlatım uğruna feda edilebilir. Kompozisyon tasarımı prensipleri, müziğin gerektirdiği durumlarda daha geniş bir açıdan yorumlanıp bir kenara bırakılabilir. Gelenekler terkedilebilir. Bu durumda ortaya çıkabilecek yeni kompozisyon sorunlarının çözümünde kural ve geleneğin yerini bestecinin içgüdüsü alır ve çözüm sürekli deneylerle geliştirilir. Sürekli olarak spekülatif yollara sapmak, yeni sorunlar yaratmak ve çözmek, Bach'ta genel eğilimdir. Çok çeşitli tür ve formda yapıt vermiştir, ama türleri olduğu gibi bırakmaya razı olmayıp daima her formun nasıl yeni koşullara aktarılabileceğini, başka formlarla nasıl birleştirilebileceğini düşünmüştür. Bütün bunlar, Bach'ın kendisinden çok önce denenmiş ve oturmuş bir yöntem olan kontrpuan tekniğine nasıl yepyeni bir kişilik kazandırabildiğini bir ölçüde açıklamaktadır.

Bach, birçok farklı bölge ve ülkede kullanılmış kompozisyon yöntemlerini ve deneyimlerini tutarlı bir biçimde kendi sanatçı kişiliğinde birleştirmiş, en küçük ayrıntısının bile değiştirilemeyeceği inancını yaratan özgün ve kusursuz biçimini, şiirsel içerikle kaynaştırmıştır. Başka bir anlatımla, "soyut matematik-soyut şiir" bütünlüğünü oluşturmuştur.

Bach'a, yaşamı süresince gereken önemin verilmemesi, bir yandan, bestecinin müzik kariyerinin tam armonik yöntemlerin, klasik sonat ve İtalyan opera türünün yaygınlaşmaya yeni başlamakta olduğu bir zamana rastlamış olmasıyla, öte yandan da, o dönemde müzik dünyasının yavaş yavaş dinsel adanmışlık müziğine olan ilgisini kaybetmeye başlamış olmasıyla açıklanabilir. Bugün ise, Barok Çağ ile Klasik Akım arasında yer alan ve kendinden önceki yüzyılların birikimini toparlayıp yeniden biçimlendiren ve sonuna getiren Bach tüm zamanların en büyük bestecilerinden biri olarak tanınmaktadır.

◄ *Partisyon yapısı*

• **YAPITLAR (başlıca): Vokal Müzik (dinsel):** *Si Minör Missa* 1724-1746; *Paskalya Oratoryosu*, 1725; *Noel Oratoryosu*, 1734; *Ascension Oratoryosu*, 1735; *St.Johannes Passionu*, 1724; *Matthäus Passionu*, 1729; *Ratwechsel Kantatı;* 1714-1716 ve 1723-1724 arasında yazılan 200 kadar kantat; *Re Majör Magnificat*, 1723. **Vokal Müzik (dindışı):** 24 kantat (bazıları: *Phoebus ve Pan*, 1731; *Kahve Kantatı*, 1732; *Köylü Kantatı*, 1742). **Orkestra Müziği:** *6 Brandenburg Konçertosu*, 1721; Keman ve orkestra için 2 konçerto, 1717-1723; Orkestra için 4 uvertür, 1714-1723. **Org Müziği:** 140 koral prelüd (Bir bölümü *Orgelbüchlein*, 1714-1716, ve *Clavierübung*, 3. cilt, 1739, içinde); 18 füg, 1708-1716, 1729-1739; *Do minör Passacaglia*. **Klavye Müziği:** *Clavierbüchlein*, 1720, ("Piyano Kitapçığı"); *Clavierübung*, 1.cilt, 1726-1731; ("Piyano Alıştırması"); *Clavierübung*, 2.cilt, 1735; *Fransız Uvertürü ve İtalyan Stilinde Konçerto; Clavierübung*, 4.cilt, 1742; *Goldberg Varyasyonları; Das Wohltemperierte Clavier*, 1722 ve 1742; ("İyi Düzenlenmiş Piyano"). **Oda Müziği:** Solo keman için 6 sonat (partita), 1720; Solo viyolonsel için 6 sonat (süit), 1720; *Das Musikalische Opfer*, 1747.

• **KAYNAKLAR:** J.F. Agricola ve C.P.E.Bach, *Denkmal dreier verstorbenen Mitglieder der Societät der musikalischen Wissenschaft (Nekrolog* olarak bilinir), 1920; F.Blume, *Two Centuries of Bach: an Account of Changing Taste*, 1950; H.David, A.Mendel (der.), *The Bach Reader: A Life of Johann Sebastian Bach in Letters and Documents*, 1966; H.T. David, *J.S.Bach's Musical Offering: History, Interpretation, and Analysis*, 1945; A.Durr, *Die Kantaten von Johann Sebastian Bach*, 2 cilt, 1971; J.N. Forkel, *Johann Sebastian Bach; His Life, Art and Work*, 1920; K. Geiringer, *Johann Sebastian Bach: The Culmination of an Era*, 1966; H. Keller, *Die Orgelwerke Bachs*, 1948; H. Keller, *Die Klavierwerke Bachs*, 1950; W. Neumann, *Handbuch der Kantaten Joh. Seb. Bachs*, 1966; C.H.H.Parry, *Johann Sebastian Bach*, 1938; A. Schweitzer, *J.S. Bach*, 2 cilt, 1905; C.S. Terry, *Bach: a Biography*, 1933; D.F. Tovey, *A Companion to "The Art of Fugue"*, 1931; W.G. Whittaker, *The Cantatas of Johann Sebastian Bach, Sacred and Secular*, 2 cilt, 1959.

◄ *Müzikte anlatım ve araştırıcılık*

BAKINIZ: BUXTEHUDE,COUPERIN,VIVALDI.

BACH, Wilhelm Friedemann
(1710-1784)

Alman besteci ve orgcu. Özgün yapıtlarıyla Barok tarzdan Rokoko'ya geçişte rol oynamış ve çok usta bir çalgıcı olarak tanınmıştır.

Wilhelm Friedemann Bach 22 Kasım 1710'da Weimar'da doğdu. Johann Sebastian Bach'ın en büyük oğludur. İlk sistemli müzik derslerini onyaşındayken, babasından almaya başladı. Bir süre Köthen'de okuduktan sonra, 1723'te, babasının Leipzig'deki St. Thomas Kilisesi'nin müzik yöneticiliğine atanması üzerine, bu kilisenin müzik okuluna girdi. 1726-1727 arasında keman dersleri aldı, babasının yönettiği Collegium Musicum'da konserlere katılma olanağı buldu. Bu dönemde hızlı bir gelişme gösteren Friedemann, ilk

Haziran 1733'te, Dresden'deki Sophia Kilisesi' nin orgcusu olmak için başvurdu. Başka adaylar da olduğu halde, geleneksel sınava alınmadan bu göreve kabul edildi. Kısa zamanda , Dresden'in önde gelen müzikçilerinden biri oldu. 16 Nisan 1746'da, görevinden ayrılarak Halle'deki Liebfrauen Kilisesi'nin orgcusu oldu. Johann Sebastian Bach'ın 1713'te ancak zorlu bir sınav sonucunda kabul edilmiş olduğu bu göreve Friedemann'ın sınavsız atanması, ustalığının ve gördüğü ilginin bir göstergesi sayılır.

1750'de babasının ölümü, sanatçıyı Leipzig'e giderek kardeşlerinin bakımıyla ilgilenmek, dolayısıyla işinden uzunca bir süre ayrılmak zorunda bıraktı. Bu olay Friedemann'ı olumsuz bir biçimde etkilemiş, sanatçı, giderek sinirli, benmerkezci ve hırslı bir kişi haline gelmiştir. 12 Mayıs 1764'te Liebfrauen Kilisesi'ndeki işinden de ayrıldı ve yaşamının son yirmi yılında bir daha sürekli bir iş edinemedi. 1773'te Johann Sebastian Bach üzerine bir monografi çalışması yapmakta olan Johann Nikolaus Forkel'le tanışması, ona bir miktar gelir ile, konser olanakları sağladı. Son yılları yoksulluk içinde geçti ve oldukça düzensiz bir yaşam sürdü. Özellikle, babasının yapıtlarının yayımlanmasıyla ilgili işlerde, bazı yolsuzluklara adı karıştı. 1 Temmuz 1784'te, Berlin'de öldü.

Friedemann, daha ilk yıllarında önemli bir müzikçi olduğunu kanıtlamıştı. Çağdaşlarından birçoğunun, bu arada babasının umut bağladığı bir sanatçıydı. Yaşamındaki olumsuzluklar müzik tarihi için bir kayıp olarak görülebilir. Piyano tekniğindeki incelik ve org çalışındaki anlatım gücüyle seçkinleşmişti. Besteleri de, döneminin alışılmış kalıplarının ötesine geçebilen, özgün ürünlerdi. Bu bakımdan, kardeşleri arasında, babasının yeteneğine en çok onun yaklaştığı kabul edilir. Ancak, bu yeteneğini çoğu kez doğaçlamalarda ortaya koymakla yetinmiş, kâğıda geçirmeye gerek duymamıştır. Babasından farklı olarak, yapıtlarında Rokoko tarzının biçimsel özelliklerine yer vermiştir. Almanya'da *Galanter Stil* olarak anılan bu ince ve süslü üsluba yakınlaşmasına karşın, kişisel buluşlarla yüklü müziğinde kendine özgü bir duyarlılık ve güçlü, derin bir anlatım vardır.

• **YAPITLAR (başlıca): Vokal müzik (dinsel):** *Deutsche Messe* ("Alman Missa'sı"); 21 kantat. **Orkestra müziği:** 9 senfoni; *La Minör Piyano Konçertosu;* İki piyano için *Mi bemol Majör Konçerto.* **Oda müziği:** İki keman ya da flüt ve sürekli bas için 5 üçlü. **Org müziği:** Kanonlar; 7 koral prelüd; 3 füg; 6 etüd. **Piyano müziği:** 10 fantezi; 8 füg; 13 prelüd; 9 sonat; *Sol Minör Süit;* iki piyano için 2 sonat.

• **BAKINIZ:** C.P.E. BACH, J.S. BACH.

BACHELARD, Gaston
(1884-1962)

Fransız bilim felsefecisi ve edebiyat eleştirmeni. Fransız bilim felsefesinde ampirik geleneğe karşı bir yaklaşım oluşturmuş, edebiyat eleştirisinde *nouvelle critique* akımının öncülerinden olmuştur.

Bar-sur-Aube'de doğdu. Geçimini sağlayabilmek için çalışmak zorunda kaldı, aynı zamanda yüksek öğrenimini tamamladı. 1930-1940 arasında Dijon Üniversitesi Edebiyat Fakültesi'nde ders verdi, daha sonra Sorbonne Üniversitesi'nde bilim tarihi ve felsefe profesörlüğüne getirildi. 1962'de Paris'te öldü.

Bachelard'ın ilk çalışmaları bilim tarihi ve kuramı üzerinedir. 1934'de yayımlanan *Le nouvel esprit scientifique* ("Yeni Bilimsel Anlayış") ve 1938'de yayımlanan *La formation de l'esprit scientifique* ("Bilimsel Anlayışın Oluşumu") adlı yapıtlarında bilim öncesi bilgi ile bilimsel bilgi arasındaki ilişkiyi açıklamak için kuramsal bir model oluşturmayı amaçlamıştır. Bachelard, bilimsel düşüncenin gelişimini kesintisiz bir ilerleme görüşüyle değil, mit ya da günlük tecrübe düzeyiyle bilimsel düşünce arasında gerçekleşen "epistemolojik kopma"larla açıklamıştır. *La formation de l'esprit scientifique*'de, doğrudan bilgiyi ve günlük hayattan çıkartılan genellemeleri bilimsel bilgi üretiminin önündeki "epistemolojik engeller" olarak değerlendirmiştir. Bachelard'a göre, bu engeller bilginin sürekli ve düzenli birikimini sekteye uğratır, bilgiyi ampirik kökenlerinden koparatarak yeni bir "sorunsal"a geçişi zorunlu kılar.

Bachelard, bilimin epistemolojik tarihi üzerine olan yapıtlarının yanı sıra, şiirsellikle maddi özler arasındaki ilişkiyi incelemiştir. *La psychanalyse du feu* ("Ateşin Psikanalizi") *L'Eau et les rêves* ("Su ve Rüyalar") ve *La poétique de l'espace* ("Uzayın Şiirliliği") sezgicilik, psikanaliz ve başta Lautréamont olmak üzere bazı şairlerin etkisiyle yazdığı yapıtlarıdır. Günlük yüzeysel hayalgücünden farklı olarak insanlık tarihi boyunca gelişen bir "maddesel hayalgücü" olduğunu savunan Bachelard, bu hayalgücünü oluşturan maddesel imgelerin şiir, rüya ve felsefe alanlarındaki belirim biçimleriyle ilgilenmiştir. Ateş, su, hava ve toprak öğelerinin şiirdeki hayali dünyanın özünü oluşturduğunu ileri sürerek edebiyat eleştirisinde imge çözümlenmesine dayanan yeni bir yaklaşım geliştirmiştir.

Bir bilim felsefecisi olarak Bachelard'ın önemi, algısal bilgi ile bilimsel bilgi arasındaki kopuşu vurgulayan anlayışıyla bir yanda ampirik gelenekten, diğer yanda ise bilimin gelişimini aşamalı gelişme ve ilerleme düşüncesiyle açıklayan pozitivist gelenekten ayrılmasındadır. Gerek bilim kuramcısı, gerekse de edebiyat eleştirmeni olarak Bachelard'ın çağdaş Fransız düşüncesine önemli etkileri olmuştur. Bilim epistemolojisi üzerine geliştirdiği kuram, bir yandan bilim öncesi düşünceden bilimsel kuramsal düşünceye geçişi Bachelard'ın "epistemolojik kopma" kavramını temel alarak açıklamaya çalışan Althusser'e, öte yan-

dan da epistemoloji tarihinde süreklilik ve ilerlemeye karşı kopuş ve süreksizliği temel alan Michel Foucault'ya bağlanabilir. Edebiyat eleştirisi alanında ise, Bachelard, metin çözümlenmesinde olgulara ve yazarın biyografisine aşırı önem veren ve edebiyat metnini yazarın kişiliğinin bir devamı olarak gören akademik Fransız eleştirisine karşı 1950'lerden başlayarak geliştirilen *nouvelle critique* (Yeni Eleştiri) hareketinin öncülerinden olmuştur. Varoluşçu, yapısalcı, Marxist ve psikanalizci eleştiri anlayışlarını da kapsayan *nouvelle critique* akımı içinde, gerek fenomenolojik eleştiriyi temsil eden öğrencileri George Poulet, Jean Starobinski, Jean-Pierre Richard üzerinde, gerekse metin çözümlenmesinde yazarı odak noktası olmaktan çıkartmayı amaçlayan Roland Barthes'ın üzerinde etkili olmuştur.

• **YAPITLAR (başlıca):** *Le nouvel esprit scientifique*, 1934, ("Yeni Bilimsel Anlayış"); *La psychanalyse du feu*, 1937, ("Ateşin Psikanalizi"); *La formation de l'esprit scientifique*, 1938, ("Bilimsel Anlayışın Oluşumu"); *L'Eau et les rêves*, 1941, ("Su ve Rüyalar"); *Le Rationalisme appliqué*, 1948), ("Uygulamalı Akılcılık"); *Le matérialisme rationnel*, 1953, ("Akılcı Materyalizm"); *Poetique de l'espace*, 1957, ("Uzayın Şiirliliği"); *La poétique de rêverie*, 1960 ("Rüyanın Şiirliliği").

• **KAYNAKLAR:** D.Lecourt, *Pour Une critique de l'épistémologie: Bachelard, Canguilhem, Foucault*, 1974.

• **BAKINIZ:** ALTHUSSER,FOUCAULT.

BACHMANN, Ingeborg
(1926-1973)

Avusturyalı şair ve yazar. Varoluşçu felsefeye bağlı olarak lirik şiirler yazmıştır.

25 Haziran 1926'da Klagenfurt'da doğdu. 1945-1950 arasında Graz ve Viyana'da felsefe öğrenimi gördü. Doktora tezini Wittgenstein ve Heidegger üzerine yazdı. Bir süre Viyana'da yayımlanan bir dergide çalıştı. 1953'de, II. Dünya Savaşı sonrasında devrimci Alman yazarları tarafından kurulan "Grup 47" hareketine katıldı. Avrupa ve Amerika'yı dolaşan Bachmann, edebiyat doçenti olduktan sonra Frankfurt Üniversitesi'nde ders vermeye başladı. 17 Ekim 1973'de Roma'da öldü.

Felsefe eğitimi nedeniyle Wittgenstein ve Heidegger'den etkilenen Bachmann'ın 1953'te *Die gestundete Zeit* ("Belirlenmiş Zaman"), 1956'da *Anrufung des grossen Bären* ("Büyük Ayının Çağrısı") adlı şiir kitapları yayımlandı. Varoluşçu felsefe çerçevesinde yazılan bu lirik şiirler, şairin sorunlarını, özellikle de iletişim sorununu işleyen itiraf dolu şiirlerdir. Bu iki şiir kitabıyla oldukça ilgi toplayan ve Avusturya şiirinde entelektüel lirizmin öncüsü olarak tanınan Bachmann'ın *Der gute Gott von Manhattan* (Manhattan'ın İyi Tanrısı) adı altında topladığı radyo oyunları ve *Das dreissigste Jahr* (Otuz Yaş) adlı çok beğenilen bir öykü kitabı vardır. Heidegger varoluşçuluğunun etkilerini taşıyan *Das dreissigste Jahr*, otuz yaşına değin kendisiyle hiç yüzleşmeden, hazır bulduğu belli kurallar içinde yaşamanın oluşturduğu kapanın farkına varan bir kadının kendisiyle hesaplaşmasını ele alır. Bachmann, ayrıca, İtalyan şair Giuseppe Ungaretti'den çeviriler yapmış ve Hans Werner Henze ile birlikte bestecinin *Prinz Friedrich von Homburg* operasının librettosunu hazırlamıştır. Bir kadının hayalinde yarattığı bir erkeğe olan aşkını deneysel bir üslupla anlatan *Malina* (1971) yazarın son yapıtıdır.

• **YAPITLAR (başlıca): Şiir:** *Die gestundete Zeit*, 1953, ("Belirlenmiş Zaman"); *Anrufung des grossen Bären*, 1956, ("Büyük Ayının Çağrısı"). **Radyo Oyunu:** *Der gute Gott von Manhattan*, 1958, (Manhattan'ın İyi Tanrısı). **Öykü:** *Das dreissigste Jahr*, 1961, (Otuz Yaş). **Roman:** *Malina*, 1971.

BACHOFEN, Johann Jakob
(1815-1887)

İsviçreli antropolog ve kültür tarihçisi. İlkel toplumlardaki aile yapıları konusundaki çalışmalarıyla sosyal antropolojiye katkıda bulunmuştur.

22 Aralık 1815'te Basel'de doğdu. Basel, Berlin, Oxford, Cambridge ve Paris üniversitelerinde hukuk ve hukuk tarihi öğrenimi gördü ve Alman hukukçu Savigny'den büyük ölçüde etkilendi. 1841'de Basel Üniversitesi'ndeki Roma hukuku kürsüsüne profesör olarak atandı ve bu görevini 1845 yılına değin sürdürdü. 1842-1866 arasında Basel'de ceza mahkemesi yargıçlığı yaptı. Bir süre Roma Medeni Hukuku üzerinde çalıştıktan sonra İtalya ve Yunanistan'a geziler yaptı ve kültür tarihi ile ilgilenmeye başladı. Bu dönemde, eski mezarlardaki sembolleri inceleyerek ilkel toplumların hukuksal ve dinsel özelliklerini araştırdı. 25 Kasım 1887'de Basel'de öldü.

Bachofen'i üne kavuşturan çalışması, 1861'de yayımlanan *Das Mutterrecht*, ("Analık Hukuku") adlı kitabıdır. Bachofen'in aileyi toplumsal bir kurum olarak tarihsel gelişimi içinde bilimsel bir yaklaşımla incelediği bu kitabı, sosyal antropolojiye temel bir katkı olarak değerlendirilir. Bachofen'e göre, analık hukuku tarihte babalık hukukundan önce varolmuş; insanlık önce annenin toplumsal konumunun belirleyici olduğu bir dönem yaşamıştır. Bu dönemde ad ve mülkiyet anne tarafından kuşaktan kuşağa geçmektedir. Bachofen'den önce de, tarihte bir dönem analık hukukunun varlığına ilişkin belirtiler görüldüğünü kabul eden bazı görüşler ortaya atılmış; ancak bunlar, toplumsal normlardan sapmalar olarak değerlendirilmiştir. Bachofen ise, bu belirtilerin babalık hukukuna dayalı bir toplumsal yapıdan sapmalar olarak nitelendirilemeyeceğini ve bütün ilkel toplumların belirli bir aşamasında egemen olan bir döneme işaret ettiğini öne sürmüştür. İlkel toplumlara ilişkin belgeleri araştıran ve bu toplumların efsanelerini inceleyen Bachofen, bu dönemde insanlar arasında karışık ve düzenlenmemiş cinsel ilişkilerin sürdürüldüğünü ortaya çıkarmıştır. Bachofen'e göre, bu durumda çocu-

ğun annesini saptamak daha kolay olduğu için, anne toplum içinde üstün bir konuma sahip olmuş ve analık hukuku ortaya çıkmıştır. Bachofen 1872 yılında Amerikalı antropolog Lewis Henry Morgan'ın akrabalık konusundaki görüşlerini benimsemeye başlamış ve ilkel toplumlardaki akrabalık kavramına ilişkin belgesel çalışmalar yayımlamıştır.

Çağdaş antropolojik araştırmalar Bachofen'in kuramını bir ölçüde çürütmüştür. Bununla birlikte, onun evlilik ve aile biçimlerini tarihsel gelişim aşamaları içinde ele alan yaklaşımı, çağdaş sosyal antropoloji için önemli bir katkı oluşturmuştur.

- YAPITLAR (başlıca): *Ausgewaehlte Lehren des Römischen Civilrechts*, 1848, ("Roma Medeni Hukukunun Temel Öğretileri"); *Das Mutterrecht*, 1861, ("Analık Hukuku"); *Antiquarische Briefe, Vornehmlich Zur Kenntnis der Aeltesten Verwandtschaftsbegriffe*, 1880-1886, ("İlkel Toplumlardaki Akrabalık Kavramlarına İlişkin Eski Mektuplar").

- BAKINIZ: ENGELS, L.H. MORGAN.

Ulusal Portre Galerisi Londra, İngiltere

BACON, Francis
(1561-1626)

İngiliz devlet adamı ve filozof. İngiliz deneyci felsefesinin ve mantıkta tümevarım yönteminin kurucularındandır.

22 Ocak 1561'de Londra'da doğdu, Kamu yönetiminde önemli yeri olan bir ailedendi. Babası Kraliçe sı ise başbakandı. Annesi, hazine bakanı olan Lord William'ın yakınlarındandı. Bacon'ın çocukluğu Saray çevresinde, o dönemin soylu ve varlıklı kimseleri arasında geçti. İlk bilgilerini Yunanca bilen ve tanrıbilimci olan annesinden edindi, sonra Cambridge'de Trinity College'da üç yıl süren öğrenim gördü. Cambridge Üniversitesi'nde yükseköğrenimini bitirdikten sonra, 1576'da Paris'e gönderildi. 1579'da babasının ölümü üzerine, İngiltere'ye döndü. Mirasın büyük kısmının kardeşine kalması üzerine, geçimini sağlamak amacıyla yeni bir iş arama gereğini duydu. Hukuk öğrenimi görerek avukat oldu (1582). Mesleğinde kısa sürede yükseldi. 1584'te parlamentoya girdi. 1598'de bir borçla ilgili olarak, görevini kötüye kullanmakla suçlanıp yargılandı. Daha sonra Kraliçe'nin başkanlık ettiği kurulun avukatlığına getirilen Bacon, saygınlığını Kral I. James döneminde de korudu. 1613'te başsavcı, 1618'de ise adalet bakanı ve Verulam Baronu oldu. 1620-1621'de de St. Albans Vikontu unvanını aldı. Aynı yıl, rüşvet almakla suçlanarak yargılandı ve bir süre hapsedildi. Bağışlanmasından sonra, ölünceye değin toplumdan uzak, yalnızca bilim ve felsefeyle dolu bir yaşam sürdü. Felsefe tarihinde kendisine üstün bir yer ve saygınlık kazandıran yapıtlarını bu süre içinde verdi. 9 Nisan 1626'da Londra'da öldü.

Bacon, yaratılıştan doğaya yönelik, deneye eğilimli, sürekli araştırmayı seven, kesin bilgiye varıncaya değin sorunları irdeleyen bir kişiliğe sahipti. Öğreniminin ilk yıllarında gün ışığına çıkan bu yeteneği nedeniyle, okuduğu kolejin verdiği bilgilerle yetinmemiş, Aristoteles mantığına dayanan bir düşünce yönteminin doyurucu olmadığı kanısına varmıştı. Yükseköğrenime başladığı yıllarda felsefeye yeni bir yöntem kazandırılması gereğini duymuş; doğanın araştırılmasıyla daha sağlam, daha tutarlı bilgilerin edinileceği sonucuna ulaşmıştı. İlk gençlik döneminde edindiği bu izlenimler, sonraki çalışmalarının odağını oluşturmuştur.

Bacon felsefeye duyduğu ilgiyi, doğa olaylarının nedenlerini öğrenme eğilimini, seçtiği düşünme yöntemini *De İnterpretatione Naturae Proeminum* adlı yapıtının girişinde ortaya koymuştur: "Kendimde gerçeği araştırma eğiliminin bulunduğunu anladım. Nesneler arasındaki varlık ilişkilerini kavramada başarılı bir anlayış gücümün olduğunu gördüm. En ince ayrıntıları gözlemlemede, derin araştırmalara girişmede, kuşkulara kapılmada özel bir yetim, bir özbeğenim vardı. İnceden inceye düşünmeyi, düşüncelerimi geliştirmede tutarlı olmayı, bütün nesnelerde gördüğüm düzeni kavramayı, yanıldığım oluncada onu açığa vurmayı seviyordum." Bacon'ın, kuşkuya yer veren, yanılmayı gözönünde bulunduran bir anlayışla sorunlara yaklaşması erken başlamış ve bütün yaşamı boyunca süren bir çalışma yöntemi özelliği kazanmıştır. Bu yöntemi, felsefenin kendisini ilgilendiren bütün alanlarında uyguladığı gibi, tarih ve toplumla ilgili çalışmalarında da sürdürmüştür.

Bacon, düşünmeye doğayı gözlemlemekle, doğa olaylarını, nedenlerini, nesneler arasındaki varlık bağlantılarını araştırmakla başlamış,vardığı sonuçları belli bir dizge bütünlüğü içinde ortaya koymuştur. Onun düşüncesinde egemen olan deneydir, deneyle sağla-

nan verilerin değerlendirilmesidir. Toplum sorunlarına bakışı da doğayı anlama çabasından kaynaklanır. Ona göre toplum da, onu oluşturan bireyler de birer doğa varlığıdır. Doğayı anlamada uygulanan yöntem toplum ve bireyler için de geçerlidir. Bacon'ın felsefesinin odağı bilimdir. Bilim bir ilerleme, gelişme sürecidir. Bu nedenle bütün toplumları, bireyleri yakından ilgilendirir. Oysa bilime tarih boyunca gereken önem verilmemiş, bu yüzden de bilim, toplumları ve insanları yeterince aydınlatma, geliştirme, olgunlaştırma olanağı bulamamıştır. Bacon, bilimden ne anladığını *De dignitate et augmentis scientiarum* ile *Magna İnstauratio* adlı yapıtlarında açıklamıştır. Ona göre bilimde genel geçerlik taşıyan başlıca özellik, bütün kuşkulardan uzak kalmış bir kesinliktir. Bu kesinliğe ulaşmanın da belli ilkeleri vardır: İnsanın anlayışgücünü bütün eski köksüz bilgilerden arındırmak, bilime yeni bir temel bulmak, önyargılardan sıyrılarak yaşanan gerçeklere yönelmek, bilginin kaynağını felsefe tarihi boyunca benimsenen kavramlarda değil, deney verilerinde aramak.

Gelenekçi anlayıştan kurtulma

Bacon'a göre, bilimlerin ve felsefenin bilgi alanında kesin sonuçlara varamayışının nedeni gelenekçi anlayışlara bağlı kalmak, soyut kavramlara dayanan Yunan felsefesinin ve Aristoteles mantığının verileriyle yetinmektir. Yunan felsefesinin, Demokritos ve onun izinden yürüyen bilgeler dışında ortaya koyduğu ürünler, deneyle bağlantılı olmadığından doğayı anlamaya yetmez. Bu felsefeden ve gelenekçi bilim anlayışından kaynaklanan düşünceler birtakım yanılmalara yol açmıştır. Bu yanıltıcı düşüncelerin de dört kaynağı vardır. Bu kaynakların kimi insanın doğasıyla, kimi yaşadığı ortamla, kimi de düşünme geleneğiyle ilgilidir. Bacon, bu tür yanıltıcı bilgilere *idola* adını vermiştir. Ona göre *idola*, kişiyi doğru ve kesin bilgiye ulaşmaktan alakoyan, deneyle bağlantısı olmayan, sağlam bir bilimsel eleştiri karşısında birdenbire çöken önyargılardır. Bu önyargılar, kazanılış biçi-

Tümevarım

Aristoteles* mantığının özünü oluşturan ilkeler kavramlara dayanır. Bütün usavurmalar, yargılar kavramlar arasında kurulan bağlantıdan kaynaklanır. Bu kavramların deneyle duyu verileriyle bağlantısı söz konusu değildir. Önemli olan, yüklemle konu arasındaki ilişkiden doğan sonuçtur. Bu nedenle Aristoteles mantığı bir kavramlar mantığıdır, kavramların dışında kalan gerçek varlıklarla ilgisi ancak dolaylıdır. Felsefe tarihinde, ilk olarak, kavramlarla deney verileri arasında, varlık bakımından bir bağlantının bulunması gereğini öne süren, bilgi konusunda verilecek yargının tek tek deneylerle saptanması görüşünü savunan Bacon olmuştur. Onun geliştirdiği tümevarım yöntemi bir "deney mantığı"dır. Tümevarım yöntemine göre gözlem ve deney yargının temel ilkeleridir. Yeni varsayımların ortaya atılması, benimsenmesi, gerçeği dilegetirme olanağı gözlem ve deneyle kazanılan verilere bağlıdır. Böylece düşünülenle doğada ortaya çıkan, varsayımla gerçekten varolan arasında, birbirini bütünleyici bir bağlantı kurulabilir. Tek tek deney verilerinden yola çıkılarak varılan yargı, bütün özdeş olaylar için geçerlidir.

Deney bilimlerinin gelişmesiyle tümevarım yönteminin uygulandığı alan da genişlemiştir. Özellikle 18.yy ortalarından sonra doğa bilimlerinde görülen hızlı ilerleme, yeni araştırma alanlarının ortaya çıkışı, gerçeğin deneyle kavranabileceğini, bunda güvenilir yöntemin de tümevarım olduğunu vurgulamıştır. Tümevarım bir düşünme değil, bir bilimsel araştırma yöntemi niteliği kazanmıştır. Onun Aristoteles mantığından ayrılan yanı da budur. Bu yöntemde bir olayı, bir varlık türünü yansıtan kavram salt düşünce ürünü olarak kalmaz, karşılığını somut olarak doğada bulur. Böylece genel geçerlik taşıyan doğa yasalarına varılır.

Doğa yasaları deneyle temellenir. Bilimin önermelerinin pek çoğu gibi, yasalar da gözlemin betimlemesine dayanır. Ancak, doğa yasaları yalnızca geçmişte gözlemlenen bir tutarlılığın betimlemesi değildir. "Bütün A'lar B'dir" biçimindeki yargılar, geçmişte kalıp gözlemlenmemiş ve gelecekte meydana gelecek olayları da kapsayan bir genellik taşırlar. Dilegetirdikleri, A türünden olay ya da varlıkların her nerede ve ne zaman olursa olsun B olduğudur. Kapsamlarının bu sınırsız genelliğine karşın, doğa yasaları, sınırlı sayıda gözleme dayanır. Bir başka deyişle, "kimi" tek tek olay ya da varlıkların gözleminden belirli bir türün "bütün" olay ya da varlıkları hakkında bir belirleme yapar. Bu sınırlı sayıdaki gözlemlerin betimlemesinden sınırsız genişlikteki genellemeye götüren düşünce biçiminin ya da mantığın ne olduğuna bakıldığında, bunun tümdengelim (deduction) olmadığı açıkça ortaya çıkar: tümdengelime göre "Kimi A'lar B'dir" gibi bir önermeden "Bütün A'lar B'dir" çıkarsanamaz. İşte bu, belirli bir tür hakkındaki tek tek gözlemlerden yapılan genellemeye "tümevarımsal çıkarım" diyoruz. Bu tür çıkarımda, tümdengelimin tersine, öncüllerin doğruluğu sonucun doğruluğunu gerektirmez. Tümevarımsal çıkarımın sonucu ancak "olası"dır ve öncüllerin sağladığı sayısal destek ne ölçüde büyükse doğa yasasının olasılığı da o ölçüde yüksektir.

Filozoflar arasında tümevarımsal yargıların doğrulanma düzeyi ve bu tür çıkarımların mantıksal yapısı konularında önemli katkısı olanlar arasında başta Hume* olmak üzere, J.S.Mill,* çağdaşlardan da Peirce*, B.Russell*, Broad*, N.Goodman*, Carnap* ve Strawson* sayılabilir.

mine göre değişiklik gösterir.

Dört önyargı kaynağı

Idola tribus: Bunlar insanın doğasında bulunan, bütün insan soyunun ortaklaşa ürünleri olan önyargılardır. Bunların kaynağı da algılanan nesnelerin soyutlaştırılması sonucu ortaya çıkan kavramlardır. Doğadaki nesneleri soyutlaştırarak gerçeğinden koparan bu kavramlar insanın tarihi boyunca kuşaktan kuşağa geçmiş; inançlarla, söylencelerle karışıp kaynaşmış düşünce ürünleridir. Hayvan, bitki, maden türünden doğa varlıklarını insana benzeterek konuşturmak, düşündürmek, dolaştırmak gibi gerçekle bağlantısı olmayan imgelem eylemleri bu bölüme girer. Bunlar bir nesnenin gerçek yapısını, niteliğini kavramayı önler.

Idola specus: Mağara idolleri, bireysel önyargılardır. Kişi, bütün doğayla ilgisini kesmiş, kendi içine kapanmış gibidir. Dıştan gelen etkileri, izlenimleri olduğu gibi değil de kendinde yansıdığı gibi yansıtır. Bu tür önyargılar, bir mağaranın içinde duran kimsenin, dıştan mağaranın içine vuran ışığı görüşü gibidir. Önyargılı kişi ışığın kaynağını değil de yansımasını görür. Kişi, bu durumda içine kapalıdır, evrene açık değildir, onun varlık evreni kendi benliğiyle çevrelenmiştir. Nesneleri algılamada, algılananı açıklamada odak bireyin kendi benliğidir. Böyle bir düşünme biçimiyle doğanın bütününü kavrama olanağı yoktur; birey nesneleri gerçekte olduğu gibi değil de kendine yansıdığı gibi, kendi benliğine göre algıladığından bütünün bilgisine varamaz.

Tümevarım ve doğayı tanıma ▸

Idola fori: Çarşı idolleri adı verilen bu önyargıların kaynağı dildir. Dil bütün düşünceleri, onları içeren kavramları kuşatan, barındıran bir yapıdır. Geçmişten geleceğe aktarılan bütün önyargılar, yanıltıcı bilgiler, tutarsızlıklar dilde toplanır. İnsanlar karşılıklı konuşmalarla düşünce alışverişlerinde bulunur. Bu yolla gerçeği yansıtmaktan yoksun düşünceler bireyden bireye aktarılır, birer gelenek niteliği kazanır. Kişi, kuşku duymadan, araştırmadan, eleştirmeden, kökenini öğrenme gereği duymadan bu düşünceleri benimser, onlarla yargıda bulunur ve bilmeden yanılmalara yol açar.

Deneyin ilkeleri ▸

Idola theatri: Tiyatro idolleri denen bu önyargıların kaynağı eski kuramlar, eski yargılar ve davranışlardır. Bu önyargılar gelenekleşmiş birer düşünce kuralı niteliğine bürünerek bireyin bağımsız düşünmesini, çözümlenmesi gereken sorunlar üzerinde ayrıntılara varan bir araştırmaya koyulmasını, kesin bilgiye ulaşmak için eleştiri yapmasını önler. Bütün donmuş düşünce akımları, bilimsel nitelik taşıdığı ileri sürülen katılaşmış kuramlar bu bölüme giren önyargıların yoğunlaştığı yerlerdir.

Tek geçerli yöntem: Deney

Bacon için tek geçerli güç bilimdir. Ancak, bilimin deneye dayanması, bütün eski düşünce verilerinden uzak kalması gerekir. Bilim kavramlarla değil doğa ile ilgilenir, onun çözüm aradığı sorunlar kavramların oluşturduğu düşünce ortamında değil, duyularla tanınan doğada bulunur. Bilimin ereği doğaya egemen olmak, yöntemi de tümevarımdır. Doğaya egemen olmanın birinci koşulu onu kendi bütünlüğü içinde bilmek, ona uymaktır. Doğayı bilmek de ona yaklaşma, onu düzenleyen genel yasaları kavramakla sağlanabilir. Bunu sağlamanın yolu deneydir. Duyu verilerinin olduğu gibi benimsenmesi yanıltıcıdır, onları eleştiri süzgecinden geçirmek, kesin sonuca varıncaya dek onlardan kuşkulanmak gerekir. Kesin bilgi kuşkunun bittiği yerde başlar. Kuşku gerçekten kaçınmak için değil, bütün olasılıkları gözönünde bulundurarak en kesin yargıya varmak içindir. Kavramlar içi boş varlıklar yığınıdır, onlara bilimsel nitelik kazandırma olanağı yoktur. Bu nedenle, gelenekçi bilim anlayışı olumlu ve kesin geçerlik taşıyan bir sonuca varamamıştır. Bilimin tek kaynağı deneydir, bu deney ise doğayı anlama girişimidir. Yoksa "bilim ayakta durması için dayanak isteyen bir güç değildir, başarılması gereken bir iştir." Bunu yapabilmek için önce bilmek gerekir; bilmek bilimin yararlı olduğunu, yaşama uygulanan bir içerik taşıdığını anlamaktır. Bilimin sağladığı yarar ise bütün insanları kapsar, bireysel değildir. İnsan, "bilgisizliği yüzünden doğanın kulu olmuştur". Oysa bilgisiyle, doğanın genel geçerlik taşıyan yasalarına uymakla, ona egemen olma yeteneğini kazanır. Bilimin yararını, uygarlığa getireceği ışığı görebilmek için "her bilimi kendi yerine koymak" gerekir. Gözlem ve deney dışında bir kaynağı bulunmayan bilimi geleneğin yanıltıcı etkisinden kurtarmak, onun bir güç kaynağı olduğunu anlamaya bağlıdır. Bunu başarabilmenin tek yöntemi de tümevarımdır.

Bacon, tümevarımla ilgili görüşlerini, Aristoteles mantığından ayrı, deney verilerine dayanan yeni bir yöntemin ilkelerini açıklamaya çalıştığı *Novum organum scientiarum* adını verdiği yapıtında ortaya koymuş, bilimde başarıya ulaşmanın kurallarını göstermiştir. Doğayı tanıma yöntemi olan tümevarım, olayları oluşturan, biçimlendiren özün kavranılmasını sağlar. Tümevarımın belli kuralları vardır, bunlar da deneyden kaynaklanır. ◂

Deney değişik yapıda, ayrı nitelikte nesneler üzerinde yinelenmeli, alınan sonuçlar arasında bir özdeşliğin bulunup bulunmadığı saptanmalıdır. Sözgelişi pamuklu üzerinde yapılan bir deney ipekliye, yünlüye, ketene, kâğıda uygulanmalıdır. Bu işlem, deneyin yapıldığı nesnelerin yapısına göre bir değişiklik olup olmadığını göstermeye yarar. ◂

Deney bir ortamdan başka bir ortama aktarılmalıdır. Doğal nesne üzerinde yapılan bir deney insan elinden çıkmış bir üründe de denenmelidir. Bu deney türü doğal varlıkla doğal olmayan arasında bir aykırılığın bulunup bulunmadığını bildirir.

Deneyin süresini uzatarak daha geniş boyutlu sonuç elde edilmelidir. Bu işlemde deney, üzerinde çalışılan nesnenin yapısına göre yinelenebilir. Sözgelişi üzümün ezilmesinden şarap elde edilir, şarabın kalın bir kap içinde, daha ağır bir nesneyle sıkıştırılmasıyla ne üretilebileceği araştırılır. Bu olayda deney, işlemin karşıtıyla sürdürülür, alınan sonuca göre bir yargıya varılır.

Deney tersine çevrilmelidir. Isıtılan bir demir genişler bunun tersi uygulanır da demir soğutulursa ne gibi bir sonuca varılacağı araştırılır.

Deney derinleştirilmelidir. Bu uygulamada, araç olarak kullanılan deney nesnesinin niteliğinin değişip değişmediğini anlamak için, türlü işlemlere girişilir. Sözgelişi ısıtılan demirin yumuşadığı görülür, bu deney demir eriyince, ondaki "demir özelliği" ortadan kalkıncaya değin sürdürülür.

Deney ikilenmelidir. Deneyde kullanılan bir nesnenin etkisi başka bir nesnenin etkisiyle birleştiri-

lerek çoğaltılır.

Deneyin uygulanışı bir doğa yasasını, daha yararlı bir işte kullanarak, daha verimli bir durum yaratmak amacını güder.

Gelişigüzel deneylerde ise bir öncalışma yapılmaz; yalnızca karşılaşılan durumlardan yararlanılır, onların yarattığı sonuçlar üzerinde düşünülerek birtakım yargılara varılır.

► Tümevarım yönteminin ilkelerini konu edinen yapıtın içerdiği başka bir sorun da doğayı kavrama yoludur. Bacon, bu konuda Aristoteles mantığına dayanarak tikel bir olaydan genel sonuç çıkarmaya çalışan düşünürlerin yanlış bir yöntem uyguladıkları kanısındadır. Ona göre, doğayı anlamanın "gerçek yöntemi duyu verilerinden ve özel olgulardan kaynaklanır. Tek tek olayların denenmesi, incelenmesi sonucu, birinden ötekine sıçramaksızın, genel geçerlik taşıyan önermelere varılır". Gözlem ve deneylerin sağladığı sonuçlar toplanıp düzenlenerek tümevarım uygulamasına geçilir. Ancak, tümevarımın uygulanabilmesi için başka kurallar da vardır. Bacon bu kuralları üç bölümde toplamış, bunlara belli bir sıraya göre *tabula praesentiae* (önvarlık çizelgesi), *tabula absentiae* (yokluk çizelgesi), *tabula graduum* (aşama çizelgesi) adlarını vermiştir.

Birinci çizelgede bütün bilinen olaylar, bunların nedenleri ve sonuçları doğada görüldüğü biçimde saptanır, sıralanır. İkinci çizelgede olumsuz durumlar saptanır, neden ortadan kalkınca sonucun yokluğu da belirir. Böylece de "varolmak doğada bulunmaktır" yargısının gerçekliği anlaşılır. Üçüncü çizelgede niceliklerin çoğalıp azalması gözönünde tutulur, azalıp-çoğalma arasındaki karşılıklı bağlantı saptanır.

Bacon, bilimlerin konuları dolayısıyla, kişide değişik yeteneklerin alanına girdikleri görüşündedir. Ona göre bilimler ve yaratı ürünleri üçe ayrılır. İnsanda us, düşgücü ve bellek olmak üzere üç temel yetenek vardır. Felsefenin kapsamına giren bilimlerin kaynağı us, düşgücünün ürünü şiir ve öteki yaratı ürünleri, belleğin ürünü de tarihtir. Felsefenin ilgi alanı çok geniş olduğundan, usla bağlantılı bütün bilimleri kuşatır. Bacon, insandaki üç yeteneğe göre üçe ayırdığı bilimleri, kendi aralarında da, birtakım bölümlere ayırır. Bu bölümlerin kendi araştırma alanlarına göre kuralları vardır. Ancak, bütün bilimlerin ortak bir konusu vardır, o da kanıtlar yaratmak değil, üretici bir ortamı oluşturmak, yeni bir yaratı (sanat) alanı ortaya koymaktır. Bilimin hangi türü olursa olsun, görevi olayların nedenlerini ortaya çıkardıkları sonuçlara göre öğretmektir.

Bacon'ın ahlak anlayışı "seçilmiş örneklere ulaşmak için gereken kuralları öğreten bir bilim" yargısında dile gelir. Ahlak, bir bilim olduğuna göre, kişinin yaşamına yön verici bir nitelik taşımalı, yalnız kuramlara dayanmamalıdır. Bilge kişi felsefenin öngördüğü yaşama biçimini benimseyen, ona göre davranandır.

Bacon, kamu yönetimiyle ilgili düşüncelerini *Nova Atlantis* adlı yapıtında sergilemiştir. Burada, kuramsal bir toplum biçimi düşünmüş, daha çok Platon'dan esinlenmiştir. Bu toplumun (devletin) yöneticileri bilgeler ve üstün başarılı sanatçılardır. Orada yalancıların, çıkarcıların, bencillerin, söylevler ve birtakım söz oyunlarıyla insanları kandıranların yeri yoktur. Böyle bir devletin amacı "nesnelerin, nesnelerde ortaya çıkan devinimlerin kaynağını bilmek, olabilirliği bulunan bütün iyi işleri gerçekleştirmeye çalışmak, insanın doğa üzerindeki egemenliğini son çizgisine ulaştırmaktır."

Bacon, bilime getirdiği yeni anlayışla, özellikle de geliştirdiği tümevarım yöntemiyle, kendinden sonra gelen bilgeleri etkilemiş, yeni bir mantığın kurulmasında öncü olmuştur. Özellikle İngiliz felsefesinde yalnız deneyciliğin değil, felsefenin de kurucularından sayılmıştır. John Locke, David Hume gibi İngiliz filozoflarını anlamak için Bacon'ın açtığı yolu bilme gereği vardır. 18. yy Alman ve Fransız deneyci bilgeleri de onun ışığından yararlanmışlardır.

◄ *Tümevarımın kuralları*

- YAPITLAR: *De Interpretatione naturae proeminum*, 1603, ("Doğanın Yorumuna Giriş Üstüne"); *De dignitate et augmentis scientiarum*, 1605, ("Bilimlerin Değeri ve Çoğalıp Büyümeleri Üzerine"); *De sapientia veterum*, 1609,("Eskilerin Bilgeliği Üstüne"); *Redarguito philosophiarum*, 1609, ("Bilgelerin Eleştirilmesi"); *Novum organum scientiarum*, 1620, (Yeni Organon, 1948); *Magna Instauratio*, 1620, (Büyük Yenileme); *Nova Atlantis*, 1624, (Yeni Atlantis, 1952); *Essays*, 1625, (Denemeler, 1974).
- KAYNAKLAR: E. Bréhier, *Histoire de la philosophie*, II, 1981; K.Fischer, *Francis Bacon und Seine Schule*, 1923, (4.bas.); W. Frost,*Bacon und die Naturphilosophie*, 1927; H.Pfeil, *Der Psychologismus im engilischen Empirismus*, 1934, H.Bock, *Staat und Gesellschaft bei F.Bacon* 1937; Lewalter, *F.Bacon*, 1939.
- BAKINIZ: ARİSTOTELES, HUME, DEMOKRİTOS, DIDEROT, L.FEUERBACH, LOCKE, PLATON.

BACON, Francis
(1909)

İngiliz ressam. Yoğun bir baskı ve dehşet duygusu içinde canlandırdığı insan figürleriyle 1945 sonrası resminde özgün bir yer edinmiştir.

28 Ekim 1909'da Dublin'de doğdu. 15-16 yaşlarında evden ayrıldı, bir süre Berlin ve Paris'te bulundu. Daha sonra, dekoratör ve mobilya desinatörü olmak amacıyla Londra'ya yerleşti. Ancak çok geçmeden ilgisi resme yöneldi. Dostu Roy de Maistre'den teknik konularda aldığı bazı yardımlar dışında, kendi kendini yetiştirdi. 1927-1929 arasında önce suluboya, daha sonra da yağlıboya çalışmaları yaptı. Geç Kübizm'den etkilenerek yaptığı bu ilk resimlerinin çoğunu sonradan yok etmiştir.

1930'da Roy de Maistre ile birlikte bir stüdyo sergisi açtı. 1933'te de bazı grup sergilerine katıldı ve *Çarmıha Geriliş* konulu üç resim yaptı. Bir yıl sonra yedi yağlıboya ve yedi guvaş resmini sergiledi. Serginin başarısızlıkla sonuçlanması, 1937'de katıldığı "Young British Painters" (Genç İngiliz Ressamları) adlı toplu sergide yer alan tual üzerine üç çalışması dışında 1944'e değin hemen hemen hiç resim yapmamasına yol açtı.

1944'te *Bir Çarmıh Kaidesinin Figürleri Üzerinde Üç Çalışma*'yı gerçekleştirdi. *Figürlü Manzara* adlı

yapıtıyla birlikte 1945 başlarında sergilenen bu üçlü dizi büyük bir ilgi gördü ve Bacon'ı savaş sonrasında İngiltere'nin üstünde en çok tartışılan ressamı durumuna getirdi. Aynı yıl *Figür Çalışması I* ve *Figür Çalışması II*'yi, bir yıl sonra da *Resim 1946*'yı yaptı. 1946'da UNESCO'nun düzenlediği uluslararası bir modern sanat sergisine katıldı. 1949'da da Londra'da kişisel bir sergi açtı ve ünlü Papa resimleri dizisine başladı.

1950'lerin başlarında yapıtlarını ABD'de sergileyen Bacon, 1954'te Venedik Bienali'nde Nicholson ve Freud ile birlikte İngiltere'yi temsil etti. Bir yıl sonra Londra'da ilk retrospektif sergisini açtı. Özellikle 1960'tan sonra pek çok önemli uluslararası sergiye katıldı, kişisel ve retrospektif sergiler gerçekleştirdi. Bunlar, sanatçının dünya çapında tanınmasını sağladı. 1965'te Düsseldorf'ta 108 yapıtı sergilendi. Daha sonraki yapıtları da 1975'te New York'taki Metropolitan Sanat Müzesi'nde "Son Dönem Resimleri 1968-1974" adıyla açılan sergide yer aldı.

Etkilendiği akımlar

Kübizm'den etkilendiği ilk resimlerinden sonra Bacon, 1932 dolaylarından başlayarak, Picasso'nun 1925-1928 arasındaki yapıtlarından esinlenen, dehşet duygusunun yoğunlukla işlendiği gerçeküstücü bir tarza yönelmiştir. II.Dünya Savaşı'nın sonlarına rastlayan dönemde ise insan figürüne ilgi göstermiş ve bu, sonraki çalışmalarının da başlıca konusu olmuştur. İnsanların duyduğu acı ve korkular da yapıtlarında her zaman yer almıştır. Resimlerinde bunların yanı sıra, güzel ve incelmiş bir renk kompozisyonunun da bulunmasından doğan karşıtlık, onun Goya'ya benzetilmesine ve Ekspresyonizm'e (Dışavurumculuk) de yakın bir ressam sayılmasına yol açmıştır. Ancak oldukça kişisel bir üslubu olan Bacon'ı herhangi bir sanat akımına kesinlikle bağlamak güçtür.

1950'lerin başlarında, figür çalışmalarında fotoğraftan da büyük ölçüde yararlanma yoluna gitmiş, bu arada 19. yy'da insan ve hayvan hareketlerini inceleyen bir fotoğraf dizisi hazırlamış olan Eadweard Muybridge'in yapıtlarına başvurmuştur. Öte yandan resimlerindeki dehşet duygusu, giderek konunun kendisinden çok, işleniş biçiminden ve sunulduğu ortamın yarattığı izlenimden kaynaklanan bir vurgu halini almıştır. Çoğu erkek olan figürlerini işkence gören siyasal muhalifler ya da gündelik yaşamın acılarını çeken insanlar arasından seçmiştir. Bunların hemen hepsi de, tek başlarına, çektikleri yalnızlığı, acıyı ve zulmü yansıtan —karabasanlara özgü— bir düşgücüyle biçimleri bozulmuş olarak, bir sis perdesi arkasındaymış gibi resmedilmiş, kapalı yerlerde kalma korkusunu çağrıştıran, gerçek-dışı, boş mekânlara yerleştirilmişlerdir.

Acı çeken azizler, klasik resimde çok ele alınan bir konu olmuştu. Henry Moore ve Alberto Giacometti gibi çağdaşı heykelcilerle birlikte, Bacon da bu geleneği sürdürmüş sayılabilir. Ancak onun yapıtlarında işlediği, sonunda zafere ulaşacak azizlerin değil, dehşet ve korkunun eşlik ettiği gündelik yaşamın acılarıdır.

Deney verileri ve us

Bacon'ın asıl önemli ürünlerini verdiği II.Dünya Savaşı sonrası, soyut sanata duyulan eğilimin yaygınlaştığı, figürün resimdeki yerinin giderek azaldığı, hatta ortadan kalkmaya başladığı bir dönem olmuştur. Buna karşın Bacon, yapıtlarıyla hemen her zaman dikkat çekmiş ve büyük bir beğeni kazanmıştır. Çünkü onun yapıtları savaş sonrası yıllarının beklenebilir ürünleri olduğu gibi, bu belirsizlik ve yıkım ortamının koşullarında kendine ve geleceğe güveni sarsılan Avrupa insanına da seslenebilmiştir. Bacon aynı zamanda, figür resmine yeniden canlılık ve önem kazandırmış, bu yönüyle de etkili olmuştur.

- **YAPITLAR (başlıca):** Üç ayrı *Çarmıha Geriliş*, 1933; *Bir Çarmıh Kaidesinin Figürleri Üzerine Üç Çalışma*, 1944, Tate Gallery, Londra; *Figürlü Manzara*, 1944; *Figür Çalışması I*, 1945; *Figür Çalışması II*, 1945, Bagshaw Sanat Galerisi, Batley/İngiltere; *Resim 1946*, 1946, Modern Sanatlar Müzesi, New York; *Çömelmiş Çıplak Üzerine İnceleme*, 1952; *Uzanmış Kadın*, 1961.
- **KAYNAKLAR:** R.Alley, *Francis Bacon*, 1964; J.Rothenstein, *Francis Bacon*, 1967; J.Russel, *Francis Bacon*, 1971; D.Sylester, *Interviews with Francis Bacon*, 1975.
- **BAKINIZ:** GIACOMETTI, GROSZ, H.MOORE, MUNCH, PICASSO.

BACON, Roger
(1210-1294)

İngiliz bilgin ve filozof. Deney bilimlerinin öncülerinden, Orta Çağ ile Rönesans arasındaki geçiş döneminin bilim ve felsefe anlayışını temellendirenlerdendir.

Ilchester'de doğdu, Oxford'da öldü. Soylu ve varlıklı bir ailedendi. Daha 13 yaşlarında iken, öğrenim görmek için Oxford'a gitti. Orada, başta dönemin ünlü aydınlarından Robert Grosseste olmak üzere, devlet kurumlarında görev almayan kimi bilginlerin, öğretim üyelerinin etkisinde kaldı. 1244'te Paris'e gitti, Aristoteles felsefesi ve tanrıbilim okuttu. Bilgisinin genişliği nedeniyle *Doctor Mirabilis*(olağanüstü bilgin) sanını kazandı. Kimi dinci kuruluşlarla ilişki kurdu. Altı yıl sonra Oxford'a dönünce, bu ilişkilerin etkisiyle, Fransisken tarikatına girdi. Kendisini koruyan Papa'nın ölümünden sonra tarikatın başkanı, Bacon'ın öğretisini inançlara aykırı bularak yasaklattı. Bacon, uzun süre korkulu günler yaşadı, acılar çekti. Bir söylentiye göre de ağır işkencelere uğradı. *Compendium Studii Theologicae* adlı yapıtı bu acılarla dolu dönemin ürünüdür.

Bacon felsefeye deney bilimleriyle yaklaşır. Düşüncelerinin tabanını deney bilimleriyle sağlanan veriler oluşturur. Bu nedenle bilgin yanı bilge yanından ağır basar. Felsefede ele aldığı başlıca sorun ruhla ilgili özgürlüğün çözümüdür. Bu sorunla gerçeklik kavramını bağdaştırarak, yeni bir çözüm yolu arar. Ona göre gerçeğin aydınlığa kavuşması, onunla ilgilenen, ona bir felsefe sorunu niteliği kazandıran insanların çalışmalarına bağlıdır. Birbirini bütünleyen bu çalışmalar bir gelişim çizgisi oluşturur.

Bilginin kaynağı deney verileri, ölçeği ustur. Bilginin kesinliğe kavuşmasında yetke, us, deney üçlüsü birbirini bütünleyen bir yapı oluşturur. Ancak, yetke tek başına olumlu bir iş göremez, us ile deneye dayanma gereğindedir. Bu konuda bütün

ağırlık us ile deneyindir. Güvenilir bilgiyi sağlayan, öğreten yalnız us ile deneydir. Us tanıtlayıcıdır, deney ise gerekli verileri sağlar. Yalnız us tanıtlaması bilgiyi kesinliğe ulaştıramaz, kuşkudan kurtaramaz. Kuşkunun giderilmesinde son söz deneyindir. Bellekte, us ilkelerine uygun geldiği öne sürülen, birçok bilgi öğesi vardır. Bunların doğruluğu, geçerliliği deney verileriyle bağdaşmalarına dayanır. Deney verilerine aykırı düşen bir bilginin gerçekliği söz konusu değildir.

Doğal olayların kavranılmasında olduğu gibi, doğaüstü sayılan düşünce varlıklarının anlaşılmasında da deney verilerine dayanma gereği vardır.

Deney, biri içle, öteki dışla ilgili olmak üzere ikiye ayrılır. Dışla ilgili deney (dış deney) duyularla bağlantılıdır. İçle ilgili deney (iç deney) ise içedoğuşla, kutsal ışın denen sezgi gücü yardımıyla gerçekleşir. Bacon'ın bu konudaki yorumu Augustinus'tan kaynaklanmaktadır. Duyularla gerçekleşen deney (dış deney) bize doğa olaylarını tanıtır. İçle ilgili deney (iç deney) ise doğaüstü varlıklarının bilinmesini sağlar. İç deneyin en büyük aşamasında "estetik bilgi" bulunur. Bu iki bilgi türü, insanın mutluluğunu sağlamada, birleşir.

Bacon'ın kuramına göre, Aristoteles mantığının önemi kimi sorunların, kavramlara dayanılarak, çözümünde yararlı oluşundadır. Bu mantığın ileri sürdüğü bütün konuların, önerdiği ilkelerin birer araştırma kuralı sayılmasına gerek yoktur.

► Deney bilgisinin bir özelliği daha vardır ki o da yararlı olmasıdır. Doğanın gizemlerini öğrenmeye yarayan deney bilgisinin değeri sağladığı yararla orantılıdır. Gene bu tür bilgiyle, kişi geleceği önceden kestirme, kavrayış yeteneğini geliştirme olanağı bulur. Böylece bilim daha üstün bir güç kazanır.

Yararlılık bütün insanların mutluluğu, iyiliği için söz konusu olabilir. Bilimlerin değerlendirilmesi, konularına göre belli bölümlere ayrılması, yararlılığın kesin ölçüt olarak alınmasına bağlıdır. Yararlılığı ölçüt diye alan bir etik, bir felsefe insanlığın kurtuluşu için gereken yolları aramakla, aydınlatmakla yükümlüdür. Felsefenin görevi de insanlığın kurtuluşu, mutluluğu, iyiliği için gerekeni yapmaktır. Bu durumda bilgi kişiyi kötülükten, yanlışlıktan kurtarır, iyiliğe, doğruluğa, mutluluğa yöneltir.

► Matematik yalnız doğa yasalarının anlaşılmasında değil, kuşkudan uzak, açık seçik bilgi edinmede de yararlı bir bilimdir. Bu nedenle onun başlıca görevi bilgi sağlamaktır. Doğanın bilinmesinde matematikle optik arasında sıkı bir bağlantı vardır. Işık, bütün varlıkların "ilk biçimi"dir. Bacon, bu konuda Augustinus'un öne sürdüğü varlığı, oluşu açıklama kuramına dayanır. Nesneler arasında bulunan varlık ilişkisi ışığın yayılma yasalarıyla açıklanabilir. Varlıklarla ilgili bütün devinimler birer düz çizgi biçiminde yayılan ışınlarla bağlantılıdır. Çizgi, açı ve geometrinin konu edindiği biçimler doğal olayların, doğal varlıkların anlaşılmasında yol gösterici ilkeler, aydınlatıcı odaklardır. Bu nedenle matematik bütün bilimlerin temeli durumundadır.

Bacon, Orta Çağ'da yaşamasına karşın, deney bilimlerinin önemini kavrama, felsefe ile deney bilimleri, matematik, optik arasında bağlantı kurma bakımından Rönesans'ın öncülerinden sayılır. Felsefenin en karmaşık sorunlarına deney bilimlerinden yararlanarak çözüm araması, matematiği bilimlerin temeli sayması, devinimle ışınların yayılma yasaları arasında bir varlık bağlantısının bulunduğunu ortaya atması Rönesans'la başlayan yeni bilim atılımlarına ışık tutmuştur. Bilgiyi "doğaya egemen olma" diye yorumlayan Bacon'ın etkisi çağlar boyunca sürmüş, felsefesinden çok bilim anlayışıyla ilgi uyandırmıştır.

• YAPITLAR: *Opus Majus*, ("Büyük Yapıt"); *Opus Minus*, ("Küçük Yapıt"); *Opus Tertium*, ("Üçüncü Yapıt"); *Communia Mathematica*, ("Genel Matematik"); *Communia Naturalium*, ("Genel Doğabilim"); *Compendium Studii Philosophiae*, ("Felsefe Çalışmalarının Özeti"); *Compendium Studii Theologicae*, ("Tanrıbilim Çalışmalarının Özeti"); *Opus Majus* 1833'te; *Opus Minus*, *Opus Tertium*, *Compendium Studii Philosophiae*'yi de kapsayan *Opera Quaedam Hactenus Inedita* 1859'da basılmıştır.

• KAYNAKLAR: E.Charles, *Roger Bacon, sa Vie, ses Oeuvres et ses Doctrines*, 1861; E.Heck, *Roger Bacon*, 1957; R.Walz, *Das Verhältnis von Glaube und Wissen bei R.Bacon*, 1927.

• BAKINIZ: AUGUSTINUS.

BADOGLIO, Pietro
(1871-1956)

İtalyan asker ve siyaset adamı. Mussolini'nin düşürülmesinden sonra hükümet başkanlığı yapmıştır.

◄ *Yararlılık*

28 Eylül 1871'de Grazzano Monferrato'da doğdu, 1 Kasım 1956'da aynı yerde öldü. 1890'da Askeri Akademi'den mezun olduktan sonra 1893-1898 arasında Afrika'da hizmet gördü. 1906'da yüzbaşılığa yükseldi. 1911-1912 yıllarında binbaşı rütbesiyle Libya'da savaştı.

I.Dünya Savaşı sırasında 6 Ağustos 1916'da Sabotine Dağı'nı ele geçiren askeri birliklere kumanda etti ve bu başarısı nedeniyle generalliğe yükseltildi. I. Dünya Savaşı'nın bitiminde Genel Kurmay Başkan Yardımcısı olarak ateşkes görüşmelerini yürüttü.

Badoglio, Mussolini yönetimi sırasında önce Brezilya Büyükelçiliği'ne, ardından Genel Kurmay Başkanlığı'na getirildi. 1928'de Libya valisi oldu. 1935'te Mussolini tarafından Habeşistan'ın ele geçirilmesi ile görevlendirildi ve 1938'de Habeşistan valisi oldu. 1939'da yeniden Genel Kurmay Başkanlığı'na getirildi.

◄ *Matematik ve optik*

Badoglio, Mussolini döneminin önde gelen komutanlarından biri olmasına karşın Ulusal Faşist Parti'de etkin bir konuma sahip değildi. 1940'ta, İtalya'nın II.Dünya Savaşı'na girmesine karşı çıktı. Savaşın ilk anlarında İtalya'nın karşılaştığı yenilgilerden sorumlu tutularak görevinden uzaklaştırıldı.

Kral III.Vittorio Emanuele'in Mussolini'yi reddetmesi ve Mussolini'nin düşürülmesi üzerine Badoglio 25 Temmuz 1943'te kurulan yeni hükümetin başına geçti. 3 Eylül 1943'te Müttefikler'le bir ateşkes antlaşması imzaladı. Ancak Alman orduları İtalya'yı işgal ettiğinde hükümet üyeleriyle birlikte Roma'yı terkederek güneye kaçtı. 1944'te Roma kurtulduğun-

da istifa ederek yeni kurulan hükümeti tanıdı. 1 Kasım 1956'da doğduğu yer olan ve kendi adının verildiği Badoglio'da öldü.

• BAKINIZ: MUSSOLINI.

BAEKELAND, Leo Hendrik
(1863-1944)

Belçika asıllı ABD'li kimyacı. Bakaliti bularak plastik sanayiinin kurulmasına öncülük etmiştir.

14 Kasım 1863'te Ghent'te doğdu. Kimya ve doğabilimleri okuduğu Ghent Üniversitesi'ni 1882'de bitirdi; aynı üniversiteden üstün başarı derecesiyle doktorasını aldığında (1884) 21 yaşındaydı. Bir süre Bruges'deki École Normale'de okuduktan sonra yeniden Ghent'e dönerek 1889'a değin eski okulunda ders verdi. O tarihte, üniversite kanalıyla gittiği ABD'de bir fotoğrafçılık firmasında iş bularak Amerikan uyruğuna geçen Baekeland, bilimsel araştırmaları ve iş alanındaki başarılarıyla kısa sürede zengin oldu. 1924'te Amerikan Kimya Derneği'nin başkanlığına seçildi; başta bu kurum olmak üzere çeşitli derneklerden ödüller aldı. 23 Şubat 1944'te New York'a bağlı Beacon'da öldü.

Baekeland, kimyacı olarak işe başladığı, sonradan danışmanlığını üstlendiği fotoğrafçılık firmasındaki araştırmaları sırasında, lamba ışığında da development yapılabilen bir fotoğraf kâğıdı geliştirmeyi başardı. Susuz (anhidrit) gümüş klorür emdirilmiş bu kâğıt, fotoğrafçılıkta önemli bir aşama sayıldı. 1893'te bu buluşunu üretmek için kurduğu şirketi 1899'da fotoğraf sanayiinin en büyük kuruluşlarından Eastman Kodak'a satan Baekeland, ertesi yıl kendi adına bir sınai araştırma laboratuvarı açtı. Bu laboratuvarda yoğun elektrokimya araştırmalarına girişerek, 1905'te formal (formaldehitin sulu çözeltisi) ile fenollerin yoğunlaşma tepkimelerini incelemeye başladı. Amacı, doğal bir reçine türü olan gomalağın yerini tutacak sentetik bir reçine üretmekti. Baekeland, kömür katranında bulunan fenol ile bir metil alkol türevi olan ve genellikle odunun damıtılmasıyla elde edilen formaldehiti çok yüksek sıcaklık ve basınçta tepkimeye sokarak, ilk sentetik fenol formaldehit reçinesini elde etti. "Bakalit" adını verdiği, mekanik gerilimi ve elektrik direnci yüksek (yalıtkan), ısıyla sertleşen bu plastik madde sanayide büyük bir uygulama alanı buldu. 1906'da buluşunun patentini alan Baekeland, 1922'de kurulan Bakelite Corporation'ın ilk başkanı oldu. 1939'da da şirket Union Carbide and Carbon Company'ye katıldı.

19.yy'da başlayan araştırmaların ürünü olan ilk sentetik plastikler, yüksek sıcaklıkta eriyip soğukta sertleştiği ve kimyasal maddelerle hemen tepkimeye girdiği için sanayide beklenen çözümü getirememişti. Baekeland'ın bulduğu bakalit ise mekanik güçlere dayanıklı olması, eritiçilerde çözülmemesi, üstelik ısı karşısında sertleşmesi nedeniyle sayısız uygulama alanı buldu. Döküm ve kaplama maddesi, elektrik yalıtkanı olarak makine ve ekipman yapımında kısa sürede selüloitin yerini aldı. Böylece 1911'den başlayarak, ABD'de ve Avrupa ülkelerinde bakalit fabrikaları kurulmaya başladı. Bakalitin bulunması, 1920'lerde kömür katranı türevlerinin ve öbür hidrokarbonların yapısını çözümlemeye ve karmaşık molekül yapılarının anlaşılmasına yönelik çalışmalara hız kazandırmıştı. Sonunda Staudinger, makromoleküllerin polimerleşme ve polikondansasyon tepkimeleriyle oluştuğunu açıkladı. Makromoleküllerin senteziyle de Carothers'ın 1938'de naylonu üretmesine değin uzanan yeni bir yol açılıyordu.

• KAYNAKLAR: J.Gillis, *Leo Hendrik Baekeland*, 1965; M.Mitchell, *American Science and Invention*, 1960.

• BAKINIZ: CAROTHERS, NATTA, NIEUWLAND, STAUDINGER, TAKAMİNE, K.ZIEGLER.

BAER, Karl Ernst von
(1792-1876)

Alman doğa bilgini. Memeli yumurtasını ilk kez gözlemleyip tanımlamış ve karşılaştırmalı embriyolojinin öncüsü olmuştur.

29 Şubat 1792'de, Estonya'daki (bugün Estonya SSC) Piep kentinde doğdu. Prusya'dan göçerek Rusya'nın Baltık Denizi kıyılarına yerleşip toprak sahibi olmuş, Alman asıllı soylu bir ailenin on çocuğundan biriydi. Reval'de (bugün Tallin), soylu aile çocuklarının okuduğu bir okulda üç yıl kadar askerî eğitim gördükten sonra 1810'da Dorpat'ta (bugün Tartu) tıp öğrenimine başladı. 1814'te diplomasını alınca, o çağ Rusyası'nda neredeyse gelenekleşmiş bir eğilime uyarak öğrenimini Almanya'da sürdürmeye karar verdi. Hem edindiği tıp bilgisini yeterli bulmuyor, hem de araştırmacı olmak pratisyen hekimlikten daha çekici geliyordu. Bu amaçla önce Viyana'ya gitti; ardından Almanya'ya geçerek 1815'te Würzburg Üniversitesi'ne kaydoldu.

Baer'i hayvanların gelişme evreleri ve özellikle embriyoloji konusunda çalışmaya yönelten, Würzburg Üniversitesi'nin karşılaştırmalı anatomi profesörlerinden Döllinger olmuştur. 1817'de bu üniversitedeki öğrenimini tamamlayan Baer, Dorpat'taki eski hocalarından, Alman anatomi ve fizyoloji profesörü Karl Friedrich Burdach'ın (1776-1847) çağrısını kabul ederek, aynı yıl Prusya'daki Königsberg (bugün SSCB'de Kaliningrad) Üniversitesi'nde ders vermeye başladı. 1819'da zooloji doçenti, 1822'de profesör oldu ve embriyoloji alanında en önemli çalışmalarını, 1834'e değin görev yaptığı bu üniversitede gerçekleştirdi.

1820'de Königsberg'te evlendiği karısını ve altı çocuğunu da alarak 1834'te Rusya'ya dönen Baer, St.Petersburg'a (bugün Leningrad) yerleşti. Sekiz yıldır yazışarak işbirliği yaptığı ve artık tam üyesi olduğu Rusya Bilimler Akademisi bu kentteydi. Baer 1862'ye değin bu kuruluşta önce kütüphanecilik, ardından çeşitli yönetim görevlerini üstlendi; 1867'ye değin de onur üyeliğini sürdürdü. Königsberg'ten

ayrıldıktan sonra embriyoloji çalışmalarına son vermiş, ilgisini antropoloji, etnoloji, coğrafya ve jeoloji gibi değişik alanlara yöneltmişti. Bu dönemde, özellikle Rusya'nın kuzey bölgelerinde araştırma gezileri yaparak, o tarihte henüz insan yerleşmesine rastlanmayan Novaya Zemlya'dan ilginç örnekler topladı. 1837'de Kuzey Kutbu'na yapılan bir inceleme gezisini yönetti; Kuzey Kutup Dairesi içindeki toprakların hayvan ve bitki örtüsüne ilişkin zengin belgelerden yararlanarak balıkların gelişimini inceledi; Baltık ve Hazar denizlerinde yaşayan balıklar üstüne monografiler yazarak hem bilimsel, hem ticari yönden Rus balıkçılığının gelişmesine katkıda bulundu.

Bu gezileri sırasında, Rusya'daki akarsuların çoğunda sağ kıyının sol kıyıdan daha dik olduğunu gözlemleyen Baer, bu olguyu Yer'in dönme hareketine bağladı. Rüzgârların, akarsuların ve deniz akıntılarının Yer'in dönme hareketi nedeniyle, kuzey yarıkürede sağa, güney yarıkürede sola doğru bir sapma gösterdiğini, bu nedenle kuzey yarıküredeki akarsularda sağ kıyının sol kıyıdan daha çok aşındığını açıkladı. Rus Coğrafya Derneği'nin de kurucusu olan ve Rusya Bilimler Akademisi'nde çok zengin bir kafatası koleksiyonu oluşturan Baer'in son çalışmalarından biri, Estonyalı soyluları gücendirecek kadar açıksözlü ve ilginç otobiyografisiydi. 1867'de Akademi'deki görevinden emekliye ayrılarak Dorpat'a yerleşti ve 28 Kasım 1876'da orada öldü.

Memeli yumurtası ve insanın köken

Baer, insanı da kapsamak üzere tüm omurgalıların oluşumunu açıklayan ve karşılaştırmalı embriyolojinin başlangıcı sayılan araştırmalarına Königsberg'te, Döllinger'in yönlendirmesiyle başlamıştı. Yakın arkadaşı Christian Heinrich Pander (1794-1865) ile civcivlerin ilk gelişme evreleri üzerinde yaptıkları ortak çalışmalardan sonra, 1817'de, Pander embriyon taşlağındaki hücre tabakalarını tanımladı: dışderi (ektoderm), ortaderi (mezoderm) ve içderi (endoderm). Baer, çalışmalarını civcivlerde sürdürmektense, memelilerin oluşumunu incelemeyi ve Pander'in embriyon tabakaları kavramını tüm omurgalıları kapsayacak biçimde genişletmeyi düşünüyordu. Gerçekten de o dönemde, memelilerden daha alt düzeydeki pek çok hayvanın yumurtası biliniyor, buna karşılık omurgalıların bu en gelişmiş sınıfında yaşamın başlangıcı açıklanamıyordu. 1672'de De Graaf, memelilerin yumurtalığında gözlemlediği, hemen hemen üzüm

Memelilerde Döllenmiş Yumurtanın Gelişimi

Memelilerde yumurta hücresinin varlığı ve biçimi, Baer'in 1827'de köpekler üzerinde yaptığı çalışmalara değin açıklanamamıştı. Bu bulgudan sonra öbür memelilerin yumurta hücreleri de saptandı ve insan yumurtasının, mikroskop altında başka memeli yumurtalarından farklı olmadığı görüldü. Gerçekten de, bütün memeli yumurtaları aşağı yukarı aynı büyüklüktedir ve bir balina yumurtası bir fare yumurtasından güç ayırt edilir.

Yumurta hücresi, yumurtalıklardan dışarı atıldıktan sonra yumurta kanallarına geçer ve burada spermayla birleşerek yeni bir canlı oluşturmak üzere döllenir. Yumurta kanalını geçerek dölyatağına ulaşan yumurta hücresinin burada spermayla karşılaşsa bile artık döllenme olasılığı yoktur. Yumurta kanalındayken döllenen yumurta, hemen mitoz bölünme geçirerek çoğalmaya başlar. Oluşan her hücre de aynı biçimde bölüneceğinden hücre sayısı 2, 4, 8, 16, 32, 64 ... gibi hep iki kat artarak çoğalır. Mitoz bölünme sürüp giderken, hormonlar (östrojen ve progesteron) da dölyatağını yumurtanın yerleşmesine elverişli biçimde geliştirir. Böylece bol damarlı ve süngerimsi bir görünüm almış olan dölyatağına ulaşan yumurta, yatağın mukozasına gömülür ve doğrudan geçişme (osmoz) yoluyla buradan beslenir.

Bu evrede de birbirini izleyen bölünmeler sonucunda yumurta dut biçimini alır (morula). Daha sonra hücre yığınının içinde ya da altında bir boşluk oluşur (blastula). Blastula boşluğu bir sıvıyla doludur. Blastula evresindeki yumurtadan tam ortadan geçen dikine bir kesit alınırsa, embriyonun bir sıralı hücre tabakasından oluştuğu görülür.

Blastula evresinden sonra hücrelerin hareketi nedeniyle, embriyonun alt ya da üst kutbundan içeriye doğru, eldiven parmağı biçiminde bir çöküntü oluşur ve embriyon gastrula biçimini alır. Bütün gelişme süreci boyunca kalan bu gastrula boşluğu sonunda sindirim sistemi borusuna dönüşür. Embriyonun ön ucuna doğru uzanan sindirim borusu dıştaki hücre tabakasını yararak bu hücrelerle birleşir ve hayvanın ağzını oluşturur. Bu aşamada embriyon dışderi (ektoderm) ve içderiden (endoderm) oluşan, iç içe geçmiş iki boru biçimindedir. Daha sonraki aşamada, iç ve dışderi tabakaları arasında üçüncü bir hücre tabakası, ortaderi (mezoderm) oluşacaktır.

Memeli hayvanı oluşturan tüm dokular, bu üç tabakanın bölünerek farklılaşması sonucunda gelişir. Her tabakanın oluşturacağı dokular bellidir: dışderiden vücudun dış oluşumları (deri, saç, diş mineleri) ve sinir sistemi (beyin, omurilik, beş duyu organı), ortaderiden kaslar, boşaltım ve üreme organları, iskelet ve bütün dolaşım sistemi, içderiden ise ağızdan anüse tek tüm sindirim sistemi oluşur.

Baer'in çalışmalarından bu yana yaklaşık yüz elli yıl geçmesine karşın, döllenmiş tek bir yumurta hücresinin bölünmesiyle, yapı ve işlev açısından birbirinden böylesine farklı dokuların nasıl oluşabildiği sorusu tam anlamıyla yanıtlanabilmiş değildir.

tanesi büyüklüğündeki yumrucuğun yumurta olduğunu sanmış, fakat sonradan yanılgısını anlamıştı. Haller ise, içi sıvı dolu küçük bir kese biçimindeki bu yumrucuğa "De Graaf folikülü" adını vermiş ve bu keseciğin içindeki sıvının pıhtılaşarak yumurtaya dönüştüğünü öne sürmüştü. Araştırmalarını bu yönde derinleştiren Baer, dişi köpeklerin De Graaf foliküllerini mikroskop altında incelerken, folikülün iç duvarına yapışmış, sarımsı küçük bir nokta gibi duran yumurtayı gözlemlemeyi başardı. Tavşanlarda yaptığı gözlemlerden de aynı sonuçları alınca 1827'de yayımladığı *Epistola de ovi mammalium et hominis genesi* ("Memeli Yumurtası ve İnsanın Oluşumu Üstüne İnceleme") adlı yapıtında ilk kez memeli yumurtasını tanımlayarak buluşunu bilim dünyasına duyurdu. Bu buluş, insanı da kapsamak üzere tüm memelilerin bir yumurta hücresinden geliştiğini ve memeli yumurtaları ile gelişimin daha alt basamaklarındaki canlıların yumurtaları arasında hiçbir fark olmadığını kanıtlıyordu. Ardından Baer, Pander'in civciv embriyonundaki gözlemlerini başka türlerde de doğrulayarak tüm omurgalılar için genelleştirdi ve tek bir hücreden başlayarak ileri gelişme evrelerine doğru uzanan oluşum sürecini tanımladı. Omurgalılarda, döllenmiş yumurtanın, birincil bölünme aşamasından sonra üç temel hücre tabakasının oluşmasıyla sonuçlanan yeni bir değişim geçirdiğini, bu tabakalardan da ileride dönüşüm yoluyla değişik organların oluştuğunu ilk açıklayan Baer'dir. Üstelik, değişik türlerde aynı organların aynı doku tabakalarından geliştiğine dikkati çeken de ilk o oldu. Böylece, değişik türlerin, gelişmenin ilk aşamalarında ayırt edilemeyecek kadar birbirine benzediğini, gelişme evrelerinde geriye doğru gidildikçe benzerliğin de giderek arttığını, dolayısıyla bir canlının yaşamının basitten karmaşığa doğru uzanan bir süreç olduğunu vurgulayarak, "sıralıoluş" *(epigenesis)* düşüncesine dayanan bir doğa felsefesi geliştirdi.

Sıralıoluş kuramı

Aynı sınıftan değişik türlerin embriyon döneminin başlarında birbirlerine çok benzemesine karşın, gelişmiş bireylerde bu benzerliğin farklılaşma yoluyla ortadan kalktığını Baer şöyle açıklar: "Memelilerin, kuşların, kertenkelelerin, yılanların ve belki de kaplumbağaların embriyonları, gelişimin ilk evrelerinde, hem bir bütün olarak hem de parçaların gelişme biçimi açısından birbirine öylesine benzer ki, embriyonları çoğu kez yalnızca büyüklükleriyle ayırt edebiliriz. İspirtoda sakladığım ve üstüne adlarını yazmayı unuttuğum iki küçük embriyonun hangi türden olduğunu bugün söyleyebilecek durumda değilim. Kertenkele, kuş ya da memeli embriyonu olabilir; çünkü hepsinde baş ve gövdenin oluşum biçimi ayırt edilemeyecek kadar birbirine benzer. Gerçi bu embriyonlarda henüz el, ayak gibi üyeler oluşmamış, ama gelişimin ilk aşamasındaki biçimiyle üyeleri olsaydı bile, yine de hiçbir şey anlaşılamazdı; çünkü memelilerin ve kertenkelelerin ayakları, kuşların kanatlarıyla ayakları ve insanın elleri, ayakları hep aynı temel biçimden türer." Baer'in saptadığı bu olgu, sonradan Darwin'in evrim kuramı için sağlam bir kanıt olmuş, özellikle benzeşim (türlerde ortak kalıtsal kökenden kaynaklanan yapısal ve fizyolojik benzerlik) ile örneksemenin (ortak kalıtsal bir köken olmadan görülen işlevsel benzerlik) açıklanmasına ışık tutmuştur.

Baer'in embriyolojiye yeni bir bakış açısı getiren belki de en önemli yapıtı, ilk cildini 1828'de, ikincisini 1837'de yayımladığı *Über die Entwicklungsgeschichte der Thiere*'dir ("Hayvanlarda Gelişmenin Tarihi Üstüne"). Omurgalı embriyonlarında gövde boyunca uzanan ve gelişmenin alt basamaklarındaki sınıflarda tüm iskelet sistemini, daha gelişmiş türlerde ise omurga ve kafatasını oluşturan, jelatinsi yapıda ve silindir biçimindeki "sırtipi"nin (notokord) varlığını bu yapıtında açıkladı. En basit örneğinden insana dek tüm omurgalıların embriyonunda sırtipinin bulunması, ilkel balık türleri gibi alt gelişim düzeyinden canlılar ile gelişmiş türler arasındaki yakın ilişki ve benzerliği belirlemek açısından büyük önem taşır. Buradan yola çıkarak, bugün tümüyle farklılaşmış olan canlıların başlangıçta bir tek ata biçimden türemiş olup olmadığı sorusuna varan Baer'in bu bulguları da, yine evrim kuramlarını destekleyecek birer kanıt olarak kullanıldı. Nitekim Darwin, *The Origin of Species* (Türlerin Kökeni) adlı yapıtında, görüşlerini desteklemek için sık sık "bütün hayvanbilimcilerin kendisine çok derin saygı duyduğu Von Baer"in açıklamalarına başvurur. Oysa Baer de, Louis Agassiz gibi, Darwin'in evrim kuramını hiçbir zaman benimsememişti.

Baer, yüzyıllar boyunca değerinden hiçbir şey yitirmeyen sağlam görüş ve bulgularıyla, çağdaş embriyolojinin temellerini atmış ve bugün bile pek çok bilinmeyeni içeren bu bilim dalı onun açtığı yolda gelişmesini sürdürmüştür.

- YAPITLAR (başlıca): *Epistola de ovi mammalium et hominis genesi,* 1827, ("Memeli Yumurtası ve İnsanın Oluşumu Üstüne İnceleme"); *Über die Entwicklunsgeschichte der Thiere,* 2 cilt, 1828-1837, ("Hayvanlarda Gelişmenin Tarihi Üstüne"); *Nachrichten über Leben und Schriften,* (otobiyografi), 2. bas. 1886, ("Yaşam ve Yazılanlar Üstüne Haberler").
- KAYNAKLAR: E.Haeckel, *Karl Ernst von Baer,* 1905; A.W.Meyer, *The Rise of Embryology,* 1939; J.M.Oppenheimer, *Essays in the History of Embryology and Biology,* 1965; B.E.Raikov, *Karl Ernst von Baer,* 1968; E.S.Russel, *Form and Function: A Contribution to the History of Animal Morphology,* 1916; L.Stieda, *Karl Ernst von Baer,* (2.bas.), 1886
- BAKINIZ: L.AGASSIZ, BOVERI, C.DARWIN, DE GRAAF, DÖLLINGER, HAECKEL, HALLER, LAMARCK, MALPIGHI, SPENCER, SPEMANN, VIRCHOW, K.WOLFF.

BAEYER, Adolf von
(1835-1917)

Alman kimyacı. Organik kimya alanındaki deneysel çalışmaları, özellikle indigo sentezini gerçekleştirmesi nedeniyle 1905 Nobel Kimya Ödülü'nü kazanmıştır.

Johann Friedrich Adolf von Baeyer, 31 Ekim 1835'te Berlin'de doğdu. Bilimsel konulara yakın ilgi duyan bir aileden geldiği için, küçük yaşta çeşitli deney ve gözlemler yapmaya başladı. Berlin'deki

Friedrich Wilhelm Gymnasium'da, özellikle matematik ve kimya derslerinde başarılı bir öğrenciydi. 1854'te Berlin Üniversitesi'ne girdi, bir yıl sonra Heidelberg Üniversitesi'ne geçerek Bunsen'in öğrencisi oldu. Hocasının hiç desteklememesine karşın organik kimyayı seçtiğinden, bir süre sonra, Kekulé' nin ayni üniversitedeki organik kimya laboratuvarında çalışmaya başladı. 1858'de de, arseniğin organik bileşikleri konusunda doktora tezini verdikten hemen sonra, Belçika'daki Ghent Üniversitesi'ne geçen Kekulé'nin yanına giderek organik moleküllerin yapısı ve sentezi üzerinde araştırmalara girişti. 1860'tan 1872'ye değin Berlin Teknik Okulu'nda, 1872-1875 arası Strassburg Üniversitesi'nde (bugün Fransa'da Strasbourg Üniversitesi) kimya dersleri verdi; o tarihte, ölünceye kadar çalışacağı Münih Üniversitesi'nde görev aldı. 300'ü aşkın incelemesi dışında Emil Fischer, Viktor Meyer, William Henry Perkin, Richard Willstaetter ve özellikle boyarmadde sentezi üzerinde çalışan organik kimyacı Carl Graebe (1841-1927), gibi değerli öğrenciler yetiştiren Baeyer, 1881'de Londra'daki Royal Society'nin Davy Ödülü' nü, 1905'te de sentetik organik kimya alanındaki çalışmalarından dolayı Nobel Kimya Ödülü'nü aldı. 1910'da Fransız Bilimler Akademisi'ne üye seçildi. 20 Ağustos 1917'de Münih yakınlarındaki Starnberg'de öldü.

Baeyer'in ürik asidin yapısına ilişkin ilk çalışmaları, memelilerin ve sürüngenlerin metabolizma süreçleri arasındaki farklılığın anlaşılmasına yardımcı olmuştur. 1863'te, bugünkü uyku haplarından kimilerinin ana maddesi olan barbitürik asidi bulan ve 1870'ten başlayarak ilgisini aldehitlerin ve ketonların yoğunlaşma tepkimelerine yönelten Baeyer, fotosentez olayını çözümlemeye çalıştı. Bitkilerdeki fotosentez olayının ilk aşamasında, su ile karbondioksidin oksijen ve formaldehit oluşturduğunu, ikinci aşamada da formaldehitin yoğunlaşmasıyla karbonhidrat ve diğer maddelerin ortaya çıktığını düşünüyordu. Ancak Baeyer'in formaldehitlerin glüsit sentezindeki rolüne ilişkin savı sonraki araştırmaların ışığında geçerliliğini yitirdi. Benzenin yapısını inceleyen Baeyer, 6 düzenli simetriye uygun bir model geliştirdi ve çevrimsel (siklik) bileşiklerin kararlı yapısını bu model bağlamında inceledi. 1871'de, ftalik anhidrit ile fenollerin tepkimesinden elde edilen ve renkli baz göstergesi olarak kullanılan ftaleinleri buldu. Poliasetilenler ve oksonyum (H_3O) tuzları üzerinde de araştırmalar yapan Baeyer'in en önemli buluşu, sanayide en çok kullanılan boyarmaddelerden biri olan indigoyu (çivit) sentetik yoldan elde etmiş olmasıdır.

Yaklaşık 1890'a kadar indigo yalnızca bitkilerden, özellikle Uzakdoğu'da yetişen "Indigofera"dan elde ediliyordu. Hem maliyeti düşürmek, hem de dışalıma bağımlı olmayan daha bol bir hammadde kaynağı bulabilmek için, kimyacılar uzun zaman sentetik üretim olanakları aradılar.Baeyer de 1865'te başladığı çalışmalarından yıllarca olumlu bir sonuç alamadı. Indigofera'nın temel boyarmaddesini elde etmek için, önce nitrik asitle yükseltgedi ve ortaya çıkan izatini indirgeyerek oksindol elde etti. Uzun bir araştırma döneminden sonra, Berlin Teknik Okulu'ndan arkadaşı Stahlschmidt'in önerisiyle, oksindolü de indirgeyebilmek için çinkoyu denemeye karar verdi. Çinko tozunu ve oksindolü akkor haline getirerek ana maddeye ulaşmayı başardı. 1870'te de, izatinin fosfor pentaklorürle indirgenmesinden doğan izatil klorürü indirgeyerek indigoyu elde etti ve 1883'te C_{16} H_{10} N_2 O_2 formülündeki indigonun kesin yapısını çözümledi.

Başta dokuma sanayii olmak üzere çok çeşitli uygulama alanları olan bu boyarmaddenin sentetik olarak elde edilebilmesi üzerine, geniş çapta üretime geçildi. Ne var ki, sentetik indigo üretiminde sanayi kuruluşlarıyla doğrudan işbirliğine yanaşmayan Baeyer bu buluşundan pek fazla para kazanamadı. Organik kimya alanındaki değerli çalışmalarının yanı sıra, deneysel yönteme ağırlık veren iyi bir eğitici olarak da Baeyer'in adı, 19. yy sonlarının büyük kimyacıları arasında anılır.

• **KAYNAKLAR:** G.Bugge, *Das Buch des grossen Chemiker*, 1930; E.Farber, *The Evolution of Chemistry: A History of Its Ideas, Methods and Materials*, 1952; H.Rupe, *Adolf von Baeyer als Lehrer und Forscher*, 1932; K.Schmorl, *Adolf von Baeyer*, 1952.

• **BAKINIZ:** BUNSEN, E.H.FISCHER, KEKULÉ, LIEBIG, V. MEYER, PERKIN, WILLSTAETTER.

BAEZ, Joan
(1941)

ABD'li besteci ve şarkıcı. Amerikan folk müziği geleneğiyle başkaldırı müziği türünü birleştiren parçalarıyla tanınmıştır.

9 Ocak 1941'de New York'ta Staten Island'da doğdu. Doktor olan babasının işi nedeniyle çocukluğunun bir kısmı Bağdat'ta geçti. Boston Üniversitesi'nde oyunculuk öğrenimi gördü. Öğrencilik yıllarında kahvelerde gitar çalıp şarkı söylemeye başladı. 1959'da Newport müzik festivalindeki başarısıyla ABD çapında tanındı ve 1960'ta ilk plağını doldurdu. Çingene kökenli olan Baez, beyaz tenli olmayanların ABD'de karşılaştıkları zorlukları genç yaşlarda görmüş olmanın getirdiği bir duyarlılıkla siyah sorununa eğildi ve 1962'de ABD'nin güneyindeki siyah okullarında konserler verdi. 1963'te ABD'li şarkıcı Pete Seeger'ı kara listeye aldığı için Amerikan televizyonunun bir programına çıkmayı reddetti.

Baez'in savaş ve şiddet aleyhtarı görüşleri 1960'larda ABD'de yaygınlaşan insan hakları hareketi içinde gelişti. 1964'te, ABD hükümetinin anayasa ve insan haklarını çiğneyerek büyük çapta savaş harcamalarına gittiğini savunarak savaş vergilerini ödemeyi reddetti. 1965'te, Institute for The Study of Nonviolence'ı (Şiddete Karşı Çalışmalar Enstitüsü) kurdu. 1967'de Vietnam savaşı nedeniyle uygulanan zorunlu askerliğe karşı bir kampanya düzenledi ve bu nedenle tutuklanarak mahkûm oldu. 1968'de ABD'de insan hakları hareketinin önderlerinden olan David Harris' le evlendi. 1970'lerde müzik çalışmalarına ağırlık vererek birçok kez ABD ve Avrupa turnesine çıktı, Vietnam Demokratik Cumhuriyeti'nde konserler verdi.

1960'ta plak çalışmalarına başlayan Baez'in 1965'te çıkardığı *Farewell, Angelina* adlı albümü uzun süre ABD listelerinde baş sıralarda yer aldı. Bundan sonra da, ağırlık verdiği siyasi etkinliklerinin yanı sıra, her yıl bir albüm hazırlamayı sürdürdü ve 1968'de çıkan *Any Day Now* adlı albümüyle altın plak aldı. 1972'de Vietnam savaşı sırasında ABD tarafından bombalanan Hanoi'ye gitti. Hanoi'deki deneyimlerinden yararlanarak hazırladığı *Where Are You Now, My Son?* Baez'in en önemli gördüğü yapıtları arasındadır. 1975'te çıkan *Diamonds and Rust* albümündeki aynı adlı şarkısı, şarkıcının ABD'de liste başı olan parçaları arasında bütünüyle kendi ürünü olan ilk parçasıdır. Aynı yıl Bob Dylan'la birlikte turneye çıkan Baez'in 1976'daki *Gulf Winds* albümü ise, sadece kendi bestelerinden oluşan tek albümüdür. 1977'de çıkan *Blowin' Away* ve 1979'daki *Honest Lullaby* başarılı albümleri arasındadır.

Baez'in ilk dönem parçalarında geleneksel baladlar ağırlıktadır. Daha sonraları siyasal başkaldırı türüne yönelmiş, zenci ve Latin Amerika folk müziğinden yararlanmıştır. Kendi besteleri dışında, Bob Dylan, Paul Simon, Kris Kristofferson ve John Lennon'ın bestelerini de seslendiren Baez'in üslubu değişik bir yorumdan çok berrak sesi ve pürüzsüz diksiyonu ile dikkati çeker. Baez, gerek folk müziği geleneğiyle başkaldırı müziği türünü birleştiren parçalarıyla, gerekse savaş aleyhtarı çalışmalarıyla 1960'lar ABD'sinde, Bob Dylan'la birlikte, barış ve insan hakları hareketinin bir simgesi olmuştur.

• **YAPITLAR (başlıca): Albüm:** *Joan Baez*, 1960; *Farewell, Angelina*, 1965; *Noël*, 1966; *Baptism*, 1968; *Any Day Now*, 1968; *One Day at a Time*, 1969; *Come From The Shadows*, 1972; *Where Are You Now, My Son?* 1973; *Gracias A La Vida*, 1974; *Diamonds and Rust*, 1975; *From Every Stage*, 1976; *Gulf Winds*, 1976; *Blowin' Away*, 1977; *Honest Lullaby*, 1979. **Kitap:** *Daybreak*, 1966; *Coming Out* (David Harris ile), 1971.

• **BAKINIZ:** DYLAN.

BAFFIN, William
(1584-1622)

İngiliz denizci ve kâşif. Kuzeybatı Geçidi'ni araştırmış ve Arktika bölgesinde keşifler yapmıştır.

Londra'da doğduğu sanılıyor. Gençlik yıllarına ilişkin ilk bilgi, 28 yaşındayken Arktika bölgesine düzenlenen bir sefere katılmış olmasıdır. 1612'de, Kuzeybatı Geçidi'ni bulmayı amaçlayan kaptan James Hall'ün yönetimindeki bir gemiyle Grönland'ın batı kıyılarına dek giden Baffin, ertesi yıl bir balina gemisine geçerek balina avcılığına başladı. Artık, soğuk denizleri iyi tanıyan usta bir denizci olmuştu. 1616'da, Hudson Boğazı'ndaki incelemelerinden bir yıl sonra, Kuzeybatı Geçidi'ni aramak üzere kurulmuş bir şirketin "Discovery" adlı kılavuz gemisine ikinci kaptan oldu. Baffin Arazisi ile Baffin Denizi'ni keşfettiği bu yolculuktan dönerken, kuzeybatıda böyle bir geçit olduğundan tüm umudunu kesmişti. 1617'de Doğu Hindistan Şirketi'ne girerek, Kızıldeniz'de ve İran Körfezi'nde beş yıl bu şirket adına araştırmalar yapan Baffin,1507'den beri Portekizliler'in elinde olan Hürmüz Adası'nı almak üzere İngilizler'in başlattığı kuşatma sırasında, 22 Mayıs 1622'de Portekizliler tarafından öldürüldü.

Arktika çok eski çağlardan başlayarak denizcilerin ilgisini çekmiş, Vikingler'in Kuzey Amerika'ya yaptığı seferler bu ilgiyi daha da artırmıştı.Kolomb'un Amerika kıtasını keşfinden sonra da, kıtanın kuzeybatısından doğuya geçit veren, böylece Çin'in değerli ipek ve baharatlarına daha kolay ulaşmayı sağlayacak bir deniz yolu bulmak umuduyla sayısız seferler düzenlendi.Bir İngiliz ticaret şirketinin "Discovery" adlı gemisine ikinci kaptan atanarak böyle bir geçit bulmak üzere görevlendirilen Baffin de, Mart 1616'da İngiltere'den yola çıktı ve Kuzey Kutbu'na 800 mil kadar yaklaştı; fakat buzullar nedeniyle daha çok ilerleyemediğinden, Ağustos'ta, kuzeybatının geçit vermediğine inanmış olarak ülkesine döndü. Bu sefer sırasında, dünyanın dördüncü büyük adası olan ve Grönland'ın batısı ile Kanada'nın kuzeydoğusu arasında yer alan Baffin Arazisi'nin kuzey bölümlerini keşfetti; fakat bu kara parçasını Grönland'ın bir uzantısı sandı. Atlas Okyanusu'nun Kuzey Buz Denizi'ne doğru sokulmuş geniş bir kolu olan ve bugün Baffin Denizi diye bilinen bölümünü de bu sefer sırasında keşfeden denizciler, burasının da büyük bir körfez olduğunu sanmışlardı. Seferi yönetenin Robert Bylot olmasına karşın, birinci kaptanın krala bağlılığı kuşkuyla karşılandığından, bu yerlere ikinci kaptan Baffin'in adı verildi. Baffin de, bu deniz parçasındaki iki boğaz ile bir körfeze, gemi sahiplerinin adları olan Jones, Lancaster ve Smith adını verdi. Bazı bölümleri daha önce aşılmış olan Kuzeybatı Geçidi'ni ise Amundsen ancak 1905'te tümüyle geçerek keşfi tamamladı.

Baffin, kâşif olarak bilinmesine karşın, bilimsel yaklaşımı ve ayrıntılı haritalarıyla denizciliğin ve coğrafyanın gelişmesine de katkıda bulunmuştur. Ay'ın diğer gökcisimleriyle açısal uzaklığına dayanarak boylamları belirlemeye çalışan ilk denizcilerden biridir. Çok ayrıntılı ve düzenli tutulmuş seyir notlarına, çeşitli astronomi gözlemlerinin yanı sıra, Kuzey Manyetik Kutbu'nda gözlemlediği değişiklikleri de kaydetmiştir.

• **KAYNAKLAR:** N.M.Crouse, *The Search for the Northwest Passage*, 1934; C.R.Markham, *The Voyages of William Baffin, 1612-1622*, 1881.

• **BAKINIZ:** AMUNDSEN, FROBISHER.

BAGEHOT, Walter
(1826-1877)

İngiliz sosyal bilimci, yazar. İngiltere'de sosyal psikoloji ve siyaset psikolojisinin gelişmesine katkıda bulunmuştur.

3 Şubat 1826'da Langport'ta doğdu, 24 Mart 1877'de aynı yerde öldü. Babası bankacı, annesi ise büyük bir bankacının kız kardeşi idi. Yükseköğrenimini yaptığı Bristol College'da, 1839-1842 arasında birlikte çalıştığı etnolog J.C.Prichard'dan etkilendi. 1848'de Londra'daki University College'dan master derecesi aldı. 1851'de Paris'te, "Letters of the French Coup d'État" ("Fransız Hükümet Darbesi'nin Mektupları") başlığı altında Napoleon darbesine ilişkin makalelerini yayımladı. Daha sonra İngiltere'ye dönerek babasının bankasında çalışmaya başladı. Bu yıllarda İngiliz edebiyatçıları üzerine denemeler yazdı. 1858'de *Economist* dergisinin sahibinin kızıyla evlendi. 1860'ta baba Wilson'ın ölümünden sonra, derginin yönetimini eline aldı ve bu işi ölümüne değin sürdürdü.

Bagehot, 1867'de yayımlanan *The English Constitution* ("İngiliz Anayasası") adlı kitabında ülkenin kurumsal yapısındaki gerçek ve biçimsel iktidar odakları ayrımını ve somut siyasal kurumların işleyişini incelemiştir. Kitlelerin yönetilmesi gerektiğini düşünen Bagehot, "güçler ayrılığı" ilkesinden çok "güçler birliği" ilkesini savunmuş, yasama ve yürütme organlarını birleştiren bir bağ olarak "kabine hükümeti" kuramını ortaya atmıştır. Bagehot, sistemin etkin işleyişi açısından, Krallık ve Lordlar Kamarası gibi geleneksel siyasal biçimlerden yararlanmanın önemini vurgulamış ve İngiltere'deki siyasal kurumların ulusal bir siyasal psikolojinin oluşumu ile olan ilişkisini ortaya koymuştur.

Bagehot, 1872'de yayımlanan *Physics and Politics* ("Fizik ve Politika") adlı kitabında özgün bir yaklaşımla, Darwin'in evrim kuramı ile Tylor ve Lubbock'un yeni etnografik çalışmalarının sonuçlarını siyaset alanına uygulamıştır. Önemli bir sosyal psikoloji yapıtı olarak değerlendirilen bu çalışmasında, evrim ve doğal ayıklanma gibi antropolojik kavramlardan yola çıkarak, gelenek ve başkaldırı, yenilik ve taklit, çatışma ve tartışma gibi olguların insanlık tarihinin gelişimi açısından oynadığı rolü incelemiştir.

Bagehot, para ve bankacılık konularına ilişkin görüşlerini, 1873'te yayımlanan *Lombard Street* ("Lombard Sokağı") adlı kitabında ortaya koymuştur. Bu çalışmasında, İngiliz bankacılık sisteminin işleyişini sergilemiş, Bank of England'ın işlevini yeni bir yaklaşımla ele alarak, bu bankanın tüm bankacılık sisteminin ihtiyat akçelerini muhafaza etmesi gerektiğini savunmuştur.

Bagehot'un en önemli katkılarından biri iktisat politikası alanında olmuştur. Siyasal yapılara yaklaşımında olduğu gibi, iktisat kuramı konusunda da mutlak geçerliğe sahip, soyut kavramlara karşı çıkmıştır. Bagehot iktisat alanındaki makalelerinin toplandığı *Economic Studies* adlı kitapta, Klasik İktisat Okulu'nun bazı kuramlarının yeniden gözden geçirilmesi gerektiğini savunmuştur. Klasik iktisatçıların kuramlarının evrensel ve sonsuza değin geçerli olmadığını, belirli bir zaman kesitindeki İngiltere ekonomisinin işleyişini açıkladığını öne sürmüştür. Ekonomi politik bilimini "science of business" (işletme bilimi) olarak tanımlayan Bagehot, genel iktisat teorisi ile ekonominin güncel işleyişini bağdaştırmaya çalışmıştır.

İktisat bilimini ulusal ekonominin gereksinimleri doğrultusunda kullanmayı amaçlayan Bagehot'un iktisat yazıları A.Smith ve D.Ricardo öncülüğündeki Klasik İktisat Okulu'na karşı gelişen muhalefete katkıda bulunmuştur.

- YAPITLAR (başlıca): *The English Constitution*, 1867, ("İngiliz Anayasası"); *Physics and Politics*, 1872, ("Fizik ve Politika"); *Lombard Street*, 1873, ("Lombard Sokağı"); *Economic Studies*, (ö.s.), 1880, ("Ekonomik Araştırmalar").

- BAKINIZ: C.DARWIN, J.LUBBOCK, J.PRICHARD, TYLOR.

BAHA TEVFİK
(1881-1914)

Türk felsefeci. Maddeci düşüncenin ülkemizde tanınmasına, felsefe konularının, ahlak sorunlarının bilimsel bir anlayışla tartışılmasına öncülük etmiştir.

İzmir'de doğdu. Ailesi, yaşamı konusunda yeterli bilgi yoktur. İlköğrenimini İzmir'de, yükseköğrenimini İstanbul'da Mülkiye Mektebi'nde bitirdi. Yayıncılığa, yazarlığa başladı. Teceddüd-i İlmî ve Felsefî Kütübhanesi adıyla kurduğu yayınevinde kendi yazdığı, Fransızca'dan çevirdiği felsefe yapıtlarını yayımladı. Naci Fikret, Ahmed Nebil, Süleyman Memduh, Faik Şevket gibi arkadaşlarıyla birlikte sürdürdüğü çalışmalarında ve yayınlarında genellikle felsefe, ahlak, toplum sorunlarını işledi. Kısa aralıklarla *Hâle*, *Tenkid*, *Zekâ*, *Felsefe* gibi adlar altında ülkedeki ilk felsefe dergisini çıkardı. Bu dergide, kendi görüşlerini dile getiren yazıları yanında, Batı düşünürlerinden çevirdiği araştırma ve incelemelere de geniş yer verdi.

Baha Tevfik'in işlediği konular, çağına göre, ülkede pek bilinmeyen, ancak Batı'da geniş tartışmalara konu olup, hızla yayılan deney bilimlerine dayanan ve üretim-tüketim ilişkilerinden, maddeci felsefe akımlarından kaynaklanan sorunlardı. Ludwig Büchner'den çevirdiği *Madde ve Kuvvet* ile Ernst Haeckel'den çevirip *Felsefe Mecmuası*'nda yayımladığı *Kâinatın Muammaları* adlı yazıları, Türk aydınının o dönemde bilmediği, ilgi duymadığı konuları içeriyordu. Deney verilerine dayanmayıp, yalnız soyut kavramlardan kaynaklanan yorumlarla biçimlenen İslam düşüncesinin çağdaş uygarlıkla bağdaşmadığı görüşünü savunması, gerçek, aydınlatıcı gelişmelerin Batı'da bulunduğunu ileri sürmesi, o dönem aydınları arasında özellikle eskiyi tutanların sert eleştirilerine yol açtı.

Düşüncesinin iki kaynağı

Baha Tevfik'in düşüncelerinin, biri Batı felsefesinden, bilimsel araştırmalarından, öteki ülkenin toplum sorunlarından gelen iki kaynağı vardı. Batı uygarlığıyla ilgili olanı felsefe yapıtlarının çevirisine, ülkenin toplum sorunlarıyla bağlantılı olanı da gözlemlerine, deneylerine dayanıyordu.

Doğru düşünmenin, sorunlara sağlıklı bir tutumla yaklaşmanın yöntemi deney bilimlerinin verilerine, maddeden kaynaklanan bilgilere dayanmak, usun genel geçerlik taşıyan ilkelerine uymak, duygusal eğilimlerden uzak kalmaktır. Yalnızca soyut kavramlara dayalı bir bilginin gerçek evrenle, yaşanan olaylarla ilgisi yoktur. Bilginin tek kaynağı vardır, o da duyu verileriyle algılanan doğadır, maddedir. Duyu verilerinin, maddeden kaynaklanmayan izlenimlerin dışında kalan ne varsa aldatıcıdır, gerçekle ilgisi yoktur.

Ahlak

Ahlakın ereği kuram değil, eylemdir, yaşanan, duyularla bilinen olaylardır. Bundan dolayı iyiyi, kötüyü seçmek, değerlendirmek "etik"in değil, deney verilerine dayanan bilimin, tekniğin işidir. Toplum içinde yaşayan insana değişmez kurallar öğreten, uygulanması güç ilkeler gösteren yüce, tanrısal bir "etik" yoktur. Bunun gibi yaşanan gerçeklerin dışında kalan, yalnız kavramlara dayanan bir iyi ile kötü de söz konusu değildir. Ahlakla ilgili eylemlerimizin kökeni, gövdemizin doğal ortamda yaşadığı olaylardır. İnsanın somut varlığı dışında, bir ahlak kaynağı aramanın gereği yoktur; en soyut varlıkların kaynağı da doğadır. Bunların bize verilişi duyularladır.

Felsefenin konusu

Felsefenin konusu bilimle tekniğin çözemediği sorunlardır. Bilim ve teknik geliştikçe sorunların çözümü kolaylaşır, çözüme varan sorunun arkasından çözümü gereken yeni bir sorun ortaya çıkar. Konu böylece uzayıp gider. Bu nedenle, dünün felsefesi bugünün bilimidir, tekniğidir. Bugünün felsefesi de yarının bilimi, tekniği olacaktır. Felsefe, yalnız kavramlardan oluşan sorunlarla uğraşmaz; günümüzün felsefesi için böyle bir durum söz konusu değildir. Bu özelliğinden dolayı felsefe geleceğin bilimi diye anlaşılmalıdır. Bilimle tekniğin ulaşamadığı yere varsayımla, kuramla varılır. Ancak bunların da yaşanan gerçeklere, doğa varlıklarına, duyu verilerine dayanması gerekir. Bir toplumun ahlakı, bilimi, tekniği, düşünce yapısı felsefenin egemenliği altındadır.

Toplum, yapısı gereği, doğa verileriyle biçimlenen, kaynağını doğa varlıklarında bulan bir kuruluştur. Onun gelişmesi, bilimin, felsefenin, tekniğin ilerlemesine bağlıdır. Bu nedenle, toplum için geçmiş değil gelecek söz konusudur. Bir toplumun geri kalışı, geleceğe değil de geçmişe bağlanması yüzündendir. Nitekim Türk toplumunun çağımızın gerisinde kalması da bu yüzdendir. Geçmişin değerleri, geçmişe aşırı ölçüde bağlı kalanların ileri sürdükleri gibi, yüceltici, geliştirici, yaratıcı olsaydı bugünkü duruma düşülmezdi. Verimsiz, durağan bir geçmişe bağlanmakla geleceği kurtarma, yarına kalma olanağı yoktur.

Ulusçuluk çağımızın ülküsü olmaktan çıkmış, geriletici, yozlaştırıcı bir niteliğe bürünmüştür. Gerçek ulusçuluk, çağdaş olmak, çağın bilim verilerine, teknik buluşlarına dayanarak, onlardan yararlanarak ulusu kalkındırmak, verimli olmaktır.

Baha Tevfik, kendinden sonra gelenler arasında, yalnız felsefeyle değil öteki bilim, sanat, yazın alanlarıyla uğraşanları da etkilemiş, özellikle maddeci akımın çok geniş bir ortama yayılmasında gereken düşünce olanaklarını sağlamıştır. Ülkemizde felsefe konularına güncellik kazandıran, doğrudan doğruya kaynaklardan alıntılar vererek karşılaştırmalı örneklerle eleştiriyi başlatan, eleştirinin bilimsel bir nitelik taşıması gereğini ortaya atan odur. Türk toplumunda Batı'ya biçim olarak değil de, bilim verilerinin ışığında, araştırıcı bir anlayışla yönelmenin yararını ileri sürmüştür. Özellikle, Cumhuriyet Dönemi'nde başlayan Batılılaşma eyleminin, bilimsel yolunu gösteren, Batı uygarlığının bir biçim değil, bilim, teknik, sanat, felsefe gibi başarı ürünlerinden oluşan yaratıcı bir öz olduğunu yazılarında örnekler vererek savunmuştur. 1908 ile 1914 yılları arasında, çıkardığı dergilerde yayımladığı birçok çeviri, araştırma dışında, "Teceddüd-i İlmî ve Edebî" başlığı altında basılmış on bir yapıtı vardır.

• **YAPITLAR:** *Yeni Ahlak*, 1910; *Madde ve Kuvvet* (Ludwig Büchner, Stoff und Kraft'dan çeviri), 1913; *Felsefe-i Ferd*, 1914; *Muhtasar Felsefe*, 1914.

• **KAYNAKLAR:** Mehmed Tahir, *Osmanlı Müellifleri*, 1972; Hilmi Ziya Ülken, *Türkiye'de Çağdaş Düşünce Tarihi*, 1979.

BAHAEDDİN NAKŞBEND

Bak.MEHMED BAHAEDDİN [Nakşbend]

BAHAEDDİN ŞAKİR
(1877-1922)

Osmanlı siyaset adamı. İttihat ve Terakki'nin önde gelen yöneticilerindendir.

Doğum yerine ve ailesine ilişkin bilgi yoktur. Askeri Tıbbiye'yi bitirdikten sonra bir süre Tıbb-i Kanuni (adli tıp) öğretmen vekilliği yaptı. II.Abdülhamid'e karşı görüşler taşıdığı için Erzincan'a sürüldü. 1901'de Samipaşazade Sezai ile birlikte Paris'e kaçtı. Amaçları, 1897'deki dağılmadan sonra Ahmed Rıza'yı katmaksızın İttihat ve Terakki'yi yeniden örgütlemekti. Ancak bir süre sonra bütün gruplar Ahmed Rıza ile görüş birliğine varıp 1902'de Osmanlı Liberalleri Kongresi'ni topladılar.

Örgüt içinde sürekli geri planda kalan Bahaeddin Şakir, 1906'da İttihat ve Terakki'nin yayın organı *Şura-yı Ümmet*'e yazılar yazmaya başladı. Aynı yıl cemiyetin iç haberleşme sorumlusu oldu. Kısa bir süre sonra *Şura-yı Ümmet*'in yönetimini ele geçirdi ve gazetenin yayın politikasını değiştirdi. Bu dönemde *Şura-yı Ümmet*'te, II.Abdülhamid yönetimine karşı daha sert bir dil kullanılmış, din ise politik bir silah olarak düşünülmeye başlanmıştır.

1908'de Meşrutiyet'in ilanından sonra yurda dönen Bahaeddin Şakir, *Şura-yı Ümmet* gazetesini İstanbul'da çıkardı. Bir yıl sonra Tıp Fakültesi'nde

Tıbb-i Kanuni öğretmenliğine başladı. 1910-1918 arasında fakültede sekreterlik yaptı. 1913'te, İttihatçılar'ın kurduğu Teşkilât-ı Mahsusa'nın siyasi bölüm şefliğine getirildi. 1915'te Ermeni tehcirinde (zorunlu göç) görevlendirildi. 1917'de İttihatçılar'ın haftalık yayın organı *Yeni Mecmua*'yı kurdu. Mondros Mütarekesi ile birlikte savaş suçlusu ilan edilmesi üzerine 2 Kasım 1918'de Enver ve Talat paşalarla birlikte bir Alman savaş gemisiyle Sivastopol üzerinden Berlin'e kaçtı. Eylül 1920'de Bakü'de toplanan Doğu Halkları Kurultayı'na partisiz Türk delegesi olarak katıldı. Kurultay merkez komitesine ve "Doğu'da Eylem ve Propaganda Kurulu"na seçildi.

Daha sonra kurultaya katılanların bir bölümünce başta Türkiye olmak üzere, bütün İslam ülkelerini kapitalist ve emperyalist dünyaya karşı ayaklandırmak amacıyla "İslam İhtilal Cemiyetleri İttihadı" adıyla bir örgüt oluşturuldu. Bahaeddin Şakir, Ekim 1920'de bu örgütün Bakü temsilcisi oldu. 1921 ilkbaharında örgütün Moskova'da yapılan kongresine katıldı. Ardından Almanya'ya döndü. Bir süre sonra bir Ermeni tarafından Berlin'de öldürüldü.

- **YAPITLAR:** *Tababet-i Adliye Rehberi*, 1914; *Tıbb-i Kanuni*, 2 cilt, 1918.
- **BAKINIZ:** ABDULLAH CEVDET, AHMED RIZA, BLEDA.

BAHAEDDİN VELED
(? -1231)

Belh'li mutasavvıf. Felsefe ile dini geleneklerin uzlaşmasına karşı idi.

Bahaeddin Veled b. Hüseyin b. Hatibi, Mevlânâ Celaleddin Rumî'nin babasıdır. Belh'te doğdu. "Bilginler Sultanı" (Sultanü'l-Ulema) diye anılır. Kendi yapıtı *Maârif*'te 1204 yılında yaşının elli beşe yaklaştığını söylediğine göre 1149 ya da 1150'de doğmuş olduğu düşünülebilir. Eskiden beri Belh'te yerleşmiş bulunan bir bilgin ailesindendir. Söylentiye göre soykütüğü Halife Ebubekir'e çıkar.

Eflakî, Bahaeddin'in annesini Harezmşahlar'dan Alaeddin Muhammed'in kızlarından biri sayarsa da verdiği bilgi tarih kaynaklarına uymaz. Yine Eflakî'ye göre Bahaeddin'in, Fahreddin Razi'nin "fesadı" yüzünden Harezmşah Muhammed Tekiş ile arası açılmış, bu nedenle oğlu Celaleddin ile birlikte (1212 ya da 1213) Belh'ten ayrılmıştır. Ancak Fahreddin Razi bu göç olayından üç dört yıl önce ölmüştür (1209). Ayrılış yılı kesin değildir.

Bahaeddin, felsefeye karşı idi. Felsefenin din gelenekleriyle uzlaşabileceğine inanmıyordu. Yunan felsefesini benimseyen Fahreddin Razi'yi ve onun etkisinde kalan Muhammed Tekiş'i kınıyordu. Bu düşünce ayrılığı yüzünden Belhliler'le de arası açılmıştı. Sultan Veled, *İbtidaname*'de büyük babası yolda iken Belh'in 1220'de Moğollar tarafından alındığını yazdığına göre Bahaeddin'in o tarihten önce ve Moğol saldırısı korkusu ile Belh'ten ayrıldığı düşünülebilir.

Bahaeddin oğlu Celaleddin ile hacca gitti. Hicaz'dan Şam yolu ile Anadolu'ya geldi. Hangi kentlerde kaldığı kesin olarak bilinmemektedir. Eflakî'ye göre önce Malatya'ya, oradan Erzincan'a, sonra Akşehir'e, burada dört yıl kalıp Larende'ye (Karaman), son olarak da Konya'ya gitmiştir (1229). İki yıl sonra burada ölmüştür.

Konya'da büyük bir ün kazanan Bahaeddin'in vaazlarını devletin ileri gelenleri, Selçuklu hükümdarı Alaeddin Keykubad, dinlemeye giderlerdi. *Maârif*, konuşmalarını kapsayan Farsça düzyazı bir yapıttır. Yapıtta Konya'dan ve Belh'ten ayrılışından söz etmediğine bakılırsa *Maârif* Belh'teki sohbetlerinden meydana gelmiştir. Yer yer Fahreddin Razi'nin ve kendisine "Sultanü'l-Ulema" sanının verilmesine karşı çıkan Belh halkının savlarını anlatır.

- **YAPITLAR:** *Maârif*, (ö.s.), Firuzanfer (yay.), 1917.
- **KAYNAKLAR:** Ahmed Eflakî, *Ariflerin Menkıbeleri*, 1953; A.Gölpınarlı, *Mevlânâ Celâleddin*, 1959.
- **BAKINIZ:** KEYKUBAD I, ALAEDDİN MUHAMMED, CELALEDDİN RUMÎ, EFLAKÎ.

BAHAÎ EFENDİ
(1601-1654)

Osmanlı şeyhülislamı, Divan şairi. Tütünün haram olmadığı konusunda fetva verdi. Genellikle din dışı şiirler yazmıştır.

İstanbul'da doğdu, aynı yerde öldü. Asıl adı Mehmed'dir. Doğum yılı kaynaklarda değişiktir. Süleyman Sadeddin Efendi, *Mecelletü'n-Nisab* adlı yapıtında onun 54 yaşında öldüğünü açık bir biçimde yazdığına göre doğum yılının 1601 olması gerekir.

Hoca Sadeddin Efendi'nin torunu, Rumeli kazaskerlerinden Abdülaziz Efendi'nin oğludur. Annesi ise Şeyhülislam Ebussuud Efendi'nin torunudur.

Bahaî Efendi, İstanbul'da medrese öğrenimi gördükten sonra amcası Şeyhülislam Mehmed Esad Efendi'nin yanında mülazemet etti. 1617'de babası ile hacca gitti. 1619'da Davutpaşa medresesinde müderrisliğe başladı. 1622'de Mahmudpaşa, 1624'te Üsküdar Mihrimah, 1625'te Fatih sahn-ı seman, 1628'de gene Mihrimah medresesinde müderris oldu.

1630'da Selanik kadılığına atandı. Bir yıl sonra görevinden alındı. 1633'te Halep kadılığına gönderildi. Halep Valisi Ahmed Paşa ile geçinemeyen Bahaî Efendi yaşamının bu dönemini sıkıntı içinde geçirdi. Ahmed Paşa, Bahaî Efendi'nin tütün içtiğini, keyif verici maddelere tutkun olup görevini yerine getiremediğini ileri sürerek, IV. Murad'a şikâyet etti. Bunun üzerine 1634'te Kıbrıs'a sürüldü.

Kıbrıs'ta da geçim sıkıntısına düştü. 1636'da padişaha *Niyazname* adlı mesnevisini sunup affa uğradı ve İstanbul'a döndü. 1638'de yeniden göreve alınarak Şam, 1644'te Edirne, 1645'te İstanbul kadılıklarına atandı. 1646'da Anadolu kazaskeri olan Bahaî Efendi aynı yıl Rumeli kazaskeri oldu, sonra

görevinden alındı. 1647'de yeniden Rumeli kazaskerliğine atandı. Bu görevdeyken 18 Temmuz 1649'da şeyhülislam oldu.

Kimi kişilerin saray, ordu ve devlet aracılığıyla göreve getirilme isteklerini geri çevirdi. Ağalar saltanatı döneminde göreve getirilen Bahaî Efendi'nin şeyhülislamlığı Naima'ya göre bir yanlış hesap sonucu gerçekleşmiştir. O dönemin müneccimbaşısı Hüseyin Efendi, sadrazama, eskiden tanıdığı Bahaî Efendi'nin tam aradığı adam olduğunu, keyfine ve rahatına düşkünlüğünden ötürü kendisinden her isteneni yerine getirebileceğini söylemesi üzerine Bahaî Efendi şeyhülislam oldu.

Bahaî Efendi umdukları gibi çıkmayınca kendisini görevden alabilmek için türlü neden bulmaya ve fırsatları değerlendirmeye başladılar. Bahaî Efendi'nin tütün içmenin "haram" olmadığı konusunda verdiği fetva üzerine tutucu çevrelerde kıpırdanmalar görüldü. Kâtip Çelebi, *Mizanü'l-Hakk*'da, önce, tütün konusunda Bahaî Efendi'nin fetvası ile tütün içenlerin çoğaldığını söylerse de daha sonra bu fetvanın içtihada dayanılarak verildiğini ileri sürer.

Bahaî Efendi'nin çevresindeki düşman halkasının genişlemesi, yerine göz dikenleri de sevindirmiştir. Ancak, böyle bir ortamda ve baskılar altında görevini yürütmeye çalışan Bahaî Efendi yine de inandığını yapmaktan çekinmemiştir.

Tütün için verdiği fetvadan dolayı Şeriat ve tasavvuf yandaşları arasında uzun süren tartışmalar başladı. Üstüvani Mehmed Efendi adlı bir vaizin kışkırtmalarıyla Şeriat'çı kesimin tekke basması ve tekke mensuplarının hırpalanması karşısında Bahaî Efendi kesin bir tavır takındı. Üstüvani Efendi'nin cezalandırılmasını ve tasavvuf ehlinin ibadet ve düşüncelerinde serbest olmaları gerektiğini savundu.

Üstüvani Efendi'nin affı için aracı olan yüksek devlet adamlarının ricalarını "Üstüvani dedikleri bozguncunun korunması neden gereklidir" diyerek geri çevirdi. Yine bu sıralarda sadrazamın yabancı elçilerin isteği ile kaptanpaşayı görevinden uzaklaştırmasına da karşı çıkan Bahaî Efendi, "rüşvet alıp haksız yere azletmenin din ve devlete hıyanetten başka bir şey olmadığını" söyledi ve bu işlemi engelledi.

Son olay ise İzmir kadısı Haşimizade'nin bir İngiliz'in İngiltere konsolosundan iki yüz akçe alacağı olduğunu ileri sürmesi üze ine çıktı. Haşimizade konsolosu sorguya çekmek istemiş, konsolos ise bunun iki devlet arasındaki anlaşmaya aykırı olduğunu belirtip mahkemede olay çıkarmıştır.

Olay Bahaî Efendi'ye yansıdı. Durumu sadrazama bildirip konsolosun cezalandırılmasını istedi. Eline geçen bu fırsatı değerlendiren sadrazam işlerinin çokluğunu ileri sürdü. Bu işi Bahaî Efendi'nin çözmesini söyledi. Bahaî Efendi Galata'daki İngiliz elçisi Sir Thomas Bendish'i çağırıp durumu anlattı. Konsolosun görevinden alınmasını istedi. İsteği geri çevrilince Bahaî Efendi elçiyi hapsettirdi. Bunun üzerine ağalar toplanıp şeyhülislamın görevinden alınmasını istediler. Önce geri çevrilen bu istek ikinci kez yinelenince onaylandı. Bahaî Efendi 1651'de görevinden uzaklaştırıldı. Boğazdaki yalısına çekildi. Bir süre sonra arpalığı olan Midilli'ye sürgüne gönderildi. Yerine Karaçelebizade Abdülaziz Efendi atandı. Bahaî Efendi 16 Ağustos 1652'de ikinci kez şeyhülislam oldu. Yaşamının sonuna değin bu görevde kaldı.

Gerçek ününü şiirleriyle sağlayan Bahaî Efendi, biçim bakımından, "Divan Edebiyatı" geleneğine bağlıdır. Özellikle gazellerinde dolgun bir içerik, akıcı ve yumuşak bir söyleyiş, çok duygulu bir anlatım vardır. Necati, Ahmed Paşa çizgisi üzerinde yürüyen Bahaî Efendi çağının yaşama biçimini, kişisel duygularını, duyarlığını şiirleştirmede başarılıdır. Çağdaşlarına oranla, çok az şiir yazmasına karşılık, yaratıcı gücünü ortaya koymuş, gazel türünde yeni bir gelenek yaratmıştır. Şiirleri bütünüyle din dışıdır. Yer yer de tesavvuf izlerine rastlanır. Bahaî Efendi aynı zamanda Galata Mevlevihanesi Şeyhi Adem Dede'nin dervişiydi. Etkisinde kaldığı şairler büyük hayranlık duyduğu Şeyhülislam Yahya Efendi ile Bâkî'dir. Gazellerinde bu ikisinin yolunu izledi. Gazellerinde neşeden çok umutsuzluk göze çarpar. Hayal ve duygu bakımından olduğu kadar anlatımı bakımından da etkileyici şiirler yazmıştır. Bütün şiirlerinin toplandığı *Divan*'ında 6 kaside, 88 ve 237 beyitlik iki mesnevi, 4 kıta, 41 gazel ve 18 rubai vardır. Hacim açısından divançe de diyebileceğimiz yapıtındaki kasideleri arasında tevhid, na't yoktur. IV. Murad için yazılmış iki mesnevisi vardır.

Genellikle aşk şiirleri beğenilmiş ve kendinden sonraki Nâilî, Neşâtî, Nâbî, Nahifî ve Nazim gibi şairleri etkilemiştir.

- **YAPITLAR:** *Divan*, (İstanbul Üniversitesi Merkez Kütüphanesi TY 2948); *Şeyhülislam Bahayi Efendi Divan'ından Seçmeler*, (ö.s.), H.Tolasa (yay.), 1979.
- **KAYNAKLAR:** S.N.Ergun, *Türk Şairleri*, ty; S.N.Ergun, *Şeyhülislam Bahayi*, 1933; A.Gölpınarlı. *XVII. yy. Divan Şiiri*, 1954; *İlmiye Salnamesi*, 1916; Kâtip Çelebi, *Mizanü'l-Hakk*, 1972; Süleyman Sadeddin, *Mecelletü'n-Nisab*, (Süleymaniye Kütüphanesi, Halet Efendi Bölümü No:628).
- **BAKINIZ:** ABDÜLAZİZ EFENDİ, EBUSSUUD EFENDİ, MURAD IV, NÂBÎ, NAHİFÎ, NÂİLÎ-İ KÂDİM, NAZİM, NEŞÂTÎ.

BAHAULLAH
(1817-1892)

İranlı din kurucusu. Bahaîlik adlı mezhebin kurucusudur. İran'da şahların baskısına karşı halkı ayaklandırmıştır.

Tahran'da doğdu, sürgünde bulunduğu Akkâ'da öldü. Asıl adı Mirza Hüseyin Ali'dir. Ataları, İran'da uzun süre yönetimi elinde tutan, Türk kökenli Kaçarlar boyundandır. Özel öğrenim görmüş, kendi kendini yetiştirmiştir. Bahaullah, önce Babilik'in kurucusu Ali Mehmed Bab'ın düşüncelerini benimsemiş, onun yolunda yürümüş, sonra bütün dinleri öğrenmeye koyulmuştur. Bu arada Musevilik, Hıristiyanlık, Müslümanlık gibi tektanrıcı dinler dışında, eski Çin, Hint, İran çoktanrıcı dinlerini incelemiş, özellikle Zerdüşt, Brahman dinleri üzerinde uzun boylu araştırmalar yapmıştı. Bir süre Tahran'da kaldıktan sonra İran'ın önemli bilim kurumlarının

bulunduğu illeri gezmiş, Şiraz'da kendi görüşlerini yaymaya başlamıştı (1848). Bu yıllarda, İran'da yönetimi elinde bulunduran, Nasireddin Şah'a karşı ayaklanan Babiler'in önderi Ali Mehmed Bab'ın görüşlerini savunmasından dolayı kovuşturmaya uğradı, Rus büyükelçisinin aracılığıyla kurtuldu. Bağdat'a sürüldü (1852). Ayaklanan Babiler, topluca İran'dan çıkıp Bağdat'a göçünce Bahaullah'ı kendilerine "şeyh" seçtiler. Durumdan kuşkulanan Osmanlı yönetimi Bahaullah'ı önce İstanbul'a, sonra Edirne'ye sürdü (1864). Edirne'de ilgiyle karşılanan, kısa süre içinde geniş bir alana yayılmaya başlayan düşüncelerinden dolayı, Bahaullah Akkâ'ya gönderilerek kaleye kapatıldı (1868).

Bahaullah, başlangıçta yalnız bir inanç adamı olarak kalmış, Babilik'in bütün görüşlerini benimsemişti. Ayaklanmalara katılması, Babilerin İran'dan Irak'a Suriye'ye kaçmaları ve kendisini "şeyh" seçmeleri görüşlerinde değişmeye yol açtı, Babilik'e yeni bir anlam vermeye yöneldi. Kalede kaldığı sürece çoktanrıcı ve tektanrıcı dinler arasında uzlaştırıcı, kaynaştırıcı bir odak aramaya başladı. Eski ve yeni dinler konusundaki geniş bilgisine dayanarak, bütün yeryüzü insanları için genel geçerlik taşıyacak bir din kurma amacını güttü. Çalışmalarını, bütün dinlerin özünü oluşturacak, çağın yaşama anlayışına, üretim-tüketim biçimine, toplum yapısına aykırı düşmeyecek yeni bir inanç kurumu oluşturma konusunda yoğunlaştırdı.

Dinin kaynağı

Ona göre dinin kaynağı, yaşanan gerçekler, insanların yeryüzünde birbirleriyle olan karşılıklı ilişkileri ve yaşamın gerektirdiği davranışlardır. Gerek çoktanrıcı, gerekse tektanrıcı dinlerde, birbiriyle bağdaşan düşünceler vardır. Dinler, ortaya çıktıkları bölgenin özelliklerine göre biçimlendiğinden, ortak bir konuda birleşebilirler. Bu ortak konu da yaşanan bölgelerin yarattığı doğal gerekliliktir. Çağın aydını, düşünürü bütün dinleri inceleyerek, yeryüzünde yaşayan bütün insanları ortak bir inançta toplama olanağını aramalıdır. Bahaullah'ın, bir tarikat, bir din ya da bir mezhep kurucusu olarak bakış açısını biçimlendiren, görüşü budur.

Evrensel din

Bahaullah'a göre insan inanan bir varlıktır, inanmadan yaşayamaz. Din ise inanmanın yarattığı, biçimlendirdiği bir kurumdur. Bu nedenle yaşamla bağlantılı olmalı, insanların yaşayabilmeleri için gerçeken koşullara aykırı düşmemelidir. "Gerçek din, insan için, yaşamaktır. Uygarlık en arınmış tanrısal

Evrensel Dil

Bahaullah'ın ortaya attığı görüşe göre bütün insanlar kardeştir, birbirine eşittir. Gerek çoktanrıcı, gerekse tektanrıcı dinler, düşüncede bu kanıyı benimser görünmüşlerse de, uygulamada kendi kendileriyle çelişkiye düşmüş, araya ayrılık, anlaşmazlık sokmuşlardır. Yeryüzü, belli ulusların değil, bütün insanların ortaklaşa yararlanmaları gereken bir yaşama alanıdır. Bu büyük alanı bölüşen uluslar, ayrı ayrı diller konuştuklarından, birbirleriyle anlaşma, kardeşçe yaşama olanağı bulamamaktadırlar. Oysa birliği sağlayacak, uzlaşmaya götürecek yollar, yöntemler vardır. Bahaullah'ın düşüncesi "ortak dil" amacını gütmektedir. Bu amaç, daha önceki dönemlerde de ortaya atılmış, "tek bir dünya" ülküsünün doğmasına yol açmıştır. İÖ 6.yy'da Anadolulu düşünürlerin savundukları böyle bir felsefe kuramı vardı. Bu kurama göre insanların birlikte yaşamalarını engelleyen, yönetimler ve yöneticilerin aşırı tutkularıydı. Tektanrıcı dinlerin ortaya çıkışıyla "evren yurttaşlığı" sorunu yeniden gündeme gelmişti. Özellikle Hıristiyanlık'la Müslümanlık, bütün yeryüzü insanlarına seslenen, onları birliğe çağıran bir inancın taşıyıcısı durumundaydı. Ancak umulan sonuç alınamadı, birlik yerine dağınıklık, kardeşlik yerine, din ayrılığından kaynaklanan düşmanlık yaygınlaştı. Din savaşları, inanç çekişmeleri bir yönetim altında bulunan topluluklarda bile bölünmelere yol açtı. Sayısız ayaklanmalar, iç savaşlar yeryüzü yaşamının tadını kaçırdı. Bu dengesizliğin yarattığı bunalımı gidermek için, kimi üretim-tüketim ilişkilerinden, kimi dinlerden, kimi de felsefeden kaynaklanan "tek bir dünya" ya da "dünya devleti" kuramı yeniden ortaya atıldı. Dinle ilgili kuram, bütün dinleri birleştirme, uzlaştırma amacı güdüyordu. Felsefe ve üretim-tüketim ilişkilerine dayanan kuram ise bilimsel bir içerik taşıyordu. İran'da ortaya çıkan, yer yer çoktanrıcı dinlerden de beslenen, son dinci kuramı Bahaullah ortaya attı. Bu kuramın başlıca kaynağı dildi. Dinler dillerle gelişip yayıldıklarından, işe dil birliğinden başlama gereği doğmuştu.

Yeryüzünde konuşulan bütün diller, insandan sonradır, önce insan vardır. Bu nedenle insanları birleştirme yolları aramak bir insanlık görevidir. Aydınlar, bilginler, bilgeler, düşünürler bütün insanların anlaşabilecekleri bir dilin doğmasında, benimsenmesinde öncü olabilirler. Bu dil yeniden yaratılan bir dil olmayacağı gibi, türlü dillerden alınan sözcüklerden kurulu bir karmaşa da olmayacaktır. Bilim, bütün insanları bir dille konuşturma, bütün insanlara bir dil öğretme olanağı taşıyan en güçlü kurumdur. Bu dil tek tek ulusların değil, bütün ulusların dili olacak, "evrensel dil" niteliği taşıyacaktır. Evrensel dilin benimsenmesiyle din ayrılıkları da ortadan kalkacak, onların yerini bütün insanları kucaklayan ve kaynağını evrensel dilde bulan "evrensel sevgi" alacaktır. Evrensel dil ve evrensel din kuramları çağdaş aydınların çoğunu ilgilendiren, gerçekleşmesi yürekten özlenen bir görüş olarak yürürlüktedir.

ışındır." Bu ışın belli bir yörenin insanları için değil, bütün insanlık içindir. Peygamberlerin bildirdikleri dinleri, belli bir topluluğun tekelinde tutmak, öyle yorumlamak doğru değildir. Tanrı bütün evrenin, bütün insanlığın Tanrı'sı olduğuna göre, onunla ilgili bulunan dinin de böyle bir içerik taşıması gerekir. Yeryüzünde yaşama düzenini bozan, insanlar ve uluslar arasında anlaşmazlık yaratan, savaşa yol açan olayların dinlerden kaynaklandığı açıktır. Bu da dinlerin gerekeni yapmamasından, barışçı, insansever bir davranış içinde bulunmamasından dolayıdır.

Toplum düzeni ve bireysel davranış

Bahaullah'ın bir tarikattan çok, çağdaş bir toplum kurumu olarak geliştirmek istediği Bahâîlik'in bütün kuralları, uyulması gereken ilkeleri, yapıtlarında açıklanmıştır. Özellikle *Kitabu-l İkan* ile *İşrakat* adlı yapıtlarında yoğunlaşan düşünceleri barış, sevgi, özgürlük, kötülükten kaçınma, yardımlaşma gibi konuları içerir. Ona göre hangi toplumdan, hangi inançtan, hangi soydan olursa olsun, bütün insanların birbirlerine yardımcı olmaları, karşılık ve çıkar gözetmeyen bir yardımlaşma eylemi içinde bulunmaları gerekir. İnsanın kaçınması gereken en önemli eğilimlerden biri bencilliktir. Bencillik, insanlar arasında, kardeşlik ve barış duygularının yayılmasını önler. Kişi bencil olunca kendinden başkasını düşünemez. Bu durum, bütün insanlar arasında yaygınlaşırsa uygarlığın anlamı kalmaz, barış olanakları ortadan kalkar. Sevgi, kişinin yalnız kendini, yakınını, tanıdığını değil, bütün insanları kuşatan bir eğilimdir. Bu nedenle bireysel değil genel geçerlik taşıyıcı bir niteliği vardır. Uygarlığın görevlerinden biri de böyle bir sevgiyi insanlar arasında yaymaktır.

İnsan kendisine yapılmasını istemediği bir eylemi başkalarına da yapmamalıdır. Haksızlıkların kaynağı "bana yapma başkasına yap" biçiminde dile getirilen davranış türüdür. Kişi doğruluktan uzaklaşmış, haksızlıklara yönelmiş bir yönetime karşı ayaklanmalıdır, çevresindekileri uyararak, elbirliği ederek başkaldırmalıdır. Haksız davranan bir yönetim yıkılmalıdır. Bir toplum haksız yönetime karşı ayaklanmayı bilmiyorsa, yeterince uyanamamış, gelişememiş demektir.

Ahlakın temeli

Bahaullah'a göre ahlakın temelini sevgiye dayanan davranış biçimi oluşturur. Bütün insanların birbirlerini sevmeleri, birbirlerine karşı iyi, barışçıl, yardımsever davranmalarını sağlar. Bütün kötülüklerin kaynağı sevgi duygusundan yoksun olmadır. Kim olursa olsun hastaya yardım etmek, onun acısını dindirmek, onu sağlığa kavuşturmak bir insanlık görevidir. Başkalarına karşı kötü davranmak kötü bir eğitimin sonucudur. Kişi acı verici, üzüntüye, kaygıya götürücü bütün eylemlerden, davranışlardan uzak kalmalıdır. Yaşamın ereği mutluluk ve kıvançtır. Yaşamın tadını çıkaramayan bir kimsenin mutluluğu söz konusu değildir. İnsan alçakgönüllü olmalı, başkaları karşısında büyüklenmemeli, yaptıklarından, başarılarından dolayı övünmemelidir. İnsanlar için yaratılan nesnelerden kaçınarak "nefsi yoksun bırakmak" gereksizdir. Acı çekmek, sarsıcı kaygılara kapılmak ölümdür, ruhu derin bir kıvanç içinde bulundurmak sonsuz yaşamdır. Dil, güzel sözler söylemek, karşısındakine sevinç verici bir nitelikte konuşmak, insanları mutlu kılacak açıklamalarda bulunmak içindir; acılara, kaygılara salmak için değildir. Bu nedenle olgun kimse dilini kullanmasını, sözcüklerini seçerek, tartarak söylemesini bilendir. Davranışlarda olduğu gibi dilde de başlıca koşul saygı ve sevgidir. Kişinin hangi olgunluk aşamasında, hangi bilgi düzeyinde, hangi ahlak niteliğinde olduğunu ortaya koyan dildir. Sözle eylem arasında bağlantı bulunmalıdır. Eylem sözün gerçekleşmesidir. Eylemle söz arasında bağlantı yoksa, o kimsede, tutarsızlık, dengesizlik var demektir. Böyle bir kimseden soydaşlarına yarar gelmez.

Yönetimin amacı ulusu barış ve özgürlük içinde yaşatmaktır, böyle bir eğitim düzeni sağlamaktır. Bu nedenle halkın özgürlük sever bir davranış biçimini benimsemesi gerekir, bu da aydınların aydın yöneticilerin görevidir. Özgürlüğün olmadığı yerde halkın ayaklanması yalnız kaçınılmaz değil, aynı zamanda bir görevdir. İnsanlara işledikleri suçlarından dolayı acı çektirmek doğru değildir, barışçı bir yönetimde insan suç işlemez.

Yeryüzü bütün insanların birlik ve barış içinde yaşamaları gereken bir alan olduğundan ayrı ayrı yönetim birimlerine ayrılması, bölünmesi de gereksizdir. Gerekli olan bütün insanların "tek bir devlet" oluşturmalarıdır. Böyle bir devletin amacı insanlığı mutlu kılmak, bütün savaşları ortadan kaldırmak, barış içinde yaşamayı sağlamaktır.

Bahaullah'ın getirdiği toplum anlayışına göre "alışveriş bir tapınmadır", bunun dışında başkalarını sömürerek çıkar sağlamak yasal değildir, herkes emeğinin karşılığını almalıdır. Çalışmadan yaşamak, yardım istemek (sadaka), sağlığı yerindeyken başkasına yük olmak, birinden karşılıksız bir nesne (hediye) almak yasaktır (haram). Din inançları dolayısıyla toplumdan el etek çekerek çalışmamak (çile), bunu bir din gereği saymak (ibadet) gereksizdir. Yeterince aydınlanmış, gönül bilgisi (irfan) edinmiş bir kimse bu gibi gereksiz davranışlara önem vermez.

Bahaullah'ın etkisi, ölümünden sonra, hızla yayılmış, yerine "Abdulbaha" adıyla geçen oğlu Abbas bu kurumu daha sağlam temellere oturtmuş, özellikle Amerika'da tutunmasını sağlamıştır. Bahaullah'ın görüşlerini gizlice yaymayı amaç edinen Abdulbaha, bu düşünceyle birçok derneğin kurulmasına önayak olmuş, birçok aydın kişinin bu tarikata girmesini kolaylaştırmıştır. Bahaullah'ın etkisinin yayılmasında önemli iki ilke daha vardır: Birincisi, uluslararası geçerlik taşıyan, genel bir dilin kullanılmasıdır. Bu dil, ulusal dillere yardımcı olabilir, ancak alanı daha geniştir. İkincisi ise uluslararası bir yargı kurulunun (adalet divanı) kurulmasıdır. Bireyler gibi ulusların da yapıp ettiklerinden dolayı, insanlığın bütünü adına, yargılanmalarıdır.

• **YAPITLAR:** *Kitabu'l-Akdes*, (ö.s.), 1902, ("Kutsal Kitap"); *Kitabu'l-İkan*, (ö.s.), 1903, ("Kesin Kitap"); *Kelimat-i Meknune*, (ö.s.), 1904, ("Gizli Sözler"); *Tarazat*, (ö.s.), 1904, ("Süsler"); *İşrakat*, (ö.s.), 1905, ("Doğuşlar"); *Tecelliyat*, (ö.s.), ("Görünüşler"); *Kelimat-i Firdevsiye*, (ö.s.), 1906, ("Cennet Sözleri").

• **KAYNAKLAR:** H.Dreyfus, *Essai sur le Béhaisme, son Histoire, sa Porée Sociale*, 1909; A.Gölpınarlı, *Türkiye'de Mezhepler ve Tarikatlar*, 1969; E.B.Şapolyo, *Mezhepler ve Tarikatlar Tarihi*, 1964; H.Z.Ülken, T.H.Balcıoğlu, *Türk Tarihinde Mezhep Cereyanları*, 1922.

• **BAKINIZ:** ALİ MEHMED BAB.

BAHNSEN, Julius
(1830-1880)

Alman filozof. Schopenhauer'in düşüncelerinden etkilenerek kötümser bir yaşama felsefesini benimsemiş, yaşamın kişiyi mutlu kılabilecek bir nitelik taşımadığını ileri sürmüştür.

Tondern'de doğdu, Lauenberg'de öldü. Ortaöğrenimini doğduğu ilde, yükseköğrenimini Berlin, Heidelberg gibi değişik üniversitelerde gördü. İçine kapalı, toplumdan uzak bir yaşama biçimini benimsediğinden, yaşamı konusunda yeterli bilgi yoktur. Bahnsen, felsefeye günlük yaşamı ve ahlakı ilgilendiren konuları incelemekle girdi. Aristoteles mantığından kaynaklanan ve skolastik bir nitelik taşıyan yöntemlerle gerçeğin kavranamayacağı görüşünü savundu. Ona göre, evrenin sezgiyle kavranabilen bir görünümü vardır, yaşamı yönlendiren gerçekler bu görünümle bağlantılıdır. Yaşam, birbirini izleyen yanılmalarla, acı verici olaylarla, kişiyi bunalıma sürükleyici olgularla doludur. Yeryüzünde acı sevinçten çoktur, bu nedenle "varolmak acı çekmektir"; düşünen kişi için olumlu yaşam, sonsuz mutluluk bir kuruntudur. Yaşam, sürekli olarak kişiyi olumsuzluğa iter, mutluluk buna katlanmaktır.

Bahnsen'e göre erdem, bir kavram olarak da, düşünce olarak da, evrenin düzenine, yaşamın içeriğine aykırıdır. Kişinin kendini yenmesi, kendine egemen olması, çalışma sevgisi bir bencillik olmaktan öteye geçemez. Bu nedenle erdem acımak olarak anlaşılmalıdır. Acımak yaşam istencini ortadan kaldırarak mutluluğa ulaşmayı sağlar.

Ödev bilinci çoğaldıkça acı çekme de artar. Bu da ödevin özünde bulunan karşıtlıktan dolayıdır. Çünkü insan, birbiriyle çelişen yükümlülükler taşır. Birini bozmadan ötekini gerçekleştirme olanağı yoktur.

- **YAPITLAR:** *Beitrage zur Characterologie*, 1867, ("Karakteroloji Üstüne Yazılar"); *Das Tragische als Weltgesetz und der Humor als Aesthetische Gestalt des Metaphysischen*, 1877, ("Evren Yasası olarak Trajik ve Metafiziğin Estetik Biçimi olarak Humor").
- **KAYNAKLAR:** F.Fechter, *Grundlagen der Realdialektik*, 1906.
- **BAKINIZ:** SCHOPENHAUER.

BAHRO, Rudolf
(1935)

Alman (DAC) düşün ve eylem adamı. Barış hareketinin önde gelen savunucularındandır.

1935'te, bugün Polonya Halk Cumhuriyeti'nin sınırları içinde kalan Bad Flinsberg'de doğdu. 1954'te Demokratik Alman Cumhuriyeti'nin iktidar partisi olan Sozialistische Einheitspartei Deutschlands'a (Alman Sosyalist Birliği Partisi) girdi. 1954-1959 arasında Doğu Berlin'deki Humboldt Üniversitesi'nde felsefe öğrenimi gördü. Bu yıllarda, genç aydınlara yönelik bir yayın organı olan *Forum* dergisinin genel yayın yönetmenliğini de yaptı. 1967'de ekonominin rasyonalizasyonu ile ilgili bir göreve, ardından da Sanayide Bilimsel İş Örgütlenmesi Dairesi yöneticiliğine atandı. 1972-1975 arasında yazdığı doktora tezi Leuna-Merseburg Teknik Üniversitesi tarafından reddedildi. Bu tez 1980 Martı'nda *Plaedoyer für Schöpferische Initiative* ("Yaratıcı İnisiyatifin Savunulması") başlığı altında Köln'de yayımlandı. 1977'de Bahro'nun *Die Alternative; Zur Kritik des real existierenden Sozialismus* ("Alternatif: Varolan Sosyalizmin Eleştirisi Üzerine") adlı kitabı Federal Alman Cumhuriyeti'nde yayımlandı. Bundan kısa bir süre sonra, devlet sırlarını açıklamak ve Federal Alman Cumhuriyeti ajanı olmakla suçlanarak tutuklandı ve sekiz yıl hapis cezasına mahkûm oldu. Ekim 1979'da Demokratik Alman Cumhuriyeti'nin 30.kuruluş yıldönümü dolayısıyla çıkarılan özel bir af sonucunda serbest bırakıldı ve Federal Alman Cumhuriyeti'ne gönderildi. Bahro, burada Yeşiller Partisi'ne katıldı ve ekolojist hareketin önde gelen savunucularından oldu. Aynı zamanda, nükleer silahlanmaya karşı çıkan barış hareketi içinde de etkinlik göstermeye başladı. 1980 Martı'nda Bremen Üniversitesi'nde araştırma görevlisi olan Bahro, 1980 yaz döneminden sonra Berlin Hür Üniversitesi'nde öğretim görevlisi olarak çalışmaktadır.

Bahro 1977'de yazdığı *Alternative* adlı kitabında SSCB'deki rejimi eleştirmiştir. Üretim araçları üzerindeki özel mülkiyetin kaldırılmış olmasının toplumsal mülkiyete geçildiği anlamına gelmediğini; toplumun, devlet cihazını elinde bulunduran bürokrasi karşısında mülksüzleştirilmiş durumda kaldığını ileri sürmüştür.

Bahro'ya göre Sovyetler Birliği, emeğin bürokratik-merkeziyetçi bir biçimde örgütlenmesi ve üreticilerin inisiyatiften yoksun bırakılması gibi özellikleriyle, baskıcı bir yapı sergilemektedir. Bu yapının dönüştürülmesi için bir kültür devrimi gerekmektedir. Bu da "Komünistler Birliği" ile gerçekleştirilebilecektir. Bahro'ya göre, komünistler varolan bürokratik devlet cihazından uzaklaşmalı ve partilerini eski tür partilerden farklı bir biçimde oluşturmalıdırlar. Toplumdaki tüm ilerici güçlere açık olması gereken "Komünistler Birliği"nde farklı düşünce ve eğilimler bir arada temsil edilmelidir.

Bahro, daha sonraki yıllarda yazdığı yazılarda proletaryanın çıkarlarının artık insanlığın evrensel çıkarları ile çakışmadığını, bu yüzden de proletarya devriminin, 19.yy'da Marx'ın ortaya koyduğu anlamda mümkün olmadığını öne sürmüştür. Bahro'ya göre, proletaryanın kurumsallaşmış ücret mücadelesi kapitalist yeniden üretim sürecine bağımlı bir duruma gelmiştir. Günümüz burjuva toplumlarında sınıf mücadelesine bağlı iç çelişkiler, yerini Kuzey-Güney ya da Doğu-Batı çatışmasına bırakmıştır.

Bahro'ya göre, Batı toplumlarında tehlikeli boyutlara ulaşan ekoloji krizi insan türünü yoketmeye yönelik bir gelişme göstermektedir. Buna karşı düzenlenen yerel eylem kampanyalarına, alternatif projelere katılan insanlar, sınıf çıkarları doğrultusunda

değil, bireysel sorunlarının çözümüne yönelik olarak harekete geçmektedirler. Bu anlamda modern toplumlar, bireysel başkaldırılara tanık olmaktadır.

• YAPITLAR (başlıca): *Die Alternative; Zur Kritik des real existierenden Sozialismus*, 1977, ("Alternatif: Varolan Sosyalizmin Eleştirisi Üzerine"); *Elemente einer neuen Politik*, 1980, ("Yeni Bir Siyasetin Öğeleri"), *Plaedoyer für Schöpferische Initiative*, 1980, ("Yaratıcı İnisiyatifin Savunulması").

• BAKINIZ: K.MARX.

BAHRUŞİN, Sergey
(1882-1950)

SSCB'li tarihçi. Rusya ve Doğu toplumları tarihleri üzerinde önemli araştırmalar yapmıştır.

Sergey Vladimiroviç Bahruşin Moskova Üniversitesi'nde tarih öğrenimi gördü. 1904'te aynı üniversitenin Rusya Tarihi bölümünde öğretim üyesi, 1909'da doçent, kısa bir süre sonra profesör oldu. İlk bilimsel çalışması Rusya prensliklerinin 15. ve 16.yy'daki ekonomisi üzerinedir.

Bahruşin, Sovyet iktidarı döneminde, Bilimler Akademisi Tarih Enstitüsü'nün yöneticilerinden ve 19.yy öncesi Rus Tarihi bölümü başkanı oldu.

Bahruşin özellikle Sibirya'daki toplulukların tarihi, Sibirya tarihinin yazımı ve kaynakları konularında uzmanlaştı. 19.yy ortalarına değin Sibirya'nın yerleşim ve sömürgeleşme sorunlarını, Rus tüccarlarının buradaki ilişkilerini, Amur Kazakları'nı, Rus egemenliği altındaki Sibirya yerlilerinin ve Tatarlar'ın yaşamlarını incelediği 25 kadar çalışması vardır.

Bahruşin, zanaatçı çıraklarını, toprak kölesi köylüleri, Rus girişimcilerin sanayi işletmelerini vb. incelediği çalışmalarında 16. ve 17. yy'da Rusya'nın toplumsal ve iktisadi tarihinin sorunlarını ele almıştır.

Bahruşin, Sovyetler Birliği tarihi üzerine geniş bir çalışma olan *İstoriya SSSR* adlı yayının yönetmenliğini yapmış;büyük önem verilen *İstoriya diplomatii*'nin hazırlanmasına etkin olarak katılmıştır. Tarih öğrenimi için temel kitapların hazırlanmasına katkıda bulunmuş; feodal dönem tarihi üzerine çalışan çok sayıda genç bilim adamının yetişmesini sağlamıştır. Ayrıca, Yakut, Tatar, Kazak, Özbek ve Türkmen tarihi araştırmalarına öncülük etmiştir.

• YAPITLAR: *İstoriçeskiy oçerk zaseleniya Sibiri do polovini XIX.v.* ("XIX.yy Ortalarına Değin Sibirya'nın İskânının Tarihsel İncelemesi"); *Oçerki po istorii kolonizatsii Sibiri XVI-XVII. v.* ("Sibirya'nın XVI. ve XVII. yy'da Kolonizasyonunun Tarihsel İncelemesi"); *Sibirskiye slujilniye tatari v XVII.v.* ("XVII.yy'da Sibirya'da Hizmet Tatarları"); *Remeslenniye uçeniki XVII. v.* ("XVII.yy'da Mesleki Öğrenciler"); *Trgoviye krestyane XVII.v.* ("XVII. yy'da Ticaretle Uğraşan Köylüler").

• BAKINIZ: BARTOLD.

BAILEY, Samuel
(1791-1870)

İngiliz ekonomist ve filozof. İskoçya Okulu ile Bain ve Spencer'in düşüncelerini uzlaştırmaya çalıştı.

Sheffield'de doğdu, York Shire'da öldü. Ekonomi öğrenimi gördükten sonra Sheffield Bankacılık Şirketi'ni kurdu (1831). 1832 ve 1834'te iki kez Avam Kamarası'na girmeyi denediyse de başaramadı.

Bailey, ilgilendikleri konuların toplumla yakın ilgisini gözönünde bulundurarak ekonomi ile felsefeyi bağdaştırmaya çalıştı. Ekonomi konusundaki temel özelliği Ricardo Okulu'na karşı olmasıdır. Ücret ile kârın doğrudan ilişkisini yadsıyarak, çalışan insanların üretimini vurgulamaya ve Ricardo'nun ekonomi öğretisinde beliren kötümserliği yoketmeye çalıştı. Felsefede, İskoçya Okulu'nu Bain ve Spencer'in deneysel psikoloji okuluna çevirmeyi amaçladı. Bu nedenle algı kuramı konusunda İskoçya Okulu'na bağlı olan Reid'in düşüncelerini benimserken istenç konusunda Bain'i izledi.

Ona göre istençli edimlerin belirleyici nedenleri vardır ve bunların tüm öncelleri (antécédents) bilinebildiğinde edimlerin ne olacağı önceden kestirilebilir. Gerekircilliği benimser görünmesine karşın bireysel düşüncelerin istençten bağımsız olduğunu savundu. Politika alanında her tür devletçiliğe karşı çıktı ve kendini köktenci Yararcılık yanlısı olarak tanımladı. Parlamento reformuyla da ilgilenen düşünür, bu konuda çok sayıda el broşürü yayınladı.

• YAPITLAR: *Essays on the Formation and Publication of Opinions*, 1821, ("Düşüncelerin Oluşumu ve Yayılımı Üstüne Denemeler"); *Essays on the Pursuit of Truth*, 1829, ("Gerçeği Bulma Üstüne Denemeler"); *A Critical Dissertation on the Nature, Measures and Causes of Value*, 1825, ("Değerin Doğası, Ölçüsü ve Nedenleri Üstüne Eleştirel Bir Çalışma); *A Review of Berkeley's Theory of Vision*, 1842, ("Berkeley'in Kavrayış Kuramının Yeniden İncelenmesi"); *Letters on the Philosophy of the Human Mind*, 1855-1863,("İnsanın Anlayış Gücü Üstüne Mektuplar").

• KAYNAKLAR: T.Ribot, *La Psychologie Anglais Contemporaine*, 1875.

BAILLIE, Matthew
(1761-1823)

İskoçyalı hekim ve anatomi bilgini. Patolojik anatominin öncülerindendir.

27 Ekim 1761'de, İskoçya'daki Lanarkshire kenti yakınlarında doğdu. Şair ve yazar Joanna Baillie'nin kardeşi, anatomi bilginleri John Hunter ile William Hunter'ın yeğenidir. 1775'te Glasgow Üniversitesi'nde matematik, edebiyat ve felsefe öğrenimine başladı. Dört yıl sonra Oxford'a giderek Balliol College'da dayısı William Hunter'ın tıp öğrencisi oldu. 1783'te Hunter'ın ölümü üzerine, daha tıp diploması almadan

okulda ders vermeye başladı ve 1799'a kadar bu görevi başarıyla sürdürdü. 1787'de St.George Hastanesi'nin hekimliğine getirilen Baillie, 1790'da Royal College of Physicians'ın yöneticiliğine ve Royal Society üyeliğine seçildi. 1810'da Kral III. George'un özel hekimliğine atandı. 23 Eylül 1823'te Gloucestershire'da öldü.

Hastalıklı organların anatomisini inceleyen patolojik anatomi çalışmaları 15.yy'a değin uzanmaktaysa da, anatomi ayrı bir dal haline gelinceye değin bu dal da bağımsız olarak ele alınamamıştı. Baillie'nin 1793'te basılan kitabı *Morbid Anatomy of Some of the Most Important Parts of the Human Body* ("İnsan Vücudunun En Önemli Bazı Organlarının Patolojik Anatomisi"), ilk sistematik patoloji yapıtlarından biri olarak önem taşır. 1799-1802 arasında William Clift' in resimlediği ek bir çizim kitabı da yapıtın değerini daha çok artırmıştır. Özellikle uzman olduğu beyin, göğüs ve karın boşluğu organlarına ilişkin gözlemlerini, o zamana değin yapılageldiği gibi hastalık belirtilerine göre değil de organlardaki yapı bozukluklarına göre sınıflandıran Baillie, John Hunter ile birlikte İngiltere'de patolojik anatominin kurucusu sayılır. Gene aynı yapıtında böbrek kistlerini, zatürreede akciğerin doku bozukluğunu (hepatizasyon), sirozu ve çeşitli ülser tiplerini ilk kez doğru olarak tanımlamıştır.

- YAPITLAR (başlıca): *Morbid Anatomy of Some of the Most Important Parts of the Human Body*, 1793; ("İnsan Vücudunun En Önemli Bazı Organlarının Patolojik Anatomisi").

- BAKINIZ: HARVEY, J.HUNTER, W.HUNTER, MORGAGNI, VESALIUS.

BAIN, Alexander
(1818-1903)

İskoç filozof ve eğitimci. Mill'in felsefesinden etkilenerek çağrışımcı öğretiyi benimsedi.

Aberdeen'de doğdu ve öldü. Yoksul bir dokuma işçisinin oğluydu. İlk eğitimini kendi kendine yaptıktan sonra Marischal Koleji'ne girdi. Okulu bitirince bir süre felsefe okuttu (1841-1844), Londra'ya gittiğinde Yararcılar'la yakın ilişkiler kurdu. J.S.Mill'e, daha yayımlanmamış olan *A System of Logic* adlı kitabının düzeltmelerinde yardımcı oldu. On yıl süreyle gazetecilik yaptı. Bu arada en önemli yapıtlarını yayımladı: *The Senses and the Intellect*, (1855)ve *The Emotions and the Will* (1859). 1860'ta Aberdeen Üniversitesi'nde mantık ve retorik profesörü oldu. 1876'da *Mind* adlı felsefe dergisini kurdu.

Bain, İngiliz Pozitivist Okulu'na bağlıdır. Araştırmalarında psikoloji, fizyoloji ve patoloji alanındaki buluşlardan yararlanmıştır. Bain'in anlık üzerine yaptığı incelemeler, İngiliz Çağrışımcı Okulu'nun doruğu olarak nitelendirilir. Bain'in çağrışımcılığı Hartley ve Mill'den etkilenmiştir. Beyinsel etkinliklerde sinir sistemine ilişkin görüşlerinde Hartley'i, anlıksal olayı incelerken analitik yöntemi kullanışında da Mill'i izlemiştir.

Bain'in psikoloji öğretisine katkısı, ilk kez Hartley'in ortaya attığı ve fizyoloji ile felsefeden kaynaklanan psikoloji görüşünü genişletmesidir. Bu görüş geleneksel psikolojiyle fizyolojiyi birleştirmeyi amaçlar. Bain'in fizyolojisi deneysel araştırmaya dayanmaktaydı. Psikofizyolojiye John Stuart Mill'in "birlikte değişimler" yöntemini uygulayan Bain'in yaklaşımı erken çağrışımcılarınkinden ayrılır. Erken çağrışımcıların amacı tutarlı bir deneyci bilgi kuramı oluşturmaktı. Oysa Bain'in yaklaşımı daha çok psikoloji açısındandır ve çağrışımcı kuramı salt kavramsal düzeyde değil, insan eyleminde kullanılması açısından benimser. Bain'in amacı insan düşünüş ve davranışlarını açıklamaktı. Bu nedenle, Alman fizyolog Johannes Müller'in "sensorimotor fizyolojisi"ni benimsedi. Sensorimotor fizyoloji ile çağrışımcılık felsefesini birleştirerek, insan psikolojisini açıklamaya çalıştı. Bain'in bu yaklaşımı, kendisini izleyen İngiliz araştırmacılarının beynin fonksiyonlarını incelemelerine yol açtı.

Darwin ve Spencer'in çağdaşı olmasına karşın araştırmalarında onların evrimci yaklaşımından etkilenmemiştir. Eğitim felsefesinin oluşturulmasında ve uygulanmasında önemli katkıları bulunan Bain, gramer ve kompozisyon öğretiminde yeni yöntemlerin uygulanmasında ve Kuzey İskoçya'da eğitim düzeyinin yükseltilmesinde etkili olmuştur.

İstenç ve bilinç

Bain'in felsefe alanında yaptığı en önemli katkı istenç ve bilinç konularında ileri sürdüğü görüşlerdir. Ona göre bu konularla ilgili en temel sorun, gövdenin devinen parçaları, örneğin kol ve bacaklar üzerinde istencin nasıl olup da denetim sağlayabildiğidir. Geleneksel görüş, belirli bir duruma karşı gösterilen tepkiyi önce durum hakkında algı yoluyla bilişi edinilmesi, sonra da uygun kasların çekilmesi olarak değerlendirir. Oysa bu, eylemin, tepkisi olduğu durum henüz gerçekleşmeden ortaya çıktığı bağlamları açıklayamaz. Örneğin karşısındakinin yüzüne vuracağını düşünen bir kişi koluyla önceden yüzünü kapatır. Bain'e göre kolun devimi, istenç tarafından çekilen bir kasla değil, kolun taşıdığı bir "içsel kendiliğindenlik"le (inherent spontaneity) açıklanmalıdır. Kendiliğindenlik, yüzü kapamaya hazırlık ile yüze vurulacağı beklentisinin bağlantılı olmalarını gerektirir.

William Hamilton'un duyum ve algının ters orantılı oldukları görüşünden de yararlanan Bain, bir bilinç kuramı ortaya attı. Bilincin duygusal ve ussal yönleri arasında kesin bir ayrım çizdi. Bu her iki karşıt yönü de içeren bilincin, içeriğine ancak değişimleri aldığını, hiçbir değişime uğramayan bir şeyin kavranmasının ancak o nesnenin içinde bulunduğu bağlama göre bir değişiklik taşıyor olmasına bağlı olduğunu ileri sürdü. Ona göre, kendi değişmeyen ve bağlamıyla bir karşıtlık taşımayan nesne farkedilemez, yani bilince içerik olamaz.

Ona göre ahlak duygusunun oluşumundaki başlıca neden yasak ve cezaya uygun olan eğitimdir. Yasak edilen bir eylem için duyulan ceza korkusu o edime karşı bir tiksinme uyandırır.

Mutluluğun koşullarını ise sağlık, bilim, erdem, zenginlik ve din diye sıralar. Sürekli bir özveri

gerektiren erdeme ulaşmak isteyenin o dönemin ahlak düzeyinde olması gerekir. Erdemlerini yaymak isteyenler, bu işi en az özveri gerektirecek biçimde yapmalıdırlar.

- YAPITLAR: *The Senses and the Intellect*, 1855, ("Duyular ve Anlak"), *The Emotions and the Will*, 1859, ("Duyular ve İstenç"); *Mental and Moral Science*, 1868, ("Mantık ve Ahlak Bilimi"); *Logic*, 1870, ("Mantık"); *Mind and Body*, 1872, ("Anlayış Gücü ve Gövde"); *Education as a Science*, 1879, ("Eğitim ve Bilim"); *The Study of Character*, 1861, ("Karakterin İncelenmesi").

- KAYNAKLAR: S.Potter, *The Muse in Chains*, 1937; T.Ribot, *La Psychologie Anglais Contemporaine*, 1875; H.C.Warren, *A History of the Association Psychology*, 1921.

- BAKINIZ: HARTLEY, HUME, J.S.MILL, LOCKE.

BAIRD, John Logie
(1888-1946)

İskoçyalı mühendis. Televizyonun öncülerindendir.

13 Ağustos 1888'de Dunbartonshire'daki Helensburgh'da doğdu. Larchfield Akademisi ve Royal Technical College'daki öğreniminden sonra, Glasgow Üniversitesi'nde elektrik mühendisliği okudu. Bir kuruluşta mühendis olarak çalışmaya başladı, ancak sağlığı elvermediğinden 1922'de, henüz 34 yaşındayken emekliye ayrılarak Hastings'e yerleşti. Amatörce sürdürdüğü iki yıllık bir çalışmadan sonra, 1924'te, birkaç metrelik uzaklıktan ilkel bir televizyon alıcısına görüntü göndermeyi başardı. 1926'da da kalabalık bir topluluk önünde ilk televizyon gösterisini düzenledi. Ardından, daha uzak mesafelerden yayın yapmayı deneyerek, 1927'de Londra'dan Glasgow'a, 1928'de de Londra'dan New York'a ve Atlantik ortasındaki bir gemiye görüntü iletmeyi başardı. 1929'da İngiltere'de ve Almanya'da birer televizyon şirketi kuran Baird, BBC'deki ilk televizyon programının da yapımcısıdır. Ancak, 1935'ten sonra BBC televizyon programlarının yapım hakkını, daha gelişmiş bir teknoloji uygulayan Marconi Electrical and Musical Instruments (EMI) şirketine verdi. Üçboyutlu ve renkli televizyon üzerinde de çalışmalar yapan Baird, 14 Haziran 1946'da Bexhill'de öldü.

1884'te Alman mühendis Paul Gottlieb Nipkow (1860-1940), görüntüyü çözümlemek için, sarmal biçiminde yerleştirilmiş eşit aralıklı delikleri olan döner bir çark (Nipkow çarkı) kullanmayı önermişti. Böylece görüntünün her satırındaki noktalar, deliklerin karşısına geldiğinde sırayla taranmış olacaktı. Nipkow'un yönteminden yararlanan Baird, ayrıca elektrik gerilimindeki değişiklikleri ışık yoğunluğuna yansıtarak görüntünün aydınlanma derecesini ayarlayan düşük basınçlı neon lambasını da televizyona uyarladı. Baird'in gerçekleştirdiği, mekanik yöntemle çalışan bu ilk televizyonda görüntü 30 satırdan oluşuyor ve her satır saniyede on kez taranıyordu, dolayısıyla netlik ayarı çok düşüktü. Sonradan Baird, sistemi geliştirerek, satır sayısını 240'a kadar çıkarmayı başardı. 1928'de de ilk renkli televizyon gösterisini yaptı. Kırmızı, yeşil ve mavi olmak üzere üç temel renk kullanan Baird, bu renklerin her biri için tarama diskine 30 delikli bir sarmal eklemişti. Böylece her renk ayrı ayrı iletiliyor, fakat alıcıda üst üste binerek görüntünün gerçek rengini oluşturuyordu.

Kendisinden önceki bilgi birikimini değerlendirerek ve çeşitli buluşları televizyona uyarlayarak ilk yayını yapmayı başaran Baird'in bu çabası, onun adının televizyonun öncüleri arasında sayılmasını sağlamıştır.

- KAYNAKLAR: R.F.Tiltman, *Baird of Television*, 1933; B.Morgan, *Men and Discoveries in Electricity*, 1952.

- BAKINIZ: ALEXANDERSON, K.F.BRAUN, DE FOREST, J.A.FLEMING, ZWORYKIN.

BAJER, Fredrik
(1837-1922)

Danimarkalı siyaset adamı. 1908 Nobel Barış Ödülü'nü almıştır.

21 Nisan 1837'de Nastved yöresinde doğdu. 1864'te Danimarka ordusunun Prusya karşısında yenilerek terhis edilmesine kadar askerlik yaptı. Bu tarihten başlayarak, kadın hakları ve barış için mücadele eden grupların önde gelen temsilcilerinden biri oldu. 1871'de Danimarka Kadınlar Birliği'ni, 1882'de Tarafsız Danimarka Birliği'ni kurdu. Tarafsız Danimarka Birliği, 1885'te Danimarka Barış Derneği, II.Dünya Savaşı'ndan sonra da Danimarka Milletler Birliği adını aldı.

1872-1895 arasında Danimarka parlamentosunda sol-kanat milletvekilleri arasında yer alan Bajer, Danimarka'nın tarafsızlık politikasının önde gelen savunucularındandı. 1885'te toplanan ilk İskandinav Barış Konferansı'na delege olarak katılan Bajer, Bern'deki Uluslararası Barış Bürosu'nun kurulmasına öncülük etti ve 1907'ye değin bu kuruluşun başkanlığını yaptı.

1908'de Nobel Barış Ödülü'nü İsveçli politikacı Klas Pontus Arnoldson ile paylaşan Bajer, 22 Ocak 1922'de Kopenhag'da öldü.

BAKHTİN, Mikhail
(1895-1975)

SSCB'li yazınbilimci. Yazın olgusunu söyleşimin yapısına (dialogical structure) ve söylem (discourse) içindeki bir sözcüğün işlevine dayanan bir yöntemle çözümlemeye çalışmıştır.

Mikhail Mikhailoviç Bakhtin'in yaşamı üzerine bilinenler bölük pörçük ve ayrıntılara pek inemeyen niteliktedir. I.Dünya Savaşı yıllarında Moskova Dilbilim Çevresi ile Koşuk Dilini İnceleme Kurumu'nu

(OPAJAZ) oluşturan Rus Biçimcileri Jakobson, Tinianov, Tomaşevski, Şklovski ve Eikhenbaum'dan daha genç olmakla birlikte, onların görüşlerinden etkilenmiş ve yazgılarını paylaşmıştır. Bakhtin'in ilk önemli yapıtı *Problemı tvorçestva Dostoyevskoğo* (1929) ("Dostoyevski Poetikasının Sorunları"), bu yazın ve düşün adamlarının Sovyetler Birliği'nin 1917'den sonraki kültür politikası ve siyasal tercihine ters düşüp, gözden düşmelerinden sonra yayımlanmıştı. Aynı yıl ayrıntıları pek bilinmeyen bir yargılamadan sonra Bakhtin'in beş yıl bir toplama kampında tutuklu kaldığı sanılıyor. 1938'de ise sağlık nedeniyle cezası sürgüne çevrilerek Kazakistan'la Sibirya arasındaki küçük bir kasabaya gönderildi. Eski bir hastalıktan dolayı bir bacağı kesilen Bakhtin, on beş yıl kadar Saransk Eğitim Enstitüsü'nde çalıştı. 1969'da gene sağlık nedenleriyle Moskova'ya yerleşti. Yaşamının son yıllarını bir yaşlılar evinde geçirerek 1975'te, seksen yaşında sessiz sedasız öldü. Katı bir hoşgörüsüzlük ortamı içinde, Bakhtin'in yaşamı boyunca kendi imzasıyla ancak iki yapıtı yayımlanabildi. Öte yandan izleyicileri Medvedev ile Voloşinov'un adlarını da kullandığı öne sürülmekte ve özellikle Voloşinov'un *Marksizm i filosofija jazyka* ("Marksizm ve Dil Felsefesi") adlı kitabı ona mal edilmektedir. Dostoyevski konusundaki kitabı genişletilmiş biçimiyle 1963'te; 1940'ta bitirdiği, ama bir doktora tezi olarak ancak 1946'da savunabildiği *Tvorçestva Fransua Rable i narodnaya kultura srednevekovya Rönesansa* ("Rabelais ve Evreni") de 1965'te basılabildi.

Bakhtin'in, yazın olgusunu inceleme yöntemi ve Biçimcilik akımıyla ilişkisi 20. yy'ın başlarında Batı Avrupa ve Rusya'daki dilbilim çalışmalarıyla bağlantılıdır. F. de Saussure, J.B. de Courtenay, Trubetzkoy, Jakobson gibi ünlü adların yanı sıra Moskova Dilbilim Çevresi ve Koşuk Dilini İnceleme Kurumu (OPAJAZ) gibi iki önemli kuruluş, dilbilim tartışmalarının merkezini oluşturur. Her iki kuruluşta da Rus Biçimcileri etkindir. Rus Biçimcileri'ne göre yazın yapıtının ayırt edici özelliği yazınsallık olduğuna göre, bu olgunun niteliği ancak, yazınsallıkla eş anlamlı kabul edilen şiir dilini incelemekle ortaya çıkartılabilir. Koşuk dilinin incelenmesi bu nedenle önem kazanır. "Şiirsellik" şiir dilinin "biçimini bozan" ve onu iletişim dilinden ya da Şklovski'nin dediği gibi "işlek dil"den ayıran bir takım örgüler dizgesi olarak tanımlanmaktadır. Öyleyse bu örgülerin özelliklerini araştırmak, onları sınıflandırmak ve evrensel düzeyde nasıl kullanıldıklarını göstermek yazın incelemecilerinin temel görevi sayılır. Öte yandan koşuk diliyle ilgili araştırmalarda parçaların bütünle olan ilişkisinin göz önünde tutulmadığını ileri süren ve yazın yapıtına, daha doğrusu şiire, devingen bir yapı olarak yaklaşımı öneren görüşler de ortaya çıkmıştır. Bunun sonucunda dile ve sözsel sanata Yapısalcı yaklaşımın ilk temelleri atılmıştır.

Dostoyevski değerlendirmesi

Bakhtin'in 1929'da çıkan *Dostoyevski Poetikasının Sorunları* adlı yapıtı Rus Biçimcileri'nin Yapısalcı evresinden etkilenmiştir. Bakhtin bu çalışmasında, var olan Dostoyevski eleştirilerinde ideolojik sorunsalın genellikle Dostoyevski'nin artistik kavramlarının yapısını gölgelediği noktasından hareket eder. Kendisinin Dostoyevski'nin poetikasından başka bir şeyle ilgilenmediğini ve yazarın tüm ürünlerini bu belli görüş açısından değerlendirdiğini belirterek Dostoyevski'nin romana bir tür olarak getirdiği yenilikleri göstermeye çalışır. Bakhtin'e göre, bu bağlamda en önemli olgu "çokseslilik"tir (polyphony). Bakhtin, Dostoyevski'nin romanlarının "çokseslilik"ni şöyle tanımlar: "Birbirinden bağımsız ve ayrı seslerin ya da zihinlerin çokluğu, tek tek 'ses'lerin, kendi içinde bütünlüğü olan bir rol yüklendiği sahici bir çokseslilik, Dostoyevski'nin romanlarının gerçekte en temel ayırıcı özelliğidir... Roman kahramanının bilinci ayrı, başka bir bilinç olarak dile getirilir. Aynı zamanda nesnelleştirilmemiş, kendi içine hapsedilmemiş ve yazarın bilincindeki bir nesne durumuna da indirgenmemiştir." Bakhtin'e göre Dostoyevski'nin roman kişileri, yazarlarına başvurmaksızın bağımsız olarak gelişir. Yazarın onları, baştan saptanan belli bir görevi yerine getirmek üzere ayarlanıp tasarlanmış bir ilişkiler bütününün içine yerleştirmesi, hiçbir zaman söz konusu değildir.

Bakhtin'in bu tavrı genel çizgileriyle 1920'lerde egemen olan metodolojiyle iç içedir. Başlangıç noktası, yazınsal yapıtın kendi kendisidir; yazarın psikolojisinden ya da yapıtın hangi koşullarda ortaya çıktığını incelemekten çok, yapıya eğilinmektedir.

Söylem

Dil felsefesiyle çok yakından ilgilenen Bakhtin, bu yapıtta oldukça geniş kapsamlı bir dilbilimsel çözümlemeye de girişmiş, yaşadığı dönem içinde metodolojik yönden en üst düzeyde bir yetkinliğe erişmiştir. Burada en canalıcı nokta Bakhtin'in diyalog ve monolog içinde tek bir sözcüğün farklı durumlarını saptamasıdır. Çağdaşları genellikle bir cümlenin sınırları içinde kalırken onun çözümlemesi "söylem" kavramını ortaya atmaktadır. Bakhtin için söylem kadar söylemin oluşum koşulları da çok önemlidir. Bu saptama dilbilim ve göstergebilim bağlamında sözün gerçekleşim süreciyle, "sözceleme" (enunciation) olgusuyla ilgilidir. Bu süreç anlatım ayrılıklarını bir yana bıraktıktan sonra üç temel veriyi içerir: İki konuşucudan her ikisinin de paylaştığı ortak bir çevren, her ikisinin de paylaştığı bir bilgi ve gene her ikisinin de paylaştığı ve her ikisi için de

Biçimcilerl ilişkisi

geçerli olan bir değerlendirme biçimi. Dilsel bildirişimin gerçekleşmesi için bu üç koşulun üçünün de gerekli olduğunu savunanlara göre, sözceleme ya da sözce (utterance) üretme ediminin (performance) ayırıcı nitelikleriyle, dilsel bildirişimin ayırıcı nitelikleri özdeştir. Bundan da—Bakhtin'e ait olduğuna inanılan— *Marksizm ve Dil Felsefesi* adlı yapıtta belirtilen şu sonuçlar çıkar: Hiçbir sözce, yalnızca söyleyene bağlı kalmaz; söyleyenle dinleyen arasındaki karşılıklı etkileşim sonucunda oluşur. Her söylem, belli bir ekinsel çevrede üretilmiş ve üretilmekte olan tüm söylemlerle bağıntılıdır ve bağımsız söyleyen bulunmadığı gibi, bağımsız söylem de olamaz.

Bakhtin söylem türlerini konu edinen kitabını yazamamıştır. Ama tüm yaşamı boyunca, hem söylemin kendinden önceki söylemlerle bağıntısı, hem de dinleyen ve dinleyenin söylemiyle bağıntısı üzerinde önemle durmuştur. Söylemin tarih içindeki yerinin belirlenmesi, gelişim ve etkileşim koşullarının incelenmesi gereği ve sözceleme sürecinin birey düzleminde değil, bireylerarası düzlemde, toplumsal bir veri olarak ele alınması gereğini vurgulamıştır.

Yazında tür sorunu

Bakhtin yazınbilim bağlamı içinde "tür" sorununu da benzeri yöntemle çözümlemiştir. Ona göre sanatçı gerçeği türün gözleriyle görmeyi öğrenmeli, değişik türler arasındaki ayrılıkları belirlemeli ve böylece her türün özgül niteliklerini ortaya çıkarmalıdır. Türler evrimler geçirir, değişik biçimlere girer, ama her zaman "geçmişini anımsar". Evrimin birliğini ve sürekliliğini sağlayan, "yaratıcı bellek"tir. Türün hem tarihsel, hem de toplumsal bir nitelik taşıdığını böylece saptayan Bakhtin, bir örnek verirken "yazın'ın karnavallaştırılması" kavramını geliştirir. Yazın'ın karnavallaştırılması "dolaylı ya da dolaysız bir biçimde bir dizi aracı bağlantıyla Eski ya da Orta Çağ karnaval folklorunun etkisinde kalan türler"dir. Bu tür, karnaval evrenine bağlanan Sokrates diyalogları, Menippos, Varre taşlamalarıyla Seneca'nın, Petronius'un, Apuleius'un, Boetius'un yapıtlarıyla oluşur. Dostoyevski'nin romanları aynı türün doruk noktası sayılabilir, ama bu onun bilinçli olarak bu yapıtlardan yola çıktığını göstermez. Klasik Çağ yapıtlarının özelliklerini sürdüren, Dostoyevski'nin "öznel belleği" değil, "türün nesnel belleği"dir.

Bakhtin bu olguyu, Rönesans'la birlikte doğan Batı yazın tarihi içinde genel bir sorun olarak görür. Rönesans'ın belli başlı yazınsal türlerini "karnavallaştırılma" kavramıyla açıklar. Rönesans yazını için karnaval evreni, Bakhtin'in Orta Çağ ideolojisinin "yenilenmesi" diye nitelendirdiği olguya izin veren bir dizi izlek ve örgü sunar. Buna Orta Çağ ideolojisinin temsil ettiği hiyerarşik sistemin altüst olması da diyebiliriz.

Burada sözü edilen bütün sorunlar *Rabelais ve Evreni*'nde yeniden ele alınır. Bakhtin'e göre klasik Orta Çağ'da resmi Orta Çağ ideolojisiyle halkın "mizah duygusu" birbirine tümüyle zıt iki ayrı ideolojik çevre oluşturmaktaydı. Kutsal kitaplarda ve dinsel törenlerde yansıyan resmi Orta Çağ ideolojisi Tanrı'nın merkez olarak kabul edildiği iç kapayıcı bir eskatologya (ölümden sonraki yaşam) görüşüne sahipti. Bunun tam karşısında, popüler törenler ve festivaller, özellikle karnavallar, panayırlardaki komik gösteriler, yakası açılmadık küfürler ve yeminlerde yansıyan halkın mizah evreni vardı. Bütünüyle alındığında bu "karnaval" biçimleri bazı panayır gösterilerinde, ortasına İsa ya da Meryem yerine bir eşek yerleştirip Hıristiyan ideolojisinin evrenini "merkezsizleştiriyorlardı". Böylece halkın mizah duygusu resmi ideolojiden apayrı bir dünya oluşturmakta ve bir anlamda da resmi ideoloji törensel bir biçimde "taçsızlandırılmaktaydı". Bütün amaç, dinsel ve siyasal otoriteye bağlı sıradan Orta Çağ insanının, yılın belirli bir döneminde resmi olmayan ikinci bir dünya içinde dilediği gibi yaşayabilmesini sağlamaktı. Ama Rebelais'nin *Gergantua* ve *Pantagruel*'i ya da benzer metinlerin tarihsel önemi, Bakhtin'e göre halkın mizah duygusunun işlevini değiştirmelerinden kaynaklanmaktadır. Çünkü Rönesans'ın ilk dönemlerinde halkın mizah duygusu resmi ideolojinin dışında bir özgürlük alanı olmaktan çıkmış, yazının kendi parçası olmuştur. Böylelikle resmi ideoloji, kokuşmuş ve çökmekte olan bir düzenin parçası sayılarak açığa çıkarılmış ve parodisi yapılmıştır.

Sonuç olarak, Bakhtin'in Rus Biçimcileri gibi salt yazınsal metinden yola çıktığı söylenemez. Rus Biçimcileri gibi o da belli yazınsal metinlerin işlevinin ve etkisinin, değişik "yazınsal dizgeler"de onlara tanınabilecek konumla değişebileceğini kabul etmektedir. Bakhtin'in Rus Biçimcileri'nden ayrılan yanı, bunu soyut bir düzeyde değil, somut olarak kabul etmesindedir. Örneğin, Rabelais'nin yapıtının etkisi, metinden kaynaklanan bir değişmez (invariant) değil, tarihsel açıdan değerlendirilmeye hazır somut bir veri sayılmaktadır. Bu da ancak, metnin tarihsel varlığını sürdürebildiği zaman içinde, ilişkiye girdiği siyasal ve ideolojik konjonktürleri göz önünde bulundurarak ölçülebilir.

- **YAPITLAR (başlıca):** *Problemı tvorçestva Dostoyevskoğo*, 1929, (İng. *Problems of Dostoyevsky's Poetics*, 1973; "Dostoyevski Poetikasının Sorunları"); *Tvorçestva Fransua Rable i narodnaya kultura srednevekovya Rönesansa*, 1965, (İng. *Rabelais and His World*, 1968; "Rabelais ve Evreni"); *Voprosı literaturı i estetiki*, (ö.s.), 1975, ("Edebiyat ve Estetik Sorunları"); *Esthétique et théorie du roman*, (ö.s.), 1978, ("Romanın Estetiği ve Kuramı"); *Estetika slovesnoğo tvorçestva*, (ö.s.), 1979, ("Sözsel Sanatın Estetiği"); *The Dialogic Imagination*, (ö.s.), 1981, ("Söyleşimsel İmgelem").

- **KAYNAKLAR:** T. Bennett, *Formalism and Marxism*, 1979; T. Eagleton, *Walter Benjamin*, 1981; M. Holquist, "Introduction", M.M. Bakhtin, *The Dialogic Imagination* içinde, 1982; F. Jameson, *The Political Unconscious*, 1982; A. Lunacharsky, *On Literature and Art*, 1973, (Sanat ve Edebiyat Üzerine, 1982); K. Pomorska, "Introduction", M.M. Bakhtin, *Rabelais and His World* içinde, 1968; T. Yücel, "Mikail Baktin", *Çağdaş Eleştiri*, (9) 1982.

- **BAKINIZ:** JAKOBSON, KRISTEVA, LUNAÇARSKİ, TODOROV.

BAKILLANÎ
(? - 1012)

Arap filozof. Eş'arî Okulu'nun görüşlerini "atom" kavramına dayalı yeni bir yorumla sürdürenlerdendir.

Basra'da doğdu, Bağdat'ta öldü. Gerçek adı Ebu Bekr Muhammed b. et-Tayyib el-Bakıllanî'dir. Ailesi, yaşamı konusunda yeterli bilgi yoktur. Ülkesinin ünlü bilginlerinden İbn Mücâhid'den öğrenim görmüş, Ebu'l-Hasan el-Bahilî'den yararlanmıştır. Önceleri İslam dinini ilgilendiren konularda çalışmış, bir süre yazın ürünleriyle ilgilenmiş, daha sonra Şia ve Mu'tezile akımlarının görüşlerini eleştirerek İslam felsefesine girmiştir.

Bakıllanî'nin, İslam felsefesinde yaptığı başlıca yenilik, Eş'arî anlayışına dayanarak Atomculuk'u yorumlaması, Arap dilinde "bölünemeyen en ufak nesne" anlamına gelen "cüz-lâ-yetecezza" adı verilen "atom" kavramından yola çıkıp Tanrı varlığının gerçekliğini kanıtlamaya çalışmasıdır. Bu kanıtlama biçimi özdekten kalkarak, özdek olmayan, sınırsız, engin, aşkın bir varlığa ulaşmayı amaçlayan bir yöntem diye anlaşılmıştır.

Bakıllanî'ye göre, evrende gerçek varlık olarak, yalnız tözler vardır. Somut nesnenin (cism) en ufak öğesi olan bu tözlerin bölünme, daha küçük parçalara ayrılma olanağı yoktur. Bu tözlerin varoluş koşulları ise onlara eklenen ilineklerdir (araz). İlineksiz bir tözün varlığı söz konusu edilemez. Bileşik nesne (mürekkeb cisim) denenler de türlü tözlerin birleşmesinden oluşur. Bu nedenle nesnenin varlığı soyut bir tözle olanaklıdır. Tözlerin varlığı, başka varlığı, yoktan varedici yüce bir gücü gerektirir. Bir töz kendi başına, kendiliğinden var olamaz. Bütün tözler "yaratılmış"tır (mahluk). Bu nedenle "atom"un varlığı "mümkün"dür, doğal bir gerekim sonucu değildir. Bir "atom"un daha ufak bölümlere ayrılmayışı, neden-sonuç ilişkisi bakımından, kendi kendine yetmeyişinin kanıtıdır. Bu ufak nesneler (atomlar) "bölünebilir" bir yapıda olaydı varoluş nedenlerini de kendilerinde aramak gerekirdi. Oysa, bu bölünemeyiş yüzünden, varoluş nedeni (illiyet) "atom"un dışında, daha yetkin bir güçte aranmalıdır. Bu yetkin gücün "yoktan varedici" bir nitelik taşıması, böyle bir varlığın da Tanrı olması kaçınılmazdır. Tanrı ise, üstün-yüce (müteal) bir varlık olarak, "yaratıcı"dır. Tanrı'nın bu niteliği, kendi kendinin nedeni olamayan özdeğin yaratıcısı olduğunu kanıtlar. Bu nedenle tözlerin de, onları oluşturan, biçimlendiren ilineklerin de yaratıcısı Tanrı'dır.

Tanrı'nın "yaratma" eylemi süreklidir. Varolmak bu yaratma eyleminin sonucu olduğundan, "yaratış"ın durması yokolmayı gerektirir. Oysa, evren ve onu dolduran varlıklar bulunduğuna göre, yaratma eylemi de sürüyor demektir. Yaratma eyleminin bittiği gün evrenin sonu gelecek, "fena" olayı gerçekleşecektir.

Doğada, kimi Mu'tezile bilgelerinin ileri sürdükleri gibi değişmez bir yasa yoktur, yaratma sürdüğüne göre değişme de vardır. Atomların birleşmeleri, ilineklerin birbirini izlemeleri, kendi özgür istençlerinin bulunduğu anlamına gelmez. Onların birleşmeleri de, ilineklerle nitelik kazanmaları da Tanrı'nın yüce istenci yüzündendir. Tanrı istediğini yapar, "oluş" kavramının sınırları içine giren ne varsa Tanrı istencine bağlıdır.

Bakıllanî'nin ileri sürdüğü görüşler, Eş'arîlik'in temel ilkelerini oluşturan bir nitelik taşımış, başka düşünce akımlarının eleştirilmesinde, kesin bir ölçü diye benimsenmiştir. Onun anlayışına göre nedensellik (illiyet) ilkesi yoktur. Eş'arîlik bu görüşü benimsemiş, tek varlık ilkesi olarak Tanrı istencini göstermiştir.

İslam ülkelerinde, özellikle felsefeye ilgi duyan çevrelerde, Bakıllanî'nin eleştirici düşünceleriyle beslenen Eş'arîlik hızla yayılmış, Şeriat'a dayalı öğretim kurumlarında, karşıt görüşlü düşünce akımlarıyla yapılan tartışmalarda bir kaynak niteliği kazanmıştır. Bakıllanî, *El-Tembîd* adlı yapıtında, kendi felsefe anlayışına dayanarak, inan (itikad) ile ilgili sorunlara çözümler aramış, Eş'arîlik'e karşı bir görüşü benimseyen akımların eleştirilerine karşılık vermiştir.

- **YAPITLAR:** *El-Tembîd*, ("Düzenleme").
- **KAYNAKLAR:** H.Corbin, *Histoire de la Philosophie İslamique*, 1964; N.Çağatay, İ.A.Çubukçu, *İslam Mezhepleri Tarihi*, 1976.
- **BAKINIZ:** CÜRCANİ.

BÂKÎ
(1526-1600)

Osmanlı Divan şairi. Şiirin bir söz sanatı ve uyum olduğunu gösteren örnekler vermiş, çağının İstanbul ağzını şiir dili olarak işlemiştir.

İstanbul'da doğdu, aynı kentte öldü. Gerçek adı Abdülbâkî Mahmud'tur. Babası Fatih camii müezzinlerinden Mehmed Efendi'dir. Ailesinin yoksul oluşu nedeniyle, küçük yaşta, saraç çırakhğına verildi, bir süre çalıştıktan sonra, içinde uyanan şiir eğilimi nedeniyle, bu işi bıraktı. Fatih Medreseleri'nde ders dinlemeye başladı, kendisiyle ilgilenen bir yakınının aracılığıyla medreseye girdi. O dönemin bilim geleneği gereğince *Kuran*, Tefsir, Fıkıh, Hadis, Sarf ve Nahiv okudu. Özellikle Karamanlı bilginlerden Ahmed Efendi ile Mehmed Efendi kardeşlerin derslerine girdi, onlardan "icazet" aldı. Daha sonra, Süleymaniye Medresesi müderrisliğine atanan Kadızade Şemseddin Ahmed Efendi'den, din bilimleri okudu. Kadızade Mehmed Efendi'nin aracılığıyla bilginlerin toplantılarına gitip konuşmalarını dinledi, çağının ünlü ozanlarıyla tanıştı, çevresi genişledi.

Nahcivan Savaşı'ndan dönen Kanunî'ye yazdığı bir övgü ile sultanın ilgisini çekti. Bir aralık hocası Kadızade ile Halep'e gitti, İstanbul'a dönüşünde Şeyhülislam Ebussuud Efendi ile tanıştı, ona, sonraları "Lamiye Kasidesi" diye anılan bir övgü sundu.

Devlet yönetimiyle ilişkileri

Bâkî, bir yandan bilim ve edebiyat geleneği içindeki çalışmalarını sürdürürken bir yandan da, çağının sanat geleneğine uyarak, şiirler yazıyor, Kanunî'ye övgüler düzenliyordu. Bu övgülerden duygulanan Kanunî Süleyman, onu, İstanbul ve çevresi ilçelerde müderrislikle görevlendirdi. Kanunî'nin ölümünden sonra II. Selim, III. Murad ve III. Mehmed dönemlerinde yüksek görevlere getirildi. Önce Anadolu, sonra Rumeli kazaskeri oldu. Bütün yaşamı boyunca derin bir özlemle beklediği şeyhülislamlık görevini elde edemedi, buna karşılık yaşadığı çağın en büyük ozanı sayıldı, sultanu'ş-şuara (şairler sultanı) sanını aldı. Genç yaşlarda saray çevresine girdi, en yüksek basamaklarda bulunan görevlilerle yakınlık kurdu.

Yazılı kaynaklara göre Bâkî çok erken yaşta şiir söylemeye başlamıştır. İlk ürünlerini gören hocaları bunları başkalarından aldığını, onun yaşında bir kimsenin böyle şiir yazamayacağını söylemişlerdir. İlk yazdığı şiirleri, çağının ünlü şairi Zatî'ye göstererek onun önerilerini dinler, şiirin biçim ve içeriği konusunda gereken bilgileri edinirmiş. İran ve Arap yazınını incelemiş, şiirde İran ozanlarının, özellikle Hafız'ın izini sürmüştür.

İslam geleneğinde şiiri belirleyen kurallar

Bâkî'nin yaşadığı dönem ve yetiştiği ortam, uygarlık bakımından, İslam inançlarının egemen olduğu bir çağdır. Bu çağda şiirin yurdu İran, bilimin ocağı Arabistan, felsefenin beşiği Avrupa'dır. Osmanlı İmparatorluğu'nun anlayışına göre bilimin özünü *Kuran* ve Hadis oluşturur, şiirin yeri ikinci aşamadadır. Nitekim *Kuran*'da önceleri, şiir kınanmış, ozanlar yalancılıkla, gerçekdışı işler ardınca gitmekle suçlanmıştır. Bu nedenle, İslam inançlarına göre, şiirin konusu ancak Tanrı'yı, Peygamberleri, din büyüklerini övmek, dinin yayılmasına çalışmak olabilir. Yine de *Kuran*'ın kesin yargısı, İslam ülkelerinde şiirin gelişmesini engelleyememiştir.

Bâkî'nin şiirine yön veren yaşadığı ortam ile o ortamda geçerliği olan sanat geleneğidir. Şiirde biçim ve kuruluş bakımından geleneğe bağlıdır. Yaratıcı gücü, sanatçı kişiliği ise konuya yaklaşımında görülür. İçerik bakımından ele alındığında, Bâkî'nin şiiri, Ahmed Paşa, Necati ve Zatî çizgisinin devamıdır ve 16.yy ortalarından sonra bu çizgiyi doruğa ulaştırmış sayılır. Özellikle "gazel" türünün, geçmiş dönemlere oranla, yeni bir söyleyiş biçimi, yeni bir içerik kazandığı ilk bakışta görülebilir. Bu durumu Bâkî

Meddah olalı çeşm-i gazâlânına Bâkî
Öğrendi gazel tarzını Rûmun şuârâsı

dizeleriyle dile getirmiştir; yaptığı yeniliğin bilincindedir. Onun, şiirine yansıyan bu özelliğinin başlıca kaynağı dili ve söyleyiş biçimidir.

Şiir dili

Dil bakımından, Bâkî'nin yaşadığı dönemde, biri Anadolu, öteki Anadolu dışında kalan, özellikle Azeri Türkçesi denen iki ayrı söyleyiş biçiminin şiire egemen olduğu görülür. Azeri ağzıyla şiir söyleyen ozanlar arasında çağa damgasını vuran Fuzûlî'dir. Anadolu ağzıyla, özellikle Osmanlı İmparatorluğu'nun başkenti olan İstanbul Türkçesi'yle şiir söylemenin öncüsü de Bâkî'dir. Onun şiirinde dil egemenliğini sağlayan başlıca öğe uyumdur. Şiirin çatısını kuran sözcükler çok duyarlı bir tutum ve ölçülü bir özenle seçilir, sesle sağlanan denge bütüne egemen olur. Anlam bakımından bağımsız, düzen bakımından şiirin bütününe bağlı olan dizeler uyumun birimleridir. Şiir geleneğine uyularak kullanılan ölçü, Türk dilinin yapısına, ses düzenine uygun değildir. Arap ve İran dillerinin yapısına göre uzun-kısa öğelerden kurulan sözcükler, "aruz" denen şiir ölçüsüne dayanır. Oysa Türk dilinde sözcüklerin yapısı uzatarak okumaya elverişli değildir. Bâkî, bir yerde aruz'u Türkçe'ye bir başka yerde Türkçe'yi aruz'a uydurmaya çalışarak uyum sağlama yoluna gitmiştir.

Millet Kütüphanesi, İstanbul

Bâkî, Nevî ve Ebussuut Efendi

Uyum, dıştan birbirine benzeyen, özdeş yankılar uyandıran sözcüklerle sağlanır. Şiire giren sözcüklerde ses benzerliklerine özen gösterilir. Kimi sözcüklerin ya baş ya son heceleri özdeştir; "dîvâne", "pervâne", "câm", "câme" gibi. Bâkî'nin şiirinde, bütünlük sağlayan bu ses uyumu öğeleri, gelişigüzel bir dizilişin değil, çok ince bir sanat duyarlığının sonucudur. Öyle ki, sesle bağlanan uyumun kapsamı içinde anlamın da bütünlüğe ulaştığı görülür. Bu bütünlüğün, ölçü, ses, anlam gibi üç değişik öğesi vardır. İşte şiire egemen olan ve Bâkî'nin sanatında Osmanlı Türkçesi'nin yeni bir aşamaya yükselmesini sağlayan başlıca özellik budur.

Şiir biçimi

Biçim bakımından, Bâkî'nin şiirinde bir yenilik yoktur. Ölçü, dize, uyak, işlenen konular, yararlanılan kaynaklar, bütün İslam ülkelerinde genel geçerlik taşıyan yazın sanatlarıyla ilgili kavramlar (teşbih, istiare, mecaz gibi) değişmez. Değişen yalnız söyleyiş,

bu söyleyişle açığa vurulan özlem, duygu ve duyarlık tır. Bu duyarlık, Bâkî'nin geleneğe uyarak yazdığı kaside (övgü), gazel, mersiye (ağıt), kıt'a (dörtlük) gibi, biçim olarak değişik türden, bütün şiirlerinde sezilir.

Bâkî'nin Divan yazını geleneğine bağlı kalmasına karşın, şiirinde oldukça ilgi çekici bir özellik vardır. Bu özellik, onun yaşama anlayışını, yaşadığı evrenle o çağda inanılan evren arasındaki ilişkiyi gösterme bakımından önemlidir. Bütün şiirlerinin toplandığı *Divan*'ında Tanrı'ya yazılan "münacaat", Peygamber'e yazılan "na't" türünden bir örnek yoktur. Bütün yaşamı boyunca şeyhülislam olma özlemini çeken, padişahlara bu özlemini örtülü olarak sezdirmeyi amaçlayan "kaside"ler sunmasına karşılık Tanrı'yı, Peygamber'i öven şiirler yazmayışı, Bâkî'nin bir "dünya insanı" olduğunun kanıtı sayılabilir. Şiirine etkililik, içtenlik kazandıran da onun bu özelliğidir. Bu özellik Divan şiirinde pek az kimsede bulunur.

► Divan şiirinde, ozanın sanat anlayışını, dünya görüşünü yansıtan üç ayrı tutum ve davranış biçimi vardır. Bunlara "âşıkane", "rindâne", "zahidâne" denir. Ozan bunlardan hangisini benimsemişse, şiirinin içeriğini onunla yoğunlaştırır, biçimlendirir. Âşıkane tutumda sevgi egemendir, bütün şiire yön veren bir öğe niteliğindedir. Bu sevgi gerçek de olabilir, gerçeküstü de. Doğaya, insana ya da şiiri söyleyiş gereği, başka bir nesneye karşı duyulan eğilimi dile getirdiği gibi Tanrı'ya yönelebilir. Rindâne tutumda güçlü bir gönül dolgunluğu, dünya varlıklarına, üne, yüksek görev aşamalarına karşı bir aldırmayış, ölüm karşısında gülüp geçiş, içki, çalgı, eğlence, gönül uyarınca yaşama gibi bir davranış biçimi yönlendirici tutumdur. Zahidâne yol ise kendini dine, inançlara verme biçiminde gösterir. Şiirin içeriğini din, ibadet oluşturur.

► Bâkî "âşıkane" tutumu benimsemiştir. Yer yer "rindâne", "zahidâne" söyleyişler görülürse de şiirinin bütününe dünya sevgisi egemendir. Bu tür söyleyişin İran ozanı Hafız'dan kaynaklandığı bellidir. Bâkî'nin kullandığı Farsça kavramların hepsi Hafız'da bulunduğu gibi, onun şiirlerini "tahmis" ettiği, yer yer ona benzemekle övündüğü de gözden kaçmaz, bunu kendisi de söyler. Hafız'dan sonra en çok özendiği İran ozanı Molla Câmi'dir. Nitekim bu düşüncesini "Bu bezmin şimdi biz de Câmi-i devrâniyüz cânâ" dizesiyle açıklamıştır. İran ozanlarından esinlenme, onlara benzemekle övünme Türk Divan şiirinde bir gelenektir, bu geleneği Bâkî kurmamış, ancak bütün ozanlar gibi ondan yararlanmıştır. Onun şiirinde geniş bir yer tutan Farsça kavramlar, deyimler Osmanlı yazınının bütününe egemen olan bu geleneğin sonucudur. Bâkî'nin seçtiği "âşıkane" tutum da bu gelenekten kaynaklanmıştır. Bu gelenek, Türk şiirine 12. yy sonlarında İslam dininin etkisiyle girmiş, bütün sanat alanlarına egemen olmuştur.

Bâkî'nin şiirinde görülen başarının üç temel öğesi vardır. Biri söyleyişte kolaylık, akıcılık, ikincisi a,u,o gibi ses yoğunluğu yüksek olan harflerden kurulu sözcükleri, kavramları yan yana getirmekteki beceri, üçüncüsü de ses benzerliğinden yararlanma. Bu üç öğenin birleşmesinden oluşan uyum onun şiirinde bütünlüğü sağlayan başlıca etkendir. Divan şairlerinin çoğunda olduğu gibi Bâkî'de de anlam uyumdan sonra gelir. Anlamı uyumun örtüsü altında gizlemek, onu, okudukça açığa çıkarmak, daha doğrusu anlamı bir ses düzeni içinde vermek Bâkî'nin başlıca özelliğidir. "Deryâ dil-i dânâdır ana sîne sefîne" dizesinde bunun somut örneği görülür. Bu özellik, kimi araştırıcıların sandıkları gibi, bir söz oyunu değildir, bir söyleyiş biçimidir. Bâkî'yi öteki divan şairlerinden ayıran, ona yazın alanında yer sağlayan bir tutumdur.

Divan şiirine egemen olan sanat öğelerinden biri de söz oyunudur. Şair, sözcükler arasındaki yapı benzerliğinden, anlam yakınlığından, söyleyiş özdeşliğinden yararlanarak birtakım oyunlara yönelir. Okuyucu ilk okuyuşta anlamı yakalayamaz ya da iki anlam arasında hangisinin önde gelmesi gerektiğini kavrayamaz. Bâkî'nin şiirinde söz oyununa dayanan tutum önemlidir. Kimi dizelerinin tadı bu söyleyiştedir. "Gitmez o mehin ra gibi hançer kemerinden/ Üftâdelerin öldürür işte burâsı" dizelerinde "ra" diye söylenen "r" harfi Arap yazısında biçim olarak biraz eğiktir, hançere benzer. "Hançer" sözcüğünde de bu harf vardır, "kemer" sözcüğünde de. Bâkî, "hançer"

◄ *Divan şiirinde farklı dünya görüşleri*

Gazel

Ezelden şâh-ı aşkın bende-i fermânıyüz cânâ
Mahabbet mülkünün sultân-ı âlî-şânıyüz cânâ

Sehâb-ı lûtfun âbın teşne dillerden dirîğ itme
Bu deştin bağrı yanmış lâle-i nu'mânıyüz cânâ

Zamâne bizde cevher sezdiğiyçün dil-hırâş eyler
Anınçün bağrımız hûndur maârif kânıyüz cânâ

Mükedder kılmasun gerd-i küdûret çeşme-i cânı
Bilürsün âb-ı rûy-i mülket-i Osmâniyüz cânâ

Cihânı câm-ı nazmım şi'r-i Bâkî gibi devr eyler
Bu bezmin şimdi biz de Câmi-i devrâniyüz cânâ

◄ *Şiirinin esin kaynakları*

Gazel

Feryâdıma ol kâmeti şimşâd yetişmez
Benzer ki anın gûşuna feryâd yetişmez

Sermenzile uşşâk erişür cümleden evvel
Ol mertebeye sa'y ile zühhâd yetişmez

Âhımdan önürdü yetişür kapına eşkim
Germiyyet ile şöyle gider bâd yetişmez

Yollarda kalur râh-rev-i kâ'be-i vaslın
Ömr âhır olur mevt erişür zâd yetişmez

Bu arsada Bâkî nice üstâda yetişti
Âlemde bugün âna bir üstâd yetişmez

ile "kemer" sözcüklerindeki ses benzerliğinden, her iki sözcükte "r" harfinin bulunmasından yararlanarak etkili bir söz oyunu yapıyor. Ayrıca "burası" sözcüğünden de biri "burası" öteki bu "ra"sı anlamına gelen iki ayrı durumdan yararlanıyor. Onun şiiri, bir bütün olarak incelendiğinde, bu özelliğin ne denli ağır bastığı kolayca anlaşılıyor. Bu tutum, Bâkî'ye özgü bir yenilik içerir, denebilir.

İstanbul ağzı

Şiirinin dili Arapça, Farsça, Türkçe gibi üçlü bir karışımdan oluşmasına karşın, Bâkî'de Türk dilinin, o dönemdeki İstanbul ağzının, egemen olduğu görülür. Aruz ölçüsüne uymayan Türkçe sözcüklerin kiminde uzatma-kısaltma yoluyla uyum sağlandığı, kiminde sözcüğün yapısına aykırı bir söyleyişin benimsendiği gözden kaçmaz. Ancak bu tutum şiirin bütününü etkilemez, belli dizeler içinde erir gider. "İki kolumu irsem ana bel dolaması" dizesinde geçen sözcüklerin hepsi Türkçedir, aruz ölçüsüne uyanı yoktur. Buna karşın, uzatma-kısaltma (imale-zihaf) ile ölçü sağlanmak isteniyor. Bu durum Bâkî'nin şiirinde geçen Türkçe sözcüklerin, halk deyimlerinin, atasözlerinin çokluğundan dolayıdır. Onun bu şiir anlayışı, kendinden sonra, bir gelenek niteliği kazanmış, Osmanlı şiirine yön vermiştir.

Duygu anlatımı

İçerdiği konular bakımından, Bâkî'nin şiirinde, çağına göre, başlıca özellik duygularını dile getirmesi, içinde yaşadığı dünyaya, toplumda yükselmeye, önemli görevler almaya eğimli yaradılışını sergilemesidir. Kimi şiirlerinde dünyaya önem vermez bir yaradılışta olduğunu dile getirmeye çalışmasına karşın, bunun yapmacık olduğu, onun gerçekten dünyayı sever bir eğilimde bulunduğu, duygularını gizleyememeyişinden anlaşılır. Bâkî duygularını gizlemeye çalışırken daha çok açığa vurur, şiirinde kendi iç evrenini ortaya koyar, bunu istemeyerek yapar. Daha yüksek bir göreve getirilmesi için II. Selim'e, III. Murad'a sunduğu övgüler (kasideler) dünyayı, ünü, toplumda yükselmeyi ne denli sevdiğinin, kendi elinden çıkan örnekleridir. İçinde yaşadığı toplumun en yüksek görev basamaklarından biri olan Anadolu ve Rumeli kazaskerlikleriyle bile yetinmeyen Bâkî, umduğu şeyhülislamlık görevine yükselemeyince, Divan şiirinin güzel ürünlerinden biri sayılan bir gazelinin sonunda "Kadrini seng-i musallada bilüb ey Bâkî/ Durub el bağlayanlar karşına yârân saf saf" demekten kendini alamamıştır. Bu dizeler onun, şiiriyle kendini açıkladığını gösterir. O bir "duygu şairi"dir; şiirine yön veren, içerik kazandıran da bu duygu yoğunluğudur.

Gazel türünün en büyük ustası

Doğa anlayışı

Doğa, doğa varlıkları, içinde yaşadığı toplumda geçen olaylar Bâkî'nin şiirine yansımıştır. İran şiirinden kaynaklanan çiçek, bitki, içki, eğlence gibi varlıklara, kuşlara, ata duyulan sevgi onda da yoğunlaşmıştır. Özellikle kasidelerinin giriş bölümlerini çiçeklerle donatılmış betimlemelerle süslemiştir. "Sünbül kasidesi" bunun en açık örneğidir. Ancak bu doğa varlıkları, şiirde, birer benzetme öğesi olarak yer alır. Gazellerinde geçen çiçek ve süs bitkileri, genellikle sevgiliyle bağlantılıdır, oysa bunlar kasidelerde bir anlatım, bir betimleme öğesi olarak kalır. Bâkî doğaya, doğa varlıklarına, onların özlerini kavrayıcı, onları birer varlık olarak sorun durumuna getirici gözle bakmaz. Bu yüzden şiirinin derinliği azdır, yüzeysel genişliği çoktur. Onun şiirinde ne Seyyid Nesimi'nin derinliği, ne Fuzûlî'nin içten dışa doğru yoğun taşkınlığı, ne de Yunus Emre'nin bütün evreni kuşatan görüş enginliği bulunur. Onun şiiri tatlı, uyumlu, yer yer ufak tefek iniş çıkışlar gösteren yumuşak bir söz akışıdır. Doğa, doğa varlıkları, şairin özel duyguları, tutkuları, eğilimleri, istekleri bu akış içinde beliren irili ufaklı su kabarcıklarını andırır.

Bâkî, İslam ülkelerinde yaygın bir şiir geleneğinin izleyicisi değildir. "Divan şiiri" denen yaratı alanının bütün türlerini vermediği gibi, bütün ölçülerini de kullanmamıştır. Aruzun belli ve Türkçe'ye en yatkın ölçülerini seçmiş, gazel ve kaside türü dışında birkaç ufak örnekten başka ürün vermemiştir. Bunlarda da şiir özü, Bâkî'nin yaratıcı gücüyle bağdaşacak nitelikte değildir. Divan şiirinin kuruluş biçiminde başlıca birim olan dize ve ikilik (beyit), kendi içinde bir anlam bütünlüğü taşır. Bu nedenle bir ikiliğin yanında yer alan başka ikiliklerle olan bağlantısı biçimseldir, anlam bütünlüğü dolayısıyla değildir. İkiliklerin yan yana gelmeleri "gazel" denen en az on dize (beş beyit) olması gerektiğindendir. İşte bu gereklilik, Bâkî'nin şiirinde de, birtakım boşlukların doğmasına yer yer derinleşmeler yanında sığlaşmalara yol açmıştır. Bu yüzden başarılı dizelerin yanında, gereksiz sayılabilecek başarısız dizelerin yer aldığı pek çok gazeli vardır. Bu durum, Divan şiirinde, belli nicelikte olma gereğinden kaynaklanan bir "bütünlük" sorunundan kaynaklanır. Divan şairi bunun dışına çıkamaz, nitekim Bâkî'de çıkamamıştır.

Bâkî, Divan şiirinde, gazel türünün en başarılı şairi sayılır. Sonradan gelen şairler, araştırıcılar bu görüş üzerinde birleşmişlerdir. Ancak bu yargı, 16. yy Divan şiirinin İstanbul Türkçesi'yle söylenmiş bölümü için geçerlidir. Gazel türünün Bâkî'yi derinden derine etkileyen iki öncüsü Ahmed Paşa ile Necati'dir, ikisi de 15. yy sonlarında yaşamıştır. 16. yy Azeri Türkçesi'nin en etkili şairi Fuzûlî'dir, daha önce bu çığırı açan da Nevaî olmuştur. Bu şairlerin Bâkî üzerindeki etkileri açıktır. Bâkî, kendinden sonra gelenler üzerinde söyleyiş dışında geniş çaplı bir etki yapmıştır denemez. Yalnız Şeyhülislam Yahya'nın onun izinde yürüdüğü, şiire daha bütüncül ve açık seçik bir içerik kazandırdığı söylenebilir.

Bâkî'nin kendi eliyle düzenlediği *Divan*'ına, daha sonra yazdıkları eklenmiş, bir "bütün" durumuna getirilmiştir. Bu *Divan*'da 555 gazel, 7 tahmis, 1 terci-i bend, 1 terkib-i bend (Kanunî'ye yazdığı ağıt), 28 kaside (birkaçı ağıt), 21 kıt'a, üçü matla olmak üzere 17 Farsça şiir, İran ozanı Hafız'a yapılmış 3 Farsça tahmis, 27 beyit vardır.

- **YAPITLAR:** *Divan*, (1860/61'de İstanbul'da 4110 beyit olarak, 1908'de Leiden'de 3661 beyit—617 manzume, 9 medhiye — olarak, 1935'te İstanbul'da 4508 beyit — 659 manzume — olarak basıldı); *Fezailü'l-Cihad*, (Nuruosmaniye Kütüphanesi, No. 1191); *Maalimü'l - Yakin fi sireti seyyidi'l-mürselin*, (Nuruosmaniye Kütüphanesi, no. 3253); *Fezailü'l-Mekke*, (Köprülü Kütüphanesi, no.206).

- **KAYNAKLAR:** S.N. Ergun, *Türk Şairleri*, 1936; İ.Z. Eyuboğlu, *Bâkî*, 1972; F.Köprülü, *Eski Şairlerimiz: Divan Edebiyatı Antolojisi*, 1934.

- **BAKINIZ:** AHMED PAŞA, ALİ ŞİR NEVAÎ, HAFIZ ŞİRAZÎ, NECATİ BEĞ, NESİMÎ, YAHYA [Şeyhülislam], ZATÎ.

BAKUNİN, Mikhail
(1814-1876)

Rus eylem ve düşün adamı. Kolektivist Anarşizm'in kuramcısıdır.

Mikhail Aleksandroviç Bakunin 30 Mayıs 1814'te Rusya'da Tver ilinin Priamukhino kasabasında doğdu. 1 Temmuz 1876'da Bern'de öldü. Taşra soylusu bir ailenin on bir çocuğundan biriydi. Babası, Padova Üniversitesi'nde felsefe doktorası yapmış, ılımlı bir Rousseaucu liberaldi; ona Fransızca, Almanca, İngilizce ve İtalyanca'yı öğretti. St.Petersburg'taki topçu okulunda dört yıl okuyarak onsekiz yaşında subay oldu. Askerliği sevmediği için ordudan ayrıldı. Moskova Üniversitesi'nde felsefe okurken, Belinski ve Herzen'le tanıştı; Alman idealist felsefesinin etkisine kapılarak Stankeviç çevresinde çoşkulu bir Hegelci oldu. 1840'ta felsefe öğrenimini sürdürmek için Berlin'e gitti, fakat üç yarıyıl okuduktan sonra, felsefe profesörü olmaktan vazgeçti.

Almanya'da Arnold Ruge ve Ludwig Feuerbach gibi Sol Hegelciler'in daha sonra gittiği İsviçre, Belçika ve Fransa'da Cabet, Weitling, Proudhon gibi Ütopik Sosyalistler'in etkisinde kalarak sosyalist düşünceyi benimsedi. Bu dönemde, Marx ve Engels ile de tanıştı. 1844'te Çar I. Nikola, devrimci eylemlerinden ötürü Bakunin'i bütün soyluluk haklarından yoksun kaldı; Rusya'daki bütün malvarlığına elkoydu ve Sibirya'da müebbet sürgünlüğe mahkûm etti.

Bakunin, Avrupa'da 1830 göçmeni birçok Polonyalı'yla tanıştı ve Polonya'nın bağımsızlığı davasını desteklemeye başladı. 1848 devrimlerinden önce, Rusya, Prusya, Avusturya-Macaristan ve Osmanlı yönetimi altındaki bütün Slav halklarının bir federasyon halinde birleşmelerini savunan Bakunin, sonraları etkisiz ya da gerici bulduğu bu düşünceyi terketti.

Bakunin, Marx'la ilk kez 1848 Devrimi sırasında görüş ayrılığına düştü. O sıralar, Avrupa'daki Rus elçilikleri, Bakunin'i devrimci çevrelerden soyutlamak için onun bir çar ajanı olduğu iftirasını yayıyorlardı. Marx'ın Köln'de çıkardığı *Neue Rheinische Zeitung*'ta da böyle bir yazı yayımlandı; ama Bakunin'in tepkisi üzerine, gazete bu haberi tekzip etti. Bakunin, 1848 devrimlerinde Prag ve Dresden'deki ayaklanmalara etkin bir biçimde katıldı; bundan ötürü, Saksonya ve Avusturya'da uzun işkenceli sorgularla yargılanıp iki kez idama mahkûm edildi. 1851'de, Çar I. Nikola, Kont Orlov'u, Bakunin'in yatmakta olduğu, St. Petersburg'taki Petro-Pavlovsk kalesinin zindanına göndererek, ondan bütün suçlarını itiraf etmesini istedi. Bunun üzerine, Bakunin uzun bir itirafname hazırladı. İlk kez Ekim Devrimi'nden sonra yayımlanan bu belgede, Bakunin kendi yıkıcı eylemlerini kabul etmekte, Rusya'daki ağır koşulların bir devrime yol açacağını belirtmektedir. 1855'te babasının ölümüyle tahta geçen Çar II. Aleksandr, Bakunin'in itiraflarında hiçbir pişmanlık işareti göstermediğini ileri sürerek onu bağışlamayı reddetti. Batı Sibirya'da Tomsk'a sürülen Bakunin, 1858'de Antonia Kwiatkowski adlı Polonyalı bir kadınla evlendi. Ertesi yıl, Doğu Sibirya'da İrkutsk'a gönderildi ve 1861'de oradan kaçtı. Bakunin, Japonya, Amerika, İngiltere, Belçika, Fransa, İsviçre yoluyla İtalya'ya gitti ve 1863'te Slav ulusal hareketinden ayrılarak Napoli ve Floransa'da yaşamaya başladı. Bakunin'in bir düzine yılını hapis ve sürgünde geçirmiş olması, 1848 Devrimi'nden sonra tüm Avrupa'yı saran karşı-devrim atmosferinden etkilenmemesini sağladı. Devrimci coşkusu hiç eksilmeyen Bakunin, bundan sonra ilgisini Anarşizm'e kaydırdı.

Örgütsel çalışmaları

Bakunin, I.Enternasyonal'in kurulduğu 1864'te İtalya'da gizli Uluslararası Kardeşlik Örgütü'nü oluşturdu. Sonul amaçlarıyla çelişir bir biçimde, sıkı bir hiyerarşi ve iç disiplini öngören bu örgüt, her türlü otoriteye, devlete ve kiliseye karşıydı; federalizmden ve yerel özerklikten yanaydı. Emeğin, bütün hakların dayanak noktası olduğu ve sosyal devrimin barışçı yollarla gerçekleştirilemeyeceği savındaydı. Uluslararası Kardeşlik Örgütü aslında, Bakunin'in başkalarına göstermeye çalıştığından çok daha zayıftı ve çok geçmeden dağıldı. Daha sonra, uluslararası bir liberaller komitesi, 1867'de Cenevre'de bir kongre topladı ve bir birlik kuruldu. Bakunin, merkez komitesine seçildi. Ancak, birliğin ertesi yıl Bern'de toplanan kongresi, merkez komitesinin Bakunin'in katkılarıyla hazırlayıp genel kurula sunduğu program önerisini kabul etmeyince, Bakunin yandaşlarıyla birlikte liberallerden ayrılarak Eylül 1868'de Sosyal Demokrasinin Uluslararası İttifakı adlı kendi anarşist örgütünü kurdu. Örgütün bir bütün olarak Enternasyonal'e üye olmak için yaptığı başvuru reddedildi; ancak ayrı ayrı şubelerin üye olabilecekleri kabul edildi. Bakunin, örgütünü biçimsel olarak dağıtmış görünerek kendi bölümü olan Cenevre şubesiyle Enternasyonal'e üye oldu. Bu dönemde Enternasyonal'de Fransız Proudhoncu ve İngiliz sendikacı görüşler geriletilmiş, Marxist görüş egemen olmuş durumdaydı. Bakunin, dört yıl boyunca Marx'la mücadele etti. Marxistler "proletarya devleti ele geçirmelidir" tezini savunurken, Bakuninciler "proletarya devleti yıkmalıdır" tezini ileri sürdü. Marxistler'in Enternasyonal'i merkeziyetçi bir biçimde örgütlemek istemelerine karşılık, Bakuninciler federal bir örgütlenmeden yana çıktı. 1870'lerde Marx'ın siyasal görüşlerine karşı

1848 Devrimleri

çıkan Bakunin, onun Engels ile birlikte yazdığı *Komünist Manifesto*'yu ilk kez Rusça'ya çeviren kişidir. Yine İsviçre'de basılmak üzere, *Das Kapital*'i de Rusça'ya çevirmeye girişmiş, ama Marx'ın anlatımı ağır geldiği için çeviriyi tamamlayamamıştır. Sonuçsuz kalan bu girişimin önemli bir yanı da, Bakunin'in nihilist genç dostu Neçayev'in, Bakunin'in yayımcısına çeviri sözleşmesini iptal etmesi için yazmış olduğu tehdit mektubudur. Marx'ın yandaşlarının eline geçen bu belge, 1872'de bütün Bakuninciler'in I.Enternasyonal'den atılmalarına neden olmuştur.

Anarşizm kuramı

Bakunin ve Narodnik'ler

Bakuninciler, 1870'lerde, İsviçre, İtalya, İspanya ve Fransa'da etkili olmuştur. Rusya'da da Narodnikler'in Zemliya i Volya (Toprak ve Özgürlük) adlı gizli örgütü, Bakunin'in sonul amaçlarını ve devrime ilişkin taktik görüşlerini izlemiştir. Daha önceleri halk arasında sosyalist düşünceyi yayma gereğine inanan Narodnikler, 1870'lerin ikinci yarısında, Bakunin'in doğrudan doğruya köylüleri ayaklanmaya kışkırtma çağrısını benimsemişlerdir.

Bakunin'in 1873'te, Rusça olarak yayımladığı *Devlet ve Anarşi* adlı en önemli yapıtı, onun yazmayı tasarladığı ama hiçbir zaman yazamadığı daha büyük bir kitabın girişi niteliğindedir. Bakunin, bundan sonra çeşitli yazılar ve makaleler yazmış, ancak ortaya büyük bir yapıt koyamamıştır.

Bakunin, Anarşizm kuramını 1860 ve 1870'lerde geliştirdi. Devletin kökenini toplum sözleşmesiyle açıklayan kurama karşı çıktığı gibi, bu kuramın gerek liberal yorumunu gerekse radikal Jakoben yorumunu reddetti. Ona göre, toplum sözleşmesi kuramı, toplumu hesaba katmamaktadır. Liberaller olsun, Jakobenler olsun, bir yanda bireylerin, öbür yanda devlet olarak örgütlenmiş toplumun durduğunu düşünmektedirler. Liberaller, devletin her yerde baskı ve şiddetle kurulduğunu bilirler, ama devletin varoluşunu mazur gösterecek özgür bir sözleşme varsayımına gereksinim duyarlar. Liberalizmin, devleti oluşturan bireyler hakkındaki görüşü son derece tutarsız ve çelişkilidir. Buna göre, bireyler hem kendi kendilerine yeten ve topluma gereksinimi olmayan, bütünüyle özgür olmaları toplum tarafından engellenen varlık-

Anarşizm

Yunanca'da anorkhos yöneticisiz, anarkhia ise yönetim otoritesinin bulunmaması demektir. Anarşizm, devleti bireylerin özgür gelişimi açısından engelleyici ve zararlı, toplumsal yaşamın düzenlenmesi açısından da gereksiz bularak reddeden düşünce okulu ve siyasal akımdır.

Köktenci bir özgürlükçülük anlayışını savunan Anarşizm'in, bireyci ve kolektivist olmak üzere iki türü vardır. Kolektivist Anarşizm, Anarko-Komünizm ve Anarko-Sendikalizm diye ikiye ayrılabilir.

18.yy Aydınlanma felsefesinden kaynaklanan Anarşizm, 19.yy da ortaya çıkmıştır. İlk önemli anarşist düşünür, William Godvin'dir* (1756-1836). Anarşizm terimini kullanmayan, devletin en büyük kötülük kaynağı olduğunu savunan Godwin'e göre, özgür bir toplum, tartışma ve inandırma yöntemleriyle kurulabilecektir.

Anarşizm'in bireyci türünün ilk temsilcisi, Alman filozofu Max Stirner'dir* (1806-1856). Sol Hegelciler çevresinden olan Stirner, bireyin özgürlüğünü ve bireyselliğini kazanması yoluyla yabancılaşmanın üstesinden gelinebileceğini savunmuştur. Ona göre bunun en büyük engeli, bireyi sürekli olarak sınırlayan ve baskı altında tutan devlettir.

Anarşist adını benimseyen ilk düşünür, 1809-1865 arasında yaşamış olan Fransız Ütopik Sosyalistleri'nden Pierre Joseph Proudhon' dur* . Godwin gibi devlete karşı çıkan Proudhon, temel olarak "mülkiyet" kavramına cephe almış; "kapitalizm"i de en adaletsiz mülkiyet sistemi olarak değerlendirmiştir. Proudhon, "karşılıkçılık" (mutualisme) yoluyla, özgür bir toplum düzeninin kurulmasını savunmuştur.

Anarko-komünizm, asıl Rus düşünürlerinin ürünüdür. İnsanın ancak toplum içinde insan olabileceğini ve her bir kişinin özgürlüğü için herkesin özgürlüğünün sınır değil, varlık koşulu olduğunu söyleyerek devletin ortadan kaldırılmasını savunan Bakunin'den sonra Prens Kropotkin* (1842-1921), Anarşizm'in amaçlarına erişilmesi için, hem barışçı yolları, hem de gerekirse şiddeti salık vermiştir. Anarşist gelenek içinde, nihilist Neçayev'in* devlet büyüklerine karşı düzenlenecek suikast taktiklerinden, ünlü romancı Tolstoy'un* barışçı ve dinci yöntemlerine dek geniş bir çeşitlilik vardır.

Rus Anarşistleri, 1905 ve 1917 devrimlerinde etkin rol oynamışlardır. 1917'de Anarşist Dernekler Federasyonu kurulmuştur. Başlangıçta Sovyetler'e katılan ve Geçici Kerenski* Hükümeti'ne karşı Bolşevikler'le işbirliği yapan Anarşistler, 1919'daki Nabat Kongresi'nde Sovyetler'den ayrılma kararı almışlardır. İç Savaş sırasında, kimi zaman Bolşevikler'e karşı, kimi zaman da Bolşevikler'den yana dövüşmüşlerdir. 1921 Kronstadt Ayaklanması'ndan sonra Sovyetler Birliği'nde Anarşizm yasaklanmış ve bastırılmıştır.

Avrupa'da sendikalar içinde etkinlik gösteren Anarşistler ise, 1922'de Berlin'de bir Anarko-Sendikalist Enternasyonal kurmuşlardır. Naziler'in iktidara gelmesi üzerine, 1932'de Amsterdam'a taşınan bu örgüt, İspanya İç Savaşı sırasında Madrid'de üslenmiş; 1939'da Franco' nun* yönetimi ele geçirmesi üzerine Stockholm'e taşınmıştır. Sendikalar dışındaki uluslararası anarşist örgütlenmeler ise kısa ömürlü olmuştur.

lardır; hem de aynı bireyler zayıf ve yetkinlikten yoksun, tümüyle doğa güçlerine bağımlı, korunmaya muhtaç varlıklardır. Korunmalarını sağlamak için özgürlüklerinden vazgeçerler. Liberallerin "bir kimsenin özgürlüğünün başkalarının özgürlüğüyle sınırlı olması" biçimindeki tanımları bütün despotizm kuramlarını embriyon halinde içerir; çünkü bu formüle göre, devletin özü, özgürlüğün olumsuzlanmasıdır. Bakunin, bunun karşısında materyalist, realist ve kolektivist olarak adlandırdığı kendi özgürlük tanımını ileri sürer. İnsan ancak toplumun içinde ve bütün toplumun kolektif eylemi aracılığıyla insan olur, insanlığının bilincine ulaşır ve insanlığını gerçekleştirir. İnsan, dış doğanın boyunduruğundan ancak kolektif emek aracılığıyla kendini kurtarır; dünyayı insan varoluşuna elverişli bir yer durumuna, ancak ortaklaşa çalışma getirebilir. Bu maddi özgürleşme olmadan ne düşünsel, ne de manevi özgürleşme olabilir. İnsan kendini, kendi içgüdülerinin boyunduruğundan ancak toplumsal bir süreç olan eğitimle kurtarabilir. Bir kimse, yalnız başına özgürlüğünün bilincine varamaz. Özgürlük etkileşimin bir ürünüdür; çünkü her bireyin özgürlüğü, onun insanlığının bütün hemcinslerinin bilincindeki yansımasıdır. Bu nedenledir ki, başkalarının özgürlüğü, bireyin özgürlüğünün sınırı, olumsuzlanması değil; tersine bireyin özgürlüğünün zorunlu bir koşuludur. Başka herkesin özgürlüğü ne kadar çok olursa, bireyin özgürlüğü de o kadar çok olur. Bir başkasının köleliğiyse, bireyin özgürlüğünü sınırlar.

Bakunin'in özgürlük anlayışının bu yönü, kendi deyişiyle olumludur. Özgürlüğün ikinci yönü olumsuzdur, yani başkaldırmadır. İnsan kişiliğinin ilahi ve beşeri, kolektif ve bireysel her türlü otoriteye başkaldırmasıdır. Tanrı yapıntısı, yeryüzünde düşünsel ve manevi köleliği kutsallaştırmaya yaramaktadır. İnsan özgürlüğü, ancak "Gökteki Efendi" masalı yıkılınca tam olacaktır. Bakunin'e göre, devlete karşı başkaldırma da zorunludur; çünkü devlet, toplumun varoluşunun belirli bir tarihsel biçiminden ibarettir ve temel olarak, özgürlüğün yadsınması demek olduğu için de, tam özgürlüğe erişmek ona karşı savaşımı gerektirir. Devlet kötüdür, ama toplum için bu söylenemez. Toplum ne iyi ne kötüdür; zorunlu ve kaçınılmazdır. Toplum içinde etkin olan gelenekler, görenekler, kanılar ise, iyi ya da kötü olabilir. Toplumun birey üstündeki baskısı, eğer bilimin gelişmesi, maddi refah, özgürlük, insanlar arasında eşitlik ve kardeşçe dayanışma yönündeyse iyidir; tersi yönlerdeyse kötüdür ve toplumun bu tür baskısına karşı direnmek gerekir. Ancak topluma karşı başkaldırmak, kiliseye ve devlete karşı başkaldırmaktan çok daha zordur; çünkü toplum insanın dışında bir şey değildir. Toplum, sürekli bir koşullanmaya bağımlı olan bireyin içinde ve bireyin aracılığıyla varolur. Bununla birlikte, toplumun her kesiminde koşullanmalarını yıkıp, toplumsal varoluşun zararlı yanlarına başkaldıran insanlar çıkar. Bakunin, burjuva toplumunda her bireyin, ister istemez başkalarının gizil sömürücüsü olduğunu düşünmüştür. Çünkü bu toplumun değerlerine göre insanın maddi açıdan öbür bütün bireylere gereksinimi vardır, ama manen hiç kimseye gereksinimi yoktur. Herkes ruhunun özgürlüğünü köstekleyecek diye toplumsal dayanışmadan kaçınır, ama bedeninin gereksinimlerini karşılamak için toplumsal dayanışmayı arar. Burjuva toplumunda ilke olarak, herkes sömürücüdür; ama gerçekte kimileri sömürmekte, kimileriyse sömürülmektedir. Devletin varoluş nedeni, bu durumu sürekli kılmaktır. Sömürü, burjuva rejiminin gözle görünen bedeni, devlet ise ruhudur. Her ikisi de, bireylerin özgürlük ve ahlakını toplumsal dayanışmanın dışında arayan burjuva öğretisinin zorunlu sonuçlarıdır. Bakunin'e göre devrim, dinin, devletin ve toplumun baskılarını, bu üç baskı türünün hepsini birden devirmek demektir.

Geleceğin toplumu

Bakunin, 1868'de Rusya için yaptığı programda devrim sonrasına ilişkin görüşlerini açıklamıştır: Amaç, halkın tam düşünsel, sosyo-ekonomik ve politik özgürleşmesini sağlamaktır. Düşünsel özgürlüğe erişmek için, tanrıtanımazlığı ve materyalizmi yaymak gerekir. Toplumsal özgürlüğe erişmek için ise, miras hakkını kaldırmak, kadınların erkeklerle tam eşitliğini sağlamak, yani aile hukukunu ve evlilik kurumunu kaldırmak, çocukların bakım ve eğitim sorumluluğunu topluma devretmek gerekir. Ekonomik özgürlüğe erişmek için, bütün topraklar işleyenlerine, yani tarım komünlerine sermaye ve araç gereçler de işçilere, yani işçi birliklerine ait olmalıdır. Toplumun gelecekteki siyasal örgütlenmesi, özgür tarım ve sanayi birliklerinin federasyonundan başka bir şey olmamalıdır. Devlet, "bütün dinsel, siyasal, (askeri ve sivil) bürokratik, yargısal, akademik, mali ve iktisadi kurumlarıyla birlikte" sökülüp atılmalıdır. Rus İmparatorluğu'nun baskı altında tuttuğu bütün halklara tam özgürlük tanınmalıdır; buna, kendi içgüdü, gereksinim ve isteklerine göre kendi kaderini tayin hakkı da dahildir. Rusya halkının üyeleri olmak isteyenler ise, aşağıdan yukarıya bir federasyon oluşturarak özgür ve mutlu bir toplum yaratacak; Avrupa'nın ve bütün dünyanın benzer toplumlarıyla federatif ilişkilere gireceklerdir.

Özgürlük anlayışı

Bakunin'in köylülerin ayaklanmaya hazır oldukları yolundaki tezini benimseyen Toprak ve Özgürlük örgütünün üye ve sempatizanları, çok geçmeden, bunun gerçekçi bir görüş olmadığını anladılar. Bakunin'in görüşlerinden hayal kırıklığına uğrayanların kimileri, Tkaçev'in komünist devrim sorununa getirdiği Jakoben çözüme bel bağlayarak 1879'da Narodnaya Volya (Halkın İradesi) Partisi'ni kurdular. Plehanov ve Akselrod ise Çernyi Peredel (Kara Fraksiyon) örgütünü oluşturdular. Ama önderleri yurt dışına çıkınca bu örgüt de dağıldı. Bakunin'in kimi yerel yandaş grupları, Lavrov'un önceleri savunmuş olduğu, devrimden önce uzun bir sosyalist propaganda döneminin geçirilmesi gerektiği düşüncesine geri döndüler. Bu yarı-Lavrovcu yarı-Bakuninci Narodnik gruplardan kimileri, 1880'lerde Sosyal Demokrasi'ye yöneldiler. Stratejik ve taktik öngörülerinden çok, kuramsal yönü ağır basan Bakunincilik, Anarşizm'in Prens Kropotkin gibi kuramcılarına da ışık tutmuştur.

Bakunin, felsefede en doğru öğretinin materyalizm olduğuna inanmış, ancak Marxistler'in bunu "bilimsel sosyalizm" adıyla mutlak bir ilke haline getirdiğini iddia etmiştir. Bakunin, Marxizm'i devlet sosyalizmi ya da devlet komünizmi kuramlarının arasında saymış ve eleştirmiştir. Ona göre, Marxizm'in öngördüğü proletaryanın devrimci diktatörlüğü

Marxizm eleştirisi

kuramı devleti sürdürmeyi içerdiği için, toplumu asla özgürlüğe eriştiremez. Proletarya egemen sınıf olacak ve diktatörlük edecekse; bu diktatörlük, başka bir proletaryayı, yeni bir proletaryayı baskı altında tutacak demektir. Bu kez ezilen, tek tek devletlerin içindeki "köylülük" ya da, uluslararası açıdan örneğin Alman proletaryası devrim yaptığı takdirde "Slavlar" olacaktır.

Bakunin, sanayi işçisine güvenmez ve onun burjuva alışkanlıkları edindiğini, burjuvalaştığını düşünür. Marxistler'in "lumpen proletarya" dediği ayaktakımının, Bakunin'in gözünde daha büyük bir devrimci potansiyeli vardır. Rus tarihinde örnekleri görüldüğü gibi Pugaçev ve Stenka Razin benzeri isyancıların önderlik edeceği köylüler, toprak sahiplerine ve onları destekleyen devlete başkaldırarak, her an devrimi başlatabilirler.

Bakunin'e göre, diktatörlüğün hiçbir türü, özgürlüğü gerçekleştiremez. Merkezi devleti güçlendirirken, bir yandan da onun ilerde ortadan kalkacağını sanmak yanlıştır. Bakunin, Marx'ın, gelecekte devletin halka hükmetmek yerine eşyayı yöneteceği, yani üretimi örgütlemekle yetineceği düşüncesini de eleştirmiştir. Ona göre devlet, siyasal zorlama olmadan, merkezi bir ekonomi yönetimini sürdüremeyecektir; bu yüzden, proletarya devrim sonucu devleti ele geçirdiği zaman, derhal onu yıkmaya başlamalıdır. Bakunin'e göre devlet yok edilmeden özgürlük gerçekleştirilemez; insanın sonul amacına ulaşmasını, kolektivizm ve özgürlük birlikte sağlar.

• YAPITLAR: *Bütün Yapıtları ve Mektupları*, (ö.s.), Y.M. Steklov (der.), 4 cilt, 1934-1935.

• KAYNAKLAR: P.Avrich, *The Russian Anarchists*, 1967; H.E. Kaminsky, *Bakounine, La vie d'un Revolutionnaire*, 1938; L.Kolakowski, *Main Currents of Marxism: The Founders*, 1978; A.Lehning, *From Buonarroti to Bakunin, Studies in International Socialism*, 1970; G.P.Maximoff (der.), *The Political Philosophy of Bakunin: Scientific Anarchism*, 1953; E.Pyziur, *The Doctrine of Anarchism of M.A.Bakunin*, 1955; M.Tunçay (der.), *Sosyalist Siyasal Düşünüş Tarihi*, 1976; S.V.Utechin, *Russian Political Thought*, 1964; F.Venturi, *Roots of Revolution*, 1960.

• BAKINIZ: ÇERNİŞEVSKİ, HERZEN, KROPOTKİN, PLEHANOV.

BALABAN
(?-1287)

Delhi sultanı. Delhi Memlûk İmparatorluğu'nun en önemli hükümdarlarındandır.

Gıyaseddin Uluğ Balaban Han'ın doğum tarihi ve yeri bilinmemektedir. Babası Türkistan'da büyük bir boyun bir kolunun başbuğuydu. Ataları Kıpçak boylarından Alperiler'dir.

Balaban, küçük yaşta Moğollar'a tutsak düştü. Gucerat'ta Hoca Cemaleddin Basrî tarafından satın alınıp, eğitildi. Daha sonra Delhi'de Sultan İltutmuş'a satıldı. Kısa zamanda yükselerek sultanın Kırklar denilen azatlı Memlûk emirleri arasına katıldı. İltutmuş'tan sonra başa geçen kızı Raziye Sultan döneminde (1236-1239), emir-i şikâr oldu.

Ardından bir ayaklanma sonucu tahta çıkan Muizzüddin Behram döneminde (1239-1241) Hansi ve Ravarî bölgelerinin yöneticiliğine getirildi. Buralarda düzeni ve güvenliği sağladı. Alâeddin Mesud döneminde (1241-1246) emir-i hâcib oldu. 1245'te Sind'i alıp Uçha'yı kuşatan Moğollar'ı yenmesi ve ilerlemelerini durdurması ona büyük güç kazandırdı.

Balaban, 1246'da başa geçen İltutmuş'un oğlu Nâsıreddin Mahmud döneminde yönetime ağırlığını koydu. 1249'da hanedandan biriyle evlenip han unvanını alarak saltanat naipliğine atandı. Hükümdarın güçsüzlüğünden yararlanarak bağımsızlıklarını ilan etmek isteyen emirleri merkeze bağladı. Ayaklanmaları bastırdıktan sonra 1252'de Delhi'ye girdi.

Ancak 1253'te, kendisini çekemeyenlerin etkisinde kalan hükümdar tarafından yönetimden uzaklaştırıldı. Eyaletlerdeki Türk emirleri Balaban'ın yeniden yönetime getirilmesi için ayaklanarak Delhi'ye yürüdüler. 1254'te Balaban yeniden eski görevlerine döndü. Nâsıreddin Mahmud döneminde, yaklaşık yirmi yıl güçlü yönetimiyle ayaklanmaları bastırdı, yeni saldırılar düzenlemeye kalkışan Moğallar'ı geri püskürttü.

Nâsıreddin Mahmud 1266'da ölünce, Sultan Gıyaseddin lakabıyla tahta çıktı. İlk iş olarak saltanatını güçlendirip, orduyu düzenledi. Doab'da ayaklanan racaları bastırdı. Ticaret yollarının güvenliğini sağladı. Sürekli olarak Delhi'ye saldırılar düzenleyen çetelere karşı kentin çevresinde savaşçı Afganlılar'dan koruyucu bir güç oluşturdu. Bunlara toprak vererek bölgeye bağımlı kıldı.

Balaban, oluşturduğu büyük askeri gücü yeni yerler ele geçirmekte kullanmayıp, Moğol tehlikesine karşı hazır tuttu. Kendisi Delhi'de kalırken oğulları Muhammed (Melik Kaan) ile Mahmud'un (Buğra Han) komutasındaki iki orduyu da kuzeyde bulundurdu.

Bu sırada Bengal valiliğine atadığı kölesi Tuğrul Han, Balaban'ın Moğollar'la uğraşmasından yararlanarak egemenliğini ilan etti. Hutbe okutup, para bastırdı. Balaban'ın gönderdiği güçleri yendi. Bunun üzerine Balaban, bir orduyla Tuğrul Han üzerine yürüdü. Tuğrul Han geri çekilmek zorunda kaldı. Balaban'ın emirleri kendisini izleyerek yakalayıp öldürdüler.

Balaban, Bengal valiliğine küçük oğlu Buğra Han'ı getirerek Delhi'ye döndü. Ardından 1285 yılında büyük oğlu Melik Kaan'ın Pencap'ta Moğollar'la çarpışırken ölmesi üzerine büyük bir üzüntüye kapılan Balaban, ülkenin yönetimini küçük oğlu Buğra Han'a bırakmak istedi. Ancak Buğra Han'ın böylesi bir sorumluluk almak istememesi üzerine Melik Kaan'ın oğlu Keyhusrev'i tahta çıkarmaya hazırlandığı sırada 1287'de öldü.

Ölümünden sonra emirleri Keyhusrev'in yerine Buğra Han'ın oğlu Keykubâd'ı tahta çıkardılar. Ancak kısa bir süre sonra ülkeyi yönetmekte yetersiz kalan Keykubâd ve babası Buğra Han öldürüldüler. 1290'da yönetimi ele geçiren Emir Celâleddin Firûzşah, Halaçlar hanedanı dönemini başlattı.

Balaban, hükümdarlığı sırasında askeri yararlık-

Resim 90
Francis BACON
"Yüzülmüş Sığır Butları Önünde Baş" *Sanat Enstitüsü Chicago, ABD*

Resim 91
Francis BACON
"Katlanır Yatak Üstünde Portre İçin bir çalışma" *Tate Gallery-Londra, İngiltere*

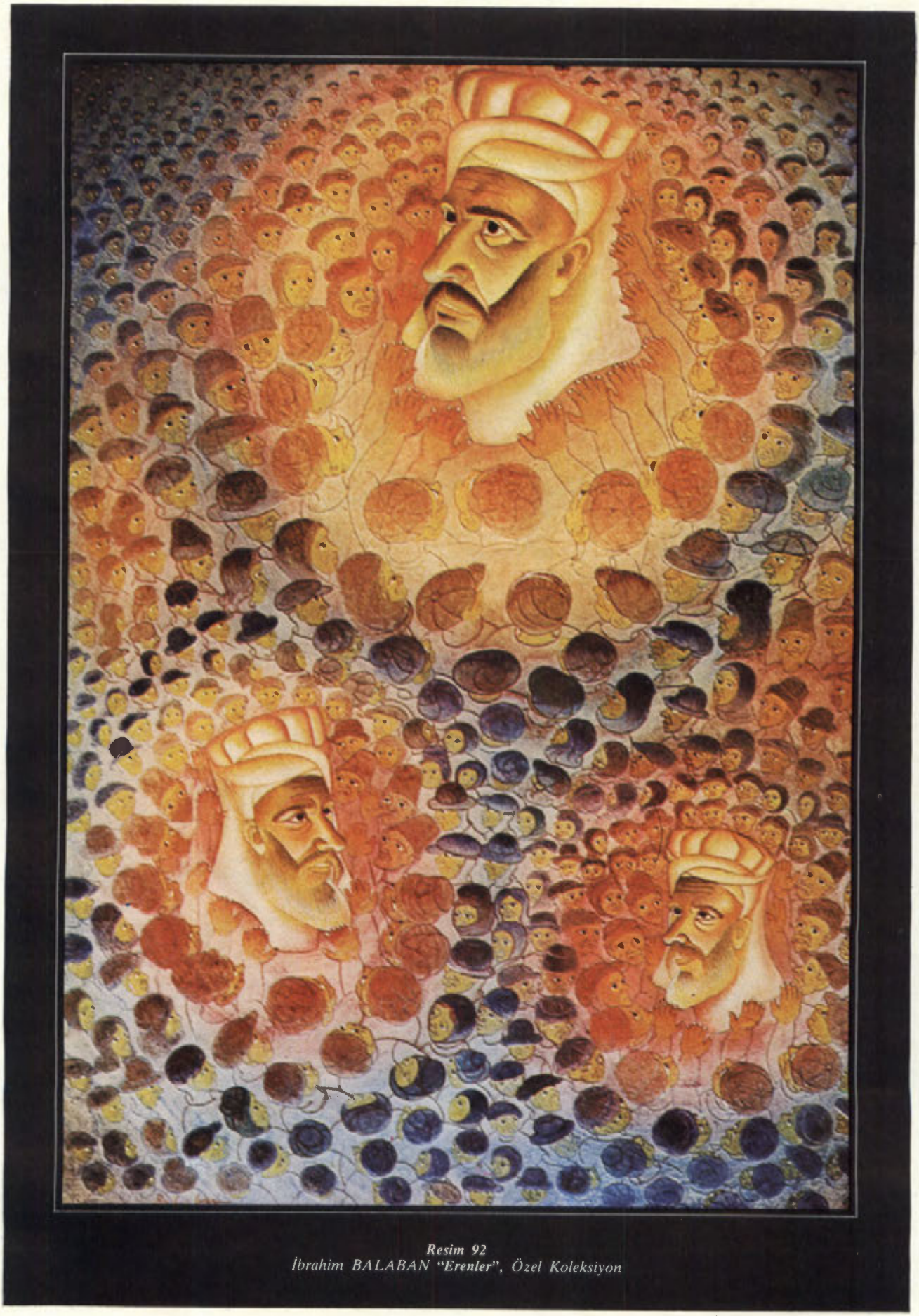

Resim 92
*İbrahim BALABAN "**Erenler**", Özel Koleksiyon*

Resim 93
İbrahim BALABAN
"Hastane Önü",
Özel Koleksiyon

Resim 94
*Hans BALDUNG-GRIEN "**İki Cadı**",*
Frankfurt-am-Main Kenti Sanat Enstitüsü-ALMANYA

Resim 95
Giacomo BALLA
***"Mercure gezegeni güneşin önünden geçerken"**, Ulusal Modern Sanat Müzesi-Paris, FRANSA*

Resim 96
BALYAN'lar
***"Dolmabahçe Sarayı"**, İstanbul*

Resim 97
BALYAN'lar
***"Dolmabahçe Sarayı"**, İstanbul*

lar karşılığı verilen topraklar konusunu yeniden düzenlemiştir. Hindistan'da yaygın olarak ilk kez İltutmuş döneminde uygulanan ikta sistemi sonraları yozlaşmış ve emekli askerler kendilerine verilmiş olan topraklara elkoymaya başlamışlardı. Balaban ikta sisteminin toprağın mülkiyet hakkını devlete, kullanım hakkını da yararlığı görülen askerlere veren anlayışı doğrultusunda, emeklilerin elindeki toprakları alıp, bunlara belirli bir maaş bağlanması ilkesini getirdi. Balaban, temelde din ve mezhep ayırımı gözetmeksizin halka eşit bir şekilde davrandıysa da sürekli ayaklanan Hindular'a güvenmemiş, buna karşın Müslümanlar'a daha çok olanak tanımıştır. Bilim adamlarını ve sanatçıları korumuş ve gözetmiştir.

• BAKINIZ: KUTBEDDİN AYBEG.

BALABAN, İbrahim
(1921)

Türk ressam. Naif resmin temsilcilerindendir.

Bursa'nın Seç köyünde doğdu. 1931'de köyünün üç sınıflı ilkokulunu bitirdi. İlkokuldan sonra okuma olanağı bulamadı. Öldürme suçundan 16 yaşında girdiği cezaevinde Nâzım Hikmet'in desteğiyle resme başladı. 1950 genel affında cezaevinden çıktı. 1953'te İstanbul Fransız Konsolosluğu salonunda ilk resimlerini sergiledi. 1959'da altı arkadaşı ile toplumsal gerçekçi görüş doğrultusunda "Yeni Dal" grubunu kurdu. Bu grubun 1961'de açtığı ikinci sergi kovuşturmaya uğradı. Balaban ve arkadaşları bir süre tutuklu kaldılar.

Resminin kişilerini, renklerini, biçimini, içeriğini köy yaşamında bulan Balaban'ın tüm tutkuları köyüne, köyünün kişilerine yöneliktir. Kendine özgü resim diliyle kırsal kesimin insanlarının yaşantılarını yansıtır. 1950'den sonra yaptığı resimlerde köyden kente göç sorunlarını, Anadolu halk masallarındaki tipleri anımsatan figürler ve düşsel bir yorumla ele almıştır. Saban başında toprakla çekişen köylüler, öküzler, buğday yığınları, devedikenleri resimlerine konu olmuştur. Tablolarının kuruluşunda çizgi ve renk düzeni olarak Türk halk nakışlarından yararlanır. Göze hoş gelen tatlı renklerin egemen olduğu çocuksu kompozisyonlarında grafik kurgulu planlar, kaligrafik ve geometrik bir düzenleme ve istif vardır.

• **YAPITLAR (başlıca): Resim:** *1937'de Kendim*, 1961; *Alın Yazısı*, 1961; *Hapishane Duvarı, Hapishane Kapısı, 28 Nisan 1960; Deccal, Tarlada Deccal*, 1962; *Ters Koşulan Öküzler*, 1962; *6. Harman; 7. Harman; Harman Zamanı; Ekin Biçenler; Ekin Biçenler 3; Kağnı, Dombay ile Korkuluk; Su İçen; Kerpiç Kesen; Ekin Tarlası; Gurbetten Çıkış I; Gelin Alayı 2; Göçte Konaklayanlar; Beş Çocuklu Ana*, 1980; *Dağdan Su Getiren Kadın*, 1980. **Kitap:** *Balaban*, 1962; *İz*, 1964; *Şair Baba ve Damdakiler*, 1967; *İzdüşümü*, 1969.

BALAGUER, Joaquin
(1907)

Dominikli devlet adamı. 1960-1962 ve 1966-1978 arasında devlet başkanlığı yapmıştır.

Santiago de los Caballeros'da doğdu. Santo Domingo Üniversitesi Hukuk Fakültesi'ni bitirdikten sonra Fransa'ya giderek Paris Üniversitesi'nde hukuk doktorası yaptı. Dominik'e dönerek Escuela Normal'de ders vermeye başladı. Uzmanlık alanı tarih ve uluslararası ilişkilerdi.

1930'da dikta rejimini kuran Rafael Trujillo 1947'ye değin ülkeyi tek başına, 1947-1961 arasında da dolaylı olarak kukla devlet başkanları aracılığıyla yönetti. Balaguer'in devlet hizmetinde yükselmesi Trujillo'nun diktatörlüğü dönemindedir. Balaguer, 1932-1935 arasında Dominik Cumhuriyeti'nin Madrid elçiliğinde görev yaptı. 1936'da devlet bakanı yardımcısı, 1937'de dışişleri bakan yardımcısı oldu. 1940-1947 arasında Kolombiya, Venezuela ve Meksika'da, Dominik büyükelçisi olarak bulunduktan sonra ülkesine dönerek 1949'da eğitim ve güzel sanatlar bakanı, 1953'te de dışişleri bakanı oldu.

1957'de diktatör Rafael Trujillo, kardeşi Hector'u yeniden devlet başkanlığına, Balaguer'i de başkan yardımcılığına seçtirdi. Üç yıl sonra Amerikan Devletleri Örgütü Trujillo'yu akrabasını devlet başkanı yapması nedeniyle eleştirince, Trujillo Hector'u istifaya zorladı ve Balaguer devlet başkanı oldu. Balaguer, devlet başkanlığı yetkilerini çok sınırlı bir biçimde kullanabiliyordu, çünkü Trujillo'nun buyruğundaki güvenlik güçlerinin sürekli gözetimi altındaydı. Balaguer, bu döneme ilişkin olarak kendinden "ülkedeki en önemli tutuklu" olarak söz etmiştir. 1961'de Trujillo'nun bir suikast sonucu öldürülmesinden sonra devlet başkanlığını sürdürmeyi denedi. Özel güvenlik birliklerini silahsızlandırmaya çalıştı. Trujillo'nun akrabalarını sürgüne yolladı. 1962 yılı sonunda Hava Kuvvetleri Komutanı Rodriguez Echeverria, yönetimi ele geçirerek kısa süren bir diktatörlük kurdu. Balaguer ise ABD'ye sürgüne giderek üç yıl boyunca New York City'de yaşadı. 1963'te ülke tarihinde demokratik yolla seçilmiş ilk devlet başkanı olan Juan Bosch, yedi ay sonra tutucu güçler tarafından devrildi. Ülkenin içinde bulunduğu siyasal kargaşa ortamında demokratik güçlerin gerçekleştirebilecekleri bir devrimden korkan ABD, 1965'te ülkeyi işgal etti. Balaguer, ülkeye döndü ve 1966'da seçimlerin yapılacağı ilan edildi. Balaguer ile Juan Bosch'un başkan adayı olarak katıldıkları seçimleri, Balaguer büyük bir çoğunlukla kazandı. Düzeni sağlama ve düşmanlıkları yok etme vaadiyle işbaşına gelmiş olmasına karşın 1965'te iç savaşa yol açan sorunları ortadan kaldıramadı, siyasal cinayetler sürdü. İktisadi alanda bazı düzenlemeler yaptı, hükümet harcamalarını denetim altına alarak, bir iktisadi kalkınma planını uygulamaya koydu. 1970'te yeniden seçildi. 1971'de bir darbe girişimini engelledi. 1974 seçimlerinde güçlü muhalefete karşın üçüncü kez başkan seçildi. Seçimlerden sonra muhalefetin oluşturduğu

koalisyonun sözcüsü Silvestre Antonio Guzman Fernandez seçimlerde hile yapıldığı gerekçesiyle sonuçların geçersiz sayılmasını istedi. Balaguer, 1978 seçimlerinde tekrar seçilmek için çaba göstermeyeceği yolunda bir güvence vererek muhalefeti susturmaya çalıştı. 1978 seçimlerinde yeniden adaylığını koydu ve Guzman Fernandez karşısında yenildi.

• BAKINIZ: TRUJILLO Y MOLINA.

BALAKİREV, Mili
(1837-1910)

Rus besteci. "Rus Beşleri" adıyla tanınan grubun kurucusudur. Rus ulusal müziğinin oluşumuna öncülük etmiştir.

Mili Aleksandroviç Balakirev 2 Ocak 1837'de, Nijni-Novgorod'da doğdu. Küçük yaşta müziğe ilgi duydu ve ilk derslerini annesinden aldı. Ancak, parasal sorunlar, başka öğretmenlerden aldığı piyano derslerinin çok sınırlı kalmasına yol açtı. 13 yaşındayken, zengin bir toprak sahibi, tarihçi ve eleştirmen olan Ulibişev, kendisiyle ilgilendi ve yeniden müzik çalışmalarında yoğunlaşmasını sağladı. Ulubişev, bir Mozart uzmanıydı ve küçük bir özel orkestrası vardı. Onun yanında klasik yapıtları yakından tanıma ve ayrıntılı olarak inceleme olanağı bulan Balakirev, çok geçmeden orkestrayı yönetmeye başladı. Ulubişev aracılığıyla tanışmış olduğu, Rus müziğinin en önemli öncülerinden Glinka'nın onun daha 15 yaşındayken yaptığı beste çalışmalarını ilgiyle karşılaması, Balakirev'i oldukça cesaretlendirdi. Glinka'nın etkisi, sanatçının ulusal bir anlayışa yönelmesinde önemli bir rol oynamıştır.

Yeni bir müzik anlayışı

Rus beşleri

1853-1855 arasında Kazan Üniversitesi'nde matematik öğrenimi gördü. Daha sonra St. Petersburg'a geçti. Burada 1860'a doğru başlattığı ve müzik tarihi için büyük önem taşıyan başka bir etkinlik de, çeşitli mesleklerden bazı amatör müzikçilerle ilişki kurması ve onları eğitmesi olmuştur. Amatörleri yeğlemesi, profesyonel müzikçiler karşısında kendini yetersiz bulmasından ve akademik eğilimlere yakınlık duymamasından kaynaklanıyordu. Öğrencileri arasında, Cui ve Mussorgski de vardı. 1861-1862 yıllarında Rimski-Korsakov ve Borodin'in de bu çevreye katılmasıyla, "Rus Beşleri" adıyla anılan grup oluştu. Balakirev, oldukça pratik bir eğitim yöntemi izliyordu. Öğrencileriyle birlikte, klasik yapıtların dört el için yapılmış düzenlemelerini çalıyor, ardından, çaldıkları yapıtlar üzerinde tartışmalar, yorumlar ve ayrıntılı incelemeler yapıyorlardı. Bu çalışmalara müzikte ulusallaşmaya verilen önemin giderek artması ve halk müziğinden yararlanma yollarının araştırılması da eşlik etmiştir.

Oldukça farklı kişilikleri bir araya getiren Rus Beşleri, grup olarak fazla yaşamadı. Bunda, Balakirev'in aşırı disiplinli yönetiminin de etkisi oldu. Bu dönemde bunalıma düşüp içine kapandığı halde yeni bir girişime de başladı. 1862'de St. Petersburg Konservatuvarı'na karşıt bir anlayışla oluşturulan Serbest Müzik Okulu'nun kuruluşuna öncülük etti ve bu kurumun düzenlediği halka açık konserlerin yöneticiliğini üstlendi. Kendisinin ve çevresindeki bestecilerin yapıtlarının çalınmasını sağlayarak, gelişmekte olan Rus müziğinin tanınması ve yaygınlaşmasında önemli bir rol oynadı. 1860'lar, sanatçının en faal ve etkili olduğu dönem sayılır. Volga boylarından derlediği halk şarkılarını yayımladı, bunları *Rus Temaları Üzerine İkinci Uvertür*'ünde kullandı. Daha sonra bu yapıtı, *Rusya* adlı senfonik şiire dönüştürdü. Yaz tatillerini geçirdiği Kafkasya'da topladığı ezgileri de, ünlü piyano fantezisi *Islamey* ve *Tamara* adlı senfonik şiirinde değerlendirdi.

Ancak, bu verimli dönem, müziği kamuya yayma çabalarındaki başarısızlıklar ve bazı kişisel sıkıntılarla sona erdi. 1871-1876 yıllarında, sanatçı, müzikle hemen hiç ilgilenmedi, demiryolları kuruluşunda biletçi olarak çalıştı. Bu kez, daha da derin bir bunalıma girmiş ve bağnaz bir Ortodoks kimliğine bürünmüştü . Bununla birlikte, bir süre sonra, yeniden müzikle ilgilenmeye başladı. Serbest Müzik Okulu'nun yöneticiliğine döndü ve 1883-1894 arasında imparatorluğun resmi kilise korosunu yönetti. Yaşamının son on yılı tam bir yalnızlık içinde geçti. 29 Mayıs 1910'da, St. Petersburg'da öldü.

Balakirev'in çalışmaları yeni bir müzik anlayışının gelişmesine önemli katkılarda bulunmuş ve bu sürecin etkileri, Rus müziğinin sınırlarını da aşarak 20. yy'a uzanmıştır. Glinka'nın İspanya'da bulunduğu 1845-1847 yıllarından başlayarak, Rus ve İspanyol bestecileri arasında halk ezgilerinin değerlendirilmesi konusunda bir etkileşim olduğu görülür. Balakirev'in, Glinka'nın önerisiyle bestelediği *İspanyol Temaları Üzerine Uvertür*, bunun örneklerinden biridir.

Balakirev'in Rus müziğini yönlendirici ve tanıtıcı çalışmaları, her zaman başarılı olmamasına karşın, en az besteciliği kadar önemli sayılır; hatta bu çalışmalar zaman zaman yapıtlarının sayı ve niteliğini sınırlayıcı etkiler yapmış, sanatçının veriminin düşmesine yol açmıştır. Yine de, müziği, zengin ve yaratıcı bir düşgücünü yansıtır. Glinka ve Rus müziğinin—özellikle Kafkas halk müziğinin— yanı sıra, örnek ustalar olarak kabul ettiği Berlioz ve Schumann ile büyük bir hayranlık duyduğu Liszt, başlıca etki kaynaklarıdır. *Islamey*, Liszt'in bazı piyano parçalarında konu olarak işlediği "aşk rüyası"nın havasını anımsatır ve bu duygusallığı Doğu motifleriyle bezeyen bir yapıttır.

Öte yandan, Balakirev, Bach, Haydn ve Mozart gibi klasik dönem bestecilerine fazla yakınlık duymuyordu. Müzikle "İtalyan" olan her şeyi de, neredeyse aşağılayarak reddediyordu. Glinka'yı izleyerek, Alman romantizmi ile Rus halk müziğinin bir bileşimine ulaşmaya çalıştı. Başarılı yapıtlarının sayısı fazla değildir ama bunlar, çabasının sonuçsuz kalmadığını ve bestecinin lirik bir anlatım geliştirmiş olduğunu gösteren örneklerdir.

• **YAPITLAR (başlıca): Orkestra Müziği:** *Bir İspanyol Marş Teması Üzerine Uvertür*, 1857; *Kral Lear İçin Sahne Müziği*, 1858-1861; *Üç Rus Teması Üzerine Uvertür*, 1858; *Rus Temaları Üzerine İkinci Uvertür*, 1864, (1884'te *Rusya* adlı senfonik şiire dönüştürüldü); *Birinci Senfoni*, do Majör, 1866-1898; *Çek Temaları Üzerine Uvertür*, 1867; *Tamara* (senfonik şiir), 1867-

1882; *İkinci Senfoni*, re Minör, 1907-1908. **Piyano ve Orkestra Müziği:** Rus halk şarkıları üzerine *Grande Fantaisie*, 1852; *Birinci Piyano Konçertosu*, fa diyez Minör, yks. 1855; *İkinci Piyano Konçertosu*, mi bemol Majör, 1861-1862; (1909'da besteci tarafından yeniden ele alındı, Liapanov tarafından tamamlandı). **Piyano Müziği:** 6 Mazurka; 4 Scherzo; 3 Noktürn; 4 Vals; *Islamey*, 1869. **Oda Müziği:** *Yaylı Çalgılar Dörtlüsü*, 1854-1855. **Çeşitli:** Koro yapıtları; Rus halk şarkıları.

• **KAYNAKLAR:** G. Abraham, "Balakirev: A Flawed Genius", *Studies in Russian Music;* G. Abraham, M.D. Calvocoressi, "Balakirev", *On Russian Music*, 1936; V. Seroff, *The Mighty Five;* M. Zetlin, *The Five.*

• **BAKINIZ:** CUI, GLİNKA, MUSSORGSKİ, RİMSKİ-KORSAKOV.

BALANCHINE, George
(1904-1983)

Rus asıllı ABD'li dansçı, koreograf. Balede neo-klasik anlayışın öncülerindendir. ABD balesinin Avrupa bale geleneğiyle ilişki içinde gelişmesine ve uluslararası ününe kavuşmasına katkıda bulunmuştur.

9 Ocak 1904'te St. Petersburg'da doğdu. Bir bestecinin oğludur. Petrograd İmparatorluk Bale Okulu'na girdi. Devrim sırasında bir dönem kapatıldıktan sonra kültür bakanı Lunaçarski'nin desteğiyle 1918'de Sovyet Devlet Opera ve Bale Akademisi adıyla yeniden açılan bu okulda bale öğrenimini sürdürdü. 1921'de mezun oldu. 1921-1924 arasında besteci Glazunov'un yöneticisi olduğu Petrograd Müzik Konservatuvarı'nda piyano, kompozisyon ve müzik kuramı üzerine çalıştı. 1920'den başlayarak koreografiyle ilgilendi. 1924'te Sovyet Devlet Dansçıları adlı küçük grubuyla Federal Almanya'da turneye çıktı ve SSCB'ye geri dönmedi.

Paris'te çalışan Rus asıllı bale emprezaryosu Sergey Diaghilev'in Rus Baleleri adlı topluluğuna katıldı, 21 yaşında topluluğun baş baleti ve baş-koreografı oldu. Diaghilev'in ölümünden sonra 1929'dan başlayarak sırasıyla Paris Operası, Danimarka Kraliyet Balesi ve Monte Carlo Rus Balesi'nde çalıştı. 1933'te, 1933 Baleleri adlı kendi topluluğunu kurdu. 1934'te bale tutkunu ABD'li işadamı Lincoln Kirstein'ın çağrısıyla Amerikan Bale Okulu'nu yönetmek üzere ABD'ye gitti. Okuldaki öğrencileriyle birlikte oluşturduğu Amerikan Balesi adlı grubuyla uzun süre Metropolitan Opera'da çalışan Balanchine'in ünü, Stravinski Festivali'yle 1937'de doruğuna ulaştı. 1939'da ABD uyruğuna geçen sanatçı 1948'de New York Kent Balesi'nin başına getirildi. Batı Avrupa bale gruplarında konuk koreograf olarak çalıştı; çoğu Hamburg'da olmak üzere çok sayıda opera yönetti. 5 Mayıs 1983'te öldü.

Balanchine'in ilk dönemi, 200 yıllık Rus bale geleneğini öğrendiği ve Klasizm'in katı disiplinini edindiği bir dönem oldu. Özgün üslubunun biçimlenişi ise Diaghilev'le birlikte çalıştığı döneme rastlar. Avrupa'da bale merkezini Petersburg'dan Paris'e taşıyan ve Fokine, Nijinsky, Massin ve Nijinska gibi koreografları çalışma olanakları sağlayan bu ünlü emprezaryo, asıl adı Georgi Melitonoviç Balançivadze olan sanatçıya Balanchine adını veren kişidir. Bu dönemin Balanchine için başka bir önemi de besteci Stravinski ile yaşam boyu sürecek olan ortak çalışmalarının başlamasıdır. Rieti'nin müziğiyle *Barabau* ve Stravinski'nin müziğiyle *Bülbülün Şarkısı* Balanchine'in Diaghilev topluluğu için hazırladığı on koreografinin ilk ikisidir. 1928'de Stravinski'nin müziğiyle hazırladığı *Apollon musagéte* ("Esin Perilerinin Yol Göstericisi Apollon") ise koreografın kendi bale yaşamında dönemeç noktası olarak gördüğü bir yapıttır ve neo-klasik anlayışının ilk, özgün örneği olarak tanınır. Diaghilev'in ölümünden sonra koreografi çalışmalarını kendi topluluğu 1933 Baleleri'nde sürdüren Balanchine 1933'te Brecht'in yazdığı ve Kurt Weill'in müziğini hazırladığı "Yedi Ölümcül Günah"ı *Les sept péchés capitaux* adıyla sahneledi.

SSCB'yi terkeden ilk baletlerden olan Balanchine, bugün bale dünyasında tanındığı adıyla, "Mr. Balanchine" olarak ününü ABD'de sağlamıştır. Balanchine'in ustalık dönemi yapıtları arasında 1934'te Çaykovski'nin müziğiyle hazırladığı *Serenat* ve 1937'de Stravinski'nin müziğiyle hazırladığı *Perinin Öpüşü* vardır. Amerikan Bale Okulu'nun ABD'de profesyonel dansçı yetiştiren en önemli kurum haline gelmesi Balanchine'in bir katkısıdır. Modern repertuarının büyük bir bölümünü New York Kent Balesi'nde çalıştığı yıllarda oluşturan Balanchine, bu topluluk için Stravinski'nin müziğiyle *Ateşkuşu*'nu, Ravel'in müziğiyle *Vals*'i, Mendelssohn'un müziğiyle *İskoç Senfonisi*'ni ve Schönberg'in müziğiyle *Opus 34*'ü hazırladı. *Fındıkkıran*, *Bir Yaz Gecesi Rüyası* ve *Don Quixote* gibi klasik balelerin yanı sıra Broadway müzikalleri ve Hollywood filmlerinde de koreografinin gelişmesine öncülük etti. *Slaughter on Tenth Avenue* ("Onuncu Caddede Katliam"), *Who Cares?* ("Kimin Umurunda ?") ve *The Boys from Syracuse* ("Syracuse'lü Delikanlılar") bu türün örneklerindendir.

Balanchine, film ve müzikal gibi değişik konularda da ürün vermekle birlikte, balede neo-klasik anlayışın temsilcisi olarak tanınır. Balanchine'in koreografisi, balerinin virtüözlüğüne, konuya, kostüme ya da dekora değil, saf ve soyut dansa dayanır; böylelikle dramatik niteliğini dansın kendisinden alan bale harekete eşitlenir. Dansta denge, denetim ve kesinlik Balanchine'in bale anlayışını tanımlayan öğelerdir. Romantik balenin geleneksel yumuşak üslubundan da, teatral balenin akrobatik üslubundan da ayrılan Balanchine, biçim ve tekniği yorumun önüne koyan neo-klasik bir anlayış geliştirmiştir. ABD balesinin, Avrupa balesinin zayıf bir kopyası olmaktan çıkmasını, Avrupa bale geleneğiyle doğrudan ve yaratıcı bir bağ kurabilmesini gerçekleştiren de Balanchine'dir.

• **YAPITLAR (başlıca): Koreografi:** *Gece*, 1920, müz. Rubinstein; *Barabau*, 1925, müz. Rieti; *Bülbülün Şarkısı*, 1925, müz. Stravinski; *Apollon musagéte*, 1928, müz. Stravinski, ("Esin Perilerinin Yol Göstericisi Apollon"); *Le Fils Prodique*, 1929, müz. Prokofyef, ("Yoldançıkmış Oğul"); *Yedi Ölümcül Günah*, 1933, müz. Weill; *Serenat*, 1934, müz. Çaykovski; *Perinin Öpüşü*, 1934, müz. Stravinski; *The Boys From Syracuse*, 1938, ("Syracuse'lü

Delikanlılar"); *Ateşkuşu*, 1949, müz. Stravinski; *Vals*, 1951, müz. Ravel; *İskoç Senfonisi*, 1952, müz. Mendelssohn; *Opus 34*, 1954, müz. Schönberg; *Fındıkkıran*, 1954, müz. Çaykovski; *Bir Yaz Gecesi Rüyası*, 1962, müz. Mendelssohn; *Don Quixote*, 1965, müz. Nabokov; *Slaughter on Tenth Avenue*, 1968, müz. Rodgers, ("Onuncu Caddede Katliam"); *Who Cares?* 1970, müz. Gershwin, ("Kimin Umurunda?"). **Kitap:** *Blanchin's Complete Stories of the Great Ballets*, 1954; *Balauchie's Festival of Ballet* (F. Mason ile), 1978.

• **BAKINIZ:** DİAGHİLEV.

BALARD, Antoine Jérôme
(1802-1876)

Fransız kimyacı. Deniz suyunda çözünmüş tuzlar arasında bulunan bromu yeni bir element olarak tanımlamıştır.

30 Eylül 1802'de Montpellier'de doğdu. 1826'da aynı kentteki Eczacılık Okulu'nu bitirdi, ardından Paris'e giderek École Normale'de ders vermeye başladı. 1836'da Paris Fen Fakültesi'nde, 1842'de Sorbonne Üniversitesi'nde kimya profesörlüğüne getirildi. 1844'te Bilimler Akademisi'ne üye seçilen Balard, 1851'den başlayarak Collège de France'da profesörlük yaptı. 30 Mart 1876'da Paris'te öldü.

Balard, Montpellier'de eczacılık okurken daha çok iktisadi önemi olan kimyasal maddeler üzerinde çalışmalar yapıyordu. Bu amaçla, deniz suyunun buharlaştırılmasıyla elde edilen ve saf olmayan sofra tuzunun (NaCl) yapısını incelemiş, özellikle yeni keşfedilen iyodun deniz suyunda ve deniz canlılarında ne oranda bulunduğunu araştırmıştı. Bu araştırmaları sırasında Balard, deniz suyunun buharlaşmasından sonra geriye kalan yoğun sıvıda, iyodun yanı sıra sarı bir sıvının bulunduğunu gördü. Bu sarı sıvıya klor eklediği zaman yayılan boğucu kokulu dumanı, manganez dioksit ve sülfürik asitle damıttığında, çok kötü kokan, koyu kırmızı renkli bir sıvı elde etti. Balard, klora benzeyen bu yeni elemente, Latince deniz suyu anlamına gelen *muria*dan türetilmiş *muride* adını vermek istemişti. Fakat, Thenard, Gay-Lussac ve Vauquelin, kötü kokusundan ötürü Yunanca *bromos*tan esinlenerek *brome* adını uygun gördüler. Aslında Alman kimyacı Liebig de Balard'dan önce bromu elde etmiş, fakat bu sıvının yeni bir element olduğunu farketmeyerek, iyodu ve kloru andıran nitelikleri nedeniyle iyot klorür sanmıştı. Böylelikle, halojenler grubunun tek sıvı elementi olan bromu bulma onuru Balard'ın oldu. 1825'teki bu buluşunu bir yıl sonra ayrıntılı olarak bilim dünyasına tanıttı.

Balard ayrıca deniz suyundan soydum sülfatı ayırmış, deniz bitkilerinde ve hayvanlarında bromun varlığını göstermiş, hipokloröz asidi ve klor monoksidi tanımlamıştır. Pasteur'ün École Normale'de kalması için uğraşan ve onu mikroorganizmalar üzerindeki değerli çalışmalarını sürdürmesi için destekleyen de Balard olmuştur.

• **KAYNAKLAR:** J.B.A.Dumas, "Antoine Jérôme Balard", *Discours et éloges académique*, II, 1885; J.R.Partington, *A History of Chemistry*, IV, 1964.

• **BAKINIZ:** DAVY, LIEBIG, MOISSAN, PASTEUR, SCHEELE.

BALAŞ, Jolanda
(1936)

Romen atlet. Dünyada 1.90 m'yi aşan ilk kadın yüksek atlayıcıdır.

12 Aralık 1936'da Bükreş'te doğdu. Bayanlararası yüksek atlama yarışlarında büyük başarı gösterdi. 1960 Roma Olimpiyat Oyunları'nda 1,85 m'lik derecesiyle altın madalya kazandı. 1961'de 1,91 m'lik derecesiyle bayanlararası yüksek atlamada yeni bir dünya rekoru kırarken, dünyada 1,90 m'yi aşan ilk kadın atlet oldu. 1964 Tokyo Olimpiyat Oyunları'nda 1,90 m'lik derecesiyle atletizm yaşamındaki ikinci olimpiyat altın madalyasını kazandı. 1958-1961 arasında on iki dünya rekoru kırdı. Balaş bayanlararası yüksek atlama dünya rekorunu 1,77 m'den 1,91 m'ye kadar çıkarmıştır.

BALAVADZE
(1927)

Sovyet güreşçi. 73 kiloda Avrupa şampiyonu olmuştur.

1950'lerin en ünlü güreşçilerinden biri olarak tanındı. İlk başarısını 1954'de 73 kiloda Avrupa şampiyonu olmakla gösterdi. 1956 Melburn Olimpiyat Oyunları'nda serbest güreşte 73 kiloda üçüncülük kazandı. 1957'de yine aynı kiloda Avrupa şampiyonu, 1959'da 73 kiloda Avrupa ikincisi oldu. Aynı yıl güreşi bıraktı.

BALBO, Italo
(1896-1940)

İtalyan siyaset adamı. Faşist hareketin önde gelen gençlik liderlerindendir.

6 Haziran 1896'da Ferrara yakınlarında doğdu. Floransa Üniversitesi'nde ve Roma Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde yükseköğrenimini tamamladıktan sonra, I. Dünya Savaşı'nda Alp müfrezelerinde askerlik yaptı.

Faşist hareketin ilk gençlik önderlerinden biri olan Balbo, kara gömleklilerin örgütlenmesinde çalıştı. 1922 Ekimi'nde dört koldan Roma'ya yürüyen faşistlerin bir kolunun başkanlığını yaptı. Mussolini'

nin iktidara gelmesinden hemen sonra 1923'te milis generalliğine atandı.

1926'da Havacılık Bakanlığı müsteşarlığına getirildikten sonra, İtalyan hava filosunun güçlendirilmesine çalışan Balbo, 1929'da havacılık bakanı oldu. Balbo, 24 çift motorlu deniz uçağı ile İtalya'dan hareket ederek İzlanda üzerinden Şikago'ya varan İtalyan gösteri filosunun da örgütleyicisiydi.

Daha sonra Mussolini'nin güvenini yitiren Balbo 1939'da Libya valiliği gibi bir geri hizmet görevine atandı. 28 Haziran 1940'ta "uçağının doğru parola vermemesi" yüzünden Tobruk körfezinde İtalyan birlikleri tarafından makineli tüfek ateşiyle düşürülerek öldü.

• BAKINIZ: BADOGLIO, MUSSOLINI.

BALBOA, Vasco Nuñez de
(1475-1519)

İspanyol kâşif. Orta Amerika'da kurduğu İspanyol yerleşmesinden yola çıkarak Büyük Okyanus'a ulaşan ilk Avrupalı denizcidir.

İspanya'nın Extremadura bölgesindeki Jerez de los Caballeros'a yerleşmiş, Galiçyalı soylu bir ailenin oğluydu. Doğum tarihinin yaklaşık 1475 olduğunda çoğu kaynaklar birleşirse de, doğum yeri bazı kaynaklarda Badajoz olarak gösterilir. İspanya'nın Orta Amerika kıyılarında henüz yerleşmeye başladığı ve egemenliğini yaymak için sayısız seferler düzenlediği yıllarda, Bastidas'ın gemisiyle bugünkü Kolombiya ve Panama kıyılarına giden Balboa, ilk İspanyol sömürgelerinden Hispaniola'da (bugün Haiti Adası) yerleşik çiftçiliğe başladı (1500). Fakat zararla kapanan birkaç yıldan sonra iyice borçlandı ve alacaklılarından kurtulmak için gizlice bir gemiye bindi. Geminin kaptanı Encisco, iç bölgelerde yerliler tarafından kuşatılmış olan Ojeda ve Nicuesa adlı İspanyol komutanlara yardım götürmekteydi. Gemide çıkan ayaklanmayı fırsat bilerek yönetimi ele geçiren Balboa'nın serüveni 1508'de böylece başlamış oldu. Gemidekilerle birlikte Panama kıstağına çıkarak, orada İspanya'nın ilk kalıcı yerleşme merkezi olan Darién'i kurdu. Kimi zaman zorbalıkla, çoğu kez de usta bir siyaset uygulayarak İspanyollar'ın Orta Amerika'daki egemenlik alanlarını genişletti. Panama kıstağını kuzeyden güneye doğru aşarak Büyük Okyanus kıyılarına ulaştı ve oradaki toprakların yöneticisi oldu. Yörede egemenliği ele geçirmek isteyen İspanyol yöneticisi Pedrarias tarafından krala ihanetle suçlanıp 1519'da idam edildi.

Balboa, 1508'de geminin yönetimini ele geçirip İspanyol komutanların yardımına gittiğinde Odeja ölmüştü; Darién'i kurarken kentin yöneticiliğine ortak olmak isteyen Nicuesa'yı bir tekneyle ölüme terketti, kaptan Encisco'yu ise İspanya'ya geri gönderdi. 1511'de Kral Ferdinand tarafından Darién'e geçici vali ve genel kaptan olarak atanan Balboa, o zamana değin tüm İspanyol sömürgelerinde alışılagelmiş başıbozuk yönetimin tersine, otoriter ve düzenli bir yönetim getirdi. Yöredeki yerlilerin oldukça barışsever olmalarından da yararlanarak, fazla güçlükle karşılaşmadan hazinelerini ele geçirdi. Zaman zaman, amacına ulaşmak için kabileleri birbirine düşürmekten de geri kalmıyordu. Böylece yüklü bir altın varlığına sahip olan Balboa bölgede keşif seferlerine çıkarken, Encisco da İspanya'da kralı onun aleyhine çevirmeye çalışıyordu. Sonunda, Balboa'nın yerine Darién'e yönetici atanan Pedro Arias de Avila ya da bilinen adıyla Pedrarias 2.000 kişiyle yola çıktı.

Bu arada, güneyde büyük bir deniz ve denizi çevreleyen topraklarda çok zengin bir Altın Krallığı olduğunu yerlilerden öğrenen Balboa, 190 adamı, 1.000 kadar yerli kılavuz ve hamalla 1 Eylül 1513'te yola çıkmıştı. Kıstağın en dar bölgesinden, bugün bile geçit vermeyen balta girmemiş ormanlardan geçerek, 25 Eylül'de kıstağın en yüksek noktasına ulaştığında Büyük Okyanus'u gördü. San Miguel Körfezi kıyılarına inerek, Mar del Sur adını verdiği bölgeyi İspanya topraklarına kattığını ilan etti. Bölgeden toplayarak İspanya'ya gönderdiği inci ve altınlar kralın gözlerini kamaştırmış olmalı ki, Mar del Sur'un valiliğini Balboa'ya vererek gönlünü almaya çalıştı. Ancak, Balboa'nın yönetimde Pedrarias'a bağlı olması sürekli sorun yaratıyordu. Balboa'nın Pedrarias'ın kızıyla evlenmesi de iki yönetici arasındaki huzursuzluğu gideremedi. 1513 seferinde bulamadığı Altın Krallığı'na denizden ulaşmak için hazırlıklar yapan Balboa'yı, Pedrarias bir bahaneyle Acla'ya çağırdı. Kurulan mahkeme Balboa'yı ihanet suçuyla ölüme mahkûm etti ve Ocak 1519'da karar yerine getirildi.

Özellikle yerlilere karşı uyguladığı siyaset Balboa'yı, zorbalıklarıyla ün salmış öbür İspanyol sömürgecilerinden ayırır. Büyük Okyanus'un doğusuna karadan ulaşan ilk Avrupalı ve ilk sürekli İspanyol yerleşiminin kurucusu olarak Balboa, İspanya'nın Orta ve Güney Amerika'daki ilk yayılma döneminin önemli kişilerinden biridir. Mar del Sur'a kadar açtığı yol İspanyollar'ı, sonradan acımasızca yağmalayıp yok edecekleri Altın Krallığı'na, gerçek adıyla İnka İmparatorluğu'na ulaştırmıştır.

• KAYNAKLAR: C.L.G.Anderson, *Life and Letters of Vasco Nuñez de Balboa*, 1941; B.de Las Casas, *Historia de las Indians*, 3 cilt 1965; K.Romoli, *Balboa of Darién: Discoverer of the Pacific*, (bibliyografya içerir), 1953.

• BAKINIZ: CORTÉS, KOLOMB, PIZARRO.

BALCIOĞLU, Semih
(1928)

Türk karikatürcü. Karikatürde 1950 kuşağının önemli ustalarından biridir.

İstanbul'da doğdu. Ortaöğrenimini Işık Lisesi'nde bitirdikten sonra İstanbul'da Güzel Sanatlar Akademisi'ne girdi. 1951'de Grafik Bölümü'nden mezun oldu. Daha öğrencilik yıllarında çeşitli yayın organlarında karikatür çizdi. 1958'de *Taş* ve İlhan Selçuk'la

birlikte *Taş-Karikatür* dergilerini yayımladı. 1960'ta *Tercüman* gazetesi baş karikatürcüsü oldu. 1970'te arkadaşlarıyla birlikte Karikatürcüler Derneği'ni kurdu ve ilk başkan seçildi. 1975'de *Çarşaf* mizah dergisini yönetmeye başladı. 1978'de *Çivi* mizah dergisinin yöneticiliğine getirildi. Karikatürleri 1982'den beri *Bulvar* gazetesinde yayımlanmaktadır. Yurt içinde birçok yarışmada ödül kazandı. Yurt dışında da 1973'te İtalya'da Tolentino Karikatür Yarışması Özel Ödülü'nü, aynı yıl yine İtalya'da Bordighera "Altın Palmiye" birincilik ödülünü, 1974'te İtalya'da Ancona "Altın Madalya" ödülünü ve 1982'de İtalya'da Pescara "Karikatür Büyük Ödülü"nü aldı.

Çocukluğundan beri resim yapmak için her olanağı değerlendiren Semih Balcıoğlu'nun ilk karikatürü 1943 yılında *Akbaba*'nın "Genç Fırçalar" köşesinde çıkmıştı. Bunu Cemal Nadir'in yayımladığı *Amcabey* dergisindeki çalışmaları izledi. Semih Balcıoğlu 1943-1947 arasında bu usta çizerin yanında çalıştı, ondan etkilendi. 1950'lerde Türkiye'de "çizgide mizah" anlayışının gündeme gelmesinden sonra bu kuşağın güçlü çizerleri arasında yer aldı. *Akşam, Vatan, Dünya, Hürriyet* ve *Tercüman* gibi günlük gazetelerde, *Yankı, Özgür İnsan* gibi haftalık dergilerde güncel politikayı izleyen karikatürler yaptı. 1952, 1956, 1961 ve 1962'de *Semih Balcıoğlu Karikatür Albümü* adıyla albümler çıkardı. 1964, 1965 ve 1966'da Türkiye'de daha önce denenmemiş "üç boyutlu karikatür" türünde yapıtlarıyla sergiler açtı. Başlıcaları Üsküp, Paris, New Castle/İngiltere ve Frankfurt'ta olmak üzere yurt dışında toplam 19 karikatür sergisi açtı. Yapıtları, aralarında Mısır, İsrail, Polonya ve Kanada olmak üzere, toplam on beş yabancı ülkenin yayın organlarında yer aldı.

Semih Balcıoğlu ilk dönemlerinde yoğun olarak taşıdığı Cemal Nadir etkisini daha sonraları aşmış, kendi özgün üslubunu yaratmıştır. İnce, "kılcal" çizgiler, bilinçli bir hacim duygusu ve ayrıntılarla bezeli figürler onun karikatürünün en belirgin özellikleridir. Uzun sanat yaşamında kendinden sonra gelen birçok genç çizere ustalık etmiş, yeni karikatürcülere yetişmelerinde yardımcı olmuştur.

• **YAPITLAR:** *Semih Balcıoğlu Karikatür Albümü*, 1952; *Semih Balcıoğlu Karikatür Albümü*, 1956; *Semih Balcıoğlu Karikatür Albümü*, 1961; *Semih Balcıoğlu Karikatür Albümü*, 1961; *Yazısız Çizgiler*, 1971; *50 Yılın Türk Mizah ve Karikatürü* (Ferit Öngören'le) 1973; *I.M.C.*, 1978; *Güle Güle İstanbul*, 1979.

BALDINOTTI, Cesare
(1747-1821)

İtalyan düşünür. Locke'u inceleyerek deneycilik ile din ve ahlak ilkelerini bağdaştırmaya çalıştı.

Floransa'da doğdu, Padova'da öldü. Saint Benedictus tarikatına girerek papaz oldu. Floransa Manastırı'nda başrahiplik görevine getirildi. 1774'te Mantova Gimnasyumu'na retorik ve mantık dersleri vermek üzere çağrıldı. 1782'de görevle Pavia Üniversitesi'ne gitti. Yapıtlarının çoğunu bu kentte yayımladı. 1796'da Üniversite reformu sırasında aristokrat ve kötü bir eğitmen olduğu savıyla görevden uzaklaştırıldı. 1802'de Padova Üniversitesi'nde "çağdaş kütüphaneci" sanını aldı. Bir yıl sonra gene bu üniversitede mantık dersleri vermeye başladı. 1805'te fakülte dekanının ölmesi üzerine metafizik ve mantık kürsüleri birleştirilerek, başına Baldinotti getirildi. 1808 yılında düşüncelerin analizi üzerine ders verdi. Mantık ile metafiziği birleştirmek isteyen Baldinotti'nin bu çabası en çok mantık konusunda yazdığı *De recta humanae mentis institutione* adlı yapıtında görülür. Çok geniş kapsamlı olan bu yapıtında düşünme yeteneğinin bir çözümlemesi olarak ussal işlemleri, düşüncelerin biçim ve kaynağını, bilmenin ögelerini ve genişliğini, bilme sınırlarını genişletmek için gereken araç ve kaynakları, kesinlik ve olasılık sorunlarını açıklamaya çalıştı.

Baldinotti bilmeyi tarihsel konumu içinde değerlendirmenin yararına inanıyordu. Locke üzerinde geniş boyutlu bir incelemesi olan düşünür, onun deneyciliği ile din ve ahlak ilkelerini uzlaştırmaya çalıştı. Baldinotti'ye göre, deneycilik din ve ahlak sorunlarına önem vermemiştir.

Düşünceleri, soyut ve tümel biçimiyle, duyumlardan ayırarak, onların ussal edimler ile duyumların karışımından oluştuğunu ileri sürdü. Felsefenin boş ve verimsiz kavramlarla uğraştığını, bu nedenle ilgiye

değer bir nitelik taşımadığını ortaya attı. Öte yandan, gene bu kavramlardan bir bölümünün gerekli olduğunu, yadsınamayacağını kabul etti. Baldinotti'ye göre duyumlar, dışardan gelen ve ruha ulaşan izlenimlerin yollarıdır. Bilginin oluşumunda etkileri vardır.

Ahlak konusunda Locke'un "ideal filozof" tanımını benimsedi. Toplumsal yaşamdan esinlenmeyen ve özünde başka insanları barındırmayan bir kimsenin gerçek filozof olamayacağı görüşünü savundu.

De Kantii philosophandi ratione adlı yazısında bir Locke incelemecisi gözüyle Kant'ın zaman, uzay ve kategoriler kuramına eleştiriler yöneltti.

Öğretisinde çok yeni düşünceler geliştirmeyen Baldinotti, Locke ve dönemin Fransız filozoflarının İtalya'daki etkisini anlamak açısından önemlidir.

• YAPITLAR: *Tentaminum metaphysicorum*, 1807, ("Metafiziklerin Girişimi"); *De recta humanae mentis institutione*, IV, 1878, ("İnsan Anlağının Düzenli Kuruluşu").

• BAKINIZ: LOCKE.

BALDUINUS

Bak. BAUDOUIN, François

BALDUNG-GRIEN, Hans
(1484-1545)

Alman ressam. Geleneksel Alman konularını plastik bir dil ve karamsar bir hava içinde işlemiştir.

Schwäbisch-Gmünd'te doğdu. Grien (yeşil) takma adı Strasbourg'da geçirdiği dönemden kalmadır. 1503 dolaylarında Nürnberg'te Albrecht Dürer'in öğrencisi olarak çalıştığı sanılmaktadır. 1507 sıralarında gerçekleştirdiği çeşitli vitray tasarımlarının yanı sıra, Ulrich Pinder Basımevi'nin çıkardığı kitapları resimlemeye başladı. 1509'da Strasbourg'a gitti, başarılarından dolayı kendisine kentin hemşehriliği verildi. 1511'de atölyesini Freiburg'a taşıdı. Burada kaldığı beş yıl süresince en olgun yapıtlarını gerçekleştirdi. Freiburg Katedrali'ne yaptığı ünlü mihrap resmi ve portrelerinin en güçlüleri ile sanatında büyük bir yer tutan tahta baskılarının büyük bir bölümü bu dönemin ürünleridir. 1516'da yeniden Strasbourg'a döndü ve yaşamının sonuna değin burada kaldı. 1545'te öldü.

Baldung yapıtlarında yer yer Dürer'in, Matthias Grünewald'ın, Lucas Cranach'ın, yaşamının sonlarına doğru da İtalyan sanatının etkisi altında kalmıştır. Buna karşın, trajik duyguları, çeşitli ruhsal konumları bireysel bir biçimde ele aldığı kendine özgü bir üslubu vardır. Dürer'in etkileri daha çok tahta baskılarında izlenir. Ancak yağlıboyalarında Dürer'in ulaşamadığı bir renk zenginliği görülür. "İsa'nın Doğuşu", "Mısır'a Kaçış", "Çarmıha Geriliş" gibi dinsel konuların ele alındığı Freiburg Katedrali mihrap resminde beyaz rengin kullanılışı özellikle dikkat çekicidir. Aynı renkçilik, Baldung'un bireysel özellikleri en ince ayrıntılarına dek işlediği portrelerinde de önemli bir yer tutar. Çeşitli gri tonlarıyla derinlik kazandırılmış soluk yüzlerin, süslü giysilerle karşıtlık oluşturduğu bu resimler, kişisel bir portre kavramının örnekleridir.

Baldung'un sanatının en belirgin özelliği, insan bedenini desen olarak biçimlendirirken ritmik hareketler içinde ele almasıdır. Bu özellikteki kadın figürü, yaşamı boyunca pek çok kez işlediği "cadılar" ve Alman resminde geleneksel bir yeri olan "ölüm ve genç kız" gibi konularda erotik bir boyut kazanır.

Baldung'un son yıllarında gerçekleştirdiği tahta baskılar ise onun bilinçaltı dünyasını yansıtan "acayip" ve simgesel bir anlatımın örnekleridir.

• YAPITLAR (başlıca): *Atlı, Ölüm ve Genç Kız*, 1503-1505, Louvre, Paris; *Güzellik ve Ölüm*, 1509, Sanat Tarihi Müzesi, Viyana; *İsa'nın Çarmıha Gerilişi*, 1512, Devlet Müzesi, Berlin; Freiburg Katedrali mihrap resmi, ykş. 1514; *İki Cadı*, 1523, Staedel Sanat Enstitüsü, Frankfurt; *Gerçek ve Müzik*, 1929, Eski Pinakotek Münih; *Üç Güzeller*, 1540, Prado, Madrid; *Kadının Yedi Çağı*, 1544, Görsel Sanatlar Müzesi, Leipzig.

• KAYNAKLAR: H.Curjel, *Hans Baldung*, 1923; H.Curjel, *Die Holzschitte des Hans Baldung*; O. Fischer, *Hans Baldung Grien*, 1943, 2. basılış; K.Koch, *Die Zeichnungen Hans Baldung Griens*, 1941; K.Martin (der.), *Skizzenbuch des Hans Baldung Griens*, 1950, 2 cilt.

• BAKINIZ: CRANACH, DÜRER, GRÜNEWALD.

BALDWIN, James
(1924)

ABD'li romancı, deneme ve oyun yazarı. Amerikan siyah edebiyatının önemli temsilcilerinden ve siyahların haklarının savunucularındandır.

2 Ağustos 1924'te New York'ta, Harlem'de doğdu. Çocukluğu bu mahallede geçti. Bir siyah papazın dokuz çocuğundan en büyüğüydü. Öğrenim yılları sırasında, aileden gelme bilgileriyle küçük bir kilisede vaazlar verdi. Ortaöğrenimini tamamladıktan sonra ailesini geçindirebilmek için değişik işlerde çalışmaya başladı. New York bohemlerinin merkezi Greenwich Village'deki sanatçı çevresiyle tanıştı, yazarlık yaşamı bu sıralarda başladı. 1948'de bir burs kazanarak Paris'e gitti. Dokuz yıl Paris'te kaldı. 1957'de ABD'ye dönerek gittikçe yaygınlaşan siyahların hakları hareketine katıldı. Kısa zamanda, 1960'lar ABD'sinde, bu hareketin sözcülerinden biri durumuna geldi.

Paris'te yazdığı ilk romanı *Go Tell It on the Mountain* (Tanrının Seçkin Kulları) Harlem'de vaaz verdiği yılların ve yetiştiği dini çevrenin etkisini taşıyan yarı otobiyografik bir romandır. 1956'da yayımlanan ikinci romanı *Giovanni's Room* (Giovanni'nin Odası), Paris'te yaşayan ve bir kadına olan sevgisiyle bir erkeğe olan sevgisi arasında bocalayan bir Amerikalıyı konu alır ve Baldwin'in ırk sorununu ele almayan ender yapıtlarından biridir. Aynı dönem-

de Paris'te yazdığı *Notes of a Native Son* (1955) ile deneme türündeki başarısını kanıtlayan Baldwin'in ABD'ye döndükten sonra yazdığı *Nobody Knows My Name* ("Kimse Bilmez Adımı") adlı denemeleri ABD'deki beyazlarla siyahlar arasındaki ilişkileri inceler. 1962'de yayımlanan *Another Country* ("Bir Başka Ülke") yine bu sorun etrafında döner. New York kenti ortamında ele aldığı karakterlerinin ırksal, cinsel sorunlarını yansıtır.

Elia Kazan'ın yönetmen yardımcılığını yaparak tiyatroya başlayan Baldwin'in bir siyah çocuğun öldürülmesi üzerine yazdığı başkaldırı oyunu *Blues for Mister Charlie* ("Beyaz Adama Siyah Şarkıları") 1964'te,. Broadway'da sahnelendi. Ertesi yıl sahnelenen *The Amen Corner* ise Harlem'deki bir kilisenin getto yaşantısının baskılarına gösterdiği tepkiyi konu alır.

Irkçılığa başkaldıran roman ve oyunlarıyla Baldwin, ABD siyah edebiyatının, Richard Wright ve Ralph Ellison gibi ilk dönem yazarlarından sonra, en önemli temsilcilerinden olmuştur. Otobiyografiyle radikal toplumsal eleştiriyi birleştiren denemeleriyle de siyahların haklarının başta gelen savunucularındandır.

• **YAPITLAR (başlıca): Roman:** *Go Tell It on the Mountain*, 1953, (Tanrının Seçkin Kulları); *Giovanni's Room*, 1956, (Giovanni'nin Odası); *Another Country*, 1962, ("Bir Başka Ülke"); *Tell Me How Long the Train's Been Gone*, 1967, (Ne Zaman Gitti Tren?); *If Beale Street Could Talk*, 1974, (Sokağın Dili Olsa). **Oyun:** *Blues for Mister Charlie*, 1964, ("Beyaz Adama Siyah Şarkıları"); *The Amen Corner*, 1965. **Deneme:** *Notes of a Native Son*, 1955; *Nobody Knows My Name*, 1961, ("Kimse Bilmez Adımı"); *The Fire Next Time*, 1963, ("Bir Daha Sefere Ateş").

• **BAKINIZ:** R. WRIGHT.

BALDWIN, James Mark
(1861-1934)

Amerikalı psikolog. Darwinci evrim anlayışının psikoloji ile olan ilişkisini araştırmıştır.

12 Ocak 1861'de Columbia'da doğdu. Babası Columbia'nın belediye başkanı idi. 1881'de Princeton Üniversitesi'ne girdi. 1884-1885 yılları arasında Berlin ve Leipzig üniversitelerinde felsefe ve deneysel psikoloji alanında çalışmalar yaptı. Deneysel psikolojiye yönelmesinde bu disiplinin kurucusu Wilhelm Wundt ile tanışması etkili oldu. Daha sonra Princeton Üniversitesi'ne dönerek Fransızca ve Almanca dersleri verdi, 1887'de Illinois'deki Lake Forest Üniversitesi'nde felsefe profesörü oldu. 1889-1893 arasında Toronto Üniversitesi'nde metafizik ve mantık profesörlüğü yapan Baldwin, burada Britanya Krallığı'ndaki ilk deneysel psikoloji laboratuvarını kurdu. 1893-1903 yılları arasında Princeton Üniversitesi'nde felsefe ve psikoloji dersleri verdi ve burada da bir psikoloji laboratuvarı kurdu. 1894'te psikolog J.M. Cattell ile birlikte *Psychological Review* (Psikoloji Dergisi) dergisini çıkarmaya başladı. 1903-1908 arasında Johns Hopkins Üniversitesi'nde felsefe ve psikoloji profesörlüğü, 1909-1913 arasında Mexico City Ulusal Üniversitesi'nde danışmanlık yaptı. 1913'te Paris'e yerleşti. 1915-1916 yıllarında Oxford Üniversitesi'nde, 1917-1918 arasında Paris'teki Ecole des Hautes Etudes Sociales'de ders verdi. I. Dünya Savaşı'nda Paris'teki Amerikan Donanma Birliği'nin başkanı oldu. 8 Kasım 1934'te Paris'te öldü.

Baldwin, çalışmalarının ilk döneminde deneysel psikolojiye ağırlık vermiştir. Daha sonra ise, genetik sorunlara çözüm getirmekte yetersiz kaldığı gerekçesiyle deneysel yöntemi eleştirmiş ve insan zihninin temellerini evrimci bir açıdan açıklamaya çalışarak, psikolojide işlevselciliği (fonksiyonalizm) savunmaya başlamıştır. Darwin'in evrim teorisinden büyük ölçüde etkilenen Baldwin, psikolojik ve genel biyolojik veriler arasında bir ilişki kurmaya çalışmıştır. Buradan yola çıkarak geliştirdiği kurama göre, bireysel organizmadaki kendiliğinden değişiklikler soyaçekimden kaynaklanmamakta, kuşaktan kuşağa türlerin gelişme fonksiyonunu olumlu yönde etkileyen bir işlev görmektedir. Baldwin, evrimin yönünü açıklamak için geliştirdiği kurama, "genetik biçimler" adını vermiştir. Buna göre, genetik dizilerdeki her yeni aşama, kendine özgü yeni bir varlık biçimidir. Baldwin, evrim yaklaşımını dayandırdığı bu kuramı, doğal ayıklanma kuramı olarak sunmuştur. Ona göre, doğal ayıklanma rastlantı değişkeni üzerinde belirli bir evrimi yaratmaya yönelik olarak etki göstermektedir.

Baldwin'in spekülatif bir temele dayanan kuramı, ampirik kanıtların desteğinden yoksun olması nedeniyle, çağdaşı olan deneysel psikologlar tarafından eleştirilmiştir. Bununla birlikte, Baldwin psikolojide evrimci ve işlevselci yaklaşımın gelişmesine katkıda bulunmuştur.

• **YAPITLAR:** *Handbook of Psychology*, 2 cilt, 1889-1891 ("Psikoloji El Kitabı"); *Mental Development in the Child and the Race*, 1895, ("Çocukta Zihinsel Gelişim ve Irk"); *Dictionary of Philosophy and Psychology*, 3 cilt, 1901-1905 ("Felsefe ve Psikoloji Sözlüğü"); *Genetic Logic*, 3 cilt, 1906-1911, ("Genetik Mantık").

• **BAKINIZ:** C. DARWIN, WUNDT.

BALDWIN, Stanley
(1867-1947)

İngiliz siyaset adamı. 1926 genel grevinin bastırılmasında etkili olmuştur.

3 Ağustos 1867'de Bewdley, Worcestershire'da doğdu. Babası Alfred Baldwin büyük bir işadamı ve Muhafazakâr Parti milletvekili idi. Baldwin, Cambridge Üniversitesi'ne bağlı Harrow ve Trinity kolejlerinde okudu ve mezun olduktan sonra babasının ölümüne değin ailesinin demir çelik fabrikasında yönetici olarak çalıştı.

1908'de Muhafazakâr Parti'den Worcestershire milletvekili seçilerek parlamentoya girdi. 1916'da kurulan Lloyd George Hükümeti'nin Maliye Bakanı Andrew Bonar Law'un özel sekreteri oldu. 1917-1921 arasında hazine mali sekreterliği yaptı ve 1922'de

Ticaret kurulu başkanı olarak Bakanlar Kurulu'na girdi. 1922'de Lloyd George'un koalisyon hükümetinin düşürülmesinde etkili oldu ve 1923'te Amerikan savaş borçları görüşmelerini yönetti. 1923'te başbakan oldu, ancak aynı yıl yapılan seçimlerde İşçi Partisi iktidara geldi. 1924'te yenilenen seçimler, Stanley Baldwin'in tekrar başbakan olmasına yol açtı.

1926 genel grevinde Baldwin başkanlığındaki Muhafazakâr hükümet grevcilerle hiçbir anlaşmaya yanaşmayarak ve gönüllü grev kırıcı birlikleri örgütleyerek grevin başarısızlığa uğramasında etkili oldu. 1927'de işçi sendikalarının gücünü ve yetkisini sınırlayan İş Anlaşmazlıkları Yasası'nı çıkardı.

1929 seçimlerinde Baldwin'in "Her Şeyden Önce Güvenlik" sloganı etkili olmadı ve İşçi Partisi, Ramsay McDonald önderliğinde yeniden iktidara geldi. Ancak iki yıl sonra, derinleşen iktisadi bunalımın bir sonucu olarak Milli Koalisyon hükümeti kurulunca, Baldwin, McDonald'ın başkanlığındaki hükümette Devlet Danışma Kurulu başkanı olarak görev aldı.

Stanley Baldwin, 7 Temmuz 1935 - 28 Mayıs 1937 tarihleri arasında üçüncü kez başbakan oldu. Bu dönemde İngiliz kamuoyunda, yaklaşan II. Dünya Savaşı'na karşı gerekli önlemleri almamakla ve İtalya'nın Habeşistan'ı işgaline kayıtsız kalmakla suçlandı.

1937'de siyasetten çekilen Baldwin'in yerine Neville Chamberlain geçti. Baldwin, 14 Aralık 1947'de Astley'de öldü.

• BAKINIZ: J. CHAMBERLAIN, LLOYD GEORGE, J.R.MACDONALD.

BALFOUR, Arthur James
(1848-1930)

İngiliz siyaset adamı. "Balfour Bildirgesi"yle ilk kez Yahudiler'e Filistin'de bir yurt verilmesi konusu dünya kamuoyuna açıklanmıştır.

25 Temmuz 1848'de İskoçya'da East Lothian'da doğdu, 19 Mart 1930'da Surrey'de öldü. Eton'da ve Cambridge'de eğitim gördü. Siyasal konularda ise amcası Lord Salisbury'den yararlandı. 1874'de Muhafazakâr Parti'den Avam Kamarası'na seçildi ve 1911'e değin üyeliğini sürdürdü. 1885-1886 yıllarında Birinci Salisbury Hükümeti'nde Yerel Yönetimler Kurulu başkanı oldu. 1886-1892 arasında İkinci Salisbury Hükümeti'nde önce İskoçya, sonra da İrlanda bakanı olarak hükümette yer aldı. İrlandalılar'ın bağımsızlık isteklerine şiddetle karşı çıktı. İrlanda'daki ayaklanmaları çok sert bir şekilde bastırdığı için "Kanlı Balfour" adıyla anılmıştır.

1891'de Avam Kamarası başkanı, aynı zamanda da hazine bakanı oldu. Bu dönemde Başbakan Lord Salisbury'nin en yakın yardımcısı durumundaydı. 1892-1894 arasında W.E.Gladstone'un başkanlığındaki liberal hükümete karşı muhalefetin başını çekti. 1895'te Muhafazakâr Parti yeniden iktidara gelince Salisbury üçüncü kez hükümet kurdu. Balfour, bu dönemde Salibury'nin sağlığının iyice bozulması nedeniyle hükümette etkin bir rol oynadı. 1902'de Salisbury'nin emekliye ayrılması üzerine başbakan oldu. Başbakanlığı sırasında 1902'de temel eğitimde birlik sağlayan Eğitim Yasası, 1903'te de İrlanda'daki kiracı çiftçilerin sınırsız toprağa sahip olabilmelerini sağlayan İrlanda Toprak Satın Alma Yasası kabul edildi. Güney Afrika madenlerinde işçi azlığı gerekçesiyle Çin'den çok sayıda sözleşmeli işçi getirtmesi, halk arasında ve işçi örgütleri içinde tepkilere yol açtı. 1904'te İngiltere'nin uluslararası siyasi stratejisini saptamak amacıyla İmparatorluk Savunma Komitesi kuruldu. Aynı yıl Fransa'yla imzalanan dostluk antlaşmasıyla İngiltere'nin Mısır'daki, Fransa'nın da Fas'taki egemenlikleri tanınmış oluyordu.

Bu dönemde muhafazakâr hükümet içinde serbest ticaret konusunda önemli görüş ayrılıkları vardı. Joseph Chamberlain'ın başını çektiği partinin büyük bölümü, koruyucu gümrük duvarlarının uygulanmasından yanaydı. Parti içi anlaşmazlığın büyümesi sonucu Balfour 1905'te başbakanlıktan istifa etti. 1906 seçimlerinde de Muhafazakâr Parti yenilgiye uğradı. Balfour, 1906-1911 arasında muhalefetin başkanı olarak Liberal Parti'nin hazırladığı mali ve sosyal reform programlarına karşı çıktı. 1911'de parti başkanlığından ayrıldı. 1915'te H.H.Asquith başkanlığında kurulan savaş dönemi koalisyon hükümetinde bahriye bakanı oldu. 1916'da ortaya çıkan siyasi bunalımda Asquith'i desteklemekten vazgeçerek Lloyd George'un yanında yer aldı Lloyd George'un kurduğu hükümette dışişleri bakanlığı yaptı. 1917'de Washington'da Savaş Komisyonu'nun başkanı olarak İngiltere'yi temsil etti. 2 Kasım 1917'de hükümetin verdiği yetkiyle kendi adıyla anılan bildirgeyi yayınladı. "Balfour Bildirgesi"yle İngiltere, Yahudiler'e Filistin'de bir yurt verilmesini desteklediğini açıklıyor ve Siyonizm İngiltere tarafından resmen benimsenmiş oluyordu. 1919-1922 ve 1925-1929 arasında iki kez Devlet Danışma Meclisi başkanı olarak hükümette yer aldı. 1919'da yapılan Paris Barış Konferansı'na ve 1920'de ilk Milletler Cemiyeti toplantısına İngiltere temsilcisi olarak katıldı.

Balfour, felsefe ve siyasal bilimlerle eşanlı olarak ilgilenmiş, dini inançların temeline inmeye çalışmıştır. Dine karşı duyulan kuşkunun bilime karşı duyulan kuşkudan fazla olmaması gerektiğini savunmuştur. Felsefe konusunda yapıtlar vermiş, son yıllarını yaşamöyküsünü yazmakla geçirmiştir.

• YAPITLAR: *A Defense of Philosophic Doubt*, 1879, ("Felsefi Kuşkunun Savunusu"); *Essays and Addresses*, 1893, ("Makaleler ve Konuşmalar"); *The Foundations of Belief*, 1895, ("İnancın Kökeni"); *Economic Notes on Insular Free Trade*, 1903, ("Serbest Ticaret Üzerine İktisadi Notlar"); *Theism and Humanism*, 1915, ("Tektancılık ve Hümanizm"); *Theism and Thought*, 1923, ("Tektanrıcılık ve Düşünce"); *Chapters of Autobiography*, (der.) B.E.C.Dugdale, 1930, (ö.s.), ("Otobiyografiden Bölümler").

• KAYNAKLAR: B.E.C.Dugdale, *Arthur James Balfour*, 2 cilt, 1936.

• BAKINIZ: J.CHAMBERLAIN, LLOYD GEORGE, R. SALISBURY.

BALIM SULTAN
(? -1516)

Anadolulu derviş. Bektaşîlik'i bir "tarikat" olarak düzenlediğinden ikinci kurucusu sayılır.

Doğum yeri ve yılı konusunda kesin bilgi yoktur, Kırşehir'de öldüğü söylenir. Yaşamı birtakım söylencelere karıştığından gerçekle masalı ayırma olanağı yoktur. Yazılı kaynakların kimi Hacı Bektaş Veli'nin torunu ve Mürsel Baba'nın oğlu, kimi de Hacı Bektaş Veli'nin "evlat edindiği" Kadıncık Ana'nın torunlarından olduğunu bildirir. Bektaşîler arasında çok yaygın bir söylentiye göre, Mürsel Baba doksan yaşlarına vardığında, Hacı Bektaş Veli inançlarını yaymak için Bulgaristan'a gitmiş, orada bir Bulgar kızıyla evlenmiş, bu evlilikten Balım Sultan doğmuştur. Büyüyünce Dimetoka Seyid Sultan Tekkesi'nde posta oturan Balım Sultan'ın ününü duyan II.Bayezid, 1501'de onu Kırşehir Hacı Bektaş Tekkesi'ne göndermiştir. Balım Sultan burada Bektaşîlik'in kesin kurallarını, törenlerini düzenleyerek "tarikat"ın ikinci kurucusu sanını kazanmıştır.

Balım Sultan, Bektaşîlik'te "mücerred" diye nitelenen, evlenmeyi gereksiz bulan, kendini "tarikat"a vermeyi ilke edinen geleneğin kurucusudur. Ona göre tarikata girecek kimsenin bütün varlığı ile Hacı Bektaş Veli'ye bağlanması, dünyaya yönelik eğilimlerden, tutkulardan, isteklerden sıyrılarak özünü arıtması gerekir. Bu inancı benimseyen dervişler kulaklarına "mengûş" denen bir halka (küpe) takarlar, tarikat işlerinden başka bir uğraşa ilgi göstermezler. Yılın belli günlerinde düzenlenen "Âyin-i Cem" denen törende Balım Sultan'ın adını anarlar, ona bağlılıklarını gösteren övgüler söylerler. Balım Sultan'ın kurduğu düzene göre evlenmemek, Hıristiyanlık'taki "keşiş" yaşamıyla benzerlik gösterirse de, onunla ilgili değildir. Ali'ye bağlanan, eski Anadolu inançlarından, Yeni-Platonculuk'tan, Pythagoras, Orpheus düşüncelerinden, çoktanrıcı dönemin din anlayışlarından beslenen Bektaşîlik'te dinin katı kuralları, değişmez koşulları geçerli değildir. İnsan, yaşadığı evrende bağımsız bir varlıktır. Onun görevi alçakgönüllüce davranmak, bütün gösterişlerden uzak kalmak, özünü arıtmak, olgunlaşmak, yüreğini Tanrı ve insan sevgisiyle doldurmaktır. Balım Sultan'a göre, insan bir "gönül varlığı"dır, bütün insanlar kardeştir, barış içinde yaşamaları, birbirlerine yardımcı ve dayanak olmaları gerekir. İnsanlar arasında kadın-erkek eşitliği temel ilkedir. Tanrı insanın gönlündedir, insanın dışında, ona egemen olan, değişmez, katı kurallar koyan, yalnız buyuran bir varlık değildir. Gerçek olan içinde yaşanan evrendir. Bütün dinler insanları olgunlaştırmak, barışı sağlamak, kardeşlik duygularını yaymak, geliştirmek içindir. Oysa, sonradan dinlerin bu anlamı değiştirilmiş, katı ve çekilmez kurallar ortaya konarak yaşam ağır bir yük durumuna getirilmiştir.

Balım Sultan yazılı yapıt bırakmadığından, onunla ilgili sayılan düşünceler, düzenlediği "tarikat"ta uygulanan törenlerde okunan "nefeslerden", "gülbank"lardan çıkarılmaktadır. Bu törenler, içerik bakımından, insanlar arasında birlik sağlamaya yöneliktir. Bu nedenle halka açıktır. Ancak törenlere katılabilmek için tarikata girme, belli eğitim aşamalarından geçme gereği vardır. Balım Sultan'ın koyduğu kurallara göre içki içmek, çalgı çalmak, oyun, eğlenmek yasak değildir. Yasak olan, tarikatın temel ilkelerine, görüşlerine aykırı davranmaktır. Bu temel ilkelerin başında karşılıklı sevgi ve saygı gelir. Tarikatın özünü Ali'ye bağlılık, insan-Tanrı özdeşliği oluşturur. Şeriatın öngördüğü törenler (tapınmalar-ibadet) insanın olgunlaşması için yeterli değildir, daha çok gelişmeyi önleyicidir. İbadet dışa yönelik, görünüşe önem veren, biçimci bir görev anlayışını benimsemiştir. Oysa, insanın olgunlaşması, arınması, tanrısal varlıkla aydınlanması, kendini tanıması, gönlünde Tanrı sevgisini duyması özü gereğidir. Özün biçime bağlı işlemlerle ilgisi yoktur.

Balım Sultan, kurduğu gelenekle, çağlar boyunca Anadolu ve Rumeli Bektaşîleri üzerinde etkili olmuş, özellikle Balkanlar'da açılan "tekkeler"in benimsediği görüşle ışığını sürdürmüştür.

Etnografya Müzesi, Ankara

Balım Sultan Hacı Bektaş Veli ile

• KAYNAKLAR: İ.Z. Eyuboğlu, *Bektaşilik*, 1980.

• BAKINIZ: HACI BEKTAŞ VELİ.

BALL, Hugo
(1886-1927)

Alman şair, denemeci, oyun yazarı ve eleştirmen. Dadacılık hareketinin kurucularındandır.

22 Şubat 1886'da, Pirmasens'de doğdu. Münih ve Heidelberg üniversitelerinde sosyoloji ve felsefe okudu. 1910'da gittiği Berlin'de tiyatro oyunculuğuna başladı. Koyu bir savaş aleyhtarı olan Ball, I. Dünya

Savaşı sırasında Almanya'yı terkederek İsviçre'ye geçti. Zürih'te Dadacılık hareketinin kurulmasına öncülük etti. 1917'de gazetecilik yapmak amacıyla Bern'e gitti. Daha sonra Katolik olan Ball, 14 Eylül 1927'de İsviçre'de St. Abbondio'da öldü.

Almanya'daki döneminde Avusturyalı yönetmen Max Reinhardt'la birlikte çalıştı. Münih Oda Tiyatrosu'nda bir süre yönetmenlik yaptı. *Der Blaue Reiter* adıyla anılan sanatçı çevresine bağlı ressamlardan Kandinsky ve Franz Marc ile dostluğu bu döneme rastlar. 1915'te gittiği Zürih'te, Dadacılar'ın merkezi olan Cabaret Voltaire'i kurdu, Tristan Tzara ve Jean Arp gibi sanatçılarla birlikte Zürih Dadaizmi'nin oluşturulmasına öncülük etti. Dadacılık hareketi, I. Dünya Savaşı'nda hayal kırıklığına uğrayan genç kuşak sanatçılarının, savaşı olası kılan değerlere ve sanattaki geleneksel kalıplara karşı bir başkaldırısı olarak başladı. Ball için Dadacılık, ciddi sorunların arkasında yatan boşluğun ve sahte ahlakın iflasının bir simgesiydi. Sanatta rastlantıyı vurgulayan bu akım içinde, soyut ve ses öğesini öne çıkaran (fonetik) şiirler yazdı.

Hugo Ball, 1917'den sonra, Dadacılık'ın yalnızca şairin benliğini öne çıkartan bir başkaldırı olarak kaldığını, üretilen şiirlerin ise yaratıcılık ve şiirsellikten uzak olduğunu savunarak hareketten ayrıldı. 1919'da yayımlanan *Zur Kritik der deutschen Intelligenz* ("Alman Aydınlarının Eleştirisi Üzerine") adlı kitabında Alman aydınlarının her türlü değer, inanç ve geleneği hiçe sayarak neredeyse sanata karşı bir tutum alışlarını eleştirdi. *Briefe 1911-1927*'de toplanan mektupları,- Dadacılık, ve o dönemin aydınlarının eğilimlerine ışık tutar.

- YAPITLAR (başlıca): *Zur Kritik der deutschen Intelligenz*, 1919, ("Alman Aydınlarının Eleştirisi Üzerine"); *Die Flucht aus der Zeit*, 1927, ("Zamandan Kaçış"); *Herman Hesse, sein Leben und sein Werk*, 1927, ("Herman Hesse, Yaşamı ve Yapıtları"); *Briefe 1911-1927*, 1958, ("Mektuplar 1911-1927").

- BAKINIZ: ARP, DUCHAMP, TZARA.

BALLA, Giacomo
(1871-1958)

İtalyan ressam. Fütürizm akımını etkileyen sanatçılardandır.

24 Temmuz 1871'de Torino'da doğdu. Babası fotoğrafçıydı. Ressam olarak kendi kendini yetiştirdi. Eleştirmenlerce hayli beğenilen akademik nitelikteki resimleriyle genç yaşta tanındı. Kısa bir süre için gittiği Paris'te Empresyonizm'in (İzlenimcilik) yüzeysel renk bütünlüğünden ve Neo-Empresyonizm'in (Yeni İzlenimcilik) noktalamacılığından etkilendi. Işık ve renk sorunlarını temel alan bir resim anlayışı geliştirdi. Kuşların ve otomobillerin hareketlerini betimlemeye yönelik çalışmaları ile Fütürizm'in ön biçimlerine ulaştı. Geleceğin fütüristlerinden Boccioni ve Severini 1900 dolaylarında onun atölyesinde çalıştılar. Balla 1909'da Fütürizm'in öncülerinden şairleştirmen Filippo Tommaso Marinetti ile tanıştı. 1910'da da Boccioni, Carrà ve Russolo'nun hazırladıkları "Fütürist Resmin Teknik Manifestosu"nu imzaladı. Yine de fütürist sergilere ancak 1912'den sonra katılmaya başladı. I. Dünya Savaşı sonrasına değin Fütürizm'e bağlı kaldı. Ancak savaş sırasında üslubunu iyice yalınlaştırmıştı, giderek figüratif ve geleneksel anlayışa döndü. Mart 1958'de Roma'da öldü.

Balla, eylem ve hareketi çocuksu bir coşku içinde resme dökmesiyle dikkati çeker. 1912'de yaptığı *Tasmanın Ucunda Köpek* adlı resimde, yürümekte olan bir kadınla küçük bir köpeğin bacaklarını birbirini izleyen değişik konumlarda çizerek, "yürüme" hareketlerinin çeşitli anlarını vermeyi denemiştir. Bu hareket anlayışının yarattığı etki günümüzde film kamerasının yavaş çekim tekniğiyle elde ettiği görüntülere çok benzer. Balla Fütürizm'in çözümsel (analitik) ve bireşimsel (sentetik) biçimcilik aşamalarında, "hareket ve oluşumu düzenleyen durumlar"a plastik bir anlatım vermeyi başarmış bir sanatçıdır. Ancak salt fütürist amaçlar açısından değerlendirildiğinde, katıksız bir fütürist olmaktan çok, soyut resmin ustaları arasında yer alır.

- YAPITLAR (başlıca): *İşçinin Bir Günü*, 1904; *Elektrik Lambası*, 1912, Modern Sanatlar Müzesi, New York; *Tasmanın Ucunda Köpek*, Albright-Knox Sanat Galerisi, Buffalo/New York; *Keman Yayının Ritmleri*, 1912; *Balkonda Koşan Kız*, 1912; *Soyut Hız*, 1913; *Merkür'ün Güneşin Önünden Geçişi* dizisi, 1913-1916; *Boccioni'nin Yumruğu*, 1915, heykel.

- BAKINIZ: BOCCIONI, CARRÀ, LEBRUN, RUSSOLO, SEVERINI.

BALLANCHE, Pierre
(1776-1847)

Fransız filozof. Olayların görünmez nedenlerini açıklamaya çalışmıştır.

Pierre Simon Ballanche Lyon'da doğdu. Paris'te öldü. Sağlıksız ve üzüntülü bir çocukluk dönemi geçirdi. Yüzeysel bir öğrenimden sonra babasının uğraşı olan matbaacılığa başladı. Fransız Devrimi sırasında kentte olayların patlaması üzerine annesiyle birlikte yabancı ülkelere kaçtı. Ortam durulunca geri döndü. Geçirdiği acılı günler ve tanık olduğu kötü olaylar kişiliğinin içekapanık bir özellik almasına yolaçtı. 25 yaşında iken Paris'e gitti. Burada Chateaubriand'la yakın bir arkadaşlık kurdu. Zekası ve güzelliği nedeniyle yazın alanında etkili bir yer alan Mme Recamier'nin seçkin çevresine girdi. Daha önce Lyon'da tanıyarak âşık olduğu bu bayan için *Fragments d'Elégie* adlı yapıtını yazmıştı. 1842'de Fransız Akademisi'ne üye seçildi.

Felsefe sorunlarıyla ilgili görüşlerini *La palingénésie sociale* yapıtında sergiledi. Bu kitap "Orphée", "La Formule" ve "La ville des Expiations" adlı bölümlere ayrılmıştır. Birincisinde tarihin ilk 1500 yılını şiirle özetledi. İkincisinde son 500 yılı anlattı. Son bölümde ise geleceğin dünyasının özlemini dile getirdi.

Düşüncelerinde Bonnet'in etkisi sezilen Ballanche'a göre, nesnelerin kaynağını öğrenebilmek için Tanrı katına ulaşmak gerekir. Tanrı insandan, evrensel zihnin özünü ayırmış ve buna karşılık ona özel bir yetke vermiştir. Kendi istencinden de, bireysel istenci ayırmıştır. Bu nedenle Tanrı kayrasının direnilmez bir etkisi vardır. Ayrı ayrı istençler Tanrı kayrasına karşı gelerek evrenin düzenini bozarlar. Bu düzensizlik bireysel özgürlükle Tanrı kayrası arasında gerçekleşen yüce ve kesin uzlaşmayla sona erer. Tanrı kendi kendisiyle çelişkiye düşmez. Yarattığı özgür güçleri ortadan kaldırmak istemez.

Başlangıçta bütün insanların tek bir istenci vardı (tümsel istenç). Tanrı direnmeyi azaltmak için bunu bölümlere ayırarak bireylere dağıttı. İnsanlar arasında görülen ayrılıkların, başkalıkların kaynağı bu tanrısal olaydır. Tanrı suçlu gördüğü zekâ ve istenci birbirinden ayırmış ve zekâyı erkeğe, istenci ise erkeğin istencinin bir anlatımı olan kadına vermiştir.

Ölümden sonra dirilme vardır. Ölmez ve bozulmaz varlık, ölümlü ve bozulur varlıkta içkindir. Toplumu yaşatan temel inanç ölümden sonra dirilme düşüncesidir. Her yaratığın, bulunduğu varlık ortamında, kendine özgü amaca ve sonuca ulaşması gerekir.

Ballanche'ın dini iyimser bir güvene, sürekli bir ilerlemeye değil, belirlenmiş, değişmez kuralların uygulanmasına dayanır. İnsan, bireyin işlevinde olduğu gibi toplumsal çalışmalarında da kendi kendini oluşturur. Toplumun tanrısal bir değeri vardır. Yasal yönetimin gücü toplumsal bir sözleşmeye değil, halkın onayına dayanır. Bu onay ise ahlak ilkelerine dayalı bir birliktir ve tanrısal tüze ile özdeştir. Bu nedenle bütün baskı yönetimleri tanrısal istence aykırıdır.

Ballanche, dil konusunda Louis Bonald'ın düşüncesi ile karşıt düşüncedekilerin öğretisini uzlaştırmak ister. Başlangıçta dil, bir düşüncenin imi değildi. Dil önce anlatımından ayrılmaz bir bütündü. Sonra yavaş yavaş bu bileşim çözülünce düşünce imlerden ayrıldı ve insan sözsüz düşünebilecek duruma geldi.

Eğitim insanları yetiştirmek, geliştirmek içindir. Bu nedenle bir yük olmaktan öteye geçemeyen bilgilerin öğretilmesi yarar sağlamaz. İnsan yaşamı kısa olduğu için en gerekli bilgiler öğrenilmelidir.

Ballanche felsefe tarihine pek ilgi duymamış, şiir biçiminde yazdığı yapıtlarıyla romantik yazarları uzun süre etkilemiştir. Romantikler, onun, 18. yy akılcılığına karşı çıkmasına, dinle ve toplumla ilgili sorunlarda kullandığı şiirli ve söylevli biçime ilgi duydular. Bu nedenle Ballanche 19. yy'ın ilk yarısındaki Fransız düşüncesinin gelişimine önemli katkıda bulunmuştur.

• **YAPITLAR:** *Essai sur les institutions sociales dans leurs rapports avec les idées nouvelles*, 1818, ("Toplumsal Kurumların Yeni Düşüncelerle İlişkileri Üzerine Denemeler"); *Palingénésie sociale*, 1827, ("Toplumsal Kurtuluş"); *Dialogues du vieillard et du jeune homme*, 1828, ("Yaşlı Adamla Genç Adamın Konuşmaları").

• **KAYNAKLAR:** J.J. Ampére, *Ballanche*, 1887; C.Huit, *La vie et les oeuvres de Ballanche*, 1904.

• **BAKINIZ:** CHATEAUBRIAND.

BALLI, Veli
(1950)

Türk atlet. Maraton dalında uluslararası bir üne sahiptir.

Atletizme çok genç yaşta Ankara'da başladı. 1970'de yıldızlar kategorisi 1500 m Türkiye rekorunu kırdı. Daha sonra uzun mesafe koşularına geçti. 1972'den itibaren maraton koşmaya başladı. Ününü bu dalda yaptı. 1976'da Lahor'da yapılan Uluslararası Maraton Yarışması'nda 2 saat 11 dakika 30 saniyelik derecesiyle birinciliği kazandı ve bu derecesiyle dünya klasmanında altıncı sırayı aldı. 1977'de Balkan Maraton Şampiyonluğu'nu kazandı. 1979'da Uluslararası Atina Maratonu'nda birinciliği elde etti. Ballı Türkiye'nin en iyi maraton koşucularından biri olarak tanınmıştır.

BALLIVIAN, Jose
(1805-1852)

Bolivyalı devlet adamı. 1841-1847 arasında devlet başkanlığı yapmıştır.

30 Kasım 1805'de La Paz'da doğdu, 16 Ekim 1852'de Rio de Janeiro'da öldü. Aristokrat bir İspanyol aileden geliyordu. Yerel okullarda eğitim gördü. Daha sonra Güney Amerika'da güçlenen bağımsızlık mücadelesini bastırmak amacıyla Alto Peru'da (Yukarı Peru) üslenen İspanyol ordusuna girdi.

1820'de ise İspanyol ordusundan ayrılarak Simon Bolivar'ın önderliğini yaptığı bağımsızlık mücadelesine katıldı. 1825'te Yukarı Peru bağımsızlığını kazandı ve Bolivar'ın anısını yaşatmak için Bolivya adını aldı.

Ballivian, 1836-1839 arasında Bolivya ve Peru'nun bir konfederasyon halinde yönetilmesine karşı başlatılan ayaklanmanın önderleri arasında yer aldı. Ayaklanma amacına ulaşamadı ama, 1839'da Şili'nin müdahalesiyle konfederasyon dağıldı. Ballivian aynı yıl yapılan devlet başkanlığı seçimlerine katıldı, kaybedince başarısızlıkla sonuçlanan bir ayaklanma başlattı ve Peru'ya sürgüne yollandı. 1841'de Bolivya ile Peru'nun birleştirilmesi isteğiyle harekete geçen Perulu general Agustin Gamarra, Bolivya'yı işgal etti. Ballivian da kendi oluşturduğu ordunun başında Bolivya'ya girdi. 1841 Kasımı'nda Ingavi'de, Gamarra'nın ordusunu yenince Bolivya'nın ikinci büyük kurtarıcısı olarak karşılandı ve devlet başkanı oldu.

Ballivian, 1846'da yeniden devlet başkanı seçildi. Ama ülke içinde huzursuzluklar başlamıştı ve birçok yerde ayaklanmalar oluyordu. Ballivian, iki yıla yakın bir süre boyunca muhalefeti baskı altında tuttu. 1847 ortalarında General Isidro Belzu ordunun büyük bölümünün desteğiyle ayaklandı. Ballivian, Aralık 1847'de başkanlıktan istifa etti ve Peru'ya kaçtı. Daha sonra Brezilya'ya gitti ve orada öldü.

• **BAKINIZ:** BOLIVAR.

BALMACEDA, José Manuel
(1840-1891)

Şilili devlet adamı. Cumhurbaşkanlığı döneminde laikleşme ve demiryollarını geliştirme siyasetine önem vermiştir.

19 Temmuz 1840'ta Santiago'da doğdu. Şilili tanınmış bir aristokrat ailenin çocuğu idi. Aristokrasinin gelenekleri doğrultusunda iyi bir eğitim gördü ve rahip olmak üzere yetiştirildi. Daha sonra kiliseye girmekten vazgeçen Balmaceda başarılı bir işadamı oldu. 1870'te Liberal Parti'den milletvekili seçildi. Kısa sürede güçlü bir konuşmacı ve siyaset adamı olarak ün yaptı. Buenos Aires'de Şili elçisi olarak bulunduğu sırada çıkan Pasifik Savaşı'nda, Arjantin'in Şili'ye karşı Peru ve Bolivya'nın yanında savaşa girmesinin engellenmesinde önemli rol oynadı.

1881-1886 arasında Domingo Santa Maria Hükümeti'nde bakan olarak bulundu. Santa Maria'nın kilise aleyhtarı liberal politikasının mimarlarından biri oldu. 1886'da cumhurbaşkanlığına seçildi.

Cumhurbaşkanlığı sırasında (1886-1891) eğitimin laikleşmesi sürecini hızlandıran Balmaceda, demiryolu yapımına ve devletçiliğe ağırlık veren bir iktisadi politika izledi. Ancak Santa Maria döneminden beri süren liberalleşmeye karşı çıkan ve kongrede çoğunluğu olan muhalefet, 1890'da kendi isteğine uygun bir hükümet talebiyle, yürütmenin mali kaynaklarını kesti. Balmaceda, yeni hükümeti oluştururken kongrenin istemlerini dikkate almayınca, muhalefet bir ayaklanma örgütledi. Donanma, çıkan iç savaşta kongrenin yanında yer aldı. İç savaşı durduramayan Balmaceda'ya bağlı ordu birlikleri Concon ve Plecilla savaşlarında yenilgiye uğrayınca, Balmaceda 18 Eylül 1891'de, sığındığı Arjantin elçiliğinde intihar etti.

BALMER, Johann Jakob
(1825-1898)

İsviçreli fizikçi. Atom tayf çizgilerinin frekansları arasında bağıntı kurmuştur.

1 Mayıs 1825'te Lozan'da doğdu. Karlsruhe Politeknik Enstitüsü'nde geometri, mineraloji ve mimarlık okuduktan sonra, 1846'da Basel'deki bir okula teknik resim öğretmeni oldu. Basel Üniversitesi'nde doktorasını yaptı ve aynı kentteki bir kız okulunda 1850'den başlayarak ölünceye değin matematik ve Latince okuttu. 1865'te bu görevine ek olarak Basel Üniversitesi'nde tasarı geometri dersleri verme hakkını elde etti ve 1890'a değin bu dersleri sürdürdü. 1885'te, hidrojen atomunun tayf çizgileri ile dalgaboyları arasındaki bağıntı formülünü açıklayan Balmer, 12 Mart 1898'de Basel'de öldü.

Newton, prizmadan geçirilen beyaz ışığın renk bantlarına ayrıldığını kanıtlamıştı. Sonraki çalışmalar, akkor halindeki katıların ve sıvıların da tayf çizgileri denilen renk bantları oluşturduğunu gösterdi. Balmer'in hidrojenin görünür tayf çizgileri üzerinde yaptığı çalışmalarının sonucu, "Balmer serisi" olarak bilinen ve sonradan Rydberg'in katkılarıyla geliştirilen şu formülle ifade edilebilir:

$$\frac{1}{\lambda} = R\left(\frac{1}{n^2} - \frac{1}{m^2}\right)$$

Burada λ dalgaboyu, R ise değeri $1.097 \times 10^5 cm^{-1}$ olan Rydberg sabitidir; formülde n'nin değeri her zaman 2'dir, m ise görünür tayf çizgileri için 3,4,5, gibi değerler alır. Balmer'in de önerdiği gibi, hidrojenin ve tek birleşme değerli diğer elementlerin çeşitli tayf çizgilerinde, m'ye duruma uygun olarak değişik sayılardan başlayan değerler verilerek gözlemlenen çeşitli seriler oluşturulabilir. Örneğin hidrojenin, görünür tayf çizgileri dışında, biri morötesi öbür üçü de kızılaltı bölgesinde olmak üzere 4 tayf çizgisi serisi daha vardır. Bu tayf çizgileri de Balmer serisininkine benzer bir formülle ifade edilebilir; ancak m'nin değerini 3 yerine 2,4,5 ya da 6 olarak almak gerekir. Balmer, kurduğu bu bağıntıyı kuramsal bir temele oturtamamış, ancak 1913'te Danimarkalı fizikçi Niels Bohr atom ışınımları kuramında tayf çizgileri ile dalgaboyları arasındaki bağıntıyı açıklığa kavuşturabilmiştir.

• KAYNAKLAR: L.Banet, "The Evolution of the Balmer Series", *American Journal of Physics*, XXXIV (496), 1966; G.K.T. Conn ve H.D.Turner, *The Evolution of the Nuclear Atom*, 1965.

• BAKINIZ: N. BOHR, FRAUNHOFER, I. NEWTON, RYDBERG.

BALMES, Jaime Luciano
(1810-1848)

İspanyol düşünür. Katolik okuluna bağlıdır. Us ilkelerine dayanarak Katoliklik'in gerçekliğini kanıtlamaya çalışmıştır.

Vich'de doğdu, Madrid'de öldü. Ortaöğrenimden sonra din öğrenimi görerek rahip oldu. Bir süre matematik okuttu. O dönemde İspanya'da başgösteren din ve politika olaylarında etkinlik gösterdi. Liberal yönetimin rahiplerin mallarını satma girişimine karşı çıkınca, sürgüne gönderildi. Desteklediği tutucu yönetimin işbaşına gelmesi üzerine yeniden Madrid'e döndü. Liberal düşünceler karşısında, *Pensamiento de le Nacione* adlı bir dergi çıkarmaya başladı. Ayrıca *La Civilizacion* ve *Le Sociedad* adlı dergilerde de yazarak düşüncelerini yaymaya çalıştı.

Balmes'in politik düşüncesi temelde Carlistler (gelenekçi Katolikler) ile liberalleri uzlaştırmaya dayanıyordu. İspanyol geleneğini liberal düşüncelerle kaynaştırmaya çalıştı. Yönetimin soya çeken bir monarşi olmasını, ulusal özelliklerin sıkı sıkıya korunmasını istedi.

Demokrasinin getirdiği çağdaş adalet kavramını da yadsıyan Balmes, bir yasanın değişik nitelikler taşıyan insanlara eşit olarak uygulanamayacağını ileri sürdü. Bir insanın yasaların hepsine eşit ölçüde saygı göstermesi olanağının bulunmadığını, bu nedenle yasaların uygulanmasında, hepsinden eşit sonuç alınamayacağını ortaya attı.

Balmes, tarihin doğal bir süreç olduğu görüşünü ileri süren Guizot'un "uygarlık tarihi" savını yadsımış, insanlığın ilerlemesinde Katoliklik'in önemini belirterek, Protestanlık'ın uygarlığın gelişimini engellediğini öne sürmüştür. Uygarlık alanındaki gerilemelerin çoğunu Reform Hareketi'ne bağlamış; Katoliklik ilkelerinin uygarlık ve özgürlüğü sağlayabileceğini, Protestanlık ilkelerinin ise karışıklığa ve baskı yönetimine yol açtığını savunmuştur. Bossuet'den etkilendiği anlaşılan bu savını tümevarım yöntemiyle kanıtlamaya çalışmıştır.

Balmes'e göre, evrenin bütününü biri boyun eğen, öteki başkaldıran iki ruh bölüşmüştür. Birincisi Katoliklik'i, ikincisi Protestanlık'ı içerir. Balmes, Protestanlık'ın yapısıyla bağdaştığını ileri sürerek Fransız Devrimi'ne de karşı çıkmıştır. Ona göre, Protestanlık ruhu 16. yy'da din alanında, 17. yy'da Descartes'la birlikte felsefe alanında, 18. yy'da da politika alanında gelişerek boy göstermiştir. Bu nedenle yok edilmesine çalışılmalıdır.

Balmes, inancında ve yargılarında, yanılmaz bir kilisenin varlığı gereğini ileri sürerek Katolik Kilisesi'ni savunmuştur. Üçleme konusunda, bilginin içeriği olmak üzere, üç varlığın da birer Tanrı olduğu görüşünü benimsemiştir. Bu üç varlık evrenin bütününde birliğe ulaşmış, birliğiyle özdeşleşmiştir. Kutsal ekmek ve şarap sorununda Katolik inancını savunan Orta Çağ bilgelerinin düşüncelerine bağlanan Balmes, duyumculuğu benimsemiştir. Ancak, onun duyumculuğu kilisenin belirlediği sınırlar içerisindedir.

Balmes, kendinden önce gelen Descartes, Malebranche, Leibniz gibi metafizik sorunlara us ilkelerine göre çözüm arayan bilgelerin izini sürmüştür. Özellikle Leibniz'in zaman, uzay ve doğuştan düşünceler *(idea innata)* konusundaki görüşlerini benimsemiştir. Uzay ve zaman gibi varlıkta da temel olan biteviyelik ve birlikteliktir. Balmes bunlara yalın güçleri ve monadları da katmıştır. İnsan anlığında (zihninde) ruhtan ayrılmayan ve evrensel usu oluşturan, bütün kavrayışların kaynağı olan bir eylem vardır. Bu eylem doğuştandır ve bir Tanrı düşüncesidir.

Balmes, antolojisinde varlık ve yokluk kavramlarıyla ilgili düşünceleri uzlaştırmış; sayı, zaman, sonlu, sonsuz, öz, yüklem, neden ve sonuç konusundaki düşüncelerini Hegel'den esinlenen bir yöntemle açıklamıştır. Sorunların çözülüşünde, genellikle, kavramlara bağlı kalmıştır.

Balmes, eleştirel araştırmaların temelini tümdengelim yöntemiyle (deduction) sonuç çıkarmada değil, usa dayanan sezgide aramıştır. Ancak bu sezgi ampirik ya da duygu verici *(affective)* bir sezgi değildir. Sisteminde ağırlık verdiği kavram kesinliktir *(certitude)*. Bir olgu olarak benimsediği kesin bilgiyi kurmaya değil açıklamaya çalışmış, bunun için üç kaynak göstermiştir: İç olgular için "bilinç"; ideal gerçekler için "apaçıklık"; bilinç olguları ve idealden gerçekliğe geçmek için "zihinsel içgüdü veya sezgi". Bilinçle, apaçıklığı Descartes'ın "düşünme" kavramı ile birleştirmiştir.

- YAPITLAR: *El Protestanismo Comparado con el Catolicismo en sus Relaciones con la Civilizacion Europea*, 1842-1844,("Avrupa Uygarlığı ile İlişki Açısından Protestanlık'ın Katoliklik'le Karşılaştırılması"); *El Criterio*, 1845, ("Kriter"); *Filosofia Fundamental*, 1846, ("Temel Felsefe"); *Curso de Filosofia Elemental*, 1847, ("Felsefeye Başlangıç Dersleri").
- KAYNAKLAR: M.de Blanche, *Jacques Balmés, sa vie et ses oeuvrages*, 1860; J.R. Gironella, *Balmes Filosofo*, 1969.
- BAKINIZ: DESCARTES, LEIBNIZ.

BALMUMCU, Şevki
(1905-1982)

Türk mimar. Türkiye'de 1930'larda gelişen uluslararası mimarlığa yönelik anlayışın başarılı bir temsilcisidir.

İstanbul'da Beykoz'da doğdu. İstanbul Güzel Sanatlar Akademisi'ndeki öğrenimini 1928'de bitirdi. 1930-1932 arasında çeşitli inşaatlarda kontrol mimarı yardımcısı olarak çalıştı. İki yıllık askerlik döneminden sonra 1933'te katıldığı *Ankara Sergievi* proje yarışmasında birincilik ödülünü kazandı. Projenin uygulanmasında, kontrol mimarlığını da yaparak yapıyı 1935'te bitirdi. Aynı yıl Akay İşletmesi'nde danışman mimar olarak Yalova Kaplıcası'nın onarımıyla ilgilendi, bunu izleyen yıllarda Tekel Genel Müdürlüğü'nde mimar olarak çalıştı.

1930'lar boyunca katıldığı Elazığ Sinema Büro Binası, Tokat Atatürk Anıtı Kaidesi, Terzili Kaplıcası ve Oteli, Çocuk Esirgeme Kurumu'nun Ankara Kapalı Havuz, Sinema ve Büro Binası ve İstanbul Yolcu Salonu gibi proje yarışmalarında birincilik ödüllerini kazandı.

1939'da serbest çalışmaya başladı, ancak yaklaşık iki yıl sonra bürosunu kapatmak zorunda kaldı. 1940-1941 ve 1944-1945 yıllarında, iki kez yeniden askere alındı. Bu yıllarda Tekel Genel Müdürlüğü İnşaat Şubesi'nde büro şefi olarak görevliydi. 1947'de Tekel'den ayrılarak yeniden serbest çalışmaya başladı, ama bu denemesi de sonuçsuz kaldı, 1958'de bürosunu yine kapattı. Yaşamının geri kalan bölümünde giderek yoksulluğa düştü, meslek çevresinin ilgisini yitirdi ve unutuldu. 20 Nisan 1982'de öldü.

Balmumcu'nun etkin olduğu dönemde, Türkiye'de modern bir mimarlık anlayışının oluşturulması çabaları gündemdeydi ve farklı eğilimler birbirini izleyerek ağırlık kazanıyordu. Bauhaus akımının etkisiyle rasyonel-işlevci bir tutum izleyen Balmumcu, *Ankara Sergievi*'yle bu yaklaşımın tipik ve Türkiye'deki en başarılı örneklerinden birini vermiştir. Ancak yapı, Türkiye'de mimarlık anlayışı ve eğitimi üzerinde önemli etkisi olan yabancı mimarlardan Paul Bonatz tarafından 1948'de *Opera* binasına dönüştürülmüş, bu olay Balmumcu'yu ruhsal bakımdan çok sarsmış, meslek yaşamının ondan sonraki dönemini

etkilemiştir. Yapıldığında ucuz malzeme kullanımı, işlevsel çözümü ve Batı mimarlığı ölçütlerine uygunluğuyla övgü kazanmış olan bu yapının böyle bir değişikliğe konu edilmesi o günlerde meslek çevresinde de eleştirilmiştir.

Balmumcu, ürünleri ve yaşamıyla hem 1930'larda Türkiye'de ağırlık kazanan, uluslararası ölçütlere yönelik mimarlık eğilimini, hem de kendi anlayışından ödün vermek istemeyen bir mimarın, değişken meslek ortamıyla uyumsuzluğa düşmesini simgeler.

- YAPITLAR (başlıca): *Ankara Sergievi*, 1933-1935, 1948'de *Opera*'ya dönüştürüldü.
- BAKINIZ: ARKAN, BONATZ, S.H. ELDEM, GROPIUS, E.ONAT.

BALOĞLU, Muzaffer
(1919)

Türk atlet. 100 ve 200 m yarışlarında Balkan şampiyonu olmuştur.

Adapazarı'nda doğdu. Atletizme Haydarpaşa Lisesi'nde öğrenimini sürdürürken başladı. Daha sonra Fenerbahçe kulübünde çalıştı. İlk başarılarını 1938-1939 yıllarında gösterdi. 1939'da uzun atlamada 7,10 m'lik derecesiyle Türkiye rekoru kırdığı gibi aynı yıl ilk defa giydiği milli formayla katıldığı Balkan Şampiyonası koşu yarışmalarında 100 ve 200 m şampiyonluklarını kazandı. Ertesi yıl da Balkan Şampiyonası'nda milli takımdaki yerini korudu. Sakat ayağıyla katıldığı 200 m yarışında Balkan ikincisi olurken 4x100 m bayrak yarışında şampiyonluğu kazanan Türk ekibinde yer aldı. 1945'e dek sürdürdüğü atletizm yaşamında 100 ve 200 m koşularda ve uzun atlamada birçok İstanbul ve Türkiye şampiyonlukları kazandı.

BALTACIOĞLU, İsmayıl Hakkı
(1886-1978)

Eğitimci, yazar. Kültür ve eğitim alanındaki çalışmalarıyla tanınmıştır.

İstanbul'da doğdu. Vefa İdadisi'ni bitirdi. İstanbul Darülfununu'nda Tabiiye öğrenimi gördü. Ecole Normale de la Seine'de altı ay pedagoji incelemeleri yaptı. Londra, Brüksel, Anvers, Zürih, Berlin gibi kentlerde çeşitli okulları ziyaret etti; Decroly de dahil olmak üzere kimi eğitimcilerle tanıştı. 1913'te İstanbul'a dönerek Darülfünun'da pedagoji profesörü oldu. Bazı arkadaşları ile birlikte Maarif Nazırı Şükrü Bey'i etkileyerek İnas Darülfununu (kadın üniversitesi) kurulmasına önayak oldu. İki kez Edebiyat Fakültesi dekanlığı ve bir kez 1923'te rektörlük (Darülfünun eminliği) görevlerinde bulundu. Bu yıllarda Güzel Sanatlar Akademisi'nde resim öğretmenliği de yaptı. 1930'da eğitim konusundaki görüşlerini uygulamak üzere üniversiteden ayrılarak Gazi Eğitim Enstitüsü müdürlüğünü üstlendi. Fakat milli eğitim bakanı ile anlaşamadı ve yeniden üniversiteye döndü. 1938'deki Üniversite Reformu'nda kadro dışı bırakıldı. Bunun üzerine *Yeni Adam* adlı bir dergi çıkararak yazarlık alanında etkinliğini sürdürdü. 1939'da Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Pedagoji Kürsüsü'ne getirildi. 1942-1950 arasında milletvekilliği yaptı. 1950'de emekli olduktan sonra da yoğun biçimde yazarlık yaşamını sürdürdü. Türk Dil Kurumu'nda çalıştı.

Baltacıoğlu çok yönlü bir eğitimci ve yazardır. "İş okulu" kavramına yatkın bir okul anlayışı ve köktenci bir eğitim görüşüne sahiptir. Ona göre, üretime ve işe yönelik olma açısından zamanında epeyce ileri bir adım sayılan Köy Enstitüleri bile aslında tam anlamıyla bir iş okulu değil, teorik ve pratik derslerin bir arada verildiği bir eğitim kurumudur. Baltacıoğlu'nun görüşleri kuramsal olmayıp, Decroly Okulu'nun ve P. Geheep, H. Lietz gibi eğitimcilerin kur okullarının etkisi altında, eğitim uygulamalarına dayalı olarak biçimlenmiştir.

Baltacıoğlu, eğitimde "kişilik", "çevre", "travay" (çalışma), "randıman" (verim) ve "inisiasyon" (başlatma) ilkeleri olarak adlandırdığı beş ilke izlenmesi gerektiğini savunmuştur. Bu ilkeler uyarınca biçimlendirilen bir eğitim sistemi, insanları marangozluk, muslukçuluk, çiftçilik gibi belirli bir iş yapma yeteneğine sahip kılarak üretimle bütünleştirmelidir. Böylece kendine, kültürüne, ulusal değerlerine ve dinine bilinçli olarak bağlı ve girişimci ruha sahip insanlar yetiştirilmelidir. Baltacıoğlu, yaşadığı dönemde bu ileri görüşleri uygulayabilecek bir ortam bulamamıştır.

- YAPITLAR (başlıca): *İş Pedagojisi*, 1930; *Terbiye*, 1932; *İçtimai Mektep*, 1932; *Toplu Tedris*, 1938; *Türke Doğru*, 1943; *Rüyamdaki Okullar*, 1944; *Batıya Doğru*, 1945; *Pedagojide İhtilal*, 1964; *Kültürel Kalkınmanın Sosyal Şartları*, 1967.
- KAYNAKLAR: Y.Akyüz, *Türkiye'de Öğretmenlerin Toplumsal Değişmedeki Etkileri* (1848-1940),1978; C. Binbaşıoğlu, *Eğitim Düşüncesi Tarihi*, 1982; S. Kolçak, *İsmayıl Hakkı Baltacıoğlu: Hayatı, Eserleri, Tezleri, Felsefesi*, 1968.
- BAKINIZ: DECROLY, LIETZ.

BALTHUS
(1908)

Polonya asıllı Fransız ressam. Genç kızları betimlediği, şiirsel bir natüralizmin egemen olduğu yapıtlarıyla tanınmıştır.

Balthasar Klossowski de Rola Paris'te doğdu. Polonyalı ressam ve yazar E. Klossowski'nin oğludur. Klasik bir eğitim görmedi. Aile dostları Bonnard ve Derain'in özendirmesiyle yaptığı resimlerle daha küçük yaşta ilgi topladı. Rainer-Maria Rilke de

genç Balthus'un ilk resimleriyle ilgilenmişti. Çocukluğu İsviçre'de geçen Balthus sonradan Paris'e yerleşti. Uzun süre sanat çevrelerinden uzak, kent dışında yalnız başına yaşadı. 1961'de Roma'daki Fransız Akademisi'nin müdürlüğüne getirildi. A. Camus'nün *La Peste* (Veba) ve *Etat de Siége* (Sıkıyönetim) adlı yapıtlarının dekorlarını yaptı. 1934'te Paris'te açtığı ilk sergiden sonra 1946'da Galerie des Beaux Arts'daki sergisi ile ünlendi. 1956'da New York Güzel Sanatlar Müzesi, 1966'da Paris Dekoratif Sanatlar Müzesi ve 1968'de Londra'da Tate Gallery'de retrospektif sergileri düzenledi.

Balthus II. Dünya Savaşı'na kadar Bonnard ve Derain etkisinde şiirsel bir natüralizmin egemen olduğu sokak ve ev içi resimleri yaptı. Bu resimlerinde toprak renklerinin tonlarını kullanarak anıtsal bir ağırbaşlılığa ve yalınlığa ulaştı. 1933'te yaptığı *Sokak* adlı resmi, gizemli ve düşsel görünümü ile Gerçeküstücüler üzerinde büyük etki uyandırdı. Peysajları, portreleri ve natürmortları, Gerçeküstücülük akımının ve Alman Okulu'na bağlı "Nouvelle Objectivité" (Yeni Nesnellik) akımının özelliklerini taşır. 1960'lardan sonra iç dünyanın yansıtılmasına dayanan erotik resimlere yöneldi. Bu resimlerde genellikle düşler içinde dalıp gitmiş genç kızların ve kız çocukların çıplaklıklarını işledi.

• **YAPITLAR (başlıca):** Sokak, 1933; *Üç Kızkardeş*, 1945; *La Phaléne*, 1959.

• **BAKINIZ:** BONNARD, DERAIN.

BALYAN, Krikor (1764-1831)
Senekerim (? -1833)
Garabet (1800-1866)
Nkogos (1826-1858)
Sarkis (1835-1899)
Agop (1838-1875)

Osmanlı mimarlar. 19. yy'da Osmanlı mimarlığının geleneksel niteliğinin Batı seçmeciliği doğrultusunda değişmesi sürecinde etkili olmuşlardır.

Beş kuşak boyunca Osmanlı İmparatorluğu'nda mimarlık yapmış Ermeni asıllı bir ailedir.

Doğum yeri bilinmeyen Krikor Balyan, Meremmetci Bali Kalfa'nın oğludur. I. Abdülhamid'in 1773-1788 arasındaki padişahlığı sırasında hassa mimarı olduğu yolunda, yazılı belgelere dayanmayan bilgiler vardır. Mimar bir aileden gelse bile, bu dönemde çok genç olduğundan, bu bilginin doğruluğu kuşkuludur. III. Selim döneminde hassa mimarlığı yapmış olduğu ise hemen hemen kesindir. Padişahın yürüttüğü reform programlarının hazırlanmasına da katılmış olabilir. Krikor Balyan, daha sonra II. Mahmud'un da

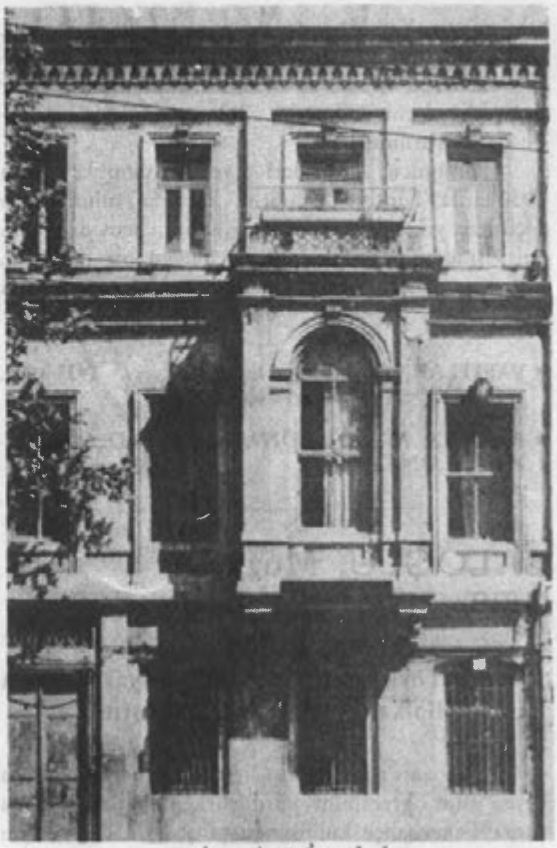

"Akaretler"-İstanbul

güvenini kazandı ve önemli yapılar gerçekleştirdi. Aynı zamanda, özellikle yabancı elçilerle ilişkilerin sürdürülmesinde etkili oldu. Gregoryen ve Katolik Ermeniler arasındaki çatışmalarda rol oynadı. Bu nedenle suçlanarak 1820'de Kayseri'ye sürüldü. Bir süre sonra bağışlandı ve İstanbul'a döndü. 15 Kasım 1831'de öldü.

Krikor'un kardeşi Senekerim Balyan daha az tanınmıştır. Çoğunlukla Krikor'la birlikte yürüttüğü çalışmalarda arka planda kalmayı kabullenmiş olabilir. Yaptığı bilinen tek yapı İstanbul'daki *Beyazıt Kulesi*'dir. Önce 1826'da Krikor Balyan'ın ahşap olarak yaptığı kule, Yeniçeri Ocağı'nın kaldırılması sırasındaki olaylarda yanınca Senekerim tarafından yeniden, bugünkü biçimiyle yapıldı. Senekerim Balyan 2 Eylül 1833'te Kudüs'te öldü.

Krikor Balyan'ın ölümünden sonra oğlu Garabet Amira Balyan, eniştesi Ohannes Amira Serveryan'la birlikte onun yerini aldı. 1800'de İstanbul'da doğan Garabet, kentin görünümünü değiştiren önemli yapılar gerçekleştirdi. Bunların çoğunda eniştesinden başka oğlu Nkoğos Balyan'dan yardım gördü. II. Mahmud, Abdülmecid ve Abdülaziz dönemlerinde mimarlık yapan Garabet Balyan, Ermeni cemaatinin yönetim ve eğitim işlerinde de rol oynadı. Ayrıca, Ermeni mimarlığını incelemek üzere Ani'ye gitti ve yapıtlarında bu mimarlığın üslup özelliklerinden yararlanmaya çalıştı. 15 Kasım 1866'da İstanbul'da öldü.

Garabet Balyan'ın üç oğlu da mimardı. Bunlardan Nkoğos Balyan, 19 Kasım 1826'da İstanbul'da

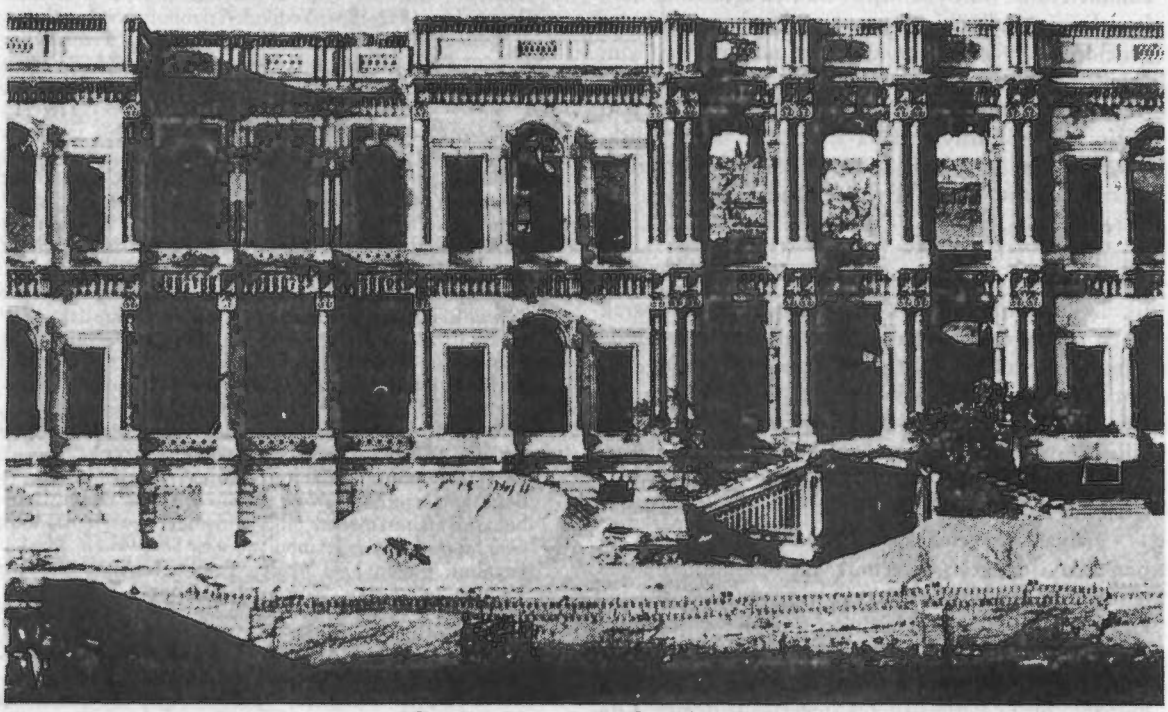

"Çırağan Sarayı", Beşiktaş-İstanbul

doğdu. Kardeşi Sarkis ile birlikte, 1843'te babası tarafından Paris'e gönderildi. Sainte-Barbe Okulu'nun Mimarlık Bölümü'ne girdi. Ancak sağlığı bozulduğu için 1845'te İstanbul'a dönmek zorunda kaldı. Bundan sonra babasının çalışmalarına katılarak mimarlık deneyimini artırdı ve tanındı. Abdülmecid'den yakın bir ilgi gördü, onun sanat danışmanlığını yaptı. Yerli ustalara Avrupa mimarlığını tanıtmak üzere bir de okul kurdu. Avrupa'dan getirtilen sanatçılar, burada duvar süslemesi, heykelcilik dersleri verdiler. Nkogos Balyan, kendi ölümünden sonra 1863'te resmen kabul edilen "Nizamname-i Millet-i Ermeniyan"ın hazırlanmasında da yer aldı. 27 Şubat 1858'de İstanbul'da öldü.

Sarkis Balyan 17 Şubat 1835'te İstanbul'da doğdu. 1843'te ağabeysi ile birlikte eğitim için Paris'e gönderildi ve onun hastalığı nedeniyle, iki yıl sonra İstanbul'a döndü. Ancak 1847'de yeniden Paris'e gitti ve Sainte-Barbe Okulu'na girdi. Daha sonra Ecole des Beaux Arts'a kabul edildi. 1855'te bu okulu bitirip İstanbul'a döndü ve babası ile ağabeysinin çalışmalarına katıldı. 1866'da babası ölünce, kardeşi Agop'la birlikte çalışmasını sürdürdü. Çoğunlukla, Agop'un hazırladığı planları Sarkis uyguladığından, kardeşine göre daha çok ünlendi ve bu yapıların tasarımcısı olarak bilindi. II. Abdülhamid'in padişah olması ve Agop'un 1875'te ölmesinden sonra, Sarkis'in mimarlık çalışmaları kesintiye uğradı. Siyasal suçlamalar üzerine Avrupa'ya gitmek zorunda kaldı ve ancak on beş yıl sonra dönebildi. Sarkis Balyan, hızlı çalışması ve büyük yapıları çok kısa zamanda tamamlamasıyla da tanındı. 7 Kasım 1899'da İstanbul'da öldü.

Agop Balyan İstanbul'da doğdu. 1855'te Paris'te Sainte-Barbe Okulu'na girdi. Üç yıl sonra okulu bitirdi, incelemeler yapmak üzere Venedik'e geçti. Ağabeysi Nkogos'un ölümü nedeniyle İstanbul'a döndü, öbür ağabeysi Sarkis Balyan'la birlikte çalışmaya başladı. Çalışmalarında akademik eğitimden çok, babasından aldığı bilgi ve deneyimlere dayandı.

Agop, güzel sanatların mimarlık dışındaki dallarına da yakın bir ilgi duydu. Ermeni yazar ve müzikçileri destekledi, özellikle tiyatronun gelişmesi için çalıştı. Ermeni cemaatinin sorunlarıyla ilgilendi ve Patrikhane Genel Meclisi üyeliği yaptı. 12 Kasım 1875'te Paris'te öldü.

Balyan ailesinden yetişen mimarların hepsi Osmanlı mimarlığının son döneminin en önemli kişilerinden oldular. Çoğu İstanbul'da bulunan yapıtları, çevreye yeni bir görünüm getirmiş büyük ölçekli yapılardır. Böylece Balyanlar 19. yy'da gelenekten uzaklaşmasını sürdüren ve Batı'dan yoğun biçimde etkilenen Osmanlı mimarlığının bu değişiminde önemli bir rol oynadılar.

Osmanlı mimarlığının Batı'dan etkilenmesi, imparatorlukta Batı'ya açılma gereğinin duyulmaya başlaması ve bu yoldaki girişimlerle eşzamanlıdır. 18. yy'da Kâğıthane'nin düzenlenmesi ve *Sa'dabad Kasrı* gibi yapılarla başlayan ve Osmanlı Barok'u diye anılan dönemde, daha çok süsleme düzeyinde kalarak Rokoko'ya yaklaşan yenilikler, genellikle sivil mimarlık alanında görülür. Buna karşılık, bir sonraki yüzyılda Avrupa etkisindeki mimarlık, askeri ve siyasi gereklere uymuş ve kışla, okul ya da resmi yapılar türünden ürünler ortaya koymuştur. Bunların, fizik çevrenin ölçü ve biçiminin oluşumundaki etkileri daha çok ve belirleyici olmuştur.

Batı'ya açılmanın büyük boyutlara ulaştığı bu evrede, Balyanlar'ın Osmanlı mimarlığına âdeta egemen oldukları görülmektedir. Yeteneklerinin yanı sıra, azınlık kökenli olmaları da, bu güçlü konumu

edinmelerinde rol oynamıştır. Batı'ya açılmanın devletçe benimsendiği bir dönemde, Hıristiyan azınlıklar genelde Batı'yla ilişkiler kurulmasında aracı işlevini daha rahat görüyorlardı. Gerek kültürel alışkanlıklarında daha esnek davranabilmeleri gerekse Batı eğitim ve kültürüyle daha çabuk ve kolay ilişki kurabilmeleri buna olanak veriyordu. Bununla birlikte, Balyanlar'ın 19. yy boyunca Osmanlı mimarlığında etkin olmalarında ve pek çok devlet yapısının yapımında yetkili kılınmalarında, ailenin bilgi, deneyim birikimi, ün ve saygınlığının da büyük payı vardır. İlk üç kuşağın mimarları, mesleği uygulama yaparak ve en alt basamaktan başlayarak, geleneksel biçimde öğrenmişlerdi; buna karşılık Garabet Balyan, oğullarını akademik eğitime yöneltmiştir. Gelenekten uzaklaşma, Balyanlar'ın mesleki tutumlarında da izlenebilir. Örneğin Sarkis, ailenin daha önceki bireylerinden oldukça farklı etkinliğiyle bir iş adamı ve girişimci sayılabilir.

Balyanlar, geleneksel Osmanlı mimarlığından Batı anlayışına geçiş sürecinde, Avrupa mimarlığında o dönemde geçerli olan seçmeci tutumu izlemişlerdir. Gerçekleştirdikleri yapıların en önemli ve büyüklerinden biri olan *Dolmabahçe Sarayı*, Avrupa mimarlığından izler taşımakla birlikte Batı'daki üsluplardan herhangi birine yerleştirilerek değerlendirilemez. Öte yandan, özellikle plan çözümünde, Osmanlı-Türk mimarlığına özgü nitelikler de taşımaktadır. Aynı durum, Balyanlar'ın öbür yapıları için de geçerlidir.

19. yy'da, özellikle 1830'lardan başlayarak yabancı mimarların da Türkiye'ye gelip ürün verdikleri görülmektedir. Bunların yapılarında da, Batı ve Doğu mimarlarının çeşitli öğeleri seçmeci bir biçimde bir araya getirilmiştir. Ancak, bu bileşim daha çok, çevreye uyma endişesinden kaynaklanmıştır. Balyanlar ise, Osmanlı mimarlık geleneğinden uzaklaşmış da olsalar büyük ölçüde onun içinden yetişmişlerdir. Dönemin uluslararası düzeyine ulaşacak ürünler verme çabası içinde Batı etkilerine açılırken, geleneksel öğeleri de gözardı etmedikleri izlenmektedir.

Balyanlar'ın değerlendirilmesi konusunda oldukça farklı görüşler vardır. Değerli sanatçılar oldukları ileri sürüldüğü gibi, Osmanlı mimarlığını yozlaştırmakla da suçlanmışlardır. Oysa saray, kışla gibi büyük ölçekli resmi yapılarda Batı anlayışına yönelmeleri, devlet politikasının, imparatorluğun Avrupa ile ilişkilerinin bir sonucuydu ve kendi seçimleri dışında kalıyordu. Değerlendirilmeleri yapılırken, onlar için bağlayıcı sayılabilecek bu çerçeve gözönünde tutulmalıdır. Dönemin mimarlarını birbirinden ayıran özellikler, daha çok üslup düzeyinde söz konusudur. Bu açıdan bakıldığında da, Balyanlar'ın yapıtlarında kolayca farkedilemeyen, ama yapının çevreyle ilişkilerine, plan çözümüne ve dekorasyonuna sindirilmiş geleneksel öğeler önem kazanmaktadır. Özgün bir geleneğin ağırlığını duyuran Avrupa kültürüyle karşı karşıya gelinen bir evrede Balyanlar, dengeli, yumuşak, kendilerine özgü bir bileşimi oluşturmuş sayılırlar.

• **YAPITLAR** (başlıca): **Krikor Amira Balyan:** *Selimiye Kışlası*, 1800, İstanbul, 1807'de yandı; *Nusretiye Camii*, 1823-1826, Tophane/İstanbul; *Davutpaşa Kışlası*, 1826-1827, İstanbul; *II. Sultan Mahmud Bendi*, Bahçeköy/İstanbul. **Senekerim Balyan:** *Beyazıt Yangın Kulesi*, İstanbul. **Garabet Amira Balyan:** *Ermeni Hastanesi Pavyonları*, 1832-1834, Yedikule/İstanbul; *Surphaç Ermeni Kilisesi*, 1834, Kuruçeşme/İstanbul; *Surp Yerortutyun Ermeni Kilisesi*, 1836, Beyoğlu/İstanbul; *Surp Asdvazazin Kilisesi*, 1838, Beşiktaş/İstanbul; *Deri ve Kösele Fabrikası*, 1842, Beykoz/İstanbul; *Hereke Fabrikası*, 1843, Hereke; *Ortaköy Camii* (Nkogos Balyan ile), 1854, İstanbul; *Dolmabahçe Sarayı* (Nkogos Balyan ile), 1848-1856, İstanbul; *Surp Sarkis Ermeni Kilisesi*, 1858, Bandırma; *Cemile ve Münire Sultan Sarayları*, 1856-1859, Salıpazarı/İstanbul, sonra Meclis-i Mebusan ve Meclis-i Ayan, sonra Güzel Sanatlar Akademisi ve Atatürk Kız Lisesi, şimdi Mimar Sinan Üniversitesi; *Harbiye Okulu*, Harbiye/İstanbul; *II. Mahmud Türbesi*, Türbe/İstanbul; *Valide Bendi*, Bahçeköy/İstanbul; *Dokuma Fabrikası*, Bakırköy/İstanbul; *Hünkâr Köşkü*; İzmit. **Nkogos Balyan:** *Ihlamur Kasrı*, Beşiktaş/İstanbul; *Küçüksu Kasrı*, İstanbul. **Sarkis Balyan:** *Beylerbeyi Sarayı*, 1865, İstanbul; *Makrukyan Okulu*, 1866, Beşiktaş/İstanbul; *Çırağan Sarayı*, 1863-1871, Beşiktaş/İstanbul, *Bezmiâlem Valide Sultan Camii*, 1876, Dolmabahçe/İstanbul; *Barut Fabrikası*, 1880, Zeytinburnu/İstanbul; *Akaretler*, başlanması 1874, Beşiktaş/İstanbul; *Harbiye Nezareti Kapısı*, bugün İstanbul Üniversitesi merkez binası girişinde, Beyazıt/İstanbul; *Galatasaray Lisesi*, İstanbul; *Maçka Silahhanesi*, Maçka/İstanbul; bugün İTÜ Maden Fakültesi. **Agop Balyan:** *Validesultan Köşkü*, Koşuyolu/İstanbul.

• **KAYNAKLAR:** F.Akozan, *"Osmanlı Mimarlığında Batılılaşma Dönemi ve Balyan Ailesi" Adlı Kitap ve Gerçekler*, 1983; K. Pamukçu, "Balyan Agop Bey, Karabet Amira, Kirkor Amira, Nikoğos Bey, Sarkis Bey, Senekerim", *İstanbul Ansiklopedisi*, IV, 1960; P. Tuğlacı., *Osmanlı Mimarlığında Batılılaşma Dönemi ve Balyan Ailesi*, 1981.

• **BAKINIZ:** KEMALEDDİN [Mimar], E. ONAT.

BALZAC, Honore de (1799-1850)

Fransız yazar. 1830'lara kadar Chateaubriand, Constant ve Nodier'nin temsil ettikleri salt romantizmi aşarak Fransız romanına gerçekçiliği getirmiştir.

20 Mayıs 1799'da, Fransa'da Tours'da doğdu. Babası köylüydü, ama hukuk alanında kendini yetiştirmiş, XVI. Louis ve Napoleon yönetiminde memurluk etmişti. Laurence Sterne ve Rabelais gibi yazarları Balzac'a o sevdirmiştir. Babasından 32 yaş küçük olan annesi ise zengin bir kumaş tüccarının kızıydı; soğuk ve sert disipliniyle Balzac'ta hiç dinmeyen bir ana özlemi uyandırdı. İlkokuldan sonra Vendôme'da Collège des Oratoriens'de okudu. Altı yıl süren bu okul hayatı sonradan *Louis Lambert* adlı romanının malzemesini oluşturdu. 1815'te Napoleon'un düşmesinden sonra ailesi Paris'e taşındı. İki yıllık bir hukuk eğitimi yaparak bir avukatın yanında çalışmaya başladı. Üç yıl süren bu çıraklığını *Le Colonel Chabert* (Albay Chabert) ve *Un Début dans la vie* ("Hayata Atılış") adlı romanlarında anlattı. Yazı hayatına *Cromwell* (1819) tragedyasıyla başladıysa da oyunun başarısızlığı üzerine oyun yazarlığını bu tek eserle bırakarak roman yazarlığına kaydı. Aynı zamanda yayımcı olarak ticaret yapmayı da düşlüyordu. Ama iş hayatında hiçbir zaman umduğunu bulamadı ve

iflas etti. Yaşamı boyunca borçlarını kalemiyle ödemek zorunda kaldı.

1829'da kendi adıyla yayımladığı ilk romanı *Les Chouans* ("Chouan'lar") onu başarının eşiğine getirdi. İngiliz romancısı Sir Walter Scott'ın etkisinde yazdığı bu romanda 1799'da Batı Fransa'da Chouans köylülerinin kralcı gerilla savaşını anlattı. Aynı yıl çıkan öteki romanı *La Physiologie du mariage*'da ("Evliliğin Fizyolojisi") gerek hiciv, gerekse mizahla incelediği evlilik kurumu ve kadın psikolojisiyle dikkati çekti.

Yazarlık dehasına olan sonsuz güveniyle Paris'te yalnızca edebiyat dünyasını değil, yüksek sosyeteyi de fethetmeye kararlıydı. Madame Laure de Berny tarafından kabul gören aşkı ona bu iki amacında da yardımcı oldu. Kendisinden çok yaşlı olan bu kadını Balzac onun 1836'da ölümüne kadar büyük bir aşkla sevdi. Bundan sonra da seveceği bütün kadınlarda ana-sevgili bileşiminin egemen olduğu görülür. Madame de Berny'nin etkisi altında yazılmış romanları *La Femme abandonnée* ("Terkedilmiş Kadın"), *La Femme de trente ans* (Otuz Yaşında Kadın) ve *Le Lys dans la vallée*'dir. (Vadideki Zambak).

1828-1834 yılları arasında bir yandan Paris sosyetesinin gözde sanatçısı olarak salonlarda dolaşırken, bir yandan da günde 14-16 saat masa başında beyaz geceliği, hiç tükenmeyen kahvesi ve enerjisiyle çalıştı. Bu hızlı çalışma temposunun tek amacı para kazanmak değildi. Balzac kendisini çağının tek yorumcusu ve eleştirmeni olarak görüyor ve sanki yaşamı tükenmeden eleştirisini tüketmek, bütün yanlışları gösterip düzeltmek istiyordu. *Les Employés*'de ("Memurlar") askerlik hizmetinin yeniden düzenlenmesi ve saf yünlü kumaşların yararları üzerine bir bölüm vardır. Tıpkı bunun gibi *Le Cousin Pons*'da müzelerin nasıl yönetilmesi gerektiğine, *La Cousine Bette*'de de şehir planlamasına ilişkin öneriler yer alır.

XVIII. Louis ve X. Charles dönemleri siyasal muhalefet gazeteciliğinin tırmandığı dönemlerdir. Bu dönemde Balzac önce liberal gazetelere, çok kısa bir zaman sonra da kralcı gazetelere yazı yazdı. Ama gazete sahipleriyle de, yayıncılarla olduğu gibi, hiçbir zaman iyi geçinemedi. Yayıncıların bir sanat eserine satılık mal gibi baktığını, gazeteciliğin ise hızlı ama kısa ömürlü siyasal yükselme sağlayan bir meslek olduğunu *Illusions perdues* (Kaybolan Umutlar) adlı romanında etkili bir biçimde anlattı.

Kralcı ve aristokrat görüşlerin gazetesi olan *Rénavateur*'le olan ilgisi büyük ölçüde kralcı lider Fitz-James Dükü'yle dostluğundan ve dükün yeğeni Henriette-Marie'ye hayranlığından kaynaklanıyordu. 1832'de Henriette-Marie tarafından reddedilince *Rénavateur* gazetesiyle ilgisini kestiği gibi, reddedilişinin intikamını *La Duchesse de Langeais* ("Langeais Düşesi") romanıyla aldı. Bundan sonra artık Temsilciler Meclisi'ne girme hayallerini de bir yana bırakarak, bağımsız ve kendine özgü bir mutlakiyetçilik felsefesine ömrünün sonuna değin bağlı kaldı. *Le Médécin de Campagne* (Köy Hekimi) onun bu politik çizgisini anlatır.

Paris miti

1829-1830 yılları arasında uzun öykülerden oluşan *Scènes de la vie privée* ("Özel Yaşamdan Sahneler") adlı dizinin ilk altısını tamamladı. Bunu *Le Curé de Tours* ("Tours Papazı") ve *Eugénie Grandet* izledi. Bu iki roman onun ilgi alanının özel yaşamın psikolojik ayrıntılarından taşra yaşamına doğru uzandığını ve genişlediğini gösterir. Bu arada Paris'i de göz ardı etmiyordu. *La Fille aux yeux d'or*'da ("Altın Gözlü Kız") Dante'nin "Cehennemi"ni andıran bir Paris miti yaratmış ve sonra bu miti bütün büyük romanlarında kullanmıştır.

İlk yapıtları

Özel yaşam, taşra yaşamı, Paris yaşamı gözlemlerinin yanı sıra Balzac'ın kendi hayat felsefesini aktardığı romanlar da bu döneme (1829-1834) rastlar. Bunlar *La Peau de Chagrin* (Tılsımlı Deri), *Louis Lambert* ve *Séraphita*'dır. *Louis Lambert*'de nesneyle ruhun birliğini savunarak pozitivizmle okkültizmi (gizlicilik) uzlaştırmaya çalışır. *Séraphita* ise İsveçli mistik bilim adamı ve filozof Swedenborg'un görüşleriyle Katoliklik'i uzlaştırma çabasının ürünüdür. Fakat bu üç felsefi romandan en önemlisi ve Balzac romanları için anahtar niteliği taşıyan bir sembol içeren *La Peau de Chagrin*'dir (Tılsımlı Deri). Bu kitapta bir tılsıma sahip olan kişinin nasıl her istediğine sahip olduğu anlatılır. Sonradan bu tılsım "irade" motifi olarak Balzac'ın Rastignac, Vautrin, D'Arthez gibi olumsuz ya da olumlu, fakat en unutulmaz kişilerinin ana özelliğini belirleyecektir. Balzac romanlarında iradenin zaman zaman tutkuyla yer değiştirdiği de görülür; Gobseck'in güç tutkusu, Baba Grandet'nin altın tutkusu, Goriot Baba'nın kızlarına olan tutkusu gibi.

Paris'e yerleşmesi

1834'te Balzac bütün yapıtlarını öykülerinin kronolojik sırasına ve konularına göre *La Comédie humaine* ("İnsanlık Komedyası") başlığı altında toplamaya karar verdi. Bu plana göre *İnsanlık Komedyası* üç ana bölümden oluşacaktı. *Études analytiques* ("Analitik Çalışmalar"), *Études philosophiques* ("Felsefi Çalışmalar"), *Études de moeurs* ("Toplum Görenekleri İncelemeleri"). Birincide Balzac'ın amacı birey ve toplum yaşamını yönlendiren kural ve ilkeleri, ikincide bireysel davranışları belirleyen nedenleri, üçüncüde ise bireysel davranışların toplumsal etkilerini irdelemekti.Sonuncusunu, yani *Études de moeurs*'ü altı alt başlıktan oluşmak üzere planlamıştı: Özel Yaşamdan Sahneler, Taşra Yaşamından Sahneler, Paris Yaşamından Sahneler, Siyasi Yaşamdan Sahne-

İnsanlık Komedyası

Siyasal tutumu

Balzac Çağında Toplum ve Roman

Balzac'ın yapıtlarını verdiği 1830-1850 yıllarında 1789 Fransız Devrimi'nden beri süregelen bir toplumsal değişim zincirinin son halkaları da tamamlanmıştı. 18. yy'dan beri yaygınlaşmakta olan orta sınıf hiçbir soyluluğa geri dönüş özleminin, egemenliğini sarsamayacağı biçimde güçlenmişti. Toplumsal yapı temelinden değişmiş, edebiyata yeni patronlar, yeni zevkler egemen olmuştu. Sanayi Devrimi'yle ve özellikle 1830'dan sonra orta sınıfla birlikte yeni bir sınıf, kent işçileri hem okuyucu olarak hem malzeme olarak edebiyatı iki yönde etkilemeye başladılar; okuyucu olarak cinayet ve macera romanlarını beğeniyorlardı; konu olarak da gerçekçi yazarlara yeni bir gözlem ve düşünce alanı açtılar. Orta sınıfla işçi çevresi yaşamının betimlenmesi ve toplumsal reform sorunları bir yüzyıl boyunca romancıların uğraş alanını oluşturdu. Şiirin kazandığı yeni önem bir yana, roman 19. yy'ın temsilci türü haline geldi. Kapsamı genişleyen ve saygınlığı artan romana toplumu ve toplum felsefesini yansıtacak en elverişli tür olarak bakılıyordu. 18. yy'daki ahlaki düşünür ve makale yazarının işlevini şimdi roman yazarı yükleniyordu. İşine sanat, çağını yorumlamak görevine de bir misyon olarak bakıyordu. Eskiden yalnızca şiir ve tiyatro kuramıyla uğraşılırken şimdi Taine, Mme. de Staël* ve Stendhal'in* gayretleriyle bir roman kuramı da doğuyordu.*

1800 yılından önce tarihle edebiyatın ilişkisi oldukça gevşekti. 19. yy'ın başından itibaren tarih Avrupa düşününün önemli bir eksenini oluşturmaya başladı. 19. yy'da tarih kitaplarının başlıca konusu devrimler ve değişen toplumlardı. Bu iki konu tarihi romanların da konusuydu. Chateaubriand Les Martyrs'de (1809) Roma İmparatorluğu'nun çöküşünü, Mérimée* La Jacquerie (1828) ve Hugo* Notre Dame de Paris'de (1831) Orta Çağ ayaklanmalarını, Musset* Lorenzaccio'da (1834) Rönesans'ın politik entrikalarını, Vigny* Cinq Mars (1826) ve La Maréchale d'Ancre (1831), gene Victor Hugo Marion de Lorme'da (1831) Fransa'daki din savaşlarını, Mérimée Cromwell'de (1829) İngiliz Devrimi'ni, Balzac Les Chouans (1829) ve Vigny Stello'da Fransız Devrimi'ni konu almışlardı.*

Tarih romanlarının ya da tarihi oyunların yanı sıra anı-yazı, gerçek ya da sahte, günün en çok aranan ve okunan türüydü. Yalnızca Robespierre'in ya da Condorcét'nin anıları değil, Napoleon'un uşağının, Marie Antoinette'in hizmetçisinin anıları da aynı merak ve hevesle okunuyordu. Tarihe olan bu merakın tek bir açıklaması olamaz doğal olarak. Toplumun Fransız Devrimi'yle başlayarak geçirdiği sarsıntılar değişime, dolayısıyla tarihe büyük bir merak uyandırmıştı. 1827'de Quinet ve Michelet tarafından Fransızca'ya çevrilen Herder ve Vico'nun* tarihi eserleri organik bir tarihi gelişimi anlatıyor, toplumların gelişmesini bireylerin büyümesine benzetiyor, çağın "ruhu"ndan, "milli karakter" den söz ediyordu. Bu akımın roman yazarının hayal gücüne saygın bir kaynak oluşturması sayesinde romancı artık adını saklamaya zorunlu olduğu bir kişinin anılarını yayımlamak, ya da bir çekmecede bulduğu evrak-ı metrukeyi gün ışığına çıkarmak gibi sahte bir gerçekçilikle değil, toplum ve bireyin tarihçisi ve yorumcusu olarak ortaya çıkıyordu.*

Romancının bu işlevi klasik gerçekçilik tanımlamalarının da temelini oluşturdu. Orta sınıfın gelişimini yansıtan araç da romandı. Courbet 1855'te burjuva yaşantısını sergileyen resimlerini topladığı sergiye Pavillon du Réalisme (Gerçekçilik Pavyonu) adını verdi. Gene aynı yıllarda eleştirmen Duranty Gerçekçilik'in amaçlarını içinde yaşanılan toplumsal ortamın doğru, tam ve içten bir yansıtması olarak tanımladı. Çıkardığı derginin adını Réalisme koydu, Champfleury ise 1859'da yayımladığı eleştiri yazılarını aynı başlıklı bir ciltte topladı. Bu çerçeve içinde Balzac'ın edebi Gerçekçilik'te oynadığı rol Romantizm ve Natüralizm'in kendine özgü bir karışımıdır.*

Harry Levin "realism" sözcüğünün Latince kökeni resin "nesne" demek olduğuna ve Balzac gerçekçiliğinin nesnelerle olan yakın ilişkisine dikkati çeker. Gerçekten de İnsanlık Komedyası'nın 1842 baskısına yazdığı ünlü "Önsöz"de Balzac kendini toplumun tarihçisi olarak tanıtırken ilk kez insanların yanı sıra çevre ve nesneleri de uğraş alanına sokan romancı olduğunu vurgular.*

Bu önsözde özetle yapıtlarına İnsanlık Komedyası demek düşüncesinin insanlarla hayvan dünyasını karşılaştırmaktan geldiğini söyler. Toplumla doğa arasında bir koşutluk kurar ve zoolojide hayvanları nasıl türlerine ayırıyorsak, toplumda da insanları davranış ve işlevlerine göre tiplemelere ayırabileceğimizi söyler. "Bir asker, işçi, yönetici, avukat, işsiz, bilgin, devlet adamı, tüccar, denizci, şair, dilenci ya da papazı birbirinden ayırmak; eğer toplum olmasa, kurdu, aslanı, eşeği, kargayı, köpek balığını, kuzuyu birbirinden ayırmaktan daha zor olurdu" der. Toplumdaki işlevlerinin insan tiplerini ayırt etmekteki bu vazgeçilmez önemini anlattıktan sonra, yapıtlarının genel çerçevesini de şöyle çizer: Kadınlar, erkekler ve nesnelerin dünyası, yani insanlar ve davranışlarını belirleyen nesnel çevre, yani insan ve hayat.

ler, Askeri Yaşamdan Sahneler, Kırsal Yaşamdan Sahneler.

Bütün proje on iki ciltte tamamlandı (1834-1837). Yapıtın başlığını Balzac ancak 1840'ta buldu. 1842-1848 arasında yapıt on yedi cilt olarak basıldı. 1845'te yeni romanlar bittiği için yeni bir basım hazırlığına girişti. Üç yeni roman eklenen bu yeni basım, ancak 1855'te Balzac'ın ölümünden sonra gerçekleştirilebildi. 1869-1876'da yirmi dört cilt halinde son ve kesin sıralamayla basımı yapıldı.

Bütün bu çalışma sırasında Balzac kadınlarla olan yoğun aşk ilişkilerini de sürdürdü. 1832'de Polonyalı bir kontes olan Éveline Hanska'ya âşık oldu. Éveline Hanska, Balzac'a hayranlığını mektupla bildiren kadınlardan yalnızca bir tanesiydi. Balzac biyografisi yazarları on yedi yıl süren bu ilişkinin onun yazmadığı en büyük aşk romanı olduğunu söylerler. Éveline Hanska'nın kocası ölünce evlenmeye karar vermelerine karşın, Balzac'ın Kontes Hanska'ya her gün büyüyen aşkı onun başka kadınlara da ilgi duymasına engel olmuyor ve Éveline Hanska'ya güç dönemler yaşatıyordu. Balzac-Hanska ilişkisinde edebi açıdan önemli olan Balzac'ın evleninceye değin Madame Hanska'ya yazdığı mektuplardır. Bu mektuplar *Lettres à l'etrangère* ("Yabancıya Mektuplar") olarak yayımlandı ve Balzac'ın birçok ana kişi ve esin kaynaklarını ortaya çıkardı.

1842'de Éveline Hanska'nın kocası öldü. Fakat Balzac'ın sadakatsizliği yanında borçları da Madame Hanska'yı kararsızlığa sürüklüyordu. 1842-1848 yıllarını Balzac, Éveline Hanska'yı kazanmak için olağanüstü bir çalışma temposuyla geçirdi. Zaten bozuk olan sağlığının daha da bozulmasına aldırmayarak bu hastalıklı, güvensiz ve endişe dolu döneminde iki başyapıt daha yazdı: *La Cousine Bette* ve *Le Cousin Pons*.

1848 Ekimi'nde çok hasta bir durumda Balzac, Éveline Hanska'nın Wierzchownia'daki şatosuna son bir ziyaret yaptı. Ölümcül hastaydı. Sonunda Éveline Hanska evlenmeye razı oldu ve Paris'e yerleştiler. İki yıl sonra, 18 Ağustos 1850'de Balzac öldü.

Hippolyte Taine'in ünlü Balzac incelemesi (1858) bir pozitivist sosyologun bir pozitivist sanatçı bulmasını ya da bulduğunu sanmasını kutsamasıdır. Taine'e göre Balzac öncelikle bir sanatçı gibi değil, bir bilge gibi işe koyulmuştur. İyi bir tarihçi vurgulamak istediği noktaları belli bir düzenle sunar, sonuçlarını baştan ima eder ve incelediği dönemin ya da kişinin belirleyici özelliğini sergiler. Taine'e göre, Balzac da böyle bir tarihçi gibi çalışmıştır. Önce bütün dış ayrıntıları gözlemleyip not etmiştir: Kişinin yaşadığı şehir, sokak, ev, evin dış görünümü, iç planı ve çeşitli odaların döşenmesi vb. Her kişinin giysisi o kişinin anatomisiyle koşut olarak anlatılır. Kişi, yüz hatları, mimikleri, varsa özel işaretleriyle, dış görünüşüyle çizilir. Sonra tarihçesine geçilir. Kökeni, huyları, görüşleri, özellikle maddi durumu, sınıfı ve zevkleri betimlenir. Ancak bunları bitirdikten sonra Balzac düş gücünü romanı sürdürmekte özgür bırakır. Kimi incelemeler Balzac'ın romanlarında yalnızca ortaya çıkan yeni toplum tiplerinin değil, 1789'dan 1848'e değin toplumsal norm ve düşüncedeki değişikliğin de izlenebildiğini söylerler. Yazar belgeleri değerlendiren bir tarihçi kadar titizdir. Hatta bir bilim adamı niteliğine de bürünerek çağında revaçta olan, zooloji biliminin türlere ayırma yöntemini insan tiplerini ayrıştırmakta kullanmaya da kalkışmıştır. Bu yönleriyle Balzac 19. yy gerçekçiliğinin en büyük öncülerindendir. Lukacs'a göre, Balzac'ın gerçekçiliğinin sırrı tip ve bireyi birleştirmesinde gizlidir. Onun kişileri hem bir dönemin ve bir dünya görüşünün temsilci tipleri, hem de kendine özgü özellikleri koruyabilen bireylerdir.

Balzac okurunun hemen farkedeceği bir nokta, olguların ve tarihi olayların sıralanışının ardında, her zaman salt olguları yansıtmayı aşan bir amacın varlığıdır. Her olgunun, her kişinin, her olayın ardında yazarca dikkatle belirtilen aşkın (transcendental) bir anlam gizlidir. Böyle olunca da bir Balzac romanında olgular, aşkın bir nedensellik evreninin günlük yaşama yansıyan simgelerine dönüşür. Taşra ya da Paris yaşamından sahneler yazdığı sürece Balzac gözlemcilikle yetinebilirdi; fakat yazdıklarını *İnsanlık Komedyası* başlığı altında bir genel plana uydurmaya karar verdiği anda bu planın kurucusu ve insan yaşamının gizinin de tek bileni olmak zorundaydı. Gözlemin yargıya, tiplerin bireylere, rastlantıların kadere dönüştüğü noktada *İnsanlık Komedyası*'nın gerçekçiliği de mitle bağdaşır. Örneğin bireylerin kaderlerinin hep çarpıştığı ve çatıştığı Paris, bir yönüyle bir şehir haritacısının titizliğiyle cadde cadde, sokak sokak, ev ev yansıtılırken, bir başka yönüyle de Dante'nin "Cehennem"i ya da birçok romanda kötülüğün ve iradenin gücünü simgeleyen Vautrin'in egemen olduğu tılsımlı kente dönüşür.

Aşk mektupları

Kişisel istenç ve toplumsal belirlenme

Balzac tüm yapıtlarını bir başlık altında toplayarak ne yapmayı amaçlamıştı? Romanlarının bir devamlılık içinde bir dizinin parçaları halinde görülmelerini mi, yoksa her romanın bağımsız okunmasını mı amaçlıyordu? *İnsanlık Komedyası*'nda gerçi bir romanda tanıştığımız kişinin geçmiş ya da gelecek öyküsünü başka bir romanda bulabiliriz, ama kişilerin bu değişik romanlarda tekrar karşımıza çıkmaları okuduğumuz romanın bütünlüğünü bozmaz. Balzac için kişilerinin romandan romana gezinmeleri hayatı taklitten başka bir şey değildir, onları bir yapıt içine hapsetmektense yaşama salıverme amacındadır. Ayrıca *İnsanlık Komedyası* başlığının amacı romanları bir konusal devamlılık altında birleştirmek değil, sanatın ve yaşamın devamlılığını vurgulamaktır. Çünkü Balzac yaşayıp yazdıkça *İnsanlık Komedyası* da sürecekti.

Sanatın ve yaşamın sürekliliği

Pozitivist yaklaşım

İnsanlık Komedyası'nı bir bütün olarak ele alan eleştirmenler *Komedya*'yı oluşturan romanlardaki ana tip ve temaları sıralamışlardır. Gerçekten de *Komedya*'nın böyle bir mozayiği vardır. Tiplemelerde acımasız ve iradeli genç adamlarla, iradesiz ve yeteneklerini boşa harcayan genç dahiler, altın kalpli yosmalarla, ana-sevgililer ve evde kalmış kadınlar, hep aldatanlarla hep aldatılanlar dikkati çeker. Temaların başında ise kudret ve para tutkusu gelir. Balzac kişisi her zaman toplum içinde görülür; amaçları, silahları, zaferleri, yenilgileri hep onu çevreleyen toplum bağlamında etkilidir. Bu bakımdan en güçlü ve iradeli Balzac kişileri bile (Vautrin, Rastignac, de Marsay) bazı ittifaklara girmek zorundadırlar. Bu ittifaklar aşk-evlilik-arkadaşlık üçgeninden oluşur ve kişilerin bencilliklerine göre değişir. İrade ve bencilliği birleştire-

İNSANLIK KOMEDYASI'nı Oluşturan Yapıtlar

Öykünün Geçtiği Tarih		*Yazım Tarihi*
1308	*Les Proscrits*	*1831*
1426	*Jésus-Christ en Flandre*	*1831*
1479	*Maître Cornélius*	*1831*
16. yy	*L'Élixir de longue vie*	*1830*
1560	*Le Martyre Calviniste ve Sur Catherine de Médicis'nin 1. Kısmı*	*1841*
1573	*Le Secret des Ruggieri ve Sur Catherine de Médicis'in 2. Kısmı*	*1836*
1591-1617	*L'Enfant Maudit*	*1831-1836*
1612	*Le Chef d'Oeuvre inconnu*	*1832*
1758	*Sarrasine*	*1830*
1786	*Les Deux Rêves ve Sur Catherine de Médicis'nin 3. Kısmı*	*1828*
1789	*Les Marane*	*1832*
1792-1839	*La Rabouilleuse*	*1842*
1793	*Un Épisode sous la Terreur*	*1831*
1793	*Le Réquisitionnaire*	*1831*
1799-1819	*L'Auberge Rouge*	*1831*
1799	*Les Chouans*	*1827*
1799	*Une Passion dans le désert*	*1832*
1799	*Séraphîta*	*1833-1835*
1800	*La Vendetta'nın başlangıcı*	*1830*
1803-1833	*Une Ténébreuse Affaire*	*1841*
1805-1833	*Une Double Famille*	*1830-1842*
1808	*El Verdugo*	*1829*
1809	*La Paix du Ménage*	*1829*
1809-1823	*Le Lys dans la Vallée*	*1835*
1809	*L'Envers de l'Histoire'dan Pasajlar*	*1840-1848*
1812-1819	*Adieu*	*1830*
1812-1824	*Louis Lambert*	*1832*
1812-1824	*La Recherche de L'Absolu*	*1834*
1813-1824	*La Femme de Trente Ans*	*1828-1844*
Restorasyon	*Gobseck*	*1830*
1815	*La Fille aux yeux d'or*	*1834*
1815-1819	*La Vendetta'nın sonu*	*1830*
1816	*La Vieille Fille*	*1836*
1818	*La Duchesse de Langeais*	*1834*
1818-1840	*Le Colonel Chabert*	*1832*
1819	*La Bourse*	*1832*
1819	*Le Message*	*1832*
1819	*Ferragus*	*1833*
1819-1820	*Le Père Goriot*	*1833*
1819-1823	*Les Illusions perdues*	*1835-1843*
1819-1923	*César Birotteau*	*1837*
1819	*Eugénie Grandet*	*1833*
1819	*Le Bal de Sceaux*	*1829*
1820	*La Grenadière*	*1832*
1820	*Massimila Doni*	*1839*
1821-1827	*Le Contrat de Mariage*	*1835*
1821-1831	*La Messe de l'Athée*	*1836*
1822'den önce	*Melmoth réconcilié*	*1835*
1822	*Facino Cane*	*1836*
1822-1824	*Le Cabinet des Antiques*	*1837*
1822	*La Femme abandonnée*	*1832*
1822-1838	*Un Début dans la Vie*	*1842*
1823	*Les Paysans*	*1845*
1823	*Étude de Femme*	*1830*
1823	*Un Drame au bord de la mer*	*1834*
1824-1830	*Les Splendeurs et Misères des Courtisanes*	*1838-1847*
1824-1830	*Les Employés*	*1836*
1825-1836	*Honorine*	*1843*
1823-1835	*Mémoires des deux Jeunes Mariées*	*1841*
1825	*Madame Firmiani*	*1831*
1825	*Le Curé de Tours*	*1832*
1826	*La Maison Nucingen*	*1837*
1827	*Pierette*	*1839*
1828	*L'Interdiction*	*1836*
1829	*Le Médecin de Campagne*	*1832*
1829	*Modeste Mignon*	*1844*
1829-1837	*Ursule Mirouët*	*1841*
1829-1843	*Le Curé de Village*	*1837-1845*
1830	*L'Illustre Gaudissart*	*1832*
1830	*La Peau de Chagrin*	*1830*
1830'dan sonra	*Les Secrets de la Princesse de Cadignan*	*1839*
1830-1837	*Un Prince de la Bohéme*	*1839-1845*
1830-1840	*Les Petits Bourgeois*	
1831-1837	*Gambara*	*1837*
1832	*Pierre Grassou*	*1839*
1833	*Une Fille d'Ève*	*1833*
1833	*Un Homme d'affaires*	*1845*
1834	*Albert Savarus*	*1842*
1835	*La Fausse Maîtresse*	*1842*
1836	*Z. Marcas*	*1840*
1836-1839	*Béatrix*	*1838-1844*
1836	*L'Envers de l'Histoire Contemporaine*	*1840-1848*
1836-1843	*La Muse du Département*	*1843*
1838-1844	*La Cousine Bette*	*1846*
1839	*Le Député d'Arcis*	*1847*
1844	*Le Cousin Pons*	*1846*
1846	*Les Comédiens sans le savoir*	*1845*

Türkçe'ye Çevrilen Yapıtlar:
Jésus-Christ en Flandre, (İsa Flander'da); *Le Chef d'Oeuvre inconnu,* (Bilinmeyen Şaheser); *L'Auberge Rouge,* (Kırmızı Han); *Une Téné breuse Affaire,* (Esrarlı Bir Vak'a); *El Verdugo,* (El Verdugo); *Le Lys dans la Vallée,* (Vadideki Zambak); *Louis Lambert,* (Louis Lambert); *La Recherche de L'Absolu,* (Mutlak Peşinde); *Le Femme de Trente Ans,* (Otuz Yaşında Kadın); *Gobseck,* (Tefeci Gobseck); *Le Colonel Chabert,* (Albay Chabert); *Le Pére Goriot,* (Goriot Baba); *Les Illusions perdues,* (Sönmüş Hayaller); *César Birotteau,* (César Birotteau); *Eugénie Grandet,* (Eugénie Grandet); *La Messe de L'Athée,* (Dinsizin Ayini); *Les Paysans,* (Köylüler); *Mémoires des deux Jeunes Mariées,* (İki Gelinin Hatıraları); *Le Curé de Tours,* (Tours Papazı); *La Maison Nucingen,* (Nucingen Bankası); *Le Médecin de Campagne* (Köy Hekimi); *Modeste Mignon,* (Modeste Mignon); *Ursule Mirouët,* (Ursule Mirouet); *Le Curé de Village* (Köy Papazı); *La Peau de Chagrin,* (Tılsımlı Deri); *La Cousine Bette,* (Cousine Bette); *Le Cousin Pons,* (Cousin Pons).

rek gerektiği hallerde değişen ittifaklara taviz vererek girebilen karakterler kazanır. Fakat bunların yanı sıra Balzac'ta her türlü yoz ittifakı reddederek mutlak değerler peşinde koşan kişiler de vardır. Bu tipin örneği sayılabilecek Louis Lambert, Davit, D'Arthez gibi kişiler çağın burjuva değerleriyle ölçüldükçe hep kaybederler, ama Balzac'ın aşkın evreninin gerçek kahramanları onlardır. Bu temalarla tiplemeleri Balzac abartma yöntemiyle işler. Bu abartma yöntemi ise sahte bir bilimsellikten kaynaklanır: Çehrebilim, isimbilim, yazıbilim, hayvanbilim. *Les Employés*'de Gobseck'in imzasını okura sunarken şöyle der: "Bu imza insanların kişiliklerini yazılarından çıkaranlar için bir örnek olmalıdır. Eğer dünyada bir hayvanı yansıtan bir hiyeroglifik simge varsa, o simge bu imzadır. Bu ismin ilk ve son harfleri aç gözlü bir köpekbalığının obur çenesine benzer, sonsuza dek açık, kapmaya ve yutmaya hazır".

Bu sahte bilimsel abartmaları yüzünden ve sanayi devriminin doruğunda, işçi-kapitalist ilişkileriyle uğraşacağı yerde finans spekülasyonu serüvenleriyle uğraştığı için Balzac'ın toplumsal gerçekçiliği, Goncourt Kardeşler ve Zola gibi natüralistlerce yadsınmıştır. Bununla birlikte onu, kişiyi nesnel ve toplumsal ilişkiler içinde inceleyen ilk büyük gerçekçi yazar saymak gerekir.

• KAYNAKLAR: P. Abraham, *Creatures chez Balzac*, 1958; M. Bardèche, *Balzac romancier*, 1940; A. Béguin (der.), *L'Oeuvre de Balzac*, 16 cilt, 1949-1953; A. Béguin, *Balzac visionnaire*, 1946; P.E. Dargan, *Studies in Balzac's Realism*, 1932; N.N. Fairchild, *The Romantic Quest*, 1931; D. Fanger, *Dostoevsky and Romantic Realism*, 1967; H.James, "Honore de Balzac", *French Poets and Novelists*, 1919; A. Le Breton, *Balzac, l'homme et loeuvre*, 1905; H. Levin, *The Gates of Horn*, 1963; H. Levin, *Contexts of Criticism*, 1963; G. Lukacs, *Studies in European Realism*, 1950; F. Marceau, *Balzac et son monde*, 1955; P. Martini, *Le Roman réaliste sous le Second Empire*, 1913; G.B. Pradalié, *Balzac historien*, 1955; H. Taine, "Balzac", *Nouveaux Essais de critique ed d'histoire*, 1901; T. Yücel, *Figures et messages dans La Comedie humaine*, 1972; S. Zweig, *Three Masters: Balzac, Dickens, Dostoeffsky*, 1930.

• BAKINIZ: HERDER, LUKACS, TAINE, VICO.

BANACH, Stefan
(1892-1945)

Polonyalı matematikçi. Fonksiyonel analizin temellerini oluşturan özgün araştırmalarıyla tanınmıştır.

30 Mart 1892'de Krakow'da doğdu. Babası tren memuruydu; soyadını, evlatlık olarak verildiği bir çamaşırcı kadından aldı. On beş yaşından sonra özel dersler vererek yaşamını kazanmaya başladı. 1910'da Krakow'da liseyi bitirince Ukrayna'ya giderek Lvov Teknoloji Enstitüsü'ne girdi, fakat öğrenimini tamamlayamadan ayrılarak Krakow'a döndü. 1916'da, Polonyalı matematikçi H.Steinhaus ile karşılaşması, Banach'ın yaşamında bir dönüm noktasıdır. O güne değin matematik bilgisini oldukça geliştirmişti, fakat dağınık olan bilgilerini yönlendirmesi ve belli konular üzerinde yoğunlaştırması ancak Steinhaus'u tanıdıktan sonra gerçekleşebilmiştir.

İlk araştırması, Steinhaus ile ortak bir çalışmanın ürünüydü. 1917'de tamamlanan, Fourier serilerinin yakınsaklığıyla ilgili bir araştırma ancak iki yıl sonra yayımlanabildi. 1919'da Lvov Teknoloji Enstitüsü'ne atanan Banach, üniversite eğitimini tamamlamamış olmasına karşın burada mekanik dersleri vermeye başladı ve aynı yıl doktora tezi kabul edildi. "Soyut Kümelerle İşlemler ve İntegral Denklemlere Uygulamaları" konulu bu tezi, fonksiyonel analizin doğuşunu simgelemesi nedeniyle çok önemlidir.

1922'de Lvov Üniversitesi'ne geçerek 1927'de profesörlüğe yükselen, ardından Polonya Bilim ve Sanat Akademisi üyeliğine seçilen Banach, 1924-1941 arasında kendini tümüyle matematik araştırmalarına verdi. Bu arada Steinhaus ile birlikte *Studia Mathematica* adlı bir matematik dergisi çıkardı, lise ve üniversiteler için ders kitapları yazdı, dünyaca ünlü matematikçiler yetiştirdi. 1939-1941 arasında Lvov Üniversitesi'nin dekanlığını yaptı ve aynı yıllarda Ukrayna Bilimler Akademisi'nin üyeliğine seçildi. 1941 yazında Lvov, Alman orduları tarafından işgal edilince üç yıl süreyle üniversiteden ayrılıp, matematik çalışmalarına ara vermek zorunda kaldı. 1944'te üniversiteye döndüyse de sağlığı iyice bozulmuştu ve bilimsel çalışmalarını yürütemeyecek durumdaydı; 31 Ağustos 1945'te, Ukrayna Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti'ndeki Lvov kentinde öldü.

Banach'ın, yayımlanmış elliye yakın özgün araştırması bugün fonksiyonel analiz adı verilen matematik dalının temellerini oluşturur. 1890 yıllarında Volterra, integral denklemlerle ilgili bazı araştırmalarında, sonsuz boyutlu uzaylarda tanımlanmış fonksiyonları incelemek için işlemler kuramını yaratmıştı. Banach buradan yola çıkarak, normlu doğrusal (lineer) uzay kavramını ortaya attı. Özellikle eksiksizlik koşulu altında geniş kapsamlı uygulamaları olan bir uzay türünün çok önemli özelliklerini tanımladı. Ayrıca arık (zayıf) yakınsaklık ve arık kapalılık kavramlarını ortaya attı, sınırlı uygulama (gönderim) kümeleri ve sürekli doğrusal fonksiyonlarla ilgili özgün savlar öne sürdü. Yerel gevşek kümelere ilişkin bir savıyla topolojiye, diğer çalışmalarıyla da ortogonal seriler ve aksiyomatik (belitsel) kümeler kuramına çok değerli katkıları oldu.

Büyük yeteneğinin ve yaratıcılığının yanı sıra, o dönemde matematiğin ulaştığı yüksek düzey de Banach'ın özgün kuramlar geliştirmesine yardımcı olmuştur. 1920'lere girildiğinde, kümeler kuramında sonluötesi yapılar açıklığa kavuşmuş, eksiksiz metrik uzaylarda Baire savı ortaya atılmış ve betimsel kümeler kuramı artık sağlam temellere oturtulmuştu. Banach ile hemen hemen aynı yıllarda, fakat ondan bağımsız olarak Wiener de eksiksiz normlu uzay kavramını ortaya atmış, ancak bunu geliştirmemiştir. 1922'de Banach'ın tanımladığı bu kavram, sonsuz boyutlu fonksiyon uzaylarındaki uygulama (gönderim) problemlerinin topolojik ve cebirsel yöntemlerle çözümünü amaçlar. Eukleides uzaylarındaki uzaklık kavramı genelleştirilerek, doğrusal (lineer) uzayların her bir öğesi için bir norm tanımlanır. Normlu doğrusal bir uzayın eksiksizlik koşulunu da sağlaması durumunda, "Banach uzayı" diye adlandırılan mate-

matiksel kavrama ulaşılır. Bir Banach uzayında birleşmeli bir çarpım kuralı, normların çarpımını en az çarpımın normuna eşit kılıyorsa, bu soyut yapıya da "Banach cebiri" adı verilir.

Banach'ın yarattığı türde bir uzay kavramı ve bundan doğan daha genel ve soyut matematiksel yapılar, bugün matematik araştırmalarının vazgeçilmez bir parçası olmuştur. Banach'ın temellerini attığı fonksiyonel analizin matematiğin diğer dallarında da sayısız uygulaması vardır.

• **YAPITLAR (başlıca):** *Théorie des opérations linéaires*, 1932, ("Doğrusal İşlemler Kuramı") *Mechanika w zakresie szkol akademickich*, 1938, ("Mekanik Ders Kitabı"); *Oeuvres*, (ö.s.), 1967, ("Toplu Yapıtları").

• **BAKINIZ:** VOLTERRA, N. WIENER.

BANARLI, Nihat Sami
(1907-1974)

Türk edebiyat tarihçisi. Ortaöğrenim kurumları için hazırladığı edebiyat kitaplarıyla tanınmıştır.

İstanbul'da doğdu. İlköğrenimini Fatih Sultan Mehmet Vakıf Mektebi'nde, Gelenbevi ve Mercan idadilerinde yaptı. Ortaokul ve liseyi Vefa ve İstiklal liselerinde okudu. 1930'da İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi'ni bitirdi. Aynı yıl Edirne Lisesi'nde edebiyat öğretmenliğine başladı. 1942 yılında İstanbul'a gelerek sırasıyla Kabataş, Galatasaray, Özel Işık ve Şişli Terakki liselerinde çalıştı. 1947'de İstanbul Eğitim Enstitüsü'ne, 1950'de İstanbul Yüksek Öğretmen Okulu'na atandı. 1959-1962 yılları arasında Yüksek İslam Enstitüsü'nde İslami Türk Edebiyatı Tarihi dersleri verdi. 1969 yılında emekliye ayrıldıktan sonra Milli Eğitim Bakanlığı 1000 Temel Eser Komisyonu'nda üye ve başkan olarak çalışan Nihat Sami Banarlı, 13 Ağustos 1974'te, İstanbul'da öldü. *Kızıl Çağlayan* ve *Bir Yuvanın Şarkısı* adındaki oyunlarıyla 1933 yılında Milli Eğitim bakanlığının açtığı yarışmayı kazanmıştı.

Banarlı edebiyat tarihi konusundaki yazılarını Edirne'de görevliyken yazmaya başladı. Edirne Halkevi'nin çıkardığı *Altı Ok* dergisinde yayımlanan ilk yazılarından sonra İstanbul'daki *Orhun*, *Ötüken* ve *Atsız* dergilerine de yazı göndermeye başladı. *Yedigün* dergisinde yayımladığı makalelerin yanı sıra, gençler köşesinde edebiyata ilişkin sorulara yol gösterici cevaplar yazdı. 1948-1960 yılları arasında *Hürriyet* gazetesinde "Edebi Sohbetler" adıyla denemeler yazdı. 1958'de Yahya Kemal'in ölümü üzerine, kurulmasına büyük katkıda bulunduğu Yahya Kemal Enstitüsü'nün müdürü oldu, Yahya Kemal Müzesi'ni kurdu. Enstitünün çıkardığı derginin yazı işleri yönetmenliğini yaptı. *Meydan* ve 1971 yılında kurulan Kubbealtı Akademisi'nin edebiyat kolu başkanı olarak çıkardığı *Kubbealtı Akademi Mecmuası*'nda yazılar yazdı.

Nihat Sami Banarlı ilkini 1940 yılında yayımladığı lise edebiyat kitaplarıyla ün kazanmıştır. Daha önceleri edebiyat öğretimi, ürünlerin incelenmesinden çok, yazarların ve dönemlerin önemli ve önemsiz yönlerinin öyküleştirilerek anlatıldığı bir yöntemle yapılırdı. 1940'larda Milli Eğitim bakanlığının ürün incelemesine yönelik tercihi, bu yolda kitapların yazılmasına yol açtı. Banarlı Türk ve Batı edebiyatlarından aldığı seçme parçaları irdeleyerek yazdığı kitaplarla uzun yıllar lise edebiyat öğretiminin neredeyse değişmez kitap yazarı olmuştur.

• **YAPITLAR: İnceleme:** *Dâsitân-ı tevârih-i mülûk-i Âl-i Osman*, 1939; *Resimli Türk Edebiyatı Tarihi*, 1948; *Yahya Kemal Yaşarken*, 1959; *Yahya Kemal'in Hatıraları*, 1960; *Türkçe'nin Sırları*, 1971. **Ders Kitapları:** *Edebi Bilgiler*, 1940; *Metinlerle Edebi Bilgiler*, 1950; *Metinlerle Türk Edebiyatı*, 1951; *Metinlerle Türk ve Batı Edebiyatı*, 1955. **Oyun:** *Kızıl Çağlayan*, 1933; *Bir Yuvanın Şarkısı*, 1933.

BANCROFT, George
(1800-1891)

ABD'li tarihçi ve siyaset adamı. ABD Deniz Harp Akademisi'ni kurmuştur.

3 Ekim 1800'de Massachussets'in Worchester kentinde doğdu, 17 Ocak 1891'de Washington D.C.'de öldü. Babası din adamıydı. Harvard Üniversitesi'nde okuduktan sonra Almanya'ya gitti ve 1820'de Göttingen Üniversitesi'nden doktora derecesi aldı.

1822'de ABD'ye dönen Bancroft, Harvard Üniversitesi'nde bir süre Yunanca öğrettiyse de, Harvard'ın eğitim anlayışı ile uzlaşamayarak kısa bir süre sonra ayrıldı. J.C. Cogswell ile birlikte Massachussets'in Northampton kentinde Alman yöntemleriyle eğitim veren bir okul kurdu. Round Hill adındaki bu okul, Amerikan orta öğreniminde uyguladığı yeni pedagojik yöntemlerle dikkati çekti.

1831'de kurduğu okuldan ayrılan ve politikaya atılan Bancroft, Demokratik Parti'ye girdi ve Andrew Jackson'u destekledi. 1838'de Boston limanına defterdar olarak atandı. 1845-1946 yıllarında donanma bakanlığı yaptı ve Maryland'ın Annapolis kentinde Deniz Harp Akademisi'ni kurdu. 1846-1849 arasında İngiltere elçiliği yaptı.

Bancroft, 1850'lerde kölelik sorunu yüzünden Demokratik Parti ile anlaşmazlığa düştü. Kendisi köleliğin kaldırılması için etkin olarak mücadele veren *abolitionist* grubun içinde olmamasına karşın, Demokratik Parti'den ayrılarak köleliğe karşı olan Cumhuriyetçi Parti'ye geçti. 1867-1871 arasında Prusya, 1871-1874 arasında da Alman İmparatorluğu'nda elçi olarak bulundu.

Bancroft, ABD tarih yazımının önde gelen isimlerinden biri olarak tanınır. 1834 yılında başladığı *History of the United States, from the Discovery of the American Continent* ("Amerika'nın Keşfinden İtibaren Birleşik Devletler Tarihi") 40 yılda tamamlanmış ve 10 ciltlik bir yapıt olmuştur. Bancroft ve çağdaşı olan John Lothrop Motley ve William Prescott romantik tarihçiler olarak bilinirler. Kendilerin-

den önceki tarih yazımcılarının nesnel ve kuru bir dille aktardıkları olaylar, Bancroft ve öteki Romantik Okul tarihçilerinde bir özgürlük ve ilerleme destanı niteliğini kazanır. Bancroft tarih çalışmalarını genellikle dini-felsefi bir yaklaşımla sürdürmüş, askeri ve güncel siyasi etkenlere ağırlık vermiş; Amerikan "özgürlük destanı"nı Tanrı'nın bir armağanı olarak görmüştür.

Bancroft'un yarımyüz yıl boyunca sürdürdüğü tarihsel araştırmaların ve özellikle topladığı tarihsel belgelerin ABD tarih yazımına önemli katkısı olmuştur. Bancroft'tan önceki tarih yazımı daha çok Bağımsızlık Savaşı ile ilgilenirken, Bancroft tarihini Amerika'nın keşfinden başlatmış, bu dönem hakkındaki dağınık bilgileri geniş ve kapsamlı biçimde toplamıştır.

Bancroft, yaşamının son yıllarına değin, Amerikan "özgürlük destanı" kavramını, gerek bu ülkenin siyasal ve toplumsal yapısının insanlığın ulaştığı en yetkin düzen olduğunu, gerekse içinde yer aldığı partinin siyasetinin doğruluğunu desteklemek için kullanmıştır.

• YAPITLAR: *History of the United States from the Discovery of the Continent*, 10 cilt, 1834-1874; ("Amerika'nın Keşfinden İtibaren Birleşik Devletler Tarihi") *The History of the Formation of the Federal Constitution*, 1882, ("Federal Anayasa'nın Oluşumunun Tarihi").

• BAKINIZ: A. JACKSON.

BANDA, Hastings Kamuzu
(1905)

Malawili siyasi önder ve devlet adamı. Bağımsız Malawi'nin ilk cumhurbaşkanıdır.

Hastings Kamuzu Banda, Nyasaland'ın (Malawi'nin eski adı) Kasungu bölgesinde doğdu. Ailesi Chewa aşiretindendi. İlköğrenimini İskoçya Kilisesi'nin Livingstonia Misyoner Okulu'nda gördü. 13 yaşında öğrenimini sürdürmek için yürüyerek Güney Afrika'ya gitti. Johannesburg'da bir madende kâtip olarak çalıştı.

Banda, 1923'te ABD'ye giderek, 1928'de Wilberforce Lisesi'ni bitirdi. 1931'e kadar Chicago Üniversitesi'nde Bantu dili danışmanı olarak çalıştı. Daha sonra Nashville'deki Meharry Tıp Fakültesi'ne devam etti ve 1937'de tıp doktoru oldu. Banda, İngiltere'de doktorluk yapabilmek için İskoçya'daki Glasgow ve Edinburgh üniversitelerinde bir süre eğitim gördü ve 1941'de bu üniversitelerden de diploma aldı.

1944-1953 arasında İngiltere'de doktor olarak çalışan Banda, bu dönemde İngiltere'de bulunan Afrikalı bağımsızlık yanlısı önderlerle ilişki kurdu. 1951'de Güney Rodezya'nın ırkçı politikasını eleştiren bir çalışması yayımlandı. 1953'te Güney Rodezya'nın isteği ile Nyasaland (Malawi), Kuzey Rodezya (Zambia) ve Güney Rodezya (Zimbabwe) bir konfederasyon halinde birleştiler. Üç ülkedeki bağımsızlık yanlısı siyah önderler bu olaya karşı çıktılar. Ülkesindeki siyasal gelişmelere etkin olarak katılmak amacıyla Banda, İngiltere'deki işini bırakarak Gana'ya geldi.

Banda, 1958'de yeni bir anayasa istemi ile İngiltere'ye giden kurula başkanlık etti. 6 Temmuz'da ise Nyasaland'a döndü ve 1 Ağustos'ta yapılan seçimde Malawi Kongre Partisi'nin başkanlığına getirildi. Federasyona karşı ayaklanmalar 1959'da giderek artınca, ırkçı beyaz azınlık hükümeti 3 Mart 1959'da protesto gösterilerini şiddet yoluyla bastırdı. 120 siyahın öldürüldüğü olayda Banda da tutuklanarak Güney Rodezya'da hapse atıldı.

13 ay hapiste kaldıktan sonra serbest bırakılan Banda, Malawi Kongre Partisi'nin başkanı olarak etkinliğini sürdürdü ve Haziran 1960'ta İngiltere'nin, siyah çoğunluğa Yasama Meclisi'nde çoğunluk tanıyan Anayasa önerisini kabul etti.

Banda, 1 Şubat 1963'te, Nyasaland'ın ilk siyah başkanı oldu. Nyasaland, 6 Temmuz 1964'te bağımsızlığını ilan ederek "Malawi" adını aldı. 6 Temmuz 1966'da ise Malawi İngiliz Uluslar Topluluğu'na bağlı bir cumhuriyet oldu ve Banda da Malawi'nin ömür boyu kaydıyla ilk cumhurbaşkanı seçildi.

Banda, iktidara gelmesinin hemen ardından başkanı olduğu Malawi Kongre Partisi'nin tek parti olarak kalmasını sağlamış, Malawi Cumhuriyeti'nin çok partili bir demokrasiye dönüşmesini engellemiştir. 1960'larda Afrika'da sömürge yönetiminden kurtulan diğer ülkelerden farklı olarak Banda, ırkçı Güney Afrika ve Rodezya hükümetleriyle ekonomik ve siyasal ilişkilerini sürdürmüş, Afrika Birliği Örgütü'nün ırkçılığa karşı politikasını kabul etmemiştir.

Banda'nın ırkçı beyaz yönetimlere karşı izlediği siyaset, ülke içinde ve kendi partisinde de eleştirilere yol açmıştır. Bağımsızlığın kazanılmasının hemen ardından dokuz kişilik bakanlar kurulundan altı bakan, onun bu politikasına karşı çıktı. Bu bakanların üçü görevden alındı ve üçü de istifa etmek zorunda bırakıldı. Bu bakanlardan ikisinin 1965 ve 1967'deki ayaklanma girişimleri halktan destek görmeyerek başarısızlıkla sonuçlandı.

Banda yönetiminin iktisadi gerekçelerle Güney Afrika ve eski Rodezya ile sürdürdüğü iyi ilişkiler, Afrika'daki ilerici yönetimlerle arasının açılmasına yol açmıştır. Irk ayırımının beyaz azınlık yönetimlerine karşı mücadele ile değil, siyah yönetimlerin bunlarla yakın ilişkiler kurmasıyla ortadan kaldırılacağını savunan Banda, Afrika'da böyle bir politika izleyen tek siyah önder olarak yalnızlığa itilmiştir.

• BAKINIZ: KAUNDA.

BANDARANAİKE, Sirimavo
(1916)

Sri Lankalı siyasetçi. Dünyadaki ilk kadın başbakandır.

Sirimavo Ratwatte Dias Bandaranaike 17 Nisan 1916'da Seylan'da (bugün Sri Lanka) Ratnapura'da doğdu. 1940'da S.W.R.D. Bandaranaike ile evlendikten sonra, siyasal çalışmalara katılmaya başladı. Ka-

dınların kurduğu Lanka Mahila Samitiya adlı kuruluşun başkan yardımcısı oldu. 1959'da S.W.R.D. Bandaranaike'nin öldürülmesinden sonra Sri Lanka Özgürlük Partisi'nin başkanlığını üstlendi. 1960 seçimlerinde Özgürlük Partisi büyük bir çoğunlukla iktidara geldi ve Sirimavo Bandaranaike, dünyadaki ilk kadın başbakan oldu. Savunma ve dışişleri bakanlıklarını da yürüttü.

Eşi, S.W.R.D. Bandaranaike'nin başlattığı Simhali milliyetçiliği siyasetini sürdürdü. Tüm özel okullar devletleştirildi, böylece eğitim sistemindeki Hıristiyan etkisi ortadan kaldırılmaya çalışıldı. Sosyal adaletçi bir iktisadi politika güdüldü ve devletçiliğe önem verildi. Bağlantısız bir dış politika izlendi.

1965'e doğru ülke ekonomisi bunalıma girdi. İşsizlik, hayat pahalılığı, tüketim mallarında kıtlık ve devlet işletmelerinin verimli çalışamaması gibi nedenler, halkı yeni bir seçenek aramaya yöneltti ve 1965 seçimlerinde Batı yanlısı Birleşik Ulusal Parti iktidara geldi. Sri Lanka Özgürlük Partisi soldaki partilerle ittifak oluşturarak güçlü bir muhalefet başlattı.

1970 seçimlerinde Özgürlük Partisi bir koalisyon hükümeti oluşturarak yeniden iktidara geldi ve Bandaranaike başbakan oldu. Birleşik Ulusal Parti ise 157 milletvekilliğinden yalnızca 17'sini alabildi. 1971'de Halk Kurtuluş Cephesi adlı Mao yanlısı bir grup hükümeti düşürme girişiminde bulundu. Ağırlıklı olarak kırsal bölgelerdeki Budist Simhali gençliğinin başlattığı bu ayaklanma birkaç hafta içinde bastırıldı.

Seylan 1972'de Sri Lanka Cumhuriyeti adını aldı. 1975'te devletleştirmelerin zamanlaması konusunda ortaya çıkan görüş ayrılıkları nedeniyle hükümette değişiklik yapıldı. Hükümetteki üç Troçkist üye muhalefete geçti. Komünist üyelerin de ayrılma eğilimi taşımasına karşın 1977'ye değin hükümetin birliği korunabildi. Çok sert geçen bir seçim kampanyasından sonra Birleşik Ulusal Parti büyük bir çoğunluk sağlayarak seçimleri kazandı. Sri Lanka Özgürlük Partisi'nin milletvekili sayısı 91'den 8'e düştü.

Bandaranaike, uluslararası ilişkilerde etkin bir siyasetçiydi. 1976'da Sri Lanka'da toplanan Bağlantısız Ülkeler Konferansı'nda başkan seçilmiş, birçok alanda Üçüncü Dünya ülkelerinin sözcülüğü görevini yürütmüştür.

• BAKINIZ: Solomon BANDARANAİKE.

BANDARANAİKE, Solomon
(1899-1959)

Sri Lankalı siyaset adamı. Simhali milliyetçiliğini savunan görüşleriyle Sri Lanka siyasal tarihinde yeni bir dönem başlatmıştır.

Solomon West Ridgeway Dias Bandaranaike 8 Ocak 1899'da Seylan'ın (bugün Sri Lanka) Colombo kentinde doğdu, 25 Eylül 1959'da öldü. İngiltere'de Oxford Üniversitesi'nde hukuk eğitimi gördükten sonra 1925'te Seylan'a döndü. Hıristiyan dinini terkederek Budizm'i kabul etti. 1931'de yeni oluşturulan ve yasama meclisi niteliği taşıyan Devlet Konseyi'ne seçildi. Seylan'ın 1947'de bağımsızlığını kazanmasından sonra yapılan ilk seçimlerde çok sayıda partinin birleşmesiyle kurulan Birleşik Ulusal Parti iktidara geldi.

Parti muhafazakâr bir program benimsemişti. İngiliz tipi parlamenter demokrasiyi ve özel sermayeye dayanan iktisadi kalkınmayı savunuyordu. D.S. Senanayake başbakan oldu, milletvekili seçilen Bandaranaike ise sağlık ve yerel yönetimler bakanlığına getirildi. 1951'de Birleşik Ulusal Parti'den istifa ederek Sri Lanka Özgürlük Partisi'nin kurucuları arasında yer aldı. Parti Simhali milliyetçiliğini, Budizm'i ve bağlantısızlığı savunuyordu.

Bandaranaike, 1952'de Sri Lanka Özgürlük Partisi'nden yeniden milletvekili seçildi ve mecliste muhalefetin önderi durumuna geldi. Dört yıl sonra benzer programları benimseyen birkaç partiyle Mahajana Eksath Peramuna'yı (Birleşik Halk Cephesi) kurdu ve 1956 seçimlerinde büyük bir çoğunluk elde ederek başbakan seçildi. Simhali dilini İngilizce'nin yerine resmi dil ilan etti. Başbakanlığı sırasında Budizmin ve Simhali kültürünün geliştirilmesine özel önem verildi. Bir antlaşmayla İngiliz askeri üsleri kaldırıldı. Sosyalist ülkelerle diplomatik ilişkiler kuruldu. İktisadi kalkınmada devlete ağırlık verildi. Ama uygulanan Simhali milliyetçiliği ve dil politikası öteki etnik gruplar arasında hoşnutsuzluk yarattı. Tamiller, Federal Parti'nin önderliğinde bir muhalefet başlattılar. Bandaranaike 25 Eylül 1959'da bir Budist rahip tarafından vuruldu, ertesi gün öldü. Karısı Sirimavo Bandaranaike Sri Lanka Özgürlük Partisi'nin başkanlığına seçildi ve kocasının başlattığı hareketi sürdürdü.

• BAKINIZ: Sirimavo BANDARANAİKE.

BANDELIER, Adolph
(1840-1914)

ABD'li etnolog ve arkeolog. Yerli kabileleri üzerine yaptığı araştırmalarla tanınmıştır.

Adolph Francis Alphonse Bandelier 6 Ağustos 1840'ta Bern'de doğdu, 18 Mart 1914'te Seville'de öldü. Babası İsviçre ordusunda subay ve Bern'in ceza yargıcıydı. Annesi Rus'tu. Ailesi 1848'de ABD'ye göç etti ve Highland'e yerleşti. Highland'de okul olmadığı için Bandelier evde özel eğitim gördü. 1855'te Bern Üniversitesi'nin Jeoloji Bölümü'nü bitirdi. 1850'lerin sonunda Amerika'ya döndü ve bir bankada çalışmaya başladı. Bu arada Meksika tarihine ilişkin belgeler üzerinde incelemeler yaptı. Amerikan İç Savaşı'nı izleyen mali kriz yüzünden bankacılık işinde başarısızlığa uğraması üzerine, bütünüyle antropolojik çalışmalara yöneldi. 1873'te ABD'li etnolog Lewis H. Morgan'la tanıştı ve onun çizgisini izlemeye başladı.

1903'te New York Amerikan Doğa Tarihi Müzesi'nde çalıştı ve Columbia Üniversitesi'nde ders verdi. 1907'de, gözlerinde ilk katarakt belirtileri ortaya

çıktı; 1909-1911 yılları arasında görme gücünü büyük ölçüde yitirdi. 1913'te İspanya'ya gitti ve burada Pueblo Yerlileri üzerine belgesel çalışmalarına devam etti. Ölümünden sonra 1916'da, New Mexico'da Bandelier UlusalAnıtı adıyla anılan bir park kuruldu. Bu parkta, Bandelier'in incelediği Pueblo Yerlileri'nin 1100-1200 yılları arasında kurmuş oldukları yerleşim birimlerinin modelleri sergilendi.

Bandelier, özellikle Meksika, Peru ve Bolivya'da yaşayan yerlileri inceleyen ilk araştırmacılardandır.

1873-1879 arasında Morgan'ın evrim kuramından yola çıkarak, Meksika'daki Aztekler'in toplumsal ve siyasal örgütlenme yapısını incelemiştir. Aztek toplumunun akrabalık ilişkileri temelinde gevşek kabile bağlarına dayanan demokratik bir yapıya sahip olduğunu ve temelde Kuzey Amerika'da yaşayan demokratik Iraquois kabileleriyle benzerlik gösterdiğini ileri sürmüştür. Aztek toplumunun Romantik Okul tarihçilerinin iddia ettiği gibi, Avrupa krallıkları modeline benzemediğini vurgulamıştır. Bandelier'ye göre, Montezuma gibi eski Meksikalı önderlerin "kral" olduklarını ileri süren savlar, birer hayal ürünüdür. Bandelier'nin Eski Meksikalılar'a ilişkin belgesel çalışmaları Peabody Müzesi'nin yıllık raporları arasında yayımlanmıştır.

Bandelier, 1880-1889 arasında incelemelerini ABD'nin Güneybatı bölgesine yöneltmiş ve Amerikan Arkeoloji Enstitüsü adına New Mexico ve Arizona'da arkeolojik ve etnolojik belgesel araştırmalar yapmıştır. 1893'te ise Peru ve Bolivya'ya gitmiş ve belgelerden bu ülkelerin tarihini incelemiştir.

Morgan'ın en önemli izleyicilerinden olan Bandelier, belgesel verilerden hareket ederek yaptığı çalışmalarıyla, Amerikan yerlilerinin tarihinin kavranmasına önemli katkılarda bulunmuştur.

• **YAPITLAR (başlıca):** *On the Art of War and Mode of Warfare of the Ancient Mexicans*, 1877, ("Eski Meksikalılar'ın Savaş Sanatı ve Savaş Biçimleri Üzerine"); *On the Distribution and Tenure of Lands and the Customs With Respect to Interitance Among the Ancient Mexicans*, 1878, ("Eski Meksikalılar'da Miras Sorununa İlişkin Gelenekler, Toprakların Dağılımı ve Toprak İmtiyazları Üzerine"); *On the Social Organisation and Mode of Government of the Ancient Mexicans*, 1879, ("Eski Meksikalılar'da Yönetim Biçimi ve Toplumsal Örgütlenme Üzerine") *Final Report of Investigations Among the Indians of the Southwestern United States*, 1890-1892 ("ABD'nin Güneybatısındaki Yerliler Arasında Yapılan Çalışmalara İlişkin Son Rapor"); *The Islands of Titicaca and Koati*, 1910, ("Titicaca ve Koati Adaları").

• **BAKINIZ:** L. MORGAN.

BANGUOĞLU, Tahsin
(1904 -)

Türk dilbilimci, yazar, politikacı. Eski Türk lehçeleri ve Türkçe dilbilgisi üzerine yaptığı çalışmalarla tanınmıştır.

Drama'da doğdu. İlk ve ortaöğrenimini Drama, Balıkesir ve İstanbul'da yaptı. 1926'da İstanbul Erkek Lisesi'nden, 1930'da Darülfünun Edebiyat Fakültesi'nden mezun oldu. Aynı yıl Gazi Terbiye Enstitüsü edebiyat öğretmenliğine atandı. 1932-1936 arasında Almanya'da Eski Osmanlıca üzerine doktora çalışması yaptı. Yurda dönünce Dil-Tarih ve Coğrafya Fakültesi'ne Türk dili doçenti olarak atandı, dilbilgisi ve eski Türk lehçeleri dersleri verdi. 1943'te CHP'den Bingöl milletvekili seçildi. Maarif Encümeni ve Halkevleri Yüksek Danışma Kurulu Başkanlığı'nda çalıştı. CHP Genel İdare Kurulu'na getirildi, parti yayınları, *Ülkü* dergisi ve Halkevleri'ni yönetti. 1948-1950 arasında milli eğitim bakanlığı yaptı. 1950'de yeniden seçilemeyince siyasetten ayrılıp Ayvalık'taki çiftliğine çekildi. 1955'te aldığı çağrı üzerine İngiltere'ye gitti. School of Oriental and African Studies'de karşılaştırmalı Türk dilleri dersi okuttu. Yurda döndüğünde Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi ve Edebiyat Fakültesi'nde dersler verdi. 1961'de yeniden siyasete başladı, Edirne'den senatör seçildi ve CHP Senato grup başkanı oldu. İnönü'nün "ortanın solu" siyasetine karşı çıktığı için 1966 yılında CHP'den çıkarıldı. 1970'te Yeni Türkiye Partisi genel başkanlığına seçildi. Partisinin ertesi yıl Güven Partisi ile birleşmesinden sonra bir kez daha siyaseti bırakıp bilimsel çalışmalarına döndü. İstanbul Devlet Konservatuvarı'nda fonetik dersleri verdi.

Banguoğlu 1930'larda yayımladığı incelemelerle dikkati çekti. 1931'de kadrosunda Faruk Nafiz Çamlıbel, Necip Fazıl Kısakürek ve Ahmet Hamdi Tanpınar gibi sanatçıların da bulunduğu *Hız* adlı bir dergi yayımladı. Okullarda okutulacak dilbilgisi dersleri için temel bir kitap yazma işi ile görevlendirildiğinde *Ana Hatlarıyla Türk Grameri* adındaki yapıtını hazırladı. *Ulus* ve *Ülkü*'de yayımladığı yazılarla Türk dilini özleştirme çabalarına karşı çıktı, sert tartışmalara girdi. Milli Eğitim bakanlığı döneminde ilkokullara din dersi konulması, İmam-Hatip okullarının açılması ve İlahiyat Fakültesi'nin kurulması çabalarına öncülük etti.

• **YAPITLAR:** *Altosmanische Sprachstudien zu Süheyl ü Nevbahar*, 1938; ("Süheyl ü Nevbahar'da Eski Osmanlı Dil İncelemeleri"); *Ana Hatlarıyla Türk Grameri*, 1940; *Dil Bahisleri I. II.*, 1941, 1942; *Devlet Dili Türkçe Üzerine*, 1945; *Türk Grameri, I. Sesbilgisi*, 1959; *Türkçe'nin Grameri*, 1974.

BANKS, Joseph
(1743-1820)

İngiliz botanikçi. İngiltere'de bilimin gelişmesine katkılarıyla tanınır.

13 Şubat 1743'te Londra'da doğdu. Harrow, Eton ve Oxford'da okuduktan sonra, botanik öğrenimi yapmak için Cambridge'e gidip özel ders aldı. 1766'da, bir balıkçı gemisiyle Labrador ve Newfoundland'e düzenlenen sefere katılarak, iki yıl boyunca, gittiği yerlerden pek çok bitki örneği topladı. Aynı yıl Royal Society üyeliğine seçilen Banks, 1768'de, Venüs'ü izlemek amacıyla Güney Pasifik'e bir sefer düzenleyen Cook'un bu ünlü yolculuğuna katıldı. Avustralya ile Yeni Zelanda'nın hayvan ve bitki

örtüsünü inceleyerek 1771'de çok değerli bir bitki koleksiyonuyla İngiltere'ye döndü. 1778'de, Kral III. George ile kurduğu dostluğun da etkisiyle Royal Society başkanlığına getirildi ve 42 yıl bu görevi sürdürdü. 1781'de baron unvanı aldı. 1797'de Devlet Danışma Meclisi'ne (Privy Council) seçilen Sir Joseph Banks, 19 Haziran 1820'de Londra yakınlarındaki Isleworth'de öldü.

Banks'in çeşitli ülkelerden topladığı bitki türlerini kapsayan herbaryumu, bugün bile dünyanın en büyük bitki koleksiyonlarından biridir. Kew'daki Kraliyet Botanik Bahçesi'ni değişik bölgelerden getirttiği bitki örnekleriyle zenginleştiren, buğdaypasının "berberis vulgaris" bitkisinin üzerinde yaşayan mantarla aynı şey olduğunu (1805), keseli memelilerin eteneli (plasentalı) memelilerden daha ilkel olduğunu ilk kez açıklayan da Banks'tir. Gene de, daha çok ülkesinde bilimin gelişmesi için gösterdiği çabayla tanınır. Gençliğinde babasından kalan büyük servetin bilimsel çalışmalarına maddi destek sağlamasının da bunda büyük payı vardır. O dönemin bilim adamlarını evinde toplayarak verimli bir tartışma ortamı yaratan Banks, zengin kitaplığını British Museum'a bağışlamış, Royal Society'deki huzursuzluklara çözüm bulmuş, Napoléon Savaşları sırasında bilim adamlarının tutuklanmaması için Fransız hükümetiyle görüşmeler başlatmıştır. Kuzey Amerika'daki sömürgelerini kaybeden İngiltere'nin Avustralya'daki New South Wales'i sömürgeleştirmesini, daha Cook ile yaptığı yolculuk sırasında planlayan da Banks'tir. 1778'de, ticari değeri olan merinos koyunlarının İspanya'dan getirtilmesini sağlamış, aynı yıl Orta Afrika'nın keşfine yönelik African Association'ı kurmuştur.

• KAYNAKLAR: H. C. Cameron, *Sir Joseph Banks, The Autocrat of the Philosophers*, 1952; A.M. Lysaght, *Joseph Banks in Newfoundland and Labrador*, 1766, (yeni basım 1971); E. Smith, *The Life of Sir Joseph Banks*, 1911.

• BAKINIZ: ALDROVANDI, ALPINI, COOK.

BANNISTER, Roger
(1929)

İngiliz atlet. 1 mil koşuda 4 dakikanın altına inen ilk koşucudur.

Atletizme genç yaşta başladı. Orta mesafe (800 m, 1500 m ve 1 mil) koşularında büyük başarı gösterdi. 1954 yılında Oxford Üniversitesi'nde öğrenciyken 1 mil (1609 m) koşusunda elde ettiği 3:59,4'lük derecesiyle dünyada bu mesafede, 4 dakikanın altına inebilen ilk atlet olarak ün kazandı. Daha sonra Kanada'da yapılan bir yarışmada bu rekorunu 3:58,8'e indirmek başarısını gösterdi. 1955'te 1500 m'de 3:43,8 ile yeni bir dünya rekoru kırarak Avrupa şampiyonluğunu kazandı. Daha sonra atletizmi bıraktı.

BANTING, Frederick
(1891-1941)

Kanadalı hekim ve araştırmacı. Best ile birlikte, pankreas salgısından insülini ayırmıştır.

Frederick Grant Banting 14 Kasım 1891'de Ontario'ya bağlı Alliston kentinde doğdu. Varlıklı bir çiftçinin oğluydu. 1911'de Toronto Üniversitesi'nde tanrıbilim okumaya başladıysa da bir yıl sonra tıp öğrenimini seçti ve 1916'da diplomasını alır almaz orduya katılarak, İngiltere'deki askeri hastanelerde görev aldı. Böylece, I. Dünya Savaşı yıllarında cerrahi alanında pratik yapma olanağı bulan Banting, savaş bittikten sonra Toronto'ya dönerek bir çocuk hastanesinde bir yıl kadar cerrah olarak çalıştı. 1920'de özel bir muayenehane açmak üzere Ontario'daki London kentine gitti. Aynı yıl, şeker hastalığıyla pankreastaki Langerhans adacıkları arasında bir ilgi olabileceğini öğrenmesi, bir okul arkadaşının şeker hastalığından ölmesinden beri bu konuyla ilgilenen Banting'i Toronto'ya, fizyoloji profesörü Macleod'un laboratuvarına götürdü. Charles Best ile ortak çalışmaları sonucunda insülini bulan Banting'e, 1923'te Macleod ile birlikte Nobel Ödülü verildi. Banting ödülünü çalışma arkadaşı Best ile, Macleod da insülinin katıksız ve yeterli miktarda elde edilmesinde önemli katkıları olan, biyokimyacı James Bertram Collip (1892-1965) ile paylaştı. Banting, aynı yıl Toronto Üniversitesi'nde tıp profesörlüğüne getirildi, üniversitede Banting ve Best Kürsüsü kuruldu. 1926'da Kanada'daki Royal Society'nin üyeliğine seçilen Banting 1930'da kendi adına bir enstitü kurarak, 1939'a kadar araştırmalarını sürdürdü. 1934'te İngiltere kraliçesinden "Sir" unvanı aldı, bir yıl sonra da Londra'daki Royal Society'nin üyeliğine kabul edildi. II. Dünya Savaşı'nda askeri görevle bulunduğu İngiltere'nin Newfoundland kıyılarında, 21 Şubat 1941'de bir uçak kazasında öldü.

19. yy'ın sonlarında yeni gelişmekte olan içsalgı bilimi (endokrinoloji), şeker hastalığının nedenlerini de araştırmaktaydı. 1889'da, Strassburg Üniversitesi'nden (bugün Fransa'da Strasbourg) Alman fizyolog Joseph von Mering (1849-1908) ile Minkowski, pankreası alınmış bir köpeğin şeker hastalığına tutulabileceğini kanıtladılar. 1901'de karbonhidrat metabolizmasını düzenleyen Langerhans adacıklarındaki bir tahribatın şeker hastalığıyla ilintisini ortaya koyan ABD'li patolog Eugene Lindsay Opie (1873-1971), Banting'in bu alandaki çalışmasına ipuçları sağlamış oldu. Karbonhidrat metabolizması üzerinde çalışmalar yapan Macleod, araştırmacılık eğitimi olmayan Banting'in birlikte çalışma isteğini önceleri pek olumlu karşılamadı. Bunun üzerine Banting, fizyoloji ve biyokimya öğrenimini bitirmek üzere olan Charles Best ile işbirliği yapmaya karar verdi. Sonunda Macleod'un laboratuvarını iki araştırmacıya açmayı kabul etmesi üzerine, 17 Mayıs 1921'de araştırmalarına başladılar.

Pek de kolay olmayan araştırmalar, özellikle köpekler ve inekler üzerine yapılan deneyler, Langerhans adacıklarının salgıladığı bir maddenin şeker

hastalığını önlediğini gösterdi. Bu durumda yapılacak tek şey, bu maddeyi salgıdan ayırmaya kalıyordu. Banting, bir köpeğin pankreas kanallarını bağladıktan 6-8 hafta sonra, pankreası çıkararak bu maddeyi elde edebileceğini düşündü. Sonunda, Langerhans adacıklarının adındaki İngilizce *islet* (adacık) sözcüğünden türetilerek önce *isletin*, sonra *insülin* adı verilen madde elde edilebildi. Best ve Banting 14 Kasım 1921'de bulguları açıkladıklarında, yalnız bilim adamları değil, ölümü bekleyen birçok şeker hastası Toronto'ya akın etti. Biyokimyacı Collip'in de çabalarıyla, insülinin yeterince katıksız ve gereksinimi karşılayacak miktarda elde edilmesi sağlandı. Kandaki şeker (glikoz) yüzdesini düşürerek şeker hastalığının tedavisini sağlayan insülinin bulunması, içsalgı biliminin ilk büyük başarısı olmuştur.

• YAPITLAR: "The Internal Secretion of Pancreas" (Best ile) *Journal of Laboratory and Clinical Medicine*, 1921, ("Pankreasın İçsalgısı").

• KAYNAKLAR: A.Y. Jackson, *Banting as an Artist*, 1943; L. Stevenson, *Sir Frederick Banting*, 1946.

• BAKINIZ: BEST, LANGERHANS, MACLEOD, O. MİNKOWSKİ.

BAO DAI
(1913)

Vietnam İmparatoru. 1949-1955 arasında Fransa'nın Ho Şi Minh'e karşı desteklediği devlet başkanıdır.

22 Ekim 1913'te Vietnam'ın Annam bölgesinde doğdu. Asıl adı Nguyan Vinh Thuy'dur. Babası Khai Dinah, Fransız Çinhindi'nde Annam bölgesinin hükümdarıydı. Dokuz yaşındayken Fransa'ya gitti. Temel eğitimini tamamladıktan sonra Paris'te siyasal bilimler öğrenimine başladı. 1926'da babasının ölümü üzerine Annam'ın on altıncı imparatoru ilan edildi. Yaşının küçüklüğü ve öğrenimini bitirmek istemesi nedeniyle imparatorluğu kabul etmedi ve Fransa'ya döndü. 1932 Eylülü'nde Fransa'dan dönerek on dokuz yaşında taç giydi. Bao Dai (Yüceliğin Koruyucusu) adını aldı. 1933'te Ngo Dinh Diem'i içişleri bakanı yaptı. Ama, Ngo Dinh Diem'in yapmak istediği reformları Fransız yönetiminin isteği üzerine engelledi.

II. Dünya Savaşı sırasında Fransız sömürge yönetimi Bao Dai üzerinde sıkı bir denetim kurdu. 1940 yılmda Çinhindi'ni işgal eden Japon orduları, Fransız yönetimini uzaklaştırarak Bao Dai'nin, Hue' de sınırlı yetkilerle imparatorluğunu sürdürmesine izin verdi. Birkaç ay sonra Ho Şi Minh'in önderliğinde Japonlar'a karşı mücadele eden Viet Minh adlı birleşik cephe, genel bir ayaklanmayla Hanoi'de iktidarı ele geçirdi. Ho Şi Minh, 2 Eylül 1945'te Demokratik Vietnam Cumhuriyeti'nin kurulduğunu ilan etti. Bunun üzerine imparatorluktan feragat eden Bao Dai'yi yanlarında tutmanın sembolik bir değer taşıyacağını düşünen Viet Minh Hükümeti ona "Vatandaş Prens Nguyen Vinh Thuy" unvanıyla bir danışmanlık görevi vermeyi önerdi. Bunu kabul etmeyen Bao Dai, Hong Kong'a gitti, üç yıl boyunca Hong Kong ve Fransız Rivierası'nda yaşadı.

Fransa, 1949'da Bao Dai'yi Fransız birliği içinde bağımsız bir Vietnam'ın başına getirmeyi planladı. Savunmanın ve mali işlerin denetimi Fransızlar'ın elinde kalacaktı. Bu koşullarda Vietnam'a dönmeyi kabul eden Bao Dai, Vietnam'ın devlet başkanı oldu. Bu devleti, ABD ve İngiltere başta olmak üzere tüm Batılı ülkeler tanıdılar. 21 Temmuz 1954'te Cenevre' de Fransa ve Viet Minh'in katıldığı toplantıda Vietnam'ın geçici bir süre için ikiye ayrılması kabul edildi. 1956'da yapılacak seçimlerle ülke yeniden birleştirilecekti. Bao Dai Fransa'nın istekleri doğrultusunda, Ngo Dinh Diem'in hükümet kurmasını kabul etti. Diem bir yıl boyunca ABD'den aldığı mali desteğin de yardımıyla Güney Vietnam'da siyasal istikrarı sağlamaya çalıştı. 1955'te hükümet denetiminde yapılan referandum sonucunda Diem, Güney Vietnam'ın ayrı cumhuriyet olduğunu ilan etti ve kendini devlet başkanı seçtirdi. Bao Dai'ye ise onursal devlet başkanlığı verildi. Hiçbir yetkisi kalmayan Bao Dai, Fransa'ya gitti ve yaşamını orada sürdürdü.

• BAKINIZ: NGO DİNH DİEM, HO Şİ MİNH.

BAR, Karl Ludwig von
(1836-1913)

Alman hukukçu. Uluslararası özel hukuk alanında, Alman düşüncesini etkileyen çalışmalar yapmıştır.

Hannover'de doğdu. Folkestone'da öldü. Almanya'daki birçok üniversitede öğretim üyeliği yaptı. Yaşamının sonuna doğru Göttingen Üniversitesi'nde hukuk profesörüydü.

Hukuk bilimi alanına önemli katkılarda bulunan Bar, özel olarak ceza hukuku ve ceza hukuku reformu ile ilgilenmekle birlikte, daha çok uluslararası özel hukuk alanındaki çalışmalarıyla tanınmıştır. İlk önemli çalışması 1862'de yayımlanan *Das Internationale Privat und Strafrecht* ("Uluslararası Özel Hukuk ve Ceza Hukuku") adlı kitabıdır. Bu kitap genişletilmiş olarak *Theorie und Praxis des Internationalen Privatrechts* adıyla 1889'da yeniden basılmıştır.

Bar, uluslararası özel hukuka ilişkin görüşlerinde klasik okulun kurucusu Savigny'i izlemiştir. Kanunlar çatışması durumunda uygulanacak iç hukuk kuralının, hukukun evrensel ilkelerine uygun olması kuralını getiren Savigny'nin yolundan giderek, "bir devletin diğer devletlerden bütünüyle bağımsız olarak kendi hukuk sisteminin üstünlüğünü iddia edemeyeceğini" savunmuştur. Bar'a göre, bir devletin, evrensel olarak kabul görmüş bu kuralı uygulamaması durumunun sık sık tekrarlanması halinde, kendisi açısından zararlı sonuçların ortaya çıkması kaçınılmaz olacaktır. Devletler hukukunda tek tek devletlerin evrensel hukuk ilkelerinden sapmaları gerçek hukuk kuralları olarak kabul edilmediği gibi, aynı şey uluslararası özel hukuk alanı için de geçerlidir.

Bar, yasaları, kişiye ilişkin yasalar ve hukuki ilişkilere ilişkin yasalar olmak üzere iki grupta toplamıştır. Kişiye ilişkin yasalar, kişinin girdiği hukuki ilişkiler gözönüne alınmaksızın, yalnızca onun genel hukuki ehliyeti dikkate alınarak belirlenir. Hukuki ilişkilere ait yasalar ise, kişinin mülk sahibi, borçlu, alacaklı gibi konumlarda giriştiği hukuki etkinlikleri temel alır. Bu yasalarda hukuki ilişkinin yeri, olayın başlayıp geliştiği yer olarak kabul edilir.

Bar, yaşadığı dönemde uluslararası özel hukuk alanındaki Alman düşüncesine damgasını vurmuştur. Ancak, hukuk tarihi açısından önemli olmakla birlikte, çağdaş akımlar üzerinde kalıcı bir etki yaratamamıştır.

• YAPITLAR: *Theorie und Praxis des Internationalen Privatrechts*, 2 cilt, 1889, ("Uluslararası Özel Hukukun Kuramı ve Uygulaması").

• BAKINIZ: SAVIGNY.

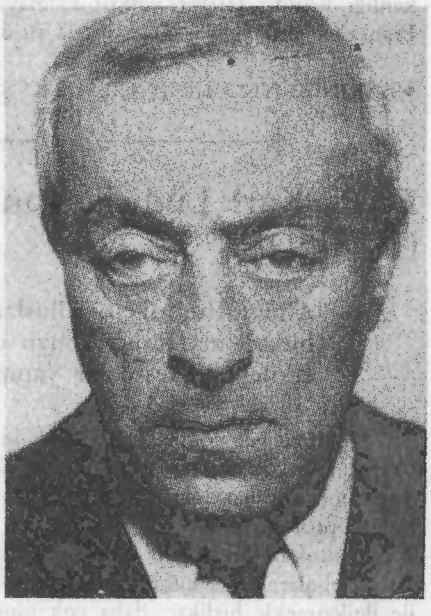

BARA, Ali Hadi
(1906-1971)

Türk heykelci. Türkiye'de heykel sanatına kişilik kazandıran ilk sanatçılardandır.

9 Eylül 1906'da Tahran'da doğdu. Çok küçük yaşlarda geldiği İstanbul'da ilköğrenimden sonra Saint-Joseph Lisesi'ne girdi. Bitirmeden ayrıldı ve 1923'te Sanayi-i Nefise Mektebi Âlisi'ne geçti. Bir ay sonra buradan da ayrılarak o zamanlar Fransızlar'ın yönetiminde bulunan demiryollarına memur olarak girdi. 1925'te yeniden Akademi'ye döndü. Akademi'den yetişen ilk heykelci İhsan Özsoy'dan iki yıl kadar öğrenim gördü. 1927'de mezun oldu ve açılan Avrupa bursu yarışmasını kazanarak Paris'e gitti. Önce Julian Akademisi'nde Bouchard ve Landovski'

"Adana Anıtı"ndan bir bölüm

den ders aldı. Daha sonra Charles Despieau (1874-1947) ve Bourdelle (1861-1929) ile çalıştı. 1928'de Salon Des Artistes Françaises, 1929'da Salon D'Automme sergilerine katıldı. 1930'da yurda döndü ve Güzel Sanatlar Akademisi'ne muallim muavini olarak girdi. Ancak, iki yıl kadar sonra yaşlı hocalarla anlaşmazlığa düştükleri için birkaç asistan arkadaşıyla birlikte okuldan uzaklaştırıldı. Kısa bir süre sonra, 1933'te İhsan Özsoy emekliye ayrılıp yerine heykel öğretmeni olarak Mahir Tomruk getirilince, ondan boşalan modlaj öğretmenliğine de Hadi Bara atandı. 1949'da ikinci kez Paris'e gitti. Çok kısa bir süre kalmasına karşın, heykel alanında orada gördüğü gelişmeler, sanatında büyük bir değişime, figürlü heykelden non-figüratif heykele dönmesine yol açtı. 1950'de o zamana değin Alman hoca Belling'in yönetiminde bulunan heykel atölyeleri ikiye ayrıldı ve birinin yönetimi Zühtü Müridoğlu ile birlikte Hadi Bara'ya verildi. 1955'ten sonra zaman zaman sağlığı çok bozulduysa da, 1964'teki emekliliğine değin bu görevini ve çalışmalarını büyük bir özveriyle sürdürdü. 31 Ağustos 1971'de öldü.

Yurt içinde 1929 ve 1936'da Müstakil Ressamlar ve Heykeltıraşlar Birliği Sergisi'ne, 1940-1945 arasında Devlet Resim ve Heykel sergilerine katıldı. 1941'de bu sergide heykel dalında birinci ödülü kazandı. Yurt dışında iki kez Sao Paulo Bienali'ne, bir kez Venedik Bienali'ne, Paris Rodin Müzesi Çağdaş Heykel Sergisi'ne katıldı. 1953'te Uluslararası Meçhul Siyasal Mahkûm Yarışması'na yolladığı yapıtı ödüllendirildi.

Bara'nın sanatsal gelişiminde, 1950 öncesi ve sonrası olmak üzere birbirinden çok farklı iki dönem izlenir. İlk hocası ve ilk Türk heykelci İhsan Özsoy, naturalist bir anlayışın temsilcisiydi. Paris'teki hocaları Henri Bouchard ile Paul Landowski'nin sanat görüşleri de daha farklı değildi. Onu en çok etkileyen

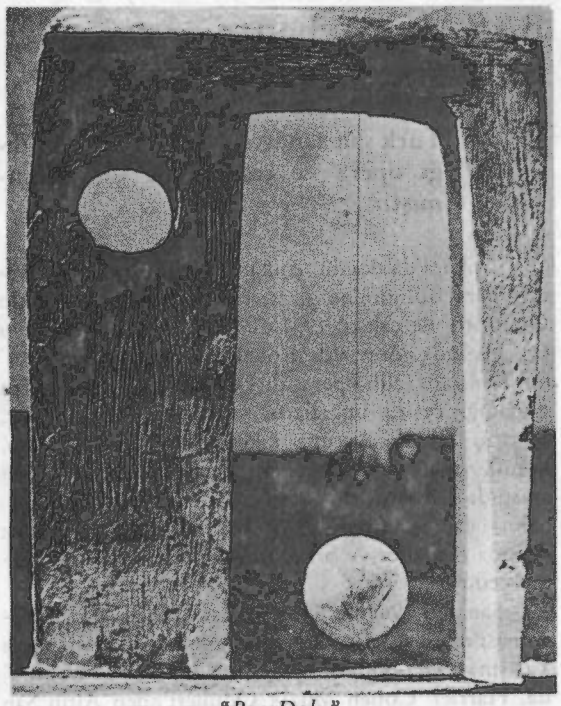

"Boş-Dolu"

hocası Despieau ise Rodin'in öğrencisiydi.

Hadi Bara da sanatının ilk evresinde, 20. yy başındaki non-figüratif sanata, soyut anlayışa ilgi göstermemiş ve heykel sanatının amacının doğayı klasik bir yorumla vermek olması gerektiğini savunmuştur. 1949 yılında ikinci kez Avrupa'ya gidişine değin yaklaşık yirmi beş yıl süren bu döneminde ürettiği tüm yapıtları bu anlayış doğrultusundadır. 1928'de yaptığı *Bedia'nın Başı*, 1929'da yaptığı *Havva*, 1932 tarihli *Atatürk* ve *Tevfik Fikret* büstleri ile 1936'da yaptığı *Mareşal Fevzi Çakmak* ve *Ahmet Rasim* büstleri bu anlayıştaki belli başlı ürünleridir. Hadi Bara bu dönemde anıt heykelde de kapalı bir kompozisyon anlayışına yönelmiş, deliksiz, ağır kitlelerle çalışmıştır. 1935'teki *Adana Anıtı*,1937'de yaptığı İstanbul Orduevi önündeki mareşal üniformalı *Atatürk* heykeli, 1941-1943 arasında Zühtü Müridoğlu ile birlikte gerçekleştirdiği Beşiktaş'taki *Barbaros Anıtı*, 1945-1946 da yine Müridoğlu ile birlikte Zonguldak'ta yaptığı *Atlı Atatürk* ve *İnönü* anıtları bu alandaki önemli yapıtlarıdır.

Paris'e ikinci kez gittiğinde gördüğü yeniliklerin etkisiyle 1950'den sonra, doğayı, kendi deyimiyle "her biri soyut olan biçimlerin birleşmesi" olarak görmeye başlamış, yeni soyut aramalara yönelmiştir. Böylece başlayan sanatının ikinci döneminde saf plastik biçimlerden oluşan non-figüratif çalışmalar yapmış, heykelde daha çok boşluk ile doluluk arasındaki dengeyi aramıştır. Malzeme olarak genellikle saç, lama ve demir çubuklar kullanmıştır. Non-figüratif düzenlemelerinde, yatay-dikey taşıyıcı öğelerin dengede tuttuğu sağlam bir kuruluş görülür. Son yıllarda yaptığı alçı heykellerinde, çağın teknik niteliğini yansıtan bir biçim araştırmasına girmiştir.

Hadi Bara, Nijad Sirel ve Ratip Aşir'den sonraki kuşağın en güçlü temsilcisi ve yapıtlarıyla Türk heykelinin seçkin bir sanatçısı olmasının yanı sıra, öğrencilerinin daha serbest bir anlayış içinde yetişmelerine, gelişmelerine, yeni denemelerde bulunmalarına olanak veren yetkin bir öğretici olarak da tanınır.

- **YAPITLAR (başlıca):** *Bedia'nın Başı*, 1928, İstanbul Resim ve Heykel Müzesi; *Havva*, 1929, İstanbul Resim ve Heykel Müzesi; *Tevfik Fikret Büstü*, 1932, İstanbul Resim ve Heykel Müzesi, bir eşi Galatasaray Lisesi bahçesinde; *Atatürk Büstü*, 1932, İstanbul Resim ve Heykel Müzesi; *Atatürk Anıtı*, 1935, Adana; *Mareşal Fevzi Çakmak Büstü*, 1936, İstanbul Resim ve Heykel Müzesi; *Atatürk Heykeli*, 1937, Orduevi bahçesi, İstanbul; *Atatürk Başı*, 1938, İstanbul Resim ve Heykel Müzesi, bronzu İstanbul Üniversitesi'nde; *Barbaros Anıtı* (Z. Müridoğlu ile), 1941-1943, Beşiktaş/İstanbul; *Atatürk Anıtı* (Z. Müridoğlu ile), 1945-1946, Zonguldak; *Ahmet Rasim Büstü*, İstanbul Resim ve Heykel Müzesi; *Demir Heykel*, İstanbul Resim ve Heykel Müzesi.

BARA, Theda
(1890-1955)

ABD'li sessiz sinema yıldızı. "Vamp" tipinin sinemadaki ilk yaratıcısıdır.

Asıl adı Theodosia Goodman olan Theda Bara, Cincinnati'de doğdu. Önceleri Hollywood'da figüranlık yapan oyuncu, Rudyard Kipling'in *The Vampire* adlı şiirinden esinlenen *A Fool There Was* ("Çılgının Biri") filmiyle, 1915'te birdenbire üne kavuştu. Canlandırdığı *femme fatale* (öldüren kadın) tipi geniş çaplı tanıtma kampanyalarıyla da desteklendi. Bir Fransız ressamla onun Mısırlı sevgilisinin Sahra Çölü'nde yaşadıkları "yasak aşkın" meyvesi olarak doğduğu, mistik güçleri olduğu, adının "Arap Ölümü" anlamına geldiği söylentileri çıkarıldı. Mor göz makyajı ve Doğu işi takılarla iskeletler, kuru kafalar, yılanlar ve çeşitli egzotik dekorlar önünde verdiği pozlar "vamp" tipinin ilk resimsel verilerini sağladı. Kısa zamanda "Vamp" olarak anılmaya başlandı ve filminin arayazılarından biri olan "Kiss me, my fool!" (Öp beni, çılgınım!) cümlesi dillerden düşmez oldu.

1914-1919 arasında Carmen, Madame du Barry, Salome ve Cleopatra gibi ünlü kadın kahramanların "vamp" çeşitlemelerini canlandırdı. Aslında canlandırdığı tipin tam tersi olan Theda Bara güzelliğini ve yumuşakbaşlı kişiliğini yansıtan Juliet, Esmeralda gibi rollerde de oynadı. I. Dünya Savaşı sonrasında daha seçici ve kültürlü bir seyirci kitlesi oluşunca "vamp" tipi alay konusu olmaya başladı. Çalışmalarını Broadway'de sürdüren Theda Bara 1926'daki son filmi *Madame Mystery*'den sonra sinemadan büsbütün çekildi. 1955'te kanserden ölünceye değin adı bir kez daha basına geçmedi.

Theda Bara, sinemada daha sonraları başta Garbo ve Dietrich olmak üzere birçok kadın oyuncu tarafından zenginleştirilecek bir tipin taslağını oluşturması açısından önemlidir.

- **YAPITLAR (başlıca): Oynadığı Filmler:** *A Fool There Was*, 1911, ("Çılgının Biri"); *Carmen*, 1915; *The Serpent*, 1916; *Romeo and Juliet*, 1916; *The Vixen*, 1916; *The Darling of Paris*, 1917, ("Paris'in Sevgilisi"); *The Tiger Woman*, 1917, ("Kaplan Kadın"), *The Rose of Blood*, 1917.

BARAK BABA
(? - 1308)

Türk erenlerinden. Bektaşî inançlarının yayılmasına, halk arasında barış ve kardeşlik sevgisinin gelişmesine öncülük etmiştir.

Yaşamıyla ilgili yeterli, kesin bilgi olmamakla birlikte, kimi kaynakların bildirdiğine göre Tokat'ta doğmuş, Geylân'da öldürülmüştür. Babasının yörenin ileri gelenlerinden olduğu söylenir. Bir süre Tokat yörelerinde dolaşmış, sonra Bektaşî inançlarını benimsemiş, Ali sevgisine kapılmış, o dönemlerde Anadolu'da bucak bucak dolaştıkları söylenen "Rum Abdalları"nın etkisinde kalmış, daha sonra kendini büsbütün Bektaşîlik'e vermiş, çevresine toplanan büyük bir kalabalıkla inançlarını yaymaya başlamıştır.

Kaynakların Barak Baba ile ilgili olarak verdiği bilgilerde olağanüstü başarılarıyla dolu söylentiler ağır basmaktadır. Bu söylentilere göre Barak Baba saçını, sakalını, kirpiklerini, bıyığını keser, Bektaşî deyimiyle, "çar darb" olur dolaşır; çevresindekileri etkilemek için başına, o güne değin görülmemiş biçimde bir başlık giyer, çenesinin ön dişlerini söküp çıkarırmış. Halka iyilik eder, insanların birbirlerini sevmelerini, saymalarını önerir, bütün kötülüklerin bencillikten, dünya varlığına aşırı bağlılıktan kaynaklandığını ileri sürermiş. Bu sevecen davranışları yüzünden, başta Gazan Han olmak üzere, çağının Moğol büyükleri kendisini çok sever sayarlarmış. Bu kaynaklarda bir ara Moğal yönetimince Geylân'a elçi olarak gönderildiği, ancak bir ayaklanma sonucu acımasızca öldürüldüğü söylenir. Ölümünden dolayı büyük üzüntü duyan Moğollar Barak Baba adına Sultaniye'de büyük bir türbe yaptırmışlar.

Barak Baba, Anadolu'da tarikat sevgisini yayan, özellikle halk kesiminde, etkili bir kişi olarak bilinir. Yunus Emre bir şiirinde Barak Baba'nın adını anarak Tapduk Emre'nin yakını olduğunu ileri sürer.

Yaygın söylentilere göre, Barak Baba'nın inançları insan sevgisi, barış duygusu, birlik, kardeşlik konularında yoğunlaşır. İnanç ayrılıkları, din değişiklikleri insanların barış içinde, kardeşçe yaşamalarına engel değildir. Tanrı insanın gönlündedir, bu nedenle kişinin içinde kötü düşüncelerin yeri olmamalıdır; insanlar arasında en iyi yaklaşım sevmek, sevilmektir. Dinlerin getirdiği katı kurallar gerekli değildir. Gerekli olan arınmış bir gönülle yaşamak, insan sevgisinin dışında iyi, güzel bir eğilim tanımamaktır.

Barak Baba'nın etkisi 13. yy ortalarından başlayarak Anadolu'nun geniş bir kesimine yayılmış; izinden yürüyen Baraklular adı verilen topluluk, onun inançlarını kurumlaştırmış, özellikle Bektaşîlik'in kurucu ilkeleri durumuna getirmiştir. Büyük illerden çok kırsal bölgelerde tutulan Baraklular'ın davranışları dinin getirdiği değişmez, ağır kurallarla bağdaşmayan bir yaşama biçimini içerir. Düşüncelerinden, inançlarından dolayı uzun süre Anadolu ululardan, ermişlerinden sayılarak kutsallaştırılması etkisinin derinliğini gösterir.

• KAYNAKLAR: A. Gölpınarlı, *Yunus Emre*, 1936; İ.Z. Eyuboğlu, *Bektaşilik*, 1980.

BARAN, Ayhan
(1929)

Türk şan sanatçısı. Bas olarak katıldığı opera ve resitallerde ün kazanmıştır.

Ankara'da doğdu, Ankara Devlet Konservatuvarı Opera Bölümü'ne girdi, Frieda Böhm ve Apollo Granforte ile çalıştı. 1951'de okulu bitirerek Ankara Operası'nda görev aldı. Rol aldığı ilk yapıt, Menotti'nin *Konsolos* adlı operasıdır. O tarihten 1983'e değin oynadığı çeşitli operaların sayısı kırkı bulmuştur. Ayrıca, birçok Avrupa ülkesinde ve Mısır'da da, konuk sanatçı olarak operalarda yer aldı. 1967-1969 arasında Düsseldorf ve Duisburg operalarında çalıştı. Sahne çalışmalarının yanı sıra Türkiye'de ve yurt dışında resitaller ve orkestra eşliğinde konserler vermektedir.

Sanatçı, 1961'de Uluslararası Enescu Müzik Yarışması'nda ve 1963'te Uluslararası Verviers Şan Yarışması'nda ödüller kazandı. Yine 1963'te Londra'da, Harriet Cohen Müzik Ödülleri'nden Altın Şan Madalyası'nı aldı.

Ayhan Baran, Türkiye'de görece az yetişen bas ses sanatçılarının uluslararası üne sahip başlıca temsilcilerinden biri olarak seçkin bir yer edinmiştir.

BARAN, Paul
(1910-1964)

Polonya asıllı ABD'li iktisatçı. Azgelişmişlik çözümlemesi ve kapitalizmin tekelci aşamasının incelenmesinde önemli katkıları olmuştur.

Polonya'nın Vilna kasabasında doğdu. Ünlü bir hekim olan babası Vilna'da, Almanya'nın kimi kentlerinde ve Moskova'da çalışmıştı. Paul Baran, ortaöğrenimini Almanya'da yaptı. 1926'da Moskova Üniversitesi'ne girdi. Plehanov Ekonomi Enstitüsü'nü bitirdi ve asistan oldu. Doktora için Berlin Üniversitesi'ne gönderildi. Öğrenimini sürdürerek Frankfurt Sosyal Bilimler Enstitüsü'nü, Harvard Üniversitesi'ni ve New York'ta Brookings Enstitüsü'nü bitirdi. 1933-1938 arasında amcalarıyla birlikte ticaret yaptı. 1939'da Polonya uyruğundan çıkarak ABD'ye yerleşti. I. Dünya Savaşı yıllarında Amerikan Stratejik Hizmetler Ofisi'nde ve Federal Reserve Bank'ta araştırma uzmanı olarak çalıştı. 1949'da Stanford Üniversitesi'ne profesör oldu. 1963'te düşünceleri yüzünden üniversiteden atıldı.

Baran'dan önce azgelişmişlik konusundaki çalışmalara egemen olan neo-klasik görüş, kimi ülkelerin geri kalmış olmasını ya o ülkelerdeki iktisat dışı olgulara, ya da bireylerin güdülenme ve davranış açısından ileri kapitalist ülkelerdekilerden farklı olmalarına bağlıyordu. Baran'ın 1957'de yayımladığı *The Political Economy of Growth* (Büyümenin Ekonomi Politiği) adlı yapıtı bu görüşün Marxist açıdan

bir eleştirisini oluşturuyordu. Ona göre, azgelişmişliğin nedenini ileri kapitalist ülkelerin gelişme sürecinde aramak gerekir. Çünkü, gelişmişlik ve azgelişmişlik diyalektik bir bütünün iki parçasını oluşturur. Gelişmiş ülkelerin gelişmişliğinin ve ötekilerinin azgelişmişliğinin temelinde, ikinci gruptakilerin birinciler tarafından sömürülmesi yatar. Bu sömürü azgelişmiş ülkelerden gelişmişlere değer aktarımı biçiminde ortaya çıkmaktadır. Sömürgecilik döneminde bu değer aktarımı, sömürgecilerin zorla, zorbalıkla sömürgelerden kendi ülkelerine, birikmiş değerleri aktarmaları biçiminde olmuştur. Kapitalizmin tekelci aşamasını yaşamakta olduğu günümüzde ise bu değer aktarımı, ticaret yoluyla, azgelişmiş ülkelerdeki "iktisadi artık", gelişmiş ülkelerdeki tekellere, yüksek tekel kârları biçiminde aktarılarak yapılmaktadır.

Baran'a göre, azgelişmiş ülkelerle gelişmişler arasındaki bu sömürü ilişkisi, yalnızca azgelişmişlerin kullanabilecekleri "artık"ı sınırlayarak değil, aynı zamanda bu ülkelerin iç yapılarını belirli bir biçimde değişikliğe uğratarak da onların gelişmesini engellemektedir. Emperyalizm, azgelişmiş ülkelerde toprak ağaları, tefeciler ve kompradorların egemen olduğu bir sınıf yapısı oluşturarak ve güçlendirerek azgelişmişliği de yeniden üretmekte, sürdürmektedir. Çünkü, bu yapı yüzünden azgelişmiş ülkelerin elindeki "artık", sanayiye yatırılmamakta, yatırımlar engellenmektedir. Dışarıya değer aktarımı durdurulur ve yaratılan "artık", planlı bir biçimde tümüyle sanayide kullanılabilirse azgelişmişlikten kurtulma olanağı vardır. Böyle bir planlamanın gerçekten etkili olabilmesi için de üretim araçları mülkiyetinin toplumsallaştırılması gereklidir.

Azgelişmişlik sorunu

Baran'ın, azgelişmişlik çözümlemesinde, önceliği dış etkenlere ve emperyalist sömürüye veren, gelişmeyi sanayileşme ile özdeşleştiren ve sosyalist ülkelerin deneyimlerinden büyük ölçüde etkilenen bir yaklaşım egemendir. Bu yaklaşım ve çözümleme biçimi, özellikle azgelişmiş ülke aydınları üzerinde etki yaratmış ve 1960'ların sonlarına değin önemli bir görüş olma niteliğini korumuştur.

Baran'ın incelediği öteki konu tekelci kapitalizmdir. Daha sonraları Sweezy ile birlikte hazırladığı ve ölümünden sonra yayımlanan *Monopoly Capital*'daki (Tekelci Kapitalizm) çözümlemelerin ana çizgilerini, Baran'ın önceki kitabında bulma olanağı vardır. Bu açıdan "iktisadi artık" kavramı büyük önem taşımaktadır. Baran üç farklı tanım verir:

İktisadi artık kavramı

1- Gerçekleşen "iktisadi artık", toplumun gerçekleşen cari üretimi ile gerçekleşen cari tüketimi arasındaki farktır. Cari tasarruflarla, birikimle özdeş olan bu kavram Marx'ın "artık değer"inden azdır, çünkü "artık değer"in yalnızca birikime giden bölümünü kapsar.

2- Gizil (potansiyel) "iktisadi artık", belirli bir anda verili doğal ve teknolojik koşullar altında üretici kaynakları kullanarak üretilebilecek ürün ile gerekli tüketim arasındaki farktır. Aşırı tüketim, üretken olmayan işgücü istihdamı, işsizlik ve üretimin akılcı olmayan ve israfa dayalı biçimde örgütlenmiş olması nedeniyle, gizil "artık" gerçekleştirilememektedir. Ancak üretim ve bölüşümde ve toplum yapısın.da geniş kapsamlı yeniden düzenlemeler yapılarak tümüyle gerçekleştirilebilir.

3- Planlanmış "iktisadi artık", toplumun verili doğal ve teknolojik koşullar altında varolan kaynakları en iyi biçimde kullanması durumunda üretilebilecek ürün ile en uygun tüketim miktarı arasındaki farktır. Ancak sosyalist bir toplumda, kaynakların planlı kullanımı söz konusu olduğunda gerçekleştirilebilir.

Tekelci kapitalizmin özellikleri

Baran'a göre, kapitalizmin tekelci aşamasında

Tekelci Kapitalizm

Tekellerin dünya ekonomisinde yaygınlık ve egemenlik kazanmaya başladığı 1870-1930 döneminde, iktisat kuramında, tekel sorunu, rekabetçi piyasa düzenini etkilemeyen bir sapma olarak değerlendirilmişti. Daha sonra, Klasik İktisat Okulu'nun takipçileri, tekelleşme eğilimini kaçınılmaz görmüş ancak tekelleşme sürecinin rekabeti artırdığını ve tüketici yararına verimliliği yükselttiğini öne sürmüşlerdi. Batı' da 1897-1901 arasında tekellerle ilgili ampirik çalışmalar büyük bir hız kazandı. Bu çalışmaların iktisat kuramında yankı bulması için 30 yıl daha geçmesi gerekti. 1929 Dünya Buhranı sırasında, tekelleşme sürecinin incelenmesi ön plana çıktı, tekelci rekabet ve eksik rekabet kuramlarının doğuşuna yol açan çalışmalar yayımlanmaya başlandı. Ancak bu çalışmalarda da tekel sorunu, klasik ve neo-klasik iktisat geleneğine sadık kalınarak, serbest piyasa düzeninin bir "eksikliği ve aksaklığı" olarak ele alındı. Batı'da ilk kez, 1960'lı yıllarda, Baran ve Sweezy, tekelleşme konusunu bütünsel bir kuramsal çerçeveye oturtan yapıtlar yayımladılar. Bu çalışmalarında, 20. yy'da, ileri kapitalist ülkelerde, serbest rekabetçi piyasa yapısının değil, tekelci yapının belirleyici olduğu görüşünden hareket ettiler. Özellikle ABD verilerini kullanarak, tekelci kapitalizmin, atıl kapasiteyi, işsizliği, eşitsizliği ve kaynak israfını artırdığını gösterdiler. Tekelci kapitalizmin "iktisadi artığı" büyüttüğünü, ancak bunun akılcı ve adaletli bir biçimde kullanılamadığı, başlıca askeri alanda eritilebildiği sonucuna vardılar. Dünya ekonomisinin tekelci kapitalizm aşamasında, geri ülkelerle ileri kapitalist ülkelerin ilişkileri konusunda ise Baran şu değerlendirmeyi yapmaktadır: "...Amerikan siyasetine hâkim olan çok uluslu dev şirketleri asıl ilgilendiren... dış kaynaklar ve dış pazarlar üstünde tekelci denetimdir... Bunun için onlara ticaret arkadaşları gerekmez, "müttefikler" ve kanunlarını, siyasetlerini Amerika büyük iş çevrelerinin isteklerine göre ayarlamaya hazır yanaşmalar gerekir".

Baran, tekelci kapitalizmin üretim olanaklarını akılcı bir biçimde kullanamamasının, kitlesel işsizliğe ya da geniş askeri harcamaların kaynaklık ettiği göreceli bir refaha yol açacağını savunur.

"artık" büyüme eğilimindedir ve kârlar az sayıda tekelcinin elinde toplanacaktır. Kapsamı genişleyen tekelcilik, yatırımlarla "artık" arasındaki farkın büyümesine yol açar. Bu nedenle, tekelci kapitalizmde genellikle işsizlik, durgunluk, kapasitenin tam kullanılmaması ve aşırı üretim olguları gözlemlenmektedir. "Artık" için yeni kullanım alanları bulunması gerekmektedir; yoksa bu tür sorunların üstesinden gelinemez.

Baran'a göre, devlet harcamaları (özellikle silahlanma), azgelişmiş ülkelerdeki yatırımlar ve en önemlisi kaynak israfı tekelci kapitalizmin başvurduğu seçeneklerdir. Baran'ın Sweezy ile birlikte yazdığı *Monopoly Capital* büyük ölçüde *The Political Economy of Growth*'daki tekelci kapitalizm çözümlemesine dayanır. Baran-Sweezy, Marx'ın rekabetçi kapitalizm çözümlemesinin tekelci kapitalizm için geçerli olamayacağı kanısındadır. Çünkü tekelci kapitalizm rekabetçi kapitalizmden niteliksel olarak farklıdır. Bu aşamada, "büyüyen artık yasası", "azalan kâr haddi yasası"nın yerini almıştır. Baran-Sweezy, "büyüyen iktisadi artık" için kullanım alanları bulmanın giderek güçleşeceğini ileri sürerler. Ancak, kullandıkları "artık" kavramını kesin ve açık bir tanıma kavuşturmamışlardır. "İktisadi artık" kavramını farklı yerlerde farklı biçimlerde tanımlamışlardır. Ciddi biçimde eleştirilen bu belirsizlik Baran-Sweezy çözümlemesinin en önemli eksikliklerinden birini oluşturur.

Baran-Sweezy, "artık"taki büyüme eğilimini tekelci şirketlerin davranışlarından türetir. Söz konusu şirketler, bir yanda tekelci fiyat uygulamaları, öte yanda maliyet azaltıcı yöntemlerle kâr paylarını sürekli olarak artırmakta ve yatırımlarının önemli bir bölümünü kendi kaynaklarından sağlamaktadırlar. Böylece, mali kurumların söz konusu tekeller üzerindeki etkileri azalmaktadır. Baran-Sweezy'nin sanayi sermayesi ile mali kurumlar arasındaki ilişkiler konusundaki bu düşünceleri de önemli tartışmalara neden olmuştur.

Tekelci uygulamaların bir diğer sonucu "artık"ın büyüme eğilimi ve "artık" için yeni yeni kullanım alanları bulmanın zorunluluğudur. Kapitalistlerin tüketimi ve yatırımlar bu açıdan yetersizdir. Bir kullanım alanı, başta reklam harcamaları olmak üzere satış giderlerini artırmak olmuştur. Bir diğer alan ise devlet harcamalarıdır. Ancak, sivil alandaki harcamalar belirli sınırlamalar altındadır. Bu nedenle, silahlanma harcamaları önemli bir seçenek olarak ortaya çıkmıştır. Azgelişmiş ülkelere yapılan yatırımlarla, kâr aktarmaları yeni yatırımlardan fazla olduğundan "artık" büyümekte, sorunun çözümüne katkıda bulunmamaktadır. Ortaya çıkan, akılcı olmayan, israfa dayalı, pek çok bakımdan bozulmaya yüz tutmuş bir toplumsal yapıdır.

Niteliği gereği tekelci kapitalizm sürekli olarak durgunluk ve işsizlikle karşı karşıyadır. Bir bütün olarak ele alındığında, *Monopoly Capital*, ABD kapitalizmine çeşitli açılardan yöneltilen eleştirileri tekelci kapitalizm çözümlemesi ile birleştirme çabası olarak değerlendirilebilir. Bu çözümlemeyi, Marx'ın emekdeğer kuramı ile Keynes'in toplam talep kavramının eklektik bir biçimde bir araya getirilmesinden oluşan bir temele dayandırmaları, kavramsal ve kuramsal bir bütünlüğe ulaştırmamış olmaları, Baran-Sweezy çözümlemesinin en zayıf yanını oluşturmaktadır.

- **YAPITLAR:** *The Political Economy of Growth*, 1957, (Büyümenin Ekonomi Politiği); *Monopoly Capital* (Sweezy ile), 1966, (Tekelci Kapitalizm); *The Longer View*, (ö.s.); 1969, ("İleriye Bakış").
- **KAYNAKLAR:** H. Gülalp, *Yeni Emperyalizm Teorilerinin Eleştirisi*, 1979; F. Hermain, K. Monte ve C.Rolshavsen (der.), *Monopolkapital-Thesen zu dem Buch von Paul A.Baran und Paul M. Sweezy*, 1969; E. Mandel, *Late Capitalism*, 1975; P.M. Sweezy ve L. Huberman (der.), *Paul Baran: A Collective Portrait*, 1965.
- **BAKINIZ:** A.C. FRANK, SWEEZY.

BARANOV, Aleksandr (1747-1819)

Rus tüccar, girişimci ve yönetici. Alaska'daki ilk Rus yerleşmesinin yöneticisi olmuştur.

Aleksandr Andreyeviç Baranov 16 Nisan 1747'de, Finlandiya sınırında küçük bir Rus kasabası olan Kargopol'da doğdu. Burada eğitim gördükten sonra, Moskova'da yerleşmiş bir Alman tüccarın yanında ticaretin inceliklerini öğrendi. Doğduğu kente dönerek ticarete başladı, bir süre sonra da Sibirya'daki Irkutsk'ta bir cam fabrikasının yönetimini üstlendi. Bir yandan da kürk ticaretiyle uğraşıyordu. 1790'da, Alaska'nın güneyinde Three Saints Körfezi'ndeki Kodiak Adası'nda kurulmuş olan ve kürk ticareti yapan Şelekov-Golikov Şirketi'nin Amerikalılar adına genel yöneticisi oldu. Zamanla etkinliğini artırarak, 1799'da Alaska'daki geniş bir bölgenin yönetimini ele geçirdi. Kasım 1818'de Rusya'ya gitmek üzere bindiği gemide hastalandı ve Rusya'ya varamadan 28 Nisan 1819'da öldü. Alaska'nın güneydoğusundaki Alexander Takımadaları'ndan Baranov Adası onun adını taşır.

1784'te Kodiak Adası'na yerleşen Ruslar, Alaska'daki ilk Avrupa yerleşmesini kurmuşlardı. 1799'da Çar I. Pavel, Rus Amerikan Şirketi'ne bu bölgede sınırsız yetkiler tanıdı. Amacı, yeni yerleşim bölgelerinin kurulmasını sağlayarak Alaska'nın yönetiminde ve kürk ticaretinde başka ülkelerin egemenliğini engelleyebilmekti. Ancak, Direktuvar Fransası'na savaş açarak İtalya'ya birlik gönderen Çar'ın ilgisizliğini fırsat bilen Baranov, 1799'da 55. enlemden Bering Boğazı'na kadar olan bölgenin tek yöneticisi durumuna geldi. Rakip kürk firmalarına karşı acımasız bir siyaset uyguladı ve 1802'de yönetimine karşı ayaklanan yerlilerin Sitka'daki tüm beyazları öldürmesiyle sonuçlanan büyük bir katliama neden oldu. Bölgede işgücü sıkıntısı çekildiğinden, Amerikalılar'la işbirliği yaptı. Onun ölümünden sonra da şirketi, 1867'de Rusya ekonomik ve politik nedenlerle Alaska'yı ABD'ye satıncaya değin bölgenin yönetimini elinde tuttu.

- **KAYNAKLAR:** H.H. Bancroft, *History of Alaska, 1730-1885*, 1886; H. Chevigny, *Lord of Alaska: Baranov and the Russian Adventure*, 1942; S.B. Okun, *The Russian American Company*, 1951.
- **BAKINIZ:** PAVEL I.

BÁRÁNY, Robert
(1876-1936)

Avusturyalı hekim. İç kulaktaki denge organının işlevini açıklamış ve kulağın fizyolojisine ilişkin çalışmalarıyla 1914'te Nobel Ödülü almıştır.

22 Nisan 1876'da Viyana'da doğdu. 1900'de Viyana Üniversitesi'nin Tıp Fakültesi'ni bitirerek, bir süre Viyana'daki Alman kliniklerinde pratik yaptı. Aynı üniversitenin kulak hastalıkları kliniğinde önce asistan oldu, 1909'da da öğretim üyeliğine getirildi. Beş yıl sonra, I. Dünya Savaşı nedeniyle Avusturya-Macaristan ordusunda askeri hekim olarak cepheye gönderilen Bárány, 1915'te Przemysl'de Ruslar'a esir düştü. Ertesi yıl, yaptığı başarılı bir ameliyat karşılığında serbest bırakılınca İsveç'e yerleşerek Uppsala Üniversitesi'nde çalışmaya başladı; 1926'da kulak-burun-boğaz kliniğinin başkanı oldu. Çalışmaları birçok Avrupa ülkesinde ve ABD'de ilgi gördü, çeşitli bilim kuruluşlarının üyeliğine seçildi. 8 Nisan 1936'da Uppsala'da öldü.

Bárány'nin kulakla ilgili ilk önemli çalışması, sinir merkezlerindeki bir bozukluktan kaynaklanabilen ve gözlerin istemdışı titremesiyle ortaya çıkan *nistagmus* belirtisi ile kulak arasındaki ilişkiyi, biraz da rastlantı sonucu bulmasıdır. Bir deney sırasında dış kulak yoluna ardı ardına sıcak ve soğuk su şırınga ettiğinde, bu uyaranın *nistagmus* belirtilerine yol açtığını gördü. İşitme ve denge ölçümüne ilişkin birçok test Bárány'nin adıyla bilinir. 1911'de iç kulak salyangozundaki basıncı azaltmak amacıyla, yarımdaire kanallarını açmak için bir yöntem geliştirdi. Bugün bile çok kullanılan kendi yaptığı bir araçla da, kulaklardan birini bir gürültü kaynağı yardımıyla işitme dışı bırakarak tek kulağın işitme derecesini ölçtü. Bu çalışmaları sonucunda, iç kulak salyangozunun işitme ve dengeyi sağlamadaki rolünü açıklayan Bárány, kulağın fizloyojisinin yanı sıra patolojisiyle de ilgilenerek, gene bir denge organı olan beyincik ile iç kulak bozukluklarının dengeyi nasıl etkilediğini inceledi, deniz tutmasının nedenlerini araştırdı. 1914'te Nobel Fizyoloji ve Tıp Ödülü'nü alan Bárány, psikiyatri ve beyin cerrahisiyle ilgili çalışmalar da yapmıştır.

- **YAPITLAR:** *Physiologie und Pathologie des Bogengang-Apparates beim Menschen*, 1907, ("İnsanda Yarımdaire Kanallarının Fizyolojisi ve Patolojisi").
- **BAKINIZ:** BÉKÉSY.

BARBAROS

Bak. HAYREDDİN PAŞA [Barbaros]

BARBAROSSA

Bak. FRIEDRICH I

BARBEYRAK, Jean
(1674-1744)

Fransız filozof. Doğal hukuk ve ahlak sorunlarını yeni yorumlarla geliştirmiştir.

Béziers'de doğdu, nerede öldüğü bilinmiyor. Babası Kalvinisitler'dendi, bu nedenle oğlunu tanrıbilim konusunda eğitmek istedi. 1685'te ikinci Nantes Fermanı'yla Kalvinistler'e tanınan hakların kaldırılması üzerine İsviçre'ye göç ettiler. Önce Cenevre'ye, ardından Frankfurt ve Berlin'e yerleştiler. Burada bir Fransız okulunda hukuk öğrenimi gördü. Lozan Üniversitesi'nde tarih ve hukuk, Graning Akademisi'nde kamu hakları dersi verdi. 1714'te Graning Akademisi başkanı oldu ve Prusya Bilimler Kurumu'na üye seçildi.

Barbeyrak'ın felsefeye yaklaşımı daha önceki filozofların yazılarını incelemekle başladı. Önceleri Pufendorf'ın "insanın toplumsal bir varlık olduğu" düşüncesini benimsedi, toplumsallığın yarar ilkesine dayandığı görüşünü savundu. Doğal hukuk alanına, Pufendorf, Cumberland ve Grotius'un yapıtlarını çevirerek ve onlara önsöz yazarak girdi. Ona göre doğal hukuk, ahlaktan kaynaklanan yükümlülükleri getiren bir kavramdır. Ahlak kuralları doğrudan doğruya doğa yasasına dayanır. Doğuştan düşünce yoktur. Bu yasa tanrısal nitelik taşıyan genel bir düzendir. Bu düzene göre bir eylem zorunlu olarak mutluluk, karşıt eylem ise mutsuzluk yaratır.

Barbeyrak, istenç konusunda Descartes'ın görüşlerini benimseyerek, insanlardaki yargılama yeteneğini içeren birçok kavram türetti. Ona göre doğuştan düşünceler olmadığı gibi, doğuştan uygulamalı ilkeler ve önermeler de yoktur. Genel geçerlilik taşıyan uygulamalı bir gerçek bulunamaz; uygulamanın ölçüsü kişi ve toplumun özel koşullarına göre değişir.

İnsan, Tanrı'nın koyduğu doğal düzenle verilen ahlak temeli üzerinde, gözlemle, deneylerle, yavaş yavaş hukuk ve ahlak düzeninin yapısına ulaşır. Ancak, ahlakın temeli tanrısal istenç de değildir.

Ahlakla ilgili olan kural doğrudan doğruya eylemin sonucundan, onun yarattığı acı ve mutluluktan çıkarılır. Barbeyrak eylem konusunda Cumberland'dan etkilenerek, eylemlerin yararlı ve zararlı sonuçlarının yöneticilerin elinde birer ölçü olduğunu ortaya attı. Öte yandan ahlakın bağımsızlığını koruduğunu öne sürdü. Ruhun ölmezliği düşüncesiyle, yargı günü verilecek ceza düşüncesini bağdaştırmaya çalıştı. Ona göre, ruhun ölümsüzlüğü ilkesi ödevi yerine getirebilecek dürtülerden biridir.

Barbeyrak'a göre toplumda hukuk ödevleriyle bireyin erdem ödevleri arasında bir ayrım vardır. Birincisi dış edimlerle sınırlanmıştır, ikincisi ise yalnız

vicdanın tanıklığını ilgilendirir ve yaptırımdan kaçınır.

Mülkiyet, doğal yasa sorunlarından biridir ve istencin ahlakla ilgili edimine bağlıdır. Siyasal egemenliğin kaynağı halkın onayıdır. Önemli olaylarda halkın oyuna başvurmak gerekir.

Aile kurumunda, evlenme ödevleri, eşlerin kendi anlaşmalarıyla yerine getirilir. Bu konuda yönetimin işe karışmaması gerekir. Çok eşli ilişkilere belli bir ölçüde olanak sağlanmalıdır.

Barbeyrak, kendinden sonra gelenler arasında, özellikle ödev konusunda, en çok Kant'ı etkilemiştir.

- YAPITLAR: *De la Morale des Pères*, 1728, ("Kilise Babalarının Ahlakı").
- KAYNAKLAR: B. Akarsu, *Ahlak Felsefesi;* N. Öktem, *Hukuk Felsefesi.*
- BAKINIZ: DESCARTES, KANT, LOCKE.

BARBOSA, Ruy
(1849-1923)

Brezilyalı hukukçu ve siyaset adamı. İmparatorluk yönetiminin devrilmesinden sonra, anayasanın hazırlanmasında ve meşruti yönetimin kurulmasında önemli katkısı olmuştur.

5 Kasım 1849'da Bahia Eyaleti'nin Sao Salvador kentinde doğdu. 1 Mart 1923'te Rio de Janeiro'da öldü. 1866-1870 arasında Recife ve Sao Paulo hukuk fakültelerinde öğrenim gördü. Öğrencilik yıllarında köleliğin kaldırılması için mücadele eden *(abolitionist)* harekete katıldı ve *O Radical Paulistano* adlı bir dergi çıkardı. Mezun olduktan sonra Bahia'ya dönerek Liberal Parti'ye katıldı ve *O diario do Bahia* dergisinin editörlüğünü üstlenerek köleciliğe karşı başlattığı kampanyayı sürdürdü.

1878'de Temsilciler Meclisi'ne seçildi; eğitim reformu ve köleliğin kaldırılması konusundaki kampanyasını burada da sürdürdü. Yerel yönetimlerin özerkliği için mücadele etti. Ordunun siyasete karışmasının karşısında oldu. Milli eğitim sistemi ile ilgili olarak hazırladığı bir raporun yaygın destek ve kabul görmesi üzerine 1881'de imparatorluk danışmanı oldu. Ancak köleciliğe karşı görüşleri yüzünden yeniden meclise seçilemedi.

Barbosa, 1888'de kölelik kaldırıldığında yayımladığı *Diario de Noticias* dergisinde, imparatorluğun merkezi yapısının federal bir düzene dönüşmesini savundu. İmparator II. Pedro'nun askeri bir darbe ile devrilmesinden sonra 1889'da Manoel Deodoro da Fonseca'nın geçici hükümetinde başbakan yardımcısı oldu. Aynı zamanda maliye ve adalet bakanlıkları ile yeni anayasanın yazılması görevini de üstlendi.

1891'de Fonseca hükümeti ile birlikte istifa eden Barbosa, 1893'te donanmanın ayaklanmasına katılmakla suçlandı ve Buenos Aires'e kaçtı. Daha sonra Londra'ya gitti. 1895'te Prudente de Morais'in başkan seçilmesi üzerine Brezilya'ya geri dönerek senato başkanlığına seçildi.

1907'de yapılan ikinci Lahey Konferansı'nda Brezilya delegasyonunun başkanı olan Barbosa, küçük ulusların haklarını ve Uluslararası Hakem Mahkemesi'nin kurulması gerektiğini savunan etkileyici konuşması ile uluslararası ün kazandı. 1909'da senato başkanlığından istifa ederek, bir asker olan Hermes da Fonseca'ya karşı başkanlığa adaylığını koyan Barbosa, Brezilya çapında büyük bir anti-militarist kampanya başlatarak halkın desteğini sağladıysa da seçimi kaybetti. Seçimlere hile karıştırıldığını ileri süren Barbosa yandaşları, bir ayaklanma hazırlığına girişti-lerse de, ordu bunu kısa sürede bastırdı.

I. Dünya Savaşı sırasında Brezilya'nın tarafsız kalması için çaba gösteren Barbosa, Versailles Barış Konferansı'na katılacak Brezilya delegasyonunun başkanlığı için kendisine yapılan teklifi reddetti. Daha sonra, Uluslararası Adalet Divanı üyeliğine seçildi ve ölümüne değin üyeliğini sürdürdü.

BARBUSSE, Henri
(1873-1935)

Fransız şair, roman ve biyografi yazarı. I. Dünya Savaşı anılarını işlediği savaş aleyhtarı romanlarıyla tanınır.

17 Mayıs 1873'te Asnières'te doğdu. Çocukluğunun bir bölümü İngiltere'de geçti. 1914'de 40 yaşını aşmış olmasına ve tüberkülozlu olmasına karşın gönüllü olarak Fransız ordusuna katıldı. Kendi isteği üzerine cephede görevlendirildi. Savaşlardaki başarılarından ötürü üç kez kahramanlık nişanı aldı. Sağlık durumunun kötüleşmesi üzerine 1917'de ordudan terhis edildi. Ordudan ayrıldıktan sonra savaş aleyhtarı olarak birçok uluslararası barış örgütünde çalıştı. 1935'te Üçüncü Enternasyonal'in yedinci kongresine delege olarak katıldı. 30 Ağustos 1935'te son yıllarını geçirdiği SSCB'de zatürreeye yakalanarak öldü.

Barbusse edebiyat yaşamına 1895'te yayımlanan *Pleureuses* ("Ağlayan Kızlar") adlı şiir kitabıyla başladı. Şiirlerinde simgeci bir dil kullanan şair, roman çalışmalarında doğalcı bir anlatım benimsedi. İlk romanı *Les Suppliants*'ı ("Ricacılar") 1903'te yazdı. Bunu 1908'de *L'Enfer* ("Cehennem") adlı romanı izledi. Barbusse'ün uluslararası bir ün kazanması başyapıtı *Le Feu: journal d'une escoude* (Ateş) ile oldu. Bu savaş romanında, siperlerdeki Fransız askerlerinin yaşantılarını bütün ayrıntılarıyla ve gerçekçi bir üslupla anlatır. Savaşı hazırlayanların değil, savaştan kazanacak hiçbir şeyi olmayan askerlerin açısından bakarak savaşı eleştirir. Gönüllü olarak savaşa giden bir yazar olarak, savaş aleyhtarı görüşlerini kendi yaşadıklarıyla birleştirerek işlemiştir. 1917'de Goncourt Edebiyat Ödülü'nü alan bu roman, aynı yıl içinde İngilizce'ye çevrilmiş ve ABD'de üst üste yedi kez basılmıştır.

Savaşın dehşeti ve yol açtığı yıkıntılar daha sonraki döneminde Barbusse'ü bir bütün olarak toplumu eleştirmeye götürmüş, savaş aleyhtarı çalışmalarını sol siyasal bir tutum içinde sürdürmüştür. 1919'da yayımlanan *Clarté* (Aydınlık) adlı romanı ile

Barbusse'ün yapıtlarında siyasal yönelişinin ağırlık kazandığı ve zaman zaman edebi kaygıların önüne geçtiği görülür.

Barbusse romancılığının yanı sıra, biyografi yazarı olarak da tanınır. *Lénine* (1934) ve *Staline* (1935) son dönem biyografileri arasındadır. Bu biyografiler savaşın yıkıntılarını yaşayan ve SSCB'ye ümitle bakan bir yazar kuşağının iyimserliğini yansıtır.

- **YAPITLAR (başlıca): Şiir:** *Pleureuses*, 1895, ("Ağlayan Kızlar"). **Roman:** *Les Suppliants*, 1903, ("Ricacılar"); *L'Enfer*, 1908, ("Cehennem"); *Le Feu: journal d'une escoude*, 1916, (Ateş); *Clarté*, 1919, (Aydınlık) ; *Les Enchainements*, 1925, ("Zincirlenişler"). **Öykü:** *Nous autres*, 1914, ("Biz Diğerleri"). **Biyografi:** *Meissonier*, 1912; *Jésus*, 1927; *Zola*, 1932, *Lénine*, 1934; *Staline*, 1935.

BARDEEN, John
(1908)

ABD'li fizikçi. Transistörün keşfine ve üstün iletkenlik kuramının geliştirilmesine yönelik çalışmalarıyla iki kez Nobel Fizik Ödülü almıştır.

23 Mayıs 1908'de, Wisconsin Eyaleti'nin merkezi Madison'da doğdu. Wisconsin Üniversitesi'nin Elektrik Mühendisliği Bölümü'nden 1928'de lisans, 1929'da yüksek lisans diploması aldı. 1930'dan 1933'e değin Pittsburgh'taki Gulf Research Laboratories'de jeofizik araştırmaları yaptıktan sonra, 1933'te Princeton Üniversitesi'ne geçerek, katı hal fiziğinin öncülerinden Eugene Wigner'in derslerini izledi ve 1936'da matematiksel fizik konusundaki teziyle aynı üniversitede doktorasını tamamladı. 1935-1938 arası Harvard Üniversitesi'nde araştırma görevlisi olarak Val Vleck ve Bridgman ile birlikte çalışan Bardeen, 1938'de Minnesota Üniversitesi'nin fizik bölümünde asistan profesör oldu. O sıralar, London'ın fenomenolojik kuramından esinlenerek üstün iletkenlik üzerine ilk çalışmalarına başladıysa da olumlu bir sonuç alamadı. II. Dünya Savaşı sırasında da, 1941'den 1945'e değin başkent Washington'daki Deniz Kuvvetleri Ordu Donatım Laboratuvarı'nda görevlendirildi.

1945'te Bell Telephone Laboratories'in yeni kurulmuş bir araştırma grubuna katılarak, katı cisimlerin elektronik özellikleri üstünde çalışmaya başlayan Bardeen, yarı iletkenlerin davranışlarını ilk kez bu kuruluşta Brattain ve Shockley ile birlikte inceledi. 1948'de transistörün bulunmasıyla sonuçlanan bu çalışmalarıyla, üç fizikçi 1956 Nobel Fizik Ödülü'nü kazandılar.

Bardeen, 1951'de Illinois Üniversitesi'nde elektrik mühendisliği ve fizik dalında profesör olduktan sonra, yeniden üstün iletkenlik konusunu ele aldı ve bu alana katkıları nedeniyle, 1972 Nobel Fizik Ödülü'nü çalışma arkadaşları Cooper ve Schrieffer ile paylaştı. 1975'te Illinois Üniversitesi'nden Emeritus profesör olarak emekliye ayrılan Bardeen, Amerikan Fizik Derneği, Ulusal Bilimler Akademisi, Londra'daki Royal Society, SSCB Bilimler Akademisi gibi pek çok bilim derneğinin de üyesidir.

Yarı iletkenler ve transistör

Araştırmalarını kuramsal katı hal fiziği üzerinde yoğunlaştıran Bardeen, en çok yarı iletkenlerin elektronik özellikleriyle ve alçak sıcaklık fiziğinin ilginç sonuçlarından üstüniletkenlikle ilgilenmiştir. Yarı iletkenler üzerinde Brattain ve Shockley ile birlikte sürdürdüğü üç yıllık ortak çalışmanın ürünü, bugünkü elektronik aygıtların en temel öğelerinden biri olan transistördür. Atomlarının son tabakasında sekiz yerine dört elektron bulunan ve olağan koşullarda yalıtkan olarak davranan silisyum, germanyum gibi yan iletken elementlerin kristallerine, bir eksik (ya da bir fazla) elektronlu element atomlarından bir miktar katıldığında, bu kristaller, yük taşıyıcıları pozitif (ya da negatif) olan iletkenlik özellikleri göstermeye başlar. Bu değişik nitelikli yarı iletkenler uygun bir düzenleme içinde bir araya getirildiğinde uygulanan gerilimin yönüne ve şiddetine bağlı olarak, bu iletkenlerin içinden geçen akımda da önemli değişiklikler ortaya çıkar. Bu değişikliğe yol açan sıcaklık, gerilim, kullanılan katkı elementinin türü ve miktarı gibi etkenleri isteğe göre ayarlayarak, yarı iletkenlerden oluşan transistörlerin, titreşim üretilmesinden akım ya da gerilimin yükseltilmesine, modülasyonuna ve doğrultulmasına varıncaya dek hemen her türlü işlevi yerine getirmesi sağlanabilir. Nitekim, boyutları küçük, ağırlığı ve tükettiği enerji çok daha az, buna karşılık dayanıklılığı ve kullanılma ömrü daha fazla olduğu, üstelik akım verilir verilmez hemen çalışmaya başladığı için kısa sürede elektron lambalarının yerini alan transistör, ışığa duyarlılığı nedeniyle ışık etkilerini ölçmek gibi yeni uygulama alanları da yaratmıştır. Bugün radyodan bilgisayarlara ve yapma uydulara dek hemen her alanda transistör kullanılırken, elektron lambaları çok yüksek akımların gerektirdiği kimi özel durumlar dışında hemen hiç kullanılmaz olmuştur.

Bardeen'in çalışmalarında önemli bir yer tutan üstün iletkenlik ise, 1911'de Hollandalı fizikçi Kamerling Onnes tarafından ilk kez alçak sıcaklıktaki (ykş. 4° Kelvin ya da -269°C) civada gözlenmiş, ancak olayın temel nedeni uzun yıllar anlaşılamamıştı. Üstün iletkenlik durumunda manyetik akının dışlanması (Meissner olayı) ya da hapsedilmesi gibi ilginç etkileri gözlemlenen bu olayların temelinde makroskopik çapta bir kuvantal etki olabileceğini düşünen London, hapsedilen akının kuvantalaşacağını da fenomenolojik kuramıyla açıklayabilmişti.

Üstün iletkenliğin BCS kuramı

London'ın kuramının etkisiyle 1940'lara doğru üstün iletkenlikle ilgilenmeye başlayan Bardeen, savaş nedeniyle ara verdiği bu çalışmasını 1950'ye değin yeniden ele alamamıştı. O sıralar, üstün iletken duruma geçme sıcaklığının, ilgili elementin izotop kütlesine bağlı olduğunun bulunması, Bardeen'in ilgisini yeniden bu konuya çekti. Ama, element atomlarının serbest elektronlar üzerindeki etkisini ve bu etkiyle üstün iletkenliğe geçiş arasındaki ilişkiyi uzun süre açıklayamadı. 1956'da Cooper'ın, belirli özellik gösteren elektronların ikişer ikişer ortak davranışa girdiğini ileri sürmesi üzerine, bu görüşten yola çıkan Bardeen, Cooper ve Schrieffer, ancak ertesi yıl üstün iletkenliğin kuramsal açıklamasını yapabildiler. Üç fizikçinin adlarının ilk harflerinden esinlenerek "BCS kuramı" diye adlandırılan bu kuram, üstün ilet-

kenlik olgusunu elektronların mutlak sıfır dolaylarındaki alçak sıcaklıkta gözlemlenen özel davranışlarına bağlar. Gerçekten de, temel parçacıklardan bir bölümünün (örneğin fotonlar) aynı fiziksel koşullar altında hep bir arada toplanma eğiliminde olmasına karşın, başka türden parçacıklar (örneğin elektronlar) aynı koşullar altında aynı türden başka bir parçacıkla bir arada bulunmaya yanaşmaz. Oysa, sıcaklık alçaldığında, element atomları serbest dolaşan elektronlarla etkileşerek, bu elektronlar arasından kimi belirli koşulları yerine getirenleri ikişer ikişer ortak davranmaya zorlar. Böylece oluşan "Cooper çiftleri"de, artık fotonlar gibi aynı fiziksel durumda birlikte bulunmanın yollarını aramaya başlar. Bu nedenle, bir kez akım başladıktan sonra, elektronların akıma karşı direnci nedeniyle her Cooper çifti, etkileşeceği başka bir çifti öbürlerinden değişik bir fiziksel duruma getirmeye uğraşsa da, aynı durumda bulunma eğilimi tüm çiftlerin katıldığı toplu bir davranış biçimi olarak çok daha güçlü olduğundan, dirençleri etkisiz kalır. BCS kuramı üstün iletkenlerin gösterdiği tüm özelliklere açıklama getirebilmiş, ancak bu kurama göre yük taşıyıcılar ikişer elektron olduğundan, hapsedilmiş akının temel birimi London'ın önerdiğinden iki kat küçük olarak hesaplanmıştır. 1961'de yapılan ölçümlerin de aynı sonucu vermesi, BCS kuramını destekleyen sağlam bir kanıttır.

Bugün, çok gelişmiş elektronik düzeneklerin ve çok duyarlı ölçü aletlerinin yapımından milyarlarca Watt'lık akımların taşınmasına dek pek çok alanda uygulaması olan üstün iletkenliği, "Josephson eklemi" denilen düzenlemelerle bilgisayar yapımına da uygulayabilmek için araştırmalar sürdürülüyor. Günümüzde en ilginç üstün iletkenlik uygulamaları, Japonya'da kitle taşımacılığı için sürtünmesiz ray sistemlerinin yapımı ve temel parçacıklara çok yüksek enerji kazandıran hızlandırıcıların kurulmasıdır.

• BAKINIZ: BRATTAIN, L.N. COOPER, JOSEPHSON, KAMERLINGH ONNES, F.W. LONDON, MEISSNER, SCHRIEFFER, SHOCKLEY.

BARDILI, Christoph
(1761-1808)

Alman filozof. Akılcı gerçekçiliğin ve Hegel'in geliştirdiği mantığın öncülerindendir.

Christoph Gottfried Bardili Blaubeuren'de doğdu, Hergelstetten'de öldü. İçinde birçok din görevlisinin bulunduğu eski bir aileden gelir. Leonberg'e giderek, filozof Schelling'in babası olan, amcasının yanında ilk eğitimini aldı. 1774'te Denkendorf'a ve 1776'da Maulbronn'a gitti. Maulbronn papaz okuluna yazıldı. Gerekli sınavı verdikten sonra, 1778'de, bir vakıf aracılığıyla, doğabilimleri, felsefe ve tanrıbilim öğrenimini sürdürdü. 1783'te babasının görevli bulunduğu kilise çevresine döndü. Bu ortamı ve kilisedeki görevi yeterli bulmayınca felsefe çalışmalarına ağırlık verdi. Sonraki yıllarda felsefe profesörü olarak Stuttgart'a çağrıldı. Okulun kapatılması üzerine, bir süre bu kentin gimnasyumunda görev aldı, en verimli çalışmalarını burada yaptı.

Bardili, Kant, Fichte ve Schelling idealizmine karşı çıkarak akılcı gerçekçilik akımını benimsedi. Alman felsefesinin idealist gidişinden tedirgin olarak, düşüncenin geniş çaplı bir çözümlemesinin yapılması gerektiğini vurguladı. Başyapıtı olan *Grundlagen der ersten Logik*'te, çalışmalarını mantık sorunları ve Almanya'da süregelen tartışmalardan doğan yanlışlıklar ve eleştirel felsefe üzerinde yoğunlaştırdı.

Bardili, genelde Reinhold'un ortaya koyduğu akılcı gerçekçiliğe daha kolay kavranır bir biçim kazandırmaya çalıştı. Evrenin dış gerçekliğine dokunmayan düşünür daha çok idealizme yönelik eleştiriler yaptı. Hobbes'un daha önce düşündüğü gibi, felsefeye bir tür matematik mantığıyla yenilik getirme ereğini güttü.

Ona göre tüm bilimlerin ve felsefenin temel kuralı mantığın özdeşlik ve çelişiklik ilkeleridir. Bunlar herhangi bir önermenin doğru ya da yanlış olarak değerlendirilmesinde kesin ölçü özelliği taşırlar.

Bardili'nin ileri sürdüğü görüşe göre mantıksal gerçeklerden başka bir gerçek yoktur. Gerçekler yalnızca düşünceler arası ilişkiden doğar. Çelişik olmayan ne varsa gerçektir. Bu ilkeler metafizik düzeyde de geçerlidir.

Mantıksal özdeşlikten metafizik özdeşliğe de geçme olanağı vardır. Düşüncenin tüm işlemleri, yargının iki terimini birleştiren ilişkiyle olanaklıdır. Ona göre bu ilişki değişmez ve tümeldir.

Bardili tüm bu çalışmalarının yanı sıra Kant'ın görüşlerindeki güç anlaşılan yerleri yorumlayıp açıklamaya çalışmıştır. Onun özellikle *Kritik der reinen Vernunft* yapıtında ele aldığı etik sorunları üzerinde durmuştur.

Bardili, Hegel'in varlıkbilimle ilgili mantığında oluş ve düşünceyi özdeş sayan görüşün öncüsüdür. Onun ileri sürdüğü düşünceler, Schelling'de, öznelle nesnelin salt akılda özdeşliğe ulaştığı görüşünü doğurmuştur.

• YAPITLAR: *Allgemeine praktische Philosophie*, 1795, ("Genel Uygulamalı Felsefe"); *Epochen der vorzüglichsten Philosophischen Begriffen*, 1798, ("En Önemli Felsefe Kavramlarının Doğduğu Dönemler"); *Die Ursprung des Begriffs der Willensfreiheit*, 1798, ("İstenç Özgürlüğünün Kökeni"); *Briefe über die Ursprung der Metaphysik*, 1798, ("Metafiziğin Kökeni Üstüne Mektuplar"); *Grundriss der ersten Logik*, 1800, ("İlk Mantığın Temeli").

• BAKINIZ: HEGEL, SCHELLING.

BARDOT, Brigitte
(1934)

Fransız sinema oyuncusu. 20. yy Avrupa sinemasının belli başlı cinsellik sembollerinden biridir.

28 Eylül 1934'te, Paris'te doğdu. Bir sanayicinin kızıydı. Rahat bir çocukluk geçirdi, küçük yaştan

başlayarak bale çalıştı. 15 yaşındayken *Elle* dergisine kapak mankeni oldu. Bu kapak genç yönetmen Roger Vadim'in dikkatini çekti. İrili ufaklı filmlerde göründükten sonra 1952'de Vadim ile evlenen Bardot, bu yönetmenin *Et dieu créa la femme* (Ve Tanrı Kadını Yarattı) filminde uluslararası üne ulaştı. Somurtkan dudakları, çocuksuluğu, sarışınlığı ve cinsel çekiciliğini büyük bir aldırmazlıkla sergilemesi yeni bir tipin doğuşunu haberliyordu. Film büyük iş yaptı; özellikle ABD'de o zamana değin sinemateklerden başka yerde oynamayan Fransız filmleri, bu filmin başarısından sonra ticari sinemalarda gösterilmeye başlandı.

Bardot'nun bunu izleyen filmleri her zaman aynı başarıyı elde edemedilerse de "BB" imajı dikkatle korundu. Pierre Louys'un romanının uyarlaması olan *la Femme et le pantin* ("Kadın ve Kukla") ; Bardot'nun ilk güldürü rolü *Babette s'en va-t-en guerre* (Babette Harbe Gidiyor);ilk dramatik rolü *la Vérité* ("Gerçek"), bu imajın yayılmasını sağladı. Gene Vadim'le yaptığı ve eleştirmenlerce beğenilen ender filmleri arasında yer alan *la Repos du guerrier* ("Savaşcının Dinlenişi"), Bardot'nun meslek yaşamında kısa süren "ciddi filmler" dönemini başlattı. Louis Malle, az çok Bardot'nun özel yaşamına dayalı *la Vie privée*'de ("Özel Hayat") onu başrolde oynattı. Jean Luc Godard'ın A. Moravio uyarlaması *le Mépris* (Nefret) filminin başrolünde de Bardot vardı. Gene Louis Malle'in iki kadın devrimciyi konu edinen güldürüsü *Viva Maria!* ile gene Godard'ın *Masculin-Féminin*'i (1966) de Bardot'nun ciddi filmlerindendi. 1960 sonlarına doğru oyunculuk ünü giderek azalan BB uzun yıllar boyunca magazin basınını en çok ilgilendiren yıldız olmayı sürdürdü. Başta Hugh Hefner gibi "jet sosyete" ünlüleri olmak üzere çeşitli oyuncu, şarkıcı ve aktör adaylarıyla olan serüvenleri onu dişi bir Don Juan kimliğine büründürdü. Son filmlerinden olan *Si Don Juan était une femme* ("Don Juan Kadın Olsaydı") da bu gelişmeyi onaylıyordu.

Bardot, modern Batı toplumunun cinsel hoşgörü alanında kaydettiği en önemli aşamalardan birini yansıtır. Kendi gelişim çizgisi içinde, suçluluk duygusundan arınmış cinselliğin ve giderek, sadece erkeklere özgü olduğu varsayılan bir aşırılığın sözcüsü olmuştur. Ne var ki, toplum bu alanda yeni aşamalara geldiğinde, Bardot'nun tavırları cüretli olmaktan çıkmıştır.

• **YAPITLAR (başlıca): Oynadığı filmler:** *Et dieu créa la femme*, 1956, (Ve Tanrı Kadını Yarattı); *Les Bijoutiers du clair de lune*, 1958; *Babette s'en va-t-en guerre*, 1959, (Babette Harbe Gidiyor); *La Vérité*, 1960, ("Gerçek"); *La Repos du guerrier*, 1962, ("Savaşcının Dinlenişi"); *La Femme et le pantin*, 1960, ("Kadın ve Kukla"); *La Vie privée*, 1962, ("Özel Hayat"); *Le Mépris*, 1963, ("Nefret"); *Viva Maria!*, 1965; *Masculin-Féminin*, 1966, ("Erkek-Dişi"); *L'Ours et la poupée*, 1970; *Si Don Juan était une femme*, 1973, ("Don Juan Kadın Olsaydı").

• **KAYNAKLAR:** S. de Beauvoir, *Brigitte Bardot and the Lolita Syndrome*, 1959.

BARENTS, Willem
(? - 1597)

Hollandalı denizci ve Kâşif. Ayı Adası'nı, Novaya Zemlya ve Spitzberg Takımadaları'nı bulmuş, kuzey denizlerinin büyük bir bölümünün haritasını çıkarmıştır.

Hollanda'nın kuzey kıyıları açığındaki Terschelling Adası'nda, 1550 yıllarında doğduğu sanılmaktadır. Kimi belgelerde soyadının Barentsz ya da Barentz gibi değişik yazılış biçimlerine de rastlanır. Ölümünden üç yıl önce çıktığı ilk büyük yolculuğuna değin yaşamını nasıl sürdürdüğü bilinmiyorsa da, çağdaşı Avrupalı denizciler gibi, kıtanın kuzeyinden gemilerin geçmesine elverişli bir denizyolu bularak Doğu'nun zenginliklerine ulaşmayı tasarladığı söylenebilir. Bu amaçla, bir din adamından haritacılık, coğrafya ve astronomi öğrenerek denizciliğe hazırlandıktan sonra, 1594'ten başlayarak üç yıl üst üste Kuzey Buz Denizi'ne açıldı. 1596'daki son seferinde, geçit vermeyen buzullar yüzünden kışı Novaya Zemlya'da geçirmek zorunda kalan Barents, dönüş yolculuğuna başladıktan bir hafta kadar sonra, büyük bir olasılıkla 20 Haziran 1597'de iskorbütten öldü.

15. yy sonlarında Portekizliler'in, Vasco Da Gama'nın açtığı Ümit Burnu yoluyla Uzakdoğu deniz ticaretini ele geçirmeleri, Hindistan ve Çin'den gelen değerli malları Portekiz'in tekeline bırakmak istemeyen öbür Avrupa uluslarını, kendilerini bu ülkelere ulaştıracak yeni yollar aramaya itmişti. Özellikle İngiliz, Fransız ve Hollandalı denizciler, Kuzey Buz Denizi'nden geçerek Atlas Okyanusu'na ya da Büyük Okyanus'a açılan bir denizyolu bulma umuduyla pek çok sefer düzenlemişlerdi. İngiltere ve Fransa, umudunu Amerika kıtasının kuzeyinden geçerek batıya yönelen Kuzeybatı Geçidi'ne bağlamışken, Hollandalılar Avrupa ve Asya'nın kuzeyinden doğuya doğru yönelen Kuzeydoğu Geçidi'ni arıyorlardı.

Barents'de 1594'te, Rijp ve Heemskerk adındaki iki usta denizciyle çıktığı ilk seferinde İskandinavya Yarımadası'nın kuzeyinden dolanarak, 10 Temmuz 1594 günü ilk kez Rusya'nın kuzeyindeki Novaya Zemlya'nın batı kıyılarına ulaştı. Ertesi yıl çıktığı ikinci yolculukta da aynı yolu izledi, ancak Novaya Zemlya ile Vaygaç Adası arasındaki Kara Boğazı buzlarla kaplı olduğundan daha çok ilerleyemedi. 18 Mayıs 1596'da, yine Rijp ve Heemskerk'in katıldığı üçüncü yolculukta, Novaya Zemlya'nın kuzeybatısındaki Spitzberg Adaları (Svalbard toprakları) ile Ayı Adası'nı keşfeden Barents, Kuzey Kutbu'nun 80°11′ enlemine dek yaklaştı. Burada ekip ikiye ayrıldı; Rijp Hollanda'ya dönmek üzere yola çıkarken, Barents ile Heemskerk Kuzeydoğu Geçidi'ne ulaşmak umuduyla Novaya Zemlya'nın kuzeyine doğru ilerlediler, ancak 81° kuzey enleminde gemileri buzlar arasında sıkışıp kalınca orada kışlamak zorunda kaldılar. Bu süre içinde Barents, Novaya Zemlya'nın ayrıntılı bir haritasını çıkardı, o kesimdeki deniz derinliğini ölçtü ve yıllık meteoroloji gözlemlerini günlüğüne not etti. Gemilerini yüzdüremeyeceklerini anlayan kâşifler,

kendilerine iki bot yaparak, Haziran 1597'de İskandinavya Yarımadası'na doğru dönüş yolculuğuna başladılar. Ama, taze yiyecek ve sebzeyle beslenme şansları olmadığından iskorbüte yakalanan Barents yolculuğu tamamlayamadan öldü; öbürleri ise Kola Yarımadası'na ulaşabildiler.

O tarihten 274 yıl sonra, Eylül 1871'de, Norveçli bir kutup kâşifi Barents'in kışladığı kamp yerini bozulmamış olarak buldu; 1875'te de günlüğünden kimi bölümler ele geçirildi. Kuzeydoğu Geçidi ise birkaç yıl sonra Norveçli kâşif Nordenskjöld tarafından aşılabilecekti.

Barents'in yolculukları, temel amacına ulaşamamış olsa bile, yeni yerlerin keşfiyle sonuçlanmış, kuzey denizlerinin tanınmasında değerli veriler sağlamıştır. İlk kez 1853'te basılan bir haritada, Kuzey Buz Denizi'nin Spitzberg ile Novaya Zemlya arasında kalan bölümüne Barents'in adı verilmiştir.

• KAYNAKLAR: G. Masselman, *The Cradle of Colonialism*, 1963; Van Campen, *Barents' Relics*, 1877; G.de Veer, *Plavaniia Barentsa, 1594-1596*, 1936.

• BAKINIZ: BAFFIN, BERING, J.COOK, GAMA, HUDSON, O. NORDENSKJÖLD.

BARIN, Emin
(1913)

Türk hattat. Eski hat sanatını yeni ve çağdaş biçimler içinde geliştirmiştir.

Bolu'da doğdu. 1936'da Gazi Eğitim Enstitüsü Resim Bölümü'nden mezun oldu. 1937'de Güzel Sanatlar Akademisi'nde Reis-ül Hattatin Kâmil Akdik'ten hat dersleri aldı. 1958'de Almanya'ya gitti; Weimar'da, Prof. Dorfner'in özel Sanat Ciltciliği Okulu'nda bir yıl çalıştı. Buradayken yaptığı Olimpiyat kitabı Hamburg Kitap Sergisi'nde birincilik ödülü kazandı. 1939'da Leipzig'deki Akademie für Künste und Buchgewerbe'ye (Kitapçılık ve Matbaacılık Akademisi) girerek Prof. Thieman ve Prof. Spemann'dan yazı, Prof. Wiemeler'den de kitap ciltciliği dersleri aldı.

1941'de Türkiye'ye döndü. 1943'te Prof. Kenan Temizan ile İstanbul Güzel Sanatlar Akademisi'nde açtığı yazı ve cilt sergisinden sonra aynı kurumda öğretim üyesi oldu. 1955'te Akademi'de Yazı ve Cilt Atölyesi'ni kurdu. 1958'de Uluslararası Brüksel Sergisi'nde sergilenen *Fatih Divanı* kitap cildi ile birincilik ödülü kazandı. 1969'da Gülbenkyan Vakfı'nın çağrılısı olarak gittiği Lizbon'da su baskını yüzünden zarar gören bazı Türk-İslam yapıtlarının restorasyonunda çalıştı. 1977'de gene çağrılı olarak gittiği Dublin'de Güzel Sanatlar Akademisi'nde sergi açtı. Halen Mimar Sinan Üniversitesi'nde öğretim üyesidir.

Emin Barın çeşitli serbest yazı örnekleri yanında devlet kuruluşları, üniversiteler ve özel kuruluşlar için sayısız berat, diploma, amblem, kitabe, mezar taşı gibi çalışmalar da hazırladı. Bunlarda geleneksel üslupları akademik bir anlayışla belirli bir düzeyde

sürdürmek yerine, hat sanatı ile çeşitli çağdaş sanat akımları arasında köprüler kurmaya yöneldi. Klasik anlayışı sürdüren hattatlardan farklı olarak, "elif, vav, lamelif" gibi çeşitli eski yazı harflerine yeni biçimler ve düzenlemeler verdi. Bu nedenle lirik çizgi istiflerinin plastik dengesi, yapıtlarının en vurucu öğesidir. Eski yazıyı çoğunlukla amblemi andıran biçimler içinde ele alan serbest hat düzenlemeleriyle hat sanatına yeni ve çağdaş bir boyut kazandırmıştır.

• YAPITLAR (başlıca): İstanbul'un fethi için düzenlediği çeşitli kitabe yazıları, 1951; Anıt Kabir'de Atatürk'ün Gençliğe Hitabı ve 10. Yıl Nutku kabartma yazıları, 1952; Anıt Kabir'deki 10 kulenin kuşak ve kitabe yazıları, 1953; Yunus Emre'nin mezar yazıları, 1955.

BARIŞNİKOV, Mihail
(1948)

SSCB asıllı ABD'li dansçı. Klasik balenin yanı sıra modern Amerikan balesindeki başarısıyla da tanınmıştır.

Mihail Nikolayeviç Barışnikov 27 Ocak 1948'de Riga'da doğdu. Riga ve Kirov bale okullarında öğrenim gördü. Dansçı ve bale eğitmeni Puşkin'le

(1907-1970) birlikte çalıştı. 1967'de Kirov Balesi'ne katıldı ve kısa zamanda topluluğun başdansçılarından biri oldu. 1974'te Kanada'da turnedeyken, ülkesine dönmemeye karar verdi. O tarihten sonra birçok toplulukta yer aldı, American Ballet Theatre'da Gelsey Kirkland'a eşlik etti. 1978'de New York City Ballet'a katıldı, 1979'da ayrıldı. 1980'de American Ballet Theatre'ın sanat yönetmeni oldu. 1966'da Varna'da, 1969'da Moskova'da bale yarışmalarında altın madalya kazandı. 1968'de ise Nijinsky Ödülü'nü aldı.

1969'da, Leonid Jacobson'un onun için hazırladığı *Vestris* balesindeki rolüyle ilgi topladı. 1970'te Sergeyev'in *Hamlet*'inde, 1971'de Kasatkina ve Vassiliov'un *Creation of the World*'ünde ("Dünyanın Yaratılışı") başrollerde dans etti. SSCB'den ayrıldıktan sonra rol aldığı baleler arasında 1975'te Butler'ın *Medea*'sı, 1976'da Neumeier'in *Hamlet Connotations*'ı ("Hamlet Çağrışımları"), Robbins'in *Other Dances*'ı ("Başka Danslar"), Ailey'in *Pas de Duke*'ü ("Duke Dansı"), 1978'de Petit'nin *La Dame de Pique*'i ("Maça Kızı") ve 1980'de Ashton'ın *Rhapsody*'si vardır.

Koreograf ve yönetmen olarak da ürünler vermiştir. 1977'de *Fındıkkıran* ve 1978'deki *Don Quixote* bunlar arasındadır. Ayrıca, 1977'de *The Turning Point* ("Dönüm Noktası") adlı filmde ve 1980'de *Baryshnikov on Broadway* (Barışnikov Broadway'de) adlı televizyon filminde rol aldı.

Barışnikov, klasik tarzda olduğu kadar modern Amerikan dansında gösterdiği başarıyla da övgü toplamıştır. SSCB'den ayrıldıktan sonra kısa zamanda Amerikan bale dünyasına ayak uydurmuş, *Fındıkkıran* gibi klasiklerin yanı sıra *Pas de Duke* gibi Duke Ellington'ın müziğiyle hazırlanmış caz balesi örneklerinde de başarılı olmuştur.

• **YAPITLAR (başlıca) Rol aldığı baleleri:** *Vestris*, müz. Banşikov, 1969; *Hamlet*, müz. Çervinski, 1970; *Creation of the World*, müz. Milhaud, 1971, ("Dünyanın Yaratılışı"); *Medea*, müz. Barber, 1975; *Hamlet Connotations*, müz. Copland, 1976, ("Hamlet Çağrışımları"); *Push Comes to Shove*, müz. Haydn ve Jos, 1976; *Other Dances*, müz. Chopin, 1976, ("Başka Danslar"); *Pas de Duke*, müz. Duke Ellington, 1976, ("Duke Dansı"); *La Dame de Pique*, müz. Çaykovski, 1978, ("Maça Kızı"); *Rhapsody*, müz. Rahmaninov, 1980. **Koreografi:** *Fındıkkıran*, müz. Çaykovski, 1977; *Don Quixote*, 1978. **Rol Aldığı Filmler:** *The Turning Point*, 1977, ("Dönüm Noktası"); *Baryshnikov on Broadway*, 1980, ("Barışnikov Broadway'de). **Kitap:** *Baryshnikov at Work*, 1977, ("Barışnikov Çalışırken").

BARKAN, Ömer Lütfi
(1905-1979)

Türk iktisat tarihçisi. Türkiye'de iktisat tarihi biliminin kurucularındandır.

Edirne'de doğdu, 23 Ağustos 1979'da İstanbul'da öldü. Edirne Muallim Mektebi'ni bitirdi ve üç yıl ilkokul öğretmeni olarak çalıştı. 1927'de Darülfünun Edebiyat Fakültesi Felsefe bölümünde öğrenim gördükten sonra lise öğretmeni olmak için Strasbourg Üniversitesi Edebiyat Fakültesi'ne gönderildi. 1931'de yurda döndü ve Eskişehir Lisesi felsefe öğretmenliğine atandı.

Üniversite reformu sırasında, 1933'te İstanbul Üniversitesi Türk İnkilap Tarihi Enstitüsü doçentliğine atandı. 1937'de İktisat Fakültesi İktisat Tarihi ve İktisadi Coğrafya Kürsüsü'ne doçent oldu. 1940'ta Türk Tarih Kurumu üyeliğine seçildi. 1941'de profesör ve 1957'de de ordinaryüs profesör oldu. Bu arada İktisat Tarihi Kürsüsü başkanlığı yaptı. 1941'den başlayarak bir süre Hukuk Fakültesi'nde Türk Hukuk Tarihi dersleri okuttu. İktisat Tarihi Kürsüsü'nde çalışırken 1950'de Türk İktisat Tarihi Enstitüsü'nü kurdu ve müdürlüğünü yaptı.

Strasbourg Üniversitesi, Barkan'a 1957'de "Şeref Doktoru" unvanını verdi. 1968'de Belgrad Akademisi'ne muhabir üye seçildi. Uzunca sürelerle konferanslar vermek için Paris Üniversitesi'ne, Yugoslavya, Romanya ve Bulgaristan Tarih enstitülerine davet edildi. 1972'de Milletlerarası Oryantalistler Birliği'ne bağlı Osmanlı ve Osmanlı Öncesi Tarih Komitesi başkanı oldu. 1973'te emekliye ayrıldı.

İlk araştırmalarındaki özellikler

Barkan, daha ilk araştırma ve yayınlarında, Osmanlı İmparatorluğu'nun iktisadi ve sosyal tarihine,özellikle toprak mülkiyeti sorununa eğilmiştir. 15. ve 16. yy'larla Tanzimat döneminde toprak sorunları, Doğu Avrupa'daki tarım ve toprak reformu hareketleri Barkan'ın ilk araştırma alanlarını oluşturmuştur. Barkan, bu çalışmalarda, özellikle toprak mülkiyetinin tarihsel ve hukuki kökenleriyle köylü kitlelerinin sınıfsal yapısı üzerinde durmuştur.

Bütün bu konularda, 1937-1941 arasında yayımlanan ilk çalışmaları, ileriki araştırmalarının tohumlarını oluşturacaktır. Örneğin 1937'de *Ülkü* dergisinde yayımlanan ilk yazısında Barkan, Osmanlı reayasının ne ölçüde feodal serflerle özdeş tutulabileceği konusunu, belgelere dayanarak irdelemiştir. Barkan toprak mülkiyeti, toprak hukuku ve reayanın durumuyla ilgili çalışmalarını ömrünün son yıllarına değin sürdürmüştür.

Osmanlı arşivlerini çok iyi tanıyan Barkan, yine Osmanlı ekonomisiyle ilgili birçok belgeyi gün ışığına çıkarmıştır. 16. ve 17. yy'a ilişkin Osmanlı devlet

bütçeleri, kimi imaret, cami ya da vakıfların muhasebe bilançoları, Edirne askeri kassâmı (mirasları mirasçılar arasında üleştirip dağıtan kimse) tereke defterleri üzerinde yaptığı çalışmalarla, Osmanlı ekonomik yaşamının çok önemli yönlerine ışık tutmuştur. Yine Ekrem Hakkı Ayverdi ile birlikte yayımladıkları *1546 tarihli İstanbul Vakıfları Tahrir Defteri* ile *İslam Ansiklopedisi*'ndeki uzun "Tımar" maddesi Osmanlı ekonomik yaşamını aydınlatan önemli çalışmalardır.

Barkan, Osmanlı ekonomisinde fiyatlar ve fiyat hareketleri gibi çok az incelenmiş alanlarda önemli katkılar yapmıştır. Osmanlı İmparatorluğu'nun 15. ve 16. yy'ları üzerine yapılan bu önemli ve öncü araştırmaların yanı sıra Barkan, 1950 ve 1960'lı yıllarda ilk kez Osmanlı İmparatorluğu'nun nüfusu konusuna eğilmiştir. Bu alanda kullanılabilecek belgeleri tarayıp gün ışığına çıkarmış, Osmanlı "tarihsel demografi" araştırmalarına öncülük etmiştir. Öte yandan, Osmanlılar tarafından fetholunan toprakların iskânıyla ilgili vakıf, temlik, sürgün gibi kurumların oynadığı rollerle ilgili araştırmalarında Barkan, Osmanlı tarihsel demografisinde kullanılabilecek kaynak ve belgelerin genişliğine işaret etmiştir.

Braudel'le ilişkisi

Osmanlı ekonomisiyle Osmanlı nüfusuna ilişkin araştırmaları Barkan'ı Avrupa'nın diğer bir ucunda bu konuları araştırıp yeni bir tarih anlayışına varmakta olan bir dizi tarihçiyle ve özellikle Fernand Braudel'le ilişkiye sokacaktır. 1949'da Braudel'in *Akdeniz*'i yayımlanır yayımlanmaz, Barkan 1950'de *İktisat Fakültesi Mecmuası*'nda bu kitabı, Osmanlı tarihinin 15. ve 16. yy'ları açısından taşıdığı önemi de vurgulayarak, ayrıntılı bir incelemeyle Türk okuyucusuna tanıtmıştır. Barkan, ölümünden önce üzerinde çalıştığı son kitabı olan, *Hüdavendigâr Livası Tahrir Defteri*'ne dek tüm araştırmalarında Osmanlı ekonomi ve nüfusunu, öne çıkarmayı sürdürmüştür.

Süleymaniye Camii ve imaretinin inşaatı konusunda da Barkan ilginç bir araştırma yapmıştır. İnşaatla ilgili teknik ve mali bilgilerin yanı sıra 16. yy'da inşaat işçilerinin toplumsal koşullarını, Müslüman ve Hıristiyan işçi ve kalfalara ilişkin son derece değerli bilgileri ortaya çıkarmıştır. Barkan'ın 1935'ten beri sürdürdüğü çeşitli araştırmalarının temel özelliği, yazılarında kullandığı belge ve kaynakların kendisi tarafından (ya da oluşturduğu enstitüde arkadaşlarıyla birlikte) bulunmuş, düzenlenmiş ve gün ışığına çıkarılmış olmasıdır. Bu belge ve kaynaklar, özellikle 15. ve 16. yy'lar Osmanlı iktisadi ve sosyal tarihinin önemli alanlarının irdelenebilmesine olanak sağlamıştır.

İnsanların topluca Balkanlar'a ve Kıbrıs'a "bir iskân metodu" olarak sürgüne gönderilmesine ilişkin incelemelerinde, Anadolu'da oluşan nüfus fazlası dolayısıyla topraksız kalan köylülerin, yeni fethedilen alanlara kaydırılarak imparatorluğun genişleme ve fetih yıllarında nüfus fazlası sorununun nasıl çözümlendiğinin belgelerini sergilemiştir.

Barkan'ın, 1940 ve 1964'te ticaret ve ticaret yollarına ilişkin olarak yazdığı makaleler, Osmanlı İmparatorluğu'nun yükseliş ve çöküşünde uluslararası iktisadi ilişkilerin ve özellikle ticaretin rolüne eğilmesi bakımından ayrı bir önem taşır. Barkan, Batı'da kapitalizmin gelişmesi ile Doğu-Batı arasındaki ticaretin niteliğinde ortaya çıkan değişimin, Osmanlı İmparatorluğu'nun ticari yaşamında ve buna bağlı olarak zanaatların ve küçük üretimin çökmesindeki etkisi üstüne önemli belgeler vermiş ve yorumlar yapmıştır. Batılı tarihçilerin ve özellikle Fernand Braudel'in paralelinde, bu olguyu sık sık vurgulamıştır.

Barkan'ın 1935'ten başlayarak *Siyasi İlimler, Siyasal Bilgiler Okulu, Ülkü, Türk Hukuk ve İktisat Tarihi Mecmuası, İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası, İktisat Fakültesi Mecmuası, Tarih Vesikaları, Türkiyat Mecmuası, Vakıflar Dergisi, Belleten* ve *Belgeler* gibi dergilerde yayımlanan çalışmaları ona uluslararası bir ün sağlamıştır. Barkan, Osmanlı belgelerini, iktisat tarihi bakış açısıyla gün ışığına çıkarmış ve değerlendirmiştir. Bu çalışmalarıyla Türkiye'de iktisat tarihi biliminin kurulmasına, yurt içinde ve yurt dışında Osmanlı iktisat tarihine ilginin artmasına önemli katkıları olmuştur.

- **YAPITLAR:** *15. ve 16. Asırlarda Osmanlı İmparatorluğu'nda Zirai Ekonominin Hukuki ve Mali Esasları I: Kanunlar*, 1943; *İktisat Tarihi Ders Notları*, 1954; *İstanbul Vakıfları Tahrir Defteri* (E.H. Ayverdi ile), 1970; *Süleymaniye Cami ve İmareti İnşaatına ait Muhasebe Defterleri*, 2 cilt, 1972-1979; *Toplu Eserler I: Türkiye'de Toprak Meselesi*, 1980.
- **KAYNAKLAR:** M. Erdost, "Yitirdiğimiz İktisat Tarihçisi Ömer Lütfi Barkan", *Yeni Ülke*, 9, 1979; R. Mantran, "In Memoriam", *Memorial Ömer Lütfi Barkan*, 1980; M.H. Şakiroğlu, "Ömer Lütfi Barkan", *Belleten*, XLIV (173), 1980.
- **BAKINIZ:** BRAUDEL.

BARKLA, Charles Glover
(1877-1944)

İngiliz fizikçi. X ışınları üzerinde yaptığı araştırmalarla, bu ışınların yapısının ve özelliklerinin anlaşılmasını sağlamıştır.

7 Haziran 1877'de Lancashire'da Windnes kentinde doğdu. Bir süre Liverpool Enstitüsü'nde okudu, daha sonra aynı kentteki University College'da (1902'den bu yana Liverpool Üniversitesi) öğrenimini sürdürerek 1898'de diplomasını, bir yıl sonra da lisansüstü derecesini aldı. Aynı yıl bir burs sınavını kazanarak Cambridge Üniversitesi'ne kabul edildi ve bir yıl kadar Trinity College'da, ardından King's College'da öğrenim gördü. Bu arada müzik yeteneğiyle de sivrilerek üniversite korosunun en değerli elemanlarından biri olmuştu.

1902'de Liverpool Üniversitesi'ne öğretim üyesi olarak dönen Barkla, Cambridge Üniversitesi'nde başladığı X ışınlarına yönelik çalışmalarını burada da sürdürdü; 1904'te doktorasını aldı. 1909'da Londra Üniversitesi'nin Wheatstone Fizik Kürsüsü'ne, 1913'te İskoçya'daki Edinburgh Üniversitesi'nde doğa felsefesi profesörlüğüne atandı ve 23 Ekim 1944'te aynı kentte ölünceye değin bu görevde kaldı.

1895'te Röntgen'in X ışınlarını bulmasından sonra, bu ışınların niteliği konusunda yoğun bir tartışma ortamı doğmuştu. Başta Röntgen olmak

üzere bir grup bilim adamı X ışınlarının ses gibi boyuna yayılan dalgalar olduğunu ileri sürerken, kimileri katot ışınları gibi parçacıklardan oluştuğu, kimileri ise ışık gibi enine yayılan elektromanyetik dalgalar olduğu görüşünü savunuyorlardı.

Liverpool Üniversitesi'ndeki öğrenim yıllarında, bir yandan bu konu çevresinde yoğunlaşan tartışmalar, öte yandan elektromanyetik dalgalar üzerinde çalışan Oliver Lodge'un öğrencisi olmak, Barkla'nın ilgisini X ışınlarına çekmişti. Ardından Cambridge Üniversitesi'nde öğrenime başlayınca, katot ışınları üzerinde çalışmakta olan J.J. Thomson'un derslerini izleyen Barkla, onun yönetimindeki Cavendish Laboratuvarı'nda X ışınları üzerinde yoğun araştırmalara girişti.

Röntgen, üzerine X ışınları gönderilen birçok elementte, ikinci bir X ışınları yayınımı olduğunu gözlemlemişti. Barkla bu yayınımın, gaz halindeki elementlerde yoğunluğa, katı haldeki elementlerde ise atomdaki elektron sayısına bağlı olarak arttığını saptayarak, ilk kez yüklü parçacıkların sayısı ile atom ağırlığı arasında bir bağıntı kurmuş oldu. Bu buluş, X ışınları konusunda olduğu kadar, atom numarası kavramının gelişmesinde de önemli bir adımdı.

Barkla, 1906'da, karbon atomundaki elektron sayısını, X ışınlarının yol açtığı ikinci yayınımdan yararlanarak saptamaya çalışırken, bu ışınları polarmayı başardı. Yalnızca ışık gibi enine yayılan dalgaların polarmaya uğradığı bilindiğinden, X ışınlarının da, ışık gibi enine yayılan, ama dalgaboyları ışıktan daha küçük elektromanyetik dalgalar olduğu kesinlik kazandı.

Araştırmalarını sürdürerek çeşitli elementlerdeki ikinci yayınım olayını inceleyen Barkla, yayılan ışınların maddeden geçme (girim) gücünün elementin cinsine bağlı olarak değiştiğini gözlemledi. Flüorışıl yayınım adını verdiği bu ikincil ışımayı, giderek azalan girim güçlerine göre K,L,M diye üç ana gruba ayırdı. Her elementin bu yayınımlardan birine ya da birkaçına yol açabilecek biçimde uyarılabileceğini ve her gruptaki yayınımın girim gücünün, elementin atom ağırlığına bağlı olarak arttığını gösterdi. Siegbahn ve Bohr'un atomun yapısına ilişkin çalışmalarından sonra da, X ışınlarıyla uyarılan ve bir üst enerji düzeyine çıkan elektronun atoma bir iyonlaşma enerjisi kazandırdığı, ancak elektronun kalıcı olmayan yüksek enerji düzeyini koruyamayarak yeniden eski durumuna dönmesi sırasında açığa çıkan bu enerjinin flüorışıl yayınıma neden olduğu açıklanabildi.

Barkla'ya 1917 Nobel Fizik Ödülü'nü kazandıran bu çalışması, elektronların atom içindeki dağılımına dikkati çekmiş; Laue kristal yapıyı incelerken, Moseley de atom numarası kavramını geliştirirken Barkla'nın bu buluşundan yararlanmışlardır.

• **BAKINIZ:** W.H. BRAGG, W.L. BRAGG, N.H. BOHR, COMPTON, M.T. LAUE, O.J. LODGE, MOSELEY, RÖNTGEN, K. SIEGBAHN, STONEY, J.J. THOMSON.

BARLACH, Ernst
(1870-1938)

Alman heykelci. Orta Çağ tahta oymacılığından esinlenerek geliştirdiği özgün üslubuyla, Ekspresyonizm'in (Dışavurumculuk) öncülerinden olmuştur.

2 Ocak 1870'te Hamburg yakınlarında küçük bir kasaba olan Wedel'de doğdu. 1888'den 1891'e değin Hamburg Uygulamalı Sanatlar Okulu'nda, 1891-1895 arasında da Dresden Sanat Akademisi'nde öğrenim gördü. Daha sonra iki yıl kadar Paris'te yaşadı, kısa bir süre için Julian Akademisi'nde de çalıştı. 1897'de Almanya'ya dönerek birtakım dergiler için sürekli olarak çizimler yapmaya başladı. 1904-1905 arasında Höhr'deki Seramik Meslek Okulu'nda, heykel kadar ilgi duyduğu seramikçilik konusunda dersler verdi.

1906'da Güney Rusya'ya yaptığı gezi, Barlach'ın üslubunun gelişiminde önemli bir rol oynadı, hatta bir dönüm noktası oluşturdu. Barlach bu bölgedeki köylülerin yaşamını yansıtan çizimlerini seramiğe dönüştürdü. Aynı dönemde Orta Çağ Almanyası'nın tahta oymacılığı sanatıyla yakından ilgilenmeye başladı ve tahta, bundan sonra kullanacağı başlıca malzeme oldu. İki yıl sonra Villa Romana Ödülü'nü kazanması, bir yıllığına Floransa'ya gitmesine olanak sağladı. 1909'da Berlin'deki Güzel Sanatlar Akademisi'ne üye seçildi. 1910'da Almanya'ya döndüğünde Güstrow

"Kederli Kadın"

"Ana ve Çocuk" adlı yapıtıyla

adlı bir köye yerleşti, yaşamının sonuna değin burada kaldı.

1933'te Almanya'da Nasyonal Sosyalistler'in iktidara gelmesinden sonra, resmi bir sanat anlayışının yerleştirilmesi için yapılan baskılar ve modern sanatın yoz ve yasa dışı ilan edilmesi, Barlach'ın durumunu da etkiledi. Lübeck'teki Azize Katherina Kilisesi'nin ön yüzü için yapmakta olduğu figürleri yarıda bırakmak zorunda kaldı. I. Dünya Savaşı anısına Güstrow Katedrali'nde yapmış olduğu *Süzülen Melek* ve Magdeburg'daki *I. Dünya Savaşı Ölüleri İçin Anıt* tahrip edildi. *(Süzülen Melek* II. Dünya Savaşı'ndan sonra onarıldı, Köln'deki Antoniter Kilisesi için bir kopyası yapıldı; havada asılı duran melek figürünün altına yerleştirilen bir levhaya iki savaşın tarihleri yazıldı.) Nazi rejimine karşı olduğu halde Barlach, Almanya'da kaldı. Ancak, gördüğü baskının ve çalışmalarının engellenip aşağılanmasının da etkisiyle sağlığı bozuldu. 24 Ekim 1938'de Güstrow'da öldü.

Barlach, 1906'daki Rusya gezisine değin döneminin sanat anlayışlarını izlemiş, henüz kendi özgün üslubunu geliştirmemişti. Örneğin, 1904'te yaptığı *Kleopatra*'da, güçlü bir *Art Nouveau* etkisi görülür. Daha sonraki çalışmalarında ise, küçük Alman kasabalarındaki yaşamdan etkilenmiş, Kuzey Avrupa tahta oymacılığı geleneğini canlandırmıştır. Modelli çalışmalarında ve dökme bronz yapıtlarında bile, tahta oymacılığına özgü keskin çizgiler ve geniş yüzeyler egemendir. Roman ve Gotik heykellerdeki basit ama güçlü anlatım, Barlach'ın malzemeyi kullanışında da bulunmaktadır.

Tek başına duran insan figürü, Barlach'ın yapıtlarının başlıca konusudur. Sanatçı hemen her zaman, insanın yalnızlığını, korku ve acılarını dile getirmeye çalışmıştır. Yabancılaşma duygusunun bu yurgulanışı, Alman Ekspresyonizmi'nin ayırt edici bir özelliğidir. Barlach, kendisini herhangi bir modern akıma bağlı görmemekle birlikte, dışavurumcu heykelin önde gelen temsilcilerinden sayılmaktadır. İnsanın içindeki bilinmeyen yönlere görsel bir biçim kazandırarak, yitirmiş olduğu değerleri yeniden bulabileceğine inanmaktaydı.

Barlach, kitlesel görünümlü biçimleriyle ulaştığı anlatım yoğunluyla seçkinleşmiştir. *Acıyın!* adlı heykelinde dilenci kadının acıma çağrısı, gövdesini gizleyen kaba bir örtünün altından açarak öne doğru uzattığı kemikli, kuru ellerinde toplanmıştır. *Süzülen Melek*'te ise, ölmekte olan bir insan betimlenmiştir. Yatay olarak asılı bulunan figür, hafifçe kaldırdığı başıyla, sonsuz yaşama doğru süzülür gibidir. Keskin çizgilerle işlenmiş olduğu halde, yüzünde hem acılı hem de dingin, yumuşak bir anlatım vardır.

Barlach, sanatındaki köylülerin yaşamından gelen etkilerle Millet'ye, evsiz, yalnız kalmış, itilmiş insanları duyarlıkla ele alışı bakımından da Daumier'ye benzetilir. Dışvurumculuk'un heykel alanındaki önemli bir temsilcisi olmasının yanı sıra, tahta oymacılığının teknik ve biçimlerinden yararlanarak özgün

"Öc Alan"

bir üslup geliştirmiştir. Yapıtlarındaki anlatım gücü, bedenin yalın bir hareketinde, hatta el ya da göz gibi tek bir öğede yoğunlaşır. Böylece figürlerinin kazandığı canlılık, kompozisyonlarındaki kütlesel görünümde bir karşıtlık oluşturur. Bu özellikleriyle Barlach, 20. yy'ın başlarında yeni atılımlar içinde bulunan heykelciliğin öncüleri arasında yer almıştır.

Barlach heykelin yanı sıra grafik, taş baskısı ve desen çalışmaları da yapmıştır. Ayrıca yine dışavurumcu biçimde yazılmış oyunları da vardır. Bunların kitaplarını kendisi resimlemiştir.

• YAPITLAR (başlıca): **Heykel:** *Kleopatra*, 1904; *Kılıç Çeken Adam*, 1911; *Panik, Korku*, 1912; *Terkedilmişler*, 1913; *Öç Alan Adam*, 1914; *Ölüm*, 1925; *Süzülen Melek (Güstrow Katedrali İçin Savaş Anıtı)*, 1927; *I. Dünya Savaşı Ölüleri İçin Anıt*, 1928, Magdeburg. **Oyun:** *Der tote Tag*, 1912, ("Ölü Gün"); *Der Findling*, 1922, ("Bulunmuş Çocuk").

• KAYNAKLAR: C.D. Carls, *Ernst Barlach*, 1969; F. Schult (der.), *Das graphische Werk*, 1958; F. Schult (der.), *Das plastische Werk*, 1960; A. Werner, *Ernst Barlach*, 1966.

• BAKINIZ: KLIMT, LEHMBRUCK, MUNCH.

BARLAS, Cemil Sait
(1905-1964)

Türk gazeteci ve siyaset adamı. *Pazar Postası* ve *Son Havadis* gazetelerini yayımlamıştır.

İstanbul'da doğdu. Adapazarı yakınlarında bir trafik kazasında öldü. Temyiz Mahkemesi Başkanı Mehmet Sait Barlas'ın oğludur. 1929'da İstanbul Darülfünunu Hukuk Fakültesi'ni bitirdi. 1932'de Almanya'nın Heidelberg Üniversitesi'nde, Türkiye'de hisse senetleri konusunda doktora yaptı. Türkiye'ye dönerek yargıçlık, adalet müfettişliği ve Etibank'ta hukuk danışmanlığı görevlerinde bulundu.

1943'te siyasete atılarak, Cumhuriyet Halk Partisi Gaziantep milletvekili olarak meclise girdi. Bu sıralarda sola karşı bir tutum izleyen Barlas, 1946'da *Marko Paşa* gazetesinde çıkan bir yazı üzerine Sabahattin Ali'yi mahkemeye vererek dört ay hüküm giymesine neden olmuştu.

1948-1950 yılları arasında sırasıyla ticaret, ekonomi ve ticaret ve devlet bakanlığı yaptı. 1951'de basın hayatına atılarak Ankara'da haftalık *Pazar Postası* gazetesini çıkarmaya başladı. Bir yıl sonra gazetenin yayımına ara verdi. 1953'te yine Ankara'da *Son Havadis* gazetesini yayımlamaya başladı. 1956'da *Pazar Postası*'nı yeniden çıkardı. *Son Havadis*'i 1958'de, *Pazar Postası*'nı da 1959'da kapatarak yayım hayatından çekildi.

1960 sonrası, Milli Reasürans T.A.Ş. genel müdürü oldu ve ölene değin bu görevi sürdürdü.

• YAPITLAR: *Sosyalistlik Yolları ve Türkiye Gerçekleri*, 1962.

BARLOW, Peter
(1776-1862)

İngiliz matematikçi ve fizikçi. Kendi adıyla anılan matematik tablolarını hazırlamış ve teleskoplar için iki ayrı tür renksemez mercek geliştirmiştir.

Ekim 1776'da Norwich kentinde doğdu. Kendi kendini yetiştirerek, 1801'de Woolwich'teki Krallık Harp Akademisi'nin açtığı sınavı kazandı ve matematik bölümüne öğretim görevlisi olarak alındı. Profesörlüğe dek yükseldiği bu görevinden 1847'de ayrıldı. 1 Mart 1862'de Woolwich'te öldü.

Önceleri sayılar kuramıyla ilgilenen Barlow'un en önemli matematik çalışması, 1814'te yayımladığı *New Mathematical Tables*'tır ("Yeni Matematik Tabloları"). 1 ile 10.000 arasındaki tüm sayıların karelerini, küplerini, kare ve küp kökleri ile hiperbolik logaritmalarını derlediği bu yapıtta, ayrıca 1 ile 100 arasındaki sayıların 10. dereceye kadar kuvvetlerini, 100'den 1.000'e kadar olan sayıların da 4. ve 5. dereceden kuvvetlerini tablolar halinde düzenlemişti. Çok kullanışlı ve doğru olan bu tablolar, 20. yy'ın ortalarına değin sürekli olarak yeniden basılmış ve "Barlow Tabloları" adıyla, matematik öğretiminin temel yapıtlarından biri olmuştur.

Barlow, 1819'dan başlayarak çalışmalarını fiziğe, öncelikle de manyetizmaya yöneltti. Gemilerin yapımında büyük ölçüde demir kullanılmasından ileri gelen pusula sapmalarını önlemenin yollarını araştırırken, indüklenmiş manyetizma olaylarına ilk kez deneysel yönden yaklaştı. 1820'de yayımlanan *Essay on Magnetic Attractions* ("Manyetik Çekimler Üstüne Deneme") adlı yapıtında, manyetik etkilerin yeğinliğinin kütleye değil, yüzeyin genişliğine bağlı olduğunu açıklayarak, uygun konumda yerleştirilmiş küçük bir demir parçasıyla bütün öbür manyetik kuvvetlerin etkisiz kılınabileceğini ve gemi pusulalarındaki sapmanın önlenebileceğini savundu. Önce İngiliz, ardından Rus Deniz Kuvvetleri'nce uygulanmaya başlayan bu yöntem için Barlow, 1825'te Royal Society'nin Copley madalyasıyla ödüllendirildi.

1827'de optik konusuna eğilen Barlow, renksemez (akromatik) objektif camlarının bombeli olmasından ileri gelen küresel sapınçları gidermek için araştırmalara başladı. 1832'de, iki cam parçası arasına karbon disülfür damlatarak renksemez bir teleskop merceği yaptı. Işığı kırma gücü, *flint-glass* denilen kurşunlu camınkiyle aynı, ayırma gücü ise iki katından fazla olan bu renksiz sıvı, hem renkser, hem küresel sapınçların giderilmesinde olumlu sonuç vermişti. Ertesi yıl Barlow'un tasarladığı ve Dollond'un uyguladığı, biri *crown-glass* denilen potaslı camdan, öbürü de kurşunlu camdan yapılmış iki mercekten oluşan yeni bir düzenleme, bugün bile pek çok optik alette göz merceğinin gücünü artırmak için kullanılmaktadır.

• YAPITLAR (başlıca): *A New Mathematical and Philosophical Dictionary*, 1814, ("Yeni Matematik ve Felsefe Sözlüğü"); *New Mathematical Tables*, 1814, ("Yeni Matematik Tabloları"); *Essay on Magnetic Attractions*, 1820, ("Manyetik Çekimler Üstüne Deneme").

• BAKINIZ: ABBE, C.A. COULOMB, DOLLOND.

BARNARD, Christiaan
(1922)

Güney Afrikalı kalp cerrahı. İnsandan insana ilk kalp nakli ameliyatını gerçekleştirmiştir.

Christiaan Neethling Barnard 8 Kasım 1922'de, Cape Eyaleti'nin Beaufort West kentinde doğdu. 1946'da Cape Town Üniversitesi'ni bitirdikten ve bir süre Groote Schuur Hastanesi'nde çalıştıktan sonra, 1948-1951 arasında Cape Eyaleti'ne bağlı Ceres'te serbest hekimlik yaptı. 1953'te Cape Town Üniversitesi'nde Koch basilinin neden olduğu menenjit türünün tedavisi konulu bir tez hazırladıktan sonra, aldığı bir bursla 1956'da ABD'ye gitti. Minnesota Üniversitesi'nin kalp-göğüs cerrahisi bölümünde 1958'e değin araştırma yaptı. Protez aort kapakçığının yapımı ve uygulanmasına ilişkin teziyle lisansüstü, doğuştan barsak tıkanıklığı konulu teziyle de doktora derecesini aldı. Daha sonra ülkesine dönerek Cape Town Üniversitesi ile Groote Schuur Hastanesi'nde çalışmaya başladı. Üniversite hastanesinin kalp-göğüs cerrahisi bölümünü yönetmeye başladıktan bir yıl sonra (1962) yardımcı profesör, 1972'de de cerrahi bölümünde profesör oldu.

İnsanlarda kalp nakli için gerekli teknikler 1950'lerde ABD'de geliştirilmiş, özellikle Carrel'in başlattığı köpekler üzerindeki kalp nakli denemeleri, alıcının vücudu tarafından reddedilinceye değin kalbin normal bir kan dolaşımı sağlayabildiğini ortaya koymuştu. Bu bulguların ışığında, kalbi tümüyle yetersiz bir hastayı ölüme terketmek yerine, nakledilen kalbin alıcının bağışıklık sistemince reddedilmesi olasılığını azaltacak önlemleri alarak, başka bir insanın kalbiyle yaşatma olanağı doğmuştu. Böyle bir denemeyi ilk kez, bir süre Shumway ile birlikte çalışan ve onun geliştirdiği kalp nakli tekniğinden yararlanan Barnard'ın önderliğindeki bir Güney Afrika ekibi gerçekleştirdi.

ABD'den döndükten sonra uzun süre köpekler üzerinde kalp nakli denemeleri yapan Barnard, yaşama umudu kalmamış bir kalp hastası üzerinde aynı tekniği denemeye karar vermişti. 3 Aralık 1967'de, Groote Schuur Hastanesi'nde 20 kişilik bir cerrahi ekibinin gerçekleştirdiği ameliyatla, Güney Afrikalı bakkal Louis Washkansky'nin hasta kalbi çıkartılarak yerine motosiklet kazasında ölen genç bir kızın kalbi takıldı. Ameliyat başarılı geçmiş, ancak vücudun bağışıklık sistemi yabancı kalbin proteinlerine direnç göstermemesi için ilaçlarla zayıflatıldığından, Washkansky çift taraflı zatürreeye tutulmuştu. Nitekim ameliyat sonrası yoğun bakıma alınmasına karşın ancak 18 gün yaşayabildi. 2 Ocak 1968'de Blaiberg üzerinde yapılan ikinci denemede de hasta bir buçuk yıl yaşadıktan sonra öldü ve yabancı doku ya da organın vücut tarafından reddedilmesi sorunu çözülmediğinden, daha sonraki kalp nakillerinin % 80'i başarısızlıkla sonuçlandı. 1980'de Norman Shumway'in, yabancı dokuların vücudun bağışıklık sistemince reddedilmesini önleyecek "siklosporin-a" adlı maddeyi geliştirmesiyle, organ nakli ameliyatlarında yeni bir umut ışığı doğdu.

25 Kasım 1974'te Barnard, aynı hastanede ilk kez bir hastanın sağlıksız kalbini çıkarmadan onun çalışmasını destekleyecek ikinci bir kalp ekleyerek yeni bir uygulamanın öncüsü oldu.

- YAPITLAR (başlıca): *Surgery of Common Congenital Cardiac Malformations* (Val Schrire ile), 1968, ("Kalbin Doğuştan Yapı Bozukluklarının Cerrahisi"); *One Life*, (C.B. Pepper ile), 1970 otobiyografi, ("Bir Yaşam Öyküsü"); *Heart Attack: All You Have to Know About It (You Don't Have to Die)*, 1971, (Kalbiniz ve Siz); *The Body Machine*, 1981, ("Vücut Makinesi").
- BAKINIZ: A. CARREL, D. COOLEY, BAKEY, DE VRIES, JARVIK, SHUMWAY.

BARNARD, Edward Emerson
(1857-1923)

ABD'li astronom. Karanlık bulutsuların ilk sistemli kataloğunu hazırlamış ve Jüpiter'in beşinci uydusunu keşfetmiştir.

16 Aralık 1857'de Tennessee Eyaleti'nin Nashville kentinde doğdu. Yoksul bir ailenin çocuğuydu, annesinden aldığı ilk eğitiminden sonra okuma olanağı bulamadan dokuz yaşında bir fotoğraf stüdyosunda çalışmaya başladı. Yirmi yaşındayken astronomiye amatörce ilgi duyarak kendi yaptığı teleskopla bir kuyrukluyıldız keşfetti. Bu buluşuyla 1883'te Nashville'deki Vanderbilt Üniversitesi'nden bir burs kazanan Barnard, 1887'de üniversite diplomasını aldığında otuz yaşındaydı. Aynı yıl California'daki Lick Gözlemevi'nin astronomları arasına katıldı ve 1895'e değin süren bu görevi sırasında Jüpiter'in beşinci uydusunu keşfetti. 1895'te Chicago Üniversitesi'nde, ölünceye değin sürdüreceği astronomi profesörlüğünü ve üniversiteye bağlı Yerkes Gözlemevi'nin astronomluğunu üstlendi. 6 Şubat 1923'te Wisconsin Eyaleti'nde, Yerkes Gözlemevi'nin bulunduğu Williams Bay'de öldü.

Barnard, Lick Gözlemevi'nde, o dönemin en büyük teleskopu olan 91,5 cm'lik Clark yapımı bir teleskopla gözlemlere başlamıştı. 9 Eylül 1892'de, Galilei'nin Jüpiter'in ilk dört uydusunu keşfederek teleskop çağını açmasından hemen hemen üç yüzyıl sonra, Jüpiter'in yeni bir uydusunu keşfetti. Gezegene ilk dört uydudan daha yakın olan bu küçük uyduya "Amalthea" ya da "Jüpiter V" adı verildi ve daha sonra bulunan tüm uyduların yeri gökyüzü fotoğraflarıyla saptandığından Barnard'ın uydusu teleskopla keşfedilmiş son uydu olarak kaldı.

1895'te Yerkes Gözlemevi'ne geçen Barnard, aynı yıl, Mars'ı, tam Güneş'in karşısında bulunmadığı, dolayısıyla ayrıntılarının daha iyi görülebildiği bir konumda gözlemleyerek gezegenin yüzeyindeki kraterleri inceledi. Ancak, 1897'den başlayarak gözlemevinin 101,60 cm'lik teleskopuyla yaklaşık yirmi beş yıl sürdürdüğü gözlemleri daha çok küresel yıldız kümelerine ve Samanyolu'ndaki karanlık bulutsulara yöneliktir. 1916'da, yıldızların özdevinimini saptamak için küresel kümeler üzerinde yaptığı gözlemler

sonucu, 1968'e değin bilinen yıldızlar arasında özdevinimi en hızlı olan yıldızı keşfetti. BD kataloğunda 3561 numarayla kayıtlı olan ve "Barnard yıldızı" adıyla bilinen bu yıldızın özdevinimi 10", 30'dir.

Samanyolu'ndaki gözlemleri sonucunda da, bu ışıklı bulutsu kümesinin kimi yerlerindeki karanlık bölgelerin, gaz ve toz yığınlarından oluşmuş karanlık birer bulutsu olduğunu açıklayan Barnard, 1919'da bu karanlık bulutsuların ayrıntılı bir kataloğunu yayımladı. Gözlemlerine ilişkin dokuz yüz dolayındaki makalesi dışında, fotoğrafçılık deneyimini de kullanarak kuyrukluyıldızların 1.400 ve Samanyolu'nun 4.000'e yakın fotoğrafını çeken Barnard, astronomi alanında günümüze değerli bir çalışma bırakmıştır.

• KAYNAKLAR: E.B. Frost, "Edward Emerson Barnard", *Memoirs of the National Academy of Sciences*, XXI, 1926; W.Ley, *Watchers on the Skies: An Informal History of Astronomy from Babylon to the Space Age*, 1963; R.S. Richardson, *The Star Lovers*, 1967.

• BAKINIZ: ARGELANDER, A.G. CLARK, G. GALILEI, M. WOLF.

BARNUM, Phineas Taylor
(1810-1891)

ABD'li "showman". Çağdaş sirkin ve eğlence endüstrisinin kurucularındandır.

5 Temmuz 1810'da, ABD'nin Connecticut eyaletinde Bethel'de doğdu. Babası ölünce genç yaşta ailesinin geçimini sağlamak zorunda kaldı. Kısa sürelerle türlü işlerde çalıştıktan sonra *Herald of Freedom* adlı bir haftalık gazete çıkarmaya başladı. Bir din adamına iftira ederek yayın kurallarını çiğnediği gerekçesiyle tutuklandı. Benzer suçlardan iki kez daha tutuklanınca Connecticut'da kötü bir ün kazandı. 1834'te New York'a yerleşti ve bir yıl sonra da "showman" olarak çalışmaya başladı. 1842'de John Scudder'ın Amerikan Müzesi'ni (gösteri ve sergievi) satın aldı ve burayı büyük bir gösteri merkezine dönüştürdü. Gösterilerini, müzenin yangınlardan iyice harap olduğu 1868 tarihine değin sürdürdü. 1855'te iflas ettiğinde "Para Kazanma Sanatı" adlı konuşmalarıyla durumunu kurtarmıştı.

New York'taki müzesiyle ününü sağladıktan sonra, 1871'de iki ortağıyla birlikte "P.T. Barnum'un Gezici Müzesi, Hayvanat Bahçesi, Karavan ve Hipodromu" adlı bir gezici gösteri merkezi kurdu. 1881'de ise James A. Bailey'le birlikte 'Barnum ve Bailey Sirki' adıyla tanınan ABD'nin en büyük sirklerinden birini gerçekleştirdi. "Showman"liğinin yanı sıra politikayla da uğraşan Barnum, Connecticut Meclisi'nde çalıştı. 1875-1876 yıllarında Bridgeport' da belediye başkanlığı yaptı. 7 Nisan 1891'de bu kentte öldü.

Başlangıçta zenginlik ve ün peşinde koşan Barnum, bu amacına ulaşabilmek için hiçbir şeyden çekinmemiş, Joice Heth adlı yaşlı ve sakat bir zenci kadını "George Washington'un dadısı" olarak tanıtarak ilgileri üstüne çekmiştir. Seyircinin olağandışı ve garip olaylara düşkünlüğünü çok iyi değerlendirerek bunu bir ticaret alanı haline getirmiş, modern reklamcılığın ilk örneklerini vermiştir. Joice Heth'e karşı azalan ilginin yeniden canlanması için, onun aslında kemik, lastik ve yaydan yapılma bir robot olduğunu ileri süren bir gazete haberi yetmişti. Barnum, Amerikan Müzesi'ni satın aldıktan sonra, buradaki alışılagelmiş sergilerin yerine heyecan verici gösteriler düzenleyerek müzeyi bir eğlence merkezine dönüştürdü. Güzellik yarışmaları, melodramlar, hokkabazlar, vantrologlar, akvaryumlar, türü tükenmiş hayvanlar, aşırı şişman insanlar, albinolar ve kızılderililer gariplik meraklısı seyircileri akın akın Barnum Müzesi'ne çekti. Sürekli ve abartılı reklamlar sayesinde 1842-1868 arasında müze 82 milyon dolayında izleyici buldu, yüzyılın en büyük gösteri yeri olarak Barnum'a uluslararası bir ün kazandırdı. Charles Dickens, Henry James, William James, Galler Prensi VII. Edward gibi ünlüler de bu izleyiciler arasındaydı.

Barnum'un müzedeki en başarılı gösterilerinden biri Parmak Tom olarak lanse ettiği ve ünlü generallerin taklidini yapan Charles Stratton adlı cüceydi. Abraham Lincoln tarafından da kabul edilen Barnum ve Parmak Tom, yurt dışı turnelerine de çıktılar ve Kraliçe Victoria'nın huzurunda özel gösteri yaptılar. Seyircileri çılgınlar gibi müzeye toplayan gösterilerden biri de Siyamlı bitişik ikizlerdi. Bu gibi gösterilerin tüccarlığından emprezaryoluğa atlayan Barnum, İsveç'li soprano Jenny Lind'i, ABD'de, büyük bir reklam kampanyasıyla, "İsveç Bülbülü" adıyla tanıtarak dolaştırdı, ününe ün kattı.

1871'de kurulan Barnum Gezici Müzesi, cüceleri, ateş yiyen, kılıç yutan adamları, yılanları, büyücüleri, modern sirkin ayrılmaz bir parçası haline gelen çığırtkanlarıyla, 19.yy'da gösteri sanatları alanında yeni bir dönemi başlatmıştır. Barnum, bir yandan insanlara görmek istedikleri gariplikleri "satarak" zengin olan Yeni Dünya'lı yatırımcının aşırı bir örneği, öbür yandan da insanları eğlendirirken, yaygın olarak tüketmeye alıştıran popüler gösteri sanatlarının ilk uygulayıcısıdır.

• YAPITLAR (başlıca): Otobiyografi: *The Life of P.T. Barnum Written by Himself*, 1855, ("Kendi Kaleminden P.T. Barnum'un Hayatı").

BARONE, Enrico
(1859-1924)

İtalyan iktisatçı. İtalya'nın en önde gelen matematiksel iktisatçıları arasındadır.

Askeri eğitim gördü ve ordu içinde albaylığa dek yükseldi. Matematiğe karşı küçük yaşlarda başlayan ilgisi, 1900'lerin başında iktisatla birleşti. Bu dönemde İtalya'da sosyal bilimler alanında yeni bir süreç yaşanıyor, Alman Tarih Okulu ile Menger ve Walras' ın etkileri yaygınlaşıyordu. Barone, 1907'de iktisat alanında çalışmak amacıyla ordudan ayrıldı. 1908'de

Principii di economica politica ("Ekonomi Politiğin İlkeleri") adlı ilk kitabını yayımladı. Matematiksel iktisat konusunda bir ders kitabı niteliği taşıyan bu ilk çalışmadan sonra aynı yıl *Giornale degli Economisti e Revista di Statistica* adlı dergide "Ministerio Della Produzione Nello Stato Collectivista" ("Kollektivist Bir Ekonomide Üretim Bakanlığı") adlı makalesi yayımlandı.

Barone, bu makalesinde Pareto gibi, kapitalizm için kabul edilen genel iktisat ilkelerinin sosyalist ekonomiye de uygulanabileceğini savundu. Pareto'nun ortaya koyduğu en elverişli *(optimum)* koşulları sosyalist toplumda üretim planlamasına uygulanabilecek biçimde geliştirdi. Walras'ın serbest rekabet varsayımı altında kurduğu genel denge denklemlerini sosyalist ekonomiye uyarladı. Kurduğu modelde, Walras'ın denklemlerinden farklı olarak bölüşüm veri kabul ediliyor, yani toplumdaki üretim dengesi gelir bölüşümüne dayandırılıyordu. Barone, sosyalist ekonomi için kurduğu üretim modelinin, kapitalist ekonomi için kurulan model kadar iyi işlediğini savunarak, sosyalist düzende varolacak bir üretim bakanlığının, modeldeki denklemleri serbest piyasa kadar etkili bir biçimde çözebileceğini ileri sürdü. Böylece merkezi planlamayla yönetilen sosyalist toplumların, serbest rekabetin varolduğu kapitalist toplumlarla aynı ekonomik sonuçlara ulaştığını ve her iki toplumda da en elverişli üretim koşulları açısından hiçbir fark olmadığını savundu.

Barone'nin sömürgeler ve ticaret, tekeller ve tekelci rekabet konularında da çalışmaları vardır. Matematiksel iktisat alanında, İtalya'da, Pareto ve Pantaleoni'den sonra üçüncü önemli iktisatçı olarak kabul edilmektedir.

• YAPITLAR (başlıca): *Principii di economica politica*, 1908, ("Ekonomi Politiğin İlkeleri").

• BAKINIZ: PARETO, WALRAS.

BARRAS, Paul
(1755-1829)

Fransız siyaset adamı. Robespierre'e karşı Thermidor darbesini gerçekleştirenlerdendir.

30 Haziran 1755'te, Fransa'da Provençe iline bağlı Fox-Ampoux'da doğdu, 29 Ocak 1829'da Chaillot'da öldü. Vikont unvanını taşıyordu. Krallık ordusunda yüzbaşı rütbesiyle görev yaptı, Hindistan seferine katıldı. Daha sonra ordudan ayrıldı; Fransız Devrimi sırasında Bastille'in alınmasında bulundu. Orléans Yüksek Mahkemesi'nde jüri üyesi olarak yer aldı. Daha sonra Var'dan Konvansiyon üyesi seçildi. Bu mecliste Montanyarlar'ın safında yer alarak kralın ölüm cezasına çarptırılmasından yana oy verdi.

Konvansiyon tarafından görevle Güney Fransa'ya gönderilen Barras, Marsilya'daki karşı devrimci hareketi zor kullanarak bastırdı. Aralık 1793'te, Kralcılar'ın Toulon Limanı'nı İngilizler'e teslim etmelerini cezalandırmak amacıyla giriştiği temizleme hareketindeki acımasızlığıyla kendinden söz ettirdi. Bu olay sırasında kurbanlarının servetlerine el koyarak zenginleşmekle suçlanmışsa da bu suçlama kanıtlanamamıştır.

Barras, daha sonra Paris'e çağrıldı ve yaşamının tehlikede olduğu düşüncesiyle, Tallien ve Fouché ile birlikte, Robespierre'e karşı harekete geçti. Robespierre, 26 Temmuz 1794 günü, Konvansiyon Meclisi'nde Cambon ve Billaud-Varenne tarafından zorbalıkla suçlandı, Tallien tarafından da "Yeni Cromwell" olarak nitelendi. Ardından, Konvansiyon'ca "yasa dışı" ilan edilmesi, yani yargılanmasına gerek kalmadan idam edilebileceğinin kabulü üzerine 9 Thermidor (27 Temmuz 1794) gecesi Barras, komutasına almayı başardığı kimi Ulusal Muhafızlar'la Robespierre'i tutuklayarak ertesi gün idam ettirdi. Bu olay tarihe Thermidor darbesi olarak geçti. Kralcılar'ın Konvansiyon'a karşı düzenledikleri, Vendémiére Ayaklanması adıyla bilinen darbe girişiminde de, Konvansiyon tarafından bu girişimi bastırmakla görevlendirilen Barras, kendine askeri danışman ve yardımcı olarak seçtiği Napoléon'un desteğiyle 5 Ekim 1795 günü Kralcılar'ı bozguna uğrattı.

Konvansiyon Meclisi'nin, 26 Ekim 1795 günü kendi kendini dağıtmasının ardından başlayan Direktuvar döneminde, seçilen beş direktörden biri oldu. Barras, 4 Eylül 1797 hükümet darbesinin düzenleyicileri arasında yer aldı. 1797 seçimlerini kazanan Kralcılar'ı saf dışı bıraktıktan sonra, Napoléon'un 18 Brumaire (9 Kasım 1799) hükümet darbesine değin devletin en önde gelen kişisi oldu. Barras'ın, 1794'te giyotinde can vermiş olan General Beauharnais'nin dul eşi ve kendisinin eski sevgilisi olan Joséphine'i Napoléon'la tanıştırarak evlenmelerini sağlaması ve Napoléon'a İtalya Ordusu'nun komutanlığını verdirmesi de bu döneme rastlar. Barras, Napoléon'un 18 Brumaire hükümet darbesinde de ona yardımcı olmuştu. Amacı, Napoléon'un darbeyi başarmasından sonra, Fransa'da Bourbonlar'ı tahta çıkarmaktı. Ama, darbeyi gerçekleştiren Napoléon, Barras'ı istifa etmek zorunda bıraktı. Barras, önce Grosbois'deki çiftliğine çekildi, oradan da Brüksel'e gitti. Daha sonra Napoléon onu 1813'te Roma'ya sürgüne gönderdi.

1815'te krallığın yeniden kurulması üzerine, XVIII. Louis ile Napoléon'un darbesinden önce ilişkisi olan Barras, ondan güvence alarak Fransa'ya döndü. Böylece, XVII. Louis'nin idamı için oy kullananlar arasında, yeni monarşi yönetiminin affettiği tek kişi oluyordu. Kral tarafından Chaillot'daki malikânesinde yaşamasına izin verilen Barras, yaşamının geri kalan bölümünde siyasetle uğraşmadı.

Barras'ın anılarının toplandığı *Mémoires* kendisinin de direktör olarak olanca etkinliğiyle katıldığı Direktuvar döneminin siyasal, toplumsal ve ahlaki yaşamından ilginç kesitler sunan bir kitaptır.

• YAPITLAR: *Mémoires*, (ö.s.), 4 cilt, 1895-1896, ("Anılar").

• KAYNAKLAR: A. Aulard, *Fransa İnkilabının Siyasi Tarihi*, 3 cilt, 1944-1945; D. Guérin, *La Lutte Des Classes sous la Premiére République*, 1946; A. Soboul, *Fransız İnkılabı Tarihi*, 1969.

• BAKINIZ: NAPOLÉON I, ROBESPIERRE.

BARRAULT, Jean-Louis
(1910)

Fransız tiyatro yönetmeni ve oyuncusu. Modern Fransız tiyatrosunda 1940'lardan başlayarak gelişen Tümel tiyatro *(théâtre total)* anlayışının en önemli temsilcilerindendir.

8 Eylül 1910'da Le Vesinet'de doğdu. Bir süre resim çalıştıktan sonra oyuncu ve yönetmen Charles Dullin'in özendirmesiyle tiyatro öğrenimi görmek için Ecole de l'Atelier'ye girdi. Öğrencilik yıllarında yetenekli bir oyuncu olarak ilgileri üzerinde topladı. Etienne Ducreux ile birlikte pandomim çalıştı. Artaud'nun kısa ömürlü Théâtre de la Cruauté'sinde (Vahşet Tiyatrosu) yönetmen yardımcılığı yaptı. 1940'ta Jacques Copeau tarafından Comédie-Française'de oyuncu ve yönetmen olarak görevlendirildi. Aynı yıl oyuncu Madeleine Renaud ile evlendi. 1946'da Comédie-Française'den ayrılarak eşiyle birlikte Compagnie Renaud-Barrault adıyla kendi topluluğunu kurdu. 1959'da Comédie-Française'nin bir bölümü olan Odéon-Théâtre'ın (yeni adıyla Théâtre de France) başına getirildi. 1968 olayları sırasında bu görevinden alındı. 1965-1967 ve 1972-1974 arasında Théâtre des Nations'da çalıştı. 1974'te Théâtre d'Orsay'ı kurdu ve yönetmenliğini yaptı.

Barrault'nun 1935'te sahneye koyduğu ilk özgün yapıtı *Autour d'une mére* ("Deniz Kenarında") Faulkner'ın *As I Lay Dying* (Döşeğimde Ölürken) adlı romanının yarı söz yarı pandomime dayanan bir uyarlamasıdır. Cervantes'den uyarladığı *Numance* ve Knut Hamsun'un romanından uyarladığı *La Faim* (Açlık) bu türdeki deneysel çalışmalarının başka örnekleridir. Barrault, aynı yıllarda, özellikle Molière'in oyunlarında aldığı rollerle klasik oyunculuk üslubu ve tekniğinde ustalaştı. Comédie-Française'e girdikten sonra Paul Claudel'in *Le Soulier de Satin* ("Atlas Ayakkabı") ve Shakespeare'in *Antonius ve Kleopatra*'sını repertuarına kattı. Bu yıllardan başlayarak uyarlama ve sahnelemelerindeki *avant-garde* (öncü) biçimi çoğu kez tepkiyle karşılandı. Kendi topluluğunu kurduktan sonra Shakespeare, Molière ve Marivaux gibi yazarların klasikleşmiş oyunlarının yanı sıra modern oyunlar, pandomim oyunları ve operetlerden oluşan zengin bir repertuar hazırladı.

Barrault cesur sahne düzenlemeleriyle bu yıllarda da ilgi çekti. Bu dönemde sahneye koyduğu oyunlar arasında Claudel'in *Partage de midi* ve *Christophe Colombe*'u, Offenbach'ın *La Vie parisienne* ("Paris Yaşamı") adlı opereti, Kafka'nın *Dava* adlı romanından André Gide ile birlikte yaptığı uyarlama ve André Obey'in *Oresteia* uyarlaması vardır. Odéon-Théâtre'daki çalışmalarının başlıcaları ise Claudel'in *Tête d'or* ("Altın Baş"), Ionesco'nun *Le Rhinocéros* (Gergedan) ve Lübnan asıllı yazar Georges Schéhadé'nin *Le Voyage* ("Yolculuk") adlı oyunlarıdır. Barrault, 1964'te de Paris Operası'nda atonal müzik yapımcısı Alban Berg'in *Wozzeck* operasını sahneledi. Odéon-Théâtre'daki görevinden alındıktan sonra tiyatrocuğunu bağımsız olarak sürdüren Barrault'nun *Rabelais* gösterisi büyük bir başarı kazandı. Bu, Rabelais'nin *Gargantua-Pantagruel* adlı satirik öyküsünün, dans ve müzik kullanılarak yapılmış bir uyarlamasıydı.

Sinema oyunculuğu da yapan Barrault, bu daldaki ününü Marcel Carné ile Jacques Prévert'in ortak yapımı olan *Les Enfants du paradis* ("Cennet Çocukları") adlı filmdeki Debureau tipiyle ve Christian-Jacque'ın *La Symphonie fantastique* ("Fantastik Senfoni") adlı filmindeki Hector Berlioz tipiyle sağlamıştır.

Barrault'nun oyunculuğunda pandomimin ve İtalyan halk tiyatrosu *commedia dell'arte*'nin etkileri görülür. Klasik ve modern oyunların uyarlama ve sahnelemeleri ise Tümel tiyatro, *(théâtre total)* tarzının örnekleridir. Tümel tiyatro, oyun yazarının metnini, kostüm, müzik, dekor ve ışık gibi, oyun öğelerinden yalnızca biri olarak değerlendirerek, yönetmenin yorum ve yaratıcılığını öne çıkaran bir anlayıştır. Jean Cocteau da bu anlayışa önemli katkılarda bulunmuştur. Ama 1940 ve 1950'lerde Fransa'da Tümel tiyatronun en önemli temsilcisi Barrault olmuş, *Réflexions sur le théâtre* ("Tiyatro Üzerine Düşünceler") ve *Nouvelles réflexions sur le théâtre* ("Tiyatro Üzerine Yeni Düşünceler") adlı denemelerinde ve topluluğun tiyatro deneyini anlattığı *Journal de bord* ("Seyir Defteri") adlı kroniğinde bu anlayışın kuramlarını ortaya koymuştur.

• **YAPITLAR (başlıca): Yönettiği Oyunlar:** *Autour d'une mére*, 1935, ("Deniz Kenarında"); *Numance*, 1937; *La Faim* (Açlık); *Le Soulier de Satin*, 1947, ("Atlas Ayakkabı"); *Antoine et Cléopatre* 1947; *Partage de midi*, 1954; *Christophe Colombe*, 1954; *La Vie parisienne*, 1958, ("Paris Yaşamı"); *Le procées*,1954, ("Dava"); *Tête d'or*, ("Altın Baş"); *Le Rhinocéros*, (Gergedan); *Le Voyage*, ("Yolculuk"); *Wozzeck*, 1964; *Rabelais*, 1969; *Harold et Maude*, 1973. **Oynadığı filmler:** *La Symphonie fantastique* 1941, ("Fantastik Senfoni"); *Les enfants du paradis*, 1944, ("Cennet Çocukları"). **Kitaplar:** *Réflexions sur le théâtre*, 1949, ("Tiyatro Üzerine Düşünceler"); *Nouvelles réflexions sur le théâtre*, 1959, ("Tiyatro Üzerine Yeni Düşünceler"); *Journal de bord*, 1961, ("Seyir Defteri").

BARRÈS, Maurice
(1862-1923)

Fransız yazar, siyaset adamı. Fransa'da milliyetçilik akımının önde gelen temsilcilerindendir.

Auguste-Maurice Barrès 19 Ağustos 1862'de Nancy yakınlarında Charmes'da doğdu. Nancy Lisesi'ni bitirdikten sonra 1883'te hukuk öğrenimi için Paris'e gitti. Ancak kısa bir süre sonra yazarlığa yöneldi. Bireyci bir kişiliğe sahipti ve eyleme yönelik büyük bir istek içindeydi. General Baulanger'in milliyetçi görüşlerini benimseyen ve Alsace-Lorraine'in Fransa'ya geri verilmesini savunan Barrès, 1889'da politikaya atıldı ve Nancy bölgesinden milletvekili seçildi. 1893'ten sonra dört kez seçimlere katıldı; ancak 1906'ya değin meclise giremedi. Bu tarihten ölümüne değin milletvekilliği yaptı. 5 Aralık 1923'te Paris'te öldü.

1888-1892 arasında, benlik ve bireycilik konularının işlendiği üç ayrı öyküden oluşan *Le Culte du moi* ("Mezhebim") adlı kitabı yayımlandı. Barrès, bu öykülerinde ölüm ve çöküş gibi konuları, toplumsal kuralları yadsıyan bireyci bir bakış açısıyla işlemiştir.

Le Roman de L'énergie nationale ("Ulusal Gücün Romanı") başlığı altında yazdığı ikinci üçlemesinde Barrès, Lorraine bölgesiyle olan ilişkisini incelemiştir. Barrès, çocukluk döneminde bu toprakların işgalini yaşamış ve bu olay onun üzerinde derin izler bırakmıştı. Bireyin ve ulusun oluşumunda ulusal geçmişin önemini vurgulayan Barrès, gelenek, düzen, aile, vatan ve ulus gibi kavramları kutsallaştırmıştır. Bu roman Barrès'in milliyetçi görüşlerinin siyasal bir felsefe ve bir eylem kılavuzu olarak dile getirilmesidir.

Barrès, I. Dünya Savaşı öncesinde, koyu bir milliyetçiliği savunmaya başlamıştır. Bu dönemde Charles Maurras ile birlikte Fransız Milliyetçi Partisi'nin doktrinini geliştirmiş; ideolojik bir yaklaşımla yazdığı *Au Service de L'Allemagne* ("Almanya'nın Hizmetinde") ve *Colette Baudoche* adlı romanlarında, işgal altındaki Alsace-Lorraine bölgesinde yaşayan Fransız kültürüne sahip insanların karşılaştıkları çözümsüzlükleri anlatmıştır. Fransa ile Almanya arasındaki kültürel farklılıkların vurgulandığı çeşitli kitaplarında, savaşın tek çözüm yolu olduğunu savunmuştur.

Barrès, 1906'da milletvekili seçilmesinden önce iktidarın ve cumhuriyetin önde gelen muhalifleri arasında yer almıştır. Ünlü Dreyfus Davası üzerine yazdığı ve *Le Roman de l'énergie nationale* üçlemesinin bir bölümü olan *Les Déracinés*'de ("Köksüzler") Dreyfuscular'ı eleştirerek, onları kurulu düzene ve milli amaçlara düşman olmakla suçlamıştır. I. Dünya Savaşı'nı Fransa'nın yeniden kendi ahlak değerlerine sahip çıkması için bir fırsat olarak değerlendiren Barrès, savaş sırasında moral yükseltici propaganda eylemine girmiştir.

1918'de Fransa'nın zaferinden sonra görüşlerinde bir ölçüde değişiklik olmuş ve tüm insanlığa yönelik, daha ılımlı ve hoşgörülü bir yaklaşımı benimsemiştir. 1921'de yazdığı *Génie du Rhin* ("Ren'in Tanrısı") adlı kitabında, Almanya ile Fransa arasındaki ayrılıkların etkisini hafifletebilecek ortak bir Fransız-Alman geleneğini ortaya çıkarma çabasına girişmiştir. Ancak Versay Antlaşması'nın bütünüyle uygulanmasını savunmaktan da geri kalmamıştır.

Barrès'in bireyci ve milliyetçi görüşleri, yaşadığı dönemi büyük ölçüde etkilemiş; demokrasi ve cumhuriyete karşı olan ve krallığı geri getirmeyi amaçlayan "Action Française" hareketince benimsenerek geliştirilmiştir. Öte yandan da, yapıtlarının yazınsal değeri kabul edilerek, 1906'da Académie Française üyeliğine seçilmiştir.

- **YAPITLAR (başlıca):** *Le Culte du moi*, 1888-1892, ("Mezhebim"); *Les Déracinés*, 1897, ("Köksüzler"); *L'Appel du Soldat*, 1900, ("Askere Çağrı"); *Au Service de L'Allemagne* 1905, ("Almanya'nın Hizmetinde"); *Colette Baudoche*, 1909.

- **BAKINIZ:** MAURRAS.

BARRIE, James Matthew
(1860-1937)

İskoçyalı roman, öykü ve oyun yazarı. Duygusal komedya ve fantezileriyle döneminin en çok okunan ve sevilen yazarlarından olmuştur.

9 Mayıs 1860'da, İskoçya'da, Kirriemuir'de doğdu. Yoksul bir dokumacının dokuz çocuğundan biriydi. Glasgow Akademisi, Dumfries Akademisi ve Edinburgh Üniversitesi'nde öğrenim gördü. 1884'te Nottingham'da, 1885'ten başlayarak da Londra'da gazetecilik yaptı. 1919'da St. Andrews Üniversitesi, 1930'da Edinburgh Üniversitesi rektörü oldu. 19 Haziran 1937'de Londra'da öldü.

Yazarlığa roman ve öyküyle başlayan Barrie'nin ilk başarılı yapıtı 1888'de yayımlanan ve Kirriemuir'deki yaşamı duygusal bir tarzda işleyen *Auld Licht Idylls*'dir. 1889'da yayımlanan ve İskoçya'daki yaşamı konu alan *A Window in Thrums* ("Thrums'daki Pencere") adlı kısa öyküleriyle Barrie, İskoç yazınında duygusal ve mizahi bir tarzı yansıtan ve Kailyard Okulu olarak bilinen edebiyat akımının bir temsilcisi olarak tanındı. 1891'de aynı türün tipik bir örneği olan *The Little Minister* ("Küçük Papaz") adlı ilk romanıyla büyük bir başarı kazandı.

Barrie'nin bir oyun yazarı olarak başarıya ulaşması 1894'te sahnelenen *The Professor's Love Story* ("Profesör'ün Aşk Öyküsü") ve 1897'de sahnelenen *The Little Minister* ("Küçük Papaz") adlı oyunları ile olmuştur. Aynı adlı romanın oyunlaştırılması olan *The Little Minister*, dokumacıların başkaldırılarını ve bu ortamda geçen bir aşk öyküsünü anlatan mutlu sonlu bir komedyadır. Barrie'nin en çok tanınan oyunları arasında olan *The Admirable Crichton* ("Saygıdeğer Uşak Crichton"), bir deniz kazası sonucunda bir adaya sığınan aristokratların adadaki efendisi konumuna gelen bir uşağı anlatır ve yazarın aristokrasiyle eğlenen taşlama tarzının iyi bir örneğidir. Barrie'nin en popülerleşen oyunu ise 1904'te sahnelenen *Peter Pan*'dır. Büyümeyen bir çocuğun öyküsü olan bu fantezi, yazarın büyükler dünyasının sorunlarından kaçarak çocuk dünyasına sığınmak isteyen tavrını yansıtır. *Peter Pan*'ın her Noel, Londra'da sahnelenmesi bir gelenek olmuştur. 1910'da sahnelen *The Twelve-Pound Look* ise Barrie'nin bir kadının kurtuluşu sorununu bir taşlama tavrıyla ele aldığı bir komedyasıdır.

Çoğu kısa ve bir sahnelik olan kırkı aşkın komedya ve fantezilerindeki eğlendirici mizah anlayışı ve duygusallığıyla Barrie, döneminin, oyunları en çok sahnelenen ve okunan yazarlarından biri olmuştur. Çağdaşı Bernard Shaw gibi o da İngiliz tiyatrosunu canlandırmış ve popüler bir tür haline getirmiştir. Ancak, oyunları, zaman zaman saçmalığa varan gerçekdışı durumlara ve aşırı duygusallığa düşkünlüğü nedeniyle eleştirilmiştir. Barrie, taşlamalarını seyirciyi huzursuz etmeyen mutlu sonlarla dengelemiş ve okurunu fazla zorlamayan uzlaştırıcı tavrıyla popülerliğini korumuştur.

• **YAPITLAR (başlıca):Öykü:** *Auld Licht Idylls*, 1888; *A Window in Thrums*, 1889, ("Thrums'daki Pencere"). **Roman:** *The Little Minister*, 1891, ("Küçük Papaz"); *Sentimental Tommy*, 1896, ("Duygusal Tommy"); *Tommy and Grizel*, 1900. **Oyun:** *Walker, London*, 1892; *The Professor's Love Story*, 1894, ("Profesör'ün Aşk Öyküsü"); *The Little Minister*, 1897; *The Admirable Crichton*, 1902, ("Saygıdeğer Uşak Crichton"); *Peter Pan*, 1904; *The Twelve-Pound Look*, 1910, ("On İki Meteliklik Bakış"); *A Kiss for Cinderella*, 1916, ("Cinderella İçin Öpücük"); *Dear Brutus*, 1917, ("Sevgili Brütüs"); *Mary Rose*, 1920; *The Boy David*, 1936, ("David Adlı Çocuk").

BARRIOS, Justo
(1835-1885)

Guatemalalı devlet adamı. Orta Amerika'da yayılmacı bir siyaset izlemiştir.

Justo Rufino Barrios, 19 Temmuz 1835'te San Lorenzo'da doğdu. Guatemala ve Meksika'da geniş toprakları olan varlıklı bir aileden geliyordu. Hukuk öğrenimi gördükten sonra bir süre noterlik yaptı. 1862'de ailesinin yanına dönerek topraklarının yönetimi ile uğraştı.

1871 Haziranı'nda muhafazakâr Cumhurbaşkanı Vicente Cerna, Miguel Garcia Granados önderliğinde bir darbe ile devrildiğinde, Barrios ordu komutanıydı. Granados'un iki yıl süren cumhurbaşkanlığı sırasında perde arkasındaki yönetici Barrios oldu ve Nisan 1873'te yapılan seçimlerle cumhurbaşkanlığına geldi.

Barrios, 12 yıl süren cumhurbaşkanlığı süresince hukuk alanında kimi reformlar gerçekleştirdi. Kilisenin eğitim üzerindeki egemenliğini azaltacak girişimlerde bulundu ve kahve üretiminin gelişmesi için çalıştı. 1879'da çıkarılan anayasaya karşın, Barrios yönetimi açık bir diktatörlükten pek farklı değildi. Guatemala nüfusunun çoğunluğunu oluşturan yerliler, Barrios döneminde her türlü hak ve özgürlükten yoksun olarak yaşadılar ve sadece angaryada çalıştırılacak bir işgücü kaynağı olarak görüldüler.

Barrios, aldığı önlemlerle Guatemala'nın geleneksel toprak aristokrasisini zayıflattıysa da, kendi çevresinde yeni bir varlıklı zümre oluşturdu. Meksika ile yapılan sınır düzenlemelerinde bile ülke çıkarlarından çok kendi topraklarını genişletme ve değerlendirme amacını ön planda tuttu.

Barrios, beş Orta Amerika ülkesinin, 1838'de dağılan konfederasyona benzer bir örgütlenme içine girmesini etkin biçimde savundu. Bu amaçla sık sık komşu ülkelerin içişlerine karıştı ve diplomasi yolu işlemediğinde zora başvurdu. 2 Nisan 1885'te El Salvador'u istila etmek için giriştiği savaşın ilk çarpışmalarından birinde Chalchuapa'da öldürüldü.

BARROW, Isaac
(1630-1677)

İngiliz matematikçi ve tanrıbilimci. Diferansiyel hesabın geometriye uygulanmasına öncülük etmiştir.

Ekim 1630'da Londra'da doğdu. 1649'da, Cambridge Üniversitesi'ne bağlı Trinity College'daki öğrenimini bitirerek aynı üniversitede çeşitli akademik görevler aldı. 1655-1659 arası Fransa ve İtalya'da yaşadı. Ülkesine döndükten sonra, 1660'ta Anglikan Kilisesi papazları arasına katıldı ve aynı yıl Cambridge Üniversitesi'nde Yunanca profesörlüğüne getirildi. Bu görevi sürdürürken, 1662'de Londra'daki Gresham College'ın geometri profesörlüğünü de üstlendi. Ertesi yıl, Cambridge Üniversitesi'nin matematik bölümünde Lucas kürsüsü profesörlüğüne geçti ve 1669'da kürsüyü öğrencisi Newton'a bırakarak görevinden ayrıldı. Bu süre içinde daha çok tanrıbilim araştırmalarına ağırlık veren Barrow, 1670'te saray kilisesinin papazlığına, 1673'te Trinity College'ın yöneticiliğine atandı ve burada bir kütüphane kurdu. 1675'te Cambridge Üniversitesi'nin rektör yardımcılığı görevini üstlendi. 4 Mayıs 1677'de Londra'da öldü.

Tanrıbilimin yanı sıra optik, matematik ve geometri konusunda çalışmalar yapan Barrow, 1660'ta Cambridge Üniversitesi'nde Yunanca profesörü olduğu yıllarda ilk çalışmalarına Arkhimedes, Apollonios ve Eukleides gibi eski Yunan matematikçilerinin yapıtlarını İngilizce'ye çevirerek başlamış, Eukleides'in *Stoikhea* ("Elemanlar") adlı yapıtı onun çevirisiyle 18. yy'ın ilk yarısında altı kez basılmıştır.

Newton'ın yetişmesinde de katkısı olan Barrow, değerli bir öğretmendi. Cambridge Üniversitesi'nde matematik profesörü olduğu yıllarda optik, matematik ve geometriye ilişkin ders notlarını derleyerek ilk özgün yapıtlarını verdi. Bunlardan *Lectiones Geometricae*'nin ("Geometri Dersleri") diferansiyel hesabında önemli bir yeri vardır. Teğet eğimini hesaplamak için geliştirdiği yöntemi de açıkladığı bu kitapta Barrow, türev ve integralin birbirinin ters işlemleri olduğunu ortaya koşmuştur. İntegral, alan hesaplarından, diferansiyel hesap ise kinematiğin gelişmesiyle hız ve teğet eğimi hesaplarından ortaya çıktığı için, bunlar arasında bağıntı olabileceği uzun zaman düşünülememişti. Barrow'un bu buluşu Leibniz ve Newton tarafından da benimsenmiş, bu iki matematikçinin geliştirdiği diferansiyel hesapta yerini bularak başlıca kuralları saptanmıştır. Böylece temel fonksiyonlar üstüne ayrıntılı ve kesin bilgiler elde edilmiş; en önemlisi de analizi geometriye uygulama olanağı doğmuştur.

• **YAPITLAR (başlıca):** *Lectiones Geometricae*, 1670, ("Geometri Dersleri").

• **KAYNAKLAR:** P.H. Osmond, *Isaac Barrow: His Life and Times*,1944; W. Whewell, *The Mathematical Works of Isaac Barrow*, 1860.

• **BAKINIZ:** LEIBNIZ, I. NEWTON.

BARRYMORE, Lionel
(1878-1954)

ABD'li sinema oyuncusu. Amerikan sinemasının en ünlü oyuncularındandır.

28 Nisan 1878'de Philadelphia'da doğdu. Asıl adı Lionel Blythe'dır. Annesi ile babası tiyatro oyuncularıydı. Kardeşleri Ethel ve John Barrymore da oyuncu olarak ünlendiler. İlk gençliğinde ressam ve besteci olmak niyetindeydi. Paris'te üç yıl kadar güzel sanatlar okudu. New York'a döndüğünde, 1917'den başlayarak, yetenekli bir tiyatro oyuncusu olarak kısa sürede tanındı. 1926'da Broadway'den ayrılarak kendisini tümüyle sinemaya verdi. Arada sırada yönetmenlik, radyo oyunlarında oyunculuk da yaptığı oldu. 1938'de mafsal iltihabı yüzünden tekerlekli sandalyede yaşamak zorunda kalmasına karşın, oyunculuğunu sürdürdü. 15 Kasım 1954'te Hollywood'da öldü. 1930 yılında *A Free Soul* ("Özgür Ruh") adlı filmdeki rolüyle Oskar Ödülü kazanmıştı.

Lionel Barrymore ilk olarak 1911'de D.W. Griffith'in *Friends* ("Dostlar") filminde oynayarak sinemaya başlamıştı. Broadway'deki tiyatro oyunculuğunu sona erdirdikten sonra, ABD film endüstrisinin en büyük şirketlerinden MGM'nin ücretli oyuncusu oldu. Çoğunlukla karakter rollerinde oynadı. 1938'den sonra özellikle "Dr. Kildare" adlı dizinin 14 filminde olağanüstü bir başarıya erdi. Yaşlılık günlerinde aksi ama sevimli ihtiyar rollerinin vazgeçilmez oyuncusuydu. Kardeşleri Ethel ve John'la yalnızca *Rasputin and the Empress* ("Rasputin ve İmparatoriçe") adlı filmde bir araya geldiler.

- **YAPITLAR (başlıca): Oynadığı Filmler:** *Friends*, 1911, ("Dostlar"); *Sadie Thompson*, 1928; *Madame X*, 1929; *The Mysterious Island*, 1929, ("Esrarlı Ada"); *A Free Soul*, 1930, ("Özgür Ruh"); *Grand Hotel*, 1932; *Rasputin and the Empress*, 1932, ("Rasputin ve İmparatoriçe"); *Dinner at Eight*, 1933, ("Yemek Sekizde"); *A Family Affair*, 1937, ("Bir Aile Sorunu"); *You Can't Take it With You*, 1938, ("Yanında Götüremezsin"); *It's a Wonderful Life*, 1946, ("Harika Bir Yaşam"); *Duel in the Sun*, 1946, ("Güneşte Düello").

BARTH, Paul
(1858-1922)

Alman sosyolog. Tarihsel Sosyoloji Okulu'nun kurucularındandır.

1 Ağustos 1858'de Silezya bölgesindeki Baruthe' da doğdu. 30 Eylül 1922'de Leipzig'de öldü. 1875-1881 arasında Breslau ve Leipzig'de klasik filoloji, tarih ve felsefe öğrenimi gördü. Richard Avenarius, Max Heinze ve Wilhelm Wundt'un öğrencisi oldu. 1882-1888 arasında Liegnitz, Leipzig ve Jena'da lise öğretmenliği yaptı. *Die Geschichtsphilosophie Hegels und der Hegelianer* ("Hegel ve Hegelcilerin Tarih Felsefesi") adlı çalışması ile 1890'da Leipzig Üniversitesi'nde felsefe doktorası aldı. 1897'de felsefe ve pedagoji profesörü oldu. 1899-1916 arasında *Quarterly of Scientific Philosophy* adlı felsefe dergisini yayımladı.

Barth, ulus-devlet ve kültürel geleneğin sürekliliği ilkelerine dayanan Yeni-Rankeci resmi Alman tarihçiliği ile Hegelci tarih felsefesine dayanan tarihsel maddecilik arasındaki bölünmeyle ilgilenmiştir. Comte ve Spencer'in yeni sosyolojisinin benimsenmesi yoluyla bu bölünmenin ortadan kaldırılabileceğini düşünmüş ve pozitivist bir tarih felsefesi geliştirmeye yönelmiştir. Barth'a göre, tarih somut olarak sosyoloji demektir. Tarihin gelişim yasaları doğal bilimler örnek alınarak kavranabilir.

Barth, 1896'da yayımlanan *Die Philosophie der Geschichte als Soziologie* ("Sosyoloji Olarak Tarih Felsefesi") adlı yapıtında, tarihin bilimsel işleviyle sosyolojinin işlevinin özdeş olduğunu ileri sürmüştür. Bir yandan, iktisadi öğelere çok fazla önem verdiğini düşünerek tarihsel maddeciliğe karşı çıkmış; öte yandan da, doğa bilimlerinde kullanılan ölçütlerin tarih bilimine bütünüyle uygulanmasının olanaksız olduğunu vurgulamıştır. Barth, özellikle Windelband ve Rickert'in felsefe okulunun savunduğu "nomotetik" bilim ve "ideografik" tarih ayrımına karşı çıkmıştır. Wundt'un izleyicisi olarak, bu okulun karşısında, tarih ve toplum psikolojisi ile yeni bilimsel ve deneysel psikoloji arasında bağlantı olduğu savını ileri sürmüştür. Öte yandan, daha çok güncel ve pratik sorunlarla ilgilenen Amerikan sosyolojisini de eleştirmiştir.

Barth, Almanya'da ilk kez, yeni deneysel psikoloji temeli üzerinde bir sosyolojik pedagoji geliştirmeye çalışmıştır. 1906'da yayımlanan *Die Elemente der Erziehungs-und Unterrichtslehre* ("Eğitim ve Öğretimin Ögeleri") adlı kitabında ortaya koyduğu görüşleriyle, Almanya'da uzun süre etkili olan Johann Herbart'ın eğitim felsefesinin yerini almayı amaçlamıştır. Daha sonra yazdığı *Die Notwendigkeit eines Systematischen Moralunterrichts* ("Sistematik Ahlak Eğitiminin Gerekliliği") adlı kitabında ise, tüm ahlaki ve dinsel sistemlerde ortak olan ahlaki değerlere dayalı bir toplumsal eğitimi savunmuştur. Eğitimi toplumun yeniden üretilmesi olarak değerlendirmiş; eğitim ile sosyoloji arasında yakın bir ilişki olduğunu ileri sürerek, toplumsal pratiğe yönelik bir ahlaki eğitim anlayışını savunmuştur.

Barth, Almanya'da ilk kez çeşitli sosyolojik akımların tarihini ortaya koymuş ve farklı felsefe sistemlerini tarihsel süreç içinde incelemiştir.

- **YAPITLAR (başlıca):** *Die Philosophie der Geschichte als Soziologie*, 1896, ("Sosyoloji Olarak Tarih Felsefesi"); *Die Elemente der Erziehungs -und Unterrichtslehre*, 1906, ("Eğitim ve Öğretimin Öğeleri"); *Die Notwendigkeit eines systematischen Moralunterrichts*, 1919, ("Sistematik Ahlak Eğitiminin Gerekliliği").

- **BAKINIZ:** HERBART, RICKERT, WINDELBAND, WUNDT.

BARTHES, Roland
(1915-1980)

Fransız deneme yazarı. Dilbilimden esinlenerek yapısalcı bir yaklaşımla tiyatrodan toplumbilime dek çeşitli alanlarda incelemeler yapmış, göstergebilimin *(sémiologie)* gelişmesine katkıda bulunmuştur.

Cherbourg'da doğdu. Orta ve yükseköğrenimini Paris'te yaptı ve klasik edebiyat okudu. Gençlik yıllarıyla ilgili olarak iki önemli noktadan söz edilebilir. Birincisi, sonradan da sık sık üsteleyerek sağlığını bozacak olan verem hastalığı; ikincisi, Sorbonne'daki üniversite yıllarında, 1936'da kurulmasına önayak olup oyunlarında rol aldığı Antik Tiyatro Grubu'yla taçlanan, klasik tiyatro tutkusu.

1937-1950 arasında Fransa içinde Biarritz, Paris, dışarıda ise Macaristan, Romanya, Mısır gibi ülkelerde yazın öğretmenliği ve okutmanlık yaptı. Arada iki kez değişik yerlerdeki sanatoryumlara girip tedavi gördü. Geçirdiği uzunca nekahat dönemlerinden birinde, ciddi bir biçimde ruh doktoru olmayı düşünen Barthes'ın ruhçözümsel yaklaşımlara yakınlığının buradan kaynaklandığı anlaşılmaktadır. İskenderiye'de bir süre birlikte çalıştığı ve bugün göstergebilimin *(sémiologie)* en önemli kuramcısı sayılan A.J. Greimas, onun dilbilime yönelmesinde çok etkili oldu. Bu tarihten sonra Barthes Fransa'nın ünlü araştırma merkezlerinde görev aldı. 1950-1952 arasında Kültürel İlişkiler Genel Yönetmenliği'nde (Direction Générale des Relations Culturelles), 1952-1954 ve 1955-1959 arasında ise Ulusal Bilimsel Araştırma Merkezi'nde (Centre National de Recherche Scientifique, C.N.R.S.) çalıştı. Ünü dünyaca bilinen C.N.R.S.'de Barthes ilkin sözcükbilim *(lexicographie)* araştırma stajyerliği, sonra toplumbilim uzmanlığı yaptı. Arada bir yıl kadar Arche Yayınları'nda yazın danışmanı olarak çalıştı. 1959'da kısa bir süre için İstanbul'a geldi, biri toplumsal söylenceler *(mythologies)*, öbürü tiyatro üzerine iki konferans verdi.

1960'tan, 1976'da College de France'ta yazınsal göstergebilim kürsüsüne atanıncaya değin, Ecole Pratique des Hautes Etudes'de, önce toplum bilimleri ve iktisat alanında, sonra da göstergeler *(signe)*, simgeler sosyolojisi konusunda çalışmalar yaptı. Barthes yaşamının bu son bölümünde College de France'ta verdiği derslerle ününü daha pekiştirdi. Geçirdiği bir trafik kazası sonucu Paris'te öldü.

Barthes'ın, ölümünden sonra kısa aralıklarla çıkan üç yapıtı ile birlikte, 1953'ten başlayarak yayımlanmış tam yirmi kitabı vardır. Buna oldukça kabarık sayıdaki yazıları, radyo ve televizyon konuşmaları da eklenirse, ilk yazısının yayımlandığı 1942'den sonra hemen hemen her yıl birkaç ürün vermiş olduğu görülür. Bu üretkenliği, ilgi alanlarının çeşitliliğine bağlıdır. Değişik yöntem, erek ve bakış açılarıyla toplumbilime, göstergebilime, ruhbilime, hatta dilbilime bakabilmiştir. Çeşitli dönemlerinde etkisinde kaldığı düşün, yazın ve bilim adamları arasında Sartre, Freud, Marx, Saussure, Levi-Strauss baştа gelir. Kimi eleştirmenlerce, çok çabuk taktik değiştiren ve kendini bir bilim adamı ya da kuramcı olarak göstermeye çalışan bir göz boyacı olarak nitelenmiştir. Barthes ise, çalışmalarını yazınbilim, sözcükbilim, toplumbilim alanına oturtma çabalarına karşın, kendini yalnızca "denemeler" yazmış sayar.

Roland Barthes'ın yazarlık etkinliği, onun "yazma", "okuma" ve "eleştiri" konusundaki düşünceleriyle birlikte anlaşılabilir. Bu konuya ışık tutan en önemli yazısı, 1964'te yayımlanan *Essais Critiques* ("Eleştiri Denemeleri") adlı kitabında yer alır: "Yazmak: Geçişsiz bir Eylem?". Barthes, "yazar" ile "yazman" arasında bir ayırım yaparak, yazarı dünyanın "niçin"ini bir "nasıl yazmalı" sorusunda eriten kişi olarak tanımlar. Yazar *(écrivain)* yazı yazmaktan başka bir şeyi amaçlamaz. Yazmanın *(écrivant)* yaptığı gibi, yazısıyla bizi başka dünyalara taşımak türünden bir niyeti yoktur. Yazar için yazmak eyleminin kendisi önemlidir. Burada Barthes, Rus Biçimcileri'nin tavrını benimsemekte, özellikle de Rus Biçimcileri içinde dilbilime ağırlık verip Yapısalcılık'a *(structuralisme)* bir köprü kuran Roman Jakobson'un dilin "göndergesel" *(referantiel)* ve "estetik" işlevleri arasında yaptığı ayrımı desteklemektedir. Barthes göndergesel işlevi benimseyene "yazman", estetik işlevi benimseyene de "yazar" der. Yazar bir sanatçı olduğuna göre şöyle bir örnekseme *(analogie)* yapılabilir. Ressamlar resim yapar. Bizden istedikleri, resmin aracılığıyla resim ötesindeki bir şeyle ilgilenmemiz değil, renk kullanımına, biçim ve yapının niteliğine bakmamızdır. Müzisyenler ise bize notalarıyla sadece sesleri sunarlar, bir olayı ya da bir görüşü değil. Öyleyse yazarlar da yazılarının bir amaç olarak görülmesinden çok, kendi başına ayakta durabilen bir sanat yapıtı diye kabul edilmesini isterler.

Böyle bir yazını değerlendirebilmek için yeni bir "okuma" kavramı oluşturmak da gerekir. İşte bu noktada Barthes'ın ilgisi bir başka alanda yoğunlaşır: Okuyucu ile okuma etkinliği arasındaki ilişkiler. 1970'te bu konuda yazılmış en özgün kitaplardan biri

olan yapıtı *S/Z* yayımlanmıştır. Burada Balzac'ın "Sarrasine" adlı otuz sayfalık bir öyküsü, beş yüz altmış bir okuma birimine ayrılıp, iki yüz kadar sayfada çözümlenir. Bu çözümsel (analitik) yaklaşımın çıkış noktasını ise 1966'da çıkan "Introduction à l'analyse structurale des recits" ("Anlatıların Yapısal Çözümlemesine Giriş") adlı yazısında belirtmiştir: "Bir metni anlamak yalnızca öykünün gelişimini izlemek değildir". Nitekim Balzac'ın öyküsü, çözümlemede "anlam kavşaklarına" (okuma birimlerine) ayrılır. "Kesitleme" *(segmentation)* diye adlandırılan bu işlemin önkoşulu belli bir anlam dağılımını göstermektedir. Kişiler, olay örgüsü ve izlekler *(thémes)* çeşitli düzeylerde "görevsel birimler" oluşturur. Yapıtın tüm anlamı, işte bu birimler arasındaki ilişkilerin tam olarak saptanıp betimlenmesiyle ortaya çıkar. Onun için "bir anlatıyı okumak, yalnızca bir sözcükten başka bir sözcüğe geçmek değil, aynı zamanda sürekli olarak bir düzeyden başka bir düzeye geçmek demektir." Bu, bir yazarın yaşamı ya da yapıtını "anlam kavşaklarına" ya da okuma birimlerine ayırıp, sonra bunları yeni bir düzen içinde sunmak, diye de tanımlanabilir. Barthes'ın 1954'te yayımlanan kitabı *Michelet par Lui-même* ("Kendi Yapıtlarıyla Michelet") bu yorum tekniğinin uygulandığı ilk örnek sayılır.

Okuma eylemine verdiği önem, Barthes'ı, yapısal *(structural)* anlatı çözümlemesiyle uğraşan A.J. Greimas ve T.Todorov'a yaklaştırır. Dilbilim alanını örnek alan yapısalcı anlatı çözümlemeleri, yazın eleştirisine yeni bir bakış getirmiştir. Barthes'ın da paylaştığı bu yaklaşıma göre eleştirinin görevi yapıtın mesajını değil sistemini (dizge) belirlemektir. Bir dilci nasıl bir cümlenin anlamından çok, anlamın dile getirilmesini sağlayan biçimsel yapısını belirlemeye çabalıyorsa, eleştirinin de görevi aynıdır. Yazın eleştirisi, geleneksel düzeyde, hep yazar ya da yapıtın "doğru"yla olan ilişkisini bulmayı uğraş edinmiştir. Barthes'a göre yapısalcı eleştiri buna karşı çıkar. Yazar dili kullanır. Eleştiri ise başkalarının yarattığı dilsel anlatım biçimleriyle uğraşır; eleştiri yorumun yorumudur. Birincil dile (ya da nesne dile) uygulanmış bir ikincil dil ya da üstdildir (İng.*metalanguage*). Eleştiri bir üstdil olduğuna göre "doğru"yu değil, "geçerli" olanı bulup çıkarır. Dil tek başına ne doğru, ne de yanlış sayılır, yalnızca geçerli ya da geçersiz olabilir. Bir dilin geçerli ya da geçersiz sayılması, tutarlı bir göstergeler dizisi oluşturmasına ya da oluşturmamasına bağlıdır.

Barthes'ın, yazarın mesajını eleştirinin odağı olmaktan çıkartan bu görüşleri Fransa'da geleneksel eleştiri yanlılarınca tepkiyle karşılanmıştır. 1963'te Racine tiyatrosuyla ilgili olarak yazdığı *Sur Racine* ("Racine Üzerine") adlı kitabı, Prof. Raymond Picard'ın sert eleştirilerine hedef olmuştur. Barthes, bu kitabında, geleneksel yazın eleştirisinden farklı olarak, Racine'in tüm oyunlarındaki trajik evreni bir sistem olarak ele alır. Bu sistemin temel örüntülerini *(pattern)* incelerken psikanalize dayanan çağdaş ve yaratıcı bir dil kullanır. Racine insanının özelliklerini, doğal dürtülerini belirlemeyi hedefleyen "hem yapısal, hem çözümsel türde bir Racine antropolojisi" kurmayı dener. 1966'da Picard'a karşı kendini savunmak için yazdığı *Critique et vérité* ("Eleştiri ve Gerçek") adlı kitabında da eleştirinin bir dil "kritiği" olduğunu ve ancak yazının doğasındaki "çoğulculuğu" *(pluralité)* benimseyerek sınırlarını aşabileceğini vurgular.

Barthes 1953'te yayımlanan *Le Degré zéro de l'écriture* ("Yazının Sıfır Derecesi") adlı ilk kitabında şöyle bir değerlendirme yapar: Dil "masum" ya da "yansız" olmadığına göre, yazınsal bir yapıtta yansıyan göstergeler, hem yazarın, hem de okurun bilincinde yerleşmiş kültürel ve toplumsal bir birikimden biçimlenecektir. Barthes bu kitapta özellikle J.P. Sartre'ın görüşlerini özümseyerek, yazınsal dili siyasal ve toplumsal açıdan değerlendirirken, "yazı" dediği olguyu da tanımlamaya çalışır. Yazı tarzları arasında onun ilgisini çeken iki çeşit yazı vardır. Birincisi "sıfır derece"deki ya da "beyaz yazı" diye adlandırdığı tarzdır. Bu tarz yazı tam bir saydamlığın, yansızlığın göstergesidir. İkincisi ise "konuşan yazı" dır. Sözlü anlatımdaki çeşitli kuralları yazı diline geçirmeye ve bunları yazı dilinde yaratmaya çalışan bir tarzdır bu. Barthes "beyaz" yazının varolmadığını ve varolamayacağını vurgular. Gene de, burjuvazinin kendi sınıf ideolojisini evrensel bir bütün gibi gösterme çabasının yazındaki izdüşümü olan tek boyutlu, bağdaşık bir yazının varlığından söz edilebileceğini söyler. 17.yy'ın ortalarında ulusal düzeyde kendini kabul ettirmiş sayılan "klasik yazı"nın *(écriture classique)* bütünlüğünün 1850'lerden sonra ilk kez Flaubert'le parçalandığını öne sürer. Evrensel düzeydeki birlik düşüncesinin dağılmasına koşut olarak yazı da eski saydamlığını yitirmeye başlamıştır. Burada önemli nokta o zamana değin, bu yazının yalnızca üsluptan (biçem) başka bir şey olmadığının farkedilmediğidir. Klasik yazın üslubuna sığınanlar bunun, tek doğru, evrensel bir üslup olduğu, her yerde her zaman kolaylıkla kullanılabileceği savındadırlar. Oysa Barthes'a göre burada söz konusu olan, burjuva yaşam biçimiyle değerlerinin yansıtılmasıdır. Üslupsal gerçeklik denen olgunun temelinde yatan budur. Bu aldatmacayı görmesi Barthes'ın Marxist eleştiriye yaklaşmasını sağlamışsa da, bu yakınlık bilimsel materyalizme yönelmemiş, daha çok törel düzeyde duyulan bir yakınlık olarak kalmıştır.

Barthes 1954-1956 arasmda çeşitli dergilerde yayımladığı yazılarını 1957'de çıkan *Mythologies* ("Söylenceler") adlı yapıtında toplamıştır. İki bölümden oluşan bu yapıtın birinci bölümünde Barthes, çağdaş sanayi toplumunda insanı, örneğin bir Fransızı çevreleyen, reklamlardan çeşitli filmlere, otomobillerden şarap, süt, margarin gibi çeşitli yiyecek ve içeceklere dek gündelik yaşamın nesnelerini, söylenler kavramı altında toplar. Kamu iletişim araçlarının yardımıyla birtakım küçük burjuva değerlerinin, toplumda nasıl tek "doğru" ve uyulması gereken normlar olarak ortaya çıktığını gözler önüne serer. "Le Mythe aujourd'hui" ("Günümüzde Söylen") adlı ikinci bölümdeyse, söylenlerin oluşturduğu genel düzen ve yapıyı dilbilimin ve o sıralarda henüz oluşmaya başlayan göstergebilimin kavramlarıyla kuramsal açıdan değerlendirmeye çalışır.

1964'te yayımlanan *Mythologies, Eléments de Sémiologie* (Göstergebilim İlkeleri, 1979) ve 1967'de yayımlanan *Systeme de la mode* ("Moda Sistemi") Barthes'ın, Saussure'ün izinden yürüyerek göstergе-

bilimin temellerini atmaya çalıştığı yapıtlarıdır. Saussure için dilbilim kendi içinde bir sistemdir ve bu sistemin öğelerinden biri göstergedir. Dilsel gösterge, herhangi bir nesne ile ona verilen ad arasındaki basit ilişkiden değil, ses-imgesi ile kavram arasındaki karmaşık ilişkiden doğar. Bu "gösteren" *(signifié)* ile "gösterilen" *(signifiant)* arasındaki ilişkidir. Örneğin herhangi bir dilde söylenen "ağaç" sözcüğü "gösteren", bu sözcüğün zihinde uyandırdığı "ağaç" kavramı ise "gösterilen"dir. Aralarındaki ilişki rastlantısaldır. Ancak ağaç sözcüğü doğa bağlamı içinde rastlantısal olmakla birlikte, kültür bağlamı içinde rastlantısal değildir. Türkçe'yi konuşan herkes, anlaşılmak istiyorsa "ağaç"a "ağaç" demek zorundadır. Öte yandan göstergenin rastlantısallığı, kavramın ya da gösterilenin de rastlantısal olduğu, gerçeklik sahibi olmadığı anlamına gelmez. Göstergelerin ve gösterge sistemlerinin incelenmesi, insanlar ve içinde yaşadıkları sistemler hakkında yeni bilgiler sağlayabilir. Bu amaçla Saussure göstergebilimin oluşturulmasını önerir. Dil, onu oluşturan göstergelerin bütünüyle rastlantısal olması nedeniyle gösteren-gösterilen ilişkisinin en rahat gözlenebildiği bir sistemdir. Bu nedenle göstergebilim, dili model almak durumundadır. Ancak, göstergebilim, tüm göstergeleri belirleyen yasaları inceleyen bir bilim dalı olduğu için toplumsal ruhbilimin bir parçasıdır. Göstergebilimsel sistemlerden sadece biri olan dili inceleyen dilbilim ise, bu geniş bilimin bir alt bölümü olacaktır.

Kavramsal çerçevesini Saussure'den devralmakla birlikte Barthes, farklı bir göstergebilim anlayışı geliştirir. Barthes'a göre, söylenden *(mythe)* modaya, mutfaktan yazına dek her gösterge sistemi ancak dilin aracılığıyla ya da dilin desteğiyle gerçeklik kazanır. Dilbilimsel olmayan sistemlerle uğraşan göstergebilim, karşısında sadece bir model olarak değil, her türlü söylenin hammaddesi ve ayrılmaz parçası olarak dili bulur. Bu anlamda da dilbilimsel olmayan gösterge sistemleri bir "ikinci dereceden dil" oluşturur. Bu nedenle Barthes, Saussure'ün önerisini tersyüz eder. Dilbilim göstergebilimin değil, göstergebilim dilbilimin bir alt bölümüdür. Günlük söylenler, moda ya da ideolojinin kendisi bir dil, ya da dili kullanan bir üstdil olduğuna göre, bunların incelenmesi ancak üstdilin içerdiği anlamlama *(signification)* süreçlerinin çözümlenmesiyle mümkündür.

Mythologies'de ele alınan örnek, bir demet güldür. Bunun tutkuyu "gösterdiği" *(signifier)* kabul edilirse, bu durumda tutku "gösterilen" *(signifiant)*, güller de "gösteren" *(signifié)* olur. Gösteren ile gösterilenin oluşturduğu çağrışımsal bütün, üçüncü terimi oluşturur ki, bu da "gösterge" *(signe)* olarak kabul edilen güllerdir. Bir gösterge olarak güllerle yalnızca bir gösteren olarak ele alınan, tek başına bir çiçek sayılan güller arasında önemli bir fark vardır. Güller, bir gösteren olarak "bomboş", oysa bir gösterge olarak "dopdoludur". Güllerin içini anlamlama *(signification)* ile dolduran, kişinin amacıyla, içinde yaşadığı toplumun amacına hizmet etmek üzere sunulan beylik tarz ve yolların bileşimidir *(combination)*.

Bu noktada Barthes toplumda söylenlerin hangi yollarla bir şey gösterdiğini inceler. Söylenlerde de yukarıda açıklanan üçlü gösterim işlemi söz konusudur. Ama söylen ikinci dereceden bir göstergebilimsel sistem oluşturduğu için iki ayrı düzey içerir: dil sistemi ve onu kullanarak gelişen üstdil sistemi. Üstdil ya da söylen, dilin göstergelerini nesnesi ve hammaddesi olarak almakla birlikte, bu göstergeleri yalnızca bir gösterene dönüştürerek kullanır. Birinci sistemde (yani dilde), gösteren-gösterilenin çağrışımsal bütünü (yani tutku dolu güller), ikinci sistemde (yani söylende) çağrışımsal bütünlüğünden koparılmış bir gösterilendir (yani çiçek olarak güller). Barthes *Mythologies*'de ikinci dereceden anlamlama *(signification)* sistemini şöyle bir şemayla açıklamaya çalışır:

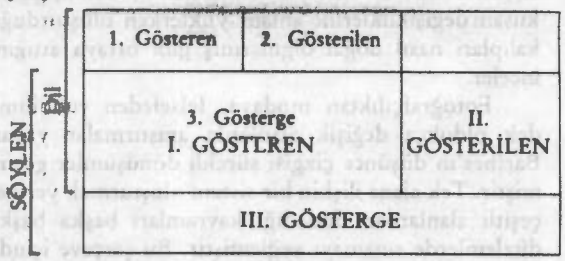

Söylen önceden belirlenmiş anlamda "dopdolu" bir göstergeyi alıp onu "bomboş" bir gösteren yapıncaya dek "kurutmaktadır". Dil sisteminin son terimi (yani gösterge), söylen sisteminin ilk terimi (yani gösteren) olur. Dil düzeyinde "anlamı" oluşturan gösterge, söylen düzeyinde sadece bir "biçim"e dönüşür. Dilden, anlamı "çalınarak" devralınan bu biçim, söylen düzeyinin "kavram"ının hizmetine girer. Söylen düzeyinin göstereni biçim, gösterileni ise kavramdır. Dil ya da birinci anlamlama düzeyinde "gösteren" ile "gösterilen" arasındaki ilişki "gösterge"yi, söylen ya da ikinci anlamlama düzeyindeki "biçim" ile "kavram" arasındaki ilişki ise "anlamlama"yı *(signification)* oluşturur.

Barthes *Elements de Sémiologie*'de de Danimarkalı dilbilimci L. Hjelmslev'in görüşlerinden yararlanarak anlamlama sürecini farklı kavramlarla incelemeye çalışır. İkinci düzeydeki anlamlama sistemini bu kez de "yananlam" *(connotation)* ve "düzanlam" *(dénotation)* kavramlarıyla açıklar. Gelenekse olarak, söylenenlerden başka bir şey kastetmek diye tanımlanan yananlam, Barthes'ın terminolojisinde düzanlamın göstergelerinden oluşan bir üstdildir. Söylen gibi yananlam da, bu göstergeleri yalnızca bir gösteren durumuna dönüştürerek kullanır. Nasıl söylen dilin göstergelerini tarihsel anlamlarından koparıp ideolojik kavramın hizmetine veriyorsa, yananlam da düzanlamın göstergelerinin anlamlarını "ayarlayarak" kullanır. Her iki çözümlemede de Barthes'ın açıklamaya çalıştığı, söylen ya da yananlam sisteminin gösterilenin, yani ideoloji parçacıklarının nasıl "doğallaştırıldıkları" ve farkedilmez kılındıklarıdır.

Barthes 1967'de yayımlanan *Système de la mode* ("Moda Sistemi") adlı yapıtında "giyim kuşam" sisteminin göstergebilimsel bir çözümlemesine girişir. Modayı bir "dil" olarak ele alırken Saussure ve Hjelmslev'in dil çözümlemelerinde kullandıkları dizimsel *(syntagmatic)* ve çağrışımsal *(associative)* eksen kavramlarından hareket eder. Çağrışımsal eksenin bir sistem oluşturduğunu vurgulamak amacıyla dizisel *(paradigmatic)* eksen kavramını kullanır. Modada dizimsel ekseni, bir cümle oluşturacak biçimde yan

yana dizilen öğeler (örneğin şapka, gömlek, pantolon, çizme), dizisel ekseni ise çağrışımsal bir sistem oluşturan ve aynı söz birimi içinde birbirinin yerine geçebilecek öğeler (örneğin şapka, bere, kasket, kukuleta) oluşturur. Dizimsel sistem oluşturan öğelerin bir ya da birkaçının ya da hepsinin yerini aynı diziden başka öğeler alırsa (yani bere-yelek-etek-bot diziminin yerini kasket-kazak-şort-sandal dizimi alırsa) "moda değişikliği" olur. Bu çözümlemelerde Barthes modayı, giyim kuşamda yaptığı değişiklerle anlam yaratan, giyimle günlük yaşantı arasında bağıntı kuran ve "yüksek sosyete" imgesini gösteren bir sistem olarak ele alır. Bir üstdil olan modanın, giyim kuşam değişikliklerine anlam yüklerken oluşturduğu kalıpları nasıl doğal olgularmış gibi ortaya attığını inceler.

Fotoğrafçılıktan modaya, felsefeden ruhbilime dek oldukça değişik alanlarda araştırmalar yapan Barthes'ın düşünce çizgisi sürekli dönüşümler geçirmiştir. Tek alana ilişkin bir sistem oluşturmak yerine, çeşitli alanlardan derlediği kavramları başka başka düzlemlerde sınamayı yeğlemiştir. Bu çerçeve içinde Barthes bir kuramcı sayılamaz. Tek yönlü, katı açıklama ve yorumlarda sıkışıp kalmamasını, sürekli seçmeci bir arayış içinde bulunmasına borçlu olduğu söylenebilir. Barthes, aynı yapıtta aynı yazara, birbirine karşıt görünen yöntemlerle, çekinmeden yaklaşabilmiştir.

Barthes'ın her türlü etkinliğinde denemeci yanı ağır basar. Bunun nedenini, denemenin onun düşünsel devingenliği ve esnekliğine yatkın bir tür oluşunda aramak gerekir. Barthes, insanın bilgilerinin sınırlılığını ve kesinlemelerinin altında yatan bulanıklığı hiçbir zaman gözardı etmez. Bütün bu koşullar altında bile onun için değişken olmayan dil sorunsalı, neredeyse her şeyi indirgediği dil gerçekliğidir. Donuk bir nesnellik ya da katı bir bilimsellik yerine, sevecen bir duyarlılıkla yazdığı, bir tür otobiyografi sayılabilecek *Roland Barthes par Roland Barthes* ("Roland Barthes Roland Barthes'ı Anlatıyor") adlı yapıtında şöyle der: "Bir hastalığım var: Dili görürüm." Bu tümceler onun dil karşısındaki özel tavrını ortaya koyduğu kadar, okurun da Barthes'a özel bir biçimde yaklaşması gerektiğini vurgular.

• **YAPITLAR:** *Le Degré zéro de l'écriture*, 1953, ("Yazının Sıfır Derecesi"); *Michelet par lui-même*, 1954, ("Kendi Yapıtlarıyla Michelet"); *Mythologies*, 1957, ("Söylenceler"); *Sur Racine*, 1963, ("Racine Üzerine"); *Elements de sémiologie* 1964, (Göstergebilim İlkeleri); *Essais critiques*, 1964, ("Eleştiri Denemeleri"); *Critique et vérité*, 1966, ("Eleştiri ve Gerçek"); *Système de la mode*, 1967, ("Moda Sistemi"); *S/Z*, 1970; *L'Empire des Signes*, 1970, ("Göstergeler İmparatorluğu"); *Sade, Fourier, Loyola*, 1971; *Nouveaux Essais Critiques*, 1972; ("Yeni Eleştiri Denemeleri"); *Le Plaisir du texte*,, 1973, ("Metnin Verdiği Haz"); *Roland Barthes par Roland Barthes*, 1975, ("Barthes Barthes'ı Anlatıyor"); *Fragments d'un discours amoureux*, 1977, ("Bir Aşk Söyleminden Parçalar"); *Leçon*, 1978, ("Ders"); *Sollers écrivan*, 1979, ("Yazar Sollers"); *La Chambre claire*, 1980, ("Aydınlık Oda"); *Le Grain de la voix*, 1981, ("Sesin Zerresi"); *L'Obvie et l'obtus: Essais Critiques, III*, 1982, ("Önlem ve Darkafalılık: Eleştiri Denemeleri, III").

• **KAYNAKLAR:** J. Culler, *Structuralist Poetics*, 1973; L.J. Calvet, *Roland Barthes*, 1973; T. Hawkes, *Structuralism and Semiotics*, 1977; F. Jameson, *The Prison-house of Language*, 1972; T.Le Guay, *Communications 36*. Roland Barthes Özel Sayısı, 1982, bibliyografya içerir; M. Rifat "Göstergebilim Kuramları" *Yazko Çeviri*, (9), 1982; M. Rifat, "Benzersiz yapıtlarıyla Roland Barthes", *Yazko Çeviri*, (11), Türkçe'de çıkmış makalelerinin listesini içerir, 1983; T. Yücel, "Roland Barthes ve Deneme", *Dilbilim I*, 1976; *Yazının Sınırları*, 1982; A. Yüksel *Yapısalcılık ve Bir Uygulama*, 1981.

• **BAKINIZ:** GREIMAS, HJELMSLEV, LEVI-STRAUSS, SAUSSURE, TODOROV, TOMAŞEVSKİ.

BARTHEZ, Paul-Josèphe
(1734-1806)

Fransız hekim ve düşünür. Dirimselci öğretiye bağlıdır; yaşamın, ne olduğu kesinlikle bilinemeyen, dirimsel bir ilkeden kaynaklandığı görüşünü savunmuştur.

Montpellier'de doğdu, sonradan yerleştiği Paris'te öldü. Ailesi konusunda yeterli bilgi yoktur. Babasının deney bilimleri ve yazın konularıyla ilgili çalışmalar yaptığı söylenir. Rousseau, bir yazısında, Barthez'in kardeşinin roman ve trajedi konularını içeren başarılı yapıtlarının olduğunu bildirirse de, bunu doğrulayan başka kaynak yoktur. Barthez doğduğu ilde tıp öğrenimi gördükten sonra Paris'e gitti, orada D'Alembert gibi çağının ünlü aydınlarıyla tanıştı, yakınlık kurdu. Bir süre değişik kurumlarda doktor olarak görev aldı. *Journal des Savants* ve *Encyclopédie Méthodique*'de yazılar yazdı. 1780'de hukuk doktoru oldu. Bilimler Akademisi'ne üye seçildi. Hippokrates'in büstünün açılış törenindeki etkili konuşması üzerine kral danışmanlığına atandı.

Önce hekimlik konularıyla uğraşan Barthez, sonraları bütün çalışmalarını bilim felsefesi sorunları üzerinde yoğunlaştırdı. Felsefeye deney bilimlerinden, özellikle insan varlığının doğal yapısını ilgilendiren sorunlara çözüm aramakla girdi. Yaşamın, kökeni iyice bilinemeyen bir güçten, sürekli devinim içinde olan diri bir erkten kaynaklandığını ileri süren Dirimselcilik öğretisine bağlandı. Bir bakıma bu öğretinin kurucularından biri oldu. Dirimselci görüşün kaynağı makine-insan ayrımını içeren kuramdır. Bu kurama göre insanı bir makine olarak düşünmek yanlıştır. Makine, yönetimi başkasının elinde olan, dıştan bir itimle devindirilen yapma bir aygıttır; üremez, üretemez, yalnız verileni işler. Oysa insan doğal yapısı gereği ürer, üretir, devinme yeteneği başkasının denetimi altında değil, kendi varlığındadır. Ayrıca makine birbirine eklenen değişik parçalardan oluşur, oysa insan bir bütündür; bütün üyeleri arasında doğadan kaynaklanan bir uyum vardır. İnsan diri bir varlık olması nedeniyle bir tek ilkeye bağlıdır, bu ilke de ona dirilik kazandıran güçtür. Bu gücün sağladığı sürece yaşam denir. Yaşam tinsel ya da fiziksel-kimyasal bir kökene indirgenemez, onun kendine özgü bir dirim ilkesi vardır; yaşamı oluşturan bu ilkedir.

Gerçekte, ne olduğu bütün ayrıntılarıyla bilinemeyen, bu nedenle değişik açıklamaların, yorumların konusu olan bu ilkeye Platon *eidea*, Aristotoles *entelekheia*, daha sonra Bergson ise *élan vital* adını

Resim 98
***"Havva"**, Ali Hadi BARA, İstanbul Resim ve Heykel Müzesi*

Resim 99
***"Demir Heykel"**, Ali Hadi BARA, İstanbul Resim ve Heykel Müzesi*

Resim 100
BASİLEOS II, Bir Bizans Mezrumlar Kitabından,
Marciana Kütüphanesi-Venedik, İtalya

Resim 101
Emin BARIN, "Lailahe İllallah"

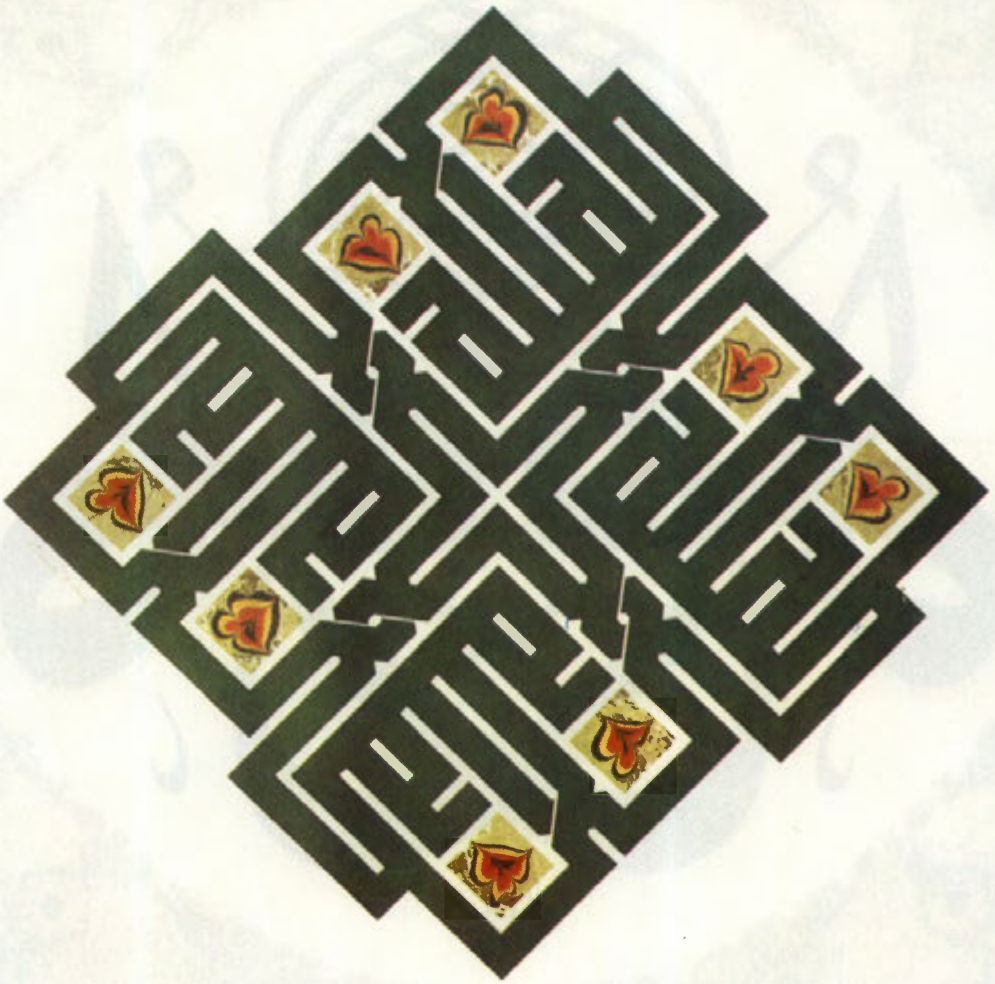

Resim 102
Emin BARIN, "Allah"

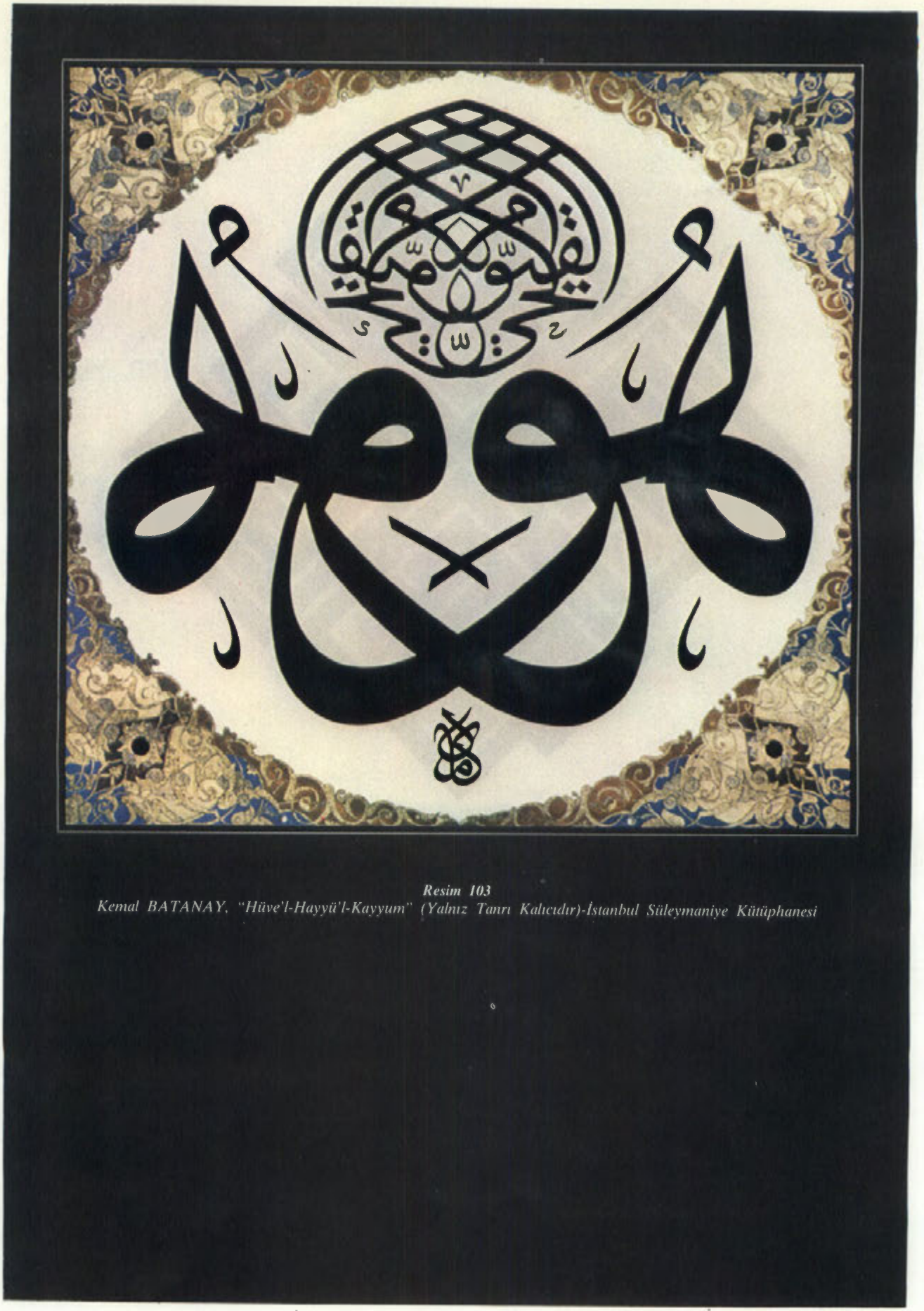

Resim 103

Kemal BATANAY, "Hüve'l-Hayyü'l-Kayyum" (Yalnız Tanrı Kalıcıdır)-İstanbul Süleymaniye Kütüphanesi

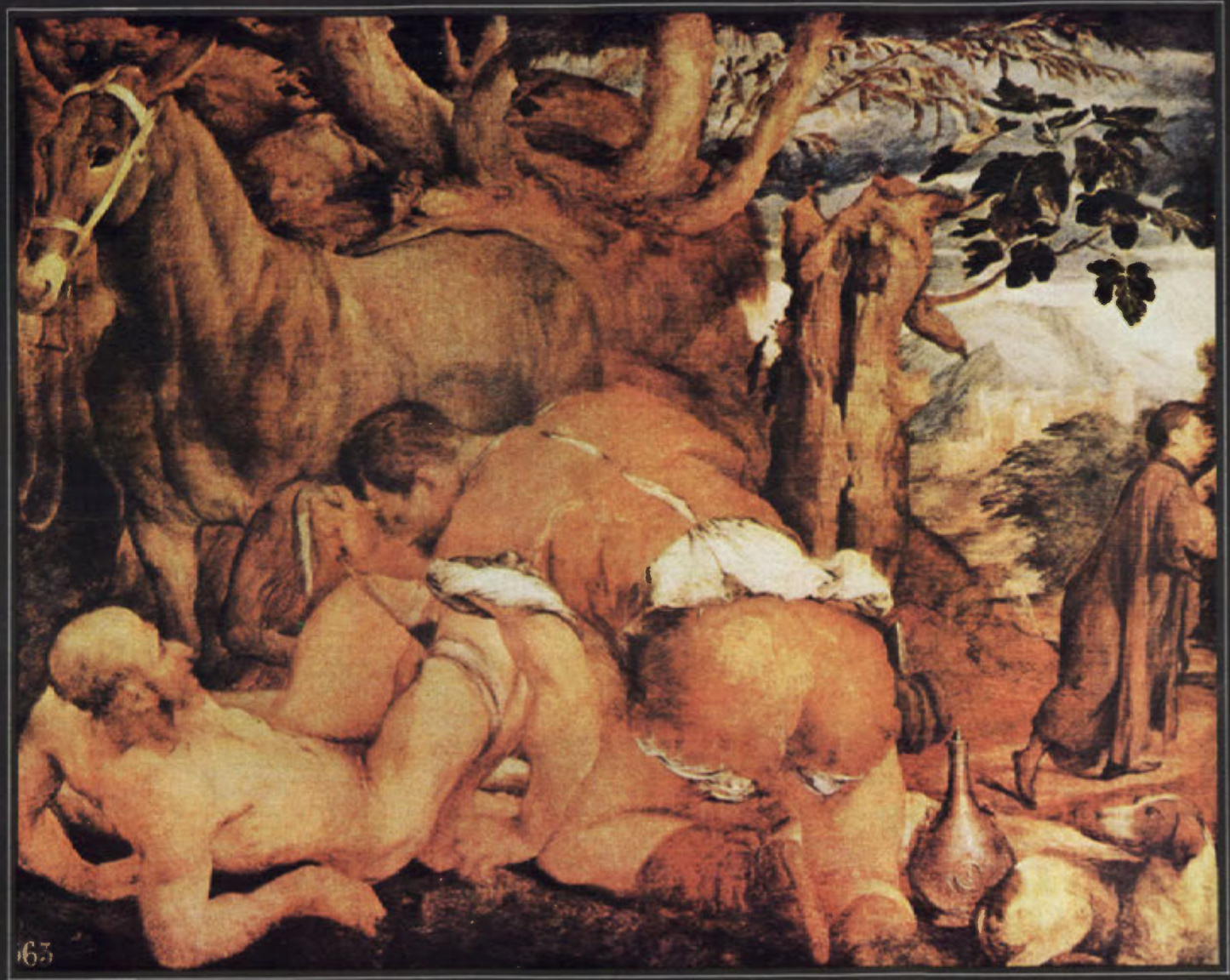

Resim 104
Jacopo BASSANO
"İyiliksever Samarra'lı"
Hampton Court
Krallık Koleksiyonu-
Londra, İngiltere

Resim 105
Tamer BAŞOĞLU, "Atatürk ve Kadın Hakları Anıtı"-Karşıyaka, İzmir

verirler. Konuya başka bir açıdan bakan, Barthez ise "dirim gücü" olarak adlandırılan bu gücün bilinemeyeceğini ileri sürmüştür. Voltaire ve Hume'un görüşlerine katılarak, insan için diriliğin nedenlerini bütün ayrıntılarıyla bilmenin güçlüğünü, bir bakıma olanaksızlığını vurgulamıştır.

Barthez'e göre dirim ilkesini yalnız fizyolojik olayların nedenlerini araştırırken kullanma gereği vardır; "tin" sözcüğü birtakım metafizik tanımlamalara yol açtığından, bilimsel açıklamalarda ondan kaçınmalıdır. Dirim ilkesini açıklarken deney verilerinden yararlanmak gereklidir. Bu ilke, soyut bir kavram gibi yorumlanmasına karşın, bütün varlık türlerinden ayrı bir nitelikte olup, gövdenin devinimlerinde ve duyularla algılanma olanağı vardır. Dirim ilkesi, insana, yaşanan olaylar ve onlardan kaynaklanan devinimlerle verilir. Bu nedenle, insan bu ilkeyi, yaşamın doğal akışı içinde algılar. Gövdeye "canlılık" kazandıran, bu nedenle "canlıda" bulunan yaşatıcı güç yalnızca bu dirim ilkesidir. Ölüm bu ilkenin ya da devindirici gücün durması, çalışmamasıdır. Bu gücün, Orta Çağ'da "tin" denen nesneyle bir ilgisi yoktur.

Dirim ilkesi gövdenin somut bir bölümü gibi algılanabilir, bu nedenle onu bir kavram olarak düşünme gereği yoktur.

Barthez'in ortaya attığı bu dirim ilkesi değişik yorumlara yol açmış, birtakım deneyüstü düşüncelerden kaynaklanan karşı çıkışlara olanak sağlamıştır. Kimi eleştiriciler onu "tinselci", kimileri de "özdekçi" diye nitelediler. Dirimselcilik, Barthez ve Cuvier'nin çalışmalarıyla bir öğreti niteliği kazanmış, sonradan Montpellier Okulu adını alan bilimsel kuruluşun elinde geliştirilmiş, Yeni-Dirimselcilik'in kurulmasına olanak sağlamıştır.

Barthez'in felsefeye katkısı, insanla ilgili felsefe sorunlarına gelenekçi bir yöntemle çözüm arayanların ve metafizik düşüncelerin etkisi altında insan varlığını sorunlaştırma alışkanlığından kurtulamayanların karşısına deney verilerinden kaynaklanan bir bakış açısı getirmesi olmuştur. İnsanın bir "diri varlık" olması nedeniyle, onunla ilgili sorunların çözülmesi de bu varlıkla bağlantılı oluş ortamında aranabilir. Bu ortamın yöntemi dirim ilkesinden kaynaklanır.

Barthez'in uyguladığı yöntem, sonraları, insanı bir tin varlığı değil de bir dirim varlığı olarak gören araştırıcılara ışık tutmuş, Laplace, Cabanis, Maine de Brand gibi bilginlerin çalışmalarına kolaylık sağlamıştır.

• **YAPITLAR:** *La Nouvelle doctrine des fonctions du corps humaine*, 1774, ("İnsan Gövdesinin İşlevi Üzerine Yeni Öğreti"); *Nouveaux eléments de la science de l'homme*, 1778, ("İnsan Bilimin Yeni Öğeleri"); *La Nouvelle mécanique des mouvements de l'homme et des animaux*, 1718, ("İnsan ve Hayvan Hareketlerinin Yeni Mekaniği").

• **KAYNAKLAR:** F. Bouillier, *Le Principe vital et l'âme pensant*, 1862.

BARTHOLIN, Erasmus
(1625-1698)

Danimarkalı fizikçi, matematikçi ve hekim. Işığın çift kırılma özelliğini keşfetmiştir.

13 Ağustos 1625'te Roskilde kentinde doğdu. 4 Kasım 1698'de Kopenhag'da öldü. Kopenhag Üniversitesi'nin tıp ve tanrıbilim profesörlerinden Kaspar Bartholin'in (1585-1629) oğlu, çağının ünlü matematik ve anatomi bilginlerinden Thomas Bartholin'in (1616-1680) kardeşidir. Babası, dişi memelilerde dölyolunun iki yanında yer alan ve salgısını dölyolu girişine boşaltan "Bartholin bezleri"ni, ağabeysi ise insanda lenf (akkan) sistemini tanımlamıştır. Her üçü de, Berthelsen olan gerçek aile adını hiç kullanmamışlar, Latince Bartholinus ve onun kısaltması olan Bartholin adıyla tanınmışlardır.

1646'dan başlayarak Hollanda, İngiltere, Fransa ve İtalya'da öğrenim gören Bartholin, sağlam bir matematik ve fizik eğitimi almış, eski Yunan fizikçilerinin optik konusundaki yapıtlarını inceleyerek kimilerini Latince'ye çevirmişti. 1654'te İtalya'daki Padova Üniversitesi'nden tıp diplomasını altıktan sonra Danimarka'ya döndü ve 1656'da Kopenhag Üniversitesi'nde geometri ve tıp profesörlüğüne getirildi. Bu görevi ölünceye değin sürdürdü, matematik konusunda pek çok yapıt vermesine karşılık, optik alanındaki çalışmalarıyla adını duyurdu.

Bartholin, İzlanda spatı olarak bilinen kalsit kristalinden geçen ışığın ikiye ayrıldığını gözlemlemişti. Çift kırılma adını verdiği bu olayda, kristali döndürünce görüntünün biri sabit kalıyor, öbürü ise kristalle birlikte dönüyordu. Olağan ışın diye adlandırdığı sabit görüntünün, gelen ışınla ve yüzey dikmesiyle aynı düzlemde olduğunu, gelen ışının açısı değiştiğinde, olağan ışın ile yüzey dikmesi arasındaki açının da Snell'in sinüs yasasına uygun olarak değiştiğini saptadı. Gerçekten de, Snell yasasına göre kırma indisleri n_1 ve n_2 olan iki ayrı ortamdan geçen ışığın yüzey dikmesiyle yaptığı açıların sinüsleri arasındaki oran $\frac{\sin 2}{\sin 1} = \frac{n_1}{n_2}$ dir. Olağan dışı ışın diye adlandırılan öbür görüntü ise, gelen ışınla ve yüzey dikmesiyle aynı düzlemde değildir, dolayısıyla Snell'in sinüs yasasına uymaz. Buradan da, bu iki ışının, birbirine dik iki ayrı düzlemde polarılmış olduğu sonucuna varılır.

Bartholin, 1669'da yayımladığı *Experimenta crystalli islandici disdiaclastici* ("İzlanda Spatındaki Çift Kırılma Üzerine Deneme") adlı yapıtında İzlanda spatının özelliklerini ve çift kırılma olayını anlatmış, ancak nedenlerini açıklayamamıştı. Yine de onun bu gözlemi, ışığın niteliği konusunda yıllarca süren tartışmalarda önemli bir rol oynamış ve ileri sürülen görüşlerin kanıtlanmasında ya da çürütülmesinde bir ölçüt olarak kullanılmıştır. Gerçekten de Bartholin'in gözlemlediği polarılma olayı, ne Newton'ın öne sürdüğü parçacık kuramıyla, ne de ışığı ses gibi boyuna yayılan dalga olarak kabul eden Huygens'in dalga kuramıyla açıklanabiliyordu. Ancak 19. yy'da

Young, Fresnel, Arago gibi fizikçilerin katkılarıyla ışığın enine yayılan dalga niteliği anlaşıldığında polarılma ve çift kırılma olayı açıklığa kavuşmuş oldu.

- YAPITLAR (başlıca): *Experimenta crystalli islandici disdiaclastici*, 1669, ("Izlanda Spatındaki Çift Kırılma Üzerine Deneme").
- BAKINIZ: ARAGO, BIOT, FRESNEL, HUYGENS, I. NEWTON, SNELL, YOUNG.

BARTLETT, Frederic
(1886-1969)

İngiliz psikolog. Uygulamalı deneysel psikolojinin gelişmesine katkıda bulunmuştur.

Frederic Charles Bartlett 22 Ekim 1886'da doğdu. Özel öğrenim gördükten sonra Cambridge'deki St. John's College'da eğitimini sürdürdü. Daha sonra bu üniversitede öğretim üyesi oldu. Etnolog Rivers' den etkilenerek önceleri antropolojiye yöneldi. I. Dünya Savaşı sırasında ise psikoloji ile ilgilenmeye başladı. Savaştan sonra Cambridge'e döndü. 1922'de Cambridge Psikoloji Laboratuvarı'nın başkanlığına getirildi. 1931'de deneysel psikoloji dalında profesör oldu ve öğretim üyeliğini 1952'de emekli olana değin sürdürdü. 1932'de Royal Society'ye üye seçildi ve yaşamı boyunca yedi ödül aldı. 30 Eylül 1969'da Cambridge'de öldü.

Bartlett, önce algılama ve hafıza konularında çalışmıştır. *Remembering: A Study in Experimental and Social Psychology* ("Hatırlama: Deneysel ve Sosyal Psikoloji Alanında Bir İnceleme") adlı kitabında bir dizi deneysel çalışmanın sonuçlarını bir araya getirmiştir. Hafızayı etkileyen zihinsel kurgu ve yaratma olguları üzerinde duran Bartlett, hafızayı etkileyen davranışların ve ortak toplumsal anlayışların etkisini araştırmıştır. Hafızayı, birbirinden yalıtlanmış bilgilerin edinilmesi olarak kavrayan anlayışa karşı çıkmıştır. Bartlett, günlük konuşulan dilin atomlara ayrılmış düşüncelerin bir toplamı olmayıp, "şema" olarak adlandırdığı daha geniş bir anlam bütünlüğünün ifadesi olduğunu ileri sürmüş; farklı kültürlerin kendi gündelik pratiklerinin zihinsel örgütlenmesinde farklı şemalar gösterdiklerini savunmuştur.

II. Dünya Savaşı'nın başlamasıyla birlikte Bartlett tüm laboratuvar olanaklarını uygulamalı çalışmaya yöneltmiştir. Silahlı kuvvetlerde eğitim yöntemleri,personel seçimi, yorgunluk gibi sorunların çözümlenmesine ilişkin görevler üstlenmiş ve uygulamalı psikoloji dalında çalışmak üzere genç bir psikologlar grubu oluşturmuştur.

Uygulamalı psikolojinin yanı sıra Bartlett, antropolojiye olan ilgisini de sürdürmüş ve 1923'te *Psychology and Primitive Culture* ("Psikoloji ve İlkel Kültür") adlı bir kitap yazmıştır. Toplumsal sorunlar üstüne yazdığı makalelerde, sürekli olarak daha düzenli araştırma yöntemlerini geliştirmenin önemini vurgulamıştır.

Bartlett kırk yıl boyunca, İngiltere'de psikolojinin gelişmesinde önemli bir yere sahip olmuştur. 1960'larda Davranışçı Okul'a karşı bir alternatif oluşturmaya çalışan akımlar, Bartlett'in şema kuramını yeniden ele alarak geliştirmişlerdir.

- YAPITLAR (başlıca): *Psychology and Primitive Culture*, 1923, ("Psikoloji ve İlkel Kültür"); *Remembering: A Study in Experimental and Social Psychology*, 1932, ("Hatırlama: Deneysel ve Sosyal Psikoloji Alanında Bir İnceleme").
- KAYNAKLAR: T.H. Leahey, *A History of Psychology*, 1980.
- BAKINIZ: W. RIVERS.

BARTÓK, Béla
(1881-1945)

Macar besteci ve piyanist. Folklor alanında yaptığı önemli çalışmalarla 20. yy besteciliğinde yeni bir yol açmış, ulusal müzik okulları üzerinde etkili olmuştur.

25 Mart 1881'de güney Macaristan'da, bugün Romanya'nın bir kasabası olan Nagyszentmiklós'ta doğdu. Küçük yaşlarda müziğe yatkınlık gösterdi. İlk piyano derslerini beş yaşındayken annesinden aldı. Amatör bir müzikçi olan babası, o daha sekiz yaşındayken ölünce, annesi eski mesleği öğretmenliğe dönerek ülkenin çeşitli bölgelerinde çalıştı. Bartók bu geziler sayesinde, o dönemde sınırları çok geniş olan Macaristan'ı tanıma imkânı buldu.

Sekiz yaşında beste denemelerine başladı. 1891'de halk önündeki ilk konserini verdi. 1894'te annesinin Pozsony'ye (bugünkü Bratislawa) yerleşmesi, düzenli müzik dersleri almasına imkân verdi. Dohnanyi ve Brahms'tan etkilenerek, klasik tarzla yakından ilgilendi. 1899'da okulu bırakarak Budapeşte'deki Kraliyet Müzik Akademisi'ne girdi. Bu dönemde, bestecilikten çok piyanoda ustalaşıyor, bir

virtüöz olarak tanınmaya başlıyordu. Ancak, 1902'de Richard Strauss'un *Also Sprach Zarathustra* (Zerdüşt Böyle Konuştu) adlı yapıtını dinlemesi, onu yeniden beste çalışmalarına yöneltecek ölçüde etkiledi.

1904 yılı Bartók için önemli bir dönüm noktası sayılır. Bu tarihte Macar halk müziğini tanıma gereğini farkederek gerçek köylü müziği üzerine araştırmalara girişti. Bu konuda, giderek yakın bir dostluk kurduğu Zoltan Kodály ile işbirliği yaptı.

1907'de, hâlâ sadece piyanist olarak ilgi gören Bartók, Budapeşte Müzik Akademisi'nin piyano öğretmenliğine getirildi. Böylece, para sorunu kısmen çözüldükten sonra 1909'da bir öğrencisiyle evlendi. Bir yandan da Macaristan ve komşu ülkelerde halk müziği araştırmalarını sürdürmekteydi. Ancak, özellikle kendi ülkesinde, yapıtlarını çalacak bir orkestra ve yönetecek bir şef bulmakta büyük güçlük çekiyordu. Kodály ve başka bazı genç müzikçilerle giriştiği bağımsız bir orkestra kurma çabası da, parasızlık ve basının küçümseyici tavrı nedeniyle başarısızlığa uğradı. Bu durumdan umutsuzluğa düşen Bartók, 1912'de konser hayatından çekilerek, tümüyle halk müziği araştırmalarına yöneldi. 1913'te Biskre çevresine bir gezi yaparak Arap müziğini inceledi.

Ancak, I. Dünya Savaşı'nı önceleyen gelişmeler, bu faaliyetini kesintiye uğrattı. Savaş sonrasında Avusturya-Macaristan İmparatorluğu dağılmış, Macaristan topraklarının yaklaşık üçte ikisini kaybetmiş ve büyük bir karışıklık içine düşmüştü. Komşu devletlerin düşmanca milliyetçi tavrı Bartók'u, araştırmalarını ülkesinin küçük topraklarıyla sınırlandırmak zorunda bıraktı. Öte yandan savaş yıllarında, besteci olarak bir ölçüde ilgi görmeye başladı. Savaşa katılmak zorunda olmayışı, beste çalışmalarını sürdürmesine olanak verdi. O dönemin bir ürünü olan *Tahta Prens* adlı balesi 1917'de sahnelendi. Bir yıl sonra da, 1911'de bestelemiş olduğu ve daha önce opera yönetimince reddedilen *Dük Mavi Sakal'ın Şatosu* adlı operası oynandı. Yine de, sahne eserlerinin ancak sınırlı bir ölçüde temsil edilmesi, ülkesinde yeterince tanınmasını engelledi. Bunda, iki yapıtın da metin yazarı olan Béla Balázs'ın komünist eğilimli olmasının da rolü vardı. Nitekim, 1919'daki kısa süreli komünist rejimin devrilmesinden sonra, Bartók'un durumu daha da güçleşti. Çeşitli yabancı ülkelerde kendi yapıtlarını çalarak dönemin bestecileri arasında çok önemli bir yer edinmesine karşılık, ülkesinde kendini kabul ettirmesi, zorlu bir mücadale gerektiriyordu. Üstelik Bartók, özellikle siyasi bakımdan taviz vermemekte direniyordu.

Bununla birlikte, müzikçi olarak değeri, resmi bir onay görmesini gerektirecek ölçüdeydi. 1923'te Buda ve Peşte kentlerinin birleşmesinin 50. yıldönümü için bir orkestra yapıtı yazmakla görevlendirildi ve kendisinin de önemli bir dönüm noktası saydığı *Dans Süiti*'ni besteledi. Aynı yıl eşinden ayrılarak başka bir öğrencisiyle evlendi. Bunu izleyen birkaç yıl, beste çalışmaları bakımından fazla yoğun değildir. Sanatçı daha çok halk müziği üzerine önemli kitaplarının yayımlanması işleriyle uğraştı.

1926'da bir dizi piyano yapıtı verdi. Bunlar, yepyeni bir stille bestelenmişti. Aynı yıl, ikinci bir bale yapıtı *Harika Mandarin*, Köln'de ilk kez sahnelendi. Yedi yıl önce bestelenmiş olan bu yapıt, "ahlaka aykırı" bulunarak yasaklanmış ve Macaristan'da oynanabilmesi için 1945'e değin beklemek gerekmiştir.

1930'larda halk müziği üzerine çalışmaları daha da yoğunlaştı. 1932'de Mısır'a, 1936'da Türkiye'ye yaptığı geziler, hem bu ülkelerde araştırmalarını sürdürmesini sağlamış, hem de buralardaki müzik yaşamını etkilemiştir. 1935'te *Tahta Prens*, metin yazarı Balázs'ın adı hiç geçirilmeden sahnelendi. Bir yıl sonra da *Dük Mavi Sakal'ın Şatosu* oynandı. 1937'de küçük bir taşra kentinde düzenlenen ve Bartók'un yapıtlarından oluşan, bestecinin de katıldığı konser canlı bir ilgiyle karşılandı. Bu, Bartók'un genç nesle bağladığı umudu güçlendirmiş, besteciyi cesaretlendirmiştir.

Halk müziği araştırmaları

Bu başarılara karşın, ülkesindeki durumu giderek zorlaşıyordu. Müziğine ve tavrına resmi çevrelerden, Katolik Kilisesi'nden tepkiler gelmekteydi. O yıllarda Macaristan, Nazi Almanyası'yla ittifak halindeydi ve bunun etkileri, ülkenin toplumsal koşullarında ve kültür yaşamında kendini duyuruyordu. Bu dönemde, vatana ihanetle bile suçlandı. Çoğu Yahudi olan bazı önemli bestecilerin yapıtlarının Nazilerce yasaklanması üzerine, Göbbels'e bir mektup yazarak kendisinin de yasak besteciler listesine alınmasını istedi. Macaristan'daki son yıllarını büyük bir tepki duyduğu bu gelişmelere karşı çıkma olanağının olmamasının yarattığı bir gerilim içinde yaşayarak geçirdi. Pek çok tereddütten sonra, 1940 Ocak'ında göçmen olarak ABD'ye gitti. Bu arada Türkiye'ye gelmeyi de düşünmüş, ancak buradaki Almanya yanlısı müzikçilerin engellemesiyle karşılaşmıştır.

Macaristan'dan ayrılması

ABD'ye varışından kısa bir süre sonra Columbia Üniversitesi'nde fahri müzik doktoru oldu. Böylece, halk müziği araştırmalarına devam etme olanağını buldu. Ancak, geçimini sağlamak için, eşiyle birlikte yoğun bir konser faaliyetini sürdürmek zorundaydı. Fazla çalışma ve yoksul denilebilecek yaşam koşulları, sağlığının giderek bozulmasını hızlandırdı. Yine de, ölümüne değin, beste çalışmalarında verimli olabildi. 1943'te bestelediği *Orkestra İçin Konçerto*, ABD'deki ilk yapıtıydı. Ancak çalınması için bir yıl geçmesi gerekti. 1945'te, hastalığının engel olmasına değin tamamlamaya çalıştığı *Üçüncü Piyano Konçertosu*'nun son birkaç ölçüsü eksik kaldı ve bir öğrencisi tarafından bitirildi. O yıl, Nazizm'in baskısından kurtulmuş olan Macaristan'dan resmi bir çağrı aldı. Ülkesine dönmeyi planlarken, hastalığı buna izin vermedi ve 26 Eylül 1945'te, New York'ta, bir hastanede öldü. Birkaç yıl sonra, büyük bir ilgisizlik ve güçlükler içinde yaşadığı ABD'de bir kahraman olarak anılmaya başladı.

Budapeşte Müzik Akademisi'ndeki ilk yıllarında daha çok piyano üzerine çalışmalar yapan Bartók'un sanatında, Richard Strauss'un önemli bir etkisi oldu. Bunun yanı sıra genç besteci, Habsburg İmparatorluğu'nun bir parçası durumundaki Macaristan'da hızla yayılan milliyetçi duygulara da açıktı. Aslında on bölümlük bir senfonik şiir olan *Kossuth Senfonisi*, böyle bir dönemin ürünüdür. Bu yapıt 1904'te ilk kez çalındığında, Alman milli marşını karikatürize eden bölümü nedeniyle, orkestranın Alman ve Avusturyalı üyeleri arasında bir skandal etkisi yarattı.

1904 yılının sonlarında, çingene müziğiyle karıştırılan Macar halk müziğinin hemen hiç tanınmadığını

Halk müziğin'n önemi

Béla Bartók ve Halk Müziğinden Yararlanma

"Halk müziği"nden yararlanma eğiliminin oldukça uzun bir geçmişi vardır. Bach'ın* Beethoven'in* kimi yapıtlarında halk ezgileri kullandıklarını biliyoruz; ancak, halk ezgisinin amaçlı, bilinçli bir kullanımı ya da yorumu ilk kez romantiklerde görülür. Chopin* mazurkalarında, Liszt* rapsodilerinde, Grieg*, Dvorak*, Smetana gibi "ulusal" nitelikteki besteciler de çoğu yapıtlarında halk müziğini geniş ölçüde kullanmışlardır. O dönemlerde, şehirli halk müziği daha iyi biliniyor, bununla köy müziği arasında belirgin bir ayırım gözetilmiyordu. Etnografya, folklor ayrı birer bilim dalı olarak benüz doğuş evresindeydi, köy kültürü sanatçıların pek ilgisini çekmiyordu. Köy müziğinin bestecilerin ilgisini çekmesi yeni bir gelişmedir. Bu gelişmenin ilk ürünleri de, köylü müziğine yönelik yüzeysel bir ilginin ürünleridir. 19.yy'da Rus köy müziğinin etkisi altındaki yapıtlarıyla Mussorgski bu alanda ilk başarılı örnekleri verir.

Köy müziğinin "sanat müziği" üstündeki asıl etkisi 20. yy başlarında görülür. Stravinski*, Manuel de Falla* gibi besteciler bu müzik türü üzerinde ayrıca çalışmış, hatta halk türküsü derlemeleri de yapmış olabilirler, ancak, köy müziğinden yararlanma deyince, çağımızda ilk akla gelen besteci Béla Bartók'tur. Çünkü Bartók bu kaynaktan yapıtlarında yararlanmakla kalmamış, yalnız kendi ülkesinin değil, komşu ülkelerin halk müziğini de derinlemesine araştırıp incelemiş, halk müziğinden nasıl yararlanılması gerektiği konusunda elle tutulur, ciddi görüşler ileri sürmüştür. Eserlerini Macar halk müziğinin özüyle yoğurmuş, ulusal gelenekten yararlanarak "modern" bir müzik dili oluşturmak isteyen bestecilere örnek olmuştur. Bartók romantik bir ilgiden kaynaklanan halk kültürü araştırmalarının bilimsel bir aşamaya ulaşmasında da bir köprüdür.

Bartók'a göre, başka bir müzik geleneği olmayan, olsa da önemsiz sayılabilecek ülkelerde, örneğin Doğu ve Güney Avrupa ülkelerinin çoğunda, özellikle de Macaristan'da halk müziğinin özel bir önemi, özel bir değeri vardır. Bu ülkelerde halk müziği, kendi öz müziğini yüzyıllarca önce oluşturmuş ülkeler için olduğundan çok daha önemlidir. Batı Avrupa ülkelerinde halk müziği, sanat müziğinin içinde erimiş, onunla kaynaşmıştır. Alman bestecilerin Bach'ta, Beethoven'da bulabileceği ulusal müzik geleneklerine bu ülkelerde ancak köylerde, halkın ağzında rastlanabilir.

Bartók halk müziğinin sanat müziği üzerinde üç türlü etkisi olabileceğini söyler: 1. Besteci,. olduğu gibi ya da küçük bir değişiklikle sunduğu halk ezgisine, eşlik eden bir parça ya da bir prelüd, bir interlüd, bir de son bölüm ekleyebilir. Bu tür yapıtlar, Bach'ın "koral"ler için yazdığı prelüdlere benzer. Bunlar da iki türlü olabilir: birinci türde, eşlik eden parça, prelüd, interlüd gibi eklemeler ikinci planda kalır; ön planda olan ezgidir, eklemeler o ezgi için bir çerçeve oluşturur sadece. İkinci türde ise, eklenen bölümler daha önemlidir, ezgi bu durumda bir tema olarak kalır. Bu iki tür arasında kesin bir sınır yoktur. Ama her iki türde de önemli olan şey, ezgi çerçevesinin kendi karakterinden, özelliklerinden arıtılmış olması ezgi ile ona eklenen şeyin ayrılmaz bir bütün oluşturmasıdır. 2. Halk müziğinin bir başka etkisi de, bestecinin köy müziğini doğrudan doğruya kullanmaması, onu taklit etmeye yarayacak öğeler, temalar oluşturarak eserinde kullanmasıdır. Örneğin Stravinski'nin "Rus dönemi" diye anılan dönemindeki birtakım temaları, köy müziğinin başarılı bir takliti sayılabilir. 3. Besteci köy ezgilerini ya da onların taklitlerini kullanmadığı halde, köy müziğinin yarattığı havayı, etkiyi yaratabilir. Böyle bir besteci halk müziğinin dilini o kadar benimsemiştir ki, onu bir şairin anadilini kullanması gibi kullanabiliyor demektir.

Bartók'un halk müziğinden yararlanma biçimi, bu sonuncu anlayışa uygun bir niteliktedir. Bestecinin halk müziğine özgü malzemenin nasıl kullanılması gerektiği konusundaki tutumu şöyle özetlenebilir: "Halk müziğinde bulunan malzemenin kullanılması, bu malzemenin olduğu gibi, ya da benzetme yoluyla, 'evrensel', 'modern' ya da gelenek dışında gelişen yapıtlara gelişigüzel serpiştirilmesi demek değildir. Köy müziğindeki içtenliğin yansıtılması, o malzemedeki özün bireysel bir üslup içinde sindirilmesidir. Bu özü dile getirmek isteyen bestecinin halk müziğiyle yakından ilgilenmesi, bu müziğin dilini, anlatımını kendi dili, kendi anlatımıymış gibi,özentisiz bir biçimde, rahatça kullanabilecek bir ustalığa erişmesi gerekir. Bir bestecinin yapıtını baştan aşağı halk müziği motifleriyle ya da onların taklitleriyle bezemesi, yüzeysel bir süslemeden öteye geçemez. İster halk müziği olsun, ister başka çeşit bir müzik, yeteneksiz kişilerin eline geçti mi, bütün değerini yitirir, yozlaşır. İstediği kadar gelenekten esinlensin, sonuç değişmez".

Bartók'un halk müziğinden yararlanma konusundaki sözleri, bestelediği yapıtlarda neyi yapıp neyi yapmadığını da açıklar. Müziğinin en çarpıcı yanını oluşturan ritm özellikleri, Avrupa müziğinde bulunmayan, Macar köylü müziğine özgü ritmlerin yorumuna dayanır. Halk müziği parçalarının armonize edilmiş bir biçimi olan kimi yapıtları dışında, hiçbir zaman belirli bir halk müziği teması kullanmamış, ama yakın temalar yaratmıştır.

farkeden Bartók, giderek, halk sanatının, "Macar sanat müziğindeki bir rönesans için temel oluşturabileceğini" düşünmeye başladı. Bestecinin halk müziğindeki müzikal anlatım araçlarını alabildiğine özümsemesi gerektiğini savunuyordu. Gerçekten de Bartók, 20. yy müziğinin araçlarına yapıtlarında yer veriyor, bir yandan da halk ezgilerinin özelliklerini bu eğilimle kaynaştırıyordu. Halk müziğinde keşfettiği kaba teknikler, süssüz melodiler ve sert bir hava, onun tonal müziğin sınırlarını zorlayan yapıtları için her zaman bir esin kaynağı oldu. Bartók özel yaşamında sade ve sakin bir kişi olmasına karşılık, müziğinde yeni anlayış ve deneylere yer vermekte son derece atılımcıydı. Yenilik arayışlarıyla halk müziğinden aldığı etkilerin bir bileşimini oluşturmaya çalıştı. Bu çabasıyla, daha ilk dönemlerinde bile bütünüyle kendine özgü, duygusal anlatıma da yer veren kişisel bir müzik geliştirebildi. Adeta düzensiz, ritmi ve armonisiyle rahatsız edici bir müzikti bu.

Bartók'un besteleri, 1904-1907 yıllarında orkestra yapıtları, 1908-1910 arasında piyano müziği, 1911-1919 yıllarında da sahne yapıtları olarak yoğunlaşmıştır. 1908'de ve 1915-1917 yıllarında yazdığı iki *Yaylı Çalgılar Dörtlüsü*, bu dönemin en önemli eserlerindendir. Bartók, altı yaylılar dörtlüsü besteledi. Bunların, Beethoven'ın geç dönem dörtlülerinden sonra, bu biçimin en yoğun ve yetkin örnekleri olduğu, yaygın bir düşüncedir. Dörtlüleri, onun sanatının gelişiminin bir özeti sayılır, genellikle. İlk dörtlüsünde Wagner ve Debussy etkisinin yanı sıra, kendi kimliğinin de belirginlik kazandığı görülür. İkinci dörtlüde ise, halk müziğinin ritmik özellikleri özümsenmiştir.

1923'te orkestra için bestelediği *Dans Süiti*, müziğinde yeni bir döneme geçişi oluşturdu. Bunu izleyen yıllarda romantik eğilimler de taşıyan anlatımcı üslubu yerini, daha keskin, nesnel bir stile bıraktı. Ritmik yapıda kuvvetli vuruşlar ve çarpıcılık daha da ağırlık kazandı; armonik bakımdan uyumlu olmayan aralıkların öne çıktığı bir çokseslilik gelişti. 1926'da yazdığı *Piyano Sonatı* ve *Birinci Piyano Konçertosu*, bestecinin yeni aşamasının önemli örnekleridir. Schönberg'in on iki nota sistemi üzerinde yoğunlaşan çalışmaları da, özellikle bu dönemde görülür. 1927 ve 1928'de bestelediği üç ve dört numaralı yaylı çalgılar dörtlülerinde, hem bu dizisel yapıyı kendine özgü bir yorumla değerlendirdi, hem de yeni bir tını arayışına yöneldi.

Dördüncü Yaylılar Dörtlüsü'nde bölümlerin tema bakımından birbiriyle ilişkilendirilmiş olması, *Beşinci Yaylılar Dörtlüsü*'nde de görülen bir özelliktir. 1934'te yazılan bu dörtlü, lirik anlatımıyla, melodik ve armonik yapısıyla, tonal özellikleriyle, Bartók'un klasik tarza yeni bir eğilim gösterdiği dönemin ilk ürünlerinden sayılır. Besteci bu aşamada, görece basit biçim ve teknikler denemiş, müziği armonik ve melodik bakımdan yumuşamış ve tonal yapıya biraz daha yaklaşmıştır. *Altıncı Yaylı Çalgılar Dörtlüsü*, bu özelliklere sahip en olgun yapıtlarından biridir ve özgün bir biçim denemesi oluşturur. *Orkestra İçin Konçerto*'da ise klasik senfoniye başarıyla yaklaşmıştır.

Bartók'un çağdaş akımlarla ilişkisi, müziğinde belirgindir. Ancak köylü müziğinin yapıtlarında kazanmış olduğu özel önem, ona bu akımlar içinde kesin bir konumda görülmesini güçleştiren bir özgünlük kazandırmıştır. Belli dönemlerinde Debussy, Schönberg ve Stravinski'den etkilenmiş, Ekspresyonizm ve Neo-Klasizm'e yönelmiştir ama bu akımların tipik bir temsilcisi sayılmaz. Halk müziğinin bir kaynak olarak değerlendirilmesi bakımından Debussy ve Stravinski'yle olan farklılıklarını kendisi de belirtmiştir. Bartók'a göre Debussy'nin müziği, halk müziğinden "etkilenmiş"tir. Stravinski ise, *Bahar Ayini* gibi yapıtlarında, kendi estetik anlayışıyla uyumlu bir şekilde, halk müziğini "taklit" etmektedir. Bartók'un aradığı ise "ne köylü ezgileri, ne de bunların taklitleri" değil, tümüyle "köylü müziğinin havasıyla kaplanmış" bir müziktir. Arkadaşı Zoltan Kodály'le birlikte halk müziği araştırmalarına daha çok ulusal duygularla girişmişse de, bir besteci olarak ülkesinin Avrupa müziğinde bir yer edinmesine çalışmak gibi, sanat kaygısını aşan bir amaç gütmemiştir. Yaratıcı kişiliğinin yanı sıra, bu da, halk müziği malzemesine yaslanan birçok çağdaş bestecininkinden çok farklı, halk müziğinde var olan özü yepyeni bir yapı içinde dile getirebilecek güçte ürünler vermesini sağlayan etmenlerden biri olarak değerlendirilebilir.

Çağdaş müzikteki yeri

Yaylı çalgılar dörtlüleri

Bartók, kentlileşerek ve sanayi ya da tarım işçiliğine kayarak geleneksel yaşam tarzlarından uzaklaşmaya başlayan köylülüğün kendine özgü müziğini yaşamı boyunca sürdürdüğü yoğun bir çabayla inceleyerek, bu müziğin tanınmadan yitip gitmesi yerine besteciler için geniş bir kaynak oluşturmasına olanak sağladı. Bu çaba, hem ulusal müzik ve kültürün bir boyutunun bilinçle değerlendirilmesini sağladı, hem de bestecilik sanatına zengin bir malzeme ve yeni bir yön kazandırdı. Bu girişimiyle, Bartók, 20. yy bestecilerini en çok etkilemiş müzikçilerden biri olmuştur. Ayrıca halk müziği araştırmalarından bağımsız olarak klasik biçimlere birçok yenilikler getirdiği çalışmalar yapmıştır. Etkinliğinin bu iki dinamik öğesini başarıyla bütünleştirebilmiş olması da, bir besteci olarak Bartók'a müzik tarihinde önemli ve özgün bir konum kazandırmıştır.

• **YAPITLAR: Opera:** *Dük Mavi Sakalın Şatosu*, 1911. **Bale:** *Tahta Prens*, 1914-1916; *Harika Mandarin*, 1919. **Korolu yapıtlar:** çeşitli ülkelerden düzenlenmiş *Halk Şarkıları; Cantata Profana*, 1930, ("Dünyevi Kantat"). **Orkestra yapıtları:** *Kossuth Senfonisi*, 1903; *Dans Süiti*, 1923; *Yaylılar, Vurma Çalgılar ve Celesta İçin Müzik*, 1936; *Orkestra İçin Konçerto*, 1943. **Konçertolar:** 3 *Piyano Konçertosu*; 2 *Keman Konçertosu*; keman için 2 *Rapsodi*. **Oda Müziği:** 6 *Yaylı Çalgılar Dörtlüsü*; Solo piyano için *Microcosmos* adlı parçalar dizisi; solo keman için *Sonata*.

• **BAKINIZ:** BRAHMS, DEBUSSY, F. LISZT, SCHÖNBERG, STRAVİNSKİ, R. WAGNER.

BARTOLD, Vasiliy
(1869-1930)

Rus Doğubilimci.Orta Asya ve İslam tarihi konularında özgün çalışmalarıyla tanınmıştır.

Vasiliy Vladimiroviç Bartold Petrograd'da (Leningrad) doğdu, aynı yerde öldü. 1891'de Petrograd Üniversitesi'ni bitirdi. 1896'da doçent ve 1901'de profesör oldu. 1910'da Rusya Bilimler Akademisi'ne muhabir üye, 1913'te de asil üye seçildi.

Doğu dilleri üzerindeki derin ve geniş bilgisiyle el değmemiş malzemeyi araştırdı ve Doğu halklarının tarih ve kültürü üzerine yeni bilgiler getirip, yeni yorumlar yaptı. Rusya'da ve bütün bilim dünyasında Orta Asya tarih araştırmaları Bartold'la yeni bir döneme girmiştir. Çalışmalarında İslam tarihini alışıldığı üzere, dini kaynakların ve dini inançların yorumundan çok, evrensel bir olay olarak ele almış ve İslam dünyası ve uygarlığının diğer uygarlıklarla ilişkileri üzerinde karşılaştırmalı olarak durmuştur.

1898-1900 arasında kaleme aldığı *Moğol Egemenliği Döneminde Türkistan*, ona bilim çevrelerinde ilk ününü sağladı. Bundan sonra *Uluğ Beğ ve Zamanı* adlı yapıtıyla (1918) tanındı. Bu araştırması Orta Asya tarihinin Timur'dan sonraki dönemini betimleyen klasik yapıtlar arasında sayılmaktadır. 1903'te *İran'ın Tarihi Coğrafyası*, 1912'de *Halife ve Sultan* gibi yapıtlarıyla Orta Çağlar İslam tarihinin bilinmeyen yönlerini ortaya çıkardı. *Halife ve Sultan* adlı yapıtında, hilafetin Abbasiler'den Osmanlılar'a geçişinin bir efsane olduğunu ve bunun 18. yy'da ortaya atılan bir iddia olduğunu ileri sürüyordu.

1896'da kaleme aldığı *Rusya Hakkında Yeni Müslüman Haberleri* adlı çalışmasıyla Arap-İslam coğrafyacılarının eserlerinden yararlanarak, Rusya tarihinin karanlık dönemlerini aydınlatmakta büyük katkısı oldu.

Bartold, 1911'de *Avrupa ve Rusya'da Doğubilim'in Tarihi* adlı yapıtıyla Doğubilim'in ilk bilimsel tanımını ve betimlemesini de yapmıştır. Orta Asya ve İran'da Orta Çağlar'daki köylü ayaklanmalarıyla da ilgilenmiştir.

Bartold, 1917 Devrimi'nden sonra, Bilimler Akademisi'nde Doğubilim kollegyumunun başkanı olarak kaldı ve akademinin *İran* adlı sürekli yayınını çıkarttı. SSCB'nin çeşitli cumhuriyetlerinde Doğubilim enstitüleri, kürsüleri ve kütüphanelerinin kurulup geliştirilmesinde etkin görevler yaptı. Araştırmaları makale ve kitap olarak dört yüze yakındır. Bunların birçoğu yabancı dillere çevrilmiştir. Türkçe'ye de Bartold'un önemli makaleleri hemen çevrilmiştir. *İslam Kültürü* adlı eseri, *İslam Medeniyeti Tarihi* adıyla ve Fuad Köprülü'nün uzun şerhleri, ekleri ve eleştirileriyle yayımlanmıştır.

Bartold kendi döneminde, Türk tarihinin en büyük uzmanlarından sayılmıştır. Bu nedenle 1926'da İstanbul Üniversitesi Türkiyat Enstitüsü'ne çağrılmış ve verdiği konferanslar *Orta Asya Türk Tarihi Hakkında Dersler* başlığıyla 1927'de yayımlanmıştı. Sonraları bu özgün eser Almanca, Fransızca gibi dillere Türkçe'den çevrilmiştir.

Bartold'un çalışmalarındaki özelliklerden biri toplumsal ekonomik tarih olgularının aktarılması, ticaret ve zanaat sorunlarının aydınlatılması, türlü toplumsal katmanların durumuyla ilgili bilgi verilmesidir. Bazı durumlarda köylü ve halk hareketlerine özel olarak ilgi göstermektedir. Ancak çalışmalarında toplumsal yaşam daha çok rastlantısal olayların bir toplamı olarak verilmektedir. Bu nedenle Doğu halklarının tarihindeki bazı ekonomi, siyaset, felsefe ve din sorunlarını tam anlamıyla kavrayamamıştır. O, tarihin eyleme geçirici gücünün bir takım seçkin kişilikler olduğu savından yola çıkmış, tarihin yapılmasında toplulukların rolünü görmezlikten gelmiştir. Ticari, kültürel ve siyasal bağların gelişmesine belirleyici önemi verirken, Moğol istilalarının sonuçlarını olumlu olarak görmektedir.

Bununla birlikte Bartold'un çalışmaları çok büyük ölçüde gerçek malzeme sağlaması bakımından Doğu tarihi araştırmalarına büyük bir katkıdır. Bu alanda birçok uluslararası kongreye katılan ve birçok çalışması yabancı dillere çevrilmiş bulunan Bartold'un 20. yy'ın ilk çeyreğinde Doğubilimci tarihçiler arasında seçkin bir yeri vardır.

- **YAPITLAR (başlıca):** *O xristianstve vı Sreaney Azii*, 1894, ("Orta Asya'da Hıristiyanlık"); *Novoye Musulmanskoya izvestiya o russkih*, 1896, ("Rusya Hakkında Yeni Müslüman Haberleri"); *Turkestan vı epohu Mongolskovo naşestviya*, 1900, (Moğol İstilasına Kadar Türkistan, 1981); *İstoriko-geografiçeskiy obzor İrana*, 1903, (İran'ın Tarihi Coğrafyası"); *Halif i Sultan*, 1912, ("Halife ve Sultan"); *Ulugbek i yivo vremya*, 1918, (Uluğ Beğ ve Zamanı, 1930); *Kultura Musulmanstva*, 1918, (İslam Medeniyeti Tarihi, M.F. Köprülü (çev.), 1940); *Musulmanskiy mir*, 1922, ("İslam Dünyası"); *Istoriya Turkestana*, 1922, ("Türkistan Tarihi"); *Orta Asya Türk Tarihi Hakkında Dersler*, 1927, (yeni harflerle, 1975); İstoriya *Turetzkomongolskih narodov*, 1928, ("Türk-Moğol Halklarının Tarihi"); *Kırkızı*, 1929, ("Kırgızlar").

- **BAKINIZ:** BAHRUŞİN.

BARTOLUS
(1314-1357)

İtalyan hukukçu. "Postglossatorlar" olarak adlandırılan Roma hukukçularının başlıca temsilcilerinden, devletler özel hukukunun kurucularındandır.

Bartolo di Sassoferrato, günümüzde Ancona Bölgesi'nde bulunan Sassoferrato'da doğdu. 1334'te Bologna Üniversitesi'nden doktora derecesi aldı. Pisa ve Perugia Üniversitelerinde hukuk dersleri verdi.

Bartolus, Cino da Pistoia ile birlikte, "Postglossatorlar" (Commentatorlar) olarak adlandırılan akımın en önemli temsilcilerindendir. Pisa kentinin bir kütüphanesinde kalmış olan 6. yy tarihli bir el yazması ile *Digesta* metninin (Romalı hukukçuların yapıtlarından oluşan ve İustinianos tarafından hazır-

lanan derleme) 12. yy başlarında, yeniden bulunması, Roma Hukuku'na karşı ilgiyi arttırdı. Hindistan yolunun arandığı, Haçlı Seferleri'nin yapıldığı ve ticaretin geliştiği bu tarihsel dönemde, fikir hayatında da bir canlılık ortamı belirdi ve hukukçular Roma Hukuku'na yeniden eğildiler.

İrnerius tarafından başlatılan ve yaklaşık 150 yıl kadar süren "Glossatorlar" akımına bağlı hukukçular, İustinianos kanunlarının ve özellikle *Digesta*'nın sayfa kenarlarına ve satır aralarına açıklayıcı nitelikte kısa notlar koyarak kavramları sınıflandarmaya ve Roma Hukuku'na sistematik bir yön vermeye çalışmışlardı. 13. yy'ın ikinci yarısından sonra, Bologna Hukuk Okulu'nda, Perugia, Pisa, Siena üniversitelerinde ve Avrupa'nın kimi önemli merkezlerinde yeniden canlanan ve 16. yy'ın ortalarına değin süren bu dönemin hukukçularına ise Postglossatorlar (sonraki Glossatorlar) adı verilir. Glossatorlar'ın kısa notlarına karşılık, Postglossatorlar İustinianos kodlarının tüm bölümlerini ayrıntılı bir biçimde yorumladılar. Postglossatorlar, öncekilerden farklı olarak, uygulamaya da önem verdiler. Roma Hukuku kurallarını içinde yaşadıkları olaylara uygulamak için, bu kuralları kendi devletlerinin hukuk kurallarına yaklaştırmaya ve hukuku yaşamın tüm alanlarını düzenleyen bir sistem haline getirmeye çalıştılar.

Postglossatorlar da Glossatorlar gibi, Roma Hukuku'nun skolastik öğretisi içinde kaldılar.İustinianos kanunlarının|sarsılmaz saydıkları temellerine dayanarak çalıştılar. Bu nedenle, yöntemleri eleştirel ya da tarihsel değil, dogmatiktir.

Bartolus, 14. yy'da Roma Hukuku, Kilise Hukuku, feodal ve geleneksel hukuklar arasındaki çelişkilerden doğan karmaşaya düzen getirmeyi amaçlamış ve uygulamaya da önem vermiştir. Yasa kuramına ilişkin öğretisi, kanunlar çatışması konusundaki ilk incelemelerden sayılır. Roma Hukuku'na evrensellik kazandırmaya çalışmakla birlikte, kimi yasaların ancak belli olay ve kişilere uygulanabileceğini savunmuş, kimi yasaların uluslararası geçerliliğinin bulunmadığını öne sürmüştür. Grotius'un devletler genel hukukunun kurucusu olarak kabul edilmesi gibi, Bartolus da devletler özel hukukunun kurucularından kabul edilir.

Bartolus'un hukuk bilimi anlayışı, döneminin hukuk yaklaşımı ile karşılaştırıldığında oldukça ileri bir nitelik taşır. Bartolus'a göre sosyal bilimler, teolojiden sonra en önemli bilim dalıdır. Hukukçunun görevi, yasaları organik bir bütün olan toplumun yararına ve iyiliğine uygun bir biçimde yorumlamaktır. Ruhani ve kişisel otoriteye karşı saygıyı savunmakla birlikte, otoritenin uygulanmasında bireyin korunması sorununa da önem vermiştir.

Toplumsal olgu ve sorunları tutucu ve tek yönlü bir biçimde ele alan Orta Çağ zihniyetine karşı, Bartolus'un *a prirori* bir dogmatizmden uzak, esnek yaklaşımı, hukuk bilimine yaptığı başlıca katkıdır. Bartolus, hukuk biliminin normatif sınırlarını genişleterek, onu sosyal bilimlerin öteki alanlarına da açan *düşünürler* arasında yer alır. Kısa ama üretken yaşamı boyunca yazdığı yapıtların çokluğu nedeniyle, "hukukçuların prensi" olarak adlandırılır.

Bartolus *De regimine civitatis* ("Devlet Yönetimleri Üzerine") adlı incelemesinde ileri sürdüğü görüşlerle, kendisinden sonraki düşünürler arasında özellikle Rousseau ve Montesquieu'yü etkilemiştir. Bu yapıtında, Aristoteles'in hükümet biçimlerini monarşi, aristokrasi ve demokrasi olarak sınıflandırmasını genel bir şema olarak kabul etmiş ve tiranlık, oligarşi ve demogoglar yönetiminin bunların yozlaşmış biçimi olduğunu ileri sürmüştür. Yönetim biçimleriyle toplumların büyüklüğü arasında ilgi kurmaya çalışmıştır. Bartolus'a göre, demokrasi küçük, monarşi ise büyük topluluklara uygun düşmektedir. Ancak, bu konuda kesin bir kuraldan söz etmek olanaksızdır.

Orta Çağ'da feodal siyasal kurumlar, "iktidarın tanrıdan indiği" kuramına dayanmaktaydı. Oysa 14. yy'dan başlayarak, İtalyan kent devletleri, Haçlı Seferleri'nin geliştirdiği uluslararası ve deniz aşırı ticaretin bir ürünü olarak ortaya çıkan burjuva sınıfının oluşturduğu kent meclisleriyle yönetilmeye başlamıştı. Düşünürler, ister papalıktan ister imparatorluktan yana olsunlar, siyasal iktidarın halktan çıktığı biçimindeki kuramı yaymaya başlamışlardı. Bartolus da Roma Hukuku'na dayanarak İtalyan kent devletlerinin siyasal kuramını geliştirmiştir. Bartolus'a göre, Roma Hukuku'nda, Roma halkı siyasal erkin kaynağıdır; sahip olduğu bu erki imparatora vermiştir. Kendi yasalarını yapan halkın özgür bir halk olduğunu savunan Bartolus, özgür bir halkın meşruiyetini halktan almayan bir yönetimi kabul edemeyeceğini savunmuştur. Ancak hem burjuva kent devletlerinin sınırlı vatandaşlık anlayışlarından dolayı, hem de Aristoteles'in vatandaşlık anlayışının etkisiyle, köleleri, yabancıları ve kadınları vatandaş olarak kabul etmemiş, onlara siyasal haklar tanımamıştır.

◄ *Devletler özel hukuku*

• YAPITLAR: *Toplu Eserler*, (ö.s.), 7 cilt, 1563-1602.

• BAKINIZ: ARİSTOTELES, İUSTİNİANOS.

BARTON, Derek
(1918)

İngiliz organik kimyacı.Organik bileşiklerde atomların uzamsal yerleşme düzenine ilişkin çalışmalar yapmıştır.

◄ *Hukuk anlayışı*

Derek Harold Richard Barton 8 Eylül 1918'de, Thames halicinin güney kıyısındaki Gravesend kentinde doğdu. Londra Üniversitesi'ne bağlı Imperial College of Science and Technology'den 1940'ta diplomasını, 1942'de de organik kimya dalındaki teziyle doktorasını aldı. II. Dünya Savaşı'nın neden olduğu üç yıllık bir aradan sonra 1945'te aynı okula öğretim görevlisi olarak döndü. Organik bileşiklerin yapı çözümlemesiyle ilgilenmeye başlaması, ABD'deki Harvard Üniversitesi'nde konuk öğretim görevlisi olarak ders verdiği 1949-1950 yıllarına rastlar. Ders yılı bitiminde İngiltere'ye dönen Barton, Londra Üniversitesi Birkbeck College'da organik kimya derslerini üstlendi, 1953'te de profesörlüğe ve Kimya Kürsüsü başkanlığına getirildi. 1955-1957 arası|İskoçya'daki Glasgow Üniversitesi'nde kimya dersleri verdikten sonra, 1978'e değin Londra Üniversitesi Imperial College'da organik kimya profesörlüğünü sürdürdü. 1978'den bu yana (1982) Fransa'da, Gif-

◄ *Siyaset bilimi*

sur-Yvette'teki L'Institut de Chimie des Substances Naturelles'in yöneticisi olan Barton'ın çalışmaları, Nobel Kimya Ödülü (1969), Royal Society'nin Royal ve Copley madalyaları (1972 ve 1980), "Sir" unvanı ve Légion d'honneur nişanıyla ödüllendirilmiştir.

Bir molekülde tek bir bağ çevresinde dönen atomların üçboyutlu uzayda yerleştiği çeşitli konumlar (konformasyon) üzerinde çalışan Barton, belli bir uzamsal yerleşme biçiminin seçiminde hangi etkenlerin rol oynadığını araştırarak organik kimyaya yeni bir boyut kazandırmıştır. Bu konudaki ilk araştırmaları Norveçli Hassel başlatmış, C_6H_{12} formülündeki sikloheksan ve türevlerini elektron kırınımı yöntemiyle inceleyerek, bu bileşiklerin en kararlı yerleşme düzeninin "sandalye" biçimi olduğunu saptamıştı. Gerçekten de bu bileşikte, karbon atomuna bağlı hidrojen atomları ya da işlevsel kökler, olası iki konumdan birini seçerek, ya halka eksenine paralel ya da halka alanına düşey olarak yerleşir. Barton, 1949'da bu işlevsel köklerin belli bir konumda bulunmaya zorlandığını ve altılı halka sistemlerindeki bir işlevsel kökün kimyasal etkinliğinin, o kökün halka eksenine paralel ya da düşey konumda bulunmasıyla ilişkili olduğunu gösterdi. Bu savını özellikle terpen ve steroitler üzerinde yaptığı araşırmalarla doğrulayan Barton, 1956'da da bazı doğal bileşiklerin yapısını inceledi. Sonuçta, alkaloit ve fenol benzeri bileşiklerin yapısını çözümleme yöntemlerine ulaştı. Tasarladığı yapıların doğruluğunu sınamak için, radyoaktif yöntemle işaretlenmiş aramaddelerle beslediği bir bitkide alkaloit biyosentezini izledi ve aramaddelerin gerçekten de önceden tasarladığı uzaysal konumlarda yerleştiğini gördü.

Oksi kökleri oluşurken, çevrelerinde bu köklere doğru uzanmış bir hidrojen atomu bulunduğunda, bu hidrojenin molekül içi geçme yoluyla çekileceğini vurgulayan Barton, bu tür tepkimelerin doğruluğunu 1959'da, doğal bir hormon olan aldosteronun sentezinde kullanarak kanıtladı. Ayrıca, 1945-1952 yılları arasında organik klorürlerin pirolizini ve 1960'ta eksi yüklü karbon iyonunun kendiliğinden yükseltgenmesini sağlayarak, sanayie önemli katkılarda bulundu. Yine de, karmaşık moleküllerde atomların yerleşme düzeninin maddenin kimyasal ve fiziksel özellikleriyle ilişkili olduğunu açıklayarak konformasyon çözümlemesi yöntemini geliştirmesi, birçok bileşiğin yapısının anlaşılmasına olanak sağlayan en önemli çalışmasıdır. 1969 Nobel Kimya Ödülü de, organik kimya ve biyokimya alanında yeni gelişmelere yol açan bu çalışmaları nedeniyle Barton ile Hassel'e verilmiştir.

• YAPITLAR (başlıca): "The Conformation of the Steroid Nucleus", *Experientia*, VI, 1950, ("Steroit Çekirdeğinin Uzamsal Yerleşimi").

BAKINIZ: HASSEL, KEKULE, PRELOG, VAN'T HOFF.

BARTON, Sir Edmund
(1849-1920)

Avustralyalı hukukçu ve devlet adamı. Avustralya'nın sömürge konumundan kurtulması için çalışmış ve özerk Avustralya Devleti'nin ilk başbakanı olmuştur.

18 Ocak 1849'da Sydney'de doğdu. İlk ve ortaöğrenimini Sydney'de yaptı. 1871'de Sydney Üniversitesi'nden hukuk diplomasını aldı. 1871-1879 arasında avukatlık yaptıktan sonra Yeni Güney Galler Eyaleti'nin Yasama Meclisi'ne seçildi. 1883'ü izleyen dört yıl boyunca meclis başkanlığı yapan Barton, 1889'da ve 1891-1893 arasında başsavcılıkta bulundu.

1890'larda bugünkü Avustralya'yı oluşturan altı sömürgenin bir federasyon halinde birleşmesi ve İngiltere'den özerklik alması için çaba gösterdi. Avustralya'nın İngiliz Milletler Topluluğu içinde özerk konuma sahip bir devlet olması için yapılan çalışmalar, İngiltere'ye karşı bir mücadeleden çok, İngiliz parlamentosunun ve krallığın onayını alacak bir anayasanın hazırlanması biçiminde gelişiyordu. 1891'de Sydney'de toplanan Federal Meclis'te özerk Avustralya Cumhuriyeti'nin (Commonwealth of Australia) oluşturulması hakkındaki yasa tasarısının hazırlanmasına katılan Barton, Yeni Güney Galler bölgesindeki federalistlerin başkanlığını üstlendi.

1894-1897 arasında sömürge hukuk sisteminin engellemelerine karşın, Barton bağımsızlık sorununu halka götürerek yeni bir Federal Meclis'in toplanması için kamuoyu oluşturdu. 1897'de toplanan Federal Meclis'e Yeni Güney Galler bölgesindeki oylarm dörtte üçünü alarak girdi ve Anayasa Komisyonu'nun başkanı oldu. Komisyonun hazırladığı tasarı altı sömürge bölgesinin temsilcilerince onaylanınca, Barton tasarıyı İngiliz Hükümeti'nin onayına sunmakla görevlendirilen kurulun başkanlığına getirildi.

İngiltere, 9 Temmuz 1900'de özerk Avustralya Cumhuriyeti'nin (Commonwealth of Australia) kuruluşunu bir yasayla kabul etti. Barton ise 1 Ocak 1901'de ilk Avustralya Bakanlar Kurulu'nun başkanlığına seçildi. 1902'de hizmetlerinden ötürü "Şövalye" sanını aldı.

Barton yönetiminin ilk adımlarından biri Göçü Sınırlandırma Yasası'nı çıkartarak, Avrupalı olmayan göçmenlerin Avustralya'ya girmesini engellemek oldu. Avustralya'yı beyaz ırkın tekeline alan bu yasanın çıkarılmasından sonra, Barton meclisteki parti çekişmelerinden rahatsız olduğu gerekçesiyle 1903'te görevinden ayrılarak yeni kurulan Avustralya Yüksek Mahkemesi'ne yargıç oldu. 7 Ocak 1920'de bir kalp rahatsızlığından ölene değin bu görevde kaldı.

BARTU, Can
(1936)

Türk futbolcu ve basketbolcu. Her iki dalda da milli takıma seçilmiştir.

31 Ocak 1936'da İstanbul'da doğdu. Spor hayatına Fenerbahçe kulübünde genç takımda basketbol oynayarak başladı ve daha sonra birinci takım kadrosuna yükseldi. 1954-1958 arasında en başarılı basketbolculardan biri olarak kendini gösterdi. 1 kez genç ve 5 kez de A takımında olmak üzere 6 kez milli formayı giydi. Basketbol yaşamını sürdürürken Fenerbahçe genç takımında futbola başladı. 1957'de futbolda birinci takım kadrosuna yükseldi. İki sezon futbolla basketbolu bir arada yürüttü. Sonra profesyonel futbolculuğa geçerek basketbolu bıraktı.1961'de İtalya'nın Fiorentina futbol takımına transfer oldu. 1963'te Venezia, 1965'te Lazio takımlarına geçti. Yedi yıl İtalya'da futbol oynadı. 1967'de Fenerbahçe takımına geri döndü ve futbolu bıraktığı 1970 yılına değin bu takımın kaptanlığını yaptı. Futbol hayatında 28 kez milli formayı giydi, 5 kez milli takım kaptanlığını yaptı. Futbolu bıraktıktan sonra spor yazarlığına başladı.

BARUT, Asım Orhan
(1926)

Türk fizikçi. Matematiksel fizik, yüksek enerji ve parçacık fiziği alanındaki çalışmalarıyla tanınır.

24 Haziran 1926'da Malatya'da doğdu. 1943'te İstanbul Teknik Üniversitesi'nin giriş sınavını kazandıysa da, aynı yıl Avrupa burs sınavlarında da başarılı olduğundan 1944'te öğrenim için İsviçre'ye gitti. 1949'da Zürih'teki Eidgenössische Technische Hochschule'den (ETH) diplomasını aldıktan sonra, aynı kentteki Uygulamalı Fizik Enstitüsü'nde araştırmacı olarak çalışmaya başladı. 1952'de doktora tezini bitirerek, ertesi yıl Rockefeller bursuyla Chicago Üniversitesi'nde kuramsal fizik ve matematik okudu. İlk öğretim üyeliği görevini 1954-1955 arası İngiltere'de, Cambridge Üniversitesi'ne bağlı Reed College'da yaptı. Ertesi yıl Kanada'daki Montreal Üniversitesi'nde yardımcı profesörlüğe getirildi. 1956'dan 1959'a değin öğretim üyesi olarak ABD'deki Syracuse Üniversitesi'nde, 1961-1962'de Berkeley Üniversitesi'ndeki Lawrence Radiation Laboratory'de çalıştı.

1962'de Colorado Üniversitesi'nde profesör olan Barut, 1969'da Ankara Üniversitesi'nde konuk profesör, 1978'de İstanbul Boğaziçi Üniversitesi'nde Birleşmiş Milletler konuk profesörü olarak ders vermiş, 1982'de Yüksek Enerji Fiziği Araştırma Okulu'nun yöneticiliğini üstlenmiştir. Aynı yıl Karadeniz Teknik Üniversitesi'nden onur doktoru unvanını ve TÜBİTAK (Türkiye Bilimsel ve Teknik Araştırma Kurumu) Bilim Ödülü'nü almıştır.

Kuramsal fizik dalında, Wigner ve Neumann'ın kuvantum mekaniğinde kullandıkları grup gösterimlerinin dinamik problemlerine genişletilmesini ilk öneren Barut'tur. Bu öneri parçacık fiziğinde geniş bir uygulama alanı bulmuş, ayrıca kuvantum optiği ve alanlar kuramında kullanılan dinamik uyumlu durumların ortaya çıkmasına yol açmıştır. Barut'un bu alandaki çalışmalarına başka bir örnek de, Maxwell ve Lorentz'in elektrodinamik hareket denklemlerindeki özışıma terimlerinin eksikliğini gidermek üzere Dirac'ın geliştirdiği denklemleri, yeni ve basit bir analitik yöntemiyle elde etmiş olmasıdır. Ayrıca Heisenberg'in önerdiği saçılma matrisi kuramını elektromanyetik ve zayıf etkileşmelere uygulayarak, elektronun anormal manyetik momentini hesaplamayı başarmıştır.

Matematiksel fizik alanında Barut'un en önemli çalışmaları, görelilik ilkesinin kuvantum kuramına uygulanmasında kullanılan Poincaré grubu ve gösterimlerini, ilk kez değişmez saçılma genliklerinin oluşturulmasına uygulaması ve elektrondan daha karmaşık sistemlerin, örneğin protonun göreli anlatımı için sonsuz bileşenli spinor grup denklemleri geliştirmiş olmasıdır.

Barut, Gell-Mann ve Neumann'ın SU_3 simetrisini açıklamalarından önce, parçacıkların sekizli simetrisinin önemini kavramıştı. 1979-1982 yılları arasında, parçacıkların temel yapı taşlarının, tam kararlı iki parçacık olan elektron ve nötrinodan oluştuğunu öne sürdü. Maddenin yapısını açıklayacak basit, ama yeterince geniş kapsamlı bir model araştırırken, önce "manyetik sicim" modeline, ardından daha temel nitelikte bir dinamik etki düşüncesine ulaştı. Maddenin yapısında temel görevi üstlenen bu dinamik etki, elektron ile nötrinolar arasındaki manyetik çekim etkisidir. Bu düşünceden yola çıkarak, maddenin yapısını ve maddeyle ilgili tüm olayların açıklamasını elektrona, nötrinoya ve bu iki parçacık arasındaki eltromanyetik etkileşmelere bağlayan basit bir madde modeli geliştirdi.

- **YAPITLAR (başlıca):** *Electronenoptische und Statistisches Verhalten der Gittervervielfacher*, 1951, ("Işılçoğaltıcının Elektrooptik ve İstatistiksel Davranışı"); *Electrodynamics and Classical Theory of Fields and Particles*, 1964, ("Elektrodinamik ve Klasik Alanlar ve Parçacıklar Kuramı"); *The Theory of the Scattering Matrix*, 1967, ("Saçılma Matrisleri Kuramı"); *Dynamical Groups*, 1972, ("Dinamik Gruplar"); *Representations of Noncompact Groups and Application*, 1977, ("Tıkız Olmayan Grup Gösterimleri ve Gönderim").

- **BAKINIZ:** DIRAC, GELL-MANN, HEISENBERG, LORENTZ, MAXWELL, John von NEUMANN, SCHRÖDINGER, WIGNER.

BARYE, Antoine Louis
(1796-1875)

Fransız heykelci. Hayvan heykelleriyle ünlüdür.

1796'da Paris'te doğdu. 14 yaşındayken,kuyumcu olan babasının yanında çıraklık yaparak çeşitli metal yüzeyleri işlemeyi öğrendi. Gerçek heykel

"Tavşan Yiyen Jaguar"

öğrenimine 1816'da Bosio'nun (1768-1845) öğrencisi olarak başladı. 1817'den sonra A.J.Gros'tan (1771-1835) resim dersleri aldı. Heykel dalında ünlü "Roma Ödülü"nü kazanmak için pek çok kez girdiği yarışmalarda bir sonuç elde edemedi. 1824'ten 1832'ye değin kuyumcu olarak çalışmak zorunda kaldı. Bu sıralarda hayvanlara giderek artan ilgisi yüzünden Paris Zooloji Müzesi'nin sürekli ziyaretçilerinden biri haline geldi. 1831'de sergilediği *Timsahı Yutan Kaplan* adlı yapıtı çok beğenilmekle birlikte sanat çevrelerinin tepkisine de neden oldu. 1833'te gerçekleştirdiği ve devlet tarafından satın alının *Yılanı Ezen Aslan* ise Barye'nin Fransız Romantizmi'nin en büyük heykelcisi olarak nitelenmesini sağladı. Bu yapıtın kazandığı büyük başarı üzerine Orleans Dükü'nce ısmarlanan ve beş av sahnesinden oluşan bir masa heykelini gerçekleştirmeye girişti. Ancak dükün ölümüyle yarım kalan bu tasarımın ilk grubunun 1877'de geri çevrilmesi Barye için büyük ekonomik sıkıntıya yol açtı. Sanatçı geçimini, dökümle çoğalttığı küçük boyutlardaki hayvan ve binici heykelciklerini satarak sağlamaya çalıştı.

1848 Cumhuriyeti yönetimince Louvre'daki döküm atölyesi şefliğine, 1854'te de Paris Doğa Tarihi Ulusal Müzesi'nde desen hocalığına atandı. 1855'te Uluslararası Sergiler Seçici Kurulu üyeliğine, 1868'de ise Academie des Beaux-Arts üyeliğine seçildi. 1875'te Paris'te öldü.

Tavşanı Yutan Jaguar Barye'nin vahşi hayvanları konu aldığı yapıtlarının doruk noktası sayılır. Ama o, Louvre Sarayı'ndaki Denon ve Richelieu pavyonlarının ön yüzleri için gerçekleştirdiği taş yontma gruplarda da görüldüğü gibi klasik geleneğin her türünde başarılıdır. *Savaş*, *Barış*, *Güç* ve *Düzen* adlarını taşıyan bu gruplar ile son yıllarında yaptığı mitolojik konulu büyük boyutlu çalışmaları, giderek artan Antik Yunan sanatı etkileri taşır. Gençlik dönemi yapıtlarının dinamizm ve gerilim dolu işlenişi, bu yapıtlarda yerini klasik bir dinginliğe, kesin bir açık seçikliğe, hatta durağan nitelikli bir biçimcilik anlayışına bırakır.

Ancak genelde Barye'nin sanatının en temel özellikleri olan mücadele halindeki vahşi hayvanların hareketlerinden ve kaslarından taşan gerilim, hacimlendirmenin en aza indirgenip yüzeysel dokunun zenginleştirilmesiyle elde edilmiş bir sonuçtur. Gerek hareketlerdeki yoğun gerilim, gerekse yüzeysel dokunun zenginliği, Barye'nin kusursuz hayvan anatomisi bilgisinin ve olağanüstü düzeydeki titiz gözlemciliğinin ürünleridir. Onun çoğu yapıtlarında resimsel bir çevre ile bütünleştirdiği bu özellikler, seyredenlerde en güçlü etkiyi uyandırmaya yöneliktir. Bu ise romantik bir biçimcilik anlayışından kaynaklanır.

Barye'nin, hayvanları çeşitli pozlarda betimleyen suluboya ve yağlıboya çalışmaları da vardır. Bunlar onun bütün sanatsal özelliklerini taşıyan özgün ürünler olmakla birlikte heykelciliğinin gölgesinde kalmıştır.

- **YAPITLAR** (başlıca): *Timsahı Yutan Kaplan*, 1831; *Yılanı Ezen Aslan*, 1833, Louvre; *Theseus ve Minataurос*, 1846-1848, Metropolitan Sanat Müzesi, New York; *Theseus ve Kentaur Bianor*, 1846-1848, Crozatier Müzesi; *Tavşanı Yutan Jaguar*, 1850, Louvre; *Savaş, Barış, Güç* ve *Düzen* grup heykelleri, 1854, Louvre; *Atlı Napoléon*, 1865, Ajaccio/Korsika.

- **KAYNAKLAR:** G.H. Hamilton, "The Origins of Barye's Tiger Hunt", *Art Bulletin*, XVIII, Haziran 1936; C. de Kay, *Life and Works of Antoine Louis Barye*, 1889; C. Saunier, *Barye*, 1925; C.O. Zieseniss, *Les Aquarelles de Barye*, 1954.

- **BAKINIZ:** LEBRUN.

BARZANİ, Molla Mustafa
(1903-1979)

Irak'taki Kürt milliyetçi hareketinin önderi. Bağımsız Kürt devleti kurmak için çalışmıştır.

Barzan'da doğdu. Kuzey Irak'taki Kürt Barzan aşiretinin reisiydi. Irak'ın II.Dünya Savaşı sırasındaki karışık durumundan yararlanan Barzani, 1943'te kardeşi Şeyh Ahmed'in desteğiyle Barzan'da ayaklandı. Kısa sürede yatıştırılan olaylardan sonra 1945 Ağustosu'nda Barzan'da büyük çaplı yeni bir ayaklanma başlattı. Bağdat yönetiminin ayaklanmayı şiddetle bastırması üzerine İran'a kaçmak zorunda kaldı.

Kasım 1945'de Bakü'de toplanan Kürt Milli Kongresi'nin ardından, 13 Ocak 1946'da İran'ın Mahabâd kentinde bir Kürt Cumhuriyeti ilan edildi. Kadı Muhammed cumhurbaşkanı olurken, Barzani de başkomutanlığa getirildi. Aralık 1946'da Azerbaycan yeniden İran'a bağlanınca, Mahabâd Kürt Cumhuriyeti'ne kanlı bir biçimde son verildi. Barzani de, 15 Haziran 1947'de 500 yandaşıyla birlikte Sovyetler Birliği'ne sığındı.

11 yıl orada kaldıktan sonra 14 Temmuz 1958'de Irak'ta krallığı deviren darbenin ardından Irak'a döndü. Yasallaşan Kürdistan Demokrat Partisi'nin başına geçerek Abdülkerim Kasım'ı destekledi. Ancak bu desteğe karşılık istediği ekonomik ve kültürel haklar verilmeyince diğer Kürt aşiretlerini toparlayarak ve otonomi istemiyle Eylül 1961'de yeniden ayaklandı. Kuzey Irak'ın bir bölümünü ele geçirdi.

8 Şubat 1963'te Abdülkerim Kasım'ın öldürülmesinden sonra başa geçen Mareşal Arif'i görüşmeye zorladı. Görüşmelerin ardından sağlanan ateşkes bir süre sonra bozuldu. Yeniden başlayan silahlı mücadele, Haziran 1966'da imzalanan ve Kürtler'e ulusal özerklik ve genel af sağlayan bir antlaşmayla son buldu.

Ancak antlaşma hükümleri, Irak hükümetince yerine getirilmeyince 1968'de mücadele yeniden başladı. Bu mücadele dönemi de Mart 1970'te imzalanan

bir antlaşmayla son buldu. Bu antlaşmayla Irak yönetimi Kürtler'e özerklik tanınmasını; bir Kürt cumhurbaşkanı yardımcısı atanmasını; Kürtler'in yaşadığı bölgeye Kürt vali, emniyet müdürü ve yargıçların atanmasını; bakanlar kurulunda Kürt temsilcilerinin de görev almasını kabul ediyordu. Ancak bu antlaşmanın, bakanlar kuruluna 5 Kürt temsilcisinin alınması dışındaki hükümleri uygulanmadı. Barzani ile Irak yönetiminin ilişkileri yeniden çıkmaza girdi. 1973'e değin yine bir sıcak mücadele dönemi yaşandı.

1974 yılı başlarında Irak yönetimi Barzani'ye, 1957 nüfus sayımı sonuçlarını temel alarak özerk Kürdistan bölgesinin sınırlarını belirlemesi için bir çağrıda bulundu. Görüşmeler sürerken Irak yönetiminin Mart 1974'te, sınırlarını kendisinin belirlediği bir özerklik bölgesi saptaması ve böyle bir oldu bittiye Barzani'nin yanaşmak istememesi üzerine yeniden gerginlik başgösterdi. Irak kabinesindeki 5 Kürt bakan çekildi. Kürdistan bölgesinde silahlı ayaklanma başladı.

Mücadelenin giderek şiddetlenmesi üzerine sorun uluslararası bir boyut kazandı. Önce Sovyetler Birliği sonra Cezayir arabuluculuk girişimlerinde bulundular. Bu arada İran, Irak yönetimi ile anlaşmaya varıp Barzani'ye el altından yaptığı yardımı kesince hareket büyük bir destekten yoksun kaldı. Barzani Mart 1975'te çatışmalara son vererek, iki oğlu ile birlikte önce İran'a ardından da ABD'ye sığındı. 3 Mart 1979'da burada öldü.

BASEDOW, Johann Bernhard
(1724-1790)

Alman eğitimci. Geleneksel eğitim yöntemine karşı "doğal eğitim" yönteminin uygulandığı Philantropinum Okulu'nun kurucusudur.

11 Eylül 1724'de Hamburg'da doğdu. 25 Temmuz 1790'da Marburg'da öldü. İlk ve ortaöğrenimini Hamburg'da gördü. Evde annesinin davranışlarından ve okulda gördüğü ağır manevi baskılardan yılarak 17 yaşında Holstein'e kaçtı. Bir doktorun yanında işe girdi. Ondaki yeteneği sezinleyen doktorun sürekli telkinleri ile eve döndü ve 1745'te Leipzig Üniversitesi'nde teoloji ve felsefe öğrenimine başladı. 1748'de Kiel Üniversitesi'ne geçti ve oradan mezun oldu. 1749'da Holstein'da, özel öğretmenlik yaptığı sırada uyguladığı yöntemlerde gösterdiği başarı, Danimarka hükümetinin dikkatini çekti ve 1753'te Zeeland adasındaki Soröe Akademisi'nde ahlak felsefesi profesörü oldu. Ancak, çağın eğitsel ve toplumsal anlayışına karşı çıktığı için eğitim çevrelerine ters düştü. 1761'de Altona Lisesi'nde çalışmaya başladı; bu kez de din adamlarıyla geçinemedi.

Basedow, tasarladığı eğitim reformunu uygulamak için özellikle parasal yönden destek sağlamak amacıyla, 1768'de yöneticilere, zenginlere, bilim adamlarına, bilim kuruluşlarına çağrıda bulundu. Kısa zamanda yeterli yardımı topladı. 1774'te bütün kitaplarını *Elementarwerk* adı altında toplu olarak yayımladıktan sonra, Anhalt-Dessau Prensi Leopold'un desteğinde Philantropinum adlı ünlü okulunu açtı. Okul kısa sürede büyük bir başarı kazandı ve ilgi gördü. Önceleri Salzmann, Campe, Wölke gibi çağın ünlü eğitimcilerinin katıldığı öğretim kadrosu sonraları daha da genişledi. Kant, Göethe gibi düşünür ve edebiyatçıların inceleme ve kitaplarına konu oldu. Özellikle Kant, bu girişimi eğitimde örnek alınması gereken bir devrim olarak nitelendirdi. Ancak Basedow, yöneticilikte, eğitimciliğinde olduğu kadar başarılı değildi. Biraz da geçimsiz bir kişiliği vardı. Nitekim okulun büyük yükünü çeken Wölke ile görüş ayrılığına düştü ve 1778'de bu kurumun yöneticiliğini bıraktı. Bundan sonra, Dessau'da özel öğretmenliğe başladı ve çeşitli yazılar yazdı. Yaşamını, sonuna değin böylece sürdürdü. Basedow'un kurduğu Philantropinum adlı okul ise 1793'te kapandı.

Basedow'un yaşadığı dönem, Batı'da skolastik eğitimden çağdaş eğitime geçiş yıllarıdır. Klasik, kuramsal, yaşamdan kopuk, koyu dindar eğitim sistemine ilk olarak etkili bir biçimde karşı çıkan Comenius ve genç aynı tepkiyle eğitimde Naturalizm akımını düşünsel düzeyde başlatan Jean Jacques Rousseau, Basedow'u etkilemişlerdir. Nitekim Basedow'un ilköğretim çağındaki çocuklar için bir ders kitabı olarak geliştirdiği *Elementarwerk*, Comenius'un kitabı *Orbis Pictus*'un devamı olarak nitelendirilir. Ana, baba ve öğretmenlere yol göstermek amacı ile yazdığı *Methodenbuch für Vater und Mütter der Familien und Völker* adlı kitabında ise, Rousseau'nun yöntemleri yorumlanmış ve geliştirilmiş bir biçimde sunulmuştur. Çocukluk ve gençliğinde annesinden ve okul çevresinden gördüğü bunaltıcı baskıların kişiliğinde yarattığı etkilerin, çağının eğitsel ortamı ve tepkisel birikimiyle birleşmesi sonucunda, Basedow, eğitim alanının ünlü bir uygulama adamı olarak ortaya çıkmıştır.

Eğitim reformu anlayışı

Basedow, Aydınlanmacı felsefe doğrultusunda bir eğitim reformu anlayışı savunmuştur. Bu reformun amacı, insanlığın bir "doğal din"e, akla dayalı bir ahlaka ve faydacılık ilkelerine göre yeni baştan eğitilmesini sağlamaktır. Bunu gerçekleştirmek için ise, bütün okullar kamu yararına göre yeni baştan düzenlenmelidir. Basedow'a göre, devletin mutluluğu ve güvenliği, halkın mutluluğuna bağlıdır; eğitimin amacı da bu mutluluğu sağlamaktır. Eğitim, insanı gerçek hayatta işine yarayacak nitelikler, bilgi ve becerilerle donatmalıdır. İyi bir beden eğitimi verilmeli; pratik ve yararlı bilgilere dayalı bir formasyon sağlanmalıdır. Kamu okulları bütün çocuklara açık olmalı ve okullar kiliseden bağımsız kılınmalıdır. Öğretimde izlenecek yöntem ise, daima somuttan soyuta ve basitten karmaşığa doğru bilgilendirmek olmalıdır. Doğa'nın öğeleri çocuğa, mutlaka onun bu öğelerle karşı karşıya kalmasını sağlayarak öğretilmelidir. Hatta üzüntü, sevinç, iyilik gibi soyut kavramlar da elden geldiğince yaşatılmalıdır ki, anlamlı biçimde öğrenilsin.

Philantropinum okulu

Basedow'a göre, aileler ve eğiticiler çocuk eğitiminde baskı ve ceza uygulamaktan ve ahlak kuralları dikte etmekten kaçınmalıdırlar. Çocuk en iyi eğitimi oyun ortamı içinde alır. Ceza, hele kızgınlık anında verildiğinde, kendimizce mutlak doğru sandığımız kurallara uyulmamasının intikamını almaktan ibaret-

tir. Ahlak telkinleri ise belki de çocuğun aklından dahi geçmeyen ahlaksızlıkları öğrenmesi sonucuna yol açar.

Philantropinum eğitimi Basedow'un kurucusu olduğu Philantropinum akımı, eğitim biliminin gelişmesinde önemli rol oynamıştır. Bu akımın temsilcileri, derslerde yalnız kuramsal bilgiyle yetinilmemesini savunmuşlar; duyumsal algılamanın ve gözlemin önemine işaret ederek, çocukların seyahat ve gezilere katılma fırsatına kavuşturulmasını istemişlerdir. Derslerin çocuklara "zevk ve neşe verici" bir biçimde düzenlenmesi gerektiğini ileri sürerek, eğitimde "oyun" ile "oyuncaklar"ın geliştirilmesi gibi yenilikler getirmişlerdir. Ayrıca, küçük çocuğun eğitimi konusunda bulundukları katkılarla, Almanya'daki "okul öncesi eğitim"in öncülüğünü yapmışlardır.

Etkisi Basedow, kendinden sonraki eğitimciler ve eğitim dünyası üzerinde başlıca iki yönden etkili olmuştur. Bunlardan biri, eğitim görüşü ve yöntemi yukarıda belirtilen Philantropinum Okulu'na tepki niteliğindedir. Tepkinin birincil nedeni, kimi eğitimciler gözünde Philantropinum'un aşırı "faydacı" olması, öğretimde bir miktar Latince ve kültür derslerine yer verilmesine karşılık, çocukta edebiyat, tarih gibi kültürel dallarda boşluk bırakmasıdır. Hatta Philantropinum'da Basedow ile birlikte çalışan Campe bile, "çıkrığı icat eden kişinin okulda Homer'den daha fazla önemsendiğini" belirtmiştir. Bu tepki, sonradan özellikle eski Yunan kültürünün eğitimde tekrar öne çıktığı "Yeni Hümanizma" akımının besleyicisi olmuştur. Ayrıca Almanya ve öteki Avrupa ülkelerinde açılan sözde Philantropinum türü okulların akımı yozlaştırması da tepkiyi artırmıştır.

Basedow'un ikinci etkisi, Philantropinum öğretisinin çağımıza değin doğrudan ya da dolaylı olarak sürmesidir. Kendisinden hemen sonra Philantropinum'daki çalışma arkadaşı Joachim Heinrich Campe (1746-1818) Hamburg'da benzer bir okul açmıştır. Baron Eberhard von Rochow (1734-1805) Brandenburg'daki arazisinin bir bölümü üzerinde büyük bir okul kurmuştur. Yine Philantropinum Okulu'nun temsilcilerinden Christian Gotthielf Salzmann'ın (1744-1811) Sachsen-Gotha kraliyet ailesinin desteğiyle Schnepfental'de 1784'te açtığı okul bu tür eğitimin sürdürüldüğü bir kuruluş olmuştur.

Akımın, Almanya'da olduğu gibi İsviçre ve başka ülkelerde de önem kazanmasının nedeni Froebel, Herbart ve Pestalozzi gibi ünlü eğitimcileri de etkilemesidir. Bu etki, Pestalozzi'nin bir çeşit uzantısı olarak, Türkiye'de Köy Enstitüleri'nin kuruluşuna da yansımıştır.

- **YAPITLAR (başlıca):** *Methodenbuch für Vater und Mütter der Familien und Völker*, 1770, ("Anne ve Babalar İçin Yöntem Kitabı"); *Elementarwerk*, 1774, ("Temel Eser").

- **KAYNAKLAR:** C. Boyer, *History of Education*, 1919; J.S. Brubacher, *A History of Problems of Education*, 1966; F.R. Butts, *A Cultural History of Education*, 1947; E.P. Cubberley, *The History of Education*, 1920; E.P. Graves, *A History of Education in Modern Times*, 1930.

- **BAKINIZ:** FROEBEL, HERBART, PESTALOZZİ.

BASIE, Count
(1904)

ABD'li caz piyanisti, orgcusu, besteci ve orkestra şefi. Büyük orkestra cazının uygulayıcılarındandır.

21 Ağustos 1904'te New Jersey'de, Red Bank'de doğdu. Asıl adı William Basie'dir. Genç yaşlarda Willie Smith ile piyano ve bateri, Fats Waller ile org çalıştı, Harlemli piyanist James P. Johnson'dan etkilendi. Sessiz filmlere piyanoyla eşlik etti. Bir süre Walter Page orkestrasında çalıştı. Daha sonra Bennie Moten orkestrasına piyanist olarak girdi. Moten'ın 1935'te ölümünden sonra Count Basie Orkestrası adıyla Moten'ın orkestrasını yeniden toparladı. İki yıl içinde büyük bir başarı kazandı; Duke Ellington ve Jimmie Lunceford orkestralarının ayarında görülmeye başlandı. 1950-1951'de vermiş olduğu kısa bir ara dışında hep bu orkestrayla birlikte oldu. Şarkıcı Billie Holliday ve Ella Fitzgerald, tenor saksafoncu Lester Young ile birlikte çalıştı. ABD ve Avrupa turnelerine çıktı. Newport Caz Festivali dahil birçok caz festivaline katıldı.

Basie'nin orkestrası ve müziği, caz tarihinin 1935'lerden sonra gelişen yeni bir döneminin ürünüdür. Bu, cazın Harlem ve Kansas City gibi zenci gettolarından çıkarak bütün dünyaya yayıldığı bir dönemdir. Bu yıllarda küçük toplulukların yerini büyük caz orkestraları almış, doğaçlamaya (emprovizasyon) dayanan müzikte giderek düzenlemelere yer verilmeye başlanmıştır. Caz popüler ve ticari bir türe dönüşmüş, caz sanatçıları profesyonelleşmiştir. Doğaçlamaya dayanan zenci müziğinin konser salonlarına taşınması ve "blues"un orkestra müziği içine yedirilmesi yeni bir caz türü yaratmıştır.

Basie'nin müziği, "blues" çeşitlemelerindeki doğaçlamaya dayanan rahatlığı, düzenlemelerdeki teknik kusursuzluk ve kesinlikle birleştirebilmiştir. *One O'Clock Jump* gibi birçok Basie parçası, melodinin doğaçlamayla başlayıp deneme yanılma yoluyla giderek biçimlenmesiyle ortaya çıkmıştır. Basie'nin müziği, sololardan sonra yinelenen "blues" ritmleriyle Kansas City cazının iyi bir örneğidir. Basie'nin orkestrasını döneminin öbür orkestralarından ayıran, iki bas, davul ve piyanodan oluşan dört kişilik ritm seksiyonudur. Basie'nin piyanosu, coşkulu ritmleri ve esprili melodi anlayışıyla ilgi toplamıştır. Count Basie Orkestrası ise, gettodaki kökenlerden koparak büyük orkestralara mal olan "blues" türünün iyi bir uygulayıcısı olarak ün yapmıştır.

- **YAPITLAR (başlıca): Albüm:** *One O'clock Jump*, 1937; *Swingin' the Blues*, 1938; *Tickle Toe* (Lester Young ile), 1940; *The King*, 1946; *Every Day*, 1955; *The Kid from Red Bank*, 1957; *Kansas City Suite*, 1961; *I'm beginning to see the Light* (Ella Fitzgerald ile), 1963.

- **BAKINIZ:** E.FITZGERALD, L.YOUNG, ELLINGTON.

BASİLEİOS
(329-379)

Anadolulu kilise büyüğü. Ariusçuluk'a karşı kilisenin görüşlerini savunmuş, toplumdan uzak kalarak kendini dine vermenin temel ilke olduğunu ileri sürmüştür.

Kayseri'de doğdu, orada öldü. Önce İstanbul'da, çağın ünlü retorikçisi, Libanios'tan öğrenim gördü, sonra Atina'ya gitti. Constantinius'un, sonradan imparatorluk tacını giyen, yeğeni Julianus ile yakınlık kurdu, Kayseri'den arkadaşı olan Gregorios'la anlaşarak Hıristiyanlık'la ilgili düşüncelerini yaymaya çalıştı. Sonra Kayseri'ye dönerek, kendini dine verdi, toplumdan uzak, içine kapalı bir yaşam sürmeye başladı. Arius'un ortaya attığı yeni ve kilise inançlarıyla bağdaşmayan düşüncelerden kaynaklanan bunalım nedeniyle olaylara karıştı. Ariusçuluk'un Hıristiyanlık'la ilgisi olmadığını, sapkınlıkla bağlantılı bir inanç düzeni oluşturma amacı güttüğünü ileri sürdü. Ariusçuluk'a eğilim duyduğu sezilen, İmparator Valens'in baskısına boyun eğmedi, Ariusçuluk yanlısı kimseleri kiliseden uzaklaştırdı.

Basileios'a göre olgunluğa, gerçeğe ulaşmanın başlıca yolu içe kapanarak sessiz bir yaşam sürmek, ölçülü davranmak, dengeli olmak, kimi besinleri yememek, tutkudan ve taşkınlıktan kaçınmak gibi bir yaşam biçimini ilke olarak benimsemektir. Bu kuralları, çağlar boyunca Doğu Kilisesi benimsemiş, yürürlükte tutmuştur. Üzerinde durduğu konular, çoğunlukla, İncil'den kaynaklanır. Bu konuların en önemlileri ahlak, inanç, yaratılış sorunlarını içerir. 360 dolaylarında ufak yazı (mektup) niteliğinde olan yapıtları, sık sık başvurulan bir kaynaktır. Yapıtları arasında en ünlüsü, evrenin altı günde yaratıldığı konusunu işleyen ve *Kutsal Kitap*'tan esinlenen *Eksaemeron*'dur. Manastır yaşamını düzenleyen yazıları keşişlerin davranış kılavuzu olarak, bütün Doğu kiliselerinde okutulur.

• YAPITLAR: *Eksaemeron*, ("Büyük Kurallar").

• BAKINIZ: ARIUS.

BASİLEİOS I
(812-886)

Bizans İmparatoru. Makedonya hanedanının kurucusudur.

812'de Khariopolis'te (Edirne yakınlarında) fakir bir ailenin çocuğu olarak doğdu. 29 Ağustos 886'da öldü. Küçük yaşta ailesiyle birlikte Bulgar Çarı Krum'a tutsak düştü. Uzun süren tutsaklıktan kurtulduktan sonra 840'ta İstanbul'a geldi. Zekâsı ve bedeni gücü sayesinde seyis olarak saraya girdi. Rastlantıların yardımıyla İmparator III. Mikhail'in dikkatini çekti ve onunla dost oldu. İmparator'un metresi Eudokia Ingarina ile evlendi. Yükseldikçe yolu üzerine güçlü engeller çıkmaya başlamıştı. En çetini İmparator'un dayısı olan Caesar Bardas'dı. Basileios, entrikalarıyla III. Mikhail ve Bardas'ın arasını açtı. İmparator'u Bardas'ın bir darbe girişiminde bulunacağına inandırdı.

Nisan 865'te Girit seferinde başarılı bir devlet adamı olan Bardas'ı tuzağa düşürüp yok ettiler. Basileios imparatoru büyük tehlikeden kurtarmış adam görünümündeydi. Karşılığı, İmparator Mikhail'in 26 Mayıs 866'da sunduğu ortak taç, yani ortak iktidar oldu. Basileios, kısa süre sonra III. Mikhail'i de öldürttü ve 867 Eylülü'nde Bizans İmparatoru I.Basileios olarak tahta çıktı. Onunla Bizans tarihinin büyük bir dönemi, Makedonya hanedanı dönemi de başlamıştı. Basileios, tahta önce oğlu Konstantinos'u ortak etti. Onun ölümüyle, ikinci oğlu Leon ve üçüncü oğlu Aleksandros tahta ortak edildi.

Basileios, her Bizanslı hükümdar gibi kiliseye el atarak işe başladı. Patrik Photius'u yerinden atıp, İonatios'u patrik yaptı. Rema ile anlaşmayı düşünüyor, ama papalığa dünyevi otoritesini gölgelettirmek istemiyordu. Bu yüzden Roma'nın legatlarını (elçi) oyaladı. Üstelik Bulgar kilisesi kendisine başvurarak özerklik isteyince bunu kabullendi. Oysa Roma, ne Bulgarlar'a ne de başka bir kavme böyle bir kilise özerkliği vermek niyetinde değildi.

Bizans, Makedonya hanedanı döneminde hep bu politikayı izledi. Kilise devlete sıkıca bağlıydı. Barbar kavimlerin kiliseleri İstanbul patriğine bağlı olsa da; bunlara Roma'nın aksine özerklik veriliyor, ibadetlerini kendi dillerinde yapmaları engellenmiyordu. Basileios, Roma ile uyum politikasını tümüyle terketti. 877'de sürgündeki Photius'u geri getirtip yeniden patrik yaptı. Bu politika ile Ortodoksluk bütün Slavlar arasında yayıldı ve tutundu. Dini yayılma Makedonya sülalesi döneminin en önemli ve en kalıcı başarısı oldu.

Basileios'un askeri alandaki en büyük başarısı Araplar'ı Batı'da durdurmak oldu. Bu Heraklios döneminde Bizans'ın Arap istilasını durdurması kadar önemliydi. Sicilya, Müslüman Araplar'ın elindeydi ve denizcilik öğrenen bu kavim Dalmaçya kıyılarına saldırıya geçmişti. Slavlar'ı tehdit eden bu gücü Bizans durdurdu. Basileios, Araplar'ı Dalmaçya kıyılarında yenerek Dubrovnik'i kurtardı. Araplar'ı Yunanistan kıyılarında da durdurduğu gibi bir antlaşma ile yedi yıl için Kıbrıs'ı da aldı. Basileios Kutsal Roma İmparatoru II. Ludwig ile anlaşarak Araplar'ı Sicilya'dan atmak istedi ama başaramadı; Araplar Malta'yı ele geçirdiler (878).

Basileios, bu olaydan sonra Roma'ya karşı cephe aldı. Ludwig'in kızını oğluna gelin almadığı gibi, onun Roma İmparatoru unvanını da tanımadı. Ardından Doğu Anadolu'da Bogomilizm'in aslı olan ve Pavlikien ya da Kondratid denilen mezhebe bağlı olanları cezalandırdı. Bu olay bastırılınca büyük komutan Nikephoros Phokas'ın komutasında İtalya'ya başarılı bir sefer yapıldı ve Güney İtalya, Bizans'ın etki alanına girdi.

Basileios'un Bizans tarihindeki önemli bir rolü de yasama çalışmalarıdır. Kendisinden önceki bir büyük Makedonyalı'nın, İmparator I. İustinianos'un

Institutiones ve *Digesta* külliyatını yeniden ele almış, Institutiones'i Yunanca'ya çevirtmiştir. Bu düzenlemeler, 8.yy'da III. Leon'un (Izavriyalı) yasama çalışmalarından sonraki en önemli etkinlikti. 60 kitapta toplanan ve Prokheioron Nomos denilen bu yasama ürünleri *Basilic* başlığı altında da tanınır. Prokheioron, Bizans'ta tutunduğu gibi, Hıristiyanlık'ı kabul eden Slavlar arasında da model olmuş ve hatta Slavca *zakon* sözü (kanon, nomo kanan) bile Bizans hukukundan çıkmıştır. Basileios'un oğlu VI. Leon da yasama alanındaki bu çalışmaları sürdürmüştür.

Basileios, ilk oğlunun (Konstantinos) erken ölümü yüzünden yaşamının son yıllarını üzüntü içinde geçirdi. 29 Ağustos 886'da avlanırken bir kaza sonucu öldü. Yerine oğlu Leon (VI.Leon) geçti.

Basileios, sert karakterli, zeki, yetenekli bir komutan ve diplomattı. İmparator I. Iustinianos'tan beri giderek zayıflayan devleti eski kudretine kavuşturmuş ve Bizans uygarlığına yeni bir görünüm kazandırmıştır. Bizans, onun döneminde bütün Balkanlar ve Rusya'da görkemin, uygarlığın, dinin ve yasanın kaynağı ve modeli oldu.

• **KAYNAKLAR:** N. Adontz, "L'âge et l'origine de l'empereur Basile I", *Byzantion*, VIII-IX, 1938-1939; E. Honigmann, *Bizans Devleti'nin Doğu Sınırı*, 1970; G. Ostrogorsky, *Bizans Devleti Tarihi*, 1981; A.A Vasiliev, *History of the Byzantine Empire*, 1952; A. Vogt, *Basile I, empereur de Byzance et la civilisation byzantine à la fin du IX siecle*, 1908.

• **BAKINIZ:** İUSTINIANOS I, NİKEPHOROS PHOKAS

BASİLEİOS II
(958-1025)

Bizans İmparatoru. Bizans uygarlığının Balkanlar'a ve Rusya'ya yerleşmesini sağlamıştır.

II. Romanos ile Theophano'nun oğludur. Babası öldüğünde henüz küçük olduğundan (963) her ne kadar kardeşi Konstantin'le birlikte ortaklaşa imparator ilan edildilerse de, yönetim önce II. Nikephoros Phokas'a sonra I.İoannes Çimiskes'e geçti.Çimiskes'in 976'daki ölümüyle birlikte taht, Basileios ile kardeşi Konstantin'e kaldı. Konstantin'in yönetime etkin biçimde katılmamasıyla Basileios tek başına hüküm sürmeye başladı.

II. Basileios, Bizans toprak sisteminde, orduda ve maliyede önemli değişikliklerin yapıldığı ve askeri başarılarla dolu uzun bir dönemin sonunda tahta çıkmıştı. Bizans, kaybettiği toprakların bir bölümünü geri almış, Balkanlar'da egemenlik yeniden kurulduğu gibi, Bizans kilisesi Rusya'da da güç kazanmıştı.

II.Basileios, tahta geçtiğinde, Bizans'ın soylu ailelerinden iki başarılı general Bardas Phokas ve Bardas Skleros iktidar mücadelesi içindeydi. II. Basileios, bu mücadaleye son vererek, imparatorluk gücünün yeniden egemen olmasını sağladı. II. Basileios'u bu alanda destekleyenlerden biri de sarayın hadım ağası Basileios'tu.

Hadım ağası Basileios, Anadolu'daki birlikler tarafından imparator ilan edilip, İznik'i ele geçiren komutan Bardas Skleros üzerine onun rakibi Bardas Phokas'ı gönderdi. Phokas başarı elde etti ve Skleros kaçmak zorunda kaldı.

Bununla birlikte I. İoannes Çimiskes'in ölümünden sonra Balkanlar, başkentteki yönetimin ilk andaki güçsüzlüğünden yararlandılar. Makedonya'da eyalet valilerinden Nikolaos'un dört oğlunun önderlik ettiği bir ayaklanma başladı. Kardeşlerin en genci olan Samuel bu ayaklanma sonunda Bulgar tacını elde etti ve merkezi Ohrid olan yeni Bulgar Çarlığı kuruldu. Böylelikle II. Basileios, saltanatının başlangıcında güçlü bir Bulgaristan sorunuyla karşılaşmış oluyordu.

II.Basileios, 986'da Serrai'yi (Serez) alan ve Larissa'ya (Yenişehir)yönelen Samuel'le çarpıştı ise de başarılı olamadı. Bu arada aristokrasi de II. Basileios'a karşı ayaklandı. Ayaklanmayı iki eski rakip, Bardas Phokas ve Bardas Skleros yönetiyordu. Her ikisi de İmparatorluğu aralarında bölüşmek konusunda anlaşmışlardı. Fakat Phokas, kısa bir süre sonra Skleros'u tutuklattı ve başkentin üzerine tek başına yürüdü. Zor durumda kalan II. Basileios, Kiev Knezi Vladimir'den yardım istedi; Vladimir 989'da Khrysopolis (Üsküdar) civarında Phokas'ı bozguna uğrattıktan sonra II. Basileios'un kız kardeşi Anna ile evlendi ve Rusya vaftiz edilerek Ortodoks kilisesine katıldı. Böylece Bizans uygarlığı kuzeyin bu uçsuz bucaksız ülkesine girmiş oluyordu.

İmparator kuşkucu, despot bir karakter kazanmış ve yönetimde yalnızlaşmıştı. Ama, uzun saltanatı Bizans'ın eski gücüne yeniden kavuştuğu dönem olacaktı. II. Basileios, önce toprak soylularını ezerek işe başladı, geniş arazilerine el koydu. Bundan başka kilise arazisinin büyümesini de sınırlandırdı. Keşişleri azalan küçük manastırların elindeki arazileri, piskoposa vergi ödemeksizin köylülerin kullanımına açtı. Büyük manastırların da arazilerini genişletmelerini yasakladı. Önceleri, boş bırakılmış arazilerin vergisini köylüler ödüyordu. Bu, köylülerin birbirlerine zincirleme kefaletle bağlanmalarından ileri gelen *allelengyon* sistemiydi. II. Basileios, *allelengyon* vergisini büyük toprak sahiplerine ödetti. Bu önlemler sonucu toprak soyluları ağır darbeler yedi.

İçte dinginliği sert önlemlerle sağlayan II. Basileios, dış düşmanlara yöneldi. Bunların başında Bulgaristan'ın yeni Çarı Samuel geliyordu.991'de Makedonya seferine çıktı. Ancak, Doğu'da Fatimiler'in Antakya'yı kuşatması üzerine Makedonya'dan Suriye üzerine yöneldi. 995'te Halep önlerinde Fatimiler'i yenerek Raphanea (Refahiye) ve Emesa'yı (Humus) işgal etti. Suriye'de eski düzeni kurup Gürcistan'a yöneldi. Samuel de bu yıllarda Peleponessos'a dek ilerlemişti. II. Basileios 1001'de yeniden Balkanlar'da göründü ve 14 yıllık uzun bir savaş böylece başladı. Bulgarlar'la yaptığı savaş, Bizans'ın askeri tarihi bakımından çok önemlidir. Yaşlı imparatorluk alışılmış savaş tekniklerini değiştirmiş, asıl önemlisi, savaşa eski imparatorlar gibi baharda başlayıp, güz vakti bitirme gibi bir geleneği de canlandırmıştı. İşte genç Bulgar Çarlığı'nın eski Bizans karşısında dağılmasının nedenlerinden biri buydu. Ayrıca II. Basileios savaşı güçlü bir merkezi ordu ve bürokrasiyle yürütürken, Çar Samuel her savaşta komutanlarının ve Boyarlar'ın ihanetine uğruyordu.

II. Basileios, 1014 Temmuzu'nda Samuel'in ordularına son darbeyi indirdi. 14.000 kadar asker tutsak edildi. II. Basileios'a bu yüzden Bulgaroktanos (Bulgar kesen) denildi. Tutsakları kör ettirdi. Başlarında tek gözü çıkarılan subayların bulunduğu bu sakat ve sürünen orduyu Prilep'e, çarlarının yanına gönderdi. Çar Samuel ordusunun bu halini gördükten kısa bir süre sonra öldü (Ekim 1014).

Bulgar devleti iç karışıklıklardan yıkıldı ve Bulgarlar yeniden Bizans yönetimi altına girdi. Bundan sonra II. Basileios, makul, adil bir yönetim adamı kişiliğine büründü. Bulgar halkına vergileri nakdi değil, mal olarak ödetti. Bu önlem, soygunu engelleyen ve iktisaden gelişmemiş bu bölgede adil sayılan bir usuldü. Ohrid başpiskoposluğunu ve diğer piskoposlukları da kendine bağladı ve kilisenin ibadet usulüne dokunmadı. Böylece Bulgarlar, Patrikhane'nin ruhani, idari ve mali baskısından korunmuş oluyordu. Yönetsel bakımdan Bulgar toprakları Üsküp ve Silistre'ye bağlı iki "thema"ya ayrıldı. Yönetimde yolsuzluk yapılmaması, köylü ve zenaatçı üstündeki baskının kaldırılması için çaba harcandı.

Kanlı bir savaşı, adil bir yönetim izledi. Bizans, Balkan İmparatorluğu niteliğini yeniden kazanmıştı. Anadolu daha önemsiz kalmış gibi görünüyordu. II. Basileios, Sicilya'yı Araplar'dan geri almak için bir sefere hazırlanırken Aralık 1025'te öldü.

II. Basileios, Bizans imparatorlarının en büyüklerinden biridir. İustinianos'tan sonra sarsıntılar geçiren devlet gerçi zaman zaman eski görkemine ulaşmıştı. II. Basileios, gerek başarılı bir savaş adamı, gerekse ülkenin yönetsel-mali sistemini yeniden örgütleyen bir imparator olarak, Bizans'ın son parlak hükümdarıdır. Her şeyden önce İmparatorluk'un klasik geleneğini sürdürmekten çok, Balkanlar'da yeni bir Bizans yaratan öncü olmuştur. Bizans onun döneminde Balkanlar'da ve Rusya'da silinmez bir uygarlık olarak yerleşti.

• **KAYNAKLAR:** L. Bréhier, *Les institutions de l'Empire byzantin*, 1950; E. Honigmann, *Bizans Devleti'nin Doğu Sınırı*, 1970; G. Ostrogorsky, *Bizans Devleti Tarihi*, 1981; S. Runciman, *A History of the First Bulgarian Empire*, 1930; A.A. Vasiliev, *History of the Byzantine Empire*, 1952.

• **BAKINIZ:** SKLEROS.

BASOV, Nikolay
(1922)

SSCB'li fizikçi. *Maser* ve *laser*in yapımına yol açan yöntemleri geliştirerek, kuvantum elektroniğinin öncülerinden olmuştur.

Nikolay Gennadiyeviç Basov 14 Aralık 1922'de Voronej'de doğdu. 1948'de, daha Moskova Fizik Mühendisliği Enstitüsü'nde öğrenimini sürdürürken, aynı kentteki Lebedev Enstitüsü'ne laboratuvar asistanı olarak girdi. İki yıl sonra diplomasını, 1957'de fizik ve matematik bilimleri dalında doktorasını aldı, 1958'de de Lebedev Enstitüsü'nde müdür yardımcılığına getirildi. 1963'te aynı enstitüye bağlı Kuvantum Radyofiziği Laboratuvarı'nı kuran ve Moskova Fizik Mühendisliği Enstitüsü'nde profesörlüğe yükseltilen Basov, 1973'ten bu yana (1983) Lebedev Enstitüsü'nün yöneticiliğini yürütmektedir.

Maser ve laserin geliştirilmesine ortam hazırlayan çalışmaları nedeniyle 1959'da Prohorov ile birlikte Lenin Ödülü'nü, kuvantum elektroniğine katkıları nedeniyle 1964'te yine Prohorov ve ABD'li Townes ile birlikte Nobel Fizik Ödülü'nü alan Basov, 1966'da Sovyet Bilimler Akademisi'ne, ayrıca çeşitli ülkelerdeki birçok bilim derneğine üye seçilmiş, 1967, 1972 ve 1975'te üç kez Lenin madalyasıyla ödüllendirilmiştir.

Adı, İngilizce "microwave amplification by stimulated emission of radiation" (Uyarılmış ışınım yayımıyla mikrodalga yükseltilmesi) sözcüklerinin ilk harflerinden türetilen *maser* ve aynı tanımlamada "microwave" yerine "light" (ışık) sözcüğünü koyarak adlandırılan *laser*in temel ilkesi, 1917'de Einstein'ın ileri sürdüğü bir görüşten kaynaklanmıştır. Einstein, elektromanyetik ışıma ile madde etkileşmesinin kuvantal temellerini incelerken, atomların ortamdan soğurdukları enerjiyi yeniden ışıma biçiminde geri salmalarının iki değişik mekanizmayla gerçekleştiğini öne sürmüştü. Ardından, bu iki mekanizmayı, sistemin ısıl dengesini düzenleyen "Boltzmann kuralı" ile birleştirerek, Max Planck'ın ünlü "ışıma dağılımı" bağıntısını yeniden türetmişti.

Bu iki mekanizmadan ilki "kendiliğinden yayınım"dır ve atom, almış olduğu fazla enerjiyi özel bir etken olmaksızın kendiliğinden ışın olarak geri verir. İkincisinde ise atom, ortamdaki benzer ışınların varlığından etkilenerek, başka bir deyişle "uyarılarak" yayınım yapar. Atomla ışıma alanı arasında ve fotonlar aracılığıyla yapılan enerji alışverişindeki bu olgunun asıl nedenini, yine Einstein 1924'te Hintli fizikçi Bose'nin bir önerisine dayandıracaktı. Bugünkü bilgilerin ışığında bu olay şöyle açıklanabilir: elektromanyetik ışıma kuvantumu olan fotonlar, doğadaki temel parçacıkların "aynı fiziksel durumda bulunmaktan kesinlikle kaçınan parçacıklar" (örneğin elektronlar) sınıfına tam karşıt bir davranışla, "aynı fiziksel durumda hep bir arada bulunmak isteyen ve birbirlerini buna zorlayan parçacıklar" sınıfındandır. Bu nedenle, eğer fazla enerjisi bulunan bir atomun yakınında, bu atomun kendi enerji düzeylerinin yapısına uygun olarak salabileceği sıklıkta ya da enerjide bir foton varsa, atom fazla enerjisini bu fotonun etkisi ya da uyarmasıyla yayımlar. Öyle ki, atomun hemen salacağı fotonun yalnız sıklığı değil, fazı, polarizasyonu ve gidiş yönü de uyarıcı fotonunkilerle özdeş olacaktır.

Maser ve laserin çalışma ilkesi de, ortamda bulunan ve aynı fazla enerjiyle yüklenmiş olan atomların, her bakımdan birbirinin eşi olan fotonları art arda salmasına dayanır. Bu fotonların gidiş yönleri de aynı olduğundan, ilerledikçe dağılmayan düzgün ve paralel bir foton demeti oluşur. Fotonların hep bir araya yığılma eğilimleri de bu demeti iyice daraltır. Bu, daralma, aynı fazda olmalarından ileri gelen "yapıcı girişim"in güçlendirici etkisine eklenince, dar, yoğun ve çok güçlü bir mikrodalga ya da görünen ışık demeti elde edilmiş olur. Maser ve laser uygulamasın-

da en önemli nokta, atomları sürekli uyararak, istenen sıklıktaki mikrodalgayı ya da ışığı salmalarına olanak verecek uygun enerji düzeylerine getirmektir. Boltzmann kuralına göre, verilen bir sıcaklıkta, bir sistemi ısıl etkiyle uyararak daha yüksek enerji düzeylerine getirme olasılığı enerji farkı arttıkça azalacağından, yeterli sayıda uyarılmış atom bulundurabilmek için, ortama sürekli olarak elektromanyetik enerji basılır. Bu enerji beslemesi sürekli olduğundan, istenen fotonu salan atom yeniden uyarılma olanağı bulacaktır. Birbirini izleyen uyarılmış yayımlarla maser ve laserin sürekli çalışmasını sağlayacak enerji basma düzeneğinin ve çıkan fotonların birbirini çoğaltmasına elverişli ortamın tasarımı ve yapımı, Basov ile Prohorov'un, Einstein'ın görüşüne yaptıkları katkılardır. Nitekim bu kuramsal çalışmaların sonucunda, 1953'te Townes ilk maseri, 1960'ta T.H. Maiman da ilk laseri geliştirdiler.

Maser ve özellikle laserin kullanımı ve uygulama alanı giderek genişlemekte, Güneş'in enerji kaynağını yeryüzünde gerçekleştirecek reaktörlerin yapımından, göz tabakalarındaki yırtıkların yapıştırılmasında dağlama aracı olarak kullanılmasına dek çok geniş bir alanda bu aygıtlardan yararlanılmaktadır.

• BAKINIZ: BOLTZMANN, R. BOSE, EINSTEIN, PLANCK, PROHOROV, TOWNES.

BASS, George Fletcher
(1932)

ABD'li sualtı arkeoloğu. Uzun yıllar Türkiye kıyılarında yaptığı sualtı kazıları ve geliştirdiği yeni tekniklerle sualtı arkeolojisinin öncüsü olmuştur.

ABD'de Güney Carolina Eyaleti'nde Columbia kentinde doğdu. Pennsylvania Üniversitesi Klasik Arkeoloji Bölümü'nü bitirdi. John Hopkins Üniversitesi'nde Ortadoğu arkeolojisi konusunda master, Pennsylvania Üniversitesi'nde klasik arkeoloji dalında doktora yaptı. Doğu Akdeniz Bronz Çağı uzmanıdır. Myken sanatı üzerinde yoğun çalışmalar yapmıştır.

Bass sualtı arkeolojisi konusunda ilk kez 1960'ta Pennsylvania Üniversitesi Müzesi adına Gelidonya batığını kazmaya girişti. Dalmasını bilmediği için yanında Kaptan Cousteau'nun ekibinden bir dalgıcı çalıştırdı. Bu arada kendisi de dalmayı öğrendi. Bir mevsim süren kazının sonunda çıkarılan buluntulardan batığın bir Suriye-Filistin ticaret gemisi olduğu anlaşıldı. Bu aynı zamanda dünyanın o zamana değin bilinen en eski gemisiydi. Bass bundan sonra, 1961-1966 arasında Bodrum'un 16 mil uzağındaki Lodo (Yassıada) yakınında, 30-35 m derinlikte bulunan bir Bizans batığını kazdı. Bu kazı süresinde ekip çalışmalarından yeni deneyimler edindi. Dalış tekniği geliştirdi.

Sualtı Arkeolojisi

Sualtı arkeolojisi, nehir yataklarında, göl ve deniz diplerinde bulunan batık kentler, limanlar ve gemileri ortaya çıkarır, inceler ve bunlardan bilimsel sonuçlara varır. Yeni bir bilim dalıdır, ancak II. Dünya Savaşı'ndan sonra gelişme göstermiştir.

Arkeolojinin bulma ve belgeleme işlemi olan kazının sualtı çalışmalarında da gerçekleştirilmesi gerekir. Bu iş için başlangıçta kullanılan sıradan dalgıçların yeterli olmadığı gün geçtikçe anlaşılmış, karadaki kazı ve belgeleme tekniklerinin sualtında da uygulanması için arkeoloji bilgisinin gerekli olduğu ortaya çıkmıştır. Bir dalgıcın arkeoloji öğrenmesi uzun süren bir eğitimi gerektirdiği halde, bir arkeoloğun dalgıçlığı öğrenmesi için — dalış teknolojisinin bugün ulaştığı gelişme de göz önünde tutulursa — kısa bir çalışma yeterli olmaktadır.

Sualtında yapılan ilk kazılar daha çok kurtarma amacına yönelik olmuştur.

Antik kıyı kentlerinin zamanla sualtında kalmış bölümlerinde su derinliği birkaç metreyi aşmadığından, sualtı arkeolojisinde plan çıkarma çalışmaları da ilk kez buralarda yürütüldü. Antik Tiros (Sur) kenti limanında plan çıkartılması bu tür ilk çalışma örneğidir ve bir Finike limanının konumu ve yapım tekniği üstüne bilgi sağlayan ilk araştırmadır. Daha sonra kazılar giderek derin denizlere kaydırıldı. Bu arada plan ve çizim çalışmaları da gelişti, bu iş için karada uygulanan kareleme yöntemi sualtında da uygulanmaya, stereo fotoğraftan da yararlanılmaya başlandı. Antik dünyanın çeşitli limanlarından yükleriyle çıkan gemilerden birçoğu, çeşitli nedenlerle gidecekleri limanlara ulaşamamış, yarı yolda batmışlardı. Bu batık gemileri inceleyen sualtı arkeolojisinin yardımıyla deniz taşımacılığının Akdeniz'de tarihöncesi çağlardan başlayarak etkin biçimde sürdüğü ve geliştiği saptandı. Batık gemileri kazarken, zamanla üstlerini örtmüş olan kum ve birikintilerin emicilerle temizlenmesi işlemi, ilk kez Kaptan Cousteau'nun da katıldığı bir kazıda, Fransa'nın Grand Gongloue adası yakınındaki batıkta uygulandı.

Sualtı arkeolojisinde kazı ile elde edilen her bulgunun tek tek değerlendirilmesi pek çok bilginin sağlanmasına olanak vermektedir. Örneğin çeşitli batıklardan çıkarılan çıpaların tipolojisinin yapılmasıyla Doğu Akdeniz'in İÖ 2000 yıllarındaki deniz yolları haritası elde edilmiştir. Ancak bu tür sonuçların başka bulgularla da desteklenmesi gerekmektedir.

Bugün artık Antik tekne gövde ve iskeletlerinden, zamanında taşındıkları gemiyle birlikte batmış obsidiyenden yapılmış taş araçlara, tapınak sütunlarına, yağ ve şarap anforalarına dek birçok buluntu sualtı arkeolojisi çalışmalarıyla gün ışığına çıkarılmakta ve dünyanın çeşitli müzelerinde sergilenmektedir.

rildi, sualtında çizim, fotoğraf çekme ve plan çıkarma gerçekleştirildi. Dünyada ilk kez bir Bizans gemisinin kazıldığı Yassıada sualtı çalışmaları süresince yaklaşık 6.000 dalış yapıldı ve gemide bulunan 900 anforadan 100 tanesi çıkartıldı. Ayrıca kandiller, çıpalar, altın ve bakır paralar ele geçirildi.

Bass 1967'de bu batığın 10-15 m açığında başka bir batıkta kazıya başladı. Bu batığın da anfora yüklü bir Roma ticaret gemisi olduğu saptandı. 1974'e değin süren bu kazıda Bass, sualtı çalışmalarına birçok yenilik getirdi. İki kişilik bir denizaltıya yerleştirilen stereo fotoğraf aygıtı yardımıyla fotogrametri yöntemi uygulanarak plan çıkarma işlemleri yapıldı. Böylece dalış süresiyle kısıtlı olan dip çalışmaları karaya aktarılmış oluyordu. Su altında kurulan telefon donanımı ile kazının dışardan denetimi gerçekleştirildi. Ayrıca dipte dalgıçlar için bir basınç hücresi kuruldu. Bir televizyon vericisi yardımıyla kazıya katılan öğrencilerin sualtı çalışmalarını dalış yapmadan izleyebilmeleri sağlandı, bu aynı zamanda kazı güvenliğini de artıran bir önlem oldu.

Bass 1966'da sualtı arkeolojisinin niteliğini ve gelişimini ele aldığı *Archaeology Under Water* ("Sualtı Arkeolojisi") adlı kitabını yayımladı. Aynı zamanda harita ve plan çıkarma, yer saptama gibi sualtı çalışmalarında kullanılan çeşitli tekniklerin de ayrıntılarla ve resimli olarak işlendiği bu yapıt sualtı arkeolojisi için bir el kitabı niteliği taşımaktadır. Bass böylece öncüsü ve deneyimli bir uzmanı olduğu bu alanın bir boşluğunu da karşılamıştır.

- YAPITLAR (başlıca): *Archaeology Under Water*, 1966, ("Sualtı Arkeolojisi"); *Archaeology Beneath the Sea*, 1975, ("Deniz Dibinde Arkeoloji");
- KAYNAKLAR: O.Alpözen, *Türkiye'de Sualtı Arkeolojisi*, 1975.
- BAKINIZ: COUSTEAU.

BASSANO, Jacopo
(1517-1592)

İtalyan ressam. Venedik resminin çeşitli eğilimlerini renge ağırlık veren bir biçim anlayışı içinde bütünleştirmiştir.

Babası Francesco da Ponte (yaşlı) ve oğlu Francesco da (genç) ünlü birer ressam olan Jacopo ya da Giacomo, 1517 ya da 1518'de Venedik yakınlarındaki Bassano kasabasında doğdu. İlk resim derslerini babasından aldı. 1534'te Venedik'e giderek Bonifazio di Pitati'nin yanında resim çalıştı. 1540 dolaylarında Bassano'ya dönerek evlendi. Yaşamının bundan sonraki bölümünde sık sık Venedik'e gitti. 1581'den sonra çalışmasında büyük bir yavaşlama oldu. 1592'de Bassano'da öldü.

Jacopo'nun başlangıç dönemi üslubu, di Pitati' den başka, aynı zamanda yakından da tanıdığı Lorenzo Lotto, Palma Vecchio ve Titian gibi 16. yy ustalarının çeşitli özelliklerini yansıtır. Ancak bütün bu etkileri birleştiren *Aziz Yohanna ve Aziz Yakob Arasında Madonna*, *İsa'nın Mezara İndirilişi* gibi ilk yapıtlarında manyerist sanatçı Pordenone'nin etkisi hepsinden fazladır. 1538-1540 yıllarında çeşitli etkiler arasında bocaladıktan sonra Jacopo'nun üslubu giderek arınmaya başlar. Bu arınma, resmin çerçevesinin kenarlarına doğru figür istiflerinin yoğunlaştırılması ve hareketin inandırıcı bir biçimde işlenmesi ile sonuçlanmıştır. *Kâhin Kralların Bağlılık Sunuşu*, *Azize Katherine*, ve *Vaftizci Yohanna'nın Boynunun Vurulması* gibi yapıtlar, Jacopo'nun o sıralarda Venedik resmini etkisi altında tutan Floransa-Roma Okulu geleneğinden özümsediği kütlesel biçim anlayışının yanı sıra, Pordenone etkilerini de daha iyi sindirdiğini belgeleyen örneklerdir.

1540-1550 arasında Titian, Parmigianino ve Alman gravürcülerinin sanatlarına eğilmesi, incelik duygusu ile beslenen kıvrak bir fırça işçiliği kazanmasını sağlamıştır. Bundan sonra 1560'lar boyunca süren bir üslup gelişmesi sürecine girer. Çeşitli renk karşıtlıkları, karanlıklaştırılmış bir açık-koyu anlayışı ve gene karanlıklaştırılmış renklere dayanan bir biçimcilik bu dönemin başlangıçtaki en belirgin özellikleridir. Onun Pordenone ve Lotto etkilerini de bazı başka manyerist uygulamaları da aşması ve Venedik resim geleneğine Titian, Veronese ve Tintoretto'dan gelmiş olan kompozisyon şemalarına büyük bir ustalıkla çeşitlilik kazandırması da gene bu döneme rastlar. Başka Venedikli ustaların resim yüzeyini tekdüze bir fırça işçiliği ile değerlendirmelerinin tersine, Jacopo' nun fırçası, biçimlerin değişen doku özellikleriyle birlikte değişen bir çeşitlilik gösterir.

Üslup gelişimini büyük Rönesans ustalarını andırır bir biçimde rayına oturtan Jacopo, daha sonra düşsel ışık etkilerinin geliştirilmesine ve *Aziz Lawrence'ın Şehadeti*'ndeki gibi Tintoretto'yu anımsatır biçimde birdenbire daralan perspektifin vurgulanmasına yönelmiştir. *Vaaz Veren Aziz Paul* adlı yapıtı ise bu iki eğilimin bütünleştiği bir örnektir. Daha sonraki yapıtlarında izlenen ışık kullanımının giderek artan etkisi ve eşit koyuluktaki yarı tonların uyumuna dayanan renk zenginliği, önceki gelişimin doğal bir sonucudur.

Jacopo'nun son dönem yapıtları büyük oğlu Francesco (genç) Bassano ile küçük oğlu Leandro'nun yardımlarıyla oluşturulmuş, ortalama atölye ürünleridir. Bu yüzden de onun sanatı açısından büyük önem taşımazlar.

Jacopo Bassano ilerde Rembrandt'ın gelişireceği bazı özellikleri önceden sezebilmiş, Velazquez ve El Greco gibi büyük sanatçılara yol gösterici olmuştur.

- YAPITLAR (başlıca): *Mısır'a Kaçış*, 1536; *Vaftizci Yahya ile Aziz Yakop Arasında Madonna*, 1538, Eski Pinakotek, Münih; *Samson*, 1538, Resim Galerisi, Dresden; *İsa'nın Mezara İndirilişi*, 1538; *Azize Katherine'nin Şehadeti*, 1538; *Çarmıhta İsa'nın Mızraklanması*, 1540; *Vaftizci Yahya'nın Boynunun Vurulması*, 1550, Ulusal Müze, Kopenhag; *İsa'nın Çarmıha Gerilmesi*, 1562; Belediye Müzesi, Treviso/ İtalya; *Çobanların Bağlılık Sunuşu*, 1568, Hampton Court Krallık Koleksiyonu, İngiltere; *Aziz Lawrence'ın Şehadeti*, 1571, Belluno Katedrali, İtalya; *Vaaz Veren Aziz Paul*, 1574, Sant' Antonio Kilisesi, Marostica.
- KAYNAKLAR: E. Arslan, *I Bassano*, 1931; W.R. Rearick, "Jacopo Bassano: 1568-69", *Burlington Magazine*, CIV, Aralık 1962; P.Zampetti, *Jacopo Bassano*, 1958.
- BAKINIZ: EL GRECO, PARMIGIANINO, PONTORMO, REMBRANDT, TINTORETTO, TITIAN, VELAZQUEZ, VERONESE

BASSI, Agostino
(1773-1856)

İtalyan bakteriyoloji bilgini. Bulaşıcı hastalıkların asalak mikroorganizmalardan ileri geldiğini açıklayarak bakteriyolojinin öncüsü olmuştur.

25 Eylül 1773'te, Lombardia Bölgesi'ndeki Lodi kenti yakınlarında, Mairago kasabasında doğdu. Pavia Üniversitesi'nde hukuk ve fen bilimleri okuduktan sonra devlet memuru olarak çalışmaya başladı; fakat gözlerinden hastalanınca 1816'da emekliye ayrılarak Mairago'daki çiftliğine çekilmek zorunda kaldı. 17 Şubat 1856'da aynı kasabada öldü.

Çitçilikte pek başarılı olamayan Bassi, o sıralar ipekböceklerinde başgösteren ve Lombardia'nın ipek üretimini büyük ölçüde sarsan kireç hastalığını (muskardin) araştırmaya başladı. 25 yıl süren incelemeleri sonucunda, ölen ipekböceklerini kaplayan beyaz maddeyi sağlam bir böceğe şırınga ettiğinde aynı hastalığın başladığını gördü ve buradan yola çıkarak bu öldürücü hastalığın bulaşıcı olduğunu, hastalık yapıcı etkenin de gözle görülemeyen asalak bir mantar türü olduğunu açıkladı. *Botrytis bassiana* adını verdiği bu mantar bugün *Beauvaria bassiana* adıyla bilinir. Bassi, 1835 ve 1836'da bu gözlemlerini yayımladığı iki ciltlik yapıtında, bu mantarla savaşmak için kimyasal maddeler kullanılmasını önerdi. En önemlisi de, hayvanlarda, bitkilerde ve insanlarda asalak yaşayan birtakım mikroorganizmaların bulaşıcı hastalıklara neden olduğu yolunda bir genellemeye vardı.

Hastalıkların gözle görülemeyecek kadar küçük birtakım canlılardan kaynaklandığı düşüncesi İÖ 100 yıllarında Romalı Varro tarafından ortaya atılmış, 16. ve 17. yy'da Kircher, Borel ve Redi gibi bilim adamlarınca çeşitli biçimlerde açıklanmıştı. Ancak, kendisinden on yıl kadar sonra Pasteur ve Koch'un geliştirecekleri hastalık yapıcı mikroorganizmalar kuramının temellerini atan Bassi olmuştur.

- YAPITLAR: *Del mal del segno, calcinaccio o moscardino*, 1835-1836,("Kireç Hastalığı ya da Muskardin Üzerine").

BAKINIZ: R. KOCH, PASTEUR, REDI.

BASTIAN, Adolf
(1826-1905)

Alman etnolog ve antropolog. Kültürler arasındaki benzerlikleri açıklayan bir etnolojik sistem geliştirmiştir.

26 Haziran 1826'da Bremen'de doğdu. 2 Şubat 1905'te Trinidad'da öldü. Babası zengin bir tüccardı. Heidelberg Üniversitesi'nde hukuk; Berlin, Jena ve Würzburg üniversitelerinde doğa bilimleri ve tıp öğrenimi gördü. 1850'de Prag'daki Charles Üniversitesi Tıp Bölümü'nü bitirdi. 1851'de gemi doktoru olarak dünyayı dolaşmaya başladı. 1859'a değin Avusturya, Yeni Zelanda, Güney Amerika, Meksika ve daha birçok ülkeyi gezdi. 1860'ta temel eseri olan üç ciltlik *Der Mensch in der Geschichte* ("Tarihte İnsan") yayımlandı. Sonraki beş yılını çeşitli Asya ülkelerini dolaşarak geçirdi ve bulgularını *Die Völker des östlichen Asiens* ("Doğu Asya Halkları") adlı kitabında topladı. 1868'de kendi etnografik koleksiyonlarıyla dünyadaki en büyük etnografi müzelerinden biri olan Berlin Etnografya Müzesi'nin temelini oluşturdu. 1869'da Rudolf Wirchow ile birlikte Berlin Antropoloji Derneği'ni kurdu. Aynı yıl Berlin Üniversitesi'nde doçent oldu. 1875-1876 arasında Ekvador, Kolombiya, Peru, Guatemala ve Antiller'i dolaştı ve bu gezileri anlatan *Die Kulturlaender des alten Amerika*'yı ("Eski Amerika'nın Kültür Ülkeleri") yazdı. 1886'da Berlin Etnografya Müzesi'nin müdürü oldu. 1889'da Rusya ve Uzakdoğu'ya gitti. Budizm ve önyargıların psikolojik boyutları üstüne yazılar yazdı. Farklı kültürlerin benzer gelişme yasalarına bağımlı olduğunu düşünen Bastian, geliştirdiği etnolojik sistemi, "temel düşünceler", "halk düşünceleri" ve "coğrafi bölgeler" kavramlarına dayandırmıştır. Bastian'a göre, "temel düşünceler" ilkel toplulukların dinsel ve estetik kavramlarından ve sosyal örgütlenmelerinden ve uygulamalarından çıkartılabilir. Temel düşüncelerin sayısı görece azdır. Her topluluktaki kültürel gelenekler, folklor, efsane ve inançlar temel olarak aynıdır; ancak bunlar coğrafi çevre yüzünden biçim farklılıkları gösterirler. İnsanlığın ortak niteliği olan temel düşünceler, "halk düşünceleri" aracılığı ile kendilerini farklı biçimlerde ifade ederler. Halk düşünceleri ise "coğrafi bölgeler"e bağlıdır. Coğrafi bölgelerde çevresel faktörler ve tarihsel süreçler yerel kültürleri biçimlendirirler.

İnsanlığın gelişimini evrimci bir anlayışla açıklayan Bastian, tarihsel düzenliliklere ve süreçlere önem vermiştir. Toplumların birbirine paralel ve birbirine yaklaşan bir evrim süreci izlediklerini öne sürmüş, böylece benzer aşamalardan geçen toplumların benzer bir duruma doğru geliştiğini savunmuştur. Ancak kaba evrimci düşüncelerden farklı olarak Bastian, temel düşüncelerin gelişiminin tek yönlü bir süreç olmadığını belirtmiştir. Bastian kültürel belgelerin ışığında ve psikopatolojinin deneyimlerinden de yararlanarak halkların karşılaştırmalı psikolojisini ortaya koymaya çalışmıştır.

Alman felsefe geleneğinden etkilenen Bastian, kültürel idealizmin sınırları içinde kalmıştır. Görüşleri Malinowski, Boas, Thurnwald gibi antropologları etkilemiştir. Bunun da ötesinde, İsviçreli psikolog Carl Jung'un "kolektif bilinçaltı" kavramını Bastian'ın "temel düşünceler" kavramından çıkarsadığı ileri sürülmüştür.

- YAPITLAR: *Der Mensch in der Geschichte*, 1860, ("Tarihte İnsan"); *Die Völker des östlichen Asiens*, 1866-1871, ("Doğu Asya Halkları"); *Die Kulturlaender des alten Amerika*, 1878, ("Eski Amerika'nın Kültür Ülkeleri").

- BAKINIZ:BOAS, Alexandr BOGDANOV JUNG, THURNWALD.

BASTIAT, Claude Frédéric
(1801-1850)

Fransız iktisatçı ve sosyal felsefeci. Serbest ticareti savunan görüşleriyle tanınmıştır.

29 Haziran 1801'de Bayonne'da doğdu. 24 Aralık 1850'de Roma'da öldü. Babası tüccardı. Bastiat Soréze'de eğitim gördü, İngilizce öğrendi, bir şiir ödülü kazandı ve felsefe çalışmalarına yöneldi. 17 yaşında amcasının firmasında ticaretle uğraştı. 1825'te doğduğu yere döndü ve mülklerini yönetmeye başladı. 1831'de Mugron'da sulh hâkimliği yaptı. 1846'da Paris ve Bordeaux'da serbest ticaret dernekleri kurdu ve bu derneklerin yayın organı olan *Serbest Mübadele* dergisinin kurulmasına katkıda bulundu. 1848-1849 yıllarında sosyalizme karşı yazılar yazdı. 1848'de kurucu mecliste daha sonra yasama meclisinde milletvekili oldu.

Serbest ticaret ve iktisadi liberalizmden yana olan Bastiat görüşlerini *Harmonies Economiques* ("İktisadi Uyumlar") adlı incelemesinde ortaya koymuştur. Doğal iktisadi yasalara dayanan ve uyum içinde gelişen bir toplum düzeninin varlığına inanan Bastiat, tüm sınıfların giderek yükselen bir yaşam düzeyine doğru ilerlediğini ileri sürmüştür. Bastiat bu kitabında, zorlayıcı ve kısıtlayıcı kurumlar karşısında, bireylerle toplum arasındaki ilişkileri uyum içinde dengeleyen ve kendiliğinden ortaya çıkan kurumların üstünlüğünü savunmuştur.

İktisadi verileri değerlendirmekten çok serbest ticaretçi savların propagandasına önem veren Bastiat'ın kitapları Fransa'da oldukça yaygınlık kazanmıştır. Yazılarının İngilizce çevirileri, Amerika'da korumacılığa karşı bir propaganda aracı olarak sık sık kullanılmıştır.

- YAPITLAR: *Oeuvres complétes*, 1862-1864, ("Bütün Eserleri").

BASTIDE, Roger
(1898-1974)

Fransız sosyolog ve antropolog. Din sosyolojisi ve ırk ilişkileri konularındaki çalışmalarıyla tanınmıştır.

Nîmes'de doğdu. Maisons-Laffitte'te öldü. 1924-1938 arasında Cahors, Lorient, Valence ve Versailles'daki liselerde ders verdi. 1938-1951 arasında Brezilya'daki Saõ Paulo Üniversitesi'nde çalıştı. Fransa'ya döndüğünde École Pratique des Hautes Études'de yönetici olarak görev aldı. 1958'de Sosyal Psikiyatri Merkezi'nin müdürü oldu. Sorbonne'dan 1968'de emekli olduktan sonra da, ölümüne değin bilimsel çalışmalarını sürdürdü.

Bastide, mistisizm üzerine ilk yazılarında, dinin öbür toplumsal olguların dolaysız bir ürünü olduğu yolundaki görüşlere karşı çıkarak, mistik deneyimlerin, bilinmeyenle olan duyusal bağlantıları nedeniyle kültürel sınırları aştığını belirtmiştir. Bastide, Freud'u indirgemeci bir biçimde yorumlayan görüşlere katılmamakla birlikte, kişiliğin gelişiminin anlaşılmasında Freudcu ve Yeni-Freudcu katkılara önem vermiştir.

Durkheim'ın görüşlerinden etkilenen Bastide, sosyolojinin psikoloji ve psikanaliz alanlarına doğru yayılması gerektiğini ileri sürmüştür. 1932'de yayımlanan *Materials for a Sociology of the Dream* ("Rüyanın Sosyolojisinin Unsurları") adlı çalışmasında, rüyaların bir anlamda toplumsal gerçekler olduğunu iddia etmiştir. Bastide'e göre, ilkel insanlar rüya deneyini toplumsal eyleme yönelik bir araç olarak kullanmışlardır. Rüyanın içeriği ile rüya görenin toplumsal çevresi arasında yakın bir ilişki vardır. Böylece Bastide, Durkheim'ın kavramlarını sosyologların toplumsal alanın dışında bıraktıkları verilere uygulamıştır. Ona göre, sosyal bilimciler rüyaları ve bilinçdışı durumları dışarıda bıraktıkları sürece, yalnızca teknolojik ve iktisadi olgulara değer veren çağdaş batı insanının rasyonalist önyargılarının sınırları içine hapsolmuş olacaklardı.

Bastide, Birleşmiş Milletler Eğitim Bilim ve Kültür Örgütü'nün (UNESCO) ırk ilişkileri ile ilgili iki çalışmasında görev aldı. İlk çalışma 1950'de Brezilya'da yapıldı. İkinci çalışma ise, Fransız üniversitelerindeki Afrikalı azınlıklara ilişkindi. Fransa'daki Afrikalı öğrencilerin beyazlarla olan ilişkilerini inceleyen Bastide Afrikalı öğrencilerin daha üst bir toplumsal konuma sahip olmak için ve beyazların onları aşağılamalarına misilleme olarak beyaz kızlarla cinsel ilişki kurduklarını iddia etti. Ancak beyaz kızlarla evlenen Afrikalılar eski çevrelerine geri dönemiyorlardı. Beyaz kızların ise ailelerine ve geleneksel değerlere karşı çıkmanın bir göstergesi olarak Afrikalılar'la ilişki kurduğunu öne sürdü.

Hıristiyan ahlaki değerlere ve sosyal demokrat görüşlere sahip olan Bastide, Afrika geleneklerinin savunucusu olmuş, Batı Afrika dinlerinin, Yunan ve Roma dinleriyle eşdeğer olduğunu iddia etmiştir. Çalışmaları ile ırk ilişkilerinin incelenmesine katkıda bulunmuştur.

- YAPITLAR: *Materials for a Sociology of the Dream*, 1932, ("Rüyanın Sosyolojisinin Unsurları"); *Applied Anthropology*, 1973, ("Uygulamalı Antropoloji").
- BAKINIZ: DURKHEIM.

BAŞARAN, Mehmet
(1926)

Türk şair, öykü ve roman yazarı. Şiir ve öykülerinde köy yaşamının zorluk ve acılarını gerçekçi bir tutumla dile getirdi.

Lüleburgaz'ın Ceylan köyünde doğdu. Kepirtepe Köy Enstitüsü'nü bitirdikten sonra 1946'da Hasanoğlan Yüksek Köy Enstitüsü'nden mezun oldu. Aynı yıl Antalya Aksu Köy Enstitüsü'ne öğretmen olarak atandı. 1947'de öteki Köy Enstitülü arkadaşla-

rıyla birlikte Subay Okulu'ndaki eğitimini bitirdikten sonra çavuş olarak kıtaya çıkarıldı. Askerlik dönüşü Edremit Bölgesi Gezici Başöğretmenliğine atandı. Köy öğretmenliği, ilkokul öğretmenliği yaptı. 1956'da İstanbul Halk Eğitimi Folklor Bölümü'nde görev aldı. 1960-1970 arasında Kartal ve Göztepe Ortaokulları'nda Türkçe öğretmenliği yaptı. 1979'da İstanbul Aryamehr Lisesi edebiyat öğretmenliğinden emekli oldu. *Elif Diye Bir Türkü* adlı öyküsüyle TRT 1970 Hikâye Başarı Ödülü'nü, *Memetçik Memet* adlı romanıyla da 1979 Orhan Kemal Roman Armağanı'nı aldı.

Mehmet Başaran edebiyata şiirle başladı. Köy Enstitüsü'nde ülkesine ve dünyaya ilişkin düşünceleri hızla değişen, toplumcu düşüncelerle karşılaşan köy kökenli genç bir çocuğun aydın kimliği şiirine egemen oldu. İlk şiirleri 1945'te *Köy Enstitüleri Dergisi*'nde yayımlandı. Emeği, alın terini, doğayı, insan-doğa ilişkilerini yalın bir dille türküleştirdi. Yaşamındaki acılı deneyimleri, sıkıntılarını 1953'te yayımladığı *Ahlat Ağacı* adlı kitabındaki şiirlerinde başarıyla yansıttı. Bu kitapta göze çarpan yalınlık ve içtenlik beş yıl sonra yayımladığı *Karşılama*'da yer alan şiirlerinde de sürdü. Çok sayıda insanı ortak acılar ve sevinçlerle coşturacak bir şiir oluşturmayı amaçlıyordu. 1960'ta yayımlanan *Nisan Haritası* adlı uzun şiirde Köy Enstitüleri'nin kuruluş ve gelişimi, bu okullarda ortak bir coşkuyla eğitim gören köy gençlerinin heyecanı bir destan havası içinde veriliyordu. Başaran bu dönemde edindiği deneyimleri büyük ölçüde otobiyografik nitelik taşıyan öykülerinde de yansıttı. "Köy Notları" başlığı taşıyan denemelerinde ise yine köyü, köylüyü ve kendini köy sorununun çözümüne adamış öğretmeni anlattı.

• **YAPITLAR: Şiir:** *Ahlat Ağacı*, 1953; *Karşılama*, 1958; *Nisan Haritası*, 1960; *Kocakent*, 1963; *Pıtraklı Memleket*, 1969; *Gök Ekin*, 1975; *Meşe Seli*, 1982. **Öykü:** *Aç Harmanı*, 1962; *Zeytin Ülkesi*, 1964; Sürgünler, 1970; *Elif Diye Bir Türkü*, 1976. **Roman:** *Memetçik Memet*, 1978. **Deneme:** *Çarığımı Yitirdiğim Tarla*, 1955; *Tonguç Yolu*, 1974. **Çocuk Kitapları:** *Kuşdili*, 1968; *Akça Kız*, 1970; *Evvel Evvel İken Deve Tellal İken*, 1974; *Aç Kapıyı Bezirgan Başı*, 1974; *Yağmur Gelini*, 1975; *Armutlu Tarla*, 1979; *Boyalı Irmak*, 1979; *Söğütler Ses Verince*, 1981.

• **BAKINIZ:** T. APAYDIN.

BAŞGİL, Ali Fuat
(1893-1967)

Türk hukukçu ve siyaset adamı. İş Hukuku ve Anayasa Hukuku çalışmalarıyla tanınmıştır.

Çarşamba'da doğdu, 17 Nisan 1967'de İstanbul'da öldü. İlk öğrenimini Çarşamba'da, orta öğrenimini İstanbul'da yaptı. 1914'te I. Dünya Savaşı'na katılarak dört yıl Kafkas cephesinde çarpıştı. Savaştan sonra Fransa'ya gitti. 1921'de Paris Buffone Lisesi'ni, 1925'te Grenoble Hukuk Fakültesi'ni bitirdi. 1928'de Paris Hukuk Fakültesi'nde Boğazlar sorunu ile ilgili doktora tezini verdi.

Ertesi yıl Türkiye'ye dönerek Maarif Vekâleti Yüksek Tedrisat Umum Müdür Muavini oldu. 1930'da Ankara Hukuk Mektebi'nde doçent olarak öğretim üyeliğine başladı. Bir yıl sonra profesörlüğe yükseldi. Hukuk Mektebi'nde Roma Hukuku, Gazi Terbiye Enstitüsü'nde de Medeniyet Tarihi dersleri verdi.

1933'te İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Teşkilât-ı Esasiye (Anayasa) Hukuku profesörlüğüne atandı. 1936'da İstanbul Yüksek Ticaret ve İktisat Mektebi müdürlüğüne getirildi. Türkiye'de ilk kez İş Hukuku dersleri verdi. Şubat 1937'de Hatay'ın bağımsızlığı konusunu görüşmek üzere Cenevre'de toplanan Milletler Cemiyeti komisyonunda Türk heyetinin hukuk danışmanlığını yaptı. Kasım 1937'de Hukuk Fakültesi dekanlığına getirildi. 1939'da ordinaryüs profesör oldu.

Mayıs 1942'de Ankara Siyasal Bilgiler Okulu'na müdür atandı. Siyasal Bilgiler Okulu'nda ve Hukuk Fakültesi'nde Teşkilât-ı Esasiye dersleri verdi. Mayıs 1943'te Siyasal Bilgiler Okulu'ndan istifa ederek İstanbul Hukuk Fakültesi'ne geri döndü. Bu arada 1947'de Hür Fikirleri Yayma Cemiyeti'ni kurdu. Çok partili sisteme geçildiği bu dönemde cemiyet Demokrat Parti'yi geliştirmeyi amaçlayan bir siyaset izledi. Ekim 1960'ta Milli Birlik Komitesi (MBK) tarafından 147 arkadaşıyla birlikte üniversiteden uzaklaştırıldı. Ocak 1961'de, MBK tarafından kapatılmış olan Demokrat Parti lehinde propaganda yaptığı gerekçesiyle tutuklandı. Üç ay sonra beraat etti. Ekim 1961'de Adalet Partisi listesinden bağımsız Samsun senatörü seçildi. Cemal Gürsel'e karşı Adalet Partisi'nin cumhurbaşkanı adayı oldu. Ancak baskılar sonucu adaylıktan ve senatörlükten çekildi. Ocak 1962'de İsviçre'ye gitti. Cenevre Üniversitesi Türk Tarihi ve Dili Kürsüsü'nde dersler verdi. Aralık 1964'te Türkiye'ye döndü. Ekim 1965'te Adalet Partisi İstanbul milletvekili seçilerek yeniden meclise girdi. 17 Nisan 1967'de İstanbul'da öldü.

Ali Fuat Başgil, tek partili dönemde Cumhuriyet Halk Partisi'ne, 1960 sonrası da 27 Mayıs hareketine karşı tavır almış ve bu nedenle kovuşturmaya uğramıştır. Özellikle Türkiye'deki laiklik anlayışına yönelttiği eleştirilerle dikkati çeken Başgil'in, milletvekilliği sırasında Diyanet İşleri Reisliği'ne ilişkin hazırladığı yasa tasarısı, mecliste büyük tartışmalara neden olmuştur.

• **YAPITLAR (başlıca):** *Esas Teşkilât Hukuku Dersleri*, 1934; *Teşkilât-ı Esasiye Kanunumuzda Nizamnâme Mefhumu ve Nizamnâmelerin Mâhiyeti ve Tâbi Olduğu Hukukî Rejim*, 1939; *Hukuk'un Ana Mes'eleleri ve Müesseseleri*, 1946; *Ana Hukuk Dersleri*, 1948; *Seçim Sistemimizin Kıymeti ve Eksikleri*, 1948; *Demokrasi ve Hürriyet*, 1949; *Gençlerle Başbaşa*, 1949; *Din Nedir? Din Hürriyeti ve Laiklik Ne Demektir?*, 1954; *Türkiye Siyasî Rejimi ve Anayasa Prensipleri*, 1957; *Demokrasi Yolunda*, 1961; *27 Mayıs İhtilâli ve Sebepleri*, 1966.

BAŞGÖZ, İlhan
(1923)

Türk halkbilim araştırmacısı. Folklor araştırmaları, derlemeleri ve çeşitli halk ozanları üzerine incelemeleriyle tanınmıştır.

Sivas'ın Gemerek ilçesinde doğdu. Babası Gemerek'te ilkokul öğretmeni olan Hoca Hasan Efendi idi. Ortaöğrenimini 1940 yılında Sivas Lisesi'nde tamamladı. Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü'nü bitirdi. Türk folkloru ve Halk edebiyatı dalında doktora yaptıktan sonra 1946-1950 arasında Pertev Naili Boratav'ın yanında asistan olarak çalıştı. 1950'den 1952'ye kadar Tokat Lisesi'nde edebiyat öğretmenliği yaptı. 1960'ta Ford Vakfı'nın bir bursu ile ABD'ye giderek iki yıl Los Angeles, iki yıl da Berkeley'de California Üniversitesi'nde araştırmacı olarak çalıştı. 1965'te Indiana Üniversitesi'nde Ural- Altay Dilleri Bölümü'nde öğretim üyesi oldu. Aynı üniversitede Türk Araştırmaları programının da yönetmenliğini üstlendi. 1967'de bu üniversitede yardımcı profesör, 1975'te ise profesör oldu. 1983'te Amerikan Folklor Cemiyeti Onur üyeliğine seçildi.

Başgöz, Türk halkbilimi konusunda uluslararası ün kazanmış birkaç Türk araştırmacıdan biridir. Çeşitli halk ozanları hakkındaki çalışmalarının yanı sıra, bilmece, mani gibi konularda da araştırma ve derlemeler yapmıştır. Başgöz aynı zamanda Türkiye'deki eğitim sorunları üzerine iki kitabın da yazarıdır.

• **YAPITLAR (başlıca):** *Türk Halk Edebiyatı Antolojisi*, 1956; *Manilerimizden*, 1960; *Educational Problems of Turkey, 1920-1940*, (H.E.Wilson ile), 1967, ("Türkiye'nin Eğitim Sorunları, 1920-1940"); *Atatürk ve Türkiye Cumhuriyetinde Eğitim*, 1968; *Turkish Folklore Reader*, 1971, ("Türk Folkloru Kitabı"); *Bilmece: A Corpus of Turkish Riddles*, (A. Tietze ile), 1973; *Karac'oğlan*, 1978; *Studies in Turkish Folklore*, (M. Glazer ile, derleme), 1978, ("Türk Folkloru Araştırmaları"); *Âşık Ali İzzet Özkan*, 1979.

• **BAKINIZ:** P.N.BORATAV.

BAŞKAN, Özcan
(1929)

Türk dilbilimci. Özellikle sesbilim ve yabancı dil öğretimi konularında çalışmıştır.

4 Ocak 1929'da İzmir'de doğdu. Babası subay olduğu için ilk ve ortaöğrenimini çeşitli kentlerde yaptı. İstanbul'da Kabataş Erkek Lisesi'ni bitirdikten sonra İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi'ne girdi. 1952'de İngiliz Filolojisi Bölümü'nden mezun oldu. Ertesi yıl aynı bölüme asistan olarak girdi ve bursla ABD'ye gitti. Orada K.L.Pike'ın öğrencisi oldu. Yurda döndükten sonra C.E.Basell'in yönetiminde hazırladığı *Fonemik Tahlilde Kıstaslar Meselesi* adlı teziyle 1952'de doktor unvanını aldı. 1959'da doçent, 1968'de profesör oldu. Eğitimin yanı sıra 1972-1980 arasında İstanbul Üniversitesi Yabancı Diller Yüksek Okulu İngilizce Bölümü başkanlığı ve 1982-1983'te Edebiyat Fakültesi Yabancı Diller Eğitimi İngilizce Anabilim Dalı başkanlığı görevlerini yürüttü.

1970'te Türk Dil Kurumu üyeliğine kabul edildi. 1972-1983 arasında bu kurumun yönetim kurulu üyeliğinde bulundu. 1983'te emekli oldu. Emekliliğinden sonra Suudi Arabistan'a giderek dil öğretimi konusunda çalıştı.

Özcan Başkan önceleri özellikle sesbilim konusunda çalışmıştır. Daha sonra çalışmalarını giderek dilbilim ve yabancı dil öğretimi alanlarında yoğunlaştırmıştır. Kitaplarından başka çeşitli dergilerde yayımladığı makaleleri de vardır. Bunlarda yabancı dil öğreniminde karşılaşılan zorluklardan Türkiye'deki köy adlarına dek çeşitli konular üzerinde durmuştur. 1966'da Giresun'un Kuşköy'ünde kullanılan ıslık dili üzerine yaptığı alan araştırması da ilginç çalışmalarından biridir.

• **YAPITLAR: (başlıca):** *Fonemik Tahlilde Kıstaslar Meselesi*, doktora tezi, 1955; *Lengüistik Metodu*, 1967; *Yabancı Dil Öğretimi, İlkeler ve Çözümler*, 1969.

BAŞKUT, Cevat Fehmi
(1908-1971)

Türk oyun yazarı. Cumhuriyetle gelen yeni toplumsal düzenin değer yargılarını irdeleyen, halka dönük, ahlakçı bir tiyatroya yönelmiştir.

Edirne'de doğdu. Eyüp Rüştiyesi'nde okuduktan sonra, 1921'de İstanbul Sultanisi'ni bitirdi. Kurtuluş Savaşı'nın başlangıcında babası ile birlikte Ankara'ya geçti. Büyük Millet Meclisi'nin basımevinde düzeltmen ve yine Büyük Millet Meclisi'nde zabıt kâtibi olarak çalıştı. 1928'de İstanbul'a dönerek gazeteciliğe başladı. Mesleğin her alanında çalıştı. *Vakit*, *Son Posta* ve *Cumhuriyet* gazetelerinde yazı işleri müdürlüğü yaptı. İstanbul Gazeteciler Cemiyeti başkanlığında bulundu. 1963'te gazetecilikten ayrılıp kendini bütünüyle oyun yazarlığına verdi. 15 Mart 1971'de İstanbul'da öldüğünde Oyun Yazarları Derneği'nin başkanıydı. *Küçük Şehir* adlı oyunuyla 1948 İnönü Tiyatro Armağanı'nı kazanmıştır.

Cevat Fehmi Başkut gazeteciliğinin yanı sıra, 1933'te basılan bir dizi röportaj kitabı ve daha sonraki yıllarda iki aşk romanı ile birkaç polisiye roman da yazdı.

1940-1950 arasında Türk tiyatrosunda oyun yazarı eksikliği çekiliyor, Cumhuriyet'le gelen yeni düşünce ve inançların sahneye yansıtılmasında adeta bir tembellik izleniyordu. Cevat Fehmi Başkut bu ortam içinde, Muhsin Ertuğrul'un da yüreklendirmesiyle 1942'de oyun yazarlığına başladı. İlk oyunu *Büyük Şehir* 1942-1943 tiyatro mevsiminde İstanbul Belediyesi Şehir Tiyatroları Yeni Komedi sahnesinde oynandı ve büyük bir başarı kazandı. Kolay yakalanabilen bir takım ahlak yargılarını aktarmak için

gündelik yaşamdan alınmış kişi ve olayların araç olarak kullanıldığı bu oyun, Anadolu'dan İstanbul'a göç etmiş taşralıların büyük kentte nasıl aldatıldıklarını, sömürüldüklerini konu ediniyordu. Bu ilk çıkışın başarılı olması üzerine Başkut oyun yazmayı sürdürdü. 1945'te yazdığı *Küçük Şehir*'in 1948'de aldığı ödül ve gene aynı yıl oynanan *Paydos* oyunu yazarın ününün iyice yayılmasına yol açtı. Bu son yapıt, yurt dışında sahnelenen ilk Türk oyunu olarak Atina'da altmış beş kez oynandı. II. Dünya Savaşı'nın getirdiği ekonomik değişikliklerle toplumsal dengesi bozulan ortamda dürüst kalmaya özen gösteren bir öğretmenin, çıkarcılığı ön plana almış bir muhtar ve bakkalla ilişkilerini sergileyen *Paydos*, yeni düzenin ülkeye yerleşmeye başlayan çarpık değerlerini bir takım ahlak yargılarıyla eleştiriyordu. Oyunun bildirisini aktarmakta seçilen halkçı yöntem, hem oyunun hem de yazarın geniş kitlelerce kabullenmesine yol açtı.

Yazarın 1950'de oynanan *Sana Rey Veriyorum* adlı oyunu, yeni başlayan çok partili dönemin, Türkiye'nin toplumsal yaşamına getirdiği yenilikleri, özlemleri, bunların karşısında eski alışkanlıkları aynı kolay kavranan üslupla irdeler, eleştirir. 1955 yılının ürünü *Harput'ta Bir Amerikalı*, o yıllarda tüm toplumu saran Amerikan hayranlığını, Harput'ta doğup Amerika'da zengin olan bir iş adamının doğduğu yerlere yeniden dönüşünde çevresinde toplaşanlar aracılığıyla eleştirir. Türkiye'nin toplumsal yaşamında görülen her değişim, Cevat Fehmi Başkut'un oyunlarına konu olmakta gecikmemişti. 1960'ların başında yazdığı, köktenci davranışları destekler görünen ve Türkiye'de işleri ancak gözünü budaktan sakınmayan kadroların düzeltebileceği temasını işleyen *Buzlar Çözülmeden*, gene o günlerde sanat ortamının yaygın temalarından köylü-ağa çatışmasını ele alan *Hepimiz Birimiz İçin*; kent yaşamının gündemine ağırlıkla giren apartman olgusunu irdeleyen *Göç*, yazarın bu tutumunun belirgin örnekleridir.

Yazdığı oyunların hemen hemen tümü İstanbul Belediyesi Şehir Tiyatroları'nda sahnelenen Cevat Fehmi Başkut, genellikle bir ahlak dersi ile biten toplumsal taşlama ve komedyalarında, değişen düzenin getirdiği "kötülükleri" gene o düzenin bakış açısından eleştiren bir tiyatro adamı olarak gözükür. Canlı bir biçimde yarattığı tiplerindeki ekonomik farklılaşmanın temellerine inmeden, Türk toplumunda ilk bakışta göze çarpacak köylü-kentli, memur-amir, eski-yeni kuşak gibi zıtlaşmaları,değişen değer yargılarının getirdiği ahlaki zıtlaşmalar olarak yansıtır. Oyunlarının tümü "eğitici tiyatro" çerçevesine girer.

• **YAPITLAR:** *Cevat Fehmi Başkut Külliyatı*, (6 s.), 4 cilt, 1972; *Büyük Şehir*, 1942; *Ayarsızlar*, 1943; *Hacı Kaptan*, 1944; *Küçük Şehir*, 1945; *Koca Bebek*, 1946; *Paydos*, 1948; *Sana Rey Veriyorum*, 1950; *Soygun*, 1951; *Kadıköy İskelesi*, 1952; *Makina*, 1953; *Harput'ta Bir Amerikalı*, 1955; *Öbür Gelişte*, 1960; *Hacıyatmaz*, 1960; *Göç*, 1962; *Buzlar Çözülmeden*, 1964; *Hepimiz Birimiz İçin*, 1965; *Üzüntüyü Bırak*, 1965; *Ayna*, 1966; *Emekli*, 1967; *Ölen Hangisi*, 1967; *Dostlar*, 1970.

BAŞOĞLU, Muzaffer Şerif

Bak. SHERIF, Muzaffer

BAŞOĞLU, Tamer
(1938)

Türk heykelci. Anıt-heykele çağdaş anıtçılık kavramı açısından yaklaşmıştır.

Nazilli'de doğdu. 1960'ta mezun olduğu İstanbul Güzel Sanatlar Akademisi'nde Belling, Hadi Bara ve Zühtü Müritoğlu'nun öğrencisi oldu. 1961'de Roma Güzel Sanatlar Akademisi'nde Prof. Podimani' nin derslerini izledi. 1965'te asistan olarak girdiği Güzel Sanatlar Akademisi'nde profesörlüğe dek yükseldi.

1969'da Devlet Resim Heykel Sergisi ikincilik ödülünü, 1971'de de TRT Heykel Ödülü'nü kazandı. 1967'de Paris Genç Sanatçılar Bienali'ne, 1971'de Paris Bienali'ne katıldı.

Başoğlu'nun ilk çalışmaları soyut niteliktedir. Tahta, taş, demir ve bakır gibi çeşitli malzemelerin bir arada kullanıldığı bu yapıtları oluşturan ana kitleler kendilerini bağlayan metal öğeler aracılığı ile hareket ettirilebilir bir biçimde donatılmıştır. Sanatçının İzmir Resim ve Heykel Müzesi'ndeki *Kinetik Heykel*'inde ise aynı nitelikler, hareket ile değişen bir ışık kaynağından, pleksiglas levhalar üzerine düşen ışık ile bütünleşir.

Başoğlu malzeme kullanımında ve tekniklerin denenmesinde çeşitliliğe ve yeniliğe açık bir sanatçıdır. 1966'da Türkiye'de ilk poliyester dökümü gerçekleştirdiği gibi, eskiden kullanılan, ancak sonradan gözden düşen ve dökümde ayrıntılı noktalarda daha iyi sonuç alınmasını sağlayan "dökümde mum yok etme" (cire perdue) tekniğinin yeniden canlanmasında da etkin bir rol oynamıştır.

1966'dan bu yana daha çok anıt-heykel alanındaki ürünleriyle dikkat çekmiştir. Orta Doğu Teknik Üniversitesi'nin açtığı yarışmayı kazanarak gerçekleştirdiği *Bilim Ağacı* olarak da bilinen *Atatürk Anıtı*

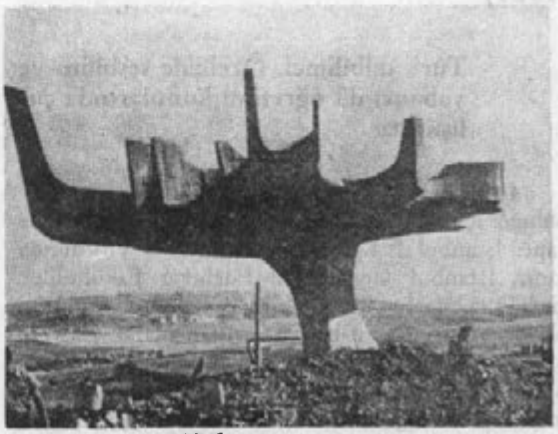

Hacettepe Kampüsü-Ankara

"Bilim Ağacı"

Türkiye'deki ilk soyut anıttır. Bu yapıtıyla sadece karşıdan seyredilen anıt düşüncesini terk eden Tamer Başoğlu, seyredenin yapıtın içine girmesine ve onu her açıdan görebilmesine olanak tanıyan, anıt ile seyretme eylemi arasındaki durağan ve edilgen ilişkiye daha dinamik ve yaşayan bir boyut kazandırılmasını amaçlayan çağdaş anıt anlayışı doğrultusunda çalışmalarını *Atçalı Kel Mehmet*, İzmir-Karşıyaka'daki *Atatürk ve Kadın Hakları* adlı başka anıtları ile de sürdürmüştür.

- **YAPITLAR** (başlıca): *Kompozisyon*, demir-ağaç, İstanbul Resim ve Heykel Müzesi; *Döner Heykel*, demir-ağaç, İstanbul Resim ve Heykel Müzesi; *Siyah Beyaz Heykel*, ağaç, İstanbul Resim ve Heykel Müzesi; *Kinetik Heykel*, İzmir Resim ve Heykel Müzesi; *Atatürk Anıtı*, 1966, Ortadoğu Teknik Üniversitesi Kampüsü; *Atçalı Kel Mehmet Anıtı*, 1969; İstanbul Ticaret Odası, dekoratif panoları, 1969; *Kâzım Karabekir Anıtı*, 1970; *Samandağ Anıtı*, 1971, Hatay; *Atatürk ve Kadın Hakları Anıtı*, 1972, Karşıyaka/İzmir; *Konya Ereğli Anıtı*, 1973-1983.

- **BAKINIZ:** A.H. BARA, BELLING, MÜRİTOĞLU.

BAŞTÜRK, Abdullah
(1929)

Türk sendikacı. Genel-İş Sendikası ile Türkiye Devrimci İşçi Sendikaları Konfederasyonu'nun (DİSK) genel başkanlığını yapmıştır.

İstanbul'un Yalova ilçesinde doğdu. İlköğrenimini bitirdikten sonra İstanbul'a geldi. Ortaöğrenimini yarıda bırakarak, yaşamını işçilikle sürdürdü. Bir süre lokantalarda çalıştıktan sonra, sırasıyla lastik işçiliği, metal işçiliği ve presçilik yaptı.

Ailevi nedenlerden ötürü bir süre oturduğu Balıkesir'in Sındırgı ilçesinde bir yıl çalıştıktan sonra askere gitti. 1950 yılında askerlik görevini bitirerek İstanbul'a döndü. Bir tel ve çivi fabrikasında kısa bir süre çalıştıktan sonra, birkaç yıl serbest sıhhi tesisatçılık yaptı. Bir süre işsiz kaldıktan sonra, İstanbul Belediyesi Fen İşleri'ne sıhhi tesisat işçisi olarak girdi.

1961'de kurulan İstanbul Belediyesi Fen İşçileri Sendikası'na üye oldu. Kısa bir süre sonra yapılan sendika genel kurulunda genel sekreterliğe getirildi. Göreve başladıktan sonra tüm belediye işçilerini sendika içinde örgütlemek için çalışmalar yaptı. Sendika bir süre sonra etkinliğini artırdı. Bu arada İstanbul Belediye İşçileri Sendikası adını alan sendikanın genel sekreteri olarak, işçileri kışkırttığı iddiası ile 42 gün tutuklu kaldı. Açılan dava sonunda beraat etti.

1962'de genel sekreteri olduğu İstanbul Belediye İşçileri Sendikası Türk-İş'e başvurarak, üyelik isteminde bulundu. Türk-İş ise sendikal örgütlenmenin salt belediye işçilerine yönelik olmamasını, tüm hizmet işçilerini de kapsamasını isteyerek, tüzük değişikliği önerdi. Gerekli değişiklikler yapılarak 16 ilde şube kuran sendika, milli tipe dönüştürüldü ve Türkiye Genel Hizmetler İşçileri Sendikası (Genel-İş) adını aldı. Ardından birçok belediyede örgütlenmiş bağımsız sendikalar Genel-İş'e katıldı. Sendika genel merkezinin Ankara'ya taşınmasından sonra istifa eden genel başkanın yerine, tüzük gereği, genel sekreter olan Abdullah Baştürk getirildi.

1964'te Türk-İş Genel Yönetim Kurulu üyesi olan Baştürk, Türk-İş yönetimini "işçi haklarına karşı yapılan saldırılar" karşısında sessiz kaldığı için eleştirmeye başladı. 1967'de yapılan sendika genel kurulunda Türk-İş'in benimsediği "partilerüstü politika"ya karşı çıktı.

1963'te kısa bir süre TİP'e üye olup ayrıldıktan sonra 1967'de CHP'ye girdi. 1969'da bu partiden Yozgat milletvekili seçildi. 14 Ocak 1971 günü Kızılcahamam'da toplanan Türk-İş yönetim kuruluna sunulan, "1971 Türkiyesi'nde İşçi Hareketi ve Sendikalarımız" adını taşıyan ve sendikal çevrelerde "Dörtler raporu" diye bilinen belgeyi Petrol-İş Genel Başkanı İsmail Topkar, Deniz Ulaş-İş Genel Başkanı Feridun Şakir Öğünç ve Yol-İş Genel Başkanı Halit Mısırlıoğlu ile birlikte hazırladı. Türk-İş yöneticilerinin şiddetle eleştirildiği bu raporda "partilerüstü politika" yerilerek, bir siyasal partiden yana olunması gerektiği vurgulanıyordu.

2 Temmuz 1971'de yine yönetim kuruluna sunulan ve "Türk İşçi Hareketi için Sosyal Demokrat Düzen" adını taşıyan raporda da imzası olan Abdullah Baştürk, Türk-İş içindeki "sosyal demokrat muhalefet"in önderlerinden biri oldu. Bu rapor da, genel hatlarıyla sosyal demokrasiyi benimsemiş sendikacıların görüşlerini dile getiriyor ve sendikal mücadele için önerilerini içeriyordu.

1973'te İstanbul'dan milletvekili seçilen Baştürk, 1976'ya değin Türk-İş içindeki muhalefetini sürdürdü. Sonunda, Genel Başkanı olduğu Genel-İş Sendikası, 5 Haziran 1976 günü genel kurul kararıyla Türk-İş'ten ayrılarak DİSK'e katıldı. Bir süre DİSK başkanlar konseyi üyesi olan Abdullah Baştürk, 27 Aralık 1977'de yapılan DİSK 6. Genel Kurulu'nda Kemal Türkler'in yerine DİSK Genel Başkanı seçildi. Bir çalışma döneminden sonra 7 Temmuz 1980'deki 7. Genel Kurul'da tekrar başkanlığa getirilen Baştürk, bu arada 1979 ve 1980 1 Mayıs kutlamaları nedeniyle iki kez tutuklandı, sonra serbest bırakıldı.

12 Eylül 1980'den sonra yeniden tutuklandı. Bu kez TCK'nın 146/1 maddesini ihlal ettiği gerekçesiyle dava açıldı. Halen tutuklu olup, yargılanmakta olan Abdullah Baştürk, aynı zamanda ICFTU'ya bağlı PSI'nın (Uluslararası Kamu İşçileri Sendikası) yürütme kurulu üyesidir.

Abdullah Baştürk, sendikal yaşamına belediye işçilerinin örgütlenmesiyle başlamış ve bu işkolunda özellikle işçi-memur ayrımı ile beliren sorunların çözümü yolunda çaba göstererek, Genel-İş Sendikası'nın işkolu yetkisine sahip en büyük sendika olmasını sağlamıştır. Sürekli olarak sendikal hareketlerin mutlaka siyasal bir öz taşıması gerektiğini vurgulayan Baştürk, işçilerin aynı zamanda kendi siyasal partilerinde de bir araya gelmelerini savunmuştur.

Baştürk, Türk-İş içinde "Dörtler hareketi" ile başlayan, parlamenterlik ve DİSK Genel Başkanlığı ile süren sendikal-siyasal etkinliğini bu doğrultuda da sürdürmüştür.

BATAILLE, Georges
(1897-1962)

Fransız romancı, anlatı ve deneme yazarı. Yapıtlarında, erotizm ve dil arasındaki ilişkiyi incelemiştir.

Auvergne'de doğdu. 1922-1942 yıllarında Bibliothèque Nationale'de kütüphanecilik yaptı. Ecole Pratique des Hautes Etudes'de Alexander Kojeve'in öğrencisi oldu. Kojève'in Hegel felsefesi üzerine verdiği derslere Jacques Lacan, Merleau-Ponty ve Raymond Aron gibi ünlü Fransız yazarlarıyla birlikte katıldı. *Critique* dergisinin kurucularından olan Bataille derginin yayın danışmanı oldu ve bu dergide birçok yazısı yayımlandı. 1962'de Orléans'da öldü.

Gerçeküstücülük ve Marquis de Sade'dan etkilenen Bataille, *Historie de l'oeil* ("Gözün Öyküsü") adlı yapıtıyla tanındı. Roman, şiir, deneme, edebiyat eleştirisi ve felsefe alanlarında, bu alanların sınırlarını zorlayan ürünler verdi. *L'Expérience intérieure*'de ("İç Yaşantı") topladığı denemeleri büyük bir ilgi uyandırdı.

Birçok çağdaş Fransız yazarı gibi Bataille da öğrencisi olduğu Kojève'in Hegel yorumlarından etkilenmiş, ama 1868'lerden başlayarak Fransa'da gelişen Hegelci felsefeyi aşma çabaları içinde yer almıştır. Bu süreçte Nietzsche ve Sade'a ilgi duyan Bataille, erotizmle yazın arasındaki ilişkiyi incelemiştir. Yapıtlarında, dilin sınırlarını aşma yoluyla değerlerdeki sınırları aşmayı amaçlayan bir erotizm vardır. Karakterlerinin erotik maceralarını konu alan *Histoire de l'oeil*'deki erotizm, konudan çok dilin ve benzetilerin kullanımından kaynaklanır. Bu, dilin sınırlarında gelişen, dilin alışılagelmiş kullanımından sapmalarla beslenen ve nesneyle anlam arasındaki ilişkiyle oynanarak oluşturulan bir erotizmdir. Bataille'ın, dilin sınırları ve bu sınırları aşmanın imkânsızlığı sorunuyla ilgilenen Jacques Derrida, Michel Foucault ve Roland Barthes gibi çağdaş Fransız yazarları üzerinde önemli etkileri olmuştur. Tüm eserleri 1972'de Foucault'nun da yardımıyla basılmış, aynı yıl *Tel Quel* dergisi tarafından Bataille üzerine düzenlenen konferans büyük bir ilgi uyandırmıştır.

• **YAPITLAR:** *Oeuvres complètes*, (ö.s.), 10 cilt, 1970-1972, ("Bütün Eserleri"). **Deneme:** *L'Expérience intérieure*, 1943, ("İç Yaşantı"); *Sur Nietzsche*, 1945, ("Nietzsche Üzerine"); *L'Érotisme*, 1957; *La Littérature et le Mal*, 1958, ("Edebiyat ve Kötülük"); *Les Larmes d'Éros*, 1961, ("Eros'un Gözyaşları"). **Anlatı:** *Histoire de l'oeil*, 1928, ("Gözün Öyküsü"); *Le Bleu du ciel*, 1932, ("Gök Mavisi"); *Le Coupable*, 1944, ("Suçlu"); *L'Impossible*, 1947, ("Olanaksız").

BATANAY, Kemal
(1893-1981)

Türk hattat ve besteci. Tâlik hattatlığıyla tanınır.

7 Şubat 1893'te, İstanbul Fatih'te doğdu. Küçük yaşta hafız oldu. Vefa Lisesi'ni bitirdikten sonra İlahiyat Fakültesi'ne girdi, ancak bir yıl okuyabildi. I. Dünya Savaşı'na katıldı. 1918'de İstanbul'a döndükten sonra bir süre Şirket-i Hayriye'de çalıştı. 1926'da Ticaret Odası'na girdi. 1958'de buradan emekli olan Batanay, 1971'de Kubbealtı Cemiyeti'nde musiki dersleri verdi. 1975'te İstanbul'da kurulan Türk Musikisi Devlet Konservatuvarı'nın ilk öğretim kadrosunda yer aldı. 22 Haziran 1981'de İstanbul'da öldü.

Kemal Batanay, hat sanatının son ustalarındandır. Hat sanatının en görkemli devrinde yetişmiş, Sofu Mehmet Efendi'den sülüs, nesih ve rika, Hulusi Efendi'den tâlik yazı öğrenmiş, özellikle bu türdeki yazılarıyla tanınmıştır. Sayıları binden fazla olan hatları müzelerde ve özel koleksiyonlarda bulunmaktadır.

Batanay ayrıca Rauf Yekta, Ahmed Irsoy ve Suphi Ezgi'den musiki dersleri almış, tambur çalmayı ise Kadı Fuad Efendi ve Refik Fersan'dan öğrenmiştir. Tamburu büyük ustalıkla çalan Kemal Batanay ilk bestesini 1926'da yapmıştır. Batı notası yanında Hamparsum notasını öğrenmiş ve uygulamıştır. Sayıları 50'yi geçen yapıtlarının hemen tümü klasik üsluptadır.

• **YAPITLAR (başlıca):** *Nikriz Mevlevi Âyini, Nikriz Peşrevi, Suzidil Saz Semaisi.*

BATES, Henry Walter
(1825-1892)

İngiliz doğabilimci. Özellikle böceklerdeki savunma mimetizmi (benzeşme) olgusunu saptayarak, Darwin'in doğal ayıklanma ve evrim kuramına destek sağlamıştır.

8 Şubat 1825'te Leicestershire'da doğdu. Çok az temel eğitim almasına karşın, doğduğu kentteki Makine Enstitüsü'nün gece kurslarına devam ederek eski Yunanca, Latince, Fransızca ve teknik resim öğrendi. Zoolojiye büyük ilgi duyuyor, özellikle türlerin kökeni sorununu çözmeye yardımcı olacak bilgi ve örnekler derlemek amacıyla Amazon bölgesinde bir araştırma gezisi yapmayı düşlüyordu. 1843'te Wallace ile tanışınca bu büyük düşünü onunla gerçekleştirmeye karar verdi ve 1848'de yola çıktılar. 1852'de Wallace'ın İngiltere'ye dönmesi üzerine araştırmalarını tek başına sürdüren ve Amazon Nehri boyunca 66° Batı boylamına kadar ilerleyen Bates, ilginç gözlemler ve çoğu böcek olmak üzere 14.000'i aşkın örnekle 1859'da ülkesine döndü. 1863'te, Darwin'in önsözüyle iki cilt olarak yayımlanan tek kitabı *The Naturalist*

on the Amazons ("Amazonlar'da Bir Doğabilimci"), bu on bir yıllık bir araştırmanın ürünüdür. 1864'te Royal Geographical Society'nin yardımcı sekreterliğine getirilen Bates, 16 Şubat 1892'de Londra'da öldüğü güne kadar bu görevi sürdürdü.

Bates, Amazon bölgesinden topladığı ve yaklaşık 8.000'i zoologlarca hiç bilinmeyen 14.000'den fazla örnek üzerinde çalışırken, o güne değin bilinmeyen bir olgunun farkına vardı. İki ayrı aileden gelen Brezilya orman kelebeklerinin görünümü şaşılacak derecede birbirine benziyordu. *Heliconiidae* familyasının bireyleri, gözalıcı renklerine karşın kuşların pek sevmediği bir yemdi. *Pieridae* familyasının kelebekleri de, kuşlara yem olmaktan kurtulabilmek için öbür türün renklerini taklit ediyor ve böylece ilgisiz iki tür arasında beklenmedik bir benzerlik doğuyordu. Bates, bugün kendi adıyla bilinen bu benzeşme olayını, 1861'de yayımladığı "Contributions to an Insect Fauna of the Amazon Valley" ("Amazon Vadisi'nin Böcek Türleri Üstüne İncelemeler") adlı makalesinde açıkladı.

Bates mimetizminde, bir türün bireyleri zehirli ya da tadı kötü olduğu için başka hayvanların saldırısına uğramaz; çoğu kez gözalıcı renklerle bezenmiş olan ve "örnek" denilen bu türün renklerine bürünmek, sürekli olarak hayvanlara yem olan başka bir tür için bir savunma yoludur; bu yolu seçen türe de "taklitçi" denilir. Savunmasız bir canlının, soyunu sürdürebilmek için böyle bir savunma yöntemi geliştirmiş olması, Darwin'in doğal ayıklanma kuramına destek sağlamıştır.

- YAPITLAR (başlıca): *The Naturalist on the Amazons*, 1863, ("Amazonlar'da Bir Doğabilimci").
- KAYNAKLAR: J.N.L. Baker, *A History of Geographical Discovery and Exploration*, 1931; B.G. Beddall, *Wallace and Bates in the Tropics: Introduction to the Theory of Natural Selection*, 1969.
- BAKINIZ: C. DARWIN, F. HUMBOLDT, A. WALLACE.

BATESON, William
(1861-1926)

İngiliz biyoloji bilgini. Genetik bilimin kurucularındandır.

8 Ağustos 1861'de, Yorkshire'deki Whitby kentinde doğdu. Cambridge'de, babasının başkanı olduğu St. John's College'da zooloji öğrenimi gördükten sonra, bilimsel araştırmalar yapmak amacıyla ABD, Mısır ve Rusya'ya gitti. Daha sonra, Cambridge Üniversitesi'ne bağlı eski okuluna dönerek 1908'de ülkesinin ilk genetik profesörü oldu. Ancak, iki yıl sonra akademik görevinden ayrılarak, Londra yakınlarındaki Merton'da John Innes Bahçecilik Enstitüsü'nü yönetmeye başladı ve bu kuruluşu kısa sürede, genetik araştırmalarının merkezi durumuna getirdi. 1912'de Royal Institution'a geçti, 1914'te de British Association for the Advancement of Science'ın başkanlığına getirildi. Bateson'ın konferanslarında ve yapıtlarında ileri sürdüğü görüşler, özellikle 1894'te yayımladığı ilk kitabında türlerin değişimine ve evrime ilişkin düşünceleri, Ortodoks çevrelerde büyük bir tepkiyle karşılanmış, meslektaşlarıyla görüş ayrılığına düşmesine yol açmıştı; yine de bu tepki, Bateson'ın aynı yıl Royal Society'ye üye seçilmesini engellemedi. 8 Şubat 1926'da Merton'da öldü.

Bateson, 1885'te, eğitimini bitirdikten hemen sonra ABD'ye giderek, Virginia Eyaleti'ndeki Hampton kentinde uzun bir süre deniz canlıları üzerinde araştırmalar yaptı. Sonunda, derisidikenlilerden *balanoglossus*'ta gövde boyunca uzanan "sırtipi"nin (notokord) varlığına dayanarak, bu canlının omurgalı hayvanların en ilkel örneği olduğu kanısına vardı. Bugün bu görüş yaygın olarak benimsenmiştir. Ardından, değişik yörelerdeki türler arasında gözlemlenen farklılaşmayla yerel çevre koşulları arasındaki ilgiyi araştırmak ve yaşanan ortamın canlıların evrimi üzerindeki etkisini incelemek amacıyla Mısır'dan Sibirya'ya dek değişik yöreleri dolaştı. Araştırmaları sonucunda elde ettiği verileri ve gözlemleri değerlendirdiğinde, canlılarda kuşaklar boyunca görülen değişimin çevreyle etkileşimden kaynaklanmadığı, büyük ölçüde yaşam koşullarından bağımsız, kesintili bir süreç olduğu sonucuna vardı. Bu görüşlerini derlediği *Materials for the Study of Variation* ("Değişimin İncelenmesine Yarayan Gereçler") adlı yapıtı 1894'te yayımlandığında, pek çok biyoloji bilgininin tepkisiyle karşılaştı.

Bateson'ın o tarihten sonra yaptığı araştırmalar, kalıtım ilkelerinin anlaşılmasında ve genetiğin yeni bir bilim dalı olarak gelişmesinde önemli rol oynamıştır. Değişimin kesintili bir süreç olduğu görüşünü desteklemek için, bazı özelliklerin bir dölde birdenbire ortaya çıkabildiğini, başka bir dölde ise hiç görülmeyebileceğini vurgulayan Bateson, burada egemen olan mekanizmayı açıklayabilmek için 1897'den başlayarak bitki ve hayvanlar üzerinde çaprazlama deneylerine girişti. Konuyla ilgili eski metinleri incelerken, 1900'de, Mendel'in bezelyelerle yaptığı çaprazlama deneylerini anlatan ve o tarihten 34 yıl önce, 1866'da yayımlanan "Versuche Über Pflanzenhybriden" ("Bitki Melezleri Üzerine Deneyler") adlı makalesini buldu. O yıl, bitki melezleri üzerinde çalışan Hollandalı Hugo de Vries, Alman Carl Erich Correns (1864-1933) ve Avusturyalı Erich Tschermak von Seysenegg (1871-1962) de, birbirlerinden habersiz olarak aynı makaleyi bulmuşlardı. Böylece, çağdaşlarının hiç ilgisini çekmeyen Mendel'in çalışmaları, ölümünden 16 yıl sonra yeniden keşfedilerek değerlendirilmiş oluyordu.

Mendel'in bezelyeler üzerindeki çaprazlama deneylerine ilişkin bulgularla kendi araştırma sonuçları arasındaki benzerliği farkeden Bateson, Mendel'in makalesini İngilizce'ye çevirdi ve ülkesinde Mendel yasalarını tanıtmak için büyük bir uğraş verdi. Ayrıca, kümes hayvanları üzerinde yaptığı çaprazlama deneyleriyle Mendel'in bezelye çaprazlamalarından yola çıkarak vardığı kalıtım yasalarının genellik kazanmasına yardımcı oldu.

Ancak, Mendel yasalarındaki "karakterlerin bağımsız ayrılığı" kuralının, her durumda geçerli olmadığını anlaması pek uzun sürmedi. 1906'da, mantıksal olarak aralarında hiçbir bağ ya da ilinti

olmayan iki bireysel özelliğin, bir hayvan ya da bitki türünde bir dölden öbürüne birlikte geçebildiğini gözlemledi. Sonradan Morgan bu olayı, aynı kromozomda birbirine çok yakın bulunan iki genin, kromozom bölünmesi sırasında ayrılmadan birlikte iletilmesi biçiminde açıkladı. Morgan'ın tüm kromozom kuramıyla birlikte bu açıklamasına da başta karşı çıkan Bateson, bu görüşü en geç benimseyen genetikçilerden biridir.

Bateson, 1902'de yazdığı *Mendel's Principles of Heredity: A Defense* ("Mendel'in Kalıtım Yasaları: Bir Savunma") adlı yapıtıyla Mendel yasalarını geniş bir çevreye tanıtmış, kalıtıma ilişkin birçok kavramı geliştirerek genetik bilimine hem adını, hem de alel gen, homozigot, heterozigot gibi pek çok terimi kazandırmıştır. Ayrıca, kalıtım mekanizmalarıyla insan hastalıkları arasındaki ilişkiyi araştırarak genetik ile tıp arasındaki bağıntıyı ilk vurgulayanlardan biri olmuştur.

• YAPITLAR: *Materials for the Study of Variation*, 1894, ("Değişimin İncelenmesine Yarayan Gereçler"); *Mendel's Principles of Heredity: A Defense*, 1902, ("Mendel'in Kalıtım Yasaları: Bir Savunma"); *Reports to the Evolution Committee*, 1902-1909, ("Evrim Komitesine Raporlar"); *Mendel's Principles of Heredity*, 1909, ("Mendel'in Kalıtım Yasaları"); *Problems of Genetics*, 1914, ("Genetik Sorunları"); *Scientific Papers*, (ö.s.), R.C. Punnett (der.), 2 cilt, 1928, ("Bilimsel Yazılar").

• KAYNAKLAR: B. Bateson, *William Bateson, FRS., Naturalist, his Essays and Addresses together with a Short Account of his Life*, 1928; W.E. Castle, *Genetics in the 20th Century*, 1951.

• BAKINIZ: BENEDEN, BOVERI, C. DARWIN, MENDEL, T.H. MORGAN, VAVİLOV, VRIES.

BATIBEKİ, Atıf Yılmaz

Bak. ATIF YILMAZ

BATISTA Y ZALDIVAR
(1901-1973)

Küba'lı asker ve devlet adamı. Sosyalist devrimden önceki son devlet başkanıdır.

Fulgencio Batista y Zaldivar 16 Ocak 1901'de Küba'da, Banes'de doğdu, 4 Ağustos 1973'te İspanya'da Marbella'da öldü. Tarım işçisi yoksul bir ailenin oğluydu. Birçok işte çalıştıktan sonra, 1921'de orduya girdi ve Genel Kurmay'da stenograf olarak çalışmaya başladı. Bir yandan da öğrenimini sürdürerek Ulusal Gazetecilik Okulu'nu bitirdi. 1928'de çavuş oldu.

1933'te Gerardo Machado y Morales'in devrilmesinden sonra Carlos Manuel de Cespedes'in başkanlığında geçici yönetim kuruldu. Yeni yönetim, ordu içinde terfilerin sınırlandırılmasıyla ilgili bir karar alınca Batista, Eylül 1933'te çavuşların katıldığı bir ayaklanmaya önderlik etti ve Cespedes'in yönetimi devrildi.

Bu olaydan sonra, Küba'nın güçlü adamı durumuna gelen Batista, 1940'a değin ülkeyi kukla devlet başkanları aracılığıyla yönetti. Bu dönemde, esnek bir politika güttü ve koşulları iyi değerlendirerek ordunun, devlet memurlarının ve işçilerin desteğini sağladı. Önce Genel Kurmay Başkanı, sonra da başkomutan oldu.

1939'da yapılan seçimler sonucu oluşturulan Kurucu Meclis, yeni bir anayasa kabul etti. Batista, 1940'ta yapılan seçimlerde sol kesimin de oylarını toplayarak devlet başkanı seçildi. Eğitimin yaygınlaştırılması, kamu yatırımlarının tamamlanması ve iktisadi büyümenin hızlandırılması için çaba gösterdi. Asgari ücret kanunu çıkarıldı, aylıklar artırıldı. Ordu içinde yeni düzenlemeler yapıldı. Komünist Partisi yasallaştı, hükümete komünist bakanlar alındı.

Küba, II. Dünya Savaşı sırasında Müttefikler'in yanında yer alarak Almanya ve İtalya'ya savaş açtı. Deniz ve Hava Kuvvetleri, ABD ordusuna destek oldu. 1943'te Sovyetler Birliği ile diplomatik ilişki kuruldu.

Batista'nın başkanlık görevi 1944'te sona erdi. Kendi desteklediği bir adayın seçilmesini umarken muhalefetin desteklediği Grau San Martin devlet başkanı seçildi. Bunun üzerine yurt dışına çıkan Batista dört yıl kadar Florida'da yaşadı, burada yatırımlar yaptı. 1946'da *Sombras de America* ("Amerika'nın Gölgeleri") adlı bir kitap yazdı. Yaşamını ve izlediği siyaseti anlattı.

1948'de Florida'dayken Küba Senatosu'na seçildi. Küba'ya döndü, bir parti kurarak 1952 seçimlerine adaylığını koyacağını açıkladı. Ama, iktisadi durumun bozulmasının yarattığı hoşnutsuzluklardan da yararlanarak bir darbe ile iktidarı ele geçirdi. Seçimleri iptal etti, meclisi dağıttı, anayasayı yürürlükten kaldırarak partileri kapattı. Üniversiteyi ve basını baskı altına aldı. Ordu ve polis örgütüne geniş yetkiler verdi.

Batista, diktatörlüğü döneminde çeşitli yollarla büyük servet elde etti. Birçok ABD şirketine komisyon karşılığında önemli ayrıcalıklar verdi.

Batista yönetimine karşı, 1956'da Fidel Castro'nun önderliğinde başlayan gerilla hareketi güçlenerek geniş kesimlerin desteğini kazandı. Batista, halkı yıldırmak amacıyla köylere hava akınları düzenletti, askeri birlikler yolladı. Baskı yöntemlerinin sonuç vermediğini görünce cumhurbaşkanlığı seçimlerinin yapılacağını açıkladı. Kendi aday olmayarak kukla bir başkan seçtirmeyi umuyordu. Ama halk seçimleri boykot etti.

Batista, Küba Devrimi'nin gerçekleşmesinden üç gün önce, 31 Aralık 1958 gecesi ailesiyle birlikte Dominik Cumhuriyeti'ne kaçtı. Bir süre Portekiz'in Madeira adasında yaşadı. Daha sonra yerleştiği İspanya'da 1973'te öldü. Küba'yı terkettikten sonra yazdığı kitaplarından ikisi *Cuba Betrayed* ("İhanete Uğrayan Küba") ve *The Growth and Decline of the Cuban Republic* ("Küba Cumhuriyeti'nin Yükselişi ve Düşüşü") adlarıyla yayımlandı.

• YAPITLAR: *Sombras de America*, 1946, ("Amerika'nın Gölgeleri"); *Cuba Betrayed*, ("İhanete Uğrayan Küba"); *The Growth and Decline of the Cuban Republic*, ("Küba Cumhuriyeti'nin Yükselişi ve Düşüşü").

• KAYNAKLAR: A. Chester, *A Sergeant Named Batista*, 1954; R. Smith (der.), *Background to Revolution: The Developement of Modern Cuba*, 1966.

• BAKINIZ: F. CASTRO, GUEVERA.

BATLAMYUS

Bak. PTOLEMAİOS

BATLLE Y ORDONEZ, José
(1856-1929)

Uruguay'lı devlet adamı. İki kez cumhurbaşkanlığı yapmıştır.

21 Mayıs 1856'da Montevideo'da doğdu, 20 Kasım 1929'da aynı yerde öldü. Babası 1868-1872 arasında Uruguay cumhurbaşkanlığı yapmış General Lorenz Batlle idi. Siyasal alanda ağırlığı olan bir aileden gelen Batlle, Montevideo ve Sorbonne üniversitelerinde eğitim gördükten sonra Uruguay'a dönerek siyasi yaşama atıldı. 1886'da *El Dia* adlı bir dergi yayımlamaya başladı. Dergisinde demokratik bir cumhuriyeti savunan Batlle, Latin Amerika ülkelerinin iktisadi dengesizliğini ve bununla ilintili olan siyasi yapıdaki askerileşme ve diktatörlük eğilimlerini eleştirerek Uruguay için demokratik ve bağımsızlıkçı bir yol önerdi.

Batlle, derginin yayına başlamasından kısa bir süre sonra Uruguay'ın iki büyük partisinden biri olan Colorado Partisi'ne katıldı. 1890'da, Colorado Partisi'nin demokratik yapıda bir kitle partisi haline dönüşmesi için bir kampanya başlattı ve 1893'te temsilciler meclisine, 1896'da da Montevideo'dan senatörlüğe seçildi. Kısa bir süre sonra da senato başkanlığına ve Colorado Partisi'nin Milli Yürütme Kurulu başkanlığına getirildi. 1900'de cumhurbaşkanlığına adaylığını koyduysa da seçimi kaybetti.

1903 seçimlerinde Batlle az bir farkla cumhurbaşkanlığına seçilince, muhalefetteki Blanco Partisi ile iktidar arasında iç savaşa yol açan bir sürtüşme doğdu. 1904'te başlayan iç savaş, 1905'te Batlle ve yandaşlarının yengisiyle sonuçlandı. İç savaşın ardından hemen seçimlere giden Batlle, bu seçimi de kazandı.

İlk cumhurbaşkanlığı döneminde dikkatli bir iktisadi politika izleyen Batlle, yabancı sermayeyi ülkeden kaçırmadan denetim altına almaya çalıştı. Elektrik ve enerji alanlarında yapılan devletleştirmeler, kimi sanayi alanlarında devlet korumacılığı uygulanması ve yabancı sermayenin tekelleşmesinin engellenmesi Batlle'nin iktisadi politikasının ana hatlarını oluşturur. 1907'de yapılan seçimlerde aday olmayan Batlle, partisinin başkan adayının belirlenmesinde ağırlığını koydu ve seçimi Colorado Partisi'nin adayı Claudio Williman kazandı.

1907-1911 arasında Avrupa'da dolaşan Batlle, 1911'de yapılan seçimlerde yeniden cumhurbaşkanı seçildi. Liberal reformlarını ikinci cumhurbaşkanlığı döneminde de sürdürerek işçi sendikalarının örgütlenmesi için çalıştı. Ölüm cezasını kaldırdı ve gayri meşru çocukların korunması için önlemler aldı. Kırsal bölgelerde işverenlerin sert tepkisiyle karşılaşan Batlle reformları, çoğunlukla pratikte işlemez hale getirildi. Buna karşın Uruguay kültürel alanda Latin Amerika'nın okur yazar oranı en yüksek ve canlı ülkelerinden biri durumuna geldi.

1915'te cumhurbaşkanlığından ayrılır ayrılmaz yürütme erkinin tek elde toplanıp diktatörlük yönetimine dönüşmesini engelleyecek önlemleri kurumlaştırmak için çalışan Batlle, çeşitli siyasi grupların muhalefetiyle karşılaştı. 1917 ve 1918 yıllarında toplanan Anayasa Meclisi, Batlle'nin çok başlı yürütme önerisini dikkate almakla birlikte, daha güçlü bir yürütme ile donatılmış bir Anayasa ortaya çıkardı. Yeni Anayasa, içişleri ve dışişleri ile savunma konularında yetkili cumhurbaşkanı ile gene seçimle gelen dokuz kişilik bir Milli Yürütme Kurulu'nu öngörüyordu. Batlle, bu yeni anayasal düzeni tümüyle kabullenmemekle birlikte, 1920 ve 1926 yıllarında Milli Yürütme Kurulu başkanlığı görevini üstlendi.

Batlle'nin, oluşmasına büyük ölçüde katkıda bulunduğu anayasal demokratik düzen, 1933'te Cumhurbaşkanı Terra'nın bir darbeyle meclislerdeki sol eğilimli üyeleri tutuklamasına değin sürdü. 1934'te Anayasa değiştirildi ve cumhurbaşkanına yürütmedeki sınırsız yetkileri yeniden verildi.

• BAKINIZ: TERRA.

BATTAL GAZİ
(7-8. yy)

Arap komutan. 8.yy'da Emevîler'in Bizans'a karşı açtıkları seferlerde ün kazanmıştır. Arap ve Türk halk destanlarının kahramanıdır.

7.yy sonları ile 8.yy'da yaşayan Battal Gazi, Arap kaynaklarında Abdullah, Türk kaynaklarında ise Battal Gazi, Seyyid Battal, Seyyid Battal Gazi adlarıyla anılmıştır.

Kimi kaynaklara göre Arap asıllı olmayan azatlı bir köleydi. Antakya'lı ya da Dımaşk'lı (Şam) idi. 685'te Halife Abdülmelik b.Mervan tarafından Misis valiliğine atanmıştı. 705'e değin bu görevde kalmış, Emevîler'in 717-718 arasında gerçekleştirdiği İstanbul kuşatmasına ve 740'a değin yaptıkları tüm Anadolu ve Bizans seferlerine katılmıştı. 740'ta hacca gitti ve aynı yıl Akroinon (bugünkü Afyonkarahisar) yakınlarındaki bir savaşta şehit düştü. Bugün Eskişehir'e bağlı Seyidgazi ilçesi onun adını taşır ve burada bir de türbesi vardır.

Battal Gazi'nin yaşamı pek çok söylenceye konu olmuştur. Bir söylenceye göre İstanbul kuşatması sırasında Battal Gazi, İstanbul'a girmeden dönmeyeceğine ilişkin söz vermiş, Bizans İmparatoru kuşatmadan vazgeçmenin koşulu olarak Ayasofya'ya girmesine izin vermiş ve Battal Gazi buradan değerli bir haç alarak, Emevî ordusunu gemilere bindirip Bizans'tan ayrılmıştır.

Battal Gazi, kahramanlıklarıyla salt Araplar ve Türkler arasında değil, Bizanslılar arasında da ün kazanmıştı. Bu dönemin kilise duvarlarında Battal Gazi'nin resimlerine de rastlanmaktaydı. Evliya Çele-

bi'nin aktardığı ve tarihi gerçeklere uymayan bir söylentiye göre Bizans Kralı Kanatur ünlü Kız Kulesi'ni kızını Battal Gazi'den korumak için yaptırmış, ancak Battal Gazi, kızı kuleden kaçırmayı başarmıştır.

Battal Gazi'yi konu alan iki büyük destan vardır. Bunlardan Arapça olan *Zâtü'l-himme*'nin birinci bölümünde Emevîler devrinde Battal'a maledilen olaylar, ünlü komutan Mesleme b.Abdülmelik'in arkadaşı Şahsâh'ın başından geçmiş gibi aktarılır. İkinci bölümde ise Battal kendi adıyla yer alır.

Öbür destan ise Türkçe yazılmış olan *Battalnâme*'dir. İlk Battalnâme'nin Danişmendliler'in (1071-1177) egemen olduğu Malatya yöresinde yazıldığı sanılmaktadır. Konu yine Bizans'la yapılan savaşlardır ama olayların geçtiği yüzyıl farklıdır.

BATTEUX, L'Abbé Charles
(1713-1780)

Fransız estetikçi ve düşünür. Aristoteles ve Seneca'dan etkilenerek sanatın taklitten doğduğu görüşünü savunmuştur.

Reims'de doğdu, Paris'te öldü. Ortaöğrenimini Reims'de tamamladıktan sonra papaz oldu. Edebiyat dalındaki yoğun ve ilginç çalışmaları nedeniyle Paris'te bir kolejin insan bilimleri kürsüsüne alındı. Navare Koleji'nde retorik dersleri verdikten sonra Yunan ve Latin felsefesi öğretim üyeliğine getirildi. Çağdaşı Diderot'nun, yapıtlarını beğenmeyip onu engellemesine karşın Fransız Akademisi'ne üye seçildi.

Daha çok estetik sorunlarına ilgi duyan Batteux çağının bu konudaki düşünceleri üzerinde büyük etki yapmıştır. Ayrıca yapıtları 18.yy estetik düşüncelerine günümüzde ışık tutmaktadır. Aristoteles'in taklit kuramını benimseyerek sanatın taklitten doğduğunu ileri sürdü. Ona göre sanat taşıdığı gerçek oranında güzeldir. Gerçek de ancak doğayı taklit ederek elde edilir. Böylece Batteux Seneca'nın "sanat doğayı taklit etmektir" anlayışını kabul etmiştir.

Gerçeğin herhangi bir doğada değil, sadece güzel doğada bulunabileceğini savunan Batteux, bunu duygu yüklü ve verimli bir yüreğin yakalayabileceğini söyledi. Doğal olmaya son vermeksizin ve doğadan daha yetkin bir güzellik oluşturmak için doğanın en güzel yanlarının seçilmesini ister. Güzel doğanın ne olduğunu anlatmak içinse Moliére'in Misenthrope'u ile Zeuxis'in Hélène'ine başvurur. Ona göre güzel doğa, insanın kendi yetkinliği ile, çıkarları ve yararları ile en iyi şekilde ilişkide bulunandır.

Taklidin amacı ise insanı coşturmak, haz vermek ve dinlendirmektir; yani o bir süstür. Bu saptamadan çıkarak güzel doğanın simetri ve orantıya uygun olması gerektiği sonucunu çıkardı. Şiir insana bir coşku ve sevinç aşılamayı amaçlıyorsa, insanlığın iyi yönünü ön plana çıkarmak zorundadır. Estetik konusundaki görüşleri Baldwin, Cassirer ve Lipps tarafından benimsenmiştir.

Batteux'un önemli bir çalışması da Epikuros üstüne yaptığı incelemedir. Epikuros'un yaşamıyla ilgili birçok bilgiyi bu incelemeye borçluyuz.

- **YAPITLAR:** *Les Beaux-Arts Réduits à un Même Principaux*, 1746, ("Tek İlkeye İndirgenmiş Güzel Sanatlar"); *La Morale d'Epicure Tirée de ses Propre Écrits*, 1758, ("Seçilmiş Yazılarına Göre Epikuros'un Ahlak Anlayışı"); *Traité de la Construction Oratoire*, 1763, ("Konuşmacılığın Yapısı Üstüne İnceleme"); *Cours de Belles Lettres*, 1765, ("Yazın Üstüne Konuşmalar").
- **KAYNAKLAR:** B.Croce, *Esthétique*, 1904.
- **BAKINIZ:** GASSENDİ, EPİKUROS.

BATU
(1205-1256)

Moğol hanı. Altın Orda Devleti'nin kurucusudur.

Sayın Han da denilen Batu, Cengiz Han'ın büyük oğlu Cuci'nin Orda'dan sonra ikinci oğludur. 1205'te doğdu, 1256'da öldü. Daha Cengiz Han'ın sağlığında babası ölünce, İrtiş ırmağının batısı olarak belirlenen ve "Moğol atlarının gittiği yere dek uzanan bölge" olarak tanımlanan yerler Cuci'nin oğlu olarak Batu'nun payına düştü.

Batu, tarih sahnesinde ilk olarak 1229'da Ögedey'in kağan seçildiği kurultayda gözükür. O, kurultaylarda, belli başlı söz sahiplerinden birisiydi. Çünkü büyük oğul Cuci'yi temsil ediyordu. Cengiz devletinin birliğini koruma konusundaki çabaları ile de dikkati çekiyordu.

Cengiz, çocuklarına kesinlikle fethedilmesi gereken bazı hedefler bırakmıştı. Bu hedeflerden birisi, İrtiş ötesinin fethi idi. Kıpçak ülkesi de denilen Batı Asya ile Doğu Avrupa, özellikle Hazar ve Karadeniz'in kuzeyindeki alanlar, kurultaylarda söz konusu ediliyordu. Ancak sefere, Batu'nun da katıldığı 1235 kurultayında karar verildi. Seferin komutanlığına da Batu getirildi. Öteki kardeşlerin çocukları ve Batu'nun yeğenleri de, bu sefere birlikleri ile katılmışlardır. Daha önceleri bu yöreye bir sefer yapmış olan Cengiz'in komutanlarından Sübütey (Subitay) de Batu'nun yanında idi.

Kararlaştırılan harekât, 1236'nın ilk aylarında başlatıldı. Birkaç yıl içinde Kıpçak ülkesi, Bulgar toprakları Kırım ve Derbent'e dek uzanan Kafkasya, Moğollar'ın eline geçti. Ryazan, Vladimir gibi bazı Rus prenslikleri de, 1238'de işgal edildi. Moğol birlikleri, sonraki yıllarda ilerlemelerini daha da batıya sürdürdüler. 6 Aralık 1240'ta Kiev ele geçirildi. Doğu Avrupa'daki birleşik Alman ordusu, 9 Nisan 1241'de Liegnitz'de yenildi. Batu, 1241 yaz ve güzünde Macaristan ovasında idi. Moğollar Polonya, Macaristan ve Dalmaçya'yı yakıp yıktılar. Bu yörelerde kalmayarak, 1242'de Bulgaristan ve Romanya yolu ile Kıpçak ülkesine döndüler.

Batu'nun seferini hızla bitirip geri dönmesinin nedeni Ögedey Kağan'ın ölüm haberini (11 Aralık 1241) almış olmasıydı. Gerçi ordudaki Cengizli prensleri arasında da, kimi çekişmeler görülüyordu.

Özellikle Batu ile Ögedey'in oğlu Güyük ve Çağatay'ın oğlu Börü arasındaki çekişme ileri dereceye ulaşmıştı.

Batu, Volga bölgesini, Kıpçak ülkesini ele geçirmiş bu yöreye tam olarak egemen olmuştu. Ancak, Kıpçaklar Batu yönetimine karşı sık sık ayaklanıyorlardı. Nitekim, bu yıllardaki Baçman'ın önderlik ettiği ayaklanmayı, Tuluy'un oğlu Möngke (Mengü) güçlükle bastırmıştır.

Batu, geniş alanları yönetimine aldıktan sonra yepyeni bir durumla karşı karşıya geldi. Savaş döneminde düşman kabul edilen bu yöreyi yakıp yıkmak, halkını yok etmek olağan sayılıyordu. Ancak şimdi yöre kendi ülkesi olunca, tersine, bir bayındırlık hareketinin başlaması, halkın çoğalması, üretim ve servetin artması için çareler aranması söz konusu idi.

Batu, öncelikle kendi ordasını, yani karargâhını, kıtalar arası ticaret yollarının geçtiği yerde, İtil/Volga kıyılarında kurdu. Yöredeki eski gelişmeleri de dikkate alarak Saray kentini yaptırdı. Burası Avrupa ile Asya arasında olduğu kadar, güneydeki İslam dünyası ile, kuzeydeki ülkeler arasında bir kavşak noktası olarak da önemliydi.

Batu, Volga havzasını Cuci ulusunun merkezi yaptıktan sonra ülkenin ekonomik yaşamını canlandırmak için çalıştı. Hayvan beslemenin yanında, ticareti olumlu yönde etkileyecek çabaları da sürdürdü. Tüccarların Batu döneminde elde ettikleri kazanç çok büyüktü. Ülkeye, özellikle Müslüman ülkelerinden çok tüccar geliyordu.

Batu, Moğol devletinin bir parçası olduğunu biliyor, merkezin kararlaştırdığı seferlere de bir birlikle katılıyordu. Nitekim Hülagu'nun batı seferine Cuci'nin iki torunu ile bir torun oğlu katılmış, fethedilen yerlerden Cuci soyuna da toprak verilmesi kararlaştırılmıştı.

Batı yöresinde yetkili Moğol büyüğü Batu idi. Sayın Han denilen Batu, ismen büyük kağana bağlı olmakla birlikte aslında bağımsızdı. Batu, 1245'lerde, ailenin en büyüklerinden birisi olarak Moğol devletinin yönetiminde etkiliydi. 1246'da katılmadığı kurultayda seçilen Güyük ile eskiden beri arası açıktı. Araları her geçen gün daha da kötüleşti ve bir süre sonra birbirlerinin üzerine yürümeye başladılar. Batu doğuya hareket edip Kayalık kenti yakınlarına vardığında, Güyük de batıya yönelip Beşbalık yakınlarına ulaşmıştı. Ancak bu sırada Güyük Kağan öldü (1249). Batu bunun üzerine olduğu yerde kalarak, yeni kağan seçimi için Cengiz soyundan yetkililerin yanına gelmelerini istedi. Bu fırsattan yararlanarak Ögedey'in çocuklarını etkisiz kılmaya kararlıydı. Nitekim kendisi, Tuluy'un oğlu Möngke'yi büyük kağanlığa getirdi. Bu seçim Moğolistan'daki kurultayda kesinleşti. Batu bu kurultaya katılmadı, kardeşi Berke'yi gönderdi (1251).

Batu bu son seferinde daha doğuya gitmemekle, ülkesinin sınırlarını da göstermiş oluyordu. Möngke'nin ölümünün ardından Cuci ulusu kesinlikle ayrılacak; bu sınır yüzünden Çağatay soyu ile savaşacaktır.

Batu, istediği kişiyi kağanlığa getirdikten sonra, yeniden ülkesine döndü. Aralarında birçok Müslüman tüccarın da bulunduğu danışmanlarının önerilerine uyarak kimi girişimlerde bulundu. Ele geçirilen Rus prenslikleri vergiye bağlandı. Ülkedeki vergilerin

toplanması için ayrı bir örgüt kuruldu.

Batu, savaşlar ve işgaller döneminde yıkılıp bozulan iktisadi düzenin, özellikle ticari yaşamın canlandırılması çabalarında bir hayli başarılı oldu. Altın Orda Devleti'nde, sonraki yüzyıllarda da varlığını sürdüren iktisadi ve toplumsal düzenin temelleri Batu döneminde atılmıştır.

Batu'nun, Rubrukius'a göre 26 karısı, Reşideddin'e göre de dört oğlu vardı. Sağlığında, yetkilerinin bir bölümünü büyük oğlu Sartak'a devretmişti. Gerek bu oğlu, gerek öteki oğlu Ulakçı, kısa aralıklarla öldüklerinden 1257'de kardeşi Berke han oldu.

Cengiz ailesinin en önemli üyelerinden birisi olan Batu'ya, halk "Sayın" yani "iyi kalpli han" adını vermişti. Gerçekten de Müslümanlar kadar, Hıristiyan tarihçiler de onu bu yönü ile överler.

Batu, öncelikle bir savaşçıydı. Düşmanını her ne biçimde olursa olsun yok etmeye çalışırdı. Bu sırada kentler ve köyler yakılacaksa yakılır, insanlar öldürülürdü. Batu mücadele insanı olarak başarılıydı ve bunu, ünlü Batı seferi ile göstermiştir.

Batu bir savaşçı olduğu kadar yeni bir düzenin ve devletin de kurucusuydu. Halkın zenginleşmesinde kentlerin ve ticaretin yerini ve önemini anlamıştı. Çünkü Kıpçak ülkesi gibi kendi kendine yetmeyen bir yeri daha zengin ve bayındır kılmak için ticaret özel bir önem taşıyordu.

Batu, göçebe gibi görünmesine karşın kent kurucusuydu. Saray kentinde oturmuş ve burası sonraki yıllarda Saray Batu diye anılmıştır. Bir başka deyişle Batu yalnız yakıp yıkıcı değil, aynı zamanda yapıcı ve kurucudur da.

Batu döneminde İslam ülkeleri ile yoğunlaşan ilişkiler, oğulları ve torunları döneminde ülkenin İslamiyet'i kabul etmeleri ile sonuçlanmıştır. Ayrıca yerli Türk halkın kalabalık oluşu yüzünden Cengiz soyu bu yörede kısa zamanda Türkçe'yi de devlet dili haline getirmiştir.

• KAYNAKLAR: Gregory Abû'l Farac, *Abû'l Farac Tarihi*, II, 1950; R.Grousset, *Bozkır İmparatorluğu*, 1980; M.K.Kafalı, *Altın Orda Hanlığı'nın Kuruluş ve Yükseliş Devirleri*, 1976;A.N.Kurat, *IV-XVIII.yy'larda Karadeniz Kuzeyindeki Türk Kavimleri ve Devletleri*, 1972; Z.V.Togan, *Umumî Türk Tarihine Giriş*, 1970; G.Vernadsky, *The Mongols and Russia*, 1951; A.Yu. Yakubovskiy, *Altınordu ve Çöküşü*, 1976.

• BAKINIZ: BERKE, CUCİ, CENGİZ, ÇAĞATAY, ÖGEDEY.

BATU, Selâhattin
(1905-1973)

Türk şair, yazar, bilim adamı. Söylencelerden kaynaklanan manzum oyunlarında hümanist dünya görüşünü sergilemiştir.

25 Aralık 1905'te, Çanakkale'nin Eceabat ilçesinde doğdu. Gelibolu Lisesi'ni bitirdikten sonra girdiği İstanbul Yüksek Baytar Okulu'nu 1925'te bitirdi. Öğrencilik döneminde *Aydınlık* dergisinin gençlik sayfalarında şiir yayımladığı için tutuklanmış, yargılanması sonucu beraat etmişti. 1927 yılında Ziraat Bakanlığı tarafından Almanya'ya gönderildi. Hannover Yüksek Veteriner Okulu ve Berlin Ziraat Fakültesi'nde ikişer yıl uzmanlık eğitimi gördü. 1931'de Türkiye'ye dönüp Ankara Veteriner Fakültesi ve Ziraat Fakültesi'nde öğretim görevlisi olarak çalıştı. 1941'de Zooteknik profesörü oldu.1943'te Çanakkale milletvekili seçildi. Milletvekilliği sona erip Veteriner Fakültesi'ne döndükten sonra, 1969'da emekli oldu. 24 Mayıs 1973'te, İstanbul'da öldü. *Güzel Helena* adlı oyunuyla 1959'da Bregenz Uluslararası Tiyatro Eserleri Yarışması'nda ikincilik ödülü almıştır.

Selâhattin Batu şiir ve yazılarını *Varlık*, *Türk Dili* ve *Hisar* dergilerinde yayımladı. 1947'de Suut Kemal Yetkin ile birlikte *Edebiyat ve Sanat* dergisini çıkardı. Yalın ve sade bir dille yazılmış şiirlerinde anlık yaşam parçalarının izlenimlerini aktardı. Duygusallıktan uzak, serinkanlı bir anlatımı benimsedi. Türk ve Yunan söylencelerinden kaynaklanan manzum oyunlarında hümanist dünya görüşünü görkemli sahnelerle sergiledi. Bu türdeki oyunları yurt dışında da sahnelendi.

• YAPITLAR Şiir: *Bursa'da Yeşiller*, 1949; *Rüzgârlı Su*, 1962. Oyun: *İphigenia Tauris'te*, 1943; *Kerem ile Aslı*, 1943; *Kerem*, 1953, Opera librettosu; *Güzel Helena*, 1959; *Oğuzata*, 1961. Deneme-Gezi: *İnsan ve Sanat*, 1945; *Romancero*, 1953; *İsviçre Günleri*, 1966; *Avusturya ve Venedik Günleri*, 1970.

BATURALP, Mehmet
(1936)

Türk basketbolcu. Uzun yıllar Türk milli basketbol takımına antrenörlük yapmıştır.

15 Eylül 1936'da İstanbul'da doğdu. Basketbola Darüşşafaka Lisesi'nde öğrenimini sürdürürken başladı. Fenerbahçe takımında adını duyurdu. Basketbol hayatı boyunca 72 kez milli formayı giydi. Türk basketbolunun en başarılı oyuncularından biri olarak tanındı. Basketbolu bıraktıktan sonra antrenörlüğe başladı. Uzun yıllar İTÜ, Fenerbahçe, Beşiktaş basketbol takımlarını çalıştırdı ve Türk milli basketbol takımı antrenörlüğünü yürüttü. Antrenörlüğe devam etmekte olan Baturalp aynı zamanda basketbol yazarlığı yapmaktadır.

BATY, Gaston
(1885-1952)

Fransız tiyatro yönetmeni. 1920-1940 arasındaki Fransız tiyatrosunun "Altın Çağ"ının en önemli yönetmenlerindendir.

Fransa'da, Loire'de doğdu. Lyon Üniversitesi'nde okuduktan sonra Almanya'ya geçti. Münih Üniversitesi'nde sanat tarihi okudu. 1919'da Fransa'ya dönüp Cirque d'Hiver ve Comedié-Montagne tiyatrolarında yeni yazarların kimi deneysel oyunlarını sahneye koydu. Kendi adına Compagnons de la Chimere adlı topluluğu kurdu. Çeşitli sahnelerde gösteriler yapan bu topluluk sonunda Champs-Elysées'ye yerleşti. Baty 1930'da Montparnass Tiyatrosu adını alan topluluğuyla birçok klasik oyunu, yeni denemeleri, oyunlaştırılmış romanları sahneye koydu, adını Fransa'nın önde gelen yönetmenleri arasına kattı. 1936'da Comédie-Française'de yönetmenliğe getirildi ve burada klasik repertuarın oyunlarını başarıyla sahneledi. II. Dünya Savaşı döneminde eski önemini yitirdi. Doğduğu kent olan Loire'de 1952'de öldü.

Gaston Baty iki dünya savaşı arasında Fransız tiyatrosunun yaşadığı "Altın Çağ"ı yaratan yönetmenlerden biridir. Yönettiği oyunlarda tiyatronun edebiyat yanını ikinci plana atarak dekor ve ışığı öne çıkarmış, gruplama ve atmosfer yaratmaya önem vermiştir. Kuramsal yazılarıyla yaratmaya çalıştığı estetik bütünlüğü, tiyatro pratiğiyle gerçekleştirmeye çalışmıştır. Dostoyevski, Flaubert, Cervantes gibi yazarların ünlü klasiklerini oyunlaştırmış, bunları geniş kütlelerin kolaylıkla izleyebileceği serbest bir anlayışla sahnelemiştir. Bütün oyunlarında en küçük ayrıntılara bile verdiği önem, tiyatronun seyirciyle bütünleşmesi için gösterdiği çaba ve yeni oyun yazarlarına tanıdığı olanaklar, tiyatrocu olarak en önde gelen nitelikleridir.

• YAPITLAR (başlıca): *La Masque et L'encensoir*, 1929, ("Maske ve Buhurdan"); *Vie de l'art théatral des origines â nos jours*,1932,("Başlangıcından Günümüze Değin Tiyatro Sanatının Yaşamı"); *Guignol*, 1934; *Théatre Joly*, 1937.

BAUDELAIRE, Charles
(1821-1867)

Fransız şair, sanat eleştirmeni. *Les Fleurs du mal*'in (Kötülük Çiçekleri) yazarı ve modern şiirin kurucularındandır.

Charles Pierre Baudelaire 9 Nisan 1821'de, Paris'te doğdu. Babası Joseph François 1827'de öldü ve 1828'de annesi, sonradan büyükelçilik ve senatörlüğe kadar yükselecek Jacques Aupick adında bir generalle evlendi. Baudelaire Lysons'da College Royal'de ve sonra Paris'te College Louis le-Grand'da okudu. Lisede Latince yazdığı şiirlerle göze çarptı, yarışmalarda ödüller kazandı. Bakaloryasını tamamladıktan sonra hukuk eğitimine başladı ama yaşadığı Bohem hayatı annesinin ve üvey babasının kulağına gidince (gerçekten de ölümüne neden olan frengiyi bu yıllarda kapmıştı) Hindistan'a gönderildi (1841). Fakat gemisi Mauritius'da bakım için durunca Baudelaire geri döndü. Gene de bu yarım kalmış yolculuk Baudelaire'i gerçek bir şair yaptı. Bu yolculukta *Les Fleurs du mal*'in (Kötülük Çiçekleri) ilk şiirini yazdı ve bu kısa Doğu yolculuğunu hiç unutmadı. Şiirlerinde sıksık Doğu'ya duyduğu mistik özleme rastlanır.

Paris'e döndükten kısa bir süre sonra yirmi iki yaşını doldurduğu için babasından kalan serveti kullanabilme hakkını kazandı. Yaşadığı savruk hayatla bu parayı hızla tükettiği sırada büyük bir aşkla tutulduğu Jeanne Duval'e rastladı. "Siyah Venüs" adı altında topladığı *Kötülük Çiçekleri*'nin ilk şiir grubu Jeanne Duval'den esinlenir. Gene *Kötülük Çiçekleri*'nin başlıca temalarını içeren şiirler de bu dönemde yazılmıştır: sevicilik, başkaldırı, çürüyüş ve tenselliği konu alan şiirler. Bu yıllarda Delacroix ve Courbet gibi ünlü ressamları tanıdı ve bu ilişkinin sonucunda 19. yy'ın en ilginç resim eleştirilerini yazdı.

Birkaç yıl içinde servetinin yarısını harcayınca, annesi ve üvey babası, kalan kısmına el koydular. Baudelaire artık kalemiyle geçinmek zorunda kalan fakir bir şairdi. Bu sırada radikal harekete ve 1848 Devrimi'ne katıldı, ama 1848'de başa gelen hükümetin verdiği düş kırıklığıyla politik ilgilerinden vazgeçti. Şimdi ilgilendiği Paris'in yoksulları, suçluları, fahişeleri, dilencileriydi. Bir yandan *Salons*'da edebiyat eleştirileri yaparken öte yandan da *avant-garde* dergilerde şiirlerini yayımlıyordu. 1851'de Baudelaire, Paris'te sözü geçen bir edebiyat eleştirmeni ve Edgar Allan Poe'nun çevirmeni olarak biliniyordu. Poe'nun bütün yazılarını ve bir şiirini ("The Raven") Fransızca'ya çevirirken bu Amerikan şairinin kendi edebiyat ve şiir anlayışını gerçekleştirdiğini düşünüyordu.

Poe çevirileriyle öylesine ün yaptı ki *Revue de deux Monde* bu usta çevirmenin şiirlerini de basmaya karar verdi. 1855'te on sekiz şiirinin yayımlanması büyük çapta bir skandala yol açtı. Bundan sonra 1857 yılında *Kötülük Çiçekleri* bir arkadaşı tarafından basıldı. Derhal şairin ve yayımcının aleyhine müstehcen yayın yapmaktan dava açıldı. Dava suçluların para cezasına çarptırılmaları ve *Kötülük Çiçekleri*'nin altı şiirinin yasaklanmasıyla sonuçlandı. *Kötülük Çi-*

Balkon

Hâtıralar annesi, sevgililer sultanı
Ey beni şâdeden yâr, ey tapındığım kadın.
Ocak başında sevişiğimiz o zamanı,
O cânım akşamları elbette hatırlarsın.
Hâtıralar annesi, sevgililer sultanı.

O akşamlar, kömür aleviyle aydınlanan!
Ya pembe buğulu akşamlar, balkonda geçen
Başım göğsünde, ne severdin beni o zaman!
Ne söylediysek çoğu ölmeyecek şeylerden!
O akşamlar, kömür aleviyle aydınlanan!

Ne güzeldir güneşler sıcak yaz akşamları!
Kâinat ne derindir, kalp ne kudretle çarpar!
Üstüne eğilirken ey aşkımın pınarı,
Sanırdım ciğerimde kanının kokusu var.
Ne güzeldir güneşler sıcak yaz akşamları!

Kalınlaşan bir duvardı aramızda gece.
Seçerdim o karanlıkta gözbebeklerini
Mestolur, mahvolurdum nefesini içtikçe
Bulmuştu ayakların ellerimde yerini.
Kalınlaşan bir duvardı aramızda gece.

Bana vergi o tatlı demleri hatırlamak;
Yeniden yaşadığım, dizlerinin dibinde
O "mestinâz" güzelliğini boştur aramak,
Sevgili vücudundan kalbinden başka yerde,
Bana vergi o tatlı demleri hatırlamak;

O yeminler, kokular, sonu gelmez öpüşler,
Dipsiz bir uçurumdan tekrar doğacak mıdır?
Nasıl yükselirse göğe taptaze güneşler.
Güneşler ki en derin denizlerde yıkanır.
O yeminler, kokular, sonu gelmez öpüşler!

Türkçesi: Cahit Sıtkı Tarancı

◄ *Sanat eleştirileri ve çevirileri*

Romantizm'den Sembolizm'e

Nesnel dünyaya bilim yoluyla egemen olmakta önemli aşamaların gerçekleştirildiği 18. yy'da doğal olarak felsefe ve edebiyat da bu bilimsel nesnelliğin ve akılcılığın etkisinde kaldı. Buna bir çeşit tepki olarak 18. yy'ın sonunda içe dönük ve öznel bir şiir anlayışı doğdu. Sanayi Devrimi'nin tipik insanı Doğa'yı makinelerle sömürerek daha çok mal üretmeyi amaçlarken, şair iç dünyasının sınırsız derinliklerini araştırmaya yönelir. Yıllar yılı şiirden kaybolmuş birinci tekil şahıs tekrar şiire girdi. İşte 18. yy'ın sonuyla 19. yy'ın başında Akıl Çağı'na öznelliğin savunusuyla tepki gösteren Romantik şiir aynı zamanda modern şiirin de başlangıcıdır. Şiirde Modern Çağ iki ayırıcı özellikle belirlenir: Öznelliğin yüceltilmesi ve öznelliğin genişletilmesi. Böylece bilinçaltını da öznelliğin bir parçası olarak kapsayan modern şiir İngiltere, Fransa ve Almanya'da öncü örneklerini verdikten sonra Paris'te yoğun ve hareketli bir gelişim sürecine girdi.

Modern şiirin ikinci aşaması sayılan Sembolizm gerçekte Romantizm'in olgunlaşmasından ve yüreklenmesinden ibarettir. Wordsworth'un* 1801'de yazdığı fakat ancak ölümünden sonra 1845'te yayımlanan "The Simplon Pass" (Simplon Geçidi) adlı şiiri Baudelaire'in Sembolizm' in başlangıcını haberleyen "Correspondances" adlı şiirinden çok uzak değildir. Wordsworth' un yirmi bir satırlık bu şiiri, ormanların, çağlayanların, rüzgârın, kayaların, gökyüzünün, karanlığın ve aydınlığın aslında kişinin düşgücüyle sonsuz ve mutlak varlık arasında bir köprü oluşturduğunu, mutlak öznelliğin varlığına birer kanıt olduğunu söyler. Baudelaire'e göre, Doğa, okumasını bilenler için bir tapınak, hatta, şifresi doğurganlığını hiç yitirmeyecek bir hiyerogliftir.

Şair artık yalnızca vezin ve kafiyeyle uğraşan bir usta değildir, bu tapınağın rahibi, bu hiyeroglifin sesidir. Görünmeyen gerçekleri görünür kılan, öznelliği ve bilinçaltını araştıran bir bilge kişi, bir serüvencidir. Sözcükler de nesneler gibi birer semboldür ve şiir tek değil çok anlamlıdır. Sonsuz yorum olanakları sergileyebilen her şiir, yazarından ve çağından bağımsızlığını kazanabilmiş, bütünlüğü ve nesnelliği çağına, yazarına, ya da belli yorumlara indirgenemez bir ölümsüz yapıttır.

Romantik şiir, uzantısı olan Sembolist ve Gerçeküstücü şiirle birlikte bir başkaldırı şiiridir. Başkaldırı, genel çizgileriyle kazanmak, satın almak ve bu uğraşı destekleyen ahlaki törelerle yaşam felsefesini daraltmış orta sınıfa karşıdır. Romantik şiirin babası sayılan Wordsworth'un orta sınıfın her türlü estetik uğraştan uzak, kuru heyecansız, tekdüze yaşamını eleştiren bir sonesi vardır. Baudelaire bu başkaldırıya orta sınıfa daha doğrudan bir saldırıyla katılır, çağdaşı olan sanatçıları orta sınıfı her zaman karşılarına alıp onları sarsmaya ve şaşırtmaya çağırır.

Le Spleen de Paris'de (Paris Sıkıntısı) Baudelaire'in yaşamında yayımlanan "Assommons les pauvres" (Yoksulları Dövelim) adlı bir şiiri vardır. Şiir bir gün Paris'te bir dilencinin Baudelaire'e yaklaşarak dilendiğini anlatarak başlar ve dilencinin nasıl kendine acındırdığını tasvir eder. O anda Baudelaire'in iyilik perisi kulağına şu sözleri fısıldar: "Yalnızca eşitliğini kanıtlayan eşittir ve yalnızca özgürlüğünü kazanmayı bilenin özgürlüğe hakkı vardır." Şairin birden bire ne yapması gerektiği bu sözlerle açıklık kazanır. Kanlı bir kavga başlar şairle dilenci arasında, çünkü şair olanca gücüyle dilenciye saldırmıştır. Başta dilenci dayak yer fakat sonra o da saldırıya geçer, şairin dört dişini dökerek onu adamakıllı döver. Yenik şair büyük bir coşku içinde kendisini döven dilenciyi "şimdi eşitiz, bayım" diyerek kutlar ve parasını onunla paylaşır.

Bu şiirde Baudelaire'in sanat ve yaşam anlayışı gizlidir. Şairin kanıtladığı ve dilencinin anladığı yaşam felsefesi şudur: Acıma duygusu aşağılatıcı bir burjuva yalanıdır ve eşitsizliği körükler. Bu felsefeyle Baudelaire, Mill* gibi, Proudhon* gibi hem akılcı, hem de ütopyacı burjuvaziyi karşısına alıyor, liberal geleneğin himayeci cömertliğini yadsıyordu. Nitekim "Assommons les pauvres" şiirinin Baudelaire'in sonradan çıkardığı bir son satırı vardı: "Buna ne dersin, vatandaş Proudhon?"

Orta sınıfa olan bu düşmanlığıyla Baudelaire, rasyonel liberalizmi karşısına alan, Dickens* ve Carlyle'dan*, D.H. Lawrence'a* uzanan bir sanatçı geleneğine katılır. Bu tavrının sonucunda çağının hazmedemeyeceği kadar eleştirel, bugün bile herkesin kolay kolay kabul edemeyeceği kadar burjuva ahlakına karşı olmuştur. *Les Fleurs du mal*'in (Kötülük Çiçekleri) konuları bu isyancı ahlak anlayışının bir göstergesidir. Uyuşturucular, sevicilik, ölüye tutku, şeytanilik, tensellik *Les Fleurs du mal*'de şaşırtmayı ve sarsmayı amaçlayan şiirlerin konusudur. Öte yandan bu yasak temaların Baudelaire'in gününde birçok romantik yazar tarafından işlendiğini de unutmamamız gerek. Bu temalara sanat, sanatçının acıları, mit, egzotizm, başkaldırı, sıkıntı, hayali yolculuk ve kaçış temalarını da eklersek o günün, Sembolizm'i de içeren romantik eğiliminin tam bir dökümünü vermiş oluruz.

çekleri 1861 ve 1866'da tekrar basıldı ama şaire beklediği ün ve serveti getirmedi. Bu, artık iyiden iyiye hasta olan Baudelaire'in ömrünün geri kalan kısmını büyük bir karamsarlık ve bezginlik içinde geçirmesine neden oldu. 1869'da ölümden sonra basılan *Spleen de Paris*'nin (Paris Sıkıntısı) düzyazı şiirleri bu karamsarlığı ve bezginliği yansıtır.

Baudelaire yaşamı boyunca şiirlerinden çok sanat eleştirilerini basmak istedi, çünkü şairliğini estetik kuramının bir uzantısı olarak gördü. Gelgelelim 1867 Şubatı'nda ölen ve bir avuç arkadaşı tarafından gömülen Baudelaire hemen hemen unutulmuştu.

Ölümünden kısa bir süre sonra Baudelaire hakkı olan üne kavuştu ve modern şiirin en büyük şairlerinden sayıldı. Sanat kuramı ise yalnızca şiir tarihinin değil, sanat tarihinin de bir dönüm noktası olarak kabul edildi.

Baudelaire'in şiirinin ve şiir kuramının temelinde yatan ilke karşıtlıktır. Fakat bu romantiklerin anladığı biçimde yalnız iyi kötü karşıtlığı değildir. Baudelaire'e göre her nitelik içinde karşıtını taşır. Örneğin sıkıntı ve bunalım (ennui) hem bütün hastalıkların başı, hem de insan gelişiminin ön şartıdır. Çünkü sıkıntının karşıtı akıl ve düşgücüdür, bu iki yetenek ise insanın hem onur, hem de acı ve işkence kaynağıdır. Coşkunun içinde benliğin yücelmesi kadar kaybolması (kendinden geçmek) da vardır. Pişmanlık kendine acımaya dönüşürken, bunun karşıtı olan gurur, başkaldırı ve yaratıcılığı kamçılayabilir. Heyecan ve duygular da aynı karşıtlıkları sergiler. Sevgi nefreti, zulüm ise şefkati içerebilir. Baudelaire şiirlerindeki olumsuzlukları bu şiir kuramının çerçevesinde hep karşıtlıkları çağrıştırarak konu alır.

Şiir Baudelaire'e göre öğretici olmamalıdır, ama bu demek değildir ki şiir duyguların denetimsiz bir ifadesidir. Duyguların denetlenmesinde ise Baudelaire iki önemli yönteme başvurur. Kendi deyişiyle "sürnatüralizm" ve "ironi".

Sürnatüralizm nesneleri fiziki görünümlerinden öte çağrıştırdıkları duygularla betimlemektir. Böylece bir saç buklesi, bir kedi, şöminede yanan odun, çan sesi, bir saat ya da bir deste iskambil şaire bu duyguların ucuz ya da abartılmış retoriğini yapmadan aşk, bitkinlik, korku, kayıp, tutku, pişmanlık, tiksinti, nefretten söz etmesi olanağını verebilir. Bu tabii aynı zamanda temel sembolist yöntemdir.

İroni Baudelaire'in şiir anlayışında şairin öznelliğini denetleyici bir işlev görür; kendine uzaktan, bazen alayla, bazen eleştiriyle bakabilmek, bir çeşit benliği nesnelleştirebilmektir ironi. İşte bu tür bir nesnelleştirme çabasında da Sembolist şiir Romantik şiirin daha olgunlaşmış bir biçimidir.

Şiir Baudelaire'e göre nesnel dünyayı yansıtmaz fakat nesnelliği öznelleştirir. Örneğin konusunu güzel bir kadın, bir Paris sokağı, kumarbazlar ya da sakat ihtiyarlardan alan bir şiir bunların fiziki özelliklerini bir atmosfer, bir ruh hali yaratmakta kullanır. Baudelaire'in nesneler evreni ise şiirinin temel özelliği olan karşıtlığı yansıtır. Kimi zaman mücevher, makyaj malzemesi, düşsel kentler gibi yapay nesnelerde sanatın bir yansımasını bulurken, kimi zaman bunlardan büyük bir bıkkınlık duyarak içgüdüsel ve ilkel olanı özler. Ama Baudelaire'de her zaman ağır basan uygarlık ve güncelliktir; nesnelerin bu simgesel işlevlerini sömürerek modern şiire günlük kent yaşayışını getiren şair olarak bilinir. Paris'e olan doymaz tutku ve merakıyla Balzac'la birlikte bir Paris miti yaratmıştır.

Baudelaire'in en ünlü şiiri "Correspondances" dır. Eleştirmenler bu şiirin Baudelaire'in sanat kuramını içerdiğinde ve Sembolizm'in estetik bildirisi olduğunda birleşirler. Şiirin iki ilinti ekseni vardır. Bunlardan birincisi "dikey ilintiler" de denen, somut bir varlığın soyut bir düşünceyi ya da bir duyguyu uyandırmakta kullanımıdır. Örneğin kokular, masumluk, günah gibi soyutlamaları, sesler, gizemli ve aşkın bir gücü, Doğa mutlak birliğin bölünmüş görünümüyle ilintilidir. Bir de şiirin "yatay ilintiler" ekseni vardır. Romantik şiirde Sembolist devrimi gerçekleştiren de bu yatay ilintiler eksenidir zaten. Bunlar da beş duyunun birbiriyle kaynaşmasıdır; kokular renkleri, renkler de sesleri uyarır. Sembolist şiirin bu uyarma yöntemine "sinestezi" de denir.

Şiir kuramı

Baudelaire *Kötülük Çiçekleri*'ndeki şiirlerin belli bir sırası olduğunu söylemiş ve kitabın ikinci baskısı olan 1861 baskısında şiirlerini bu sıraya göre dizmiştir. Ne yazık ki 1861 baskısında 1857'de yasaklanan altı şiir yoktur. Bu altı şiiri sonradan editörler kitabın sonuna eklediler. *Kötülük Çiçekleri*'ndeki şiirler Baudelaire'in sunduğu sırada okunursa bu şiirlerin belli bir arayışa yöneldikleri görülür. Buna bir sınırsız doyum arayışı denebilir. Baudelaire bu doyumu "Spleen et Ideal" ("Can Sıkıntısı ve İdeal") şiirlerinde sanat ve aşkta, "Tableaux parisiens" ("Parisliler Tablosu") şiirlerinde kent yaşamında, "Le Vin" ("Şarap") şiirlerine uyuşturuculardа, "Fleurs du mal" ("Kötülük Çiçekleri") şiirlerinde geleneksel ahlakı yadsımakta, "La Revolte" ("Başkaldırı") şiirlerinde başkaldırıda arar. Arayış, umut ve umutsuzluk çevriminde ilerlerken, başarısızlık, pişmanlık, tiksinti, karamsarlık duyguları ve kaçış özlemleri, yer yer yenilenen bir istem, sevgi ve huzur anları, yaşamaktan duyulan gururla aydınlanır. Baudelaire'in bu şiirlerin okuyucusundan ne beklediği ise *Kötülük Çiçekleri*'nin ilk şiiri "Au Lecteur"de ("Okuyucuya") belirlenir. Okuyucu bu şiirlerin içerdiği yaşantıyı şaire hayranlık duymaksızın, ona acımaksızın ya da sahte bir anlayış göstermeksizin paylaşmalıdır; okuyucu şairin her anlamda eşitidir, "İki yüzlü okuyucum, benzerim, kardeşim" diye okuruna seslenirken Baudelaire onu benliğinin bir parçası, bir ikizi olarak gördüğünü açıklar.

Günlük yaşam tutkusu ve Paris miti

- **YAPITLAR:** *Oeuvres complètes*, (ö.s.), 7 cilt, G. Asselineau (der.), 1868-1870, ("Bütün Yapıtlar"). **Şiir:** *Les Fleurs du mal*, 1857, (Kötülük Çiçekleri - kitabın bir bölümü Baudlaire ve Kötülük Çiçekleri adıyla Türkçe'ye çevrilmiştir); *Les Épaves*, 1866. **Düzyazı:** *Le Spleen de Paris*, (ö.s.), 1869, (Paris Sıkıntısı). **Eleştiri:** *Curiosités esthétiques*, (ö.s.), 1868; *l'Art romantique*, (ö.s.), 1868. **Mektup:** *Lettres 1841-1866*, (ö.s.), 1905; *Lettres inédites à sa mère*, (ö.s.), 1918.
- **KAYNAKLAR:** G. Blin, *Baudelaire*, 1939; G. Blin, *Le Sadisme de Baudelaire*, 1948; G.T. Clapton, *Baudelaire et De Quincey*, 1931; A. Fairlie, *Baudelaire: Les Fleurs du mal*, 1960; M. Gilman, *Baudelaire, the Critic*, 1943; H. Peyre, *Connaisance de Baudelaire*, 1951; J. Prevost, *Baudelaire*, 1953; J.P. Sartre, *Baudelaire*, 1947; P. Valéry, *Situation de Baudelaire*, 1926.
- **BAKINIZ:** MALLARMÉ, RIMBAUD, VALÉRY, VERLAINE.

BAUDOT, Emile
(1845-1903)

Fransız mühendis. Tek hat üzerinden aynı anda birkaç mesaj iletebilen yazıcı telgraf aygıtını gerçekleştirmiştir.

Jean-Maurice Emile Baudot, 11 Eylül 1845'te, Haute-Marne yönetim bölgesindeki Magneux kentinde doğdu. 1869'da Paris Telgraf İdaresi'nde çalışmaya başladı. 1870'te, haberleşme subayı olarak askerlik yaptıktan sonra eski görevine döndü ve iki yıl sonra, aynı anda birkaç mesaj gönderebilen yazıcı telgraf aygıtını, 1894'te de otomatik dağıtıcıyı gerçekleştirdi. 1882'de Fransız Telgraf İdaresi müfettişliğine getirilen, 1893'te Légion d'honneur, 1896'da Institut de France Ödülü'nü alan Baudot, 23 Mart 1903'te Paris'te öldü.

Baudot'nun çalışmaya başladığı yıllarda Fransız Telgraf İdaresi'nin bütün merkezlerinde, Meyer adlı bir mühendisin yaptığı verici telgraf aygıtı mors işaretleriyle tek hat üzerinden mesaj gönderiyor, ABD'li mühendis David Edward Hughes'ın (1831-1900) buluşu olan başka bir aygıt da aynı anda bu işaretleri Latin alfabesinin harflerine ve rakamlarına dönüştürerek yazıyordu. Baudot, zaman kaybını azaltarak telgraf haberleşmesini hızlandırmak için bu iki sistemi birleştirmeyi ve mors alfabesi yerine yeni bir kodlama sistemi geliştirmeyi düşündü.

Baudot'nun kodlama sisteminde her harf, rakam ve noktalama işareti, açık ve kapalı sinyallerden oluşan beşli gruplarla gösterilir. Açık ve kapalı sinyallerin diziliş sırasını değiştirerek, beşli bir grupla 32 permütasyon yapılabileceğinden, böyle bir kodlama tüm karakterleri ve makine kontrol sinyallerini tanımlamaya yeterliydi. Üstelik karakterleri birbirinden ayırmak için boşluk gerekmediğinden, mors alfabesinden doğan zaman kayıpları da önlenmişti. Sonraları bu sistem birtakım özel işaretleri de kapsayacak biçimde yedili ve sekizli gruplar halinde geliştirilmiştir.

Zaman paylaşım ilkesine dayanan Baudot dağıtıcısında ise, aynı hat üzerinde çalışan döner bir çarkın değişik dilimleri değişik sinyallere ayrılmıştı. Alıcıda da, verici istasyonla eşzamanlı çalışan benzer bir düzen bulunduğundan, çarktaki dilim sayısına göre aynı anda gönderilen iki ya da daha fazla mesaj otomatik dağıtıcının düzenlediği sıraya göre iletilebiliyordu. Baudot daha sonra aygıtına, aynı hat üzerinden aynı anda karşılıklı iki sinyalin gönderilmesine olanak sağlayan dubleks düzenini ekleyerek sistemin kapasitesini daha da artırdı

1927'de Berlin'de toplanan Uluslararası Telgraf Komitesi de, Baudot'nun anısına saygı olarak, telgraf haberleşmesinde hız birimine *baud* adının verilmesini kararlaştırdı.

- **YAPITLAR (başlıca):** *Le télégraphe imprimeur*, 1885, ("Yazıcı Telgraf").
- **KAYNAKLAR:** P. Mercy, *Le système de télégraphie Baudot*, 1920; F. Poulaine, *Cours d'appareils Baudot*, 1902.
- **BAKINIZ:** CHAPPE, EDISON, MORSE, WHEATSTONE.

BAUDOUIN, François
(1520-1573)

Fransız hukukçu ve teolog. Hukukta Tarihsel Okul'un kurucularındandır.

1 Ocak 1520'de Arras'ta doğdu, 24 Ekim 1573'te öldü. Louvain Üniversitesi'nde öğrenim gördü. 1540'ta Paris'e giderek başta Dumoulin olmak üzere tanınmış hukukçularla birlikte çalıştı. 1548-1555 döneminde Bourges Üniversitesi Roma Hukuku Kürsüsü başkanlığı yaptı. 1556-1561'de Heidelberg Üniversitesi'nde ders verdi.

Baudouin, 16. yy'da Katolikler ve Protestanlar arasındaki din savaşlarında önemli rol oynamıştır. Şiddet ve hizipleşmenin olmadığı bir kilise reformunu savunmuş; mezhepler arasında uzlaşma sağlanması için çeşitli mezheplerin liderleri arasında halka açık tartışmalar yapılmasını önermiştir. Ancak Baudouin'in bu yöndeki çabaları başarısızlıkla sonuçlanmıştır. Protestanlar'ın güvenini kazanamadığı gibi, Katolikler tarafından da tanrıtanımazlıkla suçlanmıştır. Baudouin, çağdaşı olan Douaren gibi hukukçularla ve Calvin gibi din reformcularıyla görüş ayrılıklarına düşmüştür. Öte yandan, Roma Hukuku'nda Papinianus'un katı olmayan geleneğini sürdürmüş ve 1517'de çok sayıda Fransız Protestanı'nın öldürülmesiyle sonuçlanan St. Barthélemy Katliamı'nı savunmayı reddetmiştir.

Baudouin'in yapıtları, hukuki tartışmalardan çok tarihsel araştırmalara dayanmaktadır. 1561'de yayımlanan ve hukukta tarihsel yöntemin gerekliliğini savunan *De institutione historiae univarsae et ejus cum jurisprudentia conjunctione* ("Evrensel Tarih ve Onunla İlgili Hukuk Kuramları Üstüne") başlıklı broşürü Baudouin'in hukukta Tarihsel Okul'un kurucularından biri olarak kabul edilmesine neden olmuştur. Baudouin'in "sine historia caecam esse jurisprudentiam" - "tarihin olmadığı yerde hukuk da yoktur" sözü ünlüdür. Baudouin, Iustianianos'un Roma Hukuku kurallarını toplayan *Institutiones*'ini yeniden derlemiş ve bu yapıtında Roma hukuku metinlerini antik tarih ve edebiyat ışığında yorumlamıştır.

Baudouin'in etkisi Almanya'da Christian Thomasius ve Heineccius tarafından sürdürülmüş; Savigny ve Puchta'nın Tarihçi Okulu'nda bütünüyle ifadesini bulmuştur.

- **YAPITLAR (başlıca):** *Jurisprudentia romana et attica*, (ö.s.), J.G. Heineccius (der.), 1738, ("Roma ve Attika'da Hukuk Bilimi").
- **BAKINIZ:** HEINECCIUS, PUCHTA, SAVIGNY, THOMASIUS.

BAUDOUIN de COURTENAY, Jan
(1845-1929)

Polonyalı dilbilimci. Modern dilbilime, sesbilim (phonology) ve biçimbilimsel sesbilim (morphophonemics) alanlarında yaptığı katkılarla tanınmıştır.

Mart 1845'te Varşova yakınlarındaki Radzymin' de doğdu. Asıl adı Jan Ignacy Niecislaw'dır. Ataları arasında 13. yy'da İstanbul'da bir süre Bizans Devleti' nin yerine geçen Latin Krallığı'nın kurucusu Flanders Kontu gibi ünlü Fransız soyluları vardır, ama de Courtenay kendisini Polonyalı saydı. Yaşamının büyük bir bölümünü Rusya, Avusturya, Litvanya ve Polonya'da eğitim ve öğretim etkinlikleri içinde geçirdi. Toplumsal ve siyasal sorunlarla yakından ilgilendi, özgürlük ve toplumsal adalet yanlısı bir insan olarak tanındı.

Önce Varşova'da filoloji okudu, 1866'da yüksek lisans eğitimini bitirip 19. yy'ın ünlü dilbilimcileriyle Prag ve Berlin'de çalışmalar yaptı. St. Petersburg Üniversitesi Varşova'daki yüksek lisansı geçerli saymadığı için bu üniversitede de 14. yy öncesi Polonya dilleri üzerine yeniden yüksek lisans çalışması yaptı. Genel dilbilim alanındaki çalışmalarıyla 1870'te Leipzig Üniversitesi'nde doktor unvanını aldı. Lehçe, Rusça, Slovence, Çekçe, Almanca, Fransızca, İtalyanca, Litvanca ve Yiddiş konuşup yazabilen de Courtenay, bunların dışında Sanskritçe, Latince, Slav dilleri, Baltık dilleri, Türk dilleri, Fin-Uygur dilleri, Esperanto ve Esperanto'nun kolaylaştırılmış bir biçimi olan Ido konusunda da uzmandı.

Yenidilbilgiciler'in (Junggrammatiker) kuru ve dar kafalı bulduğu tutumlarını eleştirmekle birlikte, Leipzig'deki hocası ünlü yenidilbilgici Bruggmann gibi ses değişimlerine ilişkin yasaların kesinliğine inandı, araştırmalarını bu yönde geliştirdi. Sreznevskij gibi Sloven lehçebilimi (dialectology) üzerine araştırmalar yaptı ve bu çalışmasıyla St. Petersburg Üniversitesi'nde ilk akademik görevi olan karşılaştırmalı dilbilgisi doçentliğine atandı. 1872'de Rus Akademisi'nce yerel Sloven lehçelerini incelemek üzere Kuzey İtalya ve Güneydoğu Avusturya'ya gönderildi, bu yolculuk sonunda yazdığı *Rezija Lehçelerinin Sesbilgisel Anahtarları* adlı yapıtıyla, kendisine karşılaştırmalı Hint-Avrupa dilbilgisi alanında doktor unvanı verildi. Bu ikinci doktorayı aldıktan sonra, de Courtenay 1875'te Kazan Üniversitesi'ne geçti, burada bir yıl içinde karşılaştırmalı Hint-Avrupa dilbilimi ve Sanskritçe dalında profesörlüğe yükseldi.

Üniversitelerdeki çalışmaları

Kazan Üniversitesi'nde örneğin ünlü Türkolog V. Radloff gibi seçkin aydınların bulunması ve yapılan araştırmaların bekletilmeden basılabilmesi de Courtenay'in bilimsel gelişmesine yardımcı oldu. Burada geliştirdiği ve uzun bir süre okuttuğu dilbilim programı daha sonra "Kazan Okulu"nun temelini oluşturdu. 19. yy'daki dilbilim araştırmalarının temelini oluşturan ses değişimi kurallarını genelleştirme ve sistemleştirme, bu okulun da benimsediği bir yaklaşımdı. Ama, dilbilim alanında bu tutumdan farklı çalışmalara da yer vermesi Kazan Üniversitesi'nin önemli bir özelliğiydi.

Bundan sonra de Courtenay on yıl Dorpat (Tartu) kentinde çalıştı. Karşılaştırmalı Slav Dilbilgisi Kürsüsü'nde genel dilbilim, Baltık lehçebilimi ve eski Litvanya metinlerini çözümleme ile ilgili dersler verdi. 1893'te karşılaştırmalı dilbilim ve Sanskritçe profesörü olarak Krakov'a geçti. Sonunda bir Polonya üniversitesinde görev alması onu çok sevindirmişti, ama üniversitedeki aşırı milliyetçi ve bürokratik Avusturya-Macar yönetimine karşı çıkınca, beş yıllık kontratı yenilenmedi. St. Petersburg'a dönen de Courtenay I. Dünya Savaşı'nın sonuna değin burada kaldı, sayısız dilbilimci ve Slav dilleri uzmanı yetiştirdi. Bu sırada Çarlık yönetiminin azınlıklara karşı uyguladığı baskı politikasını eleştirmesi nedeniyle 1913'te birkaç ay tutuklu kaldı. Savaştan sonra bağımsız Polonya Devleti kurulunca de Courtenay Varşova Üniversitesi'ne çağrıldı. Burada Hint-Avrupa dilbilimi profesörlüğünü sürdürürken Kasım 1929'da öldü.

Saussure ile de Courtenay

Baudouin de Courtenay 20. yy dilbilim çalışmalarında, Ferdinand de Saussure ile birlikte, anılması gereken öncü bir rol oynamıştır. 19. yy'da ses değişimleri alanında karşılaştırmalı bir yaklaşımla başarılı sonuçlar elde edilmesine karşın, dilbilim çalışmaları dil olayını sözcükler düzeyinde tek tek incelemekle kalmış, ayrıntılar içinde boğulmuştur. Oysa 20. yy'da modern dilbilim, dili bir dizi sözcük olarak görmez; genel sözcüklerden kurulu, ama belli bir düzen, belli bir sistem (dizge) içinde çalışan bir mekanizma olarak kabul eder. Saussure'ün 1916 tarihli ünlü *Cours de linguistique générale* (Genel Dilbilim Dersleri) adlı yapıtındaki "Dil, bir sistemdir" cümlesiyle özetlenebilecek olan modern dilbilim, 20.yy'ın ilk yarısında gelişmiş ve Avrupa ile ABD'de "yapısal dilbilim" adını almıştır. Genellikle Rusça ya da Lehçe yazan de Courtenay'in temel yapıtları Doğu Avrupa'da bile kolaylıkla bulunamamış, dağınık olan dergilerde kalmıştır. Cenevre Üniversitesi'nde dilbilim profesörlüğü yapmış olan Saussure'ün kısaca *Cours* diye anılan temel yapıtı ise kolaylıkla okuyucuya ulaşabilmiştir. 20. yy'da modern dilbilimin geliş-

mesine en büyük katkıyı yapan bu iki dilbilimcinin, birbirlerinin araştırmalarından haberli oldukları söylenebilir. Çünkü *Cours*'da de Courtenay'in görüşlerinin çoğu aynen bulunduğu gibi, de Courtenay da Saussure'ü dilbilim kuramları alanında gerçek bir yenilikçi olarak kabul etmektedir. Ancak dilbilimin birtakım temel sorunlarında görüşleri ayrılır. Örneğin Saussure için dil, satranç gibi katı kurallarla düzenlenmiş bir "cebirsel" bağlantılar sistemidir. Oysa de Courtenay'e göre toplumsal, mekânsal ve zamansal etmenlerin sürekli işe karışmasıyla dalgalanmalar ya da özgürce seçim denilen durumlar da söz konusudur. Saussure için dil yalnızca "biçimdir, öz değildir". Oysa de Courtenay dili hem biçim, hem de öz olarak görür.

Modern dilbilime katkısı

De Courtenay'in modern dilbilime yaptığı katkıların başta geleni, biçimbilimsel sesbilim (morphophonemics) dalının temelini atması ve bir sesbilim (phonology) kuramı öne sürüp geliştirmesi olmuştur. Her ne kadar de Courtenay'in dilin yapısındaki seslerin rolüne ilişkin araştırmaları, 19. yy'daki sesbilgisinin (phonetics) gelişmesiyle, karşılaştırmalı dilbilgisi incelemelerinin sesbilgisel (phonetic) bir doğrultuda ilerlemesinden kaynaklansa da, modern dilbilimde "seslerle ses bileşimlerinin ya da dilin duyumsal (sensory) niteliklerinin tek başına bir anlam taşımayacağını" ilk kez vurgulayan o olmuştur. Ona göre diller "özünde ne sesbilgisel, ne de akustiktir." Sesin asıl işlevi, dilin temel bildirimsel düzeyine hizmet etmektir. Başka bir deyişle ses ayrımlarıyla (distinctions) of sounds) anlam ayrımları (distinctions of meaning) birbirine bağlıdır. De Courtenay'e göre sesin göstergesel (semiotic) işlevi ilk kez eski dönemlerin Hindu dilbilgicilerince anlaşılmıştır. Bu dilbilgiciler anlam değiştirmeye yarayan sesleri ve ses bileşimlerini çözümleme (vyakarana) ve soyutlama yöntemleriyle saptamaya çalışmışlardır. Bu, Avrupalı dilbilimcilerin yüzyıllar sonra yapmaya çalıştığını oldukça geride bırakan bir başarıdır. İşte bu bağlam içinde, "sesin dil mekanizmasındaki rolü" ile anlamlı ve anlam ayıran dil öğeleri arasındaki ilişkiler, de Courtenay'i tüm yaşamı boyunca ilgilendirmiştir. 1869'da Lehçe'deki ünsüzlerin birbirinin yerini alması (consonantal alternation) üzerine yazdığı ilk makalesinden başlayarak 1915'lerdeki son araştırmalarını oluşturan "sesbilimsel öğelerin biçimbilimselleştirilmesi (morphologization) ve kavrambilimselleştirilmesi (semasiologization) ile "biçimbilimsel (morphological) öğelerin sesbilimselleştirilmesi"ne dek hep bu sorunları uğraş edinmiştir.

Genel dilbilim tarihi kitaplarında de Courtenay'in adı, modern anlamı ile sesbirim (phoneme) terimini ve ana hatlarıyla sesbirim kuramını ilk kullanan dilbilimci olarak anılır. Tek başına bir anlamı olmayan en küçük ayırıcı sesbirim biçiminde tanımlanabilecek "fonem" terimini, de Courtenay herhalde Rusça'daki "fonema" sözcüğünden almıştır. 1894'te bu terimi ortaya atan de Courtenay, iki tür sesbilgisi dalı düşünmüştür. Bunlardan birincisinde çeşitli dil sesleri fiziksel özelliklerine göre incelenmelidir; öbüründe ise dil sesleri iletişimde kullanılan işaretler ya da başka bir deyişle "fonem"ler olarak ele alınmalıdır.

Gerçekten çok yönlü bir dilbilimci ve dilbilgini olan de Courtenay'in Slav dillerinin artsüremli (diachronic) incelenmesi, tiplendirilmesi (typology), biçimbilimsel ve dilbilgisel açıdan karşılaştırılması alanlarında sayısız yapıtı bugün de değerini korumaktadır.

- **YAPITLAR (başlıca):** *Versuch einer Theorie phonetischer Alternationen,* 1895, ("Bir Sesbilgisel Kayma Kuramı Denemesi"); E. Stankiewicz (der.) *A. Baudouin de Courtenay Anthology: The Beginnings of Structural Linguistics,* 1972, ("Bir Baudouin de Courtenay Derlemesi: Yapısalcı Dilbilimin Başlangıcı").
- **KAYNAKLAR:** E. Stankiewicz (der.) *A Baudouin de Courtenay Anthology: The Beginnings of Structural Linguistics,* 1972.
- **BAKINIZ:** BRUGMANN, JAKOBSON, SAUSSURE.

BAUDRILLART, Henri
(1821-1892)

Fransız iktisatçı. Fransız liberal iktisat okulunun önde gelen temsilcilerindendir.

Henri Joseph Léon Baudrillart, Üniversite eğitimini felsefe alanında tamamladı ve bu alanda öğretim üyeliği yaparak akademik yaşama başladı. Kısa bir süre sonra iktisada ilgi duyarak bu konuya yöneldi. 1852'de College de France'da iktisat profesörü olarak, iktisadi düşünceler tarihi konusunda ders vermeye başladı. Ecole des Ponts et Chaussees'de de iktisat profesörü olarak çalışmalarını sürdüren Baudrillart, bir yandan da Paris'te işçi seminerlerinde ders verdi. 1855-1865 arasında *Journal des économistes* adlı derginin editörlüğünü yaptı. 1863'te Academie des Sciences Morales et Politiques adlı bilim kuruluşunun üyeliğine seçildi.

Baudrillart, 19. yy'ın ikinci yarısında Fransa'da etkisini sürdüren Liberal Okul'un sözcülerindendi. Belirli üniversitelerin yanı sıra Academie des Sciences Morales et Politiques'de de etkin olan ve görüşlerini *Journal des économistes* adlı dergiyle yayan Liberaller iktisadi alanda korumacılığa ve her türlü devlet müdahalesine karşı çıkıyorlardı. Bu görüşleri benimseyen Baudrillart, çalışan kadın ve çocukların korunması ve benzeri durumlar dışında devlet müdahalesine karşı çıkıyor ve serbest ticaret ilkelerinin uygulanmasını savunuyordu.

Baudrillart'ın en önemli çalışması sayılan ve 1878-1880 arasında *L'histoire du luxe privé et public* ("Özel ve Kamu Lüks Tüketiminin Tarihi") adıyla yayımlanan kitabında, tarih boyunca çeşitli uygarlıklarda lüks tüketimin ahlaki ve iktisadi boyutlarını tartıştı ve harcamaları kısıtlayan yasaların etkisizliğini göstermeye çalıştı. 1878'de Academie des Sciences Morales et Politiques tarafından yönetilen Fransa'nın tarım nüfusu konusundaki bir araştırmanın sorumluluğunu üstlendi. Köylülüğün tarihi ve içinde bulundukları koşullar konusunda yazdığı raporlar 1885-1893 arasında *Les populations agricoles de la France* ("Fransa'nın Tarım Nüfusu") adıyla yayımlandı.

Baudrillart, emeğin verimliliğinin düşünsel ve ahlaki gelişmeye bağlı olduğunu ve işçi sınıfının koşullarının eğitimle düzeltilebileceğini savunuyordu.

• YAPITLAR (başlıca): *Eloge de Turgot*, 1846, ("Turgot'ya Övgü"); *Jean Bodin et son temps*, 1853, ("Jean Bodin ve Zamanı"); *L'histoire du luxe privé et public*, 4 cilt, 1878-1880, ("Özel ve Kamu Lüks Tüketiminin Tarihi"); *Les populations agricoles de la France*, 3 cilt, 1885-1893, ("Fransa'nın Tarım Nüfusu"); *Manuel d'économie politique*, 1857, ("Ekonomi-politik El Kitabı"); *Etudes de philosophie morale et d'économie politique*, 2 cilt, 1858, ("Ahlak Felsefesi ve Ekonomi-politik İncelemeleri").

BAUER, Bruno
(1809-1882)

Alman tarihçi ve tanrıbilimci. Vahyi ve kilise tarihini eleştirerek özgür düşünceyi savunmuştur.

Saksonya'da Eisenberg'te doğdu, sonradan yerleştiği Berlin'de öldü. Dine, eski geleneklere çok bağlı bir ailedendir. Bu nedenle önce din öğrenimi gördü, sonra Berlin'de tanrıbilim okudu. 1834'te Berlin Üniversitesi'nde tanrıbilim okutmaya başladı. Önce Sağcı-Hegelci, sonra Solcu-Hegelci görüşü benimsedi. 1839'da Bonn Üniversitesi'nde görev aldı. Berlin yakınlarında, ufak bir ilçede kardeşi Edgar'la birlikte "Özgür Ruhlar" diye nitelenen bir topluluk oluşturdu. Daha sonra Prusya Üniversitesi'nde tanrıbilim okutmakla görevlendirildi. Hıristiyanlık'a aykırı gelen düşünceleri yüzünden, 1842'de, bu görevden uzaklaştırıldı.

Bauer, başlangıçta, dine bağlı kalmasına karşın, sonraları tutumunu değiştirmiş, Hıristiyanlık'a eleştirici bir gözle bakmıştır. Tanrıbilim konularıyla ilgili yazılar yayımlayan bir dergide ele aldığı Hıristiyan inançlarını köksüzlükle, tutarsızlıkla, *Kutsal Kitap*'ın dışına çıkışla suçlamış, insanları yalanla kandırmaya, gerçeklerden uzaklaştırmaya çalışmakla nitelemiştir. Kendisine karşı gösterilen tepki nedeniyle, daha ağır bir dil kullanarak, tanrıbilimi kan dökücülüğü, insan kanı içmeyi öneren bir inancın yayıcısı diye suçlamıştır.

Bauer'in felsefeye yaklaşımı Hıristiyanlık'la ilgili eski yapıtları incelemekle, eleştirmekle başlamıştır. Din sorunlarını işleyen ilk yazılarında, yazın ürünlerine ilgi duyduğu, bu sorunlara bir yazın adamı gözüyle baktığı görülür. Sonraları yazınla felsefeyi birleştirmiş, düşüncelerini yazın türünde sergilemeye başlamıştır. Ona göre, özünden uzaklaştırılmış, birtakım gerçekdışı olaylarla karışmış olan din, uygarlığın bütün buluşlarına, düşünce özgürlüğüne, insan haklarına, bilimin gelişmesine, devletin yapısına, hukuk düzenine karşıdır. Tanrıbilimin üzerinde durduğu sorunların felsefeyle, bilimle ilgisi yoktur. Kilisenin önerdiği toplum düzeniyle yaşamın oluşturduğu toplum arasında bir bağlantı yoktur. Kilise ve onun bağlandığı inanç kurumu bireyi, bencil, çıkarcı yapmış, insanlar arasında karşılıklı sevginin, birliğin doğmasını engellemiştir. Bu nedenle kilise devletten ayrılmalı, öğretim-eğitim işlerine karıştırılmamalıdır. Bireyin olgunlaşması bencillikten arınmasına bağlıdır.

Bauer kimi yazılarında ulus yönetimi üzerinde durmuş, değişik yönetim biçimlerini incelemiş, karşılaştırmıştır. Onun önerdiği yönetim biçimi "Liberalizm"dir. Ona göre bu yönetim biçimi bireyi bencillikten arındırır, özgür bir düşünce ortamında gelişmesini, ilerlemesini sağlar. Dinin öngördüğü bütün erdemler bu yönetimde vardır. Bu özelliği gereği, Liberalizm de bir dindir.

• YAPITLAR (başlıca): *Kritik der Evangelischen Synoptiker*, 1842, ("Dört İncilin Eleştirisi"); *Geschichte der Politik Kultur und Aufklaerung des 18 Jahrhunderts*, 1845, ("Politika, Kültür ve 18. Yüzyıl Aydınlanması Tarihi"); *Die Apostelgeschichte*, 1850, ("Havarilerin Tarihi").

• KAYNAKLAR: E. Bréhier, *Histoire de la Philosophie*, 1981; D. Hertz-Eichenrode, *Der Junghegelianer Bruno Bauer im Vormärz*, 1959; S. Hook, *From Hegel to Marx*, 1936; M. Kegel, *Bruno Bauer un eine Theorien über die Entestehung des Christentums*, 1908.

BAUER, Georg

Bak. AGRICOLA, Georgius

BAUER, Gustav
(1870-1944)

Alman siyaset adamı. Weimar Cumhuriyeti döneminde bakanlık ve başbakanlık yapmıştır.

6 Ocak 1870'te Doğu Prusya'da Darkehmen'de (bugün Litvanya'daki Ozersk) doğdu, 16 Eylül 1944'te Berlin yakınında Hermsdorf'da öldü.

Königsberg'de büro işçisi olarak çalışırken, 1895'te Büro İşçileri Sendikası'nı kurdu ve 1908'e değin başkanlığını yaptı. 1903'te Hür İşçi Sendikaları Merkez İşçi Sekreterliği başkanı oldu. 1908-1918 arasında da iki kez Almanya Sendikalar Genel Komisyonu ikinci başkanlığını yürüttü. 1912 seçimlerinde çoğunluğu elde eden Sosyal Demokrat Parti'nin adayı olarak meclise (Reichstag) seçildi. Ekim 1918'de kurulan son imparatorluk hükümetinde çalışma müsteşarı olarak yer aldı.

1919'da seçilen Kurucu Meclis, Weimar'da toplanarak Friedrich Ebert'i başkanlığa, Philipp Scheidemann'ı da başbakanlığa getirdi. 11 Ağustos'ta kabul edilen anayasayla da cumhuriyet ilan edildi.

Bauer, Şubat-Haziran 1919 döneminde Scheidemann hükümetinde çalışma bakanlığı yaptı. Bu dönemde, I. Dünya Savaşı'ndan yenik çıkan Almanya'nın İtilaf Devletleri'nce ağır koşullarla bir antlaşma yapmaya zorlanması, tüm siyasal partilerin protestolarına neden oldu. Antlaşmayı imzalamak istemeyen Scheidemann'ın istifa etmesi üzerine Bauer başbakan oldu. Sosyal Demokrat ve Merkez Parti'nin desteğiyle bir hükümet kurdu. Birkaç ay sonra Demokratlar da koalisyona katıldı. Meclis Almanya'ya dayatılan koşulları kabul etmekten başka seçenek olmadığını görerek antlaşmanın imzalanmasını karara bağladı. Bauer, Alman Cumhuriyeti'nin başbakanı olarak Versailles Antlaşması'nı imzaladı. Mart 1920'de muhafazakâr siyaset adamı Wolfgang Kapp'ın darbe girişiminden sonra başbakan yardımcısı dışında tüm hükümet üyeleri Berlin'i terkedince istifa etti. Bauer'in yerine başbakan olan Hermann Müller hükümeti

döneminde de koalisyon sürdü. Bauer, bu hükümette maliye bakanlığı yaptı. 1921'de Karl Joseph Wirth hükümetinde başbakan yardımcısı oldu.

• BAKINIZ: F. EBERT, KAPP, H. MÜLLER.

BAUER, Otto
(1881-1938)

Avusturyalı siyaset ve düşün adamı. Avusturya Marxizmi'nin kurucularındandır.

5 Eylül 1881'de Viyana'da doğdu. 4 Temmuz 1938'de Paris'te öldü. Varlıklı bir ailenin çocuğuydu. Hukuk eğitimi gördü. Avusturya Sosyal Demokrat Partisi içinde aktif olarak çalıştı. 1908'de Friedrich Adler ile birlikte *Der Kampf* ("Mücadele") dergisini yayımladı. *Die Zukunft* ("Gelecek") adlı sosyalist eğitim hareketini başlattı. İkinci Enternasyonal'in önde gelen isimleri arasında yer aldı. I. Dünya Savaşı'ndan önce Avusturya Sosyal Demokrat Partisi'nin parlamento grubunun sekreterliğini yürüttü. Partinin yayın organı olan *Arbeiterzeitung*'u yayımladı. I. Dünya Savaşı sırasında Avusturya-Macaristan ordusunda görev aldı. Rus ordularına esir düştü. 1917'de Şubat Devrimi'nden sonra Petrograd'da, Menşevikler'le ilişki kurdu.

Avusturya'ya döndükten sonra Sosyal Demokrat Parti'nin sol kanadının lideri oldu. 1918-1919 arasında dışişleri bakanı olarak görev yaptı. Avusturya'nın Almanya'ya ilhakını savunan Bauer, 2 Mart 1919'da Almanlarla bir gizli ilhak antlaşması imzaladı. Bu antlaşmanın müttefiklerce kabul edilmemesi üzerine bakanlıktan istifa etti. 1926'da Avusturya Sosyal Demokrat Partisi'nin Linz programını kaleme aldı. 1929-1934 arasında Avusturya meclisinde milletvekilliği yaptı. 1934'te Viyana'daki işçi ayaklanmasının başarısızlığa uğraması üzerine, önce Çekoslovakya'ya, oradan da, Fransa'ya iltica etti.

Bauer, Karl Renner ve Rudolf Hilferding ile birlikte, "Avusturya Marxizmi" olarak bilinen kuramsal okulun kurucuları arasında yer alır. 1888'de Victor Adler tarafından örgütlenen Avusturya Sosyal Demokrat Partisi içinde bir araya gelen Avusturya Marxistler'i, parti örgütü içindeki görüş ayrılıklarına karşın, teorik düzeyde birleşmişlerdir. Avusturya Marxizmi'nin siyasal kuramcısı Otto Bauer'dir. Bauer'in siyasal kuramının odak noktalarından biri, milliyetler sorununa ilişkin görüşleri; öteki ise faşizm konusundaki çözümlemesidir.

Bauer, çok uluslu Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'nun çözülmek üzere olduğu düşüncesinden yola çıkarak, Doğu Avrupa'nın bir devrimci patlamanın eşiğinde olduğunu ileri sürmüştür. Bu aşamada, ulus - devletlerinin kurulmasını savunmuş ve ulusların kendi kaderlerini tayin hakkı temeli üzerinde federatif bir sistem önermiştir. Bauer'e göre, ulus-devletlerin ortaya çıkmasıyla birlikte sosyalizmin kuruluşu da kolaylaşacaktır.

Bauer'in 1920'lerde geliştirdiği faşizm kuramı, Marx'ın Bonapartizm çözümlemesine dayanır. Bauer'e göre, 1922'de iktidara gelen İtalyan faşizmi, 1851'deki Fransız Bonapartizmi'nin bir benzeridir. Burjuvazi, işçi sınıfı hareketinin kendi sosyal egemenliğine yönelttiği tehdit karşısında geleneksel siyasal temsilcilerini terketmiş ve faşizmin tüm sınıflar üzerinde egemenlik kurmasını desteklemiştir.

Bauer'in faşizm konusundaki görüşleri, emperyalizm çözümlemesine bağlı olarak gelişmiştir. Bauer'e göre, sanayi sermayesinin yoğunlaşması ve banka sermayesiyle birleşmesi, yeni pazarlar ve yatırım alanları için kapitalist devletler arasındaki mücadeleyi derinleştirmiş ve emperyalizm olgusunu ortaya çıkarmıştır. Böylece, bir yandan kapitalist devletler arasında silahlanma yarışı hızlanırken, öte yandan da bu ülkelerde militarist ideolojiler yayılmaya başlamış ve parlamenter demokrasi yerini yürütme gücünün genişletildiği otoriter yönetimlere bırakmıştır. Parlamenter demokrasi artık işçi sınıfı mücadelesinin bir aracı haline gelmiştir. Bauer'in faşizm konusundaki bu yaklaşımı Alman faşizminin yayılmacı politikasının Avrupa toplumları için ciddi bir tehdit oluşturduğu ortamda ortaya atılmıştır.

Bauer'in emperyalizm konusundaki görüşleri Avusturya Marxizmi Okulu'nun kurucularından Rudolf Hilferding tarafından *Das Finanzkapital* ("Mali Sermaye") adlı kitapta geliştirilmiştir. Bauer'in faşizmi Bonapartizm'den yola çıkarak çözümlemesi, Avusturya Marxizmi'ne yaptığı başlıca katkıdır.

• YAPITLAR (başlıca): *Die Nationalitaetenfrage und die Sozialdemokratie*, 1907, ("Milliyetler Sorunu ve Sosyal Demokrasi"); *Bolschewismus und Sozialdemokratie*, 1920, ("Bolşevizm ve Sosyal Demokrasi"); *Die österreichische Revolution*, 1923, ("Avusturya Devrimi").

• BAKINIZ: M. ADLER, HILFERDING.

BAUHIN, Gaspard
(1560-1624)

İsviçreli botanik ve anatomi bilgini. Bitki sınıflandırmasında sonradan Linnaeus'un geliştireceği "ikili adlandırma" sistemini ortaya atmıştır.

17 Ocak 1560'ta Basel'de doğdu. 1577-1578 arası Padova Üniversitesi'nde Fabricius ab Aquapendente'nin öğrencisi oldu. Öğrenimini Basel Üniversitesi'nde sürdürerek 1581'de lisansüstü derecesini aldı, aynı üniversitede 1582'de Yunanca, 1588'de anatomi ve botanik, 1614'te de tıp profesörü oldu. 5 Aralık 1624'te Basel'de öldü.

Bauhin'in anatomi incelemelerini kapsayan tek yapıtı *Theatrum anatomicum* ("Anatomi Tanımlaması") o zamana dek yapılmış anatomi çalışmalarının en iyilerinden sayılır. 1605 tarihli bu yapıtta, sinirleri, damarları ve kasları numaralayarak belirtme yönteminin yerine, en belirgin özellikleriyle tanımlayarak adlandırma sistemini getirmiştir. İnce ve kalın barsaklar arasında sindirilmiş besinlerin sınırlı ve tek yönlü geçişini sağlayan kapakçık Bauhin'in adını taşımakla birlikte, bu kapakçığı onun bulup bulmadığı kesin olarak bilinmiyor.

Bu özenli anatomi çalışmasının ötesinde,Bauhin' in bilim tarihine en büyük katkısı, bitki sınıflandırmasına getirdiği temel ve akılcı çözümdür. O çağın botanikçileri, tanımlanan bitkilerin sayısı arttıkça yetersiz kalan alfabetik bitki listelerinin yerini alacak sistemli bir yöntem arayışı içindeydiler. Aristoteles'ten başlayarak Cesalpino'ya kadar tüm sınıflandırma çalışmalarını inceleyen Bauhin, bitkiler arasındaki benzerlikleri gözeterek yapılan sınıflandırma ile bitki adlandırması arasında bir koşutluk olması gerektiğini düşündü. Bu düşünce de onu, bitkiler arasındaki benzerliği ve türsel ilişkileri vurgulayacak yeni bir adlandırmaya götürdü. Böylece, bitkilere ilk kez bir cins ve bir tür adı vererek, çağdaş biyoloji adlandırmasına çok benzeyen ikili adlandırma sistemini geliştirdi. Bauhin'in, 1623'te yayımladığı ve altı bin kadar bitkiyi adlandırarak çizimleriyle birlikte tanıttığı *Pinax theatri botanici* ("Resimli Botanik Tanımlaması") adlı yapıtında da açıkladığı gibi, bu adlandırmada bitkiler, her ikisi de Latince olmak koşuluyla önce cins, sonra tür adıyla belirtilir. Örneğin, yonca bitkisinin bilimsel adı *Medicago sativa*'dır; uzlaşmalı olarak cins adı büyük, tür adı küçük harfle başlar.

Bauhin, kendisinden sonra Ray ve Linnaeus'un da benimseyerek geliştirecekleri bu adlandırma sisteminin kurucusu ve sınıflandırma yasalarını inceleyen taksonomi biliminin öncüsü sayılır.

- YAPITLAR (başlıca): *Prodromas theatri botanici*, 1596, ("Botanik Tanımlamasına Giriş"); *Theatrum anatomicum*, 1605, ("Anatomi Tanımlaması"); *Pinax theatri botanici*, 1623, ("Resimli Botanik Tanımlaması").

- BAKINIZ: BUFFON, CESALPINO, CUVIER, FABRICIUS AB AQUAPENDENTE, LAMARCK, LINNAEUS, J. RAY.

BAUM, Vicki
(1888-1960)

Avusturya asıllı ABD'li romancı. Özellikle *Menschen im Hotel* adlı romanıyla dünya çapında ün kazanmıştır.

24 Ocak 1888'de Viyana'da doğdu. Asıl adı Hedwig Baum'dur. Bir süre Avusturya'da gazetecilik yaptıktan sonra 1931 yılında Amerika'ya yerleşti. Roman yazarlığının yanı sıra bir çok film senaryosu yazdı. 29 Ağustos 1960'ta, Hollywood'da öldü.

Vicki Baum 1929 yılında Avusturya'dayken yazdığı *Menschen im Hotel* ("Oteldekiler") adındaki romanıyla ün yaptı. İngilizce'ye "Grand Hotel" adıyla çevrilen bu roman, Berlin'deki bir otelde yaşayan çok sayıda insanın, yaşamlarının rastlantıyla iç içe geçmesinin sonucunda ortaya çıkan insani durumları ve ilginç olayları öyküleştiriyordu. Roman birçok dünya dillerine çevrildi, biri Amerikan, biri Alman/Fransız ortak yapımı iki filme konu oldu. MGM'nin elindeki ünlü oyuncuları bir arayagetirerek üstün bir yapım ortaya koymasına fırsat tanıyan *Grand Hotel* (Büyük Otel) filmi 1932 yılında çevrildi. Balerin Michele Morgan'ın başrolde oynadığı *Menschen im Hotel* adlı ikinci filmse 1959'da çekildi. Vicki Baum kendisine büyük başarı kazandıran bu romanından sonra yeni yapıtlar verdiyse de, bunlarda birincisinin başarısına ulaşamadı.

- YAPITLAR (başlıca): *Menschen im Hotel*, 1929, ("Oteldekiler"); *Helene Willfüer*, 1929; *Die Karriere der Doris Hart*, 1936, ("Doris Hart'ın Meslek Yaşamı"); *Liebe und Tod auf Bali*, 1939, ("Bali'de Aşk ve Ölüm"); *Bomben auf Schanghai*, 1944, ("Şanghay Üzerinde Bombalar").

BAUMGARDT, David
(1890-1963)

Alman düşünür. Dinin temel kurallarından kaynaklanan yeni bir dünya düzeni kurmaya çalışmıştır.

Erfurt'ta doğdu, New York'ta öldü. Berlin ve Birmingham'da profesörlük yaptı. 1939'da felsefe alanında daha iyi olanaklar sağlamak amacıyla ABD'ye göç etti.

Baumgardt, çalışmalarını genellikle estetik ve ahlak sorunları üzerinde yoğunlaştırdı. Bu konulardaki araştırmalarında tarihin anlamından yola çıkarak, çalışmalarına, bilimsel bir içerik kazandırmayı amaçladı.

Çalışmalarındaki belirgin özelliklerden biri de dinin temel örgeleri altında yeni bir dünya düzeni kurma ereğini gütmesidir. Bu amacını gerçekleştirmek için yaşamın anlamı ve anlamsızlığı arasındaki diyalektikten yola çıktı.

Bu yönteme dayanan düşünceleriyle Baumgardt, hazza bağlı katı bir görüşü temellendirme için çaba gösterdi.

- YAPITLAR (başlıca): *Baader und die Philosophische Romantik*, 1927, ("Baader ve Felsefe Romantiği"); *Bentham and the Ethics of Today*, 1952, ("Bentham ve Bugünün Etiği"); *Great Western Mystics and Their Lasting Significance*, 1961, ("Büyük Doğu Mistikleri ve Onların Devam Eden Anlamı"); *Die Abendlandische Mystik*, 1963, ("Batı Mistikçiliği"); *Jenseits von Machtmoral und Masochismus*, 1965, (ö.s.), ("Ahlak Gücü ve Mazohistlik'in Ötesi").

- KAYNAKLAR: F. Minkowski, *Horizons of a Philosopher*, 1963.

BAUMGART, Reinhard
(1929)

Alman (FAC) deneme ve eleştiri yazarı. Sanat ve edebiyatın kitle kültürüne katkısını araştırmıştır.

7 Temmuz 1929'da Breslau'da doğdu. Tarih, Alman ve İngiliz Filolojisi öğrenimi gördü. İngiltere'nin Manchester kentinde kısa bir süre Almanca okutmanlığı yaptıktan sonra, Münih'te bir yayınevinin danışmanlığında bulundu (1953-1962). Şimdi serbest yazar ve yazın eleştirmeni olarak çalışmaktadır.

1961 yılında yayımladığı *Der Löwengarten* ("Aslan Bahçesi") adlı romanıyla ilk kez adını duyurdu. Sinemacılar çevresinde geçen bu romanıyla yetenekli, serinkanlı ve soluklu bir yazar olarak dikkati çekti. 1962'deki ikinci romanında *Ein deutsches Familienalbum* ("Bir Alman Aile Albümü") eleştirel bir gözle yakın Alman tarihine eğildi. 1967'de yayımlanan *Panzerkreuzer Potjomkin* ("Potemkin Zırhlısı") adlı kitabında on yılın ürünü olan tüm öyküleri yer aldı. Daha sonra çalışmalarını deneme ve eleştiri yazarı olarak sürdürdü.

Estetik ve duygusal tasarımlar

Deneme ve eleştirilerinde sanat, siyaset ve toplum ilişkisini belgesel edebiyat, politik tiyatro ve sinema ürünlerini değerlendirerek irdelemeye çalıştı. Walter Benjamin'i izleyerek değişen toplumda sanat ve edebiyatın kitle kültürüne yapabileceği katkıyı araştırdı.

- YAPITLAR (başlıca): Deneme ve eleştiri: *Literatur für Zeitgenossen*, 1966, ("Çağdaşlar İçin Edebiyat"); *Aussichten des Romans oder Hat Literatur Zukunft*, 1968, ("Romanın ve Edebiyatın Geleceği"); *Die verdraengte Phantasie-20 Essays über Kunst und Gesellschaft*, 1973, ("Bastırılmış Hayalgücü-Sanat ve Toplum üzerine 20 Deneme"). Roman: *Der Löwengarten*, 1961, ("Aslan Bahçesi"); *Ein deutsches Familienalbum*, 1962, ("Bir Alman Aile Albümü"). Öykü: *Panzerkreuzer Potjomkin*, 1967, ("Potemkin Zırhlısı").

- BAKINIZ: W. BENJAMIN.

Şiir sorunu

BAUMGARTEN, Alexander
(1714-1762)

Alman filozof ve estetikçi. Estetik'in bağımsız bir öğreti olarak kurucusudur, felsefede Wolff geleneğini sürdürmüştür.

Alexander Gottlieb Baumgarten Berlin'de doğdu. Frankfurt'ta öldü. Babası, teolog ve pedagog A. Herman Franche'nin yardımcısıydı. Halle'de felsefe ve dinbilim öğrenimi gördü. 1735'te "magister" sanını aldı, Halle'de öğretmen olarak görevlendirildi, 1738'de 24 yaşındayken profesör oldu. Halle'de öğretmenlik görevini sürdürürken Christian Wolff'un felsefesini yeniden tanıtmaya başladı. 1740'ta Frankfurt Üniversitesi'ne olağan profesör olarak atandı, ölümüne değin orada kaldı. Latince yazdığı ve zamanının Alman üniversitelerinde yaygın bir biçimde kullanılan el kitapları, metafizik, etik ve pratik felsefe konularını içerir. Verdiği derslerde "estetik" sözcüğünü kök anlamında ilk olarak o kullanmıştır.

Sanatçının başarısı

Baumgarten estetik ile ilgili çalışmaları dışında, genellikle Wolff'un öğretisini izlemiş, buna karşılık Wolff'tan ayrıldığı bazı konular da olmuştur. Özellikle tözlerin karşılıklı etkileşimi konusunda Wolff'un Leibniz'den alarak geliştirdiği ruh ve gövdenin önceden düzenlenmiş uyumu kuramı ile Pietistler'in Tanrı'nın dünyaya karışmasını öngören "fiziksel etkileme" kuramı arasında kendine orta bir yol seçmiştir.

Çalışmalarının önemli bir bölümünü, öğrencisi G.F. Meier'ın yardımlarıyla sürdürmesi yüzünden kimi yapıtlarının gerçek yazarı konusunda kuşkular vardır.

Leibniz'in, tüm varlığı tinsel nitelik taşıyan öğelerden kurulu bir bütün olarak ortaya koyan görüşünü benimsemiş olan Baumgarten, bu görüşü tin-töz arasındaki her ilişkiye uygulamıştır. Oysa Wolff, tinsel ve özdeksel tözler arasında çok kesin bir ayrım yapmıştır. Baumgarten'ın fiziksel etkileme görüşünü benimsemekle Leibniz'den çok Wolff'a yaklaştığı; tüm tincilik ile de Leibniz'i izlediği ileri sürülmüştür.

Baumgarten'ın en önemli katkıları estetik alanında olmuştur. Wolff'un çok kısa olarak ele aldığı bu konuyu Baumgarten genişleterek daha ileriye götürmüştür.

Baumgarten'ın "estetik" sözcüğü ile vurguladığı, deneysel psikolojinin, "aşağı yetiler" denen, duyusal bilgi yetisini içeren bölümüdür. Güzelle ilgili sorun bu konunun bir biçimidir. Estetik, daha sonraları, bir bilgi alanı olarak yalnız güzellik ve yücelik ile sınırlanmıştır. Baumgarten'ın görüşünün bütünlüğü, estetik ve mantık birliğine dayanır. İkisinin birlikteliği "gnoseologia", ya da bilgi kuramı adını verdiği bilimi oluşturur.

Baumgarten, duyusal bilginin olgunlaşmış durumuna güzellik adını verir. İlk bakışta anlaşılması güç gibi görülen sorun düşünmenin zihinsel bir süreci içermesi nedeniyle, bu biçimde ortaya çıkan "güzel düşünme"ye, onun "estetik" adını nasıl verdiğidir.

Baumgarten'a göre şiirin ve güzel sanatların temeli "duyusal tasarımlar"dır. Bunlar yanlızca duyusal olmakla kalmazlar, duygular ile de ilişkilidirler. Bu yüzden de hem bilme yetisi hem de istek yetisi ile bağları vardır. Güzel bir şiir, "yetkin bir duyusal söz", insanda canlı bir duygu uyandıran sözdür. Bunun gerçekleşmesi de yüksek aşamada "yeğin açıklık" ister. Bu, ayrı bir algılama biçimidir. Estetik bir tasarımı belirleyen değişik türde birçok öğe vardır. Oysa, yalnızca zihinsel olan bir tasarım, az sayıda ve ayrı nitelikte öğeler taşır. Güzellik "karmaşık" olmalıdır ve bu yüzden de zihinsel tasarımların ana özelliği olan "seçikliği" dışarda bırakır. Seçiklik, bir tasarımın her bir niteliğini açık kılmakla elde edilir. Bu da "yeğin açıklığı" gerektirir ve tasarıma bağlı kavramların iyice soyutlaşmasına yol açar.

Sanatçının başarısı, yaratıcı gücü doğaya özenme, onu olduğu gibi yansıtma anlamına gelmez. Bu nedenle sanat doğa özentisi değildir. Sanatta, gerçek olana duyguyu katma gereği vardır. Ancak bu biçimde, bir dünya ya da bir bütünü yaratırken, doğaya özenme söz konusu olabilir. Bu bütün, sanatçının oluşturduğu tutarlı bir "tema"da tasarımın çekirdeğini oluşturur.

Sanatçının izlediği bu yol, onun yapma olanı gerçek olana yeğlediği anlamına gelmez. Tersine gerçeğin duyusal bilgisi en canlı durumundayken güzelin bilgisi de en üst düzeydedir. Bu nokta Baumgarten ile Wolff arasındaki temel ayrılığı ortaya koyar. Baumgarten'a göre birkaç olgu dizisinin ya da genel olarak birçok dizinin usla bağlantılı bilgisi olanaklı değildir; bunun yerine "güzelin bilgisi" konulmalıdır, nesnelerin us yoluyla bilinemeyen, yine de duyusal olarak güvenilir olan bilgisi.

Baumgarten "aşağı" denilen yetinin önemini ve göreli bağımsızlığını vurgularken, Kant'ın duyuları

Duygu

Sanat yapıtlarının değerlendirilmesinde belli bir ölçünün bulunması felsefenin önemli sorunlarından biridir. Platon'un ortaya attığı "güzel" kavramı en yetkin örneğini "eidea"da bulur. Onun anlayışına göre, bir nesnenin yetkinliği, güzelliği "eidea"sına olan benzerliği ile bağlantılıdır. Bu nedenle "güzel" örneğini duyulur evrende değil, duyulurüstü evrende aramak gerekir. Aristoteles bu görüşe karşı çıkarak, ancak duyulur evrendeki varlıkların gerçek olduklarını ileri sürmüş, 'Poetika' adlı yapıtında sanatın bir öykünme (mimesis) olduğunu söylemiştir. Sanat öykünme olunca, sanat ürününün yetkinliği, güzelliği de öykünülen örneğe olan yakınlığı, benzerliği ile bağlantılıdır.

Platon'un benimsediği "eidea" örneği, usu düşünmenin odağı sayan, Rasyonalizm'in sanat anlayışına uymamıştır. Özellikle Descartes ile onun izini sürenler sanat ürünleri karşısında usa dayalı bir tutumu benimsemiş, duygulara yer vermemiştir. Descartes'ın "gerçeklikten daha güzel bir nesne yoktur" önermesi usçu anlayışı dile getiren açık bir örnektir.

Baumgarten sanat ürünlerinin anlaşılmasında ortaya konmasında usun tek etken olamayacağı görüşünü savunmuş, sanatçının kişiliğini ürününe yansıtan nesnenin duygu olduğunu ileri sürmüştür. Sanat ürünlerinde başarı, sanatçının duygularını yapıtında yansıtma becerisine bağlıdır. Sanatçı gördüğünü değil, duyduğunu, kendi iç evreninde oluşanı yapıtıyla dış evrene aktardığı ölçüde başarılı olabilir. Sanatçı bir "duygu insanı"dır. Baumgarten'ın ortaya attığı bu sanat anlayışı güzelle duygu arasındaki varlıkbağlantısınıgösterir.Sanatçınınduygularını dile getirme gereğiyle karşı karşıya kalması yeni bir olay değildir, ancak bu olayın bir estetik sorunu olarak gündeme getirilişi yenidir. En eski uygarlıklardan günümüze kalan sanat ürünleri incelendiğinde, orada da başarının duyguları dile getirmekle bağlantılı olduğu anlaşılır. Kimi sanat ürünlerinde sanatçının tutumunu, anlayışını, yaratı becerisini dile getiren bir özellik bulunur. Usçu felsefe bu özelliği us açısından değerlendirirken, estetikçi olaya başka bir tutumla yaklaşır. Sanat yapıtında sanatçıyı veren, onun içevrenini sergileyen yanı arar. Müzik, resim, şiir gibi sanat türlerinde, duygunun etkisi kolayca sezilir. Yontu, mimarlık ürünlerinde daha ölçülü bir yaklaşım gerekir. Özellikle 19. yy'dan sonra sanat ürünlerinde duygunun ağır bastığı, sanatçının yalnız gördüğünü değil, duyduğunu, içinden geçeni de yapıtına yansıttığı görülür. Eski Yunan tiyatrosunda, söylevlerinde etkinin gücünü artırmak için duygusal öğelerden elden geldiğince çok yararlanılmıştır. Roman, öykü türünde duygunun ne denli ağır bastığı Balzac, Victor Hugo*, P.Loti*, Lamartine'in* yapıtlarında görülür. Doğu sanatı baştanbaşa duygu ürünüdür. Özellikle şiir türü yalnız duygusal olanı işlemekle yetinmiştir.*

bilgi süreci içinde özel ve bağımsız gören öğretisinin öncüsü durumundadır.

Descartes, Spinoza, Leibniz ve Wolff geleneğinde, duygular ve duyu algıları olumsuz yükleri olan kavramlardır. Baumgarten'ın görüşü içinde çıkarımsal mantık, zaman ve mekân ile ilgili kavramlar, açık bilginin kapsamına girerler. Estetiğin konusu ise, duygu biçiminde olan ve öyle kalan bilgidir, "karanlık kavram"dır *(conceptio obscura)*.

Baumgarten'ın estetik kuramı özellikle şiiri konu alır, ancak öteki sanat dallarına uygulanması da olanaklıdır. Estetiğin bilgi türünü ortaya koyabilmek için onu mantığın bilgi türüyle karşılaştırır. Her iki tür bilgi de yetkinliğe ulaşmayı amaçlar. Mantık, bilme yetisini incelerken düşünceye özgü yetkinliği; estetik ise, algıya özgü yetkinliği arar. Yetkinliğin içine nelerin girdiğini çözümlerken, Eski Yunan'ın kuramlarından ayrı bir açıklama getirmez. Yetkinliği ortaya çıkaran kaynağın çözümlemesinde ise çağdaş bilinci geliştirir; bu konuda Platon'un etkisi görülmektedir. Baumgarten, mantık ile estetik arasında yapılan karşılaştırmadan yola çıkarak, Descartesçı bir bakışla algının bilim olarak ele alınması arasında nasıl bağlantı kurulabilir? sorusunu sorar. Descartes'çı görüşe göre algıyı kesin ve düzenli bir biçimde ele alma olanağı yoktur. Baumgarten bu iki karşıtlığı bağdaştırır.

Açık seçik gerçeklik

Baumgarten, Descartes'ın "gerçeğin açık ve seçik olması" görüşünden yola çıkarak şiir sorununu ele alır. Bir şiirde kesin gerçeğin ölçüsü ne olacaktır? Baumgarten'ın bu bağlantıyı "söylem" *(oratio)* kavramına dayanarak kurmaya çalışmıştır. "Bir söylem, bağlantılı tasarımlar imleyen bir dizi sözdür." Söylemin iki temel biçimi vardır: bilimin soyut, ya da hem açık hem seçik, şiirin ise, karışık fakat "aşağı-yukarı" açık oluşu. "Aşağı-yukarı açık" deyimi özellikle kullanılır, çünkü estetik kuramın işe karıştığı ve ayrımı yarattığı yer burasıdır. İyi bir şiir açıktır *(clares)*, kötü şiir ise karanlıktır *(obscura)*. Yukarıda sözü edilen "yeğin açıklık" kavramı burada işe karışır. Bu temel kavramları verdikten sonra Baumgarten söz dizimi, uyak, ölçü, izlek gibi şiir yapılarını düzenleyen kuralların nasıl elde edildiğine geçer. Bu kurallar şiire özgü iyiliği belirleyen, yeğin açıklığı artıran, yalnız onda bulunması gereken inceliklerdir.

Baumgarten'ın "duyusal söylem" *(oratio sensitiva)* kavramı, ortaya çıkardığı çözüm isteyen bütün sorulara karşın temel bir estetik kuramına doğru atılan bir adımdır. Bu kuram, sanatı bir özenme olarak gören Eski Yunan görüşünün geçerlik taşıyan bir biçimidir ve kurama yeni bir içerik kazandırmıştır.

Baumgarten'ın estetik alanında, öne sürdüğü düşünceler, sonradan geniş bir etki alanı yaratmıştır. Özellikle Kant, Baumgarten'ı zamanının en büyük metafizikçisi olarak görmüş ve Königsberg'de verdiği derslerde onun metafizik ve Pratik felsefe ile ilgili kitaplarını ve yazılarını ders kitabı olarak kullanmıştır.

Sonraki Alman felsefesinin estetikle ilgili tutumu birçok bakımdan Baumgarten'ın görüşlerine göre belirlenmiştir. Çıkış yolu Descartes'ın akılcı felsefesi olmasına karşın Descartes'ın belirli bir estetik görüşünden söz edilemezken, Baumgarten'ın başlattığı ve ardından birçok filozofun geldiği usçu bir estetik söz konusu olmaktadır. Bu akım içinde kullanılan

kavramlar, usçu felsefenin ana kavramlarıdır. Descartes, Spinoza, Leibniz felsefeleri geleneği içinde kullanılan yetkinlik kavramını Wolff benimsemiş, Baumgarten da bu kavramı ondan almıştır.

- YAPITLAR (başlıca): *Meditationes Philosophicae de Nonnullis ad Poema Pertinentibus*, 1735, ("Birkaç Ölümsüz Şiir Üstüne Felsefe Düşünceleri"); *Metaphysica*, 1738, ("Metafizik"); *Ethica Philosophica*, 1740, ("Felsefe Etiği"); *Aesthetica*, 2 cilt, 1750-1758, ("Estetik"); *Initia Philosophiae Practicae Primae*, 1760, ("İlk Uygulamalı Felsefeye Giriş"); *Acroasis Logica*, 1761, ("Mantık Çalışmaları"); *Ius Naturae*, (ö.s.), 1765, ("Doğal Hukuk"); *Philosophia Generalis*, (ö.s.), 1769, ("Genel Felsefe").
- KAYNAKLAR: Beardsley, *Aesthetics from Classical Greece to the Present*, 1966; B. Bosanguet, *A History of Aesthetics*, 1922; P. Wilhelm, *Das Sein der Kunst und die Kunst philosophische Methode*, 1970; T. Abbt, *Baumgarten's Leben und Character*, 1765; Meier, *Baumgarten's Leben*, 1763; H.G. Meyer, *Leibnitz und Baumgarten's als Begründer Deutschen Aesthetik*, 1874.
- BAKINIZ: DESCARTES, KANT, LEIBNIZ, K.F. WOLFF.

BAUSCH, Pina
(1940)

Alman balerin, koreograf ve bale yönetmeni. Alman dans tiyatrosunun önde gelen uygulayıcılarındandır.

27 Temmuz 1940'ta Solingen'de doğdu. Essen Folkwang Okulu'nda öğrenim gördü. Folkwang Balesi, New Amer Balesi ve Metropolitan Opera House Balesi'nde dans etti, 1973'ten başlayarak Wuppertal Dans Tiyatrosu'nda yönetmenlik yaptı. 1969 Köln Koreografi Yarışması'nda birincilik ödülü aldı.

Bausch 1969'da M. Dorner'in müziği üzerine hazırladığı *In the Wind of Time* ("Zaman Esintisi") koreografisiyle tanındı. Bunu 1972'de Günther Becker'in müziğiyle *Actions for Dancers* ("Dans Hareketleri") ile *Tannhäuser-Bacchanale*'nin, 1974'te Wolfgang Hufschmidt'in müziğiyle *Fritz* balesinin koreografileri izledi. Ayrıca 1974'te C.W. Gluck'un *Iphigenia Tauris'te* ve 1975'te *Orpheus ile Eurydice* adlı operalarının, 1975'te Stravinsky'nin müziğiyle *Sacre du Printemps*'ın (Bahar Ayini) koreografılığını ve yönetmenliğini yaptı. Son çalışmaları olan *Walzer* ("Vals") ve *Tanzabend* ("Dans Gecesi") ile 1983 Avignon Festivali'ne katıldı.

Pina Bausch günümüz Alman dans tiyatrosunun önde gelen temsilcilerindendir. Klasik dans ve tiyatro öğelerini Dışavurumcu (Ekspresyonist) bir anlayışla birleştirmiştir. Özellikle 1983 Avignon Festivali'ndeki düzenlemeleriyle dans, tiyatro ve müzikal karışımı yeni bir gösteri türünün başarılı örneklerini vermiştir.

- YAPITLAR (başlıca): **Koreografi:** *In the Wind of Time*, müz. M. Dorner, 1969, ("Zaman Esintisi"); *Actions for Dancers*, müz. Günther Becker, 1972, ("Dans Hareketleri"); *Tannhäuser-Bacchanale*, 1972; *Fritz*, müz. Wolfgang Hufschmidt, 1974; *Iphigenia Tauris'te*, müz. Gluck, 1974; *Orpheus ile Eurydice*, müz. Gluck, 1975; *Sacre du Printemps*, müz. Stravinsky, 1975, (Bahar Ayini); *Arien*, 1979; *Legend of Chastity*, 1979, ("Bekâret Efsanesi"); *Bandoneon*, 1980; *Walzer*, 1983, ("Vals"); *Tanzabend*, 1983, ("Dans Gecesi").

BAUTAIN, Louis
(1796-1867)

Fransız tanrıbilimci. İnan'ın ustan üstün olduğunu ileri sürmüş, felsefeyle tanrıbilimi uzlaştırmaya çalışmıştır.

Louis Eugene Marie Bautain Paris'te doğdu ve orada öldü. Ortaöğrenimden sonra Ecole Normale'in felsefe bölümüne girerek Victor Cousin'in öğrencisi oldu. Öğrenimini bitirdikten sonra Strasbourg Üniversitesi'nde felsefe okutmaya başladı. 1882'de, birdenbire düşünce değiştirerek, kilise çevresine girdi. Yahudi din görevlileriyle yapılan tartışmalarda katedral sözcüsü olarak, 1838'de de dekanlıkla görevlendirildi. Notre-Dame Kilisesi'nde yaptığı konuşmalarla ünü yayılan Bautain, 1883'te Paris Üniversitesi'nde ahlak profesörlüğü sanını aldı. Bir süre fen ve edebiyat konularında çalıştı.

Felsefeyle tanrıbilimi uzlaştırmak isteyen Bautain inanın ustan üstün olduğunu ileri sürdü. Ona göre, us insandan insana, topluluktan topluluğa değişebilen bir yetidir, bu nedenle felsefenin aradığı gerçekleri bulmada yetersizdir. Bu durum, usçu akımların çelişkili sonuçlarından da anlaşılabilir. Oysa, insanların sınırlı uslarından üstün olan "kutsal us" tektir, yanılmazdır, ölümsüzdür. Ondaki bilgi *Kutsal Kitap*'ta da açıklanmıştır. Bu nedenle gerçeğe ancak *Kutsal Kitap* ve onun aydınlığında oluşan geleneğe uymakla varılabilir. Gerçeğe varabilmek için, temelde tanıtlanmış savlardan yola çıkmak zorunludur. Bu savlar ise *Kutsal Kitap*'ta bildirilenlerle doğrulanabilir, ancak bunlara inanmakla bilinebilir. Dolayısıyla us yalnızca inancın aydınlattığı, çözümlediği konular üzerinde düşünülebildiği ölçüde olumlu sonuçlar çıkarabilir.

Bautain, *Philosophie du Christianisme* adlı yapıtında sergilediği bu düşüncelerini Kant'ın "antinomiler"ine bağlar. Ona göre doğa ile evreni ayırtetmek gerekir. Doğa varlıkların biçimini, düzenleme ilkelerini, yaşamın görünen yanını veren ilkedir. Doğa kendiliğinden edilgindir. Evren ise nesnel olanın özüdür, biçimlendirici öğesidir. Doğanın saklayıcı, koruyucu olmasına karşılık evren doğurucudur, ortaya koyucudur. Bu nedenle etkindir.

Bu etkinlik üstün bir güçten, tanrısal bir varlıktan kaynaklanır. Bu üstün güç ise etkin ilkedir, doğanın "ruh"udur. Doğanın ruhu "tinsel" ve "fiziksel" olarak ikiye ayrılır. "Fiziksel" olan bölüm bitkilerde, hayvanlarda ve özdekte bulunmak üzere üç türe ayrılmıştır, "tinsel" ve "fiziksel" ruhların birleşmesinden yeni bir "ruh" ortaya çıkar, bu "evrensel ruh", evrenin ruhudur.

Felsefesini, Hıristiyanlık'ın bilimsel bir açıklaması sayan Bautain'e göre kutsal ilkelerin insanla ilgili olgulara, doğa olaylarına ve zamana uyarlanması gerekir. Tanrı, bir özdek olmadığından, evrenin nedeni de değildir. Yaratıcı bir güç olan Tanrı'da "nedensel özellikler" yoktur. Düşüncelerine aykırı gelmesine karşılık, Bautain, Papa XVI. Gregorius'un, kendisini kilise topluluğundan kovacağı korkusuyla, şu altı savı içeren bildirgeyi onaylama gereğinde kalmıştır.

"1-Us kesin bir biçimde Tanrı'nın varlığını tanıtlayabilir; inan ise vahiyden sonra gelir. 2-Musa'

nın vahyinin kutsallığı sinagog ve kilisenin sözlü ve yazılı geleneğinde kanıtlanmıştır. 3- İsa'nın mucizeleri görgü tanıklarıyla kanıtlanmıştır. 4- Kuşkucunun, akılcı bir yöntemle inandırılıncaya değin yeniden dirilmeyi onaylaması beklenemez. 5- Kimi durumlarda inanç usu geçer. 6- Doğuştan "günah" nedeniyle gücü azalsa bile, us, Tanrı varlığını tanımamıza, Musa aracılığıyla Yahudiler'e ve İsa yoluyla Hıristiyanlar'a getirilen vahyi anlamamızı sağlayacak bir açıklığa olanak verir".

Onun gelenekselciliğe yakınlığı yalnız Hıristiyan ilkelerini vurgulamasında değil, dilin doğruyla özdeş olduğunu benimsemesinde de görülür. Çünkü ona göre dilin Logos'tan gelen bir kutsal kökeni vardır.

- **YAPITLAR** (başlıca): *Philosophie du Christianisme*, 1833, ("Hıristiyanlık'ın Felsefesi"); *Psycologie Experimentale*, 1839, ("Deneysel Ruhbilimi"); *Philosophie Morale*, 1842, ("Ahlak Felsefesi"); *Religion et Liberte*, 1848, ("Din ve Özgürlük").

- **KAYNAKLAR:** G. Boas, *French Philosophies of the Romantic Period*, 1926; M. Ferraz, *Histoire de la Philosophie en France au XIX e siècle, traditionalisme et ultramontanisme*, 1880; Trévern, *Avertissement sur l'Enseignement de M. Bautain*, 1834.

BAX, Ernest Belfort
(1854-1926)

İngiliz sosyal felsefeci. İngiltere'de sosyalist düşüncenin gelişmesine katkıda bulunmuştur.

Leamington'da doğdu. İngiltere'de Marx'ın ilk öğrencilerinden biri olan Bax, yaşamı boyunca sosyalist ilkelerin felsefi açıklaması üstünde çalıştı. 1871 Paris Komünü deneyiminin başarısızlıkla sonuçlanmasından sonra, çalışmalarını devrim kuramının incelenmesine yöneltti. 1879'dan sonra çeşitli dergilere yazdığı makalelerde Marx'ın *Das Kapital* adlı yapıtında ortaya koyduğu görüşleri açıkladı ve bu çalışmalarıyla Marx'ın desteğini kazandı. H.M. Hyndman'ın kurduğu Demokratik Federasyon'un sosyalist bir çizgi izlemeye başlaması üzerine 1881'de bu örgüte katıldı. 1884'te Sosyal Demokratik Federasyon adını alan bu örgüt, kısa zamanda siyasal eylem konusundaki görüş ayrılıkları yüzünden, ikiye bölündü ve William Morris önderliğinde "Sosyalist Birlik" (Socialist League) adlı yeni bir örgüt kuruldu. Hyndman'ın otoriter yöntemlerine karşı çıkan ve işçilerin iktisadi çıkarları mücadelesine ağırlık tanıyan Sosyalist Birlik, Engels tarafından da desteklenmekteydi.

Bax, Sosyalist Birlik'e katıldıktan sonra, 1886-1888 arasında, W. Morris ile birlikte örgütün resmi yayın organı olan *Commonweal* (Kamu Yararı) adlı gazetede bir dizi makele yayımlamıştır. 1893'te, *Socialism: Its Growth and Outcome* ("Sosyalizm: Gelişimi ve Sonuçları") başlığı altında kitap haline getirilen bu makalelerde, Komünist Manifesto'da ortaya koyulan öğretiyi, İngiltere koşullarına uyarlamaya çalışmıştır.

1890'a değin Sosyalist Birlik'in iktisadi ve felsefi kuramcısı olan Bax, Anarşist Grubun yönetimi ele geçirmesi üzerine tekrar Sosyal Demokratik Federasyon'a dönmüştür. 1915'te Federasyon'un parçalanmasına neden olan politik anlaşmazlıklarda, I. Dünya Savaşı'nda ulusal savunmayı ve ulusal çıkarları ön plana çıkaran Hyndman'ın yanında yer almıştır. 1921'de Hyndman'ın ölümüne dek onunla yaptığı çalışmaları sürdürmüştür.

Bax, sosyalizm yönündeki aktif çalışmalarının ve yazılarının yanısıra, 1896'da yayımlanan *The Legal Subjection of Men* ("Erkeklerin Hukuksal Bağımlılığı") ve 1913'te yayımlanan *The Fraud of Feminism* ("Feminizm Kandırmacası") adlı yapıtlarında ileri sürdüğü anti-feminist görüşleriyle de tanınmıştır. Alman tarihinde Reformasyon Dönemi'ni inceleyen *The Social Side of the Reformation in Germany* ("Almanya'da Reformasyon'un Sosyal Yönü") adlı yapıtı, getirdiği toplumsal açıklamalar nedeniyle değer taşımaktadır.

- **YAPITLAR** (başlıca): *The Problem of Reality*, 1892, ("Gerçeklik Sorunu"); *Socialism: Its Growth and Outcome*, 1893, ("Sosyalizm: Gelişimi ve Sonuçları"); *The Social Side of the Reformation in Germany*, 3 cilt, 1894-1903, ("Almanya'da Reformasyon'un Sosyal Yönü"); *The Legal Subjection of Men*, 1896, ("Erkeklerin Hukuksal Bağımlılığı"); *The Fraud of Feminism*, 1913, ("Feminizm Kandırmacası").

- **BAKINIZ:** W. MORRIS.

BAYAN
(? - 602)

Avar hükümdarı. Avar İmparatorluğu'nun kurucusudur.

Doğum tarihi, doğum yeri ve ailesine ilişkin bilgi yoktur. İlk bilgimiz, 565'te genç yaşta kaan seçildiğidir. Kaan olduktan sonra ilkönce kendisiyle aynı yıl tahta çıkan Bizans İmparatoru II. Iustinos'a (565-578) bir kurul göndererek Bizans'ın "barbar kavimler" dediği toplumlarla eskiden beri yaptığı antlaşmayı yenilemeyi önerdi. Iustinos öneriyi ve hediye vermeyi reddetti. Ancak Bayan, olayın üzerine gitmedi. Çünkü bu sırada Langobard Kralı Alboin ile Gepidler'i ortadan kaldırmak üzere anlaşmıştı. 567'deki savaş sonucu Sirmium bölgesi (bugün Yugoslavya'da Sremski Karlovci) dışındaki bütün Gepid ülkesini ele geçirdi.

Ardından 568'de Langobardlar'ın da İtalya'ya göç etmesi sonucu onların toprakları da Bayan'a kaldı. Bunun üzerine merkezi Macaristan'da olmak üzere Elbe Irmağı, Alpler ve Sava vadisini de içine alan Avar İmparatorluğu'nu kurdu. Avarlar'dan başka İslav ve Germen kavimlerini de içine alan bu büyük İmparatorluk'un başkarargâhı Tisza Irmağı boylarındaydı.

Bayan, Gepid ülkesinde ele geçiremediği Sirmium bölgesini elde etmek üzere 568'de saldırıya geçti. Ama, Bizanslılar'la anlaşmaya varıldı ve bir barış dönemi yaşandı. 578'de Bizans İmparatoru olan I. Tiberios'un (578-582) gönderdiği ustalar Avar ülkesindeki bayındırlık işlerine yardımcı oldular.

579'da Sirmium sorunu yüzünden yeniden savaş çıktı. Üç yıl süren bu savaştan Avarlar galip çıktı. 582'de yapılan anlaşmada Bizanslılar'a bütün isteklerini kabul ettirdiler. I. Tiberios'un ölmesi ve yerine geçen Mavrikios'un anlaşmayı yenilememesi üzerine

Bayan ertesi yıl yeniden Bizans'a saldırdı. Tuna ve Karadeniz kıyılarında yeni yerler ele geçirdi.

584'te ileri sürdüğü koşulların kabul edilmesi üzerine yeniden anlaşma yapıldı. Ancak bu anlaşmanın hemen ardından Bayan'a bağlı olan İslavlar'ın Bizans'a dek ilerlemeleri üzerine Mavrikios Bayan'ı anlaşmalara uymamakla suçladı ve Avarlar'a karşı savaş açtı.

Bu olayın ardından Bizanslılar Avarlar'a karşı saldırgan bir siyaset izlemeye başladılar. Bundan sonra zaman zaman yoğunlaşan zaman zaman kısa barış dönemleriyle kesintiye uğrayan uzun savaş yılları başladı. 600 yılına gelindiğinde Bizans orduları Tuna'nın sol kıyısını ele geçirerek Avar İmparatorluğu'nun merkezini tehdit etmeye başladılar. Bayan topraklarını savunmak için geri çekilmek zorunda kaldı ve 601'de Bizanslılar'la yaptığı beş meydan savaşını da kaybetti. Bunca yenilgiye dayanamayan Bayan kısa süre sonra öldü (602).

Hemen hemen bütün hükümdarlığı Bizanslılar'la mücadeleyle geçen Bayan, Avrupa kavimlerinin pek çok söylencesine de konu olmuştur.

İş Bankası genel müdürlüğü ve İktisat vekilliği

BAYAR, Celal
(1883)

Türk siyaset ve devlet adamı. Türkiye Cumhuriyeti'nin üçüncü cumhurbaşkanıdır.

16 Mayıs 1883'te, Bursa'nın Gemlik ilçesine bağlı Umurbey köyünde doğdu. Bulgaristan'dan Türkiye'ye göç ederek Umurbey'de ilkokul öğretmenliği, bir ara da Gemlik'te müdürlük yapan Abdullah Fehmi Efendi'nin oğludur. İlkokulu Umurbey'de tamamlayan Bayar, Bursa'da okuduğu yıllarda, Harir Darü't-Talimi (İpek Meslek Okulu) ve College Français de l'Assomption adlı Fransız Okulu'ndan dersler alarak kendi kendini yetiştirmeye çalışmıştır.

Bayar, bir süre Gemlik Reji idaresi ve mahkemesinde, sonra da Ziraat Bankası ile Deutsche Orientbank'ın Bursa şubelerinde memur olarak çalıştı. Ancak daha bu yıllarda, özellikle dayısının etkisiyle siyasetle ilgilenmeye başlamıştı. Bu ilgi, II. Meşrutiyet'in ilanından birkaç ay önce siyasal olaylara katılmaya dönüştü. 1907'de İttihat ve Terakki'nin Bursa'daki gizli bir kolu olan "Küme" adlı örgüte giren Celal Bayar, kısa sürede sivrilerek İttihat ve Terakki'nin önce Bursa sonra İzmir şubelerine sorumlu yazman (kâtib-i mesul) olarak atandı. I. Dünya Savaşı yıllarını, İzmir'de cemiyetin önde gelen kişilerinden İzmir Valisi Rahmi Bey'in yanında örgüt çalışmalarını düzenlemekle geçiren Bayar, bu sıralarda İttihat ve Terakki'nin görüşlerini yansıtan *Halka Doğru* adlı derginin sorumlu yönetmenliğini de yaptı ve dergiye "Turgut Alp" takma adıyla yazılar yazdı.

Savaşın bitiminden sonra İttihat ve Terakki kapatılınca mütareke döneminde Müdafaa-i Hukuk-i Osmaniye Cemiyeti'ne girdi. İzmir'in işgali tehlikesi belirince Bayar, zeybek ve köy hocası kılığına girerek ve "Galip Hoca" takma adıyla köyleri dolaşarak işgale karşı propaganda yaptı. İşgalden sonra da silahlı direnişe katıldı, Balıkesir kongresi kararı ile Akhisar cephesi alay komutanlığına getirildi.

Bayar, 1920'de İstanbul'da toplanan son Osmanlı Meclisi'ne Saruhan (Manisa) milletvekili seçilerek girmiş, 16 Mart 1920'de İstanbul işgal edilince de gizlice Ankara'ya geçerek Birinci Büyük Millet Meclisi'nde Bursa temsilcisi olarak yer almıştır. Meclis'in karışık siyasal yapısı içinde Bayar eski İttihatçılar arasına katılmayarak, Mustafa Kemal'in çevresine girmiş ve bu çevrenin güvenilir kişilerinden biri olmuştur. Bayar, Mustafa Kemal'in direktifi ile Yeşil Ordu ve Resmi Türkiye Komünist Fırkası hareketinin yöneticileri arasında yer almıştır.

1921-1924 arasında, meclis çalışmalarına önce iktisat komisyonu raportörü olarak başlayan Bayar, 1921'de iktisat vekilliğine atandı. 1922'de Lozan Konferansı'na gönderilen ilk kurula danışman olarak katıldı, bir süre hariciye vekiline vekâlet etti, 1924'te de mübadele, imar ve iskân vekilliğine getirildi. Aynı yıl içinde Atatürk tarafından ulusal bir banka kurmakla görevlendirilince hükümetten ayrıldı.

Bayar, 1924-1932 yılları arasında yeni kurulan İş Bankası'nın genel müdürlüğünü yaptı, bu dönemde Atatürk'ün yakın çevresinde bulunması yüzünden tek-parti rejiminin ekonomik politikasının belirlenmesinde etkili bir rol oynadı. Bu etki kendisinin 1932'de iktisat vekilliğine atanması ile daha da belirginleşmiş ve 1937'ye değin süren iktisat vekilliği sırasında Bayar, temel ekonomik uygulamalarda devlet kapitalizmini güçlendirmeyi amaçlayan çalışmalarıyla dikkati çekmiştir. Ancak, Bayar iktisat vekilliği döneminde, bir yandan devlet yardımı ile özel teşebbüsün geliştirilmesine ağırlık verirken, bir yandan da devletçilik programı doğrultusunda çeşitli devlet işletmelerinin ve finansman kuruluşlarının (Sümerbank, Etibank, Halk Bankası vb.) açılmalarına yardımcı olmuştur.

İsmet İnönü'nün Atatürk'le arasında çıkan bir anlaşmazlık sonucu başvekillikten istifa etmesi üzerine 1937 Ekimi'nde bu göreve Celal Bayar getirildi. Atatürk'ün ölümünden sonra TBMM'nce cumhurbaşkanı seçilen İsmet İnönü, Bayar'ı yeni hükümeti kurmakla görevlendirdi, Bayar bu görevden Ocak 1939'da istifa ederek ayrıldı.

II. Dünya Savaşı döneminde Celal Bayar'ın siyasal etkinliği sınırlı kalmış, altıncı (1937-1943) ve yedinci (1943-1946) dönemlerde İzmir'den millet-

vekili seçilmesine karşın yönetimde önemli bir göreve getirilmemiş, bu yılları sıradan bir CHP milletvekili olarak geçirmiştir.

İsmet İnönü'nün 1945 başlarında rejim değişikliği olasılığını açıklamasından sonra Celal Bayar ve üç arkadaşı (Fuat Köprülü, Adnan Menderes, Refik Koraltan) CHP Meclis Grubu içinde bir muhalefet hareketi başlatmışlardır. 7 Haziran 1945 tarihli "Dörtlü Takrir"le belirginlik kazanan bu hareket Bayar'ın aynı yılın sonlarında milletvekilliğinden ve CHP'den ayrılarak 7 Ocak 1946'da üç arkadaşı ile beraber Demokrat Parti'yi kurmasıyla sonuçlandı.

Yeni kurulan DP'nin başkanlığına seçilen Celal Bayar, 1946-1950 döneminde partisinin yurt düzeyinde örgütlenerek 1923'ten beri iktidarda bulunan CHP'ye karşı ciddi bir rakip olarak ortaya çıkmasını sağlamıştır. 1946 seçimlerinde DP'den İstanbul milletvekili seçilen Bayar, meclise giren 61 DP milletvekili ile beraber CHP hükümetine karşı zaman zaman çok sertleşen bir tutum izlemiş, ancak bu muhalefet iki parti arasında belirgin bir ideolojik farklılaşmaya dayanmadan genellikle CHP ve DP'nin yönetici kadroları arasındaki kişisel sürtüşmelerden kaynaklanmıştır. Tek-parti yönetiminden çok-partili rejime geçişi kesinkes belirleyen 14 Mayıs 1950 seçimlerinde DP oyların % 53'ünü kazanarak 416 milletvekili ile iktidara gelirken Celal Bayar da 22 Mayıs 1950'de Türkiye'nin üçüncü cumhurbaşkanı olarak göreve başlamıştır.

Demokrat Parti'nin kuruluşu

Cumhuriyet Dönemi'nin asker kökenli olmayan ilk cumhurbaşkanı olan Bayar, on yıl süren DP iktidarı sırasında DP Genel Başkanlığı'ndan resmen ayrılmasına karşın DP hükümetlerinin politikalarının saptanmasında dönemin başbakanı Adnan Menderes' le birlikte ilk derecede söz sahibi olmuştur. Bayar'ın, aslında partiler üstü bir görev anlayışı gerektiren cumhurbaşkanlığında tarafsız kalmayarak DP'nin önderi olduğu görünümünü veren bir tutum takınması, 1950-1960 döneminde kendisine muhalefet tarafından sık sık eleştiriler yöneltilmesine yol açmıştır.

Cumhurbaşkanlığı

27 Mayıs 1960'ta, ordunun DP iktidarını devirerek siyasal gücü ele geçirmesinden sonra Celal Bayar, diğer DP yöneticileri ve milletvekilleri ile beraber tutuklanarak Yassıada'ya götürüldü, Yüksek Adalet Divanı tarafından yargılandı. 15 Eylül 1961'de idama mahkûm olan Bayar'ın cezası, Milli Birlik Komitesi'nce ömür boyu hapse çevrildi ve sağlık nedenleriyle serbest bırakıldığı 1964 sonlarına kadar Kayseri'de

Türkiye İş Bankası'nın Kuruluş Öyküsü

İş Bankası, 1923 İzmir İktisat Kongresi'nce kabul edilen "uygun bir ad altında bir ticaret ana bankası kurulması" önerisinin gerçekleştirilmesi sonucunda doğdu.

Mustafa Kemal (Atatürk), 1923 yazında bir akşam ilgili bakanları Çankaya'ya çağırarak, bu öneri doğrultusundaki görüşlerini açıkladı. Kurtuluş savaşı sırasında Hint Müslümanları' nın gönderdikleri paranın 250.000 lirası ile ekonomiye yararlı bir şirket kurmak istiyordu. Mustafa Kemal, bu konuda Celal Bayar'ın da görüşünün alınmasını istedi. Celal Bayar'ın "Gazi Paşa'nın parasıyla şirket kurup işletilemez. Böyle bir şey ağır dedikodulara neden olur. Milli ekonomiye de yeterince fayda sağlamaz. En iyisi o tasarrufu maya yaparak, memur, tüccar, subay, esnaf, çiftçi, herkesin ortağı olabileceği milli bir müessese olarak bir banka kuralım. Böyle bir bankaya memleketin ve başta Türk tüccarlar gelmek üzere bütün Türkler'in büyük ihtiyacı vardır. Hem Gazi Paşa'nın tasarrufları bol gelir getirir, hem de memlekete büyük hizmette bulunulur" biçimindeki önerisi üzerine milli bir banka kurulması konusunda düşünce birliğine vardılar.

O dönemde mübadele, imar ve iskân vekili olan Bayar, görevinden ayrılarak bankanın kuruluş hazırlıklarına başladı. Başlangıçta iş çevrelerinin tavrı hiç de yüreklendirici değildi. Öte yandan böylesi bir kuruluştan çıkarları zedelenecek olan yabancı bankacılar, Türkler'in kendi başlarına bir bankayı yönetecek bilgi ve deneyimleri olmadığını, dolayısıyla bu girişimin başarısızlıkla sonuçlanacağını ileri sürdüler.

Bir anonim şirket niteliği taşıyacak olan bankanın 5 ve 10'ar liralık hisse senetleri başlangıçta çok ilgi görmedi. Senetler ancak mebus, subay ve memurların aylıklarından taksitle kesilmek yoluyla dağıtılabildi. Bir bölümü de iş çevrelerine verildi. Bankanın ilk şubesi 26 Ağustos 1924 günü Ulus'ta Vakıflar'a ait küçük bir binada açıldı. Bankacılık işlerinin ötesinde iş çevrelerine canlılık getirmek amacıyla tarım, sanayi, maden ve bayındırlık alanlarına yönelik doğrudan girişimlerde bulunacak ya da yapılacak girişimleri destekleyecek olan bankanın adı Türkiye İş Bankası oldu. Genel müdürlüğe de Celal Bayar getirildi.

Bankanın sermayesi, iki yüz elli bin lirası Atatürk'ün hissesi olmak üzere, bir milyon liraydı. Diğer hissedarlar, Celal (Bayar), Siirt mebusu Mahmut (Soydan), Hüseyinbeyzade İbrahim Mora, Yenişehirlizade Ethem Hasan, Cebelibereket (Osmaniye) mebusu İhsan, Ahmet Hanif, Edirneli Emin, Sükkerizade Tevfik Paşa, Süreyya Emir Paşa, Hafız Halit, Hasan (Saka), Rıdvanzade Hasan, Kavalalı İbrahim Paşazade Hüseyin, Attarzade Rasim, İnegöllüzade Mehmet Saffer, Çubukçuzade Mehmet Suphi, İnegöllüzade Mehmet Refet, Uşakizade Mahmut Muammer, Altıağazade Mustafa, Eczacı Necip, Yelkencizade Lütfi, İzmir mebusu Rahmi, Muhasebecizade Rıza, Kınacızade Şakir, Yozgat mebusu Salih, Nemlizade Sıtkı, Akif Paşa, Hacı Ebubekirzade Osman, Ali Ramiz ve Ortakları, Remzizade Ferit, Doktor Fikret, Fuat Bulca, Ali (Kılıç), Avundukzade Mahmut, Ragıp Paşazade Şakir beylerdi.

tutuklu kaldı. Celal Bayar, serbest bırakıldıktan sonra Yüksek Adalet Divanı'nca mahkûm edilen DP'lilerin siyasi haklarının geri verilmesi için çalıştı, bu istemi de 1974'te gerçekleşti. "Siyasi Af" sorunu yüzünden Adalet Partisi yöneticileriyle arası açılan Bayar, 1973 seçimlerinde AP'den kopan bir hizibin kurduğu Demokratik Parti'yi desteklemiştir. DP'nin 1973'ten sonra giderek gücünün azalması üzerine, 1970'lerin sonlarında genel olarak AP'yi destekleyen bir tutum içine girmiştir. 1982'de 100'üncü yaş gününü kutlayan Bayar, Türkiye'de sağ siyasal güçler üzerinde hâlâ belirli ölçüde etkisini sürdürmektedir.

• YAPITLAR (başlıca): *Celal Bayar'ın Söylev ve Demeçleri, 1921-1938*, 1939; *Celal Bayar Diyor ki, 1920-1950*, N. Sevgen (der.), 1951; *Celal Bayar'ın Söylev ve Demeçleri, 1933-1935 Dış Politika*, Ö. Şahingiray (der.), 1954; *Atatürk'ten Hatıralar*, 1955; *Celal Bayar'ın Söylev ve Demeçleri, 1946-1950*, Ö. Şahingiray (der.), 1956; *Ben de Yazdım*, 8 cilt, 1965-1972; *Atatürk'ün Metodolojisi ve Günümüz*, 1978; *Başvekilim Adnan Menderes*, ty.

• KAYNAKLAR: M. Atalay, *Celal Bayar, Hayatı ve Eseri*, 1958; C. Eroğul, *Demokrat Parti*, 1970; K. Karpat, *Türk Demokrasi Tarihi*, 1967; C. Kutay, *Celal Bayar*, 4 cilt, 1939-1940; Z. Şakir, *Celal Bayar, Hayat ve Eserleri*, 1957; Tercüman Gazetesi, *100. Yaşında Celal Bayar'a Armağan*, 1982; T.Z. Tunaya, *Türkiye'de Siyasi Partiler*, 1952.

• BAKINIZ: ATATÜRK, İ. İNÖNÜ, MENDERES.

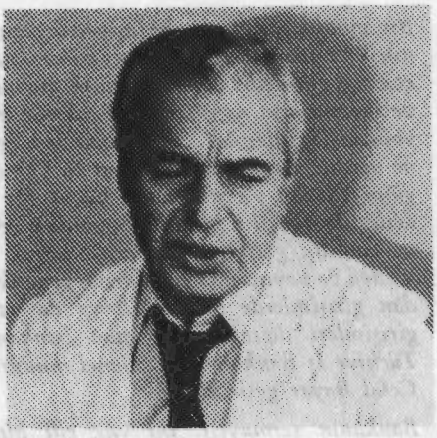

BAYAZIT, Kemal
(1930)

Türk kalp cerrahı. Türkiye'de açık kalp ameliyatlarının ve kalp nakli denemesinin ilk uygulayıcılarındandır.

11 Mart 1930'da Kahramanmaraş'ta doğdu. 1947'de Bursa Erkek Lisesi'ni, 1954'te İstanbul Tıp Fakültesi'ni bitirdi. 1962-1967 yılları arasında İstanbul Göğüs Cerrahisi Merkezi'nde görev aldı ve 1963'te, Siyami Ersek'in başasistanı olarak Türkiye'de gerçekleştirilen ikinci açık kalp ameliyatına katıldı. Aynı yıl İngiltere'ye giderek Leeds Üniversitesi kliniğinde bir yıl kadar romatizmal kalp cerrahisi alanında çalıştı. Türkiye'ye döndükten sonra 1965'te Göğüs Cerrahisi'nde klinik şefi yardımcılığına getirilen Bayazıt, 1967'de Ankara'daki Yüksek İhtisas Hastanesi'nin Kardiovasküler Cerrahi bölümünde klinik şefliğine atandı ve ertesi yıl Bayazıt'ın başkanlığındaki bir ekip aynı hastanede Türkiye'de ilk kez kalp naklini gerçekleştirdi. 1973-1975 arası ABD'nin Houston kentinde (Texas), günde yaklaşık 25-30 açık kalp ameliyatının yapıldığı dünyanın en büyük kliniklerinden Texas Heart Institute'ta Cooley ile çalıştı; 1975 ve 1979'da da, ilk koroner by-pass denemelerinin yapıldığı Cleveland Kliniği'nde konuk cerrah olarak bulundu. 1979'da Yüksek İhtisas Hastanesi'nin başhekimliğine getirilen Bayazıt, yurt içi ve yurt dışı tıp kongrelerine 70'ten çok bildiriyle katılmış, tıp dergilerinde 40'ın üstünde makalesi yayımlanmıştır.

Ameliyat sırasında, hastanın küçük kan dolaşımını ve karbon dioksit yüklenerek kirlenmiş kanın temizlenmesini geçici olarak sürdürebilen kalp-akciğer makinesinin yapımıyla, 1950'lerde açık kalp ameliyatı olanağı doğmuştu. Türkiye'de de Aydın Aytaç, Siyami Ersek ve Kemal Bayazıt, 1960'ların başında bu tekniğin öncüleri oldular. 1963'te, İstanbul Göğüs Cerrahisi Merkezi'ndeki Ersek'in ekibinde yer alarak ilk açık kalp ameliyatlarından birini uygulayan Bayazıt, 1967'den sonra Ankara'daki Yüksek İhtisas Hastanesi'nde bu tür ameliyatları başlattı. Aynı yıl, Güney Afrikalı kalp cerrahı Barnard, açık kalp ameliyatıyla sağlığına kavuşturulamayacak bir hastanın kalbini tümüyle değiştirerek dünyada ilk kez kalp naklini gerçekleştirmişti. Bayazıt, Barnard'dan bir yıl sonra, Yüksek İhtisas Hastanesi'ndeki cerrahi ekibiyle aynı denemeyi yineleyerek kalp naklinin Türkiye'deki ilk uygulayıcısı olmasına karşın, kalp nakli ameliyatlarını sürdürmedi. Bugüne değin yapılmış kalp nakillerinin % 60'tan çoğunun ölümle sonuçlanması ve yabancı kalbin alıcı tarafından reddedilmesini engelleyecek tekniklerin henüz yeterince geliştirilmemesi, Bayazıt'ın kalp naklinden çok açık kalp ameliyatlarına ağırlık vermesinde önemli bir etkendi. Nitekim, red olayına temelli bir çözüm bulununcaya değin pek çok kalp cerrahının uygulamaktan kaçındığı kalp nakli ameliyatlarını günümüzde yalnızca ABD'de Stanford Üniversitesi ile Güney Afrika'da Barnard sürdürüyor. Üstelik Türkiye'de romatizmal kalp hastalıklarının çok yaygın olması da, Bayazıt'ı açık kalp ameliyatlarına, özellikle koroner by-pass cerrahisine yöneltti ve Yüksek İhtisas Hastanesi'nde 15 kişilik bir cerrahi ekibi günde 3 açık kalp ve 3 damar (kapalı kalp) ameliyatı uygulayacak düzeye geldi. Ortadoğu Teknik Üniversitesi'nin desteğiyle hastane laboratuvarının bilgisayarla donatılmasını sağlayan Bayazıt, bugüne değin 600'ün üstünde koroner by-pass ameliyatı gerçekleştirerek bu tekniğin uygulanabileceğini kanıtladı. 1983'te Türkiye'nin yalnızca üç hastanesinde, Ankara'daki Hacettepe Üniversitesi, Yüksek İhtisas Hastanesi ve İstanbul'da Göğüs Cerrahisi Merkezi'nde yapılan yaklaşık 1200 açık kalp ameliyatının 550'si Yüksek İhtisas Hastanesi'nde gerçekleştirildi. Aort yayında (arcus aorta) doğuştan gelme bozuklukların cerrahi yöntemle giderilmesini ve kalp atışlarındaki ritim bozukluklarının cerrahi tedavisini de Türkiye'de ilk kez uygulayan Bayazıt'tır.

• BAKINIZ: C. N. BARNARD, D. COOLEY, DE BAKEY, ERSEK.

BAYAZIT, Mehmetçik
(1937)

Türk hidrolik mühendisi. Hidrolojiye ve su kuvvetlerine ilişkin araştırmaları, uygulamada hidrolik santralların yapımı ve çalışması için değerli veriler sağlamıştır.

27 Eylül 1937'de Osmaniye'de (Adana) doğdu. 1955'te Adana Erkek Lisesi'ni, 1960'ta İstanbul Teknik Üniversitesi (İTÜ) İnşaat Fakültesi'ni bitirerek, aynı fakültenin Hidrolik ve Su Kuvvetleri Kürsüsü'nde asistan olarak çalışmaya başladı. 1961'de Fulbright bursuyla ABD'de, Berkeley'deki California Üniversitesi'nde öğrenime başlayan Bayazıt, 1963'te Hidrolik Mühendisliği dalında lisansüstü derecesini alarak aynı yıl İTÜ İnşaat Fakültesi'ndeki asistanlık görevine döndü. 1965'te doktorasını tamamladıktan sonra, 1966-1967 arasında İngiltere'de, Wallingford'daki Hydraulic Research Station'da araştırma görevlisi olarak çalıştı.

İTÜ İnşaat Fakültesi'ndeki Hidrolik ve Su Kuvvetleri Kürsüsü'nde 1969'da doçentliğe, 1975'te profesörlüğe yükseltilen Bayazıt, 1972'de Japan Society for Promotion of Science'ın çağrılısı olarak Japonya'daki Kyoto Üniversitesi'ne bağlı Doğal Afetleri Önleme Araştırmaları Enstitüsü'nde bir süre konuk öğretim üyesi olarak bulunmuştur. Ayrıca, 1970-1976 yılları arasında önce Robert Kolej'de, ardından Boğaziçi Üniversitesi'nde yarı zamanlı öğretim üyesi olarak çalışmış, 1976'dan 1980'e değin Türkiye Bilimsel ve Teknik Araştırma Kurumu'nda (TÜBİTAK) Mühendislik Araştırma Grubu'nun yürütme komitesinde görev almıştır.

TÜBİTAK'ın 1969'da vermeye başladığı ilk teşvik ödülü ve hidrolojiye katkıları, özellikle stokastik hidroloji alanındaki öncü çalışmaları nedeniyle 1983 Bilim Ödülü Bayazıt'a verilmiştir.

Bayazıt, araştırmalarını özellikle katı maddelerin akışkanlarca taşınması, birim hidrograf kuramı, gözenekli ortam mekaniği, çok pürüzlü tabanlardaki akışlar ve akarsu havzalarının düzenlenmesi üzerinde yoğunlaştırmıştır. Katı maddelerin akarsulardaki hareketi konusunda, çökeltme havuzlarının laboratuvar modellerine benzeme kriterleri, devirli bir akışın hareketli tabanda oluşturduğu dalgalar ve bu dalgaların akış direnci üzerine etkileri, burgaçlı akışlarda asılı halindeki taneciklerin akış içindeki dağılımının istatistik yöntemleriyle incelenmesi gibi parametreleri ilk kullanan araştırmacılardan biridir.

Özellikle Türkiye koşullarında Bayazıt'm çok pürüzlü tabanlardaki akışlarla ilgili çalışmaları uygulama yönünden büyük önem taşır. Gerçekten de Türkiye'deki akarsuların genel yapısının "vahşi dere" türünden olması, hidrolik santralların beslenmesinde mevsimlik düzensizliklere yol açar. Bayazıt'ın araştırmaları, bu sorunun çözülmesine ilişkin değerli veriler sağlamıştır.

Bayazıt'ın araştırdığı konulardan biri de hidrolik santrallar için önemli bir sorun olan dağ akarsularına özgü taban kaplaması ve sökülmesi olayıdır. Taşkınlar sırasında ince kumlardan iri taşlara dek pek çok katı madde sürüklenerek harekete geçer. Taşkın azalınca iri taşlar tabana oturur ve akarsu yatağında bir kaplama tabakası oluşturarak katı maddelerin taşınmasını engeller. Ancak taşkın artınca bu tabaka sökülür ve darbe halindeki katı madde akımı hidrolik santrallarda birikerek büyük sorun yaratır. Bu sorunun çözümünü araştıran Bayazıt, taşkınların artma ve azalma dönemlerini inceleyerek bu dönemlerde hidrolik santrallarda alınabilecek önlemleri araştırmış, ayrıca eldeki verilere dayanarak akarsuların akış düzenini belirlemeyi amaçlayan stokastik hidroloji konusunda çalışmalar yapmıştır.

1973 TÜBİTAK ödülünü alırken...

• **YAPITLAR (başlıca):** *Izgaraların Yakınlarında Akım ve Katı Madde Hareketi*, 1965; *Mühendislik Hidroliği*, 1970; *Hareketli Tabanlı Akımların Hidroliği*, 1971; *Hidroloji*, 1974; *Hidrolojide İstatistik yöntemler*, 1981.

BAYBARS
(1223-1277)

Memlûk hükümdarı. İlhanlılar'ın yayılmasını durdurmuş, Memlûkler'i dönemin en güçlü İslam Devleti durumuna getirmiştir.

El-Melikü'z-Zâhir Rükneddin es-Salihî el-Bundukdârî Baybars, 1223'te Kıpçak ülkesinde doğdu, 1 Temmuz 1277'de Şam'da öldü. Kıpçak Türkleri'nin Borçalı kabilesinden olduğu söylenir. Küçük yaşındayken kabileler arası yağmalar sırasında, süt kardeşi ile birlikte tutsak edilip köle olarak satıldı. Bir süre Sivas'ta kaldıktan sonra, Halep ve Şam'a götürüldü. Kendisini önce bir kuyumcu satın aldı, daha sonra o günlerde Hama'da tutuklu bulunan Eyyüb devlet adamlarından Alâeddin Aytegin el-Bundukdar'ın hizmetine girdi. Bu nedenle efendisinin adı ile Bundukdârî diye de anılır. Nitekim Marko Polo da kendisini böyle anmaktadır. Efendisinin affedilmesi üzerine, Kahire'ye gelerek Melik Salih'in Bahrî adı verilen köleleri arasına katıldı.

Baybars Eyyubîler'in son hükümdarlarından Melik Salih'in yanında zekâsını ve askeri yeteneklerini gösterme fırsatını buldu. Bu sırada Fransa Kralı IX. Louis Mısır kıyılarına çıkarak Dimyat'ı ele geçirmişti. Melik Salih ordusu ile karşı harekete geçtiği sırada

öldü (1249). Yönetime Hısn-Keyfa valisi olan oğlu Turanşah geçti. Bu arada Baybars'ın da aralarında bulunduğu Memlûk komutanları yönetimindeki ordu Fransız ordusunu yenip kralı da tutsak etmişti. Turanşah komutanların gücünü kırmak için Fransa kralı ile anlaşmak istedi. Gerek bu, gerek başka davranışlarıyla Memlûk önderlerini gücendirdi ve kısa süre sonra bir suikastte öldürüldü (1250). Ülkeyi bir süre üvey annesi Şecerü'd-Dürr yönetti. Ancak çok geçmeden yönetim önce naib, sonra da sultan sıfatıyla bir Memlûk olan Aybek et-Türkmanî'nin eline geçti. Böylece Mısır'da Eyyubîler'in yerini Memlûkler aldı.

Baybars Mısır'daki Memlûk yönetiminin ilk yıllarında komutanlardan Aktay'ın tarafını tutuyordu. Aktay, Aybek ve yardımcısı Kutuz tarafından öldürülünce Baybars Suriye'ye kaçarak kurtuldu. Memlûkler'in bu ilk yılları karışıklıklar içinde geçti. Aybek 1257'de karısı Şecerü'd-Dürr tarafından öldürüldü ve oğlu Nureddin Ali sultan oldu. Naib seçilen Kutuz'un yürüttüğü bir harekâtla Şecerü'd-Dürr de öldürüldü. Kutuz ülkeyi bir süre naib olarak yönetti. 12 Kasım 1259'da da sultanlığını ilan etti. Baybars bu sırada yeniden Mısır'a dönerek Kutuz'un önde gelen komutanlarından oldu.

Baybars'ın yıldızı Kutuz devrinin büyük olayı Ayn Câlût savaşı ile daha da parladı. Bu yıllarda Mısır, Moğol baskısı altında idi. Bağdat'ı alıp 1258'de halifeyi öldüren Hülagu, batıya doğru ilerlemesini sürdürerek Suriye'ye de girmişti. Mısır'a yönelik İlhanlı (Batı Moğolları) tehdidine karşı, Kutuz savaş hazırlıklarına girişti. Suriye kıyılarındaki Haçlı devletçikleri ile tarafsızlık anlaşmaları yaptı. Mısır'ın maddi-manevi bütün gücünü seferber etti. Kutuz Baybars'ın oyaladığı İlhanlı ordusuna saldırıp Ayn Câlût'da onları kesin bir yenilgiye uğrattı (3 Eylül 1260), İlhanlı ordusunun komutanı Ket-boğa öldürüldü.

Yönetimi ele geçirmesi

Baybars bu büyük başarıdaki katkısı dolayısıyla Kutuz'dan önemli bir görev vermesini bekliyordu. Kutuz da bu komutanın kendisi için tehlikeli olduğunu anlamıştı. Önce davranan Baybars oldu, kendi yönettiği bir suikastle Kutuz'u çadırında öldürdü (22 Ekim 1260). Memlûk sultanı olmasına kimse karşı çıkmadı.

Baybars ilk iş olarak İlhanlılar'la olan savaş dolayısıyla Kutuz'un koyduğu ağır vergileri kaldırdı. Böylelikle halkın sevgisini kazandı. Halk Kahire'ye ilk gelişinde kendisini büyük sevgi gösterileri ile karşıladı. Bu arada İlhanlılar'ın yakıp yıktığı yerler onarılmaya başlandı, bir süre için buraların vergileri de kaldırıldı.

Baybars kendisine bağlı bir yöneticiler grubu oluşturdu. Eski silah arkadaşları olan Bahrî Memlûkleri'ni bulduarak çevresine topladı. Arkadaşlarını ordu ve yönetimde kilit görevlere getirdi. Durumunu sağlamlaştırdıktan sonra ülkeye yönelik tehdit ve tehlikelere karşı önlemler almaya başladı.

Girişti̇ği en önemli iş Hülagu'nun 1258'de yok ettiği Abbasî Halifeliği'ni canlandırmasıdır. Baybars Abbasî halifeleri soyundan olan ve Mısır'a kaçabilenlerden Ahmed adlı bir kişiyi 1261'de "el-Mustansır" sanıyla halife ilan etti ve kendisi de ona biat etti. Halife de Baybars'ı Mısır ve Suriye'nin meşru hükümdarı ilan etti. Böylece Baybars Eyyubî ailesinin saltanat iddialarına karşı manevi bir dayanak sağladı.

Baybars'ın halifeliği canlandırmaktaki ikinci amacı Mısır'a yönelik İlhanlı tehdidine karşı gerektiğinde Bağdat'a bir hareket düzenlemekti. Böylece Baybars Bağdat'a zorla egemen olanlara karşı, oradan kaçan mazlumların haklarının savunucusu durumuna gelmişti.

Baybars'ın Bağdat'a karşı tasarladığı hareket konusunda, Mısır'daki Abbasî halifesi de aşırı istekli davranıyordu. Baybars öncelikle Mısır ve Suriye'yi korumak isterken, halife doğrudan Bağdat üzerine yürümek istiyordu. Halife bu amaçla bir ordu isteyince, Baybars bunu dikkatle değerlendirdi. Gerçi bu sırada Bağdat'ta da bazı kıpırdanmalar başlamıştı. Yeni düzenlemekte olduğu ordusunu boşuna ezdirmek istemeyen Baybars halifenin yanına küçük bir birlik verdi. Bu birlikle harekete geçen halife İlhanlılar'la ilk çatışmada yenildi ve çöllere çekilip kayboldu.

Baybars bunun üzerine aynı aileden bir başkasını, ki bunun adı da Ahmed idi, halife ilan etti (1261 sonu). El-Hakim sanını alan bu halife hiçbir şeye karışmayarak makamı manevi olarak kabul etmişti. Baybars da halifeliğin yetki ve görevlerini sınırlı tuttu. İç ve dış siyasette halifeliğin gücünden kabul gördüğü ölçüde yararlandı. Böylece halifelik Osmanlılar'ın Mısır'ı almasına değin varlığını yalnızca manevi alanda sürdürdü.

Baybars Mısır'ı tehdit eden İlhanlılar'a karşı onların kuzey ve doğuşunda yer alan Altın Orda Devleti ile yakın ilişkiler kurdu. Bu amaca yönelik olarak Altın Orda Hanı Berke'ye elçiler gönderdi. Bu elçilerle birlikte Kahire'den son derece değerli hediyeler de gönderilmişti. Bu arada Altın Orda'nın Müslümanlık'ı benimsemesi için de girişimlerde bulundu.

Baybars ile Berke arasındaki iyi ilişkiler Berke'nin yerine geçen (1267) Möngke Han döneminde de sürdü. Bu nedenle küçük sınır savaşları sayılmazsa, Baybars ile İlhanlılar bir daha büyük bir savaşa girmediler.

Haçlı seferlerinden sonra, Suriye ve Filistin kıyılarında bazı kalelerde Haçlılar varlıklarını sürdürmekte idiler. Kudüs Selâhaddin Eyyubî tarafından geri alınmakla birlikte, Haçlılar birçok kent ve kalede güçlerini koruyorlardı. Baybars bunlara karşı yürüye-

rek, pek çoğunu ele geçirdi.

Baybars 21 Ocak 1265'te büyük bir ordu ile Kahire'den hareket etti. Böylece Haçlılar'a karşı 1271'e kadar sürecek seferlerine başladı. O yıl önce Kayseriye liman kentini fethetti. Kırk günlük bir kuşatmadan sonra Arsûî kalesini Hospitallers'den teslim aldı. Sonraki yıllarda da kaleler birer ikişer düşmeye devam etti. 23 Temmuz 1266'da Templar Haçlıları'nın elindeki Safad kalesi fethedildi. 1268'de Yafa hiç direnme göstermeksizin teslim oldu. Aynı yılda kısa bir kuşatmadan sonra Şakîf (Beaufort) ele geçirildi.

Baybars'ın Haçlılar'dan aldığı yerlerin en önemlilerinden biri Antakya'dır. Antakya Haçlı Kontluğu, bu sırada İlhanlılar'la yakın ilişki kurmuştu. Kent 21 Mayıs 1268'de Baybars'ın birliklerince ele geçirildi. Antakya'nın alınması Baybars'ın ününü artırdı, çünkü burası 1097'den beri Haçlılar'ın elindeydi.

Antakya'nın düşmesi üzerine yöredeki küçük, Haçlı kaleleri de birer birer teslim oldu. Son güçlü kalelerden birisi, Hısnu'l-Ekrâd Kalesi, on beş günlük bir kuşatma sonunda 8 Nisan 1271'de teslim oldu. Bu zamana kadar Baybars ile barışa yanaşmayan Haçlılar şimdi onun istediği koşulları içeren barış anlaşmaları yaparak varlıklarını bir süre daha bazı kentlerde ve kalelerde sürdürdüler. Baybars İlhanlı baskısı karşısında buna gerek duymuştu.

Haçlılar'la savaşması

Baybars aynı zamanda Haşhaşîler'in (İsmailîler) üzerine de yürüdü. Suriye'de bazı kalelerde yaşayan Haşhaşîler Haçlılar'la ittifak içindeydiler, hatta onlara vergi de ödüyorlardı. Baybars 1270'te Masyad ve Kadmûs kalelerini birbiri ardınca ele geçirdi. Bir görüşe göre Baybars onların cânilerini kendi özel gayesi için de kullandığından Haşhaşîler'i tümüyle yok etmedi. Baybars güneydeki Nubya'dan (Sudan) Mısır'a yapılan baskınlara karşı zaman zaman buraya da seferler düzenledi. Bunlar Baybars'ın komutanlarınca gerçekleştirildi. 1272'de Barka bölgesindeki harekâttan sonra 1275'te yöredeki bütün Nubya güçleri yok edildi. Bu arada Nubya Memlûkler'e bağlı bir devlet oldu.

Anadolu ile ilişkileri

Doğal konumu gereği Mısır ve Suriye'ye tehlike genellikle kuzeyden geliyordu. Kuzeyde her ikisi de İlhanlılar'a bağımlı sayılan iki devlet vardı: Sîs Krallığı ile Anadolu Selçukluları. Bunlardan Anadolu Selçukluları İlhanlılar'ın daha yakın müttefiki durumunda idiler.

Sîs Krallığı üzerine seferler Baybars'ın bu devlet-

Ortaçağ'da İslam Ülkelerinde Köleler

Müslümanlar 7.yy ortalarından başlayarak birçok eski uygarlık merkezini ele geçirerek zenginleştiler. Yeni bir dinin atılımı bir süre sonra durakladı ve zenginleşen Araplar kendileri için güç ve zahmetli olan işleri başkalarına gördürmek yolunu tuttular. Bedensel hizmetler için zenciler, askerlik gibi hizmetler için de Türkler ön plana çıktılar. Zenciler İslam tarihinde bir ayaklanma ayrı tutulursa pek büyük bir varlık göstermemişlerdir. Ama askeri hizmet görenler, bu arada Türkler, yeni ve değişik oluşumlara yol açmışlardır.

8. ve 9. yy'da zenginlik ve refahı olağanüstü artan İslam dünyası gereksinim duyduğu insan gücünü ticaretle sağlamak yolunda idi. Yöresel yağma ve çekişmeler, kabileler arası düşmanlıklar ve para gereksinimi kölelerin Önasya'daki büyük tüketicilere doğru akan ticaretine yol açıyordu.

10. yy'da Abbasîler'in üç belli başlı köle sağlama alanı vardı: 1- Doğu Avrupa ki, Bilâd-ı Sakalibe deniyordu, 2- Orta Asya ki, Bilâd-ı Etrâk deniyordu, 3- Afrika ki, zenci kölelerin sağlandığı yerdi. Bunlar içinde en önemlisi Türk ülkelerinden gelenlerdi.

İslam Peygamberi Türkler'i biliyor, ilerde İran'a karşı girişilecek savaşta onlarla anlaşmak ve onlardan yararlanmak istiyordu. Bu yakınlık sonraki yıllarda da sürdü. Gerçi Kafkasya'nın kuzeyinde ve Orta Asya'da bazı çatışmalar oldu bir süre sonra her iki uçta da denge sağlandı. Buralarda küçük yaştan beri askeri ve idari hizmetlerde yetiştirilenler Önasya'ya gönderildiler. Bunlara hizmet işleri gören kölelerden ayırt etmek amacıyla "Memlûk" adı verildi, çünkü bunların durumu öteki kölelerden farklıydı.

Daha Emevîler döneminden beri devlet hizmetinde az da olsa Türk Memlûkleri'ne rastlanmaktadır. Bu sayı Abbasîler döneminde daha da arttı. Çünkü Abbasî halifeleri, İran'lı bağımsızlıkçılara karşı, yeni bir dayanak aramak gereğini duymuşlardı. Bu dayanak Türk komutanlarının yönettiği Türk Memlûkleri'nden oluşan ordu oldu. Bu Memlûkler'in kabile ya da aile bağları olmadığından merkezi yönetime bağlılıkları daha güçlüydü. Gerçi bir çoğu Müslüman bile değildiler, ancak askeri yetenekleri ile hemen dikkati çektiler. Türkler'i devlet hizmetinde söz sahibi eden ve veliahtlığında yalnızca Türkler'den oluşan bir ordu kuran ilk halife Mutasım'dır. (833-842).

Türk komutanlar böylece zamanla ön plana geçtiler. Tolunoğulları, İhşidiler yanında Mısır'daki öbür yönetimler de her zaman böyle Memlûkler'e gereksinim duymuşlardı. Gerek Türkler, gerekse öteki kavimlerden köleler en çok Mısır'a akmıştır. Bu Memlûkler uzun süre meşru sultanların hizmetinde kullanıldılar. 13. yy'da bu durum değişti, Eyyubîler zayıfladı. 13. yy'ın ortalarında Mısır'da Karadeniz kuzeyinden gelen Memlûkler Nil ortasında Bahr denilen bir yerde toplanıp yetiştirildiler. Bu nedenle buradan yetişen Memlûkler'e Bahrî Memlûkleri de denilmektedir ki, Eyyubî hanedanını yok edip, yerine kendi yönetimlerini kuranlar Bahrî Memlûkleri'dir.

Memlûkler Mısır tarihinde babadan oğula geçmeyen, askeri güç ve yeteneklerine göre sultan olan bir dönem yarattılar. Aybek et-Türkmani ile başlayan bu dönem Osmanlılar'ın Mısır'ı aldıkları 1517'ye kadar sürdü.

çiğe İlhanlılar'a bağlanmaktan vazgeçmesi yolundaki önerilerinin kabul edilmemesi üzerine başladı. Baybars'ın giriştiği seferlerden beşi bu krallık üzerine yapılmıştır. Daha 1265'te hem Haçlılar, hem de İlhanlılar'la yakın işbirliği yapan bu devletçik üzerine yürüdü. Sîs ordusu ezildi; Sîs (Kozan) yağmalandı, yakılıp yıkıldı. Yöredeki Hıristiyan halk, Adana, Misis, Ayas ve Tarsus kentleri de Baybars'a karşı koyduklarından ağır biçimde cezalandırıldılar.

Baybars 1275'te Anadolu'daki İlhanlı egemenliğine karşı Muineddin Pervâne'ye yardım için güçlü bir ordu hazırlamıştı. Pervâne, tasarlanan iş için vaktin elvermediğini, durumun olgunlaşmadığını bildirince, Baybars Sîs ülkesine yöneldi. Çukurova'ya giren Baybars ordusu, Sîs başta olmak üzere birçok kenti yakıp yıktı. Böylece Baybars'ın iki amansız düşmanı İlhanlılar'la Haçlılar'a arka çıkan bu güç tümüyle ezildi.

İlhanlılar 1260'ta Ayn Câlût'ta yenilmelerinden sonra Suriye'yi terk etmişlerdi. Bu arada daha Ayn Câlût savaşı sırasında kuşatılmış olan Birecik kalesi İlhanlılar'a karşı direnmesi ile dikkati çekmişti. Bu nedenle İlhanlılar Birecik'i almak, ellerinde Suriye'ye karşı hareketlerinde güçlü bir üs bulundurmak istiyorlardı. Buna karşılık Baybars için de Birecik'in önemi büyüktü. Burasını elde tutmak Suriye'nin güvenliği bakımından gerekliydi.

Baybars 1264 sonlarında İlhanlılar'ın Birecik'e saldırdıklarını duydu. 1265 başında derhal orduşu ile yola çıktı. Bunun üzerine İlhanlılar geri çekildiler. Baybars Birecik'e gelerek kaleyi güçlendirdi. Öyle ki, on yıl kuşatmaya dayanabilirdi. 1271'de İlhanlı ve Selçuklu güçleri Memlûk topraklarına girerek Maraş'a kadar ilerlediler. Baybars bu sırada ordusuyla Şam'da bulunuyordu. İlhanlılar ve Selçuklular bunu öğrenince 1272 başlarında barış için girişimlerde bulundular ama barış gerçekleşmedi.

İlhanlılar 1272 Kasımı'nda yeniden Birecik'e saldırıya geçtiler. Çok geçmeden Selçuklu birlikleri de onlara katıldı. Durumu öğrenen Baybars ordusuyla kuzeye doğru ilerledi. Öncülerin Fırat doğusunda yok edilmelerinin ardından İlhanlılar ağırlıklarını da bırakarak çekildiler.

Birecik 1275'te yeniden kuşatıldı. Bu birliklerde bulunan Anadolu Selçukluları'nın güçlü yöneticisi Muineddin Pervâne Baybars'a işbirliği önerisinde bulunmuş, Baybars da bunu kabul etmişti. Bu sırada Birecik direnmekte devam ettiğinden Moğollor Baybars'a yakalanmamak için hemen çekildiler.

Anadolu Selçukluları'nın güçlü devlet adamı Muineddin Pervâne Baybars'ı Anadolu'ya çağırarak onun askeri gücünden İlhanlılar'ı Anadolu'dan uzaklaştırmak için yararlanmak istiyordu. Muineddin Pervâne Anadolu'daki bağımsızlıkçı güçleri İlhanlılar'a dayanarak sindirip yerini sağlamlaştırmıştı. Şimdi de yeni bir dış güçle İlhanlılar'a direnmek istiyordu.

Anadolu Seferi

1272'den beri olağan diplomatik görüşmeler sırasında Pervâne ile Baybars arasında yakın ilişkiler kurulmuştu. Pervâne gönderdiği gizli-açık elçilerle Baybars'ı İlhanlılar'a karşı "cihad"a çağırmıştı. Bunun gereği olarak 1275'te Baybars güçlü bir ordu oluşturmaya başlamış ama Pervâne yeterince hazırlanamamıştı. Yalnızca ileri gelen Selçuklu devlet adamları ile anlaşmış, anlaşma metni Baybars'a iletilmişti. Baybars 1276 baharında bu haberi almakla birlikte, ordusunun ancak kışa doğru hazırlanacağını bildirdi. Ancak Anadolu'daki karışıklıklar durulmadı.

Olaylar Baybars'ın beklenen seferi nedeniyle hızla gelişti. İlhanlılar'dan hoşnut olmayan beyler Baybars'a sığındılar. Önde gelen Selçuklu devlet adamlarından Hatiroğulları Baybars'ın yardımına güvenerek ayaklandılar. Ancak beklenen Baybars ordusu gelmedi ve İlhanlılar Hatiroğulları ayaklanmasını hemen bastırdılar.

Baybars beklenen Anadolu seferinin hazırlıklarını 1276-1277 kışında tamamlayarak 7 Nisan 1277'de Halep'ten hareket etti. Irak üzerinden gelecek bir saldırıya karşı sağ kanadında asker bıraktı. Selçuklu-Memlûk sınırı sayılan Akçaderbent'i geçerek 13 Nisan'da Elbistan ovasına ulaştı.

Baybars'ın ordusu sayıca az İlhanlılar'ın tüm çabalarına karşın savaşı kolayca kazandı. Pek çok ilhanlı komutan savaş alanında öldü. Buna karşılık yardımcı birlikler daha az kayıp vererek çekildiler. Baybars da hemen Kayseri'ye yöneldi. 20 Nisan günü kent dışında halk tarafından karşılandı. Kente ise Cuma günü girdi. Baybars Kayseri'de ne Pervâne'den, ne de öteki beylerden beklediği ilgiyi göremedi. Ordusunun yiyeceği azalmış, Suriye'den yiyecek sağlanması olanaksızlaşmıştı. Bu yıllarda Anadolu'da da büyük bir kıtlık yaşanıyordu. Memlûkler paralarıyla bile istediklerini alamıyorlardı. Halbuki Baybars Anadolu'ya yerleşmek için değil, İlhanlılar'ı kovmak için gelmişti.

Baybars Kayseri'ye girişinin beşinci gününde dönüş için ordusunu toplayarak yola çıktı. Pervâne ve öteki beylerin ayrılmamasını rica etmeleri üzerine durumu özetleyerek buna mecbur olduğunu belirtti. 30 Nisan'da Elbistan'a geldi. Savaş alanını yeniden görerek Akçaderbent'i geçti ve Göksu kıyısına indi. Çok geçmeden İlhanlı hükümdarı Abaka da ordusunu toplayıp Elbistan'a gelecek, ancak Baybars'la savaşa cesaret edemeyerek daha güneye inmeyecektir.

Baybars 10 Haziran'da Şam'a vardı. Burada bol miktarda içtiği kımızdan zehirlendi ve 1 Temmuz 1277'de öldü.

Baybars, güçlü bir komutan olduğu kadar, dünya siyasetini dikkatle izleyen bir diplomattı. İlhanlılar'a karşı Altın Orda ile işbirliği yaptığı gibi, Haçlılar'a karşı da Bizans'la işbirliği içindeydi, çünkü Bizans İmparatoru Mihael Palelogos da ülkesini Frank şövalyelerinin egemenliğinden yeni kurtarmıştı.

Baybars halifeliği siyasi amaçları için kullanmakla birlikte İslamiyet'in yayılması için çalışmıştı. Bu arada Haçlılar'a karşı İslam'ın savunuculuğunu yapmış, Fransa Kralı St. Louis'nin Tunus'a saldırdığını duyunca oraya yardım etmeyi düşünmüştü. Kralın ölümü bu isteğini gerçekleştirmeye olanak vermedi.

Baybars ülkesini bayındırlaştırmış birçok yapılarla süslemiştir. Örneğin, Yafa'dan getirttiği malzeme ile Kahire'de yaptırdığı Cuma Camisi, dönemin mimarisi açısından da önemlidir. Ürdün Irmağı üzerinde yaptırdığı bir köprü, her iki yanında aslan kabartması bulunan kitabesi ile, bugün de ayakta durmaktadır.

Baybars halkının geçimi ile de yakından ilgilenmiş, vergileri uygun bir düzeye indirmiştir. Ülke içinde, Abbasî posta sistemini örnek alarak güçlü bir haber alma örgütü kurmuştu. Böylece haftada iki defa ülkesinin hemen her yerinden haber alabiliyordu. Bir yazı, olağan durumlarda Kahire'den Şam'a dört günde

ulaşabiliyordu. Daha ivedi işlerde güvercinler kullanılıyordu.

Baybars on yedi yıllık hükümdarlığında otuzdan fazla sefer yapmıştır. Bunun dokuzu İlhanlılar'a karşıydı. Yalnızca sonuncusu Baybars'ın arzusu ile olmuştur. Ötekiler hep saldırılar karşısında yapılmış seferlerdir. Sîs Krallığı'na karşı beş sefer yapmıştır. Haşhaşîler'e karşı da üç seferi vardır. En büyük ve sürekli savaşları Haçlılar'a karşı olanlardır. Yirmi bir seferini Haçlı kent ve kalelerine karşı düzenlemiştir.

Baybars kahramanlığı ile yüzyıllar boyu halk söylencelerine konu olmuştur. Sonraki yüzyıllarda onun dönemi adil ve yetkin yönetimin örneği sayılmıştır. Onun adı ile anılan öyküler bu özelliği en iyi biçimde yansıtmaktadır. Bu öyküler, Baybars'ın bilinen yaşamı ile ilgisi olmamasına karşılık, onun etkisini göstermesi bakımından önemlidir. İnsanlar bütün bu olağanüstü olayların ancak Baybars zamanında geçebileceğine inanmışlardır.

• KAYNAKLAR: C. Brockelmann, *İslam Milletleri ve Devletleri Tarihi*, 1964; Gregory Abu'l-Farac, *Abu'l-Farac Tarihi*, 2 cilt, 1950; P.K. Hitti, *Siyasi ve Kültürel İslam Tarihi*, IV, 1981; İbn Şeddad, *Baypars Tarihi*, 1941; N. Kaymaz, *Pervâne Muineddin Süleyman*, 1970; B. Spuler, *İran Moğolları*, 1957; O. Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, 1971; B. Üçok, *İslam Devletleri'nde Kadın Hükümdarlar*, 1965; G. Wiet, *Histoire de la Nation Egyptienne*, IV., 1937; A. Yakubovskiy, *Altınordu ve Çöküşü*, 1976.

• BAKINIZ: ABAKA HAN, HÜLAGU, MUİNEDDİN SÜLEYMAN, ŞECERÜ'D-DÜRR.

BAYER, Jeanus
(16. yy ortaları)

Macar bilgesi. Aristotelesçi anlayışa karşı çıkmış, bütün varlık türlerinin oluşumunda başlıca etkenin "ruh" olduğu görüşünü savunmuştur.

16. yy başlarında, Macarlar'ın Eperjes dedikleri Presov ilinde doğdu, öldüğü yer ve yıl da kesin bilinmiyor. Yaşamı konusunda da yeterli bilgi yoktur. Toul'de tanrıbilim ve felsefe öğrenimi gördü. Bir süre, gene bu ilçede, tanrıbilim ve felsefe okuttuktan sonra yurduna dönerek bir okulu yönetme görevini üstlendi.

Bayer felsefeye Aristoteles mantığını, fiziğini ve metafiziğini eleştirmekle girdi. Ona göre Aristoteles felsefesinin sorunlara olumlu, inandırıcı çözüm getiren bir yanı yoktu. Bu felsefe sonu gelmeyen tartışmalara açık, yalnız kavramlardan kurulu, yetersiz bir öğreti olmaktan öteye geçemezdi. Aristoteles'in bulduğu kavramlar da gerçek varlık türlerini yansıtmaya yetmiyordu.

Bayer genellikle Comenius'un görüşlerinden yola çıkarak düşüncelerini sergiledi, felsefesini doğanın bütününü içermek isteyen bir görüş tabanına oturttu. Ona göre doğanın yapısını düzenleyen fizik ilkeleriydi. Bu ilkelerin toplandığı üç varlık türü vardı, onlar da "özdek", "tin" ve "ışın"dı. Bunlardan özdek *massa mosaica* yani değişik özlerden kurulu bir bütündür, bütün nesneler bu üç ilkenin birleşmesinden oluşmuştur.

Tin bütün nesnelerin birleşmesinde, oluşumunda aracı öğe, kurucu ilkedir. Tin nesnelere dirilik veren, onları devindiren, üreten bir güçtür ve tanrısal bir nitelik taşır. Diri olan tinin beslendiği tanrısal bir kaynak da vardır, bu nedenle tin ölümsüzdür. Tanrısal tin nesnelere dirilik kazandıran, onları devindiren tinin tek özü olması nedeniyle başlıca etkendir. Düşüncelerin doğuşunu, gerçekleşmesini sağlayan etki bu tanrısal tinden gelir. Diri olan ve kutsal tinden kaynaklanan tin, sonsuzca bölünür, yeni yeni adlarla anılan nesnelerin ortaya çıkışına olanak sağlar. Tin dirilik verdiği nesneleri biçimlendirir, düzene koyar.

Evren içinde bulunduğumuz engin bütündür, onu devindiren, biçimlendiren, içerdiği varlık türlerine düzen veren gene tanrısal güçle beslenen bu tindir. Bu tin evrenin bütününe yayılmıştır. Etkin olan tine karşılık özdek edilgindir. Işın yardımcı bir ilke niteliği taşıdığından özdekle tin arasında uyum sağlayıcı, bağlantı kurucudur.

Yaratılma eylemi bir düzenleme, bir biçimlendirmedir, özdekle tini bağdaştıran, birleştiren ışının etkisiyle sonuçlanır. Işın biri evrensel, öteki yönlendirilmiş ve dıştan etkileyici olmak üzere iki türlüdür. Devinmenin biçimini, titreşimi, kımıldamayı sağlayan yönlendirilmiş, dıştan etkileyici olan ışındır. Evrensel ışın ise oluşturucudur. Nesnelerde ısınmaya, soğumaya yol açan ışın dıştan etkileyen, kımıldatan ışındır. Bu ışının yarattığı olaylar yüzeyseldir.

Üç varlık türü altında toplanmalarına karşılık nesnelerin özellik ve nitelikleri sayısınca ilke vardır. Doğada bulunan, görünen ya da yalnız belli duyular aracılığı ile algılanan bütün varlıklar birer ilke niteliğindedir. Süreklilik, uzay, örnek (suret), sınır, biçim, bitişme (eklenme) gibi varlık türleriyle bağlantılı olan ne varsa ilkedir. Bu fiziksel ilkeler yanında, bir de tinden kaynaklanan ilkeler vardır. Bunlar da bilgi, yaşam, istek, istenç, erk, edim, kavrayış gücü gibi dirilikle bağlantılı olanlardır.

Bayer'in düşünceleri, kendinden sonra gelenler üzerinde etkili olmuş, özellikle Aristotelesçi akıma karşı bir eleştiri ve savunma odağına dönüşmüştür.

• YAPITLAR (başlıca): *Ostium vel Atrium Naturae Iconagraphicae Delicantum*, (ö.s.), 1662, ("Doğal İkonografilerin Güzel Kaynağına Giriş"); *Luce Mentium Universalis, Cognonscendis, Expendentis et Communicandis Universis Accensa*, (ö.s.), 1685, ("Evrensel Aklın, Bilginin, Açılımın ve Toplumsal İletişimin Parlak Işığı").

• BAKINIZ: COMENIUS.

BAYER, Johann
(1572-1625)

Alman astronomi bilgini. Yıldız astronomisinde çağdaş adlandırma sisteminin temellerini atmıştır.

1572'de Bavyera'daki Rain kentinde doğdu. Yaşamı üstüne çok az şey biliniyor. Hukuk öğrenimi görmesine karşın tüm zamanını tanrıbilim ve astronomi çalışmalarına ayıran Bayer, çağının en zengin yıldız kataloğu olan *Uranometria*'yı ("Gökyüzü Ölçümü") bitirdiğinde soyluluk unvanıyla ödüllendirildi. 7 Mart 1625'te Augsburg'da öldü.

Birbirine yakın yıldızları kümeleştirip, gökyüzünde biçimlenen bu kümeleri birtakım canlılara ya da nesnelere benzeterek takımyıldız kavramını ortaya atan Eski Yunan astronomlarıdır. 8. yy'dan başlayarak astronomide söz sahibi olan ve Eski Yunan geleneğini sürdüren Araplar, bilinen parlak yıldızların her birine özel bir ad verdiler. Genellikle eski efsane kahramanlarından, hayvan ya da eşya adlarından kaynaklanan Eldeberan, Hamel, Mizar, Sirrah, Mirfak gibi bu Arapça adlar yüzyıllar boyunca kullanıldı. Sonraları Avrupalı astronomlar yeni tanınan yıldızlara Latince adlar verince, yıldız adlandırması tam bir kargaşalığa dönüştü, üstelik bu adlandırma, bir yıldızın hangi takımyıldız içinde bulunduğuna ilişkin en küçük bir ipucu vermiyordu.

Bayer, 1603'te yayımlayacağı *Uranometria* adlı yapıtını hazırlarken bu karışıklığı düzene sokmayı düşündü ve bugün de kullanılan yeni bir adlandırma sistemi geliştirdi. Bu sistemde, bir takımyıldızın çıplak gözle görülebilen tüm yıldızları parlaklık derecesine göre sıralanır ve eski Yunan alfabesinin harf sıralamasını izleyerek, en parlak yıldızdan başlamak koşuluyla her yıldız bir harfle gösterilir. Örneğin, α (alfa), β (beta), γ (gamma), δ (delta) ve ϵ (epsilon) harfleri, bir takımyıldızın en parlak ilk beş yıldızını simgeler; her harfin ardına takımyıldızın Latince adı da eklenerek o yıldızın hangi takımyıldızda yer aldığı belirtilir. Arap astronomların *Eldeberan* adını verdikleri yıldız, bugün Bayer'in adlandırmasına göre, Taurus (Boğa) takımyıldızının en parlak yıldızı olduğundan α *Tauri* diye bilinir.

Brahe'nin kataloğuna 500 yeni yıldızın konumunu ekleyen ve güney gökküredeki on iki takımyıldızı ilk kez tanımlayan Bayer'in *Uranometria*'sı, o güne dek hazırlanmış en zengin yıldız kataloğu olmaktan öte, asıl önemini bu adlandırma sisteminden alır. Ancak Bayer'in sistemi, parlaklığı değişen yıldızlar nedeniyle bugün bazı değişiklikler gerektirmektedir. Örneğin Orion'un (Oriyon) α yıldızı değişken yıldız olduğu için, bugün parlaklık sıralamasında β yıldızından sonra gelir.

Bayer kendisinden yüzyıllarca sonra bile geçerliğini koruyan ve yıldız astronomisinde uluslararası bir dil oluşturan sağlam bir adlandırma sistemi kurmakla astronomiye değerli bir çalışma kazandırmıştır.

- YAPITLAR (başlıca): *Uranometria*, 1603, ("Gökyüzü Ölçümü").

- BAKINIZ: ARGELANDER, BRAHE, FLAMSTEED, HİPPARKHOS, ULUĞ BEY.

BAYES, Thomas
(1702-1761)

İngiliz papaz ve matematikçi. İstatistiksel çıkarsamanın kurucularından ve olasılık kuramının öncülerindendir.

1702'de Londra'da doğdu. Babası İngiltere'de Anglikan kilisesine bağlı olmayan protestanların ilk rahiplerinden biriydi. Evde özel öğrenim gördükten sonra babasının yardımcısı olarak Londra'daki Holborn kilisesine giren Bayes, daha sonra Turnbridge Wells'deki küçük kilisenin papazlığına atandı. 1742'de Royal Society üyeliğine kabul edildi. 17 Nisan 1761'de Turnbridge Wells'de öldü.

Bayes *Divine Benevolence* ("Tanrısal İyiniyet") gibi tanrıbilime ilişkin yazıları da olmasına karşın, daha çok matematik çalışmalarıyla tanınır. Matematiğin henüz tam anlamıyla bağımsız bir bilim dalı durumuna gelmediği 18. yy başlarında iki matematik kitabı yazdı. Bunlardan *Introduction to the Doctrine of Fluxions* ("Flüksiyonlar Doktrinine Giriş"), Berkeley'in yönelttiği eleştirilere karşı Newton matematiğinin mantıksal temellerinin güçlü bir savunmasıdır. Temel yapıtı olan *An Essay Towards Solving a Problem in the Doctrine of Chances* ("Olasılıklar Doktrininde Bir Problemin Çözümüne İlişkin Bir Deneme") ise, istatistiksel çıkarsamanın temellerini oluşturmaya yönelik ilk belirgin çabadır.

Bayes, ölümünden iki yıl sonra yayımlanan bu yapıtında kendi adıyla anılan teoremde geliştirdiği yöntemi açıklar. Bu açıklama, Jacques Bernoulli'nin 1713'te *Ars Conjectandi* ("Tahmin Yürütme Sanatı") ve Abraham Demoivre'ın (1667-1754) 1718'de *The Doctrine of Chances* ("Olasılıklar Doktrini") adlı yapıtlarıyla öncülüğünü yaptıkları, bugün olasılık kuramı diye adlandırılan alanda bir dönüm noktasıdır. Bir A olayının verilmiş P(A) olasılığından, ona bağlı bir B olayının koşullu P (B|A) olasılığını çıkarsama, çözümü açık bir olasılık sorunudur. Bayes yapıtında, kendi deyişiyle "problemi tersine çevirerek" inceler. A_1, A_2, A_3..... A_n gibi n sayıda olayın yer aldığı bir olaylar sisteminde, bu A olayları, E evrenini tümüyle kaplayan ve kesişmeyen eksiksiz bir sistem oluşturur. E'nin ayrı bir B olayını da kapsadığı durumlarda B'nin koşullu P (B|A) olasılığının ve A olaylarına ilişkin P(A) olasılıklarının bilindiği varsayılsın. Bayes'in yönteminde istenen, A'nın koşullu P (A|B) olasılıklarıdır. Burada A olayları "nedenler", P(A) olasılıkları da "*a priori* olasılıklar" olarak nitelenebilir. Bu durumda koşullu P (A|B) olasılıkları "*a posteriori* olasılıklar" durumundadır ve "neden" oldukları B olayına bağlanmıştır. Bayes teoremine göre P (B) $\neq$ O ve
j=1,2,3,..... n için
$P(A_j) \neq O$ olduğunda,

$$P(Aj|B) = \frac{P(Aj)\ P(B|Aj)}{\sum_{i=1}^{n} P(Ai)\ P(B|Ai)}$$

formülüyle P (Aj|B) olayının olasılığı çıkarılabilir.

Bayes'in olasılık kuramındaki özgünlüğü, kimilerine göre de yetersiz kalan yanı, $P(A_i)$'lerin, yani *a priori* olasılıkların bilindiği durumlarda, bu olasılıkların birbirine eşit olduğunu varsaymasıdır. 1774'te Bayes'in kuramına benzer bir görüş ileri süren Laplace'ın da onayladığı bu varsayım, "Bayes postülatı" ya da "bilinmezliğin eşdağılımı" olarak adlandırılır ve bugün birçok "Bayesçi"nin klasik istatistikçilerden ayrıldığı noktayı belirler. Çok geniş örneklemeye dayanan konularda ve salt bilimsel araştırmalarda klasik yöntemler daha uygun bulunurken, özellikle 1950'lerden sonra büyük önem kazanan kararmerkezli uygulamalarda Bayesçi yaklaşım ön plana çıkmıştır. Çağdaş karar kuramında *a priori* bir olasılık dağılımı üzerinde ortalama riski minimuma düşüren çözüm de "Bayes çözümü" diye bilinir.

• YAPITLAR (başlıca): *Divine Benevolence, or an Attempt to Prove that the Principal End of the Divine Providence and Government is the Happiness of His Creatures*, 1731, ("Tanrısal İyiniyet, ya da Tanrı Kayrasının ve Yönetiminin Temel Amacının Yarattıklarının Mutluluğu Olduğunu Kanıtlamaya Yönelik Bir Çalışma"); *An Introduction to the Doctrine of Fluxions, and a Defence of the Mathematicians Against the Objections of the Author of "The Analyst"*, 1736, ("Flüksiyonlar Doktrinine Giriş ve "Çözümleyici"nin Yazarının İtirazları Karşısında Matematikçilerin Savunması"); *An Essay Towards Solving a Problem in the Doctrine of Chances*, (ö.s.), 1763, ("Olasılıklar Doktrininde Bir Problemin Çözümüne İlişkin Bir Deneme").

• KAYNAKLAR: H. Raiffa ve R. Schlaifer, *Applied Statistical Decision Theory*, 1961; L.J. Savage, *The Foundations of Statistics* 1954.

• BAKINIZ: BERKELEY, J. BERNOULLI, JEFFREYS, LAPLACE.

BAYEZİD I [Yıldırım]
(1360-1403)

Osmanlı padişahı. Osmanlı Beyliği'ni güçlü bir devlet düzeyine ulaştırmış, Timur'a yenilmesiyle de dağılma noktasına getirmiştir.

1360'ta Bursa'da doğdu. 9 Mart 1403'te Akşehir' de öldü. I.Murad'ın oğludur. Annesi Gülçiçek Hatun, Türkmen ya da Rum asıllıydı. İlk Osmanlı beyleri gibi Bayezid'in de tahta çıkmazdan önceki yaşamı konusunda fazla bilgi yoktur. 1378'de Germiyanoğlu Beyi Süleyman Şah'ın kızı Sultan Hatun'la evlendi. Babası I.Murad'ın Anadolu'ya egemen olma politikasıyla ilgili bu evlilikle Sultan Hatun'un çeyizi olarak Eğriöz, Simav, Tavşanlı Osmanlı ülkesine katıldı. 1385'te kardeşi Savcı Bey'in yenilmesi ve öldürülmesi olayına katıldı. Ertesi yıl I.Murad'ın Karamanoğulları ile yaptığı savaşta Rumeli askerlerine komuta etti. Bu savaştaki başarısı ve gözüpekliği ona "Yıldırım" sanını kazandırdı.

Babasının ölümüne kadar Sultanönü (Eskişehir) ile Germiyan (Kütahya) topraklarının bir bölümünü yöneten Bayezid, 27 Ağustos 1389'da I.Kosova Savaşı'nda kardeşi Yakub Çelebi ile birlikte önemli rol oynadı. Kazanılan zafer Osmanlılar'ın Rumeli'ye kesinlikle yerleşmelerini sağlarken Bayezid'e de taht yolunu açtı. I.Murad zaferden sonra savaş alanını gezerken yaralı bir Sırplı'nın suikastı sonucu öldürülünce, Vezir Çandarlı Ali Paşa daha iyi anlaştığı Bayezid'i tahta çıkarabilmek için dağılan Sırp birliklerini kovalayan Yakub Çelebi'yi "babasının çağırdığını" bildirerek ordugâha davet etti. Olup bitenden habersiz geri dönen Yakub Çelebi boğularak öldürüldü. Bayezid de aynı gün hükümdar ilan edildi. Tarihler Bayezid için "kardeş kanı akıtan ilk padişah" yargısında bulunurlarsa da Yakub Çelebi Vezirazam ve komutanların ortak kararıyla öldürüldüğünden Bayezid'in sorumluluğu şüphelidir.

Yakub Çelebi'nin öldürülmesi yeni padişaha karşı tepkiler doğurdu. Askerin bir bölümü kırgınlık belirtince çıkabilecek bir ayaklanmayı önlemek için Osmanlı tarihinde ilk kez "cülus bahşişi" dağıtıldı. Fakat daha önemlisi, Osmanlı egemenliğine boyun eğen Anadolu Beylikleri Yakub Çelebi'nin öcünü almak bahanesiyle Karamanoğulları'nın öncülüğünde harekete geçtiler. Germiyanoğulları çeyiz verilen toprakları, Karamanoğulları Beyşehir'i, Kadı Burhaneddin Kırşehir'i aldılar. Anadolu'da Osmanlı egemenliği sarsıntı geçirirken Bayezid bir süre daha Rumeli'de kalmak zorunluluğunu duydu.

Akıncıları Kosova zaferinin sonuçlarını yaygınlaştırmak amacıyla Bosna, Vidin, Eflâk'a doğru ilerlerken kendisi de Kratova'yı aldı. Savaşta ölen Sırp Kralı Lazar'ın ardılı İstvan Lazareviç ile antlaşma imzaladı. Buna göre yeni kral vergi ödeyecek, her savaşta Sırp ordusuyla Osmanlı ordusuna katılacaktı. İstvan kızkardeşi Maria Despina'yı da Bayezid'e verdi. Edirne'ye dönen Yıldırım, burada tebrike gelen elçileri kabul etti. Bunlarla daha o zaman var olan ticaret imtiyazlarını (kapitülasyon) yeniledi. Bizans'ın ihtilali alışkanlık edinmiş prenslerinin durumuyla ilgilendi. Daha fazla ödünler vermeyi kabul eden İoannes ve Manuel'i ortak imparator yaptı. Onlar da her savaşta askerleriyle Bayezid'e katılacaklardı.

Batı Anadolu Seferi

1390 baharında Anadolu'ya geçti. Antlaşmalar uyarınca Sırp kralı ile Bizans imparatorunu da yanına çağırdı. Saruhan topraklarına yürüdü. Aydınoğulları Beyliği'ni ortadan kaldırdı. Yaşlı İsa Bey'e saygı göstererek Tire'de oturmasına izin verdi. İsa Bey'in kızı Hafsa Hatun'la evlendi. Sonra Germiyan topraklarını ele geçirdi. Bu beyliğin son hükümdarı Yakub Bey'i İpsala'ya gönderdi. Bunu Menteşe İli'nin alınışı izledi.

Batı Anadolu'yu kapsayan bu fetihlerden sonra şehzadelerini bölgenin bellibaşlı kentlerine sancak beyi atadı. Kütahya İli merkez olmak üzere Anadolu Beylerbeyliği adında ilk genel valiliği örgütleyerek başına Kara Timurtaş Paşa'yı getirdi. Karamanoğulları'ndan Beyşehir ve Akşehir alınarak 1391'de barış imzalandı. Sarıca Paşa donanması ile Ege'ye açıldı, adalar yağmalandı. Bundan ürken Venedikliler adalardaki garnizonlarını takviye ederlerken İoannes de

İstanbul surlarını berkitmeye koyuldu. Ancak Bayezid'in sert uyarısı üzerine yaptırdıklarını yıkmak zorunda kaldı.

Çok geçmeden ölen İoannes'in taht ortağı ve oğlu II.Manuel İstanbul'a dönüşünde Bayezid'in ek isteklerini kabul etmedi. Bu da 1391'de İstanbul'un kuşatılmasına neden oldu. Çandarlı Ali Paşa'nın yedi ay süren sıkıştırması sonunda II.Manuel İstanbul'da bir Türk mahallesi kurulmasını, cami yapılmasını ve yıllık verginin artırılmasını kabul etti.

Orta Anadolu'da Bayezid'e rakip bir dizi bey vardı ve önderliklerini Sivas Emiri Kadı Burhaneddin yapıyordu. İlk hedef seçtiği Candaroğlu Süleyman Paşa'nın Osmanlı topraklarına girdiği günlerde Bayezid Eflâk Voyvodası Mirçe'nin Karın ovasını yakıp yıktığını öğrenince süratle Rumeli'ye geçti. Mirçe'yi yenerek tutsak aldı. Ağır bir başvergisi ödettikten sonra ülkesine gönderdi. Akıncılar ise Bosna'yı da geçerek Macaristan içlerine ilk akınlarını yapıyorlardı. Bayezid Anadolu'ya döndü.

1392 kışını Bursa'da geçirdikten sonra Kastamonu'ya yürüdü. Candaroğulları beyi Süleyman Paşa savaşta öldü ve ülkesi Osmanlılar'a geçti. Candaroğulları'ndan Sinop Emiri İsfendiyar Bey ise Bayezid'e bağlılığını bildirdi. Onu Kuzey Anadolu'nun Sivas Emiri'ne kızgın öteki küçük beyleri izlediler. Amasya emirleri, Kelkit Beyi bunlar arasındaydı. Kadı Burhaneddin ise Bayezid'i savaşa çağırdı. Öncüler arasındaki ilk savaşta Osmanlı birlikleri bozguna uğradı ve Bayezid'in büyük oğlu Ertuğrul bu savaşta öldü.

Bu sonuç Kadı Burhaneddin'e ağırlık kazandırınca bazı beyler ona yöneldiler. Anadolu'ya yerleşmiş bulunan Moğol emirleri de Kadı Burhaneddin'e işbirliği önerdiler. Kadı Burhaneddin'in askerleri Osmanlı topraklarına girerek İskilip, Ankara, Kalecik ve Sivrihisar'ı yağmaladılar. Bu sırada Macar kralı da Türk akınlarına karşılık olmak üzere Niğbolu'yu işgal etti ve Osmanlı topraklarında talana girişti.Bayezid' in üzerine gelmekte olduğunu öğrenince de ülkesine döndü.

1393 baharında yeniden Anadolu'ya el atan Bayezid, Kadı Burhaneddin'le hesaplaşmak istediyse de o dayanamayacağını anlayarak Sivas'a kapandı. Yıldırım,Amasya İli'ni ele geçirerek buradaki kaleleri onarttı. Oğlu Mehmed Çelebi'yi vali atadı. Aralarında birlik kurmak isterlerken savaşa tutuşan Kadı Burhaneddin ile Karamanoğlu Ali Bey güç kaybına uğrayınca Bayezid'in Orta Anadolu'daki etkisi arttı. Bundan yararlanarak hızla Rumeli'ye geçti.

Macarlar'ın Venedik Cumhuriyeti ve Bulgarlar'la anlaşması, Bizans'ın da Osmanlı kuşatmasından kurtulmak için Avrupa'dan yardım istemesi söz konusuydu. Bayezid oğlu Süleyman Çelebi'yi Bulgaristan'a gönderdi. Süleyman Çelebi önce Bulgarlar'ın merkezi Tırnova'yı, sonra Silistre, Niğbolu ve Vidin'i zaptetti. Kral III.İvan Şişman ve oğlunu tutsak aldı. 1394'te Macar kralının başvurusu üzerine Papa'ya bağlı kiliselerde yapılan "Türkler'e karşı savaş çağrısı" beklenen sonucu vermediği gibi, Osmanlı orduları, Selanik ve Yenişer'i alarak Teselya ve Arnavutluk'u istilaya girişti. Bizans'ın Hıristiyan dünyasından yardım ricaları ise avuntu mektuplarıyla geçiştiriliyordu.

Timur'un Anadolu'da görünmesi

1394 yılı Osmanlılar için çok farklı ve tehlikeli bir düşmanın varlığını duyurmaya başladığı yıl oldu. Dicle'yi geçen Timur, Anadolu'yu ve Memlûkler'in elindeki Suriye'yi tehdit ediyordu. Timur'a karşı en akıllıca öneri Memlûk Sultanı Berkuk'tan geldi. O kendisine sığınan Celâyiroğlu Ahmed Bey'le birlikte, Kadı Burhaneddin ve Bayezid'i birleşmeye çağırıyordu. Timur da Anadolu emirlerine, özellikle Erzincan Beyi Mutahharten'e, Kadı Burhaneddin'e, Dulkadırlı Süli Bey'e, Karamanoğlu Ali Bey'e mektuplar yazarak kendi yüksek egemenliğini tanımalarını istedi. Erzincan, Karaman, Dulkadırlı beyleri bu isteğe uydular. Öte yandan Mısır Sultanı, Kadı Burhaneddin, Bayezid ve en son Altınordu Hükümdarı Toktamış Han, Timur'u duraksatacak geniş bir ittifakın başlıca ortakları oldular. Timur 1394 sonbaharında Anadolu sınırlarından çıktı.

Kosova Zaferi'nden sonra genişleme politikasına hız veren ve Fırat'tan Tuna'ya uzanan zengin topraklar üzerinde egemenlik kuran Osmanlılar'ın yükselme çağı başlamaktaydı. İlkin Türk beylikleri sonra öteki devletler bu yeni siyasal gücün potasında erimeye başlamışlardı. Bayezid hem Anadolu'nun hem Güneydoğu Avrupa'nın efendisi olmuştu. Bizans fırsat buldukça oyalandığı oyuncaktı.

Bayezid 1394'teki diplomatik ilişkiler sırasında Mısır'daki sembolik Halife'ye pahalı hediyelerle bir elçisini gönderdi ve ondan Selçuklu tahtının varisi olduğunu kanıtlayacak bir belge istedi. Mısır Sultanı Berkuk kurmaya çalıştığı ittifakı bozar endişesiyle bu girişimi engelleyemedi. Halife'nin imzasını taşıyan ve Bayezid'e "Rum Sultanı" diye hitap eden bir teşrif (ferman) gönderildi. Buna göre "Uc Beyliği" aşılmış, sultanlık başlamıştı.

Bayezid yeni unvanı ile Hıristiyan Avrupa'ya karşı İslam Devleti davasını benimsediğini açığa vurmaktaydı. Bu onun gururlu kişiliğini tatmin ediyordu ama genç Osmanlı Devleti'ni de rahatsız edecek gelişmeleri hazırlıyordu ve zamansızdı. Haçlı ordularıyla girişilecek savaşlar, yasalar ve vergi kuralları bakımından klasik İslam yönetimine eğilim, merkezi otoriteyi güçlendirme arzusu, sürüp gidecek hoşnutsuzlukların nedeni olacaktı ve tüm bunlar Bayezid'in muhaliflerinin çoğalmasını, dolayısıyla Timur'un Anadolu'ya ikinci bir seferini haklı gerekçelere dayandırmasını sağlayacaktı.

1395'te Bizans sorununu yeniden ele alan Bayezid kavgacı prensleri Siroz'da toplantıya çağırdı. Fakat umduğu sonucu alamadığından, Vezirazam Candarlı Ali Paşa'yı İstanbul'u kuşatmaya gönderdi. Kendisi de Yunanistan'a yürüdü. Tırhala, Domacia, Patras ve Farsala'yı alıp Termopil geçidinden güneye indi. Komutanları da Mora'ya akınlar düzenlediler. Sonbaharda Anadolu'yu bir kez daha kolaçan eden Bayezid Timur'dan gururunu okşayıcı mektuplar almaya başladı. Kendisine karşı kurulan ittifakı bozmayı amaçlayan Timur, gazalarını kutluyor, kendi başarılarını sayıp döküyor, bu arada "İslam Halifesi' ni baskı altında tutan Çerkez kölesi bunak Berkuk'u ve işbirlikçisi Kadı Burhaneddin'i ilk fırsatta tepeleyeceğini" açıklayarak Bayezid'i yokluyordu.

1396 baharında olanca gücüyle İstanbul'a yüklenen Bayezid, açtığı "İslam Bayrağı"nın tepkisini görmekte gecikmedi. Papalık ciddi bir hazırlığa girişti. Fransa'dan hareket eden birlikler çığ gibi büyüyerek Budin'de toplandı. Macar Kralı Sigismond, Eflâk

Beyi Mirçe de bu orduya katıldılar. Severin'de Tuna'yı geçen Haçlılar Vidin, Orsova ve Rahova'yı alarak binlerce Türk'ü kılıçtan geçirdiler. İlerlemelerini sürdürerek Doğan Bey'in savunduğu Niğbolu Kalesi önüne geldiler.

Bayezid İstanbul kuşatmasını bırakarak on bin kişilik bir güçle Niğbolu yolunu tuttu. Kara Timurtaş Paşa'nın komutasındaki Anadolu ve Rumeli askerleri de Edirne'de orduya katıldı. Bayezid'i Anadolu'da asker topluyor sanan Haçlılar onu birdenbire karşılarında buldular. Düzenli savaştan kaçınılması, Türkler'in savaş taktiklerinden habersizlik sonucu, Niğbolu ovasına yayılmış Türk azeplerinin çekilmesini başarı sanarak ilerleyen Haçlılar, gerideki asıl birliklerin kucağına düştüler.

25 Eylül 1396 günü kazanılan zafer Osmanlılar'ın gücünü bir kez daha kanıtladı. Ünlü şövalyelerden sağ kalanlar tutsaklığı ya da Tuna'da boğulmayı seçtiler. Macar kralı bir Venedik gemisine atlayarak zor kurtuldu. Bayezid akıncı beylerini ve bunların en tanınmışı olan Evranos'u Rumeli'de bıraktı. Eflâk, Macaristan, Bosna, Arnavutluk yeni Türk akınlarına sahne oldu. İşkodra, Draç, Berat Osmanlı topraklarına katıldı.

Avrupa'ya üstünlüğünü kabul ettiren Bayezid, olanca gücüyle Anadolu'ya yöneldi. İlkin Ankara Valisi Timurtaş Paşa'yı tutsak alan Karamanoğlu Ali Bey'in üzerine yürüdü. Ali Bey Akçay savaşında yenilerek Konya Kalesi'ne kapandı ise de halk kendisini ve kenti Bayezid'e teslim etti. Sultan kızkardeşi Nefise Hatun'un eşi olan Karamanoğlu'nu, birçok kez esirgemediği merhameti bir daha göstermeyerek idam ettirdi.

1398'de Bafra, Samsun, Canik dolaylarını alarak sınırlarını Pontos Devleti'ne kadar uzattı. O yıl Kadı Burhaneddin'in Akkoyunlular'la savaşırken öldürülmüş olması, Sivas'ı da kolaylıkla ele geçirmesini sağladı. Memlûkler'in kuzeydeki karakolları dışında Orta Anadolu'yu ülkesine kattıktan sonra Bursa'ya döndü. Uzayan İstanbul kuşatmasını, Bizans'ı kendisine büsbütün bağladıktan sonra kaldırtarak 1399'da yeniden sefere çıktı.

Timur'un Hindistan'a gitmesi, Mısır Sultanı Berkuk'un ölümü, iyi bir fırsattı. Malatya, Darende, Kâhta, Divriği gibi Memlûk kalelerini alarak Dulkadırlı ülkesine girdi. Sonra, Timur'un dostu Erzincan Emiri Mutahharten'e teslim olması için haber gönderdi. Bayezid'in bu girişimi sonun başlangıcı oldu. O, Anadolu birliğini örmeye çalışırken Mutahharten'in, Akkoyunlu, Germiyan, Aydın, Menteşe, Saruhan, İsfendiyar beylerinin, birer ikişer kaçıp Hindistan seferinden dönen Timur'a sığınmaları, onu ikinci Anadolu seferine teşvik etmeleri, Bayezid'in "Selçuklu mirası" hülyasını altüst edecek gelişmeleri hazırladı. Antalya ve Teke yörelerini de alıp Bursa'ya döndüğü zaman Timur da sefer hazırlıkları yapıyordu

Bayezid'in uzunca bir zaman Anadolu'da kalmasından yararlanarak İstanbul çevresindeki kaleleri almaya kalkışan II.Manuel 1400 yılı baharında Osmanlı ordusunu bir daha surların önünde gördü. Bizanslılar yine korkulu günler yaşamaya başladılar. O yılın Ağustos ayında Sivas'a kadar gelen Timur, 18 günlük bir kuşatmadan sonra kente girdi. Kayseri'ye yönelen birlikleri Osmanlı öncülerini bozguna uğrattı. Timur ordusu Elbistan ve Malatya'yı da alarak Suriye'ye inerken Bayezid de İstanbul kuşatmasını kaldırıp Memlûkler'le bozulan ittifakı yenilemeye çalıştı, ama başarılı olamadı.

◄ *Niğbolu Savaşı*

Suriye ve Irak'ı ele geçiren Timur Bağdat'a yönelirken, Bayezid 1401 Temmuzu'nda Erzincan'a kadar ilerleyerek Mutahharten'i dize getirdi. Bu arada yapılan yoğun diplomatik temaslar, ortalığı yatıştırmak yerine, durumu daha da ağırlaştırdı. Kışı Karabağ'da geçiren Timur Bayezid'i mektuplarla oyalayarak yeni güçler sağladı.

Komutanları ve şehzadeleri Bayezid'i düşman saymanın yanlışlığını savunduklarından onları kandırmak, Bayezid'i de savaşa çekmek düşüncesiyle sözde uzlaşmacı mektuplarla Osmanlı sultanından kabul edemeyeceği isteklerde bulundu. Bir yandan da Fransa, Cenova ve Bizans'la anlaşma yolları aradı. 1402 baharında Erzincan'a geldi. Kemah'ı alarak Sivas'a geçti. Kara Tatarlar'dan savaş sırasında Osmanlı ordusundan çözülüp kendi safına katılmaları konusunda gizlice söz aldı.

Ankara Savaşı

Aynı günlerde Bayezid de Tokat'a gelmiş bulunuyordu. Timur o bölgede savaşa yanaşmayarak Kayseri-Kırşehir yönünde ilerledi ve Ankara dolaylarına geldi. Onu kovalayan Bayezid ordusunu biraz daha yormuş olarak Çubuk Ovası'nda Timur'a yetişti. Vezirazam Candarlı Ali Paşa'nın "yaygın savaş" önerisini dinlemeyerek Timur'la boy ölçüşmek üzere meydan savaşında ısrar etti.

28 Temmuz 1402 günü sabah başlayıp akşam karanlığına kadar süren Ankara Savaşı'nda sayıca az Osmanlı ordusundan Tatarlar'ın ve beylik askerlerinin ayrılıp karşıya geçmeleri, Timur'un öğleden sonra dinç yedek birliklerini de savaşa sokması, zırhlı alayları,, filleri ve düştüğü yerde patlayan kumbaraları, Osmanlı ordusunu susuz bırakması gibi nedenler Bayezid'in askerine başarı şansı bırakmadı.

Şehzadeleri birer birer savuşan Bayezid bir avuç muhafızıyla ablukaya düştü. Yatsıya kadar tutunduğu tepede savaştı. Son çare olarak kaçmayı denerken atından düşerek tutsak oldu. Timur ona ve oğulları Musa ve Mustafa çelebilere iyi davrandı. Fakat Anadolu'daki istila ve yağmalarına devam etti. Bursa'yı yaktırdı, Sultan'ın ailesini ve hazinelerini ele geçirdi.

Bayezid'i o yıl yanında gezdiren Timur, Anadolu'nun her köşe bucağını yeniden eski beylerine vererek kurulmaya çalışılan birliği yok etti. Hastalanan tutsağını Akşehir'e göndererek kendisi İzmir'e kadar ilerledi.

Bayezid 9 Mart 1403'te Akşehir'de öldü. İntihar ettiği de ileri sürülür. Cenazesini oğlu Musa Çelebi ile Bursa'ya gönderen Timur, Anadolu'yu bir daha yağmalattırarak yaz aylarında arkasında yangın yerine dönmüş bir ülke bırakıp Semerkant'a döndü.

Tarihlerin "sarışın, parlak sakallı, uzun boylu, şişmanca, çatık kaşlı, kırmızı çehreli, mavi gözlü, iri burunlu, korkunç bakışlı" olarak tanımladıkları Bayezid'in, iyi bir örgütçü ve komutan olmasına karşılık, en büyük kusuru kendini beğenmiş olmasıydı. Okuma yazma bilen ilk Osmanlı padişahı Bayezid'dir. Bilginlere ve hukuka saygılı davranır, halkın dileklerini dinler, ülke bayındırlığına önem verirdi. "Enderun-i Hümayun" denen saray okulu onun döneminde

açılmıştır. Edirne ve Bursa'daki Yıldırım Külliyeleri başta olmak üzere çok sayıda mimari eserin yaptırıcısıdır. Ülke yönetiminde merkeziyetçiliği benimsemiş, beyliklere ödün vermemiştir. Toprak yönetimini "berat tecdidi" (belge yenileme) yöntemiyle bir temele bağlamış, vakıf kurumlarının yaşaması için de yeni kurallar koymuştur.

Cem'le mücadelesi

• KAYNAKLAR: Âşıkpaşazade, *Tevarih-i Âl-i Osman*, 1916; A.S.Atiya, *Niğbolu Haçlılar Seferi*, 1956; Aziz Astarabadî, *Bezm u Rezm*, 1928; M.M.A.Dersca, *La Compagne de Timur en Anatolie*, 1942; Ducas, *Bizans Tarihi*, 1953; Nizamüddin Şami, *Zafernâme*, 1949; İ.H.Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, I, 1961.

• BAKINIZ: ALİ PAŞA [Candarlı], BERKUK, KADI BURHANEDDİN, MEHMED I, TİMUR.

BAYEZİD II
(1448-1512)

Osmanlı padişahı. Tahttan indirilen ilk Osmanlı padişahıdır.

Ocak 1448'de Dimetoka'da doğdu. 26 Mayıs 1512'de Edirne yakınlarında öldü. II.Mehmed'in oğludur. Annesi Gülbahar Hatun'du. Edirne Sarayı'nda ve babasının gözetiminde iyi bir öğrenim gördü. Küçük yaşta Amasya sancak beyliğine gönderilince öğrenimini burada sürdürdü.

Gençlik yıllarında çevresindeki Müeyyed ve Nacizadeler, Candarlızade İbrahim Çelebi, Hamza Bey, Hattat Hamdullah gibi bilim ve sanat adamları Amasya Sarayı'nı kendi zevk ve dünya anlayışları için elverişli bir ortam haline getirmişler, yumuşak huylu şehzadeyi Fatih'in siyaset ve askerlik anlayışından uzak, barışçı, şiiri, eğlenceyi, sohbeti seven bir karakterde yetiştirmişlerdir.

1473 Otlukbeli savaşında Fatih bu oğlunu denemek istemiş, ona sağ cenah komutanlığını vermişti. Ancak Bayezid'de aradığı yeteneği bulamayınca tahtın vârisi olarak küçük şehzadesi Cem'i düşünmeye başlamıştı. Fatih'in 1481'de çıktığı son seferinde ilk durağı olan Gebze'de ölmesi üzerine Vezirazam Karamani Mehmed Paşa Amasya'daki Bayezid'le Konya Valisi Cem'e ulaklar göndererek durumu bildirdi. Ağabeyinden önce gelmeyi beceremeyen Cem için serüvenler başlarken on beş günde İstanbul'a ulaşan Bayezid 20 Mayıs 1481'de tahta çıktı.

Bayezid otuz bir yıl sürecek padişahlığının ilk yıllarında kardeşiyle uğraştı. Cem hem kendisini meşru veliaht saydığı hem de Fatih Kanunnamesi'ne göre düzen gereği öldürülmek istemediği için ilk günden mücadeleye girişti. Bursa'ya giderek burada sultanlığını ilan etti. Yirmi günlük sultanlığını, ağabeyinin ordusuna yenilerek bırakmak, ilkin Memlûk Sultanı'na daha sonra da Rodos şövalyelerine sığınmak zorunda kaldı.

Kardeşini sultanlık tutkusundan caydırmak için her çareye başvuran, bu uğurda Gedik Ahmed Paşa gibi bir komutanı, Cem'in İstanbul'daki oğlu Oğuz'u boğdurmak zorunda kalan Bayezid, kardeşinin Papa'ya sığınmasından sonra, Hıristiyan dünyasına karşı dikkatli bir politika izlemek gereğini duydu.

Bununla birlikte sultanlığının ilk yıllarında birtakım seferlere girişmekten de çekinmedi. Fatih'in açtığı İtalya seferinin sonuçsuz kalmasına karşılık, Türk akıncıları Macaristan, Hırvatistan, Lehistan ve Venedik üzerine akınlar düzenlediler. Bayezid 1483'te Hersek ve Boğdan seferine çıktı. Bir yıl süren bu sefer Hersek ile Kili, Akkerman gibi Tuna'nın kilidi sayılan kalelerin alınmasıyla sonuçlandı. Boğdan bağlı beyliklerden biri oldu.

1485'te altı yıl sürecek olan Mısır savaşları başlatıldı. Sultan Kayıtbay'ın ülkesiz ve tahtsız Karaman beylerini desteklemesinden, Cem'e ordu vermesinden kaynaklanan bu savaşların ikisini Osmanlılar, üçünü Memlûkler kazandılar. Bayezid'in bu savaşlara katılmaması, ayrıca imzalanan antlaşmanın doyurucu olmaması yüzünden halk ve asker arasında saygınlığı azaldı.

Ülkesinde barışın sürekliliğini öngören Bayezid, savaşı zorunlu kılacak girişimlerden kaçıyordu. Nitekim önce Rodos şövalyelerinin, daha sonra Papa'nın Cem'i ortaya sürerek istedikleri parasal ödünleri, bu yaklaşımı gereği kabul etti. 1495'te kardeşinin zehirlenmesi ona rahat bir nefes aldırdı. Bundan sonra Avrupa'ya karşı daha cesaretli ve kararlı olabildi.

Lehistan kralının Boğdan'ı istilaya kalkışması üzerine buraya ordu gönderdiği gibi, Macar kralının müdahaleci tutumuna da sert bir tepki göstererek Malkoçoğlu Bâli Bey'i akınlar yapması için Macaristan ve Lehistan'a gönderdi. Mora'da karışıklıklar çıkaran Venedikliler'e 1498'de savaş ilan edildi. Donanma Ege'ye açılırken padişah da kara ordusu ile sefere katıldı.

1499'da İnebahtı, ertesi yıl Modon ve Koron kaleleri ile Adriyatik kıyısındaki Draç Limanı ele geçirildi. Bu önemli sefer sonunda Venedikliler'in Mora ile ilgisi kesildi. 1501'de Türk sularına gelen ve adalara çıkartmada bulunan bir Haçlı donanması yenilgiye uğratıldı.

Öte yandan Safevî Şahı İsmail Anadolu'daki propagandasını giderek artırıyor "pederim" dediği Bayezid'i tatlı mektuplarla oyalarken, ondan izinsiz Osmanlı sınırlarına girerek Dulkadırlı Beyi Alau'd-

Resim 106
BEARDSLEY ***"Camille"*** *Tate galerisi - Londra, İngiltere*

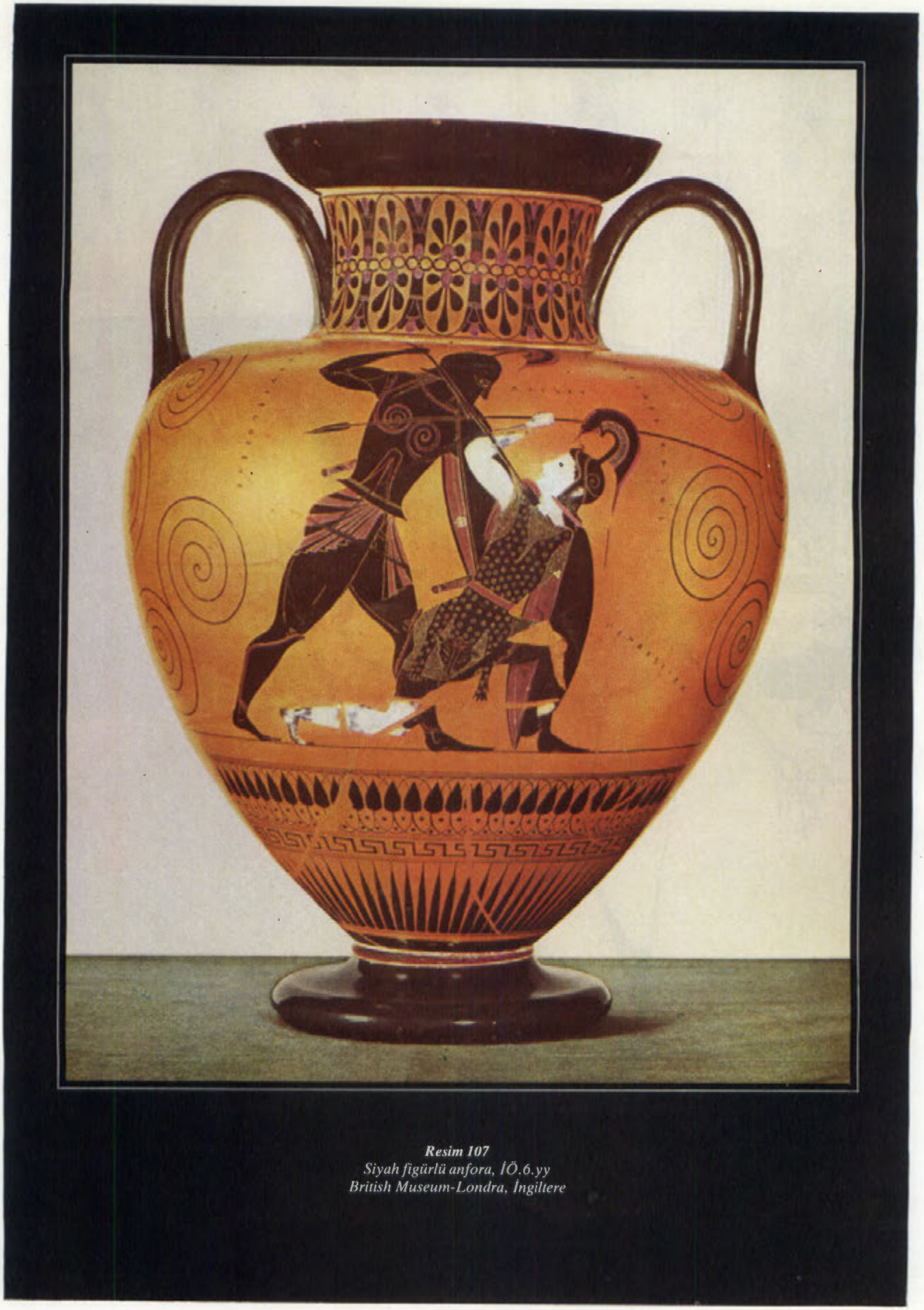

Resim 107
Siyah figürlü anfora, İÖ.6.yy
British Museum-Londra, İngiltere

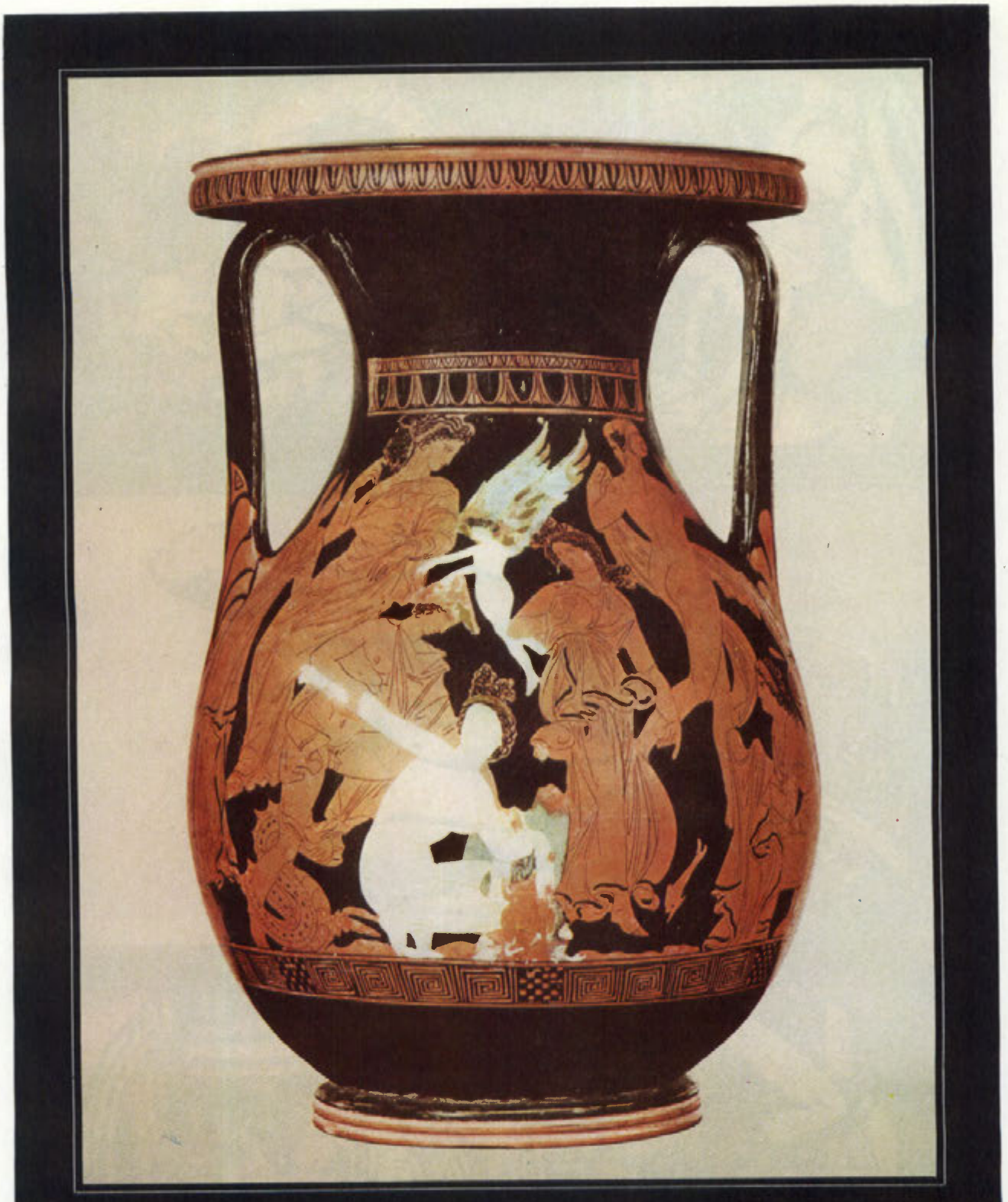

Resim 108
Kırmızı figürlü boyunlu anfora, İÖ.4 yy. Villa Giulia-Roma, İtalya

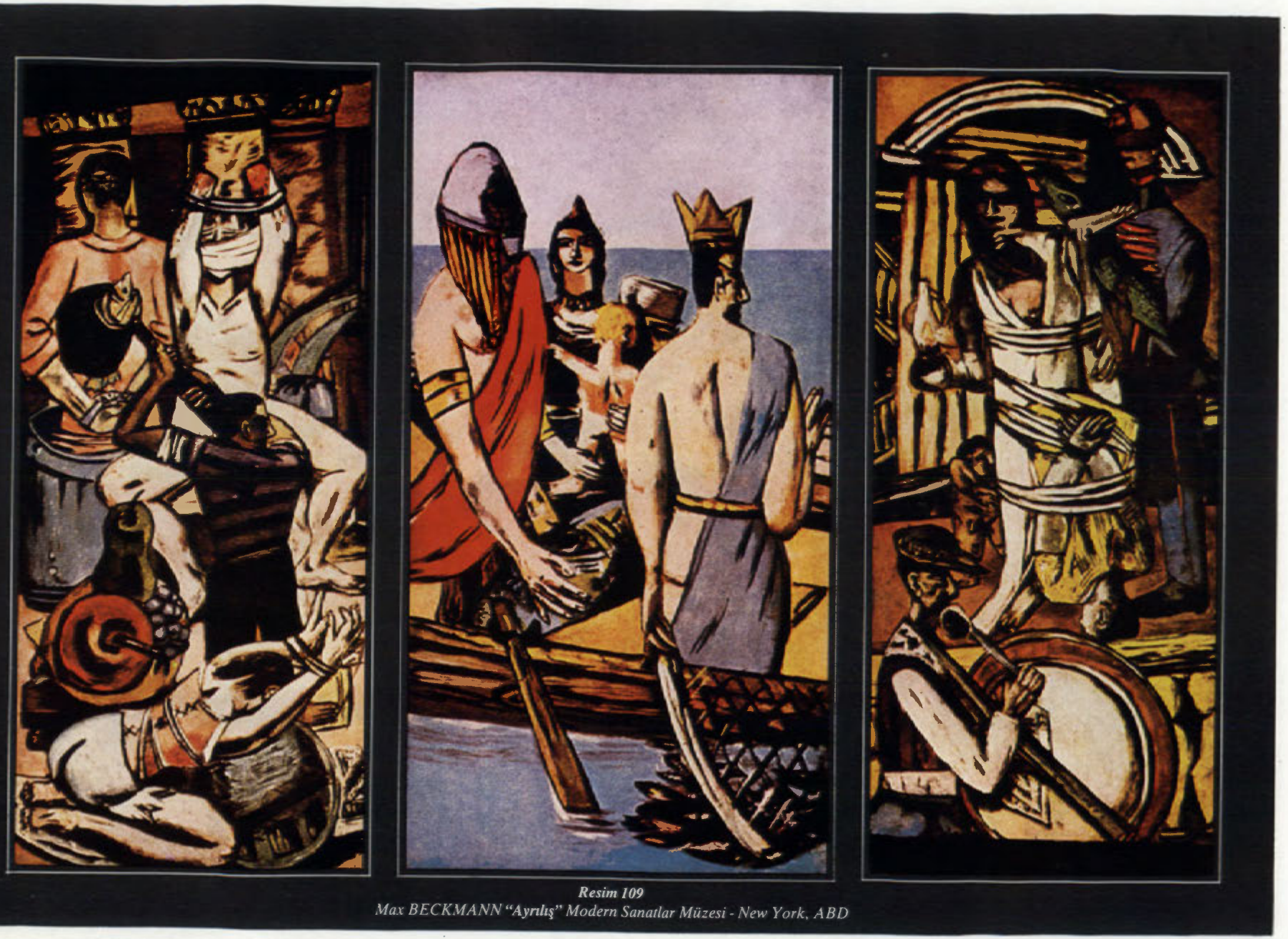

Resim 109
Max BECKMANN "Ayrılış" Modern Sanatlar Müzesi - New York, ABD

Resim 110
Max BECKMANN
"Kardeşler" *Lackner koleksiyonu, Santa Barbara-California, ABD*

Resim 111

Max BECKMANN ***"Papağanlı Kadın"*** *Monigberg Koleksiyonu - Chicago, ABD*

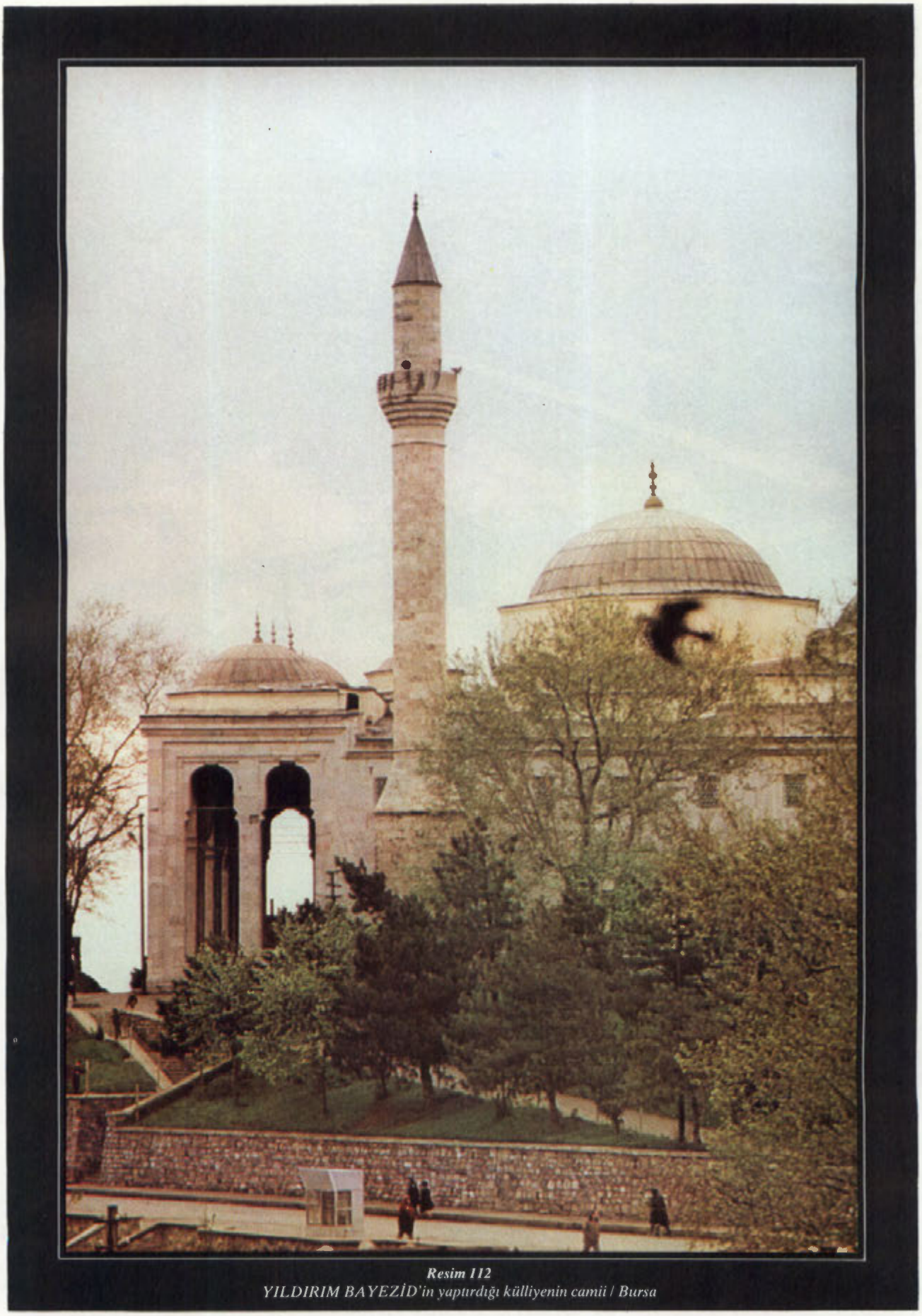

Resim 112
YILDIRIM BAYEZİD'in yaptırdığı külliyenin camii / Bursa

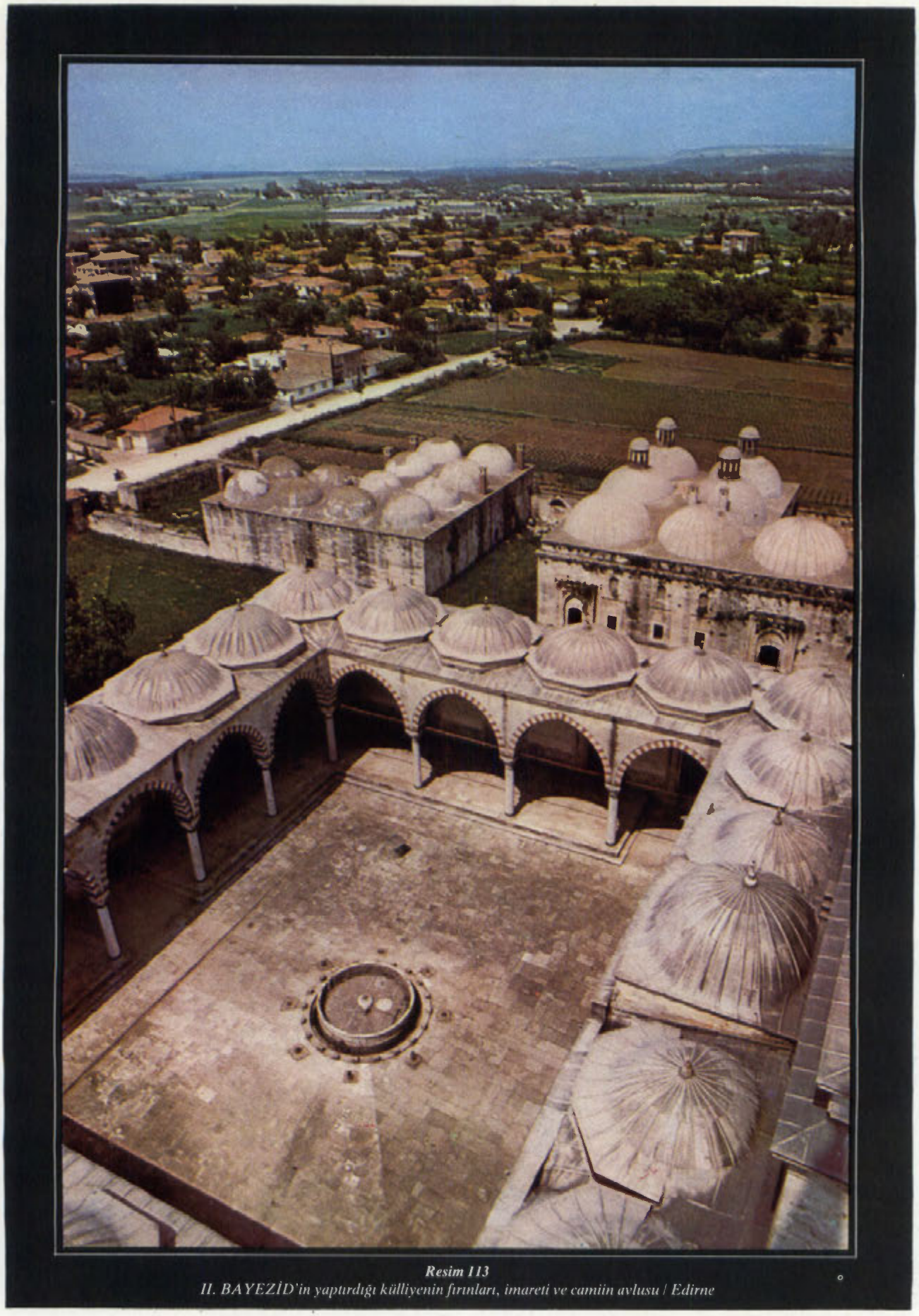

Resim 113
II. BAYEZİD'in yaptırdığı külliyenin fırınları, imareti ve camiin avlusu / Edirne

Devle'nin üzerine gidiyordu. Bayezid ülkesinde Şiîlik'in yayılmasını engelleyici önlemler almaya çalıştı; Anadolu'daki yandaşlarının Şah İsmail'in yanına gitmelerini yasakladığı gibi Şiîler'in çoğunlukta bulunduğu yörelerdeki halkın bir bölümünü yeni ele geçirilen Modon, Koron, Kili ve Akkerman'a yerleştirdi.

Sonra daha kurnazca bir politikayla kızılbaşlığa karşı "yeşilbaş" bayrağını açan Özbek Hanı Şeybanî'yi Şah İsmail'le savaşmaya kışkırttı. Anadolu'da aldığı önlemlere karşın kaçınılmaz Şiî ayaklanmasını yine de geciktiremedi. Şahkulu ayaklanması Şiîlik'in gücünü ve yaygınlığını ortaya çıkardı.1511'de Kütahya'yı ele geçiren ayaklanmacıları dağıtmak çok zor oldu.

Bu arada oğulları Ahmed, Selim ve Korkud arasında taht kavgası başladı. Şehzade Korkud babasına danışmadan Mısır'a gidip Memlûk Sultanı ile pazarlıklara girişirken, Selim Trabzon Eyaleti askeriyle İran içlerine akınlar düzenliyordu. Bayezid Amasya Valisi Ahmed'i İstanbul'a getirtip tahta oturtmayı, kendisi sağ olduğu sürece öteki oğullarının başkaldıramayacaklarını tasarlarken, Selim Kefe üzerinden Rumeli'ye geçerek Edirne'yi aldı. Baba ile oğlunun askerleri Çorlu'da savaştılar. Selim bozguna uğradı, Kırım'a döndü. Korkud Manisa'dan gizlice İstanbul'a gelerek Yeniçeri Ocağı'na sığındı. Şehzade Ahmed Kızılbaş Nur Ali ayaklanmasıyla karışan Amasya'yı yüzüstü bırakıp İstanbul kapılarına dayandı. Selim bir kez daha İstanbul'a yürüdü ve ayaklanan Yeniçeriler'in yardımı ile saraya girdi.

Bayezid olup bitiye boyun eğerek 25 Nisan 1512'de tahttan çekildi. Eski sarayda hazırlıklarını tamamlayarak 23 Mayıs'ta yola çıktı. Dimetoka'ya giderken 26 Mayıs günü Havsa yakınında (Söğütlüdere'de) rahatsızlanarak öldü. Oğlu Selim tarafından zehirlettirildiği de söylenir.

Arapça, Farsça ve Uygurca bilen Bayezid, bestekâr ve şairdi. Adlî mahlasıyle yazdığı şiirleri bir divanda toplanmıştır. Şehzadeliği ve padişahlığı dönemlerinde bilim kurumlarının çoğalmasına önem vermişti. Şeh Vefâ, Hocazade, Seyyid Ahmed Buhurî, Zenbilli Ali Efendi, İbn Kemal, İdris-i Bitlisî, Necatî, Zâtî gibi tanınmış birçok kişi kendisinden yardım ve himaye görmüştü.

Bayezid İstanbul'un imarına özen göstermiş, kentin su sıkıntısını gidermek için bendleri, "Bayezid Külliyesi" diye bilinen cami, imaret, hamam, kütüphane, çarşı bütününü yaptırmıştır. Edirne'de benzeri bir külliye ve hastane, Amasya'da cami, okul, medrese ve imaret, Osmancık, Geyve ve Aydın'da köprüler yaptırmıştır. Osmanlı mimarlığı onun döneminde geliştiği gibi, Osmanlı yazı sanatının en büyük ustası sayılan Hattat Şeyh Hamdullah da onun koruyuculuğunda yetişmiştir. Acemi oğlanlar için "Galatasarayı Mektebi"ni kurmuş, Yeniçeri Ocağı'nı genişleterek "Ağa Bölükleri"ni örgütlendirmiştir. Tersane onun zamanında genişletilerek kalyon yapımına başlanmış, güçlü bir donanma oluşturulmuştur.

Bütün bunlara karşılık babası kadar aydın ve açık düşünceli olmaması, yaşlılığında yönetimi vezirlerin ihtirasına bırakması, oğullarının saltanat mücadelesi sırasındaki tutumu eleştiriye açık yönleridir.

En büyük eseri olan Bayezid Camisi'nin bahçesindeki oğlu Yavuz tarafından yaptırılan türbede gömülü olan II.Bayezid'in *Divan*'ı, 1890'da basılmıştır.

• KAYNAKLAR: Âşıkpaşazade, *Tevarih-i Âl-i Osman*, 1916; Lutfi Paşa, *Tevarih-i Âl-i Osman*, 1925; Mustafa Nuri Paşa, *Netayicü'l-Vukuat*, I-II, 1979; S.Tansel, *Sultan II.Bayezit'in Siyasi Hayatı*, 1966; İ.H.Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, II, 1949.

• BAKINIZ: AHMED PAŞA [Gedik], CEM SULTAN, İSMAİL I, UZUN HASAN.

BAYEZİD BİSTAMİ
(? - 874)

İranlı mutasavvıf. İslam ülkelerinde, "Varlık Birliği" inancına dayanarak insanın tanrısal bir nitelik taşıdığını ileri sürmüştür.

Saltanat kavgaları ve tahttan indirilmesi

İran'ın Horasan bölgesinde Bistam'da (Bastam) doğdu, gene orada öldü. Gerçek adı Ebu Yezid Tayfir ibn Saruhsah Bastamî'dir. Kimi kaynakların bildirdiğine göre Mazdek ya da Zerdüşt inançlarına bağlı, eski bir ailedendir. İlk bilgileri dedesinden ya da babasından edindiği, sonraları çağının ünlü mutasavvıfı Ebu Ali el-Sindî'den "Varlık Birliği" konularını içeren bir öğrenim gördüğü söylenir.

Bayezid Bistami önceleri Mazdek ve Zerdüşt inançlarını içeren bilgiler edindi, sonra İslam dinini, tasavvuf konularını öğrendi. Bu düşünceyle uzun süren gezilere çıktı, o dönemin ünlü ve etkili mutasavvıflarıyla, bilginleriyle yakınlık kurdu. Sonra doğduğu yere döndü, etkili konuşmaları, geleneklere pek uymayan bağımsız davranışları ve ilginç düşünceleriyle kısa sürede üne kavuştu, çevresinde uzak yörelerden gelen birçok kimsenin toplanmasını sağladı. Bir süre içekapalı bir yaşam sürdü. Daha sonra çevresinde toplananlara kendi görüşlerini açıklamaya, anlatmaya başladı, çağının en saygıdeğer bilgini oldu.

Bayezid Bistami İslam ülkelerinde insanın tanrısal bir özle donatıldığını, öteki varlıklardan yalnız bu niteliğiyle ayrıldığını etkili, inandırıcı bir söyleşiyle ileri sürerek "Varlık Birliği" anlayışına yeni bir içerik kazandıran en ilginç kimse olarak bilinir. Onun yaydığı düşüncelere göre insanla Tanrı özdeştir, insanda görünen Tanrı'dır. Bütün varlık türleri "bir" dir, ayrılık yalnız "görünüş"tür. Tanrı "görünüş alanı"na çıkınca bütün varlık türleri "oluşur". Bütün varlık türleri belli aşamalara göre Tanrı'yı yansıtır. Varolmak Tanrı'da bulunmak, Tanrı'da bulunmak "Varlık Alanı"na çıkmaktır. Görünüş bir biçimdir, görünmeyen ve gerçek olan öz ise "tanrısal nesne"dir. Bilgi edinmenin ereği insanı, insanda "görünüş alanı"na çıkan Tanrı'yı kavramaktır. İnsanda tanrısal bir öz olarak bulunan en yüce varlık "ruh"tur. Ruh ölümsüzdür, gövdeden ayrılınca yüce kaynağına, Tanrı'ya kavuşur. Bu nedenle ölüm bir ayrılık, bir yokluk değil, ölümsüzlüğe ulaşmaktır. Konuşan, eylemde bulunan, düşünen, kızan, sevinen, gülen "görünüşte" insan, gerçekteyse Tanrı'dır. Bu yüce gerçeği kavrayabilecek gönül olgunluğuna ulaşamayanlar insanla Tanrı'yı ayrı varlıklarmış gibi görürler, bu bir "yanılma"dır, gerçeği kavrama yeteneğinden yoksun kalmanın sonucudur.

Bilmek kişinin kendini, kendinde Tanrı'yı tanımasıdır. Bu nedenle "kendini bilen Tanrı'yı, Tanrı'yı bilen kendini bilir". Evrende bulunan, görünen ne varsa Tanrı'dır. Tanrı'yı arayan kendini, kendini arayan Tanrı'yı arar. Bu da bir eksikliktir, gerçeği bilememektir. Kişi Tanrı'yı kendi özünde, gönlünde aramalıdır. Bayezid Bistami bu düşüncesini dile getirme amacıyla "Tanrı benim içimdedir" demiştir. Bu sözler onun "dinsiz" bir kimse diye nitelenmesine yol açmış, aşırı Şeriat yanlılarınca ağır suçlamalara uğratılmıştır.

Gerçek insanda "görünen" Tanrı'dır, onun kuşattığı somut nesneler evrenidir. Bu evreni kavramak için derin düşünceyle el ele yürüyen "sevgi" gereklidir. Sevgi kişinin kendinde Tanrı'ya, Tanrı'da kendisine eğilim duymasıdır. Bu nedenle "kendini seven Tanrı'yı, Tanrı'yı seven kendini sever". Tanrı'dan başka bir varlık söz konusu olmadığından "kendine tapan Tanrı'ya, Tanrı'ya tapan kendine tapar".

Bayezid Bistami, Şeriat'ın ileri sürdüğü tapınma (ibadet) kurallarının bir "gösteriş", bir "görünüş" olduğu kanısındadır. İnsanın tanrısal bir varlık olduğunu ileri sürmesi üzerine, kendisine "neden insan Tanrı, Tanrı insandır demene karşılık, arasıra Tanrı'ya tapmanın yararından söz ediyorsun?" diye sorulduğunda şu sözlerle karşılık verdiği söylenir: "Biz özümüze saygı göstermeyelim mi?" Bu sözler Bayezid Bistami'nin ağzından çıkmasa bile, halk üzerindeki etkisini, görüşlerinin ne anlamda alındığını öğrenme bakımından önemlidir. Onun ortaya attığı "Varlık Birliği" konusunu içeren görüşlerin hepsi kendi buluşu değildir, bu alanda kendinden önce gelenlerden, özellikle Yeni-Platonculuk'tan kaynaklanan, sonraları İslam ülkelerinde yeni bir yorumla içerik değiştiren tasavvuf anlayışından esinlendiği açıktır. Tanrı'yı "Üstün iyi" *(Summum Bonum)* olarak görmenin kökeni Yeni-Platonculuk'tur.

Bayezid Bistami'nin en büyük etkisi kendinden sonra gelenler üzerinde olmuş, yüzyıllar boyunca sürmüştür. Onun adına kurulan "Tayfuriye Tarikatı" bu etkinin bir kurum niteliği kazanmasını sağlamıştır.

• KAYNAKLAR: H.Corbin, *Histoire de la Philosophie Islamique*, 1964; ("İslam Felsefesi Tarihi"); D.L.O'Leary, *İslam Düşüncesi ve Tarihteki Yeri* (çev.Hüseyin Yurdaydın, Yaşar Kutluay, 1971); Nicholson, *İslam Sufileri* (çev.Mehmed Dağ, 1978).

• BAKINIZ: CELÂLEDDİN RUMÎ [MEVLÂNÂ], CÜNEYD BAĞDADİ, HALLAC MANSUR, NESİMİ [Seyyid], YUNUS EMRE.

BAYİÇ, Hakkı Behiç
(1886-1943)

Türk siyasetçi. Atatürk'ün kurduruduğu Türkiye Komünist Fırkası'nın Genel Sekreterliğini yapmıştır.

İstanbul'da doğdu, 12 Ekim 1943'te Ankara'da öldü. 1905'te Mülkiye Mektebi'ni bitirdi. Maliye Nezareti Muhasebe Kalemi'ne kâtip oldu. 1909'da Adana Merkez Sancağı, 1911'de Manastır Merkez Sancağı Tahrirat Müdürlüğü, 1913'te Edirne Vilayet Mektupçuluğu yaptı. 1914'te Isparta, 1916'da Ertuğrul (Bilecik), 1917'de Nablus ve aynı yıl Akkâ mutasarrıfı oldu.

Akkâ'nın İngiliz işgaline uğraması üzerine İstanbul'a döndü. 1919'da Kurtuluş Savaşı'na katılmak üzere Anadolu'ya geçti. 4 Eylül 1919'da toplanan Sivas Kongresi'ne Denizli temsilcisi olarak katıldı. Heyet-i Temsiliye üyesi olarak Mustafa Kemal'le birlikte Ankara'ya geldi. 1920'de Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne Denizli milletvekili olarak girdi. İlk TBMM Hükümeti'nde maliye ve dahiliye vekilliği yaptı. Dahiliye vekilliği sırasında hakkında pek çok gensoru önergesi verilmesi üzerine Ağustos 1920'de istifa etti.

Hakkı Behiç, Türk-Sovyet işbirliğine halkı hazırlamak ve Bolşeviklik'in İslamiyet'in değişik bir uygulaması olduğuna halkı inandırmak amacıyla Mayıs 1920'de kurulan Yeşil Ordu'nun kurucuları arasında yer aldı. Aynı yılın sonbaharında Yeşil Ordu dağıtıldı. Ardından 18 Ekim 1920'de Atatürk'ün kurdurduğu Türkiye Komünist Fırkası'nın genel sekreterliğine seçildi. Fırkanın programı ve bildirileri Hakkı Behiç'in imzasıyla yayınlandı. Bu arada fırkanın yayın organı *Yeni Gün* gazetesinin başyazarlığını yaptı. Fırka, kuruluşunun üçüncü ayında dağıldı.

Aynı yıl Moskova Büyükelçisi Ali Fuat Paşa'ya (Cebesoy) danışmanlık yapmak üzere Sovyetler Birliği'ne gönderilmek istendiyse de görevi kabul etmedi. 1923'e dek sürdürdüğü milletvekilliği görevinin ardından siyasetten çekildi.

• BAKINIZ: ÇERKES ETHEM.

BAYKURT, Fakir
(1929)

Türk roman ve öykü yazarı. Köy Enstitüsü kökenli yazarların en önemlilerinden biridir.

Burdur'un Yeşilova ilçesinde, Akçaköy'de doğdu. Az topraklı bir çiftçi ailesinin çocuğuydu. İlkokulu köyünde bitirdikten sonra Isparta Gönen Köy Enstitüsü'ne girdi. 1948'de mezun oldu, Yeşilova'nın çeşitli köylerinde beş yıl öğretmenlik etti. Girdiği Gazi Eğitim Enstitüsü'nü 1955'te bitirdi. Sivas, Hafik, Şavşat ve çeşitli Ankara ilçelerinde ortaokul, lise öğretmenliği, ilköğretim müfettişliği yaptı. 1962 yılında Milli Eğitim Bakanlığı'nın açtığı bir yarışmayı kazanıp ABD'de Indiana Üniversitesi'nde bir yıl mesleki eğitim gördü. 1965 yılında Türkiye Öğretmenler Sendikası'nın (TÖS) kurucuları arasında yer aldı ve genel başkanlığına seçildi. İlköğretim müfettişliği görevini sürdürürken çeşitli kereler bakanlık emrine alındı, Danıştay kararıyla işine dönebildi. 1971 yılında sıkıyönetimce tutuklandı, yargılanması sonucu 1974'te beraat etti. 1978'de bir yıl kültür bakanlığı danışmanlığı yaptı. 1979 yılından beri Federal Almanya'nın Duisburg kentinde yaşayan Fakir Baykurt Türk işçilerine ilişkin bir eğitim programında uzman olarak çalışmaktadır.

1958 yılında *Yılanların Öcü* adlı romanıyla

Cumhuriyet gazetesi Yunus Nadi Roman Ödülü'nü kazanmıştır. *Tırpan* adlı romanıyla önce TRT 1970, ardından TDK 1971 Roman ödüllerini almıştır. *Can Parası* adlı öykü kitabına 1974 Sait Faik Hikâye Armağanı, *Kara Ahmet Destanı*'na ise 1978 Orhan Kemal Roman Ödülü verilmiştir.

Fakir Baykurt edebiyata şiirle başladı, daha sonra köy notları ile öykülere yöneldi. 1958'de Yunus Nadi Ödülü'nü alan *Yılanların Öcü*'nün *Cumhuriyet* gazetesinde tefrika olarak yayımlanmasından sonra adı Türkiye ölçüsünde tanındı, Köy Enstitüleri'nin yetiştirdiği güçlü yazarlardan biri olarak ün kazandı. Bu ilk başarısından sonra kitaplarını birbiri ardından çıkarmaya başladı. Hemen tüm romanlarında tarımsal kesimin çözülmeye başlayan geleneksel yapısının gün geçtikçe yoksullaşan küçük köylülük üzerindeki etkilerini sergiledi. Değişen toplum koşullarının oluşturduğu yeni insan tiplerinin dünyayı kavrayışlarını, sermaye çevrelerinin köydeki siyasal iktidar unsurlarıyla ittifaklarına karşı çıkışlarını, gelişimin kaçınılmaz sonucu olan köyden kente göç olayının temelinde yatan umarsızlığı işledi. Devletin köye en yakın unsurlarının yasadışı, haksız uygulamalarını, topluma egemen büyük toprak sahiplerinin insan kişiliğini hiçe sayan davranışlarını, bütün bunlara karşı bireysel bir direnişe giren topraksız köylülerin mücadelelerini ve öfkeli patlamalarını anlattı.

Bütün bunları yaparken sayısı otuza yaklaşan kitaplarındaki kişileri olanca canlılıkları ve değişim içindeki durumlarıyla sergiledi. Özellikle güçlü kadın kahramanlar yarattı. Yalın bir anlatım, yerel özellikler taşıyan konuşmalar, başarılı olay kurgusu ve öyküleme tekniğiyle öne çıktı. Fakir Baykurt'un yapıtları on kadar yabancı dile çevrildi, bazıları sinema filmlerine ve tiyatro oyunlarına uyarlandı.

• **YAPITLAR (başlıca): Roman:** *Yılanların Öcü*, 1959; *Irazca'nın Dirliği*, 1961; *Onuncu Köy*, 1961; *Kerem ile Aslı*, 1964; *Amerikan Sargısı*, 1967; *Kaplumbağalar*, 1967; *Tırpan*, 1970; *Köygöçüren*, 1973; *Keklik*, 1975; *Kara Ahmet Destanı*, 1977; *Yayla*, 1977; *Yüksek Fırınlar*, 1983. **Öykü:** *Çilli*, 1955; *Efendilik Savaşı*, 1959; *Karın Ağrısı*, 1961; *Cüce Muhammed*, 1964; *Anadolu Garajı*, 1970; *On Binlerce Kağnı*, 1971; *Can Parası*, 1973; *İçerdeki Oğul*, 1974; *Sınırdaki Ölü*, 1975; *Kalekale*, 1978; *Gece Vardiyası*, 1982; *Barış Çöreği*, 1982. **Deneme:** *Efkâr Tepesi*, 1960; *Şamar Oğlanları*, 1976. **Çocuk Kitapları:** *Topal Arkadaş*, 1964; *Sarı Köpek*, 1964; *Ağaç Dede*, 1964; *Sakarca*, 1976; *Yandım Ali*, 1979.

• **BAKINIZ:** T.APAYDIN.

BAYKURT, Şerif
(1919)

Türk halkbilimci. Türk halk oyunları, elişleri ve genel halkbilim konularında araştırmalar yapmıştır.

Drama'da doğdu. Beş yaşındayken ailesi Türkiye'ye göç edip Kırklareli'ne yerleşti. 1935 yılında Kırklareli Ortaokulu'nu bitirdi ve Edirne Erkek Öğretmen Okulu'na girdi. 1937'de Ankara Gazi Eğitim Enstitüsü Resim-İş bölümünde yükseköğrenimine başladı. 1941'de mezun olup askerliğini yaptıktan sonra Kırklareli Ortaokulu'na resim öğretmeni olarak atandı. 1952'de Arifiye Öğretmen Okulu'nda göreve başladı. 1956 yılından sonra Türk Halk Oyunlarını Yaşatma ve Yayma Kurumu'nun danışma kurulu üyesi olarak çalışmalar yaptı. 1962'de Sakarya Halk Eğitimi başkanlığına atandı. Sakarya Öğretmenler Derneği başkanlığı yaptı. 1963'te Milli Eğitim Bakanlığı Halk Eğitimi Genel Müdürlüğü'nün merkez kuruluşuna atandı. Halkevleri Genel Merkez Uzmanlık Kurulu üyeliği yaptı. Bir ara Köy İşleri Bakanlığı şube müdürlüğü de yapan Baykurt, 1968'de Milli Eğitim Bakanlığı Milli Folklor Enstitüsü müdür yardımcılığına atandı, *Meydan-Larousse Ansiklopedisi*'nin halkbilimi ve halk oyunları bölümünü yazdı. Folklor Araştırmaları Daire başkan yardımcılığında bulundu.

Şerif Baykurt Kırklareli ve Edirne'de kendi yapıtlarıyla çeşitli resim sergileri açmıştır. 1946 yılında ülke çapında düzenlenen okullararası resim yarışmasında Kırklareli Ortaokulu öğrencileriyle birlikte Türkiye birincisi oldu. 1941'den başlayarak sürdürdüğü halk dansları araştırma çabalarını, 1946'dan sonra halk dansları ekipleri kurarak sürdürdü. Birçok Trakya halk dansını tanıttı, öğretti. 1952'den sonra halk el sanatlarını incelemeye ağırlık verdi. Marmara Bölgesi elişleri üzerine derleme ve incelemeler yaptı. 1959 yılında Trakya halk danslarını konulu bir düzenleme içinde sundu. Sakarya'da görevliyken Sakarya Şenlikleri'ni kurdu ve bir gelenek haline gelmesine çalıştı. Türk halk dansları, elişleri ve genel halkbilim konusunda çeşitli dergi ve gazetelerde yüzlerce yazı yayımladı, yazılarının bazılarını kitaplar halinde topladı.

• **YAPITLAR (başlıca):** *Türk Halk Oyunları*, 1965; *Mimar Sinan*, 1969; *Türk Halk Oyunları, Ağrı, Akçaabat, Muş, Bayburt*, 1969; *Türk Halk Oyunları, Balıkesir, Burdur, Silifke*, 1969; *Türk Halk Dansları, Türkiye'de Folklor*, 1976.

BAYKUT, Fikret
(1923)

Türk kimyacı. Kromatografi yönteminin Türkiye'de ilk uygulayıcılarındandır.

1923'te İstanbul'da doğdu. Öğrenimine aynı kentte başlayarak 1940'ta Kabataş Erkek Lisesi'ni, 1945'te İstanbul Üniversitesi Fen Fakültesi'nin (İÜFF) Kimya Yüksek Mühendisliği Bölümü'nü bitirdi. 1946'da Yıldız Teknik Okulu'nda, ertesi yıl da İÜFF'nin Kimya Enstitüsü'nde asistan olarak çalışmaya başladı. 1951'de doktorasını alınca Almanya'ya gitti ve Göttingen'deki Max Planck Enstitüsü'nde 1953'te doçent, 1955'te eylemli doçent oldu. Ertesi yıl gittiği Köln Üniversitesi'nde üç yıl kadar araştırma yaptıktan sonra 1959'da Türkiye'ye döndü ve aynı yıl İÜFF'de yeni kurulan Anorganik Kimya Kürsüsü'ne doçent, 1962'de de profesör olarak atandı. Profesörlük tezini hazırlamadan önce, 1960'ta İngiltere ve Almanya'ya giderek Cambridge ve Goethe üniversi-

telerinde bir süre teziyle ilgili araştırmalar yaptı.

1967'de Kimya Fakültesi kurulunca, bu fakülteye bağlı Analitik Kimya Kürsüsü'nün başkanlığına getirilen ve 1977-1982 yılları arasında iki kez Kimya Fakültesi dekanlığı yapan Baykut, 1975'ten 1981'e değin Türkiye Bilimsel ve Teknik Araştırma Kurumu'nda (TÜBİTAK) Mühendislik Araştırma Grubu'nun yürütme komitesi üyeliğini, 1979'da da İstanbul Üniversitesi'ne bağlı Çevre Sorunları Araştırma Enstitüsü'nün müdürlüğünü üstlendi. 1981'de İÜFF'ye bağlı Tarım İlaçları İşletmesi'nin kurulmasına öncülük etti, ertesi yıl "Tarım İlaçları Kırklareli Projesi" ile TÜBİTAK'ın Teknoloji Ödülü'nü kazandı ve aynı yıl İstanbul Üniversitesi Mühendislik Fakültesi'nde Kimya Mühendisliği Bölümü'nün başkanlığına getirildi.

Baykut'un ilk araştırmaları organik maddelerin sentezine ilişkindir. Doktora çalışmasında hidroksilli dallanmış yağ asitlerinin, Max Planck Enstitüsü'nde hazırladığı doçentlik tezinde de organik izomerlerin ve homolog serilerin sentezini konu almıştır. Cambridge Üniversitesi'nde Alexander Todd'un derslerini izleyerek organik madde sentezi üzerindeki araştırmalarını derinleştirirken, bir yandan da organik maddelerin ayrıştırılmasına yönelerek kromatografi yöntemleri üzerinde çalışmaya başladı. Bir karışımdaki, özellikle de bir eriyiğin yapısındaki çeşitli bileşenlerin, bazı maddeler tarafından soğurulma ya da gözenekli bir çeperden geçme özelliklerinin değişik olmasından yararlanarak ayrıştırılmasını amaçlayan kromatografi tekniği, kimyanın temel çözümleme (analiz) yöntemlerinden biridir ve biyokimyada da çok geniş bir uygulama alanı vardır. Goethe Üniversitesi'nde, Heinrich Wieland'ın oğlu Theodor Wieland ile organik maddelerin kromatografi yöntemiyle ayrıştırılmasına ilişkin bir dizi araştırma yapan Baykut, Türkiye'de kâğıt kromatografisi, kolon kromatografisi ve ince tabaka kromatografisi teknikleriyle ilgili çalışmaların öncülerinden biri olmuştur. 1963'te yayımladığı *Kromatografi* adlı yapıtı, bu konuda yazılmış kırkı aşkın makalesini içerir.

Baykut sonraki yıllarda çalışmalarını tarım ilaçları, çevre sağlığı, özellikle organik madde artıklarının neden olduğu çevre kirlenmesi ve kanser yapıcı maddeler üzerinde yoğunlaştırmış, 1983'te ABD'deki Florida Üniversitesi'nde düzenlenen "Kanser Oluşum Teorileri" konulu seminere bir bildiriyle katılmıştır.

- **YAPITLAR (başlıca):** *Sistematik Analitik Kimya* (E.Ulusoy ile), 1958; *Analitik Kimya* (B.Erdem ile), 1961; *Anorganik Kimya Praktikumu*, 1962; *Kromatografi*, 1963; *Modern Denel Genel Kimya*, 1964; *Bilimsel Açıdan Karadeniz*, 1982.

- **BAKINIZ:** TODD, TSVET, E. ULUSOY.

► *Kuşku*

BAYLE, Pierre
(1647-1706)

Fransız düşünür. Kuşkucu bir yaklaşımla dinsel inançların usla temellendirilemeyeceği görüşünü savunmuştur.

Kalvinist bir papazın oğlu olarak Güney Fransa'nın Ariége Eyaleti'ndeki Carlat'da doğdu, Rotterdam'da öldü. Toulouse'da bulunan bir Cizvit Okulu'na yollandı. Orada kendisine Katolik mezhebi benimsettirildi. Ancak kısa bir süre sonra yeniden Kalvinizm'e döndü. Fransa'nın resmi "mezhep"ine aykırı bir düşünceyi benimseyince cezalandırılmaktan korkarak Cenevre'ye kaçtı. Oradaki Kalvinist Üniversitesi'nde okudu. Sonra kimliğini saklayarak Fransa'ya geri döndü. Sedan Kalvinist Koleji'nde bir süre felsefe okuttu. Huguenotlar'a karşı yapılan son kıyım olayında kendi gibi birçok Kalvinist'le birlikte Hollanda'ya kaçtı. Önce Rotterdam'daki bir lisede öğretmenlik yaptı. Sonra akademik nitelikteki ilk dergilerden biri olan *Nouvelles de la République des Lettres*'i yayımlamaya başladı. Değişik inanç ve düşünce kesimleriyle birbiri ardına çatışmaya girdi: Önce liberal Kalvinist tanrıbilimcilerle, sonra Ortodoks olanlarıyla, Fransa Katolikleri ile ve çağdaşı hemen tüm filozoflarla tartıştı. Sözcüğün tam anlamıyla "protestan" olduğunu söylerdi. Söylenmiş ve yapılmış olan her şeyi kınadı. Ancak yaşamını adadığı iki kavgada, dinsel hoşgörüsüzlük ve felsefede dogmacı oldu. Ölümü dostları kadar düşmanlarını da üzdü. Çağdaşları, karşıtlıklar bir yana, girdiği tartışmalarla günün düşüncesine yapmış olduğu katkının bilincinde idiler.

Bayle benliğinde topladığı büyük bilgi birikimiyle çağının düşünce ve eleştiri düzeyini tartışma götürmez bir doruğa ulaştırmıştı. Sonradan Diderot'nun da söylemiş olduğu gibi, inandığı her şeyden kuşku duyacak kadar çok bilgisi vardı. Bayle üzerindeki en büyük etki kaynağı İlk Çağ kuşkuculuğu ve özellikle de bu okulun başı olan Pyrrhon'dur. Modern felsefenin başlangıçlarında kuşkuculuğu benimsemiş olan Montaigne'in, kuşkuya sınır çekerek bilgiyi sağlam temellere oturtmaya çalışan Descartes ve kimi görüşlerini benimsediği Malebranche'ın etki- ◄

lerini de saymak gerekir. Bayle'in yetişme dönemlerinde bir mezhepten öbürüne geçip sonra geri dönüşü de ileride geliştirdiği savların biçimlenmesinde etkili olmuştur.

Bayle'in görüşleri en önemli yapıtı olan *Dictionnaire Historique et Critique*, 1695 ("Tarihsel ve Eleştirel Sözlük") yoluyla 18.yy düşüncesi üzerinde büyük etki yapmıştır. Bu yapıt bir biyografi sözlüğü olarak başlamış, sonra uzun dipnotlarla zenginleşerek büyümüş ve bir ansiklopedi boyutuna ulaşmıştır. Bayle'in ileri sürdüğü düşünceler tartışma ve eleştirileri bu dipnotlardadır. Burada çağına dek gelmiş geçmiş bütün düşünceleri kuşkucu bir bakış açısından eleştirir. Örneğin Leibniz öğretisinin ilk önemli eleştirisi yanı sıra Malebranche,Locke ve Newton gibi çağdaşı büyük düşünürlerin kuramlarını ödün vermeyen yıkıcı bir tutumla ele alır. O sıralar "kötü niyetli" bir kişi olarak tanınan Spinoza'nın ne denli soylu düşünceler taşıdığının ilk dile getirilişi de yine "sözlük"tedir. Yayımından hemen sonra hem Fransa hem de Hollanda'da büyük tepki ve eleştiriye konu olan bu yapıtın 1702'deki ikinci basımında Bayle dipnotlara ekler yaparak bu eleştirileri yanıtlamıştır.

Bayle'in kuşkucu yöntemle ele aldığı pek çok konu arasında ikisi daha büyük önem taşır ve onun kalıcı etki yapan görüşlerini oluşturur. Bunlardan ilki tanrıbilim, ikincisi de bilgi kuramı kapsamındadır. Bayle'e göre tüm ussal çabalar yararsız olduğundan insan inana sarılmalıdır. Bu sonuca şöyle bir usavurmayla gider: Hıristiyan tanrıbilimindeki dogmaların

Açıklık ve Seçiklik

Modern Çağ'ın başlangıcında bilginin yepyeni ölçütlerle yeniden kurulması, felsefenin başlıca konusu olmak durumundaydı. Gelişen bilimin Orta Çağ felsefesinin yarı dinsel öğretilerini yıkması bu sonucu doğurmuştu. Aynı bağlamda Pyrrhoncu kuşkuculuk da etkili olmaktaydı. Orta Çağ dogmasına uygulandığında ayakta sav bırakmayan kuşkucu uslamlamaların yıkamayacakları yepyeni bir bilgi dizgesi kurmak gerekiyordu. Bilginin ilk koşulu, bilgi olduğu söylenen inancın doğruluğudur. Kuşku ise, bir inancın doğruluk ya da yanlışlığının kesinlik kazanmamasıdır. Bu nedenle kuşku bulunduğu yerde bilgiden söz edilemez. Dolayısıyla Modern Çağ'ın başındaki filozofların bilgiyi sağlam temeller üzerine yeniden kurmak amaçlarının başarısı, bilgi olduğu söylenecek inançlar için bir kesinlik ölçütü bulabilmelerine bağlıydı. 17.yy'da modern felsefenin ilk büyük bilgi kuramını ortaya atan Descartes, kesinlik, dolayısıyla doğruluk ve bilgi için "açık ve seçik" olmak ölçütünü kullanmıştır. Ona göre usun bilgiye ulaşması için uyması gereken ilk kural "kuşkuya olanak bırakmayacak ölçüde açık ve seçik olmayan hiçbir inancın kabul edilmemesi"dir.

Descartes açıklık ve seçiklikten,her şeyden önce, usa uygun ve kabul edilir olmayı anlıyordu. Bu anlamda usa uygun gelmek ya yanlışlığı çelişkiye düşürecek durumda "apaçık doğru" olmak ya da böyle doğrulardan, tümdengelimle çıkarsanan kesin bir önerme niteliği taşımaktır. Örneğin Descartes için bütün bildiklerinden kuşku duyan birinin kuşku duyuyor olduğu açık ve seçik, yani kesin, dolayısıyla da doğru bir önermedir. Kuşku duyan biri kuşku duyduğundan da kuşkulansa bile, yine kuşku duyuyor olacak, bunu yadsımak ise çelişki doğuracaktır. Şimdi, kuşku duyanın kuşku duyuyor olduğu nasıl açık seçik ise, kuşku duyanın düşünen bir varlık olarak varolduğu da açık ve seçiktir. Çünkü kuşku duyanın düşünüyor olması zorunludur, düşünmeden kuşku duyulamaz. Düşünebilmek ise, düşünen bir varlık olarak varolmayı gerektirir. Descartes için ünlü "cogito ergo sum-düşünüyorum, öyleyse varım" usavurmasının sonucu olan "varım", açık seçik bir önerme ya da inanca örnektir. Doğruluğu kesin olan bu önerme bir bilgidir ve bütün öbür bilgileri üzerine kuracağımız ilk temeldir. Descartes'ın Tanrı'nın varlığını kanıtlama çabası da yine apaçık doğruları öncül alan bir uslamlamanın sonucu olarak açık ve seçik bir inanç elde etmeye dayanır.

Rasyonalistlerin apaçık doğru olduğunu düşündükleri kimi inançların gerçekte, değillemesi çelişki doğuran önermeler olmak yerine düpedüz dogmalar oldukları da görülmüştür. Örneğin, Spinoza için "birbiriyle hiçbir ilişkisi olmayan iki şeyden biri öbürüne neden olamaz" önermesi açık ve seçik bir doğru idi. Bunda hemen bütün 17.yy filozofları da kendisine katılıyordu. Oysa, yukarıdaki önermenin açık ve seçik olmak bir yana, doğru da olmadığı, 18.yy'da Hume tarafından ortaya konmuştur. Tümdengelimsel bir usavurmanın sonucu, eğer geçerli ise, öncüllerin doğru olması koşuluna bağlı olarak zorunlu biçimde doğrudur. Açık ve seçik doğruluk bu anlamda bilgiye temel sağlayabilir.Ancak uslamlamanın öncüllerinin doğruluğunun temellendirilmesi buradaki asıl önemli noktadır ve "usa açık ve seçik görünmek" ya da "doğruluğu apaçık durmak", öznel ölçütler olarak bugün için artık doğruluğa güvenilir temel sayılmamaktadır. Doğruluğu bu anlamda gerçekten kesin olan önermeler, değillemeleri çelişki doğuranlardır. 20.yy felsefesindeki yaygın kanı böyle önermelerin analitik olduğu, yani bilgi vermedikleridir. Eğer bu kanı doğru ise, Descartes ve rasyonalistlerin amaçladıkları açık ve seçik önermeler, analitik olmak nedeniyle bilgiye kaynak olamazlar. Bir başka deyişle, bilginin kaynağı, gene rasyonalistlerin hiç güvenmedikleri algı önermelerinden başkası değildir. Bu nedenle de bilginin temel sorunu, algı önermelerinin kesinliklerini saptayan ölçütler aramaktır.

doğruluğu skolastik dönemden beri ussal yöntemlerde gösterilmeye çalışılmıştır. Bu alandaki iyimserlik, inanın us ile uzlaştırılabileceğine olan sonsuz güvenden doğmuştur. Oysa dinsel dogmaları usla temellendirmeye çalıştığımızda karşımıza çelişkiden başka bir şey çıkmaz. Öyleyse ya felsefeyi ya da dini seçmeliyiz, ikisini birleştirmek yalnızca din inançlarının saçma olduğu sonucuna götürür. Ussallıktan vazgeçersek ne doğa üstü açıklamalardan ne de olanaksız gibi duran Hıristiyan inançlarından tedirgin olmak gibi bir sorun kalacaktır.

Algı, us ve insan

Kuşkunun dinsel dogmalar üzerine çevrilmesi doğaldır. Ussallık kuşkuyu gündeme getirir. Çünkü ussallığın başarısı, yapıcı düşüncede değil, ancak yıkıcı düşüncede olanaklıdır. Öte yandan, eğer kuşkuculuk yadsınacaksa doğruluk ve kesinlik için bir ölçüt gereklidir. Eğer böyle bir ölçüt varsa bu Descartes'ın getirmiş olduğu açıklık ve seçiklik ilkesinden başka bir şey olamaz. Açık seçik inançlar ya da apaçık doğrular arasında şunlar da sayılabilir: Varolmayan biri kötü bir eylemi için sorumlu tutulamaz; eğer iki nesne bir üçüncüde özdeş iseler, kendi aralarında da özdeştirler; dünkü ben ile bugünkü ben aynı kişidir. Eğer Hıristiyanlık kabul edilecekse, her şeyden önce onun temelindeki inançların kabul edilmesi gerekir. Oysa Hıristiyanlık'ın temelindeki inançlardan ilk günah, kutsal üçleme ve evrenin sürekli yaratılışı doktrinleri az önce sayılan apaçık doğrularla çelişiktir. İlk günah henüz yaratılmadan yapıldıysa, yaratıldıktan sonraki insan bundan sorumlu olamamalı. Baba ve oğul kutsal ruhta özdeş iseler daha baştan birbirlerinden ayrı şeyler olmamalı ve eğer sürekli yaratılış varsa bugünkü ben ile dünkü ben aynı kişi olamamalıdır. Demek ki, der Bayle, eğer Hıristiyanlık doğru ise, ussal açıdan açık seçik ve apaçık olan önermeler doğru sayılamamalıdırlar.

Bayle'in dini ussal açıdan gülünç olma noktasına indirgeyen bu düşünceleri dinsizlikle suçlandı. Gerçekten de bu düşünceler Aydınlanma çağında dine olan güveni derinden sarsmıştır. Oysa Bayle'in kendi anlatımındaki amacı dini yıkmak değil, tam tersine ona dönüşü sağlamaktır. Bayle'in gösterdiği bunun tam bir irrasyonalizme varma olanağı bulacağıdır. Ona göre insanlık ussallığı bırakıp inan ve içedoğuşa sarılmalıdır.

Hıristiyanlık'a sarılacak bir toplumun yüksek ahlak değerleri olacaktır. Ancak, yetkin bir ahlaka yalnızca din yoluyla ulaşılacağı, ya da dinsizliğin ahlaksızlık getireceği de doğru değildir. Sağlam bir onurluluk bilinci geliştirilmişse, dinsizlerden oluşan bir toplumun da üstün ahlak değerleri taşımaması için bir neden yoktur.

Bilgi

Bayle bilgi kuramında Descartes'ın kesinlik ölçütleri temel alındığında bir dış dünyanın varlığının kanıtlanamayacağını ileri sürmüştür. Bu amaçla ortaya koyduğu uslamlama, Berkeley'in kuramının ana çizgilerini on beş yıl öncesinden belirler. Locke'un birincil ve ikincil nitelikler arasında çizdiği ayrıma göre, dış dünyadaki gerçek nesneler, yalnızca uzam ve devim gibi birincil nitelikler taşır. Renk, ses ve koku gibi, nesneler üzerinde algıladığımız ikincil nitelikler ise gerçekte nesnelere özgü olmayıp algılayan kişinin zihnindedir. Locke bu savı ikincil niteliklerin değişik zaman ve koşullarda, değişik olarak algılanabilmelerine dayandırır. Bayle eğer böyle bir temellendirme geçerliyse buna göre uzam gibi birincil niteliklerin de öznel, yani algılayanın zihninde olduğunun gösterilebileceğini öne sürdü: Aynı nesneyi bugün büyük, yarın ise daha küçük görebiliriz. Onun bir kişinin algısındaki büyüklüğü bir başkasınınkine uymayabilir. Eğer tüm nitelikler algılayanın zihnine bağlıysa, bu kez bir gerçek dış dünya bulunduğu savı bir temelden yoksun kalmış olur. Algıdan gelen tüm bilişiye bir dış dünyanın neden olduğunu söylemek yerine bunu Tanrı'nın üzerimizdeki etkisi olarak görebiliriz. Ayrıca, Descartes'ın inandığı gibi Tanrı'nın bizi bu konuda yanıltmıyor olması için de geçerli bir güvence yoktur. Öyle ise ussallık bu alanda da bizi bir yere götüremez. Malebranche şu düşüncesinde haklıdır: Dış dünyanın varlığına us yoluyla değil, ancak inan yoluyla ulaşabiliriz.

Bayle'ın 18.yy Aydınlanma çağı üzerindeki etkisi derindir. Görüşleri aydın çevrelerde bütün bir yüzyıl boyunca tartışılmış, Alman aydınlanmasını Lessing ve Wieland aracılığıyla etkilemiş, bu düşünürlerin dinsel bağnazlıktan genç yaşta kurtulmalarına olanak vermiştir. Leibniz *Essais de Theodicée*'sini Bayle'in savlarını yanıtlamak amacıyla yazmıştır. Fransız aydınlanma filozofları da Bayle'i saygıyla anarlar. Diderot ve Holbach onun kuşkuyu kullanış ve yayışına olan hayranlıklarını açıkça dile getirmişler, Rousseau, Voltaire ve Montesquieu de "Sözlük"ten yararlanmışlardır. Voltaire için bu, insanlara nasıl düşünmeleri gerektiğini öğreten ilk sözlük idi. Bayle'in 18.yy İngiliz düşüncesi üzerindeki etkisi daha da önemlidir. Berkeley'in kuramını hazırlamış oluşu yanı sıra, Hume'u da etkilemiş, bu filozofun din ve bilgi kuramında kullandığı kimi uslamlamaları o sağlamıştır. Bayle, Pyrrhonculuk'uyla Aydınlanma çağına büyük katkısı olmuş bir düşünürdür.

- **YAPITLAR** (başlıca): *Dictionnaire Historique et Critique*, 1695, ("Tarihsel ve Eleştirel Sözlük"); *Systeme de la Philosophie*, (ö.s.), 1737, ("Felsefe Sistemi").
- **KAYNAKLAR**: R.Falkenberg, *History of Modern Philosophy*, 1895; *The Enlightenment*, 1967, F.Magill (der.), *Masterpieces of World Philosophy*, 1963.
- **BAKINIZ**: BERKELEY, DESCARTES, HUME, MALEBRANCHE, MONTAIGNE, PYRRHON, VOLTAIRE.

BAYLISS, William Maddock
(1860-1924)

İngiliz fizyoloji bilgini. Starling ile birlikte onikiparmak barsağının mukozasınca salgılanan sekretini bularak hormon kavramının ve içsalgı biliminin öncülerinden olmuştur.

2 Mayıs 1860'ta Staffordshire'deki Wolverhampton'da doğdu. 1881'de Londra'daki University College'da, 1885'te Oxford Üniversitesi'ne bağlı Wadham College'da başladığı tıp ve fizyoloji öğrenimini bitirerek, 1888'de öğretim görevlisi olarak University College'a döndü. O tarihten sonra yaşamı boyunca, bu üniversitenin bulunduğu Londra'nın bir banliyösü olan Hampstead Heath'ten ayrılmadı. Kendine özel bir laboratuvar kurdu, aynı üniversitenin fizyoloji

profesörlerinden Starling ile sıkı bir işbirliğine girerek hemen tüm araştırmalarını onunla birlikte yürüttü. 1893'te Starling'in kız kardeşi Gertrude ile evlenince, aralarındaki işbirliği daha da güçlendi ve 1902'de sekretin hormonunun bulunmasıyla sonuçlandı. 1912'de University College'da kendi adına kurulan genel fizyoloji kürsüsünün başkanlığını üstlenen ve ölünceye değin aynı kürsüde profesörlük görevini sürdüren Bayliss, 1903'te Londra'daki Royal Society'ye üye seçildi. 1919'da bu kuruluşun 180 yıldır verdiği Copley madalyasıyla ödüllendirilen ilk fizyolog oldu, 1922'de "Sir" unvanını aldı ve 27 Ağustos 1924'te Londra'da (Hampstead Heath'te) öldü.

Bayliss ile Starling'in ilk ortak çalışmaları kalp fizyolojisi üzerinedir. Bu dönemde önce kan damarlarının sinirlerin uyarısıyla kasılıp gevşemesini inceleyerek kan basıncını ölçen bir aygıt (hemopiezometre) geliştirdiler. Bundan sonra barsakların art arda kasılıp gevşemesiyle ritimsiz bir dalgalanma biçiminde gerçekleşen sığamsal (peristaltik) hareketin, besinlerin ve besin artıklarının tüm sindirim kanalı boyunca ilerlemesini sağladığını ortaya koydular.

Sindirim, damar ve sinir sistemi üzerine araştırmalar yapan Bayliss'in kuşkusuz en önemli çalışması, yine Starling ile birlikte, onikiparmakbarsağınca salgılanan sekretin hormonunu bulmasıdır. 1902'de sindirim sistemini inceleyen iki fizyolog, sindirim sırasında kana karışan ve uyarıcı etkisiyle pankreas özsuyunun salgılanmasını sağlayan bir maddenin varolabileceğini düşünmüşlerdi. Gerçekten de bir dizi deney sonucunda midenin sindirim sırasında salgıladığı asidin (hidroklorik asit) onikiparmakbarsağının mukozasında böyle bir madde üretimine yol açtığını saptadılar. Bu maddenin pankreas salgısı üzerindeki uyarıcı etkisini sınamak için bir köpek üzerinde yaptıkları deneyde, onikiparmakbarsağıyla pankreas arasındaki tüm sinirleri kesip bir tek kan damarını açık bıraktılar; böylece iki organ arasında yalnızca kan dolaşımı bağlantısı kalmıştı. Ardından onikiparmakbarsağına, sulandırılmış ve yarı sindirilmiş besinle karıştırılmış hidroklorik asit şırınga ettiler. Asitli barsak mukozasından alınmış özü pankreasa giden kan damarına şırınga ettiklerinde, pankreasın da sindirim özsuyu salgılamaya başladığını gözlemlediler. Oysa kan dolaşımı yoluyla pankreasa yalnızca hidroklorik asit verilmesi böyle bir salgıya yol açmıyordu. Deney sonunda, "sekretin" adını verdikleri bu maddenin onikiparmakbarsağının mukozasınca üretildiğinden ve pankreas salgısını başlatan bir uyarıcı görevi yaptığından hiç kuşkuları kalmamıştı. Tıp çevrelerinde geniş yankı uyandıran bu bulgu üzerine Bayliss ve Starling, gözlem sonuçlarını daha da genelleştirerek, 1905'te vücuttaki çeşitli organların başka organlarca salgılanan birtakım kimyasal maddelerle uyarılarak harekete geçirildiğini düşündüler ve bu maddelere "uyarıcı" anlamındaki Yunanca sözcükten türettikleri "hormon" adını verdiler.

Sonraki yıllarda Bayliss proteinleri ayrıştırıcı bir enzim olan tripsinin işlevini araştırdı; I.Dünya Savaşı sırasında yaralanmadan sonraki şoklarda fizyolojik serumun (tuzlu su) yaşamsal önemini vurguladı; kan damarlarının daralıp genişlemesini denetleyen damar sinirlerini (vazomotor sinirleri) inceledi ve fizyolojinin o sıralar yeni gelişmekte olan psikokimyasal yönüyle ilgilendi. Ancak tıp tarihine en önemli katkısı, Claude Bernard'dan başlayarak işlevi araştırılan hormonların önemini kanıtlayıp, içsalgı bilimine (endokrinoloji) yeni boyutlar kazandırmasıdır.

- YAPITLAR (başlıca): *The Nature of Enzyme Action*, 1908, ("Enzim İşlevinin Yapısı"); *Principles of General Physiology*, 1915, ("Genel Fizyolojinin İlkeleri"); *The Vaso-Motor System*, 1923, ("Damar-Sinir Sistemi").
- KAYNAKLAR: E.E.Snyder, *Biology in the Making*, 1940.
- BAKINIZ: BANTING, C.BERNARD, BEST, E.C. KENDALL, İ.P.PAVLOV, STARLING, TAKAMİNE.

BAYRAK, Mithat
(1930)

Türk güreşçi. Türk milli güreş takımında yer almıştır.

3 Mart 1930'da Sakarya'da doğdu. Spora Adapazarı'nda öğrenim yaparken futbol oynayarak başladı. Önce Ada Gençlik sonra da Sakarya Güneşspor takımlarında oynadı. 1948'de Güneşspor kulübünde güreşe başladı. 1949'da 72 kiloda Türkiye ikincisi oldu. 1954'te Türk milli güreş takımına seçildi. Greko-romen stilinde Türkiye'nin en başarılı güreşçilerinden biri olarak kendini gösterdi. 1956 Melburn ve 1960 Roma olimpiyatlarında 73 kilo şampiyonluklarını kazanarak iki altın madalya elde etti. Ayrıca 1956 Dünya Kupası, 1959 Balkan Şampiyonası ve 1959 Akdeniz Oyunları'nda gümüş madalya kazandı.

BAYRI, Mehmet Halit
(1896-1958)

Türk halkbilimci. Türkiye'de halkbilimi ve halk edebiyatı çalışmalarının sistemli ve yaygın bir hale gelmesinde önemli bir rol oynamıştır.

8 Şubat1896'da İstanbul'da doğdu. Beş yaşındayken babasını kaybettiği için annesi tarafından büyütüldü. İstanbul Darülfünunu Edebiyat Fakültesi'ni bitirdikten sonra I. Dünya Savaşı yıllarında askere alındı, 1914-1918 arasında yedek subay olarak Çanakkale'de görev yaptı. Savaş bittikten sonra İstanbul'a döndü ve aynı yıl Osmanlı Ayan Meclisi'ne kâtip olarak girdi. Cumhuriyet'in kuruluşundan sonra 1925'te İstanbul Belediyesi Şehir Meclisi bürosunda, 1930-1936 yılları arasında Belediye İstatistik ve Neşriyat Şubesi Şefliği'nde, 1936-1939 yılları arasında İktisat İşleri Müdür yardımcılığında çalıştı. 1946 yılına kadar yine İstanbul Belediyesi Hesap Kontrolörlüğü'nde, 1946-1950 arasında Levazım Müdürlüğü'nde ve son olarak da 1950-1953 arasında Mezat Dairesi Müdürlüğü'nde bulundu ve buradan emekli oldu. 1927'de Ankara'da Türk Halkbilgisi Derneği'ni kurdu. Bir yıl sonra derneğin İstanbul şubesini açarak genel sekreter görevini uzun yıllar sürdürdü. 1936-1941 arasında da Eminönü Halkevi Dil ve Edebiyat

Şubesi başkanıydı. Emekli olduktan sonra araştırma çalışmalarını evinde sürdürdü. 27 Ekim 1958'de, İstanbul'da öldü.

Mehmet Halit Bayrı yazı çalışmalarına Darülfünun öğrencisi iken hocaları olan Fuad Köprülü ve Yahya Kemal'in yürekiendirmeleriyle başladı ve *Dergah* dergisinde Divan edebiyatına, saz şiirine, tasavvufu konu alan Halk edebiyatına ve folklora ilişkin incelemeler yayımladı. 1919 yılında Çanakkale Savaşı günlerini konu alan şiirlerini *Maziden Bir Yaprak* adında küçük bir kitapta topladı. Ama şiire devam etmedi. 1922'de profesör İsmail Hikmet Ertaylan'ın çıkardığı *Düşünce* dergisinin ve Hilmi Ziya Ülken'in çıkardığı *Anadolu Mecmuası*'nın yazı işleri müdürlüklerini yaptı. Türk Halkbilgisi Derneği'nin *Halk Bilgisi Haberleri* adlı yayın organını on iki yıl düzenli olarak yayımladı. Eminönü Halkevi'nin yayın organı *Yeni Türk* dergisinin yazı işleri müdürlüğünü yaptı.

1932 yılında yayımladığı *Mâniler* adlı çalışmasında Anadolu ve İstanbul'dan derlenmiş sekiz yüzü aşkın maniyi gün ışığına çıkardı. Karadeniz yöresi deyişlerini mahalli lehçeyle kaydetti. 1934 yılında ise, altı yıllık bir çalışmanın ürünü olan *İstanbul Argosu ve Halk Tabirleri* adlı çalışmasını yayımladı. Daha önce yapılan çalışmalara göre çok daha geniş ve kapsamlı olan bu çalışmada derlenen deyimlerin tümünün dönemin yaşayan deyimleri olması ve yazarın kitabına salt doğrudan işittiği deyimleri alması çalışmasını son derece ilginç kılmaktaydı. *Halk Şairleri Hakkında Küçük Notlar* adıyla 1937 yılında yayımlanan çalışmasında da o güne dek haklarında hiçbir inceleme yapılmamış dokuz halk şairinin yaşamı ve yapıtları ele alınmıştı. Hemen tüm yaşamı boyunca İstanbul'da yaşamış olan Mehmet Halit Bayrı, İstanbul folkloruyla da yakından ilgilenmiştir. Yalnızca birinci cildini yayımlayabildiği *İstanbul Folkloru* adlı kitabında kentin çeşitli köşelerini gezerek birinci elden derlediği gelenek ve görenekleri masalları, manileri, bilmeceleri aktarmıştır.

Bayrı'nın ölümüne yakın ve ölümünden sonra yayımlanabilen kitaplarının yanı sıra, henüz gün ışığına çıkmamış birçok çalışması da bulunmaktadır.

• YAPITLAR (başlıca): İnceleme ve Derleme: *Mâniler*, 1932; *Balıkesir'li Bir Şair*, 1934; *İstanbul Argosu ve Halk Tabirleri*, 1934; *Halk Şairleri Hakkında Küçük Notlar*, 1937; *Halk Adetleri ve İnanmaları*, 1939; *İstanbul Folkloru*, 1947; *Halk Şiiri XIX. Yüzyıl*, 1956; *Halk Şiiri XX. Yüzyıl*, 1957; *Aşık Ceuheri*, 1958; *Aşık Virani*, (ö.s.),1959; *Yer Adları ve Yer Adlarına Bağlı Folklor Bilgileriyle İstanbul*, (ö.s.), 1964. Şiir: *Maziden Bir Yaprak*, 1919.

BAYSAL, Bahattin
(1922)

Türk kimyacı. Polimer kimyası ve polimer fiziği alanındaki çalışmalarıyla tanınmıştır.

Mehmet Bahattin Baysal 8 Aralık 1922'de Kırşehir'de doğdu. 1939'da İzmir Lisesi'ni, 1945'te İstanbul Üniversitesi Kimya Bölümü'nü ve İstanbul Yüksek Öğretmen Okulu'nu bitirdi. Aynı yıl çalışmaya başladığı Ankara Üniversitesi Fen Fakültesi'nde 1949'da fiziksel kimya asistanı oldu. Bir yıl sonra lisansüstü öğrenim bursuyla ABD'ye gönderilen Baysal, Princeton Üniversitesi'nde ve New York'taki Brooklyn Politeknik Enstitüsü'nde çalışmalarını tamamlayarak Türkiye'ye döndü ve 1952'de Ankara Üniversitesi Fen Fakültesi'nde fiziksel kimya doçentliğine atandı. Bu görevini sürdürürken, 1957-1959 arası Boston'daki Massachusettes Institute of Technology'de ve New York'taki Brookhaven National Laboratories'de araştırmalar yaptı. 1960'ta Orta Doğu Teknik Üniversitesi'nde (ODTÜ) fiziksel kimya profesörlüğüne getirilen Baysal, uzun yıllar aynı üniversitede Kimya Bölümü başkanlığı, 1970-1973 arası da Fen ve Edebiyat Fakültesi dekanlığı yaptı. 1979'da İstanbul Teknik Üniversitesi (İTÜ) Kimya Bölümü'ne geçti ve aynı yıl Çekmece Nükleer Araştırma ve Eğitim Merkezi'nin müdürlüğü ile Türkiye Bilimsel ve Teknik Araştırma Kurumu (TÜBİTAK) Temel Bilimler Araştırma Enstitüsü'nün danışmanlığını üstlendi. 1983'te İTÜ ve TÜBİTAK'taki görevlerini sürdürüyordu.

Fiziksel kimya alanında, özellikle tepkime kinetiği ve radyasyon kimyası konularında araştırma yapan Baysal, polimer kimyasında da çalışmalarını petrokimya ürünleri, plastikler, sentetik lifler ve elastomerlerin sentezi üzerinde yoğunlaştırmıştır. Baysal'ın tanınan polimerleşme kinetiği, katıların polimerleşme tepkimeleri, kopolimer sentezleri ve polimer çözeltilerinin elektrik özelliklerine ilişkin araştırmaları, polimer kimyası ve polimer fiziği alanında geniş ilgi toplamış, 1968'de TÜBİTAK Bilim Ödülü, polimer kimyasına katkıları nedeniyle Baysal'a verilmiştir.

• YAPITLAR (başlıca): *Polimer Kimyası* 1981; *Genel Kimya*, 1983.

BAYSUNGUR
(1397-1433)

Timurlu devlet adamı. Bilginleri ve sanatçıları korumasıyla tanınmıştır.

Giyaseddin Baysungur 15 Eylül 1397'de Herat'ta doğdu. 20 Aralık 1433'te aynı yerde öldü. Şahruh Mirza'nın oğlu, Timur'un torunudur. Genç yaşta devlet işleriyle uğraşmaya başladı. 1414'te Tus, Nişabur ve Esterâbad illerinin genel valiliğine atandı. 1417'de Divan'da görev aldı ve veliaht oldu. 1420'de Tebriz, 1431'de yeniden Tus, Nişabur ve Esterâbad genel valisi oldu.

Baysungur babasının seferde olduğu zamanlar ona vekâlet etti. Yetenekli bir yönetici olan Baysungur, içkiye olan aşırı düşkünlüğü yüzünden genç yaşta öldü.

Baysungur yöneticiliğinin yanı sıra sanat ve edebiyata olan ilgisiyle de tanınmıştır. İyi bir hattat olan Baysungur, Firdevsî'nin Şahnâme'sinin çeşitli nüshalarını bir araya getirerek düzenlemiş ve başına da kendi yazdığı Firdevsî'nin yaşamöyküsünü eklemiştir.

Genel valiliği sırasında Herat'taki özel kütüphanesine dönemin en seçkin ressam, hattat, minyatürcü ve ciltçilerini toplayarak bir tür sanat akademisi oluşturmuştur. Bu sanatçılar çalışmalarında çoğu kez Baysungurî adını kullanmışlardır.

Baysungur tarihle de ilgilenmiş, tarihçileri korumuştur. Tarihçi Hafız Ebrû'yu genel bir tarih yazmakla görevlendirmiş, Türk, Moğol ve İslam tarihini kapsayan bu yapıt *Zübdetü't-Tevarih-i Baysunguri* adıyla anılmıştır.

BAYUR, Yusuf Hikmet
(1891-1980)

Türk siyaset adamı ve tarihçi. Türk Devrim Tarihi üzerine çalışmalarıyla tanınmıştır.

İstanbul'da doğdu. 6 Mart 1980'de yine burada öldü. Son Osmanlı sadrazamlarından Kâmil Paşa'nın torunudur. Galatasaray Lisesi'ni bitirdi. Fransa'da yükseköğrenim gördü. Türkiye'ye döndükten sonra bir süre Galatasaray Lisesi'nde öğretmenlik yaptı. Ardından Milli Mücadele'ye katıldı. Salihli cephesinde çarpıştı.

TBMM'nin açılmasından kısa bir süre sonra Ankara'ya gelerek 1 Ekim 1920'de Dışişleri Bakanlığı Siyasi İşler Genel Müdürü oldu. Londra ve Lozan konferanslarında Türk heyetine danışmanlık yaptı. 1923'te Londra Elçiliği danışmanlığıyla, 1925'te de siyasi temsilci olarak Belgrad ortaelçiliğiyle görevlendirildi.

1927'de yurda dönerek cumhurbaşkanlığı genel sekreteri oldu. Bir yıl sonra Kâbil büyükelçiliğine gönderildi. 1932'de ikinci kez cumhurbaşkanlığı genel sekreterliğine atandı. 1933'te Manisa'dan milletvekili seçildi. Ekim 1933 ile Temmuz 1934 arasında milli eğitim bakanlığı yaptı.

Üniversite reformu çerçevesinde tüm üniversite ve yüksekokullara ders olarak konan "Türk İnkılâp Tarihi"ni okutmakla göreylendirildi. Ardından Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi'nde, Hint Tarihi ordinaryüs profesörü oldu.

1946'da öteden beri eleştirdiği Cumhuriyet Halk Partisi'nden ayrıldı. Temmuz 1948'de Millet Partisi'nin kurucuları arasında yer aldı. Millet Partisi'nin fahri başkanı Fevzi Çakmak, asıl başkanı Yusuf Hikmet Bayur'du ve bu görevi iki yıl sürdürdü. Ekonomik ve sosyal alanda liberal bir çizgi izleyen Millet Partisi'nin net bir ideolojisi yoktu. Ancak bir süre sonra parti içinde laikliğe ve Atatürkçülük'e karşı tavırlar geliştirilmesi üzerine Bayur 1952'de partiden ayrıldı.

1954 ve 1957 seçimlerinde Demokrat Parti'den bağımsız Manisa milletvekili olarak yeniden meclise giren Yusuf Hikmet Bayur, 27 Mayıs 1960'tan sonra Demokrat Partililer'le birlikte Yassıada'da yargılanarak hüküm giydi. 1963 affıyla serbest bırakıldı. Daha sonra siyasal yaşamdan çekilerek kendini tarih araştırmalarına verdi.

- **YAPITLAR (başlıca):** *Türkiye Devleti'nin Dış Siyasası*, 1934; *Türk İnkılâbı Tarihi*, 3 cilt (10 kitap), 1940-1967; *Hindistan Tarihi*, 3 cilt, 1946-1950; *Atatürk, Hayatı ve Eseri* I. Cilt, 1963; *XX.Yüzyılda Türklüğün Tarih ve Acun Siyasası Üzerindeki Etkileri*, 1974.

BAZALA, Albert
(1877-1947)

Yugoslav düşünür. Felsefenin kaynağının mantıkötesi bir alanda aranması gerektiği görüşünü savunmuştur.

Brünn'de doğdu. Zagreb'de öldü. Bazala, felsefe bölümünü bitirdiği Zagreb Üniversitesi'ne öğretim üyesi olarak girdi. Doğa ve din felsefesi konularını içeren dersler verdi. Yaşamının sonuna değin bu üniversitede kaldı, bir süre Yugoslav Bilimler Akademisi başkanlığı görevini üstlendi.

Bazala felsefeye tinsel yaşamla ilgili sorunlara çözüm arayarak girdi. Ona göre felsefenin yalnız istenç ya da usa dayanması sorunların açıklığa kavuşmasında yeterli bir yol değildi. İnsan bir "tin varlığı" dır, onun kendi içevrenini dolduran bir de tinsel yaşamı vardır. Felsefenin çözüm aradığı sorunlar bu tinsel yaşamın bulunduğu alandadır. Düşünmenin verimli sonuca ulaşmasında mantığın uslamlama yöntemi yeterli değildir, üstmantık *(metalogik)* verilerinden yararlanma gereği vardır. Felsefenin çözüm aradığı sorunların kaynağı bu üstmantık alandır.

Bazala'nın öğretisine göre insan bilinci doğrudan doğruya toplum ve bireyi geliştiren, onları yönlendiren sürece dayanır. İnsan yaşamını gerçeklerden ayrı görme olanağı yoktur. İstencin etkinliği toplum ve yaşamla olan içten bağlantısıyla orantılıdır. İstenç yaşamla özdeşleşen bir akıştır. İnsanın içevreni ile dışevreni yaşamı bütünleyen iki varlık alanıdır. Felsefe de bu bütünün bilgisidir.

Bazala'nın çalışmaları arasında en önemlilerinden biri de Yugoslav felsefesinin kavramlarını ortaya koyması, Yugoslav dilini felsefe sorunlarını işlemeye elverişli bir duruma getirmesidir.

- **YAPITLAR: (başlıca):** *Geschichte der Philosophie*, 1906, ("Felsefe Tarihi"); *Die Metalogische Wurzel der Philosophie*, 1924, ("Felsefenin Mantıköncesi Kökeni"); *Welt und Leben im Lichte des Physikalischen Rationalismus*, 1932, ("Fiziksel Rasyonallzmin Işığı Altında Yaşam ve Evren"); *Bewusstsein und Welt, Subjekt und Objekt*, 1941, ("Bilinç ve Evren, Özne ve Nesne")
- **BAKINIZ:** PALAGYI.

BAZARD, Saint-Amand
(1791-1832)

Fransız düşünür. Charbonnerie Hareketi'nin kurucularından ve Saint-Simoncu Okul'un en önemli temsilcilerindendir.

19 Eylül 1791'de Paris'te doğdu. 29 Temmuz 1832'de Courtry'de öldü. Bir süre Seine Vilayeti'nde memurluk yaptıktan sonra Joubert, Buchez ve Flotard ile birlikte, 1818'de monarşi yerine cumhuriyeti getirmeyi amaçlayan gizli Amis de la Verité (Gerçeğin Dostları) locasını kurdu. 1821'de yine Buchez ile birlikte Kutsal İttifak'ın 1789'dan önceki siyasal ortamı canlandırma yolundaki girişimine ve Bourbon

Hanedanı'na karşı Charbonnerie Derneği'ni kurdu ve bu hareketin Fransa'da yayılmasında etkin rol oynadı. 1821 ve 1822 komplolarına katıldı. 1822'deki Belfort ayaklanmasının bastırılması sonucunda, gıyabında ölüme mahkûm edildi. Charbonnerie Hareketi'nin başarısızlığa uğramasının yarattığı düş kırıklığı içinde, derneğin faaliyetini durdurmak için toplanan Bordeaux kongrelerinde başkanlık yaptı.

1825-1826'da Buchez ve Enfantin ile birlikte Saint-Simoncu çizgide olan ve genel anlamda üretim artışını savunan *Producteur* adlı dergiyi yayımladı. 1828-1830 arasında *Organisateur* 1831-1832 arasında ise *Globe* adlı yayınların redaktörlüğünü yaptı.

Bazard Charbonnerie Hareketi'nin yenilgisi üzerine Saint-Simon'u incelemeye yönelmiş ve kısa süre içinde Enfantin ile birlikte Saint-Simonculuk akımının önde gelen temsilcilerinden biri olmuştur. Bazard 1828'de Jeremy Bentham'ın *Defence of Usury* ("Tefeciliğin Savunulması") adlı kitabını Fransızca'ya çevirmiş ve bu sırada bireyci felsefeyi inceleme olanağı bulmuştur. 1830'da Enfantin ile birlikte yazdığı *L'éxposition de la doctrine de St. Simon* ("Saint-Simon Doktrini'nin Açıklanması") adlı kitabında Bentham'ın bireysel yarar temeline dayanan felsefesini eleştirmiş ve Saint-Simoncu tarih felsefesini sistemli bir biçimde ortaya koymuştur. Bu çalışma Saint-Simonculuk akımının en önemli felsefi yapıtı olarak değerlendirilmektedir.

Enfantin ve Bazard'ın 1829'da kaleme aldıkları ve Saint-Simoncu mistisizmin ilkelerini ortaya koyan *Manifeste aux Français* ("Fransızlar'a Manifesto") mülkiyetin ve kadınların ortak kullanımını savunduğu gerekçesiyle parlamentoda soruşturma konusu olmuştur. Bazard bu kitabında savaşın, bencilliğin ve kargaşanın egemen olduğu geçmiş dönemleri "olumsuz çağ"lar olarak nitelendirmiş ve itaat, sadakat ve birlik duygularına dayanan yeni bir "din"in egemen olacağı organik ve yapıcı bir geleceğin müjdesini vermiştir. Böylece Bazard'da pozitivizmin metafizik düşmanlığının yeni bir metafiziğe dönüştüğü açıkça ortaya çıkmıştır. Yaşamının son yıllarında proletaryanın evrimi, kadınların kurtuluşu gibi konulardaki farklı yaklaşımı nedeniyle Enfantin ile görüş ayrılığına düşmüştür. Bu döneminde Bazard Saint-Simoncu çizgiden ayrılmış ve sosyalizmle Katoliklik'in ilkelerini bağdaştırmaya çalışan Toplumcu Katolikçilik'e (Sosyal Katolisizm) kaymıştır.

Bazard, Enfantin ile birlikte, Saint-Simon'un öğretisini Fransa'da tanıtmış ve özellikle 1830-1832 yılları arasında bu doktrinin çok sayıda aydın tarafından desteklenen bir akım haline gelmesini sağlamıştır.

- YAPITLAR (başlıca): *Manifeste aux Français*, 1829, ("Fransızlar'a Manifesto"); *L'éxposition de la doctrine de St. Simon*, 2 cilt, 1830, ("Saint-Simon Doktrini'nin Açıklanması").

• BAKINIZ: BUCHEZ, ENFANTIN.

BAZIN, André
(1918-1958)

Fransız film eleştirmeni. "Yeni Dalga" akımının oluşmasına katkıda bulunmuştur.

Fransa'da Angers'te doğdu. Daha çocukluğundan beri öğretmen olmayı çok istediğinden Écoles Normales'de gerekli eğitimi yaptı. Sınavlarını parlak derecelerle vermesine karşın dilindeki kekemelik yüzünden öğretmenliğe atanmadı. II. Dünya Savaşı'nda askere alındı ve Bordeaux'da görev yaptı. Bir arkadaşının babasının aynı kentte bir dizi sinema salonunun sahibi olması, Bazin'e hemen tüm izin saatlerini film seyrederek geçirme olanağı sağladı. Savaştan sonra *Esprit* dergisi yazarlarından dostu Pierre-Aime Touchard'ın önerisiyle bir gençlik örgütünün sinema kolu yöneticisi oldu. "Institute des Hautes Études Cinematographiques"de (Yüksek Sinema Araştırmaları Enstitüsü) çalışmaya başladı. Birçok sinema kulübü ve gençlik örgütünün sinema bölümünde açıklamalı gösteriler düzenliyor, bir yandan da aralarında *la Revue du cinema*'nın da bulunduğu sinema dergilerinde eleştiriler yazıyordu. 1951 yılında Lo Duca ve Doniol-Valcroze ile birlikte, bir süre sonra Fransa'nın en önemli sinema dergisi haline gelecek olan *Cahiers du cinéma* dergisini kurdu ve yönetti. Bu dergide yazdığı incelemelerin yanı sıra *la Parisien libéré* adlı günlük gazetede, aylık *Esprit* ve haftalık *L'Observateur* dergilerinde sürekli yazılar yayımlıyordu. Ölümüne yakın Jean Renoir'ın sanatı üzerine geniş ve kapsamlı bir çalışmanın hazırlıklarını sürdürmekteydi. Ölümüne neden olan uzun ve zahmetli bir hastalığa karşın çalışmalarını aksatmadı. 11 Kasım 1958'de Nogent sur-Marne'de öldü. Ölümünden sonra çeşitli dergilerdeki yazıları derlenerek *Qu'est ce que le cinéma?* ("Sinema Nedir?") adıyla yayımlandı.

André Bazin'in sinema üzerine düşüncelerini düzenli bir biçimde yayımlamaya başladığı sırada Fransız sineması bir sanat olarak kendisini kabul ettirmiş, sesli filmin çıkışıyla beliren bunalımı atlatmış ve kendi özgün yönetmenlerini, sinema kuramcılarını yetiştirmeye başlamıştı. Genel görüşe göre kurgu, bir sinema tekniği olarak gerçekliğin yansıtılmasında ham malzeme olarak kabul edilen imgelerin düzenli bir biçime dönüştürülmesinde en önde gelen öğeydi. Ayzenştayn'ın sessiz sinemada geliştirdiği kurgu tekniğine karşı Bazin, görüntüleri salt kurgu odasında anlamlı kılma çabası yerine, gelişen ses öğesinin de yardımıyla, kendi başlarına anlamlı birer bütün olarak değerlendirme eğilimini ön plana çıkardı. Ona göre imge gerçekliği ifade edecek sanatsal araçların tümünü birden içeriyordu; kompozisyon, dekor, ışıklandırma, oyunculuk ve kurgu iç içeydi. Bu görüşleri doğrultusunda salt yönetmenin bakış açısını üstlenen çekimler yerine, çekilen nesnenin ve varolan hareketin kendi gerçekliğini ön plana çıkardığını düşündüğü uzun ve kesiksiz "sekans"larla çalışan yönetmenleri destekledi. Alan derinliğinin görüntü oluşturmaktaki önemini vurguladı.

André Bazin politik olarak sol eğilimli olmasına karşın, yazılarında politik inançlarını öne çıkarmak yerine sinema estetiğini ön plana almaya özen gösterdi. Sinemanın bir sanat olarak estetik değerleri üzerine titizlikle eğilmekle birlikte, dönemini yansıtan bir sanat olduğunu da hiç unutmadı. Hemen tüm yazılarını gösterimdeki somut filmlerden yola çıkarak yazdı, kuramsal bir çerçeve oluşturma çabasına girmedi.

Fransız sinemasında daha sonra "Yeni Dalga" olarak adlandırılacak yönetmenler kuşağı üzerinde etkili olan Bazin, özellikle François Truffaut ile yaratıcı bir yönetmen-eleştirmen diyalogu kurdu. Kendisi film yapımına hiç girişmemekle birlikte,

Fransız sinemasını belirleyen önemli kişilerden biri oldu.

• YAPITLAR (başlıca): *Qu'est ce que le cinéma?* (ö.s.), 4 cilt, 1961, ("Sinema Nedir?", bazı bölümleri *Çağdaş Sinemanın Sorunları* adıyla Türkçe'ye çevirilmiştir, 1966).

• KAYNAKLAR:R. Roud, "André Bazin", *Sight and Sound*, XXVIII (3-4), 1959.

• BAKINIZ: AYZENŞTAYN, J. RENOIR, TRUFFAUT.

BAZIN, Hervé
(1911)

Fransız şair, roman ve öykü yazarı. Aile, kilise ve yargı sistemi gibi kurumları eleştiren romanlarıyla tanınmıştır.

Jean-Pierre Hervé-Bazin, 17 Nisan 1911'de Fransa'da Angers'de doğdu. Geleneklere bağlılığıyla tanınan Katolik romancı René Bazin'in yeğeninin oğluydu. Paris'te Faculté des Lettres'de öğrenim gördü. *L'Information* adlı dergide eleştirmenlik yaptı. *La Coquille* (Midye Kabuğu) adıyla tanınan Fransız şairler topluluğunun başına geçti. 1947'den sonra şiirleriyle tanınmaya başladı. Daha sonraki yıllarda yayımlanan romanlarıyla dikkati çeken Bazin 1957'de Monaco Edebiyat Büyük Ödülü'nü aldı. 1958'den beri Goncourt Akademisi üyesidir.

Bazin'in yazarlık yaşamının ilk yılları başarısızlıklarla geçti. Takma adlarla yayımlanan şiir kitapları fazla ilgi çekmedi. 1947'de yayımlanan *Jour* ("Gün") adlı şiir kitabıyla Apollinaire Ödülü'nü aldı ve ünü 1948'de yayımlanan otobiyografik romanı *Vipère au poing* ("Yumruklu Engerek") ile yayıldı. Aile, kilise, annelik gibi kurumlara karşı yönelttiği acımasız saldırıları yüzünden tepkiyle karşılandı. 1949'da yayımlanan *La Tête contre les murs* ("Duvarlara Toslayanlar") adlı romanında, ıslahevlerindeki insanları savundu, ceza kurumlarını ve yargı sistemini eleştirdi. Bazin'in ikinci otobiyografik romanı olan *La Mort du petit cheval* ("Küçük Atın Ölümü") yazarın amansız eleştiri tarzının bir örneğidir.

Bazin'in daha sonraki yapıtlarında daha duygusal ve ahlakçı bir tavrın geliştiği görülür. Felçli bir kızın yaşamını ruhsal dayanıklılık teması etrafında işleyen *Lève-toi et marche* ("Kalk ve Yürü") baba sevgisini konu alan *Au nom du fils* (Evlat) ve evlilik sorumluluklarını ele alan *Le Matrimoine* ("Evlilik") yazarın bu tavrının yansıdığı romanlarıdır.

Bazin roman, öykü, şiir alanında çeşitli yapıtlar vermekle birlikte, daha çok güçlü üslubu ve acımasız bir eleştirellikle yazdığı ilk dönem romanlarıyla tanınır.

• YAPITLAR (başlıca): Şiir: *Jour*, 1947, ("Gün"); *A la poursuite d'Iris*, 1948, ("Gök Kuşağının Ardında"); *Humeurs*, 1953, ("Öfke"). Roman: *Vipère au poing*, 1948, ("Yumruklu Engerek"); *La Tête contre les murs*, 1949, ("Duvarlara Toslayanlar"); *La Mort du petit cheval*, 1950, ("Küçük Atın Ölümü"); *Lève-toi et marche*, 1952, ("Kalk ve Yürü"); *Qui j'ose aimer*, 1956, (Onu Sevmemeliydim); *Au nom du fils*, 1960, (Evlat); *Le Matrimoine*, 1967, ("Evlilik"). Öykü: *Le bureau des mariages*, 1951, ("Evlilik Bürosu"); *Chapeau bas*, 1963, ("Şapkalar Aşağı").

ABD Başkonsolosluğu yardımıyla

BEADLE, George Wells
(1903)

ABD'li genetik bilgini. Canlı organizmalardaki biyokimyasal tepkimelerde genlerin denetleyici işlevini açıklayarak biyokimyasal genetiğin kurucularından olmuştur.

22 Ekim 1903'te Nebraska'da Wahoo'da doğdu. Nebraska Üniversitesi'nin Ziraat Koleji'nden 1926'da lisans, 1927'de lisansüstü derecesini, 1931'de de genetik ve hücrebilim konulu teziyle Cornell Üniversitesi'nden doktorasını aldı. Ardından California Institute of Technology'de (CALTEC) önce Ulusal Araştırma Konseyi üyesi, 1936'ya değin de biyoloji bölümünde öğretim görevlisi olarak çalıştı. Aynı yıl Harvard Üniversitesi'nde yardımcı profesör oldu. 1937'de Stanford Üniversitesi'nde biyoloji profesörlüğüne getirildi ve bu görevini 1946'ya değin sürdürdü. 1946-1961 yılları arasında CALTEC'de biyoloji bölümü başkanlığını, 1961-1968 arası Chicago Üniversitesi rektörlüğünü üstlenen Beadle, 1968'de emekliye ayrılmasına karşın Chicago Üniversitesi'nde ders vermeye devam etti.

Beadle, 1956-1957 arası American Association for the Advancement of Science'ın başkanlığını yürütmüş, aralarında Ulusal Bilimler Akademisi ve Londra'daki Royal Society de olmak üzere pek çok bilim derneğine üye seçilmiş, ulusal ödüllerin yanı sıra 1958'de Tatum ve Lederberg ile birlikte Nobel fizyoloji ve tıp ödülünü almıştır.

Biyokimyasal tepkilemelerde genlerin rolü

Beadle Nebraska Üniversitesi'nde ilgilenmeye başladığı ve doktora çalışmasına konu olarak seçtiği genetikle ilgili araştırmalarını, California Institute of Technology'de Morgan ile sürdürdü. 1900'lerin başlarında Morgan'ın sirkesineği *(Drosophila melanogaster)* üzerinde yaptığı araştırmalar, hem temel kalıtım ilkelerinin belirlenmesine yardımcı olmuş, hem de *Drosophila*yı kendisinden sonraki araştırmacıların da kullanacağı önemli bir deney aracı durumuna getirmişti. Beadle da 1935'te Ephrussi ile birlikte yürüttüğü ilk çalışmalarında hızla üreyen bu basit organizmayı seçti. Çalışmalarının amacı, genetik yapının fiziksel özellikleri nasıl belirlediğini, özellikle de canlıların fiziksel özelliklerinden sorumlu olan biyokimyasal

tepkimelerin genlerce nasıl yönlendirildiğini araştırmaktı. Sonunda, *Drosophila*da göz rengini belirleyen maddelerin belirli enzimler aracılığıyla üretildiği kanısına vardılar. Ne var ki, *Drosophila* gibi basit bir organizmada bile göz rengini saptayan 20'yi aşkın gen söz konusuydu ve gen-enzim ilişkisini inceleyebilmek için daha basit bir organizma gerekliydi. 1937'de Stanford Üniversitesi'nde birlikte çalışmaya başlayan Beadle ile Tatum, bu nedenle deneylerini *Drosophila*dan daha basit bir organizma olan *Neurospora crassa* üzerinde sürdürdüler. *Neurospora* gelişmek için uygun bir karbonhidrat (örneğin şeker), inorganik tuzlar ve çok az biyotinin (Vitamin B_8) dışında organik besine gereksinimi olmayan, gerekli elementleri kültür ortamındaki inorganik tuzlardan sağlayabilen bir tür kırmızı küfmantarıdır. Bu maddelerden, kendisi için gerekli aminoasitleri ve vitaminleri üretebilen *Neurospora*nın hızlı ve çok üremesi de genetik araştırmaları için önemli özelliklerdi.

1920'lerde H.J. Muller, başka organizmalar üzerinde yaptığı deneylerle, X ışınının değşinime (mütasyon) yol açtığını göstermişti. Beadle ve Tatum da *Neurospora*yı X ışınlarına tuttuktan sonra yeni kuşakların normal koşullarda gelişmelerine yetecek maddeleri içeren ortamda gelişemediğini, ancak bazı aminoasitler katıldığında gelişebildiğini saptadılar. Bundan da, değşinime uğramış (mutant) yeni soyların gereken aminoasidi sentezlerken geçirdikleri biyokimyasal tepkime süreçlerinde bir aksama olduğu sonucu çıkıyordu. Ortama, küfmantarının gereksinim duyduğu aminoasit ya da benzeri bir madde eklendiğinde ise gelişme başlıyordu. Ayrıca, değişik aminoaside gereksinimi olan iki soyun birleşmesiyle ortaya çıkan yeni soy, değşinime uğramamış *Neurospora*nın özelliklerini gösteriyordu. Demek ki bu iki soy birbirlerinde eksik olan bir maddeyi tamamlıyordu. Bu durumda X ışınlarının genlerde neyi değiştirdiğini bulmak olanaklıydı. Üstelik, A→B→C biçiminde gelişen biyokimyasal bir tepkime zincirinde her dönüşüm için ayrı bir enzim gerektiği de biliniyordu. Değşinime uğramış iki soyun, söz konusu tepkimede C maddesinin sentezini yapamamaları, A'dan B'ye dönüşümün gerçekleşmemesine bağlıysa, bu dönüşümü sağlayacak enzimin o soyda bulunmadığı sonucuna varılabilirdi. Bu düşünceden yola çıkan Beadle, ilgili genin değşinime uğraması sonucunda, o enzimin üretilemediğini saptayarak, kalıtsal özelliklerin iletilmesinde her enzimin üretiminden ayrı bir genin sorumlu olduğunu ve türlerdeki biyokimyasal tepkimeler zincirinde her basamağın genlerce denetlendiğini kanıtladı. Bu çalışmaları nedeniyle Beadle ve Tatum, 1958 Nobel fizyoloji ve tıp ödülünü aldılar; Tatum'un öğrencisi olan ve değşinime uğramış soyların çaprazlanmasını araştıran Lederberg de ödülü onlarla bölüştü.

Her enzim için ayrı bir gen

Beadle'ın "her enzime bir gen" düşüncesi, kalıtım mekanizmalarına ilişkin çalışmalarda, genin biyokimyasal yapısına yönelik araştırmaların ağırlık kazanmasını sağladı. Bu alanda Avery ile başlayan çalışmalar, 1940'larda genin dezoksiribonükleik asitten (DNA) oluştuğu görüşünü güçlendiren bulgularla hızlandı ve 1950'lere gelindiğinde Levene ve Todd'un DNA araştırmaları, Watson ve Crick'in DNA'nın yapısını çözümlemeleriyle yeni bir aşamaya ulaştı. Kalıtıma ilişkin bilgilerin DNA'da kodlanma biçimi ve kodun ribonükleik asit (RNA) mekanizmasıyla biyokimyasal üretime dönüşme süreci bugün de moleküler biyolojinin en önemli araştırma alanıdır.

Beadle çağdaş genetik bilimini kimyasal bir temele oturtarak biyokimyasal genetik gibi yeni bir alanın doğuşunu hazırlarken geliştirdiği yeni yöntemlerle penisilin üretimine ve kalıtsal hastalıkların biyokimyasal kökenlerini araştırarak tedavilerinin gerçekleştirilmesine de olanak sağlamıştır.

- YAPITLAR (başlıca): *An Introduction to Genetics* (A.H. Sturtevant ile), 1939, ("Genetiğe Giriş"); *Genetics and Modern Biology*, 1963, ("Genetik ve Modern Biyoloji"); *The Language of Life* (M.M. Beadle ile), 1966, ("Yaşamın Dili").

- BAKINIZ: AVERY, CRICK, EPHRUSSI, LEDERBERG, LEVENE, T.H. MORGAN, H.J.MULLER, TATUM, TODD, J.D. WATSON.

BEAMON, Bob
(1946)

ABD'li atlet. Uzun atlamada kırdığı 8,90 m'lik dünya rekoru "21. yy'ın derecesi" olarak nitelendirilmiştir.

29 Ağustos 1946'da ABD'nin Carolina Eyaleti'nde doğdu. Atletizme öğrenciyken başladı. Olimpiyat oyunları öncesinde elde ettiği 8,33 m'lik derecesiyle dikkati çekti ve ABD milli takımına alındı. 1968 Meksiko Olimpiyat Oyunları'nda kırdığı 8,90 m'lik dünya rekoruyla altın madalya kazandı. Bu dünya rekoru atletizm otoriteleri tarafından "21. yy'ın derecesi" olarak nitelendirildi. Olimpiyat oyunlarından sonra 22 yaşındayken atletizmi bıraktı.

BEARA, Vladmir
(1928)

Yugoslav futbolcu. Futbol dünyasında "Kedi Kaleci" adıyla tanınmıştır.

Yugoslavya'da doğdu. Split Hajduk takımının kalecisi olarak büyük başarı gösterdi ve futbol dünyasının en yetenekli kalecilerinden biri olarak tanındı. 1950-1959 arasında 62 kez Yugoslav milli takımının kalesini korudu ve milli takım kaptanlığı yaptı. 1960'ta Almanya'nın Alemannia Aachen takımına transfer oldu ve burada beş yıl oynadı. Daha sonra Yugoslavya'da antrenörlük yaptı. 1951'de Yugoslav Hajduk takımının İstanbul'da Fenerbahçe takımı ile yaptığı maçta Fenerbahçeli Lefter'in kendisini çalımla geçerek attığı gol üzerine başındaki kasketi öfkeyle kalesinin içine fırlatıp atması Türk seyircisinin unutamadığı bir olaydır.

BEARD, Charles Austin
(1874-1948)

ABD'li tarihçi. Amerikan tarihinde iktisadi çıkarların rolünü vurgulayan araştırmalarıyla tanınmıştır.

27 Kasım 1874'te Indiana'nın Knightstown kenti yakınında bir çiftlikte doğdu, 1 Eylül 1948'de New Haven'de öldü. Varlıklı bir ailenin çocuğuydu. 1898'de Indiana'daki De Pauw Üniversitesi'ni bitirdi. 1890'lı yıllar boyunca babasının gazetesi *Knightstown Banner*'ın yöneticiliğini yaptı. Üniversiteyi bitirdikten sonra Chicago'ya giden Beard, burada liberal ve radikal aydınların yoksulların eğitimi ile uğraştıkları bir kurum olan Hull House'da halkın yaşamını yakından izledi.

1900'de ileride birçok yapıtını ortaklaşa yazacağı Mary Ritter ile evlendi. Aynı sıralarda bir işçi okulu olan Ruskin Hall'un kurulmasına katkıda bulundu. 1904'te Columbia Üniversitesi'nden doktora derecesi alan Beard, 1917'ye kadar aynı üniversitede öğretim üyeliği yaptı. 1917'de üniversite profesörlerinin hükümetin savaş politikasını eleştirme hakkını savundu ve bazı öğretim üyelerinin yıkıcılık suçlamalarıyla üniversiteden atılmalarını kınamak için istifa etti.

1917'den sonra akademik yaşamdan çekildi ve New School for Social Research'deki çalışmaları dışında üniversite ile bir daha ilişki kurmadı. Yaşamının geri kalan döneminde Connecticut'ın New Milford kenti yakınındaki çiftliğinde altmışın üzerinde kitap ve üç yüz kadar makale yazdı.

Beard'in Amerikan sosyal bilimine en önemli katkılarından biri toplumsal olayları ekonomik çıkar unsuruna ağırlık vererek çözümlemesidir. İktisadi alanda liberal öğretiyi reddederek demokratik bir merkezi planlama siyasetini öngörmüş, ABD tarihine olguların ardında yatan ekonomik dürtüleri araştırarak yaklaşmayı savunmuştur. İlk önemli yapıtı olan *An Economic Interpretation of the Constitution of the United States*'de ("Birleşik Devletler Anayasası'nın Ekonomik Bir Yorumu") Anayasa'yı hazırlayan kurucuların mülklerini değerlendirerek, bu kurucuların her birinin yeni düzenin yerleşmesinden kişisel çıkar sağladıklarını öne sürmüştür.

Beard bu yaklaşımını *Economic Origins of Jeffersonian Democracy* ("Jefferson Dönemi Demokrasisinin Ekonomik Kökenleri") adlı yapıtında daha da geliştirdi. Karısı Mary Beard ile birlikte yazdığı *The Rise of the American Civilization* ("Amerikan Uygarlığının Yükselişi") adlı kitabında Amerikan iç savaşını "İkinci Amerikan Devrimi" olarak değerlendirdi ve iç savaşın asıl nedenini köle sorunundan çok Kuzeyli kapitalistlerle Güneyli köleci toprak sahiplerinin çıkar çatışması olarak yorumladı.

Beard tarih biliminin yöntemine ilişkin görüşlerini 1933'te Amerikan Tarih Kurumu başkanlığına seçildiği zaman yaptığı konuşmada açıklamıştır. Beard'a göre tarih araştırmalarında nesnellik iddiası "soylu bir hayal"dir. Tarihsel bilgi kaçınılmaz olarak tarihçinin öznelliği ile sınırlıdır ve bu öznellik toplumsal değişimden yana olduğunda bir anlam kazanabilir.

Beard 1930'lu yıllarda yaklaşan II. Dünya Savaşı'nda ABD'nin tarafsız kalmasını ve Avrupa'ya müdahale etmemesini savundu. ABD savaşa girince bundan Cumhurbaşkanı Roosevelt'i sorumlu tutan Beard, bu konudaki görüşlerini *President Roosevelt and the Coming of the War, 1941* ("Başkan Roosevelt ve Savaşın Gelişi, 1941") adlı kitabında polemiksel bir dille açıkladı. Kitabının yayımlandığı yıl olan 1 Eylül 1948'de New Haven'daki çiftliğinde öldü.

- **YAPITLAR (başlıca):** *The Industrial Revolution*, 1901, ("Sanayi Devrimi"); *An Economic Interpretation of the Constitution of the United States*, 1913,("Birleşik Devletler Anayasası'nın Ekonomik Bir Yorumu"); *The Economic Origins of Jeffersonian Democracy*, 1915, ("Jefferson Dönemi Demokrasisinin Ekonomik Kökenleri"); *Rise of American Civilization* (Mary Beard ile), 2 cilt, 1927, ("Amerikan Uygarlığının Yükselişi"); *American Foreign Policy in the Making 1932-1940*, 1946, ("Amerikan Dış Politikasının Oluşumu, 1932-1940");*President Roosevelt and the Coming of the War 1941*, 1948, ("Başkan Roosevelt ve Savaşın Gelişi, 1941").
- **KAYNAKLAR:** M. Beard, *The Making of Charles A. Beard: An Interpretation*, 1955; E. Berg. *The Historical Thinking of Charles A. Beard*, 1957; R. Hofstadter, *The Progressive Historians Turner, Beard, Parrington*, 1968; C. Strout, *The Pragmatic Revolt in American History: Carl Becker and Charles Beard*, 1958.

BEARDSLEY, Aubrey Vincent
(1872-1898)

İngiliz kitap resimleyici ve karikatürcü. Yeni Sanat (Art Nouveau) üslubunun kitap resimleme konusunda en büyük temsilcisidir.

Brighton'da doğdu. 18 yaşlarındayken yaptığı desenlerin beğeni kazanması üzerine ressam Puvis de Chavannes ve Burne-Jones'un önerilerine uyarak çalışmakta olduğu mimarlık bürosundan ayrıldı ve Westminster Sanat Okulu'nda resim derslerine devam etti. Thomas Malory'nin *Morte d'Arthur* adlı yapıtı için 500'den fazla desen yaptı. 1894'te *Yellow Book* adlı derginin editörlüğünü yürüttü, daha sonra geçtiği *Savoy* dergisi için sayısız desen çizdi ve bir o kadar da şiir yazdı. En önemli kitap resimlemeleri Oscar Wilde'ın *Salome*'si, Alexander Pope'un *The Rape of the Lock*'u ve ölümünden biraz önce gerçekleştirdiği Ben Jonson'un *Volpone*'sidir. 1892-1898 arası sanat bakımından en verimli yılları oldu. Menton'da veremden öldü.

Beardsley Yeni Sanat üslubunun ruhunu hiçbir İngiliz sanatçısının başaramadığı bir düzeyde dile getirmiştir. Çizgilerin iç içe örülmesine dayanan dekoratif biçimciliği Gustav Klimt'in üslubunu çağrıştırır. Çalışmaları üç grupta toplanabilir. İlk döneminde Pre-Raphael'ci ressamların anlayışı ile Burne-Jones ve Puvis de Chavannes'ın etkileri altında kalmıştır. Kompozisyonu oluşturan kütlelerin dengeli bir düzenleme içinde dağıtıldığı ikinci döneminin ürünleri aşırı dekoratif niteliktedir. Bunlarda Japon baskılarının etkileri de belirgindir. 18. yy Fransız sanatından esinlendiği son döneminde ise bir tür Naturalizm'e (Doğalcılık) dönüş ağır basar.

1890'larda Victoria dönemine karşı bir tepkiyi ve

Oscar Wilde'ın "Salome"si için ilüstrasyon

çevresindeki maddeci yaşam biçimine karşı duyduğu öfkeyi dile getiren Beardsley, dekoratif çizgisel biçimleriyle ve içten alaycı bir tavırla, çoğunlukla düşsel, erotik ve hastalıklı temaları işlemiştir. *Morte d'Arthur* için yaptığı desenlerle *Yellow Book*'ta yayımlanan desenleri sanatının en özgün örnekleridir.

• YAPITLAR (başlıca): Resimlediği kitaplar: *Morte d'Arthur*, 1893-1894; *Yellow Book*, 1894; *The Rape of Lock*, 1894; *Volpone*, 1898.

• BAKINIZ: KLIMT.

BEATLES

İngiliz pop müzik topluluğu. Parçaları, tavır ve giyinişleriyle 1960'lar gençliği için başkaldırı ve özgürlük simgesi olmuşlardır.

Dört Liverpool'lu müzisyenden oluşur: Gitar, piyano, org ve bas gitarda Paul McCartney (18 Haziran 1942), ritm gitarda John Lennon (9 Ekim 1940-8 Aralık 1980) solo gitarda George Harrison (25 Şubat 1943) ve davulda Ringo Starr takma adıyla Richard Starkey (7 Temmuz 1940).McCartney,Harrison ve Lennon tarafından kurulan topluluk Beatles adıyla ilk konserlerini Liverpool yakınlarında Litherland Town Hall'da verdi. Ringo Starr topluluğa 1962'de katıldı. Beatles'ın ünü 1962'den itibaren kısa zamanda yayıldı, 1965 yılına gelindiğinde *Beatlemania* (Beatles tutkusu) doruğuna ulaşmıştı. Topluluk 1968'de Apple Plak Şirketini kurdu. 1970'te *Let it Be* adlı bir albüm yaptıktan sonra dağıldı. Beatles üyeleri topluluk dağıldıktan sonra da müzik ve plak çalışmalarını sürdürdüler. John Lennon 8 Aralık 1980'de New York'ta öldürüldü.

Beatles 1962'den itibaren "Love Me Do", "She Loves You", "I Want to Hold Your Hand", "All My Loving" ve "Can't Buy Me Love" gibi Lennon/McCartney beşteleriyle tanındı. Kolay akılda kalan bir melodi ve ısrarla tekrarlanan ritmlerin egemen olduğu bu parçalar açıksözlülükle anlatılan bir sevgi temasını işlerler. Beatles'ı bir gençlik "mit"i haline getiren ise yalnızca bu parçalardaki dokunaklı romantizm değildi. Beatles üyeleri giyiniş tarzları ve uzun saçlarıyla 1960'lar gençliği için değerlere kaygısızca meydan okumanın ve özgürlüğün simgesi oldular. Ancak topluluk kısa zamanda "yıldız"laştı ve üyeleri Liverpool işçi mahallesinden Saray'a yükselerek "sir" unvanını aldılar.

Beatles, cazın popülerliğini yitirmesiyle 1960'lardan başlayarak ondan boşalan yeri dolduran pop müziğin başlıca temsilcisi olmuştur. *Beatlemania* ise genç kuşak dinleyicilerin coşkuyla katıldıkları bu müziğin ayinsi bir gösteriye ve adeta bir yaşantı tarzına dönüşmesini simgeler. Beatles'ın "Don't Let Me Down", "Hey Jude", "The Ballad of John and Yoko" ve "Let it Be" gibi 1967 sonrası parçalarında, ilk dönem parçalarının romantizmi ve kalıplaşmış ritmleri egemen olmamakla birlikte bu dönemden sonra Beatles "mit"inin giderek kaybolmaya başladığı görülür.Topluluk 1968'ler Avrupa gençlik hareketinin gelişiminin dışında kalmış "Revolution" gibi toplumsal değişim olgusunu ele alan birkaç parça yapmakla birlikte kaygısız bir eleştirelliği aşamamıştır.

Beatles ne folk müziğinin ne de temeli olan yenilikçi bir müzik geleneğinin devamıdır. Romantik şarkılardan zenci müziğine, *rock and roll*'dan Hint müziğine kadar çeşitli müzik tarzlarını ham madde olarak kullanmışlar, deneysel arayışlarıyla kendilerinden sonra gelen kuşakların müzik anlayışlarının oluşmasında bir temel oluşturmuşlardır.

Beatles tutkunluğunun bir yaşantı tarzına dönüşmesine 1965'ten itibaren rol aldıkları filmlerin de katkısı vardır. Richard Lester'ın yönettiği 1965 yapımı *A Hard Day's Night* ve *Help!*, 1967 yapımı televizyon filmi *Magical Mystery Tour* bunlar arasındadır. 1968 yapımı *Yellow Submarine* ise Beatles parçaları üzerine kurulu bir çizgi-filmdir.

• YAPITLAR (başlıca): Albüm: *Please, Please Me*, 1963; *With the Beatles*, 1963; *A Hard Day's Night;* 1964; *Beatles For Sale*, 1965; *Help!* 1965; *Rubber Soul*, 1966; *Revolver*, 1966; *Sergeant Pepper's Lonely Hearts Club Band*, 1967; *Yellow Submarine*, 1969; *Abbey Road*, 1969; *Let it Be*, 1970.

BEATTIE, James
(1735-1803)

İskoç filozof ve şair.

Kincardine bölgesindeki Laurencekirk'te doğdu. Aberdeen'de öldü. Babası çiftçiydi. Önce doğduğu

yerde, sonra da Aberdeen'deki kilise okulunda parasız eğitim gördü. 1760'ta Marischal Koleji'nde ahlak felsefesi dersleri vermeye başladı. Bu dönemde görüşlerinden çok etkilendiği T. Reid ile yakın dostluk kurdu. Berkeley ve Hume felsefesine karşı çıkmakla ün kazanan Beattie, bu çabalarından ötürü kral III. George tarafından bir para ödülüyle onurlandırıldı. Daha sonra Aberdeen'de Latin grameri dersleri vermeye başladı. İki çocuğunun art arda ölümü üzerine yaşamının son yıllarını tek başına ve üzüntüyle geçirdi.

Beattie, bir yanda Locke-Berkeley-Hume üçlüsünde simgeleşen deneyci geleneğe karşı çıkan, öbür yandan da İngiliz ruhbilimciliğinin öncülüğünü yapan İskoçya Okulu'na bağlıdır.

Beattie'ye göre sağduyunun sağladığı gerçeklerle usun ortaya koyduğu gerçekler arasında önemli bir ayrım vardır. Sağduyununkiler açık-seçiktir, kanıtlamayı gerektirmez. Usun bulduğu gerçekler ise usavurmadan kaynaklanır. Sağduyu eğitim ve alışkanlıkla kazanılmamış, doğal olan ve birdenbire ortaya çıkan bir içgüdüyle gerçeği kavramaya yarayan bir yetidir. Us ise bilinenden yola çıkarak bilinmeyeni anlamaya çalışır. Bu nedenle onun başlıca kavrama yöntemi usavurmadır.

Ahlak konusunda Beattie'nin tutumu Stoacılığın "iyi" ve "ödev"le ilgili yorumlarına dayanır. Ahlakı "doğaya uygun yaşamak-naturam sequi" diye tanımlayan Stoa öğretisini Beattie, "vicdan" kavramıyla uzlaştırmaya çalışmıştır. Ona göre, insan doğasının gerektirdiği biçimde davranılırsa, vicdanın öngördüğü yaşama ilkesi gerçekleştirilir.

Sanat konusunda Aristoteles'in görüşünü benimsemiş, öykünmeye *(mimesis)* önem vermiştir. Ona göre, bir sanat ürününün başarılı olup olmaması, öykünülen nesneye olan benzerliğiyle orantılıdır. Bu nedenle sanatta, bir "özgün ortaya koyuş" söz konusu değildir. Sanatçının yapacağı iş öykündüğünü en iyi biçimde yansıtmadır.

Beattie'nin felsefeye yaklaşımı Berkeley, Hume ve Descartes'ı eleştirmekle olmuştur. Berkeley'in tinsel, Hume'un evrensel, Descartes'ın köktenci kuşkuculuğunu gerçeği kavramada yetersiz bulan Beattie, daha çok, Reid'in görüşlerinden esinlenmiştir.

Düşüncelerini çok kolay anlaşılan, yer yer şiire yaklaşan bir söyleyişle dile getiren Beattie, İskoçya Okulu'nun gelişmesinde önemli katkıda bulunmuştur. Felsefenin yanı sıra yazınla da ilgilenen düşünürün çağına göre yeni sayılan şiirleri vardır.

• YAPITLAR (başlıca): *Essay On Poetry and Music,* 1777, ("Şiir ve Müzik Üstüne Deneme"), *Dissertation Moral and Critical on Memory and Imagination, On Dreaming, the Theory of Language,* 1783, ("Bellek, Düşgücü, Düş, Dil Kuramı Üstüne Eleştirel ve Ahlaki Çalışma"); *Evidence of Christian Religion,* 1786, ("Hıristiyan Dininin Açıklığı").

• BAKINIZ BERKELEY, DESCARTES, HUME, REID.

• KAYNAKLAR: M. Forbes, *Beattie and His Friends,* 1904; W. Forbes, *An Account of the Life and Writings of James Beattie,* (2 Cilt), 1807.

BEAUMARCHAIS, Pierre-Augustin Caron de (1732-1799)

Fransız oyun yazarı. 18. yy Fransız komedyasını bir toplumsal taşlama türüne dönüştürdüğü oyunlarıyla tanınmıştır.

24 Ocak 1732'de Paris'te doğdu. Bir saatçinin oğluydu. Gençliğinde bu zanaatı öğrendi ve XV. Louis'nin sarayında saatçi olarak görevlendirildi. Bir saray memurunun dul karısıyla evlendikten sonra sarayda kendine bir yer edindi. Orta sınıftan aristokrat çevreye yükselince "de Beaumarchais" adını aldı. XV. Louis'nin kızlarına müzik dersleri verdi, saray konserlerini yönetti. Kralın gizli ajanı olarak maceralı bir yaşam sürdü. Yaptığı düellolar ve karıştığı para işleri nedeniyle hakkında birkaç kez dava açıldı. 1773'teki mahkemede savcılık görevini yüklenen saray danışmanı Goëzman'la yaptığı polemikleri ve Goëzman'ın karısının ondan rüşvet aldığını açıkladığı yazılarını *Mémoires* ("Bildirgeler") adlı yapıtında topladı. Davayı kaybetti, ama devrin yargı organlarının çarpık işleyişini açıklayan yazılarıyla halkın desteğini kazandı. Daha sonraki yıllarda silah tüccarlığına başladı, 1776'da Amerika'nın ulusal bağımsızlığı için savaşan devrimcilere silah yardımı yaptı. Voltaire'in tüm yapıtlarını ilk kez yayımladı. Öte yandan krala karşı yurt dışında yergiler yazıp bastıranların kovuşturmasıyla görevlendirildi. Düş ürünü bazı yergiciler yaratıp bunların saldırısına uğradığını ileri sürerek bu görevi geçiştirmeye çalıştı. Son yılları Fransız Devrimi'nin karışık ortamında geçti. Devrim'in önderleriyle anlaşamadı, Jean Paul Marat tarafından hapse attırıldı ve giyotinden son anda kurtuldu. Terör dönemini Fransa dışında geçirdi. 18 Mayıs 1799'da Fransa'da öldü.

Beaumarchais'nin ilk oyunu *Eugénie* bir kont tarafından evlilik vaadiyle aldatılan bir kızı konu alır. Kızın ağabeysiyle yaptığı düellodan sonra kont sevgilisine döner. *Eugénie* Diderot üslubunda bir "burjuva oyunu" (drame bourgeois) olarak yazılmış, ancak bu

türün başarılı bir örneği olamamıştır. Yazarın aynı türde yazdığı ikinci oyunu *Les Deux Amis* ("İki Arkadaş") daha başarılı olmakla birlikte, komedyalarının düzeyine erişememiştir.

Beaumarchais'nin oyun yazarı olarak tanınması *Le Berbier de Séville* (Sevilla Berberi) ve *Le Mariage de Figaro* (Figaro'nun Düğünü) adlı komedyalarıyla olmuştur. 1816'da Rossini tarafından opera haline getirilen *Sevilla Berberi*, kendisiyle evlenmek için eski vasisi tarafından eve hapsedilmiş neşeli bir dilber olan Rosine ile Kont Almaviva arasındaki aşk macerası çevresinde döner. *Figaro'nun Düğünü* bu oyunun devamıdır ve Kont'un Figaro ile kontesin oda hizmetçisi Suzanne arasındaki ilişkiyi engelleme çabalarını konu alır. Her iki oyunun da temeli, uşak Figaro'yla efendisi Kont Almaviva'nın ilişkileridir. Beaumarchais Roma tiyatrosundan beri bir komedya tipi olarak varolan entrikacı uşak tipini geliştirmiş, çapkın, nükteci, ağzı iyi laf yapan, maceracı bir Figaro yaratmıştır. Oyunları neşeli, nükteli, ancak iğneleyici bir taşlama üslubu içinde türlü entrikalarla ve "dalgınlık dövüş"lerle gelişir. Özellikle Mozart'ın operasına esin kaynağı olan *Figaro'nun Düğünü*, içerdiği aristokrasiye yönelik sert eleştiriler nedeniyle uzun zaman sahnelenememiştir. 1784'de Théâtre Française'de oynandığı ilk gece bir halk ayaklanmasına neden olmuştur.

Beaumarchais'nin daha sonra yazdığı *La Mére coupable* ("Suçlu Anne") adlı duygusal melodram öteki komedyaları kadar başarılı değildir. Nükteci ve entrikacı Figaro bu oyunda can sıkıcı bir ahlakçıya dönüşmüştür. Beaumarchais'nin ayrıca *Tarare* adlı bir de operası vardır.

Beaumarchais, Marivaux ile birlikte 18. yy Fransız komedya türünün en önemli yazarlarındandır. *Sevilla Berberi* ve *Figaro'nun Düğünü* adlı oyunlarıyla entrikalar üzerine kurulu geleneksel Fransız komedyasını yeniden canlandırmıştır. Fransa'da ikinci sınıf opera, vodvil ve duygusal komedyaların popülerliğini koruduğu bir dönemde komedyayı Molière biçiminde bir taşlama türüne dönüştürmüştür. Oyunlarında aristokrasiye yönelttiği nükteli, ancak cesur eleştirileriyle halkın sevgisini kazanmış ve Fransız Devrimi'nin habercisi olmuştur. Sonunda aristokrasinin yıkılışını görmekle birlikte, katkıda bulunduğu devrime katılamamıştır. Yaşamı Alman oyun yazarı Friedrich Wolf'un *Beaumarchais* adlı tragedyasına konu olmuştur.

• **YAPITLAR (başlıca): Oyun;** *Eugénie*, 1767; *Les Deux Amis*, 1770, ("İki Arkadaş"); *Le Barbier de Séville*, 1775, (Sevilla Berberi); *Le Mariage de Figaro*, 1784, (Figaro'nun Düğünü); *La Mére Coupable*, 1792, ("Suçlu Anne"). **Opera:** *Tarare*, 1757. **Anı:** *Mémoires*, 1773-1774, ("Bildirgeler").

BEAUMONT, Francis
(1584-1616)

İngiliz oyun yazarı. John Fletcher'la birlikte yazdığı oyunlarıyla 17. yy'da Ben Jonson ve Shakespeare'den sonra en önemli oyun yazarı olarak tanınmıştır.

İngiltere'de Grace-Dieu'de doğdu. Soylu bir yargıcın oğluydu. 1597'de Oxford'a gitti, bir süre Oxford Üniversitesi'ne devam etti. 1600'de hukuk öğrenimi görmek için Londra'daki Inns of Court'a girdi. Oyun yazarı olarak birlikte çalıştığı John Fletcher'la dostlukları 1607'de başladı. Beaumont 1613'te evlendikten sonra Londra dışına taşındı ve sakin bir yaşam sürdü. 6 Mart 1616'da öldü.

Ovid'den esinlenerek yazdığı şiiri *Salmacis and Hermaphroditus*'u 1602'de yayımlandı. 1606'daki ilk oyunu *The Woman Hater* ("Kadın Düşmanı") Ben Jonson etkisinin görüldüğü, hafif taşlamalarla dolu bir komedyadır. 1607'de yayımlanan *The Knight of the Burning Pestle* ("Yanan Mızraklı Şövalye") yazarın başyapıtı sayılır. Bazı bölümlerinin Cervantes'in *Don Quixote*'undan alındığı sanılan bu oyun, destansı bir taşlamadır.

1607-1613 yılları arasında, John Fletcher'la birlikte, o dönemde yaygın olan erkek çocuklardan oluşan oyuncu toplulukları için oyunlar yazdı. Ama Beaumont ve Fletcher adıyla tanınan 52 oyunun sadece 12'si iki yazarın ortak çalışmasının ürünüdür, ötekiler Fletcher'ın ya tek başına ya da Philip Masinger'la birlikte yazdığı oyunlardır. Beaumont ve Fletcher'ın birlikte yazdıkları traji-komedyalar Shakespeare'in son oyunlarıyla benzerlikler gösterir.

• **YAPITLAR (başlıca): Şiir:** *Salmacis and Hermaphroditus*, 1602. **Oyun:** *The Woman Hater*, 1606, ("Kadın Düşmanı"); *The Knight of the Burning Pestle*, 1607, ("Yanan Mızraklı Şövalye"); *The Coxcomb* (Fletcher ile), 1608-1610, ("Züppe"); *Philaster or Love Lies a-Bleeding* (Fletcher ile), 1609, ("Philaster ya da Kanlar İçinde Yatan Sevda"); *The Maid's Tragedy* (Fletcher ile), 1610-1611; *A King and No King* (Fletcher ile), 1611, ("Var Kral Yok Kral").

• **BAKINIZ:** J. FLETCHER.

BEAUMONT, William
(1785-1853)

ABD'li askeri cerrah. İnsanda sindirim fizyolojisine ve midenin sindirimdeki rolüne ilişkin ilk sistemli gözlemleri yapmıştır.

21 Kasım 1785'te Connecticut'taki Lebanon kasabasında doğdu. Küçük bir çiftçi ailesinin oğluydu. 21 yaşındayken kendine bir meslek edinip geçimini sağlamak amacıyla evinden ayrılarak New York Eyaleti'ndeki Champlain'e yerleşti. Üç yıl boyunca

bir yandan köy öğretmenliği yapıp, bir yandan tıp kitaplarını okuyarak kendi kendini yetiştirdi. 1810'dan başlayarak Vermont Eyaleti'ndeki Saint Albans'ta bir hekimin yanında iki yıl kadar pratik yaptıktan sonra 1812'de cerrahlık sınavını vererek diplomasını aldı ve aynı yıl İngiltere'ye karşı girişilen 1812 Savaşı nedeniyle cerrah yardımcısı olarak orduya alındı. Bu savaş sırasında Kanada sınırı yakınındaki Plattsburgh cephesinde ilk askeri cerrahlık deneyimini kazanan Beaumont, 1816'da ordudan ayrılarak 1820'ye değin aynı kentte serbest cerrah olarak çalıştı. O tarihte yeniden orduya dönerek önce Michigan'daki Mackinac Kalesi'nde, sonra da çeşitli askeri merkezlerde görev aldı. 1834'te Missouri'deki Saint Louis kenti hastanesinin cerrahlığına atandı, 1837'de de Saint Louis Üniversitesi'nde cerrahi profesörü oldu, 1839'da ordudan emekliye ayrılarak 25 Nisan 1853'teki ölümüne kadar aynı kentte serbest cerrahlık yaptı. İnsanda sindirim olayının anlaşılmasına ışık tutacak ilk deneysel çalışmalara sahne olan Mackinac Kalesi sonradan müzeye dönüştürüldü ve Beaumont'ın adına bir anıt dikildi.

1820'de görevli olarak Mackinac Kalesi'ne gönderilen Beaumont 1822 yılının 6 Haziran günü kaza sonucu karnından ağır yaralanmış Kanadalı bir avcının bakımını üstlendiğinde, bu olayla tıp tarihine geçeceklerini ne o, ne de hastası bilebilirdi. Alexis St. Martin adında, on dokuz yaşındaki genç avcının sol üst karın bölgesi, çok yakınında patlayan bir av tüfeğinin saçmalarıyla parçalanmış, iç organları dışarı fırlamış ve midesiyle karın derisi arasında bir fistül belirmişti. Beaumont'a getirildiğinde ölmek üzere olan genç on ay kadar sonra iyileşmeye başladıysa da, midesinden dışarıya açılan yaklaşık 2,5 cm çapındaki bu fistül tümüyle kapanmamış, yer yer mukuslu bir zarla örtülmüştü.

Hastasıyla çok yakından ilgilenerek iki yıl boyunca tedavisini sürdüren Beaumont, bu fistül aracılığıyla insan midesindeki sindirim olayını incelemeye karar verdi. Bu çalışma için gerekli izni sağladıktan sonra Mayıs 1825'ten başlayarak hastasının midesinden, sindirimin çeşitli evrelerinde mide suyu ve besin örnekleri alıp inceledi ve görevli olarak gittiği yerlere St. Martin'i de beraberinde götürdü. Teknik olanaksızlıklar, kendisinin sık sık yer değiştirmesi ve sonunda St. Martin'in Kanada'ya dönmesiyle kesintili olarak sürdürdüğü bu çalışma, 1833'te *Experiments and Observations on the Gastric Juice and the Physiology of Digestion* ("Mide Suyu ve Sindirim Fizyolojisi Üzerine Deney ve Gözlemler") adlı yapıtıyla son buldu. Beaumont kitabında, yaklaşık 240 gözlem sonucuna dayanarak sindirim olayının kimyasal bir süreç olduğunu, sebze gibi besinlerin geç sindirildiğini, mide suyunun ancak vücut ısısı gibi belli bir sıcaklıkta etkili olduğunu gösterdi; midenin hareketlerini ilk kez deneysel ve ayrıntılı olarak inceledi; alkolün mide iç duvarı üzerinde yıkıcı etki yaparak gastrite neden olduğunu ortaya koydu. Mide suyunun hidroklorik asitten başka bir şey olmadığını savunarak, bu bulgusunu kimyacılara doğrulattı.

Bir rastlantıdan kaynaklanan ve sindirim olayının anlaşılmasında çok ileri bir adım atılmasını sağlayan Beaumont'ın bu araştırmaları sonradan Claude Bernard'a hayvanlarda yapay fistül aracılığıyla deney ve gözlemler yapma düşüncesini esinlemiştir.

- **YAPITLAR (başlıca):** *Experiments and Observations on the Gastric Juice and the Physiology of Digestion*, 1833, ("Mide Suyu ve Sindirim Fizyolojisi Üzerine Deney ve Gözlemler").
- **KAYNAKLAR:** G. Miller, *William Beaumont's Formative Years*, 1946; J.S. Myer, *Life and Letters of Wiliam Beaumont*, 1912.
- **BAKINIZ:** C. BERNARD, I.P. PAVLOV, PROUT, SPALLANZANI.

BEAUSOBRE, Isaac de
(1659-1738)

Fransız bilgesi. Hıristiyanlık'ın ilk dönemini düşünce tarihi açısından incelemiştir.

Niort'da doğdu, Berlin'de öldü. Soylu ve Protestan bir ailedendir. Daha iyi bir yaşam sürmesi için küçükken zengin bir akrabasının yanına verildi. Dinsel konulara ilgi duyan Beausobre, Saumur Akademisi'ne girdi ve 1685'te rahip oldu. Nant Fermanı ile Protestanlık'ın yasak edilmesinden sonra evinde din toplantıları yaptığı savıyla cezalandırılmak istendi. Bu nedenle Rotterdam'a kaçtı ve bir prensin koruması altına girdi. 1693'te Berlin'e gitti. İki yıl sonra bu kentteki Fransız Kilisesi'nin başrahibi oldu. Berlin'de saygın bir çevreye giren düşünür güç durumda bulunan protestanlara yardım etti. Ayrıca *Cermen Kitapsarayı* gazetesinin uzun süre müdürlüğünü yaptı.

Beausobre felsefeye Hıristiyanlık'ın ilk zamanlarını anlatan bir din tarihi yapıtıyla girdi. Bu yapıtın ilk cildini kendisi bastırmış, ikincisini ise bıraktığı notlardan ardılı Formey tamamlamıştır. Hıristiyanlık'ın ilk yüzyıllarındaki dinsel etkisini buna bağlı olarak da düşünce ve ruh ortamını araştırdı. Bu yapıt o döneme ait zengin bir tarihsel bilgiyi içermesinden başka doğu kültürü hakkında da çok önemli ayrıntılara değinmiştir. Hıristiyan-Zerdüşt karması bir din olan Maniheizm konusunda geniş bir inceleme yapan Beausobre, bu dinin insanlar üzerindeki etkisini incelemiştir.

- **YAPITLAR (başlıca):** *Histoire Critique de Mani et Manicheisme*, 1734, ("Mani ve Maniheizmin Eleştirel Tarihi").
- **KAYNAKLAR:** Haag, *La France Protestante*, 1846-59, (10 Cilt).

BEAUVOIR, Simone de
(1908)

Fransız romancı ve denemeci. Varoluşçuluk felsefesinin temalarını işlemiş, kadın konusunda ünlü incelemesiyle kendini 20. yy'ın önde gelen feminist düşünürlerinden biri olarak kabul ettirmiştir.

Katolik bir burjuva ailesinin kızı olan Simone de Beauvoir 9 Ocak 1908'de, Paris'te doğdu. İlk ve ortaöğrenimini özel Katolik okullarında tamamladı. Sorbonne'da felsefe okudu. 1929'da bitirme sınavlarına hazırlanırken Jean-Paul Sartre ile tanıştı. Yaşamının en önemli olayı olarak nitelediği bu tanışma Sartre'ın ölümüne değin süren bir ilişkinin başlangıcı oldu. 1930'da Rouen'da öğretmenliğe başladı. Daha sonra Marsilya ve Paris'te süren öğretmenlik görevini geçimini yazarlıktan kazanmaya başladığı 1943'ten sonra bıraktı.

Sartre ile tanışmasından bir yıl sonra onunla evlilik, çocuk doğurma gibi geleneksel aile ilişkilerini yadsıyan, tarafların birbirlerinin özgürlüğüne karşılıklı saygı duyması ilkesine dayanan bir beraberlik ilişkisi kurdu. Tüm yaşam boyu süren bu ilişki, hem varoluşçu felsefenin hem de Beauvoir'ın feminizm anlayışının yaşama uygulanış biçimidir. Sartre ile birlikte, Beauvoir da içinden çıktığı burjuva çevrenin değerlerini yadsımış ve çağına karşı sorumlu olmayı seçmişti. Çağın önemli sorunları önünde her zaman insan özgürlüğünden yana bir tavır almıştır. Sartre'a yakınlığına ve genellikle onunla aynı tutumu paylaşmasına karşın, özgür ve bağımsız bir düşünür olmayı başarmıştır.

İlk yapıtlarını II. Dünya Savaşı sırasında ve hemen savaştan sonra veren yazar, önceleri varoluşçu felsefenin belli başlı temalarını romanlarında işlemiştir. İlk romanı *l'Invitée* (Konuk Kız) otobiyografik unsurlar taşır. Genç bir kızın uzayan konukluğu sonucu anlaşmış bir çiftin ilişkilerinin bozuluşunu konu alır. Romanda, bir bilincin ancak bir başka bilinci yok etmek pahasına varolabildiği teması işlenir. İkinci romanı 1944'te yayımlanan *Le Sang des autres*'dır ("Başkalarının Kanı"). İşgal altındaki Paris'te geçen romanda sorumluluk ve özgürlük sorunu ele alınır. Kendi idealleri uğruna başkalarının kanını dökmek durumuna gelen roman kahramanı sonunda kendini feda etmek zorunda kalır. 1945'te yazdığı *Les Bouches Inutiles* genel bir yarar uğruna birilerini feda etmenin haklılığı ya da anlamsızlığı üzerine yazılmış didaktik bir oyundur. *Tous les hommes sont mortels* ("Bütün İnsanlar Ölümlüdür"), Charles Quint (Şarlken) hükümdarlığı sırasında geçen tarihi bir romandır. Burada yaşama ölümün anlam ve biçim verdiği teması işlenir. *Les Mandarins*, insanın temel ikilemlerini daha karmaşık bir biçimde ele alır. Romanın merkezinde sevginin yıktığı bir kadının öyküsü vardır. Roman II. Dünya Savaşı'nı izleyen yılların siyasi ortamında, Paris'in aydın çevresinde yaşanan siyasi sorumluluk alma ya da aydın statüsünü koruma ikilemine ışık tutar. Yazar 1954'te yazdığı bu romanıyla aynı yılın Goncourt Ödülü'nü kazanmıştır. 1966'da yazdığı *Les Belles Images* ("Güzel İmgeler") romanı ve üç uzun öyküden ("La Femme rompue", "Monologues", "l'Age de discretion") oluşan *La Femme rompue* (Yıkılan Kadın) adlı kitabında, felsefi temaları bırakmıştır. Bu yapıtlarda, kadınların evlilik ve çalışma yaşamındaki ikilemleri işlenmektedir.

Büyük bir gezgin olan Beauvoir, Yunanistan, İtalya, Orta Avrupa, Mısır, ABD, Çin, SSCB, Latin Amerika ve Japonya'yı dolaşmıştır. Bu gezilerden bazılarını gezi notlarında anlatır. *l'Amérique au jour le Jour*'da ABD'ye ilişkin gözlemlerini yansıtır, *la Longue Marche*'da ise Çin devrimini tanıtır.

Denemelerinde de yine varoluşçu temaları işleyen yazar, 1944'te *Pyrrhus et Cinéas*'ı, 1948'de Hegel üzerine *Pour une morale de l'ambiguité*'yi ve 1949'da *Deuxième Sexe*'i yayımlamıştır. Kadını özne olan erkeğe göre "Öteki" olarak tanımlayan felsefi bir bakış açısından yürütülen bu incelemede yazar, kadının bağımsızlığını, kendini erkeğe göre değil, kendi için tanımlayarak kazanabileceğini önerir. Denemelerin sonuncusu, 1970'te yazdığı *Viellesse* yaşlılık üzerinedir. Varoluşçu açıdan yürütülen bu incelemede yaşlılık, insanın doğayı ve kendi doğasını aşması olarak tanımlanan varoluş çabasının son yitiş aşamasıdır. Geleceğin bugünü haklı kılan tek ölçüt olduğu görüşünün önüne dikilen bir düşmandır yaşlılık.

Çağına karşı sorumluluk düşüncesi Beauvoir'ı otobiyografi biçiminde dört ciltlik büyük bir tanıklık dizisi yazmaya yöneltmiştir. Bu yapıt son elli yılın Fransız aydın yaşamının bir tarihi olarak kabul edilebilir. Yapıtın ilk cildi, *Les Mémoires d'une jeune fille rangée* (Bir Genç Kızın Anıları), çocukluk yıllarını ve bağımsız bir kadın olma yolundaki savaşımını anlatır. *La Force de l'âge* (1960) savaş öncesi dönemi, *La Force des choses* (1963) savaş ve savaş sonrasını anlatır. Savaş sonrasında Beauvoir'ın Sartre ile birlikte çıkardığı *Les Temps Modernes* dergisi ve onun etrafında yapılan siyasal ve entelektüel tartışmalar bu cildin merkezinde yer alır. Dizinin son cildi, *Tout compte fait* 1960'ların sonlarında gündeme gelen 1968 olayları, yeni feminizm gibi sorunlara ışık tutmaya çalışır. Kendi yaşamını da nesnel bir gözle anlattığı bu yapıt oldukça kuru ve bir tür kronik diliyle yazılmıştır. Yine otobiyografik bir yapıt olan *Une mort très douce* (Sessiz Bir Ölüm) üslup bakımından bu diziden ayrılır. Annesinin ölümüne tanıklıktan yola çıkarak 1970'te yazdığı bu denemede anne kız ilişkileri irdelenir. Kendini bir "yazı virtüözü" olarak tanımlamayan Beauvoir'ın edebi yönden en yetkin kitabıdır.

Bir bütün oluşturan otobiyografisinde yazar yaşamını başarıyla gerçekleştirilmiş bir proje olarak ortaya koyar. Bu karşı karşıya geldiği "erkeğe göre tanımlanan" bir nesne olan kadınlığını aşmak ve varlığını kendi seçişleriyle oluşturarak özgürlüğe ulaşmak olarak tanımlanan bir projedir. Yaşamını tezlerini doğrulayan bir kanıt olarak gösterir, kendini kadınlara bir model değil, bir örnek olarak sunar.

Roman ve denemelerden oluşan bu önemli yapıtın iki temel zayıf noktası vardır. Birincisi kadınlara önerdiği özgürleşme yolunun, tarih içinde oluşmuş maddi koşulların yarattığı kısıtlamaları yeterince dik-

kate almamasıdır. Bu bir ölçüde benimsediği idealist felsefenin bir sonucudur. Bu nedenle feminizme bakış açısı da eklektiktir, zaman içinde çelişik sonuçlara varmıştır. Önceleri, kadınlara bireysel kurtuluş yolunu önermiş, daha sonra feminizmi yadsıyacak derecede sosyalizme öncelik tanımıştır. Feminizme yaklaşımını son kitabında gözden geçiren yazar, bu zaafını kendi de teslim etmektedir. Yapıtın ikinci zayıf noktası da kadınlara bireysel kurtuluş yolunu öneren yazarın felsefi yapıtlarında, hatta romanlarında buna uygun bir dil yaratamamış olmasıdır. Nesnel anlatımı ve kuru dili okuru kendini başarılı bir örnek olarak sunduğu eserlerle özdeşlik kurmaktan alıkoymaktadır. Öyle ki bazı eleştirmenler, yazdığı dört ciltlik otobiyografiye karşın kadın ve insan Simone de Beauvoir'ın kişiliğinin yeterince belirginlik kazanmadığını ileri sürerler.

• **YAPITLAR (başlıca): Roman:** *l'Invitée*, 1943, (Konuk Kız); *Le Sang des autres*, 1944, ("Başkalarının Kanı"); *Tous les hommes sont mortels*, 1946, ("Bütün İnsanlar Ölümlüdür"); *Les Mandarins*, 1954, (Mandarinler); *Les Belles Images*, 1966, ("Güzel İmgeler"); *La Femme rompue*, .1967, (Yıkılan Kadın). **Oyun:** *Les Bouches inutiles*, 1945, ("Yararsız Ağızlar"). **Deneme:** *Pyrrhus et Cinéas*, 1944, (Denemeler); *Pour une morale de l'ambiguité*, 1948, ("Belirsizliğin Ahlakı Üzerine"); *Deuxième Sexe*, 1949, (Üç kitap halinde Türkçe'ye çevrilmiştir: *Genç Kızlık Çağı, Evlilik Çağı, Bağımsızlığa Doğru); Faut-il brûler Sade?* 1951, (Sade'ı Yakmalı mı?); *Viellesse*, 1970, (Yaşlılık). **Otobiyografi:** *Les Mémoires d'une jeune fille rangée*, 1958, (Bir Genç Kızın Anıları); *La Force de l'âge*, 1960, ("Yaşın Gücü"); *La Force des choses*, 1963, (Kadınlığımın Hikâyesi); *Tout compte fait*, 1972, ("Hesap Tamam"); *Une mort très douce*, 1970, (Sessiz Bir Ölüm). **Gezi Notları:** *l'Amérique au jour le jour*, 1948, ("Günü Gününe Amerika"); *La Longue Marche*, 1957, ("Uzun Yürüyüş").

• **KAYNAKLAR:** S. de Beauvoir (der.), *Lettres au Castor*, Sartre'dan Beauvoir'a Mektuplar, 1983; F. Jeanson, *Simone de Beauvoir ou l'entreprise de vivre*, 1966; A. Memmi, *L'Homme Dominé*, 1968; M. Walters, "The Rights and Wrongs of Women: Mary Wollstonecraft, Harriet Martineau, Simone de Beauvoir", *The Rights and Wrongs of Women* (der. J. Mitchell ve A. Oakley), 1977.

• **BAKINIZ:** SARTRE.

BEAZLEY, John Davidson
(1885-1970)

İngiliz arkeolog. Çalışmalarıyla Yunan vazo resmi araştırmalarına çok büyük katkıda bulunmuştur.

13 Mayıs 1885'te İskoçya'da Glasgow kentinde doğdu. 1902'de Oxford Üniversitesi'ne girerek klasik filoloji okudu. 1907'de yazdığı Yunanca bir kompozisyonla ödül aldı.

1908'de dil ve edebiyat öğretmeni olarak Oxford

Yunan Vazo Resmi

Yunanlı ve Romalı yazarların büyük bir övgüyle sözünü ettikleri Yunan duvar resimlerinin hiçbir örneği günümüze ulaşmamıştır. Buna karşılık çeşitli kazı ve araştırmalarda ele geçirilmiş Yunan çanak çömleğinin sayısı çok fazladır. Bunların üstündeki resimler, Yunan resim sanatının İÖ I. binyıl boyunca gelişmesinin adım adım izlenmesine olanak vermektedir. Bu çanak çömlekler ilk kez İtalya'da çok sayıda ele geçtiği için önce Etrüsk işi sanılmış, ama daha sonraki araştırmalarla, Yunanistan'da yapılarak çeşitli ülkelere ihraç edildikleri ortaya çıkmıştır.

Vazo resmi olarak da anılan Yunan çanak çömlek resminde iki teknik kullanılmıştır. Bunlardan daha eskisi İÖ 6. yy'ın ortalarında kullanılmaya başlayan "siyah figür tekniği"dir. Bu teknikte çanak çömleğin kendi kırmızı rengi fon olarak bırakılmakta, figürler siyah renkli siluetler halinde işlenmektedir. Figürlerin ayrıntılarını belli eden çizgiler, siyah boyanın sivri uçlu bir kalemle kazınmasıyla oluşturulmaktadır.

"Kırmızı figür tekniği" İÖ 6. yy'ın son çeyreğinde kullanılmaya başlamıştır. Bu teknikte figürler kırmızı bırakılarak kabın yüzeyi siyah renkli sırla kaplanmakta, ayrıntılar ise ince siyah fırça çizgileriyle belirtilmektedir. Saç ve giysilerin seyreltilmiş kahverengi ya da sarı boya ile gösterildiği de olmaktadır. Bazen hem siyah hem de kırmızı figür tekniklerinin aynı kap üstünde birlikte kullanıldığı da izlenir. Attika kırmızı figürlü çanak çömlekleri İÖ 4. yy sonlarında yerlerini kabartma desenli çanak çömleklere bırakmıştır.

Yunan vazo ressamları arasında yapıtlarını imzalayanların sayısı pek azdır. Bugün ancak 50 kadar vazo ressamının ve çömlekçinin gerçek adı bilinmektedir. Genellikle sanatçılar imzalarını en iyi yapıtlarına koymuşlardır. Bazı çok usta sanatçıların yapıtlarını hiç imzalamadıkları da görülür. Halbuki İngiliz arkeolog J.D. Beazley'in araştırmalarıyla vazo resminin en ileri düzeyde olduğu İÖ 530-330 arasında yüzlerce sanatçının bu alanda çalıştığı saptanmıştır. Yapıtlarına imzalarını koymamış sanatçıları adlandırmak gerektiğinde çeşitli yollara başvurulmuştur. Yapıtta çömlekçinin imzası bulunması durumunda, ressam da bu adla anılmıştır: "Brygos ressamı" ya da "Meidias ressamı" gibi. Bazen de yapıtta canlandırılan sahnenin ya da figürün adı kullanılmıştır: "Persefone ressamı", "Penelope ressamı", "Lykaon ressamı", "Methyse ressamı" gibi. Ressamın, bir yapıtının sergilendiği kente ya da müzeye göre

→

Üniversitesi'nin Christ Church Koleji'ne kabul edildi. 1925'de aynı üniversitede arkeoloji öğretmenioldu, bu görevi de 1956'da emekli olana değin sürdürdü. 1927'de Britanya Akademisi'ne seçildi. Bundan başka yurtiçindeve dışında pek çok üniversite, akademi ve enstitüye onur üyesi oldu. 1965'te Antonio Feltrinelli Vakfı ödülünü kazandı. 1949'da şövalye ve 1959'da da "Sir" unvanlarını aldı.

John Beazley yaşam boyu süren çalışmasıyla Yunan vazo resmi araştırmalarında bir devrim yapmıştır. Bu çalışmalarıyla Futrvängler gibi daha eski araştırmacıların bulgularına yeni bilgiler eklemiştir. Önce kırmızı daha sonra da siyah figürlü Yunan vazolarında ressamların üsluplarını araştırmıştır. Titiz çalışma ve gözlemleri sonucu çeşitli ustaların resimlemek için yeğlediği keramik biçimlerini, kompozisyon konularını, kişisel özellik ve önemlerini, hatta ustaların öğrencilerinin hazırladığı vazo resimlerini bile belirlemiştir. Her ressamın üslubunu tek tek incelediği gibi, sanatçıların arasındaki ilişkileri de ortaya koymuştur. Örneğin bir ressamın beyaz renkli lekythos'lar kadar kırmızı figürlü vazolar da resimlediği ve başka bir ressamın izleyicisi olduğu, yine yapıtları bilinen iki ressamdan birinin öbürünün öğrencisi olduğu ve bu sanatçıların belli bir sanat okuluna bağlı bulunduğu gibi bilgileri saptamıştır.

İncelediği sanatçıların üsluplarından yola çıkmış, üstelik yalnız üstün yapıtları değil, her nitelikteki ürünleri hep aynı özenle ele almış ve böylece bu alandaki tüm buluntuların bir tür haritasını çıkarmıştır.

Beazley çalışmalarıyla 800 ayrı vazo ressamının varlığını ortaya koymuştur. Yaptığı araştırmalar Yunan vazo resim sanatının tanınmasını sağlamış, kendinden sonraki bilim adamlarına temel olmuştur.

- **YAPITLAR (başlıca):** *Attic red figured vases in American Museums,* 1918, ("Amerikan Müzelerindeki Kırmızı Figürlü Attika Vazoları"); *The Lewes House Collection of Gems,* 1920, ("Lewes House'daki Yüzük Taşları Koleksiyonu"); *Attische Vasenmaler des rotfigüren Stils,* 1925, ("Kırmızı Figürlü Üslupla Çalışan Attika Vazo Ressamları"); *Attic vase paintings in the Museum of Fine Arts I,* 1931, ("Güzel Sanatlar Müzesi'ndeki Attika Vazo Resimleri I"); *Greek sculpture and painting,* 1932, ("Yunan Heykel ve Resmi"); *Attic red figure vase-painters,* 1941, ("Attika Kırmızı Figürlü Vazo Ressamları"); *The World of the Etruscan Mirror,* 1950, ("Etrüsk Aynaları"); *Attic vase paintings in the Museum of Fine Arts II,* 1954, ("Güzel Sanatlar Müzesi'ndeki Attika Vazo Resimleri II,"); *Attic black figure vase-painters,* 1955, ("Attika Siyah Figürlü Vazo Ressamları"); *Attic vase paintings in the Museum of Fine Arts III,* 1963, ("Güzel Sanatlar Müzesi'ndeki Attika Vazo Resimleri III"); *Paralipomena,* (ö.s.), P. von Bothmer ve M. Robertson (der.), 1971.

- **KAYNAKLAR:** C.M. Robertson,"John Davidson Beazley", *Gnomon,* 1971; H. Metzger, "Sir John Davidson Beazley", *Revue d'Archaeologie,* 1970; *The Catalogue of a Selected Exhibition of Sir John and Lady Beazley,* (bibliyografya içerir), 1967.

---

adlandırıldığı da görülür: "Berlin ressamı", "Providence ressamı" gibi. Bazen bu yollarla adlandırılmış bir sanatçının gerçek adı, daha sonra ele geçen imzalanmış bir örnekle keşfedilmektedir. Örneğin "Menon ressamı"nın gerçek adının Psiaks, "Lewis ressamı"nın Polygonotos II, "Kleofrades ressamı"nın ise Epiktetos II olduğu anlaşılmıştır.

Yunan çanak çömlek resimlerinde çoğunlukla günlük yaşamdan sahneler çizilmiş, mitoloji konu edilmiştir. Bu da, Yunan yaşama biçiminin ve dünya görüşünün anlaşılmasına yardımcı olmuştur. Yunan sanatının baş kaygısı her zaman insan figürünü başarıyla canlandırmak olagelmiştir. Bu nedenle çanak çömlek resimlerindeki figürler de gittikçe daha derinlik kazanmış ve iki boyuttan, üç boyutlu bir görünüme ulaşmıştır. Çanak çömlek resminin en önemli özelliklerinden biri de tutumlu olmasıdır. Figürlü sahneler basit bezeme kuşaklarıyla çerçevelenmiş, çok güzel kompozisyonlar ortaya konmuştur. Koyu ve açık yüzeyler dengeli bir biçimde kaynaştırılmıştır. Desenler, kapların yüzeylerinin içbükey ya da dışbükey oluşu göz önünde tutularak seçilmiş ve yerleştirilmiştir; kompozisyonda desenlerin arasındaki doluluk boşluk oranlarına özen gösterilmiştir. İnsan figürlerinde portre özelliği yoktur. Belirli kişiler yerine belirli tipler canlandırılmıştır.

Bezemelerde izlenen simetri ve oran kaygısı, çanak çömleklerin biçimlerine de yansımıştır. Ağız, boyun, gövde ve kulplar hem birbirleriyle, hem de kabın tümüyle büyük bir uyum içindedir. Yunan çanak çömleğinde belli başlı birkaç temel biçim vardır. Bazı çeşitlemelerin yapılmasıyla bu biçimlerin sayısı zaman içinde çoğalmıştır. Bu tür kaplar yalnızca süs için değil belirli işlevleri karşılamak için ve bu nedenle de yalnızca zenginler değil, yoksullar tarafından da kullanılmak üzere yapılmış, camın günlük yaşama girmesine değin varlıklarını yaygın biçimde sürdürmüşlerdir. Her kabın işlevine uygun bir biçimi vardır. Belli başlı Yunan çanak çömlek türleri arasında şarabı suyla karıştırmakta kullanılan krater ve lebes, şarap soğutulan psykter, su testisi hydria, yağ ve şarap saklanan amfora şarap kabı stamnos, düğün vazosu lebes gamikos, yağ şişesi olarak kullanılan lekythos ve aryballos, koku şişesi alabastron, şarap testisi oinochoe, içki bardağı olarak kullanılan kantharos, kyliks ve skyfos, bir tür maşrapa olan kyathos, tuvalet kutuları pyksis ve kylichnis, düğün armağanı olarak verilen lekanis sayılabilir.

Fransız Konsolosluğu yardımıyla

BEBEL, August
(1840-1913)

Alman siyaset ve düşün adamı. Almanya Sosyal Demokrat İşçi Partisi'nin önderlerindendir.

22 Şubat 1840'ta Köln'de doğdu. 13 Ağustos 1913'te Passugg'ta öldü. Prusyalı küçük rütbeli bir askerin oğludur. Babasının ölümünden sonra Wetzlar'da yoksul çocukların gittiği bir okulda öğrenim gördü. Torna işçisi olarak çalıştı. 1860'ta Almanya'nın siyasal açıdan en canlı kenti olan Leipzig'e yerleşti. 1861'de liberal ve radikal görüşlerin temsil edildiği bir işçi derneği olan Gewerblicher Bildungsverein'e (Mesleki Eğitim Derneği) girdi. Bu dönemde siyaset ve tarih ile yakından ilgilendi, Lassalle'in görüşlerinden etkilendi. 1865'te Wilhelm Liebknecht ile tanıştı, Marxizm'i benimsedi ve I. Enternasyonal'e katıldı. Kısa sürede işçi çevrelerinde saygınlık kazandı.

1866 yılındaki Avusturya-Prusya Savaşı'ndan sonra Liebknecht ile birlikte Almanya'nın demokratik bir çatı altında birleşmesini savunan Saksonya Halk Partisi'nin kurulmasına katkıda bulundu. 1867'de Kuzey Almanya Konfederasyonu'nun Kurucu Meclisi'ne seçildi. 1869'da yine Liebknecht ile birlikte Eisenach Sosyal Demokrat İşçi Partisi'ni kurdu ve partinin Lassalle'ci grupla birleşmesini sağladı. 1871'de Reichstag'a milletvekili olarak girdi. Burada Bismarck'ın Paris Komünü'ne karşı politikasıyla mücadele etti. 1870'te Liebknecht'le birlikte savaş ödenekleri konusunda olumlu oy vermeyi reddettiği ve Alsace'in ilhakına karşı çıktığı için vatan haini suçlamasıyla 2 yıl hapis cezasına mahkûm edildi. 1875'teki Gotha Kongresi'nde Lasselle'ci grubun tasfiyesinden sonra Almanya Sosyal Demokrat İşçi Partisi'nin en etkin önderlerinden biri oldu ve ölümüne dek partinin başkanlığını yaptı.

Bebel Almanya Sosyal Demokrat İşçi Partisi içinde bir yandan sağ kanattaki "oportünist" gruplara ve Bernstein çizgisindeki revizyonistlere, öteki yandan da sol kanattaki radikal devrimcilere karşı mücadele etmiştir. Reichstag'daki sosyal demokratlarla işbirliğini savunmuştur. Özellikle 1905 yılından sonra, partinin bölünebileceği endişesiyle ılımlı ve birleştirici bir politika izlemiştir.

1907'deki Stuttgart Kongresi'nden sonra 1889'da kurulan II. Enternasyonal'in tüm kongrelerinde tartışılan konu, Avrupa'yı tehdit eden savaş olasılığına karşı sosyalist partilerin ve sendikaların mücadele yöntemlerinin saptanması olmuştur. Buradaki birinci eğilim Jules Gueste ve Bebel tarafından, ikincisi ise Jean Jaurès, tarafından temsil edilmiştir. Jaurès, orduların demokratikleştirilerek, halkçı ve ulusçu bir nitelik kazanmasını savunmuş ve bu tür orduların özünde savunmaya yönelik olması nedeniyle hükümetlerin saldırı politikalarına alet olamayacağını ileri sürmüştür. Bebel ise, savaş sorununun sömürgeciliğe, emperyalizme ve sürekli ordulara karşı genel sosyalist mücadele bağlamında ele alınması gerektiğini vurgulayarak, sosyalistlerin savaşa karşı özel bir uluslararası eylem programı geliştirmelerini gerekli görmemiştir. Bebel seferberlik durumunda politik genel grev çağrısına da karşı çıkmıştır. II. Enternasyonal'in 1910'daki Kopenhag Kongresi Bebel'in yaklaşımına bağlı kalmış ve sosyalistleri, savaşa karşı kendi ülkelerinin özel koşullarına göre mümkün olan mücadele yöntemlerini kullanmaya çağırmıştır.

Bebel'in 1876'da yayımlanan *Der Deutsche Bauernkrieg* ("Alman Köylü Savaşı") adlı kitabını 1879'da yayımlanan ve Marxist yayınların önemli yapıtlarından biri olarak kabul edilen *Die Frau und der Sozialismus* ("Kadın ve Sosyalizm") izlemiştir. Kadın sorununu ilkel toplumdan 19. yy sonu kapitalist topluma dek uzanan tarihsel süreç içinde inceleyen Bebel, kadının toplum içindeki konumunun ekonomik koşulların sonucu olduğunu ve bu durumun dinsel ve hukuksal yapı tarafından kutsal temellere oturtularak egemen sınıfların çıkarlarına uygun bir biçimde sürdürüldüğünü ortaya koymuştur. Üretim tarzının değişmesine bağlı olarak aile ilişkilerinin değişikliğe uğradığını, kadının sosyal eşitsizliğinin özel mülkiyetin egemenliğine bağlı olduğunu göstermiştir. Bebel'e göre kadının kurtuluşu yeryüzünden her türlü sınıf baskısını kaldıracak olan işçi hareketinin başarıya ulaşmasına bağlıdır.

Bebel emperyalizme ve militarizme karşı kararlı bir mücadele yürütmüş ve Almanya işçi hareketi içinde önemli rol oynamıştır.

• **YAPITLAR (başlıca):** *Der Deutsche Bauernkrieg*, 1876, ("Alman Köylü Savaşı"); *Die Frau und der Sozialismus*, 1879, ("Kadın ve Sosyalizm"); *Die Mohammedanisch-Arabische Kulturperiode*, 1884, ("İslami-Arap Kültür Dönemi"); *Aus Meinem Leben* (otobiyografi), 3 cilt, 1910-1914,("Hayatım").

• **KAYNAKLAR:** F. Klühs, *August Bebel, der Mann und das Werk*, 1923.

• **BAKINIZ:** W. LIEBKNECHT.

BECCARIA, Cesare
(1738-1794)

İtalyan hukukçu ve iktisatçı. Kriminoloji konusundaki reformcu düşünceleri ile tanınmıştır.

Cesare Bonesana Marchese di Beccaria 15 Mart 1738'de Milano'da doğdu. 28 Kasım 1794'te Milano' da öldü. Soylu bir ailenin çocuğuydu. 1758'de Padova Üniversitesi'nden hukuk doktorası aldı. 1761'de Kuzey İtalya'da genç aydınların ve reformcuların oluşturdukları bir gruba katıldı. 1762'de Milano para sisteminin reformuna ilişkin bir deneme yayınladı. 1768-1771 arasında Milano'daki Palatine Okulu'nda iktisadi politika dersleri verdi.1771'de Milano Yüksek Ekonomik Konseyi'ne atandı. Ölümüne kadar çeşitli kamu görevlerinde bulundu.

Beccaria'nın düşünsel gelişmesinde Fransız ve İngiliz Aydınlanmacı düşünürlerinin özellikle Montesquieu'nün büyük etkisi olmuştur. Beccaria Milano Cezaevi'nde çalışan ve yakın arkadaşı olan Alessandro Verri aracılığıyla bu kurumu ve içinde yaşadığı dönemin cezalandırma anlayışını yakından tanımak olanağı bulmuştur. 1764'te yayımlanan *Dei delitti e delle pene* ("Suç ve Ceza Üzerine") adlı kitabında dönemin ceza hukuku uygulamalarına, gerekçesi belirtilmeyen tutuklamalara, savunma olanaklarının sınırlılığına, işkence yöntemlerine karşı çıkmıştır. "En çok sayıda kişi için en çok yarar" biçimindeki faydacı ilkeden hareket eden Beccaria, cezanın amacının suç işlenmesini engelleyerek ya da azaltarak toplumun korunması olduğunu ileri sürmüştür. Bu önermenin sonucu olarak cezanın işlenen suçla orantılı olarak verilmesini savunmuştur. Suçun önemini saptayacak ölçüt ise, topluma yönelen tehlikenin derecesidir.

Ceza hukukunda reform önerileri

Beccaria'ya göre toplumda suç işleme oranının azaltılabilmesi için yasaların düzeltilmesi ve yayımlanması, eğitimin yaygınlaştırılması gerekmektedir. Gizli yargılama yöntemi kaldırılmalı, sanığın kendisini savunması için gerekli tüm olanaklar sağlandıktan sonra toplumsal zarar ile orantılı olarak ceza verilmelidir. Beccaria mülkiyete karşı işlenen suçlara para cezası verilmesini, suçlunun parayı verememesi durumunda bunun hapis cezasına çevrilmesini, siyasal suçların ise sürgünle cezalandırılmasını önermiştir. Beccaria idam cezasına karşı çıkarak ömür boyu hapsi savunmuş, cezaevlerindeki koşulların iyileştirilmesi, suçluların belirli ölçütler içinde sınıflandırılması ve ayrılmasının gerekliliğinden söz etmiştir.

Beccaria, iktisadi düşüncelerini, 1769-1770 döneminde verdiği ders notlarından oluşan ve 1804'te yayımlanan *Elementi di economia pubblica* ("Kamu İktisadının Öğeleri") adlı kitabında ortaya koymuştur. Beccaria önce merkantilist iktisadi politikayı savunmuş daha sonra tarımı tek üretken sektör olarak değerlendiren Fizyokratlar'ın görüşlerini benimsemiştir. Beccaria, loncaların kaldırılmasını ve ulusal devlet sınırları içinde serbest ticareti savunmuşur. Ancak dış ticarette tam serbestlikten yana olmamıştır. Yaptığı kamu görevlerinde tahıl ticareti, para ve vergi konularında Pietro Verri ve G.R. Carli'nin ekonomik reformlarına yardımcı olmuştur.

Beccaria nüfus artışı ile kaynaklar arasındaki ilişkiyi araştırmış değer kuramı üzerinde çalışmıştır.

Beccaria ölüm cezasının kaldırılmasını savunan ilk hukukçudur. Ceza hukukuna ilişkin reformcu görüşleriyle çağdaşı birçok hukukçuyu, özellikle Avusturyalı Sonnenfels, İtalyan Renazzi ve Filangieri, İngiliz Blackstone, Howard, Bentham ve Romilly'yi büyük ölçüde etkilemiştir. Prusya'da II. Friedrich, Rusya'da II. Katerina ceza hukukunun yeniden düzenlenmesinde Beccaria'nın düşüncelerinden yararlanmışlardır. ABD'de ise özellikle Pennsylvania Eyaleti'nin ceza yasasının oluşturulmasında Beccaria'nın yapıtlarına başvurulmuştur.

• **YAPITLAR (başlıca):** *Dei delitti e delle pene*, 1764, ("Suç ve Ceza Üzerine"); *Elementi di economia pubblica*, 1804, ("Kamu İktisadının Öğeleri").

• **KAYNAKLAR:** C. Phillipson, *Three Criminal Law Reformers: Beccaria, Bentham, Romilly*, 1923; M. Maestro, *Voltaire and Beccaria as Reformers of Criminal Law*, 1942.

BECHER, Erich
(1882-1929)

Alman filozof. Tanrıbilim sorunlarına doğa bilimlerinin verilerinden kaynaklanan bir çözüm getirmeye çalışmıştır.

Reinshagen'de doğdu. Münih'te öldü. Münih Üniversitesi'nde felsefe profesörlüğü yaptı. Temelde Dirimselcilik öğretisini benimseyen Becher, Stohl, Reinke ve Bichot ile birlikte bu öğretiyi en yetkin yapısına kavuşturdu.

Doğabilim bulgularını tanrıbilim açısından yorumlamaya, böylelikle de dinle bilimi bağdaştırmaya çalıştı. Ona göre bilim sınırlı olduğu için doğanın gizlerini çözemez.

Evren olaylarında ve insan varlığının en ilkel başlangıcından en yüksek kültür aşamasına dek birey-

üstü bir tinsel varlığın etkisini ve gelişimini araştırdı. Yaşamın kendine özgü böyle bir dirim ilkesinden doğduğunu savunan öğretisine Becher Psikovitalizm (Ruhbilimsel Dirimselcilik) adını verdi. Almanya'da Becher ve onu izleyenlerce ortaya konan ve tanrıbilimle doğa bilimlerini bağdaştıran tutuma "Alman eleştirel gerçekçiliği" adı verilir.

Onun bilim sistemi, nesnelere yönelik bilim, yöntem ve temeller gibi bölümlere ayrılır. Bilimleri ayrıca kuramsal ve gerçek bilimler diye de sınıflandırır.

Öte yandan doğal ve tinsel bilimler diye iki ayrı bilim kategorisi öne sürdü. Doğal bilimler psikolojiyi tinsel bilimler kültür konularını içerir. Bunların hepsi kuramsal ve gerçek bilimler içinde toplanır.

Becher de Bertalanffy ve Reinke gibi, eski dirimselciliğin dirim ilkesi kavramı yerine, idealist ve bilim dışı yapıda yeni kavramlar koydu. Doğabilimsel bulguları tanrıbilim açısından yorumlayarak Psikovitalizm öğretisini benimsedi.

- **YAPITLAR (başlıca):** *Gehirn und Seele*, 1911, ("Beyin ve Ruh"); *Geisteswissenschaften und Naturwissenschaften*, 1921, ("Tinsel Bilimler ve Doğa Bilimleri"); *Einführung in die Philosophie*, 1926, ("Felsefeye Giriş").

- **KAYNAKLAR:** K. Huber, *Erich Bechers Philosophie*, 1931.

- **BAKINIZ:** BARTHEZ.

BECHER, Johann Joachim
(1635-1682)

Alman kimyacı ve iktisatçı. Flojiston kuramının öncülerindendir.

6 Mayıs 1635'te Speyer kentinde (bugün FAC' de) doğdu. Ekim 1682'de Londra'da öldü. Otuz Yıl Savaşları'ndan sonra yoksul düşmüş Lutherci bir papazın oğluydu. Bir yandan ailesini geçindirmek için çalışırken, bir yandan da öğrenimini sürdürdü. 1666'da Mainz Üniversitesi'nde tıp profesörü oldu.

Bazı Alman prenslerinin yanında danışman olarak çalıştı. Bavyera prensine Güney Amerika'da koloni kurmanın ve bez ticaretini tekelleştirmenin yararlarını anlattıysa da tüccarların gösterdiği tepki nedeniyle Viyana'ya kaçmak zorunda kaldı. Avusturya Kralı I. Leopold'un iktisadi danışmanı oldu. Bu dönemde iktisadi ve siyasi konular üzerine birçok yazı yazdı. Hem doğrudan, hem dolaylı olarak hükümetin güncel iktisadi politikasını etkiledi. Becher'in önerisiyle hükümet maliye ve iktisat politikasını merkezileştiren Avusturya Ticaret Kollogyumu'nu kurdu.

Siyasi görüş olarak mutlak monarşiden yana olan Becher, iktisadi alanda Merkantilizm'in Almanya'daki yansıması olan Kameralizm'in savunucularındandı. Her alanda devletin birincil görev üstlenmesi gerektiğini düşünen Becher, din, ahlak, eğitim, içişleri ve vatandaşların korunması konularını düzenleyecek beş devlet kuruluşu önerdi. Becher'e göre ülkenin gücünü belirleyici etmen, verili iktisadi koşullarla nüfus artışı arasındaki ilişkiydi ve iktisadi olayları bu ilişkiyle açıklıyordu. Her türlü tekeli ekonominin baş düşmanı olarak görüyordu ve tekeller nedeniyle ortaya çıkan fiyat dalgalanmalarının üretim, tüketim ve nüfus artışını olumsuz etkilediğini söylüyordu. Hükümet her an kullanıma sunulabilmek üzere temel tüketim mallarını hazır tutmalıydı. Bunun yapılabilmesi için devlet tarafından fabrikalar, satış yerleri ve bankalar kurulmalı, sağlam bir para sistemi olmalıydı.

Üretimi özendirmek ve yerli malların kullanımını artırmak için gümrük duvarları konması, dış ticaretin devlet denetiminde imtiyazlı şirketler aracılığıyla yapılması, paranın ülke içinde kalması için tüm önlemlerin alınması gerektiğini savundu. Vergiler iktisadi kalkınmayı engellememeli, düzenli ve kesin olmalı, gelir dağılımını bozucu etki yaratmamalıydı.

Becher I. Leopold'un iktisadi danışmanı olarak çalıştığı dönemde Avusturya'nın Hollanda ile ticaretini kolaylaştırmak amacıyla Ren-Tuna kanalı yapımını önerdi. Tuna'nın kumlarını altına çevirme projesi başarısızlıkla sonuçlanınca, 1678'de Hollanda'da Haarlem'e 1680'de de İngiltere'ye kaçtı. Burada iki yıl boyunca İskoçya ve Cornwall madenlerinde incelemeler yaptı.

Kimyacı olarak Becher'in en önemli çalışması minerallerin yapısını ve özelliklerini incelediği *Physicae Subterranea* ("Yeraltı Fiziği") adlı yapıtıdır. Bu yapıtında bütün minerallerin terra pinguis (yanıcı madde), terra mercurialis (madensi madde) ve terra lapida (toprak madde) diye sınıflandırdığı başlıca üç tür maddeden oluştuğunu savunan Becher, yaklaşık yarım yüzyıl sonra öğrencisi Stahl'ın geliştireceği flojiston kuramına öncülük etmiştir. Becher bütün yanıcı maddelerin bileşiminde, yanma sırasında kaybolan terra pinguis bulunduğunu öne sürmüştür. Stahl'ın flojiston adını verdiği ağırlıksız madde de, Becher'in terra pinguis'i gibi yanıcı maddelerin yapısında bulunan ve yanma sırasında uçup giden aynı türden bir maddedir.

Özellikle 18. yy'ın ikinci yarısında önem kazanan bu kuram, Lavoisier ile birlikte geçerliliğini yitirdi.

- **YAPITLAR (başlıca):** *Moral Discurs*, 1669, ("Ahlak Üzerine Söyleşi"); *Physica Subterranea*, 1669, ("Yeraltı Fiziği"); *Närrische Weisheit und weise Narrheit*, 1680, ("Deliliğin Bilgeliği ve Bilgeliğin Deliliği"); *Theses Chymicae*, 1682, ("Kimya Tezleri"); *Politischer Discurs von den eigentlichen Ursachen des Auf-und Abnehmens der Stadte, Lander und Republicken, in specie wie ein Land volkreich und nahrhaft zu machen*, (ö.s.), 1688, ("Kentlerin, Ülkelerin ve Cumhuriyetlerin Gerçek Büyüme ve Küçülme Nedenleri, Özellikle Bir Ülkenin Nüfusunu ve Refahını Artırmanın Çareleri Üzerine Siyasi Söyleşi").

- **KAYNAKLAR:** H. Apfelstedt, *Staat und Gesellschaft in J.J. Bechers politischen Discursen*, 1927; E. Kander "Johann Joachim Becher als Wirtschafts-und Sozialpolitiker", *Schmollers Jahrbuch*, XLVIII (811-841), 1924.

- **BAKINIZ:** LAVOISIER, G.E. STAHL.

BECK, Jacob Sigismund
(1761-1840)

Alman düşünür. Kant'ı yeni bir görüşle yorumlayarak anlatmaya çalışmıştır.

Marinenburg'da doğdu, Rostock'ta öldü. O sıra Kant ve Krause'nin öğretim üyesi olarak bulundukları Königsberg'de matematik ve felsefe okudu. Okulu bitirdikten birkaç yıl sonra, Halle Gymnasium'unda ders vermeye başladı. 1796'da Halle Üniversitesi'nde ordinaryüs profesör oldu. 1799'da Rostock'a metafizik profesörü olarak çağrıldı ve yaşamının sonuna dek orada kaldı.

Beck, Reinhold, Maimon, Schulze gibi düşünürlerle birlikte Kant'ı gereği gibi anlamaya ve anlatmaya çalışmıştır.

Kant'ın felsefe sisteminde "kendindeki nesne" ilkesiyle ilgili sonuçlar üzerinde durdu. Ona göre *Salt Usun Eleştirisi*'nin yanlış ve dogmacı yorumlarından sakınmalıdır. Kant'ın bu başyapıtının yorumu zorunlu olarak idealist yönde olmalıdır. Çünkü "kendindeki nesne" ilkesi yadsınamazsa,söz konusu yapıt kendi içinde çelişkiye düşecektir. Beck için anlıktan bağımsız bir "kendindeki nesne"nin işe yarar hiçbir işlevi olamaz. Duyularımızı etkilediği söylenenler de temelde görüngüsel *(phenomenal)* olmalıdır. Bilinemeyen bir "kendindeki nesne"nin yine gözlemlenemeyen bir "kendiliğindeki ben" üzerindeki etkileri biçimindeki bir Kant yorumu sakattır. Doğru yorum daha deneysel olmalı, bir "iç duyu" olarak anlaşılacak "ben"i, görüngüsel uzay içindeki görüngüsel cisimlerin etkilemesi ilkesine uymalıdır. Beck'e göre hem böyle bir cisim hem de böyle bir "ben" anlığın ürettiği nesnelerdir. Duyu girdilerinin kendi niteliklerine bakarak bunların nesnel kökenlerden geldiklerini söylemeye olanak yoktur. Şu halde, algının bir nesnel varlığın anlığı etkileyişi olarak değerlendirilişine de bir dayanak bulunabilmiş değildir. Tam tersine, algı içeriği, nesnellik niteliğini ancak anlık kategorilerinin kendisine uygulanmasından sonra kazanabilmektedir. Dış dünyadaki nesnel nesneler düşüncemizin temelindeki sezgi de bundan kaynaklanır.

Beck'in görüşü her ne kadar Fichte'ninkine yakınlık gösteriyorsa da, nesneyi yaratanın anlak olduğunu savunmak durumunda değildir. Bilginin temelini oluşturan "veri"nin önemini tıpkı Kant gibi, o da vurgular. Yapmak istediği, Kant'ın bilgi kuramındaki ikiciliği birleştirmekti. Ona göre anlık nesneyi kurar ve üretir, ancak nesneyi yarattığı söylenemez. Böyle bir kurama ve üretim için malzeme olarak "veri" zorunludur.

Din felsefesinde Tanrı ve ölmezlikle ilgili ahlak inancının iyi insanlarda görülen bir düşünme durumu olduğunu söyledi. Tanrı vicdanın yarattığı bir varlıktır. Dindarca davranış ise vicdanın sesine uymaktır.

Beck idealist felsefenin üzerinde önemle durduğu kavramlara yeni bir yorum getirdi. Ona göre uzay, zaman ve algı yeteneğimizin düzenleyici ilkeleri (kategorileri) düşünme yeteneğinin ilkel tasarımlarıdır, bunlar birer gerçek varlık değildir. Nicelik kategorisi özdeş türlerin birbirini izlemesi sonucu oluşan bir birleşmenin ürünüdür, bir bireşimdir.İçinde bir düşünme öğesi bulunmayan, kendiliğinden bir bireşim olan uzay da sezgi niteliğindedir. Bizdeki uzay tasarımı, uzayın kendisi değil, "uzay kavramı" dır. Bu kavram ya kendiliğinden oluşmuş ya da sezgi ile elde edilmiştir. Kişi kendinde bulunan bir kavramı yaratamaz, yalnız algılar. Bir çizgi kavramını algılayan kişi onun yaratıcısı değildir. Kişi çizgiyi çizdiğinde, onu "kendiliğinden bir bireşim"le ortaya çıkarır, görünüş alanına getirir.

Nesnelerin kökeniyle, özüyle, bireşimiyle ilgili tanımlar ilkel tasarımların sonucudur. Öte yandan kavranılamayan "noumenon", şu kendindeki nesne (ding an sich) öznel bir tasarım ürünü olmaktan öteye geçemez. Bu "noumenon"un bizi etkilemesi sonucu tasarımlarımız için gerekli olan gereç oluşmuştur. Nitekim felsefenin üzerinde durduğu ahlak özgürlüğü bir kavram değil, özgün bir edimdir, yaşanan bir olgudur. Bu nedenle gerçektir.

Felsefe sorunlarına getirdiği yeni yorumlarla büyük ilgi uyandıran Beck'e bir mektup yazan Kant, "Kritik"teki en koyu düşüncenin ne olduğunu bulduğundan dolayı onu övdü. Onun önerdiği açıklama yöntemlerinden yararlanarak metafizikle ilgili bir yazı yazacağını bildirdi. Kant'ın *Opus Postumum*'u Beck'in etkisinin boyutunu gösterir. Beck kendinden sonra Kant felsefesinin yorumuna dayanan ve "Kantçılık" adıyla gelişen akımın öncüsüdür.

- YAPITLAR (başlıca): *Erläuternder Auszug aus Kant's kritischen Schriften*, 1793, ("Kant'ın Eleştirel Yazılarında Çıkan Aydınlatıcı Özet"); *Grundriss der Kritschen Philosophie*, 1796, ("Eleştirel Felsefenin Temeli"); *Kommentar Über Kant's Metaphysik der Sitten*, 1798, ("Kant'ta Töreler Metafiziği Konusunda Görüşler") ; *Lehrbuch der Logic*, 1820, ("Mantık El Kitabı"); *Lehrbuch des Naturrechts*, 1820, ("Doğa Hukukun El Kitabı").

- KAYNAKLAR: W.J. Potschel, *Beck und Kant*, 1910. G. Durante, *Gli Epigoni di Kant*, 1943.

- BAKINIZ: KANT, REINHOLD.

BECK, Ludwig
(1880-1944)

Alman komutan ve siyaset adamı. 1944'te Hitler'e karşı girişilen başarısız darbenin önderlerindendir.

29 Haziran 1880'de, Rhine Irmağı üzerindeki Biebrich kasabasında doğdu. 1898'de Alman ordusuna katılan Beck, 1913'te kurmay yüzbaşı oldu. I. Dünya Savaşı sırasında Batı cephesinde çeşitli görevler aldı, Marne ve Verdun çarpışmalarında bulundu. Savaş bittiğinde binbaşılığa yükseldi.

1933'te Versailles anlaşması ile yasaklanan Genelkurmay Dairesi'nin yerine kurulmuş olan Birlikler Dairesi başkanlığına getirildi. 1935'te Genelkurmay

başkanı oldu. Genelkurmay başkanlığı sırasında Hitler'in silahlanma politikasının uygulayıcılarından biri oldu. Ancak 1935'ten başlayarak Hitler'in Çekoslovakya'yı istila planına sürekli olarak karşı çıktı. 1938'de istila planının uygulamaya konulacağı kesinleşince bütün Genelkurmay'ın istifa ederek bu siyaseti protesto etmesini sağlamaya çalıştı, başaramayınca da 1938 Ağustosu'nda tek başına istifa etti.

Bundan sonra askeri teori üzerine denemeler yazan Beck, bir süre sonra muhafazakâr siyaset adamı Carl Goerdeler ile birlikte Hitler'e karşı muhalefete başladı. Savaş yıllarında Naziler'e karşı pasif bir direnişin örgütlenmesi ve Naziler devrildikten sonra oluşacak bir hükümetin hazırlanması için çalıştı. Bu dönemde Beck, muhafazakâr muhalefet tarafından geleceğin devlet başkanı olarak değerlendiriliyordu. Beck ve yandaşları 1940'ların başlarında Hitler'e karşı suikast girişimlerinde bulundularsa da başaramadılar. En sonunda 20 Temmuz 1944'de bir hükümet darbesi düzenlediler. Ancak bu darbe girişiminin başarısızlığa uğraması üzerine Beck aynı gün intihar etti.

• BAKINIZ: HITLER.

BECKENBAUER, Franz
(1945)

Alman (FAC) futbolcu. Futbol dünyasında "İmparator" adıyla tanınmıştır.

11 Eylül 1945'te Münih'te doğdu. Bayern München'in küçük takımlarında yetişti. Libero ve ortasaha oyuncusu olarak kendini gösterdi. Bayern München takımında başarı gösterdi ve dünyanın en iyi futbolcularından biri olarak tanındı. 1966 ve 1968 yıllarında F. Almanya'da, 1976 yılında Avrupa'da "Yılın Futbolcusu" seçildi. Bayern München takımında 4 kez lig, 4 kez kupa şampiyonluğunu kazanan kadrolarda yer aldı. Alman milli takımında 1 Avrupa Şampiyonluğu (1972), 1 Dünya Kupası Şampiyonluğu (1974), Bayern München takımında 1 Avrupa Kupa Galipleri Kupası (1969), 3 Avrupa Şampiyon Kulüpler Kupası (1974, 1975 ve 1976) kazanan kadrolarda oynadı. Bayern München takımında 19 yıl aralıksız olarak yer alırken, 103 defa da F. Almanya milli takımının formasını giydi ve 50 maçta arka arkaya kaptanlık yaptı. Futbol dünyasında "Kaiser" (İmparator) unvanını aldı. 1977'de ABD'nin ünlü New York Cosmos kulübüne transfer oldu. İki yıl boyunca Kuzey Amerika Ligi şampiyonu olan bu takımda oynadı. 1980'de F. Almanya'ya döndü ve Hamburger SV kulübünde futbol yaşamını noktaladı.

BECKER, Jacques
(1906-1960)

Fransız film yönetmeni. Gerçekçi bir bakış ve insancıl bir yorumla çektiği yeraltı dünyası filmleri ve güldürüleriyle tanınmıştır.

15 Eylül 1906'da Paris'te doğdu. 1932'den itibaren Jean Renoir'ın asistanı olarak çalıştı. On yıl kadar süren bir asistanlık döneminden sonra 1942'de gerçekleştirdiği ilk kişisel filmi *L'Or du Cristobal* ("Cristobal'in Altını") savaşın başlamasıyla yarıda kaldı. Becker ilk olarak 1943 tarihli *Goupi-Mains-Rouges* ("Eli Kanlı Goupi") adlı filmiyle büyük başarı kazandı. Renoir'ın olumlu etkisini taşıyan bu film, kırsal bölge halkının yaşamından gerçekçi bir kesit sunuyordu. Savaş sonrası yaptığı üç filmle, Becker ilgisini yeni bir sosyal ortama, Paris burjuvazisine yöneltti. Bu filmlerin en önemlisi 1951'de çektiği *Edouard et Caroline*'dir. Bu filmde kişiler arasındaki ilişkilerde çok ince bir gözlem ve güldürü dengesi sağlanır.

Becker *Casque d'or* ("Altın Hotoz") ile yeraltı dünyasına yöneldi. 1952 tarihli *Casque d'or* şiirli bir gangster filmi denemesidir. Tragedyaya ulaşan boyutları ve Serge Regianni ile Simone Signoret'nin oyunlarıyla seçkinleşen bu filmi 1954'te gene başarılı bir gangster filmi olan *Touchez pas au Grisbi* ("Grisbi'ye Dokunmayın"), 1955'te ise *Rififi chez les Hommes* ("Erkekler Arasında") izledi. Her iki film de gelecekteki Fransız kara filmlerini (gangster, dedektif ve korku filmleri) etkileyecek olan bir atmosfer yoğunluğu getiriyor, kişilerarası ilişkilere derinlik kazandırıyordu. Becker özellikle ikincisinde oyuncu yönetimi konusunda büyük başarı göstererek Jean Gabin'e yeteneğini kanıtlama fırsatı sağladı.

Becker 1950'lerin ikinci yarısında sıradan iş filmleri çekmek zorunda kaldı. Bunların en iyisi 1957'de yapılan ve Modigliani'nin yaşamını anlatan *Montparnasse 19*'tür. Yönetmenin 1960'ta çektiği son filmi *Le Trou* ("Delik") ise bir başyapıttır. Hapishane yaşamını, amatör oyuncuların da katkısıyla büyük bir gerçekçilik duygusu uyandıracak biçimde anlatan Becker'in kamera kullanımı da yalın ve süslülükten uzaktı.

Jacques Becker, Fransız Yeni Dalga yönetmenlerini etkilemiş sinema sanatçılarından biridir.

• **YAPITLAR (başlıca):** *Goupi-Mains-Rouges*, 1943, ("Eli Kanlı Goupi"); *Edouard et Caroline*, 1951; *Casque d'or*, 1952, ("Altın Hotoz"); *Touchez pas au Grisbi*, 1954, ("Grisbi'ye Dokunmayın"); *Rififi chez les hommes*, 1955, ("Erkekler Arasında"); *Montparnasse 19*, 1957; *Le Trou*, 1960, ("Delik").

BECKER, Johann Philipp
(1809-1886)

Alman siyaset adamı. I.Enternasyonal'in kurucularındandır.

19 Mart 1809'da Frankenthal'de doğdu. 7 Aralık 1886'da Cenevre'de öldü.

Eğitimini yarıda bırakarak zanaatle uğraştı. Viyana kongresinden sonra Alman konfederasyonuna bağlı ülkelerde monarşi yönetimine dönülmüştü ve liberal eylemlere karşı sert önlemler alınıyordu. Bu dönemde siyasetle ilgilenmeye başlayan Becker, demokrasi yanlısı bir yeraltı örgütü kurarak yoğun bir propagandaya girişti. 1831'de Ph. J.Siebenpfeiffer ile ilişki kurdu ve onun çıkarttığı *Westboten* adlı derginin muhabirliğini yaptı. 1832'de Hambach Şenliği'nde yaptığı bir konuşmada halkın silahlanmasını savundu. Gizli örgütler içinde yoğun bir siyasi propaganda yürüttü. Tutukluların serbest bırakılması için çalıştı. Birçok kez polis ve mahkeme tarafından takibata uğradı. 1838'de ülkesinden ayrılmak zorunda kalarak İsviçre'ye gitti ve birçok devrimcinin bulunduğu Biel kentine yerleşti. 1848-1849 devriminde, oluşturduğu gönüllü birlikleriyle halk ayaklanmalarını destekledi. Özellikle Baden ve Sicilya devrimci yönetimlerine yardım sağladı.

1849'da üç ay kadar çıkabilen cumhuriyetçi *Evolution* (önce *Revolution)* adlı dergiyi yayımladı. 1850'lerde Cenevre'ye yerleşti. Birçok işte çalıştıktan sonra 1860'da yeniden yoğun olarak siyasetle uğraşmaya başladı. Gelişen işçi hareketiyle bağlantı kurdu. 1849'dan beri Friedrich Engels ile ilişki içindeydi. 1860'da Karl Marx'la tanıştı.

1864'te Londra'da I.Enternasyonal'in kurucuları arasında yer aldı. Cenevre'de örgütün ilk şubesini kurdu ve 1867'den sonra Cenevre'de, I. Enternasyonal'in Alman Dili Grubu Merkez Komitesini yönetti. 1866-1871 arasında I.Enternasyonal'in yayın organı *Der Vorbote* adlı dergiyi çıkarttı.

Bakunin'le birlikte Sosyalist Demokrasi Birliği'nin (Allianz der Sozialistischen Demokratie) kurucularından oldu. Sosyalist Demokrasi Birliği'nin savunduğu görüşler nedeniyle, Enternasyonal içinde çıkan tartışmalarda Marx'ın yanında yer aldı.

I. Enternasyonal'in dağılması ve İsviçre'de Sosyal Demokrat Parti'nin kurulmasıyla Becker'in yönettiği Alman Dili Grubu dağılınca, İsviçre'nin Fransızca konuşulan bölgesinde İsviçre İşçi Partisi'nin (Parti des Travailleurs Suisses) kurulmasına katkıda bulundu. 1877-1881 arasında partinin yayın organı *Le Precurseur*'ü çıkarttı.

• YAPITLAR: *Geschichte der süddeutschen Mai-Revolution* (Esselen ile), 1849, ("Güney Almanya Mayıs-Devrimi Tarihi"); *Wie und wann?* 1862, ("Nasıl ve Ne Zaman?"); *Polen, die Diplomatie und die Revolution,* 1863,("Polonya, Diplomasi ve Devrim"); *Die Internationale Arbeiter-Assoziation und die Arbeitsstellung in Genf,* 1868, ("Uluslararası İşçi Derneği ve Cenevre'de Çalışma Durumu").

• BAKINIZ: BAKUNIN.

BECKER, Oscar
(1889-1964)

Alman düşünür. Fenomenoloji akımının izleyicisi olarak Varoluşçuluk'a yeni bir yorum getirmiştir.

Leipzig'de doğdu, Bonn'da öldü. Ortaöğrenimi doğduğu ilde, yükseköğrenimini Leipzig ve Bonn üniversitelerinde bitirdi. Matematik ve felsefe okudu. Önce fenomenoloji, sonra varoluşçuluk öğretilerini inceledi. 1931'de Bonn Üniversitesi'nde felsefe profesörü oldu. Husserl'in geliştirdiği fenomenolojiyi (görüngübilim) benimseyen Becker, varoluşçu felsefeye bu akımın yöntemini uyguladı. Bu konudan yola çıkarak "matematik ontolojisi" denebilen bir kuram geliştirdi.

Becker Varoluşçuluk'un kurucularından Heidegger'in metafizik sorunların çözümünde kullandığı yöntemi matematiğe uyarlayarak matematiksel nesnenin zamanlı ve sonlu olduğu görüşünü savundu. Matematiğe dayalı bir bilim felsefesinin kurulması için çalıştı.

Scheler'den ayrı olarak duygusal girginliği evrenin temeli sayan Becker'in ontolojisi öznelcilik ile tinselcilik arasında yer alır. Ona göre varlık (ontos) belli bir alanda varolan değil, evrenin bütününde bulunandır. Bu nedenle tinsel olan da özdeksel olan gibi vardır. Ayrıca, tarihsel olmayanın alanında, bir para-existans'ın (yan-varlık) da bulunduğunu düşünmek gerekir.

• YAPITLAR (başlıca): *Phaenomen,*1892, ("Görüngü"); *Von der Hinfälligkeit des Schönen und der Abenteuerlichkeit des Künstlers,* 1929, ("Sanatçı Serüvenciliğinin ve Güzelin Geçersizliği Üstüne"); *Transzendenz und Para-Transzendenz,*1937,("Aşkın ve Aşkınla Bağıntılı Olan"); *Para-existenz,* 1943, ("Yan-Varlık"). *Geschichte der Mathematik,* 1951, ("Matematik Tarihi"); *Einführung in die Logistik,* 1951, ("Lojistiğe Giriş"); *Das Mathematische Denken der Antike,* 1957, ("Antik Matematiksel Düşünce"); *Grösse und Grenze der Mathematischen Denk-Weise,* 1959, ("Matematik Düşünce Biçiminin Kapsamı ve Sınırları"); *Dasein und Dawesen,* 1963, ("Varlık ve Varlığın Yapısı"); *Mathematische-Existenz,* (ö.s.), 1973, ("Matematiksel Varoluş").

BECKETT, Samuel
(1906)

İrlandalı oyun yazarı, romancı, şair ve eleştirmen. Oyunları ile Uyumsuzluk tiyatrosunun en ilginç temsilcisi olarak ün yapmıştır.

13 Nisan 1906'da Dublin yakınlarında Foxrock'ta doğdu. Annesi ve babası, Mary ve William Beckett, İrlanda'nın Protestan orta tabakasından gelen insanlardı. Beckett öğrenimine 1912'de Dublin'de Earsfort House School'da başladı. 1920'de Enniskillen'de Portora Royal School'a gitti. 1923'te Dublin'de Trinity College'a girerek Fransız ve İtalyan Dilleri ve

Fransız Konsolosluğu yardımıyla

Edebiyatları Bölümü'nde okudu. Öğrenciliğinde Dante ile ilgilenen Beckett, yaz tatillerinde Fransa ve İtalya'ya giderek bu ülkelerin edebiyatlarına duyduğu ilgiyi pekiştirdi. Aralık 1927'de yükseköğrenimini tamamladıktan sonra 1928 başlarında kısa bir süre Belfast'ta Fransızca öğretmenliği yaptı ve aynı yılın ekim ayında Paris'te Ecole Normale Supérieure'de İngilizce okutmanı olarak çalışmaya başladı.

Paris'te yazarlık yaşamını büyük ölçüde etkileyecek olan James Joyce ile tanışarak onun dost çevresine girdi. Joyce'un daha sonra *Finnegan's Wake* adıyla yayımlanacak olan güç anlaşılır romanının bir bölümünün Fransızca'ya çevrilmesine yardım etti. Aynı dönemde Joyce'un bu son çalışmasını tanıtmak için yazılan incelemelerden birincisi Beckett'in imzasını ve "Our Exagmination Round his Factification for Incamination of Work in Progress" başlığını taşıyordu.

► 1930'da basılan *Whoroscope* adlı doksan sekiz dize ve on yedi dipnottan oluşan şiiri yayımlanan ilk yapıtıydı. Aynı yılın eylül ayında Dublin'e dönerek Trinity College'da Fransızca asistanı oldu. Descartes'ın felsefesi ile ilgili olarak yazdığı tezle Aralık 1931'de master derecesi aldı ve asistanlık görevinden ayrılarak bütün zamanını yazarlığa adamaya karar verdi. 1932'de yeniden Avrupa'ya giden Beckett 1933-1937 arasında Londra'da yaşadı, sık sık Almanya ve Fransa'da yolculuklar yaptı. Bu dönemde yazdığı öykülerden oluşan *More Pricks Than Kicks* 1934'te, *Murphy* adlı romanı ise 1938'de Londra'da yayımlandı. 1937'de Paris'e yerleşti. II. Dünya Savaşı çıktığı zaman, tatil için gitmiş olduğu İrlanda'dan Fransa'ya dönerek Fransız direniş hareketine katıldı. Naziler tarafından arandığı için Fransa'nın güneyine kaçtı, iki yıl Vaucluse'de kaldı. Gündüzleri tarım işçiliği yaptı, geceleri ise *Watt* adlı romanını yazdı.

Savaş sona erince kısa bir süre İrlanda'da kaldıktan sonra İrlanda Kızıl Haç grubuna katılarak Fransa'ya döndü ve yeniden Paris'e yerleşti. Bundan sonra yapıtlarını yalnız Fransızca olarak yazmaya başladı ve 1946-1950 arasında *Molloy, Malone meurt* ("Malone Ölüyor") ve *L'innomable* ("Adlandırılamayan") adlı roman üçlemesini tamamladı. Daha önce *Murphy*'yi Fransızca'ya çevirmiş olan Beckett, bu romanlarını da İngilizce'ye kendisi çevirdi. Gene bu dönemde yazdığı oyunlardan *Eleutheria* hiç yayımlanmadı ve oynanmadı. *En attendant Godot* (Godot'yu Beklerken) ise 5 Ocak 1953'te Paris'te Théâtre de Babylone'daki ilk temsili ile bir tiyatro olayı yarattı ve kısa zamanda birçok dile de çevrilerek Beckett'in uluslararası bir üne kavuşmasını sağladı. Bu oyunu *Finde partie* (Sonu), *All That Fall, Krapp's Last Tape* (Son Band), *Embers* (Küller), *Happy Days* (Mutlu Günler), *Play* (Oyun) vb. gibi sahne ve radyo için yazılmış oyunlar izledi. Beckett 1964'te Buster Keaton için yazdığı *Film* adlı senaryonun çekiminde bulunmak üzere New York'a gitti ve 1966'dan başlayarak oyunlarından birçoğunu dünyanın çeşitli ülkelerinde kendisi sahneledi. 1970'te Nobel Edebiyat Ödülü'nü aldı. Halen, 1938'de tanışıp daha sonra evlendiği piyanist Suzanne Dumesnil ile birlikte Paris'te oturmaktadır.

Yapıtlarının özellikleri

Yazarlık yaşamına şiirle giren Beckett daha ilk yapıtlarında deneyci bir yaklaşım ile kara güldürü havasını uzlaştırarak insanın tanrısız bir evrende kimliğini arayışını anlatmaya çalışmıştır. Bu kimlik arayışı, en aza indirgenmiş kişiler ve dekor içinde insanlığın durumunu yansıtan daha sonraki yapıtlarının da içeriğini oluşturmuştur. İlk oyunu *Godot'yu Beklerken* her oynandığı yerde uzun tartışmalara yol açmış, düşünsel içeriğinin yoğunluğu ve anlatımının soyutarı geleneğine yakınlığı yüzünden Pascal'ın *Düşünceler*'inin Fratellini palyaçoları tarafından bir müzikhol gösterisi biçiminde sergilenmesi olarak tanımlanmıştır. Beckett'in oyun kişileri kendilerini, anlayamadıkları bir konumda, ağlamakla gülmek arası bir durumda bulurlar. Bu kara güldürü havası Beckett'in oyunlarında olduğu kadar romanlarında da rastlanan yoğun umutsuzluğun ve karamsarlığın dengelenmesini sağlar ve ortaya ilginç bir acıklı güldürü türü çıkarır. Olayların geçtiği çevrenin çarpıcı yalınlığı da, ele alınan kişilerin kimliklerini yitirmekten duydukları acıyı, bir türlü kurtulamadıkları o belirsiz suçluluk ve umutsuzluk duygusunu ayrıca pekiştirir.

◄ ***Yazarlık yaşamı***

Godot'yu Beklerken'de iki aylak sirk palyaçosu çıplak bir sahnede, yaprаksız bir ağacın altında, kim olduğunu bilmedikleri Godot adlı birini beklemektedirler. Oyun kişileri listesinde adları Vladimir ve Estragon olarak belirtilen bu iki arkadaş birbirlerini Didi ve Gogo diye çağırırlar. Birinci bölümün sonunda Godot'nun gelmeyeceğini bildiren haberci çocuk ise Vladimir'e "Monsieur Albert" diye hitap eder. Oyun boyunca bu iki kişinin beklemekten başka yapacak bir işleri yoktur. Zamanı geçirmek için türlü yollara başvururlar: Bir yandan geçmişlerini hatırlamaya çalışırlarken, bir yandan da Godot konusundaki olasılıkları tartışırlar, birbirlerine fıkralar anlatırlar, *Kutsal Kitap*'tan hatırlayabildikleri sözleri söylerler, yemek yerler, su dökerler. Pozzo adlı bir adamla Lucky adlı uşağının gelmeleri, bu bekleyiş içinde onlar için önemli bir yeniliktir. Ancak efendi ile uşak arasındaki ilişkinin insanlık onurunu aşağılayan niteliği, onlarda avuntu yerine yeni bir korku ve tiksinti duygusunun belirmesine yol açar. İkinci perdede ağaçta dört beş tane yeşil yaprak açtığı görülür. Oysa Didi ile Gogo'nun bekleme güçleri azalmış, bellekleri zayıflamış, birbirlerini avutmak için söyleyebilecekleri pek az şey kalmıştır. Pozzo ile Lucky yeniden geldiklerinde Pozzo'nun gözleri kör olmuş, Lucky'

nin ise dili tutulmuştur. Godot yeniden o gün de gelemeyeceğini bildirir. Didi ile Gogo kendilerini ağaca asmayı denerler, ama başarılı olamazlar. Birinci perdenin sonunda olduğu gibi gene oradan gitmek istediklerini söylerler, ama bir yere kıpırdayamazlar. Bekleyiş yeniden başlayacaktır.

Beckett'in ikinci oyunu *Sonu*, birincisine göre çok daha durağandır. Sahnedeki kişiler ve olaylar daha da aza indirgenmiştir. Oturduğu tekerlekli sandalyeden kıpırdayamayan Hamm ile hiçbir yere oturamayan Clov hem efendi uşak, hem de baba oğul ilişkisini simgelerler. Bu arada Hamm'ın gerçek anası ve babası olan Nell ile Nagg, oyun boyunca birer çöp tenekesinin içinde kıpırdamadan otururlar, ancak arada bir konuşmaya katılırlar. Bu oyunun kişilerinin bekledikleri bir şey de yoktur. Çünkü dünyada artık beklenecek bir şey de kalmamıştır. Clov zaman zaman Hamm'ı bırakıp gideceğini söylerse de, bunu bir türlü yapamaz. İçinde bulundukları odanın dışında nelerle karşılaşacağını bilmediği için dışarı çıkmayı göze alamaz. Perde kapandığı zaman, *Godot'yu Beklerken*'deki umutsuz bekleyiş bu oyunun da bir kısır döngü biçimiyle sonuçlandığını gösterir.

Son Band'da, yaşlı bir adam otuz yıl önce banda aldığı sesini dinlemekte, zaman zaman gençliğinde söylediği sözlerdeki idealizme öfkeyle tepki göstermekte ya da gülmektedir. Bir tek kişinin yaşlılığı ve gençliği arasında geçen bu kopuk kopuk konuşmalardan, yaşamın anlam ve umuttan soyutlanmış bir hayvanlaşma süreci gibi tasarlandığı sonucu çıkar.

Aynı umutsuzluk ve anlamsızlık *Mutlu Günler*'in de temasıdır. Bu oyunda da hemen hemen yalnız bir kişinin konuştuğu görülür. Oyunun birinci perdesinde Winnie, beline kadar toprağa gömülü olarak güneşin altında zamanın sonsuzluğuna karşı geçmişini hatırlayıp mutlu bir yaşamı olduğunu kanıtlamaya çalışır. Gömülü olduğu tümseğin arkasına uzanmış olan kocası Willie de arada bir, tek kelimelik yorum-

Uyumsuzluk Tiyatrosu

II. Dünya Savaşı'ndan sonra Avrupa'da ortaya çıkan, kısa bir süre sonra Amerika'da da örneklerine rastlanan bir tiyatro türüdür. Aynı zamanda, "Absurd tiyatro" ve "Saçma tiyatrosu" diye de anılır. Kökeni bir yandan soytarılık geleneğine, bir yandan da Dadacılık, Gerçeküstücülük ve "Vahşet tiyatrosu"na uzanan bu akım, düşünsel açıdan varoluşçu görüşle ortak özellikler taşır. Albert Camus Sisyphos Söyleni'nde insanlığın durumunu özetlerken, örnek olarak, tanrıların bir kayayı sırtlayıp bir dağın doruğuna taşıma cezasına çarptırdıkları Sisyphos'u gösteriyordu. Taş doruğa varınca yeniden aşağı yuvarlanıyor, Sisyphos da taşı yeniden yüklenip doruğa çıkarıyor ve bu sonsuza değin böyle sürüp gidiyordu. Camus'ye göre, insanın içinde bulunduğu durumda gösterdiği yaşama çabası da böyle saçma bir eylemdi. Ancak Sisyphos'un, taşı her düşüşünde yeniden dağın doruğuna taşıyacak gücü kendinde bulması, onun bu saçmalığı aşma kararlığını da içeriyordu. Bu yüzden Sisyphos'u mutlu saymak gerekiyordu.*

Varoluşçu düşünce daha önce Camus ve Jean-Paul Sartre gibi bu görüşün sözcülüğünü eden yazarların oyunlarına da esin kaynağı olmuştu. Ama bu yazarlar düşüncelerini kendi oyunlarında, yerleşmiş tiyatro kurallarından ve gerçekçi yöntemden büyük ölçüde uzaklaşmadan dile getirme yolunu seçmişlerdi. Uyumsuzluk tiyatrosunun bellibaşlı temsilcileri sayılan Eugène Ionesco*, Samuel Beckett*, Arthur Adamov*, Jean Genet* vb. yalnız içerik değil, biçim açısından da yerleşmiş tiyatro kurallarına karşı çıktılar ve yansıtmak istedikleri uyumsuzluğu bu içeriğe uyan tutarlı bir sahne diliyle işlediler. Adı geçen bu yazarlar çoğu zaman bir arada anılmakla birlikte, oyunlarını önceden belirlenmiş ortak ilke ve kurallara göre de yazmıyorlardı. Aralarındaki benzerlikler daha çok tiyatro tarihçileri ve eleştirmenleri tarafından ortaya konmuştur.*

Bu değerlendirmelere göre Uyumsuzluk tiyatrosu yazarları insanı, evren içinde tutkularını ve düşlerini gerçekleştiremeyen, çevresine yabancılaşmış ve her türlü iletişimden yoksun bir varlık olarak ele alırlar. İnsanlar kalabalık topluluklar halinde yaşasalar, birtakım kurumlar ve yasalar aracılığı ile aralarındaki ilişkileri düzenlemeye kalksalar bile, bütün bu çabaları boşa çıkar, sözü edilen kurumlar ve yasalar anlamsız ve boş kalıplara dönüşür. İşte bu mantıksız ve uyumsuz durumu sahnede yansıtabilmek için, oyun kişileri arasındaki konuşma ve davranışların mantıksızlığının da ötesinde, tarih dışı ve diyalektik olmayan bir oyun kurgusu yaratmak gerekir. İnsan, güvenebileceği mutlak değerleri ararken, sürekli olarak hayal kırıklığına uğradığına, her girişimi anlam ve destekten yoksun kaldığına göre, bu türdeki yapıtların olay örgüleri de çoğu zaman bir kısır döngü biçimini alır, dramatik bir eylem yerine, bekleyiş, yineleme ve söz oyunlarına dayanan bir kurgu ortaya çıkar. Bu anlamsızlığın temelinde büyük savaşların sonucu olan yıkımlar, baskı yönetimleri ve bunların yarattığı kuşku, korku ve suçluluk duygusu yatmaktadır. Bunun bilincine varan insan, o güne değin kendisine gerçek diye tanıtılan ne varsa, bunların hepsinin aldatıcı ve yanıltıcı olduğunu da anlamıştır. Bu arada ahlak değerlerinin yapaylığı ve yararsızlığı da insan yalnızlığını artırmıştır. Bu durum karşısında Uyumsuzluk tiyatrosu yazarları değişik yaklaşımlarla çağdaş insanın durumunu oyunlarında dile getirmeye çalışmışlardır.

Bunlardan Ionesco nihilist bir görüşle, insanla-

→

larla bu mutluluğu paylaşır. İkinci perdede Winnie boğazına kadar toprağa gömülüdür. Belleği daha da zayıflamıştır. Dönüp bakamadığı için kocasının orada olmadığını bile anlayamaz. Ama gene de her şey yolundaymış gibi konuşmasını sürdürür. Oyunun sonuna doğru sabah giysileri içinde yeniden beliren kocasını gördüğü zaman, "Şen Dul" valsini mırıldanarak mutluluğunu dile getirir. Zamanın her şeyi hiçe indirgeyen geçişi karşısında insan belleğinin ve hayal gücünün bu direnişi, Beckett'in kara güldürü anlayışının parlak bir örneğini oluşturur.

Beckett'in daha sonra yazdığı oyunlarda da çağdaş insanın giderek anlamsızlaşan yaşamını ve yabancılaşmasını çok daha özlü bir biçimde dile getirdiği görülür. Bu yalınlık ya tek bir oyuncu için yazılmış bir monologdur ya da bu türün en aşırı örneği *Breath* (Soluk) adlı yarım dakikalık oyunda olduğu gibi, sahnede ne tek bir oyuncunun göründüğü, ne de tek bir sözcüğün konuşulduğu, yalnızca bir soluk alma sesinin duyulduğu bir gösteridir.

Beckett'in oyunlarındaki bu uyumsuz olaylar, onun toplumsal ve siyasal gerçeklere kayıtsız kalan bir yazar olduğu izlenimini yaratmıştır. Oysa *Catastrophe* ("Felaket") ve *What Where* ("Ne Nerede") gibi son oyunlarında baskı yönetimlerine karşı kara güldürü anlayışıyla karşı çıktığı da öne sürülmüştür. Beckett oyunlarında olduğu gibi romanlarında da Kafka'nın *Dava* ve *Şato* gibi romanlarındaki anlaşılmaz bekleyiş ve arayış tedirginliğini büyük bir ustalıkla yansıtır.

Son yapıtları

Beckett, yapıtlarının genellikle güç anlaşılırlığına karşın insan gerçekliğini büyük bir tutarlılıkla işlediği ve aynı rahatlıkla kullandığı İngilizce ile Fransızca'nın en parlak temsilcilerinden biri olduğu için, edebiyat ve tiyatro çevrelerinde büyük bir ilgiyle izlenmektedir.

• **YAPITLAR (başlıca) Oyun:** *En attendant Godot*, 1952, (Godot'yu Beklerken); *Fin de partie*, 1957, (Sonu);

rın konuşma ve davranışlarından hiçbir anlam çıkarılamayacağı, yaşama biçimlerinde tutarlı hiçbir dünya görüşünün izine rastlanamayacağı saçma bir dünyayı yansıtan oyunlar yazmıştır. Beckett ise, insanın içinde bulunduğu evrensel kargaşayı yansıtan uyumsuzluğu oyunlarının yapısal ilkesi olarak benimsemiş, insanlar arasındaki iletişimsizliği dilin yozlaşması olarak yorumlamıştır. Dürrenmatt, Frisch* ve Grass* gibi bir başka grup oyun yazarı ise, gerçekçilikten büsbütün uzaklaşmadan, | oyunlarında uyumsuzluk öğelerine çağdaş yaşamın aksayan yanlarını taşlamak amacıyla yer vermişlerdir. Bu üç yaklaşımda da tiyatronun gerçeğe ayna tutma görevini bir yana bıraktığı, bunun yerine gerçek diye yerleşmiş kavramların saçmalığını sergileyerek bu kalıpları parçaladığı görülür. Bu nedenle Uyumsuzluk tiyatrosu bir karşı-tiyatro, oyun kişileri de karşı-kahramanlar olarak tanımlanır. Bu tür oyunlarda gerçeğin mantığa aykırılığı sergilenirken, insanın acıklı ve gülünç yanlarının birbirinden ayrılmazlığı da gösterilir. Böylece "acıklı güldürü" türü, grotesk öğelere ve karikatüre ağırlık veren bir güncellik kazanır. Abartmanın ağır bastığı böyle bir sahne dili Artaud'nun* Vahşet tiyatrosundaki somut görüntü diline de benzerlik gösterir. Yalnız konuşmaların ve jestlerin değil, oyun alanındaki bütün öğelerin bileşimiyle ortaya çıkan bu dil, beklenmedik görünümleri ve gelişmeleriyle seyirci için irkiltici bir nitelik de taşıyabilir.*

Bu türdeki oyunlarda olayların gelişmesine, ruhsal çözümlemelere yer verilmediği için, oyun tümüyle, başlangıcındaki durumun uzatılmış ya da yoğunlaştırılmış bir serimi olarak biçimlenir. Konu olarak yaşamın anlamsızlığını, olayların ve kişiler arasındaki ilişkilerin uyumsuzluğunu işleyen bu yazarlar, söz konusu anlamsızlığı ve uyumsuzluğu gene de ele alınan malzemeye en uygun bir biçimde vermek zorundadırlar. Bu amaçla Uyumsuzluk tiyatrosu yazarları, kendi içinde tutarlı olan ve anlatım zenginliğini yarattıkları imgelerin inandırıcılığı ile sağladıkları bir sahne dili kullanırlar. Bu türün ilk örneği sayılan La Cantatrice chauve'de (Kel Şarkıcı) Ionesco, doğalcı burjuva tiyatrosunun bir parodisini yapmıştır. Mr. ve Mrs. Smith ile Mr. ve Mrs. Martin adındaki oyun kişileri oyun boyunca İngilizce öğreten kitaplardaki basit cümlelerle konuşur, basmakalıp sözleri tekrarlar, büyük bir içtenlikle kelime oyunları yaparlar. Bütün bu konuşmaların tam bir ağırbaşlılık içinde geçmesi, oyunun gülünçle acıklıyı etkili bir biçimde uzlaştırmasını sağlar. Bu oyunun hangi amaca hizmet ettiğinin anlaşılmadığı eleştirisine karşı, Ionesco şu sözlerle karşı çıkmıştır: "Eğer bu oyun herhangi bir şeyin eleştirisi ise, bu bütün toplumların, dilin, basmakalıp sözlerin eleştirisi; insan davranışlarının, dolayısıyla da tiyatronun bir parodisidir... İnsan trajik değilse, gülünç ve acıklıdır, onun bu saçma durumunu açıklayarak bir çeşit trajedi de yaratılabilir."

Beckett bu türün klasikleşmiş bir örneği olan En attendant Godot (Godot'yu Beklerken) adlı oyununda insanın denetleyemediği boş, kısır bir dünya görüntüsü içinde iki aylak sirk palyaçosunu durmadan konuşturur. Ancak Beckett'in Ionesco'dan ayrılan yanı, bu konuşmaların çağrışım zenginliğidir. İlk duyuşta seyirciye saçmasapan gelen bu sözlerin Kutsal Kitap'a, ünlü yazarların yapıtlarına göndermelerle dolu olduğu da dikkatli bir seyircinin gözünden kaçmaz. Bu da acıklı ile gülüncü ustaca yan yana getirmenin başka bir yöntemidir.

Ionesco ve Beckett'ten sonra Fransa'da Adamov, Genet, Arrabal; İngiltere'de Simpson* ve Pinter*; Amerika'da Albee* ve Kopit*; İsviçre ve Almanya'da Dürrenmatt, Frisch ve Grass gibi yazarlar "Uyumsuzluk tiyatrosu"nun değişik örneklerini vermişlerdir. Türkiye'de ise Aziz Nesin*, Oğuz Atay* ve Sevim Burak* bazı oyunlarıyla bu türün temsilcileri sayılabilirler.*

Krapp's Last Tape, 1959, (Son Band); *Embers*, 1959, (Küller); *Happy Days*, 1962, (Mutlu Günler); *Play*, 1962, (Oyun); *Breath and Other Short Plays*, 1972, ("Soluk ve Başka Kısa Oyunlar"); *Not I*, 1973, ("Ben Değil"); *Ghost Trio*, 1977, ("Hayalet Üçlüsü"); *Compagnie*, 1980; *Footfalls*, 1980, ("Ayak Sesleri"); *A Piece of Monologue*, 1980, ("Bir Monolog Parçası"); *Ohio Impromptu*, 1981, ("Ohio Empromptüsü"); *Rockaby*, 1981; *Catastrophe*, 1982, ("Felaket"); *What Where*, 1983, ("Ne Nerede"). **Roman ve öykü:** *Murphy*, 1938; *Watt*, 1944; *Molloy*, 1951, (Molloy); *Malone meurt*, 1952, ("Malone Ölüyor"); *L'Innomable*, 1953, ("Adlandırılamayan"); *Comment c'est*, 1961, ("Nasıl Olduğu"); *Imagination morte imaginez*, 1966, ("Ölü Hayalgücü Hayal Edin"); *Le Dépeupleur*, 1971, ("Yitikler"); *First Love*, 1973, ("İlk Aşk"); *Mercier et Camier*, 1974, ("Mercier ve Camier"). **Şiir:** *Whoroscope*, 1930; *Echo's Bones*, 1935, ("Yankının Kemikleri"); *Poèmes*, 1939, ("Şiirler"); *Six Poèmes*, 1948, ("Altı Şiir").

- **KAYNAKLAR:** R. Coe, *Samuel Beckett*, 1964; R. Cohn, *Samuel Beckett: The Comic Gamut*, 1962; R. Cohn, *Back to Beckett*, 1973; M. Esslin, *The Theater of the Absurd*, 1968; J. Fletcher, *Samuel Beckett's Art*, 1967; H. Kenner, *Samuel Beckett*, 1968.
- **BAKINIZ:** ADAMOV, CAMUS, GENET, IONESCO, JOYCE, KAFKA, PINTER, SARTRE, N.F.SIMPSON.

BECKMANN, Max
(1884-1950)

Alman ressam. Kendine özgü bir Dışavurumculuk içinde düşünsel yanı ağır basan bir resim anlayışı geliştirmiştir.

Leipzig'te doğdu. 1900-1902 arasında tutucu nitelikteki Weimar Akademisi'nde resim eğitimi gördü. Sanatsal ufkunu genişletmek için 1903'te Paris'e gitti. Özellikle Fransız ve İtalyan Primitifleri ile ilgilenerek bu sanatçılardan çeşitli kopyalar yaptı. 1905'te Berlin'e döndü. Burada tutuculara karşı empresyonist ve post-empresyonist (izlenimci ve izlenimci sonrası) nitelikteki resimlerin müzelere alınmasını savunan Sezession hareketine katıldı. 1910'da bu topluluğun yönetim kurulu üyesi oldu. 1914'te ordunun sıhhiye hizmetleri bölümüne girdi. Savaşın şiddetini, açtığı maddi ve manevi yaraları yakından gözlemlemek olanağını buldu. 1915'te sürekli hastalığı yüzünden terhis edildi. Frankfurt'a yerleşerek iki yıl boyunca hastanede bakım gördü. 1933'ten başlayarak gittikçe artan Nazi baskısı yüzünden 1937'de daha az göze batacağını umduğu Berlin'e geçti. Ancak baskıların sürüp gitmesi nedeniyle aynı yıl Amsterdam'a, oradan da New York'a kaçtı. New York'ta öldü.

Beckmann'ın resmi Weimar'daki eğitim dönemi ve hemen sonrasında, Rönesans figürlerini abartılmış bir gösterişle işleyen Hans von Maraes'in idealizminin etkisi altındadır. Aynı zamanda dramatik ve felsefi konuları anıtsal bir görkemlilikle ele alan Piero della Francesca ve Luca Signorelli'nin yalın biçimciliği ve kaba gerçekçiliğinden de etkilenmiştir. 1906-1914 arasında kendi duyguları ve felsefi ilgi alanlarını da yansıtmakla birlikte, daha çok L.Corinth dışavurumculuğundan (ekspresyonizm) kaynaklanan bir anlayışla— dinsel ve yazınsal konuları işlemiştir.

I. Dünya Savaşı sırasında yaşadığı kötü deneyimlerin etkileri Beckmann'ın üslubunun değişmesine yol açmıştır. Renkleri daha kuvvetli ve parlak, biçimleri ise daha köşeli bir nitelik kazanmıştır. Figürleri belli bireyleri temsil eden biçimler olmaktan çıkarak sanatçının düşüncelerinin ve daha çok da duygularının anlatım aracı haline gelmiştir. Bu resimlerinde yakınlaştırılmış bir bakış açısından ele aldığı ve dikey yönde düzenlediği bir mekân içinde sıkışıp kalmış figürleri gerilimli, rahatsız edici bir hava uyandırmaktadır. Görüntü olarak işkencecileri, tehdit eden ve edilenleri, acı çekenleri betimleyen *Gece*, *Aile Resmi*, *Düş* gibi yapıtları gerçekte savaş sonrası insanının umutsuzluğunu yansıtmaktadır.

1923-1933 arasında Beckmann kendi portrelerini yapmıştır. Bunlarda geçmişe oranla daha yumuşak ve iyimser bir bakış açısı geliştirdiği görülür. Ancak 1930'ların başında üslubu ikinci kez büyük bir değişim geçirmiş, yapıtları özellikle Amerika'ya göçtükten sonra iyice arınmış, yalınlaşmıştır. Bu değişim 1933'te yaptığı *Ayrılış* adlı yapıtından sonra sürekli yinelediği üçlü resimlerde daha da belirginleşmiştir. Renkleri daha gelişigüzel ve uyum dışı bir görünüşe bürünürken, biçimleri de daha dolu ve yapısal bir boyut kazanmıştır. Beckmann çeşitli açılar içinde kırılan, Gotik kökenli bir mekân anlayışı ile anıtsal olmaya yönelik bir biçimselliğin uyum içinde birleştiği *Kral, Körebe, Aktörler ve Akrobatlar* gibi yapıtlarında, resim değerlerini gözardı etmeden, yazınsal bir anlatımla dolu, bireysel, simgesel bir dünya yaratmayı başarmıştır. Ama mekân ve biçimi feda etmediği gibi simgesel ve entelektüel bir anlatım içinde de boğulmamıştır. Sanatla insancıl duygu arasında bir bağ kurmayı amaçlamış, çağdaş toplumun kötülüklerine ve akıldışı eylemlerine karşı güçlü bir biçimde direnmiş, düşünsel, hatta duygusal bir tepki göstermekten çekinmemiştir.

- **YAPITLAR (başlıca):** *Deniz Kıyısında Gençler*, 1905; *Ölüler Evi*, 1912; *Gece*, 1918-1919; *Aile Resmi*, 1920; *Düş*, 1921; *Sigaralı Kendi Portresi*, 1923; *Çifte Portre*, 1925; *Ayrılış*, 1932-1933, Modern Sanatlar Müzesi, New York; *Kardeşler*, 1933, Lackner Koleksiyonu, Santa Barbara/California; *Kral*, 1937; *Aktörler ve Akrobatlar*, 1939; *Perseus*, 1941; *Körebe*, 1945; *Sfenkslerin Kaldırılışı*, 1946; *Papağanlı Kadın*, 1946, Honigberg Koleksiyonu, Chicago.
- **KAYNAKLAR:** G. Bush, *Max Beckmann*, 1960; L.G.Buchheim, *Max Beckmann, Holzschnitte, Radierungen, Lithographien*, 1954; P. Selz, *Max Beckmann*, 1964 (katalog).

BECQUE, Henri François
(1837-1899)

Fransız tiyatro yazarı. Fransız tiyatrosunda Doğacılık (Naturalizm) akımının öncülerindendir.

18 Nisan 1837'de Neuilly'de doğdu. Bir vodvil yazarı olan amcasının özendirmesiyle tiyatroya ilgi duydu. Gençliğinde bir süre demiryolu memuru olarak çalıştıktan sonra tümüyle yazın araştırmalarına ve şiire yöneldi. Özel sekreterliğini yapmakta olduğu Polonyalı bir diplomatın aracılığıyla besteci Victorien Jonciéres ile tanıştı. Onun *Sardanapale* operasının librettosunu yazarak adını duyurdu. 1870'li yıllarda oyunlarının tiyatro sahipleri tarafından engellenmesi ve seyirciler tarafından da beğenilmemesi üzerine, yazarlığı bırakıp gazetecilik ve simsarlık yaptı. 1880'lerde yazdığı *Les Corbeaux* ("Akbabalar") ve *La Parisienne* ("Parisli Kadın") ile üne kavuştu. 12 Mayıs 1899'da Paris'te öldü. Çoğu kısa olmak üzere on iki oyunu vardır.

Becque'in döneminde Fransız tiyatro yazınında, "iyi kurulu oyun" diye kabul edilen, beş perdeden oluşan, klasik biçimsel ölçütlere inceden inceye uyan oyunlar ile Dumas ve Sardou'nun yapıtlarında izlenen türden aşırı bir duygusallık geçerliydi. Bunlar Becque'i yeni bir yazın türü aramaya itti. Zola'nın romanda öncülüğünü yaptığı doğalcı anlayışı, kendisine özgü alaycı üslubu ile tiyatroya uyguladı. Paris'li burjuvaların yaşamındaki ahlak dışı öğeleri acımasızca alaya alan oyunları, Paris seyircisinden ilk başlarda fazla ilgi görmedi. Becque'in tiyatro konusundaki görüşleri, Zola'nın çalışmalarıyla birlikte, André Antoine'ın *Théâtre-Libre* (Özgür tiyatro) hareketine öncülük etmiştir.

- YAPITLAR (başlıca): *Les Corbeaux*, 1882, ("Akbabalar"); *La Parisienne*, 1885, ("Parisli Kadın"); *Souvenirs d'un auteur dramatique*, 1885, otobiyografi, ("Bir Tiyatro Yazarının Anıları").

- BAKINIZ: ANTOINE, ZOLA.

BECQUEREL, Henri
(1852-1908)

Fransız fizikçi. Doğal radyoaktifliği ve bu radyoaktifliğe bağlı ışımanın özelliklerini keşfederek nükleer fiziğin doğuşunu hazırlamıştır.

Antoine-Henri Becquerel 15 Aralık 1852'de Paris'te doğdu. Kuşaklar boyunca bilim adamı ve öğretim üyesi yetiştirmiş bir ailenin çocuğudur. Elektrokimya alanındaki çalışmalarıyla tanınan büyükbabası da, ülkesinde deneysel fiziğin gelişmesine katkıda bulunan babası da Fransız Bilimler Akademisi üyesiydi. Büyükbaba Antoine-César Becquerel (1788-1878) piezoelektrik olayını incelemiş, platin ve

palladyumlu bir termoelektrik pil yapmış ve Paris'teki Muséum National d'Histoire Naturelle'de 1838'de kurulan uygulamalı fizik kürsüsünün ilk profesörü olmuştu. Becquerel ailesinin bireyleri, büyükbaba Antoine-César'dan başlayarak Antoine-Henri'nin oğlu Jean Becquerel'e dek dört kuşak boyunca bu görevi birbirlerinden devraldılar. Antoine-Henri'nin babası Alexandre-Edmond Becquerel (1820-1891) de, öğretim görevinin yanı sıra elektrik ve güneş ışığının tayf özellikleri, fotokimya, elektrokimya ve manyetik olaylar üzerinde araştırmalar yapmıştır.

Muséum'daki profesörler evinde doğan, yaşadığı bu ortamın etkisiyle ve babasının deneylerine duyduğu derin ilgi nedeniyle küçük yaşta bilimsel araştırmaya yönelen Becquerel, 1872'de École Polytechnique'te öğrenime başladı. İki yıl sonra École des Ponts et Chaussées'ye geçerek,1877'de bu okuldan mühendislik diplomasını aldı. Becquerel'in özel yaşamındaki en önemli dönüm noktaları, gençlik yıllarındaki dört yıllık bir döneme rastlar.1874'te École Polytechnique'ten ayrıldığı yıl, gene Akademi üyesi bir fizik profesörünün kızı olan Lucie-Zoé-Marie Jamin ile evlenmişti. Ertesi yıl optik konusunda deneylere girişerek ilk bilimsel araştırmalarına başladı. 1876'da École Polytechnique'te okutman olarak öğretmenlik mesleğine ilk adımını attığında ise, henüz École des Ponts et Chaussées'de öğrenciydi. Ertesi yıl okulu bitirir bitirmez Köprü ve Yollar İdaresi'ne mühendis olarak girdi. 1878'in Ocak ayında büyükbabası, Mart'ta, oğulları Jean'ın doğumundan kısa bir süre sonra da karısı öldü. Aynı yıl, büyükbabasının ölümü üzerine Muséum'daki fizik kürsüsünün başına babası getirilince, ondan boşalan asistanlık görevini de Henri Becquerel devraldı ve tüm yaşamı boyunca Köprü ve Yollar İdaresi, École Polytechnique ve Muséum National d'Histoire Naturelle'deki bu üç görevi birlikte sürdürdü.

1888'de, ışığın polarılmasına ve kristallerce soğurulmasına ilişkin çalışmasıyla Paris Fen Fakültesi'nden doktorasını alan Becquerel, ertesi yıl Fransız Bilimler Akademisi'ne üye seçildi. 1890'da ikinci evliliğini yaptı ve iki yıl sonra Muséum National d'Histoire Naturelle ile Conservatoire National des

Arts et Métiers'de babasının ölümüyle boşalan iki kürsüde fizik profesörlüğüne atandı. 1894'te Köprü ve Yollar İdaresi'nde baş mühendisliğe yükseltildi, 1895'te de École Polytechnique'te fizik profesörlüğüne getirildi. Böylece, doğal radyoaktiflik üzerinde çalışmaya başladığı 1896 yılında, Paris'in üç büyük eğitim kurumunda birden ders veriyordu. 1908'de Bilimler Akademisi'nin başkanlığına, aynı yılın Temmuz ayında da daimi sekreterliğine getirilen Becquerel, kısa bir süre sonra, 25 Ağustos 1908'de, kayınpederinin Atlas Okyanusu kıyısında küçük bir plaj ve balıkçı kasabası olan Le Croisic'teki (Loire-Atlantique) evinde öldü.

Doğal radyoaktifliğin keşfi

Doğal radyoaktifliğin keşfine yol açan çalışmaları nedeniyle, 1903 Nobel Fizik Ödülü'nü Pierre ve Marie Curie ile bölüşen Becquerel, ayrıca Londra'daki Royal Society, Berlin Krallık Akademisi, İtalyan Akademisi gibi pek çok yabancı bilim kuruluşuna üye seçilmiş, 1900'de Légion d'honneur madalyasıyla ödüllendirilmiştir.

Daha öğrenciliği sırasında, 1875'te başladığı ilk deneysel çalışmalarını optik konusunda yoğunlaştıran Becquerel, önceleri ışığın polarılmasını ve polarma düzleminin manyetik alanların etkisi altında dönmesini incelemişti. Sonradan, 1886'dan başlayarak, doktora çalışmasında ışığın kristallerce soğurulmasını, özellikle de soğurulmanın polarma düzlemiyle ve ışığın kristal içindeki yayılma doğrultusuyla ilişkisini konu aldı. Doktora tezinden sonra, yoğun öğretim görevi nedeniyle araştırmalarına eskisi kadar zaman ayıramayan Becquerel'in, önceki tüm çalışmalarını gölgede bırakan en önemli buluşu, kuşkusuz 1896'da doğal radyoaktiflik olayını keşfetmesidir. Becquerel'i bu araştırmaya yönelten Henri Poincaré olmuştur. O yılın başlarında Röntgen, havası boşaltılmış tüplerdeki elektrik yükü boşalımının, tüpün çeperlerinde bir ışıldamaya yol açtığını ve niteliği anlaşılamayan bir ışın yaydığını bulmuş, bu ışınlara da "X ışını" adını vermişti. Poincaré Becquerel'e, X ışınlarıyla doğal ışıldama arasında bir ilişki olup olmadığını araştırmasını önerdi. Gerçekten de Becquerel'in babası, gelen ışığı soğurarak dalgaboyu daha büyük ışınlar halinde yeniden yayınlayan maddelerin flüorışı, fosforışı gibi doğal ışıldama özellikleriyle yakından ilgilenmişti. Bu nedenle, Röntgen'in buluşu, belki bütün fizikçilerden çok Becquerel'in ilgisini çekti.

Uranyum ışıması üzerine deneyler

Babasının hemen tüm deneylerine katılan ve onun laboratuvarındaki bazı uranyum tuzlarının ışığa tutulduktan sonra değişik renkte bir ışık yaydığını hatırlayan Becquerel, Poincaré'nin de önerisiyle, flüorışıl bir maddenin X ışınları yayıp yaymayacağını araştırmaya başladı. Röntgen buluşunu açıklamak için, bir elin X ışınlarıyla çekilmiş fotoğrafını Fransız Bilimler Akademisi'ne de göndermiş ve Becquerel bu ışınların maddeden geçme (girim) gücünün görünür ışıkla, hatta morötesi ışıkla ölçülemeyecek derecede yüksek olduğunu görmüştü. Bu bilgilerin ışığında, flüorışıl bir maddenin X ışınları yayıp yaymadığını sınamanın en kestirme yolu ışıldayan cevherlerden birini maddesel bir engelin önüne koyarak, yayılan ışığın maddeden geçip geçmediğini araştırmaktı. Becquerel de, bir fotoğraf filmini ışık geçirmeyen siyah kağıtlara sarıp, üzerine babasının flüorışıl kristallerinden birini, potasyum uranil sülfatı yerleştirerek birkaç gün güneş ışığında bıraktı. Böylece, üzerine güneş ışığı vuran kristal flüorışı duruma geçecek, eğer flüorışı yayına X ışınları da eşlik ediyorsa, siyah kâğıttan kolayca geçen bu ışınlar fotoğraf filmini etkileyecekti. Gerçekten de olay Becquerel'in düşündüğü gibi oldu ve fizikçi, görünür ışık almayan fotoğraf filminin uranyum tuzundan yayılan ışıldama nedeniyle kararmış, Şubat ayı içinde Akademi'ye sunduğu bir bildiriyle açıkladı.

Birkaç hafta sonra, deney sonuçlarını ışıksız ortamda da sınamak için bu kez hem fotoğraf filmini, hem uranyum tuzunu ışık geçirmez kağıtlara sardığında, hiç beklemediği bir sonuçla karşılaştı: film, önceki deneyden daha da çok kararmıştı. Demek ki olay, Becquerel'in sandığı gibi güneş ışınlarına, hatta herhangi bir dış enerji kaynağına bağlı değildi. Üstelik, uranyum tuzu ile film arasına yerleştirdiği alüminyum levhalar da filmin kararmasını engelleyemiyordu; öyleyse X ışınlarından çok daha güçlü bir ışıma söz konusuydu. Başka uranyum bileşikleriyle de aynı deneyi yinelediğinde, ışıldamayan uranyum tuzlarının bile filmi etkilediğini, buna karşılık bileşiminde uranyum bulunmayan flüorışıl kristallerin aynı sonucu vermediğini gördü. Katıksız uranyum metalinde ise, ışımanın girim gücü bileşiklerinkinden çok daha yüksekti. Sonuçta, bu ışımanın uranyum atomunun bir özelliği olduğundan kuşkusu kalmamıştı. Uranyumun, herhangi bir dış etkenle uyarılmaksızın kendiliğinden yaydığı bu ışınlara "Becquerel ışınları" adı verildi. Becquerel'in çalışmalarını yakından izleyen Curie'ler, kısa bir süre sonra, uranyum dışındaki bazı atomların da (örneğin toryumun) aynı türden bir ışıma yaydığını keşfettiler ve araştırmaları, aynı özelliği gösteren radyum, polonyum gibi uranyumötesi yeni elementlerin bulunmasıyla sonuçlandı. Böylece, dar anlamda uranyum atomunun değil, kendiliğinden etkin duruma geçen bazı element atomlarının ortak

özelliği olan bu ışımaya, Curie'lerin önerisiyle doğal radyoaktiflik adı verildi.

Becquerel'in doğal radyoaktiflik olayını keşfetmesi fizikte çığır açacak nitelikte bir olaydı. Röntgen'in bulduğu uyarılmış ışıma olayının, ışıldayan tüm maddeler için geçerli olup olmadığını araştırmak üzere işe başlayan Becquerel, ilk aşamada bu radyoaktifliğin güneş, ışık, elektrik ya da ısı gibi o zamana değin bilinen türden herhangi bir enerji kaynağına bağlı olmadığını kanıtladı. Bu da, nükleer enerji gibi yeni bir enerji kaynağının varlığını gündeme getirdi.

Bir süre ara verdikten sonra radyoaktiflik üzerindeki çalışmalarına yeniden başlayan Becquerel, 1899'un sonlarına doğru, bu ışınların hem elektrik, hem de manyetik alanlarda saptığını, dolayısıyla elektrik yüklü parçacıklardan oluştuğunu göstererek X ışınlarından değişik olduğunu bir kez daha kanıtlamış oluyordu. İki yıl kadar önce Thomson'un katot ışınları üzerinde yaptığı deneyleri radyum ışıması üzerinde yineleyerek, bu ışınların eksi yüklü taneciklerden (elektronlardan) oluştuğunu, üstelik maddeden geçme özelliğinin, çevresindeki elektrik yüklü maddelerin yükünü boşaltmasından ileri geldiğini gösterdi. Ertesi yıl da radyoaktifliğini yitiren uranyum tuzlarının bir süre sonra bu özelliği yeniden kazandığını, dolayısıyla radyoaktif ışımanın zamanla değişmeyen kalıcı bir özellik olduğunu kanıtlayarak ilk kez radyoaktif dönüşüm olayına dikkati çekti. Ardından Rutherford ve Soddy'nin bu konudaki araştırmalarından doğan dönüşüm kuramı da, Becquerel'in deneysel çalışmalarıyla açılan yolda radyoaktifliğin kuramsal bir temele oturtulmasını sağladı.

► Daha sonra Becquerel, Marie ve Pierre Curie, Meyer ve Rutherford'un ortak çalışmalarıyla, doğal radyoaktifliğe bağlı ışımada alfa (α), beta (β) ve gamma (γ) ışını diye adlandırılan üç tür ışımanın söz konusu olduğu, α ışınlarının artı yüklü ağır parçacıklardan oluştuğu, β ışınlarının eksi yüklü ve katot ışınlarıyla aynı yapıda, γ ışınlarının ise X ışınları gibi yüksüz, ancak girim gücünün çok daha yüksek olduğu anlaşıldı.

Bütün bu bulgular, hangi elementin hangi ışınları yaydığı, bu ışınların başka elementler üzerindeki etkileri, ışıma enerjisinin kaynağı gibi konular üzerinde hızla yoğunlaşan bir araştırma programını başlatmış, bunun sonucunda 1896'dan 1908'e değin uzanan on iki yıl gibi kısa bir sürede atomun yapısı ve atom çekirdeğinin özellikleri anlaşılmış, yeni elemetler ve yapay radyoaktiflik keşfedilmiş, çığ gibi büyüyen bu deneysel bulgular kuramsal gelişmeleri de beraberinde getirerek çağdaş fizikte devrim yaratmıştır. Çağdaş atom anlayışı, nükleer etkileşmeler, madde ve ışıma etkileşmesi, nükleer enerji ve her elementin kendine özgü bir ışıma yayma özelliğinin anlaşılması, tümüyle Becquerel'in buluşundan kaynaklanmıştır.

Becquerel'in uyguladığı deneysel tekniklerden çoğu (ışımanın filmler üzerindeki etkisi, elektrik ve manyetik alanlardaki özellikleri, ışımanın maddeyle etkileşmesi, girim gücü) bugün de temel parçacık fiziğinde geçerliliğini korumaktadır.

Araştırmalarını genellikle deneye ve gözleme dayandıran, kuramsal çıkış noktalarından elinden geldiğince kaçınan Becquerel'in en güçlü yönü, gözlem sonuçlarını büyük bir titizlikle inceleyip değerlendirmeye koyarak, araştırmalarını buna göre yönlendirmeyi bilmesidir. Kristallerden yayılan ışıldamada X ışınlarını ararken, uranyumun doğal radyoaktiflik özelliğini bulabilmesi de bunun en güzel kanıtıdır.

• **YAPITLAR (başlıca):** "Recherchıes sur une propriété nouvelle de la matière. Activité radiante spontanée ou radioactivité de la matière", *Mémoires de l'Académie des Sciences*, 46, 1903, ("Maddenin Yeni Bir Özelliği Üstüne Araştırmalar. Maddenin Kendiliğinden Işıma Etkinliği ya da Radyoaktifliği").

• **KAYNAKLAR:** L. Badash, "Henri Becquerel and the Discovery of Radioactivity", *Archives Internationales d'Histoire des Sciences*, XVIII, 1965; O. Lodge, "Becquerel Memorial Lecture", *Journal of the Chemical Society*, CI, 1912; A. Ranc, *Henri Becquerel et la découverte de la radioactivité*, 1946; A. Romer, *The Discovery of Radioactivity and Transmutation*, 1964.

• **BAKINIZ:** BARKLA, M. ve P.CURIE,I.ve J.F.JOLIOT-CURIE, LAUE, RÖNTGEN, RUTHERFORD, SODDY, J.J. THOMSON.

◄ *Radyoaktif ışın türleri*

BEDA [Venerabilis]
(674-734 ?)

İngiliz tanrıbilimci ve tarihçi. İngiliz Katolik Kilise'sinin kurucusu ve kuramcısıdır. Tanrıbilimle felsefeyi uzlaştırmaya çalışmıştır.

İngiltere'de Northumberland yakınlarında doğdu, bütün yaşamı boyunca kaldığı Wearmouth manastırında öldü. Beda Venerabilis'in yaşamı konusunda ayrıntılı bilgi yoktur. Çağından bugüne kalan kaynakların bildirdiğine göre, yedi yaşında öksüz kalmış, Wearmouth manastırının kurucusu olan rahip Benedictus'un yanında yetişmiştir. Bu manastırda öğrenim görmüş, kendinden önce gelen ve yapıtları o çağda bilinen bütün Yunan, Latin filozofları okumus.

Hıristiyanlık'ın doğuşundan sonra dinle felsefeyi bağdaştırmaya çalışarak yeni bir düşünce çığırı açan "kilise babaları"nın yazılarını incelemiş, fizik, matematik, gökbilim, coğrafya konularında çalışmış, kili-

Engelberg Codex'inden Beda Venerabilis'i gösteren bir minyatür

seler tarihiyle ilgilenmiştir. Otuz yaşlarındayken rahip olmuş, sonra bütün çalışmalarını tanrıbilim ve felsefe üzerinde yoğunlaştırmıştır.

Beda Venerabilis'e ün sağlayan, ona "Saygıdeğer" sanını kazandıran başlıca yapıtı, Roma ve İngiltere kiliselerinden gelen yazılı kaynaklara dayanarak ortaya koyduğu *Historia Ecclesiastica Gentis Anglorum* adını taşıyan tarihidir. Bu yapıt, bir kilise tarihi olmasına karşılık yazarın yaşadığı çağa değin İngiltere'nin toplum olaylarını, dinle, tanrıbilimle ilgili sorunlarını, önemli kişilerin yaşam öykülerini içeren geniş bilgilerle doludur.

Felsefeye bilim ve tanrıbilim yoluyla giren Beda Venerabilis'in düşünceleri Kutsal Kitap'tan kaynaklanan yorumlarında bulunur. Kimi şiir kimi düzyazı biçiminde olan bu yorumlar insanla ilgili bütün bilgi türlerini içerir. Ona göre felsefe dinin yardımcısı durumundadır, dini ilgilendirmeyen sorunların felsefeyle de ilgisi yoktur. Dinin özünü Tanrı varlığı oluşturur. Tanrı yaratıcıdır, yoktan varedicidir, önsüz-sonsuzdur. Tanrı'nın özünü kavrama olanağı yoktur, o usun ve kavrayış gücünün sınırlarını aşan "yüce varlık"tır. Felsefe ve tanrıbilim Tanrı'nın yalnız niteliklerini düşünebilir. *Kutsal Kitap*'la bildirilenlerin hepsi kesindir, tartışma götürmez gerçeklerdir. Tanrı-Ruh-Oğul üçlüsü bütün kuşkuların ötesinde bir gerçektir.

Ona göre evren de, insan da *Kutsal Kitap*'ta bildirildiği biçimde "yaratılmış"tır, insan başlangıçta özgür istenciyle suç işlemiştir. İsa bu suçun bağışlanması için acı çekmiş, insanın kurtuluşu yolunda kendini adamıştır. Kişinin yazgısı, başlangıçta özgür

İlk Suç

Hıristiyan inancına göre insan başlangıçta özgürdü, mutluluk içinde yaşardı. Bu yaşam tanrısal evrende, ruhlar ülkesinde bütün eksikliklerden arınılmış bir nitelikteydi. Tanrı kendi özüne duyduğu derin sevgi nedeniyle kendi içinden dışa taşmak istemiş, ruhlara somut bir biçim kazandırarak evreni ıssızlıktan, boşluktan kurtarmayı düşünmüştür. Bu tanrısal eğilim, bu önsüz-sonsuz istenç nedeniyle ilk insan olan "Adem" daha sonra onun arkadaşı "Havva" yaratılmış, böylece soyut evrenden somut evrene geçilerek insan soyunun ilk örnekleri yaratılmıştır. İlk toplumu oluşturan bu iki kişi özgür istençlerini yeterince kullanarak suç işlemişlerdir. Hıristiyan tanrıbiliminde bu olaya temel sorun niteliği kazandıranlar Kilise Babaları'dır. Bu sorunu tanrıbilimden felsefeye aktaran, felsefe ile tanrıbilimi birleştirmeye çalışan, usu inanın denetimi altına koyan Augustinus olmuştur. Ondan sonra "ilk suç" Hıristiyan tanrıbiliminin "yaratılış" olayıyla yan yana yürüyen iki temel sorunundan biri olmuştur.

Beda Venerabilis kendinden önce gelen filozofların, tanrıbilimcilerin ve Kilise Babaları'nın etkisiyle bu sorunu İngiliz tanrıbiliminin odak konusu durumuna getirmiştir. Daha sonraki dönemlerde Abaelardus, Albertus Magnus, Bonaventura, Aquino'lu Thomas gibi etkili tanrıbilimciler "ilk suç" sorununu yaratılış olayıyla birlikte ele almış, kimi onu insanın özgür istencine, kimi de yazgının değişmezliğine bağlamışlardır. Adem-Havva ikilisinin işlediği ileri sürülen bu ilk suçtan bütün insan soyunun sorumlu olduğu görüşüne karşı çıkan bilgeler ise suçun bireyselliğini ortaya atmışlar, insanın işlemediği ya da elinde olmayan bir nedenle sürüklendiği bir suçtan dolayı sorumlu tutulamayacağı görüşünü savunmuşlardır. Fransız Baader bu ilk suçu insan tarihinin ikinci dönemini başlatan bir "düşüş" olarak yorumlar. İlk suç konusu Rönesans'tan sonra da ele alınmış, ancak bir temel sorun olmaktan çıkmış, kimi Hıristiyan tanrıbilimciler bile bununla ilgilenmez olmuşlar, olay eski geleneği sürdüren kilise çevresinde kalmıştır. Hıristiyan inancında soyaçekimle gelen ilk suç yükümlülüğü İslam dininde büsbütün bırakılmıştır. Kimi felsefe akımları, özellikle Varoluşçuluk, ilk suçu insanın özünde beliren bir "korku", bir "kaygı" gibi görmüştür. Kierkegaard'ın ortaya attığı, Heidegger'in bir felsefe sorunu olarak geliştirdiği bu korku ve kaygının kaynağı gene Kutsal Kitap'tır.

istenciyle işlediği suç yüzünden, Tanrı kayrası olmadan değiştirilemez, bütün yetki Tanrı'nın elindedir. Tanrı salt ustur, salt istençtir, salt ışıktır. İnan ustan üstündür, gerçeği kavramada ustan daha yeterli olanaklarla donatılmıştır. Güzel, iyi gibi değerler *Kutsal Kitap*'ta bildirilenlere uymakla tanımlanabilir. Tanrı'nın yapılmasını buyurduğu güzeldir, iyidir, doğrudur, gerçektir. Yapılmasını istemediği de kötüdür, çirkindir gerçek değildir, doğru değildir. Bu nedenle estetiğin de, etiğin de tek kaynağı dindir, yol gösterici inandır. İnsan, düşünen bir varlık olarak, önce inana, sonra usa bağlanma gereğindedir. Bunlardan birini seçmek, ötekine değer vermemek yanılmaya yol açabilir. Ancak inanın ustan üstün olduğu da gözden kaçmamalıdır.

Beda Venerabilis bir süre unutulmuş, yapıtları yalnız kilise çevresinde, özellikle Katolik kuruluşlar arasında ilgi görmüştür. 15.yy ortalarında *Historia Ecclesiastica*'nın 1474'teki ilk basımından sonra ünü hızla yayılmış, kendisine "İngiliz felsefesinin kurucusu" denmiştir. 16.yy'dan 19.yy sonlarına değin, onun *Historia*'sı İngiliz kiliselerinin kaynak yapıtı olarak okutulmuştur.

• YAPITLAR (başlıca): *Opera Omnia*, (ö.s.), J.A. Giles (der.), 14 cilt, 1844, ("Toplu Yapıtlar").

• KAYNAKLAR: K.Werner, *Beda Venerabilis und seine Zeit*, 1881.

BEDDOE, John
(1826-1911)

İngiliz antropolog. "Gözlemsel antropoloji" yöntemini geliştirmiştir.

21 Eylül 1826'da Worcestershire'de doğdu. Edinburg ve Londra üniversitelerinde tıp eğitimi gördü. 1853'te mezun oldu. Aynı yıl *A Contribution to Scottish Ethnology* ("İskoç Etnolojisine Bir Katkı") adlı çalışmasını yayımladı. 1854'te Kırım Savaşı sırasında doktor olarak görev yaptı. Savaş boyunca Doğu Avrupa ve Batı Asya'da yaşayan çeşitli ırkların özelliklerini inceleme olanağı buldu. 1856-1857 arasında Avrupa toplulukları üzerine benzer çalışmalar yaptı. 1857'de İngiltere'ye döndü ve Bristol Kraliyet Hastanesi'nde doktor olarak çalıştı. 1869-1870 arasında Antropoloji Derneği'nin başkanlığını yaptı. 1891'de emekli olduktan sonra da etnoloji çalışmalarına devam etti; Avrupa ve Avustralya'ya geziler yaptı.

Beddoe'nun incelemelerini sürdürdüğü yıllar, çağdaşı birçok antropologun kafatası ya da beyin üzerinde ölçümlemeler yaptıkları bir dönemdi. Beddoe'nun klinik çalışmaları konusundaki deneyimi, onu ölçme tekniklerine daha az önem vermeye ve ırk tiplerinin fiziksel ve ruhsal özelliklerinin gözlemlenmesine ağırlık vermeye yöneltti. İngiltere'de eskiden yaşayan insanlarla ilgili kafabilimsel (kranyolojik) çalışmalar yapmakla birlikte, temel olarak "gözlemsel antropoloji" ile ilgilendi. Bu alanda basit bir yöntem de geliştiren Beddoe, Avrupa toplumlarının saç ve göz renkleri üstüne ilk kez istatistiksel araştırma yapan kişidir.

Beddoe, fizyoloji ve anatomi (somatoloji) ile ilgili çok sayıda istatistiksel veri toplamıştır. İngiliz Adaları'nda yaşayan insanların fiziksel özelliklerine ilişkin haritalar onun gözlemlerine dayanmaktadır.

• YAPITLAR (başlıca): *A Contribution to Scottish Ethnology*, 1853, ("İskoç Etnolojisine Bir Katkı"); *The Races of Britain: Contribution to the Anthropology of Western Europe*, 1885, ("Britanya Irkları: Batı Avrupa Antropolojisine Bir Katkı"); *Anthropological History of Europe*, 1893, ("Avrupa'nın Antropolojik Tarihi").

BEDİÜ'L-USTURLABİ
(? - 1139/1140)

Arap astronom, bilim adamı ve şair. Çeşitli astronomi araçlarının, özellikle usturlabın kullanımında ve yapımında yeni teknikler geliştirmiştir.

Kısaca Bediü'l-Usturlabi diye anılan Hibetullah b. Hüseyin b.Ahmed Bediü'z-Zaman el-Usturlabi'nin doğum yeri ve tarihi bilinmiyor. Yaşamı ve çalışmaları üstüne bilinenlerin çoğu, Arap tarihçi Ebu'l-Fida (1273-1331) ile İbnü'l-Cevzi Ebu'l-Ferec'in (1116-1200) derlediği bilgilere dayanır. Bu iki yazara göre, Bediü'l-Usturlabi 1116/1117 yılında Isfahan'da bulunmuş, o sıralar Hıristiyan hekim Eminü'd-Devle b. el-Tilmiz ile yakın dostluk kurmuş, daha sonra Bağdat'a yerleşerek 1139/1140 yılında orada ölmüştür. Ayrıca Ebu'l-Ferec, Bediü'l-Usturlabi'nin komadayken öldü sanılarak gömüldüğünden söz eder.

Yunan astronomlarının, kimi yazarlarca da Hipparkhos'un tasarladığı sanılan *astrolap*ın kullanımını ve yapımını geliştirip yaygınlaştıran Arap astronomları olmuştur. Özellikle Birûnî, Nâsıreddin Tusî, Zerkali ve Bediü'l-Usturlabi gibi Arap astronomları, kendi dillerine "usturlab" adıyla aktardıkları bu gözlem aracını, gökcisimlerinin ve yıldızların konumunu gözlemleyip, ufuk düzleminden yüksekliğini ölçerek yerel zamanı hesaplayabilmek için yüzyıllar boyunca kullandılar. Yapımını da birtakım ustalara bırakmayıp kendileri üstlendiler ve aracın tasarımında gerekli düzeltmeleri yaparak sağlıklı gözlem sonuçları elde ettiler. Bediü'l-Usturlabi de Bağdat'ta bulunduğu sürece yaptığı gözlem araçlarının, özellikle usturlablarının hassaslığıyla tanınmış, halife el-Mustarşid döneminde bu meslekten büyük bir servet kazanmıştır. Ebu'l-Fida'nın belirttiğine göre, mesleğinde ünlenince, 1130'da Bağdat'taki Selçuklu sarayının astronomluğuna getirilmiş, düzenlediği yıldız kataloglarını halife Ebu'l-Kasım b. Muhammed'e sunmuştur. "Mahmudî zîcleri" diye anılan ve başlıca yıldızların konumunu, görünür hareketini veren bu katalogların, Bağdat sarayının gözlemevinde Bediü'l-Usturlabi'nin yönetimi altında yapılan gözlemlerin sonucu olduğu sanılıyor.

Bediü'l-Usturlabi şairliğiyle de ünlüdür. İbnü'l-Kıftî'nin övdüğü şiirlerini, İbn Hallikan açık-saçık diye niteler. Bediü'l-Usturlabi kendi şiirlerini bir *Divan*'da toplamış, ayrıca İbn Haccac'ın şiirlerinden seçme parçaları *Dürretü't-Tac min Şi'ri İbn Haccac* adı altında tek bir ciltte derlemiştir.

- **YAPITLAR:** (başlıca): *Divan; Dürretü't-Tac min Şi'ri İbn Haccac.*
- **KAYNAKLAR:** L.A. Mayer, *Islamic Astrolabists and Their Works*, 1956; F. Rosenthal, "Al-Asturlābī and as-Samaw'al on Scientific Progress", *Osiris*, 1950; H. Suter, *Mathematiken und Astronomen der Araben*, 1900.
- **BAKINIZ:** BİRÛNÎ, NÂSIREDDİN TUSÎ, ZERKÂLÎ.

Şeyh sanının niteliği

BEDREDDİN [Sımavnalı]
(1359-1420)

Türk fıkıh ve tasavvuf bilgini. İslam düşüncesini, yeni bir yoruma dayanarak, toplumculukla uzlaştırmaya çalışmış, mülkiyette ortaklığı savunmuştur.

Tanrı insan özdeşliği

Edirne'ye bağlı Sımavna ilçesinde doğdu, Serez'de öldü. Babası kadılık görevinde bulunan İsrail'di. Gerçek adı Bedreddin Mahmud'dur; yaşamı sonradan birtakım söylencelerle süslenmiş, ileri sürdüğü söylenen düşüncelerin yarattığı tepkiyle, uyandırdığı geniş ilgiyle olağanüstü bir nitelik kazanmıştır. Bu nedenle, gerçek yaşamını söylencelerden ayırarak anlatma olanağı azdır. Bu konuda elde bulunan kaynaklar birbirini tutmamakta, onunla ilgili olaylara inanç açısından bakmakta, olandan çok, olduğu sanılanı yansıtmaktadır. Genellikle, aşırı bir Sünnî anlayışa dayanılarak yazıldığı bilinen kaynaklardan edinilen bilgilere göre Bedreddin Mahmud, ilk bilgileri, kadı olan babasından edinmiş, fıkıh, Hadis, kelam, tefsir gibi İslam bilimlerinin dışında sarf-nahiv ve belagat okumuştur. Sonra Anadolu'nun, başta Konya olmak üzere, kimi illerinde dolaşmış, bilgisini artırmak düşüncesiyle Mısır'a gitmiş, orada çağın ünlü tasavvuf bilginleri Şeyh Muhammed b. Mahmud Ekmelüddin ile Şeyh Hüseyin Ahlati'nin yanında kalmış, onların düşüncelerinden esinlenmiş, yararlanmıştır. Bedreddin Mahmud, Mısır'da bulunduğu yıllarda, sonraları çağının ünlü bilginleri olan Hacı Paşa, Şemseddin Fenari, Ozan Ahmedi ile arkadaşlık etmiştir. Öğrenimini bitirdikten sonra, Mısır Sultanı Berkuk, Şeyh Hüseyin Ahlati'yi evlendirdiği Mâriye adlı kadının kızkardeşini de Bedreddin Mahmud'la evlendirmiştir. Hıristiyan'ken Müslüman olduğu söylenen bu kadının, sonraları Bedreddin Mahmud'un düşünceleri üzerinde etkili olduğu ileri sürülmüştür.

Bedreddin Mahmud, Anadolu'ya döndükten sonra önce Edirne'ye gitmiş, orada kısa bir süre içinde bilgisinin genişliği, konuşmalarının etkisiyle, birçok kimsenin çevresinde toplanmasını sağlamıştır. Yıldırım Bayezid-Timur olayından sonra, şehzadeler arasında başlayan çekişmeler sonucu Edirne'de sultanlığını ortaya atan Musa Çelebi'nin kazaskeri olarak görev almış, Musa Çelebi ile kardeşi Çelebi Mehmed arasında geçen savaşta Musa Çelebi'nin yenilmesi üzerine Bedreddin Mahmud da İznik'e sürülmüştür. Bu sıralarda, Bedreddin Mahmud'un, düşüncelerinden esinlenen, bunları Hıristiyan inançlarıyla bağdaştırmaya ve toplumda uygulamaya çalışan Börklüce Mustafa ve Torlak Kemal ile ilişki kurarak Aydıneli'ne gittiği söylenir. Çevresinde toplanan kalabalığın sağladığı güçle Çelebi Mehmed'e karşı ayaklanan Bedreddin Mahmud önce başarı kazanmış; ancak, sonra yenilgiye uğrayıp yakalanmış, Serez'e götürülerek yargılanmış, Mevlânâ Haydar Acemî'nin verdiği Fetva ile asılmıştır.

Adının Şeyh Bedreddin Mahmud diye anılmasına karşılık, bir tarikat kurduğu bilinmemektedir; şeyhliğin o dönemin anlayışına göre, bilimle ilgili bir san olduğu açıktır. Bütün kaynakların bildirdiklerine karşın, Şeyh Bedreddin Mahmud'un günümüze kalan yapıtlarında İslam inançlarıyla bağdaşmayan, onun tanrılık, peygamberlik savında bulunduğunu gösteren bir düşünceye rastlanmaz. Yapıtlarından anlaşıldığına göre o, daha çok bir fıkıh ve tefsir bilgini niteliğini taşır. Bedreddin Mahmud'a büyük ün sağlayan, ona bir "şeyh" sanı kazandıran en önemli yapıtı *Vâridât*'tır. Bunu yazdığı yıl da kesin değildir. Bu yapıtta ileri sürülen düşünceler, tasavvuf konularını yorumlamaktan, onlara ayrı bir anlayışla bakmaktan öteye geçmez. Öteki yapıtlarında bir İslam bilgini niteliği taşıyan Bedreddin Mahmud, *Vâridât*'ta bir tasavvuf eridir, yol göstericidir. Ona göre: Tanrı vardır, yaratıcıdır, önüne ön, sonuna son yoktur. İnsan, Tanrı'ya en yakın olan varlıktır, tanrısal özlerle donatılmıştır. Tanrı, kimi Şeriat bilginlerinin ileri sürdükleri gibi değildir, insanın özündedir, evrende görünüş alanına çıkmıştır. Bu nedenle varlık Tanrı'dır, Tanrı varlıktır; gerçek "birlik"tir, ayrılık görünüştedir. Nesneler arasında ortaya çıkan "türlülük" bir görünüştür, özle ilgili değildir. Bu nedenle "var olanın Tanrı olduğunu, başka bir nesne olmadığını bil, amaç yalnız O'dur".

"Salt varlık", ancak kendi özü gereği olan, yalnız kendi kendisiyle varolan varlıktır. Birbirinin karşıtı olan, kendi özü gereği varlık niteliği kazanamayan ise yokluktur. Bu durumda varlıkla yokluk birbirini gerektirir. Oysa salt varlık için bir karşıt söz konusu olamaz. Yokluk karşısında varlığın olmama olanağı bulunmadığı gibi, varlık karşısında da yokluğun olmama olanağı yoktur. Tanrı, kendi özü gereği varolduğundan salt varlıktır. Salt varlık olan Tanrı'nın, bütün nesnelerin oluş aşamasında kendini gösteren iki ayrı niteliği vardır. Bunlardan birincisi etkilemektir, bu niteliğiyle Tanrı "etkileyen"dir. İkincisi ise etkilenmektir, bu durumda da Tanrı "etkilenen"dir. Birinci durumda varlık Tanrı, ikinci durumda ise evrendir. "Salt varlık, salt oluştan, bağımlı oluştan, ikisinin birlikte bulunuşundan dolayı da 'salt varlık'tır, yüce Tanrı'dır." Salt varlık olan Tanrı için tümel (külli) ve tikel (cüz'i) kavramları geçerli değildir. Tümel oluşta salt bulunma, tikel oluşta ise bağımlı olma durumları geçerlidir. Tanrı bütün varlık türlerini kuşattığından tümel, belli bir kaynaktan görünüş alanına (mazhar) çıkması yönünden de tikel sayılmıştır. Oysa Tanrı, kendi özü gereği, tümelden de tikelden de öncedir.

Tanrı yaratıcıdır, salt varlıktır, ancak bu yaratış bir "yoktan varediş" değil, Tanrı özünden çıkış, dışa taşma (sudûr) niteliğindedir. Bütün varlık türlerinde görünen Tanrı olduğuna göre, düşünen, eylemde bulunan, devinen, yapan da Tanrı'dır, insan bir "görünüş"tür. Gövdenin ayrı bir biçimde olması Tanrı'nın değişik "görünüş"leri yüzündendir. İnsanda "gerçekleşen Tanrı varlığı"dır.

Evren bütün varlık türlerini kuşatır, ancak Tanrı varlığından ayrı değildir, "birlik" içindedir. Bu nedenle, Tanrı gibi, "evren de soyu, türü, özü bakımından kesin olarak önsüzdür (ezelidir, kadimdir), önüne ön yoktur. Onun sonradan ortaya çıkışı özü gereğidir, zaman yönünden değildir". Bundan dolayı evrenin varoluşu, Tanrı özünden çıkış olarak anlaşılmalıdır. Tanrı özünden ortaya çıkışın da belli aşamaları vardır. Bu aşamalar en yüce varlık olan, tek varlık olan Tanrı'dan başlayarak, nesnelerin türlerine göre basamaklara ayrılır. Bütün nesneler, türlerine, niteliklerine göre sıralandıkları evrende bir "bütün" oluşturur, bu "bütün" de Tanrı'dır. Tanrı varlığı için "yokluk" ya da son, sınır düşünülemeyeceğine göre evrenin de sonu yoktur (ebedidir). Sonu olmayanın önü de yoktur (kadimdir). Bu evrenin bütün örnekleri Tanrı özünde vardır, bu nedenle evrenin önü-sonu yoktur.

Bilginin kaynağı

Bilginin kaynağı seziştir (keşf). Seziş ise ancak seçme yeteneği (ihtiyâr) olan varlıkta, insanda bulunur. "İhtiyâr"ın özünü, nesneler arasındaki ayrımı kavrama oluşturur. Tanrı, bütün nesnelerin kaynağıdır, bu nedenle onun görünüş alanına çıkışı (zâhir) "oluş"u sağlar. Görünüş alanına çıkışıyla varolan nesne ise "mazhar"dır. Tanrı bu "mazhar"dan ortaya çıkan bütün nesnelerin nedeni olduğundan, "ihtiyâr" onu bilmektir, "oluş"u kavramaktır. Mazhar (görünüş olayının gerçekleştiği varlık türü) insana duyularla verilen bütün bilgilerin de kaynağı durumundadır. Kesin bilgi, bu mazhardan ortaya çıkanı kavramakla sağlanır. Bu kavramak sözcüğü, sanmak anlamına gelmez. Bütün işler, eylemler Tanrı isteğiyle ortaya çıktığından, Tanrı'nın isteği bütün nedenlerin özüdür. Bundan dolayı bir işin oluşu, bir eylemin ereğine varışı Tanrı isteğinin gerçekleşmesidir. İnsanın "istersem yaparım, istersem yapmam" demesi yanlıştır, bilgisizlikten dolayıdır. İnsanda bilen, isteyen, yapan yalnız Tanrı'dır.İşte bütün bunları kavra-

Ortaklık

İslam düşüncesinde, inanç bakımından, bütün insanlar Tanrı'ya karşı sorumludur. Bu sorumlu olma İslam dininin önerdiği ilkelere bağlanmayı gerektirir. İnsan, belli yükümlülükler taşıyan bir varlıktır. Tanrısal yasa bütün insanlara karşı eşit olarak uygulanır. İyi işler başaran iyilik, kötülüğe yönelen ise ceza görür. Kuran'ın bildirdiğine göre, Tanrı katında, en iyi davranış, en iyi çalışma yöntemi kişisel emeği kullanmaktır. Kişiler için yasal (helal) olan emeklerinin karşılığını almak, başkalarının emeğini sömürmemek, kimsenin hakkını yememektir. Gene Kuran yargılarına göre üretmeden tüketmek doğru bir davranış değildir. Bu nedenle "çalışmak ibadettir". Kuran'ın bu açık yargısına karşın, İslam tarihinde başkalarının emeklerini sömürmeden, kendi alnının teriyle geçinen kimselerin sayısı azdır. Bu çelişik durumu görenler genellikle mutasavvıflarla filozoflar olmuştur.

Şeyh Bedreddin'in ileri sürdüğü bildirilen bir anlayışa göre, İslam dininin önerdiği yaşam biçiminde, yeryüzü bütün insanların ortaklaşa yararlanmaları gereken bir alandır. Bu alanda herkes emeğinin karşılığını alabilir. Dünyayı, birtakım sınırlar koyarak bölüşmek, bölüşülen topraklar üzerinde başkalarını çalıştırarak üretmeden tüketmek yoktur. Bir toplumda, bütün bireylerin emekleriyle sağlanan gelirlerin eşit olarak bölüşülmesi, bu gelirlerden ortaklaşa yararlanılması gerekir. Dünya Tanrı'nındır, bütün insanlar da Tanrı'nın yarattığı varlıklardır. Öyleyse Tanrı'nın olan bir yerden bütün insanların ortaklaşa yararlanmaları, kimsenin kimseyi sömürmemesi tanrısal bir kuraldır. Bu kurala aykırı davranan dine de karşı çıkmış olur.

Yeryüzü varlıklarının, özellikle, üretim alanlarının ortaklaşa kullanılması görüşünü bir felsefe sorunu olarak ortaya atan ilk bilge Platon'dur. Platon, Politeia adlı yapıtında bu görüşünü sergilemiş, bir yönetim biçimi olarak önermiştir. Ondan sonraki çağlarda, onun bu görüşünden esinlenen, değişik yönetim biçimleri ileri sürülmüş, bu sorun, İslam düşüncesinde de geniş bir yer kaplamıştır. Gene Platon'dan kaynaklanan Yeni-Platonculuk'un etkisiyle, yeryüzü ürünlerinden ortaklaşa yararlanma düşüncesi tasavvufun işlediği önemli sorunlardan biri olmuştur. Kimi düşünürlerin yalnız malvarlığına uygulama gereğini savundukları ortaklık, kimi düşünürlerce aile kurumuna da yansıtılmış, kadın-erkek eşitliğine dayanan bir anlayışla, kadının erkeğin tekelinde bir varlık olamayacağı bütün eylemlerinde ve davranışlarında bağımsız olduğu ileri sürülmüştür. Bu düşünce, sonradan, Ali Mehmed Bab'ın adından kaynaklanan Babîlik'in de benimsediği bir toplum görüşü olmuştur.

Ortaklık, çoktanrıcı dinlerde de vardır. Eski İran inançlarında, aile kurumunu da içine alan, geniş kapsamlı bir ortaklığın öne sürüldüğü biliniyor. Bu görüş, ufak değişikliklere uğrayarak aile kurumunu dışta bırakan bir yönetim biçimine de dönüşmüştür.

mak "ihtiyâr"dır. Hayvanlarda böyle bir seçme yeteneği (ihtiyâr) yoktur. Şeyh Bedreddin bu görüşünü "seziş yoluyla bize verilen bilgi budur" sözleriyle dile getirmiştir. Ona göre bilgili olma gerçeğe yaklaşma, bilgisizlik ise gerçekten uzaklaşmadır. Ancak, gerçeği arayan kişi "bir yol göstericiye uyma gereğindedir".

Şeyh Bedreddin, düş olayları konusunda, soyut varlıkların etkisine inanmaz. Özellikle uykuda "ruhun soyut varlıklarla birleştiği" görüşüne karşı çıkar. Ona göre "insan uyanıkken düşündüğü konuyu uykuda da düşünebilir"; düş, yaşanan olayların bir yansımasıdır. Uykudan önce bilinen, görülen, düşünülen, işitilen, tasarlanan, varsayılan ne varsa uykuda ortaya çıkabilir. Düş, soyut varlıklarla ruhun birleşmesinden doğsaydı, "insanın hiç görmediği, gönlünden geçirmediği nesneleri görmesi, duyması gerekirdi, öte yandan kendi türünden olmayan varlıkları da görebilirdi". Bu nedenle "kişinin gördüğü düş ancak düşündükleridir".

Ölüm ve dirilme

Ona göre ölümden sonra dirilme yoktur, "gövde ile ayrıntıları, dağılıp yok olduktan sonra yeniden eski biçimine dönemez, yeniden birleşip bütünleşemez". Bu anlayışa göre ölüm bir değişmedir, dönüşme değildir. Doğuş bir başlangıç, ölüm ise sona eriştir. Bu olay bütün nesneler için geçerlidir. Nitekim "her nesnenin önüne dünya, sonuna ahiret denebilir". Bu olay sevindirici, üzücü, acı verici nesneler için de geçerlidir. İnsan, sonunda beğenmediği, sevmediği bir işi yaptıktan sonra "üzülür, yapmasaydım diye yakınır", oysa bunu yaparken başka türlü düşünür, kıvanır. "Ahiret", iyi olan, sevinç veren "dünya yaşamı"nın arkasından gelen üzücü, acı verici, tatsız olaydır, din bilginlerinin ileri sürdükleri gibi değildir.

Şeyh Bedreddin'in ahlak ve estetik konularındaki görüşleri, yaşanan olaylardan kaynaklanır. Ona göre evrende bütün nesnelerin biri güzel, iyi, biri de kötü, güzel olmayan gibi iki ayrı yanı vardır. İyiyi, güzeli, kötüden, çirkinden ayıran ölçü, insanın davranışıdır. Bu davranışın tek nedeni de Tanrı'dır. Tanrı yapılmasını istediği bir iş olunca, onun iyi, güzel yanını gösterir. İnsan, kendi özünde dile gelen Tanrı buyruğuna uyarak, istenen işi yapar. Bu iş iyidir, güzeldir. Öte yandan, Tanrı yapılmasını istemediği bir işin kötü yanını gösterir, insan da ondan kaçınır. Bundan dolayı iyi ile kötünün, güzel ile çirkinin ölçeği eylemdir.

Osmanlı kaynaklarında, Şeyh Bedreddin'le ilgili olarak gösterilen düşünceler arasında toplum düzenini, aile kurumunu, malvarlığını konu edinen savlar çoktur. Bu savlara göre bütün insanlar arasında malvarlığı eşitliği temeldir. Yeryüzü belli ulusların, belli yönetimlerin değil bütün insanların ortaklaşa yararlanmaları gereken bir alandır. Başlıca değer kaynağı emektir. Bütün insanlar eşit ölçüde çalışmalı, üretilenlerden gene eşit oranda yararlanmalıdır. Kadın-erkek birliğinden oluşan aile kurumunda erkeğin egemenliği insan varlığına aykırıdır. Bütün toplum kurumlarında kadın-erkek eşitliği temel olarak alınmalıdır. Üretmeden tüketmek yasal değildir. Tanrının birliğine inanmış bütün dinlerin ereği bir olduğuna göre "mezhep" ayrılıkları gereksizdir, insan eşitliğiyle bağdaşmaz. Börklüce Mustafa aracılığıyla yayıldığı bildirilen bu görüşler nedeniyle Şeyh Bedreddin, kendinden sonra gelenler üzerinde çağlar boyunca etkili olmuş, adına bir de "Simaviye" denen tarikat kurulmuştur.

- **YAPITLAR (başlıca):** *Letaifü'l-İşarat; Şerh-i Teshil, Camiü' l Fusuleya; Camiü'l-Fetva; Vâridât-ı Kübra* 1980; *Nuru' l Kulub; Meserretü'l-Kulub; Ukudu'l-Cevahir; Çerağu' l Futuh.*

- **KAYNAKLAR:** N. Atsız (yay.), *Âşıkpaşazade Tarihi*, 1970; Bursalı Mehmed Tahir, *Osmanlı Müellifleri*, 1914; A. Gölpınarlı ve İ. Sungurbey, *Simavna Kadısıoğlu Şeyh Bedreddin*, 1966; Hoca Sadeddin Efendi, *Tacü't-Tevarih*, 1279-1862; İ.Z. Eyuboğlu, *Şeyh Bedreddin ve Vâridât* 1980; Ş. Yaltkaya, *Simavna Kadısıoğlu Şeyh Bedreddin*, 1340(1924).

- **BAKINIZ:** BÖRKLÜCE MUSTAFA, TORLAK KEMAL, MEHMED I, MUSA ÇELEBİ, NÂZIM HİKMET.

BEEBE, Charles William
(1877-1962)

ABD'li doğabilim ve okyanusbilim araştırmacısı. Batisferle önemli deniz dibi araştırmaları yapmış ve kendisinden sonra uzun süre kırılmayan bir derine inme rekoruna ulaşmıştır.

29 Temmuz 1877'de New York'ta doğdu. 1898'de Columbia Üniversitesi'nde öğrenimini tamamladı. Ertesi yıl New York Hayvanat Bahçesi'nin müdürlüğüne, 1919'da da New York Zooloji Derneği'nde tropik araştırmalar bölümünün yöneticiliğine getirildi. Bu görevi sırasında dünyanın en zengin kuş koleksiyonlarından birini derleyen Beebe, araştırmacı ve yazar olarak doğa tarihine çok değerli bulgular kazandırdı; Meksika, Venezuela, İngiliz Ginesi, Bermuda, Galapagos Adaları ve Batı Hint Adaları'na yapılan birçok inceleme gezisini yönetti. Deniz diplerinde yaşayan ve daha önce varlığı bilinmeyen çeşitli hayvanların resimlerini yaptı, fotoğraflarını çekti. İlgi alanı dağ sülünlerinden tropik ormanlardaki memelilere, kendi doğal ortamlarında yaşayan böcek ve yılanlardan derin deniz balıklarına dek uzanan Beebe, 4 Haziran 1962'de Trinidad'da öldü.

Deniz dibi araştırmaları için çeşitli gereçlerle donatılmış, basınca dayanıklı, genellikle çelikten yapılmış bir küre olan batisfer, bir kabloya bağlanarak deniz üstündeki bir tekneden dibe indirilir. İçinde havalandırma araçları, ölçme aygıtları ve tekneyle bağlantıyı sağlayan bir telefon vardır. Araştırmacılar, kalın kuvars camlı pencerelerden deniz dibini gözlemleyebilirler. Batisfer ilk kez 1892'de İtalyan Balzamello tarafından Akdeniz'de kullanıldı ve 165 metre kadar derine inebildi. 1911'deki ikinci denemede, ABD'li mühendis H. Hartman batisferle 458 metreye kadar indi. Daha sonra Ağustos 1934'te Beebe, O. Barton ile birlikte, "Age of Progress" (Gelişme Çağı) adlı bir batisferle Bermuda açıklarında 923 metre derinliğe ulaştı. Sonradan Barton batisferde bir dizi değişiklik yaparak 1948'de bu rekoru kırdı ve California yakınlarında 1.360 metreye kadar indi.

Beebe'nin batisferle yaptığı derine inme denemesi, bu tarihten yaklaşık 25 yıl kadar sonra Piccard'ın gerçekleştirdiği batiskafını da habercisi olmuştur. Batisfer gibi bir kabloya bağlı olmaksızın, gövde tanklarına doldurulmuş hafif bir gaz yardımıyla ve pervanesinin itme gücüyle deniz altında kendi kendine hareket edebilen batiskaf, okyanusların en derin kesimlerinde araştırma olanağı sağlar.

- **YAPITLAR (başlıca):** *Monograph of the Pheasants*, 1918, ("Sülünlerin Monografisi"); *Jungle Days*, 1925, ("Orman Günleri"); *Pheasants: their Lives and Homes*, 1926, ("Sülünler: Yaşamları ve Yurtları"); *Beneath Tropic Seas*, 1928, ("Tropik Denizlerin Dibinde"); *Book of Naturalists*, 1944, ("Doğabilimcilerin Kitabı"); *High Jungle*, 1949, ("Yüksek Orman"); *Unseen Life of New York*, 1953, (New York'un Görünmeyen Yaşamı").

- **KAYNAKLAR:** M.N. Diomidov ve A.N. Dimitriev, *Podvodnya apparaty*, 1966; H.C. Tracy, *American Naturalists*, 1930.

- **BAKINIZ:** PICCARD.

BEERBOHM, Max
(1872-1956)

İngiliz yazar, karikatürcü ve tiyatro eleştirmeni. Victoria dönemi İngilteresi'nin aydınları üzerine taşlamaları ile ün kazanmıştır.

24 Ağustos 1872'de, Londra'da doğdu. Genç yaştan başlayarak Victoria döneminin aydınlar çevresi içinde yer aldı. 1892'den sonra *Strand* dergisinde karikatürleri yayımlanmaya başladı. Daha Oxford'da üniversitede öğrenci olduğu sıralarda yazdığı mizah denemeleri, *Yellow Book*'ta yayımlandı. 1896'da denemelerini *The Works of Max Beerbohm* ("Max Beerbohm'un Yapıtları") adlı kitapta topladı ve dönemin ünlüleri üzerine yaptığı karikatür-portreleri *Caricatures of Twenty-five Gentlemen* ("Yirmi Beş Bayın Karikatürleri") adıyla yayımladı. 1898'de *Saturday Review* dergisinde Bernard Shaw'un yerine tiyatro eleştirileri yazmaya başladı. 1910'da İngiliz tiyatro oyuncusu Florence Kahn ile evlenerek İtalya'da Rapallo kentine yerleşti ve II. Dünya Savaşı sırasında bir süre İngiltere'ye dönmesi dışında, 20 Mayıs 1956'daki ölümüne değin burada yaşadı.

Beerbohm'un karikatürleri, döneminin aydın kesiminde yer yer görülen züppelik ve gösteriş merakını ince, ölçülü ama acımasız bir alayla ele alır. Victoria dönemi İngilteresi'nin ünlülerinin çoğu Beerbohm'un taşlamasından paylarını almışlar, kimileri onun çizdiği karikatür-portrelerle tanınır olmuşlardır. Bu ünlüler arasında yazar Bernard Shaw, Joseph Conrad ve Somerset Maugham'ın yanı sıra krallık ailesinin kişileri de vardır. Ancak Beerbohm'un ölçülü ve yapıcı alaycılığı, taşlamasının kırıcı olmasını engellemiştir. Bu yüzden krallık ailesi hakkındaki alaycı karikatürlerine karşın, 1939'da, "şövalye" unvanını almış ve "çirkin Bernard Shaw" tipleştirmesini ölümsüzleştiren kişi olmasına karşın, Shaw onun için "eşsiz Max" diyebilmiştir.

- **YAPITLAR (başlıca): Karikatür:** *Caricatures of Twenty-five Gentlemen*, 1896, ("Yirmi Beş Bayın Karikatürleri"); *The Poets' Corner*, 1904, ("Şairler Köşesi"); *A Book of Caricatures*, 1907, ("Karikatür Kitabı"); *Fifty Caricatures*, 1913, ("Elli Karikatür"). **Öykü-Taşlama:** *The Happy Hypocrite*, 1897, ("Mutlu İkiyüzlü"); *More*, 1899, ("Daha"); *The Christmas Garland*, 1912, ("Noel Çelengi"); *Seven Men*, 1919, ("Yedi Adam"). **Roman:** *Zuleiha Dobson*, 1911.

BEETHOVEN, Ludwig van
(1770-1827)

Flaman asıllı Alman besteci. Çalgı müziğinin kimi biçimlerine, özellikle sonata en gelişmiş şeklini kazandırdı. Yapıtları, klasik dönemin doruk noktasını ve sonuçlanma aşamasını oluşturur.

Baba tarafından müzikçi bir ailenin çocuğu olarak 16 Aralık 1770'de Bonn'da doğdu. Dedesi, Bonn Prenslik Kilisesi'nde şarkıcı, daha sonra da müzik yönetmeni *(Kapell-meister)* olarak görev yapmıştı. Babası da aynı koroda tenordu. Beethoven, 18. yy müzikçilerinin çoğu gibi, müziği meslek edinmiş bir çevrede doğmuştur. Nitekim kendisi de, dört yaşından beri müziğin baş uğraşı haline geldiğini belirtir. İlk derslerini babasından aldı. Oğlunun yeteneğini kavrayan baba, kazanç sağlama umuduyla, Mozart gibi bir "harika çocuk" yaratmak istiyordu. Bu isteği gerçekleşmedi ve Beethoven ancak yetişkinliğinde dikkatleri çekmeye başladı. Yine de, çocukluğunda yetenekli bir öğrenci olarak gözüktü.

Gençlik yılları

İlk yıllarda oldukça düzensiz bir eğitim gördü. 12-13 yaşlarındayken okulu bırakmak zorunda kaldı. İlk sistemli müzik derslerini ise, 1782'de Christian Gottlob Neefe'den almaya başladı. Bir Protestan olduğu halde kilise orgculuğuna getirilen Neefe, geniş kültürlü, aydın bir kişiydi. Küçük öğrencisiyle arasında, karşılıklı saygıya dayanan olumlu bir ilişki gelişti. Ludwig, bir süre sonra Neefe'nin yardımcılığını yapmaya başladı. Bu konumu 1784'te resmen onaylandı.

1787'de, Beethoven on yedi yaşındayken, özel-

likle Mozart'tan ders alması için Viyana'ya gönderildi. Ancak annesinin ölmek üzere olduğunu öğrenince, birkaç hafta sonra Bonn'a döndü. Viyana'daki bu kısa dönemde Mozart, Beethoven'ın doğaçlama piyano çalışını dinlemiş, ondaki olağanüstü yeteneği sezerek vurgulamıştır.

Annesinin ölümünden sonra babası tam bir alkolik oldu ve korodaki işini kaybetti. Evin ve iki kardeşinin geçimini sağlamak genç Beethoven'a düştü. Orkestrada ek görevler aldı ve bir süre sonra müzik dersleri vermeye başladı. Beethoven'ın, bu zorlu koşulları yoğun müzik çalışmalarıyla karşılamış olduğu söylenebilir. Bonn'un soylu aileleriyle olumlu ilişkiler kurabilmesinde olağanüstü yeteneğinin büyük önemi oldu. Bu kişilerle dostluğu gelişti, onlara ve yakınlarına müzik dersleri verdi, sürekli yardım gördü. Çeşitli müzik biçimlerini inceledi, öbür sanat dallarıyla ve fikir hareketleriyle tanışıklık kazandı. Neefe'nin, o zamanlar sadece elyazmaları bulunan Bach'ın "İyi Düzenlenmiş Piyano" adlı albümleri üzerinde çalışmasını sağlamış olması, özellikle önemlidir.

► *Zirveye doğru: Bunalımlı Yıllar*

1792'de, büyük bir olasılıkla Haydn'ın çağrısı üzerine, yeniden Viyana'ya gitme olanağı buldu. Haydn'la çalışmaları fazlasıyla ağır ilerlediğinden, Beethoven'ı tatmin etmedi. Buna kişilik farklılıklarının da eklenmesiyle, aralarında saygılı ama uzak bir ilişki oluştu. Beethoven, otuz yaşını aşana değin çeşitli bestecilerden ders almayı sürdürdü. Üstün bir müzikçi ve bir piyano virtüözü olarak tanınmaya başladı. Doğaçlama olarak verdiği piyano konserleri, büyük ilgi ve hayranlık topluyordu. 1795'te halk önündeki ilk konserini verdi. Aynı yıl, "opus" numarası koyduğu ilk yapıtları yayımlanmaya başladı. Birçok başka bestecinin tersine, Beethoven'ın hemen tüm yapıtları yayımlanıyordu.

Beethoven, Viyana'da da geçimini müzikle sağlıyordu. 1808'de Kassel'a müzik yönetmeni olarak çağrıldı. Viyana'da kalmasını sağlamak üzere, aynı zamanda dostu olan kimi soylular, ona yüksek bir yıllık gelir bağladılar. Napoléon döneminin ekonomik çalkantıları içinde değerini sürekli kaybetmiş olsa da, bu gelir, Beethoven'ın bağımsız bir sanatçı olarak yaşama eğilimini desteklemiştir.

Yüzyılın dönümünde Beethoven ilk senfonilerini ◄ bestelemiş ve bunlar seslendirilmişti. Besteci zirveye

Beethoven'da Formun Dramatik Boyutu

Beethoven, sonat formunu Mozart* ile Haydn'ın* bıraktığı yerden aldı ve kendisinden önce pek görülmemiş bir özgürlükle bu formu içerik ve hacim açısından büyük ölçüde dönüştürdü. Beethoven'ın, sonat türünde yazdığı yapıtlarında (32 piyano sonatı, 16 yaylılar kuarteti, triolar, 9 senfoni, keman-viyolonsel sonatları) ilk bölümün birinci ve ikinci temalarının birbirlerinden farklılığını özellikle belirginleştirdiği ve yapıt içinde her birinin ayrı bir konum kazanmasını sağlamak için kendisinden önceki bestecilerden çok daha fazla özen gösterdiği görülür. Büyük ölçüde farklılaştırılmış iki temanın varlığı yapıtın hacminin genişlemesine yol açar: Önce, ilk temadan sonra ikincinin hazırlanabilmesi, uzun ve ayrıntılı bir köprü kısmı gerektirir. Sergileme kısmının böyle uzun ve yüklü bir hale gelmesi ise, doğal olarak, bu kısımdaki yükselişin dengelenebilmesi için gelişme kısmının da uzamasına yol açar. Ayrıca, iki temanın zıtlığı, gelişme kısmında yapılan tonalite değişikliklerinin sayıca artmasına da neden olur. Sonuçta, sergileme ve yeniden-sergileme kısımları esasta aynı olduklarından yeniden sergileme de genişler.

Ancak buradaki "genişleme" sözcüğünü, yapıtın süre olarak uzamasından çok, içerdiği fikirlerin gelişimindeki yoğunluk şeklinde anlamalıdır. Sergileme kısmındaki temaların karşıtlığının yarattığı gerilim, ortaya atılan fikirlerin geliştirilmesi için bir itici güç olur. Hiçbir fikir olduğu gibi kalmaz, bestecinin o fikir içinde gördüğü gizil eğilimlerin özgürce meydana çıkarılmasıyla dönüşür ya da mantıksal devamı olan yeni fikirlerin ortaya çıkmasına yol açar. Beethoven için gelişme kısmı, aslında sergileme kısmında başlamış olan bu sürecin daha araştırmacı bir tutum ile sürdürülmesidir. Yeniden-sergileme kısmında, başta konan karşıtlıklar çözülür, gerilim ortadan kalkar ve bütün bu hareketlilik bir dengeye varır.

Beethoven'da sonat formunun kazandığı bu dramatik yapının formun teknik özelliklerine olan etkisi bakımından, bölümün bitişini belirginleştirmek ve güçlendirmek için yazılan "coda" kısmı özellikle incelenmeye değer bir değişim geçirmiştir. Daha önce bu kısmın işlevi, bölümün bitişini hazırlamaktan ibaretti. Dramatik bir gelişim ise çoğu zaman baştaki çelişkilerin yeniden-sergileme kısmında tamamen uzlaştırılmasını güçleştirir. Bu nedenle Beethoven, sonatlarındaki bölümlerin sonuna, genellikle oldukça uzun, ayrıntılı ve kendi içinde "gelişme" ve "son-sergileme" denebilecek kısımlara ayrılması mümkün "coda"lar yazmıştır.

Esas olarak Beethoven'ın oluşturduğu bu dramatik sonat anlayışının başlangıcı Haydn'da bulunabilir. Beethoven'dan sonraki bestecilerin ise, klasik sanat formunu en karmaşık biçimine kadar götüren Brahms* dışında, bu anlayışa sadık kaldıkları söylenemez. Özellikle, sergileme kısmında yaratılan karşıtlıkların yeniden-sergileme kısmında çözülmeleri konusunda, giderek dram fikrinden uzaklaşıldığı, hele Debussy'de* dram anlayışının bütünüyle önemini kaybettiği görülür.

doğru tırmanma yolundaydı. Ancak, aynı yıllarda çok büyük zorluklar, hatta felaketlerle karşılaştı. 1798'de başlamış olan duyma bozukluğunun giderek tam bir sağırlığa varacağı anlaşıldı. 1802 yazında, Viyana yakınlarında bir köy olan Heiligenstadt'tayken, belki de intihar etmeyi düşünerek ölümden söz eden bir mektup yazdı. Bir çeşit vasiyetname niteliğindeki bu belge, aynı zamanda onun gelecekte göstereceği direncin de izlerini taşır. Geçirdiği ruhsal bunalımdan gerçek bir irade gücüyle çıktığı söylenebilir. Bu dönemde müziğinin tekniği, boyutları ve içeriği de gelişti. *Eroica* adını verdiği *Üçüncü Senfoni*'si, veriminin ulaştığı yeni bir aşamanın habercisi sayılır.

Sağırlığı ilerledikçe Beethoven'ın piyanist olarak çalışması güçleşti ve çabaları daha çok beste yapmaya yöneldi. Senfoniler, önemli sonatlar, konçertolar, oda müziği eserleri birbirini izledi. Bu dönemde, önceleri pek başarı sağlayamayan ve Beethoven'ı uzun zaman uğraştıran *Fidelio* adlı tek tamamlanmış operası oluştu.

Sürekli artan sağırlığı da, kişilik özelliklerinin yanı sıra, onu insanlardan ve toplumdan uzaklaşmaya yöneltiyordu. 1815'te kardeşlerinden birinin ölümü üzerine yeğeni Karl'ın bakımını üstlendi. Karl, onun için her zaman bir sorun kaynağı oldu.

1812'den 1817'ye değin görece az ürün verdi. Daha sonra beste çalışmalarını yeniden yoğunlaştırdı ve *Missa Solemnis, Dokuzuncu Senfoni* gibi büyük, önemli yapıtlar verdi. Yaşamının son yıllarında yeni bir müzik anlayışını geliştirdiği bir dizi yaylı çalgılar dörtlüsü besteledi. Onuncu Senfoni'nin ilk taslakları üzerinde çalıştı. 1826 Aralığı'nda hastalandı; sağlığı giderek kötüleşti. 26 Mart 1827'de Viyana'da öldü. Cenaze törenine, ünlü kişilerin ve bestecilerin de yer aldığı on ya da yirmi bin kişilik kalabalık bir grup katıldı.

► Beethoven hiç evlenmedi ve evlenmeyi hemen hiç düşünmedi. Ama her zaman aşklar yaşadı. Âşık olduğu kadınları idealleştirdiği için hayal kırıklıklarına uğradı. Romantik denilebilecek bir duygusal yaşamı vardı. Ölümünden sonra masasının çekmecesinde, kimliği kesin olarak belirlenemeyen "ölümsüz sevgili" ye yazılmış bir mektup bulundu. Genellikle yalnız bir insan olarak kalan Beethoven'ın bu durumu, kısmen sağırlığın ve kötü bir çocukluk yaşamının getirdiği kişisel özelliklere, kısmen de bireysel bağımsızlık isteğine bağlanabilir. Özellikle son yıllarda huysuz, sinirli bir kişi olmuş, dostlarından bile uzaklaşmıştır. Aslında kalıcı dostluklar kurabilen biriydi. İlk gençlik yıllarında Bonn'da edindiği soylu dostları, genellikle onu desteklemeyi sürdürdüler. Daha sonraki yıllarda da gerek soylularla, gerek kendisine hayranlık ve saygı besleyen kişilerle yakın ilişkileri oldu. Buna karşın yalnız ve hırçın bir kişi olarak kaldı. Toplumla barışık bir hayat süremedi. Yaz aylarını hep Viyana yakınlarındaki kırlarda geçiriyor, kendisini doğanın içinde çok daha huzurlu hissettiğini sık sık tekrarlıyordu. Soylu kişilerden önemli yardımlar gördüğü halde, onlara bağımlı olmamaya özen gösterdi. Hatta bu kesime karşı özgürlükçü görüşleri savundu, müziğinde yansıttı. Öte yandan, notalarını iyi fiyatlarla yayımcılara satabiliyordu; ama onlarla hem pazarlığa girişmekten,

Beethoven'ın 1801 Ocağı'nda Leipzig'li yayımcı Hoffmeister'e yazdığı mektuptan:

"Sonat, yedili ve senfoni arasında fiyat ayrımı gözetmemiş olmam sizi şaşırtabilir. Böyle yapmamın nedeni, senfoninin, hiç kuşkusuz bunların en değerlisi sayılması gerektiği halde, bir yedili ya da senfoninin bir sonat kadar satışı olmadığını bilmemdir. Konçerto için yalnızca on düka istiyorum; çünkü daha önce de size yazmış olduğum gibi, onu en iyi yapıtlarımdan biri olarak görmüyorum. Bütün halinde bu fiyatları, aşırı bulacağınızı hiç sanmam. En azından kendi payıma, sizin için onları elden geldiğinde azaltmaya çalıştım... Dört yapıtın toplamı 70 düka ediyor. Ben, Viyana dükasından başka paraları bilmem; bu yüzden, bunların sizin paranızla altın olarak ne kadar dolar edeceği beni ilgilendirmiyor, çünkü gerçekten kötü bir işadamıyım ve para işlerinden anlamıyorum. Böylece bu sıkıcı iş de bitmiş oluyor- sıkıcı diyorum, çünkü başka türlü olmasını gönülden istemekteyim. Dünyada büyük bir sanat deposu olmalı, sanatçı yapıtlarıyla buraya başvurmalı ve onları sunup kendisi için gereken almalı. Oysa bugünkü durumda, yarı yarıya da işadamı olmak zorunda. Buna nasıl dayanılır?"

Aynı yayımcıya 1802 tarihli mektuptan:

"Böyle bir sanat önermekle cehenneme özel ulakla mı gitmek istiyorsunuz beyler? Devrimci coşku sırasında olabilirdi böyle bir şey, ama şimdi, her şey eski duruma dönerken, Bonapart da Papa ile Anlaşma yaparken–böyle bir sonat? Bir missa pro Sancta Maria a tre voci (Azize Maria için üç sesli bir missa) olsaydı, hemen kalemimi alır, kocaman tam (birlik) notalarla bir Gredo in unum (missa'larda "Credo in unum Deum" - "Tek Tanrı'ya inanırım" sözleriyle belirtilen bir bölüm) yazıverirdim. Ama Allah aşkına! Yeni şafağı söken bu Hıristiyanlık çağında böyle bir sonat. Hayır! Hayır! Olmaz ve ben de yapmam. Şimdi cevabımı en hızlı tempoda veriyorum: Hanımefendi benden bir sonat alabilir, onun planının anaçizgilerini estetik bir bakış açısından, ama adı geçen anahtarlara da bağlı kalmaksızın, kabul edebilirim."

Beethoven's Letters, Hurd and Houghton, New York, 1867.

◄ *Kişilik özellikleri*

hem de bu gibi ilişkilerden yakınmaktan geri durmuyordu. Toplumsal yaşamdanbir türlü hoşnut olamasa da, yapıtlarında tüm insanlara seslenmek istiyor, evrensel değerlere sahip çıkıyordu.

Dönemin Toplumsal Koşulları

Beethoven'ın bu çelişkili yönleri bir ölçüde yaşamınınve kişiliğinin özelliklerine bağlanabilirse de, yaşadığı dönemin toplumsal özellikleriyle ve tarihsel olaylarıyla da yakından ilgilidir. 18. yy'ın sonları, Avrupa'da geleneksel feodal dönemin sona erdiği bir dönemdi. Beethoven'ın doğduğu yıllarda başlayan sanayi devrimi, insan ilişkilerinin hızla değişmesine yol açmaktaydı. Pazar ekonomisinin gelişmesi, sanatçılar için kiliseye ya da soylulara sığınma zorunluluğundan kurtulma olanakları vaadediyordu.

Öte yandan, Fransız Devrimi'yle birlikte gelişen özgürlük, eşitlik düşünceleri, tüm Avrupa'ya büyük bir hızla yayılmaktaydı. Bu düşünceler Ren Nehri kıyısındaki Bonn'a ve genç Beethoven'a da ulaşmıştı. Ancak Orta Avrupa'da soyluların egemenliği ve feodal düzen sürmekteydi. Orta Çağ'ın başlarından beri iki yüz kadar irili ufaklı prensliğe bölünmüş olan Almanya, Avusturya ve Bohemya, bu prenslerin mutlakıyet yönetimi altındaydı. Kırsal kesimde serflik düzeni egemendi. Bununla birlikte, prensler ve soylular, kültür yaşamına önem veriyor, o dönem Avrupası'nın genel eğilimine uyarak bilimin ve sanatın kendi koruyuculuklarında gelişmesine çalışıyorlardı. Bu durum, müziğin, kilisenin etkisinden sıyrılmasına olanak sağlıyordu.

Beethoven'ın yaşadığı yıllarda Bonn, artık bir taşra kasabası olmaktan çıkmış, kültürel bakımdan zengin ve canlı bir prenslik başkenti olmuştu. Genç sanatçı böylece hem yoğun müzik çalışmaları için uygun bir ortam bulmuş, hem de müziğe içten bir ilgi duyan soylularla gerçek dostluklar kurabilmişti. Habsburg İmparatorluğu'nun başkenti olan Viyana ise, adeta müzik içinde yaşayan bir kentti. Toplumun hemen her kesimi bu sanata ilgi duyuyordu. İmparatorluk sarayı ve öteki prenslerin sarayları birer müzik merkezi oluşturuyordu. Viyana yaşamında geniş bir yeri olsa da müzik, büyük ölçüde aristokrasinin desteğine dayanıyordu. Beethoven, bu ortamda bir

Klasik Batı Müziğinde Form Kavramı ve Sonat Formu

Müzik yapıtı zaman boyutu içinde varolur, bu nedenle her bir zaman birimi içinde yapıtın ancak çok küçük bir parçası dinlenebilir. Ana yapıt bittiğinde, tümüyle bir kerede algılanmış etkisi yapar. Bu bütünlük, her yapıtın bir "yapısı" olmasının sonucudur. Bu yapıyı kurarken bestecilerin başvurdukları teknikler "form" kavramını doğurmuştur. Bir yapıtın yapısı incelenirken, yapıtın bir dizi "blok" ya da kısımdan oluştuğu görülür (Burada sözü edilen "kısımlar", birkaç bölümden meydana gelen eserlerin birinci, ikinci, vb. bölümleri ile karıştırılmamalıdır, belirgin bir ara verilmesi suretiyle birbirlerinden ayrılan bu bölümlerin her biri de kendi içinde birden fazla kısım taşır.) Bu kısımların sıralanışı, birbirlerinden farkları ve birbirleriyle ilişkileri yapıtın formunu oluşturur (Örneğin, konu basitleştirilirse, bir yapıtın üç kısımdan oluşan ve ilk ve son kısımları aynı olan bir bölümünün, A-B-A formuna sahip olduğu söylenebilir). Bir blok ya da kısmı ötekinden ayırt eden özellikler, her bloktaki motifler, melodiler, temalar, tonal (=kullanılan ses dizisine ilişkin) yapı, vb. gibi öğelerdir. Daha önceki bir kısımda kullanılmış olan öğeler bir başka kısımda tekrar kullanılarak, dinleyici üzerinde "geriye dönüş" etkisi, ya da yeni öğeler kullanılarak yenilik veya tezat etkisi yaratılabilir. Bu iki farklı etki, müzik yapıtlarının formları olmasının nedeninin, insanın psikolojik yapısında aranması gerektiğine işaret etmektedir. İçinde sürekli yenilik ya da tersine sürekli tekrar yapılan bir yapıtın dinleyici tarafından algılanabilmesinin güçleştiği gözlemine dayanılarak, formların bu iki aşırı ucu dengeledikleri savunulmuştur.

Bir yapıtın bir bölümünü incelerken bulunabilecek ana kısımların sayısına, tekrarlanıp tekrarlanmadıklarına, tekrarlanıyorlarsa hangi sırada tekrarlandıklarına göre, ayrı ayrı formlar söz konusu olur. Müzik yapıtlarının çok büyük bir çoğunluğunun formları altı esas forma indirgenebilir: a) ikili (iki kısımlı) form, b) üçlü form, c) sonat formu, d) rondo formu, e) tema ve varyasyonlar, f)füg. Ancak bunlar, dışına kesinlikle çıkılamayan kalıplar olarak anlaşılmamalıdır. Müzik tarihi içinde formlar sürekli bir evrimden geçmişlerdir (ve geçmektedirler). Üstelik, bir yapıtın formu, o yapıtın yazıldığı dönem için yaygın ve oturmuş bir form bile olsa, bestecinin kesin olarak sadık kaldığı şey yalnızca formun ana yapısıdır, bunun ötesinde, aynı formda yazılmış yapıtlar ayrıntılarda sonsuz farklılık ve çeşitlilik gösterebilirler. Ayrıca bu formların birleştirilerek uygulandıkları da görülür, örneğin, üçlü formdaki bir yapıtın her kısmı kendi içinde ikili formda yazılmış olabilir, ya da sonat formunda kısımlardan biri füg karakterinde temalarla işlenmiş olabilir.

"Sonat" deyimi yalnız başına kullanıldığında birkaç bölümden oluşan oda müziği yapıtlarını anlatır. Bu nedenle "sonat formu" deyimi çok isabetli değildir, çünkü aslında kastedilen, sonatların (ya da senfoni, konçerto gibi sonatbenzeri yapıtların) birinci bölümlerinin formudur. Bundan dolayı, "sonat formu" yerine "birinci bölüm formu" deyimi de kullanılır, ancak bu da yetersizdir, çünkü bir yapıtın herhangi bir bölümü de sonat formunda olabilir. Yine de, aşağıda anlatılan belli özelliklerdeki bir formu

→

yandan soyluların desteğini sağlarken bir yandan da gerek özgürlükçü düşüncelerinin gerekse yoğun bağımsızlık eğiliminin etkisiyle kendi yolunda yürüme çabasını sürdürdü. Kendi alanında bir doruk oluşturmasının yanı sıra, bugüne oranla çok sınırlı da olsa varolan pazar olanakları, onun başlıca güç kaynaklarından biriydi. Nota yayımcıları ve konser salonu sahipleriyle ilişkileri, bu açıdan yorumlanabilir. Ancak, yapıtlarının pazar koşullarına göre değerlendirilmesinden hoşnut olduğu söylenemez. Giriştiği pazarlıklardaki tutumu, paraya olan gereksiniminden başka, yapıtlarının birer meta durumuna gelmesinden ve besteciliğinin yanında işadamlığı da yapmak zorunda kalışından duyduğu sıkıntıyı yansıtır.

Beethoven'ın bu tavrı, müzikçilerin kendi olanaklarıyla yaşamalarına ve bağımsızca çalışabilmelerine önemli bir katkı sağlamıştır. Onun bu bakımdan bir dönüm noktası oluşturduğu, genel kabul gören bir yorumdur. Besteci, döneminin toplumsal koşulları ve siyasal gelişmeleriyle ilgilenmiş, bir müzikçi olarak bunlardan hem etkilenmiş hem de bir tavır almıştır. Yapıtları, genel olarak, programlı müzik örnekleri değildir. Bu yüzden, bu etkileşimin dolaysız bir yansıması pek görülmez. Ancak, böyle bir etkileşimin varolduğunu gösteren olgular bulunmaktadır. Bunların en bilineni, Beethoven'ın *Üçüncü Senfoni*'siyle —*Eroica* (Kahramanlık)— ilgilidir. Bu yapıtı Napoléon'a adamış, başına Bonaparte sözcüğünü yazmıştı. Onun kendini imparator ilan etmesi üzerine partisyonun ilk sayfasını öfkeyle yırtıp attı. Daha sonra yeni bir adak cümlesi yazdı: "Vücudu hâlâ yaşadığı halde ruhu çoktan ölmüş bir kahramana". Ama 1804 başlarındaki bu olaydan iki yıl önce de, Napoléon'un Papa'yla yaptığı antlaşma Beethoven'ı endişelendirmişti. Bir mektubunda hem bu endişeyi belirtir, hem de devrimci ateşin artık sönmekte olduğundan yakınarak bestelerini bu durumun bilincinde olarak sürdüreceğini, devrimci coşkuyla donanmış bir sonat bestelemenin artık anlamlı olamayacağını söyler.

Beethoven'ın sanatıyla döneminin toplumsal, tarihsel koşulları arasındaki ilişki, kendini onun müziğinde de doğrudan doğruya duyurur. Bonn'da geçen

◄ *Siyasal Tavrı*

belirtmek için sonat formu deyimi genel olarak yeterli kabul edilmektedir.

Sonat formu, "sergileme", "gelişme" ve "yeniden-sergileme" olarak adlandırılan üç ana kısımdan oluşur. "Sergileme" kısmında, yapıtın sonat formunda olan bu bölümünün esas müzikal hammaddesini oluşturan motifler, melodiler, temalar sunulur. "Gelişme" kısmında sergileme kısmındaki fikirler başkalaşmaya uğrar, birbirleriyle yeni ilişkiler içine sokulur. "Yeniden-sergileme"de ise, sergileme kısmındaki fikirler, ilk ortaya konuluşlarına benzer biçimde yeniden sunulurlar. Böylece, bu form, deyimin geniş anlamında, büyük ve karmaşık bir "üçlü" formdur. Ancak, sonat formu, orta kısmının hiçbir zaman, ilk kısma tezat teşkil eden yeni fikirler içermemesiyle, üçlü formdan ayrılır. Üstelik çoğu üçlü formda yazılmış yapıtta ilk ve son kısımların tümüyle aynı olmasına karşılık, sonatta, söz konusu kısımlar arasında değişen ölçülerde farklılıklar bulunur. Öte yandan, sonat formu tarihsel olarak basit ikili formdan türediği için "bileşik ikili form" olarak adlandırıldığına da rastlanır.

Sonat formunun yukarıda belirtilen ana kısımları ayrı ayrı kendi içlerinde incelenirse, birbirleriyle ilişkileri de ortaya çıkar. Sergileme kısmında, birinci ve ikinci temalar (ya da asıl ve ikincil temalar) olarak adlandırılan iki fikir egemendir. Sonat formunun mümkün olan en az karmaşıklığına sahip bir yapıtta bu iki fikir, herhangi bir şekilde birbirleriyle karşıtlık içinde bulunan iki melodiden ibarettir. Yapıtın sonat formunda olan bölümü, birinci tema ile başlar. Bu tema, gerek gelişme kısmında bütün olarak ya da parçalar halinde işleneceği için, gerekse ilk biçimiyle tekrar sunulduğunda yeniden-sergileme kısmının başlangıcını belirteceği için, genellikle belirgin, çarpıcı, kolayca hatırlanabilecek bir melodi olur. Birinci temanın başka bir özelliği, yapıtın tonalitesi ile aynı tonaliteye sahip olmasıdır (örneğin, bir "re majör sonat"tan söz ediliyorsa, birinci tema da "re" sesi üzerine kurulmuş "majör" dizinin seslerinden oluşacaktır). İkinci tema ise farklı bir tonalitededir, böylece, yapıt içinde, yapısı ve karakteri ile olduğu gibi, tonalitesi ile de birinci temaya karşıt bir konumda bulunur. İki tema arasında genellikle, gerek birinci temanın hafızalardaki etkisini azaltıp ikinciye zemin hazırlamak, gerekse tonalite değişikliğini gerçekleştirebilmek için, bir geçiş kısmı ("köprü") bulunur. Ayrıca, ikinci temanın çoğunlukla yumuşak ve lirik olan karakteri, sergileme kısmının belirgin bir biçimde bitirilmesi için gerekli yükselişe uygun olmadığından bir tema daha ("bitiş teması") ortaya sürülür. İkinci büyük kısım olan gelişme, öbür adından da ("serbest fantezi") anlaşılacağı gibi, çok değişken olduğundan bu kısım için ortak çizgiler saptamak zordur. En belirgin özellik, tonalitenin serbest fantezi içinde sık sık değişmesidir. Bu kısımda amaçlanan, sergileme kısmındaki fikirlerin geliştirilmesi, dönüştürülmesi, başka fikirlerle kaynaştırılmasıdır. Yeniden-sergileme kısmında bütün temalar (birinci, ikinci, bitiş) aynı tonalitededir (yapıtın tonalitesi). Böylece, birinci ve ikinci temalar arasındaki karşıtlığın tonalite farklılığına dayanan boyutu ortadan kalkmış olur. Bütün bu kısımlardan sonra bazen bir de "coda" denilen ve bölümün bitişini belirginleştirmek ve güçlendirmek için yazılmış olan bir kısım gelir.

Sonat türü, 17. yy'da ortaya çıkmaya başladı ve daha sonraki dönemlerde birçok değişmeler geçirdi. Dolayısıyla form olarak sonatın yukarıda anlatılan yapısını kazanması da yavaş yavaş gelişen bir sürecin sonucu oldu. Bu sürece en önemli katkıları yapan bestecilerden biri de Beethoven'dır.

yıllarında beste çalışmaları olmuş, ancak besteci bunlara opus numarası vermemişti. Yine de bu çalışmalar, daha sonraki kimi ürünlerinin çekirdeğini oluşturdu. Beethoven, Viyana'ya gelişinden Heiligenstadt'ta geçirdiği zorlu günlere kadarki on yıllık dönemde (1792-1802) ilk önemli yapıtlarını verdi. Özellikle Mozart ve Haydn'ın etkisinin açıkça belirdiği bu dönemde bile müziği, bir yenilik izi taşıyordu. Klasik üsluba bütün yakınlığına karşın yapıtları, soylu müzik koruyucularının yerleşik zevklerine aykırı özelliklere de yer vermekteydi. *Birinci Senfoni*'si olumlu karşılandı ama klasik biçimlere uymaya daha çok özen göstermesi de tavsiye edildi. Beethoven, *İkinci Senfoni*'de bunun tam tersini yapmaktan çekinmedi.

Son Yapıtları

Müzikte Dönüm Noktası

1803'te bestelediği *Üçüncü Senfoni*, Beethoven'ın müziğinin özgün kişiliğini tam anlamıyla bulduğu yeni bir dönemin başlangıcını oluşturdu. Bu dönemin yapıtlarında, klasik biçim anlayışında önemli değişiklikler yaptığı gibi, müziğin, kişinin duygularını, yönelimlerini dile getiren boyutunu öne çıkardı. Böylece 19. yy'ı kapsayan Romantik akımın öncüsü oldu. Haydn ve Mozart'la birlikte "Viyana Klasikleri" arasında anılan Beethoven'ın, Romantizm akımına dahil edilip edilemeyeceği tartışmalıdır. Klasik ve Romantik akımları kesin bir çizgiyle ayırmanın olanaksızlığı, sınıflandırma yapmayı zorlaştırır. Üstelik, her iki gelenekte yer alan pek çok bestecinin Beethoven'dan önemli ölçüde etkilenmiş olduğu da bilinmektedir. Bunların arasında, Brahms ve Wagner gibi, gerek müzikleri, gerekse kişilikleri bakımından hayli farklı, hatta karşıt örnekler de bulunur. Müzik tarihinin gelişimi içinde Beethoven'ı bu bakımdan da bir geçiş ve dönüm noktası olarak görmek gerekir. Yapıtlarındaki duygu ve anlatım yoğunluğu, daha önce görülmemiş bir düzeydedir.

Bu özellik, bestecinin kişisel eğiliminden olduğu kadar, yaşadığı dönemin gereklerinden de kaynaklanıyordu. Zorlu bir değişim sürecindeki Avrupa insanı, politik çalkantıların ve sanayi devriminin etkileriyle, yepyeni bir dünyaya adım atmakta olduğunu hissediyor, hem bu hızlı gelişmenin çekiciliğinden coşku duyabiliyor, hem de geleceğin belirsizliklerinden ve geçmişin yitirilmesinden korku ve endişeye kapılıyordu. Beethoven'ın müziğindeki duyarlılık, bu çelişkili duyguları dile getirmiş, bazen acılı bir anlatıma bürünmüş ama daha çok coşkulu bir güçlülük ve özgüveni yansıtmıştır. Özellikle *Beşinci Senfoni*'si, bu açıdan yorumlanmaya elverişlidir. *Fidelio* adlı operası, *Egmont Uvertürü* gibi yapıtlar, özgürlüğün, büyük zorlukları alteden bir başkaldırıyla zafere ulaşmasını konu edinmiştir.

Biçim Yenilikleri

Beethoven'ın çağında, gelişmekte olan sanayi devrimi ve onunla birlikte görülen ve görülebilecek olan insanların yaşamlarındaki değişiklikler, kırsal hayatın varsayılan dinginliğine dönme yolunda bir özlemin de doğmasına yol açmıştı. Özellikle romantik düşüncede bulunan doğaya yönelme eğilimi, Beethoven için de kişisel huzurun başlıca kaynağıydı. Onun bu eğilimini yansıtan en önemli yapıtı, *Altıncı Senfoni*'dir (*Pastoral*-"Kırsal"). *Altıncı Senfoni*, bestecinin programlı müziğe en çok yaklaştığı ürünlerinden biridir. Ama kendisinin de vurguladığı gibi, bu senfonide doğanın doğrudan bir anlatımı yapılmamış, onun insanda bıraktığı izlenimler ifade edilmeye çalışılmıştır. Yedi ve sekiz numaralı senfonileri de, yine herhangi bir programın bulunamayacağı, çarpıcı tezatlarla yüklü, coşku dolu yapıtlardır.

1813-1817 arasındaki bir çeşit bekleyiş döneminden sonra Beethoven, ölümüne değin süren verimli bir çalışmayla, son büyük yapıtlarını oluşturdu. Bu nedenle, bekleyişin aslında içten içe bir hazırlanma sayılması gerektiğini ileri süren yorumlar da vardır. Bestecinin son ürünleri, önemli üslup yenilikleri getirmiştir. Bunların, yalnızca kendinden sonraki 19. yy müzikçilerini değil, çağdaş bestecileri bile etkilediği söylenebilir. Örneğin Stravinski, Beethoven hakkında önceleri oldukça eleştirel bir dil kullanırken, sonradan, bir yaylı çalgılar dörtlüsünün son bölümü olarak yazılıp Beethoven'ın ayrı bir opus numarası verdiği *Grosse Fuge*'de ("Büyük Füg") ve genel olarak bestecinin son dönem yapıtlarında yepyeni bir müzik anlayışının izlerini bulduğunu belirtmiştir.

Yaylı çalgılar dörtlülerinden başka bu dönemin önemli ürünleri, *Missa Solemnis*, son piyano sonatları ve *Dokuzuncu Senfoni*'dir. O yıllarda, Napoléon'un yenilmesinden sonra Avrupa'da siyaset yeni bir dengeye ulaşmış, görece bir istikrar dönemi başlamış ama aynı zamanda devrim, yerini tepkici hareketlere ve tutuculuğa bırakmıştır. Böyle bir ortamda Beethoven, bu son yapıtlarıyla insanlığa yeni bir coşku ve inanç gücü getirmeye yeltenmiş gibidir. Özellikle *Dokuzuncu Senfoni*, Schiller'in "Ode an die Freude" ("Neşeye Övgü") adlı şiirinden alınan sözlerle örülen korolu son bölümüyle, insanın geleceğe ve kendine olan güvenini tazeleme gereksiniminin bir ürünüdür. Öte yandan, senfonik müziğe insan sesinin eklenmesi, şaşırtıcı bir biçim yeniliğidir.

Beethoven, *Dokuzuncu Senfoni*'nin 1824'teki ilk çalınışını kendi yönetti. Yapıt, büyük bir başarı sağladı. Ancak bestecisinin sağırlığı, konserden sonra alkışları duyamayacağı kadar ilerlemişti. Ölümüyle sonuçlanan hastalığının engellemesine değin beste çalışmalarını sürdürdü. Tamamlayamadığı yeni beste çalışmalarına girişti ve onuncu bir senfoninin taslaklarını oluşturdu. Dolayısıyla, Beethoven'ın *Dokuzuncu Senfoni*'yle son sözünü söylemiş olduğunu düşünmek yanıltıcı olacaktır. Onun, müziği yaşamın ve toplumun içinde kavrayan anlayışıyla, böyle bir son söz düşüncesini bağdaştırmak güçtür.

Beethoven'ın müzik alanında getirdiği yenilik, ağırlıkla, müziğin bir sanat faaliyeti olarak toplum ve yaşam içindeki konumunu değiştirmeye yönelik oldu. Ancak, buna birçok biçim yenilikleri de eşlik etti. Sonat biçiminde Fransa kökenli bir 17. yy dansı olan "menuet" yerine "scherzo"ya yer vermesi, bunlardan biridir. Aslında, Haydn'da ve Beethoven'ın ilk yapıtlarında da menuetin temposu çok yüksek tutulmuş, geleneksel anlayış terkedilmeye başlanmıştı. Beethoven'ın üslubunda belirgin bir özellik de, bağdaştırılamaz gibi gözüken öğelerin, sonatın bir bölümünün bütünlüğü içinde bir araya getirilişidir. Bestecinin bazı yapıtlarındaki ritmik ve armonik gelişim, bağımsız öğeleri bir araya getirir ve gelenekleri sarsan, şaşırtıcı özellikler taşır. Bir bölüm içinde temaların sıralanışı, geliştirilmesi ve birbirine bağlanışında da, alışılmamış değişikliklere rastlanır. Senfonilerinde "crescendo" ve "decrescendo"ların kullanılış tarzının

kabullenilmesi, Beethoven'dan sonra bile güç olmuştur. Beethoven'daki bu sürekli yenileşme çabası onu, Rokoko etkisindeki gençlik yıllarından, ancak 20. yy müzikçilerince anlaşılmaya başlandığı söylenebilecek son yaylı çalgılar dörtlülerinin stiline dek götürmüştür. Bu yenilikler, hem çoğunlukla başarılı olmuş biçim denemeleri, hem de anlatımı güçlendirmeye yönelik girişimler olarak değerlendirilebilir. Beethoven'ın çoğu yapıtında bir düşünceden yola çıktığı ve bunu geliştirmek, işlemek istediği bilinir. Ancak, biçim yeniliklerinin tümüyle anlatıma yönelik olduğu, soyut müziğe ait endişelerin bulunmadığı, Beethoven'ın bir programa dayanarak yorumlanmaya ancak sınırlı bir ölçüde yatkınlık gösteren müziği için, aynı kesinlikle söylenemez.

Beethoven'ın müzik tarihindeki yeri genellikle bir doruk olarak nitelendirilir. İnsan sesini kullanmakta güçlük çekmiş, bu alanda fazla ürün vermemiştir. Buna karşılık, çalgı müziğini görülmemiş bir düzeyde geliştirdiği, kendisinden sonraki pek çok besteciyi büyük ölçüde etkilediği tartışılmaz bir gerçektir. Yine de bu devrimci bestecinin yapıtlarında, fazla yetkinleşmemiş bir felsefenin getirdiği müzik dışı öğelerin, soyut müzik açısından yer yer olumsuz sonuçlara yol açtığını ileri sürenler de vardır.

Beethoven'ın müzik ve sanat tarihindeki özgün konumu, onun öbür alanları ve sanatçı olmayan kişileri de etkilemesine yol açmıştır. Pek çok düşünsel ve siyasal akım da onu sahiplenmiş; bu durum, hakkındaki yorumların çeşitlenmesine ve kimi yanıltıcı değerlendirmelerin ortaya çıkmasına neden olmuştur.

• YAPITLAR (başlıca): **Orkestra müziği: Senfoni:** *No. 1*, 1800; *No. 2*, 1802; *No. 3 (Eroica)*, 1804; *No. 4*, 1806; *No. 5*, 1808; *No. 6 (Pastoral)*, 1808; *No. 7*, 1812; *No. 8*, 1812; *No. 9 (Koral)*, 1824. **Konçerto: Piyano:** *No. 1*, 1798; *No. 2*, 1798; *No. 3*, 1800; *No. 4*, 1806; *No. 5 (Imparator)*, 1809; *Keman Konçertosu*, 1806; Keman, viyolonsel ve piyano için *Trippelkonzer*, 1804, (Üçlü Konçerto); Keman ve orkestra için 2 romans. **Uvertür:** *Coriolan*, 1807; *Fidelio* operası için *3 Leonore* Uvertürü ve *Fidelio* adlı bir uvertür. **Vokal müzik: Missa:** *Do Majör Missa*, 1807; *Missa Solemnis*, 1823. **Oratoryo:** *Christus am Ölberg*, 1803, (İsa Zeytin Dağında); Piyano , koro ve orkestra için *Korolu Fantezi*, 1808. **Şarkı:** *An die Ferne Geliebte*, Şarkı dizisi, ("Uzaktaki Sevgiliye"). **Sahne müziği: Opera:** *Fidelio*, 1814. **Bale:** *Die Geschöpfe des Prometheus*, 1801, ("Prometheos'un Yarattıkları"). **Oyun müziği:** *Egmont*, 1810; *Die Ruinen von Athen*, 1811, ("Atina Harabeleri"). **Oda müziği: Yaylı Çalgılar Dörtlüsü:** *No. 1-6* (op. 58), 1798-1800; *No. 1 (Razumovsky)*, 1806; *No. 2 (Harp)*, 1809; *No. 3*, 1810; Son Dörtlüler: *op. 127, op. 130, op. 131, op. 132, op. 133 (Grosse Fuge,* "Büyük Füg"), *op. 135*, 1824-1826; nefesli çalgılar için *Sekizli*, 1792; kornolar ve yaylılar dörtlüsü için Altılı, 1795; *Do Majör Yaylılar Beşlisi*, 1801; 7 Piyano Üçlüsü; 5 yaylılar üçlüsü; keman ve piyano için 10 sonat (bunlardan *La Majör Sonat, Kreutzer* adıyla anılır. 1803); viyolonsel ve piyano için 5 sonat. **Piyano müziği:** 32 sonat; *32 Çeşitleme; Diabelli Çeşitlemeleri.*

• KAYNAKLAR: C.M. Altar, *Beethoven*, 1953; E. Anderson (der.), *The Letters of Beethoven*, 1961; E. Blom, *Beethoven's Piano Sonatas Discussed*, 1938; M. Cooper, *Beethoven, The Last Decade: 1817-1827*, 1970; G. Grove, *Beethoven and His Nine Symphonies*, 1896; J. Kerman, *The Beethoven Quartets*, 1967; F. Knight, *Beethoven and the Age of Revolution*, 1973; K.H. Köhler ve G. Herre (der.), *Ludwig van Beethovens Konversationshefte*, 5 cilt, 1968; G.R. Marek, *Beethoven: Biography of a Genius*, 1969; J. de Marliave, *Beethoven's Quartets*, 1961; P. Mies, *Beethoven's Sketches: An Analysis of His Style Based on a Study of His Sketch-Books*, 1929; P. Nettl, *Beethoven Handbook*, 1967; P. Radcliffe, *Beethoven's String Quartets*, 1965; R. Rolland, *Beethoven the Creator*, 1929; A. Schindler, *Beethoven As I Knew Him*, 1966; O.G. Sonnek (der.), *Beethoven: Impressions of Contemporaries*, 1926; R. Sterber, *Beethoven and His Nephew: A Psychological Study of Their Relationship*, 1954; A.W. Thayer, *Ludwig van Beethovens Leben*, 3 cilt, 1907-1917; D.F. Tovey, *A Companion to Beethoven's Piano Sonatas*, 1931; D.F. Tovey, *Beethoven*, 1944.

• BAKINIZ: E. BACH, J.S. BACH, BRAHMS, DEBUSSY, HAYDN, SCHUBERT, R. WAGNER.

BEGİN, Menahem
(1913)

İsrailli siyaset ve devlet adamı. Başbakanlığı sırasında Mısır'la ilk kez diplomatik ilişkileri başlatmıştır.

16 Ağustos 1913'te Polonya'nın Brest-Litovsk kentinde doğdu. İlk ve ortaöğrenimini burada tamamladı. Varşova Üniversitesi Hukuk Fakültesi'ni bitirdi. 1929'da Siyonist gençlik hareketi Betar'a girdi. Örgüt içindeki çalışmalarıyla kısa zamanda yükselerek 1932'de yönetici kadrolar arasına katıldı. 1939'da Betar'ın başkanı oldu. Aynı yıl Polonya'ya giren Sovyet askerlerince tutuklandı. 8 yıla mahkûm edilerek Sibirya'ya gönderildi.

1942'de cezasını tamamlamadan serbest bırakıldı. 1943'te Filistin'e geçip buradaki Araplar'a ve İngilizler'e karşı savaşan İrgun Zvai Leumi'nin (Ulusal Askeri Örgüt) komutanlığını üstlendi. 1946'da Kudüs'teki İngiliz askerlerinin karargâhı olarak bilinen King David Oteli'nin havaya uçurulması, ardından Deir Yassin adlı Arap köyüne karşı girişilen kıyımda 850 kişinin öldürülmesi olaylarında önemli rol oynadığı gerekçesiyle İngilizler tarafından başına ödül kondu.

Begin, İsrail Devleti kurulduktan sonra 1948'de Herouth Partisi'ni (Hürriyet Hareketi) kurdu. 1949'da meclise girdi. Ancak partisi İşçi Partisi'ne karşı 7 seçim kaybederek sürekli muhalefette kaldı. 1967-1970 arasında Ulusal Birlik Hükümeti'nde bakanlık yaptı. 1973'te Likud Partisi'ne başkan, 20 Haziran 1977'de başbakan oldu. Başbakan olduktan sonra Arap dünyası ile ilişki kurarak Mısır Devlet Başkanı Enver Sedat'la görüştü ve 1979'da Mısır'la bir barış antlaşması imzaladı. Bu girişimleri başta Filistin halkı olmak üzere birçok Arap ülkesi tarafından tepkiyle karşılandı. 1978 Nobel Barış Ödülü'nü Enver Sedat'la paylaştı. 1980'de savunma bakanlığını da üstlendi. 1982'de Beyrut'taki Filistin mülteecilerinin kaldığı Sabra ve Şatila kamplarındaki soykırıma ön ayak oldu. Eylül 1983'te yedi yıldır sürdürdüğü başbakanlık görevinden çekildi.

• YAPITLAR: *The Revolt: Personal Memoirs of the Commander of Irgun Zvai Leumi*, 1949, ("İsyan: İrgun Zvai Leumi Komutanının Anıları"); *White Nights*, 1957, ("Beyaz Geceler"); *In the Underground*, 1978, ("Yeraltında").

• BAKINIZ: BEN GURİON, BEN ZVİ, MEİR, PERES.

BEHAN, Brendan
(1923-1964)

İrlandalı tiyatro yazarı. Oyunlarında İrlanda milliyetçiliği ile yenilikçi bir tiyatro anlayışını birleştirmiştir.

9 Şubat 1923'te Dublin'in bir kenar mahallesinde doğdu. O sırada Bağımsız İrlanda Cumhuriyeti kurulalı henüz bir yıl geçmişti ve Dublin İrlanda milliyetçiliğinin ve bağımsızlık düşüncesinin hâlâ canlılığını yitirmemiş olduğu bir ortamdı. Behan'ın ailesi bağımsızlık mücadelesine etkin biçimde katılmıştı. Babası siyasi suçlu olarak hapisteydi. Dayısı İrlanda'nın ulusal marşı "Askerin Türküsü"nün bestecisi Peader Kearney'di.

Behan ilk öğrenimini Fransız rahibelerin kurduğu bir hayırevinde yaptı. Daha sonra okuduğu İrlanda Katolik Kardeşler Okulu'ndan disiplinsizliği yüzünden çıkarıldı. Babası gibi badanacılık yapmaya başladı. İlk gençlik döneminde İrlanda Cumhuriyetçi Ordusu IRA'ya katılarak Kuzey İrlanda'nın bağımsızlığı için mücadeleye girişti. 16 yaşındayken Londra'da bir İngiliz savaş gemisini havaya uçurma girişiminde bulunduğu için tutuklandı, ıslahevine kondu. Üç yıl kaldığı Borstal Islahevi'ndeki yaşantısını 1958'de yayımlanan *Borstal Boy* ("Borstal'daki Çocuk") romanında dile getirdi.

Serbest bırakıldıktan sonra Dublin'e döndü. Burada bir İngiliz polis memurunun yaralanmasıyla sonuçlanan bir olaya karıştığı için cinayet girişiminden yargılandı, 14 yıla mahkûm oldu. 1946'da genel aftan yararlanarak hapisten çıktı. Sonra çeşitli eylemleri nedeniyle iki kez daha tutuklandı. 1948'de Paris'e gitti. 1950'de İrlanda'ya döndü, İrlanda Radyosu'nda *Ballad Maker's Saturday Night* adlı haftalık bir program hazırlamaya başladı. 1956'da *The Quare Fellow* ("İdamlık") adlı oyununun Londra'da Theatre Workshop topluluğunca sahnelenmesi üzerine üne kavuştu. 20 Mart 1964'te şeker hastalığından öldü.

1940'ta hapsedildiği Dublin Mountjoy Hapisanesi'ndeki yaşamı, sağlığında sahnelenen iki oyunundan biri olan *The Quare Fellow*'un malzemesini oluşturur. Oyunda bir İrlanda hapishanesinde, aralarından birinin idamını bekleyen mahkûmların ve gardiyanların, "idam" olayına tepkileri anlatılır. *The Quare Fellow* yalnızca hümanist açıdan idam cezasına karşı bir tartışma getirmekle kalmaz, aynı zamanda mahkûmlar, gardiyanlar ve cellat açısından "idam" olgusuna çok yönlü bir bakışla yaklaşarak konunun eleştirisini hapishane sınırlarının dışına, tüm topluma yayar. Bu bağlamda oyunda sahne üzerinde temsil edilmeyen tek kişi idam mahkûmunun kendisidir.

Behan'ın, tiyatro yazarlığı ile bir İrlanda milliyetçisi olarak içinde bulunduğu etkinliği birleştirdiği oyunu, başyapıtı sayılan *The Hostage*' dır (Gizli Ordu). *The Hostage*' da IRA militanları, idama mahkûm edilmiş bir arkadaşlarına karşılık rehine olarak kullanılmak için bir İngiliz askerini kaçırarak fahişeler, homoseksüeller ve toplum dışı kalmış serserilerin yaşadığı bir pansiyona kapatırlar. Behan burada bağnaz İrlanda milliyetçiliğinin tek yanlı tutumuna karşı eleştirel bir tavır alır: İrlanda toplumunun "aşağılık" insanlarından bir kesit gibi görünen, ancak tüm toplumun yaşamının göstergesi olan pansiyonda, İngiliz askeri çevresindekilerle insanca ilişkiler kurar.

Behan oyunlarında vodvil özellikleri taşıyan, ancak acı bir taşlamanın da niteliklerini içeren bir üslup geliştirmiştir. Yaşamının görece kısalığı ve yazarlık çalışmalarının içki tutkunluğu nedeniyle zaman zaman kesintiye uğraması nedeniyle oyunlarını, kapsamlı ve gelişmiş bir tiyatro biçimi içinde bütünleştirememiş, klasik İrlanda tiyatrosu geleneğini sürdürmüş ve kimi zaman Uyumsuzluk tiyatrosuna, kimi zaman da yadırgatmaya dayanan Epik tiyatro anlayışına yaklaşan öğeler kullanmıştır.

- **YAPITLAR** (başlıca): **Oyun:** *The Quare Fellow*,, 1954, ("İdamlık"); *The Hostage*, 1958, (Gizli Ordu, 1963); *Richard's Cork Leg*, 1973, ("Richard'ın Mantar Bacağı"). **Çeşitli:** *Brendan Behan's Island: An Irish Sketchbook*, 1962, ("Brendan Behan'ın Adası: Bir İrlanda Karalamakitabı"); *Hold Your Hour and Have Another*,(ö.s.),1964, ("Zamanın Değerini Bil, Bir Tek Daha At"); *Brendan Behan's New York*, (ö.s.), 1964, ("Brendan Behan'ın Gözüyle New York"). **Otobiyografi:** *Confessions of an Irish Rebel*, (ö.s.), 1965, ("İrlandalı Bir İsyancının İtirafları"). **Roman:** *Borstal Boy*, 1958, ("Borstal'daki Çocuk"); *The Scarperer*, (ö.s.), 1964, ("Kaçakçı").

- **KAYNAKLAR:** D. Behan, *My Brother Brendan*, 1965; T. Boyle, *Brendan Behan*, 1969; R. Jeffs, *Brendan Behan: Man and Showman*, 1966; S. McCann, *The World of Brendan Behan*, 1965; U. O'Connor, *Brendan*, 1970; A. Simpson, *Beckett and Behan and a Theatre in Dublin*, 1962.

BEHÇET, Hulusi
(1889-1948)

Türk deri hastalıkları hekimi. Özellikle frengi konusunda değerli çalışmalar yapmış, ilk kez onun tanımladığı bir deri hastalığı dünya tıp literatürüne "Behçet hastalığı" adıyla geçmiştir.

26 Şubat 1889'da İstanbul'da doğdu. Annesini küçük yaşta kaybedince, babası Maarif Müdürü Ahmed Behçet ile birlikte, o zamanlar Osmanlı egemenliği altında bulunan Beyrut'a gitti. Oradaki bir Fransız okulunda başladığı ortaöğrenimini, İstanbul'a döndükten sonra Beşiktaş Rüşdiyesi'nde tamamladı. 1910'da Askeri Tıbbiye'yi yüzbaşı rütbesiyle bitirince, Gülhane Askeri Hastanesi'nin cildiye bölümüne asistan olarak alındı ve Temmuz 1914'e değin değerli hekimlerin, özellikle frengi araştırmalarını başlatan Eşref Ruşen'in yanında çalıştı. Buradaki görevinin bitiminde önce Eskişehir, ardından Kırklareli askeri hastanelerinin başhekim yardımcılığına atandı; bir yandan da cildiye ve mikrobiyoloji kliniklerinin şefliğini üstlendi. Daha sonra deri hastalıkları uzmanı olarak Edirne Askeri Hastanesi'nde görev alan Hulusi Behçet, 1918 Ağustosu'nda Macaristan ve Almanya'ya giderek Budapeşte ve Berlin'deki çeşitli hastanelerde çalıştı. 1919'da Türkiye'ye döndü ve beş yıl kadar serbest hekimlik yaptıktan sonra, 1924'te Hasköy Zührevi Hastalıklar Hastanesi'nin başhekimliği-

ne atandı. Aynı yıl deri hastalıkları uzmanı olarak Gureba Hastanesi'ne geçti ve çalışmalarını özellikle şark çıbanı üzerinde yoğunlaştırdı. 1933'teki üniversite reformunda İstanbul Üniversitesi Tıp Fakültesi'nin Deri Hastalıkları ve Frengi Kliniği'nde profesörlüğe yükseltilerek, kürsü başkanlığına getirilen ilk Türk hocalardan biri oldu.

Ölümünden birkaç ay öncesine değin, on dört yıl boyunca sürdürdüğü öğretim görevinin yanı sıra, Türkiye'de yaygın deri hastalıklarının tanısı ve tedavisi konusunda aralıksız çalışan Hulusi Behçet, *Deri Hastalıkları ve Frengi Arşivi* adlı dermatoloji dergisini de kişisel çabalarıyla 1934'ten 1947'ye değin yayımladı. Bu dergi uzun yıllar yurt içi ve yurt dışındaki dermatoloji çalışmalarını Türk hekimlerine yansıtan tek kaynak olmuştur. Ayrıca 1936'da,Almanya'da yayımlanan *Dermatologische Wochenschrift* ve *Medizinische Welt* adlı tıp dergilerine makaleler göndererek, Türkiye'deki dermatoloji çalışmalarının yurt dışında duyulmasını sağladı.

1939'da ordinaryüs profesörlüğe yükseltilen Hulusi Behçet, 25 yıldır üzerinde çalıştığı bir deri hastalığına ilişkin bulgularını 1947'de Cenevre'de toplanan Uluslararası Tıp Kongresi'ne sunarak, o güne değin tanımlanamamış olan bu hastalığı kendi adıyla dünya tıp literatürüne yazdırdı. Yaşamının son yedi yılını muayenehanesinde sabahlara değin çalışarak, uykusuzluk, kolit ve kalp spazmı sıkıntıları içinde geçirmişti; çalışmalarının değerlendirildiğini gördükten birkaç ay sonra, 8 Mart 1948'de bir kalp krizi sonucu İstanbul'da öldü.

Hulusi Behçet'in mantar hastalıklarına (mikoz) ilişkin çalışmaları 1935'te Budapeşte Uluslararası Dermatoloji Kongresi'nin diploma ve plaketiyle ödüllendirilmiş, frengi savaşındaki ve Behçet hastalığının tanımlanmasındaki çabaları nedeniyle ölümünden sonra adına 1975 TÜBİTAK Hizmet ödülü verilmiştir.

Türkiye'de 19. yy başlarında ortaya çıkan ve giderek ciddi bir sorun olan frengi hastalığıyla savaşmak için ilk önlemler 1900'lerin başlarında alınmış, Cumhuriyet'in ilk yıllarında ise resmi kayıtlara göre 85.000 kişiyi etkileyen bu hastalığa karşı yoğun bir savaş açılmıştı. Hocası Eşref Ruşen gibi Behçet

Behçet Hastalığının Tanımlanmasına Türk Hekimlerinin Katkıları

"Morbus Behçet" ya da "Behçet sendromu" adı verilen hastalık, dünya tıp literatürüne bu adla geçmeden önce, Hulusi Behçet ile birlikte birçok Türk hekiminin ve Türkiye'de görev almış Alman hekimlerin uzun araştırmalarına konu olmuştur.

Hulusi Behçet'in bu konudaki ilk gözlemi, 1924 yılında gördüğü bir hastayla başlar. Göz bozuklukları, ağızda yinelenen aftları ve cinsiyet organları çevresindeki yaraları nedeniyle 40 yıl kadar İstanbul ve Viyana'da incelenen bu hastaya değişik tanılar konmuştu. Kimileri tüberküloz ve frengiden kuşkulanırken, Viyanalı hekimler de Avrupa'da bulunmayan birhücreli bir mikroorganizmanın söz konusu olabileceğini ileri sürmüşlerdi. Göz hekimleri de, aynı olgudaki göz iltihaplarını frengi, tüberküloz, stafilokok ve streptokoklara bağlamaya çalışmış, yeni bir hastalık düşünmemişlerdi. Görme duyusunu yitirdikten sonra da bu hastayı izlemeye devam eden Hulusi Behçet ise, hastalık yapıcı etkenin bir virüs olduğu kanısındaydı.

1930'da, ağız ve cinsiyet bölgelerinde yaralar ve bir gözünde kanlanma olan bir kadın hasta Hulusi Behçet'e başvurarak, bu belirtilerin birkaç yıldır yinelendiğini anlattı. Hulusi Behçet bu olguyu 1935'e değin sürekli izleyerek tüberküloz, mantar, frengi ve başka olası etkenleri aramasına, biyopsi yapmasına karşın sonuç alamadı.

1936'da, diş kliniğine başvuran ve ağzında derin iltihaplı yaralar bulunan bir erkek hasta Hulusi Behçet'e gönderildi. Bu olguda da, öncekiler gibi yinelenen belirtiler vardı, ancak yapılan incelemeler gene sonuç vermedi. Belirtilerin yinelenmesinden bir virüsün sorumlu olabileceğini düşünen Hulusi Behçet, o dönemde Türkiye'ye gelerek mikrobiyoloji kürsüsünde görev alan Hugo Braun'un da yardımıyla virüs araştırmalarına başladı. Gülhane Hastanesi'nin başhekimi, göz hastalıkları profesörü Niyazi İsmet Gözcü (1884-1965) de, 1938'de Hulusi Behçet'e, göz bulguları ön planda olan bir başka hasta bildirdi. Aynı yıl, Türkiye'de görev almış bir başka Alman hekim Erich Frank da, bütün belirtileri gösteren yeni bir hasta bulunca, Türkiye'de bilinen olgu sayısı beşe çıkmıştı. Adı geçen hekimlerden başka, Naci Bengisu* da göz bulgularını inceleyerek konunun aydınlatılmasına katkıda bulundu.*

Türkiye'de incelenen olgu sayısı artarken, çeşitli Avrupa ülkeleriyle Amerika ve Japonya'dan da yeni olgular bildirildi ve sonuçta, 1947'de Cenevre'de toplanan Uluslararası Tıp Kongresi'nde bu olguların virüs kökenli yeni bir hastalık olduğunu savunan Hulusi Behçet'in görüşü benimsenerek hastalığa onun adı verildi.

◄ *Frengi ve şark çıbanı konusundaki çalışmaları*

Hulusi de, frenginin tanısı ve tedavisi konusunda dünya tıp standartlarının çağdaş koşullarını titizlikle uygulayarak, düzenlediği kurslarla frengi savaşında görev alacak uzmanlar yetiştirerek ve yaptığı yayınlarla onları sürekli bilgilendirerek frengi savaşında etkin bir rol oynamıştır. Frengiden başka, *Leishmania* türü asalakların neden olduğu, Türkiye'nin Güneydoğu bölgelerinde çok sık görülen şark ya da Halep çıbanı *(Leishmaniasis tropica)*, çeşitli deri iltihapları, özellikle *dermatitis ficus carica* (ham incir dermatidi) gibi yaygın deri hastalıkları üzerinde de yoğun araştırmalar yapmıştır. Deride iltihaplı derin yaralar oluşturan *Actinomycetaceae* familyasından mantarların yüzeysel egzemalara neden olan türlerini tanımlayarak, 1935'te Budapeşte'de toplanan Uluslararası Dermatoloji Kongresi'nde bir bildiriyle açıklamıştır.

Behçet hastalığı

Ancak, Hulusi Behçet'in yurt dışında da değerli bir hekim olarak tanınmasını sağlayan en önemli çalışması, bugün kendi adıyla anılan bir tür deri hastalığına yönelik uzun araştırmalardır. Deride kızarıklık, iltihaplanma ve deri altı kabartılar, ağız ve cinsiyet organları çevresinde yaralar, gözün damar ve ağtabakalarında iltihaplanma ve kanama gibi görünür belirtilerle ortaya çıkan bir deri hastalığı konusunda çok değişik görüşler öne sürülmüş, çoğu hekimler bu belirtileri yıllarca ayrı bir hastalığa bağlı olarak tanımlamıştı. Hulusi Behçet bu konu üzerinde 25 yıl çalışarak, bu belirtilerin bir virüsten kaynaklanan başlı başına bir hastalık olduğunu savundu ve görüşlerini bütün tıp dünyasına kabul ettirdi. 1947'de Cenevre'de düzenlenen Uluslararası Tıp Kongresi'nde, Zürih Tıp Fakültesi'nin dermatoloji profesörlerinden Miescher'in önerisi ve kongreye katılan uzmanların onayıyla bu hastalığa "Morbus Behçet" (Behçet hastalığı) adı verildi.

Behçet hastalığı 20-30 yaşlarında, çoğu kez derideki belirtilerle başlar; gözdeki belirtiler birkaç ay ya da birkaç yıl sonra ortaya çıkar. Yıllarca süren hastalık körlük ve ölümle sonuçlanır. Son yıllarda yapılan gözlemlerde, deri, göz, ağız ve cinsiyet organlarındaki üç temel belirtinin yanı sıra hastalarda cinsel güçsüzlük, toplardamar tıkanıklığı, beyin ve beyin zarı iltihabı belirtileri de saptanmıştır. Hastalığın nedeni bugün için kesin olarak bilinmiyor. Kimi hekimler hastalığın tüberküloz enfeksiyonundan, kimileri stafilokoklardan kaynaklandığını öne sürerken, Hulusi Behçet ve Hugo Braun hastalık yapıcı etkenin özgün bir virüs olduğunu savundular. Elektronik mikroskop bulgularında Hulusi Behçet'in görüşünü destekleyecek sonuçlar alınmasına ve bu konuda çalışan araştırmacılardan bir bölümünün virüs görüşünde birleşmesine karşın, Behçet hastalığının çevresel, genetik ve immünolojik nedenlerden kaynaklandığı da ileri sürülüyor.

Henüz virüsü tanımlanamadığı için Behçet hastalığının tedavisinde bir gelişme olmamakla birlikte, başka bir hastalığın yan belirtisi olduğu yolundaki yanlış inancı yıkarak yeni bir araştırma yolu açan Hulusi Behçet'in bu hastalıkla savaşa büyük katkısı olmuştur.

• **YAPITLAR (başlıca):** *Emrazı Cildiyede Laboratuvarın Kıymet ve Ehemmiyeti*, 1923; *Frengi Konusunda Beynelmilel Anketlerim* 1923; *Wessermann Hakkında Noktai Nazar ve Frengi Tedavisinde Düşünceler*, 1924; *Frengi İbtidai Karhası ve Hurdebini Teşhisi*, 1926; *Halep Çıbanlarının Diyatermi ile Tedavisi*, 1926; *Memleketimizde Arpa Uyuzlarının Menşei Hakkında Etüdler*, 1929; *Irsi Frengi Kliniği*, 1929; *Frengi Dersleri*, 1940; *Klinikte ve Pratikte Frengi Teşhisi ve Benzeri Deri Hastalıkları*, 1940.

• **KAYNAKLAR:** C. K. İncedayı, "Ord. Prof. Dr. Hulusi Behçet", *İstanbul Tıp Fakültesi Mecmuası*, 11, 1948; R. Kınacıgil, "Dr. Hulusi Behçet, 1889-1948", *Acta Medica*, 1, 1948; M.O. Uzman, "Hulusi Behçet", *İstanbul Seririyatı*, 30, 1948; O.Yemni, "Ord. Prof. Hulusi Behçet", *Deri Hastalıkları ve Frengi Kliniği Arşivi*, 1, 1963.

• **BAKINIZ:** H. BRAUN, EŞREF RUŞEN.

BEHİŞTİ
(15. yy)

Osmanlı tarihçi ve şair. 1389-1502 arasını anlatan manzum bir Osmanlı tarihi yazmıştır.

Behişti mahlası ile tanınan Ahmed Sinan Çelebi, II. Mehmed dönemi (1451-1481) İstanbul subaşılarından Karıştıran Süleyman Bey'in oğludur. Lüleburgaz'da doğdu. Sehi tezkiresine göre, II. Bayezid tarafından yetiştirildi, iyi bir öğrenim gördü. Bir süre sancakbeyliği yaptı. Padişahın huzurunda uygunsuz bir davranışta bulunduğu için korkarak İran'a kaçtı. Herat'ta Sultan Hüseyin Baykara'nın yanına gitti. Molla Câmi ve Ali Şir Nevaî gibi dönemin ünlü şairleri ile tanıştı. Hüseyin Baykara'nın II. Bayezid'e yazdığı bir mektupla İstanbul'a döndü. Ayrıca, kerem redifli bir gazel yazıp padişaha sundu ve bağışlandı. Ölüm tarihi belli değildir. *Tarih*'ini 1502'de bitirdiğine göre bu tarihten sonra ölmüş olmalıdır.

Behişti Tarihi adıyla tanınan en önemli yapıtı, 1389-1502 arasını anlatan manzum bir Osmanlı tarihidir. Sekiz bölümden oluşur. Her bölüm bir padişaha ayrılmıştır. Baştaki ilk üç bölümle sondaki 8. bölüm eksiktir. Sekizinci bölüm ayrıca Topkapı Sarayı Kütüphanesi' nde *Vakayinâme-i Behişti* adıyla kayıtlıdır (Revan Kitapları No: 1270). Yapıt güzel bir üslup ve sade bir Türkçe ile yazılmıştır.

Elimizde toplu bir divanı yoktur. Şiirlerine çeşitli şiir mecmularında örneğin *Pervane Bey Mecmuası*'nda rastlanmaktadır. Lirik bir şair olduğu anlaşılan Behişti'nin kimi gazellerinde Çağatay ve Azeri lehçeleri özellikleri de görülmektedir. Latifî tezkiresine göre; *Vamuk u Azra, Yusuf u Züleyha, Hüsn ü Nigar, Süheyl ü Nevbahar* ve *Leyla ve Mecnun* adlı mesnevilerinden oluşan bir *Hamse*'si vardır. Bugün *Hamse*'den elimizde yalnız *Leyla ve Mecnun* bulunmaktadır.

• **YAPITLAR (başlıca):** *Tarih-i Behişti, Chronik*, (ö.s.), A Moser (Faksimile metin ve açıklamalar), 1980; *Leyla ve Mecnun*, (İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi, Türkçe Yazmalar, No. 5591).

BEHN, Aphra
(1640-1689)

İngiliz oyun yazarı, romancı ve şair. İlk profesyonel kadın yazar olarak bilinir.

Yaşamının ilk yılları üstüne kesin bir bilgi yoktur. Kendi yazdıklarına göre, bazı akrabalarıyla birlikte o zaman İngiltere egemenliğinde olan Hollanda Guyanası'na (bugün Surinam) gitti ve uzun yıllar orada yaşadı. 1658'de İngiltere'ye döndü. 1665'te Behn adlı Hollanda asıllı zengin bir tüccarla evlendiyse de kocası kısa bir süre sonra öldü. Aphra Behn zekâsı, yetenekleri ve nükteli konuşmalarıyla Kral II. Charles'ın ilgisini çekti, İngiliz hükümetinin casusu olarak Hollanda'ya gönderildi. Yazarlığa, yaptığı iş karşılığında para alamayıp borçları yüzünden hapse girince, geçimini sağlayabilmek için başladı. 16 Nisan 1689'da Londra'da öldü.

Kadın olmasının ve oyunlarını kendi adıyla yayımlamakta diretmesinin getirdiği zorluklar nedeniyle, 1670'te sahnelenen ilk oyunu *The Forced Marriage* ("Zoraki Evlilik") ancak üç yıl sonra yayımlandı. 1673'te sahnelenen *The Dutch Lover* ("Hollandalı Sevgili") Behn'in oyunlarında giderek ağırlık kazanacak olan komedya ve fars türüne ilk geçişi yansıtır. En çok tanınan oyunu *The Rover* ("Serseri") neşeli ve nükteli bir üslupla yazılmış bir komedyadır ve toplumda saygın bir yer kazanmak amacıyla yapılan evlilikleri eleştirir. 1687'de sahnelenen son oyunu *The Emperor of the Moon* ("Ay Hükümdarı") üç perdeliktir ve beş perdelik geleneksel oyun yapısının dışına çıkan ilk İngiliz oyunlarındandır.

Behn, yaşadığı Restorasyon döneminde oyun yazarı olarak büyük ün kazanmış olmakla birlikte, bugün daha çok romanlarıyla, özellikle de *Oroonoko or the Royal Slave* ("Oroonoko ya da Soylu Köle") ile tanınır. Yerli halkın sömürülmesini insancıl bir tavırla ele alması açısından bu yapıt sömürgeciliğe karşı çıkan ilk roman olarak değerlendirilebilir.

Behn'in, zamanının yüksek sosyetesinin yaşamını ele alan ve geleneksel entrika komedyası yapısında gelişen oyunları, üsluplarının açık saçıklığıyla Restorasyon döneminin sanat zevkini yansıtır. Bu açık saçık komedyalar eleştirmenlerce aynı dönemin ünlü oyun yazarı William Wycherley'in oyunlarına benzetilmiş, Behn'in "dişi Wycherley" olarak ün yapmasına yol açmıştır.

- **YAPITLAR (başlıca): Oyun:** *The Forced Marriage*, 1670, ("Zoraki Evlilik"); *The Amorous Prince*, 1671, ("Aşk Düşkünü Prens"); *The Dutch Lover*, 1673, ("Hollandalı Sevgili"); *The Rover*, 1677, ("Serseri"); *The Emperor of the Moon*, 1687, ("Ay Hükümdarı"). **Roman:** *Oroonoko, or the Royal Slave*, 1688, ("Oroonoko ya da Soylu Köle"); *The Fair Jilt*, 1688, ("Vefasız Sevgili").

- **BAKINIZ:** WYCHERLEY.

BEHRAMOĞLU, Ataol
(1942)

Türk şair, çevirmen. Süssüz, aydınlık, düz ve titiz bir anlatıma yaslanan şiirleriyle tanınmıştır.

13 Nisan 1942'de İstanbul'da Çatalca'da doğdu. İlk ve ortaöğrenimini babasının görevli olarak bulunduğu Kars ve Çankırı'da yaptı. 1961'de Ankara Hukuk Fakültesi'nde iki yıl kadar okuduysa da, bitirmedi. Girdiği Dil Tarih Coğrafya Fakültesi Rus Dili ve Edebiyatı Bölümü'nü 1966'da bitirdi. 1965'te *Dönüşüm* dergisini çıkaranlar ve aynı yıl Fikir Kulüpleri Federasyonu'nu kuranlar arasında yer aldı. 1967 yılında başladığı askerlik görevinin son altı ayını sürgün olarak Malazgirt'te tamamladı. 1970 yılında İsmet Özel'le birlikte *Halkın Dostları* dergisini çıkartmaya başladı. Aynı yıl önce İngiltere'ye, sonra iki yıl kadar kaldığı Fransa'ya gitti. Paris'te çeşitli işlerde çalışarak dil ve edebiyat alanında incelemeler yaptı, tiyatroyla ilgilendi. 1972'de Sovyet Yazarlar Birliği'nin çağrısıyla gittiği Moskova Üniversitesi Edebiyat Fakültesi'nde lisansüstü çalışması yaptı. 1974 yılında Türkiye'ye dönünce Muhsin Ertuğrul yönetimindeki İstanbul Belediyesi Şehir Tiyatroları'nda dramaturg olarak çalışmaya başladı. 1975 başında kardeşi Nihat Behram'la birlikte *Militan* dergisini kurdu.

Bebeklerin Ulusu Yok

İlk kez yurdumdan uzakta yaşadım bu duyguyu
Bebeklerin ulusu yok
Başlarını tutuşları aynı
Bakarken gözlerinde aynı merak
Ağlarken aynı seslerinin tonu

Bebekler, çiçeği insanlığımızın
Güllerin en hası, en goncası
Sarışın bir ışık parçası kimi
Kimi kapkara üzüm tanesi

Babalar, çıkarmayın onları akıldan
Analar, koruyun bebeklerinizi
Susturun susturun söyletmeyin
Savaştan, yıkımdan söz ederse biri

Bırakalım sevdayla büyüsünler
Serpilip gelişsinler fidan gibi
Senin benim hiç kimsenin değil
Bütün bir yeryüzünündür onlar
Bütün insanlığın gözbebeği

İlk kez yurdumdan uzakta yaşadım bu duyguyu
Bebeklerin ulusu yok
Bebekler, çiçeği insanlığımızın
Ve geleceğimizin biricik umudu

(1980)

Haziran 1977'de Sofya'da düzenlenen Dünya Yazarları I. Barış Kurultayı'na Türk delegelerinden biri olarak katıldı. Çağrılı olarak gittiği Yunanistan, Almanya ve Yugoslavya'da çeşitli toplantılara katıldı. 1978'de yayımlanmaya başlayan *Sanat Emeği* dergisinin yazı kurulunda yer aldı. 1979 yılında Türkiye Yazarlar Sendikası (TYS) Genel Sekreterliği'ne seçildi. 1981'de Barış Derneği davası nedeniyle tutuklandı. 1982'de bir gazetenin açtığı soruşturmaya verdiği yanıt yüzünden bir yıl hapse mahkûm oldu. Aynı dönemde TYS davasında da yargılanan Ataol Behramoğlu, 1981 yılında Asya-Afrika Yazarlar Birliği Lotus Edebiyat Büyük Ödülü'nü kazandı.

İlk şiirlerini *Yeni Çankırı, Yeşil Ilgaz* ve *Ilgaz* gibi yerel yayın organlarında Ataol Gürus adıyla yayımlamıştı. Ankara'daki öğrencilik yıllarında ise *Varlık, Yelken, Dost, Ataç, Evrim* ve *Devinim 60* gibi dergilerde yazdı. II. Yeni etkileri taşıyan ilk şiirlerinde kendine dönük bireyin çevreyle uyuşmazlıklarını sık sık kullandığı yergi unsurlarıyla birleştirdi. Bu yoldaki şiirlerini 1965 yılında *Bir Ermeni General* adlı kitabında topladı. 1970 yılında yayımlanan *Bir Gün Mutlaka* ve ardından gelen kitaplarında ise toplumcu gerçekçi şiir geleneği içinde, sorumluluk duygusu taşıyan çağdaş insanın dünyasını yansıttı.

Şiirleri, çevirileri ve çeşitli dergi ve gazetelerde kültür ve edebiyat üzerine yazdığı yazılarla 1960 kuşağının önde gelen edebiyatçılarından biri oldu.

• **YAPITLAR:** *Bir Ermeni General*, 1965; *Bir Gün Mutlaka*, 1970; *Yolculuk, Özlem, Cesaret ve Kavga Şiirleri*, 1974; *Ne Yağmur Ne Şiirler*, 1976; *Kuşatmada*, 1978; *Mustafa Suphi Destanı*, 1979; *Dörtlükler*, 1980; *Şiirler 1959-1982*, 1983.

BEHRENGİ, Samed
(1939-1968)

İranlı yazar. Alegorik masal ve öyküleriyle tanınmıştır.

Tebriz kentinde doğdu. On bir yıl Azerbaycan köylerinde ilkokul öğretmenliği yaptı. Köylerde öğretmenlik yaptığı sırada Azeri halk edebiyatı ile ilgili incelemelere girişti. 1960'larda çocuklar için masal ve öyküler yazmaya başladı. Yazdığı alegorik öykülerin taşıdığı toplumsal eleştiri öğesi İran gizli polisi tarafından izlenmesine yol açtı. Öykülerini çeşitli takma adlarla yayımladı. *Küçük Kara Balık* masalıyla İtalya'da en iyi yabancı çocuk kitabına verilen Buluni altın ödülünü aldı. 1968'de Aras nehrinde boğulmuş olarak bulundu. Halk arasında ölümüne İran gizli polisi SAVAK'ın neden olduğu söylentisi yayıldı.

Behrengi masallarını çocuklar için yazdı, ancak her masal bir kıssa niteliği taşıdığı için bunlarda büyükler için de mesajlar bulmak mümkündü. Sansür koşulları altında yazan çoğu yazar gibi alegoriyi toplumsal eleştiri için bir araç olarak kullandı. Aisopos türünde yazdığı hayvan öykülerinde insanoğlunun bilme-öğrenme çabasını ve elbirliğinin gücünü dile getirdi. Gittikçe geliştirdiği lirik üslubu, alegorilerinin siyasal mesajlar için salt bir perde olmasını engelledi; yarattığı gerek insan, gerekse hayvan tiplerin özgürlük ve bilinmeyeni kavrama mücadelesi onların alegorik figürler olmanın ötesinde bir gerçeklik ve canlılık kazanmasını sağladı. Behrengi'nin birçok kitabı Türkçe'ye çevrilmiştir.

BEHRENS, Peter
(1868-1940)

Alman mimar, endüstri tasarımcısı. Endüstri çağının gereklerine uygun bir mimarlığın gelişmesine öncülük etmiştir.

Hamburg'da doğdu. Kimi çağdaş mimarlar gibi o da ressam olarak işe başladı. 1886-1889 arasında Karlsruhe ve Düsseldorf uygulamalı sanatlar okullarında resim ve grafik eğitimi gördü. 1890'dan sonra pek çok çağdaşı gibi İngiliz tasarımcı William Morris'den yayılan, endüstri ürünlerinin biçimlendirilmesinde sanatçıların da görev alması gerektiği düşüncelerinin etkisiyle önce uygulamalı sanatlara, sonra da mimarlığa yöneldi. Münih'de ressam ve grafikçi olarak çalıştığı sırada, 1893'te Yeni-Sanat *(Art-Nouveau)* akımının bu kentteki kurucuları arasında yer aldı. 1897'de de el işlerine sanatı sokmayı amaçlayan "Vereinigte Werkstätten" (Birleşmiş İşlikler) adlı sanatçılar birliğinin kurucularından biri oldu.

1899'da Hessen büyük dükünün çağrısına uyarak Darmstadt'ta kurulmuş olan "Künstlerkolonie"ye (Sanatçılar Kolonisi) katıldı. Kendilerini "Yedilei" diye de adlandıran bu sanatçıların amaçlarından biri güzel sanatların çeşitli dalları arasında daha yakın bir ilişki kurulmasını sağlamaktı. Behrens ilk mimarlık yapıtı olan kendi evini de 1901'de bu kentte yaptı. 1902-1903 yıllarında Nürnberg Uygulamalı Sanatlar Müzesi'nin açtığı kursları yönetti, 1903'te de Düsseldorf Uygulamalı Sanatlar Okulu'nun yöneticiliğine getirildi.

1907'de kendisi için dönüm noktası sayılabilecek bir öneriyi kabul ederek Berlin'e gitti ve burada elektrikli araçlar üreten AEG firmasının tasarım biriminde sanat danışmanı oldu. Görevleri arasında endüstri tasarımcılığının yanı sıra bu firmanın çeşitli yapılarının tasarlanması da bulunuyordu, bu da onun mimarlık sorunlarına yönelmesine neden oldu. Beh-

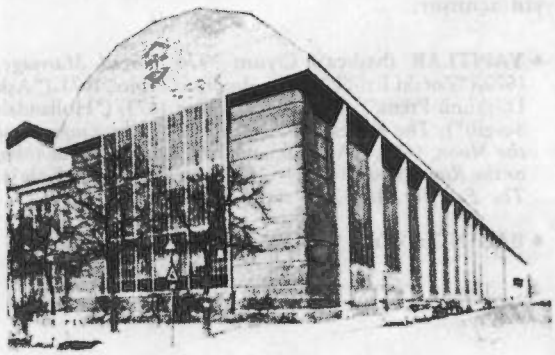

AEG Türbin Fabrikası, Berlin

rens, 1922'de Viyana Akademisi'nin Mimarlık Bölümü yöneticiliğine getirildi. 1936'da Berlin'deki Prusya Güzel Sanatlar Akademisi'nin Mimarlık Bölümü yöneticiliğine atandı. Dört yıl sonra da bu kentte öldü.

Behrens'in etkin olduğu 19. yy sonu ile 20. yy başındaki yıllarda Avrupa sanatı çeşitli etkiler altındaydı. İngiltere'de başlayan Arts and Crafts (Sanatlar ve Elsanatları) akımı, özellikle endüstri ürünleri tasarımının yetkin sanatçılarca yapılmasına ilişkin düşüncelerle, uygulamalı sanatları etkilemişti. Güzel sanatlarda ve mimarlıkta tarihsel üslupların kullanılmasına karşı çıkanların geliştirdiği, dekoratif yanı ağır basan bir üslup olan Yeni-Sanat ise 1890-1910 yılları arasında hemen hemen bütün Avrupa ülkelerinde önde gelen sanat akımıydı. Almanya'da da 1907'de "Deutsche Werkbund" adlı bir dernek kurulmuştu. Zamanın önde gelen sanatçı ve tasarımcılarının üyesi olduğu bu derneğin amacı genel olarak tasarım, özel olarak da endüstri tasarımı alanındaki karışıklığa son vermek için güzel sanatçılar, uygulamalı sanatçılar ve mimarlar arasında bir işbirliğini gerçekleştirmekti. Bu yıllar aynı zamanda Alman ekonomisinin oldukça güçlenmiş olduğu bir dönemdi. Almanya kendini öteki endüstri ülkelerinin önüne geçirecek daha geniş bir politik etki arayışı içindeydi. Endüstrisi de buna koşut olarak bu ülkenin gücünü vurgulayacak, simgeleyecek girişimlere açılmaya başlamıştı. Berlin önemli merkezlerden biri durumuna gelmişti.

Böyle bir ortamda çalışmaya başlayan Behrens, bir yandan bu akımlardan etkilenmiş, bir yandan da kendi yapıtlarıyla etkili olmuştur. İlk çalışmaları Yeni-Sanat etkisindeki resim ve grafiklerdir. Münih'teki çalışmaları arasında bir cam fabrikası için yapmış olduğu, seri olarak üretilecek bardakların tasarımı da vardır. Mimarlığa önce sergi pavyonları düzenlemeleriyle geçmiş, bunu daha sonra Darmstadt'daki kendi eviyle başlayan bir dizi konutun tasarlanması izlemişti. AEG firmasına geldiği zaman artık her iki tasarım alanında da belli bir deneyim düzeyine ulaşmıştı. Buradaki çalışmaları yalnızca, lamba, vantilatör, dinamo vb. gibi elektrikli araçların tasarımını değil, aynı zamanda bu firmanın ambalajlarının, broşürlerinin, afişlerinin, başlıklı kağıtlarının tasarımını da kapsıyordu. Ayrıca satış yerlerinin, sergi alanlarının düzenlenmesi ve üretim yapılarının tasarımı da görevleri arasındaydı. İşte bu sonuncu, onun, çağdaş mimarlık diye adlandırılan endüstri çağı mimarlığının kimi önemli yapıtlarını oluşturmasına yol açmıştır.

Behrens'in Berlin'deki en önemli yapısı AEG firmasının *Türbin Fabrikası*'dır. Bu yapı endüstri çağının ilk özgün mimarlık yapıtlarından biri sayılır. Dikdörtgen bir planı vardır, yan duvarları arasındaki açıklık 25,6 m'dir. Yapının üstü bir çelik-cam konstrüksiyonla örtülerek içinde bulunan işliklerin doğal ışıktan yararlanması sağlanmıştır. Behrens, aşağıya doğru incelen ve mafsallar üstüne oturan çelik taşıyıcı ayakları yapı yüzünde dışa taşırarak, bunların arasındaki cam yüzeyleri de yükseldikçe içeri çekilen bir eğimle düzenleyerek ritmik bir hareketlilik sağlamış, böylece işlevsel olan bu yapıya büyük bir anlatım gücü kazandırmıştır. Fabrikanın dar yüzü ise, iki yanında yer alan köşe pilonlarıyla daha kitlesel bir etkiye sahiptir. Yapının biçimlenmesinde daha önceki mimarlık üslupları esin kaynağı olmamıştır, hatta kimi ayrıntıları daha ilerde kullanılan biçimlere öncülük etmiştir.

Behrens I. Dünya Savaşı'na değin bu firma için Berlin'de başka üretim yapıları da tasarlamıştır. Ayrıca gene bu firmanın işçileri için Berlin yakınlarında Henningsdorf'ta kurulan konut yerleşmesinin tasarımını da o yapmıştır. Bu dönemde yeni-klasikçi (neo-klasik) bir anlayışla oluşturduğu yapıları da vardır. Bunlar kendilerini, böyle bir anıtsallık anlayışıyla simgelemek isteyen mal sahipleri için yapılmış yönetim yapılarıdır.

Behrens I. Dünya Savaşı'nı izleyen yıllarda Alman dışavurumcu (ekspresyonist) mimarlarının doğrultusundaki tasarımlara yönelmiştir. Onun yapılarında da tuğla ve fayans egemendir, bunların sarkıtdikitleri anımsatacak biçimde kullanılmasıyla belli bir plastik etki elde edilmek istenmiştir. Ama Behrens bir süre sonra gene daha yalın biçimlere dönmüştür. Bu dönemdeki yapıtları artık eskisi kadar etkili değildir. Gene de İngiltere'de 1925-1926'da yaptığı *W.J. Basset-Lowke Evi*, bu ülkede 1930'ların başına değin

Endüstri Tasarımı

Endüstri tasarımı, endüstriyel olarak, yani el emeğiyle değil de makinelerle üretilecek araç ve gereçlerin tasarlanması eylemine verilen addır. Endüstri tasarımcısının bir sanatçı olarak eğitim görmüş olmasının yanı sıra, tasarlayacağı ürünlerin malzemelerine, işlevlerine ve üretim yöntemlerine ilişkin bilgilere de sahip olması gerekir.

Endüstri çağının başlarında ürünlerin tasarımına önem verilmeyişinin, hatta güzelleştirilmeleri amacıyla eski sanat üsluplarından alınan öğelerle süslenmelerinin yarattığı zevksizliğe karşı İngiliz tasarımcısı William Morris'in* 19. yy'ın ikinci yarısında başlattığı Arts and Crafts (Sanatlar ve Elsanatları) akımıyla (dernek olarak kuruluşu: 1888) endüstri tasarımının önemi anlaşılmış, giderek günümüzde bağımsız bir uğraş alanı durumuna gelmiştir. Endüstri tasarımı eğitimi bu amaçla kurulmuş okullarda olduğu gibi, güzel sanatlar, uygulamalı sanatlar ya da mimarlık okullarına bağlı bölümlerde de yapılmaktadır.

Endüstri tasarımıyla çağdaş mimarlık arasında yakın ilişki vardır. Kimi zaman yapılarının mobilyalarını, donatımlarını, çeşitli araç ve gereçlerini de tasarlama durumunda olan mimarlar bir süre sonra bu alana kaymakta, kimi endüstri tasarımcıları da mimarlığa yönelebilmektedirler. Peter Behrens'in öğrencisi olan Walter Gropius* tarafından 1919'da kurulan Bauhaus adlı okul, mimarlık bölümünü açmadan önce endüstri tasarımı dallarında eğitime başlamış ve bu alanda makineyi yadsımadan seri üretim koşullarına uygun tasarım yapmayı ön plana almasıyla ün kazanmış ilk gerçek endüstri tasarımı okulu olmuştur.

yapılmış az sayıdaki çağdaş mimarlık örneklerinden biri olarak etki yapmıştır.

Behrens,biri endüstri tasarımı,öteki de mimarlık olmak üzere tasarımın iki dalında öncülük etmiş olması nedeniyle önem taşır. İlk kez onun gibi çok yönlü bir sanatçı-mimarın (Darmstadt'da bulunduğu sırada tiyatroyla da ilgilenmiştir) önde gelen bir endüstri kuruluşunun sanat danışmanlığına getirilmesi, endüstri tasarımında bir dönüm noktasıdır. Daha önce ürünlerin biçimlendirilmesini uzman olmayan ellere bırakmakta sakınca görmeyen endüstri, sanatçıların bir süreden beri dile getirmekte oldukları kaygıyı paylaşmaya başlamakta, günlük araç ve gereçlerin de birer sanat yapıtı gibi ele alınabileceğini kabul ederek, bunların tasarımına sanatçıların da katkısını sağlamak için ilk girişimlerde bulunmaktadır. Bu da günümüzde bağımsız bir uğraş alanı durumuna gelmiş olan endüstri tasarımcılığının gelişmesine yol açan etkenlerden biridir.

Behrens'in asıl önemli katkısı mimarlık alanındadır. Yapıtlarıyla o zamana değin mimarların uğraş alanı içinde sayılmayan bir konuyu, üretim yapılarının tasarımını, bu uğraş alanına katarak yeni bir dönemin öncüsü olmuştur. Yaptığı fabrikalarla bu alandaki ilk özgün örnekleri vermiş, kendinden sonraki mimarları etkilemiştir.Yapıtlarında duvara gömülü sütunlar, üçgen çatı alınlıkları gibi geleneksel mimarlığın biçim diline özgü öğeleri kullanmışsa da, yapıtları ayrıntılarındaki yalınlıkla, kimi yerde taşıyıcı strüktürü dışa yansıtan biçimleriyle, çelik taşıyıcıları ve geniş cam alanlarıyla, çağdaş yapı malzemeleri ve yapım yöntemlerinin kullanıldığı, daha önceki üsluplarının yinelenmesine gerek görülmeden bir anıtsallığa erişen yapılar olabilmişlerdir.

Behrens'i çağdaş mimarlık açısından öne çıkartan, yaşamının ve yapıtlarının incelenmesini ilginç kılan, bunlardan da önemli bir etken daha vardır. Bu da, çağının önde gelen tasarım işliklerinden biri olan Berlin'deki bürosunu, genç mimarların çalışma olanağı buldukları bir uğrak yeri durumuna getirmiş olmasıdır. Gerçekten de yüzyılımızın en büyük dört mimarından üçünün bu olanaktan yararlanmış oldukları görülür: Walter Gropius 1907-1910, Ludwig Mies van der Rohe 1908-1911, Le Corbusier de 1910-1911 yıllarında Behrens'in bürosunda çalışmışlardır. Onun uluslararası alana yaptığı katkıyı bu açıdan da değerlendirmek gerekir.

Behrens yapıtlarıyla, mimarlığa yaklaşımıyla, kendinden sonrakileri etkilemesiyle, 20. yy başında çağdaş mimarlığın gelişmesine en önemli katkısı olan mimarlar arasındadır.

- **YAPITLAR (başlıca): Yapı ve Tasarım:** AEG firması için çeşitli endüstri tasarımları, 1907-1913; AEG İşçileri için *Konut Yerleşmesi*, 1907-1913, Henningsdorf/Berlin; *AEG Türbin Fabrikası*, 1908-1909, Berlin; *AEG Yüksek Gerilim Fabrikası*, 1910-1912, Berlin; *AEG Küçük Motorlar Fabrikası*, 1910-1912, Berlin; *AEG Büyük Makineler Fabrikası*, 1910-1912, Berlin; *Mannesmann Yönetim Yapısı*, 1911-1912, Düsseldorf; *Alman Büyükelçiliği*, 1911-1912, St. Petersburg (Leningrad); *Continental Firması Yönetim Yapısı*, 1913-1920, Hannover; *Hoechst Boya Fabrikası*, 1920-1925, Frankfurt. **Kitap:** *Feste Lebens und der Kunst*, 1900; *Beziehungen der künstlerischen und technischen Probleme*, 1917, ("Sanatsal ve Teknik Sorunlar Arasındaki İlişkiler"); *Das Ethos und die Umlagerung der künstlerischen Probleme*, 1920, ("Sanat Sorunlarının Yer Değiştirmesi ve Ahlak").
- **KAYNAKLAR:** P.J. Cremers, *Peter Behrens, sein Werk von 1909 bis zur Gegenwart*, 1928; K.M. Grimme (der.), *Peter Behrens und seine Wiener Akademische Meisterschule*, 1930; G. Hatje, *Knaurs Lexikon der Modernen Architektur*, 1963.
- **BAKINIZ:** GROPIUS, HORTA, LE CORBUSIER, MIES VAN DER ROHE, W. MORRIS.

BEHRING, Emil Adolf von (1854-1917)

Alman bakteriyoloji bilgini. Tetanos ve difterinin koruyucu serumla önlenmesine yönelik çalışmalarıyla bağışıklıkbilimin kurucularından biri olmuştur.

15 Mart 1854'te Prusya'nın Hansdorf kentinde (bugün DAC'de) doğdu. Berlin Üniversitesi'ndeki tıp öğreniminden sonra, 1880'de bir devlet sınavını kazanarak Ordu Sağlık Kurumu'nda görev aldı. 1889'da Koch'un Berlin'deki Halk Sağlığı Enstitüsü'ne geçti. 1894'te Halle, 1895'te de Marburg üniversitelerinde öğretim üyeliği yaptı. Daha sonra Höchst'teki bir boya fabrikasında kendisine ayrılmış özel bir laboratuvarda araştırmalarını sürdüren ve 1901'de Nobel Fizyoloji ve Tıp Ödülü'nü alan Behring, 31 Mart 1917'de Marburg'da zatürreeden öldü.

Behring'in araştırmalarına başladığı yıllar, hastalıkların mikroplardan ileri geldiği yolundaki görüşün oldukça kesinlik kazandığı ve bağışıklık konusundaki çalışmaların giderek yoğunlaştığı bir döneme rastlar. Koch'un enstitüsü ise, bu alanda en yoğun araştırmaların yürütüldüğü kurumlardan biriydi. Aynı enstitüde Ehrlich tavşanlar üzerinde bağışıklık denemeleri yaparken, Behring de Japon meslektaşı Kitasato ile tetanos ve difteriye karşı bağışıklık kazandırmanın yollarını araştırıyordu. 1890'da, biri Kitasato ile olmak üzere, iki bildiriyle bu çalışmalarının sonuçlarını bilim dünyasına duyurdu.

Sağlıklı bir hayvan tetanosa yakalanmış bir hayvanın kan serumuyla aşılandığında, öldürücü dozda tetanos mikrobu alsa bile hastalığa direnç gösterebiliyor, bu hayvanın kanından yapılan serum da diğer sağlıklı hayvanlara aşılandığında uzun süreli bir bağışıklık yaratabiliyordu. Aynı yöntemle difteriye karşı da bağışıklık sağlanmış, üstelik tetanos ya da difteriye yakalanmış hayvanları serumla iyileştirme olanağı doğmuştu. İnsanlara yönelik ilk deneme, 1891 yılının Noel gecesi, difteriye yakalanmış bir çocuk üzerinde yapıldı; 1892'de de aşının ticari üretimine geçildi. Kitasato ve Behring, bağışıklık yaratan maddeye antitoksin adını verdiler. Antitoksinler, bakterilerin salgıladığı zehirli (toksik) maddelerin etkisini yok ederek bu sonuca ulaşılmasını sağlıyordu. Ne var ki bu yöntem difteriye karşı yüzde yüz etkili olamamıştı. Araştırmalarını sürdüren Behring, 1913'te toksin ve antitoksin karışımından bir aşı hazırladı. Bu yeni madde yalnızca antitoksin içeren seruma oranla difte-

ri mikrobu üzerinde çok daha etkiliydi. Ardından, ineklerde vereme karşı bağışıklık yaratan bir aşı üretti. Böylelikle Behring, çağdaş aşılama yöntemlerinin öncüsü sayılan bir uygulamayı başlatmıştı. Özellikle çocuk ölümlerine neden olan difteriyle ilgili çalışmalarından dolayı, 1901'de fizyoloji ve tıp dalında ilk Nobel Ödülü Behring'e verildi.

Ehrlich'in de katkılarından sonra, difteri aşısı I.Dünya Savaşı sırasında askerler üzerinde başarıyla uygulandı. 1923'te, Fransız bakteriyoloji bilgini Gaston Léon Ramon'un (1886-1963) hazırladığı çok daha etkili bir toksoitle (zayıflatılmış toksin) difteri artık korkulacak bir hastalık olmaktan çıkmıştı. Ancak, Behring'in araştırmalarının asıl önemi, bu öldürücü hastalıklarla savaşta büyük bir adım atılmasını sağlamış olmaktan öte, bağışıklıkbilime ve bakteriyolojiye yeni kavram ve boyutlar kazandırmış olmasındadır. Bu çalışmalardan sonra, akyuvarların bakterilere karşı vücudu savunma görevi, fagositoz olayının bağışıklık mekanizmasındaki rolü ve organizmanın bağışıklık sistemi üzerine araştırmalar hız kazanmıştır.

- YAPITLAR: *Die praktischen Ziele der Blutserumtherapie*, 1892, ("Kan Serumu Tedavisinin Pratik Amaçları"); *Aetiologie und aetiologische Therapie des Tetanus*, 1904, ("Tetanosun Etyolojisi ve Etyolojik Tedavisi").
- KAYNAKLAR: R.Bieling ve H.Zeiss, *Gestalt und Werk*, 1941; H.J.Parish, *A History of Immunization*, 1965.
- BAKINIZ: ASCHOFF, BORDET, EHRLICH, JENNER, KITASATO, KOCH, PASTEUR, ROUX.

BEHRMAN, S.N.
(1893-1973)

ABD'li oyun yazarı. II. Dünya Şavaşı öncesinde ve savaş yılları sırasında yazdığı salon komedileriyle ün kazanmıştır.

Samuel Nathaniel Behrman Massachusetts Eyaleti'nin Worcestes kasabasında doğdu. Orta sınıftan bir Yahudi ailesinin oğluydu. Gençlik yıllarında kasabalarına gelen gezici bir tiyatro topluluğunu seyrettikten sonra içinde tiyatroya karşı büyük bir ilgi uyandı. Ortaöğrenimini doğduğu yerde tamamladı, ardından Clark Üniversitesi'ne, sonra Harvard Üniversitesi'ne gitti. Harvard'da E.O'Neill, S. Howard, Philip Barry (1896-1949) gibi geleceğin oyun yazarlarının da katıldığı, ünlü tiyatro profesörü George Pierce Baker'ın (1866-1935) "47 Workshop" adlı derslerine girdi, oyun yazma denemeleri yaptı. Üniversiteden sonra yaşamını kazanabilmek için gazete ve dergilere yazılar yazdı, bir tiyatronun basın ve halkla ilişikler servisini yönetti. 1927'den sonra bütünüyle oyun yazarlığı yapmaya başladı. II. Dünya Savaşı yıllarında ülkesinin önde gelen oyun yazarlarından biri oldu. Oyunların yanı sıra film senaryoları da yazdı.

Behrman birkaç başarısız denemeden sonra ilk kez 1927'de *The Second Man* ("İkinci Adam") adlı oyunuyla başarı kazandı. Daha sonra, hemen tümü de salon komedisi olan otuzu aşkın oyun yazdı, ayrıca çeviriler, uyarlamalar yaptı. Oyunlarının çoğunda ünlü ve zengin bir adam ya da kadının, kendisiyle evlenmek isteyen damat ya da gelin adaylarının arasından birini seçmesini ve sonunda bu seçimden rahatsızlık duyarak kendi kendiyle hesaplaşmaya girişmesini konu edinir. Olayın içindeki başka bir kişi de oyun boyu, yazarın, tartışmak istediği toplumsal soruna ya da ahlak tutumuna ilişkin düşüncelerini dile getirir.

Bir tiyatrocu olarak yaratıcılığının kısıtlı olmasına karşın, uzmanı olduğu salon komedisinde gülünç durumlar hazırlama, ilginç diyaloglar yazma ve sevimli tipler yaratmadaki yeteneğiyle uzun süre Amerikan tiyatrosunun aranan oyun yazarlarından olmayı başarmıştır.

- YAPITLAR (başlıca): *The Second Man*, 1927, ("İkinci Adam"); *Biography*, 1932, ("Yaşamöyküsü"); *Rain From Heaven*, 1934, ("Cennetin Yağmurları"); *End of Summer*, 1936, ("Yaz Sonu"); *The Pirate*, 1942, ("Korsan"); *Dunnigan's Daughter*, 1945, ("Dunnigan'ın Kızı").

BEHTEREV, Vladimir
(1857-1927)

Rus psikolog ve nörolog. Kişilik oluşumunun nesnel nörolojik temellerini araştırmıştır.

Vladimir Mihayloviç Behterev 20 Ocak 1857'de Viatka (bugünkü Kirov) yakınlarındaki bir köyde doğdu. 24 Aralık 1927'de Moskova'da öldü. 1873'te Petersburg Tıp Fakültesi'ne, daha sonra Askeri Tıp Akademisi'ne girdi. 1878'den sonra sinir ve ruh hastalıkları bölümünde çalıştı. 1881'de doktorasını aldı. 1884'te yurt dışına giderek, Wundt ve Charcot ile birlikte çalıştı. Rusya'ya döndüğünde Kazan Üniversitesi'ne profesör oldu. Burada zihinsel hastalıklarla ilgili klinik araştırması yaptı ve ilk psikofizyoloji laboratuvarının kurulmasına katkıda bulundu. 1893'te St. Petersburg'daki Askeri Tıp Akademisi'nde önce profesör, sonra yönetici olarak çalıştı. 1907 yılında burada, daha sonra Leningrad Devlet Psikonöroloji Akademisi'ne dönüşecek olan bir enstitü kurdu. 1918'de yeni oluşturulan Beyin Araştırmaları Enstitüsü'nün yöneticiliğine atandı. Rusya'daki ilk nöroloji dergisi olan *Nevrologi çeski Vestnik*'i çıkardı ve Kazan Nöropatologlar ve Pisikiyatristler Derneği'ni kurdu.

Behterev çalışmalarını normal ve patolojik yönleriyle kişiliğin nesnel nörolojik temellerinin araştırılması üzerine yoğunlaştırmıştır. Psikolojiyi nesnelliğe dayandırmayı amaçlamış; fizyolojiye dayanan bir psikolojik sistem geliştirmeye yönelmiştir. Charcot'tan ve Wundt'tan büyük ölçüde etkilenerek, sinirsel yapıları ve işlevlerini incelemiş, deneysel psikoloji üzerinde çalışmıştır. Psikoloji biliminin gelişmesi için organizmanın nesnel olarak gözlemlenen tepkilerinin incelenmesi gerektiğine inanan Behterev, Diderot, La Mettrie, Helvetius gibi düşünürlerin insanı maddi doğanın bir parçası olarak kabul eden maddeci

görüşlerini paylaşmıştır. Bunun sonucu olarak, ruh-madde sorununa "fiziksel enerji" kavramıyla yaklaşmış, madde ve ruhu aynı mekanik enerjinin ürünleri olarak ele almıştır.

"Bağıntılı refleksler" kavramı

Behterev'in "bağıntılı refleksler" diye adlandırdığı koşullu refleksler üzerine yaptığı çalışmalar, psikolojide, psikolojik olguların genel fizyolojik terimlerle tanımlanması eğiliminin güçlenmesine katkıda bulunmuştur. Pavlov'un koşullu refleks konusundaki araştırmalarından büyük ölçüde etkilenen Behterev, nesnellik üzerinde çok daha fazla durmuş; "objektif psikoloji", "psikorefleksoloji" ve "refleksoloji" kavramlarını ortaya atmıştır. Behterev'in, hayvan ve insanın bireysel yaşamında organizmanın doğuştan varolan tepkileriyle dış dünyadaki olayların denk düşmesi, "uyuşması" sonucunda kazanılan "bağıntılı refleksler" kuramı refleksolojinin dayanak noktasını oluşturmuştur.

Behterev morfoloji çalışmalarıyla merkezi sinir sisteminin oluşumu ve iletişim yolları konusundaki bilgileri önemli ölçüde geliştirmiştir. Kendisinden önce bilinmeyen bir dizi sinir iletişim sistemini ve hücresel çekirdeği tanımlamıştır. Örneğin beyindeki dördüncü karıncığın dışında bulunan ve "Behterev çekirdekleri" adını alan hücresel kümenin tanımlanması ona aittir.

Fizyolojik çalışmalar

Behterev, özel önem taşıyan fizyolojik çalışmalarıyla, insanda ve kimi hayvanlarda bulunan sinir sistemi kollarının işlevlerini ortaya koymuştur. Orta beyinde kalbin çalışmasını, kan damarlarının, sindirim aygıtının, sidik torbasının, gözbebeğinin ve öbür organların işleyişlerini yöneten merkezlerin bulunduğunu gösteren fizyolojik incelemeler yapmıştır. Behterev, bu verilerden yola çıkarak, sinir sisteminin bu bölgesinde iç organların işleyişini düzenleyen yüksek vejetatif ve sempatik merkezlerin varlığını kanıtlamıştır. Beynin tabanında yer alan beyinciğin bir bölümünü oluşturan talamus bölgesinde yüksek sempatik sinir merkezlerinin yer aldığını ortaya koymuş ve talamus merkezlerinin duyguların ortaya çıkışındaki önemine dikkat çekmiştir. Bunların yanı sıra, beyin yarıkürelerinin çeşitli organların ve işlev sistemlerinin çalışması üzerindeki etkilerini incelemiştir.

Nöropatoloji ve psikiyatri alanlarında yaptığı klinik çalışmaları çevresinde sinir hastalıklarının tanısı açısından önemli olan bir dizi karakteristik refleks ve belirtiyi ilk kez Behterev dile getirmiştir. Kemik reflekslerinin klinikte incelenmesi gerektiğini ileri sürmüş, nöropatolojinin daha önce ayırt etmediği hastalık biçimlerini tanımlamıştır. "Behterev hastalığı" diye adlandırılan belkemiği katılaşması hastalığını bulmuştur.

Behterev, psikiyatri çalışmalarında, zihni süreçlerin düzensizleşmesini bedensel işlevlerin bozulması ile bağlantılı olarak ele almıştır. Ruh hastalarını baskı altında tutma sistemine karşı çıkmış, geniş anlamda çalışma ile tedavi, kültürfizik, su tedavisi (hidroterapi) gibi yöntemleri yaygın olarak kullanmıştır. Birçok hastalığın tedavisinde, özellikle alkolizmin hipnozla iyileştirilmesinde yeni yöntemler geliştirmiştir.

Biyolojik ve psikolojik olguların tanımlanmasını fiziksel ve kimyasal süreçlere bağlayan Behterev, ölümüne değin çocuk gelişimi, zihin sağlığı, intihar ve suçluluk gibi konularda pek çok araştırmaya öncülük etmiştir. Behterev, başta Watson olmak üzere Amerikan Davranışçı Okulu'nun temsilcilerini büyük ölçüde etkilemiştir.

- YAPITLAR (başlıca): *Provodyaşçiye puti spinnogo i golovnoyo mozga*, 1896-1898, ("Beyin ve Omuriliğin İletim Yolları"); *Osnovi uçeniya o funksiyaki mozga*, 1903-1907, ("Beyin Fonksiyonları Biliminin Temelleri"); *Obyektivnaya psikologiya*, 1907-1910, ("Objektif Psikoloji"); *Kollektivnaya refleksologiya*, 1921, ("Kolektif Refleksoloji").
- KAYNAKLAR: H. C. Brown, "Language and the Association Reflex", *Journal of Philosophy, Psychology and Scientific Method*, 1916.
- BAKINIZ: CHARCOT, LA METTRIE, PAVLOV, SEÇENOV, J.D. WATSON.

BEILSTEIN, Friedrich
(1838-1906)

Alman asıllı Rus kimyacı. Organik bileşiklerin sınıflandırmasını yaparak organik kimyaya temel bir başvuru kitabı kazandırmıştır.

Friedrich Konrad Beilstein 17 Şubat 1838'de, Rusya'nın St. Petersburg kentinde (bugün Leningrad) Alman asıllı bir ana babadan doğdu. Yükseköğrenimini Heidelberg, Münih, Göttingen ve Paris üniversitelerinde yaptı. 1859'da Göttingen Üniversitesi'nde doçent oldu, ertesi yıl da Wöhler'in asistanlığına getirildi. 1866'da Rusya'ya dönünce, St. Petersburg Üniversitesi'ne bağlı İmparatorluk Teknoloji Enstitüsü'nde kimya profesörlüğüne atandı. 1881'de de Rus İmparatorluk Bilimler Akademisi'ne üye seçildi. Mendeleyev gibi büyük bir kimyacının üyeliğini geri çevirirken Beilstein'a kapılarını açan Akademi'nin bu tutumu, 19. yy Rus biliminin büyük ölçüde Alman etkisinde olmasından kaynaklanıyordu, ama yine de Akademi çevresinde büyük tartışmalara yol açtı. Bilimler Akademisi üstelik bu yeni üyesine iyi bir gelir ve bağımsız araştırma koşulları sağladı, o da üniversitedeki derslerini giderek azalttı. Son yıllarını yabancı ülkelere geziler yaparak geçiren Beilstein, 18 Ekim 1906'da St. Petersburg'da öldü.

İlk kimya çalışmalarına Göttingen Üniversitesi'nde aromatik izomerleri inceleyerek başlayan Beilstein, sonraları laboratuvar araştırmasından çok kuramsal çalışmaya ağırlık vermiş ve tüm organik kimya bilgilerini derleyerek, çağdaşı Gmelin gibi kimyanın büyük sistematikçilerinden biri olmuştur. 1881'de ilk baskısını yapan *Handbuch der organischen Chemie* ("Organik Kimya El Kitabı") adlı yapıtı, ilk büyük organik kimya ansiklopedisidir. Yeni basımlarıyla sonraki kuşaklara da ulaşan bu çok geniş kapsamlı yapıtında Beilstein bütün organik bileşikleri bilinen tüm fiziksel ve kimyasal özellikleriyle tanıtmaya çalışmış, Laurent'nın organik yapı kavramlarından yararlanarak, bileşikleri kimyasal yapılarına ve molekül formüllerine göre sınıflandırmıştır. Sentez kimyasının özellikle 19. yy'ın ikinci yarısında gelişmesine ve sentez yoluyla hazırlanan organik bileşik sayısının son

elli yıl içinde hızla artmasına karşın, Beilstein'ın yapıtı temel değerinden pek bir şey yitirmemiştir.

• YAPITLAR: *Handbuch der organischen Chemie*, 1881, ("Organik Kimya El Kitabı").

• BAKINIZ: GMELIN, LAURENT, WÖHLER.

BÉJART, Maurice
(1927)

Fransız koreograf, dansçı ve bale yönetmeni. Uzak Doğu etkileriyle dolu bir mistizmin baledeki sözcüsü olarak tanınır.

1 Ocak 1927'de Marsilya'da doğdu. Paris'te ve Londra'da çeşitli ünlü bale eğitmenleriyle çalıştı. 1945-1947 yıllarında Schwarz (1910), Charrat (1924), Roland Petit gibi dansçılarla birlikte turnelere çıktı. 1949-1950 arasında Inglesby'nin (1918) kurduğu Uluslararası Bale ile, 1950-1952 arasında ise İsveç Kraliyet Balesi ile dans etti.1953'te yazar Jean Laurent ile birlikte Les Ballets de l'Etoile adlı topluluğu kurdu. 1957'de Ballet-Théâtre de Paris'ye dönüşen bu topluluğun sanat yönetmeni ve başdansçısı oldu. 1960'ta Yirminci Yüzyıl Balesi'ni kurdu ve yönetmenliğini yaptı. Bu topluluk, Brüksel'deki düzenli gösterileri ve uluslararası turneleriyle kısa zamanda dünyanın başta gelen balelerinden biri olarak ün kazandı. Béjart'ın aldığı birçok ödül arasında 1965'teki Paris Dans Festivali Koreografi Ödülü ve 1974'teki Erasmus Ödülü vardır.

1955'te koreografisini hazırladığı *Symphonie pour Homme Seul* ("Yalnız Bir Adam İçin Senfoni") dışavurumcu bale anlayışının bir örneğidir. 1959'da Stravinski'nin müziğiyle hazırladığı *Bahar Ayini*, Béjart'ın ilk dönem çalışmaları arasında en tanınanlarındandır. Béjart, Paris Operası için 1964'te Berlioz' un *Faust'un Lanetlenişi*'ni, 1970'te Stravinski'nin *Ateşkuşu*'nu hazırladı. Daha sonraki yapıtlarında Uzak Doğu dans ve düşüncesinden etkilenerek balede mistizmin sözcülüğünü yaptı. 1968'de *Bakhti*, 1971'deki *Nijinsky,Clown de Dieu* ("Tanrı'nın Palyaçosu Nijinsky") ve 1973'teki *Golestan-Garden of Roses* ("Gülistan") bu türün örneklerindendir. 1971'de Bach'ın müziğiyle hazırladığı *Offrande chorégraphique* ("Koreografik Sunu") hem klasik dans motiflerinden, hem de bunların yanı sıra bir parodi niteliğinde gelişen modern dans motiflerinden oluşur. Béjart ayrıca Richard Wagner'in yapıtlarına da büyük ilgi duymuş, onun müziğiyle çeşitli koreografiler hazırlamıştır. 1963'te yazdığı *Mathilde ou le Temps perdu* ("Mathilde ya da Yitik Zaman") adlı romanı da yine bu ilginin bir ürünüdür.

Béjart dansın görsel müzik olduğu düşüncesinden hareketle, balede bir müzik-söz-dans bireşimine yönelmiştir. Balenin, insanlığın umut ve düşüncelerini dile getiren bir tür ayin olduğunu ileri sürmüştür. Dansın, tarih boyunca hiç değişmemiş ve tüm dünyada aynı kalmış niteliklerini korumasını ve folklorik özelliklerinden sıyrılarak evrensel bir dil geliştirmesini savunmuştur.

"Tanrı'nın Palyaçosu Nijinsky" balesinden.

• YAPITLAR (başlıca): **Koreografi ve Yönetim:** *Symphonie pour un Homme Seul*, müz. P.Henry,1955, ("Yalnız Bir Adam İçin Senfoni"); *Bahar Ayini*, müz. Stravinski, 1959; *Yedi Ölümcül Günah*, müz. K. Weill, 1961; *Faust'un Lanetlenişi*, müz. Berlioz, 1964; *Şen Dul*, Müz. Lehar, 1963; *Venusberg*, müz. Wagner, 1965; *Mathilde*, müz. Wagner, 1965; *Bakhti*, 1968; *Baudelaire*, müz. Wagner ve Debussy, 1968; *Les Vainqueurs*, müz. Wagner, 1969, ("Galipler"); *Ateşkuşu*, müz. Stravinski, 1970; *Nijinsky, Clown de Dieu*, 1971, ("Tanrı'nın Palyaçosu Nijinsky"); *Offrande chorégraphique*, müz. Bach, 1971, ("Koreografik Sunu");*Golestan-Garden of Roses*, 1973, ("Gülistan"). **Roman:** *Mathilde ou le Temps perdu*, 1963, ("Mathilde ya da Yitik Zaman").

BÉKÉSY, Georg von
(1889-1972)

Macar asıllı ABD'li fizikçi. İşitme fizyolojisi alanında önemli çalışmalar yapmıştır.

3 Haziran 1889'da Budapeşte'de doğdu. Babasının diplomat göreviyle bulunduğu İsviçre'deki Bern Üniversitesi'nde kimya öğrenimi yaptıktan sonra ülkesine dönerek, 1923'te Budapeşte Üniversitesi'nden fizik dalında doktora derecesini aldı. Aynı yıl Macar Telefon İdaresi'nin araştırma laboratuvarı yöneticiliğini üstlenerek 1946'ya değin bu görevi sürdürdü. Bu arada, araştırma göreviyle bir yıl için Berlin'e gönderildi ve 1926-1927 arası Siemens und Halske şirketinin laboratuvarında çalıştı. 1939'da Budapeşte Üniversitesi'nde deneysel fizik profesörlüğüne yükseltildi. 1946'da hem üniversitedeki, hem de telefon idaresindeki görevinden ayrılan Békésy aynı yıl İsveç'e giderek Stockholm'deki Karolinska Enstitüsü'nde çalışmaya başladı. 1947'de ABD'de yerleşip Amerikan uyruğuna geçmesine karşın, 1952'ye değin bu enstitüyle işbirliğini sürdürdü. ABD'deki ilk yılında Harvard Üniversitesi'nin psiko-akustik laboratuvarında araştırma görevlisi, 1949'da da başaraştırmacı oldu. 1966'da Hawaii Üniversitesi Duyubilim bölümünde ders vermeye başlayan Békésy, 13 Haziran 1972'de Hawaii'deki Honolulu kentinde öldü.

1956'da Amerikan Ulusal Bilimler Akademisi üyeliğine seçilmiş, 1961'de Nobel Fizyoloji ve Tıp

Ödülü'nü kazanarak bu dalda ödül alan ilk fizikçi olmuştur.

İç kulağın yapısına ve işitme fizyolojisine ilişkin çalışmaların 17. yy'da başlamış olmasına karşın, en önemli işitme kuramlarından ilkini 19. yy'da von Helmholtz geliştirdi. Bu kurama göre, iç kulaktaki salyangozda yer alan taban zarının üzerindeki çapraz sinir uçlarından her biri ayrı bir frekansa ayarlıdır. Dolayısıyla, belirli bir frekanstaki sese belirli bir sinir ucu tepki gösterir ve o sesle ilgili uyarının beyne iletilmesini sağlar. Daha sonraki kuramcılar ise gelen ses dalgalarının kulak zarını yerel olarak değil tümüyle titreştirdiğini ileri sürdüler. Ayrıca, ses dalgalarının zardaki sinir uçlarını etkileme biçimi de tartışma konusuydu. Bir görüş ses dalgalarının kulak zarı üzerinde yarattığı titreşimleri, iki ucu sabit bir telin titreşiminde gözlemlenen türden durağan dalgalara bağlarken, karşıt bir görüş bu titreşimlerin zar boyunca ilerleyen dalgalardan kaynaklandığını ileri sürüyordu.

1923'te Macar Telefon İdaresi'nin araştırma laboratuvarında görev alarak sesin uzağa iletimi gibi telekomünikasyon sorunlarıyla uğraşan Békésy, o sıralar işitme olayıyla ilgilenmeye başladı. Çalışmalarını ilkin salyangozun yapısı üzerinde yoğunlaştırarak, 1940'larda bu iç kulak organının mekanik bir modelini yaptı. Metal çerçeveye gerilmiş kauçuk bir zardan oluşan bu modelde, kauçuğun kalınlığını yer yer değiştirerek salyangozdaki taban zarının değişken esnekliğini yansıtmayı başarmıştı. Böylece işitme olayını kulağın dışında incelemek için bir ortam yaratan Békésy, kulak zarına gelen titreşimlerin salyangoz sıvısını nasıl etkilediğini ayrıntılı bir biçimde araştırma ve salyangozdaki zarın işlevine ilişkin kuramları sınama olanağı buldu.

Daha sonra Békésy, insanda yaklaşık 30 mm uzunluğunda olan salyangozun daha gerçekçi bir modelini yapmaya koyuldu. Sonunda, içi su dolu plastik bir boruyla yaklaşık 30 cm'lik bir zardan oluşan ve iki oktavlık bir ses genişliğine yanıt verebilen bir model ortaya çıktı. Bu modelin insan kulağından en önemli farkı, sinir tellerinin yokluğuydu. Békésy kendi kolundaki duyu sinirlerinin titreşimleri algılayabileceğini düşündü ve yaptığı denemeler bu beklentiyi doğruladı. Sabit frekanstaki bir ses dalgası modelin içindeki suyu etkileyerek zar boyunca ilerleyen bir dalga yaratmasına karşın Békésy'nin kolunun ancak 2-3 cm'lik bir bölümünde algılanabiliyordu. Alçak frekanstaki sesler söz konusu olduğunda algılanan bölüm salyangozun sonuna doğru yöneliyor, frekans yükseldiğinde ise ters yöne kayıyordu. Bu gözlemler sonucunda salyangozun taban zarının nöromekanik çözümleyici olarak davrandığı kanısına vardı.

Békésy, yaklaşık elli yıllık araştırma yaşamında orta kulaktaki çekiç, örs ve üzengi kemiklerinin sesin iç kulağa iletimindeki rolünden, iç kulaktaki sinir hücrelerini içeren Corti organının özelliklerine dek uzanan geniş bir araştırma programıyla sesin sinirsel iletime dönüşme sürecinin tüm aşamalarını incelemiştir. Ağır işitmenin ve sağırlığın tanısı ve iyileştirme yöntemleri üzerine çalışmalarıyla bu alandaki klinik uygulamalara da katkıda bulunmuştur. Özellikle 1946'da geliştirdiği yeni bir odyometre aygıtı kişinin işitme eşiklerini, sesin frekans ve yüksekliğini kendisine göre ayarlamasına olanak tanımıştır. İşitme eşiklerinin bir çizelge biçiminde elde edilmesini sağlayan bu aygıt klinik kullanımda olduğu kadar temel araştırmalara da kolaylık getirmiş, benzer aygıtlar başta görme eşiğinin saptanması olmak üzere değişik alanlarda da kullanılmıştır.

- **YAPITLAR:** (başlıca): *Experiments in Hearing*, 1960, ("İşitme Deneyleri"); *Sensory Inhibition*, 1967, ("Duyu Ketlemesi").

- **BAKINIZ:** CORTI, HELMHOLTZ.

BEKİR [Bombacı]
(1899-1977)

Türk futbolcu. Attığı sert şutlarla tanınmıştır.

Bekir Refet İstanbul'da doğdu. Futbola Kadıköy'de başladı. 1910'larda Fenerbahçe genç takımında oynadı ve birinci takım kadrosuna kadar yükseldi. Sonra Altınordu takımına geçerek soliç oynadı. Galatasaray takımının 1923'te yaptığı Almanya turnesine takviye oyuncu olarak katıldı. Bu turnede çıkardığı güzel oyunlarla dikkati çekti ve Karlsruhe Phonix kulübü tarafından transfer edildi. Uzun yıllar Almanya'da futbol oynadı. Bu arada Fenerbahçe takımının önemli yabancı maçları için Almanya'dan getirtildiği gibi 1924 ve 1928 Olimpiyatları için de milli takıma çağrıldı ve bu maçlarda milli forma altında oynadı. 1927 yılında Fenerbahçe'nin İstanbul'da ünlü Çek takımı Slavia'yı 1-0 yendiği maçta galibiyet golünü attı. Attığı sert şutlarla kale direklerini kırdığı, sahaları çevreleyen tahtaperdeleri parçaladığı ve bir mandanın kaburga kemiklerini kırdığı söylentileri halkın dilinde dolaştı ve bu söylentilerle Türk futbolunda bir söylence kahramanı haline geldi. Futbolu bıraktıktan sonra Almanya'da kaldı. Uzun süren bir hastalıktan sonra Almanya'da (FAC) öldü ve orada toprağa verildi.

BEKKER, Ernest
(1827-1916)

Alman hukukçu. Hukukta Tarihçi Okul'un savunucularındandır.

Ernest Immanuel Bekker 15 Ağustos 1827'de Berlin'de doğdu. 29 Eylül 1916'da Heidelberg'de öldü. Temel öğreniminde, ünlü bir dilbilimci olan babası August Immanuel Bekker'in büyük etkisi oldu. 1844-1847 arasında Berlin ve Heidelberg üniversitelerinde okudu. 1848-1851 arasında orduda subaylık yaptı. 1853'te Halle Üniversitesi'nde Roma Hukuku konusunda doktora derecesi aldı. 1955'te Halle, 1857'de Greifswald, 1874'te ise Heidelberg üniversitelerinde profesörlük yaptı. Bu arada, 1863

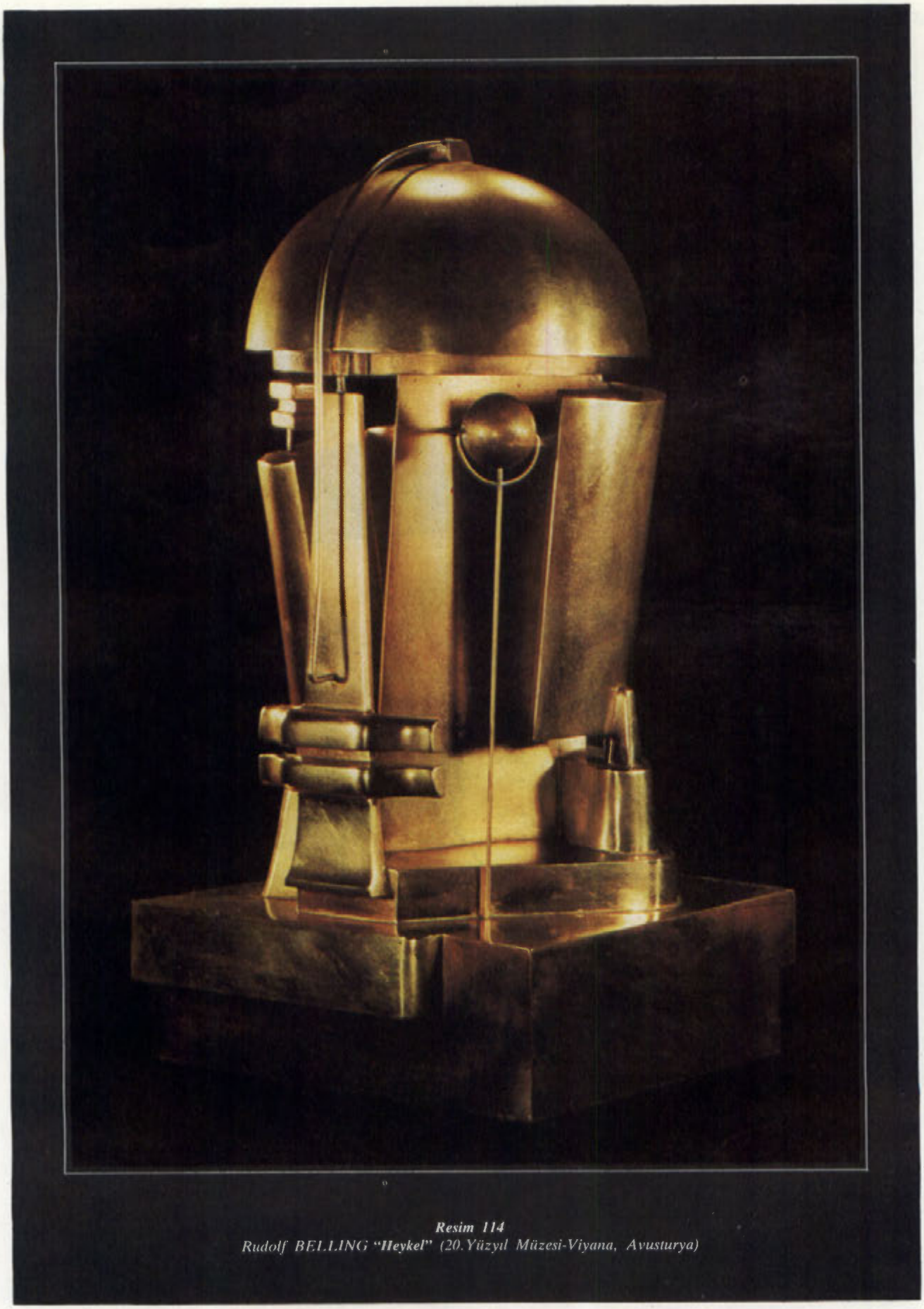

Resim 114
Rudolf BELLING ***"Heykel"*** *(20.Yüzyıl Müzesi-Viyana, Avusturya)*

Resim 115
Cengiz BEKTAŞ "Türk Dil Kurumu" İç görünüş

Resim 116
Peter BEHRENS-Bir firma için grafik

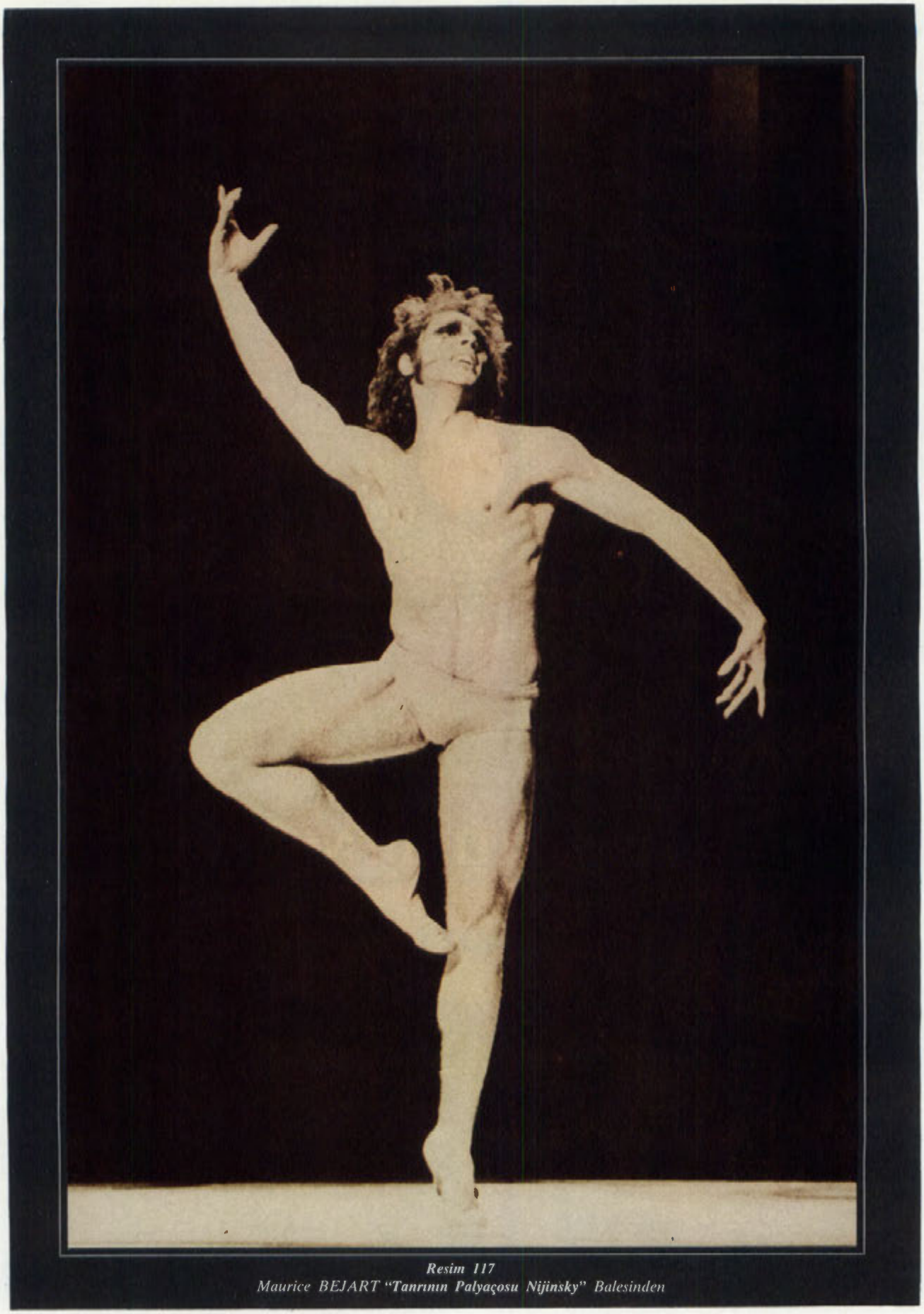

Resim 117
Maurice BEJART ***"Tanrının Palyaçosu Nijinsky"*** *Balesinden*

yılında Bismarck'ın iktidarı sırasında kısa bir süre için dışişleri bakanlığında görev aldı.

Bekker, uzmanlık alanı olan Roma Hukuku'nun yanı sıra, devletler hukuku, ceza hukuku ve reformu, miras hukuku gibi konularda da kitaplar yazmıştır. Geniş bir ilgi alanı olan Bekker, felsefe ve doğa bilimleri üzerine araştırmalar yapmış; matematik ve astronomiyle ilgilenmiştir. Savigny'nin Tarihçi Okulu'nun etkisini sürdürdüğü bir dönemde, inançlı bir Roma hukukçusu olarak, tüm hukuki sistemlerin incelenmesi gerekliliğini savunmuştur. Tarihçi Okul'a eleştirel bir yaklaşım getirmekle birlikte, temel ilkelerine sadık kalmıştır. Dilbilimle ilgisi nedeniyle, özellikle Roma Hukuku metinlerininçözümlenmesi konusunda çalışmıştır.

Bekker, hukuk metinleri ve belgelerine olan ilgisini, 1871-1873'te yayımlanan *Die Aktionen des römischen Privatrechts* ("Roma Özel Hukukunun Uygulamaları") adlı kitabında ortaya koymuştur. 1880'de yayımlanan *Das Recht des Besitzes bei der Römern* ("Romalılarda Mülkiyet Hukuku") adlı yapıtı, bir yanda Savigny ve Bruns, öte yanda da Jhering'in yaklaşımları arasında bir halka oluşturmuştur. Bekker, 1857-1863 arasında yayımlanan *Jahrbücher des gemeinen deutschen Rechts*'de ("Alman Örf ve Âdet Hukuku Yıllıkları") Alman medeni hukukundaki örf ve adet hukuku öğelerinin ortaya çıkarılmasını savunmuştur. Alman Medeni Kanunu'nun kabul edilmesi sırasında çıkan tartışmalarda, Savigny'nin "soyut irade" kuramına dayanan "hukukta hata" öğretisine karşı çıkmış ve görüşleri bir ölçüde yasaya yansımıştır. En önemli yapıtı olan ve 1857-1859'da yayımlanan *Theorie des heutigen deutschen Strafrechts*'de ("Günümüz Alman Ceza Hukukunun Kuramı") Hegel'in "mutlak ceza" kuramını, Tarihçi Okul'un yaklaşımıyla kabul etmiştir. Buna göre, "mutlak ceza" kuramı "tek geçerli doğru" olduğu için değil, dönemin Alman ceza yasalarında yer alarak tarihsel gerçeklik kazandığı için benimsenmelidir. Bekker, doğal hukuka karşı çıkarak, hukukun insanların eseri olduğunu savunmuştur.

- **YAPITLAR (başlıca):** *Theorie des heutigen deutschen Strafrechts*, 1857-1859 ("Günümüz Alman Ceza Hukukunun Kuramı"); *Das Recht des Besitzes bei der Römern*, 1880, ("Romalılarda Mülkiyet Hakkı"); *Über den Streit der historischen und philosophischen Rechtsschule*, 1886, ("Tarihsel ve Felsefi Hukuk Okulları Arasındaki Anlaşmazlık Üzerine"); *Das Völkerrecht der Zukunft*, 1915, ("Geleceğin Devletler Hukuku").

- **BAKINIZ:** JHERING, SAVIGNY.

BEKRÎ
(1040-1094)

Arap coğrafyacı, 11. yy İslam ülkelerini anlatan yapıtında, bu ülkelerin tarihine ve özellikle etnografyasına ilişkin değerli bilgiler vermiştir.

Ebu Ubeyd Bekrî, 1040'ta İspanya'da, o çağda Arap egemenliğinde olan Endülüs Bölgesi'ndeki Huelva kentinde doğdu. Endülüs'te yerleşmiş Arapların "Bekr" kabilesine bağlı bir aileden geldiği için Bekrî diye bilinir. Endülüs Emevî Devleti'nin sınırları içinde Huelva kentinin yöneticisi olan babası Abdülaziz, Endülüs Emevîleri'nin parçalanmasından sonra topraklarını İşbiliye (Sevilla) emiri el-Mutezid'e karşı koruyamadığı için ailesiyle birlikte Kurtuba'ya (Cordoba) sığındı.

O çağın büyük bilim merkezlerinden biri olan Kurtuba'da en ünlü bilginlerin yanında yetişen Bekrî, 1064'te babasının ölümü üzerine Almeria emiri Muhammed b. Man'ın hizmetine girdi. 1085'te, Almeria emirinin elçisi olarak İşbiliye emiri el-Mutemid b. el-Mutezid'in yanına gönderildi. Murabıtlar kenti ele geçirince yeniden Kurtuba'ya döndü ve 1094'te orada öldü.

Edebiyat, dil ve botanikle de uğraşan Bekrî, daha çok coğrafya alanındaki yapıtlarıyla ün kazanmıştır. *Kitabü Mu'cemi Ma'sta'cem*, Hadisler'de, eski vekayinamelerde, İslam öncesi Arap şiirinde sözü edilen ve büyük bir bölümü Arabistan Yarımadası'nda bulunan kent, kale, dağ, anıt gibi yer adlarının doğru yazımlarını veren bir coğrafya sözlüğüdür. *Kitabü'l-Mesalik ve'l-Memalik* ("Yollar ve Ülkeler Kitabı"), Orta Çağ'da yazılmış tüm coğrafya kitapları gibi kentlerin kuruluşunu, tarihini ve o günkü yapısını anlatır. Bekrî, tamamı günümüze kadar ulaşmamış olan bu yapıtını, daha önceki dönemlerde yazılmış coğrafya ve gezi kitaplarından derlediği bilgilere kendi gözlemlerini ekleyerek kaleme almıştır. 11. yy İslam ülkelerine ilişkin tarih ve özellikle çok ayrıntılı etnografya bilgilerini içeren yapıtın Afrika ile ilgili bölümü Mac G. de Slane tarafından Almanca'ya, Rusya ve İslav halklarıyla ilgili bölümü de V.von Rosen tarafından Rusça'ya çevrilmiştir.

Bekrî, coğrafyayla ilgili olmayan yapıtlarında *Kitab fi A'lami Nübüvveti Nebiyina*'da Hz. Muhammed'in nübüvvetinin (peygamberliğinin) kanıtlanmasını konu alır; *Şifai'l-Alili'l-Arabbiyat*' ta o dönem Arapçası'nda yanlış kullanılan deyimlerin açıklamasını yapar. *El-Emsalü's-Sairat*, Ebu Ubeyd el-Kasım b. Sallam'ın atasözleriyle ilgili yapıtına, *Simtü'l-Le'ali fi Şerhi'l-Emali'l Kâli* ise Ebu Ali el-Kali'nin *Kitabü'l-Emali* adlı yapıtına Bekrî'nin yazdığı birer şerhtir.

- **YAPITLAR: (başlıca):** *Kitabü Mu'cemi Ma'sta'cem*, (ö.s.), F. Wüstenfeld (yay.), 2 cilt, 1876-1877; *Kitabü'l-Mesalik ve'l-Memalik*, (ö.s.), 1913; *Simtü'l-Le'ali fi Şerhi'l Emali'l Kâli*, (ö.s.), 1936; *Kitab fi A'lami Nübüvveti Nebiyina; Şifai'l-Alili'l-Arabbiyyat; El-Emsalü's-Sairat.*

- **KAYNAKLAR:** R. Dozy, *Histoire des Musulmans d'Espagne*, 1861; A.Mieli, *La Science Arabe*, 1938.

- **BAKINIZ:** CEYHANİ, İBN BATTÛTA, İBN CÜBEYR.

BEKRİ MUSTAFA PAŞA [Tekirdağlı]
(? -1690)

Osmanlı sadrazamı. Osmanlı tarihinde ilk kez tütün vergisi koymuştur.

Tekirdağlı'dır. Doğum tarihi bilinmemektedir. Ancak, Ocak 1690'da Malkara'da öldüğünde yetmiş yaşını aşkın olduğu belirtilmiştir.

Yeniçeri Ocağı'nda yetişti. Bir süre Yeniçeri Ağası Bektaş Ağa'nın hazinedarlığını yaptı. Ardından Yeniçeri çorbacısı (bölük komutanı) oldu. 1678'de Sekbanbaşı, bir yıl sonra da Yeniçeri Ağası oldu. 1681'de vezir rütbesi verildi. 1684'te Halep valiliği ve Mora Seraskerliği'ne atandı. 1686'da Kanije muhafızı, hemen ardından Pojega muhafızı oldu. Bir yıl sonra ikinci kez Yeniçeri ağalığına getirildi. Aynı yıl Boğaz muhafızı oldu.

II. Süleyman döneminde, 1 Mayıs 1688'de Nişancı İsmail Paşa'nın yerine sadrazamlığa getirildi. Sadrazamlığı sırasında, Avusturya ile süren savaş nedeniyle daha da çıkmaza giren mali sorunları çözmeye çalıştı. Bu amaçla Osmanlı tarihinde ilk kez tütün vergisi koydu. Daha önce kaldırılmış Hamr Eminliği yeniden kurularak içkiden de vergi alınmasına başlandı. Olağanüstü durumlarda kullanılmak üzere "İmdâdiyye-i seferiyye" adlı yeni bir vergi koydu. İstanbul'da bir "Mangır Darphânesi" kurdurarak bakır para bastırdı. Bu paraların iki tanesine bir akçe değer koydu.

Ancak gerek getirdiği yeni vergilerin yol açtığı hoşnutsuzluk, gerekse bütün şiddetiyle süren Avusturya Savaşı'nın kötüye gitmesi Bekri Mustafa Paşa'yı yıprattı. Avusturya ordusunun Belgrad'ı alarak Balkanlar'a dek sarkması ve buralardaki pek çok kalenin elden çıkması sadrazamın yetersizliğine bağlandı ve 9 Kasım 1689'da görevinden alındı. Aralık 1689'da Malkara'ya sürüldü. Kısa bir süre sonra da öldü.

Yerine getirilen Köprülüzade Fazıl Mustafa Paşa, onun koyduğu tüm vergileri kaldırmıştır.

• BAKINIZ: FAZIL MUSTAFA PAŞA.

BEKTAŞ, Cengiz
(1934)

Türk mimar, yazar, şair. Yapılarının tasarımında kullanım amaçları ve yararlanacak insanların gereksinimlerinin yanı sıra, yöresel özellik ve koşulları da göz önünde tutmuştur.

Denizli'de doğdu. İlkokulu Denizli ve İstanbul'da okudu. İstanbul Erkek Lisesi'ni bitirdi. İstanbul Güzel Sanatlar Akademisi Süsleme Bölümü'nde bir yıl, Mimarlık Bölümü'nde iki yıl okuduktan sonra Almanya'ya gitti. 1959'da Münih Teknik Üniversitesi Mimarlık Bölümü'nü, 1960'ta Alman Şehircilik Akademisi Şehircilik Kursları'nı bitirdi. İki yıl süreyle Almanya'da çalıştı.

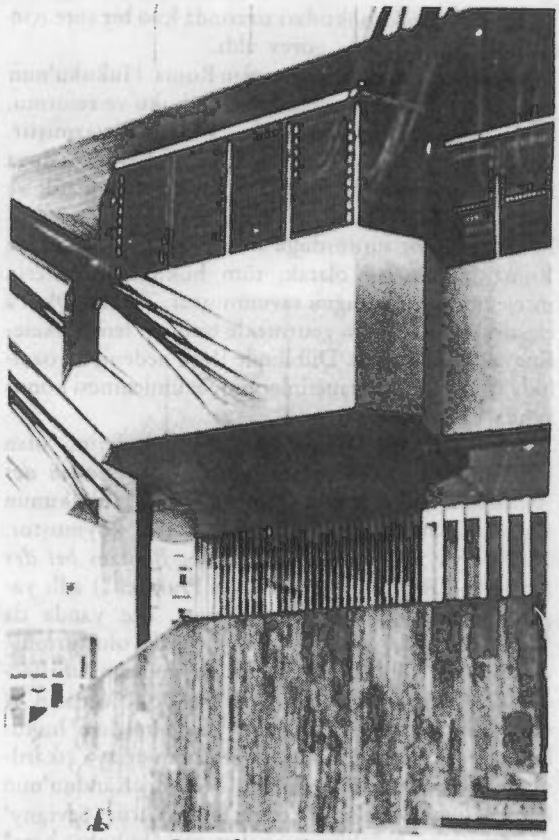

Denizli Merkez Bankası

1962'de Türkiye'ye döndü. Bir süre Ankara'da Orta Doğu Teknik Üniversitesi Yapı İşleri Başkanlığı'nda çalıştı. 1963'te mimar Oral Vural ile birlikte bağımsız mimar olarak etkinliğini sürdürdü. Daha sonra mimar Vedat Özsan da aralarına katıldı; birlikte girdikleri Bonn'daki *Türkiye Büyük Elçiliği* ve Ankara *TMO Genel Müdürlüğü* proje yarışmalarında birincilik ödülünü kazandılar. Bektaş 1967-1969 arasında Ankara'da bir özel yüksekokulda öğretim görevlisi olarak da çalıştı.

Bektaş'ın yapılarının tasarımında içten dışa doğru bir çözüm yolu izlediği görülür. Yani işlevi, mekânların ilişkilerinin doğru kurulmasını ve ölçülerinin doğru saptanmasını, yapının dış görünüşünden daha önemli saymaktadır. Bu açıdan bakıldığında işlevsel bir mimarlık anlayışı olduğu söylenebilir. Mimarlığı yalnızca bir alanlar ve mekânlar sistemi olarak düşünmemekte, yapının kullanılış amacıyla doğrudan ya da dolaylı ilişkili etkenleri tasarımda öncelikle göz önünde tutmaktadır. Bu etkenlerin en önemlileri yapıyı kullanacakların kimliği, ekonomik koşullar, yapım teknolojisi, malzeme seçenekleri ve yöresel özellikler olarak sıralanabilir. Bektaş'ın mimarlıkta uluslararası olmakla ulusal olmayı, çağdaş olmakla gelenekçi olmayı bütünleştirmeye yöneldiği izlenmektedir.

Bektaş, mimarlık mesleğinin uygulanması alanında alışılagelmiş büro çalışması biçiminin dışına çıkarak yeni bir çalışma yönteminin koşullarını araştırmıştır. Tasarımın, birlikte çalıştığı mimarların yanı

sıra, başka disiplinlerden olanların ve yapıyı kullanacakların da katıldığı ortak bir çalışmayla gerçekleştirilmesi için uğraşmıştır.

Bektaş'ın mimarlık alanında özellikle halk yapı sanatı üzerine araştırma ve yayınlarından başka, yazın alanında da deneme, şiir ve gezi yazıları, yayımlanmış pek çok kitabı vardır. Şiirlerinde Anadolu uygarlığını bir bütün olarak gördüğü ve değişik kültürlerin insanları bağlayıcı, ortak öğeleri üzerinde durduğu izlenir. 1968'de Türk Dil Kurumu'nun Deneme Ödülü'nü, 1970'te TRT'nin şiir dalında Başarı Ödülü'nü kazanmıştır.

• **YAPITLAR (başlıca): Mimarlık:** *İngiliz İlkokulu*, 1964, Ankara; *TMO Genel Müdürlüğü* (O. Vural, V.Özsan ile), 1964, Ankara; *Türkiye Büyük Elçiliği* (O.Vural, V.Özsan ile), 1964, Bonn; *Etimesgut Camii*, 1965, Ankara; *Komutanlık Lojmanları*, 1966, Çankaya/Ankara; *Toplu Konut Yerleşmesi*, 1972, Silivri/İstanbul; *Merkez Bankası Şubesi*, 1974, Denizli; *Türk Dil Kurumu Yapısı*, 1975-1977, Ankara; *Babadağlılar Çarşısı*, 1976, Denizli; *Esat Sivri Evi*, 1976, Denizli; *Binevler Toplu Konut Yerleşmesi*, 1978, Edirne; *Demir Çelik Fabrikası*, 1983, İzmir. **Kitap:** *Kişi*, 1964, şiir; *Mimarlıkta Eleştiri*, 1967, deneme; *Akdeniz*, 1970, şiir; *Mor*, 1974, şiir; *Dört Kişiydiler Bir de Ben*, 1975, şiir; *Bedri Rahmi Nakışlı Bir Deneme*, 1975, deneme; *Halk Yapı Sanatından Bir Örnek: Bodrum*, (S. Başak ile), 1977, inceleme; *Yer Yüzünün Yüreği*, 1978, şiir; *Yerdeli Gökdeli*, 1979, şiir; *Benim Oğlum Bina Okur*, 1980, deneme; *Antalya* (ortak çalışma), 1980, inceleme; *Zeytinli Fırın Sokağı*, 1981, şiir; *Koca Rıza*, 1981, çocuk öyküsü; *Ebemevi*, 1981, çocuk öyküsü; *Duvarların Dışı da Senin*, 1982, deneme; *Yuva mı Mal mı?*, 1983, deneme; *Güz Ey*, 1983, şiir.

BELAZURÎ
(? - 892)

Arap tarihçi. İslamiyet'in doğuş ve yayılış dönemi ile ilgili önemli yapıtlar vermiştir.

Ahmed b. Yahya b. Cabir b. Davud el-Belazurî' nin doğum tarihi kesin olarak bilinmediği gibi ölüm tarihi de kuşkuludur. Bağdat'ta doğduğu sanılmaktadır. Belazurî, Farsça'dan yaptığı çevirilerle tanınmıştır. Bu nedenle İran aslından gelmesi olası görünmekle birlikte, dedesi Cabir uzun süre Mısır'da kaldığı için Belazurî'nin bütünüyle Araplaştığı düşünülür.

Belazurî, Şam, Humus ve Antakya'da öğrenim gördü. Irak'ta ünlü tarihçilerden el-Medaini, İbn Sa'd ve Mus'ab b. el-Zübeyr'den ders aldı. Abbasî halifelerinden Mütevekkil ve Mustain'in yakın dostu idi. Bağdat'ta öldü. Yapacağı etkiyi bilmeden içtiği belazur (Mohan cevizi) özsuyundan aklını kaybederek öldüğü için kendisine Belazurî lakabı verilmiştir. Bu söylentinin dedesi Cabir'e ait olduğunu ileri sürenler de vardır.

Belazurî, yapıtları günümüze değin ulaşan en eski Arap tarihçilerinden biridir. En ünlü yapıtı olan *Fütuhü'l-Büldan*, Hz. Muhammed'in Mekke ve Taif' te Yahudiler'le yaptığı savaşlardan başlayarak,Suriye, el-Cezire, Mağrib'in fethi; Irak ve İran'ın ele geçirilmesini anlatır. Tarihi olaylar aktarılırken yeri geldikçe uygarlık tarihine yer verilmiş, toplumsal koşullardan söz edilmiştir. Vergiler, para dalgalanmaları, resmi mühürlerin kullanımı ve Arap yazısının tarihi gibi konularda da bilgi verilmiştir. Belazurî yapıtını hazırlarken çeşitli söylentileri karşılaştırmaya çalışmıştır.

Ensabü'l-Eşraf adlı yapıtı, geniş kapsamlı ancak tamamlanmamış bir ensab (geneoloji, soybilim) kitabıdır. Yapıtın ilk bölümünü Hz. Muhammed'in ve ailesinin yaşamöyküleri oluşturur. Daha sonra sırasıyla Halife Ali ve çocukları, Abbasîler, Beni Haşim ve Abdü'ş-Şems ailelerinin soy kütüğü açıklanır. Son bölümde Kureyşîler'in kalıntıları, Muzarlar'ın kolları, Kaysler ve Sakifler anlatılır. Emevîler'e öbür bölümlere oranla daha fazla yer verilmiştir.

• **YAPITLAR: (başlıca):** *Fütuhü'l-Büldan*, (ö.s.), M.J. de Goeje (yay.), 2 cilt, 1863-1866, (*Fütuhü'l-Büldan*, 2 cilt, 1955-1956); *Ensabü'l-Eşraf*, (ö.s.), M. Schlössinger ve S.D.Goitein (yay.), 4. ve 5. cilt, 1936-1938.

BELE, Refet
(1881-1963)

Türk asker ve siyaset adamı. Kurtuluş Savaşı komutanlarından ve Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası'nın kurucularındandır.

İstanbul'da doğdu, 2 Ekim 1963'te yine İstanbul' da öldü. 1898-1899'da Harbiye'den subay çıktı. Ordu ve jandarma örgütünde önemli görevler aldı. 1912'de Harp Akademisi'ni bitirdi. Jandarma Genel Komutanlığı yaptı. I. Dünya Savaşı'nda Filistin cephesinde görev aldı. Özellikle II.Gazze Savaşı'nda büyük yararlıklar gösterdi.

Mütareke döneminde merkezi Sivas'ta olan III. Kolordu Komutanlığı'na atandı. 19 Mayıs 1919'da Mustafa Kemal'le birlikte Samsun'a çıkanlar arasındaydı. İstanbul yönetimini tanımayıp Milli Mücadele saflarına katıldığı için 13 Temmuz 1919'da İstanbul hükümetince görevinden alındı.

Ardından Hey'et-i Temsiliye'ye seçilerek 4 Eylül 1919'da toplanan Sivas Kongresi'ne katıldı. I. Kongrede Amerikan mandasını savunanların yanında yer aldı. TBMM'ye İzmir milletvekili olarak katıldı. Eylül 1920'de içişleri bakanı oldu. Ekim 1920'de Konya'da Kuva-yı Milliye'ye karşı gelişen olayları bastırdı. Kurtuluş mücadelesinin giderek yoğunlaştığı bu dönemde Batı Cephesi, Batı ve Güney cepheleri olmak üzere ikiye ayrıldı. Batı Cephesi komutanlığına İsmet Bey (İnönü), Güney Cephesi komutanlığına da Refet Bey atandı.

Kasım 1920'de gerçekleşen bu atamanın ardından düzenli ordu birliklerinin oluşturulmasına başlandı. Burada gösterdiği yararlıklar nedeniyle Aralık 1920'de mirliva (tuğgeneral) oldu. Mart 1921'de içişleri bakanlığından ayrıldı. Mayıs 1921'de İsmet Paşa'dan boşalan genelkurmay başkanlığına gelmek istedi. İsteği Mustafa Kema tarafından reddedilince önerilen Milli Savunma bakanlığını kabul etmeyerek bir süre dinlenmek için Kastamonu'ya çekildi. Tem-

muz 1921'de yeniden içişleri bakanı oldu. Ağustos 1921'de milli savunma bakanı olan Refet Paşa, yaklaşık iki ay içişleri bakanı vekilliği görevini de yürüttü. Milli Savunma Bakanlığı görevi ise Ocak 1922'de sona erdi. Refet Paşa, Ekim 1922'de Türkiye Büyük Millet Meclisi temsilcisi olarak, Mudanya Mütarekesi uyarınca, Trakya'yı Yunanlılar'dan teslim almakla görevlendirildi. 19 Ekim 1922'de İstanbul'a geldi. Kasım 1922'de de Ankara Hükümeti'nin İstanbul temsilciliğine atandı. Yaklaşık bir yıl Doğu Trakya komutanlığı yaptı.

Refet Paşa II. dönem TBMM'ye, İstanbul milletvekili olarak katıldı. Ekim 1924'te gerçek bir cumhuriyet rejimine ulaşmak için Cumhuriyet Halk Fırkası'nın meclis üzerindeki baskısına son vermeyi zorunlu gören "Dörtler" hareketi içinde yer aldı. (Diğerleri Hüseyin Rauf (Orbay), Dr. Adnan (Adıvar) ve İsmail Canbulat beylerdi). Daha sonra Halk Fırkası'ndan istifa eden milletvekillerinin de katılımıyla Kasım 1924'te Cumhuriyet Halk Fırkası'na ve özellikle İsmet Paşa yönetimine karşı, cumhuriyet tarihinin ilk muhalefet partisi olan Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası'nı kurdular. Ancak, parti Haziran 1925'te Şeyh Sait ayaklanmasına önayak olduğu gerekçesiyle kapatıldı. Refet Bele, Kasım 1926'da milletvekilliğinden istifa ederek meclisten çekildi. Aynı yıl Mustafa Kemal'e karşı düzenlenen İzmir suikastı dolayısıyla İstiklal Mahkemesi'nde yargılandı ve beraat etti. Demokrat Parti kurulduktan sonra yeniden siyasete atıldı; 1946 seçimlerinde İstanbul milletvekili olarak meclise döndü.

Haziran 1950'de Demokrat Parti hükümeti tarafından Beyrut'taki Mülteci Komisyonu'na Türk delegesi olarak gönderildi. Bu görevi Mart 1961'e değin sürdürdü.

• BAKINIZ: A. ADIVAR, CEBESOY, İSMAİL CANBULAT, KARABEKİR, H.R. ORBAY.

BELEK
(? - 1124)

Artuklu emiri. Haçlılar'a karşı giriştiği seferlerle tanınmıştır.

Balak veya Balağ adlarıyla tanınan Nurü'd-Devle Belek b.Behram b. Artuk'un doğum tarihi bilinmiyor. Suriye Selçuklu sultanı Tutuş, 1094'te Emir Bozan'ı öldürdükten sonra Urfa bölgesindeki kentleri emirlerine dağıttı. Sürüç'u Sökmen el-Kutbî'ye verdi. O da burasını Belek'e bağışladı.

Belek, I. Haçlı Seferi'nde, Büyük Selçuklu ordusuna katıldı. Ordunun Antakya önünde yenilmesinden sonra, Sürüç kentini de kaybetti. Burasını geri almak için 1100'de kent üzerine yürüdü. Urfa kontu II. Baudouin ile Sürüç senyörü Foulque de Chartres karşılık vermek istedilerse de yenildiler. Urfa kontu, Antakya'dan yardım alıp geri döndü. 1101'de bu kez Belek yenilip geri çekildi.

1104'te amcası Sökmen el-Kutbî ile Musul valisi Çökermiş'in Haçlılar'a karşı yaptıkları savaşa katıldı. Irak'taki karışıklıkları bastırdı. 1105'te Hanicar kasabasını aldı. 1110'da Necmeddin İlgazi'nin yanında, Haçlılar'a karşı gönderilen birliklere katıldı.

Harran emiri Mevdud, burasını Necmeddin İlgazi'ye verince bunu uygun bulmayan Sökmen el-Kutbî ile araları açıldı. İlgazi ordudan ayrıldı. Sökmen el-Kutbî orduda kalan Belek'i Muş civarındaki Aydziats kalesine gönderip zincire vurdurdu. Ancak, 1111'de Sökmen el-Kutbî ölünce hapisten kurtuldu.

Belek, Genç ve Çapakçur bölgesi emiri Çubukoğlu Mehmed Bey'in 1112'de öldüğünü öğrenince toplayabildiği Türkmenler'in yardımı ile Palu, Çemişkezek ve Dersim yöresini aldı. Palu'yu kendisine emirlik merkezi yaptı. 1120'de Mengücük Beyliği topraklarına girdi. Kemah ve Erzincan'ı ele geçirdi. Mengücük Gazi Bizans'ın Trabzon valisi Constantin Gabras'ın yanına sığındı. Bir süre sonra birlikte Belek'e saldırdılar. Bozguna uğrayan Gabras, ancak 30.000 dinar vererek kurtuldu.

1122'de Urfa kontu Joselin de Courtenay ile Birecik senyörü Galéran du Puiset'yi Sürüç yakınında yenip tutsak etti. Urfa'nın teslimine karşın kendilerini serbest bırakacağını söyledi. Önerisini geri çeviren kont ve adamlarını Harput'a gönderdi, oradaki kalede tutukladı.

1124'te Delük ve Raban senyörü Mahuis ile diğer kimi şövalyeler Maraş ve Keysum kontu Geoffrey'in etrafında birleşerek, 10.000 kişiden fazla atlı ve yaya ile Menbic'e (Münbiç) yürüdüler. Savaşta Geoffrey'in de aralarında bulunduğu birçok Haçlı şövalyesi öldürüldü. Ancak Belek de kuşatma sırasında 8 Mayıs 1124'te kaleden atılan bir okla öldü. Cenazesi Halep'e getirildi. İbrahim Peygamber'in makamı önüne gömüldü.

Belek'in ölümünden sonra toprakları, Timurtaş, Şemsü'd-Devle Süleyman ve Davud b. Sökmen beyler arasında bölündü.

• KAYNAKLAR: İ.Artuk, *Artuk Oğulları Tarihi*, 1944; I.Demirkent, *Urfa Haçlı Kontluğu Tarihi*, 1974; Gregory Abu'l-Farac (Bar Hebraeus), *Abûl-Farac Tarihi*, I, 1945; O.Turan, *Doğu Anadolu Türk Devletleri Tarihi*, 1980.

BELGE, Burhan
(1899-1967)

Türk gazeteci. Kadro hareketinin kurucularındandır.

Şam'da doğdu. 24 Ağustos 1967'de Bonn'da öldü. Eski mutasarrıflardan Mehmet Asaf Bey'in oğludur. İlk ve ortaöğrenimini Yafa, Beyrut ve İstanbul'da yaptı. Almanya'da mimarlık alanında yüksek öğrenim gördü (1922). 1924'e değin Bükreş'te Anadolu Ajansı temsilciliği yaptı. 1925'te yurda dönüp *Aydınlık* dergisinde Burhan Asaf adıyla yazılar yazdı. Ardından *Hakimiyet-i Milliye* gazetesinde yazmaya başladı. 1927'de Dışişleri Bakanlığı'na girdi. Cumhurbaşkanlığı Genel Sekreterliği'nde II. ve I.kâtiplik görevlerinde bulundu. 1932'de Kadro hareketine katılarak 1934'e değin *Kadro* dergisinde yazarlık yaptı. 1933'te Basın-Yayın Genel Müdürlüğü danış-

manlığına getirildi. Yaklaşık on yıl bu görevde kaldı.

Çok partili döneme geçilince Demokrat Parti'den yana tavır aldı. *Demokrat İzmir* gazetesinde başyazarlık yaptı. 1950 seçimleriyle Demokrat Parti iktidara gelince *Zafer* gazetesine başyazar oldu ve uzun yıllar burada yazdığı yazılarla Demokrat Parti iktidarını destekledi. Ankara radyosunda hükümetin iç ve dış siyasete ilişkin görüşlerini açıklayan konuşmalar yaptı. 1957'de Demokrat Parti'den Muğla milletvekili seçildi. 27 Mayıs 1960'tan sonra Demokrat Partililer'le birlikte Yassıada'da yargılandı. Ömür boyu hapse mahkûm edildi. 1963 affıyla serbest bırakıldı.

• YAPITLAR: (başlıca): *Burhan Belge'nin Sesiyle İkinci Dünya Savaşı-Radyo Konuşmaları*, 1970.

BELGE, Murat
(1943)

Türk eleştirmen, yazar ve çevirmen. Batı dünyasındaki çağdaş kuramsal gelişmeleri düşünce dünyamıza aktarmaya çaba göstermiştir.

16 Mart 1943'te, Ankara'da doğdu. Gazeteci Burhan Belge'nin oğludur. 1962'de İngiliz Erkek Lisesi'ni bitirdi. Yüksek öğrenimini İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi İngiliz Dili ve Edebiyatı Bölümü'nde yaptı. 1966'da bitirdiği bölüme asistan olarak girdi. İngiltere'de Sussex Üniversitesi'nde İngiliz edebiyatı üzerine çalışmalar yaptıktan sonra, 1969'da doktorasını verdi. 1972'de gizli siyasal eylemlere katıldığı savıyla tutuklanarak iki yıl cezaevinde kaldı. 1974'te tahliye edilip İstanbul Edebiyat Fakültesi'ndeki görevine döndü. 1980'de doçent oldu, 1981'de ise üniversiteden istifa etti. 1970 yılında yayımlanmaya başlayan *Halkın Dostları* dergisinin kurucularındandı. 1975-1980 yılları arasında çıkan *Birikim* dergisinin ise kurucu ve yöneticilerindendi.

Edebiyat çalışmalarına 1964 yılında *Yeni Dergi*'de yayımlanan çevirileriyle başladı. Aynı dergide "Bilinç Akımı", "Faulkner", "Joyce" gibi özel sayıların editörlüğünü yaptı. Yine *Yeni Dergi*, *Papirüs* ve *Halkın Dostları* dergilerinde çıkan eleştirileriyle bilgili, tutarlı, aydınlık anlatımlı bir edebiyat adamı olarak ilgileri üstüne çekti. *Birikim* dergisindeki yazılarında toplumsal, siyasal konulara, kuramsal araştırmalara ağırlık verdi. *Politika*, *Cumhuriyet*, *Demokrat*, *Milliyet* gazeteleriyle *Milliyet Sanat Dergisi*'nde güncel yaşamın kültür alanına yansıyan değerleri, değişmeleri üzerine ilginç yazılar yazdı. Çeviri alanında ise, Faulkner ve Joyce gibi "çevrilmesi güç" kabul edilen yazarların yapıtlarını dilimize kazandırdı.

Murat Belge *Birikim* dergisindeki yazıları, tartışmalarıyla, editörlüğünü yaptığı kitaplarla, Batı dünyasının çağdaş Marxist yazar ve düşünürlerinin kuramsal çalışmalarını Türkiye aydınlarının ilgisine sundu, tartışmalara ortam hazırladı. Türk kültürünün yaygın ama derinliğine inilmemiş konularına, sorunlarına eğilerek, bunları çağdaş bilgilerin ışığında yeniden ele alıp ayrıntılarıyla inceledi.

• YAPITLAR: (başlıca): *Tarihten Güncelliğe*, 1983.

BELİĞ İSMAİL [Bursalı]
(1668-1729)

Osmanlı tezkire yazarı ve şair. 1326-1722 arasında Bursa'da yetişen ünlü kişilerin yaşamöykülerini yazmıştır.

Bursa'da doğdu. Bursa Emanetçi Mescidi imamı Şahin Emirzade İbrahim Efendi'nin oğludur. İyi bir öğrenim gördü, Arapça ve Farsça öğrendi. Babasının ölümü üzerine aynı mescide imam oldu. Bir ara Tokat mahkemesi naibliğine atandı. Bunun dışında yaşamını Bursa'da geçirdi. Emir Sultan İmareti ve Haremeyn Evkafı Mahkemesi kâtipliklerinde bulundu. Bursa'da öldü.

Beliğ'in en önemli yapıtı *Güldeste-i Riyâz-ı İrfan ve Vefeyât-ı Danişverân-ı Nadiredân*'dır. 1326-1722 arasında Bursa'da yaşamış ve ölmüş ünlü kişilerin yaşamöykülerini kapsar. Yapıt Bursalı Baldırzade Mehmed b. Mustafa'nın aynı nitelikteki *Tarih-i Vefeyât* adlı yapıtına zeyldir (ek). Beş gülbün'e (bölüme) ayrılmıştır. Sırayla sultan, şehzade ve vezirlerin, büyük şeyh, vaiz ve dervişlerin, bilgin ve müderrislerin, şairlerin, hekimlerin, musikişinas ve meddahların yaşamöyküleri anlatılır. Beliğ'in bu yapıtına başkaları da zeyller (ekler) yazmıştır. *Nuhbetü'l-Asâr li Zeyl-i Zübdetü'l-Eş'ar* adlı tezkiresi, Kafzade Faizi'nin *Zübdetü'l-Eş'ar* adlı tezkiresine zeyldir. 1620-1726 arasında yetişen 300'den fazla şairin kısa yaşamöyküleri ile şiirlerinden bazı örnekleri kapsar. *Gül-i Sadberk* ise, Hanifzade Mehmed Tahir Efendi'nin *Asar-ı Nev* adlı yapıtında geçen yüz Hadis'in her birinin anlamlarının birer beyitle açıklanmasıdır. Henüz bulunamamıştır. *Seb'a-i Seyyâre* de Peygamber'in niteliklerini öven yedi na't olup henüz ele geçmemiştir. *Sergüzeştnâme* adlı, 1702'de bitirdiği mesnevisinde, Tokat'a giderken başından geçen olayları ve oradaki yaşamını anlatır. *Şehrengiz* ise, Bursa güzelleri için yazıp 1708'de tamamladığı 269 beyitlik bir mesnevidir. *Genc-i Şâyegân* adlı yapıtı, fıkıh, edebiyat ve bazı biyografileri kapsayan bir derlemedir. Divanı henüz ele geçmemiştir, çoğu Türkçe olan şiirleri dağınık bir haldedir.

• YAPITLAR: *Güldeste-i Riyâz-ı İrfan ve Vefeyât-ı Danişverân-ı Nadiredân*, (ö.s.), 1885; *Nuhbetü'l-Asâr li Zeyl-i Zübdetü'l-Eş'ar*, (İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi, Türkçe Yazmalar, No: 1182); *Gül-i Sadberk*; *Seb'a-i Seyyâre*; *Sergüzeştnâme*, (Fatih Millet Kütüphanesi, Manzum Eserler, No: 665); *Şehrengiz*, (İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi, Türkçe Yazmalar, No: 1653); *Genc-i Şâyegân*.

• BAKINIZ: FAİZİ [Kafzade].

BELIN, Edouard
(1876-1963)

Fransız mühendis. Kendi adıyla anılan *belinograf* aygıtını gerçekleştirerek, bugünkü telefoto tekniğinin ilk uygulayıcılarından olmuştur.

5 Mart 1876'da Haute-Saône idare bölgesinin merkezi Vesoul'de doğdu. Kendisinden önceki çalışmaları değerlendirerek 1907'de belinograf adlı aygıtı geliştirdi ve aynı yıl Paris'ten Lyon'a, oradan da Bordeaux'ya telefon hatlarıyla fotoğraf göndermeyi başararak uzak mesafeler arasında ilk telefoto iletişimini gerçekleştirdi. Daha sonra Rueil-Malmaison'da bir laboratuvar kurarak belinografın ticari üretimine geçti ve 1921'de Fransa'daki laboratuvarı ile ABD'deki Annapolis kenti arasında ilk okyanusaşırı telefoto bağlantısını sağladı. Birkaç yıl içinde sistemi hemen tüm Avrupa ülkelerince benimsenen Belin, 4 Mart 1963'te İsviçre'nin Territet kentinde öldü.

Yazı, resim, fotoğraf gibi hareketsiz görüntüleri uzaktaki bir alıcıya iletme düşüncesi, 19.yy'da, özellikle telgrafın bulunmasından sonra doğdu. Belin'e gelinceye değin tekniğin elektrokimyasal yönlerini araştıran İngiliz kimyacı Hunphry Davy ile İskoç elektrik mühendisi Alexander Bain (1810-1877), ilk uygulama denemelerini yapan İtalyan Giovanni Caselli (1815-1891), İngiliz F.C.Baewell, ABD'li Elisha Gray (1835-1901), İngiliz Edward Alfred Cowper ve Alman fizikçi Arthur Korn (1870-1945), bu alanın öncüleri oldular. Gerçekten de Davy'nin potasyum iyodür gibi birtakım kimyasal maddelerin elektrik akımıyla ayrışarak renk değiştirdiğini açıklaması, 1843'te Bain'e bu elektrokimyasal yöntemi telgrafa uyarlama düşüncesini esinlemişti. Ancak bu düşünceyi uygulayarak bir görüntüyü belli bir uzaklığa iletebilecek ilk düzenekleri yapan Caselli ile Bakewell'dir. Caselli'nin *pantelgraf*ında, vericiyi oluşturan tarak biçimindeki bir kolun tüm dişleri elektrik telleriyle alıcıdaki ikinci bir tarağın dişlerine bağlanmıştı ve verici tarak kabarık harflerin üzerinde dolaştıkça elektrik akımı alıcı tarağa geçiyor, o da kimyasal bir sıvı emdirilmiş kâğıdın üzerinde aynı izleri çiziyordu. İlk kez 16 Şubat 1865'te Paris ile Lyon arasında uygulamaya konulan bu yöntem yazı iletimi için uzun bir süre kullanıldı.

Öte yandan İngiltere'de, yine Bain'in düşüncesinden yola çıkan Bakewell, 1850'de *faksimile* telgraf aygıtını yaptı. Bu aygıtta, döner bir silindire sarılmış elektrik iletken bir folyo üzerine, yalıtkan bir maddeye batırılmış özel bir kalemle istenilen şekil çiziliyor; elektrik akımına bağlı bir uç bu silindiri tarayıp alıcıdaki silindire sarılı, kimyasal bir madde emdirilmiş kâğıdın üzerinde akımın geçtiği noktaları kararterak iz bırakıyordu. Vericideki iletilecek görüntüyü tarayan kalemin ya da yazıcı ucun hareketini elektrik sinyallerine dönüştürerek alıcıya ileten *teletografı* ise 1895'e doğru, ABD'de Gray ile İngiltere'de Cowper hemen hemen aynı zamanda gerçekleştirdiler. Birkaç yıl sonra Korn, görüntüyü elektrik yoluyla tarayan Bakewell'in sistemine optik tarama yöntemini uygulayarak ve fotosel kullanarak, 1903'te bugünkü telefoto tekniğinin temelini attı.

Belin'in aygıtı da, tümüyle Bakewell ilkesine ve Korn'un fotoselli düzeneğine dayanır. Bir ışık demeti silindire sarılı fotoğrafın çok küçük alanlarını kısa zaman aralıklarıyla art arda taradıktan sonra bir fotosele gönderilir: taranan her noktanın açıklık koyuluk derecesine göre yoğunluğu değişen ışık fotosele uygulanan 1500 Hz frekansındaki taşıyıcı akımın genliğini de değiştirir. Bu modüle edilmiş akım, telle (telefoto) ya da radyo dalgalarıyla (radyofoto) alıcıya iletildiğinde, görüntünün her noktası, alıcıdaki ışığa duyarlı kâğıdın üzerinde aynı koyulukta belirir.

Çin yazısını mors alfabesiyle iletme olanağı olmadığından, 1925'ten sonra Çin'de telgraf haberleşmesinde belinograf kullanılmaya başlandı. Ardından günlük İskoç gazetesi *The Scotsman* 1928'de Londra ve Edinburgh bürolarında belinograflar kurdu. Türkiye'de ilk kez II. Dünya Savaşı sırasında Anadolu Ajansı'nın büroları, savaş görüntülerini telefotoyla aldılar ve böylece 1940'larda tüm Avrupa basını telefoto ağıyla donatılmış oldu.

• BAKINIZ: A.G.BELL, DAVY, MORSE WHEATSTONE.

BELİĞ MEHMED EMİN
(? - 1760)

Osmanlı divan şairi. Şiirlerinde özgün yöresel izlenimlere yer vermiştir.

Yaşamına ilişkin bilgiler ancak şiirlerinden çıkarılabilen Beliğ, Mora Yenişehiri'nde doğdu. Gençliğinde İstanbul'a geldi. 1715'te değeri anlaşılamadığı kanısıyla geri döndü. Akovalızade Hatem Efendi'den ders aldı. Öğrenimini bitirdikten sonra Klavrata kasabasına kadı atandı. Şiirlerinde yirmi dört yıl kadılık ettiği bu kasabanın havasının kötülüğünü, halkının fakirliğini hatta bir süre maaş bile alamadığını dile getirir. Görevinden alındıktan sonra Yenişehir'e döndü. Eskizağra ve Yenizağra kadılıklarında bulundu. Eskizağra'da öldü.

Divan'ı Farsça birkaç gazel dışında Türkçe şiirlerinden oluşur. Yaşamdan ve toplumdan aldığı izlenimlerle *Kefşgernâme*, *Hamamnâme*, *Berbernâme*, *Hayyatnâme* ve *Sakinâme* adını verdiği manzumelerini terci-i bend ve müseddes şeklinde yazmıştır. Bunlar gözlemlere dayanan özgün yöresel örneklerdir. Gazellerinde İstanbul'un bazı semtleri ile yaşadığı diğer yerlerin güzelliklerini de anlatmıştır.

Beliğ, Tanzimat şairlerinden Namık Kemal, Muallim Naci ve Şinasi'nin ilgisini çekmiş, bu yazarlar Beliğ'in şiirlerinin değerine ve getirdiği yeniliğe değinmişlerdir.

• YAPITLAR: (başlıca): *Divan*, (ö.s.), 1842.

• BAKINIZ: MUALLİM NACİ, NAMIK KEMAL, ŞİNASİ.

BELİNSKİ, Vissarion
(1811-1848)

Rus edebiyat eleştirmeni. Sanatta toplumsal etkilerin önemini vurgulayan ve gerçekçi bir edebiyatı savunan görüşleriyle dönemini etkilemiştir.

Vissarion Grigoroviç Belinski 12 Temmuz 1811'de Finlandiya'nın Sveaborg kentinde doğdu. Orta halli bir askeri doktorun oğluydu. Moskova Üniversitesi'nde edebiyat öğrenimi yapmaya başladı. 1832 yılında serflik sistemi aleyhine yazdığı yazılar yüzünden üniversiteden uzaklaştırılınca gazeteciliğe başladı. 1839 yılında *Otoçestvenniye zapiski* gazetesinin sürekli yazarlarından biri oldu. 1846'da *Sovremennik* gazetesinde çalışmaya başladı. 7 Temmuz 1848'de St.Petersburg'da öldü. Kendisi hayattayken kitap haline gelmeyen yazıları 1926 yılında Sovyet uzmanlar tarafından derlenerek yayımlandı.

Belinski 1834 yılında *Molva* dergisinde "Edebi Düşler" genel başlığıyla yayımladığı dizi yazılarıyla Rus edebiyat çevreleri üzerinde etkili oldu. Alman felsefecisi Schelling'in etkisini taşıyan bu yazılarında romantik milliyetçilikten izler taşıyan, edebiyatın bir ulusun "iç dünyasını", "ulusal ruhunu" yansıtmasını isteyen görüşler öne sürmekteydi. Kısa bir süre sonra Bakunin'in etkisiyle Hegel felsefesine yöneldi. Diyalektik yöntemin sanat yapıtlarına ve edebiyat eleştirisine uygulanmasının örneklerini vermeye çalıştı. 1840'tan sonra Fransız ütopik sosyalistlerinin etkisinde bir sosyalist olarak yazdığı yazılarıyla Rus Batılılaşma akımının önde gelen kişilerinden biri oldu.

Sanatta temel öğenin toplumsallık olduğunu ileri süren Belinski, "gerçeğe uygunluğun" edebiyat yapıtının değerini ölçmekteki tek ölçüt olduğunu savundu. Ona göre tarihte yaşanan "an"ın somut gerçekliği, toplumsal ve ulusal gerekliklere, bu arada edebiyata da biçim veriyordu. Bu yüzden en büyük yazarlar toplumla ve toplumun evrimiyle yakın bağlar kurabilen, insan topluluklarının ortak duygularını ifade edebilen ve kendi kuşağını simgeleyen yazarlardı. Kimi yazarlar bu işlevleri bilinçli olarak yerine getirirken, kimileri de amaçları başka olmasına karşın bu sonuca varan yapıtlar üretebilirlerdi. Eleştirinin amacı gizli kalabilecek toplumsal anlamları açığa çıkartmaktı. Sanat, tarihi süreçlerin, toplumsal oluşumların doğrudan bir ürünü olarak kabul edilince, toplumsal olarak önemli olan bir sanat yapıtı, Belinski'ye göre, aynı zamanda estetik bir yapıt olarak da önem kazanıyordu. Ona göre şiir, imgelerden yararlanma yoluyla gerçekliği açığa çıkaran bir sanattı ve şair kendi düşgücüyle bu gerçekleri herkesin kavrayabileceği bir hale sokardı.

Belinski ve onun yolundan giden Pisarev ve Dobrolyubov gibi eleştirmenler artık istenmeyen ve dönüşü olanaksız bir toplum düzeninin ürünlerini içerdiği için romantik ilkelciliğe ve özellikle serflik kültürünün bir ürünü olan halk şiirine karşı çıktılar. "Arı Sanat", "Sanat için Sanat" gibi görüşleri şiddetle eleştirip, salt birtakım hazlar, heyecanlar sağlamaya yönelik erotik eğilimleri, anlamsız serüven öyküleriğini tepkiyle karşıladılar.

Kısa süren yazarlık yaşamında döneminin etkili kalemlerinden birisi olan Belinski, görüşlerini ardından gelen eleştirmen kuşağının geliştirmesiyle, çağdaş Sovyet gerçekçi edebiyatının kurulmasında emeği geçen edebiyat adamları arasında seçkin bir yer edinmiştir.

• **YAPITLAR:**(başlıca):*Zbornik yejegodnoy Obzori Ruskoy Literaturı 1840-1847*, (ö.s.), 1926, ("1840-1847 Rus Edebiyatına Yıllık Toplu Bakışın Toplu Basımı").

BELL, Alexander Graham
(1847-1922)

İskoç asıllı ABD'li mucit ve sanayici. Telefonun yapımcısı ve telefon sanayiinin kurucusudur.

3 Mart 1847'de Edinburgh'da doğdu. İskoçya'nın köklü ve varlıklı ailelerinden, güzel konuşma sanatı ve konuşma bozukluklarının düzeltilmesi konusunda ün yapmış Alexander Melville Bell ile doğuştan sağır Eliza Grace Bell'in ortanca oğludur. Karısının sağırlığı nedeniyle işitme ve konuşma bozukluklarıyla yakından ilgilenen babası, bütün dillerdeki sesleri verecek "fizyolojik" bir alfabe geliştirmişti. Bu alfabedeki her simge ses üretiminde rol oynayan dudak, dil, damak gibi öğelerin işlevsel hareketlerini belirlediğinden, sağırlara konuşma öğretmek ve sözlüklerde telaffuzu belirtmek için yaygın olarak kullanılmıştır.

10 yaşındayken Edinburgh'daki McLauren Akademisi'nde öğrenime başlayan Bell, daha sonra aynı kentteki Royal High School'a geçti ve 14 yaşında bu okuldan diplomasını aldı. Bir süre Londra'da,büyükbabasının yanında kaldı. 1863'te Elgin'e giderek Weston House Akademisi'ne yazıldı; öğrenim gider-

lerini müzik ve güzel konuşma dersleri vererek karşılıyordu. Bir yıl kadar Edinburgh Üniversitesi'ne devam ettikten sonra yeniden Elgin'e döndü. 1865'te ailesinin Londra'ya yerleşmesi üzerine, Bath'daki Somersetshire College'a öğretim üyesi oldu. 1867'de ses eğitimi ve sağırlara konuşma öğretmek üzere babasının yanında çalışmaya başladı. Bir yandan da University College'da anatomi ve fizyoloji okuyordu.

Telefon sanayiinin doğuşu

1868'de babası bir eğitim gezisi için ABD'ye gidince işin tüm yönetimini üzerine aldı ve babası döndükten sonra da kurdukları ortaklıkta sorumluluğun büyük bir bölümünü üstlendi. Ancak, bir süre sonra hem kardeşlerinin ölümü, hem de üzerindeki ağır iş yükü nedeniyle sağlığı bozuldu. Bunun üzerine Bell ailesi 1870'te Kanada'ya yerleşti.

Kısa sürede iyileşen Bell 1871'de Boston'a gidip, babasının 1866'da yayımlanan *Visible Speech* ("Görsel Konuşma") adlı kitabına ilişkin konferanslar düzenleyerek, sağırlara konuşma öğretmeyi amaçlayan bu yeni sistemi tanıttı. Aynı yıl, sağırlar için dil öğretmeni yetiştiren okulların ilki olan Sarah Fuller School'da ders vermeye başladı. 1872'de de kendi okulunu kurdu. Boston Üniversitesi'nde verdiği fizyoloji ve konuşma derslerinin büyük ilgi görmesi üzerine, Oxford Üniversitesi'nden bir kurs çağrısı aldı. O aralar, usta bir tamirci ve tasarımcı olan Thomas Watson (1854-1934) ile tanıştı. 1873-1876 yılları arasında fonotograf, aynı anda birkaç mesaj gönderebilen bir telgraf aygıtı ve telefon üzerinde sürdürdüğü yoğun araştırmalarda tek yardımcısı Watson'dı. Araştırmaları için gerekli parayı, iki sağır öğrencisinin babalarından sağlamıştı. Bu öğrencilerden biri olan Mabel Hubbard ile 1877'de evlendi.

Bell adına kayıtlı 30 patent

Temel uğraşı alanı olan telefon, telgraf ve gramofondan hava ve deniz taşıtlarına varıncaya dek, on sekizi kendi adına, on ikisi de şirketler grubu üzerine kayıtlı toplam otuz buluşun patentini alan Bell, kendisine büyük ün ve servet kazandıran çalışmalarını ABD'de gerçekleştirmesine ve 1874'te ABD uyruğuna geçmesine karşın, ailesiyle birlikte yerleştiği Kanada ile bağlarını hiçbir zaman koparmadı. Kanada'da, Nova Scotia'nın doğusundaki Cape Breton adasında geniş bir arazi satın alarak yazlarını orada geçirmeye başladı ve 2 Ağustos 1922'de aynı yerde öldü. Cenazesi kaldırılırken, Kuzey Amerika'daki tüm telefonlar susmuştu.

Bell'i başarıya götüren en önemli buluşları, 1873'ten 1876'ya değin süren üç yıllık bir çalışmanın ürünüdür. Önce Baudot'nun aygıtı gibi aynı anda birkaç mesaj iletebilen bir telgraf aygıtı yaptı ve 6 Nisan 1875'te patentini aldı. 2 Mayıs 1875'te, ilkel bir telefon düzeneğiyle bir müzik notasını iletmeyi başardı. Ancak, geceli gündüzlü yürüttüğü çalışmalarını altı ay kadar daha sürdürdükten sonra, sağlığı bozulduğu için Kanada'ya, ailesinin yanına gitmek zorunda kaldı. 1875'in sonlarında yeniden Boston'a dönerek telefonla ilgili patent hazırlıklarına girişti. 14 Şubat 1876'da, aynı konuda birbirlerinden bağımsız olarak çalışan Bell ve Elisha Gray (1835-1901), telefon patenti için ABD Patent Bürosu'na aynı gün başvurdular. Bell'in "elektrikle konuşan telefonu" için 7 Mart'ta patent verildi. 10 Mart 1876'da da yardımcısı Watson'ı çağırırken bir rastlantı sonucu ilk telefon konuşmasını yaptı.

Bell'in telefon için aldığı "174,465" numaralı patent kısa sürede yüzyılın en değerli buluşu durumuna gelmişti. 1876'da Philadelphia'da düzenlenen Yüzyıl Sergisi'nde tüm ilginin odağı olan bu buluşu için Bell çeşitli ülkelerden 6 altın madalya, pek çok bilimsel kuruluşun ödülünü ve 1881'de Légion d'honneur büyük haç unvanını aldı.

1876'da kurulan The Bell Telephone Company ile çeşitli telgraf tekelleri arasında süren patent savaşını, yeni ortaklarla sermayesini sürekli büyüten Bell kazandı. Başta ABD olmak üzere dünyanın her köşesinden gelen siparişlerle Bell şirketi bir çığ gibi büyüdü. İlk ticari santral 1878'de Connecticutt Eyaleti'ndeki New Haven'da hizmete girdi ve Bell Telephone Company'nin ilk yan kuruluşu olan New England Telephone Company'nin kurulmasına yol açtı. 1880'de buluşundan ötürü Fransa tarafından verilen elli bin frank tutarındaki Volta Ödülü'nü alan Bell'in bu parayla kurduğu Volta Laboratuvarı'ndaki araştırmalar, gramofonun geliştirilmesini ve fotofon, odyometre gibi aygıtların yapımını sağladı. 1885'te Bell ve ortakları tarafından The American Telephone and Telegraph Company kuruldu. 1889'da yalnız New York'ta toplam 17.500 km'lik yeraltı hattı döşenmişti. 1880'de yayına geçen *Science* dergisinin kurucularından olan ve bu dergiye pek çok makale yazan Bell, 1896'dan 1904'e değin National Geographic Society'nin yöneticiliğini yaptı. Kurumun etkin bir uluslararası kişilik kazanması ve *The National Geographic Magazine*'in yayımlanması onun yöneticiliği döneminde gerçekleşmiştir. Yaşamının son yirmi beş yılında havacılıkla yakından ilgilenen ve 1908'de ABD Kongresi tarafından Smithsonian Institution'ın yönetim kurulunda görevlendirilen Bell, bu kurumun ve 1907'de kendi başkanlığında oluşturulan Aerial Experiment Association'ın (Havacılık Araştırmaları Birliği) çalışmalarına etkin olarak katıldı. Gövdesinin altında kızaklar bulunan ve uçak kanatlarına benzer taşıyıcı yüzeylerin yardımıyla 1919'da 70 mil/saat'lik (112 km/saat) bir hız rekoru kıran "hidrofoil" de Bell'in buluşudur. O dönemde sürekli gelişen şirketleri, bu tür çalışmalara büyük yatırımlar yapmasını sağlayacak kazanç düzeyine ulaşmıştı.

Bell, 1915'te New York'u San Francisco'ya bağlayan ilk uzun mesafe telefon hattını açtı. Hattın öbür ucunda, 39 yıl önce olduğu gibi gene yardımcısı Watson vardı ve Bell, o ilk denemede kullandığı sözcükleri yineledi: "Watson, seni istiyorum, buraya gel".

Bell'in aile çevresinden ve eğitimden kaynaklanan temel ilgisi, konuşma mekanizması ve sağırlara konuşma öğretimi olmuştur. Bu ilgi onu fizyolojiye, ses mekaniğine ve o dönemde altın çağını yaşayan telgrafın da etkisiyle, elektriksel ses iletimi üzerinde çalışmaya yöneltti. Sağırların konuşma eğitimi tüm yaşantısına yayılan bir ilgi kaynağı olma özelliğini hiçbir zaman yitirmedi. Konuşmanın ışıkla iletilmesini sağlayan fotofonu bulması da bu ilgiden kaynaklanır. Fotofon, selenyumun direncinin ışığa bağlı olarak değişmesi ilkesinden yararlanarak, yoğunluğu değişen bir ışını, şiddeti değişen bir akıma dönüştürür. Devrenin öbür elemanları bir elektrik kaynağı (pil) ile bir manyetik telefondur. Fotofon, çeşitli uygulamalarının yanı sıra, 1881'de, kızılaltı tayfın çözümlenmesinde

kullanılan spektroskopun yapımına olanak sağladı. Gene Bell'in o dönemde tasarladığı "telefonik sonda" ise insan vücudundaki metal cisimlerin yerini belirlemeye yarıyordu ve ilk kez 1881'de, bir silahlı saldırı sonucu ağır yaralanan ABD başkanı Garfield'in vücudundaki kurşunun yerini saptamak için kullanıldı. Röntgen tarafından bulunan X ışınları tıbba uygulanıncaya değin bu aygıttan yararlanıldı.Edison' un fonografının geliştirilmiş biçimi olan gramofon da Bell'in önemli çalışmalarından biridir. 1882'de patentini aldığı bu aygıt, yassı ya da silindir biçimindeki balmumu plakları ve gelişmiş bir ses üreteciyle, Edison'un kalay levhalara yaptığı kaydın kalitesini büyük ölçüde artırmıştı.

Bell'in adını tüm dünyaya duyuran ve kendisine büyük bir kazanç sağlayan telefon da, sağırlara yönelik elektriksel ses iletimi çalışmalarının bir ürünüdür. Aslında telefonun geliştirilmesi için gerekli teknoloji 19.yy'ın başlarında doğmuştu. O dönemde ses dalgalarının titreşimi konusu fizikçiler tarafından aydınlatıldığı gibi, Faraday'ın çalışmaları da 1831'de demir ya da çeliğin titreşimlerinin elektrik akımına dönüştürülmesine olanak sağlamıştı. Nitekim Bell' den önce konuyla ilgilenen Wheatstone, Bourseul ve Alman fizikçi Johann Philipp Reis'ın (1834-1874) çalışmalarıyla telefonun teknolojik sorunları büyük ölçüde çözülmüştü; ancak bu alanda pratik başarı sağlayan yalnızca Bell ve Gray oldu. Her ikisinin de çıkış noktaları aynıydı: aynı tel üzerinden aynı anda birden fazla telgraf bağlantısı gerçekleştirebilmek. Böylece, her biri değişik frekanslarda titreşen birden fazla alıcı ile vericiden oluşan bir sistem tasarladılar. Bell, aynı telden çok sayıda frekans iletilebildiğinde, değişik tonlarıyla insan sesinin de iletilebileceğini düşündü. Bell'in ilk alıcısı, ortasında bir metal parçası bulunan ve bir elektromıknatısla titreştirilen deriden bir zardı. Asıl sorun vericinin tasarlanmasındaydı. Yaptığı ilk verici, bir bobinin içinde ileri geri oynayarak indüksiyon gücü oluşturan ve bir zarla bağlantılı olarak titreşen bir metal çubuktan oluşuyordu. Watson bu alıcı-verici sistemini geliştirdiyse de, yeterli ses ayrımına bir türlü ulaşamamışlardı. Bell. patent hazırlıklarına giriştiği sıralar değişken dirençli bir verici tasarladı. Gray'in sistemi de aynı ilkeye dayanıyordu ve her iki aygıt da henüz uygulamada başarılı bir sonuç vermemişti. Gray'in umudunu yitirip çalışmalarını yarım bırakmasına karşılık Bell, bir ucu asitli sıvıya batırılmış, öbür ucu ise bir zara bağlanmış değişken dirençli vericisini geliştirdi ve 10 Mart 1876'da ilk başarılı telefon konuşmasını yaptı. Daha doğrusu, çalışırken üzerine asit döküldüğü için Watson'ı yardıma çağırmak için seslenince, açık kalmış olan telefon devresinden geçen Bell'in sesi çok net olarak Watson'ın bulunduğu odaya ulaşmış ve tarihi telefon konuşması böyle bir rastlantı sonucu gerçekleşmişti. Daha sonra yeniden indüksiyon vericisine dönen Bell, Mayıs 1876'da geliştirdiği bu sistemle, izleyicilere açık ilk telefon konuşmasını yaptı. Kısa sürede kurulan telefon sanayii, bu ilkel aygıtı zamanla çok geliştirdiyse de, temel çalışma ilkesi bugün bile ilk tasarımdan pek farklı değildir.

- **YAPITLAR (başlıca):** *Method of Teaching Language to a Very Young Congenitally Deaf Child*, 1883, ("Doğuştan Sağır Çok Küçük Bir Çocuğa Konuşma Öğretme Yöntemi"); "Radium and Cancer", *Science* 1903; *Discovery and Invention*, 1914, ("Keşif ve İcat").

- **KAYNAKLAR:** American Bell Telephone, *The Deposition of Alexander Graham Bell*, 1908; R.V.Bruce, *Alexander Graham Bell and the Conquest of Solitude*, 1973; F.Deland, *Dumb no Longer*, 1908; C.Mackenzie, *Alexander Graham Bell*, 1928; H.E.Waite, *Make a Joyful Sound; the Romance of Mabel Hubbard and Alexander Graham Bell*, 1928; T.A.Watson, *Exploring Life*, 1926.

- **BAKINIZ:** BAUDOT, BOURSEUL, EDISON, FARADAY, LANGLEY, WHEATSTONE.

BELL, Charles
(1774-1842)

İskoç anatomi ve fizyoloji bilgini. Sinir sistemi üzerinde çalışmış, özellikle hareket ve duyu sinirleri arasındaki ayrımı vurgulamıştır.

Kasım 1774'te Edinburgh'da doğdu. Ağabeylerinden John (1763-1830) Edinburgh Üniversitesi'nde anatomi ve cerrahi profesörü, George Joseph (1770-1843) ise aynı üniversitede hukuk profesörüydü. İlk anatomi öğrenimini büyük ağabeyisinden alan Charles 1804'te Edinburgh Üniversitesi'ni bitirerek Londra'ya gitti. Meslek yaşamının büyük bir bölümünü sürdüreceği bu kentte iyi bir cerrah ve öğretim üyesi olarak dikkati çekti, özellikle klinik dersleriyle büyük ilgi topladı. 1812'de aynı kentteki Middlesex Hastanesi'nin cerrahlığına, 1824'te Royal College of Surgeons'da anatomi ve cerrahi profesörlüğüne, 1828'de de University College'a bağlı tıp okulunun yöneticiliğine getirildi. 1826'da Royal Society'ye üye seçilen Bell, üç yıl sonra bu kurumun ilk madalyalarından birini, 1831'de de "Sir" unvanını aldı. 1836'da Londra'daki University College'dan ayrılarak Edinburgh Üniversitesi'ndeki cerrahi kürsüsüne döndü ve 28 Nisan 1842'de Worcestershire'deki North Hallow'da öldü.

Bell, beyin ve sinir sistemi anatomisiyle ilgili çizimlerini 1806'da yayımlamıştı. 1811'de basılan *New Idea of Anatomy of the Brain* ("Beynin Anatomisi Üzerine Yeni Bir Görüş") ve 1830'daki *The Nervous System of the Human Body* ("İnsan Vücudunun Sinir Sistemi") adlı yapıtları nörolojide yeni bir çığır açtı. Bu yapıtlarında sinirlerin yapısını ve işlevini yeniden tanımlayarak, yaygın inanışı çürütecek kanıtlar getirdi. Bell'in açıklamasına göre sinirlerin yapısı sanıldığı gibi bir bütün değildi, ince liflerden oluşuyordu. Ayrıca sinirleri tek tip olarak düşünmek de yanlıştı, işlevlerine göre duyu ve hareket (motor) sinirleri olmak üzere ikiye ayırmak gerekiyordu. Duyu sinirleri impulsları merkez sinir sistemine iletiyor, hareket sinirleri ise beyinden ya da diğer merkez organlardan gelen impulsları çevre organlara aktarıyordu. Aynı yıllarda Fransız fizyoloji ve nöroloji bilgini Magendie de işlevleri arasındaki farklılığa dikkati çekerek duyu ve hareket sinirlerini birbirinden ayırt etmişti. Magendie ile ortak çalışmaları sonucunda Bell, omurilik sinirlerinin (belkemiği sinirleri) iki yönlü iletkenliğini de saptadı. Bu sinirle-

rin ön (karın tarafına bakan) köklerinden hareket (motor) sinirlerinin, arka (sırt tarafındaki) köklerinden de duyu sinirlerinin çıktığını açıkladı. Bu buluş nörolojide önemli ilerlemelere temel olmuştur.

• YAPITLAR: *Essays on the Anatomy of Expression in Painting*, 1806, ("Çizimlerle Anatomi"); *New Idea of Anatomy of the Brain*, 1811, ("Beynin Anatomisi Üzerine Yeni Bir Görüş"); *Observations on Injuries of the Spine and Thigh Bone*, 1824, ("Omurga ve Uyluk Kemiği İncinmeleri Üzerine Gözlemler"); *The Nervous System of the Human Body*, 1830, ("İnsan Vücudunun Sinir Sistemi").

• KAYNAKLAR: *Abstractions from Proceedings of the Royal Society*, IV (402), 1837-1843; Pichot, *Vie et travaux de Sir Charles Bell*, 1859.

• BAKINIZ: MAGENDIE.

BELL, Henry
(1767-1830)

İskoç mühendis. Avrupa'nın ilk buharlı gemisini yaparak gemi taşımacılığına büyük bir atılım kazandırmıştır.

1767'de Torpichen'deki Linlithgowshire kentinde doğdu. Önce değirmenci olan amcasına, sonra da Borrowstounness'deki bir gemi yapımcısına çıraklık etti. Ardından Londra'ya giderek, 18. yy sonları ile 19. yy başlarının en ünlü inşaat mühendislerinden biri olan ve Thames Nehri üzerinde üç asma köprü kuran John Rennie'nin (1761-1821) yanında çalıştı. 1790'da İskoçya'ya döndü, bir süre Glasgow'da marangozluk yaptıktan sonra Helensburg'a giderek Clyde Halici kıyısına yerleşti. Buharlı gemiler üzerindeki çalışmalarını burada yürüten Bell, 14 Kasım 1830'da aynı kentte öldü. Clyde kıyılarındaki Dunglass'ta onun adına bir anıt bulunmaktadır.

Buharlı gemilerin ilk örnekleri 18. yy sonlarında ABD'de geliştirildi. 22 Ağustos 1787'de, kendi tasarladığı buharlı ve çarklı küçük bir gemiyle Delaware Nehri üzerinde başarılı bir deneme yapan John Fitch, 1791'de buharlı gemileri için ABD ve Fransa'dan patent aldı. Geliştirme çabaları ve yeni örnekler birbirini izlerken, yine ABD'li Robert Fulton'ın yaptığı buharlı nehir gemisi "Clermont" 1807'de Hudson Nehri üzerinde ve New York-Albany arasında düzenli seferlere başladı. İki yıl sonra buharlı gemiler nehir taşımacılığından deniz taşımacılığına geçecek düzeye gelmişti. 1809'da New Jersey'deki Hoboken ile Philadelphia arasında çalışmaya başlayan buharlı "Phoenix" gemisi, düzenli deniz seferlerinin öncülüğünü yaptı.

ABD'de buharlı gemiler denize açılırken 1800'den beri bu konu üzerinde çalışmakta olan Bell de son denemelerinden olumlu sonuç almış ve Avrupa'da buharlı gemi taşımacılığını başlatmak üzere girişimlerini hızlandırmıştı. İngiliz Deniz Kuvvetleri Komutanlığı'na sunduğu teklif kabul edilince 1812'de 3 beygir gücünde bir buhar motoruyla donatılmış 28 tonluk "Comet" gemisinin yapımını bitirdi. Bu gemi 13,10 m uzunluğunda, 3,35 m genişliğinde, 1,67 m derinliğindeydi ve tek silindirli bir motorla çalışıyordu. Comet Temmuz 1812'de Glasgow Limanı'ndan suya indirildi ve 1812'den 1820'ye kadar Clyde Nehri üzerindeki Greenock ile Helensburg arasında yolcu taşıdı.

Avrupa'da büyük ticari başarı kazanan bu ilk gemiyi kısa süre içinde yenileri izledi ve gemi taşımacılığı Avrupa ülkelerinde Bell'in açtığı yolda ilerledi.

• KAYNAKLAR: E.Morris, *Life of Henry Bell*, 1844; H.D.Spratt, *The Birth of the Steamboat*, 1958.

• BAKINIZ: J. FITCH, FULTON.

BELLAMY, Edward
(1850-1898)

ABD'li gazeteci ve yazar. 19.yy sonundaki en önemli ütopyacılardandır.

26 Mart 1850'de Massachussetts'in Chicopee Falls kentinde doğdu. 1867'de Schenectady'deki Union Üniversitesi'nde bir yıl edebiyat okudu. Daha sonra Almanya ve İngiltere'de dolaştı. 1869'da ABD'ye dönerek hukuk öğrenimi gördü ve 1871'de baroya kabul edildi. Ancak bir tek davaya baktıktan sonra avukatlık mesleğini terkedip gazeteciliğe başladı. *New York Evening Post* ve *Springfield Daily Union* gazetelerinde bir süre çalıştıktan sonra da roman yazmaya başladı. 1880'de yayımladığı *Dr. Heidenhoff's Process* ("Dr. Heidenhoff'un Buluşu") romanı Hawthorne etkisinde yazılmış Gotik ve fantezi öğeleriyle yüklü bir kitaptı. Bellamy'nin başyapıtı olan *Looking Backward: 2000-1887* ("Geçmişe Bakarken: 2000-1887") 1888'de yayımlandı ve dile getirdiği ütopyacı görüş ABD'de yarı-sosyalist ütopyacı bir hareketin başlamasında öncü oldu. *Looking Backward*'ın devamı niteliğindeki *Equality* ("Eşitlik") 1897'de yayımlandı, ancak fazla ilgi görmedi. Genç yaştan beri veremli olan Bellamy, bir yıl sonra, 1898'de öldü.

Looking Backward, 19. yy sonu Morris ve Wells gibi ütopyacıların çalışmalarını önceler ve "evrimci ütopya"nın öncüsü sayılır. Bellamy'nin ütopyası klasik ütopyalar gibi kimsenin bilmediği uzak bir adada değil, gelecekte yer alır. Ütopya'nın kahramanı, 1887'de "uykuya yatıp" 2000'de uyanan Bostonlu Julian West'tir. Romanda betimlenen 2000 yılının Boston'u, üretim araçlarının tamamen devletleştirildiği, devletin de iyi niyetli ve bilge bir seçkinler grubunun elinde olduğu bir kenttir. Bellamy'nin ütopyacılığının en dikkati çeken öğesi, üretimin tümüyle makineleşmesi, insanların bu makineleşmiş dünyada fiziksel emek yükünden neredeyse kurtulmuş olmasıdır. Bellamy'nin bu yaklaşımını reddeden İngiliz Marxist ütopyacı William Morris, 1890'da yayımladığı *News From Nowhere* ("Olmayan Ülkeden Haberler") adlı ütopyasında Bellamy'nin makineleşmiş toplumuna karşı, kırsal ve doğal bir yaşam

tarzına yönelmiş bir toplum önerir. Bellamy-Morris tartışması, 20. yy'da gelişecek olan insanlığın geleceğinde teknolojinin rolünün ne olacağı sorununun edebiyatta ilk dile getirilişidir.

• **YAPITLAR (başlıca): Roman:** *Dr. Heidenhoff's Process*, 1880, ("Dr. Heidenhoff'un Buluşu"); *Looking Backward: 2000-1887*, 1888, ("Geçmişe Bakarken: 2000-1887"); *Equality*, 1897, ("Eşitlik"). **Öykü:** *The Blindman's World and Other Stories*, (ö.s.), 1898, ("Körün Dünyası ve Başka Öyküler").

• BAKINIZ: W.MORRIS, H.G. WELLS.

BELLAY, Joachim du
(1522-1560)

Fransız şair ve edebiyat kuramcısı. Pierre Ronsard ile birlikte Pléiade edebiyat okulunun öncüsü olmuştur.

1522'de Fransa'nın Liré kentinde doğdu. Soylu bir aileden geliyordu. Kuzeni Jean du Bellay bir kardinal ve devlet adamı, döneminin önde gelen hümanistlerindendi. Poitiers'de, Paris'te hukuk ve insan bilimleri öğrenimi gördüğü sırada Yunan ve Latin klasiklerini okudu. Kuzeni Jean du Bellay'ın da etkisiyle hümanizme yöneldi. 1547'de Pierre Ronsard ile tanıştı. Ronsard'ın yüreklendirmesiyle şiire başladı ve 1549-1550 yıllarında İtalyan şair Petrarca'dan esinlenerek yazdığı sone'lerini yayımladı.

1553'te kuzeni Jean ile birlikte Vatikan'a giderek Roma kentini ve Vatikan Sarayı'ndaki yaşamı yakından izleme olanağı buldu. Roma kentinde tanıdığı eski Roma uygarlığı, onu Kilise'nin abartılı görkeminden daha fazla etkiledi. Bu nedenle daha sonra yazdığı şiirlerde dinsel temalardan çok eski Roma kültür ve uygarlığının yüceltilmesi ön plana çıkmıştır. Yaşamı boyunca hastalıklardan kurtulamayan Bellay, 1 Ocak 1560'ta, Paris'te öldü.

1549'da yayımladığı *Défense et Illustration de la langue française* ("Fransız Dilinin Savunusu ve Değerlendirilmesi"), Fransız hümanizminin ve bu akımın edebiyattaki savunucusu olan Pléiade okulunun bildirgesi sayılır. *Défense*'ta sistemli olarak Fransız dilinin bir edebiyat dili olarak gelişebileceğini savunmuş, tek edebi dil olarak Latince'yi görenlere karşı çıkmıştır. Fransızca'nın yerel lehçelerden ve kullanımlardan yararlanarak, ancak dile yerleşmiş olan Yunan ve Latin kökenli kelimeleri de bırakmadan, bütün bu malzemeyi yeni çağın gereksinmelerine uyarlı bir biçimde birbirine ekleyerek zenginleştirilmesinden yanaydı.

Bellay'a göre, Orta Çağ boyunca Fransız edebiyatına egemen olan biçimler ve edebiyatın "süslü söz" biçiminde yorumlanması, dilin gelişiminin önünde bir engel oluşturuyordu. Antik Yunan ve Latin şiirinin ode, destan, ağıt gibi biçimleri ön plana çıkarılmalıydı. Bu biçimlerle Fransız şiirinin zenginleştirilmesini sadece kuramsal olarak savunmakla kalmayan Bellay, Fransızca'daki ilk ode'ların ve sevda sone'lerinin de yazarı oldu.

• **YAPITLAR (başlıca): Şiir:** *L'Olive*, 1549; *Vers lyriques*, 1549; ("Lirik Dizeler"); *Recueil de poésies*, 1549, ("Derlenmiş Şiirler"); *L'Enéide*, 1552, (Vergilius'un *Aeneid*'inin VI. kitabının çevirisi); *Antiquités de Rome*, 1558, ("Eski Roma Eserleri"); *Les jeux rustiques* 1558, ("Kır Oyunları"); *Poemata*, 1558; *Regrets*, 1558, ("Pişmanlıklar"). **Deneme:** *Défense et Illustration de la langue française*, 1549, ("Fransız Dilinin Savunusu ve Değerlendirilmesi").

• BAKINIZ: RONSARD.

BELLING, Rudolf
(1886-1972)

Alman heykelci. Modern heykelin öncülerindendir, Türk heykeline eğitim alanında önemli katkılarda bulunmuştur.

28 Ağustos 1886'da Berlin'de doğdu. Sanat öğrenimine 1912'de Berlin Güzel Sanatlar Akademisi'nde başladı. Prof. Peter Breuer'in öğrencisi oldu. Daha öğrenciyken film ve tiyatro dekorları hazırladı. 1916'da havacı olarak askere alındı. Terhisinden sonra heykel çalışmalarına yeniden başladı. 1918'de ünlü bazı mimar, ressam, yazar ve müzisyenle birlikte "Novembergruppe" (Kasım Grubu) adını taşıyan bir sanat topluluğu kurdu. 1919'da henüz Akademi'yi bitirmeden yaptığı Dreiklang ("Üçlü Uyum") adlı yapıtıyla büyük üne kavuştu.

Daha sonra Alman mimar Bruna Taut ve Hollandalı Jan E.Buys ile işbirliği yapan Belling, onlar için Berlin'deki Skala'nın dans gazinosunda ve Düsseldorf'taki Alman İşçi Kuruluşu Merkezi'nde çeşitli heykeller gerçekleştirdi. 1933'te Hitler iktidara geldikten sonra, Naziler'in modern sanata karşı olmaları nedeniyle Belling de birçok sanatçı gibi gözden düştü; yapıtları müze ve resmi binalardan kaldırıldı, bazısı tahrip edildi.

Dreiklang ("Üçlü Uyum")

Cumhuriyet'in İlk Yıllarında Türkiye'de Yabancı Heykelciler

Cumhuriyet'in ilk yıllarında güzel sanatların öbür alanlarında olduğu gibi heykelde de Batı ölçütlerine uygun bir gelişmenin sağlanması üstünde önemle duruldu. Ancak heykel sanatının özellikleri bu gelişimin biraz farklı olmasına yol açtı. İslam dininin her türlü surete karşı olması nedeniyle Osmanlı İmparatorluğu'nun sonuna değin heykel hep tepki görmüştü. Bu bakımdan yeni yöneticilerin heykeli Batılılaşma'nın görsel ve somut bir simgesi olarak değerlendirmiş olduğu söylenebilir. Ayrıca tören alanlarında yer alacak anıtlarla yeni düzenin tanıtılması, varlığının ve gücünün belirtilmesi gerekli görülüyordu. Türk heykelciler, anıt yapımı konusundaki böyle bir gereksinimi karşılamada gerek sayı, gerekse teknik bilgi ve deneyim bakımından henüz yeterli düzeyde bulunmadığından yabancı heykelcilerden yararlanma yoluna gidildi.

Türkiye'ye gelen yabancı heykelciler, 1925'ten başlayarak uzunca bir süre etkinlik gösterdiler. Avusturyalı Heinrich Krippel (1883-1945) 1926'da İstanbul Sarayburnu'nda Cumhuriyet döneminin ilk anıtı olan Atatürk Heykeli'ni gerçekleştirdi. Bunu aynı yıl yaptığı Konya Atatürk Heykeli izledi. Sanatçının öbür yapıtları 1927'de Ankara Ulus Alanı'ndaki atlı Atatürk Anıtı, 1931'de Samsun'daki atlı Atatürk Heykeli, Afyonkarahisar'daki Zafer Anıtı ve 1938'de Ankara'da Sümerbank girişindeki Atatürk Heykeli'dir.

Türkiye'ye çağrılan ilk yabancı heykelci İtalyan Pietro Canonica (1869-1962) ise 1927'de Ankara'da Etnografya Müzesi önündeki atlı Atatürk Heykeli ile Zafer Alanı'ndaki Atatürk Heykeli'ni, 1928'de İstanbul Taksim'deki Cumhuriyet Anıtı'nı 1932'de de İzmir Kordon'daki atlı Atatürk Anıtı'nı yapmıştır.

Avusturyalı Anton Hanak (1875-1934) ile Josef Thorak'ın (1889-1952) 1935'te Ankara Kızılay'da yaptıkları Güven Anıtı da, yabancı heykelcilerin Türkiye'deki başlıca yapıtlarındandır. Ülkedeki teknik olanakların sınırlılığı nedeniyle bu dönemde yapılan heykellerin bronz dökümleri de parçalar halinde yurt dışında gerçekleştiriliyordu.

Cumhuriyet'in ilk yıllarında Türkiye'de etkinlik gösteren yabancı heykelcilerin, konunun Batı'daki en önde gelen adları olmamakla birlikte, heykel sanatının tanınması ve yaygınlaşması gibi çok önemli bir işlevi yerine getirdikleri yadsınamaz. Daha önemli bir sanatçı olan Belling' ise uygulamalarından çok eğitim alanındaki çalışmalarıyla Türk heykel sanatına kat'kı bulunmuştur.

1936'da İstanbul Güzel Sanatlar Akademisi'nin öğretim kadrosunu güçlendirmek için girişimlerde bulunan Akademi Müdürü Burhan Toprak, Belling'i de çağırdı. Almanya'da çalışma olanağı kalmamış olan Belling, 1937 başında Türkiye'ye geldi. Akademi'nin Heykel Bölümü'nün yeniden düzenlenmesini ve yönetilmesini üstlendi. Burada heykel eğitimini tek başına yürütürken İstanbul Teknik Üniversitesi Mimarlık Fakültesi'nde de modlaj dersi uzmanı olarak çalıştı.

Belling Türkiye'de öğretimin yanı sıra, yaptığı heykel ve anıtlarla sanat çalışmasını da sürdürdü. 1943-1944'te İstanbul'da Taksim Gezisi için hazırladığı atlı İnönü heykeli siyasal düşüncelerle yerine konmadı (bu heykel bugün Taşlık Parkı'nda kurulmuştur). 1952'de Ankara'da Anıt Kabir'in heykellerinin yaptırılmasında yönetici, denetleyici ve jüri üyesi olarak çalışan Belling 1954'te Güzel Sanatlar Akademisi'nden ayrıldı, eğitim görevini yalnızca İstanbul Teknik Üniversitesi'nde sürdürdü.

Savaştan sonra Belling Almanya'da yeniden ilgi görmeye başladı. 1955'te Theodor Heuss ona Federal Almanya Büyük Hizmet Nişanı'nı verdi; 1956'da Berlin Sanat Akademisi'ne üye seçildi; 1961'de Berlin Kenti Sanat Ödülü'nü aldı. Çeşitli müze ve galerilerde adına sergiler düzenlendi.

Belling 1965'te Teknik Üniversite Taşkışla Binası'nda bir veda sergisi açtıktan sonra Türkiye'den ayrıldı. Federal Almanya'ya dönünce büyük bir saygı ve sevgiyle karşılandı. Ölümüne dek heykel çalışmalarını ve sergilerini sürdürdü. 9 Haziran 1972'de Münih'te öldü.

1920'li yıllarda Belling Fütirizm (Gelecekçilik) ve Kübizm'e ilgi duymuş, Archipenko'dan etkilenmiştir. Heykeli resimden ayıran niteliğin üçüncü boyut olduğuna inanarak hacim-mekân ve doluluk -boşluk ilişkileri üstünde durmuştur. Bu ilişkileri en net biçimde oluşturmak çabası onu nonfigüratif heykele yöneltmiştir. Ayrıca heykeldeki boşlukları "ölü form" olarak niteleyen bir akademizmin geçerli olduğu günlerde, boşlukları doluluklara karşıt değerler olarak kullanıp bir denge kurma, Belling'in Henry Moore'dan önce ulaştığı bir düşüncedir. *Dreiklang* adlı heykelin de bu dengenin soyut bir biçimleniş içinde sağlandığı izlenir.

Belling bir öğretmen olarak Türk heykelciliğine büyük katkıda bulunmuştur. Özellikle Akademi'deki öğretici ve teknik uygulamaları anılmaya değer. Getirdiği eğitim yöntemi bugün Akademi Heykel Bölümü'ndeki yöntemin temelini oluşturmaktadır. Uygulama alanında, büyük boy heykellerin yapımında, önce küçük ölçekli maketler hazırlayıp, sonra bunları 1/1 ölçeğine büyütmek yöntemini ve bu işte kullanılan teknikleri Türkiye'de ilk uygulayan da Belling olmuştur.

• **YAPITLAR:** *Sarmal Kompozisyon*, 1913; *Yaralılar Grubu*, 1915; *Dansöz*, 1916; *Dansedenler*, 1917; *Dreiklang*, 1919, Ulusal Galeri, Berlin, ("Üçlü Uyum"); *Forme Organique*, 1921, ("Organik Biçim"); *Heykel*, 1923, 20. Yüzyıl Müzesi, Viyana; *Kadın Başı*, 1923; *Kavga*, 1936; *İnönü Heykeli*, 1940, Ziraat Fakültesi bahçesi, Ankara; *İnönü Anıtı*, 1943-1944, Taşlık Parkı/ İstanbul; *Erotik Kompozisyon*, Ulusal Galeri, Berlin.

BELLINI, Gentile
(1429-1507)

İtalyan ressam. Fatih Sultan Mehmed'in ünlü portresiyle tanınmıştır.

Venedik'te doğdu. Ünlü ressam Jacopo Bellini'nin büyük oğludur. Yaşamı konusundaki bilgiler, üstlendiği işler için hazırlanmış anlaşmalardan ve resmi belgelerden derlenebilmektedir. Bu belgelere göre 1469'da İmparator III. Frederick tarafından Venedik ve Palatine kontluğuna layık görüldü. 1474'te Doge'lar Sarayı'ndaki resimlerin bakım ve onarımı ile görevlendirildi. Eylül 1479'da Fatih Sultan Mehmed'in isteği üzerine İstanbul'a geldi, Kasım 1480'e değin kalarak en ünlü resimlerinden biri olan *Fatih'in Portresi*'ni yaptı. Sanıldığına göre daha sonra Mısır'a ve başka Orta Doğu ülkelerine de gitti. Venedik'te öldü.

Gentile babasının atölyesinde yetişti. Bu yüzden ilk yapıtlarının neler olduğunu ve atölyede ortaklaşa üretilen işlerde Gentile'nin katkısını kestirmek olanaksızdır. Ayrıca yaşamının son döneminde kardeşi Giovanni Bellini ile ortaklaşa yaptıkları resimlerde de Gentile'nin payını saptamak olası değildir.

Giovanni'ye oranla Gentile hem nitelik, hem de nicelik bakımından daha az önemli bir sanatçı olmuştur. Kardeşinin tersine Gentile'nin resmi, daha çok Venedik manzaraları ve tarihiyle, bölgesel konularla ve portrelerle sınırlıdır. Zamanında San Giovanni Kilisesi için yapılıp bugün Torino'daki Sabauada Galerisi'nde bulunan ve Bakire Meryem'in yaşamını konu alan resimler, onun bilinen ilk yapıtlarındandır.

Gentile'nin portreciliği sanatında önemli bir yer tutar. 1469'da yaptığı *III. Ferdinand* ve bugün kayıp olan 1472 tarihli *Kardinal Bessarion* portreleri bu alandaki ünlü yapıtları arasındadır. *Doge Francesco Foscari*'nin ve *Andre Vendramin*'in portreleri, konunun hep profilden yansıtıldığı erken dönem yapıtlarıdır. *Lorenzo Giustiniani* ve *Fatih Sultan Mehmed* portreleri ise Gentile'nin portreciliğinin doruk noktasını oluşturur. Bunlardan *Lorenzo Giustiniani* kendi içine çekilmişliğin ruhsallığını, *Fatih* portresi ise kendine ve geleceğine güven duyan bir hükümdarın ağırbaşlılığını öne çıkaran ve böylece iki karşıt anlatımı yansıtan yapıtlardır. Gentile'nin, Kıbrıs Kraliçesi *Catherine Cornaro'nun Portresi*'nde, tam profilden yüzün üçte ikisini gösteren bakış açısına geçtiği izlenir. Bu tutum ünlü ressam Antonello da Messina'nın etkisine bağlanmaktadır.

Gentile'nin en ilginç ve önemli yapıtı, yaşamının sonuna doğru, 1496-1501 arasında Scuola di San Giovanni için yaptığı büyük boyuttaki üç resimden oluşan dizidir. Bugün Venedik Akademisi'nde bulunan bu resimler *Kutsal Çarmıhın Mucizeleri*'ni konu almaktadır. Dinsel konularına karşın resimlerdeki asıl amaç Venedik'in bilinen görüntülerini ve ünlü asılzadelerini canlandırmaktır. Kompozisyonları tekdüze olmakla birlikte renkleri ışıklı ve zengindir. Ayrıca yüksek düzeyde bir perspektif kaygısı kendini duyurur. *Aziz Markos'un İskenderiye'deki Vaazı* Gentile'nin son yapıtıdır; ölümü üzerine yarım kalmış, sonradan kardeşi Giovanni tarafından bitirilmiştir. Zaten resmin farklı renk parlaklığı ve ışık değerleri, Gentile'den çok Giovanni'nin üslubunu yansıtmaktadır.

• **YAPITLAR (başlıca):** *Lorenzo Giustiniani'nin Portresi*, 1465, Venedik Akademisi; *Doge Francesco Foscari'nin Portresi*, ykş. 1465, Correr Müzesi, Venedik; *III. Frederick'in Portresi*, 1469; *Kardinal Bessarion'un Portresi*, 1472, bugün kayıp; *Fatih'in Portresi*, 1480, Ulusal Galeri, Londra; *Kutsal Haçın Mucizeleri* dizisi *(Kutsal Haçın Kalıntılarının San Marco Alanı'ndan Törenle Geçirilişi*, 1496; *San Lorenzo Köprüsü'nde Kutsal Haç Mucizesi*, 1500; *Pietro de' Ludovici'nin Mucizeyle İyileşmesi*, 1501), Venedik Akademisi; *Aziz Markos'un İskenderiye'deki Vaazı* (Giovanni Bellini ile), 1505, Brera Galerisi, Milano; *Andre Vendramin'in Portresi; Catherine Cornaro'nun Portresi.*

BELLINI, Giovanni
(1430?-1516)

İtalyan ressam. Venedik Resim Okulu geleneğinin kurucusudur.

Giambellino olarak da bilinen Giovanni Bellini, Venedik'te doğdu ve aynı kentte öldü. Ünlü ressam Jacopo Bellini'nin evlilik dışı oğlu ya da evlatlığı olduğu sanılmaktadır. Çocukluk ve gençlik yılları üstüne pek bilgi yoktur. Büyük bir olasılıkla babasının atölyesinde yetişti. Padua'daki Sant' Antonio Kilisesi'nde babasıyla birlikte yaptıkları dekorasyon çalışmaları (şimdi kayıptır) nedeniyle 1460'larda adı duyuldu. 1471 dolaylarında ağabeysi Gentile ile birlikte Venedik'te bir atölye açtı. Gentile'nin İstanbul'da kaldığı yıllarda atölyenin yönetimini üstlendi ve onun ölümüyle yarım kalan resimleri tamamladı. Yaşı ilerledikçe ünü de artan Giovanni'nin kendi öğrencilerinden başka, yetişmekte olan öbür genç sanatçılar üstünde de büyük etkisi oldu. İtalya'yı ziyaret eden Dürer, Venedik'ten yazdığı bir mektupta onun çok yaşlanmış olmasına karşın hâlâ ressamların en büyüğü olduğunu belirtmişti.

Bellini sanat yaşamının başlangıcında yaptığı Madonna resimleriyle tanınmaya başlamıştır. 15.yy'dan Geç Rönesans'a değin resmin doğaya yaklaşımının geçirdiği evrim Bellini'nin bu resimlerine tümüyle yansımakta, bilimsel incelemeci gözlemlerden, şiirsel ve anıtsal bir anlatıma geçiş izlenmektedir. 1460-1470 arasında yer alan gelişme döneminde üslubu, eniştesi olan Mantegna'nın etkisi altındadır. Ancak Bellini, ışık ve rengi özellikle vurgulayışı, figür ve manzara öğelerini çok daha duygusal ve daha az bilimsel ele alışıyla ondan ayrılır. Bu ayrım yaklaşık 1464'te ikisinin de yaptığı *Bahçede Acı Çekme* tablolarında iyice belli olmaktadır.

Olgunluk dönemi gibi yapıtlarında Bellini'deki Mantegna etkisinin giderek azaldığı, buna karşılık Venedik Okulu resim anlayışının temelini oluşturacak olan kendi kişisel üslubunun belirmeye başladığı izlenir. 1480'lerde Bellini'nin temel kaygısı, ışık içinde yüzen rengin atmosferdeki etkisinin alabildiğine zenginleştirilerek resme geçirilmesidir. Figürlerinin resim mekânı içindeki hareketleri giderek büyük bir serbestlik ve doğallık kazanmış, gökyüzüne karşı

silüeti andırır bir biçimde ele aldığı manzara da, gizemli bir sessizlik ve durgunluk içinde şiirsel bir anlatıma ulaşmıştır. Doğayla insan zengin bir renk uyumuyla dengeli bir biçimde bütünleşmiştir.

Bellini'nin resimsel simgeleri duyarlı, melankolik ve kutsal bir hava içinde verme yeteneğinin en güzel örnekleri çeşitli kiliseler için yaptığı mihrap resimleridir. Geç Rönesans resminin biçimsel olgunlukla kaynaştırdığı şiirselliğin de habercisi olan bu resimler, aynı zamanda rengin çeşitlendirilmesi ve zenginleştirilmesi konusunda Bellini'nin eşsiz yeteneğini de ortaya koyar.

1500'den sonraki kompozisyonları biçimin arıtsallaştırılması ve yumuşak renk tonlarının zenginleştirilmesi doğrultusunda Bellini'nin ulaştığı son aşamayı gösterir. Öğrencisi olan genç Giorgione ve Titian'ın oluşturdukları yeni ruhu ve renk anlayışını, onlardan 40 yaş büyük bir usta olmasına karşın özümleyebilmesi de, gene Bellini'nin olağanüstü yeteneğinin bir belirtisidir.

Bellini'lerin atölyesi, 15. yy Venedik resim geleneğinin temel direği olmuştur. Bellini'ler her türlü etkiye açık olmakla birlikte bu etkileri olağanüstü bir biçimde Venedik'e özgü bir hale getirmişler ve İtalyan resminde bir Venedik Okulu'nun oluşmasına yol açmışlardır.

- **YAPITLAR (başlıca):** *Ölü İsa,* 1464, Poldi-Pezzoli Müzesi, Milano; *Bahçede Acı Çekme,* 1464, Ulusal Galeri, Londra; S.S. Giovanni e Paolo Kilisesi mihrap resmi, 1464; *Madonna,* 1465-1470 arası, Devlet Müzesi, Berlin; *İsa'nın Göğe Yükselişi,* 1465-1470 arası, Correr Müzesi, Venedik; *Pietà,* (yks.) 1470, Brera Galerisi, Milano; *Aziz Francesco'nun Vecdi,* 1480, Frick Koleksiyonu, New York; *İsa'nın Göğe Yükselişi,* (yks.) 1480, Capodimonte Müzesi, Napoli; San Giobbe Kilisesi mihrap resmi, (yks.) 1487, Venedik Akademisi; *Ağaçlı Madonna,* 1487, Venedik Akademisi; Santa Maria dei Frari Kilisesi triptikonu, 1488; San Pietro Martire Kilisesi mihrap resmi, 1488; *Doge Loredano'nun Portresi,* 1488, Ulusal Galeri, Londra; *İsa'nın Vaftizi,* 1502, San Corona Kilisesi, Vicenza/İtalya; *Tanrıların Bayramı,* 1514, Ulusal Sanat Galerisi, Washington/DC; *Tuvalet Yapan Genç Kadın,* 1515, Sanat Tarihi Müzesi, Viyana.

- **KAYNAKLAR:** F. Heinemann, *Giovanni Bellini e i Belliniani,* 1962; P. Hendy (L. Goldscheider ile), *Giovanni Bellini,* 1945; R. Pallucchini, *Giovanni Bellini,* 1962; G. Robertson, *Giovanni Bellini,* 1968.

- **BAKINIZ:** GENTILE BELLINI, DÜRER, GIORGIONE, LEONARDO DA VINCI, MANTEGNA, TITIAN.

BELLINI, Vincenzo
(1801-1835)

İtalyan opera bestecisi. 19. yy'ın ilk yarısında İtalyan operasının önde gelen bir temsilcisi olmuş, melodi zenginliğiyle dikkati çeken ürünler vermiştir.

Müzikle uğraşan bir ailenin çocuğu olarak, 3 Kasım 1801'de Sicilya'daki Catania'da doğdu. Napoli Konservatuvarı'nda öğrenciyken ilk yapıtlarını vermeye başladı. Müzikle yakından ilgilenen koruyucusunun Napoli Operası için ısmarlanan *Bianca e Fernando*'yu ("Bianca ve Fernando") yazma olanağını sağladı. Bu yapıtın kazandığı başarı, yeni operalar yazması için uygun bir ortam hazırladı.

1827'de La Scala için bestelediği *Il pirata* ("Korsan") adlı opera, Bellini'ye uluslararası bir ün sağladı. Daha sonra bestelediği altı operada, dönemin en başarılı İtalyan librettisti sayılan Felice Romani'nin metinlerini kullanması, bunların daha büyük bir ilgi görmesinde etkili oldu.

Bu altı operadan en önemlileri *La sonnambula* ("Uyurgezer Kız") ile bestecinin başyapıtı sayılan *Norma*'dır. Mutlu sonla biten yarı ciddi bir opera (opera semiseria) olan *La sonnambula,* yaygın bir beğeni kazandı ve İngilizce olarak sahnelendiği İngiltere'de de ilgi gördü. Konusunu eski Galya'dan alan *Norma* ise, ilk oynanışındaki başarısızlık dışında ciddi operanın (opera seria) en seçkin örneklerinden biri sayıldı.

1833'te kısa bir süre Londra'da kaldı. Daha sonra Paris'e geçti. Burada kendisinden Rossini'nin aracılığıyla Théâtre-Italien için yeni bir opera istendi. 1835'te yazılan *I puritani di Scozia* ("İskoçya'lı Puritenler") adlı bu opera, bestecinin son ürünüdür ve yetersiz bir librettosu olmasına karşın en beğenilen ve bugün de sahnelenen başlıca yapıtlarındandır. 23 Eylül 1835'te, Paris yakınlarındaki Puteaux'da öldü.

Bellini yeteneği ve yaratıcı gücüyle başarıya ulaşmış bir bestecidir. Bir yenilikçi olmaktan çok Haydn, Mozart gibi örnekleri izlemeyi yeğlemiş, İtalyan opera geleneğini yetkin bir düzeyde sürdürmüştür. Müziği genel olarak bu gelenek içinde yer alan bel canto tarzına bağlı kalmıştır. "Güzel Şarkı", "güzel söyleyiş" anlamına gelen bel canto terimi, şarkıcının ses ustalığına dayanan, lirik ve gösterişli bir üslubu belirtir. 19. yy'ın ilk yarısında, Rossini ve Donizetti ile birlikte, bu türün önde gelen bir temsilcisi olmuştur. Buna uygun olarak yapıtları icrası güç ürünlerdir, hem güzel ve akıcı olabilen, hem de anlatım gücüne sahip melodilerle örülüdür. Öte yandan Bellini'nin armoni ve orkestra yazısı fazlasıyla yalın ve basittir. Ancak melodi alanındaki üstün yaratıcılığı, bunu dengeleyebilmektedir. Yapıtlarının teknik ve anlatımsal zenginliği büyük ölçüde bu yaratıcılıktan kaynaklanır. İnsan sesi için oluşturduğu duygusal, lirik ürünleri "operanın Chopin'i" diye anılmasına yol açmış, Liszt'in ve dostu Chopin'in çalgı müziğini etkilemiştir.

Yaşadığı dönemde yaygın bir ün kazanan Bellini, 20.yy'ın ilk yarısında ulusal bir kahraman gibi görüldüğü İtalya dışında unutulmaya başlamıştı. Ancak 1950'lerde yeniden ilgi gören bir opera bestecisi oldu. Bu ilgi sanatçının günümüzde sahnelenen başlıca yapıtları olan *La sonnambula, I puritani di Scozia* ve özelllikle *Norma*'nın beğeniyle izlenmesinden kaynaklanmaktadır. Sanat tarihi açısından da Bellini, 19. yy'ın ilk yarısında daha çok eğlendirici yanlarıyla yaygınlaşan İtalyan operasının sürekliliğini koruyabilmiş az sayıdaki besteciden biri olarak seçkinleşir.

- **YAPITLAR (başlıca):** *Bianca e Fernando,* 1826, ("Bianca ve Fernando"); *Il pirato,* 1827, ("Korsan"); *I Capuleti ed i Montecchi,* 1830, ("Capulet'ler ve Montecchi'ler"); *La*

sonnambula, 1831, ("Uyurgezer Kız"); *Norma*, 1831; *I puritani di Scozia*, 1835, ("İskoçya'lı Püritenler").

• BAKINIZ: DONIZETTI, PUCCINI, ROSSINI, VERDI.

BELLİ, Mihri
(1916)

Türk siyasetçi. Türkiye Emekçi Partisi'nin genel başkanlığını yapmıştır.

Silivri'de doğdu. Ortaöğrenimini Robert Kolej'de yaptı. İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi'nde okudu. Daha sonra ABD'ye giderek Missisippi Üniversitesi İktisat Bölümü'nü bitirdi. İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi'ne asistan olarak girdi. 1944'te İlerici Gençlik Birliği adlı örgütün kurucuları arasında yer aldığı için tutuklandı. Bir buçuk yıl cezaevinde kaldıktan sonra sürgün cezasını çekerken yurt dışına gitti. 1950'de genel af ilan edilince Türkiye'ye döndü. Bir yıl sonra gizli Türkiye Komünist Partisi yöneticileri arasında olmakla suçlanarak yeniden tutuklandı. Yedi yıl hüküm giydi.

1960 sonrasında *Yeni Yol*, *Yön*, *Türk Solu*, *Aydınlık* dergilerine yazılar yazdı. Kimi yazılarında E.Tüfekçi takma adını kullandı. Bu dönemde yazıları ve konferansları nedeniyle 1960, 1968 ve 1969'da üç kez tutuklandı. 12 Mart 1971 sonrasında bir süre yurt dışında yaşadı. 1974 affından sonra Türkiye'ye döndü. 23 Şubat 1975'te Türkiye Emekçi Partisi'ni (TEP) kurdu ve parti genel başkanlığına seçildi. 1979'da İstanbul'da bir silahlı saldırıdan ağır yaralanarak kurtuldu. TEP, 1980'de programındaki bir madde nedeniyle Anayasa Mahkemesi tarafından kapatıldı.

• YAPITLAR: *Savcı Konuştu Söz Sanığındır*, 1967; *Yazılar, 1965-1970*, 1970.

BELLOCHIO, Marco
(1939)

İtalyan sinema yönetmeni. 1960 ortaları siyasal sinemacılarının önde gelen temsilcilerindendir.

İtalya'nın Piacenza kentinde doğdu. Roma'daki Centro Sperimentale sinema okulunda okumak için Milano Üniversitesi'ndeki öğrenimini yarıda bıraktı. Daha sonra Londra'da Slade School of Art ve University College'da okudu. Birkaç kısa film ve belgesel çekti. Senaryosunu Londra'da iken tamamladığı *I Pugni in tasca* (1965) ("Cepteki Yumruklar") filmi ile büyük başarı kazanarak Locarno Film Şenliği büyük ödülünü aldı. Kör bir anayla saralı çocuklarından meydana gelen bir ailenin ve ailedeki tek sağlıklı çocuk olan Augusto'nun ilişkilerini anlatan film, kimilerince politik bir alegori, kimilerince ise aile kurumunun bireyler üzerindeki baskısını yansıtan bir başyapıt olarak karşılandı. 1968'de onu izleyen *La Cina è vicina* ("Çin Yakındır"); politik görüşlerinin tüm yoğunluğuyla yansıdığı bir filmdi. Bu ikinci film birincisinin başarısına ulaşamadı, filmi yeren eleştirmenler övenler kadar çoktu.

Bellochio'nun sol görüşlerinin yapıtlarına belirgin bir biçimde yansıması, filmlerine parasal destek bulmasını güçleştirdi. Bu yüzden akıl hastahanelerinin durumunu anlatan 1971 yapımı *In nome del padre* ("Tanrı Adına") oldukça geç gösterime girebildi.

Bellochio'nun ticari sinemaya dönüşü 1976 tarihinde çektiği *Marcia trionfale* ("Zafer Marşı") ile oldu. İktidarsızlık, cinsel doyumsuzluk ve kadın erkek ilişkilerindeki sürtüşmeleri askeri otorite bağlamında ele alan film sınırlı gösterim imkânına kavuştu. Bellochio'nun son önemli filmi olan *Salto nel vuoto* (1979) deliliği konu ediniyordu. Bu filmde aile bireyleri (bir kızkardeşle erkek kardeş) arasında gelişen karanlık, gerilimli, yoğun ilişkiler bir anlamda Bellochio'nun ilk filminin izleklerine döndüğünü haberliyordu. Bellochio çağımız İtalyan sinemasının önemli adlarındandır.

• YAPITLAR: *I Pugni in tasca*, 1966, ("Cepteki Yumruklar"); *La Cina è vicina*, 1967, ("Çin Yakındır"); *Amore e Rabbia*, 1969; *In nome del padre*, 1971, ("Tanrı Adına"); *Sbatti il Monstro in Prima Pagino*, 1972; *Marcia trionfale*, 1976, ("Zafer Marşı"); *Les Yeux Fertiles*, 1977; *Il Gabbiano*, 1977; *Salto nel vuoto*, 1979.

BELLORI, Giovanni
(1615-1696)

İtalyan sanat tarihçisi. Özellikle Antik Çağ'ı incelemiş ve klasik akademik sanat kuramları ile neo-klasik anlayışın oluşumunu etkilemiştir.

Giovanni Pietro Bellori Roma'da doğdu. Doğum tarihi üzerine bilgi kesin değildir. Roma'daki Antik yapıtlar üzerinde araştırmalar yaptı. Papa X. Clemens ona "Antiquario di Roma" unvanını verdi. Bellori daha sonra, tahtını bırakarak Roma'ya yerleşen İsveç Kraliçesi Christina'nın yanında kütüphaneci ve eski yapıtlar uzmanı olarak çalıştı. Geniş bir antika koleksiyonu oluşturdu. Gravürcü ve antikacı Bartoli'nin (1635-1700) hazırladığı ve Roma dolaylarındaki Antik kabartma ve mezarları gösteren kitaplardan bazılarının metinlerini yazdı. Roma'da öldü.

Bellori'nin en önemli yapıtı, 1672'de yazdığı *Vite de' pittori, scultori et architetti moderni*'dir ("Modern Ressam, Heykelci ve Mimarların Yaşamları"). Kitap, Barok dönem için temel kaynaklardan biri kabul edilmektedir. Bellori bu kitapta daha önceki sanat tarihçilerinden başka bir yöntem izlemiş, konu edindiği dönemdeki sanatçıların eksiksiz bir dökümünü vermek yerine, özellikle önemli olanlarını seçerek bunlar üzerine kapsamlı bir inceleme yapmıştır.

Bu kitap ve özellikle yazarın 1664'te Roma'daki San Luke Akademisi'nde yaptığı bir konuşmadan kaynaklanan önsöz, klasik sanat anlayışının yetkin bir anlatımı sayılmış, bu yönüyle Roma ve Fransa akademileri üzerinde önemli etkileri olmuştur. Bu etkiler, bazı düşünür ve sanatçılar aracılığıyla İngiltere'de

Krallık Akademisi'ne, Almanya'da ise sanat tarihçisi Winckelmann'ın neo-klasik sanat kuramına dek uzanmıştır. Bellori Antik dönem yapıtlarını eksiksiz saymış ve bunların model olarak kabul edilmesini öngörmüştür. Platoncu bir yaklaşımla sanatın, gerçekliğin ideal özünü yansıtması gerektiğini savunmuştur. Klasizmin önemini vurgulayan ve Raffaello, Annibale Carracci, Paussin gibi sanatçıları öne çıkaran bu anlayışıyla Bellori, akademik görüşlerin yerleşmesinde rol oynamış, böylece görsel sanatların gelişim yönünün belirlenmesinde etkili olmuştur.

• YAPITLAR (başlıca): *Vite de' pittori, scultori et architetti moderni*, 1672, ("Modern Ressam, Heykelci ve Mimarların Yaşamları").

• BAKINIZ: CARRACCI, LEBRUN, POUSSIN, RAFFAELLO, WINCKELMANN.

BELLOW, Saul
(1915)

ABD'li romancı. II. Dünya Savaşı sonrası Amerikan edebiyatının önemli isimlerinden biridir.

10 Haziran 1915'te Kanada'nın Quebec eyaletinin Lachine kentinde doğdu. Rusya'dan Kanada'ya göçmüş Rus Yahudisi bir aileden geliyordu. Dokuz yaşına kadar Montréal'in kenar mahallelerinde yoksul bir yaşam sürdü ve daha ileride üslubu üzerinde büyük etkisi olacak Yiddiş ve İbranice'yi öğrendi. 1924'te ailesiyle birlikte Chicago'ya geldi. Chicago ve Northeastern üniversitelerinde okuduktan sonra Wisconsin Üniversitesi'nde yüksek lisans öğrenimine başladı, ancak yarıda bıraktı. II. Dünya Savaşı'ndan sonra çeşitli üniversitelerde öğretim görevlisi olarak çalıştı.

Bellow ilk romanı olan *Dangling Man*'i (Sallanan Adam) 1944'te yayımladı. Askere alınmayı bekleyen genç bir Chicago'lunun öyküsü olan *Dangling Man*'i 1947'de *The Victim* ("Kurban") izledi. Kendi başlarına birer başyapıt sayılmayan bu iki romanda Bellow, geleneksel Yahudi öykücülüğünün rahat, akıcı ve teklifsiz üslubunu bir roman tekniği olarak geliştirdi. Bu üslupla Bellow, II. Dünya Savaşı sonrası ABD edebiyatına damgasını vuracak olan "Yahudi/Amerikan romancıları" okulunun da kurucularından biri oluyordu. Bellow 1954'te *The Adventures of Augie March* ("Augie March'ın Serüvenleri"), 1965'te *Herzog* ve 1971'de *Mr. Sammler's Planet* ("Bay Sammler' in Gezegeni") romanları ile üç kez Ulusal Kitap Ödülü'nü aldı. *Humboldt's Gift* ("Humboldt'un Hediyesi") kitabı ile de 1976'da Pulitzer Ödülü'nü aldı. Aynı yıl Nobel Edebiyat Ödülü de Saul Bellow'a verildi.

• YAPITLAR (başlıca): Roman: *Dangling Man*, 1944, (Sallanan Adam); *The Victim*, 1947, ("Kurban"); *The Adventures of Augie March*, 1953, ("Augie March'ın Serüvenleri"); *Henderson the Rain King*, 1959, ("Yağmur Kralı Henderson"); *Herzog*, 1964; *Mr. Sammler's Planet*, 1969, ("Bay Sammler'ın Gezegeni"); *Humboldt's Gift*, 1975, ("Humboldt'un Hediyesi"). Öykü: *Seize the Day*, 1956, ("Günü Yakala"); *Great Jewish Short Stories*, 1963, ("Büyük Yahudi Kısa Öyküleri"); *Mosby's Memoirs and Other Stories*, 1968, ("Mosby'nin Anıları ve Başka Öyküler"). Oyun: *The Last Analysis*, 1964, ("Son Çözümleme").

BELLOWS, George Wesley
(1882-1952)

ABD'li ressam. Boks maçları, güreşler ve bu tür kent yaşamı eğlencelerini işleyen resimleriyle ünlüdür.

Ohio Eyaleti'nin Colombus kentinde doğdu. Bir süre Ohio Eyalet Üniversitesi'ne devam ettikten sonra 1904'te sanat eğitimi görmek için New York'a gitti. Çeşitli sanatçıların yanında çalışarak resim yapmayı öğrendi. 1906'da kendi atölyesini açtı. Yaptığı ilk manzara resmiyle National Academy of Design'ın (Ulusal Tasarım Akademisi) açtığı yarışmada birincilik ödülünü aldı. Henüz yirmi yedi yaşındayken Ulusal Akademi'ye üye seçilerek bu kurumun tarihindeki en genç üye oldu. Art Students Leage, Ferrer School ve Art Institute of Chicago gibi sanat okullarında resim dersleri verdi. New York'ta öldü.

Bellows'un ilk yapıtları, üyesi olduğu Ash-Can Okulu'nun anlayışı doğrultusunda gerçekçidir. Spor karşılaşmalarını ve özellikle boks maçlarını işlemeye karşı ilgi duymuştur. Bu konuları çoğunlukla eğlendirici ya da alaycı bir hava içinde çizmiştir. Örneğin *Stag at Sharkey's* ("Sharkey'nin Yerinde Erkekler Eğlencesi") adlı ve bir boks maçını konu alan ünlü yapıtında, enerji dolu hareketleriyle maçın en dramatik anını yaşayan boksörlerle birlikte hakemin ve erkek seyircilerin tepkilerini de büyük bir keyif havası içinde yansıtmıştır. Ama bu keyif havası ya da özellikle vurgulanan anlatımcı eğilim, plastik kaygıların üstüne çıkmamıştır.

1913'te açılan Armory Show'u gördükten sonra Bellows, Ash-Can Okulu'nun resim anlayışından uzaklaşmıştır. Bu serginin etkisiyle üslubunda büyük bir değişim olmuştur. Simetriye karşı gösterdiği ilgi ve sıradan renkleri kullanması, özellikle portrelerine daha dengeli ve sakin, ama aynı oranda da heyecandan yoksun bir resim anlayışı getirmiştir. Bellows 1916'dan sonra özellikle taşbaskı tekniğine yönelmiş, ölümüne değin 200'ü aşkın taşbaskısı resim üretmiştir. *Dempsey'le Firpo* bunların en ünlülerinden biridir. Yaşamının son yıllarında ilgisi portre resimlerinde yoğunlaşan Bellows, bu alanda döneminin önde gelen ressamlarından sayılmıştır.

• YAPITLAR (başlıca): *Stag at Sharkey's*, 1907, Sanat Müzesi, Cleveland, ("Sharkey'nin Yerinde Erkekler Eğlencesi"); *Both Members of This Club*, 1909, Ulusal Galeri, Washington, ("Bu Kulübün Her İki Üyesi"); *Polo at Lakewood*, 1910, Colombus Sanat Galerisi, Ohio, ("Lakewood'da Polo Maçı"); *Billy Sunday*, 1923; *Dempsey'le Firpo*, 1924, Goodyear Koleksiyonu, New York.

• KAYNAKLAR: P. Boswell, *George Bellows*, 1942; C.H. Morgan, *George Bellows, Painter of America*, 1965.

• BAKINIZ: R. HENRI.

BELMONDO, Jean-Paul
(1933)

Fransız sinema oyuncusu. Çağdaş Fransız sinemasının en gözde erkek oyuncularından biridir.

9 Nisan 1933'te, Paris yakınında Neuilly-sur-Seine'de, bir heykeltıraşın oğlu olarak dünyaya geldi. Paris Konservatuvarı'nda tiyatro öğrenimi gördü, ilk başarılarını kazanmadan önce uzun süre küçük kent tiyatrolarında oynadı. Sinemada küçük rollerde görünmüştü ama asıl ününe Godard'ın ilk sinema filmi olan *A Bout de Souffle*'deki (Serseri Âşıklar) rolüyle kavuştu. Bu filmde Bogart, James Dean ve benzeri sinema kahramanlarının karışımı olan bir gangsteri canlandırdı. Belmondo kısa zamanda Yeni Dalga'nın en gözde oyuncusu olup çıktı. Aynı yıl Marguerite Duras'nın romanından uyarlanan Peter Brook'un *Moderato Cantabile*'sinde, De Sica'nın İtalyan-Fransız ortak yapımı *La Ciociara*'sında başrol oynadı. 1961'de André Cayatte'in *Léon Morin, Prêtre* ve Jean Luc Godard'ın *Une Femme est une Femme* filmleriyle ününü sürdürdü. Belmondo önemli yönetmenlerin filmlerinde oynattıkları nitelikli bir oyuncu olmanın yanı sıra peşpeşe serüven filmleri çevirerek seyircinin çok tuttuğu bir oyuncu olmayı da başardı. *Un nomée la Rocca, Cartouche, L'Homme d'Rio* (Rio Macerası) bu türün en başarılı örneklerindendir.

Oyuncu 1965 yılında Godard'ın en önemli filmlerinden biri olan *Pierrot le Fou*'da *A Bout de Souffle*'deki rolünün daha karamsar bir çeşitlemesini oynadı. Bu rolüyle gene büyük bir başarı sağladı.

Belmondo'nun bundan sonraki rolleri gene serüven filmleriyle önemli yönetmenlerin yapımları arasında değişti durdu. *Tendre Voyou* (1966) gibi serüven-güldürüler, *Paris brûle-t-il?* (1967) gibi büyük yapımlar, François Truffaut'nun *La Sirene du Mississippi*'si (1969) bu dönemde başrolünü oynadığı filmler arasındadır. 1970 yılında Alain Delon ile birlikte oynadığı *Borsalino* büyük bir başarı kazanınca Belmondo iyiden iyiye büyük yıldızlar arasına girdi.

Belmondo güçlü ve sevimli kişiliği, vurdulu kırdılı filmlerde olduğu kadar çağdaş yaşamdan tipleri canlandırmakla da başarı kazanmasıyla dikkati çeken çağımız sinema yıldızlarındandır.

• **YAPITLAR (başlıca): Oynadığı Filmler:** *A Bout de Souffle*, 1960, (Serseri Âşıklar); *Moderato Cantabile*, 1960; *La Ciociara*, 1960; *Léon Morin, Prêtre*, 1961; *Un nomée la Rocca*, 1961; *Une Femme est une Femme*, 1961; *Cartouche*, 1962; *L'Homme d'Rio*, 1964, (Rio Macerası); *Pierrot le Fou*, 1965; *Tendre Voyou*, 1966; *Paris brûle-t-il?*, 1967; *La Sirène du Mississippi*, 1969; *Borsalino*, 1970; *Le Voleur*, 1967; *Docteur Papoul*, 1972; *Le Magnifique*, 1974, (Şahane Serseri); *Stavisky*, 1974.

BELOCH, Karl Julius
(1854-1929)

Alman tarihçi. Eski Çağ üzerine önemli araştırmalar yapmıştır.

21 Ocak 1854'te Almanya'da Nieder-Petschkendorf'da doğdu, 7 Şubat 1929'da Roma'da öldü. Babası büyük bir çiftlik sahibiydi. Freiburg Üniversitesi'nde öğrenim gördüğü yıllarda O. Ribbeck'in öğrencisi oldu. Sağlığının bozulması nedeniyle İtalya'ya gitti. 1879'da Roma Üniversitesi'nde Eski Çağ profesörü oldu. 1912-1913 arasında bir yıl süreyle Leipzig Üniversitesi'nde ders vermesi dışında bir daha Almanya'ya dönmedi.

I. Dünya Savaşı başlayınca bir süre İtalya'dan uzaklaştırıldı. Savaştan sonra Roma Üniversitesi'nde yeni kurulan Yunan Tarihi Bölümü'nün başına getirildi. İtalya'da Eski Çağ tarihi üzerine araştırmaları ilk kez başlatan öğretim üyesi olarak, E. Bereccia, G. Cardinali, G. De Sanctis ve L. Pareti gibi birçok tarihçinin yetişmesine önemli katkısı oldu.

En önemli çalışması olan *Griechische Geschichte* ("Yunan Tarihi") Yunan tarihinin iktisadi bir incelemesi niteliğindeydi. Toplumların ilerlemesinde siyasal sistemlerdeki değişikliklerden ve sanattaki ilerlemeden daha çok bilimin yaygınlaşmasının rolü olduğunu savundu.

Çalışmalarını Roma hegemonyasının kuruluşuna dek geçen dönemde yoğunlaştırdı. Çalışmalarında Eski Çağ, Orta Çağ ve Rönesans dönemlerinde Akdeniz halkıyla ilgili, arşivlerden toplanmış istatistikleri kullandı.

Die Geschichtswissenschaft der Gegerwart in Selbstdarstellung ("Çağımız Tarih Bilimi") adıyla yayımlanan kitabında yaşamöyküsüne de yer verdi. Kişiliğinin zayıf ve üstün yanlarını ele aldı, olayları değerlendiriş biçimini eleştirel bir yaklaşımla irdeledi. Yaşamı boyunca güçlü merkezi otoriteye karşı olan Beloch'un, liberal yaklaşımı kitaplarına da yansımıştır.

• **YAPITLAR:** *Campanien*, 1879, ("Seferler"); *Der italische Bund unter Roms Hegemonie*, 1880, ("Roma Hegemonyası Altında İtalyan Birliği"); *Die attische Politik seit Perikles*, 1884, ("Perikles'den sonra Atina Siyaseti"); *Die Bevölkerung der griechisch-römischen Welt*, 1886, ("Yunan-Roma Dünyasında Nüfus"); *Griechische Geschichte*, 3 cilt, 1893-1904, ("Yunan Tarihi"); *Römische Geschichte*, 1926, ("Roma Tarihi"); *Die Geschichtswissenschaft der Gegenwart in Selbstdarstellung*, S. Steinberg (yay.), 1926, ("Çağımız Tarih Bilimi").

• **BAKINIZ:** DE SANCTIS.

BELON, Pierre
(1517-1564)

Fransız doğabilimci. Karşılaştırmalı anatominin ve çağdaş embriyolojinin temellerini atmış, evrim kuramları için önemli veriler sağlamıştır.

1517'de Le Mans yakınlarındaki Sarthe'da doğdu. Yoksul bir ailenin çocuğuydu, genç yaşta yeteneğiyle dikkati çekerek tıp okuması için bir piskopos tarafından Paris'e gönderildi. 1540'ta Almanya'daki Wittenberg Üniversitesi'nin Botanik Bölümü'nde Valerius Cordus ile çalışmaya başladı. 1546'da Tournon Kardinali François'nın desteğiyle Doğu Akdeniz'de iki yıl sürecek bir araştırma gezisine çıktı. Kral II. Henri'nin parasal desteğini yitirdiği için son yıllarında geçim sıkıntısı çeken Belon, Nisan 1564'te Paris'teki Boulogne Ormanı'nda bitki örnekleri toplarken kimliği bilinmeyen saldırganlarca öldürüldü.

Belon'un 1551'den başlayarak yayımladığı kitaplarının pek çoğu iki yıllık Doğu Akdeniz gezisine ilişkin gözlem ve bilgilerini içerir. Botanikle ilgili araştırmalarını biri kozalaklı bitkilere, öbürü ise bahçe bitkilerine ayrılmış iki ciltte toplayan yazar, Lübnan sedirini Batı Avrupa'ya ilk kez tanıtmış, Fransa'da iki büyük botanik bahçesi kurarak bu alanda da öncülük etmiştir. 1551'de yayımlanan *L'histoire naturelle des éstranges poissons marins* ("Garip Deniz Balıklarının Doğa Tarihi") ile 1553'te basılan *De aquatilibus*'ta ("Su Canlıları Üstüne") deniz hayvanlarını konu alan Belon, bu yapıtlardan ilkinde memeli bir balık olarak yunusun yapısını ve embriyolojisini, ikincisinde de yumuşakçaları, kabukluları ve solucanları inceler. Sınıflandırması büyük ölçüde Aristoteles'inkine benzeyen her iki yapıtta da çizimler Daniel Barbaro adlı bir Venedikli'nin kaleminden çıkmıştır. 1553 tarihli başka bir kitabında da Doğu Akdeniz'i çevreleyen ülkelerdeki arkeoloji, zooloji ve botanik gözlemlerini aktaran Belon'un en önemli yapıtı, 1555'te yayımladığı *L'histoire de la nature des oyseaux*'dur ("Kuşların Doğa Tarihi"). Bu yapıtta yer alan ve Aristoteles sistemine göre sınıflandırılmış iki yüzü aşkın kuş türü büyük ölçüde Avrupa kökenlidir. Böyle olmakla birlikte yapıtın gerçek değeri Belon'un giriş bölümünde kuş ve insan iskeletini karşılaştırarak, geniş anlamda kuş ve balıklardan memelilere kadar tüm omurgalıların iskelet yapısı arasındaki benzerliğe dikkati çekmesinden kaynaklanır. Bu savıyla karşılaştırmalı anatominin temellerini atmış olan Belon, evrim kavramının ve kuramlarının gelecek yüzyıllardaki gelişmesine de ışık tutmuştur.

• **YAPITLAR (başlıca):** *L'histoire naturelle des éstranges poissons marins*, 1551, ("Garip Deniz Balıklarının Doğa Tarihi"); *De aquatilibus*, 1553, ("Su Canlıları Üstüne"); *Les observations des plusieurs singularitez et choses mémorables, trouvées en Grece, Asie, Judée, Egypte, Arabie et les autres pays éstranges*, 1553, ("Yunanistan, Asya, Yuda, Mısır, Arabistan ve Diğer Yabancı Ülkelerdeki Garip ve Anılmaya Değer Şeyler Üstüne Gözlemler"); *L'histoire de la nature des oyseaux*, 1555, ("Kuşların Doğa Tarihi").

• **KAYNAKLAR:** P. Delauney, *D'Aventureuse existence de Pierre Belon*, 1926; L.C. Miall, *The Early Naturalists (1530-1789)*, 1912.

• **BAKINIZ:** ALPINI, ARISTOTELES, BAER, C. DARWIN, L. FUCHS, GESNER.

BELOW, Hugo von
(1858-1927)

Alman iktisat tarihçisi. Orta Çağ Avrupa iktisat tarihi konusunda özgün araştırmalar yapmıştır.

Georg Anton Hugo von Below Bonn Üniversitesi'nde eğitim gördü. Tarih dalında Friedrich von Bezold ve M. Ritter'in, ekonomi dalında da Th. von der Goltz ve E. Nasse'nin öğrencisi oldu. Münster, Marburg, Tübingen ve Freiburg üniversitelerinde ders verdi.

Alman feodalitesi, Orta Çağ kent ekonomileri ve ticareti üzerine araştırmalar yaptı. Kırsal toplumlarda ve zanaat loncalarında, özgün iktisadi ilişkilerin önemi üzerinde durdu. Bu konuda yazdığı en önemli kitaplar, *Territorium und Stadt* ("Çevre ve Kent") ve *Probleme der Wirtschaftsgeschichte*'dir ("İktisat Tarihinin Sorunları"). Below, Orta Çağ kent yönetimlerinin oluşmasında "özgün kırsal toplumlar"ın rolünü vurgularken, Bücher ve Schmoller gibi düşünürlerin feodal toplumları tarım ve tarım dışı kesimleri kapsayan ve kendine yeterli birimler olarak ele alan anlayışlarına karşı çıktı.

Çalışmalarında özellikle Sombart'ın vurguladığı, kapitalizmin gelişmesinde toprak rantından kaynaklanan birikimin önemini yadsıdı. Anayasa tarihi konusunda da önemli çalışmaları olan Below, siyasi görüşlerinde muhafazakârdı. Yaşı ilerledikçe demokrasiye ve Almanya'da cumhuriyet yönetimine düşman oldu.

• **YAPITLAR:** *Das ältere deutsche Stadtswesen und Bürgertum*, 1898, ("Eski Alman Kent Örgütlenmesi ve Vatandaşlık"); *Territorium und Stadt*, 1900-1902, ("Çevre ve Kent"); *Handbuch zur mittelalterlichen und neueren Geschichte*, 1903-1928, ("Orta Çağ ve Yakın Tarih Üzerine El Kitabı"); *Die Ursachen der Rezeption des römischen Rechts in Deutschland*, 1905, ("Almanya'da Roma Hukukunun Uygulanmasının Nedenleri"); *Der deutsche Staat des Mittelalters*, 1914, ("Orta Çağ'da Alman Devleti"); *Die Ursachen der Reformation*, 1916, ("Reformun Nedenleri"); *Probleme der Wirtschaftsgeschichte*, 1920, ("İktisat Tarihinin Sorunları"); *Die deutsche Geschichtsschreibung von den Befreiungskriegen bis zu unseren Tagen*, 1924, ("Kurtuluş Savaşlarından Günümüze Alman Tarih Yazımı"); *Die italienische Kaiserpolitik des deutschen Mittelalters*, 1927, ("Alman Orta Çağı'nın İtalyan Krallık Siyaseti").

• **BAKINIZ:** BEZOLD.

BELUSSOV, Vladimir
(1907)

SSCB'li jeoloji ve jeofizik bilgini. Yerkabuğu, dağoluş süreçleri ve Yer'in yapısı üstüne çalışmalar yapmıştır.

Vladimir Vladimiroviç Belussov 30 Ekim 1907'de Moskova'da doğdu. 1930'da Moskova Üniversitesi'ni bitirerek, yedi yıl kadar Leningrad Jeoloji Araştırmaları Merkezi'nde, daha sonra da Leningrad-Kazan Radyum Enstitüsü'nde çalıştı. 1940'ta Moskova Maden Araştırma Enstitüsü'nde jeoloji profesörü oldu. 1943'te Sovyet Bilimler Akademisi üyeliğine seçildikten sonra bir süre Pekin'de görev alan Belussov, 1943-1949 arası bu akademiye bağlı Jeofizik Enstitüsü Kuramsal Jeotektonik Laboratuvarı'nın başkanıydı. 1953'te Moskova Üniversitesi'nde profesörlüğe getirildi. 1960'tan başlayarak Sovyet Jeofizik Komitesi'nin 1960-1963 arası Jeodezi ve Jeofizik Birliği'nin 1961'den 1971'e kadar da Çekirdek Kabuğu Komitesi'nin yönetim kurulu başkanlığında bulundu.

Belussov yerkabuğu hareketlerini ve okyanusların oluşumunu açıklamak için 1942'de "okyanusların değişmezliği kuramı"nı ortaya attı. Bu kuram, Yer'in jeolojik evrimi sırasında okyanus havzalarının hiç yer değiştirmediğini ve oluşumun başlangıcından bugüne dek aynı yeri koruduğunu öne sürer; okyanus havzalarının oluşumunu da, sıcak magma ve bazaltlı lavların yükselmesi sonucunda kara kalkanlarının yoğunlaşması ve kıta eteklerinin bu yoğun kesimlere doğru çökerek okyanus kabuğuna dönüşmesiyle açıklar.

Belussov'un büyük ilgi gören önerilerinden biri de, Uluslararası Geodezi ve Jeofizik Birliği'nin 1960'ta Helsinki'de toplanan 12. genel oturumunda gündeme getirdiği "üst çekirdek kabuğu" projesidir. Yer yüzeyinden başlayarak 60 km kalınlığında bir katman oluşturan yerkabuğu ile yaklaşık 3.000 km derindeki yerçekirdeği arasında kalan çekirdek kabuğu (manto) bölgesi, iki bölümden oluşur: 60 km ile 1.200 km arasında yer alan üst çekirdek kabuğu ve 1.200 km'den 3.000 km'ye dek inen alt çekirdek kabuğu.

Yapısal, magmasal ve başkalaşma süreçlerinin yalnızca yerkabuğunun dip katmanlarından değil, büyük ölçüde üst çekirdek kabuğundan kaynaklandığına ve çekirdek kabuğunun alt bölümünden üst bölümüne geçişte deprem dalgalarının hızının değiştiğine dikkati çeken Belussov, bu üst kabuk bölgesinin yerfiziği ve yerkimyası yöntemleriyle incelenmesini önerdi. 1960'tan 1970'e değin elli ülkenin katkısıyla yürütülen çalışmalar üst çekirdek kabuğunun yapısı, deprem dalgalarının yayılması ve özellikle okyanus diplerinin yapısal özellikleri üstüne çok değerli bilgiler sağladı. Yerkabuğu hareketlerine neden olan iç ve dış kuvvetleri araştırmak amacıyla 1971'de başlatılan Uluslararası Jeodinamik Projesi de, Belussov'un önerdiği projenin ikinci bir aşaması niteliğindedir.

• YAPITLAR (başlıca): *Oçerki Geohimii Prirodnıh Gazov*, 1937, ("Doğal Gaz Jeokimyasının Ana Çizgileri"); *Balşoy Kavkaz*, 1938-1940, ("Büyük Kafkasya"); *Migratsiya Radioelentov i Razvitsie Strukturı Zemli*, 1942-1943, ("Yerküre Yapısının Evrimi ve Radyoelementlerin Göçü"); *Fatsii i Moşnosti Osadoçnıh Tolsçh Yevropeyskoy çasti SSSR*, 1944, ("SSCB'nin Avrupa Bölümü'ndeki Çöküntü Katmanlarının Kalınlığı ve Gelişme Aşamaları"); *Obşaya Geotektonika*, 1948,("Genel Jeotektonik") *Oşnovnıye Voprosıgeotektoniki*, 1954, ("Jeotektoniğin Ana Sorunları"); *Mezhdunarodnıy God Spooynovo -Solntsa*, 1963, ("Uluslararası Güneş Yılı"); *Zemnaya Kora i Verhnaya Mantiia Materikov*, 1966, ("Yerçekirdeği ve Üst Çekirdek Kabuğu Maddesi"); *Zemnaya Kora i Verhnaya Okeanov*, 1968, ("Yerçekirdeği ve Okyanus Yüzeyleri").

• BAKINIZ: MOHOROVİÇİÇ.

BELYAYEV, İvan
(1810-1873)

Rus tarihçi. Rus köylü tarihinin ilk araştırıcılarındandır.

İvan Dimitriyeviç Belyayev Moskova Üniversitesi'ni bitirdi. 1852'de aynı üniversitenin Rus Hukuku Tarihi Bölümü'nde profesör oldu. Yaşamının sonuna değin bu görevde kaldı.

Çalışmalarında eski Rusya'nın tarihine yönelen Belyayev, döneminin Slav idealizmi akımının önde gelen temsilcileri olan Homyakov, Aksakov, Kireyevski ve Samarin'le yakın ilişki kurdu. Bir tarihçi olarak da çalışmaları bu yönde etkilendi.

Belyayev eski Rusya'nın hukukunu, yaşayışını, ekonomisini ve tekniğini incelediği 100'ü aşkın çalışma yayımladı. Birçok çalışması içerdiği geniş ve çeşitli tarihsel belgeler nedeniyle günümüze değin önemini korumuştur.

Belyayev'in en önemli çalışması olan, eski Rusya'da köylülerin durumunun anlatıldığı *Krestyane na Rusi* adlı yapıtı, köylü reformunun hazırlanmasıyla ilgili sert tartışmaların yapıldığı bir dönemde yayımlandı. Belyayev bu yapıtında köylülerin toprak elde etme hakkını gerekçelendirmeye çalışmakta, Rus köylülerinin eskiden topraklarının sahibi olduklarını kanıtlamaktaydı. Rus tarihçiliğinde köylülüğün ve toprak köleliği hukukunun tarihiyle ilgili böylesi sorunlar ilk kez inceleme konusu oluyordu.

1856'da dergilerde cemaat düzeniyle ilgili olarak Rus toplumsal düşüncesi tarihinde ünlü bir tartışma başlatılmıştı. Bu tartışmaya canlı bir biçimde katılan Belyayev, Rus cemaat biçiminin özgün bir yapı olduğunu savunuyor, zemskiyi soborı denen eski Rusya'ya özgü yerel yönetim meclislerini idealize ediyordu. 1864-1865 yıllarında Samarin'le birlikte düzenlediği bir programa göre Rusya'da yerel yönetimin ve seçimlerin yazgısıyla ilgili bir inceleme kaleme aldı. Bu çalışmasında 1864'te yürürlüğe giren yerel yönetim kuruluşlarını tarihsel olarak temellendirmeye ve bunların eski Rusya'nın en görkemli kuruluşları saydığı benzerleriyle bağını göstermeye çalıştı.

• YAPITLAR: *Krestyane na Rusi*, 1854, ("Rusya'da Köylüler"); *Rasskazı iz russkoy istorii*, 4 cilt, 1861-1872, ("Rus Tarihinden Anlatılar"); *Oçerk istorii severo-zapadnovo kraya Rossii*, 1867, ("Kuzeybatı Rusya Tarihi Üzerine Bir Deneme").

• BAKINIZ: AKSAKOV.

BENALCÁZAR, Sebastián de
(1480-1551)

İspanyol fatihi. Nikaragua, Ekvador ve Kolombiya'nın sömürgeleştirilmesinde rol oynamıştır.

Cordoba'daki Belalcázar kentinde, kimi kaynaklara göre 1480, kimilerine göre 1495'te doğdu. Belalcázar, Belaicazar ve Sebastián Moyano adıyla da bilinir. 1519'da Amerika'ya giderek 1524'te Pedrarias (Pedro de Ávila) ile başlayan fetih yolculuklarını daha sonra Pizarro'nun komutası altında sürdürdü. Öbür İspanyol komutanlarla arasında sürüp giden huzursuzluk sonucu komutan Jorge Robledo'yu öldürmekle suçlanarak 1550'de görevinden alındı. 1551'de bugün Kolombiya sınırları içindeki Cartagena'da öldü.

Benalcázar ilkin 1524'te Pedrarias'ın yönetiminde Nikaragua, ardından Pizarro'nun yönetiminde Peru seferine katıldı. 1531'de Peru'nun kuzeyindeki Piura kentinde üstlenen ve Pizarro'ya destek sağlayan kuvvetlerin başına getirildi. 1533'te Pizarro, sağkolu ve en güvenilir yardımcısı durumuna gelen Benalcázar' ı 300 askerle bugünkü Ekvador'un başkenti Quito-ya yolladı. 6 Aralık 1534'te yöredeki İnkalar'ın başkanı Ruminahui yenilgiye uğratıldı ve Quito İspanyol sömürgeleri arasına katıldı. Aynı tarihte Quito'ya ulaşmış olan İspanyol komutanı Alvarado ise, Benalcazar'ın gücü karşısında amacından vazgeçerek onunla anlaşma yoluna gitti.

Benalcazar bir yıl sonra, Pizarro'dan izin almaksızın, kuzeye doğru ilerlemeye başladı. Ekvador sınırları içine giren bölgede Guayaquil adlı bir İspanyol yerleşmesi kurdu. Ama asıl amacı altın kent "Eldorado"yu bulmaktı. Bu söylence kentini ve aradığı altın kaynaklarını bulmaktan umudunu kesince, bugünkü Kolombiya'nın batısındaki Popayán bölgesine girdi ve 1536'da Popayán kentini kurarak ertesi yıl bölgenin yöneticiliğine atandı. Acımasız bir yönetici olan Benalcázar'ın ele geçirdiği bölgelerle, yörenin gerçek sahipleri olan İnkalar'ın son imparatoru Atahualpa'nın doğduğu kent Quito ile birlikte çok geniş bir alan İspanyol egemenliğine girmiş oluyordu.

• BAKINIZ: ALMAGRO, ATAHUALPA, BALBOA, PIZARRO.

BENAVENTE, Jacinto
(1866-1954)

İspanyol oyun yazarı. Toplumsal eleştiriye yönelik oyunlarıyla çağdaş İspanyol tiyatrosunu etkilemiştir.

Jacinto Benavente y Martinez 12 Ağustos 1866'da Madrid'de doğdu. Bir doktorun oğluydu. 1894'te oyun yazmaya başladı. Toplumdaki üst ve orta sınıflara yöneltilmiş bir taşlama olan *El nida ajeno* ("Yabancı Yuva") adlı ilk komedyasıyla tanındı. Bir süre oyunculuk ve sirk palyaçoluğu yaptı. 1909'da Madrid Çocuk Tiyatrosu'nu kurdu. 1922'de Nobel Edebiyat Ödülü'nü aldı. 1928'de İspanya'da monarşinin yıkılacağını anlatan oyunu *Para el cielo y los altanes* ("Cennet ve Kilise İçin") zamanın diktacı hükümeti tarafından yasaklandı. Benavente İspanya İç Savaşı sırasında bir süre tutuklandı. 14 Temmuz 1954'te Madrid'de öldü.

Başyapıtı sayılan *Los intereses creados* ("Çıkarcılık Bağları") 16. yy İtalyan halk tiyatrosu *commedia dell' arte* ile geleneksel İspanyol tiyatrosunun bir bileşimidir. Oyun, büyük kentte zengin olmak için çabalayan iki yoksul gencin öyküsü çevresinde toplumdaki çıkar ilişkilerini irdeler ve Benavente'nin, dünyayı ancak estetik değerlerle sevginin yaşanabilir kıldığı biçimindeki yaşam görüşünü dile getirir. Benavente'nin karamsar ve kuşkucu tavrının olduğu kadar, hiciv dolu hüzünlü ve şiirsel üslubunun da iyi bir örneğidir. *La malquerida* ise ("Sevilmeyen Kadın") bir tragedyadır; bir köylü kızının üvey babasına duyduğu aşkı konu ederken, tutku ve baskı temalarını Freud'cu bir biçimde ele alır.

Benavente 150'yi aşkın oyun yazmıştır. Toplumsal eleştiriye yönelen ve olay örgüsünden çok diyaloğa ağırlık veren oyunlarıyla ve komedyayı melodrama yeğleyen tiyatro anlayışıyla çağdaş İspanyol tiyatrosunu etkilemiştir. Oyun yazarlığının yanı sıra, İbsen, Shakespeare ve Moliére'den çeviriler yapmış, 19. yy sonu 20. yy başı Avrupa düşünce ve edebiyat akımlarını İspanya'da tanıtmıştır.

• **YAPITLAR (başlıca):** *El nido ajeno*, 1894, ("Yabancı Yuva"); *Gente conocida*, 1896, ("Seçkinler"); *La noche de sabado*, 1903, ("Cumartesi Gecesi"); *Los intereses creados*, 1907, ("Çıkarcılık Bağları"); *Senora ama*, 1908; *La malquerida*, 1913, ("Sevilmeyen Kadın"); *Para el cielo y los altanes*, 1928, ("Cennet ve Kilise İçin").

BEN BARKA, Mehdi
(1920-1965)

Faslı siyaset adamı. Fas bağımsızlık mücadelesinin önderlerindendir.

Rabat'ta doğdu, Paris'te öldürüldü. Bir jandarmanın oğlu olan Ben Barka, medrese ve üniversite öğrenimi gördükten sonra Rabat Fen Fakültesi'nde matematik profesörlüğü yaptı. Fas'ta fen derslerinin de Arapça okutulmasını sağladı.

1934'ten sonra Fas ulusal hareketi saflarında mücadele eden Ben Barka, 1943'te İstiklal Partisi'nin kurucuları arasında yer aldı. Parti tarafından yayımlanan ve bağımsızlık isteyen bildiride imzası bulunan otuz kişiden biriydi. Bildiri Fas sultanına, Fransız sömürge yönetimine ve Müttefikler'e verilmişti. Bu olay üzerine parti ileri gelenleri tutuklandı, meydana gelen protesto hareketleri Fransız güvenlik güçlerince kanlı biçimde bastırıldı.

Fas'ın 1956'da bağımsızlığını kazanmasından sonra İstiklal Partisi içinde bunalım ortaya çıktı. Bağımsızlık konusunda birleşen gruplar, bağımsızlıktan sonra güdülecek siyaset konusunda görüş ayrılığına düştüler. 1959'da parti ikiye ayrıldı. Geleneksel güçleri temsil eden partinin büyük bir bölümü İstiklal Partisi adını korudu ve başkanlığına Allal Fasi getiril-

di. Partinin sol kanadı ise Mehdi Ben Barka'nın önderliğinde Halkın Güçleri Ulusal Birliği'ni kurdu.

Ben Barka öteden beri siyasi hareketle sendikal hareketin işbirliğini amaçlıyordu. Yeni partinin bu doğrultudaki çalışmaları sonucu 1960'ta Fas İşçi Federasyonu ikiye ayrıldı. Büyük çoğunluk Halkın Güçleri Ulusal Birliği'ni desteklerken, İstiklal Partisi'ni destekleyen azınlık grubu Genel Fas İşçileri Federasyonu'nu kurdu. Ben Barka 1966'da Havana'da toplanacak olan Üç Kıta Dayanışma Konferansı'nın hazırlık çalışmalarına katıldı ve çabalarını Asya, Afrika ve Güney Amerika ülkelerinin emperyalizme karşı mücadelesi doğrultusunda yoğunlaştırdı. 29 Ekim 1965'te Paris'te bulunduğu sırada kaçırılarak öldürüldü. Olayla ilgili olarak Fransa'da yapılan yargılama sonucu, Fas İçişleri Bakanı General Muhammed Ufkir gıyabında müebbet hapis cezasına, Fransız İstihbarat Servisi ajanlarından Antoine Lopez de sekiz yıl kürek cezasına çarptırıldı.

- **YAPITLAR:** *Nahva Bina Mogtana Cedid*, ("Yeni Bir Toplumun Kuruluşuna Doğru"); *Option revolutionnaire au Maroc: ecrits politiques*, ("Fas'ta Devrimci Yol: Siyasi Yazılar").

- **BAKINIZ:** ALLAL FASİ.

BEN BELLA, Ahmed
(1916)

Cezayirli siyaset adamı. Cezayir Kurtuluş Savaşı'nın önderlerinden ve bağımsız Cezayir'in ilk cumhurbaşkanıdır.

Cezayir-Fas sınırı yakınlarındaki Marnia köyünde doğdu. Babası çiftçilik ve esnaflık yapıyordu. İlk ve ortaöğrenimini Cezayir'deki Fransız okullarında tamamladı. İlk yurtsever düşünceleri ortaöğrenim için bulunduğu Tlemsen kentinde edindi. Bu kent canlı bir kültür merkezi ve radikal akımların odak noktasıydı. Bağımsızlık hareketinin önderi Messali Hac'ın 1926'da kurduğu Kuzey Afrika Yıldızı ve 1936'da kurduğu Parti du Peuple Algerien — PPA — (Cezayir Halk Partisi) adlı örgütlerin merkezi de Tlemsen'di.

Ben Bella 1937'de Fransız ordusunda askere alındı. De Gaulle'ün "Özgür Fransa" birliklerinin safında İtalya'da savaştı. Savaşta gösterdiği yararlıklar nedeniyle "Savaş Haçı" ve "Askeri Madalya" nişanlarıyla ödüllendirildi.

Savaştan sonra Marnia'ya gelerek babasının çiftliğine yerleşti. Messali Hac'ın siyasi çalışmalarına katıldı. Fransız yönetimi bu yüzden çiftliğe el koydu. Bunun üzerine Marnia'yı terkederek Messali Hac'ın yönettiği Movement pour le Triomphe des libertés Democratiques'e — MTLD — (Demokratik Özgürlüklerin Zaferi Hareketi) katıldı. 1947'de bu örgütün yarı askeri kolu olan Organisation Secrete'nin — OS — (Gizli Örgüt) kurucuları arasında yer aldı. 1950'de örgüte para sağlamak için Oran Postanesi'ne karşı girişilen baskında yakalanarak tutuklandı.

İki yıl sonra cezaevinden kaçarak Mısır'a gitti. Kahire'de yaşarken yakından izlediği Mısır'daki siyasi gelişmeler yaşamında belirleyici bir rol oynadı. Askeri darbeyi gerçekleştiren "özgür subaylar" ile yakın ilişkiler kurdu ve yaygınlaşan Arap milliyetçiliği akımından etkilendi. Bu arada Kahire'nin ünlü Lutfullah Kütüphanesi'nde yoğun bir biçimde çalıştı. Marksist yapıtları da ilk kez okuma olanağını buldu.

1954'te Cezayir Kurtuluş Savaşı'nı başlatan Front de Liberation Nationale'in —FLN— (Ulusal Kurtuluş Cephesi) kurucularından biri oldu. 1 Kasım 1954'te 1962'ye kadar sürecek olan Cezayir Kurtuluş Savaşı başladı. Ben Bella bundan sonra Fransız yönetiminin bir numaralı boy hedefi haline geldi. 1956'da biri Kahire'de, diğeri Trablus'ta iki suikast girişiminden kurtuldu. Aynı yıl Tunus Cumhurbaşkanı Habib Burgiba'nın konuğu olarak FLN'nin diğer dört yöneticisiyle birlikte Fas'tan Tunus'a giderken Fransız Hava Kuvvetleri uçağı havada izleyerek Cezayir'e indirdiler. Bu olay sonucu tutuklanarak 6 yıl Fransa'nın Sante ve Aix hapishanelerinde kaldı. Cezayir'in bağımsızlığını sağlayan 1962 Evian Antlaşması'nın imzalanması üzerine serbest bırakıldı ve Tunus'a geldi.

Cezayir Geçici Devrim Hükümeti'nin başkanlığını yapan ve Batı yanlısı bir liberal ve reformcu olarak nitelediği Yusuf Benhedda'ya karşı iktidar mücadelesine girişti. 1965'te daha sonra kendisini de devirecek olan Savunma Bakanı Albay Huari Bumedyen'in desteğiyle 1962 Ağustosu'nda Cezayir Demokratik Halk Cumhuriyeti'nin ilk cumhurbaşkanı oldu.

Ben Bella'nın iktidarını sürdürdüğü 3 yıl boyunca uluslararası siyasal yaşamda etkin bir konumu oldu. Nasır'ın yakın dostu olarak tanındı. Sovyetler Birliği ve Çin Halk Cumhuriyeti ile dostça ilişkiler kurdu. Bağlantısızlar Hareketi'nin saygın liderlerinden biri olarak Küba ile de iyi ilişkiler geliştirdi. Küba ve Güney Amerika devrimci hareketinin ünlü önderlerinden Ernesto Che Guevara'nın kişisel dostu olarak onu Cezayir'de konuk etti.

Ben Bella'nın iktidarı döneminde 1964'e kadar büyük bölümü yabancıların elinde olan 32.9 milyon dekar toprak kamulaştırılarak "öz yönetim" sistemine geçirildi. Yabancılara ait sanayi işletmelerinin önemli bir bölümü kamulaştırıldı, ağır sanayinin geliştirilmesine önem verildi.

FLN'nin bir siyasi partiye dönüşmesi sürecinde önce 1963 Ağustosu'nda yayımlanan bir kararname ile "ulusal sınırlar içinde, siyasal amaçlı bütün birleşmeler" yasaklandı. Bunu 1964'te FLN'nin tek parti

durumuna gelmesi izledi. Parti Genel Sekreteri devlet başkanı ve hükümet başkanı yetkileriyle de donatılmıştı. 1965 darbesi böyle bir yetki toplanmasına ve sonuç olarak rejimin tek kişiye bağımlı olmasına karşı yapıldı.

Ben Bella Bumedyen'in askeri darbesinden sonra tutuklandı. Tutukluyken 1971'de kendisinden 22 yaş genç bir gazeteciyle evlendi. Bumedyen'in 1978'deki ölümünden sonra 1979'da Cezayir'in üçüncü Cumhurbaşkanı Şadli Bencedid'in ilan ettiği genel afla serbest bırakıldı. Cezayir'deki siyasi koşullara uyamadığını belirterek Fransa'ya yerleşti.

Ömrünün değişik dönemlerinde toplam 22 yıl tutuklu olan Ben Bella son tutukluluğundan sonra İslami ve felsefi sorunlarla ilgilenmeye başladı. 1979'da "İran İslam Devrimi"ni açıkça destekledi. Daha sonra merkezi Londra'da bulunan Dünya İslam Konseyi'ne bağlı İslam İnsan Hakları Divanı'nın başkanlığına getirildi. Avrupa'daki Müslüman işçilerin örgütlenmesi çalışmalarına katıldı. Cezayir ve Kuzey Afrika'daki İslami akımların önde gelen bir lideri olarak tanınmaya başladı.

Çeşitli yayın organlarında çıkan söyleşilerinde gerek kapitalizme gerekse sosyalizme karşı çıkarak "İslami Sistem"in azgelişmiş Müslüman ülkeler için tek geçerli yol olduğunu savunmuş; İslami sistemi tüm "Üçüncü Dünya" ülkeleriyle ortak cephe kurmaya açık ve temelde kapitalist sistemle mücadeleyi hedef alan bir sistem olarak yorumlamıştır. Batı'nın teknolojik üstünlüğü ile kendi uygarlık anlayışını tüm azgelişmiş ülkelere dayattığını, Müslüman ve "Üçüncü Dünya" ülkelerinin kendi teknolojilerini yaratamamaları nedeniyle de Batı'nın sömürüsü altına girdiklerini ileri sürmüştür.

Cezayir Kurtuluş Savaşı

20. yy'ın en kanlı kurtuluş mücadelelerinden biri oldu. 1954'ten Cezayir'in Fransa'ya karşı bağımsızlığını kazandığı 1962'ye değin geçen sekiz yıl içinde yaklaşık 1,5 milyon Cezayirli bu savaşta can verdi. 19. yy'dan bu yana süren sömürgeciliğe son veren en önemli dönüm noktalarından biri olmuştur. Etkileri Arap ve İslam dünyasını aştı ve öteki azgelişmiş ülkelere de uzandı. Fransa'nın siyasal yaşamında da önemli etkiler doğurdu. Cezayir Savaşı üstüne Fransa'da patlak veren bunalım 1958'de II. Dünya Savaşı kahramanı General De Gaulle'ün tekrar iktidara dönüşüne ve beşinci Cumhuriyet'in ilanına yol açtı. Fransa'nın sömürgelerini tasfiye süreci başladı.

Cezayir Kurtuluş Savaşı'nı başlarında ülkenin ilk cumhurbaşkanlığına getirilen Ben Bella olmak üzere 9 "tarihsel önder" in yönetimindeki Ulusal Kurtuluş Cephesi (FLN) başlattı. 1 Kasım 1954'de Cezayir'in güneydoğusundaki ülkenin en yüksek dağı olan Aures'te gerilla savaşı biçiminde başlatılan mücadele tüm ülkeye yayıldı. 1956'da Ferhad Abbas başkanlığında Cezayir Geçici Devrim Hükümeti kuruldu. Hükümet, Arap dünyasının önderliğini yapmakta olan Mısır Başkanı Cemal Abdülnasır, komşu Tunus ve Fas başta olmak üzere Arap ülkeleri, başta Çin olmak üzere çeşitli sosyalist ülkeler ve birçok yeni bağımsızlığını kazanmış ülke tarafından tanındı.

FLN, Ulusal Kurtuluş Ordusu (ALN) adında bir silahlı kol yarattı. Kırsal bölgelerde "Mücahidler" olarak tanınan Cezayir kurtuluş savaşçıları denetimi ellerinde tuttular. Büyük kentlerde ve başkent Cezayir'de Fransız sömürgeciler ve "Kara Ayaklar" (piéds noirs) adı verilen, Avrupa'nın çeşitli yerlerinden gelip yerleşenler ile yerli Arap Müslümanlar arasında aralıksız kanlı çatışmalar oldu.

1962'de De Gaulle yönetimi ile Cezayir Geçici Devrim Hükümeti arasında Eviana kentinde yapılan barış görüşmelerinden sonra Temmuz ayında Cezayir bağımsızlığını kazandı ve Cezayir Demokratik Halk Cumhuriyeti kuruldu. Avrupa kökenli bir buçuk milyon dolayında kişi Cezayir'i terketti.

Kurtuluş Savaşı'nı hazırlayan koşullar II. Dünya Savaşı yıllarına dayanır. II. Dünya Savaşı'ndan önce Cezayir'de Fransızlar'a karşı üç ana akım göze çarpmaktaydı. Bunlardan birincisi Messali Hac önderliğindeki işçi-köylü tabana dayalı radikal düşünceli PPA-MTLD (Parti Populaire Algérien- Mouvement de Triomphe pour des Libertés Democratiques/ Cezayir Halk Partisi-Demokratik Özgürlüklerin Zaferi Hareketi), ikincisi Ferhat Abbas önderliğindeki UDMA'nın (Cezayir Manifestosu için Demokratik Birlik) Fransa ile Cezayir'in özerklik statüsü içinde birleşmesini savunan liberal aydın hareketi, üçüncüsü de Şeyh Abdülhamid Ben Badis'in İslamcı Ulema Hareketi idi. Ben Badis "Kültürümüz İslam, dilimiz Arapça, vatanımız Cezayir'dir" sloganını ortaya atmıştı. 1945'te Fransız sömürge yönetiminin Setif kentinde 45.000 Cezayirli'nin ölümüyle sonuçlanan katliamı üzerine PPA-MTLD'nin bir bölümü silahlı mücadele hazırlığına girişti. Bu kadro daha sonra FLN'i kurdu ve silahlı mücadeleyi başlattı. Ulema Hareketi'nin kadroları ile Ferhat Abbas bir süre sonra FLN'e katıldılar. Kuşaklar boyu Cezayir'de radikal bağımsızlıkçı akımın simgesi durumunda olan Messali Hac ise MNA (Mouvement National Algerian - Cezayir Ulusal Hareketi) adıyla ayrı bir örgüt kurarak bağımsızlık savaşından koptu. Ancak, Fransız sömürge yönetimine karşı Cezayir'de var olan ana akımları bünyesinde toplayabilen FLN, Cezayir halkını saflarında birleştirdi ve Ben Bella önderliğindeki Kurtuluş Savaşı tarihin en amansız bağımsızlık mücadelelerinden biri olarak zafere ulaştı.

Batı taklitçiliğine karşı çıkarak Müslüman ve diğer azgelişmiş ülkelerin kendi gelişme modellerini yaratmaları gereği üstünde durmuştur. "Batı teknolojisini kabul ettiğiniz zaman, Batı yaşama biçimini kabul ediyorsunuz demektir. Bunu ülkenizde uygulamaya ve okullarınızda öğretmeye mecbur bırakılıyorsunuz. Genel olarak Müslümanlar'ın zihin yapıları kendilerini ülkelerinden ve gerçek geleneklerinden yabancılaştıracak biçimde izler kazanmaktadır" demiştir.

Kültürün önemini vurgulamış ve çok partili siyasi sistemlerin üstünlüğünü savunmuştur. Cezayir deneyimine ilişkin olarak şu değerlendirmeyi yapmıştır: "20 yıllık bir geriye bakışla şimdi, ister FLN olsun, ister bir başkası, tek partinin, kurtuluş dönemindeki yararı bir yana bırakılırsa, inşa dönemine uymadığını ve bu dönemin görevlerine denk düşmediğini söyleyebiliriz".

Ben Bella 1982 sonunda Cezayir ile Fransa arasındaki yakınlaşma üzerine Paris'ten ayrılarak İsviçre'de yarı gizli bir yaşam sürmeye başlamıştır.

• KAYNAKLAR: M. Harbi, *Le FLN, Mirage et Realité*, 1980; M. Harbi, *Les Archives de la Revolution Algérienne* 1981; M. Nakkache, *Histoire du Nationalisme Algerien*, 1980.

• BAKINIZ: F. ABBAS, BUMEDYEN, MESSALİ HAC, ŞADLİ.

BENEDEN, Edouard van
(1846-1910)

Belçikalı hücrebilim ve embriyoloji uzmanı. Döllenmiş yumurtanın evrelerini incelemiş ve eşey hücrelerindeki kromozom sayısının öbür hücrelerdekinin yarısı kadar olduğunu saptamıştır.

Edouard Joseph Louis-Marie van Beneden 5 Mart 1846'da Louvain'de doğdu. Babası Pierre-Joseph van Beneden (1809-1894) özellikle tenyaların yaşam çevrimini ilk kez açıklayan değerli bir asalakbilim ve zooloji bilginiydi. Edouard van Beneden Liège Üniversitesi'ndeki öğreniminden sonra 1870'te aynı üniversitenin zooloji fakültesinde öğretim üyesi, 1871'de doçent, 1874'te de profesör oldu. Çalışmaları nedeniyle, Brüksel, Edinburgh, Jena, Leipzig ve Oxford üniversitelerinden onur doktoru unvanı aldı. 1880'de van Bambeke ile birlikte *Archives de biologie* adlı bir dergi çıkarmaya başladı. Daha öğrenciliği sırasında Schwann ve Schleiden'in hücrenin yapısı üzerindeki çalışmalarından ve Walther Flemming'in hücre bölünmesiyle ilgili incelemelerinden etkilenerek araştırmalarını bu alanda yoğunlaştıran Beneden' in Liège Üniversitesi'ndeki embriyoloji dersleri, tümüyle kendi araştırma ve gözlemlerine dayanıyordu. 28 Nisan 1910'da Liège'de ölen Beneden'in elyazması ders notları, ölümünden sonra öğrencisi J.L.A. Brachet tarafından yayımlanmıştır.

Kromozomların yapısında "kromatin" adı verilen ve DNA ile proteinlerden oluşan maddelerin varlığı Flemming ve Schleiden tarafından açıklanmıştı. Beneden'in bu maddenin eşit oranda hücreye geçtiğini gözlemlemesinden sonra, kromatinin de hücreyle birlikte bölündüğü kesinlik kazandı. Hücre bölünmesinde santrozomun kendini eşlediği ve hücre yaşamı boyunca kalıtsal olduğu da gene Beneden'in Flemming ve Boveri ile yaptığı çalışmalarla açıklık kazanmıştır.

1873'te çekirdeğin hücre bölünmesi sırasındaki durumunu inceleyen Schleiden'in çalışmaları da, kromozom ve çekirdeğin kalıtımdaki rolünü ortaya koydu. İlk gözlemciler çekirdeğin yumurta ve sperm-de bulunmadığına, ancak hücre bölünmesinden sonra oluştuğuna inanıyorlardı. Schleiden ve Beneden'in araştırmaları, çekirdek ve içeriğinin sürekli olduğu ve bir kuşaktan öbürüne geçtiği görüşüne dayanarak, çekirdek içeriğinin kaybolmadığını ve hücre bölünmesi sırasında iki çekirdeğe bölündüğünü kanıtlamıştır.

1883'te, atlarda asalak yaşayan *Ascaris megalocephalae* adlı bir tür barsak kurdu üzerinde araştırmalar yapan Beneden, yumurta ve sperm hücresinin asıl hücrenin yarısı kadar kromozom içerdiğini göstererek, meyoz bölünmede kromozom sayısının neden yarılandığını açıklamış, tüm çalışmalarıyla hücre morfolojisinin ve özellikle hücre bölünmesinin anlaşılmasına katkıda bulunmuştur.

• YAPITLAR: "Recherches sur les Dicyemides, survivants actuels d'un embranchement des Mésozoaires" *Bulletins de l'Académie Royale des sciences, des lettres et des beaux-arts de Belgique*, ILI-ILII, 1876, ("Mesozoaların Bugün Yaşayan Bir Grubu, Dicyemidae Üzerine Araştırmalar"); "Recherches sur la maturation de d'oeuf et la fécondation", *Archives de biologie*, IV, 2-3, 1883, ("Yumurtanın Olgunlaşması ve Döllenme Üzerine Araştırmalar"); "Nouvelles recherches sur la fécondation et la division mitosique chez l'ascaride mégalocéphale", *Bulletins de l'Académie Royale des sciences, des lettres et des beaux-arts de Belgique*, XIV, 1887, ("Ascaris megalocephalae'de Döllenme ve Mitoz Bölünme Üzerine Yeni Araştırmalar").

• BAKINIZ: BOVERI, W. FLEMMING, SCHLEIDEN, SCHWANN, WEISMANN.

BENEDICT, Ruth
(1887-1948)

Amerikalı antropolog. Kültür ve kişilik arasındaki ilişkiyi ortaya koyan çalışmalarıyla kültürel antropolojiye katkıda bulunmuştur.

Ruth Fulton Benedict 5 Haziran 1887'de New York'ta doğdu. Babası cerrahtı. Ağır işittiği için insanlardan uzak duran, içine kapanık bir çocuktu. 1909'da bitirdiği Vassar Koleji'nde İngiliz edebiyatı okudu, bir süre şiir yazdı ve bunları Anne Singleton takma adıyla yayımladı. Edebiyata duyduğu ilgiyi antropoloji çalışmalarına başladığı yıllarda da sürdürdü. 1914'te biokimyacı Stanley R. Benedict ile evlendi. Çeşitli uğraşları denedikten sonra 1919'da

"Kültürel bütünleşme"

New York'taki New School for Social Research'de antropoloji konferanslarını izlemeye başladı. 34 yaşında Columbia Üniversitesi'ne kaydoldu ve Amerikan antropolojisinin önde gelen isimlerinden Franz Boas ile çalışmaya başladı. Öğretmeninin fizik öğreniminden farklı olarak Benedict'in beşeri bilimler öğrenimi görmüş olması ve şiire ilgi duyması, onun antropolojiyi beşeri bilimlerin bir kolu olarak değerlendirmesinde etkili oldu.

Amerika Yerlileri üzerine çalışmalar

Benedict 1923'te Kuzey Amerika Yerlilerini inceleyen *The Concept of the Guardian Spirit in North America* ("Kuzey Amerika'da Himayeci Ruh Kavramı") adlı teziyle doktorasını aldı. Aynı yıl Columbia Üniversitesi'nde ders vermeye başladı ve 1937'de Boas'ın ayrılışına değin antropoloji bölümünde asistan olarak çalıştı. 1920'lerde ve 1930'larda çeşitli Amerika Yerlileri üzerine alan araştırmaları yaptı ve incelemelerde bulundu. Zamanla alan araştırmasının yoruculuğu yüzünden diğer antropologların araştırmalarından sentezlere varma yolunu seçti. II. Dünya Savaşı'nda Washington'a gitti ve Savaş İstihbaratı Dairesi'nde çalışırken meslektaşlarıyla birlikte çeşitli Avrupa ve Uzak Doğu kültürleri konusunda, özellikle de Tayland ve Japonya üzerine araştırmalar yaptı. Bu çalışmalar Benedict'in savaş sonrasında Columbia Üniversitesi'nde yönettiği "Çağdaş Kültürler Üzerine Araştırmalar" projesinin temelini oluşturdu. 1948'de profesör oldu. Aynı yılın Eylül ayında New York'ta öldü.

Benedict'in doktora tezi o dönemde yaygın olan ve kültürel bütünleşmenin rastlantısal olduğunu ileri süren "yayılımcı" (diffusionist) yaklaşımın etkisiyle dinin kökenleri hakkında ileri sürülen çeşitli kuramları sınamak amacını güdüyordu. Bu yaklaşımın oluşmasında ise Boas'ın ve *Primitive Society* ("İlkel Toplum") adlı kitabı 1920'de yayımlanan Robert Lowie'nin büyük katkıları olmuştu. Benedict doktora tezini verdikten sonra folklor çalışmalarıyla ilgilenmiş ve 1925-1939 arasında Amerikan *Folklor Dergisi*'ni yönetmiştir.

"Ulusal karakter" çalışmaları

Benedict kültürlerin rastlantısal ve keyfi bir biçimde bütünleştirilebileceği düşüncesini yeterli bulmadığı için çalışmalarını bir "bütünleştirici öğe" arayışına yöneltmiştir. Pueblo Yerlilerinde rastlanmayan aşırı davranış özellikleri gösteren Pima Yerlileri arasında 1927'de yaptığı bir alan gezisi sonucunda aradığı bütünleştirici öğenin ilk ipuçlarını elde etmiştir. Bu ipuçlarını 1928'de sunduğu "Psychological Types in the Cultures of the Southwest" ("Güneybatı Kültürlerinde Psikolojik Kategoriler" adlı bildirisinde ortaya koymuş ve görüşlerini *Patterns of Culture* ("Kültür Kalıpları") adlı kitabında geliştirmiştir. Yayımlanmış antropolojik incelemelerinin en önemlilerinden biri olan bu kitapta Benedict, öğretmeni Boas gibi yeni-Kantçı filozof Dilthey'in önemli ölçüde etkisinde kalarak, "bütünleştirici öğe"yi öznel düşünce düzeyine yerleştirmeye çalışmıştır. Kültürler arasındaki farklılıkların bireyler arasındaki farklılıklara benzediğini öne süren Benedict'e göre, kültürlerin de bireyler gibi ayırt edici özellikleri vardır. Kültürler bu bakımdan birey psikolojisinin geniş bir yansımasıdır. Benedict bu bütünleştirici öğeye "kültürel kümelenme" adını vermiştir. Nietzsche'nin ünlü *Die Geburt der Tragödie* ("Trajedinin Doğuşu") adlı kitabından esinlenerek, Pueblo kültürünü Apolloncu, Plains Yerlilerinin kültürünü ise Dionisoscu olarak kümelendirmiştir.

Benedict *Patterns of Culture*'da İngiliz antropolog Radcliffe-Brown'un etkisiyle 1930'larda Chicago Üniversitesi'nde geliştirilen sosyolojik yaklaşımdan bütünüyle ayrılıyor ve kültürel olayların incelenmesinde temel kavram olarak seçtiği "bütünleşme"üzerine şunları yazıyordu: "En önemli sosyolojik birim... kurumlar değil kültürel kümelenmelerdir". Benedict'e göre, kültürün ardındaki başlıca yaratıcı güç, sosyal ve yapısal bir etmen olmaktan çok "duygusal ve estetik" bir güç olan "bütünleşme"dir. Bireyin zihninde varolan bir duygu olan "bütünleşme", kültürel özelliklerin bireyler tarafından kendi kültürlerinin öznel ölçülerine göre seçimi, reddi ve uyarlanmasıdır. Bir kültürel kümelenmenin ardındaki bütünleştirici öğe temel olarak bir duygusal kalıptır; Pueblolar'ın ılımlılığı ve kolektif yönelişi vurgulayan "Apolloncu" özelliği ya da Plains Yerlilerinin aşırılık ve ileri derecede bireycilikle tanımlanan "Dionisoscu" özelliği gibi. Benedict'in bu görüşleri öğretmeni Boas'ın ürünüydü. Boas kültürün başlıca yaratıcı güçlerinden birinin kişilerin ve grupların öznel düzeydeki güven arayışları olduğunu ve geleneklerin temelde akılcı olmadığını ileri sürüyordu. Boas ve Benedict'e göre kültür içsel tutarlılık bağlamında ele alınmalı, iç tutarlılığı oluşturan öğeler ise dışsal etkilerden, örneğin diğer kültürlerin etkisinden görece bağımsız düşünülmelidir. Her kültürün kendine özgü bir "duygusal-estetik" yapısı vardır.

Bireyle kültür arasındaki ilişkiye ağırlık veren *Patterns of Culture*, Freudçu olmayan kişilik ve kültür incelemelerinin gelişmesinde ve bir çizgi olarak Amerikan antropolojisinde uzun süre etkili olmasında, bir dönüm noktası olmuştur. Aynı zamanda da 1940'ların "ulusal karakter" çalışmalarının temelini oluşturmuştur.

Benedict II. Dünya Savaşı yıllarında birçok başka Amerikalı antropolog gibi araştırmalarını Amerikan hükümetinin savaş faaliyetlerinin hizmetine vermiştir. 1943'ten savaş sonrasına kadar, ABD ile

müttefik olarak, düşman olarak ya da düşman işgali altındaki ülkeler olarak ilişki içinde olan uluslar üzerine çalışmalar yapmıştır. Yaşamının son yıllarında savaş yıllarında vardığı bu yönelişleri sürdüren Benedict, karmaşık toplumların "ulusal karakterleri" ni incelemiştir. Japon toplumunu inceleyen ve 1946'da yayımlanan *Chrysanthemum and the Sword* ("Krizantem ve Kılıç") Benedict'in bu döneminin temel yapıtıdır. Margaret Mead'e göre, Benedict'in en değer verdiği çalışması olan bu kitap ileride türünün klasiği olarak kabul edilecektir.

Benedict temel yapıtı olan *Patterns of Culture*'da ortaya koyduğu görüşleriyle her kültürel kümelenmenin tek ve kendine özgü olduğunu ve ancak kendi öğelerinin iç tutarlığı bakımından anlaşılabilir olduğunu savunmuştur. Karşılaştırma yönteminin uygulanmasını dışarda bırakan bu yaklaşımla antropolojiyi sosyal bilimlerin bir dalı olarak görmek zordur. Benedict' in yaklaşımı ile bütün kültürleri açıklayabilecek genel bir teori geliştirmek olanaklı değildir, çünkü Benedict kültürel kuramların kendi bütünleşme bağlamları dışında anlaşılabileceğini reddetmektedir. Boas'ın "tekçiliği"ni ve "relativizmi"ni aşırı boyutlara vardıran Benedict'e göre her kültürel sistemi açıklamak için ayrı bir kuram gerekmektedir. Ayrıca Benedict kültürel antropolojiyi, işlevi insanın kültürel geleneklerinin çeşitliliğini "açıklamak"tan çok, bunları "betimlemek" olan bir disiplin olarak görmüştür. Bu bakımdan da, Benedict'in çalışmaları antropolojiyi sosyal bilimlerden çok beşeri bilimlere yaklaştıran bir katkı olmuştur.

• YAPITLAR (başlıca): *Patterns of Culture*, 1934, ("Kültür Kalıpları"); *Race: Science and Politics*, 1940, ("Irk: Bilim ve Politika"); *The Chrysanthemum and the Sword: Patterns of Japanese Culture*, 1946, ("Krizantem ve Kılıç: Japon Kültürünün Kalıpları"); "Anthropology and the Humanities", *American Anthropologist*, L, 1948, ("Antropoloji ve Beşeri Bilimler"); "Child Rearing in Certain European Countries" *American Journal of Orthopsychiatry*, XIX, 1949, (ö.s.), ("Bazı Avrupa Ülkelerinde Çocuk Yetiştirme").

• KAYNAKLAR: M. Mead, *An Anthropologist at Work: Writings of Ruth Benedict*, 1959; M. Mead, *Ruth Benedict*, 1974.

• BAKINIZ: BOAS, DILTHEY, MEAD, SAPIR.

BENEDICTUS
(480-547)

Nursia'lı keşiş. Batı ülkelerinde yayılan keşişliğin öncüsü ve manastır yaşamının kurucusu sayılır.

Nursia'da doğdu, Monte Cassino'da öldü. Soylu bir ailedendi. Ermiş Gregorius'in *Dialog* adlı yapıtında bildirdiğine göre Avrupa keşişlerinin önderi sayılır. Roma'da öğrenim gördü, bu ilin din ilkeleri ile bağdaşmayan, ahlak kuralları tanımayan yaşayışından tiksinti duyarak Subiaco'ya sığındı, orada içine kapalı, sessiz bir yaşam sürdü. Üç yıllık bir içekapanış döneminden sonra Vicovaro keşişlerince rahip seçildi. Düzenli, din ilkelerine sıkı sıkıya bağlı yaşama anlayışından ürken keşişler onu ağulayarak öldürmeye kalkışınca Cassino'ya çekildi.

Benedictus'un kişiliğini ortaya koyan en önemli olay Cassino halkının taptığı putları kırması, onları Hıristiyanlık'la aydınlatmaya çalışmasıdır. Burada 509'da kendi adıyla anılan bir manastır kurmuş, keşişliğin kurallarını, manastırların yönetim düzenini içeren bir kılavuz kitap yazmıştır. Ölümünden sonra, en büyük "aziz"ler arasına alınmıştır.

Benedictus'un etkisi ölümünden sonra çok geniş bir alana yayıldı, özellikle manastır yaşamını düzenleyen, ona içerik kazandıran düşünceleri nedeniyle, kilise tarihinin en büyüklerinden biri olarak saygı gördü. Kiliselerin düzenledikleri bir törenle kendisine 1958'de "Avrupa'nın Babası ve Batı'nın Korucuyusu" sanı verildi.

BENEDICTUS XV
(1854-1922)

İtalyan papa. I. Dünya Savaşı'nda ve sonrasında barışın sağlanmasına çalışmış, savaşların önlenmesi için uluslararası girişimlerde bulunmuştur.

Cenova'da doğdu, Roma'da öldü. Gerçek adı Giacomo Della Chiesa'dır. Roma'da öğrenim gördü. Bir süre kiliselerde görev aldıktan sonra 1914'de kardinalliğe yükseltildi, aynı yıl papa seçildi. Ölünceye dek bu görevde kaldı.

XV. Benedictus özellikle I. Dünya Savaşı yıllarında savaştan yıkım görenlere yardım edilmesi konusunda uluslararası girişimlerde bulundu. Savaşa katılan uluslar kendisine başvurarak karşısındakilerin kınanmasını, suçlanmasını,bunu bir "papalık buyruğu" ile açıklamasını isteyince, yalnız savaşa karşı olduğunu, savaştan yıkım görenlere yardım çağrısında bulunabileceğini söyledi. Savaştan sonra Avrupa ülkeleri arasında barışçı bir ortamın yaratılması için girişimlerde bulundu. Özellikle Fransa, Hollanda, İngiltere gibi devletlerle ilişkiler kurarak Avrupa'nın savaştan kaçınması, barış içinde yaşaması gereğinin benimsenmesini istedi. Doğu Avrupa'da savaştan sonra kurulan Çekoslovakya, Macaristan ve Yugoslavya ile görüşmeler düzenleyerek Hıristiyanlık'ın bir barış dini olduğunu bu nedenle savaşa karşı bir tutum içinde bulunmanın yararını anlattı.

Benedictus'un ileri sürdüğü barışçı düşüncelerin bütün Avrupa ülkelerince iyi karşılandığı, uygulanmasına çalışıldığı söylenemez. Ancak Roma kilisesi böyle bir görüşün öncülüğünü onun yaptığını ileri sürerek, savaşın karşısında olduğunu, bunun genel bir inanç sorunu niteliği taşıdığını açıkladı.

BENEKE, Friedrich
(1798-1854)

Alman filozof ve psikologu. Felsefenin temellendirici öğesini psikolojide gören deneyci ve belirlenimcidir.

Friedrich Eduard Beneke Berlin'de doğdu ve orada öldü. Ortaöğreniminden sonra Halle ve Berlin' de felsefe ile tanrıbilimi okudu. 1815 savaşlarının başlamasıyla orduya katıldı. Savaşın bitmesinden sonra 1820'de Berlin Üniversitesi'nde okutman oldu. Hegel felsefesine karşı çıkan görüşleriyle ilgi çekti. Çevresinde büyük bir öğrenci kalabalığı toplandı. O sırada yayımladığı *Neue Grundlegung zur Metaphysik* ("Metafiziğin Yeniden Temellendirilmesi") yapıtı idealistler arasında tepkiyle karşılandı ve okunuşu korkunç olarak nitelendi. Hegel'e karşı olan tutumu onu başka güçlüklere de götürdü: Kendisine Jena Üniversitesi'nde verilen bir görev Berlin yetkililerince onaylanmadı. Oradan Göttingen'e gitti. Uyumlu bir çalışma yürüttüğü için Berlin'den yeni çalışma onayı çıkıncaya değin orada kaldı. Hegel'in ölümünden sonra "ordinarius profesör" sanını aldı.

Öğretmenlik ve yazın yaşamını etkin bir biçimde sürdürürken hastalığa yakalandı. Kısa bir süre sonra da bilinemeyen bir nedenle kendisini Berlin Kanalı' na atarak intihar etti.

Beneke, Herbart ve arkadaşlarıyla birlikte Alman felsefesinin Fichte-Schelling-Hegel üçlüsünün dönemine karşı tepki gösterdi. Tümevarım yöntemiyle kurulan psikolojinin, felsefenin tüm dallarında temeltaşı olması gerektiğini ileri sürdü. Ona göre mantık, ahlak, metafizik ve özellikle din felsefesi psikolojinin üstüne oturmalıydı.

Beneke'nin ruhbilimi çağrışımcılığın bir biçimi olarak gözükür. Locke'un da içinde bulunduğu deneycilerin etkisini gösterir. Öte yandan Kant'ın görüşlerinden esinlendiği de bellidir.

Ona göre ruhbilim iç deneye dayanan bir doğa bilimidir. Biz iç deneyde doğrudan doğruya varoluşu kavrarız. Kavranan bu varoluş, dolaylı olarak edindiğimiz verilerle karışmış değildir, arıdır. İnsanın özünde temellendirici ilke olarak bulunan Yüce'yi sezmek ve ahlakın genel geçerliğini kavramak gerekir. Bu da, iç deneyle kazanılan düzenleyici, yüce bir kuraldır. Beneke ruhbilimde uygulanan tüm yöntemlerin dört başlık altında toplanabileceğini ileri sürmüştür:

1- Uyarıma ayrılan yöntem: Bunda us dışta oluşan etkilerden ayrı olarak duyum ve algıları yaratır.

2- Yeni, öğesel güçleri düzenleme yöntemi: Uyarım alınır ve onu kavramanın ne olduğu araştırılır.

3- Uyarım ve güçlerin eşitlenmesi ve aktarılması yöntemi: Bunda sistematik bağlantı, bir düşüncenin bilinçli uygunluğu ile başka bir düşüncenin bilinçsiz uygunluğu arasında oluşur.

4- Özdeş düşüncelerin alışılmış değişiklik ve karışımı yöntemi: Duyumlar yalnız kendimiz ve dış dünyanın bilgisi aracılığıyla kazanılır. Ayrıca, kendi ussal işlemlerimize uygun bilgiyi içsel (ruhsal) algıların yönlendirmesiyle elde edebiliriz. Bu algıdan yola çıkarak hem kendimizi, hem de benzetim aracılığıyla öteki varlıkların içsel doğasını kavrayabiliriz.

Beneke'nin ussal işlemleri açıklama çabası Herbart'ı anımsatır. Felsefe bilinçte birdenbire doğan sezgiyle ilgilenir. İçsel deneyle işe başlamak için başka bir seçenek yoktur. Bilinç, kendi kendini bilen tek varlıktır. Bilincin yapısı Herbart'ın dediği gibi yalın değildir, uyarımları almak ve düzenlemek için yüzeysel güç veya yetenekleri vardır.

Beneke Epikurosçuluk'la suçlandı. Bu suçlama onun bilimi etiğe uyarlama çabasından kaynaklandı.

• **YAPITLAR:** *Neue Grundlegung zur Metaphysik*, 1822, ("Metafiziğin Yeniden Temellendirilmesi"); *Grundlegung zur Physik der Sitten*, 1822, ("Töreler Fiziğini Temellendirme"); *Lehrbuch der Psychologie als Naturwissenschaft*, 1833, ("Doğa Bilimi Olarak Psikolojinin Elkitabı") *Grundlinien der natürlichen Systems der Prakt*, 1837-1840, ("Doğal Uygulama Dizgesinin Temel Çizgileri").

BAKINIZ: HERBART.

BENER, Hikmet Erhan
(1929)

Türk yazar. Bireyi hep toplumsal gerçekler içinde ele almış birey-toplum çatışmasını ruhsal çözümlemelerle incelemiştir.

19 Nisan 1929'da babasının öğretmen olarak görevli bulunduğu Kıbrıs'ın Lefkoşe kentinde doğdu. İlk ve ortaöğrenimi sırasında babasının görevi nedeniyle Anadolu'nun çeşitli il ve ilçelerinde okudu. 1946 yılında Ankara Siyasal Bilgiler Okulu'na girdi. Siyasal Bilgiler Fakültesi Maliye Şubesi'nden 1950 yılında mezun olduktan sonra Maliye Müfettiş Muavini, sonra Maliye Hesap Uzmanı olarak çalışmaya başladı. 1958-1959 arasında Brüksel'de bir yıl staj yaptı. 1959'da Maliye Bakanlığı Hazine Genel Müdür Yardımcılığı'na, 1963'te Paris Büyükelçiliği Maliye Müşavirliği'ne, 1966 yılında Hazine Genel Sekreterliği Kambiyo Kontrol Dairesi Başkanlığı'na atandı. 1969'da Paris'te OECD neznindeki Türkiye Daimi Temsilciliği'nde Başkan Yardımcılığı yaptı. 1973 yılında Türkiye'ye döndükten sonra TÇ Emekli Sandığı Genel Müdürlüğü'ne getirildi. 1975 yılında bu görevinden kendi isteğiyle emekli oldu. Türkiye Öğretmenler Bankası ve Türkiye Emlâk Kredi Bankası'nda Maliye Danışmanı olarak çalışmaktadır. Erhan Bener 1963 yılında *Kedi ve Ölüm* adlı romanıyla Fransız-Türk Kültür Cemiyeti roman ödülünü, 1979 yılında *Hızır Doktor* adlı oyunuyla Muhsin Ertuğrul Ödülü'nü kazanmıştır.

Erhan Bener edebiyata şiirle girdi. Çeşitli dergilerde yayımlanan ilk gençlik denemelerini *Sesler* adlı kitabında topladıktan sonra şiiri bırakıp romana yöneldi. 1953 yılında yayımlanan *Acemiler* adlı kitabı genç bir yazarın ilgi çekici çalışması olarak karşılandı. Büyük ölçüde otobiyografik bir nitelik taşıyan bu roman, toplumsal yaşama uyum göstermeye çalışan üç gencin ilk deneyimlerini aktarıyordu. 1956'da yayımlanan *Gordium* ve 1961 yılının ürünü *Ara Kapı*

yaşamda hedeflediklerinin arkasında kalmış, değerleri sarsıntıya uğramış kahramanlarının hesaplaşmalarını, psikolojik çözümlemeler ve geriye dönüşlerle aktarıyordu. Erhan Bener önce Fransızcası yayımlanan, daha sonra 1967'de Türk okuruna sunulan *Baharla Gelen*'den sonra on yıl yazmaya ara verdi. 1977 yılında *Gordium* adlı romanını yeni baştan yazarak *Yalnızlar* adıyla yayımladı. Aynı yıl *Bürokratlar* adındaki memurluk dönemi anılarını yazdı. 1980 sonrasında bir evlatlığın çıkmazını anlatan *Elif'in Öyküsü*, bir politik kara güldürü olan *Macellos da Vinci'nin Akılalmaz Serüvenleri* ve bireyin toplumsal çerçeve içindeki ruhsal sorunlarına eğilen *Oyuncu* ile yeniden ilgi çeken bir yazar oldu.

• **YAPITLAR:** *Sesler*, 1949 (şiir); *Acemiler*, 1953; *Gordium*, 1956; *Loş Ayna*, 1960; *Kedi ve Ölüm*, 1961; *Ara Kapı*, 1961; *Baharla Gelen*, 1967; *Bürokratlar*, 1977; *Yalnızlar*, 1977; *Elif'in Öyküsü*, 1979; *Oyuncu*, 1981; *Hızır Doktor*, 1981 (oyun); *Macellos da Vinci'nin Akılalmaz Serüvenleri*, 1982; *Böcek*, 1982; *Bir Yaz Düşü*, 1983.

BENER, Vüs'at O.
(1922)

Türk öykü yazarı. Kişilerinin iç dünyasını yansıtma gücüyle öne çıkan, soyutlama tekniklerini başarıyla kullanan bir yazardır.

10 Mayıs 1922'de, Samsun'da doğdu. İlköğrenimini Lefkoşe, Amasya ve Erzincan'da, ortaöğretimini Erzincan, Bursa ve Sıvas'taki okullarda yaptı. Bursa Işıklar Askeri Lisesi'ni bitirdikten sonra 1941 yılında Harp Okulu'ndan mezun oldu. Anadolu'nun çeşitli yörelerindeki birliklerde görev yaptı. 1953 yılında istifa ederek ordudan ayrıldı. Aynı yıl girdiği Ankara Hukuk Fakültesi'ni 1957'de bitirip stajını tamamladı, avukat oldu. Bir yıl Ticaret Bakanlığı'nda çalıştıktan sonra Karayolları Genel Müdürlüğü'ne girdi ve emekli olduğu 1978 yılına kadar burada çalıştı. 1979 yılından bu yana Türkiye Yol-İş Federasyonu Hukuk Danışmanlığı'nı sürdürmektedir.

Vüs'at O.Bener 1950 yılında ilk öyküsü "Dost"la *New York Herald Tribune* gazetesinin *Yeni İstanbul* gazetesiyle ortaklaşa düzenlediği öykü yarışmasında üçüncülük kazanarak edebiyata girdi. 1950-1957 yılları arasında yazdığı öyküleri *Seçilmiş Hikâyeler Dergisi*, *Varlık* ve *Yeditepe* dergilerinde yayımlandı. Bu öykülerin bir bölümü 1952 yılında *Dost*, bir bölümü de 1957 yılında *Yaşamasız* adlı kitaplarında toplandı. Vüs'at O.Bener, bu öykülerini yayımladığı yıllarda kişilerin iç dünyalarını psikolojik çözümlemelerle ele aldı, anlatımını daha çok simgelere ve soyutlamalara yaslayarak sürdürdü. 1960'lardan sonra uzun bir süre edebiyattan uzak kaldı. 1984'te ilk romanı *Buzul Çağının Virüsü* yayımlanınca yeniden ilgileri üzerine çekti.

• **YAPITLAR:** *Dost*, 1952; *Yaşamasız*, 1957; *Buzul Çağının Virüsü*, 1984 (roman).

BENEŞ, Edvard
(1884-1948)

Çek devlet adamı. Çekoslovakya'nın Avusturya egemenliğinden kurtulması için mücadele etmiş, devlet başkanlığı yapmıştır.

28 Mayıs 1884'te Güney Bohemya'da Kozlany'de doğdu. Bir çiftçi ailenin onuncu çocuğuydu. 3 Eylül 1948'de Sezimova-Usti'de öldü.

Prag Üniversitesi Edebiyat Fakültesi'nde öğrenim görürken hocası olan Çek yurtseveri Tomas Masaryk'den etkilendi. Masaryk'in Avusturya egemenliğine son verme konusundaki çabalarını destekledi. 1908'de Fransa'da Dijon Üniversitesi'nden hukuk doktorası aldı. Ülkesine döndükten sonra Prag Ticaret Akademisi'nde ve Prag Üniversitesi'nde öğretim üyeliği yaptı.

I. Dünya Savaşı'nın başlamasından sonra İsviçre'ye giderek Avusturya'ya karşı kampanya yürüttü. Daha sonra Paris'e geçerek Masaryk ve Slovak önderlerinden Milan Stefanik ile birlikte bir propaganda örgütü kurdu. Bu örgüt 1918'de Çek geçici hükümetine dönüştü ve Müttefikler'ce tanındı. Beneş geçici hükümette dışişleri bakanı oldu. I. Dünya Savaşı'nda Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'nun yenilmesinden sonra bağımsız Çekoslavakya Cumhuriyeti kuruldu. Dışişleri bakanlığını sürdüren Beneş 1919'da Paris Barış Konferansı'na Çek delegasyonu başkanı olarak katıldı.

Beneş 1935'te devlet başkanı olana değin her hükümette dışişleri bakanı oldu, ayrıca 1921-1922 yıllarında başbakanlık yaptı. 1920'den sonra Milletler Cemiyeti'nde Çekoslavakya'yı temsil etti.

1923'te Cemiyet Konseyi'ne seçildi ve altı kez konseyin başkanlığını yaptı. 1924'te üyeler arası tartışmaların hakem yoluyla çözülmesini zorunlu kılan Cenevre Protokolü'nün hazırlanmasında etkili oldu.

Avusturya ve Almanya'nın birleştirilmesi doğrultusundaki planların Çekoslovakya'nın birliğini tehdit ettiği düşüncesiyle Doğu Avrupa'da dengeyi sağlayacak bir güç oluşturmak istedi. Romanya ve Yugoslavya ile yapılan görüşmeler sonucu 1921'de Küçük Antant'ın kurulmasını gerçekleştirdi. Beneş Fransa ile Küçük Antant ittifakının Doğu Avrupa'nın Almanya'ya karşı savunulmasında ve Çekoslovakya'nın siyasi ve iktisadi olarak güçlenmesinde önemli bir rol oynayacağını düşünüyordu.

Çek-Sovyet ilişkilerinin geliştirilmesine özen gösterdi. 1933'te Almanya Milletler Cemiyeti'nden ayrılınca Sovyetler Birliği'nin cemiyete kabul edilmesinde önemli katkısı oldu. 1935'te Sovyetler Birliği ile Çekoslavakya arasında ikili işbirliği antlaşmasını imzaladı. Aynı yıl Masaryk'in devlet başkanlığından çekilmesi üzerine onun yerini aldı. 1938'de Almanya, Sudet Bölgesi'ni isteyince müttefiklerin geri çekilmesi sonucu Çekoslovakya yalnız kaldı. 1938 Münih Konferansı'nda Sudet Bölgesi'nin Almanya'ya bırakılması kararı üzerine Beneş başkanlıktan istifa ederek ülke dışına çıktı.

Bir süre Chicago'da felsefe profesörlüğü yaptıktan sonra II. Dünya Savaşı başlayınca Paris'te Çek

Ulusal Komitesi'ni kurdu. Komite 1940'ta Londra'ya taşındı ve geçici hükümete dönüştürüldü. Beneş İngiltere tarafından tanınan hükümetin başkanlığını üstlendi. 1943'te Sovyetler Birliği'yle Dostluk, Karşılıklı Yardım ve Savaş Sonrası İşbirliği Paktı imzaladı. Savaş bittikten sonra ülkesine dönebilen tek sürgün hükümetinin başkanı olarak 1946'da devlet başkanı seçildi. Komünistlerin ağırlıkta olduğu bir hükümet kurdu. 1947'de iki darbe girişimi oldu. 1948'de yeni anayasayı onaylamayı reddetti ve başkanlıktan çekildi.

Yaşadığı dönemde uluslararası planda etkin bir siyaset adamı olarak tanınan ve Çekoslavakya'nın Avusturya egemenliğinden kurtularak bağımsız bir ülke olarak varlık göstermesinde önemli katkısı bulunan Beneş'in tamamlanmamış anıları ("Anılar: Münih'ten Yeni Savaşa ve Yeni Zafere") adıyla yayımlanmıştır.

- **YAPITLAR (İngilizce basımları):** *My War Memoirs*, 1928, ("Savaş Anılarım"); *Democracy Today and Tomorrow*, 1939, ("Demokrasinin Bugünü ve Yarını"); *Memoirs: From Munich to New War and New Victory*, (ö.s.), 1954, ("Anılar: Münih'ten Yeni Savaşa ve Yeni Zafere").
- **KAYNAKLAR:** P.Crabites, *Benes, Statesman of Central Europe* 1935; G.Ilias, *Benes of Czechoslavakia*, 1940; C.Mackenzie, *Dr. Benes*, 1946.
- **BAKINIZ:** J. MASARYK, T.MASARYK.

BENEVOLO, Leonardo
(1923)

İtalyan mimarlık tarihçisi ve mimar. Mimarlığın biçimsel sorunları ile toplumsal işlevini ve siyasal bağlamını birlikte değerlendiren incelemeleriyle tanınmıştır.

Milano yakınlarındaki Novara'da doğdu. Roma Üniversitesi Mimarlık Bölümü'nü bitirdikten sonra sırayla Roma, Floransa, Venedik, Palermo ve yeniden Roma üniversitelerinde mimarlık tarihi öğretmenliği yaptı. Öğretim üyeliğini bıraktıktan sonra Brescia'da mimar olarak çalıştı. 1960'tan başlayarak yazdığı kitaplarla bir mimarlık tarihi uzmanı olarak uluslararası düzeyde tanındı. Ele aldığı konular çoğunlukla modern dönem mimarlık tarihi ile kent tasarımı sorunları oldu. Uygulama alanında Giura Longo ve Melograni ile birlikte Bologna Fuarı'nın yeni merkezini yaptı, birçok okul yapısı gerçekleştirdi. Ayrıca kent düzenlemeleriyle ilgili çeşitli komisyonlarda yer aldı.

Benevolo, mimarlığın evrimini incelerken, çok yönlü bir değerlendirme yapmayı gözetmiştir. Bir yandan proje ve uygulama aşamalarının niteliklerinin ve biçimsel deneylerin yer ve zamana bağlı olarak nasıl değiştiğini ya da sürekli kaldığını ele almış, bir yandan da mimarlık etkinliğinin toplumla ilişkisi üstünde durmuştur. Benevolo'ya göre mimarlık-toplum ilişkisi 18. yy ortalarına değin fazla önemsenmemiştir. Ama Sanayi Devrimi'nden etkilenerek gelişen modern mimarlık, toplumdaki sınıfsal sınırlamaların ötesine geçmiş, kültür ve sanat ürünlerinin tüm insanlar ölçeğinde yayılmasını öngören bir niteliğe kavuşmuştur.

- **YAPITLAR (başlıca):** *Storia dell' architettura moderna*, 1960, (Modern Mimarlığın Tarihi); *L'architettura delle città nell' Italia contemporanea*, 1969, ("Çağdaş İtalya'da Kent Mimarlığı"); *La storia dell' architettura de Rinascimento*, 1969, ("Rönesans Mimarlığı Tarihi"); *Roma da ieri a domani*, 1971, ("Dünden Yarına Roma"); *L'aventura della città*, 1973, ("Kentin Serüveni"); *Storia della città*, 1975, ("Kentin Tarihi").

BENGİ, Remzi
(1907-1978)

Türk yayımcı. Remzi Kitabevi'nin kurucusudur.

Antakya'da doğdu, 16 Ağustos 1978'de İstanbul'da öldü. Babasının ölümünden sonra ailesiyle birlikte İstanbul'a göçtü. Davutpaşa Sultanisi'ni bitirdi. 1928'de Beyazıt'ta Ümit Kitabevi'ni açtı. 1929'da yayımcılığa başladı. İlk yayımladığı kitap, Ömer Seyfettin'in *Yüksek Ökçeler*'iydi. 1931'de kitabevini Ankara Caddesi'ne taşıyarak adını Remzi Kitabevi'ne çevirdi. Harf devriminin gerçekleştiği bu günlerde Remzi Kitabevi'nin yayımladığı ilk kitap, Hasan Âli Yücel'in Goethe'den çevirdiği *Bir Dehanın Romanı* oldu.

Remzi Kitabevi başlangıçta ağırlıkla Türk yazarların yapıtlarını basıyordu. 1937'de Mustafa Nihat Özön'ün yönetiminde "Dünya Muharrirlerinden Seçmeler" adı altında bir dizi yayımlamaya başladı. Bu dizinin amacı dünya klasiklerini Türkçe'ye kazandırmaktı. 1950'den sonra ders kitapları da yayımlamaya başladı. Daha sonra "Edebiyat Kütüphanesi", "Yeni Türk Yazarları", "Kültür Serisi" ve "Büyük Fikir Kitapları" dizilerini yayımladı. Bu dizilerde Türk ve Batı edebiyatı ile düşünce tarihine ilişkin yüzlerce kitap yayımladı.

BENGİSU, Naci
(1901-1978)

Türk göz hastalıkları hekimi. Türkiye'de göz cerrahisinin gelişmesine katkıda bulunmuştur.

İstanbul'da doğdu. Vefa Lisesi'nde ortaöğrenimini bitirdikten sonra 1924'te İstanbul Tıp Fakültesi'nden diplomasını aldı. Aynı yıl Gülhane Tıp Akademisi'nin göz hastalıkları bölümünde staja başladı. İki yıl kadar çeşitli ilçelerde hükümet doktorluğu yaptıktan sonra 1927'de Gureba Hastanesi'ne asistan olarak alındı. 1931'de kuruluşunda görev aldığı Siirt Devlet Hastanesi'nin başhekimliğine atandı. 1934'e değin sürdürdüğü bu görevin yanı sıra aynı hastanenin göz hastalıkları kliniğinde de çalıştı.

1933'teki üniversite reformunda, İstanbul Üniversitesi Tıp Fakültesi'ndeki göz hastalıkları kliniği-

nin başına Türkiye'de görevli Alman hekimlerden Prof. Igersheimer getirilmişti. 1935'te aynı bölümde Igersheimer'in asistanlığına getirilen Bengisu, 1937'de doçent, 1942'de profesör, 1952'de de ordinaryüs profesör oldu.

27 Mayıs 1960'ı izleyen günlerde, Milli Birlik Komitesi kararınca üniversitedeki görevlerinden uzaklaştırılan 147 öğretim üyesi arasında bulunan Bengisu, 1963'te İstanbul Üniversitesi'ne döndü ve 1973'te göz hastalıkları kürsüsünden emekliye ayrıldı.

Türkiye'de 19. yy'ın sonlarında Askeri Tıbbiye'de ilk göz hastalıkları kliniğinin kurulmasıyla başlayan göz hekimliğinin o dönemdeki en önemli sorunu trahomdu. Özellikle 1. Dünya Savaşı yıllarında Güneydoğu illerinde giderek yaygınlaşan trahoma karşı 1925'lerde büyük bir savaş açılmıştı. Bengisu da hükümet doktorluğu yaptığı o yörede trahom savaşında etkin bir rol oynamıştı. Ayrıca İstanbul Üniversitesi'ndeki görevi sırasında Hulusi Behçet'in incelediği, o güne değin tanımlanamamış bir hastalığın gözdeki belirtilerini araştırarak Behçet hastalığının tanımlanmasına yardımcı oldu. Bu tür çalışmalarının yanı sıra, Bengisu'nun göz hekimliğinde en çok emek verdiği konu keratoplasti, ağtabaka ayrılması gibi göz cerrahisi alanında olmuştur. Ağtabakanın (retina) yırtılarak damar tabakadan ayrılması (dekolman), yalnız cerrahi yoluyla tedavi edilebilen bir göz hastalığıydı, ancak Türkiye'de o güne değin uygulanamıyordu. Bu ameliyatın yapılabilirliğini kanıtlayarak ve öğrencilerini yüreklendirerek Türkiye'de ilk uygulamaları başlatan Bengisu, 1946'da bu çalışmaları nedeniyle, Kızılay'ın verdiği Sarar Ödülü'nü aldı. Saydam tabaka sertleşmesinde bu dokunun çıkarılarak yerine ölü gözünden alınmış sağlıklı dokunun aşılanmasının (keratoplasti) öncülüğünü de Türkiye'de gene Bengisu yapmıştır. 9 Eylül 1978'de İstanbul'da ölmüştür.

BAKINIZ: H. BEHÇET.

BEN GURİON, David
(1886-1973)

İsrailli devlet adamı. İsrail devletinin kurucularından ve ilk başbakanıdır.

16 Ekim 1886'da Polonya'nın Plonsk kentinde doğdu. 1 Aralık 1973'te İsrail'de Tel Aviv'de öldü. Asıl adı David Gruen'dir. Babası Victor Gruen Polonya'da "Siyon'un Âşıkları" adlı örgütte bir araya gelen Yahudi milliyetçilerinin yerel önderlerinden biriydi. David Gruen de (Ben Gurion) daha genç yaşlarında başlayarak Doğu Avrupa'daki Yahudiler arasında yayılmakta olan Siyonist düşüncelere büyük bir yakınlık duydu.

Siyonistler Filistin topraklarına dönüş propagandası yürütüyorlardı. O da İsrail ulusunu yeniden canlandırmanın Filistin'e göç etmekle sağlanabileceğine inandı. 1906'da 20 yaşında iken Filistin'e yerleşti. Filistin'de Yahudiler'in kurduğu kooperatiflerde, önce kıyı şeridinde, daha sonra Kuzey Filistin'de Calil'de (Galile) çalıştı. Gruen soyadını değiştirerek

bir İbrani adı olan Ben Gurion'u kullanmaya başladı. İlk yılları zorlu geçti. Açlık ve sıtma ile mücadele etti. Bir yandan da siyasi çalışmalarını aralıksız yürüttü.

Siyonist Sosyalist Partisi Hapoel Hatzair'in (Genç İşçi) 1907'de toplanan kongresinde partinin hedefinin Filistin topraklarında Yahudi halkının siyasi bağımsızlığını sağlamak olduğu ilkesinin kabulünde katkısı oldu.

Öğrenimini İstanbul Darülfünunu Hukuk Fakültesi'nde yaptı. Ancak I.Dünya Savaşı patlak verdiğinde Filistin topraklarında bir Yahudi devleti kurulması için yaptığı çalışmalar nedeniyle Osmanlı yönetimince tutuklandı. Bir süre tutuklu kaldıktan sonra sınırdışı edildi. 1915'te ABD'ye gitti. New York'ta Rus Yahudisi Pauline Munweis ile evlendi. ABD'de yaşadığı yıllarda Yahudiler arasında siyasi çalışmalarını sürdürdü. Amerikan Yahudileri'nden zengin dostlar edindi. I.Dünya Savaşı sonucunda Filistin İngiltere'nin denetimine girince İngilizler'e dayanılarak bağımsız bir Yahudi devleti kurulabileceğine ilişkin umutlar besledi. İngiltere hükümeti Yahudiler'e Filistin'de "ulusal bir yurt" vaadeden ünlü Balfour Bildirgesi'ni yayımladığında bu umutları iyice güçlendi. İngiliz ordusu içinde kurulan Yahudi Lejyonu'na katılarak Osmanlı güçlerine karşı savaşmak üzere Filistin'e doğru yola çıktı. Filistin'e ulaştığında Osmanlı orduları yenilmiş ve Filistin'de kesin İngiliz egemenliği kurulmuştu.

Filistin'e Yahudi göçü

Ben Gurion Yahudi devletinin çekirdeğini oluşturmak amacıyla Filistin'e Yahudi göçü kampanyaları yürüttü. Yahudi İşçi Sendikaları Konfederasyonu, Histardut'un kurulmasında büyük rol oynadı. Ben Gurion, Histardut'un ilk genel sekreteri idi 1920'den 1930'a dek Histardut'u yönetti. 1930'da Siyonist İşçi Partisi'nin kurucuları arasında yer aldı. Partinin başına geçti. 1935'te Dünya Siyonist Örgütü'nün en yüksek yönetim organına seçildi. Histardut ve Siyonist İşçi Partisi (MAPAI), 1948'de kurulan İsrail devletinin çekirdeği oldu.

1936'da Filistinli Araplar, Yahudi göçüne ve İngiliz manda yönetimine karşı ayaklandılar. Ayaklanma üç yıl sürdü. 1939'da yaklaşan dünya savaşının hesaplarını yapan İngiltere, Filistin'de daha dikkatli bir politika izleme gereği duyarak Araplar'la Yahudiler'e karşı daha dengeli davranmaya başladı. Bunun üzerine Ben Gurion da politika değiştirdi. Filistin'de

yaşayan Yahudi topluluğunu İngilizler'e karşı mücadele etmeye çağırdı. Yahudiler'in silahlı çeteler kurarak gerek İngilizler'e, gerekse Filistinli Araplar'a karşı mücadeleye girişmeleri Siyonizm tarihinde "savaşçı Siyonizm" dönemine geçilmesini simgeler.

1942'de ABD'de Amerikan Siyonistleri'nin bir toplantısını örgütledi. Bu tarihten başlayarak Siyonistler temel ittifaklarını değiştirdiler. İngiltere yerine ABD'ye dayanmaya başladılar.

İsrail Devleti'nin kuruluşu

II. Dünya Savaşı sonucunda İngiltere dünya egemenliğini yitirme dönemine girdi ve yerini ABD'ye bıraktı. Bu gelişme, Siyonistler'e yıllardan beri bekledikleri fırsatı verdi. ABD ve SSCB'nin desteğiyle Birleşmiş Milletler 29 Kasım 1947'de Filistin'de bir Arap ve bir de Yahudi devletinin kurulması yönündeki Filistin'in taksimi kararını kabul etti. Siyonistler devlet kurma hazırlıklarına giriştiler.

14 Mayıs 1948'de David Ben Gurion okuduğu Bağımsızlık Bildirgesi ile İsrail Devleti'nin kurulduğunu ilan etti. Başbakanlığa ve savunma bakanlığına getirildi. O tarihe değin çeşitli silahlı gruplar içinde faaliyet göstermiş olan Yahudi çeteleri tek bir çatı

İsrail Devleti'nin Kuruluşu ve Genişlemesi

Musa Peygamber tarafından Yahudiler'e vaadedilmiş olan Filistin topraklarında bir Yahudi Devleti kurulmasını amaçlayan Siyonist Hareket 16.yy'dan beri varlığını sürdürmekteydi. 19.yy sonuna doğru Theodor Herzi'in öncülüğünde yeni bir kişilik kazanan Siyonizm, 1897'de İsviçre'nin Basel kentinde toplanan I. Siyonist Kongresi'nden sonra örgütlü bir siyasi hareket durumuna geldi. 1903'te toplanan 6. Siyonist Kongresi'nde Yahudi Devleti için Filistin ve çevresindeki ülkelerden toprak sağlanması karara bağlandı.1917'de Balfour Bildirgesi'yle Filistin'de kurulacak Yahudi Devleti için İngiltere'nin açık desteği tüm dünyaya duyuruldu. Nisan 1920'de toplanan San.Remo Konferansı'nda I.Dünya Savaşı'nın galip devletleri, Osmanlı Devleti'nin egemenliği altında bulunan Filistin'in İngiliz manda yönetimine verilmesini kabul ettiler. Filistin'de kurulan İngiliz manda yönetimi 1922'de Milletler Cemiyeti'nce de onaylandı ve 1923'te resmen yürürlüğe girdi. Manda yönetimiyle birlikte Filistin'e Yahudi göçü arttı, Yahudiler'in toprak sahibi olmaları kolaylaştırıldı. Yahudi şirketlerine ayrıcalıklar tanındı.

İngiliz manda yönetimine girmeden önce kesin olmayan istatistiklere göre Yahudiler Filistin nüfusunun % 10-11'ini oluşturuyorlar, toprağın da % 2,5 kadarına sahip bulunuyorlardı. 1933'te Almanya'da Hitler'in iktidara gelmesiyle izlenmeye başlanan Yahudi düşmanlığı sonucu Filistin'e Yahudi göçü büyük ölçüde arttı. Öte yandan Yahudi göçü bölgedeki Araplar'ı tedirgin etmeye başladı. 1929'da ve 1936-1939 arasında küçük ve büyük çaplı birçok Arap-Yahudi çatışması oldu. Arap hükümetlerinin ve Filistin halkının tepkisi İngiltere'yi Araplar'a karşı yakınlaşmaya zorladı.

1945'e gelindiğinde Yahudiler Filistin'de toprağın % 7'sine sahip bulunuyorlardı. Bölgede Arap-Yahudi geriliminin artması sonucu İngiltere konuyu Birleşmiş Milletler'e götürdü. 29 Kasım 1947'de, Filistin'de bir Yahudi ve bir Arap devletinin kurulması, Kudüs, Bethlehem ve çevresinin ise uluslararası yönetim altında corpus seperatum olması, yani Filistin'in üçe bölünmesi konusundaki karar benimsendi.

14 Mayıs 1948'de kurulan İsrail Devleti ile Filistin'de nüfusun ancak üçte birini oluşturan ve toprakların da % 7'sine sahip olan Yahudiler'e,Filistin topraklarının% 56'sı verildi.Araplar Birleşmiş Milletler kararına karşı çıktılar. İsrail Devleti'nin kurulmasından bir gün sonra Mısır, Suriye, Lübnan, Ürdün ve Irak birlikleri İsrail'e girdi. Uzun çatışmalar sonunda hem sayıca hem de teknik olarak geri olan Arap ordusu, 1949'da yenildi. Savaş sonunda Arap ülkeleriyle İsrail arasında yapılan antlaşmalarla, savaş sırasında ele geçirdiği topraklar İsrail'e bırakıldı. İsrail böylece Birleşmiş Milletler tarafından tanınan sınırları aşarak Filistin'in % 77'sini denetim altına almış oldu.

1950'de İngiliz, Fransız, ABD Üçlü Bildirisi yayınlanarak İsrail topraklarının güvenliği garanti altına alındı. 1956'da Mısır'la İsrail arasındaki savaş sonunda İsrail Gazze şeridini ve Sina Yarımadası'nı işgal etti. Ama ABD ve SSCB'nin ağırlığını koyması ve Birleşmiş Milletler baskısıyla buralardan geri çekilmek zorunda kaldı. Savaştan elde ettiği en önemli kazanç ise Tiran Boğazı'ndan geçiş hakkı elde etmek ve Eliat Limanı'nı genişleterek Kızıldeniz yoluyla ticaret yapabilme olanağını sağlamak oldu.

Haziran 1967'de İsrail'le Mısır ve Ürdün arasında yeni bir savaş patlak verdi. Savaş sonunda İsrail Mısır'dan Gazze'yi ve Sina Yarımadası'nın tümünü, Ürdün'den Batı Şeria bölgesi ile Kudüs'ün Arap kesimini ve İsrail-Suriye sınırındaki Golan tepelerini ele geçirdi.

Ekim 1973 savaşından sonra İsrail, Batı Şeria ve Kudüs'ü tümüyle ilhak etti. 1977'de Mısır ile İsrail arasında başlayan barış görüşmeleri, 1979'da ABD'de Camp David'de yapılan bir antlaşmayla sonuçlandı ve İsrail Sina'yı Mısır'a geri vermeyi kabul etti. Haziran 1982'de FKÖ'yü sindirmek amacıyla Lübnan'a giren İsrail birlikleri Beyrut'a dek tüm Güney Lübnan'ı denetimleri altına aldılar. FKÖ'nün Lübnan'ı terketmesinden sonra varılan bir anlaşmayla Evveli Irmağı'nın güneyine çekilen İsrail birlikleri, Kasım 1983'te sınır çizme çalışmalarına başlayarak, Güney Lübnan'ın bir bölümünü ilhak hazırlıklarına girişti.

altında örgütleyerek İsrail ordusunun temelini kurdu.

İlk Arap-İsrail savaşında İsrail ordusunu yönetti. Savaşı İsrail ordusunun kazanması üzerine yeni kurulan devletin sınırları Birleşmiş Milletler kararında öngörülen sınırların ötesine geçti. 1953'te İsrail İşçi Partisi içinde beliren görüş ayrılıkları sırasında siyasi hayattan bir-iki yıl için çekileceğini açıklayarak başbakanlıktan ve savunma bakanlığından istifa etti. Tüm temel politikalarda ayrı düştüğü Moşe Şaret başbakan oldu.

Ben Gurion Moşe Şaret'e karşı yürüttüğü mücadelede hükümetteki yandaşlarından yararlandı. Savunma bakanlığına getirilen Pinhas Lavon ile Savunma Bakanlığı Genel Müdürü Şimon Peres'in yanı sıra General Moşe Dayan en yakın izleyicileriydi. Şaret'i yıpratma politikası sonuç verdi, 1955'te yeniden savunma bakanı, bir yıl sonra da başbakan oldu. Başbakanlığı sırasında İsrail Araplar'a karşı sert ve saldırgan politikaya geri döndü.

Fransa ve İngiltere ile ittifak kurarak Mısır'a karşı savaşa girdi. 1956'daki ikinci Arap-İsrail savaşında İsrail birlikleri ani bir saldırıyla Sina Yarımadası'nı ele geçirdi. Sina'nın işgali ancak ABD ve SSCB'nin ortak girişimleriyle son buldu.

Haziran 1963'te kişisel nedenler ileri sürerek başbakanlıktan ayrıldı. İşçi Partisi içinde Ben Gurion yandaşlarıyla karşıtları arasındaki iç mücadele sürüyordu. Muhalifleri 1954'te Ben Gurion'un Savunma Bakanı Lavon ile birlikte sahte gerekçeler yaratarak Araplar'a saldırıya geçtiğini kanıtladılar.

Ben Gurion İsrail siyasi tarihinde "Lavon Olayı" olarak anılan bu skandal üzerine 1965'te İşçi Partisi'nden istifa etti ve bir grup yandaşıyla birlikte Rafi Partisi'ni kurdu. İsrail'in kendisinden sonraki başbakanı Levi Eşkol'a karşı etkisiz bir muhalefet yürüttükten sonra 1970'te İsrail Parlamentosu (Knesset) üyeliğinden de ayrıldı. Necef Çölü'nde Sde Bokker' deki çiftliğinde inzivada yaşamaya başladı. 1 Aralık 1973'te öldü.

Ben Gurion yaşamı boyunca *Tevrat*'tan ve Yahudiler için yol gösterici hükümler içeren Talmud'dan etkilenmiş ve Filistin'deki Yahudiler'in yaşamı ve *Tevrat*'a ilişkin araştırmalar yapmıştır. Bu konularda çeşitli dillerde, birçok kitap yazmıştır. Ancak düşünsel yönünden çok siyaset adamlığı ve eylemciliğiyle tanınır. Moşe Dayan, Şimon Peres ve Golda Meir gibi daha sonra uluslararası politikada ün yapan İsrail devlet ve siyaset adamlarının yetiştiricisi sayılır. Moşe Dayan onu tanımlarken, "Ben Gurionizm, birçok risk ve güçlük taşısa bile ileriye doğru korkusuzca atılmak, yaşamsal sorunlarda yoğunlaşmak, sıkılık, eylemcilik ve önderlik demektir" demiştir.

İsrail İşçi Partisi içinde ve İsrail devlet aygıtında birbirine koşut biçimde bir arada var olan iki siyasi akımdan birinin temsilcisidir. Ben Gurion Araplar'a karşı katı politikayı ifade eden "Şahin" tavrının, eylemciliğin ve Araplar'a görüşme yerine misillemeler ve saldırılarla boyun eğdirme politikasının simgesidir. Öteki siyasi akımın temsilcisi ise bir Orta Doğu Yahudisi olan Moşe Şaret'dir.

Ben Gurion'un katı tutumu sadece Araplar'a yönelik değildi. Birleşmiş Milletler ve çeşitli uluslararası kuruluşları da önemsememiş, onların kararlarını hiçe saymıştır. Birleşmiş Milletler'i kastederek söylediği "Asiller'in ne dediği değil, Yahudiler'in ne yapacağı önemlidir" sözü İsrail siyasi literatürüne girmiştir. Bu anlayışına uygun olarak Yahudiler'in çıkarı kimle ittifak yapmayı gerektirmişse o devlete yanaşmıştır. Yaşamının bir döneminde Yahudiler'i İngiltere'ye, bir sonraki dönemde İngiltere'ye karşı ABD'ye yanaştırmış, 1950'lerde Fransa ile yakınlaşmıştır.

• **KAYNAKLAR:** Bar-Zohar, *Ben-Gurion: The Armed Prophet*, 1967; Litvinoff, *Ben-Gurion of Israel*, 1954; Saint-John, *Ben-Gurion*, 1959.

• **BAKINIZ:** BALFOUR, BEGİN, BEN ZVİ, DAYAN, MEİR, PERES, WEIZMANN.

BENGÜ, Memet Fuat

Bak. MEMET FUAT

BENİ SADR, Abdü'l-Hasan (1933)

İranlı siyaset adamı. İran İslam Cumhuriyeti'nin ilk cumhurbaşkanıdır.

Batı İran'da Hamadan'da doğdu. Ayetullah Seyyid Nasrullah Beni Sadr'ın oğludur. Sorbonne ve Tahran üniversitelerinde iktisat eğitimi gördü.

1951-1953 arasında İran'da başbakanlık yapan Muhammed Musaddık'ın izlediği siyaseti destekledi. 1953'te Musaddık'ı devirerek sürgünde bulunan Muhammed Rıza Pehlevi'yi yeniden iktidara getiren askeri darbeden sonra Şah yönetimini devirmeyi amaçlayan yeraltı örgütüne katıldı. 1963'te Şah'ın başlattığı Ak Devrim'e karşı protesto eylemlerine katıldığı gerekçesiyle tutuklandı ve sürgüne yollandı. Onunla birlikte sürgüne gönderilenler arasında Ayetullah Humeyni de vardı. 1963-1979 arasında Paris'te yaşayan Beni Sadr, Sorbonne Üniversitesi'nde ders verdi. Ayetullah Humeyni ile yakın ilişki içinde bulundu.

1977'den sonra Şah'a karşı yurt içinde ve yurt dışında sürdürülen siyasi muhalefet yaygınlaştı. İran üzerindeki denetimini yavaş yavaş kaybeden Şah Pehlevi, Ocak 1979'un ilk günlerinde İran'dan kaçtı. 1 Şubat 1979'da Ayetullah Humeyni ve Beni Sadr sürgünden döndüler. Bir hafta sonra Devrim Konseyi ve ona bağlı olarak bir geçici hükümet oluşturuldu. Devrim Konseyi üyeliğine getirilen Beni Sadr, aynı zamanda hükümette de iktisadi ve mali işler bakanı oldu. 1979'da kısa bir süre dışişleri bakanlığını da üstlendi.

1 Nisan 1979'da yapılan bir referandum sonucu İran İslam Cumhuriyeti'nin kurulduğu ilan edildi. Ağustos 1979'da anayasa hazırlanması için kurucu meclis oluşturuldu. Kurucu Meclis'te yer alan Beni Sadr anayasa konusunda yeterince etkili olamadı. Aralık 1979'da anayasanın kabulünden sonra 25 Ocak 1980'de yapılan seçimlerle Beni Sadr cumhurbaşkanı seçildi. Yedi ay sonra genelkurmay başkanlığını da üstlendi.

Beni Sadr uzun tartışmalar sonunda mollaların ağır basmasıyla Ağustos 1980'de Muhammed Ali Recai'yi başbakan atamayı kabul etti. Beni Sadr ve Recai arasında İslam devriminin yönlendirilmesi konusunda derin görüş ayrılıkları vardı ve uyumlu çalışmaları olanaksızdı. Eylül 1980'de İran-Irak Savaşı başlayınca, Beni Sadr'ın genelkurmay başkanı olarak izlediği savaş stratejisi başta başbakan Recai olmak üzere dinci grupların eleştirilerine yol açtı. İran halkı ikiye ayrıldı. Beni Sadr'ı Halkın Mücahitleri adlı örgüt de destekliyordu. Karşı yanda ise ülkenin siyasi yapısına egemen olan mollalar ve Devrim Muhafızları vardı.

Beni Sadr Haziran 1981'de genelkurmay başkanlığından alındı ve cumhurbaşkanlığından düşürüldü. Bir süre İran içinde gizlenen Beni Sadr, Halkın Mücahitleri örgütünün başkanı Masud Recavi ile birlikte Fransa'ya gitti. Halen Fransa'da siyasi mülteci olarak yaşayan Beni Sadr, kendini İran'ın meşru cumhurbaşkanı saymakta ve İran yönetimine karşı muhalefeti sürdürmektedir.

• BAKINIZ: HUMEYNİ, MUSADDIK, M.R. PEHLEVİ.

BENJAMIN, Judah Philip
(1811-1884)

ABD'li hukukçu ve devlet adamı. ABD İç Savaşı sırasında Birleşik Güney Devletleri'nde bakanlık yapmıştır.

6 Ağustos 1811'de Batı Hint Adaları'nda St.Thomas'da İngiliz vatandaşı olarak doğdu, 6 Mayıs 1884'te Paris'de öldü.

Küçük yaşta ailesiyle birlikte ABD'ye yerleşen Benjamin, Yale College'da öğrenim gördü. New Orleans'da hukuk okuduktan sonra 1832'de Louisiana Barosu'na kabul edildi. Ticaret Hukuku'nda uzmanlaşarak bu alanda ünlü bir avukat oldu. 1842'de Louisiana Yasama Meclisi'ne girdi. 1852'de ve 1858'de iki kez ABD Senatosu'na seçilen Benjamin, Yahudi olduğunu açıkca ifade eden ilk senatördür. Senatoda Güney yanlısı hizibin önderi olarak sivrildi ve köleliğin sürdürülmesinden yana konuşmalarıyla tanındı.

1861'de aralarında Louisiana'nın yer aldığı altı Güney eyaleti ABD'den ayrılınca senatodan çekildi. Missisippi Eyaleti'nden Jefferson Davis'in başkanlığında kurulan bağımsız konfedere hükümette adalet bakanı oldu. Kısa bir süre sonra Davis tarafından savaş bakanlığına getirildi. Yanlış bir savaş stratejisi izlediği ve Güney'in Kuzey karşısında yenilgiler almasına yol açtığı gerekçesiyle Konfederasyon Kongresi'nce suçlandı ve savaş bakanlığından ayrıldı.

1862'de Davis tarafından dışişleri bakanlığına getirildi. Konfedere hükümetin yabancı ülkelerce tanınması konusundaki çabaları sonuçsuz kaldı.

İç savaşın sonuna doğru zenci kölelerin konfederasyon ordusunda savaşa sürülmeleri ve savaşa katılanların daha sonra serbest bırakılmaları doğrultusundaki öneri Güneyli beyazların tepkisine yol açtı. İç savaş, Güney'in yenilgisiyle sonuçlanınca İngiltere'ye kaçtı. 1866'da Baro'ya kabul edildi ve mesleki başarısıyla ün kazandı. 1872'de kralın dava vekili oldu. *Treatise on the Law of Sale of Personal Property* ("Özel Mülkiyetin Devri Hukuku Üzerine Tez") adlı kitabı, İngiltere ve ABD'de uzun yıllar kullanıldı.

• YAPITLAR: *Treatise on the Law of Sale of Personal Property*, 1868, ("Özel Mülkiyetin Devri Hukuku Üzerine Tez").

• KAYNAKLAR: D.Butler, *Judah P.Benjamin*, 1907; R.D. Meade, *Judah P.Benjamin: Confederate Statesman*, 1943.

• BAKINIZ: J. DAVIS.

BENJAMIN, Walter
(1892-1940)

Alman edebiyat eleştirmeni ve düşünür. Yeni bir estetik anlayışının oluşmasında öncülük etmiştir.

15 Temmuz 1892'de Berlin'de doğdu. Yahudi kökenli varlıklı bir ailenin çocuğuydu. Babası sanat yapıtları alım satımıyla uğraşırdı. Benjamin lise yıllarında düşünür Gustav Wyneken'in etkisinde kaldı, Freiburg ve Berlin'deki öğrenimi sırasında gençlik hareketi içerisinde onun düşüncelerini yaymaya çalıştı. İlk edebiyat yazıları da Wyneken'in çıkarttığı *Der Anfang* (Başlangıç) adlı dergide yayımlandı. Üniversitede felsefe öğrenimini sürdürürken, "Freie Studentenschaft" (Özgür Öğrencilik) adlı öğrenci hareketi içinde yer aldı, 1914'te de hareketin Berlin kolu başkanlığını üstlendi. I.Dünya Savaşı'nın patlaması, savaş yanlısı tutumunu benimsemediği Wyneken'den kopmasına yol açtı.

1915'te Yahudi mistisizmini inceleyen Gershom Scholem ile tanıştı. Ömür boyu sürdüreceği bu

dostluk Benjamin'in düşüncesinin gelişimini önemli ölçüde etkiledi, Yahudi mistisizmi ve yaşayan Yahudi düşünce geleneğiyle ilgilenmesine yol açtı. 1917'de evlenerek İsviçre'ye yerleşti, Bern Üniversitesi'nde öğrenimini sürdürdü. 1919'da "Der Begriff der Kunstkritik in der deutschen Romantik" ("Alman Romantizmi'nde Sanat Eleştirisi Kavramı") başlıklı teziyle doktora derecesi aldı.

1920'de yeniden Berlin'e döndü. Bu sırada Goethe'nin *Wahlverwandtschaften* (Gönül bağları) adlı yapıtı üzerine yaptığı çalışma Alman edebiyat eleştirisinin ve Goethe incelemelerinin başyapıtlarından biri olarak nitelendirildi: "Goethes Wahlverwandtschaften". Bu denemesi Hugo von Hofmannsthal'ın yardımıyla 1924 ve 1925'te iki bölüm olarak *Neue Deutsche Beitraege* dergisinde yayımlandı. Hofmannsthal bundan sonra da Benjamin'in yazılarının yayımlanmasına yardımcı oldu. 1923-1925 arasında tamamladığı ve ancak 1928'de yayımlanabilecek olan *Ursprung des deutschen trauerspiels* ("Alman Tragedyası'nın Kökeni") adlı doçentlik tezi Frankfurt Üniversitesi'nde geri çevrildi. Bu onun akademik kariyer umudunu söndürdü.

Evliliğinin bozulması, birlikte dergi çıkartmayı tasarladığı Scholem'in iflası yüzünden sıkıntılı günler geçirdi. 1925'ten sonra *Frankfurter Zeitung* ve *Literarische Welt* adlı dergilerde kitap eleştirileri ve denemeler yazmaya başladı, geçimini yazarlık ve çevirmenlikle sağlamaya çalıştı.

Benjamin savaş sonrası yıllarda ağırlıklı olarak Marxizm'e yöneldi. Bu yönelişinde 1918'de Bern'de tanıştığı Ernst Bloch'un Marxizm'i umut ve ütopya ilkeleri temelinde kuramsallaştıran görüşleriyle, 1924'ten sonra okuduğu György Lukacs'ın *Geschichte und Klassenbewusstsein* ("Tarih ve Sınıf Bilinci") gibi ilk dönem yapıtları etkili oldu. 1923'te Frankfurt'ta tanıştığı Theodor W.Adorno ile olan ilişkisi de Benjamin'in düşüncesinin gelişimini önemli ölçüde etkiledi. 1924'te Kapri adasında tanıştığı Rus oyuncu ve rejisör Asja Lacis ise onun Marxist bir çevreyle ilişkiye girmesini sağladı. Lacis'in daveti üzerine 1926-1927 kışını Moskova'da geçiren Benjamin orada içlerinde Mayakovski'nin de bulunduğu birçok sanatçıyla tanıştı. 1929'da tanıştığı Bertolt Brecht ile ilişkisi ise Marxizm'e yönelişi kadar sanat kuramının gelişiminde de önemli bir rol oynadı.

Benjamin Almanya'da siyasal durumun iyice gerginleşmesi nedeniyle 1933'te Paris'e yerleşti. *Frankfurter Zeitung*'da edebiyat eleştirileri yayımlanmakla birlikte geçim sıkıntısı sürmekteydi. Frankfurt'tan New York'a taşınan Adorno ile Horkheimer'in yönetimindeki *Institut für Sozialforschung*'un (Sosyal Araştırma Enstitüsü) *Zeitschrift für Sozialforschung* adlı dergisine yazmaya başladı. Enstitü yöneticileri ile arasında tam bir görüş birliği yoktu, bu nedenle Adorno ile tartışmasına yol açan Baudelaire incelemesi *Zeitschrift*'te yayımlanamadı.

1939'da, Alman mültecilerinin Moskova'da yayımladığı *Das Wort* dergisinde çıkan bir yazısı bahane edilerek Alman yurttaşlığından çıkarıldı. Aynı yıl üç ay süreyle Nevers'de bir tecrit kampına gönderildi. Gestapo Paris'teki evini basıp kitaplarına, belge ve notlarına el koydu. Kendisi için en uygun çalışma ortamının Avrupa'da olduğunu, Amerika'da bu ortamı bulamayacağını düşünen Benjamin sonunda Fransa'da yaşaması iyice güçleşince Adorno ve Horkheimer'in yardımıyla ABD'ye göç etme girişiminde bulundu. 1940'ta kaçmak için Marsilya'ya gitti. Horkheimer'in ABD'ye giriş vizesini sağlamak üzere olduğu sırada, İspanya üzerinden Portekiz'e geçmeye çalışan bir grup Alman mültecisine katıldı. 26 Eylül 1940 gecesi İspanya-Fransa sınırının kapatılması üzerine bu girişimi başarısızlıkla sonuçlandı. Gestapo'ya teslim edilme olasılığı karşısında Benjamin o gece aşırı miktarda morfin alarak sınırda intihar etti. Brecht onun ölümünü "Hitler'in Alman edebiyatına verdiği ilk ciddi kayıp" olarak nitelendirdi.

Akademik çalışmaları

Adorno, Scholem, Brecht gibi döneminin önemli düşünür ve sanatçılarınca tanınan ve değer verilen bir yazar olmakla birlikte düşünceleri yaşamı süresince büyük yankılar uyandırmamıştır. Yapıtları ölümünden on beş yıl sonra Scholem'in de yardımıyla Adorno tarafından derlenerek *Schriften* ("Yazılar") adıyla yayımlanmıştır. Bu tarihten sonra çağdaş estetik konuları onun yapıtları çerçevesinde tartışılmıştır.

1923-1925 yıllarında yazdığı ve 1928'de yayımlanan *Ursprung des deutschen Trauerspiels* adlı doçentlik tezi Alman barok tragedyası üzerine bir incelemeydi. Benjamin burada toplumdaki ortak değerlerin çözülmesiyle edebiyatta alegorinin gelişimi arasında bir bağ kurar. Barok tragedyasını, Romantizm'i ve modern sanatın gelişimini sanatın alegoriye yönelmesiyle açıklar. Onun geliştirdiği alegori kavramı Lukacs, Adorno ve Habermas gibi eleştirmenlerce modern sanatın değerlendirilmesinde anahtar kavram olarak nitelendirilmiştir.

Sanat kuramı

Geleneğin çözülmesiyle birlikte sanatın yeni biçim ve işlevler kazanması Benjamin'in daha sonraki yapıtlarının da başlıca sorunsalını oluşturmuştur. Marxsizm'e yöneldikten sonra 1936'da yazdığı "Kunstwerk im Zeitalter seiner technischen Reproduzierbarkeit" ("Tekniğin İmkânlarıyla Yeniden Üretilebildiği Çağda Sanat Yapıtı") adlı denemesi sinema ve fotoğraf sanatlarına ilişkin olarak teknolojinin yarattığı olanakların sanatın işlevinde yol açtığı değişikliği değerlendirir. Sanat yapıtının teknik olarak yeniden üretilebilir olması sanatın biricikliğini ortadan kaldıran bir koşuldur. Benjamin sanat yapıtının teknolojinin doğuşuyla birlikte yitip giden bu özelliğini "aura" sözüyle kavramsallaştırır. "Aura" modern sanatın alegorik yapısının yansıttığı parçalanmışlığın karşıtıdır, o geçmişte yatan gizemli bütünselliktir. Özgün ve ilk olanın ifadesi olan "aura"nın yokolması, kültürel mirasın geleneksel değerinin silinmesi ve gelenekle beslenen "tecrübe"nin çözülmesidir. Buna bağlı olarak da sanatın büyü ve ayinden kaynaklanan işlevi yok olmuştur.

Almanya'dan ayrılışı

Ancak Benjamin, "aura"nın kaybolmasını sanat yapıtının yeni ve politik bir işlev kazanmasının bir koşulu olarak değerlendirir. "Kunstwerk im Zeitalter seiner technischen Reproduzierbarkeit" da geleneğin çözülüşünü kolektif ve politik bir sanatın önkoşulu olarak umutla karşılar. "Aura"nın ve geleneksel biçimlerin gizemli ve biricik yapılarının, seyircide yoğunlaşma ve özdeşleşme tavrını doğurduğunu, teknik olanakların yarattığı yabancılaştırıcı işlevin ise seyirciyi eleştirel, etkin ve katılımcı bir konuma ittiğini düşünür. Bu anlamda, "tek" ve "asıl"a yönelik tasarlanmış bir sanat yapıtı ile (resim, müzik gibi) tekniğin gereği çoğaltmaya yönelik tasarlanmış bir

sanat yapıtı (fotoğraf, sinema gibi) arasında, kitlelerin sanatla ilişkisi açısından, önemli farklar vardır. Benjamin'in bu yazısındaki birçok görüşü Bertolt Brecht'in tiyatro ve sanat anlayışının etkilerini taşır. Brecht'in epik tiyatro kuramından hareket ederek 1937'de yazdığı, "Der Autor als Produzent" ("Üretici Olarak Yazar") adlı denemesinde yazar-sanat yapıtı-seyirci ilişkisi üzerinde durur. Brecht'in tiyatroda eylemi kesintiye uğratan epik yöntemini filmde kullanılan montaj tekniğinin bir uygulaması olarak değerlendirir. Bu yazısında da, seyircinin sanat yapıtı karşısındaki eleştirel tavrının teknoloji çağının yarattığı yeni olanaklarla geliştirilebileceğini vurgular.

Frankfurt Okulu ile ilişkisi

Gelenek yorumu

Benjamin'in silinen geçmiş ve yokolan gelenek karşısındaki tavrı oldukça karmaşıktır. Geleneksel kültür mirasının Almanya'da faşizm döneminde baskıcı bir nitelik kazanması, teknoloji, bilgilenme ve modernleşmeyi savunmasına yol açmıştır. Öte yandan Rus öykücüsü Nikolai Leskov üzerine bir incelemesinde ise geleneğin baskıcı olmayan öğeleri üzerinde durmuş, ortaklaşa sözlü kültürün iletişim kurma, tecrübe aktarma ve dinleyiciyle dolaysız ilişki kurma gibi yokolan yönlerini geçmiş özlemiyle dolu hüzünlü bir dille anlatmıştır. Sözlü kültürün parçası olan öykü anlatımı, Benjamin için, kaybolan bir toplumsal varoluş biçimini simgeler. Ancak hiçbir zaman kaybolan geleneği modern biçimlere karşı savunmamış, yenilikçi *(avant-garde)* edebiyat ilgilendiği başlıca konulardan biri olmuştur.

Benjamin'in geçmişe duyduğu ilgi, özellikle Brecht'in yoğun etkisinde olmadığı ilk döneminde, tarihsel koşulların tehdit ettiği bir bütünlüğü geleceğe yönelik olarak yeniden yakalayabilme isteğini yansıtır. Eleştirişinin amacı geçmişin dağılan parçalarını toparlamak, onun dolaysız olarak konuşabilmesini ve kendini yaşanan güne aktarabilmesini sağlamaktır. Benjamin geçmişi yalın görüntüsü ve bütünlüğü içinde yakalayabilmek ve adeta geçmişin hafızasını oluşturmak amacıyla tamamen alıntılardan oluşan bir deneme yazılabileceğini tasarlamış, birçok çalışmasında alıntıları toparlamak yoluyla bir eleştirel bütünlüğe varmaya çalışmıştır. 1925'lerden itibaren Alman Barok tragedyası ve Romantizm ile Goethe, Kafka, Proust, Gide ve Baudelaire gibi yazarlar üzerine yazdığı denemeleri bu tür eleştiri anlayışını yansıtır.

Benjamin Baudelaire'in *Tableaux parisiens*'ini ("Paris Tabloları") ve Franz Hessel ile birlikte Proust'un *À la recherche du temps perdu*'sünü (Yitik Zaman Ardında) Almanca'ya çevirmiştir. *Tableaux parisiens* çevirisine yazdığı önsöz Benjamin'in çeviri konusundaki özgün yaklaşımını içerir ve dil konusunda 1960'larda geliştirilen bazı yeni yaklaşımları önceler. Baudelaire ve Proust'a olan büyük ilgisi geçmiş, zaman, hatırlama ve hafıza olgularına duyduğu ilginin bir parçasıdır. Ölümünden sonra yayınlanan *Berliner Kindheit um Neunzehnhundert* ("1900'lerde Berlin Çocukluğu") ise Benjamin'in kendi geçmişine döndüğü bir yapıtıdır.

Benjamin Yahudi mistik ürünleri içinde en eskilerinden olan Kabbala'ya derin bir ilgi duymuş, Marxsizm'e yöneldikten sonra da teolojik bakış açısını önemsemiş, yapıtın anlamını yorumlarken metni kutsal sayan bir anlayışa yakın olmuştur. "Schicksal und Charakter" ("Kader ve Karakter") ve "Zur Kritik der Gewalt" ("Zorun Eleştirisi Üzerine") adlı ilk dönem yazılarından başlayarak geliştirdiği teolojik-felsefi anlayış tarih konusundaki görüşlerini özetlediği "tezler"inde de tarihsel materyalist görüşleriyle birleşmiş olarak ifadesini bulur. Geliştirmeye fırsat bulamamadığı bu tezlerin amacı, geçmişin ve tarihin, çağın yaşadığı köklü değişimin kavranmasıyla özümsenerek geleceğe aktarılmasıdır.

Benjamin —Adorno ve Löwenthal ile birlikte— Frankfurt Okulu ya da Eleştirel Kuram adıyla tanınan hareketin estetik kuramcılarından biri olarak tanınır. Ancak gerek düşüncesinin gelişimi gerekse de sanat anlayışı açısından Okul'un öteki üyelerinden ayrılır. 1935'te Horkheimer'in ABD'deki Sosyal Araştırmalar Enstitüsü'ne katılması için yaptığı çağrıya Avrupa'da kalmayı seçerek olumsuz cevap vermiştir. Paris kolunun araştırma üyesi olarak Enstitü'yle düzenli ilişkilerini sürdürmekle birlikte Adorno ve Horkheimer'le arasındaki görüş farklılıkları süregelmiştir. Teknoloji çağının sanattaki sonuçları üzerine görüşleri ve Brecht'e olan yakınlığı, Adorno ile arasındaki tartışmaların temelini oluşturmuştur. Adorno Benjamin'in teknolojik gelişmede sanatın politikleşmesi ve kolektifleşmesine doğru bir yöneliş gören iyimser yaklaşımını eleştirmiş, teknoloji çağının ürünü olan kitle sanatlarının ve popüler kültürün sanatı metalaştırdığını ve seyircinin varolan düzene uymasını sağladığını vurgulamıştır. Frankfurt Okulu'nun diğer üyeleri sanattaki kitleselleşmenin baskıcı sonuçlarına dikkati çekerek Benjamin'den önemli ölçüde ayrılmakla birlikte, alegori kuramı bağlamında onun kuramsal yaklaşımını temel almışlardır. Tüm yapıtlarının 1972'den başlayarak yayımlanmasıyla yaygın olarak tartışılmaya başlanan Benjamin, Frankfurt Okulu'nun ve Marxist kuramın sanat ve estetik anlayışının gelişmesine önemli katkılarda bulunmuştur.

• **YAPITLAR:** *Gesammelte Schriften*, (ö.s), R.Tiedemann ve H. Schweppenhauser (der.), 1972-1977, ("Tüm Yazıları"); *Der Begriff der Kunstkritik in der deutschen Romantik*, 1920, ("Alman Romantizmi'nde Sanat Eleştirisi Kavramı"); *Der Ursprung des deutschen Trauerspiels*, 1928, ("Alman Tragedyası'nın Kökeni"); *Einbahnstrasse*, 1928, ("Tek Yönlü Yol"); *Berliner Kindheit um Neunzehnhundert*, (ö.s), 1950, ("1900'lerde Berlin Çocukluğu"); *Schriften*, (ö.s), Theodor W.Adorno (der.) 2 cilt, 1955, ("Yazılar"); *Illuminationen*, (ö.s), 1961, ("Aydınlanmalar"); *Briefe*, (ö.s), T.W.Adorno ve G.Scholem (der.), 2 cilt, 1966, ("Mektuplar"); *Über Literatur*, (ö.s), 1969, ("Edebiyat Üzerine"); *Versuche über Brecht*, (ö.s), Tiedemann (der.), 1975, ("Brecht Üzerine Denemeler").

• **KAYNAKLAR:** A.Arato ve E.Gebhardt, "Esthetic Theory and Cultural Criticism," A.Arato ve E.Gebhardt (der.), *The Essential Frankfurt School Reader* içinde, 1978; H.Arendt, "Walter Benjamin: 1892-1940", W.Benjamin, *Illuminations* (der. H.Arendt) içinde, 1968; T. Eagleton, *Walter Benjamin or Towards a Revolutionary Criticism*, 1981; F.Jameson, *Marxism and Form*, 1971; M.Jay, *The Dialectical Imagination*, 1973; Ü.Oskay, "Walter Benjamin Üzerine" ve "Walter Benjamin'de Tarih, Kültür ve Fantazya", W.Benjamin, *Estetize Edilmiş Yaşam* (der. Ü.Oskay) içinde, 1982.

• **BAKINIZ:** ADORNO, BRECHT, HORKHEIMER, L.LÖWENTHAL, LUKACS.

BENK, Adnan
(1922)

Türk edebiyat eleştirmeni, çevirmen. Fransız edebiyatını tanıtan yazıları, çeşitli edebi konularda tartışmalara yol açan eleştirileriyle etkili olmuştur.

Paris'te doğdu.1941 yılında Saint Josef Fransız Lisesi'ni bitirdi. Yükseköğrenimini 1946'da İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Fransız Dili ve Edebiyatı Bölümü'nde tamamladı. 1954 yılında aynı bölüme asistan olarak girdi. 1969 yılında Meydan Larousse Ansiklopedisi'nin sorumlu yöneticisi oldu. 1981 yılında üniversitedeki doçentlik görevinden emekliye ayrıldı. Halen *Çağdaş Eleştiri* dergisinin yönetmenliğini yapmaktadır.

Edebiyata üniversite öğrencisiyken yazdığı şiirlerle başladı. 1943-1944 yıllarında *İstanbul* ve 1952-1954 yıllarında *Küçük Dergi*'de eleştiri ve deneme yazılarıyla ün kazandı. Uzun yıllar *Dünya* gazetesinde tiyatro, edebiyat, resim ve sinema konularında eleştiriler, tanıtma yazıları yazdı. Özellikle Fransız edebiyatının eski-yeni değerlerini Türk okurlara tanıttı. 1962 yılında *Ataç* dergisinin "Çağdaş İnsancılık" özel sayısında Gaeton Picon'dan çevirdiği yazı dolayısı ile hakkında dava açıldı. Bir süre tutuklu kaldıktan sonra beraat etti. Balzac, Valery, Sartre ve Salinger'in yapıtlarını dilimize çevirdi. Eski kültürleri konu alan belgesel filmlerin çekiminde bulundu.

BENLİYAN, Serupe
(1835-1900)

Osmanlı tiyatro oyuncusu. Türk tiyatrosunun ilk kuşak oyuncularındandır.

İstanbul'da, Beyoğlu'nda doğdu. Fakir bir Ermeni ailenin oğlu idi. Hiç eğitim görmedi. İlk gençlik günlerinden başlayarak çeşitli işlerde çalıştı. 1857'de Hasköy'de Mınakyan ve Acemyan'ın kurdukları tiyatroda amatör olarak sahneye çıktı. 1861'de Şark Tiyatrosu'nda profesyonel oldu. İzmir'deki Vaspuragan, Üsküdar'daki Aziziye, Beyoğlu'ndaki Naum tiyatrolarında oynadı. İyi bir oyuncu olabilmeyi çok istediğinden 25 yaşından sonra tiyatronun suflöründen Ermenice okuma yazma öğrendi, rollerini arkadaşlarına okutarak ezberlemekten kurtuldu. 1867'den 1877'ye değin Güllü Agop'un Gedikpaşa Osmanlı Tiyatrosu'nda çalıştı. Bu tiyatroda oynanmaya başlayan ilk operetlerde, bas sesiyle önemli roller üstlendi. Kendi adına kurduğu ve tümüyle operetler sahneleyen kumpanyasıyla 1878'de Edirne ve Adana'ya, 1879'da Selanik, Kavala, Limni ve Midilli'ye başarılı turneler düzenledi. 1884'te Mınakyan'ın yönetmenlik ve başaktörlük yaptığı bir tiyatro grubuyla Mısır'a gitti. Kahire'de bir yıl kaldı, büyük ün yaptı. Daha sonra burada kendi kurduğu tiyatro ile Hidiv Tevfik Paşa'nın korumasında oyunlar oynadı. Ancak Paşa'nın yaptığı para yardımının oyuncular arasında paylaşılmasından doğan bir tartışma sonucu tiyatro dağıldı. Benliyan yine o günlerde bir oyunda Paşa'yı eleştirmekte aşırı gittiği için saraydan uzaklaştırıldı, zor durumda kaldı. 1896'da bazı genç oyuncularla birlikte yeni bir tiyatro kurma denemesine giriştiyse de başarılı olamadı ve son günleri yoksulluk içinde geçti. İskenderiye'de bir otel odasında öldü.

Benliyan, Osmanlı tiyatrosunun yeni oluşmaya başladığı günlerde en önemli oyunculardan biriydi. En parlak dönemini Güllü Agop'un Gedikpaşa Tiyatrosu'nda yaşadı. Bu tiyatronun belli başlı oyuncuları arasında yer aldı. Oyunlarda "tiran" ve "faziletli baba" rollerine çıkardı. Sesinin tanıdığı olanaklarla iyi bir operet oyuncusu olmayı da başarmıştı.

BENN, Gottfried
(1886-1956)

Alman (FAC) şair ve denemeci. Ekspresyonizm (Dışavurumculuk) akımının önde gelen temsilcilerindendir.

2 Mayıs 1886'da doğdu. Bir Protestan papazının oğlu olarak Kuzey Almanya'da kırsal çevrede yetişti. Babasının yönlendirmesiyle başladığı teoloji öğrenimini yarıda bırakarak Berlin'de askeri tıp öğrenimi gördü. Askeri birliklerde çalışmaya başladıysa da sağlığı bozulduğu için görevini bırakıp Berlin'in işçi mahallelerindeki hastanelerde ve Amerika'ya giden gemilerde görev aldı. I. Dünya Savaşı sırasında sağlık görevlisi olarak Belçika'nın işgaline katıldı. Savaş boyunca Brüksel'de hapishane ve genelevlerde doktorluk etti. Savaş sonrasında Berlin'de serbest olarak çalıştı. Önceleri umutla karşıladığı Nazi rejimiyle geçinemeyince, yeniden askeri doktorluğa döndü. 1938'den sonra Naziler yapıtlarına yayım yasağı koydu. Bu yayım yasağı, 1945'te Müttefikler'in gelmesinden sonra da Benn'in eskiden Nazi yanlısı bir tutum içinde bulunmuş olması nedeniyle, bir süre daha yürürlükte kaldı. 1948'den başlayarak şiirleri geniş ilgi gördü ve yapıtları tümüyle yayımlandı. 1951 yılında Darmstadt'daki Dil ve Şiir Akademisi'nin Büchner Ödülü'nü kazandı. 1 Temmuz 1956'da, 70 yaşında, Berlin'de öldü.

Tıp öğrenimini tamamlarken yazdığı bilimsel bir yazı ile Berlin Tıp Fakültesi'nin birincilik ödülünü de kazanan Benn, ilk şiirlerini 1912 yılında *Morg* adı altında yayımladı. Şiirlerinde görev yaptığı yoksul ortamları, mesleğinde karşılaştığı irkiltici görüntüleri yansıtmasıyla dikkati çekti. I. Dünya Savaşı öncesinde Almanya'da egemen olan Ekspresyonist akımın Staedler, Heym, Lasker-Schüler gibi temsilcileriyle birlikte değerlendirildi. 1917'de şiirlerini toplu olarak *Fleisch* ("Et") başlığı altında yayımladı. 1932'de Prusya Sanatlar Akademisi'ne kabul edildi.

Sanatı toplumsal gelişme ve çatışmaların ötesinde ve yaşamı dışlayarak salt üslup kaygısıyla değerlendirmesi, kendisiyle ilgili eleştirilerin odak noktasını oluşturur. Benn, sanat yapıtlarının tarihsel olarak etkisiz ve pratik sonuçlara ulaşmayan nitelikte bulunduğunu savunmuştur.

• **YAPITLAR (başlıca):** *Morg*, 1912; *Fleisch*, 1917, ("Et"); *Statische Gedichte*, 1948, ("Durağan Şiirler"); *Doppelleben*, 1950, ("İkili Yaşam").

BENNETT, Arnold
(1867-1931)

İngiliz romancı, öykücü, oyun yazarı. Avrupa gerçekçiliğinden etkilenerek yazdığı romanlarıyla tanınır.

Enoch Arnold Bennett 27 Mayıs 1867'de Staffordshire bölgesinde Hanley'de doğdu. Bir avukatın oğluydu. Ortaöğrenimini tamamladıktan sonra önce babasının yanında, daha sonra da Londra'da avukat yardımcılığı yaptı. 1893'te, bir öyküsünün *Yellow Book* adlı dergide yayımlanmasıyla profesyonel yazarlığa başladı. 1893'ten itibaren *Woman* adlı haftalık kadın dergisinde güzellik ve aşk öğütleri dahil, para getirebilecek her konuda yazı yazdı. 1902-1912 yıllarında Paris'de yaşadı. Dönemin sanat merkezi olan bu şehirde taşralı kimliğinden uzaklaştı, İzlenimci resimleri, Diaghilev balesini ve Stravinski'nin müziğini izleme fırsatı buldu. Flaubert, Balzac ve Zola gibi gerçekçi Fransız romancılarını izledi. Turgenyev'le ve birçok Avrupalı sanatçı ile dostluk kurdu. 27 Mart 1931'de Londra'da öldü.

1898'de yayımlanan ilk romanı *A Man from the North*'dur ("Kuzeyden Gelen Adam"). Kuzey Staffordshire'ın beş çömlekçi kentinden oluşan sanayi bölgesini ele alan romanlarıyla üne kavuşmuştur. Taşra yaşamının ayrıntılı gözlemlerine dayanan bu bölgeci *(regionalist)* romanlar "Beş Kent" dizisi olarak tanınır ve ilki *Anna of the Five Towns*'dır (1902) ("Beş Kent'in Anna'sı"). *Clayhanger* (1910), *Hilda Lessways* (1911) ve *These Twain* (1916) romanlarından oluşan üçleme ise gerçekçi ve ayrıntılı bir belgeleme anlayışıyla gene "Beş Kent" teki toplumsal ilişkileri yansıtır.

1908'de yayımlanan başyapıtı *The Old Wives' Tale* ("Kocakarı Masalı") "Beş Kent"te yetişmiş iki kızkardeşin yaşamı etrafında taşra insanlarının günlük yaşantı ve alışkanlıklarını, küçük sevinç, tutku ve acılarını dokunaklı bir tonla anlatır. Bu yapıtıyla Bennett döneminin önde gelen İngiliz romancıları arasına girmiştir.

Romanlarında karakterleri ayrıntılarla zenginleştirir. Alt sınıf insanlarının kasvetli ve sıkıcı yaşamlarını yansıtarak Edward Dönemi İngilteresi'nin zenginlik ve bolluk görüntüsü altındaki gerçek yüzünü sergilemiş, Balzac ve Zola tarzına yaklaşan toplumsal gerçekçiliği İngiliz romanı ile Avrupa gerçekçiliği arasındaki bağı kurmuştur.

Oyun yazarı olarak da tanınan Bennett'in en başarılı oyunları *The Great Adventure* (1913) ("Büyük Serüven")ve Edward Knoblock ile birlikte yazdığı *Milestones*'dur (1912) ("Dönüm Noktaları").

• **YAPITLAR (başlıca): Roman:** *A Man from the North*, 1898, ("Kuzeyden Gelen Adam"); *The Grand Babylon Hotel*, 1902, ("Büyük Babil Oteli"); *Anna of the Five Towns*, 1902, ("Beş Kent'in Anna'sı"); *The Old Wives' Tale*, 1908, ("Kocakarı Masalı"); *Clayhanger*, 1910; *Hilda Lessways*, 1911; *These Twain*, 1916; *Riceyman Steps*, 1923, ("Riceyman Basamakları"). **Öykü:** *Tales of the Five Towns*, 1905, ("Beş Kent Masalları"); *The Grim Smile of the Five Towns*, 1907, ("Beş Kent'in Acı Gülüşü"); *The Matador of the Five Towns*, 1912,("Beş Kent'in Matadoru"). **Oyun:** *Milestones* (Edward Knoblock ile), 1912, ("Dönüm Noktaları"); *The Great Adventure*, 1913, ("Büyük Serüven"). **Günlük:** *The Journals of Arnold Bennett*, 1932-1933, ("Arnold Bennett'in Günlükleri").

BENNETT, Jonathan
(1930)

Yeni Zelandalı felsefeci. Modern Çağ felsefesini analitik bir yaklaşımla incelemiş, güncel felsefe sorunlarının geçmişle bağlantısını araştırmıştır.

Yeni Zelanda'da doğdu, orada öğrenim gördü. 1952'de Oxford'da okumak için İngiltere'ye gitti. Öğrenimini bitirdikten sonra Cambridge Üniversitesi'nde 1968'e değin öğretim üyeliği yaptı. 1970'li yıllarda Kanada'da, 1979'dan bu yana da ABD'deki Syracuse Üniversitesi'nde görevliydi.

Bennett, Modern Çağ büyük düşünürlerini, özellikle çağdaş analitik felsefenin ilgilendiği sorunlar açısından ele almış, 16. ve 17. yy filozoflarını derinine incelemiştir. İncelemelerinde anlam sorununu temel alarak, bu sorun üzerinden, büyük sistemlerin bilgi kuramı ve varlıkbilim alanındaki tutumlarını değerlendirmiştir. Bu sistemleri günümüz filozoflarının ileri sürdükleri kuramlarla karşılaştırmıştır.

Felsefe tarihi yanı sıra iletişim ve anlam konularında da çalışmıştır. Bu alanda Grice'ın kuramını geliştirmeyi amaçlayan bir kitabı vardır.

• **YAPITLAR (başlıca):** *Rationality*, 1963, ("Ussallık"); *Kant's Analytic*, 1966, ("Kant'ın Analitiği"); *Locke, Berkeley, Hume: Central Themes*, 1971, ("Locke, Berkeley, Hume: Ana Temalar"); *Kant's Dialectic*, 1974, ("Kant'ın Dialektiği"); *Linguistic Behaviour*, 1976, ("Dilsel Davranış").

BENSE, Max
(1910)

Alman düşünür. Varoluşçuluğa dayanan akılcı bir öğretinin öncülüğünü yapmıştır.

Strasburg'da doğdu, orada öğrenim gördü. Önce doğa bilimleriyle ilgilendi. Bilimle felsefe arasında bağlantı kurmaya çalıştı. 1948'de Stuttgart Üniversitesi'ne öğretim üyesi olarak girdi. Burada felsefe, doğa felsefesi, bilim kuramı ve genel semiotik konuları üzerinde çalışmalar yaptı.

Ele aldığı konuları metafizik sorunlar üzerinde çalışan bir yazın adamı tutumuyla işleyen Bense, varoluşçulukla akılcılığı bağdaştırmaya çalışanların öncüsüdür. Ona göre varoluşçu felsefenin sorunlarına ancak akılcı bir anlayışla çözüm bulunabilir. Bu nedenle Hegel ile Kierkegaard'ı inceleyerek birinin usçuluğu ile ötekinin varoluşçuluğunu uzlaştırmak istedi. İnsanın kendi varlığını kendi oluşturması yolundaki varoluşçu düşünceye, bu işleminus aracılı-

ğıyla yapılabileceği görüşünü ekledi. Böylelikle insanın kendi usu ile belirlendiğini ileri sürdü.

Öte yandan Berkeley ve Hume'un etkisiyle mantıksal deneyciliği de benimsedi. Deney verilerini duyumlarla sınırlayan bu görüşe göre fiziksel olayların mantık ilkelerine dayalı önermeler biçiminde kavranabileceğini savundu.

• **YAPITLAR (başlıca):** *Anti-Klages*, 1937, ("Klages'e Karşı"); *Einleitung in die Philosophie*, 1942, ("Felsefeye Giriş"); *Hegel und Kierkegaard*, 1946, ("Hegel ve Kierkegaard"); *Über Leibniz*, 1946, ("Leibniz Üstüne"); *Philosophie der Gegenwart*, 1947, ("Çağdaş Felsefe"); *Philosophie als Forschung*, 1948, ("Araştırma Olarak Felsefe"); *Klassification des Logic*, 1948, ("Mantığın Sınıflandırılması"); *Moderne Naturphilosophie*, 1949, ("Çağdaş Doğa Felsefesi").

BENTHAM, Jeremy
(1748-1832)

İngiliz toplumsal reformcu, filozof. "Yararcılık" adı verilen ahlak kuramını ortaya atmıştır.

Londra'da Houndstich'te doğdu, gene orada öldü. Bir hukukçu olan babasının amacı Bentham'ın de bu alanda yetişmesi ve yargıçlıkta yükselerek İngiliz Aristokrasisine girmesiydi. Bu nedenle Bentham'ın iyi eğitilmesi için ne gerek varsa yapıldı. Üç yaşındayken tarih okuyordu. Ülkenin en seçkin okullarında, Londra'daki Westminster School'da ve Oxford'daki Queen's College'da öğrenim gördü. Babasının beklentilerinin tersine Bentham buralarda sürdürülen dinsel baskıdan, klasik eğitim düzeninden, kurallar ve kişilerin davranışlarından tiksindi. 1766'da Londra'da Lincoln's Inn'e hukuk okumaya gittiğinde İngiliz kurulu düzenini açıkça eleştirmeye başlamıştı. Ertesi yıl baroya yazılmasına karşın yaşamı boyunca uygulamalı hukukla ilgilenmedi. Buna karşılık yoğun bir biçimde izlediği davalar, mahkemeler ve her türlü hukuksal uygulama onu derin düşkırıklığına uğrattı. Bunun sonucu olarak kendini hukuk dizgesini içinde bulunduğu tutarsızlık, karmaşa ve dengesizliklerden kurtarmaya, açık, yalın, fakat hakça bir hukukun ilkelerini saptamaya adadı. Çevresinde birçok tilmiz topladı. Birçok önemli düşünür onun etkisinde kaldı. Baba-oğul Mill'ler, hukukçu John Austin bunlar arasındadır. "Felsefi köktenciler" adı da verilen reformcuların önderi olan Bentham'ın yazı yoluyla pek çok kurumu kınamış ve etkili biçimde eleştirmiş olmasına karşın oldukça utangaç bir kişiliği vardı. Evine kapanır, insan arasına çıkmaz, sözlü tartışmaya hiç girmezdi. Onu görmek için başka ülkelerden gelen ünlüler bile çoğu kez onunla görüşememişlerdir. Madame de Staél İngiltere'ye geldiğinde Bentham'a haber yollamış, "Onunla görüşmeden kimseyi görmem" demiş. Bentham'dan kendisine iletilen yanıt kesin olmuş: "Kimseyi göremeyeceği için üzgünüm". Belki de uzun bir yaşamın sağladığı bir sonuç olarak, Bentham düşüncelerinin somut uygulamasını görebilmiştir. Eğitim, hukuk, sağlık ve toplumsal güvence konularında savunduğu ilkelerin 19. yy başlarında bir bir yasalaştığına tanık olmuştur.

Bentham'ın amacı tutarlı ve hakça bir hukuk ve yasama dizgesi kurmaktı. Bunu karmaşıklıktan uzak ve sağlam ahlaki temellere oturtmak çabasındaydı. Bu çaba sonucu ortaya attığı ahlak sistemi onun en kalıcı yapıtı olmuştur. "Yararcılık" (Utilitarianism) adını alan bu ahlak kuramı, dağınık düşünler olarak, daha 18. yy'ın başlarında, değişik filozoflarca ileri sürülmüştü. Bentham'ın yaptığı, bu düşünleri birleştirerek somut bir formül önermek olmuştur. Onu etkileyen bilgeler arasında Helvetius, Locke, Hume ve Hartley sayılır. Francis Bacon'a hayrandı. Yararcılık konusunda ise Hutcheson ve Priestley'den esinlendiğini söylemiştir.

Yararcılık

Bentham yararcılığı nasıl hukuka temel olarak ortaya atmışsa, yararcılığa temel olarak da Hartley'den aldığı bir ruhbilim yaklaşımı olan bağlılaşımcı çağrışımcılığı (associationism) kullanmıştır. Genellikle bir arada algılanan tasarımlardan birinin tek başına algılanması ya da düşünülmesinin öbürünün düşüncesini çağrıştırdığını ileri süren bu görüşün kökeni Hume'dur. Hartley çağrışımcılığı kuram olarak geliştirmiştir. Bentham ise bu kuramı yararcılık bağlamında ele alınan zihinsel olguların belirlenimci bir açıklamasını verebilmek için benimser. İnsan davranışlarını açıklarken niyet (intention) ve nedenleri (motive) özenle ayırt etmelidir. İstek gibi nedenler davranışın insana getirdiği yükümlülüğe temel sayılamaz, çünkü bunlar hem çağrışımlarla belirlenmiş olarak çoğu kez kişinin istenci dışında uyanırlar, hem de eylemi ahlak ve hukuk açısıdan değerlendirmede geçerli olamazlar. Bu açıdan geçerli olan, niyetin içindeki eylemin sonuçlarının düşüncesidir. Eylemin değerlendirilmesi, ceza, hoşgörü ya da onaylanması, onun sonuçlarıyla ilgilidir. İyi sonuçları olan eylemler tutarlı olarak özendirilir, kötü sonuçlular da cezalandırılırsa, bunun koşullandırması sonucu kişilerin istekleri de iyi davranışa yönelecektir.

Ahlak sorunları ve çilecilik

Bentham hangi eylemin iyi diye görülebileceği, ahlak sorununu ele aldığında özellikle çileci ve sezgici yaklaşımları eleştirir. Birinci için tersine döndürülmüş hazcılık der, bütün amacın mutluluğu azaltmak olduğunu düşünür. Sezgiciliği ise ahlaka özgü yargıyı öznel ölçütlere bağlamakla suçlar. Bu iki yaklaşıma karşı ortaya attığı yarar ilkesidir. Bentham'a göre iyi olan mutluluk ve mutluluğu getiren eylemdir. Ancak, onunki bir mutluluk *(eudaemonia)* ahlakı değil de

hazcı (hedonist) bir ahlaktır. Çünkü mutluluk ve haz Bentham için özdeştir. Ona göre mutluluğu ancak haz ve acının önlenmesi sağlar. Yarar ilkesi "her eylemi, çıkarı söz konusu olan kişinin mutluluğunu artırdığı ya da azalttığı oranda destekler ya da yadsır". Bentham'ın yarardan anladığı "bir nesne aracılığıyla kazanç, mutluluk, iyilik gibi istenen durumların sağlanması ve kötülük, mutsuzluk gibi istenmeyen olayların önlenmesidir." Kişiler bu sonuçları kendileri için isterler, ona göre davranırlar. Oysa gerçek iyilik bir toplumda herkesin, bu olmazsa da, büyük çoğunluğun mutluluğudur. İşte yasa koyucunun görevi, bu karşıtlık içinde, kamusal ve bireysel yararlar arasında bir uyum kurmaktır. Bentham'a göre, örneğin, birinin hırsızlığa yeltenmemesi hem kamu yararınadır, hem de ceza hukukunun buna getirdiği yaptırımlardan ötürü kendi yararınadır. Hırsızlık yapmaması hem kamuyu hem de kendini acıdan kurtarır. Dolayısıyla ceza, kin, öç ya da karşılık vermek için değil, suçu önlemek için vardır. Cezanın gereğinden ağır olması hiçbir şeye yaramaz: Böyle ceza caydırıcı olamaz. Her suçun ceza görmesi verilen cezaların çok ağır olmasından daha caydırıcıdır.

İyiliğin ölçütü, çoğunluğun mutluluğu

Sezgisel ahlak

Sezgisel bir ahlak ölçütü üzerine kurulan cezalandırma tutarsız ve dengesiz olur. Yasa koyucu yalnız kendi açısından iğrenç bulduğu, oysa kimseye zararı dokunmayan davranışları çok ağır olarak cezalandırabilir. Bentham buna örnek olarak cinsel suçları gösterir. Buna karşılık, kamuda mutsuzluğa neden olan pek çok eylemin hiç ceza görmediği de olur. Oysa yarar ilkesine göre bir suçun cezası, suç olan eylemden zarar gören, mutsuz olan, insan sayısına göre verilecek, böylece nesnel ve hakça bir hukuk elde edilmiş olacaktır.

Gönenç devleti

Yasa koyucu açısından iyilik ölçütü en büyük çoğunluğun en büyük mutluluğudur. Bu mutluluğun ölçüsü ne olacaktır? Bentham haz ve acı biçimlerini belirleyerek bunlara değerler vermiş ve böylece bir "haz hesabı" *(hedonistic calculus)* önermiştir. Bu toplumbilimlerinde denenen ilk niceliksel yöntemlerden biridir. Bir kişinin yapabilme durumunda olduğu iki değişik davranış arasında seçime nasıl varılmalıdır? Yapılması gereken bu davranışların başkalarında yol açacağı çeşitli haz ve acıların bir dökümünü çıkarmak, sonra bunlara önceden saptanmış olan değerlerini vererek etkilenen kişi sayısıyla çarpmaktır. Sonunda artılar eksileri, yani hazlar acıları götürünce geri kalan değerler hangi davranışın yeğlenmesi gerektiğini gösterecektir. Çoğunluğun mutluluğu ilkesi neyle temellendirilir? Bu ilkenin doğruluğu kanıtlanabilir mi? Bentham'a göre bu ilke, kendi dışındaki tüm ahlak değerlendirmelerinin doğrulanmasına yarayan bir temel olduğundan, kendisi doğrulanamayan, kanıtlanamayan bir ilkedir. Tüm kanıtlama zincirlerinin gelip dayandıkları bir başlangıç noktası olacaktır. İşte bu ilke böyle bir başlangıçtır.

Yasalarda önerdiği reformların yanı sıra toplumsal ve ekonomik düzenlemelerin de gerektiğini ileri süren Bentham, Adam Smith'in öğretilerine her iyi yönetimin uymasını kaçınılmaz gördüğü, bolluk, güven ve eşitlik ilkelerini ekledi: Sonuç emeklilik ve hastalık ödenekleri, asgari ücret, iş güvencesi ve parasız eğitim kurumları ile donanmış olan "gönenç devleti" kavramıydı. Bentham'ın bu siyasal amaçlar

Yararcılık

18. yy. deneyciliği ahlak bağlamında genellikle hazcılığı (hedonizm) benimsemiştir. Hazcılık ilk olarak Eski Yunan filozoflarınca ortaya atılmış bir ahlak kuramıdır. Demokritos, *Aristippos* ve Epikuros *Eski Çağ hazcı yaklaşımının büyük düşünürleridir. Bu yaklaşıma göre eylemlerimiz haz getirdikleri ölçüde iyi (doğru), acı doğurdukları ölçüde de kötüdürler (yanlıştırlar). Eylemin sonucu olarak doğan haz ya da acının kimde doğduğu bu bağlamda önem taşır. Hazcılığı bu açıdan iki değişik yoruma ayırabiliriz. Biri, eylemi iyi bir eylem yapanın, onun kişinin kendisinde doğurduğu haz olduğunu ileri süren yorum, öbürü de, başkalarında doğurduğu haz olduğunu savunandır. 17. yy deneyciliğinde bu ikinci tür özgeci (altruist) hazcılık daha yaygındır. Bentham da bu eğilimi benimsemiş ve bunu kuramlaştırarak bir ahlak ve hukuk dizgesi kurmuştur. "Yasa koyucunun amacı halkın mutluluğu olmalıdır. Yasamada onu yönlendiren ilke genel yarar olmalıdır." Hazcılığın bu biçimine "Yararcılık" denmiştir. Sonradan John Stuart Mill'ce* de benimsenen ve geliştirilen yararcılık bakımından ahlakta geçerli temel ölçüt "en çok sayıdaki kişinin en büyük mutluluğudur". Bir eylem bu amacı sağladığı ölçüde iyi ve doğrudur.

"Doğa, insanı iki efendinin yönetimi altına koymuştur: haz ve acı. Bütün kararlarımızı, yaşamdaki yönelimlerimizi, bunlara göre saptarız. Acıyı önleyerek haz peşinden gitmek insanın tek amacıdır. Yarar ilkesi her şeyi bu iki nedene bağlar". Bentham'ın belirlemesine göre yarar ilkesi "haz hesabıyla" somut sonuçlar verir. Bu hesap, acı ve hazlara dayanarak eylemlerin değerini bulmayı içerir. Her bir haz ve acı, yoğunluğu, süresi, kesinliği, yalınlığı, gibi yönleri açısından (+) ve (−) olarak değerlendirebilir. Böyle bir nesnel değerlendirme sonunda, iki davranış, ilgili insanlar üzerinde yarattıkları haz ve acı ortalamasına göre karşılaştırılabilir, aralarında seçim yapılabilir. Bentham bu ilkelere göre yapılan hesabın yalnızca haz niceliğinin artırılması ya da eksiltilmesi ilkesine dayanacağını düşünmüştür. Mill ise haz nitelikleri arasında ayrım görmüş ve düşünsel hazların gövdesel hazlardan daha üstün olduklarını ileri sürerek, hesapta daha yüksek değer taşımaları gerektiğini savunmuştur. Bu noktadan bakıldığında, Mill, Demokritos ve Epikuros'un hazcılığına, Bentham ise Aristippos'unkine yakındır.

arasında kişisel özgürlüğü saymayışı ilginçtir. İnsan haklarının doğal haklar olarak gösterilmesini de kuşkuyla karşılamış, bunu eleştirmiştir. Onun için kişilerin özgürlüğünden çok güvenceleri önemliydi.

Bentham'ın ortaya attığı yararcılığı, ahlak alanında ondan etkilenen John Stuart Mill daha da geliştirmiştir. Köktencilik akımı ise Bentham'ın öncülüğünde geniş bir aydın kesimini, sonuçları açısından da, birçok ülke halkını etkilemiştir. İngiliz köktencilerinin bunu amaçlamamış olmalarına karşın sosyalizmin kimi temel doktrinlerini hazırlamış oldukları söylenir.

• **YAPITLAR (başlıca):** *A Fragment on Government*, 1776, ("Yönetim Üzerine Bir Bölüm"); *An Introduction to the Principles of Morals and Legislation*, 1788, ("Ahlak ve Yasama İlkelerine Giriş"); *The Rationale of Punishment*, 1830, ("Cezalandırmanın Ussal Temelleri"); *Deontology or Science of Morility*, 1834, (ö.s.), ("Ahlak Bilimi").

• **KAYNAKLAR:** J. Maccunn, *Six Radical Thinkers*, 1964; B. Russell, *A History of Western Philosophy*, 1946; L. Stephen, *The English Utilitarians*, 1968.

• **BAKINIZ:** D. HARTLEY, HELVETIUS, HUME, HUTCHESON, J. MILL, J.S. MILL.

BENTLEY, Eric
(1916)

İngiliz asıllı ABD'li tiyatro eleştirmeni ve yazar. Brecht'in yapıtlarının ve tiyatro kuramının ABD'de tanınmasında önemli rol oynamıştır.

İngiltere'de doğdu. Oxford ve Yale üniversitelerinde öğrenim gördükten sonra ABD'ye giderek yerleşti. 1940'larda *Harper's* ve 1950'lerde de *New Republic* dergilerinde tiyatro eleştirileri yazdı. 1954'te Columbia Üniversitesi'nde öğretim üyesi olarak görev aldı. Brecht'in, 1941'de ABD'ye gelişinden başlayarak yakın çalışma arkadaşı ve öğrencisi oldu. Onun birçok oyununu ve kuramsal yazısını İngilizce'ye çevirdi. Amerika'da ticari Broadway tiyatrocuğu dışında bir tiyatro anlayışı oluşturma yolunda yazılarıyla ve pratik çalışmalarıyla çaba harcadı. 1950'de *Mutter Courage und ihre Kinder* (Cesaret Ana ile Çocukları) oyununun Münih'te sahnelenişi sırasında Brecht'in yanında yönetmen yardımcılığı yaptı.

Bentley, Brecht ile aynı dünya görüşünü paylaşmamasına ve bunu da açıkça belirtmesine karşın, onun yapıtlarının ve tiyatro anlayışının İngilizce konuşulan ülkelerde hak ettiği ilgiyi görmesi için çalıştı. Bir tiyatro eleştirmeni olarak, özellikle *The Playwright as Thinker* ("Bir Düşünür Olarak Oyun Yazarı") kitabında dile getirdiği anlayış, büyük ölçüde Brecht'in izlerini taşır. Ancak Bentley 19. ve 20. yy'ların dramatik tiyatrosunun değerlendirilmesinde Brecht'in köktenci eleştirel tutumunu paylaşmaz, tersine, bir "büyük yazarlar" geleneği içinde Brecht'in bu tiyatro ile bağlarını ve sürekliliğini göstermeye çalışır.

• **YAPITLAR (başlıca):** *The Playwright as Thinker*, 1946, ("Bir Düşünür Olarak Oyun Yazarı"); *Bernard Shaw*, 1948; *In Search of Theater*, 1953, ("Tiyatro Arayışı").

• **BAKINIZ:** BRECHT.

BENTON, Thomas Hart
(1889-1975)

ABD'li ressam. Yerelcilik (Regionalism) doğrultusundaki Amerikan resminin önderlerindendir.

15 Nisan 1889'da Missouri Eyaleti'nin Neosho kasabasında doğdu. Siyasal alanda ün yapmış bir ailenin çocuğuydu. Aiesinin karşı koymasına karşın on yedi yaşında yerel bir gazetede resimleme işinde çalışmaya başladı. Chicago'da sanat eğitimi gördü. 1908-1911 arasında Paris'te resim çalıştı. I. Dünya Savaşı'nda donanmada görev aldı. Savaştan sonra Amerika'nın büyük bir bölümünü kapsayan gezilere çıkarak desenler yaptı, gerçekleştirmeyi düşündüğü resimler için belgeler topladı. 1930'da New School of Social Research, 1931'de Whitney Museum of American Art Library, 1933'te Indiana Üniversitesi ve Missouri State Capital için yaptığı ve Amerika'nın kırsal kesim yaşantısını konu alan büyük boyutlu duvar resimleri ile Amerikan sanat ortamının en etkin ve güçlü kişisi haline geldi. 1935'te çağdaş sanat akımlarına karşı çıkarak yerelcilik anlayışını savundu. II. Dünya Savaşı yıllarında savaşa karşı halkı uyarmayı amaçlayan bir dizi resim yaptı. 1950'lerde üslupsal kaygıların ağır basmaya başlaması ve soyut dışavurumcu resim anlayışının yaygınlık kazanmasıyla Benton sanat alanında gözden düştü. 19 Ocak 1975'te Kansas City'de öldü.

Benton, John Steuart Curry (1897-1946) ve Grant Wood (1892-1942) ile birlikte Amerikan resminde Yerelcilik akımını temsil eder. Bu akımın öteki ressamları gibi, sanatçının ancak bildiği çevrenin resmini yapması gerektiğine inanan Benton'un da başlıca teması Amerika'da kırsal kesim insanlarının yaşantıları, öyküleri ve gelenekleridir. Biçimsel anlayışı, İspanyol resim geleneğini, özellikle de El Greco'nun biçim anlayışını çağrıştırır. Çizgi ve hacimsel bir kıvraklığın enerji kazandırdığı mekân düzenlemesi, resminin temel yapısını oluşturur. Kitlesel biçimlerden ve yüzeysel doku etkilerinden kaçınır. Ancak son yapıtlarında dekoratif etki giderek azalmış, yerini daha kitlesel, sade ve basit bir biçimciliğe bırakmıştır.

• **BAKINIZ:** J. POLLOCK.

BENVENISTE, Emile
(1902-1976)

Fransız dilbilimci. Hint-Avrupa dil ailesi üzerine yaptığı çalışmalarla tanınmıştır.

1902'de Halep'te doğdu, 1976'da öldü. Zamanının yetişmekte olan Fransız dilbilimcileri L. Tesniére

ve A. Martinet gibi, 1926'da kurulan ve Saussure'ün Yapısalcılık'ından yola çıkan "Prag Dilbilim Çevresi" nin toplantılarına katıldı ve etkinliklerini yakından izledi. Özellikle Hint-Avrupa dil ailesi içindeki dilleri inceledi, bu alanda çeşitli yapıtlar verdi. Uzun süre Collége de France'da karşılaştırmalı dilbilgisi profesörü olarak çalıştı.

İlk çalışmalarını Hint-Avrupa dillerindeki adlar üzerine yapmıştır. Bu dil ailesindeki adların oluşumlarını ve kökenlerini açıklayan *Origineş de la formation des noms en indo-euroéen* ("Hint-Avrupa Dillerindeki Adların Biçimlenişinin Kökenleri") adlı kitabı 1935'te yayımlanmıştır. Gene benzer bir konuyu, Hint-Avrupa dillerinde bir tür meslek gösteren adları (Türkçe'deki şarkı-cı, fırın-cı, süt-çü gibi) ve eylem adlarını 1948'de basılan *Nom d'agent et nom d'action en indo-européen* ("Hint- Avrupa Dillerinde Meslek Gösteren Adlar ve Eylem Adları") adlı yapıtında ele almıştır. Hititçe üzerine araştırmalarıyla Hint-Avrupa dil ailesinin özelliklerini inceleyen çalışmalarını *Hittite et indo-européen* ("Hititçe ve Hint-Avrupa Dilleri") adlı yapıtında toplamıştır.

Benveniste'in genel dilbilim sorunlarını ele aldığı iki ciltlik *Problémes de Linguistique générale* ("Genel Dilbilim Sorunları") dilbilim ve yazın çevrelerinde büyük ilgi görmüştür. O zamana değin yaptığı dil çalışmaları sonucunde elde ettiği yaklaşımı bu yapıtında sergileyen Benveniste, sözceleme *(énonciation)* konusunda da özgün bir ayırım ortaya atar. Ona göre, sözce *(énoncée, utterance)* üretme edimi ya da sözcelemede, dil bireysel düzeyde bir söyleme *(discourse)* dönüştürülür. Söylem'den farklı bir sözceleme türü olan tarihsel anlatıda *(histoire)* ise dil, konuşan bireyden bağımsızlaşır.

Bunların dışında, *Problémes de Linguistique générale*'in özellikle dil ve toplumların yapısı, dillerde özel adlar ve zaman sistemleri (dizge) alanında getirdiği çözümlemeler epeyce etkili olmuştur. Benveniste'e göre dillerin yapısı ile toplumların yapısı özdeş değildir. Çünkü benzer yapılara sahip dillerin çok değişik toplumlarda kullanıldıkları görülür. Dillerde zaman olgusu ise iki ayrı biçimde ele alınmalıdır: Birincisi o andaki söylemin kendi zamanı; öteki ise geçmişteki bir olayın ya da anlatının zamanı. İşte bu ayırım ile, eylemlerdeki zaman takılarının kullanımı açıklığa kavuşacaktır. Yapıt ayrıca, yazınsal metinlerin dilbilimsel çözümlemelerine de ışık tutmaktadır.

- **YAPITLAR (başlıca):** *Origines de la formation des noms en indo-européen,* 1935, ("Hint-Avrupa Dillerindeki Adların Biçimlenişinin Kökenleri"); *Noms d'agent et noms d'actions en indo-européen,* 1948, ("Hint-Avrupa Dillerinde Meslek Gösteren Adlar ve Eylem Adları"); *Hittite et indo-européen,* 1962, ("Hititçe ve Hint-Avrupa Dilleri"); *Problémes de linguistique générale,* 1966-1974, 2 cilt, ("Genel Dilbilim Sorunları"); *Le Vocabulaire des institutions indo-européen,*1969-1970, 2 cilt, ("Hint-Avrupa Dillerinin Sözcük Haznesi").

- **KAYNAKLAR:** C. Belsey, *Critical Practiçe,* 1982; J. Culler, *Structuralist Poetics,* 1975; D. Ducrot, *I. Todorov, Encyclopedic Dictionary of the Sciences of Language,* 1979; A. Fasthage, *Poetry as Discourse,* 1983; R. Macksey, E. Donato (der.), *The Structuralist Controversy,* 1982; T. Yücel, *Yapısalcılık,* 1982.

- **BAKINIZ:** JAKQBSON, LACAN, TODOROV.

BENZ, Ernst
(1907)

Alman düşünür. Tanrıbilim ile felsefe arasında sorunların oluşumundan kaynaklanan bir bağlantının bulunduğu görüşünü savunmuştur.

Friedrichshafen yakınlarında Bodensee'de doğdu. Orada öğrenim gördükten sonra Marburg Üniversitesi'nde okudu. Bir süre Kirchen ve Marburg üniversitelerinde felsefe okuttu. Bütün çalışmalarını tanrıbilim ve felsefe konuları üzerinde yoğunlaştırdı. Ele aldığı sorunların felsefe tarihi boyunca gelişimini, onlarla ilgili çözümleri inceledi. Bu nedenle Stoa felsefesinin üzerinde durduğu ölüm sorunu ile Batı felsefesinde istençle ilgili metafizik sorunlarının gelişimini konu edinen geniş kapsamlı incelemelere koyuldu.

Çalışmalarını tanrıbilim konuları üzerinde yoğunlaştıran Benz genellikle Hıristiyanlık'ın içerdiği insan sorununu işledi. Bir süre Buddhacılık'la ilgilendi. Bu akımın insan ve ölümle ilgili düşüncelerini, bu düşüncelerin Batı felsefesiyle olan bağlantılarını araştırdı. Ayrıca Nietzsche'nin Hıristiyanlık tarihine ilişkin görüşlerini, Schelling'i, Nihilizm'i (Hiççilik) inceledi. Bunların felsefe ve tanrıbilimle olan ilişkilerini araştırdı. Adem-Havva ve insanın kökeni konusunda ileri sürülen görüşlerden yola çıkarak insanın tarihini konu edinen çalışmaları yanı sıra yeni dinlerle de ilgilendi. Kabalacılık, Rus Kilisesi ve Hıristiyanlık'ın Batı toplumundaki gelişimi üzerinde durdu.

Benz'in değişik konulara yönelik çalışmalarının ereği insanla ilgili sorunları sergilemek, bu sorunlara getirilen çözümlerin kaynaklarını araştırmak, insanı konu edinen düşüncenin tarihini aydınlatmaktır.

- **YAPITLAR (başlıca):** *Das Todesproblem in der Stoischen Philosophie,* 1929, ("Stoa Felsefesinde Ölüm Sorunu"); *M. Victorinus und die Entwicklung der Abendll Willensmetaphysik,* 1932, ("Victorinus ve Batı'da İstenç Metafiziğinin Gelişimi"); *Der Vollkommene Mensch nach J. Boehme,* 1937, ("Böhme'de Yetkin İnsan"); *Schelling, Werden und Wirken Seines Denkes,* 1955, ("Schelling, Düşüncesinin Oluşumu ve Etkisi"); *Adam, der Mythus vom Urmenschen,* 1955, ("Adem, İnsanın Atasıyla İlgili Söylence"); *Die Christliche Kabbala,* 1958, ("Hıristiyan Kabalası"); *Der Übermensch,* 1961, ("İnsanın Atası"); *Neue Religionen,* 1971, ("Yeni Dinler").

BENZ, Karl Friedrich
(1844-1929)

Alman mühendis ve sanayici. Çağdaş binek arabasının ilk ticari örneklerini geliştirmiştir.

25 Kasım 1844'te Karlsruhe'de doğdu. Babası öldüğünde Karl Friedrich henüz iki yaşındaydı. 1853'te öğrenime başladığı Karlsruhe'deki lise, doğa bilimlerine büyük önem veren deneyci bir okuldu. Başarılı öğrencilik yıllarında, evinde kurduğu deney

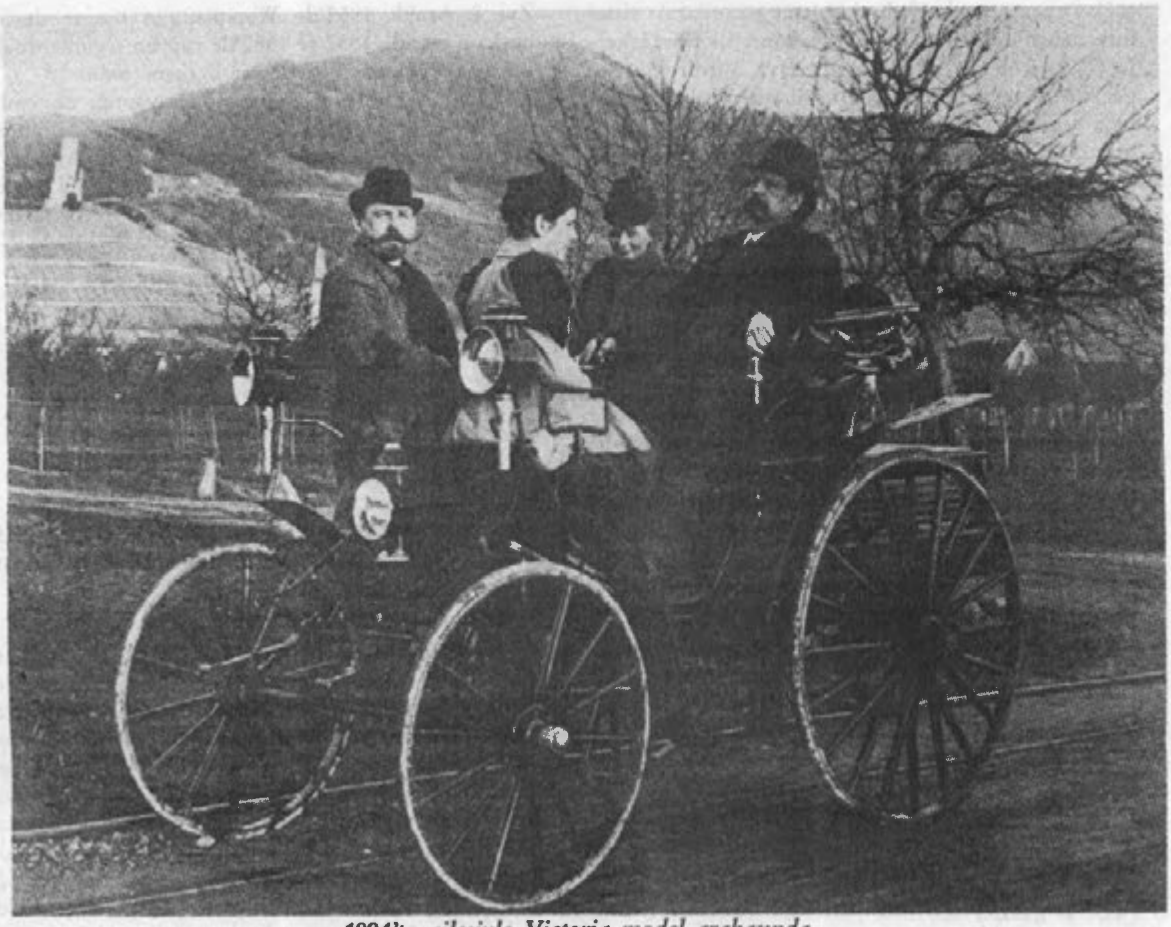

1894'te ailesiyle Victoria model arabasında

odasında çalışmayı da sürdürdü. 1860'ta Karlsruhe Politeknik Okulu'na girdi ve dört yıl makine yapımı üzerine çalıştıktan sonra Karlsruhe Makineciler Birliği'nde lokomotif yapımının esaslarını öğrendi. Birkaç yıl sonra Mannheim'a giderek Schweitzer fabrikasında taşıt, Pforzheim'da da köprü yapımı üzerinde çalıştı. 1871'de Mannheim'a geri döndüğünde deneyimlerini kendi işinde değerlendirmek amacıyla küçük bir dökümhane ve atölye kurdu. Benzin motorları üzerine çalışarak 1880'de ilk motorunu, 1885'te ise ilk benzin motorlu otomobilini yaptı ve kısa sürede seri üretime geçti. 1903'te firmadaki etkin görevinden ayrıldı ve Ladenburg'a yerleşti. 4 Nisan 1929'da bu kentte öldüğünde otomobil sanayiinin öncüsü olarak uluslararası ün kazanmıştı.

Daimler ile birlikte benzinle çalışan otomobilin öncülerinden sayılan Benz'den önce, kendiliğinden hareket edebilen bir binek arabası üzerine çeşitli çalışmalar olmuştu. Kavramsal düzeyde Homer'e uzanan bir geçmişi olan böyle bir araç 15. yy'dan başlayarak değişik uygulamalara konu olmuştur. Yine de yaygın olarak benimsenen bir görüş, modern anlamda otomobile benzer ilk aracın Cugnot tarafından gerçekleştirildiğidir. Bu Fransız mucidi, 1769'da yaptığı buharla çalışan üç tekerlekli bir taşıtla kısa süreler için saatte yaklaşık 3 km hıza ulaşabilmişti. Çok yetersiz bu girişimden sonraki bir yüzyılı aşkın sürede gerçekleştirilen teknolojik gelişmelerin sonunda, Benz'in öncü çalışmalarının katkısıyla benzin motorlu bir araç geliştirilmiş, modern otomobilciliğin temeli atılmıştır.

Benz'in öğrencilik yıllarında otomobil günün en önemli teknolojik yenilikleri arasındaydı. Lise yıllarında olgunlaştırdığı "raysız ve atsız bir tren" yapma düşünü Mannheim'daki atölyesinde gerçekleştirmeye çalıştı. Buhar motorunun bu iş için elverişsiz olduğunu gördüğünden çalışmalarını benzin motorları üzerinde yoğunlaştırdı. 1877'de bir beygir gücünde (BG) 2-zamanlı bir benzin motoru yaptı. İlk dönemin parasal sıkıntılarını atlattıktan sonra bu motorların seri üretimine geçti. Bir yandan da 4 BG'den daha gelişmiş modeller üzerinde çalışıyordu. Ortaklarının kendisini büyük ölçüde kısıtlamaları üzerine gene Mannheim'da Benz und Cie. benzin motorları firmasını kurdu. Yeni motorun ilk üretimi 1884'te gerçekleşti. Artık "raysız ve atsız tren" yapmanın en büyük engelini aşmıştı. Üç tekerlekli, 4-zamanlı, tek vitesli ve benzin motorlu ilk otomobili 1885'te çalıştırdı. 1886'da da bu buluşu için Alman, Fransız, İngiliz ve ABD patentlerini aldı.

Benz 1888'de daha gelişmiş "Modell 3"üyle Münih'te bir teknoloji sergisine katıldı ve büyük ödülü kazandı. 1889'da Paris Dünya Sergisi'nde gösterilen otomobili kamuoyu ve basında büyük ilgi görmedi. Benz bu durumu, üç tekerlekli arabasının o günün yol koşullarında yeterli rahatlık ve güvenceyi

sağlayamamasına bağladı. Ateşleme ve soğutma sistemiyle karbüratörü geliştirdikten sonra ilk dört tekerlekli otomobilini 1890'da piyasaya sürdü. Sürekli geliştirilen Benz modelleri kısa sürede uluslararası bir başarı kazandı. 1897-1900 arasında satışları 4.000'e ulaştı. 1900'de Avrupa'nın en büyük otomobil üreticisi durumundaydı. 1910'larda ise hız rekoru kıran yarış otomobilinden kamyona dek çok farklı motorlu araç türleri geliştirmişti. 1926'da Daimler Motoren Gesellschaft ile birleşerek Daimler-Benz A.G.'nin ortağı oldu. Daimler ve Benz bu tarihe kadar birbirlerinden bağımsız olarak otomobil yapımıyla ilgilenmişler, birbirlerine rakip olmuşlardı. Yeni şirket daha büyük bir hızla gelişerek günümüzün en büyük uluslararası taşıt üreticileri arasında yer aldı.

Benz'in otomobilcilik tarihindeki önemi, kendisinden önce bir düş durumunda olan otomobili en yaygın tüketim araçlarından biri durumuna getiren teknolojik yenilikleri gerçekleştirmesidir.

- YAPITLAR: *Lebensfahrt eines deutschen Erfinders*, 1925, ("Bir Alman Mucidin Yaşamöyküsü").
- KAYNAKLAR: M. L. Broecker, "Karl Benz", *Neue Deutsche Biographie*, 1955; J.C. Nixon, *The Invention of the Automobile*, 1936; P. Siebertz, *Karl Benz*, 1950.
- BAKINIZ: CHRYSLER, CITROEN, CUGNOT, DAIMLER, DIESEL, H. FORD, N.A. OTTO, RENAULT.

BEN ZVİ, İsaak
(1884-1963)

İsrailli devlet adamı. Filistin'de bir İsrail devleti kurulması için çalışmış, 1952-1963 arasında devlet başkanlığı yapmıştır.

1884'te Rusya'da Poltava'da doğdu, 1963'te Kudüs'te öldü. Kiev'de öğrenim gördükten sonra eğitimini İstanbul Darülfünunu'nda tamamladı. 1907'de Filistin'e yerleşti. Filistin topraklarında bağımsız bir Yahudi devleti kurulması için yürütülen mücadeleye katıldı. Yahudi İşçi Sendikaları Konfederasyonu'nun (Histardut) yöneticileri arasına girdi. Histardut içinde örgütlenme 1930'da Yahudi İşçi Partisi'nin (Mapai) kurulmasına yol açtı. Ben Zvi, Ben Gurion'un başkanlığını yaptığı bu partide aktif görevler aldı.

1937'de İngiltere'nin Filistin'de bir Yahudi devleti kurulmasına yardım edeceğini açıklaması üzerine Ben Gurion ile birlikte Yahudi Lejyonu'nu kurdu ve Filistin topraklarının savunulmasında İngilizler'e yardımcı olmayı amaçladı.

Birleşmiş Milletler'in 1947'de Filistin topraklarında bir Arap ve bir Yahudi devleti kurulması doğrultusundaki kararından sonra 14 Mayıs 1948'de bağımsız İsrail devletinin kurulduğu ilan edildi ve geçici bir hükümet kuruldu. 1949'da yapılan seçimlerden sonra yeni oluşturulan mecliste (Knesset) İşçi Partisi çoğunluğu elde etti. Ben Zvi meclise seçildi. Dünya Siyonist Örgütü başkanı Haim Weizmann devlet başkanı, Ben Gurion da başbakan oldu. Ben Zvi 8 Aralık 1952'de Weizmann'ın yerine devlet başkanı seçildi. 1957 ve 1962'de yapılan seçimlerde de ikinci ve üçüncü kez devlet başkanı oldu.

Ben Zvi'nin devlet başkanlığı yaptığı dönemin büyük bölümünde Ben Gurion başbakan ve savunma bakanı olarak çalıştı. İsrail bu dönemde Araplar'a karşı saldırgan bir politika izledi. Ben Zvi, devlet başkanlığı sırasında Kuzeyli Yahudiler (Aşkenazin) ve Güneyli Yahudiler'i (Şefardim) birleştirmek için çaba gösterdi.

- BAKINIZ: BEN GURİON, WEIZMANN.

BÉOTHY, Étienne
(1897-1961)

Macar asıllı Fransız heykelci. Konstrüktivist (yapımcı) anlayışla soyut heykeller yapmıştır.

1897'de Macaristan'da Haves'te doğdu. Mimarlık öğrenimi yaptı. Moholy-Nagy ile tanıştıktan sonra heykele yöneldi ve 1920-1924 arasında Budapeşte Güzel Sanatlar Akademisi'nde heykel öğrenimi gördü. 1925'te Paris'e yerleşti. Özellikle ağaç heykeller üzerinde çalıştı. 1929'dan sonra konstrüktivist anlayışa yöneldi. 1932'de Abstraction-Création (Soyutlama-Yaratma) grubunun kurucu üyesi oldu. 1946'da geometrik-soyut üsluptaki yapıtlarının sergilendiği Salon des Réalités Nouvelles'in (Yeni Gerçeklikler Salonu) kuruculuğunu ve başkan yardımcılığını yaptı. 1951'de de sanatı toplumsal ve kolektif bir anlayışla ele alan Grup Espace'a girdi. 1961'de Fransa'da Noutrouge'da öldü.

Béothy sanatın matematiksel temelleriyle ilgilenmiştir. Sarmal ve parabol biçimlerini temel alan soyut heykeller, geometrik soyutlamalar, büyük boyutlu figürler yapmıştır. Görüşlerini 1939'da yayımladığı *La Serie d'Or* ("Altın Dizi") adlı kitabında toplamıştır.

- YAPITLAR (başlıca): **Heykel:** *Le Baiser*, 1926, (Öpüş); *l'Homme*, 1927, (Erkek); *La Maternité*, 1929, (Annelik). **Kitap:** *La Serie d'Or*, 1939, ("Altın Dizi").

BERCHTOLD, Leopold von
(1863-1942)

Avusturyalı devlet adamı. Dışişleri bakanı olduğu sırada Sırbistan'a gönderdiği ültimatom I. Dünya Savaşı'nın başlamasının resmi nedeni olmuştur.

Kont Leopold von Berchtold, 18 Nisan 1863'te Viyana'da doğdu, 21 Kasım 1942'de Viyana'da öldü. Moravia ve Macaristan'ın zengin toprak sahiplerindendi. Bir süre hukuk okuduktan sonra Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'nun dışişleri bakanlığın-

da çalışmaya başladı. 1893'te Macaristan'ın önde gelen soylularından birinin kızı olan Ferdinandine Karolyi ile evlenerek Avusturya- Macaristan'ın en varlıklı kişilerinden biri oldu.

Paris, Londra ve St. Petersburg (Petrograd, bugünkü Leningrad) elçiliklerinde çeşitli görevler aldıktan sora, 1906'da Rusya Büyükelçiliği'ne atandı. Mart 1911'e değin bu görevde kalan Berchtold, Avusturya-Macaristan ile Rusya'nın Balkanlar'da egemenlik sağlamak için giriştikleri mücadeleyi yakından izledi. 1911'de dışişleri bakanı olduğunda Rusya'nın Balkanlar'da yayılma isteğine karşı bir siyaset izlemeye çalıştı.

1912-1913 Balkan savaşları sırasında uzlaşmacılıkla saldırganlık arasında gidip gelen tutarsız bir siyeset izleyen Berchtold, savaşın bitiminde Rusya'nın ayrılma isteminde bulunan Güney Slavları desteklemesine karşı, saldırgan bir tutum almaya başladı. Avusturya Arşidükü Ferdinand'ın Saraybosna'da öldürülmesi üzerine Sırbistan'a sert bir ültimatom göndermesi, I. Dünya Savaşı'nın başlamasının görünürdeki nedeni oldu. Başlayan savaşta eski bağlaşıkları olan Almanya ve İtalya'dan yardım isteyen Berchtold, İtalya'nın tarafsız kalmasına karşılık Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'ndan toprak istemesi üzerine, 13 Ocak 1915'te istifa etti.

İstifasından sonra bir süre yüksek bir memurluğa getirilen Berchtold, Habsburg Hanedanı'nın yıkılışından ve İmparatorluk'un parçalanmasından sonra, Viyana'da malikânelerinin geliri ile yaşadı.

BERDYAYEV, Nikolay
(1874-1948)

Rus idealist ve mistik düşünür. Hıristiyan dünya görüşünü ve tarihin dinsel metafizik anlam taşıdığını savunmuştur.

Nikolay Aleksandroviç Berdyayev Ukrayna'da Kiev kentinde doğdu, Paris'te öldü. Öğrencilik yıllarında revizyonizme eğilim gösterdi. Çarlık döneminde görüşleri nedeniyle izlendi ve bir ara sürgüne gönderildi (1900). Felsefe dergileri yayımladı, felsefe dernekleri kurdu. Bu çerçevede önce Kantçı düşünceler taşıyan Berdyayev 1905'ten sonra açık ve uzlaşmaz bir mistisizme bağlandı. 1917 devriminden sonra yeni düzene ve Marxizm'e karşı çıkarak 1922'de ülkesinden ayrıldı. Bir süre Berlin'de bulundu. 1924'te Paris'e yerleşti.

Berdyayev felsefi etkinliğinin ilk döneminde ortaya koyduğu çeşitli ürünlerinde ve dergilerde yazdığı bir dizi yazıda Kantçı bir konumdan yola çıkarak idealist görüşleri savundu. Bu görüşler özellikle toplum felsefesi alanında yazdığı *Subyektivizm i individualizm vı obşçestvennoy filosofii* adlı çalışmasında toplanmıştır. Mistisizm döneminin görüşleri ise, felsefe, toplum yaşamı ve edebiyatla ilgili denemelerinin yer aldığı *Sub specie aeternitatis. Opıtı filosofskiye, sotsialnıye i literaturnıye* adlı kitabında yansır.

Berdyayev Rusya'da Tanrı'yı arayış anlamına gelen "bogoiskatelstvo" akımının öncülerindendir. Onun bu akım çerçevesinde Petersburg'da kurduğu bir din-felsefe derneği o dönemin çeşitli akımları arasında tutucu düşüncenin odağı durumuna gelmişti.

Berdyayev Batı'ya geçtikten sonra Berlin'de göçmen yurttaşlarını bir din-felsefe akademisinde bir araya getirdi. Burada tümüyle dinsel bir kapanış, karanlığa dönüş eğilimi egemendi. Bu dönemde yazdığı *Filosofiya neraventsva, Novoye srednevekovye* adlı yapıtlarında Berdyayev sosyalizme, sosyalist dünya görüşüne karşı düşüncelerini dile getirmiştir.

Paris'e yerleştikten sonra *Put* adlı dergiyi kurdu. Aynı zamanda edebiyat eleştirmeni olan düşünür, buradaki etkinlikleri boyunca, dinsel bir varoluşçuluk (egzistansiyalizm) denebilecek obskürantizmin tanınmış önderlerinden biri durumuna geldi. Tarihin dinsel-metafizik bir anlamı olduğunu ve Hıristiyan dünya görüşünün doğruluğunu kanıtladığını öne sürdü. Berdyayev Sovyetler Birliği dışında etkinlik gösteren Rus düşünürlerinin Batı'da en çok tutulanlarından biri olmuştur.

- **YAPITLAR (başlıca):** *Subyektivizm i İndividualizm vı Obşçestvennoy filosofii*, 1901, ("Toplum Felsefesinde Öznelcilik ve Bireycilik"); *Sub specie aeternitatis, opiti filosofskiye sotsialnıye i literaturnıye*, 1907, ("Öncesiz ve Sonrasız bir Bakış Altında Felsefesel, Toplumsal ve Yazınsal Denemeler"); *Filosofiya ve neraventsva*, 1923, ("Eşitsizlik Felsefesi"); *Novoye sradnovekovye*, 1924, ("Yeni Ortaçağ").

- **KAYNAKLAR:** Bolşaya, *Sovyetskaya Entsiklopediya;* V.İ. Lenin, *Soçineniya*, 13,16,28 (Toplu Yapıtlar).

BEREKETOĞLU, Vecih Hasan
(1895-1975)

Türk ressam. Önemli bir dönemi vurgulayan Galatasaray sergilerinin Türk Empresyonistleri diye adlandırılan ressamlarındandır.

Rodos'ta doğdu. İlköğrenimini Mısır'da, ortaöğrenimini Rodos'ta yaptı. İstanbul Hukuk Fakültesi'ni bitirdikten sonra 1916-1920 arasında Halil Paşa'dan resim dersleri aldı. Daha sonra gittiği Paris'te 1922'de bir süre Jullian Akademisi'nde çalıştı. Yurda dönünce Osmanlı Ressamlar Cemiyeti'ne girdi. Cemiyet "Güzel Sanatlar Birliği"ne dönüşünce (1968'e değin) başkanlığını yaptı. 1932'de halkevi çalışmalarına katıldı ve Halkevleri Güzel Sanatlar Bölümü başkanlığında bulundu. Daha sonra Cumhurbaşkanlığı Daire Müdürlüğü'ne atandı. Güzel Sanatlar Birliği'nin Galatasaray ve Ankara sergilerine, ayrıca Devlet Resim ve Heykel sergilerine, Atina, Moskova, Bükreş ve Nice' de düzenlenen karma sergilere katıldı.

Bereketoğlu'nun ilk çalışmalarında konularını seçişi, fırça vuruşları ve renkleriyle Hikmet Onat'ın etkisi altında kaldığı görülür. Daha sonraları, natürmort ve manzaralarında ondan epeyce ayrılan bir tatlılığa ve çekiciliğe varmıştır. Kurbağalıdere, Boğaziçi ve Salacak'tan yaptığı manzaralarda sandalları, kıyıyı, durgun suları temiz ve duru renklerle tuvale

aktarmıştır. 1914 döneminin ressamlarına doğruluğu pek kesin olmayan bir terimle Empresyonistler denilmektedir. Oysa bu ressamlar izlenimci resmin kurallarını bütünüyle yerine getirmiş değillerdi. Onların uyguladığı biraz da akademikleşmiş bir İzlenimcilik'ti. Bereketoğlu da bu anlamda bir açıkhava ressamı, bir İzlenimci'dir. İstanbul'un doğası, ona eski resimlerde görülen koyu renk uyumu yerine, ışıklı renklerle çalışma olanağı vermiştir.

• YAPITLAR (başlıca): *Kurbağalıdere*, İstanbul Resim Heykel Müzesi; *Çankaya'da Akşam*, İstanbul Resim Heykel Müzesi; *Yıldızlar*, İstanbul Resim Heykel Müzesi; *Salacak'ta Sabah*, İstanbul Resim Heykel Müzesi; *Karlar Altında Salacak*.

BERENGER, Pierre
(999-1088)

Fransız tanrıbilimci. Şaraplı ekmek gizeminin Tanrı'nın gövdesi ve kanına yansıdığı görüşünü yadsımıştır.

Tours'da doğdu, St. Cosme Adası'nda öldü. Zengin bir aileden gelen Berenger eğitimini Chartres'de Fulbertus'un yanında bitirdi. Tours'a döndüğünde Katedral özel kurul üyeliğine ve St. Martin Okulu'nun başkanlığına seçildi (1029). 1040'ta Angers başpapazlık görevine getirildi.

Kolay kolay etki altında kalmayan ve düşüncenin bağımsızlığını savunan Berenger egemen inançlara aykırı savlar ileri sürmeye başladı. Din törenlerinde verilen ekmek ile şarap tözünün İsa'nın gerçek eti ve kanından yapıldığını savunan görüşü yadsıdı. Bu konuda daha çok Corbie keşişi Ratramnus'un düşüncelerine eğilim duydu. Ona göre İsa'nın eti ve kanında bulunduğu ileri sürülen ekmek ve şarap öğeleri birer kavram olmaktan öteye geçemezdi.

Berenger'in Ratramnus'un görüşlerini benimsemesi, inancından kuşku duyulmasına yol açınca 1050-1079 arasında birkaç kez tutuklandı. Her kovuşturmaya uğradığında düşüncesinin değiştiğini söyleyerek serbest bırakılmasını sağlamış, sonra yine görüşlerini yaymayı sürdürmüştü.

1088'den sonra susarak St. Cosme Adası'na çekildi ve yaşamının son günlerini içine kapanarak geçirdi. Berenger din sorunlarına dialektik yöntemi uygulayarak çağdaşlarına bu alanda öncülük etti.

Töz dönüşümü (trans substantiation) kuramını us ilkelerine aykırı bulunca ekmek ile şarap gizemini Tanrı gizeminin görünür bir yansıması diye savundu. Ona göre ekmek ve şarap İsa'nın kanı ve etiyle ilgili değildi. Gerçeği değiştirme olanağı yoktu. Kutsal evrende gerçek "Tanrı" ise, dünyada da "akıl"dır. Hiç bir olağanüstü olay, başarı ve egemenlik doğruyu yanlış, yanlışı doğru yapamazdı. Berenger din ve felsefe sorunlarının çözülüşünde us ilkelerine dayanan bir yöntem uygulamakla kendinden sonra gelenlere ışık tutmuş, özellikle Abaelardus üzerinde etkili olmuştur.

• YAPITLAR (başlıca): *De Sacra Coenna*, ("Kutsal Birlik Üstüne").

• KAYNAKLAR: J.J. Ampere, *Histoire Litteraire de France Avant le XLLe siecle*.

• BAKINIZ: ABAELARDUS.

BERENSON, Bernhard
(1865-1959)

ABD'li sanat tarihçisi ve eleştirmen. Resmin değerlendirilmesinde, yapıtın dokunma duyusunu harekete geçirme gücünü ölçüt almıştır.

26 Haziran 1865'te Litvanya'daki Vilnius kentinde doğdu. Yahudi bir ailedendi. Küçük yaşta ABD'ye göç etti. Boston'da yaşadı ve Harvard Üniversitesi'nde William James'in yanında öğrenim gördü. 1887'de mezun oldu. Avrupa'ya giderek bir süre Oxford, Berlin ve Paris üniversitelerindeki dersleri izledi.

İlk kitabı *The Venetian Painters of the Renaissance* ("Venedikli Rönesans Ressamları") 1894'te yayımlandı. Geniş bir bilgi birikimini, ince ve ayrıntılı gözlemleri açık bir dille aktaran kitap ilgiyle karşılandı.

1920'de Floransa'ya yerleşti, yaşamının büyük bölümünü İtalya'da geçirdi. Bir estetikçi olarak görüşleri kısa zamanda yayıldı. Pek çok sanat koleksiyoncusuna ve müzelere danışmanlık yaptı. Kapsamlı bir araştırma olan en tanınmış yapıtı *The Italian Painters of the Renaissance*'ı ("İtalyan Rönesans Ressamları") 1930'da yazdı.

II. Dünya Savaşı yıllarını Toskana'da gözetim altında geçirdi. Bu dönemi 1952'de yayımlanan *Rumour and Reflection, 1941-1944* adlı anılar kitabında anlattı. 6 Ekim 1959'da İtalya'daki Settignano'da öldü. "I Tatti" adlı villasını içindeki sanat koleksiyonu ve geniş kitaplığıyla birlikte Harvard Üniversitesi'ne bıraktı. Bu yapı bugün İtalyan Rönesans Kültürü Merkezi olarak kullanılmaktadır.

Berenson'ın sanat yapıtlarını değerlendirme kuramı, psikolojik bir yaklaşıma, özellikle de insanın algılama sürecine ilişkin bir görüşe dayanır. Buna göre üç boyutluluk duygusu yalnızca görme yetisiyle edinilemez, çocukluktan başlayarak dokunma duyusuyla ve kas hareketlerinin algılanmasıyla kazanılır. Görme yoluyla gerçekliğin kavranması için, göze yansıyan görüntülere "dokunsal değerler"in de eklenmesi gerekmektedir. İnsan bunu algılama sürecinde sürekli olarak ve bilincine varmadan yapmaktadır. Berenson aynı sorunun, gerçekliğin bir izlenimini sadece iki boyut üzerinde oluşturmaya çalışan resimde de söz konusu olduğu düşüncesindedir. Ressam, üçüncü boyut duygusunu sağlamak için izleyicinin dokunma duyusunu uyarmak zorundadır. Bu yüzden de resimden alınan görüntünün insandaki dokunsal değerleri harekete geçirmesini bilinçli olarak sağlaması gerekir.

Berenson'a göre resim sanatının en önemli özelliği, insanın dokunsal değerler bilincini uyarmasıdır. Bu kavramı ilk kez 1896'da yazdığı *The Florentine Painters of the Renaissance*'da ("Floransalı Rönesans Ressamları") ileri sürmüş ve vurgulamıştır. Resmin bu

özelliği sayesinde izleyici, figürlere dokunabileceği ve onların hareketini el ve parmaklarıyla duyumsayabileceği yanılsamasına kapılır. Bu da ona figürün, temsil ettiği nesneye en azından eşdeğer bir gerçekliği olduğu duygusunu verir, kalıcı bir etki sağlar. Bu nitelikleriyle sanat yapıtı izleyicinin doğrudan ilişkiye girebildiği, zaman ve ortamdan bağımsız bir değer taşımaktadır.

Berenson'ın bu savı pek çok eleştirmeni ve sanat kuruluşunu etkilemiştir. Floransa resmini dokunsal değerler açısından ele alan kitabı, Rönesans sanatı üzerine temel bir yapıt olarak kabul edilir. Bununla birlikte, Berenson'ın yaklaşımına temel aldığı psikolojik kuramlar, büyük ölçüde eleştirilmiş ve geçerliliklerini yitirmiş bulunmaktadır. Ayrıca dokunsal değerlerin resmin değerlendirilmesinde başlıca ölçüt sayılması, benimsenmesi güç bir yaklaşımdır. Ancak böyle bir yaklaşımın, üç boyutluluk duygusunu ya da dokunsal değerleri öne çıkarma eğilimi olmayan ve resmin daha başka niteliklerine ağırlık veren bazı Antik resimleri ve modern akımları kapsayamayacağı belirtilmelidir. Berenson'ın araştırma ve yorumları önemini korusa da, dokunsal değerleri evrensel bir ölçüt sayması artık çok geçerli kabul edilmemektedir.

• YAPITLAR (başlıca): *The Venetian Painters of the Renaissance*, 1894, ("Venedikli Rönesans Ressamları"); *The Florentine Painters of the Renaissance*, 1896, ("Floransalı Rönesans Ressamları") *The Italian Painters of the Renaissance*, 1930, ("İtalyan Rönesans Ressamları"); *The Drawings of the Florentine Painters*, 1938, ("Floransalı Ressamların Çizimleri"); *Sassetta*, 1946; *Aesthetics and History in the Visual Arts*, 1948, ("Görsel Sanatlarda Estetik ve Tarih"); *Rumour and Reflection, 1941-1944*, 1952.

• BAKINIZ: GIOTTO DI BONDONE, W. JAMES.

BEREZİN, İlya Nikolayeviç

Bak. BERYOZIN, İlya Nikolayeviç

BERFE, Süreyya
(1943)

Türk şair. İkinci Yeni şiir akımından uzaklaşıp halkçı değerlere yönelişte ilk atılımı yapanlardan biri olmuştur.

İstanbul'da doğdu. Çanakkale Lisesi'ni 1960 yılında bitirdikten sonra bir süre İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi'nde ve Edebiyat Fakültesi Felsefe Bölümü'nde okudu. Askerliğini yedeksubay öğretmen olarak yaptıktan sonra çeşitli yayınevlerinde çalıştı. Halen reklam yazarlığı yapıyor. 1966 yılında Türkiye Milli Talebe Federasyonu Kültür Yarışması'nda "Kasaba" adlı şiiriyle birincilik kazandı.

Süreyya Berfe'nin ilk şiiri 1963 yılında *Düzlem* dergisinde yayımlandı. Süreyya Kanıpak imzasıyla yazdığı ilk dönem şiirlerinde İkinci Yeni etkisi taşıyan soyut çağrışımlara dayanan bir tutum içindeydi. 1969 yılında yayımladığı *Gün Ola...* adlı kitabındaysa bu tutumunu bir ölçüde değiştirdiği, yedeksubay öğretmenliği döneminde karşılaştığı köy gerçeği ve dönemin politik hareketliliği çevresinde halkçı bir anlayışa ulaştığı görüldü. 1971 sonrasında kentli aydınları alaya alan ve yerleşik dünya görüşü öğelerini eleştiren şiirler yazdı.

• YAPITLAR (başlıca): *Gün Ola...* 1969; *Savrulan*, 1971; *Hayat ile Şiir*, 1980.

BERG, Alban
(1885-1935)

Avusturyalı besteci. Çağdaş klasik müziğin en önemli bestecilerinden ve on iki ton tekniğinin ilk uygulayıcılarındandır.

9 Şubat 1885'te, Viyana'da doğdu. Müziğe hayran bir orta sınıf Viyana ailesindendi. Henüz on beş yaşına geldiğinde, birçok şarkı ve düet bestelemişti; bunlardan yetmiş kadarı ölümünden sonra bestecinin elyazmaları arasında bulundu. Bu besteler klasik bir biçimde bestelenmişti. Ama daha sonraki bestelerinde müziği ilk verimlerine göre önemli değişiklikler gösterdi. Bu değişimin temel nedeni Berg'in daha on dokuz yaşında iken 20. yüzyıl müziğinin radikal bestecisi Schönberg ile karşılaşmasıydı. Berg, Schönberg ile 1904'te tanıştı ve uzun yıllar süren bir öğretmen öğrenci ilişkisi zamanla dostluğa dönüştü. 1915-1918 yılları arasında askerliğini yaparken, ünlü operası *Wozzeck*'i bestelemeye başladı ve operayı 1921'de tamamladı. Yapıt 1925'te sahnelendi ve büyük bir başarı kazandı. 1934'te ikinci operası olan *Lulu*'yu, birkaç eksiği dışında, bitirdi. 1935'te keman konçertosunu besteledi ancak aynı yıl 24 Aralık'ta kan zehirlenmesinden öldü. Müzik tarihinin en önemli buluşlarından olan on iki ton tekniğinin Schönberg ve Webern'in yanı sıra ilk uygulayıcılarındandı.

Bir besteci olarak yaşamında en önemli olay, Schönberg ile karşılaşmasıdır. Schönberg ve öğrencileri o sırada müzik besteleme tekniğinde çok önemli değişiklikleri içeren on iki ton tekniğini geliştiştirmekteydiler. Onlarla beraber çalışmaya başlayan besteci müziksel anlamda yeni bir dönüşüm sürecine girdi. Bu dönemden sonra bestelediği yapıtlarında bir acemiliğin izine rastlanmaması dikkat çekicidir. Daha sonra yazılarında, yapıtlarındaki bu niteliği Schönberg'in öğrencisi olmasıyla açıklamıştır. En önemli yapıtlarından olan, *Üç Orkestra Parçası*'nı, *Kammerkonzert*'i ve son operası *Lulu*'yu, Schönberg'e adamıştır.

Berg, 1914'te oyun yazarı Georg Büchner'in *Woyzeck* adlı tiyatro yapıtını izlemiş ve çok beğenmişti. Büchner de yapıtının opera olarak bestelenmesini istediğinden, besteci çalışmaya koyulup operayı 1921'de tamamladı. O zamanlar ünlü bir besteci olmayan Berg, operasını bütünüyle oynatamadı, sadece üç bölümün sahnelenmesine razı oldu. Bu bölümler 1924'te Frankfurt'ta sahnelendi ve büyük bir başarı kazandı. Operanın tümü ise 1925'te Erich Kleiber yönetimindeki Berlin Devlet Operası'nca

sahnelendi. Bir anda ünlenen opera 1926 yılına değin 29 ayrı kentte 166 kez seslendirildi. *Wozzeck*, Gustav Mahler'in dul eşi ve Berg'in en yakın dostlarından olan Alma Mahler'e adanmıştır. "Atonal" bir teknik ile bestelenmesine karşın, müziksel yapı olarak klasik opera mimarisi (serim-düğüm-sonuç) izlenmiştir. *Wozzeck*'ten sonra Berg oda müziğine dönmüş ve piyano, keman ve on üç nefesli saz için ünlü *Kammerkonzert*'i bestelemiştir. Bunun yanı sıra yeni bir opera için bir libretto (opera metni) aramaya başladı ve 1928'de Frank Wedekind'in *Lulu*'sunu buldu. 1934'te *Lulu*'nun volkal bölümleri bestelenmiş, ama bu sırada sanatçının sağlığı bozulduğu için operanın orkestrasyonu bitmemişti. Gene de operadan beş ayrı parçayı bir süit biçiminde birleştirdi. Süit 1934'te ilk olarak Berlin'de yorumlandı; hemen sonra Viyana'da da çalındı ve bu seslendiriliş, Berg'in *Lulu*'yu ilk ve son dinleyişi oldu. Yaşamının son yıllarını *Lulu*'nun bitirilmesine adadıysa da bunu gerçekleştiremedi. Yakın dostu Alma Mahler'in on sekiz yaşındaki kızının ölümü onu çok sarsmış, ayrıca o sıralarda kemancı Louis Krasner ondan bir keman konçertosu bestelemesini istemişti. Konçertoyu çok kısa bir sürede, 1935'te tamamladı. Yapıtının yorumlanmasını dinleyemeden aynı yıl öldü. Konçerto Krasner tarafından 1936 Barcelona Festivali'nde yorumlandı ve büyük başarı kazandı. Gene eksik biçimde *Lulu* operası Robert Denzler'in yönetiminde 1937'de ilk kez Zürih'te sahnelendi.

Alban Berg'in, bir besteci olarak önemi, kendisinden önceki müzikten de yararlanarak, çağdaş besteleme tekniklerini, çok başarılı bir biçimde, özgün müziğinde birleştirebilmesidir. Döneminde bazı eleştirmenlerce "kuralsız, karmaşık ve atonal" bir besteci olarak eleştirilmesine karşın yapıtları ile yeni bir biçim ve kural anlayışını geliştirerek müziğin gelişimine katkıda bulunmuştur. Öte yandan dinleyici açısından güç sayılabilecek bir besteleme tekniğini uygulamakla birlikte dramatik çıkışları ve karşıtlıkları ustaca kullanmasından ötürü benzeri bestecilere oranla daha rahat izlenebilmiştir. Biçim ve teknik açısından kusursuz ve orkestrasyon olarak yetkin yapıtlarıyla, benimsediği tarzın önemli temsilcilerinden biri olmuştur.

• **YAPITLAR (başlıca): Opera:** *Wozzeck*, 1921, *Lulu*, tamamlanmadı, ilk sahneleniş 1937. **Orkestra Müziği:** *Üç Orkestra Parçası*, 1914; *Keman Konçertosu*, 1935. **Vokal Müzik:** Soprano ve Orkestra için *Der Wein* Konser Aryası, 1929. **Oda Müziği:** *Yaylılar Dörtlüsü*, 1910; *Kammerkonzert*, 1923-1925; *Lirik Süit*, 1925, 1926. **Piyano Sonatları:** *Şarkılar*.

• **KAYNAKLAR:** H. F. Redlich, *Alban Berg: The Man and His Music*, 1957; W. Reich, *The Life and Work of Alban Berg*, 1965.

• **BAKINIZ:** SCHÖNBERG, WEBERN.

BERGBOHM, Karl Magnus
(1849-1927)

Alman hukuk felsefecisi. Devletler hukukunda pozitivist görüşün savunucularındandır.

18 Eylül 1849'da Riga'da doğdu. 12 Kasım 1927'de Bonn'da öldü. İsveç kökenli bir ailenin çocuğuydu. Babası tüccardı. 1874'te Dorpat Üniversitesi'ni bitirdi. 1875-1876 arasında Berlin ve Leipzig üniversitelerinde hukuk öğrenimi gördü. 1876'da Dorpat Üniversitesi'den devletler hukuku alanında doktora aldı. 1877'de doçent oldu ve devletler hukuku, kilise hukuku ve hukuk felsefesi dallarında ders verdi. 1893'te Marburg Üniversitesi'nde profesör oldu. 1885-1897 arasında Devletler Hukuku Enstitüsü üyeliği yaptı.

Bergbohm, 1877'de yayımlanan *Staatsvertraege und-Gesetze als Quellen des Völkerrechts* ("Devletler Hukukunun Kaynakları Açısından Antlaşmalar ve Yasalar") başlıklı tezinde devletler hukukunun dayanağının devletin tek taraflı iradesi olduğunu ileri sürmüştür. Bergbohm'un bu savı daha sonra Jellinek tarafından geliştirilerek "devletin diğer devletlerle ilişkilerinde kendisini ancak kendi iradesiyle bağlayabileceği" biçiminde ortaya konmuştur. Bergbohm bu bağlamda "kendi kendini sınırlama" (auto-limitation) kuramını ortaya atan pozitivist hukukçulara öncülük etmiştir.

Bergbohm'a göre devletler hukukunun kaynakları devletler arasındaki antlaşmalar ve genel hukuk ilkeleridir. Bergbohm antlaşmaların devletler hukuku kaynağı sayılabilmesi için genel ve soyut hukuk kuralları koyması gerektiğini savunmuş, yalnızca iki devlet arasında akdedilmiş antlaşmaların, bu iki devleti bağlamakla birlikte, devletler hukuku kaynağı sayılamayacağını ileri sürmüştür. Böylece "kanun antlaşmalar" *(Vereinbarungen)* ve akit antlaşmalar *(Vertraege)* arasında bir ayrım yapmıştır.

Bergbohm devletler hukukunun kodifikasyonunu ütopik bir çaba olarak değerlendirmiş ve çalışmalarını antlaşmalar üzerine yoğunlaştırarak "silahlı tarafsızlık" doktrinini geliştirmiştir.

• **YAPITLAR (başlıca):** *Die bewaffnete Neutralitaet, 1780-1783*, 1884, ("1780-1783 Arasında Silahlı Tarafsızlık"); *Staatsvertraege und Gesetze als Quellen des Völkerrechts*, 1877, ("Devletler Hukukunun Kaynakları Açısından Antlaşmalar ve Hukuk İlkeleri"); *Das Naturrecht der Gegenwart*, 1892, ("Günümüzde Doğal Hukuk").

• **BAKINIZ:** JELLINEK.

BERGER, Hans
(1873-1941)

Alman psikiyatri bilgini. İnsan beyninin biyoelektrik etkinliğini kaydetmeyi başararak, elektroansefalografinin temelini atmıştır.

21 Mayıs 1873'te Bavyera'da Coburg yakınındaki Neuses'te doğdu. Doktor bir baba ile özellikle

"ruh ve beden ilişkisi" konusunda okumaya meraklı bir annenin oğluydu. Ailesinin verdiği "Johannes" adını yetişkin yaşa geldiğinde "Hans" olarak değiştiren Berger, Coburg Lisesi'ni bitirdikten sonra astronomi öğrenimi yapmayı tasarlıyordu. Ancak askerliği sırasında yaşadığı ilginç bir olay Berger'in gelecekle ilgili tasarılarını değiştererek bilimsel yaşamına yeni bir yön verdi: Ordu birliğinde ata binerken büyük bir kaza atlatmış, aynı gece babasından sağlığını soran bir telgraf almıştı, çünkü kız kardeşi belirli hiçbir neden yokken Berger'in tehlikede olduğu duygusuna kapılıp aileyi telaşlandırmıştı. Bu olay üzerine Berger astronomiden vazgeçip psikiyatriye yöneldi ve 1892'de Jena Üniversitesi'nde öğrenime başladı. O yıllarda Freud'un "rüya yorumları" yalnız bilim çevrelerinde değil halk arasında da geniş bir ilgi uyandırmıştı.

1897'de Jena Üniversitesi'nden doktorasını alarak, 1900'de aynı üniversitenin psikiyatri kliniğinde çalışmaya başlayan Berger, 1906'da profesörlüğe, 1919'da psikiyatri bölümü başkanlığına, 1927'de rektörlüğe getirildi ve 1935'te "Emeritus profesör" sanı aldı. Hitler döneminin ve II. Dünya Savaşı'nın tüm acılarına tanık olan Berger, 1 Haziran 1941'de Thüringen'deki Bad Blankenburg'ta bir melankoli nöbeti sonucunda intihar etti.

Çalışmalarında psikiyatri olgularının nesnel temelini araştırmaya ağırlık veren Berger, beyinde kan dolaşımı, ruhsal durumların bedensel göstergeleri ve beyin ısısı konusunda değerli incelemeler yapmıştır. Bununla birlikte nöropsikiyatride Berger'in adı insan beyninin biyoelektrik etkinliğini kaydetmek amacıyla geliştirdiği yöntemle birlikte anılır.

Canlılardaki elektrik potansiyelinin (biyoelektrik) araştırılmasına 18. yy'da başlanmıştı. O çağda İngiliz hekim John Walsh (1725-1795) ile Galvani, hareket (motor) sinirlerinden kaslara giden elektrik uyarılarının varlığını kanıtlayarak ilk adımı atmışlar, 1875'te de A. Richard Caton (1842-1926) adlı bir İngiliz beyin cerrahı kafatasını açarak hayvan beyninin biyoelektrik etkinliğini kaydetmeyi başarmıştı.

Berger beyin kabuğunun elektrik etkinliğinin (beyin dalgalarının) kafatasını açmadan saçlı deri üzerinden de kaydedilebileceğini ve insanın bilinç durumunu yansıtacağını varsaydığı bu etkinliğin, düşüncenin beyne aktarılmasında fiziksel bir araç olarak kullanılabileceğini umuyordu. Duyarlık düzeyi çok düşük elektrikli araçlarla yaptığı bir dizi başarısız deneyden sonra, 6 Temmuz 1924'te oğlu Klaus'un kafasına yerleştirdiği metal elektrotlardan sinyal almayı başardı. Bu ilk olumlu sonucu ve bunu izleyen gözlemlerini 1929'da yayımlayan Berger, denek gözlerini açtığında elektroansefalografideki (EEG) ritmin hemen değiştiğini, aritmetik problemi çözme gibi düşünsel eylemlerin de aynı değişikliğe yol açtığını saptadı. Bu gözlemler ileride nörolojinin en önemli araştırma ve tanı yöntemlerinden biri durumuna gelecek olan EEG'nin temelini oluşturan bulgulardı. Ne var ki o yıllarda Berger'in buluşu fazla ciddiye alınmadığı gibi, bazı çevrelerde alay konusu bile edildi. Özellikle Freudcu anlayışın egemen olduğu psikiyatri çevreleri, Berger'i dar görüşlülükle suçluyorlardı. Ancak birkaç yıl sonra bu çalışmanın yankıları Almanya'nın sınırlarını aşınca konu birden önem kazandı. 1937'de Paris'te toplanan Psikoloji Kongresi'nde sinir sisteminin elektrik etkinliği konusunda Adrian ile Berger'in birlikte sundukları bildiri büyük bir heyecanla karşılanmış ve Berger, döneminin en büyük psikiyatri uzmanlarından biri olarak alkışlanmıştı.

Meslek yaşamına Freud'un yükseliş döneminde başlayan Berger, kaçınılmaz bir biçimde Freud'dan etkilenmesine karşın, psikofizyoloji gibi yeni bir bilim dalının öncüsü sayılır. Onun gerçekleştirdiği EEG yöntemi, bir yandan nörofizyoloji araştırmalarına büyük bir ivme kazandırırken, öte yandan klinik nörolojinin en küçük birimlerine kadar giren, vazgeçilmez bir tanı aracı olmuştur.

- YAPITLAR (başlıca): *Hirn und Seele*, 1919, ("Beyin ve Ruh"); *Über die Lokalisation im Gross hirn*, 1927, ("Beyinde Lokalizasyon Üzerine"); "Über das Elektrenkephalogramm des Menschen," *Archiv für Psychiatrie*, 87, 1929, ("İnsanda Elektroansefalografi Üzerine").

- KAYNAKLAR: C. Blakemore, *Mechanics of the Mind*, 1976; W. Haymaker, *The Founders of Neurology*, 1935.

- BAKINIZ: ADRIAN, EINTHOVEN, ERLANGER, S. FREUD, GALVANI, GASSER, PENFIELD.

BERGER, John
(1926)

İngiliz sanat eleştirmeni, belgesel kitaplar yazarı, romancı. Yerleşik sanat kuramlarına eleştirel yaklaşımıyla 20. yy'ın önemli eleştirmenlerinden biri olmuştur.

Londra'da doğdu. Central School of Art ve Chelsea School of Art'ta okudu. Ressam ve resim öğretmeni olarak hayata atıldı. Önceleri *Tribune* dergisine, sonraları çeşitli yayın organlarına sanat eleştirileri yazmaya başladı. *New Statesman* dergisinin sanat eleştirmeni oldu. *Observer, Sunday Times, Daily Worker, Labour Monthly, Marxism Today*'de Avrupa ve Amerika'nın daha yüzlerce dergi ve gazetesinde yazdı. Son dönemlerde *New Society* dergisinin sürekli yazarları arasındadır. John Berger *G* adlı romanıyla 1972 Booker Ödülü'nü, *Jonah Who Will Be 25 in the Year 2000* ("2000 Yılında 25 Yaşında Olacak Olan Jonah") adlı film için yazdığı senaryoyla da Uluslararası Eleştirmenler Ödülü'nü kazanmıştır.

John Berger *New Statesman* dergisinde yayımladığı yazılarda ağırlıklı olarak sanat yapıtlarının, özellikle de resim sanatının çağdaş toplumlarda algılanma biçimi üzerinde durdu. Kapitalist toplum koşullarında ister istemez bir meta haline gelen bu ürünlerin alıcıya ulaşması sürecinde ortaya çıkan karmaşık ilişkileri inceleyerek yerleşik sanat tarihi kuramlarını sarsıcı görüşler geliştirdi. 1965 yılında yayımladığı *Success and Failure of Picasso* ("Picasso: Başarısı ve Başarısızlığı") adlı incelemesinde söz konusu genel yaklaşımından hareketle, Picasso'nun sanatının sosyo-ekonomik temellerini irdeleyerek, ünlü sanatçının kapitalist toplum koşullarından nasıl etkilendiği-

ni, sistemin etkisinin resimlerine nasıl yansıdığını ortaya koydu. Berger'e göre köklü bir resim geleneği olan İspanya'nın ortaya çıkardığı bu büyük yetenek, zamanla 20. yy'ın sanatını belirleyen koşulların etkisiyle sistemin çarklarından biri haline gelmişti.

Berger benzeri bir çalışmayı *Art and Revolution* (Sanat ve Devrim) adlı kitabında gerçekleştirdi. Sovyet heykeltraşı Ernst Neizvestny'nin yaşamı ve yapıtlarını ele alan bu inceleme, aynı zamanda SSCB'de sanatçının yeri ve rolü üzerinde ayrıntılı çözümlemeler de içeriyordu. Kitap, resmi sanat kurumlarının denetiminden uzak çalışmayı seçen bir sanatçının sanatını resmi yönlendirmelerden uzak ve bağımsız tutma savaşımını bu ülkede sanatın gelişimi, görsel sanatların durumu, işlevi, devrimci sanat gibi konularla iç içe aktarıyordu.

Eleştiri dalındaki etkinliklerinin yanı sıra John Berger fotoğrafçı Jean Mohr'la birlikte, fotoğraf ve yazının bir arada, bilimsel ve sanatsal yaklaşımların iç içe kullanıldığı, adına "belgesel anlatı" denebilecek türde kitaplar da yazdı. Bunlar arasında bir kasaba doktorunun yaşam ve savaşımını yansıtan *A Fortunate Man* ("Talihli Bir Adam") ile Avrupa'daki yabancı işçilerin durumunu yansıtan *A Seventh Man*'i (Yedinci Adam) sayabiliriz. Berger'ın ilgi duyduğu bir başka alan da köylülerin yaşamı ve köylülüğün yok olması olgusudur. *The Pig Earth* köylü öykülerinden oluşan bir yapıttır.

Çok yönlü kişiliğini yazdığı roman, öykü, film senaryoları ile de pekiştiren John Berger, çevirilen kitaplarıyla Türkiye'de de büyük bir ilgi gördü. 1980 yılında yayımladığı *About Looking* ("Bakmak Hakkında") adlı kitabında Şeker Ahmet Paşa'nın bir resmini uluslararası resim ustaları arasında değerlendirdi.

- **YAPITLAR (başlıca): Sanat eleştirisi:** *Permanent Red*, 1960, ("Sürekli Kırmızı"); *Success and Failure of Picasso*, 1965, ("Picasso: Başarı ve Başarısızlığı"); *Art and Revolution*, 1969, (Sanat ve Devrim), *Ways of Seeing*, 1972, (Görme Biçimleri); *About Looking*, 1980, ("Bakmak Hakkında"); *Another Way of Saying*, 1982, ("Söylemenin Başka Biçimi"). **Belgesel:** *A Fortunate Man* (J. Mohr ile), 1967, ("Talihli Adam"); *A Seventh Man* (J. Mohr ile), 1975, (Yedinci Adam). **Roman:** *A Painter of Our Time*, 1958, ("Günümüzün Ressamı"); *The Foot of Clive*, 1962; *Corker's Freedom*, 1964; *G* 1972. **Öykü:** *Pig Earth*, 1979.

BERGIUS, Friedrich
(1884-1949)

Alman sanayici ve kimyacı. Kömürü hidrojenleyerek petrol elde etme yöntemini geliştirmiştir.

11 Ekim 1884'te bugün Polonya'da Wroclaw olan Breslau yakınlarındaki Goldschmieden'de doğdu. Babasının kimyasal madde üreten küçük bir fabrikada müdür olması küçük yaşta bu konuya ilgi duymasına neden oldu. Leipzig, Berlin ve Karlsruhe'de kimya öğrenimi gördü. 1911'de Hannover Üniversitesi'nde fiziksel ve sınai kimya dalında öğretim üyesi oldu. 1914'te Essen'deki Goldschmidt A.G.'nin laboratuvarında yönetici olarak çalışmaya başladı. Araştırmalarından dolayı 1931'de Nobel Kimya Ödülü'nü Karl Bosch ile paylaştı. II. Dünya Savaşı'ndan sonra İspanya ve Arjantin'den aldığı davet üzerine bu ülkelere giderek teknik danışman olarak çalıştı. 30 Mart 1949'da Buenos Aires'te öldü.

Nernst ve Haber'in öğrencisi olan Bergius yüksek basınç ve sıcaklıktaki kimyasal tepkimelere ilişkin ilk deneylerine üniversitede başladı. Çalışmalarını daha sonra bazı sanayicilerin desteğiyle sürdürdü. 1912 yılında ilk patentini aldığı, sonraki 12 yılda geliştirdiği, kendi adıyla anılan bir süreçle kömürden petrol ürünleri elde etmeyi başardı. Bergius'un yöntemiyle toz halindeki kömürün yağla karıştırılıp, yüksek basınç ve sıcaklıkta bir katalistin eşliğinde hidrojenlenmesiyle yüksek kalitede petrol ürünleri elde edilir. II. Dünya Savaşı sırasında Almanya'nın sentetik petrol üretiminin yaklaşık % 75'ini sağlamış olmasına karşın maliyetinin yüksek oluşu, Bergius yönteminin normal koşullarda kullanılmasını engellemiştir. Yine de Bergius'un bu alandaki araştırmaları olası bir petrol krizine karşı kömürden petrol üretme çabalarının temelini oluşturmuştur.

Bergius'un fenol ve etilen glikol üretimi konularındaki çalışmalarının yanı sıra, 1917'de Willstätter ve Hägglund ile başlattığı selülozdan besin maddeleri üretme projesi önemlidir. Hidroklorik asit kullanarak odun talaşından şeker ve şekerden de çeşitli besin maddelerinin üretimini inceleyen araştırmaları, II. Dünya Savaşı sırasında Almanya'nın besin sorununun çözülmesine katkıda bulunmuştur.

- **YAPITLAR:** *Die Anwendung hoher Drucke bei chemischen Vorgängen und eine Nachbildung des Entstehungsprozesses der Steinkohle*, 1913, ("Kimyasal Tepkimelerde Yüksek Basınç Uygulamaları ve Taşkömürün Oluşum Süreçlerinin Benzeştirimi").
- **KAYNAKLAR:** E. Farber, *Nobel Prizewinners in Chemistry*, 1953.
- **BAKINIZ:** K. BOSCH, WILLSTÄTTER.

BERGMAN, Hjalmar
(1883-1931)

İsveçli oyun ve roman yazarı. Komik ve fantastik öğeler taşıyan romanlarıyla 1910-1930 arasında İsveç yazınının önemli adlarından biri olmuştur.

19 Kasım 1883'te İsveç'in Örebro kentinde doğdu. Babası zengin bir bankerdi. Oğlunun duygulu yaratılışını dikkate almayan otoriter bir eğitim uyguladı. Bu nedenle Bergman sürekli sinir bunalımları geçiren hastalıklı bir çocuk olarak büyüdü. 1900'de girdiği Upsala Üniversitesi'nden, bir yıl kadar tarih ve felsefe okudukdan sonra ayrıldı; başta İtalya olmak üzere tüm Avrupa ülkelerini gezdi, bu arada Türkiye'ye de geldi. 1908'de ünlü tiyatro adamı August Lindberg'in kızı ile evlendi; evliliği ruhsal sağlığını olumlu biçimde etkiledi. Bir süre Floransa'da, bir süre de Roma'da yaşadı, daha sonra İsveç'le çeşitli Avrupa kentleri arasında dolaştı durdu, hiçbir yere tam olarak yerleşmedi. 1 Ocak 1931'de Berlin'de öldü.

Karısının aile çevresi dolayısı ile önceleri tiyatroyla ilgilendi. Ibsen etkisindeki ilk oyunları başarı kazanamayınca komediye yöneldi. 1925'te yazdığı *Swedenhielms* ("Swedenhielm Ailesi") adlı oyunu ile çok büyük bir ün kazandı. Nobel Ödülü'ne aday yaşlı bir sanatçının ailesiyle ilişkilerini, mizah dolu bir dille aktaran bu oyun genellikle İsveç yazınının en büyük komedisi kabul edilir.

Bergman 1910'dan sonra fantastik ve grotesk öğeler taşıyan romanlar yazdı, dramatik kurgu ve diyalog düzenlemedeki ustalığını bunlarda da gösterdi. Çocukluk ve ilk gençliğinin İsveç kasabalarındaki izlenimlerini olağanüstü belleğinin de yardımıyla Fransız gerçekçiliğinin gözlem gücüne yaklaşan bir üslupla yansıttı. *Amours* adlı romanında sevginin içerdiği cinsellik öğesini Freud'un görüşlerine yakın bir bakış açısıyla irdeledi.

Bergman'ın olağan mekân ve çevrelerde, olağanüstü ve inanılması güç olaylar içeren romanları, sıradan okurlar tarafından kolay kabul görmemiştir, ama insanın zayıflıklarını mizahla bezeli bir anlayışlılıkla sergilemesi ve coşkulu anlatımı, onu çağdaş İsveç yazınının önemli kişilerinden biri yapmıştır.

• **YAPITLAR (başlıca): Oyun:** *Maria, Jesu moder*, 1905, ("Mesih'in Annesi Meryem"); *Det underbara leendet*, 1907; *Herr Sleeman kommer*, 1917, ("Bay Sleeman Geliyor"); *Swedenhielms*, 1925; ("Swedenhielm Ailesi"). **Roman:** *Amours*, 1910; *Farmor och Var Herre*, 1921, ("Büyükanne ve Efendimiz"); *Chefen fru Ingeborg*, 1924, ("Bayan Müdür Ingeborg").

BERGMAN, Ingmar
(1918)

İsveçli sinema ve tiyatro yönetmeni. İskandinav sinemasının en önemli temsilcilerindendir.

Ernst Ingmar Bergman, 14 Temmuz 1918'de, İsveç'in Uppsala kentinde Protestan bir rahibin oğlu olarak dünyaya geldi. Çocukluğundan beri sahne ve sinema ile ilgiliydi. On iki yaşında kendisine armağan edilen oynatıcıyla başlayan bu tutku, üniversitede yönettiği öğrenci oyunları ve amatör tiyatro çalışmalarıyla sürdü. 1944'de Hälsingborg Şehir Tiyatrosu'nda çalışmaya başladı. Göteborg Şehir Tiyatrosu'na geçtiğinde tiyatro yönetmeni olarak ünü perçinlenmiş bulunuyordu. İsveç sinemasına yeni yetenekler kazandırmak isteyen Svensk Filmindustri için senaryo editörlüğü yaparken ilk yönetmen yardımcılığı denemesine girişti.

İlk film çalışmaları

1944'te Alf Sjöberg'in *Hets* ("Cinnet") filmindeki yardımcılığından sonra 1945'te, senaryosunu da yazdığı *Kris* ("Kriz") adlı ilk filmini yönetti. Yönetmen, bir taşra melodramı olan bu filmi "ne pahasına olursa olsun bir film çekmek için" kabul ettiğini söyler. Bir yıl sonra *Det Regnar på vår kärlek* ("Aşkımızın Üzerine Yağmurlar Yağıyor") adlı filmi çekti. Bir Norveç sahne oyununun uyarlaması olan film yoğun kara film (gangster, dedektif ve korku filmleri) etkileri taşıyordu. Bergman 1947'de ünlü ve deneyimli bir yönetmen olan Gustaf Molander için bir film senaryosu yazdı: *Kvinna utan ansikte* ("Yüzü Olmayan Kadın"). Bu çalışmadan yararlanarak da bir sonraki filmini yaptı. *Skepp till Indialand* ("Hindistan'a Bir Gemi") gene bir oyun uyarlamasıydı. Bergman senaryoda daha sonra sık sık ele alacağı iki izleği, baba kompleksi ile otorite sorununu vurguladı. Ayrıca gene ilk kez bu filmde ayrı iki anlatının kesişip örtüşmesi tekniğini kullandı. 1947'de *Musik i Mörker* ("Karanlıkta Müzik") ve daha sonra *Hamnstad*'ı ("Uğranılacak Liman") çekti. *Hamnstad*, Bergman'ın öteki filmlerinde görülmeyen belgeci bir anlayışla çekilmiş bölümler içeriyor ve İtalyan Yeni-Gerçekçilik'inden izler taşıyordu. Bu sıralarda, kendi oluşturduğu konulara oyuncuları alıştırması ve rollerini benimsetmesi başarılı yönü olarak dikkat çekmeye başlamıştı. 1949 tarihli *Fängelse* ("Hapishane") çoğu iç mekânlarda geçen bir filmdir. Bergman'ın ana izleklerinden olan kötülük ve şeytan, ilk olarak burada ortaya çıkar. Bir fahişeyle onu intihara sürükleyen nedenleri konu alan film karamsar, nihilist bir eğilimi yansıtıyordu.

Üslubunun bağımsızlaşması

Bergman aynı yıl *Törst*'ü ("Susuzluk") çekti. Kadın kahramanlarının psikolojik çıkmazlarını ve yalnızlıklarını inceleyen ilk tipik Bergman filmlerinden biri budur. Aynı yıl çevirdiği *Till Glädje* ("Sevinç") ise Bergman'ın kır ve doğa görünümlerine ağırlık vererek ansızın yön değiştirdiği bir filmdi. Yönetmenin "yaz filmleri" dediği bu dizi 1950'deki *Sommarlek* ("Yaz Oyunu") ile sürdü. Bergman, bu filmin kendisi için büyük önem taşıdığını, kendini ilk kez bu filmde tümüyle bağımsız hissettiğini ve üslubunu bulduğunu belirtmiştir. Senaryosunu kendi öykülerinden birinden esinlenerek yazdığı bu aşk filminde sarsıcı bir doğal dekor kullanıyordu.

Bergman'ın eleştirmenlerce önemsenen ilk filmlerinden biri 1952 tarihli *Kvinnors Väntan*'dır ("Bekleyen Kadınlar"). Filmde bu kez güldürü kalıpları içinde kadınların duygusal ilişkileri ele alınır. Güldürünün en başarılı biçimde kullanıldığı asansör sahnesi Bergman'ın giderek artan teknik becerisinin de bir örneğiydi. "Yaz filmleri"nin sonuncusu, 1953 yapımı *Sommaren med Monika* ("Monika'yla Geçen Yaz"),

bir gençlik aşkını konu edinir. Bu filmde yoğun ve mutlu bir erotizmin etkilerini, yaz ışığının parlak renklerini görmek mümkündür. Olumlu eleştiriler alan film ticari başarı da kazandı.

► *Tiyatro yönetmenliği*

Bu aydınlık ve iyimser filmi, Bergman'a özgü karamsarlığın en çarpıcı örneklerinden biri olan *Gycklarnas Afton* ("Talaş ve Yaldız") izledi. Film bir grup sirk oyuncusu arasındaki gerilimleri konu ediniyordu. Sirk sahibi Albert, cinsel açıdan soğuk karısı, kıskanç metresi Anne, Anne'nin peşindeki oyuncu Fans arasındaki cinsel savaş görsel bir çarpıcılıkla ele alınıyordu. Bu oyuncuların toplumsal konumlarından kaynaklanan aşağılanmışlık duygusuyla örtüşen cinsel yetersizlikleri neredeyse dışavurumcu bir anlatıma kavuşuyordu. İlk gösterilişinde inanılmayacak kadar kötü eleştiriler alan film bugün Bergman sinemasının kilometre taşlarından biri sayılır.

Bergman bu sırada Malmö Şehir Tiyatrosu yönetmenliğine de getirildi. Özellikle tiyatroda, oyuncularıyla kurduğu yoğun ilişkilerle seçkinleşmiş bir yönetmendi. Burada on yılı aşkın bir süre Strindberg, Molière, Goethe ve Ibsen gibi yazarların oyunlarını sahneledi. Yavaş yavaş kendi oyuncu grubunu kuruyordu. Bu dönemde iki önemli film çekti: *Kvinnodröm* ("Sonbahara Yolculuk") ve *Nära Livet* ("Hayatın Eşiğinde"). Özellikle ikincisi, bir doğum kliniğindeki

İsveç Sineması

Küçük nüfusuna oranla Avrupa sinemasının en önemli etkinlik alanlarından biri olan İsveç'in sinema sanayi 1912 yılında Charles Magnusson tarafından Svenska Biografteatern, daha sonra Svensk Filmindustri adıyla kuruldu. Her ülke gibi sinema seyretmeye Lumiere ve Edison* gösterileri ile başlamış olan İsveç'te yerli yapım bu tarihten sonra artmaya başladı. Magnusson yerli yetenekleri bulup çıkarmada ustaydı. Aynı yıl bulduğu iki yönetmen adayı, Victor Sjöström* ve Mauritz Stiller* erken dönem İsveç sinemasına en büyük etkiyi yapacak sinema sanatçılarıydı. Sjöström sosyal konulu filmleriyle, Stiller ise güldürüler ve gösterişli yapımlarla dikkat çektiler.*

İsveç'in I. Dünya Savaşı'nda tarafsız ülke olarak kalması film endüstrisinin gelişmesine yol açmıştı. Savaştan hemen sonraki dönemin gösterişli yapımlarıyla İsveç sineması altın devrini yaşadı. Ne var ki savaştan sonra Amerikan sinemasının dünya piyasasını ele geçirmesiyle bu dönem sona erdi ve daha ticari yapımlara yönelindi. İsveç sinemasına kendi karakterini veren Ibsen, Lagerlöf* gibi yazarların eserlerinden yapılan uyarlamalardan vazgeçildi. Ama bu da bir yarar sağlamadı. 1920'lerle 1930'larda büyük bir bunalım yaşandı. Bu, bir ölçüde, Hollywood'un İsveç sinemasının yeteneklerini kendine çekmesinin bir sonucuydu. 1923'te Sjöström, 1925'te Stiller ve daha sonraları Amerikan sinemasının en büyük yıldızı olacak Greta Garbo* Amerika'ya gittiler. Geride kalan Per Lindberg, Gustaf ve Olaf Molander gibi yönetmenler küçük çapta birtakım denemelere giriştiler. Sıradan melodramlar, güldürüler, operetler arasında tek uluslararası başarıyı sağlayan Intermezzo (1936) da sadece yıldızı Ingrid Bergman'ın* Hollywood'a gitmesine yaradı.*

İsveç'in II. Dünya Savaşı sırasındaki tarafsızlığı bir kez daha film sanayiini canlandırmaya yaradı. Sjöström'ün dönerek Svensk Filmindustri'ye danışman olması, bir önceki dönemde önemli bir film çevirdikten sonra tiyatroya dönen Alf Sjöberg'i sinemaya kazandırdı. Genç Ingmar Bergman'ın senaryosunu yazdığı 1944 tarihli Hets ("Cinnet") İsveç sinemasında yoğun psikolojik çözümlemeler, cinsellik ve tutkulu insan ilişkilerine dayalı yeni bir dönemin habercisi sayılır. Ingmar Bergman ise bu dönemin en güçlü adı oldu ve adı neredeyse İsveç sinemasıyla özdeşleşti.

İsveç küçük film endüstrisine karşın yabancı sinemalardan çok etkilenmeyen bir sinema olarak gelişti. Yabancı filmler yalnızca altyazıyla gösteriliyor, bu yüzden de seyirciye yerli yapımlar kadar yakın gelmiyordu. Ama öte yandan yerli yapımcılar seyirci kitlesinin küçüklüğü yüzünden sıkıntı çekiyordu. Büyüyemeyen bir sanayi olarak kalmak zorunda olan İsveç sineması 1950'lerde konan yüksek eğlence vergisi yüzünden ayrıca sarsıntıya uğradı. Bütün bu sorunlara rağmen Bergman'ın, Sjöberg'in, Arne Mattsson'un ve Arne Sucksdorff'un filmleri çevrilebildi.

1960'larda bu kötü durumdan kurtulmak üzere eğlence vergisinin kaldırılması için baskı yapıldı, 1963'te kurulan İsveç Film Enstitüsü yeni projeleri ödüllendirmeye yöneldi. Bu dönemde ve 1970'lerde psikolojik konulardan çok toplumsal ağırlıklı konulara yönelindi, bu arada cinselliğe ilişkin konuların büyük bir açıklıkla tartışıldığı görüldü. Bo Widerberg, Vilgot Sjöman, Jörn Donner, eski oyuncu Mai Zetterling, Jan Troell, Jonas Cronell, Lars Magnus Lindgren gibi sinemacılar ortaya çıktı. Bazı iddialı yapımlar dışında İsveç sineması hep küçük bütçeli yapımlara yöneldi. Her sinemada olduğu gibi İsveç sinemasında da nitelik ve kasa gelirinin ters orantılı işlemesi kuralı geçerlidir, bu nedenle TV ile sinema arasında işbirliği kurulması İsveç sinemacılarını bir ölçüde rahatlattı.

İsveç sinemasını 1970'lerde olumsuz yönde etkileyen olaylar arasında, 1975 yılındaki grev ve Bergman'ın 1976'da İsveç'i terketmesi sayılabilir. Bu geçici düşüşler İsveç Film Enstitüsü'nün duruma hâkim olması ve film yapımına geçmesiyle atlatıldı.

kadınların öykülerini anlatırken gene tipik Bergman konularını gündeme getiriyordu.

Bu dönemin başyapıtı ise İsveç sinemasının en başarılı duygusal güldürülerinden biri sayılan *Sommarnattens Leende*'dir ("Bir Yaz Gecesi Gülümseyişleri"). Marivaux ve Moliére gibi yazarların entrikalı güldürülerini hatırlatan konu 1901'de bir kır evinde geçer. Film görünürdeki entrikaların ardında ince bir şiir, yoğun bir hatırlama süreci ve sanat-gerçeklik ilişkisi üzerine gözlemlerle yüklüdür. Bergman'ın en sık gösterilen filmlerinden biridir.

Bergman'a dünya çapında başarı getiren film 1957 tarihli *Det Sjunde Inseglet* (Yedinci Mühür) oldu. Yönetmenin *Trämalung* ("Duvar Resmi") adlı kendi oyunundan uyarladığı senaryo, şövalye Antonius Blok'un serüvenlerini konu edinir. Blok, yamağı Jöns'le birlikte katıldığı Haçlı seferinden döndüğünde ülkesini vebayla yerle bir olmuş bulur. Orta Çağ'ın tüm görünümleri arasında Tanrı'yı arayıp dururken karşılaştığı tek şey Ölüm olacaktır. Blok sonuçta kendisini ve tüm insanlığı ortaya koyarak Ölüm'le bir satranç oyunu oynar. *Yedinci Mühür*, Orta Çağ'da geçen konusuna rağmen çağdaş bir karamsarlığın anlatımıdır.

Yönetmen bu filmden sonra *Smultronstället*'de ("Yaban Çiçekleri") çağdaş bir konuyu işledi. Film, başrolde eski kuşak yönetmeni Victor Sjöström'ün unutulmaz oyunuyla, yaşlılık, yalnızlık ve hatırlama gibi Bergman konuları üzerine yapılmış bir başyapıt oldu. Başarılarla geçen bir meslek yaşamının sonunda kendisine verilecek onur belgesini almak üzere geliniyle bir araba yolculuğuna çıkan Profesör Borg yolculuğu sırasında yaşamının önemli anlarını yeniden yaşar. Film şimdiki zamanla geçmiş, düş ve gerçek arasında gidip gelir. Bu Bergman'ın filmdeki yumuşak ve lirik kamera çalışmasıyla da bütünleşir. Profesör Borg, bir önceki filmindeki şövalye Blok'un Tanrı'yı arayışından pek de farklı olmayan bir biçimde, insanın kendi kişiliğinde giriştiği bir arayışın anlatımıdır. 1960'ta yönetmen gene Orta Çağ'la ilgili bir film çekti. *Jungfrukällen* ("Bakir Kaynak"), korkunç bir cinayetin ve bunun karşılığında alınan öcün öyküsüydü. Bergman filmde Tanrı'yı acımasız ve suskun bir güç olarak sunuyordu.

Bu dönemde Bergman'ın filmlerindeki görsel unsur giderek önem kazanmaya başladı. Yönetmen, görüntü yönetmenleri Gunnar Fischer ve özellikle Sven Nykvist'in yardımıyla eşyanın plastiğini, doğa görünümlerinin simgesel değerini daha yoğun bir görsel zenginlikle ele almaya başladı. Bu arada Jung'un rüya çözümlemesiyle ilgilenen Bergman'ın bu ilgisi, 1960'larda gerçekleştirdiği üçlemede belirgindir. 1961'deki *Såsom i en spegel* ("Bir Aynanın İçinden, Karanlıkça") bir ailenin bireyleri arasındaki ilişki ve kopuşları konu edinir. Baba, erkek kardeş, kız kardeş, onun kocası arasındaki gerilimler bir yönüyle cinsel, öteki yönüyle de dinsel ve entelektüeldir. Sanatçının sorumluluğu, toplum ve aydın, dış çevreden yalıtılma sorunları gene Bergman'a özgü karanlık bir sinema evreni içinde tartışılır. 1963'teki *Nattvardgästerna* ("Kış Işığı") ise tanrısal olan sevgiyi ararken giderek insani olandan uzaklaşan kişileri konu edinir. Kendi ifadesine göre, yönetmen filmin çekimi sırasında Tanrı'yı "insana yönelik bir sevgi"

"Utanç" filminden

◄ *Tanrı-insan yaşam-ölüm temaları*

olarak gören anlayıştan kuşku duymaya başlamış, bu da filmin yönünü değiştirmiştir. Filmde Tanrı arayışının kaçınılmazlığı ile boşunalığı, acılı bir karşıtlık olarak ele alınır. Üçlünün son filmi, yine 1963'teki *Tystnaden* (Sessizlik) Bergman'ın en çok gürültü koparan filmi ve dönemin cinsel tedirginliklerini en iyi yansıtan Avrupa filmlerinden biri oldu. İki kız kardeş ve kız kardeşlerden birinin küçük oğlu arasındaki ilişki, suçlu kadın cinselliklerinin olduğu kadar buna koşut gelişen çocuk masumiyetinin de anlatımıydı. Film ciddi tepkilerle karşılandı. Ama bu büyük ticari başarıya ulaşmasına da engel olmadı.

Kadın cinselliğinin araştırılması

Bergman'ın kadın cinselliğinin ruhsal dinamiklerini araştırması 1966 tarihli *Persona*'da ("Maske") aynı mekân içine kapatılmış kadınlara yöneldi. Filmde psikosomatik bir olay sonucu dili tutulan ünlü oyuncu Elisabet Vogler (Liv Ullman) hemşire Alma (Bibi Andersson) ile bir sayfiye evine kapanır. İki kadın birbirlerine muhtaç olmanın getirdiği zorunluluk sonucu histeriden cinsel yakınlaşmaya kadar türlü evrelerden geçerler. Kimi noktalarda, iki kadının yüzü birbirinden ayırt edilemez olur ve film ilişkinin yıkımsal niteliğini yanan film karesiyle simgeleyerek biter. Liv Ullman ve Bibi Andersson bu filmdeki olağanüstü oyunlarıyla Bergman'ın başarısını bütünlemişlerdir.

◄ *Simgesel anlatım*

Aynı yıl çektiği *Vargtimmen* ("Kurdun Saati") yönetmenin o zamana kadar az çok örtük ve dolaylı bir biçimde ele aldığı bir sorunu, toplumla çelişkiye düşen sanatçı sorununu işliyordu. Kesikli bir anlatı yapısı kuran filmde ressam Johan Borg, Gotik korku öykülerine anıştırmada bulunan bir "iblis" sanrısı ile bunalır. Borg'un peşini bırakmayan "iblis" bir anlamda kaybedilen Tanrı'yla ulaşılamayan toplum arasındaki karabasanlı karşıtlığın anlatımıdır. Bunu izleyen *Skammen*'de ("Utanç") haber filmlerini andıran görüntüleriyle bilinmeyen bir totaliter devlette aydının yerini gündeme getirir. Sorun gene yaratıcı bireyle toplum arasındaki uzlaşmazlıktır.

1969 yapımı *En Passion* ("Bir Tutku") film tekniği ve anlatım açısından yenilikler getiriyordu. Bergman burada rengi soldurulmuş film ve oyuncuların dosdoğru kameraya bakmalarıyla sağlanan bir oyun tekniği kullandı. Eleştirmenler bu film hakkında çelişen görüşler öne sürdüler. Genel kanı, Bergman'ın yenilikçi bir film anlayışına öykünerek ana izleklerini

baltaladığı yolundaydı. 1970 yapımı *The Touch* (Temas) ise yönetmenin ilk Amerikan yapımıydı. İsveçli bir çiftle onların hayatına giren Amerikalı bir doktorun öyküsü gene tipik bir Bergman konusuydu. Artık Bergman ve dünyası bir ölçüde önceden kestirilebilir olmuştu.

1972 yapımı *Viskingar och Rop* ("Çığlıklar ve Fısıltılar") Bergman'ın dönem filmlerinden biridir. Biri ölmekte olan üç kız kardeş arasındaki ilişkinin anlatımıyla, yönetmen bir kere daha kadınlar arasındaki gerilimli ilişkilere döner. Veremden ölmekte olan ablanın (Harriet Andersson) başını bekleyen iki kız kardeş *Sessizlik*'deki karşıtlığın bir çeşitlemesidir. Cinselliğini dolu dizgin yaşayan kız kardeş (Liv Ullman) ile suçlu cinselliğini sado-erotik yollardan doyuran kız kardeş (Ingrid Thulin) üçüncü kız kardeşle simgelenen ölümde birleşirler. Film, bütün karamsarlığına karşın son bir geriye dönüşte üç kız kardeşin mutlu gençlik günlerini çağrıştırarak biter. Bergman bu filmde Kuzey'in ressamlarından, özellikle de Gustav Munch'dan yararlandı. Zengin renkler, sahneler arasındaki gösterişli geçişler, kadın oyuncuların olağanüstü başarısı filme geç dönem Bergman filmleri arasında özel bir yer kazandırdı.

Kadın erkek ilişkilerinin psikolojik boyutta ele alınması

Bir sonraki Bergman filmi 1974'te gerçekleşti, *Scener ur ett aektenskap* ("Bir Evlilikten Sahneler") önce İsveç Televizyonu için altı bölümlük bir dizi olarak hazırlandı. Sonra bu televizyon dizisinden kurgulanan sinema filmi gösterime girdi ve büyük ilgi gördü. On yıllık evlilikten sonra evlilikleriyle hesaplaşmaya karar veren varlıklı bir burjuva çiftini anlatırken, yönetmen yeniden kadın-erkek ilişkilerine dönüyordu. Psikanalist yöntemden yararlanan ve kendi evliliğinden izler taşıyan film az çok belgeci bir anlatım benimsiyordu. Bunu, 1975'te Mozart'ın *Die Zauberflöte* (Sihirli Flüt) operasının uyarlaması izledi. Eleştirmenlerce çok başarılı bir uyarlama olarak nitelenen film Bergman için bir tür değişikliği sayıldı. Oysa yönetmen yeniden evlilik ve kadın-erkek ilişkileri konularına dönecekti. 1977 yapımı *Face to Face* (Yüz Yüze) kadın psikiyatrist Jenny Isaksson'un kendi evliliği ve cinsel bunalımlarıyla yüzleşmesini anlatır. Kimi eleştirmenler filmi ustaca bulmakla birlikte Bergman'ın kendi sınırlarını zorladığı kanısına vardılar.

Yönetmenin son dönem filmleri nitelik ve düzey açısından farklılık gösterdi. 1978'de gerçekleştirilen Alman-İsveç ortak yapımı *The Serpent's Egg* ("Yılan Yumurtası") abartılı bir II. Dünya Savaşı filmi, Ingrid Bergman'la Liv Ullman'ın bir ana-kız uzlaşmazlığını canlandırdığı 1980 tarihli *Sonate d'automne* ("Sonbahar Sonatı") bir başyapıt sayıldı. Bergman'ın bu filmden sonra iki önemli çalışması daha oldu; *Aus dem leben der Marionetten* ("Kuklaların Hayatından") adlı Alman yapımı ve bir dönem filmi olan *Fanny and Alexander*. Yönetmen bu filmden sonra sinemayı bıraktığını açıkladı.

Bergman yaratıcı Avrupa sinemasının en önemli adlarından biridir. Din, psikanaliz, cinsellik konularını, aydın ve toplum çelişkisini çağdaş Avrupalı aydının bilincini yansıtan ve çoğu kez de sarsan bir yoğunlukla ele aldı. İsveç'te 1960'lara doğru egemen olmaya başlayan yeni sinema akımları Bergman'ın aşırılıklarıyla karamsarlığını haklı olarak eleştirdilerse de, bu Bergman sinemasının en iyi örneklerini gözden uzak tutmak anlamına gelmez. Ingmar Bergman, bugün kendi konularını kabul ettirmiş ve kurduğu oyuncu grubuyla (Von Sydow, Thulin, Andersson, Ullman vb.) dünya sinemasına unutulmaz çağdaş insan yüzleri bırakmış bir sinemacı olarak kabul edilmektedir.

- **YAPITLAR (başlıca):** *Kris*, 1945, ("Kriz"); *Det Regnar på vår kärlek*, 1946, ("Aşkımızın Üzerine Yağmurlar Yağıyor"); *Skeep till Indialand*, 1947, ("Hindistan'a Bir Gemi"); *Törst*, 1949, ("Susuzluk"); *Till Glädje*, 1949, ("Sevinç"); *Sommarlek*, 1950, ("Yaz Oyunu"); *Kvinnors Väntan*, 1952, ("Bekleyen Kadınlar"); *Sommaren med Monika*, 1953, ("Monika'yla Geçen Yaz"); *Gycklarnas Afton*, 1953, ("Talaş ve Yaldız"); *Nära Livet*, 1954, ("Hayatın Eşiğinde"); *Sommarnattens Leende*, 1955, ("Bir Yaz Gecesi Gülümseyişleri"); *Det Sjunde Inseglet*, 1957, (Yedinci Mühür); *Smultronstället*, 1957, ("Yaban Çiçekleri"); *Jungfrukällen*, 1960, ("Bakir Kaynak"); *Såsom i en spegel*, 1961, ("Bir Aynanın İçinden, Karanlıkça"); *Nattvardgästerna*, 1963, ("Kış Işığı"); *Tystnaden*, 1963, (Sessizlik); *Persona*, 1966, ("Maske"); *Vargtimmen*, 1966, ("Kurdun Saati"); *Skammen*, 1968, ("Utanç"); *En Passion*, 1969, ("Bir Tutku"); *The Touch*, 1970, (Temas); *Viskingar och Rop*, 1972, ("Çığlıklar ve Fısıltılar"); *Scener ur ett aektenskap*, 1974, ("Bir Evlilikten Sahneler"); *Die Zauberflöte*, 1975, (Sihirli Flüt); *Face to Face*, 1977, (Yüz Yüze); *The Serpent's Egg*, 1978, ("Yılan Yumurtası"); *Sonate d'automne*, 1980, ("Sonbahar Sonatı"); *Aus dem Leben der Marionetten*, 1981, ("Kuklaların Hayatından"); *Fanny and Alexander*, 1982.

- **KAYNAKLAR:** P. Cowie, *Screen Series: Sweden II*, 1970; P. Harcourt, *Six European Directors*, 1974; Secker ve Warburg, *Bergman on Bergman*, 1973; B. Steene, *Ingmar Bergman*, 1968; J.R. Taylor, *Cinema Eye, Cinema Ear*, 1964; R. Wood, *Ingmar Bergman*. 1970.

BERGMAN, Ingrid
(1915-1982)

İsveç asıllı ABD'li sinema oyuncusu. Canlandırdığı kadın tipleri kadar özel hayatındaki bağımsız davranışlarıyla da ilgi çekmiştir.

29 Ağustos 1915'te doğdu. Daha bebekken anne ve babası ölen Bergman akrabalarınca büyütüldü. 1933 yılında Stockholm'de Kraliyet Tiyatro Okulu'na girdi ve bir yıl içinde filmlerde başrol oynamaya başladı. Özellikle Gustaf Molander'in yönettiği 1936 tarihli *Intermezzo* ile parladı. David O. Selznick tarafından Hollywood'a çağrılarak bu filmdeki rolünü orada da canlandırdı. Broadway'de *Liliom* gibi oyunlarda oynadı. Doğal güzelliği, sevimliliği ve canlılığı ile kısa zamanda çok tutulan bir yıldız oldu. Tehlike altındaki genç kadınları *(Notorius*, 1946), kahraman kadınları *(For Whom The Bell Tolls*, 1943; *Joan of Arc*, 1948) ve geçmişi şüpheli güzel kadınları *(Casablanca*, 1943; *Saratoga Trunk*, 1945) birbirine eşit bir başarıyla canlandırdı. *Gaslight* (Işıklar Sönerken) ile ilk Oscar'ını aldı. Alfred Hitchcook'un gözde oyuncularından biri oldu.

1949'da İsveçli kocasını bırakarak hayranı olduğu İtalyan yönetmen Roberto Rosselini'yle duygusal ilişki kurması büyük bir skandala yol açtı. ABD senatosuna kadar yansıyan olay Bergman'ın abartılı bir biçimde lanetlenmesine neden oldu. Bu olay

üzerine uzun süre Avrupa'da çalışmak zorunda kalan oyuncu, Rosselini ile *Stromboli, Europa'51* ve *Viaggio in Italia* gibi sonradan çok önemsenecek filmler çevirdi. 1956'da Paris'te Jean Renoir için *Elena et les Hommes* (Elena ve Erkekler) filmini çevirirken Amerikan yapımı *Anastasia* için teklif alarak Hollywood'a döndü. Bu filmdeki rolü ile ikinci defa Oscar Ödülü'nü alırken kendisinden seyirci önünde özür dilendi. Bundan sonra Avrupa ve Amerika'da çeşitli filmlerde başroller oynayan Ingrid Bergman, Broadway'de de O'Neil ve Noel Coward gibi yazarların oyunlarında sahneye çıktı. 1974 tarihli *Murder on the Orient Express*'deki mürebbiye rolüyle üçüncü Oscar'ını da alan oyuncu 1978'de yaşlılık döneminin en önemli filmini, Ingmar Bergman'ın *Autumn Sonata*'sını çevirdi. Ingird Bergman uzun yıllar savaştığı kanserden kurtulamayarak 1982 Eylülü'nde öldü.

Ingrid Bergman iyi bir oyuncu olmasının yanı sıra yıldız kavramının sinemadaki en önemli temsilcilerinden biridir. Kendine özgü çekiciliğiyle rollerin belirlemelerini aşmış, onları kendine maletmeyi başarmıştır.

- **YAPITLAR (başlıca filmleri):** *Intermezzo*, 1936; *Die Vier Gesellen*, 1938; *Adam Had Four Sons*, 1940; *Dr. Jekyll and Mr. Hyde*, 1941; *For Whom The Bell Tolls*, 1943, (Çanlar Kimin İçin Çalıyor); *Casablanca*, 1943; *Gaslight*, 1944, (Işıklar Sönerken); *Saratoga Trunk*, 1945; *Spellbound*, 1945, (Öldüren Hatıralar); *Notorious*, 1946; (Aşktan da Üstün); *The Bells of St. Mary's*, 1946; *Joan of Arc*, 1948; *Arch of Triumph*, 1948; *Under Capricorn*, 1949; *Stromboli*, 1949; *Europa'51*, 1952; *Viaggio in Italia*, 1953; *Angst-La Paura*, 1954; *Elena et les Hommes*, 1956, (Elena ve Erkekler); *Anastasia*, 1956; *Indiscreet*, 1958; *Aimez-Vous Brahms?*, 1961, (Brahms'ı Sever misiniz?); *The Visit*, 1964; *Cactus Flower*, 1969; *Murder on the Orient Express*, 1974; *A Matter of Time*, 1976; *Autumn Sonata*, 1978; *Golda*, 1981.

BERGMAN, Torbern Olof
(1735-1784)

İsveçli kimyacı ve doğabilimci. Kimyasal çözümleme alanında önemli çalışmalar yapmış ve kimyasal ilgi kavramını ortaya atmıştır.

20 Mart 1735'te Vaestmanland'daki Katrineberg' de doğdu. Uppsala Üniversitesi'nde önce babasının isteğiyle tanrıbilim ve hukuk, sonra doğabilimleri okudu ve Linnaeus'un öğrencisi oldu. 1761'de aynı üniversitenin matematik kürsüsünde doçent, 1767'de de kimya profesörü olarak ders verdi. 1765'te Royal Society'nin, 1782'de Fransız Bilimler Akademisi ve İsveç Akademisi'nin üyeliğine seçilen Bergman, sağlığının bozulması nedeniyle 1780'de üniversitedeki görevinden ayrıldı ve 8 Temmuz 1784'te Medevi'de veremden öldü.

İlk çalışmalarını fizik ve doğabilimleri alanında yapan, kutup ışıklarını, sıcaklık değişimiyle ortaya çıkan elektriklenme (piroelektrik) olayını ve kristallerin ağsı yapısını inceleyen Bergman, kimyayı hemen hemen kendi çabasıyla öğrenmişti ve flojiston kuramının en ateşli savunucularından biriydi. Bütün yanıcı maddelerde var olduğunu düşündüğü yanıcı özün hidrojen olduğunu sanıyordu. Sonradan Lavoisier'nin araştırmalarıyla yanlışlığı kanıtlanan bu görüşe olan inancı, Bergman'ın kimyaya yine de önemli katkılarda bulunmasını engellememiştir.

Özellikle kimyasal çözümleme alanında yeni yöntemler geliştiren Bergman, tartı yoluyla (gravimetrik) nicel çözümlemenin öncülerindendir. Bileşikteki katılma oranı (dozu) belirlenecek elementi tuz halinde çökerterek ve kuruyan çökeltiyi çok hassas bir teraziyle tartarak pek çok mineral bileşiminin nicel çözümlenmesini yaptı. Bu yöntemlerle şapın ve laktik asitin yapısını inceleyen, 1775'te saf nikeli elde eden ve 1782'de tungsteni yalıtan Bergman, Linnaeus'un öğrencisi olarak minerallerin sınıflandırılmasına ayrı bir önem vermiş ve mineralleri görünür özelliklerinden çok kimyasal özelliklerine göre sınıflandırmıştır.

Bergman'ın kimyaya en önemli katkısı ise, "kimyasal ilgi" kavramını geliştirmesi ve elementleri aralarındaki ilginin derecesine göre sınıflandıran bir tablo hazırlamış olmasıdır. Daha önceki yıllarda Boerhaave'nin de ilgilendiği bu konuyu 1775'te araştırmaya başlayan Bergman, bazı element ve bileşiklerin koşullar ne olursa olsun birbirleriyle birleşme eğiliminde olduğunu gözlemleyerek, bir maddenin ikinci bir maddeyle hızla tepkimeye girdiği halde üçüncü bir maddeye karşı aynı ilgiyi göstermemesinin nedenlerini araştırdı. Sonunda maddeler arasında belli bir "kimyasal ya da seçici ilgi"nin söz konusu olduğunu düşündü. Böylelikle yaklaşık 59 maddeyi birbirlerine duydukları kimyasal ilgiye göre sınıflandırdı. Örneğin bazların bir asite, asitlerin de bir baza ilgi derecesine dayanarak sınıflandırmasını yaptı. 19. yy'ın başlarına kadar geçerliliğini koruyan bu tablo, maddenin fiziksel özelliklerinden çok kimyasal özelliklerine ağırlık vermekle önceki sınıflandırmalardan değişik bir yaklaşım getirmiş ve daha sonraki sınıflandırma çalışmalarını büyük ölçüde etkilemiştir.

- **YAPITLAR (başlıca):** *Disquisitio de Attractionibus Electivis*, 1775, ("Seçici İlgi Üzerine Bir İnceleme"); *De Analysi Aquarum*, 1778, ("Suyun Çözümlenmesi Üzerine").
- **KAYNAKLAR:** G. Garlid ve J. Nordström, *Torbern Bergman's Foreign Correspondance*, I. 1965; B. Mostrom, *Torbern Bergman*, 1957.
- **BAKINIZ:** BERZELIUS, BOERHAAVE, LAVOISIER, LINNAEUS, G.E. STAHL.

BERGSON, Henri
(1859-1941)

Fransız filozof. Sezgicilik'in kurucusudur. İnsan yaşamının başlangıçta yönlendirici bir atılımla sürekli gelişme süreci içinde olduğu görüşünü savunmuştur.

Paris'te doğdu, gene orada öldü. Yahudi kökenli Polonyalı bir baba ile İrlandalı bir annenin oğludur. Dokuz yaşına dek Londra'da kaldıktan sonra Paris'e döndü. Ortaöğrenimini Condorcet Lisesi'nde, sonra 1878'de École Normale Supérieure'de, yükseköğrenimini Yüksek Öğretmen Okulu'nda gördü. Öğreni-

mini bitirince 1881'de felsefe öğretmeni olarak görevlendirildi.

Ben ve bellek

Önce Angère, daha sonra Clermont liselerinde felsefe okuttu. 1889'da *L'Essai Sur Les Données Immédiates de la Conscience* adlı yapıtıyla Sorbonne Üniversitesi'nde felsefe doktoru sanını kazandı. Oldukça başarılı bir çalışma sayılan bu yapıtından sonra Rollin Koleji'nde felsefe öğretmenliğine, daha sonra Dördüncü Henri Lisesi'ne atandı. Öğretmenlik görevini sürdürürken, bir yandan da felsefe çalışmalarını hızlandırdı. 1896'da *Matière et Memoire* adlı yapıtını yayımladı. Bir süre Yüksek Öğretmen Okulu'nda "konferansçı" olarak çalıştı (1898-1900). Sonra Collège de France'a felsefe profesörü olarak atandı. 1900'de *Le Rie* adını verdiği yapıtı yayımlandı. Bir süre sustu.

Değişme ve gelişme

1907'de en büyük yapıtı sayılan ve kendisine büyük ün sağlayan *l'Evolution Créatrice*'i yayımladı. Fransa dışında da ününün yayılmasına yol açan bu yapıtın yayımından sonra uzun bir süre gene sustu. 1924'te Akademi üyeliğine seçildi. 1928'de Nobel Ödülü'nü aldı. 1932'de *Les deux Sources de la Morale et de la Religion* yayımlandı. Yapıtlarında deneycilik, usçuluk ve görgücülük akımlarına karşı eleştiriye dayalı savlar ileri sürdü.

Bergson bu çalışmalarının yanı sıra değişik felsefe dergilerinde araştırmalar, incelemeler yayımladı. Einstein'ın zamanla ilgili kuramı konusunda, kendi görüşlerini, özellikle "süre" sorununu içeren bir çalışma yaptı. Bu çalışmasında, Einstein'ın "zaman" kavramı ile, kendisinin "süre" kavramının bağlantılı olduğu görüşünü savundu.

Sezgisel eleştiri

Bergson felsefeye kendinden önce gelen ve yaşadığı dönemde özellikle pek yaygın olan Darwincilik, Lamarckçılık ve Entelektüalizm gibi akımları eleştirmekle girdi. Ona göre yaşamı birtakım değişmelerle, dönüşümlerle açıklama olanağı yoktur. Bu nedenle

Süre bir oluştur

Darwin'in, Lamarck'ın gelişim kuramları insanı anlamaya, açıklamaya yetmez. Onlar gibi, insanı yalnız özdek ya da tin olarak gören öğretiler de soruna çözüm getirecek güçte değildir. İnsanı anlamak başka varlıklardan yola çıkmakla değil, onun özünü, kişiliğini, benliğini kuran öğeleri bulmakla bağlantılıdır. İnsan, eski felsefenin ileri sürdüğü gibi, yalnız gövdetin birliğinin kurduğu bir "bütün" değildir, onun bugüne değin işlenmemiş öğeleri, üzerinde durulmamış yönleri vardır. Bu alanların sınırları içine girebilmek için bütün önyargılardan sıyrılmak, yeni bir yöntemle işe koyulmak gerekir.

Zaman kavramı

Bergson'un düşünce evreninde odak sorun "zaman" kavramıdır. O, zaman kavramına başlangıçta kendi çağına dek gelen bütün filozofların, konuyla ilgili açıklamalarını eleştirmekle yaklaşmıştır. Ona göre eski felsefenin anladığı zaman, bilimin ölçülebilen bir uzay (mekân) olarak nitelediği olgudur. Böyle bir görüş zaman kavramının içerdiği sorunu çözmeye yetmez. Zaman insan bilincinin bir oluşumu ve yaratıcı gelişimidir. Bu nedenle insan bilincinin dışında değil, gelişim süreci içindedir. İnsan bilinci ise belleğin oluşturduğu ayrı bir varlıktır. Belleğin kökeni de geçmişin şimdiki sürede uzamasıdır. Bellek bu özelliği yüzünden, durağan değildir, geçmişten bugüne doğru uzayan kesintisiz bir akıştır. Nitekim insanın "bilinçli varlığının özünü, geçmişin şimdiki sürede uzaması demek olan bellek kurar, geçmişin geriye dönmesi söz konusu değildir. Deney bunu, doğrudan doğruya, göstermektedir."

İnsan tin-gövde ikilisinin değil, "ben"in biçimlendirdiği bir varlıktır. "Ben" ise insan bilincinin bir "kabuk bölümü" us, anlayış gücü, mantık, bilim gibi katları oluşturur. Bu bölümün biçimlenmesinde başlıca etken, içinde yaşanan toplumun genel geçerlik taşıyan koşullarına uymaktır. Bu kabuk bölümün çalışması "nedensellik ilkesi"ne bağlıdır. Bilincin içini oluşturan öz ise "temel ben" (moi fondamental) denen varlıktır. "Temel ben" sürekli bir devinim, atılım içindedir. Onun için durağanlık, belirlenim söz konusu değildir. "Ben"in oluşmasında bilinç değişmelerinin etkisi büyüktür. Sürekli bir akış niteliği taşıyan bilinç değişmelerinin aralıklı olarak kavranması "ben" kavramının doğmasını sağlar.

Değişme bir gelişme süreci özelliği taşır, bu bakımdan kesintisiz bir ilerlemedir. İlerleme ise canlı varlık için söz konusudur. Bergson "değişme" kavramından kendine özgü bir anlam çıkararak önceki bilgelerden ayrılır. Ona göre değişme bir durumdan başka bir duruma geçmek değil, yeni bir tür ortaya koymak için yaratıcı bir atılımda bulunmaktır, bu da yaşamın özü gereğidir. Nitekim "değişmenin yeni bir türün doğmasına olanak sağlayacak aşamaya ulaşabilmesi için genel bir duruma dönüşmesi, her canlı varlıkta yavaş, ancak sürekli olarak ortaya çıkması gereklidir." Bu süreklilik yaratıcı eylemin gerçekleşmesi için başlıca koşuldur. Yaratıcı eylem, değişmenin verimli bir durum kazanmasına, belli bir olgunluğa varmasına bağlıdır. Değişmenin başka bir özelliği de bir "çaba" olmasıdır. "Canlı varlığın, içinde yaşamak gereğinde kaldığı çevreye uyabilmek için tükettiği bir çabanın ürünüdür."

Değişmenin canlı varlıklarda bir gelişme olduğu açıktır. Canlı varlığın hangi türü olursa olsun, cansızlar gibi bir kurala bağlı olması özü gereğidir. Bütün canlı varlıklar da gelişme süreci içinde, "fiziksel, kimyasal yasalara bağlıdır". Bu nedenle "herhangi bir canlıya kendiliğinden uygulanabilecek, genel geçerlik taşıyan, bir biyoloji yasası yoktur." Varlık türleri, kendi oluş ortamlarında, özel yasalara bağlı gibi görünürlerse de doğru değildir, doğru olan değişme ile gelişmedir. Bir canlının gelişmesi, oğulcuğun

(embryon) gelişmesi gibi sürenin kesintisiz olmasını, geçmişin şimdi de sürüp gitmesini, sonunda "organik bir belleğin ortaya çıkmasını gerektirir." Bütün değişmeler, gelişmeler bir süre içinde gerçekleşir. Süre içinde gerçekleşen gelişme yaratıcı bir atılımdır. Bergson bu yaratıcı atılıma "élan vital" demektedir. Yaratıcı nitelik taşıyan yaşam atılımı ile sürekli bir gelişimi, kesintisiz bir evrimi sağlayan "oluş" birbirini gerektiren iki süreçtir. Birinin bulunmadığı yerde öteki de yoktur. Öte yandan yaşam atılımı da, evrimi gerçekleştiren oluş da süreye bağlıdır.

Süre bir akıştır, kesintisiz bir ilerlemedir, geçmişin gittikçe büyüyen, geleceğe doğru uzayan açılımıdır. Bu uzama sürecinde, geçmiş kendi kendini korur, saklar. Geçmişin kendi kendini koruması, belli bir yerde durma, kesintiye uğrama anlamına gelmez. Burada sürenin bitmeyen bir akış oluşu söz konusudur. Akış bir uzayıştır, sonu ve sınırı olmayan, yalnız kendi kendisiyle tanımlanabilen bir uzayıştır. Öte yandan, süre bölünemeyen bir devinim, ölçülemeyen bir atılımdır, bir oluştur. Süre için "vardır" denemez, yalnız "olmaktadır" denebilir. "Vardır" demek, belli bir anlamda sınırlandırmadır, nesneyi bir "yere" koymaktır. Oysa süre belli bir yerde değildir, bitmeyen "oluş"tur.

İnsan araç yapan bir varlıktır (homo faber), onu başarıya ulaştıran yetileri arasında anlayış gücünün (zekâ) önemli bir yeri vardır. Bu kavrayıcı yeti uzamla ilgili özdeğe karşılıktır. Adına anlak (zekâ) da denen bu anlayan, kavrayan yetinin özünü "yapma", bir işi başarma, eylemde bulunma oluşturur. Anlağın başlıca görevi de gövdeyi, bulunduğu çevreye uydurmak, gövde ile dış nesneler arasındaki ilişkileri kavramak, özdeği düşünmektir. Bergson *l'Évolution Créatrice* adlı yapıtında anlağı tanımlarken, onun gerçek yerinin devinmeyen, cansız, katı nesneler arasında olduğunu ileri sürmüştür. Ona göre anlak "katı nesneler arasında bırakıldığı sürece kendini evinde duyar". Bu devinmeyen cansız, katı nesneler bütün başarıların, çalışmaların, çalışma araçlarının, kavramların dayanağıdır. Bütün kavramlar, bu katı nesnelerle ilgili tasarımların yeniden yoğrulup düzenlenmesinden doğmuştur. "İnsan anlağının geometride başarıya ulaşmasının nedeni de" bu katı nesnelerle ilgili tasarımlardır. Mantık denen bilimin kökeni de bu nesnelerdir. Anlak, yapısı gereği, ne yaşamı, ne de süreyi bir bütünlük içinde kavrayabilir. Ancak, bir dizgeyi yasaya uydurabilir, onu yeniden kurabilir. Anlağın ayırt etme yetisi vardır.

İnsan araç yapan bir varlıktır

Bergson anlayış gücünün gerçeği kavramadaki yetersizliğini kendi düşünce düzeni içinde başka bir yetiyle gidermeye çalışmıştır. Onun "sezgi" adını verdiği bu yeti yapısı gereği kişinin içevreniyle

Gerçeğe götüren sezgi

Sezgicilik

Felsefe tarihinde bilginin kaynağı ve gerçeğin kavranması konusunda ortaya atılan sorunlar, birer dizge niteliği kazanmış, değişik düşünme yöntemlerine bağlanan çığırların doğmasına yolaçmıştır. Bilginin duyularla sağlanan bir veri olduğunu ileri süren çığırlar, genellikle maddecilik, deneycilik ve onlara bağlanan öğretilerdir. Bilginin duyularla değil de yalnız düşünme yeteneğiyle oluştuğunu ortaya atan akımlar da İdealizm adı altında toplanmıştır. Bu düşünce akımlarının bilgi konusunda ileri sürdükleri yöntemlerin iki temel kaynağı vardır. Biri içinde yaşanan ve duyularla algılanan doğa, öteki insandaki üretici ve yaratıcı nitelik taşıdığı söylenen us ve kavrayış yeteneği. Birincide ağırlık doğaya, ikincide düşünme yeteneğine verilmiştir. İki düşünme biçiminden de birçok öğreti doğmuştur. Bergson'un geliştirdiği sezgicilik (intuitio) üçüncü bir yöntem niteliği taşır. Bu yöntem daha önce matematikle ilgili sorunların çözümünde kullanılmış, us kurallarından bağımsız bir kavrayış yeteneği diye nitelenmiştir. Bilim tarihinde, bir içedoğuşun ilk örneği olarak Arkhimedes'in buluşu gösterilir. Suya batırılan bir nesnenin, yerini değiştirdiği suyun ağırlığınca kendi ağırlığından yitirdiği ve nesnenin neden batmadan suyun yüzünde kaldığı sorununu çözen olay deneyden kaynaklanan bir sezgi sonucu aydınlanmıştır. Bu olay "bilimsel sezgi" diye nitelenmiştir. Düşünme yeteneğini belli bir konu üzerinde yoğunlaştıran düşünürün, deneyle elde edemediği sonucu beklenmedik bir süre içinde içedoğuşla aydınlığa kavuşturacak veriyi kazanması sezgidir.

Bergson'un sezgiciliği bilimsel bir nitelik taşır, özellikle ruhbilimle bağlantılıdır. Düşünülen bir sorunun çözümünü kolaylaştıran veriyi elde etmeye dayanır. Daha önceki çağlarda, özellikle tanrıbilim alanında "sezgi" tanrısal bir uyarı, tanrısal bir ışık olarak nitelenmiştir. Augustinus'tan Aquino'lu Thomas'a değin gelen Hıristiyan tanrıbilimcilerinde, inanla bağlaşımlı sezgi gerçeğin kavranmasından önemliydi. İslamtasavvuffunda, özellikle Yeni-Platonculuk'tan kaynaklanan öğretilerde, gerçeğin kavranması içedoğuş niteliği taşıyan sezgiyle sağlanabilirdi.

Gazzali'de sezgi Tanrı'nın insana bilgi ve bilgelik verdiği bir yetenektir. Şahabeddin Sühreverdi'ye göre sezgi tanrısal gerçekleri kavramak için bir duyuştur, içedoğuştur. Böyle bir yeteneği sağlamak için, kişinin bütün gönlüyle Tanrı'ya, üstün gerçeğe yönelmesi, bütün geçici eğilimlerden, tutkulardan sıyrılması, içinde Tanrı'dan başka bir varlık bırakmaması gerekir. Yeni-Platonculuk'tan esinlenen tarikatlarda sezgi Tanrı'ya ulaşmanın, kendi özünde Tanrı'yı görmenin tek koşuludur. Onlara göre sezgi usun, kavrayış gücünün bütün yetkilerini aşar, en kısa süre içinde en kesin gerçeğe varmayı sağlar. "Ermişlik" denen aşamaya ancak sezgiyle ulaşılır.

ilgilidir. Sezgi (intuition-intuitus) içten olanı, özde bulunanı görme anlamındadır. Araç yapan insanın (homo faber) başlıca özelliği anlakla donatılmış olmasıydı. Bilen kişinin (homo sapiens) en önemli özelliği de kendisinde sezgi denen yetinin bulunmasıdır. Anlak dışa dönüktür, sezgi ise içe yöneliktir. Anlağın kavrayamadığı "süre"yi sezgiyle bilme olanağı vardır. "Homo sapiens" in bir yetisi olan sezgi özdeğe dayalı yaşamın denetimi altında değildir. Sezgi insanın yöneldiği nesne boyuna devinen, sürekli bir akış içinde olan, diriliği bulunan, süreç niteliği taşıyandır. Sezginin en önemli başarısı süreyi kavramasıdır. İnsanın gerçeği bilmesi sezginin gücüne bağlıdır. Sezginin bir yeti olarak ortaya çıkması kolay değildir. Kişide kendi içevrenine dönmeyi, kendi "temel ben"inin varlık alanına girmeyi sağlayan bir çabayı gerektirir. Bu çaba doğal eğilimlerin akışına karşıt bir girişimdir. Bu girişim ise güçlü bir içedönüş eylemidir.

Yaratı ve sanat

Özgürlük ve yaşam atılımı

Sezgi bilgi kuramıyla bağlantılıdır, bilginin kazanılmasında başlıca kaynaktır. Bergson'un felsefesinde sezgiye dayanan yöntemin uygulandığı en önemli alan bilgi sorununun ortaya çıktığı yerdir. Ona göre bilgi kuramı belli bir ölçüde ruhbilimin ilgi ortamına girer. Bu ortamda bellek kavramıyla karşı karşıya gelinir. Bergson belleği yapısı ve niteliği bakımından, işlevi yönünden ikiye ayırmıştır. Birincisi gövdeye bağlı, sürekli yinelenmelerden oluşan, kendiliğinden sürüp giden bir işleve dayanır. İkincisi ise anıların imgeleriyle ilişkilidir, "salt bellek"tir. Hangi açıdan bakılırsa bakılsın, bilgiyi sağlayan yetinin yaşamdan ayrılması olanaksızdır. "Salt bellek"i de bu yaşam bağlantısı içinde görmek gerekir. yaşamla olan bağlantı "yaşam kuramı" ile "bilgi kuramı" arasında içten bir ilişkinin bulunduğunu gösterir. Bilginin edinilmesinde tek geçerli ilke olan "sezgi"nin kaynağı da yaşamdır. Bu nedenle sezgi-bilgi bağlantısı kişiyi yaşamın içine çeker. Ancak, bilgi kuramının da anlağı genel gelişimi içinde ele alması gerekir. Yoksa "anlağı genel gelişimi içinde görmek istemeyen bir bilgi kuramı, bize, ne bilgi öbeklerinin kuruluş biçimini ne de bunları hangi yolla genişletip aşabileceğimizi öğretebilir." Anlağın görevi yaşamı anlatmaktan çok oluşturmaktır. Yaşam mantık ilkelerine göre ilerleyemez, kimi sürelerde yanılmalara düşer, sapar. Buna karşın evrensel bir nitelik taşıyan yaşam atılımı (élan vital) kendi doğrultusunda gider, değişik bölümlere ayrılarak gelişir. İşte bilgi kuramı ile yaşam kuramı arasındaki varlık bağlaşımını sağlayan ilkeyi bilmek sezginin işidir. Sezginin güçlülüğü, derinliği bu bağlantıyı kavramasıyla orantılıdır.

Bergson'un felsefesinde özgürlük kavramı yeni bir anlam kazanır. Ona göre özgürlük başka bilgelerin ileri sürdükleri gibi bir devinme ve davranış sorunu değildir. Özgürlük yaşam atılımı içinde bir oluş, sürekli ilerleme ve süredir. Bu oluş ve ilerleme, süre durağan ve kesintili olmadığına göre özgürdür.

Bilimin kökeni bilmedir, bilginin sağladığı olanaklarla kurulu dizge bütünüdür. Bu nedenle sürekli bir oluş, bir ilerlemedir, gelişmedir. Kendi içine kapalı, kendi çevresinde dönen bir bilimin geçerliği yoktur. Bu nedenle "bir bilimin genellikle başarabileceği en önemli iş kazanılmış sonuçları yeni bir birliğe sokmaktır." Bilim böylece insana yararlı olabilir. Bu yarar, kişinin gelişim süreci içinde, bilimle kurduğu ilişkinin gerekli bir sonucudur. Ancak, burada sözü geçen "yarar" pragmacılığın ileri sürdüğü anlamda değildir.

Sanat bir yaratı alanıdır, dolayısıyla gelişimle, ilerlemekle bağlantılıdır. Bergson sanatın insan için yararlı olması gerektiğini ileri sürmüş, "yarar gözetmeyen sanat, yarar gözetmeyen düşünce gibi bir süstakısıdır." demiştir. Ona göre sanat bir buluştur, yenilik getiren, gelişime katkısı olan bir nesneyi ortaya koyuştur.

Ancak burada sözü geçen "buluş" bilgi verilerine dayanan, bilinen nesnelerden yola çıkan bir eylem anlamındadır. Bergson, en yeni buluşların bile bilinen nesneleri bir düzene koymak olduğu görüşünü savunmuştur. Bilinen nesneler, bilincin akışı içinde olan, yaşam atılımıyla bağlantısı bulunan, sürekli bir gelişim akışında yer alan varlıklardır, birtakım gelişigüzel türetmeler değildir.

Bergson'un felsefesinde metafizik önemli bir yer tutar, ancak onun "eski felsefe" dediği düşünce dizgesinin anladığı metafiziğe karşıt bir görüşü benimsemiştir. Felsefenin konusu yaşamın bütünüdür, insanı çevreleyen sınırsız evrendir. Bu evreni kavramak da sezginin başarısıdır. Sezgi yaşamın ve bütün gerçekliğin bir "oluş" olduğunu kavrar. Gerçekte nesneler değil, eylemler vardır, eylemler bir "oluş" niteliği taşıdığından "varlık oluştur." Oluşun kapsamı varlık kavramınınkinden çok daha geniştir. Bilimin açıkladığı varlık alanı özdekle bağlantılıdır, oysa özdeğin kendisi bile bir devinim ve atılımdır. Devinim iki türlüdür. Biri yaşam atılımının kapsamına giren "yükselen devinim", öteki özdek alanında ortaya çıkan "alçalan devinim". Bu iki devinim türü varlığın temelini oluşturur. Özdek dağılan, bölünen yaratıcı bir davranış niteliği taşır, buna karşın yaşam uzamla bağlantılı olmayan, daha çok ruhbilim alanına giren bir atılımdır. Özdek-yaşam karşıtlığından doğan olayın benzerini bilinç alanında görme olanağı vardır. Bu alanda temel karşıtlık sezgi ile anlak arasında ortaya çıkar. Sezgiyle yaşam eşdoğrultludur, anlak karşıt yönlüdür. Anlağın bir varlık olarak özdeğe göre düzenlenmesi bundandır. Eski felsefe bu gerçeği görememiş, yalnız anlak ve onun kapsamı içine giren kavramlarla yetinmiştir. Sorunlara sağlıklı bir çözüm bularak başarıya ulaşamayışının nedeni budur.

Etik konusunda Bergson'un gelenekçi felsefeden ayrı bir yol tuttuğu görülür. Ona göre "ahlak"ın iki türü vardır. Biri içedönük (kapalı) ahlak, öteki dışadönük (açık) ahlaktır. *Les deux Sources de la Morale et de la Religion* adlı yapıtında işlediği ahlak sorununu dinle birlikte ele almıştır. Kapalı ahlak'ın kaynağı içgüdüye dayalı eylemlerin toplumla olan ilişkileridir. Bu eylemler, toplum yaşamının sürekli baskısı altında, kendiliğinden biçimlenerek birer töre niteliği kazanmıştır. Kişi bunlara bir içgüdü eyleminde olduğu gibi uyarak davranır. Bireyin "ben"i ile bu tür ahlak ilkeleri arasında uyuşmazlık çıktığında gerginlik artar, kişi topluma karşı direnir. Bu ahlak türü baskı altına alıcıdır. Açık ahlak ise üstün insanlara özgü olan ve tarihte benzeri az bulunan kişilerde ortaya çıkan bireysel ahlaktır. Bu ahlakın kaynağı baskı değil esindir, yaratıcı, ilerletici bir nitelik taşır. Onun

Resim 118
Gentile BELLINI
"Fatih Mehmed'in Portresi" *Ulusal Galeri-Londra, İngiltere*

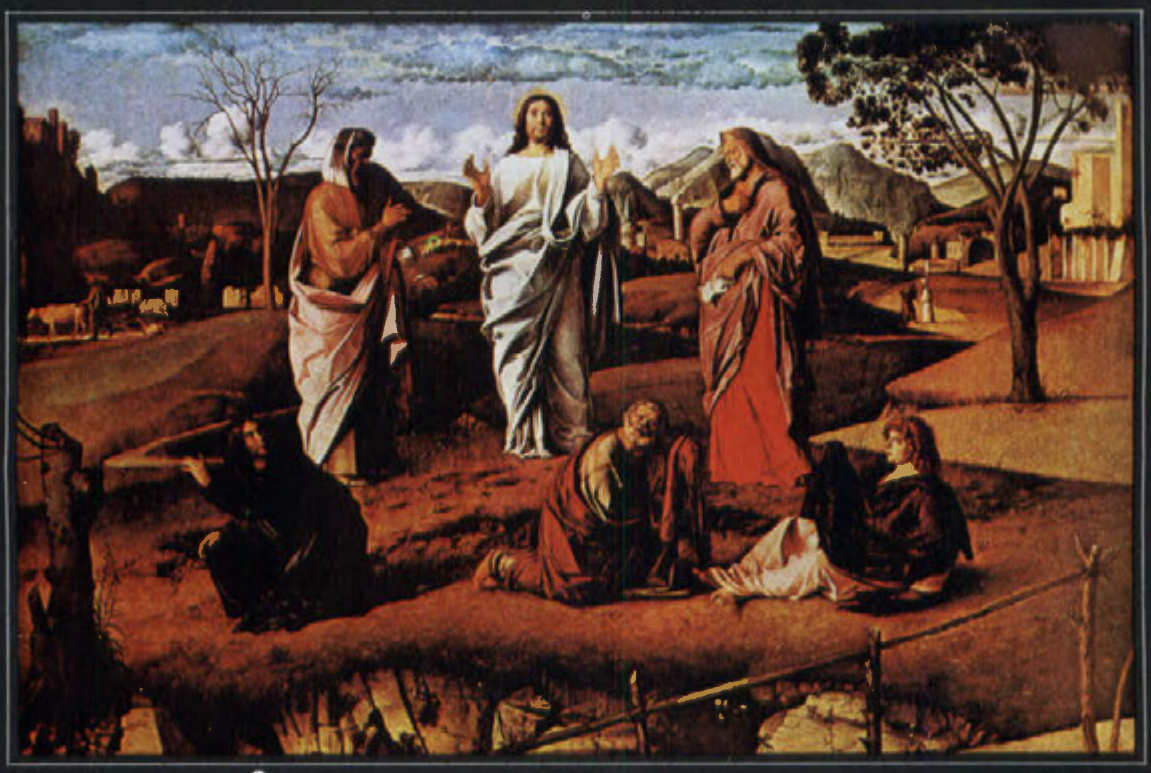

Resim 119

Giovanni BELLINI ***"İsa'nın Göğe Yükselişi"*** *Capodimonte Müzesi-Napoli, İTALYA*

Resim 120

Giovanni BELLINI ***"Aziz Francesco'nun Vecdi"*** *Frick Koleksiyonu- New York, ABD*

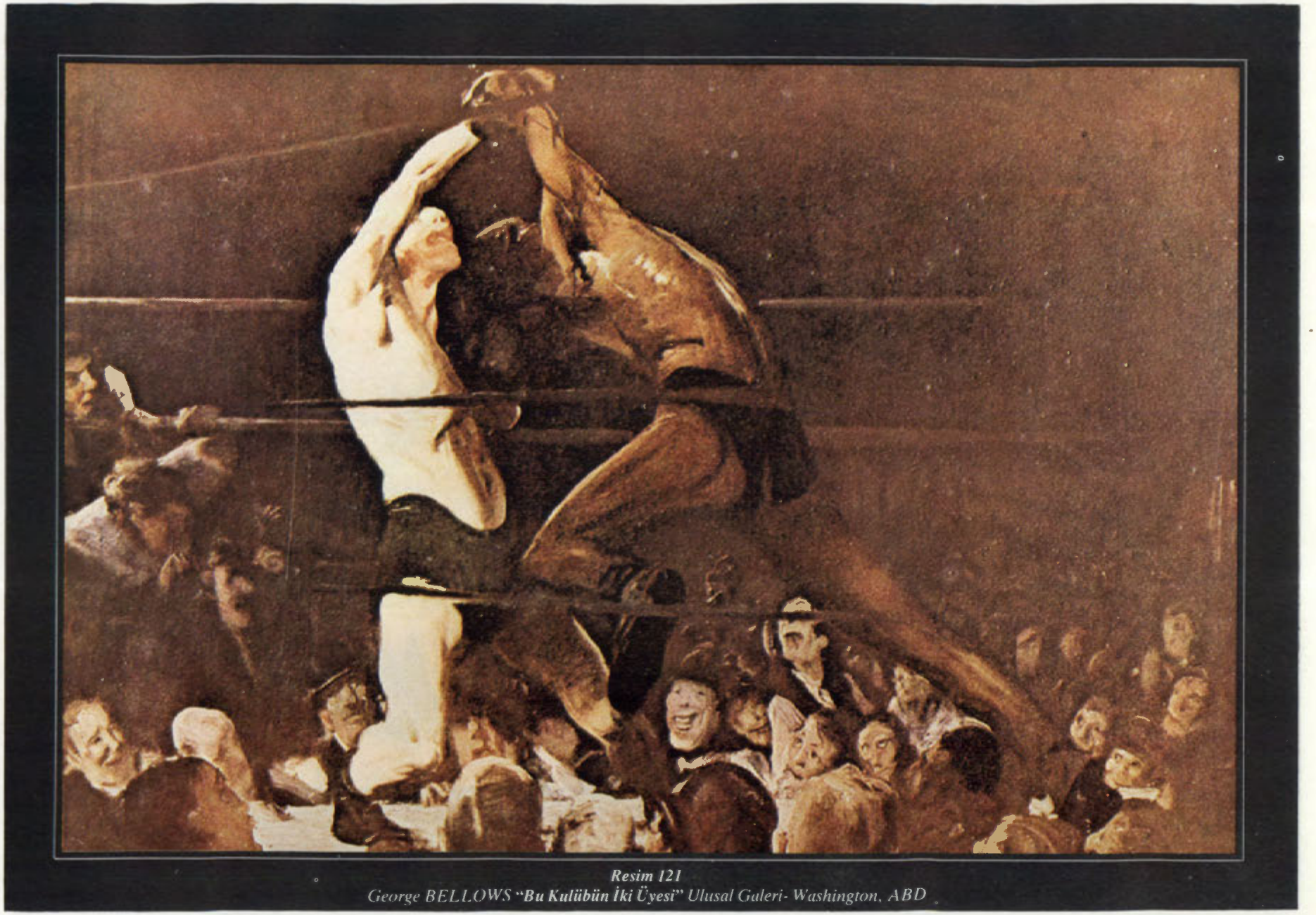

Resim 121
George BELLOWS ***"Bu Kulübün İki Üyesi"*** *Ulusal Galeri- Washington, ABD*

Resim 122
Nurullah BERK ***"Uyuyan Kadın"*** *(Özel Koleksiyon)*

Resim 123
Nurullah BERK ***"Çömlekçi"*** *(İstanbul Resim ve Heykel Müzesi)*

Resim 124
Sabri BERKEL "Yazı" (Özel Koleksiyon)

Resim 125
Sabri BERKEL
"Natürmort"
(Özel Koleksiyon)

Resim 126
Hasan Vecih BEREKETOĞLU ***"Kurbağalıdere"*** *(Özel Koleksiyon)*

Resim 127
Hasan Vecih BEREKETOĞLU ***"Karlar Altında Salacak"*** *(Özel Koleksiyon)*

açık oluşu bütün yaşamı kuşatması yüzündendir. Özgürlük duygusunun gelişmesinde etkili olan açık ahlakın belli bir nesnesi yoktur.

Bergson ahlak sorununu incelediği yapıtında dine de geniş yer vermiş, onunla ilgili görüşlerini ayrıntılı olarak sergilemiştir. Ona göre dinin de ahlak gibi iki türü, iki ayrı kaynağı vardır. Din "durağan din", "devingen din" olmak üzere ikiye ayrılır. Durağan din, kişinin varlığını ilgilendiren, doğanın geliştirdiği bir korunma aracıdır. Kişiyi içinde yaşadığı topluma bağlayan, bireyle toplum arasında uyum ve birlik sağlayan bu tür dindir. Bu dinin başka bir kaynağı da ahlakın bir söylence niteliği kazandırdığı kişisel işlevlerdir. Devingen dinin kaynağı gizemciliktir. Bu nedenle yaşam atılımıyla yakın ilgisi vardır.

Bergson çağdaş felsefeye getirdiği yeni sorunlarla, bu sorunlara aradığı çözümlerle ilgi çekmiş, özellikle felsefeye ruhbilim açısından bakanlar üzerinde etkili olmuştur.

• YAPITLAR (başlıca): *Matière et Mémoire*, 1896, ("Özdek ve Bellek"); *Le Rire*, 1900, (Gülme); *l'Évolution Creatrice*, 1907, (Yaratıcı Tekamül, 1947); *Les deux Sources de la Morale et de la Religion*, 1923, (Ahlak ile Dinin İki Kaynağı, 1949), *Les Données Immédiates de la Conscience*, 1889, (Şuurun Doğrudan Doğruya Verileri, 1950).

• KAYNAKLAR: I.M. Bochenski, *Çağdaş Avrupa Felsefesi*, 1983; M. Şekip Tunç, *Bergson*, 1937.

• BAKINIZ: DESCARTES, KANT, SPENCER.

BERGSTRÖM, Sune
(1916)

İsveçli biyokimyacı. Prostaglandinlerin kimyasal yapıları ve biyolojik işlevleri konusundaki çalışmaları nedeniyle 1982 Nobel Fizyoloji ve Tıp Ödülü'nü paylaşmıştır.

Sune Bergström 10 Ocak 1916'da Stockholm'de doğdu. Aynı kentteki Karolinska Enstitüsü'nden 1943'te tıp diploması aldı. Eğitimi sırasında 1941-1942 yıllarında ABD'de Columbia Üniversitesi'nde ve Squibb Enstitüsü'nde araştırmalar yapan Bergström, 1942-1946 arasında Stockholm'deki Nobel Tıp Enstitüsü'nde görev aldı. Bu dönemin sonunda bir yıl İsviçre'nin Basel Üniversitesi'nde çalışan Bergström, 1947-1958 arasında Lund Üniversitesi'nde biyokimya profesörü ve biyokimya bölüm başkanı olarak bulundu. 1958'den başlayarak Karolinska Enstitüsü'nde profesörlüğe, 1969'da bu kurumun rektörlüğüne, 1975'te de Nobel Vakfı başkanlığına getirildi. 1982'de Bengt Samuelsson ve John Vane ile birlikte Nobel Tıp Ödülü'nü alan Bergström halen Dünya Sağlık Örgütü'nün (WHO) tıp araştırmaları danışmanlar komitesinin başkanlığını yapmaktadır.

Bergström kolestrol ve safra asiti üzerine yaptığı çalışmalarının dışında, araştırma çabalarının önemli bir kısmını prostaglandinlere ayırmıştır. Prostaglandinlere ilişkin ilk çalışmalar, 1930'da iki ABD'li araştırmacının cinsel üreme üzerine araştırmaları sonucunda menide kasları etkileyen bir maddenin varlığını bulmalarıyla başladı. 1933-1936 arasında İsveçli Ulf von Euler koyun veziküler bezinden güçlü ve yaygın biyolojik etkileri bulunan bir madde elde etmeyi başardı. Von Euler, bu maddeye yalnızca prostat tarafından salgılandığını sandığından "prostaglandin" adını verdi. 1945'te gene von Euler, Bergström'u bu neredeyse unutulmuş buluşun kimyasal yapısını incelemeye ikna etti.1957 yılına gelindiğinde prostaglandinin temel yapısı belirlenmiş ve kristal şeklinde prostaglandin elde edilmişti.

Bergström Karolinska Enstitüsü'nde çeşitli yağları ayırıp incelemek için geliştirilen yeni bir kromatografi yöntemiyle prostaglandinleri saflaştırmayı başardı. J.Sjövall ile birlikte "prostaglandin E" ve "prostaglandin F" diye adlandırılan maddelerin basit formüllerini 1960'ta yayımladılar. 1962'de Bergström, asistanı Bengt Samuelsson'un da katkılarıyla prostaglandinlerin kimyasal yapı formülünü ilk kez tüm ayrıntılarıyla açıkladı. Öne sürdükleri kimyasal yapı formülüne göre, vücutta depo edilmeyen ve besin yoluyla alınması gerekli (temel) bir yağ asidi olan arakidonik asidin prostaglandinlerin biyosentezinde ön madde (temel yapı taşı) olduğunu ileri sürdüler ve bu savlarını 1964'te kanıtladılar.

İsveç'te Bergström ve Samuelsson'un, İngiltere'de de John Vane'in öncülüğünü ettikleri çalışmaların sonucunda prostaglandinlerin yalnızca belirli bir bez tarafından değil, gerektiğinde vücutta hemen her dokuda üretilebildikleri, üretildikten kısa bir süre sonra da etkisiz hale getirildikleri belirlendi. Ayrıca, bu kısa ömürlü ve vücutta depo edilmeyen bileşiklerin, A,B,C,D,E,F gibi ana gruplara ayrılan bir hormon ailesi oluşturduğu saptandı. Bu araştırmacıların çalışmalarına dek önemleri anlaşılmayan prostaglandinlerin, bazı önemli enzimlerin etkinliğini düzenleyerek vücuttaki başka hormonların salgılanmasında rol oynadıkları ve böylece çok değişik dokuların fizyolojik işleyişlerini etkiledikleri anlaşılmıştır. Prostaglandinler, düz kasları etkilediklerinden, doğumu kolaylaştırma, istenmeyen gebeliği sona erdirme, gebeliği önleme, ay hallerinde krampları azaltma, ağrı mekanizmalarını etkileme, kan dolaşım sistemi hastalıkları (enfarktüs ve atardamar tıkanmaları), astım ve ülser tedavileri, veteriner hekimliğinde suni döllenmeyi kolaylaştırma gibi birçok alanda kullanılmaya başlanmıştır.

• BAKINIZ: U. von EULER, SAMUELSSON, VANE.

BERING, Vitus
(1681-1741)

Danimarkalı kâşif. Asya ile Amerika kıtalarını ayıran Bering Boğazı'nı bulmuş, Alaska'yı keşfederek Ruslar'ın bu bölgede yıllar süren egemenliğine yol açmıştır.

Vitus Jonassen Bering (ya da Behring) 1681'de Horsens'te doğdu. Çok çocuklu, yoksul bir ailenin

oğluydu; küçük yaşta yaşamını denizlerden kazanmaya başladı. 1703'te Doğu Hint Adaları'na yaptığı bir yolculuktan döner dönmez, Danimarka, Polonya ve Saksonya ile birlikte İsveç'e karşı savaşan Rus Çarı Büyük Petro'nun donanmasına katıldı. 1721'e değin süren bu Kuzey Savaşı sırasında özellikle Baltık Denizi ve Karadeniz'deki çarpışmalarda usta bir denizci olarak dikkati çekince, Çar tarafından, Kamçatka Yarımadası'na yapılan keşif seferini yönetmekle görevlendirildi. Son seferinde sığındığı Avatcha Adası'nda, 19 Aralık 1741'de iskorbütten öldü. Adaya da sonradan onun adı verildi.

İlk Rus gezginlerinden Sibirya'nın ötesinde zengin topraklar bulunduğunu öğrenen Çar Büyük Petro, 1724'te Bering'in önderliğindeki bir ekibi Asya ile Amerika kıtaları arasında bir kara bağlantısı olup olmadığını araştırmakla görevlendirdi. Eğer bu iki kıta birbirine bitişikse, Amerika'nın kuzeyine kara yoluyla kolayca ulaşılabilecekti. 5 Şubat 1725'te Petersburg'tan (bugünkü Leningrad) yola çıkan Bering, Sibirya'yı bir uçtan öbür uca kara yoluyla on dokuz ayda aşarak, 30 Eylül 1726'da Büyük Okyanus kıyısındaki Ohotsk limanına vardı. Gemilerin bir bölümü orada yapıldı ve ekip Kamçatka'nın kuzey kıyılarına doğru yelken açtı. Yarımadanın kuzey ucunda Bering'in gemisi "Gabriel"in yapımı sürdürülürken, o da Kamçatka'nın ilk haritasını çıkardı. Sonuçta 9 Temmuz 1728'de denize açılan ekip kuzeye doğru ilerleyip Kamçatka kıyılarını dolanarak, Ağustos'ta Bering Boğazı yoluyla Kuzey Buz Denizi'ne ulaştı. Mart 1730'da Petersburg'a dönen Bering, kötü hava koşulları nedeniyle Alaska kıyılarını göremediyse de, iki karanın birbirine bağlı olmadığını ve aralarında geçit veren bir boğaz bulunduğunu öğrenmişti.

Ancak, gezginlerin sözünü ettiği zengin topraklarla ilgili hiçbir bilgi getirmemesi, o sıralar tahtta bulunan İmparatoriçe Anna İvanovna'yı hoşnut etmemişti. Bunun üzerine yeni bir yolculuk planlayan Bering, 1733 Şubatı'nda Petersburg'tan hareket ederek gene kara yoluyla Ohotsk'a vardı ve tüm hazırlıklarını tamamladıktan sonra 1741 Haziranı'nda Kamçatka'dan Amerika'ya doğru yelken açtı. Rotasını kuzeydoğuya yönelterek 16 Temmuz 1741'de Alaska'yı gördü, 20 Temmuz'da da Kayak Adası'nda demirledi. Ama adamlarının çoğu hasta ve moral çöküntüsü içindeydi. Bu nedenle Aleut Adaları yönünden dönüş yolculuğuna başlayan ekip, kötü hava koşulları ve haritalarının eksikliği nedeniyle pek fazla ilerleyemedi. Kendisi de iskorbüte yakalanan Bering kışı adalardan birinde geçirmeye karar verdiyse de hastalıktan kurtulamayarak öldü. 77 kişilik ekipten ancak 45'i, 1742'de geriye dönebildi.

İki kıtayı birbirinden ayıran Bering Boğazı'ndan ilk kez 1648'de Rus denizcisi Semyon Deznev geçmiş, ancak raporları 1736'ya değin dikkate alınmamıştı. Bu nedenle boğaza ve Büyük Okyanus'un Rusya ile Alaska topraklarına doğru sokulan kıyı bölümüne Bering'in adı verildi. Alaska'nın keşfinden kısa bir süre sonra da Ruslar orada ilk yerleşme merkezlerini kurdular ve kürk ticaretini tekellerine alarak uzun yıllar bölgede egemen oldular.

• KAYNAKLAR: F.A.Golder, *Bering's Voyages, an Account of the Efforts of the Russians to Determine the Relations of Asia and America*, 1922-1925; S.Waxell, *The American Expedition*, 1952.

• BAKINIZ: BARANOV, PETRO I.

BERİA, Lavrenti (1899-1953)

SSCB'li siyaset adamı. Ülkesindeki polis örgütünün yöneticiliğini yapmıştır.

Lavrenti Pavloviç Beria 29 Mart 1899'da Gürcistan'ın Merkheuli kentinde doğdu. 23 Aralık 1953'te Moskova'da öldü. Gürcü bir çiftçinin oğluydu. Bakü'de mühendislik öğrenimi görürken 1917'de Bolşevik Partisi'ne girdi. Azerbaycan ve Gürcistan'da parti çalışmalarına katıldı. 1921'de polis örgütü ÇEKA'nın Gürcistan bölgesi şefi oldu. On yıl sürdürdüğü bu görevi sırasında bölgedeki ulusal hareketlerin bastırılmasında önemli rol oynadı.

1931'de Gürcistan Komünist Partisi Birinci Sekreterliği'ne seçildi. 1934'te Sovyetler Birliği Komünist Partisi merkez komitesi üyesi oldu. Bu dönemde Kafkaslar'da kolektifleştirme çalışmalarına karşı gelişen direniş hareketlerinin bastırılmasıyla görevlendirildi.

1938'de Stalin tarafından kurulan İçişleri Komiserliği'nin (NKVD) başına getirildi. 1930'lardaki "Büyük Tasfiye" olayını sonuca bağlamakla görevlendirildi. 1941'de Ulusal Savunma Yüksek Konseyi üyesi oldu. Aynı yıl içişleri ve devlet güvenliği bakanlıklarına atandı.

II.Dünya Savaşı yıllarında etkinliği artan Beria, salt iç güvenliği korumakla kalmayıp silah sanayiini denetlemekle de görevlendirildi. 1946'da Komünist Partisi'nin en yüksek organı olan Politbüro üyeliğine getirildi. Aynı yıl bakanlık görevlerinden ayrıldı. Ancak Bakanlar Kurulu'nda iç güvenlikle ilgili başbakan yardımcılığı görevinde kalarak polis örgütündeki ve ülke içi siyasetteki etkinliğini sürdürdü.

Mart 1953'te Stalin'in ölümünden sonra Molotov ve Malenkov ile birlikte Sovyetler Birliği'ni yönetmek üzere "Üçlü Yönetim" adı verilen grupta yer aldı. Ancak başta Kruşçev olmak üzere Politbüro'nun öbür üyeleri bu durumdan kaygılanarak aynı yılın Temmuzu'nda görevden alınarak tutuklanmasını sağladılar. Beria, daha sonra yargılanarak idam edildi.

• BAKINIZ: KRUŞÇEV, MALENKOV, MOLOTOV, STALİN.

BERK, İlhan
(1918)

Türk şair. Batı şiirinin gelişmelerini Türkçe'de yaşayan, çok çeşitli anlayışlarla yapıtlar vermiş olan bir şairdir.

Manisa'da doğdu. Ortaöğrenimini burada tamamladıktan sonra Balıkesir Necati Bey İlköğretmen Okulu'nda okudu. Giresun'un Espiye ilçesinde iki yıl öğretmenlik etti. Ankara Gazi Eğitim Enstitüsü'ne girerek 1945 yılında bu okulu bitirdi. 1945-1955 yılları arasında Zonguldak, Samsun, Kırşehir ortaokullarında Fransızca öğretmeni olarak çalıştı. 1956'dan emekli olduğu 1970'e kadar Ankara'da Ziraat Bankası Yayın Bürosu'nda çevirmenlik yaptı. İlhan Berk *Kül* adlı kitabıyla 1979 TDK Şiir Ödülü'nü, *İstanbul Kitabı* ile 1980 Necatigil Ödülü'nü ve *Deniz Eskisi-Şiirin Gizli Tarihi* adlı kitabıyla da 1983 Yeditepe Şiir Ödülü'nü kazandı.

İlhan Berk şiire ilk kitabını da yayımlayan Manisa Halkevi'nin dergisinde başladı. 1955 yılına kadar yayımladığı şiirler ve çıkardığı kitaplarla gerçekçi bir şair kişiliğinde göründü. Berk'in sözcükleri bütün kapsamlarıyla, kendi deyimiyle "tarihçeleriyle" kullanma özelliği şiirini İkinci Yeni şiir hareketine yakın kılıyordu. Bu özellik daha sonraları gelişerek sürdü ve İlhan Berk'in özgün tutumu durumuna geldi. Son dönem şiirlerinde cinsellik ve tarih ana temalar olarak belirdi. Çeşitli nesneleri, kent, sokak gibi olguları ayrıntılı bir "kimlik kartı" somutluğu taşıyan bir biçimde şiirleştirdi. Dünya şiirinden örnekleri bir araya getiren çeşitli antolojiler de hazırladı.

• **YAPITLAR (başlıca): Şiir:** *Güneşi Yakanların Selamı*, 1935; *İstanbul*, 1947; *Günaydın Yeryüzü*, 1952; *Türkiye Şarkısı*, 1953; *Köroğlu*, 1955; *Galile Denizi*, 1958; *Çivi Yazısı*, 1960; *Otağ*, 1961; *Mısırkalyoniğne*, 1962; *Aşıkane*, 1968; *Şenlikname*, 1972; *Taşbaskısı*, 1975; *Atlas*, 1976; *Kül*, 1979; *İstanbul Kitabı*, 1980; *Kitaplar Kitabı*, 1981; *Deniz Eskisi-Şiirin Gizli Tarihi*, 1982. **Düzyazı:** *Şifalı Otlar Kitabı*, 1982; *Bir Uzun Adam*, 1982. **Antoloji:** *Başlangıcından Bugüne Beyit Mısra Antolojisi*, 1960; *Aşk Elçisi*, 1965; *A.Rimbaud'nun Seçme Şiirleri*, 1962; *Dünya Edebiyatında Aşk Şiirleri*, 1962; *Dünya Şiiri*, 1969. **Günlük:** *El Yazılarına Vuruyor Güneş*, 1983.

Ben Senin Krallığın Ülkene Yetiştim

Ben senin krallığın ülkene yetiştim
Kaldım gölge tanımayan güzelliğinle.
Her sabah büyüten denizimizi böyle
Gülüşlerindi o ülkede bilmez miyim.

Sen o çıktığım sularsın, zencim benim
Denize bakan evler gibiydim seninle.
Dur, geliyorum ellerin ne güzel öyle
Beni şey et gülüşlerini bekleyeyim.

Sen gittiğim o ülkesin varılmıyorsun
Vurmuş sonrasız nasıl en güzel sulara
Güzelliğin balıkları gibi İstanbul'un.

Şimdi her yerde ne güzeldiniz o kalmış
Yankımış denizlere öbür kadınlara
Dünyada sizinle İstanbul olmak varmış.

BERK, Nurullah
(1906-1982)

Türk ressam ve sanat yazarı. Kübizm'in ilkelerini Doğu sanatının dekoratif renk ve biçim anlayışıyla bağdaştırmayı amaçlamıştır.

İstanbul'da doğdu. İlköğrenimini Heybeliada'da, ortaöğrenimini Nişantaşı Sultanisi ve Galatasaray Lisesi'nde yaptı. 1924'te bitirdiği Sanayi-i Nefise Mektebi'nde Hikmet Onat ve Çallı İbrahim atölyelerinde öğrenim gördü. Daha sonra Paris'e gitti. Paris Güzel Sanatlar Yüksek Okulu'nda Ernest Laurent'ın atölyesinde çalıştı.

1928'de İstanbul'a dönünce birkaç arkadaşıyla birlikte "Müstakil Ressamlar ve Heykeltıraşlar Birliği"ni kurdu. Aynı yıl *Uyanış* dergisinde eleştirmen ve sanat yazarı olarak ilk denemelerini yayımladı. Yapıtları da yine bu yıl Ankara Etnografya Müzesi'ndeki sergide yer aldı.

1933 başında yeniden Paris'e gitti. Bir süre André Lhote ve Fernand Léger gibi ustaların yanında çalıştı. Çağın sanatına yeni bir görüş getiren Leger'nin deseni ve anıtsal biçimleri, André Lhote'un kübizmi, onu etkiledi. 1933 sonlarında yurda döndüğünde beş ressam ve bir heykelci arkadaşıyla birlikte "D Grubu"nu kurarak çağdaş sanatın Türkiye'de yerleşmesine çalıştı. Suut Kemal Yetkin'le UNESCO'ya bağlı "Uluslararası Sanat Eleştirmenleri Türkiye Komitesi"ni kurdu. Bu komitedeki çalışmalarıyla dış ülkelerde Türk plastik sanatlarını tanıttı, konferanslar verdi. 1939'da İstanbul Güzel Sanatlar Akademisi'nde öğretim üyeliğine başladı. Paris, Brüksel, Bükreş, Moskova, Leningrad'da açılan Çağdaş Türk Grafik Sanatları sergilerinde komiserlik yaptı. 1962'de İstanbul Resim ve Heykel Müzesi müdürlüğüne getirildi. 1982'de İstanbul'da öldü.

Nurullah Berk, D Grubu'ndaki arkadaşları gibi, temalarını izlenimci eğilimlere karşıt bir yönde geliştirmiştir. Onun ilk denemelerine egemen olan görüş ve teknik, konstrüktivist (yapımcı) Kübizm'dir. Berk Kübizm'i yaşamının sonuna değin ana sanat anlayışı olarak sürdürmüştür. Resimlerinde kesin bir biçimde sınırlanmış renk alanları kullanmıştır. Kübizm ile Doğu sanatının kökenindeki dekoratif kaynaklı renk ve biçim anlayışını birleştirmeyi amaçlamış, minyatürlerdeki renk uyumundan, hat sanatındaki arabesken etkilenmiştir. Geometrik düzenin egemen olduğu resimlerinde, giderek Doğulu bir üslup yaratma yolunda denemeler yapmıştır.

Nurullah Berk 1967'de Ankara Devlet Resim ve Heykel Sergisi'nde birincilik kazanmış, Sao Paolo ve Venedik bienallerine katılmıştır. Resimleri İstanbul,

D Grubu

D Grubu 1933'te ressam Nurullah Berk, Cemal Tollu, Zeki Faik İzer*, Elif Naci*, Abidin Dino* ve heykelci Zühtü Müritoğlu* tarafından kurulmuş, "Osmanlı Ressamlar Cemiyeti", "Güzel Sanatlar Birliği" ve "Müstakil Ressamlar ve Heykeltıraşlar Birliği"nden sonra Türk sanatında yer alan 4.grup olduğu için (Ç harfi atlanarak) alfabenin 4. harfi ile adlandırılmıştır. Bu adı bulan Nurullah Berk'tir.*

D Grubu öncesi Türk resmi, "müstakil" sanatçıların çeşitli eğilimlerinin etkisi altındaydı. Bu eğilimlerin çoğunluğu izlenimci, belli bir bölümü de yeni yeni belirmeye başlayan kübist nitelikler içermekteydi. D Grubu ise "müstakiller"den çok daha kesin ve üyelerinin üstünde anlaştığı bir sanatsal görüşü temsil ediyordu. Grubun ileri sürdüğüne göre duygudan, romantik eğilimlerden ve özellikle de İzlenimcilik'in kalıntılarından sıyrılmak, "entelektüel ve düşünsel yönü ağır basan" bir sanatı geliştirmek gerekti. Türk resim ve heykelinin artık "tatlılık ve hoşluktan" kurtarılıp çağdaş Batı akımlarına koşut bir gelişim çizgisine oturtulması başlı başına bir zorunluluktu.

D Grubu üyelerinin -1933'te Beyoğlu'ndaki Narmanlı Yurdu'ndaki bir şapka mağazasında açtıkları ilk desen sergisinden başlayarak 1943'e değin- düzenledikleri on beş sergideki yapıtlarda, Avrupa'da yanlarında eğitim gördükleri sanatçıların etkisi büyük bir ağırlık taşımaktaydı. Marcel Gromaire, Fernand Leger*, Andre Lhote* ve Othon Friesz gibi D Grubu sanatçılarına hocalık yapmış Batılı ustalar çoğunlukla kübist ya da kübist ve konstruktüvist karışımı bir anlayışta oldukları için, D Grubu'nun sanatsal görüşü de benzer doğrultuda bir estetik temel üstüne oturmuştu.*

D Grubu'na 4.sergide Bedri Rahmi ile Turgut Zaim*, 7.sergide Halil Dikmen*, Eşref Üren*, Eren Eyuboğlu*, Arif Kaptan* ve Salih Uralh, 11.sergide de Hakkı Anlı, Sabri Berkel* ve Fahrünnisa Zeid katılmış, böylece üye sayısı 16'ya çıkan grup daha geniş bir eğilimler yelpazesine de kavuşmuştu.*

1943'te etkinlikleri sona eren D Grubu üyeleri, sonraki sanat yaşamlarında çeşitli ve değişik eğilimler göstermişlerdir. Nurullah Berk minyatür, yazma ve eski yazı gibi yerel motiflere dayanan dekoratif bir resim anlayışına, Cemal Tollu Hitit sanatının biçimleriyle Bireşimci Kübizm'i bağdaştırmaya, Elif Naci geleneksel bir resim diline, Zeki Faik İzer II.Dünya Savaşı sonrasının egemen eğilimi olan Soyut Dışavurumculuk'a, Zühtü Müritoğlu soyut heykele, Bedri Rahmi ise Anadolu el ve halk sanatlarına dayanan dekoratif bir görselliğe yönelmişlerdir.

Ankara ve İzmir Resim ve Heykel müzelerinde, Amerika'da Saint-Paul Kent Galerisi'nde, ayrıca çeşitli özel koleksiyonlarda yer almaktadır.

- **YAPITLAR (başlıca): Resim:** *Natürmort*, 1928; *İskambil Kâğıtlı Natürmort*, 1933, İstanbul Resim Heykel Müzesi; *Elişi Yapan Kadın*, 1936; *Uyuyan Kadın*, 1947; *Nargile İçen Adam*, 1951, İstanbul Resim Heykel Müzesi; *Ütü Yapan Kadın*, 1953; *Gergef İşleyen Kadın*, 1954, İstanbul Resim Heykel Müzesi; *Çömlekçi*, 1957, İstanbul Resim Heykel Müzesi; *Gergef İşleyen Kadın*, 1960; *Yeni Odalık*, 1973; *Gün Batışı*, 1973; *Bitkiler*, 1976; *Dikenler*, 1977. **Kitap:** *Modern Sanat*, 1932; *Leonardo da Vinci*, 1933; *Türk Heykeltıraşları*, 1937; *Türkiye'de Resim*, 1943; *La Peinture Turque*, 1950; *Belliniler*, 1951; *Türkiye'de Resim ve Heykel*, 1957; *Resim Bilgisi*, 1964; *Sandro Botticelli, Paolo Ucello, Piero della Francesca*, 1968; *Resim ve Heykel Müzesi*, 1972; *Elli Yılda Türk Resim ve Heykeli* (H.Gezer ile), 1973; *Fikret Mualla, Türk ve Yabancı Resminde İstanbul*, 1977.

BERKE
(13.yy)

Altın Orda hükümdarı. Altın Orda Devleti'nin ilk Müslüman hükümdarıdır.

Cengiz Han'ın torunu, Coci'nin (Çoçi) oğlu, Batu Han'ın kardeşidir. Han olmadan önce Harezm bölgesinde yaşıyordu ve İslam bilginlerinden Şeyh Seyfeddin Baherzî'den etkilenerek Müslüman olmuştu.

Berke, 1246'da Güyük Han'ın, 1251'de Möngke (Mengü) Han'ın Moğol tahtına çıkmaları nedeniyle toplanan kurultaylarda bulundu. Bunlardan 1251'deki kurultaya ailenin en yaşlı bireyi olarak başkanlık etti.

1255'te Altın Orda (Altınordu) Devleti'nin kurucusu olan ağabeyi Batu Han'ın ölümünden sonra yerine geçen oğulları Sartak Han ile Ulakçı Han'ın kısa aralıklarla ardı ardına ölmeleri üzerine 1257'de han oldu.

Başa geçtikten sonra ilk iş olarak Altın Orda Devleti'ne bağlı Rus prensliklerinden toplanacak vergilerin saptanması için bir nüfus sayımı yaptırdı. Prens Aleksandr Nevski'nin kışkırtmaları sonucu 1259'da Novgorod'da, 1262'de de Rostof, Suzdal ve Yaroslav kentlerinde ayaklanma başgösterdi. Berke bu ayaklanmaları şiddetle bastırdı.

Buhara ve Semerkant'a giderek buradaki Müslümanlar'a kötü davranan Hıristiyanlar'ı cezalandırdı ve kiliselerini yıktırdı. Gücünü Horasan ve İran'a dek yayan Berke 1259'da Moğol Hanı Möngke'nin ölümü üzerine kardeşleri Kubilay ve Arık Buka arasında çıkan iktidar mücadelesinde Arık Buka'nın yanında yer aldı. Ancak mücadeleyi Çağatay Hanı Algu'nun (Aluğu) desteklediği Kubilay kazandı. Batu Han

döneminde alınan Çu ve Yedisu bölgesi yeniden Çağataylılar'ın eline geçti. Ardından Algu'nun Harezm bölgesine saldırması ve Berke'nin askerlerinden 5.000 kadarını öldürmesi Berke ile Algu arasında 1262'den 1265'te Algu'nun ölümüne değin sürecek olan savaşları başlattı.

Öte yandan Azerbaycan üzerinde hak iddia ettiği için aralarının açık olduğu İlhanlı hükümdarı Hülagu Han'ın 1258'de Bağdat'ı ele geçirmesi ve Batu Han döneminden beri burada bulunan görevlilerin bir bölümünü öldürmesi, iki hükümdar arasındaki ilişkileri daha da çıkmaza soktu. Bu arada Hülagu Han'ın 1260'ta Memlûkler'le de savaşa tutuşması, iki Müslüman hükümdarın, Sultan Baybars ile Berke'nin işbirliğine gitmelerine neden oldu.

Berke, Baybars'ın da özendirmesiyle Azerbaycan üzerindeki haklarını elde edebilmek için büyük bir ordu ile Hülagu Han'ın üzerine yürüdü. Ancak 1262'de Kür Irmağı'nın kuzeyinde yapılan savaşı kaybetti ve Terek Irmağı'na dek geri çekildi. 1263'te kendisini izleyen Hülagu Han'ı büyük bir bozguna uğrattı. Berke ve Hülagu arasındaki bu savaş daha sonra iki devlet arasında bir yüzyıl kadar sürecek düşmanlık döneminin başlangıcı oldu.

Berke 1261'de Bizans imparatoruna sığınan, ancak daha sonra tutsak sayılan Anadolu Selçuklu Sultanı İzzeddin Keykavus'u kurtarmak üzere 1265'te yeğeni Noyan komutasında büyük bir orduyu Bizans üzerine gönderdi. Noyan Ege Denizi'ne dek tüm Balkanlar'ı yağmalayarak, Enez'de tutuklu bulunan İzzeddin Keykavus'u kurtardı ve Kırım'ın Saray kentinde bulunan Berke'nin yanına getirdi.

Berke yaşamının son seferini 1265'te Hülagu Han'ın oğlu Abaka Han üzerine yaptı. Kür Irmağı kıyılarında karşılaşan iki ordu şiddetli bir savaşın ardından kesin bir sonuç alamadılar. Ordusunu toplayarak geri dönen Berke, büyük bir olasılıkla 1266 başlarında, yolda öldü. Oğlu olmadığı için yerine yeğeni Möngke (Mengü) Timur geçti. Yaklaşık on yıl süren hükümdarlığı sürekli savaşlarla geçen Berke, Altın Orda Devleti'ni yeniden örgütlemeyi başarmıştır.

• BAKINIZ: ABAKA HAN, BATU, BAYBARS I, CENGİZ HAN.

BERKEL, Sabri
(1907)

Türk ressam. "D Grubu" ve Çağdaş Türk resim sanatı çerçevesi içinde soyut eğilimi temsil eden sanatçılardandır.

Yugoslavya'da, Üsküp kentinde doğdu. 1927'de Üsküp Sırp-Fransız Okulu'nu bitirdi. 1927-1928'de Belgrad Güzel Sanatlar Okulu'ndan gravür dalında diploma aldı. 1929'da İtalya'ya gitti, Floransa Güzel Sanatlar Akademisi'nde çalıştı. 1935'te Türkiye'ye döndü ve aynı yılın ekim ayında ilk kişisel sergisini İstanbul'da Güzel Sanatlar Akademisi'nde açtı. 1936'da Ankara İsmet Paşa Kız Enstitüsü resim öğretmenliğine atandı. 1938'de İstanbul Erkek Terzilik Okulu ve Sultan Ahmet Kız Sanat Okulu'nda resim öğretmenliği yaptı. 1939'da Léopold Levy'nin isteği üzerine Akademi'nin Gravür Atölyesi asistanlığına getirildi. Aynı yıl I. Devlet Resim ve Heykel Sergisi'ne 16 yapıtıyla katıldı. Müstakil Ressam ve Heykeltıraşlar Birliği'ne üye oldu. 1940'ta 2. Devlet Resim ve Heykel Sergisi'nde bu birliğin üyesi olarak 21 yapıtını sergiledi. 1941'de ise "D Grubu"na katıldı ve grubun Akademi'de açılan sergisinde yer aldı. 1947'de lüks kitap basan basımevlerinde araştırma ve inceleme yapmak için Milli Eğitim Bakanlığı'nca Paris'e gönderildi. Kitap uzmanı ve estetikçi J.G.Daragnes'ın ve André Lhote'un atölyesinde incelemeler yaptı.

1945'ten sonra her yıl Devlet Resim ve Heykel sergilerine katıldı. Yurt içinde ve dışında birçok kişisel sergi açtı. 1961'de 22. Devlet Resim ve Heykel Sergisi'nde resim dalında birincilik ödülünü kazandı. Asya, Avrupa ve Güney Amerika'nın çeşitli kentlerinde düzenlenen uluslararası karma sergilere katıldı. 1939'dan 1977'de emekli olana değin Devlet Güzel Sanatlar Akademisi'ndeki öğretim görevini de sürdürdü. 1977'de ayrılışı nedeniyle Akademi'de toplu yapıtlarından bir sergi düzenledi.

Berkel 1935'te açtığı ilk sergisindeki resimlerinde doğal görünüşlere bağlı kalmıştır. Kalemle ya da mürekkepli uçla yaptığı çıplak taslaklarında, figürlerinde ve desenlerinde sanat ve zanaatı dengeli bir biçimde bir arada yürüten, tekniği özenli bir ressam olarak dikkati çeker. Daha sonra, *Taksim Meydanı* adlı resminde de olduğu gibi doğadan kaynaklanan yarı soyut denemelere girmiştir. 1946'da yaptığı *Şişeli Natürmort* gibi birçok resmi Cezanne etkileri taşır. 1949-1950 arasında Kübizm sonrası bir anlayışla natürmortlar oluşturmuştur. 1951'de *Kubbeler I-II* ve *Kedi* gibi yapıtlarıyla bütün bütün soyut araştırmalara yönelmiştir. 1952'de gerçekleştirdiği *Yoğurtçu*, *Mimar Sinan* gibi yapıtları hep geometrik soyutlamalardır. Berkel 1955'te kaligrafik soyut düzenlemeler yapmış, 1957'de yine kaligrafiye bağlı leke çalışmalarına girişmiştir. 1962'den başlayarak bu çalışmaları jeste bağlı leke düzenlemelerine dönüşmüştür. Usa dayanan, yalın, oyuncaksız, arınmış bir kompozisyon düzeni vardır. Temelde güçlü bir desen bilgisine dayanan resimlerinde renk biçime yardımcıdır. Figürleri geometrik ya da organik biçimleri içinde koyu çizgilerle çevrili olarak varlıklarını sürdürürler.

• YAPITLAR (başlıca): *Kendi Portresi*, 1933; *Bereli Kendi Portresi*, 1934, İstanbul Resim ve Heykel Müzesi; *İhtiyar Başı*, 1936, Basın ve Yayın Genel Müdürlüğü, Ankara; *Çaydanlıklı Natürmort*, 1941; *Şişeli Natürmort*, 1946; *Taksim Meydanı*, 1948; *Nefertiti'li Natürmort*, 1949, İstanbul Resim ve Heykel Müzesi; *Kubbeler I-II*, 1951; *Kedi*, 1951; *Yoğurtçu*, 1952; *Mimar Sinan*, 1952, İstanbul Resim ve Heykel Müzesi; *Ritm*, 1953; *Rondo*, 1956; *Yazı*, 1958, T.C.Büyükelçiliği, Viyana; *Mehtap*, 1962; *İspanya*, 1965-1966; *Yazı*, 1970; Seramik Pano, 1971, T.C.Büyükelçiliği, Lizbon; Toplu Kompozisyon, 1973; *Kareli Kompozisyon*, 1975

BERKELEY, George
(1685-1735)

İrlandalı filozof. Tutarlı deneyciliğin immateryalizme götüreceğini ve tanrıtanımazlığı yıkacağını savunmuştur.

İrlanda'ya yerleşmiş bir İngiliz ailenin çocuğu olarak Kilkenny'de doğdu. Oxford'da öldü. 15 yaşında Dublin'deki Trinity College'a girdi. Yedi yıl sonra orada öğretim üyesi oldu. 1709'da, 24 yaşındayken, ilk önemli kitabını yayımladı: *An Essay Towards a New Theory of Vision.* Ertesi yıl felsefesinin başyapıtı olan *A Treatise Concerning the Principles of Human Knowledge* basıldı. Bunlarla büyük ün kazandı. 1713'te Londra'ya gitti. Orada son önemli felsefe kitabı olan "Diyaloglar"ı yayımlattı. Felsefeye tüm katkısını 30 yaşından önce yapmış, yaşamının sonraki bölümünde bu konuyla bir daha ilgilenmemiştir. 1716'da Avrupa'ya yaptığı bir gezide, başyapıtının ikinci cildi olarak yazdığı bir kitabını yayımlayamadan yitirince bunu yeniden yazmayı düşünmedi bile. Bu yıllarda Londra'da Addison, Pope, Swift ve Steele ile 1713 ile 1720 arasında aralıklarla yaptığı Avrupa gezilerinde Malebranche'ın 1715'teki bu tanışmayı izleyen bir felsefe tartışmasında heyecanlanarak öldüğü söylenir. 1724'te Trinity College'daki görevinden ayrıldı. Londra'ya giderek Bermuda'da bir okul kurmak için para toplamaya başladı. İki yıl sonra parlamento bu projeye devletin de mali katkıda bulunmasını karara bağladı. 1728'de evlenerek Amerika'ya gitti. Rhode Island'da Bermuda projesinin hazırlıklarını yürüttü. Devletten beklediği para bir türlü gelmeyince İngiltere'ye geri dönmek zorunda kaldı. 1734'te İrlanda'da Cloyne piskoposu oldu. Başyapıtları ölçüsünde değer taşımayan basılı başka kitap ve yazıları da vardır.

Niteliklerin eleştirisi

Özdeksizcilik

Berkeley'in ortaya attığı immateryalizm (özdeksizcilik) öznel bir yaklaşım niteliği taşır. Bu içinde üretildiği Modern Çağ'ın bir özelliğidir. 18.yy'da kullanılmaya başlayan "idealizm" terimi de, Berkeley'in felsefesi örnek gösterilerek, yerleşiklik kazanmıştır. Berkeley'i özgün felsefesine götüren üç ayrı etki kaynağı gösterilebilir. Bunlardan ilki ve en önemlisi, Locke'ta bir arada bulunan deneycilik ve gerçekçi algı kuramıdır. Berkeley Locke'un deneyciliğini benimsemiş, bu açıdan Avrupa usçuluğunu (rasyonalizm) eleştirmiştir. Öte yandan, bu deneycilikle gerçekçi algı kuramının bağdaşmazlığını da görmüş ve bu olguyu özdekçiliği yadsımak için kullanmıştır.

Berkeley üzerindeki ikinci etki kaynağı kuşkuculuktur. Descartes ve Bayle'de bulduğu kuşkucu uslamlamaları deneycilik yerine Locke'un gerçekçiliğine karşı kullanmış, immateryalist deneyciliğini bunlardan etkilenmeyecek biçimde kurmaya özen göstermiştir. Etki kaynaklarından üçüncüsü, kendisinden felsefede Tanrı kavramına en önemli bir işlev verme eğilimini aldığı Malebranche'dır. Berkeley'de immateryalizm özdekçiliğin keskin bir eleştirisi yoluyla ortaya çıkar. Karşısına aldığı özdekçilik Locke'un gerçekçi algı kuramı içinde dile geliyordu. Locke'un bu bağlamda yapmış olduğu 17.yy'da iyice hızlanan bilimsel gelişimin benimsediği açıklama biçimini kendi felsefesi içinde dizgeleştirmekti.

Galileo ve Descartes'tan kaynaklanan, Locke'un arkadaşları Boyle ve Newton'da olgunlaşan bilimsel bakış açısına göre, evren uzay ve zaman içinde yer alan fiziksel parçacıklardan oluşur. Bunların devim ve ilişkileri matematikle gösterilebilir. Parçacıkların gerçekte taşıdıkları nitelikler, biçim, büyüklük, devim, yer ve sayıları türündendir. Bu nitelikleri, parçacıkların, algılayan insanlarda, neden oldukları etkilerle karıştırmamalıdır. Algılanan sıcaklık, parçacıkların hızlı deviminin, ses, havanın dalgasal deviminin, renk ise parçacıkların dalgasal yayılmanın, algılayanlarda yarattıkları etkilerdir. Evrende algı düzeneği olan canlılar bulunmasaydı bu etkiler de bulunmaz, ama onların nedenleri olan parçacıklar, yine de varolurdu. Bilimin getirdiği bu özdekçiliği felsefesinde yansıtan Locke, nesnelere yüklediğimiz nitelikleri birincil ve ikincil olmak üzere iki öbekte topladı. Bunları algı açısından, koşullara ve kişiye göre değişip değişmeme ilkesine dayanarak ayırt etti. Ona göre biçim, yer kaplama, devim gibi birincil nitelikler bilimsel yöntemlerle ölçülebilir ve algılayanın ya da ortamın durumuna göre değişmezler. Bundan ötürü de bunlar nesnel olmalıdır. Renk, ses, koku gibi ikincil nitelikler ise koşullara göre değişebildiklerinden özneldirler, yani algılayandadırlar. Örneğin, aynı nesne üstüne bir elimizi doğrudan, öbürünü ise önce buza değdirdikten sonra koyacak olursak, ellerimiz bu nesneyi değişik sıcaklıklarda algılayacaktır. Öte yandan, algıladığımız birincil nitelikler dış dünyadaki özdeksel nesnelerin taşıdıkları niteliklere benzerler; oysa, algılanan ikincil niteliklerin dış dünyada karşılıkları yoktur.

Berkeley, Locke felsefesinde anlatım bulan bu özdekçi savları dört başlık altında çürütmeye girişti:

1-Birincil ve ikincil nitelikler arasında önesürülen ayrım yoktur. Bu nedenle de bütün nitelikler algılayanda özneldir. Birincil ve ikincil nitelikler ayrılamazlar. Örneğin biçimsiz bir renk, yayılımsız bir renk düşünülemez. Bunu düşünmek bir mantıksal olanaksızlıktır. Ayrımı öne sürülen biçimde çizmeye olanak yoktur, çünkü ikincil nitelikler koşullara göre değişiyorsa, buna benzer biçimde, birincil nitelikler de koşullara göre değişirler. Örneğin, dörtköşe bir kule uzaktan silindir biçiminde görünür. Puslu havalarda nesneler olduklarından büyük dururlar. Uzaktan algılanan devinim olduğundan yavaş görünür. Demek

ki sözü edilen ayrımı çizmek için bir gerekçe yoktur. Değişebilirliğin öznelliği getirdiği ölçüde, tüm nitelikler özneldirler ve ancak algılayan biri bulunduğu sürece varolabilirler.

2-Algılayan bir varlığın bulunmadığı bir ortamda özdeksel nesnelerin varlıklarını koruyacağı savı bir mantıksal olanaksızlıktır. Çünkü, algılanmayan varlık kavramı çelişiktir. Algılanmayan bir varlık imgelemeye çalışıldığında her durumda, o zorunlu bir biçimde, algılanıyor olarak imgelenir.

3-Algının nedeninin algının dışındaki bir ortamı dolduran nesneler olduğu görüşü yanlıştır. Çünkü nesneler algı öbeklerinden başka bir şey değildir. Algı ise etkin bir varlık değildir, hiçbir şeye neden olamaz.

4-Birincil niteliklerin algısının algı ötesindeki bir dış dünyanın niteliklerine benzediği doğrulanabilecek bir sav olamaz. Nedeni de, algımızı, böyle bir benzerliğin bulunup bulunmadığını anlayabilmek için dış dünya ile karşılaştırmanın olanak dışı oluşudur. Yapımız gereği algıdan bağımsız olarak dış dünyaya hiçbir zaman erişemeyiz. Bir başka deyişle, algıyı ancak yine başka bir algıyla karşılaştırabiliriz.

Berkeley dayanıksızlığını böylece göstermiş olduğuna inandığı özdekçiliğin hangi yanılgılı düşünceler dizisi sonucu ortaya konmuş olabileceğini ele alır. Buna verdiği yanıt özdek kavramının bir soyutlama olduğudur. Soyutlama ise Berkeley'e göre bir ruhbilimsel olanaksızlıktır. Soyutlamanın olanaksızlığı savını yine Locke'un ileri sürdüğü soyutlama kuramına karşı bir eleştiri olarak ortaya koyar.

Bilginin kaynağı ve ideler

Locke deneyci yaklaşımı belirlerken insan bilgisini oluşturan öğelerin ideler olduğunu, idelerin de ya duyum yoluyla, ya zihnin kendi işleyiş, duygu ve

Soyutlama

Soyutlama (abstraction) Locke* tarafından zihnin kavramlar üzerinde uyguladığı bir genelleme işlemi olarak düşünülmüştür. Bu işlem, tümeller sorununa getirilen adcı çözümle yakından ilişkilidir. Tümeller sorunu büyük ölçüde dilden kaynaklanır. Özel adların anlamı, bunların referansları olan tikel nesneler olarak düşünülürse, sıfat ve tür adı gibi genel terimlerin anlamının ne olduğu sorusu doğacaktır. Bu anlam yorumu, her terim için, onun anlamı olarak düşünülebilecek bir "nesne" gerektirir. Adcılık, varlığın yalnızca tikel nesnelerden oluştuğunu öne süren bir görüş olduğuna göre, genel terimlere tümel nesneler dışında anlamlar bulmak zorundadır. Tümellerin adlarla özdeş olduğunu ileri süren "ilkel" adcılık bir yana bırakılırsa, adcılık bu sorunun çözümünü kavramlarda bulmuştur. Bunun üzerine de, genel terimlerin anlamını oluşturacak "genel kavramların" nasıl üretileceği sorunu çıkmıştır ortaya.

Çünkü adcılığa göre ontolojik anlamda tümel varlıklar olmadığına göre, böyle varlıkların algılanarak ideler biçiminde zihinde doğrudan kavramlar doğurmalarına da olanak yoktur. Soyutlama, bu soruna çözüm olarak önerilmiştir. Bu, aynı türdeki nesnelerin ide ya da kavramlarından yalnızca türü belirleyen bir genel ide üretme işlemidir. Başka bir deyişle, soyutlama işlemi,Aristoteles'in*"özlerinin" kavramlarını, böyle özlerin gerçeklikte varolmadıkları savıyla tutarlı olarak nasıl üretilebileceğinin açıklamasıdır.

Ocham'lı William'dan* esinlenerek ortaya attığı soyutlama kuramında, Locke, bunu ortak olmayan özellik veya niteliklerin atılması işlemi olarak düşünür. Belirli bir sayıdaki tikeli kapsayan bir genel ide elde etmek için yapılması gereken, bu tikellerin karşılığı olan idelerin hepsinde birden bulunmayan bütün özellikleri atmaktır. Böylece elde edilecek idede, ele alınmış olan tikellerin hepsinde ortak olan niteliklerden başkası kalmamış olacaktır. Bu genel ya da tümel ide, soyutlanışında kendisinden yararlanılan her bir tikeli kapsayacaktır. Buna göre, örneğin, belirli bir sayıda insan alır da, boy, saç, giyim, göz rengi, cinsiyet vb. ortak olmayan nitelikleri atarsak, sonuçta, genel insan kavramını, başka bir dilegetirişle, insanın yalnızca tanımsal niteliklerinin bileşkesinden oluşan bir kavramı elde ederiz.

Berkeley böyle bir zihinsel işlemin olanaksız olduğunu ileri sürer: "Eğer başkaları idelerini soyutlamak gibi olağanüstü bir yetiye sahipseler söylesinler. Bana gelince, bir imgelem yetisine, yani algılamış olduğum tikel nesneleri kendi kendime yeniden kurup tasarlayabilme ve bu kurguda onları parçalara ayırıp değişik yeni bileşimler düşünebilme yetisine sahibim. İki başlı bir insan imgeleyebildiğim gibi, gövdesinin üst bölümü insan, altı ise at olan bir yaratık ta imgeleyebilirim. El, göz veya burnu gövdeden soyutlanmış ya da ayrılmış olarak da düşünebilirim. Ancak, hangi el veya gözü imgelersem imgeleyeyim, onun kendine özgü bir biçim veya rengi olacaktır. Buna benzer olarak, kendi kendime kurduğum insan idesi beyaz, kara ya da esmer, dik veya kambur, uzun, kısa ya da ortaboylu olacaktır. Ne kadar çabalarsam çabalayayım, yalnızca bütün insanlarda ortak olan niteliklerden oluşan bir soyut insan idesini kavrayamam". Berkeley'e göre soyut anlamda genel ideler olamayacağına göre, genel terimlerin karşılıkları, yani onların anlamları, yine tikel idelerdir. Yapılan, genel terime uyan herhangi bir tikel ideyi alıp bunu ona karşılık olarak kullanmaktır. Berkeley'in bu bağlamdaki tutumu, tümelliği yalnızca ontolojik olarak dışlamakla kalmaz, zihinsel olarak da yıkar. Bir başka deyişle, ona göre tümeller post rem olarak bile varolamazlar. Tüm varlık bütünüyle tikeldir.

coşkularından, ya da bellek ve imgelem yoluyla elde edildiklerini ileri sürer. Berkeley buna bütünüyle katılmıştır. Bu belirlemeye göre yalın ya da bileşik, bütün idelerin kökeni deneydir. Locke bu bağlamda bileşik idelerin somut olanları yanı sıra, kendilerinde aynı türden tüm nesneleri toplayan soyut olanlarının da bulunduğunu düşünür. Locke'a göre soyut ideler, somut idelerin yalnızca ortak nitelikleri tutulup, tek tek nesnelere özgü olan nitelikler atılarak elde edilir. Berkeley buna karşı çıkmıştır. İmgelemin bileşik ideleri parçalayarak, yeni bileşimlerde, yeniden toplayabileceğini, ancak "soyut ideler" üretemeyeceğini söyler. Ona göre bu olanaksızdır. Ne imgeleniyorsa onun tikel bir biçimi ve rengi olmalıdır. Örneğin, ne beyaz, ne kara, ne de sarı renkli bir soyut insan kavramı olanaksızdır. Ona göre ne hızlı, ne yavaş, ne dönen, ne doğru giden, nesnesinden bağımsız, bir soyut devim düşünülebilir. Soyut ideler bulunduğunu sanmak sözcüklerin anlamını yanlış olarak yorumlamaktan doğar. Genel bir sözcük kullandığımızda, örneğin "meyve" dediğimizde, kendisi ne armut, ne elma, ne de incir olan bir soyut meyve düşünüyormuşuz sanılabilir. Oysa, yaptığımız ve yapabileceğimiz, herhangi bir meyveyi bütün meyveler yerine düşünmekten başkası olamaz. Dolayısıyla tek tek meyveler ötesinde, bir de soyut meyve idesi bulunduğunu düşünmek kendini aldatmaktır.

Özdek kavramına ilişkin yanılgı da tıpkı buna benzer. Bileşik ideleri tikel nesneler olarak adlandırırız. Aynı türden nesnelere de bir genel ad veririz. Bu adın karşılığında bir soyut ide bulunduğunu düşünmek ne ölçüde yanlışsa, tüm nesne türlerini adlandıran "özdek" sözcüğünün karşısında bir soyut ide bulunduğunu düşünmek de o denli yanlıştır. Çünkü "özdek" sözcüğünün ya bu anlamda hiçbir karşılığı yoktur, boş bir kavramdır, ya da somut bir nesneyi dile getiriyordur. Bu son durumda ise dile getirdiği herhangi bir nesneyi oluşturan bileşik bir ideden başkası olamaz. Algılanmayan özdek kavramı bir soyutlama, bir aldanmadır.

Bu noktaya dek Berkeley'in eleştirel olarak dolaylı bir biçimde ortaya konan immateryalizmi artık doğrudan uslamlamalarla pekiştirilir. Şöyle düşünür Berkeley: Görme duyusuyla rengi, görme ve dokunumla biçim ve büyüklüğü öğreniriz. Bu tür idelerin tutarlı bileşimlerine "elma" ya da "ağaç" gibi adlar verir, onları nesnel olarak düşünürüz. Şimdi, herhangi bir idenin varolması onun algılanıyor olmasına bağlıdır. İdeler ancak algılandıkları, yani geniş anlamda zihinde bulundukları sürece vardır. Bütün bunlardan şu sonuç çıkar: Nesneler de tutarlı bileşik ideler olduklarına göre, nesneler için de, var olmak algılanmaktır *(esse est percipi)*.

Özdeksel tözün eleştirisi

Berkeley, bu sonucun evrenin varlığını, gerçekliğini, yadsımak anlamına gelmediğini vurgulamıştır. Yalnız, "varlık" ve "gerçeklik" gibi sözcüklerin anlamlarını daha iyi kavramamıza yarar bu sonuç. Örneğin, "orada bir masa var" gibi bir önermenin anlamı, bizim ya da bizim gibi başka bir zihnin, orada "masa" adı verilen ide bileşiğini algıladığıdır.

Varlık algıdır (esse est percipi)

Berkeley için var olmak iki biçimde söz konusudur: Ya algılanarak ya da algılayarak. Algılanan bir varlık varolabilmek için algılayan bir varlık gerektirecek, algılayan bir varlık da varolmak için algılanan varlıklar bulunmasını gerektirecektir. Algılanan varlıklar "duyumlanabilen nesne ve nitelikler" yani "idelerdir". Bunlar edilgindir. Algılayan varlıklar ise etkindir. Zihin ya da tin böyledir. Bunların etkinliği algılama ve istenç yetileriyledir. Böylece ancak ideler ve bunları algılayan tinler varolabilirler. Tinler algılanamazlar, çünkü edilgin değildirler. Algılanamadıklarından da deneyle doğrudan bilinemezler. Tinleri bilmenin tek yolu onların etkinliklerinin sonucunu algılamaktır. Bizde başkalarının tin ya da zihinlerinin idesinin bulunmaması bundandır. Başka zihinleri gövdelerde neden oldukları davranışlar, söyledikleri sözler yoluyla tanır, biliriz.

Berkeley'e göre bir nesnenin varolmasının onun algılanıyor olması anlamına geldiği açıktır. Bu ele almış olduğu ve sonradan yadsıdığı görüngücülükten anlaşılır. Berkeley bir nesnenin varolmasını algılanabilir olmasına bağlamıyor. Varolmak için o sıra aktüel olarak algılayan bir tin gerektiriyor. Öyle ise şu sıra kimse tarafından algılanmayan nesneler konuşunda ne denebilecektir? İçinden çıktığımız odayı biz algılamasak bile onu içeride kalanlar algılayacaktır. Ancak onlar da çıkıp kapısını kapatınca odanın varlığı ne olacaktır? Berkeley sürekli yokolup yeniden varolan bir nesne kavramına felsefesinde yer vermez. Bu onu hiç de istemediği bir sonuç olan solipsizme (tekbencilik) çok yakın bir yere götürebilirdi. O, karşısına çıkan bu sorundan yararlanmış ve önerdiği çözümü bir Tanrı kanıtı niteliğinde sunmuştur. Hiçbir sonlu tinin algılamadığı nesneleri sonsuz bir tin her an her yerde algıladığı için nesnelerin kopuk değil sürekli bir varlığı söz konusudur. Bu da Berkeley'e göre sonsuz bir zihin, bir tin olarak Tanrı'nın varlığının kanıtıdır.

Berkeley benzer bir yöntemi aynı bağlamda doğan ikinci bir sorunun çözümünde de kullanır. İdelere neden olan bir dış dünya yoksa şu iki soru akla gelecektir: a) Bütün idelerimizi kendi kendimize istencimizle mi yaratırız? b) Bileşik idelerimizin hep aynı tutarlılıkla gelmesinin nedeni nasıl açıklanabilir? Evet, der Berkeley, kimi bileşik idelerimizi imgelem gibi düzeneklerle biz oluştururuz. Ancak idelerin büyük çoğunluğu bize istencimiz dışında gelir. Bunların düzen ve tutarlılıkları da istencimiz dışındadır. Berkeley'e göre bu da, yalnızca Tanrı'nın varlığını kanıtlar. Bir etkin tin olarak Tanrı üzerimizde bu etkileri, bu düzenlilikte ortaya çıkarır. Algının tutarlılığı ve düzenliliği Tanrı'nın büyüklüğünü gösterir. Bu, Tanrı'nın varlığını bilmenin başlıca yoludur.

İmmateryalist felsefeyi temellendirmek amacıyla, Berkeley'in kurduğu bu uslamlamalar, ilginç olmalarına karşın çoğu kez yanlış öncüllerden türer. Bunlar arasında gerçekten sağlam olan eleştirel uslamlama, algının, gerçekçiliğin önesürdüğü özdeksel dünya ile karşılaştırılamayacağını, bu iki nedenle de bu iki ortam arasındaki hiçbir ilişkinin deneysel anlamda bilinemeyeceğini, gösterenidir. Bu deneyciliğin gerçekçilikle tutarsız olduğu sonucunu getiren çok güçlü bir eleştiridir. Descartes ve Locke bilginin bütünüyle idelerden oluştuğunu düşünmüşlerdi. Berkeley de bu görüşü benimser. Oysa Descartes ve Locke bilgiyi oluşturan idelerin bir bağımsız dış dünyanın kopyaları olduğunu da ileri sürmüşlerdi. Bu görüşleri bir yandan gerçekçi, öte yandan da ikicidir (düalist); varlığı özdeksel ve zihinsel olmak üzere iki türe ayırır.

Berkeley gerçekçiliği yadsırken bu ikiciliği de yadsımış ve yalnızca zihinsel-tinsel varlığa yer vererek idealizmi savunmuştur. Ona göre bilgi yalnızca idelerden oluştuğuna ve bildiğimiz her şey de ideler olduğuna göre, bu idelerin arkasında varolduğu bilinmeyen, ama varsayılan, bir gölge dış dünyaya hiç gerek yoktur. Bu Berkeley için algı kuramına gereksiz bir karmaşıklık getiren bir çiftlemedir. Böyle bir ikinci dünyayı yadsımakla bilgiden hiçbir şey yitirilmediğini savunmuştur.

Töz kavramı konusunda da, yine Locke'cu görüşü eleştirmiştir. Locke özdeksel tözü, felsefe tarihindeki yaygın kullanımından ötürü bir kuramsal kavram olarak kabul eder. Ona göre, deneysel olarak bilinemeyen töz, nitelikleri birarada tutan bir ilkedir *(substratum)*. Berkeley ise bunun anlamsız oluşu ötesinde, hiçbir kuramsal işlevi de bulunmayan bir kavram olduğunu savundu. Böyle bir kavramı varsaymanın yine soyutlama yanılgısından ileri geldiğini söyledi. Buna karşılık tinsel töz kavramına, kuramı içindeki yeri dolayısıyla, hoşgörüyle yaklaştı. Etkinlik belirtilerinin tinsel tözleri kanıtladığını ve bunların bilinmelerine olanak verdiğini düşündü.

Soyutlamayı yadsıması Berkeley'in sıkı bir adcılık *(nominalizm)* benimsemesine yol açar. Locke'taki kavramcılık *(conceptualism)* tümelleri zihinde kurulan soyut idelerle temellendirir. Berkeley ise soyut idelerin olanaksız olduğunu ve bir tür konusunda düşünce yürüttüğümüzde tikel bir ideyi türe karşılık olarak kullandığımızı öne sürmüştür. Bu, Platonculuk'un tam karşıtı bir idealizm, duyuma dayalı olarak tikellerden başka varlığa olanak tanımayan bir tutumdur.

Berkeley yaşadığı dönemin doğa bilimlerince, yaygın olarak benimsenen saltık *(absolute)* uzay, zaman ve devim kavramlarını da yadsımıştır. Bunları da olanaksız soyutlamalar diye değerlendirmiş, söz konusu kavramların gerçekte öznel ve göreli olduklarını ileri sürmüştür. Edilgin ilkeler olarak nesneler arasında gerçek anlamda nedensellik bulunamayacağını düşünmüş, Descartes'ın mekanizmine karşı çıkmıştır. Ona göre doğa yasaları ideler arasındaki bağlılaşımları *(association)* betimler. Doğa yasaları nedensel açıklamalar veremez, çünkü nedensellik ideler arasında yer alamaz. Nedensellik ancak tinlerin etkinliği olarak söz konusudur.

Berkeley'in modern felsefenin gelişimi üzerinde çok önemli etkisi vardır. Her şeyden önce Modern Çağ'a özgü bir öznel idealizmin kurucusudur. Ancak bundan daha önemli olarak, deneyciliğin tutarlı bir görüş durumuna getirilmesinde büyük katkıları olmuştur. Bu bağlamda Hume'u hazırlamış, hem Hume üzerinden hem de doğrudan Kant'ı etkilemiştir. Hume ve Kant'taki görüngücülük, Berkeley'in gerçekçiliğe karşı yaptığı güçlü eleştiriler sonucunda doğmuştur. Tözü yadsırken Hume'un başlıca esin kaynağı Berkeley idi. Ayrıca Hume'un kuramlarını temellendirdiği, sonra da Hartley ile gelişerek 19. ve 20.yy'larda etkili olan çağrışımcılık da Berkeley'e çok şey borçludur. 20.yy analitik algı felsefesi açısından Berkeley'in uslamlamaları güncelliklerini korumaktadır.

• **YAPITLAR:** *An Essay Towards a New Theory of Vision*, 1709, ("Yeni Bir Görme Kuramı Üzerine Deneme"); *A Treatise Concerning the Principles of Human Knowledge*, 1710, ("İnsan Bilgisinin İlkeleri Üzerine Bir Araştırma"); *Three Diagolues Between Hylas and Philonous*, 1713, ("Hylas ve Philonous Arasında Üç Konuşma"); *De Motu*, 1721, ("Devinim Üzerine").

• **KAYNAKLAR:** J.Bennett, *Locke, Berkeley, Hume: Central Themes*, 1971; W.T.Jones, *Hobbes to Hume*, 1952; F.Thilly, L.Wood, *A History of Philosophy*, 1914; G.J.Warnock, *Berkeley*, 1953.

• **BAKINIZ:** BAYLE, HUME, KANT, LOCKE.

BERKER, Ercümend
(1920)

Türk koro şefi, müzikolog, besteci. Türk musikisinde öncelikle koro şefi olarak başarı göstermiştir.

İstanbul'da doğdu. Besteci Nafiz Bey'in torunudur. Sainte Marie Ortaokulu'nu (1935), Haydarpaşa Lisesi'ni (1941), İstanbul Hukuk Fakültesi'ni (1945) bitirdi. 1948'den bu yana avukat olarak çalışmaktadır.

Musikiye 1940'ta Fulya Akaydın'dan solfej, piyano, 1942'de de Sadettin Arel'den Türk musikisi nazariyatı dersleri alarak başladı. Yetişmesinde Arel'in büyük etkisi oldu; ayrıca, Dr.Suphi Ezgi'den de yararlandı. Musiki öğrenimini İstanbul Belediye Konservatuvarı'nda tamamladı. Yöneticisi olduğu Üniversite Korosu'nu kurdu (1943). Koro'daki görevi, stajını bitirip avukat olmasına değin sürdü (1948). Belediye Konservatuvarı'nda Türk Musikisi İcra Heyeti başkanlığı, nazariyat öğretmenliği yaptı (1947-1948); *Vatan*, *Tercüman* gazetelerinde musiki üstüne yazılar yazdı (1954-1958).

Berker daha sonra radyo yayınları çerçevesinde görevler aldı; İstanbul Radyosu'nda, TRT'de Türk musikisi yayınlarının yönetimi ve denetimiyle görevli çeşitli kurullara başkanlık etti (1960-1973). 1967'de İstanbul Radyosu'nda yeni bir koro, Erkekler Korosu'nu kurdu, çoğunlukla klasik dönem eserlerini seslendiren bu topluluğu iki yıl kadar yönetti. 1976'da Milli Eğitim Bakanlığı'na bağlı olarak kurulan Türk Musikisi Devlet Konservatuvarı başkanlığına ve öğretim üyeliğine getirildi.

İyi bir koro şefi olan Berker, bu alandaki başarısının ilk örneklerini kurucusu olduğu Üniversite Korosu'nda ortaya koydu. Sayısı seksen kişiyi aşan bu koro, disiplinli, ciddi bir çalışmanın ürünü olan çok başarılı konserler verdi. Bu konserler, Türk musikisinin seslendirilişinde ileri bir düzeye ulaşıldığını gösteriyordu. Türk ve Batı müziği bölümlerinden oluşan koronun çalışmaları yalnızca eserlerin seslendirilmesine değil, solfej ve nazariyat derslerine de dayanmaktaydı. Üniversite Korosu'ndan yetişmiş birçok değerli musikici vardır.

Berker yıllardır yazdığı yazılarda, Türkiye'de musikinin gelişmesinin bir Türk musikisi-Batı müziği sentezini gerçekleştirmekle sağlanabileceği görüşünü savundu. Ona göre, bu sentez, Cumhuriyet döneminde olduğu gibi halk musikisini değil, geleneksel sanat musikisini temel alarak, bu musikinin kendine özgü ses sistemini Batı müziği bilgisi ve tekniğiyle, özellikle

çok sesli bir düzen içinde işlemekle sağlanabilir. Berker dünya ölçüsünde kendini kabul ettirmiş, çağdaş, ulusal bir Türk musikisi okulunun oluşmasının bu sentezin gerçekleşmesine bağlı olduğu görüşündedir.

Gazete yazıları dışında Türk musikisinin tarihine ve sistemine eğilen çalışmaları da vardır; ancak, bu alandaki eserlerinin büyük bölümü yayımlanmamıştır. Beste çalışmaları da yapmış, birkaç saz eseri ve şarkı bestelemiştir.

• YAPITLAR: Saz eserleri: Hüzzam, Nihavent, Zengüle, Şehnaz saz semaileri. Şarkı: Hüzzam, Nihavent, Rast, Kürdî, Acem-Kürdî şarkılar.

"Berker dönüşümü"

BERKER, Ratip
(1909)

Türk matematikçi ve mekanikçi. Akışkanlar mekaniği alanındaki çalışmalarıyla tanınır.

5 Haziran 1909'da İstanbul'da doğdu. 1926'da, aynı kentteki Saint Joseph Fransız Koleji'ni bitirerek Fransa'ya gitti ve 1930'a değin Nancy, 1930-1933 ile 1935-1936 arası da Lille Üniversitesi'nde öğrenim gördü. Makine yüksek mühendisliği diplomasını, ardından fen lisansını ve 1936'da matematik doktorasını alarak Türkiye'ye döndü.

1933 üniversite reformu sırasında Fransa'da bulunan Berker, yeni kurulan İstanbul Üniversitesi Fen Fakültesi'ne (İÜFF) bağlı Matematik Enstitüsü'ne doçent olarak atandı, 1943'te de profesörlüğe yükseltildi. Aynı zamanda İstanbul Teknik Üniversitesi'nin (İTÜ) öğretim kadrosunda yer almış, 1934'te Analiz ve Mekanik doçenti, 1939'da Mekanik ve Akışkanlar Mekaniği profesörü, 1944'te de Makine Fakültesi'nin ilk dekanı olmuştu. Ancak, 1946'da kabul edilen bir yasa öğretim üyelerinin aynı anda iki kurumda birden çalışmalarını yasaklayınca, Berker de İÜFF'deki profesörlük görevinden ayrılarak İTÜ Makine Fakültesi'ndeki kürsüsünde kaldı ve 1954'te ordinaryüs profesör oldu. Bu arada, 1951-1952 arası UNESCO'nun (United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization-Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Örgütü) Paris'teki merkezinde uzman olarak çalışmış, Roma'daki Uluslararası Bilgisayar Merkezi'nin kuruluş hazırlıklarını yapmıştır.

1957'de ABD'deki Indiana Üniversitesi'nde konuk profesör olarak ders veren Berker, 27 Mayıs 1960'ı izleyen Milli Birlik Komitesi döneminde, üniversitedeki görevlerinden uzaklaştırılan 147 öğretim üyesinden biriydi. O tarihten sonra, 1962'den 1967'ye değin Fransa'daki Lille Üniversitesi'nde, 1967-1972 arasında da Paris Üniversitesi Fen Fakültesi'nde (bugünkü adıyla Paris VI. Üniversitesi) profesör olarak çalıştı. 1972'de Türkiye'ye dönünce Boğaziçi Üniversitesi Matematik Bölümü'nde görev aldı ve 1979'da emekliye ayrılarak 1982'ye değin TÜBİTAK'ın (Türkiye Bilimsel ve Teknik Araştırma Kurumu) Bilim Kurulu başkanlığını yürüttü.

Berker, 1968'de TÜBİTAK Bilim Ödülü'yle, 1975'te Hacettepe Üniversitesi'nin, 1980'de de İstanbul Teknik Üniversitesi'nin onur doktorasıyla ödüllendirilmiştir.

Doktora tezinde, sıkıştırılamayan ağdalı bir akışkanın hareket denklemlerini konu alan Berker'in elde ettiği sonuçlar onu bilim dünyasına tanıtmış ve sonradan birçok araştırmasına temel olmuştur. Ağdalı akışkanlara ilişkin Navier-Stokes denklemlerini inceleyen Berker'in, bu denklemlerin kesim çözümleri konusunda vardığı özgün sonuçlardan ilki, Navier-Stokes denklemlerinin bilinen her çözümünden yeni bir çözüm ailesi çıkartma olanağı veren bir dönüşümdür. Son yıllarda burgaç (türbülans) kuramıyla ilgilenen araştırmacıların yararlandığı bu dönüşüm, bugün Berker'in adıyla anılır. Navier-Stokes denklemlerinin kesin çözümünde ulaştığı ikinci önemli sonuç ise, özellikle kendisinin "birinci tür ve ikinci tür sanki düzlemsel hareketler" diye adlandırıp incelediği hareketlere ilişkindir.

Navier-Stokes denklemlerinin çözümleri üzerine, kendisinin ve başka araştırmacıların yaptığı tüm çalışmaları derleyerek 1963'te Almanya'daki *Handbuch der Physik*'te 384 sayfalık bir makale halinde yayımlayan Berker'in bu çalışması, sıkıştırılmayan ağdalı akışkanlar konusunda temel başvuru kaynağı sayılır. Makalesinde bu denklemlerin kesin ve yaklaşık çözümlerini iki ayrı bölümde inceleyen Berker, birinci bölümde kesin çözümlerin varlık ve tekliklerine ilişkin teoremleri verir, fiziksel açıdan ilginç olan kesin çözümleri durağan ve zamana bağlı diye gruplaştırarak her iki gruptaki hareketleri düzlemsel, eksensel simetrik ve uzaysal hareketleri adı altında üç başlıkta toplar. Navier-Stokes denklemlerinin yaklaşık çözümlerine ayırdığı ikinci bölümde ise, bu denklemlerin, sıvı hareketinin yavaş (küçük Reynolds sayıları) ya da hızlı (büyük Reynolds sayıları) olmasına göre değişen özel durumlarını inceler. Berker'in bu geniş kapsamlı incelemesi, çok titiz bir çalışmanın ürünü olarak değerlendirilmiştir.

Sıkıştırılamayan ve ağdalı olmayan bir akışkanın hareket denklemlerindeki üç bilinmeyenden ikisini, yoğunluk ve basıncı yokederek, yalnızca hız bilinmeyenin yer aldığı tek bilinmeyenli denklemler elde edilebilir. Böylece hem hız alanının belirlenmesi çok kolaylaşır, hem de hız alanı belirlendikten sonra öbür bilinmeyenlerin bulunmasında hiç güçlük çekilmez. Oysa gazlarda, başka bir deyişle sıkıştırılabilen ve ağdalı olmayan akışkanlarda buna benzer bir problemin çözümü çok daha güçtür ve bugüne değin

çözülememiştir. Çünkü bu kez hız, yoğunluk, basınç ve entropi gibi dört bilinmeyenli bir denklem sistemi söz konusudur. 1963'ten sonra bu konu üzerinde çalışmaya başlayan Berker'in, "Derivation and Solution of the Equation of Competibility of a Gas" ("Bir Gazın Bağdaşma Denkleminin Üretilmesi ve Çözümü") adlı incelemesinde yoğunluk, basınç ve entropiyi yokederek, yalnızca hızı kapsayan tek bilinmeyenli hareket denklemleri kurması bu alanda büyük bir başarıdır. Berker, denklemlerdeki bu üç bilinmeyeni yokederken, gazın özel bir durum denklemi olduğunu, örneğin tükel (mükemmel) gaz olmadığını varsaymış ve gazın durum denklemini keyfi bırakarak, "bağdaşma denklemleri" denilen bu denklemleri elde etmiştir. Berker'in yöntemiyle, bağdaşma denklemlerini gerçekleyen bir hız alanı bulunduktan sonra, bu hız alanına uygun düşen yoğunluk, basınç ve entropi gibi öbür bilinmeyenler, buradan yola çıkarak da bu hareket denklemlerini veren tüm gazların durum denklemleri elde edilebilir. Son yıllarda, gerek Berker, gerek onun açtığı yoldan ilerleyen başka araştırmacılar, bağdaşma denklemlerinden yararlanarak yeni çözümlere ulaşmışlardır.

Berker'in özgün çalışmalarından biri de, akışkanlar mekaniğindeki "d'Alembert paradoksu" ile ilgilidir. D'Alembert akışkanların hareketini incelerken, "sıkıştırılamayan, ağdasız bir akışkanın düzgün akışı içine yerleştirilmiş, durağan ya da sabit bir hızla yol alan katı bir cisme akışkanın uyguladığı kuvvetlerin bileşkesi, kuramsal olarak sıfıra eşittir" sonucuna varmıştı. Gerçek akışkanlar için geçerli olmayan bu çelişkili sonuca "d'Alembert paradoksu" denilir. Ağdasız akışkan yerine ağdalı, yani iç sürtünmesi olan bir akışkan alındığında, katı cisme uygulanan kuvvetlerin bileşkesinin sıfırdan farklı olacağı düşünülebilir. Gerçekten de, katı bir cismin ağdalı bir akışkanın düzgün akışı içindeki hareketinin kesin çözümü bilinmemekle birlikte, bulunan yaklaşık çözümlerin tümünde kuvvetlerin bileşkesi sıfırdan farklı çıkar. Bir araştırmacı yayımladığı bir makalede, akışkanın ağdalı olduğu varsayılsa bile kuvvetler bileşkesinin yine sıfıra eşit olduğunu, başka bir deyişle d'Alembert paradoksunun yalnız ağdasız akışkanlar için değil ağdalı akışkanlar için de geçerli olduğunu ileri sürmüştü. Bu savı kanıtlamak için de, akışkan hızının katı cismin uzağındaki değişim biçimini kullanmış, bu değişime ilişkin bir varsayımdan yola çıkarak kuvvetler bileşkesinin sıfıra eşit olduğunu ispatlamıştı. Berker, akışkanın bu tür hareketi için geçerli olan hareket denklemlerinden yararlanarak, hız alanının sonsuzdaki değişimini buldu ve bu değişimin ileri sürülen varsayımı gerçeklemediğini gösterdi. Berker'in vardığı bu sonuç, ağdalı akışkanlar için d'Alembert paradoksunun söz konusu olamayacağını göstermesi ve akışkanlar mekaniğinin temel sonuçlarından birinin geçerliliğini kanıtlaması açısından önemlidir.

Berker'in çalışmalarından bir bölümü de, kendi düzlemlerine dik iki sabit eksen çevresinde aynı sabit açısal hızla dönmekte olan birbirine paralel sonsuz iki levha arasındaki bölgeyi dolduran bir akışkanın, levhaların dönmesinden ileri gelen hareketini konu almaktadır. Kimi sıvılarda bu hareketi incelemek amacıyla, ABD'de, levhaların sonsuz olması dışında bu koşulları sağlayan bir araç yapılmıştır. Bu hareketi inceleyen Berker, levhalar arasındaki akışkanın sıkıştırılamayan ağdalı bir akışkan olduğu durumlar için Navier-Stokes denklemlerinin kesin çözümlerini verdi. Bu çözümler, Navier-Stokes denklemlerinin, 1936'da kendisinin tanımladığı ve "birinci tür sanki düzlemsel hareketler" diye adlandırdığı çözüm ailesinin bir öğesiydi. 1979'da eksenlerin üst üste olduğu, 1982'de ise eksenlerin değişik olduğu özel durumları inceleyen Berker'in bu çalışma sırasında vardığı ilginç sonuçlardan biri de, problemde bazı belirli koşullar sağlandığı zaman, Navier-Stokes denklemlerinin sonsuz sayıda çözümünün elde edilebilmesidir.

"Bağdaşma denklemleri"

Berker, akışkanlar mekaniğinin Türkiye'deki en büyük adlarından biri olmanın yanı sıra, çok değerli bir öğretmendir. Gerek yurt içinde, gerek yurt dışında öğretim üyesi olarak görev aldığı tüm kuruluşlarda dersleriyle her zaman büyük ilgi uyandırmış, öğrencilerine çağdaş araştırma yöntemlerinin önemini aşılamış ve İTÜ Makine Fakültesi'ne çok zengin bir mekanik kitaplığı kazandırmıştır.

• YAPITLAR (başlıca): *Sur quelques cas d'intégration des équations du mouvement d'un fluide visqueux incompressible*, 1936; ("Sıkıştırılamayan Ağdalı Bir Akışkanın Hareket Denklemlerinin Bazı İntegre Edilebilme Halleri"); *Mekanik Dersleri*, 1946; *Asal Sayılar*, 1948; "Intégration des Équations du Mouvement d'un Fluide Visqueux Incompressible", *Handbuch der Physik*, VIII (2), 1963, ("Sıkıştırılamayan Ağdalı Bir Akışkanın Hareket Denklemlerinin İntegrasyonu").

• BAKINIZ: d'ALEMBERT, O.REYNOLDS, STOKES.

BERKES, Niyazi
(1908)

Türk toplumbilimci. Türkiye ve Osmanlı iktisat tarihi çalışmalarıyla tanınmıştır.

21 Ekim 1908'de Kıbrıs'ın Lefkoşe kentinde doğdu. 1928'de İstanbul Erkek Lisesi'ni bitirdi. 1928-1931 arasında İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Felsefe Bölümü'nde felsefe ve sosyoloji öğrenimi gördü. 1934'te İstanbul Üniversitesi'nde sosyoloji asistanı oldu. Aynı yıl ABD'ye gitti ve 1939'a değin Chicago Üniversitesi'nde sosyoloji alanında çalıştı. Türkiye'ye döndükten sonra Ankara Dil Tarih ve Coğrafya Fakültesi Felsefe Bölümü'nde sosyoloji doçenti oldu. 1945 yılında, kürsüsünün kaldırılması üzerine yurt dışına gitti. 1952'de Kanada'daki Mc Gill Üniversitesi'nde profesör oldu. Uzun yıllar burada çalıştı. Emekliye ayrıldıktan sonra İngiltere'ye yerleşti.

Berkes, çalışmalarında sosyal bilimlerin gelişimi, bu gelişim içinde sosyolojinin yeri ve nitelikleri, Türkiye'de sosyolojinin sorunları gibi konular üzerinde durmuştur. Bir iktisat tarihçisi olarak, özellikle Osmanlı toplum yapısı ile ilgili araştırmalar yapmış; bu toplumdaki geleneksel yapının çözülmeye başlamasıyla ortaya çıkan değişiklikleri incelemiştir. Bu süreci, "çağdaşlaşma" kavramı ile açıklamıştır. Çağdaşlaşma olgusunu "laiklik" sözcüğü ile karşılanan din ve devlet ayırımının ötesinde, "kutsallaşmış gele-

nek boyunduruğundan kurtulma" olarak değerlendirmiştir. Berkes, çağdaşlaşmayı toplumun alt yapısında oluşan teknolojik gelişimlerin bir sonucu olarak değil, kültürel üst yapıda zamanın gerekleri doğrultusunda kendiliğinden oluşan bir değişim olarak görmüştür.

Berkes'e göre, Osmanlı'nın geleneksel düzeninin bozulmaya başladığı 17.yy'da Osmanlı kurumlarını ayakta tutmak için önce ıslahat girişimlerinde bulunulmuş, bunların sonuç vermemesi üzerine Batı toplumlarından esinlenen reformlara başvurulmuştur. Tanzimat ve I.Meşrutiyet hareketlerinin başarıya ulaşamamasını, Osmanlı Devleti'nin ulus temeline dayanmaması ile açıklayan Berkes, ilk kez siyasal partilerin ortaya çıktığı ve ulus bilincinin gelişmeye başladığı II.Meşrutiyet döneminin çağdaşlaşmaya yönelik önemli sonuçlar doğurduğunu ileri sürmüştür.Berkes' e göre 1923'te Cumhuriyet'in ilanıyla birlikte ümmetçi devlet görüşüne karşı ulus devlet anlayışı üstünlük sağlamış, "gelenekçilik" yerine "devrimcilik" ilkesi egemen olmuştur. Cumhuriyet yönetimi Türkiye toplumunu çağdaş Batı uygarlığının yörüngesine sokma amacını taşımaktadır.

Berkes, Türkiye'nin Osmanlı İmparatorluğu'ndan günümüze değin geçirdiği değişimleri incelerken, siyaset, eğitim, din gibi toplumsal kurumlar üzerinde durmuş ve değişimleri kültürel düzeyde değerlendirmiştir.

• **YAPITLAR** (başlıca): *Türkiye İktisat Tarihi I, II*, 1969,1970; *Batıcılık, Ulusçuluk ve Toplumsal Devrimler*, 1965; *200 Yıldır Neden Bocalıyoruz*, 1965; *Türkiye'de Çağdaşlaşma*, 1973; *Türk Düşününde Batı Sorunu*, 1975; *İslamcılık, Ulusçuluk, Sosyalizm*, 1975.

BERKOL, Nureddin Ali
(1880-1952)

Türk hekim ve siyaset adamı. Türkiye'de anatomi öğretiminin ve araştırmalarının gelişmesinde etkili olmuştur.

İstanbul'da doğdu. Ortaöğrenimini Toptaşı Askeri Rüştiyesi'nde ve Askeri Tıbbiye İdadisi'nde yaptı. 1902'de Tıbbiye-i Şahane'yi yüzbaşı rütbesiyle bitirerek, ertesi yıl Askeri Tıbbiye'de anatomi asistanlığına, 1904'te de muallim muavinliğine getirildi. 1905'te aynı görevle Mülki Tıbbiye'ye geçen Berkol, 1906'da Fransa'ya giderek kendi olanaklarıyla Paris Tıp Fakültesi'nde iki yıl anatomi dalında uzmanlık eğitimi gördü. Türkiye'ye döndüğünde askerlik görevinden ayrılarak Tıp Fakültesi'nin anatomi laboratuvarını yönetmeye başladı.

Ancak, 1912'de başlayan I.Balkan Savaşı, ardından I.Dünya Savaşı nedeniyle öğretim görevine uzun bir süre ara vermek zorunda kaldı ve cepheye gönderilerek çeşitli hastanelerde çalıştı. 1917'de tıp müderrisliğine (ordinaryüs profesör), 1918'de ordudaki rütbesi binbaşılığa yükseltilen Berkol, 1923'te Darülfünun Divanı (Üniversite Senatosu) üyesi, 1924'te Tıp Fakültesi Reisi (dekan), ertesi yıl da Darülfünun Emini (rektör) seçildi ve aynı yıl askerlikten emekliye ayrıldı.

Berkol'un siyasal yaşamı 1926'da, İstanbul Belediye Meclisi üyeliğiyle başlamıştı. Ertesi yıl İstanbul' dan milletvekili seçilerek rektörlük görevinden ayrıldıysa da, siyasal deneyimi uzun sürmedi ve üç yıl TBMM başkan vekilliği yaptıktan sonra 1931'de Tıp Fakültesi'ndeki kürsüsüne döndü; aynı zamanda Güzel Sanatlar Akademisi'ndeki anatomi derslerini de üstlendi. 1934-1939 yılları arasında ikinci kez İstanbul Üniversitesi Tıp Fakültesi dekanlığına getirildi. 1951'de hastalanarak görevinden ayrıldı ve 1952'de İstanbul'da öldü.

19.yy'ın ikinci yarısına değin Türkiye'de, tıp öğrencilerinin anatomi çalışmalarında yalnızca yapma modeller kullanılmasına izin verilmesi, tıp öğretiminin en büyük eksikliklerinden biriydi. Avusturyalı profesör Charles Ambroise Bernard'ın çabalarıyla, 1840'larda bu yasak kaldırılıp kadavra çalışmalarına başlandıysa da, hem halkın dinsel inançları nedeniyle kadavra bulmak çok güçtü, hem de eldeki kadavraları uzun süre saklama teknikleri bilinmiyordu. Bu nedenle öğrenciler yılda ancak iki üç kez teşrih (disseksiyon) dersi yapabiliyorlardı.

Berkol, Paris'ten döndükten sonra Tıp Fakültesi' nin anatomi laboratuvarında göreve başlayınca, Avrupa üniversitelerinde çok yaygın olan mumyalama tekniklerini uygulamaya başladı. Cesetlerin çürümesini önlemek için boyun damarından formol şırınga edilmesi, kadavraların buzhanede saklanması ilk kez onun çabalarıyla gerçekleştirildi ve bu yöntemler anatomi laboratuvar çalışmalarına yeni bir atılım kazandırdı.

• **YAPITLAR** (başlıca): *Hilaliahmer Hastabakıcılık Teşrih Kitabı* 1915; *Anatomi Atlası*, 7 cilt, 1927-1932; *Hazım Takımı Anatomiası*, 1935; *Beş Duyunun Kısa Anatomiası*, (A.Mouchet ve H.V.Göğen ile), 1936; *Sistemik Anatomi Kitabı* (Dr.M.A.Ova ve Dr.Z.Zeren ile), 3 cilt, 1939-1945, *Artistik Anatomi Kitabı*, 1940; *Disseksiyon Tekniği*, 1943.

• **BAKINIZ:** C.A.BERNARD, ZEREN.

BERKÖZ, Egemen
(1941)

Türk şair. Dengeli, duru, inceliklere yönelen şiiriyle 1960 kuşağının özgün adları arasında yer almıştır.

13 Nisan 1941'de Karadeniz Ereğlisi'nde doğdu. Bolu Lisesi'ni bitirdikten sonra 1959'da girdiği Ankara Üniversitesi İtalyan Dili ve Edebiyatı Bölümü'nü 1963 yılında bitirdi. 1967-1970 arasında Cumhuriyet Ansiklopedisi'nde çevirmen olarak çalıştı. 1970'ten bu yana reklam metin yazarlığı yapmaktadır.

Egemen Berköz'ün ilk şiirleri Bolu'da çıkan yerel gazetelerde görüldü. 1959'dan sonra çeşitli dergilerde şiirleri yayımlandı. 1966'da çıkan ilk kitabı *Çin Askeri Ah Devran*'da hızlı bir değişim geçiren toplum karşısında genç bir aydının bireysel sorunlarını, İkinci Yeni hareketinin etki alanında işledi. Egemen Berköz son yıllarda dergilerde az görünmekle birlikte, çıkardığı iki şiir kitabıyla 1960 kuşağı şairleri arasındaki özgün yerini korudu.

• **YAPITLAR:** *Çin Askeri Ah Devran*, 1966; *Yalnızlıklar Yalnızlıklar*, 1977; *Bu Kitapta Sen Nerdesin?*, 1981.

BERKSOY, Kemal Cenap
(1876-1949)

Türk fizyoloji uzmanı. Türkiye'de sindirim fizyolojisi alanındaki çalışmaların öncülerindendir.

İstanbul'da doğdu. Toptaşı Askeri Rüştiyesi'nde ve Kuleli Tıbbiye İdadisi'nde okudu. 1897'de Askeri Tıbbiye'yi bitirerek aynı okulda yüzbaşı rütbesiyle fizyoloji asistanı, 1899'da da muallim muavini oldu. O yıl yayımladığı *Mebadi-i Fenn-i Menafiü'l Âzâ* ("Fizyolojiye Giriş") adlı ilk kitabı çok beğenildiğinden rütbesi binbaşılığa yükseltildi. 1908'de muallim olduktan sonra Fransa'ya giderek bir yıl kadar Lyon ve Paris'te incelemeler yaptı. İstanbul'a dönüşünde, askeri ve mülki tıp okullarının birleştirilmesiyle kurulan İstanbul Tıp Fakültesi'nde görev aldı. 1916'da Almanya'da, Berlin Veteriner Fakültesi'ne bağlı Fizyoloji Enstitüsü'nde elektrokardiyografi konusunda araştırmalar yaptı; bir yandan da, mayalanma olayının anlaşılmasında büyük payı olan Alman kimyacı Carl Neuberg (1877-1956) ile çalıştı. 1918'de yeniden İstanbul Tıp Fakültesi'ndeki görevine dönen Berksoy, 1933 üniversite reformu sırasında genel fizyoloji kürsüsünün başına Alman profesör Winterstein'ın getirilmesi üzerine, yeni kurulan beşeri fizyoloji kürsüsünde ordinaryüs profesörlüğe atandı ve 1943'e değin öğretim görevini sürdürdü. O tarihte emekliye ayrılarak önce İstanbul, sonra Yozgat'tan iki dönem milletvekili seçildi. 28 Kasım 1949'da Ankara'da öldü.

Fransa'da Claude Bernard'ın asistanı olarak çalışan Şakir Paşa, Türkiye'ye dönüşünde ilk fizyoloji kürsüsünü kurmakla görevlendirilmiş, Berksoy da 1897'de onun ilk asistanı olmuştu. 1908'de Şakir Paşa'nın ölümü üzerine onun görevini devralarak kürsünün ikinci başkanı olan Berksoy, özellikle sindirim fizyolojisine ilişkin çalışmalarıyla tanınır. 1918'den başlayarak iki yıl kadar kalp fizyolojisi üzerinde incelemeler yaptıktan sonra, araştırmalarını sindirim olayı üzerinde yoğunlaştırdı ve sindirimde rol oynayan sekretin hormonunun onikiparmak bağırsağının derin mukozasınca salgılandığını gözlemleyerek, salgı artışının alınan besinlerle ilgili olup olmadığını araştırmaya başladı. Hayvanlar üzerinde yaptığı uzun deneyler sonucu, yağlı besinlerin en üst, karbonhidratlarınsa en alt düzeyde sekretin salgısına yol açtığını buldu. Ayrıca adrenalin hormonuyla da ilgilenerek, 20.yy başlarında gelişmeye başlayan içsalgı bilimi alanındaki her yeniliği yakından izlemeye ve öğrencilerine aktarmaya çalıştı. Bulgularını yurt içi ve yurt dışındaki çeşitli tıp dergilerinde yayımladı, 1935'te Leningrad'da toplanan Uluslararası Fizyoloji Kongresi'ne de mide-onikiparmak barsağı refleksine ilişkin bir bildiriyle katıldı.

1940'ta, tütün zehirlenmesinin etkilerini köpekler üzerinde inceleyen Berksoy'un Türkiye'de hayvanlar üzerinde uygulanan deney tekniklerinin geliştirilmesine ve deneysel fizyolojinin yerleşmesine büyük katkısı olmuştur.

• **YAPITLAR (başlıca):** *Mebadi-i Fenn-i Menafiü'l Âzâ* 1899, ("Fizyolojiye Giriş"); *Programme detaillé du cours pratique de physiologie*, 1934, ("Pratik Fizyoloji Dersleri Ayrıntılı Programı"); *Beşeri Fizyoloji Ders Kitabı*, 1941-1943.

• BAKINIZ: BAYLISS, STARLING, ŞAKİR PAŞA, WINTERSTEIN.

BERKSOY, Semiha
(1913)

Türk tiyatro ve opera sanatçısı. Türkiye'de opera sanatının gelişmesinde önemli katkıları olmuştur.

İstanbul'da doğdu. İstanbul Kız Lisesi'nde orta öğrenimini sürdürdüğü sırada Güzel Sanatlar Akademisi Namık İsmail Atölyesi'nde resim çalışmalarına başladı. Darülbedayi Tiyatro Okulu'nun açıldığı yıl giriş sınavını kazanarak bu okula girdi. İstanbul Belediye Konservatuvarı'nda Nimet Vahit Şan Sınıfı'na devam etti ve ilk şan konserlerini verdi. Ses Opereti'nde primadonna rollerine çıktı. 1932'de Darülbedayi'de çalışmaya başladı, Hauptmann'ın *Güneş Batarken* ve Ibsen'in *Peer Gynt* oyunlarında başrol oynadı. 1931'de ilk Türk sesli filmi olan *İstanbul Sokakları*'nda rol aldı. 1933'ten başlayarak Darülbedayi'de sahnelenen Türk operetlerinde primadonna rollerini oynadı. 1934'te ilk Türk operası olan *Özsoy*'da rol aldı. 1936'da ses eğitimi görmek için burslu olarak Berlin'e gitti. 1939'da Richard Strauss'un 75. doğum yıldönümünde Berlin Yüksek Müzik Akademisi'nde sahnelenen *Ariadne Nexos'da* operasında başrolü oynadı. Aynı yıl yurda döndü; Ankara Senfoni Orkestrası ile Türkiye'deki ilk Wagner konserlerini verdi. Ankara Devlet Operası'nın kurulmasında Carl Ebert ile birlikte görev aldı ve 1941'de ilk profesyonel opera gösterisi olan *Tosca*'da oynadı. Bu tarihten sonra Devlet Operası'nın çeşitli gösterilerinde rol aldı ve Türkiye dışında konserler verdi. 1963'te jübilesi yapıldı, 1972'de de Devlet Operası'ndan "Yüksek Dramatik Soprano" olarak emekliye ayrıldı.

• **YAPITLAR (başlıca): Oynadığı oyunlar:** *Güneş Batarken*, 1933; *Peer Gynt*, 1933; *Cadı Kazanı*, 1958; *Keşanlı Ali Destanı*, 1963; *Asiye Nasıl Kurtulur?*, 1970. **Opera ve operetler:** *Lüküs Hayat*, 1933; *Özsoy*, 1934; *Saz-Caz*, 1935; *Ariadne Nexos'da*, 1939; *Tosca*, 1941; *Madame Butterfly*, 1948; *Fidelio*, 1952; *Il Trovatore*, 1955.

BERKSOY, Zeliha
(1946)

Türk tiyatro oyuncusu. Epik oyunculuk konusunda Türkiye'nin önde gelen oyuncularından biridir.

27 Mart 1946'da İstanbul'da doğdu. Ünlü Türk opera ve operet oyuncusu Semiha Berksoy'un kızıdır. Sahneye ilk kez 1958'de annesiyle birlikte *Cadı Kazanı* adlı oyunda çıktı. 1965'te Ankara Devlet Konservatuvarı Tiyatro Bölümü'nün yüksek devresini bitirdi. 1965-1967 arasında Ankara Devlet Tiyatro-

su'nun çeşitli oyunlarında başrol oynadı. 1967'de Berlin'e gönderildi; Schiller-Theater ve Berliner Ensemble topluluklarında yönetmen yardımcılığı yaptı. Özellikle Berliner Ensemble'daki çalışmalarıyla Brecht'in epik tiyatro anlayışı ve epik oyunculuk üzerine deneyim kazandı.

1969'da Türkiye'ye döndü. 1970'te Ankara'da sahnelenen *Asiye Nasıl Kurtulur?* oyununda Asiye rolünü oynadı. Bu roldeki başarısı nedeniyle Ankara Sanatseverler Derneği tarafından yılın kadın oyuncusu seçildi. Aynı yıl Kadınlar Derneği tarafından da "Yılın Kadını" seçildi. *Asiye Nasıl Kurtulur?* oyununu 1971'de İstanbul'da Dostlar Tiyatrosu ile birlikte yeniden oynadı. 1972'de İstanbul'da Alman Kültür Derneği bünyesinde Brecht'in tiyatro şarkılarından oluşan bir konser verdi. 1973-1974 yıllarında *Lola Blau* adlı tek kişilik gösteride oynadı. Bu tarihten sonra oyunculuk çalışmalarını Dostlar Tiyatrosu grubunda sürdürdü. 1977-1978 mevsiminde İstanbul Şehir Tiyatrosu'nda konuk oyuncu olarak, Nâzım Hikmet'in şiirlerinden hazırlanan *Taranta Babu'ya Mektuplar* ve *Jokond ile Si-Ya-U*'yu oynadı. 1978'de "Avni Dilligil-Yılın En İyi Kadın Oyuncusu" ödülünü aldı. Şubat 1978'de Berlin'de Brecht'in doğum yıldönümünü kutlama amacıyla düzenlenen "Brecht Dialog"a resmi çağrılı olarak katıldı. 1978-1980 arasında yine Dostlar Tiyatrosu'nun oyunlarında rol aldı, bu arada *Kafkas Tebeşir Dairesi*'nde Grusha rolünü üstlendi. 1981'den sonra çalışmalarını "Ortaoyuncular" tiyatro grubuyla birlikte sürdürdü.

• YAPITLAR (başlıca): Oynadığı Oyunlar: *Asiye Nasıl Kurtulur?*, 1970; *Analık Davası*, 1971; *Lola Blau*, 1973; *Taranta Babu'ya Mektuplar/Jokond ile Si-Ya-U*, 1977; *Brecht Kabere*, 1978; *Kafkas Tebeşir Dairesi*, 1979; *Kahraman Bakkal Süpermarkete Karşı*, 1981; *Anna'nın Yedi Ana Günahı*, 1982.

BERKUK
(? -1399)

Memluk hükümdarı. İç çekişmelerle yıpranan Memluk Sultanlığı'nı merkeziyetçi bir devlet durumuna getirmiştir.

Melikü'z-Zâhir Seyfeddin el-Osmani el-Yulbuğavi Berkuk, Çerkesistan'ın yerli halkından Kasa kabilesindendir. Çerkesistan'da doğdu, 10 Haziran 1399'da Kahire'de öldü.

Küçük yaşta tutsak edilen Berkuk, esir tüccarı Hoca Osman b. Müsafir tarafından 1362'de Mısır'a götürülüp Emir Seyfeddin Yulbuğa'ya satıldı. Berkuk, bu nedenle el-Osmani ve el-Yulbuğavi lakablarını taşır. Yulbuğa Berkuk'un asker olarak yetişmesini sağladı. Bir süre sonra da azad etti. Berkuk, Sultan Melikü'l-Eşref Şaban'ın hizmetine girerek, Tablhane emirliğine dek yükseldi. Melikü'l-Eşref'in 1377'de hac sırasında öldürülmesi üzerine yeni sultan Melikü'l-Mansur Ali b. Şaban'ın yanında görev aldı.

Berkuk, Türk Memlukları (Zeyniler) karşısında Çerkes Memlukları'nı (Zahiriler) güçlendirmeye çalıştı. Kendisine rakip gördüğü atabeg Taşdemir'i ve öbür Türk emirlerini tutuklattırdı, önemli görevlere Çerkesler'in getirilmesini sağladı. Kendisi de atabeg oldu.

Ali b.Şaban, 1381'de genç yaşta ölünce, Berkuk onun yerine sultan olmak amacıyla harekete geçti. Emirlerin kendini desteklemeyeceğini anladı. Meclise, Melikü'l-Eşref Şaban'ın çocuklarından birini seçmelerini önerdi. Hacci, Melikü's-Salih Salaheddin lakabıyla sultan oldu. Ancak, Berkuk ülke yönetimini eline aldı ve 1382'de sultanlığını ilan etti.

Dulkadiroğulları ve Kadı Burhaneddin'in kışkırtmaları sonucu Anadolu'da çıkan ayaklanmaları bastırdı. Halep valisi Yulbuğa en-Nasiri'den kuşkulanıp görevinden uzaklaştırmak istedi. Bunu sezen Yulbuğa Berkuk'a karşı ayaklanan Malatya Valisi Mintaş ile anlaştı ve Hama ile Trablusşam'ı aldı. Yulbuğa ve Mintaş büyük bir orduyla Mısır üzerine yürüyünce Berkuk durumdan korkup Yulbuğa'ya sığındı. Tutsak edilerek Suriye'ye gönderildi. Hacci yeniden sultan oldu.

Daha sonra Yulbuğa ile Mintaş arasında çıkan savaşta Yulbuğa yenildi. Berkuk'un Suriye'de yandaş topladığını duyan Mintaş, onun eylemlerini durdurmak için bir ordu yolladı. Berkuk ilk savaşta yenildiyse de sonuçta savaşı kazandı. Kahire'ye girdi, Yulbuğa'yı bağışladı ve ikinci kez sultan seçildi. Kahire'deki düşmanlarını yatıştırdıktan sonra, Suriye'de ayaklanan Mintaş'ı bozguna uğratıp öldürdü.

Berkuk, ülkede duruma tümü ile egemen olamadığından başarılı bir politika güdemedi. Ancak, iç mücadelelerle yıpranan Memluk Sultanlığı'nı güçlü merkeziyetçi bir devlet durumuna getirdi. Öte yandan önemli görevlere Çerkesler'i ataması yüzünden ortaya çıkan Türk-Çerkes rekabeti daha sonra devletin yıpranmasına yol açtı. Osmanlı sultanlarından I.Murad ve I.Bayezid ile dostça ilişkiler kurdu. Timur'un saldırısını düşünerek Suriye'deki kaleleri onarttı. Ancak Timur'la karşılaşmadan Kahire'de öldü.

BERKYARUK
(1079-1104)

Büyük Selçuklu sultanı. Selçuklular'ı tek bir yönetim altında toplamaya çalışmıştır.

Ebü'l-Muzaffer Rükneddin Berkyaruk, Büyük Selçuklu Sultanı Melikşah'ın oğludur. Anası Zübeyde Hatun'dur. Çoğu kaynak 1079'da, Râvendi ise 1081'de İsfahan'da doğduğunu yazar.

Sultan Melikşah, 1092'de ölünce karısı Terken Hatun oğlu Mahmud'u tahta çıkarmak için sultanın ölümünü gizledi. Halife ile anlaştı ve yandaş toplamak amacıyla el altından propagandaya ve emirlere para dağıtmaya başladı. Henüz beş yaşında bulunan Mahmud'u Bağdat'ta sultan ilan ettikten sonra Berkyaruk un tutuklanması için emir gönderdi, kendisi de İsfahan'a gitti. Sultan Melikşah'ın ölüm haberi duyulunca Ekim 1092'de, öldürülen vezir Nizamülmülk'ün adamları Berkyaruk'u Rey'de sultan ilan ettiler.

Berkyaruk, hızla İsfahan üzerine yürüdü. Terken

Hatun'un ordusunu 1093'te Berucird'de yendi. Uzun süre kuşatma altında kalan Terken Hatun sonunda anlaşmak zorunda kaldı. Anlaşmaya göre İsfahan ve Fars eyaletleri kendisine ve oğlu Mahmud'a bırakıldı. Bunun karşılığında Berkyaruk, sultan olarak tanındı.

Ardından, Suriye Selçuklu Sultanı Tutuş, Urfa Valisi Bozan ve Halep Valisi Aksungur ile anlaşarak Berkyaruk'un üzerine yürüdü. Musul ve Azerbaycan'a girdi. Ancak Bozan ve Aksungur Berkyaruk'un yanına geçince Tutuş, Şam'a dönmek zorunda kaldı. Berkyaruk bu sırada Bağdat'a girdi. 1094'te kendi adına hutbe okuttu.

Ancak, Tutuş, Bozan ve Aksungur'u öldürterek Urfa ve Halep'i ele geçirdi. Bağdat'a girip Berkyaruk'un yerine hükümdarlığını ilan etti. Berkyaruk, 1094'te Terken Hatun'un ölümü üzerine İsfahan'a gitti.

Mahmud'un yandaşları Berkyaruk'u ortadan kaldırma çarelerini düşünürken Mahmud öldü ve emirler Berkyaruk'un tarafına geçtiler. 1097'de başlayan I.Haçlı seferleri sırasında Haçlılar Antakya'yı kuşattılar. Berkyaruk, Musul Emiri Kürboğa'yı atayarak Suriye'deki bütün emirleri onun yanına gönderdi. Ancak, Haçlılar Kürboğa'nın ordusunu yenerek Suriye ve Filistin'i ele geçirince Berkyaruk'un gücü sarsıldı. Yer yer ayaklanmalar başladı.

Berkyaruk'un kardeşi ve Arran Valisi Muhammed Tapar Azerbaycan'ı ele geçirerek, Rey dolaylarına dek geldi. Berkyaruk kardeşini durdurmak istedi. Adamları Tapar'ın yanına geçince Rey elinden çıktı. Horasan Emiri Sancar da bu savaşta Tapar'a yardım etti. Berkyaruk ile Tapar arasında taht kavgaları sürüp gitti. Tapar, ancak 1103 yılı sonlarına doğru yenildi. Yapılan antlaşma ile Irak, Doğu Anadolu ve Azerbaycan kendisine verildi. Sancak'ın Tapar'a bağlı kalması kararlaştırıldı. Geri kalan eyaletleri de Berkyaruk aldı. Ancak, çok geçmeden Aralık 1104'te veremden öldü.

BERLAGE, Hendrik Petrus
(1856-1934)

Hollandalı mimar ve kent planlamacısı. Süslemeden kaçan ve malzemenin özelliklerini temel alan anlayışıyla modern mimarlığın öncülerinden olmuştur.

21 Şubat 1856'da Amsterdam'da doğdu. Meslek öğrenimini 1875-1878 arasında Zürih Politeknik Okulu'nda Cuypers'in (1827-1921) öğrencisi olarak yaptı; G.Semper'in görüşlerinden etkilendi. İtalya, Avusturya ve Almanya'yı kapsayan bir Avrupa gezisinden sonra, 1889'da Amsterdam'da bağımsız mimar olarak çalışmaya başladı. Mimarlıkla bir bütün oluşturduğunu düşündüğü için mobilya tasarımıyla da uğraştı. 1900'lerin ilk yıllarında kent planlamasıyla ilgilendi ve özellikle yerleşim alanlarının gelişimi üstünde durdu. 1911'de ABD'ye yaptığı inceleme gezisinden sonra, Sullivan ve Wright'ın gerçekleştirdiği yeniliklerin Avrupa'ya aktarılmasına öncülük etti. 1928'de CIAM'ın (Congrés internationaux d'Architecture modern-Uluslararası Modern Mimarlık Kongresi) kuruluş çalışmalarında yer aldı. 12 Ağustos 1934'te Den Haag'da öldü.

Berlage'nin ilk yapıtlarında, Roman üslubun güçlü, yalın ve kitlesel görünümü egemendir. Beşik kemerler ve geniş duvar yüzeyleri bu etkiyi belli eder. Bu bakımdan ABD'li mimar H.H.Richardson'a yaklaşır. Ancak, Roman üsluptan etkilenmiş olmasına karşın, 19.yy Avrupa mimarlığında yaygınlık kazanmış olan tarihselci eğilime, yani geçmişteki üslupların taklide varan yinelenmesine şiddetle karşı çıkmıştır. En önemli yapıtı sayılan *Amsterdam Borsası*, geçmişten tümüyle kopmuş değildir; Roman üslubundan da, 16.yy mimarlığından da izler taşır. Ama geçmişin bu etkileri oldukça serbest ve özgün bir biçimde işlenmiş, yapı bazı nitelikleriyle geleceğin bağımsız deneylerinin habercisi olmuştur. Örneğin ana salonda tuğlanın yanı sıra, bazı yerlerde açık renkli taşlar da kullanılmış, çatının çelik konstrüksiyonu çıplak olarak bırakılmıştır. Bu özellik, Berlage'ın ilk mobilya çizimlerinde de bulunan, yalınlığa yönelik eğilimini yansıtır.

19.yy'ın gereksiz süslemeciliğine de tepki duyan Berlage, mimarlıkta akılcı bir tutumu yeğlemiştir. Geometrik çizgilerin egemen olduğu yapılarında büyük, basit kitlelere, düz, ama zengin dokulu yüzeylere yer vermesi bundandır. Özellikle iç mekân düzenlemeleri etkileyicidir.

Berlage akılcı tutumunun yanı sıra mimarlığın sorunlarını dürüstçe belirlemeyi ve belirtmeyi savunmuştur. Aynı dürüstlüğün, malzeme kullanımında da gösterilmesini istemiş, hatta sıva gibi örtücü nitelikteki malzemelere karşı çıkmıştır. Malzemenin özelliklerini korumaya yönelik bu anlayışı, özel konut yapımlarında bile sürdürmüştür. İlk yapıtlarından başlayarak uzun süre kullandığı başlıca malzeme tuğladır. Daha sonra aynı ilkeleri sürdürerek betona ağırlık vermiştir.

Berlage'nin savunduğu ve uyguladığı akılcı yaklaşım, Hollanda'da Pieter Oud'u ve De Stijl grubunu etkilemiştir. Öbür yandan, özellikle ilk yapıtlarındaki tuğla işçiliğinin kimi yönleri ve yapıyla bütünleşmiş süslemeler, daha sonra kendisinin de etkileneceği Michael de Klerk (1884-1923) ve Amsterdam Okulu'nun dışavurumcu (ekspresyonist) tutumuna esin kaynağı olmuştur.

Sullivan, Wright ve Hollandalı genç Dışavurumcular'ın etkileri Berlage'nin üslubunda bir yenilenmeye yol açmıştır. Bu yenilenmeyi son önemli yapıtı olan Den Haag'daki *Belediye Müzesi*'nde izlemek olasıdır. Yine de Berlage'nin yeni akımlarla ilişkisinin sınırlı kaldığını belirtmek gerekir.

Berlage uygulamalarının yanı sıra, yaptığı yayın ve konuşmalarla da mimarlık alanında etkili olmuştur. Kendi görüşleri de yaşadığı dönemin toplumsal koşullarından önemli ölçüde etkilenmiştir. Ona göre, mimarlığın üslup oluşturucu bir sanat olabilmesi için, din ya da benzeri bir öğenin bütünleştirdiği bir toplumsal ortam gereklidir. Kendi döneminde bu bütünleştirici işlevi ticari yaşamın sağladığını düşünmüştür.

Berlage'nin yapıt ve düşünceleriyle oluşturduğu etki, onu modern mimarlığın öncülerinden biri durumuna getirmiştir. Özellikle Hollandalı mimarların ürünlerinin birçoğu, biçimsel farklılıklarına karşın, büyük ölçüde onun çalışmalarından kaynaklanır.

• **YAPITLAR (başlıca):** *Damrak Ticaret Bloku*, 1893 ve 1902-1903, Amsterdam; *Amsterdam Borsası*, 1897-1903; *Henny Evi*, 1898, Den Haag; *Mandıra*, 1914, Zuid Laren; *İnsanlık Pantheonu Tasarımı*, 1915; *Hıristiyan Bilim Kilisesi*, 1925-1928, Den Haag; *Belediye Müzesi*, 1930-1935, Den Haag. **Kent Planlaması:** *Güney Amsterdam*, 1902 ve 1915; *Den Haag*, 1908 ve 1924; *Rotterdam*, 1922; *Utrecht*, 1924. **Kitap:** *Gedanken über den Stil in der Baukunst*, 1905, ("Mimarlıkta Üslup Üzerine Düşünceler"); *Grundlagen und Entwicklung der Architektur*, 1908, ("Mimarlığın Temelleri ve Gelişimi"); *Schoonheid en Samenleving*, 1910, ("Güzellik ve Toplum Yaşamı"); *Studies over Baukunst, Stijl en Samenleving*, 1910, ("Mimarlık, Üslup ve Toplum Yaşamı Üzerine İncelemeler"); *Beschouwingen over Bouwkunst en haar Ontwikkeling*, 1911, ("Mimarlık ve Gelişimi Üzerine Düşünceler"); *Amerikaansche Reisherinneringen*, 1913, ("Amerika Gezi Anıları"); *Het Wezen der Bouwkunst en haar Geschiedenis*, 1934, ("Mimarlık ve Tarihi").

• **KAYNAKLAR:** M.Eisler, *Der Maumeister Berlage*, 1921; H.P.Gratana, *Berlage Bouwmeester*, 1925; J.Havelaar, *Dr.H.P. Berlage*, 1927.

• **BAKINIZ:** LE CORBUSIER, MENDELSOHN, OUD, H.H.RICHARDSON, SEMPER, A.SULLIVAN, VAN DOESBURG, F.L.WRIGHT.

BERLEWI, Henryk
(1894-1967)

Polonyalı afişçi, ressam. Özgün üslubuyla afiş sanatında yeni biçim arayışlarının gelişmesinde etkili olmuştur.

Varşova'da doğdu, Paris'te öldü. 1904'ten 1909'a değin Varşova'da eğitim gördükten sonra Anwers'te Academie des Beaux-Arts'a girdi. 1911-1912'de Paris'teki Ecole des Beaux-Arts'da öğrenimini sürdürdü.

1921'de Berlin'de Lissitzky'le, iki yıl sonra da Doesburg'la tanıştı. Onların aracılığıyla hem Sovyetler Birliği'nden kaynaklanan Konstruktüvizm'den (Yapımcılık), hem de Hollanda'dan kaynaklanan Neo-Plastizm'den etkilendi, geometrik soyutlamaya dayanan bir üslup geliştirdi. Afiş resmini makine mühendisliğine olabildiğince yakınlaştırmayı amaçladı, *Mechanofaktur* adını verdiği bu çizim yöntemini teorik bir anlatıma ulaştırdı. Bunu 1924'te Varşova'da bir bildirge olarak yayımladı.

Bir süre sanat eleştirmenliği ve tiyatro dekoratörlüğü yaptı. 1927'de Maleviç'le tanıştı ve onun öncülüğünü yaptığı Şuprematizm'in etkisinde kaldı. Maleviç'le birlikte Polonya'da Blok adlı konstruktüvist eğilimde bir grubun oluşumuna öncülük etti.

1928'de Paris'e yerleşti. Bundan sonra, II. Dünya Savaşı sonrasına değin soyut resimden uzaklaşarak figüratif çalışmalar yaptı. Ancak 1957'de yeniden *Mechanofaktur*'a döndü. 1960'ta Soyut Sanat ve Uluslararası Avant-Garde Arşivleri'ni kurdu. 1962'den sonra *Mechanofaktur*'u sinema tekniğiyle uygulamayı denedi.

Berlewi Dadacılık, Fütürizm-(Gelecekçilik), Konstruktüvizm gibi yeni akımlarla ilgilendiği I. Dünya Savaşı yıllarından başlayarak, Avrupa'da nonfigüratif resmin gelişmesinde önemli bir rol oynamıştır. 1920'lerin başında *Mechanofaktur* bildirgesi ve Berlin'deki Sturm Galerisi'nde açtığı aynı adlı sergilerle, bu gelişime katkıda bulunmuştur. Çevresindeki Wat ve Brucz gibi sanatçıları da etkilemiştir. Bu doğrudan ve dolaylı etkilerle Berlewi, hem Polonya'da, hem de genel olarak Avrupa'da, yerleşik biçim anlayışından uzaklaşmayı, yeni ve bilinmeyen biçimler aramayı amaçlayan "deneysel afişçilik" yaklaşımının öncülerinden olmuştur.

• **BAKINIZ:** BOCCIONI, DUCHAMP, MALEVİÇ, TATLİN.

BERLINGER, Rudolph
(1907)

Alman düşünür. Metafiziği bir bilim olarak geliştirmek istemiştir.

Mannheim'de doğdu, aynı kentte öğrenim gördü, sonra Unsburg Üniversitesi'nde profesör oldu. Felsefeye fenomenoloji konularındaki sistematik çalışmalarıyla girdi. Kuramcı bir bakış açısına dayanarak sorunlar tarihi ile ilgili araştırmalar yaptı. Metafiziğin bağımsız bir bilim olarak gelişimi üzerinde durarak, ölüm ve yokluk sorunlarını işledi.

Berlinger'in üzerinde çalıştığı konuların odağını insanla ilgili varlık sorunları oluşturur. Ona göre insanı anlamak için başarılarından yola çıkmak gerekir. İnsan ortaya koyduklarıyla kendini açıklar. İnsanın başarıları arasında metafizik alanla ilgili düşüncelerin önemi büyüktür. Metafizik, kişinin içinde yaşadığı doğanın dışında aradığı, bir varlık alanıdır.

Berlinger'i böyle bir görüşe götüren nedenlerin başında, içinde yaşadığı II.Dünya Savaşı'nın yarattığı sarsıcı bunalımlar, yönetimlerle bireyler arasındaki kopukluk ve güvensizlik, insanın içine itildiği güvensizlik gelir.

Yapıtlarında değindiği başlıca konular özgürlüğün değeri, felsefe tarihi, sanat, teknik ve bilim felsefesidir. Ayrıca Augustinus'un metafiziğini ve Hölderlin'in felsefe düşüncesini de geniş bir biçimde araştırmıştır.

• **YAPITLAR:** *Das Werk der Freiheit, Zur Philosophie von Geschichte, Kunst, Technik*, 1959, ("Teknik, Sanat, Tarih Bakımından Felsefede Özgürlüğün Etkisi"); *Augustins dialogische Metaphysik*, 1962, ("Augustinus'un Dialog Metafiziği"); *Das problem des höchsten Gedankens*, 1964, ("Yüksek Düşüncenin Sorunu"); *Vom Anfang des Philosophierens, Traktate*, 1965, ("Bilgece Düşünmenin Başlangıcı Konusunda İnceleme"); *Subversion und Revolution in "Praxis"*, 1969, ("Uygulamada Devrim ve Yıkım"); *Philosophie als Werssenschaft*, 1975, ("Bilim Olarak Felsefe").

BERLINGUER, Enrico
(1922)

İtalyan siyaset adamı. "Avrupa Komünizmi"nin savunucularındandır.

25 Mayıs 1922'de Sassari'de doğdu. 1937'den sonra anti-faşist gruplarla ilişki içine giren Berlinguer, 1943'te İtalyan Komünist Partisi'ne (İKP) kaydoldu.

Partinin Sassari Şubesi Gençlik Örgütü'nün sekreterliğini yaptı. Ocak 1944'te Sassari'de başlayan antifaşist halk ayaklanmasına katıldığı gerekçesiyle bir süre tutuklandı. 1944 yılı sonunda Uluslararası Komünist Gençlik Teşkilatı üyesi, 1949-1956 arasında Komünist Gençlik Federasyonu Genel Sekreteri oldu; 1950-1953 arasında Dünya Gençlik Federasyonu'nda görev aldı. 1945'te İKP merkez komitesi üyeliğine seçildi.

19 Mayıs 1968'deki parlamento seçimlerinde Roma'dan milletvekili seçildi. İtalyan Komünist Partisi'nin 1969'da Roma'da yapılan XII. Kongresi'nde parti genel sekreter yardımcılığına, 1972'de Milano'da yapılan XIII. Kongresi'nde ise genel sekreterliğe getirildi. Bu tarihten beri genel sekreterlik görevini sürdürmekte olan Berlinguer, aynı zamanda Avrupa Parlamentosu üyesidir.

Berlinguer "Avrupa Komünizmi" adıyla bilinen siyasal akımın temsilcilerindendir. İtalyan Komünist Partisi 1970'lerin başlarından başlayarak Fransız Komünist Partisi ve İspanyol Komünist Partisi ile birlikte proletarya diktatörlüğü kavramını reddederek, Batı tipi çoğulcu bir siyasal yapı içinde parlamenter yoldan sosyalizme geçiş görüşünü savunmaktadır. İtalyan Komünist Partisi'nin "Avrupa Komünizmi" içindeki dikkat çekici özelliği, öteki siyasi partilerle ittifak sorununu "tarihsel uzlaşma" biçiminde ortaya koyarak geliştirmesi ve İtalya'nın siyasal yaşamı içinde gerçekleştirmeye çalışmasıdır.

Berlinguer, "tarihsel uzlaşma" kavramını ilk kez 1973'te partinin yayın organı *Rinascita*'da ("Yeniden Doğuş") çıkan bir makalesinde kullanmış ve önerdiği yeni stratejinin Togliatti ve Gramsci'nin görüşlerinin bir uzantısı olduğunu ileri sürmüştür. "Tarihsel uzlaşma", 1976 genel seçimlerinden sonra İKP'nin Hıristiyan Demokratlar'a koalisyon hükümeti kurmayı teklif etmesiyle güncellik kazanmış, ancak gerek parti içindeki görüş ayrılıkları, gerekse Hıristiyan Demokratlar'ın uzlaşmaya yanaşmaması sonucu gerçekleşmemiştir.

Berlinguer sosyalizme geçişin birden fazla yolu bulunduğunu savunmaktadır. Ona göre İKP'nin izlediği yol Rusya'da Ekim Devrimi'nin temsil ettiği ya da öteki sosyalist ülkelerin izlediği yol değildir. "Avrupa Komünizmi" ise evrensel olarak geçerli çözümler önerme iddiasını taşımamaktadır. Berlinguer'e göre, İtalya'daki demokratik parlamenter yapı, İtalyan halkının ve işçi sınıfının mücadelesi sonucunda elde edilmiştir. Bu miras korunmalı ve geliştirilmelidir. Sosyalizme geçiş, demokratik yapı aracılığı ile ve çok partili sistem içinde gerçekleşecektir. Öte yandan, sosyalist toplumda da toplumsal örgütlenmelerin, sendikaların özgürlüğü güvence altına alınmalıdır. Sosyalizme geçiş, ekonominin demokratik bir biçimde planlanmasını gerektirir. Sosyalizmin amaçlarının gerçekleştirilmesi için, üretim araçlarının tümü üzerindeki mülkiyetin devletin eline geçmesi gerekmez. Özel sektör ve kamu sektörü demokratik bir plan çerçevesinde bir arada varolabilir. Böyle bir planın oluşabilmesi ise demokratik bir siyasal iktidarı öngörür.

Sosyalizme geçişin ilerici güçler arasında bir ittifakı gerektirdiğini ileri süren Berlinguer'e göre, İtalya'daki partiler sınıf çıkarlarının dolaysız bir yansımasını temsil etmemektedir. Bu bağlamda, Sosyalist Parti'nin yanı sıra işçi sınıfı oylarının büyük ölçüde toplandığı Hıristiyan Demokrat Parti ile de ittifak yapılmalıdır. Dinsel özgürlükten yana olan İtalyan komünistlerinin Katolik güçlerle ilişkiye girmesi sol hareket açısından yararlıdır; çünkü bu, Hıristiyan Demokrat Parti içindeki ilerici unsurlarla yakınlaşma yolunu da açacaktır. Sol partiler iç ve dış çelişkileri zıtlaştıran bir strateji izlememelidir, çünkü Yunanistan ve Şili örneklerinde görüldüğü gibi, sosyal ve siyasal çatışmalardaki kutuplaşma otoriter rejimlere zemin hazırlamaktadır.

Berlinguer'e göre, insanlığın varlığını sürdürebilmesi ve ilerlemesi için, barış içinde bir arada yaşama ve farklı siyasal sistemlere sahip ülkeler arasında işbirliği gereklidir. Uluslararası yumuşama, ülkeler arasındaki çatışmaların görüşmeler yoluyla çözümlenmesi, silahsızlanma ve yeni bir uluslararası ekonomik düzen bu sürecin vazgeçilmez öğeleridir. Berlinguer, dış politika konusunda, SSCB'nin 1968 Çekoslovakya, 1979 Afganistan ve 1980 Polonya olaylarında izlediği çizgiyi eleştirmiştir. İtalya'nın NATO üyeliğini onaylayan Berlinguer, Avrupa'ya ilişkin olarak, demokratik, ilerici ve barışçı bir Avrupa Topluluğu'nun sosyalizme geçiş sürecinde yararlı olacağına inanmaktadır. İtalyan Komünist Partisi'nin AET (Avrupa Ekonomik Topluluğu) ve Avrupa Parlamentosu gibi kuruluşlara katılarak, bunların demokratik bir biçimde gelişmesine katkıda bulunmasını savunmaktadır.

- **YAPITLAR (başlıca):** *Austerita, Occasione Per Trasformare l'Italia*, 1977, ("İstikrar, İtalya'yı Dönüştürmek İçin Bir Fırsat").

- **BAKINIZ:** CARRILLO, MARCHAIS, TOGLIATTI.

BERLIOZ, Louis-Hector
(1803-1869)

Fransız besteci, orkestra yöneticisi, müzik eleştirmeni, gitarist. Romantik müziğin en önemli temsilcilerinden biridir.

11 Aralık 1803'te Grenoble yakınında küçük bir köy olan Dauphiny'de doğdu. Babası tıp doktoruydu, en büyük çocuğu Hector'un da doktor olmasını

istiyordu. Ama onun amatör bir merakı aşan bir ilgiyle müzikle uğraştığını görünce bu isteği baskıya dönüştü. Genç Berlioz 1821'de Paris Tıp Okulu'na yazdırıldı. Bir buçuk yıl kadar burada öğrenim gördükten sonra ani bir kararla okulu bıraktı. Kuram ve kompozisyon öğretmeni J.F.Lesueur'un öğrencisi oldu. Tüm verimli ve özgün çalışmalarına karşın ancak üç yıl sonra Paris Konservatuvarı'na girebildi. Bu arada babası söz dinlemeyen oğluna her türlü yardımı kesmişti. Para kazanmak için bir yandan gitar, şan ve flüt dersleri vermeye, öte yandan müzik eleştirileri yazmaya başladı. Uzun yıllar bütün gücünü o zamanlar her genç bestecinin düşlediği, Roma Müzik Ödülü'nü kazanmaya yönlendirdi. Bunu 1830'daki beşinci girişiminde *Sardanapale'in Ölümü* adlı kantatıyla başardı. Aynı yılın 5 Aralık günü ünlü *Fantastik Senfoni*'si ilk kez seslendirildi ve büyük başarı kazandı.

Başarılar ve düş kırıklıklarıyla dolu bir yaşam

Duygusal bir kişilik ▸

Roma Ödülü'nün koşulları uyarınca İtalya'ya gitti. İki yıl Roma'da çalıştı. 1832'de Fransa'ya döndü. Bu yılın sonunda, kendi yapıtlarını yönettiği iki konserle üne kavuştu. O sıralarda, tek yanlı bir aşkla yıllarca ardından koştuğu İrlandalı tiyatro oyuncusu Harriet Smithson'la evlendi.

1835 Temmuzu'nda Fransa Kralı Louis-Philippe'e başarısız bir suikast girişimi olmuş, olayda on sekiz kişi ölmüştü. Ölenlerin anısına bestelenecek *requiem*, nüfuzlu dostları aracılığıyla Berlioz'a verildi. Yapıtın ilk icrası büyük başarı kazandı.

Paris Konservatuvarı armoni öğretmenliğine atanmak üzere başvurdu, piyano çalamadığı gerekçesiyle olumsuz yanıt aldı. Ancak bir süre sonra yardımcı kitaplık memurluğu kadrosuna getirildi. Bu düş kırıklıklarının hemen ardından sanat yaşamının en mutlu günlerini yaşadı: *Harold İtalya'da* adlı yapıtının çalınışında bulunan Paganini, hayranlığını belirtmek için Berlioz'un önünde diz çöktü, iki gün sonra da 20.000 franklık bir çekle "Sevgili dostum, Beethoven öldü, onu yalnız Berlioz yaşatacaktır" satırlarıyla başlayan bir de övgü mektubu gönderdi.

Bir süre için para sıkıntısından kurtularak zamanını bütünüyle beste çalışmalarına ayırdı. Paganini'ye adadığı *Romeo ve Juliette* dramatik senfonisi bu dönemin en önemli ürünüdür. Önce Legion d'honneur nişanıyla ödüllendirilmesi, daha sonra Temmuz Devrimi'nde ölenlerin anısına müzik yazmak için resmen görevlendirilmesi, Berlioz'un ülkesinde benimsenmeye başladığının kanıtları oldu. Devrim'in yıldönümü için *Ölüm ve Zafer Senfonisi*'ni yazdı. 28 Temmuz 1840 törenlerinde iki yüz koristin katılmasıyla seslendirilen senfoni, askeri bando için yazılmış en büyük yapıttır. 1838'de *Benvenuto Cellini* adlı yapıtı ile opera dünyasına ilk adımı attı. Uvertürü ayakta alkışlanan, öbür bölümleri ise ıslıklanan bu opera dört kez sahnelenebildi. Berlioz 1840'tan sonra altı yıl büyük boyutlu beste yapmadı. Avrupa'nın birçok ülkesini gezerek konserler yönetti. Schumann, Wagner, Meyerbeer, Mendelssohn gibi ünlülerle görüştü. 1847'de büyük saygınlık gördüğü Rusya'da bir turneye çıktı. Daha sonra İngiltere'de konserler verdi. 1852 Martı'nda New Philarmonic Society'nin orkestra yöneticisi olarak anlaşma yapıp Londra'ya gitti. Başarılı ve verimli geçen bir konser mevsiminden sonra ülkesine döndü. Aynı yılın Kasım ayında Weimar'da, Liszt'in çabalarıyla bir Berlioz Şenliği düzenlendi. Besteci burada olağanüstü ilgi ve saygınlık gördü. Sonraki yıllarda da Almanya'yı birçok kez ziyaret etti.

Edebiyattan etkilenme ▸

3 Mart 1854'te ayrı yaşadığı karısı Harriet Smithson öldü. Yedi ay sonra bir opera sanatçısı olan Marie Recio ile evlendi. İkinci karısını yitirdiği 1862 yılına değin *Les Troyens* (Troyalılar) ve *Béatrice ve Bénédict* operalarını besteledi. Bu sonuncu operasıyla yaratıcı gücünün tükenişi de başladı. Yalnızlık içinde geçirdiği son yıllarında hasta olmasına karşın Viyana, Moskova ve St.Petersburg'da konserler yönetti. 1867'de tek çocuğunun ölüm haberiyle iyice çöktü. 1868 yazında onuruna düzenlenen bir şenlikte gümüş çelenkle taçlandırıldı. 8 Mart 1869'da Paris'te öldü.

Berlioz, "romantizm" sözcüğünün düşünüş, davranış biçimi, yaşayış, sanata bakış açılarından anımsattığı ne varsa tümünü benliğinde barındırmış bir sanatçıdır. Kişiliğindeki aşırı duyarlılık, çocukluk döneminde bile belirgindi. Küçük bir çocukken, Vergilius'tan dokunaklı bir dize duysa ağlamaya başlardı. On dört yaşındayken komşularından bir kıza çılgınca âşık oldu. Eski günlerin özlemiyle elli yıl sonra bu kadını arayıp bulmuştur. Sanatçının karmaşık, uzayıp giden ilişki ve bağlanmalarla dolu duygusal yaşamı, kişilik özelliklerinin bir simgesi, özeti gibidir. Yaşadığı olayların sanatını nasıl ve ne ölçüde etkilediği, yanıtlanması güç bir sorudur ve yeterince araştırılmış değildir. Yine de, duygusallığı ve sınır tanımaz eğilimlerinin, geçerli kuralları gözetmekten çok, duyguların doğrudan etkisini ve dile getirilişini öne çıkaran bir müzik anlayışında yansımasını bulduğu söylenebilir. Bu özellik de, romantizmin uç noktalarından biridir.

Faustun Lanetlenmesi, *Roméo ve Juliette* gibi yapıtlar, konuları bakımından sahneye uygun olmakla birlikte yapıları sahnelenmeye elverişsizdir. Yakın zamanlarda bunların sinemaya uygulanması denenmiştir. Operanın olağan boyutlarını çok aşan böylesi yapıtlar, Berlioz'un, yoğun dramatik özellikler taşıyan müziğini oluştururken, alışılmış biçimleri ne kadar az dikkate aldığının örnekleridir. Berlioz'un önemi de müziğindeki bu güçlü dramatik anlatımdadır. Sanatçının en bilinen yapıtı *Fantastik Senfoni* için olduğu kadar, pek çok başka ürünü için de geçerlidir bu.

Berlioz, önde gelen etki kaynaklarından biri olarak, yapıtlarını çok yakından tanıdığı Gluck'u görmüştür. Gerçekten de, Alman operasının bu usta bestecisinde görülen söz ve müziği bağdaştırma çabası, Berlioz'un da benimsediği ve geliştirdiği bir anlayıştır. Edebiyattan çok etkilenmiş, romantik şairlerin ürünlerini müzikal bir ifadeye ulaştırmayı denemiştir. Ayrıca yazarlığı da dikkat çekici bir yönüdür. Geniş kültürünün yanı sıra edebiyat sevgisi ve yeteneği ile yazar olan besteciler arasında seçkin bir yere sahiptir. Paris'in önemli gazetelerinden *Journal des Débats*'da müzik eleştirmeni olarak çalışmış, ayrıca müzik üzerine ilgi çekici ve etkili kitaplar da yazmıştır.

Berlioz'un dramatik etkilere yönelen müzik anlayışının onu opera alanında ürün vermeye isteklendirmiş olması olağandır. Üstelik, o dönemde Fransa'da, bir bestecinin herşeyden önce kendini operada gösterebilmesi beklenirdi. Ancak, böyle bir beklenti aynı

zamanda, güzel melodilerle örülmüş, görece rahat izlenebilen ve alışılmış, benimsenmiş duyguları dile getiren sahne yapıtlarıyla yerleşik bir "sanat zevki"ne uymayı da birlikte getiriyordu. Bu yüzden, Berlioz' un opera alanında fazla tutunamaması ve *Benvenuto Cellini*'nin başarısızlığa uğraması şaşırtıcı sayılmamalıdır. Yapıt, bestecinin ölümünden çok sonra da, uzun zaman hemen hiç ilgi görmemiş, ancak 1970'lerde yeniden değerlendirme konusu olabilmiştir. Tartışmalar henüz sürmekteyse de, gerek müziği gerekse başarısızlığının temel nedeni sayılagelmiş olan librettosu (opera metni) bakımından önemli bir ürün olduğu yolundaki görüşler giderek ağırlık kazanmaktadır.

Buna karşılık, sanatçının yaşamının sonlarına doğru bestelediği *Troyalılar* ve *Béatrice ve Bénédict* adlı operalar, Paris'te geniş ilgi toplamıştır. Ama bunlarda, Berlioz'un taşkın kişiliği ve biçimsel kuralları fazla önemsemeyen müziğinin izlerine pek rastlanmaz; büyük ölçüde klasik biçimlere uymuş olduğu gözlemlenir. Öte yandan, veriminin ve esin kaynaklarının da, yine aynı dönemde, bu yapıtlarla birlikte tükenmeye başladığı, yaygın bir görüştür.

Duygusal taşkınlıklar, görülmemiş büyüklükte orkestra ve koroların kullanımı, edebiyatın müziğe etkileri gibi özelliklerin yanı sıra, özellikle orkestrasyon tekniğinde görülen büyük renk zenginliği de, Berlioz'u romantik sanatın önde gelen bir temsilcisi yapmaktadır. Ayrıntılarıyla irdelediği ses renkleri farklılıklarını, müzikal anlatımda ince bir duyarlılıkla kullanmayı başarmıştır. Bu, Berlioz'un kendinden sonraki bestecileri en çok etkilemiş olduğu yönlerinden biridir. Müzik kuramı açısından önemli bir yapıt sayılan *Traité d'instrumentation et d'orchestration modernes* ("Modern Çalgılama ve Orkestrasyon Üzerine İnceleme") adlı, 1844'te yazdığı kitap da, bu etkiyi pekiştirmiştir.

Berlioz'un en çok etkilendiği besteciler, Gluck' un yanı sıra Weber ve Beethoven olmuştur. Romantik operanın güçlü ve tanınmış temsilcisi Weber'in böyle bir etki kaynağı oluşturması, olağandır. Kendi sanatının köklerinin Beethoven'ın senfonilerine uzandığına içtenlikle inanan Berlioz, onun müziğinde de, anlatıma yönelik özellikleri benimsemiş olmalıdır. Bununla birlikte, Beethoven'da ancak izlerine rastlanabilen programlı müziğe daha çok yaklaşmıştır. *Fantastik Senfoni*'nin "Bir Sanatçının Yaşamından Sahneler" diye bir alt-başlığı bulunduğu gibi, beş bölümden herbiri de konulu bir müzik yapıtını andırır bir şekilde isimlendirilmiştir. Bölümler arasında anlam ilişkisi ve bütünlüğü sağlamak için, değişik biçimlerle aynı temanın tekrarlanmasından yararlanılmıştır. Bu "tekrarlanan düşünce" *(Idée fixe)*, programlı müziğin önde gelen savunucularından Liszt'in "temaların metamorfozu" ve Wagner'in *Leitmotiv* kavramlarıyla benzerlik gösterir.

Berlioz, değerlendirilmesinde çok güçlük çekilen ve üzerinde çok tartışılan bestecilerden biridir. Bu durum, kişiliğinin, yoğun dramatik anlatımının, herhangi bir yapıtının öncekilerin devamı olmaktan çok kendi başına ele alınmayı gerektiren bir ürün oluşunun ve aynı yapıtta görülebilen anlatımsal ve teknik çeşitliliğin bir sonucu sayılmalıdır. Örneğin, melodi alanındaki yaratıcılığı, eğitilmiş bir kulağın alışkanlıklarını, zevklerini zorlayacak kadar zengindir. Armonik yazısı basit ve sıkıcı bulunabilir ama ses tınılarıyla ilişkilendirilmiş olarak, her zaman anlatıma yönelik bir işlev yüklenmiştir. Modülasyonları da sanki bestecinin duygusal değişimlerini izler, başka bestecilerde fazla rastlanmayacak kadar keskin, sert ve görece az hazırlanmış geçişler olarak belirirler. Benzer bir durum, sanatçının hemen her zaman belirgin, berrak renkler taşıyan orkestrasyonu için de geçerlidir.

Çeşitlilik ve alışılmışın dışına çıkma eğilimi olarak özetlenebilecek böylesi özellikler, Berlioz'un sert tepkiler ve ağır eleştiriler almasına yol açtığı gibi, ısrarlı savunucularının olmasını da sağlamıştır. Eleştirenler, Berlioz'un yapıtlarındaki teknik yetersizlikleri, temalarının ve bunları işleyişinin çocuksuluğunu, basitlik ve hatta bayağılığını, müziğindeki aşırılıkları vurgularlar. Savunucuları ise, özgünlüğünü, orkestrasyondaki ustalığını ve içten duyguları dinleyicilerini kendine çekebilen dramatik bir anlatıma ulaştırmadaki başarısını öne sürerler. II.Dünya Savaşı sonrasına kadar Berlioz'un konserlerde hemen sadece *Fantastik Senfoni*'yle temsil edilmiş olduğu ve yapıtlarının ancak son zamanlarda ciddi incelemelere konu olmaya başladığı düşünülürse, daha kesin bir değerlendirme için henüz erken olduğu söylenebilir. Bununla birlikte, söz konusu tartışmaların köklerinin, Berlioz örneğiyle sınırlı kalmayan boyutları olabileceği, müziğin insan yaşamının başka yönleriyle ilişkisi gibi, cevaplanması oldukça güç soruları da kapsadığı düşünülmelidir.

Anlatıma yönelik özellikler

- **YAPITLAR (başlıca): Opera:** *Benvenuto Cellini*, 1838; *Les Troyens*, 1855-1858, (Troyalılar); *Béatrice et Bénédict*, 1862, (Béatrice ve Bénédict). **Koro yapıtları:** *Huits Scènes de Faust*, 1829, (Faust'tan Sekiz Sahne); *Requiem-Grand Messe des Morts*, 1837, (Requiem-Büyük Ölüler Missası); *Romeo et Juliette*, 1839, (Romeo ve Juliette); *Symphonie funèbre et triomphale*, 1840, (Ölüm ve Zafer Senfonisi); *La Damnation de Faust*, 1846, (Faust'un Lanetlenmesi); *L'Enfance du Christ*, 1854, oratoryo, (İsa'nın Çocukluğu); *Te Deum*, 1855. **Ses ve Orkestra Yapıtları:** *La Mort de Cléopâtre*, 1829, (Kleopatra'nın Ölümü); *La Captive*, 1834, (Tutsak); *La Nuits d'été*, 1843, 1856, (Yaz Geceleri); *La Mort d'Ophélie*, 1850, (Ophelia'nın Ölümü). **Senfoni:** *Symphonie fantastique*, 1830-1831, (Fantastik Senfoni); Solo viyola ve orkestra için *Harold en Italie*, 1834, (Horold İtalya'da). **Uvertür:** *Vaverly*, 1823; *Le Roi Lear*, 1831, (Kral Lear); *Le Carnaval romain*, 1844, (Roma Karnavalı); Şarkılar.
- **KAYNAKLAR:** J.Barzun, *Berlioz and the Romantic Century*, 2 cilt, 1969; J.G.Prod'homme, *Hector Berlioz (1803-1869) sa vie et ses oeuvres*, 1927; W.J.Turner, *Berlioz, the Man and His Work*, 1934; T.S.Wotton, *Hector Berlioz*, 1969.
- **BAKINIZ:** BEETHOVEN, GLUCK, F.LISZT, SCHUMANN, R.WAGNER, C.M.WEBER.

BERNANOS, Georges
(1888-1948)

Fransız yazar. İki dünya savaşı arasındaki dönemin bunalımlarını ve düşkırıklıklarını yansıtan romanlar yazmıştır.

20 Şubat 1888'de Paris'te doğdu, aynı kentte öldü. Çocukluğu Kuzey Fransa'daki Fressin köyünde

geçti. Öğrenimini Cizvit papazlarının yönetimindeki Vaugerard Koleji'nde yaptı ve Katoliklik'in ateşli bir savunucusu oldu. 1906-1913 yıllarında Paris Üniversitesi'nde ve L'Institut Catholique'de hukuk okudu. I.Dünya Savaşı sırasında askerlik yaptı. 1918'den sonra *Action française* ve *Revue universelle* gibi kralcı dergilerde demokrasi aleyhtarı siyasal yazılar yazdı. 1926'da yayımladığı ilk romanı olan *Sous le Soleil de Satan*'da ("Şeytan'ın Güneşi Altında") kötülüğe karşı mücadele etmede kendi iç çelişkileri yüzünden yetersiz kaldığını düşünen bir rahibin sorunlarını inceledi. 1936'da yayımladığı *Journal d'un curé de campagne*'de ("Bir Köy Rahibinin Güncesi") ise benzer bir sorunu ele alarak çevresindeki günah ve kötülük dolu dünya ile mücadelesinde yenilen, ancak imanını saklı tutabilen bir rahibin azizleşmesini anlattı. 1936'da Balear adalarında yaşadığı sırada başlayan İspanya İç Savaşı'nda Falanjistler'in kıyım siyasetine karşı etkin tavır aldı ve Franco karşıtı yazılar yazarak İspanyol Katolik Kilisesi'nin tutumunu eleştirdi. 1938'de Avrupa'da yükselen savaş tehdidine karşı gönüllü olarak sürgüne, Brezilya'ya gitti. II. Dünya Savaşı sırasında sınıf arkadaşı olan De Gaulle'ü destekledi. 1946'da Fransa'ya döndü ve iki yıl sonra da Paris'te öldü.

Georges Bernanos, iki dünya savaşı arasındaki dönemde Avrupa'daki toplumsal ve ahlaki yozlaşmayı dinsel bir açıdan ele alarak eleştirmiş ve insanlığın kurtuluşunu Katolik değerlerine dönüşte görmüştür. Romanlarının kahramanları çoğunlukla rahiplerdir ve bu rahipler çevrelerindeki ahlaki çöküşe ve dini değerlerin yok oluşuna karşı mücadelede güçsüz kalmanın bunalımını yaşarlar. Bernanos bir kralcı olarak başladığı yazarlık hayatının son döneminde "İspanya'da ya kralcı olunur ya da hiçbir şey" diyen Franco'ya karşı cumhuriyeti savunma noktasına gelmiştir. Ancak tüm yaşamı boyunca siyasal ve toplumsal sorunlara dini çözümler aradığı için romanlarının kahramanı olan rahiplerinkine benzer bir bunalımdan kurtulamamış, savaş sonrasında ahlaki ve dini bir uyanış ve "yeniden doğuş" bulma umuduyla döndüğü Fransa'da hayal kırıklığı içinde ölmüştür.

• **YAPITLAR (başlıca): Roman:** *Sous le soleil de Satan*, 1926, ("Şeytan'ın Güneşi Altında"); *Journal d'un curé de campagne*, 1936, ("Bir Köy Rahibinin Güncesi"); *M.Ouine*, 1943. **Siyasal Yazılar:** *Les Grands Cimetières sous la lune*, 1938, ("Ay Altında Büyük Mezarlıklar"); *Lettre aux Anglais*, 1942, ("İngiliz Halkına Çağrı").

BERNARD, Charles Ambroise
(1808-1844)

Avusturyalı hekim. II.Mahmud döneminde tıp öğretiminin gelişmesine öncülük etmiştir.

23 Şubat 1808'de, Bohemya'nın merkezi Prag'da doğdu. Almanca kaynaklarda Karl Ambros olarak tanıtılmasına karşın, yapıtlarında adının Fransızca'daki kullanımını yeğleyen Charles Ambroise Bernard'ın yaşamı üstüne en güvenilir belge, İstanbul'daki mezarının kitabesidir.

Prag'da başladığı tıp öğrenimini Viyana'da tamamlayan Bernard, Czernowitz'deki (bugün Ukrayna SSC'de Çernovtsi) bir piyade alayında yardımcı hekim olarak göreve başladı ve o sıralar Galiçya'daki Rus sınırında başgösteren kolera salgını sırasında Bukovina Hastanesi'nde çalıştı. Başarılı bir iç hastalıkları hekimi olduğundan Viyana Tıp Derneği'ne kabul edildi. Aynı yıl, Avusturya-Macaristan İmparatorluğu ile Osmanlı Devleti arasındaki ilişkiler çerçevesinde II. Mahmud tarafından yeni kurulan Mekteb-i Tıbbiye-i Adliye-i Şahane'yi örgütlemesi için İstanbul'a çağrıldı. Çalışmaları, sonraki padişah Abdülmecid tarafından ödüllendirildi. Bursa Kaplıcalarıyla ilgili taşbasması küçük yapıtından, sağlığının bozuk olduğu ve Bursa'ya tedavi amacıyla gittiği anlaşılmaktadır. 2 Kasım 1844'te İstanbul'da ölen Bernard'ın mezarı Beyoğlu'ndaki Santa Maria Draperis Katolik Kilisesi'ndedir.

III.Selim döneminde başlayan tıp alanındaki Batılılaşma hareketi, II.Mahmud zamanında sürdürülmüş, 1827'de iki yeni tıp okulunun, Tıbhane-i Amire ile Cerrahhane'nin kurulmasıyla yüksek okul dönemine geçilmişti. Birkaç yıl sonra bu iki okul Mekteb-i Tıbbiye-i Adliye-i Şahane adı altında birleştirilerek, gerek yönetim, gerek öğretim kadrosundaki yabancı hocaların etkisiyle Batı modeline uygun bir tıp öğretiminin başlıca merkezi durumuna geldi.

II.Mahmud'un isteği ve Prens Metternich'in özel hekiminin de önerisiyle, 1838'de yeni kurulan bu okulun yöneticiliğine ve iç hastalıkları ile cerrahi bölümlerinin başkanlığına getirilen Bernard, burada araştırmaya ve laboratuvar çalışmasına dayalı çağdaş tıp öğretimini uygulamaya başladı. Resmi izinle ilk kez kadavra çalışmasını başlatarak, patoloji ve anatomi öğretiminde önemli bir adım attı. Bir yandan da Avusturya Hastanesi'nde (bugün Pasteur Fransız Hastanesi) çalışıyordu. Ayrıca saray hekimliği ve o sıralar yeni kurulan Karantina Meclisi üyeliği gibi görevlerde bulundu. 1844'te ilk Osmanlı ilaç kılavuzunu (kodeks) hazırladı, tıp okulunda laboratuvar ve kütüphane kurdu. Fransızca birçok yardımcı kitap yayımladı. Öğrencilerinin Fransızca öğrenmelerini de zorunlu kılmıştı. Bernard'ın tıp öğretimine getirdiği yenilikler, Tanzimat dönemindeki ilk Batılılaşma çabaları arasında ayrı bir önem taşır.

• **YAPITLAR (başlıca):** *Les bains de Brousse en Bithynie (Turquie d'Asie) avec une vue des bains et un plan des environs*, 1842, (Kaplıca Risalesi, 1849); *Pharmacopea castrensis ottomana (Pharmacopée militaire ottomane)* 1844, ("Osmanlı Askeri İlaç Kodeksi").

• **KAYNAKLAR:** B.Şehsuvaroğlu, "Muallim-i evvel Dr.C.A.Bernard", *Türk İstanbul'da Tıp Öğretiminin 500. Yıldönümü*, 1971; A.Terzioğlu, "Muallim-i Evvel Dr.Charles Ambroise Bernard", *Türk-Alman Tıbbi İlişkiler*, I, 1982; N.Uzluk, S.Eyice, "İstanbul Tıbbiyesi İçin Avrupa'dan Getirilen İlk Hekim", *Dirim*, XII, 1937; S.Ünver, "Osmanlı Tababeti ve Tanzimat Hakkında Yeni Notlar", *Tanzimat*, 1940.

• **BAKINIZ:** ABDÜLMECİD, MAHMUD II, MUSTAFA BEHÇET EFENDİ.

BERNARD [Chartresli]
(? -ykş.1130)

Fransız tanrıbilimci. Chartres Okulu'na bağlıdır. Platon ile Aristoteles'in görüşlerini uzlaştırmaya çalışmıştır.

Chartres'da doğdu, doğum yılı kesinlikle bilinmediği gibi ölüm yılı da kuşkuludur. Ailesi konusunda da yeterli bilgi yoktur, bilinen tek olay, kardeşi Teodoric'in de, çağında ilgi çekmiş bir düşünür olduğudur. Eş adı taşıyan birkaç tanrıbilimci düşünür daha varsa da en önemlisi budur.

Bernard'ın öğrenimi konusunda da bilgi yoktur; ancak görüşleriyle ilgili bilgi veren kaynaklardan anlaşıldığına göre bilgisi ve tanrıbilim alanındaki yetkisiyle çağında etkili olmuş, birçok tanrıbilimci yetiştirmiştir. Yetiştirdiği öğrencilerden en ünlüsü Gilbert de Poitiers'dir.

Bernard, değişik Chartres okullarında ders vermiş, bir süre üniversite yöneticiliği görevinde bulunmuştur (1119-1124). Onunla ilgili bilgiler veren John Salisbury'nin *Metalogicus* adlı yapıtında anlattığına göre, Bernard, o dönemdeki en önemli, en etkili Platoncular'dan biridir. Düşüncelerinde, daha çok, Platon'un *Timaios* adlı yapıtında sergilenen görüşlerin etkisi görülür. Bu arada Erigena'nın düşüncelerinden esinlendiği de anlaşılmaktadır.

Bernard, Platon'un etkisi altında gerçekliğin evrensel idealarda bulunduğunu düşünmüştür. Tikeller, değişim ve yokolabilmek niteliklerinden ötürü gerçek varlık sayılamaz. Özdek, Tanrı tarafından yaratılmıştır. Tümel idealar da Tanrı'dan sonra gelirler. Onlar hem tanrısal zihinde, hem de Tanrı'nın yarattıkları olarak vardır. Evrensellikleri Tanrı'nın evrenselliği düzeyine erişemez. Önü sonu, saltık anlamda sonsuz olan ilke yalnızca, Tanrı'da birleşen kutsal üçlüdür.

Bernard'ın çabası bir yandan Platonculuk'u Hıristiyan öğretilerine uyarlamak, öte yandan da platon'un görüşlerini Aristoteles'inkilerle uzlaştırmak yönünde olmuştur.

Bernard'ın görüşlerini, öteki Chartres Okulu öğrencileri, özellikle kendi öğrencisi Gilbert de Poitiers, geliştirmiş ve yaymıştır. Bu nedenle etkisi, kendisinden sonra, tanrıbilimci düşünürler çevresinde uzun yıllar sürmüştür.

• **KAYNAKLAR:** A.Clerval, *Les Écoles des Chartres au moyen âge*, 1895; T.Gregory, *Anima Mundi*, 1955; John of Salisbury, *Policraticus*, 1909.

• **BAKINIZ:** PLATON.

BERNARD [Clairvauxlu]
(1090-1153)

Fransız tanrıbilimci. Orta Çağ'da mistik deneyin açıklanıp yorumlanmasında öncü oldu.

Dijon yakınlarında Fontaine'de doğdu, Clairvaux'da öldü. Soylu bir ailedendi. 1112'de Citeaux'da görev aldı. 1115'te Clairvaux manastırını kurarak ailesiyle oraya yerleşti. Bir süre sonra bu manastırın ilk rahibi olarak, iç düzen için birtakım yenilikler getirmeye çalıştı.

İkinci Haçlı Savaşları'nın başlatılmasında büyük etkisi görülen Bernard'ın savaşın olumsuz sonuçlanmasıyla saygınlığı ve gücü sarsıldı.

Tüm yaşamı boyunca yorulmak bilmez bir reformcu, vaiz ve yazar olarak çalışmalarını sürdüren Bernard, Batı Avrupa'daki bütün önde gelen kişilerle ilişki kurdu. Basit bir rahip olarak, Batı Avrupa kilisesinin aldığı kararlar ve tutumunun belirlenmesindeki etkisi olağanüstü olmuştur.

Yazılarında Augustinus ve Origenes'e karşı olumlu, Abaelardus ve Gilbert De la Porrée'ye karşı olumsuz bir tepki görülür. Bu tepki onların tanrıbilimde uyguladıkları dialektiğin, mantık ve çözümlemeyi öne almasından kaynaklanır. Bernard, tanrıbilimde doğruya varmanın yöntemini derin düşünce ve sezgide bulur.

Ona göre bilginin kaynağı mistik deneydir. Mistik deney, gerçeğin kavranmasında, tanrıbilimle ilgili sonuçlara götüren başlıca yöntemdir.

Bernard'a göre mistikliğin kaynağı sevgidir. İnsan yeryüzünde gelip geçici, yokluğa dönücü olduğunu anlayarak mutluluk ve sevgi ile Tanrı'ya dönerse, Tanrı kayrasını kazanarak tanrısal istençle uyum içine girer. Tanrı her yerde ve her nesnede vardır. Bernard, bu görüşüyle bir yandan Yeni-Platonculuk'tan, bir yandan da Augustinus'tan etkilenmiştir.

Kilise yetkesinin ve din ortodoksluğunun etkili bir koruyucusu olan Bernard, daha çok, Abaelardus'u ihbar etmekle tanındı.

• **YAPITLAR:** *De Gratia et Libero Arbitrio*, 1127, ("Tanrı Kayrası ve Özgür İstenç Üstüne"); *De Diligendo Deo*, 1126, ("Tanrı İstenci Üstüne").

• **KAYNAKLAR:** C.Butler, *Western Mysticism: The Teaching of S.S.Augustine, Gregory and Bernard on Contemplation and the Comtemplative Life*, 1951; J.Canivez, *Dictionnaire d'Historie et de géographie écclesiastique*, 1935; K.Hiss, *Die Antropologie Bernhards von Clairvaux*, 1964; E.Vacandard, *Vie de Saint Bernard*, 2 cilt, 1895.

BERNARD, Claude
(1813-1878)

Fransız fizyoloji bilgini. Sindirim ve sinir sistemi üzerine yaptığı araştırmalarla deneysel tıbbın ve fizyolojinin kurucusu sayılır.

12 Temmuz 1813'te Beaujolais bölgesindeki Rhône ilinin Saint-Julien kasabasında doğdu. Orta

halli bir bağcının oğlu olduğundan düzenli bir eğitim olanağı bulamayan Bernard, kasabanın papazından Latince öğrendikten sonra Villefranche'taki cizvit okuluna yazıldı. Ardından Thoissey'de, özellikle edebiyat kültürüne ağırlık veren, fizik ve doğabilimlerini programına bile almayan bir kolejde okumaya başladıysa da, ailenin parasal sorunları giderek arttığından, 1831'de öğrenimini yarım bırakıp Lyon'lu bir eczacının yanına çırak girdi. O sıralar en büyük düşü tanınmış bir oyun yazarı olmaktı. Boş zamanlarında yazdığı *La Rose du Rhône* ("Rhône'un Gülü") adlı bir vodvilden 100 frank kazanınca, eczanedeki işini bırakıp oyun yazarlığına dört elle sarıldı. 1834'te *Arthur de Bretagne* adlı beş perdelik trajedisini bitirip Paris'e ünlü eleştirmen Saint-Marc Girardin'e götürdüğünde yapıtından ve başarısından çok umutluydu. Ne var ki Girardin 21 yaşındaki gence oyun yazmayı bırakıp bir tıp okuluna devam etmesini salık verdi.

Sindirim fizyolojisi

Bernard eleştirmenin bu öğüdünü tuttu ve giderlerini karşılamak için geceleri ders vererek tıp öğrenimini güçlükle sürdürdü. Gerçekten de, bir yandan para sıkıntısı içinde bunalan, öte yandan o güne değin doğabilimlerine dayalı sağlam bir eğitim görmemiş olan Bernard, 1843'te okulu bitirdiğinde en düşük not alan öğrencilerden biriydi.

Bernard, 1839'da Paris'teki hastanelerde staj yaparken Magendie gibi değerli bir hekimle çalışma fırsatı bulmuştu. Okulu bitirince de Hôtel-Dieu ve College de France'ta Magendie'nin asistanlığını yapmaya başladı. Hocasının deneyiminden ve bilgi birikiminden çok yararlanmasına karşın, araştırma asistanlığıyla yetinmek istemiyordu. 1844'te tıp fakültesinde ders verebilmek için başvurduysa da açılan sınavda başarılı olamadı. O aralar Parisli zengin bir doktorun kızıyla evlenmiş, ancak bu evlilik ona yeni sorunlardan başka bir şey getirmemişti. Karısının özel doktor olması yolundaki isteklerine ve evinin bodrumunda canlı hayvanlar üzerinde yaptığı deneylere sürekli karşı çıkmasına karşın, klinik çalışmalarını giderek azaltıp tüm zamanını laboratuvar araştırmalarına verdi. 1847'de Magendie, Collège de France'taki derslerinin bir bölümünü bu çok güvendiği öğrencisine bıraktı. 1853'te büyük yankılar uyandıran teziyle doktora derecesini alan Bernard ertesi yıl Sorbonne'da kendisi için kurulan genel fizyoloji kürsüsünün profesörlüğüne, 1855'te Magendie'nin ölümü üzerine de Collège de France'ta hocasının yerine getirildi.

Karaciğerin glikojen metabolizmasındaki işlevi

1860'tan sonra derslerinden arta kalan zamanını doğduğu kasabada geçirmeye başlayan Bernard, uğraşılarını bilim felsefesi üzerinde yoğunlaştırdı. Karısından ayrılmış, Yahudi asıllı Rus öğrencisi Marie Raffaloviç ile platonik bir ilişkiye girmişti. O sıralar sağlığı iyice bozuldu; karaciğer ve pankreasında başlayan hastalık böbrek iltihabına dek ilerlediğinden, 1868'de Sorbonne'daki kürsüsünü öğrencisi Paul Bert'e bıraktı, yalnız Collège de France'taki derslerini sürdürdü. 1869'da Fransız Akademisi'ne seçildi, aynı yıl 1854'ten beri üyesi olduğu Bilimler Akademisi'nin başkanlığına getirildi. 28 Aralık 1877'de Collège de France'ta son dersini verdikten sonra sağlık durumu giderek ağırlaşan Bernard 10 Şubat 1878'de Paris'te öldüğü zaman, kendisinden önce hiçbir bilim adamına yapılmayan ulusal törenle gömüldü.

Çalışmalarıyla dört kez Bilimler Akademisi'nin Deneysel Fizyoloji Ödülü'nü almış, 1849'da III.Napoléon tarafından Légion d'honneur nişanıyla ve 1876'da Londra'daki Royal Society'nin Copley madalyasıyla ödüllendirilmişti.

Bernard'ın 1843'te hazırladığı *Du suc gastrique et de son rôle dans la nutrition* ("Mide Özsuyu ve Beslenmedeki Rolü Üstüne") adlı bitirme tezi sindirimle ilgiliydi. 1847'de Collège de France'ta başladığı araştırmalarının ilk önemli bulguları da gene sindirime ilişkindir. Hayvanlar üzerinde yaptığı bu araştırmalarda besinleri doğrudan doğruya onikiparmak barsağına vererek, sindirim olayının büyük bir bölümünün midede değil incebarsakta gerçekleştiğini göstermiştir. Bu bulgu, eski bilgileri geçersiz kılacak yeni bir yaklaşımdı. Ayrıca pankreas salgısının da sindirim olayında önemli bir görev üstlendiğini saptayan Bernard, yağ moleküllerinin parçalanarak yağ asitleri ve gliserole dönüştüğünü de ilk kez açıklığa kavuşturdu. 1847'de Bilimler Akademisi'nin Deneysel Fizyoloji Ödülü'nü alan bu çalışma, daha sonraki yüzyılda edinilen tıp ve biyoloji bilgileriyle doğrulanmış, Bernard'ın bulgularına eklenen yeni bilgiler temel kavramların moleküler düzeyde nasıl geliştiğini ortaya koymuştur.

Bernard, 1850'den başlayarak araştırmalarını karaciğerin işlevi üzerinde yoğunlaştırdı. O yıl hazırladığı *Sur une nouvelle fonction du foie chez l'homme et chez les animaux* ("İnsanda ve Hayvanda Karaciğerin Yeni Bir İşlevi Üstüne") adlı çalışması Bilimler Akademisi'nin 1851 Deneysel Fizyoloji Ödülü'nü alırken, 1853'te gene karaciğerin işlevini ayrıntılı bir biçimde inceleyen doktora tezi de dönemin en ünlü tıp bilginlerinin övgüsünü kazanmıştı. 1856'da, karaciğerde nişasta benzeri bir maddenin varlığını saptayan ve buna "glikojen" adını veren Bernard, bu karmaşık yapılı molekülün vücut tarafından şekerden üretildiğini de gösterdi. Bu inceleme, vücudun basit moleküllerden yararlanarak yüksek yapılı maddeleri kendiliğinden üretebildiğinin ilk kanıtıydı. Çalışmalarını sürdürerek, glikojen moleküllerinin bir depo görevi üstlendiğini açıklayan da ilk Bernard oldu. Onun açıklamasına göre vücuttaki şeker miktarı arttığında glikojene dönüştürülerek depolanır, gerektiği zaman bu glikojen molekülleri şekere dönüştürülerek vücuda enerji sağlanabilir. Söz konusu yapımyıkım işlemleri, vücutta belirli dengelerin korunmasını sağlamak amacıyla kandaki şeker miktarını belli bir düzeyde tutmaya yönelik bir süreçtir. Nitekim sonraki araştırmalar bu mekanizmada rol oynayan maddelerin pankreasın salgıladığı insülin ve glükagon hor-

monlarınca denetlendiğini ortaya koyarak Bernard'ın bulgularını doğrulamıştır. Gerçekten de insülin fazla şekerin karaciğerde glikojene çevrilerek depolanmasını, glükagon ise açlık sırasında azalan kan şekerini artırmak amacıyla karaciğer hücrelerindeki glikojenin parçalanarak şekere dönüştürülmesini sağlar. Pankreas insülin sentezini başaramaz ya da yeterince salgılayamazsa, kan şekerinin düzeyi kontrol edilemez ve şeker hastalığına yol açar. Bernard'ın glikojen metabolizmasına ilişkin çalışmaları, milyonlarca insanı etkileyen şeker hastalığının anlaşılmasında ve tedavi yollarının araştırılmasında önemli bir adım olmuştur.

Bernard ayrıca zehirli maddelerin ve anestezikle-rin insan vücudu, özellikle sinir sistemi üzerindeki etkilerini araştırmış, karbon monoksidin oksijenin yerini alarak hemoglobine bağlanabileceğini ve sonuçta oksijen yetersizliğine yol açabileceğini göstermiştir. Kürarla yaptığı deneyler sonucunda, zehirli maddelerin hareket (motor) sinirleri üzerindeki felç yapıcı etkisini de ilk kez o tanımlamış, bu bulgular ilaçların insan vücudu üzerindeki etkilerine dikkati çekerek deneysel farmakoloji alanında yeni ufuklar açmıştır.

Bernard'ın üzerinde çalıştığı konular ve vardığı sonuçlar, bugünkü deneysel tıbbın temeli ve fizyolojinin olgusal içeriğinin ayrılmaz bir parçasıdır. Söz konusu alanların en önemlilerinden biri de, ilk kez Bernard'ın vurguladığı canlı yapıdaki "iç ortam" kavramıdır. Bu yaklaşıma göre hücreler, vücudun organik sıvılarında yaşamsal etkinliklerini sürdürebilmek için gerekli her şeyi bulur. Böylelikle organizma dengelenmiş bir dizi kimyasal tepkime yoluyla ve "dış ortam"dan etkilenmeksizin önemli iç etkinliklerini sürdürebilir. Bu tepkimelerin denge durumunu koruması, yaşamın sürmesi için gerekli bir ön koşuldur. Organizmalar geliştikçe, iç ortamı daha dengede ve dış ortamdan daha bağımsız tutma eğilimi giderek artar ve sonuçta, örneğin basit organizmaların donarak ölmesine neden olan elverişsiz dış koşullara gerekli tepkiyi gösterebilir. Daha 1851'de dış etkilere yanıt olarak sinir sisteminin kan damarlarının gevşeme ve kasılmasını denetlediğini saptayan Bernard bu gerçeğe ilk kez dikkati çekmişti. Bernard'ın iç ortam kavramı, yaşam süreçlerinin kendi kendini ayarlaması demek olan bugünkü "homeostasis" kavramına temel olmuş, içsalgı bezlerinin düzenleyici işlevi açıklığa kavuşturulduğunda da yeni bir anlam kazanmıştır.

Bernard'ın bilimsel çalışmalarının değeri yalnızca gözlem ve deney gücüne değil, yönteminin varsayıma verdiği öneme de dayanır. Varsayımın deney sırasında araştırıcıyı etkileyecek biçimde ağırlık kazanmaması, ancak olaylar arasındaki bağlantıyı kurarak sağlam bir sonuç sentezine götürmesi gerektiğini savunan Bernard, doğabilimlerinde deney ilkelerinin yerleşmesine çok büyük katkıda bulunmuştur. Çağının sınırlı teknolojik olanaklarına karşın elde ettiği her bulgu bugünkü tıp bilgileriyle doğrulanmış olan ve öğrencilerine de deneysel yöntemin önemini aşılayan Bernard, deneysel tıbbın kurucusu sayılır.

• **YAPITLAR (başlıca):** *Du suc gastrique et de son rôle dans la nutrition*, 1843, ("Mide Özsuyu ve Beslenmedeki Rolü Üstüne"); *Recherches sur une nouvelle fonction du foie considéré comme organe producteur de matière sucrée chez l'homme et chez les animaux*, 1853, ("Hayvanda ve İnsanda Şekerli Madde Üreten Organ Olarak Karaciğerin Yeni Bir İşlevi Üstüne Araştırmalar"); *Leçons sur les proprietes physiologiques et les altérations pathologiques des liquides de l'organisme*, 2 cilt, 1859, ("Organizma Sıvılarının Patolojik Değişimi ve Fizyolojik Özellikleri Üstüne"); *Leçons sur les propriétés des tissus vivants*, 1866, ("Canlı Dokuların Özellikleri Üstüne"); *Leçons sur les anesthésiques et sur l'asphyxie*, 1875, ("Anestezikler ve Asfiksi Üstüne"); *Leçons sur le diabète et la glycogenèse animale*, 1877, ("Şeker Hastalığı ve Hayvanlarda Glikojen Metabolizması Üstüne").

• **KAYNAKLAR:** M.Foster, *Claude Bernard*, 1899; J.M.D. Olmsted, *Claude Bernard: Physiologist*, 1938; J.Schiller, *Claude Bernard et les problemes scientifiques de son temps*, 1967; R.Virtanen, *Claude Bernard and His Place in the History of Ideas*, 1960.

• **BAKINIZ:** BANTING, BAYLISS, BERT, BEST, CANNON, CHARCOT, F.G. HOPKINS, MAGENDIE, İ.P. PAVLOV.

BERNHARDT, Sarah
(1844-1923)

Fransız tiyatro oyuncusu. Dramatik oyun üslubundaki başarısıyla tragedyaların vazgeçilmez oyuncusu olmuştur.

◄ *"İç ortam kavramı"*

Sarah Hanriette Rosine Bernhardt, 25 Eylül 1844'te Paris'te doğdu. Çocukluk yılları yatılı bir okulda, daha sonra bir manastırda geçti. 1860'ta Paris Konservatuvarı'na girdi. İlk kez 1862'de Comédie-Française'de sahneye çıktı. 1866'da Odéon Théâtre'a kabul edildi. 1880'den başlayarak İngiltere, ABD, Avustralya ve Güney Afrika'da birçok turneye çıktı ve uluslararası bir yıldız olarak ün yaptı. Théâtre des Nations'u 1898'de Théâtre Sarah Bernhardt adıyla yeniden kurdu. Sahnede geçirdiği eski bir kaza 1915'te bir bacağının kesilmesine yol açtıysa da oyunculuğunu bundan sonra da sürdürdü. 26 Mart 1923'te Paris'te öldü.

İlk başarısını 1869'da Odeon Théâtre'da sahnelenen François Coppée'nin *Le Passant*'ındaki ("Gelip Geçen") oyunuyla elde etti. Daha sonra *Phedre*'daki Phédre, *Kral Lear*'deki Cordelia, *La Dame aux camélias*'daki (Kamelyalı Kadın) Marguerite Gautier, *Ruy Blas*'daki Kraliçe Maria rolleriyle döneminin önde gelen kadın oyuncuları arasına girdi. *Hernani*'de Doña Sol rolünde çıkardığı oyun, yapıtın yazarı Victor Hugo'yu çok etkiledi. Victorien Sardau da, *Fédora*, *La Tosca* ve *Theodora* melodramlarını Bernhardt için yazdı, onun egzotik dekor ve kostümlere uygun, pandomim öğelerini kullanan bir oyunculuk üslubu geliştirmesine yardımcı oldu. Bernhardt erkek rolüne çıkarak *Hamlet*'i de oynadı.

Güzel sesi, kusursuz diksiyonu ve zarif görünümüyle seyircileri etkilemiş, duygusal oyunculuktaki yeteneğiyle özellikle tragedyaların vazgeçilmez oyuncusu olmuştur. Sesini dramatik oyunculuğun temel öğesi olarak kullanan Bernhardt'a Victor Hugo "altın ses" adını takmıştı.

Tiyatro oyunculuğunun yanı sıra Bernhardt resim ve heykelle de uğraşmış, film oyunculuğu yapmış, roman ve oyunlar yazmış, tiyatro oyunculuğu üzerine düşüncelerini ve anılarını yayımlamıştır.

• **YAPITLAR (başlıca): Oynadığı oyunlar:** *Le Passant*,

1869, ("Gelip Geçen"); *Kral Lear*, 1872; *Ruy Blas*, 1872; *Hernani*, 1879; *La Dame aux camélias*, (Kamelyalı Kadın); *Fédora*, 1882; *Théodora*, 1884; *La Tosca*, 1887; *L'Aiglon*, (Yavru Kartal); *Hamlet*. **Oyun:** *L'Aveu*, 1898, ("İtiraf"); *On coeur d'homme*, 1909, ("Bir Erkek Kalbi"); *Adrienne Lecouveur*. **Oyunculuk kuramı:** *L'Art du théâtre*, 1923, ("Tiyatro Sanatı"). **Roman:** *Petite idol*, 1920, ("Küçük Put"). **Otobiyografi:** *Ma Double Vie*, 1907, ("İkili Yaşamım").

• **KAYNAKLAR:** L.Bernhardt, *Sarah Bernhardt, ma grand'mére*, 1945; J.Huret, *Sarah Bernhardt*, 1899.

BERNIER, François
(1620-1688)

Fransız hekim ve bilge. Gassendi ve Descartes felsefesini yaymaya çalışmıştır.

Angers yakınındaki Joue ilçesinde doğdu, Paris'te öldü. Küçük yaşta anne ve babasının ölmesi üzerine amcasının yanında yetişti. Amcasının rahip olması nedeniyle din konularına ilgi duydu. Gassendi'den felsefe ve gökbilim okudu (1642). Sonra Mervélles'e ders verdi. Mervelles, diplomatik bir görevle Almanya ve İtalya'ya gidince onu da beraberinde götürdü. Ardından Polonya'ya gitti, Montpellier Üniversitesi'ni bitirip hekim oldu (1652). Birkaç yıl sonra Suriye'ye, oradan da Hindistan'a giden Bernier, burada Hint felsefesini inceleme olanağı buldu. Filistin, Mısır, İran ve Türkiye'ye uğradıktan sonra Paris'e döndü. Parlamentonun Descartes ve Gassendi felsefesini yasak etmesi üzerine Racine ve Boileau ile birlikte bu yasaya karşı çıktı. La Fontaine ve Molière ile de yakın ilişki kuran düşünür, çeşitli bilim ve yazın dergilerinde yazılar yazdı.

Gassendi ve Descartes felsefesini benimseyen Bernier, çalışmalarını bu felsefenin yayılması konusunda yoğunlaştırdı. Duyu niteliklerinin öznel olduğu anlayışında olanlarla birleşen Bernier, doğayı bir organizma olarak ele alan Aristotelesçi görüşe karşı, atomculuğun geliştirdiği mekanist anlayışı savundu.

Gassendi'nin, felsefe alanında, Epikuros'un bir izleyicisi olmadığını ileri sürerek onun Demokritos ile Epikuros'un atom öğretisini, sonradan yorumlarla değiştirilmiş biçiminden arındırıp hakettiği yere çıkarttığı görüşünü savundu.

Bernier, 1668'den sonra, düşüncelerini değiştirerek maddeciliği eleştiren yazılar yazdı.

Gençlik dönemi heykelleri ▸

• **YAPITLAR:** *Doutes sur Quelques-Uns der Principaux Chapitres de l'Abregee de la Philosophie de Gassendie*, 1682, ("Gassendi Felsefesinin Özetinin Başlıca Bölümlerinden Bazıları Üzerine Kuşkular"); *Extrait de Diverses Pieces*, 1688, ("Değişik Bölümlerden Seçmeler"); *Mémoire sur le Quiétisme des Indes*, 1688, ("Hintliler'in Dinginciliği Üzerine İnceleme"); *Abrégé de la Philosophie de Gassendie*, 1864, ("Gassendi Felsefesinin Özeti").

• **KAYNAKLAR:** H.Marion, J.Locke-Mabille, *F.Bernier, Philosophe, Medicin et Voyageur*, 1864.

• **BAKINIZ:** DESCARTES, GASSENDI.

BERNINI, Gian Lorenzo
(1598-1680)

İtalyan heykelci, mimar, dekoratör ve ressam. Heykelleriyle Barok dönemin en güçlü temsilcisi olmuş, yapıları ve alan düzenlemeleriyle Roma kentine damgasını vurmuştur.

7 Aralık 1598'de Napoli'de doğdu. Babası Pietro Bernini de bir heykelciydi.1605'te ailece Roma'ya göç ettiler ve Bernini bundan sonra kısa bir iki gezi dışında yaşamını hep bu kentte geçirdi. Heykel sanatına babasının yanında çalışarak başladı. İlk yapıtlarıyla daha 16-17 yaşlarında üne kavuştu ve Papalık hizmetine alındı. Yarım yüzyıla yakın bir süre sanatıyla sekiz papaya hizmet etti. 20 yaşındayken Papa XV. Gregorius tarafından Cavaliere di Cristo nişanıyla ödüllendirildi, San Luca Akademisi üyeliğine seçildi. Ayrıca kardeşi Luigu ile birlikte Vatikan için sanat yapıtları üreten Fabricca di San Pietro'da en üst düzeydeki görevlerden birine getirildi. Gittikçe yayılan ünü 1665'te Louvre Sarayı'nı genişletmek isteyen XIV. Louis tarafından Paris'e çağrılmasına yol açtı. Ancak bu iş için hazırladığı öneri saray çevresince benimsenmedi. Paris'te kaldığı sürede XIV. Louis'nin bir büstünü yaptı.

Bernini ün kazandığı mimarlık, resim ve heykel alanlarının dışında da daha birçok konuyla uğraşmış çok yönlü bir sanatçıydı. Tiyatro oyunları yazmış, sahne için kostümler tasarlamıştı. Çeşitli işler görecek hareketli makineler düşünmüştü. Gösteri ve karnavallar için düzenlemeler, geçici sahneler yapmış, ünlü kişilerin cenaze törenlerine katafalklar hazırlamıştı. Bütün bu işleri görürken yanında çok sayıda yardımcı çalıştırırdı.

Yardımcılarının birinin karısıyla bir aşk serüveni yaşadı, bunun arkasından 1639'da Catarine Tezino ile evlendi. Bu evlilikten on bir çocuğu oldu. 28 Kasım 1680'de Roma'da beyin kanamasından öldü.

Hizmetinde bulunduğu papaların Roma'yı, tüm Katolik dünyanın merkezi olan bir kente yakışacak bir görünüme getirmek için giriştikleri büyük ölçülü bayındırlık etkinlikleri, Bernini'ye hem mimar, hem de heykelci ve dekoratör olarak sınırsız olanaklar sağlamıştı. Yapıları, heykelleri, anıt-mezarları, çeşmeleri ve alan düzenlemeleriyle Bernini, Roma'yı "baroklaştıran" sanatçı oldu.

Bernini'nin heykel sanatındaki özgün üslubu, ◂ daha ilk yapıtlarından başlayarak kendini belli eder. Ama bunlarda, başta Michelangelo olmak üzere Yunan heykelinin, hatta babasının etkilerinin varlığı da gözden kaçmaz. Kardinal Borghese için yaptığı *Keçi Amalthea* ya da *Aziz Sebastian* gibi heykellerde onun doğayı nasıl gözlemlediği, ışığın çıplak insan vücudu üzerindeki etkisini nasıl mermere aktardığı izlenir. Vergilius'un öyküsündeki babayla oğulu canlandırdığı *Troya'dan Kaçış* adlı heykeli, gerçeğe yakınlığı ve kıvrak çizgileriyle dikkati çeker. Bernini dramatik bir anı yakalayarak bunu figürlerinin hareket ve ruh durumlarıyla birlikte vermeyi çok sever. Çok çeşitli duyguları, anlatımları mermere geçirmek-

San Pietro Kilisesi ve Kolonadları (Roma-İtalya)

te bulunmaz bir yeteneği vardır. *Davud* heykelinde Goliath'ı öldürmek üzere sapanıyla taşı fırlatan Davud'un yüzündeki kin, *Pluton'un Persefone'yi Kaçırması*'nda Pluton'un vahşi heyecanı ve kucakladığı Persefone'nin umutsuzluğu, Bernini'nin, öncesi ve sonrası bilinen bir gelişimin doruk anını, figürlerinin hareketleri ve yüz anlatımlarıyla verme konusundaki ustalığının en güzel örneklerindendir.

Yine gençlik dönemi heykellerinden olan *Apollon ve Dafne*'de çok güzel bir kız olmasına karşın, kendini tanrılara adadığı için erkeklerden kaçan, ama peşine düşen Apollon'a yakalanacağı sırada tanrıların yardımıyla bir defne ağacına dönüşen Dafne'nin öyküsünü konu etmiştir. Apollon'un Dafne'yi kucaklamak için istekle ileri atıldığı, Dafne'nin de ondan kurtulmaya çalışırken saçlarıyla parmaklarının dal ve yapraklara, bacaklarının ise ağaç kabuğuna dönüştüğü anı canlandıran Bernini, burada da hareket içinde bir anlatım ortaya koymuştur.

Ama onun, yoğun duyguları belirli bir gelişimin doruğunda yakalayarak dile getirmedeki gücü, konularını dinsel olaylardan seçtiği zaman daha da belirginleşir. *Azize Theresa'nın Vecdi* bu tür heykellerinden biridir. Yapıtın konusu 16. yy'da yaşamış İspanyol rahibe Azize Theresa'nın yazdığı bir kitaptan alınmıştır. Azize, Bernini'yi bu kadar etkileyen vecd anını şöyle anlatmaktadır: "Duyduğum acı öylesine güçlüydü ve ben de bundan öylesine sonsuz bir haz alıyordum ki, acının hiç dinmemesini diliyordum. Bedeni de etkilediği halde, bedenin değil, ruhun duyduğu bir acıydı bu." Bernini heykelinde bu mistik coşkuyu, bu dinsel haz anını canlandırmıştır. Bir bulut kümesinin üstüne uzanmış azize kendinden geçmiş, Tanrı aşkı ile yanmaktadır. Bir eli ve bir bacağı hafifçe aşağı sarkmış, başı arkaya devrilmiş, ağzı yarı açık, gözleri kapalıdır. Karşısındaki melek elindeki oku Theresa'ya saplamak üzeredir. Yüzünden, azizenin acıdan duyduğu mutluluk ve hazzı paylaştığını belli eden tatlı bir gülümseme yayılmaktadır. İkisi birlikte gökyüzüne, başlarının üstünde bir demet gibi açılan yaldızlı çubukların simgelediği cennetin tanrısal ışıklarına doğru yükselmektedir. Heykelin üzerindeki görünmeyen bir pencereden düşen ışık, bu duyguyu daha da güçlendirmekte, her iki figürü, giysilerinin karmaşık kıvrımlarında ışık-gölge karşıtlıkları yaratarak, adeta harekete geçirmektedir.

Heykellerindeki çeşitli nitelikler

Bernini ışık öğesini de bu anlamda kullanarak, heykellerini mekânın içine öyle yerleştirir, çevresiyle öylesine bütünleştirir ki, bu ortamın dışına çıkarılacak olsalar, tüm etkileyici biçimsel özelliklerini bir anda yitirirler. Heykeli çevresiyle bir bütün olarak ele alan Barok'a özgü bu anlatım dili, onu çevresinden bağımsız bir nesne olarak gören Rönesans anlayışıyla taban tabana terstir.

Bernini'nin tek ve grup heykellerinden başka kırkın üstünde de büstü vardır. Çeşitli kilise büyüğünü ve devlet adamını konu alan bu yapıtların içinde sadece bir tanesi halktan bir kişiyi, sanatçının sevgilisi Constanza Bonarelli'yi canlandırmaktadır. Van Dyck ve Velasquez'in resimlerinden, Rubens'in insan teninin sıcaklığının duyumsandığı çıplak figürlerinin canlılığından izler taşıyan bu büstlerde gerçekleştirdiği "neredeyse konuşacakmış gibi" yaşam dolu görüntüyü, Bernini modellerinin anlık duygularını yakalamadaki ustalığına borçludur. Bunu sağlamak için portre yaparken değişik bir yöntem uygulamış, modellerinden poz verirken durmayıp hareket etmelerini istemiştir. "Model ancak hareket haline geçtiği zaman gerçekten kendine benzeyebilir" dediği bilinmektedir.

Bernini, heykel sanatıyla mimarlığı birleştirdiği çeşmeleriyle de ün kazanmıştır. Onu bu konuya, akan suyun görünümünün, Barok'un haraketlilik kavramına çok uyması yöneltmiş olmalıdır. Barberini Alanı'ndaki *Triton Çeşmesi* ile Navora Alanı'ndaki *Dört Nehir Çeşmesi* onun çeşme uygulamalarının en görkemli örnekleridir.

San Pietro baldakeni

San Pietro Kilisesi'ndeki baldaken Bernini'nin başyapıtlarından sayılır. Kilisenin tam ortasında Michelangelo'nun tasarımı olan kubbenin altına gelen büyük mekânı doldurabilmek için bu baldakenin de boyutları çok büyük tutulmuştur. Ama yüksekliğinin 30 m'yi bulmasına karşın, yine de hafif ve ince, neredeyse saydam bir görüntüsü vardır. Basamaklı taban bölümünün köşelerinde dört tane burmalı sütun haraketli bir görünüm içinde yukarı doğru yükselmekte ve oymalı süslemeler içindeki bronz bir çatıyı taşımaktadır. Çatının dört köşesindeki dört melek heykelinin kıvrımlı giysileri hareket duygusunu sürdürmektedir. Çatı, tepe noktasını taçlandıran bir haçla son bulmaktadır. Abartılı boyutlarına ve ayrıntı bolluğuna karşın, görkemli ve dengeli güzelliğinden hiçbir şey yitirmeyen bu baldaken, Barok dönemin simgesi haline gelmiş, sonraları da başka pek çok kilise sunağının yapılmasında örnek alınmıştır.

◄ *Olgunluk dönemi yapıtları*

Mimarlık çalışmaları

Bernini'nin mimarlık alanındaki ilk çalışmaları *Barberini Sarayı* gibi, başlanıp yarım kalmış yapıları bitirmek olmuştur. 1637'de Bernini, ön yüzünü Vignola'nın tamamladığı *San Pietro*'nun eksik kalmış çan kulelerini yapmakla görevlendirilmiştir. Bu olay onun mimarlık yaşamında acı bir deneyim olacaktır. Önce yapılan güney kulesinin duvarlarında, bitmesinden kısa bir süre sonra çatlaklar belirir. Durumu inceleyen Borromini, her zaman teknik alanda yetersizlikle eleştirdiği rakibini burada da kulenin temelinde bir yanlış yapmış olmakla suçlar. Estetik yönden de beğenilmeyen kule yıktırılır. Bernini suçlu bulunur, yüklü bir tazminat ödemekle cezalandırılır, ancak kendisini tutan devlet katındaki kimi dostlarının yardımıyla kurtulur.

1658'de başladığı *Sant' Andrea al Quirinale*

Barok Sanat

Barok sözcüğünün kökeni ve anlamı üzerine çeşitle varsayımlar ileri sürülür. Portekizce'de düzgün olmayan inciler için kullanılan barocco sözcüğünden kaynaklandığı sanılmaktadır. Bu terim zamanla Avrupa'da, klasik kurallara uymadan gelişen sanat eğilimlerini, aşırı, biçimsiz, saçma, düzensiz gibi nitelemeleri, hatta bir üsluba yerleştirilemeyen yapıtları belirtmek için kullanılır olmuştur. Vinckelmann*, Goethe* ve Burckhard* gibi klasik eğilimli aydınlar da barok sözcüğüyle düzensiz ve "keyfi" olanı anlatmışlardır. Ancak 19.yy'da İsviçreli sanat tarihçisi Heinrich Wölfflin* ve izleyicileri bu sözcüğe daha yansız ve nesnel bir anlam yüklemişlerdir. Wölfflin'e göre barok üç anlam yükü taşır:

a) Rönesans ve Maniyerizm'i izleyen belirli bir dönemin üslubudur, 17. yy'da İtalya'da başlayarak 18. yy'ın ortalarına değin bütün Avrupa'ya ve özellikle mimarlık alanında da Güney Amerika'nın Latin ülkelerine dek yayılmıştır.

b) Klasik'in karşıtı olan ve insan yapısının özünde bulunan bir anlatım biçimidir.

c) Her klasik anlayışın, en sonunda dönüşeceği ya da yerini bırakacağı bir aşamadır.

Bir sanat üslubu olarak Barok'un gelişip yayılmasında Avrupa'daki siyaset ortamı ve Kilise'nin payı büyük olmuştur. 16. yy Reform hareketinden ve Yüz Yıl Savaşları'ndan doğan karışıklıklarla geçmiştir. Bunu izleyen 17. yy'da bir yandan Katolik Kilisesi artık ilk hızını yitiren Reform'u ezmek için bir Karşı Reform hareketine girişmiş, bir yandan da mutlakiyetçi yönetimler giderek güçlenmeye başlamıştır. Din ve siyaset alanındaki bu iki olgunun uzantıları sanata da yansımıştır. Kilise, Protestanlık'ı seçenlere karşı eski gücüne kavuşmak yolunda bütün olanaklarını seferber ederken, sanatın da propaganda için ne kadar etkili olduğunu kavramıştır. Ressam ve heykelcilerden Katolik inancın korunmasına ve yayılmasına hizmet edecek nitelikte ürünler vermeleri istenmiş, mimarlardan halkı içine çekecek, ayinlere katılmaya özendirecek güzellikte yeni kilise yapıları beklenmiştir. Mutlakiyetçi yönetimler ise özellikle görkemli saray yapılarının ortaya çıkmasına yol açmıştır. Bütün bunlar, görkemlilik, zenginlik, lüks ve hatta savurganlık gibi nitelikler taşıyan bir sanat üslubunun, Barok'un doğmasına neden olmuştur. Bir sanat üslubu olarak Rönesans ne kadar dengeli, aşırılıktan uzak, mantıklı ve maddeci ise, Barok da o kadar hareketli, biçimler arası ilişkileri ve sanat biçimlerini birbiriyle kaynaştıran bir üsluptur. Klasik anlayışın tersi bir tutumla içgüdüye, duygulara ve düşgücüne seslenerek, gerçeğe duygulu bir derinlik kazandırmayı amaçlar. Bu açıdan Barok, özellikle doğaya sırt çevirmiş olan Maniyerizm'den sonra, doğaya yeniden dönüşün bir göstergesi, yaşanan şeylerin dışavurumcu ve izlenimci bir biçim anlayışı içinde belirtilmesidir. Barok dönem sanatçısına göre evren, öğeleri arasındaki düzen ve uyumun oluş halindeki hareketliliği üstüne kuruludur. Oluş içindeki insan Tanrı'nın olağanüstü varlığının bir parçası değil, yalnızca evrenin birbiriyle uyumlu milyonlarca parçasından birisidir. Bu sınırsızlık ve sonsuzluk duygusu, bir hareket anlayışıyla ve maddeden arındırılmış bir görsellikle anlatım kazanır. Buna bağlı olarak da Barok, kendini nesnel dünya gerçeğinin geneli ile sınırlamaz, bu gerçeğin bir anlık görünümünden yola çıkarak sonsuzluğa erişmek isteyen idealist duygunun dışavurumu olarak belirir. Barok sanatta, izlenime dayananın kesin olana, görünüşün ise öze yeğlenmesinin nedeni budur. Barok, özde hiyerarşik bir bütünlük duygusu amaçladığı için, bütünü oluşturan parçaların her biri organik bir canlılık yüklüdür. Her parça sonsuzluğu dile getiren, bütünü yönlendiren, oluşa ait kurallarca biçimlenir. Bütünü oluşturan parçalar, birbiriyle bağlı yoğun bir hareketler dizisi içinde gelişir. Her barok yapıt hem çevresi ile bütünleşmiştir, hem de parçaları arasında bir bütünlük vardır. Bu nedenle barok bir resim ya da heykel, içinde yer aldığı ortamdan çekip çıkarılamaz, barok bir yapı çevresinden ayrı düşünülemez. Barok, içinde parçaların kendilerine özgü bireysel niteliklerini yitirdiği mutlak bir bütündür. Resim, heykel, mimarlık ya da bunların tümünü içeren bir yapıtta bu bütün, izleyicinin gözünün dinlenmesine olanak tanımaz. Barok sanat yapıtındaki, çevrenin ve doğal sınırların dışında da sürüyormuş izlenimi uyandıran bu hareketli düzen anlayışına, açık kompozisyon adı verilir. Barok, Rönesans klasizminden farklı olarak derinlik boyutu ile belirgindir. Mekânın sonsuz bir derinlik etkisi uyandırması amaçlanır. Bu ise yakın bir bakış açısının seçilmesi ve ön plandaki biçimsel öğelerin iyice abartılmasıyla sağlanır. Yanılsama ve göz aldatma için her türlü olanak sonuna dek zorlanarak kullanılır. Örneğin bir yapıda tavanın gökyüzü sanılacak gibi boyanması, barok anlayış içinde doğal bir uygulamadır. Bütün bunlar barok mekânın ya da yapıtın, izleyeni duygusal açıdan en fazla etkilemesini sağlamak için yapılır.

Ünlü sanat eleştirmeni Herbert Read* Barok'un "psikolojik hacimlendirme" üslubu olduğunu söyler. Gerçekte Barok, duygunun ve bilinçaltı dünyasının klasik maddecilikle tanımlanmasıdır. Bir başka deyişle, amaçta psikolojik, yöntemde akılcı bir üsluptur.

Kilisesi Bernini'nin din yapıları içinde en önemlilerindendir. Yapının içbükey ön yüzü, tam ortadaki giriş kapısı ve bunun ileri doğru taşan yarım daire biçimindeki saçak ve merdivenleri, iç mekânın hareketliliğini daha dışardan belli etmektedir. Oval planlı ve enlilemesine genişleyen iç mekân, çepeçevre on nişle sarılmıştır. Absidin üzerine, bütün iç perspektifin merkezi olacak bir konumda yerleştirilmiş Aziz Andrea heykeli, kubbenin içindeki hareketli melek figürleri ve yapının bütün öbür plastik bezemeleri insanın gözünde göğe doğru bir yükselme duygusu yaratır. Yapıyla bezemelerin birbiriyle kaynaşması, ana mekânın oval biçiminden gelen hareketliliği artırmaktadır. Ancak Bernini tutumlu bir kullanımla, yoğunluğu en önemli öğelerin üzerinde toplamayı başardığı için, yapının aslında karmaşık olan mimarlığı, ilk bakışta yalın bir izlenim bırakmaktadır.

Bernini'nin elinden çıkan iki saray yapısı arasında *Chigi-Odescalchi Sarayı* önem bakımından *Montecitorio Sarayı*'ndan önde gelir. Sarayın orta bölümü üç katlıdır. İki yan kanadın geriye çekilmiş olması, bu orta bölümün kitle olarak daha da vurgulanmasını sağlar. Ön yüz, orta ve üst katta bir baştan bir başa gömme sütunlarla *(pilastr)* bölünmüştür. Bu ritmik hareket yapıya bütünlük ve ağırbaşlı bir hava kazandırmaktadır. Bernini'nin artık Antik Roma mimarlık geleneğinden bütünüyle ayrıldığını gösteren *Odescalchi Sarayı*, bütün Avrupa'da çok beğenilmiş, giderek mutlakiyetçi yönetimlerin saray yapılarında örnek alınmıştır. Daha sonraları yapılan eklenti ve değişiklikler yüzünden yapı bugün özgün görünümünü yitirmiş durumdadır.

► 1657'de Bernini, yalnız kendisinin değil, tüm Barok mimarlığın başyapıtlarından biri kabul edilen *San Pietro* kolonadlarına başlar. Çeşitli bölümlerini çeşitli mimarların tamamladığı ve büyük bir düzlüğün ortasında yer alan *San Pietro*'nun muazzam kitlesi, oranları bakımından, çevresindeki Orta Çağ kentinin ve Vatikan Sarayı'nın yapılarıyla hiçbir bağlantı içinde değildir. Papalık burada, dinsel törenler sırasında toplanan kalabalığı alabilecek ve hem Hıristiyan Kilisesi'nin, hem de San Pietro'nun görkemine yakışacak bir alan düzenlenmesini istemektedir. Bernini soruna yetkin, o oranda da basit bir çözüm getirmiştir. Yarım daire biçiminde iki kolonad, kilisenin önündeki düzlüğü iki yandan çevrelemekte, böylece enlilemesine yayılan oval bir alan oluşturmaktadır. Her birinde dörder sıra sütun bulunan kolonadların arka uçları, geriye doğru hafifçe açılarak, iki yandan kilise yapısının ön yüzüne birleşmektedir. Kolonadlar bir yandan *San Pietro*'yu çevresiyle bütünleştiren görsel bağı kurarken, bir yandan da yapının daha yüksekmiş gibi algılanmasına yol açarak Michelangelo'nun kubbesinin yarattığı etkiyi vurgular, yapıya dinsel bir ağırbaşlılık ve görkem katar. Simgesel düzeyde bakıldığında ise, "Kilise-Ana"nın, Bernini'nin deyişiyle "Katolikler'i kucaklayıp inançlarını güçlendirmek için" ileri doğru uzanmış kolları görünümündedir.

Kolonadların yapıldığı dönemde alana kilisenin tam karşısındaki iki yoldan ulaşılmaktaydı. Bernini, insanın bu daracık yollardan geçtikten sonra birden bire kolonadların arasında San Pietro'yu karşısında buluvermesinin yaratacağı süprizi ve heyecan etkisini de tasarımında hesaba katmıştı. Ancak 1937'de bu yollar genişletilip birleştirilerek, büyük bir cadde olan bugünkü Via della Conciliaziona açılmış, böylece alan mekânı çok uzaklardan algılanmaya başladığı için, sürpriz etkisi de yok olmuştur.

Scala Regia

Bernini'nin başyapıtları arasında sonuncusu *Scala Regia*'dır. *San Pietro Kilisesi*'ni, bitişiğindeki Vatikan Sarayı'na bağlayan bu merdivende onun, dar bir geçitin elverişsiz koşullarından, mimarlıktaki "aldatıcı görüntü" uygulamasının en yetkin örneklerinden birini yarattığı izlenir. Merdiven, üzeri tonozlu bir geçitin içini tümüyle kaplar, basamaklar bir duvardan öbürüne dek uzanır. Bu duvarların biraz önüne ve doğrudan basamakların üstüne oturtulmuş sağlı sollu iki sıra sütunla bunları birleştiren kemerleri yer yer aydınlatan, ama kaynağı görünmeyen ışık, görüntüye büyük bir zenginlik katmaktadır. Gerek geçitin eni, gerekse tavan yüksekliği ve sütünların boyları, merdiven yukarıya doğru yükseldikçe azalmaktadır. Bu perspektif yanılsamasıyla merdiven eşi bulunmaz bir derinlik kazanmakta, çıkanlarda sonsuza doğru bitmemecesine uzuyormuş izlenimi uyandırmaktadır.

Bernini, *Scala Regia*'da üslubunun bütün özelliklerini bir kez daha bir araya getirmiştir. Ölçü ve hareket duygusu, uygun olmayan koşulları yapıtı başarılı kılan öğeler haline dönüştürmedeki yaratıcılığı, görsel aldatmaca, abartılı perspektif, kaynağı görünmeyen ışık gibi dramatik etkileri kullanmadaki becerisi, onu mimarlık alanında da Barok dönemin en önemli ustalarından biri yapmıştır.

◄ *San Pietro kolonadları*

- **YAPITLAR (başlıca): Heykel:** *Keçi Amalthea*, 1609, Borghese Galerisi, Roma; *Aziz Sebastian*, 1617; *Troya'dan Kaçış*, 1618-1619, Borghese Galerisi, Roma; *Pluton'un Persefone'yi Kaçırması*, 1621-1622, Borghese Galerisi, Roma; *Apollon ve Dafne*, 1622-1624, Borghese Galerisi, Roma; *Davud*, 1623, Borghese Galerisi, Roma; *Papa VII. Urbanus Lahdi*, 1628, San Pietro Kilisesi, Roma; *Azize Theresa'nın Vecdi*, 1645-1652, Santa Maria della Vittoria Kilisesi, Roma; *Kutsanmış Ludovia Albertoni'nin Ölümü*, 1674, San Francesco a Ripa Kilisesi, Roma; *Papa VII. Alexander Lahdi*, 1678, San Pietro Kilisesi, Roma. **Büst:** *Antonio Cepparelli*, 1621; *VIII. Urbanus*, 1630; *Kardinal S.Borghese*, 1632; *Constanza Bonarelli*, 1631; *Kral I.Charles*, 1636; *Dük Francesco d'Este*, 1651; *Kral XVI. Louis*, 1665. **Yapı:** Baldaken, 1624-1633, San Pietro Kilisesi, Roma; *Triton Çeşmesi*, 1632-1637, Barberini Alanı, Roma; *Dört Irmak Çeşmesi*, 1648-1651, Navona Alanı, Roma; *Monteciterio Sarayı*, 1650, Roma; San Pietro kolonadları, 1656-1667, Roma; *Sant' Andrea al Quirinale Kilisesi*, 1658-1670, Roma; *Scale Regia*, 1663, Vatikan Sarayı, Roma; *Chigi-Odescalchi Sarayı*, 1664-1667, Roma.

- **KAYNAKLAR:** F.Baldinuccu, *Vita di Gian Lorenzo Bernini*, 1682, (İng. The Life of Bernini, 1966); G.Bazin, *Baroque and Rococo Art*, 1964; E.Benkard, *Gian Lorenzo Bernini*, 1926; S.Fraschetti, *Il Bernini*, 1900; R.Wallace, *The World of Bernini, 1598-1680*, 1970; R.Wittkower, *Gian Lorenzo Bernini, the Sculpture of the Roman Baroque*, 1955.

- **BAKINIZ:** BORROMINI, MICHELANGELO, RUBENS, VAN DYCK, VELASQUEZ.

BERNOULLI, Daniel
(1700-1782)

İsviçreli matematik, fizik ve tıp bilgini. Hidrodinamik ve diferansiyel denklemler konusunda değerli çalışmalar yapmıştır.

8 Şubat 1700'de Hollanda'nın Gröningen kentinde doğdu. O tarihte Gröningen Üniversitesi'nde matematik profesörü olan Jean Bernoulli ile Basel'in soylu ve varlıklı ailelerinden birinin kızı olan Dorothea Falkner'in ortanca oğludur. 1705'te babası, kardeşi Jacques'ın ölümüyle boşalan Basel Üniversitesi'ndeki matematik kürsüsüne profesör atanınca aile İsviçre'ye yerleşti ve o tarihten sonra Daniel'in yaşamının büyük bir bölümü Basel'de geçti.

Jean Bernoulli oğlunun işadamı olarak yetişmesini istiyordu; ancak bu isteğini oğluna kabul ettiremeyince, bir zamanlar babasının kendisine yaptığı gibi, tıp okuması koşuluyla üniversiteye başlamasına izin verdi. Böylece 1715'te liseyi bitiren Daniel Bernoulli önce Basel'de, 1718'de Heidelberg ve 1719'da Strasbourg'da tıp öğrenimini sürdürdü. Ertesi yıl Basel'e dönerek 1721'de, akciğerlerin işlevine ilişkin teziyle tıp doktorasını aldı. Aynı yıl, boş olan botanik ve anotomi kürsüsü için başvurduysa da isteği geri çevrildi; mantık derslerini vermek için yaptığı başvuru da yeterli oyu alamayınca, 1723'te tıp çalışmalarını sürdürmek için kardeşi Nicolas'yı izleyerek Venedik'e gitti.

Matematik çalışmalarına kendisinden beş yaş büyük olan ağabeyisi Nicolas ile başlayan Daniel, sonradan çalışmalarını babasıyla sürdürdü. Matematik konusunda ilk yapıtı, 1724'te Venedik'te yayımlanan *Exercitationes quaedam mathematicae* ("Matematik Alıştırmaları") adlı kitabıdır. Bu kitabın olağanüstü ilgi uyandırması üzerine Petersburg Akademisi'nden bir çağrı aldı ve 1725'te Petersburg'a (bugün Leningrad) yerleşti. Aynı yıl, kum ve su saatleri için en uygun biçimleri belirleyen çalışmasıyla Fransız Akademisi'nden aldığı ödül, yaşamı boyunca kazandığı on ödülden ilkiydi.

Sekiz yıl kaldığı Petersburg'ta ilk altı yıl boyunca, yakın arkadaşı ve babasının öğrencisi Euler ile birlikte çalıştı. Gene o yıllarda, sonradan *Hydrodynamica* adıyla yayımlanacak olan kitabının taslağını hazırladığı gibi, titreşim kuramıyla ilgili incelemelerini bitirerek olasılıklar hesabı üzerinde çalışmaya başladı. Petersburg'un iklimine ve sosyal ortamına bir türlü alışamadığından, 1733'te Basel Üniversitesi'nde boşalan anatomi ve botanik kürsüsünün başına geçmek üzere Basel'e döndü ve yaşamının geri kalan bölümünü orada geçirdi. 1743'e değin botanik ve anatomi, 1743-1750 arası fizyoloji, 1750-1776 arası fizik kürsülerinin başkanlığını yapan Daniel Bernoulli, 17 Mart 1782'de Basel'de öldü.

Bernoulli'nin tıpla ilgili çalışmaları, solunum sisteminin, kalbin ve kasların kasılıp-gevşeme hareketinin mekaniği, görme sinirlerinin niteliği ve ağtabakada kör noktaya giriş yerinin belirlenmesini kapsar.

Matematikle ilgili çalışmaları daha çok mekanik, fizik, olasılıklar hesabı ve teknoloji sorunlarından

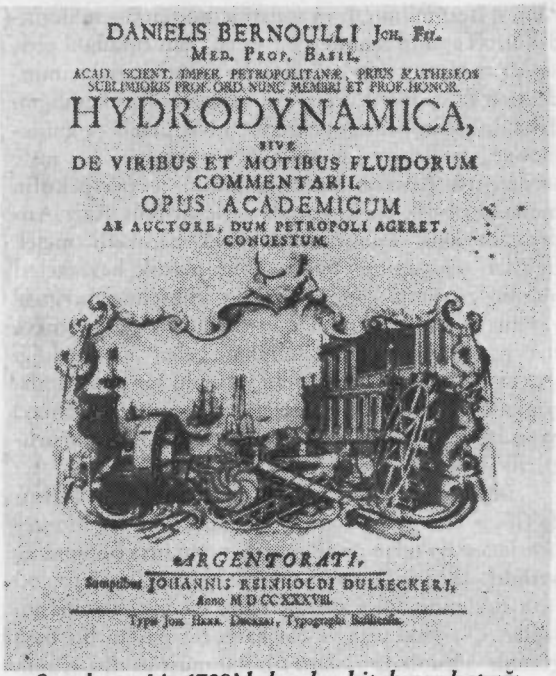
DANIELIS BERNOULLI Joh. Fil.
Med. Prof. Basil.
ACAD. SCIENT. IMPER. PETROPOLITANAE, PRIUS MATHESEOS SUBLIMIORIS PROF. ORD. NUNC MEMBRI ET PROF. HONOR.
HYDRODYNAMICA,
SIVE
DE VIRIBUS ET MOTIBUS FLUIDORUM COMMENTARII.
OPUS ACADEMICUM
AB AUCTORE, DUM PETROPOLI AGERET, CONGESTUM.
ARGENTORATI,
Sumptibus JOHANNIS REINHOLDI DULSECKERI,
Anno M D CC XXXVIII.
Typis Joh. Henr. Decker, Typographi Basileens.

Strasbourg'da 1738'de basılan kitabının kapağı

kaynaklanan problemlerin çözümüyle ilgilidir. Daniel Bernoulli'nin çalışmaları bugünkü sınıflandırmaya göre saf matematikten çok, uygulamalı matematik ve matematiksel fizik alanlarına girer. Bu çalışmaları arasında, Riccati denklemi olarak bilinen bir denklemin özel hali olan

$$ax^n\,dx + u^2\,dx = b\,du$$

diferansiyel denkleminin, p eksi, artı ya da sıfır olabilen bir tamsayı olmak üzere $n = -4p/(2p \pm 1)$ için değişkenlerin ayrımı yöntemiyle çözülebileceğini göstermesi, ıraksak kosinüs ve sinüs serileri üzerine çalışmaları ve

$$\sin x + \frac{1}{2}\sin 2x + \frac{1}{3}\sin 3x + \cdots = \frac{\pi - x}{2}$$

gibi birkaç sonucun gösterilmesi sayılabilir.

Newton öldüğünde Daniel Bernoulli 27 yaşındaydı ve mekanikle ilgili çalışmalarında Newton'un ortaya koyduğu ilkelerin doğruluğunu eleştirisiz kabul etti. Bernoulli'nin mekanikle ilgili en önemli çalışmaları, dönen cisimler mekaniğini, hareketli bir sistemde birbirini çeken kütlelerin enerjilerinin sakınımını, sürtünme problemlerini ve dirençli bir ortamda cisimlerin hareketini konu alır. Gene de Bernoulli asıl ününü hidrodinamikle ilgili çalışmalarına borçludur ve hidrodinamik terimini ilk kez o kullanmıştır. Bu konudaki çalışmalarını derlediği *Hydrodynamica* adlı yapıtının ilk bölümünde, hidrolik ve hidrostatik üzerine genel bilgilerin ardından, hız, zaman ve bir delikten bir depoya akan sıvı miktarıyla ilgili bilgiler verir. İkinci bölümde, bir su deposuna daldırılmış bir borudaki suyun titreşimini inceler ve enerji kaybını hesaplar. Üçüncü bölümde pompa, çıkrık, vinç gibi makineler kuramını, dördüncü bölümde ise gazların kinetik kuramını ve temel yasalarını ele alır. Başka bir bölümde de, yandan boşalan bir sıvı deposundan akan sıvının tepki gücünü ve karşısındaki bir cisme çarpma hızının hesaplanmasını konu alır. Bugün "Bernoulli ilkesi" adıyla bilinen ve bir

sıvının basıncının hızıyla azaldığını belirten görüşüne de ilk kez bu yapıtında yer vermiştir.

Titreşen sistemler üzerindeki çalışmalarının büyük bir bölümünü Euler ile birlikte yürüten Daniel Bernoulli, esnek ve bükülgen cisimlerin mekaniğini incelemiş, bu cisimlerin denge eğrilerini ve bir ucundan tutturulmuş, yatay olarak uzanan esnek bir cismin eğriliğini belirlemiştir. Ayrıca ağırlığı A, uzunluğu l olan, bir ucundan tutturulmuş düzgün bir telin bir s noktası dolaylarındaki toplam momentumu P'nin, telin eğrilik yarıçapı olan R'ye ve eğrilme modülü olan m'ye

$$Ax + \frac{P}{l}\int s\,dx = \frac{m}{R}$$

denklemiyle bağlı olduğunu göstermiştir; burada s ve x telin sabit ucundan başlayarak ölçülen yay ve apsis uzunluklarıdır. Başka bir çalışmasında da, serbestçe titreşen l uzunluğundaki bir telin yer değiştirmesi (y) ile, telin serbest alt ucundan x uzaklıktaki titreşimi arasında

$$y = AJ_0\left(2\sqrt{\frac{x}{\alpha}}\right)$$

bağıntısını kurmuştur; burada A değişmez bir büyüklük, J_0 Bessel'in birinci fonksiyonu,

α ise $J_0\left(2\sqrt{\frac{l}{\alpha}}\right) = 0$ denklemini sağlayan

ifadedir. a uzunluğundaki bir çubuğun tek bir titreşiminin $y = A_n \sin\frac{\pi nx}{a}$ olduğundan yola çıkarak, genel titreşimin bu türden titreşimler toplamı olduğunu, dolayısıyla

$$y = \sum_{n=1}^{\infty} A_n \sin\frac{n\pi x}{a}\cos\frac{bn\pi t}{a}$$

formülüyle gösterilebileceğini açıklayan da Daniel Bernoulli'dir.

Bernoulli, olasılıklar hesabıyla ilgili çalışmalarının en önemlisi olan *De mensura sortis* ("Olasılıklar Hesabı Üstüne") adlı yapıtında, ekonomi politikasındaki değer kuramı ve ana paranın artımı üzerine düşüncelerini belirtir. Bu yapıttaki temel düşünce, bir insanın serveti ne kadar büyükse, o servetin artışına verdiği öznel değerin o ölçüde küçük olduğudur. Matematiksel anlatımla, servetin dx kadar artması, bu artışa verilen öznel değerin dy kadar artmasını gerektirir ve kişinin servetinin miktarı A ise, bu değerler arasında, b değişmez bir büyüklük olmak üzere

$dy = b\frac{dx}{A}$ bağıntısı doğar. Aynı biçimde, eğer kişinin $g_1, g_2, g_3...$ gelirlerini sağlama olasılığı $p_1, p_2, p_3...$ ise, $p_1+p_2+p_3...=1$ olmak koşuluyla, bu gelirlerin toplam öznel değerlerinin ortalaması

Bernoulli Ailesi

İnsanda yeteneklerin doğuştan mı varolduğu, yoksa çevrenin etkisi altında mı geliştiği, çok eskiden beri süregelen bir tartışma konusudur. Bu tartışmada birinci tezi savunanların görüşlerini desteklemek için gösterdikleri en yaygın örneklerden biri Bernoulli ailesidir. Bu aileden, en azından bilimsel etkinliğiyle sivrilen yüz yirmiyi aşkın birey yetişmiş, bir bölümü yaşadığı çağda değerini kabul ettirmesine karşın zamanla ailenin öbür bireylerinin ünüyle gölgelenirken, çoğu çalışmalarının ve yapıtlarının değeriyle çağların ötesine taşarak bugüne değin ulaşabilmiştir.

Bugün Belçika sınırları içinde bulunan Anvers'te yerleşmiş Protestan bir aile olan Bernoulliler, 1583'te Katolikler'in başlattığı protestan kıyımı üzerine Anvers'ten ayrılarak önce Frankfurt'a, oradan da İsviçre'nin Basel kentine göç etmişti. Bernoulli ailesinin atası sayılan Nikolaus Bernoulli (1623-1708), Basel'in en eski ailelerinden birinin kızıyla evlenerek ticarete atılmış ve büyük bir servet yapmıştı. Ondan sonra gelen Bernoulliler de hep zengin tüccar kızlarıyla evlenmiş, ailenin serveti giderek büyürken geçim derdine düşmeksizin kendilerini bilime verebilmişlerdir.

Aşağıdaki soy ağacı, tıp, hukuk, doğabilimleri, astronomi gibi konularda da başarılı olan bu geniş ailenin en verimli olduğu matematik alanında, 17. ve 18. yy'larda sivrilmiş bireylerini göstermektedir.

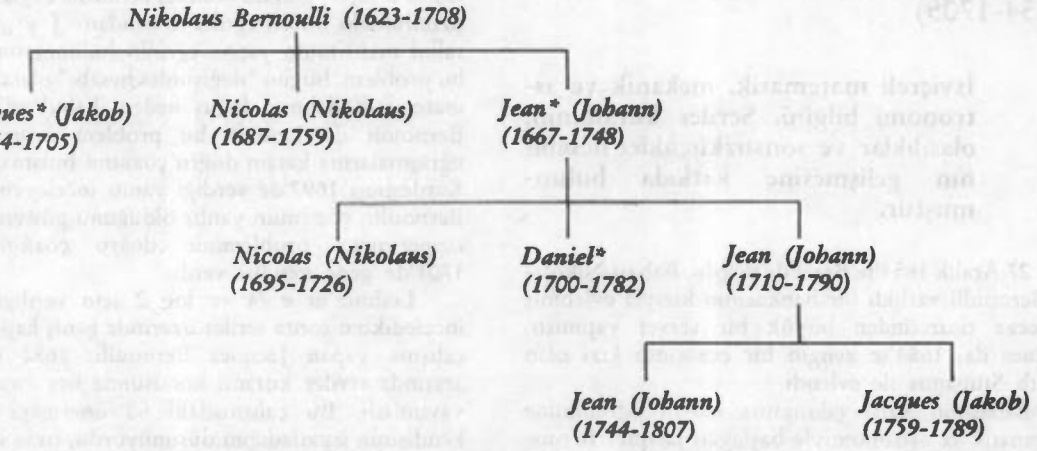

$bp_1 \log A\ (A+g_1)+bp_2 \log A\ (A+g_2)+ \ldots\ldots -b \log A$'dır;

öznel beklenti de

$$B=(A+g_1)^{p_1}\ (A+g_2)^{p_2}\ldots\ldots -A$$

dır. Bu formülde eğer g_1 çok küçükse, $(A+g_i)^{p_i}$ yerine $A^{p_i}+p_ig_i$ alınabileceğinden matematiksel beklenti

$$E=p_1g_1+p_2g_2+\ldots\ldots$$

olarak bulunur.

Çağının en saygın bilim adamlarından biri olan Daniel Bernoulli, başta Petersburg, Paris, Berlin ve Londra olmak üzere Avrupa'nın sayılı bilim merkezlerindeki en önemli akademilerin üyesiydi. Newton'un düşüncelerini Leibniz'in hesap yöntemleriyle birleştirerek matematik bilimlerin ilerlemesine büyük katkıda bulundu.

- **YAPITLAR (başlıca):** *Execitationes quaedam mathematicae*, 1724, ("Matematik Alıştırmaları"); *Hydrodynamica*, 1738, ("Hidrodinamik").

- **KAYNAKLAR:** J.E.Montucla, *Histoire des mathématiques* 1799; D.E.Smith, *A History of Mathematics*, I, 1923; I.Todhunter, *A History of the Mathematical Theory of Probability*, 1865.

- **BAKINIZ:** Jacques BERNOULLI, Jean BERNOULLI, EULER, LEIBNIZ, I. NEWTON, RICCATI.

BERNOULLI, Jacques
(1654-1705)

İsviçreli matematik, mekanik ve astronomi bilgini. Seriler kuramının, olasılıklar ve sonsuzküçükler hesabının gelişmesine katkıda bulunmuştur.

27 Aralık 1654'te Basel'de doğdu. Babası Nikolaus Bernoulli varlıklı bir bankacının kızıyla evlenmiş ve ecza ticaretinden büyük bir servet yapmıştı. Jacques da, 1684'te zengin bir eczacının kızı olan Judith Stupanus ile evlendi.

Babasının karşı çıkmasına karşın öğrenimine matematik ve astronomiyle başlayan Jacques Bernoulli, 1671'de felsefe, 1676'da da tanrıbilim konusunda yüksek lisans derecesi aldı. Aynı yıl Cenevre'de matematik dersi vermeye ve ilk bilimsel çalışmalarını yapmaya başladı. 1677'den sonra gittiği Fransa'da iki yıl boyunca Descartes ve Malebranche'ın bilimsel düşünce ve yöntemlerini öğrenmek fırsatını bulan Jacques Bernoulli, sonradan 1681-1682 yılları arasında da Hollanda ve İngiltere'ye giderek Jan Hudde, Robert Boyle ve Robert Hooke gibi bilim adamlarıyla görüş alışverişinde bulundu.

Basel'e döndükten sonra, katı hal mekaniği ve sıvı cisimler üzerine deneysel çalışmalara girişerek, o dönemin en etkin dergilerinde çağın bilimsel sorunlarına yönelik makaleler yayımlamaya başladı. O yıllardaki en önemli çalışması, Descartes'ın *Géométrie*'sini inceledikten sonra, 1687'de bir üçgenin birbirine dik iki doğru tarafından dört eşit parçaya bölünebileceğini göstermesidir.

1687'de Basel Üniversitesi'nde matematik profesörü olan Bernoulli, bu görevini yaşamının sonuna değin sürdürdü ve 16 Ağustos 1705'te Basel'de öldü.

Leibniz 1687'de yerçekimsel bir alandaki sabit iniş eğrisinin biçimini belirleme problemini ortaya atmış, çözümünü önce kendisi, daha sonra 1689'da Huygens bulmuştu. Jacques Bernoulli'nin bu çözümleri incelemesi, onun Leibniz'in diferansiyel hesap çalışmalarını öğrenmesine neden oldu.

Jacques Bernoulli matematik çalışmalarını sürdürürken, babasının isteğine uyarak tıp öğrenimi gören kardeşi Jean da babasından gizlice ağabeyisinin gözetimi altında matematik öğreniyordu. Ne var ki çalışmaya birlikte başlamış olmalarına karşın sonradan, ilgilendikleri konuyu bile birbirlerinden gizleyecek duruma gelen iki kardeş arasındaki çekişme ömür boyu sürmüştür. Jean Bernoulli 1696'da, Gröningen Üniversitesi'nde matematik profesörüyken, bir noktadan başka bir noktaya inen bir cismin inişini en kısa zamanda yapabilmesi için izlemesi gereken yolun belirlenmesi problemini ortaya atmıştı. Bugün "brakistokron" problemi adıyla bilinen bu problem konusunda Jacques kardeşini kendi düşüncelerini çalmakla suçlayınca, iki kardeşin arası açıldı; ancak aralarındaki tartışma, birbirlerinin ortaya attıkları problemlerle uğraşmalarını hiçbir zaman engellemedi. Nitekim Jacques, kardeşinden bir yıl sonra "brakistokron" problemini Leibniz'inkine benzer bir biçimde, ama ondan bağımsız olarak çözdüğü gibi, bu probleme karşıt olarak "izoperimetri" ya da "eşçevre" problemi olarak bilinen yeni bir soru ortaya attı. Verilen A (-a, O) ve B (a,O) gibi iki noktayı birbirine bağlayan sabit uzunluktaki bütün eğriler arasından $\int y^n dx$ integralini maksimum yapan eğrinin bulunmasına ilişkin bu problem, bugün "değişimler hesabı" olarak bilinen matematik dalının doğuş nedeni kabul edilir. Jean Bernoulli ile Leibniz bu problem üzerinde çok uğraşmalarına karşın doğru çözümü bulamamışlardı. Kardeşinin 1697'de verdiği yanıtı inceleyen Jacques Bernoulli, çözümün yanlış olduğunu gösterdiği gibi, izoperimetri probleminin doğru çözümünü de 1701'de gene kendisi verdi.

Leibniz'in $\pi/4$ ve log 2 için verdiği serileri inceledikten sonra seriler üzerinde geniş kapsamlı bir çalışma yapan Jacques Bernoulli, 1682 ile 1704 arasında seriler kuramı konusunda beş incelemesini yayımladı. Bu çalışmadaki 60 önermeyi ilk kez kendisinin ispatladığını düşünüyordu, oysa ispatların bir bölümü Pietro Mengoli'nin yapıtlarında daha

önce verilmişti (1650). Gene, sonradan "Bernoulli eşitsizliği" diye adlandırılan $(1+x)^n > 1+nx$ ($x>0$ ve $n>1$ bir tabii sayıdır) eşitsizliğinin de Barrow'un 1670'te yayımladığı *Lectioner geometricae* ("Geometri Dersleri") adlı yapıtında yer aldığı biliniyor. Jacques Bernoulli'nin bu alandaki katkıları arasında $\Sigma_{k=1}^{\infty} 2k^{-1}(k+1)^{-1}$ serisinin toplamını belirlemek, $\Sigma_{k=1}^{\infty}(2k-1)^{-m}/\Sigma_{k=1}^{\infty}(2k)^{-m} = (2^m-1)/1$ olduğunu bulmak ve $\Sigma_{k=1}^{\infty} k^{-1/2}$ serisinin $\Sigma_{k=1}^{\infty} k^{-1}$ serisinden daha çabuk ıraksadığını göstermek gibi sonuçlar sayılabilir.

Jacques Bernoulli'nin bilimsel çalışmalarının belirgin özelliği, büyük kuramların temelini atmış olmasından değil, belli problemlerin açık ve ustaca verilmiş analitik çözümlerinden kaynaklanır. Örneğin kendi adını taşıyan, $y' = p(x)y + q(x)y^n$ diferansiyel denkleme verdiği çözüm bunun en anlamlı örneklerinden biridir.

Doğabilimlerinde temel felsefesini, doğadaki tüm süreçlerin sürekli olduğu inancına dayandıran Bernoulli'nin mekanikle ilgili çalışmalarında da bu düşünce belirgin bir biçimde gözlenmektedir. Jacques Bernoulli, mekanik, değişimler (varyasyonlar) hesabı, olasılıklar hesabı, seriler kuramı gibi kuramların gelişmesine olduğu kadar, cebirin ve sonsuzküçükler hesabının gelişmesine de önemli katkıda bulunmuş, çalışmalarıyla yüksek analizde kullanılan birçok yöntemin doğuşunu hazırlamıştır.

- **YAPITLAR (başlıca):** *Ars Conjectandi*, 1713, ("Tahmin Yürütme Sanatı"); *Opera*, 1744, ("Yapıtlar").
- **KAYNAKLAR:** J.E.Montucla, *Histoire des Mathematiques*, 1799; D.E.Smith, *A History of Mathematics*, 1923.
- **BAKINIZ:** BARROW, D.BERNOULLI, Jean BERNOULLI, HUYGENS, LEIBNIZ, MENGOLI.

BERNOULLI, Jean
(1667-1748)

İsviçreli matematik bilgini. Diferansiyel ve integral hesabın gelişmesine önemli katkıda bulunmuştur.

6 Ağustos 1667'de Basel'de doğdu. Nikolaus Bernoulli'nin onuncu çocuğu ve Jacques Bernoulli'nin kardeşidir. Babası Jean'ı işadamı olarak yetiştirmek istediyse de, ticarete yatkın olmadığını anlayınca tıp öğrenimi görmesi koşuluyla üniversiteye girmesine izin verdi. Bir yandan tıp öğrenimi gören Jean, bir yandan da, o zamanlar Basel'de matematik profesörü olan on üç yaş büyük ağabeyisi Jacques'ın gözetimi altında matematik öğrenmeye başladı. 1694'te, kas hareketlerini inceleyen ve büyük ilgi gören teziyle tıp doktorasını almasına karşın, o tarihten sonra çalışmalarını tümüyle matematiğe yöneltti. 1695'te de, Huygens'in önerisi üzerine Hollanda'daki Gröningen Üniversitesi'nde matematik profesörlüğüne atandı. 1705'te ağabeyisi Jacques ölünce, Basel Üniversitesi'nde ondan boşalan matematik kürsüsünü devralmak üzere yeniden İsviçre'ye döndü. Paris, Berlin ve Petersburg Bilim Akademileri'ne üye seçilen Jean Bernoulli, 1 Ocak 1748'de Basel'de öldü.

Ağabeyisinin denetimi altında Leibniz'in çalışmalarını kavrayıp iyice özümseyen Jean Bernoulli'nin ilk önemli çalışması, Jacques'ın ortaya attığı "cateraria" ya da "zincir eğrisi" problemine verdiği parlak çözümdür. İki noktasından asılı, yüklü ya da yüksüz zincirlerin eğrilik denklemlerinin kurulmasına ilişkin bu problemin çözümü Jean Bernoulli'yi matematik dünyasına tanıtmış ve zamanının büyük matematikçileri arasına girmesini sağlamıştır. Kısa bir süre sonra uygulama olanağı bulan bu çözümler, daha sonra asma köprü yapımından elektrik iletim hatlarına dek pek çok alanda kullanılmıştır.

1691'de Paris'e giden Jean, bir eğrinin eğrilik yarıçapının $p = dx/ds : d^2y\ ds^2$ denklemiyle verilebileceğini göstererek Malebranche grubunda kendine iyi bir yer edindi. Paris'te kaldığı sürece Fransız matematikçisi L'Hospital ile çalıştı, ona sonsuzküçükler hesabı konusunda ders verdi. Bu dersler L' Hospital'ın 1696'da yayımlayacağı *Analyse des infiniment petits pour l'Intelligence des Lignes Courbes* ("Eğri Çizgilerin Kavranması İçin Sonsuzküçükler Analizi") adlı kitabının temelini oluşturmuştur.

Jean Bernoulli'nin 1690'larda yaptığı en önemli çalışmaları, $y = x^x$ fonksiyonunun incelenmesi ve parçalı (kısmi) integral alma yöntemiyle

$$\int_0^x y\,dx = xy - \frac{x^2}{2!}y' + \frac{x^3}{3!}y'' - \dots$$

gibi bir $y = y(x)$ fonksiyonu için genel bir seri açılımının verilebileceğini göstermesidir. Gene o yıllarda, Leibniz'in diferansiyel ve integral hesabının temel dayanaktan yoksun olduğu ve $f(x) = x^y$ biçiminde bir fonksiyona uygulanamayacağı ileri sürülmekteydi. Jean Bernoulli

$$d(x^y) = x^y \log x\, dy + yx^{y-1}\, dx$$

denkleminden hareket ederek, bu tip fonksiyonlara uygulanabilecek olan üstel hesabını geliştirdi. Harmonik serilerin, trigonometrik ve hiperbolik fonksiyonların açılımları üzerine yaptığı çalışmalar da gene 1690-1695 yıllarına rastlar.

Jean Bernoulli'nin Gröningen'de geçirdiği yıllarda yaptığı en önemli çalışmalar, kendi önerdiği "brakistokron" problemine verdiği çözümle, kardeşi Jacques'ın ortaya attığı "izoperimetri" ya da "eşçevre" problemine verdiği yanlış çözümlerdir. Aynı uzunluktaki bir sınır eğrisinin çevresini tanımladığı

değişik biçimlerdeki alanlar ve bu alanlar arasında minimum ve maksimum değerleri bulmayı amaçlayan bu ikinci probleme verdiği yanıt Jacques'in acı eleştirilerine uğramıştır. 1699'larda Jean'ın "sikloitler" le (çevrim eğrisi) ilgili çalışmaları rasyonel fonksiyonların integrallerinin hesaplanmasında kullanılan ve kesrin çarpanlarına ayrılmasına dayanan yöntemin doğmasına ve gelişmesine neden olmuştur.

Jean Bernoulli'nin 1705'ten sonra Basel'deki çalışmaları daha çok kuramsal ve uygulamalı mekanikle ilgilidir. 1714'te yayımladığı *Théorie de la manoeuvre des vaisseaux* ("Gemilerin Seyir Tekniği Kuramı"), Jean Bernoulli'nin tek kitabıdır. Bu kitapta, bir Fransız gemi subayının ileri sürdüğü seyir tekniğine ilişkin kuramları eleştirir ve kinetik enerji ile kuvvetin farkını açıklar.

Jean Bernoulli, döneminin en önde gelen matematikçilerindendi. Yaşamı boyunca yüzü aşkın bilim adamıyla yaklaşık 2.500 yazışma yapmış olması etkinliğinin ve öneminin göstergesidir. Bu inceleme ve yazışmaları 1742'de Cramer tarafından derlenip topluca basılan Bernoulli, denizlerde seyir tekniğinden, Fransız Akademisi'nden üç kez ödül almasını sağlayan astronomi çalışmalarına dek, geodezi, trigonometri, tıp gibi çok değişik alanlarda değerli ürünler vermiştir.

• YAPITLAR: G.Cramer (der), *Opera Johannis Bernoulli*, 1742, ("Jean Bernoulli'nin Yapıtları").

• KAYNAKLAR: J.E.Montucla, *Histoire des Mathématiques*, 1799, D.E.Smith, *A History of Mathematics*, 1923.

• BAKINIZ: D.BERNOULLI, Jacques BERNOULLI, L'HOSPITAL, LEIBNIZ, MALEBRANCHE.

BERNSTEIN, Eduard
(1850-1932)

Alman düşün ve siyaset adamı. Sosyal Demokrat hareket içinde "revizyonizm" akımını kurmuştur.

6 Ocak 1850'de, bir Yahudi ailesinin on beş çocuğunun yedincisi olarak Berlin'de doğdu. 18 Aralık 1932'de aynı yerde öldü. Babası bir lokomotif makinistiydi. Bernstein on altı yaşına değin Gymnasium'da okudu; sonra bir bankada çalıştı. Yirmi yaşlarında sosyalizmle ilgilenmeye başladı ve 1872'de Lassalleciler'e karşı, Marxizm'e daha yakın olan A.Bebel ve W.Liebknecht'in de içinde bulunduğu Eisenach Sosyalistleri'ne katıldı. Bu grubun çıkardığı *Die Zukunft* ("Gelecek") gazetesine yazılar yazmaya başladı. 1875'te, iki sosyalist grubun birleşerek Alman Sosyal Demokrat Partisi'ni (SDP) kurduğu Gotha Kongresi'ne delege olarak katıldı. 1878'de bankadaki işinden ayrılarak, *Die Zukunft*'un yöneticisi Karl Hochberg'in özel sekreteri oldu. Aynı yıl, Şansölye Bismarck'ın sosyalistlere karşı çıkardığı yasalar yüzünden, Almanya'dan ayrılmak zorunda kaldı.

Bernstein-Kautsky mücadelesi ►

Yurt dışındaki siyasal etkinliği

Bernstein yirmi yılı aşkın bir süre yurt dışında yaşadı. 1881-1888 arasında *Sozialdemokrat* adlı parti organının Zürih baskısının başyazarlığını yaptı. Sıkı yasaklara karşın, bu dergi gizlice Almanya'ya sokuluyor ve geniş çapta okunuyordu. 1888'de Alman hükümetinin yaptığı baskılar sonucunda İsviçre hükümetinin Bernstein'ın oturma iznini iptal etmesi üzerine, Berlin'de yayımlanan *Vorwaerts* ("İleri") gazetesinin Londra muhabiri olarak İngiltere'ye gitti. Bu arada Karl Kautsky'nin *Neue Zeit* ("Yeni Çağ") adlı dergisine makaleler göndermeye başladı. Bernstein, artık sosyalizmin önde gelen tarihçi ve teorisyenleri arasındaydı. Bu yıllarda yazdığı *Sozialismus und Demokratie in der grossen Englischen Revolution* ("Büyük İngiliz Devrimi'nde Sosyalizm ve Demokrasi") adlı kitabı, materyalist tarih yaklaşımının parlak bir örneği olarak değerlendirilmiştir.

Bernstein, Londra'da sosyalist hareketi yakından izledi; ancak İngiliz sosyalistlerinin çalışmalarına katılmadı. Gençliğinde, *Anti-Dühring* adlı yapıtını okuyarak büyük ölçüde etkilendiği F. Engels'i Londra'da tanıdı ve Engels'in 1895'teki ölümüne değin onunla olan dostluğunu sürdürdü. Bu yakınlık nedeniyle, Engels Marx'ın ve kendisinin not ve el-yazmalarını Bebel ile birlikte Bernstein'a bırakmıştır. Bernstein, bunların içinden, Marx'ın *Die deutsche Ideologie*'sinin (Alman İdeolojisi) kimi bölümlerini ilk kez yayımlamış; Mehring ile birlikte de, Marx'ın *Korrespondenz*'inin ("Yazışmalar") ilk basımını hazırlamıştır. Bernstein, sürgün dönemine ilişkin anılarında, Engels'e duyduğu bağlılık yüzünden, Marxist iktisat konusundaki eleştirilerini açığa vurmaktan yıllarca çekindiğini yazmıştır.

Bernstein, ayrıca Jauresçiler'i ve Fabiancılar'ı da yakından tanıdı. Bu akımlara karşı bir süre Marxist görüşleri savunduysa da, bunlardan büyük ölçüde etkilendi. 1896'dan başlayarak *Neue Zeit*'de "Sosyalizmin Sorunları" başlığı altında topladığı bir dizi yazısında, Marxizm'in kimi tezlerini eleştirmeye başladı. Çok sert tepkilerle karşılanan bu eleştirileri, 1898'de Londra'dan yolladığı bir mektupla Stuttgart'ta toplanan SDP kongresine sundu; 1899'da da *Die Voraussetzungen des Sozialismus und die Aufgaben der Sozialdemokratie* ("Sosyalizmin Varsayımları ve Sosyal Demokrasinin Görevleri") adlı kitabında yayımladı. Bu kitapta ileri sürülen savlar, SDP'nin 1899 Hannover Kongresi'nde üç gün süreyle tartışıldı; Karl Kautsky ile Rosa Luxemburg'un görüşlerinin ağır basması sonucunda, parti Bernstein'ın görüşlerini onaylamadığını belirten bir karar aldı.

Bernstein, 1900'lerin başında Almanya'ya döndüğünde, SDP içinde azınlıkta kalmakla birlikte, özellikle gençlerin ve sendikacıların desteğini kazandı. 1902'de Breslau'dan milletvekili seçildi; 1902-1906, 1912-1918, 1920-1928 dönemlerinde de toplam on sekiz yıl Reichstag üyeliği yaptı. SDP'de, Bernstein'ın amansız hasmı, Kautsky oldu. Sosyalist basında ◄ Bernstein'ın "Revizyonizmi" ile Kautsky'nin "Ortodoks-Marxist" çizgisi arasındaki mücadele I.Dünya Savaşı çıkıncaya değin sürdü. Savaş patladığında, partinin büyük çoğunluğu Kaiser Wilhelm'in savaş bütçesi için olumlu oy kullanırken, Bernstein ve Kautsky'nin yandaşları savaş aleyhtarı azınlık içinde birleşti ve bağımsız bir grup oluşturdu. Bernstein ancak 1919'da yeniden çoğunluğa katıldı. Bu tarihe gelindiğinde, Rosa Luxemburg ve Karl Liebknecht önderliğindeki devrim girişimi başarısızlığa uğramış;

Kautsky ise Sovyet Devrimi'ne karşı tutumu nedeniyle Bolşevikler'ce "dönek" ilan edilmişti.

Bernstein'a göre, tarihin "ekonomist" yorumuna dayanarak, kapitalizmin kendi gelişme yasalarının etkisiyle parçalanacağını ve kaçınılmaz olarak sosyalizme dönüşeceğini ileri sürmek, Marxizm'in doğrulanmamış savlarından biridir. *Manifesto*'da kapitalist sistemin çöküşüne ilişkin olarak ileri sürülen görüşler, ancak genel eğilimi göstermesi bakımından doğrudur; yapılan zaman tahminleri yanlıştır. Öte yandan, toplumsal koşullar sınıflar arası karşıtlığı, beklendiği gibi keskinleştirmemiş; toplumun iki sınıf halinde kutuplaşması gerçekleşmemiştir. Orta sınıflar nitelik değiştirmekle birlikte, sosyal hiyerarşide varlıklarını sürdürmektedir.

Bernstein'a göre, sermayenin birikme ve yoğunlaşma eğilimi doğrudur; ancak Marx'ın çözümlemesinde birtakım karşı eğilimlerin varlığı gözden uzak tutulmuştur. Büyük sanayi kollarında birikim olmaktadır, ama sermaye gitgide daha az elde toplanmak yerine, anonim ortaklıklar yoluyla yayılmaktadır. Mülkiyet sahiplerinin sayısı, görece de, mutlak olarak da çoğalmaktadır. Sanayideki yoğunlaşma bütün alanlarda eşit hızla olmamakta, özellikle tarımda yavaş gelişmektedir. Sosyalizmin ilerlemesi, yoksulların sayıca artmasına bağlı değildir; tersine, servet sahipleri büyüdükçe, sosyalist hareket güçlenmektedir. Çağdaş sanayinin gelişmesinin büyük ölçüde çoğalttığı artı değer, yalnız sermayedarlarca değil, başka sınıflarca da geniş çapta tüketilmektedir. Bu yüzden, sermayenin ara sınıfları ortadan kaldırmasını beklememek gerekir. Ayrıca, işçi sınıfı hareketinin sermayenın sömürücü eğilimlerine karşı yarattığı toplumsal tepkiyi görmezlikten gelmemeli, bu yolla kimi kazançlar sağlanabileceği yadsınmamalıdır.

Bernstein'ın Marxizm'e yöneltiği eleştirinin odak noktalarından biri de, artı değer teorisidir. Bernstein'ın iddiasına göre, Marxist öğretide, artı değer tam karşılığı ödenmeyen emek olarak tanımlanmaktadır. Bu tanıma karşı çıkan Bernstein'a göre, artı değer ampirik bir gerçektir. Marx'ın değer kuramı ise, emeğin ürününün bölüştürülmesinde ne denli adaletsiz davranıldığını gösteren genel ve soyut bir anahtardır. Yüksek artı değer bırakan üretim dallarında iyi ücret alan emekçilerin, düşük artı değer bırakan üretim dallarında ise çok az ücret alan emekçilerin bulunması, Marxist kuramın uygulamadaki sömürü ölçüsünü açıklamakta yetersiz kaldığını ortaya koymaktadır.

Bernstein, üretim fazlasından çıkan bunalımların art arda birbirini izleyeceği, giderek daha şiddetleneceği ve sonunda bütün sistemin çökmesine yol açacağı savına da karşı çıkmıştır. Dünya piyasasının genişlemesi, yaygınlaşması, çağdaş kredi sisteminin esnekliği ve sanayi kartellerinin ortaya çıkması gibi olguların, öncekilerden daha ciddi bir son bunalımın doğmasını olanaksızlaştırdığını ileri sürmüştür. Spekülasyonun yeni bunalımları teşvik edeceği görüşünün doğrulanmadığını, kapitalist gelişmenin başlarında önemli olan spekülasyonun sanayilerin yerleşip oturmasından sonra yapılamadığını iddia etmiştir. Bütün bunların sonucu olarak, iktisadi bir kıyametin kopuşunu, ancak savaş tehlikesi, yaygın tarımsal üretim kıtlığı gibi nedenlerden kaynaklanan siyasal bunalımların ortaya çıkmasına bağlamıştır.

Bernstein'a göre, işçi hareketinin başarıya ulaşması için, sonul bir iktisadi bunalımın sağlayacağı olanaklara bel bağlamak yerine, parlamenter demokrasi çerçevesinde yavaş yavaş ilerlemek daha doğru bir yoldur. Marx'ın öngördüğü gibi, sosyalizmi kurmak için koşulların olgunlaşmasını bekleyip bütün sanayii devletleştirmek üzere, işçi sınıfının siyasal iktidarı ele geçirmesini ummak, gerçekçi değildir. Tüm üretim ve dağıtım sanayilerini de içine alan bir devletleştirmeyle bütün girişimlerin işletilebilmesine yetecek bir yönetim mekanizması kurmak son derece güçtür. Ayrıca, mülkiyetten yoksun çoğunluğun karmaşık bileşimi nedeniyle, ortaklaşa bir dayanışma ve siyaset bilincine erişmesi de çok uzun sürecektir. Bu yüzden, iktidarın parça parça kazanılması, daha gerçekçidir. Sosyalist kuramda çok sözü edilen üretim kooperatiflerinin yanı sıra, tüketim kooperatiflerinin de örgütlenmesi, bu bakımdan önemli bir rol oynayabilir.

Marxizm eleştirisi

Devrim yerine sürekli evrim

Bernstein'a göre, sosyalizm liberalizmin devamı, onun mantıksal bir gelişimidir. Bernstein, sosyalizmi "örgütlü özgürlükçülük" diye tanımlamıştır. Bu yüzden, siyasette kesin tutumlar yerine, gereğinde uzlaşmacı bir strateji izlenmelidir. Şiddet eylemlerine başvurmaktansa, kamuoyunun desteği sağlandığı ölçüde, işçi sınıfının çıkarlarını kollayacak yasaların geliştirilmesi yoluna gidilmelidir. Sonuç olarak Bernstein, sosyalizme Marxizm'in öngördüğü gibi bir devrim yerine, sürekli bir evrimle, adım adım işçi hakları kazanılarak erişilebileceğini savunmuş; sosyalizmin sonul amaçlarını yadsıyarak, en önemli şeyin sosyalizm yönünde hareket olduğunu ileri sürmüştür.

Bernstein'ın "revizyonist" görüşleri özellikle Tugan-Baranowsky, Jean Jaurés, T.G.Masaryk, Paul Barth ve Franz Oppenheimer üzerinde etkili olmuş, zamanla Avrupa'daki Sosyal Demokrat Partiler'ce de benimsenmiştir.

• YAPITLAR: (başlıca): *Ferdinand Lassalle as a Social Reformer*, 1892, ("Bir Sosyal Reformcu Olarak Ferdinand Lassalle");*Sozialismus und Demokratie in der grossen Englischen Revolution*, 1895, ("Büyük İngiliz Devrimi'nde Sosyalizm ve Demokrasi"); *Die Voraussetzungen des Sozialismus und die Aufgaben der Sozialdemokratie*, 1899, ("Sosyalizmin Varsayımları ve Sosyal Demokrasinin Görevleri"); *Zur Geschichte und Theorie des Sozialismus*, 3 cilt, 1901-1904, ("Sosyalizmin Tarihi ve Kuramı Üzerine"); *Was ist Sozialismus*, 1918, ("Sosyalizm Nedir?"); *Wie eine Revolution zugrunde ging*, 1921, ("Bir Devrim Nasıl Yozlaştı").

• KAYNAKLAR: G.D.H.Cole, *The Second International, 1882-1914: A History of Socialist Thought*, V-VI, 1958; P.Gay, *The Dilemma of Democratic Socialism-E.Bernstein's Challange to Marx*, 1952; K.Haenisch, *Die deutsche Sozialdemokratie in und nach dem Weltkriege*, 1916; K.Kautsky, *Bernstein und das sozialdemokratische Programme-eine Antikritik*, 1899; F.Mehring, *Aufsaetze zur Geschichte der Arbeiterbewegung*, 1963.

• BAKINIZ: ENGELS, JAURES, KAUTSKY, LUXEMBURG, K.MARX.

BERNSTEIN, Leonard
(1918)

ABD'li orkestra şefi ve besteci. 20. yy'ın tanınmış orkestra şeflerindendir.

25 Ağustos 1918'de, Massachusetts'de doğdu. Boston'daki Latin Müzik Okulu'nu bitirdikten sonra, Harvard Üniversitesi'ne girdi, kompozisyon ve piyano eğitimi gördü. 1939'da bu okulu bitirdikten sonra iki yıl Philadelphia'daki Curtis Müzik Enstitüsü'nde, Fritz Reiner'den orkestra şefliği ve Randall Thompson'dan orkestrasyon dersleri aldı. 1943'te Arthur Rodzinski tarafından New York Filarmoni Orkestrası'na atandı. Bruno Walter'in, konuk şef olarak orkestrayı yöneteceği bir gece ansızın rahatsızlanması üzerine, ilk kez bir orkestra yönetmek zorunda kaldı ve büyük başarı kazandı. Bundan sonra ABD'nin ve Avrupa'nın birçok tanınmış orkestrasını yöneterek, uluslararası bir üne erdi.

Bernstein, yoğun konser programları olan bir orkestra şefi olmasının yanı sıra, ABD'nin önemli çağdaş bestecilerinden biri olabilmiştir.İlk önemli yapıtı 1942'de bestelediği *Jeremiah* senfonisidir. Copland, Blitzstein gibi, çağdaş ABD klasik müziğinin en önemli bestecilerinin yetiştiği bir kuşaktandır. Yapıtlarında kovboy şarkıları, Meksika dans ezgileri, caz müziği gibi kaynaklardan alınan müzikal renkleri başarıyla kullanmıştır. Özellikle, cazdan kaynaklanan armonik fikirlere sık sık yer verir.

Esin kaynaklarından biri de, dinsel Yahudi müziği olmuştur. Bu türde ürün vermiş başlıca çağdaş bestecilerdendir.

Bernstein yapıtlarında, tümüyle stilize edilmiş bir canlılığı dışavurur. Sık sık yapılan ritim değişiklikleri, müziğine özgür, neşeli bir hava kazandırır.

• **YAPITLAR (başlıca):** Senfoni: *Jeremiah*, 1943; *The Age of Anxiety*, 1949, ("Korku Çağı"); *Kaddish*, 1963. Bale: *Fancy Free*, 1944, ("Hayalden Irak"); *Fascimile*, 1946, ("Kopya"). Müzikal: *On the Town* 1944, ("Kentte"); *Wonderful Town*, 1953, ("Şahane Kent"); *Candide*, 1956; *West Side Story*, 1957, (Batı Yakası'nın Hikayesi). Kitap: *The Joy of Music*, 1959, ("Müzik Zevki"); *The Infinite Variety of Music*, 1966, ("Müziğin Sonsuz Çeşitliliği").

BERRUGUETE, Pedro
(? - 1503)

İspanyol ressam. Gotik dönem Kastilya Okulu'ndaki İtalyan ve Flaman etkilerinin yanı sıra İspanyol öğeleri de koruyarak bu okula özgün bir nitelik kazandırmıştır.

Parades de Nava'lı Berruguete ailesinden olan Pedro'nun hangi tarihte doğduğu ve 1495'e değin yaşamını nerede geçirdiği kesin olarak bilinmemektedir. İtalya'da 1477'de Urbino'da saray kitaplığının dekorasyonunu yapan "Pietro spagnuolo" (İspanyol Pietro) Pedro Berruguete olabilir. 1495'te de *Toledo Katedrali*'ndeki resimleri yaptığı sanılmaktadır. 1499'da Avila'ya yerleştiği ve orada öldüğü bilinmektedir. Kral Ferdinand ve Kraliçe Isabella'nın saray ressamlığını yapmıştır.

Pedro Berruguete'nin günümüze ulaşabilen resimleri yalnızca Avila'dakilerdir. Avila'da *Santo Thomas Manastırı*'ndaki büyük mihrap resmini ve aynı manastır için azizlerin yaşamından sahneler içeren ve şimdi Prado Müzesi'nde bulunan dokuz panoyu yapmıştır. Bu panolarda, İspanyol sanatının kahramanlık ve heyecan öğelerine ağırlık veren tutumu yerine, gerçekçi ve yalın bir üslup görülür. Manzaralar doğadan çalışılmıştır, ama İtalyan ve Flaman sanatının izlerini taşır. 15. yy Floransa resmindeki yuvarlak ağaç biçimleri ve gotik kent görünümleri, sarı renklerin egemen olduğu bir hava içinde resmedilmiştir. Fonlar Flaman tablolarının ve Bourguignon minyatürlerinin fonlarına benzer.

Berruguete'nin son yapıtı *Avila Katedrali* büyük şapelindeki mihrap resmidir; İsa'nın yaşamından sahneleri, Aziz Petrus ile Paulus'u ve kilise büyüklerini konu alan on panodan oluşur. Berruguete'nin burada konuları işlerken İtalyanlar'dan öğrendiği hareket ve kısaltma tekniğini (*raccourci*) ustalıkla uyguladığı izlenir. Biri, koltuğunun altında haçı ve dua için birleştirilmiş elleriyle bir rahibi, öbürü İtalyan portrelerindekini anımsatan bir genç adamı gösteren tabloları ise, onun "tür resmi"nin (janr resmi) ustalarından biri ve büyük İspanyol portrecilerinin öncüsü sayılmasını açıklayan yapıtlardır.

Pedro Berruguete'nin oğlu Alonso Berruguete (yks. 1488-1561) 1504 1517 arasında birkaç yıl İtalya'da bulunmuş, Michelangelo'nun öğrencisi ve yardımcısı olarak çalışmış ve onun üslubunu İspanyol resmine aktarmıştır. Önemli bir heykelci, ama aynı oranda başarılı olmayan bir ressamdır. Şimdi Valladolid Müzesi'nde bulunan bir mihrap resminin bazı panoları ve Salamanka'daki *Collége des Irlandais*'nin mihrap resmi günümüze ulaşabilen yapıtlarındandır.

• **YAPITLAR (başlıca):** Büyük mihrap resmi, Santo Thomas Manastırı, Avila; Azizlerin yaşamından sahneler içeren 9 pano, Prado Müzesi, Madrid; Mihrap resmi, Avila Katedrali; *Rahip Portresi*, Uhagon Koleksiyonu, Madrid; *Genç Adam Portresi*, Làzani Koleksiyonu.

• BAKINIZ: A.BROUWER.

BERSOT, Pierre Ernest
(1816-1880)

Fransız bilgesi. İnsan özgürlüğü ile Tanrı kayrasını uzlaştırmaya çalışmış, dinin doğa olaylarından kaynaklandığı görüşünü savunmuştur.

Surgères'de doğdu, Paris'te öldü. Babası İsviçreli bir Protestan, annesi ise Katolik'ti. İnanç bakımından annesinin etkisi altında kaldı.1824'te ailece Bordeaux'ya göç ettiler. Ortaöğrenimi bu ilde bitirdikten sonra yüksek öğretmen okuluna girdi (1836), çağın ünlü bilgesi V.Cousin'in öğrencisi oldu. Bir süre sonra, Anaksagoras'ı konu alan bir çalışmasıyla "dok-

tor" sanını kazandı. Bu başarısı üzerine Versailles Lisesi'ne felsefe öğretmeni olarak atandı. O sırada gerçekleşen yönetim değişikliğini benimsemedi, yeni yönetime bağlılık konusunda da andiçmedi ve bu nedenle görevinden uzaklaştırıldı. Gazetecilikle, yazın sorunlarıyla ilgilendi. *Journal de Débats* gazetesinin önemli yazarlarından biri oldu, yazılarıyla büyük ilgi topladı. V. Cousin, eğitim bakanı olunca, Bersot'yu da yardımcı olarak aldı. Bersot daha sonra Siyasal Bilimler Akademisi'ne üye seçildi (1866). Yönetimin değişmesiyle Yüksek Öğretmen Okulu müdürlüğüne atandı (1871) ve ölümüne değin bu görevde kaldı.

Bersot, özgür bir anlayışla savunduğu doğa dininin insanın yetişmesi üzerinde etkili olduğunu ileri sürdü. Olasılık öğretisine yeni bir atılım getirdi. Bütün düşüncelerini insanı ilgilendiren inanç sorunlarının çözümü üzerinde yoğunlaştırdı. Bu arada Tanrı ile insan arasındaki bağlantıya ilgi çekti. Ona göre din insan için gereklidir; ancak doğadan, us ilkelerinden ayrılmamalıdır. Tanrı'yı ve Tanrı kayrasını yadsımanın gereği yoktur, toplum ahlakı bakımından böyle bir girişim tutarsızdır. Doğa gerçektir, bireyin yapacağı, onu anlamak, onun yasalarını, varlık koşullarını kavramaktır. Böyle bir girişim de Tanrı'yı yoksamak için neden değildir.

Bersot, insanda oluşan Tanrı düşüncesinin geçersiz olduğu kanısında değildir. Doğa, insan usu ile Tanrı arasında bir yaklaşma sağlar; bunun kaynağını bulmak, bu kaynakla ilgili sorunları çözmek felsefenin görevlerinden birdir.

- **YAPITLAR:** *Philosophie de Voltaire*, 1848, ("Voltaire'in Felsefesi"); *Essais de Philosophie et de Morale*, 1864, ("Ahlak ve Felsefe Metinleri"); *Essai sur la Providence*, 1855, ("İnayet Üzerine Metinler"); *Etudes sur le XVIII e Siècle* 1851-1855, ("18. yy. Üzerine İncelemeler"); *Mesmér et le Magnetisme Animal*, 1864 ("Manyetizma Tedavisi ve Hayvansal Çekim")

- **KAYNAKLAR:** E.Scherer, *Un Moraliste, Études et Pensées d'Ernest Bersot*, 1852.

- **BAKINIZ:** COUSIN.

BERT, Paul
(1833-1886)

Fransız fizyoloji bilgini ve siyaset adamı. Solunum fizyolojisi ve hayvanlarda doku nakli üstüne çalışmalar yapmıştır.

18 Ekim 1833'te Auxerre'de doğdu, 1853'te Paris'e giderek önce hukuk, daha sonra tıp ve doğabilimleri okudu. 1857'de hukuk, 1860'ta doğabilimleri diplomasını, 1863'te de hayvanlarda doku nakli konulu teziyle lisanüstü derecesini alarak Collége de France'ta Claude Bernard'ın yanında çalışmaya başladı. 1866'da, *De la vitalité propre des tissus animaux* ("Hayvansal Dokuların Öz Dirimselliği Üstüne") başlıklı teziyle doğabilimleri dalında doktorasını tamamlayınca, aynı yıl Bordeaux Üniversitesi'nde zooloji ve fizyoloji profesörlüğüne, 1868'de de Muséum d'histoire Naturelle'deki karşılaştırmalı fizyoloji kürsüsüne getirildi. Ertesi yıl Sorbonne'da Bernard'dan boşalan fizyoloji kürsüsünü devralan Bert, 1870'te Fransa-Prusya Savaşı'nın başlaması üzerine bilimsel çalışmalarına ara vererek siyasete atıldı. Ocak 1871'de Kuzey illeri valisi oldu, 1872'de milletvekili seçildi ve 1881-1882 arası kısa bir süre eğitim bakanlığı yaptı. Çinhindi'nde Fransa'nın sömürge rejimine karşı başlayan ayaklanmaları bastırmak üzere 1886'da Annam ve Tonkin'in genel valiliğine atanan Bert, göreve başladıktan birkaç ay sonra dizanteriye yakalanarak 11 Kasım 1886'da Hanoi'de (bugün Vietnam Sosyalist Cumhuriyeti'nin başkenti) öldü.

Bert, 1870 Eylülü'nde Fransız ordusunun Prusya karşısındaki Sedan yenilgisi ve III. Napoléon'un tahttan düşürülmesi üzerine, yeni kurulan Ulusal Savunma Hükümeti'nin içişleri bakanı ve yakın dostu Léon Gambetta'nın önderliğindeki ulusal direniş hareketine katılmıştı. O tarihte başlayan siyasal etkinliğini ölünceye değin sürdürdü. Prusya Savaşı'nın sona ermesinden sonra 1872'de Liberal Cumhuriyetçi Parti'den milletvekili olarak katıldığı Meclis'te, Fransa'nın Prusya'ya bıraktığı zengin madencilik bölgeleri Alsace ve Lorraine'in geri alınmasını savunan kanadın en ateşli temsilcisi oldu. 1885'te Çinhindi'nde Fransız yönetimine karşı gelişen başkaldırılar sırasında da, ülkesinin o bölgedeki yayılma siyasetini destekleyen ve sömürgelerinin kesinlikle elden çıkarılmaması gerektiğini savunanların başında geliyordu. Ertesi yıl Çinhindi'ne ilk sivil vali olarak gönderildiğinde de, yöneticiliğinin çok kısa sürmesine karşın, askeri güçlerin yönetime karışmasını engelleyerek bölgede barışı sağladı. Tonkin Akademisi'nin kuruluşuna öncülük etti.

Buna karşın daha çok, Kasım 1881 ile Ocak 1882 arasında Gambetta Kabinesi'nin eğitim bakanıyken uyguladığı eğitim politikasıyla bilinir. Eğitimi siyasal, ekonomik ve kültürel kalkınmanın temeli olarak gören Bert, liberal milletvekili Jules Ferry'nin eğitim reformuna ilişkin yasa tasarılarını desteklemiş, ilköğretimin parasız ve zorunlu olmasını, özellikle de bilime dayalı laik bir eğitim düzeninin kurulmasını savunmuştur. Kızlar için ortaöğretimin gerekliliğini vurgulayan ve Sorbonne'daki kız öğrencilere yıllarca biyoloji ve zooloji dersleri veren Bert, tüm bilimsel gelişmelerin halka yansıtılmasını savunduğu için 1879-1885 yılları arasında *Revues scientifiques* adlı derginin yayın yöneticiliğini de üstlenmiştir.

Bert'in fizyoloji alanındaki çalışmalarında hocası Bernard'ın, özellikle onun geliştirdiği deneysel fizyoloji yöntemlerinin ve "iç ortam" kavramının büyük etkisi olmuştur. 1860'larda, Bernard'ın öğrencisi ve asistanı olarak sürdürdüğü ilk çalışmalarının konusu, hayvanlarda doku aşılama ve organ nakli yöntemleri ile dokuların canlılıklarını koruma özellikleridir. Daha çok fareler üzerinde yaptığı deneylerle, aşıladığı ya da naklettiği doku ve organların yeni "ortama" uyum sağlama özelliklerini inceleyen Bert, doku ve hücrelerin uygun bir ortamda canlılığını koruyarak yaşayabileceği sonucuna vardı.

1870'lerden başlayarak araştırmalarını daha çok karşılaştırmalı fizyoloji ve özellikle solunum fizyolojisi üzerinde yoğunlaştırdı. Omurgalı ve omurgasız

canlıların solunum organlarını, suda ve havada yaşayan canlıların solunum mekanizmaları arasındaki farklılıkları inceledi; deri solunumuna ilişkin deneyleri sonucunda, kandaki oksijen miktarının dış hava basıncına göre değiştiği kanısına vardı. O yıllarda büyük bir imar hareketine girişen Fransa'da, sualtı tünellerinin ya da köprü temellerinin yapımında çalışan işçiler arasında nedeni belirsiz ölümler görülmeye başlamıştı. Atmosfer basıncı gibi dış ortam değişikliklerinin organizmayı nasıl etkilediğini, alçak ve yüksek basınçların iç ortamda ne gibi değişikliklere yol açtığını daha Bernard'ın öğrencisi olduğu yıllarda araştırmaya başlayan Bert, bu "vurgun" olayını, kandaki çözülmüş gaz miktarıyla hava basıncı arasındaki ilişkiye bağlıyordu. Araştırmalarına göre kandaki kısmi oksijen basıncının normalin üstündeki hava basıncında artması ya da alçak basınçta azalması, her iki durumda da ölüme neden oluyordu. Derinde çalışan işçiler gibi, yüksek basınçtan hızla alçak basınca geçildiğinde, organizma bu duruma uyum sağlayamıyor, yüksek basınçta dokularda daha kolaylıkla çözülen azot basınç birden azalınca serbest kalarak kanda ve dokularda baloncuklar yapıyordu.

Bert, 1878'de yayımladığı *La pression barométrique* ("Barometrik Basınç") adlı yapıtında, bu "vurgun" olayını önleyebilmek için yüksek basınçtan normal basınca kademeli olarak geçilmesini önerdi. Gene aynı yapıtında, gerek hayvanlar gerek kendisi üzerinde yaptığı denemelerin sonuçlarını vererek, alçak ve yüksek basıncın fizyolojik etkilerini çevreye uyum sağlama açısından irdeledi ve yüksek bölgelerde yaşayanların kanında normalin üzerinde alyuvar bulunduğunu ileri sürdü. Bu savı sonradan, Peru'da yaşayanlar üzerinde yapılan incelemelerle doğrulandı. Alçak basınçtan ileri gelen oksijen yetmezliğine karşı oksijen tüpü kullanılmasını öneren de Bert'tir. Gene hava basıncı ile kandaki gaz basıncı arasındaki ilişkiden esinlenerek, azot monoksidin anestezi maddesi olarak kullanılabilmesi için basıncının biraz yüksek tutulması gerektiğini düşünmüş, ancak saf azot monoksitin oksijen yetersizliği (asfiksi) yarattığını göz önünde tutarak, 1/6 oksijen ile 5/6 azot monoksit oranında bir karışımı 1 1/5 atmosfer basınçta bir köpek üzerinde deneyerek başarı sağlamıştır. Tüm bu çalışmalarıyla Bert, solunum fizyolojisinin ve havacılık tıbbının öncüsü sayılır.

- **YAPITLAR** (başlıca): *Recherches expérimentales pour servir à l'histoire de la vitalité propre des tissus animaux* 1866, ("Hayvansal Dokuların Öz Dirimselliğine Işık Tutacak Deneysel Araştırmalar"); *La pression barométrique, recherches de physiologie expérimentale*, 1878, ("Barometrik Basınç, Deneysel Fizyoloji Araştırmaları").

- **KAYNAKLAR:** E. H. Ackerknecht, "Paul Bert's Trimuph", *Bulletin of History of Medicine*, 1944; C.A. Culotta, *A History of Respiratory Theory: Lavoisier to Paul Bert, 1777-1880*, 1968.

- **BAKINIZ:** C. BERNARD, BISMARCK, FERRY, GAMBETTA, LAVOISIER, K. LUDWIG.

BERTALANFFY, Ludwig von
(1901-1972)

Avusturya kökenli Kanadalı düşünür. Kuramsal biyoloji akımının öncülerindendir. Felsefe sorunlarına biyoloji verilerine dayanarak çözüm aradı.

Avusturya'da doğdu. Kanada'da öldü. Innsbruck ve Viyana üniversitelerinde biyoloji öğrenimi gördü. 1948'e dek Viyana Üniversitesi'nde öğretim üyeliğinde bulundu. 1949'da siyasal nedenlerden ötürü Kanada'ya göç etti. Ottawa'daki Alberta Üniversitesi'nde kuramsal biyoloji dersleri verdi.

Biyolojinin değişik dallarıyla ilgilenen düşünür, hayvanların gelişimi, doku psikolojisi, deneysel embriyoloji ve kanser araştırmaları konularında çalışmalar yaptı. "Genel Dizge Kuramı" adı altında, değişik bilim dallarını bir yapı içinde toplamayı amaçlayan bir akıma öncülük etti.

Ona göre organik duyu kavramada ne klasik mekanizm ne de dirimselcilik yeterli olabilmektedir. Dirimselcilik (vitalizm), "yaşam atılımı" gibi bir kavramı gerektirdiğinden kısır bir yaklaşımdır.

Mekanizm ise şu üç yanlış düşünceye dayanır:

1- "Çözümleyici ve toplayıcı" düşünce: Buna göre biyoloji araştırmalarının amacı organizmaları temel birimlerine çözümlemektedir. Bu düşünce, organik nitelikleri bu birimlerin bir araya gelmesiyle açıklar.

2- "Mekanizma-kuramsal" düşünce: Bu, yaşam düzenini, önden kurulmuş kimi yapı ya da fiziksel mekanizmalar olarak yorumlamaktadır.

3- "Tepki-kuramsal" düşünce: Organizmaları yalnızca bir uyarım olduğunda tepki gösteren otomatik yapılar olarak yorumlar.

Bertalanffy, bunların yerine "organizmacı" modeli önerir ve geçerli bir kuramın ancak onun üzerinde kurulabileceğini açıklar. Bu model, organizmaları sistemlere özgü nitelikler taşıyıp dizgesel kurallara uyan "bütünler" ya da dizge yapıları olarak yorumlar. Bu açıdan, organik yapılar, art arda oluşan süreçlerin karmaşık bileşimlerde bir araya gelmesidir.

Bertalanffy, birtakım genel ilkelerin tüm dizgelerde bulunduğuna inandı, bu ilkelerin, ancak işlevi, bilimin bir tek çatıda örgütlenmesi olan "Genel Dizge Kuramı" aracılığıyla incelenebileceği savını ileri sürdü. Birçok bilim dalını kapsayan bu kuramını tanıtlamaya çalıştı. Bu çalışmalarıyla kuramsal biyolojinin geleceği için olumlu bir ortam yaratıldı.

- **YAPITLAR:** *Kritische Theorie der Formbildung*, 1928, ("Biçimlenmenin Eleştirel Kuramı"); *Das biologische Weltbild*, 1949, ("Biyoloji Evreni"); *Problems of General System Theory*, 1951, ("Genel Dizge Kuramı Sorunları"); *Essai Über die Relativitaet der Kategorien*, 1955, ("Kategorilerin Göreliliği Üstüne Deneme").

- **BAKINIZ:** BERGSON, DRIESCH.

BERTHELOT, Marcelin
(1827-1907)

Fransız kimyacı ve siyaset adamı. Organik maddelerin sentezine olanak veren ve termokimyanın temellerini atan çalışmalarıyla tanınır.

Pierre Eugène Marcelin Berthelot 25 Ekim 1827'de Paris'te doğdu. Babası gibi doktor olmaya karar verdiğinden bir süre Paris Tıp Fakültesi'nde okudu, sonunda kimyayı seçerek 1849'da Paris Fen Fakültesi'nden kimya diplomasını aldı. 1851'de Collége de France'ta Balard'ın yönetimi altında doktora çalışmalarına başlayarak 1854'te doğal yağların sentezine ilişkin teziyle doktorasını tamamladı ve 1859'da Eczacılık Yüksek Okulu'nda organik kimya profesörü oldu. 1876'ya değin sürdürdüğü bu görevinin yanı sıra, 1865'ten ölümüne kadar Collége de France'taki organik kimya laboratuvarının yöneticiliğini üstlendi. 1873'te Bilimler Akademisi'nin üyeleri arasına katılan Berthelot, 1889'da bu kuruluşun daimi sekreterliğine getirildi. 1900'de Légion d'honneur büyük haç nişanını aldı, 1901'de de Fransız Akademisi'ne seçildi.

1870'teki Fransa-Prusya Savaşı pek çok bilim adamı gibi Berthelot'yu da araştırmalarından koparıp siyasal yaşama itmişti. İşgal sırasında Paris'teki direniş komitesinde görev aldı, daha sonra, adaylığını koymamasına karşın, 1871'de senatör seçildi. 1881'de yaşam boyu tabii senatörlüğü onaylandı, 1886-1887 arasında Goblet kabinesinde eğitim bakanı olarak görev aldı. 1895'te Léon Bourgeois kabinesinde dışişleri bakanlığına getirildiyse de, hükümetin Sudan ve Mısır siyasetini benimsemediğinden birkaç ay sonra istifa etti.

Mecliste bulunduğu sürece sol kanadın temsilcisi olan ve eğitimin laikleştirilmesi konusunda kiliseyi sık sık karşısına alan Berthelot, 18 Mart 1907'de Paris'te öldü. Kendisinden birkaç saat önce ölen karısıyla birlikte Pantheon'a gömüldü.

Berthelot'nun kimya çalışmaları başlıca iki büyük alanı kapsar: sentez kimyası ve termokimya. 1850'lerdeki ilk çalışmalarında asetik asitten naftalin, benzen gibi organik bileşikler elde eden Berthelot, "sentez" terimini ilk kez kullanan kimyacıdır. 1854'teki doktora çalışması sırasında gliserin ile yağ asitlerinin esterleşmesiyle doğal yağların sentezine varılabileceğini göstermiş; sonradan ilgisini şekerler üzerinde yoğunlaştırarak karbonhidrat yapısındaki tüm maddelerin ozların (basit şekerler), holozitlerin ve polisakkaritlerin sistematik sınıflandırmasını yapmıştır.

Bugünün kimyası pek çok organik maddenin sentezini Berthelot'ya borçludur. 1855'te etil alkol, 1856'da formik asit, 1858'de metan, 1860'ta asetilen, 1866'da benzen sentezini gerçekleştiren kimyacı, cam tüpte ısıtılan asetilenin polimerleşme sonucu benzen ve tolüen verdiğini görmüştür. Bu deney açık zincirli alifatik bileşiklerin, çevrimsel yapılı aromatik bileşiklere dönüşebileceğini gösteren ilk çalışmaydı. Bununla birlikte Berthelot, Kekulé'nin aromatik bileşikler için önerdiği benzen halkası modelini 1897'ye değin kabul etmedi. Bu olaydaki tutumu, kişiliğinin belirgin yönlerinden birini vurgular. Gözlemlenemeyen her gerçeğe kuşkuyla yaklaşan ve pozitivist bir bilim anlayışını benimseyen Berthelot, atom kuramına da en son inanan kimyacılardan biri olmuştur.

Sentez araştırmalarından sonra 1860'larda kimyasal tepkimelerdeki ısıyı incelemeye başlayan Berthelot, kendisinden önce Hess'in ilgilendiği bu konuyu önemle ele alarak termokimyayı sağlam temellere oturtmuştur. Tepkime ısısını ölçebilmek için çok duyarlı kalorimetreler geliştirmiş, 1863'te çeşitli kimyasal tepkimelerin hızını ölçmüş ve yükseltgenme tepkimeleri için kalorimetre bombası tasarlamıştır. Ayrıca, ilk kez ısı alan (endotermik) ve ısı veren (egzotermik) tepkime ayırımını yapan, bir tepkimedeki ısı değişimiyle molekül iş arasındaki ilişkiyi sistemli bir biçimde ilk kez inceleyen de Berthelot' dur. Doğada bulunmayan organik bileşiklerin sentez yoluyla elde edilebileceğini göstererek sentez kimyasının en büyük adlarından biri ve termokimyanın kurucusu olan Berthelot, ayrıca tarım kimyası ve kimya tarihi üstüne değerli çalışmalar yapmıştır. Simyanın temelinde Mısırlı metal işçilerinin deneyimlerinin yattığını düşünerek, Mısır ve Mezopotamya' daki elyazmalarını inceleyen Berthelot, Kopp ile birlikte 19. yy'ın iki büyük kimya tarihçisinden biridir.

- **YAPITLAR (başlıca):** *Chimie organique fondee sur la synthese*, 1860, ("Senteze Dayalı Organik Kimya"); *Les origines des l'alchimie*, 1885, ("Simyanın Kökeni"); *La revolution chimique Lavoisier*, 1890, ("Kimyada Devrim: Lavoisier"); *Traite pratique de calorimetrie chimique*, 1893, ("Kimyasal Isı Ölçümünün Uygulamalı İncelemesi"); *Chimie vegetale et agricole. Station de chimie vegetale de Meudon*, 1899, ("Bitki ve Tarım Kimyası. Meudon Bitki Kimyası İstasyonu"); *Les carbures d'hydrogene*, 1851-1901, ("Hidrokarbonlar"); *Recherches experimentales*, 1901, ("Deneysel Araştırmalar")

- **KAYNAKLAR:** A.A.Ashdown, "Marcelin Berthelot", *Journal of Chemical Education*, IV, 1927; E.Farber, "Berthelot", *Das Buch der grossen Chemiker*, II, 1930.

- **BAKINIZ:** BALARD, CANNIZZARO, CHEVREUL, GIBBS, G.H.HESS, KEKULÉ, KOLBE, KOPP, WÖHLER, WURTZ.

BERTHOLLET, Claude Louis
(1748-1822)

Fransız kimyacı. Hipokloritleri ve kloratlı patlayıcıları elde etmiş, "kütlesel etkileşim" yasasına temel oluşturacak çalışmalar yapmıştır.

9 Aralık 1748'de Talloires'da doğdu. 6 Kasım 1822'de Arcueil'de öldü. 1768'de Torino Üniversitesi Tıp Fakültesi'ni bitirdikten sonra 1772'de Paris'e giderek kimya öğrenimine ve tıp doktorasına başladı. 1778'de Paris Üniversitesi'nde doktorasını tamamladı, 1780'de de Bilimler Akademisi'ne kabul edildi. 1784'te Manufacture National des Gobelins'in yöneticiliğini üstlenerek yeni boyama teknikleri geliştiren

Berthollet, 1794'te Ecole Normale'e profesör atandı; ertesi yıl da Monge ve De Morreau ile birlikte Ecole Polytechnique'in örgütlenmesinde görevlendirildi. 1798'de Napoléon'un Mısır seferinde bilim danışmanlığını yapan Berthollet, Napoléon'a yakınlığı nedeniyle 1804'te "kont" unvanı ve Légion d'honneur aldı. Ancak, imparatorun yayılma politikasını benimsemediğinden Napoléon'un düşürülmesi için oy kullandı (1814). Daha sonra Paris yakınlarında Arcueil'deki evine çekilen Berthollet, 1807'de Laplace ile birlikte "Arcueil Derneği"ni kurdu. O dönem Fransası'nın en seçkin fizikçi ve kimyacılarını bir araya toplayan bu dernek yaklaşık on yıllık kısa yayın yaşamına karşın bilimsel tartışmaların odak noktalarından biri oldu.

Berthollet, Stahl'ın öne sürdüğü "flojiston" kuramına karşı Lavoisier'nin 1775-1787 yılları arasında geliştirdiği ve yanma olayını maddenin içindeki yanıcı özle değil de oksijenle açıklayan kuramına başta karşı çıkmışsa da, sonradan bu kuramın en büyük savunucularından biri olmuştur. Lavoisier ve Fourcroy ile birlikte, tutarlı bir kimyasal adlandırma sisteminin yapımına katılmış; 1785'te, Priestley'in çalışmalarından da yararlanarak amonyağın yapısını ve bileşikteki azot ile hidrojenin yaklaşık oranlarını saptamıştır. İki yıl sonra, hidrosiyanik asit ve hidrojen sülfit üzerindeki incelemeleri sonucunda, asitlerin temel maddesinin Lavoisier'nin savunduğu gibi oksijen değil hidrojen olduğunu göstermiş, klor tuzlarının üretimi üzerinde çalışırken, daha çok havai fişek tipi patlayıcıların yapımında kullanılan potasyum kloratı elde etmiştir. Gene de Berthollet'nin sanayide en yaygın uygulamaya konu olan buluşu "Javel" suyudur. 1789'da, Scheele'nin araştırmalarını değerlendirerek klorun renk açıcı özelliğini keşfeden Berthollet, bu maddeyi bir potasyum hipoklorit çözeltisi (Javel suyu) halinde kumaşların beyazlatılmasında kullanmayı önermiş ve bu çözelti sonradan yerine Labarraque'ın hazırladığı sodyum hipoklorite (çamaşır suyu) bırakmcaya değin çok uzun süre kullanılmıştır.

Berthollet'in kuramsal kimyaya en önemli katkılarından biri de Bergman'ın "seçici ilgi" kuramına karşı geliştirdiği tezidir. "C" maddesinden çok "B" maddesiyle bileşik yapmaya eğilimi olan bir "A" maddesinin, "C" maddesinin miktarı "B" den fazla olduğunda "A"nın "B" yerine "C"yi seçtiğini gösteren Berthollet, böylece, bir tepkimede elementlerin kütlelerinin tepkime sonucunu etkileyeceğini ve oluşacak bileşiğin tümünü belirleyeceğini açıklamış oluyordu. Bu görüş, tepkimeye giren maddelerin miktarı ne olursa olsun, bir bileşiğin belirli bir yapısı olduğunu savunan Proust tarafından ağır bir biçimde eleştirildi. Dönemin büyük kimyacılarından çoğu da Proust gibi düşünüyordu. Böylece bir kenara itilen Berthollet'nin tezi yaklaşık elli yıl sonra Waage ve Guldberg tarafından yeniden ele alındı ve 1864'te "kütlesel etkileşim" yasası ortaya çıktı. Sabit sıcaklıkta gerçekleşen bir tepkimenin hızının, tepkimeye giren maddelerin kütleleriyle orantılı olduğunu açıklayan bu yasa, Berthollet'nin önemle üzerinde durduğu kütle kavramının daha doğru bir bağlamda ele alınmasını sağladı.

- YAPITLAR: *Essai de statique chimique*, 1803, ("Statik Kimya İncelemesi"); *Recherches sur les lois des affinites chimiques*, 1803, ("Kimyasal İlgi Yasaları Üzerine Araştırmalar").
- KAYNAKLAR: M.P.Crosland, *The Society of Arcueil*, 1967; J.R.Partington, *A History of Chemistry*, III, 1962, M. Sadoun-Goupil, *Le Chimiste Claude-Louis Berthollet*, 1977.
- BAKINIZ: T.BERGMAN, FOURCROY, GULDBERG, LAPLACE, LAVOISIER, JOSEPH PRIESTLEY, J.PROUST, SCHEELE, G. STAHL, WAAGE.

BERTILLON, Alphonse
(1853-1914)

Fransız kriminolog. Suçluların kimliğini belirlemek için geliştirdiği yöntemle tanınmıştır.

23 Nisan 1853'te Paris'te doğdu. 13 Şubat 1914'te İsviçre'nin Münsterlingen kentinde öldü. Öğrenimini İngiltere'de tamamladı. Fransa'ya döndükten sonra 1878'de Paris emniyet müdürlüğünde çalışmaya başladı. 1888'de aynı yerde adli kimlik tespiti bölümünü kurmakla görevlendirildi.

Bertillon'un yaşadığı dönemde, sabıkalıların kimliğinin belirlenmesi çok zordu. Suç işleyenlere damga vurulması biçimindeki uygulama kaldırılmış, sabıkalıların resimlerinin toplanması yöntemi de başarısızlıkla sonuçlanmıştı. İstatistikçi Quetélet'ten büyük ölçüde etkilenen Bertillon, gelişkin kişilerde iskelet yapısının değişmemesi, insan vücudunun boyutlarının ölçülebilmesi ve bu ölçümlerin tekrarlanması sonucunda hata payının azaltılabilmesi gibi olgulardan hareket ederek yeni bir kimlik belirleme yöntemi geliştirmiştir. "Antropometri" ya da "Bertillonage" adıyla bilinen bu yöntem 1888'de Fransa'da resmi olarak kabul edilmiş ve diğer ülkelerde de uygulanmaya başlamıştır. Bertillon on bir vücut ölçüsü temelinde başlattığı yöntemini daha sonra gözlerdeki, saçlardaki ve derideki renk farklılıklarını, yara izlerini, lekeleri ve sakatlık belirtilerini ekleyerek, daha da geliştirmiş, verilerine suçluların standartlaştırılmış fotoğraflarını eklemiştir. Ancak yöntemin kadınlara ve fiziksel olarak olgunlaşmamış kişilere uygulanmasında karşılaşılan güçlükler yüzünden, parmak izlerinden de yararlanmaya başlamıştır.

Parmak izlerini inceleyen bilim dalının (daktilografi) yaygın olarak kullanılmaya başlanmasıyla "Bertillonage yöntemi" önemini kaybetmiştir. Bununla birlikte, Bertillon geliştirdiği fotoğraf teknikleriyle kriminoloji alanındaki gelişmelere katkıda bulunmuştur.

- YAPITLAR (başlıca): *Identifications anthropométriques: instructions signalétuques*, 1885, ("Antropometrik Kimlik Tepitleri: Dış Görünüşe İlişkin Bilgiler"); *La Photographie Judiciaire*, 1890, ("Adli Fotoğraf").

BERTILLON, Jacques
(1851-1922)

Fransız istatistikçi ve sosyolog. Nüfus sorunları ile ilgili çalışmalarıyla tanınmıştır.

11 Kasım 1851'de Paris'te doğdu. 7 Temmuz 1922'de Valmondois'te öldü. Tıp eğitimi gördü. 1870'lerde istatistikle ilgilenmeye başladı ve *Annales de démographie Internationale* ("Uluslararası Demografi Yıllığı") dergisinde değişik toplumlardaki boşanma ve intihar oranlarını karşılaştıran makaleler yazdı. 1882 yılında bu derginin editörü oldu. 1883'te Paris İstatistik Bürosu'nun müdürü oldu ve bu görevini 1913 yılına kadar sürdürdü. İstatistikle ilgili konularda hükümete önerilerde bulunan bir kuruluş olan Conseil Supérieur de la Statistique'de (Yüksek İstatistik Konseyi) Paris İstatistik Bürosu'nun temsilcisi olarak görev aldı. Bu yıllarda Paris'teki Antropoloji Yüksek Okulu'nda demografi profesörü oldu.

Uluslararası İstatistik Enstitüsü'nün kongrelerinde önemli bir rol oynayan Bertillon bu kuruluşun 1885'ten itibaren yeniden faaliyete geçmesini sağladı. 1895 yılında Collége Libre des Sciences Sociales'in (Hür Sosyal Bilimler Yüksek Okulu) kurulmasına yardımcı oldu ve daha sonra burada demografi dersleri verdi. René Worms tarafından çıkarılan Uluslararası Sosyoloji Dergisi'nde çalıştı. 1897'de Société de statistique de Paris'nin (Paris İstatistik Derneği) başkanlığına getirildi. 1918'de Paul Coquemard ile birlikte doğum oranının artırılmasını ve büyük ailelerin teşvik edilmesini savunan *La femme et l'enfant* (Kadın ve Çocuk) dergisini kurdu. 1920'de kurulan Conseil Supérieur de la Natalité'de (Doğum Oranı Yüksek Konseyi) etkin olarak çalıştı.

Bertillon doğum, ölüm, hastalık, evlilik ve boşanma gibi konular üzerinde araştırmalar yapmıştır. Yeni verilerin toplanması, verilerin değerlendirilmesi, yeni tekniklerin ve istatistik bilgilerinin daha geniş çapta uygulanması konularında öneriler geliştirmiştir. Sosyal sorunların çözümlemesinde niceliksel yöntemler uygulayarak sosyal bilimlerde istatistiğin artan ölçüde kullanılmasını sağlamıştır. Değişik ülkelerde istatistik verilerinin değerlendirilmesinde benzer sınıflandırmalar ve yöntemler kullanılması için çalışmıştır. 1893 yılında ölüm nedenleri konusunda standart bir uluslararası sınıflandırma sistemi olan "Bertillon Sınıflandırması"nı geliştirmiş; birçok ülkede uygulanan bu sistem 1909 ve 1920 yıllarında onun önerileri doğrultusunda yeniden gözden geçirilerek düzeltilmiştir.

Bertillon Fransa'da alkolizm ve nüfus azalması sorunlarıyla yakından ilgilenmiştir. 1910 yılında yazdığı bir raporda, aşırı tutumluluk, büyük ailelerin geçim güçlükleri, Fransız miras hukukunun özellikleri gibi olguları doğum oranının düşmesine yol açan nedenler arasında sıralamıştır.

Bertillon'un çalışmaları, Durkheim'in intihar ve boşanma olgularını inceleyen araştırmalarına temel oluşturmuştur.

• **YAPITLAR (başlıca):** *Cours élémentaire de statistique administrative*, 1895, ("Temel İdari İstatistik Dersleri") *Le Problème de la dépopulation*, 1897, ("Nüfus Azalması Sorunu"), *La dépopulation de la France*, 1911, ("Fransa'da Nüfus Azalması").

BERTOLAZZI, Carlo
(1870-1916)

İtalyan oyun yazarı. Maddeci tiyatro anlayışının öncülerindendir.

3 Kasım 1870'te İtalya'da Rivolta d'Adda'da doğdu. Oyun yazarlığının yanı sıra gazetecilik yaptı. Yoksulluk ve başarısızlıklarla dolu bir yaşam sürdü. 2 Haziran 1916'da Milano'da öldü.

Oyunlarında, Milano'nun yoksul mahallelerindeki insanların yaşam ve çelişkilerini gerçekçi bir anlatımla yansıtmıştır. Milano ağzıyla yazdığı ve en bilinen oyunlarından olan *El nost Milan* ("Milano'muz"), yoksul bir yaşamdan kendini satmak pahasına da olsa kurtulmayı isteyen bir kızın öyküsüdür. Oyun önce bir melodram havasında başlarsa da, giderek Milano'nun işsizler, dilenciler, fahişeler ve yankesicilerle dolu mahallelerindeki günlük yaşamı yansıtan farklı bir düzeye ulaşır. Trajik öyküye koşut olarak gelişen bu düzey, oyunu melodram havasından çıkarır, bu türün bir eleştirisine dönüştürür.

La gibigianna da ("Lombardiya'lı Kadın") konusunu endüstrileşen bir kentin toplumsal çatışmalarından ve bunun insanlar arasında yarattığı karmaşadan alır. İki sevgilinin ilişkileri çevresinde gene yoksul bir yaşamdan kurtulma özlemi işlenmiş, aşkın yaşanabildiği yoksul bir dünyanın karşısına ancak fahişelik yaparak ulaşılabilen bolluk içindeki bir dünya konmuştur.

Bertolazzi toplumsal koşullara bağlı psikolojik durumları ustalıkla işler, karakterlerini kurbanı oldukları koşullar içerisinde ele alır. Her iki oyununda da yoksullukla boğuşan ve bedeli ne olursa olsun toplumda başarı peşinde koşan insanların çelişkilerinin ardında, duygulara yenik bir yaşam biçimini ve yenilgiye boyun eğen bir kentin öyküsünü yansıtmıştır.

Lulu, *L'egoista* ("Bencil") ve *La zitella* ("Evde Kalmış Kız") adlı oyunları daha öncekilerin düzeyine ulaşmamıştır. Bunlarda anlatım yer yer mekanikleşmiş, canlı bir biçimde işlenmiş karakterlerin yerini yapay kişiler almıştır.

Bertolazzi, döneminin tiyatro zevkine uymayan oyunları ve seyircinin beklentilerine ters düşen eleştirel üslubu nedeniyle yaşadığı günlerde fazla ün sağlayamamıştır. Ancak 1950'lerden başlayarak İtalya'nın önde gelen tiyatrolarından Piccolo Teatro de Milanó'da G. Strehler ve P. Grassi gibi önemli yönetmenlerce oyunlarının yeniden ele alınması, onun maddeci tiyatronun öncü yazarlarından biri olarak tanınmasına yol açmıştır.

• **YAPITLAR (başlıca):** *El nost Milan*, 1893, ("Milano'muz"); *La gibigianna*, 1898, ("Lombardiya'lı Kadın"); *L'egoista*, 1900, ("Bencil"); *Lulu*, 1903; *La zitella*, 1915, ("Evde Kalmış Kız")

• **BAKINIZ:** STREHLER.

BERTOLUCCI, Bernardo
(1940)

İtalyan film yönetmeni ve şair. Günümüzün en yetkin İtalyan yönetmenlerinden biridir.

16 Mart 1940'ta İtalya'nın Parma kentinde doğdu. Babası şair ve film yönetmeni Attilio Bertolucci'dir. Bernardo Bertolucci'nin henüz on iki yaşında yazmaya başladığı şiirler çeşitli dergilerde yayımlandı. 20 yaşında Roma Üniversitesi'nde öğrenci iken *Gizemi Arayış* adlı şiir kitabıyla ulusal şiir ödüllerinden birini aldı. Daha küçük yaşlarında sinemayla ilgilenerek 16 mm'lik kısa metrajlı denemeler yapmıştı. 1961 tarihinde üniversiteden ayrılarak *Accattone* filminde Pasolini'nin yardımcılığını üstlendi, bir sene sonra da *La Commare Secca* ("Azrail") adlı ilk filmini çekti. Ticari başarısızlığa uğrayan bu karamsar film eleştirmenleri de pek etkilemedi. Bir sonraki filmi *Prima della Rivoluzione*'yi ("Devrimden Önce") iki yıllık bir hazırlık döneminden sonra çeken Bertolucci, bu filmde çalkantılı bir gençlik dönemini konu ediniyordu. Bu, üslup aşırılıkları, operavari romantizmi ve Bertolucci'nin ilk dönemini çok etkileyen Godard'ın filmlerini hatırlatan yapısıyla ilk özgün Bertolucci filmiydi. Eleştirmenler tarafından göklere çıkarıldı ve Fransa'da da Max Ophuls Ödülü'nü aldı.

1967'de *Amore e Rabbia* ("Aşk ve Öfke") filminin bölümlerinden birini çektikten sonra genç yönetmen 1968'de Dostoyevski'nin *Öteki* adlı kısa romanından yola çıkan modern bir öyküyü *Partner* ("Ortak") adıyla sinemaya uyarladı. *Partner* topluma uymakla uymamak konusundaki kararsızlığını bölünmüş bir kişilikte yaşayan bir delikanlının fantastik öyküsüydü. Bu filmde de yoğun Godard etkileri seziliyordu.

Bertolucci 1970'lere sonradan dönemin en güzel iki filmi sayılacak olan *La Strategia del Ragno* ("Örümceğin Tuzağı") ve *Il Conformista* ("Konformist") ile girdi. Bunlardan birincisi Arjantinli yazar Jorge Luis Borges'in aynı adlı öyküsünden esinlenmeydi. Yönetmen Borges'e özgü evrensel izlekleri kullanarak İtalyan taşrasında geçen politik bir hesaplaşmayı anlatıyordu. Görsel olarak kusursuz olan film İtalyan TV'sinin siparişi üzerine yapılmıştı ve 70'lerde üzerinde en çok konuşulan, giderek artan bir hayran kitlesi toplayan filmlerden biri oldu. Alberto Moravia'nın aynı adlı romanından yola çıkan ikincisi ise II. Dünya Savaşı öncesinde, Roma'da geçen bir olay ve bu olayın faşist kahramanı ile ilgiliydi. "Gerçek şiirsel dil"in sinema olduğunu söyleyen Bertolucci burada kendine özgü sinemasal şiirle cinsel yetersizliklerin politik sonuçlarını araştırıyor, dönemin dekora ve atmosfere ilişkin ayrıntılarını aktarmada büyük bir ustalığa erişiyordu.

1972'de çektiği *Ultimo Tango a Parigi* (Paris'te Son Tango) yönetmenin meslek hayatında bir dönüm noktasıdır. Başrolünü yıldızı yeniden parlayan Marlon Brando'ya oynattığı film büyük müstehcenlik tartışmalarına yol açtı. İtalyan mahkemelerince "müstehcen, ahlaksız ve insanın en alçak cinsel dürtülerine seslenen" bir film olarak nitelendirilerek yasaklanan film uluslararası piyasada müthiş bir gelir sağladı. Bertolucci bu çarpıcı ama temelde son derece lirik filmde "Paris'teki son Amerikalı"nın, ortayaşlı, yılgın bir erkeğin genç, sorumsuz, sorunsuz bir kızla yaşadığı, ölümle sonuçlanan yoğun cinsel ve duygusal serüveni anlatıyordu. Bu filmde Bertolucci'nin gösterişçi ve şiirli sineması en uç noktasına ulaşıyordu.

Bu filmin başarısı yönetmene çoktandır gerçekleştirmek istediği bir projeyi, *1900*'ü gerçekleştirme imkânı sağladı. 1976'da Dominique Sanda, Burt Lancaster, Roberto de Niro, Gerard Depardieu gibi uluslararası ün kazanmış oyuncularla gerçekleştirilen bu süper yapım İtalya'nın beş buçuk saat süren bir politik panoramasıydı. 70 yıllık bir süreci konu edinen film politik içeriğinin yoğunluğu ile çeşitli eleştirilere hedef olurken uzunluğu da ticari gösterim imkânlarını kısıtladı. Yönetmen ile yapımcı Alberto Grimaldi arasındaki tartışmalar sonucu film epeyce kısaltıldı.

Bernardo Bertolucci'nin üç yıl aradan sonra sinemalara giren en son filmi *La Luna*'dır ("Ay"). Bir anne-oğul ilişkisini cinsel boyutlarıyla anlatan bu film de değişik tepkilerle karşılandı. Genel kanı, Bertolucci'nin belirgin bir düşüş gösterdiği yolundaydı.

Bernardo Bertolucci, Visconti, Fellini vb. gibi orta kuşak İtalyan sineması ustalarından sonra kendini kabul ettiren genç kuşak ustalarının belki de en önemlisidir.

• **YAPITLAR (başlıca):** *La Commare Secca*, 1962, ("Azrail"); *Prima della Rivoluzione*, 1963, ("Devrimden Önce"); *Amore e Rabbia* (bir bölümü), 1967, ("Aşk ve Öfke"); *Partner*, 1968, ("Ortak"); *La Strategia del Ragno*, 1970, ("Örümceğin Tuzağı"); *Il Conformista*, 1970, ("Konformist"); *Ultimo Tango a Parigi*, 1972, (Paris'te Son Tango); *Novecento/1900*, 1976, ("1900"); *La Tuna*, 1979, ("Ay").

BERTRAND, Alexandre
(1795-1831)

Fransız doktor ve düşünür. Uyurgezerliği felsefe ve fizyoloji açısından incelemiştir.

Alexandre-Jacques François Bertrand Rennes'de doğdu ve orada öldü. 1814'te Politeknik Okulu'na girdi, bir yıl sonra politik nedenlerden ötürü öğrenimini bırakmak zorunda kaldı. 1819'da Paris Tıp Fakültesi'ne başladı ve doktor oldu. *Le Globe* dergisinin kurulmasında büyük yardımı olan Bertrand 5 yıl süreyle bu derginin bilim bölümünün redaktörlüğünü yaptı. Bu dergide dengesini yitirmiş olanlara ölüm cezası verilmemesi görüşünü içeren yazılar yazdı.

Bertrand, uzun süre üzerinde çalıştığı uyurgezerliği bağımsız bir bilim alanına yaymak istemişti. Bu düşünceyle *Traité du Somnambulisme* ("Uyurgezerlik Üstüne Kitap") adlı, bilginlerce tepki ile karşılanan, bir kitap yazmış, büyük ilgi toplamıştı.

Bertrand'a göre dört tür uyurgezerlik vardır:

Sağlıklı insanların uykularında görülen uyurgezerlik. Kimi hastalıkların belirtisi olarak ortaya çıkan

uyurgezerlik. Manyetizmacıların oluşturduğu yapay uyurgezerlik ve aşırı bir ruh coşkunluğunun ürünü olan uyurgezerlik.

Onun kuramında biri içsel öteki dışsal olmak üzere iki tür yaşam vardır. Uyku durumunda dışsal yaşamın bir etkinliği yoktur. Buna karşılık içsel yaşamda sinir liflerinin kendiliğinden devinimleri nedeniyle düşler oluşur. Dışsal yaşam kasla ilgili devinimleri yapabiliyor ve kimi duyular da etkinliğini sürdürüyorsa uyurgezerlik ortaya çıkar. Uyurgezerliği oluşturan iki temel neden vardır. Biri beynin aşırı ölçüde irkilmesi, öteki de yaşamın iç organlara çekilmesidir. Yaşamın iç organlara çekilip yoğunlaşmasıyla, uyurgezer uyanıkken algılayamadığı bu organlarla ilgili verileri uykuda algılamaya başlar. Bu olay uyurgezerde birtakım önseziler oluşturur: Kendisiyle ilgili olayları önceden görme, başkalarının durumlarını önceden sezme gibi.

Beynin aşırı ölçüde irkilmesi ise başka nitelik taşıyan olayları ortaya çıkarır. Belleğin yetkinleşmesi, düşgücünün olağanüstü çalışması, uyanıkken unutma, birbiriyle ilgili olmayan düşüncelerin ortaya çıkışı, uyurgezerin kendi iç evreniyle ilgili olayları önceden seziş gücü başka kimselerde görülmeyen durumlardır.

Bertrand daha sonra bu düşüncelerini değiştirerek, uyurgezerliğin esirmenin bir türü olabileceğini ileri sürdü. Esirmeyi (extase) felsefe ve fizyoloji açısından inceleyerek bir kuram geliştirdi. Ona göre insan doğası esirmeden sonra moral olaylarının etkisiyle uyku ve uyanıklıktan değişik bir duruma girer. Bu durumda özel yetiler ortaya çıkar. Ona göre esirmenin başlıca nedeni aşırı bir ruh coşkunluğudur, ancak bilim bu konuyu bütün ayrıntılarıyla açıklayacak bir düzeye ulaşmamıştır.

Bilim tarihinde, Bertrand'a önem kazandıran başlıca olay "hipnotizma"yla ilgili konuları deney bilimlerinin ilgilenmesi gereken bir sorun durumuna getirmesidir. Onun çalışmalarından esinlenen kimi araştırıcılar sonradan bu konu üzerinde durmuş, geniş kapsamlı açıklamalar yapmışlardır.

• **YAPITLAR (başlıca):** *Traité du Somnambulisme*, 1823, ("Uyurgezerlik Üstüne Kitap"); *Lettres sur la Physique*, 1825, ("Fizik Üstüne Mektuplar"); *Magnétisme Animal en France, Suivit des Considérations sur l'Apparition de l'Extase Dans les Traitements Magnetique*, 1826, ("Dirimsel Magnetizmden Doğduğu Söylenen Etkilerin Nedenlerinden Biri Olarak Üzerinde Durulan Esirme"); *Lettres sur les Révolutions du Globe*, 1836, (ö.s.),("Dünyanın Dönüşümleri Üstüne Mektuplar").

• **KAYNAKLAR:** G. C. Hempel, "General System Theory and the Unity of Science", *Human Biology*, XXIII, 1951; P.B. Medawar, "Review of Problems of Life", *Mind*, XLIII, 1954.

BERYOZİN, İlya Nikolayeviç
(1818-1896)

Rus doğubilimci. Doğu tarihi ve Türk lehçeleri üzerine çalışmalar yapmıştır.

Tarih öğrenimi gördü ve Doğu tarihi üzerine çalışmalara yöneldi. 1846'dan başlayarak Kazan Üniversitesi'nde 1855'ten sonra ise St. Petersburg (Petrograd, bugünkü Leningrad) Üniversitesi'nde profesör olarak çalıştı. Yaşamı boyunca birçok Doğu ülkesine bilimsel amaçlı geziler yaptı.

Doğu tarihini, dillerini ve arkeolojisini inceleyen Beryozin, Moğol ve özellikle Altın Orda (Altınordu) tarihine yönelmiştir. Beryozin 1853-1888 yıllarında Reşideddin'in *Camiü't-Tevarih* adlı yapıtını ülkesinde yayımlamasıyla ün kazandı. Ayrıca Şeybani, Reşideddin ve Ebu'l-Gazi çevirilerinin de aralarında bulunduğu bir dizi Doğu tarihi yayınını gerçekleştirdi.

Beryozin'in 1849-1852 yıllarında Doğu ülkelerine yaptığı geziyle ilgili olarak kaleme aldığı *Puteşestviye po Vostoku* (Doğu'da Geziler") adlı yapıtı kendi türünde zamanının en iyi çalışmalarından biri sayılmaktadır. Dilbilim alanındaki çalışmalarından Türk lehçeleri üzerine bugün için eskimiş bir sınıflamayı içeren *Sistema Turyetskih dialektov* ve ders kitabı *Turyetskaya hrestomatiya* o zaman için önem taşıyordu.

Beryozin'in tarih çalışmalarının belirleyici özelliği Doğu'nun tarihindeki tutucu ve gerici çizgileri idealize etmesidir. Doğu ülkelerindeki halkların gelişme ve ilerleme yoluna girmede yeteneksiz olduklarını, Doğu'nun, yaşamın her yönünü dinin belirlediği bir diğer dünya olduğunu ileri sürmüştür.

• **YAPITLAR (başlıca):** *Bulgarı na Volge*, 1853, ("Volga'da Bulgarlar"); *Puteşestviye po Vostoku*, 1854, ("Doğu'da Geziler").

BERZELIUS, Jöns Jacob
(1779-1848)

İsveçli kimyacı. Pek çok elementin atom ağırlığını belirlemiş, elementler için simgesel adlandırma sistemini ve inorganik tuzlar için "ikicilik kuramını" geliştirmiştir.

20 Ağustos 1779'da Östergötland'da, Linköping yakınlarındaki Väversunda kasabasında doğdu. Dört yaşında babasını, dokuz yaşında da annesini kaybedince kız kardeşiyle birlikte dayısının yanına sığındı, ama mutlu bir aile yaşamı bulamadı. Akrabalarının yanında sığıntı gibi yaşamak, yeğenleriyle aralarındaki geçimsizlik ve para sıkıntısı onu yaşama karşı hırçınlaştırdı. 1793'te girdiği Linköping Lisesi'nde de uyumlu bir öğrenci olmayı başaramayan Berzelius, diplomasını alırken öğretmenleri üzerinde oldukça

olumsuz izlenimler bırakmıştı.

Liseyi bitirince tıp öğrenimi yapmaya karar verdi ve 1796'da Uppsala Üniversitesi'ne girdi; ancak parasal olanakları çok kısıtlıydı. Önce özel dersler vererek, 1798'de de üç yıllık bir burs alarak öğrenimini güçlükle sürdürdü. Lise yıllarında olduğu gibi üniversitede de öğretmenleriyle iyi ilişkiler kuramamış, özellikle fen bilimlerindeki eğitim düzeyini çok yetersiz bulduğundan onlarla sık sık çatışmıştı. Bu yüzden, kimyanın en büyük bilginlerinden biri olan Berzelius, kimya bitirme sınavında geçer notu güçlükle alabildi. 1802'de tüm sınavlarını vererek tıp öğrenimini bitirince Stockholm Üniversitesi'ne bağlı Tıp Okulu'nda kadrosuz tıp ve eczacılık asistanı olarak çalışmaya başladı. Stockholm'un yoksul semtlerinde doktorluk yaparak geçimini sağlamaya çalışırken, işten ayırabildiği tüm zamanını kimya araştırmalarıyla değerlendiriyordu.

1807'de tıp ve eczacılık kürsüsünün profesörü ölünce onun yerine Berzelius getirildi ve o tarihten sonra, laboratuvar araştırmalarına ağırlık vererek kitaplarının ilk notlarını derleyen Berzelius'un yaşamında en verimli dönem başladı. Kısa sürede değerini kabul ettiren kimyacı 1808'de İsveç Bilimler Akademisi üyeliğine, iki yıl sonra da başkanlığına seçildi. Aynı yıl, Berzelius'un profesör olduğu Tıp Okulu Stockholm Üniversitesi'nden ayrılarak Karolinska Enstitüsü adıyla özerk bir yapıya kavuştu. Onu izleyen yıllarda İngiltere, Almanya ve Fransa'ya giderek çağın en ünlü kimyacılarıyla tanışan Berzelius, pek çok genç kimyacıyı birlikte çalışmak üzere İsveç'teki laboratuvarına çağırdı. 1818'de İsveç Bilimler Akademisi'nin sekreterliğine atandı, 1835'te geç yaşta evlenirken tören sırasında İsveç Kralı XIV. Karl'dan baron unvanı aldı ve 7 Ağustos 1848'de Stockholm'de öldü.

Kimyada vardığı noktayı eğitimden çok kendi çabalarına borçlu olan Berzelius, ülkesinde bulabildiği tüm kitapları okuyarak bu bilimi öğrenmeye çalışırken, ne 18. yy'da Stahl'ın geliştirdiği "filojiston" kuramından haberi vardı, ne de Lavoisier'nin bu yanlış inancı yıkarak kimyada devrim yaratan çalışmalarını biliyordu. Bununla birlikte daha ilk deneylerinde, kimyasal bileşiklerin yapısında oksijenin çok önemli bir rol oynadığını fark etti ve Lavoisier gibi o da flojistoncuların karşısında yer aldı. 19. yy başlarında İsveç Avrupa'da gelişen yeni kimya akımlarının oldukça dışında kaldığından, Berzelius da önceleri ister istemez İsveç ve öbür İskandinav ülkelerinde yetişmiş kimyacıların çalışma konularına ilgi duydu. Bu konulardan biri de, bilinmeyen yeni element ve mineralleri bulmaktı. Berzelius'un ilk çalışmalarının seçiminde, kimyaya ve mineralojiye büyük ilgi duyan Wilhelm Hisinger adında bir maden işletmecisiyle yakın dostluk kurmasının da büyük etkisi olmuştur. Birlikte çalışmaya başladıkları 1803 yılında Hisinger'in önerisiyle, ilkin onun maden ocağındaki çeşitli minerallerin kimyasal analizine giriştiler ve bir maden filizinden o güne değin bilinmeyen seryum elementini ayırdılar. Mineralojiye duyduğu ilgiyi hiçbir zaman yitirmeyen Berzelius, sonraki yıllarda selenyum ve toryumu keşfetti, lityum, tantal, vanadyum, zirkonyum ve nadir toprak elementlerinden pek çoğu gene onun gözetimi altında çalışan öğrencileri tarafından onun laboratuvarında bulundu. Gerçekten de minerallerin kimyasal analizini yeni yöntemlerle geliştirerek bulunduğu noktadan çok ötelere götüren Berzelius olmuştur. 1814'te mineralleri o güne değin yapılageldiği gibi dış görünümlerine ya da fiziksel özelliklerine göre sınıflandırmanın çok yanlış olduğunu vurgulayarak, ilk kez kimyasal yapıya dayanan bir sınıflandırma önerdi. Başlangıçta tepkiyle karşılanan bu sınıflandırma sonradan mineraloji bilginlerince de benimsendi ve silisyum dioksidin asit yapıda olduğunu açıklayan Berzelius mineralojiye silikatlar adıyla bilinen büyük bir mineral grubu kazandırdı.

Berzelius'un daha ilk çalışma yıllarında ilgilendiği alanlardan biri de elektrokimyadır. 1803'te Hisinger ile birlikte, elektrik akımının çeşitli sodyum, kalsiyum ve potasyum tuzları üzerindeki etkilerini incelemek üzere giriştikleri uzun elektroliz deneyleri, Berzelius'un ünlü "ikicilik" (düalistik) kuramına da temel olmuştur. Bu çalışmalarında, elektroliz sırasında her tuzun kendisini oluşturan asit ve bazlara ayrıştığını, bazların eksi kutupta, asitlerin ise artı kutupta toplandığını gözlemlediler. Oksijenin yalnızca tüm asitlerin değil, bazların da temel bileşenlerinden biri olduğunu ileri süren Lavoisier'nin görüşüne ve kendi deney bulgularına dayanan Berzelius, bazları elektropozitif oksitler, asitleri de elektronegatif oksitler olarak tanımladı. Böylece, tuzların artı ve eksi değerli bileşenlerden oluştuğunu, karşıt yüklü bu iki bileşenin birbirini nötürleştirerek bir arada kalabildiğini savunan "ikicilik kuramını" geliştirdi. Tuzların formülünde de, o tuzu oluşturan asit ve baz köklerinin ayrı ayrı belirtilmesini önerdi (örneğin $MgCO_3$ için MgO ve CO_2). Ayrıca bütün metal tuzlarının elektroliz sonuçlarını değerlendirerek, elektronegatifliği en yüksek element olarak oksijeni alıp bütün öbür elementleri eksi yönde oksijen, artı yönde de potasyum arasında sıraladı. Berzelius bu kuramıyla, çağdaşlarını çok uğraştıran kimyasal ilgi sorununu çözdüğüne ve element ya da kökleri birbirine çeken kuvvetin tutarlı bir açıklamasını yaptığına inanıyordu. Ancak, 1820'lerden sonra uzun zaman etkisini sürdüren ve özellikle inorganik bileşiklerin kararlılığını açıklamada önemli rol oynayan ikicilik kuramı, organik bileşiklere uygulandığında geçerliliğini yitirip çökmeye başladı. Özellikle 1834'te Dumas ve Laurent'in

klor atomunun bazı organik bileşiklerdeki hidrojen atomuyla yer değiştirdiğini, üstelik bileşiğin kimyasal özelliklerini etkilemediğini açıklamaları bu kuramı temelden yıktı. Öteden beri tutucu olduğu bilinen, yaşlandıkça kendi bilgilerine aykırı hiçbir yeniliği benimsemeyen Berzelius bu deneyin sonucuna kesinlikle inanmadı. Elektronegatif klor atomunun, elektropozitif hidrojen atomunun yerini alması onca olanaksızdı. Kuramına uymayan bu sava katılmadığı gibi, 1838'de Dumas'yı öyle kıyasıya eleştirdi ki, sonunda Dumas bile deney bulgularını inkâr etmek zorunda kaldı.

19. yy'ın başlarında atom kuramıyla kimyada yeni bir dönemi başlatan Dalton, hidrojen atomunun ağırlığını temel birim kabul ederek bütün öbür elementlerin atom ağırlıklarını hidrojene göre belirlemişti. Tüm kimyasal olayların oksijen atomu çevresinde döndüğüne inanan Berzelius ise, hidrojen yerine oksijen atomunu temel alarak elementlerin atom ağırlıklarını belirlemeye girişti. Çalışmaya başladığında laboratuvarı çok ilkel ve yetersiz araçlarla donatılmıştı; ancak, onun en güçlü yönü olan doğru ve hassas analiz yöntemleriyle elde ettiği sonuçlar, bugün kabul edilen değerlerden pek farklı değildir. 1818'de yayımladığı tablo, oksijenin atom ağırlığını 100 kabul ederek o dönemde bilinen 49 elementten 45'inin göreli atom ağırlığını ve yüzlerce inorganik bileşiğin element oranlarını kapsıyordu. Bunca element ve bileşik üzerinde çalışırken, kimyasal tepkimelerin ve bileşiklerin formüllerini kısaca yazmanın yollarını aramaya başladı. O yıllarda geçerli olan sistem Dalton'un önerisiydi ve elementler, üzerine çeşitli işaretler eklenmiş dairelerle gösteriliyordu. Bileşik formüllerinin yazımında bu işaretlerin son derece kullanışsız olduğunu gören Berzelius, bugün bilenen element simgelerini önererek uluslararası bir kimya dilinin doğuşunu hazırladı.

Genç kimyacıların önderliğinde organik kimyanın giderek gelişmesini ve kendisinin çok önem verdiği inorganik kimyayı ikinci plana itmesini kırgınlıkla izleyen Berzelius, organik kimyayla hiç ilgilenmedi. Oysa, tıp asistanı olduğu yıllarda kan, kemik, süt, yağ, hücre zarı gibi pek çok fizyolojik maddeyi incelemiş, kanda demir elementinin, kas hücrelerinde ise laktik asidin varlığını saptamıştı. Bu çalışması sonradan, kimyanın en önemli konularından biri olan izomerlik olayına ışık tuttu. Berzelius, kas hücrelerindeki laktik asit ile ekşimiş sütteki laktik asidin bileşimindeki maddelerin aynı olmasına karşın, özelliklerinin değişik olduğunu ve polarılmış ışığı ters yönde etkilediklerini gözlemlemişti.1823'te, Wöhler'in çözümlediği siyanik asitle, 1824'te Liebig'in çözümlediği fülminik asidin formüllerinin aynı (HNCO) olması, Berzelius'u yeniden bu konuya yöneltti. 1827'de bu olayı "izomerlik" diye adlandıran Berzelius, bazı bileşiklerde atomların değişik biçimlerde bir araya gelebileceğini açıklarken, ileride gelişecek olan uzaysal yapı ve yapı çözümlemesi kuramlarının habercisi oluyordu.

Kimyada "kataliz" terimini de ilk kullanan Berzelius'tur. 1835'te, başta kimyacıların, özellikle Kirchhoff ve Davy'nin deneylerinden, ortamda bulunan bazı etkenlerin tepkimeleri kolaylaştırdığı sonucunu çıkarmış ve bu tür süreçlerde bilinmeyen katalitik güçlerin rol oynadığını öne sürmüştü.

Yeni düşünce ve gelişmelere açık olmayan bilimsel tutuculuğu nedeniyle zaman zaman eleştirilmesine karşın Berzelius, önceki yüzyılların ve çağının bilgilerini mantıksal bir bütünlüğe kavuşturan en büyük kimya sistematikçilerinden biridir. Yapıtlarının çoğu, bir yıl kadar öğrencisi ve ömür boyu yakın dostu olan Wöhler eliyle Almanca'ya çevrilmiştir.

- YAPITLAR (başlıca): *Lärbok i kemien*, 2 cilt, 1808-1812, ("Kimya Ders Kitabı"); *Theory of Chemical Proportions*, 1814, ("Kimyasal Oranlar Kuramı"); *Jahresbericht über die Fortschritte der Physischen Wissenschaften*, 27 cilt, 1822-1847, ("Fizik Bilimlerindeki Gelişmeler Üzerine Yıllık Rapor"),

- KAYNAKLAR: B. Harrow, *Eminent Chemist of Our Time*, 1927, P. Lenard, *Great Men of Science*, 1938; F.T. Moore ve W.T. Hall, *A History of Chemistry*, 1939.

- BAKINIZ: AVAGADRO, DALTON, DAVY, DULONG, J.B. DUMAS, GAY-LUSSAC, LAURENT, LIEBIG, WÖHLER.

Element Simgeleri

19. yy başlarında elementleri belirtmek için, değişik işaretlerle birbirinden ayrılan dairesel simgeler kullanılıyordu. Dalton'un* önerdiği bu simgelerin hem çizimi, hem de akılda tutulması güç olduğundan, Berzelius, her elementin Latince adının ilk harfini kullanmayı tasarladı. Aynı harfle başlayan elementlerin birbiriyle karıştırılmasını önlemek için de, simgeleme sistemini belli kurallara göre düzenledi. Örneğin,

1. Ametaller için, Latince adının yalnız ilk harfi kullanılacaktı:

O= oksijen (Oxygene); N=azot (Nitrogene), C=karbon (Carbonicum).

2. Metallerin ilk harfi ametallerden herhangi birininkiyle aynı ise, metalin ilk iki harfi alıncaktı:

Ametal kükürt (Sulfur) ile metal silisyum (Silicium) aynı harfle başladığından S=kükürt, Si=silisyum.

3. İki harfle simgelenmesi gereken metallerin ilk iki harfi aynı ise, birinci harfin yanına, değişik olan ilk sessiz harf getirilecekti:

Sb=antimon (Stibium); Sn=kalay (Stannum); Sr=stronsiyum (Strontium) gibi.

Ayrıca, bir bileşikte her elementten kaç hacim (mol) bulunduğunu da kimyasal simgelerle belirtmeyi düşünen Berzelius, bu bilgiyi, ilgili element simgesinin sağ üst köşesine yazdığı küçük rakamlarla veriyordu: Cu^2O, $CaSO^4$.

Dalton kendisinin önerdiği simgelerin daha uygun olduğunu ileri sürerek bu yeni sisteme karşı çıktıysa da, özellikle bileşik formüllerinin yazımında büyük kolaylık sağlayan Berzelius'un simgeleri kısa zamanda benimsendi. Günümüzde de tüm dünya ülkelerinde, mol sayısını veren rakamları sağ alt köşeye alan (Cu_2O) küçük bir değişiklikle, Berzelius'un sistemi kullanılıyor.

BESSARION, Basilius
(1403-1472)

Bizanslı tanrıbilimci ve hümanist yazar. Batı skolastiğine karşı kilise ve devlette Platonculuk'un temel alınması görüşünü savunmuştur.

Trabzon'da doğdu, Ravenna'da öldü. İstanbul'da öğrenim gördü. Çağın ünlü bilgesi Gemistos Georgios Plethon'un öğrencisi oldu. 1423'te Sen-Bazil tarikatına girerek Bessarion adını aldı. Mezopotamya'da küçük bir manastıra kapanarak felsefe ve edebiyat öğrendi. 1437'de yeniden Batı'ya döndüğünde Bizans İmparatoru Johannes Paleologos'un buyruğu ile İznik başpiskoposluğuna atandı. İtalya'ya giderek Floransa'da toplanan konsilde doğu-batı kiliselerinin birliğini savundu. Balkan Yarımadası ve İstanbul'u ele geçirmek üzere olan Osmanlılar'a karşı bir güç oluşturma amacını güden bu öneriye Bizans kiliseleri yanaşmadılar. Papa IV. Eugenius'un güvenini kazanan Bessarion, Roma Kilisesi Kardinali oldu ve böylece İtalya'ya yerleşti.

1450'den 1455'e değin Bologna'da papa temsilciliği yaptı. 1463'te İstanbul Patriği olarak görevlendirildi. Bu arada Roma Kilisesi adına değişik görevlerle Fransa ve Almanya prensliklerinde, sonra Venedik'te elçilik yaptı.

İstanbul'dan kaçan bilginleri Roma'daki sarayında toplayarak onların getirdiği değerli Yunan el yazmalarıyla geniş bir kitaplık kurdu. Felsefe ve yazın alanlarındaki çalışmalarını sürdürdü. Daha sonra bu kitaplığı Venedik Senatosu'na bağışladı.

Yaşamının son dönemlerinde papa olmak üzere iken Trabzonlu olduğu anlaşılınca öneri geri çevrildi. Yeni papa onu Roma'dan uzaklaştırmak amacıyla 1471'de Fransa'ya gönderdi. Orada hükümet ile kilise arasında tartışma konusu olan sorunları çözdükten sonra geri döndü.

Rönesans İtalyası'nda us ilkelerine dayanıyor diye Aristotelesçi skolastiğe duyulan tepki yüzünden felsefe çalışmalarının Platon üzerine yoğunlaşmasını sağladı. Bu çalışma başta Plethon ve Bessarion olmak üzere Batı'ya göç eden Bizanslı bilginlerle başladı ve Floransa'nın en seçkin ailesi Mediciler'in kurduğu Platon Akademisi'nde (1459) verimli bir ortam yarattı, Bessarion uzun yıllar bu akademide çalıştı. Hocası Plethon gibi o da Aristoteles felsefesine karşı çıkarak Platon'un görüşleriyle Yeni-Platonculuk arasında özdeşlik bulunduğunu ileri sürdü. Kilise ve devletin felsefeden çok dine dayanması gereğini ortaya attı.

Bessarion'a göre uzay ve nesnelerin niteliği konusunda Platon'un öne sürdüğü düşünceler Aristoteles'inkilerden daha akla uygundur. Hıristiyan ahlakıyla da çelişmez. Bu nedenle Platon'un önerdiği ilkelere karşı çıkmak bir bakıma Hıristiyan inançlarını yadsımaktır.

Bessarion Yunan felsefesini Batı'ya öğretmek amacıyla Aristoteles'in *Metafizik*'ini Latince'ye çevirdi. Yapıtlarında Platon ile Aristoteles'i uzlaştırmaya çalıştı. En önemli yapıtı *in Calumniatorem Platonis*'te ("Platon'u Suçlama")Trabzonlu Georgios'un Aristoculuk'una karşı Platon'u savundu. Dört bölümden oluşan bu yapıtında iki filozofu karşılaştırdı. 15. yy Bizans edebiyatının yaşaması için büyük çaba gösteren Bessarion, İstanbul'un alınışından sonra Bizans felsefe geleneği ile İtalyan felsefesini de uzlaştırmaya çalıştı. Ölümünden sonra kurulan "Roma Felsefe ve Tarih Akademisi"nin temel ilkelerini oluşturdu.

- **YAPITLAR (başlıca):** *Correctorium Interpretationis Librorum Platonis de Legibus*, 1471, ("Platon'un Yasalar Üzerine Olan Yorumlarını Düzenleme"); *Epistula et Ordtiones de Vello Turcis Inferando*, 1471, ("Türk'ün Deri Yüzücülüğü Üstüne Mektup ve Söylevler"); *Bessarionis Opera Inferando*, 1471, ("Bessarion'un Yapıtları").
- **KAYNAKLAR:** E. Legrand, *Bibliographic Hellenique*, 1885; L. Mohler, *Kardinal Bessarion als Theolog, Humanist und Staatsmann*, 1942; R. Rocholl, *Bessarion*, 1904.
- **BAKINIZ:** GEMİSTOS, GEORGİOS.

BESSEL, Friedrich Wilhelm
(1784-1846)

Alman astronomi bilgini. İlk kez bir yıldızın Yer'den uzaklığını ölçmüş ve binlerce yıldızın konumunu belirleyerek küresel astronominin en büyük adlarından biri olmuştur.

22 Temmuz 1784'te Prusya'daki Minden kentinde (bugün FAC sınırları içinde) doğdu. Altısı kız, üçü erkek, dokuz çocuklu bir devlet memurunun oğluydu. Minden'de başladığı ortaöğrenimini ancak dört yıl sürdürebildi. Sonradan çocukluk yıllarını anlatan bir yazısında kendisinin de söylediği gibi iyi bir öğrenci değildi, matematik ve fiziğe duyduğu ilgi dışında, 15 yaşına kadar hiçbir konuda olağanüstü yetenek ve başarı gösterememiş, Latince derslerinde oldukça zorlanmıştı. Oysa sonraları kendi kendine çalışarak bu dili bazı kitaplarını Latince yazacak kadar iyi öğrenmiştir.

1799'da 15 yaşındayken okuldan ayrılarak Bremen'deki bir ticaretevine çırak girdi. Kısa süre içinde

hesap ve muhasebede öylesine ustalaştı ki, yasalara göre çırakların yedi yıl ücretsiz çalışması gerekirken daha birinci yılın sonunda Bessel'e az da olsa bir aylık bağlamışlardı. Böylece maddi bağımsızlığını kazanan Bessel, geceleri de sürekli çalışarak ilgi duyduğu her konuda kendi kendisini yetiştirdi. Dış ticarette başarılı olabilmek için coğrafya, İspanyolca ve İngilizce öğrendi; ticaret gemilerinde kargo memuru olabilmek için de gemicilik konusunda kitaplar okudu. Gökcisimlerinin yüksekliğini ölçen sekstant aletiyle bir geminin denizdeki yerini saptama sorunu, Bessel'in ilgisini astronomiye çekmişti. Astronominin temellerini bilmeden yalnızca yıldızların konumuna bakarak denizcilik yapmak onu doyurmadığından astronomi ve matematik çalışıp kısa sürede enlem ve boylamları saptayabilecek duruma geldi.

Bremen'in boylamını belirleyerek ve bir yıldızın Ay'la tutulumunu gözlemleyerek ilk astronomi çalışmalarına başlayan Bessel, Halley kuyrukluyıldızının 1607'deki geçişine ilişkin bir makaleyi okuyunca, bu gözlemlere dayanarak kuyrukluyıldızın yörüngesini hesaplamayı düşündü. Lalande'ın ve özellikle kuyrukluyıldız yörüngeleri üzerinde çalışan Alman astronomu Heinrich Wilhelm Matthaeus Olbers'in (1758-1840) yapıtlarını okuyarak konuyu iyice öğrendikten sonra, 1804'te bitirdiği çalışmasını Olbers'e sundu. Olbers, Bessel'in vardığı sonuçlarla Halley'in hesapları arasındaki tutarlılığı görünce çok etkilendi ve Bessel'e ek gözlemler yaparak bu yörünge üzerindeki çalışmalarını ilerletmesini önerdi. Sonunda yine Olbers'in önerisiyle *Monatliche Correspondenz* adlı dergide yayımlanan makale, bir doktora tezi düzeyindeydi ve özellikle kendi kendisini yetiştirmiş, astronomi meraklısı yirmi yaşındaki bir gencin kaleminden çıkması büyük yankı uyandırmıştı. Bu olay Bessel'in yaşamında gerçek bir dönüm noktası oldu ve o çağın en büyük astronomlarından birinin yetişmesine ortam hazırladı. Nitekim Olbers yaşamı boyunca astronomiye en büyük katkısının Bessel'i profesyonel astronom olmaya yüreklendirmek olduğunu söylemiştir.

Bessel 1806'nın ilk aylarında daha çıraklık yükümlülüğü bile bitmeden eski işinden ayrılarak Olbers'in desteğiyle J.H. Schröter'in (1745-1816) Bremen yakınlarındaki Lilienthal'da kurulu gözlemevinde asistanlığa başladı. Lilienthal'da çalıştığı dört yıl içinde kuyrukluyıldız ve gezegenlerin gözleminde uygulamalı deneyim kazandı, özellikle Satürn'ü, halkaları ve uydularıyla birlikte gözlemledi. Bir yandan da gök mekaniği çalışmalarına hız vererek kuyrukluyıldız yörüngelerinin saptanmasına katkıda bulundu.

Prusya Kralı III. Friedrich-Wilhelm, Königsberg'te (bugün SSCB'de Kaliningrad) büyük bir gözlemevi kurulmasını isteyince, Humboldt'un önerisi üzerine bu gözlemevine müdür ve astronomi profesörü olarak atanan Bessel 10 Mayıs 1810'da göreve başladı. Göttingen Üniversitesi'nde, o tarihten üç yıl kadar önce Bessel'i Bremen'de tanımış ve olağanüstü yeteneğini farketmiş olan Gauss'un başkanlığında toplanan bir kurul, Bessel'in profesörlüğe yükseltilmesi için gerekli olan "doktor" unvanını hiçbir formaliteye gerek görmeden hemen vermişti.

Bessel'in 1812'de Johanna Hagen ile yaptığı evlilikten iki oğlu, üç kızı oldu. Ömrünün sonuna değin Königsberg'te yaşadı, iki oğlunun genç yaştaki ölümüyle gölgelenmiş olsa da sakin ve mutlu bir yaşam sürdü, Olbers ve Gauss ile de sürekli yazıştı. 1840'a doğru sağlığı bozulmaya başlayan Bessel, en son gezisini bir kongre toplantısına katılmak üzere İngiltere'ye yaptı. Aralarında Herschel'in de bulunduğu büyük İngiliz astronomlarıyla karşılaşmak onu çok heyecanlandırmıştı. Ülkesine dönünce, bu buluşmanın verdiği coşkuyla, iyiden iyiye bozulmuş olan sağlığına aldırmaksızın bir dizi çalışmasını bitirip yayımladı. İki yıl acı çektikten sonra 17 Mart 1846'da Königsberg'te kanserden öldü ve kuruluş çalışmalarından başlayarak otuz altı yıl yönettiği gözlemevinin yanına gömüldü. 1812'de Berlin Fen Bilimleri Akademisi'ne, 1840'ta da Fransız Bilimler Akademisi'ne üye seçilen Bessel Argelander gibi değerli astronomlar yetiştirmiştir.

20. yy'ın başlarında Newcomb'un "uygulamalı Alman astronomi okulunun kurucusu" olarak tanımlayacağı Bessel, astronomi gözlemlerine yıldızların konumlarını en doğru ölçümlerle saptamak amacıyla başladı. O çağda gözlem yanılgıları büyük ölçüde ölçme aletlerinin yetersizliğinden kaynaklanıyordu ve Bessel kullanılan araçların geliştirilerek yanılgıların elden geldiğince azaltılabilmesi için titizlikle çalıştı. Yanılgılara yol açan ikinci ve önemli bir neden de Yer'in tüm hareketlerinin henüz yeterince hassas bir biçimde belirlenememiş olmasıydı. Nitekim bu konuya gereken önemi veren Bessel'in 1815'te yayımlanan ve Berlin Akademisi'nce ödüllendirilen ilk yapıtının konusu, Newton kuramına göre Yer'in boşluktaki hareketini belirleyen bazı parametrelerin değerlerini saptamaktı.

Bessel'in gözlem titizliğine ve doğru ölçümlerine güvenen Olbers, Bradley'nin 1750-1762 arasında otuz altı kadar parlak yıldızın konumları üzerinde yapmış olduğu gözlemleri Bessel'in yeniden gözden geçirmesini istedi. Bessel de gözlem araçlarının yetersizliğinden ya da atmosferin yanıltıcı etkilerinden doğan tüm ölçüm yanlışlarını düzelterek, Bradley'nin yıldızlarının yerini çok doğru ve hassas olarak belirledi. 1818'de *Fundamenta astronomiae pro anno 1755* ("1755 Yılında Astronominin Temelleri") adıyla yayımlanan bu çalışma, Bessel'in ilk büyük başarısı ve çağdaş astronominin başlangıcı sayılır. 1830'da yayımlanan ve Güneş'in, gezegenlerin, bazı yıldızların gökyüzündeki yerlerini belirleyen *Tabulae Regiomontanae* ("Regiomontanus Cetvelleri") ise çok güvenilir bir kaynak olarak bir yüzyıl boyunca kullanıldı.

Artık bütün astronomi gözlemleri Bessel'in belirlediği çerçeve içinde değerlendiriliyor, onun sistemine göre ölçülmüş yıldız konumlarında gözlemlenen en küçük bir sapma bir ölçüm yanlışını değil, bu sapmanın nedenlerini ortaya çıkaracak yeni bir fiziksel açıklamanın gerektiğini akla getiriyordu. Bunun en güzel örneği *Büyük Köpek* takımyıldızının en parlak yıldızı olan α *Canis Majoris* ya da *Sirius*'tur, Bessel 1834'te, Bradley'den başlayarak yeri sistemli bir biçimde incelenen bu parlak yıldızın gökyüzündeki konumunda küçük, devirli bir değişim gözlemlemişti; ölçümlerinin doğruluğundan hiç kuşkulanmadığı için bu yıldızın yanında karanlık, fakat onun kadar kütleli ikinci bir yıldızın bulunduğunu ve

◄ ***Königsberg Gözlemevi'nde 36 yıl***

çekim etkisiyle Sirius'un konumunda sapmalara neden olduğunu düşündü. Bessel'in vardığı bu sonuç 1862'de gözlemle doğrulandı; buluşun önemi yaklaşık bir yüzyıl sonra, "beyaz cüce" denilen yıldızların kuramsal açıklaması yapıldıktan sonra ortaya çıktı. Gerçekten de gökyüzünün en parlak yıldızı olan *Sirius*'un eşi (Sirius B) karanlık bir beyaz cücedir ve birbirlerinin çekim etkisiyle ortak bir kütle merkezi çevresinde dolanan bu iki yıldız bir çift yıldız sistemi oluşturur.

Yıldız uzaklıklarının ölçümü

Böylece yaklaşık elli bin yıldızın doğru konumunu belirleyen Bessel'in en büyük başarılarından biri, astronomları yaklaşık üç yüz yıldır uğraştıran yıldız ıraklık açılarını ölçerek, sabit yıldızların Yer'den uzaklığını çok kesin ölçümlerle belirlemesidir. 19. yy'ın başlarında Neptün ile Plüton'un henüz keşfedilmemiş olmasına karşın Güneş sisteminin boyutları yaklaşık olarak biliniyor, ancak yıldızların ölçülemeyecek kadar uzakta olduğu sanılıyordu. Görece olarak Yer'e öbür yıldızlardan daha yakın bir yıldızın, uzaktaki yıldızlara göre yer değiştireceği düşünülmüş ve buna *ıraklık açısı* (paralaks) denilmişti. 18. yy'ın başında Bradley ıraklık açısı ölçümlerini denemişse de, bu araştırmaları sırasında ışığın sapıncı gibi fiziksel bir olayı keşfetmesine karşın hiçbir yıldızın ıraklık açısını ölçememişti. Böylece ölçülecek açıların çok küçük olduğu anlaşıldıktan sonra, ölçme yöntemleri ve hangi yıldızların seçileceği yeniden gözden geçirildi. O tarihten sonra sistemli bir biçimde ıraklık açılarını ölçmeyi deneyen Herschel oldu, ancak o da birçok çift yıldız sistemi bulmasına karşın tek bir ıraklık açısı ölçemedi.

Bütün bu çalışmaların sonuçsuz kalması üzerine yeni bir yaklaşımla ıraklık açısı ölçümüne eğilen Bessel, Yer'e göre özdevinimi (yıllık açısal yer değiştirmesi) en yüksek olan yıldızın Yer'e en yakın yıldız olacağını düşündü. Bunun için de *Kuğu* takımyıldızında yer alan ve Flamsteed'in kataloğunda *61 Cygni* adıyla kayıtlı olan yıldızı seçti. Çıplak gözle zor görülebilen bu yıldızın Yer'e göre yıllık özdevinimi, 5" gibi oldukça büyük sayılabilecek bir değere ulaşıyordu. Bessel bu yıldızın her yıl bir elips içinde görünür bir yer değiştirme hareketi yaptığını gözlemledi ve bu hareketin Yer'in Güneş çevresindeki dolanımından ileri geldiğini açıkladı. Nihayet on sekiz aylık bir gözlemden sonra 1838'de *Astronomische Nachrichten*'de *61 Cygni*'nin ıraklık açısını ölçtüğünü ve bu yıldızın Yer'den 10,9 ışık yılı (bir ışık yılı yaklaşık 9.46×10^{12} km'ye eşittir) uzakta olduğunu bildirdi. Bu çalışmasıyla, yıldız uzaklıklarının ölçümü ve yakın yıldızların incelenmesi konusunda da astronomide yeni bir çığır açıyordu.

Bessel aynı zamanda çok değerli bir matematikçiydi.Günümüzde uygulamalı matematiğin, fizik ve mühendislik bilimlerinin vazgeçilmez yöntemlerinden biri olan ve *Bessel fonksiyonları* adıyla bilinen özel bir fonksiyonu tanımlayıp uygulayarak kuramsal matematiğin sınırlarını genişletmiştir. Hipergeometrik fonksiyonun özel bir biçimi olan bu fonksiyonu Bessel ilk kez 1817'de karşılıklı çekim etkisiyle birlikte dolanan gökcisimlerinin hareketini açıklamak için kullanmış, yedi yıl sonra da Güneş sistemindeki gezegenlerin yörüngelerindeki küçük tedirginlikleri incelemek amacıyla geliştirmişti. Bir gezegenin elips bir yörünge üzerindeki hareketinde, başka bir gezegenin çekim etkisinden doğan düzensizlikler (tedirginlik), dolaylı ve dolaysız iki öğeden oluşur. Yörüngesi incelenen A gezegeni, B gezegeninin çekim etkisiyle dolaysız, aynı zamanda B gezegeninin Güneş'in görünür hareketini de etkilemesi nedeniyle dolaylı olarak tedirgin olacaktır. Bessel 1824'te bu iki tür tedirginliğin ayrı ayrı ele alınmasının yerinde olacağını gösterdi ve dolaylı tedirginlikleri incelerken Bessel fonksiyonlarının temel niteliklerini tanımladı. Aslında bu tür fonksiyonların özel örnekleri uzun süredir biliniyordu; 18. yy'ın başlarında Bernoulli'ler 0 ve 1/3. dereceden bu tür fonksiyonları kullanmışlardı. Bessel'i bu fonksiyonlar üzerinde araştırma yapmaya yönelten ise büyük bir olasılıkla gezegenlerin yörüngelerini incelemek için bu dizileri kullanan Lagrange'ın bir çalışması olmuştur. Dürtü yalnızca kuramsal bir matematik merakından değil, dolaylı tedirginliklerin belirtilmesinde bu dizileri kullanma gereksiniminden doğmuştu. Gerçekten de Bessel, astronomide uygulaması olmayan, yalnızca kuramsal düzeyde hemen hiçbir matematik çalışması yapmamıştır. Nitekim 1840'ta Uranüs'ün yörüngesindeki çok küçük düzensizliklere dikkati çekerek, bu tedirginliğin gezegenin yakınındaki ikinci bir gezegenin varlığından ileri geldiğini düşünmüştü; ancak Bessel fonksiyonlarını uygulayarak bu yeni gezegenin yerini saptamaya ömrü yetmedi ve Neptün, onun öldüğü yıl Adams ile Le Verrier'nin hesaplarıyla keşfedildi.

• **YAPITLAR (başlıca):** *Astronomische Beobachtungen auf der Königsberger Sternwarte zu Königsberg*, 21 cilt, 1815-1844, ("Königsberg Gözlemevi'nden Astronomi Gözlemleri"); *Fundamenta astronomiae pro anno 1755*, 1818, ("1755 Yılında Astronominin Temelleri"); *Tabulae Regiomontanae*, 1830, ("Regiomontanus Cetvelleri"); *Abhandlungen von Friedrich Wilhelm Bessel*, (ö.s, otobiyografi ve bibliyografya içerir), R. Engelmann (der.), 3 cilt, 1875, ("Friedrich Wilhelm Bessel'in Makaleleri").

• **KAYNAKLAR:** A.M. Clerke, *A Popular History of Astronomy during the 19. Century*, 1902, (4. baskı); M. Dehnen, *Friedrich Wilhelm Bessel*, 1961; W. Stein, *Von Bremer Astronomen und Sternfreunden*, 1958; H. S. Williams, *The Great Astronomers*, 1930; F. Zwicky, *Morphological Astronomy*, 1957.

• **BAKINIZ:** J.C. ADAMS, ARGELANDER, BERNOULLI, J. BRADLEY, CHANDRASEKHAR, A.G. CLARK, HALLEY, HERSCHEL, J.J.L.LALANDE, LE VERRIER.

BESSEMER, Henry
(1813-1898)

İngiliz mucit ve sanayici. Dökme demirin çeliğe dönüştürülmesinde maliyeti düşüren yöntemiyle, 19. yy çelik sanayiine yeni bir atılım kazandırmıştır.

19 Ocak 1813'te Hertfordshire'daki Charlton kentinde doğdu. Babasının hurufat dökümevinde çalışmak üzere öğrenimini yarım bıraktı. 1830'da da kendi atölyesini açarak bronz kaplamacılığına ve hafif metal alaşımlarının üretimine geçti. Yaratıcılığının ürünlerini çok genç yaşta vermeye başlayan Bessemer'in daha 20 yaşındayken Royal Academy'ye sunduğu

pek çok buluşu sergilenmeye değer bulunmuştu. Demir-çelik sanayiinde üretim maliyetini büyük ölçüde düşüren Bessemer yöntemi kısa sürede pek çok ülkede benimsenirken, kendisi de Sheffield'de kurduğu fabrikalarla büyük bir servet yaptı. 1879'da "Sir" unvanı aldı ve 15 Mart 1898'de Londra'da öldü.

Bessemer 1854'te geliştirdiği bir top projesinin o günkü metal ve alaşımlarla gerçekleştirilemeyeceği gerekçesiyle geri çevrilmesi üzerine, bilinenlerden daha sert bir demir alaşımı üretebilmek için araştırmalara girişti. Yüzyılın başlangıcında demir filizinin katalan ocaklarda odun kömürüyle ergitilmesinden elde edilen çeliğin hem üretimi kısıtlıydı, hem de maliyeti çok yüksekti. Yeni yeni üretime geçen yüksek fırınlarda ise yalnızca dökme demir (pik) elde edilebiliyor, bunu çeliğe dönüştürmek için ikinci bir fırın gerektiğinden maliyet daha da artıyordu. Bessemer, dökme demirin içindeki karbon yüzdesini azaltarak çeliğe dönüştürebilmek için, ergimiş demire hava üflemeyi tasarladı. 1855'te sabit bir potada ergittiği dökme demire yandan bir körükle hava verdi ve başka bir ısı kaynağı kullanmaksızın düşük kalitede çelik elde etmeyi başardı. 1856'da buluşunu açıklayarak patentini aldı. Bu yöntemin işçilik ve yakıt ekonomisi sağlayacağını uman dökme demir yapımcıları üretime geçtilerse de, kullanılır nitelikte çelik elde etmeyi başaramadılar.

Düş kırıklığına uğrayan Bessemer, bu beklenmedik başarısızlığın nedenlerini ve çarelerini araştırmaya başladı. Sonunda, kendi lisansıyla çalışan iki çelik üreticisinin de yardımıyla aksaklığın nedenleri anlaşıldı. İngiltere'deki demir filizlerinin bileşiminde bol miktarda fosfor vardı, ayrıca dökme demire üflenen hava alaşıma oksijen yüklüyordu ve bu iki katkı maddesi çeliğin kırılganlığını artırıyordu.

1858'de Sheffield'de kurdukları fabrikada çelik üretimine geçen Bessemer ve ortakları, bu sakıncayı gidermek için İsveç'ten getirttikleri fosforsuz filizleri kullanmaya başladılar. İki yıl sonra da Bessemer, sıvı dökme demirin alttan basılan havayla işlendiği "Bessemer dönüştürücüsü"nü (konvertisörünü) geliştirdi. Fakat çelik üreticilerinin desteğini büyük ölçüde yitirmişti. 1879'da da hurda demirin çeliğe dönüştürülmesine olanak veren, Gilchrist ve Thomas'ın geliştirdiği yeni yöntem İngiliz çelik sanayiine egemen oldu. Bu sanayi dalında İngiltere kadar ileride olmayan bazı Avrupa ülkeleriyle Amerika'da ise uzun yıllar Bessemer yöntemi kullanıldı.

Bessemer'in yöntemi bugün yerini yeni yöntemlere bırakarak tarihe karışmış olmasına karşın, çelik sanayiinin doğuşunu ve gelişmesini hızlandırıcı bir etken olmuştur.

• BAKINIZ: KRUPP, P. MARTIN, SIEMENS.

Bessemer Dönüştürücüsü

Demir ve karbon temelli bir alaşım olan çeliğin mekanik özellikleri, büyük ölçüde bileşimdeki karbon yüzdesine bağlıdır. Ayrıca, kullanılan demir filizinin türüne göre manganez, silisyum, kükürt, fosfor gibi bazı elementler de çoğu kez alaşıma katılır. Çeliğe sertlik, bükülgenlik, kopma direnci, dövülmeye ve tel çekmeye yatkınlık gibi istenilen özellikleri kazandırabilmek için, yapısındaki bu elementlerin belli düzeyde tutulması gerekir. Demir ve sözü edilen bütün bu elementler oksijenle kolayca birleşir. Yalnız, kükürt ve fosfor Bessemer dönüştürücüsündeki koşullarda oksijenden etkilenmez.

Bessemer yönteminin temel ilkesi, ergitilmiş dökme demire alttan basınçlı hava göndererek, demirin bir bölümünü, silisyum, manganez ve karbonun da hemen hemen tümünü havanın oksijeniyle yakmaktır. Bu tepkimede açığa çıkan ısı da alaşımın sıvı halde kalmasını sağlar. Kükürt ve fosfor bu işlemden etkilenmediğinden, Bessemer yöntemi ancak kükürt ve fosfor yüzdesi çok düşük dökme demirlere uygulanabilir.

BEST, Charles Herbert
(1899-1978)

Kanadalı hekim. Banting ile birlikte, Pankreas salgısında insülinin varlığını bularak işlevini açıklamıştır.

27 Şubat 1899'da ABD'deki Maine Eyaleti'nin West Pembroke kentinde doğdu. Ailesi Kanadalı'ydı. 1916'da girdiği Toronto Üniversitesi'nde tıp öğrenimini sürdürürken, Banting'in şeker hastalığı ve pankreas salgısı üzerindeki deneylerine katıldı; 1921'de insülini ayırmayı başardılar. Aynı yıl diplomasını alan Best, Connaught Laboratuvarları'ndaki İnsülin Bölümü'nün başına getirildi. 1925'te uzmanlığını tamamladıktan sonra İngiltere'ye giderek Londra Üniversitesi'nde Dale'in yönetimi altında doktora çalışmalarına başladı. 1928'de doktora derecesini alarak Toronto Üniversitesi'ne döndü ve ertesi yıl fizyoloji bölümünün başkanı oldu. 1941'de Banting'in ölümü üzerine Banting-Best Tıbbi Araştırmalar bölümünün yöneticiliğini de üstlenerek her iki görevi 1965'e değin sürdürdü ve 31 Mart 1978'de Toronto'da

öldü. Kanada ve Londra'daki Royal Society'lerin yanı sıra birçok yabancı bilim akademisinin de üyesiydi.

Best 1921'de Banting ile birlikte şeker hastalığının nedenlerini araştırmaya başladığında henüz öğrenciydi. Köpekler üzerinde yaptıkları deneylerle, kandaki şeker miktarının belli düzeyde tutulmasında, pankreastaki Langerhans adacıklarından salgılanan insülün hormonunun düzenleyici rol oynadığını saptadılar. Daha sonra, şeker hastalığının tedavisinde kullanılmak üzere hormonun sınai üretimine yardımcı oldular. Bu buluşu için 1923 Nobel Fizyoloji ve Tıp Ödülü'nü alan Banting, ödülü çalışma arkadaşı Best ile bölüştü.

Sonradan araştırmalarını yalnız sürdüren Best, pankreası alınmış köpeklerde karaciğerin bir süre sonra aşırı yağlandığını, insülin tedavisinin de bu semptomu gideremediğini gözlemledi. Sonunda, karaciğer hücrelerinde bulunan ve bir amino alkol olan "kolin"in bu hücreleri koruyucu görev üstlendiğini ve çeşitli karaciğer bozukluklarının kolin eksikliğinden kaynaklanabileceğini açıkladı.

• YAPITLAR (başlıca): *Internal Secretions of the Pancreas* (Banting ile), 1922, ("Pankreasın İçsalgıları"); *The Living Body*, 1938, ("Yaşayan Vücut").

• KAYNAKLAR: G.A. Wrenshall, G. Heteny, W.R. Feasby, *The Story of Insulin: Forty Years of Success against Diabates*, 1962.

• BAKINIZ: BANTING, DALE, MACLEOD.

BESTEIRO, Julian
(1870-1939)

İspanyol siyaset adamı. İç savaşta önemli rol oynamıştır.

Madrid'de doğdu. Felsefe profesörlüğü ve dekanlık yaptı. Belediye meclisi üyeliğinde bulundu. Sosyalist Parti içinde çalıştı. Sosyalist Parti'ye bağlı İşçi Sendikaları Federasyonu'nun (Union General de Tarabajadores) başkanlığını yürüttü. 1918'de Cortes'e (İspanya Meclisi) girdi ve 1923'teki Primo de Rivera darbesine dek mecliste kaldı. 1931'de cumhuriyetin kabulünden sonra anayasa hazırlanması için oluşturulan Kurucu Meclis'e başkan seçildi. Başkan olması nedeniyle tartışmalara katılamıyordu. Ama laiklik adına kiliseye ve kiliseye bağlı okullara yöneltilen sert eleştirilere ve saldıranlara karşı olduğu biliniyordu.

Ekim 1931'de Sosyalist Parti Sol Cumhuriyetçiler'le bir hükümet kurdu. 1933'te koalisyon partileri seçimleri kaybetti ve muhafazakâr bir hükümet iş başına geçti. Besteiro 1933'te Cortes'in başkanlığına seçildi. Parti içinde Largo Caballero'nun başım çektiği sola kayışı siyasi bir felaket olarak nitelendirdi.

Sosyalist Parti içinde 14 Ekim 1934'te genel grev yapılması ve sosyalist devrimin başlatılması konusundaki tartışmalarda olumsuz oy kullandı. Şubat 1936'da Halk Cephesi iktidara geldi. Temmuz'da Fransisco Franco'nun saldırısıyla iç savaş başladı. 1937 başlarında uzun süreden beri hasta olan Besteiro'ya Arjantin büyükelçiliği verilmek istendi. Besteiro Madrid'de kalmayı yeğledi ve göçmenlerin sorunlarıyla ilgilendi.

Mayıs 1937'de İngiltere'nin desteğini sağlamak amacıyla Londra'ya gittiyse de girişimleri sonuç vermedi. Şubat 1939'da Katalonya'nın düşmesi üzerine Albay Casado'nun önderliğinde bir askeri darbe Negrin'i başbakanlıktan uzaklaştırdı. Besteiro cunta hükümetinde içişleri bakanı oldu.

Mart 1939'da, Casado hükümeti Franco güçleriyle uzlaşmanın yollarını aramaya başladı. Besteiro Madrid radyosundan bir konuşma yaparak "şerefli bir barış" yapmak istediklerini söyledi. Madrid düşmeden önce Franco'ya karşı savaşanlar için bazı siyasal haklar sağlamaya çalışıyordu. 1 Nisan'da General Franco Madrid'e girdi. Besteiro tutuklandı ve Carmona cezaevinde öldü.

Besteiro, İspanya'da cumhuriyetin vaktinden önce kurulduğunu düşünüyordu. Ona göre kitleler arasında liberal, hoşgörülü bir kültür yerleşmemişti. İşçi sendikaları siyasi bakımdan eğitilmiş, yönetim deneyimi olan işçiler yetiştirememişti. Bu nedenle İspanya cumhuriyete hazır değildi.

• BAKINIZ: L. CABALLERO, NEGRIN.

BEŞER, Nuri
(1919)

Türk sendikacı. Grev hakkını uzun yıllar savunmuş, Türk-İş Genel Başkanlığı yapmıştır.

Erzincan'ın Kemaliye ilçesinde doğdu. Bir süre Sanat Okulu'nda okuduktan sonra askeri fabrikalarda ve Denizyolları'nda çalıştı. 1951'de İstanbul'da kurulmuş olan İstanbul Liman, Dok ve Gemi Sanayi İşçileri Sendikası'na üye oldu. Bu tarihten sonra aktif sendikacılık yaşamına atıldı. 1953'te DP milletvekillerinin sendika liderleri ile İstanbul'da yaptıkları toplantıya katıldı. Bu toplantıda tüm sendikacılarla birlikte işçilere grev hakkı, sosyal haklar ve yıllık ücretli izin hakkı verilmesini ve asgari ücret yasasının derhal çıkarılmasını istedi.

1954'te DP'den milletvekili adayı oldu ama seçilemedi. Liman, Dok ve Gemi Sanayi İşçileri Sendikası'nın genel sekreteri iken kurulan Deniz-İş Federasyonu'nun yürütme kuruluna seçildi. Yine 1954'te İstanbul İşçi Sendikaları Birliği'nin başkan vekili oldu. Aynı yıl yapılan genel seçimlerde Türk-İş Genel Başkanı Naci Kurt milletvekili seçilince onun yerine genel başkan oldu.

Beşer genel başkanlık yaptığı dönem boyunca özellikle grev hakkının verilmesini savunurken, üyesi olduğu siyasal partinin bu konudaki görüşlerine aykırı davranmaktan çekinmedi. 1959 Mayısı'nda Türk-İş İkinci Temsilciler Meclisi toplantısında yaptığı konuşmada siyasal iktidarın grev hakkını hâlâ tanımayışını sert bir dille kınadı.

27 Mayıs 1960'tan sonra geçmişte DP'li olduğu, bu nedenle öğrenci eylemleri sırasında dönemin başbakanına Türk-İş Genel Başkanı olarak "işçiler sizinle

beraberdir" diye telgraf çektiği gerekçesiyle Türk-İş Onur Kurulu'na verildi. Olağanüstü Genel Kurul'da yapılan uzun tartışmalardan sonra başkanlıktan düşürüldü. Daha sonra AP'ye girdi ve Zonguldak'tan milletvekili seçildi. Ancak bir süre sonra yapmış olduğu bir konuşmada suç bulunarak dokunulmazlığı kaldırıldı. Bu olaydan sonra sendikacılığı bıraktı.

Nuri Beşer grev hakkının olmadığı dönemde bu hakkı savunmuş ve Türk-İş'in güçlenmesinde etkili olmuştur.

• BAKINIZ: ALPDÜNDAR.

BEŞİR FUAD
(1852-1887)

Osmanlı eleştirmen, yazar. Yazılarıyla Tanzimat edebiyatının romantizmine karşı çıkmış, Doğalcılık ve Pozitivizm'den kaynaklanan görüşleriyle döneminin edebiyat ortamında etkili olmuştur.

İstanbul'da doğdu. Fatih Rüştiyesi'ni bitirdikten sonra bir süre babasının görevli olduğu Suriye'deki Cizvit Mektebi'nde okudu. 1871'de Askeri İdadi'den, 1873'te Mekteb-i Harbiye'den mezun oldu. 1873-1876 yılları arasında Sarayda Sultan Abdülaziz'in yaveri olarak görev yaptı. 1875 Osmanlı-Sırp, 1877 Osmanlı-Rus savaşlarına ve 1878'de Girit isyanının bastırılmasına gönüllü olarak katıldı. 1884 yılında Kolağası rütbesiyle Harbiye Levazımat-ı Umumiye Dairesi Teftiş Komisyonu üyesiyken askerlikten istifa edip yayıncılığa başladı. Üç yıl sonra 5 Şubat 1887'de bilek damarlarını keserek yaşamına son verdi. Mezarı Eyüp'tedir.

Beşir Fuad çalışmalarına 1883 yılında *Envâr-ı Zekâ* dergisine çeviriler yaparak, felsefe ve fizyolojiye ilişkin makaleler yazarak başladı. Çok kısa süren yazarlık yaşamında *Hâver* ve *Güneş* dergilerini çıkardı. *Ceride-i Havadis* gazetesinin başyazarlığını yaptı, *Tercüman-ı Hakikat* ve *Saâdet* gazetelerinde yazıları yayımlandı. Fransızca, İngilizce ve Almanca'yı çok iyi bilmesi Beşir Fuad'a Batı'da gelişen fikir ve sanat akımlarını hızla ve yakından izleme olanağını sağladı. Namık Kemal, Recaizade Ekrem ve Muallim Naci gibi dönemin Romantizm'den etkilenmiş yazar ve şairlerine karşı Zola'nın doğalcılığını savunarak etkileyici tartışmalara girdi. Beşir Fuad'ın sanata ve felsefeye ilişkin tutumunu en açık bir biçimde gösteren yapıtı *Viktor Hügo*, aynı zamanda Türkiye'de yazılmış ilk eleştirel biyografi çalışmasıdır. Edebiyat tarihimizde dönemin terimleriyle "hayaliyyun-hakikiyyun" tartışması olarak geçen ve Beşir Fuad'la karşıtları arasında yer yer sertleşerek gelişen bir tartışmaya yol açan bu yapıtı, Zola ve Doğalcılık'ı Türk edebiyatının gündemine getirmiş, d'Alembert ve Diderot gibi ansiklopedicileri, Claude Bernard ve Auguste Comte gibi olguculuğu Türk aydınlarına tanıtmıştır. Dönemin okurlarına Gerçekçilik ile Doğalcılık arasındaki farkları belirtmeyi gereksiz bulan Beşir Fuad, bu akımların özünü "hayalden, mübalağadan kaçınmak ve hakikati olduğu gibi" anlatmak biçiminde açıklar. Çağdaş pozitif bilimlerdeki neden-sonuç ilişkisinin edebiyat ürünlerinde de göz önünde tutulmasını isteyen yazar, bilimden kaynaklanan bir nesnelliğin her türlü "hayalat"tan çok daha değerli olduğunu vurgular. Beşir Fuad'ın felsefi görüşlerini açığa çıkardığı bir başka ürünü de *Volter*'dir. Osmanlı resmi görüşüne göre öteden beri dinsiz olarak tanınan bu Aydınlanma düşünürünü Hıristiyanlık'ın "taasubuna" cesaretle karşı çıkan ve Batı'nın vardığı uygarlık düzeyine ulaşabilmesi için mücadele eden kurtarıcılardan biri olarak ele almıştır. İslam dinine saygısızlık etmemekle birlikte dinsiz bir aydın sayabileceğimiz Beşir Fuad, çağdaşı Alman materyalisti Ludwig Büchner'i birçok yazısında açık ya da kapalı bir biçimde savunmuş, yaşamın maddede kendi kendine oluştuğunu, herhangi bir varlıkta öncelikle "Madde ve Kuvvet" bulunduğunu savunmuştur.

Tanzimat edebiyatının etkinliğini sürdürdüğü bir dönemde bu edebiyatın temel taşlarından biri sayılan Romantizm'e, görüşlerinin güçlü tepkilere yol açacağını bile bile sert eleştirilerde bulunan Beşir Fuad, çok kısa süren yazarlığında hayli etkili olmuş, Ahmet Midhat, Muallim Naci, Nabizade Nazım gibi önemli yazarların görüşlerinde belirli değişikliklerin oluşmasını sağlamıştır. Batı'nın önemli sanatçı ve düşünürlerini, ülkesinde bilinmeyen akımları tanıtmakta öncülük etmiş, ilk kapsamlı biyografileriyle öteden beri kısıtlı birtakım düşünceler çevresinde değerlendirilmiş büyük yazarların nesnel bir bakışla görülebilmesini sağlamaya çalışmıştır.

• YAPITLAR (başlıca): *Viktor Hügo*, 1885; *Beşer*, 1886; *Volter*, 1886; *İntikad*, 1887, (Muallim Naci'ye mektuplar); *Mektubat*, 1888, (Fazlı Necib'e mektuplar).

• KAYNAKLAR: Ahmet Midhat, *Beşir Fuad*, 1887; M.O. Okay, *Beşir Fuad*, 1969.

BEŞİR ŞİHÂB II
(1767-1851)

Lübnan emiri. Elli bir yıl emirlik yapmış, Dürzi-Maruni çatışması onun döneminde başlamıştır.

Hasbeya'da doğdu, İstanbul'da öldü. Halife Ömer döneminde Hicaz'dan Lübnan'a göçen Şihâboğulları ailesindendir. Şihâboğulları önceleri Havran bölgesinde yaşıyorken, daha sonra Cebelü'ş-Şeyh adı verilen bölgeye yerleşip Hasbeya'yı kendilerine merkez yapmışlardır. 1697'de de Lübnan emirliğini Ma'noğulları ailesinden devraldılar.

Beşir Şihâb Lübnan emirlerinden Kasım'ın oğludur. Emir Yusuf zamanında dünyaya geldi. Din değiştirerek Hıristiyan olan babasını küçük yaşta kaybetti. Gençliği Hıristiyanlık'ı yayma çabalarıyla geçti. 1773'te Osmanlı Devleti'nin bölgeye gönderdiği Cezzar Ahmed Paşa ile iyi ilişkiler kurarak 1789'da amcası Yusuf'un yerine Lübnan emirliğine atandı. 1799'da Napoléon Bonaparte'ın Akkâ seferi sırasında

Cezzar Ahmed Paşa'ya yardım gönderdi.

Ancak Fransızlar'ın yenilerek Mısır'a çekilmelerinin ardından Cezzar Ahmed Paşa, Beşir Şihâb'a baskı yapmaya başladı ve emirliğe Emir Yusuf'un oğullarını atamaya kalkıştı. Bu sırada Fransızlar'a karşı gönderilen Osmanlı güçlerinin komutanı Yusuf Ziya Paşa, Beşir Şihâb'la ilişkileri iyileştirerek onun güç alanı olan Cebel Duruz, Vadiü't-Teym Baalbek, Bika ve Bilad Cubeyl bölgesinin Cebel emirleri tarafından yönetilmesini ve vergilerini de doğrudan Osmanlı hazinesine vermeleri konusunda bir anlaşma yaptı. Ancak Cezzar Ahmed Paşa bunu tanımayarak Beşir Şihâb'ı ülkeden uzaklaştırdı. Beşir Şihâb İngiliz amirali Sidney-Smith'e sığınarak onun gemisiyle Mısır'a, el-Ariş'e gitti. Burada Kavalalı Mehmed Ali Paşa'nın dostluğunu kazandı. 1807'de Suriye'ye giderek iki kuzenini öldürttü ve Beytü'd-Din'i kendisine merkez edindi.

Cezzar Ahmed Paşa'nın ölümünden sonra Dürziler Osmanlı yönetimine karşı daha saygılı davranmaya başladılar. Beşir Şihâb, bu dönemde Osmanlılar'a yardımcı oldu. Örneğin Vehhâbiler 1810'da Şam'ı kuşatınca Şam valisi Yusuf Paşa, Akkâ Sancakbeyi Süleyman Paşa'ya başvurdu. O da Beşir Şihâb'dan yardım istedi. Bunun üzerine Beşir Şihâb, Beşir Canbulat komutasında 15.000 kişilik bir güç yolladı.

1819'da Süleyman Paşa'nın ölümü üzerine yerine geçen Abdullah Paşa Şam valisi Derviş Paşa ile bozuşunca Beşir Şihâb da olaya karıştı ve 1820'de bir süre Mısır'a çekilmek zorunda kaldı. Bu sırada kardeşi Abbas'ı Lübnan'da temsilci olarak bıraktı. Beşir Şihâb'ın dostu Mısır valisi Kavalalı Mehmed Ali Paşa Osmanlı Devleti'nin Beşir Şihâb ve Abdullah Paşa'dan yana tavır almasını sağladı. Bunun üzerine Beşir Şihâb Suriye'ye döndü ve Mısır'da bulunduğu sırada Lübnan'da iktidarı ele geçiren kardeşlerine ve ayaklanan Beşir Canbulat'a karşı mücadeleye başladı.

1825'te Beşir Canbulat'ı ortadan kaldırdı. Mısır Valisi Mehmed Ali Paşa Osmanlı Devleti'ne karşı ayaklanınca Beşir Şihâb ondan yana tavır aldı. 1831'de Mehmed Ali Paşa'nın oğlu İbrahim Paşa'nın komuta ettiği güçler Akkâ'yı kuşattığında bu hareketi destekledi. 1832'de Akkâ teslim olunca açıkça İbrahim Paşa ile hareket etmeye başladı. 1833 Kütahya Antlaşması'nın ardından Suriye'ye vali olan İbrahim Paşa, Cebel Duruz bölgesine geniş özerklik tanıyarak Beşir Şihâb'a verdi.

Daha önceki emirliği döneminde Lübnan dağlarındaki çeşitli topluluklar arasında denge sağlamayı başarmasına karşın, bu dönemde otoritesini güçlendirmek için Dürzi ileri gelenlerini sürgüne yollamak, topraklarına el koymak gibi önlemler aldı. Öte yandan İbrahim Paşa'nın bölgede denetimi sağlamak için yaptığı savaşlar pek çok para ve insan gücü gerektiriyordu. İbrahim Paşa'ya büyük oranda yardımcı olan Beşir Şihâb, izlenen vergi ve askerlik siyasetine karşı çıkıp Mısırlılar'a hizmet etmek istemeyen Dürziler karşısında Maruniler'i silahlandırınca iki toplum arasındaki sürtüşmeler arttı.

Bu huzursuzluğun kendisine yöneleceğinden çekinen İbrahim Paşa, Beşir Şihâb'dan adamlarını silahsızlandırmasını istedi. Ancak bu sırada Mısırlılar Suriye'den çekildiler ve bölgede yeniden Osmanlı egemenliği kuruldu. İbrahim Paşa döneminde sürgüne gönderilen Dürziler'in topraklarına el koyan Maruniler'le topraklarını geri almak isteyen Dürziler arasında uzun yıllar sürecek olan çatışmalar başladı. Osmanlı Devleti ile Kavalalı Mehmed Ali Paşa arasında anlaşma sağlanınca elli bir yıldan beri Lübnan emirliğini yürüten Beşir Şihâb da 1840'ta görevden alındı.

Osmanlı ve İngiliz yönetimleri Beşir Şihâb'a Fransa ve Mısır dışında istediği yerde oturabileceğini söylediler. Bir İngiliz gemisiyle Sayda'dan ayrılan Beşir Şihâb, Malta'ya giderek yaklaşık bir yıl orada kaldı. Daha sonra kendi isteğiyle 1841'de İstanbul'a gelerek ölene değin burada ve Anadolu'nun çeşitli yerlerinde yaşadı. Sarayla ilişkiye geçerek yeniden Lübnan emirliğine getirilme isteminde bulunduysa da bir sonuç alamadı. 1851'de İstanbul'da öldü. Galata'da Ermeni Katolik Kilisesi'nde gömülüdür.

• BAKINIZ: MEHMED ALİ PAŞA [Kavalalı].

BEŞŞAR b. BÜRD
(? -873)

Horasanlı ozan. İslamda akılcılığı savunan Mutezile düşüncesini benimseyerek Arapça yazdığı şiirlerle işlediğinden, felsefeyi Arap şiirine sokanların öncüsü sayılır.

Basra yakınlarında doğdu, Bağdat'ta öldü. Yaşamı konusunda geniş bilgi yoktur. Horasan'ın Toharistan bölgesinden gelerek Basra'da yerleşen yüksek bir aileden geldiği, önceleri Mazdek inançlarına bağlı olan ailesinin etkisiyle bu inançları sürdürdüğü, İslam dinine yürekten inanmadığı söylenir. Gözleri anadan doğma kör olduğundan, şiir ve felsefe konusundaki bütün bilgileri başkalarını dinleyerek, yazılı kaynakları başkalarına okutarak edinmiştir. Bir süre köle olarak varlıklı bir Arap kadınının yanında yaşamış, kadın kendisine özgürlük verince Basra ve Bağdat illerinde gönlünce dolaşmıştır.

Güçlü bir ozan olan Beşşar b. Bürd (Başşar bin Burd) felsefeyle ilgili görüşlerini şiirlerinde dile getirdi. Felsefeye duyduğu ilgi nedeniyle Mutezile okulunun kurucusu Vasıl b. Ata ile tanıştı, yakınlık sağladı. Bu okulla ilgili düşünceleri Vasıl b. Ata'dan edindiği söylenir. Yazılı kaynakların bildirdiğine göre dinle en ufak bir ilgisi yoktu, dinsizdi. İslam dininin önerdiği ahlak kurallarına değer vermezdi, gönlünün uyarınca yaşamayı, bağımsız, akıl ilkelerine göre düşünmeyi severdi. Kimi kaynaklar eski İran dinine, özellikle Avesta'da ileri sürülen inançlara bağlı olduğunu ileri sürmektedir. Mutezile'ye olan yakınlığı da bu eski İran dininden kaynaklanırmış. Bir şiirinde "toprak karanlık ateş ise aydınlıktır, bundan dolayı ateş varolduğundan bu yana ona tapılır" diyerek inançlarını açıkladığı görüşü yaygındır.

Şiirlerinde kadınları, eğlenceyi, içkiyi öven ve güçlü bir söyleyişle savunan Beşşar b. Bürd için yaşamak dünyanın tadını çıkarmaktır, elden geldiğince acıdan, üzüntüden uzak kalmaktır. Yeryüzünde

yaşayan insanların çoğu dinlerin etkisiyle yanlış yoldadır, kendiliğinden kötülüğe sapmamıştır. Bir şiirinde dünyanın kötülüklerini, kötü insanları görecek göz vermediğinden dolayı Tanrı'yı övmesi, güzelin, güzelliğin yaşamdan tat almaktan başka bir anlam taşımadığını, bu nedenle bütün olup bitenleri görmenin gereksizliğini ileri sürmesi Halife Mehdi'yi kızdırmış, şiirlerinde kadınları övmesi yasaklanmıştı. Toplumda kötü davranışlarıyla tanınan Vezir Yakub b. Davud'u ağır bir dille yermesi üzerine kendisine yetmiş değnek vurulunca, doksanı geçmiş bir yaşta, öldü.

Beşşar b. Bürd'e göre en iyi yol akıl yoludur, insanın balçıktan yaratıldığı olayı yalandır. Doğru olsa bile, balçıktan yaratılmış bir kimseye bağlanmaktan, tapmaktansa bütün evreni aydınlatan, ona dirilik kazandıran güneşe tapmak çok daha iyidir. Bütün bildiklerimiz yaşadığımız olaylardan, çevreden edinilmiş izlenimlerdir. İnsan doğa varlıkları içinde, taşıdığı us nedeniyle, en üstün varlıktır. Düşüncelerimizin kaynağı duyularımızdır. Mutluluk, üzüntüden ve acıdan uzak yaşamakla, gününü gün etmekle, kötülerden uzak kalmakla sağlanır. İnsana hangi kurallara uyacağını, ne biçim bir davranış ilkesi seçeceğini aklı ve yaşam gösterir. İçinde yaşadığımız evren gerçek olduğuna göre, yalnız düşüncede varolan bir varlık alanını benimsemenin, ona kavuşma özlemiyle oyalanmanın gereği yoktur.

Beşşar b. Bürd benimsediği Mutezile düşünceleriyle usa önem verdiğinden, yaşamdan kaynaklanan bir ahlak ilkesini uyguladığından dolayı kendinden sonra gelenleri uzun süre etkilemiş, özellikle felsefe konularını da içeren şiirleriyle yeni bir çığır açmıştır. Şiirlerinde felsefe sorunlarına düzenli bir yer vermemesine karşılık, Mutezile görüşlerinin yorumlarını içeren dizeler çoktur. Bu nedenle bağımsız bir bilge olmaktan çok, etkili bir ozan diye tanınmıştır. Uzun süre dilden dile dolaşan, bir çok Arap ozanını, düşünürünü etkileyen şiirleri, sonraları bir "Divan"da toplanmıştır.

• KAYNAKLAR: C. Huart, *Arap ve İslam Edebiyatı* (çev. Cemal Sezgin, 1971); D.L. O'Leary, *İslam Düşüncesi ve Tarihteki Yeri* (çev. Hüseyin Yurdaydın, Yaşar Kutluay 1971).

• BAKINIZ: VASIL b. ATA.

BETANCOURT, Romulo
(1908)

Venezuelalı devlet adamı. Venezuela'da demokrasinin yerleşmesi ve iktisadi kalkınmanın sağlanması için çalışmıştır.

22 Şubat 1908'de Venezuela'da Miranda'da doğdu. Orta tabakadan bir aileden geliyordu. Caracas Üniversitesi'nde eğitimini sürdürdüğü sırada General Juan Vicerte Gomez'in diktatörlüğüne karşı öğrencilerin başlattıkları protesto hareketlerine önderlik etti. 7 Nisan 1928'de ayaklanma başarısızlıkla sonuçlandı ve Betancourt tutuklandı. Birkaç hafta tutuklu kaldıktan sonra serbest bırakıldı. Muhalefeti sürdürdüğü gerekçesiyle Kostarika'ya sürgüne yollandı. Burada Komünist Partisi'ne girdi. Ancak Kostarika Komünist Partisi III. Enternasyonal'e girme kararı alınca ayrıldı.

1935'te diktatör Gomez'in ölümü üzerine ülkesine döndü. Sosyal adaletçi Demokratik Ulusal Parti'nin (Partido Democratico Nacional-PDN) kurulmasına öncülük etti. General Eleazar Lopez Contreras hükümeti 1937 ortasında partiyi yasaklayınca bir süre gizlendi. 1939'da yakalandı ve Şili'ye sürgüne gönderildi.

1941'de Isaias Medina Angarita devlet başkanı olunca yeniden ülkesine döndü. PDN'nin devamı niteliğinde Demokratik Hareket (Acción Democrática-AD) adlı partiyi kurdu. Parti, Isaias Medina'ya karşı en güçlü muhalefet hareketi durumuna geldi. 1945'te yapılması gereken seçimlerin yasaklanması üzerine AD genç subayların da desteğiyle bir darbe yaparak iktidarı ele geçirdi. Betancourt, devlet başkanı oldu.

Betancourt'un devlet başkanlığı sırasında demokratik bir anayasa hazırlandı, çeşitli toplumsal sorunları çözmeye yönelik bir reform programı yürürlüğe kondu. Yabancı petrol şirketleri üstündeki devlet denetimi artırıldı ve kârlarının % 50'sini ülke içinde bırakma zorunluluğu getirildi. Sınai kalkınmayı hızlandırmak amacıyla Venezuela Kalkınma Örgütü kuruldu. İşçilerin ve köylülerin örgütlenmesi desteklendi. Bir tarım reformu yasası çıkarılarak köylülere toprak verilmeye başlandı.

1948'de yapılan genel seçimlerde AD'nin adayı Romulo Gallegos devlet başkanı seçildi. Bir yıl sonra Marcos Perez Jimenez bir darbe daha yaparak Gallegos'u devirdi. Betancourt yeniden sürgüne yollandı. On yıl boyunca ABD, Küba, Puerto Rico ve Kostarika'da dolaştı. Yasaklanan AD'nin yurt dışındaki üyelerini örgütledi.

Jimenez 1958'de devrilince ülkesine döndü. Aralık 1958'de yapılan seçimlerle devlet başkanı oldu. 1963'e değin süren devlet başkanlığı döneminde 50.000 aileye toprak dağıtıldı. Örgütlü işçi hareketi gelişti. Toplu sözleşmeler yaygınlaştı. Kalkınma Örgütü aracılığıyla dış rekabete açılan şirketler desteklendi.

Betancourt 1963'te başkanlık süresini tamamladı. Yapılan seçimlerde AD'nin adayı Raul Leoni devlet başkanı seçildi. Betancourt bağımsızlıktan sonra Venezuela tarihinde seçimle işbaşına gelerek süresini tamamladıktan sonra devlet başkanlığını seçimle devreden ilk başkandı.

1964'te yurt dışına çıktı. 1972'ye dek İsviçre'de yaşadı. *El petroleo de Venezuela* ("Venezuela Petrolü") adlı bir kitap yazdı. 1973 seçimlerinden önce Venezuela'ya döndü ve seçim kampanyası sırasında AD'ye destek oldu. Seçimler, AD'nin zaferiyle sonuçlandı ve Carlos Andrés Perez devlet başkanı oldu.

• YAPITLAR (başlıca): *El petroleo Venezuela*, ("Venezuela Petrolü").

• KAYNAKLAR: J. Alexander, *The Venezuelan Democratic Revolution: A Profile of the Regime of Romulo Betancourt*, 1964; J. Martz, *Accion Democratica: Evolution of a Modern Political Party in Venezuela*, 1966.

• BAKINIZ: GALLEGOS, J.V. GOMEZ.

BETHE, Hans Albrecht
(1906)

Alman asıllı ABD'li fizikçi. Yıldızların enerji kaynağı olan etkileşme zincirini açıklayarak, nükleer fiziğin astrofizik alanına ilk uygulamasını gerçekleştirmiştir.

2 Temmuz 1906'da Almanya'nın Elsass-Lothringen bölgesindeki Strassburg (bugün Fransa'da Alsace-Lorraine'de Strasbourg) kentinde doğdu. Bir fizyoloji profesörünün oğlu ve ailenin tek çocuğudur. Frankfurt-am-Main'daki Goethe Lisesi'ni bitirdikten sonra aynı kentteki üniversitede öğrenime başladı. 1928'de Münih Üniversitesi'nden doktorasını alarak önce Frankfurt/Main Üniversitesi'nin Teorik Fizik Enstitüsü'nde, ardından Stuttgart Yüksek Teknik Okulu'nda asistanlık yaptı. 1930-1931 yılları arasında İngiltere ve İtalya'ya giden Bethe, Cambridge Üniversitesi'nde Rutherfort ile, Roma Üniversitesi'nde Fermi ile bir süre çalıştıktan sonra Almanya'ya döndü ve Tübingen Üniversitesi'nde doçent olarak göreve başladı. Ne var ki bu görevi pek uzun sürmedi; 1933'te Hitler iktidara gelmiş, annesi Yahudi asıllı olan Bethe de ülkesinden ayrılmak zorunda kalmıştı.

Katı hal fiziği ve nükleer fizik çalışmaları

Önce İngiltere'ye gidip Manchester ve Bristol üniversitelerinde çalıştı. 1935'te ABD'ye göç ederek Ithaca'daki Cornell Üniversitesi'nde yardımcı profesörlüğe kabul edildi; iki yıl sonra da Wendell Anderson adına kurulmuş özel bir kürsüde profesör oldu. 1939'da, Münih ve Stuttgart'ta birlikte çalıştığı profesörü Ewald'ın kızıyla evlenen, 1941'de de ABD uyruğuna geçen Bethe, 1943-1946 yılları arasında Los Alamos Bilimsel Araştırma Laboratuvarı'nda Teorik Fizik Bölümü'nün başkanlığına getirildi ve bu görevi sırasında, Hiroşima ile Nagasaki'ye atılan atom bombalarının yapımıyla sonuçlanacak olan Manhattan Projesi'ne katıldı. Ancak atom bombasının tasarımında bu denli önemli bir rol oynamasına karşın, nükleer bir savaşın yeryüzünden tüm yaşamı silmeye yetecek ölçüde radyasyon yayacağının bilincindeydi. Bu nedenle bu projede görev almış bazı bilim adamlarıyla birlikte, nükleer silahlanmaya karşı tutumuyla bilinen *Bulletin of the Atomic Scientist* dergisini yayımladı. 1958'de Başkanlık Silahsızlanma Etüd Grubu'nun başkanlığını üstlenerek ve aynı yıl Cenevre'de toplanan Nükleer Denemeleri Yasaklama I. Uluslararası Konferansı'nda ABD heyetinde yer alarak, nükleer silahsızlanmayı büyük bir kararlılıkla destekledi.

Manhattan Projesi ve ilk atom bombası

Savaştan sonra Cornell Üniversitesi'ndeki kürsüsüne dönen ve 1956-1959 yılları arasında Başkanlık Bilim Danışmanlığı Komitesi'nde görev alan Bethe, 1954'te başkanlığını yaptığı Amerikan Fizik Derneği, Ulusal Bilimler Akademisi, Londra'daki Royal Society gibi birçok bilim derneğinin de üyesidir. Nükleer fizik, katı hal fiziği, parçacık-madde etkileşmesi, elektrodinamik, hidrodinamik ve astrofizik alanına değerli katkıları olan çalışmalarıyla, ulusal madalya ve ödüllerin dışında 1955'te Max Planck Madalyasını, 1961'de Fermi Ödülü'nü ve 1967'de Nobel Fizik Ödülü'nü almıştır.

Bethe'nin en üretken yılları, 1920'lerin sonlarına doğru, kuvantum mekaniğinin temellerinin atıldığı bir döneme rastlar. Kuramsal fiziğin altın çağını yaşadığı o yıllarda, fiziksel olaylardan pek çoğunun anlaşılmasına ışık tutan başarılı kuramlar geliştirilmiş ve ileri sürülen her düşünce gerek kuramsal, gerek deneysel düzeyde yeni yeni araştırmalara yol açmıştı. Bu araştırmacı ve kuramcıların en büyüklerinden biri de Bethe'dir. Üstelik Bethe, çoğu araştırmacılar gibi çalışmalarını belli bir alanda kısıtlamayarak pek çok konuya el atmış, gelişmeleri yakından izleyerek çağının bilimsel etkinliğini derleyicilik görevini de üstlenmiştir. Bunun en iyi kanıtı, beş yıl gibi kısa bir sürede, fiziğin üç ayrı dalında yazdığı geniş kapsamlı üç derleme makalesidir. İkisi *Handbuch der Physik*'te, biri *Reviews of Modern Physics*'te yayımlanan bu makalelerde Bethe, atom fiziği, katı hal fiziği ve nükleer fizikteki tüm gelişmeleri sistemli bir biçimde özetleyip sunmakla yetinmemiş, konunun boşluklarını özgün katkılarıyla doldurmuştur. Özellikle nükleer fiziğe ilişkin makalesi, atom çekirdeğinin yapısını, nükleer kuvvetler ve nükleer etkileşmeler kuramını en geniş boyutlarıyla işleyen temel kaynaklar arasında anılır.

Bethe doktora tezinden başlayarak ilk çalışmalarını, kristallerde elektron kırınımı ve yoğunluğu, elektron dalga fonksiyonları, metallerde elektronların davranışı gibi katı hal fiziği alanında yapmıştır. Grup teorisinin kuvantum mekaniğine ilk uygulamalarından birinin de yer aldığı bu çalışmalarda, kristal simetrilerinden yararlanarak elektron dalga fonksiyonlarını hesaplamış, hızlı parçacıkların maddede enerji kaybı problemine büyük katkıda bulunmuştur. Hızlı parçacıkların enerji kaybına ilişkin bilgiler, nükleer fizik deneylerinin ve reaktörlerin tasarımında olduğu kadar radyasyondan korunmada da büyük önem taşır.

Bethe, klasik Maxwell elektrodinamiği ile Einstein'ın foton kuramını birleştiren kuvantum elektrodinamiğinin de öncüsüdür. Bu alanda ilkin, belirli bir sistemde toplam enerjinin sıfırdan büyük olduğu, dolayısıyla parçacıkların birbirinden uzaklaşabildiği saçılma durumlarını inceleyerek, Heitler ile birlikte elektron-pozitron çifti yaratımını ve yüklü parçacıkların yavaşlaması sonucu yaydığı *bremsstrahlung*'un

(yavaşlama ışıması) etki kesitlerini hesaplamıştır. Ardından, toplam enerjinin sıfırdan küçük olduğu ve bu nedenle parçacıkların sonsuz uzaklığa saçılamadığı bağlı durumlara yönelerek, Edwin E. Salpeter (doğ. 1924) ile göreli bağlı durumların hesaplanmasına ilişkin Bethe-Salpeter denklemini geliştirmiştir.

Bethe'nin en önemli çalışmaları nükleer fizik alanındadır. İlk olarak 1934'te proton-nötron sistemini, özellikle bir proton ve nötrondan oluşan döteronun (ağır hidrojen çekirdeği) özelliklerini incelemiş, 1949'da bu probleme "etkin uzaklık" yaklaşımını getirmiştir. Yavaş nötronların yol açtığı etkileşmelerle ilgili çalışmalarında da bugünkü "tabaka modeli"ne yakın bir model geliştirmiştir. Nükleer fizikte enerji düzeyi yoğunluğunun önemini ilk kavrayan ve ilk hesaplamaları yapan, mezon alışverişiyle nükleer kuvvetin hesaplanmasına ve mezon-nükleon saçılmasında faz kayma analizinin uygulanmasına öncülük eden de Bethe'dir.

1942'de, Cambridge'deki Massachusetts Institute of Technology'nin Radyasyon Laboratuvarı'nda balistik ve mikrodalga radarları geliştirme çalışmalarına katılan, roketlerin yer atmosferine girişine ilişkin sorunları inceleyen Bethe'nin, II. Dünya Savaşı dönemindeki en önemli çalışması atom bombası yapımına yönelik araştırmalarıdır. Manhattan Projesi kapsamında yönettiği iki çalışmadan ilki, nükleer patlama için gerekli olan uranyum miktarının plütonyum miktarına oranını ve bu tür bir patlamada açığa çıkacak enerjinin hesaplanmasını amaçlıyordu. İkincisi de, yeterli miktarda uranyum ya da plütonyumun saniyeden daha kısa bir sürede küresel bir kütle biçimine getirilmesi, başka bir deyişle atom bombasını patlatabilmek için gerekli mekanizmanın tasarımıydı. ABD'deki çeşitli araştırma laboratuvarlarında pek çok bilim adamının katkısıyla yürütülen bu proje, ilk atom bombasının yapımıyla sonuçlandı. Ayrıca nükleer reaktörler üzerine de araştırmalar yapan Bethe'nin, nötronun özellikleri, osilatör deneyleri ve reaktör güvenliği konusundaki çalışmaları, hızlı nötron reaktörlerinin tasarımında geniş uygulama alanı bulmuştur.

► Yine de Bethe'nin nükleer fizik konusundaki derin bilgisini ve bu alana katkısını en iyi yansıtan çalışması, 1938'de *Physical Review*'de yayımlanan "Energy Production in Stars" ("Yıldızlarda Enerji Üretimi") adlı makalesidir. Bu çalışmasında, yıldızların içinde gerçekleşen ve bir yıldıza milyarlarca yıl boyunca sıcaklık verecek enerjiyi sağlayan termonükleer etkileşmeler zincirini açıklar. Yıldızların enerjisinin termonükleer etkileşmelerden kaynaklandığı öteden beri biliniyordu. Ancak, karbon çeviriminin bu enerjinin önemli kaynaklarından biri olduğunu ortaya koyan, etkileşme hızlarını ve enerji üretimini hesaplayan ilk fizikçi Bethe'dir. Bu makelesiyle nükleer fiziği, nükleer olayların en doğal ortamı olan yıldızların içine uygulamış, böylelikle nükleer etkileşmeleri yalnızca doğal radyoaktiflik gibi çok sınırlı örneklerde ya da parçacık hızlandırıcıları, nükleer reaktörler gibi yapay ortamlarda gözlemlenen dar çerçeveli bir alan olmaktan kurtarıp nükleer fiziği gerçek yerine oturtmuş ve doğal süreçlere uygulanmasının öncülüğünü yapmıştır.

Bethe'nin yıldızlarda enerji üretimine ilişkin kuramını geliştirdiği 1938 yılına gelinceye değin, Eddington ve başkaları, bir yıldızın içinde varolabilecek fiziksel koşulların belirlenmesi yolunda epeyce yol almışlardı. Güneş'in kütlesi, yarıçapı, parlaklığı, içindeki sıcaklık ve basınç dağılımı da yaklaşık olarak biliniyordu. Ne var ki, 20 milyon derece düzeyinde olduğu sanılan bu büyük sıcaklığı yaratabilecek ve sürüp gitmesini sağlayacak etkileşme zinciri bir türlü tanımlanamıyordu. Bethe, aynı yıl benzer bir kuram geliştiren Alman fizikçi ve düşünür Carl Friedrich Weizsaecker'den bağımsız olarak, Güneş'in içindeki yüksek sıcaklık ve basıncı gözönüne alarak iki tür parçacık etkileşmesinin bir açıklama olabileceğini varsaydı. Güneş'te hidrojen yoğunluğu çok yüksek olduğuna göre, bu etkileşme zinciri ya hidrojen ya da başka hafif element çekirdekleri arasında gerçekleşebilirdi. Lityum, berilyum, bor gibi hafif çekirdekler Güneş'te yeterli yoğunlukta bulunmadığı için, Bethe bunların dışındaki tüm hafif çekirdek etkileşmelerini tek tek inceledi. Sonunda, sürekli enerji sağlayabilecek etkileşmelerin hidrojen çekirdeği (proton) ile helyum çekirdeği ya da başka hafif çekirdekler arasında olabileceği kanısına vardı. Yıldızlardaki yoğun ışıma enerjisini, bir yıldızın iç fiziksel koşulları altında sağlayabilecek yalnızca iki tür termonükleer tepkime söz konusuydu. Bunlardan biri Güneş'in ve soğuk yıldızların temel enerji kaynağı olan proton-proton tepkimesi (hidrojen çevrimi), öbürü ise sıcak yıldızlardan yayılan ışıma enerjisinin büyük bir bölümünü sağlayan karbon-azot çevrimidir (karbon çevrimi ya da Bethe çevrimi).

Proton-proton etkileşmesi

Hertzsprung-Russell diyagramında "temel seri" adıyla sınıflandırılan, aralarında Güneş'in de yer aldığı yıldızlar için başlıca enerji kaynağı, hidrojenin helyuma dönüşmesiyle sonuçlanan proton-proton birleşme (füzyon) tepkimesidir. Bu süreçte önce iki hidrojen çekirdeği (proton, *p*) birleşerek bir ağır hidrojen (döteryum) çekirdeği (döteron, *d*) oluşturur. Yarıömrü 7×10^9 yıl kadar uzun olduğundan yüksek basınç gerektiren bu etkileşmeye pozitif bir beta ışıması eşlik eder, yani döteronun yanı sıra bir pozitif elektron (pozitron, e^+) ile kütlesiz, yüksüz, girim gücü yüksek, hafif bir parçacık olan bir nötrino (ν) yayımlanır. Bu pozitif elektron bir negatif elektronla karşılaşır ve karşı yüklü bu iki parçacık, gamma (γ) ışıması denilen çok yüksek enerjili bir foton yayımlayarak birbirini yok eder; açığa çıkan enerji yaklaşık 1.02 MeV düzeyindedir. Nötrino ise Güneş'in içinden boşluğa doğru ışık hızıyla kaçarak uzaklaşır ve Güneş yüzeyinden yayılan ışıma enerjisinin yaklaşık % 5'i bu nötrinolarla taşınır. Daha sonra döteryum çekirdeği başka bir protonla birleşerek, helyumun hafif izotopu olan ve iki proton ile bir nötron içeren helyum 3 (^{3}He) çekirdeğine dönüşür; bu dönüşüm sırasında da yine bir gamma ışını (γ) yayımlanır. Ardından iki ^{3}He çekirdeğinin birleşmesiyle kararlı bir ^{4}He çekirdeği (alfa parçacığı) ve iki proton oluşur.

◄ *Yıldızların enerji kaynağı*

$p+p\rightarrow d+e^+ + \nu$ (yarıömür 7×10^9 yıl)
$d+p\rightarrow {}^3\mathrm{He}+\gamma$ (yarıömür 4 sn)
$^3\mathrm{He}+{}^3\mathrm{He}\rightarrow {}^4\mathrm{He}+p+p$ (yarıömür 4×10^5 yıl)

biçiminde gerçekleşen bu tepkime zinciri sırasında, dört hidrojen çekirdeği bir helyum çekirdeğine dönüşmüştür. Hidrojen atomunun kütlesi yaklaşık

1.008, helyumunki 4.0026 olduğundan $4\times1.008=4.032-4.0026=0.029$ düzeyinde atom kütlesi, ya da başka bir deyişle, başlangıçtaki kütlenin binde 7'si ışıma enerjisi biçiminde açığa çıkar.

Güneş her saniye 3.86×10^{33} erg enerji yaydığına göre, kütle-enerji eşdeğerlik yasasına uygun olarak ($e=mc^2$, enerji eşittir kütle çarpı ışık hızının karesi), parlaklığını ve sıcaklığını bugünkü düzeyde koruyabilmesi için, Güneş'in içinde her saniye yaklaşık 674 milyon ton hidrojenin 670 milyon ton helyuma dönüşmesi, demek ki saniyede yaklaşık 4 milyon tondan çok kütle kaybına uğraması gerekir.

Karbon çevrimi

Sıcaklığı 18 milyon dereceyi aşan parlak yıldızlarda ise, enerji üretiminin sorumlusu, daha hızlı bir çekirdek tepkimesi olan karbon çevrimidir. Bu çevrimde de, tıpkı hidrojen çevriminde olduğu gibi, gerçekte bir proton-proton birleşmesi söz konusudur ve dört hidrojen çekirdeği (proton) sonuçta yine bir helyum çekirdeğine dönüşür, yalnız karbon 12 tepkimeyi hızlandıran bir katalizör rolü oynar.

$^{12}C+p\rightarrow{}^{13}N+\gamma$ (yarıömür 40.000 yıl)
$^{13}N\rightarrow{}^{13}C+e^{+}+\nu$ (yarıömür 10 dak.)
$^{13}C+p\rightarrow{}^{14}N+\gamma$ (yarıömür 7.000 yıl)
$^{14}N+p\rightarrow{}^{15}O+\gamma$
$^{15}O\rightarrow{}^{15}N+e+\nu$ (yarıömür 1.000.000 yıl)
$^{15}N+p\rightarrow{}^{12}C+{}^{4}He+\gamma$ (yarıömür 20 yıl)

biçiminde yazılabilecek bu etkileşme zincirinde, ilkin bir karbon 12 çekirdeği (^{12}C) bir hidrojen çekirdeğini (proton, p) yakalayarak bir azot 13 çekirdeği (^{13}N) oluşturur ve bir gamma ışını (γ) yayımlar. ^{13}N çekirdeği radyoaktif olduğundan, pozitif bir beta ışıması (bir pozitron, e^{+} ve bir nötrino, ν) yayarak parçalanır ve karbon 13 çekirdeğini verir. ^{13}C çekirdeği kararlıdır, varlığını sürdürür ve yeni bir protonla birleşerek, yine bir gamma ışıması eşliğinde, atmosferin bileşimindeki kararlı azot 14'e (^{14}N) dönüşür. Bu çekirdek de yeniden bir proton yakalayarak, oksijenin izotopu olan ^{15}O çekirdeğini oluşturur. Kararsız olan ^{15}O çekirdeğinin, bir pozitron ve bir nötrino (pozitif beta ışıması) yayarak parçalanmasından doğan azot 15 (^{15}N) çekirdeği de dördüncü bir protonla etkileşerek, bir ^{4}He çekirdeği (alfa parçacığı) ile yeniden, çevrimin başlangıcındaki ^{12}C çekirdeğini verir ve bir gamma ışıması yayar.

Bethe'ye 1967 Nobel Fizik Ödülü'nü kazandıran bu çalışması, her iki çevrimde de yıldızlardan boşluğa yayılan nötrino akışının bugüne değin saptanmamış olmasına karşın, yıldızların enerji üretimine tutarlı bir açıklama getirmiştir ve yıldızların evriminin anlaşılmasında çok önemli bir adımdır.

• **YAPITLAR (başlıca):** "Elektronentheorie der Metalle", *Handbuch der Physik*, XXIV, 1933, ("Metallerin Elektron Kuramı"); "Nuclear Physics", *Reviews of Modern Physics*, IX, 1937, ("Nükleer Fizik"); "Energy Production in Stars", *Physical Review*, LV, 1938, ("Yıldızlarda Enerji Üretimi"); "Quantum Mechanics of One and Two Electron Atoms" (E.E. Salpeter ile), 1957, ("Bir ve İki Elektronlu Atomun Kuvantum Mekaniği"); *Elementary Nuclear Theory*, 1948, ("Nükleer Teoriye Giriş"); *Intermediate Quantum Mechanics*, 1964, ("Orta Kuvantum Mekaniği").

• **KAYNAKLAR:** R.E. Marshak, *Perspectives in Modern Physics*, 1966.

• **BAKINIZ:** CHANDRASEKHAR, EDDINGTON, FERMI, GAMOW, HEITLER, HERTZSPRUNG, HOYLE, J. NEUMANN, OPPENHEIMER, PAULI, H.N. RUSSEL, TELLER, WEIZSAECKER.

BETHMANN HOLLWEG, Theobald von
(1856-1921)

Alman devlet adamı. 1907-1917 arasında başbakanlık yapmıştır.

29 Kasım 1856'da Almanya'da Bradenburg kentinde, Hohenfinow'da (günümüzde DAC'de) doğdu, 2 Ocak 1921'de aynı yerde öldü. Frankfurt'lu bankacı bir ailenin çocuğuydu. Strassburg, Leipzig ve Berlin'de hukuk öğrenimi gördü. Çeşitli devlet kademelerinde görev aldı. 1905'te Prusya içişleri bakanı, 1907'de de Alman İmparatorluğu içişleri bakanı oldu.

14 Temmuz 1907'de Prens Bernhard von Bülow'un görevden ayrılması üzerine başbakan oldu. Mart 1909-Şubat 1912 arasında deniz kuvvetlerinde silahların azaltılmasıyla ilgili olarak İngiltere'yle sürdürdüğü görüşmeler sonuçsuz kaldı. Ama İngiltere Dışişleri Bakanı Sir Edward Grey'le birlikte Balkan Savaşı'nın genişleyerek Avusturya-Macaristan ile Rusya arasında büyük bir çelişki halini almasını engelleme konusunda başarılı oldu.

Bethmann 1911'de bir sosyal güvenlik yasasının çıkartılmasında ve Alsace-Lorraine için liberal nitelikte bir anayasanın kabul edilmesinde etkili oldu. Başbakanlığı döneminde seçim sistemine yönelik bazı sınırlı reformlar yapıldı, ordunun genişletilmesiyle ilgili olarak da bir yasa hazırlandı.

1914'te savaşın çıkmasını engellemek için çaba gösterdi. Genelkurmay'la anlaşmazlığa düştüğü için bu konuda etkin olamadı. 1916'da savaşa katılması söz konusu olan ABD'nin tarafsız kalmasını sağlamaya çalıştı. ABD'nin savaşa girmesi kesinleşince bir denizaltı savaşı sürdürülmesinden yana olanlara şiddetle karşı çıktı. Genelkurmay'la aralarındaki sürekli anlaşmazlık nedeniyle barış görüşmelerinden kısa bir süre önce istifaya zorlandı.

• **YAPITLAR (başlıca):** *Betrachtungen zum Weltkriege*, 1921, ("Dünya Savaşı Üzerine Değerlendirmeler").

BETİL, Turgay
(1940)

Türk grafikçi. Afişte görsel algılamanın kültürel boyutunu vurgulamıştır.

27 Ocak 1940'ta doğdu. Ortaöğrenimini bitirdikten sonra bir yıl süreyle Ankara'da Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi İtalyan Filolojisi Bölümü'ne devam etti. 1959'da İstanbul'da Güzel Sanatlar Akade-

misi Dekoratif Sanatlar Bölümü'ne girdi. Öğrenci olduğu sırada amatör tiyatro ile uğraştı ve çeşitli dergilerde karikatürler çizdi. 1965'te Akademi'yi bitirdikten sonra reklam ajanslarında sanat yönetmeni olarak çalıştı. "Binbirgece Çocuk Tiyatrosu"nu kurarak bu tiyatroda dekor ve kostüm çalışmalarının yanı sıra oyuncu olarak da görev aldı. Aynı dönemde Devlet Tiyatroları için oyun afişleri yaptı. 1968-1974 arasında Varşova Afiş Bienalleri'ne çağrılı olarak katıldı. 1970'li yıllarda Türkiye dışındaki grafikle ilgili çeşitli yayın organlarında çalışmalarından örnekler yer aldı. 1974'te İstanbul'da ilk kişisel sergisini açtı. Aynı yıldan başlayarak İstanbul Devlet Güzel Sanatlar Akademisi'nde ve Uygulamalı Endüstri Sanatları Yüksek Okulu'nda öğretim görevlisi olarak çalıştı. *"Grafik Tasarımında İnsan Algılarının Önemi ve Çağdaş Durumu"* başlıklı bir doktora çalışması bulunmaktadır.

BETTANÎ
(858-929)

Arap astronomi bilgini. Gözlem sonuçlarının doğruluğu ve özellikle küresel trigonometri bilgisiyle astronomiyi çağlar boyunca etkilemiştir.

Ebu Abdullah Muhammed b. Cabir b. Sinan el-Bettanî, büyük bir olasılıkla 858'de, Sâbiiler'in din ve kültür merkezi olan Harran (Anadolu'da, bugün Urfa ili içinde) ya da dolaylarında doğdu. Önceleri Sâbii dininden olduğu, sonradan İslamlık'ı benimsediği sanılan Bettanî, Harran'dan ayrılıp Fırat ırmağının sol kıyısındaki Rakka kentine yerleşen ailesiyle birlikte orada yaşadı. 877'de başladığı astronomi gözlemlerini yaşamının sonuna değin sürdürdü. 929'da Bağdat'tan dönerken Samarra yakınlarındaki Kasr el-Cis'te öldü. Orta Çağ Avrupası'nda Albatenius ya da Albategni adıyla tanınırdı.

Bettanî'nin, kaynaklarda sözü edilen dört yapıtından yalnız biri, en önemli çalışması olan *el-Zic* ("Astronomi Tabloları") çağımıza ulaşabilmiştir. Gözlem sonuçlarını topladığı bu yapıt yalnız Arap astronomlarını etkilemekle kalmamış, 12. yy'da Latince'yeçevrilerekOrta Çağ ve Rönesans Avrupası'nda astronominin ve küresel trigonometrinin gelişmesine yön vermiştir. Bettanî tutulum düzleminin eğikliğini, dönencel yılın ve mevsimlerin uzunluğunu, Güneş'in gerçek ve ortalama yörüngelerini çok doğru olarak belirlediği bu yapıtında, Ptolemaios'un gözlem sonuçlarındaki birçok yanlışı da düzeltmiştir. Ilım noktalarının devinmesini gözönüne alarak, Güneş'in yeröte noktasının Ptolemaios'un söylediği gibi sabit olmadığını, bu nedenle ortalama ve gerçek zaman arasındaki farkı veren zaman denkleminin yüzyıllık yavaş bir değişikliğe uğradığını ilk açıklayan Bettanî'dir.

15. yy'da Regiomontanus küresel trigonometri problemlerinin çözümünde büyük ölçüde Bettanî'den yararlanmış, 18. yy'da ise Dunthorne, Ay'ın hareketinin yüzyıllık ivmesini hesaplarken Bettanî'nin Ay ve Güneş tutulmalarına ilişkin gözlemlerine başvurmuştur.

- **YAPITLAR (başlıca):** *Kitabu Ma'rifeti'l Metali'l-Buruc fi ma Beyne Erbai'l-Felek*, ("Çeyrek Gökküre Dilimleri Arasındaki Alanda Burçlarkuşağı Takımyıldızlarının Yükselimi Üzerine Kitap"); *Risale fi Tahkiki Akdari'l-İttisalat*, ("Astroloji Uygulamalarındaki Niceliklerin Kesin Değerleri Üzerine Kitapçık"); *Şerhü Makalati'l-Erbaa li-Batlamyus*, ("Batlamyus'un Dört Kitap'ına Şerh"); *el-Zic*, ("Astronomi Tabloları").
- **KAYNAKLAR:** J. M. Millas, *Actes du Congrès international des Orient*, 1931; J. Vernet ve J.J. de Orus "Transformación de coordenadas astronómicas entre los árabes", *Gaceta Matematica*, I. (3), 1950.
- **BAKINIZ:** BÎRÛNÎ, BİTRÛCÎ, HÂRİZMÎ, PTOLEMAİOS, REGIOMONTANUS.

BETTELHEIM, Bruno
(1903)

Avusturya asıllı ABD'li psikolog. Nazi toplama kampları konusundaki incelemeleri ve çocukluk psikolojisi ile ilgili çalışmalarıyla tanınmıştır.

28 Ağustos 1903'te Viyana'da doğdu, 1938'de Viyana Üniversitesi'nden psikoloji doktorası aldı. 1938'de Naziler'in Avusturya'yı ilhak etmeleri üzerine Almanya'daki Dachau ve Buchenwald toplama kamplarına gönderildi. 1938-1939 yılları arasında, hem mesleği gereği, hem de kampların yıkıcı havasından kişiliğini koruyabilmek için tutsakların ruhsal durumlarını inceledi. 1939'da serbest bırakıldı ve ABD'ye giderek Chicago Üniversitesi'nde İlerici Eğitim Derneği'nde araştırmacı olarak çalışmaya başladı. 1942-1944 arasında Illinois'deki Rocford College'de öğretim üyeliği yaptı. 1944'de ABD vatandaşlığına kabul edildi. Aynı yıl Chicago Üniversitesi'nde psikoloji ve psikiyatri dersleri vermeye başladı ve üniversiteye bağlı Sonia Shankman Orthogenic Okulu'nun başkanlığına getirildi. Burada 6-14 yaşları arasındaki içekapanık çocukların sorunları üzerinde

çalışarak otizm konusundaki kuramlarını geliştirmeye başladı. 1947'de doçent, 1952'de profesör olan Bettelheim, çok sayıda psikoloji ve psikanaliz kurumunun üyesidir.

Nazi toplama kampları üzerine görüşler

Bettelheim, Dachau ve Buchenwald toplama kamplarında geçirdiği iki yıl içinde bireylerin ve kitlelerin aşırı gerginlik durumlarında gösterdikleri belirtileri ve tepkileri incelemiş ve görüşlerini 1943'te yayımladığı "Individual and Mass Behavior in Extreme Situations" ("Aşırı Durumlarda Birey ve Kitle Davranışları") başlıklı makalesinde ortaya koymuştur. Kısa zamanda büyük ilgi toplayan bu makalesinde, toplama kamplarının amacının sadece düşmandan öç almak olmadığını, bu kamplarda Almanya'yı ve başka ülkeleri yönetecek genç Gestapo adaylarının eğitildiğini, aynı zamanda insanların nasıl yönetileceğini araştırmak için laboratuvarlar kurulduğunu ileri sürmüştür. Bettelheim'a göre, kişiliğini koruduğu sürece bireyin her türlü baskı ve acıya dayanabildiğini gören Gestapo yöneticileri, bu kamplarda tutsakları uysal kitleler haline sokarak onları yönetenlere bağımlı çocuksu yaratıklar haline getirirler. Uygulanan yöntemler sonucunda kamptaki tutsak kısa sürede kişisel özelliklerini ve bağımsızlığını yitirerek kendisini büyük bir kitlenin önemsiz bir parçası gibi görmeye başlar. Gestapo'dan nefret etse de, işkence edenin sonsuz gücüne karşı koyamadığından, o gücü kabullenir ve öfkesini kendi gibi tutsak olanlara çevirir. Acıya karşı korunabilmek için çocuklaşır. Kendisi gibi çocuklaşmayanı ve Gestapo'ya bağımlı olmayanı kendisine benzetmeye yönelir. Zamanla Gestapo'nun yöntemlerine inanmak ve onunla özdeşleşmek yaygın bir tutum olmaya başlar.

Bettelheim, çocukluktaki içekapanma (otizm) üzerindeki görüşlerini oluştururken Nazi toplama kamplarındaki gözlemlerinden yararlanmıştır. İlk kez 1943'te Leo Kanner tarafından tanımlanan çocukluktaki içe kapanış konusundaki incelemeleri Bettelheim'a büyük ün kazandırmıştır. Kanner, Rimland, Rutter gibi bilim adamlarının getirdikleri tanımlar sayesinde diğer çocuk psikozlarından ve geri zekâlılıktan ayırt edilebilen otizmin nedenleri fizyolojik, nörolojik ve gensel etkenlerle açıklandığı gibi, psikolojik etkenlere de bağlamaktadır. Çocukluk otizmini psikolojik yaklaşımla açıklayanların başında Bettelheim gelir.

Kibbutz eğitimi üzerine gözlemler

Bettelheim'a göre toplama kamplarındaki tutsakların gösterdikleri umutsuzluk ve isteksizlik, içe kapanışın belirtilerinin aynıdır. Tutsaklar çevreleri üzerinde hiçbir etki gösteremediklerinden benliklerini Gestapo'ya nasıl teslim ediyorlarsa, ana babası tarafından itilen ve itildiğini tekrar tekrar hisseden çocuk da derin bir umutsuzluğa ve kayıtsızlığa düşer. Ana babayı uyarmak için gösterdiği çabalar sonuç vermemiştir, kendi dışındakileri etkileme gücüne sahip değildir. Çocuk kendini aciz hisseder; acizlik de hayal kırıcı, acı vericidir. Yaşadığı acıyı çevresine belirtmekte de bir yarar görmez olur, çünkü eski çabaları zaten sonuç vermemiştir. Bu nedenle artık dışındakilere yönelmez, dünyayla ilişki kurmak istemez. Tersine, acılardan korunabilmek için "boş bir kale" kurar ve o boş kalenin içinde var olmayı yeğler. Bu tür çocukların belirli davranışları alışkanlık halinde yineleyen hareketleri ve işitilen sözcüklerin tam olarak tekrarı, çevredeki insanlarla ilişki kurma çabalarını yansıtmaz. Ailesi çocuğu nasıl ittiyse, o da bu hareketlerle dış çevreyi iter. Kendine özgü zengin bir düş dünyası kurar ve onunla yaşar.

Çocuklukta içekapanışın nedenleri

Kanner, Rutter ve Rimland'ın içeyönelik çocuklarda izledikleri "her şeyin aynı kalmasındaki" ısrarlı tutumu Bettelheim da saptamış ve bunun nedenini çocuğun kurduğu boş kaleyi koruma çabalarına bağlamıştır. Ani değişme ve harekete şiddetle karşı koyan bu çocuklar, durağan çevreleri yeğlerler. Ana babaları ve diğer insanlar onları ittiği, onlara acı verdiği için ilgilerini cansız nesnelere çevirirler.

Bettelheim'a göre çocukluktaki içeyönelişte ana baba en önemli rolü oynar. Bettelheim'ın bu görüşü başka araştırmacılar tarafından da doğrulanmıştır. Örneğin Kanner daha 1940'larda içine kapanık çocukların ana babalarının soğuk, duyarsız, ayrıntı meraklısı, içedönük aydınlar olduklarını gözlemlemiş ve onlar için "duyguların buzlanması" deyimini kullanmıştır. Başka araştırmacılar da bu tür çocukların ana babalarının genellikle insanlarla ilişki kuramadıklarını saptamışlardır. Ne var ki, Bettelheim'ın kuramı da dahil, bu savların hiçbiri bugün kesinlik kazanmış değildir. Öte yandan otizmi gensel, fizyolojik, nörolojik nedenlere bağlayanlar, bu konuda etkin iyileştirme yöntemleri geliştirememişlerdir.

Bettelheim Chicago Üniversitesi'nde içeyönelik çocukların tedavisi için kurulan bir okulu uzun yıllar yönetmiştir. Bettelheim'a göre "boş kale"sinin içine saklanmış olan çocuğu tekrar dünyaya çekebilmek için ona sınırsız sevgi ve saygı gösterilmesi gerekir. Ancak bu yolla çocuk yavaş yavaş kendisine bakan insanlara güvenmeye başlayabilecek, onlarla yeniden ilişki kurma çabaları gösterebilecek ve boş kalesini terk edebilecektir.

1964'te İsrail'deki birçok Kibbutz'da incelemeler yapan Bettelheim, Amerikan orta sınıfının uyguladığı çocuk yetiştirme yöntemlerinin uluslararası geçerliliğini sorgulamıştır. Erickson'un kalıtımın yanı sıra çevrenin de önemini vurgulayan epigenetik kuramının etkisiyle, her ortamın çocukta o ortama uygun davranış biçimleri geliştirdiğini ve eğitimin değişen toplumsal koşullara uyması gerektiğini savunmuştur. Amerikan toplumunda görülen ve sayısı her gün artan ruhsal bozuklukların, alkolizmin, uyuşturucu madde alışkanlıklarının Kibbutz'larda yetişen gençlerde izlenmediğini saptayan Bettelheim, İsrailliler'in eğitim sisteminin o ortam için en uygun yöntem olduğunu ileri sürmüştür. Bettelheim'a göre İsrailli gençlerin kendilerini yetiştiren büyüklerden farklı bir dünya görüşüne sahip olmaları, kendi aralarında çok sıkı bağlar kurulmasına yol açmıştır. Ana babalarının dinsel inançlara gösterdikleri aşırı bağlılığı, gençler Kibbutz inançlarına göstermektedirler. Bu gençlerin çoğu nesnel, mantıklı, duygusallıktan uzak ve gerçekçidir. Ana babaları tarafından büyütülmedikleri için kendi çocuklarının da Kibbutz'larda büyümelerini doğal karşılamakta, komünal eğitimin çocuk ile ana baba arasında doğuracağı duygusal uzaklığı önemsememektedirler.

Bettelheim aşırı hareketli çocukları da incelemiş ve "diathesis-stress" diye bilinen bir kuram ortaya atmıştır. Bettelheim'a göre bazı çocuklarda doğuştan var olan aşırı hareketlilik ana babanın yanlış tutumuy-

Resim 128
Gian Lorenzo BERNINI
"Azize Theresa"nın Vecdi" *(Santa Maria della Vittoria Kilisesi-Roma, İtalya)*

Resim 129
Gian Lorenzo BERNINI
San Pietro Kilisesi baldakeni (Roma, İtalya)

Resim 130
Gian Lorenzo BERNINI
***Sant' Andrea al Quirinale Kilisesi** (Roma, İtalya)*

Resim 131
Pedro BERRUGUETE ***"Aziz Petrus"*** *(Prado Müzesi-Madrid, İspanya)*

la desteklenince daha da pekişmektedir. Örneğin, yapısı gereği kimi zaman canlı kimi zaman durgun olan bir çocuğun annesi çocuğun değişkenliği karşısında huzursuzluk duyup sinirlenebilir. Çocuğun uslu olmasını istedikçe ve bunu sağlayamadıkça, anne ile çocuk arasındaki ilişki bir savaşa dönüşebilir. Annenin hatalı tutumundan kaynaklanan kısır döngü, okulda da belirince ve tekrarlanınca, çocuk aşırı hareketli bir kişilik kazanır.

• YAPITLAR (başlıca): *Love is Not Enough*, 1950, ("Sevgi Yeterli Değildir"); *Truants from Life*, 1954, ("Hayattan Kaçanlar"); *The Informed Heart*, 1960, ("Bilgili Yürek"), *The Empty Fortress*, 1967, ("Boş Kale"); *Children of the Dream*, 1967, ("Düş Çocukları").

• KAYNAKLAR: W.Goldfarb, "Distinguishing and Classifying the Schizophrenic Child"), *American Handbook of Psychiatry*, S. Arieti (der.), 1966; L. Kanner, *Child Psychiatry*, 1957; P.B. Neubauer, "Disordes of Early Childhood," *American Handbook of Psychiatry*, S. Arieti (der.), IX, 1966.

BAKINIZ: ERICKSON.

BETTELHEIM, Charles
(1913)

Fransız iktisatçı. Planlama ve sosyalist ülkeler konularında çalışmaları olmuş, kapitalizmden sosyalizme geçiş aşamasındaki toplumlarla ilgili araştırmalar yapmıştır.

Paris'te doğan Bettelheim 1931'de Paris Üniversitesi'ni bitirdi ve aynı üniversiteden 1939'da iktisat doktorasını aldıktan sonra Caen Üniversitesi'nde öğretim üyesi olarak göreve başladı. 1944-1948 arasında Çalışma Bakanlığı'nda Uluslararası İlişkiler ve Sosyal Araştırmalar Merkezi müdürlüğü, 1945-1950 arasında Ecole Nationale d'Organisation Economique et Sociale'de, 1948-1952 arasında Ecole Nationale d'Administration'da öğretim üyeliği yaptı. 1948'den bu yana Ecole Pratique des Hautes Etudes'de Araştırmalar Direktörü olarak görev yapmakta olan Bettelheim, 1958'den beri Institut d'Etude du Développment Economique et Sociale'de öğretim üyeliğini de sürdürmektedir. Aynı zamanda Centre d'Etudes de Planification Socialiste'nin de müdürü olan Bettelheim, *Problémes de Planification* dergisinin de editörüdür. Danışman olarak Hindistan, Kamboçya, Cezayir, Gine, Mali, Küba ve Mısır gibi ülkelerde çalışmış ve araştırma amacıyla Sovyetler Birliği ve Çin Halk Cumhuriyeti'nde bulunmuştur.

1960'lara gelinceye kadar planlama sorunları ile uğraşan Bettelheim, özellikle 1960'ların ikinci yarısında yoğun bir biçimde kapitalizmden sosyalizme geçişin sorunları ile ilgilenmeye başlamıştır. Bu konuda bir yandan Althusser ve Balibar'ın Marxist yöntem konusundaki çalışmalarından, diğer yandan Çin ve Küba devrimlerine ilişkin gözlem ve deneyimlerinden büyük ölçüde etkilenmiştir. 1962-1967 arasında yayımlanan bazı çalışmalarının toplandığı *La Transition vers l'Economie Socialiste* (Sosyalist Ekonomiye Geçiş Sorunları) adlı kitabında, meta ve para ilişkilerinin sürdürüldüğü sosyalizme geçiş sürecindeki ülkelerde iktisadi planlamaya karşın, göreli olarak birbirinden bağımsız çalışan ekonomik birimlerin varlığı arasındaki ilişkiyi ortaya koyar. Buradaki çözümlemede, meta, para ve ücret ilişkilerinin varlığını, insan iradesinden bağımsız, gerçek sosyal ilişkilerin varlığı ile açıklar. Bu nedenle toplumsal ilişkileri değiştirmeden, meta ve para ilişkilerinin ortadan kaldırılamayacağını vurgular.

Sosyalizme geçiş süreci

Bu kitabın 1967'de yazılmış olan son bölümünde ve önsözünde Bettelheim sosyalizme geçişin tek yönlü bir yol olmadığına, aslında "kapitalizm ile sosyalizm arasında geçiş"ten söz etmenin daha doğru olacağına değinir. Ona göre bu geçiş toplumu sosyalizme götürebileceği gibi kapitalizmin geri gelmesine de yol açabilir. Bettelheim bu son durumu "devlet kapitalizmi" diye adlandırır.

1960'ların ikinci yarısında Çin'de başlayan Kültür Devrimi ve 1968'deki Çekoslovakya olayı Bettelheim'in düşüncelerini ve çalışmalarını büyük ölçüde etkilemiştir. Bir yandan, kapitalizm ile sosyalizm arasındaki geçiş aşamasında bulunan toplumsal oluşumları çözümlemek için gerekli kavram ve kategorileri belirlemeye, üretmeye çalışmıştır. Öte yandan, bu çalışmalardan yararlanarak Sovyet toplumunu incelemeye girişmiştir.

1970'te yayımlanan *Calcul Economique et Formes de Propriéte* (İktisadi Hesaplama ve Mülkiyet Biçimleri) adlı kitabı ilk tür çalışmalarının sonucudur. Bettelheim burada, parasal ve iktisadi hesaplamanın geçiş toplumlarındaki anlamını, meta ilişkilerinin varoluş koşullarını ve etkilerini ortaya koyar. Ona göre başarılı bir geçiş iktisadi, siyasi ve ideolojik ilişkilerin belirli biçimlerde dönüştürülmesini gerektirir. Bu dönüşümler ancak sınıf savaşımı sonucu gerçekleştirilebilir. Bu kavramsallaştırma ve kuramsallaştırma sonunda, Bettelheim'in Sovyetler Birliği konusundaki değerlendirmesi, bu ülkede geçişin başarılı olmadığı ve devlet kapitalizminin varolduğu biçimindedir.

Sınıf ilişkileri sorunu

Bu durumun nasıl oluştuğu ve ne tür bir tarihsel süreç içinde ortaya çıktığını *Les Luttes de Classes en URSS* (Sovyetler Birliği'nde Sınıf Mücadeleleri) kitabında ele almaktadır. Bu çalışmanın birinci cildinin önsözünde Bettelheim, geçiş toplumlarının nasıl incelenmesi gerektiği ve Sovyet toplumu konusundaki değerlendirmelerini özetler. Buna göre geçiş toplumlarının sağlıklı bir biçimde incelenmesi için, her şeyden önce bugüne kadar çok sık yinelenen üç temel yanlıştan kurtulmak gerekir.

a) Sınıf ilişkilerini hukuksal olarak tanımlamak ve üretim araçları üzerindeki özel mülkiyetin kalkması ile birlikte burjuvazinin de ortadan kalkacağını düşünmek yanlıştır. Sınıflar, gerçek üretim ilişkilerinden kaynaklanır ve ancak bu ilişkilerin dönüştürülmesi sonucu ortadan kalkar. Sınıf yapısı da böyle değişir. Bettelheim'e göre Sovyetler Birliği'nde gerçek üretim ilişkileri bazı değişikliklere uğramışsa da köklü biçimde dönüştürülmemiş ve Çarlık Rusyası'ndaki burjuvazinin yerini yeni bir yönetici sınıf, "devlet burjuvazisi" almıştır.

b) Üretici güçlerin gelişmesini tarihin motoru olarak gören ve üretim ilişkilerini tek yönlü bir biçimde üretici güçlere bağımlı kılan görüş de yanlıştır. Üretici güçlerin sosyalizme ulaşmayı sağlayacak biçimde gelişmesi için öncelik insanların ve aralarındaki ilişkilerin dönüştürülmesine verilmelidir.

Devlet kapitalizmi kavramı

c) Kuramsal olarak, özel mülkiyet ve sınıflarla birlikte bir baskı aracı olan devletin de ortadan kalkması beklenir. Bunun gerçekleşmemesi Sovyetler Birliği'nde karşı devrimci eğilim ve eylemlerin varlığına bağlanmıştır. Troçki'nin ileri sürdüğü ekonomik nedenleri de kabul etmeyen Bettelheim'e göre gerçek neden sınıf savaşımının sürmekte olmasıdır. Çünkü çıkarları birbiriyle çatışan sınıflar proletarya diktatörlüğünde de varlıklarını sürdürmektedirler. Bettelheim bu tür yanlışların Marxism'in "ekonomist" yorumunun bir sonucu olduğunu ileri sürer. "Ekonomizm"i ise "sosyal ilişkilerin dönüşümünü tek taraflı olarak üretici güçlerin gelişmesine bağımlı kılan görüş" olarak tanımlamaktadır. "Ekonomizm"in Sovyetler Birliği Komünist Partisi tarafından da benimsendiğini söyleyen Bettelheim, bu durumu parti içinde belirli görüş ve çıkarları olan yöneticilerden, iktisat uzmanlarından, plancılardan, mali yöneticilerden ve benzerlerinden oluşan bir tabakanın ortaya çıkmasına bağlar. Bu süreç içinde Stalin'in oynadığı rol abartılmamalıdır. Stalin parti içinde varolan "ekonomist" eğilimleri yansıtmış, dile getirmiştir.

Bettelheim'e göre Rusya'da devrimci güçler eski düzenin yerine yeni, gerçek bir sosyalist toplum kurmada karşılaştıkları çok karmaşık ve güç sorunların üstesinden gelmek için hem çok güçsüzdüler, hem de dayanacakları tarihsel bir deneyim yoktu. Bu nedenle çarlık bürokrasisini büyük ölçüde muhafaza ettiler. Burjuva devlet aygıtının bu biçimde varlığını sürdürmesi, burjuva ilişkilerinin yeniden ortaya çıkması ve korunması açısından verimli bir ortam oluşturdu. Burjuva tavır ve ilişkileri tarımda ve sanayide de sürdürüldü. Hiyerarşik iş bölümü, uzmanların ayrıcalıklı durumu, prim sistemi, maddi özendiriciler NEP (1921-1929) döneminde sürdürüldü, planlı dönemde güçlendirildi. Geçmişte birikimi sağlamak için yaratılan ayrıcalıklar resmi olarak sosyal ilişkiler sisteminin bir parçası durumuna geldi. Başlangıçta durumun farkında olan parti yöneticileri sonraları bu anlayışı da yitirdiler ve revizyonizm resmi ideoloji oldu. Artık Komünist Parti sistemi düzeltmeye değil güçlendirmeye çalışmaktadır. Bettelheim bu gelişmelerin nedenini şöyle açıklıyor: Devrimle devletin ele geçirilmesi ve mülkiyet sisteminin değiştirilmesi üretim ilişkilerinde köklü değişikliğin ön koşullarını yaratmakla birlikte temelli değişiklikler yavaş, uzun ve karmaşık mücadeleler sonucunda gerçekleştirilebilir. Bettelheim bunu sınıf mücadelesi olarak adlandırıyor. Ona göre bu yeni tür sınıf mücadelesi devrim sonrasında devlette ve ekonomide güç ve ayrıcalığa sahip olanların konumlarını koruma, toplumdaki durumlarını sürdürme ve sağlamlaştırmanın yeni yollarını bulma çabalarını içerir. Devrim sonrasının toplumunda sınıf mücadelesi, toplumsal iş bölümünden farklı konumlara sahip grupları birbirinden ayıran gerçek eşitsizlikler üzerinde odaklaşma eğilimindedir. Ayrıcalıklı konuma sahip olanlar bu durumlarını güçlendirmeye, meşrulaştırmaya çalışırlar. Bunların karşısında tüm ayrıcalıkları, sınıf farklılaşmasını ortadan kaldırmayı amaçlayan işçi sınıfı ve köylüler vardır. Bu sınıf mücadelesinin sürdürüldüğü en önemli alan ise partidir.

Bettelheim'e göre Sovyetler Birliği sınıflı bir toplumdur ve bir yanda devlet burjuvazisi, öte yanda yaşamak için emeğini satmak zorunda olan, sömürülen ve emek süreci üzerindeki denetimini yitiren proletarya vardır. Planlarda kapitalist birikim yasaları ve kârlılık, üretici güçlerin nasıl kullanılacağını belirlemektedir..Ortaya çıkan, temelde kapitalist ilişkilerin geçerli olduğu bir tür kapitalist toplumdur. Bettelheim bunu "devlet kapitalizmi" olarak adlandırmaktadır. Ona göre gelecek konusunda karamsar olmaya gerek yoktur. Çünkü işçi ve köylülerin sınıf mücadelesi sürmektedir ve sonunda bu sınıflar gücü yeniden ellerine geçirip sosyalizmi kurmaya başlayacaklardır.

Bettelheim'in en önemli katkısı, kapitalizmden sosyalizme geçiş aşamasındaki toplumsal oluşumlarda meta ilişkilerinin varoluş koşullarını ve etkilerini incelemiş olmasıdır. Ancak bunu yaparken açık seçik ve iyi tanımlanmış bir "sosyalist üretim tarzı" kavramı ortaya koymamaktadır. Bettelheim tarafından Sovyetler Birliği'ni ve Avrupa'daki diğer sosyalist ülkeleri nitelemekte kullanılan "devlet kapitalizmi" kavramı da kuramsal açıklığa kavuşturulmuş ve çelişkilerinden arındırılmış değildir.

• **YAPITLAR** (başlıca): *La Planification Soviétique* 1939, ("Sovyet Planlaması"); *L'Economie Allemande sous le Nazisme*, 1946, (Nazizm Döneminde Alman Ekonomisi, 1983); *Problémes Théoriques et Pratiques de Planification*, 1946, ("Planlamanın Kuramsal ve Pratik Sorunları"); *Bilan de l'Economie Française, 1919-1946*, 1947, ("Fransız Ekonomisinin Bilançosu 1919-1946); *Esquisse d'un Tableau Economique de l'Europe*, 1949, ("Avrupa İktisadının Ana Hatları"); *L'Economie Soviétique*, 1950, ("Sovyet Ekonomisi"); *Studies in the Theory of Planning*, 1959, ("Planlama Kuramı Üstüne Çalışmalar"); *Some Basic Planning Problems*, 1960, ("Bazı Temel Planlama Sorunları"); *L'Indie Indépendante*, 1962, ("Bağımsız Hindistan"); *La Construction du Socialisme en Chine*, (J. Charriére ve H. Marchisio ile), 1965, (Çin'de Sosyalizmin Kuruluşu, 1967); *Planification et Croissance Accélérée*, 1967, ("Planlama ile Büyümenin Hızlanması"); *La Transition vers l'Economie Socialiste*, 1968, (Sosyalist Ekonomiye Geçiş Sorunları, 1970); *Lettres sur quelques Problémes Actuels du Socialisme* (P.M. Sweezy ile), 1970, ("Belgelerle Sosyalizmin Bazı Güncel Sorunları"); *Calcul Economique et Formes de Propriéte*, 1970, ("İktisadi Hesaplama ve Mülkiyet Biçimleri"); *Révolution Culturelle et Organisation Industrielle en Chine*, 1973, ("Kültür Devrimi ve Çin Sanayiinin Örgütlenmesi"); *Les Luttes de Classes en URSS: Premiére Période 1917-1923*, 1974, ("SSCB'nde Sınıf Mücadeleleri: Birinci Dönem 1917-1923"); *Les Luttes de Classes en URSS: Deuxiéme Période 1923-1930*, 1977, ("SSCB'nde Sınıf Mücadelesi: İkinci Dönem 1923-1930"); *Les Luttes de Classes en URSS: Troisiéme Période 1930-1939*, 2 cilt, 1981-1983, ("SSCB'nde Sınıf Mücadeleleri: Üçüncü Dönem 1930-1939").

BETTI, Ugo
(1892-1953)

İtalyan oyun yazarı. Çağdaş İtalyan tiyatrosunun en önemli oyun yazarlarından biridir.

4 Şubat 1892'de Orta İtalya'nın küçük bir kenti olan Camerino'da doğdu. Babası bir köy doktoruydu, sonradan Parma Hastanesi başhekimliğine getirildi. Betti Parma Üniversitesi'nde hukuk okudu. I. Dünya Savaşı'na katıldı ve 1917-1918 arasında Almanlar tarafından hapsedildi. Bu sırada ilk şiirlerini yazdı. 1920'de Roma adliyesinde görev aldı, Mussolini döneminde yönetimle çelişkiye düşmemeye çalışarak yargıçlığa yükseldi. 1944'te adalet bakanlığında kütüphane müdürü oldu. 9 Haziran 1953'te Roma'da öldü.

Bir yargıç olarak geçen yaşamı boyunca üç şiir kitabı, üç kısa öykü kitabı ve bir roman yayımlamış, yirmi altı oyun yazmıştır. Oyun yazarlığı ile hukukçu kişiliğini birleştirdiği için oyunlarında ele aldığı temalar çoğunlukla suç ve ceza, pişmanlık ve vicdan azabı olmuştur. 1927'de sahnelenen ilk oyunu *La Padrona* ("Ev Sahibesi") ile Premi Roma Ödülü'nü kazanmıştır. Betti'nin hukukçuluğu ile tiyatro yazarlığını birleştirdiği en önemli oyunu *Corruzione al palazzo di giustizia*'dır ("Adalet Sarayında Yolsuzluk"). Bu oyunda çeşitli entrikalarla Yüce Divan başkanlığına yükselen bir yargıcın iç hesaplaşmaları anlatılır.

• YAPITLAR (başlıca): *La Padrona*, 1927, ("Ev Sahibesi"); *La Casa sull'acqua*, 1929, ("Suyun Üstündeki Ev"); *Frana allo Scalo Nord*, 1935, ("Kuzey İstasyonda Heyelan"); *Notte in casa del ricco*, 1942, ("Zengin Beyin Evinde Gece"); Il Diluvio, 1943, ("Tufan"); *Corruzione al palazzo di giustizia*, 1949, ("Adalet Sarayında Yolsuzluk"); *Delitto all'isola della capre*, 1950, (Keçiler Adası); *La Regina e gli insorti*, 1951, ("Kraliçe ve Asiler"); *L'aiuola bruciata*, 1953, ("Yanmış Çiçeklik").

BEVAN, Aneurin
(1897-1960)

İngiliz siyaset adamı. İngiliz İşçi Partisi'nin sol kanadının etkin önderlerindendir.

15 Kasım 1897'de Güney Gal Bölgesi'nde Tredegar'da doğdu. 6 Temmuz 1960'ta Buckinghamshire'de Chesham'da, öldü. Gal'li yoksul bir maden işçisinin oğluydu. 13 yaşında madende çalışmaya başladı. İki yıl Londra'da Central Labour College'da öğrenim gördü. 1929'da Ebbw Wale'den işçi üye olarak Avam Kamarası'na katıldı. Parlamentoda iyi bir hatip olarak dikkati çekti ve kısa sürede İşçi Partisi'nin sol kanadında etkili olmaya başladı. 1934'te parlamento üyelerinden Jennie Lee ile evlendi. II. Dünya Savaşı sırasında Churchill'in koalisyon hükümetine ve İşçi Partisi'ne yoğun eleştiriler yöneltti. 1939'da hükümete karşı oluşturulan cephe hareketine katıldığı için geçici olarak partinin meclis grubundan çıkarıldı.

1940-1945 arasında bağımsız sosyalist *Tribune* gazetesini yönetti. 1945'te yeniden parlamentoya dönerek İşçi Partisi'nin kurduğu Attlee Hükümeti'nde sağlık bakanı oldu. Konut ve parasız sağlık hizmetleri programlarını geliştirdi ve bu konuda yasalar çıkarılmasına önayak oldu. 1950'de Kore'ye müdahale eden ABD'nin desteklenmesini ve sosyalizasyon çalışmalarının kesintiye uğramasını yoğun bir biçimde eleştirdi.

Ocak 1951'de çalışma bakanı olan Bevan, üç ay sonra sosyal harcamalarda büyük kısıntılara neden olan yeniden silahlanma programını protesto etmek amacıyla hükümetten istifa etti. Bundan sonraki yıllarda İşçi Partisi içindeki sol muhalefetin başını çekti.

1955'te parti liderliği için adaylığını koyduysa da Hugh Gaitskell karşısında kaybetti. Sosyalizasyon çalışmalarındaki aksamalara ilişkin sert eleştirileri nedeniyle aynı yıl ikinci kez partiden geçici olarak uzaklaştırıldı.

1959'da İşçi Partisi başkan yardımcılığına seçilen Bevan, o sırada muhalefette olan İşçi Partisi'nin oluşturduğu "Gölge Kabine"de de dışişleri ile ilgili görevlendirildi. Kendi yaşamını konu alan *In Place of Fear* adlı bir kitap yazmıştır.

• YAPITLAR (başlıca): *In Place of Fear*, 1952, ("Korku Yerine").

• BAKINIZ: ATTLEE.

BEYANÎ
(? -1597)

Osmanlı tezkire yazarı ve divan şairi. 15. ve 16. yy şairleri ile ilgili bir tezkire yazmıştır.

Carullahzade Şeyh Mustafa Beyanî, Rusçuk'ta doğdu. Doğum tarihi bilinmiyor. Şeyhülislam Ebussuud Efendi'nin oğlu Mehmed Çelebi'den ders aldı. Kendi tezkiresinde ise Ebussuud Efendi'den ders alıp mülazım olduğunu yazar. Kestel'de müderrislik yaptı. Bir süre sonra Havran kadısı oldu. Hacca gitti, dönüşünde İstanbul'a geldi. Halvetî tarikatına girerek Okmeydanı'nda Sofular tekkesine derviş oldu.

1577'de tekkenin şeyhi Ekmeleddin Efendi ölünce, vasiyeti üzerine yerine geçti. 20 yıl şeyhlik ettikten sonra 1597'de İstanbul'da öldü.

Şiirlerine göre devrinin iyi bir şairi olduğu anlaşılan Beyanî'nin divanı henüz ele geçmemiştir. Bazı şiir mecmualarında Arapça ve Türkçe şiirlerine rastlanmaktadır. Daha çok tasavvuf içerikli şiirler yazmıştır.

En tanınmış yapıtı olan *Tezkire*, Hasan Çelebi'nin 622 şairi kapsayan ve oldukça ağdalı bir dille yazılmış tezkiresinin kısaltılmışıdır. Beyanî buna kendi döneminde yaşayan bazı şairleri de eklemiştir. Yapıtta 368 şair yer almaktadır. Önsözünde tezkiresi-

ni başkaları için değil kendi yararlanmak için hazırladığını belirtir. Henüz basılmamış tezkirenin nüshaları azdır.

• YAPITLAR (başlıca): *Tezkire*, (İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi Türkçe Yazmalar, No. 2568).

• BAKINIZ: KINALIZADE HASAN ÇELEBİ.

BEYATLI, Yahya Kemal
(1884-1958)

Türk şair. Getirdiği yeniliklerle, şiir anlayışıyla Türk şiirinde çığır açmış şairlerden biridir.

2 Aralık 1884'te Üsküp'te doğdu. Asıl adı Mehmed Agâh'tır. Babası Üsküp'te bir süre Belediye Başkanlığı yapmış olan Niş'li İbrahim Naci Bey'dir. Annesi Nakiye Hanım Divan şairlerinden Leskofça'lı Galip'in yeğenidir. Beyatlı'nın çocukluğu Rumeli'de geniş toprakları olan annesinin, babasının çiftliklerinde geçti. İlköğrenimini tamamladıktan sonra 1895'te Üsküp İdadisi'ne girdi. Bu okuldaki öğrenimi sırasında aynı zamanda İshak Bey Camii Medresesi'ne devam ederek Arapça, Farsça dersleri aldı. Türk-Yunan (Teselya) Savaşı başlayıp, ailesi Selanik'e taşınmak zorunda kalınca, öğrenimini Selanik İdadisi'nde sürdürdü. 1902'de ailesi tarafından İstanbul'a gönderildi, savaş yüzünden aksayan ortaöğrenimini Vefa İdadisi'nde tamamladı. Daha on bir yaşındayken annesini yitiren şairin Balkan şehirlerinde geçen çocukluk yılları, yaşamı boyunca üzerinde silinmez izler bırakmıştır.

Diplomatik Görevleri ▸

Şiir dilinde Türkçe'nin işlenişi ▸

1903'te ailesinden izinsiz Paris'e gitti, 1903-1904 ders yılında okuduğu Meaux Koleji'nde Fransızcasını ilerlettikten sonra Paris'te Siyasal Bilgiler Okulu'nun (L'École Libre des Sciences Politiques) Dış Siyaset Bölümü'ne yazıldı. Bu okulda Albert Sorel, Emile Bourgeois, Albert Vandal gibi, zamanın tanınmış tarihçileri ders veriyorlardı. Sorel'in derslerini büyük bir ilgiyle izledi. Bu derslerde tarih zevkini, kültürünü edindi, içinde aynı yöntemlerle Türk tarihine eğilmek isteği doğdu. Ancak tarihe olduğu kadar edebiyata da ilgi duyuyordu. Fransa'ya gidişi, kendi açıklamasına göre, "Jön Türk hareketine kapılması"nın bir sonucu olduğu halde, oradaki siyasi çalışmalardan uzak durdu, edebiyatçıların, sanatçıların toplantılarına katıldı. Eski, yeni kuşaktan çeşitli Fransız şairleriyle tanıştı. Edebiyat-ı Cedide şiirinin etkisinden kurtularak yeni bir şiir anlayışına varmasında, Fransız edebiyatını yakından tanıma fırsatı bulmasının büyük payı vardır.

Dokuz yıl Paris'te kaldıktan sonra 1912'de yurda döndü. O yılların yaşantılarını "Eski Paris" adlı şiirinde dile getirir. 1913'te Darüşşafaka'ya tarih ve edebiyat öğretmeni olarak atandı. Yavuzselim'de açılan Medrese-tül-vaizin'de (Vaizler Medresesi) bir süre İslam uygarlığı dersi okuttu. Daha sonra Darülfünun'da uygarlık tarihi, Türk ve Batı edebiyatı dersleri verdi (1915-1923). Buradaki dersleri genç kuşak üzerinde etkili oldu; A.Hamdi Tanpınar, Nurullah Ataç, Mustafa Nihat Özön öğrencilerinden birkaçıdır. Beyatlı bu genç yazarlarla birlikte daha sonra *Dergâh* dergisini çıkarttı.

Kurtuluş Savaşı yıllarında öğretmenlik eden sanatçı, savaş bittikten sonra 1922'de Lozan Barış Konferansı'na danışman, 1925'te de Türkiye-Suriye sınırının belirlenmesi için Fransızlarla sürdürülen görüşmelere delege olarak katıldı. 1926'da Varşova, 1929'da Madrid ortaelçiliklerine getirildi, Madrid'de Lizbon ortaelçiliği görevini de yürüttü (1931). 1923'te Urfa, 1934'te Yozgat, daha sonra da Tekirdağ milletvekili olarak çeşitli dönemlerde parlamentoda bulundu (1935-1943). 1943'te seçimi kazanamadı, CHP sanat danışmanlığına getirildi. 1946 ara seçimlerinde İstanbul milletvekili seçildiyse de, üç ay sonra yapılan genel seçimleri kazanamadı. 1948'de İnönü Sanat Mükâfatı'nı kazandı, aynı yıl Pakistan'ın Karaşi Büyükelçiliğine atandı. 1949'da emekliye ayrıldı. Ömrünün son yılları İstanbul'da Park Otel'de geçti, 1 Kasım 1958'de öldü. Ölümünden sonra dostları ve hayranlarının girişimiyle "Yahya Kemal'i Sevenler Cemiyeti" kuruldu, bir de "Yahya Kemal Enstitüsü ve Müzesi" açıldı.

İlk önemli şiirlerini 1918'de, *Yeni Mecmua*'da, "Bulunmuş Sayfalar" başlığı altında yayımladı. Şiirleri, makaleleri, öyküleri, *Yeni Mecmua, Tavus, Şair, Nedim, Büyük Mecmua, Dergâh, İnci, Türk Yurdu, Hayat, İnsan, Akademi, Aile, Fotomagazin, Yeni Hayat* vb. dergilerde; *İleri, Tevhid-i Efkâr, Hakimiyet-i Milliye, Peyam, Payitaht, Akşam, Cumhuriyet, Hürriyet* vb. gazetelerde çıktı. Yapıtları "Yahya Kemal Enstitüsü"nce kitap olarak yayımlanmaktadır.

Yahya Kemal 20.yy'da dikkate değer bir atılım gösteren Türk şiirinin en usta şairlerinden biridir. Çağdaş Türk şiirinde çığır açmış bir şair olduğu yargısı, birçok eleştirmenin üzerinde birleştiği bir noktadır. Şiir dilinin yenilenmesinde, yaşayan Türkçe'nin şiire girmesinde ilk önemli adımı atan şair odur. Türk şiirinin gerek içerik, gerekse biçim olarak kendi çağına kadarki gelişmesini Batılı bir şair gözüyle ve çağdaş bir beğeniyle değerlendirmiş, bu

gelişmenin en olumlu öğelerini yeni bir bileşim içinde bütünleştirmiştir. Yenilikçiliğinin en belirgin yanı, Türk şiirini kendi gelişmesi içinde değiştirmeye çalışmasıdır. Bu yüzden şiiri hiç yadırganmadan benimsenmiş, çok geniş bir okur kitlesine ulaşmıştır. Aynı zamanda başarılı bir nesir yazarıdır. Kendi edebiyat anlayışını Türk tarihi, sanatı, vatan kavramı, milliyetçilik konularındaki görüşlerini açıklayan makaleler, Osmanlı vakanüvisçilerinden derlediği malzemeyle saray çevrelerini, devlet adamlarını canlandıran öyküler, kendi çağının çeşitli sanat ve politika adamlarıyla ilgili portre yazıları yazdı, mütareke yıllarının işgal altındaki İstanbul'unda Kurtuluş Savaşı'nı destekleyen ateşli yazılar kaleme aldı.

Beyatlı'nın tarihe bakışı ayrıca üzerinde durulması gereken bir yönüdür. Türk tarihine çağdaşlarınınkinden farklı bir anlayışla bakmıştır. Bu anlayışa dayanan uygarlık, vatan, millet vb. konularındaki görüşlerinin kültür hayatımızda çok önemli bir yeri vardır. Sanatçının dikkati çeken özelliklerinden biri de düşüncesini yazmaktan çok konuşarak açıklamaktan hoşlanan bir "sözlü gelenek" adamı olmasıdır. Özel toplantılarda, söyleşilerde ortaya koyduğu çeşitli konulara ilişkin ilginç görüşlerinin, gözlemlerinin çoğunlukla yazıya geçmediği söylenir. Etkileyici bir hatiptir, hazırcevaptır, eski deyişle "nüktedan"dır. Kişiliğini, zevklerini yansıtan ince nükteleri zamanla birer "fıkra" haline gelmiştir.

► Beyatlı'nın şiiri Türk şiirinin kendisinden önceki dönemleriyle köklü bir hesaplaşmanın sonucudur. Onun şiire ilgi duyduğu yıllarda Edebiyat-ı Cedide şairlerinin etkisi yaygındı. Tanzimat'tan Yahya Kemal'e kadarki sürede eski şiire karşı genel bir tepki vardır. Bu dönemlerin şairleri Batı şiirini örnek alıyorlar, Divan edebiyatından uzaklaşmak istiyorlardı. Avrupa şiirindeki biçimleri, temaları kullanmakla, Batılı anlamda şiir yazılabileceğine inanıyorlardı. Ama ortaya koydukları şiir, çoğunlukla, Fransız edebiyatının kalıcı olmayan örneklerine bağlı, üstelik taklitçi bir anlayışın ürünüydü. Asıl önemlisi, yapıtlarında eski şiirin tavrındaki Türkçe söyleyiş özelliği yok olmuş, yerini Divan şiirininkinden çok daha ağdalı, yapma bir dil almıştı. En büyük yanlışları, Osmanlıca ile Batı şiiri yazmaya kalkışmalarıydı. Ayrıca kimi Servet-i Fünun'cuların şiir dilinde de Fransızca sözdiziminin etkisiyle oluşan bir "azınlık Türkçesi" kokusu hissediliyordu.

"Milli Edebiyat" akımının ilkeleri, Beyatlı'nın amacına ilk bakışta daha yakın olmakla birlikte, sanatçı onunla da tam uyuşamamıştır. Bu dönemin başlıca tartışması aruz-hece çatışması çerçevesinde sürdürülüyordu. Hece'yi savunanlar ona "milli vezin" gözüyle bakıyorlar, aruzun Türkçe'ye uygun düşmediğini ileri sürüyorlardı. Şiirde iç ahenge büyük önem veren Beyatlı, bu ahengin sağlanması için daha elverişli gördüğü aruzdan vazgeçmek istemiyordu. Nitekim "Ok" şiiri dışında bütün şiirlerinde aruz veznini kullanacaktır. Türkçülüğün etkisi sanatçının şiir dilinde kendini gösterir.

Beyatlı'ya gelinceye kadar şiirde en önemli sorun, vezin ile konuydu. "Mısra"ya değer vermeyen, düzyazı benzeri bir şiir vardı Türk edebiyatında; müzik, ahenk gibi öğeler önemsenmiyordu. Şiir daha çok, dile getirdiği fikirler yüzünden seviliyor, şiirin sanat değeri sorununa hiç girilmiyordu. Oysa Beyatlı'ya göre şiir, her şeyden önce "şiir" olmalıydı. Fransız Sembolist'lerinin "saf şiir" anlayışından etkilenmişti. Bu etkilenme onda şiiri fazlalıklardan arıtma, düzyazıdan kurtarma kaygısı doğurdu.

Türkçe ve Aruz

Eski şiire gelince, Divan edebiyatı ile Halk edebiyatı arasında şiir anlayışı bakımından bir fark yoktu. Her iki şiir de tek tek güzel beyitlerden oluşan, bütünlükten yoksun bir yapı anlayışına dayanıyor, aynı temaları işlemekten gelen bir tekdüzelik gösteriyordu. Halk şiiri yerel dille beslendiği için bütün bir toplumun benimseyeceği, Beyatlı'nın düşündüğü anlamda "milli" bir şiire varılmasında örnek alınamazdı. Oysa Divan edebiyatı Türkçe'nin en gelişmiş ağzı olan İstanbul Türkçesi'ne dayanıyordu. Divan şiirinin dili ağdalı örneklerinde bile içten içe hissedilen bir Türkçe söyleyiş, bazı örneklerinde de, bugün yazılmışçasına arı Türkçe beyitler vardı. Beyatlı Divan edebiyatının en başarılı şiirlerini, hatta beyitlerini, mısralarını sürekli olarak yararlanabileceği bir kaynak gibi gördü. Usta Divan şairlerinin bir tür "saf şiir" örneği verdiklerini düşünüyordu. Türkçe söyleyişle biçim güzelliğini gerçekleştirdiği ölçüde onu Türk şiirinin klasiği saydı.

Sanatçı Türk şiirinin bütün bu dönemlerini yepyeni bir açıdan değerlendirerek daha öncekilerden çok farklı ürünler verdi. Bu başarısında en önemli etken şiir dilini değiştirme gereği duymasıdır. Türkçe'ye girmemiş hiçbir Arapça, Farsça kelime kullanmadı, İstanbul Türkçesi'ni, özellikle onun konuşma dilini benimsedi. Bu dile dayanarak verdiği örnekler, hem Edebiyat-ı Cedide'nin şiir dilini yıktı, hem de Türkçe'nin aruza uygun olmadığı iddiasını çürüttü; bu şiirleri, bugün de kolayca okunabilecek kadar sade bir dille yazılmıştır. Bir dil bilincine varmış şairlerimizin ilkidir; Türk şiirinin aradığı sesi keşfetmiş, kendisinden sonraki şairlere kapıları açmıştır. Beyatlı'nın şiir dilini, Ahmet Haşim şöyle tanımlar: "Türkçülüğün en güzel nazariyesini bu şair getirdi. Onun tasvir ettiği Türkçe'de terkip ne kadar yoksa, o kadar da hece vezni ve (uçgaç), (olgaç) nevinden kelimeler de yoktur".

◄ *Şiirde Batı taklitçiliğine karşı yeni arayışlar*

Divan şiirini değerlendirişi

Beyatlı Divan şiirindeki söyleyişten yararlanırken o şiirin yapı anlayışını da değiştirdi, öğelerini bir bütünlük içinde birleştirdi. "Mısra"ya eski değerini kazandırdı. Titiz bir mısra işçisidir, bir tek şiiri için yıllarca çalıştığı bilinir. Şiirin çerçevesini, konularını da genişletti. Tarih bilgisi, tarihe duyduğu ilgiden doğan esinlenmeleri, şiirine zengin bir malzeme sağlamıştır. Osmanlı tarihinin parlak sayfaları, Lale Devri'nin neşesi, coşkunluğu, İslam-Türk uygarlığının bir sentezi olarak gözünde canlandırdığı İstanbul'a özgü güzellikler karşısındaki duygulanmaları, şiirinin hammaddesini oluşturur. Tarih, millet, vatan sevgisini hep Osmanlı uygarlığına, kültürüne olan bağlılığı içinde dile getirir. İstanbul'u yalnızca doğal güzellikleriyle değil, tarihi, toplumsal, doğal özellikleriyle bir bütün olarak şiirinde canlandırır. Topluma ve doğaya bakışını bir kültür temeline dayandıran Beyatlı'nın ilk Türk "kültür şairi" olduğu söylenebilir. Türk edebiyatında çeşitli şairler "vatan şairi" ya da "milli şair" gibi sözlerle anılır, Beyatlı da bunlardan biridir. Ancak ötekilerin "vatan" şairliği ülkenin ciddi sarsıntılar geçirdiği dönemlere özgü bir duyarlılığın

ürünüdür. Oysa Beyatlı'da vatan, yalnızca acılı dönemlerde işlenen bir düşünce olarak değil, tarihi-coğrafi bir gerçeklik, sanat ve kültür değerlerinin oluştuğu bir mekân, her gün üzerinde yaşanılan bir toprak parçası olarak şiire girer. Vatan sevgisini, tarihi olayları yığınsal bir duyarlılığa sürüklenmeden, kendi bireysel sesini koruyarak dile getirmesi önemli bir başarısıdır.

Batı şiirinin etkileri

Daha öncekilerden farklı bir şiir yazabilmesinde, Türk şiirinin geçmişini iyi değerlendirmesi kadar, Batı şiirini yakından izlemesinin de payı vardır. Çeşitli Fransız şairlerinden ayrı ayrı etkilenmiş, onlardan çok şey öğrenmiş, ama hiçbiri sanatçının şiiri üzerinde sürekli, kalıcı bir etki bırakmamıştır. Gençliğinde en çok okuduğu şairin Jean Moréas olduğunu, ölçüyü, bütünlüğü ondan öğrendiğini söyler. "Sicilya Kızları" adlı şiiri, Moréas'ın Eski Yunan'a dönük, "neo-klasik" şiirlerinin etkisiyle yazılmıştır. Ancak, eski çağlara ait bir tabloyu andıran bu şiirde Beyatlı'nın kaygısı bir biçim ve ölçü güzelliği sağlamakla ilgilidir. Bu türden birkaç şiirinde Klasik Çağ'a özgü bir hazcılık vardır, ama daha sonra yazdıklarında da bu hazcılığın başka biçimler altında sürüp gittiği görülür. "Biblos Kadınları" şiirini, gene biçim titizliği göstermiş bir şair olan José-Maria de Hérédia'dan esinlenerek yazdığını belirtir. Hérédia'nın, Hugo'nun epik şiirlerini de çok sevmiştir sanatçı. Şiiri "musikiden başka türlü bir musiki" diye tanımlaması, ahenge büyük önem vermesi özellikle Verlaine'e, mısra ve kelime titizliği de, "bir mısra kelimelerle kurulur", diyen Mallarmé'ye bağlanabilir. "Mehlika Sultan" gibi,efsanelerden esinlenen şiirlerinde M.Maeterlinck' in etkisi vardır. Özetlenirse, söz konusu şairlerin "Fransız dilinde yaptıklarını Türkçe'de yapmak" isteyen Beyatlı'nın, Sembolizm'in iç ahenge, Parnasçılar'ın da söyleyişe, sese önem veren şiir anlayışlarını birleştirmeye çalıştığı ileri sürülebilir.

Verdiği ürünlerle şiirde o zaman gerçekten büyük bir adım atan sanatçının, Batı'yı taklit etmeden Batılı olabilmiş ilk Türk şairi olduğu kabul edilir. Gerek Divan edebiyatını Türk şiirinin klasiği sayıp onu yeni bir gözle yorumlaması, gerekse geçmişin kültürüne karşı duyduğu hayranlığı şiirinde dile getirmesi bakımından, "neo-klasik" bir sanatçı sayılabilir. Ama duyarlık yönünden, onu bir romantik saymak doğru olur.

Tarih anlayışı

Titiz bir sanatçı olmakla birlikte şiirlerinde kafiye kusurları, ses çatışmaları, vezin zoruyla kullanılan ya da anlamca yerine oturmayan bazı gereksiz kelimeler, Türkçe'nin sözdizimine uymayan mısralar bulunduğunu söyleyen eleştirmenler de vardır. Bunların büyük çoğunluğu şairin, seçtiği kelimeden ya da bir mısrada yaratmayı amaçladığı etkiden kafiye ya da vezin uğruna vazgeçmek istememesinden doğan aksaklıklardır.

"İstanbul'un orta tabakasının konuştuğu dili" benimsediğini belirttiği halde son dönemde yazdığı şiirlerde bile "şeamet", "mal-ü menâl", "ıdlâl", "gerdûne", "hafi" vb. gibi, toplumdaki büyük çoğunluğun anlayamayacağı kelimeler yer almıştır. Geniş sayılamayacak bir sözlüğü vardır, yerine göre farklı anlamlarda kullanmış olmasına karşın "rüya", "gece", "deniz", "gül", "bülbül", "hayal", "mehtap", "hatıra" vb. gibi kelimelere çok düşkündür.

Kullandığı dile ve tarza göre, şiirleri iki bölümde toplanabilir: çoğu *Eski Şiirin Rüzgârıyle* adlı kitapta bir araya getirilen eski dille yazdığı gazeller, mesneviler, musammatlar, rubailer ve *Kendi Gök Kubbemiz*' de derlenen sade dille yazılmış şiirleri.

Eski dille yazdığı şiirler ilk bakışta Divan geleneğine sıkı sıkıya bağlı bir şairin eseri olduğu izlenimi verir. Nitekim bu şiirler, yayımlandığı yıllarda, geleneği sürdürmek isteyenlerce çok tutulmuştu. Oysa bunlar eski şiiri kendi dil zevki içinde yenilemeyi amaçlayan bir anlayışın ürünüydü. Dil açısından eskidirler, biçim ve konu olarak da eski şiirin bir uzantısıdırlar; ama kuruluşları, yapısal özellikleri, imgeleriyle yepyeni şiirlerdir. Temel şiir anlayışı bakımından sade dille yazdıklarından ayrı tutulamazlar. Sanatçı bu şiirlerinde geçmişe duyduğu özlemi, bireysel dünyasını eski ama taklitçi olmayan bir söyleşiyle şiirleştirir. Rubailerinde Hayyam'a ya da Mevlânâ'ya özgü bir mistisizm yoktur, her biri farklı temayı işleyen anlık yakınmaları dile getirir. Günümüz okurunun sözlük yardımı olmadan anlayamayacağı eski tarzdaki şiirlerinde, Beyatlı çok başarılı örnekler vermiştir.

Az ürün vermiş bir şair olmasına karşın, konuları çeşitlidir. Şiirleri, türü ya da konusuna göre, şöyle sınıflandırılabilir: Mohaç Türküsü, Akıncı, İstanbul'u Alan Yeniçeriye Gazel vb. gibi destansı ya da epik bir özellik taşıyanlar; Mehlika Sultan, Nazar vb. gibi efsane konusunu işleyenler; Rindlerin Akşamı, Rindlerin Ölümü, İthaf, Abdülhak Hâmid'e Gazel vb. gibi mistik bir duyguyu dile getirenler; Biblos Kadınları, Sicilya Kızları, Bergama Heykeltıraşları vb. gibi eski uygarlıklara olan hayranlığını yansıtanlar; Ses, Açık Deniz, Deniz, Itrî, Erenköy'ünde Bahar, Vuslat, Eylül Sonu, Akşam Musikisi, Geçmiş Yaz, İstinye, Gece vb. gibi özlemini duyduğu geçmişe ait sanat eserlerinden, İstanbul'un güzelliklerinden doğan esinlenmelerini, incelmiş bir sevgi anlayışını, çocukluk ya da gençlik anılarını dile getirdiği, hayat, ölüm, deniz, sonsuzluk gibi temaları işlediği lirik şiirler. Bu lirik şiirler sanatının doruğu sayılmaktadır.

Beyatlı'nın düşünsel etkinliği yalnız edebiyat alanında kalmaz. Bir tarihçi olmamakla birlikte, tarihe ciddi bir ilgi duymuş, o ilgiyle Osmanlı tarihini incelemiş, bir tarih anlayışına varmıştır. Tarihe bakış biçimi, düzyazılarında olduğu kadar şiirlerinde de açıkça dile getirilir. Vatan düşüncesi, kültüre, sanata yaklaşımı hep bu tarih anlayışından kaynaklanır.

Önerdiği tarih anlayışına göre belirli bir zaman dilimi içinde yaşayan toplumların hayatı üzerindeki etkisini yitirmiş uzak geçmiş, ölü bir tarihtir; bir milletin tarihi, onu bir topluluk olmaktan çıkarıp bir "millet" durumuna getiren özelliklerin oluşum süreciyle sınırlandırılmıştır. Bu oluşum içinde coğrafyanın da önemli bir işlevi vardır; bu yüzden, vatan kavramı da, milli özelliklerin üzerinde oluştuğu bir coğrafya düşüncesine dayanır. Dil, ırk gibi kategoriler bile bir tarih-coğrafya kaynaşmasının doğal ürünü sayılır. Bu açıdan bakılınca Türk tarihi Anadolu'nun Türkleşmesi sürecini hazırlayan Malazgirt Savaşı'yla başlar. Beyatlı'nın gözünde 1071 öncesi "tarih öncesi" çağlardır, "tarih" 1071'den başlar, Türk vatanı da Anadolu ile Rumeli topraklarıyla sınırlıdır. Bu sınırlamadan yola çıkarak milli kültürün çerçevesi-

ni çizmeye, bu çerçeve içinde de sanatın yerini belirlemeye çalışır. Şiirde milli zevke en uygun dili aradığı gibi, mimarlıktan musikiye, minyatürden hattatlığa kadar, geleneksel sanatların bütün dallarında verilen ürünleri milli duyuş ve düşünüşü yansıtması açısından değerlendirir. Bir yandan Türk halkının benimsediği kökleri, bir yandan da Türk kültürünün İslam uygarlığına katkısını araştırır; Türk sanatının en seçkin örneklerinin musiki, mimarlık ve hattatlık alanında yaratıldığına inanır. Önerdiği tarih anlayışı ona uygun bir milli kültür anlayışıyla iç içe geçmiştir.

Milliyetçilik anlayışı

Beyatlı Fransa'daki ilk yıllarında Jean Jaurés'nin etkisiyle kısa bir süre sosyalizme ilgi duymuş, sonra Turancı olmuş, en sonunda Fransız milliyetçilerinin fikirleriyle kendi tarih anlayışına varmıştır. Milliyetçiliğe yönelmesinde Balkan Savaşı'yla Rumeli'nin kaybedilmesinin büyük rolü vardır. Tarih görüşü millet gerçeğini "tarih içinde bir oluş" diye tanımla-

Itrî

— Rıfkı Melûl Meriç'e —

Büyük Itrî'ye eskiler derler,
Bizim öz mûsıkîmizin pîri;
O kadar halkı sevkedip yer yer,
O şafak vaktinin cihangîri,
Nice bayramların sabâh erken,
Göğü, top sesleriyle gürlerken,
Söylemiş saltanatlı Tekbîr'i.

Tâ Budin'den Irâk'a, Mısr'a kadar,
Fethedilmiş uzak diyarlardan,
Vatan üstünde hür esen rüzgâr,
Ses götürmüş bütün baharlardan.
O dehâ öyle toplamış ki bizi,
Yedi yüz yıl süren hikâyemizi
Dinlemiş ihtiyar çınarlardan.

Mûsikîsinde bir taraftan dîn,
Bir taraftan bütün hayât akmış;
Her taraftan, Boğaz, o şehrâyîn,
Mâvi Tunca'yla gür Fırât akmış.
Nice seslerle, gök ve yerlerimiz,
Hüznümüz, şevkimiz, zaferlerimiz,
Bize benzer o kâinât akmış.

Çok zaman dinledim Nevâ-Kâr'ı,
Bir terennüm ki hem geniş, hem şûh :
Dağılırken "Nevâ"nın esrârı,
Başlıyor şark ufuklarında vuzûh;
Mest olup sözlerinde her heceden,
Yola düşmüş, birer birer, geceden
Yürüyor fecre elli milyon rûh.

Kıskanıp gizlemiş kazâ ve kader
Belki binden ziyâde bestesini.
Bize mîrâsı kaldı yirmi eser.
"Nât"ıdır en mehîbi, en derini.
Vâkıâ ney, kudüm gelince dile,
Hızlanan mevlevî semâıyle
Yedi kat arşa çıkmış "Âyîn"i.

O ki bir ihtişamlı dünyâya
Ses ve tel kudretiyle hâkimdi;
Âdetâ benziyor muammâya;
Ulemâmız da bilmiyor kimdi ?
O eserler bugün defîne midir ?
Ebediyyette bir hazîne midir ?
Bir bilen var mı ? Nerdeler şimdi?

Öyle bir mûsikîyi örten ölüm,
Bir tesellî bırakmaz insanda.
Muhtemel görmüyor henüz gönlüm,
Çok saatler geçince hicranda,
Düşülür bir hayâle, zevk alınır :
Belki hâlâ o besteler çalınır,
Gemiler geçmeyen bir ummanda.

Erenköyü'nde Bahar

Cânan aramızda bir adındı,
Şîrin gibi hüsn ü âna unvan,
Bir sâhile hem şerefti hem şan,
Çok kerre hayâlimizde cânan
Bir şi'ri hatırlatan kadındı.

Doğmuştu içimde tâ derinden
Yıldızları mâvi bir semânın;
Hazzıyla harâb idim edânın,
Hâlâ mütehayyilim sadânın
Gönlümde kalan akislerinden.

Mevsim iyi, kâinât iyiydi;
Yıldızlar o yanda, biz bu yanda,
Hulyâ gibi hoş geçen zamanda
Sandım ki güzelliğin cihanda
Bir saltanatın güzelliğiydi.

İstanbul'un öyledir bahârı;
Bir aşk oluverdi âşinâlık...
Aylarca hayâl içinde kaldık;
Zannımca Erenköyü'nde artık
Görmez felek öyle bir bahârı.

yan Michelet'ye bağlanabilir. Fikirlerini Ernest Renan'ın getirdiği millet tanımının ışığı altında geliştiren Barrès, Maurras gibi milliyetçi yazarların Fransız tarihiyle ilgili değerlendirmelerinden de yararlandığı ileri sürülmüştür. En çok öğretmeni Sorel'den etkilendiği söylenir. Ancak, tek tek kimlerden etkilenmiş olursa olsun, onun milliyetçiliği Fransız Devrimi'nin getirdiği milliyetçilik kavramına dayanır.

Cumhuriyet'ten sonraki otuz yıl içinde Türk milletinin geçmişi ile kültürel kimliğinin araştırılması çerçevesinde sürdürülen tartışmalara bir göz atılırsa, Beyatlı'nın tarihe bakış biçimi, milliyetçiliği daha iyi kavranabilir. 1932'de toplanan Birinci Türk Tarih Kongresi'yle başlayan bu tartışmalarda çeşitli tezler ortaya atıldı. "Orta Asya'nın yerli halkının Türk olduğu" yolundaki 1930'ların resmi tezi, Türklüğün tarihini de, kültürel kökenlerini de İslamlık öncesi dönemlere kadar geriye götürüyordu. 1940'larda bu görüş yavaş yavaş değişmiş, yerini Batı'cı bir teze bırakmıştır. Bu tezin savunucuları milli bir kültür sentezine varmak yerine, evrensel bir nitelik taşıdığını varsaydıkları "Batı" kültürünün alınmasını istiyorlardı. Böylece Türk kültürünü bir geçmişe dayandırma fikrinden de vazgeçilmiş oluyordu. Bellibaşlı Batı klasiklerinin kısa sürede Türkçe'ye çevrilmesi, okullarda Yunanca, Latince öğretilmesi önerileri bu tezin bir parçasıydı. 1950'lerde yeni bir görüş ortaya atıldı. Buna göre, Türk kültürünün kaynaklarını Orta Asya'da aramak da, Batı kültürünü almak da yanlıştı; çünkü Türk kültürü, Anadolu'da yaşamış toplumlarca oluşturulan kültürlerin çağlar boyunca süzüle süzüle günümüze ulaşan ortak ürünüydü. Bu üçüncü görüşün sözcüleri tezlerini "Anadolu Uygarlığı" deyimiyle özetledikleri halde bu deyimle, Anadolu'nun son sahipleri olan Selçuklularla Osmanlıların oluşturdukları kültürlerden çok, aralarında herhangi bir ayırım gözetmedikleri İlk Çağ kültürlerini kastediyorlardı.

Pozitivist bir tutumla "milli" olanı "dini" olandan ayırmaya çalışan bu üç tezin ortak noktası, önerilen milli kültür içinde Osmanlı-Türk kültüründen gelen öğelere yer vermeyi büyük ölçüde reddetmiş olmalarıdır. İkinci bir nokta, Batı'cı tez tarihi yok saymaya varan bir tavır önerdiği için bir kenara bırakılırsa, Orta Asya'cılık ile "Anadolu Uygarlığı" tezinin Türk kültürünün kaynaklarını binlerce yılın gerisinde aramalarıdır. İşte Beyatlı'nın "tarih öncesi-tarih" ayrımıyla belirlenen tarih anlayışı ile bu anlayışın ışığı altında Türk kültür hayatında varılan sonuçlar, bu tezlerle karşılaştırılarak değerlendirilebilir. Beyatlı'nın temelini attığı görüş, benimsense de benimsenmese de, Türk kültür hayatı içindeki önemini korumaktadır.

Beyatlı'nın bir şair olarak değeri ve önemi genellikle tartışılmamakla birlikte, Osmanlı tarihine bağlılığı, benimsediği kültür sık sık eleştirilmiştir. Ama bu eleştirilerin çoğu övgü ya da yergi düzeyindedir. Batıcılığı "Osmanlılık"ın karşıtı sayanlar, onu çağından hoşnut olmayan, geçmişe bağlı, hatta bu yüzden Cumhuriyet düşüncesine kimi zaman ters düşmüş bir sanatçı olarak görürlerken, eski kültürü çağdaş bir açıdan değerlendirmeden, olduğu gibi yaşatmak isteyen, gerçekten geçmişe dönük çevreler de kendi tepkici eğilimlerinin bir temsilcisi gibi görmüşlerdir. Oysa onun geçmişle ilgisi tepkici bir özlemden değil, geçmişin birikimlerini bir milli kültüre dönüştürme amacından kaynaklanıyordu. Bu bakımdan gelenekçi, muhafazakâr, İslamcı bir şair gibi görülmesi bir yanılgıydı. Bir tartışmaları sırasında Ziya Gökalp'in "Harabat şairi" suçlamasına, "Ne Harabî, ne Harabatîyim-Kökü mazide olan âtiyim" sözleriyle verdiği cevap, gerek sanatının, gerekse düşünsel kişiliğinin iyi bir özeti sayılabilir.

• **YAPITLAR (başlıca): Şiir:** *Kendi Gök Kubbemiz*, (ö.s.), 1961; *Eski Şiirin Rüzgârıyle*, (ö.s.), 1962; *Rubailer ve Hayyam Rubailerini Türkçe Söyleyiş*, (ö.s.), 1963; *Bitmemiş Şiirler*, (ö.s.), 1976. **Düzyazı:** *Aziz İstanbul*, (ö.s.), 1964; *Eğil Dağlar*, (ö.s.), 1966; *Siyasî Hikâyeler*, (ö.s.), 1968; *Siyasî ve Edebî Portreler*, (ö.s.), 1968; *Edebiyata Dair*, (ö.s.), 1971; *Çocukluğum, Gençliğim, Siyasî ve Edebî Hatıralarım*, (ö.s.), 1973; *Tarih Musâhabeleri*, (ö.s.), 1975; *Mektuplar ve Makaleler*, (ö.s.), 1977.

• **KAYNAKLAR:** K.Akyüz, "Yahya Kemal Beyatlı", *Batı Tesirinde Türk Şiiri Antolojisi*, 1953; N.Ataç, "Canım", *Okuruma Mektuplar*, 1958; N.Ataç, "İki Beyit", *Okuruma Mektuplar*, 1958; N.S.Banarlı, *Resimli Türk Edebiyatı*, 1948; Cevdet Kudret, "Yahya Kemal Titiz Bir Sanatçı... mı?", *Gösteri*, (6,7), 1981; V.Eralp, *Yahya Kemal İçin*, 1959; A.Ş.Hisar, *Yahya Kemal'e Veda*, 1969; Y.K.Karaosmanoğlu, *Gençlik ve Edebiyat Hatıraları*, 1969; C.S. Ongun, *Yahya Kemal*, 1947; A.H.Tanpınar, *Yahya Kemal*, 1963; A.H.Tanpınar, *Edebiyat Üzerine Makaleler*, 1977; M.Uyguner, *Yahya Kemal*, 1964, (bibliyografya içerir).

BEYAZIT I

Bak. BAYEZİD I [Yıldırım]

BEYAZIT II

Bak. BAYEZİD II

BEYER, Wilhelm
(1902)

Alman düşünür ve eleştirici. Materyalizm-idealizm akımları arasında bir ilişkinin bulunup bulunmadığı konusunu araştırmış, hukuk felsefesine yeni yorumlar getirmiştir.

Nürnberg'te doğdu, Salzburg Üniversitesi'nde hukuk öğrenimi gördü. Felsefeye materyalizm-idealizm bağlantısını araştırmakla girdi. Sonra çalışmalarını hukuk felsefesi üzerinde yoğunlaştırdı. Hegel'in felsefesini yayma, tanıtma amacını güden Hegel-Geselschaft (Hegel Derneği) adlı bir derneğin kurucuları arasına katıldı.

Beyer'in düşünceleri Hegel felsefesinden kaynaklanır. Bu nedenle Hegel'in geliştirdiği "dialektik yöntem"e dayanarak materyalizmle idealizm arasındaki bağlantı sorunu üzerinde durdu. Hegel'in hukuk felsefesini, çağın toplum yapısına göre yeniden yorumlayarak geliştirmeye çalıştı. Hukuk felsefesinin oluşmasında toplumlardaki yapı değişikliklerinin, yö-

resel inançlardan kaynaklanan geleneklerin, uygarlık ürünlerinin etkilerini araştırdı.

Beyer'in ilginç bir yanı da çok etkili bir eleştirici olmasıdır. Eleştiride başlıca yöntemi düşünce ürünlerinin ortaya konmasında yararlanılan kaynakların, yaşanan ortamın etkisini açıklığa kavuşturmaktır.

• YAPITLAR (başlıca): *Freiheit im Wandel der Zeit*, 1946, ("Çağın Değişimi İçinde Özgürlük"); *Spiegelcharakter der Rechtsordnung*, 1951, ("Hukuk Düzeninin Toplumda Yansıması"); *Staatsphilosophie*, 1959, ("Devlet Felsefesi"), *Hegelbilder*, 1970, ("Hegel'den Düşünceler"); *Vier Kritiken: Heidegger, Sartre, Adorno, Lukacs*, 1970, (Dört Eleştiri: Heidegger, Sartre, Adorno, Lukacs); *Die Parteinahme der Wissenschaft*, 1972, ("Bilimin Yandaşlığı"); *Zwischen Phaenomenologie und Logik*, 1974, ("Fenomenoloji ve Mantık Arasında").

• BAKINIZ: ADORNO, HEGEL, HEIDEGGER.

BEYHAKÎ
(994-1066)

Arap fıkıh bilgini. Hadis konusundaki yorumları ve Şafiî mezhebinin temel görüşlerini içeren açıklamalarıyla ün kazanmıştır.

Nişabur yakınlarında Beyhak bölgesinde doğmuş, Nişabur'da ölmüştür. Gerçek adı Ebu Bekr Ahmed b.Hüseyin b.Ali'dir. Önce doğduğu yerde öğrenim görmüş, sonra yıllarca süren gezilere çıkarak bilgisini genişletmiş, dolaştığı illerin ünlü bilginlerinin toplantılarına katılmış, derslerini dinlemiştir. Başlangıçta Eş'arik kelâmı üzerine çalışmış, Nişabur'a dönünce Şafiî mezhebinin kurucusu olan İmam Şafii'nin düşüncelerini içeren yapıtları okumuş, onlarla ilgili dersler vermiştir.

Beyhakî bütün çalışmalarını Hadis ve Şafiî mezhebinin ilkeleri üzerinde yoğunlaştırmış, onlara yeni yorumlar eklemiş, yüzyıllar boyunca medreselerde ders kitabı olarak okutulan *Kitabü'l-Sünenü'l-Kebir* adlı Hadis dergisini düzenlemiştir. Bu yapıtta yer alan Hadisler'in birçoğunu gezdiği Arap ülkelerinde, özellikle, Peygamber'in bulunduğu bölgelerde toplamış, konularına göre düzenlemiştir. Bu yapıtın bir de özeti vardır. Şafiî mezhebinin ilkelerini içeren on cilt tutarındaki bu yapıt kendi alanında tek kaynak sayılır. Dela'ilü'n-Nübüvve, Peygamberin "nübüvvet" i (peygamberlik) ve "risalet"i (elçilik) ile ilgili bir yapıttır.

• YAPITLAR (başlıca): *Kitabü'l-Sünenü'l-Kebir* (Büyük Sünnetler Kitabı) yazma; *Dâla'il al-Nubuwwa des Abu Bakr Ahmad al-Bayhaqı* (ö.s.), K.Nylonder (yay.), 1891. ("Ebu Bekir Ahmed el-Beyhaki'nin Peygamberlik Delilleri Üzerine").

BEYRÛNÎ
Bak. BİRÛNÎ

BEYSANOĞLU, Şevket
(1920)

Türk halkbilimci. Diyarbakır yöresi folkloruyla ilgili araştırmalar yapmıştır.

14 Ağustos 1920'de Diyarbakır'da doğdu. İlk, orta ve lise öğrenimini Diyarbakır'da yaptı. 1946'da Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi'nden mezun oldu. Başkale ve Avanos ilçelerinde hâkimlik yaptı. 1950 yılından sonra avukat olarak Diyarbakır'da çalışmaya başladı.

Diyarbakır Halkevi'nin dergisi olan *Karacadağ*'da önceleri Kavut soyadıyla Diyarbakır halk ozanlarını ve folklorunu tanıtan yazılar yazdı. Yöre tarihi, coğrafyası ve kentin yetiştirdiği bilim ve sanat adamlarının yaşamöyküleri araştırmalarının başlıca konusu oldu. Yapıtları Diyarbakır ve yöresi üzerine çalışma yapacak bilim adamları için kapsamlı birer kaynak durumundadır.

• YAPITLAR (başlıca): *Diyarbakır Folkloru*, 1943; *Ziya Gökalp'in İlk Yazı Hayatı*, 1956; *Diyarbakır'lı Fikir ve Sanat Adamları*, 3 cilt, 1957, 1959, 1976; *Bütün Cepheleriyle Diyarbakır*, 1962; *Kısaltılmış Diyarbakır Tarihi ve Abideleri*, 1963; *Diyarbakır Ağzı*, 1966; *Kadın Şairlerimizden Sırrîve Divançesi*, 1969; *Cahit Sıtkı Tarancı*, 1969; *Basın ve Yayın Dünyamızda Diyarbakır*, 1970; *Doğumunun 100.Yılında Süleyman Nazif*, 1970; *Cumhuriyetin 50.Yılında Diyarbakır*, 1973.

BEYZAVÎ, Abdullah
(?-1291)

İran'da Şafiî mezhebinin tefsir ve kelam bilgini. Yazdığı *Kuran* tefsiri uzun yıllar medreselerde okutulmuştur.

Kadı Ebu Said Abdullah b.Ömer Nasıreddin el-Beyzavî'nin yaşamı konusunda bilgi çok azdır. Doğum tarihi ve yeri bilinmiyor. Fars atabeği Ebubekir b.Sad döneminde (1226-1250) Şiraz'da Kadıülkudat (büyük kadı) bulunan İmadeddin Ömer b.Muhammed'in oğludur. Öğrenimini babasından gördü. Sonraları kendisi de kadılık yaptı. Yaşamının sonlarına doğru Tebriz'e yerleşti ve orada öldü. Ölüm tarihi kaynaklarda değişik olup kesin değildir.

Envarü't-Tenzil ve Esrarü't-Te'vil adlı yapıtı bir *Kuran* tefsiridir. Zemahşehri'nin el-Keşşaf adlı ünlü tefsirinin özetidir. Çeşitli kaynaklardan derlenmiş bilgilerle genişletilmiştir. Ayrıca *Muhtasarü'l-Keşşaf* adıyla da bilinir. Beyzavî yapıtını okuyucunun İslam bilgilerinin her alanında hazırlıklı olduğunu varsayarak açıklama yazmıştır. Tefsirle ilgili yapıtının daha iyi anlaşılması için birçok açıklama yazılmıştır. En önemlileri Molla Hüsrev, Kemal Paşazade, Şeyhzade Muhammed b.Mustafa, Abdülhakim Siyelkuti ve Mehmed el-Konevî'nin şerhleridir (açıklama). Medreselerde uzun yıllar ders kitabı olarak okutulmuştur.

Tevaliü'l-Envar ve Metaliü'l-Enzar, Kelam bilimi konusunda bir yapıttır. Buna Aydınlı Hacı Paşa, *Şerh-i Tevali* ve Saçaklızade *Nesrü't-Tevaliü'l-Envar* adlı şerhleri yazmışlardır. Ayrıca yapıta haşiyeler de (eklemeler) yapılmıştır.

Minhacü'l-Vusul ila İlmi'l-Usul, fıkıh usulünü öğreten bir yapıttır. *Lübbü'l-Lübab fi İlmi'l-İrab*, Arapça'nın sözdizimiyle ilgili küçük bir yapıttır. *Nizamü't-Tevarih*, Farsça yazılmış Adem peygamberden 1275 yılına kadar gelen genel bir dünya tarihidir. Dört bölüme ayrılmıştır: Adem'den Nuh'a kadar gelen peygamberler; Sasaniler ve destani İran tarihi; Peygamber ve dört Halife Devri; Saffariler, Deylemliler, Gurlular, Gazneliler, Salgurlar, Harezmşahlar, İsmailliler, Moğollar ve Selçuklular tarihi. Kefe müfettişi Abdurrahman b.Mustafa bu yapıtı *Enisü'l-Müluk fi Tercümetü'n-Nizamü't-Tevarih* adıyla Türkçe'ye çevirmiş ve Osmanlı tarihiyle ilgili bilgiler de eklemiştir. Ayrıca Abü'l-Fazl Mehmed'in de Türkçe bir çevirisi vardır.

- YAPITLAR (başlıca) *Lübbü'l-Lübab fi İlmi'l-İrab*, (ö.s.), 1854; *Envarü't-Tenzil ve Esrarü't-Te'vil*, (ö.s.), 1865; *Tevaliü'l-Envar ve Metaliü'l-Enzar*, (ö.s.), 1888; *Minhacü'l-Vusul ila İlmi'l-Usul*, (ö.s.), 1899; *Nizamü't-Tewarikh With Introduction and Indices*, (ö.s.), Şemsülhak Kadri (yay.)

- KAYNAKLAR: İ.Cerrahoğlu, *Tefsir Usulü*, 1971, H.Ritter, "Ayasofya Kütüphanesi'nde Tefsir İlmine Ait Arapça Yazmalar", *Türkiyat Mecmuası*, VII-VIII (1-93), 1945; el-Subki, *Tabakatü'l Şafiye*, 1906.

- BAKINIZ: KEMAL PAŞAZADE, MOLLA HÜSREV

BEZİRCİ, Asım
(1927)

Türk eleştirmen, edebiyat araştırmacısı. Türkiye'de nesnel, bilimsel bir eleştiri geleneğinin kurulmasına katkıda bulunmuştur.

Erzincan'da doğdu. Ortaöğrenimini Erzurum Lisesi'nde parasız yatılı olarak 1946'da tamamladı. İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü'nü 1950'de bitirdi. Aynı yıl Türkiye Sosyalist Partisi'ne girdi, partinin İstanbul il sekreterliği görevini üstlendi. 1950, 1952 ve 1956 yıllarında üç kez tutuklandı, ancak yargılamalar sonucu beraat etti. 1953'ten başlayarak Tege ve Ünilever-İş şirketlerinin muhasebe servislerinde çalıştı, 1978'de emekli oldu. 1963'te *Otağ* dergisi, 1968'de *Yeni Dergi* soruşturmalarında yaşayan en beğenilen eleştirmen seçildi.

Yazarlığa 1950'de *Gerçek* gazetesinde A.Toplumcu takma adıyla yazdığı politik fıkralar ve incelemelerle başladı. 1955 ve 1956 yıllarında *Forum* ve *Yeni Ufuklar* dergilerinde Fikret Ariel imzasıyla edebiyat eleştirileri yayımladı. 1957'de *Seçilmiş Hikâyeler* ve *Pazar Postası* dergilerinde Halis Acarı imzasıyla sürekli görülmeye başladı. 1960'tan sonra ise çeşitli dergi ve gazetelerde çok sayıda inceleme ve eleştiri yayımladı. Nâzım Hikmet, Orhan Veli, Ahmet Haşim ve Cahit Sıtkı Tarancı'nın bütün şiirlerinin eleştirel basımlarını hazırladı. 1954'ten bu yana 15 çeviri, 22 deneme, eleştiri, araştırma ve 16 basıma hazırlama olmak üzere 53 kitap yayımladı.

Asım Bezirci eleştiride, 1960'tan önce özellikle Nurullah Ataç'ın örneklerini verdiği öznel izlenimci eleştiri anlayışına karşı nesnel bilimsel bir eleştiri anlayışını savunmuştur.

- YAPITLAR (başlıca): *Çok Kapılı Oda*, 1961; *Günlerin Götürdüğü Getirdiği*, (H.Cöntürk'le), 1962; *Bilimden Yana*, 1963; *Abdülhak Hamit'in "Tarık Yahut Endülüs Fethi"*, 1966; *Okudukça*, 1967; *Orhan Veli*, 1967; *Ahmet Haşim*, 1967; *Nurullah Ataç*, 1968; *Dünden Bugüne Türk Şiiri*, 1968, (Antoloji); *On Şair On Şiir*, 1971; *Metin Eloğlu*, 1971; *Seçme Romanlar* (R.Taner'le), 1973; *İkinci Yeni Olayı*, 1974; *Sabahattin Ali*, 1974; *Nâzım Hikmet ve Seçme Şiirleri*, 1975; *Bilimden Yana Sosyalizme Doğru*, 1976; *Orhan Kemal* (H.Altınkaynak'la), 1977; *Halk, Sosyalizm, Kültür ve Sanat*, 1979; *1950 Sonrasında Hikâyecilerimiz*, 1980; *Seçme Hikâyeler* (R.Taner'le), 1981; *Abdülhak Hamit*, 1982.

BEZOLD, Friedrich
(1848-1928)

Alman tarihçi. Rönesans ve Reform dönemleriyle ilgili önemli çalışmalar yapmıştır.

Friedrich Gustav Johannes Bezold 26 Aralık 1848'de Münih'de doğdu, 29 Nisan 1928'de Bonn'da öldü. Münih ve Berlin üniversitelerinde öğrenim gördükten sonra 1870'te Münih Üniversitesi'nden doktora aldı. 1883'te Bavyera Bilimler Akademisi tarih komisyonu üyeliğine atandı. 1884'te profesörlüğe yükseldi. 1907'de Prusya Bilimler Akademisi üyesi oldu. 1896'da Bonn Üniversitesi'ne geçti ve 1921'e değin çalışmalarını burada sürdürdü.

Münih'te G.Waitz'in başını çektiği Göttingen Okulu'ndan, Berlin'de de Theodor Mommsen'den etkilendi. Kısa bir süre klasik Antik Çağ ile ilgilendikten sonra çalışmalarını Rönesans ve Reform dönemlerinde yoğunlaştırdı. *Aus Mittelalter und Renaissance* ("Orta Çağ ve Rönesans") adlı kitabında bilimle inançlar arasında süren mücadeleyi inceledi. *Das Fortleben der antiken Götter im mittelalterlichen Humanismus* ("Orta Çağ Hümanizminde Antik Çağ Tanrılarının Yeri") adlı çalışmasında da batıl inançların insan yaşamındaki yerini ele aldı.

Reform dönemi üzerine tarih yazımını dini sınırlar içinden çıkaran Bezold, 16.yy'ın toplumsal ve iktisadi olaylarına o zamana değin yazılanlardan çok daha fazla önem verdi ve Reform dönemini toplumsal gelişme süreci içindeki yerine oturttu. Bu bakış açısını en iyi yansıtan kitabı *Geschichte der deutschen Reformation* ("Alman Reformu Tarihi") adıyla yayımlandı.

1908'de *Die Kultur der Gegenwart* adlı dergiye Reform döneminin sosyo-ekonomik durumunu ele alan "Staat und Gesellschaft des Reformationszeitalters" ("Reform Döneminde Devlet ve Toplum") adlı önemli bir makale yazdı.

Münih'in liberal ortamında yetişen ve 1848'in devrimci düşüncelerinden etkilenen Bezold, II.Wilhelm döneminin en sert muhaliflerinden oldu.

• YAPITLAR (başlıca): *Geschichte der deutschen Reformation*, 2 cilt 1886-1890, ("Alman Reformu Tarihi"); *Aus Mittelalter und Renaissance*, 1918, ("Orta Çağ ve Rönesans"); *Das Fortleben der antiken Götter im mittelalterlichen Humanismus*, 1922, ("Orta Çağ Hümanizminde Antik Çağ Tanrılarının Yeri").

• BAKINIZ: MOMMSEN.

BHABHA, Homi Cihangir
(1909-1966)

Hintli fizikçi. Atom enerjisinin Hindistan'da kullanımına öncülük etmiştir.

30 Ekim 1909'da Bombay'da doğdu. Varlıklı bir ailenin oğlu olduğundan Bombay'da iyi bir eğitim gördü. 1932'de kazandığı bursla Cambridge Üniversitesi'nde öğrenimini sürdürdü ve 1934'te doktorasını tamamladı. Burada atom fiziği konusunda araştırmalar yapan Bhabha, bu çalışmalarının sonucu 1941'de Royal Society üyeliğine seçildi.

1940'ta Hindistan'a döndü, Bangalor'daki Hindistan Bilim Enstitüsü'nde teorik fizik öğretim üyeliğini ve atom fiziği konusundaki araştırmalarını sürdürdü. 1942'de profesör olan Bhabha, 1945'te Bombay'daki Tata Temel Araştırma Enstitüsü yöneticiliğine getirildi.1948'de Hindistan Atom Enerji Komisyonu kurulunca, başkanlık görevi Bhabha'ya verildi.

Uluslararası bir üne sahip olan Bhabha, çeşitli bilim kuruluşlarının üyesi olmuş, kuvantum kuramı ve kozmik ışınlar konusunda birçok bilim dergisine makaleler yazmıştır. 1955'te Birleşmiş Milletler tarafından Cenevre'de düzenlenen, atom enerjisinin barışçıl amaçlarla kullanılması konusundaki uluslararası konferansa da başkanlık eden Bhabha en verimli çağında İsviçre Alpleri üzerinde meydana gelen bir uçak kazasında, 24 Ocak 1966'da öldü.

Bhabha Cambridge Üniversitesi'ndeki öğrenimi sırasında Niels Bohr ile kuvantum kuramı üzerinde, Walter Heitler ile de kozmik ışınların anlaşılmasında önemli bir yeri olan elektron sağanağı konusunda çalışmıştı. Hindistan'a döndükten sonra kozmik ışınlar ve atom fiziği konularındaki araştırmalarını sürdüren Bhabha'nın başkanlığında Trombay'da atom enerjisinin araştırılmasına ve üretilmesine yönelik bir laboratuvarın yanı sıra, 1956'da İngiltere ve Kanada'nın da yardımlarıyla Asya'nın ilk atom reaktörü kuruldu.

Bhabha'nın ölmeden önceki son çalışmaları plütonyum üretilmesine yönelikti. Ancak fakirliğin hüküm sürdüğü bir ülkede nükleer enerjinin kalkınma yolunda kullanılması gerektiğini savunarak, üretilen plütonyumun bomba yapımında kullanılmasına karşı çıkmıştı.

Bhabha nükleer enerjinin barışçıl amaçlarla kullanılmasının ve atom bombalarının yasaklanmasının bir savunucusuydu. Nehru'nun teknik danışmanlığını da yapan Bhabha'nın Hindistan'ın bilim hayatında önemli bir yeri vardır.

• KAYNAKLAR: *Biographical Memoirs of Fellows of the Royal Society*, 1967.

BIBERG, Nils Frederik
(1776-1827)

İsveçli filozof. İnsanın kişiliği dolayısıyla üstün bir değer taşıdığını ileri sürmüş, sorunların çözümünde tek yetinin us olduğu görüşünü savunmuştur.

Yaşamı, gençlik dönemi, öğrenimi konusunda yeterli bilgi yoktur. Eldeki kaynaklar yalnız düşünceleri ve bulunduğu görevlerle ilgili bilgi vermektedir. Bu bilgilere göre, Uppsala Üniversitesi'nde öğretim üyesi olan Biberg bütün düşüncelerini insan varlığı konusunda yoğunlaştırmış, insan kişiliğinin evrensel nitelikte üstün ve gerçek bir değer olduğunu ileri sürmüştür. Ona göre insan, toplumsal ilişkilerin üstünde usla donatılmış, evrenin odağı durumunda olan bir varlıktır. İnsan kişiliği bütün değerlerin üstündedir. İnsana bu üstünlüğü kazandıran da taşıdığı ustur. Us, algı yetisinden ayrı ve bireysel bir güçtür. Usun deneyden önce gelen ve duyulurüstü doğada somutlaşmış bir içeriği vardır. Ancak bu içerik kaynağında iyice açıklığa kavuşmamıştır, bulanıktır. Felsefenin görevi ve ereği bu içeriği elden geldiğince açıklığa kavuşturmak, kavranabilir bir duruma getirmektir.

Us sonludur, ancak bütün duyulurüstü evreni içerir, bu özelliği taşıdığı tanrısal içerikten kaynaklanmaktadır. Us kavrayış gücü dolayısıyla "Tanrı'yı insanda, insanı Tanrı'da bulmayı" başarabilir. Zaman ve uzayda bulunan nesnelerin yapısına karşıt bir içeriği olan us, tanrısal varlığın sezgisidir. Onun duyulurüstü evreni kavraması bu niteliği yüzündendir. Us bu özelliğinden ötürü "inan"dır. Anlak usun diri, işlek bir aracıdır. İnan bilgisiz de olabilir, ancak inan-us bağlantısı olmadan felsefe bilgisi söz konusu edilemez.

Biberg'in üzerinde durduğu önemli bir sorun da ahlaktır. Ona göre ahlak da sezgiye dayanır. Bu nedenle "ahlaklılık bireyin, tanrısal istençten, kendi özel istencini oluşturmasıdır." Ahlakın tanrısal nitelik taşıması bundandır.

• YAPITLAR (başlıca): *Notionum Ethicarum*, 1823, ("Ahlakların Kavramı"), *Commentationes Stoicae*, 1824, ("Stoacılıkla İlgili Yorumlamalar").

BICHAT, Xavier
(1771-1802)

Fransız anatomi bilgini. Dokubilimin kurucusu sayılır.

Marie François Xavier Bichat, 14 Kasım 1771'de Jura Bölgesi'ndeki Thoirette'de doğdu. İlk anatomi derslerini doktor olan babasından aldığı söylenir. Nantua Koleji'nden sonra Lyons'daki bir Cizvit okulunda felsefe öğrenimi gördü. 1791'de gene aynı kentte cerrah ve anatomi bilgini Marc-Antoine Petit' nin öğrencisi oldu. 1793'te Paris'e giderek tıp öğrenimini sürdürdü. Hôtel Dieu'de (sağlık ve bakım yurdu) Pierre Desault'nun (1744-1795) kurduğu cerrahi kliniğinde onunla birlikte çalıştı. Desault'nun 1795'te ölümüyle yarım bıraktığı *Journal de chirurgie*' nin ("Cerrahi Günlüğü") geri kalan bölümlerini derleyerek yayımladı. 1797'de özel patoloji, fizyoloji ve anatomi dersleri vermeye başladı. 1799'dan sonra tümüyle anatomiyle ilgilenmeye başladı. 1801'de Hôtel Dieu'de çalışmaya başladı. 22 Temmuz 1802'de, laboratuvarında geçirdiği bir kaza sonucu öldü.

18.yy'ın sonları mikroskobun yaygın olarak kullanılmadığı ve hayvan hücresinin henüz keşfedilmediği yıllardı. Bichat pek güvenmediği mikroskobun da yardımıyla, ama daha çok çıplak gözle, liflere ayırdığı ya da özel eriyiklerde çürüttüğü organların yapısını incelemeye başladı. Bu çalışmalarının sonucunda organların farklı dokulardan oluştuğunu, bir tür dokunun ise birden fazla organda bulunabileceğini gösterdi. Yaşamsal özellikleri ve yapıları farklı olan yirmi bir farklı doku saptadı; "doku" terimini de ilk kullanan Bichat oldu. Bu bulgularını 1800'de yazdığı *Traité des membranes* ("Zarların İncelenmesi") adlı yapıtında açıkladı. Bir yılda yaklaşık 600 otopsi üzerinde çalışarak hazırladığı *Anatomie générale*'de ("Genel Anatomi") ise genel anatominin organları oluşturan yapıların bilimi olduğu görüşünü ve genel anatomiden de yeni bir patolojik anatomi alanının geliştirilmesi gereğini savundu.

O dönemde hastalıkların kökeninin tüm vücut değil, çeşitli organlar olduğu düşüncesi Morgagni tarafından ortaya atılmıştı. Bu yeni sava karşın, hastalıkları vücut suyuklarının düzensizliklerine bağlayan görüş tıbbi uygulama ve araştırmalarda hâlâ geçerliliğini korumaktaydı. Bichat bu eski görüşe karşı çıkmakla kalmadı, Morgagni'nin düşüncesini daha da geliştirerek yeni bir patoloji kuramı ortaya attı. Ona göre, hastalıkların nedeni, organlardaki yaşamsal işlevleri farklı dokulardan birinde ya da birkaçında ortaya çıkan bozukluklar sonucu o dokunun işlevini yerine getirememesi olabilir, dolayısıyla her doku farklı hastalıklar gösterebilirdi. Böylelikle dokunun işlevlerine dikkati çekerek histolojinin (dokubilim) öncülüğünü de yapmış oldu. Bichat, dokuların yaşamsal özelliklerinin fizikokimyasal yasalarla açıklanabileceğini savunan "indirgemeci" tezlere karşı çıktı; indirgemeci yaklaşımın yerine Stahl'ın "yaşamsal öz" kuramıyla animizmi savunan hekimlere daha yakındı. Hayvan hücresinin varlığı Bichat'nın ölümünden sonra ortaya çıkarıldı ve yaşamsal işlevler hücre düzeyinde incelenmeye başlandı. Ancak, Bichat'nın çoğunlukla çıplak gözle, mikroskopsuz yaptığı araştırmaların sonucunda, organları oluşturan dokuları ve bunların farklı işlevlerini bulması patoloji ve anatominin yanı sıra histoloji alanında da önemli gelişmelere neden olmuştur.

- YAPITLAR (başlıca): *Oeuvres chirurgicales de Desault*, 3 cilt, 1798-1799,("Dessault'nun Cerrahiye İlişkin Yapıtları"); *Traité des membranes en générale et de diverses membranes en particulier*, ("Genel Olarak Zarlar ve Özel Olarak Farklı Zarlar Üzerine İncelemeler"); *Anatomie générale*, 1801, ("Genel Anatomi"); *Traité d'anatomie descriptive*, 5 cilt, 1801-1803, ("Açıklamalı Anatomi Üzerine").
- KAYNAKLAR: J.Cocquerelle, *Xavier Bichat*, 1902; H.E.Sigerist, *Great Doctors*, 1933.
- BAKINIZ: C.BERNARD, MORGAGNI, SPALLANZANI, VIRCHOW.

BIDDLE, Nicholas
(1786-1844)

ABD'li bankacı. İlk kez günümüzdeki merkez bankaları gibi çalışan bir bankayı yönetmiştir.

8 Ocak 1786'da Philadelphia'da doğdu, 27 Şubat 1844'te aynı yerde öldü. 1801'de Princeton'da New Jersey College'dan mezun olduktan sonra hukuk eğitimi gördü. 1804-1807 arasında İngiltere ve Fransa' da diplomatik görevlerde bulundu. Ülkesine döndükten sonra hukuk stajı yaptı.

1814-1818 arasında Pennsylvania Senatosu'nda üyelik yaptı. 1818'de Başkan Monroe'nun isteği üzerine Dışişleri Bakanlığı'na *Commercial Requlations of Foreign Countries with Which the United States Have Commercial Intercourse* ("ABD'nin Ticari İlişkide Bulunduğu Yabancı Ülkelere İlişkin Ticari Yönetmelik") adlı bir rapor hazırladı.

1819'da devlet ve özel sermaye ortaklığı olan Second Bank'ın beş hükümet yöneticisinden biri oldu. 1823'te Başkan Monroe tarafından bankanın genel müdürlüğüne atandı. Biddle şubelere banka merkezi adına para karşılığı çek basma izni vererek kredilerin genişlemesini sağladı. Şube çeklerinin dolaşıma sokulmasıyla piyasada canlılık sağlandı. Biddle' ın Second Bank'de uyguladığı yöntem, bankanın şubelerinin olmadığı bölgelerde kredi sıkıntısı çeken iş adamlarının tepkilerine yol açtı.

Başkan Jackson bankanın gücü denetim altına alınmazsa mali oligarşi yaratacağını düşünerek bankanın imtiyaz hakkını geri aldı, 1833'te bankadaki resmi mevduatlar çekildi. Biddle 1836'da bankayı United States Bank of Pennsylvania adıyla yeniden düzenledi ve genel müdürü oldu. 1839'da emekliye ayrıldı, iki yıl sonra banka mali bir bunalım içine girerek kapandı.

- YAPITLAR (başlıca): *Two letters to the Honarary J.Q.Adams: Embodying History of the recharter of the Bank of the United States, and a view of the Present Condition of the Currency*, 1837, ("J.Q.Adams'a İki Mektup: ABD Bankası'na Yeniden Verilen İmtiyazın Tarihi ve Nakit Paranın Günümüzdeki Durumu").
- BAKINIZ: A.JACKSON.

BIERLING, Ernst Rudolph
(1841-1919)

Alman hukukçu. Mutlak Hukuk Okulu'nun temsilcilerindendir.

7 Ocak 1841'de Zittau'da doğdu. 8 Kasım 1919'da Greifswald'da öldü. Yükseköğrenimini Leipzig Üniversitesi'nde yaptı. 1868'de Zittau'da avukatlığa başladı. 1871'de Göttingen'de doçent, 1873-1901 yılları arasında Greifswald'da kilise ve ceza hukuku profesörlüğü yaptı. 1878'de Pomeranya Eyalet Sinodu üyesi olan Bierling, 1884-1902 arasında Genel Sinod üyeliği yaptı. 1881-1885'te parlamentonun tutucu üyelerindendi. 1889'dan sonra senatoda yer aldı.

Bierling önceleri, kilise hukuku konusunda çalışmalar yaptı. Daha sonra hukuk ilkelerini genel bir biçimde incelemeye ve hukuk felsefesi konusuna ilgi göstermeye başladı. 1877'de *Zur Kritik der Juristischen Grundbegriffe* ("Hukukun Temel Kavramlarının Eleştirisi Üzerine") adlı kitabının ilk bölümünü yayımladı. Bu kitapta ileri sürdüğü görüşlerini 1894-1917 arasında yayımlanan ve *Juristische Prinzipienlehre*'de ("Hukukun İlkeleri") daha ayrıntılı ve sistemli bir biçimde geliştirdi.

Bierling, Merkel, Somlo, Bergbohm ve Kornfeld ile birlikte Mutlak Hukuk Okulu'nun belli başlı temsilcileri arasında yer almaktadır. Bu okulun temsilcileri pozitif hukuku genel felsefe ilkelerinden yaklaşarak incelemeyi amaçlamaktaydılar. Böylece Bierling, hukuksal kategorilerin tüm hukuksal durumlara a priori bir biçimde uygulanabileceğini ancak kendi içlerinde hiçbir mutlak içeriği olmadığını ileri sürmüştür. Bierling'e göre her pozitif hukuk bilimi için daha önceki kavramların araştırılması gerekir. Ancak böyle bir araştırmadan ve kavramlar tanımlandıktan sonra pozitif hukuk biliminin biçimlendirilmesi mümkün olabilir. Bierling, hukuksal özne ve nesne kavramları olarak meşruluk ve gayrimeşruluğu kabul etmiştir. Ancak Bierling'in yaklaşımı Neo-kantçılarla benzerlikler taşımaktadır.

- YAPITLAR: *Zur Kritik der Juristischen Grundbegriffe*, 2 cilt, 1877, ("Hukukun Temel Kavramlarının Eleştirisi Üzerine"); *Juristische Prinzipienlehre*, 5 cilt, 1894-1917, ("Hukukun İlkeleri").

BIERMANN, Wolf
(1936)

Alman (DAC) şair, şarkıcı. Sanat etkinlikleri kadar siyasal yergileriyle de dikkat çekmiş çağdaş sanatçılardandır.

15 Kasım 1936'da Hamburg'da doğdu. Komünist olan babası 1943'te Ausschwitz'de toplama kampında ölmüştü. II.Dünya Savaşı'ndan sonra Biermann Alman Komünist Partisi'nin gençlik örgütü olan "Junge Pioniere"ye (Genç Öncüler) katıldı. 1953'te Demokratik Alman Cumhuriyeti'nde yaşamayı seçerek bu ülkeye geçti. Burada önce ekonomi politik, daha sonra da felsefe ve matematik eğitimi gördü. Ancak bir süre sonra Demokratik Alman Cumhuriyeti'ndeki rejime karşı da eleştirel bir tavır aldı. 1957-1959 arasında ünlü tiyatro topluluğu Berliner Ensemble'da asistan olarak çalıştı. 1960'ta edebiyat ve müzik alanlarında çalışmaya, beste yapmaya başladı. Biermann'a, toplumsal yaşama ilişkin yergi ve eleştirileri sakıncalı bulunduğu için 1963'te kamu önüne çıkma yasağı getirildi ve üyesi bulunduğu Sozialistische Einheitspartei Deutschlands'dan (Almanya Sosyalist Birlik Partisi) ihraç edildi. Bir süre Doğu Berlin'de kabare şarkıcılığı yaptı. 1960'lardan beri yazdığı şiirlerini besteledi ve bunları konserlerle kamuoyuna iletti. Konserleri aynı eleştiri amacını taşıyan siyasal eylemler niteliğine dönüştüğü için 1965'te cezasının kapsamı genişletilerek yayın yapması ve yurt dışına çıkması yasaklandı. 1976'da Federal Alman Cumhuriyeti'nde bir konser turu yaptı. Bundan sonra DAC'a dönmesine izin verilmedi ve 17 Kasım 1976'da yurttaşlıktan çıkarıldı.

Biermann'a göre DAC rejimi sosyalizmin gerçek toplumsal hedeflerine ulaşarak kapitalizmden nitelikçe farklı bir toplum oluşturmakta yetersiz kalmıştır. Kendisini "sosyalizme muhalif" değil "sosyalist muhalif" sayar. Bu görüşü doğrultusunda Batı'daki kapitalist toplum yapısına karşı da eleştirel tavrını sürdürmüştür.

Biermann'ın sanat anlayışının oluşumunda, müzik bilgi ve deneyiminin gelişmesinde dostu, Brecht'in oyunlarına müzik yazan ünlü besteci Hans Eisler'in önemli rolü olmuştur. Sanatçı, çalışmalarında sözle müziğin ilişkisi sorununu irdelemiştir. Müziği sözlerin iletilmesinde bir aracı durumuna indirgeyen anlayışa karşı çıkmış, müziği siyasal tavrın özgün bir anlatım yolu olarak görmüştür. Şarkılarında çoğunlukla yergici ve ironik bir üslup egemen olan Biermann, siyasal başkaldırı müziğinin temsilcilerinden olmuştur.

- YAPITLAR (başlıca): **Albüm:** *Warte nicht auf bessere Zeiten*, 1973, ("Daha Güzel Zamanları Bekleme"); *aah-ja!*, 1974; *Liebeslieder*, 1975, ("Aşk Şarkıları"); *Es gibt ein Leben vor dem Tod*, 1976, ("Ölümden Önce Bir Yaşam Vardır"); *Trotz alledem!* 1978, ("Her Şeye Karşın"); *Haelfte des Lebens*, 1979, ("Yaşamın Yarısı"). **Kitap:** *Drahtharfe*, 1965, ("Telli Arp"); *Für meine Genossen*, 1972, ("Yoldaşlarım İçin"); *Deutschland. Ein Wintermaerchen*, 1972, ("Almanya. Bir Kış Masalı"); *Das Maerchen von dem Maedchen mit dem Holzbein*, 1979, ("Tahta Bacaklı Kız Masalı").
- BAKINIZ: EISLER.

BIERUT, Boleslaw
(1892-1956)

Polonyalı siyaset adamı. Cumhurbaşkanlığı ve Polonya Birleşik İşçi Partisi genel sekreterliği yapmıştır.

18 Nisan 1892'de Lublin yakınlarında Rury Jezuickie'de doğdu. 12 Mart 1956'da Moskova'da öldü.

Basın işçiliği yaptı. 1918'de Polonya Komünist Partisi'ne girdi. Polonya, Bulgaristan, Çekoslovakya ve Avusturya'da sosyalist düşünceyi yaymak için

çalıştı. Bu nedenle birçok kez tutuklandı ve hüküm giydi. 1938'de serbest bırakıldıktan sonra Sovyetler Birliği'ne gitti. II.Dünya Savaşı sırasında burada kaldı. 1943'te gizlice Polonya'ya döndü. Alman orduları Polonya'nın doğusundan çekilince Lublin Milli Halk Konseyi'ne (Kraiswa Rada Nadorowa) başkan oldu. 1945'te Yalta Konferansı'nın ardından kurulan Milli Birlik Hükümeti döneminde cumhurbaşkanlığına getirildi.

Bu dönemde Sovyetler Birliği çizgisinde bir siyaset izledi. Daha sonra Polonya'nın koşullarının özgül bir siyaset izlenmesini gerektirdiğini savunan Gomulka'nın Polonya İşçi Partisi sekreterliğinden uzaklaştırılmasında etkin rol oynadı. 1948'de Polonya İşçi Partisi ile Polonya Sosyalist Partisi'nin birleşmesiyle oluşan Polonya Birleşik İşçi Partisi'nin kuruluşuna önayak oldu ve parti genel sekreterliğine getirildi.

1952'de yapılan anayasa değişikliğiyle cumhurbaşkanlığı makamı kaldırılıp Devlet Konseyi kurulunca, cumhurbaşkanlığı görevi sona eren Bierut başbakan oldu.

30 hektardan büyük topraklara el konularak parsellenmesi ve 50 kişiden çok işçi çalıştıran işletmelerin devletleştirilmesi gibi yasaların çıkmasında etkili oldu. Toprak reformu ve devletleştirmelere karşı ortaya çıkan tepkiler, Eylül 1953'te Kardinal Wyszynski'nin görevden uzaklaştırılmasıyla daha da arttı.

Bierut 1954'te başbakanlıktan istifa etti. Bundan sonra Polonya Birleşik İşçi Partisi genel sekreteri olarak siyasi çalışmalarını sürdürdü.

1956'da Sovyetler Birliği Komünist Partisi'nin 20.Kongresi'ne katılmak amacıyla bulunduğu Sovyetler Birliği'nde öldü.

• BAKINIZ: GOMULKA.

BIKO, Steve
(1946-1977)

Güney Afrikalı siyasi önder. Siyah Bilinç hareketinin öncüsüdür.

Güney Afrika Cumhuriyeti'nde King Williams Town kentinde doğdu. Babası memurdu, annesi ise beyaz ailelerin yanında hizmetçilik yapıyordu. 1960'ta Sharpeville'de polisin siyahlar üzerine ateş açarak 72 kişiyi öldürmesini izleyen dönemde, ırkçılığa karşı muhalefet büyük ölçüde bastırılmış, siyasi çalışmalar yasaklanmıştı. 1963'te polisin yürüttüğü tutuklama kampanyası sırasında Biko'nun ağabeyi de tutuklandı. Büyük ölçüde bu nedenle okumakta olduğu Lovedaletting School'dan uzaklaştırılan Biko bir süre sonra Natal'da liberal eğilimli katolik St.Francis College'a girdi. Ortaöğrenim yıllarında çeşitli ırkların bir arada yaşadığı bütünleşmiş bir toplumun gerçekleşmesini savunanların etkisi altındaydı.

1966'da Natal Üniversitesi Tıp Fakültesi'ne girdi. Kısa bir süre sonra Öğrenci Temsilciliği Konseyi'ne seçildi ve Güney Afrika Öğrencileri Ulusal Birliği'nin (National Union of South African Students-NUSAS) üyesi oldu. Birliğin üye ve yöneticilerinin büyük çoğunluğu İngilizce eğitim yapan liberal üniversitelerin beyaz öğrencileriydi ve uzun süreden beri ırkçılığa karşı mücadele ediyorlardı. Siyah öğrenciler de birliği tek mücadele aracı olarak görüyorlardı.

Biko bir süre NUSAS içinde çalıştıktan sonra değişik ırklardan kişilerin bulunduğu örgütlerde mücadele etmenin sakıncalarını görmeye başladı. Beyazlar siyahlara beyazlara karşı nasıl davranmaları gerektiğini söylüyorlardı. Bu büyük bir çelişkiydi. Biko'ya göre artık çözümü siyahlar bulmalıydı. Aralarındaki birliği sağlamalı ve ilk iş olarak beyaz liberallerle ilişkilerini koparmalıydılar. Bu doğrultuda hareket eden Biko kendisi gibi düşünenlerle birlikte 1968'de Güney Afrika Öğrenci Örgütü'nü (South African Student Organization-SASO) kurdu. Örgüt Biko'nun düşüncesinin özünü oluşturan "Siyah Bilinç"i temel alıyordu. Örgütün önemi Güney Afrika'da siyahların kendi davalarına tek başlarına sahip çıkması açısından yeni bir dönem başlatmasından kaynaklanıyordu. Biko'ya göre siyah olduğunun bilincine varma, bunun gururunu taşıma, yaşam biçimini, değer yargılarını benimseme ve yaşatma, Güney Afrika kurtuluş mücadelesinde ilk ve en önemli adım olacaktı. Siyasi kurtuluştan önce, düşünsel kurtuluş zorunluydu.

SASO kısa zamanda siyah gençlik arasında yayıldı. Aynı ilkeler doğrultusunda kurulan Black People's Convention da (Siyah Halk Kongresi-BPC) etkin bir mücadele sürdürmeye başladı. Biko kongrenin onursal başkanı oldu.

Önce Siyah Bilinç Hareketi'nin önemini kavrayamayan Güney Afrika yönetimi, bu hareketin ırkçı beyaz azınlık için bir tehdit olduğunu görmeye başladıktan sonra çeşitli yıldırma yöntemleri kullanmaya başladı. 1973'te Biko'nun tüm siyasi çalışmaları yasaklanarak King Williams Town'da oturmak zorunda bırakıldı. Güney Afrika'da yaygın olarak kullanılan bu ceza yöntemiyle, sürgündeki kişinin yalnızca iki kişiyle görüşmesine izin veriliyor, her türlü iletişim olanağı kısıtlanıyor, yazı yazması yasaklanıyordu.

1974'te Mozambik'in Portekiz'den bağımsızlığını kazanmasını izleyen günlerde SASO ve BPC dayanışma gösterileri düzenledi. Hükümetin koyduğu yasağa karşın yapılan gösterilere polis müdahale etti. SASO ve BPC üyelerinin çoğu tutuklandı ve 1976'da cumhuriyeti tehlikeye sokmak, devleti yıkmaya yönelik yasa dışı eylemlerde bulunmaktan dolayı Terörizm Yasası'na dayanılarak dava açıldı. Biko mahkemeye tanık olarak çağrıldı. Mahkemeyi, yaklaşık üç yıldan beri ilk kez sesini duyurabileceği bir araç olarak gördü. Çelişkili bir durumla karşı karşıyaydı, çünkü düşüncelerini taviz vermeden açıklaması yargılanan arkadaşlarının ağır cezalar almasına yol açabilecekti. Mahkemede dört buçuk gün süreyle Siyah Bilinç Hareketi'ni anlattı. Sanıkların tümü suçlu bulunarak ağır cezalara çarptırıldı. Biko ise mahkemeden alınarak İç Güvenlik Polisi tarafından nezarethaneye götürüldü. Altı gün işkenceden sonra 12 Eylül 1977'de öldü. Cenazesine polisin engellemelerine karşın binlerce insan katıldı, 13 Batılı ülke diplomatik

Ölümünden sonra Biko'yla ilgili tüm yayınlara yasak kondu. Yaşamını kaleme alan gazeteci Donald Woods, Biko gibi sürgün cezasına çarptırılarak yazı yazması yasaklandı. Gizlice hazırladığı kitap Güney Afrika dışına kaçırılarak basıldı.

• **KAYNAKLAR:** D.Woods, *Biko*, 1978; M.Arnold (der.), *The Testimony of Steve Biko*, 1979.

• **BAKINIZ:** MANDELA.

BILLROTH, Theodor
(1829-1894)

Alman cerrah. İlk karın bölgesi ameliyatını gerçekleştirmiştir.

Christian Albert Theodor Billroth 26 Nisan 1829'da Prusya'nın Bergen (bugün DAC) kentinde doğdu. Babası papaz, annesiyse Berlin maliye bakanının kızıydı. Billroth beş yaşındayken babasının ölümü üzerine annesiyle yerleştiği Greifswald'da okula başladı. Parasal sorunların da baskısıyla doktor olmaya karar verdi. Greifswald'da başladığı tıp öğrenimini Göttingen ve Berlin üniversitelerinde sürdürdü. 1852'de doktorasını alarak von Graefe'nin oftalmoloji kliniğinde çalıştı. 1853'te Viyana'da deri ve iç hastalıkları, patoloji okuduktan sonra Berlin Üniversitesi'ne asistan atandı. 1856'da patolojik anatomi ve cerrahi doçenti olarak dersler vermeye başladı. 1860'ta Zürich Üniversitesi'nde profesör oldu ve yedi yıl cerrahi kliniğini yönetti. 1867'de Viyana Üniversitesi'ne girerek bir cerrahi kliniğini kurdu ve ölünceye kadar çalışmalarını burada sürdürdü. 6 Şubat 1894'te bugün Yugoslavya'da Opatija kenti olan, İtalya'nın Abbazia kentinde öldü. Viyana'da Bilimler Akademisi üyesi olan Billroth hekimler derneğinin de kurucularındandı. Ayrıca müzikle yakından ilgilenmiş, evi müzikli toplantıların merkezi olmuştur. Brahms, iki yaylı sazlar dörtlüsünü bu yakın arkadaşına adamıştır.

Billroth cerrahide yeni yöntemlerin geliştirilmeye başlandığı bir dönemde yaşadı. İlk çalışma alanlarından biri yaralardan sonra ortaya çıkan ateş yükselmesidir. Bu ateşe mikroskobik organizmaların neden olduğunu düşünerek, yeni antiseptik yöntemler geliştirdi. Hastanın düzenli olarak ateşinin ölçülmesinin gerekliliğini vurguladı. Organ patolojileri üzerine yaptığı çalışmalar sonucunda patolojik kısımların çıkarılabilmesi için yeni cerrahi yöntemler geliştirdi. Billroth'un bu alandaki en önemli katkıları sindirim sistemi cerrahisindedir.

1872'de ilk kez yemek borusunun bir bölümünü alarak kalan bölümleri birleştirdi; 1874'te ise bir hastanın gırtlağını çıkarttı. 1881'de mide kanseri olan bir hastasında midenin onikiparmakbarsağına açılan kısmında kanserli bölümü çıkarttı ve bir kanalla mideyi onikiparmakbarsağına bağladı. Başarılı geçen ameliyata karşın iki hastasının ölmesi üzerine Viyana sokaklarında taşlanan Billroth, gene de çalışmalarını sürdürdü. Bundan sonraki on yıllık bir dönemde 41 denemesinden 16'sı ölümle sonuçlanmasına karşın, ameliyatları cerrahide yeni bir çığır açtı ve kullandığı yöntemin uzun yıllar değişmesine gerek duyulmadı. Plastik yüz cerrahisinde de başarı kazanan Billroth, modern cerrahinin öncülerinden sayılır.

• **YAPITLAR (başlıca):** *Die allgemeine chirurgische Pathologie und Chirurgie in fünfzig Vorlesungen*, 1863, ("Elli Derste Genel Cerrahi Patolojisi ve Cerrahi"); *Untersuchungen über die Vegetationsformen von Coccobacteria septica*, 1874, ("Coccobacteria septica'nın Bitkisel Türleri Üzerine Araştırmalar"), *Ueber di Krankenpflege im Hause und im Hospitale*, 1881, ("Evde ve Hastanede Hasta Bakımı Üzerine").

• **KAYNAKLAR:** O.G.Billroth, *Billroth und Brahms im Briefwechsel*, 1935; I.Mundy, "Ein neues Buch von Th.Billroth" *Wiener medizinische Wochenschrift*, 31, 1881.

BINDING, Karl
(1841-1920)

Alman ceza hukukçusu. Hukukta Tarihçi ve Klasik okulların temsilcilerindendir.

4 Haziran 1841'de Frankfurt'da doğdu, 7 Nisan 1920'de Freiburg'da öldü. Yüksek öğrenimini Göttingen ve Heidelberg üniversitelerinde gördü. 1863'te Göttingen Üniversitesi'nden hukuk doktoru unvanını aldı. 1864'te Heidelberg Üniversitesi'nde doçent oldu. 1866'da Basel, 1872'de Strasbourg ve 1873'te Leipzig Üniversitelerinde kamu hukuku konusunda dersler verdi.

Genel yaklaşımı ile Tarihçi Okul'un temsilcilerinden olan Binding, doğal hukuk anlayışına karşı çıkmıştır. Roma ve Alman hukuku konusunda çok sayıda araştırma yapmıştır. Zamanının önemli ceza hukukçularından biri olan Binding, ceza hukukunda kabul edilmiş olan belirsiz kavramlara karşı çıkmıştır. Binding'in ortaya attığı "normlar kuramı"na göre devletin bireylerden itaat beklediği ve birey davranışlarını yönlendiren hukuksal önermeler ceza hukukundan bağımsızdır. Binding'e göre ceza hukuku, kurallara aykırı birey davranışlarının hukuksal bir sonuç olarak gerektirdiği cezalandırmayı belirleyen ikincil bir denetim biçimidir. Binding "normlar kuramı" ile suçun özünü devletin kurallara uygun davranılmasını isteme hakkında görmektedir.

Binding cezanın türü ve düzeyi konusunda Modern Okul'un karşısında yer almış ve cezanın amacının yalnızca tehlikeli kişilere karşı bir güvenlik önlemi oluşturduğunu savunmuştur. Ceza, kurallara aykırı davranışlara karşı bir kamu tepkisidir. Binding ceza hukukunda "suça cezayla karşılık verme" ilkesine dayanan Klasik Okul'un başlıca öncülerinden biridir ve "suçu önceden önleme" ilkesini savunan ve Lizst tarafından temsil edilen Sosyolojik Okul'un karşısında yer almıştır.

• **YAPITLAR (başlıca):** *Die Normen und ihre Übertretung*, 4 cilt, 1872-1920, ("Kurallar ve Kurallara İtaatsizlik"); *Grundriss zur Vorlesung über gemeines deutsches Strafrecht*, 3 cilt, 1879, ("Genel Alman Ceza Hukuku Konferansı Üzerine Görüşler"); *Grundriss des deutschen Strafprozessrechts*, 1881, ("Alman Ceza Usul Hukuku Üzerine

Görüşler"); *Handbuch des Strafrechts*, 1885, ("Ceza Hukuku El Kitabı"); *Strafrechtliche und strafprozessuale Abhandlungen*, 2 cilt, 1915, ("Ceza Hukuku ve Ceza Davaları Üzerine Araştırma").

• BAKINIZ: SAVIGNY.

İlk bilimsel çalışmaları ▸

BINET, Alfred
(1857-1911)

Fransız psikolog. Zekâ testlerinin yaratıcısıdır, bireysel farklılıkların değerlendirilmesinde önemli katkıları olmuştur.

4 Mayıs 1857'de Nice'de doğdu. 8 Ekim 1911'de Paris'te öldü. Babası doktor, annesi ise ressamdı. Somut olguları gözlemleme merakını ailesindeki tıp geleneğinden, sanata karşı ilgisini ise annesinden aldı. Yaşamının bir döneminde resim ve edebiyatın psikolojik yönleriyle ilgilendi ve bazı başarılı tiyatro oyunları da yazdı. Liseyi Nice ve Paris'te okudu, hukuk eğitimi gördü ve henüz yirmi yaşındayken hukuk doktorası için gereken ilk sınavı verdi. Bu sıralarda psikolojiye ilgi göstermeye başladı ve hiçbir zaman bir hukukçu olarak çalışmadı. Geçimini aile geliri ile sağlayabildiği için kendi başına psikoloji çalışmaya başladı.

Zekâ yaşı kavramı ▸

Binet'nin psikoloji ile ilgilenmesi 1877'de, günün önemli felsefecilerinden T.Ribot ile tanışmasıyla başlar. 1870-1880'ler Fransa'da bilimsel psikolojinin temellerinin atıldığı yıllardı. Bu akımın öncülerinden Hyppolyte Taine 1870'de *Intelligence* ("Zekâ") adlı yapıtı ile ilk adımları atmış ve Alman psikologu Wundt'un aksine, bilişsel işlevlerin tüm psikolojik işlevlerden ayrılamayacağını belirtmişti. Ribot, Teine'in izinden giderek psikolojinin İngiltere ve Almanya'da olduğu gibi felsefenin etkisinden kurtulması ve doğa bilimlerini örnek alması gerektiğini savunmuştu. Binet, Ribot'nun önerisi sonucunda psikolojiyle daha yakından ilgilenmeye başladı. ve 1880'de deneysel psikoloji konusunda ilk makalesini yazdı.

O yıllarda Fransa'da psikoloji ve psikiyatri re Hastanesi'nde ünlü psikiyatr Charcot'nun yönetiminde yapılmakta idi. Binet de 1882'de Charcot'nun çevresine katıldı ve psikopatoloji konusunda çalışmaya başladı. Charcot 1885'te ilk kez Fizyolojik Psikoloji Derneği'ni kurdu ve ilk uluslararası Psikoloji Kongresi 1889'da onun başkanlığında yapıldı.

Binet bu ortam içinde meslektaşı Féré ile, özellikle hipnoz ve hayvansal magnetizma üzerinde çalışıp yayın yapmaya başladı. Bu dönemde *La psychologie du raisonnement* ("Usavurmanın Psikolojisi"), Féré ile birlikte, *Animal Magnetism* ("Hayvan Magnetizması"), *On Double Consciousness* ("Çifte Bilinçlilik), *Les Altérations de la Personalité* ("Kişilik Değişimleri") gibi kitaplarını yayımladı. Bu dönemi verimli olmakla birlikte, Binet açısından tam anlamıyla başarılı sonuçlar doğurmadı. Yeni kavramlar geliştirme heyecanı içinde genç Binet, bilimsel kurallara uymayan bazı deneyler yapmıştı ve bunların sonuçlarını yukarıda sayılan kitaplarda yayımladı. Özellikle mıknatısların bireylerin davranış ve duyguları üzerinde etkileri olduğu savında bilimsel yanılgıya düştü. Bu görüş daha önce hocası Charcot tarafından da ileri sürülmüştü. Deneyimli araştırmacı Delboeuf'un eleştirileri sonucunda bu konudaki yanılgısını kabul etti. Binet'in gençlik yıllarının ürünü olan bu yayınlar gene de dönemin yapıtları arasında önemli bir yer tutar. Binet daha sonraki yıllarda Charcot'yu öğrencilerinin yanlışlarına göz yummakla suçlamıştır.

Binet bir yandan Salpêtrière'de çalışırken, diğer yandan da histoloji profesörü olan kayınpederi Ballrani'nin laboratuvarında biyoloji eğitimi görmeye başladı. Bu çalışmaları sonucunda otuz yedi yaşında, doğa bilimleri doktorası aldı.

1889'da Sorbonne'da kurulan deneysel psikoloji kürsüsünün başına Ribot, fizyolojik psikoloji laboratuvarının başına da fizyolog Beaunis getirilmişti. Beaunis, Binet'yi birlikte çalışmaya davet etti ve Binet 1891'de Salpêtrière'i bırakarak Sorbonne'a geçti. 1895'te Beaunis'in emekliye ayrılmasından sonra laboratuvarın yöneticiliğine getirildi ve ölümüne değin bu görevi sürdürdü. Aynı yıl *L'Année Psychologique* ("Psikoloji Yıllığı") adlı dergiyi çıkarmaya başladı.

Salpêtrière'den ayrılıp Fizyolojik Psikoloji Laboratuvarı'na geçmesi Binet'nin yaşamında yeni bir dönemin başlangıcı olmuştur. Bu yıllarda, art arda iki kez baba olan Binet, laboratuvar çalışmalarının yanı sıra evde de gözlemlerde bulunmaya başlamış, çocuklarının gelişim süreçlerini sistematik olarak izlemiştir. Bu konuda 1890'dan başlayarak yayımladığı araştırmalarında çocuklar ve yetişkinler açısından bazı psikofizyolojik endeks ölçümlerinde farklılık olmadığını ileri sürmüştür. En önemli buluşlarından biri olan "zekâ yaşı" kavramının temellerinin atıldığı bu çalışmalarını 1903'te *Etude experimentale de l'intelligence* ("Zekânın Deneysel İncelemesi") adlı kitabında derlemiştir.

Binet 1890'larda Fransa'da deneysel psikolojiyi yerleştirip köklendirmeye başlamıştır. Binet aslında ne fizyolojik psikoloji, ne de Alman psikologlar gibi duyularla ilgilenmiştir. Salpêtrière'deyken etkilendiği Taine'in görüşleri ve kızları üzerinde yaptığı gözlemler sonucunda kişisel süreçlerin bütünlüğü üzerinde

psikologlarından Wundt gibi basit duyular üzerine bir genel psikoloji değil, karmaşık bilişsel süreçler üzerine, insanın bütünlüğünü koruyan bir bireysel psikoloji geliştirmeye yönelmiştir. Binet'nin bu yaklaşımı geliştirmesinde kuşkusuz Darwin'in bireysel farklılıklara önem veren evrimci görüşlerinin ve Darwin'in kuzeni olan Francis Galton'un bu konudaki çalışmalarının etkisi olmuştur.

Binet çocukları üzerinde yaptığı gözlemler sonucunda zekâyı bireyin tüm davranışlarına yansıyan bir özellik olarak görmeye başlamış ve küçük çocuklarda bile bulunan bu özelliğin karmaşık değerlendirmeler gerektiren sorular yoluyla ölçülebileceğini savunmuştur. Çalışmalarını bu yönde sürdüren Binet, çocukların mantık kullanımlarının aşama aşama geliştiğini ileri sürerek Piaget'ye de öncülük etmiştir.

Binet 1896'da çalışma arkadaşı Henri ile birlikte yayımladığı bir makalede, on farklı kişisel işlevi değerlendirecek bir testler dizisi geliştirme projesinden söz etmiş, ancak bunu sonuçlandıramamıştır. Binet'ye göre bu konudaki en önemli sorun bellek, kavrayış, dikkat gibi bilişsel işlevlerin tek tek ölçülememesi; her bireyin aynı temel bütünsel, bilişsel süreci yansıtıyor olmasıydı. Sonucu başarısız da olsa 1896-1904 arasındaki bu çalışmalar, Binet'nin daha sonraki buluşunun hazırlık aşamalarıydı.

Binet'nin gelişimindeki dönüm noktasını 1905'te geliştirdiği zekâ testi oluşturmuştur. 1899'da Binet geri zekâlı ve anormal çocuk ve yetişkinlerin kaldığı Perray-Vaucluese'de hekim olan Théodore Simon ile çalışmaya başlamıştır. Kurumun yöneticisi Dr. Blin de geri zekâlıların bilişsel süreçlerini ölçmekle ilgileniyordu. Blin ve öğrencisi Damaye, o dönemde tanınan üç düzeyde geri zekâlılığı (idiot, embesil, moron) ayırt etmek için kaba bir genel zekâ testi oluşturmuşlardı. Bu test bazı yanlışlar içermekle birlikte, Binet'ye farklı bilişsel işlevlerin tek tek değil, somut davranışa yansımaları ölçüsünde değerlendirilebileceği konusunda bir ipucu sağlamıştı. Buna göre zekâ testi karmaşık olguları basite indirgeyen deneysel bir araç değil, karmaşıklığı olduğu gibi değerlendiren bir araçtı.

Böylece Binet zekâyı ayrı ayrı yeteneklerden oluşan bir süreç değil de, bireyin tüm davranışına yansıyan bir genel yetenek olarak kavramlaştırmak yolunda ilerlemeye başlamış, ancak henüz bu genel yeteneği değerlendiren bir ölçek geliştirmekte başarıya ulaşamamıştı. Bu son atılımı yapıp psikoloji dünyasında çığır açan buluşunu gerçekleştirmesi için bazı başka ipuçlarına gereksinimi vardı. Bunlardan biri, Binet'nin La Société adlı çalışma grubundaki faaliyetleri sonucunda belirginleşti. Bu dernek çocukların psikolojik açıdan incelenmeleri konusuyla ilgilenen herkese açıktı ve üyeleri öğretmenler, okul müdürleri, hukukçular, doktorlar, psikologlar, sosyologlar ve ana-babalardan oluşmaktaydı. Eğitim profesörü Ferdinand Buisson tarafından kurulan dernek bir süre sonra Binet'nin yönetimi altına girmiş, Binet'nin ölümünden sonra da La Société Alfred Binet adını alarak çalışmalarını sürdürmüş ve Binet'nin geliştirdiği bülteni yayımlamaya devam etmiştir.

O yıllarda Paris'te devletin sunduğu eğitim olanaklarından yararlanamayacak ölçüde geri zekâlı çocukların ayrı sınıflarda kendilerine uygun bir eğitimden geçmeleri konusu tartışılmaktaydı. Derneğin geri zekâlıları incelemek üzere kurulan komisyonunun 1904'te Eğitim Bakanlığı'na sunduğu bir öneriye göre bir çocuk eğitim dışı bırakılmadan önce tıbbi bir değerlendirmeden geçmeli, eğitilebilir ölçüde geri zekâlı bulunanlara özel eğitim sınıfları açılmalı ve bu tür bir örnek sınıf Salpêtrière'e yakın bir okulda başlatılmalıydı. Derneğin bakanlığa verdiği bu öneri olumlu karşılandı ve Binet objektif bir geri zekâlılık ölçme yöntemi geliştirmek üzere bakanlık komisyonuna atandı.

Psikolojide kişisel süreçlerin bütünlüğü

Aynı sıralarda derneğin bellek araştırmaları ile görevli komisyonu yaptığı araştırmada, bir öğrencinin bir bellek testinde aldığı puan toplamı ile o öğretmenin kanaatindeki zekâ düzeyi arasında bir ilişki olduğunu ortaya koydu. Binet bu araştırmayı bir adım ileri götürerek şu sonuca vardı: Aynı yaşta olan fakat farklı sınıflarda okuyan çocukların bellek testi puanları çok farklı idi. Böylece Binet ilk kez çocuğun gerçek kronolojik yaşı ile bir kişisel işlevde gösterdiği yaş düzeyini ayırt etmeyi başardı.

1905'de Binet'in kliniğinin bulunduğu okulun müdürü Vaney, Binet'nin yardımı ile çocukların hangi yaşlarda ne tür aritmetik problemlerini çözebildiklerini ölçen bir test geliştirdi. Buna göre, bir çocuğun akranlarına göre geri olup olmadığı belirlenebiliyordu. Bu test Binet'nin buluşunun son ipucu oldu. Haziran 1905'te Binet, Simon ile birlikte yazdığı "Methodes nouvelles pour le diagnostic des niveau intellectuel des anormaux" ("Normal Gelişmemişlerin Zekâ Düzeyinin Tanısı İçin Yeni Yöntemler") başlıklı makalesinde Milli Eğitim Bakanlığı'nın istediği yöntemi bulduğunu açıkladı. Bu test basit olarak başlayıp, aşama aşama zorlaşan otuz sorudan oluşmaktaydı. Soruların zorluk sıralaması 3-12 yaşları arasında normal ve geri zekâlı çocuklar üzerinde sınanarak belirlenmişti. Soruların içeriği geniş bir alandan örneklenerek derlenmiş olup, Binet'nin zekânın özü saydığı yargı yürütme, kavrayış ve mantık süreçlerini inceliyordu.

Zekâ testi

Binet ve Simon'un 1905'te yayımladıkları test bir ön çalışma niteliği taşıyordu ve henüz bir toplam puan elde etme yöntemi belirtilmemişti. 1908'de geliştirilen testte ise ilk kez "zekâ yaşı" kavramı kullanıldı. 3-12 arasındaki her yaşta çocuğun doğru cevaplandırması beklenen sorular saptandı. Sayısı 58'e çıkarılan sorular, her yaş grubundan beklenen cevaplara göre kümelendirildi. Buna göre değerlendirici kişi bir çocuğun doğru cevaplandırdığı soru kümesine uyan yaşı o çocuğun zekâ yaşı olarak belirleyebiliyordu. İşte bu test dünyada ilk çıkan objektif ve uygulanabilir zekâ değerlendirme aracı oldu. Binet 1911'de testin daha da gelişmiş bir biçimini yayımladı.

Zekâ yaşı kavramı

Binet'nin testi psikoloji, eğitim ve tıp dünyasında büyük yankılar yarattı. Zekâyı bir bütün olarak değil de parça parça işlevler halinde gören bazı araştırmacılar, testi tepkiyle karşılarken, somut ve objektif bir ölçeğe gereksinim duyan uygulamacılar teste dört elle sarıldılar. Test kısa zamanda çeşitli dillere çevrildi.

Bireysel farklılıkların önemi

Binet geliştirdiği zekâ testi ile psikoloji bilimine büyük katkıda bulunmasının yanı sıra, biyometri ve psikometri alanlarında da önemli bir rol oynamıştır. Bireysel farklılıklara verdiği önem sonucunda, bir kişilik özelliğinin bir grup insan arasında ya da bir

Geri zekâlı çocuklar

kişide zaman içinde nasıl değişebileceğini ölçmek için bir yöntem önermiştir. Aritmetik ortalamalarla yapılan ölçümlerin yetersizliği karşısında, daha karmaşık ölçümler geliştirmiştir. Ölçme konusunda "soru kâğıdı" yöntemini ortaya atmış, yazıbilgisi (grafoloji) konusunda ilk bilimsel çalışmaları yapmıştır. Küçük gruplar psikolojisine de katkılarda bulunan Binet, yaşamının son yıllarında uzun zamandır ilgilenmediği psikopatoloji alanında çalışmalar yapmıştır.

Binet meslektaşlarıyla ortak çalışmalar yürütmüş bir bilim adamı olmakla birlikte, hiçbir zaman gerçek anlamda düşüncelerini sürdürecek öğrencileri olmamıştır. Binet etkisini yayınlarıyla sürdürmüştür. 1893'te *Bulletin du laboratoire de psychologie physiologique de la Sorbonnne* dergisini kurarak görüşlerini burada yayımlamıştır. İki yıl sonra *Année Psychologique* adını alan ve yılda bir çıkan bu dergi, Binet'nin kişisel çabası sonucunda ölümüne değin sürmüştür. Bu yayın yeni gelişen psikoloji biliminde buluş ve görüşlerin yaygınlaşmasında önemli bir rol oynamıştır. Böylece Binet özgün buluşlarının yanı sıra psikolojiyi yayıp tanıtma konusunda da katkılarda bulunmuştur.

Zekâ kavramı

Binet yalnızca bir araştırıcı-akademisyen değil, bir uygulayıcı ve sosyal reformcu idi. Psikolojik değerlendirmenin soyut bir bilimsel olay olmayıp, önemli bir toplumsal faaliyet olduğunu ve bu konuda tıp ve pedagoji alanları ile sorumlulukları paylaştığını vurgulamıştır. Bu genel tutumun bir parçası olarak Binet, zekâyı tek tek soyut yetenekler olarak değil genel bir yetenek olarak görmüştür. Tek başına ölçülemeyen bu yeteneğin birey davranışına bir bütün olarak yansıdığını, yani bireyin tümünün tek tek özelliklerinden ayırt edilemeyeceğini ileri sürmüştür. Binet'ye göre zekâ değişmez kalıtımsal bir özellik değil, belli bir düzeyde başarı gösterme potansiyeli idi, bu potansiyelin somuta yansıma düzeyi (yani zekâ bölümü puanı) ise ortama, duruma göre değişebilirdi. Zekâ bölümünü denek hakkında diğer her türlü bilgiyi unuturcasına yüceltmek son derece yanlış ve sakıncalı idi. Oysa günümüzde bile bu hatalı yaklaşım yüzünden uygun koşullar altında yetişmemiş çocuklar doğru değerlendirilmeyerek düşük zekâ puanları almakta ve geri zekâlı olarak tanımlanmaktadır.

Binet değerlendirme odasının sakinliği, çocuğa gösterilecek yumuşak ve özendirici tutum, çocuğun yaşına uygun bir düzeyde teste başlamak, çocuk hakkında önyargılı olmamak gibi, günümüzün klinik

Zekâ Testleri

Binet'nin zekâ testi, ölümünden sonra ortaya çıkan yeni gelişmeler ve gereksinmeler doğrultusunda bazı değişiklikler geçirmiştir. İlk değişiklik 1912'de Stern tarafından yapılmıştır. Stern zekâ yaşı ile kronolojik yaş arasında bir matematiksel oran geliştirip "zekâ bölümü" (Intelligence Quotient) kavramını ortaya atmıştır. Böylece kişinin kronolojik yaşıyla orantılı olarak ölçülen zekâ yaşı artık onun değişmeyen bir özelliği gibi görülen zekâ bölümüne dönüşmüştür. İkinci önemli değişiklik ise 1916'da Stanford Üniversitesi'nde Terman* adlı psikolog tarafından yapılmıştır. Terman, testi normal ve üstün zekâlı çocuklar için standartlaştırmıştır. Böylece yaşıtlarının yapabildiği işleri becerebilen çocuklar normal, kendi yaşından küçük olanların yaş düzeyinde başarı gösterenler geri zekâlı, kendi yaşından büyük olanların düzeyine erişebilenler ise üstün zekâlı olarak kabul edilmektedir. Bu standartlaştırmadan sonra Binet'nin testinin adı Stanford-Binet olarak değişmiştir. Bu testin içerdiği bazı değişiklikler onu Binet'nin ilk testine üstün kılmıştır. Stanford-Binet zekâ ölçeği iki yaşından başlayıp üstün zekâlı yetişkinlere dek uzanan yirmi yaş düzeyinden oluşur. Ölçek iki yaşından beş yaşına dek altışar aylık oranlarla ilerler, bu yaştan sonra aralıklar birer yıla çıkar. Test beş yaşına dek özel yeteneklerin yanı sıra görsel devinimsel yetenekleri de değerlendirir. Ancak bu yaştan sonra özel yetenekler ağırlık kazanır. I. Dünya Savaşı'ndan sonra Stanford-Binet testinin bazı eksiklikleri ortaya çıkmıştır. Özellikle Binet'nin ilk bulduğunda bir çığır açan zekâ yaşı kavramının yetersiz kaldığı anlaşılmıştır. Tek bir toplam zekâ puanı uygulamada sakıncalar yaratmıştır. Sonuçta David Wechsler adlı bir klinik psikolog geliştirdiği ve kendi adını taşıyan zekâ ölçeğinde, zekâ yaşına dayanan zekâ bölümü yerine, istatistiksel bir işlem sonucunda elde edilen "sapma zekâ bölümü" kavramını ortaya atmıştır. Wechsler, her yaştaki deneğin puanını standardizasyon grubunda aynı yaştaki deneklerin aldıkları puanlarla, yani normlarla karşılaştırarak bir zekâ bölümü puanına çevirir. Wechsler zekâyı bir genel yetenek olarak değerlendirmesine karşın bu genel yeteneğin yansıttığı farklı anlamları ayırt etme ve ayrı ayrı puanlama sonucunda daha zengin bir içerik bilgisi elde edeceğine inanmaktadır. Bunun sonucu Wechsler'in testi, bir sözlü bir de görsel-devinimsel alanı değerlendirir. Sözlü kısmında 6, görsel alanda 5 alt test vardır. Her alt test sözlü ve görsel kısımları ayrı ayrı puanladığı gibi bir de toplam zekâ bölümü puanı vardır. Bu testi uygulayan psikolog salt zekâyı ölçmez, bireyin genel yaklaşımı, kişiliği hatta yerine göre psikiyatrik tanısı hakkında ipuçları elde eder.

Wechsler'in geliştirdiği test, genel olarak Stanford-Binet testine oranla üstün kabul edilmektedir. Stanford-Binet testinin daha çok küçük çocuklar üzerinde uygulanmasına karşı, Wechsler testi yetişkinler üzerinde uygulanmaktadır.

psikolojisinde temel ilkeler olan koşulları daha o dönemde belirlemiştir.

Sonuç olarak, Binet bireysel farklılıklar konusunda çok çeşitli özgün çalışmalar yapmış, psikoloji dünyasında çığır açan yeni bir test geliştirmiş ve psikolojinin bir bilim olarak tanınmasına yayınlarıyla katkıda bulunmuştur.

- **YAPITLAR (başlıca):** *La psychologie du raisonnement*, 1886, ("Usavurmanın Psikolojisi"); *Les altérations de la personnalité*, 1892, ("Kişilik Değişimi"); *Introduction a la psychologie experimentale*, 1894, ("Deneysel Psikolojiye Giriş"); "Corrélation des épreuves physiques"(N.Vachide ile), *Année Psychologique*, 1897, ("Fiziksel Deneylerin Bağlantıları"); *La fatique intellectuelle* (Henri ile), 1898, ("Zekâ Yorgunluğu"); *La suggestibilité*, 1900, ("Etkilenmeye Yatkınlık"); *L'ame et le corps*, 1906, ("Ruh ve Beden); "Le développement de l'intelligence chez les enfants" (Simon ile), *Année Psychologique*, 1908, ("Çocuklarda Zekâ Gelişimi"); *Hystérie* (Simon ile), 1910, ("Histeri").

- **KAYNAKLAR:** G.Cansever, *Klinik Psikolojide Değerlendirme*, 1982; J.D.Matarazzo, *Wecsler's Measurement and Appraisal of Adult Intelligence*, 1972.

- **BAKINIZ:** CHARCOT, PIAGET, SPEARMAN.

BINGHAM, George Caleb
(1811-1879)

ABD'li ressam. Yerel konuları doğal ve neşeli bir hava içinde işlemiştir.

21 Mart 1811'de Virginia Eyaleti'ndeki Augusta County'de doğdu. Ailesi 1819'da Missouri'ye göçtü. Bundan dört yıl sonra babasını yitiren Bingham küçük yaşta mobilyacı çırağı olarak yaşama atıldı. Kısa bir süre hukuk ve jeoloji eğitimi gördü. Önce tabelacılığa, sonra portre ressamlığına başladı. Yaşamının çeşitli dönemlerinde siyasal eylemlere girdi, devlet kademelerinde görevler aldı. Bir keresinde, İç Savaş'ı izleyen günlerde halkı yaşadıkları bölgeden zorla çıkarmış olan bir generalin Ohio eyalet başkanı seçilmesini önlemek için resimler yapmış, bunları kasaba kasaba dolaştırarak seçimin sonucunu etkilemişti.

Bir süre ressam Chester Harding'in (1792-1866) yanında resim çalıştı. 1838-1844 arasında Pennsylvania ve Washington Güzel Sanatlar akademilerinde resim eğitimi gördü. Halk tarafından çok tutulan resimlerinin taşbaskısı tekniği ile çoğaltılarak dağıtılması sonucu servet ve ün kazandı. 1856'da Almanya'ya gitti, üç yıl Düsseldorf'ta yaşadı ve çalıştı. 1877'de Missouri Üniversitesi'nde sanat profesörlüğüne getirildi. 7 Temmuz 1879'da Missouri Eyaleti'ndeki Kansas City'de öldü.

Bingham, Missouri ve çevresindeki yerel ve güncel yaşamı belgeleyen resimleriyle önem kazanmıştır. Yapıtlarında Missouri Nehri'nde yapılan taşımacılığı, kürekçileri, avcıları ve sıradan kır insanlarının günlük yaşamlarını biraz karikatürleştirerek neşeli bir biçimde ele alır. Çoğunlukla bir eğlence havası içinde yansıttığı bu sahnelerde, bireylerin olaylara ğanüstü başarılıdır. Şiirselliğe ulaşan özgün anlatımı, Almanya'daki çalışma döneminden sonra tazeliğini yitirerek yerini ustaca, ama kalıplaşmış uygulamalara bırakmıştır.

- **YAPITLAR (başlıca):** *The Fur Traders Descending the Missouri*, 1845, Metropolitan Sanat Müzesi, New York, ("Kürk Tüccarları Missouri Nehri'ni Geçiyor"); *Shooting for the Beef*, 1850, Brooklyn Müzesi, New York, ("Et İçin Nişancılık Yarışması"); *The Trappers' Return*, 1851, Detroit Sanat Enstitüsü, ("Avcıların Dönüşü").

BINSWANGER, Ludwig
(1881-1966)

İsviçreli psikiyatrist. Gerçekliği kendi bütünlüğünde ele alan bir yöntem geliştirmiştir.

Kreuzlingen'de doğdu. Lozan, Heidelberg ve Zürih üniversitelerinde eğitim gördü. 1907'de Zürih Üniversitesi'nde doktorasını aldı. 1910'da Bellevue Sanatoryumu'nun yöneticiliğini babasından devraldı ve bu görevini 1956'ya değin sürdürdü.

Binswanger'in geliştirdiği varoluşsal analiz yöntemi görüngübilim, Heiddegerci varoluşçuluk felsefesi ve psikanalizin özgün bir bileşimidir. Binswanger bu yöntemle psikoloji bilimindeki insanın varlığını yalnızca doğal bir nesne olarak ele alan eğilime karşı çıkmıştır. Ona göre açıklanacak olgu kendi gerçekliği içinde ele alınmalıdır.

Binswanger'in yaklaşımı, araştırıcının hasta tarafından yaşandığı biçimiyle, hastanın dünyasını kavramasını amaçlamaktadır. Binswanger çözümlemesini hastanın bilincindeki potansiyel ya da varolan gerçekliğe dayandırmaktadır. Olguları indirgemeci bir kurama dayanarak açıklamaktan yana olmayan Binswanger, olguların kendi gerçekliklerini kendilerinin açıklamasına imkân verilmesi gerektiğini düşünmüştür. Olguların kendilerini ifade ettikleri temel yapıları "güce sahip yapılar" olarak adlandırmış, bu yapıları bireyin dünyasının ve benliğinin -özünün- belirlendiği temeller olarak ele almıştır. Ona göre her hasta içinde varolduğu genel bir anlamsal çerçeveye (transcendental) sahiptir.

Binswanger psikanalizin içgüdü ya da çocukluk duyguları gibi koşullayıcı etkenler olarak kabul ettiği olguları temel bir dünya anlayışının göstergeleri olarak ele almıştır. Nedensellik zincirini içgüdülerin ya da çocukluk duygularının ötesine itmek gibi bir düşüncesi olmayan Binswanger'e göre nedensellik zinciri bir bütün olarak düşünülmelidir. Bu bütün içinde öteki her şeyin kendisiyle açıklanabileceği önsel (a priori) bir otorite yoktur.

Binswanger bir hastanın geçmişini onun bugünkü durumu içinde varolduğu biçimiyle ele almıştır. Bu nedenle ona göre rüyaların bilinç içeriği ve sözlü ifadeler hastanın dünyasına temel olan bir bütünlüğün belirtileridir. Birey anlamsal çerçevenin dışında "saf" bir olayı yaşamayacağı için sorun Binswanger'e göre, bu çerçevenin anlaşılmasıdır.

tanımlanmasını sağlayabilir. Olguların dönüştürülmesi ve denetlenmesi için doğa bilimleri eldeki temel araçtır. Ancak doğa bilimlerinde olgulara belirli anlamların yüklenmesi ağırlık kazanırken tinsel bilimlerde araştırılmakta olan olgular kendi başlarına bir anlam taşımaktadırlar.

Binswanger'in geliştirdiği varoluşsal analiz yöntemi fizyolojik nitelikte açıklamaların belirli bir sınıra dayandığı bir aşamada hastanın kendi kurduğu ve yaşadığı zihinsel gerçekliğe dikkat çekerek psikoterapinin gelişmesine katkıda bulunmuştur.

• YAPITLAR (başlıca): *Über Ideenflucht*, 1933, ("Düşüncelerin Kaçışı); *Einführung in die Probleme der allgemeinen Psychologie*, 1942, ("Genel Psikoloji Sorunlarına Giriş"); *Drei Formen Missglückten Daseins*, 1956, ("Üç Başarısız Varoluş Biçimi").

• BAKINIZ: HEIDEGGER.

BION [Boristenli]
(İÖ. 300 dolayları)

Yunan bilgesi. Sokratesçi Kynik Okulu'na bağlıdır, felsefe sorunlarını düzyazıyla anlatma geleneğini kurmuştur.

Dinyeper Nehri yakınlarında Boristen'de doğdu, sonradan göçettiği Atina'da öldü. Alışverişle uğraşan, varlıklı bir kimse olan babası, satın alınarak özgürlüğe kavuşturulmuş bir köleydi. Kendisi de bir süre köle olarak kalmış, sonra varlıklı bir retorikçiye (Söylev öğretici)' satılmış, özgürlüğe kavuşturulmuş, efendisi öldüğünde kendisine büyük bir gelir kaynağı bırakmış. Bion bunu satarak Atina'ya yerleşmiş. Atina'ya yerleştikten sonra, önce Sokrates ile Theophrastos'un öğretilerini öğrenmiş, bir süre Kynik okuluna bağlı Krates'in etkisi altında kalmış. Daha sonra Theodoros'la anlaşarak onun açtığı okulda yönetici olmuş, Thedoros'un ölümünden sonra okulun başına geçmiştir.

Bion'un felsefe tarihindeki önemi, yaşadığı döneme değin felsefe sorunlarını anlatıma dayalı bir biçimde verme geleneğini bırakıp yerine düzyazıyı kullanmasındadır. Felsefe sorunlarını düzyazıyla anlatırken eleştiriye, tartışmaya, karşılaştırmalı açıklamaya geniş yer verme geleneğini başlatan odur. "Diatribe" denen bu yöntemle felsefe sorunlarını tekdüzeli anlatımdan kurtarmış, okuyucuya daha geniş boyutlu bir anlama olanağı sağlamıştır. Özellikle topluma açık konuşmalarda, halkla ilgili söylevlerde (retorik'te) dinleyicinin ilgisini belli bir konu üzerinde yoğunlaştırmak için yardımcı düşüncelere başvurma, söylevi birtakım etkileyici kavramlarla süsleme sanatı anlamına gelen "diatribe", Bion'la bir gelenek niteliği kazanmıştır. Bion bu yöntemi uygularken ele aldığı felsefe sorunlarını en ince ayrıntılarına dek çok katı bir eleştiriden geçirmiştir. Daha çok erdem konusunu işleyen Bion, değişik görüşleri karşılaştırarak, eleştirerek birleştirici bir sonuç çıkarma yolunu benimsemiştir. Onu göre erdem öğrenci ye doğrudan doğruya değil, ayrı görüşler arasında eleştiriye başvurarak dolaylı yoldan anlatılmalı, soruyu öğrenci, dinleyici kendi kendine sorarak istenen sonuca varmalıdır.

Ahlak bir davranış biçimidir, bilgili olmayı gerektirir. Varlıklı olmak, ün kazanmak, tutkuların tutsağı olmak gibi aşırı davranışlar kişiyi erdemli olmaktan yoksun kılar. Mal edinmek iyi bir davranış olmadığı gibi ahlak ilkelerine, erdeme de aykırıdır. "Dostlar arasında her şey ortak olmalıdır". İyelik yetkisi kişiyi erdemden uzaklaştırır. Yeryüzü varlıkları pek önem verilecek nesneler değildir. Yaşamı elden geldiğince kolaylaştırmalı, azla yetinmeli, bütün tutkulara egemen olmalı. Kişinin bir "erdem varlığı" olması için bütün tutku eğilimlerinden uzaklaşması gerekir.

• KAYNAKLAR: Diogenes Laertius, *Leben und Meinungen Berühmter Philosophen* 1967.

• BAKINIZ: ANTİSTHENES, DIOGENES [Sinoplu].

BIOT, Jean Baptiste
(1774-1862)

Fransız fizikçi. Manyetik alan yasasını ve çözeltilerin ışığı polarma özelliklerini bulmuştur.

21 Nisan'da Paris'te doğdu. Eğitimine Collège Louis-le-Grand'da başladı. 1791'de okulu bıraktıysa da matematik konusunda özel dersler almaya devam etti. 1792'de gönüllü olarak askere gitti. 1794'te yeni kurulan Ecole Polytechnique'e girdi. 1797'de mezun olduğunda Beauvais Üniversitesi'nde matematik profesörlüğüne atandı. 1800'de henüz 26 yaşındayken Collège de France'ın matematiksel fizik kürsüsüne getirildi. 1803'te Bilimler Akademisi'ne üye oldu. 1808'de de Faculté des Sciences'a astronomi profesörü olarak atandı ve 1817-1826 yıllarında optik, ses ve manyetizma konularında fizik dersleri verdi. 1840'tan 1849'da emekli oluncaya değin bu fakültenin dekanlığını yaptı. 3 Şubat 1862'de Paris'te öldü.

Biot matematik ve astronomi alanlarında da çalışmalar yapmış olmakla birlikte en önemli katkıları fizik alanındadır. 1804'te Gay Lussac ile birlikte Yer'in manyetik alan yoğunluğunun yükseklikle olan bağıntısını saptamak üzere, hidrojen doldurulmuş bir balonla 4000 metre yüksekliğe çıkmayı başardı. Balonun ilk kez bilimsel amaçlarla kullanıldığı bu girişim sonucunda, manyetik alan yoğunluğunun yükseklikte pek az değiştiği anlaşıldığı gibi yukarı atmosferin nitelikleri ve kimyasal yapısı konularında da bilgi sağlandı. Aynı yıl metal çubuklardaki ısı iletkenliği üzerinde çalışan Biot, bu konuda matematiksel tanımlar yaptı. Arago ile birlikte gazların ışığı kırma indisini saptadıkları gibi havanın ve çeşitli gazların yoğunluklarını kesin olarak hesapladılar. 1806'da Boylamlar Dairesi, Biot ve asistanı Arago'yu meridyen yayını ölçmek üzere İspanya'ya gönderdi. Ses

hızının ölçülmesinde de önemli katkıları bulunan Biot, bu konuda da matematiksel çalışmalar yaptı. 1820'de Savart (1791-1841) ile birlikte, içinden akım geçen bir iletkenin oluşturduğu manyetik alan yoğunluğunu hesaplamak için çeşitli uzaklıklara yerleştirdikleri mıknatıslarla yaptıkları deneyler sonucunda, manyetik alan yoğunluğunun uzaklığının karesiyle ters orantılı olduğunu ortaya koydular. Bu buluşları elektromanyetiğin temel yasalarından biri olan Biot-Savart yasası olarak bilinir.

Biot'nun en önemli çalışmalarından biri "Royal Society"nin 1840 yılında Rumford madalyası ile ödüllendirdiği ışığın polarılması konusundaki araştırmalardır. Bu çalışmalarında Biot, polarma düzleminin dönmesinin ışığın polarılmasına yol açan kristalin kalınlığı ile düz ve dalga boyunun karesiyle ters orantılı olarak değiştiğini buldu. Ayrıca iki ayrı kristal tabakasından geçen ışıktaki dönmenin, her tabakanın yol açtığı dönmenin aritmetik toplamı olduğunu belirledi. Bu araştırmaların sonuçları Biot'nun savunduğu ışığın tanecik kuramıyla açıklanamıyordu. Gene de Biot Young'ın önermiş olduğu, ışığın dalga kuramını hiçbir zaman benimsemedi. Laplace ile birlikte tanecik kuramının en güçlü savunucularından olan Arago'nun daha sonra polarılma olgusunu dalga kuramıyla başarılı bir şekilde açıklaması iki arkadaşın arasını açtı ve uzun süren bir çekişmeye neden oldu. Biot'nun kuramsal alandaki sorunları polarılma konusunda verimli çalışmalarına engel olmadı. Nitekim 1815'teki araştırmalarıyla kuvars dışındaki kimi maddelerin de optik etkinliklerinin bulunduğunu saptadı. Bunlardan birkaçı kâfurun ve limon yağının alkol çözeltileri, terebentin ve şeker çözeltileridir. Biot ayrıca polarım düzleminin dönmesinin, akışkanın yoğunluğuyla ve bu çözeltinin içinde bulunduğu tüpün uzunluğuyla orantılı olduğunu ortaya çıkardı. Bu yolla çözeltilere kimyasal bir müdahale yapmadan, yoğunluklarını saptamak mümkün oluyordu. Özellikle şeker çözeltilerinin içindeki şeker miktarının ölçülebilmesi, daha sonra şeker hastalığının araştırılmasında kullanılmıştır.

- **YAPITLAR (başlıca):** *Traité élémentaire d'astronomie physique*, 1802, ("Temel Fiziksel Astronomi Üzerine İnceleme"); *Traité de physique experimentale* 1816, ("Deneysel Fizik İncelemesi"); *Mélanges Scientifiques et Littéraires*, 1859, ("İlmi ve Edebi Seçmeler").

- **KAYNAKLAR:** E.Picard, *La vie et l'oeuvre de J.B.Biot*, 1927, M.Crosland, *The Society of Arcueil*, 1967.

- **BAKINIZ:** AMPRÈRE, ARAGO, BARTHOLIN, FRESNEL, HUYGENS, MALUS, PASTEUR.

BIRINGUCCIO, Vannoccio
(1480-1539)

İtalyan metalurji bilgini. *De la pirotechnia* adlı yapıtı 15. ve 16. yy'da metalurji teknikleri üzerine kapsamlı bir kaynak olmuştur.

20 Ekim 1480'de Siena'da doğdu. Babası mimardı. Siena tiranı Pendolfo Fetrucci tarafından Almanya'ya maden işleme yöntemlerini incelemeye yollandı. 1513'te Siena'ya döndükten sonra Boccheggiano madenlerinin ve darphanenin yönetimine atandı. 1516'da basılan paraların ayarlarını bozduğu gerekçesiyle ayaklanan Sienalı'lar tarafından işten atıldı. 1512'de ölen Pendolfo'nun oğlu Borghese Petrucci de bu olaya göz yumduğundan Siena'yı terketmek zorunda bırakıldı. Dolayısıyla Biringuccio için bu kentte yaşama olanağı kalmadı. Bu arada Venedik ve Floransa cumhuriyetlerinde incelemeler yaptı. 1523'te siyasal ortam sakinleştikten sonra Siena'ya döndü. Eski saygınlığını yeniden elde etti. Dahası bir yıl sonra barut için gerekli güherçile üretimi tekelinin başına getirildi. 1526'da Floransa'dayken Petrucci'lerin yeniden sürülmeleri üzerine 1530'a kadar Siena'ya dönemedi. Bu tarihten sonra Siena'da senatör seçildi; aynı zamanda mimarlık yapmaya başladı. 1538'de Roma'da Papa III. Paul'ün dökümhanelerinin başına getirildi. 1539'un başlarında Roma'da öldü.

Biringuccio'nun çeşitli madenlerdeki gözlemlerine dayanarak hazırladığı *De la pirotechnia* ("Fişekçilik Üzerine") adlı yapıtı 1540'ta basıldı. On bölümden oluşan yapıt, metal cevherleri, ergitme teknikleri, gümüş ve altının cevherlerinden elde edilmesi, çeşitli alaşımlar, döküm teknikleri gibi konuları ve son olarak da 10. bölümde patlayıcılar ve fişekler için pirotekni yöntemlerini içerir. Ağaç baskı tekniğiyle yapılmış seksen dolayında resim, 15. ve 16. yy'da kullanılan metalurji tekniklerini bugüne aktarmaktadır. Yapıtın bir özelliği de simyanın uygulamadaki başarılarıyla kuramsal yöntemlerini ayrıştırması ve arada bir bağ bulunmadığını ortaya koyarak, simyaya karşı bir tutum almasıdır. Dönemin ünlü mineraloji bilgini Agricola'nın, yapıtı *De Re Metallica*'da ("Metaller Üzerine") büyük ölçüde Biringuccio'dan yararlandığı bilinmektedir. Biringuccio ilgisini daha çok döküm teknikleri üzerine yoğunlaştırmıştır. Yapıtı, dönemin metalurji teknikleri ve anorganik kimya uygulamalarıyla ilgili kapsamlı ve güvenilir bir kaynak olmuştur.

- **YAPITLAR (başlıca):** *De la pirotechnia*, 1540, ("Fişekçilik Üzerine").

- **KAYNAKLAR:** A.Mieli, "Vannoccio Biringuccio e il metodo sperimentale", *Isis*, II, 1914; "Vannoccio Biringuccio", *Gli scienziati italiani dall'inizio del medioevo ai nostri giorni*, I, 1921.

- **BAKINIZ:** G. AGRICOLA.

BIRKELAND, Kristian
(1867-1917)

Norveçli fizikçi. Eyde ile birlikte havadaki azotun yükseltgenmesi yöntemini geliştirmiştir.

Kristian Olaf Bernhard Birkeland 13 Aralık 1867'de Christiania'da (sonradan Oslo) doğdu. Paris ve Cenevre'de fizik öğrenimi yaptı, ayrıca bir süre Bonn'da Hertz'in fizik derslerini izledi. 1898'de Christiania Üniversitesi'nde fizik profesörü olan Bir-

keland, Yer manyetizması ve kutup ışıkları konusunda bir kuram geliştirdi. Ayrıca Samuel Eyde ile birlikte, gübre endüstrisinde kullanılmak üzere nitrik asit sentezine yarayan, havadaki azotun yükseltgenmesi yöntemini geliştirdi. Birkeland 15 Haziran 1917'de seyahat sırasında Tokyo'da öldü.

Alman matematikçi Gauss'un önemli katkılarıyla Yer'in manyetik alanının sadece Yer manyetizmasından değil de, bir kısmının yukarı atmosferdeki elektromanyetik etkilerden kaynaklandığı anlaşıldığında, İskoçyalı fizikçi Balfour Stewart (1828-1887) Yer'in manyetik alanındaki günlük değişimlerin yukarı atmosferdeki elektrik akımlarından meydana geldiğini ileri sürdü. Birkeland bu elektirik akımlarını iyonosfer olarak tanımladı ve elektrik yüklü parçacıkların kutuplar üzerinde yukarı atmosfere çarpmalarının kutup ışıklarına ve manyetik fırtınalara neden olduğunu ortaya koydu. İyonosferin incelenmesi ve katmanlarının irdelenmesi daha sonra İngiliz fizikçi Appleton tarafından gerçekleştirildi.

Birkeland 19. yy sonlarına doğru giderek bir sorun olan azot üretimi konusunda da çalışmış, Eyde ile birlikte ticari açıdan başarılı ilk büyük ölçekli nitrojen üretimini gerçekleştirmiştir. 19. yy'ın sonlarına doğru azot içeren doğal gübre kaynakları tükenmeye yüz tutunca, havada yüksek oranda bulunan azotun ayrıştırılarak gübre endüstrisinde kullanılmasına yönelik çalışmalar hız kazandı. Azotun patlayıcı maddeler için gerekli, stratejik bir element olması da bu konuda önemli bir etkendi. 1784'te Cavendish havadaki azot ve oksijeni bir elektrik kıvılcımıyla birleştirip azot oksit elde etmişti. Bu başarıya karşın, laboratuvar koşullarında elde edilen azotlu bileşiklerin endüstri düzeyinde üretilmesini sağlayacak bir yöntemin geliştirilmesi için yüzyılı aşkın bir sürenin geçmesi gerekti. Bu konudaki ilk ticari başarı Birkeland ve Eyde'ın oldu. Havadaki azotun yükseltgenmesi, oksijenle azotun ısı gerektiren (endotermik) tepkimesiyle gerçekleştirilebilir. 20. yy'ın başında geliştirilen Birkeland-Eyde yönteminde hava kuvvetli bir elektrik akımı içinden geçirilir. Elde edilen azot oksidi gübre yapımında gerekli nitrik asit üretiminde kullanılır. Bu yöntem ucuz elektrik kaynakları olan Norveç'te başarıyla uygulandı. Ancak kısa zamanda yerini havadan yükseltgenmiş azot yerine, amonyak elde edilmesini öngören Haber-Bosch yöntemine bıraktı.

• BAKINIZ: ÅNGSTRÖM, APPLETON, K.BOSCH, CAVENDISH, GAUSS, HABER.

BIRKMEYER, Karl von (1847-1920)

Alman hukukçu. Ceza hukukunda Klasik Okul'un temsilcilerindendir.

27 Haziran 1847'de Nürnberg'de doğdu. 29 Şubat 1920'de Münih'te öldü. Yükseköğrenimini Münih, Heidelberg ve Würzburg'da yaptı. 1877'de Rostock Üniversitesi'nde ceza hukuku profesörü oldu. 1886-1912 arasında ceza hukuku ve hukuk felsefesi profesörlüğü yaptı. 1903'te Almanya'da ceza hukukunun yeniden gözden geçirilmesi konusunda çalışan bir komisyonda görev aldı. Bu görevi sırasında Alman ve yabancı ceza hukuklarını, özellikle rüşvet açısından karşılaştırmalı bir biçimde inceledi. Almanya'da ceza yasasının yeniden ele alınması amacıyla 1905-1909'da yayımlanan *Vergleichende Darstellung des deutschen und ausländischen Strafrechts*'e ("Alman ve Yabancı Ceza Hukukunun Karşılaştırmalı İncelemesi") katkıda bulundu. 1881'de *Mecklenburg Hukuk Bilimi* dergisinin kurucuları arasında yer aldı. 1901'de bir hukuk bilimi ansiklopedisi çıkaran Birkmeyer, *Ceza Hukuku Arşivi*'nde sürekli yazılar yazdı.

Birkmeyer hukuk felsefesi alanında Heinrich Ahrens ve Adolf Lasson çizgisindeki idealist hukuk anlayışının temsilcilerindendi. Ceza hukukunda ise Klasik Okul'un temsilcilerinden olan Birkmeyer, serbest irade ilkesini cezai sorumluluğun temel dayanağı olarak görmekteydi. Cezanın işlenen suçla orantılı olarak verilmesini savunan Birkmeyer, koşullarla nedenler arasındaki ilişkiyi kendi ceza hukuku kuramında ortaya koydu. Bu kurama bağlı olarak suçu işleyen ile suça katılan arasında kesin bir ayrım yaptı. Cezalandırmada ikincil derecede önemi olan suçlunun yola getirilmesi ve suçun engellenmesi amaçlarının da dikkate alınması gerektiğini savundu. Ceza ve suçun işlenmesini engelleyici önlemler arasında kesin bir ayrım koyan Birkmeyer, o zamana dek aynı bağlamda ele alınmış olan hukuka aykırılık ve suç kavramları arasındaki farklılığa da dikkat çekti.

Birkmeyer, Klasik Ceza Hukuku Okulu ile Franz von Liszt'in Sosyolojik Ceza Hukuku Okulu arasındaki çatışmada önemli bir rol oynadı. J.Nagler ve başka hukukçularla birlikte Liszt'in Sosyolojik Okulu'na yönelik eleştirileri konu alan ve 1905-1909'da yayımlanan *Kritische Beiträge zur Strafrechtsreform*'u ("Ceza Hukuku Reformuna İlişkin Eleştirel Katkılar") hazırladı. Birkmeyer mutlak ceza hukuku anlamında "suça cezayla karşılık verme" kuramının savunucularındandı. Bütün niyetlerin ötesinde ve üzerinde mutlak kurallar olduğu düşüncesinden hareketle, ceza hukukunda relativizme ve faydacılık felsefesine karşı çıktı.

• YAPITLAR (başlıca): *Die Lehre von der Teilnahme*, 1890, ("Suça Katılma Öğretisi"); *Deutsches Strafprozessrecht*, 1898, ("Alman Ceza Muhakemeleri Usulü"); *Studien zu dem Hauptgrundsatz der modernen Richtung im Stafrecht; "Nicht die Tat, sondern der Taeter ist zu bestrafen"*, 1909, ("Ceza Hukukundaki Modern Akımın Temel İlkeleri Üzerine İncelemeler; 'Fiil Değil, Fail Cezalandırılmalıdır'").

BISMARCK, Otto von
(1815-1898)

Alman devlet adamı. Alman birliğinin kurucusu ve Alman İmparatorluğu'nun ilk başbakanıdır.

Otto Eduard Leopold Fürst von Bismarck, 1 Nisan 1815'te Brandenburg'da Schonhausen'de doğdu, 30 Temmuz 1898'de Friedrichsruh'ta öldü.

Prusya'da Junker denilen zengin toprak aristokrasisinden muhafazakâr bir ailenin çocuğuydu. Gençlik yılları sürekli düellolar ve fazla başarılı olmayan bir öğrenim hayatı ile geçti. Liseyi Berlin'de bitirdi. Hukuk öğrenimi için önce Göttingen'e daha sonra Berlin'e gitti. 1835'de Berlin Üniversitesi Hukuk Fakültesi'ni bitirdikten sonra bir yıla yakın mahkeme kâtipliği yaptı. Ama, her günü bir ötekine benzeyen büro işlerine fazla dayanamadı ve askerliğini yaptıktan sonra baba toprağına dönerek kendini kardeşi ile birlikte çiftliklerinin yönetimine verdi.

Bismarck'ın coşkun ve hırçın karakteri 1843'ten sonra durulmaya başlamıştı. Bunda ileride evleneceği Juhanna von Puttkamer ve kadının ailesinin bağlı olduğu Pomeranya'nın muhafazakâr ve dindar çevrelerine girmesinin büyük rolü olmuştur.

1847'de yerel meclise giren Bismarck, siyasi yaşama atılmış oluyordu. Bütün Avrupa'yı sarsan 1848-1849 devrimlerinde koyu muhafazakâr ve monarşi yandaşı tutumuyla dikkatleri üzerine çekti. 1851'de Frankfurt'ta toplanan Federal Meclis'e Prusya temsilcisi olarak katıldı. Burada bulunduğu sürede, Avusturya'nın denetimindeki Alman dünyasının içinde bulunduğu parçalanmış durumu yakından gördü. Alman dünyasının Avusturya'nın egemenliğinden kurtarılması gerektiği kanısına varan Bismarck, bu düşüncesini açıkca söylemekten çekinmedi. Almanya'nın parçalanmışlığının meclislerde verilen nutuklar ve sonu gelmez toplantılarda harcanan boş sözlerle ortadan kaldırılamayacağını, Avusturya ile bir savaşın kaçınılmaz olduğunu ve Alman Birliği'nin ancak "kan ve demirle" kurulacağını savundu. Ona göre Alman dünyası içinde hem Prusya hem de Avusturya'ya yer yoktu.

Böylece Alman dünyası içinde önderliğin hangi devletçe sürdürüleceği kavgası bu ihtilal yıllarında yeniden ortaya atılmış oluyor, 1740'ta Prusya Kralı Büyük Friedrich'ın başlattığı mücadele alevleniyordu.

Bismarck Kırım Savaşı sırasında (1854-1856) Prusya'nın yansızlığı için mücadele etmiş ve bunda da başarılı olmuştu. Rusya'nın, Avrupa devletleri ile karşı karşıya geldiği bu büyük savaşta, Prusya'nın bu tutumu Rusya tarafından teşekkürle karşılanmıştı. Savaşta Avusturya'nın Rusya'ya karşı düşmanca bir tavır alması, iki devlet arasında uzun yıllar süren dostluğa da son verdi. Bu gelişme Prusya'nın politik durumunu güçlendirdi. Bismarck ilerideki olası Prusya-Avusturya mücadelesinde kendi yanında tutmak istediği Rusya'nın dostluğuna bu tarihten sonra daha çok değer vermeye başladı.

Bismarck 1859'da Petersburg'a elçi olarak gönderildi. Burada bulunduğu üç yıl içinde Çarlık Rusya'sının yöneticilerini yakından tanıma fırsatını buldu. Bu arada Prusya'da kralla parlamento arasındaki sürtüşme giderek yoğunlaşıyordu. Anlaşmazlık kralın Prusya ordusunu güçlendirmek istemesi, parlamentonun ise buna yanaşmaması yüzünden çıkmıştı. Bismarck bu sırada kısa bir elçilik göreviyle Paris'te bulunuyordu. Kralla parlamento arasındaki çekişme, kralın tahtan çekilmeye kalkışması aşamasına vardığında, son koz olarak Bismarck başbakanlığa getirildi. (23.9.1862).

Başbakanlık dönemi

Birkaç hafta içinde dışişleri bakanlığını da üstlenen Bismarck, muhafazakâr ve kralcı bir anlayışla kendinin de inandığı Prusya ordusunun güçlendirilmesi işini, kralın arzuları doğrultusunda ele aldı. Mecliste çoğunlukta olan İlerici Parti ile süren uzlaşma görüşmelerini çıkmaza sürükleyen Bismarck, ülkeyi parlamentoya danışmadan ve bütçesiz olarak yönetmeye başladı. Aldığı sert önlemlerle basını susturdu, toplantı ve gösteri özgürlüklerini kısıtı. İlerici Parti'nin durumunu sarsmak için genel seçim hakkı verilmesi yolunda çalışmalar yaptı. Muhafazakâr-Sosyal reform yanlıları ile işbirliğine önem verdi.

1863'te patlak veren Polonya ayaklanmasında Liberaller'in aksine, Rusya'nın yanında yer aldı ve Rusya'nın ayaklanmayı bastırmasına yardımcı olarak bu devlet ile dostluğunu pekiştirdi. Aldığı bütün önlemlere karşın İlerici Parti'nin 1863'te büyük çoğunlukla meclise girmesini engelleyemedi. Bu sonuç kendi durumunu büyük ölçüde sarsmıştı. Ancak 1864'te patlak veren Schleswig-Holstein bunalımı ile yeniden güç kazanmayı başardı.

Halkının büyük bölümü Alman olan, ancak Danimarka'nın yönetimindeki bu iki dukalık, Bismarck'a Prusya'nın sınırlarını genişletmek ve ileride Avusturya ile yapmayı tasarladığı savaşa iyi bir gerekçe bulabilmek için fırsat verdi. Dukalıkların Danimarka'nın elinden alınması için önce Avusturya ile ittifak yapan Bismarck, patlayan savaş sayesinde iç politikadaki sıkıntılarından da kurtuldu ve durumunu güçlendirdi. Danimarka, Avusturya ve Prusya birlikleri karşısında dayanamadı ve Schleswig-Holstein'ı elden çıkarmak zorunda kaldı. Bu iki dukalığın yönetimi 1865 Gastein Antlaşması ile Avusturya ve Prusya'ya bırakıldı. Avusturya-Prusya ortak yöneti-

mi, iki devlet arasında sürtüşmeleri de beraberinde getirdi ve Bismarck'a Avusturya ile savaş için aradığı bahaneyi kendiliğinden ortaya çıkardı.

İki devlet arasındaki savaş kısa sürdü ve Prusya'nın kesin yengisiyle sonuçlandı. Bismarck savaş sonunda Prusya ordularının Viyana'ya girmesi için kralın ve Genelkurmay'ın baskılarına karşı koydu ve Avusturya'nın onurunun yaralanmasına engel oldu. Bu devlet ile herhangi bir toprak kaybını ve büyük bir tazminatı öngörmeyen bir barış yapan Bismarck, bu devletin ileride Fransa ile girişeceği savaşta yansız kalmasını sağlamıştır. Bu tutum, iki devlet arasında ileride oluşacak ittifakın da temeli olacaktır.

Üç İmparator antlaşmaları

Bismarck'ın bu usta politikası ile Alman Birliği'ne giden yolun ikinci evresi de başarı ile aşılmış oluyordu. Alman dünyasının önderliği artık kesin olarak Prusya'nın eline geçmişti. Bismarck'ın bu başarıları iç politikada da etkisini göstermiş, muhaliflerinin büyük bir kısmı giderek kendisini desteklemeye başlamışlardır.

Avusturya'nın yenilgisi bir Prusya-Fransa savaşını kaçınılmaz kılmaktaydı. Bismarck ise böyle bir savaşı eskiden beri istemekte ve Fransa yenilgiye uğratılmadan Alman İmparatorluğu'nun kurulamayacağını bilmekteydi. O sıralarda boşalan İspanya tahtına, Prusya hanedanından bir prensin aday olarak gösterilmesi Prusya'nın kazandığı başarıları endişe ile izleyen Fransa'yı tahrike yönelik bir olay oldu. Savunma Bakanı Roon ve Genelkurmay Başkanı Moltke ile savaş hazırlıklarını sürdüren Bismarck, Fransa'nın Prusya hanedanından olan prenslerin İspanya tahtına hiçbir zaman aday gösterilemeyeceği hakkında garanti istemesini ustalıkla kullanarak, her iki devletin kamuoyunu birbiri ile savaşa hazır duruma getirdi.

Prusya-Fransa savaşı 19 Temmuz 1870'te başladı. Seferberliğini o zamana kadar görülmemiş bir düzen içinde sürdüren Prusya, hızla Fransa topraklarına girdi, zengin Alsace-Lorraine bölgesini ele geçirdi ve Fransa ordularını İmparator III.Napoléon ile birlikte tutsak etti. Kuşatma altına alınan Paris, 20 Ocak 1871'de kanlı bir direnişten sonra teslim oldu.

Alman Birliği'nin kurulması

Bu arada bütün Alman prensleri Paris'te Versailles Sarayı'nda toplanmışlardı. Alman İmparatorluğu yapılan büyük ve gösterişli bir törenle ilan edildi ve Prusya Kralı I.Wilhelm İmparator (Kaiser) oldu. Bismarck yeni kurulan imparatorluğun başbakanlığına getirildi ve kendisine "Fürst" payesi verildi. Fransa'nın ağır ve onur kırıcı yenilgisi ise 10 Mayıs 1871'de yapılan Frankfurt Antlaşması ile kesinleşti.

Bismarck bu savaşta Fransa'nın ağır bir yenilgiye uğratılmasını, toprak kaybetmesini ve yüksek bir savaş tazminatı ödemek zorunda bırakılmasını pek önemsememiştir. Daha önce Avusturya'ya karşı izlediği akılcı politikanın Fransa'ya karşı uygulanması artık söz konusu değildi. Bu durum, iki devlet arasında köklü bir düşmanlığın doğmasına yol açmış ve II. Dünya Savaşı sonlarına kadar sürecek olan amansız bir mücadelenin yerleşmesinde en büyük etken olmuştur.

Bismarck 1871'den sonra izlediği dış politikada Fransa'nın düşmanlığını daima hesaba katmak zorunda kalmıştır. Bu devletin Almanya'ya karşı bir intikam savaşına girişmemesi için müttefiksiz ve yalnız bırakılması, Bismarck'ın politikasının temelini oluşturmuştur. Bu amaçla büyük devletleri kendi yanına çekmeye çalışan ve bunda da büyük ölçüde başarılı olan Bismarck, Avusturya ve Rusya ile bir dizi antlaşma yaparak, Fransa'yı başarılı bir biçimde yalnızlaştırmıştır.

Bismarck bunun için şu önemli antlaşma ve ittifakları gerçekleştirmiştir: Rusya ve Avusturya ile "Birinci Üç İmparator Antlaşması" (1872); yine aynı devletlerle "İkinci Üç İmparator Antlaşması" (1881); Avusturya ile savunma ittifakı antlaşması (1879). Bu önemli antlaşmaya 1882'de İtalya da girmiş ve ünlü "Üçlü İttifak" oluşmuştur. Bu ittifaka 1884'te Romanya, 1914'te Osmanlı Devleti, 1915'te de Bulgaristan girmiştir. Nihayet Rusya ile meşhur "Teminat Antlaşması" (1887). Bu antlaşma ile Almanya Rusya'dan herhangi bir saldırı gelmeyeceğini garantilemiş oluyordu. İngiltere ile Fransa'ya karşı yapılacak ittifak görüşmeleri ise, biraz da Bismarck'ın isteksiz davranması yüzünden başarısız kalmıştır.

Birinci ve İkinci Üç İmparator Antlaşmaları, Balkanlar'daki Osmanlı toprakları için Rusya ile Avusturya'nın sürekli çekişmeleri yüzünden uzun ömürlü olamamıştır. Avusturya kendisini Balkanlar'daki Osmanlı topraklarının doğal mirasçısı saymakta, "Panslavist" bir politika ile etkinliğini buralara yaymayı hedef alan Rusya ise buna karşı çıkmaktaydı.

İki devlet arasındaki çekişmeler özellikle 1877-1878 Osmanlı-Rus savaşından sonra kendisini en açık bir biçimde göstermiştir: Bu savaşta Osmanlı Devleti'nin ağır bir hezimete uğraması ve Ruslar'ın "Panslavizmin zaferi" saydıkları Ayastafenos (Yeşilköy) Antlaşmasını dikte ederek Balkanlar'ı istedikleri gibi parçalamaları, Avusturya-Rus ilişkilerini kopma noktasına getirmiştir. Bu gelişmenin yol açtığı diğer bir savaş olasılığı ise, İngiltere'nin kendi çıkarlarını tehlikede görmesinden kaynaklanmaktaydı.

Bu durumda Bismarck araya girmiş ve anlaşmazlıkların çözüme kavuşturulması için arabuluculuk görevini üzerine almıştı. Tarafları Berlin'de toplanan kongrede bir araya getiren Bismarck, görüşmelerde kendi deyişi ile "namuslu bir simsar" gibi davranmıştır. Ancak, Ayastafenos Antlaşması'nın kaldırılması, Rus kazançlarının en az düzeye indirilmesi, Avusturya ile İngiltere'ye de bazı haklar verilmesi Rusya'nın hoşnutsuzluğuna yol açmıştır.

Rusya bu durumun sorumlusu olarak Bismarck'ı görmüştür. Oysa Bismarck için "Şark Meselesi" kendi ünlü deyişi ile, "Pomeranyalı bir askerin kemiklerine bile" değmezdi. Kendisi için Osmanlı Devleti değil, bu devletin topraklarının paylaşılması yüzünden bir Avrupa savaşı çıkmasının önlenmesi önemliydi. Ona göre aslolan Avrupa barışı ve böylece genç Alman İmparatorluğu'nun güvenliğinin sağlanmasıydı. Barışçı yollardan "Şark Meselesi"nin çözümüne herhangi bir diyeceği yoktu. Avusturya ve Rusya'nın bu konuda uzlaşması ve Almanya yanında yer alıp Fransa'nın yalnızlığının sürmesi, politikasının değişmez temeli idi. Hatta Fransa'nın başka kıtalarda kendisine yeni sömürgeler aramasına yeşil ışık yakmakta, bu devletin bir Osmanlı toprağı olan Tunus'u ele geçirmesine (1881) olumlu katkılarda bulunmaktaydı.

Bismarck karmaşık ittifak sistemine karşın bü-

yük bir beceri ve ustalıkla Almanya'nın güvenliğini sağlamayı başardı. 1879 Alman-Avusturya İttifakı yanında, 1887 Alman-Rus Teminat Antlaşması birbirini büyük bir ustalıkla tamamlayan ve Fransa'yı umutsuz bir yalnızlığa mahkûm eden antlaşmalar olmuştur.

Almanya-Avusturya İttifakı I.Dünya Savaşı'nın sonuna kadar yürürlükte kalmış, Teminat Antlaşması ise 1890'a kadar devam etmiştir. Bu tarihte Bismarck'ın azli ile yerine geçen General Caprivi hükümeti bu önemli antlaşmayı yenilememiştir. Bu ise Almanya için Bismarck'ın en çok korktuğu gelişmenin başlangıcı olmuştur. Bu tarihten sonra Fransız-Rus yakınlaşması hızla ilerleyerek 1894'te Almanya'yı iki cephe arasında sıkıştıracak bir ittifak durumuna dönüşmüştür.

Alman Birliği'nin Kuruluşu Ve Almanya'nın Güçlenmesi

Almanya 19.yy'ın başında 296 prenslik ve 51 serbest kentten oluşmaktaydı. Nüfusun 3/4'ü feodal ilişkilerin egemen olduğu tarım kesimindeydi. 15. ve 16. yy'larda İngiltere ve Fransa'da ticaret ve sanayinin gelişmesi siyasi merkezileşmeyle birlikte olduğu halde, Almanya'da tersi bir süreç yaşanmış, mahalli prensler güç kazanmış ve Alman devletleri dünya ticaretinin dışına itilmişti. 1815 Viyana Kongresi'nde Almanya 39 devletten oluşan, Avusturya'nın egemenliğinde bir konfederasyon haline getirildi. 1871'de Bismark'ın önderliğinde Almanya'nın siyasi birliğinin sağlanması, sanayileşme süreci bakımından da bir dönüm noktası oldu. 1830'larda Almanya'nın Batı'sında, 1840'larda da Doğu'sunda toprak köleliğinin yasal olarak kaldırılması, 1834'te 17 Alman devleti arasında gümrüklerin kaldırılarak tek bir pazar yaratılması, 1871 sonrası büyük sanayi sıçramasının temellerini oluşturdu.

Siyasi birliğin sağlanmasından sonra, devlet öncülüğü ve ağırlığında sanayileşme hızı olağanüstü arttı. Demiryolları kamulaştırılıp yenileri yapıldı, en yeni teknikleri kullanan ağır ve yeni sanayiler tekelci bir yapılanma içinde teşvik edildi. Almanya çok az sömürgeye sahip olduğu için, sanayileşmesi büyük ölçüde yüksek gümrük duvarlarıyla korunan iç pazara dayandı. Almanya'nın, Avrupa'nın en geç sanayileşme sürecine giren ülkelerinden biri olmasına karşın, kalkınma hızının çok yüksek olmasının nedenleri, Alman sanayileşme modelinden giderek açıklanmaktadır. Sanayileşmesini en önce tamamlayan ülkelerden farklı olarak Alman sanayileşme deneyinde, serbest rekabetçi bir evre yaşanmadan, çok yoğun devlet yönlendirmesinin eşlik ettiği, ağır sanayi önceliğinde bir strateji benimsendi. 20.yy'ın başına gelindiğinde Almanya 30 yıl gibi kısa bir süre içinde özellikle ağır sanayi alanında, Avrupa'nın en güçlü ülkesi durumuna gelmişti.

Alman sömürgeciliği

Bismarck dönemi dünyanın sömürgeler halinde paylaşıldığı bir dönemdir. Kendisi ilke olarak ve büyük devletlerle çatışmaya yol açabileceği endişesiyle sömürge edinilmesine taraftar değildi. Bununla birlikte Almanya'nın gelişen ekonomisi ve siyasi gücü, sömürge edinilmesi yolunda kendisi üzerinde ağır bir baskı yapmıştır. İlk Alman sömürgeleri yine onun iktidarında edinilmiştir. Bunlar genel olarak dünyayı paylaşan büyük Avrupa devletlerinin pek fazla değer vermedikleri yerlerdir. Togo, Kamerun, Güney-Batı Afrika (hepsi 1884'te) ve Doğu Afrika (1885) edinilen ilk sömürgelerdir.

Bismarck dış politikasındaki üstün başarıları yanında çok hareketli ve çetin bir iç politika mücadelesi vermiştir. Dış politikada kazandığı büyük ağırlık, iç politikada da kendisini hissettirmiştir. İktidarının ilk yıllarında genel olarak Liberaller ile hesaplı bir iş birliği içindedir. Bu kesimle giriştiği en önemli mücadele Katolik Kilisesi'ne karşı olmuştur. Yıllarca sürmüş olan bu mücadele varlığını özellikle Prusya'da çok etkili biçimde duyurmuştu.

İtalya ve Almanya'daki Liberal Milliyetçi düşüncenin her iki devletin birliklerini tamamlamada oynadıkları önemli rol, Vatikan'ın bu kesimlere karşı tavır alması sonucunu doğurmuştu. Bu ise kilisenin devlet yönetiminde söz sahibi olarak kalmak istemesine modern devlete ve çağdaş kültüre karşı çıkmasına yol açmaktaydı.

Bismarck 1871'den sonra Katolik Kilisesi'nin gücünü kırmak, aynı zamanda Katolik Merkez-Sağ partilerini de zayıflatmak için Kültür Mücadelesi'ni (Kulturkampf) başlatmıştır. Bu mücadele sırasında Prusya Kültür Bakanlığı Katolik Dairesi kapatılmış, rahiplerin devletin aldığı kararları kiliselerde eleştirmeleri yasaklanmış; kilisenin Prusya eğitim sistemindeki yerine ve okulları denetlemesine son verilmiş, Cizvit Tarikatı kaldırılmış, kiliseler devletin denetimi altına alınmış ve rahiplerin atanmasında devlete veto hakkı tanınmıştır (1873 Mayıs yasaları).

Bu durum Papa ile Almanya arasındaki ilişkileri gerginleştirmiş ve Katolik cemaatin pasif direnişi ile karşılaşılmıştır. Buna karşın izlenen politika sertleşerek sürmüştür. Direnişlere karşı 1874'te Ceza Önlemleri Yasası çıkartılmıştır. Bu arada devletin Katolik Kilisesi'ne yaptığı maddi yardıma son verilmiş Katolik tarikatları, sağlık hizmetleri görenler dışında kapatılmıştır.

1875'te bütün imparatorlukta geçerli olmak üzere "Medeni Nikâh" kabul edilmiş ve kiliselerin nikâh kıymalarına son verilmiştir. 1876'da Ceza Önlemleri Yasası'nın gereği olarak Prusya'daki bütün piskoposlar tutuklanmışlar ya da sürgüne gönderilmişler, rahiplerin dörtte birinin işlerine de son verilmiştir. Bütün bu önlemler Katolik Kilisesi'ne karşı yürütülen mücadelede Libaraller için tam bir başarı sağlamamıştır. Ancak Bismarck kilisenin devlet içindeki gücünü kırmış ve Muhafazakârlar'ın kendisine yaklaşmalarını sağlamıştır. 1880'den sonra kilise ve devlet barışmaya başlamış, Bismarck ise Liberaller ile işi bittiğinden, onlardan ayrılarak Muhafazakârlar'la işbirliğine girişmiştir.

Bismarck'ın bu evrede attığı en önemli adım,

İç politikası

gittikçe güçlenen Sosyal Demokratlar'a karşı da önlemler almaya başlamasıdır. 1870'teki Paris Komünü ayaklanmasından beri sosyalizmi bir tehlike olarak gören Bismarck, 1872'den sonra bu akımla mücadele etmeye başladı. 1878'de I.Wilhelm'e yapılan iki suikastin sorumluluğunu sosyalistlere yükleyen Bismarck, onlarla açık bir mücadele için aradığı bahaneyi bulmuş oluyordu. Parlamentonun seçimlerle yenilenmesi ile gerekli yasaları çıkartabilecek duruma gelen Bismarck, 1 Ekim 1878'de "Sosyal Demokrasi'nin Tahriklerine Karşı Genel Savunma Yasası" adını taşıyan ünlü yasayı çıkarttı. Bu yasa, 1890'a kadar üç kez yenilenerek yürürlükte kalmış Bismarck'ın düşüşünde önemli bir rol oynamış ve kendisinin azlinden sonra da yürürlükten kaldırılmıştır.

Bu yasa ile bütün sosyalist kuruluşlar, sendikalar ile sosyalist yayınların basımı ve yayımı yasaklanmıştır. Uygulamada yoğun tartışmalara ve mücadelelere konu olan bu yasa istenilen sonucu vermediği gibi Almanya'da sosyalist görüş ve etkinliklerin daha da sertleşmesine yol açmıştır.

Bismarck iktidara geldikten bir süre sonra Liberal ekonomiden de vazgeçmiş, köklü mali reformlar yaparak korumacı bir ekonomi politikası izlemeye başlamıştır. Çeşitli önlemlerin yanı sıra, "işçilerin sosyalistlerin elinden kurtarılması için", 1881'den sonra birtakım toplumsal içerikli önemli yasalar çıkartmaya başlamıştır.

Bu alanda çıkarttığı yasalar, sanayileşmiş büyük kapitalist ülkelerde henüz örneği olmayan "öncü" yasalar olmuşlardır. 1883'te ilk Sosyal Sigortalar Yasası yürürlüğe konularak, bütün işçilerin zorunlu olarak sigortalanması sağlanmıştır. 1884'te İşçi Kaza Sigortası, 1889'da Yaşlılık ve Emeklilik Sigortası yürürlüğe girmiştir.

Bu yasalarla geniş kitlelerin kendi sosyal güvenlikleri için devlete sahip çıkmaları amaçlanmıştır. 1891'de İşçileri Koruma Yasası çalışma saatlerini ayarlamış ve hafta sonu tatili, kadın ve çocuk işçilerin durumunun iyileştirilmesi gibi düzenlemeler getirmiştir.

Bismarck gerek iç gerek dış politikada, uzun yıllar birlikte olduğu İmparator I. Wilhelm'in yakın desteğini ve dostluğunu kazanmıştı. Muhaliflerine karşı son derece sert davranırdı ve genel olarak halkın büyük çoğunluğunca sevilmezdi. Ancak kendisinden korkulur ve çekinilirdi. Kendisine her alanda güvenen yaşlı İmparator I.Wilhelm'in 1888 'de ölümüyle Bismarck, en büyük destekleyicisinden yoksun kaldı.

Ölüm derecesinde hasta olan yeni İmparator II. Friedrich'in üç ay süren hükümdarlığından sonra tahta çıkan II. Wilhelm, Bismarck'a karşı olan grupların etkisindeydi. Yeni ve genç hükümdar dış dünyada tanınmak, yönetimde etkin bir rol oynamak istemekteydi. Çeşitli durumlarda devlet işlerine doğrudan karışmaya başlaması, sosyalistlerle ilgili yasayı yenilemek istememesi, dış politikada tek başına kararlar almaya kalkışması, Bismarck ile çatışmasını kaçınılmaz kıldı. Hele bakanların gizli ya da açık olarak hükümdar ile ilişki içinde bulunmaları ve hükümet işlerini kendisinden önce hükümdar ile görüşmeleri, Bismarck'ın katlanacağı şeyler değildi.

Bu durumda Bismarck 1852'den beri yürürlükte olan ve başbakana hükümet üyeleri üzerinde mutlak bir denetim hakkı tanıyan "Emirname"ye dayanarak, bakanların devlet işlerini usulsüz olarak saraya taşımalarını yasakladı. Bu sert tutumu üzerine II. Wilhelm 1852 tarihli "Emirname"nin iptalini istedi. Bismarck'ın bunu reddetmesi üzerine çıkan bunalım II.Wilhelm'in Bismarck'ı azletmesiyle sonuçlandı (1890).

Aslında "Emirname" Bismarck'ın başbakanlıktan uzaklaştırılması için bir bahane olarak kulllanılmış olup, onun azlinden sonra da yürürlükte kalmaya devam etmiştir. Bunalım Bismarck'ın kişiliğinde ve yönetiminde düğümlenmekteydi. Yeni İmparator yeni bir "Dünya Politikası" izlemeyi, Almanya'nın dünyada gücüne yakışır bir rol oynamasını istemekteydi. Böylece II.Wilhelm yönetimi ile Almanya, Bismarck'ın uzun yıllar boyunca oluşturduğu hassas ve aynı derecede karmaşık ittifak sisteminden ayrılarak yeni bir politika izlemeye başlayacaktır.

Azlinden sonra Friedrichsruh'daki malikânesine çekilen Bismarck, sade bir yaşam sürmüş, ancak siyasi gelişmeler üstüne görüşlerini çeşitli kanallardan yayınlatmıştır. 1895'te sekseninci yaş günü dolayısıyla bütün Almanya'da törenler düzenlenmiş, İmparator II. Wilhelm ailesiyle birlikte Bismarck'ı malikânesinde ziyaret ederek onu kutlamıştır. Bismarck 30 Temmuz 1898'de Friedrichsruh'da ölmüştür.

• YAPITLAR (Başlıca): *Die Gesammelten Werke*, (ö.s.),15 cilt, 1924-1935, ("Tüm Yapıtlar"); *Erinnerungen und Gedanken*, (Düşünceler ve Hatıralar, 3 cilt, 1952-1955).

• KAYNAKLAR: E.Eyck, *Bismarck*, 2 cilt, 1941-1944; A.Meyer, *Bismarck der Mensch und der Staatsmann*, 1949; W. Momsen, *Bismarck, Ein politisches Lebensbild*, 1959; G.A.Rein, *Die Revolution in der Politik Bismarck's*, 1957; L.Reiners, *Bismarck gründet das Reich-Bismarck's Aufstieg*, 1965; H.Rothfels, *Bismarck und der Staat*, 1954; M.Stürmer, *Bismarck und die preussisch-deutsche Politik*, 1978.

• BAKINIZ: WILHELM II.

BITTEL, Kurt
(1907)

Alman arkeolog. Hitit arkeolojisi konusunda günümüzün en önde gelen bilim adamıdır.

Heidenheim'de doğdu. Tübingen Üniversitesi'ni bitirdi, 1930'da Marburg Üniversitesi'nde doktora yaptı. Aynı yıl Frankfurt'taki Römisch-Germanische Kommission'da (Roma-Cermen Kurulu) çalışmaya başladı. 1931-1933 arasında Kahire'deki Alman Arkeoloji Enstitüsü'nde görev yaptı. Mısır ve Anadolu'da kazılara katıldı. 1938-1944 arasında İstanbul'daki Alman Arkeoloji Enstitüsü'nü yönetti. 1946'dan 1953'e değin Tübingen Üniversitesi'nde ders verdi. 1951'den başlayarak İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi'nde yeni kurulan Prehistorya Bölümü'nde eğitime katıldı. 1954'te yeniden İstanbul'daki Alman Arkeoloji Enstitüsü'nün başına getirildi. 1960'ta Alman

Arkeoloji Enstitüleri'nin Berlin'deki merkezinin başkanlığına atandı. 1972'de emekli oldu. Tübingen Üniversitesi'nde emeritus olarak eğitim etkinliğini sürdürmektedir.

Meslek yaşamı boyunca Londra'daki British Academy, Cambridge'deki Prehistoric Society, Dublin'deki Royal Irish Academy, Türk Tarih Kurumu, Bulgar Arkeoloji Enstitüsü, Archaeological Institute of America gibi kurumların üyeliğine seçildi.

Almanya ve Mısır'daki araştırmalarıyla tarihöncesi konusunda uzmanlaştı. Orta Anadolu'daki tarihöncesi kültürlerin sıralanmasında düzeltmeler yaparak sağlıklı sonuçların elde edilmesine katkıda bulundu.

Anadolu'da Çorum yakınındaki Boğazköy'de 20. yy başlarında yapılan kazılarda Hititler'in başkenti Hattuşa'ya ait anıtsal yapılar bulunmuştu. Bittel bu yapıların hangi kültür yerleşmelerine tarihlenebileceğini saptamak amacıyla 1931'de burada yeniden kazıya girişti. Kentteki en uzun süreli yerleşmenin Büyükkale olduğunu tahmin ettiği için araştırmalara burada başladı. Tahmininin doğruluğu hemen belli oldu, daha ilk kazı çukurunda Hititler'in binlerce pişmiş toprak tabletten oluşan devlet arşivi bulunmuştu. Böyle yazılı kaynakların ele geçmesinin öne-

Hititler'in Başkenti Hattuşa

Hititler'in başkenti Hattuşa kentinin kalıntıları Ankara'nın yaklaşık 200 km batısında, Çorum ili sınırları içinde, bugünkü Boğazköy'de bulunmaktadır. Burasını 1834'te Fransız araştırıcı Texier* keşfetmiştir. Daha sonra 1835, 1858, 1862, 1882 ve 1893'te İngiliz, Fransız ve Alman bilim adamları çeşitli araştırmalar yapmışlardır. İlk kazı 1906'da Winckler*ve Makridi Bey* tarafından başlatılmış, aralıklarla 1912'ye değin sürmüştür. Alman arkeolog Otto Puchstein da (1856-1911) 1907'de ayrı bir kazı yürütmüştür. İkinci dönem kazılarını 1931'de Bittel başlatmıştır. Çalışmalar 2. Dünya Savaşı nedeniyle kesilmiş, 1952'de yeniden başlamıştır, günümüzde de sürmektedir.

Hattuşa, doğal savunma olanakları elverişli, engebeli bir alanda kurulmuş büyük bir kenttir. Yer yer ortaya çıkarılmış olan kent surunun uzunluğu 7 km'yi bulmaktadır. Güney bölümünde çift duvar sırasında oluşmaktadır. Surun çeşitli yönlere açılan birçok kapısı vardır. Bunlardan güney suru üstündeki üç tanesi anıtsal boyutlardadır. En doğudaki Kral Kapısı'nın iç bölümünde bir tanrı kabartması yer alır. Önceleri bu kabartmanın bir kralı canlandırdığı sanıldığından kapıya bu ad verilmiştir. Tam güneyde, yapay bir tepe üstündeki Yerkapı'nın altında, kentin oldukça uzağında bir yere çıkan bir yeraltı geçidi (Poterne) vardır. Güney surunun batı ucundaki Aslanlı Kapı'da yarım aslan heykelleri (proton) yer alır. Aslanlı Kapı ile Kral Kapısı arasında, surun dışında iri taşlarla döşeli anıtsal bir rampa ve merdivenler bulunmaktadır.

Doğu surunun hemen içinde, küçük bir tepe üstünde, ayrı bir koruma duvarı ile çevrili bir tür içkale niteliğindeki Büyükkale vardır. Kentin yönetim merkezi ve kral sarayı olan Büyükkale, birbiri arkasına dizilmiş üç avlu ile bunları çevreleyen çeşitli yapılardan oluşmaktadır. Bunlardan güneydekiler devlet arşivi, kabul ve toplantı salonları gibi yönetim yapılarıdır. Kuzeybatıdakiler ise sarayın konut bölümünü oluşturmaktadır. Çeşitli avlular çevresinde alçak yapıların sıralanması biçimindeki saray plan şeması, tarih boyunca daha başka yörelerde ve kültürlerde de uygulanmıştır. İstanbul'da Topkapı Sarayı'nın da benzer şemada düzenlenmiş olması ilginçtir.

Büyükkale'nin kuzeybatısında dinsel merkez niteliğindeki ve yine ayrı bir surla çevrili aşağı kent yer almaktadır. Buradaki anıtsal görünümlü baştapınak, tek tek yapıların birbirleriyle bütünleşmesinden oluşmuştur. Asıl tapınak bölümü, çevresi depo hacimleriyle sarılı, dikdörtgen bir avlu içine yerleştirilmiştir. Güneyinde, tapınakta çalışanların evleri vardır.

Çok uzun bir geçmişi olan Hattuşa'nın başlangıcı Erken Bronz Çağı'na, İÖ 3. binyıla değin uzanmaktadır.

Yazılıkaya, Hattuşa'nın yaklaşık 1 km kuzeydoğusundadır. Burada kayaların arasındaki biri büyük, biri de dar ve daha küçük iki girintinin önü bir yapıyla kapatılarak bir tür açıkhava tapınağı oluşturulmuştur. Girintilerin önünü örten yapının bugün yalnız taş temelleri kalmıştır. Kayaların yüzlerinde Hititler'in çeşitli tanrı ve krallarının kabartmaları yer almaktadır. Hitit kültürünün pek çok yönünün aydınlanmasına yardımcı olan Yazılıkaya kabartmaları İÖ 13. yy'da yapılmıştır.

mi, kazının günümüze değin sürdürülmesini de sağladı.

Bittel titiz araştırmalarıyla Anadolu'daki Hitit öncesi toplulukların kültür geçmişine eğilmiş, Hititler'in erken dönemdeki yayılma alanlarını belirlemiş, Hitit öncesi yerleşmelerin de aynı yerlerde bulunduğunu ortaya koymuştur. Boğazköy yakınındaki Yazılıkaya açık hava tapınağının kabartmalarında canlandırılan kişi ve sahnelere açıklamalar getirmiştir. Yine Boğazköy dolayındaki Osmankayası mezar buluntularıyla, Hititler'in Eski Krallık döneminde ölülerini yakarak da, yakmadan da gömdüklerini kanıtlamıştır.

Araştırmalarının büyük çoğunluğunda Anadolu'yu ele almakla birlikte, daha başka alanlara da yönelmiştir. Selçuklu mezarları, Roma yolağı, Boğazköy kral listeleri, barok kilise yapıları gibi değişik konulara değindiği yayınları onun bu çok yönlülüğünü ortaya koyar. 1925'teki ilk yazısından beri kitap ve makale olarak çalışmalarının sayısının 250'yi geçmiş olması, ne kadar verimli bir bilim adamı olduğunun kanıtıdır. 1931'den başlayarak -çeşitli kazı arkadaşlarının da katılımıyla- hazırladığı Boğazköy kazısı raporları, bilimsel çalışmaları arasında özel bir yer almaktadır.

Bittel, arkeolojinin yapı ve gelişim yönünden tarih bilimleri grubuna girdiğini açıklıkla ortaya koymuş, bütün meslek yaşamı boyunca tarihin arkeolojiye ne kadar katkıda bulunduğunu göstermiş, kendi araştırmalarında da konuya hep bir tarihçi gözüyle bakmıştır. Elde ettiği bulguları her zaman doğru değerlendirmesi ve sağlıklı tarihlendirmesi, onu Hitit arkeolojisi konusunda dünyanın en önde gelen uzmanı yapmıştır.

- **YAPITLAR (başlıca):** *Die Felsbilder von Yazılıkaya,* 1934,("Yazılıkaya Kaya Kabartmaları"); *Die Ruinen von Boğazköy, der Hauptstadt des Hethiterreiches,* 1937, ("Hitit İmparatorluğu'nun Başkenti Boğazköy Harabeleri"); *Atatürk und die Urgeschichtsforschung,* 1939, ("Atatürk ve İlköz Tarih Araştırmaları"); *Hethitische Bestattungsbräuche,* 1940, ("Hitit Ölü Gömme Gelenekleri"); *Yazılıkaya. Architektur, Felsbilder, Inschriften und Kleinfunde* (R. Naumann ve H. Otta ile), 1941, ("Yazılıkaya. Mimarlık, Kaya Kabartmaları, Yazıtlar ve Küçük Buluntular"); *Kleinasiatische Studien,* 1942; ("Küçük Asya Çalışmaları"); *Ön Asya Tarih Öncesi Çağları-Mısır, Filistin, Suriye,* 1945; *Boğazköy* (H. Çambel ile), 1951; *Hethiter, I. Geschichte. II. Religion,* 1959, ("Hititler, I. Tarih. II. Din"); *Hattusha. The Capital of the Hittites,* 1970, ("Hattuşa, Hititler'in Başkenti"); *Boğazköy Führer,* 1971, ("Boğazköy Rehberi"); *Die Hethiter,* 1976, ("Hititler").

- **KAYNAKLAR:** R.M. Boehmer (H. Hauptmann ile), "Bibliographie von Kurt Bittel", *Archeologische Mitteilungen aus Iran,* (10), 1977.

- **BAKINIZ:** WINCKLER.

BIZET, Georges
(1838-1875)

Fransız besteci. *Carmen* adlı operası bu türün en önemli ürünlerinden biridir.

Alexandre César Léopold Bizet (vaftiz adı Georges'dur) 25 Ekim 1838'de Paris'te doğdu. Müzikçi bir ailenin çocuğuydu. Babası şan öğretmeni, annesi de başarılı bir piyanistti. Müzik yeteneği olan bir çocuktu ve bu alanda iyi bir eğitim gördü. Dokuz yaşında, yaşının küçük olmasına karşın, bilgisi ve piyanoda ulaşmış bulunduğu düzey sayesinde Paris Konservatuvarı'na kabul edildi. On yıl kadar devam ettiği bu okulda çok başarılı bir öğrenci oldu, çeşitli ödüller kazandı. Besteci C. Gounod'dan da ders aldı. Bizet, Gounod'dan oldukça etkilendi ve aralarında yakın bir dostluk oluştu.

1855'te on yedi yaşındayken bestelediği *Do-Majör Senfoni,* başarılı ve ilginç bir yapıt olduğu halde, 1935'e kadar bilinmeden kaldı. Bestecinin 1857'de Roma ödülünü kazanması üç yıllık bir İtalya gezisi yapmasına olanak sağladı. Bu gezinin, müziğinden çok, kültürel gelişimine katkısı oldu. İtalya'da pek çok beste taslakları yaptı ama sadece üç yapıt tamamladı. Bunlardan dinsel konulu olan *Te Deum,* hiç çalınmadı. Bir opera buffa (güldürücü opera) olan *Don Procopio,* İtalyanca bir metinle ve İtalyan üslubunda bestelenmişti. Canlı ve melodik bakımdan zengin bir yapıt olan bu opera, Bizet'nin İtalya'daki ürünlerinin en özgünü sayılır. *Vasco da Gama* ise korolu bir senfonik şiirdi. Gounod'nun belirgin etkilerini taşır ve olağan kalıpların ötesine pek geçememiştir; yine de, yerel renkler ve fantastik öğeler içermesi, Bizet'nin gelecekteki gelişimini haber verir.

1860 Eylül'ünde, Venedik'teyken, hastalanmış olan annesinden bir mektup alan Bizet, hemen Paris'e dönmek zorunda kaldı. Ertesi yaz annesi öldü. Bu olay Bizet'nin öfkeli, sert kişiliğini daha da sertleştirdi, aşırı duyarlılığını artırdı.

İtalya'dan döndüğünde opera bestecisi olarak kendini göstermek kararındaydı. 1862'de tek perdelik bir *opera-comique* olan *La Guzla de l'Emir*'in ("Emir'

► *İlk operalar* ◄

in Guzlası") oynanması kabul edildi. Ancak bu arada başka bir opera için öneri alınca, bu yapıtı oynatmaktan vazgeçti. Kişilik özellikleri nedeniyle güçlükle bestelediği yeni operası *Les pêcheurs de perles* ("İnci Avcıları"), 1863 Eylül'ünde sahnelendi ama başarısızlıkla sonuçlandı. Bu, çok önemli bir yapıt sayılmasa da, Doğu havası taşıyan ezgileri ve armonik örgüsüyle dikkat çekicidir.

Bizet operada kendini kabul ettiremeyince, geçimini ders vermek, dans müziklerini orkestralamak gibi yollarla sağlamak zorunda kaldı. 1866 yılı yoğun çalışmalarla geçti. Daha önce başladığı *Roma Senfonisi* üzerinde çalışmaya devam etti, çeşitli şarkılar besteledi ve yeni bir operayı, *La Jolie Fille de Perth*'i ("Perth'li Güzel Kız") tamamladı. Metni beğenmediği halde sözleşmeye bağlı kalarak bestelediği bu opera, bir yıl gecikmeyle, 1867'nin son günlerinde sahnelendi ve hem kamuoyu, hem de basın tarafından olumlu karşılanan tek operası oldu.

1867'de beste çalışmalarını sürdürürken, bir yandan da müzikle ilgili görüşlerini yayımlamaya başladı. Ertesi yıl sağlığı bozuldu. Hem boğazında önemli bir hastalık belirdi, hem de ruhsal bir bunalıma girdi. O dönemde yazdığı *La Coupe du Roi de Thulé* ("Thule Kralı'nın Kadehi") adlı operadan kalan parçalar, bestecinin bu ruh durumunu yansıtan özellikler taşır.

Opera yönetiminde tutucu bir genel müdürün bulunması Bizet'nin ilgi görmesini oldukça güçleştiriyordu. 1869 yılında yeni bir müdür yardımcısının görev alması, besteciye iki opera üzerinde çalışma fırsatı verdi. *Grisélidis* ve *Clarissa Harlowe* adlı bu operalar tamamlanamadı. Bestecinin daha sonraki iki ünlü yapıtı *L'Arléssienne* süiti ile *Carmen* operasının bazı temaları, bunlarda yer almaktadır. Bizet aynı yıl öğretmeni Halévy'nin yaklaşık iki yıldan beri âşık olduğu kızıyla evlendi.

Temmuz 1870'te Fransa-Almanya savaşıyla başlayan olaylar onu oldukça etkiledi. Ulusal Ordu'ya katıldı, Paris kuşatıldığında bile kentte kalmaktan çekinmedi. Coşkulu halk şarkıları bestelemesi için yapılan önerileri kabul etmedi. III. Napolyon İmparatorluğu'nun çökmesini sevinçle karşıladı. Paris Komünü'nü benimsemiş ya da savunmuş olmadığı halde, Komün'e karşı alınan tavırları da desteklemedi. Ancak sokak savaşları çok tehlikeli duruma gelince Paris'ten ayrıldı. Bu dönemde başka bir ülkeye göç etmeyi düşündüyse de sonuçta Fransa'da kalmayı kararlaştırdı. Savaşın getirdiği yıkımla ulusal duyguların aşırı boyutlara vardığı bir ortamda, Wagner'in müziğini övmekten geri durmadı. Bu olaylar Bizet'nin ulusallık, sanat ve siyaset ilişkisi gibi konulardaki düşüncelerini büyük oranda etkilemiş, aynı zamanda onun hem kişi, hem de müzikçi olarak olgunlaşmasını sağlamıştır.

Bizet'nin kısa yaşamının son yılları en yüksek verim düzeyine ulaştığı bir dönem oluşturur. Ancak, bu da ona özlediği başarıyı getirmemiştir. 1871 yazının bir ürünü olan *Djamileh* adlı yeni operası, 1872 Mayıs'ında sahnelendi ve hemen hiç beğenilmedi. Librettonun (Opera metni) kuruluğuna karşın doğulu havası ve zengin orkestralamasıyla,Bizet'nin özgün müziğinin bir örneği sayılan bu yapıt ancak doğumunun 100. yılında, 1938'de yeniden oynandı. 1871 sonbaharında, iki piyano için on iki parçadan oluşan *Jeux d'enfants* ("Çocuk Oyunları") adlı bir süit besteledi. Bunlardan biri, *Petit Suite d'orchestre* adıyla orkestra için düzenlendi. Aynı dönemde, A. Daudet'nin *L'Arléssienne* adlı trajedisi için yazdığı orkestra müziği, 1872'de tam bir başarısızlıkla sonuçlandı. Oyun sahnede üç hafta bile kalamadı. Oysa, 1885'te yeniden çalındığında *L'Arléssienne* büyük bir başarı sağlayacaktı.

Bizet' nin son büyük yapıtı ve opera sanatının en bilinen örneklerinden biri olan *Carmen* üzerinde, 1873'te çalışmaya başladığı tahmin edilmektedir. Operanın bestelendiği yıllarda Bizet, umut kırıcı olaylar yaşadığı gibi sağlığı da sık sık bozuluyordu. 1874'te tamamlanan yapıtın sonbaharda sahnelenmesi planlanmıştı. Ancak büyük bir olasılıkla tutucu opera yönetiminin operanın konusundan hoşnut olmayışı nedeniyle temsil ertelendi. 1875 başında opera müdürünün değişmesi hem provaların başlamasına imkân verdi, hem de Bizet'ye 25.000 Frank'lık bir gelir sağladı. Besteciye Legion d'Honneur Chevalier nişanı verildi. *Carmen* yıl boyunca 37 kez oynandı. Sonradan opera tarihinde seçkin bir yer alacak olan yapıt, fazla beğenilmedi ve olumsuz eleştirilere uğradı. Georges Bizet *Carmen*'in 31. kez oynanacağı 3 Haziran 1875 günü öldü.

Müzik üzerine görüşler

Bizet'nin gelişimi döneminin öbür Fransız bestecilerinden fazla farklı değildir. Konservatuvar eğitimi ve İtalya gezisini başarı kazanamayan operalar izler. Bizet bu başarısızlıklara hayli direnmiş, göğüs germiştir. Daha çok İtalya'da bulunduğu yıllarda geliştirdiği müzikle ilgili görüşleri, derin bir çözümleme olmayıp, bir çeşit sezgiye dayandırılmış gibidir. Bizet bestecileri kısaca iyi müzik yapanlar ve yapamayanlar diye ikiye ayırıyordu. Doğuştan bir yetenekle kolayca beste yapabilen müzikçileri örnek alıyor, öğrencilerine de bunlarla ilgilenmelerini öneriyordu. Bizet'ye göre bu bestecilerin başında Mozart ve Rossini gelmekteydi. Yaşadığı bütün zorluklara, umut kırıklıklarına karşın, kendinde de böyle bir yeteneğin bulunduğu inancını korudu.

Siyasal ortam

Bu güvenini *Carmen*'le kanıtlamış sayılır. Ancak *Carmen* onun başyapıtı olsa da, birdenbire doğan olağanüstü bir başarı olarak görülmemelidir. Kendi döneminin müzik yaşamıyla sürekli bir etkileşim içinde kendi özgün yapıtlarını vermek için gösterdiği çaba, hemen tüm yaşamına yayılır. 17 yaşındayken bestelediği *Do-Majör Senfoni* bu çabanın ilk ürünüdür. Yüz yıllık bir gecikmeyle konser yaşamına girebilen bu yapıt, lirik ve etkileyici özellikleriyle senfoni dünyasında sağlam bir yer edinmiştir. Üslup, yapı ve kullanılan malzeme bakımından Schubert'in senfonilerini hatırlatır. Oysa bestelendiği dönemde bu senfoniler pek bilinmiyordu. İkinci bölümdeki Doğulu hava da daha sonraki pek çok Fransız bestecide görülen bir özelliktir.

Bizet'nin arayıcı tavrı, birçok yapıtı tamamlamadan bırakmasına ve zaman zaman kendiliğinden beste yapmak yerine, akılcı çabaya da yer vermek gerektiğini düşünmesine yol açmıştır. 1858'de Gounod'ya yazdığı bir mektupta, kendi özgünlüğünü bulmanın güçlüğünden söz eder, üslubuna geçici bir durgunluk gelmiş olduğunu belirtir. Ancak, Gounod gibi "bilinçli" müziğe yönelmesinin, Bizet için başarılı ve verimli bir dönem açmış olduğu pek söylenemez.

İlk önemli operası olan *İnci Avcıları*'nda besteci, yerel bir hava, şiirsellik ve etkileyici bir anlatım sağlayabilmiştir. Bununla birlikte bu başarılı verim ve duyarlık, yapıtın bütününde görülmez. Yer yer beliren Gounod etkileri hem olumlu, hem de olumsuz özelliklere yol açmıştır. *La Jolie Fille de Perth* operası da, kısmen başarılı bir yapıt sayılır. Konunun işlenişi bakımından *İnci Avcıları*'ndan daha olgun bir düzeye ulaşan bu opera, yerel renkler ve armoni yenilikleri bakımından o kadar zengin değildir. Yine de Bizet'nin "kendini bulma" sürecinde önemli bir adım oluşturur. İki operada da Meyerbeer ve Wagner'in izleri bulunur. O dönemde Meyerbeer Fransa'da, Wagner ise tüm Batı'da ve çok daha kalıcı nitelikte bir etkiye sahipti. Meyerbeer biçimselliğe ağırlık veren ve dönemin incelmiş Fransız zevklerine yönelen "Büyük Opera" tarzının başta gelen temsilcisiydi. Bizet'nin canlı, renkli, uzaktan da olsa farklı kültürlere yönelmek isteyen müziği, bu türden aldığı tüm mirasa karşın, onun karşısında bağımsız kişiliğini kazanmak zorundaydı. Nitekim, bu operalardan ikincisinde Meyerbeer'in etkisi daha azdır.

Avrupa'da operanın durumu

Wagner operası ise hemen her opera bestecisinin karşısında konumunu belirlemek zorunda kaldığı, çok yaygın ve derin bir etkiye sahipti. Bizet'nin de tüm operaları Wagner taklitçiliğiyle suçlandı. Oysa o Wagner'i büyük bir sanatçı olarak kabul etmekle birlikte, hem kendisi hem de Fransız opera geleneği açısından bu etkiden sıyrılmayı amaçlıyordu. Konulu sahne yapıtlarındaki karakter çizme girişimlerinde Bizet'hin başvurduğu bazı tema tekrarlamaları, Wagner'in *Leitmotive* tekniğini gerçekten andırır ama bu ne kökeni, ne de kullanılış biçimi bakımından bir taklit sayılamaz.

Bizet, 1871'de bestelediği *Djamileh* operasında, aradığı özgünlüğü artık bulduğuna inandı. Bu yapıt hiçbir yankı uyandırmadı ama onu izleyen *L'Arléssienne* ve *Carmen*, Bizet'nin yanılmamış olduğunu kanıtladı. *L'Arléssienne* Daudet'nin oyunuyla tam bir işbirliği halinde, taşra havasını yansıtan zengin ezgilerle örülmüş, anlatım gücü yüksek bir orkestra yapıtıdır ve konulu müzik türünün başta gelen örneklerinden birini oluşturur.

Carmen ise Fransız *opera-comique* geleneğinin zirvesi durumundadır. Pek çok eleştiri almış olmasına karşın bugün artık üstün değerini kabul ettirmiş bulunmaktadır. Konunun işlenişi, kişilerin gerçekliği ve dramatik öğelerin ulaştığı bileşim, *Carmen*'e bu konumunu sağlamıştır. Yapıtın asıl taşıyıcı ekseni de estetikle anlatımın başarıyla kaynaştığı Bizet müziğidir.

• **YAPITLAR: Opera:** *Le Docteur Miracle*, 1856 ya da 1858, ("Harika Doktor"); *La Guzla de l'Emir*, 1861-1862, ("Emir'in Guzlası"); *Les Pêcheurs de perles*, 1862-1863, (İnci Avcıları); *Ivan le Terrible*, 1865, ("Korkunç İvan"); *La Jolie Fille de Perth*, 1866, ("Perth'li Güzel Kız"); *Clarissa Harlowe*, 1870-1871; *Grisélidis*, 1870-1871; *Djamileh*, 1871; *Don Rodrigue*, 1873; *Carmen*, 1873-1874. **Vokal müzik:** *David* kantatı, 1856; *Clovis et Clotilde* kantatı, 1857; solo sesler, koro ve orkestra için *Te Deum*, 1858; *Vasko da Gama*, 1859-1860, (korolu senfoni); solo, koro ve orkestra için *Le Golfe de Bahia*, 1865, ("Bahia Körfezi"). **Orkestra müziği:** *Do-Majör Senfoni*, 1855; *Roma senfonisi*, do-majör, 1860-1868; *Petite Suite* ("Küçük Süit", *Jeux d'enfants'dan*), 1871; *L'Arléssienne süiti*; iki piyano için *Jeux d'enfants*, 1871, ("Çocuk Oyunları"); solo piyano için çeşitli parçalar; şarkılar.

• BAKINIZ: GOUNOD, MEYERBEER, MOZART, ROSSINI, SCHUBERT, R.WAGNER.

BİALIK, Hayyim Nahman (1873-1934)

Yahudi şair, yazar ve editör. Yahudi mistisizmini yansıtan yapıtlarıyla çağdaş İbrani edebiyatının önde gelen şairlerinden biri olarak tanınmıştır.

9 Ocak 1873'te Ukrayna'nın Radi köyünde doğdu. Küçük yaşta yetim kaldı, dindar ve bilgili bir kişi olan büyükbabası tarafından yetiştirildi. Yahudiler'in kanun ve tefsir kitabı olan *Talmud* ve öbür Yahudi klasikleri üzerine aldığı ilk eğitimden sonra kısa bir süre Volozhin'deki Yahudi Akademisi'ne devam etti. Şiir yazmaya bu yıllarda başladı. 1891'de çağdaş İbrani edebiyatının merkezi olan Odesa'ya gitti. Çalışmalarına destek olan Yahudi yazar ve düşünür Ahad H'am ile yaşam boyu süren dostlukları bu dönemde başladı. "Ha-Matmid" ("Talmud Öğrencisi") adlı şiirinin Ahad H'am'ın editörü olduğu *Haşiloah* adlı dergide yayımlanmasından sonra şair olarak tanınmaya başladı. 1903'te aynı derginin editörlerinden biri oldu. Rus Devrimi'nden sonra, 1921'de SSCB'den ayrılarak Almanya'ya gitti. Berlin' de Dvir adlı bir yayınevi kurdu, Yahudi edebiyatının önemli yapıtlarını yayımladı. 1924'te Filistin'e yerleşti. 4 Temmuz 1934'te, Viyana'da öldü.

Yahudi halkının özlemlerini dile getiren şiirleriyle tanındı. "Ha-Matmid" adlı şiirinde kendini dini klasikleri incelemeye adamış bir öğrencinin modern dünyayla arasındaki uyumsuzluğu konu alarak Yahudiler'in kültürel sorunlarını tartışır. 1903'te Kişinev' deki Yahudi katliamı üzerine yazdığı şiirleri çağdaş İbrani şiirinin hüzün ve öfke dolu örnekleri arasındadır. "Be'Ir heharega" ("Katliam Şehri") gibi şiirlerinde katliamın dehşeti kadar Yahudiler'in çaresizliği kabullenen edilgen tavırlarını da vurgular. En tanınan şiirleri "Metey midbar" ("Yabandaki Ölüler") ve "Ha-Berekha" ("Göl") adlı destanlarının parçalarıdır.

Yahudi klasiklerinin ve Yahudi mistisizminin etkileriyle dolu şiirleriyle Bialık, bir yandan gettolarından ayrılarak yeni bir yaşantı arayışı içinde olan Yahudiler'in sorun ve özlemlerini dile getirmiş, öbür yandan ise ölü bir dil sayılan İbranice'nin çağdaş bir şiir diline dönüşmesine katkıda bulunmuştur. Şairliğinin yanı sıra, *Sefer ha-Aggada* ("Aggada Kitabı") adlı geleneksel Yahudi efsane ve hurafelerini derlemiş, Yahudi Kanun Kitabı *Mişna*'nın modern bir yorumunu yapmış, *Don Quixote*, *Wilhelm Tell* gibi Avrupa klasiklerini İbraniceye çevirmiştir.

• **YAPITLAR (başlıca): Şiir:** *Kol şirım*, 1926, ("Bütün Şiirleri"). **Derleme:** *Sefer ha-Aggada*, 1907/1908-1910/1911, ("Aggada Kitabı").

BÎDİL
(1644-1720)

Hintli şair. 17. yy İhint-İslam tasavvuf şiirinin önde gelen kişilerindendir.

Abdülkadir Bîdil, Babür zamanında Azimabad'a (Patna) göçüp orada yerleşen Çağatay Türkleri'nden Mirza Abdülhalik'in oğludur. Azimabad'da doğdu. Beş yaşındayken babası ölünce annesi ve amcası Mirza Kalender tarafından yetiştirildi. Bir süre medresede okudu. Medreseden ayrılıp Şeyh Kemal, Şah Fazıl ve Şah Kasım Derviş'ten ders aldı. Bu şeyhlerin özendirmesiyle uzun süre tasavvufla ilgilendi. Şah Cihan'ın oğlu Şüca, Muhammed Azim Şah, Nevvab Şükrullah Han'ın çocukları Lutfullah ve İnayetullah gibi prenslerin hizmetlerinde bulundu. Delhi'de öldü.

Bütün yapıtlarını Farsça yazan Bîdil evrenin yaratılışı, Tanrı'ya ulaşma konularını işledi. Bîdil'e göre her varlıkta daha üstün bir varlık meydana getirme yeteneği vardır. Ancak bu Tanrı'ya duyulan aşk ile gerçekleşir. Ruh belirli "suret"leri almadan onlara uygun bir "heyula"ya (madde) sahip olmalıdır. Bu nedenledir ki insan da daha önce kendi suretine yakın bir maymunluk devri geçirmiştir. Bîdil'in "Adam, adam olmadan maymun idi" dizesi bu anlamda söylenmiştir.

Şiirlerinde gönlün özlemini duyduğu gerçek varlığa erişmesini, eski sûfilerde olduğu gibi his ve heyecanla değil, yaşamdan alınmış örneklerle süslü düşünceler biçiminde ifade etmiştir. Düşüncelerini anlatabilmek için uydurduğu yeni sözcükler şiirlerinin anlaşılmasını güçleştirmiştir. Bu yüzden Türkistan'da Bîdilci, Afganistan'da Bîdilhan denen Bîdil'i anlayan, yorumlayan kişiler ortaya çıkmıştır. İran'da ise hemen hiç tanınmamıştır.

Divan'ı gazeller, rubailer ve kasidelerden meydana gelmiştir. *Çehar Unsur* adlı yapıtı, dört kitaptan oluşur. Genellikle kendi yaşamından alınmış küçük kıssalar ve çeşitli sorunlar hakkındaki düşüncelerini kapsar. *Nikât* ise, *Çehar Unsur*'dan yapılmış bir kısaltmadır. *Rukaât*'ta da mektuplarını toplamıştır.

- **YAPITLAR (başlıca):** *Divan-ı Bidil,* (ö.s.), 1885; *Küllîyât-ı Bîdil,* (ö.s.), 1875, (Çehar Unsur, Nikât, Rukaât ve Divan'dan oluşur).
- **KAYNAKLAR:** G. de Tassy, *Les Auteurs Hindoustanis et Leurs Ouvrages,* 1868; G. de Tassy, *Histoire de la Littérature Hindouie et Hindoustanie,* 1870.

BİHZAD
(? -1537)

Heratlı minyatürcü. Timurlu dönemi Herat Minyatür Okulu'nun son büyük nakkaşıdır.

Kemaleddin Bihzad'ın doğum tarihi bilinmemekte, yaptığı en eski minyatürlere bakılarak 1450'den sonra doğduğu sanılmaktadır. Dost Muhammed ve Haydar Mirza, Bihzad'ın, Mirek Nakkaş denilen Heratlı Emir Ruhullah'ın öğrencisi olduğunu söylerler. Gelibolulu Âli'ye göre de Tebrizli Pir Seyyid Ahmed'in yanında yetişmiştir. Cihangir ise onun Halil Mirza adındaki bir sanatçının tarzını geliştirdiğini belirtir.

Bihzad gençliğinde Herat'ta Sultan Hüseyin Baykara'nın sarayına girdi. Sultanın veziri ve en yakın dostu Ali Şir Nevai'nin koruyuculuğu altında sanatını geliştirecek her kolaylığı buldu. Herat Minyatür Okulu, Hüseyin Baykara'nın 1470-1506 saltanat yıllarında Bihzad'la son görkemli dönemini yaşadı.

Şah İsmail 1510'da Herat'ı aldıktan sonra onu Tebriz'e götürdü. Bihzad 1522'de kütüphane adı verilen atölyenin yöneticiliğine atandı. Ayrıca tüm hattat, nakkaş, tezhipçi, kuyumcu, ciltçi ve altın varak yapanların kâhyalığına getirildi. Tebriz'de minyatürün gelişmesine yardımcı oldu, ünü hızla yayıldı. Yaşlılık yıllarında yanına Horasanlı Derviş Muhammed Nakkaş adında bir Türk yardımcı aldı. Önceleri sadece boyalarını hazırlatırken, zamanla bütün işlerini ona bıraktı.

Haydar Mirza, Bihzad'ın öğrencileri arasında tasvirci (portreci) Kasım Ali'yi, Molla Yusuf'u ve Maksud'u; Gelibolulu Âli de, Horasanlı Şeyhzade ile Ağa Mirek'i sayar.

Bihzad, 1524-1576 arasındaki Şah Tahmasb döneminde de saray atölyesinde Sultan Muhammed ile birlikte çalıştı. Bir söylentiye göre 1533-1534'te, Dost Muhammed'in düşürdüğü tarihe göre ise 1536-1537'de Tebriz'de öldü.

Bihzad, kompozisyon tekniği bakımından kendinden önce gelenleri izlemişse de, yapıtlarında büyük bir atılım görülür. Metinle ilgileri bakımından minyatürlerini ustalıkla düzenlemiştir. Büyük olmayan figürler resmin boyutuna göre serpiştirilmiş, sayıları da hesaplamıştır. Renkler çok zengindir, özellikle soğuk mavi renk göze çarpar. Ağaçlar, yapılar incelikle çizilmiştir. En çok romantik sahneler ile dramatik ve hareketli savaş sahneleri konu edilmiştir.

Bihzad çoğu zaman olayları kişilerin yüz ve hareketlerinde de belirtme çabası gütmüştür. Bâbür, Bihzad'ın sanatına hayran olmakla birlikte, sakallı yüzleri şaşırtıcı bir güzellikte çizdiğini, ama sakalsız yüzlerde o kadar başarı gösteremediğini vurgular. Bihzad hayvanların hareketlerini de izlemiş ve çizmiştir.

Bihzad yapıtlarına imzasını koyan sanatçılardan biridir. İmzası bulunmasa bile, metnin hattatı yapıtının sonunda onun adını anar. Bihzad'ın yapıtları yüzyıllardan beri ya üününden ötürü ya da çıkar amacıyla imzası ile birlikte kopya edilegelmiştir. Bu yüzden onun olmayan birçok minyatürde de imzası görülür.

Ayrıca Emir Hüsrev Dihlevi'nin Hamse'sindeki mesnevilerden biri olan Heşt Behişt'in hattat Sultan Ali Meşhedi tarafından kopya edilen nüshasının (Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi'nde) başındaki bir av sahnesini canlandıran minyatürün Bihzad'ın yönetimindeki atölyede hazırlandığı sanılmaktadır. Bihzad'ın hangi tarihte ve kimin tarafından kopya edildiği bilinmeyen bir resmi de İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi'ndedir.

• YAPITLAR (başlıca): Emir Hüsrev Dihlevi'nin Hamse' sindeki 13 minyatür, 1485, Chester Beatty Koleksiyonu, Londra; Sadi'nin Bostan'ındaki (yazan hattat Mir Şeyh Muhammed b.Ahmed)11 minyatür, 1497, Chester Beatty Koleksiyonu, Londra; Sadi'nin Bostan'ındaki (yazan Sultan Ali El Kâtip) 5 minyatür, Krallık Kütüphanesi, Kahire.

• KAYNAKLAR: F. Çağman- Z.Tanındı, *Topkapı Sarayı Müzesi İslâm Minyatürleri*, 1979; B.Gray, *Persian Painting*, 1977; E.J.Grube, *The Classical Style in Islamic Painting*, 1968.

• BAKINIZ: ALİ ŞİR NEVAİ, H.BAYKARA.

BİKİLA, Ababe
(1932-1977)

Habeşistanlı atlet. İki olimpiyatta çıplak ayakla koşup maraton şampiyonluğunu kazanmıştır.

Bikila 1960 Roma Olimpiyat Oyunları sırasında maraton yarışmasında çıplak ayakla koşarak kazandığı şampiyonlukla spor dünyasının dikkatlerini üzerine çekti. Habeşistan'a dönüşünde İmparator Haile Selasiye tarafından muhafız alayında erlikten subaylığa terfi ettirildi. 1964 Tokyo Olimpiyat Oyunları'nda

Maraton

Maraton adını Eski Yunan tarihinden alan atletizmin en uzun mesafeli (42 km 195,5 m) koşusudur. Tarihi İÖ 490 yılına dayanır. Persler'in egemenliği altında bulunan Miletos sitesi, Atinalılar'ın teşvik ve yardımlarıyla Persler'e başkaldırarak Sart kentini zaptetmişti. Atinalılar'ın bu tutumuna öfkelenen Pers hükümdarı Dara (Daryüs), onlardan intikam almak üzere hazırlattığı 600 parça gemiden oluşan büyük bir filo ile Atina üzerine yürüdü. Çok büyük bir güce sahip Pers ordusuna karşı Atinalılar kendi sınırlı askeri olanaklarıyla savaşa girmek zorunda kaldılar. Ancak başlarında bulunan General Miltiyat daha önce Pers ordusunda görev yaptığı için düşmanın zayıf taraflarını ve savaş tekniklerini iyi biliyordu.

Atina ordusu Pers ordusuna Atina yakınlarındaki Maraton Koyu'nda karaya çıkarken saldırdı. İki ordu arasında şiddetli bir savaş oldu. Binlerce can kaybına yol açan bu savaşta Atinalılar Persler'i ağır bir yenilgiye uğrattılar. General Miltiyat bu büyük zaferin müjdesini merak ve heyecan içinde beklemekte olan Atinalılar'a ulaştırmak üzere genç bir eri görevlendirdi.

Bazı kaynaklara göre bu erin adı Ariston, bazı kaynaklara göre Pheidippides'ti. Ancak birçok kaynak bu erin adının bilinmediğini, onun meçhul bir kahraman olduğunu yazar. Haberci asker, Maraton Koyu'ndan Atina'ya kadar olan mesafeyi üç saatten az bir zamanda koştu ve merak içinde bekleyen Atinalılar'a "Niki" (Kazandık!) diye bağırıp zafer müjdesini verdikten sonra düşüp öldü (İÖ 10 Ağustos 490). Yunanlılar bu kahraman müjdecinin koştuğu mesafeyi önce 36 km 750 m olarak ölçtüler, sonra gerçek uzunluğun 42 km 195,5 m olduğunu saptadılar. Sonra bu kahraman müjdeci erin anısına Maraton Koyu ile Atina arasında yarışlar düzenlemeye başladılar.

19. yy'ın sonlarında Fransız dil ve tarih uzmanı Prof. Michel Brea'nin uzun mesafeli koşulara "Maraton" adının verilmesi yolundaki teklifi, günümüzde bu adla anılan 42 km 195,5 m'lik koşunun doğmasına yol açtı. İlk modern maraton koşusu 1896 yılında Atina'da yapılan İlk Modern Olimpiyat Oyunları sırasında gerçekleşti. Bu yarışı Yunanlı çoban Sprindon Louis'in kazanması Yunanistan'da büyük bir sevinç uyandırdı.

Maraton günümüzde dünyanın her yanında yapılan bir uzun mesafe koşusudur. Olimpiyat Oyunları programında yer aldığı gibi çeşitli ülkelerde uluslararası maraton yarışmaları da düzenlenmektedir. Dünyanın en ünlü uluslararası maraton yarışmaları tarih sırasına göre şunlardır: Boston Maratonu (ABD) 1897, Kösice Maratonu (Çekoslovakya) 1924, Fuku-Oka Maratonu (Japonya) 1947, Atina Maratonu (Yunanistan) 1955, Seged Maratonu (Macaristan) 1957, Ziracus Maratonu (İspanya) 1966, Karl Marx Maratonu (D.Almanya) 1966, Manchester Maratonu (İngiltere) 1969.

İlk maraton şampiyonu olan Sprindon Louis' den sonra bu alanda dünya çapında birçok ünlü atlet oraya çıktı. İtalyan Dorando Pietri, Finli Kolehmainen, Arjantinli Zabala, Japon Son, Arjantinli Cabrera, Finli Paavo Nurmi, Çek Emil Zatopek, Fransız Mimoun ve Habeşistanlı Abebe Bikila bunların başında yer alır. Türkiye'de maraton 1933'den beri koşulmaktadır. Maraton Türkiye Birinciliği ise 1938'den beri yapılmaktadır. Türkiye'de birçok başarılı maratoncu ortaya çıkmıştır. Şevki Koru, Ahmet Aytar, Haydar Erturan, Hüseyin Topsakal, Hüseyin Aktaş, İsmail Akçay, Veli Ballı, Mehmet Terzi bunlar arasındadır. Bu atletler arasında Balkan ve Akdeniz Oyunları yarışmalarında altın, gümüş ve bronz madalya kazananlar bulunmaktadır.

yine çıplak ayakla katıldığı maraton yarışmasında şampiyonluğu kazandı. 1968 oyunlarına hazırlanmaktayken Adis Ababa'da geçirdiği bir trafik kazası sonucu felç oldu. Yaşamının geri kalan yıllarını tekerlekli iskemle üzerinde geçirdi.

BİLAL-İ HABEŞİ
(? -641)

İslam dininin ilk müezzini. Mekke alındıktan sonra Kâbe'nin damında ilk ezanı okumuştur.

Bilal b. Rabah Habeş asıllıdır. Cumah b. Amr ailesinden birinin kölesi idi. Halife Ebubekir tarafından satın alınarak azad edildi. İslamiyet'i ilk kabul edenlerdendir. Kendisine bundan ötürü Peygamber'in karşıtlarınca eziyet edilmiştir.

Bilal, Hz. Muhammed ile birlikte Medine'ye hicret etti. Orada önce Ba'd b.Haysama'ya sonra Halife Ebubekir'e konuk oldu. Peygamber onu Ebu Rüveyha ile kardeş yaptı. Halife Ömer'in aylık bağladığı Arap olmayan beş kişiden ikisi bunlardır.

Ezan emrolununca Hz.Muhammed Bilal'i müezzin atadı. Bayram namazlarında anaza adı verilen mızrağı taşımak görevi de ona verildi. Bilal Mekke alındıktan sonra Kâbe'nin damında ilk ezanı okudu. Hz. Muhammed'in ölümünden sonra seferlere katılmak istedi. Bu dileğine ancak Halife Ömer zamanında kavuştu. Suriye seferinde Ebu Übeyde'nin yanında bulundu. Altmış yaşlarında iken Şam'da öldü.

BİLBAŞAR, Kemal
(1910-1983)

Türk roman, öykü yazarı. Anadolu insanının sorunlarını gerçekçi bir dille yansıtmıştır.

Çanakkale'de doğdu. İlk ve orta öğrenimini çeşitli Anadolu ilçelerinde yaptıktan sonra 1929'da Edirne Öğretmen Okulu'nu bitirdi. Vize ve Babaeski'de iki yıl ilkokul öğretmenliği yaptı. Ankara Gazi Eğitim Enstitüsü'nü 1935'te bitirdi. 1937'de İzmir Karataş Ortaokulu'nda tarih öğretmeni olarak çalışmaya başladı. 1961'de bu görevinden emekli oldu. 22 Ocak 1983'te İstanbul'da öldü. *Cemo* adlı romanıyla 1967 Türk Dil Kurumu Roman Ödülü'nü, *Yeşil Gölge* adlı romanıyla da 1968 May Roman Ödülü'nü kazandı.

Kemal Bilbaşar ilk öykülerini İzmir'de Cahit Tanyol ile birlikte çıkardıkları *Aramak* dergisinde yayımlamıştı. Daha sonraki yıllarda çeşitli dergilerde yazdı. Bu dönemindeki öyküleri II. Dünya Savaşı döneminin sorunları ve bunalımlarıyla yüklü küçük kent ve kasaba insanlarının yaşamlarını anlatır. Bürokrasinin ve kolay para kazanma peşindeki küçük tüccarların temsilcileri bu dönemin başlıca kahramanlarıdır. 1960'larda yoğun olarak yazmaya başladığı romanlarında ise değişen iktisadi koşullara ayak uyduramayan kırsal kesimdeki insanların durumu ağırlık kazanır. 1966'da yazdığı ve en önemli romanı sayılan *Cemo*'da Doğu Anadolu'da ağalık düzeninin baskısı altında ezilen ve topraklarla birlikte alınıp satılan köylülerin başkaldırılarına eğildi.

Kemal Bilbaşar geç başladığı yazarlık yaşamında, verimli kalemiyle, kimi eleştirmenlerin Refik Halit Karay'ın "memleket hikâyeciliğini" daha gerçekçi bir dille sürdürdüğünü belirttikleri bir sonuca ulaştı.

• YAPITLAR Öykü: *Anadolu'dan Hikâyeler*, 1939; *Çevizli Bahçe*, 1941; *Pazarlık*, 1944; *Pembe Kurt*, .953; *Üç Bunlu Hikâyeler*, 1956; *Irgatların Öfkesi* 1971. Roman: *Denizin Çağırışı*, 1943; *Ay Tutulduğu Gece*, 1961; *Cemo*, 1966; *Memo*, 1968; *Yeşil Gölge*, 1970; *Yonca Kız*, 1971; *Başka Olur Ağaların Düğünü*, 1972; *Kölelik Dönemeci*, 1977; *Bedoş*, 1980.

BİLGE, Gazanfer
(1924)

Türk güreşçi. 62 kiloda olimpiyat şampiyonluğunu kazanmıştır.

23 Temmuz 1924'te Karamürsel'de doğdu. Güreşe orada başladı. Bahriye eri olarak İstanbul'da askerliğini yaparken Kasımpaşa kulübünde minder güreşine başladı. 1946'da Türk milli güreş takımına seçildi. Aynı yıl Stockholm'de yapılan Avrupa Serbest Güreş Şampiyonası'nda 62 kilo şampiyonluğunu kazandı. 1948 Londra Olimpiyat Oyunları'nda yaptığı tüm güreşleri tuşla kazanmak suretiyle 62 kilo şampiyonluğunu aldı. 1950'de ciğerlerinden hastalanması sonucu güreşi bırakmak zorunda kaldı. Daha sonra iyileşerek tekrar güreşe başladı. 1952'de Helsinki Olimpiyat Oyunları'na katılacak Türk milli güreş takımına seçildiyse de 1948 Londra Olimpiyat Oyunları'nda şampiyon olanlara ev verilmiş olması yüzünden diğer arkadaşları gibi onun da amatörlüğü Olimpiyat Komitesi tarafından tasdik edilmediğinden olimpiyatlara katılamadı. 1954'te güreşi bıraktı. Daha sonra otobüs işletmeciliğiyle uğraşmıştır.

BİLGE KAĞAN
(683-734)

Göktürk kağanı. Türk dilinin en eski örneklerinden Orhun yazıtlarını diktirmiştir.

Göktük devletinin 681'deki ikinci canlanışını gerçekleştiren İltariş Kağan'ın büyük oğlu olup, annesi İlbilge hatundur. 683'te kimi kaynaklara göre de 684'te doğdu, 734'te öldü. Kendisinden bir yaş küçük kardeşi Kültiğin ile birlikte büyüdü.

Bilge babası öldüğünde (691) 8 yaşında idi.

Amcası Kapağan Kağan döneminde yetişti ve 14 yaşında iken sağ (batı) kanada, Tarduşlar üzerine şad (yönetici) oldu. Böylece Bilge, 697'den sonra Göktürk devleti yönetiminde görev aldı ve Kapağan Kağan dönemindeki savaşların çoğuna katıldı. Bu dönemde toplam yirmi beş kez sefere çıkmış, on üç kez de savaşmıştır.

İlk seferleri

Şad olduktan hemen sonra, 698'de, Türgişler'i Bolçu'da bozguna uğratan orduya katıldı. Türgişler yenildi ve Göktürkler'e bağlandı. Ardından Az kavmi de Göktürk egemenliğine girdi. O yıl Kırgızlar üzerine de bir sefer yapıldı. Onlar da Göktürkler'e katıldılar. Böylece kısa zamanda doğuda Kadırgan Ormanı'na, batıda Aral boylarındaki Kengü-Tarban'a kadar çeşitli Türk boyları, Göktürk devleti içine katıldı.

Bilge 700'de Tangutlar üzerine düzenlenen sefere katıldı. Onları yenerek bir hayli savaş ganimeti aldı. Bunlar arasında düşman için çok önemli olan at sürüleri de vardı.

701'de Soğd ülkesine sefere çıktı. Yazıtlardaki Altı Çub Soğdak kavmine karşı girişilen bu sefer sırasında Çinliler Soğdaklar'a yardım etmişlerdi. Bu yüzden Çin ordusu ile de savaştı. Yine bu yıllarda bir Göktürk ordusu Semerkant dolaylarındaki Demirkapı'ya kadar ulaşmıştı. Bilge 702-703'te Basmıllar'la savaştı. Bu savaşın nedeni Basmıllar'ın kervan göndermeyişiydi. Ülkenin iktisadi bakımdan zayıflamasına yol açan bu davranışa karşı hemen savaş ilan edildi. Basmıllar yenilerek Göktürkler'e bağımlılıkları pekiştirildi.

704-705'te Göktürk-Çin ilişkileri gerginleşince Bilge, Çin üzerine yürüdü. Bu büyük seferde, kardeşi Kültiğin de önemli yararlıklar gösterdi.

708-709'da Çikler üzerine sefere çıktı. Çikler boyun eğdikten sonra, komşuları ve müttefikleri durumundaki Azlar ve Kırgızlar üzerine de gidildi. Fakat asıl Kırgız seferi 709-710'da gerçekleşti. Göktürk ordusu Kögmen dağını aşarak Kırgızlar'ı büyük bir yenilgiye uğrattı. Göktürkler sefere devam ederek, Altınorman'ı aştılar. İrtiş ırmağını geçip, Türgişler üzerine bir baskın yaptılar. Bu da başarılı oldu. Kırgızlar ve Türgişler, bir süre için boyun eğmek zorunda kaldılar.

Bilge 713'te yeniden Basmıllar'a karşı sefere çıktı. O yöredeki çatışma çok sert geçti Basmıllar'la altı kez savaşıldı. Ancak Beşbalık düşmedi, dolayısıyla kesin bir sonuç alınmadı.

714'te genellikle Basmıllar'la birlikte hareket eden Karluklar üzerine yürüdü. Karluk yöresindeki ticaret de önemliydi. Basmıllar da Karluklar'ın yanında savaşa katıldılar. Böylece başlayan ayaklanmaya öteki Türk boyları da katıldılar.

Bu yılların en önemli olayı Dokuz-oğuzlar'ın giriştiği ayaklanmadır. 714 sonlarından başlayarak, Göktürkler'in en önemli dayanaklarından olan Do-

Bilge Kağan Yazıtı'ndan

Ben, Türkler'in gökte doğmuş tanrısal Bilge Kağanı, tahtıma oturdum. Sözümü baştan sonuna kadar dinleyin, önce küçük kardeşlerim, kardeş ve kız kardeş yeğenlerim, benim küçük prenslerim, sonra bütün soyum ve ulusum, sağdaki Şadapıt beyleri, soldaki Tarkanlar ve Buyruk beyleri,Otuz-Tatarlar,Dokuz-oğuz beyleri ve bütün halk! İyice işitin bu sözlerimi ve dikkatle dinleyin. İleri gündoğusuna, beri günortasına, geri günbatısına, yukarı gece ortasına doğru olan yerlerde bulunan bütün uluslar bana bağlıdırlar. Şimdiye dek bunca ulusu ben yönetim altına aldım. Ey Türk ulusu, eğer o yerlere gidersen yok olursun, fakat eğer Ötüken ormanında oturur kervancılık yaparsan hiçbir kaygın olmayacaktır. Eğer Ötüken ormanında oturursan, sonuna kadar egemen olacaksın, ey Türk ulusu, sen tok olacaksın. Kağan olduğumda, yoksul ulusu bir araya getirdim, fakiri zengin kıldım, sayıca az olanları çoğalttım. Acaba bu sözlerimde bir yanlışlık var mı? Ey Türk beyleri ve Türk ulusu, işitin. Türk ulusunun canlanıp yurt sahibi olduğunu buraya yazdırdım, yanıldığından dolayı bozulduğunu da yazdırdım. Size diyecek ne sözüm varsa, hepsini işte bu bengi taşına yazdırdım. Onu görün ve anlayın. Şimdiki Türk ulusu ve tahtıma bağlı kalan beyler, siz mi yanılacaksınız? Ben bu bengi taşı için sanatçı getirttim, onu yontturdum, bezedim. Gönlümdeki sözümü oraya yazdırdım. On-Ok oğulları ve yabancılara kadar herkes bunu görüp bilsin. Bu yazıyı yazan, kızkardeşimin oğlu Yolug Tigin'dir.

Yukarıda mavi gök, aşağıda yağız yer yaratıldıktan sonra, ikisinin arasında kişioğlu yaratıldı. Kişioğulları üzerinde, dip dedelerinden Bumin Kağan ile İstemi Kağan tahta oturdular. Tahtlarını pekittikten sonra Tük ulusunun yurdunu ve töresini düzenlediler. Dört taraf hep düşmandı, fakat oralara ordu göndererek dört bucaktaki ulusları egemenlik altına aldılar, onlara baş eğdirdiler ve diz çöktürdüler. Bu toprakların arasında başsız ve örgütsüz kalmış olan Kök-Türkleri örgüte kavuşturdular. Bunlar bilge kağanlardı, gözüpek kağanlardı, buyrukları da bilge idi. Beylerle ulus birbirlerine uygundu. Bundan dolayı onlar büyük bir yurt tutabildiler ve yönettikçe töre düzenleyebildiler. Böyle kazanılmış ve düzenlenmiş yurdumuz vardı. Ey Türk Oğuz beyleri ve Türk ulusu, işitin. Yukarıda gök basmazsa, aşağıda da yer delinmezse, ey Türk ulusu, yurdunu ve töreni kim bozabilir?

kuz-oğuzlar'la savaşmak zorunda kalındı. Çetin geçen mücadeleye karşın sonuç alınamadı.

Göktürk ordusu 715'te Amga kalesinde kışlayarak merkeze geri dönmedi. Bahar olunca Oğuzlar şiddetle saldırdılar. Savaş uzadı. Kapağan Kağan da tutumunu çok sertleştirmişti ve ayaklanmaların bir nedeni de onun bu tutumunu sürdürmesiydi.

Kapağan Kağan, Bayırkular üzerine yaptığı başarılı seferden dönüşünde bir ormanda saklanan Bayırku askerlerinin ani bir saldırısı sonucu öldürüldü (716). Göktürk kağanlığı boşalmıştı; yerine veliahd durumundaki oğlu İnel (İnal) Kağan (Bökü Kağan) geçti. Ancak ülkedeki kargaşa ve ayaklanma ortamı sürüyordu. Durumun giderek kötüleşmesi üzerine kağanın değişmesi gereği ortaya çıktı. Bu değişme Kültiğin tarafından bir askeri darbe biçiminde gerçekleştirildi. Çin kaynaklarında Küçük-kağan da denilen İnel Kağan öldürüldü. Kültiğin ağabeyi Bilge'yi biraz da zorla kağanlığa getirdi (716). Kendisi sol şad oldu ve Bilge bütün askeri yetkileri ona verdi.

Bilge ilk iş olarak Kapağan döneminde 705'ten beri yönetimden uzaklaştırılmış olan ünlü yönetici Tonyukuk'u göreve getirdi. Tonyukuk ölümüne değin Bilge'nin en önemli yardımcısı oldu.

Bilge'nin kağan oluşu büyük sevinç yarattı. Çin'e bağlı boylar da Göktürkler'e katıldılar. Bu durum Göktürk-Çin ilişkilerini gerginleştirdi. Bilge aradaki sorunları savaşla çözümlemek istedi. Ancak Tonyukuk buna engel oldu ve gerekli olmadıkça savaş açılmasına izin vermedi. Bir bölüm Türk boyları ise, Bilge'nin kağanlığı üzerine Çin'e sığındılar. Kapağan Kağan ailesinden kalanlar da bunlar arasındaydı. Oğuzlar'ın bir bölümü de Çin'e geçti. Bunun üzerine Bilge üzerlerine kuvvet göndermek zorunda kaldı.

Bilge Tatabılar ve Karluklar üzerine de asker göndererek, onları yeniden Göktürk birliğine kattı. Daha sonra Çin'le iyi ilişkiler kuruldu. Hatta Bilge Kağan kentler yaptırıp halkı orada yerleştirmek ve Budist tapınakları kurmak istemişti. Budist dinini kabul etmek eğiliminde idi. Ancak Tonyukuk bu tasarılara şiddetle karşı çıktı. Nüfus bakımından az olan Türkler'in kalabalık Çinliler arasında eriyip yok olacaklarını ileri sürdü. Ona göre gerektiğinde avlanarak yaşayan Türkler, üzerlerine güçlü ordular gelirse dağlara çekilebilirlerdi. Ancak kentlerde oturup kalırlarsa Çin'le başa çıkamazlardı. Hele Budizm ancak mücadele ve savaş azmi ile varlığını sürdüren Türkler için hiç uygun değildi. Bilge Kağan Tonyukuk'un bu düşüncelerini kabul ederek tasarısından vazgeçti. Çin'le karşılıklı ticarete dayalı iyi ilişkiler ise sürdü.

720 sonlarında Çinliler Basmıllar ve Kidanlar'la birleşip üç koldan Göktürkler'in üzerine yürümeyi tasarladılar. Bu büyük planı haber alan Tonyukuk, bu güçler birleşmeden önce Basmıllar'ı ezdi. Kidanlar savaşmadan çekilmişlerdi. Daha sonra gelen Çin ordusu da yenilgiye uğratıldı. Bu yüzden Göktürk-Çin ilişkileri hayli gerginleşti. Türk birlikleri yeniden sık sık Çin'e akınlar yapmaya başladılar. Ancak bir süre sonra ilişkiler yeniden düzeldi.

Çin'le iyi ilişkiler sürdürmenin savunucusu Tonyukuk, 726'da öldü. Bu yıllarda Göktürk-Çin ilişkileri yeniden gerginleşmişti. Hatta Çin'e saldıran Tibetliler, Bilge Kağan'ı da birlikte saldırmaya kışkırttılar. Ancak Bilge'nin bu öneriyi içeren mektubu Çin'e göndermesi ilişkilerin yeniden düzelmesine yol açtı. Göktürk-Çin sınırındaki pazar yerleri 727'den sonra yeniden düzenli işlemeye başladı. Çinliler her yıl yüz binlerce top ipekli kumaş karşılığında Göktürkler'in yetiştirdikleri atları satın alıyorlardı. Göktürk ülkesindeki Soğdlar da bu ipeği Asya ticaretine sunuyorlardı. Bu yolla Göktürk ülkesinin iktisadi durumu da iyileşmişti.

Son yılları ve önemi

Bilge Kağan'ın son yıllarında Göktürkler oldukça rahat yaşadılar. Ancak Oğuzlar'la mücadele yer yer sürüyordu. Bu arada kardeşi Kültiğin, 47 yaşında iken 27 Şubat 731'de öldü. En büyük yardımcısı olan kardeşinin ölümü Bilge'yi çok sarstı. Nitekim kendisi de "görür gözüm görmez, bilir aklım bilmez gibi oldu" der. Kardeşine bir anıt-kurgan yaptırdı, yazıt diktirdi.

Bilge Kağan, 734 başlarında Kıtaylar ve Tatabılar üzerine bir sefer yaptı ve onları Töngkes ormanında yendi.

Kağanlık dönemi

Bilge Kağan 734 sonlarında hakanlık nazırı ve Çin elçisi Mei-lu-ç'o (Buyruk-çor) tarafından zehirlendi. Zehir etkisini gösterinceye kadar, kendisini zehirleyeni ve işbirlikçilerini ortadan kaldırdı. 25 Kasım 734 tarihinde de öldü. 22 Haziran 735'te hazırlanan anıt-kurganına törenle gömüldü. Üstüne de yaşamını kendi ağzından anlatan ve yeğeni Yolıgtiğin'in yazdığı yazıt dikildi.

Bilge'nin, kendisinden sonra, art arda kağan olan iki oğlu bilinmektedir. Bunlar, Çin kaynaklarında İ-jen diye geçen Türk Bilge Kağan ile Tengrihan'dır.

Bilge kişilik olarak hoşgörülü ve uysaldı. Asker yönü de olmakla birlikte kağanlığı sırasında askeri yetkileri kardeşi Kültiğin'e devretmiş, yazıtlarda da bütün askeri başarıları ona mal etmişti.

Ülkesinde yetişen ürünlerin halkına yetmediğini bildiğinden ticaretin önemini kavramıştı. Bu nedenledir ki ticaretin kesilmesi, birçok kez savaşa yol açtı. Ülke içindeki tarım ve ticaretin gelişmesi, refahın artması, Bilge'nin yerleşik yaşama geçme düşüncesine yol açmıştı denebilir.

Bilge, Göktürkler'de oldukça kısa olan mezar yazıtlarını uzun tutarak Türk edebiyatının ilk büyük metinlerini oluşturması bakımından da önemlidir. Böylece Türkçe'yi, Türk edebiyatını da etkilemiş, sonraki Türkler'e hem tarih hem de dil açısından önemli belgeler bırakmıştır.

• **KAYNAKLAR:** Chang Jên-ş'ang, *T'ang Devrindeki Doğu Göktürkler'i Hakkında Yeni Belgeler*, 1968; M.Ergin, *Orhun Kitâbeleri*, 1970; R. Giraud, *l' Empire des Turcs Celestes*, 1960; R. Grousset, *Bozkır İmparatorluğu*, 1980; İ.Kafesoğlu, *Türk Milli Kültürü*, 1976; A.N.Kurat, Göktürk Kağanlığı, *AÜDTCF Dergisi*, X (1-2), 1952; Liu Mau-tsai, *Die Chinesischen Nachrichten zur Geschichte des Ost-Türken, Tu-küe*, 1958; H.N.Orkun, *Eski Türk Yazıtları*, 4 cilt, 1936; H.N.Orkun, *Türk Tarihi*, I, 1946; B.Ögel, *Türk Kültürünün Gelişme Çağları*, I, 1971; D.Sinor, *İnner Asia*, 1969.

• **BAKINIZ:** İLTERİŞ KAĞAN, KAPAĞAN, KÜLTİĞİN, TONYUKUK, BİLGE.

BİLGİÇ, Saadettin
(1921)

Türk siyasetçi. AP genel başkan vekilliği ve DP genel başkan yardımcılığı yapmıştır.

Şarkikaraağaç'ta doğdu. İlköğrenimini Isparta' da, ortaöğrenimini. Denizli ve Kayseri'de yaptı. 1947'de İstanbul Tıp Fakültesi'ni bitirdi. Çeşitli sağlık kurumlarında görev aldı. 1961'de uzmanlık çalışmasını tamamlayarak operatör oldu. Aynı yıl Adalet Partisi'nden Isparta milletvekili olarak siyasete atıldı. AP içinde meclis grup başkanlığı, genel idare kurulu üyeliği ve genel başkan yardımcılığı görevlerinde bulundu. Parti içinde "Bilgiççiler" diye anılan ve izlenen siyasette önemli rol oynayan bir grup oluşturdu. 1964'te Ragıp Gümüşpala'nın ölümü üzerine AP genel başkan vekili seçildi. Ardından toplanan kongrede Süleyman Demirel karşısında genel başkanlığı kaybetti. Ancak parti içindeki rolünü korudu. 1965 ve 1969'da İstanbul milletvekili seçildi. 1969'da üç ay Ulaştırma Bakanlığı yaptı.

AP içindeki bunalımın giderek yoğunlaştığı bir dönemde, Şubat 1970'te partinin tasfiyeler politikasını eleştirerek Mehmet Turgut, Faruk Sükan, Talat Asal ve Yüksel Menderes'le birlikte parti genel idare kurulundan istifa etti. Haziran 1970'te parti içi disiplini bozduğu gerekçesiyle 26 arkadaşıyla birlikte AP'den çıkarıldı.

AP'den ayrılan parlamenterlerin 18 Aralık 1970'te kurdukları Demokratik Parti'nin genel başkan yardımcılığına getirildi. 1973 seçimlerinde bu partiden İstanbul milletvekili seçildi. 28 Mart 1975'te Demokratik Parti'den istifa ederek Süleyman Demirel başkanlığında kurulan I. Milliyetçi Cephe hükümetini destekledi. Daha sonra da AP'ye girdi. 1977'de bu partiden İstanbul Milletvekili oldu. 1979'da Süleyman Demirel'in kurduğu hükümette milli savunma bakanlığı yaptı.

• BAKINIZ: BOZBEYLİ, S.DEMİREL.

BİLGİNER, Recep
(1922)

Türk oyun yazarı. Özellikle *İsyancılar* adlı oyunuyla ilgi çekmiştir.

Adana'da doğdu. 1940'ta Konya Lisesi'ni bitirdi. İstanbul Gazetecilik Enstitüsü'nde bir yıl okuduktan sonra gazeteciliğe başladı. 1944'te *Vatan* gazetesine girdi. 1950-1955 arasında İstanbul Şehir Meclisi ve Daimi Encümeninde üyelik yaptı. İ.E.T.T. Belediye Meclisi Murakıplığı görevinde çalıştı. 1950-1960 arasında Gazeteciler Cemiyeti Yönetim Kurulu'nda bulundu. *Utanç Dünyası* adlı oyunuyla 1968 İlhan İskender Armağanı'nı, *Yunus Emre* adlı oyunuyla 1980 Yunus Emre İlme Hizmet Vakfı'nın Yunus Emre Büyük Sanat Ödülü'nü kazandı.

Edebiyata şiirle başlamış, daha sonra oyun yazarlığında karar kılmıştır. 1964'te İstanbul Şehir Tiyatroları'nda oynandığında ilgi uyandıran oyunu *İsyancılar*, yönetimle ilişkilerinde haksızlığa uğrayan köylülerin mücadelesini anlatır. Bu oyun daha sonra filme de alınmıştır. 1971 yılında yazdığı *Sarı Naciye* kadın kahramanının ilginç tiplemesiyle yazarın en önemli oyunlarından biri sayılır.

• YAPITLAR (başlıca): *Gazeteciden Dost*, 1962; *İsyancılar*, 1964; *Ben Devletim*, 1965; *Utanç Dünyası*, 1968; *Sarı Naciye*, 1971; *Yunus Emre*, 1976; *Parkta Bir Sonbahar Günüydü*, 1976.

BİLMEN, Ömer Nasuhi
(1883-1971)

Türk din bilgini. Cumhuriyet'in insan için en iyi yaşama düzeni olduğu görüşüne bağlı kaldı.

Hacı Ahmed Efendi'nin oğludur. Erzurum'da doğdu. Erzurum Ahmediye medresesinde öğrenim gördü. Abdürrezzak İlmi ve Hüseyin Haki Efendi' lerden Arapça ve Farsça öğrendi. İstanbul'a gelerek 1909'da Fatih dersiamlarından Tokatlı Şakir Efendi' nin derslerine devam edip icazet aldı. 1913'te de sınavla girdiği Medresetü'l-Kuzat'ı bitirdi. Fatih medresesinde Farsça hocalığı (1914), Fatih Sahn medresesinde fıkıh müderrisliği (1924), İstanbul Müftülüğü müsevvidliği (1926) gibi görevlerde bulundu. 1941'de İstanbul Müftülüğüne atandı. 1960'da Diyanet İşleri Başkanlığına getirildi. Bir süre sonra bu görevinden kendi isteği ile çekildi. İstanbul Yüksek İslam Enstitüsü'nde kelam ve fıkıh dersleri verdi. İstanbul'da 12 Ekim 1971'de öldü.

İslam hukuku, ahlak, kelam ve tefsir alanlarında çalıştı. Toplum yaşamında Şeriat kurallarına uyulmasını, Şeriat kuralları ile bağdaşmayan davranışlardan kaçınılması gereğini savundu. Bilmen'e göre felsefe, İslam dininin ortaya koyduğu ilkelere bağlı kalmalıdır. Tüm ahlak kurallarının kaynağı *Kuran* ve Hadislerdir. Cumhuriyet'in insan için en iyi yaşama düzeni olduğu görüşüne bağlı kaldı.

Hukuk-u İslâmiye ve Istılahat-ı Fıkhiye Kamusu, İslam hukuku ile ilgili kuralların ve fıkıh'da geçen deyimlerin örnekleri ile açıklanması; *Kur'an-ı'Kerim' in Türkçe Meal-i Âlisi ve Tefsiri*, Kur'an'ın Türkçe açıklaması ve yorumu; *Büyük İslam İlmihali;* din kurallarını öğretmek ve uygulamanın koşullarını içerir. *Tefsir Tarihi* ise, *Kuran*'a yapılan yorumların tarihidir.

• YAPITLAR: *İslam Hukukunda Manevî Zararların Tazmini*, 1941; *Kur'an-ı Kerim'den Dersler ve Öğütler*, (3 cilt, 1947-1950); *Büyük İslâm Ahlakı*, 1949; *Büyük İslam İlmihali*, 1949; *Hukuk-u İslâmiye ve Istılahat-ı Fıkhiye Kamusu*, (6 cilt, 1949-1952); *Tefsir Tarihi*, 1955; *Kur'an-ı Kerim'in Türkçe Meal-i Alisi ve Tefsiri*, 8 cilt, 1956; *Muvazzah İlm-i Kelâm*, 1959; *İlm-i Tevhid*, 1962.

• KAYNAKLAR: Sadık Albayrak, *Son Devir Osmanlı Uleması*, 1981.

BİNEMECİYAN, Eliza
(1890-1981)

Osmanlı tiyatro oyuncusu. Binemeciyanlar adlı tiyatrocu ailenin en ünlü üyesidir.

İstanbul'da bir Ermeni ailenin çocuğu olarak doğdu. Hepsi de tiyatrocu olan Rupen ve Agavni Zabel Binemeciyan'ın kızı, Onnik Binemeciyan'ın kardeşidir. Notre Dame de Sion Fransız Kız Okulu'nda okudu. Annesi ile babası Mınakyan Tiyatrosu' nun önde gelen oyuncularından oldukları için tiyatro çevresi içinde büyüdü. Daha on yaşına gelmeden Mınakyan Tiyatrosu'nda küçük kız ve oğlan rollerine çıktı. Profesyonel oyunculuğa 1908'de Ermeni gençlerin kurduğu Serbest Sahne'de başladı. Bir süre sonra Mınakyan Tiyatrosu'na geçti ve ünlü bir tiyatro oyuncusu oldu.

1912'de Eliza'nın babası Rupen Binemeciyan öldü. Annesi Agavni Zabel Binemeciyan, Hekimyan ve Kınar Hanımlarla birlikte yeni topluluklar kurduysa da bunlar uzun ömürlü olmadı. 1915'te Agavni Zabel de öldü, bunun üzerine oğlu Onnik Binemeciyan Amerika'ya gitti ve kendisinden bir daha haber alınamadı.

Eliza Binemeciyan Donanma Cemiyeti Heyeti Temsiliyesi ve Yeni Sahne'de, daha sonra yeni kurulan Darülbedayi'de önemli rollere çıktı. 1921'de ilk kez, 1924'te de artık dönmemek üzere ikinci kez Paris'e gitti. Raşit Rıza'nın daveti üzerine 1926'nın Ramazan ayında Fransız Tiyatrosu'nda oynamak için Türkiye'ye geldi; sezon bitince yine Paris'e döndü ve bir daha geri gelmedi. II. Dünya Savaşı yıllarını Londra'da geçirdi, 1946'da Fransa'ya döndü. 1981'de Toronto'da öldü.

Oynadığı oyunlarda baş kadın ve genç kız rollerine çıkardı. Vücudunun zarif görüntüsünü kullanarak hafif şehla gözlerinin getirdiği sakıncayı gidermesini bilmişti. Raşit Rıza ile çok uyumlu bir ikili oluşturmuşlardı. Osmanlı Tiyatrosu'nda sahneye çıkan Ermeni oyuncuların en yeteneklilerinden birisiydi.

• YAPITLAR (Oynadığı başlıca oyunlar): *Çürük Temel*, 1913; *Bir Çiçek İki Böcek*, 1917; *Baykuş*, 1917; *Hisse-i Şayia*, 1917; *Binnaz*, 1919; *İlk Göz Ağrısı*, 1921; *Sekizinci*, 1922.

BİRET, İdil
(1941)

Türk piyanist. Geniş repertuarı, üstün tekniğiyle uluslararası düzeyde ün kazanmıştır.

Ankara'da doğdu. Çok küçük yaşta olağanüstü yetenekleriyle dikkatleri çekti ve çıkarılan bir özel yasayla 1948'de devletçe Fransa'ya gönderildi. Paris Konservatuvarı'nda Jean Doyan'ın piyano ve Nadia Boulanger'nin eşlik sınıflarına girdi.

Piyano eğitimi için çok kısa sayılacak bir sürede üstün yeteneğini kanıtlayan İdil Biret'le Wilhelm Kempff de ilgilendi. On bir yaşındayken, Paris'te, Kempff'le birlikte Mozart'ın *İki Piyano İçin Konçerto*'sunu çaldı. 1954'te Boston'da Lili Boulanger Vakfı' nın ödülünü kazandı.

1957'de Paris Konservatuvarı'nı birincilikle bitirdi. Nadia Boulanger'den bestecilik dersleri de aldıysa da, bu alandaki etkinliğini fazla sürdürmedi. 1968'de Uluslararası Olivier Messiaen Yarışması'nda jüri üyesi olarak görevlendirildi. Bir yıl sonra, Wilhelm Backhaus adına düzenlenen törende, sanatçının özel çağrısı üzerine Beethoven'ın bir sonatını çaldı. 1974'te kendisine Polonya Başarı Nişanı verildi.

İdil Biret, tekniğini sürekli geliştirmiş, repertuarını genişletmiştir. Güçlü bir yorumcu olarak tanınır. Yorum gücü, aldığı eğitimi özümseyip kişisel çabasıyla zenginleştirmiş olmasının sonucu sayılmalıdır. Avrupa'da, ABD'de, birçok Asya ve Afrika ülkesinde konserler, resitaller vermiş, önemli uluslararası festivallere katılmıştır.

BİRGEN, Muhittin
(1887-1959)

Türk Gazeteci. Mesleki temsil ve kooperatifçilik düşüncesinin savunucularındandır.

İstanbul'da doğdu, burada öldü. Yozgatlı Ömer Lütfi Bey'in oğludur. Unkapanı Rüşdiyesi'nde, Vefa İdadisi'nde okudu. Darülfünun Edebiyat Fakültesi'ni bitirdi. İstanbul'daki Hicaz Demiryolları İdaresi'nde çalıştı. II. Meşrutiyet'ten sonra bu görevden ayrılarak öğretmenliğe başladı. Hadika-i Meşveret, Üsküdar İdadisi ve Üsküdar Sultanisi'nde edebiyat ve felsefe öğretmenliği yaptı.

Bu arada Hüseyin Cahit'in çıkardığı *Tanin* gazetesine yazılar yazdı. Kısa sürede kendini geliştirdi ve gazetenin yazı işleri müdürü ve başyazarı oldu. İttihat ve Terakki ile yakın ilişkiler kurdu. Parti içinde mesleki temsil düşüncesinin savunucusu Kör Ali İhsan Bey (İloğlu) ile birlikte çalıştı. *Halka Doğru* dergisine yazılar yazdı. III. Dönem (1914-1918) Osmanlı Meclis-i Mebusanı'nda Çorum milletvekili olarak bulundu. *Vatan* gazetesinde başyazarlık yaptı.

1920'de Ankara'ya gelerek Matbuat Umum Müdürü oldu. Aynı dönemde *Hâkimiyet-i Milliye* gazetesinde yazarlık yaptı. Mart 1921'de Matbuat Umum Müdürlüğü'nden istifa etti ve bir ticari şirketin temsilcisi olarak Tiflis'e gitti. Bir yıl sonra, Azerbaycanlılar'ın isteği üzerine Baku'ya geçerek Maarif Müşavirliği yaptı. Baku'daki Âli Pedagoji Enstitüsü'nde Tük Tarihi, felsefe ve sosyoloji dersleri verdi. Baku Üniversitesi'nde de Osmanlı Edebiyatı Tarihi

1924'te Türkiye'ye döndükten sonra Galatasaray ve İstanbul Kız Liselerinde tarih, felsefe ve sosyoloji öğretmenliği yaptı. Meslek örgütlenmesi düşüncesini savunmak ve yaygınlaştırmak amacıyla 15 Aralık 1924 -1 Eylül 1925 tarihleri arasında *Meslek* adlı haftalık bir gazete yayımladı. Kasım 1925'te *Halk* adlı kooperatifçiliği savunan bir gazete daha yayımlamaya başladı. Dört ay sonra bu gazeteyi kapayarak İzmir'e yerleşti. Dokuz yıl bir Üreticiler Kooperatifi'nin müdürlüğünü ve Milli Aydın Bankası yönetim kurulu başkanlığını yaptı. Mart 1930-Nisan 1933 arasında, İzmir'de *Türk Kooperatifçisi* adıyla bir de dergi yayımladı.

1934'te İstanbul'a dönerek yeniden gazeteciliğe başladı, *Son Posta* gazetesinin başyazarı oldu. 1939'da Mardin'den milletvekili seçildi. Ancak devamsızlığı yüzünden 13 Haziran 1941'de milletvekilliğinden düşürüldü. Daha sonra da gazeteciliği sürdüren Birgen, 1959'da İstanbul'da öldü.

• **YAPITLAR:** *Yeni Edebiyat,* 1914.

BİRSEL, Salâh
(1919)

Türk şair ve deneme yazarı. Şiirlerinde ince işçiliği, düzyazılarında üslup araştırmalarıyla ün kazanmıştır.

Bandırma'da doğdu. İlk ve ortaöğrenimini İzmir'de Saint Joseph Fransız Lisesi'nde yaptı. 1937 yılında İzmir Erkek Lisesi'ni bitirdikten sonra İstanbul'a giderek Hukuk Fakültesi'nde okumaya başladı. Burada iki yıl okuduktan sonra ayrıldı, girdiği Edebiyat Fakültesi Felsefe bölümünü 1948 yılında bitirdi. 1934-1949 arasında İstanbul Nişantaşı Ortaokulu'nda Fransızca öğretmenliği, 1953-1956 arasında İş Müfettişliği yaptı. 1956-1960 yıllarındaki Edebiyat Fakültesi Kütüphane Müdürlüğü'nden sonra Ankara Üniversitesi Basımevi Müdürlüğü görevini emekli olduğu 1972 yılına kadar sürdürdü. 1960-1973 arasında Türk Dil Kurumu Yayın Kolu Başkanlığı'nı da sürdüren Salâh Birsel "Keçi Çobanı Kuzu Çobanı" adlı denemesiyle 1970 TRT Deneme Başarı Ödülü'nü, *Şiir ve Cinayet* adlı kitabıyla 1976 TDK Deneme-Eleştiri-Gezi Ödülü'nü ve *Paf ve Puf* adlı kitabıyla da İş Bankası 1982 Deneme-Eleştiri Büyük Ödülü'nü kazandı.

Salâh Birsel edebiyata ilki 1937 yılında *Gündüz* dergisinde yayımlanan şiirleriyle girdi. 1940-1950 arasında *İnkilapçı Gençlik, Sokak, İnsan, Seçilmiş Hikâyeler Dergisi* gibi dergilerde şiirleri yayımlandı. *Yenilikler, İnsan* ve *Sokak* dergilerinin yayımına katıldı. Şiirleri öncelikle zekâya ve inca alaya yaslanan, eski Fransız şiirinden etkiler taşıyan yergi ağırlıklı şiirlerdir. İkinci Yeni akımının çıkmasıyla Birsel'in şiirleri belli etkilenimlere uğramışsa da, şiir dilinde uyguladığı zorlamalar, alışılmışın dışında de-

Şiir üzerine düşüncelerini *Şiirin İlkeleri* adlı bir kitapta toplamıştır.

1960 yılından sonra uzun denemelere ağırlık veren Salâh Birsel, günlük konuşma dilinin az bilinir sözcük ve deyimlerini, kendi yarattığı ilginç deyişleri ve şiirine egemen olan alaycı tavrı bol bol kullanarak ilgiyle okunan yazılar yazdı. "Salâh Bey Tarihi" adını verdiği bir dizi kitapta ise İstanbul kahvelerini, Beyoğlu ve Boğaziçi'nin sanat ve edebiyat ağırlıklı çevrelerini aynı hareketli dille anlattı.

• **YAPITLAR: Şiir:** *Dünya İşleri,* 1947; *Hacivadın Karısı,* 1955; *Ases,* 1960; *Kikiriname,* 1961; *Haydar Haydar,* 1972; *Köçekçeler,* 1980. **Deneme, eleştiri:** *Şiirin İlkeleri,* 1952; *Günlük,* 1955; *Sen Beni Sev,* 1957; *Kendimle Konuşmalar,* 1969; *Kuşları Örtünmek,* 1972; *Şiir ve Cinayet,* 1975; *Ah Beyoğlu, Vah Beyoğlu,* 1976; *Kahveler Kitabı,* 1976; *Kurutulmuş Felsefe Bahçesi,* 1979; *Boğaziçi Şıngır Mıngır,* 1979; *Paf ve Puf,* 1981; *Halley Kimi Kurtarır,* 1981; *Sergüzeşt-i Nono Bey ve Elmas Boğaziçi,* 1982; *Hacivad Günlüğü,* 1982. **Roman:** *Dört Köşeli Üçgen,* 1961. **İnceleme:** *Fransız Resminde İzlenimcilik,* 1967; *Goethe,* 1972.

BİRÛNÎ
(973-1051/1052)

İslam bilgini. Astronomi, matematik, doğabilimleri, coğrafya ve tarih konularında çağına damgasını vurmuş en büyük bilginlerden biridir.

Ebu Reyhan Muhammed b.Ahmed el-Birûnî, 4 Eylül 973'te Batı Harezm'in başkenti olan Kas (Ket) yakınlarında doğdu. Kimi tarihçilere göre 13 Aralık 1048'de, kimilerine göre 1051/1052 yılında Gazne'de öldü. Yaşamı üzerine bilinenler çok az olduğu gibi, hangi kökenden geldiği ve ana dilinin ne olduğu konusu da henüz açıklığa kavuşmuş değildir. Ancak yakın yıllarda yapıtları üzerinde derinleştirilen incelemeler, Birûnî'nin yaşamına ilişkin bazı bilgilerin yeniden değerlendirilmesine yarayacak önemli veriler sağlamıştır. Bu bağlamda, Zeki Velidî Togan tarafından bilim dünyasına tanıtılan ve özgün elyazması olduğu ileri sürülen *Tahdidu Nihâyâti'l-Emâkin'i* inceleyen araştırmacılar, Birûnî'nin adının bugüne değin yanlış okunageldiğini, gerçek adının Beyrûnî olması gerektiğini açıklamışlardır. Gene bu incelemeler, Birûnî'nin ana dili, kökeni ve ölüm tarihi konusundaki tartışmalara da ışık tutmuştur. Yapıtlarını genellikle Arapça, zaman zaman da Farsça yazan Birûnî, *Kitâbu's-Saydane*'nin önsözünde ana dilinin bilimsel konularda yetersiz kaldığını, bu nedenle çağının bilim dili olan Arapça'yı ve edebiyat dili olan Farsça'yı yeğlediğini belirtir. Bu bilgiden yola çıkan araştırmacılar, Birûnî'nin yaşadığı yörede konuşulan Harezmce'nin Farsça'nın bir dalı ve ileri bir uygarlık dili olduğunu gözönünde tutarak bu olasılığı bir yana bırakmışlar ve yapıtlarındaki kimi sözcüklerin Türkçe'ye yakınlığını değerlendirerek Birûnî'nin ana dili-

nî'nin İran ya da Arap asıllı olduğunu ileri süren bilim tarihçilerinin karşısına, bu büyük İslam bilgininin Türk soyundan geldiği savıyla çıkanların sayısı da oldukça artmıştır. Gene bazı araştırmacılar, bir yapıtında yaşının 80'i (ay yılı) aştığını belirten Birûnî'nin, bugüne değin kabul edilegeldiği gibi 1048'de değil, bazı verilere dayanarak 1051/1052 yılında öldüğünü öne sürmüşlerdir.

Harezm hükümdarları sülalesinden, matematikçi ve astronom Ebu Nasr Mansur b.Ali b. Irak'ın koruyuculuğu altında küçük yaşta Harezm sarayına giren Birûnî, önce Ebu Nasr'dan, sonra Abdü's-Samed b.Samed el-Hakim gibi bilginlerden astronomi ve matematik öğrendi. 995'te Doğu Harezm sultanı Ebu Abbas Memun b.Muhammed, Kas kentini ele geçirerek Batı Harezm sülalesinin egemenliğine son verince, bir süre Tahran dolaylarında Rey kentine sığındı; daha sonra Cürcan'a yerleşerek Sultan Kabûs b.Vaşmgir'in sarayına kabul edildi. Tarih ve kronoloji alanında en önemli çalışması sayılan *el-Âsâru'l-Bâkiye* adlı yapıtını bitirerek Sultan Kabûs'a sunduğunda henüz 28 yaşındaydı. 1003 ya da 1009 yılında yeniden Harezm'e dönen Birûnî, Ebu Abbas Memun b. Muhammed'den sonra tahta çıkan ve bilginlere büyük değer veren Memun b. el- Memun'un sarayında çalışmalarını sürdürdü. El-Memun, Birûnî'den başka İbn Sina, İbn Miskeveyh, Ebu Nasr gibi çağın en ünlü bilginlerini sarayında toplamıştı. 30 yaşlarındaki Birûnî ile 20 yaşlarındaki İbn Sina arasında kurulan dostluk uzun yıllar sürmüş, özellikle ısı ve ışığın nitelikleri, iletimi ve cisimlerin hareketi konusunda iki bilginin görüş ayrılıklarını ortaya koyan yazışmalarından bir bölüm günümüze değin ulaşmıştır. 1017'de Gazneli Mahmud'un Harezm ülkesini ele geçirmesi üzerine, ömrünün sonuna değin yaşayacağı Gazne kentine yerleşen Birûnî, Gazneli Mahmud'dan sonra tahta çıkan oğlu Mesud ve torunu Mevdud döneminde Gazneli sultanlarından büyük saygı ve destek görmüştür.

Çeşitli kaynaklar Birûnî'nin astronomi, matematik, trigonometri, fizik, tıp, eczacılık, doğabilim, mineraloji, jeoloji, geodezi, tarih, coğrafya, sosyoloji, etnoloji, felsefe, dilbilim ve dinler tarihi konusunda yüzü aşkın (113 ya da 180) yapıt verdiğini belirtirse de, bunlardan ancak 27'si günümüze ulaşabilmiştir.

Yaklaşık 1000 yılına doğru bitirdiği *el-Âsâru'l-Bâkiye*, Adem'den Nuh tufanına kadar yaşanmış olayları yalnız tarih açısından değil, toplum yapısı, dinsel inançlar ve uygarlık açısından da inceleyen önemli yapıtlarından biridir. Yunanlılar, Araplar ve İranlılar'ca kullanılan çeşitli takvim sistemleri konusunda çok ayrıntılı bilgi veren bu yapıtında Birûnî, İslam öncesi Türk toplumlarında kullanılan 12. yıllık çevrimsel hayvanlı takvimi de tanıtır. Bunu izleyen ikinci büyük yapıtı, 1025'te bitirdiği *Tahdidu Nihâyâti'l-Emâkin*, coğrafya, jeoloji ve geodezi konusunda geniş kapsamlı bir çalışmadır. Harezm, Hindistan ve Afganistan'daki gözlemleriyle Orta Asya'nın jeolojik yapısına ilişkin bilgileri, pek çok İslam kentinin enlem ve boylam hesabını içeren yapıtında, ayrıca evrenin yaratılış sorununu ele alır ve bu sorunla bağlantılı olarak bilimlerin kaynağını ve sınıflandırmasını verir. Bu çalışmasıyla Birûnî, geodezi alanında ilk bilimsel ürünü veren ve astronomiden bağımsız bir bilim dalı haline getirdiği trigonometriye sekant, kosekant ve kotanjant fonksiyonlarını kazandıran ilk bilgin kabul edilir.

Büyük bir olasılıkla Gazneli Mahmud'un 1021 ve 1022 yıllarındaki Hindistan seferlerine katılan Birûnî'nin o yöredeki incelemeleri ise, Hindistan kültür ve bilim tarihinin en önemli yapıtlarından biri olarak anılan *Tahkîku mâ li'l-Hind*'e kaynak olmuştur. Hint felsefesini ve uygarlığını dilediği ölçüde inceleyebilmek için 45 yaşından sonra Sanskritçe öğrenen Birûnî bu yapıtında Hindistan'daki kast sistemini, özellikle din, felsefe ve bilimleri, kullanılan ağırlık ve ölçü birimlerini, ülke coğrafyasını, gelenek ve göreneklerle astroloji, büyü gibi boşinanları çok ayrıntılı bir biçimde ele alır.

Astronomi çalışmaları

Birûnî astronomi alanında en önemli yapıtı olan *el-Kanun el-Mesûdi*'yi 1030 yılında tamamlayarak, kendisine büyük değer veren ve parasal destek sağlayan Gazneli Mahmud'un oğlu Mesud'a sunmuştur. Trigonometriye ayrılmış uzun bir giriş bölümünden sonra, dünya coğrafyasını, enlem ve boylam hesaplama yöntemlerini, Yer yarıçapının ölçümünü, Güneş, Ay ve gezegenlerin konumlarıyla hareketlerine ilişkin cetvelleri (zic cetvelleri) içeren bu yapıtıyla Birûnî, birçok bilim tarihçisine göre Ptolemaios'u aşmıştır. Gerçekten de çağının çok ötesinde bir astronomi bilgini olduğunu bu yapıtıyla ortaya koyan Birûnî, daha 11. yy'da Kopernik'in ve çağdaş astronominin doğuşunu müjdeler. Özellikle, bilim dünyasının o güne değin tartışmasız kabul edegeldiği Ptolemaios astronomisine ve Aristoteles fiziğine karşı çıkararak, yerkürenin durağan olmayıp döndüğünü kanıtlamaya çalışması Birûnî'nin düşünce evreninin genişliği konusunda sağlıklı bir göstergedir. Ancak, çağının koşulları, teknolojisi ve bilgi birikimiyle astronominin bu en çetin sorunlarından birini çözümleyememiş olması da çok doğaldır. Birûnî'nin astronomi alanındaki başarısı, tutulum düzlemiyle ekvator arasındaki açıyı (tutulum eğikliği) veren ölçümlerinden de anlaşılır:

	Ölçüm yılı	Tutulumun eğikliği
Ptolemaios	—	23° 50′
Bettanî	880	23° 35′
Birûnî	995	23° 27′
Bradley	1750	23° 28′.3
Çağdaş ölçümler	1950	23° 26′.7

Yerbilim çalışmaları

Üstelik Birûnî yalnız değerli bir gözlemci olmakla kalmamış, kendisinden önceki astronomların kullandığı ya da kendisinin tasarladığı pek çok gözlem ve ölçüm aracını da geliştirmiştir.

Birûnî'nin 1048'de kaleme aldığı ve Gazneli Mahmud'un torunu Sultan Mevdud'a sunduğu *Kitâbu'l-Camâhir fî Marifeti'l-Cevâhir*, mineraloji, kimya ve özellikle deneysel fizik alanında değerli bir yapıttır. Minerallerin ve değerli taşların özelliklerini tanıtan bu yapıtın gerçek değeri, özgül ağırlıkların belirlenmesine ilişkin bilgi ve yöntemlerden kaynaklanır. Bu ölçümlerde kullandığı, çağdaş laboratuvarlardaki piknometrenin ilk örneği sayılabilecek aygıtı Birûnî kendisi tasarlayıp yapmıştı. Kitabında belirttiğine göre bu aygıt, boyun kısmında musluğa benzer bir taşma borusu bulunan erlenmeyer biçiminde konik

Özgül ağırlıkların belirlenmesi

bir kaptı. Su doldurulmuş bu kaba atılan cismin taşırdığı su, borunun altındaki daha küçük bir kaba doluyor ve hassas bir teraziyle ölçüldüğünde cismin özgül ağırlığı kolayca hesaplanabiliyordu. İlke olarak Arkhimedes'in yöntemine dayanmakla birlikte, Birûnî'nin konuya yaklaşımı kuramsal ve deneysel yönden önem taşır. Gerçekten de, Hieron'un tacı sorununu çözerken bu ölçme yönteminin ve hidrostatiğin temellerini atan Arkhimedes, buradan nicel bir özgül ağırlık kavramına varıp, yöntemini başka cisimlere uygulamamıştı. Oysa Birûnî, gerekli deneysel koşulları yaratarak altın, demir, zümrüt, kuvars, safir, civa gibi değerli taş ve madenleri kapsayan toplam 23 katı cismin ve 6 sıvının özgül ağırlığını bugünkü değerlerine çok yakın olarak belirlemiştir. Sıcak ve soğuk suyun birim hacimleri arasındaki ağırlık farkını da 0.041677 olarak saptayan Birûnî'nin bu çalışmaları, onu deneysel bilimlerin öncüleri arasına katar.

Şifalı otlar ve bazı ilaç karışımları üstüne bilgi veren *Kitâbu's-Saydane*, Birûnî'nin bilinen son yapıtıdır. 1050 yılında yazdığı bu kitapta yaklaşık üç bin bitkinin hangi hastalıklara iyi geldiğini açıklarken, her bitkinin Arapça adının yanına çeşitli dil ve lehçelerdeki karşılıklarını da ekleyerek zengin bir etimoloji çalışması oluşturmuştur. İncelediği bitkilerin yapısal özelliklerine, en çok da taçyapraklarının sayısına dayanarak yaptığı sınıflandırma, bugünkü bitki sınıflandırmasına adını veren Linnaeus'un yönteminin de öncüsü sayılır.

Yapıtlarıyla bu denli geniş bir alanı kapsayan Birûnî aynı zamanda şair ve düşünürdü. Ancak onun felsefesini, tarih, coğrafya ve astronomi yapıtlarının dışında değerlendirmemek gerekir. Çünkü hemen hiçbir yapıtında tek bir konunun sınırlarına bağlı kalmayan Birûnî, bilimleri ayrılmaz bir bütünün parçaları gibi görmüş ve öyle değerlendirmiştir. Görüşlerinde İslam felsefesinin önemli bir yer tutmasına karşın, çağında İslam düşüncesine egemen olan akımlardan hiçbirine bağlanmamış, Zekeriya el-Razi gibi o da Aristoteles düşüncesine karşı çıkan İslam bilginleri arasında yer almıştır. Aristoteles'te Birûnî'nin benimsemediği temel nokta, evrenin önsüz-sonsuz oluşu ve maddenin sonsuza dek bölünebileceği savıdır. Aristoteles felsefesine bağlı olan İbn Sina'yı da karşısına alarak, evrenin "önsüz" olduğunu kabul etmenin tanrının varlığını nedensiz ve gereksiz kılacağı gerekçesiyle bu görüşe karşı çıkmış ve evrenin yaratıldığını, yeryüzüyle birlikte tüm varlıkların gelişme evrelerinden geçtiğini savunmuştur.

Yapıtları Batı dillerinden çoğuna çevrilerek birkaç kez basılan, adına uluslararası sempozyumlar düzenlenen Birûnî, nesnel ve akılcı yaklaşımıyla yalnız İslam dünyasının değil, çağının en büyük bilginleri arasında anılmış ve ünlü bilim tarihçisi George Sarton 11. yy'ı "Birûnî çağı" diye adlandırmıştır.

• **YAPITLAR (başlıca):** *el-Âsâru'l-Bâkiye ani'l-Kurûni'l-Hâliye; Tahdidu Nihâyâti'l-Emâkin li Tashih'i-Mesafeti'l Mesâkin; Tahkiki mâ li'l-Hind; Kitâbu Patanjali'l-Hind* (Sanskritçe'den Arapça'ya çeviri); *Kitâbu İstihrâcü'l-Evtâr fi'd-Daire bi Kavsi'l Hatti'l-Münhaniyi'l-Vâki Finâ; Kitâbu Tahtisü's-Suvar ve Tabtihi'l-Kuvar; Kitâbu Tefhim fi Evâili Sanaati't-Tencim; el-Kanun el-Mesudi fi'l-Heyeti ve'n-Nücum; Kitâbu'l-Camâhir fi Ma'rifeti'l-Cevâhir; Kitâbu's-Saydane fi Tıb.*

• **KAYNAKLAR:** M.Meyerhof, *Das Vorwort zur Drogenkunde des Beruni*, 1932; E.Sachau, *Chronologie orientalischer Völker von Alberuni*, 1878; E.Sachau, *Alberuni's India*, 1888; Salih Zeki, *Âsâri Bâkiye*, 1913; C.Schoy, *Die trigonometrischen Lehren des al-Biruni*, 1925; Türk Tarih Kurumu, *Beyrûnî'ye Armağan*, 1974.

• **BAKINIZ:** ARISTOTELES, BETTANÎ, HÂRİZMÎ, İBN SİNA, İBN MİSKEVEYH, MAHMUD [Gazneli], NÂSIREDDİN TUSİ, RAZİ.

BİTAR, Salah
(1912)

Suriyeli siyaset adamı. Baas Partisi'nin kurucularındandır.

Şam'da doğdu. Oldukça varlıklı Sünnî bir ailenin çocuğudur. Şam Üniversitesi'nde ve Paris'te Siyasal Bilimler Okulu'nda öğrenim gördü. 1934'ten 1942'ye değin ülkesinde lise öğretmenliği yaptı. 1940'ta Mişel Eflak'la birlikte Baas Partisi'ni kurdu.

Baas 1918'de Osmanlılar'ın çekilmesinden sonra yoğun siyasal çalkantılar yaşayan Suriye'de milliyetçileri toparlayan bir parti oldu. Orta Doğu'daki bütün Arap devletlerini tek bir yönetim altında toplamayı amaçlayan Baas Partisi programında toplumsal farklılıkları azaltmayı, büyük topraklarda ve sanayi işletmelerinde mülkiyeti sınırlandırmayı ve bazı alanlarda kamulaştırmayı öngörüyordu. Öte yandan özel teşebbüs, mülkiyet ve miras haklarını tanıdığını açıklıyor ve laik bir toplumu savunuyordu.

Bitar 1943'te Fransa ile Lübnan arasında ortaya çıkan çatışmalarda ve 1945-1946'da Suriye'nin bağımsızlığıyla sonuçlanan olaylarda rol oynadı. Baas Partisi'nin çıkardığı *el-Baas* gazetesinin yazı işleri müdürlüğünü yaptı. 1952 Süveyş sorunu sırasında Baas'ın Ekrem Hurani'nin Sosyalist Parti'siyle birleşmesine önayak oldu. Ancak parti içinde her dönem Arap birliği sorununu sosyalizmden önde tuttu.

Albay Edip Çiçekli'nin (Şişakli) gerçekleştirdiği hükümet darbesinden sonra 1952'de İtalya'ya sığındı ve 1954'te Çiçekli devrilene değin burada yaşadı. Aynı yıl ülkesine dönerek milletvekili oldu. 1956-1958 arası dışişleri bakanı oldu.

Süveyş Kanalı'nın kamulaştırılmasının ardından Mısır'la daha yakın ilişkiler kuran Suriye, Nasır'ın yoğun baskısı ve Baas Partisi'nin de onayıyla 1 Şubat 1958'de Mısır'la birlikte Birleşik Arap Cumhuriyeti'ni oluşturdu. Bitar, bu birleşik cumhuriyetin kültür ve milli istikamet bakanı oldu. Ancak Nasır'la arasının açılması üzerine Aralık 1959'da görevi bıraktı.

Birlik içinde Mısır'ın daha etkili rol oynaması giderek ilişkileri bozdu ve Suriye Eylül 1961'deki askeri darbenin ardından Birleşik Arap Cumhuriyeti'nden ayrıldı. Yeni bir kargaşa dönemi yaşandıktan sonra Mart 1963'te Baas Partisi yeniden iktidar oldu. Kuruluşunda Bitar'ın önemli rol oynadığı bu hükümet Nasır yanlısı birlikçilerden ve Hurani yanlısı sosyalist ayrılıkçılardan oluşuyordu. Bir İhtilal Konseyi tarafından denetlenen hükümetin başına General Attasi getirildi. Bitar da dışişleri bakanı oldu.

Nisan 1963'te Mısır-Suriye-Irak üçlü birliğinin açıklanmasından sonra Baasçılar, Suriye ve Irak'ı güçlendirmek için programlarındaki sosyalist reformları gerçekleştirme mücadelesine giriştiler. Hükümet içindeki Nasır yanlıları Temmuz 1963'te bir askeri ayaklanma ile elendiler.

Ancak bir süre sonra huzursuzluklar yeniden başladı. Toprakları ellerinden alınan büyük toprak sahipleri, uzun süren karışıklıklar nedeniyle işleri bozulan tüccarlar, işsiz kalan işçiler, hatta toprak reformundan yeterince yararlanamayan köylüler Baas'a karşı muhalefete başladılar. İhtilal Konseyi başkanı Emin el-Hafız Nisan 1964'te geçici bir anayasa hazırlatarak hükümet başkanlığını üzerine aldı. Ancak bu da huzursuzluğu gideremeyince, Baas bu güçlüklerin üstesinden gelmek için Mayıs 1964'te bağımsızlarla birlikte Bitar'ın da görev aldığı bir koalisyon hükümeti oluşturdu.

Parti içinde 1962'den beri süregelen iki akımın, Nasır karşıtı sosyalistlerle, Mısır'la ayrıcalıklı bir antlaşmayı savunan milliyetçiler arasındaki çekişme bu dönemde daha da yoğunluk kazandı ve Bitar, Yeni-Baasçılar denen sosyalistlerin muhalefeti sonucu istifa etti (Ekim 1964). Yeni anayasa hazırlanana dek yasamayı yürütmek üzere yeni bir İhtilal Konseyi ve Yeni-Baasçılar'ın ağırlıkta olduğu bir hükümet kuruldu. Ancak hükümeti destekleyenlerin azalmasının yanı sıra burjuvazinin rejime karşı çıkmasına dinci grupların muhalefeti de eklendi. Hükümet istifaya zorlandı. İhtilal Konseyi dağıtıldı. Yasa gücündeki kararnameyle liberalleri de kapsayan bir Ulusal Meclis kuruldu.

Yeni hükümetin oluşturulmasında önemli rol oynayan Bitar, sosyalizmi Arap milliyetçiliği çerçevesine yerleştirerek rejimi doğru yola çekmek amacında olduklarını açıkladı. Ancak hükümetin karma yapısı parti içi siyasi ve ideolojik bölünmeleri daha da belirginleştirince Şubat 1966'da Yeni-Baasçılar'dan General Salah Cedid bir darbeyle iktidarı ele geçirdi. Tüm yetkiler sosyalist Yeni-Baasçılar'ın etkisi altına giren Baas Partisi'nde toplandı. Tutuklanan parti yöneticileri arasında Bitar da vardı. Daha sonra kaçan Bitar Lübnan'a sığındı.

• BAKINIZ: ÇİÇEKLİ, EFLAK.

BİTRÛCÎ
(12. yy'ın ikinci yarısı-13.yy başları)

Endülüslü astronom. Ptolemaios'un astronomi modelini Aristoteles fiziğiyle bağdaştırmaya çalışmıştır.

Bitrûcî'nin adı Latince kaynaklarda Alpetragius, İbrani kaynaklarında Ebu İshâk b. el-Bitrûçî ya da Nureddin el-Bitrûcî el-İşbili olarak geçer. Kimi tarihçiler, Latince adının Cordoba'nın (Kurtuba) kuzeyindeki Pedroche kasabasından geldiğini, dolayısıyla Bitrûcî'nin Endülüs Emevî Devleti'nin bu kentinde doğduğunu savunurlarken, kimileri de adındaki İşbili ekine dayanarak İsbiliye (bugün Sevilla) dolaylarını Bitrûcî'nin yurdu olarak kabul ederler. Gene kimi tarihçilere göre Alpetragius adı İtalyanca Petrucci'den türemiştir, bu da Bitrûcî'nin sonradan İslamlık'ı benimsemiş bir Hıristiyan olduğunu gösterir. Ne var ki, adı, ulusu, dini ve doğum yeri için verilen tüm bu bilgiler tartışmalıdır. Hatta hangi yıllar arasında yaşadığı bile kesin olarak saptanamamıştır. İbrani yazar Yahuda b. Salomon Kohen, Bitrûcî'nin bilinen tek yapıtı *Kitabü'l-Heyet*'in ("Astronomi Kitabı) tarihine dayanarak 1247'den önce yaşamış olduğunu öne sürer. Gerçekten de Bitrûcî'nin, 1185'te ölen hocası İbn Tufeyl'e adadığı bu yapıtının 1217'de Latince'ye çevrildiği gözönüne alınırsa, Arapça'sını 1185-1217 yılları arasında tamamladığı ortaya çıkar. Bu veriler de Bitrûcî'nin yaşadığı yılları yaklaşık sınırlarıyla belirtir.

9. yy'da İbn Bacce'nin kurduğu Aristotelesçi Endülüs Okulu'nun üyelerinden olan Bitrûcî, astronomiyi bu okulda Ptolemaios'un *Almagest*'inden öğrenmişti. Ne var ki, aynı okula bağlı İbn Bacce ve İbn Rüşd'den başlayarak Ptolemaios'un yapıtını okuyan tüm Aristotelesçiler gibi Bitrûcî de, Ptolemaios'un astronomi modelinde Aristoteles fiziğine aykırı düşen noktaları farketmekte gecikmedi. İbn Bacce ve İbn Rüşd gibi düşünürlerin Ptolemaios'un yapıtını felsefe düzeyinde eleştirmelerine karşın, özellikle Ptolemaios'un gezegenlerin ayrıksı hareketine (anomali) ilişkin açıklamasını benimsemeyerek yeni bir açıklama getiren Bitrûcî'nin modeli, Ptolemaios astronomisi ile Aristoteles fiziğini bağdaştırma yolunda bilinen tek çabadır.

Aristoteles, gezegenlerin dairesel yörüngeler üzerinde hareket ettiğini ve bu hareketin merkezinin Yer'in merkeziyle aynı olması gerektiğini belirtmişti. Ptolemaios'un sisteminde ise, gezegenlerin dairesel hareketinin merkezi Yer'in merkeziyle çakışmaz ve her gezegen Yer yörüngesinin çizdiği daire üzerindeki bir noktayı merkez alarak "ilmek" (episikl) denilen başka bir dairesel yörünge çizer. Bitrûcî, eşmerkezli kürelerin hareketini ve gezegen yörüngelerini incelediği, 11 bölümden oluşan *Kitabü'l-Heyet*'te, Ptolemaios sisteminin karmaşıklığını eleştirerek Aristoteles fiziğine en çok bu noktada aykırı düştüğünü belirtir. Böylece, Aristoteles fiziğinden yola çıkarak, evrenin "ilk devindirici gücü" tek ve yalın olduğuna göre, bu güçten kaynaklanan dairesel hareketin de tek yönde ve yalın olması gerektiğini savunur.

Bitrûcî'nin karmaşık bulduğu Ptolemaios sistemine karşılık önerdiği model, gezegen yörüngelerinin açıklanmasına yeni bir gelişme getirmemekle birlikte, Eski Çağ astronomi bilgilerinin Rönesans'a aktarılması ve Kopernik ile başlayan çağdaş astronominin doğuşuna ortam hazırlaması nedeniyle önemlidir.

• YAPITLAR (başlıca): *Kitabü'l-Heyet*, ("Astronomi Kitabı").

• KAYNAKLAR: B.R.Goldstein, *Al-Bitrûjî*, 1971; K.Hitti, *History of the Arabs from the Earliest Times to the Present*, 1937; G.Sarton, *Introduction to the History of Science*, 3 cilt, 1927-1947.

• BAKINIZ: ARİSTOTELES, EUDOKSOS [Knidoslu], HİPPARKHOS, İBN BACCE, İBN RÜŞD, İBN TUFEYL, KOPERNİK.

BJERKNES, Vilhelm (1862-1951) Jacob (1897-1975)

Norveçli meteoroloji bilginleri. Çağdaş meteorolojinin kurucusu ve bilimsel hava tahmini yöntemlerinin öncüsü olmuşlardır.

Vilheml Frimann Koren Bjerknes, 14 Mart 1862'de Christiania (sonradan Kristiania, 1925'ten bu yana Oslo) kentinde doğdu. Kristiania Üniversitesi'nde fen bilimleri okuyarak 1888'de yüksek lisans, 1892'de doktora derecesini aldı. Bu arada 1889'da Paris'e giderek Poincaré'nin elektrodinamik derslerini izlemiş, ardından iki yıl kadar Bonn'da Hertz'in yanında çalışmıştı. 1895'te Stockholm Üniversitesi'nde uygulamalı mekanik ve matematiksel fizik profesörü olduktan sonra, Kristiania Üniversitesi'nin fizik ve matematik profesörü olan babası Carl Anton Bjerknes'in (1825-1903) hidrodinamik araştırmalarından etkilenerek ilgisini o alana yöneltti. Hidrodinamik ve termodinamik yasalarını atmosfer hareketlerine uygulayarak, dinamik meteorolojinin ve bilimsel hava tahmini yöntemlerinin öncüsü oldu. 1907'de Norveç'e dönerek 1912'ye değin Kristiania Üniversitesi'nde uygulamalı mekanik ve matematiksel fizik dersleri veren Vilhelm Bjerknes, 1912-1917 arası Leipzig Üniversitesi'nin jeofizik profesörlüğünü ve kendi önerisiyle kurulan Leipzig Jeofizik Enstitüsü'nün yöneticiliğini üstlendi. 1917-1926 arası Norveç'teki Bergen Üniversitesi'nde öğretim görevini sürdürürken Bergen Jeofizik Enstitüsü'nü kurdu, 1926-1932 arası Oslo Üniversitesi'nde profesör olarak bulundu ve 9 Nisan 1951'de Oslo'da öldü.

Oğlu Jacob Aall Bonnevie Bjerknes, Stockholm Üniversitesi'nin çağrısını kabul ederek İsveç'e yerleşmelerinden iki yıl sonra, 2 Kasım 1897'de Stockholm'de doğdu. Daha çocukluğunda babasının ilgi alanını benimseyerek onun hemen bütün çalışmalarına katıldı. I. Dünya Savaşı sırasında Norveç'i meteorolojik gözlem istasyonları ağıyla donatan Bjerknes'ler, birkaç yıllık gözlem sonuçlarını değerlendirerek ve atmosfer hareketlerini akışkanlar dinamiğinin temelleri üzerine oturtarak 1919'da hava kütleleri kavramını geliştirdiler. 1920'de Bergen'deki Hava Tahmin Merkezi'nin yöneticiliğine getirilen Jacob Bjerknes, 1924'te Kristiania Üniversitesi'nde doktorasını tamamladı ve 1930'da Bergen Üniversitesi'nde meteoroloji profesörü oldu. On yıl Sonra ABD'ye yerleşerek California Üniversitesi'nde ölünceye değin sürdüreceği meteoroloji profesörlüğü görevini üstlendi, 1946'da ABD uyruğuna geçti ve 7 Temmuz 1975'te Los Angeles'ta öldü.

Vilhelm Bjerknes, okyanus ve atmosfer hareketlerini açıklayabilmek için, hidrodinamik ile termodinamiğin temel yasalarından yola çıkmıştı. Okyanus akıntılarının, sıcaklığı ve yoğunluğu değişik su kütleleri arasındaki basınç farkından ileri geldiğini açıkladıktan sonra, atmosfer hareketlerinin nedenini de, Güneş'ten yayılan sıcaklık nedeniyle ısınan hava kütlelerinin bu ısıyı mekanik enerjiye dönüştürmesine bağladı. Bjerknes'ler ortak çalışmaları sonucunda, kuzey yarım kürenin değişik coğrafi enlemlerinde egemen olan ikisi soğuk (arktik ve kutupsal), ikisi sıcak (tropikal ve ekvatoral) dört ayrı hava kütlesi tanımladılar. Değişik enlemler üzerinde gelişen, değişik sıcaklıktaki bu hava kütlelerini ayıran sınır çizgilerine de, süregelen I. Dünya Savaşı'nın etkisiyle "cephe" adını verdiler. Siklonların ve antisiklonların oluşumunu ve hareketlerini bu cephelerin ortaya çıkışıyla açıklayan Bjerknes'ler, hava kütlelerinin kesintiye uğradığı yerleri ve cepheleri harita üzerine işleyerek uzun vadeli hava tahminlerinin ve çağdaş meteorolojinin temellerini attılar.

• **YAPITLAR (başlıca): V. Bjerknes,** *Dynamic Meteorology and Hydrography*, 2 cilt, 1910-1911, ("Dinamik Meteoroloji ve Hidrografi"); *Physikalische Hydrodynamik*, 1933, ("Fiziksel Hidrodinamik"). **J.Bjerknes,** *Dynamic Meteorology and Weather Forecasting* (C.L.Godske ile), 1975, ("Dinamik Meteoroloji ve Hava Tahmini").

BJØRNSON, Bjørnstjerne (1832-1910)

Norveçli tiyatro yazarı. Ibsen'le aynı dönemde benzer konularda oyunlar yazmış, Norveç'in siyasal ve kültürel bağımsızlığı için mücadele vermiştir.

8 Aralık 1832'de Kvikne'de doğdu. 1850'de Christiania'ya (şimdi Oslo) geldi, 1852'de buradaki Norveç Üniversitesi'ni bitirdi. Öğrenciliği sırasında Ibsen'le tanıştı; ilk şiir ve öykülerini de o günlerde yazmaya başladı. Gene bu dönemde, İsveç'le birleşmiş olan ve İsveç kralının yönetiminde bulnan Norveç'in siyasal ve kültürel bağmsızlığı için yazılar yazdı. 1857'de ilk oyunu *Mallem Slagene* ("İki Savaş Arasında") sahnelendi. Aynı yıl Bergen tiyatrosunun yöneticiliğine getirildi. 1865-1867 arasında Christiania'da tiyatro yöneticiliği yaptı. 1881'de ABD'ye gitti. Dönüşünde 1887'ye değin Paris'te yaşadı. 1903'te Nobel Edebiyat Ödülü'nü kazandı. 26 Nisan 1910'da Paris'te öldü.

Bjørnson oyun yazarlığının başlangıcında Norveç'in Viking atalarıyla ilgili kahramanlık oyunları yazarak halkın milliyetçi duygularına seslenmiştir. Daha sonraları toplumsal eleştiriye yönelmiştir; bu dönemdeki oyunları Ibsen'le birçok koşutluk içerir. Aynı dönemde yazılmış, benzer konu ve temaları işlemiş olmakla birlikte Bjørnson'un Norveç tiyatro geleneği üzerindeki etkisi Ibsen kadar kalıcı ve önemli olmamıştır. Bjørnson yaşamının sonlarına doğru yazarlıktan giderek uzaklaşmış ve daha çok Norveç'in bağımsızlığı yolunda siyasal etkinlikte bulunmuştur. "Ja vi elsker dette landet" ("Evet, Bu Ülkeyi Seviyoruz") adlı şiiri daha sonra Norveç'in ulusal marşı olmuştur.

• **YAPITLAR (başlıca):** *Mallem Slagene*, 1856, ("İki Savaş Arasında"); *Halte Hulda*, 1857, ("Aksak Hulda"); *King Sverre*, 1861, ("Kral Sverre"); *Sigurd Slembe*, 1862; *Maria Stuart i Skotland*, 1864, ("Maria Stuart"); *De Nygifte*, 1865, ("Yeni Evliler"); *Redaktøren*, 1974,

("Yayımcı"); *En Fallit*, 1875, ("İflas"); *Det Nve System*, 1879, ("Yeni Düzen"); *En Andske*, 1883, ("Eldiven"); *Over Aevne* (1. bölüm), 1883, ("İnsan Gücünün Ötesinde); *Over Aevne* (2. bölüm), 1895, ("İnsan Gücünün Ötesinde").

• BAKINIZ: IBSEN.

BLACK, Joseph
(1728-1799)

İskoç hekim, kimyacı ve fizikçi. Karbonatlı bileşikler ile ilgili çalışmaları sonucunda karbondioksit gazını tanımlamış, gizil ve özgül ısı kavramlarını geliştirerek kalorimetrinin temelini atmıştır.

16 Nisan 1728'de Fransa'nın Bordeaux kentinde doğdu. Bu ülkeye yerleşen bir İskoç tüccarın on iki çocuğundan biri olan Black, eğitimi için 1740'ta İskoçya'ya gönderildi. Özel bir okulda Latince ve Yunanca öğrendikten sonra Glasgow Üniversitesi'nde tıp öğrenimine başladı. Burada zamanının tanınmış kimyacılarından William Cullen'in derslerini izledi ve üç yıl laboratuvar asistanlığını yaptı. 1751'de Edinburgh Üniversitesi'nde öğrenimine devam etti. 1754'te Latince olarak sunduğu doktora tezi *De Humore acido a cibis orto et magnesia alba* kimya klasikleri arasında sayılır. Magnezyum karbonatın çeşitli tepkimelerini içeren tezine alkaliler üzerine yaptığı çalışmaları da ekleyen Black bu yapıtını 1756'da İngilizce olarak *Experiments Upon Magnesia Alba, Quicklime and Some Alkaline Substances* ("Beyaz Magnezya, Sönmemiş Kireç ve Bazı Alkali Maddeleri Üzerine") adıyla yayımlanmıştır.

Cullen'in Edinburgh Üniversitesi'nde kimya profesörü olarak görevlendirilmesi üzerine 1756'da Glasgow Üniversitesi'ne Cullen'den boşalan yere atandı. Buradaki ilk çalışmaları gizil ve özgül ısı kavramları alanlarında olmuştur. Bu çalışmalarında ilk kez ısı ile sıcaklık kavramları arasında fark belirginleşmeye başladı. On yıl sonra bu kez Edinburgh Üniversitesi'nde yine Cullen'den boşalan göreve atandı. Black yalnızca iyi bir hekim ve kimyacı olarak değil, bir öğretmen olarak da yaygın üne sahipti. Çeşitli ülkelerden gelen öğrencilerinin yanı sıra döneminin ünlü kimyacıları da derslerini izlemiştir. Sağlığının bozulması üzerine 1796'dan sonra ders vermeyen Black 10 Kasım 1799'da Edinburgh'da öldü.

Black'ın kimya dalındaki çalışmaları tıp kökenlidir. Edinburgh Üniversitesi'nde iki profesörün alkali maddelerin mesane ve böbrek taşlarını çözmesi konusunda yaptıkları açıklamalar üzerine bu konuyu doktora tezi olarak seçmiştir. Black çalışmalarına hafif bir müshil ilacı olarak kullanılan *Magnesia alba*'yı (beyaz magnezya) incelemekle başladı. Yaptığı deneylerin sonuçlarını değerlendirdiğinde magnezyum karbonatın tepkimelerinin kalker (kalsiyum karbonat) tepkimelerine benzediğini gözledi. Her iki madde de ısıtıldığında ağırlıklarından belirli bir oran kaybolmaktaydı. Ayrıca beyaz magnezyanın asitlere tepkimesinde gözlemlenen köpürme yakıcı alkalilerin bu tür tepkimelerinde görülmüyordu. Black bu durumda alkali karbonatlar (yumuşak alkaliler) ve yakıcı alkaliler arasında "sabit bir gaz" oranında bir fark olduğu sonucuna vardı. Alkali karbonatların ısıtılmaları sonucu elde edilen bu gazın havadan değişik özellikleri olduğu kısa zamanda anlaşıldı. Black, ilk kez van Helmont'un 17. yy'ın başlarında ayrı bir gaz olarak tanımladığı, daha sonra da "karbondioksit" olarak adlandırılacak bu değişik gaza, tepkimelerde her zaman sabit bir ağırlık kaybına neden olduğundan "sabit hava" adını verdi; fiziksel ve kimyasal özelliklerini inceledi. Bu gazın fermentleşmede ve odun kömürünün yanması sonucunda da elde edildiğini gösterdiği gibi, atmosferde ve nefeste de varlığını keşfetti. Yanma olayının bu gaz içerisinde olanaksızlığını, mumun kapalı bir cam kap içinde yandıktan sonra karbondioksite dönüşen hava içinde söndüğünü kanıtladı. Bu konudaki çalışmaları daha sonra Black'ın öğrencisi D.Rutherford (1749-1819) sürdürdü.

Black bir başka önemli çalışmasında, sıcaklık ile ısının farklı kavramlar olduğunu gösterdi. Sıcaklık Galilei'den beri termometre ile ölçülmekteydi. Termometrelerde derecelendirme, suyun buza dönüştüğü ve buharlaştığı noktalar sabit olarak alınarak aradaki farkın belirli dilimlere bölünmesi ile yapılır. Black; buzun erime sürecini gözlediğinde, erime süresinde sıcaklığın değişmediğini farketti. O halde erime olayı sıcaklık kavramı ile tanımlanamazdı. Buharlaşmada da aynı durumun söz konusu olduğunu ortaya koyan Black, hal değiştirmelerle ilgili olarak gizil ısı kuramını geliştirdi. Burada, sıcaklık derecesinin artmasına neden olanın dışında bir ısı enerjisinin varlığını ve bu enerjinin erime ve buharlaşma için farklı olduğunu gösterdi. Ayrıca enerjinin sakınımı ilkesine göre, buhar suya dönüşürken bu gizil ısıyı da enerjiye dönüştürecekti. Bu olgu James Watt tarafından buhar makinesinin geliştirilmesinde kullanıldı.

Black'in diğer bir buluşu ise özgül ısıdır. Isı enerjisi kavramı ortaya çıktıktan sonra, farklı maddelerin bu enerji karşısındaki durumlarını inceleyen Black, aynı miktarda ısı alan iki aynı maddenin farklı sıcaklık derecelerine geldiklerini ortaya koydu. Özgül ısı, bir maddenin birim kütlesinin sıcaklığının bir santigrat derece yükseltilebilmesi için gerekli ısı enerjisidir. Black'in gizil ve özgül ısı kavramlarına ilişkin gözleme dayalı buluşlarının önemi Maxwell'in kinetik ısı kuramıyla daha iyi anlaşılmıştır.

• YAPITLAR: *Experiments Upon Magnesia Alba, Quicklime and Some Alkaline Substances*, 1756, ("Beyaz Magnezya, Sönmemiş Kireç ve Bazı Alkali Maddeler Üzerine").

• KAYNAKLAR: W.Ramsay, *Life and Letters of Joseph Black*, 1918; P.Lenard, *Great Men of Science*, 1938, F.J.Moore ve W.T.Hall, *A History of Chemistry*, 1939; H.M. Leicester, ve H.S.Klickstein, *A Source Book in Chemistry 1400-1900*, 1952.

• BAKINIZ: BERTHELOT, CAVENDISH, LAVOISIER, J.C.MAXWELL, PRIESTLEY, van HELMONT, J.WATT.

BLACK, Max
(1909)

ABD'li düşünür. Felsefede konuşulan dilin mantıksal çözümlemesine önem vermiştir.

Sovyetler Birliği'ndeki Baku'da doğdu, Cambridge Üniversitesi'nde matematik öğrenimi yaptıktan sonra Göttingen'de felsefe araştırma bursu kazandı. Bir süre sonra Londra Üniversitesi'ne döndü ve doktora çalışmasını bitirdi. Akademik yaşama İngiltere'den ayrılıncaya değin sürdürdüğü, Eğitim Fakültesi'nde okutmanlık göreviyle girdi. 1940'ta ABD'ye gitti. Sekiz yıl sonra da bu ülkenin uyruğuna girdi. Önce Illinois'de, sonra da profesör olduğu Cornell Üniversitesi'nde ders verdi. 1958'de Amerikan Felsefe Kurumu'nun Doğu Bölümü başkanlığına getirildi.

İngiltere'de bulunduğu sürede Cambridge Okulu'na bağlı Moore'un kurduğu ve sağduyunun tek ölçüt olduğunu savunan yeni gerçekçi öğretiyi benimsedi. Öte yandan Wittgenstein'in etkisi altında kalarak dilci felsefe (Linguistic philosophy) yöntemine bağlandı. Black'e göre felsefe, konuşulan dilin mantıksal bir çözümlemesidir.

Black'in yazılarında ele aldığı konular Wittgenstein'in çözüm aradığı sorunlarla yakından ilişkilidir. Bunların başında anlam sorunu gelir. O da, birçok yerde Wittgenstein'ın yaptığı gibi, çıkış noktası olarak anlam açıklaştırmalarından (elucidation) yola çıkar. Anlam açıklaştırmaları temelde anlamın ne olduğunun bir genel açıklamasını gerektirecektir. Bu ise Black'e göre geleneksel kanının tersine altından kalkılamayacak ölçüde karmaşık bir sorun değildir. Anlam ancak bir sözcük ya da önermenin anlamı olarak sözkonusu olabilir. Bu da kendi başına varlık taşıyan bir nesne olarak görülemez. Anlamı nesneleştirerek yorumlamak yerine Wittgenstein'ın belirttiği gibi, sözcüklerden geçerli önermeler kurmada izlenen kurallar olarak değerlendirmek gerekir. Bu durumda, anlamları açıklamak diye bir sorun yoktur. Sorun dil kurallarını ortaya çıkarmaktadır. Bir önermeyi "anlamlı" yapan kurallar, bu önermenin belirli koşullarda hangi önkabullerle üretildiğinin ortaya konmasıyla belirginleştirilebilir.

Black'ın çalışmaları arasında Wittgenstein, Frege, Russell, Dewey, Carnap, Whorf ve Tarski gibi çağdaş filozofların görüşlerinin değerlendirmeleri de bulunmaktadır.

• **YAPITLAR (başlıca):** *Philosophical Analysis*, 1950; ("Felsefe Çözümlemeleri"), *Philosophy in America*, 1954, ("Amerika'da Felsefe"), *The Importance of Language*, 1962, ("Dil'in Önemi"), *Critical Thinking*, 1946, ("Eleştirel Düşünce"), *Language and Philosopy*, 1949, ("Dil ve Felsefe"), *Problems of Analysis*, 1954, ("Çözümleme Sorunları").

BLACKETT, Patrick Maynard Stuart
(1897-1974)

İngiliz fizikçi. Sis odası fotoğraflarından yararlanarak kozmik ışınlar konusunda yaptığı araştırmalarla tanınmış, yöneylem araştırmasının geliştirilmesinde önemli rol oynamıştır.

17 Kasım 1897'de Londra'da doğdu. 20. yy'ın en önemli bilim adamlarından biri olan Blackett, önce bir deniz subayı olarak yetiştirildi. 13 yaşındayken Dartmouth Askeri Lisesi'ni bitirerek Osborne Deniz Harbokulu'na girdi, ancak 1914'te I. Dünya Savaşı'nın çıkması üzerine öğrenimi yarım kaldı. Falkland Adaları ve Jütland deniz savaşlarına katıldı. Savaştan sonra, öğrenimi yarım kalan diğer subaylarla birlikte Cambridge Üniversitesi'ne gönderildi. 1919'da askerlikten ayrılarak fizik öğrenimi yapmayı seçti. 1921'de lisans derecesini aldıktan sonra aynı yıl Lord Rutherford'un yanına girerek Cavendish Laboratuvarı'nda bilimsel yaşamına başladı.

Rutherford'un Blackett'e verdiği ilk problem sis odası tekniği ile azot çekirdiğinin hızlı alfa parçacıklarıyla parçalanmasını incelemekti. 1924 yılına değin yaklaşık yarım milyon fotoğraf çekerek bunlardan sekizinde başkalaşım (transmütasyon) olayını görüntülemeyi başardı. 1924-1925 yıllarında Göttingen Üniversitesi'nde Franck'la çalıştı, daha sonra Cambridge'e döndü. 1932 yılında İtalyan fizikçi G.S.Occhialini ile birlikte Wilson sis odası ve rastlaşık sayım tekniklerini birleştiren otomatik bir aygıt geliştirerek kozmik ışınların kendi resimlerini çekmelerini sağladılar.

Blackett 1933 yılında Royal Society üyeliğine seçildi. Aynı yıl fizik profesörü olarak Londra Üniversitesi'ne, 1937'de de Manchester Üniversitesi'nde W.L.Bragg'dan boşalan Langworthy profesörlüğüne atandı ve burada kısa zamanda önemli bir kozmik ışınlar araştırma merkezi kurdu.

1935 yılından başlayarak ülkesinin hava saldırılarına karşı savunma problemi ile yakından ilgilendi; bu amaçla radarın geliştirilmesine katkısı oldu. Churchill'in iktidara gelmesi üzerine Blackett'in bilimsel danışman olarak etkisi bir ara azaldıysa da, II. Dünya Savaşı'nın başlaması üzerine giderek daha önemli projelerin yönetimine getirildi. 1940 başlarında Uçaksavar Savunma Komutanlığı'nın bilimsel danışmanlığını yaptığı gibi, 1941'de Kıyı Savunma Komutanlığı'nda kurulan Yöneylem Araştırma Grubu'na katılarak Alman denizaltılarına karşı yürütülen savaşı, ağır bombardıman uçaklarının, konvoyların savunulması gibi konuları inceledi.

Blackett 1940 yazında atom silahlarının geliştirilmesi amacıyla kurulan Maud komitesine seçildiğinde, İngiltere'nin tek başına atom bombası geliştirmesi görüşünü desteklemeyerek, ABD ile işbirliği görüşünü benimsedi. 1945 Ağustosu'nda Atom Enerjisi Danışma Komisyonu'na seçilince de, atom silahlarının sınırlandırılması ve uluslararası kontrol altına alınması görüşlerini savundu. Bu amaçla 1948'de

yayımladığı *Political Consequences of Atomic Energy* ("Atom Enerjisinin Siyasal Sonuçları") adlı kitabı, gerek İngiltere gerekse ABD'nde tepki ile karşılandı; görüşlerinin Sovyetler'inkine yakın olduğu ileri sürülerek 16 yıl süreyle hükümet danışmanlığından uzaklaştırıldığı gibi bir süre de ABD'ye girmesine izin verilmedi.

1945 yazında yeniden Manchester Üniversitesi'ndeki görevine döndüğünde güçlü bir araştırma grubu kurdu. Bu grup sayıcılarla kontrol edilen sis odaları kullanarak kozmik ışınlarda yeni parçacıklar aradı. 1947 yılından başlayarak radyoastronomi ve yıldızlar arasındaki manyetik alanla da ilgilendi. 1948 yılında sis odası metodunu geliştirmesi ve bu yöntemle kozmik ışınlar ve çekirdek fiziğindeki buluşları nedeniyle Nobel Fizik Ödülü'nü aldı. Blackett'e ayrıca Kraliyet, Copley ve ABD Liyakat madalyalarının yanı sıra çeşitli ödüller ve yirmiden fazla onursal doktar unvanı verilmiştir.

1953'te Londra'da Imperial College'a fizik profesörü olarak atandı. 1965'te bu görevinden emekliye ayrılmakla birlikte ölümüne değin Emeritus Profesör ve araştırma yöneticisi olarak akademik çalışmalarını sürdürdü. 1947'de Nehru'nun çağrısı üzerine Hindistan'ın bilimsel danışmanlığını üstlendi ve bundan sonraki 20 yıllık bir sürede bu ülkeyi sık sık ziyaret

Yöneylem Araştırması

Nicel olarak ifade edilebilen yönetim problemlerine bilimsel metodun uygulanması yöneylem araştırmasının temelidir. Bu tür problemler, insan gücü, makine, para, malzeme ve bilgi gibi birçok öğeyi birleştiren, genellikle büyük ve yönetimi güç kuruluşların belirli bir amaca yöneltilmesinde ortaya çıkar. İşletme, sanayi, yönetim ve savunma konuları yöneylem araştırmasının en geniş uygulama alanlarıdır. Bu amaçla kullanılan en yaygın teknik, ilk bakışta görülmesi zor bile olsa sistemin belirli bir düzeni olduğunu kabul ederek bu düzeni tanımlamaktır. Sistemin düzenini tanımlamak amacıyla geliştirilen matematik modelinde değişik alternatiflerin sonuçları incelenir; bunlardan hangisinin arzu edilen sonucu en iyi bir şekilde gerçekleştirdiği belirlenir (eniyileştirme yöntemi).

Yöneylem araştırması kişiliğini ilk kez II. Dünya Savaşı'ndan hemen önceki yıllarda İngiltere'de bulmuştur. Bawdsey Araştırma Merkezi yönetmeni A.P. Rowe'ın 1937'de bilim adamları ile askeri önderleri bir araya getirerek radarla alınan verileri bilimsel bir şekilde değerlendirmelerini sağlamasıyla başlayan bu çalışmalar iki yıl sonra Hava Kuvvetleri Komutanlığı'nı, radarlarla veri toplama, veri değerlendirme ve sonuçları savunma sistemlerine iletmeyi en kısa zamanda sağlayan bir sistem geliştirme projesine yöneltmiştir. İngiltere, hava savaşı sırasında Alman uçaklarına karşı kullanılan en iyi stratejiyi bu yöntemle saptamıştır. Blackett 1940'ta bu alanda önce bilimsel danışmanlık yapmış, 1941 Martı'nda da Deniz Kuvvetleri'nde üç ay sonra da Hava Kuvvetleri'nde kurulan yöneylem araştırma gruplarına katılmıştır.

Blackett'in 1941 tarihinde yayımladığı bir bildirge yöneylem araştırmalarının ABD'de de yayılmasına neden olmuştur. Bu ülkenin Savunma Araştırma Grubu başkanı James B. Conant, Blackett'in grubu ile yakın bir işbirliği yapılmasını sağlamış, bunun sonucunda Amerika'da ilk Yöneylem Araştırma Grubu 1942'de kurulmuştur. Kantoroviç, Marshall Wood, George Dantzig ve arkadaşları, geliştirdikleri doğrusal programlama yöntemiyle ordunun ikmal, bakım, uçaksavar ve denizaltı savunması gibi sorunlarını eniyileştirme problemleri haline getirerek çözmüşlerdir.*

Savaştan sonra benzer yöntemler sivil örgütlerin yönetimine de uygulanmıştır. 1949'da Chicago'da toplanan bir konferansa katılan iktisat, matematik, istatistik uzmanları ve yöneticiler kaynakların en iyi şekilde kullanılması yöntemini tartışmışlardır. Rekabet, teknolojik gelişme, otomasyon, vb. gibi yeniliklerin getirdiği problemler 1950'lerde yöneylem araştırmasının yaygın olarak kullanılmasına neden olmuştur. 1951 ve 1955 yıllarında bu konu ile ilgili iki konferans daha toplanmış, yine bu sıralarda otomatik bilgi işlem sistemlerinin kurulması elle çözülemeyecek karmaşıklıktaki modellerin incelenmesine olanak tanımıştır. 1970'li yıllarda ise yalnızca lineer fonksiyonlarla ifade edilen doğrusal programlamanın yanı sıra daha genel fonksiyonlarla ifade edilen doğrusal olmayan programlama, fonksiyonel (dinamik) ve istatistiksel programlama teknikleri geliştirilmiş, böylece daha genel modellerin incelenmesi sağlanmıştır.

Yöneylem araştırmalarının en önemli özellikleri, inceleme konusunun tüm bir sistem olarak ele alınarak sistemin eniyileştirilmesi amacıyla disiplinlerarası bir yaklaşıma önem verilmesi, bilimsel metodun uygulanması ve incelenen sistemin matematiksel bir modelinin kurulmasıdır. Yöneylem araştırmalarının en yararlı olduğu durumlar, nitelikleri tümüyle bilinmeyen ya da değişken birçok etkenin bulunduğu sistemlerle, değişik amaçları olan kişi ve grupların belirli bir hedefe doğru çalışmalarına ilişkin problemlerdir. Bu yöntemin kullanıldığı problemler arasında kaynak tahsisi, bekleme, sıralama, iş akışı, ulaşım, rekabet, stok-kontrol, gibileri yer alır.

etti. 13 Temmuz 1974'te Londra'da öldü.

Blackett'in gerek bilimsel gerekse siyasal alanda önemli katkıları vardır. Bilimsel alandaki en önemli iki katkısı, birbirinden apayrı iki konu olan kozmik ışınlarını sis odası aracılığıyla incelenerek yeni parçacıkları bulması ve yöneylem araştırmasının geliştirilmesine yönelme çalışmalarıdır. Bunlara ek olarak başta radar olmak üzere birtakım teknolojik gelişmelere katkıda bulunmuş, jeomanyetizma konusunda çalışmalar yapmıştır.

Rastlaşık sayım yöntemi

Kozmik ışınlar dünyaya uzaydan gelir; evrendeki en yüksek enerjili olayların sonuçları bu ışınlar yardımı ile irdelenmektedir. Blackett ve arkadaşları kozmik ışınların incelenmesinde yararlandıkları sis odasında yalnızca önemli olayların fotoğrafını çekebilmek için yeni bir yöntem geliştirdiler. Bu amaçla, sis odasının çevresine yerleştirdikleri Geiger-Müller (ya da parıldama) sayıcıları, kozmik ışın parçacıklarını saptayıp birlikte sinyal verdikleri anlarda fotoğraf çekiliyordu. Bir anlamda parçacıkların kendi kendilerine "poz vermelerini" sağlayan bu rastlaşık sayım tekniği çeşitli deneylerde başarı ile uygulanmaktadır. Böylelikle önemli bir olay olmadıkça fotoğraf çekilmesi ve bu fotoğrafın incelenmesi için zaman kaybı önlenmektedir. Gerek bu teknik, gerekse eldeki belki en ucuz ve en yüksek enerjili (ancak biraz da kaprisli) bir laboratuvar olan kozmik ışınlarda yeni parçacıkların araştırılması önemli bir yeniliktir. Nitekim Blackett'in bu yolla gerçekleştirdiği çok önemli iki buluş, elektron-pozitron çiftinin deneysel olarak yaratılıp yok edilmesiyle, kozmik ışınlarda yeni parçacıkların varlığını saptamasıydı.

Elektorn-pozitron çifti Dirac tarafından 1928'de kuramsal olarak öngörülmüş ve nitekim 1932 ilkbaharında pozitron (pozitif elektron) C.D.Anderson tarafından sis odası tekniğiyle keşfedilmişti. Blackett ve Occhialini Anderson'ın bu bulgusunu doğruladıkları gibi, kozmik ışınlarda elektron ve pozitronun "sağanaklar halinde" yaklaşık olarak eşit sayılarda bulunduğunu da gözlemlediler. Bu gözlem pozitronların dünya üzerindeki doğal maddede yer almadıkları gerçeği ile birleşince, gamma ışınlarının (fotonların) bir elektron-pozitron çifti yaratmak suretiyle maddeleştikleri sonucuna vardılar. "Çift yaratma" olarak adlandırılan bu olayın karşıtı bir elektronla bir pozitronun birbirlerini yokederek gamma ışını yaymalarıdır. Blackett ve arkadaşları bu olayı da gözlediler. Bütün bu sonuçlar Dirac kuramının deneysel gerçeklemesi niteliğindeydi.

Kozmik ışınlarda yeni parçacıkların aranması II. Dünya Savaşı'ından sonra önem kazandı; ilk iki yeni parçacık 1947 yılında Manchester'da Rochester ve Butler tarafından bulundu. Bu parçacıklar, 10^{-10} saniyelik bir sürede daha hafif parçacıklara dönüşen, biri yüklü öteki de yüksüz iki parçacıktı. Birkaç yıl sonra C.D.Anderson bu buluşu doğrulayacak, çekirdekte normal olarak yer almayan bu parçacıklar, acaip (strange) parçacıklar ailesinin ilk iki üyesi olacaktı. Daha sonra Pirene dağlarındaki bir gözlemevine yerleştirilen bir sis odasında protondan daha ağır yeni bir parçacık bulundu. Kaskad parçacığı adı ile anılan bu parçacığın ilginç özelliği bir pi-mezonuyla yine protondan ağır bir ikinci parçacığa; bu ikinci parçacığın da bir proton ve bir pi-mezonuna bozulmasıydı.

Blackett'in yer manyetikliğe ilişkin çalışmaları II. Dünya Savaşı'ndan sonraya rastlar. 1948 yılında kozmik ışınların uzaydaki dağılımına uzaydaki manyetik alanların neden olabileceğini düşündü. Dünya ve güneşin manyetik alanları yaklaşık olarak açısal momentumlarına orantılı idi. Blackett, Babcock'un 78 Virginis yıldızındaki manyetik alanı ölçmesi üzerine daha önce Schuster tarafından ortaya atılmış olan, dönen cisimlerin dönme nedeniyle birer manyetik alan yarattıkları hipotezinin uzaydaki manyetik alanların kaynağını açıklayabileceğini ortaya attı. Bu hipotezi sınamak için de manyetik alanları 10^{-10} gauss duyarlılığında ölçebilen bir ölçüm aracı geliştirerek dönen kürelerde bir manyetik alanın oluşmasını araştırdı; 1951'de böyle bir manyetik alanın oluşmadığı sonucuna vardı. Bunun üzerine manyetik alan ölçülerini, kayaların manyetik alanını ölçmek için kullanarak bugünkü İngiltere'nin 150-200 milyon yıl önce Ekvator civarında bulunduğunu kanıtladı. Bu ölçümler başka ülkelerde de yapılan benzer ölçümlerle birleştirilerek, kıtaların kayması hipotezini destekleyen sonuçlara varıldı.

Blackett'in atom enerjisinin barışçı amaçlarla kullanılması, atom silahlarının sınırlandırılması ve uluslararası denetim altında tutulması, gelişmekte olan ülkelerin sorunlarının ucuz teknoloji transferi ile çözülebileceği konularındaki görüşleri başlangıçta tepki ile karşılanmış, ancak uzun dönemde bu görüşlerin dikkatli ve stratejik bir analizin sonucu olduğu kabul edilmiştir. Bilim ve teknolojinin insanlığa en iyi hizmet verecek şekilde kullanılması için Blackett olanca gücü ile hizmet etmiş, bu nedenle gerektiğinde azınlıkta kalmayı ve tepki ile karşılanmayı göze alarak mücadele etmekten ve etkinliğini kullanmaktan kaçınmamıştır.

- **YAPITLAR (başlıca):** *Military and Political Consequences of Atomic Energy*, 1948, ("Atom Enerjisinin Askeri ve Siyasal Sonuçları"); *Atomic Weapons and East-West Relations*, 1956, ("Atom Silahları ve Doğu-Batı İlişkileri"); *Studies of War, Nuclear and Conventional*, 1962, ("Nükleer ve Klasik Savaş Üzerine İncelemeler"); *The Gap Widens*, 1969, ("Uçurum Derinleşiyor").

- **KAYNAKLAR:** *Biographical Memoirs of Fellows of the Royal Society*, 1975.

- **BAKINIZ:** C.D.ANDERSON, AUGER, BOTHE, DIRAC, MILLIKAN, C.T.R.WILSON.

BLACKSTONE, William
(1723-1780)

İngiliz hukukçu. Üniversitelerde İngiliz hukukunun ders olarak okutulmasını sağlamıştır.

10 Temmuz 1723'te Londra'da doğdu, 14 Şubat 1780'de Wallingford'da öldü. Oxford Üniversitesi'nde öğrenim gördükten sonra burada İngiliz hukuku üzerine dersler verdi. 1758'de yine Oxford Üniversitesi'nde İngiliz hukuku dalının ilk profesörü oldu.

1759-1769 arasında hazırladığı dört ciltlik *Commentaries on the Laws of England* ("İngiltere Yasaları Üstüne Görüşler") adlı kitabı, İngiliz yasalarının açıklamalarıdır ve verdiği dersleri kapsar. 1768-1770 arasında parlamento üyesi oldu. 1770-1780 arasında da on yıl süreyle Temyiz Mahkemesi yargıçlığı yaptı. *Magna Carta*'nın yeni bir basımını hazırlamıştır.

Blackstone, Oxford ve Cambridge Üniversitelerinde okutulan Roma hukukunun yanı sıra İngiliz hukukunun da ders olarak üniversitelerde okutulmasını sağlamıştır. Böylece hukuk bir öğrenim alanı olma özelliğini kazanmıştır. Sistematik ve kuramsal incelemeyi olanaklı kılan eğitim düzenlemesiyle İngiliz hukukunun sadece geçmişini, birliğini, temellerini öğretmekle kalmamış, bu hukukun tarih felsefe ve siyaset bilimleriyle ilişkisini de kurmuştur.

Commentaries adlı kitabı, İngiliz hukukunun Roma hukuku ve Kıta Avrupa'sında geçerli olan hukuk ile karşılaştırılmasını sağlamıştır. O zamana kadar varlığını karmaşık bir biçimde sürdüren İngiliz hukukunu, anlışılır ve kullanılır bir duruma sokmuştur.

Blacktone'un yerleşmiş gelenek ve göreneklerin değeri üzerinde ısrarla duruşu ve hukukun yavaş yavaş geliştiği görüşü, onu 19. yy'da egemen olan tarihçi görüşün, özellikle de Savigny'nin öncüsü yapar.

Blackstone'un görüşleri faydacı hukuk reformu akımında ve Analitik Okul'un kurulmasında da yardımcı olmuştur. Blackstone'un amacı eleştirel bir hukuk bilimi kurmak yerine varolan hukuk sistemini kavrayabilen ve yeterli açıklamalar yapabilen kişiler yetiştirmekti. Ele alınan konuların yaygın toplumsal yararı olduğunu düşünür, kitabını bilimsel bir incelemeden çok, "sokaktaki adam" için bir elkitabı olarak görürdü. Doğal hukuk ve pozitif hukuk arasındaki ayrım üzerinde duran Blackstone doğal bir hukukun varolduğunu savunur ve doğal hukukun ilkeleriyle uyuşmayan bir pozitif hukukun hukuk olarak ele alınamayacağını ileri sürmüştür.

Blackstone'un görüşleri, Amerika'da hukukun ve kurumların gelişmesinde etken oldu. Amerikan Bağımsızlık Hareketi öncesinde kitabının yaptığı etki İngiliz hukukunun kolonilerde yerleşmesinde önemli rol oynadı.

Blackstone'un hukuk felsefesi ve siyaset felsefesi ile ilgili görüşlerinin ve çalışmalarının büyük bölümü Pufendorf, Locke ve Montesquieu'nün etkisini taşır. Montesquieu'nün erklerin ayrımı ilkesini kabul etmesi, İngiliz hukukuna ve siyasal yaşamına uygun olup olmadığı incelenmeden yapılan bir yakıştırma olarak değerlendirilir. Bazı görüşleri, özellikle de hukuk ve yönetim üzerine görüşleri, 18. yy'da Avrupa'da oluşan hukuki ve siyasal hareketlerden etkilenmiştir. Çağının başka yazarları gibi o da hukuk ve ahlak bilimini birbirine karıştırmıştır.

Blackstone'a göre, yaratılmış varlıklar arasında sadece insan, akıl ve özgür istem ile donatılmıştır. Bu yüzden de diğer yaratıklardan farklı olarak kutsal yasaların bilincinde olabilir ve onlara uyup uymamaya karar verebilir. Blackstone doğal haklardan yanaysa da, insanın üstünlüğünü, onun aklının gücünü, isteminin niteliklerini göz önünde tutmaktadır.

Blackstone'un önemi, kuramsal olarak ortaya koyduklarından çok eylem olarak gerçekleştirdiklerindedir. Parlamenter sistemin üstünlüğünü savunarak İngiltere'de meşrutiyet düşüncesinin yaygınlaşmasında etkili olmuştur. Hapishane reformu hareketinin öncülüğünü yapmıştır. Bazı teknik alanlarda, örneğin sözleşme yasaları konusunda düşünceleri, çağdaşlarından daha ileridir.

Blackstone yaptığı işi felsefi bir sistem kurmaktan çok eğitsel bir reform yapmak olarak görmüştür.

• **YAPITLAR (Başlıca):** *Commentaries on the Laws of England*, 4 cilt, 1765-1769, ("İngiltere Yasaları Üstüne Görüşler").

BLACQUE, Alexandre
(1797-1837)

Fransız gazeteci. İzmir ve İstanbul'da yayımladığı gazetelerde Avrupa'ya karşı Osmanlılar'ın haklarını savunmuştur.

Paris'te doğdu, Malta'da öldü. Avukat olan babası 1789'da Fransız Devrimi sırasında Kral XVI. Louis'yi savunduğu için Fransa'da barınamayarak Osmanlı Devleti'ne sığınmış ve İzmir'e yerleşmişti.

Osmanlılar arasında Blak Bey adıyla tanınan Alexandre Blacque da hukuk öğrenimi görmüştü. İzmir'deki Fransız tüccarların çıkarlarını koruduğu için onların güvenini kazanmış, 1821'de İzmir'de Roux adlı Fransız'ın çıkardığı *Le Spectateur Oriental* gazetesine yazılar yazmıştı.

Bir süre sonra satın aldığı bu gazetede bağımsızlık amacıyla Ege adalarında geniş çaplı eylemlere girişen Yunanlılar ile onları destekleyen Fransa, İngiltere ve Rusya'ya karşı yoğun eleştiriler yöneltti. Ekim 1827'de bu eleştiriler nedeniyle gazetesi bir ay kapatıldı. Aralık 1827'de bu üç devletin Osmanlı Devleti ile ilişkilerini keserek elçileri ülkeyi terkettiğinde, İzmir'deki Fransız çıkarlarını korumakla görevlendirilen Hollanda konsolosu basımevine el koydu.

Blak Bey, Ocak 1828'de haftalık *Courrier de Smyrne* gazetesini yayımlamaya başladı. Bu gazetede de Osmanlılar'ı savunuyor, Yunanlılar'a ve Ruslar'a sert bir dille çatıyordu. Ağustos 1830'da Ruslar'ın Osmanlı Devleti'ne yaptığı sürekli başvurular sonucu gazete hakkında soruşturma açıldı. Fransız elçiliği de Blak Bey'i gazetesini kapattırmakla tehdit etti. Durumu yakından izleyen II. Mahmud araya girerek, Osmanlı Devleti adına resmi bir gazete çıkarmak üzere Blak Bey'i İstanbul'a çağırdı (1831). Bunun üzerine Blak Bey basımevini İstanbul'a taşıdı ve yarı resmi nitelikteki *Le Moniteur Ottoman* gazetesini çıkarmaya başladı.

Osmanlı Devleti'nin siyasi durumunu yabancılara anlatmayı amaçlayan bu gazete, resmi nitelikteki *Takvim-i Vekayi*'deki yazıların Fransızca çevirilerinin yanı sıra Osmanlı yönetiminin siyasi görüşlerini de yansıtıyordu. Blak Bey, gösterdiği yararlıklar nedeniyle II. Mahmud tarafından ödüllendirilirken

Avrupa devletlerinin de tepkilerine hedef oldu.

Le Moniteur Ottoman'daki görevini sürdürürken hastalanan Blak Bey, tedavi için Fransa'ya giderken Malta'da öldü. Ölümünün gerçek nedeni açıklığa kavuşmadı.

Ölümünden sonra, oğlu Edouard Blacque'ın (1825-1895) eğitimini Osmanlı Devleti üstlenmiş ve Edouard Blacque Osmanlı Devleti'nin ABD elçisi olmuştur.

BLAINE, James Gillespie
(1830-1893)

ABD'li siyaset ve devlet adamı. İlk Uluslararası Amerika Birliği Konferansı'nın gerçekleşmesinde önemli rol oynamıştır.

31 Ocak 1830'da Pennsylvania'da West Bronsville'de doğdu. 27 Ocak 1893'te Washington'da öldü. Yerel bir yöneticinin oğluydu. Washington Koleji'ni bitirdikten sonra girdiği Western Military Institute'daki (Batı Askeri Enstitüsü) öğrenimini yarıda bıraktı. Daha sonra hukuk eğitimi gördü. 1854'te Maine Eyaleti'ne yerleşti.

Cumhuriyetçi Parti'yi destekleyen *Kennebec Journal*'da yayın yönetmeni, daha sonra Maine Eyaleti'nde Whig Partisi'nin en etkili taraftarı *Portland Advertiser* adlı gazetede yönetici olarak çalıştı. Maine Eyaleti'nde yeni örgütlenen Cumhuriyetçi Parti'nin 1856'da yapılan ilk ulusal kongresine katıldı. 1858'de Eyalet Meclisi'ne, 1862'de ABD Temsilciler Meclisi'ne seçildi. 1868'de Meclis sözcüsü oldu, konuşma yeteneğiyle çok sayıda taraftar topladı.

Cumhuriyetçi Parti'nin 1876'da yapılan Ulusal Kongresi'nde Parti'nin başkan adaylarından biriydi. Ancak kongre öncesinde adının bir yolsuzluk olayına karıştığı açıklanınca, başkan adaylığını 25 oyla Rutherford B.Hayes'e kaptırdı. Seçimlerden hemen sonra senatoda boşalan bir yere atandı, daha sonraki seçimleri kazanarak bu görevi bir dönem daha sürdürmeye hak kazandı. 1880 başkan adaylığı seçimlerinde de başarılı olamadı. Senato'daki görevinden ayrıldı, dışişleri bakanlığına getirildi.

Bu görevi sırasında Kuzey ve Güney Amerika ülkeleri arasında gerilimi azaltmak ve Monroe Doktrini'ni güçlendirmek için Amerika kıtası ülkeleri arasındaki uzlaşmazlıkların hakemlik yoluyla çözülmesini öngören bir sistem planladı. 1881'de Batı Yarımküre'deki savaşları önlemek için Amerika Birliği Konferansı'nın toplanması gerektiği görüşünü yineledi. Bu düşünce Pan-Amerikan hareketin başlangıcı oldu. Başkan Garfield 1881'de öldürülünce Blaine görevinden ayrıldı, bu düşünceleri ondan sonra gelen bakan da benimsedi.

1884'te Cumhuriyetçi Parti'nin başkan adayı seçildiyse de o yıl başkanlığı Demokrat aday Grover Cleveland kazandı. 1889'da Cumhuriyetçi Parti'nin adayı başkan seçilince Blaine yeniden dışişleri bakanı oldu. İlk Uluslararası Amerika Devletleri Konferansı'nın genel sekreterliğini üstlendi. Konferansta ülkeler arası ikili anlaşmalar yapılması ilke olarak benimsendi. Blaine'in hakemlik ve gümrük birliği kurulmasına ilişkin önerileri kabul görmedi. Blaine, Güney Amerika ülkeleriyle ticaretin artması yönünde de çalışmalar yaptı.

1892'de dışişleri bakanlığı görevinden ayrıldı. Cumhuriyetçi Parti'nin başkan adayları arasına girmeyi umuyordu, ancak bu gerçekleşmedi.

İyi ve kötü kavramı

BLAKE, William
(1757-1827)

İngiliz ressam ve şair. Şiirde imgelemin rolünü ön plana çıkarmasıyla ve Fransız Devrimi'ni, Amerikan Bağımsızlık Savaşı'nı destekleyen radikal görüşleriyle İngiliz Romantik Okulu'nun hazırlayıcılarından olmuştur.

28 Kasım 1757'de, Londra'da doğdu. Babası orta halli bir çorap imalatçısıydı. Tipik bir orta sınıf ailesi içinde büyüdü. Okula gitmedi ve ilk bilgilerini annesi ile babasından aldı. Yetişme çağında Londra büyük bir metropol haline gelme sürecindeydi ve yaşadığı yer Londra'nın en kentleşmiş bölgelerinden biri olan Piccadilly yöresiydi. Ailesi yerleşmiş kiliseye karşı olan bir protestan grubun üyesiydi. Blake vaftiz edilmesine karşın sıkı bir dinsel eğitim görmedi. Çocukluğundaki bu dinsel serbestlik, sonradan mistik ve tümtanrıcılığa yaklaşan görüşlerinin oluşmasında önemli bir rol oynadı.

On yaşındayken bir çizim okuluna gitmeye başladı. Bu dönemde ressam olmak için büyük bir istek duyuyordu. Bir süre sonra, William Ryland adında, çok beğenilen bir gravürcünün yanına çırak olarak girdi. Ancak bu ustadan pek hoşlanmadığı için onun yanından ayrılarak James Basire'in çırağı oldu. Basire'in resim anlayışı oldukça klasik ve modası geçmekte olan bir anlayıştı. Yaşamı boyunca özellikle teknik bakımdan bu ustanın etkisinden kurtulamadı. Hiçbir zaman başarılı bir gravürcü olmamasında bu dönemde gördüğü modası geçmiş gravür eğitiminin rolü büyüktür. 1778'de Londra'da oluşmaya başlayan radikal bir aydın çevreye katıldı. Bu çevrenin önde gelen liberal ve cumhuriyetçi kişileri arasında Swedenborg'un oluşturduğu mistik tarikatın bir üyesi olan John Flaxman da vardı. Amerikan kolonilerindeki, yerleşik kilise düzenine karşı çıkan protestan eğilimlere yatkınlık duyan ve İngiliz hükümetinin bu kolonilere karşı uyguladığı baskıcı siyaseti eleştiren bu grup, rahip Anthony Matthew'nın ve radikal yayıncı Joseph Johnson'un evlerinde sürekli toplantılar düzenliyordu. Blake ilk şiir kitabı olan *Poetical Sketches*'i ("Şiir Karalamaları") rahip Matthew ve John Flaxman'ın yardımıyla yayımladı. *Poetical Sketches* yazarın yirmi yaşından beri yazdığı şiir denemelerini içeriyordu.

1779'dan sonra resim çalışmalarını Krallık Akademisi'nde sürdüren Blake, 1782'de Catherine Sophia Boucher ile evlendi. Evlendiklerinde okuma yazma

bile bilmeyen karısının eğitimi ile kendisi ilgilendi; bir süre sonra Catherine Blake şair ile birlikte Milton'ın *Paradise Lost*'unu ("Kayıp Cennet") okuyor ve şiirlerinin resimlenmesine yardımcı oluyordu. Blake 1784'te yeni şiirler yazmaya başladı. Bu şiirler 1789'da *Songs of Innocence* ("Masumiyet Şarkıları") adıyla ve şairin kendi desenleriyle yayımlandı. *Songs of Innocence* 1794'te Blake'in sonraki şiirlerini içeren *Songs of Experience* ("Olgunluk Şarkıları") ile birlikte yeniden yayımlandı. Şair bu ikinci kitabını da kendi resimlemişti. 1790-1793 arasında mistik ve tümtanrıcı görüşlerini bir düzyazı kitabıyla dile getirdi. *The Marriage of Heaven and Hell* ("Cennet ve Cehennemin Evliliği") adlı bu kitap, Swedenborg'un "iyi" ve "kötü"; "cennet" ve "cehennem" kavramlarını birbirine karşıt olarak tasarlayan mistik anlayışına bir cevaptı. Blake iyi ve kötünün aynı bütünün ayrılmaz parçaları olduğunu, genellikle "iyi" ile özdeşlenen uyum ve dinginliğin, "kötü" ile özdeşlenen enerji, eylemlilik ve mücadele kararlılığından ayrılamaz olduğunu savunuyordu.

► 1790'lı yıllarda Blake uyaksız ve *İncil*'in King James çevirisinin ölçüsünde bir şiir biçimi geliştirdi. Bu türde yazdığı *The French Revolution* ("Fransız Devrimi") adlı uzun şiirinin 1791'de basılması bekleniyordu, ancak yayıncı Joseph Johnson, son anda, Blake'in o güne dek yazdığı en "siyasal" şiir olan bu kitabı yayımlamaktan vazgeçti. Joseph Johnson, Blake'den başka, William Godwin, Mary Wollstonecraft ve Thomas Paine gibi radikal yazarların da yapıtlarını basıyordu. Ancak İngiliz hükümetinin bu çevreye karşı baskısını artırması, yayıncının daha temkinli davranmasına yol açmıştı. Nitekim 1791'de basılmasından vazgeçilen kitaplar arasında Blake'in şiiriyle birlikte Thomas Paine'in *Rights of Man*'inin ("İnsan Hakları") ikinci cildi de vardı. Fransız Devrimi'ne tutkulu bir sempatiyle yaklaşan çevreler için İngiltere'nin Fransa ile savaşa girmesi önemli bir darbe oldu. Blake'in yazılarının tonu giderek güncel siyasetten uzaklaştı ve bir kıssa havasına büründü.

Savaşla birlikte gelen enflasyon ve iktisadi bunalım, gravür satışlarını da engelledi. Uzun bir süre iktisadi sıkıntı içinde kalan Blake, 1800'de Sussex yakınında Felpham'da yaşayan William Hayley ile birlikte çalışmak için, onun yanına taşındı. Bu olayı izleyen üç yıl, onun Londra dışında yaşadığı tek dönemdir. Kötü bir şair saydığı Hayley'in koruyuculuğu altında yaşamak Blake'e çok güç geldi. 1803 Ağustosu'nda evinin bahçesine giren ve kendisine hakaret eden bir askeri dövmesi ve bu yüzden hakkında soruşturma açılması, Blake'in Londra'ya dönme kararını çabuklaştırdı.

Londra'da şiir ve resim alanlarında yaşamının en kapsamlı ve iddialı yapıtlarını vermeye başladı.

1808'de *Milton* ve 1820'de de *Jerusalem* ("Kudüs") adlı kitaplarını tamamladı. Bu iki şiir kitabıyla dünya görüşünü düzenli bir bütün halinde sunmayı başarıyordu. Çocukluğundan beri kendisinde varolan ve tüm şiiriyle resimlerinde ortaya çıkan üstün düş gücü, bu son iki yapıtta kehanete varan bir anlatım biçimine ulaşmıştı. *Jerusalem*, "yeni bir toplum" düşünün en yetkin anlatımıydı.

1809'u izleyen yıllarda Blake bir ressam ve şair olarak çağı tarafından hemen hemen unutuldu. Gravür tekniğinin eksikliği, yaşamını kazanmak için yaptığı gravürlerin beğenilmesini engelliyordu. Şiirleri ise, romantik kuşağın büyük isimleri olan Wordsworth ve Coleridge'i büyük bir heyecanla karşılayan İngiliz halkını pek fazla etkilemiyordu.

Yaşamının son yıllarında resim alanında iki büyük çabaya girişti: 1825'te Dante'nin *Divina Commedia*'sını (İlahi Komedya) 1826'da da *İncil*'den "Eyub'un Kitabı"nı resimledi. Bu iki çalışması da fazla ilgi görmedi. 12 Ağustos 1827'de öldü.

Yaşadığı çağda hemen hemen hiç ilgi görmeyen şair, 19. yy'ın sonunda W.B. Yeats ve 20. yy'ın başında da T.S. Eliot tarafından üne kavuşturuldu.

İmgelem ve akıl karşıtlığı

Blake'in şiirinde ve resminde en ön planda olan özellik, onun engin düş gücü ve "gönül gözüyle görme" özelliğidir. Bu özellik onun naif, dürüst ve basit anlatımının temelini oluşturur. Kendisinden sonra gelen İngiliz romantik şairleri için çok önemli olan imgelemin akıl karşısında öne çıkarılması, ilk kapsamlı anlatımını Blake'de bulur. Birçok eleştirmen Blake'i bir "visionary" (kahin, düşgörücü) olarak tanımlamıştır. Bu tanımlamanın iki anlamı vardır: ◄ *Siyasal tutumu*
Birincisi, Blake'in çocukluğundan beri süren, gördüğü düşleri son derece ayrıntılı ve güçlü bir anlatımla yazıya ya da resme dökebilme özelliğiyle ilgilidir. İkincisi ise, insan toplumunun geleceği hakkındaki düşüncelerini bir kehanet biçiminde anlatmasıyla bağıntılıdır. Gerçi Blake bu anlatımı dinsel imgeler ve temalar çerçevesinde gerçekleştirmiştir; ancak son çözümlemede Blake'in kehanetleri, bir tanrıtanımaz olan romantik şair Shelley'nin gelecekteki toplum tasarımlarından çok farklı değildir.

Blake'e göre evren tek ve ayrılmaz bir bütündür ve iyi-kötü, masumiyet-günah, uyum-karmaşa gibi karşıtlıklar bu bütünün ayrılmaz parçalarıdır. Örneğin *Songs of Experience* içinde yer alan "Tyger" ("Kaplan") şiiri, masumiyet simgesi olan "kuzu" ile şiddet ve güç simgesi olan "kaplan"ın aynı Tanrı'nın yaratıkları olduğunu onun değişik ve karşıt yönlerini ifade ettiklerini anlatır. Tanrıyı evrenin bu karşıtlıkları içinde barındıran bütünlüğünde bulan Blake, bu görüşüyle tümtanrıcı bir anlayışa ulaşır. Özellikle çağdaşı olan Hıristiyan mistiği Swedenborg'un temsil ettiği iyi ve kötüyü karşılıklı dıştalayanlar olarak ele alan anlayışa karşı çıkar: Blake'te Şeytan, evrenin

şiddet, güç, enerji gibi dinamik öğelerinin temsilcisidir, bu yüzden mutlak bir "düşman" gibi ele alınamaz. Bunun gibi, "Melek" kavramı da Blake için eylemsizliği, hatta iki yüzlülüğü simgeleyen olumsuz bir çağrışım sağlar.

Evren yorumu

Blake, radikal tümtanrıcı görüşünün bir sonucu olarak, maddi dünyayı manevi dünya, yaşanan anı "öbür dünya" karşısında terketmeye karşıdır. Evreni oluşturan diyalektik karşıtlıklar bütünü, maddi dünya ve yaşanılan an için de bütün zenginlikleriyle geçerlidir ve bu yüzden de dönüştürülmeleri, daha iyi bir dünyanın yaratılması olanaksız değildir. Bu yaklaşım Blake'in çağının siyasi olaylarına duyduğu ilginin, devrimci hareketleri coşkuyla desteklemesinin bir sonucudur. Gerçi Blake Amerikan Bağımsızlık Savaşı'nın başarısının nasıl bir toplum düzeni getirdiğini yakından gözleyememiştir. Dahası çağdaşı olan romantikler gibi, Fransız Devrimi'nin Napoleon diktatörlüğüne ve yayılmacılığına dönüştüğünü izleyerek düş kırıklığına uğramıştır. Ancak bu iki mücadelenin de kendi düşlediği yeni toplum için bir ön koşul olduğu inancını hiçbir zaman yitirmemiştir. Blake yeni toplum düşünü özellikle *Milton* ve *Jerusalem* şiirlerinde dile getirmiştir, ancak varolan toplum yapısının eleştirisi önceki şiirlerinde de içkin olarak vardır. Sanayileşmeye ve onun getirdiği yoksulluğa ve yabancılaşmaya şiddetle karşı çıkışı, örneğin "London" şiirindeki kapkara Londra portresinde açıklıkla gözlenebilir. Blake'in önerdiği ya da kahinliğini yaptığı seçenek, *Jerusalem*'deki "Yeni Kudüs" anlayışında dile gelir. "Yeni Kudüs" mistik bir dille anlatılan bir ütopyadır. Üretim ve insan ilişkilerinde sanayileşmeden ve kentleşmeden uzaklaşma, doğal bir yaşam tarzına dönüş isteğini dile getirir. Blake'e göre bu yeni toplum biçimine salt toplumsal, siyasal ve iktisadi reformlar yoluyla değil, manevi ve tinsel bir arınma ve aydınlanma aracılığıyla varılabilir. Blake'in "aydınlanma" anlayışı kendi mistik diyalektik görüşünün bir gereği olarak akılcı ve imgeleme dayalı öğeleri yan yana barındırır. Ancak Blake, kendisini izleyecek olan romantikler gibi imgelem gücüne daha çok ağırlık tanımaktadır.

Resminin özellikleri

Blake'in bir ressam olarak kimliği de sınırsız düş gücünün temelinde ve tümtanrıcı anlayışının çerçevesi içinde oluşmuştur. Her türlü fiziksel, tinsel, ahlaksal ya da estetik baskıya karşı koyan sanatsal tavrıyla çağdaşları arasında özel bir yeri vardır. Akılcılığı ve maddeciliği düşüncesinden tümüyle dıştalamamakla birlikte, bu anlayışların egemen olduğu bir sanata karşıdır. Ona göre, ideal güzellik ancak kişinin yapısında bulunuyorsa sanatsal olarak gerçekleştirilebilir.

Resim anlayışını oluşturan ilgi alanları çeşitlidir: Elizabeth Çağı şiiri, Gotik dönem anıt mezarları, Michelangelo'nun yapıtları, antik kalıntılar ve *İncil*'in görsel tasarımı bunlar arasında sayılabilir.

Blake başlangıçtaki kitap resimlemelerinde John Flaxman ve John Hamilton Mortimer'ın neo-klasik üsluplarının etkilerini yansıtır. Ancak sanatı üzerindeki en büyük etki gençlik yıllarında incelediği Orta Çağ'a ait anıt mezarlardan gelir. Öte yandan, resimlerinde belirgin olarak gözlenen başka bir öğe de, Michelangelo ve 16. yy maniyeristlerinin biçimciliği ve bu maniyeristlere özgü olan *Figura Serpentinata*'yı (yılankavi insan figürü) çağrıştırır bir figür biçimleyiciliğidir. Düşeylemesine uzatılmış, aşırı kıvranmalar içindeki figürleri belli bir düzeyde korudukları iki boyutlulukları ve abartılmış hareketleri ile yapay bir etki oluştururlarsa da, bu etki figürlerin anlatım gücünü eksiltmez. Buna ek olarak, kesin ve katı çizgileri, acı renklerle bezenmiş ince suluboya yüzeyleri bütünleştiren üslubu biçimsel olarak Floransa Okulu geleneğini çağrıştırır. Aynı nedenle, Blake Pre-Raphaelite Okulu'nun da öncüsü sayılır.

Blake bağımsız yağlıboya ya da suluboya işler yapmak yerine, daha çok kitap resimleyicisi ve gravürcü olarak çalışmış bir sanatçıdır. Bu kitap resimleri Orta Çağ'daki ilk yetkin örneklerini yankılayan bir anlayışla, yazı ve resmin bütünleştirildiği görsel ve estetik bir bütün yaratır. Öte yandan, kendi yazdığı ve resimlediği kitaplar sanatının en kişisel ve özgün örneklerini oluşturur. Çoğunlukla akıl ile düşgücü arasındaki çatışma üzerine kurulan bu kitapları süsleyen resimlerin simgeciliği, kişisel, garip ancak o oranda da ciddidir. Ancak Blake'in kitap resimlerinin bu çocuksu ciddiyeti, çoğunlukla genellemelere ve akılcı çözümlemelere kapalı bir tutumu yansıtır.

• **YAPITLAR (başlıca): Şiir:** *Poetical Sketches*, 1783, ("Şiir Karalamaları"); *Songs of Innocence*, 1789, ("Masumiyet Şarkıları" 31 resim); *The Book of Thel*, 1789, ("Thel'in Kitabı" 8 resim); *Visions of the Daughters of Albion*, 1793, ("Albion Kızlarının Düşleri" 11 resim); *America: A Prophecy*, 1793, ("Amerika: Bir Kehanet" 18 resim); *Songs of Innocence and of Experience*, 1794, ("Masumiyet ve Olgunluk Şarkıları" 54 resim); *The Book of Urizen*, 1794, ("Urizen'in Kitabı"); *The Book of Ahania*, 1795, ("Ahania'nın Kitabı" 6 resim); *The Book of Los*, 1795, ("Los'un Kitabı" 5 resim); *The Song of Los*, 1795, ("Los'un Şarkısı" 8 resim); *Milton*, 1808, (50 resim); *Jerusalem*, 1820, ("Kudüs" 100 resim); *Tiriel*,(ö.s.), 1874. **Düzyazı:** *All Religions are One*, 1788, ("Bütün Dinler Birdir" 10 resim); *The Marriage of Heaven and Hell*, 1793, ("Cennet ve Cehennemin Evliliği"27 resim); *Europe: A Prophecy*, 1794, ("Avrupa Bir Kehanet" 18 Resim); *The Whirwind of Lovers*, 1824, ("Aşk Rüzgarı"), *A Vision of the Last Judgement*, (ö.s.), 1925, ("Bir Kıyamet Günü Düşü") **Kitap Resimleri:** G.A. Bürger, *Leonora*, 1796; E.Young. *Night Thoughts*, 1797, ("Gece Düşünceleri") *İncil*, 1805, (80 suluboya); R.Blair, *The Grave*, 1805, ("Mezar" 12 desen); J. Milton, *Paradise Lost*, 1808, ("Kayıp Cennet"); *The Canterbury Pilgrims*, 1808,("Canterbury Hacıları"); G.Chaucer'in *The Canterbury Tales'i* ("Canterbury Masalları") üzerine suluboya; *İncil*'den "Eyub'un Kitabı" üzerine 22 suluboya, 1826; Dante, *Divina Commedia*, 1825-1827, (İlahi Komedya, 102 Suluboya).

• **KAYNAKLAR:** J. Bronowski, *William Blake and the Age of Revolution*, 1965; D.V. Erdman, *Blake, Prophet Against Empire*, 1969; N.Frye, *Fearful Symmetry*, 1947; A.Gilchrist, *Life of William Blake*,1863; K.J. Raine, *Blake and Tradition* 2 cilt, 1969; M.Schorer, William Blake: *The Politics of Vision*, 1946.

• **BAKINIZ:** COLERIDGE, P.B. SHELLEY.

BLANC, Louis
(1811-1882)

Fransız siyaset ve devlet adamı. Reformcu Sosyalistler'dendir.

29 Ekim 1811'de Madrid'de doğdu. 6 Aralık 1882'de Cannes'da öldü. Babası Fransız, annesi İspanyol asıllıdır. Babası kralcı bir aileden gelir. Büyükbabası 1789 Devrimi'nde giyotinle idam edilmiştir. Babası Joseph Bonaparte döneminde (1808-1813), İspanya maliyesi ile ilgili genel müfettiş olarak görev yapmıştır. J.Bonaparte'ın devrilmesi ile Blanc'ın ailesi yoksulluk içine düşmüştü.

Blanc Paris'e 1830 Devrimi'nden sonra, Restorasyon Dönemi'nin başlangıcında geldi. Hukuk öğrenimi yaparak avukat oldu. 1830'da *Bon sens*'ı çıkararak bir yandan da gazeteciliğe başladı. Ardından *National*'ın yayımına girişti. 1839'da *La revue du Progrès*'yi çıkarmaya başladı. Aynı yıl bu dergide yayımlanan ve 1840'ta broşür olarak çıkarılan *Organisation du Travail* ("Emeğin Örgütlenmesi") adlı kitabında, düşünce ve tasarılarının ana çizgilerini açıklamış ve bu, ününün başlangıcını oluşturmuştur.

Sanayi devrimiyle birlikte yeni bir üretim ilişkileri düzeninin ortaya çıkmasıyla beliren sonuçların, her türlü sosyal korunmadan yoksun çalışan kesimler üzerinde, işsizlik ve yoksulluk gibi sorunları ağır bir biçimde duyurmaya başladığı o dönemde, Blanc düşünce ve önerileriyle, özellikle Parisli işçiler arasında etkili olmaya başlamıştı. Arayış içindeki Paris işçileri 1839'daki başarısız ayaklanmanın sonucunda Blanqui ve Barbès gibi önderlerinin hapiste bulundukları bir sırada, izleyebilecekleri bir önder olarak Blanc'ı buldular.

Blanc'ın işçilere sunduğu öneriler ve yeni bir toplum modeline yönelik çözüm yolları, Saint-Simon ile Fourier'nin düşüncelerinin bir uzlaşması niteliğindedir. Blanc bir yandan, Saint-Simon'un geliştirdiği devletin öncü ve yönetici rolüne ağırlık veren kuramdan esinlenmiş, diğer yandan oluşturduğu model içinde kendi kendisini yöneten "Toplumsal Atölyeler"e tanıdığı önem dolayısıyla, kooperatifçiliğin babası sayılan Fourier'nin etkilerini taşımıştır. "Toplumsal Atölyeler"in yanı sıra, "genel oy hakkı" ve "çalışma hakkı", Blanc'ın önerilerinde önemli bir yer tutar.

Louis Blanc 1847'de *La réforme* gazetesi çevresinde kümelenen gruba katıldı. Bunlar, İngiltere'deki Chartistler'in yanı sıra, o dönemde "demokrasinin fethi", genel oy hakkı için mücadele veren işçi hareketinin temsilcileri olarak anılan "Reformcular"dı. Blanc bu hareket çerçevesinde ve o dönemde moda olan yemekli açık hava toplantılarında ateşli bir konuşmacı olarak belirmişti.

II. Cumhuriyet

1848 Devrimi Blanc'a düşünceleri yönünde olanaklar sağlayan bir dönemin başlangıcı gibi görünmekteydi. Kral Louis Philippe'in yönetimine karşı Parisli işçilerin başını çektiği bu hareketin sonucunda, 24 Şubat 1848'de Fransa'da II. Cumhuriyet ilan edildi. Geçici Cumhuriyet Hükümeti'nde, sanayi burjuvazisinin temsilcileri çoğunluktaydı. Louis Philippe'in saltanatı yeni oluşan sanayi burjuvazisinin de tepkilerine yol açmış ve bu kesim, devrim sonrasında iktidar yapısında etkin bir yer kazanmayı başarmıştı. Şair Lamartine de bu kesimin temsilcilerinden biri olarak Geçici Cumhuriyet Hükümeti'nde yer almıştı. Hükümette işçilerin yalnızca iki temsilcisi bulunuyordu: İşçi önderlerinden Albert ve Louis Blanc.

Lamartine ve yandaşları, kendilerini iktidara getiren işçi sınıfından ürkmekte; ancak, Louis Blanc'ı işçi sınıfı önderlerinin en az tehlikelisi olarak görmekteydiler. Onların asıl kaygıları Blanqui gibi darbe yöntemini benimsemiş olanların başarıya ulaşmasıydı. Bu arada, Blanc'ı etkisizleştirmenin ve hatta ondan yararlanmanın yollarını aramışlar ve bulmuşlardır.

Luxembourg Komisyonu

Hükümet, Luxembourg Komisyonu adıyla bir komisyon oluşturmuştur. Başkanlığına Blanc'ın, yardımcılığına da Albert'in getirildiği bu komisyonun görevi, işçi sorunlarını araştırmak ve ne yapılması gerektiği konusunda hükümete rapor hazırlamaktı. Blanc'ın amacı, başta "Toplumsal Atölyeler" olmak üzere o zamana kadar savunduğu düşünce ve tasarılarını gerçekleştirmekte Luxembourg Komisyonu'ndan yararlanmaktı. Ancak herhangi bir mali olanak ve iktidar tanınmamış bulunan bu komisyonun gerçek bir etkinliğe sahip olmadığı, buna karşılık Blanc'ı hükümet işlerinden uzak tutmak ve muhtemel bir yeni devrim dalgasını önlemek amacıyla, işçi kitlelerini, sorunlarına çözüm bulunacağı beklentisi içinde ılımlılaştırmak yolunda işlev gördüğü anlaşılmıştır. Nitekim Blanc'ın kendisi de başlıca görevinin işçilerle işverenler arasında uzlaştırıcı rolü oynamak ve muhtemel grevleri önlemekten ibaret olduğunu görmüştür.

Bu arada, Blanc'ın muhaliflerinden Bayındırlık Bakanı E.T.Marie tarafından, Toplumsal Atölyeler'in bir karikatürü niteliğindeki "Milli Atölyeler"in uygulamaya konması, Blanc'ın büsbütün etkisini yitirmesine neden olmuştur. Öte yandan, Kralcıların, köylüler arasında, sorunlarının kaynağında Milli Atölyeler için yapılan harcamaların yattığı yolunda kilisenin yardımıyla yürüttükleri propagandalar da etkilerini göstermekte gecikmemiştir.

23 Nisan 1848'de Kurucu Meclis seçimlerini gizli Kralcılar ve sermaye yanlıları kazanmıştı. Blanc temsilci seçilmiş, ama hükümet dışında bırakılmıştı. -

Yeni hükümet ilk iş olarak 16 Mayıs'ta Luxembourg Komisyonu'nu dağıtmış, ardından da Milli Atölyeler'i kapatmıştı. Bu yüzden daha da büyüyen sorunlar, 23-26 Haziran 1848'de Paris'te yeni bir ayaklanmanın çıkmasına neden oldu. Ayaklanma General Cavaignac yönetimindeki birlikler tarafından kanlı bir biçimde bastırıldı. Blanc ayaklanmaya adı karıştığı için İngiltere'ye sığındı. Gıyaben sürgüne mahkûm edildi.

Sürgünde tarihsel araştırmalarını ve yayın çalışmalarını sürdüren Blanc, 1870'te II. İmparatorluğun çöküşünden sonra Fransa'ya döndü. Şubat 1871'de solun temsilcisi olarak Paris milletvekili seçilen Blanc, Komüncüler'e karşı bir tutum takındı ve Komüncüler'le Versailles hükümeti arasında arabulucu rolü oynamaya çalıştı. Enternasyonal'in Fransa'daki çalışmalarını yasaklayan bir yasayı destekledi. 1876'da yeniden milletvekili seçildikten sonra, bir yandan solculara karşı çıkarken, bir yandan da Komüncüler'in affı için önerge verdi ve affın çıkmasını sağladı.

Louis Blanc'ın sosyal düşünceleri ve eylem çizgisi şu noktalar içinde özetlenebilir:

"Çalışma Hakkı": Blanc herkesin iyi koşullarda ve yeterli bir asgari ücretle, çalışma hakkının devlet tarafından güvence altına alınmasını savunmuştur. Blanc, 1848'de II. Cumhuriyeti bir "Sosyal Cumhuriyet" yapma çabalarının bir parçası olarak, hükümet tarafından yayımlanan Şubat kararnamesinde "çalışma hakkı" ilkesinin yer almasını sağlamıştır. Blanc bu çabalarıyla bazı çağdaş anayasalarda da yansımış bulunan sosyal devlet ilkesine ve sosyal refah önlemlerine öncülük etmiştir.

"Toplumsal Atölyeler": İşsizliği önleyecek ve tekelleşmeye son verecek birimler olarak düşünülmüştür. "Toplumsal Atölyeler", işçiler tarafından demokratik bir biçimde yönetileceklerdir. Tarımsal üretim de aynı temellere göre kurulacak olan "Kırsal Atölyeler" tarafından yürütülecektir. Bütün bu birimlerde üretim bilim ve tekniğin en son verilerinden yararlanarak yapılacaktır. Blanc'ın bu tasarısının çağımızdaki yönetime katılma ve öz yönetim uygulamalarıyla benzerliği vardır.

"Rekabet ve Dayanışma": Blanc'a göre rekabet, bütün kötülüklerin anasıdır. Rekabet yerine, dayanışma içindeki bireylerin ve "Toplumsal Atölyeler"in yer aldığı düzende tekelleşmenin doğurduğu acılar ve eşitsizlikler son bulacaktır.

"Devletin Rolü": Blanc'ın amaçladığı düzende – banka, sigorta, demiryolu, büyük fabrikalar gibi – temel hizmetler ve üretim devlet tarafından yürütülecektir. Ancak asıl ağırlığı taşıyacak olan "Toplumsal Atölyeler"e devletin müdahalesi, kuruluşlarına katkıda bulunmaktan ibaret olacaktır. Devlet, üst düzenleme ve eşgüdüm görevini yerine getirecektir.

"Demokrasi ve Şiddet": Genel oy hakkının ateşli bir savunucusu olan Blanc, zora dayanan devrimin daima karşısında olmuştur. Şiddet kullanımına yer veren sınıf mücadelesi yerine, bütün sınıfların iyi niyetli insanlarına yapılacak çağrının ve ikna yönteminin sonuç vereceğine inanmıştır.

"Tarih Anlayışı": Tarihin fikirler tarafından yapıldığı görüşündedir. Dünyanın, son tahlilde insanların iyiliği doğrultusunda, Tanrı tarafından yönetildiğine inanır.

• YAPITLAR (başlıca): *L'organisation du Travail*, 1839, ("EmeğinÖrgütlenmesi"); *Histoire de dix ans, 1830-1840*, 5 cilt, 1841-1844, ("On Yılın Tarihi, 1830-1840") *Le Socialisme, Droit au travail. Réponse à M.Thiers*, 1848, ("Sosyalizm, Çalışma Hakkı; M.Thiers'e Yanıt"); *La Révolution de février au Luxembourg*, 1849, ("Luxem-

1848 Fransız Devrimi ve Toplumsal Atölyeler

24 Şubat 1848'de Fransa'da II. Cumhuriyet ilan edilir ve bir geçici hükümet kurulur. Louis Blanc işçilerin isteği üzerine hükümete alınır. Parisli işçiler "çalışma hakkı" istemiyle, hükümetin yerleştiği Belediye Sarayı'nı işgal ederler. Bunun sonucu hükümet işçi sorunlarıyla ilgilenmek üzere Luxembourg Komisyonu'nu ve Milli Atölyeler'i kurar. Luxembourg Komisyonu'nun başında Blanc vardır. Ancak ne mali olanaklara ne de yetkiye sahip olmayan bu komisyon işlevini yerine getiremez. Anti-sosyalist Bayındırlık Bakanı Marie tarafından kurulan Milli Atölyeler ise Blanc'ın önerdiği Toplumsal Atölyeler'den tamamen farklıdır. İşsizliğin yol açacağı patlamaları önlemek amacına hizmet eden Milli Atölyeler'de, işçiler düşük ücretlerle ve kötü koşullarda çalıştırılarak, Blanc'ın görüşleri gözden düşürülür.

Blanc'ın önerdiği Toplumsal Atölyeler'in sermayesi, başta devlet tarafından sağlanacak ve bunlar devletin koyduğu kurallarca yönetilecektir. İşçilerin kolektif olarak sahip olacakları bu atölyelere kapitalistler de ortak olabilecek ve karşılığında bir pay alacaklardır. Yıl sonunda elde edilen kâr üç eşit bölüme ayrılacaktır. Birinci bölüm üyelere eşit olarak dağıtılacak, ikinci bölüm yaşlıların ve hastaların bakımına ayrılacak, üçüncü bölüm ise yeni yatırımlar için kullanılacaktır. Birinci yıldan sonra işçiler yöneticilerini kendileri seçeceklerdir. Bu işletmeler özel işletmelerle barışçı bir şekilde rekabet ederek zamanla tüm ekonomiye hâkim olacaktır.

23 Nisan 1848'de yapılan Kurucu Meclis seçimlerini kırsal kesimin oylarını alarak kazanan, sanayicilerin desteklediği Cumhuriyetçi Parti hükümeti Parisli işçilere karşı şiddetli bir baskı politikası başlatır. Louis Blanc yeni kurulan hükümetin dışında bırakılır. 16 Mayıs'ta Luxembourg Komisyonu dağıtılır. 22 Haziran'da hükümet Milli Atölyeleri kapatma kararı alır. Bu 113.000 işçinin işsiz kalmasına yol açar. Parisli işçiler ayaklanırlar. Paris sokaklarındaki parke taşları barikat kurmak için işçilerce sökülür. 23-26 Haziran arasında Paris sokaklarında işçiler ile hükümet güçleri arasında barikat savaşları olur. Parisli işçilerin ayaklanması kanlı bir biçimde bastırılır. Blanc ayaklanmaya adı karıştığı için İngiltere'ye kaçar.

► *Blanc'ın düşünceleri* ◄

burg'daki Şubat Devrimi"); *Catéchisme des Socialistes*, 1849, ("Sosyalistlerin Din Kitabı"); *Pages de l'histoire de la révolution de février*, 1848-1850, ("1848 Şubat Devrimi Tarihinden Sayfalar"); *Plus de Girondins*, 1851, ("Artık Jirondenler Yok"); *Histoire de la révolution française*, 12 cilt, 1847-1862, ("Fransız Devrimi'nin Tarihi"); *L'etat et la commune*, 1866, ("Devlet ve Komün"); *Lettres sur l'Angleterre*, 2 cilt, 1866-1867, ("İngiltere Üzerine Mektuplar"); *Histoire de la Révolution de 1848*, 2 cilt, 1870, ("1848 Devrimi'nin Tarihi"); *Dix ans de l'histoire de l'Angleterre*, 10 cilt, 1879-1881, ("İngiliz Tarihinin On Yılı"); *Discours Politiques, 1847-1881*, 1882, ("Siyasi Söylevler"); *Histoire de la Constitution du 25 février 1847*, 1882, ("25 Şubat Anayasası'nın Tarihi"); *Questions d' aujourd' hui et de demain;* 5 cilt, 1873-1884, ("Bugünün ve Yarının Soruları").

• KAYNAKLAR: G.D.H. Cole, *History of Socialist Thought, The Forerunners, 1789-1850*, I, 1962; E.Dolleans, M.Crozier, *Mouvements ouvrier et socialiste choronologie et bibliographie, 1750-1918*, 1950; E. Dolleans, *Histoire du mouvement ouvrier, 1830-1871*, I, 1967, A. Işıklı, *Kurumlar Boyunca Özyönetim ve Yugoslavya Deneyi*, 1983; G.Lefranc, *Histoire des doctrines sociales dans l'Europe contemporaine*, I, 1966; K. Marx, *Fransa'da Sınıf Mücadeleleri, 1848-1850*, 1967; M.Tuncay, *Sosyalist Siyasal Düşünce Tarihi*, I, 1976.

BLANCHOT, Maurice
(1907)

Fransız roman ve deneme yazarı. türün sınırlarını zorlayan romanları, yazın ile dil arasındaki ilişkiyi ele alan denemeleriyle tanınmıştır.

Fransa'da, Saône-et-Loire'da doğdu. Geleneksel yazın eleştirisine karşı gelişen *nouvelle critique* (Yeni Eleştiri) anlayışının önde gelen yazarlarından oldu. Bu anlayışı paylaşan Bataille ve Barthes gibi yazarlarla birlikte *Tel Quel* ve *Critique* adlı dergilerde denemeleri yayımlandı. *Nouvelle Revue Française* dergisinin de sürekli eleştirmenlerinden biri oldu. Yazın yaşamına, 1941 ve 1942'de yayımlanan ve Kafka etkileri taşıyan romanlarıyla başladı.

Blanchot'nun modern Fransız yazarları üzerine yaptığı incelemeleri dil olgusunun çözümlenmesine dayanır. Dili gerçekliği yansıtmanın bir aracı olarak değil, yazının nesnesi olarak kabul eder. Deneme ve incelemelerinde konusu çoğunlukla dili işlemeye önem veren Kafka, Bataille, Sade, Artaud ve Nietzsche gibi yazarlar ve Mallarmé, Char, Lautréamont ve Hölderlin gibi şairlerdir.

Le Livre à Venir ("Gelecek Kitap") ve 1953-1965 yılları arasında yazdığı çeşitli denemeleri içeren *L'Entretien infini* ("Sonsuz Söyleşi") adlı kitaplarında yazma eylemi ile dil arasındaki ilişkiyi irdeler. Blanchot'ya göre yazın dış gerçekliği yansıtmaz, yazının konusu böyle bir gerçekliğin yokluğudur. Dil de, dış dünyanın bir eşdeğerini yaratmaz, tam tersine onu olumsuzlar, yıkar. Bu anlamda yazma eylemi yokluk ve hiçliğe varır, özünde sessizlik ve ölümü içerir. Eleştirinin yapabileceği ise yapıta anlam vermek değil, onun özünde varolan sessizliği dile getirmektir. Blanchot bu bağlamda "kitap" ve "yazın"ın yok oluşu ve "yazar"ın ölümü temalarını tartışır. 1973-1980 arasında yayımlanan yapıtları yazıda bütünlüğü yadsıyan *l'écriture fragmentaire* (parçalı yazı) tarzındaki denemeleridir. Romanlarıyla da bu türün sınırlarını zorlamış, roman, anlatı ve deneme türlerinin arasındaki ayrımları ortadan kaldıran yeni bir tarz geliştirmiştir.

Blanchot, sözün yazı, düşüncenin ise dil üzerindeki önceliğini varsayan geleneksel yazın eleştirisine karşı çıkmıştır. Nietzsche'nin etkisiyle gelişen çağdaş Fransız düşünce akımları içinde yer almış, Bataille, Barthes ve Derrida gibi dilin sınırlarını tartışarak dil ile yazı arasındaki ilişkileri ele alan yazarları etkilemiştir.

• YAPITLAR (başlıca): **Roman-Anlatı:** *Thomas l'obscur*, 1941, ("Karanlık Thomas"); *Aminadab*, 1942; *L'Arret de mort*, 1948, ("Ölüm Yargısı"); *Celui qui ne m'accompagnait pas*, 1953, ("Bana Eşlik Etmeyen"); *L'Attente l'Oubli*, 1962, ("Bekleyiş Unutuş"); *La Folie du jour*, 1973, ("Günün Çılgınlığı"); *La Pas au-delà*, 1973, ("Öteye Adım"); *L'Ecriture du désastre*, 1980, ("Felaket Yazısı"). **Denemeler:** *Faux pas*, 1943, ("Yanlış Adım"); *Lautréamont et Sade*, 1949; *La Part du feu*, 1949, ("Ateşin Payı"); *L'Espace littéraire*, 1955, ("Yazınsal Alan"); *L'Entrelien infini*, 1969, ("Sonsuz Söyleşi"); *Le Livre à Venir*, 1959, ("Gelecek Kitap").

BAKINIZ: BARTHES, BATAILLE, DERRIDA.

BLANQUI, Jerome Adolphe
(1798-1854)

Fransız iktisatçı. Serbest ticaret ve sosyal adaleti savunan çalışmalar yapmıştır.

21 Kasım 1798'de Nice'de doğdu, 28 Ocak 1854'te Paris'te öldü. Konvansiyon üyesi Dominique Blanqui'nin oğluydu. 1833'te Conservatoire des Arts et Metiers'de (Sanatlar ve Meslekler Konservatuvarı) iktisat kürsüsünde Jean Baptiste Say'in yerine atandı. 1830-1854 arasında École Spéciale du Commerce'in (Özel Ticaret Okulu) başkanlığını yürüttü.

Académie des Sciences Morales et Politiques'in (Ahlak Bilimleri ve Siyasal Bilimler Akademisi) üyesi olan Blanqui, *Journal des économistes* adlı derginin de ilk yöneticisi oldu. Adam Simith'in görüşlerinden etkilenen Blanqui, liberalizmden ve serbest ticaret ilkelerinden yanaydı. En önemli çalışması *Histoire de l'economie politique* ("Ekonomi Politiğin Tarihi") adlı kitabıdır. Ekonomi politiği, hem politikayı hem kuramları içeren bir sistem olarak gördü ve iktisat tarihini açıklamadaki önemini vurguladı. Serbet ticaret ilkelerinden yana olmasına karşın, işçilerin refahının artırılması için devlet müdahelesinin gerekli olduğunu savundu. Bu konuda Sismondi'nin görüşlerinden etkilendi. Zenginleşmenin yeterli olmadığını, zenginliğin eşit dağılması gerektiğini savundu. Fransa'da işçi sınıfının durumunu konu alan *Des classes ouvriéres en France pendant l'année 1848* ("1848 Yılında Fransa'da İşçi Sınıfı") adlı bir kitap yazdı.

Ölümünden kısa bir süre önce Fransa'da köylülükle ilgili geniş çaplı bir araştırma üzerine çalışıyordu.

• **YAPITLAR (başlıca):** *Histoire de l'economie politique en Europe,depuis les enciens jusqu'â nos jours*,2 cilt, 1838, ("Başlangıcından Bugüne Avrupa'da Ekonomi Politik Tarihi"); *Résumé de l'histoire du commerce et de l'industrie*, 1826, ("Ticaret ve Sanayi Tarihi Özeti"); *Précis élémentaire d'economie politique*, 1826, ("Ekonomi Politiğin Temel İncelemesi"); *Des classes ouvriéres en France pendant l'année, 1848*, 1849, ("1848 Yılında Fransa'da İşçi Sınıfı").

• **BAKINIZ:** SAY, SMITH.

▸ *Mevsimler Derneği*

BLANQUI, Louis-Auguste
(1805-1881)

Fransız siyaset adamı. Blanquizm denilen silahlı eyleme dayalı Ütopik Sosyalist akımın kurucusudur.

1 Şubat 1805'te Puget-Théniers'de doğdu. 1 Ocak 1881'de Paris'te öldü. Babası 1793'te Ulusal Devrim Meclisi'ne seçilmişti; Girondinler'dendi. Daha sonra Napoléon Bonaparte ile uzlaşmış ve kaymakamlık yapmıştır. Blanqui'nin babası, 1815'te başlayan Bourbon'ların Restorasyon Dönemi'nde resmi görevlerini yitirince aile, annesine kalan küçük mirasla geçimini sağlamıştır. Blanqui sert bir insan olan annesinden uzak kalmak için, genç yaşta ailesini bırakarak Paris'e yerleşti. Ağabeyi Jerome Adolphe Blanqui, Adam Smith ve Sismondi'den etkilenmiş ünlü bir iktisatçı idi.

Blanqui'nin siyasetle ilişkisi Paris'e göçettikten hemen sonra yoğunlaştı. 1822'de Charbonnerie Derneği'nin Paris şubesine girdi. Saint-Simoncu *Globe* dergisinde çalıştı. 1830 Devrimi'ne katıldı ve yaralandı. Paris'te ayrıca hukuk ve tıp öğrenimi de gördü.

1830'da Louis Philippe'nin krallığının ilanıyla başlayan dönemde, Fransa'da, ayaklanmalara ve kargaşalara ortam hazırlayan bir iktisadi süreç egemendi. Bu sarsıntılı ortam, işçi sınıfının arayışlarına cevap olarak değişik türde sosyalist akımların doğuş koşullarını da oluşturmuştu. Blanqui, cumhuriyetçi derneklerden biri olan, La Société des amis du peuple'e (Halkın Dostları Derneği) girerek gizli ayaklanma girişimlerine katıldı. 1831'de yazılarından dolayı bir yıl hapse mahkûm edildi.

Blanqui, Halkın Dostları Derneği'nin dağılması üzerine 1835'te Armand Barbès ile birlikte küçük gizli gruplara dayalı yapısından dolayı, La société des familles (Aileler Derneği) olarak adlandırılan bir örgüt kurdu. Derneğin Paris içindeki barut ve mermi imalathanelerinin ortaya çıkması üzerine, Blanqui ve arkadaşları hapse mahkûm edildiler. 1837'de genel aftan yararlanarak hapisten çıktılar.

1838'de Barbès ve başka bazı arkadaşlarıyla birlikte, La société des saisons (Mevsimler Derneği) adında yeni bir örgüt kurdu. Bu örgüt yılın mevsimlerinin, ayların, haftanın günlerinin adlarıyla şifreli olarak anılan önderlerin yönetiminde hiyerarşik gruplar halinde biçimlenmişti. Üyelerinin çoğunluğu işçi, bir bölümü de öğrenci idi. 1839 ayaklanmasında örgüt, bazı silah satıcılarını, polis merkezlerini basarak silah topladı. Ayaklanmanın ilk aşamasında, kentin bazı yönetsel merkezlerini ele geçiren Blanqui ve arkadaşları, geniş işçi kitlelerinin kendilerine katılacağını varsaymışlardı. Ama beklentileri gerçekleşmedi. Hükümet ayaklanmayı kısa sürede bastırdı. Barbès dahil hareketin diğer önde gelenleri tutuklandı. Blanqui ise birkaç ay kaçak yaşadıktan sonra yakalandı. Blanqui ve Barbès ölüm cezasına çarptırıldılar ve cezaları ömür boyu hapse çevrilerek öteki arkadaşlarıyla birlikte Mont-Saint-Michel hapishanesine kapatıldılar. Blanqui, 1844'te hastalığı için Tours' daki hapishane hastanesine gönderildi ve hastalığından dolayı affedildi. Bu affı kabul etmedi. Şubat 1848 Devrimi'nden hemen önce hapisten çıktı.

1848 Devrimi'nden sonra Blanqui, Société républicaine centrale'ın (Merkez Cumhuriyet Derneği) önderiydi. Barbès ise Club de la Révolution'u (Devrim Kulübü) kurdu. Her ikisi de Blanc'ın da görevli olduğu Geçici Cumhuriyet Hükümeti'ne karşı ayaklanmaktan yana olanları yatıştırmaya çalıştılar. Blanqui ayaklanma koşullarının oluşmadığı, Paris ele geçirilse bile karşı güçlerin taşra halkına dayanarak devrimi başarısızlığa uğratabileceği görüşündeydi. Bu tutumu yandaşlarını azalttı. Sahte bir belgeye dayanılarak hükümetin ajanı olduğu yolunda çıkarılan dedikodular da durumunu sarsmış, etkinliğini azaltmıştı.

15 Mayıs 1848'de hazırlıksız, plansız ve belki de kışkırtılmış bir ayaklanmanın patlak vermesini önleyemedi. Kalabalık gruplar Meclis oturumunu işgal etti. Başlangıçta Blanqui ile birlikte kalabalıkları yatıştırmaya çalışan Barbès de ayaklananlara katıldı. Ayaklanmanın başını çekenler, Geçici Cumhuriyet Hükümeti'nin dağıtılmasını ve yerine sosyalist ve işçi delegelerden oluşan bir meclisin kurulmasını istemekteydiler. Hareket hükümet güçlerinin, herhangi bir silahlı direnme ile karşılaşmaksızın, Blanqui'yi ve pek çok arkadaşını tutuklamasıyla, dernek ve kulüplerin kapatılmasıyla son buldu.

On yıl hapiste kalan Blanqui, 1859'da hapisten çıktıktan sonra yeniden gizli ayaklanma çalışmalarına koyulduğundan, 1861'de tekrar hapsedildi. 1864'te Belçika'ya sığınarak Fransa'daki devrimci hareketleri

oradan yönlendirmeye başladı. 1870'te gizlice gidip geldiği Paris'te 4.000 kişilik bir silahlı güç oluşturmayı başarmıştı. Fransa-Prusya savaşından hemen önce, birincisi başarısız, ikincisi daha geniş destekli ve Louis Bonaparte'ın Sedan yenilgisinde belli ölçüde katkısı görülen iki ayaklanma girişiminde bulundu.

Sedan yenilgisi üzerine Blanqui, bir Fransız yurtseveri kişiliğiyle Almanlar'a karşı birleşme mücadelesi içinde yer aldı. Bu amaçla, *La Patrie en danger* (Yurt Tehlikede) gazetesini çıkardı. Ekim 1870'te Paris Ulusal Muhafız Güçleri'nden de müttefikler sağlayarak hükümeti devirdi ve işçilerin egemen olduğu, kendisinin başkanlığında —ömrü birkaç saat süren— bir hükümet kurdu. 27 Ocak 1871'de Thiers Hükümeti ile anlaşmaya vardı. Tekrarlayan hastalığının tedavisi için Lot İli'ne çekildi. 17 Mart 1871'de Paris Komünü arifesinde, Thiers Hükümeti tarafından tutuklandı. Önemli bir bölümü Blanquistler'den oluşan Komüncüler, ellerindeki Paris Başpiskoposu gibi mahpuslarla Blanqui'nin değiştirilmesini Thiers Hükümeti'ne önerdilerse de sonuç alamadılar. 1872'de ömür boyu hapse mahkûm edilen Blanqui, 1879'da Bordeaux milletvekili seçilince serbest bırakıldı, ama seçim geçersiz sayıldı. Tekrar katıldığı ikinci seçimi kazanamayınca, yaşamının kalan bölümünü, Paris'de *Ni Dieu ni Maitre* ("Ne Tanrı, Ne Efendi") dergisini çıkararak, propaganda faaliyetleriyle sürdürdü ve Paris'te öldü.

Blanqui hükümeti deviriyor

Paris Komünü üzerinde derin yankıları olan Blanquizm, 1871'den sonra, E. Eudes'ün Londra'da kurduğu La Commune révolutionnaire'de varlık kazanmıştır. Bu örgüt 1880'de Paris'e taşındıktan sonra, Blanquistler'in ve zamanla parlamenterizmi de benimseyen E. Vaillant'ın öncülüğündeki Devrimci Sosyalist Parti'ye (PSR) dönüşmüştür. PSR, 1905'te Birleşik Sosyalist Parti'ye (PSU) katılmıştır.

Görüşleri

Bir düşünür olmaktan çok bir eylemci olan Blanqui'nin dünya görüşü, mekanik Materyalizmin, Ateizmin, 18. yy Rasyonalizmi'nin, Ütopik Sosyalizm'in ve en çok da Babeuf'ün etkilerini taşır. İleri derecede disiplinli, silahlı bir azınlığın gerçekleştireceği devrime inanır. Bu yolla oluşacak proletarya diktatörlüğünün yönetiminde halkın eğitilerek komünist toplumun gerektirdiği düzeye ulaşılacağı görüşündedir. Blanqui'ye göre geleceğin toplumunun öğelerini önceden belirlemek boş bir çabadır, bunu kapitalizmin etkilerinden kurtarılacak olan halk belirleyecektir. Bununla birlikte, zamanla devletin yerini alacak üretim birlikleri fikri, Blanqui tarafından da işlenmiştir. Ütopyacılardan farklı olarak, bu tür birliklerin, tekelleşmenin ezici sonuçları karşısında, ancak, siyasal iktidarların desteğiyle gelişebileceği; "çalınmış emek" olarak nitelendirdiği sermayenin, iktisadi alanda, bu yolla alt edilebileceği görüşündedir. Blanqui'ye göre, toplumların tarihinin gelişimi, bireycilikten komünizme doğru bir akış göstermektedir.

Blanqui, kapitalizmi, halkın tüketici olarak haksız fiyatlarla sömürüldüğü bir düzen olduğu gerekçesiyle eleştirmiştir.

- **YAPITLAR:** *Pour une révolution fiscale et le transfert de richesses*, 1832, ("Mali Bir Devrim ve Servetlerin El Değiştirmesi İçin"); *Un dernier mot*, 1871, ("Son Bir Söz"); *L'eternité par les astres*, 1872, ("Yıldızların Sonsuzluğu"); *L'Armée esclave et opprimée*, 1880, ("Tutsak ve Mazlum Ordu"); *Critique sociale*, II. 1885, (ö.s.), ("Toplumsal Eleştiri, II).

- **KAYNAKLAR:** A. Cerrahoğlu, *Sosyalizm Tarihinde Ünlü Düşünürler Ansiklopedisi*, II, 1962; C.Du Costa, *Les Blanquistes*, 1912; M. Dommanget, *Auguste Blanqui*, 1924; M. Devrim, "Blanqui", *Sosyalist Siyasal Düşünüş*

Fransız Ütopik Sosyalizmi

18. yy'ın ikinci yarısı Fransa'da akılcı düşüncenin geliştiği bir dönem oldu. Akılcı bir yönetim ve toplum düşüncesi, o dönemin aydınlarının temel sorunuydu. 1789 Fransız Devrimi aklın kendini dünyada gerçekleştirmesi olarak algılanmıştı. Ancak 19. yy'daki kimi iktisadi ve siyasal gelişmeler, akılcı düşüncenin etkisindeki aydınların bir bölümünü düş kırıklığına uğratıyordu. Napoleon'un baskıcı ve keyfi yönetimi artıyor; evrensel barış ideali, işgal savaşlarına dönüşüyordu. Sanayileşmeyle birlikte toplumsal kutuplaşmalar ve adaletsizlikler artıyor, küçük mülk sahiplerinin yıkımı hızlanıyordu. Kapitalizmin gelişiminin yol açtığı sosyal adaletsizliklere karşı duyulan düş kırıklığı Saint-Simon* ve Charles Fourier* gibi Ütopik Sosyalistler'in düşüncelerinde yansıyordu.

19. yy başında Fransa'da henüz sanayileşme sürecinin ilk evreleri yaşanmaktaydı. Böyle bir ortamda Ütopik Sosyalistler düşüncelerini, mekanik bir anlayışla yorumladıkları pozitivizm üstüne temellendirmekteydiler. Newton'un fiziksel dünya için yaptığını onlar toplumsal dünya için yapmak istiyorlardı. Görüşlerinin bilimsel olduğuna inanıyorlardı, çünkü bu görüşler "pozitif olgular" (St. Simon) ya da "gerçek gözlemler" üzerinde temellenmekteydi. Ütopik Sosyalistler'in pozitivizm anlayışına romantik bir ütopyacılık karşı gelmekteydi. Kendilerini geleceğe adamışlardı. Geçmiş bir başlangıç, bugün ise katlanılan bir yüktü. Toplumun parçalanmışlığından, insanların yalıtılmışlığından yakınmaktaydılar. Bozulan toplumsal uyum ortaklaşa (kolektif) bir sistemle yeniden sağlanabilirdi. Ütopik Sosyalistler bu amaca erişmek için barışçıl, kademeli ve evrimci bir gelişme sürecini benimsiyorlardı. Seslerini duyurmak istedikleri kesimler çok çeşitliydi: İşçiler, bankerler, sanayiciler. Devletten hoşgörü bekliyorlardı çünkü onlara göre akılcı bir toplumun gelişmesi, hükümetlerin de yararınaydı.

Kapitalizmin ve sınıfların gelişmemiş olduğu bir döneme tanık olan Ütopik Sosyalistler'den Louis Blanc* ve Louis Auguste Blanqui ise farklı mücadele yöntemlerini benimsediler. Blanc, işçi sınıfının istemlerini parlamenter yollara kanalize etmeye çalışırken, Blanqui toplum adına silahlı mücadele yöntemini önerdi.

Tarihi, M. Tuncay (der.), I. 1976; B. Flotte, *Blanqui et les otages en 1871*, 1885; G. Geffroy, *L'enfermé*, 1897; E.S. Mason, "Blanqui and Communism", *Political Science Quarterly*, XIV, 1929; G. Lefranc, *Histoire des doctrines sociales*, 1966; A.B. Spitzer, *The Revolutionary Theories of Louis Auguste Blanqui*, 1957; N. Stewart, *Blanqui, A Biography*, 1939.

• BAKINIZ: BABEUF, BLANC.

BLANSHARD, Brand
(1892)

ABD'li felsefeci. Çağdaş analitik felsefe içinde idealist bir usçuluğu savunmuştur.

27 Ağustos 1892'de Fredericksburg'da doğdu. Michigan, Columbia, Oxford ve Harvard üniversitelerinde okudu. Michigan Üniversitesi ve Swarthmore College'da ders verdi. Yale Üniversitesi'nde önce profesör sonra bölüm başkanı oldu.

1939'da yayımladığı başyapıtı *The Nature of Thought*'ta ("Düşüncenin Doğası") felsefe ve ruhbilimin ortak konularından algı sorunu, doğruluk ve ideleri ele aldıktan sonra idealist bir metafizik kuram ortaya attı. Blanshard bu kitapta özellikle deneyci geleneğe bağlı çağdaş düşünürlerin kuramlarını eleştirmiş ve yadsımıştır. Bu eleştirilerden çıkarsadığı sonuç, tümelliğin en temel algılarımızı da içererek bütün düşünceye yayıldığıdır. Ona göre, çağdaş felsefe sorunları da idealist geleneğe özgü öğretiler açısından ele alınmalıdır. Doğruluk konusunda idealist eğiliminin içerdiği, tutarlılığa (coherence) dayanan bir kuram geliştirmiştir. "İçsel ilişkiler", "somut tümellik" ve "somut zorunluluk" gibi kavramlar ortaya atan Blanshard bunlara dayanan bir idealist ve usçu dizge kurmuştur. Ahlak konusunda erekselci bir yaklaşımı yeğlemiştir.

• YAPITLAR (başlıca): *The Nature of Thought*, 1939, ("Düşüncenin Doğası"); *Reason and Goodness*, 1961, ("Us ve İyilik"); *Reason and Analysis*, 1962, ("Us ve Çözümleme").

• KAYNAKLAR: E. Nagel, *Sovereign Reason*, 1954.

BLASCO IBÁÑEZ, Vicente
(1867-1928)

İspanyol romancı. I. Dünya Savaşı'nı konu alan popüler romanlarıyla uluslararası üne kavuşmuştur.

29 Ocak 1867'de, Valencia'da doğdu. Kısa bir süre hukuk öğrenimi gördükten sonra gazeteciliğe başladı. Para kazanma amacıyla, serüven romanları basan bir yayınevinde çalıştı. Buradan ayrıldıktan sonra kendi imzasıyla yazdığı ilk romanlarını yayımlatmakta zorluk çekti. Liberal siyasal görüşleri yaşamının hapis ve sürgünlerde geçmesine neden oldu. 1890'da Fransa'ya kaçtı. Bir aftan yararlanıp geri döndükten sonra 1891'de *El Pueblo* adlı cumhuriyetçi dergiyi kurdu. 1909'da Güney Amerika'yı gezdi. Yaşamının son beş yılını Fransa'da geçirdi. 28 Ocak 1928'de, Mentone'da öldü.

İlk dönem yapıtları Valencia bölgesindeki yaşamı değişik yönleriyle ele alan bölgeci *(regionalist)* romanlardır. 1894'te yayımlanan *Arroz y tartana*'da ("Pirinç ve Sal") orta sınıfı ve ticaret yaşamını, 1898'de yayımlanan *La barraca*'da ("Kerpiç Damlar") Huerta'da toprak sahipleri ile çiftçiler arasındaki mücadeleleri, 1902'de yayımlanan *Cañas y barro*'da ("Kamış ve Çamur") ise pirinç ekicileri ve balıkçıların yaşamlarını, siyasal görüşlerini de yansıtan doğalcı bir üslupla anlatır.

Daha sonraki romanlarında, bölgeci gerçekçilikten çok toplumsal kötülüklerin tartışılması ağırlık kazanır. 1908'de yayımlanan *Sangre y arena* ("Kanlı Arena") bu tarzın örneğidir. Dünya çapında bir boğa güreşçisi olan yoksul bir gencin öyküsü çerçevesinde o dönem İspanya'sını eleştirel bir tarzda ele alan *Sangre y arena* İspanya'da çok sevilen romanlarındandır. Filminde ünlü oyuncu Rudolph Valentino'nun oynadığı bu yapıt yazarın ülkesinin dışında da tanınmasını sağlamıştır.

Başyapıtı sayılan *Los cuatro jinetes del apocalipsis* ("Mahşerin Dört Atlısı") 1916'da yayımlanmıştır. Savaşı konu alan bu roman ABD yapımı iki ayrı filme konu olmuş ve 1917'de yayımlanan *Mare Nostrum* ("Bizim Deniz") adlı romanıyla birlikte ABD'de en çok satan kitaplar arasına girmiştir.

Blasco Ibáñez 19. yy başlarında canlanmaya başlayan gerçekçi-bölgeci İspanyol romanının temsilcilerindendir. Romanlarında doğalcı bir üslup ağır basmakla birlikte tutku, heyecan ve hayal öğelerine de yer vermiştir. Özellikle de, İspanya'dan çok ABD'de popülerleşen savaş romanlarında heyecana ve gerilime dayanan bir anlatım tarzına yönelmiştir.

• YAPITLAR (başlıca): *Arroz y tartana*, 1894, ("Pirinç ve Sal"); *Flor de Mayo*, 1895, ("Mayıs Çiçeği"); *La barraca*, 1898, ("Kerpiç Damlar"); *Cañas y barro*, 1902, ("Kamış ve Çamur"); *La catedral*, 1903; *La bodega*, 1906, ("Şarap Mahzeni"); *Sangre y arena*, 1908, ("Kanlı Arena"); *Los cuatro jinetes del apocalipsis*, 1916, ("Mahşerin Dört Atlısı"); *Mare Nostrum*, 1917, ("Bizim Deniz").

BLEDA, Mithat Şükrü
(1874-1956)

Türk siyaset adamı. İttihat ve Terakki Fırkası'nın genel sekreterliğini yapmıştır.

Selanik'te doğdu, İstanbul'da öldü. Selanik eşrafından Şükrü Bey'in oğludur. İstanbul'da Mülki İdadi'yi (lise) bitirdikten sonra 1895'te İsviçre'ye gitti, Cenevre Üniversitesi Fen Fakültesi'nde matematik öğrenimi gördü. Bu sırada Paris'te bulunan Doktor Nazım ve Ahmed Rıza ile ilişki kurarak Osmanlı Hürriyet Cemiyeti'nin kurucuları arasında yer aldı. Selanik'te bulunduğu sırada Ticaret Mektebi müdürlüğü ve hastane müdürlüğü görevlerinde bulundu.

Resim 132
George Caleb BİNGHAM "Kürk Tüccarları Missouri Nehri'ni Geçiyor" (Metropoliten Sanat Müzesi New York, ABD)

Resim 133
BİHZAD
Sadi'nin Bostan adlı yapıtında ***"Darius ve Seyisi"***
(Ulusal Kitaplık-Paris, FRANSA)

Resim 138
William BLAKE ***"Aşk Fırtınası"*** *(Kent Müzesi ve Sanat Galerisi-Birmingham, İNGİLTERE)*

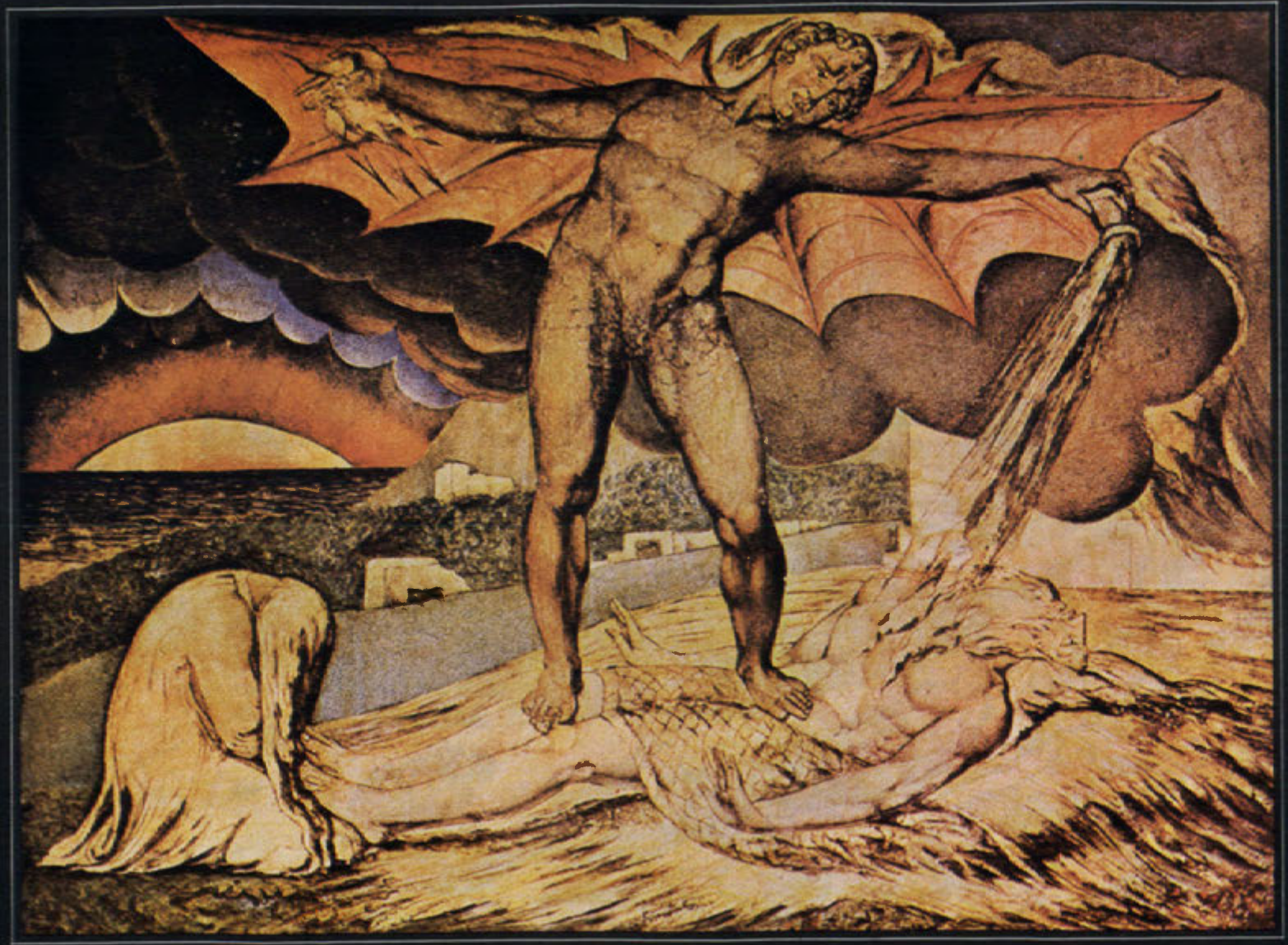

Resim 139 *William BLAKE* ***"Eyub'un Kitabı"ndan Şeytanın Eyub'u Kaynar Suyla Haşlaması*** *(Tata Galerisi Londra, İNGİLTERE)*

1908 Meşrutiyeti'nin ilanından sonra açılan Meclis-i Mebusan'da Serez, Drama ve Burdur milletvekilliği yaptı.

1916'da İttihat ve Terakki'nin genel sekreterliğine getirilen Bleda, bu parti 1918'de kapatılana değin bu görevi sürdürdü.

Mütareke yıllarında İngilizler tarafından tutuklanarak önce Mondros'a ardından Malta'ya sürgüne gönderildi. Yaklaşık üç yıl sürgünden sonra, önce Almanya'ya ailesinin yanına gitti. Daha sonra Türkiye'ye geri döndü. Kurtuluş Savaşı sırasında Mustafa Kemal'in birlikte çalışma önerisini, sürgünde çok yıprandığı gerekçesiyle kabul etmedi.

Kurtuluş Savaşı'nın ardından İzmir'e yerleşerek ticaretle uğraşmaya başladı. 1926'da Atatürk'e karşı düzenlenen İzmir Suikasti ile ilgili olduğu savıyla tutuklandı. Ankara İstiklal Mahkemesi'nde yargılanarak beraat etti.

1935 seçimlerinde Atatürk'ün önerisiyle Bağımsız Sivas milletvekili seçildi. 1950'ye değin dört dönem Sivas milletvekilliği yaptı. Daha sonra siyasetten çekildi. Anıları ölümünden sonra oğlu Turgut Bleda tarafından yayımlanmıştır.

• YAPITLAR (başlıca): *İmparatorluğun Çöküşü*, (ö.s.), Turgut Bleda (yay.), 1979.

BLEGEN, Carl William
(1887-1971)

ABD'li arkeolog. Kazılarıyla Yunan tarihöncesi araştırmalarına önemli katkılarda bulunmuştur.

27 Ocak 1887'de doğdu. Ortaöğrenimini bir papaz okulunda yaptı. Yale ve Minnesota üniversitelerinde okudu. 1913'te Atina'daki American School of Classical Studies (Amerikan Klasik Çağ Araştırmaları Okulu) adlı arkeoloji kurumuna girdi. Burada çeşitli görevler aldı, 1948'de müdürlüğe yükseldi. Aynı zamanda arkeoloji eğitiminde de çalıştı; 1927-1957 arasında ABD'deki Cincinatti Üniversitesi'nde klasik arkeoloji öğretmenliği yaptı. Batı Anadolu'da Troya ve Yunanistan'da Pylos kazılarını yönetti. 24 Ağustos 1971'de öldü.

Blegen I. Dünya Savaşı öncesinde ve sonrasında Yunanistan'da Korint dolaylarındaki çeşitli tarihöncesi yerleşmelerde *stratigrafik* araştırmalar yapmış, buralarda birbiri arkasına gelen kültürleri izleyerek Neolitik Çağ'a kadar inmiştir. Bu çalışmalarıyla Geç Myken dönemini açıklığa kavuşturmuştur. 1931'de Argos Heraion'unda yaptığı kazıda ortaya çıkardığı Myken mezarlığı da aynı döneme ilişkin bilgilere katkıda bulunmuştur.

1932-1938 arasında Batı Anadolu'da Troya'da sürdürdüğü kazılarla Blegen, önce Schliemann'ın, sonra Dörpfeld'in aynı yerde daha önce yapmış oldukları kazıları sonuçlandırmıştır. Araştırmalarıyla, Dörpfeld'in bulduğu gibi üst üste 9 yerleşme tabakası olduğunu doğrulamış, daha özenli incelemelerle yeni ara tabakalar ortaya çıkartarak bu sayıyı 40'a yükseltmiştir. Troya VI diye anılan tabakanın İÖ 14. yy başında bir depremle yıkıldığını saptamış, bu bulguya dayanarak Homeros'un İlyada'sındaki İlion kentinin eskiden kabul edildiği gibi Troya VI değil de, zaman bakımından onu izleyen VII a tabakası olduğunu ileri sürmüştür. Ancak bu düşünce henüz kesin verilerle kanıtlanmış değildir.

Yunanlı arkeolog K. Kourouniotis'in 1939'da Mora Yarımadası'nın güneybatısındaki Navarino Körfezi yakınında keşfettiği Myken kalıntılarının Homeros'da adı geçen ve İÖ 13. yy'a ait Pylos kenti olduğu anlaşılmış, bunun üzerine Blegen burada Yunanlılar'la ortak bir kazıya girişmiştir. II. Dünya Savaşı'yla kesintiye uğrayan çalışmalar, 1952'de yeniden başlamıştır. Ortaya çıkarılan sarayın Myken ve Triyns şatolarıyla benzerlikler gösterdiği saptanmıştır. Ayrıca kazıda, Girit uygarlığında kullanılmış olan ve Linear B adıyla anılan yazı ile yazılmış bini aşkın pişmiş toprak tablet bulunmuştur. M. Ventrice'in 1953'te bu tabletleri okumasıyla Linear B yazısının Yunan kökenli olduğu ortaya çıkmıştır.

Blegen, Pylos'taki keşifleriyle Myken araştırmalarına yeni boyutlar getirmiştir. Örneğin Girit'teki Knossos Sarayı'nın, o güne kadar öne sürüldüğünden daha geç bir dönemde, Pylc Sarayı'na yakın bir tarihte, yani 13. yy'ın sonlarında yıkılmış olduğu onun bu çalışmasıyla anlaşılmıştır.

• YAPITLAR (başlıca): *Karakou, a Prehistoric Settlement near Corinth*, 1921, ("Karakou, Korint Yakınında bir Tarihöncesi Yerleşmesi"); *The Premycenean Pottery of Southern Mainland*, 1925, ("Güney Yunan Yarımadası'ndaki Myken Öncesi Çanak Çömleği"); *Zygouries, a Prehistoric Settlement in the Valley of Cleonae*, 1928, ("Zygouries, Cleonae Vadisi'nde bir Tarihöncesi Yerleşmesi"); *Prosymna, the Helladic Settlement Preceding the Argive Heraeum*, 1937, ("Prosymna, Argos Heraionu'nu İzleyen bir Hellad Yerleşmesi"); *Troy and Troyans*, 1963, ("Troya ve Troyalılar"); *The Palace of Nestor at Pylos in Western Messenia*, 1973, (ö.s.), ("Batı Messenia'daki Pylos'da· Nestor'un Sarayı").

• BAKINIZ: DÖRPFELD, SCHLIEMANN, VENTRICE.

BLÉRIOT, Louis
(1872-1936)

Fransız havacı ve uçak yapımcısı. Manş Denizi'ni uçakla aşan ilk havacıdır.

1 Temmuz 1872'de Cambrai'de doğdu. Bisiklet ve otomobil sanayii ile ilgili bazı küçük buluşlarıyla kazandığı parayı havacılık çalışmalarına yatırdı. Önce birkaç planör modeli geliştirdi. Patlamalı motorların hava taşıtlarında kullanılabilecek kadar hafifleştirilmesinden sonra da uçak tasarımına yöneldi. Başarısız birkaç uçuş denemesinin ardından, 1909'da kendi tasarımı olan tek kanatlı (monoplan) uçağıyla Manş Denizi üzerindeki rekor uçuşu ona hem ün, hem de bir İngiliz gazetesinin 1.000 sterlin'lik ödülünü kazandırdı. I. Dünya Savaşı sırasında Fransız Hava Kuvvetleri için çeşitli eğitim ve savaş uçaklarının tasarımını yapan, savaştan sonra da sivil havacılığın

gelişmesinde önemli rol oynayan Blériot, 2 Ağustos 1936'da Paris'te öldü.

1890'da Ader, "Eole" adlı tek kanatlı uçağıyla havalanarak, havadan ağır bir taşıtın da uçabileceğini kanıtladığında, Blériot 18 yaşındaydı ve havacı olmaya karar verdi. Bu kararını uygulamaya yetecek kadar para biriktirince, planörle ilk uçuş denemelerine girişti. Ancak gerek Blériot'nun, gerek öbür havacıların, Seine Nehri üzerinde deniz motorlarının çektiği planörlerle yaptıkları deneme uçuşları hep başarısızlıkla sonuçlanmıştı. 1903'te Wright kardeşlerin ABD'deki başarılı uçuşlarından sonra, planör yerine motorlu uçakları denemeye karar veren Blériot, Ader'inkine benzer tek kanatlı bir uçak modeli geliştirdi ve 21 Ocak 1908'de ilk uzun uçuşunu yaptı.

1909 yazında Fransa'nın ve İngiltere'nin en ünlü pilotları Manş Denizi'ni havadan aşmak üzere Calais'de toplandılar. Fransa kıyısındaki Calais ile İngiltere kıyısındaki Dover arasını, denizin en dar yeri olduğu için seçmişlerdi. "Antoinette" adlı, 50 BG'lik tek kanatlı uçağıyla 19 Temmuz'da yola çıkan Hubert Latham (1883-1912), yarı yolda uçağın motoru bozulduğu için denize düştü ve bir Fransız torpidosu tarafından kurtarıldı. Ondan altı gün sonra, 25 Temmuz'da Blériot, 25 BG'lik "Blériot XI" adlı tek kanatlı uçağıyla Calais yakınlarındaki Baraques'tan havalandı. 38 km'lik yolu saatte ortalama 70 km hızla uçtu ve Dover yakınlarında bir tepeye indi.

Bu başarı Avrupa'da havacılığa duyulan ilgiyi ve uçağın gelişmesini kuşkuyla karşılayanların güvenini artırdığı gibi, kıtalararası yakın ilişkileri engelleyen okyanusların da aşılabileceğini göstermiştir.

• BAKINIZ: ADER, SANTOS-DUMONT, W. ve O. WRIGHT.

BLEULER, Eugen
(1857-1939)

İsviçreli psikiyatrist. Şizofreni ile ilgili çalışmalarıyla tanınmıştır.

30 Nisan 1857'de Zollikon'da doğdu. 15 Temmuz 1939'da aynı yerde öldü. Zürih Üniversitesi'nde tıp öğrenimi gördü. 1898-1927 arasında aynı üniversitede psikiyatri profesörü olarak çalıştı ve yine bu üniversiteye bağlı Burghölzli kliniğinin yöneticiliğini yaptı. Freud'la birlikte ilk kapsamlı psikanaliz dergisi olan *Jahrbuch für Psychoanalytisch und Psychopathologische Forschungen*'i ("Psikoanalitik ve Psikopatalojik Araştırmalar Yıllığı") yönetti.

Bleuler'in psikiyatriye katkısı psikoz alanında olmuştur. Bleuler'in çalışmalarına başladığı dönemde psikiyatristler akıl hastalığı başlangıcını (dementia praecox) kendi başına bir rahatsızlık olarak ele almaktaydılar. Oysa Bleuler akıl hastalığı başlangıcının ortak belirtileri olan rahatsızlıkların sonucu olduğunu ileri sürmüştür. Ona göre gerçek ile bağlantının kopukluğu bu belirtilerden biridir. Bleuler bu zihinsel hastalık biçimlerinin tümünü şizofreni kategorisi altında toplamıştır. Bleuler şizofreni kavramını ilk kez 1908'de Burghölzli kliniğindeki 647 hasta üstünde yaptığı araştırmada geliştirmiştir. Ancak onun tanınmasına yol açan temel çalışması *Dementia Praecox Gruppe der Schizophrenien*, ("Şizofreni Grubu Dementia Praecox") olmuştur.

Bleuler şizofrenlerin iyileşebilmesini mümkün görmeyen yaklaşıma karşı çıkmıştır. Hasta kişilerin zihinsel çalışmalarının temel olarak normal insanlarınkine benzediğini savunmuştur. Ona göre şizofrenlerin rahatsızlıkları ancak belirli sorunlarla ilgili olarak ve belirli zamanlarda ortaya çıkmaktadır. Şizofreni, hastanın kişiliğinin bölünmesiyle ilgilidir. Bleuler buna bağlı olarak "kararsızlık" (ambivalence) kavramını geliştirmiştir.

Bleuler'in incelediği diğer bir şizofreni biçimi de hastaların dış dünya ile bağlantılarını koparmaları ve kendi iç dünyalarına kapanmalarıdır. Bleuler, 1916'da yazdığı *Lehrbuch der Psychiatrie* ("Psikiyatri Ders Kitabı") kitabında bu durumu "autism" olarak adlandırmış, "autism"in, paranoyanın gelişmesinde oynadığı rolü incelemiştir.

Bleuler anormal davranışlara yol açan etkenlerin bazılarının bilinçsiz olabileceğini öne sürerek Freud'un psikanalitik kuramına yaklaşmıştır. Bleuler Freud'la bir süre yazışmış, Burghölzli kliniğinin baş asistanı olarak Freud'u izleyen Carl Jung'u atamıştır. Ancak zamanla Jung ve Freud'la mesleki ve kişisel anlaşmazlıklara düşmüş, Jung da Burghölzli kliniğindeki görevinden ayrılmıştır.

Bleuler iyileştirme yaklaşımıyla çağdaş psikiyatri akımlarını etkilemiştir. Şizofrenin yapısı ve belirtileri üzerine değerlendirmeleri geçerliliğini korumaktadır.

• **YAPITLAR (başlıca):** *Dementia Praecox Gruppe der Schizophrenien*, 1911, ("Şizofreni Grubu Dementia Praecox"); *Lehrbuch der Psychiatrie*, 1916, ("Psikiyatri Ders Kitabı").

• BAKINIZ: S.FREUD, JUNG.

BLIN, Roger
(1907-1984)

Fransız tiyatro oyuncusu ve yönetmeni. Başarılı oyunculuğu ve sahnelemeleriyle Uyumsuzluk tiyatrosunun tanınmasına öncülük etmiştir.

Genç yaşlarda tiyatro ile ilgilendi. Artaud'nun Vahşet tiyatrosu hareketine katıldı ve 1935'te yine onun *Les Cenci* adlı oyununda Jean-Louis Barrault ile birlikte yönetmen yardımcılığı yaptı. Vahşet tiyatrosu girişiminin başarısızlıkla sonuçlanmasından sonra Barrault'nun yenilikçi *(avant-garde)* anlayışla sahnelediği *Numance* ve *La Faim* ("Açlık") oyunlarında oynadı. 1950'de Adamov'un Jean-Marie Serreau tarafından sahnelenen *La Grande et la Petite Manoeuvre* ("Büyük ve Küçük Manevralar") adlı oyunda baş rolü üstlendi ve kısa zamanda yetenekli bir oyuncu olarak tanındı. 20 Ocak 1984'te öldü.

Yönetmen olarak ününü Uyumsuzluk tiyatrosu

doğrultusundaki oyunları sahneye koymadaki başarısına borçludur. 1952'de Adamov'un *La Parodie*'sini ("Parodi") sahneye koymuştur. Beckett'in *En Attendant Godot* (Godot'yu Beklerken) adlı oyununu da 1953'te ilk kez Blin sahnelemiş ve Pozzo rolünü kendisi oynamıştır. Bu çalışmalarıyla Beckett'in güvenini kazanmış ve onun başka oyunlarını da sahneye koymuştur.

Adamov ve Beckett'in yanı sıra Genet'nin oyunlarıyla da ilgilenmiş, onun *Les Négres* ("Zenciler") adlı oyununu siyah oyunculardan oluşan Les Griots adlı bir toplulukla 1959'da, *Les Paravents* ("Paravanlar") adlı oyununu da 1966'da sahnelemiştir.

Blin Barrault, Copeau ve Serreau gibi yönetmenlerle birlikte çağdaş oyun yazarlarının deneysel yapıtlarını ele almış, bir yandan Uyumsuzluk tiyatrosunun seyirciye ulaşmasında öncülük ederken, bir yandan da yenilikçi yazarların sahne tekniğinde ustalaşmalarına katkıda bulunmuştur.

- **YAPITLAR (başlıca): Oynadığı oyunlar:** *Numance*, 1937; *Le Faim* ("Açlık"); *La Grande et la Petite Manoeuvre*, 1950, ("Büyük ve Küçük Manevralar"); *En attendant Godot*, 1953, (Godot'yu Beklerken). **Sahneleme:** *La Parodie*, 1952, ("Parodi"); *En attendant Godot*, 1953, (Godot'yu Beklerken); *Fin de Partie*, 1957, (Sonu); *Krapp's Last Tape*, 1959, (Son Band); *Les Négres*, ("Zenciler"); *Les Paravents*, 1966, ("Paravanlar").

- BAKINIZ: ARTAULD, BARRAULT.

BLOCH, Ernst
(1885-1977)

Alman filozof. Ütopyacı düşünce ile tarihsel maddeciliği bağdaştırmaya çalışmıştır.

8 Temmuz 1885'te Ludwigshafen'da doğdu. 4 Ağustos 1977'de öldü. Yazın yaşamına 1918'de, Leipzig'de ütopya düşüncesinin felsefi gelenek içindeki önemini vurgulayan *Vom Geist der Utopie*'yi ("Ütopya'nın Ruhu Üzerine") yayımlayarak başladı. 1921'de yayımladığı Thomas Münzer üzerine olan çalışmasında gizem ve kıyamet düşünceleri ile Marxist ve Hegel'ci kaynağı olan diyalektik düşünceleri işledi. 1930'lardan sonra Bloch'un düşünceleri Marxist bir çerçeve içinde oldu.

1933'te Naziler iktidara gelince, Bloch Almanya'dan ayrılarak ABD'ye gitti. B. Brecht ve T. Mann'la birlikte bir yayınevi kurdu. *Das Prinzip Hoffnung*'u ("Umut İlkesi") yazdı. Bu kitapta gelecekte gerçekleşecek bir şeyi umut etmenin felsefi yapısını irdeledi.

II. Dünya Savaşı'ndan sonra Bloch, Demokratik Almanya'ya döndü. 1948'den 1957'ye dek Leipzig Üniversitesi'nde ders verdi. Demokratik Almanya'daki ilk yıllarında Bloch'un siyasi ve felsefi düşünceleri ve görüşleri birçok tartışmanın çıkmasına neden oldu.

1953'te Bloch, ünlü bir felsefe dergisi olan *Deutsche Zeitschrift für Philosophie*'nin editörü oldu. Görüşlerini bu dergide sürdürmesi üzerine yayın kurulunun bazı üyeleri tutuklandı ve yargılandı; 1957'de Bloch'un kitapları yasaklandı. 1961'de Federal Almanya'ya geçerek, ölümüne değin ders vereceği Tübingen Üniversitesi'ne profesör oldu. Burada dünyayı bir deney olarak ele alan son kitabı *Experimentum Mundi*'yi ("Dünya Deneyi") yazdı.

Bloch ana yapıtı sayılan *Das Prinzip Hoffnung*'da temel olanın iktisadi yapı olduğunu söylemesine karşın, ekonomiyi Marxist kuramın bir üstyapı olarak gördüğü genel kültür bağlamı içinde ele aldı.

Ütopya

Bloch'a göre, bütün gerçeklik "dolaylama"dır, ya da özne nesne ilişkisidir. Bu ilişki, özne ve nesnenin yeniden birleşmelerine yönelen dinamik bir bağlantıdır. Özne ile nesnenin ayrılmalarından önce içinde bulundukları "başlangıç temeli" (Urgrund), bir tür dolaysız ve evrensel güç olan "açlık"la harekete geçer. Bu, insanda "arzu" ve "umut" biçimine girer. Buradan da gerçekleşmesi arzulanan ve umulan bir olanak anlamında "ütopya"ya varır.

Umut, arzulama temeli üzerine kurulmuştur ama "bilgili bilinçli umut" (docta spes) olması için, gücünü, umulana ulaşıldıktan sonra, yani arzu doyurulduktan sonra da ayakta kalacak bir gerçeklik temelinden almalıdır. Bu geriye kalan gerçeklik "tortu"su, umudu salt bir akıl tasarımı olmaktan çıkarır, "nesnel olarak olanaklı olan" ile bağlantıya sokar. Gelecekteki olanak, düşü kurulan bir şey bile olsa, yalnızca bir düş değildir.

Özne-nesne ve gerçeklik-olanak arasındaki bağlantılar karmaşıktır. Gerçek olanın yapısı geleceğe doğru bir yönelimdir. Fakat gelecek de zaten nesnel olarak gerçektir. Bloch bütünüyle kuramsal olan nesnel olanak ile gelecekle ilişkisi olan gerçek olanak arasında ayrım yapar. Gerçekten olanaklı olan bir şey ütopya ile somut bir biçimde bağlantılıdır. Gerçeklik her zaman olanaklı değişmenin öğelerini taşır, bunlar henüz varolmayan olanaklardır. Ütopyalar bu olanaklarla ilgilidirler ve bu yüzden de insanların bilinçleri üzerinde önemli işlevleri vardır. Diğer yandan bu olanakların nesnede temelleri olması gerekir, çünkü düşünce sonsuz sayıda olanaklı nesnenin sonsuz sayıca ilişkisini tasarımlayabilir.

Nesnellik ve olgusallık

Bloch iki tür nesnel olanak arasında ayrım yapar. Birinci anlamda konu, nesnenin kendisidir ve nesnenin "davranışı"dır, ya da nesnenin bir bilgi nesnesi olarak görünüşüdür. İkinci anlamda, nesneyle ilgili bilgi önemlidir. Nesnenin "nesnelliği" (Sachlichkeit) sadece bilgiyi ilgilendirir, "olgusallığı" (Sachhaftigkeit) ise sadece bilginin nesnesini ilgilendirir.

Nesnellik ve olgusallık arasında yaptığı ayrım, Bloch'u Marxizm'in gerçekliğe yalnız bir yönden baktığı sonucuna götürür. Marxizm'e göre tarihsel değişmelerin nedeni, sosyo-ekonomik koşulların değişmesidir ve fiziki hareket de zıtlıktan doğar. Bloch tarihsel maddeciliğe nasıl umut kavramını sokuyorsa, diyalektik maddeciliğe de açlık kavramını ekler. Buna göre açlık, maddenin içinde gizil olarak vardır. Bloch bu düşünce için Aristoteles ontolojisine dönerek, "olmakta olma" kavramına başvurur, salt "mekanistik" nedenselliği eleştirir. Maddede varolduğunu söylediği gizil itkinin ancak son hedef açısından bir anlamı vardır. Madde önceden belirlenmemiştir, kendini varolanda açığa çıkardığı gibi, ortaya yeni biçimlerde de çıkabilir.

Yine de bu görüş dünyayla ilgili ereksel bir son-amaç öğretisi, ya da psikolojik bir kategorinin ya da tarihsel bir ilkenin doğaya uygulanması değildir. Bloch burada Marx'ın "doğanın tarihselleşmesi" ve "insanın doğallaşması" düşüncesine dayanarak, "henüz-olmayan" ütopya ile "yabancılaşma"yı ortadan kaldıracak "komünist" toplum arasında ilişki kurar.

Olanaklılık ve gerçeklik

Son kitabı *Experimentum Mundi*'de Bloch bir kategoriler kuramı geliştirir. Kategoriler, yedi "edim aşaması"ından geçerek, olanaklılıktan gerçekliğe doğru ilerleyen bir oluşma zincirini kurarlar. Her adımda bir "dönüş", bir de (Hegel'in anlamında) "ortadan kalkış" vardır. "Pratik" kavramını irdeleyen Bloch, siyasal eylem açısından, "bize hiçbir şey öylesine verilmiş değildir; bize her şey görev olarak verilmiştir" diyerek, insanın "dünya sürecinin ileri hatlarında" duran varlık olduğunu söyler.

Bu "ileri hatta" önem kazanan, insanın belirli bir durumda yaşadığı "an"dır. Bu "an"da belirli bir bozukluğun, aynı zamanda da bu bozukluğun kendisine neden bozukluk olarak geldiğinin farkına varan insan, bu "yaşanmış anın karanlığı"nda, bir umut ışığını da birlikte görür. Bu umudun ona açtığı "ufuk", aynı zamanda yürüyeceği bir "yol" a da işaret eder. Yürüyeceği yol için elindeki kılavuz, ya da eylemlerinin ölçüsü, tam olarak belirlenmiş değildir, ama gene de "insanın ne olduğunu bilmiyorsak da, insanca olmayanın ne olduğunu biliyoruz hiç değilse, insanca olanın tam olarak ne olduğunu bilmesek de; bu bilgi, neleri düzeltmemiz gerektiğinin bilgisi olarak, 'bilinçli umudumuz'un yoluna ışık tutar." Burada Bloch, Marxizm'in "sınıf bilinci"ni değişik yorumlamakta, aynı zamanda bir tek insan olan bir "sınıf üyesi"nin gözünden, "tarihsel eylem"in kazanabileceği anlamı irdelemektedir. Tek insanın bakış açısının ve eylemlerinin toptan tarih içinde üstlenebileceği işlev konusunda bir soruna dayanan bu bakış biçimi, Sartre'ın "varoluşçu" eylem anlayışına yaklaşmaktadır; ancak ondan önemli ayrılıklar gösterir. Bloch'un temel sorunu, ontolojik bir temel üzerinde, bir bütün olarak insanın, bir bütün olarak "dünya"da tutacağı yerdir. Bir "deney olan dünya" içinde insanın yeri de, bir deneyci olmaktır.

Marxist açıdan bir idealist olan Bloch; genç Lukacs, Sartre, Gramsci gibi sanat alanlarına ağırlık veren çalışmalar yapmıştır.Bloch mistisizm ve ütopyacılık ile bilimsel sosyalizmi bağdaştırmaya çalışmıştır. Geç dönem Alman dışavurumculuğundan, etkilenmiş, klasik Alman düşüncesi, Hıristiyan ve Yahudi mistisizmi, Yeni Platonculuk gibi çok geniş bir alanı görüşlerine dayanak olarak kullanmıştır.

• **YAPITLAR:** *Vom Geist der Utopie*, 1918, ("Ütopya'nın Ruhu Üzerine"); *Thomas Münzer als Theologe der Revolution*, 1921, ("İhtilalin İlahiyatçısı: Thomas Münzer"); *Erbschaft dieser Zeit*, 1935, ("Bugünün Mirası"); *Freiheit und Ordnung, Abriss der Sozial-Utopien*, 1946, ("Özgürlük ve Düzen, Sosyal-Ütopyanın Yıkılışı"); *Subject-Object: Erlaeuterungen zur Hegel*, 1951, ("Özne-Nesne: Hegel Üzerine Açıklamalar"); *Avicenna und die Aristotelische Linke*, 1951, ("İbn-i Sina ve Aristotelesci Sol"); *Das Prinzip Hoffnung*, 3 cilt, 1954-1959, ("Umut İlkesi"); *Naturrecht und menschliche Würde*, 1960, ("Doğal Hukuk ve İnsanlık Onuru") *Philosophische Grundfragen zur Ontologie des Noch-Nicht-seins*, 1961, ("Henüz Varolmayan'ın Varlık Mantığına İlişkin Temel Felsefe Sorunları") *Experimentum Mundi/Frage, Kategorien des Herausbringens, Praxis*, 1975, ("Dünya Deneyi/Sorun, Ortaya Çıkarma Kategorileri, Pratik").

Bloch-Lukacs Dostluğu

Ernst Bloch ve Georgy Lukacs 1911'de Heidelberg Üniversitesi'nde buluşurlar. İki genç düşünür daha önce Budapeşte'de tanışmışlardır, ama Heidelberg'de aralarında gerçek bir dostluk kurulur. Bloch, bu dostluğu "uzaktan haberleşme" derecesinde bir "duygu birliği", Lukacs da "büyük bir yaşantı" diye niteler. O sıralarda Hegel'e* "takılıp kalmış"olan Bloch, Lukacs'dan Dostoyevski'yi* veKierkegaard'ı* öğrenir;Lukacs ise, Bloch'da "eski filozofların anadilini onların ruhuyla konuşan birini" bulmuştur. I. Dünya Savaşı çıkınca iki dostun ilişkisi daha da pekişir, çünkü ikisi de savaşa kesinlikle karşı çıkarlar. 1917 Ekim Devrimi'ni de ortak bir coşkuyla karşılarlar.

Aynı yıl Bloch Münih'e gider: Sanat, özellikle de resim ve müzik alanında ortaya çıkan yeni akımları tanır. Lukacs ise, kendi deyimiyle "sabici bir Marxist olma yolunda attığı adımlarla" Bloch ile ortaklıklarını sağlayan düşünce ortamından uzaklaşmaktadır. Bloch Ütopyanın Ruhu üzerinde, Lukacs ise Tarih ve Sınıf Bilinci üzerinde çalışmaktadır. Artık, eskinin parlak dostluğu, yıllar geçtikçe, yerini anlaşmazlıklara, yer yer de sert sözlere bırakır.

BLOCH, Felix
(1905)

İsviçre asıllı ABD'li fizikçi. Atom çekirdeğinin manyetik alanını ölçmek için geliştirdiği nükleer indüksiyon yöntemiyle 1952 Nobel Fizik Ödülü'nü kazanmıştır.

23 Ekim 1905'te İsviçre'nin Zürih kentinde doğdu. Eğitimine mühendis olmak amacıyla Zürih'deki İsviçre Federal Teknik Enstitüsü'nde başlayan Bloch, daha sonra fizikle ilgilenerek Almanya'da Leipzig Üniversitesi'ne geçti. 1928'de metalik iletim üzerine yazdığı tezle doktora derecesini aldı. Hollanda, Danimarka ve İtalya gibi çeşitli Avrupa ülkelerinde önde gelen fizikçilerle çalışmalar yaptıktan sonra Leipzig Üniversitesi'ne dönerek 1932-1933 yıllarında öğretim üyeliği yaptı. 1933'te Hitler'in iktidara gelmesi üzerine bu ülkeyi terkeden Bloch, ABD'ye yerleşti ve Stanford Üniversitesi'nde profesör olarak görev aldı. 1939'da ABD vatandaşlığına geçen Bloch, II. Dünya Savaşı sırasında Harvard Üniversitesi'ndeki Radyo Araştırma Laboratuvarı'nda, Los Alamos'da atom bombası projesinde çalıştı. Savaştan sonra Stanford'daki görevine geri dönerek fizik çalışmalarını atom çekirdeklerinin manyetik alanları üzerinde yoğunlaştırdı. 1945'te nükleer indüksiyon prensibini geliştirerek maddenin kristal ve manyetik özellikleriyle nükleer manyetik alanları arasındaki ilişkiyi inceledi. 1952'de de kendisinden bağımsız bir çalışmayla aynı prensibi keşfetmiş olan E.M. Purcell ile Nobel Fizik Ödülü'nü paylaştı. 1948'de ABD Ulusal Bilimler Akademisi'ne seçilen Bloch, 1954-1955 yıllarında da Cenevre'de CERN'in (Avrupa Nükleer Araştırma Konseyi) ilk yönetmenliğini yaptı. 1971'de emekliye ayrılarak Emeritus profesör unvanını aldı.

Bloch'un önemli katkıda bulunduğu nükleer manyetik rezonans konusuna ilgisini çeken olay 1933'te O. Stern'in protonun manyetik momentinin beklenenin üç katı olduğunu bulması, böylece döteryum (ağır su) çekirdeğindeki nötronun da manyetik moment içerdiğinin anlaşılmasıydı. Bloch, 1936'da bu özelliğin nötron ışınlarını, manyetize edilmiş demirden geçirerek polarlamak amacıyla kullanılabileceğini önerdi. 1939'da da bu etkiyi ve daha önce atomik ışınlara uygulanan radyo tekniğini birleştirerek Luis Alvarez ile birlikte nötronun manyetik özelliklerini doğru olarak ölçmeyi başardı. Daha sonra radyo tekniğini yalnızca parçacık ışınlarında değil, normal maddelerde de uygulanabilecek elektromanyetik bir yöntem olarak kullanmayı düşündü. 1946'da bu yöntemden yararlanan Bloch, W.W. Hansen ve M.E. Packard sudaki protonlarda, kendilerinden bağımsız olarak çalışan Purcell ve araştırma ekibi de parafindeki protonlarda nükleer manyetik rezonans (NMR) olgusunu gözlemlediler. Bloch, ölçüm için kullanılan örneği güçlü bir elektromıknatısın etkisi altında tutarak, çekirdek manyetik momentlerin bir radyo vericisiyle mıknatısın sabit manyetik alanı yönünde değişmesini sağladı. Bu değişim, Faraday'in elektromanyetik indüksiyon prensibine göre maddeye sarılan bir telde voltaj yaratıyordu. Bu nükleer indüksiyonun bir radyo alıcısıyla saptanması daha sonra çekirdeklerin nükleer yapısını aydınlatan manyetik moment ve açısal momentumlara ilişkin önemli bilgi sağladığı gibi, aynı elementin değişik yapıdaki çekirdeklerinden oluştukları için kimyasal olarak ayrıştırılamayan izotoplarının analizine de olanak tanıyordu. Bloch'un çalışmaları, nükleer manyetik alanları kullanarak çeşitli maddelerin yapısal ve manyetik özelliklerinin saptanmasına, moleküllerin yapı ve niteliklerinin daha iyi anlaşılmasına olanak sağlamıştır.

• BAKINIZ: L.V. ALVAREZ, FARADAY, PURCELL, RABI, O.STERN.

BLOCH, Konrad Emil
(1912)

Alman asıllı ABD'li biyokimyacı. Kolesterol mekanizması ve lipitler üzerine çalışmaları nedeniyle Nobel Tıp Ödülü'nü kazanmıştır.

21 Ocak 1912'de Almanya'nın Neisse kentinde (bugün Polonya'da Nysa) doğdu. Münih Teknik Yüksekokulu'nda kimya mühendisliği öğrenimi gördükten sonra İsviçre'ye, daha sonra da ABD'de Columbia Üniversitesi'ne gitti. Burada Rudolf Schoenheimer ile birlikte araştırmalar yapan Bloch, 1938'de doktorasını aldı. 1946'dan başlayarak Chicago Üniversitesi'nde dersler verdi ve 1954'te Harvard Üniversitesi'nde biyokimya profesörü oldu. 1964'te Lynen ile paylaştığı Nobel Tıp ve Fizyoloji Ödülü dışında birçok ödül kazandı ve ABD Bilimler Akademisi'ne kabul edildi.

Bloch'un biyokimya alanındaki ilk çalışmalarından biri, Schoenheimer ile çeşitli elementlerin izotoplarıyla işaretlenmiş maddeler kullanarak hücre metabolizmasının incelenmesidir. Daha sonra doymamış yağ asidi bileşiklerini araştıran Bloch, 1942'de Rittenberg ile başladığı kolesterol biyosentezi çalışmalarını, Lynen ve İngiltere'den J.W. Cornforth ve G. Popjak'ın da katkılarıyla sürdürdü. Hayvansal hücrelerde metabolizmanın temel öğelerinden olan ve beyaz mumsu görünümdeki kolesterolun yapısı Wieland'ın ve özellikle Windaus'un 1900'lerde başlayan 30 yılı aşkın çalışmaları sonucu bir süredir bilinmekteydi. $C_{27}H_{46}O$ formülüyle gösterilen bu madde, kolik asitle birlikte yapısı çözümlenen ilk steroidlerdendir. Bu bilgilerden de yararlanan Bloch, iki karbonlu asetik asitin 30'u aşkın tepkime aşamasından sonra kolesterola dönüştüğünü gösterdi. Biyosentezinin % 90'ı karaciğerde gerçekleştirilen kolesterolun çoğu, vücutta yağ sindiriminde kullanılan safra asitlerinin, özellikle de kolik asitin üretiminde kullanılır. Kolesterol ayrıca, böbreküstübezinin salgıladığı hormonların, üreme hormonlarının ve D vitamininin üretiminde de etkendir. Bloch'un kolesterole ilişkin bir diğer buluşu da bu maddenin arterioskleroza neden olduğunu göstermesidir. Atardamar duvarlarının kalınlaşıp sertleşmesi şeklinde görülen ve kalp hastalıklarına yol

açabilen bu durum, kanda kolesterol oranının, fazla yağa dayanan bir beslenme ya da fizyolojik nedenlerle yükselmesi sonucu ortaya çıkabilmektedir. Plakalar halinde damar duvarlarında birikerek arterioskleroza neden olabilen kolesterolun yapısının çözümlenmesi ve biyosentezinin anlaşılabilmesi bu hastalık için tedavi yolları açmıştır. Bloch'un bu alandaki bulguları ayrıca terpen, kauçuk gibi maddelerin yapılarının çözümlenmesine de yaramıştır.

• YAPITLAR: *Lipid Metabolism*, 1961, ("Lipit Metabolizması").

• BAKINIZ: LYNEN, WIELAND, WINDAUS.

19.yy ve 20.yy tarih anlayışı

BLOCH, Marc
(1886-1944)

Fransız tarihçi. Feodal toplum ve Fransa'nın Orta Çağ tarımsal düzeni üzerine yaptığı çalışmaları ile tanınmıştır.

6 Temmuz 1886'da Lyon'da doğdu. 16 Haziran 1944'te aynı yerde öldü. Ecole Normale Superieure'ü 1908'de bitiren Bloch, tarih ve coğrafya eğitimi görmüştü. Montpellier ve Agen liselerinde tarih ve coğrafya öğretmenliği yaptı. 1919'da Strasbourg Üniversitesi'nde Orta Çağ tarihi profesörü olarak göreve başladı. 1937'de Paris Üniversitesi'nde iktisat tarihi profesörü oldu. 1929'da *Annales* dergisini çıkarmaya başladı. İktisat tarihi yazıları dışında, özgün araştırmalarını bu yıllarda yayımladı.

Hümanist ve demokrat olan Bloch, II. Dünya Savaşı yıllarında Naziler'e karşı savaştı. I. Dünya Savaşı'nda Fransız ordusunda 4 yıl süreyle görevlendirilmesine karşın, 1939'da 53 yaşında ve 6 çocuk babasıyken ülkesini savunmak amacıyla yine orduya katıldı. 1940'ta Fransa'nın yenilgisine değin yüzbaşı olarak görevini sürdürdü. Yahudi asıllı olduğundan öğretim üyeliğine dönemeyen Bloch, bir süre sürgünde kaldı. 1942'de Fransız Direniş Hareketi'ne katıldı. Lyons'da Almanlar tarafından yakalandı. 16 Haziran 1944'te, 26 yurtsever ile beraber hücresinden alındı ve yakın bir tarlada kurşuna dizildi.

Marc Bloch, Lucien Febvre ile beraber başlattığı *Les Annales: Economics, Sociétes, Civilisations* dergisinde sosyal ve iktisadi konulara eğildi. Bloch için tarih, siyasi olayları, toplumsal ve iktisadi değişimleri kapsayan bir bütündür. İlk çalışmalarında siyasal tarih geleneğinin dışındaki konulara yöneldi. Bu çalışmalarda Bloch, insan ve toprak düzeni sorunsalı ile ilgilendi. I. Dünya Savaşı'ndan önce yayımladığı ilk kitabı *L'Ile de France* (*Les Pays autour de Paris*) ("Paris'in Çevre Bölgeleri") bir coğrafya ve tarih incelemesidir. Tez çalışması olarak hazırladığı *Rois et serfs: Un Chapitre d'histoire capétienne*'de ("Krallar ve Serfler: Capetler Tarihinde Bir Bahis") Bloch, tarihin ne olduğunu anlamak için toplumsal ve iktisadi düzeni anlamanın gerekliliğini savunmuştur. Bloch'a göre eğer tarihçiler, serflik düzeninin Capetler'le ilişkisini yeterince bilmiş olsalardı X. Louis ile V. Philip dönemlerini, bu topraklarda serfliğin sona erdiği dönemler olarak görebilirlerdi.

İktisat tarihinin önemi

1920-1939 arasındaki tarih çalışmaları, Bloch'un Orta Çağ tarihçiliğine olan özgün katkılarının çoğunu kapsar; toplumsal ve iktisadi tarihçilik için gerekli metodoloji ve kavramları geliştirdiğini gösterir. Gereksinimi olan yabancı dilleri öğrenmenin dışında, arkeoloji, tarım, haritacılık, filoloji, folklor gibi alanları içeren çok yönlü bir biçimde kendini geliştirir. Bloch sosyal bilimlerin ürettiği kavramları, özellikle Marxist bakış açısının üretim ilişkileri kavramını, Durkheim sosyolojisinin kolektif inanç ve davranışlar anlayışını içeren yorumlarıyla tarihsel verileri değerlendirir.

Batı tarihçiliği 19. yy'ın sonunda, idealist felsefenin bir ölçüde etken olduğu, düşünce ve dolayısıyla siyasal dinamiğin tarih yorumunda ağır bastığı bir gelenek içindeydi. Pozitif bilimlerin de etkisiyle, özellikle, Leopold von Ranke'nin kurduğu Alman Tarihçi Okulu tarihsel olayları evrensel yorumlardan arındırıp nesnel bir sergileme olarak değerlendirme amacındaydı. Bu okula bağlı tarihçiler 20. yy başlarında çalışmalarında, tarihsel olayların değişiminin dökümünü vermekteydiler. Bu eğilim birçok düşünür tarafından eleştiriliyordu. Bloch birinci el kaynaklara dayanarak yaptığı çalışmalarla, siyasi ve hukuksal tarih anlayışının getirdiği klasik dönem ayırımlarına karşı geniş bir senteze dayalı tarih yaklaşımı yöntemini benimsemiştir.

Bloch, Ranke'nin tarihi bir değişim süreci olarak ele alan görüşlerinin etkisinde kalarak bir üretim ilişkileri modelinin ancak sosyal değişim çerçevesi içinde anlamlı olacağını savunmuştur. Toplumsal değişimlerin evrensel ve kendine özgü özelliklerinin ayırt edilmesi için de karşılaştırmalı tarihsel bakış açısını önermiştir.

1923'te Orta Çağ tarihçisi Henri Pirenne'in bir konuşmasında karşılaştırmalı tarihin gerekliliğini savunmasından esinlenen Bloch, Fransız kırsal tarihini yazmaya karar verdi. Bloch'un, *Les caractères originaux de l'histoire rurale française* ("Fransız Kırsal Tarihinin Özgün Özellikleri") adlı kitabı, Fransa kırsal tarihinin temel özellikleri konusunda 1929'da Oslo'da Uygarlıkların Karşılaştırmalı İncelemesi Enstitüsü'nde verdiği konferanslarından oluşmuştur. Bu kitap, Bloch'un en özgün yapıtı olarak bilinir ve tarımsal tarihin incelenmesinde önemli bir aşama olmuştur.

Kitabın önsözünde Bloch, toplumsal ve iktisadi konuları işleyen tarihçinin, tarımsal üretimin özellikleri ve sorunlarıyla yakından ilgilenmesi gerektiğini savunur. Lucien Febvre'nin dediği gibi Fransa'nın kırsal tarihini Bloch'dan önce Fustel de Corlanges, Jacques Flach, Henri Sée gibi önemli tarihçiler yazmıştı. Ama, onların çalışmalarında siyasal tarihçilik geleneği ağır basmaktaydı ve tarım hakkında yeterli bilgileri yoktu.

Tarihçinin insan ve mekân ilişkilerinin değişimini, ulusal sınırları aşan bir bakışla incelerken, toprak düzeni üstüne birinci el yazılardan başka, harita, hatta bugüne uzanan tarla biçimlerine ilişkin belgeler gibi çok yönlü verileri kullanması gerekiyordu.

Bloch bu çalışmasında Fransız Orta Çağ tarım ekonomisini, birbirinden farklı komünal üretim bi-

çimlerinin oluşturduğu bir Avrupa tarım düzeni olarak inceler. Zamanla teknolojik ve öteki değişimlerle, bireysel tarım üretimine geçişi ortaya koyar. Fransız Devrimi sırasında tarım kesiminde gerçekleştirilen anti-feodal uygulamalarla feodal üretim biçiminin ortadan kalkması Bloch'a göre aslında, uzun dönemde, tarımsal evrimin oluşturduğu özelliklere dayanır.

1939'da basılan Bloch'un ikinci önemli kitabı *La société féodale*'dir (Feodal Toplum). Feodal toplum sentezinin belirlendiği bu yapıtında, alışılmış siyasi ve hukuki tanımların dışında, feodalizmi bir yeni üretim ve düşünce biçimi olarak ortaya koyar. Feodal toplumun dinamiğinin siyasi güç merkezleri olan malikânelerin (domain) altında oluşan üretim ilişkileri içinde anlaşılması gereğini vurgular. Köylünün hizmetkâr olarak toprağa bağımlılığını içeren serflik düzeni feodal üretim biçiminin en kilit özelliğidir.

Bloch feodal toplum düzeninin, Avrupa tarihinde kapitalist toplum düzenine geçişte bir ara dönüşüm süreci olduğunu belirtir. Ona göre, Avrupa feodalizm modeli, başka toplumların incelenmesi için kullanıldığında, Avrupa tarihinin özellikleri gözönünde bulundurulmalıdır. Çin, Japon ya da Mısır feodalizmlerine, sadece merkezi otoritenin zayıflığı ya da sömürü düzeninin oluşu gibi tek taraflı özelliklere dayanmadan, iç dinamiği olan özgün toplum örnekleri olarak, karşılaştırmalı tarih çerçevesi içinde bakılması gerekir.

Bloch, tarih üzerine olan görüşlerini savaş yıllarında yazmıştır. Bunlar toplu olarak ancak 1949'da basılabilmiştir. *Apologie pour L'histoire ou métier d'historien* ("Tarihin Savunusu ya da Tarihçinin Mesleği") adlı kitapta Bloch, tarihin toplumsal, iktisadi, siyasal ve kültürel bir bütün olduğunu vurgulamıştır. Tarihin insan etkeninin her türlü yönüyle yarattığı bir hayat ürünü olarak ele alınması gerektiğini savunmuştur.

1930'larda *Annales* dergisi çevresinde oluşan sosyal ve iktisadi tarihçilik geleneği Bloch'dan sonra günümüze dek etkinliğini sürdürmüştür.

• **YAPITLAR** (başlıca): *L'Ile de France (Les pays autour de Paris)*, 1913, ("Paris'in Çevre Bölgeleri"); *Rois et serfs: Un Chapitre d'histoire Capétienne*, 1920, ("Krallar ve Serfler: Capetler Tarihinde Bir Bahis"); *Les caractères originaux de l'histoire rurale française*, 1931, ("Fransız Kırsal Tarihinin Özgün Özellikleri") *La société féodale*, 1939, (Feodal Toplum, 1983); *Apologie pour L'histoire ou métier d'historien*, 1949, ("Tarihin Savunusu ya da Tarihçinin Mesleği").

BLOGOEV, Dimiter (1856-1924)

Bulgar düşün ve siyaset adamı. Bulgaristan Sosyal Demokrat Partisi'nin kurucusudur.

14 Haziran 1856'da Kostour bölgesindeki Zagorichane köyünde doğdu. 7 Mayıs 1924'te Sofya'da öldü. Babası İstanbul'da sütçülük, annesi Bulgaristan'da çiftçilik yapıyordu. 14 yaşına kadar köyünde kalan ve ilköğrenimini burada tamamlayan Blogoev, daha sonra İstanbul'a, babasının yanına gitti. Ortaöğrenimini İstanbul, Edirne, Gabrova ve Stara Zagora'daki Bulgar okullarında sürdürdü. Bu dönemde ulusal bağımsızlıkçı düşüncelerin etkisinde kaldı. 1878'de Bulgaristan'ın bağımsızlığını kazanmasından sonra Rusya'ya gitti. Petrograd (bugünkü Leningrad) Üniversitesi'nde doğa bilimleri ve hukuk eğitimi gördü.

1880'ler Rusya'sında, öğrenci gençlik ve aydınlar arasında, Narodnik (popülist), ütopik sosyalist ve Lassalcı akımlar güçlüydü. Bu canlı tartışma ortamında Blogoev, Rusya'daki ilk sosyal demokrat grubu kurdu ve 1885'te *Rabochii* (İşçi) adlı gazeteyi çıkardı. Aynı yılın sonunda çarlık polisi tarafından sürülen Blogoev, Bulgaristan'a dönerek bir yandan öğretmenlik yaptı, diğer yandan siyasi çalışmalarını sürdürdü; *Suuremennii Pokazatel* (Çağdaş Gösterge) dergisini çıkarttı.

Blogoev 2 Ağustos 1891'de çeşitli sosyalist grupların temsilcileriyle, Buzluca Dağı'nda yapılan bir toplantıda Bulgar Sosyal Demokrat Partisi'nin kurulmasında etkin rol oynadı. 1897'de partinin teorik yayın organı *Novo Vreme*'nin (Yeni Zaman) editörlüğünü yapmaya başladı ve bu görevi 23 yıl yürüttü.

Blogoev 1902 seçimlerinde 6 sosyal demokrat arkadaşıyla birlikte milletvekili seçildi. 1913 seçimlerinde 13, 1919 seçimlerinde 47 arkadaşıyla birlikte meclise girdi.

Blogoev parti içindeki sağ kanada karşı yalnızca sendikal mücadeleyle yetinilmemesi ve sendikaların partiler-üstü olmaması gerektiğini savunmuştur. 1900'de kurulan Bulgar Çiftçi Partisi'ne karşı da bağımsız bir siyaset izlenmesinden yana olmuştur.

Blogoev, yaşamı boyunca çok sayıda makale, tarih, iktisat ve sosyal değişim konularında da incelemeler yayımlamıştır.

• BAKINIZ: DİMİTROV, STAMBULİYSKİ.

BLOK, Aleksandr Aleksandroviç (1880-1921)

Rus şair ve oyun yazarı. Rus şiirinde Sembolizm (Simgecilik) akımının temsilcilerindendir.

16 Kasım 1880'de St. Petersburg'da (bugün Leningrad) doğdu. Babası hukuk profesörü, annesi yazar ve çevirmendi. Annesiyle babası ayrılınca St. Petersburg Üniversitesi rektörü olan büyükbabası tarafından yetiştirildi. Çocukluğu aydın çevresi içinde geçti. Beş yaşında şiir yazmaya başladı. St. Petersburg Üniversitesi'nde önce hukuk sonra dilbilim öğrenimi gördü. 1903'ten sonra dergilerde şiirleri yayımlanmaya başladı. Aynı yıl ünlü kimyacı Mendeleyev'in kızı Liubov Mendeleyeva ile evlendi. Birçok kez Avrupa ülkelerini gezdi. I. Dünya Savaşı sırasında cephe gerisinde görev aldı. Rus Devrimi'nden sonra devlet tiyatroları yönetmenliği ve Petrograd Şairler Birliği'nin başkanlığını yaptı. Gorki'nin yayımladığı "Dünya Yazını" dizisinde çevirmen olarak çalıştı. Kişisel

ve siyasal çalkantılarla dolu yaşamı erken yıpranmasına neden oldu. 7 Ağustos 1921'de Petrograd'da öldü.

İlk şiirlerini, Puşkin ve Lermontov gibi şairler tarafından geliştirilen 19. yy başları romantik Rus şiirinin etkisiyle yazmıştır. *Stihi o prekrasnoy dame* ("Güzel Kadın İçin Şiirler") adlı kitabı bu dönem yapıtlarının en önemlisi olarak tanınır. Kitaptaki şiirleri dinsel coşkuyla yazılmış, tanrısal bilgelik için duyulan özlem, bir kadına karşı beslenen aşkta cisimlendirilmiştir. Bu şiirler dönemin birçok eleştirmeni tarafından beğenilmemiş ve Blok yalnızca Rus Sembolizmi'nin ilk temsilcisi şair ve kuramcı Valery Bryusov' dan destek görmüştür. Daha sonraki yıllarda Bryusov'dan etkilenmiş ve bu etkiye bağlı olarak şiirlerinde kent yaşamını işlemeye yönelmiştir. İdeal dünyayla ilgili özlemlerini dile getiren mistik ve romantik şiirlerin yerini, insanların bu dünyadaki acılarını işleyen daha gerçekçi şiirler almıştır.

Blok, 1906'dan sonra tanınan bir şair olmuş, manzum oyunlar da yazmaya başlamıştır. 1907'de yayımlanan ve Meyerhold tarafından sahnelenen *Balagançik* ("Kukla Oyunu"), onun ilk döneminde etkisinde olduğu mistik görüşlerin bir taşlamasıdır. *Neznakomka* ("Yabancı Kadın") adlı lirik oyunu da yine eski ideallerini alayla ele alan mizah dolu bir taşlamadır.

1909'dan sonra yazdığı şiirlerinde daha yoğun, dolaysız ve güçlü bir üslup geliştirmiştir. *Straşnıy Mir* ("Korkunç Dünya") hayal kırıklığı ve karamsarlığın egemen olduğu yapıtları arasındadır. 1910'da başladığı ama bitiremediği, yaşam öyküsünden kaynaklanan *Vozmediye* ("Ödül") adlı şiirinde ideal olana duyulan özlemle gerçek karşısında duyulan umutsuzluk ve öfkeyi ustaca bir araya getirmiştir. Bütün karamsarlığına karşın mistisizmini sürdürmüştür; daha sonraki şiirlerinde tanrısal bilgelik yerini idealleştirilmiş bir Rusya özlemine bırakmıştır. 1917 Rus Devrimi'ni de Rusya'nın tarihte oynayacağı kurtarıcı rolün bir göstergesi olarak almış, coşkuyla karşılamıştır. Devrimçalkantılı yıllarında yazdığı *Dvenadtsat* ("On İki") adlı uzun şiiri, devrimi yansıtan yazın yapıtlarının en etkileyici olanlarındandır. Bu şiirinde, 1917-1918 St. Petersburg ayaklanmaları sırasında on iki isyancı kızıl muhafızın, önlerinde Hazreti İsa, ortalığı yakıp yıkarak yürüyüşlerini canlandırmıştır; mistik bir ses, simgesel bir dil ve destansı bir anlatımla birlikte marştan romansa, devrim şarkılarından sloganlara kadar değişik biçimleri kullanarak çoksesli bir ritm yaratmıştır. 1918'de Batı'nın işgal tehdidi karşısında yazdığı *Skifi* ("İskitler") ise meydan okuyan bir sesleniştir.

Blok, Avrupa Sembolizmi'nin de etkisiyle gelişen, ancak Ortodoks mezhebinin ve Doğu mistisizminin etkileriyle dolu Rus Sembolizmi'nin önde gelen temsilcilerindendir. Ama şiirleri bu akımın sınırları içinde kalmamıştır. Aydınlar, Rusya ve humanizm konularında devrim öncesi ve sonrasında yazdığı makaleleriyle, şairliğinin yanı sıra etkin bir yazar olarak da tanınmıştır.

• **YAPITLAR** (başlıca): **Şiir:** *Stihi o prekrasnoy dame*, 1904, ("Güzel Kadın İçin Şiirler"); *Gorod*, 1904-1911, ("Kent"); *Sneinaya maska*, 1907, ("Kardan Maske"); *Straşnıy Mir*, 1907-1916, ("Korkunç Dünya"); *Vozmedi-*
1918, ("İskitler"). Oyun: Neznakomka, 1906, ("Yabancı Kadın"); *Balagançik*, 1907, ("Kukla Oyunu"); *Roza i Krest*, 1913, ("Gül ve Haç"); *Sobraniye soşineniy*, 1960-1963, (ö.s.), ("Bütün Yapıtları").

• **BAKINIZ:** LERMONTOV.

BLONDEL, Charles
(1876-1939)

Fransız psikolog ve düşünür. Bergson' un sezgiciliği ile Dukheim'ın pozitivizmini uzlaştırmak istemiştir.

Lyon'da doğdu, Paris'te öldü. 1897'de Ecole Normale Superieure'un felsefe bölümüne girdi, üç yıl sonra mezun oldu. Daha sonra Tıp Fakültesi'ne yazıldı. 1906'da doktor oldu, 1914'te *La Conscience Morbide* ("Hastalıklı Bilinç") adlı çalışmasıyla edebiyat doktoru sanını aldı.

Strasburg Edebiyat Fakültesi'nde uzun süre ders verdi. Taine'den sonra psikolojide, fizyolojik bilgilenme ve zihinsel işlemlerin klinik incelenmesi büyük önem kazanmıştı. Bu görüşü Ribot, Dumas ile birlikte Blondel de sürdürmeye çalışmış, psikolojik etkenler dikkate alınmadan hastalarda görülen bozuklukların fizyolojik kaynaklarının bulunamayacağını ileri sürmüştür.

Blondel patolojik yöntemin akıl ve ruh hastalıklarıyla ruhsal oluşumlar arasındaki ilişkiyi saptayıp açıklamada yararlı olduğuna inanmıştır. Bilinç konusunda yoğunlaşan çalışmalarında Bergson'un sezgiciliği ile Durkheim'ın pozitivizmini, Tanrı'nın varlığını kanıtlamak amacıyla, birleştirmek istemiştir. Ona göre hasta bilinç de sağlıklı bilinç gibi toplumsal olayların etkisiyle oluşan bir yapı taşır. Blondel'in anlayışına göre insanın mantığı ve usu toplumsal tasarımlarla bağlantılıdır.

• **YAPITLAR:** *La Psycho-Physiologie de Gall*, 1914, ("Gall' ın Psiko-Fizyolojisi"); *La Psychanalise*, 1927, ("Psikanaliz"); *La Mentalité Primitive*, 1926, ("İlkel Mantık"); *Introduction á la Psychologie Collective*, 1928, ("Toplumsal Ruhbilime Giriş").

• **BAKINIZ:** BERGSON, DURKHEIM.

BLONDEL, Maurice
(1861-1949)

Fransız düşünür. Eylem felsefesini benimseyerek Platoncu öğretiyle çağdaş Pragmacılık'ı, Hıristiyan anlayışına göre birleştirmeye çalışmıştır.

Dijon'da doğdu; aynı yerde öldü. Ortaöğreniminden sonra Ecole Normale Superieure'e girdi. Burada öğretim üyesi olan Yeni Çağcı Katolikler'den Léon Ollé-Laprune'ün etkisi altında düşüncelerini değiştirdi. Okulu bitirdikten sonra (1896) Aix-en-

Blondel, felsefeye diyalektik bir tutumla yaklaştı, önce eylem felsefesini benimsedi, sonra Platoncu düşünceyle çağdaş Pragmacılık'ı, Hıristiyan görüşüne uygun bir biçimde, uzlaştırmaya çalıştı. 19. yy'da yeni bir içerik kazanan olguculuğu (pozitivizm), mistisizmi idealizmi yadsıyarak insan eylemleriyle din arasında diyalektik yönteme dayalı bir bağlantı kurmak istedi. Bu görüşünü değişik yazılarında, özellikle *L'Action* adlı yapıtında sergiledi. Kendi anlayışına göre, yeni bir yorumla ortaya koymak istediği gerçeği bütün aşamalarıyla, diyalektik güdüye dayanan bir temele oturtmaya çalıştı. Diyalektik'in yorumunda Hegel' den ayrı bir yol tutarak usa değil, isteğe dayandı.

Blondel için önemli olan eylemdir. Eylem insanın, düşünen bir varlık olarak, gelişmesinde başlıca etkendir. Bu nedenle eylemin türüne ve biçimine göre insan vardır. İnsanı eylemden, eylemi insandan ayrı düşünme olanağı yoktur. Eylemin insan yaşamında en etkili olduğu alan ise ahlaktır.

Ahlak, eylemlerin toplamından oluşan düzenli bir bütündür, bir davranış kuralıdır. Ahlakı oluşturan eylemlerin belli bir ereği vardır, o da insanı yüceltmek, onu tanrısal bir varlık durumuna getirmek, insanda Tanrı'yı gerçekleştirmektir. Bu nedenle insanı taşıdığı yetilerin türlülüğüne, özelliklerine göre değil de eylemlerinin içeriğine göre anlamaya çalışmak gerekir. Doğuştan yetersiz, eksik olan insanı başarıya ulaştırmak Tanrı'nın yardımına, "Tanrı Kayrası"na bağlıdır. Us, istenç ve güç insanı dilediği başarı aşamasına ulaştıramaz. İnsan, bu durumunu bilmesine karşılık, çalışmaktan geri kalmaz. İşte insan eylemini yaratan da bu istekle güç arasındaki dengesizliktir. İnsanın isteği, yapıp etme gücünü aşar; güç isteğin gerçekleşmesini dilediği işleri yapmaya yetmez. Bu nedenle eylemin süresi, hızı artar, alanı genişler. Eylem istekle güç arasında doğan dengesizliği gidermeye çalışan bir atılımdır. Ereğine ulaşan istek doyunca eylem biter. İnsanın bir eylem varlığı olması istekle gücün dengesizliğinden kaynaklanmaktadır. Eylem, Tanrı'nın istencinden, Tanrı'nın isteğinden doğduğu için, onun istek ve istenciyle oranlı olarak kendi sınırlarını aşar. "Sonsuzluk"un eylemin içinde olması bundandır.

Diyalektik ise kişinin kendi yetersizliğini anlaması sonucu ortaya çıkan "kendi kendini inandırma" eğiliminden kaynaklanır. Bu da isteğin genişliği karşısında gücün yetersizliğidir. İstekle güç arasındaki dengesizlik, kişide, diyalektik ilkesinin varlığını gösterir. İnsanın özünde oluşan tasa bu istekle güç oransızlığının doğal sonucudur. Bu tasayı besleyip geliştiren de istençtir. Blondel, diyalektik kavramına getirdiği yorumla Hegel'den ayrı bir görüş benimsemiştir.

Yazgı, insanın bireyi, toplumu, ahlakı, bilimi ilgilendiren eylemlerinde istediği aşamaya varamayışı yüzünden karşısına çıkan durumdur. İnsanın kuşkuya kapılması, ahlak kurallarına aykırı davranması, dengesizlikler göstermesi önünde duran sorunlara doyurucu bir çözüm bulamayışı yüzündendir. Burada istenenle yapılamayan arasında ortaya çıkan uçurum insanın tutumunu belirler. İnsan ya deneyle, istencin sağladığı olanaklarla yetinir ya da inandırıcı bulmadığı çözümler, yöntemler karşısında ilgisiz kalır. Bu durum kişiyi ya kendinden uzaklaştırır ya da geleneklerin, alışkanlıkların egemenliği altına sokar. Bu olay bütün insanlar için geçerlidir, ayrılık görünüştedir. İnsan içevreni olan bir varlıktır. Bu içevrende olup bitenler, deneyler, girişimler, karşılaşılan nesneler bütün insanlarda özdeştir.

Blondel usun kendi kendine yetmediği, bir boşluğu içerdiği görüşündedir. Ona göre us kendi boşluğunu kavrar, bu boşluğu doldurmak için de inana (iman) başvurur. Özleri gereği usla inan birbiriyle bağdaşamaz, ancak ulaşmak istedikleri erek bir olduğundan us inanın yardımına başvurur. Bu işlemde istencin etkisi büyüktür. İnsan, usla inanı bağdaştırınca istencin egemenliği kolaylaşır. İstenç, insanın eylemleriyle olayları aşmasını, onların altında ezilmemesini sağlar. İstence dayalı eylem olayların üstünde bulunan, olayüstü olan, varlığın bulunmasını sağlayan bir ilke niteliğindedir.

İnan, usu aştığından bilinemeyenlerin bilinmesini, görülemeyenlerin görünmesini sağlar. Ancak insanın, inandan yararlanabilmesi için, kendisiyle dengeli olması gerekir. Kendi kendisiyle dengeli olmanın başlıca koşulu da us, istenç, inan gibi yetilerin bir uyum içinde bulunmalarıdır. İnan kişinin iç evrenini oluşturduğundan, onda doğaüstü bir yaşam saklıdır.

• **YAPITLAR:** *L'Action*, 1893, ("Eylem"); *La Pensee*, 1934, ("Düşünce"); *L'Être et les Êtres*, 1935, ("Varoluş ve Varlıklar"), *La Philosophie et L'esprit Chrétien*, 1944, ("Felsefe ve Hıristiyan Anlayışı"); *Exigences Philosophiques du Christianisme*, 1950,(ö.s.),("Hıristiyan Felsefesinin İstekleri").

• **KAYNAKLAR:** H. Dumery, *Blondel et la religion*, 1954; A. Hayen, *Bibliographie blondéllienne*, 1953; U. Hommes, *Tranzendenz und Personalitat zum Begriff der Aktion bei Maurice Blondel*, 1972; F. Lefevre, *L'itinéraire philosophique de Maurice Blondel*, 1928.

• **BAKINIZ:** HEGEL.

BLONDUS, Flavius
(1392-1463)

İtalyan tarihçi. Orta Çağ araştırmalarına kaynaklık eden yapıtlar bırakmıştır.

Forli'de doğdu, 4 Haziran 1463'te Roma'da öldü. Flavio Biondo adıyla da anılmaktaydı. İyi bir eğitim gördü. İlk gramer, hitabet ve şiir derslerini Cremonalı Giovanni Balestreri'den aldı. Bir süre noter yanında çalıştıktan sonra 1434'te Roma'ya giderek papalık sekreteri oldu. Yunan ve Latin kiliselerini birleştirmek için çalışan Papa IV. Eugenio ile birlikte pek çok seyahate çıktı. Venedik'te diplomatik görevlerde bulunduktan sonra 1444-1446 arasında *De Roma instaurata* ("Yeniden Kurulan Roma") adlı yapıtını yazdı. Eski Roma topografyasını incelediği bu kitapta tarihi yapıtların kalıntılarını ayrıntılı bir biçimde ele aldı.

Blondus 1459'da yazdığı *De Roma triumphante* ("Muzaffer Roma") adlı kitabında da idari ve askeri kurumlarda yapılacak yeni düzenlemeler için çok

Bu kitapta dilbilim, filoloji, tarih ve arkeoloji alanlarını kendine özgü bir teknikle kaynaştırmıştır. Papa II. Pius adına sunulan bu kitap, eski Roma'yı bir bütün olarak değerlendirme girişiminde bulunan ilk yapıt sayılır.

Blondus'un bir başka çalışması da 1448-1458 arasında yazdığı *Italia illustrata*'dır ("Resimli İtalya"). İtalya'yı baştan başa dolaşarak hazırladığı bu kitabında, Roma'da İmparatorluk ve Cumhuriyet dönemlerinden başlayarak Kutsal Roma-Germen imparatorluğu döneminin tarihini ve coğrafyasını incelemiştir. Ayrıca papalık güçleriyle laik güçler arasındaki ilişki ve çelişkileri ele almıştır.

En önemli yapıtı *Historiarum ab inclinatione Romanorum imperli decides* ("Roma İmparatorluğunun Çöküşünden Beri Geçen Zamanın On Yıllık Dönemlere Bölünmüş Tarihi") 32 kitaptan oluşur. Roma'nın Gotlar tarafından yağmalandığı 410'dan başlayarak, İtalyan kentlerinin ortaya çıktığı ve 1442'ye dek olan sürecin kapsamlı bir incelemesini yapar. En güvenilir kaynakları inceleyerek oluşturduğu bu yapıtta eski Roma ile kendi yaşadığı yıllar arasındaki yüzyılları kronolojik bir biçimde ele alan bir şema verir. Blondus'un yapıtları Orta Çağ dönemini inceleyenlere ışık tutmuş, Machiavelli'nin İtalyan Birliği'nin bozulması konusunda yaptığı araştırmaya kaynaklık etmiştir.

• YAPITLAR: *Italia illustrata*, (ö.s.), 1474, ("Resimli İtalya"); *Historiarum ab inclinatione Romanorum imperli decides*, (ö.s.), 1483, ("Roma İmparatorluğunun Çöküşünden Beri Geçen Zamanın On Yıllık Dönemlere Bölünmüş Tarihi"); *De Roma instaurata*, 3 cilt, ty, ("Yeniden Kurulan Roma"); *De Roma triumphante*, ty, ("Muzaffer Roma").

BLONSKY, P.P.
(1884-1941)

SSCB'li eğitimci. Politeknik eğitim kuramcılarındandır.

14 Mayıs 1884'te Kiev'de doğdu. 15 Şubat 1941'de Moskova'da öldü. Blonsky, 1920'lerdeki Sovyet eğitim devriminin kuramcılarındandır. Lenin'in yine eğitimci olan karısı Krupskaya'nın başkanlık ettiği komitede onunla birlikte çalışmıştır.

18. ve 19. yy'da Pestalozzi ile önem kazanan uygulamalı öğretim anlayışı, 20. yy'da iki yönde gelişmiştir. Biri Dewey'in öne sürdüğü gibi yapma eyleminin deney düzeyinde ve bir araç olarak ele alınmasıdır. Bir grup eğitimci, özellikle Kerschensteiner ise yapma ile öğrenmenin iç içe amaçlar olduğunu ileri sürmüşlerdir. Bunlara göre ürün vermeyen yapma eylemi, kaba bir zevki tatmin etmekten ileri gitmez. Blonsky'in eğitim anlayışı da genel olarak bu yöndedir. Hatta daha da ileri giderek eğitim ve üretim birimlerinin aslında aynı şey olduğunu savunmuştur. Ona göre bir fabrika, bir çiftlik, bir işletme, okulun kendisidir.

Blonsky'nin kendinden önceki iş ve meslek eğitimi kuramcılarından önemli farkı eğitim felsefesine ilişkindir. Ona göre "kapitalist üretim biçimi"nin öngördüğü meslek eğitimi, insanları üretim olayının tümünü kavramaktan uzak parçalar durumuna getirir. Üretimin doğasını anlamak ve onu bir eğitim konusu olarak özümlemekle, bir makinenin yerini alabileceği insan olarak yetiştirmek ayrı şeylerdir. Bu nedenle insan, özellikle ortaöğrenim düzeyinde belirli bir üretim becerisinde uzmanlaşmak yerine, genel olarak üretim teknolojisini tanıtan ve sanayi için temel eğitim biçiminde algılanabilecek olan "Politeknik" eğitimden geçmelidir.

Blonsky eğitim sistemi konusundaki görüşlerini yüksek öğretim aşamasına kadar tanımlamıştır. Buna göre iş eğitimi aynı ülkenin sürekliliği içinde üç aşamadan geçer. Birincisi, okul yaşına gelmeyen çocuklar için Froebel ve Montessori öğreticilerine benzer biçimde oyun-eğitim aşamasıdır. Bu aşamada çocuklara renk, biçim ve hareket öğelerinden yararlanılarak tarım, araçlar, makine ve teçhizat tanıtılmalı ve sevdirilmelidir. İkinci aşama birinci derecede iş okullarıdır. Bu aşamada öğrenci, okulun kurulması ve günlük sorunlarına çözüm bulması da dahil olmak üzere yaşam eğitimi görür. Atölye, fabrika, çiftlik vb. üretim birimlerinin gezilerek tanınmasına ağırlık verilir. Üçüncü aşama ise ikinci derece iş okullarıdır. Politeknik eğitim bu aşamada sağlanır. İkinci derecede iş okulunu bitiren öğrenci bir yandan temel teknolojik bilgileri alarak mesleki uzmanlaşmaya hazırlanmış, diğer yandan sosyalist toplumun öngördüğü yaşam felsefesini özümlemiş olur. Blonsky, eğitim sistemi ile ilgili görüşlerini, *İş Okulu* adlı kitabında toplamıştır.

• KAYNAKLAR: S. Duggan, *A Student Textbook in the History of Education*, 1927; H. Fikret, *Terbiye ve Tedris Tarihi*. 1930; E.J. King, *Other Schools and Ours*, 1963; L.W. Wilson, *The New Schools of New Russia*, 1928.

BLOOMFIELD, Leonard
(1887-1949)

ABD'li dilbilimci. Amerikan Dilbilim Okulu ya da Amerikan Yapısalcılığı diye adlandırılan yaklaşımın öncülerindendir.

1 Nisan 1887'de Chicago'da doğdu. Dokuz yaşına geldiğinde, ailesi Wisconsin Eyaleti'nin bir köyüne yerleşti. Avrupa'da geçirdiği iki kış dışında lise çağına gelinceye değin bu köyde yaşadı. Köy okulundaki eğitim yönteminden hiç hoşlanmadı ve bu yüzden bir yıl yitirdi. İlerde geleneksel okul dilbilgisine yönelteceği acımasız eleştirilerin kaynağı, geleneksel eğitimdeki kendi olumsuz deneyimleridir. Lise öğrenimini Chicago'da yaptıktan sonra 1903'te Harvard Üniversitesi'ne girdi, 1906'da mezun oldu. Lisansüstü öğrenimi için, kendisine Alman dilinde asistanlık öneren Madison'daki Wisconsin Üniversi-

tesi'ne gitti. Burada iki yıl kaldıktan sonra, doktora yapmak için Chicago Üniversitesi'ne geçti. 1909'da Alman dilindeki ses değişmelerini konu alan teziyle doktor oldu. Lisansüstü çalışmaları sırasında Yenidilbilgiciler *(Junggrammatiker)* geleneğinde yetişmiş Alman filolojisi ve karşılaştırmalı filoloji uzmanları olan Edward Prokosch ve Francis A. Wood'dan etkilendi. Bu da onun bazılarını Almanca olarak yazdığı ilk dönem makalelerinin konularını neden Almanca'nın ya da Hint-Avrupa dil ailesinin dil sorunlarından aldığını açıklar.

Bloomfield doktorasını tamamladıktan sonra bir yıl Cincinatti Üniversitesi'nde, 1910-1913 arasında Illinois Üniversitesi'nde çalıştı. 1913-1914'te Leipzig ve Göttingen üniversitelerinde bir yıl geçirdi. A. Leskien (1840-1916), K. Brugmann ve H. Oldenberg gibi dilbilimcilerle çalışarak uzmanlığını ilerletti.

Almanya'dan döndükten sonra 1921'e değin yeniden Illinois Üniversitesi'nde görev aldı. 1921-1927 arasında Columbus'taki Ohio Eyalet Üniversitesi'nde ve 1927-1940 arasında da Chicago Üniversitesi'nde çalıştı. 1940'ta, iki yıl önce ölmüş olan Sapir ile Prokosch'tan boşalan yeri doldurmak üzere Yale Üniversitesi Dilbilim Bölümü'nde Sterling Kürsüsü'nde görev aldı. Bu son görevi dışında, çalıştığı bütün üniversitelerde Alman Filolojisi Bölümü'nde öğretim üyeliği yapmıştı. 1946'da geçirdiği bir inme sonucu yaşamsal etkinliklerini yavaş yavaş yitirerek ürün veremez oldu, 18 Nisan 1949'da öldü.

Bloomfield ABD'de yapısal dilbilimin önce temellerini atmış, sonra da bilimsel çalışmalarıyla gelişmesine önderlik etmiştir. Aynı zamanda American Linguistic Society'nin (Amerikan Dilbilim Kurumu) kurulması için G.M. Bolling ve E.H. Sturtevant ile birlikte çalışmıştır.

İlk çalışmaları

Bloomfield'in ilk bilimsel yazıları Hint-Avrupa dil ailesinin, özellikle Almanca'nın, sesbilim *(phonology)* ve biçimbilim *(morphology)* gibi uzmanlık gerektiren özel konuları üzerindedir. Alman dili uzmanlığının dışında Hint-Avrupa dil ailesinden Yu-

Amerikan Dilbilim Okulu

ABD'de dilbilimin ayrı bir bilim dalı olarak kabul edilip birçok üniversitede dilbilim bölümlerinin açılması, Amerikan Dilbilim Okulu diye adlandırılan bir görüşün ortaya çıkarak bu alanı etkisi altına almasıyla gerçekleşmiştir. Her dili kendi başına ve yalnızca kendi yapısı içinde incelemenin ve betimlemenin doğru olduğu savı aynı zamanda yapısalcı (structuralist) bir görüştür. Dilde çeşitli düzlemler vardır ve her düzlemin öğeleri arasındaki bağıntı dilin sistemini (dizge) oluşturur. Bu sistemin yapısı ise her düzlemin öğelerinin neler olduğunu saptamak, sonra da onların dağılımlarını betimlemekle elde edilir. Dil incelemelerinde, yazılı yerine sözlü dil temel kabul edilir. Amerikan Yapısalcılığı olarak da bilinen Amerikan Dilbilim Okulu'nun temellerini dilbilimci ve budunbilimci Boas'ın* attığı söylenebilir. Boas da, öğrencisi ve aynı akımın izleyicisi olan Sapir* gibi Avrupa kökenlidir. Boas ve Sapir'in dil görüşlerinde, Saussure'de* de olduğu gibi, Humboldt'un* düşüncelerinin izlerine rastlanır. O zamana değin kimsenin betimlemeye çalışmadığı ve yalnızca sözlü olarak varlıklarını sürdüren Amerika yerlilerinin dilleri üzerine yaptığı uzun ve kapsamlı araştırmaları, Boas'ı her dilin ayrı yapısal özellikleri olduğu ve dolayısıyla bunların Latin ve Yunan modeline dayalı geleneksel dilbilgisi ulamları (category) ve yöntemleriyle betimlenemeyecekleri sonucuna vardırır. Amerikan Yapısalcıları'na göre betimsel dilbilimde (descriptive linguistics) ilk yapılacak iş, konuşulan dilin banda alınarak bir bütüncenin (corpus) elde edilmesidir; bu işlemi bütüncenin (geliştirilmesinde Boas'ın önayak olduğu çeşitli çözümleme yöntemleri kullanılarak) betimlenmesi izler.

Bloomfield gibi Alman dilinde uzmanlaşmış olan Sapir, öğretmeni Boas'ın etkisinde kalarak daha çok Amerika yerlilerinin dilleri üzerinde çalışmalar yapmıştır. Yalnızca dilbilime değil, müziğe, yazına ve başka sanatlara da ilgi duyan Sapir'in görüşlerinde dildeki kültürel öğelere ve içgüdüden çok insana özgü duygu ve ustan kaynaklanan öğelere de yer verilmiştir. Sapir, gerçek, düşünce ve dil arasındaki ilişkileri de gözönüne alarak, Bloomfield'in karşı çıktığı ansallıkçı (mentalist) yaklaşımı kabul etmiştir. Geleneksel dilbilgisinin kesinlikle karşısında tavır alan Bloomfield ise davranışçı (behaviorist) ve mekanik ruhbilimdeki güçlü nesnellikten etkilenmiş, dilbilimin de ancak bu yaklaşım içinde ele alındığında bilimsel olabileceğini ısrarla savunmuştur. Bunda oldukça başarılı olan Bloomfield, Amerikan Dilbilim Okulu'nun görüşlerini biçimlendirmiş ve somut olarak tanımlanamayan öğelerin bulunduğu anlambilimin (semantics) uzun bir süre dil incelemelerinin dışında kalmasında büyük bir rol oynamıştır. Bloomfield'in izleyicilerinden olan Harris* daha çok sözdizim (syntax) sorunlarıyla ilgilenmiş ve bu da Chomsky'nin* geliştirdiği üreticidönüşümsel (transformational-generative) dilbilim kuramının kaynak noktasını oluşturmuştur. Chomsky'nin bu kuramı ortaya attığı 1957 yılına değin, ABD'de yapılan dil incelemelerinin Amerikan Dilbilim Okulu'nun görüşlerine bağlı kaldığı söylenebilir.

nanca ile Slav ve Hint dil grupları üzerine de çalışmalar yapmıştır. Hintli Panini'nin (İÖ 5.-6.yy) yazmış olduğu Sanskritçe dilbilgisi kitabı *Astadhyayl*'i ayrıntılı olarak incelemiş ve onu "insan zekâsının en büyük anıtlarından biri" olarak nitelemiştir. Dilbilimin başka alanlarına da duyduğu derin ilgi, onu Hint-Avrupa dil ailesi yörüngesinden çıkarmış ve başka konularda yazılar yazmaya yöneltmiştir.

Bloomfield'in 1914'te yayımlanan ilk kitabı dilbilimi tanıtmak ve dil incelemelerine bir bakış açısı getirmek amacını güden *An Introduction to the Study of Language*'dir ("Dil İncelemesine Giriş"). Bu kitabında ruhbilimci Wilhelm Wundt'un ruhbilim kuramından *(Völkerlpsychologie)* etkilendiği açıktır. Ancak daha sonraları Wundt'un etkisinden sıyrılacak ve dil olgusunu da insanın herhangi bir davranışı olarak kabul edip davranışçı *(behaviorist)* yaklaşımı benimseyecektir.

Dilbilimde bilimsellik

Çalışmalarında Hint-Avrupa dil ailesi dışına çıktığında, ilk ele aldığı dil Malezya-Polenezya dil ailesinden olan Tagalog dili olmuştur. 1917'de Tagalog dili incelemesini ve metin örneklerini yayımlamıştır. Daha sonraları Amerika yerli dillerinin Orta Algonkin grubundan olan Cree, Menomini, Fox ve Ojibwa dillerini bir banda alarak incelemeler yapmış, yazılar yazmıştır. Menomini dilinde yaptığı çözümleme bugün de geçerliliğini ve bilimsel değerini korumaktadır.

Dilin özgünlüğü

Bloomfield'in başyapıtı, uzun süre "Amerikan Dilbiliminin İncili" niteliğini taşıyan ve 1933'te yayımlanan *Language*("Dil") adlı kitabıdır. Bloomfield her dilin kendi yapısı ve kendi özellikleri içinde ele alınması gerektiğine inanır. Ona göre dilbilimciler dile önyargısız yaklaşmalı, yani geleneksel dilbilimcilerin yaptığı gibi, bir dili Latince'nin dilbilgisi modeline uydurarak betimlemeye çalışmamalıdır. Örneğin İngilizce dilbilgisi kitapları uzun yıllar, Latince'deki ulamlara *(category)*, çekimlere, kısaca Latince'nin yapısına göre yazılmıştı. Bloomfield *Language*'de Latince dilbilgisi modeline dayalı geleneksel okul dilbilgisine karşı çıkmış, dil incelemeleri ve betimlemelerine getirdiği yeniliklerle gelenekçileri bir hayli şaşırtıp sarsmıştır. Ama o zamana değin yazılmış dilbilim kitaplarından çok üstün ve farklı sayılan *Language*'deki yeni görüşler de zamanla eskimiş ve kitap kaçınılmaz olarak klasik ders kitabı niteliğine bürünmüştür.

Bloomfield özellikle okuma öğrenimi ve yabancı dil öğrenimi gibi uygulamaya yönelik konularda da çalışmıştır. İlk baskısı 1923'te yapılan ve yeni başlayanlar için bir Almanca öğrenme kitabı olan *First German Book* ("Temel Almanca Kitabı") bu tür bir çalışmanın sonucudur.

Bloomfield'in yabancı dil öğrenimi konusundaki çalışmaları II. Dünya Savaşı sonrasında da sürmüştür. ABD'de stratejik önemi olan dilleri, ordu mensuplarına en kısa sürede öğretmek için yöntem ve malzeme geliştirmek amacıyla hazırlanan "Yoğun Dil Programı"na yardımları dokunmuştur. Bu program kapsamındaki öğretimde kullanılacak yöntemi tanıtan iki kitapçıktan biri onun 1942'de hazırladığı *Outline Guide for the Practical Study of Foreign Languages*' dir ("Pratik Yabancı Dil Öğrenimi İçin Kılavuz"). Daha sonraları 1944-1945'te Bloomfield bu programın gereksinimini karşılamak üzere konuşulan Hollandaca ve Rusça'yı öğretmeyi amaçlayan üç kitap daha hazırlamıştır.

Bloomfield, okullarda kullanılan eğitim ve öğretim yöntemlerini yeterince bilimsel bulmadığı için, kendi oğulları henüz okula başlamadan onlara okuma-yazma öğretmek amacıyla bir yöntem geliştirmiş ve ilkokul çocukları için bir okuma kitabı hazırlamıştır. Bu kitaptaki yöntem 1940'ların başında Chicago'daki bazı kilise okullarında deneme amacıyla kullanılmış, ancak Bloomfield'in yaşamı boyunca yayımlanmamıştır. 1961'de, C.L. Barnhart onun geliştirdiği bu okuma yöntemini ve okuma parçalarını *Let's Read: A Linguistic Approach* ("Haydi Okuyalım: Dilbilimsel Bir Yaklaşım") adlı kitapta toplamıştır.

Amerikan Dilbilim Okulu'nun oluşması ve benimsenmesinde Bloomfield'in, bu okulun öbür iki kurucusu Sapir ve Boas'tan farkı bilimsellik tutkusudur. Dilbilimi kendi başına bir bilim haline getirmek isteyen Bloomfield'in bilimsellik anlayışı, o zamanın bilimsellik anlayışının gereği olan tümevarım *(inductivism)* ilkesine dayanır. Ona göre bilim adamının işi, hiçbir ön yargı olmaksızın gerekli verileri toplamaktır. Ancak toplanan veriler iyice elenip, değerlendirildikten sonra bir sonuca gitmek olasıdır. Çıkarılacak sonuçların geçerliliği büyük ölçüde eldeki verilere bağlı olduğu için, veri toplama işi bilimselliğin çok önemli bir parçasıdır. Bu bilimsellik anlayışının gereği olarak da Bloomfield, dil incelemelerinin yalnız gözlemlenebilir ve işitilebilir somut verilere dayanmak zorunda olduğunu savunmuş ve kendi yazılarında da bunu büyük bir tutarlılıkla uygulamıştır. Onun bilimsellik anlayışına en ters düşen görüş, dilsel sorunları us *(reason)* ve istenç *(will)* ile açıklamaya çalışan ansallıkçı *(mentalist)* yaklaşımdır. Ruhbilimde John Broadus Watson'un (1878-1958) kurucusu olduğu davranışçı görüşü biyolog Paul A. Weiss'in (1898) *A Theoretical Basis of Human Behavior* ("İnsan Davranışının Kuramsal Temeli") adlı kitabından öğrenip benimsemiş ve *Language* adlı yapıtında da dile uygulamıştır. Buna göre dil kendi içinde düşünce, istenç ve us gibi somut olmayan etkenlerden bağımsız olarak, insanın herhangi başka bir davranışı gibi mekanik bir biçimde ele alınır. Davranışçı yaklaşıma göre, ister amip, ister insan olsun, herhangi bir organizmanın davranışı, ruhsal ya da zihinsel etkinliklerle değil, yalnızca çevreden kaynaklanan bir uyarıcıyla *(stimulus)* ve buna gösterilen tepkilerle *(response)* açıklanabilir. Dil ve konuşma da insanlara özgü gözlemlenebilir bir davranış biçimi olduğuna göre, dilin kullanımı da aynı biçimde bir dürtü-tepki olayı olarak ele alınmalıdır. Bloomfield *Language* kitabında şu örneği verir: Ağaçta bir elma gören ve karnı aç olan Jill, kendi ağaca çıkamadığı için, Jack'ten elmayı almasını ister. Burada "gerçek dürtü" Jill'in karnının acıkmış olması ve elmayı yeme isteğidir. Jill'in ses çıkararak konuşması ise gerçek dürtünün yerine geçen dilsel dürtüdür. Daha sonraları Chomsky, Amerikan Yapısalcı Okulu'nun bu davranışçı anlayışını şiddetle eleştirecek, insan davranış biçiminin bir özelliği olan ve dil kullanımında özellikle çocuklar tarafından kanıtlanan yaratıcılığın, dürtü-tepki, koşullanma, alışkanlık edinme gibi mekanik açıklamaları çürüttüğü sayını öne sürecektir.

Eşsüremli *(synchronic)* dilbilim çalışmalarında nesnel bilimselliği sağlayacak betimsel yöntemleri gene *Language*'da ortaya koyan Bloomfield, bu yöntemlerin uygulanışından örnekler getirir. Geleneksel dilbilgisinin de eleştirildiği bu çalışmada, dil genellemelerinin yalnız tümevarım yoluyla yapılabileceği ve tümdengelim *(deduction)* yolu ile varılan sonuçların ise yanıltıcı ve değersiz olduğu ileri sürülür. Böylece 19. yy'da ortaya çıkan Tarihsel Dilbilimciler'in çalışmalarından önceki dil çalışmalarını Bloomfield bir kalemde silmektedir. *Language*'de dili tarihsel açıdan incelemiş, lehçelerin dil değişimindeki rolü, dildeki ses, anlam, sözcük vb. değişmelerinin nasıl ve nereden kaynaklanabileceği gibi konuları bu temelde ele almıştır.

Bloomfield'e göre eşsüremli dil çalışmaları dile biçimsel çözümlemeler getirmelidir. Dil çözümlemelerinde iki önemli birim kullanılır: sesbirim *(phoneme)* ve biçimbirim *(morpheme)*. Ünlü ve ünsüzlerde vurgu, ton ve süre de Bloomfield'e göre parçaüstü *(suprasegmental)* ses birimleridir. Bloomfield "sözcük"ü de bir birim olarak tanımlamaya çalışmışsa da, ondan sonra gelen dilbilimciler, "sözcük"e bir dil birimi olarak önem vermemişler ve biçimbirim *(morpheme)* üzerinde çok daha fazla durmuşlardır. Onlara göre tümceler, biçimbirimlerin belirli kurallara uygun olarak dizilmelerinden oluşan kümelere, yani birincil kuruculara (IC) bölünürler. Dil çözümlemelerinin sesbilimsel *(phonological)* ya da biçimbilimsel ağırlıklı olduğu bu dönemde sözdizim *(syntax)* çalışmalarında bir tümce sadece birincil kuruculara bölünüyor ve böylece tümcenin yapısını açıkça gösterecek biçimde bir şemasının çizilmesiyle yetiniliyordu. Dilbilimde sözdizimin önem kazanması ve dilbilimciler tarafından ilgi görmesi 1957'den sonra Chomsky'nin geliştirdiği üretici-dönüşümsel *(transformational-generative)* dilbilim kuramından sonra gerçekleşecektir.

Bloomfield sesbilim, biçimbilim ve sözdizim gibi dilbilim düzlemlerinin birbirinden bütünüyle ayrı olduklarını söylemezse de, bu düzlemler arasında hiyerarşik bir ilişki kurar; biçimbilimsel çözümlemeler sesbilimsel çözümlemeler yapıldıktan sonra, sözdizimsel çözümlemelerse ancak biçimbilimsel çözümlemeler tamamlandıktan sonra yapılabilir. Dil çözümlemelerinde bir düzlemin birimlerinin yerlerini ve dağılımını saptamak en önemli sorundur. Burada "dağılım", sesbilim, biçimbilim ya da sözdizim düzlemindeki bir birimin yer alabileceği bağlamların toplamıdır. Bloomfield dilbilime bilimselliği getirmek ve yerleştirmek isteyen biri olarak, dilin kesinlikle gözlemlenemeyen ya da ölçülemeyen yanlarının dil incelemelerinin dışında tutulması gerektiğini savunur. Bu yüzden de anlambilim *(semantics)*, hakkıyla incelenemeyeceği için Bloomfield'in hiç onaylamadığı bir çalışma alanıdır. Sözcüklerin anlamının kesin olarak verilebilmesi, önce bu sözcüklerin gönderme yaptığı nesnelerin, durumların, olayların bilimsel olarak tanımlanması anlamına gelir. Bu da, olanaksız sayılmamakla birlikte oldukça zor bir iştir. Bitki, hayvan vb. adları ya da kimya, biyoloji vb. bilim dallarındaki teknik terimler gibi bazı sözcüklerin anlamları kesin olarak tanımlanabilir ancak çoğu sözcükler için (örneğin sevgi, nefret) bu olası değildir. Sesbilimsel, biçimbilimsel ya da sözdizimsel incelemelerde ise iki sözcenin *(utterance)* aynı ya da değişik anlamlarda olduğunu saptamak yeterlidir. Bloomfield'in anlam incelemelerini dilbilimin dışında kalan bir uğraş olarak görmesi, onun izinde yürüyenlerin bir otuz yıl kadar anlambilim ile hiç ilgilenmemelerinin ve dolayısıyla anlambilimin gelişmemesinin nedeni olmuştur.

Amerikan Dilbilim Okulu'nun oluşumunda Bloomfield ile birlikte Edward Sapir ve Franz Boas'ın da adları sayılabilir. Ancak Bloomfield'in bilimselliği ve saptamalarındaki kesinlik ona ayrı bir yer kazandırmıştır. Chomsky'nin kuramını geliştirmeye başladığı 1950'lerin sonuna değin yapılan dilbilim çalışmalarında Amerikan Yapısalcılığı'nın en etkili görüş olması daha çok Bloomfield'in katkılarından kaynaklanmaktadır.

◄ *Dil çözümlemeleri*

- **YAPITLAR:** *An Introduction to the Study of Language*, 1914, ("Dil İncelemesine Giriş"); "Tagalog Texts with Grammatical Analysis", *University of Illinois Studies in Language and Literature*, III (2-4), 1917, ("Dilbilimsel Çözümlemeleriyle Tagalog Dili Metinleri"); *First German Book*, 1923, ("Temel Almanca Kitabı"); "On the Sound-System of Central Algonquian", *Language*, I (136-157), 1925, ("Orta Algonkin Dilinde Ses-Sistemi Üstüne"); *Language*, 1933, ("Dil"); *Outline Guide for the Practical Study of Foreign Languages*, 1942, ("Pratik Yabancı Dil Öğrenimi İçin Kılavuz"); *Let's Read: A Linguistic Approach* (C.L.Barnhart ile), (ö.s.), 1961, ("Haydi Okuyalım: Dilbilimsel Bir Yaklaşım").
- **KAYNAKLAR:** F. Dinneen, *An Introduction to General Linguistics*, 1967; C. Hockett, *A Leonard Bloomfield Anthology*, 1973; M. Rifat, "Amerikan Yapısalcılığı Üstüne", *Yazko Çeviri*, (10) 1983; R.H. Robins, *A Short History of Linguistics*, 1974.
- **BAKINIZ:** BOAS, BRUGMANN, CHOMSKY, Z.S. HARRIS, HOCKETT, SAPIR, WATSON, VHORF.

BLUM, Léon
(1872-1950)

◄ *Dilbilim düzlemleri*

Fransız yazar ve devlet adamı. 1936 Halk Cephesi Hükümeti'nin başbakanıdır.

1872'de Paris'te doğdu, 30 Mart 1950'de Jouy-en-Josas'da öldü. Alsace'lı bir sanayicinin oğludur. Fransa'da birçok değerli aydın yetiştirmiş olan École Normale Supérieure'e (yüksek öğretmen okuluna) girmeyi başaran Blum, bu okulu yarıda bırakmış, felsefe ve hukuk lisansı yapmıştır. Daha sonra 1895'te Danıştay'a girmiştir. Geniş bir edebiyat ve hukuk kültürüne sahip olan Blum, 1893-1902 arasında çeşitli edebiyat dergilerinde yazılar yazmıştır.

Dünya görüşünün oluşması

Siyasal alanda önceleri Clemenceau'yu örnek almıştır. İki olay, onun sosyalist dünya görüşünü benimsemesinde rol oynamıştır. Birincisi, Jean Jaures'i de etkilemiş olan École Normale Supérieure'ün kütüphanecisi Lucien Herr'le tanışması, ikincisiyse, Dreyfus olayıdır. Lucien Herr'le bu okulu bıraktıktan sonra dost olmuştur. Öte yandan, 1894'ten beri kendi gibi Yahudi asıllı ve Alsace'lı olan yüzbaşı Pierre Dreyfus casusluk suçundan çok güç koşullar

altında Güney Amerika'daki Guyane sömürgesinde cezasını çekerken, 1896'da suçsuz olduğu anlaşılmıştı. Hükümetin davaya yeniden bakılmasına karşı çıkması sonucunda Fransa, 1897-1898 arasında Dreyfuscular ve anti-Dreyfuscular olarak ikiye bölündü, Blum'un sosyalist oluşu bu döneme rastlar. Dreyfuscular, İnsan Hakları Derneği etrafında toplanan aydınlar, sosyalistler, radikaller, ılımlı cumhuriyetçiler ve anti-militaristlerden oluşuyordu. Anti-Dreyfuscular da Fransız Vatan Derneği etrafında birleşen sağcı milliyetçilerden, Yahudi düşmanlarından, koyu Katolikler'den meydana geliyordu.

Halk Cephesi Hükümeti

Blum, 1905'e değin Jean Jaurés'in yanında sosyalist birliğin kurulması için çalıştı. 1905-1914 arasında Danıştay'daki görevini sürdürdü. I. Dünya Savaşı sırasında "Kutsal Birlik" hükümetinde sosyalist bakan Marcel Sembat'nın özel danışmanlığını yaptı. O dönemde Sosyalist Parti'nin (S.F.I.O.-İşçi Enternasyonali'nin "İkinci Enternasyonal" Fransa Şubesi) içindeki, onu sağda gören azınlık tarafından "sosyal şoven" olarak nitelendiriliyordu. Ancak 1920 Tours Kongresi sırasında bu azınlık çoğunluğa dönüşmüştür.

Etkin politikaya girişi 1919'da 47 yaşındayken milletvekili seçilmesiyle başlar. Kısa bir süre sonra parlamentodaki sosyalist grubun sekreterliğine seçildi.

1920 Tours Kongresi

1920 Tours Kongresi'nde, Rusya'daki Ekim Devrimi'nin de etkisiyle büyük çoğunluk III. Enternasyonal'e katılma yönünde oy kullanarak komünist partisinin kurulmasına önayak oldu. Kongre sonunda S.F.I.O'nun 50.000 üyesine karşılık yeni kurulan Fransız Komünist Partisi'nin 110.000 üyesi vardı.

Léon Blum kişiliği ile partide saygı görmekle birlikte, parti örgütü, değişmez genel sekreter kabul edilen Paul Faure'un elindeydi. Paul Faure sertlik yanlısı bir Guesdist'ti. 1920-1930 arasında muhalefette kalan S.F.I.O'nun içinde Blum, hükümet sorumluluğuna katılmak isteyen meclis grubuyla P.Faure'un görüşlerine ağırlık veren Genel Yönetim Kurulu arasında denge kurmaya çalıştı.

Blum Sovyetler Birliği'ndeki rejime karşıydı. Ona göre Sovyetler Birliği'nde gerçek sosyalizm yoktu. Bu görüşlerini, yayınladığı çeşitli broşürlerde ve *le Populaire* ("Halkçı") gazetesine yazdığı makalelerde savunmuştur. Fransız Komünist Partisi'ne de karşı olmakla birlikte, sağcıların Şubat 1934'teki başkaldırı girişimlerinden sonra, faşizmin gelişmesini önlemek amacıyla, Komünist Partisi'yle işbirliğine yanaştı. 1936 seçimlerinde S.F.I.O. Radikaller'den daha fazla oy toplayınca, hükümeti Radikaller'le birlikte Blum kurdu. Fransız Komünist Partisi hükümete katılmadı ama dışarıdan destekledi.

Jaurés'ten beri parlamanter demokrasi içinde savaşım vermekten yana olan Sosyalist Parti, Léon Blum'un belirttiğine göre fırsat çıkınca iktidara katılmak ve onu kullanmak, koşullar elverince de demokratik yoldan iktidarı ele geçirmek amacını gütmeliydi. Blum'a göre iktidara katılmak, onu kullanmak başka, ele geçirmek başka idi. İktidarı ele geçirmek, kapitalist rejimi yıkmayı sağlayan ve sosyal değişimi amaçlayan tek ihtilalci eylemdi. Sosyalistler bundan vazgeçmiyorlar, toplumların evrim süreci sonucu bu kaçınılmaz yere geleceklerine inanıyorlardı. İktidara katılmak ya da onu paylaşmaksa özel durumlarda ve sınırlı amaçlarla (örneğin faşizme karşı cephe oluşturmak), varolan anayasal çerçeve ve kapitalist düzen içinde kalarak, reformlar yoluyla sosyalizme yaklaşmaktı.

1936'da kurulan Léon Blum'un Halk Cephesi Hükümeti toplumsal alanda önemli kararlar aldı. Matignon anlaşmalarıyla işçi ücretleri artırıldı, toplu sözleşmeler kabul edildi, çalışma saatleri azaltıldı, yıllık ücretli tatil hakkı tanındı. Hükümet, Fransız Merkez Bankası'nı da yeniden düzenledi ve denetim altına aldı. Bir spor ve dinlenme sekreterliği kuruldu. Ancak, bu reform ve önlemler büyük sanayicilerin Blum'a tepki duymasına yol açtı.

Dış politikada ise o sırada İspanya'da sürmekte olan iç savaşa, İtalya ve Almanya her türlü yardımı yaparken, Blum "karışmama kararı" almıştır. Bu kararın alınmasında, İspanyol Cumhuriyetçileri'ne yardımda İngiltere'nin olumsuz tutumu da rol oynamış, Blum Fransa'nın yalnız kalmasından çekinmiştir. Bunun üzerine komünistler de Blum'u eleştirmeye başlamışlar, bu tutum, hükümeti destekleme konusundaki bağlaşmanın bozulmasına yol açmış ve Haziran 1937'de hükümet düşürülmüştür.

Fransa'da ilk kez bu kadar geniş reformlar yapan Blum hükümetinin ekonomi politikası başarısızlığa uğramıştır. Bunun nedenini reformların enflasyon yoluyla finanse edilmesinde bulanlar vardı. Öte yandan sermayenin dışa kaçtığı Fransız ekonomisinde, yapısal reformların yapılmamış olmasını, başarısızlığın nedeni olarak gösterenler de vardır. Blum'un 1938'de ikinci kez hükümet kurma denemesi, mali konularda istediği yetkilerin Senato'da reddedilmesi yüzünden gerçekleşmemiştir.

Fransa'nın 1940'ta Almanya tarafından yenilgiye uğratılmasından sonra, Mareşal Pétain yenilgiden sorumlu olanları yargılamak üzere Şubat 1942'de Riom'da özel bir mahkeme kurdurdu. Sanıklar arasında bulunan Blum, parlak savunmasında asıl suçluların

yargılayanlar olduğunu ileri sürdü. Almanlar onun savunmasıyla yön değiştiren yargılamanın durdurulmasına karar vererek Blum'u Almanya'da toplama kampına gönderdiler.

Blum savaştan sonra sosyalizmi kurmak için S.F.I.O.'nun yeni oluşan düşüncelere açık bir parti haline gelmesini önerdi. Fransız Sosyalist Partisi'nin 1946 kongresinde onun çizgisinde olan Daniel Mayer' e karşı sekreterliğe daha solda olduğu iddiasındaki Guy Mollet seçildi. Bu arada Blum, 1946'daki geçici hükümette başkanlık yaptı. Yönetimi sırasında fiyatların düşürülmesine ve IV. Cumhuriyet'in kurumlarının yerleşmesine çalıştı. Blum savaştan sonra bir aydın ve düşünür olarak saygınlığını korumakla birlikte S.F.I.O.'yu istediği gibi yönlendirememiştir.

Blum düşünce alanında en çok Jean Jaurés'ten etkilenmiştir. O da Jaurés gibi sosyalizm ile demokrasi arasında, reformla devrim arasında, yurtseverlikle enternasyonalcilik arasında bir sentez oluşturmaya çalışmıştır.

Blum, Marxsizm'den esinlenen Julés Guesde'in ihtilalci, kolektivist, enternasyonalci öğretisi "Guesdisme"e karşıydı. Marx'ı da çeşitli yönlerden eleştirmiştir. Ancak zamanla belli ölçüde, Marxizm'i kendi görüşleri içine sindirmiştir. Blum'un sosyalizm anlayışı tarihsel materyalizmden çok idealizme ve hümanizme dayanan bir sosyalizmdir. Onun için sosyalizm, adalet duygusunun yönettiği bir başkaldırıdır. Adaleti sağlamak için toplumu değiştirme iradesidir. Aklın, sağduyunun bir ürünüdür. Sosyalizm evrensel ahlakın dile getirilişi, dışavuruluşudur.

1919'da kaleme aldığı ve özellikle gençlere seslenen "sosyalist olmak için" adlı broşürde Blum,

Blum'un sosyalizm anlayışı

Fransa'da Halk Cephesi

Avrupa'da yükselmeye başlayan faşist hareket İtalya'da Mussolini'den sonra Almanya'da Hitler'i de iktidara getirmiş ve bu iki faşist devletin desteğiyle Franco İspanya'da cumhuriyete karşı iç savaşı başlatmıştı. Bu sırada yarı askeri çeteler biçiminde örgütlenmiş olan faşist güçler Fransa'da kendilerine iktidar yollarını açmayı deniyor, işçi hareketine ve tüm demokrasi güçlerine karşı saldırılarını yoğunlaştırıyorlardı. Fransa'da süregelen işsizlik, pahalılık ve tekelci sermayenin artan baskılarına karşı CGT (Genel İş Konfederasyonu) 6 Şubat 1934'te genel grev ilan etti. Öteden beri tartışmalarla sağlanmaya çalışılan işçi hareketinin birliği, ancak bu grevle gerçekleştirildi. Durumlarından memnun olmayan diğer kesimler de işçi hareketini desteklemeye başladı.

Genel grevin itici gücüyle Fransız Komünist Partisi (FKP) Fransız Sosyalist Partisi (FSP) ve Radikal Parti (RP) ile Cumhuriyetçi Sosyalistler önce parlamento gruplarının ortak toplantıları biçiminde, daha sonra mitingler düzenleyerek Halk Cephesi çalışmalarını başlattılar. Cephe partileri ilk kez 14 Temmuz 1935 belediye seçimlerinde ortak hareket etti. Bu seçimlerde büyük başarı sağlandı. Daha sonra 1936 Mayıs' ında yapılan parlamento seçimlerinde Halk Cephesi, ezici bir çoğunluk sağladı.

Bu arada her iki parti de işçi hareketi içinde giderek etkinliklerini artırmaya başladı. FSP'nin Ocak 1936'daki üye sayısı 77.000 iken Haziran'da 143.000'e ve Aralık'ta 210.000'e yükseldi. FKP, Ocak 1936'da 81.000 üyesi varken Aralık 1936'da 285.000 üyeye sahip oldu.

5 Haziran 1936'da Léon Blum başkanlığında ilk Halk Cephesi hükümeti kuruldu. Bu arada devam eden grevler, ancak araya yeni hükümetin girmesiyle, işçilerin lehine sonuçlanmaya başladı. Blum hükümeti grevlerden ve geniş halk kesimlerinden aldığı güçle, 40 saatlik iş haftası, ücretli izin, toplu sözleşme hakkı, savaş araç ve gereçleri yapan fabrikaların kamulaştırılması, buğday ofisi kurulması, Fransız Milli Bankası'nın tüzüğünün değiştirilmesi gibi önemli yasaları büyük bir kolaylıkla çıkarttı. Senato'da Halk Cephesi partilerinin azınlıkta olmalarına karşın, orada da yasaların çıkarılmasında engelle karşılaşılmadı.

Cephe hükümetinde, FKP yer almadı, hükümeti dışardan desteklemeyi kabul etti. Ne var ki daha sonra Blum hükümetinin tekellerin vergilendirilmesi, senet ve hisse senetlerinin hamiline yazılması, sermayenin yurt dışına kaçırılmasının önlenmesi için kambiyo denetimi vb. önlemleri içeren yasa tasarıları özellikle, Senato'da çok sert bir muhalefetle karşılaştı ve 1937'de hükümet düşürüldü.

İkinci Blum hükümeti, 11 Haziran 1938'de kuruldu. Bu kez Radikaller'in başkanı Daladier başbakan yardımcısı oldu. Benzer engellerle karşılaşan bu hükümet de 11 Haziran 1938'de yerini Daladier hükümetine bıraktı. Yeni hükümette Sosyalistler'e yer verilmedi.

Halk Cephesi'nin ilk iki yılı içinde FKP ile diğer cephe partileri arasındaki görüş ayrılıkları İspanyol Cumhuriyetçileri'ne yardım etme konusunda çıktı. Sosyalistler ve diğerleri, tarafsız kalmayı yeğlediler. İç politik gelişmeler bakımından ise, faşist birliklerin dağıtılması, devlet aygıtlarının faşist militanlardan temizlenmesi, tekelci sermayenin gücünün sınırlandırılması gibi konularda yoğunlaştı.

1938'de, Blum ve Daladier hükümetleri Nazi Almanyası ile bir dizi antlaşma imzaladı ve cephe politikasından uzaklaşmaya başlandı. 26 Eylül 1939'da FKP yasa dışı ilan edildi.

Fransız Halk Cepbesi hükümetleri, başarı ve başarısızlıklarıyla, daha sonraki benzer denemeler için önemli bir tarihsel örnek olmuştur.

açık, duru bir dille evrensel bir içgüdünün ürünü saydığı sosyalizmin hümanist yanına ağırlık vermektedir. Ona göre sosyalizm bir öğreti olduğu kadar bir ahlak, hemen hemen bir dindir. Sosyalist olmak bugün karşılaştığımız eşitsizliklere, haksızlıklara "böyle gelmiş böyle gider" dememektir. Kapitalist düzenin adaletle, eşitlikle, insanlararası dayanışma duygusuyla ters düştüğünü ilan etmektir.

İnsanlar arasında olduğu gibi uluslararasında da dayanışmanın gerekliliğine inanan Blum, Jaurés gibi hem milliyetçi hem de enternasyonalcidir. Sınıf savaşımı yerine sınıflararası eylemden söz eder. Kendisinin ihtilale karşı olduğu, reformculuğu benimsediği iddiasını kabul etmez. Çünkü Blum'a göre reformla ihtilal arasında bir karşıtlık yoktur. Başarılan her reform,devrim yolunda atılmış bir adımdır. Proletarya diktatoryasının içeriğini tartışma konusu yapar. Ona göre burjuva yasallığından sosyalist yasallığa geçiş sırasında aradaki boşluğa bu adı vermek mümkünse de, bu dönemin de demokratik kalması, yani diktatoryanın çoğunluk tarafından serbestçe benimsenmiş olması gerekir.

Sosyalizmin dinle uzlaşmazlığını kabul etmeyen Blum, vicdan özgürlüğünü savunur. Blum ekonomik gerekirciliğe (determinizm) karşıdır. Parlamenter rejime bağlı olmasına karşılık yürütmenin güçlendirilmesinden yanadır. S.F.I.O. içinde III. Enternasyonal'e katılma isteğinin çoğunlukta olduğu 1920 Tours Kongresi'nde Blum bu isteğe açıkça karşı çıkmıştır. Kongredeki konuşmasında komünizmin Fransız sosyalist geleneğine ters düştüğünü öne sürmüştür. Blum'a göre komünizm, gizli bir yönetim komitesi, körü körüne baş eğilmesi gereken bir disiplin, belli sürelerde yinelenen parti içi temizlikler, sendikaların partiye bağımlılığı, kitleleri sürükleyen öncü azınlık, uzun süreli bir proletarya diktatörlüğü, merkezi yabancı bir ülkede olan Enternasyonal'in emirlerine baş eğme demekti. Yine Blum'a göre komünizm, Fransız sosyalist eyleminin daima karşı çıktığı "Blanquicilik"ti.

- **YAPITLAR:** *A l'Echelle humaine*, 1945, ("İnsan Ölçüsünde"); *Oeuvres*, 1954, ("Yapıtlar").

- **KAYNAKLAR:** C. Audry, *Léon Blum ou la politique du juste*, 1955; J. Colton, *Léon Blum, Humanist in Politics*, 1966; D. Guérin, *Front Populaire, révolution manquee*, 1963.

- **BAKINIZ:** CLEMENCEAU, DREYFUS, JAURES, PETAIN.

BLUMENBACH, Johann
(1752-1840)

Alman fizyolog. Fiziksel antropolojinin kurucularındandır.

Johann Friedrich Blumenbach 11 Mayıs 1752'de Gotha'da doğdu. 22 Ocak 1840'ta Göttingen'de öldü. Tıp ve fizyoloji öğrenimi gördü. 1776'da henüz 23 yaşındayken Göttingen Üniversitesi'nde profesör oldu ve 1835'e değin doğa tarihi, fizyoloji, antropoloji ve anatomi dersleri verdi. Kendi alanında ders kitapları yazdı.

Göttingen'deki tıp ve fizyoloji öğrenimi sırasında Christian Büttner'den büyük ölçüde etkilenen Blumenbach, Büttner'in ölümünden sonra, onun doğa tarihi koleksiyonunu düzenlemekle görevlendirildi. Doğa bilimci olarak Blumenbach'ın önemi, Almanya'da karşılaştırmalı anatomiyi yaymasında ve zoolojinin bir bilim olarak tanınmasına katkıda bulunmasındadır. Blumenbach, hayvansal yaşam biçimlerinin incelenmesinde anatomiyi dikkate almakta Cuvier'den önce davranmış, hayvan türlerinin iç organlarının yapısına, dış özellikleri ve yaşam biçimlerinden daha fazla önem tanımasıyla da Linnaeus'dan ayrılmıştır. Primatları, bimana ve quadrumana olarak ikiye ayırması ve bu iki tür arasındaki temel farklılıklarda ısrar etmesi nedeniyle Darwinci kurama karşı çıkanlar tarafından desteklenmiştir.

Blumenbach insanlık tarihinin incelenmesinde karşılaştırmalı anatominin önemini vurgulayan ilk kişidir. Kafataslarını ölçerek insan cinsini, Kafkas, Malayalı, Habeş, Moğol ve Amerikan olmak üzere 5 aileye ayırdı. 1775'te yazdığı *De generis humani varietate nativa* ("İnsan Türlerinin Doğuştan Değişiklikleri Üzerine") adlı kitabında, insan türlerinin kafatasları ve iskeletleri üzerindeki ölçümlerin sonuçları incelenmiştir. İnsan türlerini 5 aileye ayırarak yaptığı sınıflandırma ile kendisinden sonra yapılan ırk sınıflamalarının temelini atmıştır. Kafkas ırkını orijinal ırk olarak kabul eden Blumenbach, Amerikan ve Malayalı ırkını geçiş ırkları, Moğol ve Habeş ırklarını ise en yozlaşmış iki ırk olarak ele almaktadır. Irk gelişimi anlayışına Herder'in evrim anlayışını sokan Blumenbach, çağdaş insanın, iklim, toprak, kalıtım ve sosyal çevre ile belirlenen bir evrimin sonucu oluştuğunu kabul etmektedir. Adem ve Havva'nın beyaz ırktan olduğunu savunan Blumenbach, öteki ırkların ortaya çıkışını bir yozlaşma olarak görmektedir.

Blumenbach'a göre genelde ırkların oluşu maddi çevre koşullarının bir sonucudur. Örneğin, zenci ırkın rengi, tropik güneşin, Eskimolar'ın rengi rüzgar ve soğuk iklimin etkisiyle ortaya çıkmıştır; Çinliler'in Tatarlar'dan daha açık renkli olmasının nedeni kentlerde yerleşmiş olmalarından ve kendilerini doğa koşullarından daha çok korumalarından kaynaklanmaktadır. Beslenme biçimi, hastalık vb. etkenler de ırksal farklılıklara yol açmaktadır. Ancak, 19. ve 20. yy'daki öteki ırkçı düşünürlerden farklı olarak Blumenbach, ırkların yozlaşma yönündeki gelişiminin tersine çevrilebileceğini ve çevre koşullarının denetim altına alınmasıyla tüm çağdaş insan türlerinin orijinal biçimine dönüşebileceğini savunmaktadır.

Blumenbach'ın en önemli çalışması Büttner'in 60 kafatasından oluşan koleksiyonunu incelediği, *Collectionis suae craniorium diversarum gentium illustratae decades*'dir (" Çeşitli Irkların Kafatasları Koleksiyonunun Resimli Bölümleri").

- **YAPITLAR (başlıca):** *De generis humani varietate nativa*, 1775, ("İnsan Türlerinin Doğuştan Değişiklikleri Üzerine"); *Collectionis suae cranorium diversarum gentium illustratae decades*, 1790-1828, ("Çeşitli Irkların Kafatasları Koleksiyonunun Resimli Bölümleri").

BLUNTSCHLI, Johann
(1808-1881)

İsviçreli hukuk ve siyaset kuramcısı. Yasaların ve siyaset kuramlarının eleştirmeni olarak tanınmıştır.

Johann Kaspar Bluntschli 7 Mart 1808'de Zürich'de doğdu. 21 Ekim 1881'de Karlsruhe'de (FAC) öldü. Zürich, Berlin ve Bonn üniversitelerinde hukuk eğitimi gördü. Berlin'de Savigny'nin öğrencisi oldu.

1833-1848 arasında Zürich Üniversitesi'nde öğretim üyeliği yaptı. 1848'den sonra İsviçre'yi terkederek Almanya'ya yerleşti. Münih ve Heidelberg üniversitelerinde profesörlük yaptı. 1873'te Uluslararası Hukuk Enstitüsü'nün kurucularından biri oldu. 1848 Devrimi'nden hemen önce, eserlerine büyük bir hayranlık duyduğu mistik psikolog Friedrich Rohmer'in ardından Münih'e gitti ve *Allgemeines Staatsrecht*'i ("Genel Devletler Hukuku") orada kaleme aldı. Bu kitabın ardından, *Deutsches Privatrecht* ("Alman Özel Hukuku") üzerine bir deneme yazdı. Bu çalışmasında Roma hukukunun Alman hukukuna yansıyan yönlerini ele aldı. 1857-1870 arasında arkadaşı Karl Brater ile *Deutsches Staatswörterbuch*'u ("Alman Devlet Sözlüğü") yayımlamaya başladı. Bu sözlük zamanında olduğu kadar, daha sonraki Alman liberalleri için de çok yararlı bir başvuru kitabı olmuştur.

Bluntschli yasaların ve siyaset kuramlarının eleştirmeni olarak ün yapmıştır. *Allgemeines Staatsrecht* adlı kitabında Aristoteles'in Helen Devleti için yapmaya çalıştığını Bluntschli çok daha karmaşık verilerle Avrupa devletleri için yapmaya çalışmıştır. Ele aldığı ana konu, siyaset bilimi içindeki devlet kavramıdır. Devleti kuramsal olarak sınırlamadan önce, siyaset biliminin şu tanımını verir: "Siyaset bilimi (die Staatswissenschaft) en doğru anlamında, devleti konu alan bilimdir; devleti temelleri açısından ve gelişimi açısından anlamaya çalışan bilimdir."

Bluntschli iki tür siyaset biliminden söz eder. Eski Yunan'da "Politike" sözcüğü bütün siyaset bilimi için geçerli iken aslında bunun "Kamu Hukuku" ve "Politika" olarak iki ana dala ayrılmış olduğunu ileri sürer.

Siyaset biliminin bu iki dalı da devleti bir bütün olarak ele alır. Farkları, bakış açılarında ve çalışma yönlerinde ortaya çıkar. Bluntschli'ye göre devletin yapısını daha iyi anlayabilmek için varoluş koşullarını ve fiili "hayatı"nı birbirinden ayırmak gerekir. Bu iki unsuru birbirinden ayırarak incelemek, bütünü anlamaya yardımcı olacaktır.

"Kamu Hukuku", devleti doğal konumu içinde, varolmasını sağlayan değişmez koşullara bağlı olarak ele alır. "Politika"nın konusu ise devletin "hayatı", gelişiminin aldığı yöndür. Kamu etkinliklerinin yöneldiği hedefleri ve bu hedeflere ulaşmayı sağlayacak yolları gösterir. "Kamu Hukuku" yasaya uygunluğu araştırırken, "Politika" eylemlerin konulan hedeflere varmaya uygun olup olmadığını araştırır.

Siyaset biliminin bu iki türünde de ahlaki bir içerik vardır. Buna bağlı olarak devletin de ahlaki bir yapısı, temeli ve ödevleri vardır. Siyaset biliminin temelinde yatan ahlaki öğelere rağmen bu bilimin tamamen ahlaki yasalar tarafından belirlendiği söylenemez.

Bu karşılaştırma Bluntschli'yi siyaset bilimi ile etik (ahlakbilim) arasındaki farklara götürür. Etik siyaset bilimi değildir, çünkü temel ilkeleri devletle ilişkili olarak açıklanamaz.

Devlet kavramı

Devlet, siyaset biliminin iki türünün araştırma alanlarının birliğini oluşturur. Bluntschli devleti ahlaki ve tinsel kişiliği olan bir yapı olarak tanımlar ve insan vücuduna benzetir. Devletin yapısı onu meydana getiren bütünün, büyümenin, yozlaşmanın ve ölümün yasalarına bağlıdır. Ortak tini ise, ortak dilde, geleneklerde ve insanların dış görünüşlerinde yansır.

Devletin ve devletle ilgili bilimin sınırlarını ve kapsamını belirledikten sonra, Bluntschli devleti incelemeye yarayan bilimsel yöntemlere değinir. Ona göre, devleti incelemeye yarayan iki bilimsel yöntem iki de "sahte" yöntem vardır. Doğru ya da bilimsel yöntem olarak adlandırılanlar "felsefi yöntem" ve "tarihi yöntem"dir. Bunlardan sapmalar olarak ortaya çıkan, bilimsel olmayan diğer iki yöntem ise "soyut ideloji" ve "basit deneycilik"tir.

Felsefi yöntem düşünce ve gerçeği birleştirir. Temeli somut düşüncedir. Bu şu demektir: Felsefi yöntemin temelinde varsayımlar ve spekülasyon yoktur.

Felsefi ve tarihi yöntemler

Tarihi yöntem gerçek olgulardan hareket eder. Bu yöntem geçmiş ve şimdi arasındaki bağlantıları açıklar ve yorumlar. Bu yolla da devleti, insan hayatının organik gelişimini ele alır gibi inceler. Bütün bunlarla amaçlanan, tarihin içinde gizli olan ahlaki "düşünce"yi ortaya çıkarmaktır. Tarihi yöntem dışsal olayların gelişimini ele alırken, felsefi yöntem insan zihninin bilgisinden hareket eder. Bu açıklamalar, bu iki yöntemin birbiriyle çelişmediğini ya da zıtlıklar içermediklerini, tersine birbirlerini tamamladıklarını ortaya koyar.

Siyaset bilimi kavramı

Bluntschli'nin siyaset bilimi ile ilgili ikinci bir ayrımı daha vardır. Bu ayrıma göre "özel siyaset bilimi" ve "genel siyaset bilimi" vardır. Özel siyaset biliminin konusu tek tek devletlerin durumları ile sınırlıdır. Sözgelişi, İngiliz Anayasası'nın incelenmesi ya da genel olarak Alman Devleti'nin konu edinilmesi, özel siyaset biliminin alanına girer. Genel siyaset bilimi ise devletin evrensel kavramını konu edinir. Evrensel kavramının kapsamına tek tek devletlerin yaşamlarında ortaya çıkan bütün temel kavramlar girer. Genel siyaset bilimi, evrensel tarihin bulguları üzerine kurulmuştur. Evrensel tarih insanlığın geçirdiği çeşitli evreleri ele alır. Her evrenin kendine özgü bir devlet görüşü ve politik bir gelişimi vardır. Genel siyaset biliminin görevi bu gelişimleri incelemektir.

Özel ve genel siyaset bilimi

Bluntschli'nin bu ayrımlarla varmak istediği ana nokta, kendisinin esas ilgi alanı olan devletin tek olan amacının ne olduğunu göstermektir. Çeşitli yerlerde ve zamanlarda çok farklı biçimler göstermiş olmasına rağmen, devletin amacı, tek ve bir tanedir, çünkü tek bir devlet kavramı vardır. Bu kabulden sonra sorulacak soru, devletin tek ve aynı amacının ne biçimde dile getirilebileceğidir. Bluntschli birçoklarının birliği sağlayan kavram olarak adaleti gösterdiklerini söyler. Oysa ona göre adalet bu iş için çok dar bir kavramdır.

Bu görüşe karşı, devletin amacının ahlak olduğu-

nu söyleyenler de vardır. Adalet kavramının sınırının darlığına karşılık bu kez ahlakın sınırları da çok geniştir. Bu kavramın kapsamına hem insanların davranışları hem de tanrının tasarrufları girer, oysa bunların her ikisi de devletin denetimi dışındadır. Devlet ahlakı denetlemeye kalktığında, kendi sınırlarını aşmış olur ve ayrıca da ahlaka zarar vermiş olur.

Bluntschli'ye göre: "Devletin amacı, ulusal yetenekleri geliştirmek, ulusal yaşamı yetkinleştirmek ve en sonunda bir tamlığa varmaktır." Bu tanım Bluntschli'ye göre devletin işlevi olarak görülecek her şeyi kapsamaktadır.

Bluntschli hem anayasaların hem de siyaset kuramlarının bir eleştirmeni olmuştur. Devlet kavramını organik ve psikolojik uçlara çekmekle suçlanan Bluntschli, kimi zaman da bir İsviçreli olduğu halde Bismarck'la işbirliğine girdiği için Alman milliyetçisi olmakla suçlanmıştır.

• **YAPITLAR:** *Staats und Rechtgeschichte*, 2 cilt, 1838-1839, ("Devletler Hukuku ve Hukuk Tarihi"); *Allgemeines Staatsrecht*, 2 cilt, 1851-1852, ("Genel Devletler Hukuku"); *Deutsches Privatrecht*, 2 cilt, 1853, 1854, ("Alman Özel Hukuku"); *Das Moderne Völkerrecht der Civilisierten Staaten*, 1863, ("Uygar Devletlerin Çağdaş Kamu Hukuku"); *Das Moderne Kriegsrecht*, 1866, ("Çağdaş Savaş Hukuku"); *Deutsches Staatswörterbuch*, 11 cilt, 1857-1870, ("Alman Devlet Sözlüğü").

BOAS, Franz
(1858-1942)

Alman kökenli ABD'li antropolog. Çağdaş antropoloji biliminin ABD'de yerleşmesinde öncü olmuştur.

9 Temmuz 1858'de Westphalia'nın Minden kasabasında (FAC) varlıklı bir Yahudi ailesinin çocuğu olarak doğdu. 22 Aralık 1942'de New York'ta öldü. Heidelberg, Bonn ve Kiel üniversitelerinde fizik, matematik ve coğrafya eğitimi gördü. Daha sonra etnolojiye yöneldi. 1881'de Kiel Üniversitesi'ne deniz suyunun rengi üzerine sunduğu doktora tezi doğa bilimlerindeki öğrencileri üzerinde etkili oldu.

Boas 1882'de Berlin Antropoloji Derneği'nde Adolf Bastian ve Rudolf Virchow ile ilişki kurdu; Virchow ile antropometri üzerine çalışmaya başladı. 1883'te Eskimolar'ı incelemek üzere Baffin Land'a bir yıl sürecek bir geziye gitti. Almanya'ya dönüşünde Berlin'deki Kraliyet Etnografya Müzesi'nde, Bastian'ın yardımcısı olarak görev aldı. Kısa bir süre sonra da Berlin Üniversitesi'nde coğrafya doçenti oldu. Hemen ardından, Kuzey Amerika'nın kuzeybatı kıyılarında yaşayan kızılderililerin arasında yeni bir araştırmaya başladı. Dünyanın bu bölgesi yaşamının sonuna kadar Boas'ın başlıca araştırma odağı olmuş, bu yöre ve insanları hakkında on bin sayfayı aşan yapıtlar vermiştir.

19. yy Almanya'sının siyasal koşulları, özellikle Yahudilere yöneltilen kısıtlamalar, Boas'ın yaşamının en önemli kararlarından birisini vermesine, 1887'de Almanya'yı terkedip ABD'ye yerleşmesine yol açtı. New York'da *Science* ("Bilim") dergisinin yönetmen yardımcısı, Clark Üniversitesi'nde antropoloji profesörü ve Chicago Üniversitesi'nde öğretim üyesi olarak çalıştı. 1896'da Columbia Üniversitesi'ne geçti ve 1937'deki emekliliğine kadar antropoloji bölümünün en etkin kişisi oldu. Boas'ın yönetimindeki Columbia Antropoloji Bölümü, ABD'de antropolojinin başlıca merkezlerinden biri durumuna geldi. Burada Alfred Kroeber, Robert Lowie, Edward Sapir, Ruth Benedict ve Margaret Mead gibi önemli antropologların yetişmesine katkıda bulundu. Boas, yalnızca bir bilim adamı ve iyi bir öğretmen olmakla kalmayıp, çeşitli sosyal ve siyasal konularda yürekli bir liberal ve ilerici idi. New York'da bütün yaşamı boyunca mücadele ettiği bir sorun olan ırkçılık aleyhinde bir konferans verirken geçirdiği bir kalp krizi sonucunda öldü.

Boas, insan toplumlarını incelerken değişik yaklaşımlar arasında bocalamış, tarihsel yaklaşım ile bilimsel yaklaşım, tanımsal ya da kuramsal yaklaşım, öznelci ya da nesnelci yaklaşımlar arasındaki çelişkilerden etkilenmiştir.

Meslek hayatına 19. yy ortasında doğa bilimlerinin felsefi ilkelerini benimsemiş bir fizikçi olarak başlayan Boas daha sonra, yaygınlaşan Yeni-Kantçı idealist akımın, özellikle filozof Wilhelm Dilthey'in öğretisinin etkisinde kaldı. İlgisini fizikten coğrafya ve antropolojiye kaydırdı, bu alanlardaki çalışmalarının ağırlığını da soyut yönelişlerden somut, belirli alanlara verdi. Boas'a kadar rasgele toplanmış olgulara dayanarak, toplumsal kurumları açıklamaya çalışan genel evrimci kuramlara karşı, Boas'ın alan araştırmasına ve sistematik veri toplanmasına verdiği bilimsel önem, kalıcı izler bıraktı. Boas'ın katı tümevarımcı, gözleme dayanan yaklaşımı, dönemin evrimci ve yayılımcı (diffusyonist) yaklaşımlarına karşı bir tepkiydi.

Boas'ın 1878-1888 arasında geçirdiği bu dönüşümde Baffin Land'a yaptığı gezinin de payı vardı. Bu geziye Theobald Fischer ve Karl Ritter gibi belirlenimci (determinist) coğrafya bilimcilerinin etkisinde çıktığı halde, dönüşünde Eskimo toplumunun çeşitli yönlerinin açıklanmasında kültürel etkenlerin çevresel etkenlerden daha önemli olduğu kanısını taşıyordu. Bunda, Yeni-Kantçı idealizmin payı da vardı. Bu geziye çıkarken Kant'ın eserlerini yanına aldığı ve sürekli okuduğu bilinmektedir.

Boas'ın çalışmaları, döneme egemen olan olgucu akılcılığa (pozitivist rasyonalizm) karşı oluşmaya başlayan tepki dalgasının bir parçası olarak görülmektedir. Bu tepkinin temel dayanak noktası, insan ve toplum hayatının biçimlenmesinde, zihnin etkisine, öznel ve duygusal öğelere daha büyük belirleyicilik payı tanınmasıydı. Boas ve öğrencilerinin kültürleri "içinden anlama"ya verdikleri bu önem, Dilthey'in, fiziksel olaylardan farklı olarak beşeri olayları anlamak için gerekli gördüğü yöntemden esinleniyordu. Değişik sosyal kurumların oluşumunda tekdüze gelişme aşamaları olduğu kanısını Boas 1910'lara doğru terketmişti. Aynı zamanda Boas, bir toplumun değişik parçaları arasında ve bir toplumla onun doğal çevresi arasında belirlenmiş bir yapının varolabileceği konusunda kuşku duymaya başladı. Boas, kültürün, sosyal yapının, ekonominin ve çevrenin birbirleri üzerinde, değişik zaman ve değişik yerlerde çok çeşitli

ve değişken etkilerde bulunabileceğini düşünüyordu. Bu düşüncesine ilk kez 1911'de yayımlanan *Mind of Primitive Man*'de ("İlkel İnsanın Zihni") yer verdi. Dünyanın değişik yerlerindeki toplumsal kurumlar arasındaki benzerliklerin insan zihninin yapısındaki benzerliklerin ürünü olduğunu ileri sürdü. Boas'ın tümevarımcılığı, belirlenimciliğin her türünün reddi ile birlikte gidiyordu. Giderek kültürel olayları açıklamakta seçmeci (eklektik) bir yaklaşımı yeğlemeye ve çeşitli varsayımları ve kuramları yan yana kullanmaya başladı. Bu yaklaşım günümüzde de birçok antropologda görülmektedir.

Boas, 1920'lerde ve 1930'larda, kültürlerin karmaşıklığı ve farklılığı yüzünden kültürler ve bunların gelişimlerinin tarihsel aşamalarını genel kuramların açıklayamayacağını düşünmeye başladı. Aynı zamanda, birey-kültür ilişkisine olan ilgisi giderek arttı, öğrencilerini antropoloji içinde kişilik ve kültür sorunlarına yöneltmeye başladı. Benimsediği öznelci yaklaşımın etkisiyle, Boas, meslek hayatının son yıllarında, bireyin incelenmesini antropolojinin en temel sorunu olarak görmüştür.

Boas'ın antropoloji bilimine başlıca katkısı, kültür kavramını belli bir biçimde geliştirmesi olmuştur. Boas'ın "kültür"ü ırk ve dil gibi etkenlerde bağımsız bir öğe olarak görmesi, antropolojinin başlıca alt dalları arasındaki sınırların çizilmesine yardım etmiştir: Kültürel-sosyal antropoloji; fiziksel-biyolojik antropoloji; tarih-öncesi ve dilbilim gibi.

İlk olarak 1896'da yayımlanan "The Limitations of the Comparative Method" ("Karşılaştırmalı Yöntemin Sınırları") adlı yazısında Boas, toplumsal kurumların birbi[illegible] ve birbiriyle koşutluk gösteren e[illegible]rihsel bir [illegible]şitlilik bulunduğunu savundu. Boas'a gör[illegible] ortak kökeni olduğu kanıtlanmadıkça, tarihsel gelişimin belirli yönler izleyeceği varsayımı yapılmalıydı. Genellikle "tarihi özgüllük" (particularism) olarak adlandırılan bu yaklaşım, etnografik verilerin karmaşıklığı nedeniyle, bunlar hakkında genel yasalar çıkarmanın güçlüğünü vurgular. Sosyal olayları karşılaştırmalı bir bakış açısıyla ele alan bu yaklaşımı bugün de birçok antropolog benimsemektedir.

Boas'ın Amerika'nın Kuzeybatı kıyısında yaşayan Kwakiutl yerlileriyle ilgili araştırmasında kullandığı anket tekniği, yerli metinlerin kayda geçirilmesi ve yerel kültürlere yaklaşım biçimi onun antropoloji bilimine yaptığı önemli katkılar arasındadır.

Boas öğrencilik yıllarında antropolojiye egemen olan coğrafi belirlenimciliğe karşı tepkisini *The Mind of Primitive Man* ve *Anthropology and Modern Life* ("Antropoloji ve Çağdaş Yaşam") kitaplarında açıkladı. Kültürü, coğrafi etmenlerle açıklamaya çalışmanın boşuna olduğunu; çünkü "çevre"nin belirleyici değil, yalnızca sınırlı bir etkisi olabileceğini savundu. Coğrafi belirlenimciliğin, çevresel etmenlerin aslında kültürel olan zihinsel özelliklerin süzgecinden geçtiğini gözardı ettiğini ileri sürdü.

19. yy'ın Tylor, Morgan ve Spencer gibi belli başlı kültürel evrimcilerine göre, tarih ilerleyen gelişme aşamalarının zorunlu bir açılımıydı. Boas, evrimciliğin kendisine değil, daha çok dönemin, önceden biyolojik olarak belirlenmiş bir gelişme çizgisi göstereceği varsayımına dayanan evrim kuramlarına karşıydı. Boas'a göre, tarihsel gelişme, basitten karmaşığa doğru zorunlu bir gidişi gerektirmiyordu. Ayrıca, doğal, evrensel, tarihsel ilerleme ölçütleri de yoktu. Kültürler arasındaki koşut gelişmeler, aslında koşut aşamalar olmayıp, araştırılması gereken farklı tarihsel gelişmelerin sonucuydu.

Kültür kavramı

Boas'a göre, kültür, coğrafyanın ya da biyolojinin bir yan ürünü değil, insan davranışının temel belirleyicisi idi. Kültürel biçimler, birçok öğenin etkilediği bir tarihsel gelişmenin sonucunda oluşmuştu. Kültür evrensel bir kurumdu, ancak aldığı biçim, toplumdan topluma değişiyordu. Tylorcu görüşe karşıt olarak, Boas, kültürün ardındaki temelin mantık olmadığını, kültürel özellik ve alışkanlıkların, çevreye karşı akılcı tepkiler olarak anlaşılamayacağını savundu. 19. yy sonları ve 20. yy başlarında, toplumsal kurumların mantıksızlığını vurgulayan birçok düşünür gibi, Boas da kültürün mantıksızlığını ileri sürdü. Üstelik kültür, insanın kendi içinden doğmuyor, öğreniliyordu ve kendi işleyiş kuralları vardı. Belirli bir kültürel öğe ya da özellik, bir bölgeye yayılmış ve etkili olmuşsa, daha genel bir kültürel öğenin yerel bir biçimi olarak kabul ediliyordu. Daha sonra bu kültürel öğe, kültürel bütün ile karşılıklı ilişki içinde değişmeye uğruyor ya da genel kültürel öğeyle bütünleşiyordu.

Birey-kültür ilişkisi

Dil

Boas'ın Amerikan yerlilerinin dilleri üzerinde yaptığı çalışmalar, çağdaş dilbilim antropolojisinin temellerini oluşturmuş, katı tümevarımcı yaklaşımı da, geleneksel filolojinin ilgi alanının ötesine geçmesini sağlamıştır. Onun çeşitli dillerin "iç yapısını" çözümleme ve karşılaştırma yolunda gösterdiği çaba, birçok antropolojik çözümlemenin merkezini oluşturan, daha sonra da Sapir ve Whorf tarafından geliştirilen dil ve kültür alanının kapısını açmıştır.

Fiziksel antropoloji

Boas, fiziksel antropoloji alanında da büyük bir yenilikçi sayılmaktadır. İnsanların özelliklerinin zamanla değiştiğini ortaya koyarak, o sıralarda yaygın biçimde benimsenen ırkçı kuramlara karşı çıkmıştır. Antropolojiyi doğa biliminden çok tarih bilimi olarak görmesi, gerek kendi gerek öğrencileri tarafından yapılan bir dizi deneysel araştırmanın dürtüsünü oluşturmuştur. Bu araştırmalar, antropolojiyi, o dönemin yetersiz deneyciliğinden ve spekülasyona dayanan kuramlarından uzaklaştırıp bilimsel içerik kazandırmıştır. Yabancı kültürler ve ülkeler üzerindeki ayrıntılı gözlem ve kayıtları antropolojinin gelişmesine katkıda bulunmuştur.

Belirlenimcilik ve evrimcilik

Boas'ın tümevarımcı yaklaşımı, Yeni-Kantçı etki ile birleşince, ilkel kültürleri kendi terimleri ile anlama yolundaki ilk sistemli çabalar ortaya çıkmıştır. Öte yandan, Boas'ın deneyciliği, kuramsal gelişme için bir engel oluşturmuş ve etnografik betimlemelerinin çoğu, Lowie'nin dediği gibi, ustanın "sistemleştirmeden bilinçli kaçınmasının" bir sonucu olarak, daha yüksek bir genelleme düzeyine çıkarılmadan kalmıştır. Bunun da ötesinde, Boas'ın belirlenimciliğe karşı oluşu, onun, toplumun olgusal yönlerinden daha çok düşünsel yönleri üzerinde durmasına yol açmıştır. Boas, nedensellik anlayışını, yeterince geliştirememiş, sosyal ve ekonomik yapılar ile bunların kültürel-düşünsel öğeleri arasındaki ilişkilerini açıklayan net kavramlar ortaya koyamamıştır.

• YAPITLAR (başlıca): *Beitrage zur Erkenntniss der Fabre des Wassers*, 1881, ("Suyun Rengini Tanımaya Katkı"); *Baffin-Land: Geographische Ergebnisse einer in den Jahren 1883 und 1884 ausgeführten Forschungreise*, 1885, ("Baffin-Ülkesi: 1883 ve 1884'te Yapılan Bir Araştırma Gezisinin Coğrafi Sonuçları"); *The Kwakiutl of Vancouver Island*, 1909, ("Vancouver Adası Kwakiutlları"); *The Mind of Primitive Man*, 1911, ("İlkel İnsanın Zihni"); *Tsimshian Mythology*, 1916, ("Tsimshian Mitolojisi"); *Primitive Art*, 1927, ("İlkel Sanat"); *Anthropology and Modern Life*, 1928, ("Antropoloji ve Çağdaş Yaşam"); *Kwakiutl Culture as Reflected in Mythology*, 1935, ("Mitolojiye Yansıyan Kwakiutl Kültürü"); *Race, Language, and Culture*, 1940, ("Irk, Dil ve Kültür").

• KAYNAKLAR: American Anthropological Association, *Franz Boas, 1858-1942*, 1943; M.J. Herskovits, *Franz Boas: The Science of Man in the Making*, 1953; W.R. Goldschmidt (der.), *The Anthropology of Franz Boas: Essays on the Centennial of His Birth*, 1959.

Hümanistler'le ilişkisi

BOCCACCIO, Giovanni
(1313-1375)

İtalyan şair ve öykü yazarı. İtalyan Rönesans edebiyatının ilk önemli yazarlarından ve Hümanizma akımının öncülerindendir. *Decamerone* başlığı altında toplamış olduğu öyküleriyle tanınır.

Babası Boccaccio di Chellino, Certaldo'lu bir tüccar, annesi ise Fransızdı. 1313'de Paris'te doğdu. Çocukluğunu Floransa'da geçirdi. 1328'de on beş yaşındayken babasının zoruyla Napoli'de bankacı Bardi'lerin yanında iş hayatına atıldı. Yazılarından anlaşıldığına göre, Bardi'lerin yanında çalıştığı altı yıl boyunca bir yandan da kilise hukuku alanında eğitim gördü. Şiir ve düzyazı türündeki ilk yapıtlarını Napoli'de yazdığı düşünülür. Yapıtlarını büyük ölçüde etkilemiş olan Fiammetta ile olan aşk serüvenini de bu dönemde yaşamıştır. 1340'ta Floransa'ya yerleşen Boccaccio iş hayatında başarılı olamadı. 1350-1354 arasında çeşitli elçiliklerde ve Floransa Belediye Meclisi'nde yüksek bir görevde bulundu. Başyapıtı *Decamerone*'ye 1348'de Floransa'da başgösteren veba salgınından sonra başlayıp 1353 yılına kadar tamamladığı sanılıyor. Daha önce Latince olarak yaşamöyküsünü yazmış olduğu şair ve hümanist Petrarca ile 1350'de tanışması ise aralarında, ikisinin de ölümüne kadar süren uzun bir dostluğun ve düşünce alışverişine dayanan bir işbirliğinin doğmasına neden oldu.

İtalyanca'yı yazı dili haline getirmesi

Zaman zaman yoksulluğa düşen Boccaccio'nun 1360'larda papazlık yaptığı, geçimini sağlamak için kendisinin ve başkalarının yapıtlarını yazarak çoğaltığı, bu arada çevresinde Latin ve Yunan klasikleri üzerinde çalışan bir hümanistler topluluğunun geliştiği bilinir. 1362 ve 1370'de sarayda görev almak üzere Napoli'ye gittiyse de bunlardan başarılı bir sonuç alamadı ve Floransa'ya dönmek zorunda kaldı. Bu arada 1365 ve 1367 yıllarında Papa'ya elçi olarak gönderildi. 1373'te Floransa'daki Aziz Stefano di Badia Kilisesi'nde Dante'nin *Divina commedia*'sını (İlahi Komedya) halka okuyup açıklamakla görevlendirildi. Ancak bozulan sağlığı ve yöneltilen eleştiriler nedeniyle, 1374'te bundan vazgeçti. 21 Aralık 1375'te, dostu Petrarca'dan bir buçuk yıl sonra, Certaldo'da öldü.

Boccaccio'nun gençlik yılları Napoli'de, edebiyat meraklısı Napoli kralıyla yakın bir ilişki içinde bulunan Bardi ailesinin yanında geçti. Bu onun hem Napoli'nin seçkin edebiyatçılar çevresini, hem de soylu sınıfın yaşam biçimini ve buna yansımış olan Orta Çağ şövalyeliğine özgü değerleri genç yaşta tanımasına neden olmuştur. Üyesi olduğu yüksek kentsoylu sınıfının beğenisini göz önünde tutarak İtalyanca yazdığı Romans türündeki yapıtları bu dönemin ürünleridir. Petrarca'nın yapıtlarını da ilk kez bu dönemde okuyup tanımıştır. Floransa'ya döndükten sonra, olgunluk çağının ürünlerini yine İtalyanca olarak veren Boccaccio'nun 1350 yılında Petrarca ile tanışması ise yazarlık yaşamında bir dönüm noktası sayılır. Bu tarihte yazmakta olduğu *Decamerone*'yi 1353'te bitirdikten sonra *Corbaccio* adında bir uzun öykü, Dante'nin yaşamöyküsü *(Vita di Dante Alighieri)* ve birkaç şiir dışında İtalyanca yapıt vermemiş, kendini Petrarca gibi Latince olarak yazdığı Hümanizma çalışmalarına adamıştır.

Çoğu Eski Çağ'ın ünlülerini tanıtan ve "ansiklopedik" türde olan Latince yapıtları bu döneme aittir. Orta Çağ'a egemen olan Kilise öğretisine tepkiyle Eski Çağ'a yönelen ve o çağın Latince ve Yunanca yapıtlarında evrensel insan değerlerini araştırıp öğrenmeyi, yapıtları eleştirel biçimde değerlendirmeyi ve yorumlamayı amaçlayan Hümanizma akımının kaynağı, başta Petrarca'nın ve Boccaccio'nun başlatıp teşvik ettikleri klasik çalışmalardır. Bu dönemde, Boccaccio'nun Floransa'daki evi ilk hümanistlerin uğrağı olmuş, onun özeni ve desteğiyle Leonzio Pilato'nun Eski Yunanca'dan Latince'ye yaptığı Homeros çevirileri Avrupa'da Eski Yunan edebiyatına yönelik klasik çalışmaların başlamasını sağlamıştır.

Ancak, Batı edebiyatı tarihi açısından bakıldığında, Boccaccio'nun İtalyanca'yı bir edebiyat dili olarak geliştirerek, özellikle İtalyanca düzyazının Latince düzeyine erişmesine sağladığı büyük katkı, Hümanizma akımına öncülük etmesinden daha önemlidir. Konuşma dili bölgesel lehçelerle birbirinden ayrılmış olan o zamanın İtalya'sında, 13. yy'ın sonlarına kadar, yazı ve yazın dili Latince'dir. Ancak, 1310-

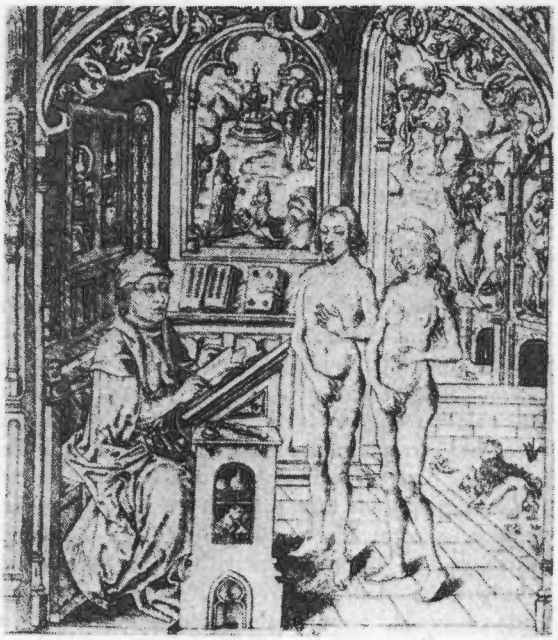

1321 yıllarında Dante'nin *Divina commedia*'yı (İlahi Komedya) daha sonra da Petrarca'nın lirik şiirlerini Toscana lehçesinde yazmalarıyla bu lehçe üstünlük ve geçerlik kazanmış zamanla tüm İtalyanlar'ın ortak dili olmuştur. Latince ile İtalyanca arasında savaşımın sürdüğü dönemde Boccaccio'nun özellikle Dante'nin izinden giderek yapıtlarında İtalyanca'yı kullanmış olması, bundan başka Latin klasiklerinde rastlanan birçok şiir türünü İtalyanca'ya uyarlaması, İtalyan edebiyatının gelişmesinde önemli bir aşama sayılır.

Boccaccio'nun ilk önemli ürünleri olan *Il filocolo* (ykş. 1336), *Il filostrato* (ykş. 1338) ve *Teseida* (ykş. 1340-1341), aşk ve macera temalarının şövalyelik bağlamında işlendiği Orta Çağ "romans"larına dayanmakla birlikte, yazarın gerçek yaşamdan kaynaklanan ince gözlemlerini içeren, özellikle gönül ilişkilerinin ruhsal derinlik kazandığı yapıtlardır. *Il filocolo*'nun düzyazı olmasına karşılık öbür ikisi *ottavarima*'nın (sekiz dizelik uyaklı birim) uygulandığı şiir türündedir.

► İşlenmiş ve gösterişli bir dille yazılmış olan bu yapıtlar İtalya dışında da etkili olmuş, İngiliz edebiyatının ilk büyük şairi Geoffrey Chaucer, *Il filostrato*'dan *Troilus and Criseyde*, *Teseida*'dan da *Canterbury Tales* adlı yapıtlarında yararlanmıştır.

Boccaccio'nun Floransa'da yazdığı olgunluk döneminin yapıtları ise *terza rima* (üç dizelik uyaklı birim) ile yazılmış "çoban" şiiri ve düzyazı karışımı bir aşk öyküsü olan *Il ninfale d'Ameto* (ykş. 1341-42); yine *terza rima* ile yazılmış olup hem Dante'nin hem Petrarca'nın etkilerini yansıtan Alegorik şiiri *L'amorosa visione* ("Aşk Görünümü"); gençlik aşkı Fiammetta'nın konu edildiği, uzun öykü *novella* türündeki *L'elegia di Madonna Fiammetta* (ykş. 1343-44); ve *ottava rima* ile yazılmış "çoban" şiiri türünde bir aşk öyküsü olan *Ninfale fiesolano*'dur (ykş. 1344-45). *Rime* başlığı altında topladığı aşk Lirikler'i ise gençlik yıllarından başlayarak yaşamı boyunca yazmaya devam ettiği şiirleri kapsar.

1348-53 yılları arasında yazıldığı düşünülen *Decamerone* ise Boccaccio'nun İtalyanca düzyazı alanındaki daha önceki deneyimlerinin tam bir yetkinliğe eriştiği başyapıtı sayılır. 1348'de Floransa'daki veba salgınından kaçıp şehir dışındaki güzel bir yörenin "villa"larına sığınan kentsoylu yedi kadın ve üç erkeğin iki haftalık yaşamı çerçevesinde sunulan *Decamerone*, bu kişilerin on günlük bir süre içinde birbirlerine anlattıkları toplam yüz öykü *(novella)* ve her günün sonunda söylenen Lirik şiirlerden *(canzone)* oluşur. *Decamerone* öykülerinde mutlu ve mutsuz aşk, macera, sadakat, ihanet, aldatmaca ve şehvet gibi temalar neşeli ve karamsar, gülünç ve acı olaylar çerçevesinde ustalıkla işlenir. Bu öyküler, konu ve biçim bakımından Orta Çağ anlatılarının özelliklerini taşırlarsa da, insanı, talihiyle savaşım içinde göstermeleri, zekâsı ve gücüyle yaşamında aşabileceği ve aşamayacağı sınırların bilincine varabilen bir varlık olarak canlandırmaları bakımından Rönesans yaşam görüşünü yansıtırlar.

Decamerone'nin anlatı sanatı bakımından başta gelen özellikleri ise, öykülerde güçlü bir karakter çiziminden çok sağlam kurulmuş ve hızlı gelişen bir olaylar düzeninin bulunması, klasik Latin yazarlarının örnek alındığı giriş bölümlerinde özenli ve işlenmiş bir dilin kullanılmasına karşılık, öykülerde dilin yalın ve akıcı, anlatımın kıvrak ve canlı olmasıdır. Bu nedenle, Avrupa edebiyatını geniş ölçüde etkileyen *Decamerone*'nin özellikle düzyazı anlatı türünün gelişmesinde büyük payı olmuştur.

Düzyazı anlatı türünü geliştirmesi

Boccaccio'nun Latince yapıtları ise, kendi çağı için değerli çalışmalar sayılmışlarsa da yazınsal bakımdan İtalyanca şiir ve düzyazılarıyla boy ölçüşebilecek nitelikte değildirler. Bu bakımdan Boccaccio, kırk yaşından sonra kendini adadığı Latince çalışmalarından çok, yaşamının daha önceki döneminde yetkinliğe eriştirdiği İtalyanca düzyazı öyküleriyle "klasik"ler düzeyine yükselmiş bir Rönesans yazarı olarak değerlendirilir.

◄ *İtalya dışında etkileri*

• **YAPITLAR (Başlıca ve yaklaşık yazım tarihlerine göre): Şiir:** *La caccia di Diana* (bilinen ilk yapıtı) ("Diana'nın Avı"); *Il filostrato*, 1338; *Teseida*, 12 kanto, 1340-1341; *Il ninfale d'Ameto* ya da *Commedia delle Ninfe fiorentine*, şiir ve düzyazı, 1341-1342; *L'amorosa visione*, 50 kanto, 1342-1343,("Aşk Görünümü"); *Il ninfale fiesolano*, 1344-1345; *Bucolicum carmen*, Latince çoban şiirleri, 1351-1366; *Rime*. **İtalyanca Düzyazı:** *Il filocolo*, 5 kitap, 1336; *Elegia di Madonna Fiammetta* ya da *Fiammetta amorosa*, 1343-1344; *Decamerone*, düzyazı ve şiir, 1348-1353; *Il Corbaccio* ya da *Laberinto d'amore*, 1354-1355; *Vita di Dante Alighieri* ya da *Trattatello in laude di Dante*, 1354-1355,("Dante Alighieri'nin Yaşamı" ya da "Dante'ye Övgü"); *Esposizioni sopra la Commedia di Dante*, 1373, tamamlanmamış ("Dante'nin Komedisi Üzerine Açıklamalar"). **Latince Düzyazı:** *De vita et moribus Francisci Petrarchae*, 1343-1345,("Francesco Petrarca'nın Yaşamı ve Ölümü Üzerine"); *De genealogia deorum gentilium*, 15 kitap, 1350, ölümüne değin üzerinde çalışmıştır; *De casibus virorum illustrium*, 1355-1374; *De claris mulieribus*, 1360-1374; *De montibus, silvis, fontibus, lacubus, fluminibus, stagnis, seu paludibus et de nominibus maris*, 1355-1374. **Mektup:** *Le lettere edite et inedite di Messer Giovanni Boccaccio*, (1877'de toplanmış olan *Epistola consolatoria a Messer Pino de'Rossi* ve *Epistulae rerum familiarum*'u içerir).

• **KAYNAKLAR:** R. S. Dombroski (der.), *Critical Perspectives on the 'Decameron'*, 1976; E. Esposito, *Boccacciana:*

bibliografia delle edizioni e degli scritti critici 1939-1974, 1976; G. Getto, *Vita di forme e forme di vita nel 'Decameron'*, 1958; E. Hutton, *Giovanni Boccaccio: A Biographical Study*, 1910; G. Petronio, "Giovanni Boccaccio", *I Classici italiani nella storia della critica* (der. W. Binni), 1954; A.D. Scaglione, *Nature and Love in the Late Middle Ages; An Essay on the Cultural Context of the 'Decameron'*, 1963; D. Thompson, A. Nagel, *The Three Crowns of Florence: humanist assessment of Dante, Petrarca, and Boccaccio*, 1972; T. Todorov, *Grammaire du Décaméron*, 1969.

• **BAKINIZ:** CHAUCER, DANTE, PETRARCA.

BOCCARDO, Gerolamo
(1829-1904)

İtalyan iktisatçı. Liberal Okul'un öğretilerini geliştirmiştir.

Cenova'da doğdu, Roma'da öldü. Genç yaşlarda iktisadi araştırmalarla ilgilenmeye başladı, devlet adamı Cavour'un ilgisini çekti. 1860'ta Cenova Üniversitesi'ne profesör olarak atandı. 1877'de senatör oldu ve 11 yıl sonra Danıştay'a seçildi. Bu görevi sırasında toplumsal politikaları güçlü bir biçimde etkileme olanağı buldu. Ayrıca *Biblioteca dell'Economista* ("İktisatçının Kütüphanesi") adıyla yayımlanan bir iktisat dizisinin ve *Nuova Enciclopedia Italiana*'nın ("Yeni İtalyan Ansiklopedisi") altıncı cildinin editörlüğünü yaptı.

Yazdığı çeşitli kitaplarda liberal iktisadın bazı öğretilerini geliştirdi. Değeri, bir değişim oranı olarak kabul etti. Arz-talep ilişkisi sonucu sabit, ama üretim maliyetinden etkilenen bir fiyatın ortaya çıktığını varsaydı. Sismondi'nin talebin esnek olmadığı görüşüne karşı çıkarak fiyat düşürülürse düşük gelir gruplarının talebinin arttığını gösterdi. Kişisel tüketimin bir ölçüde üretken olduğunu, büyük ölçekli sanayinin özendirilmesi gerektiğini savundu.

Sonraları Spencer'in etkisinde kaldı, *Biblioteca dell'Economista* adlı dizinin editörlüğünü yaparken onun sosyolojik kavramlarını iktisada uyguladı. Daha sonra bunları *L'economia Politica Moderna e la Sociologica* ("Çağdaş Ekonomi-Politik ve Sosyoloji") adlı kitabında topladı.

• **YAPITLAR (başlıca):** *Trattato Teorico-Pratico di Economia Politica*, 3 cilt, 1853, ("Ekonomi Politik'in Uygulamalı-Kuramsal İncelemesi"); *Dizionario della Economia Politica e del Commercio*, 4 cilt, 1857-1863, ("Ticaret ve Ekonomi-Politik Sözlüğü"); *L'economia Politica Moderna e la Sociologica*, 1883, ("Çağdaş Ekonomi-Politik ve Sosyoloji").

• **BAKINIZ:** H. SPENCER.

BOCCHERINI, Luigi
(1743-1805)

İtalyan besteci ve viyolonselci. Oda müziğinin gelişimine katkıda bulunmuştur.

19 Şubat 1743'te, Lucca'da doğdu. İlk müzik derslerini, iyi bir kontrbasçı olan babasından ve Abbate Vanucci'den aldı. Çok yetenekli bir müzisyen olduğunun anlaşılması üzerine, on dört yaşında Roma'ya gönderildi. Orada altı yıl viyolonsel ve kompozisyon çalıştı. Lucca'ya döndükten sonra, ilk beste çalışmalarına başladı. İyi bir viyolonselci olarak ün kazandı; Tartini'nin öğrencisi Filippo Manfredi ile İtalya'dan başlayarak bir Avrupa turuna çıktı. 1768'de Paris'e gitti. Orada büyük başarı kazandı ve ilk kez yapıtları yayımlandı. Artık ünlü bir oda müziği bestecisiydi. O dönemin Paris'teki İspanya elçisi Boccherini'yi Madrid'e davet etti. 1769'da Madrid'e gitti ve orada, önce Kralın kardeşi Infante Don Luis'in ve daha sonra İspanya Kralının koruyuculuğu altına girdi. 1787 yılında, Prusya Kralı II. Friedrich Wilhelm'e bir bestesini adadı. Yapıtı çok beğenen Kral, Boccherini'ye "Kraliyet Oda Müziği Bestecisi" unvanını verdi ve yüklü bir maaş bağladı. Ama, kralın 1797'de ölümü, bestecinin bütün mali olanaklarının yok olmasına neden oldu. Hemen İspanya'ya döndüyse de, yaptığı müzik dönemin zevkine uymayan, modası geçmiş bir müzik olduğundan, hiçbir maddi destek sağlayamadı. Son bir umut olarak, 1799'da, "Fransa Ulusu ve Cumhuriyet" için altı tane piyanolu beşli besteledi. Ama, bu yapıtlarına umduğu ilgi gelmedi ve ancak ölümünden sonra, bu besteleri Fransa'da yayımlandı. Boccherini'nin son yılları, tam bir sefalet içinde geçti. Gittikçe bozulan sağlığına karşın, para kazanmak için dönemin zengin amatör gitarcılarına beste yapıyordu ve hatta bu besteleri onlara adamak zorunda kalıyordu. Yokluk içinde, 1805'te Madrid'te öldü.

Günümüzde, konser salonlarında ender olarak yorumlanan Boccherini, müzik tarihine, oda müziğinin gelişimine olan katkıları ile geçmiştir. Birçok eleştirmen, Haydn ve Boccherini'yi, oda müziği alanında, birbirlerini tamamlayan besteciler olarak görmüşlerdir. Aslında Boccherini, yaşamı boyunca Haydn ile hiç karşılaşmamıştır. Bununla beraber, her iki besteci arasında bir iletişim sürekli sağlanmıştır; iki bestecinin de yayımcıları ortaktır. Yayımcı Artaria'nın ölümünden sonra bulunan mektuplarında gerek Boccherini'nin gerekse Haydn'ın birbirlerini övdükleri cümlelere rastlanmıştır. Bugün, yalnızca *Viyolonsel Konçertosu* ve *Menuetto*'su ile tanınan Boccherini, döneminin en verimli bestecilerinden biriydi. Yalnızca çalgı müziği için bestelediği yapıtlarının sayısı 467'dir.

Bir besteci olarak, döneminin bütün müziksel yapı özelliklerini kullanmıştır, ama bazı önemli farklılıklar da gösterir. Daha sonraları Romantik dönem bestecilerinde görülen ve yaygın olarak kullanılan, müziğin içindeki kuvvet, karşıtlık ve gerilim öğeleri, Boccherini'nin müziğinde de görülür. Böylece, daha önceleri, bir boş zaman eğlencesi olarak bestelenen

oda müziği yapıtları, "dramatik" bazı özellikler de kazanır. Boccherini'ye göre "müzik" melodik, bir neşeyi dışavuran, müziksel fikirlerin kusursuz bir işçilikle işlendiği bir yapıda olmalıdır.

• YAPITLAR (başlıca): **Opera:** *La Clementina*,1786. **Orkestra Müziği:** 20 *Senfoni*, 4 *Viyolonsel Konçertosu*. **Oda Müziği:** Yaylı çalgılar için 125 beşli; Piyano ve yaylılar için 12 beşli; Flüt obua ve yaylılar için 18 beşli; 102 *Yaylı Çalgılar Dörtlüsü*; 60 *Yaylı Çalgılar Üçlüsü*; 27 *Keman Sonatı*; 6 *Viyolonsel Sonatı*. **Dinsel müzik:** Üç ses ve yaylılar için *Stabat Mater*, 1781 ve 1800; *Noel Kantatı*, 1802.

• BAKINIZ: HAYDN.

BOCCIONI, Umberto
(1882-1916)

İtalyan ressam ve heykelci. Fütürizm'in (Gelecekçilik) plastik sanatlar alanındaki kuramcısıdır.

19 Ekim 1882'de Calabria bölgesindeki Reggio kasabasında doğdu. 1898'de Roma'ya gitti, Balla'nın resim atölyesine girdi, 1902'ye değin onunla çalıştı.

Fütürizm (Gelecekçilik)

Fütürizm 1910'larda bir grup İtalyan sanatçısının, geleneksel sanatın çağdaş yaşam biçimlerini karşılamadığı gerekçesiyle başlattıkları bir harekettir. Değişen yaşam biçimlerinin temelinde teknolojinin dinamizmini gören fütüristler, yeni bir sanat yaratmak için geçmişle bütün bağların koparılmasını öngörüyorlardı. Bu yüzden her türlü geleneği, zamanla yerleşmiş geçerli ölçüleri, kuramları yıkmak, müzeleri, kütüphaneleri, akademik kurumları kaldırmak ve İtalya'yı profesörlerin, arkeologların, antika meraklılarının boyunduruğundan kurtarmak gerekiyordu. Çünkü bütün bu değer ölçüleri ve kurumlar sanatsal yaratıcılığı baltalıyorlardı.

Fütürizm enerji kavramını bir din gibi yüceltiyordu. Fütürist estetiğe göre gerçeğin boyutlarının, belirgin ve durağan tek bir mekân içinde betimlenmesi yetersizdi. Enerji ve hızın anlatımı ancak bir hareketin bütün aşamalarını içeren çeşitli mekân birimlerinin biraraya getirilerek bütünleştirilmesiyle gerçekleştirilebilirdi. Ayrıca düşünceler ve anılar gibi konuyla bağlantılı şeylerin hepsi anlatıma katılmalıydı.

Fütürizm hareketi şair Marinetti'nin 20 Şubat 1909'da Paris'te Le Figaro gazetesinde yayımladığı bildirge ile başladı. Marinetti'nin yönetiminde Boccioni , Russolo* ve Carra* gibi sanatçıların hazırladıkları 11 Şubat 1910 tarihli Fütürist Resmin Bildirgesi ile plastik sanatlar alanına da sıçramış oldu. Bunu yayınlanan Fütürist Resmin Teknik Bildirgesi, izledi. Bu bildirgede Marinetti'nin hız ve enerji üstüne ilk bildirgesinde ileri sürülen düşünceler yineleniyor, ayrıca resmin plastik dilinin çeyrek yüzyıl önce Yeni İzlenimciler'ce (Neo-Empresyonistler) geliştirilen renk ayrıştırıcılığı üstüne temellendirilmesi gerektiği vurgulanıyordu.*

İlk büyük fütürist sergi 1911'de Milano'da açıldı. Bu sergideki resimler konu olarak yeni bir bakış açısı getirmekle birlikte, bildirgelerde ileri sürülen düşünceler kadar devrimci değildi. İzlenen yol sadece 1890'lardaki resim dilinin bir uzantısıydı.

Severini'nin önerisiyle Paris'e kısa bir gezi yapan Fütüristler son eğilimleri, özellikle de Kübizm'i tanımak olanağını buldular. Bundan sonraki çalışmalarında renk ayrıştırıcılığı ile Kübizm'in biçimi parçalama yöntemlerini birleştirerek yeni biçimsel olanaklar denediler. Bu biçimsel kaygıyla oluşturdukları ve kent yaşamı, ışık, enerji, mekanik hareketler, gürültü gibi öğeleri tek bir görsel deneyde kaynaştıran yapıtlarını 1912'de Paris'te sergilediler.*

Fütürizm'in kuramsal alandaki sözcülüğünü 1916'ya değin Floransa'da yayımlanan Voce dergisi yürüttü. 1913'te de harekete yeni katılan Ardengo Soffici ile eleştirmen Giovanni Papini Lacerba adlı fütürist dergiyi yayımlamaya başladılar. Daha sonra Fütüristler arasına Mario Sironi,(1885-1961) Ottone Rosai (1895-1957) ve Enrico Prampolini (1894-1956) gibi sanatçılar da katıldı.

Fütürizm plastik sanatlar alanındaki önderi Boccioni'nin 1916'daki ölümü ve I. Dünya Savaşı nedeniyle gerçek ve özgün bir sanat hareketi olmaktan uzaklaştı. Marinetti'nin Mussolini'nin yanında yer almasıyla da iyice siyasal bir boyut kazandı. Mussolini'nin iktidara gelişinden sonra faşizmin sanatsal ideolojisi haline büründü; ancak başlangıçtaki dinamizme ve yaratıcılığa bir daha hiç ulaşamadı.

Fütürizm, Kübizm'in biçimi parçalama yöntemlerini, şiddetli renk kullanımı ile birleştirmekle birçok Kübist sanatçının, Picasso ve Braque'ın*renksiz paletinden uzaklaşmasına yol açtı. Böylece Bireşimci Kübizm'e geçişi kolaylaştırmış oldu. Fütürizm, bir dizi sanat hareketini de etkiledi. Vortisizm, Alman Dışavurumculuğu'nun bazı biçimleri, Moskova'da 1913-1915 arasında gelişen öncü resim anlayışı bunlar arasındadır. Almanya, Fransa ve Hollanda'da 1920'lerin mimarlığı da büyük ölçüde fütürist düşüncelerin etkisi altında kaldı. Ancak Fütürizm'den en çok Devrim sonrası Sovyet sanatı etkilendi. İdeolojilerinin birbirine ters olmasına karşın, Mayakovski'nin* şiirdeki fütürizmi ve Rus Konstrüktüvizmi'nin (Yapımcılık) özellikle mimarlık alanındaki ürünleri doğrudan doğruya fütürist düşüncelerin uygulamaları niteliğindedir.*

1906'da Paris, Berlin, St. Petersburg (bugün Leningrad) gibi başkentleri gezdi. 1907'de Milano'ya yerleşti ve ressam Carra ile Russolo'yu tanıdı. Onlara Balla ile Severini'nin de katılmasıyla Fütürist Resmin Bildirgesi'ni hazırladı. Fütürizm'e ilişkin tartışmalara girdi; sanat merkezlerini gezerek aralarında Apollinaire ve Kübist sanatçıların da bulunduğu ünlü kişilerle tanıştı. 1912'de Fütürist Heykelin Teknik Bildirgesi'ni yayımladı. Uluslararası Fütüristler Sergisi'ne katıldı. 1915'te heykellerini Paris'te sergiledi. I.Dünya Savaşı'nda gönüllü olarak İtalyan ordusuna katıldı. Verona cephesinde attan düştü, aldığı yaralar sonucu 16 Ağustos 1916'da Sorte'de öldü.

Boccioni'nin ilk önemli yapıtları, günün geçerli sanat anlayışlarından kendini kurtarma çabalarını yansıtır. Bunlarda o dönemin üslubu Yeni Sanat'tan *(Art- Nouveau)* gelen biçimlendirme anlayışı ile Yeni İzlenimcilik'in (Neo-Empresyonizm) noktalamacılığının etkisi görülür.

Fütürizm'in başlangıcı sayılan 1910 ve 1911 yıllarında Boccioni İzlenimcilik'e dayanan anlayışlarda eksikliği duyulan dinamik ve sağlam bir resim yapısı aramaktadır. Sağlamlığı, daha önce bu deneyi yaşamış olan Kübizm'de görür. Dinamizmi ise, bir anlamda hareket demek olan zaman boyutunu resme geçirmekle sağlayacaktır.

Boccioni'nin kuvvet çizgilerine *(linee forze)* dayanan hareket anlayışı, Bergson'un *Matière et mémoire* ("Madde ve Bellek") adlı kitabından kaynaklanır. Buna göre hareket, göreli ve mutlak olmak üzere ikiye ayrılır. Göreli hareket, gözlemlenen nesnenin insanın bakış açısına göre değişebilen gerçek hareketidir. Mutlak hareket ise, nesnenin kendi iç yapısında bulunan ve nesneyi gözleyen kişinin zihin durumları ile değişebilen bir harekettir. Boccioni resimdeki dinamizmi, sanatçının zihin durumunu yansıtan mutlak harekete özgü kuvvet çizgileri ve göreli hareketlerin birbirini izleyen aşamalarının yan yana getirilmesi ya da üst üste çakıştırılması ile elde eder.

Bütün bu duygusal ve düşünsel yakıştırmalara karşın Boccioni'nin elde ettiği biçimsel sonuç, ancak soyutlanmış ve genelleştirilmiş bir hareket kavramının hareketli kıldığı bir resim yüzeyinden başka bir şey değildir.

Boccioni, Fütürizm'in ilkelerini 1913-1914 arasında yaptığı heykellerinde, resme oranla daha güçlü bir biçimde yansıtmış, hareketin mekân içindeki sürekliliğini daha tutarlı olarak ortaya koymuştur. Bunlarda alçı, cam, demir ve tahta gibi çeşitli malzemeleri bir arada kullanmıştır.

Boccioni kısa süren sanat yaşamının son döneminde Geç İzlenimcilik'e (Post-Empresyonizm) özellikle de Cezanne'a yönelmiştir. Bu, gerek Fütürizm'in, gerekse Boccioni'nin bireysel gelişim çizgisinin en az çeyrek yüzyıl gerisinde kalmış ve çoktan aşılmış olan plastik değerlere bir geri dönüş olmuştur.

- **YAPITLAR (başlıca): Resim:** *Lutto*, 1910, ("Yas"); *Città que sale*, 1910, Modern Sanatlar Müzesi, New York, ("Kent Uyanıyor"); *Rissa in galleria*, 1910, ("Galeride İsyan"); *Çağdaş İdol*, 1910; *Baskın*, 1911; *Le Forze di una strada*, 1911, ("Bir Sokağın Güçleri"); *Stati d'animo: Gli Addii, Quelli che vanno, Quelli che restano*, 1911, ("Aklın Durumları: Vedalar, Gidenler, Kalanlar"); *Materia*, 1912. **Heykel:** *Sviluppo di una bottiglia nello spazio*, 1912-1913, ("Bir Şişenin Mekân İçindeki Gelişimi"); *Forme uniche della continuità nello spazio*, 1913, ("Sürekliliğin Mekân İçindeki Kendine Özgü Biçimleri"); *Dinamismo di un footballer*, 1913, Modern Sanatlar Müzesi, New York, ("Bir Futbolcunun Dinamizmi"); *Dinamismo di un ciclista*, 1913, Modern Sanatlar Müzesi, New York, ("Bir Bisikletçinin Dinamizmi").

- BAKINIZ: BALLA, CARRA, CEZANNE, LİZİTSKİ, SEVERINI.

BOCHENSKİ, Joseph
(1902)

Polonyalı felsefe tarihçisi. Çağdaş felsefe sorunları üzerinde durmuş, onların tarih içindeki gelişimini ve etkilenme kaynaklarını araştırmıştır.

30 Ağustos 1902'de Polonya'nın Czuszcow ilinde doğdu. Ortaöğrenimini doğduğu yerde, yükseköğrenimini Almanya'nın değişik üniversitelerinde gördü. Sonra Freiburg Üniversitesi'nde felsefe profesörü oldu.

Bochenski'nin çalışma alanı çağdaş Avrupa ve Sovyet felsefesidir. Avrupa felsefesinin uğraştığı sorunların kökenini, bunların çağdaş düşünce ürünlerine yansımasını incelemiş, özellikle mantık ve logistik konularında önemli çalışmalar yapmıştır. Modern mantık üzerindeki araştırmaları yeni bir düşünme yöntemini içerir. En önemli yapıtı olan *Europaeische Philosophie der Gegenwart*'ta Kant'tan Whitehead'a dek bütün felsefe kuramlarını eleştirici bir tutumla incelemiş, gelişimlerini sergilemiştir. Bochenski'nin yapıtları, çağdaş felsefe alanında çalışanlar için, güvenilir birer kaynak niteliğindedir.

- **YAPITLAR (başlıca):** *Europaeische Philosophie der Gegenwart*, 1951, (Çağdaş Avrupa Felsefesi, 1983); *Formale Logik*, 1956, ("Formel Mantık"); *Grundriss der Logistik*, 1973, ("Logistiğin Temeli"); *Wege zum philosophiesche Denken*, 1959, ("Felsefe Düşüncesinin Yolu"); *The Logic of Religion*, 1965, ("Dinin Mantığı").
- **KAYNAKLAR:** I.M. Bochenski, *Çağdaş Avrupa Felsefesi*, (Çev. S.R. Kırkoğlu), 1983.

BODE, Boyd Henry
(1873-1953)

Amerikalı eğitimci. Deneyci ve İlerici Eğitim akımının temsilcilerindendir.

Çeşitli üniversitelerde öğretim üyeliği yapan Bode'un yetkin bir eğitimci olarak tanındığı dönemlerde Pestalozzi, Froebel, Herbart gibi eğitimciler, klasik eğitim sisteminin geçersizliğini öne sürüyorlardı. Okullarda, yaşayarak öğrenme ve öğrencinin aktif katılımı eğitsel önem kazanmaktaydı. Tanınmış eğitimci Devrey'in etkisiyle bu düşünceler dünyanın çeşitli ülkelerine ve bu arada Türkiye'ye de yansımıştı.

Bode,Deneyci ve İlerici Eğitim akımının temsilcilerinin klasik eğitim yöntemlerini tamamen reddetmekle, klasik eğitimi savunanlar kadar tutucu bir tavır içinde olduğunu ileri sürmüştür. Ayrıca, yaparak, yaşayarak öğrenmede her deneyimin mutlaka eğitsel bir değer taşımadığını, deneyciliğin bir nitelik sorunu olduğunu vurgulamıştır. Bu alandaki eleştirilerini *Progressive Education at Crossroads* ("İlerici Eğitim Dönüm Noktasında") adlı kitabında toplayan Bode, *Conflicting Psychologies of Learning* ("Öğrenimin Çelişik Psikolojileri") adlı kitabında da, çocuğun düşünsel gelişme evreleriyle eğitim programları arasında uyum bulunması ve programların, sınıfı oluşturan çocuklardaki bireysel öğrenim yapılarına göre esnekliğe sahip olması gerektiğini savunmuştur.

Bode'un eğitim felsefesi açısından özellik gösteren yönü ise eğitim sistemini, toplumdaki demokratik yapının bir parçası olarak görmesidir. Bode'a göre eğer demokratik yaşam biçimi toplum için bir model ise, bu model aynen okulun örgütlenmesi ve yönetiminde de yansımalıdır. Okulda bireysel özgürlüğü duyup yaşamayan öğrenciden, topluma eğitilmiş yurttaş olarak katıldığında, bireysel özgürlüğü ve demokrasiyi özümlemiş bir insan gibi davranması beklenemez.

Bode gibi eğitimci, düşünür ve yazarların, eleştirmekle beraber, savunuculuğunu da yaptığı Deneyci ve İlerici Eğitim akımı başlıca iki yönden eleştirilmiştir. Bunlardan biri, akımın Amerika için yeterince ulusal olmamasıdır. II. Dünya Savaşı'ndan sonra özellikle Senatör McCarthy'nin sol ve demokratik düşünce ve eylemlere karşı başlattığı baskıcı politikanın da etkisiyle, bu eğitsel akımlar frenlenmiştir. İkinci eleştiri ise, bilgi ve kültür birikimini tartışmadan aktarmaktan ibaret olan klasik eğitim sistemine göre bu akımların öğrenciyi bilgisiz bıraktığı yönünde olmuştur.

• **YAPITLAR (başlıca):** *Fundamentals of Education*, 1922, ("Eğitimin Temelleri"); *Democracy as a Way of Life*, 1937, ("Bir Yaşam Biçimi Olarak Demokrasi"); *Progressive Education at Crossroad*, 1938, ("İlerici Eğitim Dönüm Noktasında") *How Do We Learn*, 1940, ("Nasıl Öğreniyoruz"); *Conflicting Psychologies of Learning*, ("Öğrenimin Çelişik Psikolojileri").

• **KAYNAKLAR:** J.S. Brubacher, *A History of the Problems of Education*, 1966; F.R. Butts, *A Cultural History of Education*, 1947.

BODE, Johann Elert
(1747-1826)

Alman astronom. Gezegenlerle Güneş arasındaki ortalama uzaklıkları açıklayan Titius-Bode Kuralı'na son biçimini vermiştir.

19 Ocak 1747'de Hamburg'da doğdu. Ampirik hesaplamalara büyük ilgisi vardı. Astronomi alanında kendi kendisini yetiştirdiği halde, 1768'de henüz 21 yaşındayken yazdığı *Anleitung zur Kenntnis des gestirnten Himmels* ("Yıldızlı Gökyüzü'nün Tanınmasına Giriş") yaklaşık yüz yıl süreyle önemli bir astronomi kitabı olarak benimsendi. Bode'nin geliştirdiği gezegenlerin uzaklıklarına ilişkin Titius-Bode kuralı (ya da dizisi) büyük ilgi gördüğü gibi önemli gözlemlere de yol açtı. Bode 1772'de çalışmaya başladığı Berlin Gözlemevi'nde bu kurumun o güne kadar yayımlanan en güvenilir gözlem kayıtlarını hazırladı. 1786'da Berlin Akademisi üyeliğine kabul edildi. Aynı yıl Berlin Gözlemevi müdürlüğüne getirilen Bode, bu kurumu 1825'e kadar yönetti. 1782 ve 1801'de yayımladığı iki gök atlası uzun bir süre bu alanda en güvenilir kaynaklar sayıldı. Berlin, St. Petersburg, Stockholm, Kopenhag ve Göttingen'deki bilim akademilerinin ve Londra'daki Royal Society'nin üyesi olan Bode, Berlin Gözlemevi'nden ayrıldıktan bir yıl sonra 23 Kasım 1826'da Berlin'de öldü.

Bode, özellikle Kant, Lambert ve Herschel'in ileri sürdükleri, uzayın sonsuzluğunu ve yıldızların sürekli bir yapım-yıkım süreci içinde bulunduklarına ilişkin görüşleri, yazılarıyla destekleyen çok az sayıda astronomdan biriydi. Gene de ampirik astronomi çalışmaları Bode'nin en belirgin yönüdür. O güne değin bilinen gezegenlerin Güneş'e olan göreli ortalama uzaklıklarını yaklaşık değerlerle veren Titius-Bode kuralı da temelde ampirik bir önermeydi. 1766'da Johann Daniell Titius'un (1729-1796) önerdiği kural, Güneş ile gezegenleri arasındaki ortalama uzaklıkların belirli bir matematiksel bağıntıya sahip olduğunu öne sürer. Bode'nin 1772'de formüle ettiği biçimiyle bu bağıntı $A=4+3\times2^n$ olarak tanımlanır. Yer'in Güneş'e uzaklığı birim olarak alınıp (bir astronomi birimi; a.b.) uzaklıklar 10'a bölündüğünde, dizi $A=0.4+0.3\times2^n$ biçiminde tanımlanır. Merkür için 0.3×2^n birimi 0, Venüs, Yer, Mars, Jüpiter vb için n sırasıyla 0,1,2,4 vb olarak alındığında, formül bu gezegenlerin göreli ortalama uzaklıklarını 0.4 (Merkür), 0.7 (Venüs), 1.0 (Yer), 1.6 (Mars), 5.2 (Jüpiter) a.b. olarak verir. Bu gezegenlerin gözlemlerle bulunan ampirik uzaklıkları sırasıyla 0.39, 0.72, 1.0, 1.5 ve 5.2 olduğundan ve Herschel'in 1781'de keşfettiği Uranüs'ün 19.2 a.b. olarak saptanan uzaklığının da formülün öngördüğü 19.6 a.b. değerine yakın bulunduğundan, Bode-Titius kuralına ilgi giderek arttı. Formülde 2.8 a.b. uzaklıkta bulunması gereken ama o güne değin gözlemlenmemiş gezegeni keşfetmek üzere harcanan yoğun çabaların sonucunda, 1 Ocak 1801'de Seres adı verilen bir gezegen beklenilen uzaklıkta (2.77 a.b.) bulundu.

Bode-Titius kuralının önemi, gezegenlerin uzaklıklarının hesaplanmasını kolaylaştırması kadar, o dönemde egemen olan Newtoncu görüşe karşı bir olgu olarak astronomların Newton paradigmasını sorgulamalarına destek sağlamasıdır. Gökcisimlerinin hareketlerini belirleyen Kopernikçi yaklaşıma fiziksel bir temel sağlayan Newton'un yerçekim kuramı gök mekaniğini açıklamakta kullanılan başlıca paradigmaydı. Bode-Titius kuralının gök mekaniğindeki bazı olguları Newton'un kuramına dayanmayan ampirik bir formülle açıklayabilmesi, ve Herschel'in keşfettiği Uranüs'ün ve ilk kez J.C. Adams ile Le Verrier'nin gözlemlediği Neptün'ün yörüngelerindeki Newtoncu paradigmaya aykırı sapmalar, Newton'un kuramının giderek sorgulanmasına yol açtı. Bu arayışlar ancak 20. yy'da Einstein'ın getirdiği görelilik kuramının ışığında yeni bir açıklamaya kavuştu.

- **YAPITLAR (başlıca):** *Anleitung zur Kenntnis des gestirnten Himmels*, 1768, ("Yıldızlı Gökyüzü'nün Tanınmasına Giriş"); *Sammlung astronomischer Tafeln*, 1776, ("Astronomik Tablolar Külliyatı"); *Kurzgefasste Erläuterung der Sternkunde*, 1778, ("Yıldızbilimin Özet Bir Açıklaması"); *Dialogen über die Mehrheit der Welten*, Fontenelle'den çeviri, 1780, ("Dünyaların Çokluğu Üzerine Diyaloglar"); *Vorstellung der Gestirne auf 34 Kupfertafeln nebst Fixsternverzeichnis*, 1782, ("Sabit Yıldızların Bir Listesiyle Birlikte 34 Bakır Plaka Üzerinde Yıldızların Gösterimi"); *Allgemeine Betrachtungen über das Weltgebäude*, 1801, ("Yerküre Üzerine Genel İncelemeler").

- **KAYNAKLAR:** *Allgemeine deutsche Biographie*, 1876; J.C. Poggendorff, *Biographisch-literarisches Handwörterbuch*, 1883-1903.

- **BAKINIZ:** J.C. ADAMS, EINSTEIN, HERSCHEL, KOPERNİK, LE VERRIER, I. NEWTON.

Otorite kavramı

BODIN, Jean
(1530-1596)

Fransız hukukçu ve siyaset felsefecisi. Mutlakiyetçiliğin savunucusudur.

Fransa'da Angers yakınlarındaki bir kasabada, bir terzinin çocuğu olarak doğdu. Haziran 1596'da Laon kentinde öldü. İlköğrenimini manastırda gördükten sonra, 15-16 yaşlarında Carmelite tarikatına girdi. Üç yıl sonra, öğrenimini tamamlaması için Paris'e gönderildi. Orada Yunanca ve İbranice'yi öğrendi. 1551'de, Toulouse Üniversitesi'nde hukuk öğrenimine başladı. Daha sonra on yıl öğretim üyesi olarak bu kentte kaldı. 1561'de öğretim üyeliğini bırakıp, çalışmak için Paris'e döndü ve mesleğini kralın hizmetinde sürdürdü. Çalışmalarının büyük bölümünü hukuk incelemelerine, özellikle hukuk tarihi konusuna ayırdı. 1571'de de kralın kardeşi, Alençon Dükü François'nın hizmetine girdi. Bu yeni çevresi ona, çağın önde gelen idareci ve diplomatlarıyla yakından tanışma olanağı sağladı. Bodin, bu çevreye girmekle, siyasi hayata da adım atmış oldu. 1576'da, Blois Genel Meclisi'ne Vermandois'nın temsilcisi olarak girdi. Aristokrasinin, din adamlarının ve burjuvazinin temsilcilerinin ayrı ayrı toplandığı bu mecliste Bodin burjuvazinin temsilcisi olarak bulunuyordu. Bütün çalışma, konuşma ve yazılarında da bu kesimin dileklerini savundu. Protestanlar'a karşı uygulanan baskıların son bulması, bunlara daha hoşgörülü davranılması yolunda çaba harcadı. Bu arada, kısa bir süre için İngiltere'ye gitti ve burada İngiliz siyasal kurum ve göreneklerini yakından tanıdı. 1583'te Alençon Dükü'nün ölmesi üzerine Laon kentine çekilen ve burada savcılık yapmaya başlayan Bodin, vebadan öldü.

Egemenlik hakkı

Bodin, uygulamalı hukuk, kuramsal hukuk, devlet ve siyaset felsefesi, iktisat alanlarında çalışmalar yapmıştır. Çağının din ve mezhep çatışmalarının dışında kalmış, bütün dinlerin özünün aynı olduğu görüşünü savunmuştur. Bu tutumu yüzünden de, St. Barthélemy Katliamı'nda ölümle burunburuna gelmiş, daha sonra da Katolikler Birliği'nden atılmıştır. Katolikler Birliği'nden çıkarılmasında büyücülük ve astroloji (ilm-i nücûm) gibi konulara merak salmış olmasının da etkisi olmuştur.

Bodin'nin hukuk araştırıcılığı ve yazarlığının özelliği, tarihçi yöntemi kullanmasından kaynaklanmaktadır. 1566'da yayımlanan *Methodus ad Facilem Historiarum Cognitionem* ("Tarihi Kolay Anlama Yöntemi") adlı kitabında, tarihsel veriler ve bulgulardan yola çıkarak, hukukun genel ve evrensel ilkelerini belirlemeye çalışmıştır. Yazılarının bir diğer kaynağını ise doğrudan gözlemler oluşturmuştur. Örneğin, İngiltere günlerini, krallık otoritesinin gerekliliği yolundaki düşüncelerini besleyen bir gözlem dönemi olarak değerlendirmiştir. Böylece Bodin, gözleme dayalı siyasal bilimciliğin de öncülerinden olmuştur.

Bodin'in düşüncelerini temel olarak o dönemde Fransa'nın içinde bulunduğu ortam etkilemiştir. Din savaşlarının sürdüğü bir ortamda Bodin, otorite sorununa eğilmiş ve anarşinin insanlığın uğrayabileceği en büyük yıkım, düzenliliğin ise insanoğlunun en büyük ihtiyacı olduğu sonucuna varmıştır. 1576'da yazdığı *Les Six Livres de la République* ("Cumhuriyetin Altı Kitabı") adlı kitabında toplumsal ve siyasal düzenin yeniden kurulabilmesi için gerekli koşulları ele almıştır. Anarşiden ancak egemenliğin tek kişiye ait olacağı mutlak monarşi sistemiyle çıkabileceği düşüncesi bu kitabın ana yargısıdır. Somut siyasal amacı, güçlü ve merkezi bir iktidarın savunulması ve yaratılması olan Bodin'in öğretisinde, devlet ve egemenlik gibi kavramlar ön planda olmuştur.

Bodin'e göre devletin işlevi aileleri ve bunların ortak çıkarlarını doğruluk-dürüstlük kuralları çerçevesinde yönetmektir. Bodin'de "doğruluk", "aile" ve "egemen güç" kavramları kilit taşlarıdır. Machiavelli'den farklı olarak devleti yalnızca siyasal olaylar ve yalın gerçekler düzeyinde ele almaz; etik (ahlaki) öğeye de önem veren bir yaklaşımı benimsemiştir. Temel dayanağı "aile" olan devleti devlet yapan, toplumun birlik ve bütünlüğünü sağlayan "egemen gücü"dür. Devletin temelindeki insansal öğe "aile" ise, siyasal öğe de "egemenlik"tir.

Devlet'teki egemenlik, aile içindeki egemenlik ilişkilerini andırır. Babanın çocuğu ya da kocanın karısı üzerindeki otoritesi neyse, öz bakımından devletin uyrukları üzerindeki otoritesi de budur. Kralın egemenlik hakkı ve yetkisi, babanın Tanrı'dan aldığı egemenlik hakkına benzer. Egemenliğe başeğ-

me noktasında da iki kurum arasında benzerlik vardır. Aile içinde boyun eğmeyi öğrenen çocuk, ilerde yurttaş olarak da devletin yasalarına ve başkalarının haklarına karşı saygılı olmayı bilir, bu gibi ödevlerini yerine getirmekte zorluk çekmez. Babalarına karşı gelmeye alışmış çocuklar ise, ilerde krala karşı da ayaklanabilir, devleti çökertebilirler. Oysa toplumun ve bireyin esenliği ve mutluluğu, devletin egemenliğinin dokunulmaz olmasını gerektirir.

Bu nedenle, devletin egemenliği "mutlak", "bölünmez" ve "sürekli" olmalıdır. Egemenlik "mutlak" bir yetkidir; çünkü devlet ve onu simgeleyen kral dışında hiçbir gücün buna karışmaya hakkı yoktur. Yasaları dilediğince yapar. Egemen yönetici, kendi yaptığı yasalar ve kendinden öncekilerin yaptıklarıyla bağlı değildir. İstese bile bu mutlak yetkisinden vazgeçemez. Egemen güç, yasa yaparken başkalarının onayını beklemek gereğini de duymaz, duymamalıdır. Çünkü başkalarının oluruyla yasa yapabilen bir kral ya da prens egemen değildir, olsa olsa bir uyruktur. Dolayısıyla, prensin, egemenlik yetkisini bir senato ya da halk meclisi gibi kurul ve kurumlarla paylaşması da düşünülemez. Egemen güç, örf ve adet kuralları ya da gelenek ve göreneklerle de bağlı değildir. Gerektiğinde savaşa ve barışa, kişiler hakkında mahkûmiyet yargısına, kamu görevlilerinin atanmasına, para basılmasına ve vergi konmasına, vb., bütün bunlara kendisi ve tek başına karar verir.

Egemenliğin bölünmezliği

Egemenlik aynı zamanda "bölünmez" bir yetkidir. Bu güç, parçalanmamak ve bir bütün olarak kalmak koşuluyla, bir prenste, bir azınlıkta ya da toplumun tümünde olabilir. Ancak, bu üstün ve parçalanmaz gücün kral, soylular ve halk arasında paylaştırılması, feodalite ya da "karma yönetim" biçimi gibi karışıklıkların ortaya çıkmasına yol açar. Düzensizlik ve anarşinin kaynağı da egemenliğin bölünmesidir. Her ne kadar egemenlik kralda, soylularda ya da halkın kendisinde toplanabilirse de, bütün bunlar içinde en akla uygunu, egemenliğin tek bir kişinin elinde bulunmasıdır. Çünkü kralın egemenliği, doğal düzene en uygun düşenidir. Gökyüzünde tek bir güneş, evrende tek bir Tanrı, ailede de tek bir şef vardır. Eski uygarlıklar olan Asur, Pers, Mısır, Makedonya vb. devlet düzenlerinde de tek bir kişinin egemenliği vardı. Ayrıca, egemenliğin mutlak ve bölünmez bir yetki olmasını uygulamada sağlayacak

16. yy Fransa'sında Siyasi Güçler Dengesi

16. yy Fransa'sı kralın temsil ettiği merkezi iktidarın yerel yönetimler üzerinde egemenlik kurma çabalarına tanık oldu. Yerel yönetimler arasındaki farklılıklar, ulus ölçeğinde merkezi bir anayasanın yapılmasına olanak vermiyordu. Fransa'da taşranın ve yerel yönetimlerin bağımsızlığı geleneği güçlüydü. Krallık yönetimleri, ancak iç savaşlardan sonra yerel yönetimler üstünde etkilerini artırabiliyordu. İngiltere'den farklı olarak, parlamento geleneğinin olmadığı Fransa'da, temel çelişki, kralla parlamento arasında değil, kralla, yerel yönetimler arasındaydı. 16. yy'da krallık yönetimi gün geçtikçe artan para ihtiyacını karşılamak üzere bazı devlet görevlerini ve unvanlarını para karşılığı satmaya başladı. Böylece hâkimlerin sayısı artırıldı, kral Paris Parlamentosu'nda iki yeni kurul oluşturdu. 16. yy boyunca yaklaşık 50.000 devlet görevi kral tarafından satıldı. Bu gelişmeler ve mali sistemin düzenlenmesi, gelecekteki merkezi bürokrasinin çekirdeğini oluşturacak bir profesyonel danışmanlar tabakasının oluşmasına yol açtı. Krallık yönetiminin organı olan Devlet Konseyi'nde profesyonel bürokratların sayısı artmaya, soy yerine uzmanlık önem kazanmaya başladı. Aynı zamanda da servet ve sermaye birikimine sahip toplumsal kesimlerin, bürokrasi içindeki etkinliği arttı.

Yeni oluşan profesyonel bürokrasi, eskisinden farklı olarak laik bir eğilimi temsil etmekteydi. Öte yandan, Fransa'da krallar gitgide kiliseyi egemenlikleri altına almaya başladılar. 1516 Bologna Konkordatosu ile Fransız kralı manastır başkanlarını ve piskoposları atama hakkını, papalığın elinden aldı.

1519'da Luther'in* kitaplarının Paris'te yaygın bir biçimde okunmaya başlanmasıyla birlikte Reformasyon Hareketi Fransa'da yayılmaya başladı. 1521'de Kral I. Francis bunların yayımlanmasını yasakladı. Ancak Luthercilik özellikle yoksul kesimler arasında hızla yayılmaya başladı. 1530'ların ortalarından itibaren John Calvin'in* görüşlerinin etkinlik kazanmaya başlamasıyla birlikte, Fransız Protestanlığı önemli bir güç haline geldi. Kral II. Henry (1547-1559) babasının politikasını izleyerek Kalvinistler üzerindeki baskıyı sürdürdü. Oğlu IX. Charles (1560-1574) adına ülkeyi yöneten Catherine de Médicis daha önceki kralların izlediği baskıcı politikayı bırakıp Kalvinistlerle uzlaşmaya gitti. Ancak 1562'de Katoliklerin Protestanların bir toplantısını basıp katliama girişmeleri üzerine iki taraf arasında ilk iç savaş başladı. 1562-1589 arasında Fransa'da iki taraf arasında sekizden fazla din savaşı oldu. 1572 St. Barthélemy katliamında binlerce Protestan öldürüldü.

Bütün bu savaşlar boyunca Fransız monarşisi büyük sarsıntılar geçirdi. II. Henry'nin ölümünden sonra rakip aileler birbirlerine karşı iktidar kavgasına giriştiler. Krallık yönetimi, Katolik ve Protestan taraflar arasındaki iç savaşları engellemiyordu. Protestanlığa karşı asıl tehlike monarşiden değil Katolik Kutsal Birliği'nden gelmekteydi. III. Henry (1574-1589) bu örgütü kontrol altına almaya çalıştıysa da başaramadı. Protestanlara karşı hoşgörülü olan IV. Henry (1589-1610) döneminde din savaşları sona erdi, monarşik yönetim güçlendi.

en iyi yol, hatta tek yol da, onun bir tek kişiye ait bir yetki olarak görülmesidir.

Egemenliğin sürekliliği

Egemenliğin bir başka yönü de sürekliliğidir. Bazı ülkelerde görülen geçici egemenlik yetkileri, gerçek birer egemenlik sayılamazlar. Örneğin, işbaşında kalma süreleri sınırlı olan Roma konsülleri, diktatörleri vb. gerçek birer egemen değillerdir. Süreyle kısıtlı olan ya da dilendiği zaman geri alınabilen bir iktidar egemenlik değil, olsa olsa bir yetkidir. Egemenlik süreklidir ve toplumu yönetenin vicdanına sımsıkı bağlıdır. Kral bu hakkını ömrü boyu kullandıktan sonra da, tacıyla birlikte, kendinden sonra gelene aktarır.

Kralın egemenliği

Bodin'e göre, hükümdarın egemenliğinin mutlak, bölünmez ve sürekli olması onun zorbaca ve keyfi davranmasını gerektirmez. Böyle olması doğru da olmaz. Çünkü monarşi, hükümdarın doğal yasaları çiğnediği, özgür insanlara köle muamelesi yaptığı, uyrukların mallarını kendi mülküymüş gibi kullandığı bir zorbalık ve keyfilik yönetimi demek değildir. Kralın da iradesinin üstünde doğal yasalar vardır, bunlar aslında Tanrı buyruğunun yansımasından başka bir şey değillerdir. Doğal yasalar özellikle mülkiyet ve özgürlük haklarının saygı görüp korunmasını gerektiren, yazılı olmayan ama insanların vicdanlarına sinmiş yasalardır. Kralın eylem ve işlemleri bunlara dokunmadıkça meşruluk kazanırlar. Bodin'e göre bu sınırlar, hukuki nitelikte birer engel sayılamazlar. Bunlar daha çok ahlaki ve manevi düzeyde kalan birer kayıtlamadır. Kralın sorumluluğu yine yalnız Tanrı'ya karşıdır. Çünkü hukuk kuralları yalnız onun buyruklarından doğar. Kral doğal yasalara aykırı birtakım işlere girişse bile, bunun hukuki anlamda bir yaptırımı (müeyyide) yoktur. Kral bunlardan ötürü hukuken sorumlu tutulamaz, yargılanamaz, cezaya çarptırılamaz. Zorbalık yoluna sapan krala karşı bile halkın direnme hakkı yoktur.

İdeal yönetim biçimi

İdeal yönetim biçimini arayan Bodin'e göre, aslında, çeşitli yönetim biçimlerinin kendilerine göre olumlu ve olumsuz yönleri vardır. Halk yönetimi, eşitliği amaçlaması, çok sayıda büyük adam yetişmesini sağlaması, toplumun değişik kesimlerini kamu işlerinin yönetimine katması bakımından birtakım erdemlere sahip görünür. Ancak bu sadece bir görüntüdür. İnsanlar arasında eşitliğin var olmaması, halkın kamu işlerini görmedeki bilgisizliği ve yeteneksizliği, bütün bu görünürdeki yararları siler götürür. Devlet işlerinin seçkinlere gördürülmesi ilkesi mantıksal sonucuna götürüldüğünde bütün yetki ve sorumlulukların, seçkinler arasındaki en seçkin'e, yani krala verilmesini öngörür.

Bodin'in Avrupa'da merkezi krallıkların ve ulusal devletlerin yükseliş döneminde ileri sürdüğü bu düşünceleri, ününün Fransa dışında da yaygınlaşmasına neden olmuştur.

- **YAPITLAR:** *Oratio de Instituenda in Republica Juventate*, 1559, ("Genç Cumhuriyetteki Öğretim Kurumları Üzerine Düşünceler"); *Methodus ad Facilem Historiarum Cognitionem*, 1566, ("Tarihi Kolay Anlama Yöntemi"); *Discours sur les Causes de L'extréme cherté qui est aujourd'hui en France*, 1574, ("Bugün Fransa'da Yaşanan Aşırı Pahalılığın Nedenleri Üzerine Görüşler"); *Relation de ce qui s'est passé en l'Assemblée du Tiers-Etat en France en 1576*, 1576, ("Fransa'da 1576'da Halk Tabakası Meclisi'nde Olup Bitenlerin Öyküsü"); *Démonomanie des Sorciers*, 1580, ("Büyücülerin Şeytaniliği"); *Colloquium Heptaplomeres de Abditis Rerum Sublimium Arcanis*, 1588, ("Esrarlı Bilgileri Saklamaya İlişkin Öğütler"); *Universale Naturae Theatrum*, 1596, ("Tiyatronun Evrensel Doğası"); *Les Six Livres de la République*, (ö.s.), 1756, ("Cumhuriyet'in Altı Kitabı").
- **KAYNAKLAR:** Y. Abadan, *Devlet Felsefesi*, 1959; İ. Akın, *Kamu Hukuku*,1980; E.de Bathélemy, *Etude sur J. Bodin*, 1876; H. Baudrillart, *Bodin et son temps*, 1853; R. Chauviré, *Jean Bodin: auteur de la "République"*, 1916; F. Frist, *J. Bodin's Weltbild und Staatslehre*, 1931; A. Garosci, *Jean Bodin: Politicia e dritto nel Rinascimento francese*, 1934; M.E. Kamp, *Die Staatswirtschaftslehre Jean Bodin's*, 1949; B. Reynolds, *Proponents of limited monarchy in sixteenth Century France: Francis Hotman and Jean Bodin*, 1931.
- **BAKINIZ:** MACHIAVELLI.

BOECKH, August
(1785-1867)

Alman tarihçi. Antik Çağ yazıtlarının okunması ve derlenmesi konusunda önemli çalışmalar yapmıştır.

24 Kasım 1785'te Almanya'da Karlsruhe'de doğdu, 3 Mart 1867'de Berlin'de öldü.

Halle Üniversitesi'nde filolog Friedrich August Wolf'un ve Friedrich Schleiermacher'in öğrencisi oldu, onların görüşlerinden etkilendi. 1807'de doktorasını aldı ve Heidelberg Üniversitesi'nde ders vermeye başladı. Aynı yıl profesör oldu. 1811'de Berlin Üniversitesi'ne geçti. Dekanlık ve rektörlük yaptı. Boeckh, özellikle klasik Antik Çağ üzerine çalıştı. Sayısız yazıt ortaya çıkarttı, bu yazıtların yardımıyla Eski Yunan uygarlığını en ince ayrıntılarına dek büyük bir titizlikle inceledi. Yazıtlar, Berlin Bilimler Akademisi'nin yardımıyla *Corpus inscriptionum graecarum* adıyla yayımlanmaya başlandı. Bu büyük proje ölümünden sonra öğrencileri tarafından sürdürüldü. *Staatshaushaltung der Athener* ("Atinalılar'ın Devlet Bütçesi") adlı kitabında Atina'nın iktisadi yaşamını ele aldı. Nüfusun toplumsal yapısını, meslekleri, günlük yaşam koşullarını, ülkenin doğal kaynaklarıyla çalışan nüfus arasındaki ilişkiyi irdeledi. Devletin, harcama ve gelirlerini, savaş ve barış dönemlerindeki mali durumunu inceledi. Bunların Atinalılar'ın düşünsel gelişimi açısından önemini araştırdı. Bu kitap Antik Çağ'a ilişkin araştırmaların çoğu için önemli bir kaynak oldu.

Boeckh çalışmalarıyla ve yetiştirdiği öğrencilerle 19.yy tarih bilimini önemli ölçüde etkiledi. Antik Çağ yazıtlarının çözümü konusundaki katkılarıyla da bu alana yönelik bilimsel çalışmaların temelini attı.

- **YAPITLAR (başlıca):** *De metris Pindari libri III*, 1811, ("Pindaros'un Şiirlerindeki Vezin"); *Staatshaushaltung der Athener*, 1817-1840, ("Atinalılar'ın Devlet Bütçesi"); *Corpus inscriptionum graecarum* (ölümünden sonra tamamlanmıştır), 4 cilt, 1825-1877, ("Yunan Yazılı Belgeleri").
- **KAYNAKLAR:** M.Hoffmann, *August Böckh*, 1901; U.Wilamowitz-Moellendorf, *Geschichte der Philologie*, 1921.
- **BAKINIZ:** SCHLEIERMACHER.

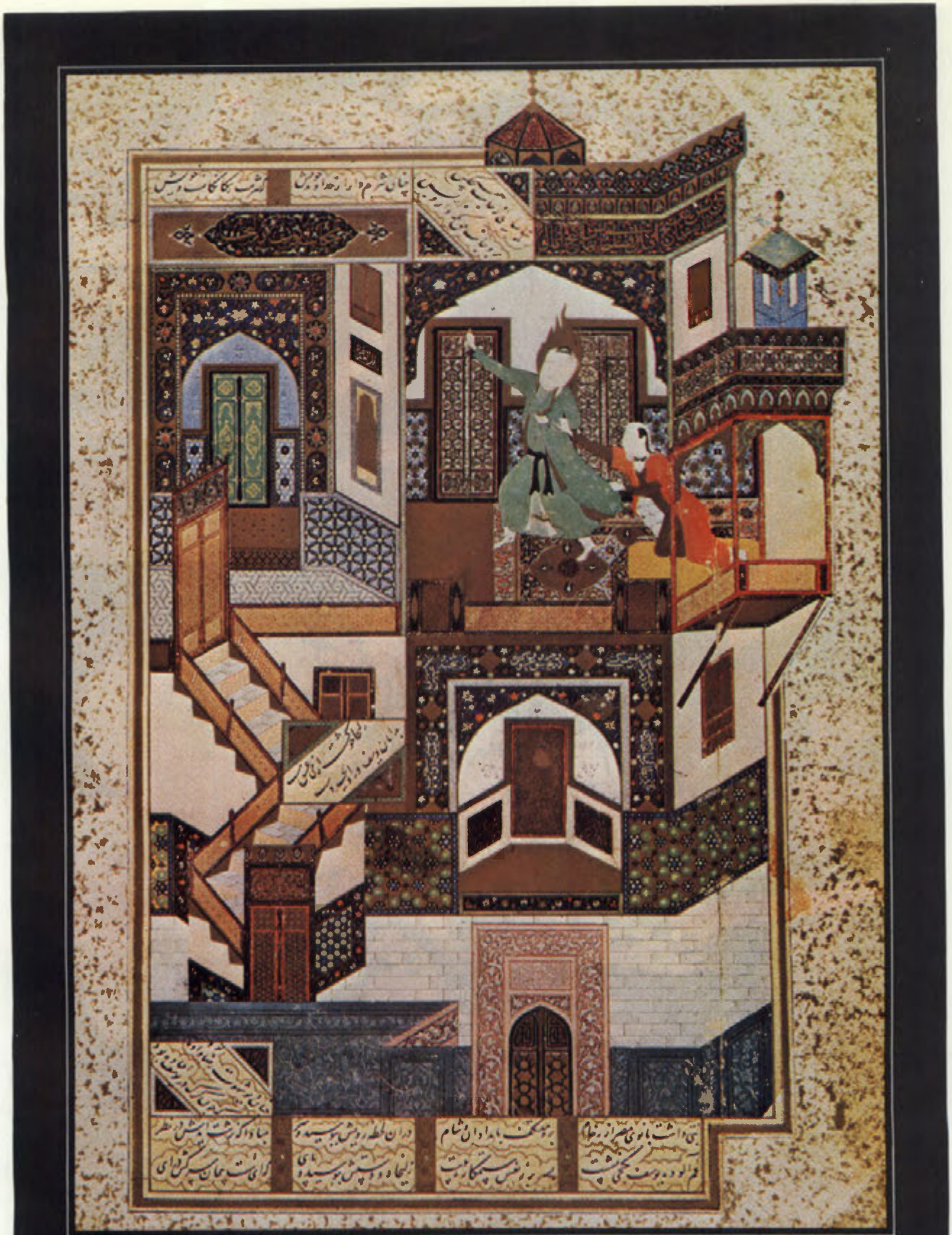

Resim 134
BİHZAD
Sadi'nin Bostan adlı yapıtında ***"Yusuf ile Züleyha"***
(Ulusal Kitaplık-Paris, FRANSA)

Resim 135
BISMARCK
Versailles'da
Alman İmparatorluğu'nun
ilan edilmesi

Resim 136
BITTEL
Kent suru üstünde ***"Arslanlı Kapı"***

Resim 137
BİRÛNÎ
"Kanunudünya" adlı yapıtındaki minyatürü
(İstanbul Topkapı Sarayı Müzesi)

BOEHRINGER, Erich
(1897-1971)

Alman arkeolog. Yürüttüğü kazılarla Bergama kentinin ortaya çıkarılmasında büyük payı olmuştur.

Almanya'da doğdu. Çok genç yaşta I.Dünya Savaşı'na katıldı, önemli görevler yaptı. Savaştan sonra liseyi bitirdi. Berlin, Freiburg, Basel ve Würzburg üniversitelerinde arkeoloji, tarih ve filoloji eğitimi gördü. Doktorasını Siraküsa sikkeleri üzerinde yaptı. Avrupa müzelerindeki tüm Siraküsa sikkelerini saptayarak bu alana bir yenilik getirdi. Daha sonra Roma'daki Alman Arkeoloji Enstitüsü'nde asistan oldu. Bu sırada Yunanistan ve Türkiye'de çalışmalarda bulundu. Bu çalışmaları Akdeniz kültürlerine yönelmesine yol açtı. 1940-1943 arasında Atina'da kültür ateşeliği yaptı. 1943'te Göttingen Üniversitesi'nde ders verdi. 1954'te Alman Arkeoloji Enstitüsü'nün Berlin'deki merkezinin başına getirildi. Başkanlığı sırasında enstitünün daha verimli çalışmasını sağladı, Bağdat ve Madrid'te yeni enstitüler açtı. 1956'dan başlayarak Bergama'da kazılar yaptı. 3 Nisan 1971'de Almanya'da öldü.

Boehringer'in en önemli çalışmaları Bergama kazılarıdır. Burada ortaya çıkardığı yapılardan birinin askeri bir depo, ötekinin de bir heraion (kahraman mezarı) olduğunu kanıtlanmıştır. Depo yapısında bulduğu taş gülleler aracılığıyla Antik Çağ'daki savaş yöntemlerini açıklamıştır. Kentin eski görünümünü yeniden sağlayabilmek için *Zeus Tapınağı*'nın, *Traianeum*'un ve *Demeter Terası*'nın yeniden yapımını gerçekleştirmeye çalışmıştır.

Uzun zamandır varlığı bilinen, ancak yeri saptanamayan Asklepieion'un Bergama'nın batısında olduğunu keşfetmiştir. Burası Antik Çağ'ın ünlü doktoru Galenos'un kurduğu ve çalıştığı bir sağlık merkezidir. Boehringer Asklepieion'da bulduğu yapıların ve özellikle burasını kente bağlayan yolun yorumuyla da uğraşmıştır.

Bergama'da sürdürdüğü çalışmaları ve kentin ortaya çıkarılmasındaki büyük katkısı nedeniyle ölümünden kısa bir süre önce Boehringer'e kentin onur hemşehriliği verilmiştir.

- **YAPITLAR (başlıca):** *Wissenschaftliche Abhandlungen des deutschen Numismatikertages* (A.Gerkan ile), 1959, ("Alman Nümizmatikler Kongresi Bilimsel Araştırması"); *Von antiker Architektur und Topographie*, 1959, ("Antik Çağ Mimarlığı ve Topografyası Üstüne"); *Die Ausgrabungen zu Pergamon im Jahre 1965/1966*, ("1965/1966 Mevsimi Bergama Kazıları"); *Marmorplastiken der Hallenstrasse des Asklepieions in Pergamon*, 1966, ("Bergama'da Asklepieion'daki Sütunlu Caddenin Mermer Heykelleri").

- **BAKINIZ:** GALENOS, WIEGAND.

BOERHAAVE, Hermann
(1668-1738)

Hollandalı tıp, botanik ve kimya bilgini. Yapıtları ve dersleriyle 18.yy'ın bilim anlayışına yön vermiştir.

31 Aralık 1668'de Leiden yakınlarındaki Voorhout'ta doğdu. 1684'te, tıp ve kimya öğrenimi yapmak amacıyla girdiği Leiden Üniversitesi'nde ayrıca matematik, doğabilim, tanrıbilim, felsefe, Latince ve Yunanca okudu. Doğa felsefesi dalından 1687'de diplomasını, 1690'da doktorasını aldıktan sonra tıp eğitimini 1693'te Harderwijk Üniversitesi'nde tamamladı. Leiden'de serbest doktorluk yaparken bir yandan da sürekli okuyarak tıp ve kimya bilgisini derinleştiren Boerhaave, 1701'de Leiden Üniversitesi'nde kimya dersleri vermeye başladı. 1709'da aynı üniversitenin tıp ve botanik, 1714'te klinik tıp, 1718'de kimya profesörlüğüne getirilerek aynı anda dört kürsünün yönetimini üstlenen Boerhaave'nin zamanında Leiden Üniversitesi Avrupa'nın en büyük öğretim kurumlarından biri oldu. 1728'de Fransız Akademisi'ne, 1730'da İngiltere'deki Royal Society'ye üye seçilen Boerhaave, uzun süren bir kalp hastalığı sonucu, 23 Eylül 1738'de, tüm yaşamını geçirdiği Leiden'de öldü.

Leiden Üniversitesi'ne geçmeden önce, Hippokrates'ten başlayarak tüm Eski Yunan ve ortaçağ Avrupa'sı tıbbını inceleyen Boerhaave, Kapadokyalı Aretaeos, Alpini, Eustachi, Vesalius gibi bilginlerin çalışmalarını derleyerek yeniden yayımladı. Hippokrates gibi o da, soyut ve kuramsal tanı yöntemlerine dayanmak yerine, hastayı yakından izleyerek hastalığın gidişini her olayda özel olarak gözlemlemek gerektiğine inanıyordu. Hastalığın anlaşılabilmesi için hastanın yaşı, daha önce geçirdiği hastalıklar, inceleme sonuçları, tanı ve otopsi bulguları gibi verileri titizlikle kaydetmenin önemini vurgulayarak; tıp eğitiminin anatomi, fizyoloji, klinik çalışması, doğabilim, patoloji gibi konuların tümünü sistemli bir biçimde kapsaması gerektiğini savunarak çağdaş tıp eğitiminin temellerini atan Boerhaave'dir. Nitekim bu uygulamanın ilk örneği olan Leiden Üniversitesi 18.yy Avrupa'sının en büyük tıp eğitim merkezi durumuna gelmiş, Boerhaave'nin derslerini izlemek için çeşitli ülkelerden 2.000'e yakın öğrenci Leiden'e akın etmiş ve birçok üniversite tıp fakültelerini Boerhaave'nin modelini örnek alarak yeniden düzenlemiştir.

Boerhaave, Leiden Üniversitesi'ndeki tıp derslerinin bir bölümünü içeren ve 1708'deki ilk yayım tarihini izleyen yüzyıl boyunca pek çok dile çevrilen *Institutiones medicae in usum annuae exercitationis* ("Yıllık Uygulamalarıyla Tıp Eğitimi") adlı yapıtında, o dönemde geçerli olan kimyasal ve mekanik tıp kuramlarını inceleyerek vardığı yaklaşımı açıklar. Bu iki kuramın bir bileşimi olan ve insan organizmasının kendi kendini düzenleyen bir sistem olduğunu savunan görüşüyle Boerhaave, Stahl'ın "animizmi"ne en çok karşı çıkanlardan biridir.

Botanik araştırmalarını 1710'da *Index plantarum quae in horto Academico Lugduni-Batavorum reperi-*

untur' da ("Leiden Akademisi'nin Bahçesindeki Bitkilerin İndeksi") toplayan Boerhaave'nin en önemli yapıtı olarak, 1732'de yayımlanan *Elementia chemicae* ("Kimyanın İlkeleri") gösterilir. 1724'te, ders notlarını derleyen öğrencileri tarafından *Institutiones et experimenta chemiae* ("Kimya Dersleri ve Deneyleri") adıyla ilk basımı yapılan bu kitap, 18.yy'da kimyanın en önemli başvuru kaynağı olmuş, Boerhaave'nin konuları işleyiş biçiminin ve anlatım gücünün en güzel örneği sayılmıştır.

İlgilendiği alanları büyük buluş ya da kuramlarıyla zenginleştirmemiş olmasına karşın, Boerhaave çağının bilim anlayışını derinden etkilemiş bir bilim adamıdır. Özellikle tıp bilgilerinin ve eğitiminin örgütlenmesine yönelik çalışmaları ve değerli yapıtlarıyla, Stahl ile birlikte 18.yy'ın en önemli sistematikçilerinden biri olmuştur.

- **YAPITLAR (başlıca):** *Institutiones medicae in usum annuae exercitationis*, 1708, ("Yıllık Uygulamalarıyla Tıp Eğitimi"); *Aphorismi de cognoscendis et curandis morbis*, 1709, ("Hastalıkların Tanı ve Tedavi Yöntemleri Üzerine Dersler"); *Index plantarum quae in horto Academico Lugduni-Batavorum Reperiuntur*, 1710, ("Leiden Akademisi'nin Bahçesindeki Bitkilerin İndeksi"); *Elementia chemicae*, 1732, ("Kimyanın İlkeleri").

- **KAYNAKLAR:** E.Farber (yay.), *Great Chemists*, 1961; G.A.Lindeboom, *Hermann Boerhaave: The Man and His Work*, 1968.

- **BAKINIZ:** HİPPOKRATES, STAHL.

BOETHIUS, Anicius
(480-524)

Romalı filozof ve devlet adamı. Eklektik Platoncu görüşü benimseyerek Aristoteles ile Platon'u uzlaştırmaya çalışmıştır.

Anicius Manlius Boethius Roma'da doğdu. Milano yakınlarında Pavia'da öldü. Aristokrat ve saygın bir ailedendir. Babası 487'de konsül seçilmişti. Özenli bir eğitim gördü. Sonra öğrenimini sürdürmek için Atina'ya gitti, 510 yılında Roma'yı ele geçiren Ostrogot Kralı Teodorik'i karşılama konuşması yapmakla görevlendirildi. Hükümdarı çok etkileyen Boethius o yıl konsül ve senato prensi oldu. 522'de ise oğullarının da bu göreve yükselmelerini sağladı. Kısa bir süre sonra Bizans İmparatoru yararına çalıştığı savıyla sürgüne gönderildi. Bu savın geçersiz olduğu kimi kaynaklarda belirtilir, gerçek neden Katolik Boethius'un, o sıralar sevilmeyen Ortodoks Teodorik'e karşı olmasıdır.

Bir süre Pavia'da tutuklu kaldıktan sonra işkence edilerek öldürüldü. Teodorik'in hükümdarlık yıllarında (455-526) Germen uluslarının askeri-politik örgütlenmeleri ile Roma İmparatorluğu'nun kültürel geleneği arasında bir bağdaşma dönemi başlamıştı. Bu yeni kültürün oluşmasında, Teodorik'in danışmanı olduğu sırada, politika ile felsefenin uzlaşmasını sağlayan Boethius'un katkısı büyüktür. Özgün bir düşünce getirmeyen Boethius'un önemi Latin dili ve mantığına Yunan özelliklerini katmasındadır.

Hellenistik Dönem'deki sorun ve konuları, yeni anlamlar kazandırarak, ortaçağa aktaran düşünür, ortaçağ kültürünün gerçek kurucularından biri olarak nitelenir. Yeni-Platoncu bir anlayışla Aristoteles ve Platon'un tüm yapıtlarını çevirip yaymaya ve ikisi arasındaki temel bağı göstermeye çalıştı. Kendi yorumlarıyla birlikte Aristoteles'in "Organon"unun büyük bir bölümünü, Porphyrios'un "Fisagoge"sini, Eukleides'in aritmetik ve müzik üzerine yapıtlarını, Platon'un "Timaious"unu, Cicero ve Seneca'nın yapıtlarını yeniden düzenledi.

Bu yapıtlar, skolastik felsefenin başlangıçta yararlanabildiği az sayıdaki bilim ve felsefe kaynaklarını oluşturdular.

Boethius'un en önemli yapıtı, hapiste iken yazdığı *Consolatio Philosophiae* ("Felsefenin Avunması") dır. Ortaçağ boyunca temel kitap olarak kullanılan bu yapıt beş bölümden oluşmuş ve yarı düzyazı, yarı şiir türünde yazılmıştır.

Birinci kitap, felsefenin ona doğru ve gerçeği duyurmasından dolayı yarattığı üzüntüyü ve o dönemdeki durumunu anlatan bir giriş niteliğindedir.

İkinci kitapta, felsefenin işlevi ve mutluluk konuları işlenir. Mutluluk, insanın kendine yetebileceği ve içinde korkunun bulunmadığı bir durumdur. Üçüncü kitap, böyle yorumlanan bir mutluluğun temel kuramını içerir. Bu tür mutluluk ise, insanın daha yücesini kavrayamayacağı, Tanrı'da bulunur.

Dördüncü kitapta, Tanrı'nın evreni hangi koşullar altında yönettiği araştırılır.

Son kitap, insan özgürlüğü ve Tanrı'nın geleceği görme sorunlarını işler. Önceden görme ve yazgı ilk bakışta insan özgürlüğünü engeller gibidir. Bu durumda özgürce seçmeye ve düşünmeye yarayan usa insanın artık gereksinmesi yoktur. Felsefenin bu soruna getirdiği çözüm, bir olayı önceden görmenin, onun kesinlikle gerçekleşeceği anlamına gelmeyeceği doğrultusundadır. Tanrı'da ne geçmiş, ne de gelecek vardır. Tanrısal bilgi zaman içinde gerçekleşen olayları birdenbire kavrayan bir yeteneğin bilgisidir. Bu nedenle Tanrısal bilgi için süre söz konusu değildir.

Boethius'un bakış açısı eklektik Platonculuk'tur: Platon'dan yüce iyilik olan kutsallık kavramını, Aristoteles'ten Tanrı'nın devinmeyen ilk devindirici etken olma anlayışını, Stoacılardan da önceden görme ve belirleme tanımlarını alarak yeniden yorumladı, birleştirdi.

Boethius, Hıristiyan olmasına karşılık yaşadığı dönemde Yeni-Platoncu akımına da yabancı kalmamıştır. Onun kişiliğinde ilkçağdan ortaçağa geçiş dile gelir. Bu bakımdan hem Roma'nın son düşünürü hem de ortaçağın ilk bilgesi olarak anılır.

- **YAPITLAR (başlıca):** *Patrologia Latina*,(ös.),1847,("Latin Kilise Babaları Felsefesi"); *In Isagogen Porphyrii Commentae* (ö.s.),1906,("Porphyrios'un İsagocisinde Yorumlar"); *Theologica Tractatus* (ö.s.), 1918, ("Tanrıbilim Yazıları"); *De Consolatio Philosophiae* (ö.s.),1925,("Felsefenin Avunması Üstüne").

- **KAYNAKLAR:** L.Cooper, *A Concordance of Boethius*, 1928; H.R.Patch, *The Tradition of Boethius, A Study of His Importance in Medieval Culture*, 1935.

- **BAKINIZ:** BÖHME.

BOÉTIE, Etienne de la
(1530-1563)

Fransız düşünür. Tüm insanların özgür ve eşit doğduğunu savunmuştur.

Sarlat'ta doğdu, Bordeaux Bölgesi'nde Germignan'da öldü. Yaşamı konusunda yeterli bilgi yoktur. Tanınması Montaigne aracılığıyla olmuştur. 18 yaşında iken yazdığı bir kitabı beğenen Montaigne onu felsefe dünyasına tanıttı. Ünlü düşünürün verdiği bilgiye göre, Latince ve Fransızca şiirler de yazmıştır.

Boétie'nin önemi, Fransa'daki haksızlık ve baskı döneminde halkın nasıl köleleştirildiğini konu edinmesinden kaynaklanır. Machiavelli'nin tek kişinin diktatörlüğünü savunan "Prens"ine karşı Boétie, baskıya dayanan, bütün yetkiyi tek kişinin eline bırakan bir yönetim biçiminin toplumsal olamayacağı görüşünü savundu.

Ona göre, tüm insanlar doğuştan özgür ve eşittirler. Bu tanrısal hakkı hiç kimse kendi denetimi altına alamaz. İnsanın doğuştan gelen özgür yapısını yönetim ve düzmece dinci eğitim bozmuştur. İnsanların köle durumuna getirilmesi konusunu derinlemesine inceleyen Boétie, bunun insanların kendi haklarını ve güçlerini bilmemelerinden ileri geldiğini savundu. Bu yeterince aydınlanamamış kişiler yalnız yöneticinin ya da yönetici topluluğun isteklerini yerine getirmeyi düşünürler. Özgür olmayanların kötülüğü anlama olanağı da yoktur.

Daha o dönemde, cumhuriyet ilkeleri olan özgürlük, kardeşlik ve eşitliği savunan Boétie, toplumun amacının bu ilkeleri yaşama uygulamak olduğunu belirtti. Diktatörlüğün insan ruhu ve doğasını alçalttığını öne sürerek, bu durumdan kurtulmak için edilgin direniş yolunu gösterdi. Politik kölelik insanların isteğine bağlıdır, eğer onlar diktatörden desteklerini çekerlerse bu yönetim devrilecektir. Özgür olmanın yolu kişilerin baskı yönetimi altında çalıştırılmaya karşı direnmelerinden geçer.

Boétie'nin yapıtlarını Montaigne ve Lamennais bastırmıştır.

• **YAPITLAR:** *Discours de la Servitude Volontaire*, (ö.s.), 1571, ("Gönüllü Kölelik Üzerine Konuşmalar").

• **BAKINIZ:** MONTAIGNE.

BOGANDA, Barthelemy
(1910-1959)

Afrikalı siyaset adamı. Orta Afrika Cumhuriyeti'nin kurucusu ve ilk cumhurbaşkanıdır.

4 Nisan 1910'da Fransız Ekvator Afrikası'nda Bobangui'de doğdu. 29 Mart 1959'da Bangui yakınlarında öldü. Fransız sömürge hükümetine yönetsel konularda yardımcı olan Mbaka kabilesinden bir çiftçinin oğluydu. Orta Afrika'daki çeşitli papaz okullarında okudu, katolik misyonerlerden eğitim gördü.

1938'de Ubangi-Şari'nin (Orta Afrika Cumhuriyeti'nin önceki adı) ilk Afrikalı papazı oldu. Katolik misyonerlerin desteğiyle Kasım 1946'da Fransa Cumhuriyetçi Halk Hareketi Partisi'nden (Mouvement Républicain Populaire-MRP) Fransa Ulusal Meclisi'ne girdi. Bu seçimi, yönetimin tuttuğu bir adayı alt ederek kazanmıştı. Bir süre sonra misyonerlere ve sömürge yönetimine karşı olduğunu açıklayarak MRP'den ve papazlıktan ayrıldı.

1950'lerde Kara Afrika'nın Toplumsal Evrim Hareketi Partisi'ni (Mouvement d'Evolution Sociale de l'Afrique Noire-MESAN) kurdu ve başkanlığını üstlendi. 1951 seçim kampanyasında "barışı tehlikeye soktuğu" gerekçesiyle tutuklandı. Serbest bırakıldıktan sonra bu olayı propaganda amacıyla kullandı. Bundan sonra saygınlığı gitgide arttı. Mart 1952'de Ubangi-Şari yerel meclis danışmanı, Nisan 1952'de Fransız Ekvator Afrikası başdanışmanı oldu.

Fransız yönetimi, halk tarafından tanınan ve çok yandaş toplayan Boganda'yla uzlaşmak için yeni bir vali atadı. Boganda sömürgeciliğe karşı olmasına rağmen yararcı (pragmatik) bir yaklaşımla sömürge yönetimi ve Avrupalı iş adamlarıyla iyi ilişkiler kurdu. 1956'da başkent Bangui'de Fransız iş adamlarıyla bir anlaşma imzalayarak yapılacak mali yardım karşılığında belediye seçimlerinde ve yerel seçimlerde Avrupalılar'ın da temsil edilmesini kabul etti.

1957 seçimlerinde Ubangi-Şari halkı Fransız birliği çerçevesi içinde gelişme isteğini ortaya koyuyordu. General de Gaulle 1958'de ülkede cumhuriyet kurulmasını önerdi. Halkın bu öneriyi kabul etmesi Boganda'nın teşvikiyle oldu. Orta Afrika Cumhuriyeti adını alan cumhuriyet, Fransız Milletler Topluluğuna katılmayı kabul etti. Boganda, Cumhurbaşkanı seçildi.

Ülkesi güvenliğe kavuşunca Boganda dikkatini Fransız Ekvator Afrikası'na çevirdi. Çad, Gabon ve Fransız Kongosu'nu da içine alan bu bölgede Fransız yönetimi yerine, bu devletlerden oluşan bir federasyon kurmayı tasarladı. Latin Afrika Birleşik Devletleri adını taşıyacak olan bu devlet Angola, Belçika Kongosu (günümüzde Zaire) ve Kamerun'u da içine alıyordu. Ancak bu tasarısını gerçekleştiremedi ve yeniden ülkesinin sorunlarına döndü. Ülke, Boganda'nın bir uçak kazasında ölmesinden sonra, 13 Mart 1960'ta bağımsızlığını kazandı.

• **BAKINIZ:** DE GAULLE.

BOGARDE, Dirk
(1920)

Hollanda asıllı İngiliz sinama oyuncusu. Oyunculuk yaşamı 1950 sonrası İngiliz sinemasının evrimini özetler.

28 Mart 1920'de Londra'nın Hampstead semtinde doğdu. Oyunculuk öğrenimi görürken bir yandan da sahne desinatörlüğü ve benzeri işlerde çalıştı. II.Dünya Savaşı'ndan sonra sahnede canlandırdığı

rollerden birinde keşfedildi ve İngiliz Rank Stüdyosu tarafından sözleşmeyle bağlandı. 1950'lerden 1960'lara kadar melodramlarda, polisiyelerde ve popüler bir güldürü dizisi olan *Doctor...* filmlerinde başrol oynadı. *Song Without End*'de ("Bitmeyen Şarkı") Franz Liszt'i canlandırdı, yarı tarihi yapımlarda göründü. Basil Dearden'in *The Victim* ("Kurban") filmindeki eşcinsel avukat rolüyle ciddi bir oyuncu olarak dikkati çekti. 1963 yılında Joseph Losey'in *The Servant* (Genç Hizmetçiler) filminde büyük başarı kazandı ve bundan sonra ünlü İngiliz yönetmen Losey'in gözde oyuncuları arasına girdi. Bogarde, yönetmenin bu filminde ve *King And Country* ("Kral ve Vatan"), *Modesty Blaise* (Dişi Bond), *Accident* (Kaza Gecesi) gibi önemli filmlerinde konu edindiği cinsel ve sınıfsal güç ilişkilerini en iyi aktaran oyunculardan biri oldu.

Dirk Bogarde 1960 sonlarıyla 1970 başlarında Luchino Visconti'nin yönetiminde çevirdiği iki filmle yeniden dikkat çekti. *La caduta degli Dei*'de ("Tanrıların Alacakaranlığı") endüstri patronu bir Alman ailesinin acımasız bir üyesini, Thomas Mann'ın romanından uyarlanan *Morte a Venezia*'da ("Venedik'te Ölüm") ise ortayaşlı bir Alman besteciyi canlandırdı.

Bu ve önceki rollerinde gösterdiği üstün oyun gücü, Bogarde'ın oyuncu olarak eriştiği ayrıntı zenginliğine, canlandırdığı tiplerin hem tarihsel, hem de resimsel boyutlarını başarıyla kavramasından kaynaklanan "entelektüel" bir yoruma dayanır. Bogarde, Türkiye'de özellikle Liliana Cavani'nin 1974 yapımı *Il Portiere di Notte* (Gece Bekçisi) filmiyle tanınır.

• **YAPITLAR (başlıca): Oynadığı filmler:** *Hunted*, 1952; *A Tale of Two Cities*, 1958, ("İki Şehrin Hikayesi"); *The Doctor's Dilemma*, 1959; *Song Without End*, 1960, ("Bitmeyen Şarkı"); *The Angel Wore Red*, 1960; *The Victim*, 1961, ("Kurban"); *The Servant*, 1963, (Genç Hizmetçiler); *King and Country*, 1964,("Kral ve Vatan"); *Darling*, 1965; *Modesty Blaise*, 1966, (Dişi Bond); *Accident*, 1967, (Kaza Gecesi); *Our Mother's House*, 1967; *The Fixer*, 1968; *Justine*, 1969; *Le Serpent*, 1973; *Morte a Venezia*, 1973, ("Venedik'te Ölüm"); *Il Portiere di Notte*, 1974, (Gece Bekçisi); *Providence*, 1977; *Despair*, 1978.

BOGARDUS, James
(1800-1874)

ABD'li mühendis ve tasarımcı. Yapılarda dökme demir yapı öğeleri kullanımının öncülüğünü yapmıştır.

14 Mart 1800'de New York'ta Catskill'de doğdu. Düzensiz bir eğitim gördü. On dört yaşında, bir sanatçının yanına çırak olarak girdi. Daha sonra New York'a gitti. 1828'de yaptığı kronometreli bir saat ile New York Fuarı'nda Buluş Ödülü'nü kazandı. 1830'da geliştirdiği, pamuk eğirme makinelerinin verimini artıran bir mekanizma uzun yıllar kullanıldı. Buluşları arasında hep sivri kalan bir kurşun kalem, pul basmak için bir baskı makinesi, deniz derinliğini ölçen bir aygıt da vardı. Geçimini patentlerinin gelirleriyle sürdürdü. 1836'da İngiltere'ye gitti. Mektupların damgalanmasını kolaylaştıran bir makine ve çok gelişmiş bir oyma makinesi yaparak İngiliz hükümetinin koyduğu bir ödülü kazandı. Daha sonra ABD'ye dönüp inşaat alanında çalışmaya başladı. 13 Nisan 1874'te New York'ta öldü.

Bogardus en önemli buluşunu yapı teknolojisi alanında yapmıştır. Yapılarda taşıyıcı olarak,duvarların yerine dökme demirden bir iskelet kullanmayı ilk kez o uygulamıştır. 1848'de New York'ta yaptığı beş katlı bir fabrikadan sonra bu yöntemle ve önceden hazırladığı parçaları kullanarak ABD'nin çeşitli yerlerinde birçok yapı yapmıştır. Bogardus'un bu tür yapılarının en ünlüsü New York'ta 1854'te yaptığı *Harper and Brothers* yayınevidir. Yapının yüzünde, dökme demir taşıyıcı kolonların arasındaki açıklıkların bütünüyle camla kaplanması gibi yenilikçi bir tutumun yanı sıra, yine dökme demirden Rönesans taklidi kemerlerin de yer alması zamanın tarihselci mimarlık görüşü içinde yadırganmamıştır. Bogardus yapı alanında çalışmakla birlikte yaşamının sonuna değin yeni buluşlarını da sürdürmüştür.

• **YAPITLAR (başlıca): Yapı:** 5 katlı fabrika, 1848, New York; New York Dünya Sergisi yapısı için tasarım, 1853; *Harper and Brothers Yayınevi*, 1854, New York; *Adams Express Yapısı*, Washington; *Birch Yapısı*, Chicago; *Public Ledger Yapısı*, Philedelphia. **Kitap:** *Cast Iron Buildings: Their Construction and Advantages*, 1858, ("Dökme Demir Yapılar: Yapımları ve Avantajları").

BOGART, Humphrey
(1899-1957)

ABD'li sinema oyuncusu. Birçok polisiye ve serüven filminde yarattığı tiple sinema tarihinde özgün bir yeri olmuştur.

23 Ocak 1899'da, New York'ta doğdu. Babası cerrah, annesi ise grafikçiydi. Çeşitli okullardan atıldıktan sonra, I.Dünya Savaşı'nın çıkması üzerine Deniz Kuvvetleri'ne girdi. Savaştan sonra tiyatrolarda çalıştı, sahne amirliğine kadar yükseldi. Daha sonra oyunculuğa başladı. 1920'ler boyunca çoğunlukla küçük rollerde deneyim kazandı. Bu arada Fox, Columbia, Universal gibi şirketlerin ikinci derecede yapımlarında rol aldı. Sinemadaki ilk büyük başarısını 1936'da *The Petrified Forest* ("Taşlaşmış Orman") adlı tiyatro oyununda canlandırdığı Duke Mantee rolünü aynı yıl perdede canlandırarak kazandı.

Bunu izleyen beş yıl gene önemsiz gangster filmlerinde kötü adam rollerine çıktı. Bu alandaki ilk önemli başarısını senaryosunu John Huston'un yazdığı,1941 tarihli *High Sierra*'da ("Sierra'lar Üzerinde") kazandı. Burada insancıl bir gangsteri canlandırıyordu. Aynı yıl John Huston'un yönetiminde çevirdiği *The Maltese Falcon*'daki ("Malta Şahini") karamsar ve alaycı dedektif Sam Spade rolüyle ününü iyice perçinledi. Daha sonraki *Casablanca* (Kazablanka), *The Big Sleep* ("Büyük Uyku"), *Key Largo* ("Ölüm Gemisi") gibi filmleri ise yarattığı tipin tutulmasını sağlayan genel özellikleri sağlamlaştırdı. Bogart bu

filmlerden biri olan *To Have and Have Not*'daki ("Sahip Olmak ve Olmamak") kadın oyuncu Lauren Bacall'la evlendi ve onunla sinemada etkileyici bir çift oluşturdu.

1947'de Santana Pictures adını verdiği kendi film şirketini kurdu. Bu şirket için, ilk olarak, bugün sinema klasikleri arasında sayılan John Huston'un *The Treasure of Sierra Madre* (Altın Hazineleri) filminde başrolü oynadı. Bu filmdeki görmüş geçirmiş altın arayıcısı rolü Bogart için çok geniş çeşitlilikteki rollerin başlangıcı oldu. *The African Queen*'de (Afrika Kraliçesi) rahibe Katharine Hepburn'la yolculuğa çıkan bir serüvenciyi, *Sabrina* adlı güldürüde fazlasıyla ciddi bir milyoneri, *The Barefoot Contessa*'da (Çıplak Ayaklı Kontes) feleğin çemberinden geçmiş bir Hollywood sinemacısını, *The Caine Mutiny*'de (Gemide İsyan) gemisinde isyan çıkan bir kaptanı canlandırdı. Bu filmlerden ilkindeki rolü için Oskar Ödülü'nü aldı. 1956'da çevirdiği *The Harder They Fall*'da (Şöhretin Sonu) yaşlanmakta olan bir boks menajerini başarıyla canlandırdıktan sonra bir gırtlak kanseri ameliyatı geçirdi ve aynı yıl içinde öldü.

Humphrey Bogart'ın ünü ölümünden sonra azalmadı. İster dedektif olsun, ister gangster, yarattığı alaycı, karamsar, taşı gediğine koyan yalnız adam tipi, 1960 sonrası Avrupa gençliğinin duyarlığına yakın geldi. Bogart efsanesi posterler, filmlerinin yeniden gösterimleri, sigara reklamları vb. ile sürdü. Godard'ın *A Bout de Souffle*'ünde (Serseri Aşıklar) J.P. Belmondo'nun canlandırdığı genç gangster ve buna benzer birçok tip oyuncu Bogart'a bir saygı gösterisi niteliğindedir.

• **YAPITLAR (başlıca): Oynadığı filmler:** *The Petrified Forest*, 1936, ("Taşlaşmış Orman"); *Marked Woman*, 1937, ("Damgalı Kadın"); *Kid Galahad*, 1937; *Angels With Dirty Faces*, 1938, ("Kirli Yüzlü Melekler"); *Brother Orchid*, 1940, ("Orkide Kardeş"); *They Drive By Night*, 1940, ("Gece Gezenler"); *High Sierra*, 1941, ("Sierra'lar Üzerine"); *The Maltese Falcon*, 1941, (Malta Şahini); *Across The Pacific*, 1942, ("Pasifiğin Öte Yakası"); *Casablanca*, 1943, (Kazablanka); *To Have And Have Not*, 1945, ("Sahip Olmak ve Olmamak"); *The Big Sleep*, 1946, ("Büyük Uyku"); *Dark Passage*, 1947, (Karanlık Geçit); *Key Largo*, 1948, (Ölüm Gemisi); *The Treasure of Sierra Madre*, 1948, (Altın Hazineleri); *In a Lonely Place*, 1950, (Tehlike İşareti); *Deadline-USA*, 1952, (Gazeteciler Savaşı); *The African Queen*, 1952, (Afrika Kraliçesi); *Sabrina*, 1954; *The Barefoot Contessa*, 1954, (Çıplak Ayaklı Kontes); *The Caine Mutiny*, 1954, (Gemide İsyan); *Beat the Devil*, 1954, (Sarışın Şeytan); *The Harder They Fall*, 1956, (Şöhretin Sonu).

BOGDANOV, Aleksandr Aleksandroviç
(1873-1928)

Rus düşünür, sosyolog ve iktisatçı. Ampriomonizm felsefesini ortaya atmıştır.

22 Ağustos 1873'te Sokolka Grodno'da doğdu. 7 Nisan 1928'de Moskova'da öldü. Tıp öğrenimi gördü. 1903'te Rusya Sosyal Demokrat İşçi Partisi'nin Bolşevik kanadına katıldı. 1904'te yurt dışında Lenin' le tanıştı. Rusya'ya dönüşünde RSDİP'nin Londra' da yapılan III. Kongresi'nin hazırlık çalışmalarını yürüttü. Merkez Komitesi'ne seçildi. 1905 Devrimi'nde Merkez Komitesi Daimi Bürosu kuruluşuna katıldı ve Petersburg Sovyeti'nde etkin oldu. 1905'ten sonra Sibirya'ya sürüldüğü için yurt dışına çıktı. Capri Adası'nda, partiye karşı olan bir okulu yönetti. 1909'da partiden çıkarıldı. 1917 Ekim Devrimi'nden sonra Sosyal Bilimler Akademisi'nin başına getirildi. Moskova Üniversitesi'nde profesörlük yaptı. 1926'da Kan Nakli Enstitüsü Müdürü oldu. Kan nakli ile ilgili olarak kendi üzerinde yaptığı bir deney sonucunda öldü.

Bogdanov, 1905 Devrimi'nin yenilgisinden sonraki yıllarda düş kırıklığına uğrayan, partinin mücadele yöntemlerine karşı çıkan, yeni felsefi görüşlere yönelen aydınlardandır. Bogdanov, Ampriomonizm felsefesini ortaya atmıştır. Felsefi görüşleri 1899'dan 1908'e değin "doğal-tarihsel" maddecilikten başlayarak Osald'ın "enerji" görüşünden geçmiş, Mach'ın felsefesine dayanmıştır. Bogdanov, kendi görüşlerinden çok, Lenin'in *Materyalizm ve Ampriokritisizm* kitabında bu düşüncelere karşı yaptığı sert eleştiri yüzünden ün kazanmıştır.

Bogdanov, Mach ve Avenarius gibi öznel idealist savlar öne sürmüştür. Ona göre bedensel ve ruhsal olan, insan "deneyi"nin yalnızca değişik biçimleridir. Bedensel insan "deneyi", ruhsal olandan (bilinç, tasavvur, duyum vb.) çıkmakta, onun altında yer almaktadır. Bogdanov'un Ampriomonizmi'nin temeli, onun türemiş nitelikteki fiziksel doğa yorumundadır. Bu yorumda, türemiş doğa, doğanın dışında, üstelik doğayı türeten bir şeyi ve dolayısıyla Tanrı düşüncesini çağrıştırmaktadır. Bogdanov için zaman, mekân, eylem ve nedensellik nesnel olarak yoktur. Bunlar tek tek kişilerin öznel deneyinin toplumsal uyumu sonucunda ortaya çıkan düşünüşün düzenleyici biçimleridir. Bogdanov "toplumsal-düzenlenmiş deney" sözleriyle, eşyayı duyum öğeleri bütünü, dış dünyayı "deney" ya da insanlığın "duyu simgeleri", fiziksel doğayı "ruhsal"dan türemiş sayan felsefe anlayışına sahiptir. Bogdanov, diyalektik materyalizmin nesnel gerçeklik düşüncesini ve gerçeğin ölçütü olarak pratiği reddediyor, gerçeğin yalnızca "deneyin toplumsal düzeni" olduğunu savunuyordu. Bogdanov, dünyanın eylem ve gelişmesinin nesnel yasaları yerine "deney düzeni"nin mekanik şemalarını getirmekteydi. O, zıtların savaşımı öğretisi olarak diyalektiğin yerine, uyum ve uzlaşma üzerine bir düzenleme öneriyordu.

Bogdanov, sosyolojide materyalizmle öznel idealizmi birleştiriyordu. Onun sosyolojisinin temel düşüncesi, yaşamın birincilliği ve bilincin ikincilliği düşüncesinin karşısına toplumsal yaşamla toplumsal bilincin özdeşliği savını çıkarmasıdır. Bu bağlamda, Bogdanov "proletkult" kuramının da yayıcısı olmuştur. Söz konusu kuram, geçmiş kültürün tarihsel erişimlerini reddediyor, gelecek kültürün gelişme yollarını belirsizleştiriyordu.

Bogdanov, aynı zamanda bir dizi iktisat kitabının da yazarıdır. İktisadi görüşlerinde emeğin değeri yasasının yerine evrensel bir "enerjinin fizyolojik harcanması" yasasını, "emek harcamaları yasası"nı

koyuyordu. Bunların toplumsal gelişmenin tüm basamaklarında geçerli olduğunu savunuyordu.Bogdanov'un "emek harcamaları yasası" daha sonra Sovyet ekonomisinde "sektörler arası denge" kuramının dayanağı olarak Buharin tarafından kullanılmıştır.

• YAPITLAR: *Osnovniye elementi istoriçeskovo vzglyada na prirodu*, 1899; *Poznaniye s istoriçeskoy toçki zreniya*, 1901; *Empiriomonizm*, 1906,. *Vera i nauka*, 1910; *Kratkiy kurs ekonomiçeskoy nauki*, 1897; *Naçalniy kurs politiçeskoy ekonomii vı voprosah i otvetah*, 1910.

• BAKINIZ: BUHARİN, LENİN.

BOGDANOV, Anatoli Petroviç
(1834-1896)

Rus antropolog, zoolog. Rusya'da antropolojinin kurucusudur.

13 Ekim 1834'te Nizhnedevitsk bölgesinin Voronezh ilinde doğdu, 28 Mart 1896'da Moskova'da öldü. Erken yaşta geniş bilimsel ve toplumsal çalışmalara yöneldi. Rusya'da ilk antropoloji kuruluşlarının gelişmesi ve bu alanda bilimsel bilgilerin yaygınlaşması onun etkinlikleriyle sağlandı. 1864'te doğa bilimlerini, antropolojiyi ve etnografiyi sevenlerin oluşturduğu, bitkilerle hayvanların iklime bağışıklık kazanmaları konularıyla uğraşan bir örgüt kurdu. Bogdanov'un girişimiyle gerçekleşen etnografi, politeknik ve antropoloji konulu bir dizi sergi Moskova'daki politeknik ve antropoloji müzelerinin temelini oluşturmuştur. Moskova Zooloji Müzesi'nin yöneticisi olan ve bu kuruluşu geliştiren Bogdanov başta D.N. Anuçin olmak üzere birçok önemli Rus antropolog ve zoologunu etkilemiştir.

Zooloji alanında, kuşlar ve tıbbi zooloji üzerine birçok önemli çalışma gerçekleştiren Bogdanov'un antropoloji alanındaki çalışmaları daha çok eski Rusya'da yaşayan halkın kronolojisine yöneliktir. Höyükler dönemi antropolojisi, İskitler çağı mezarları, taş devri insanlarının kemik ve kafatasları konusunda 40'a yakın antropoloji ve 30 zooloji çalışması kaleme almıştır.

Bogdanov çalışmalarında, ırksal sistematiğin ve etnik sınıflamanın birimlerinin ilkesel olarak ayrılığı, ırk ve halk, ırk ve boy kavramlarının ayrı olduğu düşüncesini izlemiştir. O, kronoloji sorunları konusunda; "Boyların dil, yaşam biçimi ve alışkıları bakımından akrabalığı tek başına köken akrabalığı değildir." sonucuna varmıştır. Bogdanov birçok çalışmasında bir ırksal tipin değişik etnik grupların bileşimine girebileceği ve her ayrı grubun biçimlenmesinin de ırksal olarak ayrı soydan bir temel üzerinde oluşabileceği varsayımında bulundu.

• YAPITLAR: *Materialı dlya antropologii drevnevo naseleniya Moskovskoy gubernii*, 1867; *O Magilah skifo-sarmatskoy epohi vı Poltavskoy gubenii io kranologii skifov*, 1880; *Çrepaı kosti lyudey Kamennovo veka*, 1881.

BOHEMOND I
(?-1111)

Antakya prensi. I.Haçlı Seferi'nin en etkin komutanlarındandır.

1050-1058 arasında doğduğu sanılmaktadır. 7 Mart 1111'de İtalya'da Apulia'da öldü. Asıl adı Marc'tı. Ancak daha sonra iri gövdesi ve silahşörlüğü nedeniyle, bir söylence kahramanı olan dev Bohemond'un adıyla anıldı. Güney İtalya'da yaşayan Normanlar'dan Robert Guiscard'ın oğludur. Çocukluğu Güney İtalya'da geçti. Apulia ve Calabria dükü olan babasının ordusunda asker olarak yetişti ve 1079'da komutan oldu.

1081'de Bizans İmparatorluğu'nun başına geçen I. Aleksios Komnenos ile babası arasında 1081'den 1085'e değin süren mücadelede önemli rol oynadı. Bu mücadelede, Bohemond komutasındaki Norman ordusu başlangıçta üstünlük sağladıysa da Aleksios 1083'te Bohemond'u Tesalya bölgesinde Larissa'da yenerek yöreden attı.

1085'te babalarının ölümü üzerine yerine üvey kardeşi Roger Borsa geçti. Bohemond'a ise Güney İtalya'da Taranto ve Otranto'yu içine alan küçük bir bölge kaldı. Hırslı bir kişiliği olan ve babasından kalan küçük bir toprak parçasıyla yetinmek istemeyen Bohemond, 1095'te Papa II.Urben'in I.Haçlı Seferi'ni başlatma kararı üzerine bu harekete katıldı. 1096 kışında emrindeki Norman güçleriyle Arnavutluk, Makedonya ve Trakya'dan geçerek İstanbul'a ulaştı. Eski düşmanı, Bizans İmparatoru Aleksios ile, Selçuklu Türkleri'nin ele geçirdikleri Bizans topraklarını Bizans'a geri vermek ve karşılığında yardım almak koşuluyla bir anlaşma yaptı.

1097 ilkbaharında İstanbul'dan hareket ederek önce Anadolu Selçukluları'nın merkezi olan İznik'i kuşattı. İznik'e yardıma gelen I.Kılıç Arslan'ın güçlerini yenerek kenti aldı. Haçlı ordusunu izleyen I.Kılıç Arslan'la Eskişehir yakınlarında yeniden karşılaştı. Verdiği büyük kayıplara karşın yoluna devam ederek güneye yöneldi. 1097 sonlarında Yağıbasan adlı bir Türk komutanının yönetimindeki Antakya'yı kuşattı. Bir yılı aşkın bir süre devam eden kuşatma Haçlılar'a büyük kayıplara maloldu.

Antakya ve çevresini ele geçirerek bir prenslik kurmayı amaçlayan Bohemond, kendisine bırakmaları koşuluyla kenti ele geçirebileceğini Haçlı komutanlarına bildirdi. Bizans İmparatoru Aleksios'un bu duruma karşı çıkacağı düşüncesiyle öneriyi reddeden komutanlar, Musul Emiri Kürboğa'nın büyük bir güçle Antakya'nın yardımına geldiğini öğrenince kabul etmek zorunda kaldılar. Bunun üzerine Bohemond, kent içindeki ajanı Firuz ile ilişkiye geçip, onun yönetimindeki kulelerden birini alarak Haziran 1098'de Antakya'ya girdi. Kendini Antakya prensi ilan ederek yeni topraklar elde etmeye girişti.

Bu sırada Danişmendliler'in kuşatması altında olan Malatya'nın hakimi Gabriel, kenti vermek koşuluyla Bohemond'dan yardım istedi. Bohemond 1100 yazında Haçlı komutanlarının ve Ermeni prenslerinin güçlerini birleştirerek oluşturduğu orduyla Malatya'ya ilerlerken Gafina'da (Gapna) Danişmendliler'in

baskınına uğradı ve birçok Haçlı komutanıyla birlikte tutsak düştü. 1103 yazına değin Niksar'da tutsak kaldıktan sonra büyük bir fidye karşılığında serbest bırakıldı.

Antakya'ya dönen Bohemond, Mardin ve Halep yörelerine saldırılar düzenleyerek pek çok ganimet topladı. Bununla da yetinmeyerek 1105'te daha güçlü bir ordu oluşturmak amacıyla İtalya'ya gitti. Müslümanlar'a karşı kazandığı zaferler nedeniyle Avrupa'da yoğun bir ilgi gördü ve pek çok yandaş topladı. Roma'ya giderek Papa II.Paschalis ile görüştü ve desteğini sağladı. Ardından Fransa'ya geçerek 1106 yazında, Kral I.Philip'in kızı Constance ile evlendi.

Güçlü bir ordu ve donanma oluşturan Bohemond, Haçlı seferini bir yana bırakarak babasının döneminden beri düşmanı olduğu Bizans İmparatoru Aleksios üzerine yürüdü. Ancak Bizans güçlerinin yoğun direnişi karşısında barış istemek zorunda kaldı. Antakya Prensliği Bohemond'da kalmak koşuluyla bir anlaşmaya varıldı. Ardından Apulia'ya dönen Bohemond çok geçmeden burada öldü.

• BAKINIZ: ALEKSİOS I.

BOHR, Niels
(1885-1962)

Danimarkalı fizikçi. Hidrojen tayfını açıklamasıyla vardığı atom modeli, çağdaş atom fiziğinin temelini oluşturmuştur.

Niels Henrik David Bohr 7 Ekim 1885'te Kopenhag'da doğdu. Babası Christian Bohr Kopenhag Üniversitesi'nde fizyoloji profesörü, annesi ise Danimarka'nın sayılı bankacılarından birinin kızıydı. Kopenhag Üniversitesi'ndeki fizik ve felsefe öğreniminden sonra, 1911'de metallerin elektron kuramı konusundaki teziyle doktora derecesini alan Niels Bohr, aynı yıl İngiltere'ye giderek Cambridge Üniversitesi'nde J.J.Thomson ile çalışmaya başladı. 1912 Mart'ında araştırmalarını Rutherford'un yanında sürdürmek amacıyla Manchester Üniversitesi'ne giderken, onu en çok çeken konu, Rutherford'un bir yıl kadar önce önerdiği atom modeliydi. Gerçi Rutherford'un laboratuvarındaki çalışması yalnızca birkaç ay sürdü ama, Bohr'un tasarımının gerçeğe dönüşmesine yetecek kadar da verimli oldu. Sonradan o dönemi anlatırken, Rydberg'in hidrojen tayfı üzerindeki çalışmalarını ve özellikle Balmer'ın formülünü görür görmez kafasında her şeyin birdenbire açıklığa kavuştuğunu söyleyecekti. Atomun ışıkla etkileşmesinde klasik fiziktekinden daha değişik yasaların geçerli olduğunu kavraması için, Balmer'ın formülünü görmesi yetmişti. Bohr, fizikte devrim yaratacak nitelikteki bu tasarımını kalıcı ve geçerli bir atom modeline dönüştürmeyi başardığında artık Rutherford'un laboratuvarında çalışmıyordu.

1912 yazında ülkesine dönen ve Margrethe Nørlund ile evlenen Bohr, o ders yılı başında Kopenhag Üniversitesi'nde yardımcı profesör olarak çalışmaya başladı. Bir yandan da Manchester'daki çalışmalarını derleyip uzun bir inceleme yazmıştı. "On the Constitution of Atoms and Molecules" ("Atomların ve Moleküllerin Yapısı Üzerine") başlıklı tarihi makalesi *Philosophical Magazine*'in Haziran, Eylül ve Kasım 1913 sayılarında üç bölüm halinde yayımlandığında, klasik mekanikle kuvantum teorisini birleştiren bu yorumu fizikçilerin bir bölümü hayranlıkla överken bir bölümü kuşkuyla karşılamıştı.

1914'e değin Kopenhag Üniversitesi'ndeki görevini sürdüren Bohr, araştırmalarına yeterince zaman ayıramamanın sıkıntısını iyice duymaya başladığında, Manchester Üniversitesi'nde ders vermesi için Rutherford'dan bir çağrı aldı. Çalışmalarını sürdürmek için bundan daha elverişli bir ortam bulamayacağını bilen Bohr hemen kabul etti ve 1914 sonbaharında İngiltere'ye giderek, 1916'ya değin Manchester Üniversitesi'nin Teorik Fizik bölümünde çalıştı. Rutherford ile geçirdiği bu iki yıl boyunca, atom fiziğiyle nükleer fiziğin sağlam temeller üzerinde etkin bir gelişme yoluna girebilmesi için özel bir enstitü gerektiğini düşünmeye başlamıştı. 1916'da Kopenhag Üniversitesi'nden profesörlük çağrısı alıp ülkesine dönünce bu tasarısını üniversiteye önerdi. Çok olumlu karşılanan bu düşünce savaş biter bitmez ele alındı, Kopenhag kenti enstitüye büyük bir yer bağışladı ve Bohr, Kopenhag Üniversitesi'ne bağlı Teorik Fizik Enstitüsü'nün ilk yöneticisi oldu. Dünyanın her yerinden gelen fizikçilerin katılmasıyla etkinliğini giderek artıran enstitü, kısa sürede "Kopenhag Okulu" adıyla teorik fiziğin en büyük merkezi durumuna geldi ve Bohr yaşamının sonuna değin bu kuruluşun yöneticiliğini sürdürdü.

Kopenhag Okulu

1921'de Londra'daki Royal Society'nin verdiği Hughes madalyası Bohr'un bilimsel çalışmalarının ilk ödülüydü, bunu 1922'de Nobel Fizik Ödülü izledi. Ancak onun için en değerli övgü enstitünün benimsendiğini ve Hévésy, Pauli, Heisenberg, Dirac gibi genç fizikçilerin kendisiyle çalışmak üzere akın akın Kopenhag'a gelişini görmek oldu. Gerçekten de 1920'lerde Kopenhag Okulu ile şu ya da bu biçimde ilişkisi olmamış önemli bir teorik fizik aşaması hemen hemen hiç yoktur. Heisenberg'in matris mekaniği, Schrödinger'in dalga mekaniği, Born, Dirac ve Jordan'ın bu iki mekaniğin eşdeğerliğini kanıtlamaları,

Pauli'nin elektron *spin* kuramı, Louis de Broglie'nin madde ve dalga ikilemi kuramı hep Bohr'un enstitüsündeki canlı tartışma ortamından geçerek fizikte yerleşmiştir. Çeşitli ülkelerden Kopenhag Okulu'na gelmiş bir fizikçi kuşağının, eşsiz bir işbirliğiyle kuvantum mekaniği ve elektromanyetizmanın tutarlı bir genellemesini yaptıkları bu dönem kuvantum fiziğinin altın çağıdır.

Teorik Fizik Enstitüsü yöneticiliğinin dışında, 1938'den başlayarak ölünceye değin Danimarka Kralık Bilimler Akademisi'nin ve Danimarka Atom Enerjisi Komisyonu'nun başkanlığını yapan Bohr, bu komisyonda atom enerjisinin barışçıl amaçlarla kullanılması programının ilk aşamasını yönetmiş ve özellikle 1939'dan sonra insanlık ve barış adına verdiği uğraş, yaşamında bilimsel çalışmalarından daha önemli bir yer tutmuştur. 1940'ta, Alman işgali altındaki Danimarka'da laboratuvar araştırmalarını ikinci plana itip, Danimarkalı Yahudiler'in yaşama haklarını savunan ve bilimin toplu yoketme amacıyla kullanılmasına karşı çıkan Bohr, Danimarka direniş örgütünün yardımıyla 1943 Eylül'ünde ailesiyle birlikte İsveç'e kaçtı. Oradan İngiltere'ye, daha sonra da ABD'ye geçti. O yıllarda, Almanya'nın atom bombası yapma hazırlıkları içinde olduğunu ve Müttefik Devletler'in elinde de böyle bir silah bulunmadığı sürece Almanya'nın tüm dünyaya yayılmasını engelleyemeyeceklerini bilen İngiltere ve ABD de atom bombası çalışmalarına başlamıştı. 1944'te, atom silahlarının insanlık için yaratacağı büyük tehlikeyi vurgulayan ilk uyarı, her iki ülkede de bu çalışmalara katılan, özellikle ABD'de Los Alamos laboratuvarlarında Manhattan Projesi'nin ilk aşamasında etkin bir rol oynayan Bohr'dan geldi. 3 Temmuz 1944'te Roosevelt ve Churchill'e birer yazı göndererek, savaşın artık sona ermek üzere olduğunu ve savaş sonrası ortaya çıkabilecek nükleer silahlanma yarışını engellemek için, atom silahlarının ve atom enerjisinin uluslararası denetim altına alınmasını önerdi. Bu girişiminden bir sonuç alamayınca 1950'de bir mektupla Birleşmiş Milletler'e başvurarak, "her ülkenin, yalnızca ortak kültüre katkısıyla ve başka ülkelere kendi deneyim ve kaynaklarını sunarak yapacağı yardımla varlığını kabul ettirebileceği bir açık dünya" çağrısında bulundu. 1955 Temmuzu'nda Cenevre'de toplanan ve on beş yılı aşkın bir aradan sonra dünyanın hemen tüm nükleer fizikçilerini yeniden bir araya getiren "Atom Enerjisinin Barışçıl Amaçlarla Kullanımı İçin Birinci Uluslararası Konferans"Bohr'un çabalarının ilk ürünüydü. 1957'de de, ABD'nin "Barış İçin Atom" Ödülü ilk kez Bohr'a verildi. Bohr'un o yıllardaki önemli etkinliklerinden biri de, 1952'de Cenevre yakınlarında kurulan CERN'in (Conseil européen pour la recherche nucléaire/Avrupa Nükleer Araştırma Konseyi) geliştirilmesidir. Kuruluşun teorik araştırmalar bölümü beş yıl kadar Bohr'un Kopenhag'daki enstitüsünde ve onun denetimi altında çalıştıktan sonra, 1957'de Cenevre'ye taşınarak deneysel araştırmalar bölümüyle birleştirildi. İskandinav ülkelerinde genç teorik fizikçiler yetiştirmek ve nükleer fizik araştırmalarını yönlendirmek amacıyla, Kopenhag'daki Teorik Fizik Enstitüsü'ne bağlı NORDITA'nın ("Kuzey Ülkeleri Teorik Atom Fiziği Enstitüsü") kuruluşunu ve örgütlenmesini sağlayan da gene Bohr olmuştur.

Atom silahlarını engelleme girişimleri

Bohr'un atom modeli

II.Dünya Savaşı'nın bitiminde ülkesine dönerek araştırmalarını ve Danimarka Krallık Bilimler Akademisi'ndeki görevini sürdüren Bohr, 18 Kasım 1962'de Kopenhag'da öldü. Yeni düşünce ve gelişmelere her zaman açık olan kişiliğiyle kendisinden sonra yetişen genç fizikçiler kuşağını büyük ölçüde etkilemiş ve kuvantum fiziğinin gelişmesinde pek çoğuna önderlik etmiştir.

Kardeşi Harald August Bohr (1887-1951), Kopenhag Politeknik Enstitüsü'nde ve Kopenhag Üniversitesi'nde matematik profesörlüğü yapmış, analitik fonksiyonlar alanındaki çalışmalarıyla tanınmış değerli bir matematikçiydi. Frekansları tekdüze olmayan, dolayısıyla Dirichlet ve Fourier serileriyle incelenemeyen devirli fonksiyonlar için geliştirdiği "sanki devirli fonksiyon" kuramı onun adıyla bilinir. 1943'te yurt dışına birlikte kaçan, ülkelerine birlikte dönen iki kardeş arasındaki bağlılık ve dayanışma ömür boyu sürmüştür.

19 Haziran 1922'de Kopenhag'da doğan oğlu Aage Niels Bohr da, 1946'da Teorik Fizik Enstitüsü'nde araştırma asistanı olarak, nükleer fizik alanındaki ilk çalışmalarına babasının yanında başlamıştır. 1956'da Kopenhag Üniversitesi'nde fizik profesörü olan, babasının ölümü üzerine 1962'den 1970'e değin Teorik Fizik Enstitüsü'nün, 1975-1981 arası NORDITA'nın yöneticiliğini üstlenen Aage Niels Bohr, birçok bilimsel kuruluşun madalyasını, ayrıca 1969'da Barış İçin Atom Ödülü'nü ve 1975'te Nobel Fizik Ödülü'nü almıştır.

Rutherford, atomun yapısını açıklayabilmek için, 1911'den başlayarak radyoaktif bozulma sırasında yayılan alfa parçacıklarıyla atomu bombardıman etmiş, sonunda atomun 10^{-8} cm çapında olduğunu ve ortasında pozitif elektrik yüklü bir çekirdek bulunduğunu kanıtlamıştı. Bu bulgulara dayanarak, ortadaki çekirdeği Güneş'e, onun çevresindeki yörüngelerde dolanan ve toplam elektrik yükünün sıfır olmasını sağlayan negatif yüklü elektronları da gezegenlere benzeterek, atomun çok küçük çapta bir Güneş sistemi olduğu sonucuna varmıştı. Ancak bu modelde aksayan önemli bir nokta vardı: çekirdeğin çevresinde dönen elektron, ivme kazanan tüm elektrik yüklü parçacıklar gibi ışın yayacağından sürekli enerji kaybedecek ve sonunda çekirdeğin içine düşecekti. Maddenin, hiçbir varlığın sürüp gitmesine olanak tanımayacak kadar kararsız olduğu anlamına gelen ve fizikçiler arasında büyük tartışmalara yol açan bu eksiklik, 1912'de Rutherford'un atom modeli üzerinde çalışmaya başlayan Bohr'un araştırmalarıyla giderildi.

Bohr, birden fazla gezegenli Güneş sisteminin matematiksel analizindeki güçlükleri iyi bildiğinden, en basit sistem olan tek elektronlu hidrojen atomuyla ilgilendi. Tayf analiziyle elde edilen hidrojen tayfı da, bu atomun yapısı üstüne bilgi verebilecek en önemli kaynaktı. Hidrojen gazından geçen ışık bazı frekanslarda soğuruluyor ve tayfta ışığın geçmediğini gösteren birtakım siyah çizgiler beliriyordu. Hidrojen gazı ışın yaydığında da, görünür ışıma yalnızca bu belirli frekanslarda ortaya çıkıyordu. 1885'te Balmer bu frekansları veren deneysel bir formül bulmuştu:

$1/\alpha$ ya da $\nu = R\left(\frac{1}{h^2} - \frac{1}{m^2}\right)$

ν frekansı için, Rydberg'in adıyla anılan bir sabiti (R) ve keyfi seçilebilecek n ve m gibi iki tamsayıyı içeren çok basit bir formüldü bu. Hidrojen atomunun tüm özelliklerinin bu formülde gizli olduğunu anlayan Bohr, hiç zaman yitirmeden formülün kuramsal yorumuna girişti.

Bohr'a göre, ışığın yalnızca belirli frekanslarda soğurulması ya da yayımlanması, elektronun çekirdeğe ancak belli enerjiler için bağlı olabileceğini gösteriyordu. Başka bir deyişle elektronun enerji düzeyleri kuvantalaşmış demekti. O güne değin bilinen Newton mekaniğinde ve Maxwell'in elektrodinamik kuramında yer almayan kuvantalaşma kavramını ilk kez 1905'te, kara cisim ışımasını açıklamak için Planck ortaya atmıştı. Sonradan fotoelektrik etkiyi açıklamak için Einstein'ın da kullandığı bu kavram fizikte çok önemli gelişmelere yol açarak 20.yy fiziğinin temel taşı oldu. Bohr da, ilk kez atom modelini kurmak için başvurduğu kuvantalaşma ilkesinin en büyük savunucularından biri olarak, yaşamını bu ilkenin tanımlanmasına, geliştirilmesine ve kuvanta kuramından doğan yeni bilgikuramı (epistemoloji) kavramlarının tüm bilimleri kapsayacak biçimde genelleştirilmesine adadı.

Bohr'un atom modeli klasik fiziği aşan yeni ilkeler gerektirdiğinden, benimsenmesi de pek kolay olmadı. Bohr 1913'te yazdığı bu konuya ilişkin makalesini önce Rutherford'a göndermiş, ancak Rutherford hidrojen atomu için Bohr'un önerdiği modelin üstün bir düşünce ürünü olduğunu kabul etmekle birlikte, yap·tı onun kadar önemsememişti. Öbür fizikçilerin modeli benimsemesine de, makaledeki bir tümceden kaynaklanan bilimsel tartışma neden oldu. Tayf analizcileri, Balmer'ın formülünde yarı tamsayılar kullanarak bulunan bazı frekansların da hidrojen tayfına ait olduğunu sanmışlardı. Bohr bu frekansların hidrojen atomunun değil, iyonlaşmış helyum atomunun tayfına ait olduğunu açıkladı. Çünkü

◄ *Kuvantalaşma ilkesi*

Bohr Atom Modeli

Bohr'un ilk kez 1913'te açıkladığı atom modeli son derece yalın, ama o ölçüde de önemlidir ve atom fiziğinde bir dönüm noktası olmuştur. Bu model ana çizgileriyle şöyle açıklanabilir: Hidrojen çekirdeğinde bir birim pozitif yük (e) bulunur ve birim negatif yük taşıyan, r uzaklığındaki elektronu Coulomb yasasına göre

$F = ke^2 / r^2$

kuvvetiyle çeker (k bir sabittir). Elektronun kütlesi m, ivmesi a ile gösterilirse, bu kuvvet Newton kuramına göre

$F = ma$

ile eşitlenecektir. Elektron yörüngesinin bir daire olduğu varsayıldığında

$a = v^2 r,$

hareket denklemi de

$ke^2 / r^2 = mv^2 / r$ ***'dir.***

Buraya kadar yalnızca klasik fizikten yararlanan Bohr, bu noktada, elektronun çekirdeğin çevresindeki hareketinden doğan çevresel momentinin

$mvr = nh / 2\pi \quad (n = 1,2,3...)$

biçiminde kuvantalaştırılması gerektiğini düşündü (h, Planck sabitidir). Bu sonuç hareket denklemiyle birleştirildiğinde, elektronun yörüngelerinin de, yarıçapları

$r = (h^2 / 4\pi^2 mke^2) \cdot n^2$

olacak biçimde kuvantalaştığı görülür. n=1 için elde edilen en küçük yarıçap 0.5×10^{-8} cm'dir ve bugün Bohr yarıçapı olarak bilinir. Kuvantalaşma koşulunun sonucu olarak, elektronu çekirdeğe bağlayan toplam enerji de

$E = (1/2)mv^2 - e^2/r = -(2\pi^2 mk^2 e^4 / h^2) \cdot (1/n^2)$

biçiminde kuvantalaşmıştır.
Elektronun enerji düzeylerinin kuvantalaştığını gösterdikten sonra, hidrojen tayfını açıklamak için Bohr'un kuvanta kuramını bir kez daha kullanması gerekiyordu. Einstein'ın fotoelektrik etkiyi açıklamak için yaptığı gibi, ışığın hidrojen atomu tarafından soğurulması ya da yayımlanabilmesi için, ışık enerjisinin hidrojen atomunun kuvantalaşmış iki enerji düzeyi arasındaki farkına eşit olması koşulundan yararlandı:

$h\nu = Em - En$

Kuvantalaşmış enerji düzeyleri de bu formüle yerleştirilince, Rydberg sabiti için

$R = 2\pi^2 mk^2 e^4 / h^3$

değerini bularak Balmer formülü elde edilir. Tayf analizleri sonucunda Rydberg sabiti çok hassas olarak biliniyordu. Bohr, kendi modelinde bu sabitin değerinin öbür sabitler cinsinden yukarıdaki formüle göre verildiğini ve sayısal değerinin doğru olarak bulunduğunu gösterince, atom modelinin tutarlı olduğuna inandı.

önerdiği modelde çekirdeğin elektrik yükü Z ise, Rydberg sabiti de Z^2 olarak değişiyor, böylece kuvantum sayıları yarı tamsayı olarak alındığında elde edilen 4 çarpanı, gerçekte helyum atomunun çekirdeğinde iki pozitif elektrik yükünün bulunmasından ileri geliyordu. Helyum atomlarının sızmasını tümüyle engelleyerek yapılan tayfçekimleri Bohr'un açıklamasının doğru olduğunu gösterdi ve Bohr modelini ilk benimseyenler tayf analiziyle uğraşan deneysel fizikçiler oldu.

Sonuçta, kuvantalaşmış yörüngelerdeki elektronların klasik elektrodinamik kurallarına göre ışımadığını açıklayan bu kuram, Rutherford'un modelindeki boşluğu doldurarak atomun kararlı yapısının nedenini ortaya koymuştu. Ancak Bohr, modelinin yarı klasik bir fiziğe dayandığını ve atomun daha gerçekçi bir modelini kurabilmek için yeni bir kuvantum fiziğinin gelişmesi gerektiğini biliyordu.

Bohr-Einstein tartışması

Bohr'un beklediği gelişme, pek çok olayı açıklamakta yetersiz kalan kuvantum kuramını yeniden ele alma gereğini hemen hemen aynı yıllarda duyan Louis de Broglie, Schrödinger, Pauli, Dirac ve Heisenberg'ten geldi. 1924'ten 1927'ye değin uzanan birkaç yıl içinde, özellikle Pauli, Goudsmit ve Uhlenbeck tarafından yörünge elektronlarının enerji düzeylerini tanımlayan kuvantum sayılarına elektron spinini veren yeni bir kuvantum sayısının eklenmesi, Heisenberg'in matris mekaniği, de Broglie ile Schrödinger'in dalga mekaniği, Pauli'nin dışta bırakma ilkesi, Dirac'ın kuvantum kuramıyla görelilik kuramını birleştiren yorumu ve en sonunda Heisenberg'in belirsizlik ilkesi kuvantum fiziğinin sorunlarına çözüm getirmişti. Özellikle Heisenberg'in, bir parçacığın hem konumunu hem de hareket momentini aynı anda aynı kesinlikle belirlemenin olanaksızlığını savunan belirsizlik ilkesi, Bohr'un daha ilk gençlik yıllarında benimsediği doğa felsefesi ile sonradan geliştirdiği kuvantum ilkeleri arasında sağlam bir köprü kurmuştu. 1927'de buradan yola çıkarak geliştirdiği "tümleyicilik ilkesi"ni hem kendisi hem de bazı fizikçiler, kuvantum kuramının boşluğunu dolduracak yeterli bir açıklama olarak benimserlerken, aynı ilke Bohr ile Einstein arasında hiç bitmeyecek bir tartışmaya neden olacaktı.

Tümleyicilik ilkesi

Kuvantum fiziği, doğayı algılama konusunda da yepyeni bir bakış açısı getirmişti. Newton'dan bu yana doğanın tek bir görünümü olduğuna ve olayların belirlenimcilik (determinizm) ilkelerine uygun olarak geliştiğine, dolayısıyla ilk koşullar verildiğinde sonucun kesin olarak kestirilebileceğine inanılıyordu. Heisenberg'in belirsizlik ilkesi, ardından Bohr'un tümleyicilik ilkesi bu görüşü temelden değiştirerek, bilimsel belirlenimciliğe vurulan son darbe oldu. Bohr'a göre, dalgalar ve parçacıklar doğanın iki tümleyici görünümüydü. Başka bir deyişle, maddenin kimi zaman dalga, kimi zaman parçacık niteliğinde ortaya çıkması, gerçeğin birbirini bütünleyen iki yönüydü ve hiçbir deneyde bu iki davranış biçimi aynı anda gözlemlenemezdi. Sonraki yıllarda Bohr bu ilkenin daha geniş bir yorumunu yaparak tüm bilimler için geçerli bir felsefe öğretisine dönüştürdü.

1932'de düzenlenen bir kongrede yaptığı "Işık ve Yaşam" başlıklı konuşmasında, yaşamın temel birimlerini ayrıntılı olarak incelemenin olanaksız olduğunu, çünkü böyle bir incelemede kullanılacak yüksek hızlı parçacıkların büyük bir olasılıkla yaşam birimlerini yok edeceğini dile getirdi. Bohr'a göre, enerji kuvantumları gibi yaşam üniteleri de daha basite indirgenemez özleri simgeliyordu; "atomun kararlılığının mekanik terimlerle açıklamp incelenememesi ile yaşamın kendine özgü işlevsel niteliklerinin fiziksel ya da kimyasal açıklamasının yapılamazlığı arasında büyük benzerlik" vardı. Moleküler biyolojideki hızlı gelişmelere dayanarak, yaşamın gizinin mekanik açıklamasının eşiğine gelindiğini öne süren bilim adamlarına Bohr hiçbir zaman yakınlık göstermemiştir.

Tümleyicilik ilkesinin daha da temel bir öğesi, gözleyen ile gözlemlenen arasındaki etkileşimin dikkate alınmasıdır. Gözleyen ile gözlemlenen arasında, birbirleri üzerinde az da olsa değişikliğe yol açan sürekli bir etkileşim vardır; bu da öznel ile nesnel arasındaki kesin ayırımın değişikliğe uğramasını gerektirir. Öznel-nesnel ilişkisine bu yeni bakış açısı çağın felsefe görüşünü büyük ölçüde etkilerken, gerçeğin mekanik açıklamasına yönelik çabaların karşısına katı bir engel gibi çıkan tümleyicilik ilkesine en büyük tepki Einstein'dan geldi.

Bohr ve Einstein'ın, kuvantum teorisinin temelleri ve bilgikuramı çerçevesindeki yorumu üzerinde yaptıkları tartışma, 20.yy'ın bilim dünyasında en ilginç örneklerden biridir. Kuvantum kuramının getirdiği yeni dünya görüşü, özellikle Heisenberg'in belirsizlik ilkesi nedensellik kavramını hiçe saydığından, kimi fizikçiler kuramın matematiksel yapısını kabul etmekle birlikte Kopenhag Okulu'nun geliştirdiği fiziksel açıklamasına karşı çıkıyorlardı. Bunların başında da, kuvantum teorisinin gelişmesinde çok büyük katkısı olan Einstein geliyordu. Bohr ve Einstein kuvantum mekaniğinin yorumunu ömür boyu tartıştılar, ama tartışmanın en ilginç aşaması 1927'de Brüksel'de toplanan 5.Solvay Fizik Kongresi'nde yaşandı. Bir parçacığın aynı andaki konumunu ve momentini verebilecek kuramsal bir yöntemin görelilik ilkesine dayanan açıklamasını yapan Einstein, böylece belirsizlik ilkesinin ve Bohr'un kuvantum teorisinin geçersizliğini kanıtlamış oluyordu. Bütün bir gece bu problemle uğraşan Bohr, ertesi sabah Einstein'a, bu yöntemi kurarken görelilik kuramının sonuçlarından birini kullanmayı unuttuğunu hatırlattı. Bu etkinin de hesaba katılmasıyla Einstein'ın yöntemi anlamını yitiriyor ve kuvantum kuramının tutarlılığı kanıtlanıyordu.

1932'de nötronun bulunmasıyla, fizikçilerin tüm ilgisi elektrondan çekirdeğe çevrilmişti. Atom çekirdeklerinin nötronla bombardımanından doğan çeşitli olguları anlayabilmek için de ilk başvurdukları Bohr'un atom modeli olmuştu. Bu modelde elektronlar birbirlerinden hemen hemen tümüyle bağımsız hareket ediyor, tüm elektronların hareketlerinin ve konumlarının ortalama etkisinden doğan bir güç hepsini yönetiyordu. Ancak, nükleer titreşimlerin çokluğunu gözönüne alan Bohr 1936'da, çekirdekteki proton ve nötronların, bir su damlasını oluşturan moleküller gibi iç içe bir parçacıklar sistemi olarak düşünülmesini önerdi. Böyle bir sistemde çok sayıda enerji titreşim düzeyi olması gerekirdi ve bu nedenle, varolan enerjinin bir nötronda yoğunlaşıp onun salınmasına

yol açması daha uzun zaman alırdı. Bu "su damlası" modeli de, ağır bir parçacığın büyük bir enerji açığa çıkararak hemen hemen eşit kütleli iki parçaya bölünmesiyle sonuçlanan fisyon olayının açıklanmasına olanak sağladı. 1939'da Bohr ve John Wheeler, ışıma, nötron yayımı, hızlı ve yavaş nötronların etkisi ve çekirdeğin fisyon sırasındaki davranışını niceliksel ayrıntılarıyla açıkladılar. Özellikle yavaş nötronlarla bombardıman edilen U^{235} izotopunun fisyona uğradığını, buna karşılık U^{238} izotopunun nötronları soğurarak fisyona uğramadığını açıklamaları izotop ayırma yöntemlerine temel oldu.

- YAPITLAR (başlıca): "The Structure of the Atoms" *Nature* (112), 1923, ("Atomların Yapısı"); *Atomic Theory and the Description of Nature*, 1934, ("Atom Kuramı ve Doğanın Tanımı"); *Atomic Physics and Human Knowledge*, 1958, ("Atom Fiziği ve İnsan Bilgisi"); *Essays 1958-1962 on Atomic Physics and Human Knowledge*, (ö.s.), 1963, ("Atom Fiziği ve İnsan Bilgisi Üstüne Denemeler, 1958-1962").

- KAYNAKLAR: R.Moore, *Niels Bohr: The Man, His Science and the World They Changed*, 1966; L.Rosenfeld, *Niels Bohr: An Essay*, 1945; S.Rozental, *Niels Bohr, His Life and Work as Seen by His Friends and Colleagues*, 1967.

- BAKINIZ: BALMER, W.CHURCHILL, DIRAC, EINSTEIN, HAHN, HEISENBERG, PAULI, PLANCK, F.ROOSEVELT, RUTHERFORD, RYDBERG, SOMMERFELD, J.J.THOMSON.

BOILEAU, Nicholas
(1636-1711)

Fransız şair ve eleştirmen. Taşlamalarıyla ve Neo-Klasik sanat anlayışının kurallarını sistemleştiren yapıtlarıyla tanınmıştır.

Nicholas Boileau-Despréaux, 1 Kasım 1636'da, Paris'te doğdu. Parlamento'da çalışan küçük bir memurun oğluydu. Aristokrat bir soydan geldiğini sahte belgelerle kanıtladığı sanılmaktadır. Collège d'Harcourt ve Collège Beauvais'de okuduktan sonra teoloji öğrenimine başladı. Ancak bu hevesi uzun sürmedi ve dönemin tanınan yazarlarından olan kardeşi Gilles Boileau'nun yüreklendirmesiyle yazarlığa başladı. Molière ve Racine'in de dahil olduğu bir edebiyat çevresine katıldı. 1677'de krallık tarihçisi oldu. 13 Mart 1711'de, Paris'te öldü.

Boileau'nun bir edebiyat kuramcısı olarak tanınmasını sağlayan yapıtı, 1674'te yayımlanan *L'Art poétique* ("Şiir Sanatı") adlı manzum didaktik tezleridir. Latin şair Horatius'un şiir sanatı üzerine görüşleriyle benzerlikler gösteren bu yapıt Neo-Klasik anlayışın şiir için öngördüğü kuralları ele alır. Molière ve Racine'in sanatını, "akıl" ve "doğa"ya uygunluğunu vurgulayarak över. Güzel olanla gerçek olan arasındaki bağlantıyı ele alarak şairin "gerçek"e ulaşabilmesi için "akıl"dan hareket etmesini ve klasik modelleri örnek almasını savunur. Boileau'nun bu kitabı, döneminde Klasizm'in el kitabı olarak görülmüş, Dr.Johnson, Dryden ve Pope gibi ünlü İngiliz yazarlarını etkilemiştir.

1692'den başlayarak edebiyat dünyasında Latin ve Yunan modellerinin örnek alınmasını savunanlarla yenileşmeden yana olanlar arasında bir saflaşma başgösterdiğinde Boileau yazdığı taşlamalarla, eski modelleri savunanların yanında yer aldı. Birtakım nüfuzlu Paris'li hanımların yenileşmeyi desteklemeleri üzerine *Satires* ("Taşlamalar") adlı kitabına *Contre les femmes*'ı ("Kadınlara Karşı") ekledi. 1703'te yazdığı, Cizvit'lere saldıran *L'Equivoque* ("Belirsizlik") adlı uzun şiirinin yayımlanmasına ise kral tarafından izin verilmedi.

Döneminde sanıldığı gibi Boileau, şiirin ve Klasizm'in kurallarını keşfeden kişi olmamakla birlikte, "Akıl Çağı"nda Neo-Klasik şiir anlayışını çarpıcı ve sistemli bir biçimde ortaya koyması açısından önemlidir. Öte yandan eski Yunanlı düşünür Longinus'a atfedilen ve Romantizm'in başlıca kaynaklarından biri olan *Peri Hypsoma* adlı yapıtı ("Yücelik Üzerine") çevirerek sanatta akılcılığa karşı gelişen bir akımın ilk hazırlıklarını yapmıştır.

- YAPITLAR (başlıca): *Oeuvres complètes*, 1839, (ö.s.), Daunou (der.), ("Tüm Yapıtları"). Şiir: *Satires*, 1666-1716,("Taşlamalar"); *Épîtres*, 1669-1701,("Manzum Mektuplar"); *L'Art poétique*, 1674, ("Şiir Sanatı"); *Le Lutrin*, 1674, ("Rahle"). Eleştiri: *Réflexions critiques sur Longin*, 1693, ("Longinus Üzerine Eleştirel Düşünceler").

BOISGUILLEBERT, Pierre
(1646-1714)

Fransız iktisatçı. Korumacı tarımsal iktisat politikasının savunucularındandır.

Pierre Le Pesant Boisguillebert, 17 Şubat 1646'da Rouen'de doğdu. Soylu bir aileden geliyordu. Çeşitli görevlerden sonra 1690'da kral tarafından Rouen Mahkemesi'ne yönetici olarak atandı. Kralın ekonomik politikasına karşı olan Boisguillebert, iktisadi ve mali reformlar yapılmasını öneren kitaplar yazdı. 1706'da yayımlanan *Le factum de la France* ("Fransa'nın Savunusu") adlı kitap Kral Meclisi'nin kararıyla yasaklandı, Boisguillebert Auvergne'e sürgün edildi. Daha sonra Rouen'e döndü, 10 Ekim 1714'te burada öldü.

XIV.Louis Fransa'sında halk, savaşlar sonunda yoksullaşmış, iktisadi ve mali reformlar yapılması gereği gündeme gelmişti. Reform yanlılarından biri de Boisguillebert'di. O dönemde Fransa krallarının gelirlerinin büyük bir bölümünü, topraktan aldıkları bir vergi (taille) oluşturuyordu. Bu verginin değişikliğe uğratılması, tüm malların gelirleri üzerinden % 10'luk bir vergi alınması, şarap satışı üzerinden alınan dolaylı verginin ve iç ve dış gümrük vergilerinin azaltılması, Bousguillebert'in önerileri arasındaydı. Zenginliği elde etmenin yolunun tüketimi artırmak olduğunu öne sürerek talebi kısıtlayan vergilerin kaldırılmasını istiyordu.

Boisguillebert, o dönem Fransa'sında, Colber-

tizm adıyla sürdürülen, devletin ülke ekonomisini koruması ve müdahale etmesi politikasının, iktisadi gelişmeyi engellediğini düşünüyordu. Colbertizm, özellikle, ticaret ve sanayi kesimlerindeki girişimcileri korumayı amaçlıyordu. Boisguillebert, tarımsal üreticilerin yüksek gelir elde edebilmesi için, tarımsal ürün ihracatının desteklenmesini, ithalatının yasaklanmasını savunmuştur.

Boisguillebert'e göre evrende olduğu gibi toplumsal yaşam için de ulaşılması gereken doğal bir düzen vardı. Çeşitli çıkar grupları arasındaki iktisadi uyum sağlanabilirdi. Ondan yaklaşık yarım yüzyıl sonra François Quesnay, benzer varsayımlarla Fizyokratik Okul'u kuracak ve Boisguillebert'den övgüyle söz edecekti.

- **YAPITLAR (başlıca):** *Le détail de la France*, 1695, ("Ayrıntılarıyla Fransa"); *Le factum de la France*, 1706, ("Fransa'nın Savunusu"); *Dissertation sur la nature des richesses, de l'Argent et des tributs*, 1707, ("Servetlerin, Paranın ve Vergilerin Doğası Üzerine Araştırma").

- **KAYNAKLAR:** F. Cadet, *Pierre de Boisguillebert, précurseur des economistes*, 1870; R. Durand, *Essai sur les theories monetaries de P. de Boisguillebert*, 1922; A. Talbot, *Boisguillebert: ses theories et leur place dans l'Histoire des doctrines économiques*, 1903.

- **BAKINIZ:** COLBERT, QUESNAY.

BOLESLAW I
(962-1025)

Polonya kralı. Polonya Devleti'nin kurucusudur.

Chrobry Boleslaw, kimi kaynaklara göre de 966/967'de doğdu. 17 Haziran 1025'te öldü. İlk Piast Dükü I.Mieszko ile Bohemya Prensesi Dobrawa'nın oğludur. Yiğit lakabıyla anılıyordu.

992'de babasının ölümü üzerine Oder ve Warta nehirleri arasındaki Büyük Polonya (Wielkopolska) Prensliği'nin yönetimi I.Boleslaw'a kaldı. 996'da Pomeranya'yı ele geçirerek ülkesinin sınırlarını Baltık Denizi'ne dek genişletti. Ardından Çekler'in elinde bulunan Krakow bölgesini de topraklarına kattı.

Tahta geçtiğinden beri ittifak halinde olduğu Kutsal Roma-Cermen İmparatoru III.Otto, 1000 yılında I. Boleslaw'a Polonya Krallık tacını giydirdi. Daha sonra Papa II.Sylvester'in onayıyla, Polonya'daki papalığa ait toprakları Gniezno merkez olmak üzere Boleslaw'a verdi.

I.Boleslaw, imparatorluk kilisesinden bağımsız, ulusal bir kilise oluşturarak Gniezno'da başpiskoposluk, Krakow ve Kolobrzeg'de de birer piskoposluk kurdu.

1002'de III.Otto'nun ölümünün ardından imparatorluk topraklarına girerek Lusatia ve Misnia'yı ele geçirdi. Bohemya'daki karışıklıklar sırasında, 1003'te burayı da alarak kendini Bohemya dukası ilan etti.

Kutsal Roma-Cermen İmparatoru II.Henry ile art arda üç savaş yaptı. 1018'de Bautzen Antlaşması'yla son bulan bu savaşlar sonunda Lusatia ve Misnia Polonya'ya, Bohemya ise Kutsal Roma-Cermen İmparatorluğu'na kaldı.

I.Boleslaw, yayılma politikasını bundan sonra da sürdürerek, 1018'de Kiev Dukası I.Yaroslav üzerine yürüdü. I.Yaroslav'ın yerine damadı Svyatopolk'u geçirerek denetlediği alanı genişletti. 1025'te öldüğünde, geride sınırları Bug'dan Elbe'ye, Karpatlar'dan Baltık Denizi'ne dek uzanan bir Polonya Devleti bıraktı.

BOLINGBROKE, Henry St.John
(1678-1751)

İngiliz devlet adamı ve siyaset felsefecisi. İngiltere'deki muhafazakâr Tory Partisi'nin kurucularındandır.

1 Ekim 1678'de Londra'da doğdu, 12 Aralık 1751'de Battersea'de öldü. Babası Sir Henry St.John, annesi ise Lady Mary Rich idi. 1698-1699 arasında bir dünya gezisine çıktı. 1701'de parlamentoya girdi. 1704'te Kraliçe Anne yönetiminin savaş bakanı oldu. 1708'de bu görevinden istifa etti ve parlamentodaki yerini kaybetti. 1710'da kurulan yeni Tory hükümetinde devlet bakanı oldu. 1712'de Vikont unvanını aldı. 1713'te Utrecht Antlaşması'nın imzalanmasını sağlaması Bolingbroke'a savaşın bitmesinden yana olan orta sınıfların desteğini kazandırdı. 1714'te Kraliçe Anne'ın ölümünden sonra liberal bir siyasal eğilimi temsil eden Whigler'e yakınlığı ile tanınan I.George'un kral olmasıyla Bolingbroke görevinden alındı. Whig yönetiminin Tory bakanlarıyla ilgili soruşturma açması üzerine 1715'te Fransa'ya kaçtı. Bu ülkede geçirdiği 10 yıl boyunca siyaset ve felsefeyle ilgilendi. 1725'te İngiltere'ye döndü. Ancak soyluluk haklarının tümünü kullanmasına izin verilmemesi sonucu Lordlar Kamarası'nın ve aktif politikanın dışında kaldı. 1726'da haftalık bir dergi olan *Craftsmen*'i kurdu ve on yıl boyunca bu dergide editör olarak çalıştı.

Bolingbroke, Whig Partisi, Walpole ve İngiltere Bankası tarafından temsil edilen mali ve ticari kapitalizmin yeni düzenine karşı aristokrat sınıfların önde gelen savunucusu olmuştur. Robert Walpole'un başbakan olduğu Whig hükümetine karşı etkin bir mücadele sürdürmüştür. 1739'da yazdığı ve 1749'da yayımlanan *The Idea of a Patriot King* ("Yurtsever Bir Kral Fikri") adlı denemesinde Kral II.George'un oğlu olan Prens Louis Frederic'ten monarşiyi güçlendirmesini ve Walpole'ün parlamenter yönetiminin yozlaşmış uygulamalarına son vermesini istemiştir. Onun bu denemesi daha sonra kral olan Louis Frederic'in oğlu III.George'un eğitiminde önemli bir rol oynamıştır.

Bolingbroke, İngiltere için yeni bir siyasi yönetim biçimi önermiştir. Ona göre İngiliz Anayasası kurduğu denetim ve denge mekanizmalarıyla, vatandaşlara tanıdığı özgürlüklerle, parlamenter yapıya ilişkin özgün düzenlemeleriyle ve krallığa tanıdığı imtiyazlarla geçmişte toplumun sosyal yapısına tam

bir uygunluk göstermiştir. Ancak Whigler'in temsil ettiği para sahibi sınıflar, parlamenter yozlaşma ve parti politikası bu uyumu bozmuştur. Yeni İngiltere, gerçek sorumluluklarını bilen yurtsever bir kral ile halkın ittifakı sonucu oluşacaktır. Bu ittifak gerçek anlamda İngiliz olmayan Whig oligarşisini devirecektir.

Bolingbroke doğal bir din anlayışını benimseyen Deism'i savunmuştur. Bununla birlikte Rasyonalizm'den büyük ölçüde etkilenmiştir. Ölümle birlikte insanın tümden yok olduğunu savunmuştur. Ona göre Tanrı'nın varlığı akıl yürütme yoluyla ispatlanabilir ve ispatlanmalıdır. Yalnız doğru bir mantık Tanrı'nın varlığını gösterebilir. Yardımseverlik ve merhamet sadece mantık temelinde kurulabilir. Bolingbroke mümkün olabilecek tüm dünyaların en iyisinin varolan dünya olduğuna inanmış, varolan haksızlıkları görmezlikten gelmiştir. Önsel *(a priori)* mantık üzerindeki tüm ısrarına rağmen mantığın yanılabileceğini ve bunun ilkel dinlere dönülerek düzeltilebileceğini savunmakta olan Bolingbroke bütün Deistler gibi papazlık mesleğine karşı çıkmıştır.

Bolingbroke'un düşüncesi daha sonra A.Pope tarafından yazılan *Essay on Man* ("İnsan Üstüne Deneme") adlı ünlü esere temel olmuştur.

• **YAPITLAR (başlıca):** *Dissertation Upon Parties*, 1734, ("Partiler Üzerine Tez"); *Letters on History*, 1735, ("Tarih Üzerine Mektuplar"); *The Idea of a Patriot King*, 1749, ("Yurtsever Bir Kral Fikri").

BOLIVAR, Simon
(1783-1830)

Venezuelalı asker ve siyaset adamı. Güney ve Orta Amerika'da beş ülkenin bağımsızlık savaşına önderlik etmiştir.

24 Temmuz 1783'te Venezuela'da, Caracas kentinde doğdu, 17 Aralık 1830'da Kolombiya'da Santa Marta'da öldü.

Venezuela'ya yerleşmiş, Bask kökenli çok zengin soylu bir ailenin çocuğuydu. Üç yaşındayken babasını, 6 yıl sonra da annesini kaybetti. Dayısı tarafından yetiştirildi ve özel öğretmenlerden ders aldı. Öğretmenlerinden Simon Rodriguez'den önemli ölçüde etkilendi ve onun yardımıyla Jean-Jacques Rousseau'yu ve 18.yy liberal düşüncesini tanıdı.

1799'da 16 yaşındayken dayısıyla birlikte eğitimini tamamlamak üzere İspanya'ya gitti. 1801'de bir İspanyol soylusunun kızıyla evlendi. Birlikte Caracas'a döndüler. Evlendikten bir yıl sonra karısı ölünce, 1804'te yeniden Avrupa'ya gitti. Fransız Devrimi'yle yaygınlaşan düşüncelerin etkisi altındaydı. I.Napoleon'un imparator ilan edilerek taç giyme törenini izledi ve Napoleon'un gücüne hayranlık duydu.

Bağımsızlık düşüncesinin oluşması

Paris'te öğretmeni Simon Rodriguez'le karşılaştı. Onun önerileriyle Locke, Hobbes, Buffon, L'Ambert ve Helvetius gibi düşünürlerin yazılarını okudu. Montesquieu ve Rousseau siyasi görüşlerine, Voltaire ise yaşam felsefesine ışık tuttu.

Paris'te Alman bilim adamı ve gezgin Humboldt ile de tanıştı. Güney ve Orta Amerika'da İspanyol sömürge bölgesinden yeni dönmüş olan Humboldt, Bolivar'a sömürge halklarının bağımsızlığa hazır olduğunu söyledi. Bu açıklamadan önemli ölçüde etkilenen Bolivar, 1807'de Venezuela'ya dönmeden önce Amerika ülkelerini kurtaracağına ant içti.

1808'de I.Napoleon İberik Yarımadası'nı işgal etti. Bourbon hanedanına son vererek kardeşi Joseph'i İspanya kralı ilan etti. İspanya'nın içinde bulunduğu siyasi karışıklık İspanyol sömürgelerindeki bağımsızlık hareketlerinin hız kazanmasına yardımcı oldu. Bolivar Venezuela'da bağımsızlık için mücadele eden gruplara katıldı.

19 Nisan 1810'da Caracas'taki İspanyol genel valisi devrildi. Creoleler'in (sömürgelerde doğmuş ikinci kuşak İspanyollar) oluşturduğu bir cunta yönetimi ele geçirdi. Üç ay sonra Bolivar, cunta tarafından İngiltere'ye gönderildi. İngiltere'nin yeni Venezuela devletini tanımasını sağlamak, aynı zamanda da maddi yardım alabilmek için girişimlerde bulunduysa da bir sonuç elde edemedi. İngiltere'de kaldığı dönem içinde ülkenin siyasi kurumlarını inceledi ve bunları siyasi istikrarı sağlamada etkin araçlar olarak gördü.

İngiltere'de sürgünde bulunan Venezuelalı general Francisco de Miranda ile görüştü. Onu Caracas'a dönerek bağımsızlık hareketinin önderliğini üstlenmeye ikna etti. Birlikte Venezuela'ya döndüler.

Mart 1811'de Caracas'ta toplanan Ulusal Kongre bir anayasa hazırlamak için çalışmalara başladı. Bolivar kongrede delege değildi ama yoğun olarak siyasi tartışmaların içindeydi. Halka yaptığı bir konuşmada Amerika'nın bağımsızlığı için korkmadan karar vermek gerektiğini, tereddüt etmenin yok olmak demek olduğunu söyledi.

5 Temmuz 1811'de Venezuela'nın bağımsızlığı ilan edildi. Miranda başkomutan, Bolivar ise orduda albay oldu. Bir süre sonra Miranda ve Bolivar'ın araları açıldı. Miranda, Bolivar'ı tehlikeli bir genç olarak görüyor, Bolivar ise generalin yetenekleri konusunda kuşku duyuyordu.

Fransız işgalinden üç yıl sonra yeniden toparlanan İspanya, sömürgelerdeki denetimi sağlamak için Amerika'ya ordu gönderdi. Bolivar, Venezuela için yaşamsal önem taşıyan Puerto Cabello limanının savunmasıyla görevlendirildi. Askerlerden biri ihanet ederek limandaki surları İspanyollar'a açınca, yenilgi-

ye kesin gözüyle bakan Miranda, hiçbir askeri müdahalede bulunmadan İspanya ile uzlaşma yoluna gitti. 25 Temmuz 1812'de imzalanan ateşkes antlaşması ile Venezuela yeniden İspanyol yönetimi altına girdi.

Yeni Granada'nın kurtarılması

Bolivar, Yeni Granada'da (bugün Kolombiya) Cartagena'ya gitti. Buradan "El Manifiesto de Cartagena" adlı ilk önemli siyasi bildirgesini yayımlayarak bağımsızlık mücadelesinin sürdürüleceğini duyurdu. Yenilgilerinin, aralarındaki birliği yeterince sağlayamamış olmalarından kaynaklandığını, en önemli yanlışlarının ise güçsüz ve etkisiz bir siyasi sistem kurmuş olmalarından geldiğini söyledi.

"Kurtarıcı" sanını alması

Yeni Granada'da kurduğu küçük bir orduyla Venezuela'yı kurtarmak için yeniden harekete geçti. İspanyollar'la arka arkaya 6 çatışmadan sonra 6 Ağustos 1813'te Venezuela'nın başkenti Caracas'a girdi. Yapılan bir törenle "Kurtarıcı" sanını aldı.

Ama kralcı güçler İspanya'nın da desteğiyle Bolivar'ın yönetimine başkaldırdı. Kanlı bir iç savaş başladı. Bolivar "ölene dek savaş" çağrısı yaptı. İspanyollar yarı vahşi Ilanero kabilesini kışkırtarak bağımsızlık savaşçılarının üzerine yolladılar. Bolivar ayaklanmayı bastıramadı. 1814'te Ilanerolar Caracas'a girerek halkı vahşice öldürdüler.

Bolivar, Cartagena'ya kaçmayı başardı. Yanındaki küçük güçle Santa Marta'daki İspanyol güçlerine saldırdıysa da sonuç elde edemedi. Jamaica'ya geçti ve yeniden İngiltere'nin desteğini sağlamaya çalıştı. Jamaica'da "La Carta de Jamaica" (Jamaica'dan Mektup) adlı ünlü siyasi yazısını kaleme aldı. İspanya ile aralarındaki bağların koptuğunu, kendi başlarına bir dünya olduklarını, ne kızılderili ne de Avrupalı sayılamayacaklarını dile getirdi. Ayrı kültürleri vardı ve özgürlüğü seven bu insanlar sonunda ona ulaşacaklardı.

Bolivar, sömürgecilerden kurtulmak için hep birlikte ayaklanmak gerektiğini savunuyor, herhangi bir bölgenin tek başına bağımsızlığını kazanıp koruyabilmesinin olanaksızlığını vurguluyordu. "La Carta de Jamaica"da, İspanyol sömürgesi olan ülkelerin kuracakları bağımsız devletlerin temsilcilerinin Panama'da toplanacak bir kongrede biraraya gelerek dünyadaki diğer ülkelerle çeşitli sorunları görüşmeleri doğrultusundaki özlemini dile getiriyordu.

1815'te İspanya, ayaklanan sömürge halklarının üstüne büyük çaplı askeri bir güç yolladı. Bu koşullarda ne ABD, ne de İngiltere, Bolivar'ın yardım isteğine karşılık vermedi. Bolivar, Fransız sömürgesiyken bağımsızlığını kazanarak bir cumhuriyet kurmuş olan Haiti'ye gitti.

Haiti'den para ve silah yardımı alan Bolivar, yeniden savaşmaya başladı. Bir süre somut bir sonuç alınamadı ama 1817 sonuna doğru Orinoco vadisinin güneyindeki ovaların ele geçirilmesi, ona önemli kazançlar sağladı. Angostura'da (bugün Ciudad Bolivar) karargâh kurdu ve bir gazete çıkartmaya başladı. Buyruğunda küçük bir donanma vardı; Avrupa'dan, özellikle de İngiltere ve İrlanda'dan pek çok profesyonel asker ve subay ordusuna katılmıştı. Bölgede yaşayan Ilanerolar'la yakın ilişkisi olan Jose Antonio Paez'in ve Francisco de Paula Santander'in desteğini sağladı. Paez aracılığıyla Ilanerolar Bolivar'ın ordusuna katıldı.

Bolivar'ın 1819 sonbaharında İspanyollar karşısında kesin bir sonuç elde etmek amacıyla yaptığı saldırı planına göre öncelikle Yeni Granada kurtarılacaktı. Santander'in buyruğundaki birlik, Bolivar'ın ordusuyla birleşerek 3.400 kişilik bir güç oluşturuldu. Bolivar Yeni Granada'nın başkenti Bogota'ya ulaşmak için özellikle yağmurlu mevsimi seçmişti. Taşan ırmakları geçtiler, karla kaplı And Dağları'nı aştılar. Bu zorlu yürüyüş sırasında 1.000 kişi öldü. Bogota'nın yakınındaki İspanyol ordusuna ani bir baskın yaptılar. Bir kaç çatışmadan sonra 7 Ağustos 1819'da İspanyol ordusuyla Bolivar'ın ordusu Boyaca'da karşılaştı. Üç gün sonra yenilen İspanyol ordusu ve kralcı güçler, Bogota'yı terkederken Bolivar kente girdi.

Bolivar'ın Yeni Granada'ya saldırısı önemli bir askeri başarı olarak tarihe geçerken, Güney Amerika tarihinde de bir dönüm noktası oldu. Aralık 1819'da Angostura'da toplanan kongre Bolivar'ı devlet başkanlığına ve başkomutanlığa seçti. Sucre ise başkan yardımcısı oldu. Bolivar, Yeni Granada, Venezuela ve Quito'yu (bugün Ekvador) içine alacak Büyük Kolombiya Cumhuriyeti'ni kurmayı düşlüyordu. Venezuela ve Quito'nun, İspanyol sömürge yönetimi altında olmasına karşın, kongre Büyük Kolombiya Cumhuriyeti'nin kurulduğunu ilan etti.

1820'de İspanya'da Liberaller'in ayaklanmasıyla VII.Ferdinand, tahtından uzaklaştırılarak anayasal cumhuriyete dönüldü. Kabul edilen anayasa, sömürgeleri İspanya'nın bir parçası olarak görüyor ve onlara Cortes'de temsil hakkı veriyordu.

Bu gelişmeler üzerine Bolivar, Venezuela'daki İspanyol generali Pablo Morillo'yu görüşmeye zorladı. Kasım 1820'de Santa Ana'da bir ateşkes antlaşması imzalandı.

Altı ay sonra yeniden savaş başladı. Haziran 1821'de Carabobo savaşıyla Venezuela'nın başkenti Caracas bağımsızlıkçı güçlerin eline geçti. Birkaç ay sonra Cucuta'da bir kongre toplanarak Kolombiya için anayasa hazırlıklarına başladı. Kongrenin başkanı olan Bolivar anayasa taslağını bağımsızlığı koruyacak nitelikte görmediyse de dayatan askeri nedenlerle anayasanın tamamlanmasını bekleyemeden Santander'i Venezuela'da bırakarak ordunun başına geçti.

Bir yıl sonra Quito kurtarıldı. Denizden giden Sucre, Mayıs 1822'de Pichincha savaşını kazanarak başkente girdi. Böylece Büyük Kolombiya Cumhuriyeti tümüyle bağımsızlığını kazanmış oldu ve yeni devlet ABD tarafından tanındı.

28 Temmuz 1821'de Şili'nin kurtarıcısı Arjantinli General Jose de San Martin, Peru'nun başkenti Lima'ya girerek Peru'nun bağımsızlığını ilan etmiş ve kral vekili seçilmişti. Ama İspanyollar'ın dağlık bölgelere çekilerek Peru'yu tam anlamıyla terketmemiş olması nedeniyle San Martin'in konumu yeterince güvenli değildi. Peru'nun geleceğini konuşmak üzere Bolivar ve San Martin 26 Temmuz 1822'de Guayaquil'de biraraya geldi. Bu buluşmada görüşülenler hiçbir zaman kesin olarak ortaya çıkmadı. Ancak, San Martin Guayaquil'den dönüşünde kral vekilliğinden vazgeçerek Lima'dan ayrıldı ve yaşamının geri kalan kısmını sürgünde geçirdi.

Bolivar Eylül 1823'te Lima'ya girdi. 1824 yazında Lima'nın doğusunda Sierra'da bulunan İspanyollar'ın üzerine saldırarak Junin savaşını kazandı. 9 Aralık 1824'te ise Sucre'nin komutasındaki birlikler

İspanyollar'ı kesin bir yenilgiye uğratarak İspanyol genel valisini ordusuyla birlikte sardılar.

Bolivar artık hem Büyük Kolombiya'nın hem de Peru'nun yöneticisiydi. Yalnızca Yukarı Peru kralcı güçlerin denetimi altındaydı. Nisan 1825'te Sucre, bu bölgeyi de kurtardı ve ülkeye Bolivar'ın anısına Bolivia adı verildi.

Bolivar, Bolivya için bir anayasa hazırlamaya başladı. Cucuta anayasasını yeterli bulmadığı için yeni anayasanın tüm ülkelere örnek olmasını istiyordu. İki yıl yürürlükte kalan bu anayasayla ömür boyu devlet başkanlığı, güçsüz bir yasama organı ve sınırlı oy hakkı getiriliyordu.

Artık Bolivar'ın denetlediği alan Karaibler'den Arjantin-Bolivya sınırına dek uzanıyordu. Bu aşamadan sonra Bolivar öteden beri düşlediği tüm Amerika ülkelerinin ittifakını sağlama doğrultusunda çalışmalarını hızlandırdı. 1824'te Kolombiya, Peru, Meksika, Orta Amerika ve Rio de la Plata arasında ittifak antlaşmaları imzalandı, 1826'da Panama'da tüm Amerikan cumhuriyetlerinin davetli olduğu bir konferans düzenledi. Ama kongreye yalnızca Kolombiya, Peru, Orta Amerika ve Meksika temsilci gönderdi. ABD delegasyonu geciktiği için Panama'ya ulaşamadı.

Panama Konferansı'nda bir konfederasyon antlaşması yapılarak ortak ordu ve donanma kurulması, yılda iki kez toplanacak ve federe devletleri temsil edecek bir meclis oluşturulması, devletlerarası anlaşmazlıkların hakem yoluyla çözülmesi kararlaştırıldı. Dört ülkenin imzaladığı kararlara diğer ülkeler de katılmaya çağrıldı. Panama Konferansı'nda alınan kararların hiçbiri hayata geçmedi; ülkelerin bağımsız davranma eğilimleri yaygınlaştı. Bolivar'ın komutanlarından Paez, Venezuela'da, Büyük Kolombiya'nın

◄ *Panama Konferansı*

Amerika Kıtasında İspanyol Sömürgeleri

Amerika kıtasında İspanya ve Portekiz'in sömürge elde etmeleri 16.yy'daki coğrafi keşiflerden sonra başladı. 15.yy'da Amerika kıtasında farklı kültürlere sahip binden fazla bağımsız toplum yaşıyordu. Orta Amerika ve Andlar'da yaşayan Aztekler ve İnkalar çok ileri bir uygarlık düzeyine sahiptiler. Amerika kıtasının keşfiyle birlikte ticaret ve yağmacılık iç içe gelişmeye başladı. İspanyollar Afrika'nın insanını köle olarak Amerika'ya götürüyor, köle ve yerli işgücü kullanılarak çıkarılan değerli madenler de Avrupa'ya getiriliyordu. 16-19.yy arasında 90 milyon Afrikalı, köle olarak Amerika'ya sevkedilmiş, bunlardan ancak 15 milyonu sağ olarak kıtaya ulaşabilmişti. Köle ve değerli maden ticaretinin özellikle 15.yy ve 16.yy sömürge ticaretinde olağanüstü bir ağırlığı vardı.

İspanyollar, 1510'dan sonra kıtaya yerleşmeye başladılar. Orta Amerika'daki ilk yerleşim merkezlerinden sonra güneye ve kuzeye doğru yayıldılar. Yerli nüfusun en önemli yerleşim merkezi olan Meksika ve Peru, İspanyol Amerikası'nın da en önemli merkezi durumuna geldi. 1535'te Meksika'da ilk genel valilik yönetimi kuruldu.

1540'larda Meksika ve Peru'da çok zengin gümüş madenleri, aynı yıllarda Şili ve Yeni Granada'da (bugün Kolombiya) altın bulundu. Değerli cevherler Creoleler (sömürgelerde doğmuş ikinci kuşak İspanyollar) içinde küçük bir azınlığa büyük servetler kazandırdı. 16.yy'ın sonuna doğru kıtada yetişen ticari tarımsal ürünün büyük bir bölümü haciendalarda (çok büyük tarım alanları) üretilmeye başlandı. Geri teknolojiyle, çok ucuz ve bol işgücüyle, kıtadaki gıda tüketimine yönelik olarak buğday ve mısırın yanı sıra Avrupa'ya satmak üzere şeker, kakao, kahve, tütün üretiliyor ve derisi için hayvan yetiştiriliyordu. 1700'de Bourbon hanedanının tahta geçmesiyle hem İspanya'da, hem de sömürgelerde idari ve iktisadi bazı reformlar yapıldı. Bugünkü Ekvador, Kolombiya ve Venezuela'yı kapsayan Kuzey And bölgesiyle Peru yönetimsel olarak birbirinden ayrıldı. Yeni Granada adlı yeni bir valilik kuruldu. 1765'te sömürgelerle ticareti geliştirmek için Cadiz ve Seville'in yanı sıra 7 liman daha açıldı. 1798'e gelindiğinde serbest ticaret yasasıyla Amerika kıtasındaki limanlarla İspanya limanları karşılıklı ticarete açılmıştı. Ancak Bourbonlar sömürgelerden elde ettikleri büyük miktarlarda değerli madenleri sürüp giden savaşlarının harcamalarını karşılamak için kullanırken sanayileşmenin hız kazandığı İngiltere ve Hollanda sömürgelerden gelen ucuz hammaddeleri sanayilerinde kullanıyor, mamul maddeleri de sömürge pazarlarında satıyordu.

Bourbon reformları ve Avrupa'nın sömürgelerde yetişen ürünlere artan talebi, büyük toprak sahibi Creoleler'in mali açıdan güçlenmelerine yol açtı. Şeker, kahve, tütün ve diğer maddelerin üretimi hızla arttı. Deri talebini karşılayabilmek için hayvancılık yapılan Rio de la Plata'da geniş tarımsal alanlar küçük bir azınlığın elinde toplandı ve meralara dönüştürüldü. İktisadi gücü artan Creoleler hükümette ve kilisede de yönetimi ellerine almak istediler. Bu İspanya ile sömürgeleri arasındaki önemli çelişkilerden biriydi.

Amerika kıtasında bağımsızlık hareketlerine hız veren bir diğer etken de Napoleon'un İberik Yarımadası'nı işgali sonucu İspanya ve Portekiz'in sömürgeleriyle olan bağlarının zayıflamasıydı. 19.yy'ın başında Güney'de San Martin'in öncülüğünde Rio de la Plata'nın başkenti Buenos Aires'den Kuzey'de ise Bolivar'ın öncülüğünde Venezuela'dan başlayan bağımsızlık hareketi başarıya ulaştı ve 1826'da Orta ve Güney Amerika'da İspanyol sömürgesi kalmadı.

egemenliğine başkaldırdı. Bu nedenle Büyük Kolombiya Cumhuriyeti'ne bağlı Yeni Granada'nın devlet başkanı yardımcısı olan ve Bolivar'ın yokluğunda birinci derecede yetki sahibi olan Santander'le arası açıldı ve bir iç savaş başladı. Lima'da olan Bolivar Kolombiya'nın başkenti Bogota'ya gitti. Santander, Paez'in cezalandırılmasından yanaydı. Bolivar ise Kolombiya'nın birliğini zedelememek için Paez'i yatıştırmak gerektiğini düşünüyordu. 1827'de aralarında geçici bir uzlaşma sağlandı. Bolivar, Venezuela'daki karışıklıkları bastırmaya çalışırken, bir yandan da yeni bir anayasanın savunuculuğunu yapıyordu. Nisan 1828'de Ocana'da ulusal bir kongre topladı. Kongre delegelerinin çoğunluğu Santander'in başını çektiği Liberallerdi. Bolivar kongrede, Cucuta Anayasası'nın yeniden düzenlenerek daha muhafazakâr bir anayasa haline getirilmesini beklerken, Liberaller bu doğrultudaki her türlü eğilimi engellediler. Eski anayasanın geçersiz olduğunu, yenisinin de henüz kabul edilmediğini gözönüne alan Bolivar, düzeni sağlamak amacıyla otoritesini kullanmayı denedi. 25 Eylül 1828 gecesi başkanlık sarayına giren bir grup Liberal Bolivar'ı öldürmek istedi. Hayatını kurtarmayı başaran Bolivar Santander'i suikastı düzenlemekle suçlayarak ülke dışına çıkardı.

1829'da Peru, Ekvador'a saldırınca Sucre'nin yardımına gitti. Sucre Perulular'ı Tarqui'da yendi. Birkaç ay sonra da Bolivar'ın ünlü generallerinden Jose Maria Cordoba'nın ayaklanması bastırıldı. Hem kurtardığı ülkelerde, hem de dış dünyada Bolivar'a karşı muhalefet artıyordu. Fransa, İngiltere ve ABD Bolivar'ın yardım isteklerini geri çevirdiler. Liberal görüşleri benimseyenler Bolivar'ın elinde topladığı yetkilerle bir diktatörlük kuracağı görüşünde birleşti. 1829 sonunda Venezuela, Kolombiya Cumhuriyeti'nden ayrıldığını ilan etti.

Mayıs 1830'da İspanyol Amerikası'nın yönetilemez bir duruma geldiğini belirten Bolivar, Avrupa'ya göç etmek için Bogota'yı terketti. Atlantik kıyısına vardığında en büyük yardımcısı ve en yakın arkadaşı Sucre'nin bir suikast sonucu öldürüldüğünü öğrendi. Hemen ardından, Bogota'da askeri bir ayaklanma oldu ve Bolivar ülkeye çağrıldı. Avrupa'ya gitmekten vazgeçen Bolivar, Bogota'ya dönüş yolu üzerinde Santa Marta'da, davet üzerine bir İspanyol'un evinde bulunduğu sırada tüberkülozdan öldü.

Ölümünden kısa bir süre sonra adı efsaneleşen ve 1983'te de UNESCO tarafından adına ödül konan Bolivar'ın siyasi görüşleri Cartagena ve Jamaica'da yazdığı bildirilerde ve Bolivya için hazırladığı anayasada net bir biçimde açığa çıkmaktadır.

Siyasi görüşleri

Bolivar'a göre bağımsızlığı kazanmak yeterli değildi. Bağımsızlıktan sonra İspanyol yöneticilerden boşalan yere yerli sömürgecilerin yerleşmesini engellemek için güçlü bir siyasi sistem kurmak gerekliydi. Her cumhuriyetçi sınırsız özgürlük ve mutlak demokrasi isterdi. Ama yönetilecek olanlar melek değil insandılar.

1826'da hazırladığı Bolivya Anayasası, devlet başkanına yaşam boyu görev yapma ve yardımcısını seçme yetkisi tanıyordu. Bolivar, yasama, yürütme ve yargı güçlerinin yanı sıra bir de "Ahlaki Güç" öngörüyordu. Yunan ve Roma yasalarında izleri görülen "Ahlaki Güç", dürüst ve erdemli bir toplum yaratmak için gerekliydi. Halk Meclisi ve senatonun yanı sıra oluşturulacak bir Sansür Meclisi "Ahlaki Güç"ü elinde tutacaktı. Sansür Meclisi üyeleri de yaşam boyu görev yapacak, eğitimi, basını, kamu çalışanlarını denetleyecek, sanatı, bilimi ve kamu ahlakını geliştirmeye çalışacaktı. Bolivya Anayasası, seçimler konusunda bazı sınırlamalar getiriyor, sakatlara ve okuma yazma bilmeyenlere oy hakkı tanınmıyordu.

Bolivar, kurtardığı 5 ülkeyi Güney Amerika Birleşik Devletleri Cumhuriyeti adı altında birleştirmeyi amaçlamış ve bu ülkelerde güçlü bir siyasi sistem kurmak istemişti. Bu görüşleri yeterince destek bulmadığı gibi, bağımsızlık için birlikte mücadele ettiği arkadaşları daha sonra kendisine karşı çıktılar.

Bu gelişmeler karşısında Bolivar, ölümünden kısa bir süre önce, "Amerika'da ne insanlar, ne ülkeler arasında inanç kalmadı", "antlaşmalar kağıt parçası; anayasa yalnızca bir kitap; seçimler, dövüşme; özgürlük, anarşi; yaşam ise bir işkence" gibi yargılara varmıştır.

• **YAPITLAR:** *Selected Writings of Bolivar,* (ö.s.) V.Lecuna (der.), 2 cilt, 1951, ("Bolivar'ın Seçme Yazıları").

• **KAYNAKLAR:** H.Angell, *Simon Bolivar: South American Liberator,* 1930; J.J.Johnson, *Simon Bolivar and Spanish American Independence: 1783-1830,* 1968; S.Madaraiga, *Bolivar,* 1952; G.Masur, *Simon Bolivar,* 1948; J.B.Trend, *Bolivar and the Independence of Spanish America,* 1946.

• **BAKINIZ:** PAEZ, SAN MARTIN, SANTANDER, SUCRE.

BOLTRAFFIO, Giovanni Antonio
(1467-1516)

İtalyan ressam. Leonardo'nun izinden giderek ilginç portre örnekleri vermiştir.

Milano'da doğdu. Vincenzio Foppa (ykş.1427-1515) ve Bernando Zenale gibi ressamların etkisi altında kaldı. Leonardo da Vinci'nin dikkatini çekti ve kısa zamanda onun izleyicilerinden biri oldu. Leonardo'nun Milano'dan ayrılmak zorunda kaldığı zamanlar atölyesini yönetti. 1500'de Bologna'da, 1513 ya da 1515'te Roma'da çalıştı. Bunlar dışında tüm yaşamı Milano'da geçti ve yine orada öldü.

Milano resim geleneğine uyarak kullandığı ağır ve hareketsiz biçimler dışında, resim anlayışı büyük ölçüde Leonardo'dan kaynaklanır. Başlangıçta daha çok mitolojiden ve Hıristiyan dini çevresinden alınmış kişilerin yarım boy portrelerini yapmıştır. Bunlar genellikle kalın sürülmüş parlak bir boya işçiliği sergileyen, ama derin bir duyarlılıktan yoksun resimlerdir. Boltraffio daha sonraları ince bir işçilikle portreler de yapmıştır. Bu arada yuvarlak ve dolgun yüzlü, ince parmakları açık duran kendine özgü bir kadın tipi yaratmıştır. Louvre Müzesi'ndeki Leonardo'ya ait olduğu bilinen *Belle Ferranniere* adlı yarım

boy portrenin bazı kaynaklarca Boltraffio'nun yapıtı olduğunun ileri sürülmesi, onun portre alanındaki gücünün kanıtıdır.

• BAKINIZ: LEONARDO DA VINCI.

BOLTWOOD, Bertram
(1870-1927)

ABD'li kimyacı ve fizikçi. Radyoaktif bozulma ürünlerine ilişkin çalışmalarıyla, radyokimyanın gelişmesinde ve yerkabuğunun yaşının radyoaktif yöntemlerle saptanmasında öncü olmuştur.

Bertram Borden Boltwood 27 Temmuz 1870'te, Massachusetts Eyaleti'nin Amherst kentinde doğdu. 1889-1892 arası Yale Üniversitesi'nde, 1892-1894 arası Münih'teki Ludwig-Maximilian Üniversitesi'nde kimya okuduktan sonra, 1897'de Yale Üniversitesi'nden doktora derecesini aldı. Aynı üniversitede öğretim görevlisi olarak 1900'e değin önce analitik, sonra fiziksel kimya dersleri verdi. O tarihte üniversitedeki görevinden ayrılıp, bir arkadaşıyla birlikte, kimya ve maden mühendisliği alanında danışmanlık hizmeti veren özel bir laboratuvar kurdu. 1906'da fizik profesörü olarak yeniden Yale Üniversitesi'ne döndü; 1909'da İngiltere'de bir yıl kadar Rutherford ile çalıştıktan sonra 1910'da aynı üniversitenin radyokimya, 1918'de de kimya profesörlüğüne getirildi. Aşırı çalışma ve yorgunluk nedeniyle sinirleri giderek yıpranan Boltwood, 15 Ağustos 1927'de Maine Eyaleti'ndeki Hancock Point'te bir sinir krizi sonucunda intihar etti.

1896'da Becquerel'in uranyumun radyoaktifliğini keşfetmesinden sonra birkaç yıl içinde toryum, radyum, polonyum ve aktinyum gibi yeni radyoaktif elementler bulunmuş, ardından Rutherford ve Soddy radyoaktif elementlerin bozularak başka elementlere dönüştüğünü açıklamışlardı. Özel laboratuvarında pek çok mineralin analizini yaparak nadir toprak elementleri ve uranyum cevherleri üstüne geniş bilgi edinen Boltwood, 1904'te radyoaktif dönüşümün basamaklarını incelemeye başladı. Sonunda, uranyumun radyuma dönüşmesinde geçiş ürünü ve toryumun izotopu olan "iyonyum"u buldu. Bu çalışma, radyumun yarılanma süresinin belirlenmesinde ve radyoizotop kuramının gelişmesinde önemli bir adımdı. Daha sonra, uranyum cevherlerinde her zaman bir miktar kurşun bulunduğunu gözlemleyen Boltwood, 1905'te, uranyumun radyoaktif dönüşüm sürecinin kararlı bir element olan kurşunla sona erdiğini açıkladı. İki yıl sonra da, uranyumlu minerallerde kurşun yüzdesi ne kadar yüksekse kayacın jeolojik yaşının da o kadar fazla olacağına dikkati çekerek, yerkabuğunun yaşının radyoaktif yöntemlerle belirlenebileceğini ilk kez o önerdi. Böylece, Boltwood'un açtığı yolda ilerleyen radyoaktif tarihlendirme, Libby'nin geliştirdiği karbon-14 yöntemiyle yerbilim ve arkeolojiye yeni bir atılım kazandırdı.

• BAKINIZ: BECQUEREL, M.ve P.CURIE, DEBIERNE, HAHN, LIBBY, RUTHERFORD, SODDY.

BOLTZMANN, Ludwig
(1844-1906)

Avusturyalı fizikçi. Termodinamiği Newton kuramlarına göre hareket eden atomların istatistiksel mekaniğine indirgemiş, zamanın akış yönü ile ilgili H- kuramını önermiştir.

20 Şubat 1844'te Viyana'da doğdu. Linz'de başladığı eğitimini Viyana Üniversitesi'nde, kendi adıyla anılan ışıma kuramını geliştiren Josef Stefan'ın asistanı olarak sürdürdü. 1867'de doktorasını tamamlayınca Stefan'ın önerisi üzerine Maxwell'in elektrodinamik kuramıyla ilgili çalışmalarını incelediğinde, 19.yy'ın en önemli fizikçilerinden biri olan bu kuramcının yapıtlarına karşı tüm yaşamı boyunca duyacağı ilgi başlamış oldu. 1869-1873 yıllarında Graz Üniversitesi'nde kuramsal fizik profesörlüğü yaptı. 1873 ile 1876 yılları arasında matematik profesörü olarak yeniden Viyana Üniversitesi'ne döndü. Graz ve Viyana'da yayımladığı makalelerde, ikinci yasası başta olmak üzere termodinamiğin birçok yönünü, gazların moleküllerden oluştuğunu varsayan kinetik kuramı kullanarak açıklamaya çalışmaktaydı. Bu çalışmaları, deneysel fizik profesörü olarak Graz'a geri döndüğü 1877 yılında Viyana Bilim Akademisi'nde yayımladığı iki makale ile doruğa ulaştı. 11 Ocak 1877'de Akademiye sunduğu "Isının Mekanik Teorisinde Bazı Problemler" adlı makalesinde Boltzmann entropinin yalnızca artabileceği kuramının Newton'un hareket kuramı gibi olmayıp temelde çok parçacıklardan oluşan sistemlerin ilk koşullarının seçimindeki belirsizlikten ortaya çıktığını savundu. Sayılarının çokluğu nedeniyle gaz moleküllerinin yerleri ve hızlarının belirlenmesi için istatistiksel

yöntemlerin kullanılması gerekiyordu ve ancak istatistik kurallarının elverdiği ölçüde kesin tahminler yapılabilirdi. Boltzmann bu görüşlerine, 1877'de "Termodinamiğin İkinci Yasası ile Isının Mekanik Teorisi ve Olasılıklar Hesabı" adlı makalesinde gerekli matematiksel temelleri getirdi. Özellikle bir termodinamik sistemin entropisinin, sistemdeki tüm parçacıkların söz konusu hali oluşturmaları olasılığına orantılı olduğunu gösterdi. Bu yapıtları kuvantum kuramının geliştirileceği 1920'lere kadar termodinamik ve gazların kinetik kuramı üzerine en önemli katkı oldu. 1877'den sonra ilgisini Maxwell'in elektrodinamik kuramına kaydırdı; 1891-1893 yılları arasında Münih'te kuramsal fizik profesörü olarak çalışırken bu konuda bir kitap yazdı. Boltzmann 1894'te öğretmeni Stefan'ın yerine Viyana Üniversitesi'ne fizik profesörü olarak atandı ve bu görevde altı yıl kaldı. En önemli kitabı olan *Vorlesungen über Gastheorie*'yi ("Gaz Kuramı Üzerine Dersler") 1896-1898 arasında Viyana'da yazdı. 1899'da Londra'daki Royal Society üyeliğine seçildi.

Boltzmann Leipzig Üniversitesi'nde bulunduğu 1900-1902 yıllarında, çalışmalarına yöneltilen herhangi bir eleştiriye karşı aşırı duyarlılık göstermeye başladı. O tarihlerde Leipzig'de bulunan Wilhelm Ostwald'ın sözcülüğünü yaptığı bir akım atom ve molekül kuramına karşı çıkmış ve Boltzmann'ın çalışmalarına bu açıdan hücum etmeye başlamıştı. Bu akımın esas kaynağı Ernst Mach'ın "idealist felsefesi" idi. Boltzmann bu ortamdan rahatsız olduğu için Leipzig'den ayrılmaya karar verdi ve o sıralarda emekliye ayrılmış bulunan Mach'ın kürsüsünün kendisine önerilmesinden mutlu olarak Viyana'ya döndü. Ancak Mach hâlâ hayattaydı ve atom kuramına

Zamanın Yönü

Geçmişe geri dönmek olanaksızdır, çünkü zamanın bir akış yönü vardır. Bunun fiziksel olarak ifadesi de termodinamiğin ikinci yasası olarak bilinen kapalı bir sistemin entropisinin ancak artabileceği olgusudur. Termodinamik sistemler, bir taş parçası, bir bardak su ya da bir şişeye kapatılmış gaz gibi makroskopik sistemlerdir. Bunlar atom ya da moleküller gibi mikroskopik parçalardan oluşur. Maxwell ve Boltzmann gibi termodinamiğin konu aldığı makroskopik sistemlerin özelliklerini, Newton kuramına göre hareket eden mikroskopik parçacıkların toplam etkileri olarak yorumlamaya çalışan 19.yy'ın önde gelen fizikçilerinin karşılaştıkları önemli bir problem vardı: Newton kuramında hareketin geleceğe mi yoksa geçmişe mi yönelmiş olabileceğini ayırt etmek olanaksızdır. Bir ilk halden başlayarak Newton'un hareket denklemlerine göre gelişen bir sistem bir an için durdurulup bütün hızları tersine çevrilebildiği varsayılsa, sistemin bu kez geriye sarılan bir sinema şeridi gibi sonunda, en baştaki haline yeniden dönmesi gerekir. Bu noktadan çıkarak Lord Kelvin 1874'te "geri dönülememe çelişkisi" diye adlandırılan bir çelişkiye işaret etmişti. Bir tasarı deneyi bu çelişkiyi ortaya koyabilir: Bir dizi keyfi ilk koşullara göre hazırlanmış bir şişe gazın entropisinin zamanla ulaşabileceği en büyük değere erişmesi beklenilsin ve entropinin böyle yüksek bir değere yaklaştığı zaman bir anda bütün gaz moleküllerinin hızlarının işaretleri ters çevrilsin. Şimdi bu hal ilk koşul olarak alınır ve Newton denklemlerine göre moleküllerin gelecekteki konumları ve hızları bulunursa sonuçta gazın ilk başta keyfi olarak seçilen entropisi az olan haline erişebilir. Lord Kelvin ve sonraları Boltzmann'a bu düşünceyi aktaran Loschmidt'e göre entropinin azalmasını sağlayabilen bu tasarı deneyden, entropinin yalnız artabileceği gözönünde bulundurulursa, gazların moleküllerden oluştuğunu varsayan kinetik kuramın yanlış olması gereği çıkıyordu. Boltzmann'ın bu itiraza karşı 1877'de verdiği ilk yanıt geri dönülememenin istatistiksel mekanik ile tarif edilen çok parçacıklı sistemlerin ilk koşullarından kaynaklandığıydı. Doğal olarak bu tasarı deneyde olduğu gibi entropiyi bir süre azaltan ilk koşullar bulunabilirdi; ancak, daha uzun süre beklendiğinde entropi gene artacaktı. Bunun nedeni, en sonunda sistemin hallerinin büyük çoğunluğunun denge halleri olmasından kaynaklanıyordu. Makroskopik olarak entropinin artması ile ifade edilen geri dönüşün olanaksızlığı, mikroskopik düzeyde düzenin kaybolması anlamına geliyordu ve dışarıdan müdahale olmaksızın düzeni tekrar kurmak olanaksızdı. Boltzmann'ın H-kuramı bu olguyu ifade eder.

H-kuramına diğer bir itiraz da 1890'da Poincaré'nin ispat etmiş olduğu "tekrarlama" teoreminden kaynaklanmaktaydı. Poincaré ve 1896'da Zermelo, bu kurama göre sonlu hacimde hareket eden ve belirli bir toplam enerjisi olan bir mekanik sistemin keyfi olarak seçilebilecek ilk koşullara geri döneceğinden, termodinamiğin kinetik kuramı gibi mekanik bir kuramla açıklanamayacağını savundular. Buna karşı Boltzmann, Poincaré'nin tekrarlama kuramı ile H-kuramının birbirleriyle çelişkide olmadığını gösterdi; denge hali, tek bir konum değil, Maxwell-Boltzmann dağılımını sağlayan ve olasılığı sıfır olmayan bütün konumların dizisiydi. İstatistiksel açıdan, yeterince beklenilirse, herbangi bir ilk hal yeniden oluşabilirdi; ancak bunun olasılığı o kadar küçüktü ki, çok uzun süre beklemek gerekiyordu.

Zamanın akış yönü entropinin artması ile tanımlanmaktadır. Boltzmann makroskopik sistemlerdeki geçmişe dönmeyi önleyen bu entropi artışının, mikroskopik düzeyde düzenin kaybolmasından kaynaklandığını gösterdi.

saldırılarına devam ediyordu. Mach'ın iflas ettiğini ilan ettiği atom kuramının kıta Avrupa'sındaki son savunucusu olarak da Boltzmann görülüyordu. Bu sıralarda Boltzmann'ın kendisi de tüm hayat uğraşını bilim dünyasının terk ettiği bir konu olarak görmeye başlamıştı. Ne var ki o günlerde atomların radyoaktif bozulması Becquerel tarafından gözlenmiş ve atomların gerçek olduğuna dair kesin ipuçları elde edilmeye başlanmıştı. Ancak Boltzmann yalnızlığa itildiği düşüncesindeydi ve 5 Eylül 1906'da İtalya'da Trieste yakınlarındaki Duino'da intihar etti.

Boltzmann'ın doktora çalışmalarını yaptığı yıllar kuramsal fiziğin en canlı dönemlerinden birine rastlamıştı. Clausius ve W.Thomson'ın (Lord Kelvin) termodinamik yasaları üzerine çalışmaların yanı sıra, Maxwell'in gazların kinetik kuramı ve elektromanyetizmaya ilişkin kuramsal çalışmaları dönemin en önemli araştırma konularıydı. Boltzmann da daha gençlik yıllarında bu konulara ilgi duymaya başlamış, 1866'da doktora çalışmalarının sonuna doğru yayımladığı bir makalede Clausius'un entropi için verdiği ifadenin hiç küçülmeyip ancak büyüyebileceğinin ispatını ilk kez gazların kinetik kuramı çerçevesinde vermişti. Maxwell'in yapıtlarını da inceledikten sonra, 1868'de gaz moleküllerinin hareketlerini olasılıklar kuramının çerçevesinde istatistiksel yöntemlerle araştırırken, dengeye ulaşmış bir sistemdeki moleküllerin hızlarının dağılımını ele aldı. Bunun sonucu olarak modern istatistiksel matematikteki bütün hesapların temelinde yatan Boltzmann çarpanını geliştirdi: Sıcaklığı Kelvin skalasında T ile verilen bir sistemde enerjisi E olan bir halin olasılığı, Boltzmann çarpanı olan

$$e^{-E/kT}$$

ifadesi ile verilir. Buradaki k gene Boltzmann'ın adıyla anılan bir sabit olup değeri 1.38×10^{-16} erg/Kelvin'dir. Maxwell 1859'da denge halindeki bir gazda hızların dağılımını incelerken, Boltzmann çarpanının özel bir halini bulmuştu. Maxwell-Boltzmann hız dağılımının fiziksel anlamı dengeye ulaşmış bir gazda moleküllerin hızlarının toplam enerjilerinin yaklaşık kT olacak şekilde ayarlandığıdır. Moleküllerin hızları bundan daha büyük ya da daha küçük olabilir, ancak bu hızlar daha düşük olasılıklarla gerçekleşebilecektir. Maxwell ve Boltzmann kinetik teorinin, gazın denge halinde özelliklerinin bulunmasını sağlamaktan öte, gazın nasıl dengeye ulaşacağını gösterebileceğine de inanıyorlardı. Boltzmann 1872'de termodinamik dengeye yaklaşma üzerine önemli makaleler yayımladı. Termodinamik denge enerjinin kullanılmayacak şekillere girmesi ve entropinin artması şeklinde oluşur. Boltzmann'ın bu konudaki büyük katkısı termodinamik entropinin kinetik teoriye göre gaz moleküllerinin konumlarının istatistiksel dağılımına bağlı olduğunu bütün ayrıntıları ile ortaya koymasıdır. Boltzmann entropinin artmasının moleküllerin düzensiz, gelişigüzel dağılmalarına bağlı olduğunu gösterdi. Böylelikle entropinin düzensizliğinin bir ölçüsü olduğunu ve kapalı bir sistemin her zaman artan düzensizliğe değin gelineceğini açıkladı.

Boltzmann bir gazın yayınım, ağdalık ve ısı iletkenlik katsayılarının bir genel transport denkleminden hesaplanabileceğini gösterdi. Bu denkleme göre de hız dağılımı bir kez Maxwell-Boltzmann dağılımına erişmişse artık hep öyle kalmaktaydı. Boltzmann bu bilinen sonuçları elde ettikten sonra denkleminin özelliklerine bakarak H diye adlandırılan bir kavram geliştirerek bunun termodinamik entropi ile özdeş olduğunu, üstelik H'nın sağladığı bazı matematiksel koşullara dayanarak entropinin hep artacağını gösterdi. Boltzmann'ın transport denklemi ve ancak bazı özel koşullar altında ispat edilebilmiş olan H- kuramı güncel araştırma konuları arasındadır.

Boltzmann'ın hocası Stefan bir yüzeyden ısı kaybının sıcaklığın dördüncü kuvvetine orantılı olduğunu deneylerle bulmuştu. Boltzmann Maxwell'in elektrodinamik kuramı ile ilgili çalışmalarında bir yüzeye düşen ışımanın basınç yaptığını öğrendi ve bunun Stefan kuramına yol açabileceğini fark etti. Böylelikle Stefan'ın deneyle bulduğu sonucun kuramsal açıklamasını yaptı. Stefan-Boltzmann kuramı uzun süre fiziğin bütünü içindeki yeri pek belli olmayan tek bir sonuç olarak kaldıysa da Planck'ın geliştirdiği kuvantum kuramıyla açıklığa kavuştu.

Boltzmann, Maxwell'in elektrodinamik kuramını Avrupa'daki fizikçilere tanıtan kişidir. Bu konuda birçok özgün çalışmalar yaptıysa da elektrodinamiğe katkıları istatistiksel mekanik konusundaki çalışmaları gibi köklü temel çalışmalar değildi. Bu çalışmalarının en önemlisi Stefan-Boltzmann kuramıdır.

• YAPITLAR (başlıca): *Vorlesungen über Gastheorie*, 1896-1898, 2 cilt, ("Gaz Kuramı Üzerine Dersler"); *Vorlesungen über die Prinzipe der Mechanik*, 1897-1920, 3 cilt, ("Mekaniğin İlkeleri Üzerine Dersler"); F.Hasenöhrl (der), *Wissenschaftliche Abhandlungen*, 1909, 3 cilt, ("Bilimsel Makaleler").

• KAYNAKLAR: E.Broda *Ludwig Boltzmann: Mensch, Physiker, Philosoph*, 1955; R.Dugas, *La théorie physique au sens de Boltzmann et ses prolongements modernes*, 1959.

• BAKINIZ: S. CARNOT, CLAUSIUS, J.W.GIBBS, J.C.MAXWELL, OSTWALD, PLANCK, J.STEFAN.

BOLYAI, János
(1802-1860)

Macar matematikçi. Euklidesçi olmayan geometrinin kurucularındandır.

15 Aralık 1802'de, Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'nun sınırları içindeki Kolozsvar (bugün Romanya'daki Cluj) kentinde doğdu. Bazı kaynaklarda küçük adı Johann olarak geçer. Babası Farkas (Wolfgang) Bolyai (1775-1856), edebiyat, resim ve müzikle de yakından ilgilenen değerli bir matematikçiydi. 1817'de yayımladığı *Mohamed vagy a dicsöség qyözedelme a szerelmen* ("Mehmed ya da Şan ve Şerefin Aşkı Yenmesi") adlı trajedisinde Fatih Sultan Mehmed'in yaşamından bir kesiti işleyen baba Bolyai, küçük yaştan başlayarak oğlunun matematik ve müzik eğitimini üstüne aldı ve János'un her iki konuda da üstün yetenekli olduğunu, özellikle keman çalmadaki ustalığını farketmekte gecikmedi. 1815'ten 1818'e değin Marosvásárhely'de (bugün Romanya'da-

ki Tirgu-Mureş) kendisinin de matematik, fizik ve kimya dersleri verdiği Reformcu Protestan Koleji'nde öğrenim gören oğlunun Göttingen'e gidip, yakın arkadaşı Gauss'un yanında çalışmasını çok istiyordu. Oysa János Bolyai askeri eğitimi seçti ve 1822'de Viyana'daki Kraliyet Mühendislik Akademisi'ni bitirerek, 1833'e değin istihkâm birliğinde görev yaptı.

Hemen hemen tüm yaşamını Eukleides geometrisinin eleştirisine adayan ve 1823'te yeni bir geometrinin temellerini atan Bolyai, Gauss'un buna benzer bir geometriyi kendisinden önce düşlediğini ve Lobacevski'nin aynı sonuçlara ondan önce vardığını öğrenince büyük bir düş kırıklığına ve umutsuzluğa kapıldı. Kuramının özgünlüğünü yitirdiğine, yaşamının başarısız geçtiğine inanarak matematikten ve insanlardan uzak yaşamaya başladı. Ordudan emekli olunca, eşi ve üç çocuğuyla birlikte babasının yanına, Marosvásárhely'ye döndü ve babasının ölümünden hemen sonra da karısından ayrıldı.

Son yıllarında, annesinin anısına, Viyana Operası için besteler yapan ve felsefeyle ilgilenerek, evrensel mutluluk ve erdemlilik üstüne kurulu bir "kurtuluş kuramı" geliştiren Bolyai, 27 Ocak 1860'ta Marosvásárhely'de öldü.

Bolyai'nin yalnızca matematiğe yönelmesinde değil, çalıştığı konunun seçiminde de babasının çok büyük etkisi olmuştur. Eukleides geometrisinin temeli ve babasının tüm çalışmalarının odağı olan ünlü "paralellik postulatı", genç Bolyai'nin de çok ilgisini çekiyordu. Matematikçiler, Eukleides'in *Stoikheа* ("Elemanlar") adlı yapıtında yer alan ve "verilen bir doğruya, dışındaki bir noktadan yalnızca bir tek paralel doğru çizilebileceği" savını içeren beşinci postulatı (XI.aksiyom) düşünce tarihinde eşine az rastlanır bir tutkuyla yaklaşık iki bin yıldır kanıtlamaya çalışıyorlardı. Farkas Bolyai de bu konu üzerinde yıllarca uğraşmış, en yakın dostu ve çağın en büyük matematikçisi Gauss ile uzun uzun mektuplaşmış, fakat istediği sonuca bir türlü ulaşamamıştı. Oğlunun da aynı konuyla ilgilendiğini öğrenince, hemen ona bir mektup yazarak, "bu başı sonu belirsiz karanlığa dalmamasını, yoksa kendisi gibi onun da birgün bu sonsuz gece içinde yaşamının tüm ışığını yitireceğini" öğütlemişti.

Babasının uyarılarına karşın, Bolyai çalışmalarını aralıksız sürdürdü. Sonunda, beşinci postulatı kanıtlamaktan vazgeçerek, bu postulata dayanmayan yepyeni bir geometri yaratılabileceğini düşündü. 3 Kasım 1823'te yazdığı mektupta "boşluktan yepyeni bir dünya yarattım" diye yazdı. Gerçekten de, verilen bir noktadan verilen bir doğruya birden fazla paralel çizilebileceğini varsayarak yeni bir geometri, kendi deyimiyle "mutlak uzay kuramı" geliştirmişti.

O sıralar Kraliyet Akademisi'ni bitirmiş olan Bolyai, *Appendix scientiam spatii absolute veram exhibens* ("Mutlak Doğru Uzam Bilimini Açıklayan Ek") adlı bu çalışmasını babasına gönderdi; babası da yirmi dört sayfalık bu yapıtı, yeni bitirdiği *Tentamen juventutem studiosam in elementa matheseos purae introducendi* ("Öğrenim Gençliğine Kuramsal Matematiğin İlkelerini Öğretmek İçin Bir Deneme") adlı matematik kitabının arkasında ek olarak yayımladı (1832). János Bolyai'nin yayımlanan tek çalışması da bu oldu.

Gauss, günlüklerinden de anlaşıldığı gibi, Bolyai'nin vardığı sonuçlara ondan önce ulaşmış, Rus matematikçi Lobaçevski de bu türden bir geometriyi ilk kez 1826'da açıklayarak üç yıl sonra yayımlamıştı. Böylelikle bu üç matematikçi Gauss, Lobaçevski ve Bolyai, hemen hemen aynı yıllarda ve birbirlerinden bağımsız olarak, hiperbolik geometri adıyla bilinen yeni bir geometri anlayışı getiriyorlardı. Eukleides'in ilk dört postulatının geçerliliğini kabul eden bu geometride, değiştirilen beşinci postulatın geçerliliği özel bir uzay anlayışıyla sağlanmıştı. Kendi içinde tutarlı olmasına karşın, yaklaşık iki bin yıllık geometri geleneğini sarsıtığı ve başlangıçta yalnızca kuramsal bir nitelik taşıdığı için, Gauss gibi büyük bir matematikçinin bile yayımlamaya çekindiği bu uzam anlayışının ve geometri kavramının önemi, Cayley, Klein ve Riemann gibi matematikçilerin çalışmalarıyla ortaya çıkmış, Einstein'ın görelilik konusundaki kuramsal çalışmalarıyla da fiziksel bir temele kavuşmuştur.

• BAKINIZ: A.CAYLEY, EUKLEİDES, GAUSS, C.F.KLEIN, J.H.LAMBERT, LOBAÇEVSKİ, RIEMANN.

BOLZANO, Bernhard
(1781-1848)

Çek filozof ve matematikçi. Kant sonrası idealist felsefeye karşı matematik bilimler üzerinde temellendirdiği bilimsel felsefeyi savunmuştur.

Prag'da doğdu, orada öldü. Babası sanat yapıtları alıp satan bir İtalyan, annesi ise Alman bir tüccarın kızı idi. Matematik, felsefe ve Tanrıbilim konusundaki temel öğrenimini doğduğu ilde tamamladı. Yine orada matematik doktoru oldu (1804). Ertesi yıl Katolik Kilisesi'nde papazlık unvanını aldı. Kısa bir süre sonra Karlova Üniversitesi'nde Tanrıbilim dalında geçici bir profesörlük görevi aldı. Dinsel ve siyasal sapkınlıkla suçlandıktan sonra bu görevinden ayrılmak zorunda kaldı (1819). Bundan sonraki yaşamının büyük bölümünü, ailesiyle birlikte, koruyucusu A.Hoffmann'ın güney Bohemya'daki malikânesinde geçirdi. Son dönem yazılarını Metternich sansüründen güçlükle geçiren düşünür, solunum yolu hastalığından öldü.

Bolzano'nun matematik alanında geliştirdiği düşünceler çağdaşlarınca tam olarak anlaşılamadı. Bu nedenle matematiksel çözümlemenin temelleri ile ilgili görüşlerinin değer ve önemi uzun süre farkedilememiştir. Weierstrass'ın adıyla anılan ünlü teoremin, Bolzano tarafından 40 yıl önce bulunduğu, ancak 1920'lerde, bu düşünürün ardında bıraktığı yazılar incelendiğinde ortaya çıkmıştır. Nicelik kavramını geniş bir anlamda yorumlayarak, matematiği tümüyle kapsayan bir nicelikler biliminin temellerini kurmak yolunda gösterdiği çabalar büyük önem taşır. Bu bağlamdaki başlıca katkısı temellerin kuruluşunda, Leibniz ve Kant geleneğinde yaygın olan uzay ve zaman sezgilerinin kullanımına karşı çıkışıdır. Onun sezgileri dışlayan yöntemi ancak salt çözümlemeye yer verir. Kendisinden bir kuşak sonra gelen Georg

Cantor, kümeler kuramını ortaya atarken Bolzano'dan etkilendiğini açıkça belirtir.

Bolzano, yaşadığı çağda daha çok bir Tanrıbilimci ve ahlakçı olarak tanınıyordu. Bu konularda verdiği derslerde toplumcu görüşler yaydı. Çalışmadan sağlanan özel mülkiyete karşı çıkarak, insanın onsuz olunmaz nitelikleri saydığı eşitlik ve insan hakları için her türlü özveriye katlanılması gereğini savundu. Bu derslerde biçimlendirdiği görüşlerini, *Von dem besten Staate* başlığı altında, kitap haline getirmiş ancak bunu yaşamı süresince yayımlatamamıştır. Tanrıbilim alanında Bolzano, katolikliğin sağduyuya uyduğunu göstermeye çalışır. Bu amaçla, katolikliğin içerdiği mistik öğeleri ya görmezden gelir ya da bunları simgeler olarak yorumlar. Toplum ahlakı konusunda Bentham'ı anımsatan bir yararcılık benimser. Ona göre, ahlakın en üst ilkesi "Bizim için olanaklı olan bütün eylemler arasından, sonuçları tartıldığında, çoğunluğu her yönüyle daha iyiye götürecek olanı" seçmeyi gerektirir.

Köktenci bir kuşkuculuğa karşı koyabilmek için Bolzano bilgi kuramını kimi ontolojik ilkeler üzerinde temellendirir. Kant'ı anımsatan bir anlamda "kendinde doğruluklar" *(Wahrheiten an sich)* bulunduğunu ileri sürer. Bunlar hem dilden hem de insandan önce gelir. Bu nedenle de düşünülmüş ve söze dökülmüş doğruluklardan ayırt edilmelidirler. Kendinde doğruluklar, "kendinde önermelerin" *(Sätze an sich)* bir alt öbeğidir. Kendinde önermeler de düşünülmüş ve dile getirilmiş önermelerden ayırt edilmelidirler. Önermeler, terimler ya da "kendinde tasarımlardan" *(Vorstellungen an sich)* oluşurlar. Bunlar da sözcükler ve zihindeki öznel idealarla karıştırılmamalıdır. Terimler, hakkında oldukları nesneden özenle ayrıştırılmalıdır. Ancak bu nesneler ve sözler somut varlık taşıyabilirler. Bu ise zorunlu değildir; nesneler ve dilsel anlatımlar soyut olarak ta varolabilirler. Terimler ya yalın ya da karmaşık, ya boş, ya da dolu olabilir. Dolu olduklarında tekil veya genel olurlar. Boş terimler, -1, 0, Hiç, Altın dağ, gibileridir. Bunların karşılığı yoktur.

Terimlerin biraraya gelmesinden oluşan önermeler terimlerin düzenli sıralanmaları olarak düşünülebilir. Bir önermenin içeriği ise, düzensiz bir yalın terimler öbeğidir. Karmaşık terimler de buna benzer bir yapıdadır. 3^5 ve 5^3, başka başka terimler olmalarına karşın özdeş bir içerik taşırlar. Öte yandan 2^4 ve 4^2, ayrı terimler olarak, hem özdeş içeriğe hem de özdeş bir nesneye sahiptirler. İçeriğin böyle bir yorumu, içlem ve kaplam arasında görülen geleneksel karışıklığı yıkmaktadır.

Bolzano, 19.yy'ın ilk yarısında bilgi ve mantık konularında özgün ve önemli bir felsefi yaklaşım ortaya koymuştur. Leibniz ve Kant felsefelerini temel alan çağdaşı Alman idealizmine karşı çıkmış, sezgiciliğe karşı çözümlemeyi, spekülasyona karşı da bilimsel bir tutumu yeğlemiştir. 19.yy'ın sonundan itibaren büyük bir gelişme gösteren analitik düşünce ve matematik felsefesini etkilemiş, öte yandan da Brentano, Meinong ve Husserl gibi filozofların düşüncelerinin biçimlenmesinde payı olmuştur. Bolzano bir matematikçi olarak da çağının çok ilerisindedir.

• YAPITLAR: *Athanasia oder Gründe für die Unsterblichkeit der Seele*, 1827, ("Ruhun Ölümsüzlüğü ve Sarsılmazlığı Üstüne"); *Lehrbuch der Religions-Wissenschaft*, 1834, ("Din Bilimi El Kitabı"); *Von dem Besten Staate; Wissenschaftslehre*, 1837, ("İyi Devlet Üstüne Bilim Öğretisi"); *Paradoxien des Unendlichen*, (ö.s.), 1851, ("Sonsuzluğun Paradoksları"); *Grundlegung der Logik*, (ö.s.), 1964, ("Mantığın Temellendirilmesi").

• BAKINIZ: F.BRENTANO, CANTOR, KANT, WEIERSTRASS.

BOMBACI BEKİR

Bak. BEKİR [Bombacı]

BONALD, Louis
(1754-1840)

Fransız düşünür ve siyaset adamı. Fransa'daki Gelenekçilik akımının başlıca temsilcilerindendir.

Louis Gabriel Ambroise Bonald 2 Ekim 1754'te Millau'da doğdu. 1776'ya dek Krallık Muhafız Birliği'nde şövalyelik yaptı. 1785-1789'da Millau Belediye Başkanı oldu. 1790'da Aveyron ili merkez yönetimi üyeliği ve başkanlığında bulunan Bonald, ruhban sınıfı için yapılan medeni hukuku uygulamamak için 1791'de istifa ederek Heidelberg'e yerleşti. Burada yazdığı, *Théorie du Pouvoir Politique et Religieux* ("Siyasal ve Dinsel İktidar Kuramı") adlı kitap Direktuvar yönetimi tarafından toplatıldı. 1797'de Fransa'ya geri döndü. 1814'te Milli Eğitim Konseyi üyeliğine atandı. 1816'da Academie Française'e seçilen Bonald, 1821'de vikont oldu. 1822'de devlet bakanı, 1827'de Sansür Komisyonu başkanı oldu. 23 Kasım 1840'ta Millau'da öldü.

Bonald, Joseph de Maistre ile birlikte Fransız Devrimi'nin getirdiği ilkelere karşı çıkmış, mutlak monarşi ve dinsel otoritenin geçerliliğini savunmuştur. Bonald'a göre, Fransız Devrimi'nin getirdiği ilkeler, toplum bütünlüğünü zedelemektedir. Bonald'ın siyaset kuramının temelinde düşünce ve dilin özdeş olduğu, Tanrı'nın insana yaradılış anında ilkel bir dil verdiği görüşü vardır. Bu dil, kuşaktan kuşağa geleneklerle korunur. Nasıl ki dil, tanrı ve gerçek arasında bir aracı görevi görmekteyse devlet de halk ve Tanrı arasında aracıdır ve kutsaldır.

Bonald, düşüncenin içsel bir konuşma olduğunu, bu nedenle dilin insan tarafından yaratılamayacağını savunmuştur. Bonald'a göre toplumsal bir olgu olan dil, bireyleri gruplar içinde birleştirir ve ortak bir düşünceler bütünü oluşturur. Bu düşünceler gelenektir. Geleneklerin sürekliliği Fransız Devrimi'nde olduğu gibi kimi kez kesintiye uğrayabilir, ancak bu durum geriye dönüşü olan bir süreçtir. İnsanlar yeniden tek bir siyasal sistem ve inançlar bütünü altında toplanacaklardır. Söz konusu siyasal sistem mutlak monarşi, dinsel inançlar bütünü ise Katolik Kilisesi'nin egemenliğiyle kurulur. Nasıl ki evren tek bir Tanrı tarafından yaratılmışsa ve yönetilmekteyse, kilise ve devlet de yönetsel birliğini korumalıdır.

Bonald'a göre, egemenlik devlete Tanrı tarafından verilmiştir. Aydınlanmanın insan hakları kuramı yerine Bonald, Tanrı ve onu temsil eden otorite (devlet) karşısında insanların yalnızca "görevi" olduğunu savunmuştur. Bonald'ın siyasi görüşleri Rousseau'ya ve onun Toplum Sözleşmesi Kuramı'na bir yanıt oluşturmaktadır. Felsefi planda savunduğu "dilin aracı rolü", Bonald'ın her alana uyguladığı bir üçlü formül sağlamaktadır: Neden, araç ve sonuç. Siyaset alanında neden kral, araç bakanlar, sonuç ise uyruklardır.

Fransız Devrimi'nin getirdiği eşitlik ve özgürlük ortamına karşı, devlet içinde güçlerin birliğini savunan Bonald, Montesquieu'nün güçler ayrılığı ilkesini reddetmektedir. Bonald'a göre, insanlar için yazılı anayasalar, haklar bildirgeleri yapmak tehlikelidir. Politika, tarihe dayalı olmak zorundadır. Politikada tarihin, dinsel konularda ise kilisenin otoritesini geçerli bulmaktadır. Bonald'a göre, toplumu oluşturan bireyler değildir. Birey ancak toplum içinde anlam kazanır. Hakları değil, topluma karşı görevleri vardır. Bonald'da devlet kutsallaştırılmış, hükümet teokratik temeller üzerinde yükseltilmiştir.

Bonald ırkçılığı ve köleciliğin haklılığını, idam cezasının yararını savunmuş, ailenin korunması adına boşanmanın yasallaşmasına, kadınlara eşit haklar verilmesine karşı çıkmıştır.

Yunan sanatını içinden çıktığı demokratik ortam nedeniyle eleştiren Bonald, sanatın yalnızca mutlak monarşiyle yönetilen ülkelerde gelişme olanağı bulacağını savunmaktadır.

Bonald'in düşünceleri Fransa ve İtalya'da Katolik gelenekçi akımı, Comte aracılığıyla sosyolojideki bazı okulları, Action Française'i ve özellikle Charles Maurras'yı etkilemiştir.

- YAPITLAR: *Théorie du Pouvoir Politique et Religieux, dans la Société Civile, demonstrée par le Raisannement et l'Histoire*, 3 cilt, 1796, ("Sivil Toplumda Mantık ve Tarih Tarafından Kanıtlanmış Siyasal ve Dinsel İktidar Kuramı"); *Essai Analytique sur les Lois Naturelles de l'Ordre Social*, 1800, ("Toplumsal Düzenin Doğal Yasaları Üzerine Analitik Deneme"); *Du Divorce*, 1801, ("Boşanma Üzerine"); *Législation Primitive Considerée... par les Seules Lumières de la Raison*, 1802, 2 cilt, ("Mantık Açısından İlkel Hukuk"); *Réflexions sur l'Intêret Général de l'Europe*, 1815, ("Avrupa'nın Genel Çıkarı Üzerine Düşünceler"); *Démonstration Philosophique du Principe Constitutif de la Société*, 1830, ("Toplumu Oluşturan İlkenin Felsefi Kanıtlanması").
- KAYNAKLAR: R.Maudit, *Les Conceptions Politiques et Sociales de Bonald*, 1913; H.Moulinié, *De Bonald*, 1915.

BONAPARTE, Joseph
(1768-1844)

Fransız devlet adamı. I.Napoléon döneminde Napoli ve İspanya kralı olmuştur.

7 Ocak 1768'de Korsika'nın Corte kentinde doğdu, 28 Temmuz 1844'te Floransa'da öldü. Fransa'da Autun Koleji'nde okudu. 1788'de Korsika'da avukatlığa başladı. Korsikalılar Paoli'nin önderliğinde Fransa'ya başkaldırınca Korsika'dan ayrılmak zorunda kaldı.

1794'te Marsilya'da, zengin bir tüccarın kızı olan Julie Clary ile evlendi. 1796'da Beşyüzler Meclisi'nde Korsika milletvekilliğine getirildi. Daha sonra istifa etti. Kardeşi Napoléon'un desteğiyle 1796'da özel görevle Korsika'ya gönderilen Joseph Bonapart, 1797'de Fransa'nın Parma, sonra da Roma elçisi oldu.

Napoléon'un 9 Kasım 1799 hükümet darbesinin hazırlanmasına katkıda bulunan Joseph Bonaparte, yetkili temsilci olarak görüşmelere katıldıktan sonra 1801'de Avusturya ile yapılan Lunéville, 1802'de İngiltere ile yapılan Amiens barış antlaşmalarını imzaladı. 1801'de Fransa ile Papalık arasında yapılan antlaşmada ise Napoléon'un iki danışmanından biri oldu.

Napoléon'un İmparatorluk'u ilanından sonra, tahta varis sayılan Joseph Bonaparte, 1806'da Napoléon tarafından Napoli, 1808'de İspanya kralı yapıldı. Fransa'nın Müttefikler'ce işgali sırasında ülkesine dönen Joseph Bonaparte, İmparatorluk Başkomutanı unvanı ile Paris'teki birliklerin başkomutanlığına getirildi. 1814'te İsviçre'ye, 1815'te ABD'ye gitti. 1832-1837 arasında İngiltere'de kaldıktan sonra 1837-1838 arasında yine ABD'ye gitti. 1839-1841 yıllarını İngiltere'de geçirdi. Sonra, ölümüne dek İtalya'nın Floransa kentinde yaşadı.

• BAKINIZ: NAPOLÉON I,

BONAPARTE, Louis
(1778-1846)

Fransız devlet adamı. 1806-1810 arasında Hollanda kralı olmuştur.

2 Eylül 1778'de Korsika'da Ajaccio'da doğdu. 25 Temmuz 1846'da Roma'da öldü. Carlo Bonaparte ve Letizia Ramolino'nun yedinci çocuğu ve I. Napoléon'un kardeşidir. Châlons'da askeri bir okulda okudu. 1796'da I.Napoléon'un İtalya seferine katıldı, Mısır'da emir subaylığını yaptı (1798-1799). 1802'de Napoléon'un da ısrarıyla Josephine'in ilk eşinden olan kızı Hortense de Beauharnais ile evlendi. Ancak bu evlilik her ikisi için de başarısız bir deney oldu. Karısından ayrılmak istediyse de Napoléon buna izin vermedi.

Louis, 1804'te generalliğe yükseldi. 1805'te de Paris valisi oldu. 5 Temmuz 1806'da Napoléon tarafından Hollanda kralı ilan edildi. Ancak başından beri askeri yaşamla pek ilgilenmeyen, seferlerin çoğuna katılmayan Louis'den Napoléon hoşnut değildi. Ayrıca bir yabancı olmasına karşın Hollanda'nın ulusal sorunlarıyla ilgilenmesi, yerel yöneticilerin saygısını kazanması ve emirlerine uymaması Napoléon'u kızdırdı.

Hollanda yoluyla Kıta Avrupa'sına mal sağlamasını önleyerek İngiltere'yi dize getirmeyi tasarlayan Napoléon, Louis'nin buna karşı çıktığını görerek 1810'da Fransız ordularını Hollanda başkentine gönderdi. Louis tacını ve tahtını bırakarak kaçtı. Bir süre

Bohemya, Avusturya ve İsviçre'de yaşadı.

Bundan sonra Fransız İmparatorluğu'nun sorunlarıyla hiç ilgilenmedi. Roma'ya yerleşerek edebiyatla uğraştı. 1830 devrimleri sırasında İtalya'daki ulusal ve liberal akımları destekledi. Bu dönemde Hollanda hükümeti üzerine düşüncelerini tarihsel belgelerle destekleyen bir kitap ve iki edebi yapıt yazdı.

En küçük oğlunun 1852'de Fransa İmparatoru (III.Napoléon) olduğunu göremeden öldü.

• YAPITLAR: *Documents historiques et reflexions sur le gouvernement de la Hollande*, 3 cilt, 1820, ("Hollanda Hükümeti Üzerine Düşünceler ve Tarihsel Belgeler"); *Marie, ou les peines de l'amour*, 2 cilt, 1812, ("Marie ya da Aşkın Acıları"); *Le Retour*, 1846, ("Dönüş").

• BAKINIZ: NAPOLÉON I , NAPOLÉON III.

BONATZ, Paul
(1877-1956)

Alman mimar. Gerek yapıları, gerekse eğitim çalışmalarıyla Türk mimarlığının bölgesel-ulusal doğrultudaki gelişiminde etkili olmuştur.

6 Aralık 1877'de Solgne bei Metz'de doğdu. Meslek eğitimini 1896-1901 arasında önce Berlin, sonra Münih Teknik Üniversitesi'nde yaptı. 1902'de Stuttgart Teknik Üniversitesi'nde T.Fischer'in (1862-1938) yanına asistan olarak girdi, 1908'de de onun yerine geçti. 1916'da İstanbul'da yaptırılacak Türk Alman Dostluk Evi için açılan proje yarışması nedeniyle Türkiye'ye geldi. 1942'de Anıtkabir proje yarışmasında jüri üyesi oldu. Ertesi yıl, o günlerde propaganda amacıyla birçok ülkede dolaştırılan Alman Mimarlık Sergisi'ni sunmak üzere bir kez daha Türkiye'ye geldi. Aynı yıl sonunda Milli Eğitim Bakanlığı'nda danışman mimarlık görevine getirildi. 1946-1954 arasında İstanbul Teknik Üniversitesi Mimarlık Fakültesi'nde eğitime katıldı. Bu arada en önemlileri Çanakkale Anıtı, İstanbul Radyoevi, İstanbul Adalet Sarayı olmak üzere birçok yarışmanın jüri üyeliğinde bulundu. 1948'de toplanan ilk U.I.A. (Union International des Architectes-Uluslararası Mimarlar Birliği) genel kuruluna Türk heyeti ile birlikte katıldı. 1954'te Mimarlık Fakültesi'ndeki görevinden ayrılarak Almanya'ya döndü, 1956'da öldü.

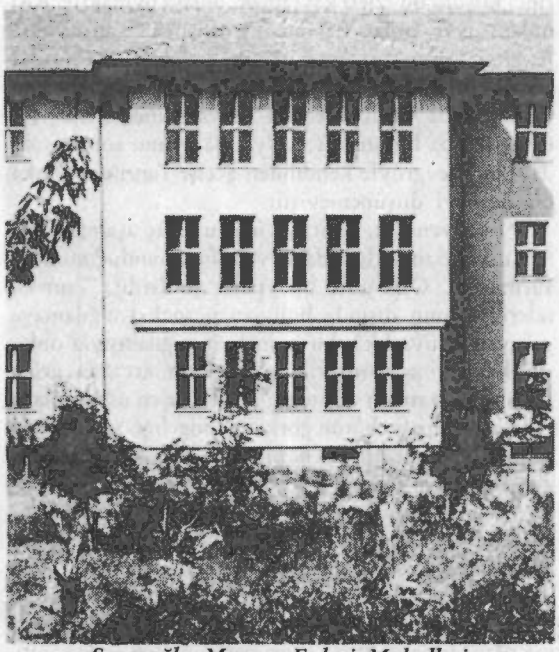

Saraçoğlu Memur Evleri Mahallesi

Bonatz, ulusal açıdan güçlenmek için her ulusun kendi kökenine dayanan kuvvete, yani kendi kültürüne sarılması gerektiğine inanıyordu. Buna koşut olarak mimarlıkta da yerel öğelerin kullanılmasını, yapıların bulundukları bölgeyle bir ilişki içinde olmasını istemiştir. Kendisi de Türkiye'deki uygulamalarını hep bu doğrultuda gerçekleştirmeye çalışmıştır. Tasarımında geleneksel Türk konut mimarlığının belli başlı öğelerini kullandığı Ankara'daki *Saraçoğlu Memur Evleri Mahallesi* ve *Milli Kütüphane* bu tür yapılarının en iyi örneklerindendir. 1946'da, döneminin çağdaş anlayıştaki başarılı yapılarından biri olan *Ankara Sergievi*'ni *Devlet Operası*'na dönüştürmekle görevlendirilmiş, burada da aynı mimarlık anlayışını sürdürmüştür.

Bonatz Türkiye'de kaldığı sürece bölgesel-ulusal mimarlığa yönelik düşünceleri doğrultusundaki yapı uygulamaları, dergilerde yayımlanan yazıları ve öğretim etkinliği ile 1940-1950 arasındaki 2.Ulusal Mimarlık akımının destekleyicilerinden ve yönlendiricilerinden biri olmuştur.

• YAPITLAR (başlıca): Yapı: *Strasbourg Hastanesi* (kardeşi K.Bonatz ile), 1905-1914; *Tübingen Üniversitesi Kitaplığı*, 1910-1912; *Stuttgart Garı* (F.E.Scholer ile), 1912; *Çelik Şirketi Yapısı*, 1922-1924, Düsseldorf; *Neckar Barajı ve Elektrik Santralı*, 1926-1935; *Güzel Sanatlar Müzesi* (R.Christ ile), 1931-1936, Basel; *Saraçoğlu Memur Evleri Mahallesi*, 1944-1946, Ankara; *Milli Kütüphane*, Ankara; *Devlet Operası*, 1947-1948, Ankara; *Falih Rıfkı Atay Evi*, Ankara; *Hava Terminali*, Ankara; *Apartman*, Ortaköy/İstanbul; *Sirel Evi*, Bebek/İstanbul. Kitap: *Leben und Bauen*, 1950, ("Yaşamak ve Yapı Yapmak"); *Brücken*, (F.Leonhardt ile), 1951, ("Köprüler").

• BAKINIZ: BALMUMCU, H.S. ELDEM.

BONAVENTURA
(1221-1274)

İtalyan tanrıbilimci ve gizemci. Yeni-Platonculuk'tan kaynaklanan gizemci bir bilgi öğretisinin kurucusudur.

Toskana yakınlarında Bagnorea'da doğdu, Papa'nın "İkinci Lyon Ruhani Konseyi" nedeniyle, çağrısı üzerine gittiği Lyon'da öldü. Gerçek adı Johannes Fidanza'dır. Çok küçük yaşta geçirdiği ağır bir hastalık nedeniyle, annesi, onu Ermiş Franciscus'a okutturmuş, iyileşirse bu ermişin kurduğu Fransisken tarikatına gireceğine sözvermişti. Sağlığına kavuşunca yeniden yanına gittiği Franciscus, onu gördüğünde "iyi yarınlar" anlamında "Bona Ventura" deyince çocuğun adı "Bonaventura" olarak kalmış. Yirmi iki yaşına erdiğinde, annesi onun çocukluğunda ermişe

verdiği sözü yerine getirmesini istemiş; bunun üzerine Bonaventura da Fransisken tarikatına girmiş. Bonaventura, öğrenim için Fransiskenler'in çoğunlukta oldukları Paris Üniversitesi'ne, özellikle bilge Hales'li Aleksander'in yanına gönderildi. Orada tanrıbilim okudu, kısa bir süre içinde çalışkanlığı, güçlü yeteneği ve tanrıbilime olan içten yakınlığı ile ilgi topladı. 1253'te öğretmen Hales'li Aleksander'in yerine öğretim üyesi oldu. Bu süre içinde Eski Anadolu-Yunan bilgelerinin, o çağda bilinen yapıtlarını inceledi. Hıristiyanlık'ın doğuşundan sonra gelişen felsefe çığırlarını, özellikle Yeni-Platonculuk'la Kilise Babaları'nın, Augustinus'un görüşlerini öğrendi. Aristoteles felsefesinin çok yaygın olduğu bir çağda ve ortamda yetişmesine karşın, daha çok Platon'un görüşlerinden kaynaklanan Yeni-Platonculuk'a eğilim duydu, bu akımın kurucusu olan Platinos'un yazılarını inceledi. 1254'te "doktor" sanını kazandı, 1256'da tarikatın yönetimini ele aldı, tarikata yeni bir düzen verdi. Manastır yaşamının insanı olgunlaştırmak için en doğru, en yeterli yol olduğu görüşünü savundu. Keşişler için evlenmemeyi, kendilerini bütün geçici eğilimlerden, tutkulardan, isteklerden uzak tutarak Tanrı'ya adamalarını istedi, insanlara böylece örnek olabileceklerini, insanları bu yöntemle kurtuluşa ulaştıracaklarını ileri sürdü. Meryem'e, alışılageleninin üstünde bir saygı gösterilmesini, sevgiyle bağlanılmasını önerdi. Çalışmalarını ve düşüncelerini beğenen Papa X. Gregorius, Bonaventura'yı önce, Albano piskoposluğu, sonra kardinallikle görevlendirdi.

Gerek görevli bulunduğu sürede, gerek özel yaşamında dinle felsefeyi bağdaştırmaya çalışan, düşünceleriyle davranışları arasında bir bağlantı kurmaya önem veren Bonaventura için düşünmekle eylemde bulunmak eşdeğerdir. Olgun kişi, bilge kişi düşündüğü gibi yaşayan, yaşamını inançlarına göre düzenleyen kimsedir. Yaşamın amacı tanrısal buyruklara göre davranmak, onları bir ilke olarak benimseyip uygulamaktır. Görevle inanç arasında bir uyum kurulamazsa dinin öngördüğü davranış biçimi gerçekleşemez.

Bonaventura, felsefeye tanrıbilim sorunlarına çözüm aramakla girdi. Onun felsefeden anladığı da, Yeni-Platonculuk'tan kaynaklanan, varlık aşamalarının doruğunda Tanrı'yı gören, tanrıbilimdir. İlk çalışmalarında Aristoteles felsefesinin kanıtlama yönteminden yararlanarak gizemcilikle felsefeyi uzlaştırmayı denedi. Sonra tanrıbilimle felsefe arasında, tanrıbilim yararına bir bağlantının bulunduğunu ileri sürdü. *Kutsal Kitap*'ın bildirdiği "yaratılış" ve Adem-Havva ikilisinin işledikleri suç sonucu ortaya çıkan "düşüş" olayını gizemci bir anlayışla açıklamaya koyuldu. Böylece düşüncesinin odağına insanı yerleştirdi.

Bonaventura'ya göre insan yaratılmış bir varlıktır. Onun yaratılışı, üstün bir arınmışlık içinde, tanrısal gerçekleri görmek ve kavramak içindi. Başlangıçta insan suçsuzdu, mutlu olabilmesi için gereken bütün olanaklar elindeydi. Ancak, özgür istenciyle davranan Adem'in işlediği suç yüzünden, insanın başlangıçtaki arınmışlığı, mutluluk sağlayan olanakları ortadan kalkmıştır. Adem'in suçu yüzünden, onun izini süren soyu da suça (günaha) sürüklenmiştir. *İtinerarium Mentis İn Deum* adlı yapıtında açıkladığına göre, insan bilgisizliği yüzünden mutsuzdur, acı çekmektedir. Ancak onun bilgisizliğinin kaynağı Adem'in işlediği suçtur. Bu bilgisizlik, insan doğasının gereği değildir, işlenen ilk suçun sonucudur. İnsanın bu bilgisizlikten, ilk suçun etkisinden kurtulması için birtakım koşullar vardır. Bunlar da iç arınmışlığı, yetkinlik, derin sevgi, yakarış, *Kutsal Kitap*'ın öngördüğü biçimde yaşamak, Tanrı'dan başka bir nesne düşünmemek gibi, insanın benliğini geliştiren, kişiyi Tanrı'ya ulaştıran durumlardır. Tanrı'ya ulaşmanın yolu belli aşamalardan geçerek yükselmedir. Bu aşamalar üç basamaklı bir merdiven gibidir. En yüksek aşamada, tümellerin tümeli olan Tanrı vardır, ondan sonra gelen iki aşamada nesneler bulunur. Nesnelerin bir bölümü tanrısal izlerdir, öteki bölümü tanrısal görüntülerdir (hayaller). Bu nesnelerin birtakımı geçicidir, birtakımı kalıcıdır, ölümsüzdür. Gelip geçici olanlar insanın dışındadır, gövdesiyle ilgilidir. Kalıcı, ölümsüz olanlar ise, insanın içevreniyle bağlantılıdır. Tanrı'ya ulaşmanın birinci koşulu bu izleri kavramak, onlara uymaktır. Kişi onlara uyar, onları kavramaya çalışırsa "Tanrı yolu"na girer. İnsanın içevreniyle ilgili tanrısal görüntüler gönül arınmışlığıyla, ruh dinginliğiyle kavranır. Bunu yapmaya da "Tanrı gerçeği"ne yönelmek denir. En üst aşamada bulunan Tanrı'ya ulaşmanın son koşulu da Tanrı sevgisiyle kendinden geçiş, Tanrı'dan başka bir nesneyi düşünemeyiştir.

Bonaventura, Tanrı'ya ulaştıran üç aşamalı yola karşılık, insan varlığında üç yetinin bulunduğunu ileri sürmüştür. Ona göre bu yetiler şunlardır: Tanrısal izleri, insanın dışında bulunan nesneleri algılamaya yarayan "duyarlık", bu nesnelerin algılanışıyla onların kaynağına varmayı, gelişmelerin art arda gelen dizisini kavramayı sağlayan "anlak" ve en üst aşamaya çıkaran, Tanrı'yı bütün görkemi, bilgeliği, arınmışlığı, saltıklığı ve değişmeyen ölümsüz tözüyle görmeyi gerçekleştiren "us".

Tanrı vardır ve bütün varlık türlerinin doruğunda bulunur. Onun varlığı kendi özü gereğidir, kendi özünün tek koşulu varolmaktır. Bu nedenle Tanrı özü ile varolmak birbirini gerektirir. Biri olmadan öteki olamayacağı gibi, birini düşünmeden ötekini düşünme olanağı da yoktur. Tanrı varlığının en açık kanıtı,

"Tanrı kavramı"dır. Varolmayanın kavramı da olamaz, kavramı olanın varolmadığı da düşünülemez. Felsefe tarihinde "ontolojik kanıtlama" denen bu yöntemi Bonaventura, kendi bulmamış, Anselmus'tan almıştır.

Bonaventura bilgi sorununu Tanrı varlığıyla birlikte ele almış, bilgiyi tanrısal varlığı kavrama, bilme olarak nitelemiştir. Ona göre bilginin tek ereği Tanrı'dır. *De Reductione Artium Theologiam* adlı yapıtında bilginin kaynağını araştırırken "tanrısal ışın"ın gerçeğe ulaştırıcı tek ilke olduğunu öne sürmüştür. "Tanrısal ışın" insanın bilme eyleminde yol göstericisi, sorunları aydınlatmada en güvenilir kılavuzdur. Bu ışın insanın içine doğar, ruhunda belirir. Bu nedenle bilmek tanrısal ışınla aydınlanmaktır. Tek ereği Tanrı olan bilginin tek kaynağı da Tanrı'dır.

Evrende görülen bütün tek tek nesneler, tümel olanın, tanrısal evrende, tanrısal varlıkta bulunan "idealar"ın yansımalarıdır. İnsan bu tanrısal tümelin tikel yansımalarını görür, tanrısal ışın yardımıyla kavrar. Evren, Tanrı varlığının dışında değildir, onunla birlik ve bütünlük içindedir. Evrenin ortaya çıkışı tanrısal özden bir ışık niteliğinde fışkırma *(emanatio)* biçiminde olmuştur. Bu fışkırma birdenbire değil, değişik aşamalarda gerçekleştiğinden, en yüce varlık olan Tanrı'dan en altta bulunan nesnelere dek basamak basamak iniş niteliğindedir. Bu nedenle her nesne, bulunduğu varlık aşamasına göre, tanrısal olanı, "idea"yı yansıtır.

Bonaventura, evrende bulunan nesnelerin kavranmasında, karşıtların önemini vurgulamıştır. Ona göre bir konunun anlaşılmasında olumluyla olumsuzun birlikte düşünülmesi gerekir. Olumluyu tanımlamanın tek yolu olumsuzu gözönünde bulundurmaktır. Yetkin, yetkin olmayanla, değişmeyen değişenle kavranabilir, tanımlanabilir. İnsanın düşünme, yargılama gibi mantıkla ilgili, anlayış gücüne özgü eylemlerinde iki karşıt durumun birlikte görülmesi gerekir. Bu durum iyilik, güzellik, yücelik, olgunluk, erdem, bilgelik, doğruluk gibi konularda da geçerlidir.

Özdek, varlığın temelini biçimlendirir, biçime varlığın temelini yerleştirir. Biçim de özdeğe öz kazandırır. Bu nedenle özdek-biçim bağlantısı bir varoluş koşuludur. Evrende "genel ruh" yoktur, her nesne kendi özel biçim ve eylemiyle dirilik kazanmıştır. Her nesnenin ayrı bir biçimi olması, Tanrı'da bulunan yetkinliğin "ideal biçimi" yüzündendir. "İdealar" yaratılmış değildir, Baba-Oğul gibi tanrısal özde vardır.

Bonaventura'ya göre ahlakın konusu mutluluktur. Mutluluk usla donatılmış her ruhun değişmez yazgısıdır. Ruh ölümsüz olduğundan mutluluğun tadına varmıştır. Ölümlü olan bir varlıkta böyle bir özellik bulunamaz. İnsan gövdesi ölümlüdür, ona değer kazandıran ruh ölümsüzdür. Öte yandan, insan bütün eylemlerinden dolayı, Tanrı katında sorumludur. İyiliğin karşılığı iyilik, kötülüğün karşılığı ceza olacaktır.

Bonaventura, tanrıbilim sorunlarına çözüm aramada, çağının Aristotelesçi anlayışına getirdiği yeni yorumlarla kendinden sonra gelenleri etkilemiş, özellikle Yeni-Platonculuk akımının gelişmesinde, Hıristiyan düşüncesiyle bu akımın uzlaştırılma çalışmalarında öncü olmuştur.

- YAPITLAR: *Itinerarium Mentis in Deum*, 1259, ("Ruhun Tanrıya Ulaşması"); *De Reductione Artium ad Theologiam*, ty, ("Bilimlerin Tanrıbilime İndirgenebilirliği Üstüne"); *De Decem Praeceptis*, 1267, ("On Öncü Üstüne"); *De Septem Donis Spiritus Sancti*, 1268, ("Kutsal Ruhun Yedi Armağanı Üstüne"); *In Hexaemeron Sive Ill uminationes Ecclesiae* 1273, ("Kilisenin ya da Aydınlanmaların On Günü Üstüne"); *De Mysterio Trinitatis*, ty, ("Üçleme Gizemi Üstüne"); *Opera Omnia*, 1882-1902, ("Tüm Yapıtları").

- KAYNAKLAR: L.Buzzotto, *Erkenntnis und Existenz Untersuchung zur Erkenntnislehre Bonaventura's*; W. Nyssen, *Kommentar zu Bonaventura's Collationes in Hexameron*, 1964; F.Sakaguschi, *Begriff der Weisheit in der Hauptwerker Bonauentura's*, 1969.

Tanrı Işığı

Tanrı'nın engin bir ışık olarak dışa vurması, görünüş alanına çıkması sonucu evrenin yaratılması görüşünü ilk ortaya atan Yeni-Platonculuk'un kurucusu Plotinos'tur. Ona göre, Tanrı özü gereği, engin ve yoğun bir ışık kaynağıdır. Bu ışık kaynağında istenç ve sevgi gibi eğilimler vardır. Ancak bu eğilimler dışa değil içe dönüktür. Tanrı'nın kendi özüne yöneliktir. Tanrı, bu özelliği gereği, kendi kendini sevendir. Bu sevgi ve istençte dışa yönelme, açılma yeteneği vardır. Tanrı, kendi özüne olan, engin sevgisinden dolayı dışa taşmıştır. Bu taşma (emanatio) sonsuz bir ışık olarak dışa yansıyınca evren ve onu dolduran varlıklar oluşmuşlardır. Bu oluşma birdenbire değil, en yüce varlıktan en altta bulunana doğru olmak üzere, aşamalıdır. Her varlık aşaması, kendi özelliği oranında, Tanrı'yı yansıtır. İnsan yalnız bu yansımayı görür, onun etkisiyle yansıyanı, Tanrı'yı düşünür. Bonaventura, bu görüşü, Plotinos'tan alarak kendi felsefesine uygulamış, "oluş" olayını yeniden yorumlayarak, bir fışkırma (emanatio) niteliğinde Tanrı'dan başlatmıştır.

Evrenin yaratılışını, yoktan varediş (ex nihilo) değil de Tanrı ışığının yansıması olarak açıklamak Kutsal Kitap'ın öne sürdüğü görüşlerle bağdaşmaz. Bu yüzden, Hıristiyan tanrıbiliminde bu görüşü benimseyenler azdır. İslam tanrıbiliminde de, Kuran'ın bildirdiği yaratılış olayıyla uzlaşmayan bu anlayışa karşı çıkılmıştır. Buna karşı tasavvuf, bu Yeni-Platoncu görüşü bir bütün olarak benimsemiş, yaratılışı bir fışkırma (sudur-emanatio) olarak yorumlamıştır. Eski İran inançlarında, özellikle Zerdüşt dininde ışık ve ateş kutsal olduğundan tanrısal bir nitelik taşıdığı düşüncesi yaygındır. Bu düşünceye göre bütün varlığın kaynağı iyiliğin, güzelliğin, yüceliğin odağı ışıktır. Işığın varlığa kaynak olan bir ilke olarak nitelenmesinde, tektanrıcı dinlerin öngördükleri kurama karşın birçok Doğu ve Batı düşünürü bu görüşte birleşmiştir.

BOND, Edward
(1934)

İngiliz oyun yazarı. Yeni kuşak İngiliz oyun yazarlarının önde gelenlerindendir.

Londra'da doğdu. Anne ve babası Londra'ya göçmüş tarım işçileriydi. 1940'ta Alman hava saldırıları başladığında Bond ile kızkardeşi kırsal bir bölge olan Cornwall'a gönderildiler. Bu olay onun üstünde büyük iz bıraktı. Nedenlerine bir türlü akıl erdiremediği bir savaşta hem kendinin, hem ailesinin ölebileceği düşüncesi, daha ilerdeki savaş karşıtı kişiliğinin temelini oluşturdu. Liseyi bitirdikten sonra çeşitli fabrikalarda işçi olarak çalıştı, 1953'te askere alınarak Avusturya'ya gönderildi. Bu dönemdeki yaşamı onun savaş karşıtı eğilimini daha da güçlendirdi.

Yirmi yaşından beri bir oyun yazarı olmaya karar vermişti, bu konuda kendini eğitmek için olağanüstü bir çaba harcadı. Londra'daki yenilikçi tiyatro gruplarının çalışmalarını izledi. En çok etkilendiği çalışmalar George Devine yönetimindeki Royal Court Tiyatrosu'nun ve Joan Littlewood (1914) yönetimindeki Theatre Workshop topluluğunun oyunları oldu. 1958'de Royal Court Tiyatrosu'nun yazarlar grubuna katıldı, ilk oyunu olan *Pope's Wedding* ("Papa'nın Düğünü") 1962'de bu tiyatroda sahneye kondu.

Bunu izleyen üç oyunu, aynı zamanda İngiliz sansürüne karşı yürütülen sürekli bir mücadeleyi de simgeler. 1965'te *Saved* ("Kurtulduk") adlı oyunu sansürden iki sahnesi kesilmiş ve dili baştan aşağıya düzeltilmiş olarak döndü. Bu müdahaleyi kabul etmeyen Royal Court Tiyatrosu ve yönetmen Bill Gaskill, bir özel gösteri yaparak oyunu kesilmemiş haliyle sundular. 1968'de Bond'un üçüncü oyunu olan *Early Morning* ("Sabahın Körü") sansür tarafından tümden yasaklandı. Bu iki olaya oyunlarındaki vahşet sahneleriyle açık saçık dili kabullenemeyen eleştirmenlerin yazıları da eklenince Bond'un İngiltere ve Avrupa'daki ünü arttı. Ancak oyunlarındaki yüzeysel vahşet sahnelerinin ve kaba dilin ötesinde, onda Brecht'in tiyatro anlayışına ve üslubuna yaklaşan bir yan ve sanatsal değer bulan eleştirmenler de vardı.

Mayıs 1968'de *Saved* ve *Early Morning* oyunları ile George Devine Ödülü'nü kazandı. Özellikle ilk oyunlarındaki şiddet öğeleri ile izleyicide ani bir dehşet duygusu uyandırmak, böylece sahnede canlandırılan olaydan uzaklaşmasını ve eleştirel bir tavır almasını sağlamak ister. Bu tutumuyla ilk döneminde Artaud'nun Vahşet tiyatrosu anlayışına oldukça yakındır. Daha sonra, başlangıçta eleştirel bir tavır aldığı Brecht'e yaklaşır. Ama Brecht'in Epik tiyatro anlayışının bir yöntem ve teknikler bütünü olarak ortaya konmasına karşı çıkar. Çocukluğu müzikhollerde, oyuncu ile seyirci arasında dolaysız bir ilişkinin kurulduğu oyunları izleyerek geçtiği için, Brecht'in yabancılaştırma etmenine *(Verfremdungseffekt)* dayanan tiyatro anlayışını kabullenmesi güç olmamıştır. Ancak yabancılaştırma etmeniyle belirli bir sorunsala dışardan bakarak *düşünmeye* zorlanan seyirciye, aynı zamanda o sorunsalın tüm *duygusal* ağırlığının da aktarılması gerektiğine inanır. Kuramsal yazılarında bu yönteme *aggro-effect* adını verir. Tıpkı Brecht gibi, yazarlığından başka, oyunlarının sahnelenmesine de katkıda bulunan çok yönlü bir tiyatrocudur. Oyunların sahnelenişinde, oyunculuk dahil çeşitli görevler almış, 1978'de *The Woman* ("Kadın") adlı oyununu kendi yönetmiştir. Bundan sonra kendi oyunlarının ilk sahnelenişinde yöneticilik yapmaya devam etmiştir.

- YAPITLAR: Oyun: *The Pope's Wedding*, 1962, ("Papa'nın Düğünü"); *Saved*, 1965, ("Kurtulduk"); *Early Morning*, 1968, ("Sabahın Körü"); *Narrow Road to the Deep North*, 1968, ("Taa Kuzeye Dar Bir Yol"); *Black Mass*, 1970, ("Kara Ayin"); *Passion*, 1971, ("Çile"); *Lear*, 1971; *The Sea*, 1973, ("Deniz"); *Bingo*, 1973, ("Tombala"); *The Fool*, 1975, ("Deli"); *We Come to the River*, 1976, ("Nehre Geldik"); *Stone*, 1976, ("Taş"); *A-A-America*, 1976; *The Bundle*, 1978, ("Çıkın"); *The Woman*, 1978, ("Kadın"); *The Worlds*, 1979, ("Dünyalar"); *Restoration*, 1981, ("Restorasyon"); *Summer*, 1982, ("Yaz"). Şiir: *Theatre Poems and Songs*, 1978, ("Tiyatro Şiirleri ve Şarkıları").

- BAKINIZ: ARTAUD, BRECHT, DEVINE.

BOND, William Cranch
(1789-1859)

ABD'li astronom. Satürn'ün çevresinde yeni bir halkanın varlığını bulmuş ve gezegenin yedinci uydusu olan Hiperion'u keşfetmiştir.

9 Eylül 1789'da Maine Eyaleti'ndeki Portland'da doğdu. Saatçilik ve kuyumculuk yapan babasının yanında çalışırken, 1806'daki Güneş tutulmasını izleyince astronom olmaya karar verdi ve evinde özel bir gözlemevi kurdu. Avrupa'daki örnekleri inceleyerek Harvard Üniversitesi'nde kurulacak gözlemevi için bilgi toplamak üzere 1815'te üniversite kanalıyla Avrupa'ya gönderildi. 1840'ta da, bir yıl önce kurulan Harvard Üniversitesi Gözlemevi'nin ilk yöneticisi oldu. 29 Ocak 1859'da Massachusetts Eyaleti'ndeki Cambridge kentinde öldü.

1847'de Harvard Gözlemevi'ni, dünyada yalnızca bir eşi daha olan 37,5 cm'lik bir teleskopla donatan Bond, 16 Eylül 1848'de Satürn'ün yedinci uydusu olan Hiperion'u keşfetti. İki yıl sonra da aynı gezegenin çevresinde, o güne değin gözlemlenemeyen yeni bir halkanın varlığını açıkladı. Oğlu George Philips Bond (1825-1865) ile birlikte, yıldızların yerini otomatik olarak kaydedebilecek ilk elektrikli kronografı geliştiren Bond, gök fotoğrafçılığının da öncülerindendir. Oğluyla birlikte ABD'de ilk kez Daguerre yöntemini astronomiye uygulamış ve 1850'de bu yöntemle Vega yıldızının fotoğraflarını çekmiştir.

- BAKINIZ: DAGUERRE.

BONDARÇUK, Sergey
(1920)

SSCB'li sinema oyuncusu ve film yönetmeni. Sovyet sinemasının uluslararası ün kazanmış sanatçılarından biridir.

25 Eylül 1920'de Ukrayna'nın Belozersk kentinde doğdu. Gençliğinden beri tiyatroya meraklıydı. On yedi yaşındayken Rostov Tiyatro Okulu'na girdi. II.Dünya Savaşı'nda cephede Sovyet askerlerini eğlendiren truplarda görev aldı. Daha sonra Moskova' daki Devlet Sinema Enstitüsü'nde Gerasimov, Pudovkin, Savçenko gibi hocalarla çalıştı. İlk rolü 1948'deki *Maladaya gvardziya* ("Genç Nöbetçi") filmindeydi. Buradaki yaşlı adam kompozisyonuyla oyunculuğunu kabul ettirdi. Etkileyici ve duyarlı oyun tarzını birçok rolde çok başarılı biçimde kullandı. Bunlar arasında *Taras Şevçenko*'daki (1951) ulusal şair rolü, gene 1951 tarihli *Paprigunya*'daki ("Çekirge") Çehov karakterleri, *Othello*'daki (1955) kompozisyonu SSCB içinde ve dışında övgüyle karşılandı.

Bondarçuk, çeşitli sıradan rollerden sonra 1957'de *Stranitsi razskaza* ("Bir Kitabın Sayfaları") adlı kısa filmde oynadı. Bu film, Mikail Şolohov'un *Sudba Çeloveka* ("İnsanın Yazgısı") adlı romanından yola çıkıyordu. Önemsiz bir filmdi, ama Bondarçuk'a aynı romanı yeniden sinemaya uyarlama esinini verdi. Bondarçuk'un ilk yönetmenlik denemesi olan *Sudba Çeloveka* (1959) bir başyapıt sayıldı. Bandarçuk, Dovçenko'ya olan hayranlığı ile oyunculuğunun bütün olumlu özelliklerini bu filmde ustaca bağdaştırıyordu. Bu filmden sonra *Vayna i Mir*'in (Savaş ve Barış) yönetmenliğini üstlendi. Dört bölümlük destansı bir film olan *Savaş ve Barış*'ta Bondarçuk, Pierre rolünü de canlandırdı. Romanın tarihi perspektifi kadar kişilerin bireysel derinliklerine de inebilen bu yapımı, uluslararası bir başka üstün-yapım, *Waterloo* (1970) izledi, ancak birincisi kadar başarılı olmadı. Bundan sonra en çok yankı uyandıran filmi *Vatanları İçin Dövüştüler*'dir (1975). Bondarçuk, *Vanya Dayı*'daki kompozisyonuyla oyuncu olarak bir kere daha ilgi çekti.

• **YAPITLAR (başlıca): Oynadığı filmler:** *Maladaya gvardziya*, 1948, ("Genç Nöbetçi"); *Taras Şevçenko*, 1951, *Paprigunya*, 1951, ("Çekirge"); *Othello*, 1955; *Dyadya Vanya*, 1971. **Yönettiği filmler:** *Sudba Çeloveka*, 1959, ("İnsanın Yazgısı"); *Vayna i Mir*, 1966-1967, (Savaş ve Barış); *Waterloo*, 1970.

BONIFACIUS
(680-755)

Germen din yayıcısı. Germen ve Frank kiliselerinin yeniden düzenlenmesi için çalışmıştır.

Eski Wessex krallığına bağlı Kirton'da doğdu, Dokkum'da öldü. Yaşamı konusunda yeterli bilgi yoktur. Kiliseler tarihinde ermiş (aziz) olarak nitelenir. Gerçek adının Winfrid olduğu, sonradan Latince "iyi işler gören" anlamında "Bonifacius" adını aldığı söylenir.

Bonifacius, Hıristiyanlık'ın bölünmeye, kiliselerin ayrılmaya başladığı dönemlerde, birleştirici, uzlaştırıcı bir yol tutarak, o çağın Avrupa ulusları arasında, özellikle kiliselerle krallıkları barıştırma konusunda etkili olmuş, bu çalışmaları nedeniyle ermiş (aziz) sanını almıştır. Frank kilisesinin yeniden kuruluşunda, Germanya'da Hıristiyanlık'ın yayılmasında önemli çalışmaları vardır. Bonifacius'un çalışmaları ve Karl Martel'in yardımlarıyla Thüringen, Hessen illerinde yeni kiliseler kuruldu. Bu başarısı yüzünden Roma'da piskoposluğa yükseltildi (722), bir süre sonra başpiskopos oldu (731). Bonifacius, Papa, Kral Karlmann ve Kral Pepin ile anlaştı, Frank kilisesinin yeniden düzenlenmesini sağladı, kilisenin el konan bütün mallarını geri almayı başardı. Bir süre sonra, yeniden, Friesland'daki görevinin başına döndü, Hıristiyan inançlarına karşı çıkanlar (Paganlar) ayaklanınca öldürüldü.

Bonifacius, Hıristiyanlık'ın doğuş yıllarındaki görüşlerine dönmenin, kilise ile ulus yönetiminin kilise yararına birleşmeleri gereğinin savunucusu olarak, yaşadığı çağda ün kazandı. Özellikle, o çağda eski inançlarını sürdüren toplulukların (Paganlar'ın) Hıristiyanlaştırılmaları görüşünü ortaya attı. Bu işin baskıyla değil, *İncil*'in öngördüğü barışla, inandırma yoluyla başarılması gereğini savundu. Bu düşüncesi yüzünden öldürülünce "aziz"ler arasına alındı.

BONIFACIUS VII
(?-985)

İtalyan papa. Alman İmparatoru II. Otto'nun Roma'yı kuşatması üzerine "papalık hazinesi"ni İstanbul'a kaçırarak kilise ile krallık arasında gerginlik yarattı.

Roma yakınlarında bir yerde doğdu, Roma'da öldü. Gerçek adı Francon'dur, gençliği ile ilgili yeterli bilgi yoktur, daha çok din işlerindeki serüven dolu yaşayışıyla ün kazanmıştır.

VII. Bonifacius, kilise tarihinde yasal bir papa sayılmaz, ancak karıştığı olaylar nedeniyle ilginç bir kimse olarak adı anılır. Kiliseler arasında sürüp giden anlaşmazlıklar sonucu ortaya çıkan ayrılıktan yararlanan "Crescentius topluluğu", kendisini papalığa yükseltti. Bu anlaşmazlık karşısında, kimi tarihçilere göre birliği sağlama amacıyla Roma üzerine yürüyen Alman İmparatoru II.Otto'dan korkarak Vatikan hazinesini İstanbul'a kaçırdı. Bunun üzerine Papa VII.Benedictus, kendisini afaroz etti. Bonifacius bir süre sonra Roma'ya dönerek (984) Papa XIV. İoannes'i tutuklattı.

VII.Bonifacius, kilisenin yönetim üzerindeki egemenliğini savunmuş, kralların kilisenin buyruğu altına girmelerinin gerektiğini ileri sürmüştü. Onun bu görüşüne katılmayan kralcılar kiliseye karşı bir

tutum takınmışlar, papa ile krallar arasında bir uzlaşmanın yararlı olacağı görüşünü ortaya atmışlardı. VII. Bonifacius'un bu olaylar nedeniyle Alman İmparatoru II.Otto'yu kızdırması Roma'nın kuşatılmasına yol açmıştı. Vatikan hazinesini İstanbul'a kaçırması üzerine, iki kilise arasındaki gerginlik büsbütün artmış, yeni bir "kiliseler sorunu" ortaya çıkmıştı. İstanbul Kilisesi ile Roma Kilisesi arasındaki anlaşmazlık, bu olaydan sonra, çağlar boyunca sürüp gidecek bir nitelik kazanmıştır. Bonifacius, daha sonra, kendini tutanlarca "aziz"ler arasında yükseltilmiş, böylece adı "Aziz Bonifacius" olarak kilise tarihine geçmiştir.

BONIFACIUS VIII
(1235-1303)

İtalyan papa. Bütün Hıristiyan toplumlarını papalığın yönetimi altında birleştirmek için çalışmıştır.

Anagni'de doğdu, Roma'da öldü. Gerçek adı Benedetto Caetani'dir. Kilise tarihinin önemli bir kişisi olmasına karşılık, papalık görevini alışından önceki yaşamı konusunda ayrıntılı bilgi yoktur; bilinen yalnız görev süresince karıştığı olaylardır. Bütün Hıristiyan topluluklarını, Roma'da bulunan papalığın yönetimi altında toplayarak barışı sağlamak, krallar arasında sürüp giden anlaşmazlıkları, savaşları önlemek için giriştiği çalışmalarla ün kazanmış, sonraları "aziz"ler arasına alınmıştır.

Geniş bilgisi, barışsever tutumuyla çağında ilgi toplayan VIII.Bonifacius, önce kardinal (1281), sonra Fransa'da papalık elçisi, daha sonra papa oldu (1294). Bütün barışçı girişimlerine karşılık Cenova ile Venedik, Aragon ile Anjou, Orsiniler'le Colonnalar, Fransa ile İngiltere arasında sürüp giden savaşları önleyemedi. Papaz adaylarının genel giderlerden pay almalarına karşı çıkan Fransa Kralı IV.Philippe ile arası açıldı. Bunun üzerine kilise ile krallığın sorunlarını ayıran "Clericis Laicos Kararı"nı öne sürerek Kral'ın kilise işlerine karışmaması gerektiği görüşünü savundu. Krallıkla kilise anlaşmazlığı bir süre sonra giderildi. VIII.Bonifacius da IX.Louis'yi "aziz"ler arasına alarak anlaşmayı sağladı. Büyük bir toplantı düzenlendi (1300), papalığın yönetimiyle ilgili ilk önemli toplantı sayılan bu olay nedeniyle bir konuşma yapan VIII.Bonifacius papalığın bütün evrene egemen olduğunu bildirdi, kilisenin üstünlüğü görüşünü pekiştirdi. Sonra IV.Philippe'i afaroz etti (1303). Kral, Guillaume de Nogaret'nin aracılığıyla bir genel kurul toplantısı düzenledi. Orada VIII.Bonifacius'u yakalama onayı alındı, Anagni'ye karşı savaş açıldı, Colonna'lar VIII.Bonifacius'a saldırdılar (1303), Anagniler onu kurtardıktan kısa bir süre sonra Bonifacius öldü. VIII.Bonifacius kilise tarihinde, kilisenin egemenliğini sağlayan başlıca kişi olarak bilinir. Ölümünden sonra "aziz"ler arasına alınmasının nedeni de budur.

• KAYNAKLAR: F.C.Copleston, *A History of Medieval Philosophy*, 1972; D.Knowles, *The Evolution of Medieval Thought*, 1962.

BONINGTON, Richard Parkes
(1802-1828)

İngiliz ressam. Geliştirdiği yeni teknik ile 19.yy manzara resmini etkilemiştir.

Nottingham yakınlarındaki Arnold kasabasında doğdu. Ailesi 1817'de Calais'ye göçtü. Bonington, burada suluboya ressamı Louis Francia (1772-1839) ile çalışmak fırsatını elde etti. 1820'de Paris'e gitti, Ecole des Beaux-Arts'da suluboyalarını çok beğenen Baron Gros'un atölyesine girdi, Delacroix ile arkadaş oldu. 1824'te ikinci kez katıldığı yılhk Salon Sergisi'nde ünlü sanatçı Constable ile birlikte altın madalya kazandı. 1825'te Londra'ya döndü, o sırada kenti ziyaret eden Delacroix'ya eşlik etti. 1826'da İtalya'da Venedik, Milano, Verona, Bologna ve Floransa gibi sanat merkezlerinde bir yıl süren incelemelerde bulundu. Yirmi altı yaşında, Londra'da veremden öldü.

Bonington ilk resimlerinde işlek fırçası ve canlı renkleri ile İngiliz suluboya geleneğini sürdürür. Özellikle ince işçiliği, ışığın betimlenmesine verdiği önem ve resimsel öğeleri konudan bağımsız olarak ele alışı manzara resmine yaptığı katkılardır.

Bonington 1824'ten sonra yağlı boya resme başladı. Bu çalışmalarında yer yer Constable'ın, özellikle de Delacroix'nın etkileri sezilir. Doğanın herhangi bir ışık altındaki geçici izlenimlerinin hızlı bir fırça işçiliği ile saptanmasına dayanan bu yapıtlar, İzlenimcilik'in (Empresyonizm) habercisi sayılır.

Bonington, tipik İngiliz Romantikleri'nden biridir. Sir Walter Scott'a büyük bir hayranlık duymuş ve onun kitaplarından aldığı romantik öğeleri resimlerinde yansıtmaya çalışmıştır.

1826'daki İtalya gezisinde yaptığı resimler, sanatının doruk noktası olmuştur. Manzara resmine getirdiği duyarlılık, canlılık, tazelik ve kurallara uymayan betimleme anlayışı ile Corot ve Turner gibi büyük sanatçıları etkilemiştir.

• BAKINIZ: CONSTABLE, COROT, DELACROIX, J. TURNER.

BONNARD, Pierre
(1867-1947)

Fransız ressam. Son İzlenimciler'den sayılmakla birlikte, anlatımının şiirselliği, mekân ve ışık anlayışı, konu seçimiyle yeni bir atılımın öncüsü olmuştur.

13 Ekim 1867'de Fontenay-aux-Roses'da doğdu. Ailesi hukukçu olmasını istediği için ortaöğreniminden sonra Hukuk Fakültesi'ndeki dersleri izledi, ama bir yandan da Julian Akademisi'ne devam etti. Akademik resmin temsilcilerinden T.Robert Fleury ve Bougreau'nun atölyesinde Vuillard, Ker-Xavier Roussel (1867-1944), Maurice Denis (1870-1943), Paul

Resim 140
Giovanni BOCCACIO
*"**Adem ve Havva**" adlı yapıtından bir sayfa Condé Müzesi-Chantilly, FRANSA*

Resim 141
Umberto
BOCCIONI
"Aklın
Durumları:
Vadalar"
Özel
Koleksiyon
New York,
ABD

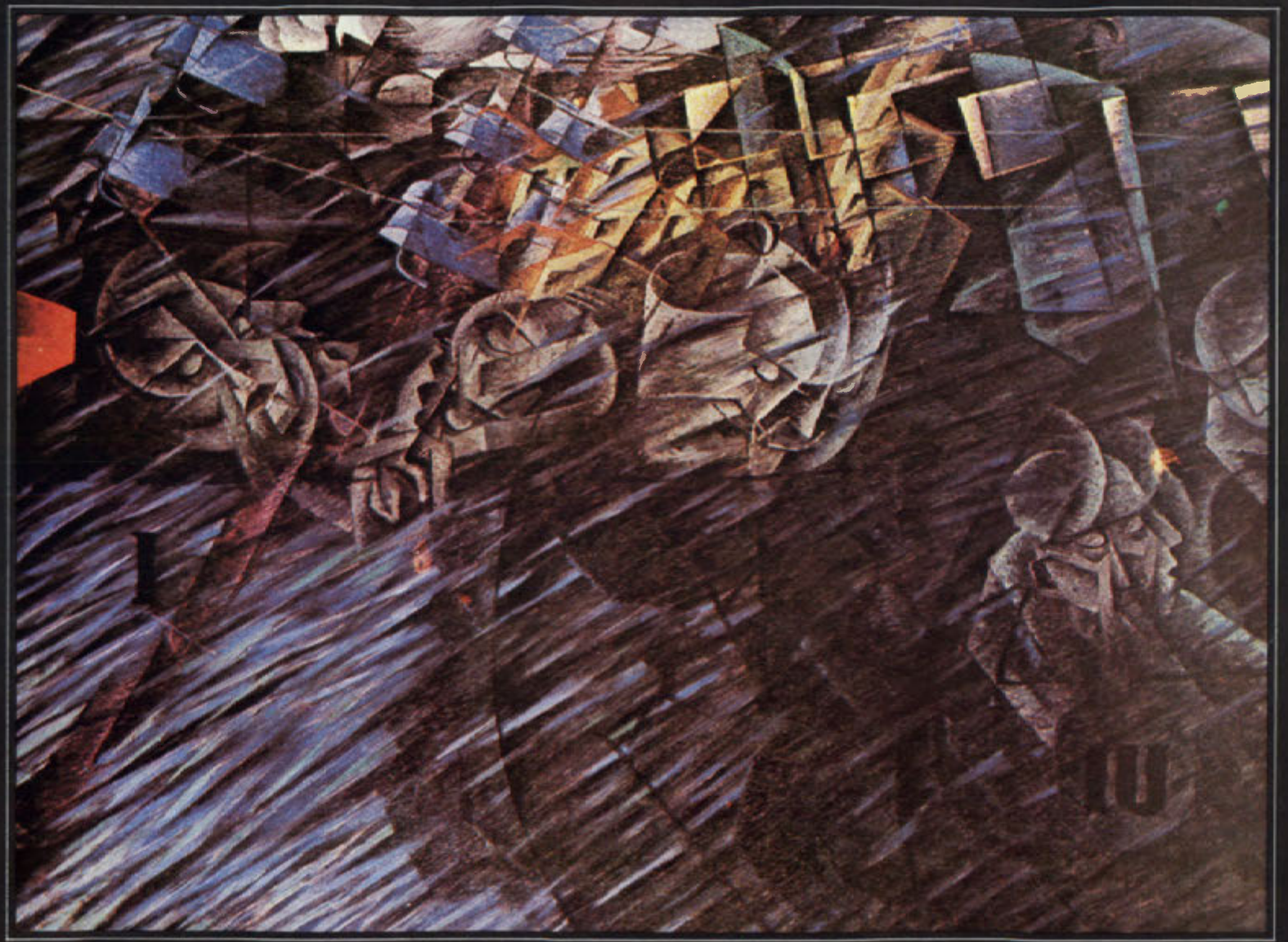

Resim 142 *Umberto BOCCIONI* ***"Aklın Durumları: Gidenler"*** *Modern Sanatlar Müzesi New York, ABD*

Resim 143
Giovanni Antonio BOLTRAFFIO
"Girolamo Casio'nun Portresi"

Resim 144
Richard Parkes
BONINGTON
"Versailles'da Havuz"
Louvre Müzesi
Paris, FRANSA

Resim 145
Pierre BONNARD
"Banyodan Çıkan Çıplak"
Özel Koleksiyon-New York, ABD

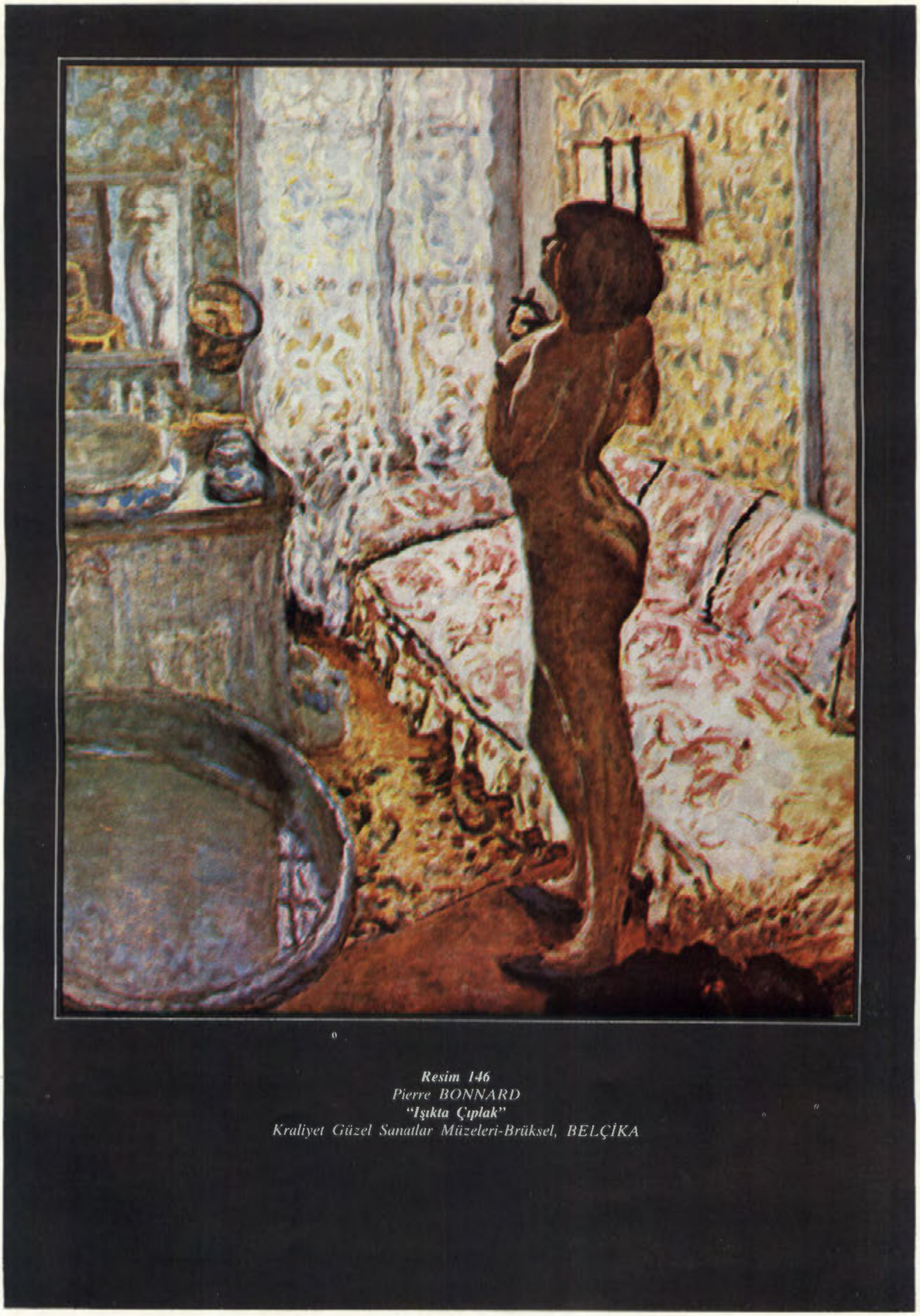

Resim 146
Pierre BONNARD
"Işıkta Çıplak"
Kraliyet Güzel Sanatlar Müzeleri-Brüksel, BELÇİKA

Resim 147
Pierre BONNARD
"Kahvaltı"
Bührle Koleksiyonu
Zürih, İSVİÇRE

Ranson (1864-1909) ve Félix Vallaton (1863-1925) ile tanıştı ve eğitimini onlarla birlikte yaptı. Ecole des Beaux-Arts'da bir yıl çalıştı. Hukuk eğitimini bitirdikten sonra sicil memuru olmak için başvurduysa da sözlü sınavı başaramadı. Bu kez babasının isteğiyle savcılıkta çalışmaya başladı, ama zamanını desen çizerek geçiriyor, dosyalarla uğraşmıyordu. 1899'da kesinlikle ressam olmaya karar verdi. İmzasını taşıyan ilk profesyonel yapıtı, 1891'de renkli taşbaskısı tekniğiyle yaptığı ve 100 frank kazandığı *France-Champagne* adlı bir afişti.

Sérusier'nin aracılığıyla Gauguin'in resimleriyle tanıştı. Onun yan yana sürülmüş parlak renklerinden çok etkilendi. Gauguin ve Sérusier'nin düşüncelerini de benimsedi. Eski atölye arkadaşları Vuillard, Roussel, Denis ve Ranson'un o günlerde kurdukları Nabiler grubuna katıldı. Hep birlikte 1891'de Le Barc de Boutteville ve 1892'de Salon des Indépendants galerilerinde yapıtlarını sergilediler. Bonnard bu arada Nabiler'in yayımladığı sembolist (simgeci) *La Revue Blanche* adlı dergide de çalıştı.

Çin ve Japon sanatına büyük bir hayranlık duyuyordu. Japon estamplarının izlerini taşıyan resimler yaptı. Bu çalışmaları ona Japon Nabisi adının takılmasına neden oldu. 1893-1894'te bir dizi siyah-beyaz ve renkli taşbaskısı üstünde çalıştı; kurşunkalem, mürekkepli kalem ve fırça kullanarak yaptığı desenlerinde Paris sokaklarını görüntüledi. Besteci Claude Terasse'ın (1867-1925) *Le Solfége* ve *Scénes Familiales* adlı kitaplarını resimledi. *La Revue Blanche, Mercure de France* gibi dergilerde Henri de Regnier, Octave Mirbeau, (1848-1917) Jules Renard, (1864-1910) Alfred Jarry gibi ünlü yazarlarla tanıştı. Bu çevrede çalışmaktan çok hoşlanıyordu. Bu arada karma sergilere de katıldı. 1902'de Jarry'nin *L'Almanach du Pére Ubu* ve Longus'un *Dafni ile Khloe* adlı kitaplarına desenler ve taşbaskıları hazırladı.

Resimlerinde ev içi sahneleri, yemek odaları, banyolar gittikçe daha çok yer alıyordu. Bu tür konular desen çizimine, ışığı incelemesine, ayrıntıları araştırmasına, gölgeleri saptamasına yardımcı oluyordu. 1904'te özellikle ışığı inceleme olanağı veren kadın desenlerinden oluşan tablolarını sergiledi. Daha önceleri büyük bir ustalıkla ele aldığı gri tonları artık bütünüyle terk etmişti. Belçika, Hollanda, Romanya ve İngiltere'de, daha sonra İspanya, Tunus ve Cezayir'de gezilere çıktı. Işığa ve renkli manzaralara olan hayranlığı nedeniyle bütün bir yazı La Roulotte'ta ışık oyunlarının resmini yapmakla geçirdi.

1914'te, sanatına ve geçirdiği gelişmeye eleştirel bir gözle baktığı uzun bir döneme girdi. Aralıksız desen çiziyordu. Bu desenler onu yeniden portre yapmaya yöneltti. Karısı Marthe de Moligny, bu dönemden başlayarak sürekli resmini yaptığı tek modeli oldu.

1928'de Rencir'la birlikte Groupe de la Jeune Peinture Française'in (Genç Fransız Resmi Grubu) onur başkanlığına seçildi. Tabloları Fransa, İngiltere, Hollanda, İsviçre, Almanya ve Sovyetler Birliği gibi ülkelerin müzeleri tarafından satın alındı. ABD'yi ziyaret etti, Amerika ve Avrupa'da birçok sergilere katıldı. Paris'te alçakgönüllü bir yaşam sürerken 1940'ta karısının ölümü üzerine Cannes yakınlarında Cannet'deki villasında daha çok kalmaya başladı. Burada yalnız yaşadıysa da Terasse, Vuillard, Natanson gibi yakın arkadaşları hep yanında bulundular. Bonnard 23 Ocak 1947'de Cannet'de öldü. Aynı yılın ekim ayında Paris'te Orangerie salonlarında yapıtlarıyla büyük bir toplu sergi düzenlendi. Daha sonraki yıllarda bunu Londra, New York, Edinburgh, Zürih, Rotterdam, Basel gibi kentlerde açılan toplu sergileri izledi.

Bonnard çok ve aralıksız çalışan bir ressamdı. Yaptıklarını yeterli bulmamış, resimlerini daha sonra birçok kez yeniden ele almıştır. Çok çeşitli teknikler denemiş, tutkallı boya ile panolar, hem karton hem tuval üstüne yağlıboya resimler, kurşunkalem ve suluboya desenler, afişler, taşbaskılar, gravürler yapmıştır.

Sembolist anlayıştan ayrıldıktan sonra doğanın güzelliklerinin, açık havanın ve ışığın farkına daha çok varmıştır. Biçimlerini sınırlayan çizgileri, iki boyutlu biçimlerden kurulu kompozisyonları, resimlerini dolduran atmosfer için terk etmiştir. Düz renk alanlarını kullanmayı bırakmış, nesneleri resim mekânı içinde ışıktan etkilendikleri durumda göstermiştir. St.Germain-en-Laye'e çekilerek geçirdiği savaş yıllarından sonra, dış dünyanın görüntülerini aktarmaktan çok, kendi duygulu ve çocuksu iç dünyasını anlatmaya yönelmiştir. Cannet'deki villasında yaptığı natürmortlarında, manzaralarında, deniz görünümlerinde, çıplaklarında ve iç mekân resimlerinde renkler, zaman zaman zarif bir yumuşaklıkla gölgelenen büyük bir yoğunluk kazanmıştır.

Bonnard her zaman, hatta Japon estamplarının etkisindeyken ya da Nabiler'e katıldığı günlerde bile bir İzlenimci olarak kalmıştır. Ama yaşamı şiirsellikle verişinde, resim mekânını duyumsayışında, hatta ışığı kavrayışında İzlenimciler'den ilerde olmuştur.

- **YAPITLAR (başlıca): Resim:** *Babamın Portresi*, 1880'ler; *Büyükannem* 1880'ler; *Kızkardeşim Andrée*, 1880'ler; *Geçit Töreni*, 1890; *Kroket Partisi*, 1892; *Kareli Korsaj*, 1893; *Havuzda Çocuklar*, 1899; *Kahvaltı*, 1899, Bührle Koleksiyonu, Zürih; *Yemiş Devşirme*, 1899; *Öğle Uykusu*, 1900; *Salıncak*, 1900; *Günbatımı*, 1906; *Işıkta Çıplak*, 1909, Kraliyet Güzel Sanatlar Müzeleri, Brüksel; *Banyodan Çıkan Çıplak*, 1910; *Profilden Çıplak*, 1915; *Tuvalet*, 1922; *Cennet Görünümü*, 1922; *Banyo*, 1935; *Anıtlar; Kır Manzaraları; Cennet; Kent Manzarası.* **Kitap resimleme:** *Le Solfége* (C.Terrasse), 1893-1894; *Scénes Familiales* (Claude Terasse), 1893-1894; *Parallélement* (Verlaine), 1900; *Dafni ile Khloe* (Longus), 1902; *L'Almanach du Pére Ubu* (A.Jarry), 1902; *Histoires Naturelles* (Jules Renard), 1904; *La Promethée mal enchaîné* (A.Gide), 1920; *Dingo* (Octave Mirbeau), 1924; *SainteMonique* (Vollard), 1930; *Le Crespuscules des Nymphes* (Louys), 1946.

- **KAYNAKLAR:** P.Courthion, *Pierre Bonnard*, 1945; A.Lhote, *Pierre Bonnard*, 1944; C.R.Marx, Bonnard, *Lithographies*, 1952; J.Rewald, *Pierre Bonnard*, 1948; A.Terrasse, *Bonnard: Biographical and Critical Study*, 1964; A.Vaillant, *Bonnard*, 1966.

- **BAKINIZ:** GAUGUIN, SERUSIER, VUILLARD.

BONNET, Charles
(1720-1793)

İsviçreli doğabilimci ve düşünür. Döllenmemiş yumurtanın gelişerek yeni bir birey oluşturabileceğini ve böceklerdeki trake solunumunu gözlemlemiştir.

13 Mart 1720'de Cenevre'de doğdu. 16.yy'da İsviçre'ye yerleşmiş Fransız kökenli bir ailenin çocuğudur. Hukuk öğrenimi gördükten sonra avukatlık yapmaya başladı; ancak, 16 yaşından beri ilgilendiği doğabilime, özellikle böcekler üzerindeki çalışmalarına hukuktan daha çok zaman ayırdı. 1740'ta, bitki bitlerinde döllenmesiz çoğalma (partenogenez) olgusunu inceleyen çalışmasıyla Fransız Bilimler Akademisi'ne kabul edildi. 1743'te Londra'daki Royal Society'ye üye oldu ve aynı yıl hukuk doktoru unvanını aldı. 1752-1768 yılları arasında Cenevre'de Büyük Konsül üyeliğine getirilen, bir kez bile İsviçre'den ayrılmaksızın deneylerine ve çalışmalarına dönük sakin bir yaşam geçiren Bonnet, 20 Mayıs 1793'te Cenevre yakınlarındaki Genthod'da öldü.

Bonnet'ye gelinceye değin, çokhücreli bir canlıda üreme olayının, o türün dişisinin oluşturduğu yumurta hücresinin gene o türün erkeğinin sperm hücresiyle döllenmesi sonucu gerçekleştiği biliniyordu. Bonnet, özellikle bitki bitleri üzerinde yaptığı incelemelerle, bazı türlerde yeni bir bireyin gelişmesi için her zaman döllenmenin gerekmediğini, döllenmemiş yumurtanın da art arda hücre bölünmesine uğrayarak yeni canlıyı oluşturabileceğini kanıtladı. Partenogenez ya da döllenmesiz çoğalma denilen bu üreme biçimine, Bonnet'nin incelediği türlerin dışındaki başka türlerde de rastlanır.

1741'de tatlı su polipleri (hidralar), yer solucanı, yosun hayvanları (bryozoa) gibi evrimin alt basamaklarındaki organizmalarda üremeyi ve eksilen gövde bölümlerinin kendiliğinden yenilenmesini inceleyen Bonnet, ertesi yıl tırtıl ve kelebeklerdeki trake solunumunu gözlemledi. Hayvanın gövdesinin her yanına yayılmış ince uzun borucuklara "trakea",bu borucukların dışarıya açılan ve hava girişini sağlayan ağızlarına "stigma" adını veren Bonnet, karada yaşayan eklembacaklıların solunum olayına ışık tutan ilk doğabilginidir.

1745'te böcekler üzerindeki çeşitli gözlemlerini derleyen *Traité d'insectologie* ("Böcekbilim İncelemesi") adlı ilk yapıtını yayımladıktan sonra, çalışmalarını daha çok botaniğe yönelterek özellikle bitki yapraklarını, beslenmede yaprakların işlevini ve bitkilerde duyum olgusunu inceledi. 1754'te yayımlanan *Recherches sur l'usage des feuilles des plantes* ("Bitkilerde Yaprakların Kullanımı Üstüne Araştırmalar") bu çalışmalarının ürünüdür. Yaprakların en önemli görevinin topraktan yükselen nemi soğurmak olduğunu açıklayan ve uzun yıllar bitkilerin beslenmesi konusunda en büyük uzman kabul edilen Bonnet günümüzde deneyleri ve yorumlarıyla bilimsellikten çok tarihsel önem taşır. Kırk yaşlarına doğru görme duyusunu giderek yitirdiğinden, deney ve gözlemlerinden ister istemez uzaklaşıp kuramsal çalışmalara ve doğa felsefesine ağırlık verdi. O dönemde, canlıların kendiliğinden üremesini sağlayan "önceden ekilmiş tohumlar" varsayımını ortaya attı ve her dişi canlının, kendisinden sonra gelecek döllerin tohumlarını kendi içinde taşıdığını öne sürdü. Doğaldır ki Bonnet'nin süzünü ettiği "tohum", kalıtımda temel rolü oynayan genler ve DNA değildi; çünkü o dönemde DNA'nın değil, kromozomların varlığı bile bilinmiyordu. 1760'ta düşünsel etkinliğin fizyolojik koşullarını inceleyen *Essai analytique sur les facultés de l'âme* ("Ruh Yetileri Üstüne Analitik Deneme") adlı yapıtını, 1764'te de *Contemplation de la Nature*'ü ("Doğaya Bakış") yayımladı. Minerallerden hayvanlara dek, doğadaki tüm varlıkların kesintiye uğramaksızın basitten karmaşığa doğru sürekli bir gelişme gösterdiğini öne süren bu son kitabı pek çok Avrupa diline çevrilerek en çok tanınan ve okunan yapıtı olmuştur. *La Palingénésie philosophique*'te canlıların geçmiş ve gelecekteki yaşamlarını yorumlayarak, tüm yaşam biçimlerinin ölümsüz olduğunu savunan Bonnet, bu yapıtlarında "evrim" sözcüğünü ilk kullanan doğabilimci olmasına karşın, bugünkü anlamda evrim olgusuna inanan bir bilim adamı değildi.

Trake Solunumu

Besinlerde depo edilmiş enerjiyi açığa çıkararak yaşamsal süreçlerin sürüp gitmesinde çok önemli rol oynayan oksijeni vücuda alabilmek için değişik canlı türlerinde değişik organlar gelişmiştir. Örneğin balıklar oksijeni solungaçlarıyla, kurbağalar, sürüngenler, kuşlar ve memeliler değişik özellikteki akciğerleriyle, daha basit yapılı canlılar da doğrudan geçişme (osmoz) yoluyla alırlar.

Böceklerin solunum organı ise "trake" denilen ince borucuklardır. Karbondioksit ve oksijen alışverişini sağlayan bu borular, vücut yüzeyinde "stigma" denilen delikçiklerle başlar ve hayvanın tüm gövdesine yayılan kollara ayrılarak hücrelerin arasında çok ince kanalcıklar halinde sona erer. Trakelerle doku hücreleri arasındaki oksijen ve karbondioksit alışverişi, doğrudan doğruya doku sıvısından geçişme yoluyla olur. Hava içeriye ya da dışarıya, trake borularının daralıp genişlemesini sağlayan mekanizmayla iletilir. Örneğin çekirgede, gövdenin iki yanında, ilk kez Bonnet'nin gözlemlediği on çift trake deliği (stigma) vardır. Çekirge karnını kasıp gevşeterek borulardaki havayı pompalar. Karın gevşediğinde ön taraftaki dört çift delik açılır ve havanın içeri girmesini sağlar; karın kasıldığında ise ön delikler kapanırken arkadaki altı çift delik açılır ve böylece boruların içindeki karbondioksitle kirlenmiş hava dışarı atılır. Oksijen doğrudan doku sıvısına oradan da hücrelere geçtiği için, böceklerde ayrıca oksijeni ve karbondioksiti taşıyacak hemoglobin türünden maddelere gerek yoktur.

- YAPITLAR (başlıca): *Traité d'insectologie*, 1745, ("Böcekbilim İncelemesi"); *Recherches sur l'usage des feuilles des plantes*, 1754, ("Bitkilerde Yaprakların Kullanımı Üstüne Araştırmalar"); *Essai de psychologie*, 1754, ("Psikoloji Üzerine Deneme"); *Essai analytique sur les facultés de l'âme*, 1760, ("Ruh Yetileri Üstüne Analitik Deneme"); *Considérations sur les corps organisés*, 1762, ("Gelişmiş Canlılar Üstüne Düşünceler"); *Contemplation de la nature*, 1764, ("Doğaya Bakış"); *La palingénésie philosophique*, 1769, ("Felsefe Açısından Yeniden Doğuş").
- KAYNAKLAR: L.C.Miall, *The Early Naturalists: Their Lives and Works, 1530-1789*, 1912.
- BAKINIZ: BAER, CUVIER, DARWIN.

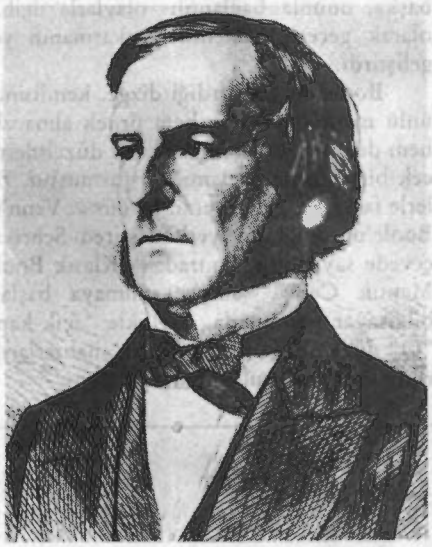

BOOLE, George
(1815-1864)

İngiliz mantıkçı ve matematikçi. Çağdaş matematiksel mantığın öncülerindendir. "Boole Cebiri" diye bilinen mantık 'dili'ni geliştirmiş, mantığa cebirsel bir işlembiçimi kazandırarak, 'düşünce yasaları'na göre sonuç çıkaran bir araç elde etmeye çalışmıştır.

İngiltere'de Lincoln'da doğdu ve İrlanda'daki Cork'ta öldü. Yoksul bir aileden gelmiştir. Babası boş zamanlarında optik aygıtlar yapan, matematiğe gönül vermiş bir ayakkabı ustasıydı. George ilkokula ve ancak kısa bir süre de ticaret okuluna gidebildi. Eğitiminin bundan sonrasını, matematikte babasından da yardım görerek, kendi kendine yürüttü. Lincoln'daki bir kütüphanesiden Latince, kendi çabasıyla da Grekçe, Fransızca ve Almanca öğrendi. On iki yaşında Horatius'un bir şiirini Latince'den İngilizce'ye çevirdi. Yerel bir gazetede yayınlanan bu şiir üzerine büyük bir tartışma çıktı. Kimileri, çocuğun bu çeviriyi yapamayacağını, kimileri de çevirinin yetersizliğini ileri sürdüler. Buna karşılık, Boole, kendi kendine yürüttüğü Latince ve Grekçe çalışmalarını daha büyük bir tutkuyla sürdürdü. Bir ara rahip olmayı düşündüyse de vazgeçti. On beş yaşına geldiğinde ailesine bakmak zorunda kaldı. Bu nedenle ilkokul öğretmenliği görevini üstlendi. Gündüz ders veriyor, gece de kendi öğrenimini sürdürüyordu. Yirmi yaşına geldiğinde kendi özel okulunu kurdu. Öğrencilerini matematik alanında da yetiştirmenin önemini anlayınca konuyu daha derinden ele alma gereğini duydu. Pek de ileri olmayan matematik bilgisine karşın yine kendi kendine, doğrudan Laplace, Lagrange ve Newton'un başyapıtlarını incelemeye koyuldu. Bu çalışmalarının ürünlerini 1840'ta *Cambridge Mathematical Journal*'da yayımlamaya başladı. Operatörler üzerine yaptığı çalışmalar nedeniyle 1844'te madalya aldı. Yazılarında Hamilton'un saldırılarına karşı De Morgan'ı savunmuş ve bu matematikçiyle 1848'lerde dost olmuştu. Bu yıllarda *The Mathematical Analysis of Logic*'i yayınladı. 1849'da Cork'ta yeni açılan Queen's College'daki matematik profesörlüğü için başvuruda bulundu. Bir ilkokul öğretmeni olmasına karşın bu göreve getirildi. 1854'te, başyapıtı olan *The Laws of Thought*'u yazdı. Ertesi yıl, ünlü dağcı, Sir George Everest'in yeğeni ile evlendi. Çeşitli dergilerde yayınlarını sürdürdü, ders kitapları yazdı. 1857'de Royal Society'e üye seçildi. 1864'te, derse yetişmek için yağmur altında kaldı. Islak giysileriyle sürdürdüğü dersten sonra zatürree oldu ve kısa bir süre sonra öldü.

Boole'un değişmezleri buluşu doğrudan Lagrange'a bağlanabilir. Mantığın matematiksel bir sembolizme kavuşturulması yönündeki büyük katkısı üzerinde gösterilebilecek en önemli etki kaynağı ise, William Hamilton'un, Augustus De Morgan'ın eleştirilerini aşağılama çabası olarak gösterilebilir. bu çatışma Boole'un ilgisini çekmiş, matematikçi değil de bir felsefeci olan Hamilton'un (İrlandalı matematikçi William Rowan Hamilton ile karıştırılmamalıdır), matematiğin mantığa hiçbir katkısı olamayacağı yolundaki görüşüne karşı çıkmıştır. Mantığın metafizikte değil matematikte temel bulduğu görüşüne bu yolla varmıştır. Yapıtı, bir anlamda, bunun nasıl gerçekleştiğini, mantığın belitler üstüne oturtulan bir sembolik yapı olarak nasıl kurulabileceğini gösterme çalışmasıdır. Bu çalışma ile hem Leibniz'in hem de De Morgan'ın amaçlayıp sonuçlandıramadıkları bir ideali gerçeğe dönüştürüyordu.

Boole'un temel katkısı, ana çizgileriyle, mantıksal ve cebirsel işlemler arasında bir analoji saptamak ve buna dayanarak cebirsel-matematiksel yöntemleri mantığa, tarihte ilk kez olmak üzere, başarıyla uygulamış olmaktır.

"Simgesel cebir kuramı" adını verdiği dizgesinde, Boole, iki temel simge kullandı. Bunlar da "1" ve "0"dır. Sınıflar mantığı açısından birincisi "Herşey" ikincisi "Hiçbirşey"i niteler. Bunlar, "evrensel" ve "boş" sınıflardır. Mantık bakımından öteki olanaklı sınıflar, bu ikisinin arasında yer alırlar. Bu durumda her hangi bir sınıf "x" imiyle simgelenirse, bu sınıfın karşıtı olan sınıf da "1-x" olacaktır. Bu yolla, toplama ve çıkarma gibi cebirsel işlemler kullanılarak, sınıf temeline dayalı olan bu mantık işlerlik kazanır. Öte yandan, önermeler mantığı açısından, yine özdeş simgeler, başka anlamlar taşır: Bu kez "1" simgesi "Doğru"yu, "0" da "Yanlış"ı simgeler. Bu biçimde

de birtakım yasalar elde edilir. Örneğin, bir önermenin ya doğru ya da yanlış olacağını belirten mantık yasası, "x=0 ya da x=1" biçiminde yazılır.

Boole, ilk kitabında ana çizgilerini ortaya koyduğu dizgeyi 1854'te yayımladığı daha kapsamlı yapıtı, *Laws of Thought*'da oldukça ayrıntılı bir biçimde serimledi. Burada, olağan cebir ile kendi "sınıflar hesabı" arasındaki ortaklığın, "düşünce yasaları"nı içeren bir "yüksek mantık"ta aranması gerektiği görüşüne yer verdi.

Boole'un ele aldığı "düşünce yasaları", hem cebire hem de "mantık cebiri"ne uygulanan, "x çarpı x=x" yasasından kaynaklanır. "x"in alabileceği değerler yalnızca "O" ile "1" olunca, "OxO =0" ile "1 x 1 =1" denklemleri, "O" ile "1"e mantık içinde verilebilecek anlamların hepsi açısından geçerlidir.

Boole, gene bu yapıtında geliştirdiği "kalkül"ü olasılık hesabına da uyguladı. Bu alanda da önemli bir öncülüğü vardır.

Kendisinden önce gelen olasılık kuramcıları, bu konuyla ilgili sorunların çözülmesinde, örneğin kumar oyunları (özellikle zar atma) olan ve yalın tek-durumlar üzerinde duran olasılıklardan yola çıkmışlardı. Örneğin, bir zar atıldığında, 6 yüzünden biri, evet yalnızca biri gelecektir; burada olasılık hesabı, bu altı yüzden hangisinin hangi olasılığı taşıdığını bulmaya yöneliktir. Boole, böylesi 'bağımsız' durumlara karşılık, Quetelet'nin toplumsal istatistik derlemelerinden de etkilenerek, karmaşık, çokyönlü durumlar içinde, toplumsal öndeyilerde bulunabilecek bir olasılık hesabı yöntemi üzerinde çalıştı. Bu çalışmalar, onu daha genel bir olasılık kuramına götürmüştür. "Öyle sanıyorum ki genel bir kuramı gerektiren neden şudur: Özellikle toplumsal olguların gözlenmesi, bize yalın olayların değil, ister nedensellik ister rastlantısal olsun, belirli bağlantılar içinde yer alan olayların olasılıklarını verir." Bu bağlantılı ve karmaşık durumlardan biri, örneğin p olasılığı taşıyan bir X olayı ve Q olasılığı taşıyan bir Y olayı arasındaki bağlantılardan dolayı, bir üçüncü Z olayının olasılığını hesaplamaktır. Burada Boole, belirli bir olayın daha önce oluş sıklığından yararlanarak, özdeş olayla ya da başka, onunla bağlantılı olaylarla ilgili, mantıksal olarak geçerli beklentiler çıkarmanın yöntemlerini geliştirdi.

Boole'un geliştirdiği dizge, kendisinden sonraki ünlü mantıkçılar için hem örnek alınacak bir öncü, hem de, yer yer eleştirilerek ve düzeltilerek ilerletilecek bir çalışma bağlamı oluşturmuştur. Benzer ilkelerle farklı dizgeler kuran Jevons ve Venn'in yanı sıra, Boole'un dizgesini yetkinleştiren Schröder, bu çerçevede sayılabilir. Sonradan "Klasik Boole-Schröder Mantık Cebiri" adıyla anılmaya başlayan dizge, bilgisayar yapımında, özellikle "açık-kapalı", "1" - "O" düzenini kullanan 'devre anahtarları'nın geliştirilmesinde de kullanılmıştır.

Düşüncenin Yasalarını Sunuş

Düşünmek bir anlak işlemidir. Anlağın usavurmayı gerçekleştirirken yararlandığı birtakım yasalar vardır. Bu yasalar mantık denen bilim dalının temelini oluşturur. Boole yeni bir mantık, yeni bir düşünme düzeni geliştirme amacıyla yoğun çalışmalara girişmiş, matematik verilerinden kaynaklanan bir yöntem ortaya atmıştır. Aristoteles mantığı kavramlar arasında kurulan bağlantıya dayanıyor, bütün gücünü özneyle yüklem arasındaki ilişkiden alıyordu. Rönesans başlangıçlarına değin süregelen bu mantık yöntemi, doğa bilimlerinin gelişmesiyle yeni boyutlar kazandı. Deney bilimlerinin kendi verilerine dayanan bir mantık anlayışı ortaya çıktı. Özellikle Bacon'ın geliştirdiği tümevarım yöntemi mantıkla deney bilimleri arasında bir köprü kurdu. Matematikle mantık arasında, düşünme yasalarına göre, bağlantı kurmaya çalışanların başında ise Boole gelir. Boole, bu konudaki görüşlerini, "Düşüncenin Yasalarını Sunuş" başlığı altında sergilemiştir:"Bu çalışmanın amacı, önce, anlağın usa vurmayı yürütürken yararlandığı temel yasaları araştırmak, onları bir Calculus içinde dilegetirmek ve temel üzerinde bir mantık bilimi kurup yöntemlerini saptamaktır."

Boole'un kurmaya çalıştığı "mantık bilimi" Aristoteles mantığından apayrı bir nitelik taşır. Bu nitelik mantığın matematikle olan bağlantısından kaynaklanır. Boole'a göre yeni mantık biliminin yöntemlerini bulduktan sonra "yapılacak iş, bu saptanan yöntemi matematiksel olasılık öğretisine uygulanabilecek" bir duruma getirmektir. Böylece genel bir yöntemin temelini kurma olanağı bulunur. Bunu başardıktan sonra "ortaya çıkarılan gerçeklerden, insan anlağının yapı ve doğası üzerine" birtakım yaklaşımlar sağlanır. Çünkü "dilin doğasında temellenen kimi genel ilkeler, bilimsel söylemin öğeleri olan, sembollerin kullanımını belirler." Boole'un üzerinde durduğu öğelerin yorumları "salt anlamda uzlaşmaya dayanır." Bu öğelerin istenilen yönde yorumlanma olanağı vardır. Ancak, bu yorumlama özgürlüğünün de belli koşulları vardır. "İşlemlerde uyulan yasaların, kullanılan sembollerin bu uzlaşımsal anlamlarından başka bir tabana oturtulmaması gerekir. Bu ilkelere bağlı olarak, mantık ve cebir sembollerinin yasaları arasında kurulacak bütün tutarlılık bir işlemler tutarlılığı biçimini alacaktır."

Boole'un geliştirdiği bu mantık yöntemi, 19.yy sonlarına değin pek ilgi çekmedi. 20.yy başlarından sonra, özellikle Anglo-Sakson felsefesi aracılığıyla, çok geniş bir alana yayıldı. "Modern Mantık" adıyla geliştirilen bilim dalında uygulanan yöntem Boole'un görüşlerinden geniş ölçüde yararlanılarak kurulmuştur.

Öte yandan, olasılık hesabında açtığı yol da, ünlü iktisatçı Keynes'in geliştirdiği biçimiyle klasikleşmiştir. Az çok, Boole'dan esinlenen Keynes, olaylara değil, önermelere bir olasılık değeri verebilen, temelde ise önermeler mantığına dayanan bir olasılık kuramı geliştirir.

Boole'un mantık ve matematik tarihindeki önem ve etkisi büyüktür. Russell onun için, saf matematiği bulan kişi, diye söz etmiştir. Boole'un bu alan ve sembolik mantıkta başlattıkları, onu izleyenlerce geliştirilmiş ve bu yönde büyük ilerlemeler sağlanmıştır. Buna karşın yapıtı ve katkısının önemi ölümünden sonra uzun süre anlaşılamamıştır. Özellikle Kıta Avrupa'sı matematikçileri, sembolik mantığı bir "felsefi fantezi" olarak görmekte direnmişler, ancak Russell ve Whitehead'ın *Principia Mathematica*'sından sonra, bütün bu alanın ve Boole'un önemini kavrayabilmişlerdir.

Boole'un yaklaşımındaki eksiklikler özellikle W.S.Jevons, John Venn, C.S.Peirce, Ernst Schröder ve E.V.Huntingdon gibi mantıkçıların katkılarıyla tamamlanmaya çalışılmış ve sonuçta Russell-Whitehead dizgesi doğmuştur. Öte yandan Boole'un değişmezleri buluşunun önemi de büyüktür. Bu buluş sonradan Cayley ve Sylvester'in ellerinde bir değişmezlik kuramına dönüştürülmüştür. Boole'un bu başarısı, yaklaşık bir yüzyıl sonra, Görelilik kuramının ortaya atılmasına olanak sağlamıştır.

- **YAPITLAR (başlıca):** *The Mathematical Anlysis of Logic, Being an Essay towards a Calculus of Deductive Reasoning*, 1847, ("Tümdengelimsel Usavurmanın Kalkülüsü Üzerine bir İnceleme Olarak, Mantığın Matematiksel Çözümlemesi"); *An Investigation of the Laws of Thought, on which are founded the Mathematical Theories of Logic and Probabilities*, 1854, ("Matematiksel Mantık ve Olasılık Kuramlarının Üzerine Kurulduğu Düşünce Yasalarının Araştırılması"); *On Differential Equations*, 1859, ("Differansiyel Denklem"); *Studies in Logic and Probability, (ö.s.)*, 1952, ("Mantık ve Olasılık Üzerine Çalışmalar").

- **KAYNAKLAR:** F.Gonseth, *Les Fondements des Mathématiques*, 1926; W.S.Jevens, *Pure Logic, With Remarks on Boole's System*, 1864; W. and M.Kneale, *Development of Logic*, 1962; H.Weyl, *Philosophie der Mathematik und Naturwissenschaft*, 1966.

BOPP, Franz
(1791-1867)

Alman dilbilimci. Karşılaştırmalı dilbilim çalışmalarında Sanskritçe'nin önemini ortaya çıkarmıştır.

14 Eylül 1791'de Mainz'de doğdu. 1812'den başlayarak Londra ile Paris'te Sanskritçe eğitimi gördü. 1821-1864 arasında Berlin Üniversitesi'nde Doğu edebiyatı ve genel dilbilim profesörü olarak görevde bulundu. 23 Ekim 1867'de Berlin'de öldü.

Almanya'da filoloji çalışmalarının, onun 1816'da henüz Paris'teyken basılan *Über das Conjugationssytem der Sanskritsprache, in Vergleichung mit jenem der griechischen, persischen und germanischen Sprache* ("Sanskritçe'nin Yunanca, Latince, Farsça ve Cermen Dili ile Karşılaştırmalı Çekim Sistemi Üzerine") adlı yapıtı ile başladığı kabul edilir. Sanskritçe üzerine yaptığı araştırmalardan dolayı kendisine Berlin Akademisi'nce 1822'de profesörlük unvanı verilmiştir. 1833'te başladığı anıtsal yapıtı *Vergleichende Grammatik des Sanskrit, Zend, Griechischen, Lateinischen, Litauischen, Altslawischen, Gotischen und Deutschen*'in ("Sanskritçe, Zendî Dili, Yunanca, Latince, Litvanca, Eski Slavca, Gotça ve Almanca'nın Karşılaştırmalı Dilbilgisi") yazılması 16 yıl sürmüş, ilk baskısı 1852'de çıkmış ve bunu iki baskı daha izlemiştir.

Amacı, karşılaştırma yöntemiyle çeşitli diller arasındaki ilişkileri, benzerlikleri belirleyip dil ailelerini saptamak olarak tanımlanan "karşılaştırmalı dilbilgisi" araştırmaları ilk kez 19.yy'da yapılmıştır. Bu, dile yönelik ilk bilimsel yaklaşım sayılır. Bu tür incelemelerin kuramsal temelleri J.G.Herder, J.Grimm, von Schlegel kardeşler ve W. von Humboldt tarafından atılmıştır. Ses değişmelerine büyük önem veren karşılaştırmalı dilbilimde, önceleri, çeşitli dillerin türediği ilk dili, yani "kökdil"i *(Ursprache)* belirleme çabaları ağır basmıştır. Hint-Avrupa dilleri üzerinde yoğunlaşan bu tür ilk büyük çalışmaları yapanlar Danimarkalı Rask, Alman Grimm ve Bopp'tur.

18.yy'da Sanskritçe'nin tanınmasıyla dilbilim metodolojisi önemli bir sıçrama yapmıştır. Çünkü Avrupa dilleriyle benzerlikler gösteren bu dil yüzünden ilk kez, dillerin birbirlerinden çıkmadığı, hepsinin birden eski bir kökten türemiş olduğu düşüncesi ortaya atılmıştır. Nitekim Rask, Eski İskandinavya dilinin bağlanacağı kökdilin ne olduğunu saptamaya çalışmıştır. Bopp ise Rask'ın incelediği İskandinav dili grubunu genişleterek bunlara Sankritçe ile Farsça'yı da katmış ve Hint-Avrupa dillerini bütünüyle ele almıştır.

Bopp'a göre bu kökdil Hint-Avrupa dillerinin hiç bozulmamış, hiçbir aykırılığı bulunmayan en yetkin biçimidir ve yozlaşmasıyla bugünkü Hint-Avrupa dilleri olmuştur. Yalnız bu kökdile varabilmek için Hint-Avrupa dillerindeki akraba sözcüklerin arasındaki ses benzerliklerinin düzenli bir biçimde saptanması gerekir. Bunu başaran Grimm olmuştur. Ama Bopp'da, Kristof Kolomb'un Hindistan'a yeni bir yol ararken Amerika'yı keşfetmesi gibi, Hint-Avrupa kökdilini saptamaya çalışırken karşılaştırmalı dilbilgisi alanının bilimsel temellerini atmıştır.

- **YAPITLAR (başlıca):** *Über das Conjugationssytem der Sanskritsprache in Vergleichung mit jenem der griechischen, persischen und germanischen Sprache*, 1816, ("Sanskritçe'nin, Yunanca, Latince, Farsça ve Germen Dili ile Karşılaştırmalı Çekim Sistemi Üzerine"); *Vergleichende Grammatik des Sanskrit, Zend, Griechischen, Lateinischen, Litauischen, Altslawischen, Gotischen und Deutschen*, 1852, ("Sanskritçe, Zendî Dili, Yunanca, Latince, Litvanca, Eski Slavca, Gotça ve Almanca'nın Karşılaştırmalı Dilbilgisi").

- **KAYNAKLAR:** Ö. Başkan, *Lengüistik Metodu*, İstanbul, 1967; T.Benfry, *Geschichte der Sprachwissenschaft*, 1869; O.Jespersen, *Language: Its Nature Development and Origin*, 1960; S.Lefmann, *Franz Bopp*, 1891-1895; J.T.Waterman, *Perspectives in Linguistics*, 1963.

- **BAKINIZ:** BRUGMANN, J.GRIMM, RASK.

BORA, Salih
(1953)

Türk güreşçi. Balkan şampiyonluğunu kazanmıştır.

23 Ağustos 1953'te Tirebolu'da doğdu. Güreşe 1970'de Altınay kulübünde başladı. Daha sonra İstanbul Demirspor kulübüne geçti. 1972'de Ankara'da düzenlenen Balkan Şampiyonası'nda sikletinde (48 kilo) Balkan şampiyonluğunu kazandı. 1977'de Dünya şampiyonasında ikinciliği kazandı. 1975 ve 1979 yıllarında yapılan Akdeniz Oyunları'nda 48 kilonun şampiyonluklarını aldı. 1981'de yapılan Dünya şampiyonasında ikinci oldu. 1982'de yapılan Dünya şampiyonasında da gümüş madalya kazanan Salih Bora, Türk güreşinin 1980'lerdeki en başarılı sporcusu olarak dikkati çekti. Bora Spor Akademisi mezunudur.

BORAN, Behice
(1910)

Türk sosyolog ve siyasetçi. Türkiye İşçi Partisi genel başkanlığı yapmıştır.

14 Mayıs 1910'da Bursa'da doğdu. Orta ve lise öğrenimini İstanbul'da Amerikan Kız Koleji'nde tamamladıktan sonra 1935'te öğrenimini sürdürmek amacıyla ABD'ye gitti. 1939'da Michigan Üniversitesi Sosyoloji Bölümü'nü bitirerek Türkiye'ye döndü.

Kısa bir süre lise öğretmenliği yaptıktan sonra 1939'da Ankara Üniversitesi Dil Tarih ve Coğrafya Fakültesi Sosyoloji Bölümü'ne doçent olarak atandı.

1941-1942 yıllarında *Yurt ve Dünya*, 1943-1944 yıllarında da *Adımlar* dergisinin sahibi ve yayın müdürü oldu. Bu dergilere sosyal tabakalaşma, gençlik, köylü ve işçilerin durumu, toplum ve bilim, toplum ve sanat ilişkisi, hümanizm gibi konularda çeşitli yazılar yazdı. 1945'te *Toplumsal Yapı Araştırmaları* adlı doçentlik tezi kitap olarak yayımlandı. Boran, Türkiye'nin sosyo-ekonomik yapısını incelediği bu kitabında iktisadi öğelere ve sosyal tabakalaşmaya önem verdi.

1946'da çevirmen Nevzat Hatko'yla evlendi. 1948'de siyasi görüşleri gerekçe gösterilerek, Pertev Naili Boratav ve Niyazi Berkes'le birlikte kadroları kaldırılarak üniversiteyle ilişkileri kesildi.

1949'da İstanbul'a yerleşen Boran, 1950'de Türk Barış Severler Cemiyeti'nin kurucuları arasında yer aldı ve cemiyetin genel başkanı oldu. Cemiyetin Büyük Millet Meclisi'ne Kore'ye asker gönderilmesine karşı çıkan bir telgraf göndermesi nedeniyle bir grup arkadaşıyla birlikte tutuklandı ve 15 ay hapis cezasına çarptırıldı.

1961'de Türkiye İşçi Partisi (TİP) kurulduğu sıralarda Boran, Vatan gazetesinde, Yön dergisi yazarlarıyla polemiğe giriyor, Osmanlı toplumunun değerlendirilmesi ve işçi sınıfına ilişkin farklı görüşler savunuyordu. 1962'de Türkiye İşçi Partisi'ne giren Boran, 1964'te Merkez Yürütme Kurulu'na seçildi. 1965 genel seçimlerinde TİP Urfa milletvekili olarak Meclis'e girdi.

TİP içinde bir yandan Milli Demokratik Devrim tezini savunanlara, diğer yandan, özellikle 1968'den sonra, parti genel başkanı Mehmet Ali Aybar'a yönelik muhalefetin başını çekti. Parti içi eğitim, örgütlenme ve sosyalizmin Türkiye'de nasıl uygulanacağı konusunda Merkez Yürütme Kurulu içinde çıkan görüş ayrılıkları Mehmet Ali Aybar ve yandaşlarının partiden ayrılmalarıyla sonuçlandı. 1970'te TİP IV. Büyük Kongresi'nde Behice Boran genel başkan oldu. Kongrede Türkiye'de milli demokratik devrimin esas itibariyle tamamlanmış olduğu tezi kabul edildi.

Boran, Türkiye'de sosyalist hareketin durumu ve Türkiye'nin sosyo-ekonomik yapısı konusundaki görüşlerini 1968'de yayımlanan *Türkiye ve Sosyalizm Sorunları* adlı kitabında bir araya topladı. 12 Mart 1971 askeri müdahalesinden sonra Anayasa Mahkemesi TİP hakkında dava açınca, öteki parti yöneticileriyle birlikte tutuklandı, 15 yıl hüküm giydi.

1974'te Af Yasası'yla serbest bırakılan Boran, 1975'te 50 kişilik bir kurucular kurulu ile birlikte Türkiye İşçi Partisi'ni kurdu ve genel başkanlığına getirildi. 12 Eylül 1980 askeri müdahalesinden sonra öteki partilerle birlikte TİP de kapatıldı ve parti yöneticileri hakkında dava açıldı. Kısa bir süre gözaltında kalan Boran daha sonra yurt dışına çıktı. Haziran 1981'de "yurda dön" çağrısına uymaması nedeniyle vatandaşlıktan çıkarıldı.

- **YAPITLAR:** *Toplumsal Yapı Araştırmaları*, 1945; *Türkiye ve Sosyalizm Sorunları*, 1968.

- **BAKINIZ:** AYBAR.

BORATAV, Korkut
(1935)

Türk iktisatçı. Türkiye ekonomisine ilişkin özgün araştırmalarıyla tanınmıştır.

Konya'da doğdu. Halkbilimci Pertev Naili Boratav'ın oğludur. 1959'da Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi'ni bitirdi. Aynı yıl Siyasal Bilgiler Fakültesi'nde (SBF) iktisat dalında lisansüstü öğrenime başladı. 1960'ta SBF'de kamu maliyesi asistanı oldu. 1964'te "Kamu Maliyesi ve Gelir Dağılımı: Kavramlar ve Metot Meseleleri" konulu doktora tezini verdi. O yıl Rockefeller Vakfı'nın bursuyla Cambridge Üniversitesi'nde iktisadi planlama alanında araştırmalar yapmak üzere İngiltere'ye gitti. Burada 1964-1966 arasında Maurice H.Dobb'la birlikte sosyalist planlama konusunda araştırmalar yaptı. 1966'da SBF'deki görevine döndü. Boratav SBF'de uluslararası iktisat, güncel iktisadi sorunlar, iktisadi büyüme kuramları, iktisadi planlama, tarımın yapısal analizi ve iktisat tarihi derslerini verdi.

1972'de "Sosyalist Planlamada Gelişmeler" konulu teziyle doçent oldu. 1974'te Cenevre'de Birleş-

miş Milletler'in Toplumsal Olaylar Bölümü'nde "toplumsal siyasetin temeli olarak asgari yaşam standardı" konusunda çalıştı. Birçok uluslararası iktisat konferansına katıldı. 1980'de profesör oldu. 8 Şubat 1983'te, 1402 sayılı sıkıyönetim yasasına dayanılarak öğretim üyeliği görevine son verildi.

Araştırmalarında özellikle, iktisat, iktisat tarihi, iktisat politikası alanlarını yetkin bir biçimde ve bütünlükle ele alan Boratav, Türkiye'deki devletçilik politikasının çözümlemesini, tarihi belgelere dayanarak yapan ilk iktisatçılardan biridir. Türkiye'nin gelir dağılımı üstüne yaptığı çalışmada, Türkiye'deki bölüşüm ilişkilerini, kapitalist ve sosyalist sistemlerdeki bölüşüm ilişkileriyle karşılaştırmalı bir biçimde inceleyen Boratav, Türkiye verilerini bölüşüm modeline göre yeniden değerlendirmiştir. Gelir dağılımı sorununun, sosyal sınıfların tepkilerini belirlediği ölçüde, gerçek bir önem taşıyacağını ve bilim adamlarının çalışma odalarının dışına çıkacağını savunmuştur.

Türkiye tarımsal yapısı üstüne yaptığı araştırmalarda, tarımda kapitalist üretim ilişkilerinin yaygınlığını nitel ve nicel olarak saptayan Boratav, Türkiye ve geri ülkeler tarımında köylü sorunu üzerinde de durmuş ve özgün çözümlemeler yapmıştır.

- YAPITLAR: *Türkiye'de Devletçilik, 1923-1950: İktisadi Düşünceler ve İktisadi Mevzuat*, 1962; *Gelir Dağılımı: Kapitalist Sistemde, Sosyalist Sistemde, Türkiye'de*, 1969; *Sosyalist Planlamada Gelişmeler*, 1973; *Türkiye'de Devletçilik*, 1974; *Uluslararası Sömürü ve Türkiye*, 1979; *Tarımsal Yapılar ve Kapitalizm*, 1980; *Bölüşüm Sorunları ve İktisat Politikaları: Seçme Yazılar*, 1983.
- BAKINIZ: DOBB.

BORATAV, Pertev Naili
(1907)

Türk halk edebiyatı derlemeci ve araştırmacısı. Alanının değişik konularında sistemli derleme ve değerlendirme çalışmalarını başlatmış, konuyu uluslararası bilimsel çalışmalara açmıştır.

Bugün Bulgaristan'da kalan Darıdere (Zlatograd) kasabasında, 2 Eylül 1907'de doğdu. Çocukluk yıllarını "Bana masal dünyasının sihirli perdesini aralayan kişi" dediği annesiyle ve kaymakam olan babasıyla birlikte Arapsun (bugün Gülşehri), Develi ve Mudurnu'da geçirdi. Ortaöğrenimine, 1919'da İstanbul'da, Kumkapı Fransız Lisesi'nde başladı. Gelenbevi ve İstanbul Erkek liselerinde tamamladı (1927). Halkbilimiyle ilk tanışması, lisenin son sınıfında sosyoloji hocası olan Hilmi Ziya Ülken'in verdiği küçük bir derleme kılavuzuyla Mudurnu'da halk türküleri üzerine yaptığı çalışmadır. Yüksek öğrenimine İstanbul'da Yüksek Öğretmen Okulu'nda başladı, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi'nde edebiyat ve türkoloji okudu. 1932 yılına değin, aynı yerde, daha sonraki çalışmalarında etkisi görülecek olan Fuad Köprülü'nün yanında asistanlık etti.

1932'de Konya'ya gitti, edebiyat öğretmeni olarak lisede ve Erkek Öğretmen Okulu'nda çalıştı. Türkoloji ve Türk edebiyatı konularına sosyolojik bir bakış açısının sistemli, karşılaştırmalı yaklaşımının yeniliğini getiren Köprülü'nün yanından ayrılıp Konya'ya geldiğinde, Halkevleri gibi kurumların çevresinde, heyecanlı fakat düzensiz halkbilimi çalışmaları yapan dönemin genç aydınlarının oluşturduğu bir ortamla karşılaşmıştı. Daha sonraki çalışmalarında bu iki yaklaşımı birleştirmeyi amaçlamıştır.

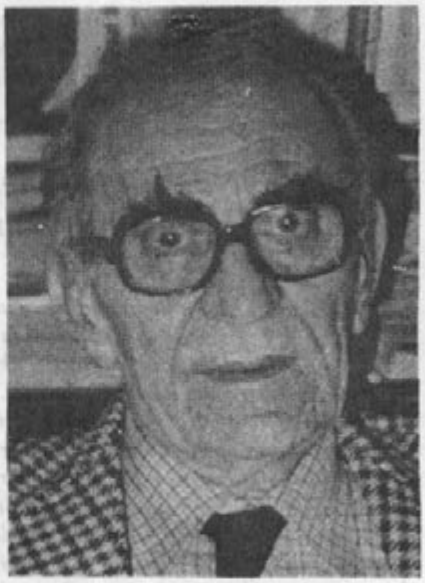

Öğretim üyeliği

1936'da konusuyla ilgili araştırmalar yapmak üzere Almanya'ya gitti, faşist hareketin güçlendiği bu yıllarda Berlin'de bir yıl kaldı. Bu hareketin etkisi altında kalmış kişilerin ihbarı sonucu, 1937 başında geri çağrıldı. Dönüşünde Mülkiye'de (Siyasal Bilgiler Fakültesi) bir yıl kütüphanecilik yaptıktan sonra, Ankara Üniversitesi Dil Tarih ve Coğrafya Fakültesi'nde (DTCF) yeni başlayan halk edebiyatı ve halkbilim derslerini yürütmek üzere doçent olarak atandı (1938). Bundan sonraki yıllar, derleme çalışmalarını yoğunlaştırdı. 1939'da Anadolu'nun tanımadığı yörelerinde ilk uzun inceleme gezisine çıktı. 1945 yılında Hasanoğlan Yüksek Köy Enstitüsü'nde, orada görevli Sabahattin Eyuboğlu gibi arkadaşlarıyla birlikte, geleceğin öğretmenlerini, halkbilim derlemelerinde seferber etmek üzere çalışmalar yaptı. Bu dönemde tanıştığı ve yönlerdirdiği öğretmenler, uzun yıllar boyu halkbilim kadrolarının en yaygın gönüllülerini oluşturdular.

1946'da DTCF'de profesör oldu ve konunun Türkiye'deki ilk büyük arşivini de burada kurdu. Ders notlarının bir bölümünü kapsayan *Halk Edebiyatı Dersleri*, ünlü Fransız halkbilimcisi A.van Gennep'ten çevirerek yayımladığı *Folklor*'la birlikte, yıllar boyu konuyla ilgilenenler için iki temel başvuru kaynağı olmuştur.

Halkbilim kürsüsünün kapanması

1940'ların başlangıcı, Türkiye'de siyaset ve düşünce alanlarında yeni açılımların oluştuğu yıllardı. Sonu çok partili düzene varacak bu dönemde, kendi dışında kalan bütün siyasal görüş ve etkinliğe karşı giderek artan bir baskı uygulayan CHP'nin yanı sıra, güçlü Nazi-Alman etkisinin korumasında gelişen milliyetçi, tutucu bir kanat ile bunların karşısında halkçılığın, sosyal adaletçi bir solculuğun ve laikliğin

geniş yelpazesinde birleşen bir aydınlar grubu oluşmuştu. Boratav, Behice Boran ve Niyazi Berkes'le birlikte, 1941 yılında, *Yurt ve Dünya* dergisini çıkarmaya başladı. Dergide birlikte çalıştığı dostlarının ve kendisinin üzerindeki baskı giderek yoğunlaştı. Bir süre sonra derslerinde ve araştırmalarında "görev-

Türkiye'de Halk Edebiyatı Araştırmalarının Durumu

Türk kültürünün hemen bütün yönlerinde olduğu gibi, halk edebiyatı konusunda da, bir kısmı bugün bile değerini koruyan ilk incelemeler, Batılı araştırmacılardan gelmiştir. Avrupa devletleri Doğu'ya açılarak ulaştıkları bu yabancı topraklar hakkında bilgi edinmeyi, orada daha uzun kalabilmenin bir koşulu saymış, araştırmacılar da önlerine açılan bu hazineyi değerlendirmişlerdir. Halk edebiyatının değişik türlerinin örneklerini sistemli bir biçimde derleyip inceleyerek, bu alanın sınırlarını kabaca da olsa ilk çizen Macar İgnaz Kunos'tur.

Türk Halk edebiyatı incelemelerine katkıları ancak bugün anlaşılan Kaşgarlı Mahmut'ya da Evliya Çelebi* gibi isimler bir yana bırakılacak olursa, Türk aydınlarının halk edebiyatıyla ilk ilgilenmeye başlamaları Tanzimat'tan sonraya rastlar. Halkı eğitip aydınlatmak amacını güden bu ilgi, daha çok halk kültürünün öğretici ürünleri üzerinde yoğunlaşmıştır. Şinasi* ve Ahmed Vefik Paşa* gibi yazarlar bu amaçla atasözlerini, Mehmet Tevfik ve Ahmet Midhat* ise "kıssadan hisse" mantığıyla halk fıkra ve hikâyelerini derleyip, yayımlamışlardır.*

Halk edebiyatı, 20 yy'ın başında bir kültür sorunu ve siyasal bir yönelişin bilinçli bir öğesi olarak gelişmeye başlamıştır. Bu alanın adını koyan ilk yazar Rıza Tevfik'tir. 1913'te yayımladığı bir yazıda "hikmet-i avam"dan bahsetmektedir. Bu çabaların somut ve iyi bir örneği Ziya Gökalp'ın* yapıtlarında bulunabilir. Gökalp için halk edebiyatı ürünleri,"hars" ın temel öğelerindendir. Bu düşünceye uygun olarak Diyarbakır'dayken yayımladığı Küçük Mecmua'yı halk edebiyatı ürünlerini derleyenlere açmış, kendisi de derlediği masalları Altın Işık (1923) adıyla yayımlamıştır. Türk aydınının yeni bir kimlik arayışıyla böylece "halka doğru" yönelmesi Cumhuriyet eğitim kurumunun kadrolarını oluşturmak üzere kurulan Köy Enstitüleri kanalıyla kırsal kesim gençlerinin kültür dünyasına açılmasıyla bütünleşince, halk edebiyatı araştırmalarının hızlandığı,yaygınlaştığı dönem başlamıştır. Bu yıllarda, 400 kadar halkevi ve odasının her biri bu türden araştırmalar yapmış ve dergilerinde derlenen ürünleri yayımlamışlardır. Bunların en önemlisi İstanbul Eminönü Halkevi'dir. 1927'de halkbilim araştırmalarını kendine amaç edinen ilk örgüt olarak kurulan "Türk Halkbilgisi Derneği'nin yayını Halkbilgisi Haberleri'ni devralarak sürdüren bu kurum, konuyla ilgili önemli kitaplar yayımlamış, derleme çalışmalarını teşvik etmiştir. Dilde öngörülen değişimin bir kaynağının da halkın konuştuğu Türkçe olduğunu kabul eden Türk Dil Kurumu'nun derleme ve tarama çalışmaları da konuya önemli ölçüde katkıda bulunmuştur.*

İstanbul Üniversitesi İktisat Tarihi bölümünde F.Z.Fındıkoğlu ve Türkoloji bölümünde Fuad Köprülü'nün halk edebiyatı konularına ilgileri, bu alanlardaki araştırmaları teşvik etmeleri daha eski tarihlere gitmekle birlikte, bu konuyu kendi başına bir öğrenim alanı olarak kapsayan bir program Ankara Üniversitesi Dil Tarih ve Coğrafya Fakültesi'nde 1938-1948 yılları arasında geliştirilmiştir. 1948'de kurulan kürsü aynı yıl lağvedilmiştir. Bu dönemden sonra halk edebiyatı üniversitelerde bağımsız bir öğrenim dalı olarak okutulmamıştır. Ankara Üniversitesi Dil Tarih ve Coğrafya Fakültesi'nde Etnoloji bölümünde, Erzurum-Atatürk Üniversitesi Türk Edebiyatı bölümünde ve Hacettepe Üniversitesi Türk Edebiyatı ve Etnoloji bölümlerinde, ayrıca gene Ankara Üniversitesi'ne bağlı Tiyatro Enstitüsü'nde konuyla doğrudan ve dolaylı olarak ilgili alanlarda dersler okutulmakta, araştırmalar yapılmaktadır. Ayrıca bu konulardaki çalışmaları yönlendirme ve bir arşiv düzenleme amacıyla Milli Eğitim Bakanlığı'na bağlı olarak Türk Folklor Enstitüsü ve Milli Folklor Araştırma Dairesi kurulmuştur.*

Bütün bunlara karşın, Ankara Üniversitesi'ndeki bölümün lağvedilmesi ve daha sonra Demokrat Parti döneminde Halkevlerinin giderek geri plana düşüp, sonunda kapatılmalarıyla halk edebiyatı araştırmaları başlangıçtaki hız ve yoğunluğunu yitirmiştir. Belli bir heyecanı sürdüren girişimler olarak Orta Doğu Teknik Üniversitesi ve Boğaziçi Üniversitesi'nde öğrencilerin kurdukları halkbilim kulüpleri ve 1949 yılından başlayarak İ.Fıratlı'nın kişisel bir çabası olarak yayımlanan Türk Folklor Araştırmaları dergisi gösterilebilir. Bunlardan ilk ikisi 70'li yılların sonunda hızını yitirmiş, üçüncüsü ise kurucusunun ölümüyle birlikte 1982'de son bulmuştur.

Halk edebiyatı araştırmalarında 1940'lara kadar Cumhuriyet aydınının kendi kimliğini bulma arayışı önemli bir öğeydi. Daha sonra, halkbilim ve halk edebiyatı araştırmaları, konuya genellikle geçmişe yönelik romantik bir özlemle bakanların ilgilendiği bir alan haline gelmiştir. Derleme çalışmalarına özlemlenen ve yüceltilen bir geçmişin örneklerini bulma anlayışı egemen olmuştur.

lerini kötüye kullandıkları" suçlamasıyla, Behice Boran, Niyazi Berkes ve P.N. Boratav hakkında kovuşturma (1946), iki yıl sonra da dava açıldı. Dönemin siyasal tartışmalarında önemli bir yer tutan, düşünce ve inanç özgürlüğünü savunanları harekete geçiren bu dava üç öğretim üyesinin beraatiyle sonuçlandı (1950). Bu arada 1948 yılı bütçesi tartışılırken, CHP'li ve DP'li milletvekilleri aynı konuyu meclise getirdiler, üniversitelerde "kocakarı masallarıyla uğraşmak için para harcanmasını", ayrıca bu tür siyasal görüşleri olan kişilerin üniversitelerde barındırılmasını eleştirdiler, onları savunanları suçladılar. Sonuçta, Pertev Naili Boratav, Behice Boran ve Niyazi Berkes'in kadroları lağvedilerek üniversiteyle ilişkileri kesildi (1948). Boratav'ın ayrılmasıyla o yıl kurulmuş olan halkbilim kürsüsü de kapanmış oldu.

Türkiye'de işsiz olarak kaldığı dört yıl boyunca, Pertev Naili Boratav, Stanford Üniversitesi Hoover Enstitüsü kitaplığının Türkçe bölümünün kuruluşunu yönetti. Mayıs 1952'de bir meslektaşının çağrısı üzerine Fransa'ya gitti. Aynı yıl Centre National de la Recherche Scientifique'de (CNRS-Fransız Ulusal Bilimsel Araştırmalar Merkezi) araştırma görevlisi olarak çalışmaya başladı. Bundan sonraki çalışmalarını kesintisiz olarak bu ülkede sürdürdü. 1972 yılında CNRS'nin bilimsel çalışmalara katkısını belgeleyen bronz madalyasıyla ödüllendirildi. 1974 Ekimi'nde CNRS'deki görevinden emekliye ayrıldı.

1952'de Türkiye'den ayrılmasına karşın, ülkesiyle ilişkilerini canlı tutmaya çalıştı. 1960'larda bağlı olduğu kurumlar adına Anadolu'da dolaştı, derlemeler yaptı. Çalışmalarını Türkiye'deki aydın çevresine aktarıp yaymaya yönelik yapıtları bu dönemde yayımladığı *100 Soruda Tük Folkloru*, ve özellikle *100 Soruda Türk Halkedebiyatı*'dır. 1975 yılında Türkiye Cumhuriyeti Kültür Bakanlığı Milli Folklor Araştırma Dairesi'nce düzenlenen Uluslararası Folklor Kongresi'nde adı ve bildirisinin bu bakanlığın emriyle programdan çıkarılması toplantıya katılanların önemli bir kesiminin tepkisiyle karşılandı. Pertev Naili Boratav 1983'te Sedat Simavi Edebiyat Ödülü'nü yazar Haldun Taner ile paylaştı.

Ülkesini, Batıda tanıtmak için derlediği masallardan ve tekerlemelerden seçmeleri, açıklamalar ve değerlendirmelerle birlikte Fransızca (1955), Macarca (1960) ve Almanca (1967) yayımladı. Kırgız destanı *Er-Töstük*'ü ve Türkmen şairi Mahtumkul Firaki'nin şiirlerini Fransızcaya çevirdi.

Türkiye'nin kültür hayatının değişik yönleri üzerine çalışmasına karşın, esas önemli yanını, Türk halk edebiyatı konusunda dünya çapında bir uzman olarak görülmesini sağlayan araştırmaları oluşturur. Bunlardan ilki, asistanlığı sırasında önemli bir kısmını yazmalardan derlediği metinleri incelediği *Köroğlu Destanı*'dır. Daha sonra aynı biçimde, *Bey Böyrek Hikâyesine Ait Metinler*'i yayımladı. Bey Böyrek'in bir kahramanı olduğu *Dede Korkut Hikâyeleri*'ni ve destanların Türk Halk edebiyatındaki yerini değerlendirdi. Şiirlerinin büyük kısmını âşıklardan derleyerek, Abdülbaki Gölpınarlı'yla birlikte yayımladıkları *Pir Sultan Abdal*, bu konuda önemini hâlâ sürdüren kaynaklardan birisidir. 1946 yılında, derleme çalışmalarının ilk önemli ürünü olarak, 20'si Köroğlu'yla ilgili yeni derlenmiş 67 uzun halk hikâyesini değerlendirdiği *Halk Hikâyeleri ve Halk Hikâyeciliği*'ni yayımladı. Bu yapıtında zengin halk hikâyeleri geleneğini destandan romana uzanan bir edebi gelişme süreci ve halk kültürünün tarihsel koşulları bağlamında inceledi. Ayrıca, hikâyelerin hangi ortamlarda, nasıl anlatıldığı ve nasıl izlendiği üzerine gözlemlerine yer vererek bunları birer ölübelge olarak değerlendirmekten kaçındı. Daha sonra Halk edebiyatı konusunda ismini dünya çapında yaygınlaştıran yapıtı, *Typen Türkischer Volksmärchen*'i, ("Türk Halk Masalında Tipler") çalışma arkadaşı Çin Tarihi uzmanı Wolfram Eberhard'la birlikte yayımladı. Bu kitapta, hemen hepsi halk edebiyatı kürsüsündeki çalışmaların ürünü olan 2000 kadar masalı 378 tipe sınıflandırıp değerlendiriyordu. Türk masallarını uluslararası karşılaştırmalı çalışmalara açan bu kitap, sınıflandırma yöntemi açısından da türünün önemli bir örneği olarak kabul edilmiştir. Boratav Halk edebiyatının başka alanlarında da aynı karşılaştırmalı sınıflandırma yöntemini izler. Tekerlemeyle ilgili kitabı *Le Tekerleme-Contribution à l'étude typologique et stylistique du conte populaire turc* ("Tekerleme-Türk Halk Masahnın Stilistik ve Tipolojik İncelemesine Katkı") ile Nasrettin Hoca hikâyelerinin 15. yy' dan bu yana bilinen örneklerini derleyerek sınıflandırdığı çalışmaları bunun örnekleridir. Ayrıca Fransız taşrasındaki çocuk oyunları üzerine bir araştırma ve aynı oyunları, Fransız ve Türk kaynaklarını karşılaştırarak genel olarak sınıflandıran çalışması "Classification generale des jeux", Boratav'ın benzer bir yaklaşımı Türk halk edebiyatı sınırlarının dışında da uygulamasına örnektir.

Sınıflandırma yöntemi

Pertev Naili Boratav'ın yapıtlarına topluca bakıldığında iki değişik, ama kaynaştırılmış yaklaşım görülmektedir.

Bunlardan birincisi, yazılı belgelerden ya da anlatıcıların ağzından derlediği yapıtları, oluştukları tarihsel koşullar içinde değerlendirip, bu koşulları nasıl ve ne ölçülerde yansıttıklarını ve bunların değişmesiyle ne ölçüde değiştiklerini incelemektir. Boratav'ın bu yaklaşımının özelliği, belli koşullarda oluştuklarını gözlemlemekle birlikte, bu yapıtların sözlü geleneğin parçaları olduğunun, bu geleneğin ise yapıtı izleyicisi, anlatanla dinleyicisi arasında sürekli, yaşayan bir ilişkiye dayandığının saptanmasıdır. Bu geleneğin ürünlerini sadece içinde üretildikleri ortamı inceleyip, bundan bazen yüzyıllar sonra içinde tüketildikleri ortamı bir tarafa bırakarak değerlendirmenin anlamsız olduğunun kavranılarak, konunun her iki öğesinin hakkı verilerek incelenmesi, halk edebiyatının ölü bir kültürün ürünü olduğu kanısını çürütmekte, konunun yaşayan ve değişen yönünü de değerlendirmek olanağını sağlamaktadır.

Halkbilime katkısı

Derlemeleri

İkinci yaklaşım ise, halk edebiyatı ürünlerini kendi başlarına inceleyip, belli bir örneğin konular, tipler, motifler açısından nasıl çeşitlendiğini, aynı veya benzer türden örneklerle aralarında anlatım ve biçim özellikleri açısından ne benzerlikler olduğunu ve bütün bu özellikleriyle bu örneğin nasıl dağılıp, yaygınlaştığını saptayan yapısal bir incelemedir. Böyle bir yöntemle, toplumsal gelişmedeki yavaşlığın bir ölçüde koruduğu Türkiye halk edebiyatı hazinesini derleyip düzenlemek ve başka kültürlerin buna benzer yöntemlerle derlenmiş halk edebiyatlarıyla karşı-

laştırmak mümkün olmaktadır. Halk edebiyatının evrensel denilebilecek konuları, tiplerini saptamaya yönelik bu yaklaşımın, Türkiye'deki ilk örneği sayılan *Typen türkischen Volksmärchen*'in Türk halk edebiyatı araştırmalarında yeni bir yol açtığı söylenebilir.

• **YAPITLAR** (başlıca): *Köroğlu Destanı*, 1931; *Folklor ve Edebiyat*, 1939, (genişletilmiş basımı 1982); *Bey Böyrek Hikâyesine Ait Metinler*, 1939; *Halk Edebiyatı Dersleri*, 1942; *Pir Sultan Abdal* (A.Gölpınarlı ile), 1943; *Folklor ve Edebiyat II.*, 1945, (genişletilmiş basımı 1983); *Halk Hikâyeleri ve Halk Hikâyeciliği*, 1946; *Typen Türkischen Volksmärchen*, 1953, ("Türk Halk Masalında Tipler"); *Le Tekerleme- Contribution À l'étude typologique et stylistique du conte populaire turc*, 1963, ("Tekerleme-Türk Halk Masalının Stilistik ve Tipolojik İncelemesine Katkı"); *Er-Töshtük*, 1965; *Az Gittik, Uz Gittik*, 1969; *100 Soruda Türk Halkedebiyatı*, 1969; "Le conte et la narration épicoromanesque", *Turcica*, 1969; *100 Soruda Türk Folkloru*, 1973; *Mahtumkul Firaqui, Poèmes de Turkmenie* (L.Bazin ile), ("Mahtumkul Firakî, Türkmen Şiirleri") 1975.

• **KAYNAKLAR:** T.Alangu, *Türkiye Folkloru Elkitabı*, 1983; İ.Başgöz, "Nice Nice Yıllara Pertev Hoca," *Milliyet Sanat Dergisi*, (294) 1978; İ.Başgöz, "Önsöz", *Studies in Turkish Folklore* (der.), İ.Başgöz ve M. Glazer, 1978; "Soruşturma: Pertev Naili Boratav'ın Halk Bilimine Katkısı," *Milliyet Sanat Dergisi*, (294) 1978.

BORCHERT, Wolfgang
(1921-1947)

Alman öykücü, oyun yazarı, şair. II. Dünya Savaşı sonrasına kadar Alman edebiyatında yaygın olmayan kısa öykü türünün başarılı örneklerini vermiştir.

20 Mayıs 1921'de, Hamburg'da doğdu. Öğretmen bir baba ile yazar bir annenin oğluydu. Lise öğrenimini yarıda bırakıp kitapçı çıraklığı yaptı. Sonra Lüneburg'da tiyatroculuğa başladı, savaş çıkınca da askere alındı. 1941'de Doğu cephesinde yaralandı. Kasıtlı olarak kendini yaraladığı suçlamasıyla üç ay hapis yattı. Sonunda aklandı, ama bu kez de mektuplarında, konuşmalarında devleti, Nasyonal Sosyalist Parti'yi iğneleyici sözler söylediği için hakkında yeniden soruşturma açıldı. Dört ay hapis cezasının ardından 1942-43 kışında gene Doğu cephesine sürüldü. 1943 güzünde sarılık olduğu için askerden terhis edilecekken anlattığı politik fıkralar yüzünden dokuz ay hapse mahkûm oldu. Savaş bitince Hamburg'a dönerek, sürekli hasta olduğu halde bir tiyatroda çalışmaya başladı. Hastalığı ilerleyince hastaneye kaldırıldı. 20 Kasım 1947'de, İsviçre'de, arkadaşlarının yardımıyla gittiği sanatoryumda öldü.

On yedi yaşında, ekspresyonist tarzda şiirlerle yazı hayatına atılan Borchert, Alman edebiyatının klasikleri arasında yer almasını sağlayan yapıtlarını, savaş sonrasında, sürekli olarak hastalıkla boğuştuğu iki yıla sığdırmak zorunda kaldı. Savaşın genç insanlarda uyandırdığı öfkeyi, umutsuzluğu tutkulu bir anlatımla kısa öykülerinde dile getirdi. Savaşın ve savaş sonrası dönemin bütün korkunçluğunu herhangi bir yorum yapmadan, kısa, çarpıcı sahneler halinde sergiledi. *Draussen vor der Tür* (Kapıların Dışında) adlı oyununda, savaştan dönen insanın duyduğu açılara kayıtsız bir dünya karşısında kalışını anlattı. Ölümünden bir gün sonra Hamburg'da sahneye konulan bu oyun, II. Dünya Savaşı'ndan dönen insanın yazgısını dile getiren ilk Alman tiyatro oyunudur. Bütün yapıtlarında, "yurtsuz, bağsız, mutsuz, kimsesiz, geleceği karanlık, sevmeye susamış, gençliğini yaşayamamış" bir kuşak diye nitelediği kuşağının tedirginliğini yansıttı.

• **YAPITLAR** **Öykü:** *An diesem Dienstag*, 1947, (Bu Salı); *Hundeblume*, 1947; *Die traurigen Geranien*, (ö.s.), 1962, ("Hüzünlü Sardunyalar"). **Şiir:** *Laterne, Nacht und Sterne*, 1946, (Fener, Gece ve Yıldızlar). **Oyun:** *Draussen vor der Tür*, 1947, (Kapıların Dışında).

BORDA, Jean Charles de
(1733-1799)

Fransız matematikçi, fizikçi. Geliştirdiği araç ve yöntemlerle, hidrodinamik, astronomi ve geodezi alanlarında ölçüm tekniklerine katkısı olmuştur.

Jean Charles de Borda 4 Mayıs 1733'de Dax'da doğdu. La Fléche Koleji'nde okudu. Bir süre matematik öğretmenliği yaptıktan sonra askerliği seçerek önce istihkâm sınıfına, ardından da hafif süvari birliğine girdi. 1756'da yazdığı *Mémoire sur le Mouvement des Projectiles* ("Mermilerin Hareketi Üstüne Bir İnceleme") adlı yapıtıyla Bilim Akademisi'ne üye olarak alındı. 1760'lardan başlayarak, askerliğin yanı sıra akışkanların direnci, hidrolik çarklar ve astronomi araçları üzerine araştırmalar yaptı, bu konularda çeşitli yapıtlar yayımladı. 1775'te de Kanarya Adaları'nın kesin yerini saptamakla görevlendirildi. Bu amaçla, eskiden yer tayininde kullanılan manyetik yöntem yerine yeni astronomi yöntemlerinden yararlandı. 20 Şubat 1799'da Paris'te öldü.

Borda, başta yansıma dairesi ve sinyal tekrarlayıcı çember olmak üzere, astronomi ve geodezide kullanılan bir çok araç geliştirdi. 1792'de Paris'teki saniye sarkacının uzunluğunu belirledi ve sarkacın salınım peryodunu ölçmek için bir yöntem geliştirdi. Hidrodinamik alanında da sıvı ya da gaz sistemlerinin genişlemesine ilişkin, kendi adıyla anılan bir kuramı öne sürdü. Çıkış çapı sabit bir kaptan akan sıvının akışını hızlandıracak bir püskürtücü tasarladı.

Borda, J.B.J.Delambre ve P.Méchain ile (1744-1804) birlikte bir meridyen yayını ölçmek için kurulan komisyona katıldı ve yeni ağırlık ve ölçüm sistemlerine ilişkin çalışmalara önemli katkılarda bulundu. Temel uzunluk ölçüsü birimi olan metre, 1791'de kabul edilen tanımına göre, yer meridyeninin kırk milyonda biri uzunluğundaydı. Bu meridyenin uzunluğu ise J.Delambre ve P.Méchain'in geodezi ve astronomiye dayalı ölçümlerinden yararlanılarak hesaplanmıştı. 1799'da ilk standart metreyi yapan E.Lenoir (1744-1832) Borda'nın yönetiminde çalıştı. "Ar-

şiv metresi" adı verilen bu standart, 25 mm eninde ve 4 mm yüksekliğinde, iki ucu arasındaki uzaklığın uzunluk birimi olarak kabul edildiği platin bir çubuktu. Ne var ki daha sonraki çalışmalarda bu ilk standart metrenin, dünyanın şekli konusundaki verilerin doğru olmayışı ve geodezi ölçümlerinde önemli hatalar bulunması nedeniyle, yeniden üretilemeyeceği ortaya çıktı.

• **YAPITLAR (başlıca):** *Mémoire sur le Mouvement des Projectiles*, 1756, ("Mermilerin Hareketi Üzerine Bir İnceleme").

• **BAKINIZ:** DELAMBRE.

BORDAS-DEMOULIN, Jean Baptiste
(1798-1859)

Fransız düşünür. Us ilkelerine dayanarak idea kavramına yeni bir yorum getirdi. Hıristiyanlık'a bir ussal öğreti niteliği kazandırmaya çalıştı.

Bertine köyünde doğdu, Paris'te öldü. Küçük yaşta annesini yitiren Bordas'yı halası çok sıkı bir din eğitimiyle yetiştirdi. 15 yaşında Bergerac Koleji'ne gitti. Burada en çok matematik dalında başarılı oldu. Yükseköğrenim için Paris'e gönderildi (1819). Paris'te bir yandan felsefe okurken, bir yandan da bir kitapçı yanında, sonra da taşıtlarda denetleyici olarak çalıştı. Bir süre işsiz kaldı. Çok büyük güçlükler ve geçim sıkıntısı çekti. Siyasal Bilimler Akademisi'nden "Descartesçı Felsefe" konusunda ödül aldı (1840).

Bordas'nın felsefeye yaklaşımı De Bonald'ın ve Lemannais'nin irrasyonalizmi ile gelenekselciliğinden Hıristiyan düşüncesini arındırma çabasıyla oldu.

Devrimle açılan siyasal özgürlükler çağının, Hıristiyanlık tarihinin bir dönemi olduğuna inandı. Bu nedenle Katolikliği ona bir tepki olarak ortaya çıkan kuruluşların etkisinden uzak tutmaya çalıştı.

Öğretisi Descartes'tan ve özellikle Platon'un "İdealar" kuramından etkilenmiştir. Ona göre idea, değişmezliği ve gerekliliği nedeniyle görüntüden kesin olarak ayrıdır. Düşünce, idea gibi kutsal ve değişmez varlığın görüntüsüdür. İdealar düşüncenin düzenleyici ilkeleridir. Bütün algılardan önce varolan düşünceler algıdan sonra da varlıklarını sürdürürler, bunlar ne yitirilir ne de kazanılır. İnsan kendi özünde gerçekleşen bir düşünce yansıması ile kutsal idea'ya katılır.

Platon, Plotinos ve Augustinus gibi bilgelerin geliştirdikleri "idea" kuramı ile bağdaşan, onlardan beslenen bu görüş Bordas'yı yeni yorumlar bulmaya yöneltti. Ona göre "idea" konusunda Epikuros'un görüşü, "idea"yı duyu verileriyle özdeşleştirir. Aristoteles'te "idea" beyinle ilgili çalışmaların doğal bir ürünüdür, dolayısıyla fizyolojik bir kavramdır. Stoacı Zenon ise "idea" kavramından Tanrı ile insanı özdeşleştirmeyi anlamış gibidir.

Bordas, bu yorumu ile "idea" kavramını her türlü kuşkudan uzak, sağlam bir düşünce tabanına oturtmak istemiştir.

Ruh, birbiriyle karışıp kaynaşan ideaların oluşturduğu bir bütündür, bir "idealar toplamı"dır. Ruhu kuran, onun özünü oluşturan varlık öğeleri idealardır. Ruh kendi özünden başka olanı, kendi varlığının dışında kalanı kavrayamaz, ancak kendi kendini kavrayabilir. Ruh kendi özüne döndüğünde, kendi varlık alanının sınırları içine çekildiğinde, kendini kavrar. Bu nedenle ruhun kavradığı gene kendi varlığıdır. Ruhun taşıdığı bu özellik dolayısıyla insan için gerçek olan Tanrı için de gerçektir. Bu durum ruhun tanrısal niteliğinden kaynaklanır. Ruhun özünü kuran ideaların biri nicelik, öteki yetkinlik olmak üzere iki temel özelliği vardır. Nicelik sayıları, çokluğu belirleyen yaşamdır. Yetkinlik ise güç ve birliktir.

Bütün tikeller tümellerde gelişmeye elverişli bir öz, bir tohum olarak vardır. Tümel, bireysel özellikleri birbirinden ayırmaksızın, tikeli kendinde taşır. Bireyin evrensel bır varlık diye düşünülmesi söz konusu değildir. Bu nedenle tikel bir varlık olan birey tanrısal yüklemleri taşımaktan, Tanrı'yı bir bütün olarak yansıtmaktan uzaktır. Birey yaratılmıştır, yaratılan bir varlığın yaratanla eş durumda bulunması olanaksızdır.

Sonsuzluk yalnız Tanrı için söz konusudur. Bireyler yaratıldıkları için sonsuz olamazlar. Ancak, yaratılmış varlık, kendisinde bulunan ve tanrısal bir özellik taşıyan us aracılığıyla sonsuzu kavrayabilir.

Birey toplumun kurucu öğesidir, bütün gelişmelerin, ilerlemelerin temelidir. Bu nedenle bireyi ya da bireyselliği ortadan kaldırmak, onu değersiz saymak Hıristiyanlık'tan önceki ilkel topluluklara dönmektir. Hıristiyanlık'ın dayandığı birey ile bireyselliği içeren toplumun tarih süreci içindeki gelişmesi, kendi varlığının özünü kavramasının doğal bir sonucudur. Bu nedenle, toplumda birey ya da bireysel olan yadsınamaz.

Bordas'ya göre Papa ve kilise kendilerini yenilemek, çağdaş uygarlık anlayışına göre düzenlemek zorundadır. Hıristiyanlık bir boş inanlar yığını olmaktan kurtarılmalı, us ilkelerine dayalı bir biçime sokulmalıdır. Hıristiyanlık'ın içine sonradan giren, usla çelişkili, boş inançlardan arınma kaçınılmazdır. Bordas'ın düşünceleri kilise çevresinde olduğu gibi, ortaçağ anlayışına bağlı dinci filozoflar arasında da tepkiyle karşılanmış, kendisi Hıristiyanlık'ın özünü bozmakla suçlanmıştır. Buna karşın etkisi büyük olmuştur.

• **YAPITLAR:** *La Cartésianisme*, 1843 ("Descartesçilik"); *Mélanges philosophiques et religieux*, 1846, ("Din ve Felsefe Yazıları"); *Les pouvoirs constitutif de l'Eglise*, 1855, ("Kilişenin Kuruou Güçleri"); *Essai sur la Réforme Catholique*, 1856, ("Katolik Reformu Üzerine Deneme"); *Oeuvres posthumes*, (ö.s.), 1861.

• **KAYNAKLAR:** F. Huet, *Histoire de la vie et des ouvrages de Bordas-Démoulin*, 1861.

• **BAKINIZ:** DESCARTES.

BORDEN, Gail
(1801-1874)

ABD'li mucit. Besinlerin ve özellikle sütün suyunu alarak uzun süre saklama yöntemi geliştirmiştir.

9 Kasım 1801'de New York Eyaleti'ndeki Norwich kentinde doğdu. 1821'de sağlık nedeniyle Missisippi'ye giderek öğretmen ve haritacı olarak yaşamını kazanmaya başladı. 1829'da Texas'a yerleşti. Bir süre çiftçilik ve hayvancılıkla uğraştıktan sonra gene haritacılığa döndü. 1833'ten Meksika istilasına kadar Texas Emlak Bürosu'nu yönetti. 1856'da kurduğu "New York Yoğunlaştırılmış Süt Şirketi", 1869'dan sonra "Borden Şirketi" adını aldı ve büyük bir sanayi imparatorluğuna dönüştü. 11 Ocak 1874'te Texas'ın Borden kentinde öldü.

1840'ların sonuna doğru Batı'da altın bulunmasının ardından, altın arayıcılarının dayanıklı besine olan gereksinmeleri Borden'in aklına suyu alınmış et üretme düşüncesini getirdi. "Pemmican" adını verdiği kurutulmuş ve öğütülmüş etten yaptığı besin, 1851'de Londra'da düzenlenen ilk Dünya Fuarı'nda altın madalya aldı. Pemmican bir süre kutup denizi araştırmacıları ve altın arayıcıları tarafından kullanıldıysa da et stokçularının rekabeti nedeniyle, başlıca pazarı olması düşünülen orduya satılamadı. Bu nedenle Borden'in ilk şirketi 1853'te iflas etti. 1854'teyse bir süredir üzerinde çalışmalar yaptığı yoğunlaştırılmış süt projesinin patentini aldı. Süte, suyunun % 75'ini buharlaştırdıktan sonra şeker ekleyen Borden, bu süreci gerçekleştirmek için özel bir basınçlı kazan geliştirdi. 1861'den sonra, ABD'nin çoğu kentinde yoğunlaştırılmış süt üreten fabrikalar açıldı. Önceleri, İç Savaş sırasında orduda kullanılan bu süt ürünü askerler aracılığıyla sivil halka da tanıtıldı. Borden büyük ticari başarı kazanan bu buluşunda kullandığı yöntemleri geliştirerek, meyve suları, çay, kahve ve etsuyu özleri hazırladı. Besinlerdeki bozulmaya bakterilerin neden olduğunun henüz bilinmediği bir dönemde, dayanıklı besinler üretmeyi başaran Borden'in hemen hemen tüm buluşları değerini yitirmeden kullanılagelmiştir.

• KAYNAKLAR: J.B.Franz, *Gail Borden: Dairyman to a Nation*, 1951.

• BAKINIZ: APPERT, PASTEUR.

BORDEN, Robert Laird
(1854-1937)

Kanadalı siyaset ve devlet adamı. Kanada'nın Milletler Cemiyeti'nde bağımsız bir üye olarak temsil edilmesini savunmuştur.

26 Haziran 1854'te Nova Scotia'da (Yeni İskoçya), Grand Pré'de doğdu. 10 Haziran 1937'de Ottawa'da öldü. 15 yaşındayken öğrenimini yarıda bırakarak Matawan'da Glenwood Enstitüsü'nde öğretmen yardımcısı olarak çalışmaya başladı. Daha sonra hukuk eğitimi gördü. 1878'de Nova Scotia barosuna kabul edildi. Halifax ve Kentville'de bir süre avukatlık yaptıktan sonra 1889'da kendi hukuk bürosunu kurdu.

Muhafazakâr Parti Başkanı Sir Charles Tupper'la olan arkadaşlığı politikaya atılmasına neden oldu. 1896'da Halifax milletvekili olarak Avam Kamarası'na girdi. 1900'de Tupper, milletvekili seçilemeyince, parti yönetim kurulu Borden'ı geçici olarak başkanlığa önerdi. Bundan sonra uzun bir süre parti başkanlığını Borden yürüttü. 1904 ve 1908 seçimlerinde de Muhafazakârlar çoğunluğu sağlayamadı. 1911'de Laurier hükümetinin ABD ile bir antlaşma imzalaması, ulusal korumacılık politikasından yana olan işadamlarının muhalefetiyle karşılaştı. Bu da, 1911 seçimlerinde Muhafazakâr Parti'nin oy çoğunluğunu sağlayarak Borden başkanlığında bir hükümet kurmasına yolaçtı.

Borden hükümeti daha çok dış sorunlarla ilgilendi. I. Dünya Savaşı patlak verince, Fransız kökenli Kanadalı subayların önemli görevlere getirilmemesi, özellikle Fransızlar'ın çoğunlukta bulunduğu Quebec Eyaleti'nde huzursuzluk yarattı. Hükümet, yetersizlik, halktan kopukluk ve savaştan kazanç sağlamakla suçlandı.

1917 seçimlerinden sonra Borden İngiliz milletvekilleriyle karma bir hükümet kurdu. Kanada'nın yarım milyon gönüllüden oluşan ordusunu daha da güçlendirmek için zorunlu askerlik uygulamasını başlatan yasa tasarısını onaylattı. Müttefiklerin Sovyetler Birliği'ndeki iç savaşa karışma politikasını destekleyerek asker göndermeye hazır olduğunu bildirdi. Ancak kamuoyunun da etkisiyle 3.000 kişilik Kanada ordusu Vladivostok'tan geri çağrıldı.

Borden, 1919'da Winnipeg Genel Grevi'ni şiddetle bastırdı, işçileri ülkede kargaşalık çıkarmakla suçladı ve o sırada parlamentoda görüşülmekte olan ceza yasasında değişiklik yapan tasarının hızla onaylanmasını sağladı. 1920'de yerini Arthur Meighen'a bıraktı. 1921'de Washington Konferansı'nda Kanada delegesi olarak görev aldı ve 1930'da Milletler Cemiyeti'nde Kanada'yı temsil etti. 10 Haziran 1937'de Ottawa'da öldü.

Borden İngiliz politikasında Kanada'nın da etkinliği olması gerektiğini savunuyordu. Britanya'ya 35.000.000 dolar göndererek üç savaş gemisinin yapılmasına yardım etmesi Kanada'nın etkinliğini artırmak amacıyla yapılmıştı. I.Dünya Savaşı'nın ilk iki yılında İngiltere'nin uluslararası siyasi kararlarına Kanada'nın da katılması gerektiğini savundu. Ancak İngiliz başkanı David Llyod George'un hükümeti kurmasından sonra Borden'a, Kanada'nın görüşlerini açıklaması için bir şans verildi. Versailles Antlaşması'nın imzalanması görüşmelerinde Borden, ABD Başkanı Woodrow Wilson'un 14 maddesini destekledi ve Britanya İmparatorluğu ile ABD'nin anlaşmalarının Kanada'nın yararına olduğunu savundu.

• YAPITLAR: *Canadian Constitutional Studies*, 1922, ("Kanada Anayasası Üzerine Çalışmalar"); *Canada in Commonwealth*, 1929, ("İngiliz Uluslar Topluluğu'nda Kanada"); *Memoirs*, (ö.s.), Henry Borden (yay.), 1938, ("Anılar").

BORDET, Jules
(1870-1961)

Belçikalı bakteriyoloji bilgini. Kan serumundaki bağışıklık tepkimelerini açıklayarak, bağışıklıkbilim ve serumbilimin kurucusu olmuştur.

Jules-Jean-Baptiste-Vincent Bordet 13 Haziran 1870'te Soignies'de doğdu. 1892'de Brüksel Üniversitesi'nden tıp diplomasını alarak Paris'teki Pasteur Enstitüsü'nde Meçnikov'un laboratuvarında çalışmaya başladı. 1901'de Brüksel'e dönünce, yeni kurulan bakteriyoloji ve kuduz enstitüsünün yöneticiliğine getirildi ve iki yıl sonra Brabant Pasteur Enstitüsü adını alan bu kuruluştaki görevini 1940'a değin sürdürdü. Bu arada 1907-1935 yılları arasında Brüksel Üniversitesi'nde bakteriyoloji profesörü olarak ders verdi. İnsanda bağışıklık mekanizmasının anlaşılmasına ışık tutan çalışmalarıyla 1919 Nobel Fizyoloji ve Tıp Ödülü'nü alan Bordet 6 Nisan 1961'de Brüksel'de öldü.

Bordet 1895'te Meçnikov'un laboratuvarında çalışırken, bakteriyoliz (kan serumunun bakterileri eriterek yok etmesi) olayında iki maddenin etken olduğunu gözlemledi. Bunlardan biri zaten varlığı bilinen antikorlardı. Ancak, kan serumu 55°C'a kadar ısıtıldığında, antikorlar ısıya dayanıklı olmalarına karşın bakteriler üzerindeki etkisini yitiriyordu; buradan yola çıkan Bordet, bakteriyolizde ikinci bir maddenin antikorlara yardımcı olması gerektiğini ve ısıya dayanıksız olan bu madde 55°C'ta yok olduğu için antikorların tek başına bakteriyoliz yapamadığını düşündü. Bordet'nin "aleksin" adını verdiği, sonradan Ehrlich'in kompleman (tümleyici) diye adlandırdığı bu madde, hastalık yapıcı mikroorganizmaların varlığına bağlı olmaksızın kanda doğal olarak bulunur. Oysa antikorların üretilmesi için, böyle bir mikroorganizmanın (antijen) vücuda girmiş olması gerekir. Antijen-antikor-kompleman arasındaki tepkimeleri inceleyen Bordet, 1901'de kayınbiraderi Octave Gengou ile birlikte, bu tepkimenin bulaşıcı hastalıklar için kesin bir tanı yöntemi olacağını açıkladı. Gerçekten de, hastalık bulaşıp bulaşmadığı bilinmeyen bir insan ya da hayvanın kanı, o hastalığın antijenini taşıyan bir serumla karıştırıldığında, eğer kanda antikor varsa antijeni yoketmek için komplemanı kullanacak, böylece kan serumundaki komplemanın tüketilip tüketilmediği saptanarak antikorun ve dolayısıyla hastalığın varlığı anlaşılabilecekti. Bordet-Gengou tepkimesi, sonradan tifo, tüberküloz gibi bulaşıcı hastalıkların ve Wassermann tarafından frenginin tanısında kullanıldı; bağışıklık mekanizmasını açıklığa kavuşturan bu çalışmaları nedeniyle de 1919'da Nobel Fizyoloji ve Tıp Ödülü Bordet'ye verildi.

Bu en önemli çalışmasının dışında Bordet, 1898'de, yalnızca bakterilerin değil, vücuda giren yabancı alyuvarların (eritrositlerin) da aynı tepkimeyle kan serumunda yok edildiğini gözlemleyerek bu olaya "hemoliz" adını verdi. 1906'da, gene Gengou ile birlikte, boğmacanın hastalık yapıcı etkeni olan *Bordetella pertussis*'i buldu ve bu havasız yaşar, gram negatif bakterinin endotoksinini kullanarak boğmaca aşısını hazırladı.

Bordet'nin bağışıklık ve serumbilimin temelini oluşturan araştırmaları, çeşitli aşı ve serum hazırlama tekniklerinin geliştirilmesine ve birçok hastalığın kesin tanısına olanak sağlamıştır.

• YAPITLAR (başlıca): *Traite de l'immunite dans les maladies infectieuses*, 1918 ("Bulaşıcı Hastalıklarda Bağışıklık Üzerine İncelemeler").

• KAYNAKLAR: J. Beumer, "Jules Bordet 1870-1961", *Journal of General Microbiology*, 1962; P.Bordet, "Jules Bordet", *Florilège des sciences en Belgique pendant le XIX siecle et le début du XXe*, 1968.

• BAKINIZ: P.EHRLICH, MEÇNİKOV, RICHET, WASSERMANN.

BOREL, Emile
(1871-1956)

Fransız matematikçi. Analize ve olasılık kuramına katkılarıyla tanınır.

Félix Edouard Justin Emile Borel 7 Ocak 1871'de Aveyron yakınlarındaki Saint-Affrique'te doğdu. Babası kasaba papazıydı. Üstün zekâsını kısa sürede kanıtlayınca, ailesi onu komşu kent Montauban'daki liseye gönderdi. Paris'te üniversite sınavlarına hazırlanırken arkadaş olduğu oğlu aracılığıyla tanıştığı ünlü matematikçi Darboux'nun etkisi altında kalarak matematikçi olmaya karar verdi. 1889'da birincilikle kazandığı Ecole Normale Superieure'deki ilk yılında iki çalışması yayımlandı. 1893'te birincilikle mezun olunca, Lille Üniversitesi'nde ders vermesi için yapılan teklifleri kabul etti. Burada doktora tezini yazdığı üç yıl içinde 22 makalesi yayımlandı. 1896'da yeniden Ecole Normale'e dönen Borel'in ilgisi, kuramsal matematiğin soyut yapısından uygulamalarına, sosyal konulara ve politikaya kadar uzanan geniş bir düşünce alanını kapsıyordu. 1901'de evlendiği eşinin Camille Marbo takma adıyla yayımlanmış otuz kadar romanı vardır.

Borel 1909 yılında Sorbonne'daki Fonksiyonlar Kuramı Kürsüsü'nün başına getirildi. 1924-1936 yılları arasında, doğduğu kasabanın belediye başkanlığı ve bakanlık da dahil olmak üzere çeşitli politik görevlerde bulundu. 1940'da Sorbonne'a döndü ve ölünceye kadar elli kadar kitap ve makale daha yayımladı. II. Dünya Savaşı sırasında Vichy hükümeti tarafından kısa bir süre hapsedildikten sonra doğduğu kentin direniş hareketine katıldı. 1955'te Centre National de la Recherche Scientifique'in (Ulusal Bilimsel Araştırma Merkezi) ilk altın madalyasıyla ödüllendirildi. 3 Şubat 1956'da Paris'te öldü.

Borel'in matematiğe en önemli katkıları analiz ve olasılık alanlarında olmuştur. İlgilendiği problemleri 19.yy matematikçilerine özgü bir çalışma yöntemiyle ele almış, gereksiz genellemelerden, formalizmden ve sezgicilikten kaçınmıştır. İlk incelemelerinden başlayarak ilgisini, Cantor'un kümelere ilişkin çalışmaları, ölçüm kuramı, ıraksak diziler ve sayılabilirlik kav-

ramları üzerine yoğunlaştırdı. Doktora tezinde, biri Heine-Borel teoremi adıyla anılan, diğeri ise sayılabilir bir kümenin ölçümünün sıfır olduğunu gösteren iki önemli teorem kanıtladı.

Borel, daha sonra nokta kümelerinin ölçümsel özellikleri, olasılık kuramının geliştirilmesi ve büyük sayılar kuralının özel bir halinin kanıtlanmasıyla uğraştı. Picard teoreminin elemanter bir kanıtını verdi. Oyunlar kuramının temellerini attığı gibi strateji oyunlarının ilk kez tanımını da kendisi yaptı. Üç oyuncu için "min-max" kuramını kanıtladı.

Borel, üretken bilimsel yaşamında üç yüzü aşkın makalenin yanı sıra birçok kitap yazmış, nokta kümelerine ilişkin etkili kuramların ve gerçek değerli değişkenler fonksiyonlarının gelişmesinde öncü niteliğinde çalışmalar yapmıştır.

• **YAPITLAR (başlıca):** *Leçons sur la théorie des fonctions*, 1898, ("Fonksiyonlar Kuramı Üzerine Dersler"); *Mémoire sur les séries divergentes*, 1899, ("Iraksak Seriler Üzerine İnceleme"); *Le hasard*, 1914, ("Rastlantı"); *La politique républicaine*, 1924, ("Cumhuriyet Politikası"); *Valeur pratique et philosophique des probabilités*, 1939, ("Olasılıkların Pratik ve Felsefi Değeri"); *Elements de la théorie des ensembles*, 1949, ("Kümeler Kuramının Öğeleri").

• **BAKINIZ:** CANTOR, LEBESGUE, von NEUMANN.

BORELLI, Giovanni Alfonso
(1608-1679)

İtalyan fizikçi, fizyoloji uzmanı. İnsan vücudunun hareketlerinin fiziksel yasalarını geliştirmiştir. Iatrofizik Okulu'nun kurucularındandır.

Giovanni Francesco Antonio Alfonso Borelli 28 Ocak 1608'de Napoli'de doğdu. Babası, Napoli'de görevli bir İspanyol askeriydi. Gençlik yıllarında, özellikle tıp okuyup okumadığı bilinmemektedir. Roma'da matematik okuyan Borelli, 1649'da Messina'da, 1656'da da Pisa'da matematik profesörü oldu. 1667'de Messina'ya geri döndü, 1664'te gittiği Roma'da, İsveç'in eski kraliçesi Christina'nın koruyuculuğu altında yaşadı. Borelli en ünlü çalışması olan *De Motu animalium*'u ("Hayvanların Hareketleri Üzerine") 1680-1681 de tamamladı. Hayvanların gövdesel hareketlerini mekaniğin prensipleri temelinde açıklayan bu yapıtı ile Borelli Iatrofizik Okulu'nun kurucularından olarak tanındı. Fizyolojinin yanı sıra matematik ve astronomi alanında da buluşları vardır. Parabolik yörünge düşüncesini ilk kez Borelli, 1665'te takma bir adla yayımladığı bir yapıtında ortaya atmıştır. Malpighi ile de dostluğu ve çalışma arkadaşlığı olan Borelli 31 Aralık 1679'da Roma'da öldü.

Borelli'nin yaşadığı 17. yy tıbbın uygulamada karşılaştığı çeşitli problemlere çözüm getirmek için yoğun çabaların gösterildiği bir dönüm noktasıydı. 17. yy Fransız felsefeci ve matematikçisi Rene Descartes insan gövdesinin bir makine olduğunu düşünüyordu. Tıpta mekanizmacılığın en erken temsilcilerinden sayılabilecek Descartes'in fizyoloji üstüne görüşleri önemli hataları içermekle birlikte organizmanın etkinliklerine ilk kez yepyeni bir düşünme sistemiyle yaklaştığı için büyük önem taşıyordu. Bu dönemde insanın kendisinin de doğa yasalarıyla anlaşılabileceği ortaya atılmış, Van Helmont ve Sylvius'un öncülüğünü ettikleri, iatrokimyacılar denilen bir grup bilim adamı yaşamı bir dizi kimyasal tepkimeden oluşan bir süreç olarak değerlendirirken, kimileri de yaşamın kendisinin dikkatli bir matematik uygulamasıyla anlaşılabileceğini vurgulayarak fizyoloji alanında önemli bir adım atmışlardı. Iatrofizik Okulu olarak bilinen ve fizikle fizyolojiyi birleştirerek tıpta köklü yenilikler getirmeyi amaçlayan bu görüşü yakından izleyen Borelli, kas hareketlerini ve insan gövdesinin diğer hareketlerini statik ve dinamiğin yasalarına göre açıklamaya çalıştı. Tıpta iatrofizik görüşün Borelli'den önceki temsilcisi olan Sanctorius bugün metabolizma diye adlandırılan konuda öncü çalışmalar yapmıştı. Borelli bu görüşü daha da geliştirerek böbreklerden kalbe kadar, incelediği çeşitli organların işleyişlerini fiziko-kimyasal süreçlerle açıklamaya çalıştı.

Borelli, tıp alanındaki katkılarının ve geometri üzerine çalışmalarının yanı sıra, fizikte sıvıların kılcal borular içinde yükselmesine ilişkin yasayı öne sürdü, ve astronomide gökcisimlerinin hareketlerini çekim kuvvetiyle açıklamaya çalıştı. Astronomi alanındaki çalışmaları, 1664'te gözlemlediği kuyrukluyıldızdan özellikle etkilendi. Borelli, 1665 başlarına kadar izlediği bu kuyrukluyıldızın Yer'e uzaklığının değiştiği, kuyrukluyıldızın Ay'dan uzakta bulunduğu ve düz bir hat yerine bir parabol üzerinde yol aldığı sonucuna vardı. Bu sonuç da Ptolemaios, Brahe ve Kepler'in gökcisimlerinin hareketlerine ilişkin rakip görüşleriyle çelişiyordu. Galilei'nin karşılaştığı sorunları da bilen Borelli bu durumda gözlemlerini Pier Maria Mutroli takma adıyla, Padua'da matematik porfesörü olan bir dostuna, *Del movimento della cometa apparsa il mesdi decembre, 1664* ("1664'ün Aralık Ayı'nda Görülen Kuyrukluyıldızın Hareketi Üzerine") başlıklı bir mektup şeklinde yayımlamayı yeğledi. Daha sonra Jüpiter'in uydularını inceleyerek 1666'da yayımladığı *Theorica e mediceorum planetarum ex causis physicis deductae* adlı yapıtında gezegenlerin eliptik yörüngelerine bir açıklama getirdi.

• **YAPITLAR (başlıca):** *De Motu animalium*, 1680-1681, ("Hayvanların Hareketleri Üzerine"); *Del movimento della cometa apparsa il mese di decembre, 1664*, (Pier Maria Mutoli takma adıyla), 1665, ("1664'ün Aralık Ayında Görülen Kuyrukluyıldızın Hareketi Üzerine"); *Theoricae mediceorum planetarum ex causis physicis deductae*, 1666, ("Fiziksel Nedenlere Dayanarak Gezegenlerle İlgili Kuramların Düzeltilmesi").

• **BAKINIZ:** DESCARTES, G. GALILEI, MALPIGHI, SANCTORIUS STENO, SYLVIUS, HELMONT.

BORG, Björn
(1956)

İsveçli tenisçi. Dünyanın en tanınmış tenis oyuncularındandır.

6 Haziran 1956'da Södertälje'de doğdu. 10 yaşında Stockholm'deki Salk Tennis Club'da tenis oynamaya başladı. 14 yaşında tenise daha fazla zaman ayırmak amacıyla eğitim görmekte olduğu Blombacka Okulu'nu bıraktı. 1972'de profesyonel oldu. 1972-1980 arasında Davis Kupası turnuvalarında İsveç'i temsil etti. 1976-1980 arasında Wimbledon tenis turnuvası şampiyonluklarını kazandı. 1979 ve 1980 yıllarında dünya şampiyonu oldu. 1980 ve 1981 yıllarında Grand Prix Masters şampiyonluğunu kazandı.

BORGES, Jorge Luis
(1899)

Arjantinli yazar. Yarattığı türler-arası edebiyat tarzıyla gerçek dünyayı, örtülü, uzak, ama eleştirel bir bakışla yorumlayan, okurlarını seçkin aydınlar arasında arayan bir sanatçıdır.

24 Ağustos 1899'da, Buenos Aires'te doğdu. Arjantin'in önde gelen ailelerinden birinin oğluydu. Ataları arasında İngilizler olması ve babasının da bir İngiliz okulunda öğretmenlik etmesi, küçük Borges'in İngilizce'yi İspanyolca'dan önce öğrenmesine yol açtı. Daha dokuz yaşındayken Oscar Wilde'ın "The Happy Prince"ini ("Mutlu Prens") İspanyolca'ya çevirdi. Edebiyatla ilk tanışıklığı, kültürlü bir kişi olan babasının İngilizce kitapları yoluyla oldu. İlk okuduğu kitaplar, ileride oluşturacağı fantastik üslubun ipuçlarını veriyordu: Bunlar arasında H.G.Wells'in yapıtları, *Binbirgece Masalları*, Twain'in *Huckleberry Finn*'i ve Cervantes'in *Don Quixote*'sinin İngilizce çevirisi de vardı.

1914'te ailesiyle birlikte Cenevre'ye gitti ve I. Dünya Savaşı'nı İsviçre'de geçirdi. Burada kaldığı beş yıl boyunca Fransızca ve Almanca öğrendi ve Collége de Genéve'den lisans derecesi aldı. 1919'da yine ailesiyle birlikte Majorca'ya ve ardından İspanya'ya gitti. Burada genç İspanyol yazarların oluşturduğu "Ultraist" hareketine katıldı.

1921'de Buenos Aires'e döndüğünde, kentini yeniden keşfetti. Bu dönemde yazmaya başladığı ilk şiirlerinde Buenos Aires'in geçmişi ve bugününü benzetmelerle yüklü bir dille ele alır. 1923-1929 yılları arasında yazdığı üç şiir kitabı, *Fervor de Buenos Aires* ("Buenos Aires Tutkusu") *Luna de enfrente* ("Yolun Ötesinde Ay") ve *Cuaderno San Martin* ("San Martin Defteri"), yazarın kenti ile olan ilişkisini, kendi iç dünyası ile dışındaki kent arasında kurduğu karmaşık iletişimi açığa vurur. Bu döneminde Borges "Ultraist" hareketin Güney Amerika'daki öncülüğünü yaptı, çeşitli dergilerin yayımlanmasına yardımcı oldu ve edebiyat eleştirisi denemeleri yazdı. Bu dönemdeki son yapıtı bir biyografi olan *Evaristo Carriego*'dur.

1930'dan sonra Borges'in üslubunda önemli bir değişiklik gözlenmeye başladı. Yazar deneme, şiir, eleştiri yazısı ve kısa öykü türlerini birleştirerek oluşturacağı kendisine özgü ve hiçbir edebi türe katılamayan biçimin ilk denemelerine girişti. 1935'te yayımladığı *Historia universal de la infamia* ("Rezaletin Evrensel Tarihi") bu tür kısa öyküler, kıssalar, çeviriler ve uyarlamalardan oluşur. Henüz felsefi ve eleştirel denemelerini "kurgu"larından ayırmaktadır. *Inquisiciones* ("Sorgulamalar"), *El tamaño de mi esperanza* ("Umudumun Boyutları") ve *Historia de la eternidad* ("Sonsuzluğun Tarihi") bu tür felsefi denemelerden oluşur.

1938'de babası öldü. Borges ise başındaki bir yaranın iltihaplanması sonucu ağır bir hastalık geçirdi ve bir süre konuşma yetisini yitirdi. Aynı yıl Buenos Aires kütüphanesinde çalışmaya başladı. 1938'i izleyen yıllarda edebi türler arasındaki sınırları zorlayan yeni tarzının başarılı örneklerini verdi. 1944'te yayımlanan *Ficciones* ("Kurgular") Kafkamsı bir dünyayı betimleyen metafizik öykülerden, gerçekte olmayan kitapların eleştiri yazılarına kadar her tür yazıyı içerir. Aynı tarz 1949'da yayımlanan *El Aleph*'te de sürer. Borges 1946'da Juan Peron'un iktidara gelmesi ile birlikte Buenos Aires kütüphanesindeki görevinden uzaklaştırıldı. 1946-1955 yılları arasında hayatını kazanmak için yayıncılık yaptı. Kitaplarının geliri ile geçinmeye çalıştı. 1955'te Juan Peron devrilip de Buenos Aires Kütüphanesi müdürlüğüne getirildiğinde, Borges ailesinden gelen bir hastalık sonucu tamamen kör olmuştu. 1955'i izleyen yıllarda artık kendine özgü bir tür haline gelen tarzında, fantastik öğeleri gittikçe ağır basan kitaplar yayımlamayı sürdürdü. Bunlar arasında *El hacedor* ("Düş Kaplanları"), *El libro de los seres imaginarios* ("Düşsel Varlıklar Kitabı") ve *El informe de Brodie* ("Brodie'nin Raporu") sayılabilir. 1960'lı yıllara kadar fazla bir üne kavuşmayan Borges, 1961'de, Uluslararası Yayıncılar Ödülü'nü Samuel Beckett ile paylaştıktan sonra Avrupa çapında üne ulaştı.

Borges'in yarattığı türler-arası yazın tarzına belirli bir ad vermek mümkün değildir. Düzyazısında şiire yaklaşan bir ölçü ve uyum bulmak olasıdır; aynı zamanda felsefi tartışmanın ve yerginin de kaynaştığı bu "kurgu"lar *(ficciones)* akıldışı ve gerçeküstü görünümlerinin ardında kapsamlı bir felsefi anlatımı içerirler. Okumuş bir okur, Borges'te dünya edebiyatının klasiklerinden çoğuna sürekli olarak yapılan göndermeleri keşfetmekte gecikmez. Dili dış dünyaya ya da "gerçekliğe" doğrudan gönderme yapan düz anlamlardan değil, çok katmanlı yan anlamlardan örülüdür; bu yüzden Kafka'nın karabasanlarından Tolkien'in tümüyle düşsel dünyasına her türlü gerçekdışı ve gerçeküstü öğe, Borges'in "kurgu"larında yerini bulur. Ancak Borges'in fantastik evreni, "gerçek dünya"dan tümden bir kaçışı değil, ondan belirli bir uzaklaşmayı, araya bir uzaklık koyarak eleştirel bir bakışı içerir. Bir yan anlamlar zenginliği içinde metafizik bir özerkliğe kavuşan edebi metin, yalnızca kendisine gönderme yaparak dış gerçekliğe kendisini

kapatır. Bilinçli olarak yarattığı bu kapalılıktan çıkış, ancak onun diğer edebi metinlere yaptığı dolaylı göndermeleri izleyebilen "kültürlü" okurların başarabileceği bir durumdur. Bu yüzden yarattığı türlerarası tarz, tüm yeniliğine ve zenginliğine karşın yaygınlaşmamış, sadece yazara özgü bir yenilik denemesi olarak kalmıştır.

• **YAPITLAR (başlıca): Şiir:** *Fervor de Buenos Aires*, 1923, ("Buenos Aires Tutkusu"); *Luna de enfrente*, 1925, ("Yolun Ötesinde Ay"); *Cuaderno San Martin*, 1929, ("San Martin Defteri"); *Poemas*, 1943, ("Şiirler"); *Poemas 1923-1953*, 1954, ("Şiirler 1923-1953"); *Poemas*, 1958, ("Şiirler"). **Deneme:** *Inquisiciones*, 1925, ("Sorgulamalar"); *El tamaño de mi esperanza*, 1926, ("Umudumun Boyutları"); *El idioma de los Argentinos*,1928, ("Arjantin Deyişleri"); *Discusión*, 1932, ("Tartışma"); *Historia de la eternidad*, 1936, ("Sonsuzluğun Tarihi"); *Otras inquisiciones, 1937-1952*, 1952, ("Öbür Sorgulamalar"). **Kurgu:** *Historia universal de la infamia*, 1935, ("Rezaletin Evrensel Tarihi"); *Ficciones 1935-1944*, 1944, ("Kurgular"); *El Aleph*, 1949; *La muerte y la brújula*, 1951, (Ölüm ve Pusula); *El hacedor*, 1960, ("Düş Kaplanları"); *El libro de los seres imaginarios*, 1967, ("Düşsel Varlıklar Kitabı"); *El informe de Brodie*, 1970, ("Brodie'nin Raporu"). **Biyografi:** *Evaristo Carriego*, 1930.

BORGIA, Cesare
(1475-1507)

İtalyan komutan. İtalya'nın Romagna bölgesini ele geçirerek Papalığa bağlamıştır.

1475 ya da 1476'da Roma'da doğduğu sanılmaktadır. 1507'de İspanya'da öldü. Başpiskopos olan Kardinal Rodrigo Borgia'nın ikinci oğluydu. İtalya'da doğmuş ve yaşamış olmalarına karşın Borgia ailesinin kökeni İspanya'ya dayanıyordu. Cesare'ın üvey ağabeysi Pedro Luis, Gandia düküydü. Borgia 7 yaşında papalık başkâtibi, aynı zamanda da Valencia Katedrali özel üyesi oldu. Paolo Pompilio ve Giovanni Vera'dan din dersleri aldı.

1480'de Papa IV. Sixtus, ona, kilise dışı kurumlarda görev alma hakkı tanımıştı.

1489'da Perugia Üniversitesi'nde hukuk okumaya başladı. Daha sonra Pisa Üniversitesi'ne geçen Cesare, burada ünlü hukukçu Filippo Decio'nun öğrencisi oldu ve yükseköğrenimini kilise hukuku ve medeni hukuk dallarında tamamladı.

1491'de Pamplona piskoposu, 1492'de, babası VI. Alexander adıyla papalık tacını giyince de Valencia başpiskoposu oldu. 1493'te ise kardinalliğe yükselerek babasının danışmanlarından biri oldu.

1494'de Fransa Kralı VIII. Charles, İtalya'yı işgal ederek güneye dek indi. Fransızlar ancak 1497'de oluşturulan Venedik Birliği ile geri püskürtüldüler. Bundan sonra Papalık ordusu İtalya'da VI. Alexander'in seçilmesine muhalif oldukları için VIII. Charles'a yardım eden bazı soylu ailelerin üzerine yürüdü.

Cesare Borgia'nın kardeşi Juan Papalık ordusuna komuta ediyordu.

1497'de kardeşi Juan gizemli bir şekilde öldürülünce kuşkular Cesare Borgia üzerinde yoğunlaştı. 1488'de Pedro Luis'in ölümüyle Gandia Düklüğü'nün Cesare atlanarak Juan Borgia'ya geçmiş olması ve onun askeri kariyeri nedeniyle duyduğu kıskançlık, Cesare'ın kardeşini öldürmesi için yeterli neden olarak görülüyordu. Juan'ın ölümünden sonra Cesare Borgia 1498'de kardinallikten ayrılarak Papalık ordusunun komutasını üstlendi.

Kardinallikten ayrılması konusunda İspanya Kralı'nın muhalefetine karşın o yıl Fransa Kralı ilan edilen XII. Louis'nin onayını almıştı. Cesare, Fransa ile ittifakını pekiştirmek amacıyla Navarre Kralı'nın kızıyla evlenmek üzere Fransa'ya gitti. Bu evlilik Cesare ve babası VI. Alexander'a, Papalığa bağlı devletler üzerinde denetim sağlamak ve İtalya'da sürekli bir Borgia devleti kurma konusunda Fransa'nın desteğini sağlayacaktı.

Charlotte d'Albert ile evlenen Cesare'a Fransa Kralı XII. Louis, Valentinois Düklüğü'nü verdi. Cesare, 1499'da Papalık ordusunun başında ve Fransız süvari birliklerinin desteğiyle Romagna ve Marches kentlerine seferler düzenledi. Aynı yıl Romagna dükü ilan edildi. 1497'de Fransa ile İspanya, Napoli Krallığı'nı bölüşmek için anlaşmışlardı. Napoli'ye ulaşmak için Milano Krallığı arada engel oluşturuyordu. Bu nedenle 1499'da, Fransızlar'ın Milano'ya yaptığı seferde Fransız süvari birliklerine komuta etti. 1499'da Imola ve Forli'yi, 1500-1501'de Rimini, Pesaro ve Faenza'yı ele geçirdi.

Bu yıllarda birçok siyasi suikast olayına adı karıştı. 1500'de kızkardeşi Lucrecia'nın kocası Napoli soylusu Bisceglie Dükü Alfonso'yu öldürttüğü kesinlik kazanmıştır.

1500'de Fransa ve İspanya'nın Napoli'yi bölüşmek amacıyla Granada antlaşmasını imzalamalarından sonra 1501'de Fransız birlikleriyle birlikte Napoli'ye girdi.

1502'de Urbino, Camerino ve Senegallio'yu ele geçirdi. Cesare'ın Romagna'ya bu üçüncü seferi sırasında gücünden korkan komutanlarından bir bölümü, ona karşı aralarında anlaştılar. Bu durumdan haberdar olan Cesare bir yandan savaşı sürdürürken diğer yandan, ordusunu yeniden düzenlemeye başladı. Komutanları birbirine düşürerek bir bölümünü Senigallia'da bir uzlaşma toplantısına çağırdı. Ama toplantıya katılanları tutuklatarak öldürttü.

Yeniden güvenebileceği bir ordu kurduktan sonra Tuscany üzerine bir saldırı başlatmak üzereyken babası VI. Alexander öldü. Kısa bir süre önce de İspanyollar müttefiki Fransızlar'ı Güney İtalya'dan çıkartmışlardı.

Yeni Papa'nın seçilmesi konusunda Cesare Borgia etkili olamadı ve Borgialar'ın düşmanı Giulliani della Rovere, II. Julius adıyla Papalık tacını giydi. II.Julius'un ilk işi Cesare'ın elinde bulunan Romagna Düklüğü ve Papalık ordusunun komutanlığını geri alarak onu tutuklatmak oldu.

Romagna'daki bazı kentleri Papa'ya vererek özgürlüğünü kazanabilen Cesare, Napoli'ye kaçtı. Akrabalarından destek aradıysa da Napoli Kralı Ferdinad'ın ajanlarınca yakalanarak İspanya'da bir cezaevine gönderildi. 1506'da kaçarak kayınbiraderi Navarra Kralı Jean d'Albert'in yanına sığındı. Milis komutanı olarak Viana dışında Navarra'ya karşı ayaklanmaları bastırmaya uğraştığı sırada öldü. Viana'da Sta. Maria kilisesine gömüldü.

Cesare Borgia, eline geçirdiği Romagna Düklüğü'nde bir hükümet kuracak zamanı bulamadı, ama, merkezi bir hükümet ve etkin bir bürokrasi konusunda planları olduğu biliniyordu. Machiavelli, *Prince* adlı kitabında Cesare Borgia'yı örnek alarak, eksikliklerine karşın hükümdar olmak isteyenler için yeterli özelliklere sahip olduğunu ifade etti. Planlama ve yürütmede saldırganlığı, insafsızlığı ve hızı, fırsatlardan yararlanmasını bilmesi gibi özellikleri Machiavelli'yi etkilemiştir.

• KAYNAKLAR: E.Alvisi, *Cesare Borgia, duca di Romagna*, 1878; W.H. Woodward, *Cesare Borgia*, 1913.

• BAKINIZ: MACHIAVELLI.

BORİS I
(? - 907)

Bulgar kralı. Bulgarlar'ın putperestliği bırakarak Hıristiyan olmasına önayak olmuştur.

Doğumu bilinmemektedir. 15 Mayıs 907'de Preslav'da öldü. Presiyan'ın oğlu, Malamir'in yeğeni ve halefidir. 852'de hükümdar olduğunda ilk Bulgar Hanlığı'nın Balkanlar'daki istilaları tüm yoğunluğuyla sürüyordu. Ancak ele geçirilen yerlerdeki İslavlar'ın büyük çoğunluğunun Hıristiyan oluşu Bulgar Hanlığı'nın karakterini etkiledi. Bulgarlar arasında İslavlaşmanın yanı sıra Hıristiyanlık da giderek yaygınlaştı. I. Boris, her yönden Hıristiyan devletlerce sarılmış bulunan hanlığını korumak, din ve dil birliği ile güçlü bir devlet oluşturmak için Hıristiyanlık'ı resmi din, İslavca'yı da resmi dil olarak kabul etmeyi öngördü. 865'te İstanbul'daki Ortodoks kilisesine bağlanarak Hıristiyanlık'ı Bulgarlar'ın resmi dini yaptı. Ancak putperest olan Türk ve Bulgar Boyarlar bu karara karşı çıkarak ayaklandılar. I. Boris bu ayaklanmaları şiddetle bastırdı. Boyarlar'ın karşı çıkmasına rağmen halkı Hıristiyan olmaya zorladı. Bizans'ın etki alanına girmemek için de, Bulgar kilisesinin İstanbul'a yalnızca ad olarak bağlı ulusal bir kilise olmasına çalıştı.

Daha sonra, İslavca'yı resmi dil olarak kabul eden I. Boris, *İncil*'i İslavca'ya çevirerek İslavlar'ın Hıristiyanlık'ı kabul etmelerine büyük katkıları olan Kiril ve Metodi kardeşlerin havarilerini ülkesine kabul ederek İslav dilinde bir dini edebiyat yaratılmasını sağladı. Kiril alfabesi Bulgarlar'ın resmi alfabesi oldu.

I. Boris bu düzenlemeleri gerçekleştirdikten sonra 889'da tahtı büyük oğlu Vladimir'e bırakarak bir manastıra çekildi. Ancak Vladimir, Hıristiyanlık'tan hoşnut olmayan Türk Boyarları'nın tarafına geçerek, putperestliğe yönelince, onu tahttan indirerek 893'te İstanbul'da din eğitimi görmüş olan küçük oğlu Simeon'u tahta geçirdi. Yeniden manastıra çekilerek ölene dek dinle uğraştı.

BORİS III
(1894-1943)

Bulgar kralı. Bulgaristan'ın II. Dünya Savaşı'nda Almanya'nın yanında yer almasını sağlamıştır.

30 Ocak 1894'te Sofya'da doğdu. 28 Ağustos 1943'te aynı yerde öldü. Kral I. Ferdinand ile Marie-Louise de Bourbon Parme'ın oğludur. Anne ve babasının isteğiyle Katolik oldu, daha sonra siyasi nedenlerle Ortodoks usulünce vaftiz edildi. Sofya Erkek Lisesi'ni bitirdi. Balkan Savaşı'na katıldı. Bulgar Harp Akademisi'nde öğrenim gördü ve Bulgar genelkurmayında görev aldı. Babasının 4 Ekim 1918'de tahttan çekilmesi üzerine kral oldu.

Müttefiklerle Bulgaristan arasında I. Dünya Savaşı sonunda 27 Kasım 1919'da imzalanan Neuilly Antlaşması'na göre Bulgaristan savaşta ele geçirdiği toprakları geri vermeyi, askeri gücünü azaltmayı ve hava kuvvetleri kurmamayı kabul ediyordu. Boris bu antlaşma kurallarının dışına çıkmadı. Bu dönemde daha çok Fransa'ya yaklaşan bir politika izledi.

O dönemde nüfusun % 80'ini oluşturan köylülerin önderi Stambuliyski'nin 1919 seçimlerinden sonra kurduğu hükümet, toprak reformu ve yasal sistemde demokratik değişiklikler yapmıştı. Stambuliyski, bir Güney İslav birliği kurmak için ülkeyi Yugoslavya'ya yaklaştırmak istiyordu. Ancak Haziran 1923'te III. Boris'in desteklediği, Alexandr Tsankov yönetiminde bir askeri darbe sonucunda Stambuliyski idam edildi.

1930'da III. Boris'in İtalyan Prensesi Giovanna di Savoia ile evlenmesiyle Bulgaristan İtalya'ya daha yakın bir siyaset izlemeye başladı. 1930'larda da Almanya'ya yakınlaştı. 1934'te Boris, anayasayı yürürlükten kaldırdı ve 1938'e dek ülkeyi parlamentosuz yönetti.

1941'de, III. Boris, Bulgaristan'ın, Almanya, İtalya ve Japonya'dan oluşan Üçler Paktı'na girmesinden sonra Alman ordularına topraklarından geçme hakkını verdi, ancak Sovyetler Birliği'ne savaş ilan etmemekte direndi.

28 Ağustos 1943'te Hitler ile görüşmesinden hemen sonra Sofya'da öldü.

• BAKINIZ: STAMBULİYSKİ.

BORN, Max
(1882-1970)

Alman kuramsal fizikçi. Kuvantum mekaniğine getirdiği olasılık yorumuyla bu alanın gelişmesine katkıda bulunmuştur.

11 Aralık 1882'de Breslau'da doğdu. Babası anatomi ve embriyoloji profesörü, annesi ise Silezya'nın büyük sanayicilerinden birinin kızıydı. Küçük yaşta annesini, liseyi bitirdikten bir süre sonra da babasını kaybeden Born, Breslau, Heidelberg ve

Dalga Fonksiyonunun Olasılık Dağılımı

Maddenin hem dalga hem parçacık özelliği taşıdığı deneysel yoldan gözlemlenebilirse de, bu özelliğin kuramsal açıklaması oldukça güçtür. Enerji ve moment, uzayda sonlu yer kaplayan parçacıkların doğal özelliği, frekans ve dalga sayısı ise sonsuza dek uzanabilen dalgaların özelliğidir. Enerji ve momentin p= hk ve E= hf formülleriyle frekans ve dalga sayısıyla bağıntılı olması, uzay-zaman kavramının yeniden gözden geçirilmesini gerektirir. İşte bu nedenle, Kopenhag Okulu'nu temsil eden Bohr*, Heisenberg*, Born gibi fizikçiler, klasik kuramlarda geçerli olan belirlenimcilik (determinizm) ilkesinin kuvantum kuramında başka bir ilkeyle değiştirilmesi gerektiğini savunmuşlardır.

Belirlenimcilik ilkesine göre, sistemin hareket denklemleri ile başlangıç koşulları bilindiğinde, bu sistemin zaman içindeki evrimi hesaplanabilir. Örneğin klasik fizikte bir top mermisinin tüm hareketini hesaplayabilmek için, hareket denklemini veren yerçekimi ile hava dirincinin, başlangıç koşulları olarak da ilk hızın ve artış yönünün bilinmesi yeterlidir.

Kuvantum fiziğinde ise, madde hem dalga hem parçacık özelliği gösterdiğinden Born, madde dalgalarının bir olasılık dalgası olarak yorumlanmasını önermiştir. Dalga fonksiyonunun karesi (genliği), parçacıkların zaman ve yer içindeki dağılımını bir olasılık yoğunluğu olarak belirler. Bu nedenle, dalgaların gözlem sonuçları üzerinde de büyük etkisi vardır: gözlemlenen olay ile gözlemci arasında etkileşim olacağından, gözlemcinin neyi izleyip neyi izleyemeyeceğini bu dalgalar belirler. Klasik fizikte gözlemci ile gözlemlenen arasındaki etkileşimi istenilen düzeyde tutarak, etkileşmenin sistemi değişikliğe uğratmaması sağlanabilir. Örneğin, bir astronom teleskopu ile uzaya bakarken gezegenlerin hareketini değiştiremez. Oysa atom düzeyindeki sistemler için geçerli olan kuvantum mekaniğinde, gözlem aracı gözlemlenen sistemden daha küçük olamayacağı için sistemi etkileyecek ve değiştirecektir.

► *Matris mekaniği*

Gene de kuvantum fiziğinin temel kuralları, sistem üstüne tahmin yapma olanağını tanır; ancak bu tahminler sistemin gelecekteki durumunu belirleyici değildir. Örneğin, parçacığın bu anda burada bulunması belirli bir anda öbür noktada olacağını göstermez. Kuvantum kuramı yalnızca, şimdi burada olan parçacığın ileride belirli bir noktada bulunma olasılığını verecek istatistiksel bir tahmin yürütülebilmesini sağlar; bu olasılık da, Schrödinger* dalga denkleminin çözümüyle elde edilen dalga fonksiyonundan hesaplanabilir.

Zürih üniversitelerinde öğrenim gördükten sonra, 1904'te Göttingen Üniversitesi'ne giderek lisansüstü çalışmalarını Hilbert ve Minkowski'nin yanında sürdürdü. Sürekli ortamlar ve direnç konulu teziyle 1907'de aynı üniversiteden doktora derecesini alıp Cambridge Üniversitesi'nde altı ay kadar Larmor ve J.J. Thomson ile çalıştı. Minkowski'nin asistanlık çağrısı üzerine Aralık 1908'de Göttingen Üniversitesi'ne geçti ve bir süre sonra aynı üniversitede fizik doçentliğine atandı. 1914'te Max Planck'ın çağrısı üzerine Berlin Üniversitesi'nde ders vermeye başlayan Born'un bu görevi I. Dünya Savaşı nedeniyle çok kısa sürdüysse de, Einstein ile Born arasında, 1915'te Berlin'de başlayan ve ömür boyu süren yakın bir dostluğun kurulmasını sağladı.

1919-1921 arası Frankfurt/Main Üniversitesi'nde fizik profesörü olarak görev alan Born, o tarihte Göttingen Üniversitesi'nden gelen çağrıyı kabul ederek Fizik Enstitüsü'nün yöneticiliğini üstlendi. Enstitünün kuramsal fizik bölümünün başına geçerek, deneysel fizik bölümünü Heidelberg Üniversitesi'nden beri işbirliği yaptığı James Franck'a bırakan Born, asistanları Heisenberg ve Pauli ile birlikte kuvantum teorisi üzerinde çalışmaya başladı ve II. Dünya Savaşı'na değin uzanan 10 yıl için Göttingen Üniversitesi en parlak dönemini yaşadı.

Fizik Enstitüsü'ndeki yoğun çalışma temposu Born'un sinirlerini yıpratmıştı. 1928'de sürmenaj geçirerek bir yıl üniversiteden ayrı kaldı ve 1933'te yayımlanacak olan *Optik* adlı yapıtını o dönemde hazırladı.

Hitler iktidara gelince üniversitedeki görevinden uzaklaştırılan Born, 1933 Mayısı'nda İngiltere'ye sığınarak üç yıl Cambridge Üniversitesi'nde ders verdi. 1936'da Edinburgh Üniversitesi'nde fizik profesörlüğüne getirildi ve 1953'te emekli oluncaya değin on yedi yıl bu görevi sürdürdü. 1937'de Londra'daki Royal Society üyeliğine kabul edilen ve 1939'da İngiliz uyruğuna geçen Born 1953'te ülkesine dönerek Göttingen yakınlarındaki Bad Pyrmont'a yerleşti. 1954 Nobel Fizik Ödülü'nü kazandığında, çalışmalarını daha çok fizik felsefesi ve çağın sosyal, ekonomik, siyasal sorunları üzerinde yoğunlaştırmıştı. 5 Ocak 1970'te Göttingen'de öldü.

Born, Göttingen Üniversitesi'nde doçent olarak bulunduğu yıllarda daha çok katı hal fiziğiyle ilgileniyordu. 1912'de, kristallerin titreşim frekanslarının iki gruba ayrıldığını, bunlardan birinin ses frekansına (akustik bant), öbürünün ise ışık frekansına (optik bant) yakın değerde olduğunu açıklaması o dönemdeki en önemli çalışmasıdır. 1921'den sonra, Göttingen Fizik Enstitüsü'ndeki yaklaşık on iki yılını kuvantum teorisinin geliştirilmesine adadı. Matris mekaniği bu enstitüde, Born'un asistanları Heisenberg, Pauli ve Jordan ile birlikte sürdürdüğü çalışmalardan doğmuştur. Matris mekaniğinde bir cismin konumu ve hızı, birbiriyle yer değiştirmeyen operatörlerle gösterilir; bu yer değiştirmezlik özelliği de, klasik mekanikle açıklanamayan atom düzeyindeki olayların anlaşılabilmesini sağlar. Aynı yıllarda İngiltere'de Dirac da, yer değiştirmezlik özelliği gösteren operatörler ve durum vektörü denilen büyüklüklerden kurulu benzer bir kuram geliştirmişti. Schrödinger ise, atom düzeyindeki olayların, ses ya da ısı dalgalarının

yayılmasını açıklayan klasik kuramlara benzeyen dalga mekaniğiyle açıklanabileceğini öne sürmüştü. Bir süre sonra da, Born'un matris mekaniği ile kendisinin geliştirdiği dalga mekaniğinin eşdeğer olduğunu gösterdi. Ancak, dalga fonksiyonunun yorumu konusunda iki fizikçi görüş birliğine varamıyordu. Born, dalga fonksiyonunun karesinin bir olasılık dağılımı verdiğini öne sürerek, yüksek enerjiler için geçerli olan ve "Born yaklaştırımı" adıyla bilinen kuvantum saçılma kuramını bu yaklaşım üzerine kurdu. Olasılık yaklaşımı, klasik kuramlarda önemli bir yer tutan "bir sistemin başlangıç durumu sistemin sonraki evrimini belirler" ilkesiyle çeliştiğinden, kuvantum mekaniğinin öncülerinden Planck, Einstein, Louis de Broglie ve Schrödinger Born'un olasılık yaklaşımına karşı çıktılar. Bu fizikçilerin temsil ettiği Paris Okulu ile Born'un katıldığı Kopenhag Okulu arasındaki tartışma yıllarca sürdü. Born anılarında, Nobel Ödülü almasını geciktiren nedenlerden biri olarak bu tartışmayı gösterir.

Kuvantum mekaniğine ilişkin çalışmaları dışında molekül ve katı hal fiziğinin kurucularından biri olan Born, Göttingen Fizik Enstitüsü'ndeki öğretim ve yöneticilik yıllarında pek çok fizikçinin yetişmesine önderlik etmiş, bu kuruluşu o dönemin en önemli kuramsal ve deneysel fizik merkezlerinden biri durumuna getirmiştir.

- YAPITLAR: *Dynamik der Kristallglitter*, 1915, ("Kristal Örgüler Dinamiği"); *Atomtheorie der Festes Zustandes*, 1923, ("Katıların Atom Kuramı"); *Problems of Atomic Dynamics*, 1926, ("Atom Dinamiğinin Sorunları"); *Optik*, 1933, *Atomic Physics*, 1935, ("Atom Fiziği"); *The Restless Universe*, 1936, ("Durmak Bilmeyen Evren"); *Lattice Dynamics of Crystals*, 1954, ("Kristallerin Örgü Dinamiği"); *Einstein's Theory of Relativity*, 1962, ("Einstein'ın Görelilik Kuramı"); *Natural Philosophy of Cause and Chance*, 1965, ("Neden ve Rastlantının Doğal Felsefesi"); *My Life and My Views*, 1968, ("Yaşamım ve Görüşlerim").

- KAYNAKLAR: I. Born (der.), *The Born-Einstein Letters*, 1971; Max Born, *My Life and My Views*, 1968.

- BAKINIZ: BOHR, L. de BROGLIE, DIRAC, EINSTEIN, J. FRANCK, HEISENBERG, HILBERT, H.MINKOWSKI, PLANCK, SCHRÖDINGER.

BORODİN, Aleksandr
(1833-1887)

Rus besteci. Ulusal Rus müzik okulunun kurucuları olarak bilinen "Rus Beşleri"ndendir.

11 Kasım 1833'te, St. Petersburg'da doğdu. Soylu bir ailenin çocuğuydu. Erken yaşlarından başlayarak, hem müziğe, hem de bilime ilgi gösterdi. Dokuz yaşında bir polka besteledi. Daha sonra sürekli müzik dersleri almaya başladı. 1847'de bir flüt konçertosu ve bir yaylılar üçlüsü besteledi. 1850'de Askeri Tıp Akademisi'ne girdi ve bu okulu 1855'te bitirdi. Yaşamı boyunca, mesleğini ve müziği bir arada yürütmeye çalıştı; bu nedenle verimli bir besteci olamadı. 1862'de Balakirev ile karşılaşıncaya kadar,

Aleksandr Borodin

kendi kendini yetiştirmiş (auto-didact) bir besteciydi. O sıralarda, Cui ve Mussorgski'ye ders vermekte olan Balakirev, Borodin'i de öğrencisi olmaya razı etti. Balakirev'in sıkı denetiminde, Borodin ilk senfonisini 1867'de bitirdi. Senfoni ilk kez Balakirev'in yönetiminde, 1869'da yorumlandı ve taşıdığı bazı acemiliklere karşın ilgiyle karşılandı. *Birinci Senfoni*'sine çalışırken, bir yandan da ilk operası *Cesur Şövalyeler*'i bestelemiş, bu operada, bazı bestecilerin yapıtları ile kendi müziğini özgün bir biçimde birleştirmişti. 1867'de, bestecisi açıklanmadan sahnelenen opera pek ilgi çekmedi. Aynı yıl, *İkinci Senfoni*'sini bestelemeye başladı ve önce bu senfonide kullanmak üzere dört şarkı besteledi. Bu şarkılarını çok beğenerek düşüncesini değiştirip, ikinci bir opera bestelemeye karar verdi. Böylece, 1869'da, ölünceye dek bir türlü tam olarak bitiremeyeceği, ünlü *Prens İgor* operası üzerinde çalışmaya başladı. *Prens İgor*'da kullanılan birçok müziksel düşüncenin yinelendiği *İkinci Senfoni*'sini, 1877'de bitirdi; yapıt aynı yıl yorumlandıysa da, orkestra iyice hazırlanamadığından başarılı olamadı. 1886'da *Üçüncü Senfoni*'sine başladı, ama son bölümü tamamlarken, beklenmedik bir kalp hastalığıyla 27 Şubat 1887'de, St. Petersburg'da öldü.

Borodin müzik tarihinin en lirik bestecilerinden biridir. Bir boş zaman uğraşısı olarak beste yapmasına karşın, en az profesyonel bir besteci kadar başarılıdır; Rus Ulusal müzik okulunun kurulmasına büyük katkılarda bulunmuştur. Bütün müziksel düşüncelerini Rus halk müziğinden çıkarmaya çalışmıştır. Zaten, bestelerinin melodik ve armonik biçimi, modal ölçeklerle kurulmuştur. Örneğin, senfonilerinin tonal planlarında, majör-minör dizgesinin ton ilişkileri yerine, modal ilişkileri yeğler; böylece, müziksel yapı başat, yönlendirici notanın çekiminde kurulur. Bu özelliği ile, müzik tarihine tonalitenin sınırlarını zorlayan, Almanya'nın dışındaki ilk besteci olarak geçmiştir. Kromatizmi ve ustaca işlenmiş müziksel uyuşmazlıkların bulunduğu armonisi ile, dinleme açısından son derece zengin, yumuşak ve bireyseldir. Örneğin, bu dinleme etkisi, basit kurgusuna karşın, tüm etkinliği ile *Orta Asya Steplerinde* adlı ünlü orkestra yapıtında görülebilir. Başka bir özgünlüğü ise, ancak Liszt ile karşılaştırılabilen "Tema Türetme"

yöntemidir: her iki besteci de, senfonilerinin ilk bölümlerini alışılmadık bir biçimde, tek temalı *(monothematic)* olarak kurmuşlardır.

Borodin'in müziksel yeteneği, sözcüğün tam anlamıyla, doğuştandır; hiçbir kompozisyon öğretmeni olmamasına karşın, henüz 22 yaşındayken, "polifonik kombinasyon" bilgisi gerektiren fügleri kolaylıkla ve yanlışsız bestelemiştir. Örneğin, *Prens İgor* operasından ünlü *Poloveç Dansları*'nda, temalar o denli doğal biçimde birbirlerine eklemlenirler ki, sanki Borodin bu dansları izleyip, hemen ardından bestelemiş gibidir. Borodin Rusya'da tanınmadan önce Avrupa'da ünlenmiştir. Bunda Liszt'in katkısı gözardı edilemez. 1877 yılında, bir iş için Weimar'a gittiğinde Liszt ile tanışmış ve aralarında iyi bir dostluk kurulmuştur. Liszt'in yardımıyla, *Birinci Senfoni*'si, 1880'de, Baden-Baden'de büyük bir başarı ile yorumlanmış ve Avrupa'da iyice ünlenen besteci, 1885-1886'da, Belçika'ya gittiğinde, büyük bir hayranlıkla karşılanmıştır.

Teknik özellikleri açısından, Aleksandr Borodin, Mili Balakirev, César Cui, Nikolay Rimski-Korsakov, Modest Mussorgski ile birlikte "Rus Beşleri"nin temel amacını paylaşır. Bu amaç klasik Rus müziğinde Batı müziğinin etkilerini kırıp, "ulusal ve özgün" Rus müzik okulunu kurmaktır. Borodin, hep bu çerçeve içinde beste yapmaya çalışmış ve çok başarılı da olmuştur. Borodin'in etkileri, 20. yy'da izlenimci okulun bestecilerinden Debussy ve Ravel'de, ve neo-klasik okulun bestecilerinden Sibelius ve Stravinski'de görülür.

- **YAPITLAR (başlıca): Opera:** *Cesur Şövalyeler*, 1867; *Prens İgor*, 1869-1887, (Rimski-Korsakov ve Glazunov tarafından tamamlandı). **Orkestra müziği:** *Orta Asya Steplerinde*, 1880. **Senfoni:** *No. 1*, 1862-1867; *No. 2*, 1869-1876; *No. 3*, 1886-1887, (tamamlanmadı). **Oda müziği:** İki keman ve viyolonsel için *Bir Rus Teması Üzerine Fantezi*, 1855; *Yaylılar İçin Altılı*, 1860; *Yaylı Çalgılar Dörtlüsü No. 1*, 1875-1879; *Yaylı Çalgılar Dörtlüsü No. 2*, 1881-1885. **Piyano müziği:** Dört el için *Tarantella*, 1862; *Petit Suite*, 1878-1885; Şarkılar.

- **KAYNAKLAR:** M.D. Calvocoressi ve G. Abraham, *Masters of Russian Music*, 1938.

- **BAKINIZ:** BALAKİREV, CUI, MUSSORGSKİ, RİMSKİ-KORSAKOV.

BORODİN, Mihail Markoviç
(1884-1951)

SSCB'li siyaset adamı. 1923-1925 arasında Çinli önder Sun Yat-Sen'in danışmanlığını yapmıştır.

9 Temmuz 1884'te Yanoviçi'de (Beyaz Rusya'da) doğdu, 29 Mayıs 1951'de Sibirya'da öldü. 1903'te Rus Sosyal Demokrat İşçi Partisi'ne girdi ve Bolşevikler'in yanında yer aldı. 1906'da tutuklanarak sürgüne gönderildi. Aynı yıl ABD'ye kaçarak Indiana'da Valparaiso Üniversitesi'ne girdi. Daha sonra Chicago'da göçmenler için bir okul kurdu.

1917 Devrimi'nin ardından ülkesine döndü. İskandinavya, Meksika, İspanya, Türkiye ve İngiltere'de Sovyet hükümetinin temsilcisi olarak görev yaptı. 1922'de Sun Yat-Sen'in Komintern'le ilk kez ilişki kurması ve dayanışma istemesi üzerine Komintern temsilcisi olarak 1923'te Çin'e gitti ve Sun Yat-Sen'e danışman oldu. Komingtang Partisi'nin (Milliyetçi Halk Partisi) kitle partisine dönüştürülmesi çalışmalarında görev aldı.

1925'te Sun Yat-Sen'in ölümünden sonra devrimci ordular başkomutanı olan Çan-Kay-Şek'in Komintang'ın sol kanadıyla ilişkisini kesmesi üzerine ülkesine döndü.

Sovyetler Birliği'nde, Halk Komiserliği ve yeni Tass Ajansı'nda müdür yardımcılığı yaptı. 1932'den sonra *Moscow Daily News*'un İngilizce basımını yönetti.

Şubat 1949'da tutuklandı Sibirya'da çalışma kampında öldü.

BORROMINI, Francesco
(1599-1667)

İtalyan mimar. Barok mimarlık üslubunun en önemli sanatçılarındandır.

25 Eylül 1599'da Kuzey İtalya'da Lugano Gölü kıyısındaki Bissone'de doğdu. Babası bir yapı ustasıydı. Borromini mesleğe taşçılık yaparak başladı. Yirmi yaşlarındayken, ilerde en önemli yapıtlarını yaratacağı ve yaşamının sonuna kadar kalacağı Roma'ya gitti. O günlerde dönemin önemli mimarlarından Maderno, *San Pietro Kilisesi*'nin yapımını sürdürmekteydi. Uzak akrabası olan Borromini'yi taşçı ustası olarak yanına aldı. Borromini burada taş oyma bezemelerin, melek heykellerinin yapımıyla uğraştı. Ama Maderno genç ustanın yeteneğini gördüğü için onu, ölümünden az önce üstlendiği *Barberini Sarayı*'nın tasarımında da çalıştırdı. Borromini de ustasına her zaman büyük sevgi ve saygı beslemiş, hatta vasiyetinde onun mezarına gömülmek istediğini belirtmişti.

1629'da Maderno'nun ölümü üzerine *San Pietro*'nun mimarlığına Bernini getirildi. Borromini önce onun en yakın çalışma arkadaşı oldu, gerek *San Pietro*'nun gerekse Maderno'nun ölümüyle yarım kalan *Barberini Sarayı*'nın tasarımında ve yapım işlerinde yardım etti. Ancak aralarındaki ilişki hiç de dostça değildi. İçine kapanık, kuşkucu, huysuz ve çabuk kırılan bir insan olan Borromini, Bernini'nin başarılarını çekemiyor, kendini onun yanında ezilip kenara itilmiş, hakkı yenmiş olarak görüyordu. İkisinin mimarlığa bakışları da farklıydı. Bernini ressamlıktan ve heykelcilikten yetişmiş, özellikle heykel alanında o günlerin en önde gelen sanatçısı olmuştu. Bu birikimi mimarlıkta da başarılı olmak için yeterli görüyordu. Taşçılık gibi yapı sanatının en önemli basamaklarından birinden gelen ve her şeyden önce yetkin bir yapı ustası olan Borromini ise, onu teknik alanda yetersiz buluyordu. 1633'te *San Carlo alle Quattro Fontane Kilisesi*'ni yapması önerilince hiç düşünmeden Bernini'nin yanından ayrıldı. Ama yaşamı boyunca onu en büyük rakibi olarak gördü, her

San Carlo alle Quattro Fontane Kilisesi

fırsatta acımasızca eleştirdi. Ruhsal sağlığının giderek bozulması sonucu 2 Ağustos 1667'de Roma'da yaşamına kendi eliyle son verdi. *San Giovanni dei Fiorentini Kilisesi*'ne gömüldü.

Borromini'nin mimar olarak yaptığı ilk yapı *San Carlo alle Quattro Fontane*'dir. Bir kilise ve avlulu bir manastırdan oluşan yapı grubu küçük ve elverişsiz arsaya çok ustaca yerleştirilmiştir. *San Pietro*'nun kubbesini taşıyan ayaklardan birinin içine sığabilecek kadar küçük olmasına karşın *San Carlo Kilisesi*, Yüksek İtalyan Baroku'nun en görkemli yapılarındandır. Kilisenin planı, kenarları eşit uzunlukta bir paralelkenardan oluşur. Paralelkenarın köşeleri yuvarlatılmış, kenarları ise, içeri doğru şişirilmiş, böylece iç mekân dalgalanan bir duvarla çevrili ve girişe göre dik konumda bir elipse dönüşmüştür. Bu çözüm Antik Çağ'da, Orta Çağ'da, hatta Barok dönemde de çok kullanılmış olan uzunlamasına akslı şema ile Rönesans'ın merkezi plan şemasını aynı yapıda birleştirmektedir. Yalnız burada, merkezi plandaki dairenin yerini elips almıştır. Daireye oranla daha bitmemiş, daha az belirgin bir görsel etki uyandıran elips, bu nitelikleriyle barok düşünceye daha yakın olduğu için, aslında Borromini'den önceki barok mimarlarca da kullanılmıştır. *San Carlo*'da duvarların içbükey ve dışbükey girinti ve çıkıntıları, belirgin bir sınırla ayrılmaksızın birbiri arkasından devam eder. Böylece hangi öğenin nerede bitip hangisinin nerede başladığının bir bakışta kavranamaması mekâna bir hareketlilik adeta bir akışkanlık getirmekte, çok canlı bir ritm kazandırmaktadır.

Yapı bir kasnağa oturan, yine elips biçimli bir kubbeyle örtülüdür. Kubbenin iç yüzü kaset sıralarıyla kaplıdır. Bu kasetler kubbenin merkezindeki fenere doğru yükseldikçe küçülür ve görsel bir yanılsatmayla kubbenin daha yüksek görünmesini sağlarlar. Tepedeki fenerden giren ışık, kasetleri yalayarak kasnak hizasına kadar yayılırken, mekânın daha aşağıda kalan bölümlerini görece bir karanlık içinde bırakır. Bu etki, kubbenin boşlukta yüzüyormuş gibi algılanmasına yol açar.

Barok dış mekân

Borromini *San Carlo*'nun dış yüzünü, yapının içinden çok sonra, ancak 1667'de yapıp bitirebilmiştir. Onun burda yapı yüzüne getirdiği yenilik, harekettir. Yapının yüzü yan yana üç tane içbükey bölümden oluşur. Kilise girişinin de yer aldığı orta bölümü ise dışbükey bir çizgi izler; daire yayı biçiminde kaldırıma taşan basamaklar bu etkiyi daha da vurgularlar.

İç mekânda olduğu gibi dış yüzdeki bu dalgalı yüzeyler de birbiri içine akarak erir, rüzgârda dalgalanan bir perde izlenimi yaratır. Sanat tarihçisi N. Pevsner bu dış yüzü "...adeta çıplak insan vücudu gibi sallanır, kıpırdar, istek uyandırır" diye tanımlamaktadır. O günlerde, birbirine bitişik yapıları ve dar sokaklarıyla henüz Orta Çağ'daki görünümünden kurtulmamış olan Roma kentinde böyle bir yapı yüzünün yol perspektifine nasıl bir zenginlik, nasıl plastik bir derinlik kattığı ortadadır. Ama Borromini'nin, yapının yüzüne getirdiği hareketin bunun da ötesinde bir anlamı vardır. Borromini duvardaki yüzeysel etkiyi yok etmek için ona dıştan bezemeler eklememiş, iç mekândan gelen hareketi aktarmıştır. Böylece plandaki hareketlilik, iç duvarların büklümlerindeki gözle izlenen basınç, dış yüze yansımıştır. Dış yüz, iç mekânla hiçbir ilişkisi bulunmayan bir tiyatro dekoru gibi ele alınmaktan kurtulmuş, iç mekânı biçimlendiren hareketi dışarıya da yansıtan bir ayna olmuştur. Böylece taş da bir yapı malzemesi olarak esneklik kazanmakta, taştan örülen duvarlar katılıktan kurtulmaktadır.

◄ *San Carlo alle Quattro Fontane Kilisesi*

Borromini 1642'de, *San Carlo*'nun iç bölümlerini bitirdikten kısa bir süre sonra Roma'da Cizvitler'in üniversitesi olan Sapienza'da bir kilise yapmakla görevlendirilmiştir. *Sant' Ivo della Sapienza* diye anılan bu kilise, daha önce yapılmış olan Rönesans üslubundaki ince uzun avlunun bir ucunda yer alır. Avluya bakan ön yüzünü oluşturan içbükey duvar, eski yapının iki yandaki kanatlarıyla olağanüstü bir uyum içinde bütünleşir. Bu duvarın yüzeyindeki gömme sütunlar da (*plastr*) kanatlardaki sütun dizilerinin yarattığı ritmi devam ettirirler.

Sant' Ivo della Sapienza Kilisesi

Sant' Ivo'nun iç mekânı, Borromini'nin yapılarındaki hareketlilik kavramının en iyi belirdiği örnektir. Kilisenin planı, altı köşeli bir yıldızın içine yerleştirilmişse de, bu geometrik bağıntı ilk bakışta algılanabilecek kadar açık değildir. Yıldızın sivri uçlarının yuvarlatılmasıyla ortaya çıkan yarım daire biçimli nişler, yuvarlak orta mekânı çevreler. Böylece yine dalgalı duvarlarla birbiri içine akan bir yan mekânlar dizisi oluşturulmuştur. Doğrudan alt yapının üstüne oturan ve altı tane dışbükey dilimden oluşan kubbe, bu biçimiyle, aşağıdaki yarım daire planlı nişlerin yarattığı hareketliliği sürdürür ve tepesindeki fener aracılığıyla daha da yukarılara doğru

Barok Mimarlık

Barok mimarlık 1585-1621 arasında Papa V. Sixtus ve V. Paulus'un Roma'yı yeni baştan bayındırlaştırma girişimleri ile ilk bu kentte yaygınlık kazanmış bir üsluptur. Domenico Fontana (1543-1607) Vatikan'dan başlayarak Roma'ya yayılan ve kentteki yedi büyük kilise ile bazı başka kutsal anıt ve yerleri birbirine bağlayan bir caddeler ağı oluşturarak bilinçli kent plancılığının büyük ölçekli ilk örneğini vermiştir.

Barok mimarlığın başlıca yapı türleri kiliseler ve saraylar olmuştur. İlk barok kilise örneği Vignola'nın* başladığı ve Giacomo della Porta'nın (1537-1602) tamamladığı Cizvit tarikatının Roma'daki kilisesi Il Gesù sayılır. Geniş ve büyük orta nefi, kısa kollu çapraz nefi ve bu ikisinin kesiştiği noktadaki kubbesi ile Rönesans'ın merkezi plan şemasını uzunlamasına bazilika şeması ile birleştiren Il Gesù, ayrıca planıyla büyük bir uyum içinde bütünleşen ön yüzüyle Katolik dünyasında daha sonra sürekli tekrarlanan kilise modeli olmuştur.

Barok dönemde kiliselerde bazilika planı bütünüyle terkedilmemekle birlikte, Yunan haçı, daire ve özellikle elips biçimli planlar da uygulanmış, yeni ve şaşırtıcı etkilere ulaşılmıştır. İç mekânları saran duvarlar iç ve dış bükey kıvrımlarla dalgalı olarak biçimlendirilmiş, taşıyıcı yapı öğeleri, üstlerini kaplayan oyma ve süslemelerden kolaylıkla seçilemez hale gelmiştir. Böylece nerede başladığı nerede bittiği ilk bakışta anlaşılamayan iç mekân, insanın gözünde akıp giden, sınırları belirsiz, hareketli bir izlenim uyandırmaktadır. Yine aynı etkiyi sağlamak için abartılı perspektifin yardımıyla göz yanılsamaları yaratılmış, derinlikler olduğundan daha fazla gösterilmiştir. Tavanlara bulutlar, yıldızlar, melek figürleri vb. içeren resimler yapılmış, iç mekânın böylece gökyüzüne doğru yükseliyormuş etkisi yapması, yani üçüncü boyutta da derinliğin artması amaçlanmıştır.

Barok saray yapılarında genellikle simetrik bir biçimde düzenlenen iç mekânlar, merkezdeki bir ana salonun çevresinde toplanmıştır. İç ve dışbükey biçimde düzenlenmiş dalgalı duvarlarla ya da bazı bölümlerin geri çekilip bazı bölümlerin dışarı taşırılmasıyla hareketlendirilen yapı yüzlerine, zengin süsleme öğeleri eklenerek daha da hareketlilik kazandırılmıştır. Barok saraylarda çok karşılaşılan iki, üç, hatta dört kollu merdivenler, bağladıkları mekânların birbiri içinde akıp gittiği izlenimini düşeyde de yaratmaktadır.

Barok mimarlıkta en büyük yeniliğin görüldüğü alanlardan biri de tiyatro yapılarıdır. Palladio'nun* eski Roma tiyatrolarının yarım daire planını temel aldığı Vicenza'daki Olimpico Tiyatrosu bu konuda Roma çağından beri yapılmış ilk örnektir. Barok dönem mimarları da Palladio'nun şemasını giderek geliştirmişler, seyirciye geniş görüş açısı sağlayan, zengin ve hareketli sahne düzenlemelerine olanak veren büyük bir sahne ile çan biçiminde seyirci sıralarından ve bunların arkasını sararak üst üste katlar halinde yükselen loca dizilerinden oluşan bir tiyatro planı ortaya çıkarmışlardır. Roma'da etkinlik gösteren bu ustaların ilki San Pietro'nun orta nefini uzatan ve ön yüzünü yapan Maderno'dur*. Bundan sonra zengin iç mekânları ve renkli süslemeleri ile görkemli etkilere ulaşmayı amaçlayan Bernini'nin* yarım yüzyıl süren egemenliği gelir. Carlo Rainaldi (1611-1691), Bernini biçimciliğini devam ettirmiştir. Yaşamının sonuna doğru kendini mimarlığa adayan ressam da Cortona*, San Carlo al Carso Kilisesi'nde Roma'nın en zarif kubbelerinden birini yapmıştır. Harekete ağırlık veren dramatik üslubuyla Borromini, Bernini'nin karşıtı bir anlayışı temsil eder. Dekoratif öğelere ağırlık veren Baldassare Longhena (1598-1682) Venedik'te, klasik-barok arası anlayışıyla Cosimo Fanzago (1591-1678) Napoli'de bu dönemin başka büyük mimarlarıdır. Guarini* ise, Messina, Lizbon, Prag ve Torino'da yaptığı kiliselerde bir yandan Borromini'nin dramatik üslubunu izlerken bir yandan Gotik ve İslam mimarlıklarından da etkilenmiştir.

Kısa zamanda Avrupa'yı kaplayan Barok üslup, değişik ülkelerde farklı biçimlere bürünmüştür. İspanya'da en güçlü anlatımını, kiliselerin dış yüzlerini ve iç mekânlarını süsleyen karmaşık ve ağır dekorasyonda bulmuştur. Churriquera* kardeşlerin, Pedro de la Torre ve Alsonso Cano'nun dile getirdiği bu anlayışın İspanyol mimarlığının bir uzantısı olan Latin Amerika mimarlığındaki en önemli temsilcisi Narciso Tomè olmuştur.

İngiltere'de Barok pek yaygınlaşmamış, 17. yy'ın ünlü İngiliz mimarı Christopher Wren'nin* ise Barok'a ilgisi sınırlı kalmıştır. Fransa'da durum biraz daha karmaşık bir gelişim göstermiştir. Çünkü Fransa XIII. Louis döneminde Barok hareketten bağımsız olarak bazı barok biçimlere kendiliğinden varmıştır. François Mansart* bu nitelikteki bir Barok'u Fransız Klasizmi ile bütünleştiren mimardır. Barok dönemin başka Fransız mimarları olarak Jules Hardouin Mansart*, Jacques Lemercier (1585-1654) ve Louis le Vau (1612-1670) sayılabilir.

Barok, Orta Avrupa'da daha verimli sonuçlara ulaşmıştır. Kendine özgü bir Barok'un geliştiği bu yörede Andreas Schlüter (1660-1714). Dientzenhofer ailesi Asam Kardeşler*, Balthasar Neumann* Almanya'da, Fischer von Erlach*, Lucas von Hildebrandt*, Jakop Prandtauer (1660-1726) Avusturya'da en önde gelen mimarlar olmuştur.

Sant' Ivo della Sapienza Kilisesi

iletir. Fener, bir koni ve bunu çevreleyen sarmal bir bezemeyle son bulur. Bu sarmal biçim insanda, yapının tabanından kubbenin merkezine kadar içerden yükselen hareketin, adeta fenerin tepesinden dışarı fırlayıp, daha da yukarılara doğru devam ettiği izlenimini uyandırır. *Sant' Ivo della Sapienza*'nın kubbe feneri bu ilginç görüntüsü nedeniyle, çeşitli sanat ve mimarlık tarihçileri tarafından Mezopotamya'daki ziguratlara, Baalbek'deki *Venüs Tapınağı*'na, *Samarra Camisi*'nin sarmal rampalı konik minaresine benzetilmiştir.

Navona Alanı'nda yapımı sürmekte olan *Sant' Agnese Kilisesi*'nin bitirilmesi işi 1653'te Borromini'ye verilmiştir. Kilisenin ilk mimarı Carlo Rainaldi (1611-1691) özellikle giriş merdivenlerini çok geniş tutarak alana doğru taşmasına neden olmak gibi bazı nedenlerle eleştirilere uğramıştı. Borromini ele aldığında yapı epeyce ilerlemiş, planında değişiklik yapma olanağı kalmamıştı. Onun yapıya asıl katkısı ön yüzün, bir de kubbenin biçimini tasarlamak olmuştur. Bu ön yüzün, biçimleniş bakımından kilisenin içi ile tam bir bağıntısı yoktur. Ama içbükey orta bölümüyle, hem tüm yapı kütlesinin Navona Alanı'ndan geriye doğru çekilmiş gibi görünmesini sağlamakta, hem de yarattığı hareket duygusuyla Borromini'nin üslubunu çok güzel ortaya koymaktadır. Yüksek bir kasnağa oturan sivri kemerli kubbe ise Roma kentindeki kubbelerin en zarif olanlarından biridir. Alandan bakıldığında iki yandaki ikişer katlı çan kuleleri kubbe ile birlikte algılanabilmekte, hepsi birden kilisenin alt yapısıyla uyum içinde birleşerek dengeli bir bütün oluşturmaktadır. Ön yüzünün ortaya koyduğu plastik değer nedeniyle *Sant' Agnese*, Yüksek Barok dönemi mimarlığının İtalya'daki en önemli örneklerinden sayılır. Borromini bu kadar katkıda bulunduğu yapıyı bitirmeden görevden alınarak yerine yeniden Rainaldi getirilmiştir.

Başka yapıtları

Din dışı mimarlık alanında Borromini daha çok eski yapıların değiştirilmesi ve genişletilmesi gibi işlerle uğraşmak zorunda kalmıştır. Ama o böyle durumlarda bile olağanüstü çözümler ortaya koyabilmiştir. *Spada Sarayı*'nda yaptığı ve gerçek uzunluğu görünenden çok daha kısa olan kolonad, barok sanat anlayışının önemli öğelerinden birinin, yanılsatıcı görüntünün en ilginç örneklerindendir. Borromini'nin Sapienza için 1661'de yaptığı *Alessandrina Kitaplığı*, kitap raflarının iç mekânın bütünleyicisi olarak düşünüldüğü üç katlı büyük okuma salonuyla, 18. yy'da Avrupa'nın birçok büyük kitaplık yapısına örnek alınmıştır.

Ölümünden bir yıl önce, 1666'da bitirdiği son yapısı *Propaganda Fide Okulu*'nda Borromini'nin üslubunun önemli bir değişime uğradığı izlenir. Duvar yüzeylerindeki hareketliliğin azalması ve süslemelerin sadeleşmesi sonucu yalın, ama ağır ve anıtsal bir görünüme bürünen ön yüzüyle bu yapı, onun daha önceki bütün yapıtlarından ayrılır.

Yaşamı süresince beğenilen ve tutulan bir mimar olmakla birlikte Borromini, bir yandan da yapı sanatının temel kavramlarını sarsmakla suçlanmıştır. Alışılmadık, çok cesur ve kendine özgü üslubu, ne kadar yenilikçi olurlarsa olsunlar Bernini, Cortona, Rainaldi gibi çağdaşı mimarlar tarafından bile yadırganmıştır. Borromini'nin kendi ülkesindeki meslekdaşları üzerinde pek etkisi olmamıştır. Ancak sonraları Geç Barok döneminin özellikle Alman ve Avusturyalı mimarları, onun mekân tasarımındaki dahice ilkelerinden yararlanmışlardır. Borromini'nin mimarlığa getirdiği esnek plan kavramını, özellikle de yapı yüzünü oluştururken kullandığı dalgalı duvarları, günümüze değin çeşitli mimarların pek çok kez uyguladığı gözden kaçmaz. Gaudi'nin, Le Corbusier'nin, 1960'larda ürün vermiş daha başka mimarların yapıları arasında bunun örnekleri vardır. Sanatında hep yeniye, alışılmamışa, zamanı için şaşırtıcı olana yönelmesine karşın, Borromini de pek çok büyük sanatçı gibi geçmişi hiçbir zaman gözardı etmemiştir. Ama eskimiş üslupların yarattığı biçimleri taklit etmek yerine, onları kendi özgün yaratıları içinde eriterek kullanmasını bilmiştir.

◄ *Sant'Agnese Kilisesi'nin önyüzü*

- **YAPITLAR (başlıca):** *San Carlo alle Quattro Fontane Kilisesi*, 1634-1641, Roma; Spada Sarayı'na ek bölümler, 1636'ya değin, Roma; *Filippini Şapeli*, 1637-1640, Roma; Falconieri Sarayı'na ek bölümler, 1639-1651, Roma; *Sant' Ivo della Sapienza Kilisesi*, 1642-1660, Roma; San Giovanni in Laterona Kilisesi onarımı, 1646-1649, Roma; *Propaganda Fide Okulu*, 1646-1666, Roma; Sant'Agnese Kilisesi ön yüzü, kubbesi ve çan kuleleri, 1653-1667, Roma; Sant' Andrea delle Fratte Kilisesi'nin kubbe ve çan kulesi, 1653-1665, Roma; *Santa Maria dei Sette Dolori Kilisesi*, 1665-1666, Roma; *Alessandrina Kitaplığı*, 1661, Roma; *Falconieri Şapeli*, 1664-1667, *San Giovanni dei Fiorentini Kilisesi*, Roma; San Carlo alle Quattro Fontane Kilisesi'nin ön yüzü, 1667, Roma.

- **KAYNAKLAR:** M. Dvorak, *Francesco Borromini als Restorautor*, 1907; D. Frey, *Architettura barocca*, 1926; E. Hempel, *Francesco Borromini*, 1924; A. Munoz, *Roma barocca*, 1919; P. Portoghesi, *Borromini architettura come*

linguaggio, 1967; H. Sedlmayr, *Die Architektur Borrominis*, 1939; H. Thelen, *Francesco Borromini: Die Handzeichnungen*, 1967; H. Wölfflin, *Renaissance und Barok*, 1888.

• BAKINIZ: ASAM, BERNINI, MADERNO.

BORTKIEWICZ, Vladislav
(1868-1931)

Polonya asıllı Alman iktisatçı. İstatistik yöntemlerini sosyal bilimlere uygulamada önemli katkıları olmuştur.

Vladislav Iosifovich Bortkiewicz 7 Ağustos 1868'de St. Petersburg'da doğdu, 15 Temmuz 1931'de Berlin'de öldü. Polonyalı bir aileden geliyordu. St. Petersburg'da hukuk ve siyasal bilimler eğitimi gördü. Rus Eğitim Bakanlığınca eğitimini sürdürmesi için Almanya'ya gönderildi. Göttingen Üniversitesi'nde W.Lexis'in, Strassburg Üniversitesi'nde (bugün Fransa'da) G.F. Knapp'ın öğrencisi oldu. 1895'te Strassburg Üniversitesi'nden doktorasını aldıktan sonra Rusya'ya dönerek bir süre Ulaştırma Bakanlığı'nda çalıştı. 1899-1901 arasında St. Petersburg'da Alexander Lycee'de ders verdikten sonra yeniden Almanya'ya gitti. Berlin Üniversitesi'nde profesör olarak çalışmaya başladı ve yaşamının sonuna dek buradaki çalışmalarını sürdürdü.

Bortkiewicz çalışmalarını matematik ve istatistik konularında yoğunlaştırdı. Sosyal bilimler alanında istatistik yöntemlerinin kullanılmasında önemli katkıları oldu. Özellikle nüfus, gelir ve sigorta istatistikleri üzerinde durdu. Matematiksel "beklenti yöntemi" ve endeksler üzerine araştırmalar yaptı. Olasılık kuramı konusunda da önemli çalışmaları olan Bortkiewicz, 1908'de, daha önce S.D. Poisson tarafından matematiksel olarak ortaya konan "Küçük Sayılar Yasası"nın istatistiksel olarak uygulanabileceğini ispatladı. Genellikle sosyal bilimler alanında rastlantıların etkisinde olan kolektif nitelikteki olaylar konusunda genelleme yapmak, ortak yönlerini saptamak için yaygın bir yöntem olarak kullanılan "Büyük Sayılar Yasası" ilk kez Jacob Bernoulli tarafından ortaya atılmıştı. "Küçük Sayılar Yasası" ise ender durumları açıklamak için yaklaşık değerler veren bir yöntemdi. Böylece iki yasanın kullanım alanları birbirini tamamlar nitelikteydi.

Bortkiewicz aynı zamanda Marx'ın değerler sistemiyle fiyatlar sistemini bütünleştirmeye çalışması sonucu ortaya çıkan "dönüşüm sorunu" üzerine de çalışmıştır. Marx, ortaya koyduğu emek-değer kuramının iktisadi bir anlam kazanabilmesi için, ekonomide girdi ve çıktı miktarı ile gerçek ücretlere göre belirlenmiş bir değerler sisteminden, fiyatlar sistemine varmaya, yani üretim fiyatlarını ve gelir bölüşümünü belirlemeye çalışmıştır. Değerler sistemini fiyatlar sistemine dönüştürmek için kurduğu modelin üretim fiyatları denkleminde, üretilen çıktıları fiyatlarla, buna karşılık girdileri değerlerle hesaplaması, ölümünden sonra uzun yıllar "dönüşüm sorunu" adıyla süren tartışmalara yol açmıştır.

Bortkiewicz "dönüşüm sorunu" konusunda kâr haddiyle fiyatları eşanlı olarak belirleyebilmek için üç kesimli bir model kurmuştur. Bu modelde lüks malların fiyatı temel birim olarak alınmakta, sistemdeki göreceli fiyatlar ve gelir bölüşümü eşanlı olarak belirlenmektedir.

Sınırlı varsayımlar altında işlemesine karşın Bortkiewicz'in çözümü bu alanda atılan ilk adım olması açısından önem taşımaktadır.

• YAPITLAR: *Die mittlere Lebensdauer*, 1893, ("Ortalama Yaşam Süresi"); *Das Gesetz der kleinen Zahlen*, 1898, ("Küçük Sayılar Yasası"); *Die Iterationen, Ein Beitrag zur Wahrscheinlichkeitstheorie*, 1917, ("İterasyonlar; Olasılık Kuramına Katkı").

• BAKINIZ: MARX, POISSON.

BORZOV, Valeri
(1949)

SSCB'li atlet. Kısa mesafe koşularında gösterdiği başarıyla tanınmıştır.

1969'dan sonra sürat koşularında (100 ve 200 m) dikkatleri üzerine çekti. Bu mesafelerde dünyanın en hızlı atletlerinden biri olarak kendini gösterdi. 1969'da 100 m'de 10.4'lük derecesiyle Avrupa şampiyonu oldu. Ertesi yıl salon yarışmalarında 60 m'de 6,6 ile Avrupa şampiyonluğunu kazanmasına rağmen bu mesafede iki yıl önce elde ettiği 6,4'lük dünya rekorunu kıramadı. 1972 Münih Olimpiyat Oyunları'nda 100 ve 200 m şampiyonluklarını kazandı.

BOSANQUET, Bernard
(1848-1923)

İngiliz düşünür. Hegelci felsefenin ilkelerini toplum ve politika sorunlarına uygulamak isteyen bir Yeni-Hegel'cidir.

14 Haziran 1848'de Altwick'te doğdu. 8 Şubat 1923'te Londra'da öldü. Harrow ve Oxford kolejlerinde eğitim gördü. 1871-1881 arasında Oxford'da Eski Çağ tarihi ve felsefe dersleri verdi. Sonra Londra'ya yerleşti. "Londra Ahlak Kurumu" ve "Hayır Kurumu"nda çalışarak kendisine sosyal alanda etkili bir yer edindi. 1895'te yoksullar ve yerel yöneticiler için dayanışma yasası üzerinde çalışma yapan M. Dendy ile evlendi. 1903-1908 arasında St. Andrews'da ahlak felsefesi okuttu. O, Bradley'in ahlak felsefesinden, Bradley de onun mantık felsefesinden etkilendi.

Bosanquet, mantıkla ilgili düşüncelerini *Logic as the Science of Knowledge* ("Bilgi Bilimi Açısından Mantık) adlı denemesinde ortaya koydu. Gerçeğin yalnızca bilgi sistemleri içinde kavranabileceğini ve doğru ile gerçeğin birbirine karşılık olduğunu söyledi.

Bu doğru ile gerçeğin birbirine karşılık oluşu sonucu ortaya çıkan doğrular, yoktan varolmadıkları

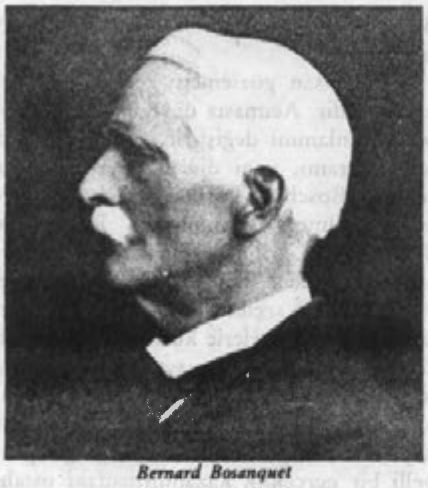

Bernard Bosanquet

ve bilgi biçiminde örgütlenerek yargılamaya uymadıkları için, ancak sistemler içinde düşünülebilir.

Bosanquet, biçimci mantığı düşünce ölçeği olarak değil, daha çok ikincil bir düşünce türü olarak değerlendirdi. Bu nedenle, ilgilendiği yargı ve çıkarım biçimlerini, bilginin işlevsel gelişiminde etkin birer varlık diye niteledi. Yargı doğru ile ilgilidir. Salt "ses"lerin doğruluğu ileri sürülemez. Buna karşın, duyguların etkisinde kalınarak bir beğeniyi dile getiren, yüksek sesle bildirilen, "oh ne iyi", "ay ne kötü" türünden ilkel yargılar da vardır. Doğa olaylarıyla ilgili kişisel olmayan yargılar bizi gelişen düşünce yolu üzerinde daha da ileri götürür.

Hegel'de olduğu gibi Bosanquet'te de mantık, bilgi ve metafizik arasında kesin bir ayrım yoktur. Mantık, yargı ve çıkarım biçimleriyle ilgilidir. Bu biçimler üzerindeki çalışma gerçekliğin sisteme dayalı bir nitelik taşıdığını gösterir. Gerçekler birbirinden ayrı ve soyut olsaydı, birinden ötekine çıkarımda bulunma olanağı kalmazdı.

Çıkarım olasılığı, "kendini aşma" biçiminde dile gelen metafizik gerçeği göstermektedir.

Bosanquet, kendi metafizik sisteminin sınırlarını *The Principle of Individuality and Value* yapıtında çizmiştir. Ona göre bireyler somut tümellerdir. Somut tümellik, birbiriyle ilişkili devinim ve ortaya çıkışların ayrı yerlerde gerçekleşmesidir. Soyut tümellik ise bir niteliğin birçok durumda yinelenmesidir.

Aristoteles ve Rousseau gibi O da devletin birey üzerindeki uygarlaştırıcı etkisini vurguladı. Ona göre tüm bireyler sürekli olarak bilgi kaynakları ve toplumsal düzende onları saran erk ile donanıp, güçlendirilirler. Özgürlük, istediğini yapmak değil, benliğin bağımsızlığını ortaya koymaktır.

Klasik liberalizme göre birey kendi başına bırakıldığında özgürlüğüne kavuşur. Bosanquet'ye göre bu olanaksızdır. Ona göre özgürlük "kendine egemen olmak"tır. Ancak, "kendi"ler tek tek atomlar olmadıklarına göre, toplum içinde kendine egemen olma çabasındaki bireyin durumunda, toplumsal denetim ile özgürlük birbirleriyle çakışır. Bosanquet, doğayı zihnin zorunlu tamamlayıcısı saydığı gibi, alışkanlık ve gelenekleri de yaratıcı seçimin zorunlu tamamlayıcıları olarak görür. Ona göre insan zekâsı, toplum içinde, insanın tek başına olacağı durumdan çok daha fazla gelişir. Toplum ve devlet arasında bir ayrım yapmaması ve devletin hiçbir zaman hata yapamayacağını söylemesi, eleştirilere yol açmıştır.

Bosanquet'nin suçlarla ilgili görüşleri onun önemli felsefi görüşleri arasında yer alır. Hırsızlık, cinayet gibi edimler ile savaş, fetih gibi edimleri birbirinden ayırır. Birinciler bireylerin tek başlarına işledikleri suçlarken, ikinciler devlet adına işlenen suçlardır; bu yüzden de suç sayılmazlar. Bir devletin eleştirilerek, bireyler gibi yasaları çiğnemesinden söz edilemez. Fakat devletler yine de ahlaksal sorumlulukları olan varlıklardır. Bosanquet I. Dünya Savaşı'ndan sonra ortaya çıkan, devleti ve devletin başında bulunanları suçlayan eleştirilere karşıydı.

Bir aradalığın insanlar için bir umut kaynağı ve sığınak olduğunu söylemesine karşın, birliğe katılmanın, katılanların onurlarını çiğneme pahasına olmaması gerektiğini öne sürmüştür.

- **YAPITLAR:** *Logic as the Science of Knowledge*, 1883, ("Bilgi Bilimi Açısından Mantık"); *Knowledge and Reality*, 1885, ("Bilgi ve Gerçeklik"); *Logic or the Morphology of Knowledge*, 1886, ("Mantık ya da Bilginin Morfolojisi"); *The Principle of Individuality and Value*, 1912, ("Bireysellik ve Değerin İlkesi") *The Value and Destiny of the Individual*, 1913, ("Bireyin Değeri ve Alın Yazısı").
- **BAKINIZ:** BRADLEY.

BOSC, Jean Maurice
(1924-1973)

Fransız karikatürcü. Kara mizah türündeki savaş karşıtı karikatürleriyle tanınmıştır.

30 Aralık 1924'te Nîmes'de doğdu. Nîmes Teknik Koleji'ni bitirdikten sonra babasının yanında bağcı olarak çalıştı. 1944'te askere alınarak Çinhindi'ne gönderildi. 1948'de Nîmes'e geri döndüğünde askerlik yaşamının etkisi altındaydı. 1952'de karikatür çizmeye başladı ve *Paris Match*, *Punch* ve *France-Dimanche* dergilerinde sürekli olarak yapıtları yayımlandı. 1955'te ilk karikatür kitabı olan *Gloria Victoria*'yı çıkardı. *Le Voyage en Boscanie* ("Bosc Ülkesine Yolculuk") adlı kısa metrajlı çizgi filmiyle 1959 Venedik Bienali'nde Emile Cohl Ödülü'nü kazandı. Bozulan sağlığı yüzünden Antib Adaları'nda yaşamaya başladı. Mayıs 1973'de yaşamına, kendi eliyle son verdi.

Çinhindi'ndeki askerlik dönemi, Bosc'a oldukça karamsar bir yaşam görüşü getirdiği gibi, sanatında da kararlı bir savaş karşıtı tutumu ön plana çıkarmıştır. Askerliğini yaparken "Croix du Guerre" madalyası almış olmasına karşın, Cezayir Savaşı sırasında çizdiği karikatürler yüzünden orduyu tahkirle suçlanmıştır. Karikatürlerinde militarizmle acımasızca alay ettiği gibi, bu olgu karşısında kayıtsız ya da umursamaz kalan "sıradan vatandaş"ı da acı bir yergiyle eleştirir. En çok Fransız karikatürcü Chaval'den etkilenmiştir, kendisini onun çırağı sayar.

- **YAPITLAR (başlıca): Kitap:** *Gloria Victoria*, 1955. **Çizgi film:** *Voyage en Boscanie*, 1959, ("Bosc Ülkesine Yolculuk").

Hieronymus van Aken Bosch

BOSCH van AKEN, Hieronymus
(1450-1516)

Flaman ressam. Olağanüstü yaratma ve yorum gücünden kaynaklanan özgün sanatçı kişiliğiyle Geç Orta Çağ'ın Kuzeyli ressamları arasında en ilgincidir.

Yaşamı üzerine fazla bir bilgi yoktur, bilinen tarihler de kesin değildir. Hollanda'nın Brabant bölgesindeki Hertogenbosch (Bois-le-Duc) kasabasının kayıtlarında adı geçtiği için, orada doğduğu sanılmaktadır. Ailesinde birçok ressam vardır. Yapıtlarıyla daha sağlığında ünlenmiş, öldükten sonra da "insignis pictor" (seçkin ressam) olarak anılmıştır.

Bir biçim yaratıcısı olarak Bosch, 15. yy'da benzersiz bir ressam olarak tek başına yer alır. Bir yergi ustası ve Gerçeküstücülük'ün öncüsü sayılır. Gizli tarikatlarla bağı olduğu da öne sürülmüştür. Resimleri çağında da ilgi çekmiş, kopya edilmiştir. Bu ilgi 16. yy'ın sonuna değin devam etmiştir. Örneğin Flaman sanatçı Pieter Cock, Bosch'un kompozisyonlarından yaptırdığı gravürleri yayımlamıştır. 1550'lerde, bunları damadı olan Pieter Bruegel'e göstermiş olduğu da sanılmaktadır.

Bosch'un resimlerindeki bakış açısını, kişiler ve tablo yüzeyi arasındaki ilişki belirler. İnsan figürü onu çok ilgilendirmez; vücudun ağırlığına, hacmine ve kişisel ayrıntılarına da aldırmaz. Yalın konturlarla belirttiği insan figürü onun için yalnızca bir araç değeri taşır. Manzaranın önüne sıradan nesneler gibi koyduğu kişiler, gerçekten bir resim mekânı içine yerleştirilmemişlerdir. Sanki havayla sarılı değildirler, ama Bosch yine de manzara-figür birliğini amaçlamıştır. Manzaralarında, sanki bir kulenin tepesinden bakılmış gibi, ufuk çizgisi yüksektedir; aynı resimde yer alan kişiler ise, daha alçak başka bir ufuk çizgisine göre çizilmişlerdir. Perspektifteki bu iki yanlılık ve arkaik denilebilecek uyumsuzluk, bakanın gözünde doğru bir derinlik izlenimi uyanmasına olanak vermez. Manzaranın çeşitli planlarının derinlikleri çizgi ve renkle titizce biçimlendirilmiştir, ama yine de Bosch'un resimleri her şeyden önce dekoratif yüzeylere benzer.

Bir insan gözlemcisi olarak Bosch, Bruegel'in habercisidir. Acımasız düş gücüyle doğanın biçimini bozar, anlamını değiştirir. Hıristiyanlık'taki "passion" kavramı, yani din uğruna acıya katlanıp çile çekme, Bosch'ta kötülüğün şeytanca ve aşırılıkla hayal edilmesi biçimini alır. Resimlerinde İsa'nın düşmanlarını çirkinleştirmek, iğrençleştirmek, onlarla alay etmek için itici ve korkunç biçimler yaratır.

Titizlikle seçilmiş konular içinde, gerçek varlıklardan alınma öğelerle kurmaca canavarlar oluşturur. Düş gücüyle doğanın yasalarına karşı koyar, insanla hayvan, insan yapıtıyla doğa arasındaki farklılıkla alay eder. Boş inançlardan ve cehennem korkusundan kaynaklanan görüntülere kattığı garip yaratıklara belli bir gerçeklik kazandırmadaki ustalığı eşsizdir. Portreci değildir; kişiyle ilgilenmez, kişideki anormallikleri, aşırılıkları, karikatüre kayan yanları sever. Çizdikleri zayıf, soluk yüzlü hastalıklı kişilerdir. Düşsel yaratıkları, karabasanlardan fırlamış varlıkları, meyve, kuş ve genç kadın figürleriyle bir araya getirir; çünkü dışavurumcu görüşü, hoşa gideni, saf ve ideal olanı da içermektedir.

Bosch astroloji, büyücülük ve simya ile ilgili simgeler de kullanmıştır. Resimlerinde, bütün içindeki her ayrıntı simgesel bir anlam taşır. Bütünün kendisi ise bir çeşit alegoridir. Bu biçimler bütünü, şaşırtıcı yorumlarıyla her zaman belirli temaları yansıtır: Günah, İsa'nın çizdiği yoldan uzaklaşılmış olması, yeryüzü zevklerine aşırı bağlanma, boş gurur, inancın gücü, çile çekmenin erdemi vb. Bosch entelektüel bağımsızlığı ve yaratıcı cesareti ile çağının ne kadar ilerisinde olursa olsun, biçim ve teknik bakımından 15. yy'a aittir. Deseni arkaik nitelikli, keskin çizgilidir; boya tekniği ise, üst üste gelen ince saydam katlardan oluşur. Madalyon ve rölyef yapan bir heykelci gibi profilden, hemen hemen saydam biçimler yaratır. Çizdiği vücutlar yüzey üzerinde yassılaştırılmış, dekoratif bir çekiciliği olan siluetler halindedir.

Nesnelerin kendi rengini kullanır; çok ince, zarif, ışıklı tonlarla çalışır, daha çok pembe, mor, soluk yeşil, sarı, morumsu siyah ve mavileri bir araya getirir. Geç dönem yapıtlarında bir gri renk ustası olarak belirir. Onun bu grileri yer yer kuvvetli renk vurgularıyla kırılır ve resme bir mekân duygusu, bir şiirsellik kazandırır.

Bosch'un sanatına yakın zamanlara değin gereken önem verilmemiştir. Günümüze ulaşan 40 kadar resminden yalnızca yedi tanesi imzalıdır, hiçbirinin de tarihi yoktur. Bu nedenle resimlerinin kesin bir sıralaması yapılamamakta, yalnız aralarındaki benzerliklere göre kabaca dönemlere ayrılabilmektedir. Bosch'un tablolarının büyük bir bölümü İspanya Kralı II. Philip tarafından toplandıkları için bugün Prado Müzesi'ndedir.

• **YAPITLAR** (başlıca): *Yedi Ölümcül Günah*, Prado, Madrid; *Büyücü Taslağı; Deliler Gemisi; Vaftizci Yahya Çölde*, Lazaro Galdiano Müzesi, Madrid; *Saman Arabası*, Prado, Madrid; *Zevk Bahçesi*, Prado, Madrid; *Aziz Antonius'un Baştan Çıkarılışı*, Ulusal Müze, Lizbon; *Dikenle Taçlandırma*, Ulusal Galeri, Londra; *Savurgan Oğul*, Boymans Müzesi, Rotterdam; *Tövbekâr Hieronymus*, Ducale Sarayı, Venedik; *Üç Kutsal Kralın Bağlılık*

Sunuşu, Prado, Madrid; *Son Yargı*, Görsel Sanatlar Akademisi, Viyana.

• KAYNAKLAR: C.A.W. Aymes, *Die Bildersprache des Hieronymus Bosch*, 1961; L.V. Baldass, *Hieronimus Bosch*, 1943; W. Fraenger, *Hieronymus Bosch, Das Tausendjährige Reich*, 1947; M.J. Friedländer, *Die altniederländische Malerei*, 1927; C.de Tolnay, *Hieronymus Bosch*, 1965.

• BAKINIZ: BRUEGEL.

BOSCH, Carl
(1874-1940)

Alman kimyacı. Kimyada yüksek basınç yöntemlerinin geliştirilmesi ve uygulanmasına katkıları nedeniyle 1931'de Nobel Ödülü'nü kazandı.

27 Ağustos 1874'te Köln'de doğdu. Kısa bir süre metal işçiliği ve makine mühendisliği eğitiminden sonra Leipzig Üniversitesi'nde kimya okudu. 1898'de doktorasını aldıktan bir yıl sonra, boya üreten büyük bir şirket olan Badische Anilin-und Soda Fabrik'te (BASF) çalışmaya başladı. 1902-1907 yılları arasında çeşitli azot üretme süreçleri, bundan sonraki yıllarda da Haber'in geliştirdiği yöntemle amonyak (NH_3) sentezi ve yüksek basınç teknikleri üzerinde çalıştı. 1925'te I.G. Farben Şirketi'nin başkanlığına getirildi. 1931'de kimyada yüksek basınç yöntemlerini keşfedip geliştirdikleri için Nobel Kimya Ödülü'nü Bergius ile paylaştı. 26 Nisan 1940'ta Heidelberg'de öldü.

Fritz Haber 1908-1909 yıllarında, hidrojen ve atmosferden elde edilen azotun yüksek basınç ve sıcaklıkta tepkimeleriyle laboratuvar koşullarında amonyak sentezini gerçekleştirmişti. Bosch BASF'de, kimya endüstrisi için çok önemli olan amonyağın endüstri düzeyinde üretimini sağlamak üzere çalışmaya başladı. Yaklaşık dört yıllık bir süre içinde yaptığı yüzlerce deney sonucunda, katalist olarak alkalilerle karıştırılmış demirin ve kendi geliştirdiği yüksek sıcaklığa ve 200-1000 atmosfere dek basınca dayanıklı çift çeperli kapların kullanıldığı bir süreçle amonyak üretmeyi başardı. 1913 yılına gelindiğinde Haber-Bosch yöntemiyle yılda yaklaşık 36.000 ton amonyum sülfat üretiliyordu.

Bosch amonyak sentezinde kullandığı yüksek sıcaklık ve basınç tekniklerini, daha da geliştirerek, başta metanol olmak üzere yapay kauçuk ve kömürden hidrojenleme yöntemiyle elde edilen petrol üretimine dek çeşitli alanlarda uyguladı.

• BAKINIZ: BERGIUS, F. HABER.

BOSE, Jagadis Çandra
(1858-1937)

Hintli fizikçi ve bitki fizyolojisi uzmanı. Bitkilerde büyüme ve çeşitli dış uyarılara karşı tepkiler konusunda çalışmalarıyla tanınır.

30 Kasım 1858'de Bengal'in Mymensigh kentinde doğdu. Önce Hint kültürünü öğrenmesi için geleneksel bir köy okuluna gönderildi. Daha sonra Kalküta'daki St. Xavier Koleji'nde okurken Cizvit bir öğretmeni bilimsel ilgilerinin farkına vardı ve ona destek oldu. Ailesinin parasal zorluklarına karşın, 1880'de, tıp okumak üzere Londra Üniversitesi'ne gitmeyi başardı. Bir yıl sonra Cambridge Üniversitesi'ne geçerek fen bilimleri okudu, 1884'de doktorasını aldı. 1885'te ülkesine dönen Bose, aynı yıl Presidency Koleji'nde fiziksel bilimler profesörü oldu. 1915 yılından başlayarak aynı okulda Emeritus Profesör olarak çalışmalarını sürdürdü. 1917 yılında Kalküta'da Bose Araştırma Enstitüsü'nü kurdu; aynı yıl kendisine "Sir" unvanı verildi. Ölünceye değin bu enstitünün başkanlığını yürüten Bose 1920'de Londra'daki Royal Society'nın üyeliğine seçilen ilk Hintli bilim adamı oldu. 23 Kasım 1937'de Bengal'in Giridih kentinde öldü.

Bose'nin elektrik iletimi konusunda yaptığı ilk araştırmaları, bu alanın öncülerinden J.C. Maxwell ve H.Hertz'in çalışmalarının bir uzantısı niteliğindedir. 1894-1897 yılları arasında elektromanyetik dalga üretmek üzere geliştirdiği çok hassas bir aygıtla yaptığı deneyler ışığın elektromanyetik niteliğinin anlaşılmasına yardımcı olmuştur. Çalışmaları Bose'yi radyo ile iletişim konusuna yöneltmiş, bazı deneylerini radyoyu geliştiren Marconi ile eşzamanlı olarak yürütmüştür. Gene de Bose daha çok bitkilerin yaşamı üzerinde yaptığı araştırmalarıyla tanınır. Canlı maddelerin belirli uyaranlara gösterdikleri tepkilerin canlılarınkine benzediği görüşünden yola çıkan Bose, bilimsel yaşamının önemli bir bölümünü bilim çevrelerinde her zaman olumlu karşılanmayan araştırmalara ayırdı. Özellikle bitki ve hayvan dokularının çeşitli uyaranlara gösterdikleri tepkilerin niteliklerini ve benzerliklerini araştırdı. Fotosentezden, bitkilerin gelişiminde hava, besin ve ilaçların etkilerine kadar çeşitli konularda incelemeler yaptığı gibi, araştırmalarını gerçekleştirebilmek için yeni deneysel yöntemler ve duyarlı araçlar geliştirdi. Bu alandaki en önemli buluşlarından biri, bitkilerdeki en ufak bir büyümeyi bile on milyon kez büyüterek kaydedebilen kreskograf adlı araçtır.

Gerek uyguladığı yöntemler, gerekse araştırmalarının sonucu savunduğu mistik ve dinsel çıkarsamalar yüzünden Bose'nin kimi geliştirdiği yöntemler ve araçlarla, deneylerinin geçerliliği tartışma konusu olmuştur. Gene de elektromanyetik konusundaki çalışmalarıyla fiziğe, geliştirdiği araçlar ve bitki fizyolojisine ilişkin araştırmalarıyla da biyofiziğe katkıları vardır.

• YAPITLAR (başlıca): *Response in the Living and Non-Living*, 1902, ("Canlı ve Cansızlarda Tepki"); *Plant*

Response, 1906, ("Bitkilerde Tepki"); *Comparative Electro-Physiology*, 1907, ("Karşılaştırmalı Elektrofizyoloji") *Researches on Irritability of Plants*, 1913, ("Bitkilerin Uyarılabilirliği Üzerine Araştırmalar"); *The Physiology of Photosynthesis*, 1924, ("Fotosentezin Fizyolojisi"); *The Nervous Mechanism of Plants*, 1926, ("Bitkilerde Sinirsel Mekanizma"); *The Motor Mechanism of Plants*, 1928, ("Bitkilerde Hareket Mekanizması"); *Growth and Tropic Movements of Plants*, 1929, ("Bitkilerde Büyüme ve Tropik Hareketler").

• KAYNAKLAR: P. Geddes, *The Life and Work of Sir Jagadis C.Bose*, 1920; P. Geddes, *Sir Jagadis C. Bose: His Life and Speeches*, 1920.

BOSE, Satyandra Nath
(1894-1974)

Hintli fizikçi. Kuvantum kuramının en önemli makalelerinden birini yazarak Bose-Einstein kuvantum istatistiğine önayak olmuştur.

1 Ocak 1894'te Kalküta'da doğdu. 1915'te Kalküta Üniversitesi'nden mezun oldu. 1924-1925 yıllarında Paris'te Marie Skodolowska Curie ile çalıştı. Ülkesine döndükten sonra 1926-1945 arasında Dakka Üniversitesi'nde, 1945'ten 1956'ya değin de Kalküta Üniversitesi'nde fizik profesörlüğü yaptı. 1958'de Londra'daki Royal Society üyeliğine seçildiği gibi ülkesinde de Ulusal Profesör unvanını aldı.

Bose, 1924 Haziranı'nda Einstein'a yazdığı bir mektupta, Planck'ın kuvantum kuramıyla açıklayarak fizikte devrim yarattığı kara cisim ışımasının tayfını yepyeni bir kuramsal yoldan elde eden bir makale yazdığını, dönemin önemli bir fizik dergisinin kabul etmediği bu çalışmasını Einstein'ın aracılığıyla *Zeitschrift für Physik*'te yayımlatmak istediğini belirtiyordu. O sırada 45 yaşında olan Einstein, kendisinin 20. yy'ın en büyük fizikçisi olarak anılmasına yol açan çalışmalarını tamamlamış ve yaşamının sonuna değin sürdüreceği birleştirilmiş alan kuramları üzerine araştırmalarıyla uğraşmaktaydı. Bu mektup üzerine Einstein yeniden kuvantum kuramı konusunda çalışmaya başladı, çünkü Bose'nin makalesi bu kurama önemli bir yenilik getiriyordu. Makalenin yayımlanmasını sağlayan Einstein, Bose'nin kuramsal incelemesini açıklığa kavuşturan yeni çalışmalarının sonucunda Bose-Einstein kuvantum istatiksel mekaniğini ortaya çıkardı.

İstatistiksel mekanik, çok sayıda parçacıktan oluşan fiziksel sistemlerin ortalama özelliklerini matematiğin istatistiksel yöntemleriyle açıklar. Bunun için birbirleriyle etkileşmeyen birçok parçacık alınıp sistemin toplam enerjisiyle toplam parçacık sayısının değişmediği varsayılır, parçacıkların bu koşullarda olanaklı tüm durumlarına eşit olasılık tanınırsa, sistemin istatiksel özelliklerinin bulunmasını sağlayacak bir parçacık dağılım fonksiyonu elde edilebilir; örneğin, belirli bir enerji düzeyinden daha yüksek enerjisi olan parçacıkların sayısı bulunabilir. Eğer parçacıkların birbirlerinden ayırt edilebileceği varsayımı da yapılırsa, bu yoldan Newton mekaniğindeki Maxwell-Boltzmann dağılım fonksiyonu elde edilir. Öte yandan mikroskobik düzeyde aynı kuvantum sayılarını taşıyan temel parçacıkların birbirlerinden ayırt edilmeleri mümkün olmadığından, çok sayıda parçacığın bu yeni koşul altında farklı sayılabilecek durumlarına eşit olasılık tanıyarak hesaplanabilecek dağılım fonksiyonuna Bose-Einstein dağılımı denir.

Bose-Einstein dağılımıyla Planck'ın kara cisim ışıması için bulduğu formül doğal olarak bulunur; nitekim Bose makalesini bu nedenle yazmıştı. "Spin"i tamsayı olan temel parçacıklar Bose-Einstein kuvantum istatistiğini sağlar; bu parçacıklara (örneğin fotonlar, helyum çekirdeği vb.) bozon adı verilir. Bunlardan ayrı bir de Fermi-Dirac kuvantum istatistiğine uyan, spinleri yarı tam sayılarla verilen fermiyonlar (örneğin elektronlar, leptonlar vb.) vardır. Fermiyonlar, bozonlar gibi ayırt edilemedikleri gibi onlardan farklı olarak bir de Pauli İlkesi diye adlandırılan, aynı enerji düzeyindeki iki parçacığın spinlerinin birbirlerinin karşıtı olması koşuluna uyarlar.

• BAKINIZ: BOLTZMANN, DIRAC, EINSTEIN, FERMI, J.C. MAXWELL, PLANCK.

BOSKOVİÇ, Rudjer Josip
(1711-1787)

Hırvat bilgin ve düşünür. Fizik, astronomi, geodezi, matematik ve felsefe alanlarında çalışmış, atomları dinamik güç noktaları olarak gören atomcu görüşü kuramlaştırmıştır.

18 Mayıs 1711'de Hırvatistan'ın, bugün Yugoslavya'da Dubrovnik adıyla anılan Ragusa kentinde doğdu. Babası tüccar, annesi de bir İtalyan tüccarının kızıydı. 1725'te Cizvit Koleji'nde başladığı öğrenimini Roma'da Collegium Romanum'da tamamladı. 1739'da bir meridyen yayının uzunluğunun ölçümü için o güne kadar kullanılan yöntemlerin hatalarını inceledi ve kendi yöntemini sundu. Ertesi yıl Collegium Romanum'da felsefe ve matematik profesörü oldu. Roma ile Rimini arasındaki iki derecelik meridyen yayının uzunluğunu C. Maire ile ortak sürdürdüğü ölçümler sonucu hesapladı ve 1755 sonunda bu ölçümleri rapor olarak yayımladı. Aynı dönemde arkeoloji araştırmalarının yanı sıra çeşitli mimari sorunların çözümü ve inşaat tasarımları ile ilgilendi. Bu çalışmalar sırasında mimari statiğin temel konularını geliştirdi. Ayrıca akarsuların denetimi ve liman yapımı ile ilgili projeler hazırladı. 1758'de atomcu felsefe alanındaki temel yapıtı *Philosophiae naturalist theoria*'yı ("Doğa Felsefesi Kuramı") yayımlandı. 1759'da politik nedenlerle Roma'dan ayrıldı. Paris ve Londra'da bilim ve edebiyat çevreleriyle, bu arada Benjamin Franklin ile ilişki kurdu. Bir diplomat ve bilim adamı olarak başta İtalya, Fransa ve İngiltere olmak üzere çeşitli Avrupa ülkelerinde çağının önde gelen bilim adamlarıyla tanışmak ve işbirliği yapmak olanağını buldu. 1761'de İngiltere'ye yaptığı bir gezi sırasında Royal Society üyeliğine seçilmesinden yararlanarak, bu kurumdan Venüs'ün aynı yılın hazira-

nında gerçekleşecek transitini gözlemek üzere destek sağladı. Kendisi de bu amaçla İstanbul'a gittiyse de gözlem için geciktiği gibi ağır bir hastalık nedeniyle bu kentte yedi ay geçirmek zorunda kaldı. Tekrar İtalya'ya dönerek 1764'te profesör olarak Pavia Üniversitesi'ne girdi. Milano'da Brera Gözlemevi'nin kuruluşuna öncülük etti. 1773'te Papa'nın Cizvit mezhebini yasaklayan kararı üzerine Fransa Kralı'nın çağrısını kabul ederek Paris'e gitti. On yıl süreyle Deniz Kuvvetleri'nde optik bölümü yöneticiliği yaptı. Çeşitli optik gözlem ve ölçüm araçları geliştirdi. 1783'te İtalya'ya dönerek yapıtlarının Latince baskılarını hazırladı. Uluslararası ün kazanmış saygın bir bilim adamı olarak 13 Şubat 1787'de Milano'da öldü.

Boskoviç, bugün apayrı uzmanlıklar olarak ayrılmış ve 18. yy için bile olağan sayılamayacak çeşitlilikteki ilgi alanlarında çalışmış, döneminin en ileri araştırmacı ve kuramcılarındandır. Kuyrukluyıldızlar, gezegenlerin yörüngelerinin saptanması gibi konularda yürüttüğü astronomi çalışmaları, optik ile de ilgilenmesine yol açtı. Optik aygıtların ve merceklerin duyarlılığını artıran pratik araştırmaların yanı sıra, birçok ölçüm aracı da geliştirdi. Bunlardan en önemlileri, renksemezliğin incelenmesinde kullanılan değişken açılı prizma (diasporametre) ile bir tür düzlem saptayıcıdır. Meteoroloji, jeofizik ve yerkürenin boyut ve biçimini araştıran geodeziyle ilgisi de astronomiye bağlı olarak gelişti. Bu konuda en önemli çalışması, meridyen derecesinin uzunluğunun ölçülmesini sağlayan yöntemi geliştirmesidir. 18. yy'ın ilk yarısında, yerkürenin kutuplardan uzamış biçimde olduğunu öne süren görüşle, kutuplardan basık bir biçimi öngören Newtoncu yaklaşım arasında önemli bir tartışma sürmekteydi. Boskoviç'in yöntemi temelinde yapılar. ölçümler Newtoncu kuramı doğruladı. Bu ölçümler sırasında Boskoviç ölçüm hatalarına ilişkin ilk esaslı kuramı da geliştirdi.

Boskoviç'in bilimsel düşünceye en önemli katkılarından biri, 19. yy'daki atom modellerini etkilediği söylenebilecek, uzaktan etkileşim ilkesini benimseyen atom kuramıydı. Atom kuramının İÖ 5. yy'da Leukippos'a kadar uzanan bir geçmişi olmakla birlikte, modern atom kuramlarına temel sağlayan görüşler 17. yy'dan başlayarak gelişerek önem kazanmış, bilimsel destek bulmuştur. 17. yy'ın önde gelen bilim adamlarının hemen tümü örneğin Galilei, Newton, Hooke vb. atomcu bir görüşü benimsemekle birlikte, atomu temel parçacık olmaktan öte özellikleriyle tanımlayan ve Newton'un çekim kavramından yararlanan ilk felsefi yaklaşımın Boskoviç'e ait olduğu söylenebilir. Newton mekaniğinde gökcisimlerinin birbirleriyle uzaktan etkileşim ilkesini benimseyen Boskoviç, atomları basit, bölünmez, uzanmayan ve uzaktan birbirleriyle etkileşebilen nokta güçler olarak tanımlar. Bu nokta güçlerin özellikleri temelde başka nokta güçlerle etkileşmeleri sonucu ortaya çıkar. Boskoviç atomlar arasındaki çekim ve itim güçlerini kullanarak döneminde bilinen bütün fiziksel olguları açıklamaya çalışmış, bu çabalarıyla 17. ve 18. yy'daki atomcu görüşler arasında köprü oluşturmuştur.

• **YAPITLAR (başlıca):** *De maculis solaribus*, 1736, ("Güneş Lekeleri Üzerine"); *De cometis*, 1746, ("Kuyrukluyıldızlar Üzerine"); *Philosophiae naturalis theoria*, 1758, ("Doğa Felsefesi Kuramı"); *Les éclipses*, 1779, ("Tutulmalar"); *Giornale di un viaggio da Constantinopoli in Polonia*, 1784, ("İstanbul'dan Polonya'ya Gezi Notları").

• **KAYNAKLAR:** D. Nedelkovitch, *La philosophie naturelle et relativiste de R.J. Boscovich*, 1922.

• **BAKINIZ:** d'ALEMBERT, DESCARTES, LEIBNIZ, LEUKIPPOS, I. NEWTON.

BOSQUET, Alain
(1919)

Rus asıllı Fransız şair ve romancı. Evrensel konulara değinen şiirler yazmıştır.

28 Mart 1919'da, Odesa'da doğdu. Yirmi yaşına kadar Anatole Bisk adını kullandı. 1920'de ailesi Bulgaristan'a göç etti. Varna ve Sofya'da bir süre yoksulluk içinde yaşadıktan sonra 1925 yılında Brüksel'e geçtiler. 1937 yılında Athénée d'Uccle Lisesi'nden mezun oldu. Université Libre de Bruxelles (Brüksel Özgür Üniversitesi) ve Sorbonne Üniversitesi'nde felsefe okudu. Belçika vatandaşlığına kabul edildi. 1940'ta Belçika Almanya tarafından işgal edilince orduya katıldı, ancak aynı yılın sonuda Belçika ve Fransa orduları dağıtılınca ABD'ye gitmeye karar verdi. Avrupa ve Havana'da çeşitli zorluklarla geçen bir yolculuktan sonra, 1942'de, New York'a ulaştı. De Gaulle yanlısı *La Voix de France* gazetesinde çalışmaya başladı. Aynı yılın sonbaharında ABD ordusuna katılarak ABD vatandaşlığına geçti. Savaşın sonunda Amerikan ordusuyla birlikte Normandiya ve Versailles'e geldi. 1951 yılında resmi görevlerinden istifa edip Paris'e yerleşti, kendisini edebiyat çalışmalarına verdi. Çeşitli gazetelere yazılar yazdı, dış ülkelerde konferanslar verdi, televizyona sanat, edebiyat programları hazırladı. Alain Bosquet 1952 yılında *Langue Morte* ("Ölü Dil") adlı kitabıyla Guillaume Apollinaire Ödülü'nü, 1968'de *Quatre testaments et autres poèmes* ("Dört Vasiyet ve Başka Şiirler") kitabıyla Fransız Akademisi Büyük Şiir Ödülü'nü ve 1978'de *Le Livre du doute et de la grâce* ("Kuşku ve Lutfun Kitabı"), adlı kitabıyla da Fransız Eleştirmenler Sendikası Ödülü'nü aldı.

Rusya'da doğup çocukluğunu Belçika'da geçiren, ABD'ye kaçıp savaşın sonunu Almanya'da gören ve Fransa'da, Paris'te yaşamayı seçen Alain Bosquet' nin belirleyici özelliği kendini "gezegenimizde yerleşmiş bir yabancı" olarak görmesidir. Bu yüzden şiirlerinde bütün dünyaya seslenme özlemi dile gelir. Ses öğesine, sözcüklerin bağımsız güçlerine ve insanı çevreleyen tüm nesnelerden kaynaklanan, ama çağrımsız imgelere yaslanan arı bir şiir yaratmaya çalışmıştır.

• **YAPITLAR (başlıca):** *A la mémoire de ma planète*, 1948, ("Gezegenimin Anısına"); *Langue morte*, 1952, ("Ölü Dil"); *Premier testament*, 1957, ("Birinci Vasiyet"); *Deuxième testament*, 1959, ("İkinci Vasiyet"); *Maitre objet*, 1962, ("Temel Nesne"); *Quatre testaments et autres poèmes*, 1967, ("Dört Vasiyet ve Başka Şiirler"); *100 notes pour une solitude*, 1970, ("Bir Yalnızlık İçin 100 Not");

Notes pour un amour, 1972, ("Bir Aşk İçin Notlar"); *Notes pour un pluriel*, 1974, ("Bir Çoğul İçin Notlar"); *Le livre du doute et de la grâce*, 1977, ("Kuşku ve Lutfun Kitabı").

Theodor Bossert

BOSSERT, Theodor
(1889-1961)

Alman asıllı Türk arkeolog. Hitit hiyeroglif yazısını çözmüştür.

Philipp Helmuth Theodor Bossert Güney Alman' ya'da Landau kasabasında doğdu. 1908'de liseyi bitirdikten sonra Heidelberg, Strasbourg, Freiburg ve Münih üniversitelerinde öğrenimini sürdürdü. Freiburg'daki Albert-Ludwig Üniversitesi'nden 1913'te doktorasını da vererek mezun oldu. Freiburg Müzesi' ne asistan olarak girdi. I. Dünya Savaşı'na Alman ordusunda muhabere yedek subayı olarak katıldı.

Savaştan sonra Girit yazısının ve Hitit hiyeroglif-lerinin çözümü üstüne çalışmalar yaptı. Sanat tarihi konularına yöneldi, üniversite öğrencisiyken başladığı yayın çalışmalarına ağırlık verdi. 1919-1933 arasında Avrupa halk sanatından eski Girit uygarlığına dek çeşitli konularda on beşe yakın kitap yayımladı.

1933'te Türkiye'ye geldi, Hititler'in başkenti Boğazköy'de Almanlar'ın yönettiği kazıya Bavyera Bilimler Akademisi adına katıldı. Burada Nişantaş kaya yazıtındaki Hitit hiyeroglifi ile Yazılıkaya'daki kaya kabartmalarının lejandlarını inceledi.

Ankara'da zamanın Milli Eğitim Bakanı Reşit Galip'le tanıştı. O günlerde İstanbul Darülfünunu kapatılmış ve yerine İstanbul Üniversitesi kurulmuştu. Batılı anlamdaki bu yeni üniversiteye Türk hocalardan başka Batılı bilim adamları da getiriliyordu. Bossert'e de İstanbul Üniversitesi'nde görev alması önerildi. Öneriyi kabul edince 1934'te Edebiyat Fakültesi'ne profesör olarak atandı ve daha sonra kürsüye dönüşen Türk Arkeoloji Enstitüsü müdürlüğüne getirildi.

1942-1959 arasında Eski Önasya Dilleri ve Kültürleri Kürsüsü başkanı olarak görev yaptı. II. Dünya Savaşı çıkınca Hitler Almanya'sına dönmedi, Türkiye' de kalarak üniversitedeki görevini ve Anadolu'daki kazılarını sürdürdü. 1947'de Türk uyruğuna geçti. 1961'de İstanbul'da öldü.

Bossert'in bilimsel alandaki en büyük başarısı Hitit Hiyeroglif yazısını çözmesi olmuştu. 1947'de Adana'da Kadirli ilçesindeki Karatepe'de kazıya başladı. Karatepe bir Geç Hitit kalesi idi. İlk çalışmalar sırasında çiftdilli yazıtlar (*bilingue*) ele geçti. Bunlarda aynı metin hem Fenike, hem de Hitit hiyeroglif yazısı ile yazılmış olarak yer alıyordu. Bossert bu yazıtlar üzerinde çalışarak bilinen Fenike dilinin yardımı ile o güne değin bilinmeyen Hitit hiyeroglif yazısını çözdü. Onun bu başarısı, Anadolu'da bulunan Hitit hiyeroglifiyle yazılı yüzlerce belgenin okunmasını sağladı.

Anadolu arkeolojisinin gelişimine katkıda bulunanların başında gelen Bossert, Türkiye'de arkeoloji alanında bilimsel bir çevrenin oluşmasında da öncülük etmiştir. Onun üniversitede yetiştirdiği bilim adamları bugün başarılı çalışmalar yapmakta, arkeoloji dünyasına sağlam veriler ve görüşler getirmektedir.

Bossert yaşamı boyunca 34 kitap, 107 makale yazmış verimli bir bilim adamıdır. Anadolu kültürlerini ve bu kültürlerin çeşitli dönemlerdeki ürünlerini toplayan bir çalışması ile *Türk Halk Sanatı* adını vermeyi düşündüğü bir kitabı ölümüyle yarım kalmıştır.

• **YAPITLAR (başlıca):** *Ausgewählte Kunstdenkmäler von Laon und Umgebung*, 1917, ("Laon ve Çevresinden Seçilmiş Sanat Yapıtları"); *Altkreta, Kunst und Kunstgewerbe im Ägäischen Kulturkreis*, 1921, ("Eski Girit, Ege Kültür Çevresinde Sanat ve Elsanatları"); *Volkskunst in Europa*, 1926, ("Avrupada Halk Sanatı"); *Wehrlos hinter der Front, Leiden der Volker im Krieg*, 1931, ("Çephe Gerisindeki Silahsız Halkların Acıları"); *Santas und Kapapa Neue Beiträge zur Entzifferung der kretische und hethitischen Bilderschrift*, 1932, ("Santas ve Kapapa, Girit ve Hitit Hiyeroglif Yazısının Çözümlenmesine Yeni Katkılar"); *Hellas und Rom. Die Kultur der Antike in Bildern*, 1936, ("Yunanistan ve Roma. Resimlerle Antik Çağ Kültürü"); *Eski ve Yeni Çağlarda Akdeniz Havzasında Doğum ve Vasıtaları*, 1938; *Altanatolien*, 1942, ("Eski Anadolu"); *Ein hethitisches Königssiegel, Neue Beiträge zur Geschichte unt Entzifferung der hethitischen Hieroglıphenschrift*, 1944, ("Bir Hitit Kral Mührü, Hitit Hiyeroglif Yazısının Çözümlenmesine ve Hitit Tarihine Yeni Katkılar"); *Asia*, 1947; *Karatepe, Yeni Bir Eti Harabesi* (H. Çambel ile), 1945; *Karatepe, Kadirli ve Dolayları*, (U.B. Alkım ile), 1947; "Die phönizischhethitischen Bilinguen vom Karatepe", *Belleten*, XII, 1948, ("Karatepe'deki Fenike Hitit Bilingleri"); "Zur Geschichte von Karkamış", *Studi Classici e Orientali*, I, 1951, ("Karkamış Tarihi Üzerine").

• **KAYNAKLAR:** U.B. Alkım, "Prof. Dr. H. Th. Bossert", *Anadolu Araştırmaları*, II (1-2); T. Mengüşoğlu, "Prof. Dr. H. Th. Bossert, Ölümü Dolayısıyla", *Anadolu Araştırmaları*, II (1-2).

• **BAKINIZ:** BITTEL.

BOSSUET, Jacques Bénigne
(1627-1704)

Fransız tanrıbilimci. Papanın yetkisine karşı Fransız kilisesini korumak isteyen dönemin en etkili din adamı.

Dijon'da doğdu. Paris'te öldü. Sekiz yaşında iken, avukat olan babasının başka bir yere atanması nedeniyle, amcasıyla birlikte kaldı. Kilise için yetiştirilmek istenen Bossuet önce Cizvitler'in yönettiği Godrans Koleji'ne, sonra Paris'e giderek Navarre Koleji'ne girdi. 1652'de tanrıbilim konusundaki çalışmasıyla "doktor" sanını kazandı. Çeşitli kilise görevlerinde bulunduktan sonra çalışma amacıyla Metz'e çekildi. 1659'da üst görevlerde bulunan dostları onun yeniden Paris'e dönmesini sağladılar. Kısa süre içinde vaazlarıyla ilgi çeken Bossuet, 1669'da önemli kişilerin cenaze törenlerini yönetmekle görevlendirildi. Saray'da da beğeni kazanarak Condom rahipliğine atandı. 1670'te sarayda verdiği vaazlarla etki alanı genişledi, XIV.Louis'nin oğlu Dauphin'in öğretmeni oldu.

Kralın kutsal hakkını ve mutlakiyetçiliği konu edinen politik yazıları nedeniyle kral danışmanlığına yükseltildi. 1681'de Meaux başpapazı oldu. Saray üzerindeki etkisi ona üstlerinden daha çok güç ve yetki sağladı. 1682'de bütün Fransız kiliselerinin adına, kralla birlikte, Fransa katolikliğinin papalıktan özerk olduğunu ilan etti. Son dönemlerinde Fénelon'un kişiliğinde dinginciliğe (quiètisme) karşı savaş açtı.

Bossuet, tanrıbilime Augustinus'un görüşlerini yorumlamakla girdi. Ona göre boyun eğme ve disiplin en yüksek özelliklerdir. Kilisenin yüksek yetkesi ve kralların tanrısal yetkileri, çalışmalarında, sürekli yinelenen ve birbirinden ayrılmaz konulardır.

Politique tirée de L'Ecriture Sainte adlı yapıtında kralın Tanrı adına yönetimi elinde bulundurması görüşünü savundu. Ancak, kralın bir tiran olmaması gerektiğini de ileri sürdü.

Felsefeye bir giriş niteliği taşıyan *Traité de la connaissance de Dieu et de soi -même* kitabında, önce bireysel düşünme ve araştırmayı kınadı, sonra da Thomas ile Descartes'ın öğretilerini, yetkeye olanak sağlamaları nedeniyle, benimseyip birleştirmeye çalıştı. Bu yapıtında ruh, gövde, ruhla gövdenin birleşmesi, Tanrı, sonra insanla hayvan arasındaki ayrılıkları inceledi.

Bossuet'ye göre ahlak ilkeleri, matematik gerçekler ve devinim Tanrı'nın verdiği gerçekler olarak insanda doğuştan vardır.

Bitirilmemiş *Discours sur l'histoire universelle* adlı yapıtında "neyin varolduğunu" ve "varolanın neden daha çok olmadığını" açıklamaya çalıştı.

Ona göre, bir dinde başlıca ilke, birliğin sağlanmasıdır. Mezhep ayrılıklarından kaynaklanan inanç akımları birer ayaklanma gibidir. Sosyal eşitlik kuramı olumlu sonuca götüren bir çözüm değildir. Özellikle Protestanlar'a düşünce özgürlüğü tanımak Hıristiyanlık'ın birleştirici, bütünleyici görüşüne aykırıdır. Bu nedenle Protestanlar'a inanç özgürlüğü sağlayan "Nant Fermanı"nın yürürlükten kaldırılması doğrudur.

Mantıkla ilgili düşüncelerini üç bölümde toplayan Bossuet'ye göre, bu bilimin temelini oluşturan üç konu vardır: Tasarlamak, yargılamak, akıl yürütmek. Bu konudaki çalışması Port-Royal mantığının temelini oluşturdu.

Bossuet'nin, kendinden sonra gelen tanrıbilimciler üzerindeki etkisi büyük oldu. Protestan anlayışına karşı çıkanlar, düşüncelerini savunurken onu, şaşmaz bir kaynak diye gördüler.

YAPITLAR: *Oeuvres Completes*, (ö.s.),(Yay. F.Lachat), 31 cilt, 1862-1866, ("Toplu Yapıtlar").

- KAYNAKLAR: Bossuet, *Histoire de Bossuet*, 1814; Nourrisson, *Essai sur la philosophie de Bossuet*, 1852.
- BAKINIZ: AUGUSTINUS, DESCARTES, MALEBRANCHE, THOMAS [AQUINOLU].

BOSTON, Ralph
(1939)

ABD'li atlet. Uzun atlamada 6 dünya rekoru kırmıştır.

1960-1965 arasında uzun atlamada 6 dünya rekoru kırdı. 1960'da ünlü atlet Jesse Owens'a ait olan 25 yıllık dünya rekorunu sekiz santim farkla (8,21 m) kırarak dikkatleri üzerine çekti. Bu rekoru önce 8,24 m'ye, sonra 8,28 m'ye çıkardı. 1964'te önce 8,31 sonra 8,34 m'lik dereceleriyle rekorlarını yeniledi. 1965'te uzun atlama dünya rekorunu 8,35 m'ye çıkardı. Üç kez Olimpiyat oyunlarına katıldı. 1968'de de bronz madalya aldı. Yirmi sekiz yaşında atletizmi bıraktı.

BOSTRÖM, Christopher Jacob
(1797-1866)

İsveçli filozof. Tinsel bir metafizik dizgesi geliştirmiştir.

1 Ocak 1797'de Pitea'da doğdu, 22 Mart 1866'da Uppsala'da öldü. Yükseköğrenimini, Biberg'in de öğretim üyesi olduğu Uppsala Üniveritesi'nde bitirdi. 1828-1833 arasında bu üniversitede ahlak, din ve hukuk felsefesi okuttu. 1833-1837 arasında da Stockholm'de saray prenslerinin öğretmeni oldu. Sonra gene Uppsala Üniversitesi'ndeki eski görevine döndü. Yaşamının sonuna değin bu görevi sürdürdü.

Boström'ün felsefesi Platon ile Hegel arasında, Tanrı konusunda aşırılığa varmayan bir uzlaştırmaya dayanır. Leibniz, Berkeley gibi düşünürlerin Tanrı anlayışlarından ve evren görüşlerinden yararlanan bu felsefe, özdekçiliğe karşı tinselcilikle bağdaşan bir metafiziği savunur. Gerçek ile dış evren sorunları bu felsefenin temelini oluşturur. Gerçek, algılayanla algı-

lanan arasında bir uzlaşma anlamına gelir. Kesin gerçek kesin algılamadır, algılama ise anlamadır, kavramadır. Bu nedenle algılama-anlama eylemleri özdeştir.

Dışevrende bulunan nesnelerin varlığı da anlama ya da algılama ile bağlantılıdır. Gerçek anlamda "dışevren" uzay olmadan düşünülemez. Bütün nesneler (varlıklar) usun içindedir, us ise, kavradığı sürece vardır. Uzayda us yoktur, bu nedenle onu anlamak, algılamak söz konusu değildir. Bir nesnenin varolması onu algılayan bilinçli bir varlığın bulunmasına bağlıdır. Bu durum özdek evreni için de geçerlidir. Varolmak bir başka varlığı gerektirir; varolan bir nesne ancak başka bir nesne için varolabilir.

Felsefe, konusu kişiler, kişisel varlıklar olan bir bilimdir. Kişi bir bilinç varlığıdır. Algı, tasarım, kavrayış, bilinçaltı diye adlandırılan ne varsa bu bilincin sınırları içindedir. Bilinç varlığı olan kişide bilinç dışında kalan bir nesne düşünülemez.

Tanrı salt varlıktır, kesindir, onun dışında salt, kesin bir varlığın bulunma olanağı yoktur. Tanrı sonsuzdur, yetkindir, algı gücü de sonsuzdur, bu nedenle varolmak Tanrı'da algılanmaktır. Tanrı dışında kalan bütün varlıklar sonludur. Varolma bakımından her nesne her nesnenin içindedir. İnsan ruhu bir bütün olarak Tanrı'nın bireysel nitelik kazandırarak biçimlendirdiği diri bir düşüncedir.

Ahlakın kaynağı dindir, ereği tanrısal varlığın özüne uygun davranarak mutluluğu sağlamaktır. Bu mutluluk ancak tanrısal egemenlik altında bütünleşen, düzenlenen bir toplumda söz konusudur. Düşünen, inanan bir varlık olarak insanın görevi bu toplumu gerçekleştirmeye çalışmaktır. Toplum tanrısal özellikler taşıyan, bireyin üstünde bir kişiliktir. Bu nedenle bireyin toplumu bir bütün olarak kavrama olanağı yoktur.

Boström bu tinsel görüşe dayanarak, kendindeki varlık ile bize görünen varlık konusunda Leibniz ve Kant'ın oluşturduğu ayrımı birleştirdi. Olayların uzay-zaman dünyası olgusaldır. Bir kişinin yaşamının uzay-zaman koşulları, algılama yeteneğinin yetersizliğinden dolayı, nesnelerin görünen biçimidir. Görünümlerin altında yatan nesneler uzay ve zamana bağlı değildir, ussal düşüncelerdir.

Boström bunları "Platon'dan ödünç alınan düşünceler" diye adlandırdı. Bu düşünceler, ona göre, doğal sayılar dizisine benzer bir dizi oluşturur. Bu dizilerdeki her bir düşünce tüm arkada kalanları algılar, ancak sonrakilerin, onların yerlerini alacak olanların, hiçbirini algılamaz.

Boström, dinle ilgili sorunların çözülmesi için Lutherci anlayışın yeterli olmadığı görüşünü savunmuş, ulus yöntemiyle ilgili konularda ise aşırı gelenekçi bir tutum benimsemiştir.

Boström'ün düşünceleri 19.yy boyunca İsveç felsefesine egemen olmuş idealist geleneğin en yüksek aşamasıdır.

• **YAPITLAR (başlıca):** *Skrifter av Christopher Jacob Boström* (der. H. Edfeldte ve J.G. Keijser) (ö.s.), 1883, ("C. Boström'ün Yazıları"); *Boströms Förelasningar i Religionsfilosofi* (der. S.Ribbing), (ö.s.), 1885, ("Boström'ün Dinfelsefesi Üzerine Açıklamaları"); *Boströms Forelasningar i Etiken* (Der.S.Ribbing), (ö.s.), 1897, ("Boström'ün Ahlak Üzerine Açıklamaları").

• **KAYNAKLAR:** Emil Bréhier, *Histoire de la Philosophie*, 1981; P.E.Liljequist, *Der Schwedische Persönlickheitsidealismus und Kant*, 1934.

• **BAKINIZ:** HEGEL, KANT, LEIBNIZ, SCHELLING.

BOSWELL, James
(1740-1795)

İskoç biyografi, gezi yazarı. Samuel Johnson'un yaşamı üzerine yazdığı kitapla ün kazanmıştır.

29 Ekim 1740'ta, İskoçya'da, Edinburgh'da doğdu, 19 Mayıs 1795'te Londra'da öldü. Babası soylu bir yargıçtı. Evde özel öğretmenler tarafından eğitildikten sonra Edinburgh ve Glasgow üniversitelerinde hukuk eğitimi gördü. Ancak orduya katılmak için gittiği Londra'da, başkentin renkli, hareketli ortamında başıboş yaşamayı seçti. David Hume, Samuel Johnson gibi kişilerle tanıştı. 1763'te Avrupa'ya geçip Almanya, Fransa, İsveç, Korsika ve İtalya'yı gezdi. Voltaire ve Rousseau ile tanıştı. İskoçya'ya döndüğünde bir süre avukatlık yaptıktan sonra yazarlık uğraşına ağırlık verdi. Politikaya atılmak istediyse de, girişimleri başarılı olmadı. 1791'de ünlü biyografi kitabı *The Life of Samuel Johnson* ("Samuel Johnson'un Yaşamı") yayımlandı.

James Boswell üniversite öğrencisi olduğu günlerde günlük yazmaya başlamıştı. Daha sonraki yıllarda yaptığı bütün gezileri yazıya döken Boswell, Korsika gezisinin ardından yazdığı *An Account on Corsica* ("Korsika Üzerine") adlı kitabında Pasquale Poali ve yandaşlarının bağımsızlık savaşımına destek sağlamaya çalışan bir tutum aldı. *The Life of Samuel Johnson* adlı biyografi çalışmasında yalnızca güçlü belleğinin yardımıyla ayrıntıları olağanüstü bir açıklıkla yazmakla kalmadı, ünlü denemecinin kişiliğini ve psikolojik durumunu da olanca inceliğiyle ortaya çıkardı. Yayımlanmamış yazıları 1950 yılında Yale Üniversitesi'nce satın alındı ve bir uzmanlar kurulunca parça parça yayımlanmaya başladı.

• **YAPITLAR (başlıca): Biyografi:** *The Life Of Samuel Johnson* 1791, ("Samuel Johnson'un Yaşamı"). **Gezi:** *An Account of Corsica*, 1768, ("Korsika Üzerine"); *The Journal of a Tour to the Hebrides with Samuel Johnson*, 1785, ("Samuel Johnson'la Hebrid Adalarına Bir Gezinin Günlüğü").

BOTEV, Hristo
(1848-1876)

Bulgar şair. Şiirleri ve siyasal etkinlikleriyle Bulgaristan'ın bağımsızlığı için çalışmıştır.

5 Ocak 1848'de Kalofer'de doğdu, 20 Mayıs 1876'da öldü. 1863'te eğitimini tamamlaması için Rusya'ya, Odesa'ya gönderildi. Burada, Rus aydınları arasında yaygın olan milliyetçilikten ve sosyalist

düşüncelerden etkilendi. 1867'de Osmanlı egemenliğine karşı çıkmak ve sosyalist düşünceleri yaymak amaçlarıyla Bulgaristan'a döndü, ancak hemen Romanya'ya kaçmak zorunda kaldı. Romanya'daki Bulgar göçmenleri arasında yaşadı. Stephan Stambulov ile birlikte bağımsızlık düşüncelerini yayan gazeteler, dergiler çıkardı,örgütlü çalışmalar yaptı. 1876 Mayıs'ı başlarındaki ayaklanmaya destek olmak için silahlanan bir grup arkadaşıyla birlikte Bulgaristan'a girdi. 20 Mayıs günü Veslez Dağı yakınlarında Osmanlı birlikleriyle yapılan silahlı çatışmada öldürüldü.

Rusya'da yaşadığı sırada Bakunin ve Çernişevski'nin etkisinde kalmıştı. Halk şarkılarının kullandığı dille yazdığı coşkulu şiirlerinde, Kilise düşmanlığını, zorbalığa isyan duygusunu, bağımsızlık, milliyetçilik ve toplumsal kurtuluş konularını işledi. Birçok şiiri baskı yönetimine karşı dağa çıkmış Bulgar komitacılarının *(haydutin)* adına yakılmış halk deyişlerini hatırlatır. Yurt dışındaki Bulgar göçmenlerinin yurtseverlik duygularına seslenen şiirleri ise, yurdunun kurtuluşu için gerekirse ölmeyi göze alan güçlü bir inancı yansıtır.

Çok genç yaşında ölen Hristo Botev çağdaş Bulgaristan'ın saygı ve sevgiyle benimsediği bir şair olmuş, güçlü ve coşkulu şiirleri genç kuşakları derinden etkilemiştir.

• **YAPITLAR (başlıca):** *Pesni i Stihove*, 1875, ("Şarkılar ve Şiirler").

BOTHA, Louis
(1862-1919)

Güney Afrikalı asker ve devlet adamı. Güney Afrika Birliği'nin kurulması için çalışmış, ülkenin ilk başbakanı olmuştur.

27 Eyül 1862'de Güney Afrika'da Natal'da Greytown yakınlarında doğdu. 27 Ağustos 1919'da Pretoria'da öldü. İrlanda kökenli bir çiftçi ailesinin (voortrekker) oğluydu. Bugünkü Güney Afrika Cumhuriyeti'nin yerinde o dönemde iki İngiliz sömürgesi; Natal ve Ümit Burnu Kolonosi ile Hollandalı çiftçilerin (Boerler) kurdukları Orange ve Transvaal cumhuriyetleri vardı. Orange Cumhuriyeti'nde büyüyen Botha, burada bir Alman misyoner okulunda öğrenim gördü.

Botha, 1884'te Zululand'ın Vryheid bölgesinde Yeni Cumhuriyet'in kurulmasında yardımcı oldu. Zululand, 1888'de İngiliz sömürgesi olunca Yeni Cumhuriyet de, Transvaal'e bağlandı. Siyasete atılan Botha, 1897'de Transvaal Meclisi'ne seçildi.

Transvaal'de altın bulunması, Ümit Burnu Kolonisi'nden buraya birçok yabancıyı çekmişti. Uitlanders denilen ve çoğunlukla İngilizler'den oluşan bu yabancılara ağır vergiler konmuş, oy hakkı verilmemişti. İngiliz yönetimi Boer milliyetçiliğinin Güney Afrika'daki İngiliz egemenliğini tehdit ettiğini düşünüyor, Boerler de bağımsızlıklarını korumak için savaşmak zorunda olduklarına inanıyorlardı. Bu yüzden 1889'dan 1902'ye değin sürecek olan İngiliz-Boer Savaşı başladı.

Boer çeteleri Natal ve Kap'ı ele geçirdi. Ladysmith, Kimberly ve Makefing'i kuşattılar. Savaşın başlarında Dundee'de savaşan ve General Lucas Meyer'in emir subaylığını yapan Botha'nın, askeri strateji alanındaki becerisi, onun Meyer'in yerine geçmesini sağladı. Ladysmith'i kurtarmak için yardım getiren General Redvers Buller'i geri püskürttü ve İngilizler'i Spion Kop ve Vaalkrantz'da yendi. Mart 1900'de Transvaal orduları komutanı Piet Joubert ölünce yerine cumhurbaşkanı Paul Kruger tarafından Botha atandı. Ancak, İngiliz orduları, Transvaal'e yaklaşırken, Boer orduları henüz dağınık durumdaydı. Botha, birkaç ay daha İngilizler'e dayandı. Ancak Eylül 1900'de Pretoria düştü. Boerler ve Botha savaşın bittiğini kabul etmediler, kadın, erkek ve çocuklardan oluşan çeteler savaşmayı sürdürdü. Çiftliklerin yakılması, halkın toplama kamplarına sürülmesi, Boer şeflerini yıldırdı ve 31 Mayıs 1902'de İngilizler'le Vereeniging'te Boerler'in isteği üzerine bir barış antlaşması imzalandı.

1905'te Botha ve Smuts, Het Volk (Halk) adında İngilizler'le uzlaşmayı ve işbirliğini amaçlayan bir Boer partisi kurdular. 1907'de Transvaal'e kendi hükümetini kurma hakkı verildi. Botha, başbakanlığa getirildi. 31 Mayıs 1910'da kurulan Güney Afrika Birliği'ne, Ulusal Meclis tarafından başbakan olarak seçildi ve bu görevini ölümüne dek sürdürdü.

Botha, 1911'de Transvaal, Orange Cumhuriyeti ve Kap Kolonisi'nin anti-emperyalist partilerini birleştiren Güney Afrika Partisi'ni kurdu. Ancak İngilizler'e karşı izlediği uzlaşmacı politika, taraftarlarını huzursuz etti. James Hertzog'un Hollandalılar'ın ve İngilizler'in aynı haklara sahip olmasını istemesi üzerine hükümeti dağıtarak Hertzog'un bulunmadığı bir hükümet kurdu. Bu da Hollandalılar'la İngilizler arasındaki çelişkinin büyümesine neden oldu. Botha, I. Dünya Savaşı'nda İngilizler'in Güney Afrika Birliği'nden Almanlar'ın elindeki Güney Batı kesimini işgal istemini kabul edince çelişkiler daha da belirginleşti. Christiaan Rudolf de Wet ve Christiaan Beyers komutasında 12.000 Boer milliyetçisi ayaklandı. Botha, ayaklanmanın bastırılmasından sonra, Almanlar'a karşı örgütlü bir savaş başlattı. 1919'da toplanan Versailles Barış Antlaşması'nı imzalayanlar arasında o da vardı.

Daha önceki Voortrekker önderleri gibi, Botha da ırk ayrımı politikası gütmüş, 1913'te beyazların bulunduğu bölgelerde siyahlara toprak satışını yasaklayan Hertzog'un tasarısını desteklemiştir.

• **BAKINIZ:** HERTZOG, KRUGER, SMUTS.

BOTHE, Walther Wilhelm
(1891-1957)

Alman fizikçi. Kendi geliştirdiği rastlaşık sayım yöntemiyle gerçekleştirdiği buluşlarından dolayı 1954'te Nobel Fizik Ödülü'nü kazanmıştır.

Walther Wilhelm Georg Franz Bothe 8 Ocak 1891'de Berlin yakınlarındaki Oranienburg'da doğdu. Berlin Üniversitesi'nde eğitim gördü ve 1914'te *doktorasını* aldı. 1929'da Berlin, 1930'da Giessen, 1934'te de Heidelberg üniversitelerinde öğretim görevlisi olarak çalıştı. 1934'te Kaiser Wilhelm Tıbbi Araştırma Enstitüsü'nde (daha sonraki adıyla Max Planck Enstitüsü) Fizik Bölümü yöneticiliğine getirildi. 1946'dan sonra ise Heidelberg Üniversitesi Fizik Kürsüsü'nün başına geçti. 1954 yılında Max Born ile birlikte Nobel Fizik Ödülü'nü kazandı. 8 Şubat 1957'de Heidelberg'de öldü.

Bothe'nin geliştirdiği rastlaşık sayım yöntemiyle ilk çalışmalar durağan elektronlarla fotonların çarpışmasını (Compton olayı) incelemek amacıyla yapılmıştı. Çarpışma sonucu elektronla fotonun değişik yönlerde saçıldığını, bitişik iki Geiger sayıcıyla saptayan Bothe, bu neredeyse eşzamanlı rastlaşık sayım yöntemiyle ışığın parçacık niteliğini kanıtladı. Aynı yöntemle, Bohr'un bir önerisinin aksine, enerji ve momentumun sakınımı yasasının atom düzeyinde de geçerli olduğunu kanıtlayan deneyler yaptı.

Bothe 1929'da bu kez üstüste yerleştirilmiş Geiger sayıcılarıyla kozmik ışınların niteliğini incelemeye başladı ve bu ışınların sanıldığı gibi yalnız gamma ışınlarından değil, girim gücü yüksek parçacıklardan da oluştuğunu buldu. 1930'da H. Becker ile birlikte alfa tanecikleriyle berilyumu ve diğer bazı hafif elementleri bombalayarak yüksek girim gücü olan bir ışın elde etti. Ne var ki, Bothe ve aynı olguyu gözlemleyen Joliot-Curie'ler nötronlardan oluşan bu ışının niteliğini yorumlayamayınca nötronun keşfi 1932'de Chadwick tarafından gerçekleştirildi. 1937'de Bothe ve W. Gentner ağır çekirdeklerin yoğun gamma ışınının etkisi altında dönüşümünü incelediler. Bothe II. Dünya Savaşı sırasında ülkesinin atom bombasının geliştirilmesine yönelik çalışmalarında önemli bir rol oynadı. 1944'te de ülkesinin ilk siklotronunun (çekirdek parçacıkları hızlandırıcısı) yapımını gerçekleştirdi.

- **YAPITLAR:** "Der radioaktive Zerfall", *Handbuch der Physik*, C. 22, 2. Basım, 1933, ("Radyoaktif parçalanma", *Fizik El Kitabı*); "Eine Strahlung des Poloniums", *Zeitschrift für Physik*, Cilt. 66, 1930, ("Polonyumun bir ışınımı"), Fizik Dergisi, (H. Becker ile).

- **BAKINIZ:** BLACKETT, M. BORN, J. CHADWICK, COMPTON, H.W. GEIGER, E. O. LAWRENCE, PLANCK.

BOTTA, Paul Emile
(1802-1870)

Fransız arkeolog. Horsabad kentinde kazılar yapmıştır.

Torino'da doğdu. Fransa'da Poissy (Seine-et-Oise) yakınındaki Archères'de öldü. Tıp eğitimi yaptı. 1830'da Mısır'da doktor olarak Mehmed Ali Paşa'nın yanında çalıştı. Fransa'nın İskenderiye konsolosluğu görevini yaptı. Mısır'ın içlerinde ve Arabistan'da incelemelerde bulundu. Daha sonra Musul konsolosu iken kentin kuzeyinde Horsabad'da kazılar yaptı ve bazı yapı kalıntıları ortaya çıkardı. Burasının ünlü Asur kenti Ninuva olduğunu sandı. Gerçekte Dur-Şarrukin adında başka bir Asur kentini ve Asur Kralı II. Sargon'un sarayını bulmuştu. Eski Ninuva'nın asıl yeri olan Koyuncuk höyüğü buradan sadece 16 km uzaklıktaydı. Botta orada da dolaştı, ama kazı yapmadı. Ninuva'yı kısa bir süre sonra İngiliz arkeolog Layard bulacaktı.

Botta, buluşları ve önerileriyle Akad çivi yazısının çözülmesine yardımcı olmuştur. Kazılarında ortaya çıkardığı Asur yapıtlarını Paris'e göndermiştir. Louvre Müzesi'nin Doğu Uygarlıkları Bölümü ilk kez bu yapıtlarla kurulmuştur.

- **YAPITLAR (başlıca):** *Relation d'un voyage dans l'Yemen*, 1841, ("Bir Yemen Gezisinin Öyküsü"); *Monuments de Ninive*, 1847-1850, ("Ninuva Anıtları"); *Inscriptions découvertes à Khorsabad*, 1848, ("Horsabad'da Ortaya Çıkarılan Yazıtlar").

BOTTAI, Giuseppe
(1895-1959)

İtalyan siyaset adamı. Faşist birliklerinin kurucularındandır.

Roma'da doğdu. Aynı yerde öldü. 1919'da İtalya'da faşist birliklerin kurulmasında önemli rol oynadı. 1921'de Faşist Parti'nin milletvekili oldu. Roma yürüyüşüne bir birliğin komutanı olarak katıldı. Bu arada yayım yaşamına da atılıp günlük *l'Epoca* gazetesine ve *Critica fascita* dergisine yazılar yazmaya başladı.

1924'te Faşist Parti'nin sekreter yardımcısı ve örgütlenme başkanı oldu. 1926'da Korporasyonlar Başkanlığı danışmanı, 1929'da da Korporasyonlar Bakanı oldu. 1932'ye dek sürdürdüğü bu görevi sırasında korporasyon ekonomisinin uygulanması için yoğun çaba gösterdi. 1935'te Roma valisi, 1936'da Milli Eğitim Bakanı oldu.

1943'te Mussolini'nin dönüşünü hazırlayan grup içinde yer aldığından ölüme mahkûm edildi. Cezayir'e kaçtı, daha sonra İtalya'ya döndü.

- **YAPITLAR (başlıca):** *Il fascismo e l'Italia nuava*, 1923,("Faşizm ve Yeni İtalya"); *L'ordinamento corporativo italiano*, 1927, ("İtalyan Korporatif Düzeni"); *La Carte del Lavro* 1928, ("İş Nizamnamesi"); *Esperianza corporativa*,

1929, ("Korporatif Deneyimi"); *Il diritto della Rivoluzione* 1932, ("Devrim Hukuku"); *Roma nei suoi rioni*, 1936, ("Mahallelerinde Roma").

BOTTICELLI, Sandro
(1445-1510)

İtalyan ressam. Büyük İtalyan Rönesans ressamları arasında Avrupa'nın en büyük desen ustası olarak çizgisi ve yarattığı hacimlerle kişisel ve bağımsız bir üsluba ulaşmıştır.

Floransa'da doğdu. Asıl adı Alessandro di Mariano Filipepi'dir. Küçük fıçı anlamına gelen "Botticelli" takma adıyla bilinir. Babası bir boyacıydı ve üç kardeşi vardı. Botticelli adı kendisine, rehinci olan ağabeyi Giovanni'den kalmıştır.

Resim eğitimini Fra Filippo Lippi'nin yanında yaptığı sanılmaktadır. Floransa'da bir kuyumcunun yanında çalışmaya başladı. O dönemde ressamlarla kuyumcular arasında böyle bir işbirliği olağandı. 1470'te kendi atölyesini kurdu, 1472'de Lippi'nin oğlu Filippino Lippi'yi (yks. 1457-1504) yanına yardımcı aldı.

Gençlik dönemi ürünlerinde Verrocchio'nun ve daha sonra Antonio Pollaiuolo'nun etkileri vardır. 1470'lerin ortalarında üslubu gittikçe kişisellik kazanır, geç dönem ürünlerinde işlediği konuların büyük bir bölümü de aynı ölçüde kişiseldir.

Floransa'da Arte di Mercanzia holü için 1470'te yaptığı *Güç*, Botticelli'nin ilk yapıtlarından biridir. 1475'te Giuliano de'Medici ona bir turnuva için Pallas'ın resmini taşıyan bir flama ısmarlamıştır. Botticelli Mediciler'in desteğiyle tanınınca, siparişler almaya başladı. Floransa'da 1476-1477'de *Santa Maria Novella Kilisesi* için, içinde Cosimo de'Medici ve ailesinin yer aldığı *Müneccim Kralların Bağlılık Sunuşu* resmini yapmıştır. 1478'de Medici ailesinin düşmanı Pazziler'i ve onların işbirlikçilerini göstereceği siyasal amaçlı bir sipariş almıştır. Porta della Dogana'nın (Dogana Kapısı) üstüne yaptığı bu freskte işbirlikçileri asılmış olarak resmetmiştir. Aynı dönemde modellerinin kişiliğini derinden kavrayan, desenin gücü ve kesinliği ile önem kazanan portreler de yapmıştır. Giuliano de'Medici'nin, ölümünden sonra yaptığı portresi bunlardan biridir.

Botticelli'ye *Medici Villaları* için sipariş edilen önemli alegorik tablolar, onun Floransa'da özellikle Mediciler ve Cosimo de'Medici'nin Platoncu Akademisi'ne bağlı Marsilio Ficino ve Angelo Poliziano gibi hümanistlerle yakın ilişkilerini belgeler. *İlkbahar*, *Venüs'ün Doğuşu* ve *Venüs ile Mars* adlı yapıtları Botticelli'nin koruyucuları ve çevrelerindeki hümanistlerin Yeni-Platoncu düşüncelerini görselleştirir. Bu resimler içerdikleri şiirsellikle çağlar boyu sevilegelmişlerdir.

Botticelli'nin fresk tekniğindeki ustalığını gösteren *Aziz Augustinus* freski Floransa'da *Ognissanti Kilisesi*'ndedir. 1481'de *Sistine Şapeli*'nin duvar dekorasyonunda çalışmak üzere bir grup Toscanalı ve Umbrialı sanatçı ile birlikte Botticelli de Vatikan'a çağrılmıştır. *Sistine Şapeli*'nde İsa ile Musa'nın yaşamlarından sahneleri canlandıran iki kompozisyon yapmıştır. Yine Toscana'da Lorenzo de'Medici'ye ait *Villa dello Spedaletto*'nun fresklerini, Floransa yakınında *Villa Lemmi*'de de üç fresk yapmıştır.

1490'da San Marco'daki bir kilise için yaptığı *Bakire'nin Taçlandırılması* Botticelli'nin yaşamını altüst eden ve sanatını etkileyen dinsel bir bunalımın başlangıcını gösterir. Botticelli Madonna ve Çocuk İsa konuları üstünde çok durmuş, bu alanda duygu incelikleri ve yaratıcılıkla dolu sayısız resim yapmıştır. 1487'deki *Narlı Madonna* bunlardan biridir. Bu resimlerde vurgulanan melankoli, Botticelli'nin gittikçe artan duygusal tedirginliğinin bir belirtisidir. 1480 ve 1490'larda İsa'nın öldürülüşü ve mezara konuşu konularını da ele alan çok sayıda resim yapmıştır.1490-1497 arasında Dante'nin *İlahi Komedya*'sı için parşömen üzerine yaptığı resim dizisi onun desen gücünü ortaya koyar.

Üslubunda değişme

1500 dolaylarında Botticelli'nin üslubunda belirgin değişiklikler görülmeye başlar. Bu din adamı Savonarola'nın 1498'de idam edilmesinin bir etkisi sayılmaktadır. Kilise'de ciddi reformlar yapılmasını isteyen, Medici yönetimine karşı çıkan ve 1494'te Mediciler'in devrilmesiyle Floransa'da egemen duruma gelen Savonarola'yı Botticelli'nin kardeşlerinden Simon da desteklemiştir. Botticelli, bu dinsel ve siyasal hareketlere doğrudan katılmış olmasa da, kardeşi nedeniyle yakından izlemiş ve etkilenmiştir.

Botticelli'nin 1501'de yaptığı *Mistik Doğum* daha küçük boyutlu, renk bakımından zengin ve görece farklı tekniklerin kullanıldığı bir yapıttır. Anlatımın ve figürlerin işlenişinin daha soyutlaşmış olduğu görülür. Gerek bu yapıt, gerekse 1505'te tamamlanan *Simgesel Çarmıha Gerilis*, bir bunalım döneminin acılarını çağrıştıran resimlerdir. Savonarola'nın hareketine katılmasının getirdiği heyecan ve baskı dışında 1502'de haksız olarak sodomi ile suçlanması da Botticelli için duygusal bir yıkım olmuştur. Aldığı resim siparişleri azalmıştır. En başarılı olduğu dönemde de ünü Floransa dışına yayılmayan Botticelli altmış altı yaşında ölmüş ve Floransa'da *Ognissanti Kilisesi*'ne gömülmüştür.

Sanatının nitelikleri

Kuyumcular ve kakmacılarla çalışması ona sağlam bir teknik temel kazandırmıştır. Bu elsanatçılarının süslemelerindeki figürleri çevreleyen çizgi kesinliğini, çizgilerinin sürekliliğini o da kullanmıştır. Dans eden siluetler, ata binmiş şövalyeler, saray âşıkları gibi konuları da elsanatı kökenlidir. Bu tür sahneler çağın dekorlarında, özellikle Floransa'nın *cassoni* denilen süslü sandıklarında görülür. Botticelli bunları bilinçle kullanarak yüksek bir sanat düzeyine çıkarmıştır. İlk ürünlerinde Filippo Lippi'den öğrendiği renk yoğunluğunu Pollaiuolo ve Verrocchio etkisi ile birleştirmiştir. Doygunluk noktasına gelinceye dek yoğunlaştırdığı rengi ve biçim yetkinliğini bir araya getirmiştir. Genellikle akıcı arabesklere ve keskin konturlara olan düşkünlüğü dolayısıyla kullandığı renkler biçimin hizmetinde kalmıştır. Figürlerini, onları çevreleyen çizginin ritmine, resim mekânını ise arka plandaki halı benzeri bir görünüme indirgemiştir. *İlkbahar*, *Venüs'ün Doğuşu* ve *Villa Lemmi*'nin fresklerı bu eğilime örnektir. 1480-1490 arasındaki *Meryem'e Müjde* ve *İftira* adlı yapıtlarında mimari perspektif etkilerini de

Humanistlerle ilişkisi

kullanmıştır. Öte yandan duvar resimlerini ve dekoratif panolarını, yüzeylere hareket kazandıracak bir biçimde süslemiştir. Trajik duygularla yüklü siluetleri ve çizgilerindeki tedirginlik, 14. yy resminin gerçekdışı öğelerine bir geri dönüş izlenimi yaratır.

- **YAPITLAR (başlıca):** *Güç*, 1470, Uffizi Galerisi, Floransa; *Aziz Sebastian*, 1474, Devlet Müzeleri, Berlin; *Giuliano de Medici'nin Portresi*, 1475, Crespi Koleksiyonu, Milano; *Müneccim Kralların Bağlılık Sunuşu*, ykş. 1475, Uffizi Galerisi, Floransa; *İlkbahar*, 1477-1478, Uffizi Galerisi, Floransa; *Giuliano de'Medici'nin Portresi*, 1478'den sonra, Ulusal Sanat Galerisi, Washington DC; *Aziz Augustinus*, 1480, fresk, Ognissanti Kilisesi, Floransa; *Meryem'e Müjde*, 1481, fresk, San Martio Kilisesi, Floransa; Sistine Şapeli freskleri, 1481-1482, Vatikan; *Müneccim Kralların Bağlılık Sunuşu*, 1482, Ulusal Sanat Galerisi, Washington DC; *Venüs'ün Doğuşu*, ykş. 1485, Uffizi Galerisi, Floransa; *Venüs ile Mars*, ykş. 1485, Ulusal Galeri, Londra; *Meryem'e Müjde*, 1488-1490, Uffizi Galerisi, Floransa; *Pieta*, 1490, Museo Poldi-Pazzoli Müzesi, Milano; *Pietà*, 1490, Eski Pinakotek, Münih; Dante'nin İlahi Komedyası'ndan *"Cehennem"* resimleri, 1490-1497, Berlin Devlet Kitaplığı ve Biblioteca Vaticana; *Suçlama*, 1499, Uffizi Galerisi, Floransa; *Mistik Doğum*, 1501, Ulusal Galeri, Londra; *Simgesel Çarmıha Geriliş*, 1500-1505, Fogg Sanat Müzesi, Cambridge/Massachussetts.

- **KAYNAKLAR:** G.C. Argan, *Botticelli: Biographical and Critical Study*, 1957; A. Bertini, *Botticelli*, 1953; S. Bettini, *Botticelli*, 1942; F. Hartt, *Sandro Botticelli*, 1954; H.P. Horne, *Alessandro Filipepi, Commonly Called Sandro Botticelli, Painter of Florance*, 1908; R. Salvini, *All the Paintings of Botticelli*, 4 cilt, 1965; L. Venturi, *Botticelli*, 1937.

- **BAKINIZ:** POLLAIUOLO, VERROCCHIO.

BOTVİNİK, Mihail
(1911)

SSCB'li satranççı. Uzun yıllar boyunca dünya şampiyonu olmuştur.

Leningrad'da doğdu. Satranca 13 yaşında başladı. 17 yaşında ülkesinde 5. oldu. 1931-1948 arasında katıldığı 23 turnuvanın 19'unda birinci oldu veya birinciliği paylaştı. Yirmi yaşında rakiplerinden 2 puan önde olarak ülkesinin şampiyonluğunu kazandı. İlk katıldığı uluslararası 1934-1935 Hastings turnuvasında beklenen başarıyı elde edemedi ve 5. oldu. 1936 Nottingham turnuvasında devrin Alehin, Euwe, Lasker, Fine, Reşevski ve Flohr gibi ünlü oyuncuları ile oynayarak Capablanca ile birincilik ödülünü paylaştı. Bu başarısı ile dünyanın en büyük oyuncuları arasına girdi. Botvinik satrancı, asıl mesleği olan elektrik mühendisliği ile bir arada yürüttü. 1946 başında, dönemin dünya şampiyonu Alehin ile unvan maçına hazırlandığı sırada Alehin'in ölümü üzerine Uluslararası Satranç Federasyonu (FIDE) Botvinik, Smyslow, Keser, Reşevski ve Euwe arasında bir turnuva düzenledi. Botvinik bu turnuvayı kazanarak dünya şampiyonu oldu.

1951'de Bronstein ile ve 1954'te de Smyslow ile yaptığı maçları eşit puanlarla bitirerek unvanını korudu. Ancak 1957'de Smyslow'la oynadığı rövanş maçını kaybederek unvanını Smyslow'a bıraktı. 1958'de aynı rakiple yapmış olduğu maçı kazanarak unvanını geri alabildiyse de bu kez 1960'da Tal ile oynadığı maçı kaybederek şampiyonluğu Tal'e terketti. Rövanş maçına iyi hazırlanan Botvinik 1961'de Tal'e karşı yaptığı maçı kazanarak unvanını geri aldı. 1963'te Petrosyan ile yaptığı unvan maçını kaybetti, bundan sonra da satranç dünyasında önemli bir etkinliği olmadı.

BOUCHER, François
(1703-1770)

Fransız ressam ve dekoratör. Rokoko üslubunun temsilcilerindendir.

29 Eylül 1703'te Paris'te doğdu. Bir zanaatkâr olan babası Nicolas Boucher işlemeler için motifler çiziyor, *estampe* ticareti yapıyordu. François'nın yeteneği çok küçük yaşta belli olunca babasıyla çalışmaya başladı, mesleğinin ilk bilgilerini ondan öğrendi. Kısa zamanda bu eğitimin yeterli olmayacağı anlaşıldı ve Boucher, Lemoyne adlı bir ustanın yanına verildi. Öğretmeninin üslubunu o kadar iyi taklit etti ki o günlerde yaptığı *Adonis'in Doğumu* adlı resmi kendi imzasını taşımasına karşın, uzmanlarca Lemoyne'a ait sanıldı.

İlk tablosu *Suzanne'ın Yargılanması*'nı bitirdiğinde on yedi yaşındaydı. Üç ay sonra Lemoyne'un atölyesini bırakıp gravürcü Cars'ın öğrencisi oldu. Buradə Watteau'nun yapıtlarını çoğaltı, 125 gravürünü bastı. Bir yandan da resim yapıyordu. 1723'te Akademi'nin Roma Ödülü'nü kazandı.

Paris'te sanatçılara eski bir geleneğe göre *Fête Dieu* gününde, dini törenlerin yapıldığı Dauphine Alanı'ndaki evlerin önüne resimlerini asmaları için izin verilmişti. Boucher, böyle bir sergiye bir kez katıldıktan sonra birdenbire üne kavuştu. Uzun süredir istediği gibi İtalya'ya gitti. Beş yıl Roma'da yaşadı ve İtalyan sanatının etkisine kapıldı. Burada kaldığı sırada tarih ve din konulu resimler yaptı. 1731'de Paris'e geri döndü; Molière'in, La Fontaine'in yapıtlarını resimledi. 1734'te otuz bir yaşındayken *Rénaud ve Armide* adlı resmiyle Akademi'ye kabul edildi. Aynı yıl Marie-Jeanne Buzot ile evlendi. Karısı birçok resminde ona modellik etti.

İç mekân dekorasyonları, mobilya, porselen, yelpaze süslemeleri de yapan Boucher 1744-1748 arasında Kraliyet Müzik Akademisi'nin baş dekoratörü oldu. Tiyatro oyunları için dönemin pastoral beğenisini yansıtan sevimli tepeler, köyler ve kulübeler resmetti. Ünü gittikçe artıyordu.

1745'ten sonra sergilediği desenlerinin hepsi satın alındı. 1755'te goblenlerin (duvar halısı) yapıldığı atölye'ye müfettiş yardımcısı atandı. Yine o yıllarda kralın başressamı oldu, kendisine Louvre'da bir oda verildi ve maaş bağlandı. Yedi tane portresini yaptığı Pompadour Markizi ve saray tarafından destek gördü, resmi siparişler aldı.

1765'te modanın değişip ressam Greuze'ün (1725-1805) ön plana çıkması ve bazı öğrencilerinin

ölümü ona kötü bir darbe oldu. 30 Mayıs 1770'te öldü.

Boucher büyük alegorik resimlerin yanı sıra masallar, yıkanan kadınlar, kır resimleri de yapmıştır.

Rokoko Üslubu

***Rokoko** (Rococo) Fransızca'da çakıltaşı anlamındaki rocaille sözcüğünden gelir. Ağırlığını daha çok resim ve yapı dekorasyonu alanlarında duyurmuş bir üsluptur. 17. yy Geç İtalyan Barok'undaki özgürleşme tutkusunun 18. yy'ın ilk yarısında daha yetkin bir anlatıma ulaşmasıyla biçim bulmuştur. Burjuva sınıfının toplumsal yaşamdaki ağırlığının gittikçe artması, daha çok kilisenin ve aristokrasinin üslubu olan Barok'un güncel gereksinimlere göre düzenlenmesi sonucunu getirmiştir.*

Rokoko resim anlayışı genel olarak salon yaşantısını aktarırken, zarif, hafifmeşrep, yapay jestleri, zengin kostümleri işler. Bu üslubun vazgeçilmez konularının başında aşk gelir. Aşkın şiirsel, duyarlı ve hatta komik biçimlerdeki anlatımı, Rokoko'nun yaşama bakış açısının en dolaysız ürünüdür.

Rokoko'nun en özgün anlatımı çıkış yeri olan Fransa'da Watteau, Boucher* ve Fragonard'ın* yapıtlarında izlenir. Özellikle Watteau biçimsel olarak zarif bir arabesk, içerik olarak ise doğayı yücelten bir şiirsellik yaratmış, dönemin burjuva sınıfının zevkine uygun, görünümüyle çocuk, duygularıyla olgun erotik kadın tipini işlemiştir. Salon yaşantısının küçük ayrıntılarını ve çeşitli görüntülerini bir eğlence havası içinde veren Fragonard da burjuva dünyasını ince ve kıvrak fırça darbeleriyle bir başka biçimde ele almıştır.*

Rokoko Paris'ten sonra en çok Venedik'te gelişmiş burada daha az yapay ve yaşam dolu bir canlılık kazanmıştır. Dönemin en büyük ressam ve dekoratörlerinden biri olan Tiepolo büyük boyutlu tavan ve duvar resimleriyle sayısız saray ve kiliseyi süslemiştir. Guardi* ve Canaletto* bir kristal gibi berrak bir gökyüzü altındaki minik figürlü Venedik manzaraları ile Watteau kadar yetkin bir inceliğe ulaşmışlardır. Pietro Longhi (1702-1785) ise yeterince ince olmasa bile günlük yaşantıyı belgeleyen yapıtlarıyla geleneksel kalıpları aşmıştır.*

*Rokoko İngiltere'de çok yayılmamıştır. Bu ülkede Rokoko ruhunu en yetkin biçimde anlayan sanatçı, salon ve kent yaşamını yeren resimleriyle Hogarth'tır. *Gainsborough* ise portreleri ve özellikle portrelerin içine yerleştirdiği manzaraları işleyiş biçimiyle Rokoko'ya özgü nitelikleri yansıtmıştır. Bunlara karşın 18. yy İngiliz resminde genel bir rokoko etkisi yoktur.*

Rokoko en görkemli biçimine yapı dekorasyonu alanında Almanya'da ulaşmıştır. Buna karşılık burada öbür ülkeler ölçüsünde güçlü bir rokoko resmi gelişmemiştir.

Doğa, kadınlar ve yaşam onu sadece güzel yönleriyle ilgilendirmiştir. Ne kendinden önce gelen Watteau'nun derinliğine, ne de kendinden sonraki Fragonard'ın güçlü sevincine sahiptir. Ama yine de Watteau'dan başlayıp Fragonard'da son bulan zincirin vazgeçilmez bir halkasıdır. Claude Lorrain gibi ışığın kaynağını, ışığın kendisini değil, ışığın nesneler üstündeki etkisini resmetmiştir.

- **YAPITLAR (başlıca):** *Vulkan'a Aeneas için Silah Ismarlayan Venüs*, 1732, Louvre, Paris; *Rénaud ve Armide*, 1774, Louvre, Paris; *Kahvaltı*, 1739, Louvre, Paris; *Venüs'ün Zaferi*, 1740, Ulusal Müze, Stockholm; *Banyodan Çıkan Diana*, 1742, Louvre Paris; *Moda Tüccarı*, 1746, Ulusal Müze, Stockholm; *Venüs'ün Süslenmesi*, 1746, Ulusal Müze Stockholm; *Dinlenen Çıplak Genç Kadın*, 1752, Eski Pinakotek, Münih; *Güneşin Doğuşu*, 1754, Wallace Koleksiyonu, Londra; *Güneşin Batışı*, 1754; Wallace Koleksiyonu, Londra; *Madame de Pompadour'un Portresi*, 1758, Sanat Tarihi Müzesi, Viyana; *Çoban Kıza Kaval Çalan Çoban*, Wallace Koleksiyonu, Londra.
- **KAYNAKLAR:** P.de Nolhac, *Boucher, Premier Peintre du roi*, 1925.
- **BAKINIZ:** FRAGONARD, WATTEAU.

BOUCICAULT, Dion
(1822-1890)

İrlandalı oyun yazarı ve oyuncu. Romantik melodramlarıyla ABD tiyatrosunu etkilemiştir.

26 Aralık 1822'de Dublin'de doğdu. Asıl adı Dionysius Lardner Boursiquot'dur. 1837'de oyunculuğa başladı. Tiyatro yaşamı İngiltere ile ABD arasında geçti. 1853'te gittiği New York'ta, oyun yazarlarının telif hakkı yasasının çıkarılmasını sağlayan mücadelelerinde önderlerden biri oldu. Oyuncu olan karısı Agnes Robertson ile birlikte 1860'ta Lora Keene'in tiyatrosuna katıldı. 1862'de Londra'ya döndü, 1872'de yeniden ABD'ye gitti ve bundan sonra orada kaldı. Son yıllarını New York'ta çok az bir ücretle oyunculuk dersleri vererek geçirdi. 18 Eylül 1890'da New York'ta öldü.

İlk oyunlarından sonra 1857'de ABD'de yazdığı *The Poor of New York* ("New York'un Yoksulları") birçok kez sahnelenmiş ve onun İngiltere'den sonra ABD'de de tanınmasını sağlamıştır. Boucicault ABD'li siyahların yaşamını sahnede ilk kez ciddi olarak yansıtan oyun yazarıdır. 1859'daki oyunu *The Octoroon; or, Life in Louisiana*'da ("Louisiana'da Yaşam") ABD İç Savaşı öncesindeki kölelik kurumunu ve siyahların durumunu ele almıştır. Lora Keene'in tiyatrosuna girdikten sonra yazdığı oyunları ise popüler İrlanda tiyatrosunun örnekleridir.

Çeviri ve roman uyarlamalarıyla birlikte 150 kadar yapıtı vardır. Oyunlarının çoğu toplumsal konulara değinen romantik melodramlar ve komedilerdir. Bu oyunlar tiyatro yaşamının pek parlak olmadığı bir dönemde dokunaklı, duygusal ve iyimser yaklaşımlarıyla seyirciye kolayca seslenebilmiştir. Boucicault yapıtlarıyla konu ve biçim açısından ABD tiyatrosunun gelişimini etkilemiştir.

• YAPITLAR (başlıca): *London Assurance*, 1841; *Old Heads and Young Hearts*, 1844, ("Eski Kafalar ve Genç Kalpler"); *Corsican Brothers*, 1852, ("Korsikalı Kardeşler"); *The Poor of New Yok*, 1857, ("New York'un Yoksulları"); *The Octoroon; or, Life in Louisiana*, 1859, ("Louisiana'da Yaşam"); *The Colleen Bawn*, 1860; *Arrah-na-Pogue*, 1864; *The O'Dowd*, 1873; *The Shaughraan*, 1874.

BOUÉ, Ami
(1794-1881)

Fransız asıllı Alman jeolog. Trakya üzerinde incelemeleri vardır.

16 Mart 1794'te Hamburg'da doğdu. Fransız asıllı, varlıklı bir ailenin çocuğuydu. 11 yaşında, babasının ölümü üzerine amcası tarafından Paris'e götürüldü. Hiç sevmediği hukuk eğitimini yarıda bıraktığı gibi ailesinin armatörlük geleneğini de sürdürmemeye karar verdi. 1814'te aileden kalan mirastan yararlanarak Edinburgh Üniversitesi'nde tıp öğrenimine başladı. Burada ünlü mineraloji bilgini Robert Jameson'un da etkisiyle, botanik ve jeolojiye ilgi duydu. 1817'de tıp fakültesini bitirerek Avrupa'nın çeşitli kentlerinde hekimlik yaptı. Ancak temel ilgi alanı olarak jeolojiyi benimsediğinden yaşamının büyük bölümünü bu alandaki çalışmalara ayırdı. Bu amaçla İskoçya, Hebrides Adaları ve Orta Avrupa'da incelemeler yaptı. 1830-1835 yıllarını Paris'te geçirdikten sonra Viyana'ya yerleşti. 1849'da Viyana Bilimler Akademisi'ne seçildi. 21 Kasım 1881'de bu kentte öldü.

Boué Paris'te bulunduğu sırada Fransız Jeoloji Derneğini kurdu ve 1835'te de başkanlığına getirildi. Bu dönemde jeoloji ve paleontoloji konularında iki dergi de çıkaran Boué *Bulletin de la Société géologique de France*'da ("Fransız Jeoloji Derneği Bülteni") 1830-1834 arasında yabancı ülkelerdeki çalışmalarına ilişkin makaleler yayımladı. 1836-1838 arasında da Trakya Bölgesi'ne geziler düzenleyerek izlenimlerini 1840'ta *La Turquie d'Europe* ("Avrupa Türkiye'si") adlı yapıtında topladı. Ayrıca 1852'de yine bu bölgedeki yollara ilişkin yapıtı *Sur l'établissement de bonnes routes et surtout de chemins de fer dans la Turquie d'Europe*'u ("Avrupa Türkiye'sinde İyi Yolların Özellikle de Demiryollarının İnşası Üzerine") yayımladı. Jeoloji alanında büyük savlarla yola çıkmamasına karşın, diğer jeologların yanlış gördüğü tutum ve düşüncelerini eleştirmekten geri kalmayan Boué uluslararası jeoloji çalışmalarının öncülerinden sayılır.

• YAPITLAR (başlıca): *Essai géologique sur l'Ecosse*, 1820, ("İskoçya Üzerine Jeolojik İncelemeler"); *Guide de géologue-voyageur*, 2 cilt, 1835-1836, ("Jeolog-gezgine Kılavuz"); *La Turquie d'Europe*, 1840, ("Avrupa Türkiye'si"); *Sur l'établissement de bonnes routes et surtout de chemins de fer dans la Turquie d'Europe*, 1852, ("Avrupa Türkiye'sinde İyi Yolların Özellikle de Demiryollarının İnşası Üzerine"); *Essai de carte géologique du globe terrestre*, 1845, ("Yer'in Jeolojik Haritası Üzerine Deneme").

• BAKINIZ: AKYOL, ANDRUSOV, DARKOT.

BOUGLÉ, Célestin
(1870-1940)

Fransız sosyolog. Sosyolojide Demografya Okulu'nun ve Toplumsal Biçimler Okulu'nun temsilcilerindendir.

S. Brieuc'de doğdu. 20 yaşında Ecole Normale Supérieure'den mezun oldu. S. Brieuc'de Montpellier Edebiyat Fakültesi'nde ve 1901'de Sorbonne'da felsefe dersleri verdi. 1935'te Ecole Normale Supérieure'ün müdürü oldu. 25 Ocak 1940'ta öldü.

Bouglé, 19. yy'ın ikinci yarısında Comte'un sosyoloji anlayışını başta Durkheim olmak üzere, Levy-Bruhl, Hubert, Mauss, Halbwachs, George Davy gibi sosyologlarla birlikte sürdürmüştür. Sosyolojide Demografya Okulu'nun ve Toplumsal Biçimler Okulu'nun başlıca temsilcilerindendir.

1908'de yayımlanan *Les Idées égalitaires* ("Eşitlikçi Düşünceler") adlı kitabında demografi olgularıyla eşitlik fikirleri arasındaki ilişkiyi araştırmıştır. Durkheimci inceleme yöntemini kullanan Bouglé'ye göre, eşitlikçi fikirler nüfus yoğunluğu yüksek olan topluluklarda ve özellikle büyük kentlerde gelişmiştir. Bouglé'nin amacı, eşitlik ve demokrasi düşüncesinin gelişmesine neden olan başlıca etmenlerin araştırılmasıdır. Bouglé'ye göre, eşitliği doğuran başlıca etmenler, nüfus, nüfus yoğunluğu ve hareketliliğidir. Bu etmenlerdeki artış eşitlik fikrinin yayılmasını kolaylaştırmaktadır. Görüşlerini deneylerle sınayan ve kuramsal bir çerçeveyle açıklayan Bouglé'ye göre, nüfusun büyüklüğü ve yoğunluğu arttığı ölçüde toplumsal farklılaşma da artar. Bu toplumsal farklılaşma sonucu birey, kendini topluluğa bağlayan dar ve yakın bağlardan, ulusal değerlerden kurtularak, bireyci bir kişiliğe bürünmektedir. Nüfus yoğunluğu arttıkça, bireyler arasındaki iletişim ve fikir alışverişleri de şiddetini artırır. Böylece topluluklara ilişkin boş inançlar sarsılmaya başlar. Öte yandan, nüfus yoğunluğu çeşitli ırk, sınıf, aile ve dinden olan insanlar arasındaki her türlü etkileşimi artırmaktadır. Görüşlerini tarihten örnekler vererek açıklayan Bouglé'ye göre, insanlık tarihinde eşitlik düşüncesinin geniş yığınlara yayılması ancak iki kez gerçekleşmiştir. Bunlardan ilki, Roma İmparatorluğu'nun son dönemlerinde, yani Hıristiyanlık ve Stoa felsefesi döneminde, ikincisi ise, Fransız Devrimi'nde olmuştur. Bouglé, bu dönemlerdeki eşitlik düşüncesinin kitlelerde yaygınlaşmasını, nüfus artışı, yoğunluğu ve nüfus hareketliliği ile açıklamaktadır. Roma İmparatorluğu'ndaki nüfus artışı, doğuma ve rütbeye dayanan ayrıcalıkları da azaltmıştır.

Bouglé'ye göre, özgürlük, eşitlik ve demokrasiye dayanan ideolojiler daima büyük kentlerde doğmuş ve gelişmiştir. Bouglé, zenginlik, rütbe, ayrıcalık ve prestij bakımından en büyük eşitsizliklerin büyük kentlerde ortaya çıktığını, nüfus arttıkça toplumsal katmanlaşma ve eşitsizliğin artacağını savunan Sorokin'in karşısında yer almaktadır.

Bouglé, 19. yy'ın ikinci yarısında ortaya çıkan Toplumsal Biçimler Okulu'nun temsilcisi olarak da

sosyolojinin, toplumsal yaşamda yalnızca insan ilişkilerinin çeşitli biçimlerini araştırması gerektiğini savunarak, bu bilim dalının kapsamının daraltılmasından yana olmuştur.

Bouglé, insanlık tarihindeki değişikliklerde din etmenine büyük önem vermiştir. 1908'de yayımlanan *Essai sur le régime des castes* ("Kast Rejimi Üstüne Denemeler") adlı kitabında, kast sisteminin kökeni ve sürekliliğinin anlaşılabilmesi için din etmeninin dikkate alınması gerektiğini savunmuştur. Bouglé'ye göre, kast hukukunun doğmasında, ırk gruplarının belirmesinde, bu grupların birbirine karışmalarının bağışlanmaz bir günah sayılmasında, dinin büyük etkisi vardır.

• YAPITLAR (başlıca): *Les Idées égalitaires*, 1908, ("Eşitlikçi Düşünceler"); *Essai sur le régime des castes*, 1913, ("Kast Rejimi Üzerine Denemeler"); *Leçons de sociologie sur l'evolution des valeurs*, 1922, ("Değerlerin Evrimi Konusunda Sosyoloji Dersleri"); *Les socialismes Français*, 1933, ("Fransız Sosyalizmleri"); *Humanisme, sociologie, philosophie*, 1933, ("Hümanizma, Sosyoloji, Felsefe").

• BAKINIZ: DURKHEIM, SOROKIN.

BOULAINVILLIERS, Henri
(1658-1722)

Fransız tarihçi. Feodal sistemin ve soylular sınıfının siyasi özgürlüğün koruyucusu olduğunu savunmuştur.

Henri Comte De Boulainvilliers, 21 Ekim 1658'de Fransa'da Saint Saire'de doğdu. Yoksul düşmüş soylu bir aileden geliyordu. 1669'da girdiği Juilly Koleji'nde Fransız tarihi ve bilim alanında öğrenim gördü. Descartes, Spinoza, Newton ve Locke gibi değişik alanlardaki bilim adamlarının yapıtlarını okudu. Daha sonra 1697'de orduya girdi, emekli olduktan sonra maliye ve Fransız soylular sınıfı üzerinde incelemeler yaptı, kitaplarının önemli bir bölümü ölümünden sonra yayımlandı. 23 Ocak 1722'de Paris'te öldü.

Kendi ailesinin kökenini araştırırken Fransız soyluluğu üzerine bazı sonuçlara vardı. Bunları *Histoire de l'ancien gouvernement de la France* ("Eski Fransız Yönetiminin Tarihi") adlı kitabında işledi. Feodal düzene karşı büyük hayranlık duyan Boulainvilliers, soyluların yerli halkı egemenliği altına alan Franklar'ın soyundan geldiğini ve daha sonra feodal beyler olarak halkın siyasi özgürlüklerinin koruyucusu olduklarını savundu. Ona göre, krallarla, yendikleri ırkın soyundan gelen halkın işbirliği sonucu feodal sistem çökmüş ve despotizme yol açılmıştır. 1734'te Dubes bu tezin tarihsel olarak yanlışlığını kanıtlamasına karşın Montesquieu ve diğer 18. yy reformcuları Boulainvilliers'nin tezini, temsili yönetimi savunmak için kullanmışlardır.

Boulainvilliers'nin XIV. Louis döneminin sonuna kadar Fransa tarihini inceleyen *État de la France* ("Fransa'nın Durumu") adlı yapıtı çok ünlüdür. *Mémoires présentés à Monseigneur le Duc d'Orleans* ("Orleans Düküne Sunulmuş Bildiriler") adlı yapıtında da Vauban ve Boisguillebert'in çalışmalarından esinlenerek bir mali reform tasarısının ana hatlarını çizmiştir.

Felsefe, astroloji ve din konularında da kitaplar yazan Boulainvilliers, dini ayinlere karşı çıktığı için Müslümanlık'ı Hıristiyanlık'a yeğliyordu. Bu görüşler *Vie de Mahomet*, ("Muhammed'in Yaşamı") adlı kitabında ele alınmıştır.

Tarihle ilgili yazılarında, karşılaştırmalı bir yöntem geliştirmiştir. Benzer bir yöntemi daha sonra, Montesquieu de kullanmıştır.

• YAPITLAR (başlıca): *L'Idée d'un systéme général de la nature*, 1683, ("Genel Bir Doğa Sistemi Düşüncesi"); *Histoire de la religion et de la philosophie ancienne*, 1700, ("Din ve Eski Felsefe Tarihi"); *Mémoires Présentés à Monseigneur le duc d'Orleans*, (ö.s.), 1727, ("Orleans Düküne Sunulmuş Bildiriler"); *Histoire de l'ancien gouvernement de la France*, (ö.s.), 1727, ("Eski Fransız Hükümetinin Tarihi"); *État de la France*, (ö.s.), 1727-1728, ("Fransa'nın Durumu"); *Vie de Mahomet*, (ö.s.), 1730, ("Muhammed'in Yaşamı"); *Histoire des Arabes*, (ö.s.), 1731, ("Arapların Tarihi"); *Essai sur la noblesse de France*, (ö.s.), 1732, ("Fransa'da Soyluluk Üzerine Deneme").

• BAKINIZ: BOISGUILLEBERT, MONTESQUIEU.

BOULANGER, Nicholas
(1722-1759)

Fransız düşünür. Din düşüncesinin büyük doğa olaylarının yarattığı korkudan ileri geldiği görüşünü savunmuştur.

Nicholas Antoine Boulanger Paris'te doğdu ve orada öldü. Önce Beauvais Koleji'nde edebiyat okudu, sonra matematik ve mimarlık öğrenimi gördü. 1743'te okulu bitirdikten sonra iş hayatına atıldı. Özellikle köprü yapımında başarılı olan Boulanger, sağlığı bozulunca önce Tours'a sonra da Paris'e gitti. 1758 yılında emekliye ayrıldı, bir yıl sonra da öldü.

Mesleği nedeniyle yerbilimle uğraşan düşünür, dünyanın geçirdiği evrimin *İncil*'de anlatılanlara uymadığını gördü. *İncil* metinlerini daha sağlıklı bir biçimde incelemek için Arap, İbrani ve Süryani dillerini öğrendi.

Dinlerden kaynaklanan inanç sorunları üzerinde durdu. Bu sorunların biçimleniş nedenlerini araştırdı. Büyük doğa olaylarının, *Tevrat*'ta geçen Tufan öyküsünün toplumlar üzerindeki etkilerini inceleyen Boulanger, bireyleri sarsan boş inanç ve düşüncelerin, bu olayların yarattığı korkudan doğduğunu ileri sürdü. Onun uzun süren araştırmalar sonucunda vardığı kanıya göre bu korku kuşaktan kuşağa geçerek değişmez bir gelenek niteliği kazanmıştır. Bütün topluluklarda din simgelerinin özdeş nitelik taşımasının nedeni de bu korkunun yarattığı ortak sarsıntıdır. İlkel insanın, nedenlerini bilemediği, açıklayamadığı doğa olayları karşısında duyduğu derin korku, aradan yüzyılların geçmesiyle yeni bir biçim kazanarak inançlara dönüşmüştür. Bütün çoktanrıcı dinlerde olduğu gibi tektanrıcı dinlerde de inançların, gelenek-

leşmiş tören ve uygulamaların kaynağı geçmişin derinliklerinde yatan korkudur.

Voltaire'in kimi yazılarında, adı övgüyle anılan Boulanger, Ansiklopedi için önemli maddeler yazmıştır. Yapıtlarını, ölümünden sonra, Holbach bastırmıştır.

• **YAPITLAR (başlıca):** *Les Recherches sur l'origine du despotisme orientale*, (ö.s.), 1760; ("Doğu Despotizminin Kaynakları Üzerine Araştırmalar"); *Antiquité dévoillée*, 1766, ("Antik Çağ")

• **KAYNAKLAR:** Diderot, *Oeuvres Complétes*, 1875-77; Voltaire, *Correspondance générale* (der. Theodore Besterman), 1953.

• **BAKINIZ:** DIDEROT.

BOULEZ, Pierre
(1925)

Fransız besteci ve orkestra şefi. Öncü bestecilerdendir ve çağdaş bestecileri yorumlamasıyla tanınmıştır.

25 Mart 1925'te Loire'da, Montbrison'da doğdu. Müziğe olan yeteneği küçük yaşlarında anlaşıldı ve Paris Konservatuvarı'na verildi, Olivier Messiaen'in öğrencisi oldu. 1945'te bu okulu birincilikle bitirdi. 1945-1946 arasında çağdaş klasik müziğin önemli bestecilerinden Andrée Vaurabourg-Honegger ilekontrpuan çalıştı. On iki ton tekniğinin önemli uygulayıcılarından olan René Leibowitz'den aynı yıllarda bu tekniği öğrendi. Konservatuvarda okurken de çok ilgilendiği bir alan olan orkestra şefliğine başladı. 1948'de, Paris'teki Jean-Louis Barrault'nun ünlü Marigny Tiyatrosu'na besteci ve orkestra şefi olarak girdi. Bir öncü tiyatro olan Marigny'de, iyice tanındı ve bu tiyatro topluluğuyla birlikte çeşitli ülkelere gitti. Daha sonraki yıllarda birçok müzik şenliğine katıldı, çok sayıda plak yaptı.

Boulez, ününü orkestra şefi olarak yapmıştır. Gerek orkestrayı yönetirken, gerekse beste yaparken, tam bir biçimcidir *(formalist)*. Bir yapıtta temel öğelerin birbirleriyle örgütlenme mantığını arar. Zaten, genelde böyle bir mantık izlenerek bestelenen çağdaş yapıtları, üstün bir üslupla yorumlar. Örneğin, I. Stravinski'nin *Bahar Ayini* adlı balesinin Boulez yorumu, halen birçok eleştirmen tarafından eşsiz bir yorum olarak kabul edilmektedir. Biçim düşkünlüğü kendi yapıtlarından piyano için ikinci sonatı, *Structures*'de ("Yapılar") belirgindir. Çağdaş öncü bestecilere olan saygısını göstermek için, yalnızca bu bestecilerin yapıtlarının yorumlandığı, bir dizi konser düzenlemiştir. Schönberg, Webern ve Stravinski gibi, yapıtları yorumlama güçlüğü yaratan ve zor dinlenebilen bestecileri tanıtmıştır. Günümüzde en çok Almanya'da sevilen Boulez, birçok kez Darmstadt ve Donaueschingen müzik şenliklerine katılmış ve Alman radyolarında, kendi yapıtlarını da kapsayan, bir dizi konser yönetmiştir.

René Char'ın bir şiirinden esinlenerek 1954'te bestelediği *Le Marteau sans maître* ("Ustasız Çekiç") adlı oda müziği yapıtı çok beğenilmiştir. Besteleme tekniğinde kesin ve değişmez bazı ilkelere bağlıdır. Boulez'e göre, her yapıtın, en ufak öğesinde bile geçerli, değişmez ve sürekli bir besteleme yöntemi olması gerekir. Böylece yapıtın dokusu, çok karmaşık, ama aynı zamanda son derece mantıklı olur. Bununla beraber, biçim yalnızca yapıtın "mimarisini" belirler. Bir besteci yapıtında her zaman "şans" ve "esin"e yer bırakmalıdır. Bu ilkelere bağlılığı onu öbür çağdaş bestecilerden ayıran yanıdır. Ne var ki besteleri, kusursuz ve kararlı mimariye, yapısal örgütlenmeye dayanmakla birlikte, belki de görkemli orkestrasyonundan ötürü,sanki bir izlenimci (empresyonist) besteci dinleniyormuş etkisi yaratır. Esin kaynağı genellikle edebiyat yapıtlarıdır. Hayran olduğu şair René Char'ın birçok şiirini bestelemiştir. Boulez, ünlü bir besteci ve orkestra şefi olmasının yanı sıra, iyi bir yazardır da; çağdaş besteciler ve eğilimler üstüne birçok yazısı ve kitabı vardır.

• **YAPITLAR (başlıca): Koro ve Orkestra:** İki solo ses, kadınlar korosu ve orkestra için *Le visage nuptiale*, 1946-1950, ("Evliliğin Yüzü"); *Fureur et Mystère* kantatı, ("Hırs ve Giz"). **Ses ve Orkestra:** *Symphonie Concertante*, 1950. **Oda Müziği:** Flüt ve piyano için *Sonatina*, 1946; *Yaylılar Dörtlüsü*, 1949; solo ses ve 6 çalgı için *Le Marteau sans maître*, 1954, ("Ustasız Çekiç"); 15 çalgı için *Éclat*, 1965; 18 çalgı için *Polyphonie X*. **Piyano Müziği:** *Sonata No 1*, 1946; iki piyano için *Sonata*, 1946; *Sonata No 2*, 1949; iki piyano için *Structures*, Kitap I, 1952, Kitap II, 1961, ("Yapılar"); *Sonata No 3*. **Kitap:** *Penser la musique aujourd'hui*, 1964, ("Müziği Düşünmek"); *Relevés d'apprenti*, 1966, ("Çıraklar İçin Notlar").

BOULLÉE, Étienne Louis
(1728-1799)

Fransız, mimar. Neo-Klasik mimarlığın öncülerindendir.

12 Şubat 1728'de Paris'te doğdu. Çocukluğuna ve yetişmesine ilişkin fazla bilgi yoktur. 1762'de Fransa Mimarlık Akademisi'ne üye seçildi. Fransız Devrimi sırasında Akademi'nin bütün üyeleri tutuklandığı halde ona dokunulmadı. Devrime karşı bir tutumu olmakla birlikte, mimarlık konularındaki düşünceleri devrimcilerle bağdaşıyordu. Yeni yöneticilerle iyi ilişkilerini sürdürerek devrim sonrası birçok mimarlık jürisinde görev aldı. 1794'te Paris'teki Pont-Neuf (Neuf Köprüsü) için açılan bir heykel yarışmasındaki jüri üyeliği bunlardan biridir. Yaşamı-

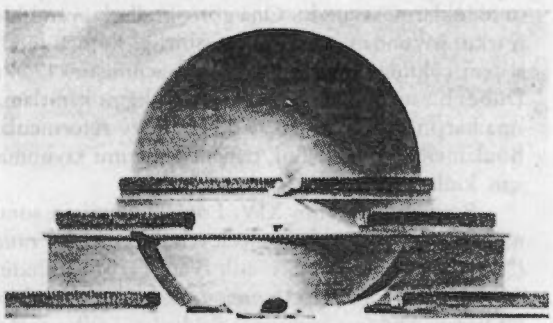

Newton için Anıt-Mezar Tasarımı

nın son yıllarında özellikle mimarlık kuramı üstünde çalıştı. Görüşleriyle Napoléon dönemi mimarlarını çok etkiledi. 1799'da Paris'te öldü.

Boullée, döneminin üzerinde en çok tartışılan mimarlarından biri olmuştur. Bazı eleştirmenler onu kendini beğenmiş bir "megaloman" olarak değerlendirirken, bazıları ise en "özgün" mimar olarak övmüşlerdir. Bu tartışmaların nedeni, Boullée'nin mimarlık etkinliğini her zaman toplumsal sorunlar ve koşullarla ilişki içinde görmüş olmasıdır. Kent ve bölge planlaması ile ilk ilgilenen Fransız mimarlarındandır. Kuramsal alandaki etkileri, genellikle gerçekleştiremediği projeleri ile birlikte düşünülmelidir. Bir mimarlık kuramcısı olarak birçok öğrenci yetiştirmiştir. Hepsi, büyük hacimli ve döneminin mimarlık anlayışına göre köktenci tasarımlarının çok azı gerçekleşebilmiştir. Uygulanabilen birkaç tasarımı arasında, Paris'teki *Hôtel Brunoy* ve yine Paris'teki St. Roch Kilisesi'ndeki *Calvary Şapeli* önemlidir.

Boullée'nin elyazmaları ve projeleri, ölümünden hemen sonra öğrencisi Joseph Bérnard tarafından Fransa Ulusal Kitaplığı'na konmuş, böylece hiç eksilmeden günümüze ulaşabilmiştir. Boullée, Fransız Devrimi'nin ruhuna uygun birçok proje tasarlamıştır. Bunlardan Ulusal Saray, Halk Sarayı, Ulusal Kitaplık ve Versailles Sarayı'nın yeniden düzenlenmesine ilişkin tasarımlar sonradan yayımlanmış ve çok ün kazanmıştır. Boullée, bilim adamlarına karşı aşırı bir hayranlık duymuştur. Newton'un ölümüne çok üzülmüş ve 1784'te onun için bir anıt-mezar tasarlamıştır. Gerçekleştirilememiş olan bu projede, Newton'un tabutu, yarı yarıya yere gömülmüş 150 m çapındaki bir kürenin içine yerleştirilmiştir. Newton'un anıt-mezarı Boullée'nin yalın, ama görkemli uslubuna iyi bir örnektir.

- **YAPITLAR (başlıca):** *Hôtel Brunoy*, Paris; *Calvary Şapeli*, St. Roch Kilisesi, Paris; Newton için anıt-mezar tasarımı, 1784.

- **KAYNAKLAR:** E.Kafmann, "Three Revolutionary Architects, Boullée, Ledoux and Lequeu", *Transactions of the American Philosophical Society*, XIII, 1952.

BOURDELLE, Antoine
(1861-1929)

Fransız heykelci ve ressam. Rodin'in en önemli öğrencilerinden biridir.

Montauban'da (Ille-et-Vilaine) doğdu, Le Vésinet'te öldü. Paris'te Alexandre Falguière ve Aimé-Julas Dalou (1838-1902) ile bir süre çalıştıktan sonra Rodin'in atölyesine girdi ve onun asistanı oldu. Rodin'in izlenimci heykel görüşü, sürekli hareket halindeki ışık anlayışı Bourdelle'in kişiliğine uymuyordu. Öte yandan örneğin bronza yaşam verişi, onu etkileyen özelliklerinden biriydi. Bourdelle, tekniğini yetkinleştirmek ve kendi kişiliğini bulmak için Rodin'in sanatından yararlandı.

Apollon heykeli Bourdelle'in Rodin'den kopuşunun işaretidir. *Beethoven* ve *Rembrandt* büstlerinde

Ulusal Modern Sanat Müzesi-Roma, İTALYA

"Okçu Herakles"

de görüldüğü gibi Rodin'e borçlu olduğu şeyleri hiçbir zaman unutmadan ustasına karşı çıkmıştır. Eski teknikleri, özellikle eski Yunan ve Roma sanatını, anıtsal ve yapımsal olana varmak amacı ile incelemiştir. Bronz heykellerinde büyük bir lirizmin yanında, hayranlık verici bir birlik ve bütünlük duygusu da vardır. 1910 tarihli *Okçu Herakles* heykeli buna gösterilebilecek en iyi örnektir.

Bourdelle'in heykellerindeki anlatım çoğu kez arkaik bir güzellik ve büyük bir yalınlık taşır. *Miğferli Pallas, Özgürlük* gibi heykelleri, insanı betimleyen ve onu kendi özgürlüğünü tanımlamaya iten evren ile insanın arasındaki uyumu temsil eder. *Alsas Bakiresi*, Roma sanatından izler taşır. *Yürüyen Mickiewicz* ise açıkça romantik bir anlayışla gerçekleştirilmiştir. Ele aldığı oldukça akademik konularda figürlerdeki genelleştirilmiş biçim ve anlatım gücü, duruşlardaki abartma, Bourdelle'in güçlü kişisel özellikleridir.

- **YAPITLAR (başlıca):** *Beethoven büstleri*, 21 tane, 1893; *Apollon Başı*, 1900; *Miğferli Pallas*, 1906; *Okçu Herakles*, 1910; *Polonyalı Mickiewicz'e Anıt*, 1910; *Özgürlük*, 1914-1922; *Son Kentaur'un Ölümü*, 1914; *Adak Sunan Meryem*, 1922; *Fransa*, 1923; *Sappho*, 1924; *Yürüyen Mickiewicz*, 1928; *Alsas Bakiresi*.

- **KAYNAKLAR:** H.René (R. Jean ile), *l'Art et le monde moderne;* J. Ionel (D. Michel ile), *Emile Antoine Bourdelle*, 1965.

- **BAKINIZ:** RODIN.

BOURGEOIS, Léon
(1851-1925)

Fransız siyaset adamı, düşünür. Fransız Solidarizm Okulu'nun kurucularındandır.

Léon Victor Auguste Bourgeois 21 Mayıs 1851'de Paris'te doğdu. Orta halli bir aileden geliyordu. Hukuk eğitimi gördü. 1876'da devlet hizmetine girdi, 1887'de Seine bölgesi emniyet amirliğine getirildi. 1888'de Marne bölgesinden Radikal Parti temsilcisi olarak Ulusal Meclis'e seçildi. Mecliste iktisadi ve toplumsal reformlar yapılması gerektiğini savundu. 1895'e kadar çeşitli bakanlıklarda bulundu.

Mecliste belirli konularda ve geniş bir biçimde hazırladığı reform tasarıları nedeniyle sol kanadın desteğini kazandı ve 1 Kasım 1895'te başbakan oldu. Muhafazakârlar'ın çoğunlukta olduğu senatoda, bütçeyi veto etme hakkının senatoya verilmesi gündeme geldi ve bu tasarıya karşı olan Bourgeois 1896'da istifa etti. Daha sonra Radikal-Sosyalist Parti başkanlığına getirildi.

Bourgeois, 1899 ve 1907'de I. ve II. La Haye konferanslarına katılan Fransız delegasyonu başkanıydı. 1903'te La Haye Uluslararası Adalet Divanı'na seçildi. 1905'te senatoya seçilen Bourgeois, 1916 ve 1917'de Aristide Briand'ın hükümetinde çalışma bakanı olarak görev yaptı. 1920 ve 1923 arasında senato başkanı oldu.

Milletler Cemiyeti'nin kurulmasını önerenlerden biri olan Bourgeois, 1919'da Paris Barış Konferansı toplandığında Milletler Cemiyeti Anlaşması'nı tasarlayan komitenin Fransız temsilcisi olarak görevlendirildi. 1923'te hastalığı nedeniyle görevinden ayrılmak zorunda kaldı. 25 Eylül 1925'te Marne'de Epernay yakınlarında öldü.

Fransız Solidarizm Okulu'nun kurucularından sayılan Bourgeois, aile, ulus ve uluslar topluluğu arasındaki dayanışma ve birliğin gittikçe önem kazandığını, devletin artan müdahalesiyle de söz konusu birlik ve dayanışmanın sağlanabileceğini savunuyordu.

- **YAPITLAR (başlıca):** *Solidarité*, 1896, ("Dayanışma"); *La Politique de la prévoyance sociale*, 2 cilt, 1914-1919, ("Toplumsal Öngörü Siyaseti"); *Le Pacte de 1919 et la Société des Nations*, 1919, ("1919 Paktı ve Milletler Cemiyeti"); *L'Oeuvre de la Société des Nations 1920-1923*, 1923, ("Milletler Cemiyeti'nin 1920-1923 Çalışması").

BOURGEOIS, Victor
(1897-1962)

Belçikalı mimar ve kent plancısı. Özellikle toplu konut tasarımına yaptığı katkılar ile tanınmıştır.

Belçika'da Charleroi'da doğdu. Çocukluğuna ilişkin bilgiler çok azdır. 1914'te Belçika Kraliyet Güzel Sanatlar Akademisi'ne yazılıp 1919'da başarıyla bitirdi. Daha sonraları kent planlama alanında uzmanlaştı ve toplu konut tasarımları ile gerek Belçika'da, gerekse uluslararası alanda tanındı. 1930'da 3. CIAM (Congrès Internationaux d'Architecture Moderne-Uluslararası Çağdaş Mimarlık Kongreleri) toplantısının Brüksel'de gerçekleştirilmesini sağladı.

Bourgeois'a göre, bir yapı her şeyden önce toplumun aynasıdır. Bu tanımlama doğrultusunda sürdürdüğü çalışmalarını "kent ve konut sistemi" üstünde yoğunlaştırmıştır. Daha sonra toplu konut alanında uzmanlaşarak École Nationale Superieure d'Architecture'de profesörlüğe yükselmiştir. İlk önemli tasarımı Brüksel yakınında Berchem-Ste-Agathe'da 1922-1925 arasında gerçekleştirdiği *Cité-Moderne*'dir. Burada teras evler, avlular, geniş yeşil alanlar ve canlı yapı yüzleriyle toplu konutlarda o güne değin süregelen sınırlılığı ve tekdüzeliği aşmaya çalışmıştır.

BOURGET, Paul
(1852-1935)

Fransız eleştirmen, roman ve oyun yazarı. Deneme ve romanlarında, döneminin bilime ağırlık veren Pozitivist (Olgucu) anlayışını eleştirmiştir.

Paul Charles Joseph Bourget, 2 Eylül 1852'de, Aimens'de doğdu, 25 Aralık 1935'te, Paris'te öldü. Paris'te öğrenim gördü. Yazın yaşamına şiirle başladı. Geçinmek için gazetelere makaleler yazdı. *Nouvelle Revue* adlı dergide denemeleri yayımlandı. 1901'de Katolik oldu.

1883'te yayımlanan *Essais de psychologie contemporaine* ("Çağdaş Psikoloji Denemeleri") ve 1885'te yayımlanan *Nouveaux essais* ("Yeni Denemeler") adlı yapıtları Hippolyte Taine'in etkisiyle, ama ona karşı gelişen bir eleştiri anlayışını yansıtır. Taine, Renan, Stendhal, Baudelaire ve Flaubert gibi çağdaş Fransız yazarlarını ele almakla birlikte amacı o dönemin ruhunu kavramak ve toplumsal bir portresini çizmektir. 19. yy'ın ikinci yarısında düşünsel yaşam tarihine damgasını vuran bir karamsarlık eğilimi saptar. Yaşadığı dönemin de ruhsal bunalımı olarak nitelendirdiği bu eğilimi bilime olan aşırı inanca bağlar. Beğendiği yazarların ruhsal hastalık niteliğindeki eğilimlerini vurgular; bu Taine'de aşırı bilimcilik, Flaubert'de hiççilik *(nihilisme)* Baudelaire'de ise bozulma ve çöküştür *(décadence)*.

Deneme yazarlığının yanı sıra romancı olarak da önemli yapıtlar vermiştir. İlk romanları psikolojik roman türünün ilk örneklerindendir. 1889'da yayımlanan ve yazarın en önemli romanı olan *Le Disciple* (Çömez) Taine'e büyük benzerlikler gösteren pozitivist bir düşünürün genç öğrencisi üzerindeki zararlı etkilerini ele alır. Katolik olduktan sonra Bourget Hıristiyanlık'ı bilimcilik ve karamsarlıktan çıkışın tek ve zorunlu koşulu olarak değerlendirmiştir. Didaktik sayılabilecek bu romanlar öğütlerle sonuçlanır ve yazar çağdaş pozitivist kuramların karşısına geleneksel ahlakı koyar.

Bourget, I. Dünya Savaşı öncesinde gelenekçi aydınların gelişiminde önemli bir rol oynamıştır. Bir yandan yazını toplumsal-ruhsal eleştirinin çıkış noktası olarak ele alan bir anlayış geliştirmiş, öte yandan ise döneminin bilimi tek değer haline getiren pozitivist anlayışına, Hıristiyanlık açısından bir eleştiri getirmiştir.

• YAPITLAR (başlıca): Deneme: *Essais de psychologie contemporaine*, 1883, ("Çağdaş Psikoloji Denemeleri"); *Nouveaux essais*, 1885, ("Yeni Denemeler"); *Sociologie et littérature*, 1906, ("Sosyoloji ve Edebiyat"); *Pages de critique et de doctrine*, 1912, ("Eleştiri ve Öğreti Üzerine Notlar"). Roman: *Cruelle Énigme*, 1885, ("Acımasız Sır"); *Un Crime d'amour*, 1886, ("Aşk Suçu"); *André Cornélis*, 1887; *Le Disciple*, 1889, (Çömez); *L'Étape*, 1902, ("Aşama"); *Un Divorce*, 1904, ("Boşanma"); *L'Émigré*, 1907, ("Göçmen"); *Le Démon de midi*, 1914, ("Öğle Vakti Şeytanı"). Oyun: *La Barricade*, 1910, ("Siper"); *Le Tribun*, 1911.

• BAKINIZ: TAINE.

BOURKE-WHITE, Margaret
(1906-1971)

ABD'li fotoğrafçı. Haber fotoğrafçılığı alanındaki çalışmalarıyla ün kazanmıştır.

14 Haziran 1906'da New York'ta doğdu. Biyoloji öğrenimine başladıktan bir süre sonra üniversitede aldığı fotoğraf kompozisyonu derslerinin etkisiyle fotoğrafçılığa başladı. Profesyonelliğe geçtikten kısa bir süre sonra *Fortune* dergisinin fotoğrafçısı oldu. 1929'dan başlayarak bu dergi için Almanya'da Krupp Demir İşletmeleri'ni ve SSCB'de ilk beş yıllık planı izledi. Bu çalışmaları sırasında, fotoğrafı yazılı habere eşlik eden ikincil bir öğe konumundan çıkararak kendi başına anlatım değeri olan bir "foto-makale" *(photoessay)* haline getirdi. 1936'da yayına başlayan *Life* dergisinin kadrolu ilk dört fotoğrafçısından biri oldu. 1939'da ünlü ABD'li yazar Erskine Caldwell ile evlendi ve kocasıyla Avrupa'ya giderek II. Dünya Savaşı'nı *Life* dergisi adına izledi. Moskova kuşatmasını ve Müttefikler'in İtalya çıkartmasını resimledi. Savaşın bitiminden sonra Almanya'da toplama kamplarındaki mahkûmların durumunu görüntüleyen fotoğrafları büyük yankılar uyandırdı. 1946-1948 arasında Hindistan'ın bağımsızlık mücadelesini, 1949-1950'de Güney Afrika'daki siyah maden işçilerinin yaşamını, 1952'de de Kore Savaşı'nı görüntüleyerek dünyaya duyurdu. 1952'de Parkinson hastalığına yakalandı, ancak fotoğraf çalışmalarını sürdürdü. Bu tarihten sonra Amerika'daki Cizvitler'in yaşamını ve ABD'nin uçaktan görüntülerini konu alan iki çalışma daha yaptı. 1969'da *Life* dergisinden emekliye ayrıldı. 27 Ağustos 1971'de, Connecticut Eyaleti'ndeki Stamford'da öldü.

• YAPITLAR (başlıca): *You Have Seen Their Faces* (E. Caldwell ile), 1937, ("Yüzlerini Gördünüz"); *Shooting the Russian War*, 1942, ("Rus Savaşının Resimlerini Çekerken"); *Purple Heart Valley*, 1944, ("Mor Yürek Vadisi").

BOUTERWEK, Friedrich
(1766-1828)

Alman filozof ve eleştirmen. Önce idealist öğretiyi benimsemiş, sonra aşırı bir mistisizme kapılmıştır.

Hannover yakınlarında Oker'da doğdu. Göttingen'de öldü. Göttingen'de hukuk okudu, sonra felsefeye ilgi duydu; çalışmalarını bu konuda yoğunlaştırdı. 1797'de Göttingen Üniversitesi'ne öğretim üyesi olarak atandı ve yaşamının sonuna dek bu görevde kaldı.

Önce Kant'ın idealist felsefesini benimseyen Bouterwek, daha sonra çözümsel (analitik) yöntemi kullanmasından dolayı, onu eleştirdi. Kant öğretisinin biçimselciliğine karşı çıktı, varsayımsal (hipotetik) sonuçlar elde etmek için Kant mantığının yetersizliğini ileri sürdü. Gerçeğin düşüncelerin biçimlenmesi olduğu görüşünü ortaya attı. Daha sonra F.H. Jacobi'nin görüşlerine yaklaşan bir gerçekçiliği benimsedi. Felsefenin işlediği gerçeğin, sonsuz varlığın içinde bulunan, insanların tek gerçekliğine dayandığını savundu. Jacobi gibi o da 17. yy Alman felsefesinin ve özellikle Spinoza'nın aşırı usçuluğuna karşı çıktı. Onların ileri sürdüğü duyu verileri ile Tanrı kavramının güvenilirliği ve uyuşmazlığı görüşünü de yadsıdı.

Bouterwek'e göre insanın bağlanabileceği temel konu, salt diye nitelenen, varlıktır. Kaynağı düşünmeden, salt olana ulaşmak olanaksızdır. Varlık, bütün düşünceyle bağlantılı olduğundan, düşüncenin ürünü değildir. Kişide varlığı kavramaya yarayan bir "bilme yetisi" vardır. Duygunun temelinde bulunan varlığı kavrayan da bu "bilme yetisi"dir. Bilmenin bu salt yetisi, duyarlıktan ve ustan üstündür. Usu düzenleyen denetleyen bu yetidir. Bilmenin salt yetisinde gerçek, özne ve nesne üzerinde belirir, bu nedenle onda salt düşünce ve salt yargı vardır. Salt düşünme, salt gerçekliğin özne ve nesnesini verir. Özne, nesnenin ürünü değildir. İstenç, ancak özgürlük ilkesine dayanılarak kavranabilir. Bu da bir nesneyi isteyenin isteme gücü bulmasından kaynaklanır. İsteme, isteme gücünün varlığını gerektirir.

Bireyin kuramsal ve uygulamalı görüşlerindeki birlik, uygulama ile salt gerçekliğin özdeş yargıyla tanınması gereğinden doğar. Bu nedenle gerçeklik ve bireysellik, bilmenin salt yetisi aracılığıyla bir güç ve direnç aşamasına ulaşır. Bouterwek, bu karşıt güçlerin salt birliğinden oluşan gerçekliğe "gücüllük" (*Virtualité*) adını verir.

Pratik usta sezgi ve mantıklı kavram yoktur; onda güç, direnç ve ahlak yasasının arınmış pratik düşüncesi vardır. Us, bu yasayı oluşturan duyguyu geliştirince hak ve ödevden oluşan iki arınmış ahlak düşüncesi oluşur. Bouterwek, daha sonraları, bu düşüncelerini *Din ve Us* adlı yapıtında değiştirmiş, nesnelerin kavranılmasında, kavranılanın, nesne ile ben'e aracılık eden, tasarımlar olduğunu ileri sürmüştür. İnanç olmayınca salt gerçekliğin zorunlu bir tasarımdan başka bir nesne olmadığını öne sürmüştür.

Bouterwek'in estetik konusundaki görüşleri Kant öğretisinin yeniden gözden geçirilmesine dayanır. Ona göre güzellik, çözümleme öncesi sezgiden oluşur. Bu sezgi, bireydeki estetik yargıya varmak

için, aşkın (*transcendental*) güzelliğin mistik bir düşünceye yaklaşmasından kaynaklanır. Ona göre şiir tüm sanatların kuramsal temelidir.

Bouterwek, sonuçta istenç ile gerçeğin birbirleriyle dialektiğe uygun bir biçimde etkileşimde bulundukları görüşünü savunmuş, bu görüş ile Schopenhauer'in istenç konusundaki düşüncesini etkilemiştir.

• **YAPITLAR (başlıca):** *Lehrbuch der Philosophischen Wissenschaften*, 1813, ("Felsefe Bilimleri Elkitabı"); *Kleine Schriften*, 1818, ("Küçük Kitap"); *Geschichte der Neueren Poesie und Beredsamkeit*, 1824, ("Yeni Şiir ve Konuşma Sanatı'nın Öyküsü"); *Religion und Vernunft*, 1824 ("Din ve Us").

• **BAKINIZ:** JACOBI, KANT.

Emile Boutroux

BOUTROUX, Emile
(1845-1921)

Fransız filozof. Doğa yasalarında olumsallığın geçerli olduğu görüşünü savunmuştur.

Montrougeu'da doğdu, Paris'te öldü. Ortaöğrenimini IV. Henri Lisesi'nde bitirdi, 1865'te Ecole Normale Supérieure'e girdi, iki yıl süreyle Almanya'ya giderek Heidelberg Üniversitesi'nde okudu, özellikle çağın ünlü düşünürü E. Zeller'in derslerini izledi. Fransa'ya döndükten sonra bir süre Montpellier, Nancy ve Sorbonne üniversitelerinde felsefe okuttu. 1902'de Thiers Vakfı yöneticiliğine atandı.

Boutroux, felsefeye doğa bilimlerini, özellikle Kopernikus'la gelişen gökbilim ve fizik çalışmalarını inceleyerek başladı. Önce Eski Yunan-Roma felsefesi, daha sonra da Hıristiyan düşüncesi üzerinde çalıştı. Felsefeye bilimsel bir nitelik kazandırmak için işe deney ve gözleme dayalı doğa bilimlerinden başlama gereğini savundu. Bu nedenle 1874'te yazdığı *De Contingence des lois de la nature* (Doğa Yasalarının Olumsallığı Üzerine) adlı yapıtıyla "doktor" sanını kazandı. Bundan sonra, bütün çalışmalarını doğa bilimleriyle felsefe arasındaki ortak sorunların çözümü üzerinde yoğunlaştırdı. Kuramı değil de deney ve eleştiriyi temel alan düşünme yönteminin, önyargıların yanıltıcı olabildiği, ayrıca eski felsefe ve fiziğin olaylara yalnız görünen yanından bakmasından ötürü kesin bilgiye varmada yetersiz olduğunu düşünür. Bu savdan yola çıkan Boutroux'nun çözüm aradığı başlıca sorun, doğa yasalarının kesin, genel geçerliği olan bir zorunluluk taşıyıp taşımadıklarıdır. Hume'dan etkilendiği belirgin olan görüşüne göre doğada birtakım yasalar vardır, bunlar olaylarla, doğanın içerdiği nesnelerle ilgilidir. Ancak, bu yasaların değişmez bir zorunluluk içerdikleri ileri sürülemez. Doğa yasalarında genel geçerlik taşıyan bir zorunluluk bulunduğu savı mekanizmin yanlış yorumlamalarından kaynaklanmıştır. Doğada zorunluluk değil olumsallık egemendir. Mekanizmin, olayların görünüşüne bakarak ortaya attığı kuram bir yandan yanılmalara, bir yandan da evrensel bir yazgının varlığı sanısına yol açmıştır.

Boutroux'ya göre açık ve güvenilir bilgiye varabilmek için, daha önceki dönemlerde ortaya konan felsefe ve bilim ürünlerinin en ince ayrıntılarına dek incelenmesi, onların tutarsız yanlarının aydınlığa çıkarılması gerekir. Bu nedenle işe eleştiri yöntemiyle başlamak yararlıdır. Eleştiri, ortaya atılan bir görüşün dayandığı temelleri, beslendiği kaynakları buluncaya dek sürdürülmelidir. Gerek bilim, gerekse felsefe böyle bir yöntemi uygulamadığından, gerçeği kavramada yetersiz kalmıştır. Bu yetersizlik olayların karmaşıklığından değil, uygulanan yöntemin tutarsızlığından doğmuştur. Bütün olayların kaynağı doğal nesnelerdir. Nesnelerin bir iç bir de dış yüzleri, duyularla algılanan yanları vardır. Bu nesnelerden kurulu doğada, yasaların zorunluluk taşıdıkları görüşü duyularla algılanan dış yüzden kaynaklanmıştır. Oysa nesnelerin gerçeği, görünmeyen iç yüzlerindedir, yasalar bu durumu yansıtmaktan yoksundur.

Boutroux'nun ortaya attığı kurama göre, doğada temel olan değişmedir, süreklilik onun sonucudur. Değişme bir süreç olduğuna göre nesnelerin dış yüzlerine dayanan algılardan kaynaklanan, nedensellik yasası da soyut bir kavramdır. Doğada olaylar vardır, nedensellik gibi ayrıca bir varlık yoktur. Bir bütünün hangi öğelerin etkisi ve tepkisi altında olduğunu gösteren deney doğada yasalarla ilgili bir zorunluluğun varlığını bildiremez. Tek tek deney verilerine dayanarak genel geçerlik taşıdığı ileri sürülen ve zorunlu diye nitelenen bir yasa soyut bir kavram olmaktan öteye geçemez. Doğa yasalarının doğanın bütünüyle ilgisi yoktur, onlar tek tek olayların sonuçlarıdır. Olaylar arasında neden-sonuç bağlantısı vardır, ancak olumsallık ve ilerleme bu bağlantının üstündedir, temeldir.

Doğa olaylarında devinmenin belli bir yönü vardır, bu yön ereksellikir. Ereksellik devinmeden öncedir ve onun üstündedir. Ancak, bu olaylar özgürdür, ereklilik olayların gerçekleşmesinde zorunluluk anlamına gelmez. Uzayda oluşan bütün olayların açıklanamayan tanrısal bir ilkesi vardır.

Doğa bilimlerinde, özellikle fizik, kimya, biyoloji, mekanik gibi deney ve gözleme dayananlarda olumsallık egemendir. Daha önceden, bu bilimlerin tek tek olaylara bakarak, ileri sürdükleri zorunluluk yasası yalnızca soyut bir kavramdı. Özellikle düşme, çekim gibi temel ilke olarak zorunlulukla bağlantılı sanılan yasalarda genel geçerlik taşıyan tek ilke olumsallıktır. Doğada bulunan bütün diri varlıklar

Doğa Yasalarında Olumsallık

Bir ilkenin zorunlu olması demek, onun olduğundan başka türlü olamaması ve özellikle de doğru ise, yanlış olmasının mantıksal olanaklılık dışında bulunması demektir. Zorunlu bir doğruluk düşünülebilecek her durumda doğrudur. Olumsallık ise, bir ilke ya da önermenin zorunlu olmamasıdır. Olumsal bir ilke, olduğundan başka türlü olabilir. Eğer doğruysa yanlış, yanlışsa da doğru olabilir.

Doğa olaylarında değişmez, kesin, genel geçerlilik taşıyan ve zorunluluk içeren yasaların bulunduğu görüşü eski Anadolu-Yunan felsefesinde, özellikle, "atom kuramı"nı ortaya atanlarla onların izinden yürüyen özdekçilerde yaygındı. Zorunluluk kuramını savunanlara göre, doğada ortaya çıkan bütün olayların arkasında, yönetici ilke olarak, kesin ve yasa niteliği taşıyan nedensellik söz konusudur. Bu açıkça algılanamazsa bile birbirini izleyen, birbirine neden-sonuç bağlantısıyla dayanan olaylarda us yoluyla kavranır. Deney ve gözlem bilimlerinin gelişmesi sonucu, özellikle Rönesans'tan sonra ortaya çıkan yeni görüşler doğada zorunluluğun egemen olduğu kanısını güçlendirmiştir. Kopernik'le başlayan fizik ve gökbilim çalışmaları, doğanın bir "zorunlu yasalar düzeni" niteliği taşıdığı görüşünü güçlendirdi. Zorunluluk ilkesi özdek alanından diri varlıkları konu edinen bilimlere de aktarıldı. Böylece yaşamın en alt basamağından, en üst aşamada bulunan, en gelişmiş varlıklara değin egemen olan bir zorunluluk yasasının bulunduğu ileri sürüldü.*

Neden kavramı ve nedensellik ilkesinin çözümlemesini yapan Hume, herhangi bir nedensel yasada yer alan nedenle sonucun birbirlerine zorunlu olarak bağlı olduklarının söylenemeyeceğini ortaya koymuştur. Hume'a göre nedensel ilişki ve dolayısıyla nedensel yasalar, kimi olayların sürekli olarak bir arada gözlemlenmelerine dayanır: Bunun ötesinde bir ilişki gerektirmezler. Hume'un bugünkü bilimsel yaklaşıma esin veren görüşü, nedensel yasaların zorunlu olmadıkları ve doğruluklarının değişen ölçülerde olası olduğudur. Kendinden önce gelen felsefe düşünce çığırlarını ve özellikle Hume'u iyi inceleyen Boutroux doğada bir "zorunluluk yasası"nın bulunduğu görüşüne karşı çıkmıştır. Onun düşüncesine göre, deneyden kaynaklanan bütün duyu verileri tek tek olayların anlaşılmasını sağlamaktan öte bir başarı sağlayamaz. Birey, algıladığı tek tek olaylardan genel geçerlik taşıdığına inanılan birtakım ilkelerin varlığını çıkarsar. Boutroux'nun bu görüşü doğa yasalarının pekinlik düzeyinin anlaşılması konusunda, bilimsel düşünceye yeni boyutlar kazandırmıştır.*

evrim süreci içindedir. Bu süreç belli aşamalara göre bir gelişmedir.

Evrimin başlangıcı en alt aşamadır, buradan basamak basamak üst aşamalara çıkılır. Her aşama bir gelişme evresini gösterir. En alt aşamadan üst aşamaya çıkılırken, canlının doğal yapısına göre, bir bileşim gerçekleşir. Bu bileşim ilerleyici bir nitelik taşır. Bileşimlerin birbirine indirgenme olanağı yoktur.

Boutroux olumsallık kuramının felsefede de geçerli olduğunu ileri sürmüş, bu sorunu *De L'idée de lois naturelle dans la science et la philosophie* ("Bilim ve Felsefede Doğa Yasası Kavramı Üstüne") adlı yapıtında eleştiriye dayalı bir yöntemle işlemiş, kendisinden önce gelen bilginlerin ve filozofların bu konudaki görüşlerinin gerçeği açıklamaya yetmediğini ileri sürmüştür. Nesnelerin biri görünmeyen, öteki görünen olmak üzere iki yanının bulunduğu sorununu daha önce Kant da ele almış, olaya idealist bir açıdan bakmıştı. Boutroux bu bakış açısını deney verilerine ve gözlemin sağladığı olanaklara dayanarak olumsallık ilkesinin aydınlatılmasında kullanmıştır. Öte yandan Newton'un ileri sürdüğü çekim (gravitation) yasasının da zorunluluk değil, olumsallık ilkesi olduğunu söylemiştir.

Boutroux'un, yaşadığı dönemde de, ölümünden sonra da etkisi geniş bir alana yayılmış, özellikle doğa bilimlerinde zorunluluk yasası konusunda yeni görüşlerin ortaya atılmasına olanak sağlamıştır. Öğrencilerinden H. Bergson, M. Blondel, Fr. Rauh, Brunschvicg gibi önemli düşünürlere ışık tutmuştur.

• YAPITLAR (başlıca): *De la Contingençe des lois de la nature*, 1874, (Doğa Yasalarının Olumsallığı Üzerine, 1947); *De L'idée de lois naturelle dans la science et la philisophie*, 1895, ("Bilim ve Felsefede Doğa Yasası Kavramı Üstüne"); *Etudes d'histoire de la philosophie*, 1897, ("Felsefe Tarihi İncelemeleri"); *Pascal*, 1900; *Science et religion dans la philosophie contemporaine*, 1908, ("Çağdaş Felsefede Bilim ve Din"); *William James*, 1911; *Des vérites éternelles chez Descartes*,(ö.s.),1927, ("Descartes'le Evrensel Gerçekler").

• KAYNAKLAR: La Fontaine, *La Philosophie d'E Boutroux*, 1920. J. Benrubi, *Philosophiesche Strömungen der Gegenwart in Frankreich* 1928.

• BAKINIZ: BERGSON, G. GALILEO, HUME, KANT, KEPLER, KOPERNİK, I. NEWTON.

BOUTS, Dirck
(? - 1475)

Hollandalı resssam. İnsan ve doğayı derin bir din duygusu ve duyarlık içinde işlemiştir.

15. yy başlarında Haarlem'de doğdu. İlk adı Dierick, Dirk, Dieric ve Thierry olarak da geçmektedir. 1448'e değin bir resim eğitimi görüp görmediği bilinmemektedir. Aynı yıl Catherine van der Bruggen ile evlendi.1457'de, daha önce de gitmiş olduğu Louvain kentine yerleşti. 1468'de buranın resmi ressamı oldu. 1475'te Louvain'de öldü.

Bouts'un erken dönemindeki üslubu Haarlemli bir başka sanatçı olan Albert van Ouwater ile büyük

bir benzerlik gösterir. Nitekim Bouts'un en eski yapıtları sanılan "Bakire Meryem" konulu dört panonun Ouwater'e ait olduğu ancak son yıllarda kanıtlanmıştır. *İsa'nın Mezara Konuluşu* gibi, bilinen ilk yapıtlarında işlenen başka bir etki de Roger van der Weyden'inkidir. Bu yüzden Bouts'un Brüksel kentinin resmi ressamı olan Weyden'in yanında çalıştığı sanılmaktadır. Hiç değilse Weyden'in sanatını yakından tanıdığı kesindir. Parlak renklerle bezeli *Aziz Yahya Patmos*'ta ile *Bakire Meryem İle Çocuk İsa* dizisi olgunluk döneminin başlangıcını oluşturur. Van Eyck ve Weyden'in üslup özelliklerini taşıyan bu dönem yapıtları, ilk resimlerinin taşra havası taşıyan ilkelliğinden kurtulmuştur. Yoğun ve şiddetli duygulardan uzak, ama kendine özgü bir duyarlığı olan bu yapıtlarda, temelde Weyden'in simgeleri Van Eyck'ın resim dili ile işlenmiştir. Yine de Weyden'ın coşkusundan uzak, Van Eyck'in ise gücünden yoksundur. Çoğunlukla dikey kompozisyon uyarlamaları üstüne kurulmuş olan *Aziz Erasmus'un Şehit Edilmesi* ve *Son Yemek* gibi resimler Bouts'un ustalık yapıtlarıdır. Aynı yılların ürünü *Bir İnsanın Portresi*, onun tarihli ve imzalı tek yapıtıdır. Adaletin işleyişini konu alan iki büyük panoluk *Son Yargı* zarif ve şık giysiler içindeki abartılmış figürlerinden başka, zengin mekân anlatımı ile de dikkat çekicidir.

Bouts'un deseni katı ve güçlüdür. Resimlerinin birçoğunda, figürleri çevreleyen manzara önemli bir rol oynar. Gün batışı ve alacakaranlık gibi manzaralar doğal etkiler açısından çok zengin işlenmiştir. Yer yer dikey olarak uzatılan figürler geometrik kuruluştaki kübik ve yapımsal bir resim mekânı içine yerleştirilmiştir. Resim mekânı anlayışı bakımından Bouts, Paolo, Uccello, hatta Piero della Francesca'ya bile bağlanabilir. Sanatı genel olarak duygulandırıcı ve uyarıcı etkilerden uzaktır; durağan ve soğuktur. Olaylara uzaktan ve duygulara yer vermeden bakar. Gene de, varlıkların kendi iç gerilimleri ile değerlendirildiği yapıtlarında dışavurumcu bir nitelik de izlenir.

- **YAPITLAR (başlıca):** *İsa'nın Mezara Konuluşu*, Ulusal Galeri, Londra; *Aziz Erasmus'un Şehit Edilmesi*, 1458, St. Pierre, Louvain; *Bir İnsanın Portresi*, 1462, Ulusal Galeri, Londra; *Son Yemek*, 1464-1467, St. Pierre Kilisesi, Louvain; *Son Yargı-Cennet*, 1470, Güzel Sanatlar Sarayı, Lille; *Son Yargı-Cehennem*, 1470, Louvre, Paris; *Aziz Yahya Patmos'ta*, (Rotterdam).

- **KAYNAKLAR:** A.J. Friedländer, *Dieric Bouts and Joos van Ghent*, 1969.

BOVERI, Theodor
(1862-1915)

Alman hücrebilimci. Hücre bölünmesi ve kromozomların özellikleriyle ilgili öncü araştırmalar yapmıştır.

Theodor Heinrich Boveri 12 Ekim 1862'de Bamberg'de doğdu. Babası hekimdi. İlk ve ortaöğrenimini doğduğu kentte ve Nürenberg'de tamamladı. 1881'de girdiği Münih Üniversitesi'nde ilkönce tarih ve felsefe okuduktan sonra anatomi öğrenimi gördü. 1885'te tıp diplomasını aldı. Aynı yıl, Richard Hertwig'in (1850-1937) yönettiği Münih Zooloji Enstitüsü'ne girdi. Hücrebilime yönelmesinde Hertwig'in etkisi büyüktür. 1887'den sonra karşılaştırmalı anatomi ve zooloji dersleri verdi. 1893'te Würzburg Üniversitesi'nde zooloji ve karşılaştırmalı anatomi profesörü oldu ve çalışmalarını ölene değin burada sürdürdü. 15 Ekim 1915'te Würzburg'da öldü.

Boveri 1885'te çalışmalarına başladığı sırada, yumurta ve sperm hücresinin döllenmede rol oynadıkları, kalıtım olgusunda kromozomların önemi, her türe özgü ayrı bir kromozom sayısının varlığı ve cinsiyet hücrelerinde meyoz bölünme (*meiossis*) olayı bir ölçüde bilinmekteydi. Ancak bu bilgiler kalıtım mekanizmasının anlaşılabilmesi için henüz ilk adımlardı. Meslektaşı Beneden gibi, Boveri de cinsine göre 2 ya da 4 tane iri kromozomu olan, bu nedenle de kolay incelenebilen bir tür barsak kurdunu *(ascaris megalocephala)* incelemekle işe başladı. 1887'de Beneden ile aynı zamanda fakat ondan bağımsız olarak mitoz ya da meyoz bölünme sırasında çok önemli işlevleri olan sentrozomun mitoz bölünme sonrası yok olmadığını gösterdi. Bu kutup cismini "sentrozum" olarak adlandıran da Boveri'dir. Yalnızca bölünme sırasında gözlemlenebilen kromozomların da aslında sürekli yapılar olduklarını, dolayısıyla kalıtımın sürekliliğinde etken olabildiklerini de ortaya çıkardı. Boveri, Beneden'in, cinsiyet hücrelerinin döllenme öncesi kromozom sayılarını yarıya indirgeyerek yeni hücre oluşumuna eşit sayıda kromozomla katıldıkları konusundaki bulgularını doğruladı. Bunun yanı sıra her bir kromozomun kalıtım özelliklerinin tümünü değil ancak belirli faktörleri taşıdığını, hücre çekirdeğinin çevresindeki sitoplazmanın kromozomlar üzerinde etkili olabileceğini de buldu.

- **YAPITLAR (başlıca):** "Zellenstudien I. Die Bildung der Richtungskörper bei *Ascaris megalocephala* und *Ascaris lumbricoides*", *Jenaische Zeitschrift für Naturwissenschaft*, 1887, ("Hücre İncelemeleri I. *Ascaris megalocephala* ve *Ascaris lumbricoides*'in Vücut Sisteminin Yapıları"); "Zellenstudien II. Die Befruchtung und Teilung des Eies von *Ascaris megalocephala*", *Jenaische Zeitschrift für Naturwissenschaft*, 1888, ("*Ascaris megalocephala*'nın Yumurtasının Döllenmesi ve Bölünmesi").

- **KAYNAKLAR:** F. Baltzer, *Theodore Boveri Leben und Werk eines grossen Biologen, 1862-1915*, 1962; W.C. Roetgen (der.), *Erinnerungen an Theodore Boveri*, 1968.

- **BAKINIZ:** BENEDEN, T.H. MORGAN.

BOVET, Daniel
(1907)

İsviçre asıllı İtalyan farmakoloji uzmanı. Antihistaminikler ve sentetik kürar üzerine yaptığı çalışmalarla 1957 Nobel Fizyoloji ve Tıp Ödülü'nü kazanmıştır.

23 Mart 1907'de İsviçre'nin Neuchâtel kentinde doğdu. Cenevre Üniversitesi'nde zooloji ve anatomi

okudu. 1929'da doktorasını aldı. 1937'de Paris'teki Pasteur Enstitüsü'ne girerek tıbbi kimya laboratuvarını yönetti. En önemli çalışmalarını bu enstitüde yapan Bovet 1937 yılında bazı alerjik belirtilere karşı etkili olan bileşikler geliştirdi. 1944'te ilk antihistaminik olan pirilamini (mepiramin), 1947'de ise kasların gevşetilmesinde kullanılan galamini buldu. Aynı yıl bir araştırma enstitüsü kurmak üzere Roma'ya davet edilen Bovet, bir süre sonra İtalyan vatandaşlığına geçti. 1957 yılında Tıp ve Fizyoloji dalında Nobel Ödülü'nü aldı. 1964 yılında Sassari Üniversitesi'nde farmakoloji profesörü oldu.

Bovet'in Pasteur Enstitüsü'ndeki çalışmaları vücuttaki streptokok bakterilerine karşı etkili olduğu saptanan ve 1935 yılında Domagk tarafından bulunan sulfakrizoidin (prontosil) adlı madde üzerine yaptığı incelemelerle başlar. Bu maddelerin streptokoka karşı vücutta etkili olduğu halde deney tüplerinde aynı sonucu vermemesi Bovet'yi sulfakrizoidinin vücutta değişime uğradığı ve bu değişik şekliyle bakterilere karşı etkili olduğu sonucuna götürdü. Bovet ve arkadaşları bu saptamadan yola çıkarak sulfakrizoidin moleküllerini parçalayarak bileşiğin "etkili" şeklini bulmaya çalıştılar. Bu araştırmalarının sonucunda başta sulfanilamit olmak üzere, antibiyotik özellikleri olan çeşitli "sulfa" ilaçları geliştirdiler. Alerjilerle de ilgilenen Bovet, vücutta üretilen ve bazı alerjik durumlara yol açan histaminlere karşı kullanılan antihistanimiklerin ilki olan pirilamini (mepiramin) keşfetti.

Bovet'in incelediği bir diğer madde ise, Güney Amerika'da yetişen çeşitli bitkilerin köklerinde bulunan ve eskiden bölgedeki yerliler tarafından zehirli oklarda kullanılan kürardır. Bovet, kasları felce uğratarak ölüme yol açabilen kürarın kimyasal yapısına benzer bazı maddelerin uygun bir dozda kasları gevşetmek amacıyla kullanılabileceğini buldu. Başta galamin ve süksinil kolin olmak üzere, Bovet'nin geliştirdiği kürar benzeri sentetik maddeler hafif anesteziyle birlikte ameliyatlarda kullanılmaktadır.

• BAKINIZ: DOMAGK.

BOYER, Charles
(1897-1978)

Fransız asıllı ABD'li sinema oyuncusu. Amerikan sinemasında "Zarif Avrupalı" tipini canlandırmıştır.

28 Ağustos 1897'de Figeac'da doğdu. Sorbonne Üniversitesi'nde felsefe, Paris Konservatuvarı'nda tiyatro okudu. Paris sahnelerinde jön prömiye olarak ün yaptı. 1920'de *L'Homme du large* ("Açık Deniz Adamı") filmiyle sinemaya geçti. 1929-1931 arasında Amerikan sinemasında çalışmaya başladıysa da önce pek başarılı olamadı. Daha sonra meslek yaşamını Amerikan ve Avrupa yapımları arasında böldü. 1936'da Avrupa'da çevirdiği *Mayerling* (Mayerling Faciası) filminden sonra, aynı yıl Hollywood'da Marlene Dietrich ile *The Garden of Allah*'ı ("Allah'ın Bahçesi") çevirdi. Kadife yumuşaklığında sesi ve etkileyici bakışları ile kısa sürede Avrupalı erkeğin simgesi haline geldi. Avrupa kökenli kadın oyuncularla birlikte oynadı. 1937'de Greta Garbo ile *Conquest* (Kontes Walewska), Claudette Colbert ile *Tovarich* (Şahane Züğürtler), 1938'de Hedy Lamar ile *Algiers* (Cezayir Batakhaneleri), 1944'te Ingrid Bergman ile *Gaslight* (Işıklar Sönünce) en ünlü filmleri arasındadır. Kısa bir süre için Avrupa'ya dönerek Max Ophuls yönetiminde *Madame de...* (1953) ve *Lola Montès*'de (1955) oynadı.

1960'larda kendi kuşağından bir çok ünlü sinemayı bırakırken Boyer, karakter rollerinde ününü sürdürdü. Bu dönemde hem Avrupa'da hem Amerika'da çevirdiği filmler arasında 1965'teki *Paris brûle-t-il?* (Paris Yanıyor mu?) gibi serüvenler, 1966'daki *How to Steal a Million* (Hırsız Âşıklar) gibi güldürüler, 1969'daki *The Madwoman of Chaillot* (Çılgın Kadın) gibi uyarlamalar vardır. Olgun ve incelikli bir karakter oyuncusu olduğunu Alain Resnais'nin *Stavisky* (1974) filminde de kanıtladı.

• YAPITLAR (başlıca): *L'Homme du large*, 1920, ("Açık Deniz Adamı"); *Mayerling*, 1936, (Mayerling Faciası); *The Garden of Allah*, 1936, ("Allah'ın Bahçesi"); *Conquest*, 1937, (Kontes Walewska); *Tovarich*, 1937, (Şahane Züğürtler), *Algiers*, 1938, (Cezayir Batakhaneleri); *Gaslight*, 1944, (Işıklar Sönünce); *Madame de...*, 1953; *Lola Montès*, 1955; *Paris brûle-t-il?* 1965, (Paris Yanıyor mu?); *How to Steal a Million*, 1966, (Hırsız Âşıklar); *The Madwoman of Chaillot*, 1969, (Çılgın Kadın); *Stavisky*, 1974.

Robert Boyle

BOYLE, Robert
(1627-1691)

İrlanda asıllı İngiliz kimyacı. Kimyada parçacık felsefesinin ve deneysel yöntemlerin yerleşmesine öncülük etmiştir.

Robert Boyle 25 Ocak 1627 yılında İrlanda'nın Cork bölgesinde Bismore Şatosu'nda doğdu. Babası Cork bölgesi aristokratlarındandı. Ailesinin on dördüncü çocuğu olan Boyle, daha çocuk yaşında iken Latince ve Fransızcayı öğrendi ve 8 yaşında tahsil için Eton'a gitti. 1638'de henüz 11 yaşında iken özel öğretmeni ile birlikte başta İsviçre olmak üzere

Avrupa'nın çeşitli bilim merkezlerinde eğitim gezisine çıktı; İtalya'da Galilei'nin çalışmalarını da inceledikten sonra 1644'te ülkesine döndü. 1645'te İrlanda'da başlayan iç savaş aile servetinin yok olmasına neden olunca, burada gerekli bilimsel çalışma ortamını bulamayan Boyle 1651'de Stalbridge'e gitti; iki yıl sonra da dönemin en önemli bilim merkezi olan Oxford'a yerleşti. Burada bilimsel çalışmaları için aradığı ortamı bulunca, University College'da asistanı Robert Hooke ile birlikte bilimde yeni bir felsefenin gelişmesi çalışmalarına başladı. Daha sonra ünlü bir bilim adamı olan Hooke ve dönemin ileri gelen düşünürleriyle birlikte sürdürülen bu çalışmalar, resmi bir yapı ya da ad altında yapılmadığından bir süre Invisible ("Görünmez") College olarak bilindiyse de, II. Charles'ın da desteğiyle 1663'te Royal Society ("Kraliyet Cemiyeti") adıyla kurumlaştı. Boyle 1680 yılında bu cemiyetin başkanlığına seçildiyse de yapması gereken yemin şeklinin dini inançlarına ters düştüğü gerekçesi ile görevi kabul etmedi.

Boyle Yasası

Royal Society'nin kuruluşu

1668'de yerleştiği Londra'da hiç evlenmeyerek kızkardeşi Lady Ranelagh ile birlikte yaşamını sürdürdü. Bilimsel ünü çok yaygın olmasına karşın Boyle daima gösterişli toplantılardan, paye ve unvanlardan kaçındı; sade bir yaşantıyı yeğleyerek zamanının çoğunu evinin arkasında kurduğu laboratuvarında çalışmaları ile geçirdi. Yaşamı boyunca sürekli sağlık sorunları ile karşı karşıya kalan Boyle tıbba yakın bir ilgi gösterdi; 1684-1691 arasında tıp konusunda yayımladığı bir dizi kitap, özgün olmasa da ilginç gözlemlerle doludur. Boyle yaşlandıkça dine olan ilgisi giderek arttı. Din ile fen bilimlerinin birbirlerini desteklemesi gerektiğine inanıyordu. Bu nedenle dini ve doğa bilimlerini ele alan birçok makale yazdı. 30 Aralık 1691'de öldüğünde servetinin bir kısmını, Hıristiyanlığın inançsızlara karşı savunulması amacıyla konferanslar (Boyle Konferansları) düzenlenmesi için bıraktı.

Parçacık Kuramı

Boyle özellikle hava basıncı ile ilgili çalışmaları ile bilinir. Kendi döneminden önce bu konudaki gelişmeler çok kısıtlı olmuş, basit emme basma tulumba ile suyun 10.36 m'den daha yukarıya neden çıkarılamadığı bile açıklanamamıştı. Genel kanı, doğanın boşluktan hoşlanmadığı ve bu nedenle tulumba pistonu hareket edince boşalan yere suyun dolduğu şeklindeydi. Hava basıncının varlığı da ancak 1643'te Toricelli'nin barometriyi icat etmesiyle kanıtlanmıştı. Boyle'un bu sorunlara yaklaşımı oldukça farklı oldu. 1657'de Otto von Guericke'in icat etmiş olduğu hava pompası ile ilgili yayını okuyunca hemen daha iyi bir pompanın tasarımına geçti ve yapımı için asistanı Robert Hooke'u görevlendirdi. Yeni pompa 1658'de tamamlanınca Boyle havanın çeşitli özelliklerini tanımlayacak deneylere başladı. Bir deneyde U tüplü bir barometreyi vakum pompasına bağlayınca, vakum uygulanması ile tüpteki cıva seviyesinin düştüğünü gözledi. Bu deneyin sonucunda barometredeki cıva sütununun hava basıncı ile belirli bir seviyede durduğu yorumunu getirdi. 1660'ta bu deneylerin ilk sonuçlarını *New Experiments Physico-Mechanical Touching the Spring of the Air and Its Effects* ("Havanın Sıkıştırılabilirliği ve Etkilerine İlişkin Yeni Fiziko-Mekanik Deneyler") adlı kitabında yayımladı.

Boyle yine havası boşaltılmış bir tüpte, Galile'nin vakumda tüm maddelerin aynı hızla düştüğü savını, bir kurşun parçası ile bir kuş tüyünün aynı anda düştüğünü göstererek kanıtladı.

Boyle 1662'de, asistanı R. Towneley'in de önemli katkısıyla gazların sıkıştırılabilirliğinin basınç ile ters orantılı olduğunu gözledi. Belli bir hacimdeki havanın üzerindeki basınç iki katına çıkarıldığında hacmin yarıya düştüğünü, hava basıncı azaltıldığında da hacmin genişlediğini buldu. Bu gözlemlere dayanarak önerdiği, gazın hacmi (V) ve basıncı (P) arasındaki bağıntı $PV=k$, (k bir sabit olmak üzere) Boyle Yasası (Avrupa'da Mariotte Yasası) olarak bilinir. Fransız fizikçi Mariotte da Boyle gibi bu tür deneyler yaparak sonuçlarını 1676'da yayımlamış, ancak Boyle'un önerisini bir adım daha ileri götürüp, basınç ile hacim arasındaki oranın yalnız sabit sıcaklıkta geçerli olduğunu saptamıştı.

Boyle'un atom kuramının gelişmesinde önemli bir yeri vardır. Bu konuya havanın sıkıştırılabilirliğine ilişkin deneylerin sonucunda ilgi duydu; hava sıkıştırılabildiğine göre aralarında geniş boşluklar olan parçacıklardan meydana geldiğini düşünüyordu. Basınç arttıkça da hava parçacıkları birbirlerine yaklaşmaktaydı, bu deneylerin ışığında Gassendi'nin de etkisiyle atom kuramını benimsedi, böylece Democritus'un önerileri iki bin yıl sonra yeniden canlanmış oldu. Ancak Boyle, 1661'de yayımladığı *The Sceptical Chymist* ("Kuşkucu Kimyacı") adlı kitabında açıkladığı gibi, elementleri, Yunan felsefesinin mistik kavramları yerine bilimsel deneyler ile açıklama yolunu seçmişti.

Boyle elementleri daha küçük parçaya bölünemeyen temel, basit ve saf parçacıklar olarak tanımladı. Bu parçacıkların çeşitli boyut ve şekilleri vardı ve elementlere özelliklerini bu değişik boyut ve şekillerin verdiğini sanıyordu. İki elementin birleşmesinden bileşiklerin oluştuğunu ileri sürdüğü gibi, bunlar için ideal karışım kütleleri ("perfectly mixed bodies") terimini kullandı. Bileşiklerin tekrar elementlerine ayrıştırılabileceğini önerdiyse de bunun yalnızca ısıtılarak mümkün olamayacağını vurguladı.

Boyle, parçacık kuramının çerçevesinde kimya ve fizikte çok değişik konularda araştırmalar yaptı. Sesin iletişiminde havanın rolünü açıkladı. Metallerde kalsinasyon (havada ısıtılmaları ile ağırlıklarının artması) deneylerini sürdürdü; yanma olayının havasız gerçekleşemeyeceğini gösterdi. Asit ve bazların özelliklerini belirleyen deneyler gerçekleştirdiği gibi çeşitli katı ve sıvıların özgül ağırlıklarını saptadı. Bunların yanı sıra suyun donması ile oluşan genişleme kuvvetini, sıvılardaki ışığın kırılma indisini inceledi, kristaller, renkler ve hidrostatik gibi çok değişik konularda deneyler yaptı. Metil alkolle asetonu bulan, ilk kez sistemli bir biçimde asit tanımını verip asitlerin tanınmasında renkli ayıraçları kullanan da Boyle'dur.

Boyle ayrıca, fosfor elementinin ilk bulucularından biridir. 1660'da idrardan fosforun ayrıştırılmasını gerçekleştirerek, bu elementin çeşitli kimyasal ve fiziksel özelliklerini saptadı. Bu tür bilimsel çalışmalarının yanı sıra, simyaya da ilgi göstermiş, diğer elementlerin altına dönüştürülebileceğine inanmıştı. Bu amaçla 1689'da İngiliz hükümetini, elementleri altına dönüştürme faaliyetlerini yasaklayan yasayı kaldırmaya ikna etti.

Boyle'un çok yönlü çalışmaları özellikle üç temel konudaki katkıları ile çağdaş kimyanın kurulmasında öncülük etmiştir. Birincisi, kimyanın tıp ve diğer ilgili dalların uygulamalarına hiçbir katkısı olmasa bile incelemeye değer olduğunu kanıtlamasıdır. İkincisi, kimya bilimine yaygın ve etkin bir deneysel yöntem getirmesi ve çoğu çağdaşlarının aksine, bilimsel çalışmaların ve elde edilen sonuçların diğer araştırıcılara yardımcı olması amacı ile derhal ve en ufak ayrıntısına kadar yayınlanmasını savunmasıdır. Üçüncüsü, atom kuramını geliştirerek elementlerin bu kuram çerçevesinde açıklamalarını yapmış, deneyleri ile Aristo'nun ve simyacıların basit kavramlarının geçerli olmadığını kanıtlamıştır. Ne var ki, atom kuramını yeterince tutku ile savunmamış, bu nedenle kendisinden hemen sonra gelen bilim adamları atom kuramını daha ileri götürememişlerdir. Kuramın bugünkü anlamıyla gelişmesi için yüz yıl daha geçmesi ve Lavoisier'nin soruna yaklaşması gerekmiştir.

- YAPITLAR (başlıca): *New Experiments Physico-Mechanical Touching the Spring of Air and Its Effects*, 1660, ("Havanın Sıkıştırılabilirliği ve Etkilerine İlişkin Yeni Fiziko-Mekanik Deneyler"); *Sceptical Chymist*, 1661, ("Kuşkucu Kimyacı"); *Experiments Touching Colours*, 1664, ("Renklere İlişkin Deneyler"); *New Experiments Touching the Relation Betwixt Flame and Air*, 1673, ("Alev ve Hava Arasındaki İlişki Üzerine Yeni Deneyler"); *Reflections Upon the Hypothesis of Alkali and Acidum*, 1675, ("Alkali ve Asit Hipotezi Üzerine Düşünceler").

- KAYNAKLAR: B. Harrow, *Eminent Chemists of Our Time*, 1927; R. Lenard, *Great Men of Science*, 1938; L.T. More, *The Life and Works of the Honourable Robert Boyle*, 1944; R. Pilkington, *Robert Boyle, Father of Chemistry*, 1959; M. Boas Hall, *Robert Boyle on Natural Philosophy*, 1965.

- BAKINIZ: AVOGADRO, DALTON, GASENDI, von GUERICKE, HOOKE, LAVOISIER, MARIOTTE.

BOYSAN, Aydın
(1921)

Türk mimar. Endüstri yapılarıyla tanınmıştır.

17 Haziran 1921'de İstanbul'da doğdu. Meslek eğitimini yaptığı İstanbul Güzel Sanatlar Akademisi Yüksek Mimarlık Bölümü'nden 1945'te mezun oldu. 1954-1955'te Mimarlar Odası Kurucu Yönetim Kurulu üyeliği ve genel sekreterliği yaptı. 1960-1961'de Oda İstanbul Şubesi başkanı oldu. Serbest mimar olarak etkinliğini sürdürürken bir yandan da 1957-1972 arasında öğretim görevlisi olarak mimarlık eğitiminde çalıştı.

Katıldığı birçok ulusal mimarlık yarışmasında ve 1973'te Sofya Devlet Operası uluslararası yarışmasında ödül kazandı. Daha çok endüstri yapıları konusunda çalışmış, yüz kadar tesis tasarlayıp gerçekleştirmiştir. Ayrıca spor salonu, otel, büro, konut vb. yapıları da vardır. Endüstri yapıları ile konutlarda modüler planlama ile kendine özgü prefabrikasyon yöntemleri

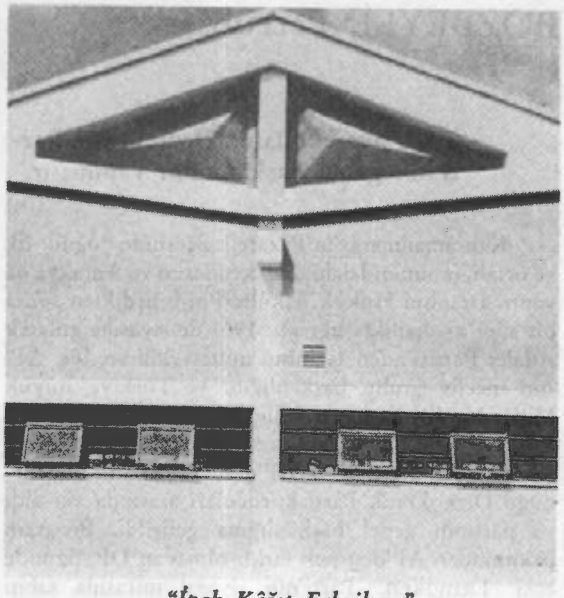

Karamürsel

"İpek Kâğıt Fabrikası"

geliştirmiş, güneş enerjisi ve tarım yapıları alanlarında araştırma ve çalışmalar yapmıştır. Tasarımlarında yapıya, işleve öncelik veren akılcı bir tutumla yaklaşmaktadır.

Mimarlık dışında bir günlük gazeteye haftalık gülmece fıkraları yazmaktadır. Yine gülmece yazılarını içeren iki kitabı yayımlanmıştır.

- YAPITLAR (başlıca): Yapı: *Arçelik Fabrikası*, 1968, Çayırova/İstanbul; *İpek Kâğıt Fabrikası*, 1968, Karamürsel; *Kartonsan Fabrikası*, 1969, İzmit; *Arçelik Fabrikası*, 1971, Eskişehir; *Nasaş Fabrikası*, 1971, Gebze; *Türkkablo Fabrikası*, 1972, İzmit; *Trakya İplik Fabrikası*, 1973, Çerkezköy. Kitap: *Paldır Güldür*, 1984; *Yangın Var*, 1984.

BOYTORUN, Nuri
(1908)

Türk güreşçi ve güreş antrenörü. Türk milli güreş takımının gelişmesine katkıda bulunmuştur.

İstanbul'da doğdu. Güreşe burada başladı. Kumkapı Güreş Kulübü'nde güreşti. 1928'de Amsterdam Olimpiyatları'nda ilk kez milli mayoyu giydi ve kendi ağırlığı olan 67 kilo da altıncılığı kazandı. 1932, 1933, 1934 ve 1935 yıllarında dört kez arka arkaya 79 kiloda Balkan şampiyonluğunu kazandı. Güreşi bıraktıktan sonra antrenörlüğe başladı. 1945'te Türk milli güreş takımının çalıştırıcısı oldu. Türk güreşinin yükseliş döneminde (1946-1951) Türk milli güreş takımını çalıştırdı. "Nuri Hoca" adıyla ün yaptı. Daha sonra İtalya ve Fransa'da da milli takım antrenörlüğü görevlerinde bulundu. Boytorun birçok ünlü güreşçi yetiştirmiştir.

BOZBEYLİ, Ferruh
(1927)

Türk siyaset adamı. Demokratik Parti'nin genel başkanlığını yapmıştır.

Kahramanmaraş'ın Pazarcık ilçesinde doğdu. İlk ve ortaöğrenimini Islahiye, İskenderun ve Antakya'da yaptı. İstanbul Hukuk Fakültesi'ni bitirdikten sonra bir süre avukatlıkla uğraştı. 1961'de siyasete atılarak Adalet Partisi'nden İstanbul milletvekili seçildi. AP'nin meclis grubu başkanlığını ve Türkiye Büyük Millet Meclisi başkan vekilliği yaptı. 1965'te TBMM başkanı oldu. 1970'te önce meclis başkanlığından sonra da AP'den ayrıldı. AP'den ayrılanların oluşturduğu Demokratik Parti kurucuları arasında yer aldı ve partinin genel başkanlığına getirildi. Program bakımından AP'den pek farklı olmayan DP, özünde eski Demokrat Parti'nin siyasal mirasına sahip çıkmayı amaçlıyordu.

Demokratik Parti, Mart 1975'te I. Milliyetçi Cephe hükümetinin kuruluş görüşmeleri sırasında parçalanarak gücünü yitirdi. Bozbeyli, 1977 seçimlerine katıldıysa da kazanamadı. 1979'da DP genel başkanlığından ve etkin siyasi yaşamdan çekildi.

• YAPITLAR (başlıca): *Türkiye'de Siyasi Partilerin Ekonomik ve Sosyal Görüşleri*, 1969; *Demokratik Sağ*, 1976.

• BAKINIZ: BİLGİÇ, Süleyman DEMİREL.

BOZDOĞAN, Seyyit
(1941)

Türk ressam. Toplumsal içerikli resimleriyle tanınır.

Kozan'da doğdu. 1962-1967 arasında İstanbul Devlet Güzel Sanatlar Akademisi Tiyatro Dekoru Bölümü'nde öğrenim gördü. 1969-1974 arasında Milli Eğitim Bakanlığı bursuyla Almanya'ya giderek Berlin Devlet Görsel Sanatlar Yüksek Okulu'nda temel sanat ve resim eğitimi gördü. Yurda döndükten sonra Akademi'ye temel sanat eğitimi dersi asistanı atandı.

Bozdoğan resme Almanya'da başlamış, ilk kişisel sergisini de 1974'te Berlin'de açmıştır. 1975'ten sonra İstanbul ve Ankara'da da kişisel sergiler düzenlemiştir. Tiyatro dekoru dalında 4. Paris Bienali'ne, Almanya, Sovyetler Birliği ve Yugoslavya'da çeşitli sergilere katılmıştır. 1976 Yarımca Sanat Şenliği, 1978 Kartal Sanat Şenliği, 1979 ve 1983 Devlet Resim ve Heykel sergilerinde çeşitli ödüller kazanmıştır.

Bozdoğan 1974 öncesi resimlerinde soyutlamalara yönelmiş, daha sonraki çalışmalarında figürlü resme dönmüştür. Almanya'da yaptığı figürlü kompozisyonlardaki egemen tema yabancılaşmadır. Yurda döndükten sonra daha çok toplumsal içerikli resimlere yönelmiştir. Renkçi olmaktan çok, çizginin ve biçimin gücünü insan figürlerinde vurguladığı izlenir.

• YAPITLAR (başlıca): *Vücut Manzarası*, 1973; *El Üzerine Soyutlama*, 1974; *Aradaki Duvar*, 1974; *Ekmekli Portre*, 1975; *Karanlığa Karşı*, 1979; *Çift ağaç*, 1983.

BOZFIRAT, Ayhan
(1932-1981)

Türk öykü yazarı. Büyük kent insanının durumunu, simgesel ve psikolojik öğelere ağırlık veren bir dille yansıtmıştır.

İstanbul'da doğdu. Asıl adı Ayhan Köksal'dır. İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi'ni bitirdikten sonra aynı fakültenin Ceza ve Ceza Usul Hukuku Kürsüsü'nde asistanlık yaptı. Paris'e gitmek için görevinden istifa etti, bir süre Fransa'da kaldı. Dönüşünde serbest avukat olarak çalıştı. 30 Aralık 1981'de, İstanbul'da öldü.

İlk ürünleri *Yeni Gazete*'de ve 1970'lerde de *Yansıma* dergisinde yayımlanan Ayhan Bozfırat, ilk kitabı *İstasyon*'da kişilerini zaman ve mekânın ötesinde, soyutlamalar ve simgelerle örülü bir dille ele almıştır. Günlük yaşamdan aldığı konuları duygusallığa kaçmayan şiirli bir dille, yargıları okura bırakarak işlemiş, öykülerinde genellikle büyük kent insanının uyumsuzluğunu, bunalımlarını, konuşmalara ağırlık vererek dile getirmiştir.

• YAPITLAR (başlıca): Öykü: *İstasyon*, 1971; *Fırıldak*, 1972; *Sokak Lambaları*, 1980. Roman: *Osman*, 1972, (çocuk romanı); *Dört Yol Ağzındaki Ev*, 1976.

BÖCKLIN, Arnold
(1827-1901)

İsviçreli ressam. Almanca konuşulan ülkelerde Romantizm'in önde gelen temsilcilerindendir.

Basel'de doğdu. 1845-1847 arasında dinsel konulu resimleriyle tanınan Johann Wilhelm Schirmer'in atölyesinde çalıştı. Daha sonra Anvers, Zürih, Cenova gibi kentleri gezerek incelemeler yaptı. Paris'te 1848 Devrimi'ni yaşadı. Basel'e dönerek 1850'ye değin burada kaldı. Bundan sonra yaşamı İsviçre, Almanya ve İtalya'ya yaptığı geziler ve bu ülkelerdeki uzun süreli çalışmalarla geçti. Geçimini sağlamak için yapmak zorunda kaldığı portreleri 1859'da Münih'te sergiledi. Bu sergisi halkın ve koleksiyoncuların ilgisini çekti. 1860-1862 arasında Weimar Akademisi'nde resim öğretmenliği yaptı. 1866'da Basel'de duvar resimleri ve grotesk masklar üretti. Sonunda İtalya'ya yerleşti, 1901'de Fiesale yakınlarındaki San Domenico'da öldü.

Böcklin'in çıraklık dönemi çalışmaları Alman

manzara ressamı Caspar David Friedrich'in resim anlayışını çağrıştırır. Özellikle portrelerinde ve simgesel anlamlarla yüklü mitolojik konularında kendine özgü bir resim dili yaratmıştır. Bu yönüyle 19. yy Alman resminde önemli bir yer tutar. Anselm Feuerbach ve Hans von Marees ile birlikte Alman Romantizmi'nin yenilenmesinde büyük bir rol oynamıştır. Resmi biçim bakımından, kesin ve belirgin bir kontur anlayışına ve gittikçe gelişen, şiddetli renk karşıtlıklarına dayanır. Bu özellikleriyle Böcklin Alman ve Fransız İzlenimciliği'nin genel çizgisinden ayrılır ve Dışavurumculuk'un öncüleri arasında yer alır. Ancak resimlerinin içeriği bakımından kendinden sonra gelen Dışavurumcular'a da benzemez. Satir, kentaur, siren gibi mitolojik yaratıkları konu alması, yoğun şiirsellik ve manzara resimlerindeki simgecilik, yapıtlarının özgün yanlarıdır.

- **YAPITLAR (başlıca):** *Diana'nın Avı,* 1862; *Korsanların Baskını,* 1872; *Pieta,* 1873; *Kentaurlar'ın Savaşı,* 1878; *Ölüler Adası,* 1880, Sanat Müzesi, Basel; *Keman Çalan Keşiş,* 1882; *Ulis ve Kalipso,* 1883, Kamu Sanat Koleksiyonu, Basel; *Dalgaların Oynaşması,* 1885; *Savaş,* 1896.

- **BAKINIZ:** C.D. FRIEDRICH.

Eugen von Böhm-Bawerk

BÖHM-BAWERK, Eugen von (1851-1914)

Avusturyalı iktisatçı ve devlet adamı. Avusturya Okulu'nun kurucularındandır.

12 Şubat 1851'de Brno'da (bugün Çekoslovakya'da) doğdu, 1914'te Viyana'da öldü. Soylu bir aileden gelen Böhm-Bawerk, Moravya'da üst düzeyde bir bürokrat olan babasının ölümünden sonra ailesi ile Viyana'ya göçtü. Viyana Üniversitesi'nden hukuk diploması aldıktan sonra 1872'de Maliye Bakanlığı'nda çalışmaya başladı. 1875'te bakanlıktan ayrılıp iktisatta Tarihçi Okul'un önde gelen adlarından Knies, Roscher ve Hildebrand'ın yanında iktisat eğitimi görmek için Almanya'ya gitti. 1880'de Innsbruck Üniversitesi'nde öğretim üyeliğine başladı. 1889'da üniversiteden ayrıldı ve Maliye Bakanlığı'nda üst düzeyde bir göreve getirildi. 1895-1904 arasında üç ayrı hükümette maliye bakanı olarak görev yaptı. 1904'ten ölene değin Viyana Üniversitesi'nde öğretim üyesi olarak çalıştı.

Böhm-Bawerk, "marjinal fayda kuramı"nın akademik çevrelerde geniş kabul gördüğü dönemde yaşadı. Bu, aynı zamanda, Marx'ın görüş ve düşüncelerinin Avrupa'da hızla yayıldığı, etkisini artırdığı bir dönemdi. Böhm-Bawerk, Marx'ın etkisini azaltmayı amaç edindi, onun "artık değer" ve "sömürü kuramı" na bir seçenek oluşturmak üzere kendi "sermaye ve faiz kuramı"nı geliştirdi.

Dolaylı üretim

Büyük ölçüde Jevons'dan etkilenen ve yararlanan Böhm-Bawerk'e göre, kapitalist üretimin ayırt edici özelliği araç-gereç kullanan "dolaylı üretim" olmasıdır. Çünkü insan emeği doğrudan tüketim malı üretiminde değil, önce üretim araçları sonra da bunların yardımıyla tüketim malları üretiminde kullanılmaktadır. "Dolaylı üretim" yöntemi, üretim araçlarının da üretimini gerektirdiğinden zaman almaktadır. Bir mal üretmek için ilk emek harcanması ile son ürünün elde edilmesi arasında geçen zaman, yani üretim süresi, ne kadar uzunsa üretkenlik de o kadar yüksek olacaktır. Böylece Böhm-Bawerk, daha fazla üretim aracı kullanarak üretim süresi uzatıldığında, emeğin üretkenliğinin artacağını ileri sürmektedir. Ama, bu süreçte de "azalan verim yasası" geçerlidir ve buna göre üretim süresini uzatmanın, emeğin üretkenliği üzerindeki etkisi giderek azalacaktır.

Faiz haddi bu üretkenlik artışından türetilmekte ve öznel değer kuramının yardımıyla belirlenmektedir. Böhm-Bawerk'e göre insanların belirli bir zaman tercihi vardır. İnsanlar bugün sahip olabilecekleri belli miktarda malı gelecekte, örneğin bir yıl sonra, sahip olabilecekleri aynı miktarda mala tercih ederler. Bunun üç nedeni vardır: 1) Genellikle insanlar gelecek konusunda iyimserdirler ve gelecekteki koşullarının, örneğin gelirlerinin, bugüne oranla daha iyi olacağı kanısındadırlar; 2) İnsanlar, hayal güçlerinin eksikliği nedeniyle gelecekteki gereksinimlerini olduğundan az görürler ya da irade güçlerinin zayıflığı nedeniyle şimdiki gereksinimlerinin baskısına dayanamazlar. Böhm-Bawerk'e göre, insan yaşamının kısa olması bu nedeni daha da güçlendirmektedir. (Bu neden, insanların akılcı davranmadıkları varsayımına dayandığı için daha sonraki iktisatçılar tarafından eleştirilmiştir); 3) Bugünkü malların gelecektekilere göre teknik üstünlükleri vardır. Bugünden tüketilmeleri ileride daha dolaylı bir üretim sürecine olanak sağlar. (Başta Wicksell olmak üzere pek çok iktisatçı, bu nedenin birinciden bağımsız ve ayrı bir neden olamayacağını ileri sürmüştür).

Tasarruf zahmetinin karşılığı olarak faiz

Böhm-Bawerk'e göre, insanları bugünkü tüketimden vazgeçirmek için kendilerine bir prim ödemek gerekir. Bu açıdan bakıldığında kapitalistin işlevi açıktır. Kapitalist, Böhm-Bawerk'e göre, asıl üretim faktörleri olan emek ve toprak kiralayarak üretime girişir. İşçiler yaşamlarını sürdürmek için üretim sürecinin sonuçlanmasını bekleyemeyeceklerine göre, bu süreç boyunca onların geçimlerine yetecek fonları kapitalist sağlayacaktır. Böhm-Bawerk'in bakış açı-

sından, kapitalistlerle işçiler arasındaki fark, zaman tercihi farkına indirgenmekte ve "dolambaçlı" üretimin sonuçlarını "bekleme" kapitalistlerin ayırt edici özelliğini oluşturmaktadır. Böylece, Böhm-Bawerk'in çok eleştirdiği Senior'un "tasarrufun zahmeti" *(abstinence)* kavramı, dolaylı yoldan, kendi kuramının da temel taşını oluşturmaktadır.

Bu kuramının öteki sonucu, faizin kurumsal yapıdan bağımsız, her tür toplumda var olacak bir gelir kategorisi olarak görülmesidir. Üretim süreci zaman aldığı ve insanlar bugünkü malları gelecektekilere tercih ettiği sürece faiz var olacaktır. Böhm-Bawerk, bu yoldan, Marx'ın kapitalizme özgü "artık değer kuramı"nın geçersizliğini de gösterdiği kanısındadır. Böhm-Bawerk'in sermayeyi üretim süresi kavramı yardımıyla ölçme çabası başarısız kalmıştır. Çünkü, faiz haddinden bağımsız olarak üretim süresi ölçülememekte, bu ise sermayenin ölçülmesini bölüşüme bağlı kılmaktadır. Burada, neo-klasik kuramda sermayenin ölçülmesine ilişkin olarak Cambridge Okulu tarafından ileri sürülen eleştiriler Böhm-Bawerk'in sermayeyi ölçme yöntemi için de geçerli olmaktadır.

Marx'ın eleştirisi

Böhm-Bawerk kendinden önceki sermaye ve faiz kuramlarını inceleyip değerlendirdiği *Geschichte und Kritik der Kapitalzinstheorien* ("Faiz Kuramlarının Tarihçesi ve Eleştirisi") adlı kitabında Marx'ın "emek-değer" ve "sömürü kuramları"na bir bölüm ayırmıştır. Marx'ın, kapitalizmin gelişmiş olduğu bir ortamda malların üretimleri için gerekli olan emek zamanı ile ölçülen değerlerde değişilemeyeceğinin farkında olduğu kanısında idi. Bu nedenle de, Marx'ın, *Kapital*'in birinci cildinde değinilen türden bir çözüm bulamayacağını ileri sürüyordu. 1894'de *Kapital*'in üçüncü cildinin Engels tarafından yayımlanmasından sonra Böhm-Bawerk, *Zum Abcshluss des Marxschen Systems* ("Marxist Sistemlerin Sonu") adlı kitabı yazarak önceki eleştirisini daha da ayrıntılandırdı, geliştirdi.

Böhm-Bawerk eleştirisine, Marx'ın "değer" ve "sömürü kuramları"nı inceleyerek başlar. Mallar içerdikleri emek zamanla ölçülen değerlerde alınıp satıldığında, bu malları üreten kapitalistlerin kâr oranlarının aynı olamayacağını; eğer söz konusu kâr oranları eşitleniyorsa ki, kapitalizmde böyle olması gerekir, o zaman da malların emek değerlerinde alınıp satılamayacağını söyler. Marx'ın *Kapital*'in üçüncü cildinde bu "çelişki"ye bir çözüm getiremediğini ileri sürer. Böhm-Bawerk'e göre çelişkinin nereden kaynaklandığı da açıktır. Marx çelişkiye düşmüştür, çünkü çözümlemesini öznelci "marjinal fayda kuramı" üzerine oturtmamıştır. Böhm-Bawerk'in Marx eleştirisinin önemi, içeriğinden çok, kendisinden sonra Marx'ı eleştirenlerin hemen hepsince benimsenmiş olmasından kaynaklanmaktadır. Emek-değer ve sömürü kuramlarına yöneltilen eleştirilerin hemen hepsini Böhm-Bawerk'de bulmak olanaklıdır. Bunun temel nedeni, söz konusu eleştirmenlerin de Böhm-Bawerk gibi öznelci değer kuramını hareket noktası olarak almış olmaları ve emek-değer kuramını statik bir fiyat kuramı olarak görmeleridir. Hilferding, Böhm-Bawerk'in eleştirisine verdiği yanıtta, *Böhm-Bawerk's Marx-Kritik* ("Böhm-Bawerk'in Marx Eleştirisi"), bu görüş ve yaklaşım farklılığını vurgulamıştır. Başta Joan Robinson ve Maurice Dobb olmak üzere pek çok iktisatçının, Böhm-Bawerk'in sorunu kavramadığını ve eleştirisinin yüzeysel olduğunu ileri sürmelerinin nedeni de budur.

Marjinalist Okul

1870'lerde birbirinden tümüyle habersiz üç iktisatçı, William Stanley Jevons,* Carl Menger* ve Leon Walras,* "azalan marjinal fayda" ilkesini ortaya attılar. Buna göre malların değerini belirleyen ve ölçen unsurun "marjinal fayda" olduğu savunuluyordu. Bu yaklaşım daha sonra "Marjinal Devrim" olarak adlandırıldı ve Neo-Klasik iktisadın temel ilkelerinden en önemlisi sayıldı. Marshall, Wicksteed, Wicksell, Cassel, Cournot, Edgeworth, Pareto, J.B. Clark ve Böhm-Bawerk gibi iktisatçılar bu temelden hareket ederek Neo-Klasik iktisadın diğer ilkelerini geliştirdiler.

Klasik iktisatçılar, değerin tüketiciye sağladığı faydaya bağlı olarak belirlenemeyeceğini, Marx da faydayla değer arasında doğrudan bir ilişki kurulamayacağını belirtmişti. Jevons ve Avusturya Okulu iktisatçıları ise, fiyatın toplam faydaya göre değil, faydadaki bir birim değişikliğe, yani marjinal (ek) birimin tüketiciye sağladığı ek faydaya göre belirlendiğini öne sürmüştür. Marjinalistler'e göre bir şeyin faydası, o şeyin kullanılan miktarıyla birlikte artıyor ancak bu artış, azalan bir oranda oluyordu.

• YAPITLAR (başlıca): *Rechte und Verhältnisse vom Standpunkte der volkswirtschaftlichen Güterlehre*, 1881, ("Servet Açısından Haklar ve İlişkiler"); *Geschichte und Kritik der Kapitalzinstheorien*, 1884, ("Sermaye Faizi Kuramının Tarihi ve Eleştirisi"); *Die Positive Theorie des Kapitals*, 1889, ("Pozitif Sermaye Kuramı"); *Zum Abschluss des Marxschen Systems*, 1896, ("Marxist Sistemlerin Sonu").

• KAYNAKLAR: M. Blaug, *Economic Theory in Retrospect*, 1968; H. Denis, *Ekonomik Doktrinler Tarihi*, 1974; M.Dobb. *Theories of Value and Distribution since Adam Smith*, 1973; R. Hilferding, *Böhm-Bawerk's Marx-Kritik*, 1904; L. Rogin, *The Validity and Meaning of Economic Theory*, 1956; J.A. Schumpeter, *Ten Great Economists*, 1951; J.A. Schumpeter, *History of Economic Analysis*, 1954; M. Selik, *Marksist Değer Teorisi*, 1969.

• BAKINIZ: HILDEBRAND, JEVONS, KNIES, MARX, MENGER.

Jacob Böhme

BÖHME, Jacob
(1575-1624)

Alman filozof. Gizemci bir yaklaşımla varlığın ve oluşun tanrısal bir özden kaynaklandığı görüşünü savunmuştur.

Görlitz'in bir köyünde doğdu. Görlitz'de öldü. Yoksul bir ailenin çocuğuydu. Köy okulunu bitirdikten sonra öğrenim görmedi. Gençliği çobanlıkla geçti. Yirmi dört yaşında Görlitz'e yerleşerek kunduracılıkla geçimini sağlamaya çalıştı. Yaşamı konusunda değişik söylentiler vardır. Bunlar arasında en ilginci, kendisini din konularına vermesini sağlayan, bir içedoğuştur. Böhme, *Aurora* adlı yapıtında anlattığına göre, biri 19, biri 25, üçüncüsü de 35 yaşlarındayken kendisinde birtakım değişiklikler olmuş, içine tanrısal özle ilgili esinler doğmaya başlamış. İçine kapalı yaşamayı seven, yalnız başına dolaşan Böhme, bir gezisi sırasında, bir vazodan yansıyan güneş ışınları karşısında derin bir coşkuya kapılmış, bütün gücünü Tanrı konusunda düşünmeye vermiştir.

Böhme'nin felsefeye yaklaşımı inançları dolayısıyladır. Çocukluğundan beri, dinine çok bağlı olan ailesinin etkisiyle, inanç sorunlarıyla ilgilenmiş, düşüncelerini Tanrı kavramı üzerinde yoğunlaştırmıştır. Kendisine "Philosophus Teutonicus" (Almanya Filozofu) denmesine karşılık, Böhme, bir gizemcidir. Üzerinde durduğu konulara, felsefenin benimsediği düzenli bir sorun niteliği kazandırmaktan çok, değişik içerikli açıklamalar getirmiş, bütün çabasını sezgiye, içedoğuşa dayanan bir yönteme bağlamıştır. İlk dönemlerdeki yapıtlarında ağır basan bu gizemci eğilim, sorunlara içedoğuşla yaklaşma, sonraki yapıtlarında yer yer felsefeye özgü bir içerikle karışır, daha derli toplu bir yapı kazanır. Onun gizemcilikle felsefe arasında bir süre duraksadığı, sonunda iki öğretiyi kaynaştırmaya çalıştığı, gizemciliğe bir felsefe dizgesi niteliği kazandırma eğilimini güttüğü anlaşılmaktadır.

Böhme'nin üzerinde durduğu temel sorun Tanrı varlığıdır. Onun anladığı Tanrı, *Kutsal Kitap*'ın, özellikle *İncil*'in nitelediği Tanrı'dan biraz başkadır. Bütün çabasıyla *İncil*'den ayrılmamaya, *İncil*'in içeriğine bağlı kalmaya, yazılarında bu tutumunu dile getirmeye çalışmasına karşın "yaratılış" olayını açıklamada benimsediği görüş Yeni-Platonculuk'un izlerini taşımaktadır. Evrenin, varlık türlerinin tanrısal bir ışıktan kaynaklanması görüşü, "yaratılış" olayını, bu tanrısal özden bir dışa vuruş, fışkırma *(emanatio)* olarak yorumlama düşüncesi Yeni-Platonculuk'un temel ilkesidir. Ancak, Böhme'nin geniş kapsamlı bir felsefe bilgisi olmadığının söylenmesi, Yeni-Platonculuk'la ilgili bilgileri ne yolla edindiği sorusunu karşılıksız bırakmaktadır.

Böhme'nin, Tanrı özüyle ilgili görüşlerinin toplandığı, *De Signatura Rerum* ("Nesnelerin Belirtisi") adlı yapıtında açıkladığına göre Tanrı bütün varlık türlerinin, evrenin temel ilkesidir, özüdür, sonudur. Varolma bakımından Tanrı'nın önüne ön, sonuna son yoktur. Tanrı'nın taşıdığı bu üçlü nitelik kendi özü gereğidir, başka türlü olamaz. Tanrı için biçim, nitelik, nicelik gibi sonlu, sınırlı varlıkla ilgili durumlar söz konusu değildir.

Tanrı bir başlangıçtır *(principio)*, bu başlangıç sessizlik, karanlık ve dinginlik içindedir. Bu durum onun "Baba-Tanrı" olarak var olmasından ötürüdür. Ancak, bu "var olma" nesneler ve evren için kullanılan anlamda değildir, Tanrı "kendiliğinden var"dır. "Baba-Tanrı"nın bulunduğu karanlıktan, karşıtı olan, bir "ışık" doğmuştur, parlamıştır. Bu ışık ise "Oğul-Tanrı"dır. "Oğul-Tanrı" salt varlıktır, ancak bu salt varlık "tanrısal istenç" niteliğindedir, nesnesi *(objectum)* gene kendidir, bu istenç kendi kendisinin özdeşidir. "Baba-Tanrı", "Oğul-Tanrı" bir varlığın iki ayrı nitelenişidir. Öte yandan, bu tanrısal istencin nesnesi (konusu) özünde parlayan ışıktır. Bu da istençle ışığın özdeşliğinden dolayıdır. Işığın dışa vuruşu, parlayışı, yeni bir özdeşini, "söz"ü *(Verbum*'u) varlık alanına çıkarmıştır. Tanrı "önsüz bilge" olduğundan, kendi özünü bilendir. Onun kendini, özünü bilmesi "söz"de anlamını bulur. Bu bilme, anlamı bulma ile tanrısal ışığın sürekli yayılması arasında bir bağlantı vardır. Bilmek yayılmayı, açılmayı gerektirir. İşte tanrısal ışığın yayılması, "Baba-Oğul" ikilisinden, "Kutsal ruh"un doğmasını sağlamıştır. Böylece "Baba-Oğul-Ruh" üçlüsü, kendi bütünlükleri içinde, birlik kazanmıştır.

Tanrı ne iyidir, ne kötüdür, onun ne istenci, ne isteği, ne sevgisi vardır. O, bütün niteliklerin karışıp kaynaştığı bir "Bütün"dür. Tanrı'nın iyi, kötü olmaması, bir istencinin, sevgisinin bulunmaması, bu niteliklerin "bireysel", ya da "tikel" oluşundandır. Oysa Tanrı "Bütün"dür, varlığı sözcüklerle anlatılamayandır. Bütün karşıtlıklar, çelişkiler, ayrılıklar, başkalıklar bu engin "Bütün"de birliğe ulaşmış, tanrısal özde "önsüz-sonsuz töz" durumuna gelmiştir. İnsan usunun, anlama yeteneğinin sınırlarını aşan tanrısal varlığı anlamak için önce onun özünü bilmek, yarattığı evreni tanımak gerekir. Evrenin tanınması da içedoğuşla olabilir. İçedoğuşla düşünme arasında içten bir bağlantı vardır. Düşünmeyi sağlayan "ruh"tur.

Ruh, yönetici, bilici, kavrayıcı, anlayıcı güçle donatılmış olan "tanrısal ışın"dır. Bu "tanrısal ışın" bütün diri varlıklara yayılmıştır. Kişide bulunan ruh, düşünme eylemini gerçekleştiren "tanrısal ışın" denen varlık, gerçekte, "Baba-Tanrı"dır. Kişinin kendini

◄ *Tanrı varlığı*

bilmesi, kendini bilişinden yola çıkarak evreni kavraması, bu ruhun ışığı ile sağlanabilir. Bu ruhun ışığı da "Oğul-Tanrı"dır. İşte duyguların temeli olan, gövdeyi yöneten, ona devinme yeteneği sağlayan güç bu "tanrısal ışın"ın yayılmasıdır. "Ruh" denen varlığın gerçeği böyledir.

Evren ▸ Simya

Evren yaratılmıştır, ancak, bu "yaratılma" bir "yoktan varetme" değildir, Tanrı'nın kendi kendini "doğuruşu"dur. Tanrı'nın kendi kendini doğuruşu, özünü bir ışık niteliğinde "görünüş alanı"na çıkarmasıdır. Tanrı, bir ışık olarak görünüş alanına çıkınca, evren denen bütün biçim kazanmıştır. Bu nedenle evrenin oluşu tanrısal ışığın yayılmasıdır, görünmesidir.

Tanrısal varlığın özünden çıkan ışınla oluşan evren iki ayrı nitelik taşıyan "doğa"dan biridir. Gerçekte iki türlü doğa vardır. Biri engin, görünmeyen, bütün varlık türlerinin oluşunu sağlayan, yaratı gücü olan doğadır. Buna yaratıcı doğa *(natura naturans)* denir. İkincisi duyularla algılanan, görünen, bütün nesneleri kuşatan, zaman ve uzamla bağlantılı diye nitelenen doğadır. Buna da yaratılmış doğa *(natura naturata)* denir. İkinci doğa olan evren, birinci doğanın özünden bir "ışık" niteliğinde fışkırmıştır. Bu fışkırma *(emanatio)* bütün varlıkların özü olan Tanrı'nın göğsünden bir taşmadır.

Böhme, tanrısal varlığa "ilk temel" adını vermiş, onu "önsüz-sonsuz birlik" olarak nitelemiştir. Bu ilk temelin özüyle ilgili nitelikler sürekli dinginlik, sessizlik, yokluktur. Bu, karşıtlıkların birliğe ulaştığı varlık, görünüş alanına yansıyınca bütün nesnelerde iki ayrı durum ortaya çıkmıştır. Böhme buna "bütün nesneler bir evet, bir hayırdır" demiştir. Burada, oluş bakımından bir "diyalektik" söz konusudur. Böhme'ye göre "gerçeklik kendi karşıtını da içerir."

Böhme, eski simyacıların düşüncelerinden de yararlanmış, varlık türlerinde yedi aşamanın bulunduğunu ileri sürmüştür. Bu yedi aşamanın ilk dördü tanrısal evrenle ilgilidir. Onun özenle üzerinde durduğu son üç özdeksel ilkedir. Bunlar da kişide, belli durumları gösteren, belli niteliklerin oluşmasını sağlayan tuz, cıva ve kükürt gibi nesnelerdir. Tuz, kişide istek denen eğilimin kaynağıdır, kişinin yapısında vardır. Direnmenin kaynağıdır, nesnelerin oluşundan önce istek vardı, onun gerçekleşmesi sonucu nesneler biçimlendi. İkinci ilke olan cıvanın özelliği devinme, yoğunlaşma gibi oluşmalardır. Üçüncüsü olan kükürtün başlıca özelliği de yönlendirme, bir amaca göre eyleme geçirmedir. Bu üç ilke birbirinin karşıtı olduğu gibi, yarattıkları eylemler de çelişiktir.

Böhme bilgi konusunda iki ilkenin bulunduğunu ileri sürmüş, bilme eyleminin kaynağını tanrısal varlığın özüyle bağlantılı görmüştür. Ona göre bilginin iki kaynağından biri "Tanrı kayrası", öteki "Kutsal ruh"tur. Bu iki kaynağın dışında bilgiyi oluşturabilecek bir güç yoktur. Öte yandan ahlakla ilgili sorunları da "tanrısal istenç" ortamında ele almıştır. Ona göre Tanrı özünde biri iyi, biri kötü olmak üzere iki karşıt nitelik vardır. Evrenin oluşu da bu karşıt nitelikler yüzündedir. Bu nedenle bütün varlıklarda iyi ile kötü bulunur. Bu durum, Tanrı'nın kötüyü istediği anlamına gelmediği gibi kötüden kurtulamamış sanısını da gerektirmez. Bu karşıt nitelikler birbirinin anlaşılmasında birer "ölçü"dür.

Böhme, felsefe alanında, yeni bir çığır açmamış, ancak felsefenin alanı içine sokulan, sonra yalnız tanrıbilimin konusu olan inanç sorunlarına içedoğuş ve sezgiye dayanan bir yorum getirmiş, bu yorumla kendinden sonra gelenleri derinlemesine etkilemiştir. Onun ortaya attığı gizemci düşüncenin izleri, değişik biçimlerde olmak üzere, Spinoza, Malebranche, Goethe, Hegel gibi birçok önemli düşünürde görülebilir.

- **YAPITLAR (başlıca):** *Aurora*, 1612, ("Günaçımı"); *Signatura Rerum* 1622, ("Nesnelerin Belirtileri"); *Mysterium Magnum*, 1623, ("Büyük Gizem").
- **KAYNAKLAR:** E. Puckert, *Glauben-Erkennen-Wissen*, 1975.
- **BAKINIZ:** GOETHE, HEGEL, N. MALEBRANCHE, PLOTİNOS, SPİNOZA.

Yaratılış ve Tanrısal Işık

***Yaratılış olayı üzerine iki ayrı inanç ileri sürülmüştür. Biri yaratılışın, Tanrı istenciyle "yoktan varetme", öteki Tanrı özünden bir ışık olarak "fışkırma" biçiminde olduğudur. Birinci görüşü savunanların kaynağı tektanrıcı dinlerin ortaya attığı "kutsal kitaplar", ikincisinin ise çoktanrıcı dinlerle Yeni-Platonculuk akımının kurucusu Plotinos'tur. Plotinos'a göre, yaratılış yoktan varoluş değil, engin bir ışık kaynağı olan Tanrı'dan fışkırmadır** *(emanatio)*.

Böhme, bir yandan Hıristiyanlık'ın tek kaynağı olan İncil'e bir yandan da, dolaylı olarak, Plotinos'a dayanarak yaratılış olayının Tanrı özünden görünüş alanına çıkan "tanrısal ışık"la başladığı görüşünü savunmuştur. Eski İran'da gelişen, oradan bütün Doğu ve Batı ülkelerine yayılan, kimi düşünürlerce ilgiyle karşılanan ve yaratılışı "göksel ışık"a bağlayan Zerdüşt inancı Hıristiyan tanrıbilimine de sızmış, yeni düşüncelerin ortaya atılmasına olanak sağlamıştır. Tanrı ile evren arasında öz birliği inancını işleyen bu görüşün içeriği ve ereği insanın yüce bir varlık olduğunu ortaya koymaktır. Kutsal Kitap, insanın balçıktan yaratıldığını, Havva-Adem ikilisinin işledikleri suç nedeniyle düşüş'e uğradığını bildirir. Bu düşünce insanın yalnız suçlanması değil, "aşağılanması" anlamını da içerir. Oysa tanrısal ışıktan bir "görünüş" biçiminde ortaya çıkma insanın değerini yüceltir. Başta tasavvuf olmak üzere, kimi düşünce akımlarının insanı "tanrısal ışık" (ilahi nur) olarak görmelerinin nedeni bir yücelme inancıdır.

Gerek İslam felsefesi, gerek Hıristiyan felsefesi, değişik yorumlarla, insanda "tanrısal ışık" bulunduğu inancını benimsemiştir. Özellikle insan "ruh"unun Tanrı'dan kaynaklandığı, bir ışık niteliği taşıdığı, bu nedenle insanda yüce bir tözün bulunduğu görüşü yaygındır.

BÖLL, Heinrich
(1917)

Alman (FAC) romancı ve öykücü. 1972 Nobel Edebiyat Ödülü'nü almıştır.

21 Aralık 1917'de Almanya'nın Köln kentinde doğdu. Babası marangozdu. Çocukluğu ve gençliği Katolik bir çevrede geçti. 1937'de liseyi bitirince önce bir kitapçı yanında çalıştı, sonra üniversiteye yazıldı. Savaşın başlamasıyla askere alınınca öğrenimi yarıda kaldı. II. Dünya Savaşı boyunca çeşitli cephelerde bulundu. 1942'de edebiyat öğretmeni Annemarie Cech ile evlendi. 1945'te Müttefiklere esir düştü, Amerikan ve İngiliz tutsak kamplarında kaldı. Savaş sona erince Köln'e dönüp yeniden üniversite öğrenimine başladı, ancak bunu sürdürmeyip bulduğu geçici işlerde çalıştı.

1947'de ilk kısa öyküleri yayımlandı. Savaşı ve savaş sonrası yıkıntıları üzerindeki Almanya'yı sıradan insanların yaşadıklarıyla anlatan öyküleri ona kısa zamanda ün kazandırdı. 1949'da ilk romanı *Der Zug war pünktlich* (Trenin Tam Saatiydi) yayımlandı. 1951'den itibaren bağımsız yazarlığı sürdürdü. 1967'de Federal Almanya'nın önde gelen edebiyat ödüllerinden biri olan Büchner Ödülü'nü aldı. 1970-1971'de Federal Alman Pen Kulübü'nün, 1971-1974'te Uluslararası Pen Kulübü'nün başkanlığını yaptı. 1969'da Alman yazarlarının sendikalaşmasına öncülük etti. 1972'de Nobel Edebiyat Ödülü'nü kazandı.

Başta Hemingway olmak üzere Amerikan kısa öykü anlayışını örnek alan Böll, gerçekçi ve duru anlatımıyla kısa sürede Federal Almanya'nın en çok okunan ve tartışılan, dış ülkelerde en çok tanınan yazarı oldu.

1949'da yayımlanan *Trenin Tam Saatiydi*, cepheye dönen genç bir askerin öyküsüdür. Gideceği yere kadar günlerce süren yolculuk boyunca genç asker arkadaşlarını anlayamaz, kendisini yalnız ve terkedilmiş hisseder. Arkadaşları, kahraman olarak ölmeyi beklerken iskambil oynayıp fıkralar anlatarak vakit geçirirler. Genç asker cepheye yakın bir kentte tanıştığı genç bir Polonyalı kızla geçirdiği birkaç saat sonucunda savaşın bütün korkunçluğuna karşın gene de insanlar arasında ince duygulara ve teselliye yer olduğunu görür.

Evliliği konu aldığı romanı *Und sagte kein einziges Wort*'da (Ve O Hiçbirşey Demedi) savaşın bıraktığı yıkıntılar ortasındaki Almanya'da geçim zorluğu içinde birbirlerinden ayrı yaşayan bir karı kocayı anlatır. Roman o günlerde umutsuzluk ve çaresizlik içinde yürütülmeye çalışılan birçok evliliğin bir örneğini yansıtır.

Daha sonraki romanları yeni bir üslup ve konu arayışını da yansıtır. 1954'te yayımlanan *Haus ohne Hüter* (Babasız Evler) romanında erkekleri savaşta ölen ve çocukların babasız büyüdüğü iki ailenin örneğinde iki ayrı sosyal kesimden kişilerin çaresizliğini anlatır. Savaşın yarattığı umutsuz ortamda dul kadınlar ne yaşayabiliyor, ne ölebiliyorlar, çocuklar ise erginliğe ulaşmayı başaramıyorlardır.

1959'da yayımlanan *Billard um halbzehn* (Dokuz Buçukta Bilardo) adlı romanında zengin bir Alman mimar ailesinin üç kuşağının anılarını geriye dönüş tekniği ile işleyerek Nazi Almanyası'nı konu alır.

Heinrich Böll, romanlarının yanı sıra mizah ve hiciv yazarı olarak da ülkesindeki sosyal gerçekliğin anlamsız yönlerine eğilmiş, ayrıca Bernard Shaw, O. Henry ve J.D. Salinger gibi yazarların yapıtlarını Almanca'ya çevirmiştir.

Son yıllarda deneme, makale ve demeçlerinde savunduğu siyasal görüşlerle ülkesinde çok tartışılan bir yazar haline gelmiştir. Devletin yapısındaki otoriter gelişme eğilimlerine karşı birey haklarını, demokratik hukuk devletini savunmuş, II. Dünya Savaşı sonrasındaki yeniden silahlanma çabalarını eleştirmiştir. Hiçbir siyasal ideolojiye bağlı olmamakla birlikte ahlakçı bir anlayışa yaslanarak bağımlı bir yazar olduğunu ileri sürmüştür.

• **YAPITLAR** (başlıca): *Der Zug war pünktlich*, 1949, (Trenin Tam Saatiydi); *Wo warst du Adam*, 1951, (Ademoğlu Neredeydin?); *Haus ohne Hüter*, 1954, (Babasız Evler); *Das Brot der frühen Jahre*, 1955, (İlk Yılların Ekmeği); *Billard um halbzehn*, 1959, (Dokuz Buçukta Bilardo); *Ansichten eines Clowns*, 1963, (Palyaço); *Gruppenbild mit Dame*, 1971, (Fotoğrafta Kadın da Var); *Die verlorene Ehre Katharina Blums*, 1974, (İftira); *Fürsorgliche Belagerung*, 1979.

BÖLÜKBAŞI, Osman
(1913)

Türk siyaset adamı. Millet Partisi ve Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi genel başkanlığı yapmıştır.

Hacıbektaş'ta doğdu. Ortaöğrenimini İstanbul Erkek Lisesi'nde yaptı. 1937'de Fransa'da Nancy Üniversitesi Fen Fakültesi Matematik Bölümü'nü bitirdi.

Yurda döndükten sonra bir süre Kandilli Rasathanesi'nde çalıştı. 1940'ta Haydarpaşa Lisesi'ne matematik öğretmeni oldu. 1946'da siyasete atılarak Demokrat Parti'ye girdi ve parti genel müfettişliğine getirildi.

1947'de Demokrat Parti'den ayrılan Bölükbaşı, ertesi yıl Cumhuriyet Halk Partisi ve Demokrat Parti'nin izledikleri siyaseti onaylamayan Fevzi Çakmak, Hikmet Bayur, Enis Akaygen, Sadık Aldoğan gibi kişilerle birlikte Millet Partisi'ni kurdu. 1950 seçimlerinde Millet Partisi'nin çıkardığı tek milletvekili Kırşehir'den adaylığını koyan Osman Bölükbaşı oldu.

1953'te Millet Partisi, laikliğe aykırı davrandığı gerekçesiyle kapatılınca Cumhuriyetçi Millet Partisi'nin kurulmasına önayak oldu ve bu partinin genel başkanlığına getirildi. Bölükbaşı, 1954'te Cumhuriyetçi Millet Partisi'nin Kırşehir adayı olarak seçimleri kazandı. Bu dönemde partinin izlediği politikadan çok Bölükbaşı'nın kişiliği ön plana geçmeye başladı.

1958'de Demokrat Parti iktidarına karşı güç birliği oluşturmak amacıyla Türkiye Köylü Partisi ile

birleşen Cumhuriyetçi Millet Partisi, Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi adını aldı. Parti başkanlığına Osman Bölükbaşı getirildi. 1960'ta Kurucu Meclis üyesi oldu. 1961 seçimleri sonrası hiçbir parti çoğunluk sağlayamayınca İsmet İnönü başkanlığında oluşturulacak bir koalisyona katılıp katılmama konusunda parti içinde çıkan anlaşmazlık sonucu Aralık 1961'de parti genel başkanlığından çekildi. Haziran 1962'de Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi'nin İsmet İnönü'nün kuracağı ikinci koalisyon hükümetine katılma kararı alması üzerine bir grup milletvekili ile birlikte partiden ayrıldı.

Aynı yıl Millet Partisi'ni yeniden kurarak genel başkan oldu. 1965 seçimlerinde 31 milletvekilliği kazanan Millet Partisi, daha sonra giderek gücünü yitirdi ve 1969'da meclise ancak 6 milletvekili ile katılabildi. Bölükbaşı 1972'de genel başkanlıktan ayrılarak yerini eski genel kurmay başkanı Cemal Tural'a bıraktı. Eylül 1973'te 1961'den beri Ankara milletvekili olarak bulunduğu meclisten istifa ederek aktif politikadan çekildi.

BÖLÜKBAŞI, R. Tevfik

Bak. RIZA TEVFİK

BÖREKÇİ, Mehmet Rıfat
(1861-1941)

Türk din adamı. Verdiği fetvalarla Kurtuluş Savaşı'nı desteklemiş, Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk Diyanet İşleri başkanlığını yapmıştır.

Ankara'da doğdu, 5 Mart 1941'de Ankara'da öldü. Ulemadan Börekçizade Ali Kâzım Efendi'nin oğludur. İlk ve ortaöğrenimini Ankara'da yaptı. İstanbul'da cami derslerine devam ederek icazet aldı. Ankara Fazliye Medresesi müderrisliğine atandı. 1898'de Ankara İstinaf Mahkemesi Üyesi oldu. 1907'de Ankara müftülüğüne getirilince İstinaf Mahkemesi üyeliğinden ayrıldı. 1909'da yeniden mahkeme üyesi oldu. 1912'de Sivrihisar kaymakam vekilliği görevinde bulundu.

Kurtuluş Savaşı sırasında Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Ankara şubesi başkanlığı yaptı. Şeyhülislam Dürrizade Abdullah Beyefendi'nin Kurtuluş Savaşı'nın meşru olmadığına ilişkin fetvasına karşı bu mücadelenin meşru ve haklı olduğu ve desteklenmesi gerektiğini belirtir bir fetva hazırlayarak Anadolu'daki müftülere ve diğer din adamlarına imzalattı.

Bu hareketiyle, İstanbul hükümetine karşı tavır almanın halifeye karşı çıkmak olacağını düşünen geniş halk kitlelerinin mücadeleye katılmalarını sağladı. Öte yandan, İstanbul hükümeti tarafından gıyabında idama mahkûm edildi. I. Dönem TBMM'de kısa bir süre Menteşe (Muğla) milletvekilliği yaptı. Ancak daha sonra Ankara müftülüğü görevini kabul ederek millekvekilliğinden ayrıldı. 30 Mart 1924'te Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk Diyanet İşleri başkanı oldu. Ölene dek bu görevini sürdürdü.

BÖRKLÜCE MUSTAFA
(? - 1419)

Osmanlı ayaklanmacı. Şeyh Bedreddin adına bir ayaklanmaya önderlik etmiştir.

Doğum yeri ve tarihi bilinmemektedir. Dede Sultan adıyla da anılır. I. Bayezid'in 1403'te ölümünün ardından oğulları arasında başlayan taht kavgaları sırasında Şehzade Musa Çelebi Edirne'de hükümdarlığını ilan etmiş ve Şeyh Bedreddin'i de kazasker atamıştı. Bu dönemde Şeyh Bedreddin'in kethüdalığını yapan Börklüce Mustafa, Çelebi Mehmed'in 1413'te tahta geçmesi üzerine İznik'e sürgüne gönderilen Şeyh Bedreddin'in düşüncelerini yaymaya başladı. İzmir ve Aydın çevresinde büyük bir kitleyi kendisine bağlayan Börklüce, Sakız Adası'ndaki Hıristiyanlar arasında da pek çok yandaş topladı. Bu sırada Şeyh Bedreddin'in müritlerinden Torlak Kemal de Manisa çevresinde ayaklanma hazırlıkları yapıyordu

Börklüce Mustafa ve Torlak Kemal, Çelebi Mehmed'in Tesalya ve Selanik yöresinde hükümdarlığını ilan etmeye kalkışan kardeşi Mustafa Çelebi üzerine yürümesinden yararlanıp ayaklanmayı Karaburun'da başlattılar. Börklüce'nin yandaşları yaklaşık beş bin kişiydi. Önce üzerine gönderilen İzmir Sancakbeyi Aleksandr'ı yenerek öldürdü. Ardından Saruhan Sancakbeyi Timurtaş Paşazade Ali Bey'i de bozguna uğratınca Çelebi Mehmed, Sadrazam ve Beylerbeyi Bayezid Paşa ile oğlu Şehzade Murad'ı (II. Murad) büyük bir güçle Börklüce üzerine gönderdi.

Bayezid Paşa, önemli kayıplara uğramasına karşın Börklüce'yi ele geçirdi. Ayasuluğ'a (Selçuk) götürerek yandaşlarıyla birlikte işkenceyle öldürttü (1419). Ölümünden sonra Dede Sultan'ın yaşadığı söylencesi yörede yaygınlık kazandı ve birçok halk şiirine konu oldu.

Bayezid Paşa ile Şehzade Murad Börklüce ayaklanmasını bastırdıktan sonra Manisa'ya Torlak Kemal'in üzerine yürüdüler. Üç bin kişiyi bulan yandaşlarıyla Torlak Kemal'i de ele geçirip astılar.

• BAKINIZ: BEDREDDİN [Simavnalı], TORLAK KEMAL.

Resim 148
Hieronymus BOSCH
"Zevk Bahçesi" *-Orta Panodan Ayrıntı- Prado Müzesi - Madrid, İSPANYA*

Resim 149
Hieronymus BOSCH ***"Saman Arabası"*** *Pradọ Müzesi - Madrid, İSPANYA*

Resim 150
Hieronymus BOSCH ***"Son Yargı"*** *Görsel Sanatlar Akademisi - Viyana, AVUSTURYA*

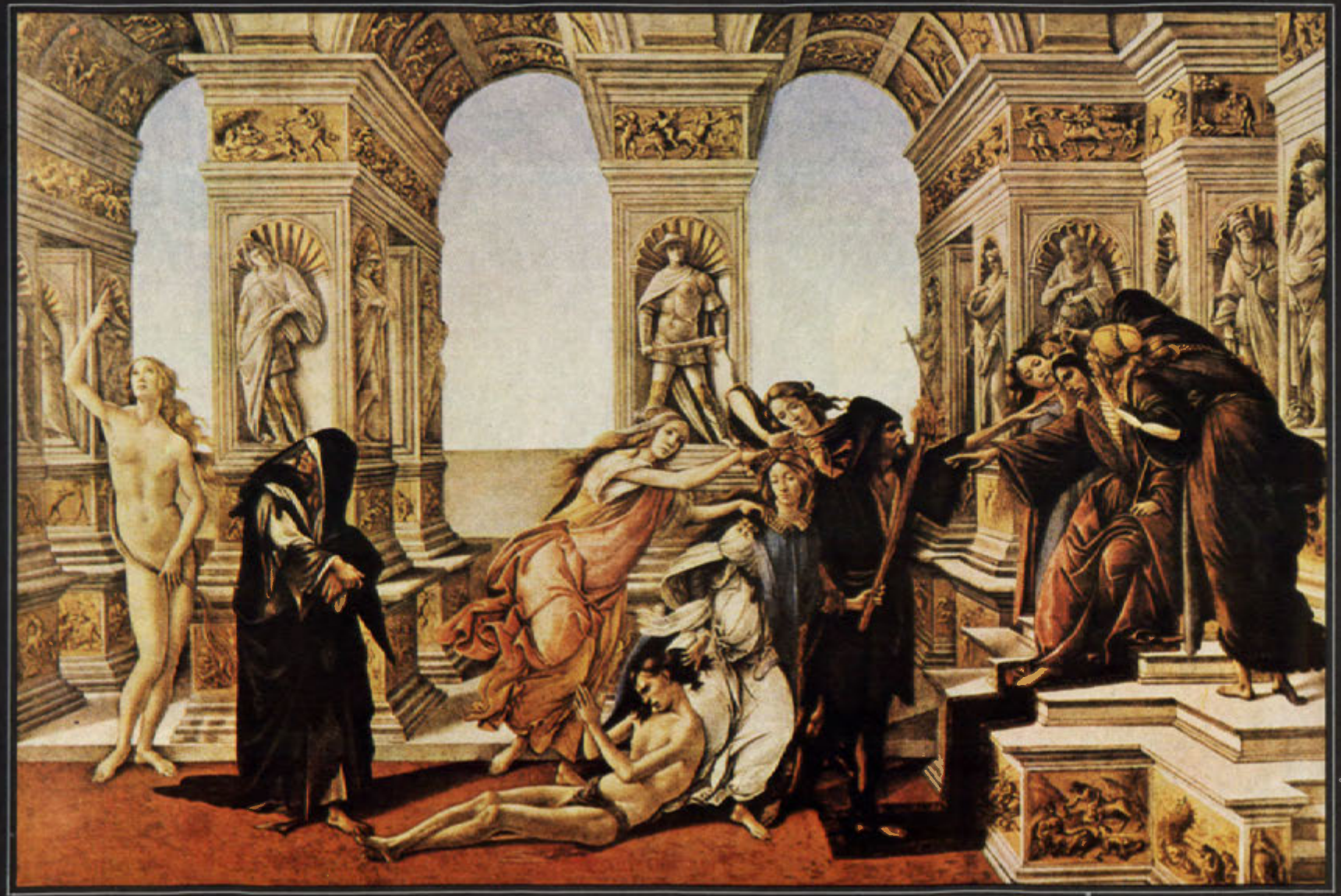

Resim 151
Sandro BOTICELLI ***"Suçlama"*** *Ufizzi Galerisi - Floransa, İTALYA*

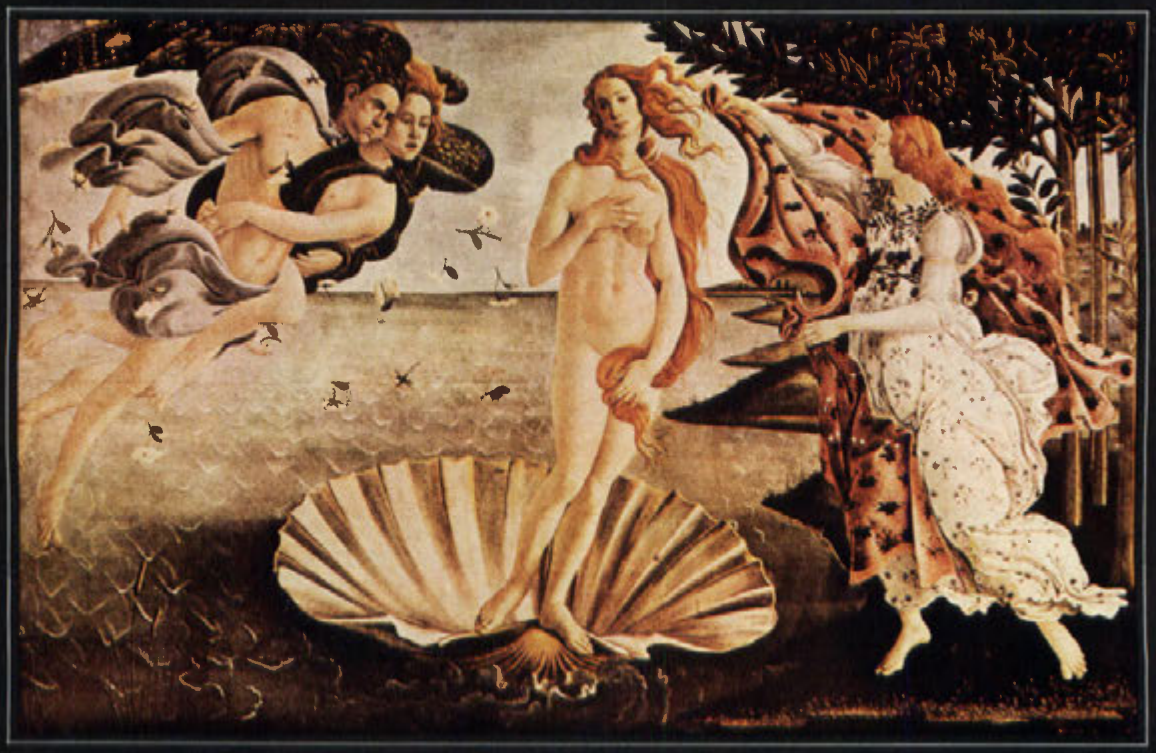

Resim 152
Sandro BOTICELLI
"Venüs'ün Doğuşu" *Ufizzi Galerisi - Floransa, İTALYA*

Resim 153
Sandro BOTICELLI ***"İlkbahar"*** *Ufizzi Galerisi - Floransa, İTALYA*

Resim 154
François BOUCHER ***"Çoban Kıza Kaval Çalan Çoban"*** *Wallace Koleksiyonu - Londra, İNGİLTERE*

Resim 155
François BOUCHER ***"Venüs'ün Süslenmesi"*** *Ulusal Müze - Stockholm, İSVEÇ*

Resim 156
Dirk BOUTS
"Son Yemek" St. Pierre Kilisesi - Louvain, BELÇİKA

Resim 157
Seyyit BOZDOĞAN
"Çift Ağaç" Ankara Devlet Güzel Sanatlar Galerisi

Resim 158
Arnold BÖCKLIN ***"Ölüler Adası"*** *Sanat Müzesi - Basel, İSVİÇRE*

Resim 159
Arnold BÖCKLIN ***"Ulis ve Kalipso"*** *Kamu Sanat Koleksiyonu - Basel, İSVİÇRE*

BRADLEY, Andrew Cecil
(1851-1935)

İngiliz edebiyat eleştirmeni. Shakespeare üzerine yaptığı çalışmalarla tanınmıştır.

26 Mart 1851'de, Cheltenham'da doğdu. Cheltenham College'da ve Oxford'daki Balliol College'da öğrenim gördü. 1874'te Balliol'de İngiliz Dili okutmanı oldu. Daha sonra felsefe dersleri de vermeye başladı. O sırada Balliol College'ın müdürü olan Jowett ve T.H.Green'in görüşleri doğrultusunda Platoncu ve Hegelci idealist felsefe okullarına yatkınlık gösterdi. Bir süre, Liverpool Üniversitesi'nde yeni açılan Edebiyat ve Tarih bölümü başkanlığında bulunduktan sonra, 1889'da, Glasgow Üniversitesi'nde İngiliz Dili ve Edebiyatı profesörü oldu. 1901'de Oxford Üniversitesi'nde şiir bölümü öğretim üyeliğine getirildi. En ünlü yapıtları olan *Shakespearean Tragedy* ("Shakespeare'in Tragedyaları") ve *Oxford Lectures on Poetry* ("Şiir Üzerine Oxford Konuşmaları") Oxford'da öğretim üyeliği yaptığı yıllarda yazıldı. 2 Eylül 1935'te, Londra'da öldü.

Bradley'in Shakespeare değerlendirmesi uzun bir süre İngiliz Dili ve Edebiyatı çalışmalarının temel kitabı sayıldı. Eleştiri anlayışı 20. yy'da yeni çalışmalarla büyük ölçüde aşılmış olmasına karşın, Coleridge'in Shakespeare anlayışını geliştiren romantik bir yaklaşım olarak önem taşır.

• YAPITLAR (başlıca): *Shakespearean Tragedy*, 1904, ("Shakespeare'in Tragedyaları"); *Oxford Lectures on Poetry*, 1909, ("Şiir Üzerine Oxford Konuşmaları").

BRADLEY, Francis
(1846-1924)

İngiliz filozof. Mantık ve ahlak konularında idealist bir kurama bağlı çalışmalar yapmıştır.

Francis Herbert Bradley Londra'da doğdu ve orada öldü. Babası bir din adamıydı. Oxford'da University College'da öğrenim görmüş, yine Oxford'da Merton College'a üye seçilmişti. Ancak evlenmekle sona eren ve öğretim yükü vermeyen bu görevde, hiç evlenmediğinden dolayı ölene değin kalmış, kendini yazılarına vermişti. Görüşleri genel olarak Etik, Mantık, Metafizik başlıkları altında toplanır. T.H. Green'in etkisinde kalmış, Hegel okumuş, ancak öteki Hegelciler gibi katı olmamıştır. Çağının idealist filozoflarına göre, siyasal görüşlerinde daha tutucudur. Saray'dan Yararlılık Nişanı'nı aldığı yılda ölmüştür.

Bradley polemikçi bir yazar olarak bilinir. *Ethical Studies* ("Ahlak Üzerine Çalışmalar") ve *Principles of Logic* ("Mantığın İlkeleri") adlı kitaplarında John Stuart Mill ile onu izleyenlerin yararcı ve deneyci görüşleri ile çağının yaygın bir görüşü olan Pozitivizm'e karşı çıkmıştır. Daha sonraları, var olma ve gerçeklik konularında çok etkilendiği William James ve Russell ile de tartışmaya girmiştir.

Hegelci olarak bilinen Bradley ahlakla ilgili görüşlerini *Ethical Studies* ("Ahlak Üzerine Çalışmalar") adlı yapıtında toplamıştır. Kitabın temelini ahlak görüşlerinin eleştirisi oluşturur. Başta Mill olmak üzere, eleştirdiği bilgeler arasında soyut ve biçimsel bulduğu Kant da vardır.

Ona göre ödevler bireylerin toplumdaki yerleri ve işlevlerine göre belirlenir. İnsanlar ne ise odurlar, çünkü içinde yaşadıkları toplum da ne ise odur. Toplum, liberallerin sandıkları gibi bireylerin bir araya gelmesiyle oluşmamıştır, o gerçek bir varlıktır. Öte yandan toplumlar hem gerçek hem de somut tümellerdir. İnsanlar hem olgusal, hem de mantıksal olarak topluma bağlıdırlar. Ahlak ise "kendi kendinin farkına varma"dır. Bu tanımı nedeniyle kimi yazarlar ona "ahlaksal bencil" demişlerdir. Oysa Bradley'e göre kendi kendinin farkına varan "ben", toplumsal bir "ben"dir. Ancak burada "ben" ve "ödevleri", ahlakın temel ve doruk kavramları değildir. Toplumsal ahlak temel alınarak başka biçimler üretilir. İnsanlar bilimle uğraşırken ya da sanat eserleri üretirken kendilerini belirli tek bir duruma bağlamazlar, ödevin gereklerinin ötesinde de kendilerine idealler koyabilirler. Böylece toplumsal olan ve toplumsal olmayan idealler biçimlenir. Bu çeşitli alanlar ve ödevler çoğunlukla birbirleriyle çatışırlar. Ahlak felsefecisinin görevi bu çatışmaları önlemek ya da yatıştırmak değildir.

Ethical Studies'in önemi, sosyalizasyon ve bilinç gelişimi gibi 20. yy görüşlerini hazırlamış olmasındadır. Buna karşın, Bradley'in durumu 20. yy sosyologlarından başkadır; çünkü ona göre, sıradan insanın sorumlulukla ilgili görüşleri herhangi bir yararcı düzenlemeden daha değerli ve daha önemlidir. Bu görüşler felsefecilerin görüşleri gibi indirgeyici ve tek yanlı değil, tek tek durumların ötesine geçen özellikler taşır.

Bradley'in mantıkla ilgili ana görüşleri *Principles of Logic*'de toplanır. Bilgi kuramı ve metafizik sorunlara değinmeden, mantıkla ilgili yanlış kanıları göstermeye çalışır. Eleştirdiği konuların başında geleneksel özne-yüklem ilişkisi, tasımsal ve biçimsel mantık gelir. Ayrıca tümevarıma dayanan mantığın üzerinde durduğu sorunlar arasında, o dönemde geçerli olan, deneyci mantığın ve ruhbilimin ilgilendiği konular da vardır. O'na göre geleneksel mantık hem yetersiz hem de eksiktir. Bu mantık, bütün yargıları özne-yüklem ilişkisi içinde ele alır ve bağlantısal yargıları düşünmez.

Bradley, bilgi sorununda, Mill'in savunduğu gibi tikellerden tümellere, ya da tümellerden tikellere doğru gidiş görüşüne inanmaz. O'na göre deneycilerin en büyük yanlışı, düşünceden ayrı ve birbirinden bağımsız teklerin bilgisiyle işe başlanabileceğini düşünmüş olmalarıdır. Tekler ancak belirsizlik, çokanlamlılık ve genellik koşullarının birbirini izlemesiyle bilinebilir. Bu da mantıksal değil, tarihsel incelemelerin konusudur.

Bradley'in ana savı, çıkarımın ancak bir tümel temel üzerinde olabileceğidir. Bu yüzden de çıkarım tikellerden tikellere ya da tikellerden tümellere doğru

işleyen bir süreç olamaz. Çıkarım yargıyı ve ideal içeriği varsayar; bunlar da, genellik ve evrensellik gerektirirler.

Bradley, metafizik sorunlarına tümellerle yaklaştı. Tümeller için önemli olan, özdeşlik içinde, farklılıktır. Bunun iki türü olabilir: "Kırmızı" ya da "sert" gibi niteliklerde olduğu gibi soyut, tek ve belirli bir insanla ilgili durumlardaki gibi somut olabilir. Soyut tümeller, tözel değil, bağımlı ve gerçek-dışıdırlar; buna karşılık, somut tümeller göreli olarak bağımsız, tözel ve gerçektirler. Her gerçek olan tikel ise, o zaman somut tümeller tikeldirler. "Sonlu olan ve göreli olan bir tek, tek değildir, ya da bu durumda, tek olan, tek bir tümelle çakışır; elimizde tek olan bir tümel kalır. O zaman tek ve sonsuz, birbirinden ayrılamayan kavramlardır." Bu görüşler artık mantığın değil, metafiziğin alanına girer.

Bradley'in metafiziğin alanına giren görüşleri *Appearance and Reality* ("Görünüm ve Gerçek") ve *Essays on Truth and Reality*'de ("Doğruluk ve Gerçek Üzerine Denemeler") toplanır. Ele aldığı kavramlar arasında bağlantı, neden, mekân, zaman, nesne, kendi gibi sağduyu kavramları ile kendinde nesne, birincil ve ikincil nitelikler gibi felsefe kavramları vardır. Bunları, genel olarak "gerçek" olma, ya da "görünüm", daha açığı aldanma, imgelem ya da salt düşünülmüş olma açısından ele alır.

Appearance and Reality'nin ana konusu, düşünce ve gerçeklik arasındaki ayrımdır. Bu konu *Principles of Logic*'de de ele alınmış, ancak yeterli ve doyurucu bir biçimde incelenmemiştir. Bradley'in ana sorunu, düşünsel savları, ne "dolaysız deney"e ne de "salt" olanın algısına dokunmadan, kendi sınırları içinde tutabilmeye çalışmak, aşırı gitmelerini önlemektir.

Bradley, metafiziğinin ana kavramının "dolaysız deney" olduğu söylenebilir. O, bu kavramı şöyle tanımladı: "Öyle bir deney var ki, bu deney içinde, benim bir nesnenin farkına varışım ile farkına varılan nesne arasında hiç bir ayırım yok. Bilgiyi başlatan dolaysız bir duygu, bir bilme tek bir nesnede bir birleşme var; bu bir biçimde aşılsa da, bütün süreç boyunca benim bilinen dünyamın varolan temeli olarak kalır." Bu deney salt ve yalın olan dolaysız duygudur. Bunu oluşturan bizim bir şeyler duyumla-

Toplum ve Birey

Felsefe tarihinde toplum-birey ilişkilerini, önce Sofistler, sonra Sokrates* ve Platon,* daha sonra Aristoteles ele almış, belli bir kurama göre açıklamaya çalışmışlardır. Özellikle Platon ve Aristoteles'ten* sonra toplum-birey bağlantısı, devlet felsefesinin temel sorunu durumuna gelmiştir. Bu bilgelerin birey ve toplum sorunlarına bakışı daha çok, yönetim açısındandır. Platon'un düşündüğü "ideal devlet"te birey ya yöneten ya da yönetilen bir varlık durumundadır. Onun görevi "ideal devlet"in varlığıyla bağlantılıdır. Aristoteles'in kuramına göre devlet somut bir kuruluştur, "ideal" değildir. Birey de bu büyük kuruluşun, bu toplumun içinde, onunla bütünleşen bir öğe durumundadır. Bu nedenle insan bir toplumsal varlıktır (zoon politikon). Toplum dışında, kendi başına, bir bireyin varlığı söz konusu değildir. Bireyin, bir insan olarak başlıca özelliği "toplum varlığı" olmasındadır.

Tektanrıcı dinlerin ortaya çıkışıyla insan (birey) "yaratılmış varlık" diye nitelenmiş, toplumla olan bağlantısı dinlerin öngördüğü ilkelerle düzenlenmiştir. Bir istenç varlığı olmasına karşılık, insan Tanrı'nın gösterdiği yolda gitme gereğindedir. Toplumun hangi görev aşamasında, hangi kesiminde bulunursa bulunsun yalnız Tanrı'ya, Tanrı adına yönetimi elinde tutan kuruma karşı sorumludur. Tektanrıcı anlayışa göre bu dünya geçicidir, dolayısıyla dünya toplumu da kalıcı değildir. Kalıcı olan, ölümsüz olan, yalnız tanrısal evrendir, bu evrende oluşan tanrısal toplumdur. Birey, geçici olan bu evrende bağlı olduğu toplum içinde, bir "görev varlığı"dır. Tanrı bireyin görevlerini elçileri aracılığıyla bütün insanlara bildirmiştir.

Bradley, toplum-birey ilişkilerini idealist bir yaklaşımla "ödev" kavramına bağlar. Ona göre "ödev" bireyin toplumdaki yeriyle bağlantılıdır. Bir ödev varlığı olan birey toplumdan önce gelmez. Önce toplum vardır, bu toplum bireylerin bir araya gelmelerinden oluşmuş bir bütün değildir. Toplum gerçektir, somuttur, tümeldir. Birey, toplumda kendi varlığının bilincine varırsa, kendi kendini tanırsa, anlarsa bir "ahlak varlığı" olur. Bu nedenle "ahlak" bireyin, içinde yaşadığı toplumda, kendi "ben"inin bilincine varmasıdır. Kendi benliğinin bilincine varan, kendi varlığını kavrayan ise "toplumsal ben"dir.

Bradley'in bu görüşü, toplumu bireylerin oluşturdukları bir "bütün", bir "anlaşma varlığı" olarak tanımlayan kurama karşı çıkıştır. Özellikle J.J.Rousseau'nun* Contrat Social (Toplum Sözleşmesi) adlı yapıtında sergilediği toplum anlayışının karşısındadır. Birey-toplum ilişkilerine yeni bir bakış açısı getiren başka bir görüş de, üretim-tüketim sorunundan kaynaklanan, Marx'çı* kuramdır. Bu kurama göre toplum denen bütünün oluşmasında başlıca etken üretimdir. Üretimin, bireyin gücünü aşarak, bireylerarası toplumsal bir nitelik kazanması toplumun odağını oluşturmuştur. Bu nedenle birey toplum bütünü içinde gücünü üretici olduğu oranda gösterebilir.

Bradley'in geliştirdiği birey ve toplum sorunları Hegel'in* ileri sürdüğü idealist toplum kuramıyla bağlantılıdır. Ancak Bradley daha yumuşak bir görüş benimsemiş, öteki Hegelciler gibi katı olmamıştır.

mamız değildir; yalın duygudur: Ne herhangi bir belirli kimsenin duygusudur ne de herhangi bir belirli şeyin duyumlanmasıdır. Bu bizi de kapsayan ve bütünlüğü içinde eriten bir tümlüğün dolaysız algısıdır.

Nesnelerden, niteliklerden, bağlantılardan söz etmeye başladığımızda, bu tür bir duygu düzeyinin ötesine geçeriz. Ancak düşünce, deneyimi tümüyle bırakmaz, yalnızca ondan soyutlamalar yapar. Bu konudaki tartışmalarıyla, Bradley şu noktaya vardı: Bağlantısal düşünme biçimi gerçeği vermez, ancak onun bir görünüşünü verir. Asıl gerçek ise "tek-bir", "salt", "yetkin bütün"dür; "her şeyi kapsayan deney" dir.

Bradley doğa ile ruh, olgu ile değer arasında karşıtlıklar kurmuştur. Bu karşıtlıklar idealist görüşü benimseyen, bu görüşü paylaşan, birçok düşünürün tepkisine yol açacak niteliktedir. Ruhun tam gerçek olmamakla birlikte maddeden daha gerçek olduğu görüşünü savunmasına karşın eleştirmenler onun ahlakı ve dini parçaladığını düşünmüşlerdir.

Bradley'in görüşleri 20. yy'ın ilk yarısında etkili olmuştur. Yüzyılın ikinci yarısında da etkili olan ve ünlerini sürdüren Russell ve G.E.Moore'un felsefe çözümlemeleri büyük çapta, Bradley'in görüşlerini yadsıyarak geliştirilmiş, ancak ondan geniş ölçüde de etkilenmiştir.

Bu iki düşünür öğrencilik yıllarını Bradley'in etkisinde geçirmişlerdir. Önceleri eleştiri noktaları ortak iken daha sonra bu noktaların birbirinden apayrı olduğu ortaya çıkmıştır. Russell'ın eleştirisi Bradley'in bilimle olan ilişkisine yönelirken, Moore' un eleştirisi daha çok sağduyusal bir eleştiridir. Bir başka eleştirmen topluluğu olarak da Mantıkçı Pozitivistler vardır. Onların gözünde Russell tam bir analitik filozofken, Bradley tersine "kötü" bir metafizikçidir.

Bradley'in felsefe alanındaki etkinliği yanında onun yazımsal yazış biçimi de ilginçtir. Bradley'in yazış biçimini ozan T.S. Elliot önemli bulmuş ve Harvard Üniversitesi'de, Bradley'i ayrıntılarıyla incelemiş, doktora tezini onun üzerine yazmıştır.

• **YAPITLAR** (başlıca): *The Presuppositions of Critical History*, ("Eleştirel Tarihin Önvarsayımları"),1874,(eleştirel broşür); *Ethical Studies*, ("Ahlak Araştırmaları"),1876; *Principles of Logic*, ("Mantığın İlkeleri"),1883; *Appearance and Reality*, ("Görünüm ve Gerçeklik") 1893.

• **KAYNAKLAR:** Passmore, *A Hundred Years of Philosophy A Critical History of Western Philosophy* (yay.D.J. O'Connor).

BRADLEY, James
(1693-1762)

İngiliz astronom. Gök cisimlerinin gerçek ve görünen yerleri arasındaki sapıncı keşfetmiş, yer eksenindeki üğrüm, gezegenlerin çapları gibi astronomik büyüklükleri duyarlı olarak ölçmüştür.

Mart 1693'de Gloucestershire'ın Sherbourne kasabasında doğdu. Köklü ve asil bir aileye mensuptu. Babası William Bradley'nin geliri sınırlı olduğundan eğitimini Wanstead'de papaz olan dayısı James Pound' ın parasal yardımı ile yürüttü. Aynı zamanda İngiltere'nin önde gelen amatör astronomlarından olan dayısı, Bradley'ye astronomi sevgisini aşılayan kişidir. Bradley Northleach Lisesi'ni bitirdikten sonra 1711'de Oxford Üniversitesi'nde Balliol College'a girdi. 1714'de lisans, 1717'de yüksek lisans derecelerini aldı. 1742'de de Bradley'ye fahri doktor unvanı verildi.

1719'da papaz olan Bradley, Bridstow Kilisesi'ne atandı. Ancak, dini görevlerinin çok zamanını almamasından yararlanarak sık sık Wanstead'de dayısını ziyaret ederek astronomi gözlemlerine katılmak olanağını bulabildi. Dayısının tanıştırdığı zamanın en büyük astronomlarından Halley'in teşvikiyle 1716'da Mars ve bazı bulutsularla ilgili gözlemlerde bulundu. Bir yıl sonra Halley, Royal Society'den Bradley'nin çalışkanlığını ve yeteneğini dikkate almasını isteyerek, astronomide ondan çok şeyler beklendiğini belirtince, Bradley 1718'de üyeliğe seçildi, üç yıl sonra da Oxford'da profesörlüğe atandı, bunun üzerine dini görevinden ayrılarak yaşamını astronomiye adadı.

1742'de Halley'nin ölümünden sonra, onun da isteğine uyularak Bradley saray astronomu oldu, 20 yıl bu görevi büyük bir başarı ile yürüttü. Saray astronomu olduktan sonra Greenwich Rasathanesi'ndeki aletleri gözden geçirerek hatalarını giderdi. 1742-1750 arasında rasathaneyi baştan başa yenilemişti. 1750'den ölümüne değin 60.000'den fazla yıldız üzerinde yapmış olduğu yoğun gözlemler Greenwich Rasathanesi'nin bugüne dek süregelen dakikliğini sağladı. Yaşamının son yıllarında sağlığı aşırı çalışma nedeniyle bozuldu, 1761'de tamamen çalışamaz duruma geldi. Bir karın iltihabı sonucu 13 Temmuz 1762'de Gloucestershire'ın Chalford kasabasında öldü. Bradley Kraliyet Akademisi üyeliğinden başka, Fransız, Berlin, Bologna, ve St.Petersburg bilim akademilerinin de üyesiydi.

Bradley'nin en ünlü keşfi, ışığın sonlu hızından dolayı yıldızlardan gelen ışığın sapıncı sonucu yıldızın gerçek ve görünen yerlerinin birbirinden farklı olduğunu bulmasıdır. Bu keşif Bradley'nin çalışkanlığı, dikkati, kavrama yeteneği ve ilk bakışta başarısızlık gibi görünen bir durumu başarıya çevirebilmesinin en iyi örneklerinden biridir. Yer'in Güneş çevresinde dönmesi nedeniyle yıldızlarda yana doğru bir kaymanın görüleceği, bu kaymaların ölçülmesi sonucunda da yıldızların uzaklığının hesaplanabileceği 1669'da Robert Hooke tarafından önerilmişse de,

Işık sapıncı

ne Hooke ne de 1725'te yepyeni bir teleskop kullanan Samuel Molyneux (1689-1728) bir sonuç alabilmişlerdi. Zengin bir amatör astronom olan Molyneux, Bradley'yi evine davet ederek ölçümleri birlikte sürdürmelerini sağladı. Önce *Gamma Draconis* (γ Draconis) yıldızı üzerinde yapılan gözlemler çok küçük bir kaymanın varlığını ortaya çıkardı. Sürdürülen gözlemler gerek bu, gerekse diğer yıldızların her yıl düzenli olarak bir kayma gösterdiğini, bu kaymanın da paralaks (ıraklık açısı) ya da ışığın atmosferde kırılmasından ileri gelmediğini ortaya çıkardı. Molyneux'un bu gözlemlerden vazgeçmesi üzerine Bradley 1727 yılında daha büyük bir teleskop yaptırarak gözlemlerini sürdürdü. Bu gözlemlerini açıklamak için birçok hipotez denedi, en sonunda olayın ışığın sonlu hızı ile Yer'in Güneş çevresinde dönmesi sonucu ortaya çıktığını buldu. Bradley bu buluşun geçerliliğini kanıtlamak amacı ile dikkatli bir hesap yaptı. Çalışmasının sonucunu 1729'da Royal Society'ye sundu. Yıldızlarda paralaks olayının sanıldığından çok daha az olduğunu ve Yer'in Güneş çevresinde döndüğünü varsayan Kopernik kuramının ilk gözlemsel ispatını böylece sağlamış oluyordu.

Yer ekseninin üğrümü

Bradley 1727'de sabit yıldızların eğim açılarında küçük ve her yıl tekrarlanan bir değişme gözledi. Bu değişim ışığın sapıncıyla da açıklanamıyordu. Bu nedenle, 1723'e değin diğer sabit yıldızları gözlemeye devam etti. Bu değişme nedeninin Ay'ın yer üzerindeki çekim etkisi, Ay'ın yörünge düzlemi ile Yer'in yörünge düzlemi arasındaki açı değişikliğinin Yer ekseninin eğiminde değişiklik yaratması olduğunu tahmin etti. Bu hareket 19 yılda bir yinelendiğine göre bu sürenin sonunda yıldızların eski yerlerine gelmeleri gerekiyordu. Bradley bu gözlemleri 19 yıl sürdürdü ve tahmininin doğruluğunu gördü. 1748'de nütasyon (üğrüm) adını verdiği bu olayı açıklayan bir makaleyi Royal Society'ye sundu. Makalesinde 1727-1747 arasında birçok yıldızın salınım, sapınç ve üğrüm açıları üzerindeki gözlemleri, ayrıca ışığın atmosferde kırılmasına ilişkin bilgiler ve bu kırılmanın basınç ya da ısı ile değişmesi nedeniyle yapılması gereken düzeltmeler yer aldı.

Bradley, Güneş sistemindeki gezegenler üzerinde de dikkatli gözlemler yaptı. Dayısıyla birlikte 1719'da Mars ile ilgili gözlemlerinin yardımı ile Güneş paralaksı (bir noktanın birbirinden farklı iki yerden gözlenmesi sonucunda ortaya çıkan açı farkı) değerini duyarlı bir şekilde ölçtü. Birçok kuyrukluyıldızın yörüngesini saptadı. Jüpiter'in parlak uydularından birinin tutulma zamanları arasındaki farktan yararlanarak Lizbon ve New York'un enlemlerini hesapladı. 1730'da Satürn'ün çevresindeki halka sistemini gözledi. Venüs, Mars, Jupiter, Satürn gezegenlerinin ve Satürn'ün çevresindeki halka sisteminin çaplarını ölçme yolunda önemli adımlar attı. Bu çapların ölçümü 150 yıl sonra çok daha iyi aletlere sahip olan astronomlar için bile güç bir iş olmuştur.

Bradley'nin saray astronomu olarak önemli görevlerinden biri de zamanı duyarlı olarak ölçmekti. Bu amaçla Londra'da bir saniyeyi duyarlı olarak ölçen bir saati Jamaika'ya gönderdi, burada, Ekvator'un kutuplara göre kabarık olması nedeniyle saatin

Işık Sapıncı

Işığın hızı ile, hareket halindeki bir gözlemcinin hızının birleşmesi nedeniyle gökyüzü cisimlerinden gelen ışığın yönünde bir değişme (sapınç) söz konusudur. Işığın bu sapıncı sonucu, hareket halindeki bir gözlemcinin, bir gök cismini gözlediği yer ile cismin gerçek yeri birbirlerinden farklıdır. Sapınç açısı, gözlemcinin hızı V'nin (saniyede ortalama 30 km) ışık hızı c'ye oranına bağlıdır (V/c). Bradley'nin hesapladığı 20.25 saniyelik yıllık sapınç açısı, günümüzde kabul edilen 20.47 saniyelik ölçüme çok yakındır.

Sapınç olayını, 1725-1729 arasında dört yıl süreyle izleyen ve topladığı verileri özenle inceleyen Bradley, daha önce ıraklık açısından kaynaklandığı sanılan bu sapıncın yıldan yıla tekrarlanan düzenli bir değişiklik olduğunu göstermiştir. Bunun nedeninin de, Yer'in Güneş çevresinde dönmesine ve ışık hızının sonlu olmasına dayandığını da ispat eden Bradley, böylelikle hem Yer'in Güneş çevresinde döndüğünü açıkca kanıtlamış, hem de bu dönüş hızını ve dolayısıyla Yer'in Güneş'ten uzaklığını hesaplamıştır. Sapma verilerini incelemeyi sürdüren Bradley, Yer'in kendi ve Güneş çevresindeki hareketlerinin diğer özelliklerini de belirlemiş, ayrıca ışık hızının değerini de oldukça duyarlı bir biçimde saptamıştır (saniyede 295.000 km; modern ölçümlere göre ise, yaklaşık saniyede 299.792 km). Danimarkalı bir astronom olan Römer, Bradley'den elli yıl önce ışığın sonlu bir hızı olduğunu kanıtlamış, ancak bu değeri duyarlı bir şekilde hesaplayamamıştı.

Sapınç olayının ortaya çıkarılmasının iki ayrı alanda bilime büyük katkısı olmuştur. Bunlardan biri, bu olaydan yararlanılarak gökyüzündeki cisimlerin yaklaşma ya da uzaklaşma hızlarının ölçülmesinde, sapıncın neden olduğu hataların düzeltilerek gözlemlerin duyarlılığının artırılmasıdır.. İkincisi, sapınç olayı, ışık hızının sonlu olmasına dayandığından bu hızın ölçülmesini sağladığı gibi, ışık hızının gök cisimleri arasındaki göreceli hareket nedeniyle değişip değişmediğinin gözlenmesine de olanak sağlamıştır. 19. yy'da, ışığın içinde hareket ettiği varsayılan hafif ve esnek bir maddesel ortam olan "esir"in gerçekte varolmadığını gösteren bulgulardan biri bu yolla elde edilmiş, Einstein'ın* görelilik kuramı da bu bulguların açıklanması amacı ile geliştirilmiştir.

günde 1 dakika 58 saniye geri kaldığı gözlendi. Bradley, Newton'un kütleçekim kuramından aynı sonucu bulduğu gibi, daha sonra bütün enlemler için salınımını 1 saniyede tamamlayan sarkaçların uzunluğunu gösteren bir çizelge hazırladı. Bir diğer başarısı da Greenwich'in enlemini duyarlı bir şekilde tayin etmesidir. Bulduğu değer gerçek değerden 1,3 saniye fazla olup kendisinden sonra çalışan iki astronomun ölçümlerinden daha hassastı.

Greenwich Rasathanesi'nin bir diğer görevi de denizde enlem ve boylamların sağlıklı olarak saptanması için yöntemler geliştirerek uzun deniz gezilerinin güvenliğini sağlamaktı. Bradley manyetik gözlemlerin önemini anlayarak yeni manyetik aletler geliştirdi. Denizde boylamı bulmak için Tobias Mayer' in geliştirdiği Ay çizelgesini inceleyerek Greenwich' te yaptığı birçok gözlem ve hesap sonucu denizde boylamı 1/2 derece duyarlılıkla veren bir çizelge hesapladı; ancak bu çizelgenin beklenen duyarlılığı sağlamaması üzerine yeniden düzeltmeler yaptı.

Bradley özgün bir düşünür, usta ve dikkatli bir gözlemci ve pratik buluşları olan bir astronomdu. Aletlerindeki ölçüm hatalarını büyük bir dikkatle incelemiş, bu hataların giderilmesi ve aletlerin duyarlı bir şekilde ayarlanması için çok uğraşmıştır. Yıldızlara ilişkin gözlemleri, bu hareketlerin uzun vadeli incelenmesi için bir başlangıç noktası oluşturmuş, bu nedenle de değeri zaman geçtikçe artmıştır. Sapınç, salınım ve kırılma ile ilgili çalışmaları, kendinden sonra gelen astronomlara yıldızların yerini, uzaklığını ve hareketlerini ölçme konularında temel bilgi ve yöntemler sağlamıştır.

• YAPITLAR: *Astronomical Observations at Greenwich from the Year 1750 to the Year 1762 by the Rev. James Bradley, D.D. Astronomor Royal*, 1798-1805, 2 cilt, ("Kraliyet Astronomu James Bradley'in Greenwich'te 1750-1762 Yılları Arasındaki Astronomi Gözlemleri").

• KAYNAKLAR: S.P.Rigaud (der.), *Miscellaneous Works and Correspondence of the Rev. James Bradley*, 1832, S.P.Riguad (der.), *Supplement to Dr. Bradley's Miscellaneous Works*, 1833.

• BAKINIZ: BESSEL, BRAHE, HALLEY, KOPERNİK, ROEMER.

BRADWARDINE, Thomas
(1290-1349)

İngiliz düşünür ve matematikçi. Augustinus ve Anselmus'tan etkilenerek matematiksel terimlerle din sorunlarını çözmeyi denemiştir.

Sussex'de doğdu, Canterbury'de öldü. Oxford' da Merton College'da Tanrıbilim öğrenimi gördü. 1325-1327 arasında, bu bölgede yöneticilikle görevlendirildi. 1335'te Londra'ya gitti. 1339'da kral papazı oldu ve Fransa Savaşları'na katıldı. On yıl sonra Canterbury başpiskoposluğuna atandı. Bu görevdeyken öldü. Bradwardine bir bilim adamı olmasına karşılık, çağdaşları gibi felsefe ile bilimi bağdaştırmaya uğraşmadı. Çağdaşlarıyla anlaştığı tek konu Occam'lı William'ın görüşlerinin açıklanışıdır.

Bradwardine *De Causa Dei* ("Tanrısal Neden") adlı başyapıtını iki öğreti üzerine temellendirdi. Bu kitabında "Tanrı kayrası zaman ve doğanın önünde giden tüm iyi işlerdir" tümcesiyle dile getirilen görüşü açıklamayı amaçlar. Bu görüşten yola çıkarak özgür istenç düşüncesini benimseyip ilk günah dogmasını yadsıyan yeni Pelagiusçulara, Tanrı amacının önceliğini vurgulayarak, karşı çıkmıştır.

Aquino'lu Thomas'ın ilk neden dediği Tanrı kavramına dayanarak Tanrı'nın, varlıkların devinimlerinde etkili olduğu sonucuna varır. O'na göre Tanrı, yaratıkların içinde, devindirici bir ilke biçimde bulunur.

Tanrı'da bütün ölçüleri aşan bir yapma gücü vardır. Bu güç insan için sözkonusu olamaz. Bu nedenle insan gücü ile tanrısal güç arasında bir karşıtlık vardır. O, bu karşıtlığı, kilise dogmalarına dayanarak değil de, tanrıbilimin, genellikle düşünceye dayanan görüşlerini yorumlayarak açıklamaya çalışmıştır.

Bradwardine tüm bu görüşlerinde Augustinus, Aquino'lu Thomas ve Duns Scotus'dan etkilenmiş ve onların düşüncelerinden, çağının bilim geleneğine uygun olarak yararlanmıştır.

• YAPITLAR (başlıca): *De Geometria Speculativa*, (ö.s.), 1516, ("Spekülatif Geometri Üstüne"); *De Causa Dei Adversus Pelagium et de Virtute Causarum*, (ö.s.), 1618, ("Pelagius'a Karşı Tanrısal Nedeni Savunma ve Nedenlerin Erdemi Üstüne"); *Tractatus de Proportionibus*,("Uygunluklar Üstüne Deneme").

• KAYNAKLAR: Emile Bréhier, *Histoire de la philosophie* 1981; J.F.Laun, *Recherches sur Th.de Bradwardine* (Revue d'Histoire et de Philosophie Religieuses 1929).

BRAGG, William Henry
(1862-1942)

William Lawrence
(1890-1971)

İngiliz fizik bilginleri. Kristal yapı çözümlemesinde X ışınlarından yararlanarak, katılarda atom yapısı incelemelerinin ve çağdaş katı hal fiziğinin öncüsü olmuşlardır.

William Henry Bragg 2 Temmuz 1862'de, Cumberland bölgesindeki Westward'ın Wigton kasabasında doğdu. 1885'te Cambridge Üniversitesi'ne bağlı Trinity College'da matematik öğrenimini tamamladıktan sonra, Avustralya'daki Adelaide Üniversitesi'nde matematik ve fizik profesörü oldu. Avustralya'da geçirdiği yirmi üç yıl boyunca yalnız üniversitedeki başarılı dersleriyle değil, bilim çevrelerindeki etkinliğiyle de tanındı ve 1903'te Australasian Association for the Advancement of Science'ta astronomi, matematik ve fizik bölümünün başkanlığına getirildi. Leeds Üniversitesi'nin çağrısını kabul ederek 1909'da ülkesine döndü ve aynı üniversitenin Cavendish

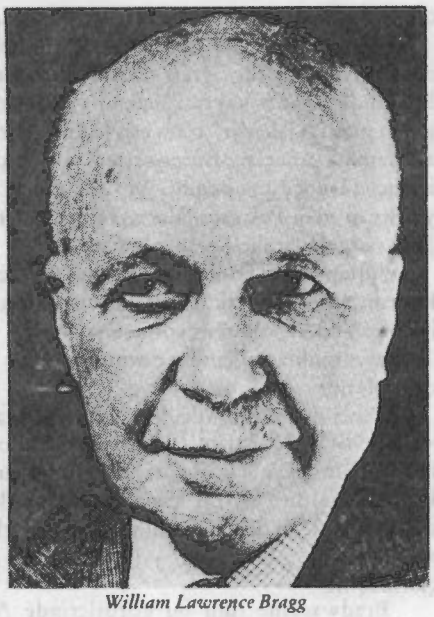

William Lawrence Bragg

kürsüsünde fizik profesörlüğünü üstlendi. 1915'te Londra'daki University College'a geçtiyse de, I. Dünya Savaşı nedeniyle hemen ertesi yıl öğretim görevinden alınıp Hawkcraio'deki Deniz Kuvvetleri Deneme İstasyonu'nda denizaltıların yerini saptama teknikleri geliştiren bir araştırma grubunun başına getirildi. Savaş sonrası University College'daki görevine dönen Bragg 1923'te Royal Institution'ın başkanlığına seçildi; 1935-1940 arası da, 1907'den beri üyesi olduğu Londra'daki Royal Society'nin başkanlığını yürüttü. 12 Mart 1942'de Londra'da öldü.

1916'da Royal Society'nin Rumford madalyasıyla ödüllendirilen, 1920'de "Sir" unvanı alan W.H.Bragg, 1915 Nobel Fizik Ödülü'nü de oğlu W.L. Bragg ile bölüşmüştü. Nobel tarihinde, aynı yılın ödülünü paylaşan ilk ve tek baba-oğul Bragg' lerdir.

William Lawrence Bragg 31 Mart 1890'da, babasının öğretim göreviyle bulunduğu Avustralya'nın Adelaide kentinde doğdu. Adelaide Üniversitesi'nden matematik diplomasını aldıktan sonra 1909'da ailesiyle birlikte İngiltere'ye döndü. Cambridge Üniversitesi'ndeki Trinity College'da fizik ve kimya öğrenimini sürdürürken, babasının da yardımıyla X ışınlarının kristallerde kırınmasını incelemeye başladı ve 1914'te aynı okulda öğretim görevlisi oldu. Ancak,

Kristal Yapının X Işınları Kırınımıyla İncelenmesi

Herhangi bir dalga, yolu üstündeki bir engele çarptığında yeni dalgacıklar oluşur. Eğer birden fazla engel varsa bunların oluşturduğu dalgacıklar üstüste binerek bazı noktalarda birbirini güçlendirirken bazı noktalarda da zayıflatır. İki engelden ya da kaynaktan gelen dalgacıkların üstüste binmesine "girişim", çok sayıda engelden gelen dalgacıkların girişmesine de "kırınım" denir. Bu olayın gözlemlenebilmesi için, engeller arasındaki uzaklık ile dalganın dalgaboyu arasında çok büyük fark olmaması gerekir.

Dalgacıkların güçlenme ve zayıflama düzeni, engellerin büyüklüğü, dizilişi ve aralarındaki uzaklığa ilişkin bilgi verir. Kristalli bir yapı içinde belli bir düzenle yerleşmiş atom ya da moleküller de, üzerlerine düşen X ışını dalgalarını (dalgaboyu yüz milyonda bir santimetre dolayındaki elektromanyetik dalgalar) saçarak yeni dalgacıklar oluşturur. Bu dalgacıkların girişiminden doğan kırımın desenleri X ışını tayfölçerleri, iyonlaşma odacıkları ya da fotoğraf filmleriyle saptanıp çözümlendiğinde kristal yapısının gizleri de çözülür.

Kristallerdeki olağanüstü düzenlilik ve bakışım nedeniyle, kırınım desenlerinde dalgacıkların büyüyerek güçlendiği yön ile X ışınının kristale giriş yönünün bir aynadan yansıyan ışık gibi bakışımlı olduğu görülür. Bu olguyu araştıran Bragg'ler, kristaldeki atom yerleşmesinin çok düzenli olması nedeniyle atom ve moleküllerin çeşitli düzlem takımları oluşturması gerektiğini, her takımdaki düzlemler de birbirine paralel olduğundan bu düzlemlerdeki atom ve moleküllerden olağan yansıma yasalarına uyacak biçimde saçılan dalgaların girişiminin güçlendiği sonucuna vardılar. Bu düzlem takımları arasındaki açılar ve her düzlemdeki atom molekül sayısı kristalin geometrik ve fiziksel yapısına göre değişir. Bu değişiklikler de kırınım deseninde görülebildiği için, kristalin yapısı bu yöntemle en ince ayrıntılarına kadar incelenebilir. Yalnız, X ışınları atomun elektronlarından saçıldığı için, hidrojen gibi az elektronlu elementlerin atom yapısının incelenmesinde yetersiz kalan X ışını kırınımölçerleri yerine, bu tür elementlerin incelenmesinde daha kuvvetli etkileşmeyle çekirdekten saçılan nötronların kırınımından yararlanır.

X ışınlarının kristal yapı çözümlemesinde kullanılabilir olmasını sağlayan en önemli özelliği, bu ışınların dalga boyunun kristaldeki (ya da daha genel anlamda katı madde içindeki) iki atom ya da iki molekül arasındaki uzaklıkla aynı düzeyde olmasıdır. Dolayısla bu koşulu sağlayan her madde için X ışını kırınımı, yapı çözümlenmesinde kullanılabilecek en elverişli yöntemdir. Nitekim, çok sayıda atomdan oluşan organik moleküllerin, özellikle soyaçekim olgusunu denetleyen genlerin temelini oluşturan DNA zincirinin gizemli yapısı da bu yöntemle anlaşılabilmiştir.

hem deneysel araştırmaları, hem de üniversitedeki görevi I.Dünya Savaşı nedeniyle kesintiye uğramıştı. 1915'ten 1919'a değin Fransa ve Belçika'da, İngiliz ordusunun teknik danışmanı olarak düşman topçularının yerini top sesleriyle saptama teknikleri üzerinde çalışan fizikçi, kristalbilime katkıları nedeniyle 1915 Nobel Fizik Ödülü'nü babasıyla bölüştüğünde henüz 25 yaşındaydı. 1919-1937 arasında Manchester Üniversitesi'nde fizik profesörü, 1938-1953 arası Cambridge Üniversitesi'nde Cavendish deneysel fizik profesörü, 1954'te de Royal Institution'ın başkanı olan W.L.Bragg, 1921'de Royal Society üyeliğine seçildi, 1941'de "Sir" unvanı aldı ve 1965'te emekliye ayrılarak 1 Temmuz 1971'de Ipswich'te öldü.

William Henry Bragg, Adelaide Üniversitesi'ndeki ilk on sekiz yılında özgün bilimsel araştırmalardan çok öğretim görevine ağırlık vermiş ve gerek üniversitedeki fizik derslerinde, gerek konferanslarında konuyu çok anlaşılır biçimde sunma özelliği ve renkli anlatımıyla iyi bir konuşmacı olarak tanınmıştı. Üstelik Cambridge Üniversitesi'nde yalnızca matematik okuyan Bragg, üniversitedeki son yılında J.J. Thomson'ın derslerini izleyerek ilgi duyduğu fizik konusunda daha çok kendi kendini yetiştirmişti.

Bragg'in araştırmacılık dönemi, 1903'te Australasian Association for the Advancement of Science'ın başkanlığına seçilmesiyle başlar. Bu kuruluş adına, gazların iyonlaşma kuramındaki yeni gelişmeleri konu alan bir konferans için hazırlanırken, α (alfa), β (beta) ve γ (gamma) ışınlarının yayımını ve soğurulmasını incelemiş, bu incelemesiyle Rutherford tarafından Royal Society üyeliğine önerilecek ve Leeds Üniversitesi'nden profesörlük çağrısı alacak kadar büyük yankı uyandırmıştı. 1907'de gene bir konferans nedeniyle ilgisini bu kez X ve α ışınlarına yönelten Bragg, yıllarca bu ışınların parçacık yapısında olduğunu savundu; yüksüz olmalarının nedenini de yapılarındaki, artı yüklü bir α parçacığı ile eksi yüklü bir elektrondan oluşan nötürleşmiş parçacık çiftlerinin varlığına bağladı. Bragg'in parçacık savına karşılık bu ışınların ışık gibi elektromanyetik dalga yapısında olduğunu öne süren fizikçilerle, özellikle Barkla ile aralarındaki ateşli tartışmalar 1912 yılının sonlarına değin sürdü. O tarihte Alman fizikçi Max von Laue, X ışınlarının kristallerden geçerken kırınıma uğradığını açıklamış, önce Barkla'nın polarma deneyi, ardından bu kırınma olayı X ışınlarının parçacık varsayımını temelden sarsmıştı. 1912 yazında babasıyla birlikte Laue'nin bu yeni çalışmasını inceleyen William Lawrence Bragg, Cambridge'e döndüğünde dalga varsayımını sınamak için uzun deneylere girişti. Sonunda, X ışınlarının dalgaboyu ile kristal atomları arasındaki uzaklık bilindiğinde, ışınların maksimum kırınıma uğradığı geliş açısını veren "Bragg bağıntısı"nı buldu. Artık X ışınlarının kısa elektromanyetik dalgalar olduğundan hiç kuşkuları kalmamıştı; laboratuvar araştırmaları için gerekli tüm araç ve gereci öteden beri hep kendisi tasarlayan William Henry Bragg, ertesi yıl X ışınlarının dalgaboyunu ölçmek için bu ışınları bir iyonlaşma odasından geçirerek, bugünkü kırınım-ölçerlerin (difraktometre) ilk örneği olan X ışını tayfölçerini (spektrometre) geliştirdi. Oğlunun önerisiyle Bragg bağıntısını ters yönden ele alıp, X ışınlarının kırınımından edinilen bilgiyle kristallerin atom ve molekül yapısını incelemeye giriştiler. Bragg tayf ölçerini kullanarak, kristalli yapıdaki pek çok katı maddede atomların yerleşme düzenini saptayan Bragg'lerin geliştirdiği bu yöntem, bugün kristal yapılarının çözümlenmesinde başvurulan X ışınları ya da nötron kırınım yöntemlerinin temelidir. Kırınım yöntemi kristalbilimin vazgeçilmez yöntemlerinden biri olduğu gibi, gene William Lawrence Bragg'in öncülüğüyle protein kristallerinin çözümlenmesine de uygulanarak moleküler biyolojiye yeni ufuklar açmıştır.

• **YAPITLAR (başlıca): W.H.Bragg:** "On the Properties and Natures of Various Electric Radiations", *Philosophical Magazine*, VI (14), 1907, ("Çeşitli Elektrik Işımalarının Özellikleri ve Yapısı Üstüne"); "X-rays and Crystals", *Nature*, (90), 1912, ("X ışınları ve Kristaller"); *Studies in Radioactivity*, 1912, ("Radyoaktiflik Konusunda İncelemeler"). **W.L.Bragg:** "The Diffraction of Short Electromagnetic Waves by a Crystal", *Proceedings of the Cambridge Philosophical Society*, (17), 1913, ("Kısa Elektromanyetik Dalgaların Bir Kristaldeki Kırınımı").

• **BAKINIZ:** BARKLA, FRESNEL, HUYGENS, LAUE RÖNTGEN, RUTHERFORD, T.YOUNG.

Tycho Brahe

◄ *X ışınlarının yapısı ve kristallerde kırınımı*

BRAHE, Tycho
(1546-1601)

Danimarkalı astronomi bilgini. Kuyrukluyıldızlar ve novalar üzerindeki gözlemleri, özellikle Mars'ın konumuna ilişkin sağlıklı ölçümleriyle teleskop öncesi dönemin en büyük astronomudur.

14 Aralık 1546'da, o zamanlar Danimarka Krallığı'na bağlı olan Skåne'deki (İsveç) Knudstrup'ta doğdu. Büyük toprak sahibi, soylu bir ailenin oğluydu. Çocuğu olmadığı için daha birkaç aylıkken kendisini evlat edinen amcasının şatosunda özel öğretmenlerden ders alarak iyi bir öğrenim gördü, yedi yaşındayken Latince öğrendi. Tyge olan Danimarkalı adını ne zaman değiştirdiği bilinmiyor ama,

İlk gözlemler

çağından günümüze değin soyadından çok Tycho adıyla anılagelmiştir. 1559-1562 yılları arasında Lutherci Kopenhag Üniversitesi'nde felsefe ve tanrıbilimin yanı sıra Latin ve Yunan edebiyatı, retorik ve temel bilimler okuyan Tycho, Aristoteles'in *Physika*'sını, Eukleides'in *Stoikhea*'sını ve Ptolemaios'un yermerkezli evren modelini büyük bir olasılıkla bu dönemde tanıdı. Daha sonra amcası, çağın geleneğine uyarak tüm soylular gibi hukuk okuması için Tycho'yu 1562'de Leipzig Üniversitesi'ne gönderdi. 1565'e değin bu üniversitede gündüzleri hukuk öğrenimini sürdürürken, geceleri gizlice yıldız gözlemlerine başlayan Tycho o yıl Danimarka'ya döndü. Ancak, kendisini büyüten amcasının ölümü, ailesinde de dayılarından biri dışında kimsenin bilimsel çalışmalarına ilgi göstermemesi üzerine yeniden Almanya'ya geçti. O aralar, bir düello sırasında burnunun ucu koptuğundan, ölünceye değin metal karışımı yapay bir burunla yaşadı. 1566'dan 1568'e değin Rostock Üniversitesi'nde, bir yıl kadar Basel Üniversitesi'nde öğrenim gören Tycho, 1570 yılına değin Augsburg'da kalarak astronomi çalışmalarını ve gözlemlerini sürdürdü. Babasının hastalandığını öğrenince ülkesine döndü; bir yıl sonra da babasının ölümüyle Knudstrup toprakları iki erkek kardeşe miras kaldı. Oysa Tycho baba evinde kalmayıp, çalışmalarına ilgi gösteren dayısının şatosuna yerleşecek ve ilk büyük astronomi gözlemini 1572'de orada gerçekleştirecekti.

Nova gözlemi ve Aristoteles kozmolojisinin çöküşü

1574'ten başlayarak Kopenhag Üniversitesi'nde bir yıl kadar ders verdikten sonra Almanya'yı dolaşıp astronomlarla tanıştı, gözlem araçlarını inceledi. Bu arada, bir kralın ya da bir prensin koruyuculuğu altında gözlemlerini rahatça sürdürebilme olanağını arıyordu. Beklediği destek, Danimarka ve Norveç Kralı II. Frederik'ten geldi. 1576'nın Şubat ayında, ülkesine dönüşünden birkaç ay sonra kral Kopenhag açıklarındaki Hven adasını Tycho'ya bağışladı, orada bir gözlemevi kurması için gerekli parayı da esirgemedi. Buna karşılık krallık ailesinin başmüneccimliğini üstlenen Tycho, sarayla iyi ilişkilerini sürdürerek yirmi yıl kadar Hven adasında en iyi gözlemlerini yaptı. Ancak, 1588'de II.Frederik'in ölümünden sonra tahta çıkan oğlu IV.Christian, Tycho'ya babası kadar cömert davranmadı; astronomi gözlemlerine büyük yatırım yapılmasını onaylamadığından Tycho'nun ve gözlemevinin gelirini kıstı. Saraydaki eski saygınlığını yitiren Tycho da 1597'de, ömür boyu kendisine bağışlanmış olan Hven adasından ayrılıp Kopenhag'a yerleşti. O aralar yazdığı *Mechanica* adlı yapıtını Habsburg hanedanından II.Rudolf'a adamış, imparator da gözlemlerini destekleyeceğini belirterek onu Prag'a çağırmıştı. Bunun üzerine 1599'da Prag'a giden Tycho, kentin yakınlarında imparatorun kendisine hediye ettiği Benatky şatosuna yerleşip yeniden gözlemlerine başladı. 1600 Şubat'ında da Kepler, Tycho ile birlikte çalışmak üzere Prag'a geldi. Ne var ki, çok verimli olabilecek bu işbirliği pek uzun sürmedi ve Tycho Brahe, son çalışmasını tamamlayıp yayımlama görevini Kepler'e bırakarak 24 Ekim 1601'de Prag'da öldü.

Uraniborg ve Stjerneborg gözlemevleri

Tycho'nun ilgisini astronomiye çeken ilk doğa olayı, 21 Ağustos 1560'taki Güneş tutulmasıdır; o zamanlar Kopenhag Üniversitesi'nde öğrenciydi ve tutulmanın gerçekten önceden bildirilen tarihte gözlemlenmesi onu çok etkilemişti. Stadius'un gökgünlüklerinin bir kopyasını alıp kendi kendine astronomi çalışmaya başladı, sonradan gönderildiği Leipzig Üniversitesi'nde de bu ilgisini sürdürdü. 1563 Ağustos'unda, elindeki çok basit araçlarla Satürn ve Jüpiter'in kavuşma konumunu gözlemlemesi, Tycho'nun yaşamında gerçek bir dönüm noktası olmuştur. Bu iki gezegenin konumunu astronomi cetvellerinden hesaplayarak birbirlerine en yakın olacakları zamanı belirleyen Tycho, yaptığı hesaplarla kavuşumu gözlemlediği tarih arasında bir aylık bir yanılgı olduğunu görünce, eski çağlardan kalma astronomi cetvelleri ile gökgünlüklerinin daha hassas gözlemlerle yeniden düzenlenmesi gerektiğine karar verdi. Bu gözlem, verilerini, hesaplarını ve sonuçlarını not ettiği ilk önemli gözlemiydi; 1564'ten sonra da kendi geliştirdiği araçlarla gözlemlerini sürdüren Tycho, astronomide varsayımlar yerine tümüyle matematiğe, sağlıklı gözlem ve ölçümlere dayanan yeni bir dönemin öncüsü oldu.

Augsburg'ta bulunduğu sıralar kimyaya ilgi duyan Tycho, 1571'de dayısının Herritzwad'daki şatosuna yerleşince bir laboratuvar kurup kimya deneylerine girişmişti. Ancak, bu yeni uğraşısı 11 Kasım 1572'de birdenbire sona eriverdi: o gece gökyüzüne baktığında, Cassiopeia (Koltuk) takımyıldızında, o güne değin hiç görmediği parlaklıkta yeni bir yıldız dikkatini çekti. Yeni anlamındaki Latince *nova* sözcüğüyle adlandırdığı bu yıldızı, 1574 Martı'nda görünmez oluncaya değin sürekli izledi; kendi yaptığı bir sekstant (altılık) aletiyle, yeni yıldızın Cassiopeia'daki öbür yıldızlardan açısal uzaklığını büyük bir titizlikle ölçtü; renginin beyazdan sarıya, sonra kırmızıya dönüşünü ve parlaklığının -1. kadirden başlayıp 6. kadire dek giderek azalışını gözlemledi (bu verilerin ışığında bugün bu yıldızın, üstnova türünden bir patlayan yıldız olduğu biliniyor). Bu renk ve parlaklık değişimlerinin ışığın yansımasından ya da kırılmasından ileri gelen bir atmosfer yanıltması olmadığını anladığı gibi, üstelik en küçük bir ıraklık açısı (paralaks) vermediğine göre bu yeni yıldızın Yer'e Ay kadar yakın olmayacağı, günlük dolanıma ters yönde hareket etmediğine göre de Aristoteles'in tanımladığı gezegen kürelerinde bulunamayacağı sonucuna vardı. Kuyrukluyıldız da olamazdı; çünkü hem kuyruğu yoktu, hem de kuyrukluyıldızlar gibi hareket etmiyordu. Sonunda bu novanın, öbür sabit yıldızların bulunduğu en dış gökkürede yeraldığını ve Yer'den öbür sabit yıldızlar kadar uzakta, onlar gibi bir yıldız olduğunu açıkladı. İlk kez 1573'te yayımlanan *De nova stella* ("Yeni Yıldız Üstüne") adlı kısa incelemesinde tanımladığı, ölümünden sonra yayımlanan *Astronomia instauratae progymnasmata*'da ise ayrıntılı olarak incelediği bu olgu, gökyüzünün en dışındaki yıldızlar küresinde hiçbir şeyin değişmeyeceğini ileri süren Aristoteles'in görüşüne aykırıydı. Başka astronomların gözlemleri de Tycho'nun bulgularını doğrulayınca, Aristoteles kozmolojisini yeniden gözden geçirme gereği doğmuştu.

Bu gözlemlerden sonra ünü giderek yayılan Tycho, büyük bir gözlemevi kurmak için beklediği desteği de bulunca, kralın bağışladığı Hven adasının en yüksek noktasını seçip Uraniborg ("Cennet Kalesi") adını verdiği gözlemevinin yapımına başladı. Ana

binası 1580'de tamamlanan, sonradan ek yapılarıyla çok geniş bir alana yayılan Uraniborg, 1576'dan 1597'ye değin yirmi bir yıl boyunca hem Tycho'nun evi, hem de çağının en ünlü ve en görkemli gözlemevi oldu. Gerçekten de, gözlem araçlarının yapıldığı atölyeleri, küçük bir kimya laboratuvarı, kitaplığı, yiyecek depoları, 1584'te eklenen bakımevi, 1592'de tamamlanan kâğıt fabrikasıyla bir eşi daha yoktu. 1584'te Uraniborg'un yanına Stjerneborg ("Yıldızlar Kalesi") adıyla yeni bir gözlemevi daha yaptıran Tycho'nun başlıca gözlem araçları, gökcisimlerinin açısal uzaklığını, yükselimini, meridyen geçişini ve başucu uzaklığını ölçen sekstantlar, küçük bir usturlab, üzerine yerleştirilen bir gözlem aracının her yöne çevrilebilmesini sağlayan büyük bir döner küre ve duvara asılmış, yaklaşık 3,5 m çapında bir kadranttı (dörtlük aracı). Bu araçlar ne çok gelişmişti, ne de çok kusursuzdu; gene de, çok titiz derecelenmiş bu araçlarla Tycho, bir derecelik bir daire yayının onda birinden daha küçük bir yanılgıyla, teleskopun kullanımından önceki en hassas ölçümleri yapmayı başardı.

Uraniborg'taki gözlemleri sırasında Tycho, 13 Kasım 1577'de, günbatımından hemen sonra çok uzun kuyruklu büyük bir kuyrukluyıldız gözlemlemişti. Bu kuyrukluyıldızın batıdan doğuya yönelen bir yol izlediğini, kuyruğa benzer oluşumun da yıldızın baş bölgesinden sızarak geçen Güneş ışınlarından ileri geldiğini açıklaması, Aristoteles'in kuyrukluyıldızlara ilişkin savını da çürütüyordu. Böylece, 1572'deki nova ve 1577'deki kuyrukluyıldız gözlemlerinden sonra yeni bir evren tanımı yapma gereğini duyan Tycho, yer-gün merkezli kendi evren modelini geliştirdi. 1574'te Kopenhag Üniversitesi'ndeki derslerinde de, fiziksel yönüyle Ptolemaios'un yermerkezli, matematiksel yönüyle de Kopernik'in günmerkezli evren modelini savunmuş, ama ikisini de tümüyle benimsememişti. Nitekim Tycho'nun evren modeli, Ptolemaios ile Kopernik'in sistemlerini bağdaştırmayı deneyen karma bir modeldir: Ptolemaios sistemindeki gibi Yer gene evrenin merkezinde sabittir; Ay, Güneş ve dış gezegenler de onun çevresinde dolanır; buna karşılık Yer ile Güneş arasında kalan iç gezegenler (Merkür ve Venüs) Kopernik sistemindeki gibi Güneş'i merkez alır. *Progymnasmata*'da açıkladığı ve Stjerneborg'un tavanına çizdirdiği bu model, Ptolemaios sisteminin karşı seçeneği ve Kopernik modelinin benimsenmesini kolaylaştıran bir ara aşama olarak bugün yalnızca tarihsel bir önem taşır.

Tycho astrolojinin önemine inanmış bir gözlemciydi. Rostock'ta bulunduğu sıralar, 28 Ekim 1566'daki Ay tutulmasını, Zigetvar seferine çıkmış olan I. Süleyman'ın (Kanunî) ölümünü haber veren bir işaret olarak yorumlamış, ancak sonradan sultanın tutulmadan bir buçuk ay kadar önce öldüğünü öğrenmişti. Hven'deki gözlemlerinde özellikle sabit yıldızların konumlarını, Güneş, Ay ve gezegenlerin hareketlerini belirlemeyi amaçlayan Tycho, Ay'ın enlem ve boylam hareketindeki düzensizlikleri ve yörünge üzerindeki salınımını saptamış, bilinen sabit yıldızlara göre konumunu belirlemişti. Bu ölçümler ve 777 sabit yıldızın konumunu veren bir katalog, *Progymnasmata*'da toplanmıştır. Tycho bu yıldızların sayısını 1.000'e çıkararak daha zengin bir katalog hazırlamak ve yeni koruyucusu II. Rudolf'a sunmak niyetindeydi. Prag'daki çalışması erken ölümüyle sonuçlandığından bu isteğini yerine getiremedi ama, ölmeden önce Kepler'den bu kataloğu bir an önce bitirmesini istedi. 1627'de yayımlanan ve *Rudolf Cetvelleri* adıyla bilinen yapıt, Kepler'in yaptığı eklerle birlikte büyük ölçüde Tycho'nun gözlemlerine dayanır.

Tycho'nun yanında çalışmak için 3 Şubat 1600'de Prag'a gelen ve Kopernik'in günmerkezli kuramının en büyük savunucusu olan Kepler ile Tycho arasındaki görüş ayrılığı ortak çalışmalarını oldukça güçleştiriyordu. O sıralar Mars'ın yörünge hareketi üzerinde çalışan Tycho son ana kadar Kepler'den kendi sistemini doğrulamasını ve bunu yayımlayarak herkese duyurmasını istedi. Gerçi Kepler Kopernik'in sisteminden yola çıkarak Tycho'nun modeline aykırı bir kuram geliştirdi ama, çağdaş astronominin başlangıcı sayılan gezegen yörüngelerine ilişkin yasalarını Tycho'nun Mars gözlemlerinden yararlanarak hazırladığını hiçbir zaman yadsımadı.

- **YAPITLAR (başlıca):** *De nova stella*, 1573, ("Yeni Yıldız Üstüne"); *De mundi aetherei recentioribus phaenomenis*, 1588, ("Yıldızlar Küresinde Gözlemlenen Yeni Olaylar"); *Astronomiae instauratse mechanica*, 1598, ("Gözden Geçirilmiş Mekanik Astronomi"); *Astronomiae instauratae progymnasmata*, (ö.s.), 1602, ("Meslektaşların Astronomilerinin Düzeltilmiş Biçimi"); *Tychonis Brahe Dani Opera omnia* (der. J.L.E. Drayer), 15 cilt, (ö.s.), 1913-1929, ("Danimarkalı Tycho Brahe'nin Toplu Yapıtları").

◄ *Tycho'nun yer-gün merkezli evren modeli*

- **KAYNAKLAR:** F.Burckhardt, *Zur Erinnerung an Tycho Brahe 1546-1601*, 1901; J.L.E.Dreyer, *Tycho Brahe, a Picture of Scientific Life and Work in the Sixteenth Century*, 1890; J.A.Gade, *The Life and Times of Tycho Brahe*, 1947; W.Norlind, *Tycho Brahe*, 1963.

- **BAKINIZ:** ARİSTOTELES, KEPLER, KOPERNİK, PTOLEMAİOS.

BRAHMS, Johannes
(1833-1897)

Alman besteci. Klasik biçimleri Romantizm'den etkilenmiş bir üslupla işleyerek 19.yy'ın yenilik arayışları karşısında, klasik tarzın ve geleneksel müziğin evriminin en son ve en yüksek noktasını oluşturmuştur.

7 Mayıs 1833'te Hamburg'da doğdu, 3 Nisan 1897'de Viyana'da öldü. Babası Johann Jakob, belediye tiyatrosunda kontrbas çalan bir müzisyendi. Oğlunun müzik eğitimini önce kendisi üstlendi ama Johannes yedi yaşına gelince özel ders alması gerektiği anlaşıldı. On yaşına gelince, öğretmeni Otto Cossel onu eğitmesi için kendi öğretmeni ve Hamburg'un önde gelen müzik ustalarından olan Eduard Marxsen'e başvurdu. Marxsen Johannes'in yeteneğini sezerek derslerde yalnız piyano tekniğine değil, kompozisyon konularına da ağırlık verme gereğini duydu.

◄ *Yıldızlar katalogu ve Mars'ın yörüngesi*

Çok geçmeden, Brahms, küçük besteler ve halk ezgilerinden derlemeler yapmaya başladı. Bu dönemde, bir yandan okul ödevlerini yapmak, öte yandan

Johannes Brahms

ailesinin geçimine katkıda bulunmak amacıyla konserlere katılmak, gece kulüplerinde, gemici meyhanelerinde çalışmak zorunda kalmış, sağlığı da bozulmuştu. 1847 ve 1848 yazlarını bir aile dostlarının kent dışındaki evinde, daha az çalışarak geçirdi.

Kişiliği

1848 sonlarında, besteci Brahms olarak Hamburg'da ilk konserlerini verdi. Bunlarla önemli bir başarı sağlayamadığı için geçim kaygısıyla yeniden sıradan işlere döndü. Ancak 1850'de Yahudi asıllı Macar kemancı Eduard Reményi ile tanışması ve daha sonra ise ünlü kemancı Joachim'i dinlemesi, yaşamının akışını derinden etkiledi.

Reményi ile Brahms üç yıl süreyle konser turlarında birlikte çaldılar. Bu işbirliğinin, çingene ezgilerini yakından tanıması dışında, Brahms'ın sanatına bir katkısı olmadı. Brahms, Hannover'de Reményi ile birlikte verdiği bir konserde Joseph Joachim'le tanıştı. Bu keman ustasının Johannes'in yapıtlarından övgüyle söz etmesi genç sanatçıyı yüreklendirdi.

Liszt ve Schumann'la ilişkiler

Joachim, Brahms'ın önce Liszt'le, sonra da Schumann'la tanışmasını sağladı. Liszt, genç besteciyle ilgilenerek onu kendi çevreşine katmak istedi. Ama Brahms Liszt'in yaşadığı Weimar'daki Altenburg Sarayı'nın resmiyetine ve buradaki müzik anlayışına uyum gösteremeyerek, onun yanından ayrıldı. Buna karşılık, Schumann'la derin bir dostluk kurdu. Schumann'ın güncesinde 30 Eylül 1853 tarihinde "Bugün Brahms beni görmeye geldi... Bir deha!" tümcesi yer alır. Schumann, *Neue Zeitschrift für Musik* dergisinde Brahms'ı büyük övgülerle tanıtan bir yazı yazdı. Tanışmalarından altı ay sonra Robert Schumann akıl hastanesine kapatıldı. Brahms, ölümüne değin onunla ilgilendi ve eşi piyanist Clara Schumann'a yaşamı boyunca destek oldu.

Brahms, 1857'de geniş bir çevresi olan Clara'nın yardımıyla Detmold'da, Lippe Prensi'nin sarayında yarı resmi bir göreve getirildi. 1860'ta yeniden Hamburg'a yerleşti. Bir kadınlar korosu örgütleyerek yönetimini üstlendi.

1862'de Hamburg Filarmoni Orkestrası'nın yöneticiliği boşaldı. Brahms da bu görev için düşünülen birkaç kişiden biriydi. Atanma isteğinin sonucunu beklerken ilk kez Viyana'ya gitti. Orada bir süre kalarak bir dizi başarılı konser verdi. Henüz yirmi dokuz yaşında olması neden gösterilerek yöneticiliğe eski bir şarkıcı olan arkadaşı Julius Stockhausen getirildi. Bu sırada Viyana Şan Akademisi'nden gelen yöneticilik önerisini kabul etti. Bir yıl geçmeden bu görevden ayrıldı, ama geziler ve konser turları dışında ölünceye değin Viyana'yı yurt edindi.

Sanatçı, 1872'de Anton Rubinstein'dan boşalan Viyana Müzik Dostları Derneği'ne baş yönetici olarak atandı. Kentin bu en iyi müzik örgütünde üç yıl kadar çalıştı, koro yanında Viyana Filarmoni Orkestrasını da yönetti.

Yaşamının son on yılını oldukça tekdüze, olaysız geçirdi. Geniş halk kitlelerince seviliyor, çeşitli ülkelerdeki pek çok resmi kuruluşun ilgisini, saygısını topluyordu. Ne var ki üç büyük dostunu yitirmesi onun için büyük bir acı kaynağı oldu. Bu dostlar, Avusturya-Macaristan İmparatoru Franz Joseph, bir zamanlar sevmiş olduğu, yaşamboyu ilişkisini sürdürdüğü Elisabeth von Herzogenberg ve dostu Clara Schumann'dı. Clara'nın ölümünden sonra Brahms bir ivedi çöküş dönemine girdi. 1897'de karaciğer kanserinden öldü.

Brahms'ın karakterinde, davranışlarında gözlemlenen en belirgin nitelik köylülüktü. Aslında köy kökenli sayılmazdı. Elbe Nehri'nin tenha bataklıklarından kente göçmüş bir baba ile kent emekçisi bir anneden doğmuştu. Ne var ki, yaşamı boyunca İmparatorun baş dostu olduğu zamanlarda bile köylü kalmayı yeğledi. Tutkularını denetleyebilmesi, düşün ve ideallerini ödünsüz bir inatla savunması, dehasının patlayan, fışkıran türden değil de durağan nitelikte olması, karakterinde baskın olan "köylülük"ten kaynaklanır.

Brahms hiç evlenmedi. Bir kez Agathe von Siebold'la nişanlandı. Agathe bestecinin evlenme kararını sürekli ertelediğini anlayınca, ilişkisini kesti. *Sol Majör Altılı*, *Piyanolu Beşli* ve ünlü *Wiegenlied* ("Ninni"), bu sırada yaratılmış ürünlerdir.

Brahms, bunalımlarını geride bırakma duygusu verdiği için sık sık yolculuğa ve konser turnelerine çıkmışsa da, Viyana'da yerleşik bir yaşam sürmüştür. Ancak, Avusturya başkentinde yerleşmiş olmasına karşın hiçbir zaman Viyanalı olmadı. Yaşantısı, görüşleri, beklentileriyle koyu bir Alman yurtseveri olarak kaldı. İngiliz ve Fransız olan her şeyden nefret ettiği söylenebilir. İlk gençliği uzlaşmazlıkların, savaşların ve siyasal etkinliklerin merkezlerinden uzakta, Hamburg'da geçtiği için 1848 devrim hareketinden etkilenmemişti. Ancak, Fransa-Prusya Savaşı'nı günü gününe, artan bir ilgiyle izlemiş, giderek bir ara Prusya ordusuna gönüllü yazılmayı kafasına koymuştu. "Demir Başbakan" diye anılan Bismarck'a tapıyor, "iblislerin başı" dediği III. Napoléon'dan nefretle söz ediyordu. Prusya'nın yengisi üzerine gösterişli bir *Zafer Şarkısı* besteledi. Fazlaca bir değeri olmayan bu parça unutulmuştur.

Brahms, daha Remenyi ile birlikte konserler verdiği dönemde, önemli besteler yapmıştı. Çoğu piyano parçaları ve sonatları olan bu yapıtlar, günümüzde de konser programlarında yer almaktadır. Daha sonra da, en çok piyano ve insan sesi için ürünler vermeye devam etti. Önce bir senfoni olarak başladığı *Birinci Piyano Konçertosu*'nu 1858'de ta-

mamladıktan sonra, on beş yıl boyunca orkestra müziği bestelemedi. Buna karşılık, piyano, oda müziği, koro yapıtları ve şarkı alanlarındaki verimi her zaman yüksekti. 1873'te *Joseph Haydn'ın Bir Teması Üzerine Çeşitlemeler*'i tamamladı. On eserin iki piyano ve orkestra için iki ayrı uyarlamasını yapmıştı. Böylece, 40 yaşındayken, yeniden orkestra yapıtları vermeye başladı. Yirmi yıllık bir dönemde, dört senfoni, *Festival Uvertürü, Trajik Uvertür, İkinci Piyano Konçertosu, Keman Konçertosu, Keman ve Viyolonsel İçin Konçerto* gibi, bu alanın seçkin örneklerini yarattı.

Brahms'ın çok verimli bir besteci olmasına karşın, orkestra yapıtlarına yönelmesindeki bu gecikme, onun müzik anlayışıyla ilişkili olarak düşünülebilir. Besteci, geçmişin büyüklük ve değerlerine derin bir hayranlıkla bağlanmıştı. Bu değerler karşısında yeni, düzeyli yapıtlar verebilmek, ona çok güç gözükmüştü. Orkestra müziğine yönelmek için de, uzun bir hazırlık döneminden geçmeye gerek duymuş olduğu söylenebilir. Bu konuda aşırı alçakgönüllüdür Brahms. "Halk, geçmişteki o büyük ustaların yapıtlarını unutmamış olsaydı, ben de çağdaşlarım da, bestecilikten ekmek yiyemezdik" der.

Öte yandan, bütün alçakgönüllülüğüne karşın, müziğin evrimini en iyi kavramış kişinin de kendisi olduğuna inanıyordu. Çabasını, hemen tümüyle, bu evrimin başlıca üstünlüklerini süzüp çıkartmaya, özümsemeye yöneltti. Kendinden önceki ustaların yapıtlarını titizlikle inceledi; bunların bilinçli, ısrarlı tanıtıcılığını yaptı.

Müziğin evrimine ve geleceğine ilişkin böyle bir tavır, Liszt ve Wagner gibi o dönemin önde gelen bestecilerinden oldukça farklıydı, hatta onların anlayışının karşıtı sayılırdı. Liszt ve çevresi, 19.yy ortalarında, yenilik arayışlarını öne çıkaran, geleneklere bağlı kalmak istemeyen gelişmelerin odağını oluşturuyordu. Brahms da Joachim'le birlikte, bir süre Liszt'in başını çektiği "Yeni Alman" okulunda yer aldı, ama 1860'ta bu akıma karşı yayımlanan bir manifestoya imzasını atarak, onunla bağlarını kopardı.

Brahms'ın yaşadığı dönemde, müzik evreni, en başta Wagner'in önayak olmasıyla siyasal partileri andıran gruplara ayrılmıştı. Düşünce ve biçimde Klasik akım geleneğine bağlı kalması nedeniyle tutuculuk ve duygusallıkla suçlanmıştır. Bu aşırı yorumlar, bir çeşit çekişme ortamının sonuçları sayılır. Yine de, Wagner'in ağırlıkla dramatik özellikler taşıyan sanatı ile Brahms'ın lirik müziği arasındaki fark belirgindir. Brahms, Liszt'in ilk önemli örneklerini verdiği senfonik şiire ve genel olarak programlı müziğe hiçbir yakınlık ve ilgi göstermemiş, klasik senfoni biçimini yeğlemiştir. Wagner'in tersine, sahne yapıtı yazmamıştır. Yapıtları müziğe eklemlenen bir duyarlıkla yüklü olmakla birlikte, bu onların soyut müzik olarak bestelenmiş oldukları gerçeğini değiştirmez. Bu açıdan, Brahms, düşünce ve duygu olarak hayli benzeştiği Schumann'dan bile farklıdır. Schumann'ın müziğinde yazınsal ve görsel öğeler sık sık öne çıkar. Brahms'ta ise biçim ve uyumluluk duygusu kesinlikle ağır basar.

Brahms'ın bu eğilimi, onun özellikle klasik biçim ve tekniklerde uzmanlaşmasını da beraberinde getirmiştir. Besteci, sağlam ve tutarlı bir yapı, uyumlu bir bütün oluşturmaya her zaman öncelik verdi. Bununla birlikte, onu sadece klasik tarzın büyük bir ustası saymak doğru olmaz. Brahms, çağının romantik eğiliminden de etkilenmiş, geliştirdiği kişisel üslubunda yetkin bir anlatım düzeyine de ulaşmıştır. Bu bakımdan, Schumann'ın önerisine uyup, biçime egemen olarak anlatım olanaklarını ve özgürlüğünü alabildiğine geliştirmek istemiştir.

Biçim ve anlatım ilişkisi

Brahms, Bizét ve Verdi gibi bestecilerle birlikte biçim kaygılarının öne çıkarılmadığı, daha özgün bir anlatım amaçlanarak geleneksel kalıpların kırıldığı, yepyeni müzik yazma tekniklerinin denenmekte olduğu Romantik Çağ'da, Klasizm'in geleneklerine bağlı tutumuyla bir karşı akım oluşturmuştu. Özellikle Beethoven'ın kalıtına sahip çıkmak istiyordu. Liszt-Wagner grubunun üyesi, ünlü müzik adamı Hans von Bülow, önceleri genç besteciyi ciddiye almayıp küçümsemiş, sonradan onun müziğine yakınlık, giderek hayranlık duymaya başlamıştı. Onun, Brahms için "Büyük B'lerin üçüncüsü" deyimini kullanması, büyük gürültülere, uzun tartışmalara yol açmıştır. Gerçekten de, B'lerin ilki olan Barok tarzın ustası Bach'la geç 19.yy'ın Neo-Klasik Brahms'ı arasında koşutluk kurma olanağı yoktur.

Müzik anlayışı

Buna karşılık, uyandırdıkları etki açısından yer yer Beethoven'la kıyaslanabilir. Ancak Beethoven'ın müziğinde duygular, duygulanışlar, ruhsal olaylar iç içedir. Hangisinin ne zaman, nerede ortaya çıkacağı, nasıl gelişeceği hemen anlaşılmaz. Brahms'ta ise bir ruhsal olay bir defada ve uzun uzun çözümlenir. Beethoven'daki üslup çeşitliliği, renklilik, yapıttan yapıta farklılık gösterirken Brahms'ın üslubunda aynı zenginliği gözleyemeyiz. O, daha çok dingin, dengeli bir müzik düşünürü sayılır. Öte yandan, bu dinginliğin ardında mizahtan trajediye dek değişen bir anlatım gücü sezilir. Özellikle senfonilerinde "etkileme" düşüncesini de fazla önemsememiş, yapısal gelişme ve orkestrasyon kaygısını önde tutmuştur. Yine de, senfonileri Beethoven geleneğinin devamı sayılır ve onun senfonileriyle tonal benzerlikler bile taşır. Brahms'ın *Birinci Senfoni*'sinin son bölümünün temasıyla Beethoven'ın Dokuzuncu Senfonisi'nin korolu bölümünde işlediği tema nerdeyse aynıdır. Nitekim, "Brahmsseverler" bu yapıt için, yine Hans von Bülow'un yakıştırdığı "Beethoven'ın Onuncu Senfonisi" adını kullanmışlardır.

Brahms'ın müziğinde armonik yapı çelişkiler taşır. Yer yer yalınlığı yeğlemesine karşın, birçok 19.yy bestecisi gibi süslü, zengin bir armonik yapı ona da çekici gelmiştir.

Çağında, artık modası geçmiş olan kontrpuan tekniğini (iki ya da daha çok sayıda karşıt-ezginin, tek tek kişiliklerini yitirmeksizin, yeni ve değişik bir müzikal doku yaratma amacıyla kullanılması) kullanmaya doğal bir eğilimi vardı. *Si Minör Intermezzo, Mi Bemol Majör Rapsodi* ve *Üçüncü Senfoni*'nin andante bölümünün ana teması bu kullanımın ince, sade örnekleridir. Brahms'ta tema ya da ezgi yaratma yeteneğiyle bunları müzikal form içinde işleme yeteneği birbirini bütünleyen iki öğedir.

Brahms, dönem açıcı bir besteci değildir. Tersine, onun verimi, bir devri kapatmış, bir çeşit sonsöz söylemiş sayılır. Geçmişin örneklerinden hiç ayrılmamış, bunlarda bulduğu güçlülüğü en yetkin düzeye ulaştırmak istemiştir. Böylece, kendinden sonraki bestecileri, yenilik yönelişleriyle başbaşa bırakmış gibidir.

- **YAPITLAR (başlıca): Orkestra müziği: Senfoni:** *No.1*, 1876; *No.2*, 1877; *No.3*, 1883; *No.4*, 1885. **Konçerto:** *Birinci Piyano Konçertosu*, 1854-1858; *İkinci Piyano Konçertosu*, 1881; *Keman Konçertosu*, 1878; *Keman ve Viyolonsel Konçertosu*, 1887. **Diğer:** *Joseph Haydn'ın Bir Teması Üzerine Çeşitlemeler*, 1873; *Akademik Festival Uvertürü*, 1880; *Trajik Uvertür*, 1880. **Oda müziği:** Keman ve Piyano için 3 sonat; viyolonsel ve piyano için 2 sonat; klarnet ve piyano için 2 sonat; yaylılar için 2 altılı; yaylılar için 2 beşli; yaylılar için 3 dörtlü; *Klarnetli Beşli; Piyanolu Beşli;* keman, viyola, viyolonsel ve piyano için 3 dörtlü; keman, viyolonsel ve piyano için 3 üçlü. **Piyano müziği: Sonat:** *No.1*, 1852-1853; *No.2*, 1852; *No.3*, 1853. **Çeşitleme:** *Schumann'ın Bir Teması Üzerine Çeşitlemeler*, 1854; iki piyano için *Schumann'ın Bir Teması Üzerine Çeşitlemeler*, 1861; *Haendel'in Bir Teması Üzerine Çeşitlemeler ve Füg*, 1861; *Paganini'nin Bir Teması Üzerine Çeşitlemeler*, 1862-1863; *Rapsodiler*, 1879; iki piyano için *Macar Dansları*. **Vokal müzik:** *Ein deutsches Requiem*, 1857-1868; şarkılar.

- **KAYNAKLAR:** M.Kalbeck, *Johannes Brahms*, 4 cilt, 1904-1914; G.Henschel, *Personel Recollections of Johannes Brahms*, 1907; K.Geiringer, *Johannes Brahms: Leben und Schaffen eines deutschen Meisters*, 1935; P.Latham, *Brahms*, 1948; F.May, *The Life of Johannes Brahms*, 2 cilt, 1948; H.Gal, *Johannes Brahms: Werk und Persönlichkeit*, 1961; E.Evans, *Historical Descriptive and Analytical Account of the Entire Works of Johannes Brahms*, 4 cilt, 1970.

- **BAKINIZ:** J.S.BACH, BÜLOW, LISZT, MAHLER, R.STRAUSS, R.WAGNER.

BRAIDWOOD, Robert J.
(1907)

ABD'li arkeolog. Önasya tarihöncesi kültürleri uzmanıdır.

ABD'de Detroit'te doğdu. Michigan Üniversitesi'nde mimarlık eğitimine başladı, daha sonra Antik Çağ Tarihi ve Antropoloji Bölümü'ne geçti. 1933'te mezun oldu.

1930'da daha öğrenciyken Anadolu'da Dicle üzerindeki Seleucia kenti kazısında, 1933'te Illinois' de bir yerli yerleşmesinin kazısında çalıştı. Aynı yıl Chicago Üniversitesi Doğu Bilimleri Enstitüsü'nün Antakya Amik Ovası araştırmalarına katıldı ve Çatal Höyük, Tell es-Judeide ve başka yerleşmelerdeki kazıların 1938'de sona ermesine değin görev yaptı. 1935'te görüşlerinden çok etkilendiği Gordon Childe ile tanıştı. 1937'de meslektaşı Linda Braidwood ile evlendi ve bundan sonraki çalışmalarını onunla birlikte yürüttü.

Doktorasını Chicago Üniversitesi'nde yaptı. 1943'te doçent oldu ve Antropoloji Bölümü'nde tarihöncesi eski dünya kültürleri konusunda ders vermeye başladı. 1945'te insanın kökenleri konulu bir seminer düzenledi. 1973'te Society of Antiquaries of London onur üyeliğine seçildi.

1930'lara değin kazı ve araştırmalar, tarihöncesi yerleşmeleri değil, Antik Çağ kaynaklarında adı geçen kentleri ortaya çıkarmak için yapılmaktaydı. Braidwood insanın avlayıcı-toplayıcı düzenden en erken köy yaşamına geçtiği yerleşmeleri bulmaya yönelmiş, tarıma geçişin kökeninin ve tarıma dayalı yaşamın sonuçlarının araştırılmasına önderlik etmiştir. Bu amaca yönelik olarak 1950'de Irak'ta Kerkük'ün doğusundaki Zagros Dağları'nda Jarmo adı verilen yerleşmede kazı yapmıştır. Gerek doğal, gerekse insan ürünü kalıntıları inceleyip değerlendirerek buradaki eski doğal çevrenin anlaşılmasını sağlamıştır. Jarmo'da tek bir yerleşme aşamasının bulunduğunu ve bunun en çok 500 yıl sürdüğünü ortaya atmış, radyokarbon yöntemiyle de bu yerleşmeyi İÖ 6750 yıllarına yani Neolitik Çağ'a tarihlemiştir. Oysa Seton Lloyd gibi başka araştırmacılar aynı yer için daha önce yaptıkları tarihlemede yanılmış, burasının Neolitik Çağ'dan daha eskiye, Mezolitik Çağ'a ait olduğunu sanmışlardır.

Braidwood, 1959-1960'ta Zagros Dağları'nın İran'daki bölümünde, Kermanşah yakınındaki Sarab' da araştırma ve kazı yapmıştır. Burasının genelde Jarmo'ya benzediğini, ama ondan daha geç ve bir bakıma daha gelişmiş bir erken köy yerleşmesi olduğunu ortaya çıkarmıştır.

1963'te İstanbul Üniversitesi Prehistorya Bölümü ile Chicago Üniversitesi'nin birlikte yürüttüğü Güneydoğu Anadolu Tarihöncesi Araştırmaları Projesi kapsamında Braidwood, Halet Çambel ile birlikte, Siirt, Diyarbakır ve Urfa çevresinde alan araştırmaları yapmış, bunun sonucu saptanan Çayönü tepesinde kazıya girişmiştir. Çeşitli buluntular Çayönü insanının mimarlığa oldukça önem verdiğini ortaya koymuştur. Burada konuttan başka, gerek planı, gerekse yapım ayrıntılarıyla, anıtsallığa yaklaşan ve özel bir işlevi olan bir yapı türünün de uzun süre kullanıldığı anlaşılmıştır. Çayönü buluntuları Anadolu'nun tarihöncesi dönemini aydınlatan önemli bir nitelik taşımaktadır.

Braidwood kazılarında arkeologların yanı sıra doğa bilimlerinin çeşitli dallarından uzmanların da katılmasıyla bir ekip çalışması yürütmekte, böylelikle de araştırdığı bölgenin bir bütün olarak incelenip tanımlanmasını gerçekleştirmektedir.

- **YAPITLAR (başlıca)** *Mounds in the plain of Antioch: An Archeological Survey*, 1937, ("Antakya Ovası'ndaki Höyükler: Arkeolojik Bir Araştırma"); *Prehistoric Men*, 1948, ("Tarihöncesi Insanı"); *The Near East and the* Foundations *for Civilization*, 1952, ("Yakın Doğu ve Uygarlığın Temelleri"); *Excavations in the Plain of Antioch, I: The Earlier Assemblages* (L.Braidwood ile), 1960, ("Antakya Ovası'nda Kazılar, I: Eski Buluntular"); *Courses Toward Urban Life* (G.R.Willey ile), 1962, ("Kent Yaşamına Doğru"); *The Iraq Jarmo Project*, 1974, ("Irak Jarmo Projesi"); *İstanbul ve Chicago Üniversiteleri Güneydoğu Anadolu Tarihöncesi Araştırmaları Karma Projesi: 1963-1972 Çalışmalarına Toplu Bakış* (H.Çambel ile), 1980; "Çayönü Tepesi" (H.Çambel ile), *Bittel Festschrift*, 1983.

- **KAYNAKLAR:** J.R.Braidwood, "Archeological Retrospect 2", *Antiquity*, (55), 1981.

- **BAKINIZ:** BREASTED, ÇAMBEL, S.LLOYD.

BRAILLE, Louis
(1809-1852)

Fransız mucit. Kendi adıyla anılan kabarık noktalı körler alfabesini geliştirmiştir.

4 Ocak 1809'da Paris yakınlarında Coupvray'de doğdu. 3 yaşındayken bir kaza sonucu kör olunca kendisini müziğe veren Braille, 1819'da kazandığı bir bursla Paris'te Ulusal Genç Körler Enstitüsü'ne girdi. Burada, enstitünün kurucusu Valentin Haüy'ün geliştirdiği kabarık harfler sistemiyle okumayı öğrendi. Bu sistemle okumak zor, yazmak ise olanaksızdı. Braille henüz 15 yaşındayken, Fransız ordusunda görevli Charles Barbier'nin savaşta kullanılmak üzere geliştirdiği kabarık noktalarla yazı yönteminden esinlenerek bir sistem geliştirdi. 1826'da öğretmenliğe başlayan Braille, öğrencilerine yazmayı da öğretebildiği bu yöntemi ilk kez 1829'da yayımladı. Harflerin ve rakamların yanı sıra, müzik notalarını da kapsayan bu sistem 1837'de geliştirilmiş haliyle yeniden yayımlandı. Yakalandığı tüberkülozdan kurtulamayan Braille 6 Ocak 1852'de Paris'te öldü.

"Braille" sistemi, başarıyla uygulanmasına karşın Fransa'da ancak 1854'te resmi olarak kullanılmaya başlandı. Günümüzde uluslararası körler alfabesi olarak benimsenmiş bu sistemde iki sütunda üçer tane olmak üzere 6 nokta kullanılır. Bir matris gibi kullanılan bu noktaların, ilişik noktaların kabartılmasıyla elde edilen 63 karakteri vardır. Örneğin "a" harfi sol üst noktasının kabartılmış halidir. Bu noktalar yukarıdan aşağı doğru, önce sol sonra sağ sütunlara dokunmak suretiyle okunur.

"Braille"i yazabilmek üzere geliştirilen sistem, aralarına kâğıt girebilecek şekilde menteşelenmiş iki metal plakadan oluşur. Üstteki plakada her biri 6'lık kümeler şeklinde delikler, alttakinde ise çukurlar vardır. İstenilen karakter sivri uçlu bir kalemle işaretlenince, kâğıt alt plakadaki çukurlar aracılığıyla kabartılmış olur. Bu yöntemle yazı sağdan sola doğru yazılır ve kâğıt tersine okunur.

İlk Braille yazı makinesi 1892'de ABD'de Illinois Körler Okulu'nda Frank Hall tarafından geliştirildi. Ayrıca Braille ile yazılmış metinlerin basılabilmesi için Hall 1893'te stereografik makine yöntemini geliştirerek, kabartılmış çinko levhalarla metinlerin çoğaltılmasına olanak sağladı. Günümüzde ise yazılar bilgisayarlar aracılığıyla kolayca Braille'e çevrilebilmektedir.

BRAITHWAITE, Richard
(1900)

İngiliz filozof. Bilimsel kuramlara, deney verilerine dayanarak, yeni yorumlar getirmiş, tümevarımın doğrulanması konusunda yeni görüşler ileri sürmüştür.

Richard Bevan Braithwaite Banbury'de doğdu. Cambridge'e giderek King's College'da önce fizik ve matematik, sonra da felsefe okudu. Cambridge Üniversitesi'nde ahlak felsefesi profesörü oldu. 1946-47 arasında Mind Association ve Aristotelan Society'nin başkanlığını yaptı. Bilim felsefesinde bilimsel açıklama ve kuramların doğası, kuramsal terminoloji, istatistik ve olasılığın temelleri ve tümevarımın doğrulanması konularında önemli makaleleri vardır.

Braithwaite, bilimsel kuramların belit konumundaki hipotezlerden türetilen ve deneysel olarak doğrulanabilir genellemelerden oluştuğunu düşünen filozoflara katılır. Buna göre bir genellemeyi açıklamak, onun kuram içindeki daha genel önermelerce içerildiğini göstermektedir. Doğa bilimlerinde yer alan, örneğin "elektron" gibi, karşılığı gözlemlenemeyen terimlerin anlamları üzerine şu görüşü ileri sürer: Kuramların mantıksal yapısı açısından, bu gibi terimler, matematiksel dizgelerdeki yorumlanmamış formüllere koşut bir biçimde ele alınmalıdır. Doğrudan anlamlılık taşıyan formüller, daha alt düzeydeki deneysel genellemelerdir. Söz konusu terimleri içeriğine alan üst düzey genellemelerin anlamları, ancak dolaylı olarak; yani daha alt-düzey genellemelerin anlamları yoluyla verilebilir. Böyle "kuramsal terimler" bulunduran kuramların yalnızca gözleme dayanan önermelerden oluşanlara üstünlüğü, yeni bulgulara daha kolay uyarlanabilir oluşlarıdır.

Braithwaite sonlu-frekanslara dayanan bir olasılık kuramı öne sürmüş, ayrıca C.S.Peirce'in tümevarımın doğrulanması ile ilgili olarak ortaya attığı çözümü özgün bir yöntemle savunmuştur.

Bilim felsefesinin kimi yöntemlerini ahlaka uygulayan Braithwaite, davranışların doğrulanmasını, bilimsel savların kuramlar çerçevesinde doğrulanışlarına koşut olarak, bu davranışların, ahlak formüllerine uygunluklarına bağlar.

- **YAPITLAR (başlıca):** *Scientific Explanation*, 1953, ("Bilimsel Açıklama); *An Empiricist's View of the Nature of Religious Belief*, 1955, ("Dinin Doğası Üstüne Bir Deneycinin Görüşleri"); *Theory of Games as a Tool for the Moral Philosopher*, 1955, ("Ahlak Filozofu için Bir Araç Olarak Oyun Kuramı").
- **KAYNAKLAR:** E.Nagel, "A Budget of Problems in the Philosophy of Science", *Philosophical Review*, LXVI, 1954.

BRAMANTE, Donato
(1444-1514)

İtalyan mimar ve ressam. Görkemli ve anıtsal üslubuyla Yüksek Rönesans'ı oluşturan en önemli sanatçılardan biridir.

Kuzey İtalya'da Urbino yakınlarındaki Fermignano'da doğdu. Asıl adı Donato di Pascuccio d'Antonio'dur. Pek çok Rönesans mimarı gibi ilk kez ressam olarak sanat alanına girdi. Piero della Francesca ve Francesco di Giorgio gibi döneminin ünlü sanatçılarıyla tanışma olanağı elde etti. Perspektifin sorunlarıyla ilgilenmeye de di Giorgio'nun etkisiyle başladığı sanılmaktadır. Ressam olarak adını ilk kez 1477'de

"Tempietto"

► *Tempietto*

Bergamoda'daki Podesta Sarayı'nın önyüzüne yaptığı perspektif dekorasyonla duyurdu. Bundan sonra da yaşamı boyunca perspektifle uğraşmayı sürdürdü. 1497'de Milano'ya geldi, ressam ve mimar olarak Lombardia Dükü Ludovico Sforza'nın hizmetine girdi. Burada yirmi yıl kadar kalarak ilk önemli yapılarını gerçekleştirdi. Kendinden sekiz yaş küçük olan Leonardo da Vinci'yle de Milano'da tanıştı ve dostluk kurdu.

1499'da Fransızlar Kuzey İtalya'yı işgal ettiler. Sforza ailesi yenik düştü. Bunun üzerine Leonardo Floransa'ya, Bramante ise zamanın sanat merkezi olan Roma'ya gittiler. Bramante Roma'da da önce ressam olarak çalıştı. 1502'de, daha sonra Yüksek Rönesans'ın ilk önemli yapıtı sayılacak olan *Tempietto Tapınağı*'nı yaptı. Buradaki başarısı, 1502'de papa seçilen II. Guilio'nun onu başta *San Pietro* olmak üzere birçok önemli yapının mimarlığına getirmesine yol açtı.

Sanatının yönlenmesi

Bramante'nin meslek yaşamının ilk yarısını geçirdiği Milano kenti onun gelişimi üstünde iki yönden etkili olmuştur. Roma'ya gidene değin gerçekleştirdiği yapılarda Milano yöresinin mimarlık üslubunun izleri görülür. Yine buradayken tanıştığı Leonardo da Vinci'nin de Bramante'nin mesleki alandaki yönlenmesinde büyük rolü olmuştur. Kendisi uygulamalı olarak mimarlıkla uğraşmamakla birlikte Leonardo, özellikle merkezi plan şeması üstünde çok düşünmüş, yapılmış örnekleri incelemiştir. Not defterlerinde pek çok merkezi plan taslağının yer alması rastlantı değildir. Bramante de Leonardo da Vinci'nin bu tür tasarımlarını görmüş, daha sonra Roma'da, özellikle *San Pietro*'nun yapımında bunlardan yararlanmıştır.

► *San Pietro*

1479'da Milano'da yaptığı *Santa Maria presso San Satiro Kilisesi* Bramante'nin ilk önemli yapısıdır. Latin haçı planlı kilisenin her iki kolu da beşik tonozla örtülüdür, kolların kesişme noktasında *Pantheon*'unkini andıran bir kubbe yer almaktadır. Gerek beşik tonoz örtü, gerek nef duvarlarındaki gömme sütunlar *(pilastr)*, gerekse Bramante'nin bitiremeyip yarım bıraktığı ön yüz, Alberti'nin üslubunu yansıtır. Yapının en ilginç yanı apsididir. Bir beşik tonoz gibi görünen apsid, aslında derinliği olmayan, duvar üstüne çizilmiş bir resimdir. Bramante perspektifin olanaklarından yararlanarak burada gerçek olmayan, sadece görüntüsel bir mekân yaratmıştır. Bu apsid, sonraları barok mimarlığın çok severek kullanacağı aldatıcı görüntünün ilk örneklerinden biri sayılır.

Bramante'nin Roma'daki ilk yapıtı, *Santa Maria della Pace Kilisesi*'nin avlusu, bundan önceki yapılarındakinden daha değişik, oldukça sade bir üslubun ilk örneğidir. 1500-1504 arasında yaptığı bu avlu iki katlı dört galeriden oluşmaktadır. Alt katta bulunan ayaklar birbirlerine kemerlerle bağlanmıştır. Üst katta ise değişerek birbirini izleyen sütun ve ayak dizisinin üstünde düz bir arşitrav yer alır. Bu ağırbaşlı, yalın görünümüyle yapı Roma mimarlığından izler taşımaktadır.

Roma'ya geldikten sonra 1502'de, Aziz Petrus'un çarmıha gerildiği sanılan yerde, *San Pietro in Montorio*'nun avlusunda yaptığı *Tempietto*, Bramante'nin hem en özgün yapıtlarından biri, hem de Yüksek Rönesans mimarlığının ilk önemli örneği sayılır. Bramante, *Tempietto*'da Antik Çağ'ın yuvarlak tapınak planına bir kubbe ekleyerek tam bir merkezi yapı ortaya koymuştur. Silindir biçimindeki alt bölüm, daire planlı üç basamak üstünde yükselir. Yapı tam yarı yüksekliğine dek ulaşan Tuskan-Dor sütunlu bir galeriyle çevrelenir, bu galeri Antik örneklere göre yapılmış düz ve sade bir saçaklıkla son bulur. Saçaklıktaki sütunların gerisinde, yapının dış duvarı üstünde nişler yer alır. Bu nişlerin tepesindeki süslerle saçaklıktaki metoplar dışında *Tempietto* oldukça yalın bir görünümdedir. Bramante'nin en dışta tasarladığı yine daire planlı ve sütunlu avlu gerçekleşmeden kalmıştır. Tapınak küçük boyutlarına karşın mekân içinde adeta bir Yunan tapınağına benzer biçimde, bir heykel gibi algılanır. Bu niteliğiyle de Rönesans'ın Antik Çağ'a yönelme eğiliminin en belirgin biçimde yansıdığı bir yapı örneğidir.

6.yy'ın ilk yarısında, İmparator Constantinus döneminde Roma'da Aziz Petrus'un mezarı üzerine yapılmış *Eski San Pietro*, 16.yy'ın başlarına değin Hıristiyan dünyasının hem boyutları bakımından en büyük, hem de din açısından en kutsal ve önemli kilisesi olagelmişti. Vatikan'ın papaların yeni merkezi durumuna gelmesiyle bu yapıya da bazı ekler yapılmıştı. 1503'te papa olan II.Guilio onun yıktırılarak yerine Bramante'nin eliyle yeni bir kilise yapılmasını kararlaştırdı.

Birbirini izleyen yirmi papanın ve on dört mimarın yönetiminde pek çok kez değişikliğe uğrayarak ancak bir buçuk yüzyılda bitirilebilen *San Pietro*'nun günümüzdeki görüntüsü her ne kadar Bramante'nin uygulamayı düşündüğünden çok farklıysa da, eldeki taslak, çizim, gravür ve yazılı kaynaklardan, onun tasarımı oldukça ayrıntılı biçimde bilinmektedir. Bramante'nin planı, kollarının uçları yuvarlatılmış bir Yunan haçı idi. Kolların arası yine Yunan haçı

"Santa Maria presso San Satiro" Kilisesi

planlı dört şapelle dolduruluyor, bunların dış köşesine de sekizgen planlı daha küçük birer mekân gelerek hepsi birden kenarları 140 m uzunluğunda bir kare oluşturuyordu. Haçın kollarının kesişme noktasında çapı 42 m olan yarım küre biçiminde bir kubbe yer alıyordu. Köşe şapellerinin üzerindeki daha küçük kubbeler ve karenin dört köşesinden yükselen kulelerle, yapının merkezi görüntüsü daha da vurgulanıyordu. Bu tasarımın Leonardo'nun yaptığı merkezi plan taslaklarıyla benzerliği çok açıktır. Aslında ortaya konan şema, merkezi planın o güne değin gerek uygulanmış, gerekse kuramsal alandaki örneklerinin ustaca bir bireşimidir. Bramante'nin tasarıma kendinden kattığı, özellikle kubbeyi taşıyan dört ayağın ve duvarların adeta heykel gibi ele alınarak büyük nişlerle oyulması ve görkemli bir plastik etki sağlamasıdır. Bramante böylece Erken Rönesans'ın insan ölçeğine dayalı yumuşaklığını aşmış, Yüksek Rönesans'a masif duvarların plastik olanaklarını getirmiştir.

San Pietro'nun yapımı çok büyük harcamalara yol açmıştı. Kiliseye gelir sağlamak amacıyla para karşılığı günah bağışlama usulünün getirilmesi ise, ilerde Martin Luther'in Katolik Kilisesi'ne karşı yönelteceği en büyük suçlamalardan birini oluşturacaktı. Eleştirilerin artmasına yapının en güçlü destekleyicisi Papa II.Guilio'nun ölümü de eklenince *San Pietro*'nun yapımı 1513 yılında durmuştur.

Bramante *San Pietro*'dan başka Vatikan'ın tümünü kapsayacak bir düzenleme yapmakla da görevlendirilmişti. İlk olarak *San Damaso Avlusu*'nu oluşturacak üç katlı arkadların yapımına girişti. Ancak onun Vatikan'da gerçekleştirdiği en önemli düzenleme *Belvedere Avlusu*'dur. Burada amaç bir tepe üstündeki küçük *Belvedere Köşkü*'nü Vatikan Sarayı ile bir bütünlük içinde birleştirmekti. İki yapı arasında kalan aşağı yukarı 300 m boyunda ve 70 m enindeki bahçeyi Bramante tepeye doğru yükselen üç terasa bölmüş, bunları merdivenler ve rampalarla bağlamıştır. Avlunun iki yanı arkadlı galerilerle sınırlanıyor, alt düzlükte bir tiyatro, üst düzlükte de papanın topladığı sanat yapıtlarının konacağı bir müze yapısı yer alıyordu. Yapıma bu müzeden başlandıysa da, Bramante'nin tasarımına göre ancak birinci katı bitirilebilmiştir. 16.yy'ın sonlarında da zamanın papasının iki yandaki arkadların ortasına yaptırttığı kitaplık ile avlunun bütünlüğü bozulmuştur. Bramante'nin bu tasarımından günümüze sadece terasları birleştiren merdivenler kalmıştır.

Bramante'nin Roma'daki başka önemli bir yapısı da 1505-1509 arasında gerçekleştirdiği *Santa Maria del Popolo Kilisesi*'dir. Yapı, küçük boyutlarına karşın çok etkileyici bir görünüme sahiptir. 1514'te yapımına başladığı *Caprini Sarayı* Bramante'nin son yapıtıdır. Alt katının rüstik duvar örgüsü, üst katında pencere alanlarını birbirinden ayıran çift gömme sütunlarıyla *(pilastr)* bu sarayın ön yüzü ilerde birçok yapıda örnek alınmıştır. Daha sonra Raffaello'nun satın aldığı *Caprini Sarayı* zaman içinde çok büyük değişikliklere uğrayarak özgün görünümünü yitirmiştir.

Mimarlıktaki yeri

Bramante, Yüksek Rönesans'ın büyük mimarlarının ilkidir. Meslek yaşamının asıl önemli dönemi 1499-1514 arasında Roma'daki yıllarıdır. Bu dönemdeki çalışmalarına en güçlü desteği Papa II.Guilio'dan bulmuştur. Roma kentinin, zamanın sanat merkezi olmasının getirdiği havanın yanı sıra, Bramante'nin üslubunun gelişmesinde II.Guilio'nun kişiliğinin de çok etkili olduğu bir gerçektir. II.Guilio Vatikan'ı Hıristiyanlık'a yakışacak görkemli bir merkez haline getirme çabası içinde Bramante'yi hep en önemli yapıların gerçekleştirilmesiyle görevlendirmiş, hümanizme yönelik kişiliğiyle de onun getirdiği yenilikleri benimsemiştir. Bramante'nin Roma'da geliştirdiği üslup, yalın ve görkemli bir anıtsallıkla belirir. Onun bu noktaya ulaşmasında kuşkusuz *San Pietro*'da uyguladığı alışılmışın üstündeki ölçüler de büyük rol oynamıştır. Duvar yüzeylerini bir heykel gibi oyarak yarattığı plastik etki, Barok mimarlık anlayışının ilk belirtileri olarak alınabilir.

Bramante'nin mimarlığa getirdiği başka bir yenilik de açık mekânların düzenlenmesinde merdivenleri kullanmasıdır. Aslında Rönesans, bir iç mekân öğesi olarak merdivene önem vermemiştir. Ama çeşitli kademelerdeki açık mekânları birbiriyle bağlayarak kent bütünü içinde yer verme çabası birçok Rönesans mimarında izlenir. Bramante'nin de Vatikan'daki *Belvedere Avlusu*'nda bir açık mekân oluşturma yolunda yepyeni bir biçimde ve başarıyla kullandığı merdivenler, bu alandaki gelişme çizgisinin başlangıç noktası olmuştur. Bu çizgi 18.yy'da yine Roma'daki ünlü *İspanyol Merdivenleri*'yle konunun en ünlü ve görkemli örneğine ulaşmıştır.

Belvedere Avlusu

Bramante gerek yapıtları, gerek İtalyan mimarlığının kendinden sonraki gelişmesini etkileyen üslubuyla Rönesans'ın en önemli mimarları arasında sayılır.

• YAPITLAR (başlıca): *Santa Maria presso San Satiro Kilisesi*, 1479, Milano; Pavia Katedrali kriptası, 1488, Milano; Santa Maria delle Grazie Kilisesi doğu kanadı, 1492, Milano; Sant' Ambrogio Bazilikası avlu galerisi, 1492, Milano; Santa Maria della Pace Kilisesi avlu galerisi, 1500-1504, Roma; *Tempietto*, 1502, Roma; *San Damaso*

Avlusu, 1503, Roma; *Belvedere Avlusu*, yks.1505, Roma; *Santa Maria del Popolo Kilisesi*, 1505, Roma; *San Pietro Kilisesi*, 1506-1513, Roma; *Caprini Sarayı*, 1514, Roma.

• KAYNAKLAR: D.H.Förster, *Bramante*, 1956; D.Frey, *Architettura della Rinascenza*, 1924; A.Mari, *Della vita e delle opere di Bramante da Urbino*, 1878; F.V.Malagazzi, *Donato Bramante*, 1924; F.Raffaelli, *Bramante, Nota biografica*, 1894; M.Reymond, *Bramante et l'architecture italienne au XVe siècle*, 1911; J.Strzygowsky, *Leonardo, Bramante, Viguola im Rahmen Vergleichender Kunstforschung*; G.Vasari, *Vita di Donato Bramante*, 1914; J.Vogel, *Bramante e Raffaello*, 1910.

• BAKINIZ: BORROMINI, BRUNELLESCHI, LEONARDO DA VINCI.

BRANCUSI, Constantin
(1876-1957)

Romen asıllı Fransız heykelci. Soyut heykel alanında çağdaş ve özgün bir üslup geliştirmiştir.

Romanya'da Pestisani'de doğdu. Varlıklı bir köylü ailenin çocuğu idi. Yedi yaşında evden kaçtı. On sekiz yaşında Craiova'da bir mobilyacının yanında çalışmaya başladı, aynı zamanda bir sanat okuluna yazıldı. 1891'de burs kazanarak Bükreş'te Güzel Sanatlar Akademisi'ne girdi. 1902'de Romanya'dan ayrıldı, önce Münih'e, bir süre sonra Fransa'ya geçti, 1904'te de Paris'e yerleşti. Burada Ecole des Beaux-Arts'a girdi. Daha sonra okuldan ayrılarak kendi bağımsız atölyesini kurdu. Modigliani ve Henri Rousseau gibi sanatçılarla tanıştı. I.Dünya Savaşı öncesi yıllarda, çeşitli ülkelerden sipariş alacak kadar tanındı. 1913'te New York'ta açılan Armory Show sergisine beş yapıtla katıldı. İlk kişisel sergisini de 1914'te New York'ta açtı. *Prenses X* adlı yapıtının 1920'de açılan Fransız Sanatı Sergisi'ne kabul edilmemesinden sonra, kendisine verilmek istenen her türlü ödülü geri çevirdi. Venedik ve Sao Paulo bienallerine Fransa adına katılmayı da reddetti. Yapıtlarını yalnız ABD'de sergiledi. Genellikle kendi içine kapalı bir yaşam sürdürdü, 1957'de Paris'te öldü. 1920'lerde yaptığı *Sonu Olmayan Sütun* adlı çelik heykeli 1937'de, doğduğu bölge olan Tirgu-Jiu'ye dikildi; 100. doğum yılı da Romanya'da Brancusi Yılı olarak kutlandı.

Brancusi, Paris'teki eğitimi sırasında Rodin'in doğalcı (natüralist) üslubunu başarıyla uygulamayı öğrenmiştir. 1906'da Société Nationale deş Beaux-arts'da sergilediği yapıtlarında bu etki açıkça belli olur. Nitekim sergiyi gezen Rodin de bunu farkederek Brancusi'ye birlikte çalışmayı önermiştir. Brancusi'nin bu öneriyi kabul etmemesi, kendine özgü üslubunu daha o sıralarda belirlemiş olmasından ötürüdür. 1900'lerde sanatta temel kuralların yeniden gözden geçirilmesine neden olan Afrika sanatı Paris'te yeni yeni keşfediliyordu. Brancusi bu akımdan etkilenen ilk sanatçılardan biri olmuştur. *Savurgan Evlat*, *La Chimére* gibi 1910'larda yaptığı heykeller soyut, yalın, dışavurumcu ve hatta fantastik biçimleriyle ilkel Afrika heykellerini çağrıştırır. Soyutlama tutkusu, onu "mutlak biçim"in ardındaki kalıcı ve evrensel

"Matmazel Pogany"

değerleri aramaya yöneltmiştir. Bu yapıtlar onun kendine özgü mistisizmini ve alaycılığını da yansıtır.

Brancusi'nin aşırı geometrikleştirilmiş soyut biçimlere büyük bir duygu katması, yapıtlarına vurucu bir anlatım gücü kazandırmıştır. *Horoz*, *Uçan Kaplumbağa* ve 1923-1949 arasında sürekli yinelediği bir konu olan *Boşluktaki Kuş* adlı yapıtlarında soyutlama düzeyi yükseldikçe mistisizm duygusu da yoğunlaşır. Brancusi'nin en önemli özelliği saf biçime, olağanüstü ve nesnel verilerle tanımlanmayan anlamlar yükleyerek etki uyandırabilmesidir. Soyutlama işlemi ile biçimi en temel öğelerine indirgemiştir. Ona göre biçim, tarihi olmayan, zaman dışı bir özün karşılığıdır. Amacı nesnenin özünü vermeye çalışan "saf sanat"a varmaktır.

Aralarında bir ayırım gözetmeden her türlü heykel malzemesini aynı yetkinlikte kullanabilen ender sanatçılardandır. Mermer ve bronz heykellerinde bir mücevherci kadar kesin ve titiz olan işçiliği, anıtlarında da aynı başarılı düzeye ulaşır.

Sanat yaşamı boyunca çok kesin ve sürekli bir gelişim çizgisi izlemiş, geçmişten kalan biçimsel mirasa fazla ilgi göstermemiştir. Klasizm ve Naturalizm'i (Doğalcılık) daha en başta reddettiği gibi, güncel sanat akımlarına da yakınlık duymamıştır.

• YAPITLAR (başlıca): *Öpüş*, 1908, Philadelphia Sanat Müzesi; *Uyuyan Peri*, 1911; *Matmazel Pogany*, 1913, P.Bliss Koleksiyonu, Lille ve Modern Sanatlar Müzesi, New York; *Savurgan Evlat*, 1914-1918; *La Chimére*, 1914-1918; *Prenses X*, 1918; *Sonu Olmayan Sütun*, yks. 1920, Tirgu-Jiu/Romanya; *Adem ile Havva*, 1921, Guggenheim Müzesi, New York; *İlk Adım*, 1920; *Buda'nın Ruhu*, 1937, Guggenheim Müzesi, New York; *Horoz*,

1940, Ulusal Modern Sanatlar Müzesi, Paris; *Uçan Kaplumbağa*, 1943; *Boşluktaki Kuş* dizisi, 1924-1949.

• KAYNAKLAR: S.Geist, *Brancusi; A Study of the Sculpture*, 1968; C.Giedion-Welcker, *Constantin Brancusi*, 1959; I.Jianou, *Brancusi*, 1963.

• BAKINIZ: MAILLOL, RODIN.

BRANDEIS, Louis Dembitz
(1856-1941)

ABD'li hukukçu. ABD tekellerini incelemiş ve emekçiler lehine olan yasaların çıkmasında etkili olmuştur.

13 Kasım 1856'da Louisville'de doğdu. Avrupa'daki 1848 devrimci hareketlerinden sonra Amerika'ya yerleşen Yahudi asıllı Bohemyalı bir aileden gelmekteydi. 1875'te girdiği Harvard Hukuk Fakültesi'ni henüz 21 yaşını tamamlamamış olmasına karşın Harvard Korporasyonu'nun aldığı özel bir kararla, 1877'de çok iyi bir dereceyle bitirdi. Aynı fakültede bir yıl çalıştıktan sonra baroya girdi.

Harvard Hukuk Fakültesi'nden 1886'da yapılan öğretmenlik teklifini kabul etmeyen Brandeis, Harvard mezunlarının oluşturduğu bir kurumun kurulmasına katkıda bulundu ve uzun yıllar boyunca bu kurumun başkanlığını yaptı. 1913'te ABD Başkanı Wilson'un danışmanı oldu. 1916-1939 arasında Yüksek Mahkeme üyeliği yapan Brandeis, ABD tarihinde bu mahkemeye seçilen ilk Yahudi asıllı üye idi. 5 Ekim 1941'de Washington D.C'de öldü.

1879'dan sonra Boston'da serbest çalışan Brandeis, tüketicilerin, sendikaların ve küçük tüccarların çıkarlarını, çoğu kez ücret almadan, savunduğu için "halkın avukatı" olarak ün kazandı.

Brandeis, aynı zamanda sanayi işçilerine hukuksal güvence getirilmesi konusunda da çaba gösterdi. 1907-1914 arasında çeşitli eyaletlerdeki "azami iş saati, asgari ücret" uygulamalarına karşı çıktı. 1908'de, kadın işçilerin iş saatlerini ve ücretlerini saptayan Oregon Yasası'nı savunurken ortaya attığı ve "Brandeis formülü" olarak anılan görüşe göre, yasaların hazırlanmasında iktisadi ve sosyolojik veriler, tarihsel deneyim ve uzmanların görüşleri dikkate alınmalıdır. Brandeis'in hayat sigortası şirketlerinin sömürüsüne karşı önerdiği sistem 1907'den sonra Massachusetts, New York ve Connecticut'ta uygulanmaya başladı.

Brandeis, 1890'da S.Warren'le birlikte, hukuk tarihi açısından önemli olan "The Right To Privacy" (Mahremiyet Hakkı) adlı makalesini *Harvard Law Review*'da ("Harvard Hukuk Dergisi") yayımladı. Daha sonra, 1914'te yayımlanan *Other People's Money and How the Bankers Use It* ("Başkalarının Parası ve Bankerler Bu Parayı Nasıl Kullanıyor?") adlı kitabında, yatırımcı bankerlerin ABD sanayii üzerindeki etkinliğini ve denetimini inceledi. Tekelleri ve tekelci uygulamaları sergileyen bu çalışma, 1914 tarihli Clayton Antitröst Yasası'nın ve Federal Ticaret Komisyonu Yasası'nın geçişini etkiledi.

Brandeis'e göre, federal sistemin korunabilmesi için, kanun koyucular, eyaletlerin değişen gereksinimlerine uygun yasalar yapmalıdırlar. İfade özgürlüğüyle kişi hak ve özgürlüklerinin önemine inanan Brandeis, bu özgürlüklerin korunabilmesi için devletin iktidar alanını genişletmeyi savunmuş, ancak devletin bireylerin yaşamlarına aşırı müdahalesine de karşı çıkmıştır.

Brandeis, güçlenen merkeziyetçilik eğilimine karşı, yerel yönetimlerin güçlendirilmesini savunmuştur. Bu amaçla 1924'ten sonra Louisville Üniversitesi'nde bir hukuk okulunun ve genel bir kitaplığın oluşturulması çalışmalarını desteklemiştir. Ölümünden 7 yıl sonra, 1948'de Waltham/Massachusetts'de adına Brandeis Üniversitesi kurulmuştur. 1912'den sonra Siyonizm'in savunucularından olan Brandeis, Filistin'de bir Yahudi devleti kurulması girişimlerini desteklemiştir.

• YAPITLAR (başlıca): *Other People's Money, and How the Bankers Use It*, 1914, ("Başkalarının Parası ve Bankerler Bu Parayı Nasıl Kullanıyor?").

• KAYNAKLAR: A.M.Bickel, *The Unpublished Opinions of Mr.Justice Brandeis: The Supreme Court at Work*, 1957; A.T.Mason, *Brandeis: A Free Man's Life*, 1946.

BRANDO, Marlon
(1924)

ABD'li sinema oyuncusu. Doğal oyun tarzı ile 1950'lerde geçerli olan kalıplaşmış tip anlayışını kökünden değiştirerek Amerikan ve dünya sinemasında benzersiz bir yer kazanmıştır.

3 Nisan 1924'te Nebraska'da, kültürlü bir orta sınıf ailesinin oğlu olarak dünyaya geldi. Minnesota Askeri Akademisi'nden atıldıktan sonra çeşitli tiyatro okullarında öğrenim gördü ve çeşitli topluluklarda oynadı. İlk büyük başarısını 1947'de, Tennessee Williams'ın *A Streetcar Named Desire* (Arzu Tramvayı) oyununun Broadway'daki sahnelenişinde kazandı. Üyesi bulunduğu Actor's Studio'nun oyunculuk anlayışını sinemaya ilk uyarlayan oyuncular arasına girdi. 1950'de ilk filmi *The Men*'i ("Erkekler") çevirdi. Bunu *Streetcar*'ın sinema uyarlaması izledi. Arka arkaya çevirdiği *Viva Zapata, Julius Caesar, On The Waterfront* (Rıhtımlar Üzerinde) ile ününü sağlamlaştırdı. Bu filmlerin sonuncusundaki oyunuyla çeşitli ödüllerin yanı sıra Oscar da kazandı.

Brando 1950'ler boyunca perdede ve özel yaşamında çocuksu ama güçlü kişiliği, toplumsal yaşamda ise her türlü kurumsallaşmaya karşı çıkmasıyla tanındı.

1959'da kendi film şirketini kurdu. 1961'de yönetmenlik yaptığı tek film olan *One-Eyed Jacks* (Aşk ve İntikam) piyasaya çıktı. Bu filmin kazanç sağlayamaması, Brando'nun geçinilmesi zor bir kişiliği olması, 1960'lardaki rollerinin yeteneğine uygun düşmeyen görece basit roller olması nedeniyle bir ara ünü azaldı. Ama 1972 yılında birbirinden çok değişik iki filmdeki olağanüstü başarısı Brando'yu gene ilgi

odağı haline getirdi. Bunlardan *The Godfather*'da (Baba) yaşlı bir Mafia şefini, *Ultimo Tango a Parigi*' de (Paris'te Son Tango) ise orta yaşın sınırlarında bir erkeği, "Paris'te bir Amerikalı" tipinin çağdaş bir çeşitlemesini oynadı. Bir Oscar Ödülü daha kazandıysa da desteklediği Kızılderili davasına ilgiyi çekmek için bu ödülü almadı. Son yıllarda *Apocalypse Now* (Kıyamet) gibi büyük yapımlarda küçük ama etkileyici rollerde gözükmeyi yeğledi.

Uzlaşmaz, başkaldırıcı ve renkli kişiliğiyle yaşadıkları dönemin ruhunu yansıtan ve kültürel birer prototip olmayı başaran az sayıda oyuncudan biridir.

• YAPITLAR (başlıca): Oynadığı filmler: *The Men*, 1950; *A Streetcar Named Desire*, 1951, (Arzu Tramvayı); *Viva Zapata*, 1952; *Julius Caesar*, 1953; *The Wild One*, 1953; *Désirée*, 1954; *On the Waterfront*, 1954, (Rıhtımlar Üzerinde); *Guys and Dolls*, 1955; *The Teahouse of August Moon*, 1956; *The Young Lions*, 1958, (Genç Aslanlar); *The Fugitive Kind*, 1960; *Mutiny on the Bounty*, 1962, (Denizde İsyan); *The Chase*, 1966; *The Countess From Hong Kong*, 1966, (Hong Konglu Kontes); *Reflections In A Golden Eye*, 1967; *The Godfather*, 1971, (Baba); *Ultimo Tango a Parigi*, 1972, (Paris'te Son Tango); *The Missouri Breaks*, 1976; *Apocalypse Now*, 1979, (Kıyamet).

BRANDT, Willy
(1913)

Alman (FAC) siyaset adamı. Nazizm'den sonraki dönemde sosyal demokrat hareketin önderlerinden ve ilk sosyal demokrat hükümetin başkanıdır.

18 Aralık 1913'te Kuzey Denizi kıyısında bir liman kenti olan Lübeck'de (bugün FAC'de) doğdu. Bir işçi ailesinin oğluydu. Asıl adı Karl Herbert Frahm'dı. Lübeck Lisesi'nde ve Oslo Üniversitesi'nde eğitim gördü. Alman Sosyal Demokrat Partisi (SPD) Gençlik Örgütü'ne katıldı. Parti içinde, artan faşizm tehlikesine karşı en duyarlı olan kanatta yer aldı. 1933'te Hitler iktidara geldikten sonra Willy Brandt takma adıyla yurt dışına çıktı. 1940'a kadar Norveç'te kaldı, Naziler'in Norveç'i işgalinden sonra İsveç'e sığındı. Burada bulunduğu yıllarda gazetecilik yaptı. II.Dünya Savaşı bittikten sonra Almanya'ya döndü. Ağustos 1949'da yapılan ilk federal seçimlerde SPD adayı olarak Federal Alman Cumhuriyeti Meclisi'ne (Bundestag) girdi. 1950'de Batı Berlin kent meclisine seçildi. 1957'de Batı Berlin Belediye Başkanı oldu. 1958'de Berlin ile FAC arasındaki ulaşım engellerinin ortadan kaldırılması yolunda çaba gösterdi. 1959'da ikinci kez belediye başkanlığına seçildi.

1964'te SPD Genel Başkanı olan Brandt, 1961-1965 ve 1969 seçimlerinde partisinin başbakan adayıydı. 1966'da SPD, Hıristiyan Demokrat Parti'yle (CDU) koalisyona girince Brandt, Kiesinger hükümetinde başbakan yardımcısı ve dışişleri bakanı oldu. 1969 seçimlerinde SPD, Hür Demokrat Parti'nin (FDP) desteğiyle mecliste çoğunluğu sağladı. Willy Brandt böylece Almanya'nın savaş sonrası ilk sosyal demokrat hükümetinde başbakan olmuş oldu. Brandt'ın başbakanlığı döneminde özellikle eğitim ve iksitadi konularda bazı düzenlemeler getiren yeni bir program yürürlüğe kondu.

Birleşik Avrupa düşüncesinden yana olan Brandt, Avrupa Ekonomik Topluluğu'nun genişletilmesine çalıştı ve İngiltere'nin topluluğa girmesine katkıda bulundu. Brandt, SSCB ve diğer sosyalist ülkelerle ilişkilerin geliştirilmesine çalıştı. 1972'de Demokratik Alman Cumhuriyeti'yle bir ulaşım antlaşması imzaladı. Ailelerin birleştirilmesi, ziyaretlere izin verilmesi ve tutukluların serbest bırakılması karara bağlandı. Böylece iki Almanya arasında düzenli resmi ilişkiler başlamış oldu. Brandt 1971'de "Doğu-Batı" ilişkilerinin geliştirilmesi konusundaki çabaları nedeniyle Nobel Barış Ödülü'nü kazandı. Ama "Doğu Politikası" ülke içinde sağ partilerin yoğun muhalefetine yol açtı.

Yine de 1972 genel seçimlerinde SPD -FDP koalisyonu ikinci kez çoğunluğu elde etti ve Brandt yeniden başbakan oldu. 1973'ten sonra ortaya çıkan iktisadi güçlükler, özellikle enflasyon oranının savaş sonrası dönemde ilk kez % 7,5 gibi yüksek bir orana ulaşması hoşnutsuzluklara yol açtı. SPD, Mart 1974'te yerel seçimlerde bazı bölgelerde oy kaybetti. Birkaç ay sonra yardımcılarından birinin DAC ajanı olduğu iddia edilince, Brandt başbakanlıktan istifa etti. Maliye Bakanı Helmut Schmidt başbakan oldu. Brandt, halen (Şubat 1984) SPD başkanlığını sürdürmektedir.

• YAPITLAR (başlıca): *Von Bonn nach Berlin*, 1957, ("Bonn'dan Berlin'e); *The Ordeal of Co-existence*, 1963, ("Birarada Yaşamanın Sorunları"); *A Peace Policy for Europe*, 1968, ("Avrupa İçin Bir Barış Yöntemi"); *Der Wille zum Frieden*, 1971, ("Barış İsteği").

BRANTING, Karl Hjalmar
(1860-1925)

İsveçli devlet adamı. Sosyal Demokrat Parti'nin kurucularındandır.

23 Kasım 1860'ta Stockholm'da doğdu, 24 Şubat 1925'te aynı yerde öldü. Uppsala Üniversitesi'nde matematik öğrenimi gördü. Stockholm gözlemevine astronom olarak girdi. 1883'te *Tiden* gazetesinde çalışmaya başladı, kısa sürede yayın yönetmeni oldu. 1886'da *Social-Demokraten* gazetesinin yöneticiliğini üstlendi. 1889'da Sosyal Demokrat Parti'nin kurucuları arasında yer aldı. Riksdag'a (İsveç meclisi) girdi, 6 yıl boyunca meclisin tek sosyal demokrat üyesiydi. 1905'te Norveç, İsveç'le aralarında kurulan birlikten tek yanlı olarak çekilince, sosyalist ve liberal kesimlerle birlikte Norveç'e karşı oluşan düşmanca duyguları yatıştırmaya çalıştı.

1907'de Sosyal Demokrat Parti'nin başkanı oldu. Çalışan sınıfları, herkese eşit oy hakkı talebi için harekete geçirdi. Bir yandan da ilerici, liberal kesimlerle yardımlaşma sağladı. Bunun sonucu 1917'de Liberal-Sosyalist koalisyon hükümeti kuruldu. Branting de bu hükümette maliye bakanı olarak görev aldı. 1918'de yapılan bir anayasa değişikliği, sosyal demokrasinin tüm İsveç'te yaygınlaşmasını kolaylaştırdı.

I.Dünya Savaşı'nda İsveç'in tarafsızlığını savundu. 1919'da toplanan Paris Barış Konferansı'nda ve 1920'de Finlandiya ile İsveç arasında sorun olan Åland Adaları'nın geleceğine ilişkin Londra görüşmelerinde İsveç'i temsil etti. Bundan başka Milletler Cemiyeti'nin ilk İsveç temsilcisi ve 1919'da toplanan İkinci (Sosyalist) Enternasyonal'in Bern Konferansı sekreteriydi. 20.yy'ın ilk yirmi yılındaki uluslararası uzlaştırma siyaseti nedeniyle 1921'de Nobel Barış Ödülü'nü aldı.

1920'de İsveç'in ilk Sosyal Demokrat hükümetini kurdu, ancak hükümet 1920 Eylülü'ne kadar ayakta kalabildi. Eylül 1921'de sosyal demokratlar yeniden işbaşına geldi. Branting Nisan 1923'e kadar başbakanlık görevini sürdürdü. 1924'te üçüncü kez Sosyal Demokrat Parti iktidara geldi. Ancak Branting hastalığı nedeniyle 25 Ocak 1925'te istifa etmek zorunda kaldı.

Branting iç ve dış siyasette uzlaşmacı bir politika izledi. Liberal ve Sosyalist partileri destekleyerek hazırlattığı anayasa değişikliği sonucu yönetime gelmeyi başardı. İktidarını liberallerin ya da radikallerin desteğiyle sürdürdü.

Georges Braque

BRAQUE, Georges
(1882-1963)

Fransız ressam. Kübizm'in Picasso ile birlikte en güçlü temsilcisidir.

13 Mayıs 1882'de Argenteuil'de doğdu, Paris'te öldü. Babası badanacıydı. Sekiz yaşındayken ailesi Le Havre'a yerleşti. Braque önce bir boya tüccarının yanında çalışmaya başladı. İlk sanat bilgilerini Le Havre'daki Güzel Sanatlar Okulu'nda ve "Resimli Gil Blas"dan ressam Steinlen'in desenlerini kopya ederek öğrendi.

1900'de Paris'e geldi. 1902'de École des Beaux-Arts'da çalıştı. 1904'te Académie Humbert'e yazıldı. Sezgileriyle Akademi'den uzak duran Braque, İzlenimciler'in yapıtlarını görünce kendinin de onlar gibi çalıştığını farketti. Daha sonra Fauvizm'in çekiciliğine kapıldı, arkadaşı Emile-Othon Friesz (1879-1949) ile birlikte Anvers'de bir atölye tuttu. İki arkadaş önce burada, sonra da Estaque ve La Ciotat'ta çalıştılar. Braque fauvist resimlerle Paris'e döndü. 1907'de Salon des Indépendants'da sergilediği yapıtlarının hepsi satıldı. Bu resimlerinde Cezanne'ın etkileri görülüyordu. Ertesi yıl gene La Ciotat'da resim yaparken sıcak renklerden vazgeçti, geometrik çizgilerin ağır bastığı düzenlemeler yaptı. 1908'de Salon d'Automne jürisi gönderdiği resimleri geri çevirdi. Braque'ın *Estaque Manzarası* adlı resminden söz ederken Matisse'in bu yapıtı "yığılmış küpler"e benzetmesi, eleştirmen Louis Vauxcelles'in de bu benzetmeyi bir yazısında kullanması daha ilerde "Kübizm" deyiminin yerleşmesine neden oldu.

Kübizme geçiş

Braque ilk kişisel sergisini 1908'de bütün resimlerini satın alan Kahnweiler Galerisi'nde açtı. Picasso ile birlikte çalışmaya başladı. Onunla Kübizm'in temellerini oluşturan ilkeleri geliştirdi. Bunlar her iki sanatçının da aradığı, ama daha önce açıkça kullanmadıkları bir resim diline dayanıyordu. 1907'de yaptığı büyük boyutlu *Çıplak* adlı yapıtı onun Fauvizm'den Kübizm'e geçişinde bir adım sayılabilir.

1909 sonlarında Braque hacimleri geometrik öğelerine ayrıştırıyordu. Picasso ile yakın işbirliği içinde, deneylerini insan figürüne ve natürmortlara uyguladı. Kullandığı renkleri griler, bejler, siyahlar, yeşiller ve yağlı beyazlarla sınırlayarak elle dokunulabilen gerçeği, göz aldatmacasına başvurmadan, iki boyutlu bir alan içinde üç boyutlu olarak resmetmeye çalıştı. Bu çaba içinde köşelerle çizgilerin bir araya getirilmesi, düzlemlerin üst üste bindirilmesi, nesnelerin birbiriyle ilişkisiz çeşitli parçalarının resmin yüzeyinde eşzamanlı olarak yansıtılması gibi sorunlar üzerine düşündü. Böyle bir çalışma insanı ancak soyuta götürebilirdi. Nitekim 1911'de Braque'ın sanatı, gerçekle bütün bağlarını koparacağa benziyordu. Ama sanatçı bu deneyi daha ileri götürmedi. Bütün Kübistler arasında Braque bu tür çalışmaların entelektüelliğine ve kapalılığına karşı ilk tepkiyi gösteren sanatçı oldu. 1910'daki *Keman ve Testi* adlı yapıtının üst yanına bir çivi resmi yapmıştı. Resim bu çiviye asılmış gibi duruyordu. 1911'de ise *Portekizli Kadın* adlı yapıtına ilk kez matbaa harfleriyle yazılmış bir öğe kattı. Daha sonra ağaç, mermer taklitleri ve boyalı kâğıtlarla denemeler yaptı, gazete başlıklarını kullandı. Resimlerine kâğıt, ağaç parçaları, kumaş, kum gibi çeşitli malzemeler yapıştırmaya başladı.

Bireşimci Kübizm

Kübizm artık bireşimci dönemine giriyordu. Çizgi ve kompozisyonlar bağımsızlaşıyor, renkler canlanıyor, geniş, düz yüzeyler kırık düzlemlerin yerini alıyordu. Braque ile Picasso 1914'e değin birlikte çalıştılar. 1911 yazını Pireneler'de Céret'de, 1912 yazını ise Avignon yakınlarında Sorgues'da geçirdiler. I.Dünya Savaşı'nda Braque cepheye gönderildi. Artois'da savaşa katıldı, başından yaralandı. Uzun bir dinlenmeden sonra 1917'de yeniden, ama Picasso olmadan resim yapmaya başladı. Daha sürekli, sağlam ve durağan biçimlere yöneldi. 1925'te kavramsallıktan uzaklaşan, daha az köşeli ve daha renkli resimler üretti. 1926-1930 arasında ilk alçı kabartmalarını, Hesiodos'un *Theogony*'si için gravür-

lerini, *Masa* dizilerini gerçekleştirdi. Küçük boyutlu deniz manzaraları, nesneleri uzunlamasına ışık ve gölgelerle bölen natürmort dizileri yaptı.

Sonraki beş yıl meslek yaşamının en verimli yılları oldu. Kübist döneminin "görüş açılarının eşzamanlılığı" kavramına, çeşitli nesnelerin aynı düzlem üstüne yerleştirilmesine, resim mekânının düzleştirilip tersine çevrilmesine bağlı kalarak, biçimleri daha olgun ve yuvarlak, dış çizgilerini daha esnek duruma getirdi. Renklerde az rastlanan bir uyum sağladı. *Kırmızı Masa Örtüsü*, *Sarı Masa Örtüsü* gibi en çarpıcı natürmortları bu dönemin ürünleridir. *Sarı Masa Örtüsü* ile 1939'da Carnegie Ödülü'nü kazandı. Düzlemlerin yüzeyselleştirilmesi ve çelişkisi yöntemini insan figürüne de uyguladı. *Gitarlı Kadın*, *Ressam ve Modeli* gibi yapıtları buna örnektir. II.Dünya Savaşı sırasında yaptığı resimlerde renkleri daha da zenginleşti, nesneleri dekoratif motiflerle yüklü arka planlardan kurtuldu. Bu tutum *Kırmızı Masa, Siyah Balık* adlı yapıtlarında belirgindir.

Braque bronz ve kilden hayvan, özellikle kuş ve balık heykelleri, alçı kabartmalar ve taş baskıları yapmış, çeşitli tiyatro oyunları için dekorlar gerçekleştirmiş, vitray ve mücevher tasarımları hazırlamıştır. Altmış yıllık sanat yaşamında kendini sürekli yenileyerek geliştirmiştir. 75 yaşına gelince resim yapmayı bırakmıştır.

- YAPITLAR (başlıca): *Çıplak*, 1907; *Estaque Manzarası*, 1907, Pierre Léuy Koleksiyonu, Troyes/Fransa; *Estaque'ta Evler*, 1908, Sanat Müzesi, Bern; *Çalgılar*, 1908; *Roche-Guyon Şatosu*, 1909; *Keman ve Testi*, 1910, Sanat Müzesi, Basel; *Keman ve Palet*, 1910, Guggenheim Müzesi, New York; *Portekizli Kadın*, 1910, Sanat Müzesi, Basel; *Gitarlı Kadın*, 1911, Ulusal Modern Sanatlar Müzesi, Paris; *Müzikçilerin Masası*, 1913, Sanat Müzesi, Basel; *Bach'ın Aryası*, 1914; *Siyah Sehpa*, 1919, Ulusal Modern Sanatlar Müzesi, Paris; *Kırmızı Masa Örtüsü*, 1937, Modern Sanatlar Müzesi, New York; *İkili*, 1937; *Ressam ve Modeli*, 1939; *Siyah Balık*, 1942, Ulusal Modern Sanatlar Müzesi, Paris; *Kırmızı Masa*, 1942; *Salon*, 1944, Ulusal Modern Sanatlar Müzesi, Paris; *Atölye* dizisi, 1949-1956; *Kuş* dizisi, 1949-1963.

- KAYNAKLAR: D.Cooper, *Georges Braque: Paintings, 1909-1947*, 1948; P.Francastel, *Histoire de la peinture française*, 1955; J.Golding, *Cubism: A History and an Analysis, 1907-1914*, 1959; H.R.Hope, *Georges Braque*, 1949; J.Leymarie, *Braque*, 1961; E.B.Mullins, *The Art of Georges Braque*, 1969; J.Russel, *Georges Braque*, 1959.

- BAKINIZ: PICASSO.

BRATIANU, Ionel
(1864-1927)

Romen devlet adamı. Beş kez başbakanlık yapmış, Büyük Romanya idealini gerçekleştirmeye çalışmıştır.

20 Ağustos 1864'te Florica'da doğdu, 24 Kasım 1927'de Bükreş'te öldü. Romanya'nın önde gelen siyaset adamlarından Ion Bratianu'nun oğluydu. Liberal Parti'nin kurucularından olan Ion Bratianu parti başkanlığının yanı sıra uzun süre başbakanlık da yapmıştı. Üç oğlu da Liberal Parti'nin başkanlığında bulunmuş ve çeşitli hükümetlerde bakan olarak görev almışlardı.

Ion Bratianu'nun en büyük oğlu olan Ionel Bratianu, Fransa'da mühendislik öğrenimi gördükten sonra 1895'te Liberal Parti'den milletvekili seçildi. 1907'de içişleri bakanı olarak hükümete girdi. İki yıl sonra Liberal Parti başkanı ve başbakan oldu. Regat Bölgesi'nin (Moldavya ve Valahya), Macaristan'ın ve Osmanlı Devleti'nin elindeki Romen topraklarıyla birleştirilerek Büyük Romanya'nın kurulması düşüncesinin önde gelen savunucularındandı.

1911'de başbakanlıktan ayrıldı. 1914'te yeniden başbakan oldu. I.Dünya Savaşı'nın başında, Almanya ile gerginliğin azaltılması ve savaşta tarafsız kalınmasından yana olduysa da Ağustos 1916'da Romanya'nın İtilaf Devletleri yanında savaşa katılmasını onayladı. Şubat 1918'de Romanya'nın yenilgisinden sonra Almanya'nın dayattığı barış koşullarını kabul etmeyerek istifa etti. Aralık 1918'de Almanya ve yandaşlarının yenilgisi kesinleşince yeniden başbakan oldu.

Bratianu, I.Dünya Savaşı sonrası Paris'te yapılan barış görüşmelerinde Büyük Romanya devletinin sınırlarının tanınması konusunda yoğun girişimlerde bulundu. İsteklerini kabul ettiremeyince konferanstan ayrıldı. Avusturya-Macaristan ile yapılan barış antlaşmasını protesto ederek Eylül 1919'da başbakanlıktan istifa etti.

Ocak 1922'de yeniden başbakan oldu. Liberal Parti'nin mecliste çoğunluğu elde etmesinden güç alarak anayasada bazı değişiklikler yaptı ve topraksız köylülere toprak dağıtılmasını da içeren bir tarım reformu uygulamaya başladı. Romanya'nın Fransa ve Polonya ile ilişkilerini ve Çekoslovakya, Yugoslavya ve Romanya'nın oluşturduğu Küçük Antant'ı güçlendirmeye çalıştı. 1926'da başbakanlıktan istifa etti. 1927'de beşinci kez başbakan oldu, ama kısa bir süre sonra öldü.

BRATTAIN, Walter Hauser
(1902)

ABD'li fizikçi. Transistörün keşfine yol açan çalışmalara olan katkıları dolayısıyla 1956 yılı Nobel Fizik Ödülü'nü paylaştı.

10 Şubat 1902'de Çin kıyılarındaki Amoy Adası'nda doğdu. Ailesi Amerika'ya yerleşen ilk Avrupalı ailelerdendi. Çocukluğu bir çiftlikte geçen Brattain, 1924'te Whitman College'da fizik ve matematik okuduktan sonra 1929 yılında Minnesota Üniversitesi'nden doktorasını aldı. Bir süre Ulusal Standartlar Bürosu'nun radyo bölümünde çalıştıktan sonra 1929'da Bell Telefon Şirketi laboratuvarlarına araştırıcı olarak girdi. II. Dünya Savaşı sırasında buradaki araştırmalarına ara verip, askerlik görevi olarak Columbia Üniversitesi'nde yapılan, denizaltıların manyetik yöntemlerle saptanması çalışmalarına katıldı. Savaştan sonra tekrar Bell laboratuvarlarına dönerek katı cisimlere kuvantum mekaniğinin uygulanmasıyla belirebilecek ilginç özelliklerin saptanması ve incelen-

mesiyle ilgili araştırmalarını sürdürdü. Alan Wilson'un iletkenlik mekanizmasıyla ilgili görüşlerinin germanyum ve silisyuma uygulanmasıyla uğraşırken, 1947'de çalışma arkadaşları J.Bardeen ve W.Shockley ile birlikte "transistör"ü ve bunun yükseltici olarak kullanılabileceğini keşfettiler; bu keşif dolayısıyla da 1956 yılı Nobel Fizik Ödülü'nü paylaştılar. 1959'da ABD Ulusal Bilimler Akademisi'ne seçilen, 1962-1972 arasında Washington Eyaleti'ndeki Whitman College'da fizik profesörlüğü yapan Brattain'in katı hal fiziği alanında birçok patentleri ve yapıtları vardır.

Brattain'in Bell laboratuvarlarında ilk ilgilendiği konu, katı cisim yüzeylerinin fiziksel özellikleriydi. Bu konudaki araştırmaları sırasında, tungsten yüzeyinin ısıl-iyonlaşmalı salım ve yüze soğurma özellikleri üzerinde çalışırken ilgisi, yüzeylerin elektronik davranışlarına ve özellikle "doğrultucu", yani değişimli akımın bir yönde geçişini kesici etkilerine kaydı. O sıralarda elektronik devrelerde vakum tüplü diyotlarla (diyot lamba) görülmekte olan bu işlev için kristal kullanımının sağlayacağı avantajlar bilinmekteydi. Brattain kristallere ilişkin, önceleri bakır ve bakır oksit üzerindeki çalışmalarını bir yarıiletken olan silisyumla sürdürdü. Öte yandan, II.Dünya Savaşı'ndan sonra Bell laboratuvarlarında S.O.Morgan ve W.S. Shockley'ın yönetiminde yarıiletkenlerin elektronik özellikleri üzerinde yoğun bir araştırma programı başlatılmış, Wilson, Frenkel, Mott, Schottky ve Davidof'un geliştirdikleri kuvantal iletkenlik kuramlarının gösterdikleri doğrultuda çalışmalara geçilmişti. Bu amaçla savaş sırasında geliştirilmiş olan birçok yeni teknikten de (örneğin kristallerin saflaştırılması gibi) yararlanılıyordu. Ana amaçların başında, elektronik devrelerde akım ve gerilim yükseltilmesini sağlayan triyot gibi, vakum tüplerinin yerini tutacak yeni bir düzenek geliştirmek geliyordu. Bunun kristallerle mümkün olabileceği 1 Hz'den daha düşük frekanslı akımlar için tuz (NaCl) gibi kristallerde gösterilmişti. Bu düzeneğin çalışma ilkesi aslında bugün en yaygın kullanımı olan "sandviç" yapılı transistörlerdeki gibidir; diyot gibi çalışan bir kristalin içinde bir "uzay yük bölgesi" (iyonların yığıldığı dar bir bölge) yaratılıp uygulanan değişken akımın (ya da gerilimin) ayarlanmasıyla, kristalden geçen akımın düzenlenmesi sağlanır. Ancak başlangıçtaki teknik olanaklar bu yöntemi gerekli frekanslar için uygulamaya elverişli değildi. Dolayısıyla iki değişik yöntem daha denendi. "Alan etkisi" denilen birincisinde, bir yüzü katoda yapışık ince bir yarıiletken kristalin diğer yüzüne uygulanan gerilimin değiştirilmesiyle "transistör etkisi" araştırıldı. Bu şekilde, uygulanan gerilimin kristal içinde zorlayarak yarattığı hareketli yüklerin sayısı da değişecek, bu da kristalin iletkenliğini ciddi ölçüde etkileyerek beklenen sonucu verecekti. Shockley'in hesaplarına göre elverişli olması beklenen bu yöntem de iyi sonuç vermedi (ancak bugün bu tür "alan etkili" transistörler geliştirilmiş bir biçimde kullanılmaktadır). Başarısızlığın, yaratılan yüklerin kristal yüzeyinde toplanarak akımın geçmesini engellemesinden doğduğu anlaşılınca bunu giderecek bir değişiklik denendi. Bu ikinci yöntemde, üst yüzeye sivri uçlu, "değme" elektrodları uygulanarak bunlar arasında transistör etkisi yaratılmaya çalışıldı. Yüzeylerin elektronik özellikleri üzerinde deneyimli olan Brattain, önce değme noktalarını, ışıkla uyararak, daha sonra da noktaların çevrelerine Bardeen'in önerisiyle elektrolit (iletken çözelti) damlatarak inceledi. Bu şekilde, kristal yüzeyine yığılan yükler dağıtılabiliyordu. Daha sonra elektrolit yerine yüzeye iyice yapışmayı sağlayan ince altın film kaplanmasıyla bu işlem daha da kolaylaştırılabildi. Kristalin üst yüzeyinde bir küçük altın film ve buna çok yakın bir sivri tungsten uç arasından geçen akımın, kristalin diğer yüzüne uygulanan gerilimdeki değişmelerden etkilenmeye başladığının görülmesi ilk "transistör" etkisiydi. Bu terim "*trans*fer re*sistor*" (aktarıcı direnç elemanı) adından türetilmiştir.

Ancak transistörlerde bugün en yaygın kullanım "nokta değmeli"den çok saflaştırma ve "katkılama" tekniklerindeki gelişmeler sayesinde "sandviç" ve "alan etkili" tip transistörlerle olmaktadır.

• **BAKINIZ:** BARDEEN, ESAKI, SHOCKLEY.

BRAUDEL, Fernand
(1902)

Fransız tarihçi. Annales Tarih Okulu'nun önde gelen temsilcilerindendir.

Fransa'nın doğusunda, bir köy öğretmeninin çocuğu olarak dünyaya geldi.

1923'te Sorbonne'dan tarih lisansını aldıktan sonra o zaman Fransız sömürgesi olan Cezayir'de bir liseye tarih öğretmeni olarak atandı. Buradaki 9 yıllık öğretmenlik süresince, kendi deyimiyle hem uygarlık beşiği Akdeniz'i "tepesi aşağı" seyretme fırsatını buldu, hem de geleneksel tarih anlayışı ve öğretiminden kopup, bir "yeni tarih" anlayışı arayışına girdi. Annales Okulu'nun ilk kurucularından olan Lucien Febvre ile bu yıllarda tanıştı.

Braudel, doktora tezi konusu olarak Akdeniz'i seçti. Önceleri bu konuyu 16.yy İspanya kralı II.Philippe'in Akdeniz ve Akdeniz yöresiyle ilişkileri biçiminde algıladıysa da, araştırması giderek daha kapsamlı bir biçim aldı. Konunun çerçevesinin genişlemesi gerektiğini, araştırmasının başlığının da "II.Philippe ve Akdeniz" değil, "Akdeniz ve II.Philippe" olması gerektiğini Braudel'e kabul ettiren Lucien Febvre olmuştur. İlk ön arşiv çalışmalarının başlaması ile kitap olarak yayımlanması arasında 22 yıllık bir süre geçen ve yüzyılımızın en önemli tarih araştırmalarından biri olarak nitelendirilebilecek bu kitap 1949'da *La Méditerrannee et le Monde Méditerranneen â l'époque de Philippe II* ("II. Philippe Döneminde Akdeniz ve Akdeniz Dünyası") adı altında yayımlanmıştır.

Brezilya'da Sao Paulo Üniversitesi'nde iki yıl öğretim üyeliği yapan Braudel, 1937'de Paris'e, Lucien Febvre'in Tarih Bölümü başkanı bulunduğu École Pratique des Hautes Études'e öğretim üyesi olarak atandı. 1939'da kitabının yazımına başlayacakken II.Dünya Savaşı çıktı. Savaşın hemen başında Almanlar'a esir düşen Braudel kitabının birçok bölümünü

Lübeck Hapishanesi'nde kaldığı sıra, yalnızca hafızasına güvenerek yazdı.

II.Dünya Savaşı'nı izleyen yıllar, Annales Okulu'nun etkinlik kazanmaya başladığı yıllar olmuştur. Yeni tarihçi akıma Braudel de katılmıştır. 1900'lerin başında ya da *Annales* dergisinin kuruluş yılı olan 1929'da olduğu gibi, 1945'te de yeni tarih anlayışının mücadele ettiği görüş, Sorbonne tarih profesörleri tarafından yayımlanan *Revue Historique* dergisinin temsil ettiği, Braudel'in deyimiyle "tarihçi tarihi" ya da "olaysal tarih" görüşüydü. Fransız ve dünya tarihçilerinin büyük çoğunluğunun o dönemde benimsediği "anlatımcı", "olaysal" tarih türüne karşı Braudel ve Annales Okulu sürekli ve tutarlı bir biçimde "yapısal" tarih anlayışını savunmuşlar ve geliştirmişlerdir.

1945'te Annales Okulu, tarih çevrelerini kendine yabancı, Febvre ve Braudel de Sorbonne'un kapılarını kapalı bulunca, çalışmaların École Pratique des Hautes Études'ün Altıncı Seksiyon'u içinde sürdürdüler. Her ne kadar Seksiyon Başkanı Febvre ise de, akademik örgütlenme Braudel'in sorumluluğunda oldu.

Klasik Fransız üniversite sisteminin dışında olmasına karşın Braudel'in çalıştığı tarih bölümü 1948'den başlayarak Fransa'da tarih ve sosyal bilimler alanlarındaki pek çok yeni düşünce ve atılımlara kaynaklık etmiştir. Braudel, alçakgönüllülük göstererek, 1945'ten sonra yapılan araştırmaların sadece 1929'da kurulmuş olan *Annales* dergisinin var olan araştırma programının uygulamaya geçirilmesinden oluştuğunu ve kendinin "Febvre ve Bloch'un fikirlerine pek bir şey katmadığını" söylemiştir.

Gerçekte, Annales Okulu'nun aşağı yukarı tüm tarihsel araştırmalarının altında yatan birçok konu, kavram ya da varsayımı ortaya çıkarıp bunları araştırma alanı haline getiren Braudel olmuştur. Braudel, tarihte çoğul süresellikler (multiple temporalities) ve özellikle "uzun dönem" zaman kavramını geliştirmiş; 1450-1750 döneminin, çağdaş kapitalizmin iktisadi ve siyasal potası olması nedeniyle, öncelikle incelenmesi gerektiğini vurgulamış; dünya ekonomisinin bir bü-

Annales Tarih Okulu

Günümüzde Fransız tarihçi Fernand Braudel'in bilimsel kişiliğinde en tanınmış temsilcisini bulan bu tarih anlayışı adını 1929'da Fransa'nın Strasbourg kentinde yayımlanmaya başlayan Annales d'Histoire Économique et Sociale ("İktisadi ve Sosyal Tarih Yıllığı") dergisinden alır. Kurucuları, Strasbourg Üniversitesi'nden tarih profesörleri Lucien Febvre* (1878-1956) ve Marc Bloch*'tur (1886-1944). Annales Tarih Okulu diye anılan tarih araştırmacıları önceleri bu dergi etrafında toplanmışlardır. Kendi başına bütünsel bir tarihsel araştırmalar geleneği oluşturmayı başaran bu dergi, Annales: Économies, Sociétes, Civilisations ("Yıllık: Ekonomiler, Toplumlar, Uygarlıklar") adıyla günümüzde de yayımını sürdürmektedir.

Bu tarihsel akımın ilk belirtileri, Henri Berr'in* (1862-1955) 1900 yılında Paris'te yayımlamaya başladığı Revue de Synthèse Historique'de ("Tarihsel Sentez Dergisi") görülebilir. Braudel, Febvre ve Bloch'un da öncülüğünü teslim ettikleri Berr, bu dergide tarihsel araştırmaların bazı yapay bölümlere ayrılmamaları gerektiğini, tersine, tarihsel sentezin tarihçilerin temel görevi olduğunu savunuyordu. Toplumsal ve tarihsel bilginin bütünsel olması gerektiği, Annales'ci tarih anlayışının da birinci ilkesidir. Berr'in dergisinde 1903'te iktisatçı François Simiand'ın bir makalesi yayımlanır. Simiand, zamanın önde gelen Fransız tarihçilerini, araştırmalarında istatistiksel, rakamsal veri ve belgelere önem vermemek, onları kullanmaktan kaçınmakla suçlar. Oysa tarih, bir siyasal olaylar dizisi değildir sadece; bunların altında yatan yapıların tarihidir. Bu görüş Annales'in ikinci ilkesidir.

Derginin başlığındaki Histoire Économique et Sociale (İktisadi ve Sosyal Tarih) ibaresi de, iktisadi ve sosyal tarihin bu yapıtların araştırılmasında temel öğe olduklarını dile getirmesi dolayısıyla, Annales'in tarih anlayışının üçüncü ilkesini oluşturur.

Fransız tarihçilerinin çok büyük çoğunluğunca üretilen anlatımcı, öncelikle siyasal olaylara dayalı tarihe karşı Annales, temel toplumsal yapıların irdelenmesi gerektiğini savunmuştur. Annales'ciler, Alman iktisat tarihçisi Gustav Schmoller'in (1838-1917) Zeitschrift für Sozial und Wirtschaft Geschichte'si ("Sosyal ve İktisadi Tarih Dergisi") ve İngiliz ampirik tarih anlayışına yöneltmiş olduğu eleştirilerden de esinlenmişlerdir. Braudel'in dediği gibi: "Henri Berr, Lucien Febvre, Marc Bloch ile birlikte dördümüzün de Fransa'nın doğusundan gelmemiz acaba rastlantı mı? Annales'ın Almanya'ya ve Alman tarihçi düşüncesine bir taş atımı mesafedeki Strasbourg'da başlamış olması da mı rastlantı yoksa?" Bu görüşlerin egemen olduğu Annales dergisi, 1939'a dek Strasbourg'da yayımlandı. Bu arada kuruculara Braudel de katılmıştır. II. Dünya Savaşı sırasında verilen beş yıllık aradan sonra dergi Paris'e taşındı ve yayın kurulu üyeleri akademik çevrelerde giderek daha etkili olmaya başladılar. Febvre 1956'da ölünce, yayın kurulu başkanı Braudel oldu. 1968'de de yerini Jacques Le Goff, Marc Ferro, Emmanuel le Roy Ladurie gibi genç kuşak tarihçilerine bıraktı.

tün olarak toplumsal oluşum ve tarihsel araştırma alanı olarak alınmasının önemini belirtmiştir.

Bu konuların üçünü de Braudel 1949'da yayımlanan kitabında açıkça sergilemiştir. Kitabında değişik tarihsel dönemler kavramının uygulanışı son derece belirgindir. Konular, her seferinde değişik bir tarihsel süreç açısından olmak üzere, üç kez ele alınmaktadır. Braudel, önce tarihsel yapıyı, yani "uzun dönemi" sonra konjonktür yani "orta dönemi", en son olarak da özgün olayları incelemiştir. Sözü edilen başyapıtına bir ek niteliği taşıyan "Tarih ve Sosyal Bilimler" adlı yazısında bu çok farklı zaman ufuklarının içeriğini ve tarih araştırmaları açısından farklılıkların bilincine varmanın önemini açıklamıştır.

Braudel bu üç zaman süresini teorik fiziğin dalga uzunluklarıyla ilgili kavram ve ölçümlerine benzeterek tanımlamıştır. Geçmiş dönemlerin tarihsel çözümlemesini de üç ayrı boyuttaki iç içe geçmiş dalgalanmaların birbirlerinden ayrıştırılmaları olarak tanımlamıştır.

Braudel'e göre, kısa süre günlük yaşama, günlük siyasal bilince ilişkin olayları kapsamaktadır. Bu kısa süreler gazetecinin, habercinin, geçmişte devakanüvis'in hammaddesidir. "Kısa dönem" aynı zamanda, bir olaylar dizisi olarak daha çok geleneksel tarihçilerin, siyasi tarihçilerin içine gömüldükleri kısıtlı zaman ufkudur. Kendini bu zaman ufkuyla sınırlamak, tek tarihsel zaman ufuk ve boyutu olarak "olay"ı almak, daha uzun dönemi ya da dalgalanmaları dikkate almadan bu olayları birbirine bağlamaya çalışmak, "olaycı" (événementielle) tarih anlayışının kaçınılmaz bir sonucudur. Bu, Braudel'in ve bir bütün olarak Annales Okulu'nun şiddetle karşı çıktıkları geleneksel tarih anlayışıdır.

Ancak, kısa dönemleri aşan o ana kadar daha çok iktisat tarihçilerinin ilgilenmiş oldukları orta dönemdeki dalgalanmalar, birbirini izleyen tarihsel "konjonktür"ler vardır. Fiyat eğrileri, nüfus hacim ve dağılımındaki hareketler, ücret ve faiz oranlarındaki dalgalanmalar hep 10, 20 ya da en fazla 50 yıllık dönemler, dalgalanmalar biçimini alır. Daha geniş bir anlamda ve sözcüğü günlük iktisat dilindeki kullanım alanından da kurtararak; Braudel, "konjonktür"den, toplumun, ekonominin ya da teknolojik değişimlerin, süresi kesinlikle belirlenemeyen devresel değişimleri olgusunu kasteder. Hatta bu alanların da ötesinde, kültürel dönemlerin, kültüre ilişkin "konjonktür"lerin de irdelenmesinin önemini vurgular.

Bu orta vadeli tarihsel düzenli dalgalanmalar Braudel'e çok çekici gelir. Ancak, buradan "konjonktür"le kısa dönemli olaylar arasındaki nedensellik bağlantısını araştırmaya yönelmez. Tersine daha uzun süreli, boyutları çağları kapsayabilen uzun dönemdeki değişimleri incelemeye yönelir.

Braudel, iktisatçıların zaman zaman sözünü ettikleri "son derece ağır... tamamlanmaları yüzyıllar sürebilen tarihsel hareketleri" belirlemeye çalışır. Uzun oldukları oranda araştırıcı tarafından kavranıp, incelenmeleri zor olan bu tarihsel eğimlere, "yapı" (structure) adını vermiştir. Bu yapılar "uzun dönem"i oluşturur. Yüzyıllar boyu insanların keşfedemedikleri, egemen olamadıkları ya da aşamadıkları sınırları belirler. Örneğin, göçebelikten yerleşik düzene geçiş, yerleşim alanı olarak dağlık yörelerden ovalara inilmesi süreci bu tür hareketlerdendir. "Uzun dönem"ler tarihi, temel yapıların, kelimenin en geniş anlamında sosyal ve iktisadi hareketliliği sınırlama ve zorlamasının tarihidir. Yalnızca mekânsal ya da teknik değil, kültürel ve hatta ruhsal değişimler de bunun içindedir. Sosyologlar genel olarak "yapı" denen olguyu "gerçeklikle toplumsal kitleler arasında değişmeyen bir ilişki" olarak tanımlarlar. Oysa, Braudel'e göre "tarihsel yapı" zamanın kendi içinde çok uzun süre taşıdığı ve zorlukla aşındırabildiği gerçekliktir.

Değişik tarihsel dönemler kavramı

Kısa, orta ve uzun dönemli tüm bu tarihsel dalgalanmalar aslında yan yana değil iç içedirler. Bu karmaşıklığın bilincindeki tarihçinin ana görevi de bu üç düzey arasındaki sürekli gidiş geliş ve etkileşimleri belirleyip, sergilemektir. Bu sürelerin iç içeliğine dikkati çekmekle Braudel geniş çaplı bir tarihsel araştırma programı önermiş oluyordu.

Tarihin toplum bilimleri içindeki yerini de inceleyen Braudel, toplum bilimlerinin istisnasız tümünü içeren tarih biliminin onları nasıl içerdiği, çeşitli alanlarını nasıl harekete geçirip, sürekli geliştirdiği konularında çalışmalar yapmıştır.

Tarih ve toplum bilimleri

Braudel'e göre tarih toplum bilimlerinin bilimidir. Onların içine karışarak onlara ivme kazandırır ve kendisi de onların yeni gelişme olanaklarından beslenir. Bunun içindir ki Braudel, yönettiği *Annales* dergisini sürekli olarak öteki toplum bilimleriyle ilişkili tutma çabasını göstermiştir. Braudel, sosyolojinin de toplum bilimleri arasında ilgi alanı tarih kadar geniş olan bir bilim dalı olduğunu, ama süre kavramından yoksun bulunduğu ölçüde de tarihe muhtaç olduğunu öne sürmüştür.

Braudel'e göre sosyoloji ya anlık ya çok kısa dönemdeki, belli bir zaman ve mekân kesitindeki yapı ve olguları incelemekte ya da uzun dönem için geçerli olabilecek toplumsal yapılara eğilmektedir. Oysa, tarih biliminin bir zaman kesiti içinde kalan incelemelerle, zamanı hiç göz önüne almayan yöntemler arasında, çeşitli sürelerin karmaşıklığına dayanan zamansallığına gereksinimi vardır. Braudel'e göre, zamansızlığa hapsolmuş toplum bilimlerine, birçok zaman boyutu birden kazandıracak olan işte bu tür bir tarih bilimidir. Bu böyle olunca da, tarihin konusu elbette toplumun şu, ya da bu kesimiyle sınırlandırılamayacak mutlaka bütünsel bir tarih anlayışı gerekecektir.

Braudel ve Annales Okulu tarihçileri, tarih anlayışlarını, iki ayrı tür tarih anlayışına karşı savunmuşlardır. Bir yanda Sorbonne profesörlerinin simgelediği "olay tarihçileri", geleneksel siyasi tarihçiler vardı. Yeni tarih anlayışı bunlarca sürekli olarak dışlanmış, hayal peşinde olmakla suçlanmıştır. Tarihin ve tarih araştırmalarının çeşitli toplum bilimleriyle dirsek teması içinde bulunması gerektiğini savunan Braudel, toplumda zaman etkeninin stratejik önemini yadsıyan diğer bir akımın Fransa'da doğuşuna da tanık oldu. Bu, Braudel'in önerdiği ve uyguladığı yapısal tarih anlayışıyla ilgisi olmayan, tarih ve sürenin önemini yadsıyan ve bayrağını antropolog Claude Lévi Straus'ta bulan yalın "yapısalcı" akımdı.

Uzun dönemdeki tarihsel yapılar

1948'de École Pratique des Hautes Études'ün Altıncı Seksiyon'unun kurulması ve 1949'da Braudel'in başyapıtının yayımlanması yalnız Fransa'da değil, öteki ülkelerdeki tarih çalışmalarının gelişme-

sinde çok etkileyici olmuştur. Bunu izleyen 20 yıl içerisinde Fransa'da Braudel'in yapıtından esinlenmiş bir dizi bölgesel monografi yayımlanmıştır. Bunların hepsi bütünsel tarih anlayışını, çok sayıda ve çok çeşitli alanlara ilişkin verilerin bir bütünsellik içerisinde bir araya getirilişini, 15., 16., ve 17. yüzyılları kapsayan "uzun dönem"i araştırma konusu yapmıştır. Goubert, Gascon, Chaunu, Le Roy Ladurie gibi tarihçiler bu yolda kapsamlı eserler vermişlerdir.

Annales'in etkisi altında İtalya ve İspanya hakkında da geniş monografiler yazıldı. Buna ek olarak, dünya ekonomisinin bütünsel işleyişini konu alan, ticarete, bankacılığa ve diğer iktisadi öğelere ilişkin bazen Akdeniz'i, bazen Atlas Okyanusu'nu, bazen Pasifik Okyanusu'nu konu alan kitaplar da yazıldı. Daha da uzaklara yankılanan bu tarih anlayışı Osmanlı İmparatorluğu'yla Latin Amerika'nın tarih yazımını da önemli ölçüde etkiledi. Örneğin, Türkiye' de Ömer Lütfi Barkan yapıtlarının tümü göz önüne alındığında, Annales Okulu'nun Osmanlı tarihindeki bir temsilcisi konumunda olmuştur.

Hem tarihçi olarak, hem başında bulunduğu Altıncı Seksiyon hem de 1963'te Paris'te kurduğu Maison des Sciences de l'Homme aracılığıyla Braudel' in etkisi dünya çapında olmuştur. 1969'da İtalya'nın Prato kentinde yıllık Avrupa Seminer Haftası'nın kurulup Braudel'in de bilimsel komitesinin başına getirilmesi, bu semineri Annales bakış açısının egemen olduğu Avrupa çapında önemli bir kültürel ve akademik olay haline getirdi.

"Akdeniz" kitabı İngilizce'ye epey geç çevrildi (1972-1973). Ancak çevrildiğinde Amerikan tarihçileri üzerindeki etkisi, 1949'da Fransa'dakinden az olmadı. Bugün ABD'de Annales'cı tarih görüşü özellikle genç kuşak tarihçileri arasında yayılmaktadır.

1970'lerin sonlarına gelindiğinde artık Braudel'le birlikte Annales Okulu'nun açtığı çığır genelleşip Fransız kökenlerini çoktan aşmış, tarihçiler arasında kullanılan yaygın bir model durumuna gelmiştir.

Braudel, 1968 yılında *Annales* dergisinin editörlüğünden çekilmiş, birkaç yıl sonra da Altıncı Seksiyon'un başkanlığından emekliye ayrılmıştır.

• **YAPITLAR** (başlıca): *La Méditerrannée et le monde Méditerranneen à l'époque de Philippe II*, 1949, ("II.Philippe Döneminde Akdeniz ve Akdeniz Dünyası"); *Civilisation materielle et capitalisme, 15ème-18ème siécles*, 1967, ("Maddi Uygarlık ve Kapitalizm, 15-18.yy"); *Écrits sur l'histoire*, 1969, ("Tarih Üstüne Denemeler"); *Civilisation, Économie et Capitalisme*, 3 Cilt, 1979, ("Uygarlık, İktisat ve Kapitalizm"); *L'Europe: l'espace, le temps, les hommes*, 1982, ("Avrupa: Evren, Zaman, İnsanlar").

• **KAYNAKLAR:** F.Braudel, "Personal Testimony", *Journal of Modern History*, (44), 1972; J.H.Hexter, "Fernand Braudel and the Monde Braudelien", *Journal of Modern History*, (44), 1972; H.Trevor Roper, "Fernand Braudel, Annales and the Mediterranean", *Journal of Modern History*, (44), 1972.

• **BAKINIZ:** M.BLOCH, FEBVRE.

BRAUN, Hugo
(1881-1963)

Alman hekim. Mikrobiyoloji, parazitoloji ve salgınlar bilgisi üzerine çalışmaları ile tanınır.

7 Nisan 1881'de Prag'da doğdu. Yahudi asıllı bir ailenin çocuğuydu. İlk ve ortaöğrenimini Prag'da tamamlayan Braun tıp öğrenimini de gene aynı kentteki Alman Üniversitesi Tıp Fakültesi'nde yaptı. Tıp öğrenimini tamamladığı 1907'den 1910'a değin Prag, Bremen ve Berlin'de çeşitli tıp enstitülerinde hijyen, farmakoloji ve patoloji konularında araştırmalar yaptı. 1910-1912 yılları arasında Frankfurt-am-Main Hijyen Enstitüsü'nde çalıştı; 1912 yılında aynı kurumda bakteriyoloji kürsüsü yöneticisi oldu. 1933 yılına kadar bu görevini sürdüren Braun 1912-1913 yılları arasında "tripanozoma" konusunda araştırma yapmak üzere hükümet tarafından Afrika'daki Alman sömürgelerine gönderildi. 1918'de profesörlüğe yükselen Braun, 1931'de yaptığı başarılı araştırmaları dolayısıyla Paul Ehrlich Ödülü'nü aldı. 1933 yılında Nazi Hükümeti'nin ırkçı tutumu yüzünden görevden alındı. Daha sonra İstanbul Üniversitesi'ne çağrılan Braun, "Mikrobiyoloji, Salgınlar Bilgisi ve Parazitoloji" kürsüsünde yönetici olarak göreve başladı. Savaş sona erince 1949 yılında Almanya'ya geri döndü; Münih'te Ludwig Maximilian Üniversitesi'nin Tıp Fakültesi'nde Hijyen ve Mikrobiyoloji Enstitüsü yöneticiliğine seçildi. 1951'den başlayarak Alman Tüberküloz Araştırma Enstitüsü'nde de çalışan Braun buradaki çalışmalarından dolayı 1960'ta Robert Koch Ödülü'nü aldı. 1963 yılında Münih'te öldü.

Braun'un ilk araştırmaları kolera vibriyonları üzerindeydi. Daha sonraki bir çalışmasında kompleman birleşmesi yöntemi ile antijenlerin ortaya çıkarılmasını inceleyerek, o dönemde egemen bir yargıyı çürüttü ve hastalıkların seyrinde vücut sıvılarının antijen olarak kullanılması ile yapılan kompleman birleşmesi reaksiyonuyla infeksiyonların teşhis edilemeyeceğini gösterdi. 1912-1913 arasında Afrika'da uyku hastalığı dahil çeşitli hastalıklara yol açabilen birhücreli bir asalak olan tripanozoma üzerine yaptığı araştırmaları sırasında, hazırladığı antijenle yapılan kompleman fiksasyonuyla, amilin bulunmayan vakaların teşhisinin yapılabileceğini ortaya koydu. Ayrıca, kurutularak öldürülmüş tripanozomalarla, hayvanlarda infeksiyona karşı bağışıklık oluşturabileceğini de gösterdi. Ancak tripanozomaların antijen bakımından, seruma dirençli pek çok değişik türlerinin varolduğunu, o yüzden aşı ve serumundan yararlanılamayacağını saptadı.

1933 yılında İstanbul Üniversitesi'nde çalışmaya başlayan Braun, Tıp Fakültesi dışında Diş Hekimliği ve Eczacılık fakültelerinde de dersler verdi; Türkiye' de bulunduğu süre içinde birçok kongrelere çalışmalarıyla katıldığı gibi 70'i aşkın makale yayımladı. Bu dönemdeki başlıca çalışmaları, Türkiye'de kan gruplarının dağılımı, tifüse karşı aşılananlarda Weil-Felix reaksiyonunun incelenmesi, KCN'nın (Potasyum siyanür) *enterobacteriaceae* tanımındaki önemi, gripin etyolojisi gibi konular üzerindedir. Ayrıca tifo hasta-

lığının etkeni olan Salmonella bakterilerinin tanısını kolaylaştırmak amacıyla geliştirdiği yöntemler bugün hâlâ kullanılmaktadır. Türkiye'de çeşitli tıp cemiyetlerine üye olan Braun, Türk Tıbbi İlimler Cemiyeti'nde araştırmalar yaparak çeşitli tebliğler vermiş, sayısız öğrenci yetiştirmiştir.

• YAPITLAR (başlıca): *Versuche zur Immunisierung gegen Trypanosomen*, 1912, ("Tripanozomalara Karşı Bağışıklık İçin Deneyler"); *Die Methoden tierexperimentellen Wundinfektionen*, 1927, ("Hayvanlarda Yara Enfeksiyonuna İlişkin Deney Yöntemleri); *Zur Ernährungsphysiologie der Tuberkelbazillen*, 1935, ("Tüberküloz Basilinin Besi Fizyolojisi Üzerine"); *Lekeli Tifo Hakkında*, 1936; *Tifo Basillerinin Serolojisi*, 1936, *Bulaşıcı Hastalıklar*, 1944.

• KAYNAKLAR: Ö.Ezek, "Hugo Braun ve Mikrobiyolojinin Gelişmesi", *Türk-Alman Tıbbi İlişkileri*, II, 1982; A.Terzioğlu, "Ord.Prof.Dr.med.Hugo Braun", *Türk-Alman Tıbbi İlişkileri*, I. 1982.

• BAKINIZ: M.AKSOY.

BRAUN, Karl Ferdinand
(1850-1918)

Alman fizikçi, radyo mühendisi. Telsiz telgraf ve katot ışınları üzerine önemli buluşları olmuştur.

Karl Ferdinand Braun, 6 Haziran 1850'de Fulda'da doğdu. Öğrenimini Marburg ve Berlin üniversitelerinde tamamladıktan sonra 1870'te Quincke'nin asistanı olan Braun, 1876'da Marburg Üniversitesi fizik profesörlüğüne getirildi. Daha sonra çeşitli üniversitelerde görev aldı. 1885'te Tübingen Üniversitesi'nde fizik profesörü olan Braun burada bir fizik enstitüsünün kurulması için büyük çaba gösterdi. 1895'te Strasbourg Üniversitesi'ne giderek Fizik Kürsüsü başkanlığında ve Fizik Enstitüsü yöneticiliğinde bulundu. 1909'da telsiz telgraftaki öncü çalışmalarıyla, Guglielmo Marconi ile birlikte Nobel Fizik Ödülü'nü aldı. 20 Nisan 1918'de New York'ta öldü.

Braun'un telsiz telgrafa yaptığı önemli katkılar, kristal düzelticiyi ve kapalı titreşim daireli "akuple" verici sistemini geliştirmesidir. Radyoelektrik dalga yayınlarının belirli bir yöne gönderilmesi ve radyo sinyallerinin güçlendirilmesi konusunda da öncü çalışmalar yaptı. Geliştirdiği çeşitli elektrikli araçlardan kendi adıyla anılan elektroskop, elektrostatik itme ya da çekme ilkesiyle çalışan, herhangi bir cisimdeki elektrik yükünün yeğinliğini ve cinsini saptamakta kullanılan bir çeşit voltmetreydi.

Braun'un en önemli buluşu 1877'de gerçekleştirdiği osilografıtır. Modern osiloskobun öncüsü olan bu ölçüm aracı Braun'un geliştirdiği özel bir tüpten yararlanıyordu. Braun tüpü, içinde katot ışınlarının oluşturulduğu cam bir borudur. Son bölümü dibi flüorışıl bir maddeyle kaplı bir koni şeklinde olan tübün içinde ilerleyen katot ışınları elektronlardan oluştuğu için bir manyetik ya da elektrik alanının etkisi altında sapma gösterir. Bu çalışma ilkesinden, çok küçük akım ya da gerilim değişikliklerinin ölçülmesinde yararlanılır. Işınların flüorışıl tabaka üzerindeki izleri Braun tüpünün dışındaki bir döner ayna yardımıyla incelenir. Osilograf aynı ilkeyle çalışan televizyon ve radarın geliştirilmesine de olanak sağlayan bir buluştur.

• KAYNAKLAR: F.Kurylo, *Ferdinand Braun*, 1965.

• BAKINIZ: BAIRD, MARCONI.

Wernher von Braun

BRAUN, Wernher von
(1912-1977)

Alman asıllı ABD'li mühendis. II. Dünya Savaşı'nda kullanılan V-2 roketlerini geliştirmiş, savaş sonrası ABD'ye yerleşerek uzay uçuşlarının gerçekleşmesinde büyük katkısı olmuştur.

23 Mart 1912'de Almanya'nın Wirsitz kentinde (bugün Polonya'da Wyrzysk) doğdu. Babası Baron Magnus von Braun da, annesi Emmy von Quistorp da Almanya'nın soylu ve varlıklı ailelerinden geliyordu. Uzun yıllar bankacılık yapan ve ülkesinde tasarruf sandıklarının kuruluşunda etkin bir rol oynayan Magnus von Braun, 1919'da kurulan Weimar Cumhuriyeti Kabinesi'nde de yer almış, bir ara tarım bakanı olmuştu. Wernher von Braun öğrenimini, babasının siyasal görevi nedeniyle yerleştikleri Berlin'de yaptı. Dil ve edebiyat derslerinde çok başarılı olmasına karşın, fizik ve matematikte en düşük not alan öğrencilerden biriydi. Çocukluk ve gençlik yıllarının iki dünya savaşı arasında, Almanya'nın yoğun teknolojik gelişmelere sahne olduğu bir döneme rastlaması, von Braun'un ilgi ve eğilimini kaçınılmaz bir biçimde yönlendirmiştir. Nitekim 1925'te, roket mühendisliğinin öncülerinden Hermann Oberth'in *Die Rakete zu den Planetenraumen* ("Gezegenlerarası Uzaya Fırlatılan Roket") adlı kitabını okuyan von Braun, bundan böyle başka hiçbir konuyla ilgilenemeyeceğini anlayarak matematik ve fiziğe dört elle sarıldı. 1930'da, Berlin Teknoloji Enstitüsü'ne girdiği yıl, VfR'nin (Verein für Raumschiffahrt/Uzay

Yolculuğu Derneği) üyeleri arasına katılarak, sıvı yakıtlı roketler konusunda bilgi edinen von Braun, bu kuruluşun çağrısı üzerine Berlin'e gelen Oberth'in roket motorlarını geliştirmek için yaptığı çalışmalarda da onun en büyük yardımcısıydı. Daha sonra İsviçre'ye giderek Zürich Teknoloji Enstitüsü'nde uzay uçuşlarının insandaki fizyolojik etkilerini inceledi ve böyle bir roket yolculuğundaki ani ivme değişikliklerine insan organizmasının dayanabileceğine inanmış olarak Berlin'e döndü. 1932'de Berlin Teknoloji Enstitüsü'nden makine mühendisliği diplomasını alarak Berlin Üniversitesi'ne girdi. Aynı yıl, sıvı yakıtlı roketleri geliştirmekle görevlendirilerek Berlin'deki Kummersdorf roket deneme istasyonunda küçük bir araştırma ekibinin başına getirildi. Ertesi yıl Hitler iktidara gelmiş, Nazi Partisi'nin giderek güçlendiği bu dönemde bütçe giderlerinin en büyük payı silahlanmaya ayrılmıştı. 1934'te, roket motorlarının geliştirilmesini konu alan teziyle Berlin Üniversitesi'nden doktorasını aldığı yıl, von Braun ve ekibi iki roketi dikey olarak 2,4 km'ye fırlattılar. Kummersdorf'taki gelişmelerden ve von Braun'un çalışmalarından sıvı yakıtlı roketlerin geleceği konusunda umutlanan Hitler'in emriyle, 1936'da Baltık Denizi kıyısındaki Peenemünde köyünde büyük bir deneme merkezi kuruldu ve Albay Walter Dornberger'in askeri yönetimindeki ekibin teknik direktörlüğüne von Braun getirildi. 1940'ta Nazi Partisi'ne giren von Braun'un denetimi altında, Peenemünde'de sıvı yakıtlı roketlerin ilk başarılı uygulamaları gerçekleştirildi. İtiş gücünü alkol ve sıvı oksijen karışımının yanmasından alan A-4 uzun menzilli balistik misili, özitimli çağdaş roketlerin ilk gelişmiş örneğiydi. Nazi iktidarının Propaganda Bakanlığı'nca *Vergeltungswaffe 2* (İntikam Silahı 2) diye adlandırılarak kısaca V-2 diye anılan bu silahı Almanya savaştaki en büyük kozu olarak görüyordu. Ancak, V-2 roketleri Hitler'in savaşı kazanmasına yetmedi ve Müttefikler'in Almanya'ya girmesi üzerine Braun ve Peenemünde'deki tüm roket geliştirme ekibi, ABD birliklerine teslim oldu. 1945 Eylülü'nde ABD'ye götürülen Braun, bunu izleyen birkaç ay ekibiyle birlikte New Mexico'da, Amerikan Ordusu'nun eline geçen V-2'lerin geliştirilmesi için deneme ve araştırma çalışmalarını yürüttükten sonra 1952'de Alabama'nın Huntsville kentindeki Amerikan Ordusu Balistik Silahlar Merkezi'nin yöneticiliğine getirildi. O aralar, asıl ilgi alanı olan uzay uçuşları konusundaki araştırmalara zaman ayırabilen Braun, roketlerin güdüm sistemlerini geliştirmek ve yukarı atmosferin hayvanlar üzerindeki etkilerini incelemek için deneylere girişti, sonradan yayımlayacağı *Das Marsprojekt* ("Merih Projesi") adlı kitabının yazımını bitirdi. 1947'de yeğeni Maria Louise von Quistorp'la evlenen ve 1955'te ABD uyruğuna geçen Braun'un yönetiminde Jupiter, Redstone, Juno ve Pershing roketlerinin geliştirilmesiyle uzay çalışmaları kamuoyunun ilgisini çekmeye başlamış, Braun da bu ilginin odak noktası olmuştu. Nihayet 31 Ocak 1958'de, bir Jupiter-C roketiyle uzaya fırlatılan ilk Amerikan uydusu Explorer-1 Yer yörüngesine oturtuldu.

► *Uzay çalışmaları ve Apollo Programı*

V-2 Roketleri

Aynı yıl, uzay araştırmalarını askeri yönetimden devralmak üzere NASA (National Aeronautics and Space Administration/Ulusal Havacılık ve Uzay Dairesi) kurulunca, Braun ve ekibi bu kuruluşa bağlandı; Huntsville'deki NASA George Marshall Uzay Uçuş Merkezi'nin yöneticiliği de Braun'a verildi. O tarihten sonra ABD'deki uzay çalışmalarının sorumlusu olarak, havacılık tarihinin en büyük mühendislik başarısı sayılan Saturn roketlerini gerçekleştirdi ve Apollo programının yönetimini üstlenerek Ay'ın fethinde en çok emeği geçen teknisyenlerden biri oldu. 1970'te NASA'nın Washington'daki yönetim merkezine alınan, 1972'de bu kuruluştaki görevinden ayrılarak elektronik aygıtlar üreten özel bir şirketin genel müdürü olan Braun, 17 Haziran 1977'de Virginia Eyaleti'nin Alexandria kentinde öldü. ◄

Braun'un V-12'lerden başlayarak Saturn roketlerine ve Apollo uzay araçlarına dek uzanan tüm tasarımları, roket teknolojisinin öncülerinden SSCB'li Tsiolkovski, ABD'li Goddard, Fransız Esnault-Pelterie ve Alman Oberth'in daha çok kuramsal düzeydeki çalışmalarının başarılı birer uygulamasıdır. Bu alandaki ilk çalışmalar 19.yy'ın sonlarıyla 20.yy'ın başlarına rastlar. Barutun yanmasıyla özitim kazanan ilk balistik mermiler daha çok tanksavar ve uçaksavar silah olarak kullanılmıştı. Önceleri bu silahlara daha uzun bir atış menzili kazandırmanın yollarını arayan havacılık teknolojisi, 20.yy'ın ilk yıllarında uzayın fethini konu alan bilimkurgu yazarlarının da etkisiyle, çalışmalarının yönünü uzay uçuşlarına çevirdi. Roketlerin, yerçekimi etkisinden kurtularak çok yüksek hızlara ve gezegenlerarası uzaya dek çıkabileceğini ilk kez gündeme getiren Tsiolkovski ile Goddard oldu. Böyle bir tasarının gerçekleştirilebilmesi için çözülmesi gereken teknik sorunların başında da yakıt sorunu geliyordu. 1926'da Goddard, katı yakıtlı (barutlu) roketlere oranla, silaha çok daha büyük bir itiş gücü ve çok daha uzun bir atış menzili kazandıran ilk sıvı yakıtlı roketi geliştirdi.

Bu yeni tip roketler üzerinde ilk deneyimini VfR'de Oberth'in yanında kazanan Braun, sıvı yakıtlı roketlerin askeri önemini kavrayan Albay Dornberger'in girişimiyle Kummersdorf'taki deneme istasyonunda araştırmalara başladı. Sonradan Peenemünde'de sürdürülen çalışmalarla 1938-1944 yılları arasında gerçekleştirilen, yaklaşık 8 m uzunluğunda ve 5 ton ağırlığındaki V-1'leri, gerçek güdümlü silahların ilk örneği olan V-2'ler izledi. Basınç altındaki alkolle sıvı oksijenin yanmasından doğan itiş gücü yaklaşık 600.000 BG'nü bulan, 14,5 m uzunluğunda ve 13 ton ağırlığındaki V-2'ler gerçi savaşın sonucunu etkilemedi ama, 1944 Haziranı'ndan 1945 Mayısı'na dek ateşlenen 4.300 kadar V-2'den 1.200'ü Londra'ya düşerek yaklaşık 2.500 kişinin ölümüne, 6.000 kişinin ağır yaralanmasına yol açtı.

Savaş sonrası dönemde tüm ilgisini uzay araçlarının tasarımına yönelten ve ABD'deki uzay çalışmalarının öncüsü olarak uluslararası ün kazanan Braun, bilgi birikimini savaş araçlarının yapımında kullanmakla suçlanmış ve V-2'lerin II.Dünya Savaşı'ndaki yıkımından sorumlu tutularak ağır eleştirilere uğramıştır.

• YAPITLAR (başlıca): *Das Marsprojekt*, 1952, ("Merih Projesi"); *Across the Space Frontier*, 1952, ("Uzayın Sınırlarının Ötesinde"); *Conquest of the Moon*, 1953, ("Ay'ın Fethi"); *Exploration of Mars*, 1956, ("Merih'in Keşfi"); *First Man on the Moon*, 1960, ("Ay'da İlk

İnsan"); *History of Rocketry and Space Travel*, 1969, ("Roket Yapımının ve Uzay Yolculuğunun Tarihi"); *Moon*, 1970, ("Ay"); *Space Frontier*, 1971, ("Uzayın Sınırları").

• KAYNAKLAR: M.D.Heather, *Wernher von Braun*, 1967; J.C.Goodrum, *Wernher von Braun, Space Pioneer*, 1969; W. Dornberger, *V-2 der Schuss ins Weltall*, 1956; H.Gartmann, *Wernher von Braun, Leben und Werk*, 1957; H.B.Walters, *Wernher von Braun, Rocket Engineer*, 1964.

• BAKINIZ: ALDRIN, N. ARMSTRONG, W.CHURCHILL, EISENHOWER, ESNAULT-PELTERIE, GODDARD, HITLER, OBERTH, TSİOLKOVSKİ.

BREASTED, James Henry
(1865-1935)

ABD'li arkeolog. Mısır arkeolojisi konusundaki araştırmaları ile ün kazanmıştır.

27 Ağustos 1865'te ABD'de Illinois Eyaleti'nin Rockford kentinde doğdu. 1888'de liseyi bitirdikten sonra Chicago Theological Seminary'de rahiplik eğitimine başladı, Sami dilleri ve İbranice öğrendi. Yale Üniversitesi'nde İbranice çalıştı. Mısır tarihi ve arkeolojisi üzerinde çalışması için Berlin'e gönderildi. 1894'te burada doktorasını verdi. Bu tarihten ölümüne değin Chicago Üniversitesi'nde görev yaptı.

Breasted 1919'da çeşitli arkeolojik kazıları destekleyen Doğu Bilimleri Enstitüsü'nü kurmuş, ölümüne değin de başkanlık görevini üstlenmiştir. 1926'da American Schools of Oriental Research'ün (Amerikan Okulları Doğu Araştırması) yöneticiler kuruluna seçilmiştir. Bilimsel çalışmaları nedeniyle National Academy of Sciences (Ulusal Bilimler Akademisi) ve Académie des Inscriptions (Yazıtlar Akademisi) gibi kurumların üyeliklerine getirilmiştir.

Breasted Mısır'da araştırmalar yapmış, Mısır tarihini, Nil Vadisi'ndeki kültürleri çağdaş bir anlayışla, toplumsal ve kültürel gelişimleri içinde incelemiştir. Eski Mısır düşüncesini ve dinini araştırmıştır. Medinet Habu'da ve Luksor'da kazılar ve yazıtları okuma *(epigrafi)* çalışmaları yapmış, Teb ve Memfis mezarlarının incelenmesine, Orta İmparatorluk dönemi lahit metinlerinin yayımlanmasına ve bu bölgenin tarihöncesinin araştırılmasına destek olmuştur.

Üstünde çalıştığı bölgelerden biri de ilk kültürlerin oluştuğuna inandığı Toroslar'ın güneyindeki alan olmuştur. Güneydoğu Anadolu Tarihöncesi Araştırmaları Projesi içinde Amik Ovası'nda Çatal Höyük, Tell es-Judeide ve Tell Tainat'ta kazılar yapmıştır. Breasted'in Irak'taki araştırmalarında ise Tell el-Asmar, Hafaje, İşjaly, Horsabad gibi yerlerde kazılar yapılmış, ayrıca Asurca bir sözlük hazırlanmıştır.

• YAPITLAR (başlıca): *History of Egypt*, 1905, ("Mısır Tarihi"); *Ancient Records of Egypt, Historical Documents*, 1906, ("Eski Mısır'ın Kayıtları, Tarihsel Belgeler"); *Development of Religion and Thought in Ancient Egypt*, 1912, ("Eski Mısır'da Din ve Düşüncenin Gelişmesi"); *Ancient Times-A History of Ancient World*, 1916, ("Eski Zamanlar-Eski Dünyanın Bir Tarihi"); *The Conquest of Civilization*, 1926, ("Uygarlığın Fethi"); *The Dawn of Conscience*, 1933, ("Bilincin Doğuşu").

• KAYNAKLAR: F.W. Albright, "James Henry Breasted: In Memoriam", *Bulletin of American Schools of Oriental Research*, (61), 1936; L.Bull, "James Henry Breasted", *Journal of American Society*, (56), 1936; W.R.J.Dawson, "Henry Breasted", *Journal of Royal Asiatic Society*, 1936.

• BAKINIZ: BRAIDWOOD.

Bertolt Brecht

BRECHT, Bertolt
(1898-1956)

Alman oyun yazarı, şair, tiyatro yönetmeni ve kuramcısı. Yazdığı oyunlar ve kuramsal yazılarla "Epik Tiyatro" türünü yaratmış ve 20.yy tiyatrosunu köklü biçimde etkilemiştir.

10 Şubat 1898'de Bavyera'nın Augsburg kentinde doğdu. Babası Berthold Brecht Protestan, annesi Sophie Brezing ise Katolik'ti. Brecht orta tabakaya özgü bir yaşama düzeni içinde büyüdü. İlk şiirleri ve yazıları 1913'te okul gazetesinde yayımlandı. 1914'te oturduğu kentteki *Augsburger Neueste Nachrichten* adlı gazetede yazıları çıkınca, Brecht daha geniş bir okur kitlesinin dikkatini çekti. Okulu bitirdikten sonra, edebiyata ve tiyatroya büyük ilgi duymasına karşın, Münih'te Ludwig Maximilian Üniversitesi'nde tıp öğrenimine başladı. 1918'de askere alındığında, bir süre Augsburg'daki askeri hastanede görev yaptı. Aynı yıl yazdığı "Ölü Askerin Öyküsü" adlı şiiri kendisinin 1935 yılında Naziler tarafından Alman uyruğundan çıkarılmasına gerekçe olarak gösterildi. Brecht ilk oyunu *Baal*'i de 1918'de savaşın sona ermesine karşın, Bavyera'da sürüp giden siyasal kargaşa döneminde yazdı. 1919'da bir süre Bağımsız Sosyal Demokrat Parti'ye ve Augsburg Askerleri Konseyi'ne üyt oldu. Devrim girişimlerinin başarısızlığı 1922'de yazdığı *Trommeln in der Nacht* ("Gecede

Gençlik yıllarında bir sokak gösterisinde

Trampetler") oyunu için esin kaynağı oldu. Gene bu dönemde Bie Banholzer adlı bir kızla ilişki kurdu, bu ilişkiden evlilik dışı bir oğlu dünyaya geldi. Frank adı verilen bu çocuk bir yetimhanede büyüdü ve II. Dünya Savaşı'nda Rus cephesinde öldü. 1919 Brecht'in şiir alanında çok verimli olduğu bir yıldı. Bu dönemde yazdığı şiirlerin birçoğunu ilk şiir kitabı *Die Hauspostille*'de ("Dua Kitabı") derledi.

1920'de annesinin ölümü üzerine ailesiyle bağlarını kopardı ve Münih'e yerleşerek yazarlıkla geçinmeye başladı. Düzensiz bir biçimde sürdürdüğü tıp öğrenimini de bir yıl sonra yarıda bıraktı. Bu arada *Kammerspiele* diye bilinen Münih'teki oda tiyatrosunda dramaturg olarak çalışmaya başladı. İkinci oyunu *Trommeln in der Nacht* bu tiyatroda sahnelendi ve bu oyunun başarısı üzerine Brecht, Kleist Ödülü'nü kazandı. Aynı yıl Marianne Zoff adlı bir oyuncuyla evlendi. Bu evlilikten 1923'te doğan Hanne yıllar sonra Brecht'in *Berliner Ensemble* adlı tiyatro topluluğunda konuk sanatçı olarak çalıştı. 1923'te sahnelenen *Im Dickicht der Städte* ("Kentlerin Fundalığında") ve 1924'te sahnelenen *Leben Eduards des Zweiten von England* ("II.Edward") adlı oyunları seyircilerden ve eleştirmenlerden büyük bir ilgi görmediyse de Brecht'in oyun yazarlığındaki gelişmeyi ortaya koydu. 1924'te Berlin'e geçen Brecht, Max Reinhardt'ın yönettiği *Deutsches Theater*'de Carl Zuckmayer'le birlikte oyun yazarı olarak görev aldı ve oldukça zengin bir sanat yaşamı olan bu kentte adını duyurmaya başladı. İlk evliliğinin başarısızlıkla sonuçlanması üzerine oyuncu Helene Weigel'le ilişki kurdu. 1926'da Stefan adlı bir oğulları oldu. İki yıl sonra resmen evlendiği Weigel'le evliliği yaşamının sonuna değin sürdü. İnanmış bir komünist olan Helene Weigel daha o yıllarda önemini kanıtlamış bir oyuncuydu. Daha sonra Brecht'in oyunlarındaki kadın kahramanları canlandırarak uluslararası bir üne kavuştu. Brecht bu dönemde Berlin'de çalışan tiyatro yönetmeni Erwin Piscator'la da işbirliği yaptı ve onun Hasek'in *Aslan Asker Şvayk* romanını sahneye uyarlamasına yardım etti. Piscator'la yaptığı işbirliği tasarladığı "Epik Tiyatro" anlayışının da belirginleşmesine katkıda bulundu ve bu doğrultudaki ilk oyunu *Mann ist Mann*'ı ("Adam Adamdır") 1927'de yazdı. Gene bu dönemde besteci Kurt Weill ile işbirliği yaparak başarılı müzikli oyunlar hazırladı. Bunlardan *Mahagonny* 1927'de Baden-Baden'de bir oda müziği topluluğu tarafından seyirciye sunuldu. 1928'de, Berlin'de daha sonra sürekli olarak yerleşeceği *Schiffbauerdamm Tiyatrosu*'nda sahnelenen *Die Dreigroschenoper* (Üç Kuruşluk Opera) ise bu işbirliğinin en parlak ürünü olarak her iki sanatçının da bütün dünyada tanınmasını sağladı. Brecht'in 18.yy İngiliz yazarı John Gay'den uyarladığı bu epik opera Hitler'in iktidara geçtiği 1933'e değin beş yıl tiyatronun repertuarında kaldı.

Brecht I.Dünya Savaşı'nı izleyen yıllarda Almanya'yı ve bütün dünyayı sarsan iktisadi bunalımın etkisi altında zamanının büyük bir bölümünü Marxist felsefeyi öğrenmeye ayırdı. Dünyayı sarsan sorunlara ancak bu öğretinin köklü bir çözüm getireceği inancıyla *Lehrstücke* adını verdiği bir dizi öğretici oyun yazdı. Başlangıçta Kurt Weill ve Paul Hindemith'in müziklerinin eşliğinde sahnelediği bu oyunlar

Paul Dessau ve Helena Weigel ile "Cesaret Ana"nın provasında

için daha sonra Hanns Eisler'le işbirliği yaptı. Bu ortak çabanın ilk ürünü *Die Massnahme* ("Önlem") 1930'da sahnelendi. Aynı yıl kızı Maria Barbara doğdu. Brecht'in Eisler'le işbirliği yaparak yapımına katıldığı *Kuhle Wampe* adlı film 1932'de gösterilmeye başladıysa da, kısa bir süre sonra yasaklandı.

► Nazilerin iktidara gelmesiyle Brecht'in oyunlarının Almanya'da sahnelenme olanağı da ortadan kalktı. 27 Şubat 1933'te Reichstag'ın yakılmasından hemen sonra Brecht ailesiyle birlikte Almanya'dan gizlice ayrıldı; bir süre İsviçre'de oturdu, sonra Danimarka'ya geçerek varlıklı bir yazar olan Karin Michaelis'in yardımıyla yerleşti, 1939'a değin orada kaldı. Siyasal mücadeleden zorunlu olarak uzaklaşması Brecht'in yaratıcılığı için elverişli bir ortam yarattı ve sürgündeki bu altı yıl içinde Berlin'de başlamış olduğu *Die Rundköpfe und die Spitzköpfe* (Tak-Tik) adlı oyununu bitirdi. *Furcht und Elend des Dritten Reiches* (Hitler Rejiminin Korku ve Sefaleti), *Mutter Courage und ihre Kinder* (Cesaret Ana ve Çocukları), *Das Verhör des Lukullus* ("Lukullus'un Duruşması") ve *Leben des Galilei* (Galileo'nun Yaşamı) gibi en önemli oyunlarından bazılarını burada yazdı, *Der Gute Mensch von Sezuan* (Sezuan'ın İyi İnsanı) oyununu yazmaya da burada başladı. 1939'da Hitler Polonya'ya girince Danimarka'nın tehlikeli duruma düşmesi üzerine ailesi ve birlikte yaşadığı sanatçı arkadaşlarıyla önce Stockholm'e, oradan da 1940'ta Finlandiya'ya geçti. Ertesi yıl ailesi ve arkadaşlarıyla birlikte ABD'ye gitti. 21 Haziran 1941'de California'da San Pedro'ya varan Brecht kısa bir süre sonra Hollywood yakınlarındaki Santa Monica'ya yerleşti ve film şirketleri için senaryo yazmayı denedi. Yazdığı senaryolardan yalnız birinin filmi yapıldı, bu film de 1942'de *Hangmen Also Die* (Cellatlar da Ölür) adıyla gösterime çıktı. Brecht Amerika'da kaldığı altı yıl içinde birçok eski arkadaşını yeniden buldu, Charlie Chaplin ve Eric Bentley gibi yeni arkadaşlar edindi. Bunlardan tiyatro eleştirmeni Bentley yazdığı yazılar ve Brecht'in oyunlarının çevirileriyle onun Amerika'da ve İngilizce konuşulan çevrelerde tanınmasına büyük katkıda bulundu. Brecht'in oyunları Amerikan seyircisine fazla çekici gelmiyordu. Bunun nedeni hem bu oyunların tedirgin edici niteliği, hem de Brecht'in tiyatro anlayışının Hollywood filmleri ve Broadway oyunlarıyla koşullanmış bu insanlara ters gelmesiydi. Üniversite tiyatrolarında daha büyük bir anlayışla karşılanan bu oyunlardan yalnız *Galileo'nun Yaşamı* Joseph Losey'nin yönetmenliği ve Charles Laughton'un başrolü oynamasıyla hiç değilse eleştirmenler arasında olumlu bir tepkiyle karşılandı. Oyun ilk kez 30 Temmuz 1947'de Hollywood'da sahnelendi.

◄ *Almanya'dan ayrılması*

Brecht Ekim 1947'de Washington'daki Amerikan Aleyhtarı Etkinliklerle İlgili Komite tarafından Komünist Partisi'yle ilişkileri konusunda sorguya

Avrupa'ya geri dönüşü

çekildi. Verdiği zekice yanıtlarla kendisine yöneltilen suçlamaları reddetti. Ertesi ay *Galileo*'nun New York'taki ilk temsilini beklemeden Amerika'dan ayrıldı. İlk durak olarak uğradığı Zürih'te Avrupa'da yerleşip çalışabileceği yer konusunda karar verebilmek için bir süre bekledi. Savaş yıllarında Brecht'in üç oyununu sahnelemiş olan Zürih Kent Tiyatrosu'nda eski arkadaşlarından Caspar Neher'in dekorlarıyla kendi *Antigone* uyarlamasını ve bazı başka oyunlarını sahneledi. II.Dünya Savaşı sonunda Almanya ikiye bölünmüştü. Brecht anayurduna dönmek için kararlı olmakla birlikte nereye yerleşeceği konusunda koşulları değerlendirmek istiyordu. Demokratik Alman Cumhuriyeti yöneticilerinin kendisine çalışabileceği bir tiyatro ve sınırsız ödenek önermeleri üzerine Brecht de Doğu Berlin'e yerleşti ve Helene Weigel, Therese Giehse, Angelika Hurwicz, Ekkehard Schall gibi üstün yetenekli oyuncuları da içeren *Berliner Ensemble* adlı tiyatro topluluğunu kurdu. Bu topluluğun başında Helene Weigel vardı. Ama tiyatronun gerçek yönetmeni, dramaturgluk görevini üstlenen Brecht'in kendisiydi. Ekim 1948'de çalışmalara başlayan *Berliner Ensemble* 11 Ocak 1949'da Berlin'deki *Deutsches Theater*'de Erich Engel'in yönettiği *Cesaret Ana ve Çocukları*'nı sergiledi. Bir süre bu tiyatronun geniş kadrosunun sınırlı bir bölümünü oluşturan topluluk, 1954'te Schiffbauerdamm'daki kendi tiyatrosuna geçti. Brecht 1948-1949'da yazdığı *Die Tage*

Brecht ve Epik-Diyalektik Tiyatro

"Epik" tarihte önceleri şiir sanatının gelişme süreci ile ilgili olarak kullanılmış bir kavramdır. Kökeni Yunanca "söz" anlamına gelen "epos" sözcüğüdür. İlkel toplumların yerleşik yaşama düzenine geçmeleri ve toplumda savaşçı bir sınıfın egemen olduğu dönemlerde, o toplumun benimsediği kahramanlık, korkusuzluk, büyük yıkımlara karşı dayanıklılık gibi değerleri övmek amacıyla oluşturulan destanlar epik şiir türünün ilk örnekleridir. Başlangıçta sözlü edebiyat geleneğinin ürünleri olan bu destanlar, yazılı edebiyatın başlamasıyla bu gelenek içinde de zamanın koşullarına uyarak varlığını sürdürmüştür. Daha sonra oluşan "lirik şiir" ve "dramatik şiir" türlerinden ayrılan önemli bir özelliği, ele alınan yaşantının bireysel duygu yoğunluğunu yansıtma, ya da o yaşantıyı olaylarla canlandırma yerine, anlatma yöntemini seçmesidir. 20.yy'da iki dünya savaşı arasında Bertolt Brecht'in kuramsal yazılarıyla geçerlik kazanan Epik tiyatro anlayışı işte bu anlatı özelliğini benimseyerek bir süredir burjuva tiyatrosuna egemen olan Aristotelesci tiyatro anlayışına karşı çıkar. Bu nedenle de Epik tiyatro genellikle Brecht'in tiyatro anlayışıyla özdeş sayılmıştır. Oysa epik tiyatronun bazı özellikleri daha önce Orta Çağ tiyatrosunda, Shakespeare* ve çağdaşlarının oyunlarında, Doğu tiyatrosunda da görülür. Modern Epik tiyatroyu hazırlayanlar arasında da Brecht'le birlikte Büchner*, Wedekind* ve Piscator'u* da anmak gerekir. Ayrıca Brecht'in, oyun kurma yönteminde Epik tiyatroyu da içine alan çok daha geniş bir bakış açısından yararlandığı da açıkça ortadadır. Bu nedenle Brecht yaratmak istediği tiyatrodan başlangıçta Epik tiyatro diye söz etmekle birlikte, daha sonraki yıllarda Diyalektik tiyatro sözcüğünü kullanmıştır. Ancak kendisi bu konuda düşünmeye başladığından son sözünü söyleyinceye dek tiyatroyu her zaman bir eğlence, heyecan ve yaşamın tadını çıkarma aracı olarak görmüştür. Tiyatro kuramlarıyla, dünyanın değişmesiyle, sınıf çatışmasıyla aynı zamanda ilgilenen birçok kimse çoğu zaman bu konularla eğlence arasında bir bağ olduğunu görmek istemez. Brecht ise dünyada hiçbir şeyin öğrenmek, olayların hangi yasalara göre belirlendiğini araştırmak kadar eğlenceli olamayacağına inanıyordu. Kendi epik tiyatro kuramını geliştirirken de asıl amacı yazacağı oyunlara kuramsal bir temel hazırlamak değil, bu doğrultudaki görüşlerine ters düşen önyargıları ortadan kaldırmak, karşı savları çürütmekti. Epik tiyatro Aristotelesci (dramatik) tiyatroya bir tepki olarak ortaya çıkmıştır. Aristoteles'in* tragedya kuramına göre, sahnedeki eylemi izleyen bir seyirci oyuncuların canlandırdıkları yaşantıyı paylaşıyor, bu yaşantının dile getirdiği acıma ve korku duygularıyla özdeşlik kurarak bu duygulardan arınıyordu. Dinsel ayinlere özgü bir kendinden geçmeyi andıran bu özdeşleşme Brecht'e göre seyirciyi edilgenliğe iten bir durumdu ve iki bin yıldır süregelen kaderci bir dünya görüşünün sonucuydu. Oysa bilim çağında yaşayan modern insan dünyayı değiştirebileceğinin bilincine varabilirdi. Böyle bir çağın sanatı, dolayısıyla tiyatrosu, bu bilinçlenmeyi hızlandırabilir, bunun sonucu olarak da sanatların en yücesi olan yaşama sanatına katkıda bulunabilirdi. Brecht bu görüşlerini "Modern Tiyatro Epik Tiyatrodur" başlıklı bir yazısında dramatik tiyatro ile Epik tiyatronun belirgin özelliklerini karşılaştırarak bir çizelgeyle özetledi. Daha sonra bu çizelgedeki tanımlarıyla yetinmeyip Diyalektik tiyatro kavramını geliştirdi. Onun bu düşüncelerini özümleyen Darko Suvin ve Özdemir Nutku* gibi eleştirmenler de dramatik-epik karşıtlığı yerine, tiyatroyu, toplumun bir aynası olarak gören yanılsamacı ve bireyci estetikle, toplumun ilerlemesini hızlandıran bir dinamo olarak gören eleştirel ve diyalektik estetik karşıtlığı olarak ele alan şöyle bir çizelge öne sürdüler:

→

Yanılsamacı ve Bireyci Estetik	*Eleştirel ve Diyalektik Estetik*
Gerçeklik görünür ve hesaplanabilir (insanı da içeren) ticaret eşyasının bir toplamıdır. Doğa (insan alışkanlıklarını da içeren) evrensel, sonsuz ve değişmez bir değerdedir; yüzeydeki ayrılıklar yöresel renklerdir.	*Gerçeklik acı dolu bir insanlaştırma eyleminin çelişkili işlemiyle gösterilir. Doğa (insanla birlikte) tarihsel gelişimle ilişkilidir, değişkendir; çeşitli davranış biçimleri insanlaştırma olasılığıyla belli toplumsal yabancılaştırmanın arasındaki gerilimle ortaya çıkar.*
Mimesis, tek gerçek olarak doğayı taklit eder; sanat (tiyatro) arıtılmış doğa, yarı-doğa ile yansıtılır. Değişmeyen bir doğa.	*Mimesis, belli bir gerçeği ortaya sürer; sanat (tiyatro) doğanın paralelindedir, değişen bir doğadır.*
Sanat yapıtı bilinen nesnelerin varlığını aşılar.	*Sanat yapıtı kendi varlığını yaratıcı bir imge ve nesne olarak kanıtlar.*
Sanat (tiyatro) esinlenmeyi öznel bir yolda, yansıtılan nesnel gerçeklerle iletir. Önceden dondurulmuş değerler vardır: koşullandırma.	*Sanat (tiyatro) esinlenmeyi olasılı gerçeklerin öznel-nesnel ilişkileri ile var eder. Değerler incelenir: yargılama.*
İdea'lar ve ideoloji estetik varoluşun temelidir: felsefi idealizm.	*Tarihsel gerçek estetik varoluşun temelidir: felsefi materyalizm.*
Evren tekilci ve gerekirci açıdan ele alınır; tek yönlü görüş. Evrende herşey neden-sonuç yasası ile denetim altındadır düşüncesi egemendir.	*Evren çoğulcu açıdan ve olasılıklar göz önünde bulundurularak ele alınır; evrenin temeli birbiri arasında etkileşimi olan çeşitli nedenlere dayanır. İlerdeki olasılıklar geçmişteki deneylerle anlaşılabilir.*
En büyük ideal: sonsuzluk (nirvana); soylu bir biçimde ölebilmek.	*En yüksek ideal: özgürlük (sınıfsız toplum); yararlı bir biçimde yaşamak.*
Ataerkil, otorite gücü.	*Anaerkil, doğurganlık ve özgürleştiren esneklik.*
İnsanın sonsuzluğa uzanan yaşantısına inebilmek için süsleyici bir estetik; yanılsamayı duyurmak.	*İnsan yaşantısının olasılıklarını ve toplumsal kısıtlamalarını anlamak için eleştirel bir estetik gösterilir.*
"İyi kurulu oyun"un kapalı biçimi içinde gerekirci nedenlerle gelişerek doruk noktaya aynı düzeyde varan zincirleme durumlardan ortaya çıkar. Zorunlu yargı baş oyun kişisiyle elde edilir.	*"İyi kurulu oyun"un açık biçimi içinde, çeşitli düzeylere dağıtılmış ve doruk noktası seyircinin usunda ortaya çıkan bir işlemin saptanmış noktaları ile kurulur. Zorunlu yargı özellik taşıyan oyun kişilerinin ilişkileriyle elde edilir.*
Kişiler psikolojiktir ve çevreleriyle çatışma durumundadırlar; böyle kişilerin bütünlüğü metafizik belirtilerle ortaya çıkar.	*İnsan çeşitli olasılıkların ve niceliklerin içinde birbirlerine karşı davranışlarında çelişkili olarak verilir. Böylece kişilerin bütünlüğü eylemin verileriyle belirlenir.*
Oyunun ideal bakış noktası: Baş oyun kişilerinin gözleriyle bakılır (özdeşleştirme). Oyunun demek istediği seyirciye kabul ettirilir.	*Oyunun ideal bakış noktası: Bütün oyun kişilerine dışardan bakılır (yabancılaştırma). Oyunda söylenmek istenen anlanır.*
İdeal seyirci: Yakından tanımadığı şeylere tanıdıkmış gibi bakan kimse; çünkü sonsuzluk kavramını yüzeydeki görünüşleriyle kabul eder.	*İdeal seyirci: Bütün tanıdık şeylere tanıdık değilmiş gibi bakan kimse; çünkü insan gelişiminin her evresindeki farkedilmemiş güçleri anlamak ister.*
Brecht'in tiyatro kuramında önemli bir yer tutan "yabancılaştırma" (yadırgatma) etmeni seyircinin sahnedeki eylemi nesnel bir uzaklıktan izleyip o konuda sağlıklı bir yargıya varmasını sağlar. Epik oyunculuktaki "toplumsal tavır" (gestus) kavramıyla da oyuncunun canlandıracağı kişinin tipik tavrını dikkatle saptaması, bunu yaparken de sınıfsal konumunu gözden	*kaçırmaması, bu tavrın anlamını seyirciye iletecek biçimde abartması gereklidir. Sahne müziği, ışık, dekor, kostüm ve sahne donatımı gibi bütün yardımcı öğelerin birbirleri ve seyirciyle diyalektik bir ilişki içinde kullanılmaları ve yadırgatma etkisinin yaratılması da Epik tiyatronun benimsediği iki temel ilkedir.*

der Commune (Komün Günleri) oyunundan sonra yeni oyun yazmayı bırakarak bütün zamanını oyun yönetimine ve kuramsal yazılarına adadı. Tiyatro sanatı konusundaki görüşlerini içeren *Kleines Organon für das Theater* (Tiyatro İçin Küçük Araç) ve yarım bıraktığı *Geschäfte des Herrn Julius Casar* (Bay Jül Sezar'ın İşleri) adlı romanı 1949'da yayımlanmıştı. Aynı tarihte Federal Almanya'daki Suhrkamp Yayınevi 1933'te yarıda bıraktığı Brecht'in toplu yapıtlarını yayımlama işine yeniden başladı.

Berliner Ensemble

Berliner Ensemble kendisine sağlanan elverişli çalışma koşullarını değerlendirmekte gecikmedi. Kuramsal tartışmalar, uzun ve verimli çalışmalarla örnek bir tiyatro topluluğu olarak önce Berlin seyircisine, daha sonra Haziran 1955'te Paris'te katıldığı Uluslararası Tiyatro Şenliği'nde Parisliler'e, ertesi yıl gene Paris ve Londra'daki temsilleriyle daha geniş ve uluslararası bir seyirci kitlesine kendisini kabul ettirdi. Brecht'in, geç de olsa, Batı ülkelerinde değerinin anlaşılması ve özellikle aydın çevrelerde büyük bir hayranlık yaratmasına karşın, SSCB'de ve öbür sosyalist ülkelerde yeterince tanınmaması, sanat konularıyla ilgili parti yöneticilerinin onu bir çeşit biçimcilikle suçlamalarından kaynaklanmaktadır. Kendi ülkesindeki siyasal gerginlikler sırasında, yöneticilere açıkça karşı çıkmamakla birlikte, onları bu konuda uyarmaktan da geri durmadı. Yaşamının sonuna doğru ününün uluslararası boyutlara ulaşması üzerine 1955'te Sovyetler Birliği'nce kendisine Stalin Barış Ödülü verildi. Ödülü alırken Moskova'da yaptığı konuşma kendi isteği üzerine Boris Pasternak tarafından Rusça'ya çevrildi. 1956 baharında ciğerlerinden rahatsızlandı ve 14 Ağustos 1956'da damar tıkanıklığından Berlin'de öldü.

Brecht bugün dünyada tiyatroyla ilgilenen hemen herkes tarafından yalnızca 20. yy'ın en başarılı birkaç oyununu yazmış bir sanatçı değil, aynı zamanda kuramsal yazıları ve uygulamada getirdiği yeniliklerle de çağın tiyatrosunu değiştirmiş önemli bir öncü sayılır. Yazdığı kırk oyun, sayısız deneme ve kuramsal yazıyla çağdaş tiyatroya yeni bir yön verirken belli bir noktadan yola çıkmış, gerçekleştirmek istediği sanat yapıtlarına son biçimlerini vermeden gereken düşünsel hazırlığı da yapmıştır.

Onun gelişmesi üç aşamada ele alınabilir. Birinci aşamada, Brecht'in, imparatorluk Almanyası'nda doğmuş, I.Dünya Savaşı'nı, başarısız 1918-1919 Devrimi'ni, Weimar Cumhuriyeti'ni yaşamış bir Alman yurttaşı olmasının bilinciyle içinde yetiştiği bu çevrenin orta tabaka kültürünü tanıması ve burjuva değerlerinden tiksinmesi, onun 1920'lerde yazdığı şiirlerde ve oyunlarda belirleyici etkendir. Brecht bir yandan kalıplaşmış burjuva değerlerini tekrarlayan köhneleşmiş bir tiyatro anlayışına karşı çıkarken, bir yandan da aynı anlayışa kendisinden önce başkaldırmış Büchner, Wedekind, Kaiser, Toller gibi yazarlardan esinleniyordu. Bu dönemde yazdığı *Baal, Trommeln in der Nacht, Im Dickicht der Städte* gibi oyunları sert eleştiriler içeren, zaman zaman siyasal nitelikte, her zaman burjuva değerlere saldıran oyunlardır. Ama bunların gerisinde tutarlı bir tiyatro kuramı ya da belirgin bir siyasal felsefe yoktur.

Epik tiyatro

1930'lara doğru Marx'ı okuduktan sonra Brecht açıkça siyasal bir tiyatronun kuramsal temellerini tasarlar ve uygulamaya geçer. Bu ikinci aşamada kendini düşünsel bir disiplin altına alarak "bilim çağı"na yaraşır bir tiyatro yaratmaya çalışır. Brecht'in ortaya attığı kuramsal kavramlar arasında üzerinde en çok durulanlar "Epik tiyatro" ve "yabancılaştırma" ya da "yadırgatma etmeni"dir. Epik tiyatro, Brecht'in Piscator'dan öğrendiği teknik yenilikleri içeren öğretici bir tiyatro türüdür. Bu tiyatronun oyun alanında olaylar dramatik biçimde canlandırılmaz, anlatılır ve olup bitenle ilgili bilgiler seyirciye aktarılır. İnsan, bu anlayışa göre bir araştırma konusudur ve oluşumu içinde ele alınır. Seyirci sahnede olup bitenleri bir gözlemci olarak izler, ama gördükleri karşısında bir yargıya varması, bir eyleme geçmesi sağlanır. Epik tiyatroda seyirci dünyanın yorumlanabileceğini değil, değiştirilebileceğini anlar. Bu sonuca varmak için epik oyun yazarı olayların çizgisel gelişimini bir yana bırakır, kendi içinde bütünlüğü olan sahneleri yan yana getirir. Düşüncenin varoluşu değil, toplumsal gerçekliğin düşünceyi belirlediği vurgulanır. Seyirci duyguların özdeşliğiyle büyülenmez, düşüncenin ve aklın yönetici gücüyle harekete getirilir. Böyle bir tiyatro biçiminin başarısında en önemli öğe "yadırgatma etmeni"dir. Bunun için Epik tiyatro çıplak ışık kullanır. Giysiler, dekorlar ve müzik bir yanılsama yaratma amacıyla değil, sahnedeki olayları tarihselleştirme, onları açıklama amacıyla kullanılır. Bu konuda unutulmaması gereken nokta, Brecht'in bütün bu kuramsal araştırmalarının amacının, tiyatroyu, değişmesi gereken bir dünyayı değiştirmede etkili bir araç durumuna sokmak olduğudur. Bu nedenle, Marxist öğretiyi benimsediği ilk yıllarda Brecht, aşırı bir yararcılık kaygısıyla öğretici oyunlar yazmış, bu oyunlarda tiyatronun işlevini bir sorunu, bir açmazı ortaya atıp seyircinin buna bir çözüm bulmasını sağlamak olarak görmüştür.

1930'larda ve 1940'ların başlarında dünyanın içine düştüğü bunalım Brecht'i bir süre kuramsal incelikleri bir yana iterek, daha kaba bir biçimde yazdığı oyunlarla Nazi barbarlığına karşı dünyayı uyarmak zorunda bırakmıştır. *Hitler Rejiminin Korku ve Sefaleti, Tak-Tik, Arturo Ui'nin Önlenebilir Yükselişi* ve *Carrar Ana'nın Silahları* gibi oyunları Brecht'in siyasal kaygısının ağır bastığı, ivedi bir yarar sağlamaya çalıştığı kalın çizgili oyunlardır. Hemen hemen aynı dönemde yazdığı *Cesaret Ana ve Çocukları, Galileo'nun Yaşamı, Sezuan'ın İyi İnsanı* ve *Kafkas Tebeşir Dairesi* ise Brecht'in başyapıtları sayılır. Bu oyunların hemen hemen hepsinde Brecht' in zaman ve yer olarak geçmişe ve değişik bir çevreye yönelmesinin kendisine her bakımdan yaratıcı bir özgürlük kazandırdığı görülür. Bu özgürlük, onu ivedi sorunların sınırlayıcı çözüm kaygısından kurtarmış, insan sorunlarını yeniden akılcı bir yaklaşımla evrensel boyutları içinde ele almasını sağlamıştır.

Bazı eleştirmenler, Brecht'in tiyatrosunda seyircinin oyun kişileriyle özdeşlik kurmamaları için başvurulan "yabancılaştırma etmeni"nin, özellikle somut yaşantının büyük bir zenginlikle kendini gösterdiği bu olgunluk dönemi oyunlarında, belli ölçüde bir özdeşliği ve duygulanmayı önleyemediğini ileri sürmüşler, bunu Brecht'in kuramı ile uygulaması arasında ortaya çıkan bir tutarsızlık olarak değerlen-

dirmişlerdir. Gerçekten de, bu oyunlarda rastlanan sevgi görüntüleri insanın içinde yaşadığı korkunç gerçekliğin engellemesine karşın ortak bir bilinçle ve aklın güdümüyle gelecekte yaratılabilecek mutlu bir dünyanın görüntüleridir. Brecht'in büyük başarısı, onun dünya görüşünün özünde yatan ve yaşanan zamanla gelecek zaman, olgularla beklentiler, gerçeklikle düş arasındaki gerilimi ve ilişkiyi görmesi, bu diyalektik devinimi oyunlarının itici gücü olarak kullanmasıdır. Kendisi de bu yüzden, inandığı ve gerçekleştirdiği tiyatro biçimine Epik tiyatro yerine Diyalektik tiyatro demenin doğru olacağını belirtir. Brecht'e göre, "bilim çağının tiyatrosu diyalektiği tat alınır bir duruma getirecektir", çünkü "bütün sanatlar en üstün sanat olan yaşama sanatına hizmet eder."

• **YAPITLAR (başlıca): Oyun:** *Baal*, 1918; *Trommeln in der Nacht*, 1918-1920, ("Gecede Trampetler"); *Im Dickicht der Städte*, 1921-1924, ("Kentlerin Fundalığında"); *Leben Eduards des Zweiten von England*, 1924, ("II.Edward"); *Mann ist Mann*, 1924-1926, ("Adam Adamdır"); *Das Elefantenkalb*, 1924-1925, ("Fil Yavrusu"); *Mahagonny*, 1927; *Die Dreigroschenoper*, 1928, (Üç Kuruşluk Opera); *Aufstieg und Fall der Stadt Mahagonny*, 1928-1929, ("Mahagonny Kentinin Yükselişi ve Düşüşü"); *Der Ozeanflug*, 1928-1929, ("Okyanus Uçuşu") *Badener Lehrstück vom Einverständnis*, 1929, ("Anlayıp Kabul Etme Üstüne Baden Öğreti Oyunu"); *Die Heilige Johanna der Schlachthöfe*, 1929-1931, ("Mezbahaların Ermiş Johanna'sı") *Der Jasager/Der Neinsager*, 1929-1930, ("Evet Diyen/Hayır Diyen"); *Die Massnahme*, 1930, ("Önlem"); *Die Ausnahme und die Regel*, 1930, ("Kuralla Kuraldışı"); *Die Mutter*, 1930-1931, (Ana); *Die Horatier und die Kuriatier*, 1933-1934, ("Horatyalılar'la Kuriatyalılar"); *Die Rundköpfe und die Spitzköpfe*, 1931-1934, (Tak-Tik); *Die Sieben Todsünden*, 1933, (Anna'nın Yedi Ana Günahı); *Furcht und Elend des Dritten Reiches*, 1935-1938, (Hitler Rejiminin Korku ve Sefaleti); *Die Gewehre der Frau Carrar*, 1937, (Carrar Ananın Silahları); *Leben des Galilei*, 1937-1938, (Galileo'nun Yaşamı); *Mutter Courage und ihre Kinder*, 1938-1939, (Cesaret Ana ve Çocukları); *Das Verhör des Lukullus*, 1938-1939, ("Lukullus'un Duruşması"); *Der Gute Mensch von Sezuan*, 1938-1941, (Sezuan'ın İyi İnsanı); *Herr Puntilla und sein Knecht Matti*, 1940, (Bay Puntila ile Uşağı Matti); *Der Aufhaltsame Aufstieg des Arturo Ui*, 1941, (Arturo Ui'nin Önlenebilir Yükselişi); *Schweik im Zweiten Weltkrieg*, 1942-1943, (Şvayk Hitler'e Karşı); *Der Kaukasische Kreidekreis*, 1943-1945, (Kafkas Tebeşir Dairesi); *Die Antigone des Sophokles*, 1947, ("Antigone"); *Die Tage der Commune*, 1948-1949, (Komün Günleri); *Der Hofmeister*, 1950, ("Özel Öğretmen"); *Herrnburger Bericht*, 1951, ("Herrnburg'dan Haber"); *Turandot oder der Kongress der Weisswascher*, 1953-1954, ("Turandot ya da Çamaşırcıların Kongresi"). **Şiir:** *Die Hauspostille*, 1927, ("Dua Kitabı"); *Lieder Gedichte Chöre*, 1934; *Svendborger Gedichte*, 1939, ("Svendborg Şiirleri"); *Hundert Gedichte*, 1951, ("Yüz Şiir"); *Kriegsfibel*, 1955, ("Savaş Şiirleri"). **Roman ve Öykü:** *Der Dreigroschenroman*, 1934, (Üç Kuruşluk Roman); *Kalendergeschichten*, 1948, ("Takvimden Masallar"); *Die Geschafte des Herrn Julius Casar*, (ö.s.), 1957, (Bay Jül Sezar'ın İşleri). **Kuramsal yazılar:** *Schriften zum Theater*, (ö.s.), 1957, (Tiyatro İçin Küçük Araç, Hurda Alımı vb. gibi kuramsal yazılar); *Theaterarbeit* (Berlau, Palitzsch ile), 1952, (Tiyatro Çalışmaları).

• **KAYNAKLAR:** W.Benjamin, *Understanding Brecht*, 1973; E.Bentley, *The Brecht Commentaries*, 1981; M.Esslin, *Brecht: a Choice of Evils*, 1959; R.Grimm, *Bertolt Brecht, der Struktur seines Werkes*, 1962; R.Gray, *Brecht the Dramatist*, 1976; W.Hinck, *Die Dramaturgie des späten Brecht*, 1959; M.Kesting, *Bertolt Brecht*, 1959; V.Klotz, *Bertolt Brecht, Versuche über das Werk*, 1957; H.Mayer, *Bertolt Brecht und die Tradition*, 1965; Ö.Nutku, *Türkiye'de Brecht*, 1976; J.Willett, *The Theatre of Bertolt Brecht*, 1959; R.Williams, *Drama from Ibsen to Brecht*, 1968.

• **BAKINIZ:** BÜCHNER, DESSAU, EISLER, MARX, PABST, PISCATOR, PLANCHON, WEIGEL, WEILL.

Leonid İlyiç Brejnev

BREJNEV, Leonid İlyiç
(1906-1982)

SSCB'li devlet adamı. 1964-1982 arasında SBKP genel sekreterliği yapmıştır.

19 Aralık 1906'da Ukrayna'nın Kamenskoe köyünde, (bugün Dneprodzerzhinsk kenti) bir maden işçisinin oğlu olarak dünyaya geldi. 10 Kasım 1982'de Moskova'da öldü. 1927'de Kursk Tarım Yönetimi ve İslahı Teknik Okulu'nu bitirdi. Bir süre tarım müfettişi olarak çalıştı. 1931-1935 arasında Dneprodzerzhinsk Metalurji Enstitüsü'ne devam etti ve aynı kentte mühendis olarak çalıştı. 1923'te Sovyet gençlik örgütüne (KOMSOMOL) giren Brejnev, 1931'de Sovyetler Birliği Komünist Partisi (SBKP) üyesi oldu ve yerel yönetim kademelerinde görev aldı.

II.Dünya Savaşı'nda çeşitli cephelerde savaştı. 1944'te tuğgeneral rütbesiyle Kafkasya, Karadeniz ve Ukrayna bölgelerindeki savaşlara, ordu siyasi komiseri olarak katıldı.

Savaş sonrası parti tarafından ekonominin yeniden düzenlenmesi alanında görevlendirildi. Bu sırada, Dinyeper Lenin Hidro-Elektrik Santralı ve Zaporozh'daki çelik sanayiinin kurulmasında önemli katkıları oldu.

1950'de Moldavya Komünist Partisi I.sekreterliğine seçildi; tarımın yeniden örgütlenmesi, sanayinin geliştirilmesi ve kültürel yaşamın yükseltilmesi konularında çalışmalar yaptı.

1952'de SBKP XIX.Kongresi'nde Merkez Komitesi üyeliğine, Merkez Komitesi'nin ilk toplantısında Merkez Komite sekreterliği ve Merkez Komite Pre-

zidyumu (yürütme kurulu) aday üyeliğine seçildi.

1953'te, Stalin'in ölümünden sonra, Kruşçev'in etkisiyle Merkez Komite'den uzaklaştırıldı. Şubat 1954'e kadar korgeneral rütbesiyle Savunma Bakanlığı Siyasi Komiserliği görevini yaptı. Aynı yıl,Kruşçev' in yönettiği "İşlenmemiş Toprakların Tarıma Açılması" projesinde çalışmak üzere Kazakistan'a gönderildi. Burada Kazakistan Komünist Partisi I.sekreteri oldu.

1956'da yapılan SBKP XX.Kongresi'nde yeniden Merkez Komite üyeliğine seçilerek Merkez Komite sekreterliği ve Prezidyum aday üyeliğine getirildi.

1957'de Prezidyum asil üyeliğine seçildi. Ağır sanayi ve inşaat çalışmalarının geliştirilmesi, uzay araştırmaları ve teknolojisinin etkinleştirilmesi ile ordunun silah donanımının yenilenmesi alanlarında görevlendirildi. Bu görevlerindeki başarıları, özellikle uzay çalışmalarını özendirmesi (roket teknolojisinin geliştirilmesi, uzaya ilk insanın başarıyla gönderilmesi) nedeniyle, "sosyalist emek kahramanı" nişanı ile ödüllendirildi.

7 Mayıs 1960'ta Yüksek Sovyet Prezidyumu başkanı seçildi. 1963'te SBKP Merkez Komitesi II. sekreterliğinin ardından Kasım 1964'te toplanan Merkez Komitesi, Kruşçev'i görevinden alınca onun yerine I.sekreter oldu.

1965'te toplanan SBKP Merkez Komitesi'ne, Kruşçev'in başarısız bulunan tarım programının yerine, yeni bir program sundu. Bu programda, özellikle, tahıl ve çiftlik hayvanları için göreceli yüksek fiyatların saptanması, kolektif çiftliklerden düşük vergi alınması, tarım makine, ve aletleri ile gübre vb. verimliliği yükseltici yatırımların çoğaltılması, tüm tarım işletmelerine düşük fiyatlarla girdi sağlanması, elektriğin ucuza verilmesi öngörülüyordu. Program, ayrıca tarım kesimindeki perakende fiyatların, kentlerdeki fiyatlar düzeyine indirilmesini, kolektif çiftlik üyelerinin gelirinin saptanmasında, devlet çiftlikleri ve aynı işkolunda çalışan işçilerin ücret düzeylerinin taban alınmasını içeriyor, tüketim malları sanayiinin geliştirilmesi için de yeni önlemler getiriyordu.

1966'da toplanan SBKP XXIII.Kongresi,Brejnev' in iktisadi ve siyasi programını onaylarken, I.sekreter yerine "genel sekreter" tanımını getirdi. Brejnev, görevini bu kez genel sekreter olarak sürdürmeye başladı.

1977'de, Sovyet Devrimi'nin 60.yılında, 1936 Anayasası'nın, artık toplumun iktisadi ve sosyal gelişmesiyle aşıldığı savıyla yeni bir anayasa hazırlandı. Bu anayasada Sovyet Devleti "tüm halkın devleti" olarak tanımlanıyordu. Yeni anayasa ile toplum yaşamı, örgütlenmesi, parti ve devletin görevleri yeniden belirlendi. 1977 Anayasası'nın kabulünden sonra bu kez parti genel sekreterliğinin yanı sıra Podgorni'nin yerine aynı zamanda devlet başkanı olarak görevlendirildi.

Brejnev'in yönetimi döneminde, uluslararası politikada önemli gelişmelere ve sert tartışmalara yol açan Çekoslavakya ve Afganistan olayları oldu.Stalin' in ölümünden sonra, Stalin'ci olarak bilinen kadroların yönetimden uzaklaştırıldığı Çekoslovakya'da, aynı zamanda, merkezi planın aksaklıklarını giderme ve ekonomiyi geliştirme gibi nedenlerle piyasa ekonomisine dönüş süreci başlatıldı. Bunu ülkenin siyasi yaşamında ve dış ilişkilerinde diğer sosyalist ülkelerden farklı uygulamalar izledi. Bu gelişmeleri, Yugoslavya devlet başkanı Tito ve Romanya devlet başkanı Ceauşescu destekliyorlardı.

Brejnev ise bu gelişmeleri olumsuz olarak değerlendirerek karşı çıktı. Dubçek başkanlığındaki bir Çek heyetiyle, Brejnev başkanlığındaki Sovyet heyeti iki kez, Çekoslovakya'da biraraya gelerek görüştüler. Bu görüşmeler sonunda Dubçek, izledikleri siyaseti terketmeyeceklerini açıkladı. 21 Haziran 1968'de Sovyetler Birliği ve 5 Varşova paktı üyesi ülkenin orduları, Çekoslovakya'ya girdi. Müdahaleden sonra Dubçek ve kadrosu görevinden alındı. Çekoslovakya ve Slovakya cumhuriyetlerinden oluşan bir federal yapı oluşturuldu.

1979 Afganistan müdahalesi ise, bu ülkedeki yoğun iç siyasi gelişmeler ertesinde gerçekleştirildi. Sovyetler, askeri müdahalenin, uluslararası antlaşmalar ve hukuk kuralları içinde yapıldığını öne sürerken, Batılı devlet yöneticileri ve özellikle ABD başkanı Reagan bu müdahaleyi, "detantın öldüğü"nün ve "sovyet yayılmacılığı"nın bir göstergesi olarak nitelemiş, ABD yönetimi, Sovyetlere iktisadi ambargo kararı almıştır.

Uluslararası sosyalist hareket içindeki gelişmeler ise, 1969'da Moskova'da yapılan bir toplantıda ele alınarak, bunlara belirli netlikler getirilmiştir. Brejnev bu toplantıda 1966'dan beri Çin lideri Mao Çe Tung ve Küba lideri Fidel Castro ile olan anlaşmazlıklarını dile getirmiş ve özellikle Mao ile olan görüş ayrılığını sert bir biçimde belirtmiştir. Eleştirileri çevresinde (Arnavutluk, Çin ve Yugoslavya dışında) toplantıya katılan partilerin desteğini sağlamıştır. 1974'te ise Castro ile olan görüş ayrılıklarını çözümlemiştir.

Brejnev, uluslararası politikada detant'ı (yumuşama) savunmuş, bunu halkların istedikleri sosyal sistemi seçme hakkının tanınması, devletlerarası ilişkilerde basit ve açık kuralların geçerli olması ve devletlerin içişlerine karışılmaması olarak tanımlamıştır. ABD başkanları Nixon ve Ford'la, Fransa Devlet Başkanı General De Gaulle ile Federal Almanya Başbakanı Brandt'la yaptığı ikili görüşmelerde detant politikasının geliştirilmesi ele alınmıştır. ABD ile nükleer silahların sınırlandırılması amacıyla SALT 1 ve SALT 2 antlaşmalarını ve Helsinki'de 1 Ağustos 1975'te Avrupa Güvenliği ve İşbirliği Konferansı Sonuç Belgesi'ni imzalamıştır.

• BAKINIZ: ANDROPOV, DUBÇEK, KRUŞÇEV, STALİN.

BREL, Jacques
(1929-1978)

Belçikalı besteci ve şarkıcı. Sözlerle müziği ustaca birleştiren şarkıları ve mim sanatından yararlanan hareketli söyleyişiyle tanınmıştır.

8 Nisan 1929'da, Brüksel'de doğdu. Katolik bir aileden geliyordu. Öğrenimini tamamladıktan sonra,

ailesine ait bir mukavva fabrikasında çalışmaya başladı. 23 yaşında Paris'e gitti ve bundan sonra kendini bütünüyle müzik çalışmalarına verdi. 1966'da sahne ve müzik ile ilişkisini kestiğini açıklamasına karşın, iki yıl sonra *The Man of the Mancha* müzikalindeki Don Kişot rolüyle yeniden sahneye döndü. 1967'den sonra oyuncu ve yönetmen olarak sinemayla da ilgilendi. A.Cayatte'in *Les risques du metier*, M.Carné'nin *Assassins de l'ordre*, C.Lelouch'un *L'aventure c'est l'aventure* filmleri, oynadığı başlıca filmlerdir. 1968'de New York'ta, Brel'in şarkılarından oluşan *Jacques Brel is Alive and Well, and Living in Paris* ("Jacques Brel Sağ, İyi ve Paris'te Yaşıyor") adlı bir müzikal komedi sahnelendi. Daha sonra Kanadalı yönetmen D.Héroux, bu müzikalden esinlenen, yer yer Brel'in de şarkı söylediği bir film yaptı. Brel 1971'de, ortayaşlı bir çiftin günlük yaşamını ve aşklarını konu eden *Frantz*, 1973'te ise Belçika'da bir Uzak Batı yaratmayı düşleyen bir arkadaş grubunu anlatan *Far West* ("Uzak Batı") filmlerini yönetti. Filmleri ilgi görmedi. 1974'te bir dünya seyahatine çıktı. 9 Ocak 1978'de Paris yakınında Bobigny'de öldü.

Şarkılarında söz ve müziği büyük bir ustalıkla birleştiren Brel, yalın anlatımıyla dikkat çeker. Yerleşik değerlere duyduğu tepkiyi özellikle burjuvaziyi acımasızca eleştirerek ("Les Bourgeois") yansıtır. Şarkı sözlerinde önemli bir yer tutan kadınları ise acımasız ve çıkarcı yönleriyle işler, aşk umutsuzluk ve terkedilmeyi birlikte getirir. Çocukluğa ilişkin şarkılarında, vaadedilen ama gerçekleşmeyen bir dünyayı simgeleyen "Uzak Batı" temasını işleyen Brel'in özellikle son dönem şarkılarında sık kullandığı temalar, yaşlılık ve ölümdür ("La complainte des vieux amants"). Macar ayaklanmasında silahlara karşı aşklarıyla direnen insanların öyküsünü dile getiren "Quand on n'a que l'amour" ve de Gaulle'e ithaf ettiği "L'homme dans la cité" gibi şarkılarında ise, bir sanatçı olarak dünya olayları karşısındaki duyarlığı görülür.

Yakaladığı özgün konuların yanı sıra, bunları iletmede kullandığı anlatım, müziğin "sahnelenmesi", mim sanatının öğelerinden yararlanması, Brel müziğinin ilginç yanlarıdır.

• **YAPITLAR (başlıca): Albüm:** *Premieres Chansons*, ("İlk Şarkıları"); *Brel en public*, ("Brel Sahnede"); *Silhouettes et portraits* ("Siluetler ve Portreler"); *A l'Olympia* ("Olmypia'da"). **Oynadığı filmler:** *Les risques du metier*, 1967, ("Mesleğin Güçlükleri"); *Assassins de l'ordre*, 1971, ("Düzen Katilleri"); *L'aventure c'est l'aventure*, 1972, ("Serüven Serüvendir").

• **KAYNAKLAR:** J.Clouzet, *Jacques Brel*, 1982.

BRENTANO, Clemens
(1778-1842)

Alman şair ve yazar. Heidelberg romantik okulunun öncülerindendir.

8 Eylül 1778'de, Ehrenbreitstein'da doğdu. Babası İtalyan bir iş adamıydı. Halle ve Jena Üniversitelerine devam ettiği sırada Friedrich von Schlegel ve Ludwig Tieck gibi çağdaşı yazarlarla karşılaştı. 1801'de *Godwi* adlı romanı ve *Ponce de Leon* adlı oyunu yayımlandı. 1803'te yazdığı *Chronika eines fahrenden Schülers* ("Gezgin Bir Öğrencinin Günlüğü") romanında, daha ilerdeki yapıtlarında görülecek olan masalsı ifade tarzının ilk öğelerine rastlanır. 1804'te Heidelberg'e yerleşerek kızkardeşinin kocası Achim von Arnim ve Johann Josef von Görres gibi romantik yazarlarla birlikte *Zeitung für Einsiedler* (Keşişler Gazetesi) adlı bir edebiyat dergisi yayımlamaya başladı. Brentano ve Arnim'in öncülüğünü yaptıkları bu edebiyat grubu daha sonra Heidelberg romantik okulu olarak adlandırıldı. Heidelberg romantiklerini Goethe ve Schiller gibi eski kuşak romantik yazarlarından ayıran önemli özelliklerden biri, Alman halk edebiyatına verdikleri önemden kaynaklanıyordu. Brentano ve Arnim, 1805-1808 yılları arasında Alman halk şarkılarından yaptıkları bir derlemeyi *Des Knaben Wunderhorn* ("Çocuğun Büyülü Borusu") adıyla üç cilt halinde yayımladılar.

Brentano en ünlü yapıtı olan "Die Geschichte vom braven Kasperl und dem schönen Annerl" ("Adil Kaspar ile Güzel Anna'nın Öyküsü") adlı kısa öyküyü 1817'de yayımladı. Aynı tarihte bağnaz bir Katolik olarak bir manastıra kapandı. Manastırda geçen altı yıldan sonra bir süre Frankfurt ve Koblenz'de yaşadı ve 1833'te Münih'e yerleşerek eski çalışma arkadaşı Görres'in de aralarında bulunduğu bir Katolik romantik edebiyat grubuna katıldı. En ünlü yapıtlarından biri olan *Gockel, Hinkel und Gackeleia* adlı masallar kitabını bu dönemde yazdı. 28 Temmuz 1842'de, Aschaffenburg'da öldü.

• **YAPITLAR (başlıca): Roman:** *Godwi*, 1801; *Chronika eines fahrenden Schülers*, 1803, ("Gezgin Bir Öğrencinin Günlüğü"). **Derleme:** *Des Knaben Wunderhorn* (Achim von Arnim ile), 1805-1808, ("Çocuğun Büyülü Borusu"). **Oyun:** *Ponce de Leon*, 1801; *Die Gründung Prags*, 1815, ("Prag'ın Kuruluşu"). **Öykü ve Masal:** *"Die Geschichte vom braven Kasperl und dem schönen Annerl"*, 1817, ("Adil Kaspar ile Güzel Anna'nın Öyküsü"); *Gockel, Hinkel und Gackeleia*, 1838.

• **BAKINIZ:** ARNIM, BÜCHNER.

BRENTANO, Franz
(1838-1917)

Alman filozof. Aristoteles felsefesinden kaynaklanan ve bilginin oluşumunda belli bir nesneye yönelmeyi temel sayan bir görüşü savunmuştur.

Marienberg'te doğdu, Zürih'te öldü. Önce doğduğu yerde din öğrenimi gördü, sonra tanrıbilim okudu, papaz oldu. İnançlar arasında ortaya çıkan ayrılıkların kaynaklarını araştırdı. 1864'ten sonra, ölünceye dek kaldığı Zürih'e yerleşti. Görüşleriyle uyuşmazlığa düştüğü kiliseden ayrıldı. Yaşamının sonlarına doğru gözleri görmez olunca, yazılarını, yardımcısına söyleyerek yazdırmaya başlamıştı.

Brentano, Würzburg ve Viyana üniversitelerinde

Franz Brentano

ders vermiş, özellikle Alexius Meinong, Edmund Husserl, Carl Stumpf gibi düşünürlerin öğretmeni olmuş, üzerlerinde derin etki bırakmıştır. 1864'te papaz olan, 1873'te kiliseden ayrılan Brentano, felsefede Aristoteles'e bağlı kalarak Kant ve ondan kaynaklanan Alman idealizmine karşı çıkmış, tutarlı bir realizmi savunmuştur. Brentano deneysel olmayan psikolojinin kurucusu olarak bilinir.

Ahlak görüşü

Brentano işitme, görme, duyma, düşünme, yargılama, çıkarsama, sevme ve nefret etme gibi zihinsel olguları ele almıştır. Ona göre zihinsel olgularda bulunup onları fiziksel olgulardan ayıran, "yönelinmiş varlıkdışılık"tır. Bunu Brentano aynı zamanda "bir nesneye yönelme" olarak da adlandırır. Zihinsel olgular nesneleri içlerinde yönelinmiş bir biçimde taşıyan olgulardır. Brentano'nun bununla anlatmak istediği, bir kişinin o anda orada olmayan, hatta var bile olmayan bir şeyi düşünmesinin olanaklı olduğudur.

Zihinsel olgular

Gönderide bulunma (Referans) ya da "bir şeye yönelmiş olma" (Gerichtetsein), zihinsel olana özgüdür. Brentano zihinsel olguları, nesnelerine yönelme biçimlerine göre sınıflandırır. Bir kişinin, örneğin A gibi bir nesneyle, ona yönelmiş olarak ilişkili olmasının üç biçimi vardır: 1- İnsan bir "A"yı düşünebilir. 2-İnsan "A" karşısında zihinsel bir tavır alabilir. Bu durumda "A"yı ya kabul edecektir ya da yadsıyacaktır. 3-İnsan "A"ya göre duygusal bir tutum takınabilir. Bu durumda, çok geniş anlamda olmak üzere "A"yı ya sevecektir ya da ondan nefret edecektir.

Brentano bu üç tür olguyu, 1- Tasarımlar (Vorstellungen) düşünceler ya da kavramlar, 2-Yargılar, 3-"Duygusal olgular", ya da "sevme ve nefret etme" olguları olarak adlandırır. Bu olguları üreten de farklı edimlerdir.

Birinciler, yani düşünceler, temel olgulardır ve öteki iki tür zihinsel olgu bunları gerektirir. Bir nesnenin varolduğunu söylerken ya da o nesneyi isterken, insanda o nesnenin düşüncesi, tasarımı vardır. Ancak yargı yalnız düşüncelerin "birleştirilmesi" değildir. Altın kavramı ile dağ kavramı birleştirilince, bir yargı değil, yeni bir kavram elde edilir, bu da "Altın Dağ" kavramıdır. Üçüncü tür zihinsel olgular da yargı olgusuna benzerler, bunlarda yalnız bir kavram bulundurmakla yetinilmez, bunlar "yönelme ilişkisinin karşıtlığı"nı da içerirler.

Bu üç tür olgu ile ilgili olarak doğruluk-yanlışlık bakımından şunlar geçerlidir. Birinci tür olgular için doğru ya da yanlış yargısı kullanılmaz. İkinci tür olgularda ise, karşıt sonuçlardan biri doğru ise, öteki yanlıştır. Aynı şey üçüncü tür olgular için de geçerlidir. Bu görüş, Brentano'nun hem bilgi kuramının hem de ahlak felsefesinin temelini oluşturur.

Yargılar

Yargılar konusunda yargının nesnesi ile yargının gerektirdiği kavramın nesnesi özdeştir. Bu görüş, önermelere dayanmayan bir yargı kuramı olarak nitelenir. Buna göre, yargı nesneleri önermeler ya da durumlar değil, nesnelerdir. Brentano bu kuramını bileşik yargılara da uygular. Bunun getirdiği bir sonuç Kant'ın 'varoluşun bir yüklem olmaması' görüşünün yeniden yorumlanmasıdır. Brentano'ya göre, "A vardır" denildiğinde yapılan, varoluş yüklemi ile "A"yı birleştirmek değil, 'A'nın kendisini onaylamaktır. "Varolma" sözcüğü 'synsemantik', yani bir nesneye yönelik olmayan, yalnızca yargıda bulunma edimini niteleyen bir sözcüktür.

Yukarda sözü edilen görüşleri Brentano, "Betimsel Psikoloji" dediği bilgi dalı içinde toplar. Deneysel psikolojinin tersine betimsel psikoloji, Brentano'ya göre, kesin bir bilimdir. Bu bilim evrensel doğruluk taşıyan yasalara varabilir. Bütün felsefenin de temelidir. Betimsel psikoloji Husserl'in fenomenolojisi ile yakından ilişkilidir.

Brentano, ahlakla ilgili görüşlerini, sevme ve nefret etme olgularının doğru ya da yanlış olabileceği görüşüne dayandırır. Yargılar nasıl doğru ya da yanlış olabiliyorsa, sevgi ve nefret olgularının da doğrusu ya da yanlışı olabilir. Bir nesnenin iyi olduğunu söylemek, o nesneyi sevmenin yanlış olmasının olanaklı olmadığını söylemektir. Benzer biçimde, bir nesnenin kötü olduğunu söylemek, ondan nefret edenlerin yanılmadığını söylemektir.

Doğru duygu kuramını anlayabilmenin tek yolu, Brentano'ya göre, doğru olarak nitelendirilen gerçek duygu durumlarını, böyle nitelendirilmeyen durumlarla karşı karşıya getirmektir. Sevme ve nefret etme duygularının doğruluğu, yargıda olduğu gibi, nesneldir. Çünkü kimi insanların aynı nesneyi doğru olarak sevmesi ve aynı zamanda başkalarının da ondan doğru olarak nefret etmeleri olanaklı olmadığı gibi, başkasının yanılarak nefret ettiğini yanılarak sevmek de olanaksızdır.

Etik, Brentano'ya göre, bilgi kuramında karşılığı olmayan bir kavramı kullanmalıdır. Bu kavram "daha iyi" kavramıdır. 'A' 'B'den daha iyidir, denildiğinde 'A'yı 'B'ye yeğlemek doğrudur, denilmektedir.

Bir kanıta dayanarak yargıda bulunmak ile körü körüne yargıda bulunmak arasındaki ayırım insanı inanmaya götüren itki, duygu, içgüdü gibi kavramlarla açıklanmamalıdır.

Brentano'ya göre, elde kanıt bulundurmakla doğru kavramına ulaşmanın yolu birdir. Çünkü kanıtlanmış her yargı ya doğrudan doğruya ya da dolaylı olarak kanıtlıdır. Eğer bir yargı dolaylı olarak kanıtlı ise, kanıtı başka dolaysız kanıtlı yargılardan edinilmelidir. Doğrudan kanıtlı yargıların iki türü vardır. Birincileri "İç algı"nın yargılarıdır: bunlar örneğin şu belirli nesneyi görmem ya da gördüğümü hatırladığımı söylemem gibi olanlardır. İkinciler akıl

Nesne ve Yönelim

Aristoteles felsefesinin içerdiği temel sorunlardan biri de "nesneye yönelme"dir. Nesne, ister yalnız düşünce evreninde bulunsun, ister duyulur evrende olsun, belli nitelikler taşıyan bir varlıktır. Bu nedenle bilginin kaynağıdır. Aristoteles, *nesnelerin tikel varlıklar oldukları görüşünü savunmuş, Platon'un* "eidea" dediği varlık türleri gibi değil de duyulur evrende bulunduklarını ileri sürmüştür. Nesneleri "gerçek varlıklar" olarak niteleyen Aristoteles'le "eidea"nın görüntüsü, yansıması diye yorumlayan Platon arasındaki görüş ayrılığının temelini oluşturan bu varlık sorunudur. Brentano, bu konuda, Aristoteles'in görüşünü, yeni bir yorumdan geçirerek, geliştirmiş, ele aldığı sorunun gerektirdiği çözüm biçimine göre, biri duyu, öteki düşünceyle ilgili olmak üzere, iki ayrı varlık alanına uygulamıştır.

Aristoteles'in kuramına göre, her girişim, her çaba bir nesneye "yönelir", ancak bu "nesne" ulaşılmak istenen ve "en iyi" olarak nitelenen erektir (telos). Bu nedenle yönelme ereğe ulaşma, istenen son aşamaya, en yükseğe varmayı amaçlar. Amaçlanan erek yönelmenin, yönelmeyi doğuran gücün (zihnin) dışındadır. Yönelmeyi sağlayan etken yönelinenin içinde olursa, yönelme "kendine dönüş" biçimine girer, bu durumda yönelen de kendi kendinin ereği olur. Brentano böyle düşünmez, özellikle anlakla ilgili konularda yönelmeyi anlağın içine yerleştirir. Öte yandan, anlakla bağlantılı olguları yöneliş biçimlerine göre de ayırır. Aristoteles ise yönelmeyi yalnız anlakla ilişkili görmemiş, devinme, düşme eylemlerine de uygulamıştır. Özellikle devinimde yönelmeyle içeriği eş anlamda görmüştür.

Brentano'nun anlayışına göre bir nesneyi gerektiren yönelme, ruhbilimseldir, bilgi sorunlarıyla ilgilidir. Fiziksel anlamdaki bir ilişki, ilişkide olan öğelerin varlığını gerektirir. Oysa, diye düşünür Brentano, ruhbilimsel ilişkinin doğası başkadır. "Herhangi bir şey düşünüldüğünde bir düşünenin varlığı zorunlu iken düşünülenin varlığı zorunlu olamaz". Varolmayan nesneleri de düşünebiliyor oluşumuzu buna bağlar. Bu görüş, felsefe tarihinde yeni değildir, başka bir biçimde de olsa, önceki yüzyıllarda ortaya atılmıştır. Özellikle Platon'un "eidea" anlayışına dayanan varlık sorunu bilginin de kaynağını oluşturur. Bilgiyi, varlığı anlakla nesne arasında bir sorun olarak görmek, bakış açısının ayrı olmasına karşın, Berkeley,* Descartes* ve Spinoza'da* da söz konusudur. Bilginin bir nesneyi gerektirmesi, o nesnenin bulunduğu yerle değil, kendisiyle bağlantılıdır. Nesnenin bulunduğu "yer" bilgi kuramının adını belirlemeye yarar. Felsefe tarihinde idealizm, materyalizm gibi birbirine karşıt akımların doğmasına yol açan bir neden bu "nesne"nin yeri ve niteliğidir.

ya da sezgi yargılarıdır: iki nesnenin bir nesneden daha çok olduğunu söyleyen yargılar; dört kenarlı bir üçgenin olamayacağı yargısı, ya da parçaları olmayan bir bütünün olamayacağı yargısı gibi.

Kanıtlanmış bir yargı doğru olduğu halde, doğru olan her yargı kanıtlı değildir. "Dış algı"dan gelen, dış dünyayla ilgili yargıların bir çoğu doğrudur, fakat hepsi "kör"dür, kanıtlanmış değildir.

Brentano'ya göre doğru bir yargı, kanıtlanmış bir yargıyla çelişmeyen yargıdır. Brentano'nun gerçeklik kuramının dilegetirişe dayalı bir kuram olduğu söylenebilir, fakat bu kuram sadece dilsel bir kanıt ilkesini içermez; nesnel yanları da olan bir kuramdır. Onun varoluş kuramı ve iyinin yapısıyla ilgili kuramı da aynı biçimde tanımlanabilir.

Brentano'nun doğruluk ve kanıt ile ilgili görüşleri ve doğruluk ile kanıt arasında kurduğu bağ, onun gerçeklik kuramının bütününü vermez. Kategoriler kuramını da bu bağlamda ele almak gerekir.

Kategoriler Kuramı

Brentano'nun kategori kuramının ana noktaları şöyle sıralanabilir: Somut tikel nesnelerin dışında hiçbir şey yoktur. Her yargı, somut tikel bir nesnenin ya kabul edilmesi ya da yadsınmasıdır. Burada somut kavramı, soyut kavramının karşıtı olarak alınmalıdır; fiziksel değildirler.

Brentano'nun kategori kuramı, töz ve ilinek, bütün ve parçalar, bağlantılar kuramı, nedensellik, zaman ve mekân ile ilgili önemli irdelemeler taşır.

Mantık konusunda Brentano'nun yargı kuramı üzerine kurduğu tasım kuramı da şöyledir: "Bütün S'ler P'dir (A) önermesini, "P olmayan S yoktur" biçiminde; Hiçbir S,P değildir" (E) önermesini, "P olan S yoktur" biçiminde; "Bazı S'ler P'dir" (I) önermesini, "P olan bir S vardır" biçiminde yorumlar. Bu sınıflandırmada, A ve E tümel önermeleri olumsuz önermelerdir; bu da Brentano'ya göre, hiçbir olumlu yargının tümel olamayacağını, ters taraftan da, olumsuz önermelerin tikel olamayacağını gösterir. Brentano'nun en önemli etkisi 1884-1886 arasında öğrencisi olan Husserl üzerinde görülür. Husserl'in ünlü kıldığı "fenomenoloji" terimi, Brentano'nun da kendi kurduğu bilim için kullandığı bir terimdir. Aynı anlama gelen "betimsel psikoloji" yüzünden, Frege ve Russell'ın "psikolojizm" dedikleri ve eleştirdikleri biçimi de Brentano'nun bulduğu söylenir. Ancak bu eleştiri, Brentano'nun kanıtlama kuramı hesaba katılırsa, haksız bir eleştiri sayılabilir.

- **YAPITLAR** (başlıca): *Psychologie vom empirischen Standpunkt*, 1874, ("Deneysel Açıdan Ruhbilim"); *Ursprung sittlicher Erkenntnis*, 1889, ("Ahlak Bilgisinin Kaynağı"); *Von der Klassifikation der psychischen Phaenomene*, 1911, ("Fiziksel Fenomenlerin Düzenlenmesi"); *Grundlegung und Aufbau der Ethik*, ("Etiğin Yapısı ve Temellendirilmesi").

- **KAYNAKLAR:** K.Joseph J., *A First Introduction to Husserl's Phenomenology*, 1967; F.Marvin, *The Foundation of Phenomenology*, 1967.

BRENTANO, Lujo
(1844-1931)

Alman iktisat tarihçisi. 1927'de Nobel Barış Ödülü'nü almıştır.

18 Aralık 1844'te Aschaffenburg'da (FAC) doğdu. Göttingen Üniversitesi'nde iktisat dalında doktorasını verdikten sonra işçilerin ve sendikaların durumunu incelemek için İngiltere'ye gitti. 1871'den 1932'ye kadar siyaset kuramı dalında Berlin, Breslau, Strassburg, Viyana, Leipzig ve Münih üniversitelerinde ders verdi. 9 Eylül 1931'de Münih'te öldü.

Uzun yıllar Almanya'da barış hareketinin en önde gelen kişilerinden biri oldu. Alman militarizminin yükselişine karşı çıktı ve bu nedenle 1927'de Nobel Barış Ödülü'nü aldı.

İngiltere'deki çalışmaları sonucu yazdığı *Die Arbeitergilden der Gegenwart* ("Günümüzün İşçi Loncaları") adlı kitabında çağdaş sendikaların Orta Çağ'daki loncaların bir devamı olduğunu savundu. Bu kitap işçi örgütleri konusunda başvurulan temel kaynaklardan biri oldu.

• YAPITLAR (başlıca): *English Guilds*, 1870, ("İngiliz Loncaları"); *Die Arbeitergilden der Gegenwart*, 2 cilt, 1871-1872, ("Günümüzün İşçi Loncaları"); *Economic History of England*, 1929, (İngiltere'nin İktisadi Tarihi").

BRESSON, Robert
(1907)

Fransız film yönetmeni. Entelektüel sinemanın en önemli isimlerinden biridir.

25 Eylül 1907'de, Auvergne'de doğdu. Doğduğu yer ile Paris arasında geçen bir çocukluktan sonra özellikle Grekçe, Latince ve felsefe konularında başarı gösterdiği bir öğrenim gördü. Edebiyat ve felsefe doktorası yaptı. Resimle ilgilendi. 1934'te orta uzunlukta bir film çekti, çeşitli yönetmenlere senaryo yazdı, René Clair'in asistanlığını üstlendi. II.Dünya Savaşı'nın çıkması üzerine bu etkinlikleri yarıda kalan Bresson, savaş tutsağı olarak on sekiz ay geçirdikten sonra geri döndü.

Bresson, 1943'te çektiği *Les anges du péché*'yi ("Günah Melekleri") yönetmenlik mesleğinin ilk filmi sayar. Bir manastırdaki dinsel ve ahlaksal gerilimleri konu edinen film kısıtlı da olsa ticari başarı kazanınca, 1945'te ikinci filmi *Les dames du Bois du Boulogne*'u ("Boulogne Ormanı Hanımları") çekme imkânına kavuştu. Diderot'nun bir hikâyesinden hareketle "aşk ahlakı"nı konu edinen film, Maria Casarés' in güzel oyununa karşın pek tutulmadı. Bu yüzden yönetmen üçüncü filmi olan *Le journal d'un curé de campagne*'ı ("Bir Köy Papazının Günlüğü") ancak 1956'da çekebildi. Film, yönetmenin en sık yararlandığı yazar olan Georges Bernanos'un bir romanından yola çıkıyordu. Bresson ilk olarak bu filmde, oyuncularını birer araç, neredeyse filmin ikincil bir öğesi gibi kullanır. Dili uzak, zihinsel ve katılımsızdır.

Yarıda kalan birkaç projeden sonra gene 1956'da gerçekleştirdiği *Un condamné à mort s'est échappé* ("Bir İdam Mahkûmu Kaçtı") Bresson'un tam başarı kazandığı ilk filmi sayılır. Bu filmde film kahramanının zihninden geçenlerin görsel olarak aktarılması büyük bir yetkinlikle gerçekleştirilmiştir. Üç yıl sonraki *Pickpocket* ("Yankesici"), Bresson'un çok benimsediği başka bir yazarın, Dostoyevski'nin *Suç ve Ceza*'sına benzer bir konudan esinleniyordu. Bresson'un kurguya ters düşmeksizin kendi içinde mutlak bütünlük taşıyan ayrıntı çekimleri ilk bu filmde etkin bir kullanıma ulaşıyordu. Bu ve yönetmenin durgunluğa varan hareket tasarrufu, filmi kimilerinin çok beğendiği kimilerininse eleştirdiği bir yapıt haline getirdi. Özellikle ikinci öğe 1962 tarihli *Le Procès de Jeanne d'Arc*'da ("Jan Dark'ın Yargılanması") söz konusudur. Bu filmdeki oyuncu ve ayrıntı çekimi kullanımlarının büyük bir görsel inceliğe ulaştığı öne sürüldü. Ne var ki, konunun önceki çevrimlerinin de çok başarılı olması filmin gereken ilgiyi görmesini engelledi.

Dört yıl sonraki *Au hasard Balthasar* ("Eşeğimiz Balthasar") bir Fransız-İsveç ortak yapımıydı. Alplerde çekilen filmde, eşek Balthasar'a insanın insana uyguladığı her türlü eziyetin uygulanması sembolik bir mesaj niteliğindeydi. Bu filmin, Bresson'un başka filmlerine oranla daha açık olan insancıllığı 1966 tarihli *Mouchette*'de de görülür. Gene G.Bernanos'un bir romanından esinlenen film öksüz bir kızın çevresi tarafından sömürülüşünü ve intiharını büyük bir duygu yalınlığı ve Bresson'un sinema dilindeki geleneksel tutumluluğu ile anlatıyordu. Yer yer yoğunlaşan büyük bir lirizm, lunapark sahnesindeki çılgın neşe, filmin genel karamsarlığını parça parça bölüp yeniden pekiştirmekte belli başlı rol oynuyorlardı. Bresson'un ilk renkli filmi 1969'daki *Une femme douce* ("Tatlı Bir Kadın") oldu. Bu film ve bunu izleyen 1971 tarihli *Quatre nuits d'un rêveur* ("Düş Gören'in Dört Gecesi") gene Dostoyevski'nin temalarından yola çıkıyordu. Renk Bresson için kendi durağan ve düşünceye dayalı sinemasını pekiştiren bir öğeydi. Yönetmen, rengi sinemasal anlatıya akışkanlık ve hız sağlayan bir şey olarak değil, durağanlığı pekiştiren büyük bloklar halinde kullanıyordu. İki filmde de Paris'te -Bresson'un gözüyle Paris'te- geçen çağdaş hikâyeler anlatılıyordu.

Bresson 1974'te uzun süredir düşlediği *Lancelot du lac* filmini gerçekleştirdi. Arthur efsanelerinin bir parçası olan konu İsa'nın son yemekte kullandığı kutsal çanağın aranmasına dayanıyordu. Bresson, kendi görsel terimlerine dayalı bir Orta Çağ yaratıyor, filmi de bu umutsuz arayıştan vazgeçildiği noktada bitiriyordu. Eleştirmenler bu filmin en olgun eserlerinden biri olduğu konusunda tam bir düşünce birliğine varmışlardır.

Üç yıl sonraki *Le Diable probablement* ("Şeytan Herhalde") ile yönetmen yeniden Paris'e döndü ve genç kuşağın çağdaş dünyanın sorunları karşısındaki karamsarlığını ele aldı. Film, sorunsalının çok-boyutlu olduğu ve Bresson'un eski kuşağa özgü karamsarlığının bu boyutların hepsini irdeleyemediği gerekçesiyle eleştirilere uğradı. Bresson'un en son filmi (1983)

gene Dostoyevski'den yola çıkan *L'Argent*'dir ("Para").

Bresson Katolik, entelektüel ve seçkinci bir sinemacıdır. Filmlerindeki temel izlek, mutlaka ölümle sonuçlanan ama çektiği acılarla arınan ve yücelen insan varoluşudur. Onun gösterişten özenle kaçınan, katılımsızlığı bir üslup haline getiren sineması ise bu izleği destekleyen estetik bir yöntem olarak belirmektedir.

• **YAPITLAR (başlıca):** *Les anges du péché*, 1943, ("Günah Melekleri"); *Les dames du Bois du Boulogne*, 1945, ("Boulogne Ormanı Hanımları"); *Journal d'un curé de campagne*, 1956, ("Bir Köy Papazının Günlüğü"); *Un condamné à mort s'est échappé*, 1956, ("Bir İdam Mahkûmu Kaçtı"); *Pickpocket*, 1959, ("Yankesici"); *Le Procès de Jeanne d'Arc*, 1962, ("Jan Dark'ın Yargılanması"); *Au hasard Balthasar*, 1966, ("Eşeğimiz Balthasar"); *Mouchette*, 1966; *Une femme douce*, 1969, ("Tatlı Bir Kadın"); *Quatre nuits d'un rêveur*, 1971, ("Düş Gören'in Dört Gecesi"); *Lancelot du lac*, 1974; *Le Diable probablement*, 1977, ("Şeytan Herhalde"); *L'Argent*, 1983, ("Para").

André Breton

BRETON, André
(1896-1966)

Fransız şair, yazar ve düşünür. Gerçeküstücü akımının kurucularındandır. 1924'te yayımladığı *Manifeste du Surréalisme* ("Gerçeküstücülük Bildirisi") ile toplumdaki yerleşik değerlere karşı çıkmış ve bilinçaltının irdelenmesi yöntemiyle yeni şiirsel yaratıcılık alanları açmıştır.

19 Şubat 1896'da, Orne'da, Tinchebray'de doğdu. Bretanya ve Lorraine kökenli bir ailedendi. Dört yaşına kadar Saint-Brieue'de dedesiyle yaşadı. 1900'den sonra aile Paris banliyösüne yerleşti. 1906-1913 arasında Chaptal Koleji'nde öğrenim gördü. Bu yıllarda Baudelaire, Mallarmé, Barrés gibi şairlere ilgi duydu. 1913'te tıp öğrenimine başladı. Bu arada birkaç şiiri yayımlandı.

I.Dünya Savaşı'nın çıkmasıyla, 1915'te, silah altına alındı. 1916 yılında kendi isteği üzerine II.Ordu'nun psikiyatri merkezine atandı. Nantes'da, sanat anlayışının oluşmasına büyük etkisi olan Jacques Vaché'yi tanıdı, şair Apollinaire'le tanıştı. O dönemde Fransa'da az tanınan Freud'un kuramlarına yakınlık duydu.

Paris'e dönüşünde Philippe Soupault ve Louis Aragon'la tanıştı ve birlikte *Littérature* (Edebiyat) adında bir dergi çıkarmaya başladılar. Breton'un ilk şiir kitabı *Mont de Piété*'nin yayımlanması aynı yıla rastlar (1919). *Littérature* başlangıçta Tristan Tzara'nın öncülüğünü ettiği "Dada" akımını desteklediyse de bu yakınlık uzun sürmedi. Breton'un Philippe Soupault ile birlikte kaleme aldığı *Les champs magnétiques* ("Manyetik Alanlar") adlı ilk özgün gerçeküstücü metin, 1920'de, *Littérature* dergisinde yayımlandı. Yazarlar bu metinde ilk kez "écriture automatique" (otomatik yazı) yöntemini uygulamışlardı.

Breton 1921 yılında Simone Khan ile evlendi. Dadacılık'tan uzaklaşmaya başlamasıyla 1922 yılında Tzara ile araları açıldı. Dadacılar'ı her şeye topyekün karşı çıkmakla suçladı. Oysa aralarında Crevel, Desnos, Eluard, Aragon, Péret, Ernst, Picabia gibi sanatçıların bulunduğu Gerçeküstücüler, bilinçaltının özgürleştirilmesiyle yeni bir dünya arayışı içine girmişlerdi.

Gerçeküstücülük Bildirisi

Breton 1924 yılında sanatta, özellikle şiirde yeni bir yaratıcılığa yol açan *Manifeste du Surréalisme*'i ("Gerçeküstücülük Bildirisi") yayımladı. Gerçeküstücülük artık kurulmuştu. Aynı yıl yayıma giren *Révolution Surréaliste* (Gerçeküstücü Devrim) adlı dergide bilinçaltının otomatik olarak dışa vurulmasını savundu. Breton ve arkadaşları, derginin yanı sıra "Gerçeküstücü Araştırmalar Bürosu" adında bir merkez kurarak çeşitli deneylere giriştiler. Breton, 1926'da Nadja adında "esrarengiz bakışlı" bir kadınla karşılaşması sonucu yayımladığı romanda Gerçeküstücülük'ün birçok temasını sergiledi.

1924 yılından sonra Gerçeküstücüler'in toplumsal konulara eğilmeye başladıkları görüldü. Örneğin 1925'te Fransa-Fas savaşı sırasında Gerçeküstücüler siyasal eylemin gerekliliğine inanarak Komünist Partisi'nin görüşlerine yaklaştılar. 1927'de Breton, Aragon, Eluard, Péret ve Unik partiye üye oldular. Ancak bu konuda aralarında çeşitli görüş ayrılıkları bulunmaktaydı. Breton bazı alanlarda komünistlerle işbirliği yapmakla birlikte, sanatçının özgün yaratıcılığının ideolojilerden arınmış olması gerektiğini savunuyordu.

Breton 1925-1930 arasında Gerçeküstücülük'ü siyasal bir hareket haline getirmek isteyen topluluk üyeleriyle akımı salt sanat alanında tutmak isteyenlere karşı savaşım vermek zorunda kaldı. Görüşlerini *Légitime défense* ve *Au grand jour* adlı yapıtlarında dile getirdi.

Gerçeküstücü akım

1929 yılında *Révolution Surréaliste* dergisinde yayımladığı "Second manifeste du Surréalisme"de (İkinci Gerçeküstücülük Bildirisi) Gerçeküstücü akımın iç çelişkilerini dile getirir, felsefi içeriğini derinleştirir ve her türlü dış politik baskıyı kınar. İkinci bildirinin sonucunda birçok arkadaşıyla arası açıldı. Gruptan atılan üyeler "Un cadavre" ("Bir Kadav-

ra") adlı bir yergi yazısıyla Breton'a şiddetle çattılar ve Gerçeküstücülük'ün öldüğünü bildirdiler.

1930'da *Le Surréalisme au service de la Révolution* (Gerçeküstücülük Devrim Hizmetinde) adı altında çıkardığı yeni dergide ise Breton Gerçeküstücülük'ün, özünde devrimci olmakla birlikte bir partinin hizmetinde olmayan bağımsız bir akım olduğunu vurguladı. Bu sırada Komünist Partisi'nin görüşünü benimseyen Aragon ile arası açıldı. Kişisel eğilimi Troçki'den yanaydı. Komünist Partisi'yle ilişkisi 1935'te bütünüyle sona erdi.

Aralarında Salvador Dali, Max Ernst, Alberto Giacometti, René Magritte, Miró gibi ünlü ressamların bulunduğu akım dünyada tanınmaya başlamıştı. 1936'da Londra'da, 1938'de Paris'te Gerçeküstücü sergiler düzenlendi. II.Dünya Savaşı'nın yaklaşmasıyla Breton sanat üzerine bir dizi konferans vermek üzere Mexico'ya gitti. Troçki'yle birlikte *Pour un art révolutionnaire indépendant*'ı ("Bağımsız Bir Devrimci Sanat İçin") kaleme aldılar.

1939'da yeniden silah altına alınan Breton II. Dünya Savaşı çıkınca ABD'ye sığındı. Geçimini sağlamak için "Amerika'nın Sesi" radyosunda spikerlik yaptı. Bu arada New York'ta Gerçeküstücüler'in bir sergisini düzenledi ve *VVV* adında bir dergi çıkardı. 1943'te New York'ta karşılaştığı Elisa'yla evlendi. Karısıyla birlikte gittiği Haiti'de özgürlük adına yaptığı konuşmalarla aydın gençliği etkiledi.

1946'da Paris'e dönüşünden sonra herhangi bir partiye girmeyi reddeden Breton, Vietnam'ın ve Cezayir'in bağımsızlığı, Macaristan'ın işgalinin kınanması için yapılan eylemlere katıldı. Bu arada çevresine toplanan genç üyelerle çıkardığı *Le Surréalisme-même* adlı dergiyle Gerçeküstücü akımın sanatsal etkinliğini sürdürmeye çalıştı.

1966 baharında Bretanya'ya yaptığı bir yolculuk sırasında hastalandı ve 28 Eylül 1966'da öldü. 1 Ekim günü, Paris'te Batignolles mezarlığında toprağa verildi.

I.Dünya Savaşı ve sonrasının acısını çeken genç kuşak yeni arayışlar içindeydi. Philippe Soupault, Paul Eluard, Benjamin Péret gibi genç şairler, 19.yy'ın Romantizm, Gerçekçilik, Sembolizm gibi kurumlaşmış akımlarının sanatsal etkilerini silmek, kalıplaşmış tutucu düşünce yapısını yıkmak, toplumca kabul edilen ahlaki, sosyal, estetik değerlere karşı çıkmak istiyorlardı. Bu, kişisel bilincin bir isyanıydı. Gerçi Arthur Rimbaud, Guillaume Apollinaire gibi düşüncenin şiirselliğini ve imgenin gücünü savunan şairlere saygı duyuyorlardı ama kurulu düzen adına, sanatsal biçim ve üslup adına herhangi bir baskı altına girmeyi kabul etmiyorlardı.

Bu görüşler, sistemli bir biçimde Dadacılık akımında dile getirilmişti. Tristan Tzara'nın başını çektiği bu akım 1916'da Zürih'te doğmuş, dört yıl kadar sonra André Breton ve arkadaşlarının, Eluard, Aragon, Soupault'nun desteğiyle Paris edebiyat çevrelerinde yandaş bulmuştu.

"Ne ressam tanıyoruz ne edebiyatçı, ne müzikçi ne yontucu, ne din, ne dinsizlik, ne cumhuriyetçi, ne kralcı, ne anarşist, ne sosyalist, ne demokrat.. hiç, hiç bir şey tanımıyoruz" diyen Dadacıların bu katı tutumu yanında André Breton ve Gerçeküstücü akım daha yapıcı görüşlere sahipti. Gerçi dinden ya da toplumdan umdukları bir şey yoktu ama, kişisel bilinçlerini üst düzeyde yansıtarak özgürleşmenin yolunu arıyorlardı. Bir sanat ya da edebiyat yapıtı yaratmak onlar için ikinci derecede bir uğraştı. Yaşama karşı bir tavır almak daha ağır basıyordu. Şiirsel eylemi ise yitirilmiş özgürlüğü yeniden kazanmanın yollarından biri olarak görüyorlardı.

Gerçeküstücü düşünce Breton'un Freud'un yöntemlerini benimsemesiyle oluşmaya başladı. I.Dünya Savaşı sırasında II.Ordu Psikiyatri Merkezi'nde akıl hastalarıyla karşı karşıya gelen Breton'un Freud'un hastalarda özgür çağrışımlar yaratma yöntemini benimseyip kendi hastaları üzerinde denemesi, bu düşüncenin başlangıç noktası sayılabilir. Edebiyatla ilgilenen Philippe Soupault ile tanışması da onu, bu yöntemi sanat alanında uygulamaya yöneltti.

André Breton: Gerçeküstücülük Manifestosu'ndan

Mantığın egemenliğinden kurtulamadık daha. Sözü buraya getirmek istiyordum. Ama günümüzde mantık yöntemleri ikinci derecede önemli sorunlardan gayrısına uygulanmıyor artık. Moda olarak sürüp giden salt akılcılık, deneyimize sıkı sıkıya bağlı olaylardan başkasını ele almaya izin vermiyor. Öte yandan mantığın amaçlarını gözden kaçırıyoruz. Deneyin kendisine sınırlar çizdiğini hepimiz biliyoruz. Deney bir kafesin içinde dönüp duruyor. Onu kafesten çıkarmak gittikçe güçleşiyor. Deney bile dolaysız yararlılığı gözetiyor; ona dayanıyor. Sağduyu onun bekçiliğini yapıyor. Uygarlık ve ilerleme uğruna, kuruntu ve batıl inanç denebilecek ne varsa, haklı ya da haksız, hepsi zihinden dışarı atıldı. Kullanışa uygun olmayan her araştırma biçimi aforoz edildi. Görünüşe bakılacak olursa düşünsel dünyanın en önemli parçalarından biri son yıllarda rasgele aydınlığa çıkarıldı. Kimsenin ilgileniyormuş gibi görünmediği bu parça bence çok önemlidir. Buluşları için Freud'e teşekkür etmeliyiz. Bu buluşlara bağlanan bir düşünce akımı belirmeye başladı. İnsansal araştırıcı, bu akımın yararına, araştırmalarını gittikçe ilerletebilir. Yalnız kıpkısa gerçekleri göz önünde tutmak zorunda değildir artık. İmgelem haklarını yeniden ele geçirmek üzeredir belki. Ruhumuzun derinliklerinde, yüzündeki güçleri artıracak ya da onlarla başarılı bir şekilde savaşacak güçler varsa, bu güçleri önce yakalamamız sonra da, gerekirse aklımızın denetimine sokmamız çok yararlı olur. Çözümleyicilerin kendileri de kazançlı çıkarlar bundan. Ama bu işin yürütülmesini sağlayacak araçlardan bir tekinin bile deney-öncesi belirlenmemiş olduğunu unutmamalıyız.

("Gerçeküstücülüğün Birinci Manifestosu"ndan çeviren: Selâhattin Hilâv)

Dadacılık

Breton'un Soupault ile birlikte yazdığı *Les champs magnétiques*'de kullanılan "écriture automatique" (otomatik yazı) yöntemi, özgür çağrışımların dile olduğu gibi aktarılmasıyla oluşur. Yarı uykuda ya da ipnotizma sırasında kişinin bilinçaltında özgürce oluşan sözcükler dile olduğu gibi aktarılır ve kaydedilir. Aklın denetiminden geçmeden, kaydedilen sözcüklerden oluşan sözdizimleri, gerçeküstücüler için anlamsız, saçma olmayıp canlı bir gerçekliliğin imgesidir. Breton, 1924'te yayımladığı *Manifeste du Surréalisme*'de Gerçeküstücülük'ü, düşüncenin gerçek işleyişini dile getirmeyi amaçlayan salt ruhsal bir otomatizm olarak tanımlamış, bunun aklın denetimini ve her türlü estetik ya da ahlaki kaygıyı yok ettiğini savunmuştur.

1924'te Breton ve arkadaşlarının düşlerin aktarılması deneylerini sürdürmek için Paris'te kurdukları "Gerçeküstücü Araştırmalar Bürosu"nda topluca oynanan oyunlar, ipnotizma sonucu elde edilen ve kişinin gerçek benliğini dışa vurmayı amaçlayan çarpıcı metinler *Révolution Surréaliste* dergisinde yayımlanıyordu.

Gerçeküstücülük (Sürrealizm)

***Gerçeküstücülük** amaçladığı üst düzeydeki ideallerin uluslararası yaygınlığı, yarım yüzyıl kadar süren etkinlikleri ve kendini izleyen sanat hareketleri üstündeki etkileri nedeniyle 20.yy'ın en büyük sanat hareketlerinden biridir. Başka sanat hareketlerinden çerçevesinde barındırdığı yetkin sanatçıların sayıca çokluğu ve sanatçıların ilgi alanlarının çeşitliliği dolayısıyla da ayrılır. Dahası Kübizm, Ekspresyonizm, Fütürizm gibi hareketlerin sadece estetik bir boyutla sınırlı biçimsel devrimciliklerinin tersine Gerçeküstücülük tam anlamıyla yeni bir dünya ve yaşam biçimi yaratmaya yönelik bir anlayışın ürünüdür. Bu nedenle salt sanatsal alanla sınırlı kalmamış, Romantizm gibi felsefesini ve eylemini günlük yaşamı biçimleyecek bir biçimde uygulama alanına koymuştur.*

Gerçeküstücülük I.Dünya Savaşı'nı burjuva ahlak ve değerlerinin iflası olarak gören ve bu değerlerin sanatsal alandaki uzantılarına bir tepki olarak doğan Dadacı akımın olumsuz ve yıkıcı bakış açısını olumlu bir eylem biçimine dönüştürdü. Ancak Dadacılık'ın isyancı ruhunu sürdürerek çağdaş dünyaya özellikle bu dünyanın uyum ve ahlak ölçülerine karşı savaş açtı. Gerçeküstücülük'e göre akıl ve mantık yoluyla bilinebilirlik kazanan gerçek kavramı sadece basit bir yanılsama ve kandırmacadır. Geleneksel mantık ve düşünce biçiminin karşı seçeneği ise gerçek dışı bir idealizm ya da belirsiz bir karmaşa değildi. Tam tersine daha üstün ve somut bir gerçekçilik anlayışı idi. Bu tür Gerçeküstücülük doğaya değil, onu yorumlayan insanın düş gücüne dayanıyordu. Bu düşgücü çocuk oyunlarında, delilerin amaçsız davranışlarında, ilkel kabilelerin törenlerinde ve uygar insanın rüyalarında beliriyordu. Buradan hareketle Gerçeküstücülük'ün peygamberi sayılan André Breton sanatçıları içgüdüye alabildiğine serbestlik tanıyan bir dünya kurmaya çağırıyordu:

«GERÇEKÜSTÜCÜLÜK: Sözle, yazıyla ya da başka bir biçimde, düşüncenin gerçek işleyişini ortaya koymak için kullanılan katıksız ruhsal otomatizm (Automatisme psychique pur). Aklın hiçbir denetlemesi, hiçbir ahlaksal ve estetik tasa olmadan düşüncenin kendini ortaya koyması.»

Çeşitli manifestolarda genel çizgileri böylece dile getirilen Gerçeküstücülük'ün hareket noktası Freud'un psikoanalitik kuramı'dır. Gerçeküstücülük'ün doğduğu yıllarda Freud ve psikoanalistlerin düşünceleri yeteri kadar geçerlilik kazanmış değildi. Ancak I.Dünya Savaşı'nın ardından gelen moral çöküntü ortamını yaşayan Gerçeküstücüler Freud'un 19.yy burjuvazisinin ahlak ve gerçek anlayışını sarsan düşüncelerini yeni gerçekçiliğin temeli olarak benimsediler. Freud'dan önce düşünce, yalnızca bilinç düzeyinde bir olgu olarak biliniyordu. Psiko-analistler baskı altında tutulan bir bilinçaltı dünyasının varlığını keşfettiler. Bu bilinçaltı dünyasını su yüzüne çıkarmak ise Gerçeküstücülük'ün neredeyse resmi programı haline geldi. Gerçeküstücülük'ün tanımında mantık denetiminden bağımsız bir yöntem olarak önerilen "otomatizm" ve "otomatik yazı", herhangi bir mantık zinciri izlenmeksizin akla gelen her şeyin kâğıt üstüne dökülmesi demekti. Resimde ise aynı şey çizgi ve renkle sağlanıyordu.

Gerçeküstücülük, bu anlam ve temel düşüncelerini içeren Manifeste du Surréalisme'in (Gerçeküstücülük Manifestosu) 1924'te André Breton 'tarafından yayınlanışı ile başladı. Bu ilk manifesto daha çok şiirle ilgiliydi. Ancak dile getirdiği program çeşitli sanat alanlarını aynı anda kapsayacak kadar genişti. Gerçeküstücülük bir akım olarak belirdikten sonra çeşitli sanatsal alanlardan önde gelen sanatçılar kendilerini bu adla tanımladılar. Bu sanatçılar arasında Louis Aragon, Paul Eluard*, Philippe Soupault*, Benjamin Péret*, Robert Desnos*, René Crevel, Jacques Prévert*, René Char*, Pierre Naville ve Raymond Quenau*, gibi şair ve yazarlar, Antonin Artaud* gibi tiyatrocular, Max Ernst*, Jean Arp*, Salvador Dali*, Joan Miró,* Yves Tanguy*, Alberto Giacometti* ve René Magritte* gibi ressam ve yontucular, Man Ray* gibi fotoğrafçılar ve Luis Bunuel* gibi sinema yönetmenleri vardır.*

Bu merkezdeki toplantılara büyük bir coşkuyla katılan grup üyeleri Freud'un uygulamalarını örnek alarak düşlerde "kendiliğinden" oluşan çağrışımları not ediyorlardı. İlgi alanları, mantıksal düşüncenin ötesindeki düşünceydi. Doğru-yanlış, düş-gerçek, akıl-çılgınlık ayırımının geçersizliğini kanıtlamaya çalışıyorlardı.

"Nefis Ceset"

Bu amaçla kurulan oyunların en ünlülerinden biri "Nefis-Ceset" şöyle oynanıyordu: Birkaç kişi katlanmış bir kâğıdı elden ele dolaştırıp birbirlerinin yazdıklarını görmeden birer sözcük yazıyorlar ve sonuçta umulmadık, şaşırtıcı sözdizimleri elde ediyorlardı. Bazen birbirlerinin çizdiklerini görmeden çizgiler çizerek de bu oyunu oynuyor ve çarpıcı çizimlere varıyorlardı. Böyle bir oyunda oluşan "Nefis-ceset-taze-şarap-içecek" cümlesi klasik bir örnek olup çıkmış, oyuna adını vermiştir.

1928'de yayımladığı *Nadja* adındaki ünlü romanında Breton kendi yaşamının bir kesitini düşsel düzeye aktararak "gerçeküstücü" özgün bir örnek vermiştir. Nadja, akılla delilik, düşle gerçek arasındaki sözde sınırların ötesinde genç bir kadındır. Breton onunla Paris sokaklarında karşılaşır, onu yitirir, sonra yeniden bulur. Nadja, yazarı şaşırtıcı rastlantılar dünyasına sürükler. Onun etkisiyle Breton akla ters düşen birçok olayı kabul eder, en kesin, en tartışılmaz gibi görünen inançlardan kuşku duyar. Breton, Nadja'ya ermiş bir yaratık gözüyle bakar. Oysa topluma ters düşen garip, alışılmadık davranışları üzerine genç kadın bir akıl hastahanesine kapatılır. Breton'un kafası ise şu sorularla doludur: Nadja bilinmeyeni gerçekten biliyor muydu? "Gerçek", Nadja'nın benliğinin derinliğinde mi yatıyordu?

Breton'un yaşamı, öncülük ettiği, kurucusu olduğu ve yönlendirdiği akımdan soyutlanamayacağı gibi, yaşamının çeşitli evreleri de Gerçeküstücülük'ün çeşitli aşamalarına, atılımlarına, çelişki ve bunalımlarına sıkı sıkıya bağlıdır. Breton ile arkadaşlarının arasındaki ayrılıkların temelinde politik görüş ayrılıkları yatar. Bu bakımdan Breton ve Gerçeküstücülük'ün geçirdiği çeşitli evreleri, sanatsal kaygı, politik kaygı ve politika üstü çabalar dönemlerine ayrılabilir. Bu sonuncu dönem, Breton'un 1946'da Paris'e dönmesiyle başlamıştır.

Breton, kuramcısı olduğu akımın ilkelerini sonuna kadar büyük bir titizlikle savunmuştur. Grubun, Eluard, Aragon gibi en önde gelen adları bile belirli bir süre sonra Gerçeküstücü hareketten kopmuşlardır. Bunda Breton'un katı tutumunun da payı vardır. Sanatsal yaratıcılığı hiçbir siyasal akımın ya da partinin hizmetine sokmamaya ve Gerçeküstücülük'ün özgürlüğünü korumaya çalışmıştır.

Uzlaşmaz kişiliği onu zaman zaman yalnızlığa düşürmüş ve II.Dünya Savaşı sonrasında Varoluşçuluğun etkisiyle,Gerçeküstücülük giderek eski etkinliğini yitirmiş, çevresinde toplanan yeni sanatçılar, akımı sürdürmekle birlikte, Breton'un yanında eski kuruculardan yalnız Péret kalmıştır.

• **YAPITLAR (başlıca): Şiir:** *Mont de piété*, 1929; *Poèmes*, 1948, ("Bütün Şiirleri"). **Roman:** *Nadja*, 1928. **Eleştiri-İnceleme:** *Les pas perdus*, 1924; *Légitime Défense*, 1926; *Au Grand Jour*, (Aragon, Eluard, Péret ve Unik ile), 1927; *Le surréalisme et la peinture*, 1928; *Les vases communicants*, 1932; *Qu'est-ce que le surréalisme?* 1934, ("Gerçeküstücülük Nedir?"); *Pour un art révolutionnaire indépendent* (Troçki ile), 1938, ("Bağımsız Bir Devrimci Sanat İçin"). **Diğer:** *Les champs magnetiques* (Soupault ile), 1920, ("Manyetik Alanlar"); *Manifeste du Surrealisme* 1924, ("Gerçeküstücülük Bildirisi"); *Second manifeste du Surrealisme*, 1930, ("İkinci Gerçeküstücülük Bildirisi"); *L'Immaculee conception* (Eluard ile), 1930; *L'Ode à Charles Fourier*, 1947; *La clé des champes*, 1953.

• BAKINIZ: ARAGON, DALI, ELUARD, PERET, SOUPAULT.

BREUER, Joseph
(1842-1925)

Avusturyalı nörolog. İsteri hastalığının tedavisinde yeni bir yöntem uygulamıştır.

15 Ocak 1842'de Viyana'da doğdu. 20 Haziran 1925'te aynı yerde öldü. 1863'te Viyana Üniversitesi'nden tıp doktoru olarak mezun oldu ve Viyana Genel Hastanesi'ne girdi, 1866'ya kadar burada çalıştı. 1871-1890 arasında Viyana Üniversitesi'nde öğretim üyeliği yaptı.

Breuer'in ilk bilimsel çalışmaları solunum mekanizması ile ilgiliydi. 1868'de normal solunum sırasındaki nefes alıp vermenin duyumsal kontrolü ile ilişkili olan Hering-Breuer Refleksi'ni tanımladı. 1873'te yarım daire kanallarının iç kulaktaki işlevini ve bunların insandaki denge duygusuyla ilişkisini ortaya çıkardı.

1880'de bir isteri hastasını hipnoz yöntemiyle tedavi etmede başarılı olan Breuer hastayı geçmişte kendini rahatsız eden olayları hatırlamaya zorlamış ve hasta bilinçaltına iterek bastırmış olduğu olayları bilince çıkardıkça iyileşmeye başlamıştı. Breuer bu yöntemine catharsis (katarsis) adını verdi ve Freud'la birlikte bu yöntemi hastalara uyguladı.

1895'te Breuer ve Freud *Studien über Hysterie* ("İsteri Araştırmaları") adlı bir kitap yayımladılar. Yazarlara göre isterinin nedeni hastanın geçmişindeki rahatsız edici olayları bastırmasıdır. Bu durumun yarattığı gerilim kişide isterik rahatsızlıklara yol açmaktadır. Hasta hastalık belirtilerinin farkındadır, ancak daha önce yaşadığı ve hastalığına sebep olan olayların farkında değildir. Hastanın iyileşmesi için sadece olayları hatırlaması yeterli değildir, hasta duygusal olarak olayları tekrar yaşamalıdır. Böylece hasta bastırmış olduğu olayların bilincine vararak iyileşebilecektir.

Ancak zamanla Breuer'le Freud arasında görüş ayrılıkları ortaya çıkmıştır. Freud, Breuer'in ipnotik yöntemini terketmiş ve psikanalize yaklaşan bir yöntem geliştirmiştir. Freud'a göre tüm hastalar ipnotize edilemeyeceği için Breuer'in yönteminin kullanımı sınırlıdır. Freud hastayı ipnotize etmeden onun düşüncelerini serbestçe anlatmasına olanak veren ve hasta ile doktor arasındaki güven ilişkisini temel alan bir yöntem geliştirmiştir. Freud'a göre isterinin altında yatan neden cinseldir. Breuer bu görüşe karşı çıkmış, aynı zamanda psikanalizi de eleştirmiştir.

Breuer'in çalışması bugün, daha çok psikanalitik yöntemin evrimi içinde ve Freud'la olan bağlantısı açısından değerlendirilmektedir.

• YAPITLAR (başlıca): *Studien über Hysterie* (Freud ile), 1895, ("İsteri Araştırmaları").

BREUER, Marcel
(1902-1981)

Macar asıllı ABD'li mimar. Bauhaus ilkelerinin yaygınlaşmasında etkili olmuştur.

21 Mayıs 1902'de Macaristan'da Pécs'de doğdu. On sekiz yaşında ressam olmak amacıyla Viyana'ya gitti. Ama Viyana'da egemen olan resim anlayışından hoşlanmadığı için Almanya'ya geçti. Weimar kentinde yeni kurulmuş olan Bauhaus adlı tasarım okuluna yazıldı. Walter Gropius yönetimindeki bu okulda çok başarılı bir öğrenci oldu. 1924'te okulu bitirince Mobilya İşliği öğretmenliğine getirildi. 1928'de Bauhaus'dan ayrıldı, Berlin'de serbest tasarımcı ve mimar olarak çalışmaya başladı. Nasyonal sosyalistler yönetime gelince 1933'te Almanya'dan ayrıldı. Bir süre için İngiltere'ye yerleşti. 1936-1937 yıllarında F.R.S. Yorke ile birlikte çalıştı. Harvard Üniversitesi Mimarlık Bölümü başkanlığına getirilmiş olan eski öğretmeni Gropius'un çağrısı üzerine ABD'ye gitti ve II.Dünya Savaşı bitinceye değin Harvard'da öğretim görevlisi olarak çalıştı. Daha sonra New York'a yerleşti. 1952'de Pier Luigi Nervi ve Bernard Zehrfuss ile birlikte Paris'te kurulacak *UNESCO Merkezi*'ni tasarlamak için seçilen üç mimardan biri oldu. Daha sonraki yıllarda, ABD'de gerçekleştirdiği birçok üniversite tasarımı ile tanındı. New York'da öldü.

Breuer tasarımcı olarak ilk ününü ucuz ve endüstriyel olarak üretebilecek mobilya tasarımlarıyla elde etmiştir. Bauhaus'da Mobilya İşliği yöneticisiyken o güne değin hiç uygulanmamış olan krom kaplı çelik borularla bir dizi mobilya tasarlamıştır. 1928'de yaptığı arka ayakları olmayan S biçimindeki iskemle bugün de üretilmektedir.

1940'lara değin Bauhaus etkisinde yalın yüzlü yapılar tasarlarken, 1940'ta yaptığı bir dinlenme evi ile yeni denemelere yönelmiş, yapıların dış yüzünü ahşap kaplamaya başlamıştır. Bu dönemde konutlar ve üniversite kampüsleri tasarlamıştır. 1960'lardan sonra hazır beton yapı öğeleri kullanarak dışavurumcu tasarımlar oluşturmuştur.

Breuer İngiltere'deki çalışmaları ve özellikle ABD'deki öğretim etkinliğiyle Bauhaus ilkelerinin bu ülkelerde tanınmasına katkıda bulunmuş bir mimardır. Öğrencileri arasında P.Johnson, P.Rudolph, J.Johansen gibi mimarlar vardır. ABD'deki ilk yıllarında, 1937-1941 arasında W.Gropius ile ortak olarak çalışmıştır.

• YAPITLAR (başlıca): Yapı: *Kendi Evi*, 1939, Lincoln/Massachusetts; *Chamberlein Dinlenme Evi*, 1940, Wayland/Massachusetts; *Geller House*, 1945, New York; *Sarah Lawrence College Tiyatrosu*, 1952, Bronxville/New York; *UNESCO Merkezi* (P.L.Nervi ve B.Zehrfuss ile), 1952-1957, Paris; *St.John's Abbey*, 1953-1961, Collegeville/Minnesota; *IBM Araştırma Merkezi*, 1960-1962, La Gaude/Fransa; *Whitney Amerikan Sanat Müzesi*, 1966, New York; *Konut ve Kentsel Geliştirme Dairesi*, 1963-1968, Washington DC. Kitap: *Sun and Shadow, the Philosophy of an Architect*, 1956, ("Güneş ve Gölge, Bir Mimarın Felsefesi"); *Marcel Breuer 1921-1962*, 1962.

• KAYNAKLAR: G.C.Argan, *Marcel Breuer: Architect and Designer*, 1949; C.Jones, *Marcel Breuer: 1921-1961: Buildings and Projects*, 1962.

• BAKINIZ: GROPIUS.

BREUIL, Henri
(1877-1961)

Fransız tarihöncesi araştırmacısı ve sanat tarihçisi. Paleolitik Çağ'ın tarihsel sıralamasındaki temel ilkeleri ortaya koymuştur.

28 Şubat 1877'de Fransa'da Mortain'de (Manche) doğdu. Ortaöğrenimini bir papaz okulunda yaptı, bir süre botanikle ilgilendi. Bundan sonra tarihöncesi kültürlerini araştırmaya başladı. Fransız ve İngiliz üniversitelerinde öğrenim gördü. 1905'te Freiburg Üniversitesi'nde tarihöncesi ve budunbilim (etnografya) doçenti oldu. 1910'da Paris'te yeni kurulan Institut de Paléontologie Humaine'de (Sosyal Paleontoloji Enstitüsü) profesör oldu. 1929-1947 arasında Collège de France'da tarihöncesi ve etnografya dersleri verdi. 14 Ağustos 1961'de Fransa'da öldü.

Başta Institut de France olmak üzere uluslararası 42 akademi ve bilim kurumuna üye seçildi. Bundan başka Cambridge, Oxford, Edinburgh, Capetown üniversiteleri tarafından onur doktorluğuyla ödüllendirildi.

Breuil Fransa'da 1902'de Mas de Azil, İspanya'da 1906'da Altamira ve 1913'te Pasiega mağaralarında araştırmalar yapmış, buralardaki duvar resimlerini inceleyerek tarihöncesi resim sanatının çeşitli dönemlerini belirlemiştir. Bu konudaki çalışmalarını 1949'dan sonra Güney Afrika mağaralarında ve kaya resimlerinde sürdürmüştür. Bu araştırmalar tarihöncesi sanatının özellikleri ve simgeleri konusundaki bilgilere birçok katkıda bulunmuştur. Onun Paleolitik Çağ kültürlerinin tarihlenmesi ve sınıflandırılması konusunda 1912'de belirlediği kurallar, günümüzde de araştırmacıların dayandığı temel kaynaklar olmayı sürdürmektedir. Çin'de Pekin yakınındaki Çou-Kou Tien mağarasında kalıntıları keşfedilen ve *Sinanthropus Pekinensis* adı verilen insan türünün tarihte ateşi ilk kez kullandığını da Breuil ortaya koymuştur.

• YAPITLAR (başlıca): *La caverne d'Altamira*, 1906, ("Altamira Mağarası"); *L'art à ses débuts*, 1906, ("Sanatın Başlangıcı"); *L'evolution de l'art quaternaire*, 1909, ("Dördüncü Zaman Sanatının Evrimi"); *Les peintures rupestres schématiques de la Péninsule Iberique*, 1924, ("İberik Yarımadası'ndaki Şematik Kaya Resimleri"); *L'Afrique préhistorique*, 1933, ("Tarihöncesi Afrikası"); *Les hommes de la pierre ancienne*, 1951, ("Eski Taşın

İnsanları"); *Quatre cents siècles d'art pariétal*, 1952, ("Kaya Yüzü Sanatının 40.000 Yılı").

• KAYNAKLAR: Ş.A.Kansu, "Henri Breuil", *Belleten*, XXV (100), 1961; M.R.Lantier, *Hommage á l'abbé Henri Breuil pour son quatre-vingtième anniversaire-Sa vie son oeuvre, bibliographie de ses travaux*, 1957.

BREWSTER, David
(1781-1868)

İskoç fizikçi. Optik alanındaki çalışmalarıyla, özellikle ışığın polarılmasına ilişkin Brewster yasasıyla tanınır.

11 Aralık 1781'de, Roxburghshire'daki Jedburgh kentinde doğdu. 1793'te daha on iki yaşındayken papaz olmak amacıyla girdiği Edinburgh Üniversitesi'nden 1800'de diplomasını almasına karşın, fen bilimlerine, özellikle optiğe duyduğu ilgi onu kilisedeн ayırdı. 1799'da ışık üzerinde deneylere başlayarak, ölünceye değin çoğu optiği, özellikle de ışığın polarılmasını konu alan üç yüzü aşkın makale yayımladı. Pek çok bilimsel derginin sürekli yazar kadrosunda yer alan Brewster 1807'den başlayarak yirmi iki yıl boyunca *Edinburgh Encyclopaedia*'yı yayıma hazırlama görevini de üstlendi. 1815'te Londra'daki Royal Society'nin üyeliğine seçildi; ışığın polarılmasına ilişkin çalışmaları da bu kuruluşun Copley (1816), Rumford (1819) ve Royal (1831) madalyalarıyla ödüllendirildi. 1831'de British Association for the Advancement of Science'ın kuruluşunda etkin bir rol oynadı, ertesi yıl da "sir" unvanı aldı. 1859'da Edinburgh Üniversitesi'nin yöneticiliğine, 1860'ta rektör yardımcılığına getirilen Brewster, 10 Şubat 1868'de Melrose'daki Allerby'de öldü.

Çalışmalarını kristallerin optik özellikleri, ışığın yansıması, soğurulması ve polarılması üzerinde yoğunlaştıran Brewster'in bu alana en büyük katkısı, adıyla anılan polarılma yasasıdır. 1808'de Malus, bir yüzeyden yansıyan ışık dalgalarının kısmen ya da tümüyle polarıldığını gözlemlemişti. Araştırmalarını bu bulgu üzerinde derinleştiren Brewster, önce kırılan ışığın, ardından yansıyan ışığın polarılmasını inceledi ve yansıtıcı yüzeylerde ortamın kırma indisi ile polarılma açısı arasında matematiksel bir bağıntı olduğunu ortaya koyarak 1815'te polarılmanın temel yasalarını açıkladı. Brewster yasasına göre su ya da cam gibi saydam bir ortamın yansıtıcı yüzeyine düşürülen bir ışık demeti gelen ışınla kırılan ışın arasındaki açı 90° olduğu zaman maksimum polarılmaya uğrar. Işığın yüzeye geliş açısı, dik bir eksene göre θ_p ve ortamda kırılma açısı θ_r olarak tanımlanırsa, $\theta_p + \theta_r = 90°$ eşitliğini sağlayan bu kritik θ_p açısına Brewster polarılma açısı denir. Brewster yasasına göre ayrıca, havadan başka bir ortama geçen bir ışık ışını için kırılma indisi, polarılma açısının tanjantına eşittir: tan $\theta_p = n$. Bu eşitlikte n, havadan ortama giren ışık için, ortamın havaya göre kırma indisini verir. Örneğin kırma indisi yaklaşık 1,5 olan camın polarılma açısı 57°'dir.

Brewster'in tüm bulguları, ışığın enine yayılan elektromanyetik dalga olduğu yolundaki o çağın görüşüyle kolaylıkla açıklanabildiği halde o, tüm yaşamı boyunca parçacık kuramına bağlı kaldı. Zamanında bilimsel tutuculuk olarak nitelenen bu tavrı, yarım yüzyıl sonra ortaya çıkarılan bulgularla bir ölçüde aklanıyordu. Bugün ışığın bazen dalga, bazen parçacık özelliği gösteren ikili bir yapısı olduğu bilinmektedir.

• YAPITLAR (başlıca): *A Treatise on New Philosophical Instruments for various Purposes in the Arts and Sciences*, 1813,("Sanat ve Bilimde Çeşitli Amaçlarla Kullanılabilecek Yeni Felsefi Araçlar Üzerine İncelemeler"); *On Some Properties of Light*, 1813, ("Işığın Bazı Özellikleri Üzerine"); *Treatise on the Kaleidoscope*, 1819, ("Kaleidoskop Üzerine İncelemeler"); *Treatise on Optics*, 1831, ("Optik Üzerine İncelemeler").

• BAKINIZ: BIOT, MALUS, EINSTEIN.

BRIAND, Aristide
(1862-1932)

Fransız devlet adamı. 1906-1932 arasında 11 kez başbakan, 15 kez de dışişleri bakanı olmuştur.

28 Mart 1862'de Nantes'da doğdu, 7 Mart 1932'de Paris'te öldü. Ortaöğrenimini Nantes'da gördükten sonra, Paris'te Hukuk Fakültesi'ni bitirdi. Avukat olarak Saint-Nazaire barosuna yazıldı. Hukuk öğrenimi sırasında ve sonrasında *Le Peuple* ("Halk"), *Lanterne* ("Fener"), *Petite République* ("Küçük Cumhuriyet") gibi sol eğilimli dergilerde makaleleri yayımlandı ve 1904'te *L'Humanité*'nin ("İnsanlık") kurulmasında Jean Jaurès'le işbirliği yaptı.

1889, 1893 ve 1898 seçimlerinde Millet Meclisi'ne girmeye çalıştıysa da başarılı olamadı. Bu dönemde sosyalist çevrelerde tanınmaya başlayan Briand, Jean Jaurès ve René Viviani'nin ılımlı parlamenter kanadıyla işbirliği yaptı. 1894'te yapılan Nantes Kongresi'nde Jaurès'in önderliğindeki ılımlı sosyalistlerle sol kanatta yer alan Jules Guesde ve yandaşlarını genel grevi siyasal bir araç olarak kullanma konusunda birleştirmeyi başardı. 1901'de Fransız Sosyalist Partisi'nin genel sekreterliğine getirilen Briand, 1902'de Loire'dan milletvekili seçildi. Sosyalistlerin burjuva hükümetlerine katılmasını savunan Briand, 1905'te Birleşik Sosyalist Partisi'nin disiplinine karşı çıktı ve bağımsız sosyalistler arasında yer aldı.

Briand'ın hükümetteki ilk başarısı, 1905'te Fransa'da kilise ile devletin birbirinden ayrılması sonucunu veren yasanın çıkarılmasıydı. Bu başarısı üzerine 1906'da milli eğitim ve dinler bakanı olarak hükümete katıldı. Ancak burjuva hükümetinde görev alması Jaurès ve öteki sosyalistlerle arasındaki çatışmayı artırdı.

Briand'ın devlet adamı olarak III.Cumhuriyet döneminde yoğun bir siyasal yaşamı oldu. 1906-1932 döneminde 11 kez başbakan, 15 kez de dışişleri bakanı oldu. 1906-1909 arasında Georges Clemenceau'nun ilk hükümetinde milli eğitim bakanlığı yaptıktan sonra, Temmuz 1909-Kasım 1910 döne-

minde ilk kez başbakan oldu. Bu dönemde demiryolları işçilerinin grevinde baskıcı yöntemler kullanıldı. Mart 1913'te nispi temsil sistemi için hazırladığı tasarının senatoda reddedilmesi sonucu istifa etti.

I.Dünya Savaşı sonrasında, Briand'ın en önemli başarısı, Fransa, Almanya ve Belçika'nın Versailles Barışı ile çizilmiş olan Almanya'nın batı sınırlarını karşılıklı olarak garanti ettikleri ve kuvvete başvurarak bu sınırları değiştirmeyeceklerine söz verdikleri 1925 tarihli Locarno Antlaşmasını, Stresemann ve Chamberlain ile birlikte imzalamaktı. Briand'ın uluslararası barışın korunması yönündeki bir başka çabası da, 1928'de Belçika, Polonya ve Çekoslovakya'nın imzaladığı, daha sonra 60 ülkenin katıldığı, "uluslararası ilişkilerde savaşın ulusal siyasetin bir aracı olarak kabul edilmemesini" benimseyen Briand-Kellogg Paktı'nın hazırlanmasına katkıda bulunmasıdır. Eylül 1930'da Briand, Avrupa'da federal birlik sisteminin kurulması hakkındaki muhtırayı imzaladı. Briand'ın barış yönündeki çabaları, 1926'da Nobel Barış Ödülü'nü almasına neden oldu. 1931 Haziranı'nda seçimleri kaybetti. Ocak 1932'de yürüttüğü dışişleri bakanlığından hastalığı nedeniyle istifa etti.

• KAYNAKLAR: V.Thomson, *Briand: Man of peace*, 1930.

• BAKINIZ: J. GUESDE, J. JAURÈS.

BRIDGES, Calvin Blackman (1889-1938)

ABD'li genetik bilgini. Genlerin "ayrılmama" olgusunu açıklayarak ve sirkesineğinin kromozom haritasını çıkararak, kalıtım mekanizmasının anlaşılmasına yardımcı olmuştur.

11 Ocak 1889'da New York Eyaleti'ndeki Schuyler Falls'da doğdu. 1912'de Columbia Üniversitesi'ni bitirerek 1915'e değin aynı üniversitenin zooloji bölümünde Thomas Hunt Morgan'ın asistanlığını yaptı. 1915-1928 arasında Carneige Institution'da araştırma görevlisi olarak çalışan Bridges, o tarihte Morgan'ı izleyerek Pasadena'daki California Institute of Technology'ye geçti ve ölünceye değin Morgan'ın yanında kalıtım konusundaki araştırmalarını sürdürdü. 1936'da Amerikan Bilimler Akademisi üyeliğine seçildi. 27 Aralık 1938'de Los Angeles'de öldü.

Columbia Üniversitesi'nde Morgan'ın öğrencisiyken, *Drosophila melanogaster* (sirkesineği) üzerinde genetik araştırmalarına başlayan Bridges, 1913'te cinsiyetin belirlenmesinden sorumlu olan genlerin kalıtımında bazı kuraldışı olguların farkına vardı. Genlerin ayrılmazlığı ya da "ayrılmama olgusu" diye adlandırdığı bu kalıtım olayını Morgan ile birlikte inceleyerek sonunda, bazı kromozomlarda birbirine çok yakın olan iki genin birbirinden ayrılmaksızın ikinci döle iletildiğini açıkladılar. *Drosophila*'da, birbirine bağlı cinsiyet genlerinin X kromozonlarından geldiğini kanıtlamaları da yeni kuşaklarda cinsiyeti belirleyen kalıtım mekanizmasının anlaşılmasına ışık tuttu.

Daha sonra *Drosophila*'nın tükürük bezi kromozomları üzerinde çalışarak ölümünden birkaç ay önce ayrıntılı bir kromozom haritası çıkaran Bridges, göz renginden bacaktaki eklem sayısına dek beş yüz kadar özelliğin kalıtımından sorumlu olan moleküllerin yerlerini gösterdi. Ancak, sirkesineği için geçerli olan bu haritaların bir örneğinin insan kromozomları için de hazırlanmasına yönelik çalışmalar henüz sonuçlanmamıştır.

• BAKINIZ: BATESON, BEADLE, T.H.MORGAN, W.SUTTON.

Percy W.Bridgman

BRIDGMAN, Percy Williams (1882-1961)

ABD'li fizikçi. Yüksek basınçların elde edilmesi, yüksek basıncın maddeler üzerindeki etkisi konularında önemli buluşlar yapmış, ayrıca bilim felsefesine katkıda bulunmuştur.

Percy Williams Bridgman 21 Nisan 1882'de Massachusetts Eyaleti'nin Cambridge kentinde doğdu. 1900'de girdiği Harvard Üniversitesi'nden, 1904'te lisans, 1908'de de fizik doktoru derecesini aldı. Doktora çalışmalarını yüksek basınçların duyarlı bir şekilde ölçülmesi için bir alet tasarımı konusunda yürüttü. Öğretim görevlisi olarak kaldığı Harvard'da 1919'da profesörlüğe yükseltildi. 1926'da Hollis, 1950'de Higgins adına kurulmuş olan kürsülere atandı. II.Dünya Savaşı sırasında önce Watertown'da çeliğin yüksek basınç altında akışkanlığı üzerinde çalıştı, daha sonra Manhattan projesine katılarak, uranyum ve plütonyumun sıkıştırılabilme katsayılarını ölçtü. 1954'te emekli olmakla birlikte Emeritus Profesör olarak üniversitedeki görevini sürdürdü. Üniversitedeki idari görevlerden daima kaçınmakla

birlikte Amerika Bilim ve Sanat Akademisi'nin faal bir üyesi olarak akademinin yayımladığı *Daedalus* dergisinin yazı kurulunda görev aldı. Çeşitli üniversitelerin fahri doktora unvanı verdikleri Bridgman, Amerikan Ulusal Bilim Akademisi, Amerikan Bilim ve Sanat Akademisi, İngiliz, Meksika, Hindistan bilim akademilerinin üyeliğine seçildi. Bilimsel çalışmalarından dolayı çeşitli madalyaların yanı sıra, 1946'da çok yüksek basınçlar yaratmak amacıyla geliştirdiği yöntemlerle yüksek basınç fiziğinde yapmış olduğu keşifler nedeniyle Nobel Fizik Ödülü'nü aldı. Bridgman yakalandığı kanserden kurtulamayacağını anlayınca, 20 Ağustos 1961'de New Hampshire Eyaleti'nin Randolph kentinde yaşamına son verdi.

Yüksek basınç teknikleri

Bridgman'ın yaklaşık elli yıllık bir süre içinde fiziğe en önemli katkısı yüksek basınçların yaratılmasına ve duyarlı bir biçimde ölçülmesine olanak sağlayan dayanıklı aletler geliştirmesi ve bu aletlerden yararlanarak yüksek basınç altında fiziksel olayları incelemesidir. Araştırmalarına başladığında, 1905'e değin ölçülebilen en yüksek basınç Amagat'nın (1841-1915) gerçekleştirmiş olduğu 3.000 atmosferlik basınçtı; bu dönemde yaygın bir kanı daha yüksek basınçların deneysel yöntemlerle elde edilemeyeceği merkezindeydi. Dolayısıyla Bridgman bir hayli denemeden sonra 425.000 atmosferlik basınca kadar ulaştığı zaman, yaptığı deneyler yüksek basınç fiziği açısından ilk kez karşılaşılan olguların keşfedilmesine yol açtı.

Bu denli yüksek basınçlara ulaşabilmek için her şeyden önce yeni malzemeler ve teknikler getirmek gerekiyordu. Bridgman başta tungsten-karpit alaşımları olmak üzere, basınca ve ısıya dayanıklı çeşitli malzemenin, özellikle de yeni çelik türlerinin kullanımında öncülük etti. Kendi adıyla anılan, özel bir tapa ve piston sistemi aracılığıyla kaçakları önleyen basınç odası, yüksek basınçları yaratmasını kolaylaştıran en önemli etkendi. Bu mekanizma, tungsten-karpit ve kobalt alaşımından yapılan pistonlarla 50.000 kg/cm^2'lik basınçlara olanak sağlıyordu. Basınç odası-

Boyut Analizi

Matematikte bir sayının kendi kendine anlamı vardır. Fizikte ise bir sayı ancak bir birimle birlikte anlam taşır. Örneğin matematikte 100 sayısına eşit olan büyüklük, yine 100 sayısına eşit olan bir diğer büyüklükle eşdeğerlidir. Halbuki fizikte 100 gram ile 100 cm birbirinden apayrı niceliklerdir, buna karşı 100 gram ile 0,1 kilogram birbirine eşittir. Bu yüzden, boyutların temel birimler cinsinden ifadesi, bu temel birimlerin sayısı ve büyüklüğü önemli birer konudur.

Mekanikte üç temel boyutun varlığı, bu üç boyutun uzunluk, kütle ve zaman olarak alınması genellikle kabul edilmiştir. Fizikte bir formülün geçerli olması için bu formülün tüm terimlerinin aynı boyutta olması gerekir. Bu kural bazı durumlarda fizik formülleri konusunda bilgi verebilir. Örneğin, bir sarkacın peryodu olan T'yi, sarkaçın uzunluğu L, kütlesi M ve yerçekimi ivmesi g cinsinden veren bir formülü

$$T=L^{a}M^{b}g^{c}$$

şeklinde yazabiliriz. T'nin birimi zaman (Z), L'nin birimi uzunluk (U), M'nin birimi kütle (K) ve g'nin birimi ise uzunluk/ (zamanın karesi) (U/Z^2) olduğuna göre, denklemin iki tarafının birimleri yerleştirilince;

$$Z=U^{a}K^{b}\,(U/Z^{2})^{c}=U^{a+c}K^{b}Z^{-2c}$$

sonucu elde edilir. İki tarafın birimleri eşitlenince $a+c=0$, $b=0$, $-2c=1$, ve bu denklemlerin çözümü sonucunda $b=0$, $a=1/2$, $c=-1/2$ bulunur. Böylece sarkacın peryodunun kütleye bağlı olmadığı ve $T=L^{1/2}K^{0}g^{-1/2}$ bir başka deyişle $T=\sqrt{L/g}$ şeklinde bir formül ile verildiği boyut analizi ile bulunmuş olur. Bu problemin dinamik olarak çözümü $T=2\pi\sqrt{L/g}$ formülünü verir. Boyutsuz bir çarpan olan 2π katsayısını boyut analizi ile elde etmek olanaklı değildir.

Elektriksel kuvvet keşfedilince bu kuvvetin kaynağı olan elektriksel yükün birimi bir tartışma konusu olmuştur. İki elektriksel yük arasındaki kuvveti veren Coulomb kanunu (F kuvvet, Q_1 ve Q_2 etkileşen iki elektriksel yük, r de bu yükler arasındaki uzaklık olmak üzere)

$$F=k\,\frac{Q_1 Q_2}{r^2}$$

şeklinde yazılabilir. Bir orantı katsayısı olan k'yi iki ayrı şekilde tanımlamak olanaklıdır. Gauss* tarafından geliştirilen birim sisteminde k boyutsuz olarak kabul edilir ve değeri 1 olarak tanımlanır. Bu durumda elektriksel yükün birimi, diğer üç temel birim cinsinden $K^{1/2}U^{3/2}Z^{-1}$ olarak tanımlanmış olur. Uluslararası birim sisteminde ise Y, (elektriksel yük, daha doğrusu birim zamanda akan elektriksel yük) dördüncü bir temel boyut olarak alınır. Bu durumda k hem sayısal, hem de boyutsal bir değer alır ($k=9\times10^{9}KU^{3}/Z^{2}Y^{2}$).

Bridgman'ın boyut analizine önemli katkısı, temel boyut sayısının istenildiği gibi seçilebileceği kuralını bulmasıdır. Örneğin, iki doğal sabit olan ışık hızının ve Planck sabitinin değerlerini boyutsuz ve bire eşit olarak alınca "doğal" birim sistemi adı verilen bir birim sistemi ortaya çıkar. Modern fizikte yaygın olarak kullanılan bu birim sisteminde kütle ile enerjinin birimi aynıdır. Örneğin, parçacık kütleleri bir enerji birimi olan MeV (milyon elektron volt) cinsinden verilir.

nın yarıçapı milimetre mertebesine kadar küçültülüp, kendisi de basınç altında bir sıvıya daldırıldığında daha yüksek basınçlar elde etmek olanaklıydı. Bridgman bu tür yüksek basınçları elde etme ve basınç altında duyarlı ölçümler yapma amacıyla geliştirdiği teknikleri, 1931'de bu alanda temel bir kaynak sayılan *The Physics of High Pressure* ("Yüksek Basınç Fiziği") adlı yapıtında yayımladı.

Bridgman çok sayıda maddenin yüksek basınç altındaki niteliklerini ve bu niteliklerin basınçla birlikte nasıl değiştiğini inceledi. Basınç altındaki maddelerin sıkıştırma ve gerilme katsayılarını ölçerek katı hal fiziğinin gelişmesinde önemli bir rol oynadı. Öte yandan topladığı verilerin yorumu da ancak katı hal fiziği sayesinde oldu. Yüksek basıncın neden olduğu hal değişimlerini ayrıntılı bir biçimde inceleyerek, birçok maddenin yeni halleri bulunduğunu, örneğin buzun yedi halinin olduğunu keşfetti. Bu bulgular madenlerin arıtılması, dünyanın jeofizik yapısının anlaşılmasına yardımcı olduğu gibi, 1955'te yapay elmas üretilmesine de olanak sağladı.

Yüksek basıncın bir diğer önemli etkisi kristallerde elektrik direnci üzerinedir. Elektrik direncindeki değişiklik basınçtaki değişiklikten daha büyük (yaklaşık on katı kadar) olduğundan, yüksek basınç teknikleriyle elektrik iletkenliği ve enerji bantları konusunda duyarlı bilgi edinmek olanaklıdır. Aslında bu durumda elektrik iletkenliğini etkileyen iki ayrı etken söz konusudur; basınç arttıkça elektron yoğunluğu artacak, buna karşılık kristaldeki enerji seviyeleri arasındaki enerji farkı da değişecektir. Bu iki etken her kristalde elektrik iletkenliğini değişik bir biçimde etkiler. Bridgman kristallerin bu özelliklerini incelediği gibi, bazı metallerde dahili bir termoelektrik etkinin varlığını saptayarak, sıkışmış ve sıkışmamış metal arasında, bazı durumlarda farklı metaller arasında gözlenen termoelektrik voltaj mertebesinde gerilimler olduğunu buldu. İncelediği bir diğer etki de yüksek basınç altında gözlemlenen değişimlerin en büyüğüydü; sıvıların akışkanlığı basınçla artmakta, kimi sıvılar 10.000 kg/cm^2 basınçta normal atmosfer basıncına göre on milyon kez daha akışkan hale gelmekteydi.

Bridgman yüksek basınç fiziğini hemen hemen tek başına geliştirmesinin yanı sıra, bilim felsefesiyle de ilgilendi. Bu konuya ilgisi 1914'te verdiği elektromanyetik teori dersi ile başladı. Elektromanyetik teorideki kavramları anlamak için fiziğin mantıksal yapısını incelemeye başladı; fizikteki birimlerin önemine dikkati çekerek boyut analizine ilişkin görüşlerini 1922'de *Dimensional Analysis* ("Boyut Analizi") adlı yapıtında yayımladı. Daha sonra Einstein'ın birbirinden ayrı iki yerde yer alan iki olayın alışılagelmiş "eşzamanlılık" kavramıyla açıklanamayacağına ilişkin gözleminden etkilenen Bridgman, fizikteki kavramları açıklığa kavuşturmak ve olası hataları önleyebilmek için felsefi çalışmalar yaptı. Bu amaçla fizikteki kavramların, bu kavramları üretmek ya da gözlemek için gerekli işlemlerle tanımlanmasının önemini vurguladı. Kavramlarla "işlemsel tanımlar" arasında bir özdeşlik kuran bu görüşü daha sonra eskisi kadar ısrarla savunmamış ve bilim felsefesinde kendine özgü bir tavrı sürdürmüştür. Gene de Bridgman'ın görüşleri E.Mach'ın ve Viyana Okulu'nunkine yakın sayılır. Bridgman fiziği olduğu kadar sosyal bilimleri de etkileyen görüşlerini 1927'de *The Logic of Modern Physics* ("Modern Fiziğin Mantığı") ve 1936'da *The Nature of Physical Theory* ("Fizik Kuramının Doğası") adlı yapıtlarında yayımlamıştır.

Bilim felsefesine katkısı

- YAPITLAR (başlıca): *Dimensional Analysis*, 1922, ("Boyut Analizi"); *The Logic of Modern Physics*, 1927, ("Modern Fiziğin Mantığı"); *The Physics of High Pressure*, 1931, ("Yüksek Basınç Fiziği"); *The Nature of Physical Theory*, 1936, ("Fizik Kuramının Doğası"); *The Nature of Thermodynamics*, 1941, ("Termodinamiğin Doğası").
- KAYNAKLAR: *Collected Works of P.W.Bridgman*, 7 cilt, 1964; *Nobel Lectures in Physics 1942-1962*, 1964.
- BAKINIZ: B.RUSSELL, CAILLETET, CARNAP, MACH.

BRIDIE, James
(1888-1951)

İskoç oyun yazarı. İyi kurulmuş oyunlarıyla iki Dünya Savaşı arası dönemin başarılı tiyatro yazarları arasında yer alır.

3 Ocak 1888'de İskoçya'nın Glasgow kentinde doğdu. Asıl adı Osborne Henry Mavor'dur. Glasgow Academy'yi bitirdikten sonra Glasgow Üniversitesi Tıp Fakültesi'ne girdi. Öğrenimi süresince tiyatro ve edebiyatla yoğun olarak ilgilendi, 1913'te mezun oldu. I.Dünya Savaşı çıkınca doktor olarak orduya katıldı. Irak, İran ve Rusya'da görev yaptı. Savaş bitince Glasgow'a döndü ve serbest doktor olarak çalışmaya başladı. Bir yandan da durmadan oyunlar yazıyordu. Tiyatro alanındaki ilk başarısını 1928'de Mary Anderson takma adıyla yazdığı *The Sunlight Sonata*'nın("Günışığı Sonatı")Glasgow'da oynanışıyla kazandı. 1929'dan sonra da James Bridie takma adıyla birçok oyun yazdı. II.Dünya Savaşı'nda yeniden orduya katılan Bridie, savaştan sonra doktorluğu bırakıp kendisini tümüyle oyun yazarlığına verdi. 1950'de İskoçya'nın ilk resmi tiyatro okulu olan College of Drama'yı kurdu. 29 Ocak 1951'de Edinburgh'da öldü.

Oyunlarının çoğunun konularını *İncil*'den almış, kader, iyilik, kötülük gibi kavramları irdelemiştir. Şeytanı, bir karakter olarak sık sık sahneye getirmiştir. Zeki, gürültücü, tartışmayı seven kahramanlar yaratmıştır. Yapıtları eğlendirici, ama seyircinin aklında sorular doğmasına yol açan türdendir. Çağdaş tiyatronun sözden kaçmaya başladığı iki Dünya Savaşı arası dönemde, bol konuşmalı, oyunculara ustalıklarını gösterme olanağı tanıyan oyunlarıyla İngiltere ve İskoçya'nın sevilen yazarlarından biri olmuştur.

- YAPITLAR (başlıca): *The Sunlight Sonata*,1928, ("Günışığı Sonatı"); *Tobias and the Angel*, 1930, ("Tobias ve Melek"); *Jonah and the Whale*, 1932, ("Yunus ve Balina"); *A Sleeping Clergyman*, 1933, ("Uyuyan Papaz"); *Mr.Bolfry*, 1943; *Dr.Angelus*, 1947; *Mr.Gillie*, 1950; *Daphne Laureola*, 1949.

BRIGHT, John
(1811-1889)

İngiliz siyaset adamı. Liberal düşünceleriyle halkı etkiledi ve 1867 seçim reformunun gerçekleşmesine katkıda bulundu.

16 Kasım 1811'de Lancashire'ın Rochdale kasabasında doğdu, 27 Mart 1889'da aynı yerde öldü. Babası bir pamuklu dokuma fabrikasının sahibiydi. Quaker mezhebini benimseyen Bright'ı ailesi, bir Quaker okulunda okuttu. Bright'ın burada aldığı dinsel eğitim, sonraki yaşamında ve siyasal düşüncelerinin biçimlenmesinde etkili oldu. Kişiler ve toplumlar arasındaki siyasal, toplumsal ve dinsel eşitsizliklerin ortadan kalkması gerektiğini savundu. 16 yaşındayken babasının yanında çalışmaya başladı. Yirmi yaşlarındayken Anglikan Kilisesi'nin halktan aldığı zorunlu vergiye karşı bir kampanya başlattı.

1830'lardan başlayarak parlamenter reform isteyen kesimlere yakınlık duymaya başladı. Reform yanlısı Richard Cobden'le karşılaşması ve 1839'da Tahıl Yasaları'na karşı oluşturulan bir birliğe (Anti-Corn Law League) kurucu üye olarak katılması Bright'ın yaşamında bir dönüm noktası oldu. 1846'da Tahıl Yasaları'nın kaldırılmasına kadar, birliğin başkanı Cobden'le birlikte çeşitli açıkhava toplantılarına katıldı, toprak sahiplerini eleştiren, Tahıl Yasaları'nın kalkmasını savunan konuşmalar yaptı, birçok taraftar topladı. Durnham'dan, 1847'de de Manchester'dan parlamentoya girdi.

1850 ve 1860'larda konuşma yeteneğiyle geniş kesimlerin beğenisini kazandı. Bu dönemde en ateşli konuşmaları İngiltere'nin Kırım Savaşı'na katılması ile ilgiliydi. Savaşın uluslararası serbest ticaret ilkelerine karşı olduğunu söylüyordu. Bu konuda Lord Palmerstone'u ve aristokrasiyi İngiliz halkını kandırmakla suçluyordu.

Savaşa karşı oluşu, ona oy kaybettirdi, 1857'de aday olduğu Manchester'dan parlamentoya giremedi. Ancak birkaç ay içinde Birmingham'dan milletvekili seçildi, buradaki yerini yaşamı boyunca korudu. 1858'de başlattığı parlamenter reform kampanyası 1860'lardaki seçim reformu için gelişen hareketin öncülerinden biri oldu.

1866'da Bright hem genel oy hakkı isteyenlerin hem de daha kısıtlı reformlar önerenlerin kendisini desteklediğini gördü. Bu yıllar siyasal yaşamının en parlak dönemiydi. 1867'de kabul edilen Reform Yasası kentteki zanaatkârlara oy hakkı veriyor, kırsal kesimde çalışanları ise kapsamıyordu. Bright oy verebilecek olanların zanaatkârlar kadar yetenekli olması gerektiğini savunuyordu.

1868'de Gladstone hükümetinde Ticaret Kurulu Başkanı (Board of Trade) olarak görev aldı. Ancak 1870'te ayrılmak zorunda bırakıldı. Bundan sonra iki kez daha Gladstone hükümetlerinde Lancaster Dükalığı mali yöneticisi olarak görev yaptı. 1870 ve 1881'de İrlanda'da yapılacak toprak reformu konusunda Gladstone'a yardımcı oldu. 1882'de Mısır'a müdahale etme kararından sonra hükümetten ayrıldı. 1886'da İrlanda'nın özerkliğini öneren Gladstone'a karşı çıkarak, bir dizi tartışma başlattı.

İyi bir konuşmacı olan Bright, bu özelliğiyle geniş kitleleri etkiledi. İthal edilen tahıl üzerinden alınan yüksek gümrük vergisinin toprak sahiplerinin gelirini artırdığını savunarak, yoksul kitlelerin yaşama düzeyini düşürdüğünü söyledi. Reformlar konusundaki görüşleriyle çok değişik toplum kesimlerinden yandaş topladı. Buna karşılık çalışma saatlerini azaltan ve iş koşullarını düzenleyen Fabrika Yasası'na ve sendikalaşmaya karşı çıktı. 1861-1865 Amerikan İç Savaşı'nda Kuzeyliler'in yanında olduğunu açıkladı. 1850'lerde Hindistan üzerindeki İngiliz baskısının azaltılması gerektiğini savundu.

- **YAPITLAR (başlıca):** *Speeches on Questions of Public Policy*, 1868, ("Kamu Politikası Sorunları Üzerine Konuşmalar"); *Public Addresses*, 1879, ("Halka Söylevler"); *Public Letters*, 1885, ("Halka Mektuplar").
- **KAYNAKLAR:** O.Read, *Cobden and Bright: A Victorian Political Partnership*, 1967; W.Robertson, *The Life and Times of the Right Hon. John Bright*, 1883; G.M. Trevelyan, *The Life of John Bright*, 1913.
- **BAKINIZ:** COBDEN, GLADSTONE.

BRIGHT, Richard
(1789-1858)

İngiliz hekim. Kendi adıyla anılan kronik nefrit hastalığını tanımlamıştır.

28 Eylül 1789'da Bristol'da doğdu. Özel derslerle başlayan öğrenimini, Edinburgh Üniversitesi tıp fakültesinde sürdürdü. Kısa bir süre İzlanda'daki bir inceleme gezisine katılarak, bitki örtüsü ve hayvanlarıyla ilgili gözlemler yaptı. Dönüşünde iki yıl kadar Londra'daki St.Guy's ve St.Thomas hastanelerinde klinik eğitimi gördü ve 1813'te Edinburgh Üniversitesi'ni bitirdikten sonra Avrupa'nın çeşitli kentlerinde yaşadı. 1818'de İngiltere'ye döndüğünde önce London Fever Hospital'da çalıştı. İki yıl sonra asistan olarak girdiği St.Guy's Hospital'a 1824'te uzman hekim atandı. 1832'de Royal College of Physicians üyeliğine seçildi. 1837'de Kraliçe Victoria'nın özel hekimi oldu. 16 Aralık 1858'de Londra'da öldü. Yazar olan oğlu James Franck Bright (1832-1920) uzun dönem Oxford Üniversitesi'nin University College'ında başkanlık yapmıştır.

Yüzyılın önemli tıp merkezlerinden olan St. Guy's Hospital'daki öğrencilik yıllarında böbrek bozukluklarıyla ilgilenmeye başlayan Bright, hastalıkların tanısı için klinik gözlemlerin otopsi bulgularıyla birlikte değerlendirilmesi gereğini vurguladı, ayrıca kimyacılarla işbirliği içinde çalışarak biyomedikal araştırmaların öncülerinden oldu. Böbrek hastalıklarının yanı sıra, içorganlar, beyin ve sinir sistemi bozuklukları üzerine de araştırmalar yaptığı gibi, karaciğerin akut sarı atrofisi olarak bilinen ve çok kez ölümle sonuçlanan hastalığı da inceledi. Sinir sistemi hastalıklarıyla ilgili bulgularını *Reports of Medical*

Cases ("Tıbbi Vakalar Raporu") adlı yapıtının 1836'da yayımlanan ikinci cildinde açıkladı.

Bright'ın tıbba en önemli katkısı, yeni geliştirilmekte olan tanı tekniklerini kullanarak, yüzlerce hasta üzerinde yaptığı incelemeler sonucu kronik nefrit hastalığını tanımlaması; genellikle ödemle kendini gösteren bu hastalığı kalp ve karaciğer bozukluklarından kaynaklanan ödemlerden ayırmasıdır. Daha sonra *Bright Hastalığı* ya da *glomerulonephritis* olarak tanınan hastalık, böbreklerde idrar üreten yumaksı kılcal damar oluşumlarıyla (glomerül) sidik borucuklarının (nefron) ve aradokuların iltihaplanması nedeniyle oluşur. Böbrekte sidik üretimiyle birlikte atılacak maddeler için bir süzgeç işlevi gören bu oluşuklarda ortaya çıkan bozukluk, yüksek tansiyon, böbrek yetmezliği, sırt ağrıları ve ödemlerle kendini gösterir. Genellikle akut nefritin sonucu olarak ortaya çıkan kronik nefritte böbrek incelendiğinde büzüşüp küçüldüğü ve taneli bir doku gösterdiği görülür. Doku harabiyeti nedeniyle idrara albümin karışır. Bright kimyacılarla işbirliği sayesinde idrarda albümin arayarak albüminürinin kesin tanısı yolunu açmıştır.

- **YAPITLAR (başlıca):** *Reports of Medical Cases*, 1827-1831, ("Tıbbi Vakalar Raporu"); *Elements of the Practice of Medicine* (Addison ile), 1839, ("Tıp Uygulamasının Temel Öğeleri"); *Travels Through Lower Hungary*, 1818, ("Aşağı Macaristan'da Geziler).
- **KAYNAKLAR:** A.A.Osman, *Original Papers of Richard Bright on Renal Disease*, 1937; T.J.Pettigrew, *Medical Portrait Gallery*, 1838-1840.
- **BAKINIZ:** ADDISON.

BRIGHTMAN, Edgar Sheffield
(1884-1953)

ABD'li düşünür. Amerikan kişiselcilik akımının öncülerindendir.

Holbrook'ta doğdu, Boston Üniversitesi'nde felsefe öğrenimi gördü. Kendisini çok etkileyen hocası Borden Parker Bowne Amerika'da kişiselci akımı ortaya atan ilk filozoftur.

1912-1915 arasında Nebraska Wesleyan'da, 1915-1919 arasında da Wesleyan ve Boston üniversitelerinde dersler verdi. Bu son üniversitede Bowne'ın yerini alarak 1925'te profesör oldu ve yaşamının sonuna dek bu görevde kaldı. 1936'da Amerikan Felsefe Kurumu'nun Doğu Bölümü başkanlığını yaptı.

Brightman, kişiselciliği, felsefe görüşleri bağlamında bir aracı olarak kavradı. Ona göre bu açıdan kişiselcilik hem James'in pragmacılığından hem de Royce'un saltık idealizminden üstündür. Pozitivizmi deneycilikle kısıtlanmış olmakla suçlanmasına ve varoluşçuluktan kaçınmasına karşın, Brightman'ın düşüncesi, pozitivizmin dış deneyi (duyu) ile varoluşçuluğun derin boyutunun (değer) kişiselciliğin insan anlayışında bütünleştirilmesi olarak görülebilir.

Hegel'in diyalektiğinden oldukça etkilenen Brightman, tutarlılığı bir formel çelişkisizlik olarak değil, deneyi yorumlama ilkesi biçiminde değerlendirir. Ona göre bir önerme deneyi örgütleyip düzenleyebildiği ölçüde doğrudur. Brightman'ın böylece ulaştığı nokta bir çoğulcu idealizmdir. Gerçekliği, biri yaratılmamış ve gerisi yaratılmış, sonlu kişilerden oluşan bir toplum olarak görür. Gerçekliğin doğa değil, tarih olduğunu ileri sürer.

- **YAPITLAR (başlıca):** *Introduction to Philosophy*, 1925, ("Felsefeye Giriş"); *A.Philosophy of Ideals*, 1928, ("Ülkülerin Felsefesi"); *Personality and Religion*, 1934, ("Kişilik ve Din"); *Philosophy of Religion*, 1940, ("Din Felsefesi"); *Nature and Values*, ("Doğa ve Değerler").

BRINTON, Daniel Garrison
(1837-1899)

ABD'li antropolog. Amerikan yerlilerini dil, din ve mitoloji açısından incelediği çalışmalarla tanınmıştır.

13 Mayıs 1837'de Thonrbury'de doğdu, 31 Temmuz 1899'da Philadelphia'da öldü. İngiliz Quaker kökenli bir aileden gelmekteydi. 1854-1858'de Yale College'da öğrenim gördü. Daha sonra Jefferson Tıp Okulu'na girdi ve 1861'de mezun oldu. Amerikan İç Savaşı'nda operatör olarak çalıştı. İç Savaş'tan sonra tıbba olan ilgisi sürdü ve 1874'te bu alanda büyük önemi olan *Medical and Surgical Reporter*, ("Tıp ve Cerrahi Dergisi") adlı dergiyi kurdu ve editörlüğünü yaptı. Brinton tıbbın yanı sıra antropolojiyle de ilgilendi. Antropoloji konusunda uzun yıllar ders verdi. 1859'da yayımlanan ve ilk kitabı olan *Notes on the Floridian Peninsula*'dan ("Florida Yarımadası Üzerine Notlar") ölümüne değin 23 kitap, 200'ü aşkın makale yazdı.

Brinton, ABD'de antropoloji alanındaki ilk öğretim üyelerindendi. 1886'da ABD'de antropoloji bölümü bulunan ikinci üniversite olan Pennsylvania Üniversitesi'ne dilbilim ve arkeoloji profesörü olarak atandı. Brinton, Gallatin ve Morgan ile birlikte Amerikan yerlilerinin etnolojik incelemesini ilk kez yapan antropologlar arasında yer almaktadır. Amerika yerlilerinin dillerini inceleyerek ve sınıflandırarak dilbilim alanına önemli katkılarda bulunan Brinton, aynı zamanda Amerika yerlilerinin uygarlık olarak Asya kökenli olduğunu savunan kuramlara karşı çıktı. Morfolojik özellikleri inceleyerek, Amerika yerlilerinin dillerinin dünyadaki en büyük dil ailelerinden birini oluşturduğunu savundu.

Brinton'un antropoloji alanındaki en önemli katkısı din ve mitolojiye ilişkindir. 1882-1887 arasında *Library of Aboriginal American Literature* dizisi için topladığı ve çevirdiği özgün belgelerle Amerika yerlilerinin mitolojisi ve folkloru konusunda o güne dek bilinmeyen gerçekleri ortaya çıkardı. Bu seride yayımladığı çalışmalar arasında en önemlisi *The Maya Chronicles* ("Maya Kayıtları") idi. Belge toplamanın yanı sıra, Brinton 1891'de yayımlanan *The Myths of*

the New World: a Treatise on the Symbolism and Mythology of the Red Race in America ("Yeni Dünyanın Mitleri: Amerika'da Kırmızı Irk'ın Mitolojisi ve Sembolizmi Üzerine İnceleme") ve 1897'de yayımlanan *Religions of Primitive People* ("İlkel İnsanların Dinleri") adlı incelemelerinde dinleri karşılaştırmalı bir biçimde ele almıştır. Bu çalışmalarındaki temel tez, insanlığın ruhsal bir birliği olduğu için, değişik dinlerin kökenlerinin kendiliğinden ortaya çıkan gelişmelerle açıklanabileceği idi.

Brinton'un bilimsel çalışmaları alan araştırmasından çok, belge toplanması ve yorumlanmasına dayanmaktaydı. ABD'de olduğu kadar diğer ülkelerde de kuşağının öncü antropologlarından biri olarak kabul edilmiştir.

• YAPITLAR (başlıca): *Notes on the Floridian Peninsula*, 1859, ("Florida Yarımadası Üzerine Notlar"); *The Myths of the New World: a Treatise on the Symbolism and Mythology of the Red Race in America*, 1868, ("Yeni Dünyanın Mitleri: Amerika'da Kırmızı Irk'ın Mitolojisi ve Sembolizmi Üzerine İnceleme"); *The American Race: a Linguistic Classification and Ethnographic Description of the Native Tribes of North and South America*, 1891, ("Amerikan Irkı: Kuzey ve Güney Amerika'daki Yerli Kabilelerin Linguistik Sınıflandırması ve Etnografik Tanımı"); *Religions of the Primitive People*, 1897, ("İlkel İnsanların Dinleri").

BRITTEN, Benjamin
(1913-1976)

İngiliz besteci. Çağdaş İngiliz bestecilerinin en ünlüsüdür.

22 Kasım 1913'te, İngiltere'de, Suffolk'da doğdu. Müziğe olan yeteneği çok küçük yaştayken anlaşıldı. Bir çocuk besteci ve piyanist olarak ilk ününü sağladı. On iki yaşında, Frank Bridge'in öğrencisi oldu. 1930 yılında, Londra'daki Kraliyet Müzik Koleji'nden bir burs kazandı. John Ireland ile kompozisyon, Harold Samuel ve Arthur Benjamin ile piyano çalıştı. 1934'te okulu bitirdi. Aynı yıl, yaylılar için *Fantasy Quartet*'i Floransa ISCM (International Society for Contemporary Music-Uluslararası Çağdaş Müzik Kurumu) müzik şenliğinde seslendirildi.

Bu tarihten sonra müzikle profesyonel olarak uğraşmaya başladı; tiyatro yapıtları, konulu ve belgesel filmler, BBC'nin radyo program metinleri için "rastlantısal" müzikler bestelemeye başladı. 1937'de, Salzburg Müzik Şenliği'nde yorumlanan, yaylı çalgılar için *Variations on a Theme of Frank Bridge* adlı yapıtı ile uluslararası ün kazandı. 1939-1942 arasında ABD'de yaşadı ve ilk sahne yapıtı olan "Paul Bunyan" operetini, 1941'de Columbia Üniversitesi'nde sahneledi. 1942 yılında İngiltere'ye geri döndü; savaşa karşı olduğu için askerlik görevi yapmadı. Montague Slatter'ın libretto'sunu yazdığı, ilk büyük oylumlu operası olan, *Peter Grimes*'ı bestelemeye başladı. Opera 1945'te, 20.yy'da operaya duyulan ilginin gittikçe azaldığı bir dönemde sahnelendi. *Peter Grimes*'ın repertuarlara sürekli girebilmesi ve izleyicilerin ilgisini çekmesi önemli bir başarı sayıldı. 1947 yılında, İngiltere Opera Birliği'ni kurdu. 1946'da Glyndebourne'da sahnelenen *The Rape of Lucretia*, bestecinin ilk ufak oylumlu operasıdır: On iki kişilik bir orkestra ve bir o kadar da solist kullanılmıştır. Britten 1942'de İngiltere'ye döndüğünde, Suffolk'daki Aldeburgh'a yerleşmişti. 1948'de, daha sonra gelenekselleşecek olan Aldeburgh Şenliği'ni başlattı. Çocuklara ve amatörlere klasik müziği sevdirmek için, 1945'te ünlü yapıtı *Young Person's Guide to the Orchestra*'yı besteledi. Aynı çizgiyi izleyen, Eric Crozier'in libretto'sunu yazdığı ve yalnız çocukların oynadığı *Let's Make an Opera*'yı 1949'da besteledi. 1953 yılında, William Plomer'in libretto'sunu yazdığı, ünlü operası *Gloriana*, Covent Garden Opera Evi'nde, İngiltere Kraliçesinin önünde sahnelendi. Britten artık İngiltere'nin en ünlü bestecisiydi. Son operası, Thomas Mann'ın yapıtından yola çıkarak bestelediği, *Death in Venice*'dir (Venedik'te Ölüm). Bu opera, bestecinin ölümünden kısa bir süre sonra, 1973 Aldeburgh Şenliği'nde, üstün bir başarı ile sahnelendi. 1976 yılında, Aldeburgh'da öldü.

Çağdaş İngiliz klasik müziğinin en ünlü adı olan Britten, hemen her türde yapıt bestelemiştir. Asıl yeteneği, müzik ile sözcüklerin birleştirildiği alandadır: Britten yirminci yüzyılın en iyi opera ve şarkı bestecilerinden biridir. Bu yetenek, 1937'de, A.Rimbaud'nun şiirleri üstüne, yüksek ses ve yaylılar orkestrası için bestelediği *Les Illuminations*'da, ya da birçok şairin şiirlerinden oluşan, *Spring Symphony*'de ortaya çıkar. Yine, şarkılarından, örneğin *Seven Sonnets of Michelangelo* ya da *The Holy Sonnets of John Donne*'da, ses ile müzik kusursuz biçimde birleştirilir. Bu yapıtlarda, temel müzik düşüncesi göz ardı edilmeden, eşlik olabildiğince özgür biçimde yapılır.

Çocuklara ve amatörlere klasik müziği sevdirme düşüncesi, Britten'ın bestecilik yaşamında önemli bir yer tutmuştur. Henry Purcell'in bir teması üstüne bestelenmiş, bir dizi çeşitleme ve fügden oluşmuş *Young Person's Guide to the Orchestra* ("Gençliğe Orkestra Klavuzu") adlı yapıtında, tema her çalgı tarafından sırayla çalınır ve böylece, çalgılar tanıtılmış olur. Yine aynı düşünceden kaynaklanan *Let's Make an Opera* ("Haydi Bir Opera Yapalım") adlı yapıtında, çocuk olan oyuncular bir opera yaparlar.

Bir müzisyen olarak, örnek aldığı kişi H.Purcell'dir. Britten'in yapıtlarında tonalite hiç terk edilmezse de, besteci bir dışavurum kaygısı içindedir. Yapıtlarında, armonik ve kontrpuan yapısı her zaman kusursuzdur. Çoğu çağdaş bestecilerde görülen, karmaşık ile basiti yan yana kullanma, Britten'de iyice olgunlaşmıştır. Besteciliğinin yanı sıra, iyi bir piyanist ve orkestra şefidir.

• YAPITLAR (başlıca): **Opera:** *Paul Bunyan*, 1941, (operet); *Peter Grimes*, 1945; *The Rape of Lucretia*, 1946, ("Lucretia'nın Kaçırılması"); *Albert Herring*, 1947; *Let's Make an Opera*, 1949, ("Haydi Bir Opera Yapalım"); *Billy Budd*, 1951; *Gloriana*, 1953; *The Turn of the Screw*, 1954; *A Midsummer Night's Dream*, 1960, (Bir Yaz Gecesi Rüyası); *Death in Venice*, 1973, ("Venedik'te Ölüm"). **Vokal müzik:** *Les Illuminations*, 1939, ("Aydınlanmalar"); *Seven Sonnets of Michelangelo*, 1940, ("Michelangelo'nun Yedi Sonesi"); *A Ceremony of Carols*, 1942, ("İlahiler Töreni"); *The Holy Sonnets of John Donne*, 1945, ("John Donne'un Kutsal Soneleri"); *Spring Symphony*, 1949, ("Bahar Senfonisi"); *Cantata Academica*, 1960; *War Requiem*, 1962, ("Savaş Requiem'i");

Orkestra müziği: *Variations on a Theme of Franck Bridge*, 1937, ("Franck Bridge'in Bir Teması Üzerine Çeşitlemeler"); *Piyano Konçertosu*, 1954.

• KAYNAKLAR: H.Keller ve D.Mitchell (der.), *Benjamin Britten: A Commentary on His Works from a Group of Specialists*, 1952; P.Howard, *The Operas of Benjamin Britten: An Introduction*, 1969; E.W.White, *Benjamin Britten: His Life and Operas*, 1970.

• BAKINIZ: PURCELL.

BROAD, Charlie Dunbar
(1887-1971)

İngiliz düşünür. Algı kuramında duyu verileri kavramını geliştirenler arasındadır.

Londra yakınlarındaki Harlesden'da doğdu. Ortaöğrenimini Dulwich College'da bitirdikten sonra, Cambridge Üniversitesi'ndeki Trinty College'a girdi. Bir bilim adamı olarak başarıya ulaşamayacağı kanısıyla felsefe öğrenimi yaptı. 1910'dan sonra St.Andrews, Dundee ve Bristol üniversitelerinde ders verdi. Cambridge Üniversitesi'ne öğretim üyesi olarak döndükten kısa süre sonra, 1933'te profesör seçildi. Bu dönemlerde felsefeye ilgisi azalmaya başladığı ve kendini artık özgün bir katkıda bulunamayacağına inandırdığı için, profesörlük görevini istemeyerek kabul etti. Buna karşın, giderek artan bir yoğunlukla, yapıt vermeyi sürdürdü. Bu, emekli olduğu 1953'ten sonra da azalmadı. İngiliz devletinden ve İsveç üniversitelerinden nişan ve sanlar almıştır.

Cambridge'de okuduğu yıllarda hocaları olan metafizikçi J.M.E. Mc Taggart ve mantıkçı W.E. Johnson'dan, o sıralar yepyeni bir felsefe akımına öncülük eden genç öğretim üyeleri Russel ve Moore' dan etkilenmiştir. Russell ve Moore'un Broad üzerindeki etkileri, özellikle gerçekçi dünya görüşü ve bilgi kuramı alanında olmuştur. Ayrıca öğretim kariyerinin ilk yıllarında St.Andrews Üniversitesi'ndeyken yanlarında çalıştığı G.F.Stout ve A.E.Taylor da, Broad'ı etkileyenlerdendir. Broad yapıtları çok geniş bir alanı kapsayan 20.yy İngiliz filozofları arasında yer alır. Bilgi kuramı, bilim felsefesi ve varlıkbilim en çok üzerinde durduğu konulardır. Felsefe tarihi ve ahlak alanında da çalışmaları vardır. Ancak bu alanların hiçbirinde bir toplu dizgesel görüş geliştirmek yoluna gitmemiş, felsefe sorunlarını tek tek ve birbirlerinden ayrı olarak ele almıştır. Çoğu kez, ele aldığı sorunlara belirli bir doğrultuda kesin yanıtlar aramak yerine, ortaya atılan ve atılabilecek çözümlerin iyi ve kötü yönlerini ayrıntıyla incelemekle yetinmiştir. Ele aldığı konuları en açık bir biçimde sunma ve her türlü uslamlamayı saydam olarak ortaya koymada üstün bir yeteneği vardı.

Bilgi kuramı alanında özellikle algı sorunu üzerinde durmuştur. Ona göre, algı nedensel bir olaylar zinciridir. Ancak bu nedenselliği Locke'unkinden daha yumuşak ve dolaylı bir biçimde anlar. Algıya neden olarak gördüğü dış dünyayı, genel olarak gerçekçilerin düşündüğünden daha temkinli olarak tanımlar. Dış dünya onun için "fiziksel nesne ve olayların hipotetik dizgesi"dir.

Algı, dışdünyanın zihinde doğrudan yansılanması, tasarımlanması değildir. Bu tasarımlama ancak dolaylı olarak gerçekleşebilir ve bir ara aşama, bir ara ortam gerektirir. İşte 20.yy başındaki İngiliz algı kuramında ortaya atılan duyu-verileri (sense-data) kavramı bu ara ortamı oluşturur. Russel ve Moore'un da bu konu üzerindeki çeşitli çözümleme ve de değerlendirmelerinden etkilenen Broad, duyu-verilerinin varlığına onlardan daha kesin bir gözle bakmış, bu kuramsal kavramı belirginleştirmeye çalışmıştır. Nesnelere değişik açılardan baktığımızda onları değişen biçimlerde görürüz. Örneğin bir madeni para ancak bir açıdan yuvarlaktır. Öbür bütün bakış açılarından değişik elips biçimlerinde görünür. Nesnenin kendisinin, yani paranın, bütün bu değişik kılık ve biçimlere girdiği, ya da sürekli biçim değiştirdiği söylenemez. Oysa, nesnenin kendisi olduğu gibi kalıyor ve yalnız bizim gördüğümüz biçim değişiyorsa, algımızın içeriğinde bulunan, nesnenin dış yüzeyi olamaz. Perspektifle değişen, nesne değil, duyu verileridir. Broad'un "sensa" adını verdiği duyu verileri, nitelikçe, onlara neden olan fiziksel nesnelerden ayrılırlar. Bizim algıladığımız nesneler değil, nesnelerin neden olduğu duyu verileridir. Bunlar hem nesneden hem de zihinden bağımsız özellikler taşırlar. Bu nedenle duyu verilerini deneyin, algının, kendisinden de ayırt etmelidir. Bunlar algının nesnesidir.

Zihin felsefesi alanında Broad, beyin olaylarının zihinsel olaylar için zorunlu koşul oluşturdukları görüşünü ölüm sonrası yaşam düşüncesiyle uzlaştırmaya çalıştı. Ona göre zihin, bir merkezi sinir sistemi ve bir "ruhsal etkenin" (psyehogenic factor) bir araya gelmesidir. Bu ruhsal etken gövdeden bağımsız bir varlık taşıdığı için, bağlı olduğu gövde öldükten sonra da bir anlamda işlevini sürdürebilmeli, yani gövdeden bağımsız zihinsel olaylar olanaklı olmalıdır. O, felsefenin, bu olanak üzerinde ve özellikle mantık, nedensellik gibi alanlarla ilişkisi üzerinde durması gerektiğini savunur.

Broad, geçerli bir metafizik dizgesinin tümdengelimsel bir yapı taşıması gerekeceğini ve bu yapının temelinde yeralacak en genel ilkelerin zorunlu doğrular olacaklarını öne sürer. Bu zorunlu önermeler, ona göre analitik değil sentetiktirler. Bu açıdan Kant'ı anımsatan bir sonuca yaklaşır. Ona göre, kökeni deneysel olmayan kimi kavramlar bulunduğu da kabul edilmelidir. Bu deney öncesi (a priori) kavramların doğuştan mı yoksa sezgiylemi edinildikleri konusunda kesin bir görüş geliştirmemiştir.

Olasılık, tümevarım ve ahlak konusunda da yazıları olan Broad'ın düşünceleri 20.yy'ın ilk yarısında Anglo-Sakson felsefesi için önemli tartışma konularından biri olmuş, özellikle duyu-verileri kavramı, derinine eleştirilmiştir.

• YAPITLAR (başlıca): *Scientific Thought*, 1923, ("Bilimsel Düşünce"); *Five Types of Ethical Theory*, 1930, ("Beş Tip Ahlak Kuramı"); *The Mind and his Place in Nature*, 1930, ("Zihin ve Doğadaki Yeri"); *Examination of Mc Taggart's Philosophy*, 1930, ("Mc Taggart'ın Felsefesi Üzerine İnceleme"); *Ethics and History of Philosophy*, 1963, ("Ahlak ve Felsefe Tarihi").

• KAYNAKLAR: M.Lean, *Sense Perception and Matter*, 1953; P.A. Schilpp (der.), *The Philosophy of C.D.Broad* 1959.

• BAKINIZ: Mc TAGGART, MOORE, RUSSELL.

BROCA, Pierre Paul
(1824-1880)

Fransız nöroloji uzmanı. Beyin kabuğunun sol frontral lobunda konuşmaya ilişkin bir alanın varlığını göstererek beyinde işlevsel lokalizasyon anlayışının doğmasına yol açmıştır.

28 Haziran 1824'te Fransa'nın güneybatısındaki Gironde'a bağlı Sainte-Foy-la-Grande kasabasında doğdu. Babası başarılı bir ordu cerrahıydı, annesinin ise olağanüstü güçlü bir belleği vardı. 17 yaşında, tıp öğrenimi yapmak üzere Paris Üniversitesi'ne giren Broca, diplomasını aldıktan sonraki on yıl içinde daha çok patoloji alanında çalıştı. Ardından, özellikle Geoffroy Saint-Hilaire ve Quatrefages De Bréau'nun yönlendirmesiyle , ilgisini antropolojiye ve etnografyaya kaydırdı. Kısa bir süre sonra "kranyometri" ve "antropometri" alanındaki çalışmalarıyla dikkatleri çekmeye başladı. O yıllarda antropoloji, çok ilgi uyandıran bir dal olarak bağımsız bir kişiliğe kavuşma çabası içindeydi. Quatrefages ilk kez "antropoloji" sözcüğünü ders programına koyarken, konu ile ilgili bir açıklama yapmak gereğini duymuş, dersin adına "...ve insanın doğal tarihi" tanımını eklemişti. Broca ise, antropolojiyi "insan türünün, bütün içinde, ayrıntılarda ve doğanın geri kalan kısmıyla ilişkilerinde incelenmesi" olarak tanımlıyordu. Anatomi ve patoloji konularındaki bilgi birikimi Broca'nın antropolojinin biyolojik yönüne ağırlık vermesine yol açtı. "Kranyometre" denilen ve kafatasının çeşitli çaplarını ölçmeye yarayan kalınlık pergeli, ilk kez Broca tarafından tasarlanmış ve Alman antropoloji uzmanı Rudolph Martin tarafından gerçekleştirilmişti. Broca, 1859'da, Paris Antropoloji Derneği'ni ("Société d'Anthropologie de Paris") kurdu ve ölümüne değin derneğin sekreterliğini yaptı. 1872'de *Revue d'Antropologie* dergisi ile "École d'Anthropologie"'yi kurdu ve okulun başkanlığına atandı. 1880'de Fransız Cumhuriyet Senatosu'na "bilimi temsil etmek üzere", yaşam boyu üye seçildi. Ancak bu görevi yalnızca 6 ay sürdürebildi. 8 Temmuz 1880'de, henüz 56 yaşındayken öldü.

Kafatası ölçümlerine dayanarak bazı beyin işlevleri ve kişilik özellikleri ile ilişkin çıkarımlarda bulunma konusu, daha Gall zamanında gündeme gelen yaklaşımlardı. Bu yaklaşımlar, bir yandan "frenoloji" diye bilinen ve kafatasının girinti-çıkıntılarından, kişinin zihinsel yetenekleri ve zekâsı konusunda fikir edinme biçiminde özetlenebilecek, oldukça fantaziye kaçan alanlara kayarken, öte yandan da, beyin kabuğunun işlevsel analizine dayanan "lokalizasyon" (yerelleşme) anlayışının gelişmesine katkıda bulundu.

Broca, Antropoloji Enstitüsü'nde karşılaştığı Gratiolet'nin de etkisiyle, beynin işlevsel analizine ve lokalizasyon araştırmalarına yöneldi. 1861'de, tek bir olgunun gözlemleri ve nörolojik bulgularına dayanarak, beynin belli bölgelerinin lezyonlarında, belli eksiklik belirtilerinin ortaya çıktığını ileri sürdü. Antropoloji Derneği'nde tartıştığı hastanın sol frontal lobunda lezyon vardı ve hasta konuşamıyordu (afemi-afazi). Bu ve bunu izleyen çeşitli gözlemlerden sonra Broca, sol frontal lobun 3.kıvrımının arka bölümünün, konuşmanın "artikülasyonu" için "vazgeçilmez" bir alan olduğunu gösterdi ve bu bölgeye "konuşma kıvrımı" adını verdi. Daha sonra Ferrier aynı alan için "Broca kıvrımı" deyimini önerdi. Aslında Gall ve Bouillaud, Broca'dan çok daha önce, frontal lob lezyonlarında konuşmanın bozulacağını ileri sürmüş, hatta Bouillaud, bunun tersini kanıtlayanlara "500 Frank ödeyeceğini" söylemişti. Fakat, sol frontal lobun 3.kıvrımının arka bölümünün "konuşma merkezi" olduğu tezini, bilimsel toplantılar ve yayınlarla kanıtlayan Broca oldu. Bu tez başlangıçta genel bir kabul görmedi. Trousseau ve J.H.Jackson açıkça Broca'ya karşı çıktılarsa da 1874'te Alman nöropsikiyatristi Wernicke'nin temporal lob lezyonlarında konuşmanın "duysal" unsurunun bozulduğunu ortaya atmasıyla Broca'nın tezleri daha da güçlendi.

Broca'nın tezlerini, bugünün nöroloji düzeyi içindeki geçerliliğinden çok, taşıdığı tarihsel anlam açısından değerlendirmek gerekir. Daha 1900'lerin başında, Pierre Marie, Broca'nın ünlü olgusuna yolaçan ve "Musée Dupuytren"de saklanan beyni yeniden incelemiş ve Broca'nın tanımladığı frontal lezyonun dışında, parieto-temporal bölgede de lezyon olduğunu göstermişti. Broca ve Wernicke'nin beyin kabuğundaki konuşma merkezleri konusundaki katı ve sınırlayıcı "lokalizasyoncu" görüşleri, bir süre sonra yeniden değerlendirilmiş ve gözden geçirilmiştir. Bugün beyin kabuğu lezyonlarında ortaya çıkan "afazi" diye adlandırılan konuşma bozukluklarının, Broca'nın düşündüğünden çok daha karmaşık mekanizmalara bağlı olduğu biliniyor, ancak bu beynin belli bölgelerinin belli işlevleri olduğunu kabul eden "Lokalizasyon" anlayışının Broca ile başladığı ve afazi konusundaki çağdaş yaklaşımın tarihsel temelinin onun tarafından atıldığı gerçeğini değiştirmez.

• YAPITLAR (başlıca): *Mémoires sur les caracteres physiques de l'homme préhistorique*, 1869, ("Tarihöncesi İnsanın Fiziksel Özellikleri Üstüne İncelemeler"); *Mémoirs d'anthropologie*, 1871-1875, ("Antropoloji İncelemeleri"); *Instructions craniologiques et craniométriques*, 1875, ("Kraniyoloji ve Kraniyometri Dersleri").

• KAYNAKLAR: W.Haymaker (der.), *The Founders of Neurology*, 1953; H.Wilkins ve I.A.Brody, *Neurological Classics*, 1973.

• BAKINIZ: FERRIER, F.J.GALL, GEOFFROY GESCHWIND, SAINT-HILAIRE, J.H.JACKSON, WERNICKE.

BROCH, Hermann
(1886-1951)

Avusturyalı romancı ve düşünür. Çağının değerler sistemindeki çözülüşü felsefi bir yaklaşımla işledi.

1 Kasım 1886'da, Viyana'da doğdu. Kırk iki yaşına kadar babasının tekstil firmasını yönetti. 1928 yılında sadece düşünsel çalışmalara yönelmeye karar verdi. 1931 yılına kadar matematik, felsefe ve psikoloji öğrenimi gördü. Bu arada roman yazmaya ve Alpler'de dağlık bir yörede oturmaya başladı. 1938'de Avusturya'nın Almanya tarafından işgalinde tutuklandı ve hapiste her an ölümü bekleyerek yaşadı. Ancak Avusturya dışındaki dostlarının yardımıyla Nazi rejiminin elinden kurtarılarak Birleşik Amerika'ya gitti. Amerika'da edebiyattan bilime yöneldi. Araştırmaları Rockefeller Vakfı ve Amerikan Sanat ve Edebiyat Akademisi tarafından desteklendi. İnsan hakları ve kitle psikolojisi üzerinde araştırmalarda bulundu. 1950'de Yale Üniversitesi'nde profesör oldu. 30 Mayıs 1951'de öldü.

Romanda James Joyce, Thomas Mann ve Franz Kafka'dan etkilendi. 1931'de yazdığı *Die Schlafwandler* ("Uyurgezerler") romanında toplumdaki değerlerin çözülüşünü yansıtmaya çalıştı. İkinci romanı *Die unbekannte Grösse*'de (1933) ("Bilinmeyen Büyük") "akla uygun"luk ile "akıl dışı"lık arasındaki çatışmayı ele aldı. Alpler'de yaşadığı dönemin ürünü olan *Der Bergroman* ("Dağ Romanı") adlı kitabında Alpler'de bir köyde kitle çılgınlığının nasıl patlak verdiğini anlatarak doğa düzeninin bireye yeterli güvenliği sağlayamadığını göstermeye çalıştı. 1954'te Amerika'da yayımlanan *Der Tod des Vergil* ("Vergilius'un Ölümü") adlı romanında Vergilius'un son on sekiz saatini konu alarak, ölen bir insanın düşlerini, anılarını yansıttı. Son romanı *Die Schuldlosen*'da ("Suçsuzlar") iki dünya savaşı arasındaki kuşağın asıl suçunun sorumsuzluk ve kayıtsızlık olduğunu ileri sürdü.

Toplumda gözlemlediği çöküşe, değerler sistemindeki parçalanmaya karşı çıkarak mutlak olanı, ahlaki olanı aradı. Bu arayışta matematiğin ve bilgi kuramının akılcı yöntemlerinden olduğu kadar insan ruhunun derinliklerine inen mistisizmden yararlanılabileceğini ileri sürdü. Mutlağın aranışında edebiyata yardımcı rol vermekle birlikte üslup kaygısı duymadığı söylenemez.

- **YAPITLAR (başlıca):** *Die Schlafwandler*, 1931, ("Uyurgezerler"); *Die unbekannte Grösse*, 1933, ("Bilinmeyen Büyük"); *Der Bergroman*, 1935, ("Dağ Romanı"); *Der Tod des Vergil*, 1945, ("Vergilius'un Ölümü"); *Die Schuldlosen*, 1950, ("Suçsuzlar").

BRODMANN, Korbinian
(1868-1918)

Alman nöroloji bilgini. İnsanda beyin kabuğunun hücre yapısına göre düzenlediği "Brodmann haritası" ile tanınır.

1868'de Hohenzollern Prensliği'nin Liggersdorf kentinde doğdu. Münih, Würzburg, Berlin ve Freiburg üniversitelerinde okuyarak 1895'te tıp diplomasını aldı. Ancak, bu sırada geçirdiği difteri hastalığı Brodmann'da bazı nörolojik bozukluklar bırakmıştı; bunun üzerine, hem tedavi olmak, hem de çalışmak amacıyla Kuzey Bavyera'da Oscar Vogt'un yönettiği bir sinir hastalıkları merkezinde asistanlık görevi aldı. Vogt'un yönlendirmesiyle nöroloji ve psikiyatri alanında çalışmaya başladı. 1898'de Leipzig'de doktorasını verdi. İki yıl kadar sonra, Alman psikiyatri bilgini Alois Alzheimer (1864-1917) ile karşılaşması Brodmann'ın meslek yaşamının yönünü değiştirdi, onu ömür boyu sürdüreceği nöro-anatomi çalışmalarına yöneltti. 1901'de Vogt ile birlikte Berlin Nörobiyoloji Enstitüsü'ne geçti ve 1910'a kadar burada kaldı. Brodmann, nöroloji alanındaki katkılarının hemen tamamını, burada geçirdiği 9 yıl içinde gerçekleştirdi. Geniş çevrelerde yankılanan çalışmalarına karşın Berlin Üniversitesi, Brodmann'ın doçent olarak atanmasını reddedince, 1913'te Tübingen'e, oradan da Kraepelin, Nissl ve Spielmeyer'in kurduğu Psikiyatri Araştırma Enstitüsü'nde Topografik Histoloji bölümü başkanı olarak görev yapmak üzere Münih'e geçti. I.Dünya Savaşı'nın başlamasından beri ilk kez, oldukça yeterli ekonomik koşullar ve araştırma olanaklarına kavuşan Brodmann, daha yeni ürünler vermeye vakit bulamadan, ani bir enfeksiyon tablosu ile kısa bir süre sonra öldü.

Brodmann, memelilerin beyin kabuğunun hücre yapısı ve dizilişiyle ilgili çalışmalarıyla, bu konudaki kavram kargaşasını netliğe kavuşturdu. Bugün de geçerliliğini koruyan adlandırma ve sınıflamalar yaptı. 1908'de ünlü, insan beyin kabuğu haritasını, 1909'da, çalışmalarının bir bölümünü topladığı *Vergleichende Lokalisationslehre der Grosshirnrinde* ("Beyin Kabuğunun Karşılaştırmalı Lokalizasyon Öğretisi") adlı kitabını yayımladı. Üzerinden bunca yıl geçmesine karşın bu kitap bugün bile çok geniş kapsamlı bir başvuru kaynağı olma niteliğini sürdürmekte, Brodmann'ın beyin kabuğundaki çeşitli bölgeleri adlandırmak için koyduğu numaralar hâlâ kullanılmaktadır.

- **YAPITLAR (başlıca):** *Vergleichende Lokalisationslehre des Grosshirnrinde*, 1909, ("Beyin Kabuğunun Karşılaştırmalı Lokalizasyon Öğretisi").
- **KAYNAKLAR:** W. Haymaker, *The Founders of Neurology*, 1953.
- **BAKINIZ:** KRAEPELIN.

BROEK, J.H.van den
(1898-1978)

Hollandalı kent plancısı ve mimar. Birlikte çalıştığı Bakema ile çağdaş Avrupa kent planlamacılığının öncülerinden sayılırlar.

Johannes Hendrik van den Broek, Rotterdam'da doğdu. Delft Teknik Okulu'nu 1924'te bitirdi. 1927'de Rotterdam'da kendi işyerini açtı. 1948'de de J.B.Bakema (1914) ile ortaklık kurdu. Kent ve bölge plancılığı alanında Bakema ile çalışırken Delft Teknik Okulu'nda öğretim üyeliği yaptı.

Birbirlerinden ayrı düşünülmeyen Broek ve Bakema'ya göre mimarlık ve toplumsal bakış arasında yakın ilişki vardır. Bu ilke uyarınca gerçekleştirdikleri ve 1953'te tamamlanan Rotterdam'daki *Lijnbaan Alışveriş Merkezi*, çağdaş kent planlamacılığında önemli bir aşamadır. Bir kent merkezi yenilemesi olan bu çalışma, kent içindeki trafikten arınmış yaya bölgeleri oluşturma düşüncesinin ilk uygulamasıdır. Mağaza ve dükkânlar rahat görülmeleri için alçak tutulmuştur. Broek ile Bakema'nın yine birlikte tasarladıkları Marl'daki eski kent çekirdeği, çağdaş bir yorumla yeniden ele alınmış gibidir. Endüstri işlevi sürekli artan bir kente, yaşayanların her gereksinimini karşılayacak bir merkez tasarlanmıştır. Broek ve Bakema bu çalışmalarının yanı sıra birçok toplu konut ve okul yapısı da gerçekleştirmişlerdir.

Broek ve Bakema'ya göre mimarlık insan etkinliğinin üç boyutlu olarak dışavurumudur. Tasarladıkları yapılar kesin çizgiler içerir. Bunlarda belli bir hareketlilik sağlamak amacı ile geniş camlı alanlar ve geniş kapalı yüzeyler arasında dengeli bir karşıtlık kurmayı denemişlerdir.

• **YAPITLAR (başlıca):** (hepsi Bakema ile) Çeşitli okul yapıları, 1948-1957, Brielle; *Lijnbaan Alışveriş Merkezi*, 1953, Rotterdam; *Montessori Lisesi*, 1958, Rotterdam; *Galeries Modernes*, 1956, Nordostpolder; *Nagele Kilisesi*, 1959; *Marl Kent Merkezi*, 1960-1967.

BROGLIE, Louis de
(1892)

Fransız kuramsal fizikçi. Atom parçacıklarının dalga özelliği taşıdığını kanıtlamış ve dalga mekaniğinin öncülerinden biri olmuştur.

Louis-Victor-Pierre-Raymond de Broglie, 15 Ağustos 1892'de Dieppe'de doğdu. Pek çok kumandan, siyaset adamı ve diplomat yetiştirmiş, iki üyesi Fransa başbakanı olmuş, kökü 17.yy'a değin uzanan soylu bir ailenin çocuğu ve Broglie düklerinin 7.'sidir. Paris Üniversitesi'nde sosyal bilimler ve tarih okurken, aile geleneğini sürdürerek diplomat olmayı amaçlıyordu; ancak, Collège de France'ta deneysel fizik profesörü olan ağabeyisi Maurice de Broglie'nin

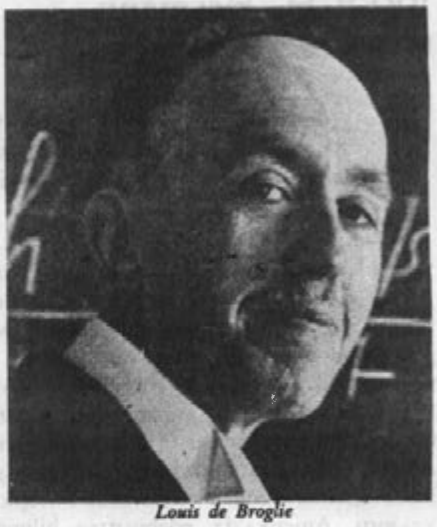

Louis de Broglie

etkisiyle giderek fiziğe ilgi duymaya başladığından, tarih öğrenimini bitirince 1913'te aynı üniversiteden bu kez fen bilimleri dalında lisans derecesini aldı. I.Dünya Savaşı yıllarında, bir teknisyen ekibiyle birlikte Eiffel Kulesi'nde bir radyo yayın istasyonu kurmakla görevlendirildi. Savaştan sonra Paris Üniversitesi'ne dönerek bir yandan doktora çalışmalarına başladı, bir yandan ağabeyisinin X ışını tayfı üzerindeki deneysel çalışmalarına katıldı. Oysa sonradan deneysel fizikle hiç ilgilenmemiş, kuramsal fiziğin en büyük temsilcilerinden biri olmuştur.

1924'te hazırladığı *Recherches sur la théorie des quanta* adlı doktora tezi, elektronun ve öbür atom parçacıklarının dalga özelliği gösterdiğini açıklayan, fizikte devrim yaratacak kadar önemli bir çalışmaydı.

Doktora derecesini aldıktan sonra Paris Üniversitesi Fen Fakültesi'nde öğretim görevlisi olan de Broglie, 1932'de, matematiksel ve kuramsal fizik araştırmalarını geliştirmek amacıyla o tarihten üç yıl önce Paris Üniversitesi'ne bağlı olarak kurulan Henri Poincaré Enstitüsü'nde kuramsal fizik profesörlüğüne atandı. 1962'ye değin sürdürdüğü öğretim görevinin yanı sıra, 1930-1950 yılları arasında tüm ilgisini kuvantum mekaniği üzerinde yoğunlaştırdı; 1951'den sonra da özellikle, kuvantum kuramına olasılık yorumu getiren Kopenhag Okulu'nun görüşüne karşı bir seçenek arayarak Paris Okulu'nun sözcülüğünü yaptı.

De Broglie, 1933'te Fransız Bilimler Akademisi üyeliğine, 1942'de bu kuruluşun daimi sekreterliğine, 1943'te Fransız Akademisi'ne, 1946'da Atom Enerjisi Komisyonu'nun Bilim Komitesi üyeliğine, 1948'de ABD Ulusal Bilimler Akademisi'nde ve 1953'te Londra'daki Royal Society'de yabancı üyeliğe seçildi. Fransız Bilimler Akademisi'ndeki daimi sekreterlik görevinden 1975'te ayrılmasına karşın, 1982'de Atom Enerjisi Komisyonu'ndaki üyeliğini sürdürüyordu.

Çalışmaları 1929'da Nobel Fizik Ödülü'yle ve aynı yıl Fransız Bilimler Akademisi'nin Poincaré madalyasıyla ödüllendirilen de Broglie'ye, Légion d'honneur Grand Croix nişanı, çağdaş fiziğin felsefi sonuçlarını halka tanıtan başarılı çalışmaları nedeniyle 1952'de UNESCO'nun ilk Kalinga Ödülü ve uluslararası bilimsel işbirliğine katkıları nedeniyle 1956'da Centre National des Recherches Scientifiques madalyası verildi.

Ağabeyisi Louis-César-Victor-Maurice de Broglie (1875-1960) önceleri gazların iyonlaşma kuramı üzerinde çalışmış, sonradan temel ilgi alanı olan X ışınlarının tayfına eğilmiştir. X ışınlarının soğurma tayfı, fotoelektrik ve Compton olayı, madde ve ışıma etkileşmesi gibi önemli araştırmaların çoğunda kardeşiyle işbirliği yapmış, evinde kurduğu özel laboratuvarı nükleer fizik çalışmalarının önemli merkezlerinden biri olmuştur.

Elektronların dalga özelliği

De Broglie'nin, elektronun dalga özelliği taşıdığını açıklayan doktora tezi, fiziğin yönünü değiştirecek nitelikte bir varsayım olmasına karşın önceleri

Madde Dalgaları

Işığın dalga mı, yoksa parçacık yapısında mı olduğu, fizikçileri yüzyıllardan beri uğraştıran bir konudur. 17.yy'da Newton*, yansıma ve kırılma olaylarını açıklayabilmek için ışığın bir parçacık demeti olduğunu kabul etmiş, Huygens* ise aynı olayı ışığın bir dalga olduğunu varsayarak anlatma yolunu seçmişti. Newton ısrarla parçacık kuramını savunurken, ışığın düz bir çizgi boyunca ilerlediğini, örneğin bir gölgenin keskin kenar çizgileriyle sınırlandığı ve böyle bir olayı dalga kuramıyla açıklamanın pek kolay olmadığını öne sürüyordu.

Ancak, o yüzyılın sonlarına doğru, kimi olaylarda ışığın düz bir çizgi boyunca yayılmadığı gözlemlendi. Işığın dalgaboyunun kısa (yaklaşık 3,6 ile 7,5 × 10^{-5} cm) olması, gözlem araçları geliştirilinceye değin bu olayın görülmesini geciktirmişti. Oysa Young* ve Fresnel*, ancak dalgalar için söz konusu olan girişim ve kırınım olayını ışıkta da gözlemleyince, ışığın her zaman düz bir çizgi izlemediği deneysel yoldan açıklanmış oluyordu. Ardından Maxwell*, 1865'te ışığın bir elektromanyetik dalga olduğunu kuramsal yoldan kanıtladı, 1880'de de Hertz* elektromanyetik dalgaları laboratuvarda üretmeyi başardı.

20.yy'a ulaşıldığında, ışığın elektromanyetik dalga olduğundan artık hemen hiç kimsenin kuşkusu kalmamıştı. Ne var ki, o yıllarda gözlemlenen fotoelektrik olayı dalga kuramını temelinden sarstı. Einstein* bu olayı açıklayabilmek için 1905'te, ışığın, $E = hf$ (h=Planck sabiti= 6,6 × 10^{-34} Joule/sn; f=frekans) enerjisi taşıyan bir parçacık (foton) demeti olduğunu varsaymak zorunda kaldı. Sonradan, maddeye çarparak saçılan X ışınlarının dalgaboyunun değiştiğini gözlemleyen Compton* da, kendi adıyla bilinen bu olayı açıklarken Einstein'ın foton varsayımından yararlandı.

Böylece, ışığın kimi olaylarda dalga, kimi olaylarda parçacık gibi davrandığı benimsenmişken, 1925'te de Broglie yeni bir varsayım ortaya attı: kimi zaman dalga, kimi zaman parçacık gibi davranmak yalnız ışığın değil, genelde maddenin özelliğidir.

De Broglie'yi bu varsayıma götüren temel neden görelilik kuramıydı. Einstein'ın, fotonun enerjisini veren $E=hf$ formülü $ET=h$ biçiminde de yazılabilir ($T=1/f$ =periyot). Görelilik kuramında, enerji (E) ve moment (p) bir dörtlü vektör, periyot (T) ile dalgaboyu (λ) da gene bir dörtlü vektör oluşturduğundan, $E=hf$ ($ET=h$) formülüne karşılık $p\lambda = h$ ya da $\lambda = \frac{h}{p}$ formülüyle, tüm maddeler için bir "de Broglie dalgaboyu" tanımlanabilir.

Gerçekte de Broglie dalgaboyu, klasik fizik kuramlarında ışık için verilen $E=cp$ ve $c=f\lambda$ formüllerinin $E=hf$ formülüne yerleştirilmesiyle de elde edilebilir ($E=hf = pf\lambda$). De Broglie'nin, katkısı, bu formülü tüm madde için genelleştirmesidir.

Bu dalgaboyu, klasik mekaniğe uygun hareket eden cisimlerde gözlemlenemeyecek kadar kısadır. Örneğin, saatte 6 km hızla yol alan 50 kg'lık bir insanın de Broglie dalgaboyu yaklaşık 8 × 10^{-36} m'dir. Oysa bir hidrojen atomundaki elektron için bu değer 3 × 10^{-10} m'yi ya da 3 Å'ü bulur. Bu nedenle, elektronların hemen hemen X ışınlarıyla aynı dalgaboyunda olması ve X ışını kırınımlarının gözlemlendiği koşullarda elektron kırınımının da gözlemlenebilmesi gerekir. Nitekim 1928'de Davisson* ve Germer, düşük enerjili elektronların bir nikel kristalindeki kırınımını gözlemlemeyi başardılar. 1931'de de Estermann, Otto Frisch* ve Otto Stern'in* helyum çekirdeğinin bir lityum flüorür kristalinde kırınıma uğradığını gözlemlemeleri, dalga özelliği taşıyan tek parçacığın elektron olmadığını ortaya koyuyordu.

De Broglie'nin dalga varsayımı ve bu varsayımdan yola çıkan Schrödinger'in* madde dalgalarının hareketini tanımlayan dalga denklemiyle, De Broglie-Schrödinger kuvantum mekaniğinin (dalga mekaniğinin) temelleri atılmıştı.

De Broglie'nin varsayımı, kimi zaman dalga, kimi zaman parçacık gibi davranan maddenin ne zaman hangi özelliğiyle ortaya çıkacağının bilinmemesi nedeniyle, fiziğe doğal bir belirsizlik kavramı getirmişti. Kopenhag Okulu temsilcilerinden Heisenberg'in* geliştirdiği bu belirsizlik ilkesini, başta Einstein, de Broglie, Schrödinger ve Planck* gibi kuvantum mekaniğinin öncüleri ağır bir biçimde eleştirdiler. Bu yorumun belirlenimcilik (determinizm) ve nedensonuç ilkeleriyle çeliştiğini vurgulayarak, hareket denklemlerini değiştirmeksizin böyle bir belirsizliği ortadan kaldıracak yeni yorumlar aradılar. Kopenhag Okulu ile de Broglie'nin önderliğindeki Paris Okulu arasında doğan ve çağın felsefe akımlarına yansıyan bu tartışma yıllarca sürmüştür.

pek büyük yankı uyandırmamıştı. Sonradan Schrödinger'in, elektron gibi maddesel parçacıkların hareketini bir dalga denklemiyle vererek matematiksel bir temele oturtacağı bu varsayım ancak üç yıl sonra değerlendirilip yeniden gündeme getirildi. 1927'de Davisson ve Germer, de Broglie'nin savını sınamayı hiç düşünmezken, bir rastlantı sonucu kristallere çarpan elektronların kırınıma uğradığını gözlemlediler. Tıpkı Max von Laue'nin kristallerde X ışınlarının kırınımını gözlemlemesinden sonra bu ışınların dalga niteliğinde olduğunun anlaşılması gibi, bu deneysel bulgu da de Broglie'nin varsayımına sağlam bir kanıt olmuştu. Dalga mekaniğine de Broglie'nin en büyük katkısı, klasik elektrodinamikle Einstein'ın foton ve görelilik kuramlarını bağdaştırarak, tüm parçacıklara hızlarıyla ters orantılı bir dalgaboyu değeri (de Broglie dalgaboyu) vermesidir.

Paris Okulu

Bilim felsefesinde ise de Broglie, kuvantum mekaniğindeki belirlenimci (determinist) yorumun başlıca sözcülerinden biridir. Küçük bir ayrıcalık dışında temelde belirlenimci olan klasik mekanik ve klasik elektrodinamik, bir sistemin belli bir andaki durumuna bakarak gelecekteki durumunun kesinlikle belirlenebileceğini kabul eder. Buna karşılık Born, Heisenberg ve Jordan, bu ilkeyle çelişen belirsizlik ilkesini savunarak kuvantum kuramına yeni bir yaklaşım getirmişlerdi. De Broglie, 1927'de Brüksel'de toplanan 5.Solvay Kongresi'nden başlayarak, Kopenhag Okulu'nun belirsizlik ilkesiyle klasik fiziğin belirlenimcilik ilkesini uzlaştırmaya çalışmıştır.

- **YAPITLAR (başlıca):** *Recherches sur la théorie des quanta*, 1924, ("Kuvanta Kuramı Üzerine Araştırmalar); *Ondes et mouvements*, 1926, ("Dalgalar ve Hareketler"); *La mecanique ondulatoire*,, 1928, ("Dalga Mekaniği"); *Matière et lumiere*, 1937, ("Madde ve Işık"); *Physique et microphysique*, 1947, ("Fizik ve Mikrofizik"); *Savants et découvertes*,, 1951, ("Bilginler ve Buluşlar"); *Révolution in Physics*, 1953, ("Fizikte Devrim"); *Certitudes et incertitudes de la science*, 1966, ("Bilimin Belirliliği ve Belirsizliği"); *Recherches d'un demi- siècle*, 1976, ("Yarım Yüzyıllık Araştırmalar").

- **BAKINIZ:** BOHR, BORN, DAVISSON, EINSTEIN, HEISENBERG, PLANCK, SCHRÖDINGER, J.J.THOMSON.

BRONTË, Charlotte
(1816-1855)

İngiliz şair ve romancı. "Brontë kardeşler" diye bilinen üç yazar kardeşin en büyüğüdür.

İngiltere'nin Yorkshire yöresinde, Thornton'da doğdu. Babası Patrick Brontë yörenin rahibiydi. Charlotte'un iki büyük, iki küçük kızkardeşi ve kendisinden bir yaş küçük bir de erkek kardeşi vardı. 1821'de annelerini kaybeden Brontë kardeşlerden dördü, Maria, Elizabeth, Charlotte ve Emily, 1824'te, Cowan Bridge'de rahip kızları için açılmış olan özel okula gitmeye başladılar. Aynı yıl Charlotte'un iki ablası Maria ve Elizabeth veremden öldüler. Yaşamının büyük bir bölümünü İngiltere'nin kırsal bölgelerinde geçiren Charlotte bir süre öğretmen olarak çalıştıktan sonra 1842'de kızkardeşi Emily ile birlikte Brüksel'deki Héger Öğretmen Okulu'na gitti. 1846'da Charlotte, Emily ve küçük kızkardeşleri Anne'in şiirleri *Poems, by Currer,Ellis and Acton Bell* ("Currer, Ellis ve Acton Bell'den Şiirler") adıyla basıldı. Charlotte Brontë'nin ilk romanı olan *Jane Eyre* ise 1847'de yayımlandı. Aynı yıl iki kızkardeşinde ilk romanları yayımlanıyordu. 1849'da *Shirley: A Tale* ("Shirley: Bir Masal") ve 1853'te *Villette* adlı romanları yayımlanan Charlotte Brontë, kırk bir yaşında öldü.

Brontë kardeşler

Brontë kızkardeşler arasında en uzun yaşayan ve en çok yapıt veren olmasına karşın, Charlotte Brontë' nin romanları çoğunlukla otobiyografik öğelerden örülüdür ve örneğin kardeşi Emily'nin tek romanındaki kişilik çözümlemesi derinliğinden yoksundur. Yapıtlarında, İngiltere'nin kırlık bölgelerinin ve yatılı kız okullarının havasını yansıtır.

- **YAPITLAR (başlıca):** Şiir: *Poems, by Currer, Ellis and Acton Bell* (Emily ve Anne Brontë ile), 1846, ("Currer, Ellis ve Acton Bell'den Şiirler"). Roman: *Jane Eyre*, 1847; *Shirley: A Tale*, 1849, ("Shirley: Bir Masal"); *Villette*, 1853; *The Professor*, (ö.s.), 1857, ("Profesör").

- **BAKINIZ:** E.J.BRONTË.

BRONTË, Emily Jane
(1818-1848)

İngiliz şair ve romancı. Döneminin yazın kurallarını zorlayan duyarlığıyla özgünlük kazanmış bir yazardır.

Thornton'da doğdu. 1824'te kızkardeşleri Maria, Elizabeth ve Charlotte ile birlikte Cowan Bridge'de rahip kızları için açılmış olan özel okula gitti. 1830'lu yıllarda öğretmenlik yaptı, 1842'de Charlotte ile birlikte Brüksel'e gitti. 1846'da Charlotte ve Anne ile birlikte bir şiir kitabı yayımladı. İlk ve tek romanı olan *Wuthering Heights* (Uğultulu Tepeler) 1847'de yayımlandı. Küçük kızkardeşi Anne'ın *Agnes Grey* adlı romanı da *Uğultulu Tepeler* ile birlikte basıldı. 1848'de Anne'ın ikinci romanı olan *The Tenant of*

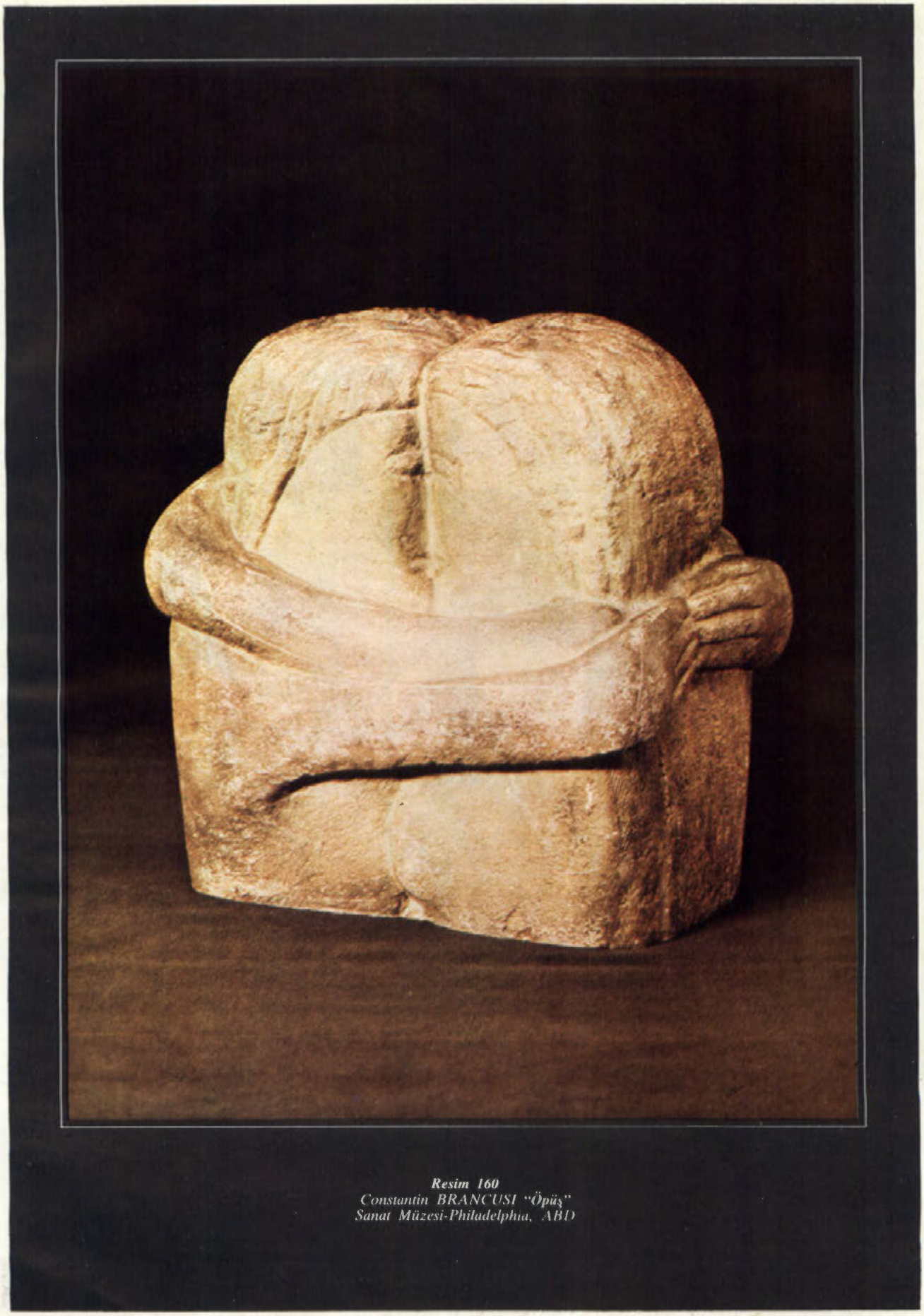

Resim 160
Constantin BRANCUSI "Öpüş"
Sanat Müzesi-Philadelphia, ABD

Resim 161
George BRAQUE
"Gitarlı Kadın"
Ulusal Modern Sanatlar Müzesi Paris, FRANSA

Resim 162
George BRAQUE ***"Keman ve Testi"*** *Sanat Müzesi-Basel, İSVİÇRE*

Resim 163
André BRETON ve arkadaşları tarafından oluşturulan "Nefis Ceset"

Resim 164
Agnolo BRONZINO
"Aşk ve Zaman Alegorisi"
Ulusal Galeri-Londra, İNGİLTERE

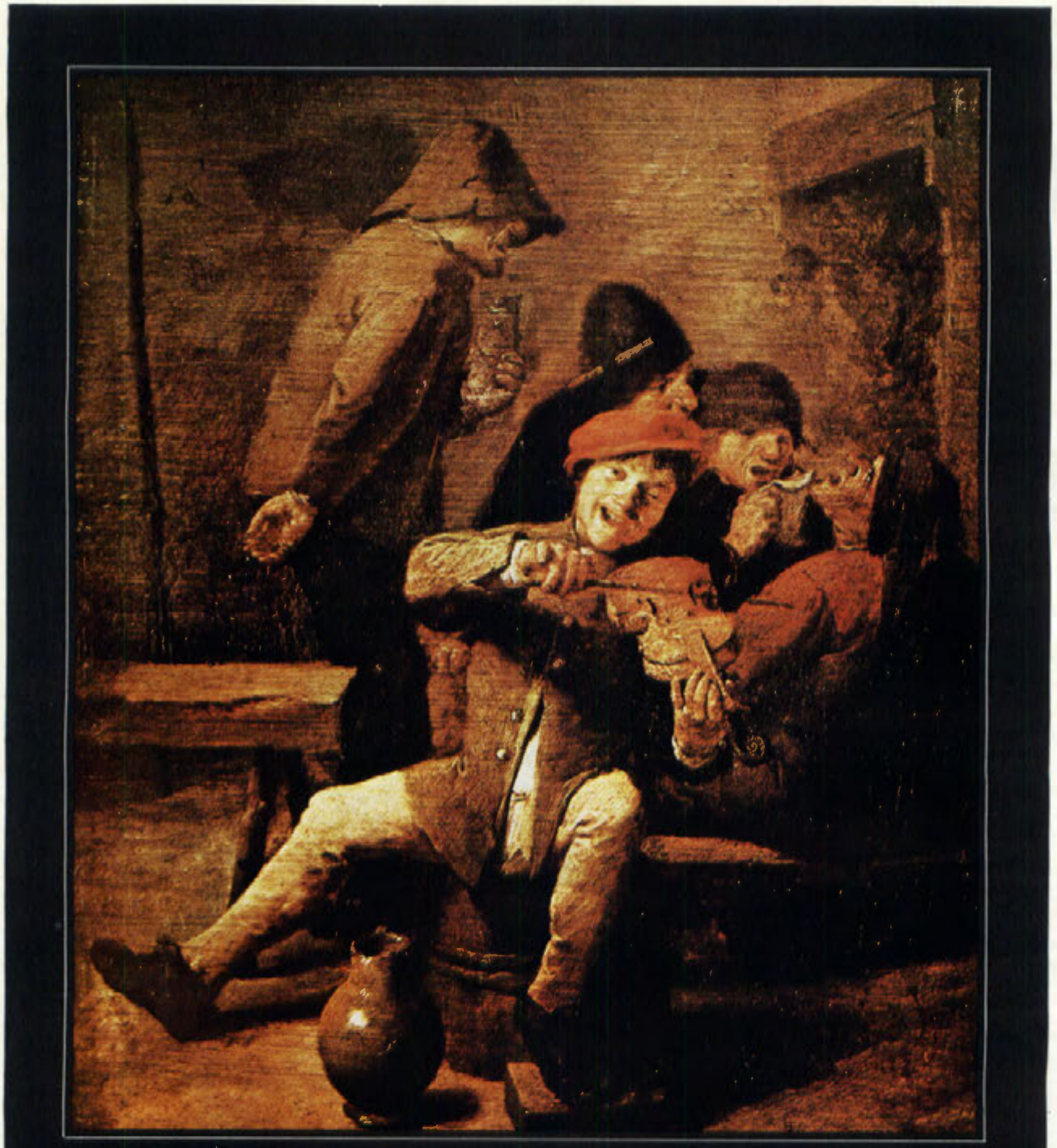

Resim 165
Adriaen BROUWER
"Çalgıcı" *Eski Pinakotek-Münih, ALMANYA*

Resim 166
BRUEGEL, Pieter
"Karda Avcılar" *Sanat Tarihi Müzesi-Viyana, AVUSTURYA*

Resim 167
BRUEGEL, Pieter ***"Körlerin Meseli"*** *Capodimonte Müzesi-Napoli, İTALYA*

Resim 168
BRUEGEL, Pieter "Çocuk Oyunları" Sanat Tarihi Müzesi-Viyana, AVUSTURYA

Wildfell Hall ("Wildfell Hall'un Kiracısı") yayımlandığı sırada veremden öldü.

Uğultulu Tepeler Emily Brontë'nin tek romanı olmasına karşın, kızkardeşlerinin romanlarından farklı bir anlatımsal derinlik taşır. Emily de Charlotte ve Anne gibi yaşamının büyük bölümünün geçtiği Yorkshire kırlarının kapalı ve boğucu havasını yansıtır. Ama *Uğultulu Tepeler* ele aldığı kişiliklerin karmaşıklığını yansıtması açısından günümüzde de önem taşıyan bir yapıttır. Zaman zaman gerçekçi roman dilini feda ederek kişilerin iç dünyasının anlatımını zenginleştirmeye çalışmıştır. Bu özelliği ile 19. yy romanında önemli bir yeri vardır.

- YAPITLAR (başlıca): Şiir: *Poems, by Currer, Ellis and Acton Bell* (Chorlette ve Anne Brontë ile), 1846, ("Currer, Ellis ve Acton Bell'den Şiirler"). Roman: *Wuthering Heights*, 1847, (Uğultulu Tepeler).
- BAKINIZ: C. BRONTË.

BRONZINO, Agnola
(1503-1572)

İtalyan ressam. Michelangelo ve Pontormo'nun üsluplarından yola çıkmakla birlikte Maniyerizm'in özgün örneklerini yaratmıştır.

Angelo di Cosimo di Mariano Bronzino, Floransa'da doğdu. Yanına çırak olarak girdiği Rafaellino de Garba'nın atölyesinde Floransa Okulu resim anlayışının desen inceliklerini öğrendi. Ancak asıl biçimlendirici eğitimini 1522-1525 arasında Pontormo'nun yanında Galluzo'daki *Val d'Ema Manasttrı*'nın süslemelerini yaparken gördü. 1530'da din yetkililerince Floransa'dan çıkartıldı. Urbino Dükü II. Guideballo'nun hizmetine girerek 1530-1532 arasında ressam Girolamo Genga ile birlikte Pesaro'daki *Villa Imperial*'in süslenmesinde çalıştı. Aynı zamanda dükün bir portresini de yaptı. 1532'de Floransa'ya döndü ve o sıralarda *Coreggi* ve Castello'daki *Medici* villalarının süslemelerini yapmakta olan ustası Pontormo'nun yanında çalıştı. Öteki Medici sarayları için yaptığı süsleme çalışmaları ise günümüze değin ulaşamamıştır.

1539'da *Vecchio Sarayı*'ndaki *Toledolu Elenora Kilisesi*'nin süslenmesi ile görevlendirildi, aynı zamanda Floransa'lı yöneticilerin resmi ressamlığını da yaptı. Özellikle portrecilik alanında ün kazandı. 1546-1547 yıllarını çağrılı olarak gittiği Roma'da kentin ileri gelenlerinin portrelerini yaparak geçirdi. Kompozisyonlar ve portreler yanında halılar için örnekler de düzenledi. 1557'de Pontormo'nun ölümü üzerine yarım kalan freskleri tamamladı. Floransa'da öldü.

Bronzino ikinci kuşak Toscana Maniyeristleri'nin en karmaşık, ama aynı zamanda en büyük kişiliklerinden biridir. Kuşağına özgü tüm özellikleri gösterir. Rönesans resminin dengeli ve uyumlu çoğulcu bütün anlayışına karşı çıkmak; arındırılmış, dingin, soğuk ve entelektüel bir üslup ve bakış açısı geliştirmek; olağanüstü düzeyde bir teknik yetkinlik göstermek bunlar arasındadır.

Bronzino sanat yaşamı boyunca en başta etkisi altına girdiği Pontormo'nun maniyerist üslubunun gerilim içindeki biçimlerine ve kavranması güç soyutlamalarına, açıklık getirmeye çalışmıştır. Gerçekte Pontormo gibi onun da sanatı büyük bir oranda, Michelangelo'nun son döneminde geliştirdiği hareket ve karmaşık ruhsal konumları yansıtan biçim ve kompozisyon anlayışına dayanır. Bu nedenle portreleri yanında görece daha güçsüz sayılan dinsel kompozisyonları, içeriğin anlatımından çok, biçimsel ustalığın bir yetkinlik gösterisine dönüştüğü örneklerdir. Ancak bu tutum sadece Bronzino'ya özgü bir özellikten kaynaklanmaz, o dönemin ve Toskana bölgesinin genel resim anlayışının bir özelliğidir. Gene de *Pieta, Musa'nın Yaşamından Sahneler* gibi kompozisyonları sanatının en ilginç örneklerini oluşturur.

Bronzino'nun asıl etkinliği ve gücünü gösterdiği alan portreciliktir. Portreciliği, gerek portre kavramına getirdiği entelektüel yaklaşım, gerekse olağanüstü fırça işçiliği ile öne çıkar. Onun keskin bir gözlem gücünden doğan ayrıntılı saptama yeteneği ile figürlerdeki kesin, açık seçik ve kararlı biçimciliği birleştiren portreleri, tüm yapay ve soğuk etkilerine karşın, insan karakteri çözümlemesinin az rastlanır örneklerindendir. Bu resimler 16. yy'da Mediciler'in çevresindeki soyluların yaşam biçimini ve zevklerini belgesel bir anlayışla sergilemektedir. Dengeli kuruluştaki portreleri kesin bir biçimlenişi vurgulayan bir ışık düzeni içerir. Bu ışığın belirleyici olmadığı yerlerde iyi hesaplanmış güçlü dış çizgiler aynı sonucu sağlar. Bronzino portrelerinde, bu alanda özellikle kişisel özellikleri öne çıkarmakta uzmanlaşmış Kuzey Avrupa sanatının bireyselleştirme eğilimiyle eşdeğer bir işçilik, ama ondan daha üst düzeyde bir biçimcilik anlayışı geliştirmiştir.

Heykeli andıran bir biçimcilik, keskin ve belirleyici çizgiler, katışıksız bir renk anlayışı ve çok parlak boyalı yüzeyler gibi Bronzino'nün üslubunu belirleyen özellikler, ona sadece döneminin Maniyerizm'i içinde değil, Batı sanatının gelişimi içinde de özgün bir yer sağlamıştır.

- YAPITLAR (başlıca): *Dük II. Guidobaldo*, 1530-1532; *Genç Adam*, 1535-1537; *Lucrezia ve Bartolommeo Panciatichi*, 1540; *Çobanların Bağlılık Sunuşu*, 1545; *Pieta*, 1545; *Gianneltino Doria*, 1547; *İsa'nın Dirilmesi*, 1548-1552; *Cehenneme İniş*, 1552; *Lorenzo'nun Şehit Edilmesi*, 1569.
- KAYNAKLAR: A. Emiliani, *Il Bronzino*, 1960.
- BAKINIZ: MICHELANGELO, PONTORMO.

BROOK, Peter
(1925)

İngiliz tiyatro ve sinema yönetmeni. Gerek klasik, gerek modern oyunlara getirdiği yenilikçi yorumlarla tanınır.

Londra'da doğdu. Oxford Üniversitesi'nde okudu. Daha üniversite yıllarında tartışmalı bir *Salome* yorumuyla ilgi uyandırdı, *Sentimental Journey* ("Duygusal Yolculuk") adlı bir film çekti. 1943'te Londra'da ilk oyunu *Doctor Faustus*'u yönetti. Birmingham Repertory Theatre'da Shaw'un *Man And Superman*'ini (İnsan, Üstün-İnsan) Stratford'da *Karamozov Kardeşler* ve *Saygılı Yosma* gibi oyunları başarıyla yönetti. Daha sonra arka arkaya yeni yorumlarla sahnelediği *Measure for Measure* (Kısasa Kısas), *Titus Andronicus* gibi az çok unutulmuş Shakespeare oyunlarıyla eleştirmenlerin dikkatini çekti. 1962'de Royal Shakespeare Company'nin yönetmenliğine getirildi. 1970'te Paris'te Deneysel Tiyatro Araştırma Merkezi'ni kurdu. Tiyatro oyuncusu Natasha Parry ile evlidir.

Brook oyunların yanı sıra, Covent Garden Operası'nda *Boris Godunov*, *La Boheme*, *Salome* gibi operaları da sahnelemiştir. Ayrıca deneysel olarak nitelenebilecek sinema çalışmalarıyla da tanınır. Bunlar arasında, sahneye de başarıyla uyarladığı Peter Weiss'ın *Marat/Sade*'ı vardır. Özellikle *Kral Lear* filmi dünya sinemasının en başarılı Shakespeare uyarlamaları arasındadır.

Ünlü eleştirmen Kenneth Tynan, onun, sahnelediği oyunlara büyük bir sezgi gücü ve kendine güvenle yaklaştığını, yöneticilik kadar, çeşitli ayrıntılarda da eşi görülmemiş bir yaratıcılığı olduğunu söyler. Film yönetmeni olarak başarısı zaman zaman tartışma konusu olmakla birlikte Brook tiyatro alanında devrim yapmış bir sanatçıdır.

• YAPITLAR (başlıca): Sinema: *Sentimental Journey*, 1943, ("Duygusal Yolculuk"); *The Beggar's Opera*, 1953, ("Dilenciler Operası"); *Moderato Contabile*, 1963; *Lord of the Flies*, 1963, (Sineklerin Tanrısı); *Marat/Sade*, 1967; *Tell Me Lies*, 1968, (Bana Yalanlar Söyle); *Kral Lear*, 1971; *Meetings with Remarkable Men*, 1979, ("Olağanüstü Adamlarla Karşılaşmalar"). Tiyatro: *Doctor Faustus*, 1943; *Man and Superman*, 1945, (İnsan, Üstün-İnsan); *Karamazov Kardeşler*, 1946; *Saygılı Yosma*, 1946; *Measure for Measure*, 1951, (Kısasa Kısas); *Titus Andronicus*, 1955; *Kral Lear*, 1962; *Marat/Sade*, 1964.

BROOKE, Rupert
(1887-1915)

İngiliz, şair. Kişiliği ve yurtsever şiirleriyle 20. yy başlarında üne kavuşmuştur.

3 Ağustos 1887'de, İngiltere'de, Rugby kasabasında doğdu. Ortaöğrenimini doğduğu kasabada babasının görevli olduğu okulda yaptı. Yakışıklılığı, zekâsı, kültür ve spor etkinliklerindeki başarıları ile arkadaşları arasında seçkin bir yeri vardı. 1906'da Cambridge Üniversitesi King's College'a girdi. Üniversitedeki aydın çevrenin sevilen kişilerinden biri, Fabian Society üyesi, Henry James, Winston Churchill, Edward Marsh gibi ünlülerin yakın dostuydu. Almanya, İtalya, ABD ve Kanada'ya uzun geziler yaptı. I. Dünya Savaşı'nın patlak vermesi üzerine Deniz Kuvvetlerine katıldı. Çanakkale Boğazı'na yönelen gemilerin birindeyken, 23 Nisan 1915'te, kan zehirlenmesinden öldü.

Rupert Brooke, 20. yy başlarında aydın ve yurtsever İngiliz gencinin simgesi olmuş, neredeyse efsanevi bir üne kavuşmuştu. 1911 yılında çocuksu, romantik şiirlerini yayımlamış, ancak asıl ününü 1915'te yayımladığı ve yurtseverlik duygularını dile getirdiği *1914* adlı kitabıyla kazanmıştı. İnançlar uğruna ölüme bile serinkanlılıkla gidilebileceğini savunan bu şiirler, Brooke'un ardından gelen genç kuşaklarca hayranlıkla okundu. Adı çevresinde oluşan büyük hayranlık ve genç yaşta ölümü o dönemde sanatının serinkanlılıkla ele alınmasını engellemişti. Ama şiirlerini aradan uzunca zaman geçtikten sonra yeniden değerlendiren eleştirmenler, yapıtlarındaki şiirsel gerçekçilik ve yeni biçimlere ulaşma çabasıyla onun modern İngiliz şiirinin seçkin imzalarından birisi olduğu görüşünde birleştiler.

• YAPITLAR (başlıca): *Poems*, 1911; *1914*, 1915; *Collected Poems*, (ö.s.), 1916, ("Toplu Şiirler").

BROOKS, Cleanth
(1906)

ABD'li edebiyat eleştirmeni. 1940'larda ABD'de yaygınlaşan *New Criticism* (Yeni Eleştiri) adlı eleştiri akımının temsilcilerindendir.

16 Ekim 1906'da, Kentucky'de, Murray'de doğdu. Vanderbilt Tulane ve Oxford üniversitelerinde öğrenim gördü. 1932-1947 yıllarında Louisiana Eyalet Üniversitesi'nde öğretim üyeliği yaptı. 1935-1942 yıllarında şair ve eleştirmen Robert Penn Warren'la birlikte *The Southern Review* adlı dergiyi yayımladı. 1947'den sonra Yale Üniversitesi'nde öğretim üyesi oldu. Ayrıca 1951-1962 yıllarında Library of Congress üyeliği, 1964-1966 yıllarında ise ABD Londra kültür ateşeliği yaptı.

Gerek Warren'la birlikte yayımladıkları dergiyle, gerek ABD'de kolejlerde ders kitabı olan kitaplarıyla Yeni Eleştiri akımının yaygınlaşmasında önemli bir rol oynamıştır. *Understanding Poetry* ("Şiiri Anlamak"), Warren'la birlikte yazdığı *Understanding Fiction* ("Kurguyu Anlamak") ve Robert Heilman'la birlikte yazdığı *Understanding Drama* ("Tiyatroyu Anlamak") bu niteliği taşıyan yapıtları arasındadır. 1939'da yayımlanan *Modern Poetry and the Tradition* ("Modern Şiir ve Gelenek") ile 1947'de yayımlanan *The Well Wrought Urn* ise Yeni Eleştiri anlayışını şiir türü temelinde açımlayan yapıtları arasındadır. Brooks'un son yapıtlarından olan William K. Wimsatt Jr. ile birlikte yazdığı *Literary Criticism: A Short History*

("Edebiyat Eleştirisi: Kısa Bir Tarihçe") 1957'de, *William Faulkner: The Yoknapatawapha Country* ise, 1963'te yayımlanmıştır.

R.P. Warren, A.Tate gibi eleştirmenlerle birlikte öncülerinden olduğu Yeni Eleştiri anlayışı, edebiyat metnini simge, imge, dil kullanımı, yazım tekniği öğelerinin iç bağlantısından ve organik ilişkisinden oluşan karmaşık bir yapı olarak ele alır. Yapıtın anlamı tek tek öğelerin anlamlarının toplamından değil, aralarındaki ilişkinin oluşturduğu bağlamdan kaynaklanır. Bunun ortaya çıkarılması ise ancak yapıta dönük bir eleştiri ve metin çözümlemesiyle mümkündür. Brooks ve Yeni Eleştiri yanlıları dış gerçeklikle yapıt arasındaki ilişkiyle ilgilenmezler. Edebi yapıtı metin içi bir çözümleme ile açıklamak onu bilim ve felsefe metinlerinden ayırt etmek için gerekli ölçütleri sağlar. Bilim ve felsefenin açık, tek anlamlı ve göstergesel *(referential)* dil ve üslubunun, yaşamın karmaşıklığını ve çok yönlülüğünü dile getirememesine karşın, sanat yansıtmacı dil ve üslubuyla bu karmaşıklığa yakınlaşabilmektedir. Buna bağlı olarak edebiyat eleştirisi, metinin bu karmaşık içsel yapısını ve anlamını açıklamayı amaçlamalıdır.

Yeni Eleştiri, edebiyat metnini metin dışı koşul, bilgi ve değerlendirmelere yaslanarak ve onlarla bağıntısı içinde ele alan tarihsel, sosyolojik, psikolojik ya da otobiyografik eleştiri anlayışlarına tepki olarak gelişmiştir. Bu tür dıştan (*extrinsic*) eleştiri anlayışlarına karşı içten *(intrinsic)* eleştiriyi savunmuş, yapıtın içinde oluştuğu toplumsal ve ideolojik koşulları, yazarın yaşamını, dünya görüşünü ve iletmeye çalıştığı mesajı, yapıtla okur arasındaki ilişkiyi eleştirinin kapsamı dışına itmiştir.

ABD'de 1940'larda yaygınlaşan ve Amerikan Biçimciliği olarak da nitelendirilen Yeni Eleştiri'nin İngiltere'de I.A. Richards'ın öncülüğünü yaptığı yaklaşımla bağlantısı kurulabilir. Ayrıca yapıtın biçimini ve metnin iç düzenini vurgulayan yönleriyle Rus Biçimciliği ve Yapısalcılık gibi Avrupa kökenli akımlarla benzerlik gösterir. Ancak Rus biçimcilerinin, yapıtlarından hareketle genel olarak yazınsallığı, yapısalcıların ise bir sistem olarak edebiyatı araştıran yaklaşımlarına karşılık Amerikan Biçimciliği, tek tek metinlerin çözümlenmesini kendi başına yeterli görmüş, Avrupa felsefe geleneğinden uzak ve ondan ayrı gelişen ampirik Amerikan düşünce geleneğinin de etkisiyle, yapıtı parçası olduğu tarihsel ve düşünsel ilişkilerden ve okurla kurduğu bağlantıdan ısrarla ayrı tutan bir noktaya varmıştır. Önceki eleştiri anlayışlarında eksik olan biçimsel çözümleme ön plana çıkarılırken, metin içi-metin dışı ayrımı kesin bir ikilik olarak yüceltilmiştir.

Yapıtlarını böyle bir anlayış içerisinde veren Cleanth Brooks 1940'larda ABD'nin, özellikle de akademik çevrelerin başta gelen eleştirmeni olmuş, ancak 1950'lerden sonra eski önemini yitirmeye başlamıştır.

• YAPITLAR (başlıca): *Understanding Poetry*, 1938, ("Şiiri Anlamak"); *Modern Poetry and the Tradition*, 1939, ("Modern Şiir ve Gelenek"); *Understanding Fiction* (R.P. Warren ile), 1943, ("Kurguyu Anlamak"); *Understanding Drama* (R. Heilman ile), 1945, ("Tiyatroyu Anlamak"); *The Well Wrought Urn*, 1947; *Literary Criticism: A Short History* (W.K. Wimsatt Jr. ile), 1957, ("Edebiyat Eleştirisi: Kısa Bir Tarihçe"); *William Faulkner: The Yoknapatawapha Country*, 1963.

• BAKINIZ: I.A. RICHARDS, A.TATE, WARREN.

BROOKS, Louise
(1906)

ABD'li sessiz sinema oyuncusu. Sessiz sinemanın en büyüleyici ve kuraldışı yıldızlarından biridir.

4 Kasım 1906'da Kansas'da, bir avukatın kızı olarak dünyaya geldi. On beş yaşında profesyonel dansçılığa başladı. *Ziegfeld Follies* ve *George White's Scandals* gibi varyete truplarındaki başarıları 1926'da *The American Venus* ("Amerikan Venüsü") filminde oynayarak sinamaya geçmesini sağladı. Aynı yıl *The Girl from Coney Island* ("Coney Island'lı Kız"), 1927'de *Rolled Stockings* ("Kıvrık Çoraplar") gibi filmlerde oynadıktan sonra, yıldız niteliklerini ve yeteneğini 1928'de Howard Hawks'ın *A Girl in Every Port* ("Her Limanda Bir Kız") filminde gösterdi. Kumral, kahküllü saçları, güzel gözleri, esrarengiz gülümsemesi, örtük ama yoğun cinselliği Louise Brooks'u sessiz sinemanın çekici 'yüz'lerinden biri haline getirdi. Sözleşmeyle bağlı olduğu Paramount şirketiyle anlaşmazlığa düşen Brooks, Alman yönetmen G.W. Pabst tarafından Almanya'ya çağrıldı ve orada sessiz sinemanın iki önemli filminde, arka arkaya başrol oynadı. Bunlardan ilki, 1929'daki *Die Büchse der Pandora*'dır ("Pandora'nın Kutusu"). Frank Wedekind'in *Lulu* adlı dışavurumcu oyunundan yola çıkan film, *femme fatale* (karşı konulamaz kadın) tipine yeni boyutlar getiriyordu. Pabst, Brooks'un cinsel çağrışımlarla dolu esrarengiz kişiliğini aynı yıl *Das Tagebuch einer Verlorenen*'de ("Yitik Bir Kızın Güncesi") kullandı. 1930'da Fransa'da *Prix de Beauté* ("Güzellik Ödülü") filmini çevirdikten sonra Hollywood'a dönen Brooks, stüdyo düzeniyle uyuşamaması ve sesli sinemanın yaygınlık kazanması gibi nedenlerden ötürü ününü yitirdi.

Louise Brooks ve başrolünü oynadığı filmler, yüzyılın ikinci yarısında, özellikle Gerçeküstücüler, öncü sinemacılar ve sinemayla ilgilenen entelektüellerce yeniden keşfedildi. Oyunculuğunun yanı sıra sinema dergilerinde Lillian Gish, Mary Pickford gibi çağdaşı yıldızlar ve Hollywood üzerine yazdığı yazılarla da ilgi çekmiş, son yıllarda kendi hayatını da yazmıştır.

• YAPITLAR (başlıca) Oynadığı Filmler: *The American Venus*, 1926, ("Amerikan Venüsü"); *The Girl from Coney Island*, 1926, ("Coney Island'lı Kız"); *Rolled Stockings*, 1927, ("Kıvrık Çoraplar"); *A Girl in Every Port*, 1928, ("Her Limanda Bir Kız"); *Die Büchse der Pandora*, 1929, ("Pandora'nın Kutusu"); *Das Tagebuch einer Verlorenen*, 1929, ("Yitik Bir Kızın Güncesi"); *Prix de Beaute*, 1930, ("Güzellik Ödülü").

BROUSSAIS, François
(1772-1838)

Fransız hekim ve filozof. Salt maddeciliği savunmuştur. Frenolojinin kurucuları arasında yer alır.

Saint Malo'da doğdu, Vitry'de öldü. 12 yaşında okula gönderildi. Ailesinin diretmesi üzerine askeri tıp eğitimine başladı. Bir süre Brest ve Saint Malo hastahanelerinde öğrenci olarak çalıştı, sonra savaş gemilerinde cerrahlıkla görevlendirildi. Paris'e gitti. Orada genel anatominin kurucusu Bichat ve akıl hastalıklarının iyileştirilmesinde öncü Pinel'in öğrencisi oldu (1798). Okul bittiğinde başka çalışma olanağı bulamayınca kara ordusunda hekim olarak görev aldı. Bu görevle Almanya ve Hollanda'yı uzun süre dolaştıktan sonra Paris'e döndü. Bir süre sonra ordu ile İspanya'ya gitti. Fransa'ya döndü (1814). Düşüncelerini savunmak için "Les Annales de Médecine Physiologique" dergisini çıkardı (1824-1834). Tıp alanında, yapıtlarıyla büyük ün sağlayınca üniversitede çalışması için bir tedavi kürsüsü açıldı. Burada öğrenciler arasında saygınlık kazandı, onlar üzerinde büyük etki sağladı.

Broussais dört büyük ruhbilim yönteminden biri olan patalojik yöntemin hazırlayıcısıdır. Bu yöntem daha sonra Pavlov'un "koşullu tepke" deneyleriyle olgunluk kazanmıştır.

Ayrıca hastalığın anlaşılmasında yemek borusu dış zarında görülen duyarlığın çok büyük önemi olduğunu ileri sürdü.

Broussais tıp alanında fizyoloji ile ilgili düşüncelerini felsefede de kullanarak bunu ussal olaylara uyguladı. Önce, doğa bilimlerinin, sosyal bilimlere temel olduğunu ileri süren maddeci Cabanis'nin, daha sonra sosyalist kuramcı Gall'ın düşüncelerini benimsedi. Broussais, genel olarak tinselciliğe karşı çıkmış, salt maddeciliği savunmuş ve kafatası biliminin (phrénologie) kurucuları arasında yer almıştır.

Gövdesel ile tinsel olaylar arasındaki bağlantıyı açıklamak için Pinel ve Bichat'ın geliştirdikleri yöntemi benimsedi. Tin, anlak ve yeteneğin kaynağının canlının maddi yapısı olduğu görüşünü savundu. Ona göre psikolojik gerçek yoktur, fizyolojik gerçek vardır. Tin gerçekte devinen beyindir. Broussais, Bichat'nın yaptığı gibi canlı dokulardaki irkilme durumunun nedenlerini araştırıp bunu kendi düşüncesine temel aldı. Buna göre bütün dokular birtakım tellerden kurulmuştur. Bu teller doğal olarak kasılırsa uyarım, bu kasılma güçlü olursa irkilme olayı doğar. Tinsel olayların kaynağı beyindeki uyarımlarla açıklanabilir.

Broussais, iç ve dış olmak üzere iki tür akımın olduğunu ileri sürdü. Birincisi beynin dış evrenle ilişkisini sağlayarak dış nesnelerden alınan izlenimleri getirir. İkincisi ise insanın kendi kendisiyle olan ilişkisidir ve kendi içgüdülerinin gereksinimlerini karşılar.

Beyin bu iki tür uyarımı, düşünce ve istençli devinime dönüştürür. Us ve uyarımlarda duyarlılık gövdeyle birlikte doğar, gelişir ve yok olur. Delilerde bu yetenek bozulmuş, yaşlılarda azalmış, uykuda ise yokolmuştur.

Broussais için felsefe bir deney bilimi olmak zorundadır. Bütün kuramcı görüşler tutarsızdır, boş kavramlara dayanırlar. Bu nedenle Platon ile ondan kaynaklanan bütün felsefe öğretileri yetersizdir.

- YAPITLAR (başlıca): *Examen de la doctrine médicale generalement adoptée*, ("Genel Kabul Gören Tıp Öğretileri Üzerine Bir İnceleme"),1816; *Mémoire sur la circulation capillaire*, ("Kılcal Damar Devri Üzerine Anılar"), 1809; *Traite de l'irritation et de la folie*, 1828, ("Delilik ve Öfke Üzerine İnceleme").
- KAYNAKLAR: A. Lemoine, *L'Âme et le corps*, 1842; J.P. Damiron, *Notice historique sur la vie, les travaux, les opinions medicales et philosophique de Broussais*, 1832.

BROUWER, Adriaen
(1605-1638)

Flaman ressam. İnsanları günlük yaşamları içinde yansıtan Janr (Tür) resmi çalışmalarıyla tanınmıştır.

Oudenaarde'de doğdu. Bazı kaynaklarda adı Brauwer biçiminde de geçer. Flandra'da doğmasına karşın bir süre Hollanda'da Haarlem'de oturdu. Serüven dolu bir yaşamı olduğu bilinmektedir. Anvers'te öldü.

İlk resimleri, Bruegel'in köy sahnelerinin etkilerini taşır. 1625'te Amsterdam'a gitmeden önce Bruegel'in oğullarından birini tanımış olmalıdır. Haarlem'de Frans Hals'la, Anvers'te Rubens'le tanıştı. Rubens'ten çok etkilendi. Rubens de ona hayrandı. Brouwer, siyasal etkinlikleri yüzünden 1644'te hapse atıldı. Hapishanenin fırıncısı Joos van Craesbeck, öğrencisi ve izleyicisi oldu.

Küçük boyutlarda çalışan Brouwer, resimlerinde tütün ve içki içenler, köylü evlerinin içleri, meyhaneler gibi konular işlemiştir. Az sayıda manzara resmi de yapmıştır. Resimlerindeki tipleri yüz ayrıntılarından çok vücutlarının kütlesine, hareketlerine ve içinde bulundukları ortama önem veren bir biçimde ele almıştır. Aynı zamanda da bir yergi içeren bu resimlerde Brouwer'in Hals'dan edindiği ince bir ışık anlayışı ve zengin bir boya kullanımı egemendir. Yerel toprak renklerini ve gri gölgeler arasındaki çelişkiyi ustalıkla kullanmıştır. Cesur, hırslı ve anlatım gücü yüksek bir fırça çalışması vardır. Flaman ve Hollanda Janr resmi arasında bir bağ oluşturan Brouwer, erken ölümü, yaptığı serseri ve dilenci resimleri, hapse girip çıkmasıyla Romantikler'in gözünde bir kahraman durumuna girmiştir.

- YAPITLAR (başlıca): *Tütün İçenler*, Louvre, Paris; *İçki İçenler* Louvre, Paris ve Belediye Müzesi, Nantes; Köylü eviçi sahneleri, Boymans-Van-Beuningen Müzesi, Rotterdam; *Meyhane Kavgaları*, Bavyera Devlet Resim Koleksiyonu, Münih; *Meyhanede Kâğıt Oynayanlar*, Eski Pinakotek, Münih; *Çalgıcı*, Eski Pinakotek, Münih.
- KAYNAKLAR: G. Knuthel, *Adriaen Brouwer*, 1962.
- BAKINIZ: BRUEGEL, HALS.

Janr (Tür) Resmi

Tür anlamına gelen "janr" (genre) Fransızca kökenli bir sözcüktür. Rönesans'la birlikte ilk kez edebiyat alanında epik, lirik, dramatik gibi tür ayrımlarını belirtmek amacıyla kullanılmıştır. Ancak, tarih ve din konuları dışındaki resim türlerinin 17. yy'da büyük bir yaygınlık kazanmasıyla janr sözcüğü de resimde yeni bir anlam kazanmıştır. 1874'te Jacop Burckhardt "Hollanda Janr Resmi" konulu bir konferansında terimi ilk kez bugünkü anlamında kullanmıştır. Bu bağlamda Janr resmi, insan eyleminin ve günlük yaşamın çeşitli biçimlerinin gerçekçi bir anlayışla resimlendiği bir anlatım biçimidir.

İlk örnekleri 16. yy'da görülen Janr resmi, orta sınıfların ve özellikle de köylülerin günlük yaşamına karşı duyulan merak ve yeni yaşam biçimlerinin yarattığı coşkuyla beslenmiştir. Halk gelenekleri, günlük uğraşlar, ev içi yaşamı Janr resmine konu olmuştur.

Janr resminde konunun seçimi kadar ele alınış biçimi de önemlidir. Bu resimde insan figürü idealize edilmeksizin irdelenir. Köylüler doğallık ve erdemlilik simgeleri değil, kendi dışlarındaki belirleyici doğal yasanın gereklerine uyan, edilgen insanlar olarak ele alınır. Kişiye özgü bireysel özellikler değil, belli bir tipe ve olaya özgü nitelikler vurgulanır. Tipleştirilmiş ve genelleştirilmiş insan figürleri, gene tipleştirilmiş güncel uğraşlar içinde resmedilir. İnsanlar, yaşlarına ve yüz anlatımlarına göre genelleştirilir. İşittiği olaylara kulak kabartarak, gözlerini fal taşı gibi açarak tepki gösteren ya da kokladığı şeyden rahatsız olan insan figürleriyle Janr resminde çok karşılaşılır. Gerçekçilik, başlıbaşına bir üslup zorunluluğudur. Ancak Janr resminde tek tip bir gerçekçilikten sözedilemez. Ön yargılardan ve simgesel anlamlardan bağımsız bir anlatım yanında, gerçeği tarafsız bir gözlemci tutumuyla yansıtmayan komik tiplere, alegorik ve didaktik öğelere yer veren örneklere de rastlanır.

Janr resminin etkilendiği kaynaklar çeşitlidir. Caravaggio'nun erken dönem yapıtları bu türe örnek sayılabilir. Bir yandan dünya yaşamına verdiği önemle başka geleneklerden ayrılan, bir yandan da alegorik ve dinsel konularla bağlantısını koparmayan Venedik Okulu da Janr resmini etkilemiştir. Kuzey Avrupa'da ise Bocsh* ve özellikle Bruegel* Janr resminin biçim bulmasında etkili olmuşlardır.

Janr resminin büyük ustalarından Gabriel Metsu*, Nicholaes Maes (1634-1693), Gerard Terborch*, Pieter de Hooch* burjuva yaşamını konu alan ev içi resimleri; Brouwer, David Teniers,* Jan Steen*, Adrian van Ostade* meyhaneleri ve içki alemlerini yansıtan yapıtları; Hendrick Terbrugghen* ile Jan Vermeer* kâğıt oynayanları ve masa çevresi sohbetlerini işleyen tablolarıyla tanınan sanatçılardır.

BROUWER, Luitzen Egbertus Jan
(1881-1966)

Hollandalı matematikçi. Sezgicilik okulunun ve topolojinin kurucularındandır.

27 Şubat 1881'de Hollanda'nın Overschie kentinde doğdu. 1907'de doktorasını aldığı Amsterdam Üniversitesi'nde 1912-1951 arasında matematik profesörü olarak set ve fonksiyon kuramları üzerine dersler verdi. Modern topolojiye temel katkılarda bulunmasına karşın bu çalışmalarından büyük bir bölümünü 1909-1913 arasındaki kısa dönemde gerçekleştirdi. Bu çalışmaları geometrik yüzeylerin ve şekillerin temel özelliklerini inceleyen bir bilim dalı olan topolojiyi tamamen değiştirdi. 1907'de Alman matematikçi David Hilbert'in çalışmasını incelemeye girişti ve düzlem dönüşüm teoremini buldu. Kartezyen düzlemin topolojik örtümlerini ve sabit nokta teoremlerinden birincisini içeren bu çalışması, matematiğin diferansiyel denklemler ve oyun kuramı gibi dallarında temel bazı teoremlerin kurulmasına yol açtığı için önem taşır. 1911'de geliştirdiği topolojik sabitlik teoremleriyle, bir işlem yoluyla değişime uğramış bir şeklin belirli özelliklerindeki değişmezliği kanıtlıyordu. Ayrıca topolojinin daha erken bir döneminde Alman matematikçi Georg Cantor tarafından geliştirilmiş yöntemler üzerinde de çalıştı. Doktora tezi olan *Over de Grondslagen der Wiskunde* ("Matematiğin Temelleri Üstüne") (1907), adlı çalışmasıyla Brouwer matematiğin mantıksal temellerini sorgulamış ve Sezgici Okulun ilk temalarını oluşturmuştur. *Over de Onbetrouwbaarholt der Logische Principes* ("Mantıksal İlkelerin Güvenilmezliği Üzerine") adlı yapıtında da dışta bırakılan orta değer ya da üçüncü değer ilkesinin matematiksel ispatlarda kullanılmasını tutarsız olarak nitelendirdi. Söz konusu ilkeye göre her matematiksel önerme ya doğru ya da yanlıştır; bir başka olasılık yoktur. Brouwer 1918-1923 arasında kümeler, ölçüm ve fonksiyonlara ilişkin kuramlarını, dışlanmış orta değer ilkesini kullanmadan geliştirdi. Çalışmalarını 1954'e değin sürdürdü; kuramları yaygın bir kabul görmemekle birlikte, sezgicilik ABD'li matematikçi S.C. Kleen'in (1909) katkılarıyla özellikle II. Dünya Savaşı'ndan sonra yeniden ilgi gördü. 2 Aralık 1966'da Blaricum'da öldü.

20. yy'ın ilk çeyreğinde matematiğin girdiği krizi çözmeye çalışan üç düşünce okulu vardı: mantıkçılık, biçimcilik ve sezgicilik. B. Russell tarafından savunulan mantıkçılık bütün matematiksel kavramların soyut özelliklere (noktalar, sayılar, kümeler, vb.) indirgenebileceğini ve matematiğin bu özellikler arasındaki mantıksal ilişkilerden türetilebileceğini öne sürüyordu. Hilbert ve izleyicilerinin anlayışı olan biçimcilik de matematik gerçeklerin ancak çelişmezlikle kanıtlanabileceğini, bunun için de biçimsel belitler kurmak gerektiğini vurguluyordu. Kant'tan kaynaklanan ve L. Kronecker, E. Borel, Poincare ve H. Weyl ile gelişen sezgiciliğin temel kavramlarına ve sonuçlarına modern anlamını veren Brouwer'dir. Bu anlayışa göre

matematikte kanıtlama, gerçekte, sezgisel bir kanıtlamadır. Sezgiyle mantık arasında karşıtlık değil, özdeşlik vardır. Brouwer'ın sezgicilik üzerine çalışmaları belirli dönemlere ayrılır; ilk dönemdeki teziyle başlayan, biçimciliğe olduğu kadar gerçekçi (Cantorcu) görüşlere de karşı köklü bir eleştirel yaklaşımın egemen olduğu dönemdir. Bunu matematiği sezgicilik doğrultusunda yeniden kurmaya giriştiği 1920'lerde başlayan ikinci dönem izler. Uzun bir sessizlik dönemini, Brouwer'ın 1940'ların sonunda "Yaratıcı Öznenin Kuramı" ile, önceki görüşlerinden daha da radikal bir öznelciliğe yöneldiği son dönemi izler. Brouwer'ın geliştirdiği matematiksel sezgicilik, matematiğin doğasının da ruhsal yapılar gibi açık yasalar tarafından belirlendiğini ileri sürerek matematik ve bilim felsefesi alanlarında yeni bir görüş getirmiştir.

- YAPITLAR (başlıca): *Over de Grondslagen der Wiskunde*, 1907, ("Matematiğin Temelleri Üzerine"); *Over de Onbetrouwbaarholt der Logische Principes*, 1908, ("Mantık İlkelerinin Güvenilmezliği Üzerine"); *Wiskunde Waarheid, Werkelijheid*, 1919, ("Matematik, Doğru, Gerçek).

- BAKINIZ: BOREL, CANTOR, DEDEKIND, FREGE, HILBERT, KANT, KLEEN, KRONECKER, POINCARE, B. RUSSELL, WEYL.

BROWN, Robert
(1773-1858)

İskoç botanikçi. Çok sayıda yeni bitki türleri bulmuş, hücre çekirdek özünü ve sıvılarda kendi adıyla anılan hareketi ilk kez tanımlamıştır.

21 Aralık 1773'te Montrose'da doğdu. 10 Haziran 1858'de Londra'da öldü. Tıp eğitimini Marischal, Aberdeen ve Edinburgh üniversitelerinde tamamladı. 1798'de yaptığı Londra gezisi sırasında Royal Society'nin başkanı Sir Joseph Banks ile tanıştı. Yalnız Londra'nın değil, tüm İngiltere'nin botanik merkezi durumunda olan Banks'ın evi, geniş kütüphanesi ve bitki koleksiyonuyla Brown'ın yoğun ilgisi topladı. 1768-1771 yılları arasında kaptan James Cook'la Avustralya seferine katılmış olan Banks, Brown'ın ilgi ve yeteneğinden etkilenerek, onu Avustralya'ya araştırma yolculuğuna çıkacak olan Matthew Flinders'a salık verdi. Böylece 1801 yılında Flinders'ın gemisi "Investigator" ile gezmeye başladığı Avustralya kıyılarında bitki türleri açısından büyük bir zenginlikle karşılaşan Brown, birçoğunu henüz bilimin tanımadığı bitkilerden çok geniş bir koleksiyon oluşturdu. Topladığı türlerin resimleri de ünlü botanik ressamı Ferdinand Bauer tarafından yapıldı. 1805'te İngiltere'ye döndüğünde bu türleri sınıflandırmak için beş yıllık bir çalışmaya girişen Brown, 1.700 kadarı tamamen yeni olan 2.200 türün tanımlanmasını 1810'da tamamladı. Avustralya gezisinin sonuçlarının bir bölümünü, sistematik botaniğin klasiği sayılan ve bitki sınıflandırma açısından geniş bilgi içeren *Prodomus Florae Novae Hollandiae* ("Yeni Hollanda Arazisinin Florası") adlı yapıtında topladı. 1810'da Royal Society'ye seçilen Braun 1827'de British Museum'da yeni kurulan botanik bölümünün başına geçti.

Brown 1828'de yayımladığı *A Brief Account of Microscopical Observations* ("Mikroskopla Gözlemler Üzerine Kısa Bir Açıklama") adlı yapıtında canlı *Clarika pulchella* polenleri içinde hareket halinde parçacıkların varlığını saptadığını açıklıyordu. Polenlerin içindeki sıvıda asılı halde duran parçacıkların hareketini anlayabilmek için sayısız gözlemlere girişti ve aynı olgunun cansız polenlerde de gerçekleştiğini gözlemledi. Toz halindeki birçok organik ve inorganik maddenin suda asılı halindeyken gözlemlenen bu hareketinin maddenin genel bir özelliği olduğuna karar verdi. Böylece daha sonra sıvıda asılı halindeki mikroskopik cisimlerin sürekli, küçük ve düzgün salınımlara girdiği birçok fiziksel görüngünün genel adı haline gelecek olan Brown hareketinin ilk örneklerini saptamış oldu. Einstein 1905'te Brown hareketinin sıvıda asılı parçacıklarla su moleküllerinin çarpışmalarından kaynaklandığını varsayarak, bu hareketin kuramsal bir incelemesini yaptı. Birkaç yıl sonra da bu incelemenin ışığında Perrin'in yaptığı gözlemler ilk kez atom ve moleküllerin yaklaşık boyutlarının ölçülmesine yol açtı.

1831'de *Orchidaceae* ve *Asclepiadacea*'nin döllenmesini incelerken kozalaklılar ve kabuksuz tohumlarla çiçeklenen bitkiler arasında temel bir ayrılık gören Brown, tohumda sürekli canlı hücre barındıran bir çekirdek özünün varlığını bulmuş, yeni bitki türleri tanımlayarak bitkilerin doğal sınıflandırılmasını geliştirmiştir. Yaşamı boyunca sürdürdüğü gözlemciliği, mikroskopla öncü nitelikteki çalışmaları ve öngörü yeteneğiyle botanik bilimine ve fiziğe çok değerli buluşlar armağan etmiştir.

- YAPITLAR: *Prodomus Florae Novae Hollandiae*, 1810, ("Yeni Hollanda Arazisinin Florası"); *Observations on the Natural Family of Plants called Compoitae*, 1818, ("Bileşikgiller Denilen Bitkinin Doğal Ailesi Üzerine Gözlemler"); *Observations on the Organs and Mode of Fecundation in Orchideae and Asclepiadeae*, 1833, ("Orchideae ve Asclepiadeae'nin Döllenme Organları ve Döllenme Biçimi Üzerine Gözlemler"); *A Brief Account of Microscopical Observations*, 1828, ("Mikroskopla Gözlemler Üzerine Kısa Bir Açıklama").

- BAKINIZ: BANKS, EINSTEIN, PERRIN.

BROWN, Thomas
(1778-1820)

İskoç düşünür. Sağduyu Okulu'nun kimi görüşlerini Condillac'ın duyumculuğuyla bağdaştırmaya çalışmıştır.

9 Ocak 1778'de Kirkmabreck'te doğdu, 2 Nisan 1820'de Brompston'da öldü. Erken yaşlarda kendini gösteren üstün yetenekleri nedeniyle daha 1792'de Edinburgh Üniversitesi'ne girdi. Burada Reid'i destekleyen Dougald Stewart'tan ders aldı. Daha sonra tıp eğitimi gördü. 1798'de Erasmus Darwin'in *Zoonamia* adlı kitabına bir eleştiri yayımladı. 1810'da Stewart'ın kürsüsüne ortak olarak ahlak profesörlüğüne yükseltildi. Dersleri büyük ilgi gördü. Henüz 42 yaşındayken öldü.

Brown, İskoç Sağduyu Okulu'na bağlı görülürse de, bu ancak yüzeyseldir. Bu okulun içinde yetişmiş, sonra düşünceleriyle okula önderlik eden Reid'i eleştirmiştir. Condillac'ın duyumculuğu ve çözümsel yaklaşımından etkilenen Brown, İskoç felsefesinde çözümselliğin kısırlığından ötürü, gerektiğinden fazla bir kavram ve ilkeler yığılması gözlemlemiş, bunları belirleyerek yadsımaya çalışmıştır. Bu tür kavramsal yanılsamaların (illusion) dilden ve özellikle sözcüklerin mecazi kullanımından kaynaklandığını ileri sürmüştür. Occam'lı William'ın ünlü "bıçağma" benzetilebilecek bu temizlik programını, özellikle istenç, bilinç, algı ve neden sorunlarına uygular.

Brown'a göre istenci isteğin ötesinde, ondan daha büyük karmaşıklık taşıyan bir yeti olarak görmek bir aldanmadır. Doğru olarak çözümlendiğinde, istencin belirli bir nesneye yönelik bir istek ve bu isteğin yerine getirilebileceği inancının bileşiminden başka bir şey olmadığı görülür. Reid ve Stewart'ın sandıkları gibi istemediklerimizin de istence konu olabilmeleri söz konusu değildir. Bilinç de, anlığın çeşitli içerik, durum ve işlemleri ötesinde, bunları gözlemleyen, kavrayan bir üst-yeti olarak görülmüştür. Oysa, iyi bir çözümleme, bilincin, kendi işlev ve içerikleri ötesinde bir gerçekliği olmadığını gösterecektir. Brown, burada Condillac'ın, algı yetisi olduğu halde çevresini ilk kez algılamaya başlayan yontu örneğinden yararlanır. Biz böyle bir yontuya ilk algı olarak ne verirsek, tüm bilinci bu algıyla, bu içerikle dolacak; bilinci bu algı ile özdeş olacaktır, der. Yontunun kendisi üzerine bir kavram geliştirebilmesi için başka algılara ve bu çeşitli algıları karşılaştırmaya gereksinimi vardır.

Brown'ın algı ile ilgili çözümlemesi de Condillac'ın izlerini taşır. Dış dünyanın gerçekliğini kol ve bacak devimlerimiz ve bunlarla ilgili kaslarımızdan gelen duygulardan çıkarsarız. Dışımızda fiziksel nesneler bulunduğu sonucuna varışımızda dokunun duyusuna gereğinden çok önem bağlamak yanlıştır. Kaslardan gelen devim duyguları direniş duyguları ile kesildiğinde, bizden ayrı ve dışımızda olan kimi nesnelerin varlığını anlarız: Avuç içindeki bir taşa doğru kapanan parmakların bir direnişle karşılaşmaları, buna verilebilecek örnekler arasındadır.

Brown 1804'te Hume'un nedensellik çözümlemesini savunan bir kitap yayımlamıştır. Burada Hume'dan ayrıldığı noktalar da vardır. Ona göre, deney içeriklerinin usavurma ile yoğrulmasıyla elde edilen bilgi yanı sıra, sezgiden kaynaklanan bir bilgi de söz konusudur. Bu bize temel doğrulukları verir. Hume'u izleyerek neden ve sonuç arasındaki ilişkinin, önsel olarak bilinemeyeceğini, usavurmayla çıkarsanmak yerine bunun deneyden edinilen bir inanç olduğunu savunur. Ancak neden ile sonuç arasında ardışıklıktan (succession) öte bir ilinti bulamaz. Brown için belirli olayların bağlılaşımını ileri sürmek için deneysel bir temel yoktur. Bu bağlılaşımı öne sürmemize olanak veren sezgidir.

Brown eleştirel ve çözümsel düşüncesiyle büyük ün kazanmış ve dersleri ölümünden sonra birçok kez basılmıştır. Ancak bu etki kısa sürmüştür.

• YAPITLAR (başlıca): *Inquiry into the Relation of Cause and Effect*, 1818, ("Neden ve Sonuçların İlişkileri Üzerine İnceleme"); *Lectures on the Philosophy of the Human Mind*, 1820, ("İnsan Anlığı Üstüne Dersler").

• KAYNAKLAR: W. Hamilton, *Discussions on Philosophy and Literature* (2. basım), 1853; D. Welsh, *Account of the Life and Writings of Thomas Brown*, 1825.

• BAKINIZ: CONDILLAC, HAMILTON, REID, STEWART.

BROWNING, Robert
(1812-1889)

İngiliz şair. Alfred Tennyson ile birlikte Victoria döneminin en önemli şairleri arasındadır.

7 Mayıs 1812'de, Londra'nın Camberwell yöresinde doğdu. Babası bir banka memuruydu. Babasının zengin kitaplığından yararlanarak edebiyatla ilgilenmeye başladı. Londra Üniversitsi'nde bir dönem okumasının dışında eğitimini evde, özel öğretmenler yardımcılığıyla edindi. Romantik şair Shelley'in etkisinde yazdığı ilk şiiri *Pauline*'i 1833'te yayımladı. Kısa bir süre sonra "dramatik monolog" adı verilen tekniği şiirlerinde uygulamaya başladı. Bu türde yazdığı ilk şiiri *Paracelsus*, 1835'te yayımlandı. *Paracelsus*'ta ünlü Rönesans dönemi bilim adamı ve simyacısı Paracelsus'un kişiliğinin derinlemesine bir incelemesi yer alıyordu. 1840'lı yılların başlarından başlayarak Browning "dramatik monolog" tarzında yazdığı şiirlerini yayımladı. 1844'te kendisi gibi şair olan Elizabeth Barret ile mektuplaşmaya başladı. 1846'da Elizabeth'in babasının karşı çıkmasına aldırmayarak gizlice evlendiler ve İtalya'ya giderek önce Pisa'da, ardından Floransa'da yaşamaya başladılar. Zaman zaman İngiltere'ye gitmekle birlikte yaşamının bundan sonraki bölümünü İtalya'da geçiren Browning, 1861'de şair olan karısı Elizabeth Browning'i yitirdi. 1868-1869 yıllarında başyapıtı olan *The Ring and the Book*'u ("Yüzük ve Kitap") yayımladı. 12 Aralık 1889'da, Venedik'te öldü.

Browning'in şiirlerinde imgelerden çok eylem ön plana çıkar. Bu onun çoğu şiirini "dramatik" diye adlandırmasının nedenidir. Ancak bu eylem genellikle bir bireyin iç dünyasını irdelemeye yönelik bir anlatımla ele alınır. Çağdaşı olan Tennyson'un aksine, Browning'in kişileri efsanevi kahramanlar değil, çoğu Rönesans döneminde yaşamış gerçek kişiler olan din adamları, bilim adamları, ressamlar ve şairlerdir. "Dramatik monolog" yöntemiyle bu kişiler kendi iç çelişkilerini, dünya hakkındaki düşüncelerini ve bu düşüncelerin değişimini ortaya koyarlar. Browning'in en ünlü yapıtı olan *The Ring and the Book*'ta bu yöntem doruğuna ulaşmıştır. Konusunu Browning'in Floransa'da bulduğu eski bir kitapta anlatılan 17. yy'daki bir cinayet davasından alan şiir, cinayet olayını olaya karışan dokuz değişik kişinin bakış açılarından anlatır.

• YAPITLAR (başlıca): *Pauline*, 1833; *Paracelsus*, 1835; *Dramatic Lyrics*, 1842, ("Dramatik Lirikler"); *Dramatic Romances and Lyrics*, 1845, ("Dramatik Romanslar ve Lirikler"); *Men and Women*, 1855, ("Erkekler ve Kadın-

lar"); *Dramatis Personae*, 1864, ("Oyun Kişileri"); *The Ring and the Book*, 4 cilt, 1868-1869, ("Yüzük ve Kitap"); *Aristophanes' Apology*, 1875, ("Aristophanes'in Savunması"); *Dramatic Idylls: First Series*, 1879, ("Dramatik İdiller: Birinci Seri"); *Dramatic Idylls: Second Series*, 1880, ("Dramatik İdiller: İkinci Seri"); *Asolando*, 1889.

• BAKINIZ: TENNYSON.

BROWN-SÉQUARD, Charles Edouard (1817-1894)

ABD'li nöroloji bilgini. Omuriliğe ve böbreküstü bezlere ilişkin çalışmalarıyla tanınmıştır.

8 Nisan 1817'de Hint Okyanusu'ndaki küçük Mauritius Adası'nda, ABD'li gemi kaptanı bir baba ile Fransız asıllı bir anneden dünyaya geldi. Gençlik yıllarının büyük bir bölümü, Mauritius Adası, Paris ve ABD arasında seyahat etmekle geçti. Çağdaşı ve meslektaşı Claude Bernard gibi Brown-Séquard'ın da ilk gençlik ilgileri yazarlık alanındaydı. Paris'in canlı ve etkileyici sanat çevrelerinde bir süre dolaştıktan sonra, yine Bernard gibi tıp eğitimine ve araştırmacılığa yöneldi. 1840 yılında Paris'te tıp eğitimini tamamladıktan sonra Trousseau'nun etkisiyle başlangıçta ilgi duyduğu klinik uygulama alanını kısa bir süre sonra değiştirerek, nörofizyolojide karar kıldı. ABD'de ve İngiltere'de özel eğitim kurslarına katıldı. Kısa bir süre sonra da, aynı yerlerde, başarılı konferanslar vermeye başladı. Virginia, Harvard, Cenevre ve Paris tıp fakültelerinde profesörlük yaptı ve Londra'daki ünlü National Hospital'da çalıştı. 1878'de Collège de France'da Claude Bernard'ın yerine profesörlüğe atandı. Bu süre içinde üç fizyoloji dergisi çıkardı ve özellikle nörofizyoloji konusunda yüzlerce makale yazdı. Yaşamının son yıllarında, oldukça tartışmalara yol açan, erbezi özüyle yaşlıları gençleştirme ve hastaları güçlendirme çalışmalarıyla uğraştı. 1 Nisan 1894'te Paris'te öldü.

Brown-Séquard'ın ilk özgün araştırması olan doktora tezi nörofizyoloji alanındaki dönüm noktalarından biri oldu. Duyuların omurilik kanalıyla, çevreden merkeze doğru taşınması konusundaki bu tez, deneylere dayanarak, duyuların önemli bir bölümünün arka kordonla taşınmadığını ve omurilik düzeyinde çaprazlaştığını kanıtlayarak, Charles Bell'in o güne kadar çoğunlukla kabul edilen ve bu çaprazlaşmanın beyinde olduğunu ileri süren doktrinini çürütüyordu. Daha sonra bir dizi araştırma, hayvan deneyi ve hasta gözlemlerine dayanan yayınla Brown-Séquard, kendi adıyla anılan sendromu tanımladı. Omuriliğin yarısının enine kesilmesi durumunda ortaya çıkan nörolojik tabloyu, tüm ayrıntıları ile ortaya koyan bu sendrom, duyu yollarının anatomik özelliklerini de netliğe kavuşturuyordu. Brown-Séquard'a kadar, tüm duyuların omuriliğin arka kordonunda taşıdığına inanılırdı. Brown-Séquard'ın ikinci önemli katkısı, Claude Bernard'ın "vazomotor" sinirleri üzerindeki buluşlarını, 1852'de tavşanda yaptığı boyun sempatik sinir uyarılarına dayanan gözlemleriyle tamamlamasıdır. 1860'larda, o zamana kadar ki çalışmalarının ağırlık merkezini oluşturan omurilik fizyolojisini bir yana bırakıp, nörolojinin hayli farklı bir alanına yöneldi. Omurilikle ilgili çalışmaları sırasında ameliyat ettiği deney hayvanlarında gözlediği rastlantısal epileptik bulgular ilgisini çekti ve bilimsel yaşamının önemli bir bölümünü, epilepsinin nedenleri ve tedavisi konusundaki araştırmalara ayırdı. 1863'te epilepside "bromide" tedavisinin ortaya atılmasında aracı oldu. Bu yıllarda Brown-Séquard, nöroloji alanında Avrupa ve Amerika'nın en büyük "otoritesi" olarak kabul ediliyordu. Daha önceki yıllarda ilgilendiği endokrinoloji konusuna, 1856'da yeniden ilgi duymaya başladı ve böbreküstü bezinin çıkarılmasının öldürücü olduğunu hayvan deneyleriyle gösterdi. Bu çalışmalar, Brown-Séquard'ı giderek artan bir heyecanla, zamanın modası olan "organoterapi" alanına yöneltti. Hayvanlardan elde edilen "organ özleri"nin, çeşitli hastalıklar, eksiklikler ve yaşlanmayı yavaşlatma sürecinde kullanılması biçiminde özetlenebilecek bu tedavi yöntemi, bir süre sonra bilimsel çerçevenin dışına taşmaya başladı. Bu ilgi alanı Brown-Séquard'ın testis "özleri"nin tedavi edici ve gençleştirici etkisini araştırmaya yöneltti. Bu yolda ileri sürdüğü inandırıcı olmayan ve kanıtlanmayan önerileri, Brown-Séquard'ın bilimsel kariyerini ciddi şekilde gölgeledi.

Bilimsel yaşamının bir dönemindeki serüvenciliği bir yana, Brown-Séquard'ın buluşları omurilik nörofizyolojisinin, bugün hala sapasağlam duran köşe taşlarından biridir. Duyu yolları konusundaki çalışmaları, bir dönemin sonu ve yeni bir anlayışın başlangıcı olmuştur. Enerjisi, heyecanı ve renkli kişiliği, Brown-Séquard'a eşine az rastlanır bir çok boyutluluk kazandırmıştır. Kendi üzerinde yaptığı tehlikeli deneylerle, zaman zaman şaşırtıcı cesaret örnekleri vermiştir. Doğum yeri olan Mauritius Adası'ndaki bir kolera salgını sırasında, kurbanların kusmuklarını yutarak, hastalığı kendine bulaştırmaya ve afyonun tedavi edici etkisini araştırmaya çalışmıştır.

• KAYNAKLAR: J.M.D. Olmsted, *Charles Edouard Brown-Séquard: a Nineteenth Century Neurologist and Endocrinologist*, 1946; W. Haymaker, *The Founders of Neurology*, 1953.

• BAKINIZ: ADDISON, C. BELL, C. BERNARD.

BRÖNSTED, Johannes Nicolaus (1879-1947)

Danimarkalı kimyacı, Asit-baz kuramı ile tanınır.

22 Şubat 1879'da Jutland'ın Varde kentinde doğdu. İnşaat mühendisi olmak üzere girdiği Kopenhag Politeknik Enstitüsü'nde eğitimi sırasında kimyaya ilgisi artınca bu alana geçti. 1899'da kimya mühendisliği diplomasını aldıktan sonra, 1908'de kimyasal ilgi (afinite) konusundaki tezini tamamlaya-

rak doktora derecesini aldığı Kopenhag Üniversitesi'nde fiziko-kimya profesörü oldu. 1930'da Kopenhag Üniversitesi fiziko-kimya enstitüsü müdürlüğüne atandı ve ölünceye değin bu görevi sürdürdü. 1935'te Londra'daki Royal Society üyeliğine seçildi. II. Dünya Savaşı sırasında Almanlar'a karşı gösterdiği direniş, Danimarka Parlamentosu'na seçilmesini sağladıysa da parlamentoya katılmadan 17 Aralık 1947'de Kopenhag'da öldü.

Brönsted kimyasal ilgi konusundaki çalışmalarına öğrencilik sıralarında başladı ve özellikle maddenin çözeltilerdeki tepkimeleri ile ilgilendi. Çözeltilerdeki iyonik maddelerin özellikleri ile ilgili deneysel çalışmaları Debye tarafından önerilen kuramların kanıtlanmasında kullanıldı. 1920'de asit ve bazların tepkimelere yaptıkları katalizör etkileri incelemeye başladı. Ancak bu konuda bir ilerleme kaydedebilmesi için asit ve bazların özelliklerini tam olarak tanımlama gereğini duydu. O sıralarda asitler hidrojen iyonu (H^+) bazlar ise hidroksil iyonu (OH^-) veren maddeler olarak biliniyordu. Ancak, asit ve bazların özelliklerinin birçok ortamda birbirlerinin tam tersi olması, Brönsted'i bu iki karşıt tip kimyasal madde arasında ortak bir bağlantı aramaya yöneltti. 1923'te yeni bir asit-baz kuramı önerdi. Buna göre asitleri çözeltilerde hidrojen iyonu (proton) veren maddeler, bazları da hidrojen iyonu kabul eden maddeler diye tanımladı. Hidrojen iyonu, asit ile baz arasındaki ilişkiyi belirtiyordu.

$$\text{Asit} \rightleftarrows \text{Baz} + \text{Hidrojen iyonu.}$$

Asitler hidrojen iyonu verdiklerine göre, hidroksil iyonunun kuvvetli bir baz olması gerekirdi, çünkü hidrojen iyonu ile birleşen hidroksil iyonu su molekülünü oluşturur. Bu şekilde baz diye adlandırılan maddelerin kapsamı çok daha genişledi. Bu kurama göre her asit proton vererek bir baza, yeni oluşan baz da gereğinde tekrar proton alarak başlangıçtaki aside dönüşebilmektedir. Buna göre her asidin karşılık bir bazı her bazında karşılık bir asidi vardır. Bir asit ya da bazla bir çözücü arasındaki tepkime; ya da bütün asit-baz tepkimeleri iki asit-baz sistemiyle gösterilir:

$$\text{Asit}_1 + \text{Baz}_2 \rightleftarrows \text{Asit}_2 + \text{Baz}_1$$

Burada Asit_1 ve Baz_1 birinci sistemin karşılık asit ve bazı, Asit_2 ve Baz_2 de ikinci sisteminkidir. Kuram bir maddenin bir tepkimede asit, diğer bir başka tepkimede ise baz özelliğinde bulunabileceğini göstermektedir. Madde bir hidrojen iyonu veriyorsa asit, alıyorsa bazdır.

$$HCl + H_2O \rightleftarrows H_3O^+ + Cl^-$$
$$H_2O + CN^- \rightleftarrows HCN + OH^-$$

Birinci dengede baz özelliği gösteren su molekülü, ikinci dengede bir asit olarak hidrojen iyonu vermektedir. 1923'te Brönsted'den habersiz olarak İngiliz kimyacı Thomas Martin Lowry de aynı tür bir asit-baz kuramı geliştirip aynı anda yayımladığından bu asit-baz tanımına Brönsted-Lowry kuramı denir.

Brönsted asit-baz kuramının yanı sıra ısı ve iş arasındaki ilişki, elektrolitlerin etkileşim kuramı, izotopların ayrışması, tepkime kinetiği, yüksek molekül ağırlıkları gibi fiziko-kimyanın çeşitli alanlarında araştırmalar yaptı. Aynı zamanda kimyasal ve fiziksel değişikliklerdeki farklı enerji şekilleri arasındaki ilişkileri matematiksel olarak inceledi.

• BAKINIZ: ARRHENIUS, DEBYE, G.N. LEWIS.

BRUBECK, Dave
(1920)

ABD'li caz piyanisti ve besteci. Caz müziğine oldukça yabancı piyano tekniği ve basit, ama melodik bestelerı ile ünlüdür.

Dávid Warren Brubeck 6 Aralık 1920'de, California'da, Concord'da doğdu. Annesi piyanistti ve ilk piyano derslerini henüz dört yaşında iken ondan aldı. Dokuz yaşında viyolonsel çalmaya başladı. On üç yaşından başlayarak Dixieland ve Swing topluluklarında, piyanist olarak çalışmaya başladı. 1941-1942 yıllarında College of the Pacific'de müzik okurken, on iki kişilik ilk orkestrasını kurdu. Daha sonra, Mills College'da ünlü besteci Darius Milhaud'nun öğrencisi olarak, kompozisyon okudu. Savaş sonrasında, on iki ton tekniğinin bulucusu olan ünlü besteci Arnold Schönberg ile kompozisyon çalıştı. Savaştan sonra, Milhaud ile çalışmaya devam etti, ayrıca Fred Saatman ile piyano çalıştı. 1946'da bir "deneysel" sekizli kurdu, daha sonra bir üçlü kurdu. Sonunda, 1951'de ünlü dörtlüsünü kurdu.

İlk plak kayıtlarını 1949'da yapan Brubeck, 1955'e kadar hızla ünlendi. Dave Brubeck Dörtlüsü, artık sık sık konserler veren ve gece klüplerinde çalan bir topluluktu. 1958'de uluslararası önemi olan, Newport caz şenliğine davet edildi. Aynı yıl, İngiltere, Avrupa ve Ortadoğu'yu kapsayan bir konser turuna çıktı. Daha sonraları, gerek ulusal, gerekse uluslararası birçok caz şenliğine katıldı.

Brubeck caz dünyasının en çok tartışılan isimlerinden biridir. Piyano çalma tekniği, genellikle vurgulu ve armonik olarak son derece karmaşıktır. Birçok eleştirmene göre, çalış tekniği ve dörtlüsünün yaptığı müzik, caz müziğine yabancıdır. Daha önce gördüğü, akademik klasik müzik eğitimi, Brubeck üstünde silinmez etkiler bırakmıştır. Bununla beraber, genellikle vals ölçülerini ya da caz müziğinde kullanılmayan ölçüleri kullansa da, yaptığı müzik her zaman melodik ve caz temellidir. Dörtlüye 1956'dan sonra katılan davulcu Joe Morello ve alto-saksafoncu Paul Desmond ile, Brubeck'e olan ilgi iyice artmıştır. Brubeck, yaşadığı dönemlerin "moda" beğenilerinden hiç etkilenmemiş, başından itibaren kendi "ekolünü" kurmuştur.

BRUCKER, Johann Jacob
(1696-1770)

Alman düşünür ve felsefe tarihçisi. Felsefe tarihinin kurucusu sayılır, seçmecilik akımına bağlıdır.

Augsburg'ta doğdu ve orada öldü. Protestan inançlarına çok bağlı bir ailedendir, yaşamı konusunda ayrıntılı bilgi yoktur. Protestan inançlarına dayalı bir din öğrenimi gördükten sonra papazlıkla görevlendirildi. Din konularındaki etkili konuşmalarıyla ilgi topladı. Kutsal kitaplarda geçen inanç sorunları üzerinde durdu, onlara yeni yorumlar getirdi. Sonraları, bütün çalışmalarını felsefe alanında yoğunlaştırarak eski düşüncelerini bıraktı. Bu davranışı tepkiyle karşılanınca çevresinden koptu, kendini büsbütün bilim ve felsefeye verdi.

Brucker, felsefeye İlk ÇağAnadolu-Yunan bilgelerinin görüşlerini incelemekle girdi. Felsefe sorunlarının kaynağını araştırmaya koyuldu. Bu sorunları besleyen ilkel inançları saptadı, bunlarla felsefe arasındaki bağlantıyı bulmaya çalıştı. Bu çalışma yöntemi, ilgisinin daha geniş bir alana yayılmasını sağladı. Sorunlar arasında, eleştiriye dayanan bir inceleme yaparak, karşılıklı etkilerin sağladığı gelişmeleri ortaya çıkardı. Öte yandan, kendi çağına değin gelen felsefe öğretilerinin tarihini araştırdı. Öğretilerle onların biçimlendirdiği sorunlara getirilen çözümleri inceledi. Bu çalışmalarında, sorunlarla zaman ilişkisini buldu, sorunları zamanın akışı içindeki yerlerine göre değerlendirme gereğine önem verdi. Leibniz-Wolf öğretisini benimsemesine karşılık, felsefe tarihine yönelik çalışmalarında, onların düşünme yönteminden ayrıldı.

Brucker, kendisine "felsefe tarihinin kurucusu" sanını kazandıran kısa adı *Historia Critica Philosophiae* olan yapıtını yazarken bilgelerin düşünce düzenlerine, etkilendikleri kaynaklara, yaşam öykülerine, çevrelerine ilgiyle bakmış, yazılarını eleştirici bir gözle incelemiş, felsefe öğretilerini tarih içindeki gerekli yerine koymaya çalışmıştır. Onun anlayışına göre felsefe insanla başlamıştır, insanla yaşıttır. Onun kaynağını belli bir çağa değil, evrenin başlangıcına değin götürmek gerekir. Bu konuda felsefe ile dinler arasında bir bağlantı vardır. Nerede inanç varsa orada bir felsefe doğmuş, inanç hangi kaynaklardan beslenmişse felsefe de onlardan esinlenmiş, yararlanmıştır.

Ona göre felsefe tarihini Yunan düşüncesiyle başlatmak, Yunan bilgelerini felsefenin kurucuları saymak yanlıştır. Felsefe çok daha eskilere gider, yazılı belgelerle saptayamadığımız bir geçmişe uzanır. Yunan felsefesinin gerçek kaynağı İbrani dini, Mısır inançları ve Babil düşünceleridir. Yunan bilgeleri bu kaynaklardan aldıkları düşünce ürünlerine yeni yorumlar getirmiş, kendi çağlarına göre anlam vermişlerdir. Felsefeyi belli bir dönemle başlatmak belli bir ulusun tekeline vermek yanlıştır. Felsefe belli dönemlerden geçerek gelişmiş bir uygarlık ürünüdür. Onun ilk çağını Yunan değil ilkel toplum düzeninde aramak gerekir. Brucker, bu konuda, şöyle bir sıralama yaparak felsefenin gelişimini açıklamaya çalıştı:

a) Felsefe insanlığın ilkel yaşama dönemlerinden, uygarlık öncesi çağlardan kaynaklanır.

b) Felsefenin tanrısal bir kaynağı vardır ve bu kaynağın beslediği düşünce ürünleri, çağların akışı içinde, değişik yükseliş aşamalarından geçmiştir.

c) Felsefenin ikinci büyük dönemi Yahudi dini, Babil-Kalde, Mısır-Habeş ve Hint-Germen inançlarıdır.

d) Yunan düşüncesi bu ilk kaynaklardan türemiş bilgilerin dağılmaya, unutulmaya yüztuttuğu bir dönemde başlamıştır ve eskinin yeni bir yorumu olmaktan öteye geçemez. Gerçekte Yunan düşüncesi, soylu bir kaynaktan gelen felsefeyi birtakım çığırlara ayırarak yozlaştırmış, arınmış özünden uzaklaştırmıştır. Özellikle "Yeni Akademia"nın ortaya çıkışıyla felsefe özgünlüğünü yitirmiş, bir kavram oyunculuğuna dönüştürülmüştür. Öte yandan, gene Yunan düşüncesinden kaynaklanan Yeni-Platonculuk'un doğuşu ile Hıristiyan felsefesi, daha gelişme çağında, yozlaşma eğilimleri göstermiştir.

Brucker, felsefe tarihinde ortaya çıkan dizgeleri, özellikle Yunan düşüncesinden kaynaklandığı ileri sürülen dönemi, insandaki yaratıcı gücün giderek bozulması ve yozlaşması olarak yorumladı. Bu nedenle, felsefe tarihinin bir bilim, felsefe tarihçisinin ise bir bilim adamı olarak görevi gerçek felsefe ile gerçek olmayanı gözler önüne sermektir. Bunu başarmanın tek yolu da felsefeyi ilk kaynaklarından başlayarak, bütün gelişim çizgisi boyunca incelemektir. Felsefe tarihi, düşünme yeteneğinin gelişme aşamalarını araştıran, sergileyen bilimdir, daha doğrusu yaratıcı düşünme yeteneğinin tarihidir.

• **YAPITLAR (başlıca):** *Historia Critica Philosophiae a Mundi Incunabilis ad Nostram usque Aetatem*, 5 cilt, 1737-1742-1744 , ("Dünyanın Başlangıcından Çağımıza Kadar Eleştirel Felsefe Tarihi"); *Miscellenae Historiae Philosophicae Litterariae Criticae*, 1748; ("Felsefe Tarihi Konusunda Değişik Yazılı Kaynaklara Dayanan Eleştirel Düşünceler"); *Institutiones Historiae Philosophicae*, 1747, ("Felsefe Tarihi'nin Oluşumları").

BRUCKNER, Anton
(1824-1896)

Avusturyalı besteci. Wagner etkisinde, klasik senfoni biçimine olan katkıları ile ünlüdür.

4 Eylül 1824'te, yukarı Avusturya'da Ansfelden' de doğdu. Büyükbabası ve babası köy öğretmeniydi. Bruckner'in de aynı geleneği sürdürmesi beklendiği için 1837'de öğrenimine St. Florian'ın küçük bir köyündeki, bir halk okulunda başladı. Bu okulda müzik yeteneğinin anlaşılması üzerine, kilisenin korosuna katıldı. 1840'ta okulu bitirdi. 1840-1848 arasında Linz Öğretmen Yetiştirme Okulu'na (Praeparandenschule) gitti; bir yandan da org çalıştı. Başarılı bir orgçu olduğu için, öğretmen olma zorunluğundan kurtuldu. St. Florian'a önce yedek-orgçu, 1851'de ise asıl-orgçu olarak atandı. 1855'ten itibaren, dönemin ünlü kontrupan hocası Simon Sechter ile çalışmaya başladı. 1856'da oldukça önemli bir görev olan, Linz

katedrali orgçuluğu için açılan yarışmayı kazanarak, bu göreve getirildi. Linz'de bulunduğu 1856-1868 yılları arasında, müzisyenler çevresine girdi, yeni müzik akımlarını izleme fırsatı buldu. Yakın dostu olan, genç orkestra şefi Otto Kitzler'den Wagner'in "Dramatik Orkestrasyonu"nu öğrendi. Kısa sürede bir hayranı olduğu Wagner'in *Tristan und Isolde* adlı operasının ilk sahnelenmesini izlemek için gittiği Bayreuth'da besteciyle ve yakın arkadaşları ile tanıştı. İlk önemli yapıtı olan, Re Minör *Mass*'ı 1864'te bitirdi; bu yapıtı adının duyulmasını sağladı. *1. Senfoni*'sinin 1868'de Linz'de başarıyla yorumlanmasından sonra, Bruckner'e Viyana Konservatuarı'nda öğretmenlik önerildi. Görevi kabul eden Bruckner, yaşamının geri kalan yıllarını geçireceği ve yaşadığı çağın tartışmasız müzik başkenti kabul edilen Viyana'ya, 1868'de yerleşti.

Viyana'daki ilk yıllarında pek önemsenmedi, Brahms yanlısı eleştirmenler tarafından sürekli eleştirildi. 1871'de Viyana Konservatuvarı'nda profesör oldu. 1875'ten başlayarak, 1894 yılında istifa edinceye dek Viyana Üniversitesi'nin en önemli ve ünlü armoni ve kontrpuan öğretmeni oldu. Birçok öğrencisi arasında, özellikle Arthur Nikisch, Karl Muck, Ferdinand Loewe, Franz Schalck ve Gustav Mahler, dönemlerinin önde gelen müzisyenleri oldular. İlkin Almanya'da ünlenen Bruckner, yaşamının son yıllarında ülkesinin de seçkin bestecileri arasında anılmaya başladı. Son yapıtı olan *9. Senfoni*'sini giderek bozulan sağlığı yüzünden tamamlayamadı. 11 Ocak 1896'da Viyana'da öldü. Cenazesi, vasiyeti üzerine, St. Florian Katedrali'nin ünlü orgu altına gömüldü.

Bruckner, yaşadığı yıllarda olduğu gibi, bugün de yapıtları tartışılan bir bestecidir. Bunun nedeni 19. yy'ın en önemli müzik tartışmasında taraf tutmuş olmasıdır. Bir Wagnerci olarak nitelendirilen Bruckner, Wagner ile Brahms arasındaki tartışmalardan birçok yönden etkilenmiştir. Viyana'da Brahms taraftarları daha etkin olduğundan yapıtları yıllarca küçümsenmiştir.

Bruckner bir besteci olarak, Avusturya Barok müzik geleneğinin bir devamıdır. Avusturya Barok müziği, özellikle Roma Katolik karşı-reformlarının heyecanı ile oluşmuş bir "ruh"a sahiptir. Bu "ruh", Bruckner'i özellikle dinsel yapıtlarını bestelerken çok etkilemiştir. Senfonilerinde ise, Beethoven ve Schubert'in etkileri açıkca görülür. Bruckner'in klasik senfoni biçimine yaptığı katkılar şöyle sıralanabilir: Senfoninin giriş bölümüne üçüncü bir temanın, güçlü bir biçimde yerleştirilmesi; yapıttaki temalar aşırı biçimde büyütülerek, bölümlerin iç içe bölümlere ayrılması; senfoninin son bölümünde, yapıtta daha önce kullanılan temaların, gittikçe artan bir etkinlikte ve bir arada kullanılması. Bruckner'in orkestrasyonu Wagner'in etkisinde değildir; çünkü armonisi org yapıtlarına benzer bir dokuda kuruludur. Yapıtlarında rastlanan bir başka özellik, çalgı gruplarının sürekli birbirlerine karşı kullanılmasıdır; örneğin ağaç nefeslilere karşı bakır nefesliler, ya da yaylılara karşı ağaç nefesliler kullanılır. Wagner'i izleyerek, soyut müzik bestelemiş ve böylece, çağdaş anlamında bir "belirsiz tonalite" elde etmeye çalışmıştır. Bruckner'in orkestrasyona yaptığı katkıların gücü, çağdaş bestecilerde ve özellikle öğrencisi Mahler'de iyice ortaya çıkar.

- YAPITLAR (başlıca): **Orkestra:** On tanesi 0'dan 9'a kadar numaralanmış on iki *Senfoni*. **Vokal Müzik:** Koro, orkestra ve org için *Re minör Requiem*, 1848-1849, 1894; Solo sesler, koro ve orkestra için *Missa Solemnis*, 1854; Soprano, koro ve orkestra için *Missa No. 1*, 1864, 1876; Koro ve nefesli çalgılar için *Missa No. 2*, 1866, 1876; Solo sesler, koro, orkestra ve org için *Missa No. 3* (Grosse Messe-"Büyük Missa"), 1867-1868, 1876-1890; Soprano, koro, orkestra ve org için *Te Deum*, 1881, 1883-1884; Erkek korosu ve bakır nefesli çalgılar için kantatlar: *Germanenzug*, 1863; *Das deutsche Lied* ("Alman Şarkısı"), 1892; *Helgoland*, 1893.
- KAYNAKLAR: A. Gollerich ve M. Auer, *Anton Bruckner; Ein Lebens-und Schaffensbild*, 4 cilt, 1922-1937; W. Abendroth, *Die Symphonien Anton Bruckners*, 1940; F. Grasberger (der.), *Bruckner-Studien*, 1964; R.W.L. Simpson, *The Essence of Bruckner*, 1967.
- BAKINIZ: MAHLER, R. WAGNER.

BRUEGEL, Pieter [Yaşlı] (1525-1569)

Flaman, ressam. Jan van Eyck ve Rembrandt'la birlikte Flaman resminin gelişmesinde etkin rol oynamıştır.

Gençliği ve eğitimine ilişkin bilgiler azdır. Adına ilk kez "Peeter Brueghel Usta" olarak 1551 yılı Anvers loncası kayıtlarında rastlanır. Bruegel bir köy adıdır. Bu nedenle Bruegel'in Anvers'in doğusunda, biri Hetrogenbosch (Bois-le-Duc), öteki de Limbourg yakınındaki Bruegel adında iki köyden birinde doğduğu sanılmaktadır.

1552-1553'te İtalya'ya yaptığı bir geziden Alp Dağları'nın desenleriyle dönen Bruegel, Anvers'te Pieter Coecke van Aelst ve Hieronymus Cock'un gravür atölyesinde çalıştı. 1563'te Pieter Coecke'un kızı Maria Coecke van Aelst ile evlendi ve Brüksel'e yerleşti. 1569'da bu kentte öldü.

Hendrick Goltzius, Abraham Ortelius ve Christophe Plantin gibi hümanistlerin arkadaşı olan Bruegel, Erasmus'u, Rabelais'yi, Homeros ve Hesiodos'u, Vergilius, Ovidius ve Plinius'u okumuş olmalıdır. Bruegel, İspanyol egemenliğine başkaldıran Protestan isyancılar dönemine verilen ad olan Dilenciler Çağı'nda resim yapmıştır. Brabant ve Campine kentleri ve köylerine, çağ sonunun büyük ruhsal sorunlarına ve zamanının toplumsal hümanizmine resimsel bir anlatım kazandırmıştır. İtalyan sanatına hayranlık duyan van Aelst ve Cock'un yanında çalışmasına karşın ne günün eğilimi olan "çıplak" resmine ne de Roma mimarlığı görüntüleriyle düzenlenmiş tarihsel konulara ilgi göstermiştir. İtalya gezisinde ise İtalyan Genç Rönesans'ından değil, Alpler'in güzelliğinden, İtalya'nın doğal manzaralarından etkilenmiştir.

Senfoni ve orkestrasyona katkıları

Hollanda resminde İtalyan biçimlerinin ortaya çıkışının devrim olarak görüldüğü bu dönemde Bruegel, resimlerinin kaynağını Cermen halkının ortak imgelerinde aramıştır. Üslubunda yabancı bir etkinin belirtileri olmadığı için çağdaşları onu büyük bir sanatçı olarak görmemişlerdir.

Cermen kökenli ressamların çoğu gibi Bruegel de öncelikle bir desenci ve resimleyicidir. Resme başlamadan önce çalıştığı atölyede Bosch taklidi kompozisyonların gravürlerini yapmıştır. Bu atölyede edindiği

deneyim onun düzenlemelerine ve tekniğine damgasını vurmuştur. Daha önceki ressamlar arasında ona yakın olan tek ressam, Bruegel'in köyüne pek te uzak olmayan Hertogenbosch'lu (Bois-le-Duc) Hieronymus Bosch'tur.

Bruegel'in ilk ürünleri doğadan çalışılmış manzaralar ve Bosch tarzında yergili çizimlerdir. *Yedi Günah* ve *Yedi Erdem* adlı gravür dizileri buna örnektir. Biçiminden çok içeriği açısından halkın hoşuna giden desen ve gravürlerini 1558'den önce yapmıştır. Bu dönemden kalan iki tablosu da vardır. Bunlar 1553 tarihli *Havarilere Görünen İsa* ile bir köy berberinin dükkânında akıl hastalarının kafalarının ameliyat edilişini konu alan 1556 tarihli *Taş Ameliyatı*'dır.

Bruegel 1558'den sonra kendini tümüyle yağlıboya resme vermiştir. *Hollanda Atasözleri, Karnaval ile Büyük Perhiz Arasındaki Savaş* ve *Çocuk Oyunları* adlı yapıtları insanı neşeyle alaya alan, yerel özellikler taşıyan resimlerdir. Biçim ve içerik açısından çok yüklü olan bu resimlerde Bruegel, gravürcülükten kalma alışkanlıklarını aşar. Figürlerin yüzlerinde ve davranışlarındaki törensel ciddiliği ortadan kaldırır. Yan tutmadan, önyargısız bir dürüstlükle, alayla değil, ama nükteyle insanları gözlemleyen ve onları biçimlerini bozmadan aktaran bir ressam olmuştur. Gerçeğe sevecen hatta yergici bir yorumla yaklaştığı ölçüde Bosch'un etkisinden kurtulmuştur.

1562'den sonra yaptığı resimlerinde çağdaş çağrışımlar açısından zengin, alegorik konular işlemiştir. 15. yy resminde insan figürü ilgi merkezi haline gelince manzaranın önemi azalmıştı. Geri kalan her şey tamamlayıcı amaçlarla, boş arka planın doldurulması için kullanılıyordu. 16. yy'da bu ilişkiyi tersine çeviren Bruegel, bir panteist gibi davranmış, insanı merkez alan dünya görüşü ve buna bağlı bakış açısıyla eğlenircesine, insanın bir böcek küçüklüğüne indirgendiği geniş ve derin manzaralar yapmıştır. Panoramik kompozisyonlarında kalabalıklar hareketsiz bir nokta çevresinde dairesel ritmlerle dolanırlar. Çeşitli pozlarda birbirine zincirlenen figürleri genellikle geniş ve ağırdır, ama hareket onları canlandırır. Biçimlerinin keskin dış çizgileri vardır, anlatımı güçlendirmek için çizgisel vurgulamalar yapar. Figürlerimde akademik tutumun yarattığı dimdik bir vücudun gururlu güzelliğine rastlanmaz. Bruegel'de esas olan bütünsel bir bakış araştırmasıdır. Parçaların bütünle ilişkisini kurarken ayrıntıları gözardı eder. Yüzeylerin doku farklılıkları onu ilgilendirmez.

Bruegel'in resimlerinde eski Hollanda dinsel tablolarına özgü ruh halinden hiçbir şey kalmamıştır. Tek tek ayrıntıların gözlemlenmesi sonucu birbirlerinden kopuk, doğayla ilişkisi olmayan bir bütünde birleştirilmiş figürler ve gruplar yoktur. Bruegel kendini yinelemez, hareketi yakalama yeteneği büyüktür.

1565'ten sonra Brüksel'de Niclaes Jonghelinck için *Aylar* adlı diziyi yapmıştır. Bunlarda köy yaşamı, mevsimlerin ritmleriyle yönlendirilen insan yazgısını konu alan güçlü doğa görünümleri yaratmıştır. Manzara Bruegel için yalnızca seyredilen bir şey değildir, doğa insanla olan ilişkilerinde bazen katı ve hoşgörüsüz, bazen bereketli ve cömert, ama her zaman egemendir. *Karda Avcılar, Karanlık Gün, Sürünün Dönüşü, Harman ve Hasat* bu dönemin ürünleridir. İspanyol baskısı ve ikon düşmanlığı döneminde *Denizde Fırtına, Buz Üstünde Kayanlar, Kralların Bağlılık Sunuşu, Betlehem'de Nüfus Sayımı, Masumların Katli* adlı resimlerini yapmıştır. Bu dönemin Bruegel üzerindeki etkileri, din ve ayrılık savaşlarının yarattığı acı olaylara resimlerinde yaptığı göndermelerden anlaşılır. *Düğün Şöleni* ve *Köylü Dansı* adlı gerçekçi ve bürlesk yorumlarında bir kaçış aradığı izlenimi uyanır. Birden fazla bakış açısı kullanması onu 1568'de yaptığı, küçük boyutlarına karşın anıtsal etkili *Kuş Yumurtası Hırsızı, Darağacındaki Saksağan* ve *Dilenciler* adlı resimlerinde adeta hayalci bir Dışavurumculuk'a ulaştırmıştır. Gene aynı yıldaki *Körlerin Meseli* adlı resminde mutsuz bir acılık vardır. Resmin büyüklüğü, figürlerin alışılmamış boyutları, körlerin düşüşünün dramatik yoğunluğu, yüzlerindeki değişik korku anlatımları, doğa görünümünün bu zavallı insanlarla yaptığı çelişkiyle vurgulanmıştır. Konusu bir Flaman atasözünden kaynaklanan *Körler*, insanlığın içinde bulunduğu durumun dehşet simgesi durumuna gelmiştir.

Bruegel'in Hollandalı Maniyeristler'le ortak hiçbir yanı yoktur. Yeterince titiz olmayan boya tekniği ile de yurttaşlarından ayrılır. İdeal güzellik karşısında ilgisizdir. Yalın insanları resmetmeyi yeğler. Resimlerindeki bütünlüğü hacim, hareket ve renk ile yaratır, çoğunlukla toprak renkleri kullanır. Psikolojik olandan çok fiziksel olana, kişiden çok tiplere ilgi gösterir. Kişisel karakterleri derinlemesine incelemekle ilgilenmez.

Bruegel'den günümüze ona ait oldukları kesin bilinen elli kadar tablo kalmıştır. Yapıtlarının büyük bir bölümü, özellikle suluboyaları kaybolmuştur. Avusturya imparatorlarının Bruegel'in resimlerine duydukları ilgi, onların günümüze ulaşmasını sağlamıştır.

- **YAPITLAR** (başlıca): *Havarilere Görünen İsa*, 1553; *Taş Ameliyatı*, 1556; *Hollanda Atasözleri*, 1559; *Karnaval ile Büyük Perhiz Arasındaki Savaş*, 1559, Sanat Tarihi Müzesi, Viyana; *Ölümün Zaferi*, yklş.1560, Prado, Madrid; *Çocuk Oyunları*, 1560, Sanat Tarihi Müzesi, Viyana; *İkarus'un Düşüşü*, 1562-1565, Kraliyet Güzel Sanatlar Müzesi, Brüksel; *Babil Kulesi*, 1563, Sanat Tarihi Müzesi, Viyana; *Kralların Bağlılık Sunuşu*, 1564, Ulusal Galeri, Londra; *Çarmıha Gidiş*, 1564, Sanat Tarihi Müzesi, Viyana; *Hasat*, 1565, Metropoliten Sanat Müzesi, New York; *Karda Avcılar*, 1565, Sanat Tarihi Müzesi, Viyana; *Karanlık Gün*, 1565, Sanat Tarihi Müzesi, Viyana; *Sürgünün Dönüşü*, 1565, Sanat Tarihi Müzesi, Viyana; *Köylü Dansı*, 1566, Sanat Tarihi Müzesi, Viyana; *Masumların Katli*, 1566, Sanat Tarihi Müzesi, Viyana; *Tembeller Ülkesi*, 1567, Eski Pinakotek, Münih; *Kuş Yumurtası Hırsızı*, 1568, Sanat Tarihi Müzesi, Viyana; *Darağacında Saksağan*, 1568, Eyalet Müzesi, Darmstadt; *Dilenciler*, 1568, Louvre, Paris; *Körlerin Meseli*, 1568, Capodimonte Müzesi, Napoli; *Harman*, Ulusal Galeri, Prag; *Denizde Fırtına*, Sanat Tarihi Müzesi, Viyana; *Buz Üstünde Kayanlar*, Delportre Koleksiyon Brüksel; *Betlehem'de Nüfus Sayımı*, Kraliyet Güzel Sanatlar Müzesi, Brüksel; *Düğün Şöleni*.
- **KAYNAKLAR:** R. van Bastelar (G.H. de Loo ile), *Pieter Bruegel l'ancien*, 1907; F. Clerici, *Allegorie dei Sensi di Jan Brueghel*, 1946; M.J. Friendländer, *Pieter Bruegel*, 1921; R. Genaille, *Brueghel l'ancien*, 1953; G. Glück, *Peter Brueghel the Elder*, 1936; F. Grossman, *The Paintings of Bruegel*, 1966; G. Jedlicka, *Pieter Bruegel*, 1938; C. de Tolnay, *Pierre Bruegel l'ancien*, 1935.
- **BAKINIZ:** BOSCH.